

Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/bwb_P9-CDQ-254

THE
CLASSICS OF INTERNATIONAL LAW

EDITED BY

LELAND F. MORTON

Member of the Faculty of Law, University of Chicago

President of the American Society of International Law

President of the American Academy of Arts and Sciences

Publications of the
Carnegie Endowment for International Peace
Division of International Law
Washington

DE JURE NATURALI ET GENTIUM

LIBRI OCTO

IN DUA PARTES

Vol. I. A Philosophical Introduction to the Study of International Law
Introduced by Walter Dill Scott, a line of Essay, the First
of the Department of Law, University of Chicago, and a member of
Faculty.

Vol. II. A Translation of the Text, by E. M. and W. A. Gifford,
with a commentary of the Department of History, University
of Chicago, and a member of Faculty.

THE
CLASSICS OF INTERNATIONAL LAW

EDITED BY

JAMES BROWN SCOTT

Member of the Institute of International Law
President of the American Institute of International Law
President of the American Society of International Law

DE JURE NATURAE ET GENTIUM
LIBRI OCTO

BY SAMUEL PUFENDORF

- VOL. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1688, with an Introduction by Walter Simons, a List of Errata, the Text of the Quotations from Greek Authors, and a portrait of Pufendorf.
- VOL. II. A Translation of the Text, by C. H. and W. A. Oldfather, with a translation of the Introduction of Walter Simons, List of Classical Authors and Translations, and Indexes.

NO LONGER THE PROPERTY OF THE
UNIVERSITY OF DELAWARE LIBRARY

THE
CLASSICS OF INTERNATIONAL LAW

EDITED BY

JAMES BROWN SCOTT

*This volume with Volume II constitutes
No. 17 of 'The Classics of International
Law'. A list of the numbers already
published is given at the end of this
volume.*

BY SAMUEL PUFENDORF

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1688, with an
Introduction by Walter Simons, a List of Errata, the Text
of the Quotations from Greek Authors, and a portrait of
Pufendorf.

Vol. II. A Translation of the Text by C. H. and W. A. Oldfather,
with a translation of the Introduction of Walter Simons,
List of Classical Authors and Translations, and Index.

NO LONGER THE PROPERTY OF THE
UNIVERSITY OF DELAWARE LIBRARY

PREFACE

THE republication of the classic works connected with the history and development of International Law was undertaken by the Carnegie Institution of Washington in 1906 at the suggestion of the undersigned, then Solicitor for the Department of State, under whose supervision as General Editor the series has since been published. On January 1, 1917, the project was transferred to the Carnegie Endowment for International Peace, and the publication of the series is being continued by the Endowment's Division of International Law.

The present work, Pufendorf's *De Jure Naturae et Gentium Libri Octo*, is now issued in facsimile with an introduction by the eminent German publicist and jurist, Walter Simons, sometime German Minister of Foreign Affairs (1920-1921), President *ad interim* of the German Republic (1925), Chief Justice of the Reichsgericht (1922-1929). An English translation of Pufendorf's treatise, with critical notes on the Latin text, has been made expressly for the series by the distinguished classicists, Professors C. H. and W. A. Oldfather, who have themselves personally read the proofs, and have also prepared the comprehensive indexes, as well as the List of Errata, and the Appendix consisting of the revised text of quotations from Greek authors. The frontispiece is a reproduction of a portrait by Carl Peter Mörth.

The reasons for including Pufendorf's treatise are sufficiently set forth by Dr. Simons in his Introduction.

The photographic reproduction, made from a copy in the possession of the British Museum, brings the work within the reach of all, and the faithful translation of the text by the Professors C. H. and W. A. Oldfather makes its mastery an easy matter to the English-speaking world.

One reason for republishing the classics of International Law is the difficulty in procuring the texts in convenient form for scientific study; the libraries in the United States have been searched with the result that few of the earlier works were to be found. Another reason is that some of the works selected for republication have never been translated into English. The American publicist is therefore at a disadvantage in consulting works of admitted authority, and when found they are virtually sealed books to all but trained Latinists. The specialist is thus forced to rely upon summary statements and references to them to be found in treatises on International Law, or is driven to examine them in European libraries, often a difficult task, while the general reader is

practically barred from the stores of knowledge locked up in the earlier works on the Law of Nations. The same difficulty exists in Latin America, Japan, and in a less degree in many European countries.

Eminent publicists, European and American, who have been consulted as to the usefulness of the plan to republish the classics, have endorsed the project and have pledged their personal co-operation. The works to be included in the series have not only been approved but even suggested by them, so that the undertaking is international in scope, in selection, and in execution.

The underlying principle of selection has been to reissue those works which can be said to have contributed either to the origin or to the growth of International Law, and the term classic has been used in a broad rather than in the narrow sense. In general, the text of each author is reproduced photographically, so as to lay the source before the reader without the mistakes which creep into a newly printed text. In the case of some early authors the photographed text will be accompanied by a revised text whenever that course shall seem desirable. An Introduction, prefixed to each work, gives the necessary biographical details and states the importance of the text and its place in International Law; errata in the original are indicated, and notes deemed necessary to clear up doubts and ambiguities or to correct mistakes in the text are supplied.

Each work is accompanied by an English version made expressly for the series by a competent translator.

It is hoped that the series will enable specialists as well as general readers to trace International Law from its faint and unconscious beginnings to its present ample proportions, and to forecast with some degree of certainty its future development into that law which Mirabeau tells us will one day rule the world.

JAMES BROWN SCOTT,
General Editor.

WASHINGTON,
June 7, 1933.

Samuel Pufendorf

DE JURE NATURAE ET GENTIUM LIBRI OCTO

BY
SAMUEL PUFENDORF

VOLUME ONE
THE PHOTOGRAPHIC
REPRODUCTION OF THE
EDITION OF 1688

WITH AN INTRODUCTION BY

WALTER SIMONS

*Former Minister of Foreign Affairs of Germany
Former Chief Justice of the Reichsgericht
President ad interim of the German Republic (1925)*

OXFORD : AT THE CLARENDON PRESS
LONDON : HUMPHREY MILFORD

1934

JX
2130
Al
1121
41

*The Photographic Reproduction of the 1688
edition printed in England for the MUSTON
COMPANY, 4 BELL YARD, TEMPLE BAR,
W.C. 2 by LOWE AND BRYDONE, LONDON.
The remainder by JOHN JOHNSON, at the
UNIVERSITY PRESS, OXFORD.*

340
P997
41

PRINTED IN GREAT BRITAIN

USA: PHIL. LANGRISH INT.
2. JAWARD 76 V. 1235 1981

CE 117
Nov. 25, 1935

CONTENTS OF VOLUME I

	PAGE
Portrait of Pufendorf	<i>Frontispiece</i>
Einleitung, by Walter Simons	II a
A Photographic Reproduction of the 1688 edition of <i>De Jure Naturae et</i> <i>Gentium Libri Octo</i>	i-viii, 1-936
Errata in the Edition of 1688	937
Appendix: The Text of the Quotations from Greek Authors	955

The portrait of Pufendorf appearing in this volume is a photographic reproduction of a likeness by Carl Peter Mörrth. It is used with the kind permission of the Faculty of Law of the University of Lund, Upsala, Sweden, which owns the portrait. It is said to have been made from a drawing by Klöcker von Ehrenstrahl and was painted in 1735.

Carl Peter Mörrth was born in Sweden in the year 1690 and died in 1768. After studying abroad he became in 1722 a drawing master at the University of Lund. He made portraits of several other professors at Lund and also designed altar-pieces in provincial churches and a library mural at Lund.

56828

EINLEITUNG
BY WALTER SIMONS

EINLEITUNG

Der berühmte Leiter derjenigen Abteilung der Carnegie Stiftung für Internationalen Frieden, die sich mit dem internationalen Recht befasst, Dr. James Brown Scott, hat wohl daran getan, in die Reihe der 'Klassiker des Völkerrechts', mit deren Herausgabe er sich um die Rechtswissenschaft so hoch verdient gemacht hat, auch die drei juristischen Hauptwerke Samuel von Pufendorfs aufzunehmen. Denn diese Werke haben nicht nur während Pufendorfs Lebenszeit und über seinen Tod hinaus auf die Entwicklung der staatsrechtlichen und völkerrechtlichen Theorie und Praxis eine ausserordentlich grosse Wirkung ausgeübt, sie verdienen auch durch ihre inneren Vorzüge, dass diejenigen, die sich mit der Geschichte und Theorie des Völkerrechts befassen, bei ihren Arbeiten immer wieder darauf zurückgreifen. Freilich ist Pufendorf nicht derartig bahnbrechend auf dem Gebiete des Völkerrechts gewesen wie etwa Francisco de Vitoria oder Hugo Grotius; trotzdem wird man ihm eine klassische Stellung in der Geschichte des Völkerrechts schon deshalb nicht absprechen können, weil er im Gegensatz zu seinem englischen Vorgänger Zouche, der weit mehr die positivistische Seite der Lehre des Grotius fortbildete, mit besonderem Nachdruck und grösstem Erfolg die naturrechtliche Auffassung dieser Lehre vertreten hat.

Das unbestreitbare Verdienst Vitorias, das erst spät erkannt ist und um dessen Anerkennung sich gerade Dr. James Brown Scott besondere Mühe gegeben hat, besteht darin, dass er aus einer noch wesentlich mittelalterlich und theologisch gestalteten Doktrin mit genialem Scharfsinn moderne Begriffe über die Grundlagen des Staatsrechts und über das rechtliche Zusammenleben der Völker abgeleitet hat, Begriffe, die vielfach in eine von uns nur geahnte Zukunft weisen. Hugo Grotius hat seinerseits auf der Basis einer umfassenden theologischen, philosophischen und humanistischen Bildung die gesamte Masse des vom Altertum her überkommenen und durch die Schriftsteller der mittleren und neueren Zeit bereicherten Rechtswissens in ein übersichtliches System gebracht. Pufendorf wendet sich demgegenüber sowohl von der theologisch-dogmatischen wie von der humanistisch-historischen Grundlegung des Rechtes ab und sucht, bei aller zeitgemässen Gelehrsamkeit, die wahren Quellen seines Rechtssystems mit Entschiedenheit in den Gesetzen der menschlichen Vernunft und in der Natur der Dinge.

Das 16. und die erste Hälfte des 17. Jahrhunderts hatten in erbitterten Kämpfen um religiöse Streitfragen und die damit zusammenhängenden kirchlichen und staatlichen Probleme die geistigen und physischen Kräfte der europäischen Menschheit überwiegend in

Anspruch genommen und zu einem erheblichen Teil verzehrt. Nach dem Westfälischen Frieden wendete sich die Aufmerksamkeit der Gelehrten und die öffentliche Meinung der gebildeten Völker mehr und mehr den mathematischen und physikalischen Wissenschaften zu. Insbesondere die Mathematik beherrschte das geistige Leben der Zeit. Seit René Descartes (Cartesius, 1596–1650) ihr einen neuen Aufschwung verliehen hatte, gab es keinen grossen Geist, der nicht die mathematische Methode entweder in ihrem eigenen Bezirk gefördert oder gar versucht hätte, sie auf andere Wissenschaftsgebiete anzuwenden. Dies gilt nicht nur von Männern wie Isaac Newton (1642–1727) und Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716), deren Streit um die Priorität der Infinitesimalrechnung bekannt ist, sondern auch von anderen Zeitgenossen Pufendorfs. Ich erinnere nur daran, dass Baruch Spinoza (1632–1677) die Philosophie nach mathematischer Methode zu lehren versuchte. Es ist nicht verwunderlich, dass auch Pufendorf dem Geiste seiner Zeit Rechnung getragen hat.

Samuel Pufendorf wurde geboren am 8. Januar 1632 in dem Örtchen Flöha bei Chemnitz in Sachsen als Sohn des dortigen Ortspfarrers. Sein Vater hatte auch ihn zum theologischen Beruf bestimmt. Er studierte deshalb zunächst in Leipzig Theologie, blieb aber nicht bei dieser Wissenschaft, sondern ging zur Rechtswissenschaft über. In Jena studierte er neben Naturrecht auch Mathematik. Beide Zweige der Wissenschaft, die uns so weit auseinander zu liegen scheinen, wurden damals dort gleichzeitig von einem bedeutenden Professor der Mathematik, Erhard Weigel, gelehrt. Diesem Lehrer ist Pufendorf zeitlebens dankbar ergeben geblieben, wie gelegentliche Zitate seiner Aussprüche auch in den späteren Schriften Pufendorfs beweisen; seine Methode war entscheidend für die Gestalt des ersten grösseren Werkes, das aus der Feder Pufendorfs hervorging.

Dieses Werk entstand unter eigentümlichen Verhältnissen. Weil nämlich Deutschland nach dem Dreissigjährigen Krieg wirtschaftlich in tiefen Verfall geraten war, so boten sich dort für einen jungen Gelehrten nur schlechte Aussichten. Pufendorf durfte nicht hoffen, in seinem engeren Vaterland Sachsen eine angemessene Beschäftigung zu erhalten; er suchte deshalb eine Anstellung im Ausland und fand sie als Hauslehrer des schwedischen Gesandten Coyet, der ihn im Jahre 1658 nach Kopenhagen berief, wo Coyet die schwedische Krone bei dem König von Dänemark vertrat. Aber auch hier sollte er sich nicht lange einer nutzbringenden Tätigkeit erfreuen. Der Westfälische Friede, mit dem 1648 der Dreissigjährige Krieg beschlossen worden war, hatte zwar unternommen, Europa eine neue, auf die Dauer berechnete Staatenordnung zu verleihen; er hatte aber nicht verhindern können, dass die auf ihn folgenden Jahrzehnte von kriegerischem Getöse auf den verschiedensten Schlachtfeldern Europas widerhallten. So

brach kurz nach der Ankunft Pufendorfs in Kopenhagen ein Krieg zwischen Dänemark und Schweden aus. Die Dänen hielten sich deshalb für berechtigt, ohne Rücksicht auf die Rechte und Immunitäten, die den Gesandten zustehen, das Gefolge Coyets und darunter auch den Hauslehrer Pufendorf gefangenzunehmen. In der Gefangenschaft, die über acht Monate dauerte und Pufendorf des wissenschaftlichen Verkehrs und der bibliothekarischen Hilfsmittel beraubte, hat er sein erstes und vielleicht originalstes Werk geschrieben: *Elementorum Jurisprudentiae Universalis Libri Duo*. Dieses in der Reihe der 'Klassiker des Völkerrechts' unter Nr. 15 neu herausgegebene Werk beruht formell auf der mathematischen Methode Weigels, sachlich in weitem Umfange auf der Lehre von Grotius. Seine Bedeutung hat Professor Dr. Hans Wehberg (Genf) in der Einleitung zu jener Neuausgabe sachkundig dargetan.

Dieses Buch hat Pufendorf nach seiner Befreiung aus dänischer Gefangenschaft im Jahre 1660 im Haag veröffentlicht; er war nämlich von Kopenhagen nicht sogleich nach Deutschland zurückgekehrt, hatte sich vielmehr nach den Niederlanden gewendet und an der Universität Leiden immatrikulieren lassen. Das Buch war dem Kurfürsten Karl Ludwig von der Pfalz gewidmet und erwarb dem Verfasser mit einem Schlage ein grosses Ansehen. Deshalb berief der Kurfürst Pufendorf im Jahre 1661 an die Universität Heidelberg. Die Berufung war in der Geschichte der Rechtswissenschaft deshalb epochemachend, weil damit die Errichtung des ersten öffentlichen Lehrstuhls für Völkerrecht verbunden war.

Pufendorf hatte von Dänemark und von Holland aus Gelegenheit gehabt, die verworrenen Zustände seines Vaterlandes unbefangener zu beobachten und zu beurteilen, als dies inmitten der Nachwehen des Dreissigjährigen Krieges in Deutschland selbst möglich gewesen wäre. Bei seinem lebhaften Interesse an den Fragen des Staats- und Völkerrechts ist anzunehmen, dass er mit der Broschürenliteratur, die teils während jenes europäischen Krieges, teils nach ihm entstanden war, sich wohl vertraut gemacht hatte. Damals war der jahrhundertelange Streit zwischen der Kaisermacht und dem Territorialfürstentum durch den Westfälischen Frieden zum Nachteil der Kaisermacht entschieden worden; aus ehemaligen Lehnsträgern des Kaisers waren souveräne Fürsten geworden. Aber theoretisch zum mindesten war der Streit noch keineswegs beendet. Es war deshalb nicht leicht, über diese Verhältnisse zu schreiben, ohne dass sich der Verfasser der Gefahr der Parteilichkeit aussetzte. Aus diesem Grunde entschloss sich Pufendorf, seine Betrachtungen über die Lage des Deutschen Reiches und seine Reformvorschläge unter einem Decknamen herauszugeben. Im Jahre 1664 veröffentlichte er in Heidelberg seine Schrift *De Statu Imperii Germanici* unter dem Namen eines Severinus de Monzambano; er

stellte sich dem Publikum als 'Edelmann von Verona' vor, der über diese Dinge an seinen Bruder Laelius berichtete. Die Schrift hat sofort das grösste Aufsehen erregt und eine lang anhaltende Berühmtheit erlangt. Sie weist die Fehler auf, die in der Ordnung des Reiches durch den Westfälischen Frieden begangen worden waren; in der Tat trug die Schwächung der deutschen Reichsgewalt durch das damals begründete Staatensystem Mitteleuropas einen grossen Teil der Schuld an der Unruhe, von der der ganze Kontinent in der Folgezeit geschüttelt worden ist. Aber der Verfasser begnügt sich nicht mit der Kritik; er macht zugleich Vorschläge für eine bessere Regelung der deutschen Verhältnisse, Vorschläge, die zum Teil erst durch die Eingriffe Napoleons des I. in die deutsche Politik und später durch die Reichsgründung Bismarcks verwirklicht worden sind.

Im Jahre 1670 verliess Pufendorf seinen Heidelberger Lehrstuhl, da ihn König Karl XI. von Schweden als Professor Primarius der Rechte an die Universität nach Lund berufen hatte. Diese kurz vorher gegründete Universität wurde durch ihn bald in Europa berühmt. Schon zwei Jahre nach Übernahme der Professur liess Pufendorf in Lund sein Hauptwerk erscheinen: *De Jure Naturae et Gentium Libri Octo*. Der Inhalt des Buches soll später näher dargestellt werden; in ihm machte Pufendorf sich formell von der mathematischen Methode los, wenn auch die Art der Definitionen und Konklusionen sachlich noch manchmal an sie erinnert. Dafür schuf er ein neues System der gesamten Rechtswissenschaft vom Standpunkt des Naturrechts aus, ein System, das teilweise noch ein Jahrhundert später in der Anordnung des preussischen Landrechts Friedrichs des Grossen Anwendung gefunden hat.

Auch mit diesem Werk hatte Pufendorf einen ausserordentlichen Erfolg. Es wurde nicht nur in seinem lateinischen Urtext weithin gelesen und studiert (mehr als die formell etwas zu spröden *Elementa*!) sondern im Lauf der Zeit auch ins Französische, Englische und Italienische übersetzt sowie vielfach kommentiert. Mit Rücksicht auf den Umfang des Werkes und um seine Lehre den Anfängern und Laien zugänglicher zu machen, veröffentlichte Pufendorf, der inzwischen in den Adelsstand erhoben war, eine verkürzte Darstellung seines Naturrechtssystems unter dem Titel *De Officio Hominis et Civis Libri Duo*, sodass man sagen kann: wie die *Elementa* eine Vorarbeit zu dem Buch *De Jure Naturae et Gentium* bilden, so bildet das Werk *De Officio Hominis et Civis* einen Auszug daraus. Trotzdem ist auch der Auszug von selbständigem Wert; es war deshalb durchaus berechtigt, dass James Brown Scott ihn als Nr. 10 der 'Klassiker des Völkerrechts' mit einer Einleitung von Professor Walther Schücking, dem jetzigen Mitgliede des Ständigen Internationalen Gerichtshofs im Haag, hat herausgeben lassen. Auch dieses Buch ist mehrfach übersetzt worden. Sein Titel lautet in der französischen Übersetzung von Jean Barbeyrac

Les devoirs de l'homme et du citoyen. Es ist bezeichnend und entspricht den vielfach geradezu revolutionären Ideen Pufendorfs, dass dieser Titel mit umgekehrtem Vorzeichen in der Überschrift der berühmten Erklärung der französischen Nationalversammlung von 1789 über die Rechte des Menschen und Bürgers wiederkehrt (*Déclaration sur les droits de l'homme et du citoyen*).

Pufendorf liess es aber nicht bei der gelehrten Bearbeitung des Staats- und Völkerrechts bewenden; er zog dabei die Geschichte weitgehend heran und erwies sich auch als Interessent der praktischen Politik nach wie vor tätig. Aus diesem Grunde wurde er vom König von Schweden im Jahre 1667 als Staatshistoriograph nach Stockholm berufen; als solcher hat er mehrere Arbeiten über die schwedische Geschichte veröffentlicht und auch eine Replik gegen die zahlreichen Angriffe, die sein Hauptwerk erfahren hatte, unter dem Titel *Eris Scandica* herausgegeben.

Aber er war vom Schicksal nicht dazu verurteilt, seine ungewöhnliche Kraft nur dem Ausland zu widmen. Vierundfünfzig Jahre alt, siedelte er im Jahre 1686 nach Berlin über, wohin ihn Friedrich Wilhelm, der Grosse Kurfürst von Brandenburg, berufen hatte. Während seiner letzten Jahre hat er auf dem Gebiete des Natur- und Völkerrechts keine weiteren Schriften mehr veröffentlicht; vielmehr widmete er sich, seinem neuen Beruf gemäss, historischen und politischen Abhandlungen, ja, er kehrte schliesslich sogar zu der Bearbeitung theologischer Streitfragen zurück, mit deren Studium er seine wissenschaftliche Tätigkeit einst begonnen hatte. Hoch angesehen von der Gelehrtenwelt Europas, starb er zu Berlin am 26. Oktober 1694.

Die Hauptquelle seines Ruhms war und bleibt das Werk über Natur- und Völkerrecht, das jetzt von der Carnegie-Stiftung neu herausgegeben wird. Es erinnert in seiner Form noch an die gelehrten und weitläufigen Abhandlungen der humanistischen Zeit; denn Pufendorf bemüht sich, wie Grotius und andere seiner Vorgänger, die von ihm gefundenen Wahrheiten durch eine möglichst grosse Anzahl von Belegstellen aus der Heiligen Schrift, aus der antiken Literatur und aus den Schriftstellern seiner Zeit zu erhärten. Aber zwischen seiner Methode des Zitierens und der etwa des Hugo Grotius merkt man bei genauerem Vergleich doch einen erheblichen Unterschied. Dieser Unterschied besteht darin, dass Grotius, der als Niederländer weit grösseren Wert auf das positiv geltende und in der Geschichte praktisch angewandte Recht legte, als auf die Meinungen der Gelehrten, seine Zitate mehr im Sinne von Präcedenzfällen und Präjudizien bringt, wie das angelsächsische Recht sie kennt, während Pufendorf sich mehr auf die Meinung berühmter Gelehrter zur Unterstützung seiner eigenen beruft. Auch Hugo Grotius ergänzt die Fülle seiner Zitate durch selbständige Ausführung und systematische

Entwicklung naturrechtlicher Ideen; er ist durch diese Vereinigung zweier Arbeitsweisen zum Begründer sowohl der sogenannten positivistischen wie auch der naturrechtlichen Schule des Völkerrechts geworden. Ihn selbst wird man eher zur Klasse der Positivisten rechnen müssen, während Pufendorf unzweifelhaft den Theoretikern des Naturrechts beizuzählen ist. Damit greift Pufendorf zurück auf diejenigen Schriftsteller, die schon mehr als ein Jahrhundert früher die scholastische Ableitung alles Rechts aus den geoffenbarten Geboten Gottes durch Anwendung rationaler Methoden ersetzten, wie das die spanische Schule getan hat. Die heutige Zeit steht der rechtsphilosophischen Richtung des 17. und 18. Jahrhunderts weit näher als es das 19. Jahrhundert tat. Die Menschheit wendet sich von der übertriebenen Verehrung des Historismus und Positivismus, der das letzte Jahrhundert charakterisierte, mit Entschiedenheit wieder den absoluten Werten zu, ohne die eine sichere Führung des Lebens der Einzelnen und der Staaten nicht möglich ist. Selbst in den Rechtsgebieten des 'Corn Law', den angelsächsischen Ländern, macht sich ein Umschwung von dem unbedingten Kultus der Präjudizien zu einer mehr systematischen, rechtsphilosophischen Begründung der Rechtswissenschaft bemerkbar. Dadurch gewinnt auch die Lehre Pufendorfs heute ein erhöhtes Interesse. Merkwürdig ist, dass manche seiner Ausführungen an Werke moderner katholischer Schriftsteller erinnern, obwohl er grossen Wert darauf legt, als Bekenner der reinen lutherischen Lehre angesehen zu werden, und die Berufung auf die Ansichten katholischer Schriftsteller vermeidet.

Vielleicht hängt es mit seiner konfessionellen Einstellung zusammen, dass Pufendorf die Werke der spanischen Schule, deren Wert heute mehr und mehr im Kurse steigt, kaum gekannt zu haben scheint; wenigstens nimmt er keine Notiz von ihren Vertretern. Er zitiert zwar gelegentlich Suarez, aber einen Hinweis auf Vitoria habe ich nicht gefunden. Dies ist umso auffallender, als ihm spanische Literatur an sich nicht fremd ist. Seine Beispiele naturrechtlicher Verhältnisse entnimmt er vielfach den spanischen Werken, die von den Taten der Konquistadoren erzählen und die von ihnen eroberten Länder schildern; in erster Linie dem Buch von Garcilasso de la Vega über Reisen in Mittel- und Südamerika. Aus den Zitaten ergibt sich, dass er die Gemeinschaftsformen der Eingeborenen dieser Länder durchaus als staatliche Gebilde anerkannt und ihnen ein völkerrechtliches Eigenleben zugestanden hat, wie das Vitoria tat. Angesichts seiner ablehnenden Haltung gegen die Schriften katholischer, insbesondere theologischer Schriftsteller muss man sich erinnern, dass sein Werk in Schweden, einem streng lutherischen Lande, erschien und die damalige lutherische Orthodoxie gegenüber den lebenden Schriftstellern mindestens ebenso intolerant war wie die Römische Kirche.

Mit besonderer Vorsicht behandelt Pufendorf in seinem Werk auch das Staatsrecht seiner Epoche. Man muss bedenken, dass er in dem Zeitalter der absoluten Fürstenmacht lebte, in dem die Monarchen sehr scharfe Mittel hatten, um unliebsame Schriftsteller zu strafen. Trotzdem zeigte er sich in der Beurteilung staatlicher Verhältnisse von einer grossartigen Unbefangenheit, die seiner Mitwelt weit vorseilt. Wir werden das beim Eingehen auf den Inhalt des Werkes feststellen können.

Von diesem Inhalt nimmt das eigentliche Völkerrecht nur einen geringen Teil in Anspruch. Auch ist es nicht als solches zusammenhängend vorgetragen; man muss vielmehr die Lehren, die sich auf diese Materie beziehen, aus den verschiedenen Kapiteln zusammenstellen, in denen sie beiläufig behandelt werden. Der Grund hierfür liegt darin, dass Pufendorf die Normen, die er für die Rechtsgemeinschaft der 'moralischen Wesen' angibt, nicht danach unterscheidet, ob sie sich auf physische oder juristische, auf private oder auf öffentlich-rechtliche Subjekte beziehen. So kommt es, dass die besonderen Regeln, die Pufendorf für völkerrechtliche Verhältnisse aufstellt, oft nur als Beispiele allgemeinerer naturrechtlicher Grundsätze aufgeführt werden, die auch für Einzelwesen gelten.

Nur im achten Buch finden wir eine zusammenhängende Darstellung völkerrechtlicher Materien, insbesondere des Kriegsrechts sowie der Lehre vom Wechsel der Staatsgewalt und dem Untergang der Staaten. Auf dieses Buch werde ich später genauer eingehen.

Trotz der eigenartigen Anordnung des Stoffes lohnt aber eine Durcharbeitung aller Teile des grossen Werkes aus dem Gesichtspunkt des modernen internationalen Rechtes, denn die Zeit, in der Pufendorf schrieb, ähnelt in vielen Beziehungen politisch und wirtschaftlich der unsern. Ein nach Umfang und Dauer gewaltiger Krieg hatte nicht nur die Machtverhältnisse des europäischen Kulturkreises umgestaltet, sondern auch zum mindesten in Mitteleuropa ungeheure wirtschaftliche Werte zerstört und hier wie in Nordeuropa zahlreiche Währungen ins Wanken gebracht. Kein Wunder, dass er Probleme des nationalen und internationalen Rechtes, die uns heute auf das lebhafteste beschäftigen, wie z. B. das der internationalen, in gesunkener Währung zu erfüllenden Schulden, ausführlich erörtert.

Zu diesen Problemen rechne ich auch die der individuellen und staatlichen Gleichberechtigung. Pufendorf ist ein grundsätzlicher Gegner der Privilegien und lehnt eine mystische Begründung solcher Einrichtungen wie Adel und Königtum ab. Neben den Menschen- und Bürgerpflichten kennt er auch Menschen- und Bürgerrechte, die innerhalb eines gegebenen Staatswesens jedem gleichmässig zustehen. Eine Bedrückung von Minderheiten als solchen, wie sie ein übersteigter Nationalismus im heutigen Europa für das sogenannte

‘Staatsvolk’ als gutes Recht im Gegensatz zu den Minoritätsverträgen in Anspruch nimmt, würde Pufendorf scharf verurteilen. Auch den Grundsatz der völkerrechtlichen Gleichstellung aller selbständigen Staaten ohne Rücksicht auf die Grösse ihres Gebiets, ihrer Volkszahl und ihrer Macht vertritt er mit grosser Entschiedenheit. Dass in einem auf diesem Grundsatz aufgebauten Völkerbund dauernd ein Zustand von Ungleichheit der Mitglieder in lebenswichtigen Souveränitätsrechten aufrechterhalten werden könnte, hätte er nach seiner Auffassung vom Naturrecht der Staaten sicherlich nicht gebilligt. Zwar kennt auch Pufendorf selbstverständlich eine vertragsmässige Beschränkung der Souveränität, ohne die ein Staatenbund ebenso wenig denkbar ist wie eine Gemeinschaft von Einzelwesen ohne Beschränkung der natürlichen menschlichen Freiheit; aber jene Beschränkung muss nach ihm eine freiwillige sein, sonst ist sie mit der Würde des Staats als einer *summa potestas* nicht vereinbar. Deshalb verlangt er für gemeinsame Beschlüsse verbündeter Staaten grundsätzlich die Einstimmigkeit, wie sie ja auch in dem Völkerbundspakt von 1919 als Regel gefordert wird.

Über den Zweck und die Einrichtung seines Werkes gibt der Verfasser in der Widmung an den König Karl XI. von Schweden, die er seinem Werke vorausgeschickt hat, sowie in den Vorreden an die Leser nähere Auskunft. In der Widmung weist Pufendorf darauf hin, wie die von ihm gelehrte Wissenschaft des Naturrechts von dem Könige dadurch besonders ausgezeichnet worden sei, dass er ihr an den Universitäten seines Reichs öffentliche Lehrstühle gewidmet habe. Um dem Willen des Königs zu entsprechen, habe der Verfasser in erster Linie versucht, die Weisungen Gottes auf dem Gebiete des Rechts der Einzelnen und der Völker festzustellen und darzulegen, wie sie durch die Regenten und durch die Bürger befolgt werden müssten. Damit habe er ein Studium menschlicher Sitten und Gebräuche und der Mittel verbunden, mit denen die Staaten ihre innere Ruhe und ihre äussere Sicherheit zu bewahren bestrebt seien. Als Beispiel habe er die Grosstaten der Herrscher, insbesondere der Vorgänger des Königs, herangezogen. Schliesslich sei es ihm angelegen gewesen, die gegenseitigen Rechte und Pflichten der Menschen, die hierüber bei den verschiedenen Völkern geltenden Gesetze, die Gestalt der bürgerlichen Gesellschaft und der fürstlichen Macht, sowie die Beziehungen zwischen Fürst und Untertan nach Rechten und Pflichten zu erörtern. Sarkastisch macht Pufendorf auf den Widerspruch aufmerksam, der darin liege, dass die Hörsäle aller Universitäten von den Aussprüchen eines Ulpian und Papinian widerhallten, während die Gebote Gottes und die natürlichen Gesetze der menschlichen Gemeinschaft der Pflege entbehrten.

In der Vorrede zur 1. Ausgabe des Werkes bekennt Pufendorf, dass

er sein Jugendwerk, die *Elementa*, als Grundlage für die Bemühungen seiner Gönner um sein Fortkommen verfasst habe und nun bestrebt sein müsse, es durch eine reifere Arbeit zu ersetzen. Bei Erörterung der Frage, ob eine solche Arbeit angesichts der Leistungen seiner Vorgänger noch angezeigt sei, nennt er unter diesen zuerst mit hoher Verehrung den Namen des Hugo Grotius, weist aber darauf hin, dass der grosse Mann manche Materien entweder ganz übergangen oder nur oberflächlich gestreift habe und dass schliesslich einzelne seiner Aussprüche den Beweis erbrächten, auch er sei nur ein Mensch gewesen. Charakteristischerweise führt Pufendorf als Flecken an dem Werke seines Vorgängers hauptsächlich solche Stellen an, bei denen Grotius von den Glaubenssätzen der christlichen Kirche abgewichen sei. Nach einem kurzen Hinweis auf die Kommentatoren des Grotius geht er dann auf diejenigen Schriftsteller über, die es vorgezogen haben, die ganze Materie unter völlig neuen Gesichtspunkten zu behandeln. Als solche nennt er Thomas Hobbes und John Selden. An Hobbes' Werken rühmt er den Scharfsinn und die Originalität, er tadelt jedoch seine Abweichungen von den Lehren der Kirche; bei Selden bedauert er, dass dieser gelehrte Schriftsteller die Sorgfalt, die er auf die Darstellung des positiven Rechts der Ebräer verwendete, nicht auch dem allgemeinen Naturrecht gewidmet habe. Zur Klasse der gegenüber Grotius selbständigen Schriftsteller rechnet er im Gegensatz zu den blossen Kommentatoren sich selbst. Dabei verwahrt er sich gegen den Vorwurf der Neuerungsucht; angesichts der erstaunlichen Fortschritte auf den Gebieten der Medizin, Physik und Mathematik müsse auch der Rechtswissenschaft das Streben nach Reform zugestanden werden. Freilich will er nicht zu denen gehören, die da glauben, die Wahrheit völlig erfasst zu haben, die deshalb keinen Irrtum zugeben wollen; vielmehr habe er sich zur Stütze seiner eigenen Ansicht vielfach auf die bewährten Schriftsteller des Altertums berufen. Dagegen lehnt er eine lückenlose Berücksichtigung der neueren Schriftsteller als überflüssig ab; insbesondere bezeichnet er es als selbstverständlich, dass er die Schriftsteller der 'römischen Sekte', die noch von Grotius häufig zitiert worden seien, seinerseits nicht beachtet habe. Pufendorfs scharfe Kritik der scholastischen Methode und eines juristischen Klerikalismus klingt hier wie ein Auftakt zu der Melodie, die das Jahrhundert der Aufklärung, das 18., beherrscht. Er setzt sich mit denjenigen seiner literarischen Gegner auseinander, die das Prinzip menschlicher *socialitas* nicht als genügende Grundlage des Naturrechts gelten lassen wollen, sei es, dass sie ihm wegen seiner angeblichen Willkürlichkeit im Gegensatz zu der christlichen Morallehre die verbindliche Kraft absprechen, sei es, dass sie es für unfähig erklären, die Pflichten des Menschen gegen Gott und gegen sich selbst zu begründen. Demgegenüber betont der Verfasser als die Grundanschauung,

von der er in seinem Werke ausgegangen ist: dass Gott selbst die Menschen als Gesellschaftswesen erschaffen habe, dass daher die Gesetze menschlicher Gesellschaft, soweit sie der Natur des Menschen entspringen, auch Gottes Geboten entsprechen und nicht auf eine willkürliche Vereinbarung der Menschen miteinander zurückzuführen sind. Das ist nach Pufendorf die Erklärung dafür, dass sein System des Naturrechts für alle Menschen gilt, welcher Religion sie auch angehören.

Dieses System ist nun in dem Hauptwerk folgendermassen durchgeführt:

Im ersten Buch werden, als Voraussetzungen des Systems, einige rechtliche Grundbegriffe dargelegt, nämlich im ersten Kapitel der Ursprung, die verschiedenen Kategorien und Eigenschaften sowie der Untergang der 'moralischen Wesen'. Diese Wesen stehen zwar begrifflich im Gegensatz zu den physischen, weil sie nicht, wie diese, Substanzen, sondern Modalitäten (*modi*) sind, aber sie werden doch weithin analog zu den physischen Wesen eingeteilt und beurteilt. Als moralische Wesen bezeichnet Pufendorf diejenigen, die nicht von der Natur erschaffen, sondern vom Geiste den natürlichen Wesen übergeordnet sind. Dazu gehört der Mensch selbst, soweit er sein Leben und seine Handlungen, im Gegensatz zu dem Triebleben der Tiere, kraft seines Geistes regelt und ordnet; dazu gehören aber auch menschliche Gemeinschaften, die durch das Band eines gemeinsamen moralischen Zweckes zusammengehalten werden. Beide Arten moralischer Wesen, die einfachen wie die zusammengesetzten, unterscheiden sich nach der Art ihres Zweckes: sie sind private, wenn sie den eigenen Vorteil, öffentliche, wenn sie den Nutzen der bürgerlichen Gesellschaft zum Ziel haben. Von den öffentlichen ist das höchste moralische Wesen einfacher Art der Herrscher, das höchste moralische Wesen zusammengesetzter Art der Staat oder die Kirche, jedes auf seinem Gebiet. Bei Behandlung der moralischen Wesen politischer Art ('politische Personen') hebt der Verfasser unter den Amtsträgern die repräsentativen hervor, die kraft einer Vollmacht und der Instruktion einer andern Person und nicht kraft eigener Zuständigkeit so handeln, als ob der andre durch sie gehandelt hätte; er kommt dabei auf den Unterschied zwischen den eigentlichen Botschaftern und Gesandten und den Geschäftsträgern und Residenten zu sprechen und vergleicht die repräsentativen Personen des öffentlichen Bereichs mit den Vormündern und Pflegern des privaten Bereichs. Im Gegensatz zu Hobbes (*Leviathan*, cap. xvi) lehnt er die Auffassung ab, dass die Geschäftsführer einer Kirche, einer Krankenanstalt, einer Brückenanlage Repräsentanten einer unbeseelten Sache seien, die deshalb als moralische Person aufgefasst werden müsse; diese Fiktion verwerfend, betrachtet er die Stiftungsvertretung als einen staatlichen Auftrag zur Geschäftsführung für bestimmte Zwecke.

Mit grosser Ausführlichkeit wird der Begriff des Zustandes (*status*) der moralischen Personen besprochen, insbesondere der natürliche Zustand des Menschen. Auch dieser bringt schon gewisse Rechte und Pflichten mit sich; er unterscheidet sich aber durch deren Allgemeinheit von dem zusätzlichen Zustand (*status adventicius*), der nicht allen Menschen bei oder sogar vor der Geburt gegeben, sondern ihnen durch besondere menschliche Einrichtungen hinzugefügt worden ist. Dazu gehört nach Pufendorf auch der Familienstand.

In diesem grundlegenden Kapitel finden wir eine systematische Erörterung zahlreicher Rechtsbegriffe, die sich auf moralische Wesen, ihre Zustände, Eigenschaften und Handlungen beziehen und zugleich von völkerrechtlicher Tragweite sind; darunter die des Kriegs- und Friedenszustandes, der Macht, der Befugnis und der Verpflichtung (*potestas, jus* und *obligatio*). Was schliesslich den Untergang moralischer Wesen anlangt, so unterscheidet er den Fall, in dem auch das physische Substrat zu Grunde geht, von dem Fall, in dem dieses Substrat bleibt und nur die *impositio* (z. B. der Amtscharakter, die Nobilität) wegfällt. Dabei wendet er sich als Lutheraner gegen die katholische Lehre von dem *character indelebilis* des Priesteramts.

Das zweite Kapitel untersucht den Gewissheitsgrad der moralischen Wissenschaften im Gegensatz zu den mathematischen (heute sprechen wir von dem Unterschiede zwischen den exakten und den Geisteswissenschaften). Hier bekämpft er die auf Aristoteles zurückgehende Lehre von der geringeren Gewissheit der moralischen Disziplinen. Im Anschluss an seinen Lehrer Weigel sucht er darzulegen, dass man, von der göttlichen Bestimmung des Menschen als eines geistigen und sozialen Wesens ausgehend, hier auf dem Wege streng logischer Schlussfolgerungen zu ebenso sichern Ergebnissen gelangen könne wie in der Physik oder Chemie. Freilich müsse man die Lehre vom Guten und Bösen, vom Richtigen und Falschen unterscheiden von der Lehre vom Nützlichen und Schädlichen, bei der es angesichts der Unübersichtbarkeit der Tatsachen nie volle Gewissheit gebe. Pufendorf kennzeichnet hier, ohne es auszusprechen, den methodischen Gegensatz zwischen Ethik und Rechtswissenschaft einerseits, Politik andererseits. Schon an dieser Stelle wendet er sich gegen die Theorie von Hobbes, dass es unabhängig von positiven menschlichen Satzungen und Verträgen überhaupt keine Normen des Rechtes und der Moral gebe; auch bestreitet er, dass deshalb, weil Sitten und Rechtssätze vielgestaltig und wandelbar seien, auch die Wissenschaft der Ethik und des Rechts ungewiss und schwankend sein müsse. Nur insoweit erkennt Pufendorf den exakten Wissenschaften einen Vorrang vor den moralischen zu, als jene die Quantität ihrer Objekte genauer feststellen können, während die Abschätzung des Wertes der moralischen Objekte stets innerhalb der Grenzen eines freien menschlichen Ermessens

bleibe; bei Feststellung der Qualität dagegen — ob gut oder böse, gerecht oder ungerecht — sei wissenschaftliche Sicherheit aus den Grundprinzipien ableitbar. Sie dürfe nur nicht mit der Sicherheit verwechselt werden, die sich aus dem Beweise von Tatsachen für die Entscheidung über Schuld oder Unschuld ergebe.

Das dritte Kapitel handelt von der Bedeutung der menschlichen Vernunft (*intellectus*) für die moralischen Handlungen, und zwar sowohl der Vorstellung der Objekte, auf die sich die Handlung bezieht, als der Abwägung der Motive, die für ein Tun oder Lassen in Betracht kommen. Im Zusammenhang damit wird die Lehre vom Irrtum ausführlich vorgetragen.

Das vierte Kapitel ist dem Willen des Menschen in seiner Bedeutung für die moralischen Handlungen gewidmet. Pufendorf hält hier — unter lebhafter Kritik der Lehre von Hobbes — an dem Begriff der menschlichen Willensfreiheit fest, ohne den er sich ein gesundes Staatsleben nicht vorstellen kann. Er erörtert die verschiedenen Grade der Willensfreiheit, den Affekt, den Zwang, die höhere Gewalt. Daran schliesst sich im fünften Kapitel die Untersuchung, aus welchen Gründen und in welchem Umfang eine Handlung und ihr Erfolg einem bestimmten moralischen Wesen zugerechnet werden kann, insbesondere, unter welchen Umständen dem Einen die Handlung eines andern zuzurechnen ist.

Im sechsten Kapitel unterscheidet der Verfasser den Begriff des Gesetzes von dem des Ratschlags, des Vertrags und des Rechtes. Er widerlegt die Meinung, dass jedes Gesetz auf einen Vertrag der Staatsbürger zurückgehe, und weist nachdrücklich auf die vom Menschenwillen unabhängigen Normen des *jus divinum* und *jus naturale* hin. Aber auch die Norm eines menschlichen Gesetzgebers ist kein Vertrag, sondern ein Hoheitsakt. Schliesslich unterscheidet Pufendorf das menschliche vom göttlichen und das natürliche vom positiven Gesetz. Das menschliche Gesetz im engeren Sinne, d. h. das von Menschen ausdrücklich erlassene Gesetz, ist immer positiv; das göttliche Gesetz ist nach Pufendorf teils natürliches, teils positives Recht.

Das siebente Kapitel trägt die Überschrift 'über die Qualitäten der moralischen Handlungen' und ist vorwiegend der Prüfung des Begriffs der Gerechtigkeit und des Unrechts (*justitia* und *injuria*) gewidmet. Pufendorf setzt sich hier mit den rechtsphilosophischen Gedanken des Aristoteles, Grotius und Hobbes auseinander. Folgerichtig bekämpft er die Ansicht des Hobbes, dass die Gerechtigkeit ihren Grund nur im Staatswillen habe und dass sie in nichts anderem bestehe als in der Erfüllung vertragsmässig übernommener Pflichten. Dieser Meinung, die ja auch heutigentags wieder angesehene Vertreter findet und für die Auffassung vom Völkerrecht eine verhängnisvolle Bedeutung hat, hält Pufendorf entgegen, dass Gerechtigkeit auch die

Achtung solcher Rechte verlange, die dem Menschen von Natur und abgesehen von jeder staatlichen Satzung oder vertragsmässigen Bindung zustehen.

Im achten Kapitel erläutert Pufendorf, seinem System gemäss, die Quantität der moralischen Handlungen, d. h. ihren relativen Wert, der wesentlich von der Art des Vorsatzes abhängt, der *intentio*, aber auch von dem Umfang, in dem die Handlung den Vorsatz verwirklicht. Der Verfasser widerspricht hier der stoischen Lehre von der Gleichwertigkeit aller Übeltaten.

Das neunte und letzte Kapitel befasst sich mit den verschiedenen Arten, auf welche man die Wirkung moralischer (guter oder böser) Handlungen und Unterlassungen dem Täter oder einem Dritten zum Verdienst oder zur Schuld anrechnen (*imputare*) kann.

Erst im zweiten Buch kommt der Verfasser auf sein Hauptthema zu sprechen. Erschildert im ersten Kapitel den Widerspruch, der zwischen der Willensfreiheit des Menschen und seiner Bindung durch Recht und Gesetz zu bestehen scheint, während die Freiheit der Tiere keine derartige Bindung kennt, und erklärt die Rechtsunterworfenheit des Menschen teils aus der ihm von Gott gegebenen höheren Würde, die es erfordert, dass er seine Handlungen einer bestimmten Norm und Regel unterwirft, teils aus der Menge, Stärke und Verschiedenartigkeit seiner Leidenschaften, die des Zügels der Vernunft bedürfen, teils aus seiner ursprünglichen Hilflosigkeit, die ihn stärker und länger als jedes Tier auf gesellschaftlichen Schutz und damit auf die soziale Ordnung des natürlichen Rechtes als einer Schranke der natürlichen Freiheit verweist.

Im zweiten Kapitel wird der Naturzustand des Menschen nach zwei Richtungen hin geschildert, als der des kulturlosen Einzelwesens und als der des Gliedes der kulturlosen menschlichen Gemeinschaft, immer unter der abstrakten Voraussetzung, dass es einen kulturlosen Zustand überhaupt je gegeben habe. Pufendorf leugnet das mit dem Hinweis darauf, dass schon Adam und Eva im Paradies einen solchen Zustand natürlicher Freiheit nicht gekannt hätten, da Gott ihnen den Stand der Ehe verordnet habe. Er bekämpft sodann die pessimistische Darstellung, die Hobbes und Spinoza vom gesellschaftlichen Urzustande der Menschheit als eines Krieges Aller gegen Alle gegeben haben, und sucht nachzuweisen, dass die natürliche Vernunft dem Menschen gezeigt habe, welcher Vorteil darin liegt, dass man sich über die Mittel zur Befriedigung der Lebensbedürfnisse, die von der Natur dargeboten werden, freundlich verständigt, statt sich dauernd um sie zu streiten. Man dürfe krankhafte Streitsucht Einzelner nicht für den Naturzustand Aller erklären. Vielmehr sei der Mensch von Natur ein geselliges Wesen und innerhalb der Gemeinschaft auch insoweit nicht Feind seiner Mitmenschen, als er ihnen in natürlicher Freiheit gegenüberstehe, d. h. ihnen weder zu befehlen noch

zu gehorchen habe. Pufendorf verwirft sogar die Ansicht von Hobbes, dass zwar niemals ein jeder Einzelne Feind aller übrigen Einzelnen gewesen sein möge, dass aber die Inhaber der souveränen Gewalt in den menschlichen Gemeinschaften allezeit unter einander Feinde gewesen seien; denn sie widerspreche der Heiligen Schrift, die uns lehre, dass der Naturzustand der Menschen eher der Friede als der Krieg und ihr gegenseitiges Verhältnis mehr das der Freundschaft als der Feindschaft sei. Dies folge schon aus ihrer gemeinsamen Abstammung von dem ersten Elternpaar. Wer das Gefühl solcher Verwandtschaft verloren habe und feindlichen Sinn gegen seine Mitmenschen hege, von dem sei anzunehmen, dass er vom ursprünglichen und natürlichen Zustande abgefallen sei. Zum friedlichen Verhalten führe aber auch der Gebrauch der natürlichen Vernunft und die üble Erfahrung, die der Mensch, sei es innerhalb oder ausserhalb staatlicher Gemeinschaft, bei Durchführung auch nicht provozierten Kämpfe zu machen pflege.

Pufendorf bestreitet ausdrücklich, dass der natürliche Friedenszustand zwischen den Menschen auf einem Vertrage beruhe oder dass es eines Vertrages bedürfe, um eine Verpflichtung zu friedlichem Verhalten zwischen den Menschen zu erzeugen; vielmehr könne ein solch allgemeiner Vertrag (wie der Briand-Kellogg-Pakt, darf man vielleicht heute hinzusetzen) der naturrechtlichen Friedenspflicht keine höhere Verbindlichkeit geben, als sie ohnehin besitze. Immerhin sei jener Friedenszustand angesichts der Herrschsucht und Habsucht der Menschen, die so mächtig seien, dass sogar die Lehre Jesu, obwohl sie Frieden, Menschlichkeit, Langmut, Wohlwollen, Versöhnlichkeit, Demut und Verachtung irdischer Wohlhabenheit und Macht einpräge, die christlichen Völker nicht vor ungerechten Ränken, Kriegen und Bedrückungen habe abhalten können, ein sehr bedrohter Zustand. Pufendorf hält daher zwar eine friedliche und freundliche Haltung gegen die Nachbarn, aber zugleich ein wachsames Misstrauen gegen deren mögliche kriegsrische Gelüste für politische Pflicht und billigt die Meinung des Dio Chrysostomus, dass der Staat am sichersten darauf rechnen darf, in Frieden zu leben, der am besten für den Krieg gerüstet ist. Dabei übersieht er, wie oft eine gute Kriegsrüstung die Staaten schon zur Kriegführung verleitet hat; der Nachfolger seines damaligen Souveräns, König Karl der XII. von Schweden, lieferte für diesen Erfahrungssatz ein schlagendes Beispiel.

Im folgenden achten Kapitel sucht der Verfasser den Ursprung des Naturrechts darzulegen. Er geht davon aus, dass Gott, da er den Menschen als vernünftiges und geselliges Lebewesen (*animal rationale et sociale*) schuf, ihm zugleich die Rechte und Pflichten zuwies, die dieser Natur entsprechen, aber er verwahrt sich dagegen, dass man den Inhalt des Naturrechts aus dem Verhältnis des Menschen zu Gott herleiten wolle. Ebensowenig gibt er zu, dass die Regeln des Naturrechts

aus der übereinstimmenden Ansicht aller Menschen oder aller Völker oder doch der meisten und kultiviertesten zu entnehmen seien; ein Nachweis solcher Art sei schwierig und unsicher, einmal weil die Sitten und Gesetze der verschiedenen Völker selten übereinstimmen, sich vielmehr oft geradezu widersprüchen, sodann weil kein Volk seine Normen nur aus dem Naturrecht schöpfe, sondern ein jedes überdies nach zahlreichen positiven Sätzen des Gewohnheits- und Gesetzesrechts lebe, sodass es schwer sei, in seiner Rechtsordnung zwischen dem natürlichen Recht und dem positiven Recht zu unterscheiden. Die Vielgestaltigkeit des positiven Rechts ist aber nach Pufendorf kein Grund, das Vorhandensein eines natürlichen, für alle Menschen verbindlichen Rechts zu leugnen und die Entstehung des Rechts auf den jeweiligen Nutzen der verschiedenen menschlichen Gemeinschaften zurückzuführen. Er weist nach, dass diese materialistische und utilitaristische Rechtsauffassung dem wahren Wohl der Einzelnen wie der Staaten widerspreche und nicht nur zu unbilligen, sondern auch zu schädlichen Ergebnissen führe, wogegen die Anerkennung und Berücksichtigung der natürlichen Rechtsgleichheit der Menschen und Staaten sich auf die Dauer allein als vorteilhaft erweise. Dagegen spreche auch nicht der zeitweilige Erfolg einer rücksichtslosen Erobererpolitik; hätten doch die Römer ihre Herrschaft über den damals bekannten Erdkreis mit innerem Zerfall und späterer Zerstörung ihres entnervten Reichs bezahlt. Entspringt sonach das natürliche Recht nicht zufälligen Nützlichkeitsbetrachtungen wie die meisten positiven Gesetze, sondern den unwandelbaren Geboten der menschlichen Vernunft, so will doch Pufendorf mit dieser Lehre nicht sagen, dass jeder Mensch sich der natürlichen Gebote und ihrer Begründung deutlich bewusst ist; vielmehr entscheiden sich die meisten zwischen Recht und Unrecht nach dem ihnen von Gott eingepflanzten Gefühl. Ob aber eine solche Entscheidung dem Naturrecht wirklich entspricht oder aus einer irregeleiteten menschlichen Urteilskraft herrührt, das sei durch eine sorgfältige Prüfung, eine logische Schlussfolgerung aus den ersten und wahren Prinzipien der natürlichen Vernunft festzustellen. Als eins der sichersten und klarsten Gebote des Naturrechts gelte die goldene Regel, dass wir uns so zu unsern Nebenmenschen verhalten sollen, wie wir wünschen, dass sie sich gegen uns verhalten; diese Regel sei indessen selbst aus dem höheren Grundsatz des Naturrechts, der Gleichheit der Menschenrechte, abzuleiten. Der beste Weg zur Erforschung des Naturrechts scheint dem Verfasser die genaue Betrachtung der Natur des Menschen, der Bedingungen seines Daseins sowie seiner Neigungen und Gelüste. Die wesentlichen Eigenschaften des Menschen sind ein starker Trieb zur Selbsterhaltung; die Unfähigkeit, dieses Ziel ohne die Hülfe von seinesgleichen zu erlangen; eine grosse Begabung zu nützlicher Gemeinschaftsarbeit; aber auch eine

häufige Neigung zu Bosheit, Übermut, Reizbarkeit, Schadenstiftung. Ein solches Wesen ist von Natur gesellig, bedarf aber der Zügel für seine schädlichen Triebe. Daraus folgert Pufendorf als Grundprinzip des Naturrechts: alles, was für den Gesellschaftszweck (die *socialitas*) nötig ist, ist als rechtlich geboten zu erachten; alles, was ihn stört oder vereitelt, als rechtlich verboten. In diesem Zusammenhang setzt sich der Verfasser mit den Autoren auseinander, die im Anschluss an die Lehre des Hobbes annehmen, jede menschliche Gemeinschaft sei eine dem Naturzustand widersprechende Einrichtung, weil von Natur zwischen den Menschen Zwietracht herrsche. Er hält dies für eine übertriebene Folgerung aus dem Grundsatz des Hobbes, dass alle naturrechtlichen Regeln ausschliesslich aus dem Eigennutz des Menschen herzuleiten seien; denn wohlverstandener Eigennutz und Gemeinnutz seien durchaus keine einander ausschliessenden Gegensätze. Wo aber die Achtung vor dem gemeinen Nutzen oder den Rechten der Nebenmenschen zugleich dem eigenen Vorteil dient, begründet Pufendorf im Gegensatz zu Hobbes die entsprechende Regel nicht auf den Eigennutz, sondern auf das den Einzelnen bindende Naturrecht, auf die ethische Pflicht. Von dieser allgemeinen Pflicht zur *socialitas*, die dem Menschen gegenüber jedem Menschen als solchem obliegt, unterscheidet Pufendorf die besonderen Rechtsbeziehungen, die den Einzelnen innerhalb engerer Gemeinschaftskreise mit deren Mitgliedern verbinden. Hier kann es, ohne Schaden für jene allgemeine Pflicht, in erster Linie auf den Eigennutz ankommen, wenn auch natürlich das Gemeinwohl nicht geradezu geschädigt werden darf. Dass jede derartige Gemeinschaft dem gegenseitigen Wohlwollen ihr Dasein verdankt, sei kein Satz des Naturrechts. Pufendorf gibt zu, dass die naturrechtlichen Grundsätze sich sämtlich auf Erwägungen der Nützlichkeit zurückführen lassen, auch wo sie von dem Einzelnen die grössten Opfer verlangen, wie z. B. vom Soldaten den Tod im Kampfe für das Vaterland und vom Bürger den Verzicht auf eigenes Wohlleben zu Gunsten der Staatsnotwendigkeiten; denn selbst hier fällt bei richtiger Betrachtung der Umstände der Nutzen des Einzelnen mit dem der Gemeinschaft zusammen. Aber unser Autor bestreitet, dass Nützlichkeitserwägungen solcher Art den Regeln des Naturrechts die Kraft bindender Gesetze geben können. Dazu bedarf es nach ihm des Glaubens an Gott, der Überzeugung, dass Gott dem Menschen, da er ihn als vernunftbegabtes und geselliges Wesen erschuf, diese seiner Natur entsprechenden Gebote mitgegeben hat und dass der Mensch ihren Inhalt nicht erst in die Form positiver Gesetze zu giessen braucht, um an sie gebunden zu sein.

Pufendorf wirft sodann die Frage auf, welche Sanktionen die Befolgung der naturrechtlichen Normen sichern, welcher Lohn dem Gehorsam, welche Strafe dem Ungehorsam zu teil wird? Er kommt hier,

wie Hiob, zu keinem klaren Ergebnis; denn er kann nicht leugnen, dass in dieser Welt manchmal der Gerechte leiden muss und der Übeltäter die eigennützig erworbenen Güter geniessen kann. Aber Pufendorf betont, abgesehen von den immanenten seelischen Folgen der Guttat und der Übeltat, die weitaus grössere Wahrscheinlichkeit, dass auch äusserlich der Gehorsam gegen die Gebote des Naturrechts sich lohnt, der Ungehorsam sich rächt, und verweist schliesslich auf die Lehren der Heiligen Schrift über eine jenseitige Vergeltung.

Die ersten drei Kapitel des zweiten Buchs waren einer besonders ausführlichen Inhaltsangabe wert, weil sie alle grundlegenden Lehren Pufendorfs über das Naturrecht enthalten, während der Rest des Buches und die weiteren sechs Bücher die Anwendung dieser Lehren auf die einzelnen menschlichen Lebensverhältnisse betreffen. Es ist klar, dass bei der Anwendung überwiegend auf Einrichtungen des positiven Rechts Bezug genommen werden muss. Der Verfasser bezeichnet auch diese als Regeln des Naturrechts, aber im Gegensatz zu den eigentlichen, unmittelbar mit dem Naturzustand des Menschen gegebenen als mittelbare Naturrechtsregeln, soweit sie nämlich aus den unmittelbaren abgeleitet werden können. Die übrigen betrachtet er als ausschliesslich positives, durch zeitliche oder örtliche Umstände bedingtes Recht. Da das Verhältnis zwischen den Staaten in weit höherem Masse als das zwischen den Staatsbürgern dem Naturzustande nahesteht, lässt sich aus dem zweiten Buche die Auffassung Pufendorfs vom Völkerrecht besser erkennen als aus den späteren Büchern. Erst im achten Buch geht er auf die einzelnen Probleme des Völkerrechts näher ein.

Nach der eigenartigen Systematik des Verfassers werden nun zunächst die natürlichen Verpflichtungen des Menschen gegen sich selbst behandelt, und zwar sowohl mit Bezug auf die Ausbildung seines Geistes, als auf die seines Körpers (Kapitel iv des zweiten Buches). Dabei bietet uns Pufendorf ein ganzes Kompendium weiser Lebenskunst; es schliesst mit einer strengen Verurteilung des Selbstmordes in jeder Form im Gegensatz zu der ehrenvollen Aufopferung des eigenen Lebens für gottgewollte Zwecke. Zu den natürlichen Rechten des Einzelnen gehört dagegen die Selbstverteidigung (Kapitel v); Pufendorf untersucht, inwieweit sie auch eine Pflicht darstellt, und kommt zu dem Ergebnis, dass die Selbstverteidigung zur Pflicht werden kann, sofern man durch Verzicht auf sie dem Übeltäter Gelegenheit gibt, der Gemeinschaft weiter zu schaden. In den Erwägungen, die Pufendorf hier anstellt, berührt er sich nahe mit den Ausführungen in Jherings berühmter Schrift über den Kampf ums Recht; aber er hütet sich vor der Einseitigkeit, deren Jhering sich schuldig macht, indem er vor unnötiger Gewaltanwendung warnt und Versöhnlichkeit in geringfügigen Händeln, Nachsicht gegen einen

reumütigen Angreifer empfiehlt. Gegen den hartnäckigen Beleidiger und Rechtsbrecher aber fordert Pufendorf im Interesse des Gemeinwohls entschlossene Gegenwehr bis zur Vernichtung des Täters, mindestens bis zu einer Schwächung, die ihn unschädlich macht. Das gilt allerdings nur für die Rechtslage im Naturzustande des Menschen (also auch für das Völkerrecht); und selbst hier warnt Pufendorf vor der Übertreibung des Rechts der Selbstverteidigung. Es gehe nicht so weit, dass man aus blosser Furcht vor einem Angriff, der nur möglich, aber nicht gegenwärtig sei, den vermeinten Gegner anfalle. Darin liegt die Verurteilung des Präventivkriegs.

Erheblich enger zieht der Verfasser die Grenzen dieses Rechts für Glieder einer bürgerlichen Gemeinschaft. Ihnen stehe es nur zu, wenn die Hülfe der Behörden, die dem Unrecht zu wehren berufen sind, vergeblich erbeten worden oder unerreichbar sei; denn dann sei der Naturzustand wiederhergestellt. Im übrigen aber sei nicht nur die Abwehr des Unrechts, sondern auch seine Vergeltung und die Sicherstellung des Bedrohten für die Zukunft Sache der Behörde. So unterscheidet auch Pufendorf zwischen dem natürlichen und dem bürgerlichen Stande bei der Beantwortung der Fragen, ob man bei der Notwehr über das hinausgehen darf, was zur Abwehr des Angriffs unerlässlich ist, und ob man die Flucht ergreifen muss, wenn man sich dem Angriff dadurch ohne Mühe und Gefahr entziehen kann. Für den bürgerlichen Stand wird die erste Frage verneint, die zweite bejaht; für den Naturzustand und ausdrücklich auch für das Völkerrecht entscheidet Pufendorf umgekehrt. Denn im Naturzustand ist der Angreifer der Feind schlechthin und wenn sich der Angriff auch nur auf ein minderes Rechtsgut als auf das Leben des Angegriffenen richtet, ist es das Recht, wenn nicht sogar die Pflicht des Letzteren, sich gegen den Angreifer bis aufs Äusserste zu wehren.

Zum Schlusse des Kapitels wirft der Verfasser die völkerrechtlich wichtige Frage auf, ob derjenige, der sich eines rechtswidrigen Angriffs schuldig gemacht habe, den Gegenangriff des Verletzten mit Gewalt abwehren dürfe. Er bejaht diese Frage für den Fall, dass der ursprünglich Angegriffene sich weigere, eine angemessene Genugtuung für das zugefügte Unrecht anzunehmen.

Das sechste Kapitel handelt vom Notstand; Pufendorf prüft darin die Begründung des Sprichworts, dass 'Not kein Gebot kennt', und unterscheidet, ob die Not ein Recht gibt, die Gesetze zu übertreten, oder nur als Entschuldigung für den Täter gelten kann. Das erste scheint er für die naturrechtlichen, das zweite für die positiven Normen anzunehmen; doch gibt er zu, dass auf beiden Gebieten absolute Gebote denkbar sind, die auch mit dem Einsatz des Lebens erfüllt werden müssen. In diesem Zusammenhang erörtert er das Problem, ob die Not dem Armen das Recht gibt, das, was er braucht

um sein Leben zu fristen, dem Reichen gewaltsam wegzunehmen, wenn der Reiche es ihm nicht gutwillig gibt? Das widerstreitet zwar dem mittelbaren naturrechtlichen Satz von der Unverletzlichkeit des Eigentums; Pufendorf nimmt aber an, dass sich mit diesem Satz eine gleichermassen natürliche, aus dem Prinzip der Menschlichkeit herzuleitende Verpflichtung kreuzt, wonach der Reiche aus seinem Überfluss dem Armen das Notdürftige abgeben soll. Diese Verpflichtung kann aus der unvollkommenen naturrechtlichen Form durch positives Gesetz in eine vollkommene, durch Gericht und Verwaltung erzwingbare umgestaltet werden, wie Pufendorf das unter Berufung auf Selden von dem Rechte der Hebräer berichtet; nur wo dies der Fall ist, hält er eine Bestrafung des Notraubes oder Notdiebstahls für billig und gerecht. Die Schlussfolgerung liegt nahe, dass unser Autor sich heute für die öffentliche Unterstützung des Arbeitslosen ausgesprochen haben würde. Dagegen bekämpft er die Lehre des Grotius, dass bei einem derartigen Notstand der abgeleitete Rechtsbegriff des Privateigentums vor dem ursprünglichen naturrechtlichen Zustande des Kommunismus zurücktrete und deshalb der Bedürftige sich die Gegenstände, die er brauche, als herrenlose aneignen könne.

Das dritte Buch erläutert die naturrechtlichen Grundlagen des Obligationenrechts. Zunächst wird in Kapitel i die Lehre von den Deliktsobligationen und dem Schadensersatz dargelegt. Im zweiten Kapitel entwickelt Pufendorf, in häufigem Gegensatz zu Hobbes, aus dem Grundsatz von der naturrechtlichen Gleichheit der Menschen, die trotz physischer und geistiger Unterschiede bestehe, eine Reihe von Folgerungen: dass im Verkehr zwischen den Menschen der Leistung die Gegenleistung entsprechen muss; dass der Einzelne bei der Verteilung von Gütern oder Diensten unter mehrere Andere diese grundsätzlich gleich behandeln muss; dass kein Mensch sich hochmütig über den Nebenmenschen erheben und ihm die gleiche persönliche Ehre verweigern darf; dass er insbesondere diese Ehre nicht durch äussere Zeichen verletzen soll. Pufendorf wendet sich mit scharfen Worten gegen die antike Auffassung, dass es Menschen gebe, die von Natur zur Sklaverei bestimmt seien; vielmehr hält er diese Form der Ungleichheit wie jede andere, die nicht auf den natürlichen Unterschieden des Alters und Geschlechts oder der körperlichen und geistigen Kraft beruht, für ein Erzeugnis des positiven Rechts. Selbst die Ungleichheit der Macht, ohne die ein Staatswesen nicht denkbar ist, hält unser Verfasser für eine positive Abweichung von dem naturrechtlichen Grundsatz, dass allen Menschen gleiche Macht, weil gleiche Freiheit zusteht. Die Ungleichheit des Vermögens gar darf als solche weder nach Naturrecht noch nach positivem Recht gegenüber der Gleichheit der Menschen eine Rolle spielen.

In diesem Kapitel beweist Pufendorf, dass er seiner Zeit weit

voraus war und Ideale des Jahrhunderts der Aufklärung, ja des neunzehnten und zwanzigsten Jahrhunderts vorwegnahm. In einer Epoche, in der sich die Bürger desselben Staates in einer grossen Zahl eng umschlossener, scharf von einander geschiedener Verbände, Innungen und Stände gegenüberstanden, die an Privilegien so reich war wie kaum eine andere, bedeutet diese Betonung der natürlichen Gleichheit ein geradezu revolutionäres Beginnen. Von gleich fortschrittlichem Geiste diktiert ist das dritte Kapitel des Buches über die verschiedenen Gebote der Menschlichkeit. Als Grundgesetz menschlichen Verkehrs wird die Forderung aufgestellt, dass es Menschenpflicht sei, für das Wohl des Nächsten Sorge zu tragen. Aus diesem Grundsatz entwickelt Pufendorf das Notrecht der Überschreitung fremder Grundstücke und das Recht zum Transithandel über fremdes Gebiet, die Befugnis der Schiffer, im Notfall an fremden Ufern zu landen, die Pflicht, Fremde als Gäste aufzunehmen, Ausländern, die sich dem Landesgesetz unterwerfen wollen, die Niederlassung und das Angehen der Gerichte zu gewähren, andere Völker zum freien, nur in Ausnahmefällen zu beschränkenden Handelsverkehr zuzulassen; ja er spricht sich sogar für das internationale *Connubium* aus. Dagegen bekämpft er die Meinung des Grotius, der aus dem Gleichheitsprinzip ein allgemeines Meistbegünstigungsrecht ableitet; wer ein solches Recht für sich in Anspruch nimmt, muss sich nach Pufendorf auf einen besonderen Vertrag berufen können.

Das vierte Kapitel handelt von den allgemeinen Regeln des Obligationenrechts. Der Verfasser stützt die Geltung des Satzes *pacta sunt servanda* als eines naturrechtlichen Axioms auf die gesellige Natur des Menschen, deren gottesgesetzter Zweck vereitelt würde, wenn Verträge nicht heilig zu halten wären. Er geht dann zur Einteilung der Obligationen in angeborene und nachträglich übernommene über; zu den angeborenen rechnet er die Ehrerbietung und den Gehorsam gegen Gott. Deshalb bekämpft er die Ansicht des Hobbes, dass Gottlosigkeit ein Zeichen von Dummheit und Unkenntnis, also nicht strafbar sei; er will auch die Gottlosen nicht als rechtmässige Feinde Gottes betrachten und ihre Bekämpfung gewissermassen als Neutraler Gott selbst überlassen, sondern er hält es für recht, sie als Rebellen gegen göttliche und menschliche Ordnung zur Strafe zu ziehen. Eine weitere Unterscheidung ist die zwischen der natürlichen und der bürgerlichen Rechtsverpflichtung, deren erste grundsätzlich nur durch gütliche Mittel verwirklicht werden kann, während zur Erfüllung der zweiten staatlicher Zwang bereitsteht; ferner die zwischen der zeitweiligen und dauernden, der einseitigen und gegenseitigen Verpflichtung.

Im fünften Kapitel erörtert der Verfasser das Problem, wie auf dem Wege einer nicht angeborenen, sondern zusätzlichen Verpflichtung der Eine sein Recht auf den Anderen übertragen kann? Dabei

setzt er sich mit der Ansicht des Hobbes auseinander, dass nach Naturrecht jeder Mensch ein Recht auf Alles habe, jeder also Konkurrent aller Andern in der Ausübung dieses Rechts sei. Nach Hobbes besteht demgemäss die Übertragung des Rechts nur in dem Verzicht des Einen, einem bestimmten Andern gegenüber von dem konkurrierenden Rechte Gebrauch zu machen; der Andre gewinnt kein neues Recht, wird vielmehr nur bei der Ausübung seines allgemeinen Rechts von dem Widerstand des einen bestimmten Konkurrenten entlastet. 'Rechtsübertragung besteht im Nichtwiderstehen', so lautet die Formel des Hobbes. Diese Formel, die auf der Annahme des natürlichen Kriegszustandes Aller gegen Alle beruht, muss Pufendorf, der Verkünder des natürlichen *status socialis* der Menschen, verwerfen. Er sieht im Naturzustand nur die gleiche Möglichkeit für alle Menschen, die unbelebten und lebendigen Gaben der Natur zur Befriedigung ihrer Bedürfnisse zu benutzen; ein Recht auf die Nutzung bestimmter Gaben entsteht nach ihm erst, wenn der Tatbestand der Sondernutzung von den Gliedern der Gemeinschaft ausdrücklich oder stillschweigend gebilligt wird. Ein natürliches Herrschaftsrecht, kraft dessen ein Mensch von den andern Leistungen verlangen könnte, bestreitet Pufendorf überhaupt; solche Rechte können nur durch Vereinbarung entstehen, da sie der natürlichen Gleichheit der Menschen widersprechen. Ist aber ein Recht an Sachen oder Personen einmal auf diese Weise entstanden, so bewirkt die Übertragung des Rechts, dass der Eine einen positiven Vorteil verliert, den er besass, der Andre einen solchen erlangt, den er nicht besass. Die blosse Nichtausübung eines allgemeinen Rechts kann dieses Recht schon deshalb nicht übertragen, weil es den angeblichen Erwerber nicht von der Konkurrenz aller andern Gleichberechtigten befreit. So spitzfindig dieser Meinungsstreit in Hinblick auf das positive bürgerliche Recht erscheint, so bedeutsam wird er für das Problem des Rechtserwerbs und der Rechtsübertragung im Verhältnis der Staaten zu einander; und vom Standpunkt des modernen Völkerrechts scheint mir die Ansicht Pufendorfs vor der des Hobbes entschieden den Vorzug zu verdienen.

Bei der Erörterung der verschiedenen Arten der einseitigen oder vertragsmässigen Verpflichtung kommt Pufendorf auch auf die Streitfrage zu sprechen, ob formlose Abreden (*nuda pacta*) und formlose Zusagen (*nudae pollicitationes*) gehalten werden müssen. Das angelsächsische Recht kennt, wie man weiss, eine solche Verpflichtung nicht; es verlangt entweder eine bestimmte Form der Abrede oder Zusage oder eine Änderung im Rechtsbestand des einen Teils, die im Vertrauen auf die Zusage des andern Teils vorgenommen worden ist ('consideration'). Gegenüber dieser Lehre verfährt Pufendorf die grundsätzliche Geltung der Regel: *pacta sunt servanda*, die im Völkerrecht eine so grosse Rolle spielt; von den Argumenten, die für jene

mehr realistische Lehre sprechen, versucht er eines nach dem andern durch den Hinweis auf Treu und Glauben zu widerlegen, die verlangen, dass in der menschlichen Gesellschaft einer dem andern das gegebene Wort halte. Das gilt, wie Pufendorf mit Grotius annimmt, besonders für das Verhältnis zwischen den Staaten, das durch stärkstes Misstrauen entstellt werden müsste, wenn formlos abgeschlossene, noch von keiner Seite erfüllte Verträge überhaupt nicht gehalten zu werden brauchten.

Im sechsten Kapitel erörtert der Verfasser die Willenseinigung als Voraussetzung eines gültigen Vertrags. Dabei prüft er eingehend die Frage, ob nach Naturrecht und Völkerrecht ein durch Zwang oder Drohung zu stande gekommener Vertrag verbindlich sei. Pufendorf bestreitet hier die Behauptung des Grotius, dass solche Verträge deshalb verbindlich seien, weil aus welchem Grunde immer eine Übereinstimmung der Vertragschliessenden stattgefunden habe. Pufendorf spricht demgegenüber dem Verträge, der ja, falls zwischen Einzelpersonen innerhalb einer staatlichen Ordnung abgeschlossen, durch den Richter auf den Einwand des Zwanges hin aufgehoben werden könne, vom naturrechtlichen Standpunkte aus die innerlich verbindende Kraft von vornherein ab. Aus diesem Grunde verwirft er auch die Auffassung des Hobbes, der den erzwungenen Vertrag deshalb für verbindlich erklärt, weil ja nach seiner Auffassung die Entstehung der menschlichen Rechtsgemeinschaft überhaupt nur auf dem Zwang der Not und Furcht vor dem grösseren Übel des Urzustandes zurückzuführen sei. Mit Recht behauptet er, dass Hobbes hier den Begriff des Zwanges in zwei verschiedenen Bedeutungen anwende.

Im achten Buch modifiziert Pufendorf, wie wir später sehen werden, seinen Standpunkt in Hinsicht auf Verträge, die durch kriegерischen Zwang zustande gekommen sind; er hält sie in der Regel nicht für anfechtbar.

Das siebente Kapitel handelt vom Gegenstand der Zusagen und Verträge, insbesondere von der Unmöglichkeit, Gesetzwidrigkeit oder Sittenwidrigkeit der Leistung und deren Folgen für die verpflichtende Kraft der Zusage und des Vertrags; auch wird untersucht, wie weit man sich durch Verfügung über fremdes Gut und über Dinge oder Leistungen, die man schon einem andern zugesagt hatte, verpflichten kann. Völkerrechtlich ist hier die Ansicht des Verfassers von Belang, dass niemand gültig seine Staatsangehörigkeit ohne Zustimmung des Herrschers, dem er Treue schuldet, mit einer andern vertauschen kann, weil ein Rechtsgeschäft nichtig ist, durch das man dem Einen eine Sache zusagt, die man schon einem andern schuldet.

Nachdem Pufendorf im achten Kapitel die Bedeutung der den Rechtsgeschäften hinzugefügten Bedingungen und Zeitbestimmungen besprochen hat, geht er im neunten zu der Stellvertretung beim

Geschäftsabschluss über. In diesem Zusammenhang finden sich Bemerkungen über die Stellung der Gesandten, die auch völkerrechtlich von einiger Bedeutung sind: falls der Gesandte gleichzeitig eine offene Vollmacht besitzt, die der Gegenpartei vorgelegt wird, und eine geheime, die seine Handlungsfreiheit stärker beschränkt als die offene, so verpflichtet er seinen Auftraggeber durch Vereinbarungen, die sich innerhalb des Rahmens der offenen Vollmacht halten, aber über die geheime hinausgehen.

Der Verfasser bespricht in den folgenden Büchern die Anstalten, die der Mensch durch stillschweigenden oder ausdrücklichen Vertrag getroffen habe, um die ihm durch seine Natur verliehenen Rechte zu erweitern und zu ordnen. Er rechnet dazu die Sprache, das Eigentum, den Preis der Dinge und die Herrschaftsverhältnisse (*sermo, dominium, pretium, potestas*). Nach diesem Schema teilt er den Rest seines Werkes ein: und zwar handelt das IV. Buch in Kapitel i–iii von der Sprache und den aus ihr entstehenden Verbindlichkeiten, in Kapitel iv–xiii vom Eigentum; das V. Buch vom Preise und im Anschluss daran von den verschiedenen Vertragsarten, die einen Preis der Sachen voraussetzen; das VI. Buch von den familienrechtlichen Herrschaftsverhältnissen; das VII. von der Entstehung, den Formen und dem Erwerbe der Staatsgewalt; das VIII. in Kapitel i–v von dem Inhalt der Staatsgewalt, in Kapitel vi–x vom Kriege, Friedensschluss, Staatenbündnissen und anderen Staatsverträgen, in Kapitel xi und xii vom Verlust der Staatsangehörigkeit und dem Wechsel und Untergang der Staatsgewalt.

Zum Ausgangspunkt seiner Betrachtungen über die verbindliche Kraft der Sprache nimmt Pufendorf den Satz des Aristoteles, dass zwar auch viele Tiere einander durch Laute die Gefühle der Lust oder Unlust ausdrücken können, dass es aber nur den Menschen gegeben sei, durch vereinbarte Töne sich auch die Gedanken über Nützliches und Schädliches, Gutes und Böses, Gerechtes und Ungerechtes mitzuteilen, und dass nur diese Gabe eine menschliche Gemeinschaft in Haus und Staat begründe. Er geht dann auf die verschiedenen Theorien über den Ursprung der Sprache ein und behauptet, dass die Verbindung bestimmter Begriffe mit bestimmten Lauten nicht auf die Natur des Menschen oder eine innere Notwendigkeit irgend welcher Art, sondern auf die freie Willkür und Veranstaltung des Menschen zurückgeführt werden könne, weil sonst unerklärlich bliebe, wie es komme, dass derselbe Gedanke oder Begriff bei den verschiedenen Völkern in so zahlreichen abweichenden Sprachformen ausgedrückt werde. Pufendorf bekämpft deshalb die Meinung, die Sokrates bei Plato (im *Kratylos*) äussert, dass jedes Ding von Natur seinen ihm zukommenden Namen habe, und führt sie *ad absurdum* durch Beispiele etymologischer Worterklärungen, die immer nur für eine bestimmte Sprache brauchbar seien

(Buch IV, Kapiteli). Die sprachwissenschaftlichen Darlegungen des Verfassers sind als Beispiele streng rationalistischer Auffassung interessant; sie bringen viel gelehrtes Material über allgemeine und besondere Wortbedeutung, über Mehrdeutigkeit und Begriffswandel der Worte und deren rechtliche Folgen. Pufendorf knüpft hieran rechtsphilosophische Ausführungen über den Begriff der ethischen und logischen Wahrhaftigkeit, über den Umfang der Wahrheitspflicht und die Grenzen des Begriffs der Lüge, über das Recht auf wahre Auskunft und das entgegengesetzte Recht auf Verschweigen der Wahrheit und über die Verwerflichkeit zweideutiger Rede und geheimen Vorbehalts (*reservatio mentalis*). Für das Völkerrecht kommt besonders in Betracht, dass Pufendorf, wie Plato in seinem Werke über den Staat, den Regierenden das Recht zugesteht, zum Besten ihres Staates sowohl die eigenen Staatsangehörigen, als auch andere Herrscher zu belügen. Auch für Ärzte und Anwälte wird ein Berufsrecht auf Abgehen von der Wahrheit anerkannt.

Das zweite Kapitel des vierten Buches bringt eine ausführliche Abhandlung über den Eid, seine Natur, seine Arten und Wirkungen sowie über den Bruch des Eides; das dritte bereitet durch Erwägungen über das Recht des Menschen auf Nutzung der Tier- und Pflanzenwelt auf die Lehre vom Eigentum vor. Der Ursprung des Eigentums aus dem ursprünglichen Gemeinbesitz wird, im Anschluss an die Lehre des Grotius und im Gegensatz zu zahlreichen Schriftstellern der damaligen Zeit, im vierten Kapitel dahin festgestellt, dass es sich nicht um ein unmittelbares, sondern ein abgeleitetes Institut des Naturrechts handelt. Pufendorf hält das Eigentum nicht für eine gottgeheilte Ordnung, sondern für eine Menschengesetz, beruhend auf stillschweigender oder ausdrücklicher Vereinbarung. Gott hat den Menschen zwar, wie den Tieren, die Erde und was darauf wächst und lebt zur Nutzung bestimmt, aber die Grenzen der Nutzung, ihr äusseres und inneres Mass, ist ihrer Willkür anheimgestellt. Sie können ebenso gut bestimmen, dass alle oder einzelne Dinge gemeinsam bleiben, wie sie die Macht über die Dinge zwischen den Einzelnen in Form des Eigentums unter Ausschluss der Andern verteilen können. Aber auch wo dies Letztere geschehen ist, treten Fälle ein, in denen die Menschengesetz vor dem Naturzustand zurücktritt: nämlich der Fall äusserster Not, in dem der Bedürftige das, was er braucht, ohne Rücksicht auf das Eigentum benutzen darf, und der Fall des Kriegs, der den Vertragszustand zwischen den Feinden aufhebt und daher der einen Partei gestattet, das Eigentum der andern sich anzueignen. Auch den Eigentumserwerb durch Okkupation hält Pufendorf für einen abgeleiteten, dem Naturzustand nicht entsprechenden; es sei kein naturrechtlicher Grund vorhanden, weshalb z. B. im Völkerrecht die erste Besitzergreifung einen bessern Rechtstitel gebe als die erste Entdeckung. Der Grundsatz, dass nur die effektive Okkupation das

Herrschaftsrecht begründe, nicht die blossе Entdeckung, gehöre vielmehr dem positiven Völkerrecht an.

Im fünften Kapitel werden die verschiedenen Gegenstände des Eigentumsrechts besprochen. Als solche gelten dem Verfasser nur Dinge, die dem Menschen von Nutzen sein und von deren Gebrauch der Einzelne die Andern ausschliessen kann; zur Kennzeichnung des Ausschlusses bedürfe es nicht künstlicher Schranken, sondern nur der Tatsache, dass die Grenzen dieser Dinge auf irgend eine Weise bezeichnet werden. Aus diesem Grunde (und insofern abweichend von Grotius) hält Pufendorf auch das Eigentum an Flüssen (im Gegensatz zum fliessenden Wasser) für rechtlich möglich. Unter Eigentum ist hier auch das staatliche Hoheitsrecht zu verstehen.

Nur dieses Hoheitsrecht kommt in Betracht, wenn der Verfasser vom *dominium maris* spricht. Er hält ein Eigentum am Meer in jeder Hinsicht für möglich, in mancher Hinsicht für völkerrechtlich unbestreitbar. Ausführlich erläutert er die Hoheitsrechte an Häfen und Küstengewässern, Meerengen und Buchten, die ausschliesslichen Nutzungsrechte an Fischereigewässern, einschliesslich der zur Austern-, Perlen-, Korallen- und Schwammfischerei geeigneten Meeresteile, sowie an der hohen See. Alle diese Rechte leitet er aus positiven Veranstaltungen der Menschen ab, nicht aus ursprünglichem Naturrecht; dass die hohe See dem friedlichen Gemeingebrauch und insbesondere der freien Schifffahrt aller Völker offen steht, ist nach Pufendorf kein Satz des Naturrechts, sondern darauf zurückzuführen, dass noch keinem einzelnen Volke das Recht zuerkannt worden sei, die andern Völker von der Nutzung der hohen See auszuschliessen, dass ein solcher Anspruch auch schwer durchzuführen und überdies vom moralischen Standpunkt aus als Ausfluss eines sinnlosen Ehrgeizes oder einer verächtlichen Habsucht abzulehnen wäre. Im Ergebnis tritt also Pufendorf der Lehre des Grotius vom *mare liberum* bei. Damit steht nicht im Widerspruch, dass er gewisse Beschränkungen der Handelsfreiheit, die einzelne Seestaaten für ihr Küstengebiet der Schifffahrt andrer auferlegt oder vereinbart haben, für völkerrechtlich zulässig erklärt.

Das sechste Kapitel handelt von dem Unterschiede zwischen dem ursprünglichen und dem abgeleiteten Eigentumserwerb und dem Hauptfall des ursprünglichen Erwerbs der Okkupation. Von den sehr eingehenden Erörterungen über dieses Thema interessiert hier vor allem der Schlussabschnitt über die *occupatio bellica*, den Eigentumserwerb durch kriegerische Besitznahme oder das Beuterecht. Wieschon an früherer Stelle, erklärt Pufendorf das Beuterecht so, dass zwar nicht etwa durch den Kriegszustand das Eigentumsrecht des Feindes von selbst aufgehoben werde, aber zwischen den Parteien die vertragsmässige Verpflichtung zur Anerkennung des Eigentums weg falle. Den

endgültigen Eigentumserwerb lässt Pufendorf nicht schon mit der Erbeutung des feindlichen Guts eintreten, sondern erst mit dem Verzicht auf den Rückerwerb des Gutes, den der Feind im Friedensvertrag erklärt. Als Besonderheit vermerkt Pufendorf bei der *occupatio bellica*, dass durch sie nicht nur das Eigentum an Sachen erworben werden könne, sondern auch die Herrschaft über Menschen. Er bekämpft hierbei die Lehre des Grotius, dass Eigentum und Herrschaft gleichmässig Gegenstand der Okkupation sein könnten; denn der normale Fall der Okkupation, die Okkupation eines herrenlosen Objekts, könne beim Erwerb der Herrschaft über Menschen nicht eintreten. Ein Mensch, der keinen Herrn habe, sei sein eigener Herr, nicht aber einer *res nullius* zu vergleichen. Wenn also mit der Okkupation eines Gebiets der Erwerb einer Herrschaft über dessen Bewohner verbunden sei, so sei dies eine Folgeerscheinung, nicht aber ein originärer Erwerb im eigentlichen Sinne. Mit dieser Auffassung stimmt überein, dass Pufendorf die Gebietshoheit als eine Art von *dominium* betrachtet und den Begriff des *imperium* auf die Personalhoheit beschränken will.

Aus dem siebenten Kapitel, das von dem Erwerb der Akzessionen oder des Zubehörs handelt, ist als völkerrechtlich belangreich lediglich die Ausführung über die Anschwemmungen von Land (*alluviones*), soweit sie die staatliche Gebietshoheit betrifft, zu erwähnen. Auch hier lehnt er es ab, sich auf ursprüngliche Prinzipien des Naturrechts zu berufen; er verweist vielmehr auf die positiven Rechtssysteme der einzelnen Völker. Trotzdem stellt er einige Regeln auf, die geeignet sind, die Streitigkeiten zu entscheiden, die bei Veränderungen des Laufes von Grenzflüssen häufig zwischen den durch sie geschiedenen Staaten zu entstehen pflegen. Er unterscheidet dabei, ob zwischen den Nachbarvölkern das Flussbett selbst geteilt und die Grenzgrundstücke durch Vermessung oder Vermarkung fest bezeichnet sind, ob der Fluss bis zum andern Ufer nur einem der Nachbarvölker gehört oder ob er zwischen ihnen zum Gemeingebrauch freigegeben ist. Im ersten Fall begründet eine Veränderung des Wasserlaufs überhaupt keine Veränderung der Hoheits- und Eigentumsrechte; im zweiten gehören Anschwemmungen dem Uferstaat, im Fluss entstehende Inseln dem Eigentümer des Flusses; im dritten gehören beide dem Erstokkupanten, allerdings mit der Massgabe, dass das Recht auf Okkupation bei Anschwemmungen dem Staate zusteht, dem das dadurch erweiterte Ufer gehört, bei neu entstandenen Inseln dem Staate, dessen Ufer sie am nächsten liegen. Die Vermutung spricht nach Pufendorf dafür, dass die beiderseitigen Hoheits- und Eigentumsrechte unmittelbar, und zwar in der Mitte des Flusses, aneinandergrenzen; trotzdem verändert seiner Meinung nach die allmähliche Änderung des Flusslaufs, der das eine Ufer benagt, an das andre feste Stoffe anschwemmt, auch die Gebiets- und Eigentumsgrenzen. Wenn

jedoch ein Fluss sich plötzlich ein neues Bett gräbt, so bleibt die Mitte des verlassenen Bettes die Gebiets- und Eigentumsgrenze.

Das achte Kapitel ist der Lehre von den Rechten an fremder Sache gewidmet; Pufendorf behandelt sie hier nur vom bürgerlich-rechtlichen Standpunkt und lässt den vielumstrittenen Begriff der Staats-servituten ausser Acht.

Das neunte Kapitel handelt vom Übergang des Eigentums; hierbei erläutert der Verfasser auch die rechtliche Bedeutung des Besitzes, weil er zu der alten Streitfrage Stellung nehmen muss, ob zum Eigentumsübergang die Willenseinigung des Erwerbers und des Veräusserers genüge oder die Besitzübertragung hinzutreten müsse. Pufendorf entscheidet die Streitfrage dahin, dass zur Übertragung des Eigentumsrechts als solchen (als 'moralischer Qualität') die Willenseinigung genüge, dass aber zur Ausübung der physischen Gewalt über den veräusserten Gegenstand die Besitzübertragung erforderlich sei. Letztere sei nicht mehr eine Handlung kraft Eigentumsrechts — dieses sei ja schon übergegangen — sondern eine Handlung auf Grund der Vertragspflicht, dem Erwerber die physische Herrschaft über die Sache zu gewähren. Pufendorf biegt hier die Vorschriften des römischen Rechts in einer Weise um, die sich der Auffassung des angelsächsischen und des neueren französischen Rechts nähert, aber im vollen Gegensatz zum heutigen deutschen Rechte steht.

Im zehnten Kapitel trägt der Verfasser die Lehre von den Testamenten und den Schenkungen für den Todesfall vor. Im Gegensatz zu Grotius, der zwar die verschiedenen Formen des Testaments für Schöpfungen des positiven Rechts, aber das Recht des Eigentümers, über sein Vermögen auch für die Zeit nach seinem Tode zu verfügen, für einen naturrechtlich gegebenen Ausfluss des Eigentums hält, meint Pufendorf, dass nur eine Verfügung über die Gegenstände des Eigentums, die zwischen Lebenden erfolge, dem Naturrecht entspreche, dass also jeder Rechtssatz, der eine für den Todesfall getroffene Verfügung erst nach dem Tode verbindlich werden lasse, ausschliesslich positiver Menschengesetz zuzuschreiben sei. Merkwürdig und nur durch die Nachwirkung der Vorliebe des römischen Rechts für das Testament erklärbar ist, dass Pufendorf den Übergang des Vermögens eines Verstorbenen auf seine natürlichen Erben, der mangels eines Testamentes eintritt, nicht auf das Naturrecht zurückführt, sondern auf den präsumtiven Willen des Verstorbenen, der das Testament ersetze. Diese Auffassung widerspricht durchaus den germanischen Rechten. Pufendorf verkennt auch nicht die Nachteile der römischen, angeblich auf ein solonisches Gesetz zurückführenden Testierfreiheit und tadelt mit Bodin (*De Republica*, B. V, kap. ii) insbesondere die Möglichkeit, auch über Grundbesitz durch Testament zu verfügen. Er würde sich gewiss mit Entschiedenheit dagegen ausgesprochen

haben, dass sein späterer Souverän, der Grosse Kurfürst von Brandenburg, sogar über sein Herrschaftsgebiet wie über bewegliches Privatvermögen durch testamentarische Teilung verfügte.

Das zwölfte Kapitel handelt von der Ersitzung. Unser Autor trägt die römischen Rechtslehren vor; er wirft dann die Frage auf, ob die Ersitzung ein naturrechtliches Institut sei, wie Grotius lehrt, oder mit ihm in Widerspruch stehe und nur positiver Satzung ihren Ursprung verdanke, wie Cujacius meint. Pufendorf neigt zu der Ansicht des Grotius, weil die Einführung der Ersitzung demselben Zwecke diene wie die des Eigentums, nämlich dem, den Frieden in der menschlichen Gesellschaft zu bewahren. Aus diesem Grunde hält er die Ersitzung auch für ein Institut des Völkerrechts, umsomehr, als Staatenstreitigkeiten über Herrschaftsgebiete schwerer wiegen als Privattendenzen über Eigentumsbesitz. Pufendorf verwirft unter Berufung auf zahlreiche Autoren und geschichtliche Beispiele die Ansprüche von Herrschern auf Gebiete, die einst ihren Vorgängern gehört hatten, aber schon seit langer Zeit unbestritten unter anderer Herrschaft stehen. Solchen Ansprüchen gegenüber brauche man sich nicht einmal auf langfristige Verjährung zu berufen, wenn man überdies einen völkerrechtlich begründeten Titel für den Herrschaftsbesitz, wie z. B. die kriegserische Eroberung, geltend machen könne. Diese verleihe allerdings solange kein dauerndes Recht, als der Kriegszustand und damit die völkerrechtlich anerkannte Möglichkeit gewaltsamen Rückerwerbs fortbestehe; erst der Friedensschluss bestätige den Titel. Im übrigen begründe für ein Volk, das auf friedlichem Wege die Herrschaft über ein Gebiet erlangt habe, die Tatsache allein eine starke Vermutung für die Rechtmässigkeit des Besitzes, dass lange Zeit hindurch von keiner anderen Seite ein Rechtsanspruch auf das Gebiet erhoben worden sei.

Im dreizehnten Kapitel werden die verschiedenen Schuldverhältnisse aufgezählt und besprochen, die sich aus dem Eigentum ergeben, von der allgemeinen Verpflichtung jedes Nichteigentümers, den Eigentümer im ruhigen Genuss und Gebrauch seines Vermögens nicht zu stören, bis zu den besonderen Obligationen des gutgläubigen oder bösgläubigen Besitzers einer fremden Sache gegenüber dem Eigentümer. Pufendorf erwähnt dabei unter anderm auch den völkerrechtlichen Fall, dass ein Herrscher, der anfangs vertrieben und dann in sein Reich wiedereingesetzt wird, einen Anspruch auf die Fonds geltend macht, die der Usurpator aus dem Reichsgebiet gezogen und ausser Landes deponiert hatte; er billigt diesen Anspruch (entgegen der Ansicht des Polybius) unter der Voraussetzung, dass die Zwischenherrschaft auf ungerechter Gewaltanwendung beruhte.

Das fünfte Buch behandelt die Lehre vom Vertragsrecht und geht dabei vom Preise als dem Massstab für den Wert der Dinge aus, auf

die sich die Verträge beziehen. Die Höhe des Preises einer Ware bestimmt sich nicht, wie Grotius will, nach dem Grade, in dem sie die Bedürfnisse der Menschen befriedigen kann — denn das Notwendigste hat dann keinen Preis, wenn es in Fülle vorhanden ist, wie Luft und Wasser, und ganz Unnötiges wird oft am teuersten bezahlt, wie gewisse Luxuswaren — sondern nach der Seltenheit oder Kostbarkeit oder künstlerischen Vollendung. Nachdem Pufendorf geschildert hat, wie der gemeine Wert der Waren im Tauschverkehr festgestellt wurde, geht er zu der Entstehung des Metallgeldes als gemeinen Wertmessers über. Wenn auch der Wert des Metallgeldes auf menschlicher Satzung und Übereinkunft beruht, warnt Pufendorf die Herrscher doch davor, diesen Wert allzu willkürlich zu bestimmen; denn sie könnten zwar für den Inlandverkehr einen Zwangskurs einführen, aber für den Aussenhandel sei überbewertetes Geld nicht brauchbar. Auch dürfe der Herrscher die Währung nicht verschlechtern, es sei denn unter dem dringenden Gebot der Staatsräson. Schon die Schwankungen des Geldwertes, die aus natürlichen Ursachen ohne gesetzliche Eingriffe erfolgten, seien der Wirtschaft der Völker schädlich, mögen sie auf einem Überfluss an Waren beruhen, der die Preise drückt, oder auf einem Überfluss an Geldmetall, der die Preise steigen lässt, wie dies in den beiden Jahrhunderten seit der Entdeckung Amerikas bis zu Pufendorfs Tagen geschehen war. Solche Schwankungen zerstören indessen, weil sie meist langsam und unmerklich erfolgen, nach der Ansicht des Verfassers nicht den Charakter des Geldes als Wertmassstab, lassen also die Rechtmässigkeit der in der schwankenden Währung vereinbarten Preise unberührt, während willkürliche und plötzliche Währungsänderungen deren Grundlage erschüttern. Pufendorf berührt hier ein Problem, das damals nach dem Dreissigjährigen Kriege nicht weniger brennend war als heute nach dem Weltkriege.

Im zweiten Kapitel dieses Buches unterscheidet unser Autor im Anschluss an das römische Recht die verschiedenen Arten der Verträge; im dritten behandelt er den Grundsatz der Gleichwertigkeit von Leistung und Gegenleistung als eine naturrechtliche Folge des Zwecks oneroser Verträge. Das gilt nach ihm auch für die Zwangsverträge, die von der Staatsgewalt mit ihren dauernden oder zeitweiligen Angehörigen abgeschlossen werden, den Requisitionen und Enteignungen; hier hat der Staat gleichfalls den angemessenen Gegenwert zu leisten. In den folgenden Kapiteln werden die verschiedenen Arten der Verträge erläutert: im vierten die unentgeltlichen, wie Mandat, Depositum, Leihe; im v.-vii. die entgeltlichen, insbesondere der Tauschvertrag, der Kaufvertrag, der Miet- und Pachtvertrag und das Darlehn. Beim Darlehn nimmt Pufendorf das Problem der Währungsänderung wieder auf und sucht in ausführlicher Darlegung eine Lösung für die verschiedenen Fälle zu finden, die sich aus einer Münz-

verschlechterung zu ergeben pflegen. Er schliesst sich der damals herrschenden Meinung an, wonach der in vollwertiger Münze hingegabene Darlehnsbetrag, wenn die Rückzahlung in einer willkürlich verschlechterten Münze gleicher Bezeichnung erfolgt, entsprechend zu erhöhen ('aufzuwerten') ist. Von rechtshistorischem Interesse sind ferner im siebten Kapitel die Ausführungen über das Zinsverbot; Pufendorf hält es für eine nur positivrechtliche Norm des jüdischen Volkes, während es dem Naturrecht entspreche, beim Darlehn einen Zins zu vereinbaren, der dem aus dem geliehenen Gelde zu erzielenden Gewinn entspreche.

Nachdem der Verfasser im achten Kapitel den Gesellschaftsvertrag behandelt hat, spricht er im neunten von den aleatorischen Verträgen. Er findet eine Art Wette in dem Entschluss zweier Staaten, wegen einer Streitfrage, über die sie sich nicht friedlich haben einigen können, Krieg mit einander zu führen. Aus diesem Wettcharakter erklärt er den Satz des Völkerrechts, dass die Partei, die im Kriege unterlegen und gezwungen worden ist, einen ihr ungünstigen Frieden zu schliessen, gegen die Durchführung der Friedensbedingungen nicht die Einrede des Zwanges erheben kann. Auf diesen Satz kommt er später zurück.

Das zehnte Kapitel betrifft die sogenannten zusätzlichen Verträge (*pacta adjuncta sive accessoria*), die teils von vornherein den Hauptverträgen einen von der Regel abweichenden Inhalt geben, teils sie nachträglich ergänzen oder modifizieren, wie die Bürgschaft oder die Prolongation. In diesem Zusammenhang erörtert Pufendorf auch die Lehre von den Geiseln.

Die Erfüllung der Schuldverbindlichkeiten wird nach ihren verschiedenen Arten im elften Kapitel dargestellt. Die naturrechtliche Form der Erfüllung ist die Leistung des Versprochenen *in natura*, nicht in Form eines Schadensersatzes durch eine Geldsumme. Die übrigen Formen des Erlöschens einer Forderung schildert Pufendorf in der üblichen Weise. Er betont, dass eine Schuldverbindlichkeit nicht sowohl erfüllt als vielmehr getilgt wird, wenn in einem zweiseitigen Verträge der eine Teil böswillig seine Leistung unterlässt; dann ist der andre Teil seiner Verpflichtung ledig. Das gilt, wie überall bei Pufendorf, als naturrechtlicher Satz für das Völkerrecht wie für das Privatrecht.

Das Gleiche ist von den eingehenden Regeln über die Auslegung von Verträgen zu sagen, die der Verfasser im zwölften Kapitel zusammenstellt. Er führt eine Reihe historischer Beispiele streitig gewordener Vertragsbestimmungen an und sucht für jeden Fall eine der Natur entsprechende Entscheidung zu geben. Besonders wichtig sind hier die Betrachtungen über die Klausel, die seit alter Zeit vielfach in Friedensverträgen dem besiegten Staat auferlegt wird: dass er ohne Zustimmung des siegreichen Staates künftig keine Kriege führen dürfe.

Pufendorf interpretiert diese Klausel dahin, dass sie sich nur auf Angriffskriege, nicht aber auf reine Verteidigungskriege bezieht.

Im dreizehnten Kapitel werden die Mittel besprochen, die angezeigt erscheinen, um den Ausbruch kriegischer Verwicklungen zu vermeiden. Auch hier stellt Pufendorf das Verhältnis der Staaten zueinander dem der Menschen im Naturzustande gleich. Für beide Fälle scheint ihm das Naturrecht die Regel zu enthalten, dass auch da, wo an sich die Befugnis zu Gewaltanwendung gegeben ist, zunächst der Versuch gütlicher Einigung gemacht werden muss. Aus diesem Anlass bespricht Pufendorf das Schiedsgerichtswesen in ausführlicher Weise. Er betont, dass ein Schiedsgericht über einen Schiedsspruch nicht möglich sei, sondern dass der Schiedsspruch die Sache endgültig entscheide. Als Ausnahme lässt er die Fälle zu, wo der Schiedsrichter sich hat bestechen lassen oder offenbar parteiisch verfahren ist. Im Zweifelsfall legt er dem Schiedsrichter die Pflicht auf, nach Rechtsätzen zu entscheiden und nicht nach blosser Billigkeit.

Weiter prüft unser Autor die Frage, ob in einem schiedsgerichtlichen Staatenstreit auch eine Zwischenentscheidung über den Besitzstand erlassen werden dürfe? Grotius hatte dies bestritten, weil zwischen Herrschern keine gemeinsamen positiven Gesetze, sondern nur naturrechtliche Normen gelten, zu denen die possessorischen Rechtsmittel nicht gehörten, und weil der Zweck, zu dem die Schiedsrichter bestellt seien und der ihre Kompetenz begrenze, nur auf die Entscheidung der Hauptsache gerichtet sei. Pufendorf hält es dagegen für ein Gebot des Naturrechts, dass auch das Schiedsgericht zunächst die Besitzfrage regle, damit die Beweislast richtig verteilt und während des Verfahrens die Streitlage nicht verändert werde.

Von dem schiedsgerichtlichen Verfahren unterscheidet der Verfasser die Vermittlung (*amica compositio*) und die Intervention. Diese Mittel zur Verhütung oder rascheren Beendigung eines Kriegs hält er ohne Vorbehalt für löblich, ja zwischen christlichen Völkern für pflichtgemäss, zumal sogar der Koran, den er sonst für das Werk eines Betrügers erklärt, ein entsprechendes Verfahren beim Streite zweier mohammedanischer Völker vorschreibe. Das Verfahren, das Pufendorf hier empfiehlt, erinnert stark an gewisse Artikel des Völkerbunds paktes: die Staaten, deren gemeinsames Interesse es ist, dass der Streit geschlichtet werde, können übereinkommen, gemeinsam eine Vermittlung zu unternehmen, und verabreden zugleich, wieweit jeder in den ausgebrochenen Krieg eingreifen soll. Ebenso können sie nach Untersuchung des Streitfalls beschliessen, welche Friedensbedingungen nach Recht und Billigkeit den Kriegsparteien auferlegt werden sollen, und diese Bedingungen den Parteien gemeinsam als Freunde vorschlagen mit der Ankündigung, dass sie der Partei, die sie annehmen würde, gegen die, die sie ablehnen sollte, im Kriege beistehen würden. Darin

liege weder die Anmassung eines unerbetenen Schiedsrichteramts noch die Geltendmachung einer überstaatlichen Herrschaftsmacht. Wenn man bedenkt, wie empfindlich die souveränen Staaten bis heute gegen jede Form der Intervention gewesen sind, wie die Haager Verträge zur friedlichen Schlichtung von Staatenstreitigkeiten noch 1899 und 1907 die Klausel enthielten, kein Vertragsstaat dürfe einen Vermittlungsversuch als unfreundlichen Akt betrachten, wie der Völkerbundspakt seine Vorschriften über die Vermittlungsaktionen der Völkerbundsorgane ausdrücklich mit dem gemeinsamen Interesse der Mitglieder an der Erhaltung des Friedens begründen zu müssen glaubte — dann erkennt man, wie weit Pufendorf seiner Zeit vorausgeeilt war.

Über das schiedsgerichtliche Verfahren enthält das dreizehnte Kapitel nur wenige grundlegende Regeln; das gleiche gilt von der Durchführung der Schiedssprüche, für die bei hartnäckiger Weigerung der zur Leistung verurteilten Partei nach Naturrecht nur die Gewaltanwendung, d. h. der Krieg, als Mittel zur Verfügung steht. Im Gegensatz zum bürgerlichen Recht darf sich nach Völkerrecht die im Schiedsverfahren obsiegende Partei, falls es ihr nicht gelingt, die schuldige Leistung selbst zu erzwingen, dadurch schadlos halten, dass sie andre als die geschuldeten Gegenstände oder Gebiete in Besitz nimmt, sei es, um sie als Druckmittel für die nachträgliche Leistung zu benutzen, sei es, um sie anstatt der Leistung dem eigenen Herrschaftsbereich dauernd hinzuzufügen. Doch muss nach der Meinung Pufendorfs in beiden Fällen der Gläubigerstaat, wenn er die Besitzergreifung vollzogen hat, dem Schuldnerstaat Gelegenheit geben, durch nachträgliche Leistung des geschuldeten Gegenstandes den ihm ersatzweise entzogenen zurückzuerlangen.

Das sechste Buch behandelt im ersten Kapitel das Eherecht, im zweiten die elterliche Gewalt, im dritten die Gewalt des Herrn über den Sklaven. Weder für das Völkerrecht, noch für das internationale Privatrecht bietet es eine Ausbeute. Erwähnt sei, dass Pufendorf neben der Ehe, in der dem Manne eine Gewalt über die Frau zusteht, auch die kennt, in der die Frau die Herrschaft über den Mann ausübt; er nennt sie die 'amazonische' und erklärt sie für unnatürlich. Aber auch die eheliche Gewalt des Mannes über die Frau scheint ihm nicht dem Naturrecht, sondern positiver Satzung anzugehören, da der Naturzweck der Ehe auch ohne ein solches Gewaltverhältnis erreicht werden könne. Seinem lutherischen Bekenntnis entspricht es, dass er erklärt, die Ehe sei naturrechtlich wegen Ehebruchs und bösslicher Verlassung oder hartnäckiger Verweigerung der ehelichen Pflicht auflösbar und das kanonische Prinzip der Unauflösbarkeit der Ehe sei zu verdammen. Im Kapitel über die elterliche Gewalt erwähnt Pufendorf im Anschluss an Hobbes mutterrechtliche Verhältnisse; das Matriarchat entsprach dem Naturzustand, solange die Verbindung der

Geschlechter keine dauernde war; erst mit der Einführung der Ehe sei die Ausübung der elterlichen Gewalt durch den Vater die Regel, durch die Mutter die Ausnahme geworden. Ein näheres Eingehen auf die langatmigen familienrechtlichen Darlegungen des sechsten Buchs erübrigt sich. Was die Sklaverei anlangt, so bestreitet der Verfasser, dass sie dem Naturzustand entspreche; sie sei anfangs aus freiwilliger Unterordnung der Schwächeren unter die Stärkeren, alsdann aus kriegerischer Gefangennahme entstanden. Irrig sei die Meinung des Hobbes, dass die Sklaverei als Begleiterscheinung des Krieges dem Naturzustand angehöre.

Weit ergiebiger für unsere Zwecke ist das siebte Buch. Seine neun Kapitel enthalten mit den fünf ersten Kapiteln des achten Buches die staatsrechtlichen Lehren Pufendorfs. In Kapitel i untersucht er den Ursprung des Staates und findet ihn in der Furcht der Menschen vor feindlicher Unbill, die sie veranlasst habe, sich zu gegenseitigem Schutze zusammenzuschliessen. Denn weder die Achtung vor den Gesetzen der Natur, noch die Tätigkeit von Schiedsrichtern, noch Vergleichsverträge könnten den Frieden zwischen den Menschen sichern, zumal er durch die Meinungsverschiedenheiten gestört werde, die der Unterschied in der Urteilskraft der Menschen hervorrufe. Es bedürfe eines festeren Zügels, um die Streitsucht des Menschengeschlechts zu bändigen; dieser sei in der Staatsgewalt gefunden worden.

Das zweite Kapitel erläutert die Lehre Pufendorfs von der Vertragsnatur des Staates. Im Gegensatz zu Hobbes, der nur einen einzigen 'contrat social' (wie Rousseau ihn nannte) als staatsbegründend anerkennt, nimmt unser Autor mehrere aufeinander folgende Verträge an: zunächst eine Vereinbarung zwischen einer Anzahl einzelner Menschen, sich zu gemeinsamem Schutze zusammenzuschliessen; alsdann einen Beschluss der so gebildeten Gesamtheit darüber, in welcher Weise sie zu leiten sei; endlich einen Vertrag über die Bestellung der Personen, denen die Leitung des Staates übertragen wird. Dieser Vertrag zwischen den Befehlenden und den Gehorchenden sei nicht nur in Monarchien und Aristokratien erforderlich, sondern sogar in Demokratien, obwohl doch hier das Volk der Träger der Befehlsgewalt sei. Denn das Volk sei etwas anderes als die Summe der Einzelnen, sodass ein Vertrag zwischen dem souveränen Volk und dem gewaltunterworfenen Einzelnen sehr wohl denkbar sei. Wenn Hobbes im *Leviathan* die Möglichkeit eines solchen Vertrages selbst in der Monarchie leugne, so werde er dazu durch die Tendenz seines Werkes verführt, den Anspruch des Volks auf Revolution gegen einen rechtswidrig regierenden Herrscher zu widerlegen, einen Anspruch, der in jener Zeit häufig als Vorwand für Rebellionen erhoben worden sei. So wichtig es nun aber für das Wohl des Menschengeschlechts sei, dass die Königsherrschaft heilig gehalten und vor den Anschlägen Unzufriedener

sichergestellt werde, so lasse sich doch nicht bestreiten, dass zwischen dem Fürsten und dem Bürger ein zweiseitiger Vertrag vorliege; kraft dieses Vertrages schulde der Fürst dem Bürger Schutz, der Bürger dem Fürsten Gehorsam, und ohne solchen Vertrag bestehe keine der beiden Verpflichtungen. Diesen Gedanken führt Pufendorf in sorgfältiger Widerlegung der Gründe des Hobbes durch; er legt damit die Axt an die Wurzeln der absoluten Fürstenmacht, deren Vertretern er sein Leben lang gedient hat.

Freilich führt er im dritten Kapitel die Fürstenmacht wie jede Form souveräner Herrschaft auf Gott zurück, aber nicht in dem Sinne eines mystischen Gottesgnadentums, sodass sie durch einen unmittelbaren Akt des Allmächtigen eingesetzt wäre, sondern als folgerichtiges Ergebnis der den Menschen durch Gott verliehenen Vernunft. Er verwahrt sich deshalb gegen die allzu utilitaristische Ansicht des Grotius, dass die Staatsgewalt von den Menschen zum Schutze ihrer Sicherheit eingeführt und von Gott nur gutgeheissen sei; Gott selbst sei vielmehr ihr, wenn auch nur mittelbarer, Urheber. Weit schärfer aber verurteilt er die Lehre der Fürstendiener und Schmeichler, die damals den Herrschern häufig einredeten, Gott selbst habe ihnen einen Teil seiner Gewalt als seinen Stellvertretern auf Erden übertragen. In Wahrheit sei die Herrschergewalt nichts anderes als die kombinierte Gewalt aller Einzelnen, die sich zum Staate zusammengetan und einen Teil der Macht, die jedem von ihnen kraft seiner natürlichen Freiheit zustehe, auf den Träger des Herrscheramts übertragen hätten. Pufendorf erweist sich demnach als der direkte Vorläufer der Theorie von der Entstehung und Tragweite menschlicher Obrigkeit, die der Verfassung der Vereinigten Staaten von Amerika zugrunde liegt.

Von völkerrechtlicher Bedeutung ist der Schlussparagraph (9) dieses Kapitels. Pufendorf zeigt hier, dass nur die Gesamtheit der Staatsbürger das Recht hat, der Einzelperson, der sie die Herrschaft überträgt, auch den Herrschertitel zu gewähren. Wenn daher ein Fürst mit Zustimmung der Staatsbürger den Königstitel annimmt, so bedarf er dazu ebensowenig der Einwilligung der übrigen Staaten, wie beim Antritt des Herrscheramts. Wenn ihm ein anderer Herrscher den Königstitel versagte, so wäre das nicht weniger eine völkerrechtliche Unbill, als wenn jener seinen Anspruch auf die Herrschaft selbst bestritte. Nur wenn der Herrscher nicht Vollsouverän, sondern Lehns-träger eines Oberherrn ist, muss dessen Einwilligung zur Annahme des Königstitels eingeholt werden. Seine Königswürde ist in diesem Fall eine abgeleitete; in der Regel fällt aber die Zustimmung zur Annahme des Königstitels durch einen bisher abhängigen Herrscher mit der Anerkennung seiner künftigen Vollsouveränität und Unabhängigkeit zusammen. Diese Sätze schrieb Pufendorf, bevor der Nachfolger des Grossen Kurfürsten, Friedrich der III., Kurfürst von

Brandenburg, der als solcher Lehnsträger des Kaisers war, als Friedrich I. den Titel eines Königs von Preussen annahm; sie scheinen auf diesen historischen Vorgang nicht ohne Einfluss geblieben zu sein. Ein Nachklang der Auffassung Pufendorfs findet sich vielleicht noch in dem späteren historischen Vorgang, dass Wilhelm der I. von Preussen, als er durch den Tod seines geisteskranken Bruders Friedrich Wilhelm des IV. aus einem Regenten zum König wurde, zwar die Krone von Gottes Altar nahm, sich aber von den Vertretern des ganzen Volkes als König huldigen liess.

Die Lehre von den Teilen der höchsten Staatsgewalt, die Pufendorf im iv. Kapitel vorträgt, nimmt gewissermassen die berühmte Theorie Montesquieus von der Teilung der Gewalten vorweg. Es mangelt ihr aber noch die klare Dreigliederung. Der Verfasser führt nacheinander auf: die gesetzgebende Gewalt, die Strafgewalt, die richterliche Gewalt, die Gewalt über Krieg und Frieden, die verfassungsgebende (ämterverteilende) Gewalt und die Steuerhoheit. Ein umfassender Begriff der Exekutive ist noch nicht gewonnen. Dafür wird umso schärfer (in § 11) die Kohärenz der Gewalten herausgearbeitet. Der Verfasser weist nach, zu welcher Verwirrung des Staatslebens es führen müsse, wenn die Träger der einzelnen Hoheitsrechte völlig unabhängig von einander ihr Amt führen wollten; alle müssten vielmehr einem obersten Willen unterworfen sein. Das gilt nach Pufendorf auch vom Lehramt; es sei unerträglich und müsse zum Aufruhr führen, wenn es der Lehrgewalt zustehen sollte, den Bürgern die ewige Verdammnis in Aussicht zu stellen für eine Tat, die der Inhaber der Strafgewalt ihnen unter Androhung der Todesstrafe geboten habe. Eine absolute Lehrfreiheit würde unser Autor also nicht anerkannt haben; doch geht er hier auf das Verhältnis von Kirche und Staat nicht näher ein. Dagegen sucht er die Ansichten derer zu widerlegen, die auf Grund missverständlicher Sätze des Aristoteles für eine weitergehende Gewaltenteilung eintreten, darunter auch die des Grotius.

Im Zusammenhang hiermit bekämpft er die Lehre des Grotius, durch die Staatsverfassung könne die Gewalt zwischen dem König und dem Volke so geteilt werden, dass der König gezwungen oder gestraft werden könne. Wenn dies eine Verfassung bestimme, so sei nicht der König souverän, sondern das Volk; eine Gewaltenteilung liege also nicht vor. Wolle man sie wirklich annehmen, so sei ein Zwang nur auf zwei Arten denkbar: entweder auf dem Wege Rechtens — der sei nicht gangbar, weil Volk und König keinen gemeinsamen Richter über sich anerkennen; oder auf dem der Gewalt — der setze den Naturzustand voraus, hebe also das Wesen des Staates auf. Man erkennt in diesen Ausführungen das Echo des Prozesses, durch den Cromwell den König Karl den I. von England aufs Schaffot gebracht hat.

Das fünfte Kapitel bringt sehr eingehende Erörterungen über die

Staatsform. Im Anschluss an Aristoteles nimmt Pufendorf drei Grundformen an: Demokratie, Aristokratie und Monarchie, die sich danach unterscheiden, ob ein einzelner Mensch, oder ein Rat auserlesener Männer, oder die gesamte mit Stimmrecht versehene Bürgerschaft Träger der höchsten Gewalt ist. Auf welche Weise die Gewalt in der Praxis ausgeübt wird, erscheint ihm gleichgültig; auch eine Demokratie kann durch einen Volksführer auf monarchische Art, auch eine Monarchie durch eine Kamarilla auf aristokratische Weise geleitet werden. Daneben gibt es zahlreiche Abarten jener Grundformen, die theils durch deren Vermischung in einem Staate, theils durch mehr oder weniger enge Verbindung mehrerer Staaten entstehen. Die reine Demokratie hält der Verfasser für die älteste, weil der natürlichen Freiheit und Gleichheit der Menschen nächstverwandte Staatsform. Doch verwahrt er sich ausdrücklich gegen die Schlussfolgerung, dass sie ihm deshalb als die beste erschiene. Sie passe vielmehr, wie er mit Plato annimmt, nur für die Gemeinschaft gleichartiger, demselben Volksstamm angehöriger, sich als Brüder — weil Söhne derselben Mutter — fühlender Bürger. Wenn Aristoteles die Königsherrschaft für die älteste Form des Staates halte, so verwechsle er die Stellung des Familienhauptes mit der des Inhabers der Staatsgewalt und übersehe, dass die sogenannten Könige der Vorzeit mehr Berater und Führer als Beherrscher ihrer Volksgenossen waren, also geradezu als Träger eines ihnen von der souveränen Volksgemeinschaft übertragenen Amtes betrachtet werden müssen.

Bei der Schilderung der Kennzeichen der Demokratie kommt Pufendorf unter anderm auf das Majoritätsprinzip zu reden. Es widerspricht nach ihm der natürlichen Freiheit, dass der Wille einer Mehrheit Gleicher den Willen der Minderheit beugen könne; wenn also eine Anzahl von freien Menschen zur Gründung eines Staates zusammentrete, so verblieben diejenigen, die mit dem Gründungsbeschluss nicht einverstanden seien, eben ausserhalb des Staates in ihrer natürlichen Freiheit. Seien aber alle über die Gründung einig geworden und hätten sie die Staatsform einer majoritären Demokratie erwählt, so seien alle an diesen zweiten Beschluss gebunden; sie müssten sich der Mehrheit unterwerfen, weil diese verfassungsgemäss die Gesamtheit vertrete.

Die aristokratische Staatsform entsteht nach Pufendorf, wenn nach dem Staatsgründungsvertrag der Verfassungsbeschluss vorsieht, dass die oberste Gewalt im Staate durch eine Körperschaft ausgeübt werden soll, die nur aus wenigen Bürgern besteht und sich nach bestimmten Regeln zusammensetzt. Durch die Annahme des Auftrags entsteht ein Vertragsverhältnis zwischen dieser Körperschaft und der Gesamtheit aller Einzelbürger, eine Auffassung, an der unser Autor ebenso wie bei der Demokratie und der Monarchie im Gegensatz zu

Hobbes festhält. Kraft dieses Vertragsverhältnisses schuldet der Inhaber der obersten Gewalt den beherrschten Einzelnen Rechtsschutz, diese jenem Gehorsam. Andererseits billigt Pufendorf die Ansicht des Hobbes, dass in der Monarchie der Inhaber der obersten Gewalt sich persönlich vergeht, wenn er Gesetze erlässt, die dem Naturrecht widersprechen, während in der Demokratie und Aristokratie derartige Gesetze als Vergehen nicht den Inhabern der obersten Gewalt, nämlich den Körperschaften, die ihre Träger sind, sondern nur den physischen Personen zur Last gelegt werden können, die den Erlass des ungerechten Gesetzes durch ihre Handlungen herbeigeführt haben.

Der Verfasser geht dann, der Lehre des Aristoteles folgend, zu den krankhaften Abarten der regulären Staatsformen und zu den gemischten Formen über. Im Grunde hält er die Bezeichnung 'gemischte Formen' für irreführend; denn entweder handle es sich dabei um eine reguläre Form, bei der die an sich einheitliche Herrschermacht nur auf abweichende Art durch Vertreter ausgeübt werde, oder um völlig irreguläre Formen, denen ein einheitlicher Träger der Souveränität fehle. Solche Staatsgebilde seien immer von baldigem Zerfall durch innere Auflösung bedroht. Zu ihnen rechnet Pufendorf auch in diesem Werke, wie in der früher erwähnten pseudonymen Tendenzschrift, das damalige 'Römische Reich deutscher Nation'.

Dagegen unterscheidet er von ihnen die Staatensysteme. Dazu gehören freilich nicht, wie Hobbes lehrt, auch die einem Reiche unter besonderer Verwaltung angegliederten Provinzen, weil diese keinerlei Souveränität besitzen; wohl aber die mehreren, sei es durch Personalunion, sei es durch ein dauerndes Bündnis vereinigten Staaten. Der Unterschied dieser beiden Fälle wird näher dargelegt, aber auch gezeigt, wie einer in den andern übergehen kann. Bei einer Personalunion, deren Bestandteile verschiedene Verfassungsgesetze über die Thronfolgeordnung haben, kann der Tod des gemeinsamen Herrschers zur Auflösung führen, wenn z. B. in dem einen der unierten Staaten ein männlicher Erbe, in dem andern ein weiblicher das nähere Thronrecht hat. (Man denke an den Erbfolgestreit über die sogenannten Elbherzogtümer und die Entstehung des dänischen Kriegs im Jahre 1863.) Soll dies vermieden werden, so bedarf es eines Bündnisses der beteiligten Staaten, durch das die Thronfolgeordnung geregelt wird, oder einer feierlichen Sanktion des letzten gemeinsamen Herrschers, die von diesen Staaten insgesamt und einzeln angenommen werden muss. Von da ab gilt nur noch eine und dieselbe Thronfolge. Das kann schliesslich dahin führen, dass die ehemals selbständigen Staaten nur noch Provinzen eines einheitlichen Staates werden und dass damit auch ihr Bundesverhältnis erlischt. Pufendorf schildert hier im voraus die Geschichte der österreichischen Erblände, die anfangs durch

Heiraten der habsburgischen Herrscher zusammengebracht und unter verschiedenem Thronfolgerecht selbständige Einheiten bildend, durch den letzten Habsburger, Kaiser Karl VI., mittels der 'pragmatischen Sanktion' zu einer Erbmasse für seine Tochter, die grosse Maria Theresia, zusammengeschweisst wurden und schliesslich nur noch Provinzen der österreichisch-ungarischen Doppelmonarchie waren. Freilich musste sich die berühmte Kaiserin die Anerkennung dieser Rechtsentwicklung zunächst durch den österreichischen Erbfolgekrieg erkämpfen.

Für die regulären Staatenbündnisse gilt nach Pufendorf nicht das Majoritätsprinzip, weil es die Souveränität ausschliesst, sondern das Prinzip der Einstimmigkeit, wie es im Völkerbundspakt die Regel ist. Eine Verpflichtung der einzelnen verbündeten Staaten, gewisse Hoheitsrechte nicht ohne Zustimmung der andern auszuüben, steht mit der Fortdauer der naturrechtlichen Freiheit der Bundesglieder seines Erachtens nicht im Widerspruch; er würde also z. B. die Kleine Entente auch nach ihrem jetzigen engeren Bündnis, wonach keines ihrer Glieder ohne Einverständnis der Andern aussenpolitische Akte vornehmen darf, nur für einen Staatenbund, nicht für einen Bundesstaat erklären. Denn ein solcher entsteht erst, wenn die einzelnen Glieder sich eine gemeinsame Verfassung gegeben und darin ausdrücklich der Entscheidung der Majorität in Bundesangelegenheiten unterworfen haben; damit haben sie aber nach Pufendorf aufgehört, vollsouverän zu sein. Daraus ergibt sich, zu welcher Klasse er z. B. das Deutsche Reich unter Bismarck oder die amerikanische Union gerechnet haben würde.

Im sechsten Kapitel finden wir geistreiche Gedanken über den Inhalt der Souveränität und die Kompetenzen ihres Trägers. Das wesentliche Charakteristikum ist die Unverantwortlichkeit des Souveräns gegenüber irgend einer irdischen Autorität; er schuldet nur Gott Rechenschaft. Deshalb entscheidet sich Pufendorf mit Grotius gegen Aristoteles und manche neueren Schriftsteller dahin, dass auch der Monarch als Souverän seinem ganzen Volke gegenüber unverantwortlich sei und eine absolute Fürstenmacht an sich dem Naturrecht nicht widerspreche, zumal sie nicht, wie Republikaner zu glauben pflegen, mit Tyrannei identisch sei. Vorzuziehen scheint aber unser Autor die verfassungsmässig beschränkte Monarchie; sie steht ihm offenbar auch höher als die Demokratie, da die Tyrannei der Volksmehrheit durch Gesetze, die sie ja jederzeit ändern könne, nicht beschränkbar sei. Dagegen hält er im Gegensatz zu Hobbes den souveränen Monarchen nicht nur an die Normen des Naturrechts, sondern auch an die mit dem Volke vereinbarte Verfassung für moralisch gebunden, obwohl er juristisch nicht zur Verantwortung gezogen werden könne. Sobald freilich im Staate eine Körperschaft bestehe, die befugt sei, von ihm

Rechenschaft zu verlangen, sei diese und nicht der Monarch Träger der Souveränität.

Das siebte Kapitel handelt von den verschiedenen Arten des Erwerbs der Herrschaft, besonders in Monarchien. Die Hauptarten, Wahl und Erbfolge, finden sich übrigens auch in Aristokratien. Neben dem rechtmässigen Erwerb wird auch der unrechtmässige, durch Gewalt erzielte erörtert: und zwar sowohl die gewaltsame Unterwerfung eines Volkes durch einen Monarchen wie die gewaltsame Absetzung eines Monarchen durch ein Volk. Im ersten Falle kann der Erwerb, wenn das Volk zuvor in freistaatlicher Verfassung lebte, durch ein gutes Regiment, wenn es von einem Monarchen beherrscht wurde, durch das Aussterben der legitimen Dynastie, unter beiden Voraussetzungen durch Zeitablauf bei ungestörter Herrschaft legalisiert werden; im zweiten Falle bedarf es entweder einer Vereinbarung mit dem früheren Herrscher und der Anerkennung der neuen Verfassung oder der Feststellung, dass dem ehemaligen Fürsten die Herrschaft mit Recht entzogen worden sei, oder eines langen Zeitablaufs, währenddessen der ehemalige Fürst seinen Anspruch nicht geltend gemacht habe.

Auf die Darstellung des Wahlkönigtums und des Erbkönigtums und der verschiedenen Arten der Thronfolge braucht nicht eingegangen zu werden; wichtig scheinen nur die Ausführungen über die Schlichtung von Thronstreitigkeiten, weil sie das Völkerrecht nahe berühren. Ihrem Wesen nach können sie weder durch eine nationale Gerichtsbarkeit noch durch einen Machtspruch der Exekutive erledigt werden, weder soweit sie das Verhältnis zwischen den verschiedenen Thronkandidaten, noch soweit sie das Verhältnis zwischen dem einzelnen Thronprätendenten und dem zu beherrschenden Volke betreffen. Die Streitteile haben weder einen gemeinsamen Richter, noch einen gemeinsamen Oberherrn. Es bleibt also nur die naturrechtliche und gleichzeitig völkerrechtliche Alternative: Gewalt, d. h. Erbfolgekrieg, oder Schiedsverfahren.

Das achte Kapitel trägt den Titel: 'von der Heiligkeit der höchsten Staatsgewalt' und erörtert u. a. die Frage nach dem Recht des Widerstands gegen schwere Unbill des Herrschers (die Pufendorf mit Grotius bejaht) und nach der Pflicht des Gehorsams gegenüber dem Eroberer (die er grundsätzlich verneint, aber bei dauernder Herrschaft des Eroberers bejaht). Das neunte Kapitel zählt die verschiedenen Herrscherpflichten auf und birgt eine Fülle weiser Lehren für den Regenten; erwähnenswert gerade in heutiger Zeit ist die Warnung vor allzu schweren Steuern, weil 'die sicherste Schatzkammer des Herrschers der Geldschrank des Bürgers sei', sowie vor ungleicher Besteuerung der Staatsangehörigen und vor der verderblichen Methode, den Steuerpflichtigen Abgaben aufzuerlegen, um durch reiche Spenden sich beliebt zu machen.

Das achte Buch beginnt mit einer Theorie der Gesetzgebung. Pufendorf bekämpft die Lehre des Hobbes, dass positive Gesetze mit dem Naturrecht nie in Widerspruch stehen könnten, weil durch sie erst gültig bestimmt werde, was im einzelnen Falle Recht und Unrecht sei; nach ihm ist auch der Gesetzgeber an die von Gott herrührenden, der menschlichen Natur und Vernunft entsprechenden Normen gebunden; diese Normen bilden also den Massstab, an dem die Gesetze daraufhin geprüft werden können, ob sie richtiges Recht enthalten oder mit diesem Recht in Widerspruch stehen. Pufendorf würde demgemäss die Entscheidungen angelsächsischer Gerichte gebilligt haben, dass solche Gesetze nicht von ihnen anzuwenden seien, von denen sie feststellen müssen, dass sie der natürlichen Rechtsordnung und Vernunft zuwiderlaufen.¹ Auch hier wendet er sich gegen die Ansicht des Macchiavelli und des Hobbes, dass es ausserhalb des Staates kein Recht gebe, der Staat vielmehr der einzige Schöpfer des Rechtes sei. Er wirft die Frage auf, wie es denn zur Staatengründung habe kommen können, wenn die Menschen, die aus dem Naturzustand durch Vertrag zur Staatsordnung übergehen wollten, nicht schon vorher gewusst hätten, dass es recht sei, Verträge zu halten, unrecht, sie zu brechen. Und wie könne man, falls es nur im Staate ein Recht gäbe, behaupten wollen, dass die Herrscher unrecht tun, Verträge zu brechen oder einander das Ihrige zu rauben, da sie doch im Naturzustande mit einander leben und überhaupt nicht durch bürgerliche Rechtsnormen gebunden sind?

Weiter prüft der Verfasser die Frage, die noch nach dem Weltkrieg lebhaft erörtert worden ist und zu einer viel angefochtenen Entscheidung des deutschen Reichsgerichts geführt hat: ob der Einzelne, der eine unrechtmässige Handlung begangen hat, sich auf den bindenden Befehl seines Herrschers oder seines rechtmässigen Vorgesetzten berufen kann, um der Strafe zu entgehen. Pufendorf unterscheidet hier zwischen dem göttlichen und natürlichen Recht einerseits und dem positiven bürgerlichen Recht andererseits. Von der Befolgung dieses letztgenannten Rechtes entbindet nach ihm jeden Bürger der Befehl des Herrschers; von der der erstgenannten nicht. Auch hier steht die Ansicht Pufendorfs der des Hobbes entgegen, der eine solche Ansicht für aufrührerisch erklärt. Freilich warnt auch unser Autor davor, dass man jeden Skrupel wegen der Rechtmässigkeit eines staatlichen Befehls gleich als Vorwand benutze, um ihm den Gehorsam zu versagen; denn im Zweifelsfall sei anzunehmen, dass die Anordnungen der Obrigkeit rechtmässige seien, und der Untergebene sei meist nicht in der Lage, die Gründe des Befehls nachzuprüfen. Auch gibt er zu, dass in Fällen des Zwanges und der Not und wenn der Ausführende nur blindes Werkzeug des Befehlenden sei, nicht dem Ausführenden,

¹ Vergl. Lord Coke's Judgement in *Bonham's Case*; William M. Meigs, *The Relation of the Judiciary to the Constitution*, S. 31 ff., S. 50.

sondern ausschliesslich dem Befehlenden die Verantwortung für die rechtswidrige Tat zufalle.

Im zweiten Kapitel beschreibt der Verfasser eine besondere Auswirkung der Herrschermacht: die Befugnis, über das Leben der Bürger zur Verteidigung des Staates im Kriege zu verfügen. Diese Befugnis hält er für unbedingt und allgemein; wenn nach positivem Recht Ausnahmen zu Gunsten solcher Personen zugelassen sind, die wegen ihrer Jugend, ihres Alters, ihres Berufs oder ihrer Religion zum Kampf untauglich erscheinen, so fallen solche Ausnahmen hinweg, wenn die Not und Gefahr des Staates den Einsatz der letzten Kräfte verlangt. Pufendorf würde also der Forderung der 'conscientious objectors', grundsätzlich vom Kriegsdienst befreit zu werden, nicht zustimmen, weil er völkerrechtlich den Krieg für ein zulässiges Verfahren zur Schlichtung von Staatendifferenzen erklärt und staatsrechtlich das Gemeinwohl den Gewissensbedenken des Einzelnen voranstellt.

Aus diesem Grunde verwirft der Verfasser auch die Ansicht des Grotius, dass der Bürger an einem Kriege seines Staates nicht teilnehmen dürfe, der offenbar ungerecht sei, weil er sich sonst zum Gehülfen des Verbrechens seines Herrschers mache. Er unterscheidet hier den freiwilligen vom gesetzlich erzwungenen Kriegsdienst. Nur für den ersten Fall gelte die Regel des Grotius; im zweiten solle der Bürger dem Gebot seines Herrschers gehorchen und ihm die Verantwortung für den Krieg, die der Herrscher Gott gegenüber trage, ruhigen Gewissens überlassen.

Von völkerrechtlichem Belang sind in diesem Kapitel noch zwei Bemerkungen. Die eine bezieht sich auf den Fall, dass ein Gefangener vom Feinde freigegeben wird gegen die Verpflichtung, nicht mehr gegen ihn Waffen zu tragen. Pufendorf meint, dass der Staat eine solche Verpflichtung seines Angehörigen nach Völkerrecht beachten müsse; nur zur Verteidigung des Vaterlandes in letzter Not, wenn es an Kämpfern fehle, komme sie in Wegfall. Die andre Bemerkung betrifft das völkerrechtliche Institut der Geiseln. Der Verfasser hält den Staat für berechtigt, seine Bürger dem Feinde als Geiseln zu stellen, ja das Leben der Geiseln zu opfern, wenn er sie nicht ohne Gefahr für seine eigene Existenz retten könne.

Das dritte Kapitel handelt von der Strafgewalt des Staates, die gleichfalls ein Recht über Leben und Tod des Bürgers enthält. Pufendorf macht sich Gedanken darüber, wie es möglich sei, dass die Einzelnen, die im Naturzustande kein Recht zu strafen besäßen, ein solches Recht bei Gründung des Staates dem Souverän übertragen könnten? Er hilft sich hier mit Analogien, weil er sich nicht klar macht, dass die Rache, eine Form des Naturrechts, ausserhalb des Staates neben dem Schadensersatz die Funktion der Strafe hat. Das Wesen der Strafe aber sieht Pufendorf in der Vergeltung, nämlich in der Zufügung

eines *malum passionis* wegen eines *malum actionis*; nur fordert er zugleich einen Zweck der Strafe, der für die menschliche Gesellschaft nützlich sei. Er schliesst sich hier der Meinung des Plato, Grotius und Hobbes an. Der wahre Zweck der Strafe ist die Verhütung künftiger Verbrechen, sei es durch Besserung des Täters, sei es dadurch, dass er an weiteren Verbrechen gehindert, sei es dadurch, dass er von solchen abgeschreckt und dass andre durch seine Bestrafung von ähnlichen Taten abgehalten werden. Wir finden hier eine eklektische Straftheorie, die schon alle Elemente der modernen Strafrechtswissenschaft in sich schliesst mit Ausnahme der neuesten Lehre, dass es sich bei der sogenannten Kriminalistik überhaupt nicht um Strafe, sondern nur um Schutzmittel der Gesellschaft gegen asoziale Schädlinge handeln könne.

Diesen Gesichtspunkt lässt der Verfasser nur gegenüber Piraten und Strassenräubern gelten. Mit solchen Personen lebe die bürgerliche Gesellschaft im Kriegszustand; es gelte nicht, sie zu strafen, sondern sie unschädlich zu machen, und ihnen gegenüber sei Jedermann zum Kampf berechtigt. Allerdings empfehle es sich, dass Private, die mit ihren Schiffen den Kampf gegen Piraten aufnehmen wollten, sich dazu von ihrer Obrigkeit einen schriftlichen Auftrag geben liessen.

Mit grossem Nachdruck spricht sich der Verfasser gegen allzu häufige und allzu leicht gewährte Gnadenakte und Amnestien aus, weil sie die Achtung der Bürger vor dem Strafgesetz schwächen; vor allem warnt er davor, dem Tatrichter ein Gnadenrecht irgend welcher Art einzuräumen. Dagegen billigt er es, dass dem Richter bei mildern Umständen ein weitgehender Spielraum im Ausmass der Strafe gelassen wird. Deshalb erklärt er die Talion für einen unbrauchbaren Strafmasstab. Vor allem darf sich die Strafe nicht zu Vergeltungszwecken gegen eine andre Person richten, als gegen den Täter, auch wenn dadurch (wie Grotius zur Verteidigung einer solchen Massregel anführt) der materielle Strafzweck erreicht würde, wie z. B. bei der sogenannten Dezimierung.

Im vierten Kapitel fasst unser Autor, unter dem Gesichtspunkt der Macht des Souveräns, die Ehrenstellung der Staatsangehörigen zu bestimmen, eine Menge von Bemerkungen zusammen: über die einfache bürgerliche Ehre und ihren Verlust, über die besondere Ehre privilegierter Klassen und ihren Ursprung, insbesondere über den Adel, seine historische Entwicklung und seine Stellung in den europäischen Ländern und anderes mehr. Die einfache menschliche Ehre ist nach Pufendorf schon mit dem Naturzustande gegeben; die besondere, auch der Adel, ist eine Schöpfung der Staatsgewalt. Beim Vergleich der verschiedenen Ehrenstufen kommt er auch auf Präzedenzfragen zu sprechen, die bekanntlich in seinem Jahrhundert eine solche Rolle im völkerrechtlichen Verkehre spielten, dass deswegen die

Friedensverhandlungen, die den Dreissigjährigen Krieg beendigen sollten, an zwei verschiedenen Orten, in Münster und Osnabrück, geführt werden mussten, weil nur so die Präzedenzkonflikte zu vermeiden waren. Pufendorf leugnet eine Abstufung in der Ehrenstellung der verschiedenen Staatsoberhäupter; jede Souveränität sei der andern grundsätzlich gleichwertig, und es begründe keinen Unterschied, ob das Gebiet des Einen grösser, seine Macht stärker sei als die des Andern, ob der Eine ein absoluter, der Andre ein durch die Landesverfassung beschränkter Monarch sei. Kein König sei aus solchen Gründen verpflichtet, einem andern den Vorrang zu lassen, auch keine Republik sei geringer an Würde als eine andre, ob diese gleich älter oder mächtiger sei. Ja selbst der Vorrang eines monarchischen Staates vor einer Republik bestreitet der Verfasser; die Gesandten der Republik brauchten den Gesandten der Monarchie nicht zu weichen. Wohl aber gingen die Monarchen, die in sich die Souveränität verkörpern, bei Konferenzen mit Abgesandten von Republiken, die immer nur Vertreter des eigentlichen Souveräns seien, diesen im Range voran. Im übrigen liessen sich Rangstreitigkeiten bei Konferenzen mehrerer Personen vom gleichen Range durch das 'round-table system' (*mensae circulares adhibitae congressibus*) vermeiden. Bei dauernden Vereinigungen mit regelmässig wiederkehrenden Versammlungen pflege man die Präzedenz nach der Reihenfolge der Aufnahme in die Vereinigung zu bestimmen, wie dies noch jetzt bei der Führung des Diplomatischen Corps einer Hauptstadt geschieht. Pufendorf lehnt sich aber energisch gegen den Anspruch einer weltlichen Macht auf, die den Vorrang vor den andern Mächten darauf gründete, dass sie als solche zuerst zum Christentum übergetreten sei. Diese Rangordnung lässt er nur für kirchliche Synoden gelten, auf denen sie in alter Zeit gebräuchlich war. Bemerkenswert ist noch, dass Pufendorf die Erblichkeit des Adels nicht durchaus billigt; das Vorrecht muss nach ihm stets von neuem durch Leistungen verdient werden — *noblesse oblige*.

Das fünfte Kapitel handelt von der Steuer- und Enteignungshoheit des Staates, von dem Rechte auf das öffentliche Vermögen und die Staatsdomänen, sowie von der Veräusserung des Staatsgebiets oder seiner Teile. Was die letztere Frage anlangt, so spricht der Verfasser dem Souverän das Recht ab, über sein Reich ohne Zustimmung des Volkes zu verfügen. Will er einen Teil des Gebiets abtreten, so bedarf er dazu nicht nur der Zustimmung des Restvolkes, sondern ganz besonders der Zustimmung des Teils der Bevölkerung, der mit dem Gebiet abgetreten werden würde. Pufendorf stellt hier die Grundprinzipien der völkerrechtlichen Methode auf, die später unter dem Namen des Plebiszits viel angewendet worden ist. Aber auch zu einer Belastung oder rechtlichen Schwächung des Reichs braucht nach ihm

der Herrscher die Zustimmung des Volkes, z. B. wenn er es von einem mächtigeren Herrscher zu Lehen nehmen oder einen Vasallen aus dem Lehnverband entlassen will; das gleiche gilt, wenn der Herrscher einen Teil seines Gebiets einem andern Herrscher für eine Schuld in Pfandbesitz übergeben will.

Mit dem sechsten Kapitel beginnt der ausschliesslich völkerrechtliche Teil des Werkes. Er zeigt verhältnismässig am wenigsten Originalität des Denkens, schliesst sich vielmehr in weitem Umfang den Ergebnissen an, die der grosse Meister des Völkerrechts, Grotius, bei seinen Untersuchungen dieser Materie gewonnen hatte. Im Gegensatz zu Hobbes geht Pufendorf auch hier von der Überzeugung aus, dass der Naturzustand im Verhältnis der Staaten wie der Menschen zu einander nicht der Krieg, sondern der Friede sei. Daher bedürfe es, um den Krieg naturrechtlich zu legitimieren, eines gerechten Grundes. Solcher Gründe gebe es dreierlei Arten: die eine Art beruhe darauf, dass man sich und das Seine gegen die Angriffe Anderer verteidigen darf; die zweite darauf, dass man gerechte Forderungen, die der Schuldner nicht erfüllen will, mit Zwang gegen ihn Beitreiben darf; die dritte darauf, dass man denjenigen, von dem man ungerecht geschädigt ist, zum Schadensersatz und zur Leistung von Sicherheit gegen künftige Schädigung anhalten darf. Dagegen könne die blossе Furcht vor künftiger Schädigung, die nicht durch eine positive Rechtsverletzung von Seiten eines Andern, sondern nur durch seine drohende Machtstellung veranlasst sei, einen Präventivkrieg nicht rechtfertigen, weil auch jeder Staat, wie jeder Mensch, solange für redlich und friedlich erachtet werden müsse, bis das Gegenteil bewiesen sei. Man sieht, dass von der Lehre Pufendorfs bis zum Briand-Kellogg-Pakt noch ein weiter Weg war; denn wenn letzterer auch den Verteidigungskrieg noch zulässt, so ist nach ihm für den Krieg, der zur Beitreibung von Vertrags- und Deliktsschulden geführt wird, nach diesem Pakt kein Raum mehr. Da es aber bisher noch an einer völkerrechtlichen Maschinerie fehlt, die jede Einzelexekution gegen einen böswilligen Schuldnerstaat durch eine Zwangsaktion der Völkerrechtsgemeinschaft zu ersetzen gestattet, und da wenig Aussicht besteht, eine solche Maschinerie in absehbarer Zeit zu schaffen, entspricht meines Erachtens die Lehre des Verfassers immer noch dem in Geltung befindlichen Völkerrecht. Denn auch Pufendorf lehrt, dass nach Naturrecht und Völkerrecht der Einzelne wie der Staat, ehe er bei Durchführung seiner gerechten Ansprüche zur Anwendung von Gewalt schreitet, alle friedlichen Mittel erschöpft haben muss.

Auf der andern Seite ist es Pufendorf klar, dass ein gerecht begonnener Krieg in seiner Durchführung nicht nach bürgerlich-rechtlichen Begriffen von Gerechtigkeit beurteilt werden darf. Wer einen solchen Krieg führt, ist nicht daran gebunden, dem Feinde nur

solchen Nachteil zuzufügen oder von ihm nur solchen Vorteil zu erzwingen, der dem Anlass des Krieges genau entspricht. Kriegsmassnahmen sind keine Strafen und haben keinen Strafzweck, sondern sie sind Staatsakte zur Selbstverteidigung, zur Rechtsverwirklichung und zur Sicherung gegen künftige unrechtmässige Schädigung; alle Mittel, die dazu dienen, sind an sich gerechtfertigt. Hierin geht der Verfasser über Grotius hinaus. Indessen empfiehlt er aus ethischen Gründen, dass der Sieger sich dem Besiegten gegenüber menschlich und edelmütig erzeige und nicht weiter als nötig über das Mass einer auch im bürgerlichen Sinne gerechten Vergeltung hinausgehe.

Von besonderem Interesse sind die Darlegungen des Verfassers über den Fall, dass ein Staat den Krieg nicht für sich selbst, sondern für einen anderen Staat beginnt. In diesem Falle müssen, damit der Krieg ein gerechter sei, zwei Voraussetzungen erfüllt sein: Der andere Staat muss gegen den Feind einen gerechten Kriegsgrund haben und der für ihn eintretende Staat muss zum Eintritt in den Krieg durch eine besondere Beziehung befugt erscheinen, die es erklärt, dass er den Feind der Hauptkriegspartei auch als seinen eigenen Feind behandle. Zu einem solchen Interventionskrieg sei ein Staat nicht nur berechtigt, sondern verpflichtet, wenn es sich um die Verteidigung von Schutzstaaten handelt. Davon macht jedoch Pufendorf eine Ausnahme: Recht und Pflicht zum Interventionskrieg seien nicht gegeben, wenn der Schutzstaat seinem Feinde gerechten Grund zum Kriege gegeben hatte, bevor er in das Schutzverhältnis eintrat. Die Schutzpflicht gegenüber den einzelnen Staatsbürgern umfasst an sich auch das Recht, deren Interessen, wenn sie von einem andern Staate verletzt sind, mit allen, auch kriegesischen Mitteln zu wahren; doch liegt eine Pflicht hierzu nur dann vor, wenn nicht durch ein solches Vorgehen die Interessen einer Mehrzahl anderer Staatsbürger oder der Gesamtheit verletzt würden.

Eine Pflicht zum Interventionskrieg kann auch durch Bündnisverträge begründet werden. Sie fällt aber nach Pufendorf weg, wenn der Staat, der sich zur Hilfe verpflichtet hat, sie nicht leisten kann, ohne die Verteidigung des eignen Volkes zu gefährden; deshalb wird nur ein törichter Staatsmann sich auf ein Bündnis verlassen, das einzuhalten der andere Teil kein Interesse hat. Die Pflicht zur Intervention fällt ferner weg, wenn der Verbündete einen ungerechten Krieg beginnt. Die modernen Bündnisverträge pflegen diesen Grundsatz so zu bezeichnen, dass der Bündnisfall nur 'bei dem nicht provozierten Angriff eines dritten Staates' eintrete.

Ein allgemeines Recht der Staaten, dem ungerecht Angegriffenen kriegerisch beizuspringen, will der Verfasser nicht anerkennen; in der Regel müsse wenigstens eine Bitte um kriegerische Hilfe von Seiten des Angegriffenen vorausgegangen sein. Pufendorf spricht sich nach-

drücklich dagegen aus, dass sich ein am Kriege unbeteiligter Staat, entgegen der naturrechtlichen Gleichheit der Staaten, das Recht anmasse, den Richter über die Streitigkeiten anderer Staaten zu spielen und die Welt statt mit einem Kriege mit zweien in Verwirrung zu bringen. Ein solcher Grundsatz würde schliesslich den Krieg Aller gegen Alle entfesseln, da kein Staat ganz frei von der Schuld ungeredeten Handelns sei.

Der Verfasser erörtert in diesem sechsten Kapitel noch die Frage, unter welchen Umständen dem einzelnen Staatsbürger das Recht, Krieg zu führen, das im Naturzustande Jedem gebührt, im Staate aber nur der obersten Gewalt zusteht, ausnahmsweise wieder zukommt. Der Hauptfall ist der, dass der Angehörige des einen Staates den eines andern Staates auf einem Gebiete schädigt, das keinem Staate angehört. In diesem Falle darf nach Pufendorf der Verletzte den Täter nach Kriegerrecht behandeln. Dies war in der Tat schon zu seiner Zeit und bis zum Weltkrieg die Lage auf der Spitzbergen genannten Inselgruppe, wo Walfischfänger, Fischer und Jäger sich mangels einer strafenden Obrigkeit Gefechte zu liefern pflegten — eine Lage, der die an der Inselgruppe interessierten Mächte durch die Spitzbergen-Konferenz von 1914 abzuhelpen suchten. Den Spuren des Grotius folgend, bespricht Pufendorf ferner den Unterschied zwischen dem solennen und nicht solennen Kriege, das Wesen des Bürgerkriegs und des Aufstands sowie die Befugnis einer Amtsstelle, unter Umständen kriegerische Handlungen vorzunehmen, ehe sie vom Souverän angeordnet worden sind; endlich die Haftung des Staates für Delikte seiner Bürger, die der Verfasser gegenüber dem Ausland nur dann eintreten lässt, wenn der Staat das Delikt hätte verhindern können und zugelassen hat oder wenn er den Täter nachträglich deckt (vergl. den Streit zwischen der Schweiz und Sowjetrussland wegen der Ermordung des russischen Abgesandten Worowski in Lausanne und der Freisprechung des Täters durch das schweizerische Gericht). Der Schluss des Kapitels ist dem Beuterecht und dem Gebietserwerb durch Eroberung gewidmet. Als eigene Zutat des Verfassers ist die ausführliche Besprechung zu erwähnen, die er einem völkerrechtlichen, vor dem Schiedsgericht der Amphiktyonen verhandelten Spezialfall aus der griechischen Geschichte widmet: dem Falle, dass Alexander der Grosse nach der Niederwerfung Thebens den Thessaliern, seinen Bundesgenossen, ein ihnen früher von den Thebanern gewährtes Darlehn erliess und die Thebaner, nachdem ihr Staat von Alexanders Nachfolger Kassander wiederhergestellt war, dieses Darlehn trotz jenes Erlasses von den Thessaliern zurückforderten. Pufendorf exemplifiziert an diesem Falle das Beuterecht an unkörperlichen Sachen und legt weitläufig dar, dass die Forderung der Thebaner unbegründet war. Ein solches Beuterecht ist während des Weltkriegs von den Parteien in weitestem Masse

ausgeübt und durch die Friedensschlüsse zu Gunsten der Siegerstaaten bestätigt worden; viele dieser Fälle sind später Gegenstand von Verhandlungen vor den Gemischten Schiedsgerichten geworden.

Das siebte Kapitel behandelt die Verträge, die während des Krieges oder mit Bezug auf den Krieg mit dem Feinde geschlossen sind. Auch hier lehnt sich der Verfasser eng an die Darstellung des Grotius an, nur dass er gleich anfangs hinter dessen leitenden Grundsatz, alle solche Verträge müssten gehalten werden, ein Fragezeichen setzt. Er unterscheidet nämlich solche Verträge, die den Frieden bezwecken, von denen, die den Krieg als fortdauernd voraussetzen. Letztere will er nicht als bindend anerkennen, da der Vertrag das Verhältnis des Vertrauens zwischen den Kontrahenten voraussetze, der Krieg aber das Verhältnis der Gewalt und List zwischen den Feinden. Es könne sich also nicht darum handeln, dass eine Rechtspflicht zum Erfüllen solcher Verträge bestehe, sondern nur darum, dass die Nützlichkeit dafür spreche, weil ein Feind, der durch den Bruch solcher Verträge erbittert sei, gefährlicher erscheine als einer, dem man das Wort gehalten habe. Pufendorf zweifelt, ob derartige Verträge, die bestimmt seien, die Härten des Kriegs zu mildern, nicht dem Kriegszweck zuwiderlaufen, da sie geeignet seien, ihn in die Länge zu ziehen. Er muss jedoch zugeben, dass die zivilisierten Nationen die verbindliche Kraft der Kriegsverträge im Interesse einer ritterlichen Kriegsführung anerkennen.

Das Hauptbeispiel eines solchen Vertrags ist der Waffenstillstand; was Pufendorf darüber zu sagen hat, ist ausschliesslich dem Werke des Grotius entlehnt. Das gleiche gilt von anderen Vertragsarten und von der Frage, inwieweit Heerführer und Einzelpersonen derartige Verträge abzuschliessen befugt sind.

Im achten Kapitel geht der Verfasser zu den Friedensverträgen über. Hier bekennt er, dass Grotius ihm nur eine Ährenlese übrig gelassen habe. Dazu gehört indes die wichtige Frage, ob der im Kriege besiegte Teil den Friedensvertrag mit der Einrede des Zwanges anfechten könne. Grotius verneint das ganz allgemein, soweit es sich um solenne Kriege handelt, und beruft sich dafür auf das Völkergewohnheitsrecht. Pufendorf bezweifelt, ob ein solches Gewohnheitsrecht auch für Friedensverträge gilt, die der Sieger in einem ungerechten Kriege dem Gegner aufgezwungen hat, es sei denn, dass beide Parteien ohne Versuch einer gütlichen Einigung zu den Waffen gegriffen und damit die endgültige Entscheidung ihres Streites gleichsam dem Würfelspiel des Kriegs anheimgestellt hätten.

Das neunte Kapitel zählt die verschiedenen Arten der Staatsverträge auf. Sie werden in zwei Hauptkategorien eingeteilt: solche Verträge, die sich darauf beschränken, naturrechtliche Verpflichtungen der Staaten gegeneinander zu wiederholen, und solche, die diese

Verpflichtungen näher bestimmen oder ergänzen. Zu der ersten Kategorie gehören die einfachen Freundschaftsverträge, die nur das Versprechen der Parteien enthalten, einander nicht zu schädigen. Die zweite Kategorie erfährt eine Unterteilung in gleichwertige und ungleichwertige Staatsverträge. Beide können den gleichen Gegenstand haben: Handelsverkehr, gemeinsame Kriegführung, Stellung von Hilfstruppen im Kriegsfall, usw. Bedingen die Vertragsparteien sich gegenseitig gleiche oder gleichartige Leistungen aus, z. B. die Stellung derselben Zahl von Hilfstruppen oder die Neutralisierung der beiderseitigen Grenzgebiete, so ist der Staatsvertrag gleichwertig; unterscheiden sich die beiderseitigen Leistungen anders als im Verhältnis der Leistungsfähigkeit der Partner, sodass ein Teil schlechter gestellt wird als der andre, so ist er ungleichwertig. Als Beispiel eines ungleichwertigen Vertrags führt der Verfasser den zwischen Rom und Karthago nach dem zweiten punischen Kriege abgeschlossenen an, durch den sich Karthago verpflichtete, keinen Krieg ohne Zustimmung Roms zu führen. Derartige Verträge sind nicht nur ungleichwertig, sondern sie nehmen dem schlechter gestellten Partner sogar ein Stück von seiner Souveränität, was bei einer blossen Verpflichtung zur Kriegsentschädigung z. B. nicht der Fall ist. Pufendorf würde demnach das Vertragsverhältnis Deutschlands im Völkerbund solange nicht nur für ein ungleichwertiges, sondern auch für ein die Souveränität minderndes erklären, als nicht die Bestimmungen des Versailler Vertrags über die einseitige Neutralisierung der Rheingrenze und die einseitige Abrüstung dem Grundsatz der Gleichberechtigung gewichen sind.

Weiterhin unterscheidet der Verfasser Personal- und Realverträge. Die erstgenannten gelten nur für die Person und die Lebenszeit der Herrscher, die sie abschliessen, die andern auch für die Staaten selbst, deren Häupter sie sind. Verträge zwischen Republiken gehören regelmässig zu der letzteren Kategorie, vorbehaltlich jedoch eines Wechsels der Staatsform; Verträge zwischen Fürsten sind nach ihrem Zweck und Inhalt in einem oder dem andern Sinne auszulegen. Diese von Grotius aufgestellte Regel wird von Pufendorf kasuistisch durchgeführt und ergänzt. Unter einigen völkerrechtlichen Spezialproblemen, Staatsverträge betreffend, erwähnt der Verfasser hier noch die Frage, ob zeitlich bedingte Verträge nach Zeitablauf als stillschweigend verlängert gelten. Er verneint sie und bestreitet auch, dass vertragsgemässe Handlungen der Vertragsparteien, die nach Fristablauf erfolgen, ohne weiteres als Beweis einer Vertragsverlängerung betrachtet werden können, weil ja das naturrechtliche Freundschaftsverhältnis auch nach Aufhebung des positiven Vertragsinhalts fortdaure. Zum Schluss macht Pufendorf dem Leser den Unterschied zwischen den Abreden der Gesandten und den Staatsverträgen der Souveräne klar; dabei wird der Begriff der Ratifikation erläutert.

Im zehnten Kapitel stellt unser Autor eine grosse Zahl von geschichtlichen Beispielen verschiedener Verträge zusammen, die von Herrschern unter einander oder mit ihren Untertanen abgeschlossen worden sind, und prüft dabei, wie weit die Herrscher sich selbst und ihre Nachfolger dadurch verpflichten, insbesondere ob ihre Untertanen etwa aus solchen Verträgen eine gerichtliche Klage gegen sie erheben können.

Das elfte Kapitel handelt vom Verluste der Staatsangehörigkeit. Ein solcher tritt nach Pufendorf nicht schon dann ein, wenn der Herrscher stirbt, ohne einen Thronerben zu hinterlassen; damit fällt vielmehr nur das Treuverhältnis gegenüber dem Souverän fort. Aber es tritt nicht, wie damals gelehrt wurde, eine Rückkehr in die ursprüngliche natürliche Freiheit ein, sondern die Bürger bleiben an den ersten Staatsvertrag auch während des Interregnums gebunden. Ein weiterer Verlustgrund ist die Auswanderung. Es ist nach den positiven Gesetzen jedes Staates zu beurteilen, ob und unter welchen Bedingungen Auswanderungs- und Einwanderungsfreiheit besteht; vom naturrechtlichen Standpunkt setzt der Verfasser sich für eine solche Freiheit ein. Er erhebt sogar Bedenken gegen die Ansicht des Grotius, dass eine scharenweise Auswanderung naturrechtlich nicht erlaubt sei, weil sie dem Zweck der staatlichen Gemeinschaft widerspreche; denn was dem Einzelnen recht sei, das könne einer Mehrzahl nicht verboten sein, und wenn der Staat nicht berechtigt sei, den Einzelnen gegen seinen Willen zurückzuhalten, so komme es nicht darauf an, ob ihm der Wegzug mehrerer an seiner Kraft schade.

Andererseits dürfe kein Staat seine Bürger beliebig von sich stossen; gegen seinen Willen sei ein Staatsangehöriger nur wegen nachgewiesener Vergehen gegen den Staat auszubürgern und aus dem Staatsgebiet zu entfernen. Ein erzwungener Wechsel der Staatsangehörigkeit könne indessen bei Gebietsveränderungen infolge kriegerischer Eroberung oder staatlicher Zessionsverträge eintreten. Schliesslich könne ein Staat seinen Angehörigen, der einen fremden Staat beleidigt oder geschädigt habe, diesem zur Bestrafung ausliefern, um einer Kriegsdrohung zu entgehen. Damit sei, falls der verletzte Staat den Ausgelieferten annimmt, ein Wechsel der Staatsangehörigkeit verbunden.

Im zwölften und letzten Kapitel wird der Wechsel der Staatsform und der Untergang der Staaten betrachtet. Pufendorf geht von dem Grundsatz aus, dass der Wechsel der Staatsform den Staat selbst und deshalb auch seine völkerrechtlichen Verbindlichkeiten bestehen lässt. Er bestreitet, dass eine republikanische Regierung die Vertragsverpflichtungen ablehnen könne, die ein absoluter Monarch zu eigem Vorteil, nicht zum Besten seines Volkes eingegangen sei; 'wenn das Haupt auch krank sei, bleibe es doch das Haupt' und verfüge daher

mit Recht über den Körper. Die Nichtanerkennung zaristischer Staatsschulden durch die Sowjet-Regierung hätte Pufendorf nicht gebilligt.

Dagegen liegt eine Änderung des Staates selbst vor, wenn er sich in mehrere Staaten teilt oder mit einem andern Staate vereinigt oder als Provinz von einem andern Staate angegliedert wird. Die staatsrechtlichen und völkerrechtlichen Folgen eines solchen Wandels führt Pufendorf teils in Übereinstimmung mit Grotius, teils in Kritik seiner Ansichten des näheren aus. Für das heutige Völkerrecht fällt bei diesen mehr historischen und philosophischen Ausführungen nicht viel ab; es genügt, auf die Lehre hinzuweisen, dass bei einer Staaten-Teilung auch das Aktivvermögen und die Schulden des geteilten Staates entsprechend auf die neuen Staaten übergehen müssen, wenn nicht (wie kürzlich bei der Teilung der Österreichisch-Ungarischen Monarchie) besondere Bestimmungen über diesen Punkt getroffen worden sind.

Über den Fall, dass ein Staat völlig untergeht, gibt sich schliesslich der Verfasser mehr philosophischen als völkerrechtlichen Überlegungen hin. Letztere entnimmt er wiederum dem Werke des Grotius. Man vermisst unter den von ihm selbst angeführten Beispielen das Schicksal des jüdischen Volkes, in dessen Geschichte sich doch ein völliger Untergang seines Staates am eindrucksvollsten darstellt. Pufendorf beschränkt sich darauf, zu betonen, dass ein Volk durch blosser Gebietsveränderung noch keinen Untergang erleidet, wenn es dabei seinen Zusammenhang und seine Selbständigkeit behält. Für diesen Satz hätte er die Germanenreiche der Völkerwanderung als Beispiele heranziehen können.

Die vorstehende Inhaltsangabe des grossen Werkes ist nach der letzten Auflage angefertigt, die zu Lebzeiten des Verfassers erschien und noch von ihm selbst nachgesehen und mit einem besonderen Vorwort eingeleitet worden ist. Sie trägt den Titel: 'Samuelis Pufendorfi / *De Jure Naturae et Gentium Libri Octo.* / Editio nova, auctior multo, et emendatior. / Cum Gratia et Privilegio Sacrae Caesareae Majestatis et Serenissimi Electoris Saxoniae. / Francofurti ad Moenum, Sumptibus Friderici Knochii, Typis Joannis Wustii. / Anno MDCXCIV' (1694). Das mir vorliegende Exemplar stammt aus der Bibliothek des Reichsjustizministeriums; es umfasst 18 Seiten Titel und Vorrede, 1344 Seiten Text und 17 Seiten Inhaltsangabe und Sachregister. Es ist mit einem Titelpuffer geschmückt, das unter dem Bildnis des Autors das Distichon zeigt:

'Ista Pufendorfi facies; sed nobile si vis
Ingenium penitus noscere, scripta lege.'

Die erste Ausgabe des Werkes erfolgte, wie eingangs erwähnt, in Lund (Londini Scanorum, Sumtibus Adami Junghans, imprimebat Vitus Haberegger) im Jahre 1672.

Exemplare dieser Ausgabe befinden sich in den Universitätsbibliotheken Basel, Frankfurt, Heidelberg, Jena, Lund, Brown und Columbia, sowie in der Bibliothek des Reichsgerichts und in der Boston Public Library. Von weiteren Auflagen die mir zugänglich gewesen oder bekannt geworden sind, vermerke ich:

1. Eine von 1684, die schon in Frankfurt am Main bei Knoch verlegt wurde (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Basel, Lund, Brown, der Bayerischen Staatsbibliothek, München, und der Bibliothek des Reichsgerichts).

2. Eine von 1688, verlegt in Amsterdam (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums und den Universitätsbibliotheken Brown, Columbia).

3. Eine von 1692, die in Lund erschien (ein Exemplar in der Universitätsbibliothek Leipzig).

4. Eine von 1694, verlegt in Frankfurt a/M. (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Basel, Rostock, sowie in der Library of Congress).

5. Eine von 1698, verlegt in Amsterdam (Exemplare in der Universitätsbibliothek der Harvard Law School, sowie in der Bibliothek der U.S. Department of State, und in der Library of Congress).

6. Eine von 1699, verlegt in Frankfurt a/M. (Exemplare in der Staatsbibliothek Berlin, Universitätsbibliothek Greifswald).

7. Eine von 1704, verlegt in Amsterdam (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Brown, Harvard Law School, Michigan Law School).

8. Eine Ausgabe mit Kommentar von Johann Nikolaus Hertz (Hertius), Frankfurt a/M. 1706 (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Leipzig, Lund, sowie in der Library of Congress und in der Bibliothek der Carnegie Stiftung).

9. Eine Neuauflage dieses Kommentars, verlegt in Amsterdam 1715 (Exemplare in den Bibliotheken des Britischen Museums, Harvard Law School, und in der Library of Congress).

10. Eine von 1716, verlegt in Frankfurt a/M. (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums und der Library of Congress).

11. Eine Ausgabe von 1744 (Frankfurt a/M. und Leipzig) 'cum commentationibus Hertii et Jo. Barbeyraci. Accedit *Eris Scandica* qua adversus libros de jure naturali et gentium objecta diluuntur. Recensuit et animadversionibus illustravit G. Mascovius. 2 Bände (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums; in den Universitätsbibliotheken Köln, Leipzig, Michigan; in den Bibliotheken der Carnegie Stiftung; des U.S. Department of State, und in der Library of Congress).

12. Eine von 1744, verlegt in Lausanne (ein Exemplar in der Universitätsbibliothek Brown).

13. Ein von 1759, verlegt in Frankfurt a/M. und Leipzig (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Brown, Columbia, Harvard, Lund, Michigan, sowie in der Library of Congress und in der Bibliothek der U.S. Department of State).

Von den Übersetzungen sind zu erwähnen:

I. Ins Französische:

1. *Le Droit de la Nature et des Gens de S. Pufendorf* . . . traduit par J. Barbeyrac. Avec des notes du traducteur, etc. Amsterdam, 1706, zwei Bände. (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums und der Universitätsbibliothek Harvard).

2. Eine von 1706, verlegt in Frankfurt a/M. (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Harvard, Indiana, und in der American Antiquarian Library, Worcester, Mass.).

3. Zweite vermehrte, mit einer 'Oratio inauguralis' des Übersetzers verbundene Auflage dieses Werkes, Amsterdam, 1712 (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums, der Bayerischen Staatsbibliothek, München, den Universitätsbibliotheken Heidelberg, Leipzig, München, Stuttgart, Tübingen, Bowdoin, Harvard, Kansas, der Bibliothek der New York Society und in der New York Public Library).

4. Eine von 1717, verlegt in Frankfurt a/M.

5. Eine von 1732, verlegt in Basel (Exemplare in der Bibliothek der Carnegie Stiftung und in der Library of Congress).

6. Eine von 1734, verlegt in Amsterdam (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Hamburg, Lund, Rostock, Harvard; den Bibliotheken der Carnegie Stiftung, des U.S. Department of State, und in der New York Public Library und Library of Congress).

7. Eine von 1740, verlegt in London. Drei Bände (Exemplare in den Bibliotheken der Carnegie Stiftung und des U.S. Department of State).

8. Eine von 1740, verlegt in Trévoux (ein Exemplar in der Universitätsbibliothek Harvard).

9. Eine von 1750, verlegt in Basel (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums, der Universitätsbibliothek Harvard und in der Library of Congress).

10. Eine von 1759, verlegt in Leyden (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Lund, Harvard und in der John Crerar Library, Chicago, Ill.).

11. Eine von 1771, verlegt in Basel (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Columbia, Harvard und in der Boston Public Library).

II. Ins Englische:

1. *Of the Law of Nature and Nations*, by S. Pufendorf . . . Translated

into English by Basil Kennett and others. . . . The second edition . . . corrected and compared with Mr. Barbeyrac's French translation with the addition of his notes, etc. Oxford, A. and J. Churchill, 1710 (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Amherst, Harvard und in der Library of Congress).

2. Eine von 1710, verlegt in Oxford (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums und in den Universitätsbibliotheken Columbia, Illinois, Princeton).

3. Eine von 1717, verlegt in London (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Columbia, Harvard, und in der Boston Public Library).

4. Eine von 1729, 'to which is now prefixed Mr. Barbeyrac's Prefatory Discourse, etc. Done into English by Mr. Carew.' Verlegt in London (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums, der Bibliothek der Carnegie Stiftung, den Universitätsbibliotheken Columbia, Harvard, West Point, und in der Library of Congress).

5. Eine von 1749, verlegt in London (Exemplare in der Universitätsbibliothek Harvard, der Bibliothek der Carnegie Stiftung und der Library of Congress).

6. Eine von 1763, verlegt in Oxford (Exemplar in der Library of Congress).

Ausserdem ein Auszug: Pufendorf, *Law of Nature and Nations*, abridged from the original . . . The whole compared with the respective last editions of Mr. Barbeyrac's French translations and illustrated with his notes, by J. Spavan. 2 Bände. London, 1716 (Exemplare in der Bibliothek des Britischen Museums, den Universitätsbibliotheken Columbia und Harvard und in der Library of Congress).

III. Ins Italienische:

Il diritto della Natura e delle Genti, ossia sistema generale . . . di Morale, Giurisprudenza, e Politica . . ., rettificato, accresciuto ed illustrato da G. Almici, etc. 4 Bände, Venezia, 1757-59 (Exemplare in den Universitätsbibliotheken Harvard, Princeton).

IV. Ins Deutsche:

Eine von 1711, verlegt in Frankfurt a/M. (Exemplare in der Staatsbibliothek, Berlin; der Bayerischen Staatsbibliothek, München; der Stadtbibliothek, Frankfurt; der Sächsischen Landesbibliothek; den Universitätsbibliotheken Breslau, Halle, Marburg, Münster).

Ein Vergleich des Hauptwerks mit den beiden andern, in dieser Sammlung schon veröffentlichten Werken Pufendorfs ergibt folgendes:

Das erste Buch des Hauptwerks entspricht der 1. 2. 15. 16. 17. 18. Definition und dem 1. Axiom der *Elementa*, sowie dem i. Kapitel des I. Buches *De Officio*; das II. Buch der 3. 4. 5. 6. 7. 8. Definition und der

4. und 5. Observation der *Elementa*, sowie dem ii. iii. iv. v. Kapitel des I. Buches, dem i. Kapitel des II. Buches *De Officio*; das III. Buch der 20. und 21. Definition der *Elementa* und dem vi. vii. viii. und ix. Kapitel des I. Buches *De Officio*; das IV. Buch dem x. xi. xii. und xiii. Kapitel des I. Buches *De Officio*; das V. Buch der 9. und 10. Definition der *Elementa*, dem xiv. xv. xvi. und xvii. Kapitel des I. Buches *De Officio*; das VI. Buch dem ii. iii. und iv. Kapitel des II. Buches *De Officio*; das VII. Buch dem v. bis xi. Kapitel des II. Buches *De Officio*; das VIII. Buch der 9. Definition der *Elementa* und dem xii. bis xviii. Kapitel des II. Buches *De Officio*. Durch Vergleichung der Kapitel des Hauptwerkes mit denen des Buches *De Officio*, bei denen Professor Schücking in seiner Vorrede zu dem 10. Bande der Klassiker-Ausgabe jeweils vermerkt hat, welchem Kapitel des Werkes von Hugo Grotius, *De Jure Belli ac Pacis* sie entsprechen, kann der Leser ohne Mühe feststellen, inwieweit sich die einzelnen Teile des Systems Pufendorfs mit denen des Hauptwerks seines grossen Vorgängers decken. Ich habe deshalb darauf verzichtet, diese Einleitung mit einer genaueren Verweisung solcher Art weiter zu beschweren.

WALTER SIMONS.

Berlin-Dahlem, im März 1933.

SAMUELIS PUFENDORFII
DE
JURE NATURÆ
ET
GENTIIUM
LIBRI OCTO.

*EDITIO ULTIMA, AUCTIONIOR MULTO, ET
EMENDATIO.*

AMSTELODAMI,
Apud ANDREAM ab HOOGENHUYSEN,

M. DC. LXXXVIII.

P R Æ F A T I O

Alteri Editioni præmissa.

LECTORI BENEVOLO S.

Hæc hæc alteram editionem operis nostri de Jure Naturali & gentium, quarta amplius parte auctiorem, insertis passim, quæ vel ad integritatem hujus discipline, vel ad ejusdem illustrationem facerent. Fuerat animus ista quoque intexere, quæ à quibusdam mihi & alteri loco objecta, quæque hisce à me reposita sunt. Sed restiterunt Amici, convelli non tantum, sed & fœdari compagem operis causati, admixtione illorum, quæ malevolis incitiis fere aut calumniandi libido suggessit. Quibus à me occursum est magis prout merebantur, quam prout genio meo arridebat. Superfuit non pauca, quæ ad exornandam isthanc disciplinam facere possent, quibusque adeo Opus nostrum longe auctius fieri queat: Sed stat sententia eidem ne verbum quidem deinceps addere, ne inanes sumus faciendi ansam praebeam amatoribus horum studiorum, pluribus codicibus diversarum editionum emendis. Sed si DEUS vitam prorogaverit, & per alias occupationes horas subscrisvas huic studio impendere licuerit, Appendices quasdam peculiaribus scriptis adornare constitui, supplendis iis, quæ adhuc desiderari videntur. Nam præterquam quod passim occurrant circa hanc disciplinam prava sententia, quas convelli veruatis intersit, non unum restat argumentum, quod rite elaboratum insignem splendorem isti fœnerari, dignationemque ejusdem & veram æstimationem in clara luce collocare idoneum foret. Sic nemini non constat, plurima ad disciplinam Juris naturalis & gentium, seu Juris omnes homines gentesque obligantis in libris Juris Romani occurrere, sed quibus non pauca positiva, & ad peculiare rationes Romane civitatis adaptata interspersa sunt. Ista si non probe à se invicem separata fuerint, non potest non notitia Juris inde provenire confusa, vacillans, ac inanum litigiorum plena. Unde meo iudicio magnopere expediret succinctum indicem formare in libros Juris Romani, quo indigentur, quæ ibi ad jus naturale, quæque ad positivum jus spectent, sique adeo accurate fines inter Jus Naturale, seu universale, & Jus Romanum proprie dictum, seu civitatis Romane peculiare regantur. Sic & multos ante annos meditabar Commentarium de Politica Græcanica, sed quem alia necessaria magis hactenus intercepere. In eo recensere institueram dogmata Politica à Græcis scriptoribus, cumprimis Platone & Aristotele tradita, quæ deinceps sese in Autores Romanos ac hujus quoque seculi scholas scriptoresque diffundere: è quibus non pauca absurda & erronea, alia turbas ac convulsiones civitatum parere apta inveniantur. Quale opus in os ingeri cumprimis expediebat illis, qui adhuc pro tuenda decrepiti Aristotelis auctoritate conjurationes invire narrantur Catilinariae similes, nisi quod fratribus sacramento adstringendis non cruet sanguine mistus, sed cerevisia fec-

bus turbida pateris circumlata sit. Sed & opera pretium foret investigare, num quid perfectius & sublimius præceptis morum per nos traditis contineatur Libris Stoicorum, Seneca, Epicteti & Marci Antonini. Inprimis autem, an & quousque Theologia Moralis Christiana ultra communes officiorum regulas jure naturali traduas assurgat. Denique cum actiones summorum imperantium, & integrarum civitatum saepe videantur discrepare à regulis officiorum, quas privatis inter se servare necessum est, haut abs re foret inquirere, an & quousque summi imperantes regulis privati juris sint exempti, & quousque probari possint illa, quae per Rationem Satus vulgo fieri dicuntur, quaeque Gallis vocabulo Corps d'Etat veniunt. Quam meditationem si quis ingressus fuerit, non modico ingenio iuxta ac rerum civilium notitia opus esse sentiet. Sed num hisce elaborandis sat otii nobis futurum sit, polliceri non sinit futuri temporis caligo. Et fortasse invenietur otio magis abundans, qui istis pro merito deductis eo labore nos sublevaverit. Interim nisi id unice mihi elaboratur, ut pro modulo ingenii aliquid publico utile enitar; ita ut Tuum, Benevole Lector, favorem adversus livoris mortificationes mihi decenter deponco.

B. V.

LECTORI BENEVOLO

S. P.

Ingenio aut industriæ meæ satis confiderem, supervacuum foret rationes conquirere, quare & ego aliquid operæ sumserim circa excolendam & illustrandam nobilissimam atque utilissimam disciplinam; quæ diu neglecta & fere ignorata hoc demum seculo dignitati suæ adseri cœpit: cum id apud omnes sit favoris habeat, de publico bene velle mereri. Enimvero cum tam celebri ferantur fama scriptores, qui primi lumen huic scientiæ intulerunt; causas hujus instituti exponere non ab re fuerit, ne vel actum agere, vel improbam adversus monumenta tam illustrium ingeniorum comparationem affectare videar. Et primo quidem cum quondam juvenilibus annis Elementa quædam hujus disciplinæ in lucem dare sustinuissem, non tam ex temeritate, aut irreverentia adversus eruditissimum seculum, quam ut illi, qui mihi tunc bene cupiebant, qualecunque haberent specimen, ex quo occasionem me commendandi arripere possent; quæ apud plerosq; bonos excusationem ex ætatis atque conatus simplicitate invenerunt: decorum sane videbatur, maturiore aliquo scripto prioris immaturitatem velut publice deprecari. Quo ipso etiam manifesti mendacii arguentur impuri cujusdam sycophantæ commenta, contra istud opusculum libello famoso disseminata. Etsi jam tum viri boni publicis quoq; scriptis calumniam istam ultro confutaverint; & mihi nunquam par visum fuerit, isti homini tantum dignationis addere, ut responsum quid eidem reponerem. Sed & illa causa me ad aliquid in hoc genere conandum impellere potuit, quod cum SERENISSIMUS ELECTOR PALATINUS ad istam disciplinam in Academia Heidelbergensi docendam clementissime me evocasset, primumq; me ab eadem disciplina professoris titulum gerere jussisset; (quo exemplo deinde alii eandem professionem Juris Naturalis & Gentium in suas Academias recepisse videntur) omnino elaborandum mihi fuerit, ut ad eam disciplinam excolendam aliquid conferrem, quæ primo me interprete in publicas cathedras adtendisset. Et sane poterat adhuc illa suppeditare materiam, quæ non minus ingenii quam industriæ caperet, nec solum *σωματιοποιεῖν* quod erudito cuiquam Viro visum, heic relictum; haustum forte ex illo *Quintil. Inst. Or.* l. 5. c. 10. *Dicta sunt omnia, antequam præciperentur; mox ea scriptores observata & collecta ediderunt.* Equidem palmam hætenus tulisse judicatus fuit non præter meritum *Hugo Grot.* qui & primus seculum ad istam disciplinam æstimandam evocasse videtur, & ita in eadem est versatus, ut circa magnam ipsius partem cæteris nil nisi specilegi laborem reliquerit. Quantumcunque tamen ejus viri fama nobis cordi sit, qui & peculiari nomine ejusdem Filio obstricti sumus; fatendum tamen est, non pauca ab ipso plane esse præterita; quædam levi duntaxat brachio tractata, quædam denique admista, quæ & ipsum hominem fuisse arguerent. In primis autem non exiguam nobilissimo operi labem adspargunt, quæ pasim à receptis orthodoxæ Ecclesiæ sententiis diversus abit. Qui quidem magnorum ingeniorum infelicitissimus labor mihi semper visus fuit, circa divina aliquid novare; cum tanta aliarum rerum super sit copia, in qua ali-

cui innoxie cornicum oculos configere liceat. Et per isthæc etiam vere ac utiliter dictis autoritas detrahitur, ac plurimorum asperrimæ censuræ provocantur, qui alias contra tales viros ne hîc re quidem digni erant. Conati quidem sunt Viri quidam docti editis ad istius libros *de jure belli & pacis* commentariis his defectibus mederi; quorum unus & alter operæ pretium fecit non spernendum. Aliis tamen longe utilius judicatum fuit, totam istam materiam denuo incudi subjicere, ac in novam formam refingere. Sic & *Thomas Hobbes* in operibus suis ad civilem scientiam spectantibus plurima habet quantitvis pretii; & nemo, cui rerum ejusmodi est intellectus, negaverit, tam profunde ipsum societatis humanæ & civilis compagem rimatum fuisse, ut pauci priorum cum ipso heic comparari queant. Et qua à vero aberrat, occasionem tamen ad talia meditanda suggerit, quæ fortasse alias nemini in mentem venissent. Sed quod & hic in religione peculioria sibi & horrida dogmata finxerit, hoc ipso apud multos non citra rationem sui à veritatem excitavit. Quanquam & illud non raro contingere videas, ut ab illis maximo cum supercilio condemnetur, abs quibus minime lectus fuit aut intellectus. *Joannes Seldenus* nemini fortasse secundus haberi posset, si ei propositum fuisset, eadem *ἀνεργεία* jus naturale ad universum humanum genus, quam ad tradita Ebræorum accommodare; aut si unius populi scita pro sufficienti promulgatione juris omnes gentes obligaturi posset haberi. His ergo causis motus operi huic manum admovei, atq; universam hanc materiam eo, qui mihi commodissimus fuit visus, ord'ne digessi; atque id laboravi, ut omnia solidis & perpicuis rationibus, quantum fieri potuit, confirmarem, & illa, in quibus antea laudati autores impegnerant, declinarem. Id quoq; pensi habens, quod est apud *Quint. Inst. Orat.* l. 12. c. ult. *Si hanc cogitationem homines habuissent, ut nemo se meliorem fore eo, qui optimus fuisset, arbitraretur: ii ipsi qui sunt optimi non fuissent. Ac ut transendi spes non sit, magna tamen est dignitas subsequendi.* De cætero uti omnibus à quibus aliquid ad hoc opus spectans didici, bona fide suum restitui; cum *benignum* sit, & plenum ingenui pudoris, fateri per quos profeceris, obnoxii contra animi, & n. felici ingenus, deprehendi in facto malle, quam mutuum reddere: ita in ejusmodi materia, in qua suo jure ratio regnat, nullius hominis autoritas tanta mihi videri potuit, quin id potius amplecterer, quo graviores rationes ducebant. Eoque haut quidquam offensam metuo Virorum eruditiorum, qui adhuc in vivis sunt, popularium cum primis meorum, quod non raro ab ipsorum placitis diversus abierim, modeste tamen, & citra detrahendi studium, & ut non nisi rationem cum ratione contenderem. Atque inde, quam in alios mihi sumsi libertatem, aliis quoque in mea lubens indulgeo. Neque enim inter illud genus hominum meum profiteor nomen, qui statim in odia & iras effervescent, si sua omnia velut ex tripode dicta non adorentur; aut qui intolerabili cum fastu crepare non dubitant; se nullos agnoscere errores. Id tamen denunciare non verear, postquam isthoc opus S. REGIA MAJESTAS ad probatione sua clementissime dignata est, me nullius præterea censoris autoritatem formidare. Atque istis quidem, quos aut fastus cum ignorantia conjunctus, aut petulans quædam *πλυπραγμοσύνη* ad talia confenda propellit, promptissimum fuerit occidere illud: ne futor ultra credidam. Si qui alii ad ista carpenda accedere velint, illi solis rationibus mecum sibi agendum sciant. Neque enim, si qui ex illis, quæ divinas literas explicare injunctum, nonnullas quæstiones, ad hanc disciplinam propriè pertinentes, sibi definiendas sumtere, ideo aut hæc in articulos fidei potuerant abire, aut sanæ rationi ultima earundem decisio sub-

trahi

trahi debet, aut ipsis majorem heic sibi auctoritatem arrogare convenit, quam quibus ista hæc ex professio aguntur. Neque vero novitatis exprobratio, modo sana ratio addixerit, nobis in hisce magis defugienda aut metuenda est, quam illis, qui hoc seculo rem medicam, scientiam naturalem, & mathefin incognitis antea inventis immortalis suæ cum gloria illustrarunt. *Quint. Inst. Or. l. 3. c. 6. Supervacuum foret in studiis longior labor, si nihil liceret melius invenire præteritis. Idem l. 8. c. 6. Tanquam consummata sint omnia, nihil generare audeamus ipsi, cum multa quotidie ab antiquis fæcta moriantur.* (Add. Baconi de Verulamio *Cogitata & Visa* p. m. 581. 582. & *Novi Organi* l. 1. c. 89. Ubi rationem reddit, quare *versus incrementa, & novas velut oras philosophiæ, omnia ex parte religionis praværum suspitionum & impotentis fastidii plena sint.*) Quamquam antiquitati debitum me honorem non detraxisse constat, utpote qui passim antiquos potissimum autores dictorum meorum testes excitem. Recentiorum scriptorum nubem allegando cumulare, supervacuum visum. Inprimis autem quare illos hinc excluderem scriptores, qui inter sectæ Romanæ addictos mores sibi atque conscientias hominum regendas sumere, quos ipse Grotius & aliis magno agmine in partes vocare gaudent; ejus rei ratio mihi apud cordatos satis puto constabit. Scilicet istis hominibus suorum traditorum nullum certum fundamentum, aut hypothesein substernere solenne est: sed præter illa, quæ à Jctis mutuari solent, frivolas ut plurimum quæstiones paribus ratiunculis confirmare contenti, de cætero integras legiones suæ sectæ scriptorum allegasse præclarum habent, quorum unum si noveris, omnes noveris, ita omnes magno conatu magnas nugæ agunt: ut tamen vix ulla sit quaestio, in qua isti in partes non discedant. Cujus instituti hæc est arcana ratio, ut, postquam inter fundamenta sacræ istorum reip. est, hominum conscientias non ratione, sed auctoritate sacerdotum regi, ubique in promptu sit autorum nubes, quæ qualemcunque sententiam stabilire idonea sit, prout quemque persuaderi ipsorum interest. Atque inde de bono publico pessime mereri arbitramur, qui in tanta solidarum scientiarum luce ad istas adhuc nugæ, regni tenebrarum foetum juxta æstabilimentum, juventutem manuducere laborant. Turpiter vero otio suo abutitur, & vulpes jungit ac hircos mulget, qui ista in utramque partem disceptare, & cum sana ratione conciliare satagit. Cæterum id quoque monere vilum, me fundamentum universi juris naturalis posuisse socialitatem hominis; quod nullum aliud principium deprehenderem, ad quod admittendum, ipsa mortalium conditione suffragante, adigi possent omnes homines, quamcunque demum circa divina persuasionem haberent. Neque vero posito hoc fundamento, justo arctiores hujus disciplinæ videntur limites fore; id quod *Prodromus* magni cujusdam operis arguit. Equidem dicitur: *jus naturale societate esse antiquius.* Verum præterquam quod nihil repugnet, obligationem in altero existere, antequam existat objectum, in quod illa exerceri possit: etiam effatum Numinis, statim atque primus hominum conditus fuit, extat: non est bonum hominem esse solum. Dantur sane & officia seu *virtutes tum adversus Deum, tum cum suis libet adversus seipsum.* Verum cum religio, quatenus ad disciplinam juris naturalis pertinet, intra sphaeram hujus vitæ terminetur; eo quoque intuitu ad socialitatem referri potest, quatenus illa societatibus hominum efficacissimum vinculum præbet. Et quæ adversus seipsum homini observanda sunt, eundem utique societati commodiorem reddunt. **Quenam** autem sit illa *morum honestas & innocentia ubique & extra societatem servanda*, seu citra reflectionem ad alios homines, nondum dispicere potui. Quod additur: *societatem*

formare, & ad eam media applicare, in natura arbitrio relictam; eoque si societatis tantum esset jus naturale, fore necesse voluntarium, arbitrium, atque mutabile: id inane est. Nam natura hominis semper ad socialitatem in genere à Creatore determinata est; sed peculiare societates constituere atque inire ex ductu rationis in hominum arbitrio relictum: per quod nullo modo jus naturale redditur arbitrium. Quid porro planius est, quam hoc; naturam hominis, quatenus à Creatore socialis facta est, esse regulam & fundamentum ejus juris, quod in societate tam universali, quam particulari sit sequendum. Neque vero majorem firmitatem aut lucem huic disciplinæ inferunt, qui isthoc fundamentum commendant: Eius, quod naturaliter unumquodque iustum sit, ultimum argumentum esse ipsam naturam, quæ legem sui facit. Ductum naturæ sequendum, ac diligenter considerandum, ad quod ex se in moralibus ducatur, unde nos cohibeat. Quocirca jus naturale quærendum in convenientia & disconvenientia cum natura. Naturam autem heic accipiendam, non ut per corruptam progeniem, & improbos mores nunc depravatam est, sed quæ primitivè creata est integra & incorrupta. Enimvero præterquam quod pleraque hæc dicta videantur petere id, quod est in principio, & obscurum per æque obscurum explicare; etiam illud, naturam hominis primitivè à Deo creatam fuisse integram, & post culpa hominis depravatam, quæstio facti est, de cujus veritate non nisi ex divinarum auctoritate literarum constare potest. Et consequenter isthoc fundamentum illi tantum ex Christianis admittunt, qui cum nostris Ecclesiis peccatum originis agnoscunt. At cum hæc disciplina non solos Christianos, sed universum mortalium genus spectet; tale sane principium constituere convenientius fuerit, quod nemo, modo rationis compos sit, abnuere queat. Sed de isthac re iudicium penes sapientes esto. Quod superest, uti bonos & cordatos viros huncce laborem meum suo favore dignaturos esse non despero; ita sicubi fortè hallucinatus fuero, id ut humanæ conditionis imperfectioni adscribant, summopere peto; cum inhumana plane, ac vesaniæ proxima sit immanitas, propter unam aut alteram inutilem herbulam toti segeti ignem immittere, juxta illud Horatii: *Ubi plura nitent in carmine, non ego paucis Offendar maculis, quas aut incuria fudit, Aut humana parum cavit natura.* Neque vero ea est mihi superbia, nec eam adhuc cani pertinaciam addunt, ut monitu sapientiorum aliquid didicisse, aut emendasse erubescendum mihi ducturus sim. Quin & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia paratus ero. Quomodo enim cuipiam cordato erubescendum sit, applicare sibi illud Marci Antonii l. 6. §. 2. *Si quis convincere me poterit, paleamque mihi facere, quod in re nulla minus recte vel sentiam, vel me geram, lato lubentique animo mutabo.* ἤτοι ὃ τὸ ἀληθὲς, ὃ φησὶς εἶναι πῶς περ ἐβλαβή. βλαπτέσαι δὲ ὁ πτωχὸς οὐκ ἐστὶν ἐαυτοῦ ἀπείτης καὶ ἀγνοίας. Sed etiam veritatem; à qua nemo unquam laesus est. Ladiisur vero, qui in errore suo & ignorantia persistit. Neque ex eorum numero esse velim, de quibus Aristoteles Nicom. VII. c. 10. εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς, καὶ οἱ ἀγροικοί. Sunt pertinaces sue sententiæ homines & inervati, & rustici. B. V.

SAMUELIS PUFENDORFII
DE
JURE NATURÆ ET GENTIUM
LIBER PRIMUS,
Præcognita ejus juris continens.

CAPUT PRIMUM,
DE ORIGINE ET VARIETATE ENTIIUM MORALIUM.

1. <i>Introductio.</i>	12. <i>Divisiones personarum simplicium.</i>
2. <i>Vita humana temperatur per Entia moralia.</i>	13. <i>Et composuærum.</i>
3. <i>Quid sint Entia moralia, quæ eorum causa, q̃si finis?</i>	14. <i>Monita circa personas morles.</i>
4. <i>Modus eadẽm producendi. Impositio. Ecorundẽm operatio & unde?</i>	15. <i>Persona ficta.</i>
5. <i>Divisio.</i>	16. <i>Res morales.</i>
6. <i>Status quid?</i>	17. <i>Modorum moralium divisio.</i>
7. <i>Status naturalis & adventitiuus.</i>	18. <i>Tituli.</i>
8. <i>Pax, & Bellum quid, & quotuplex?</i>	19. <i>Potestas.</i>
9. <i>Status determinati.</i>	20. <i>Jus.</i>
10. <i>Status respectum ad tempus habentes.</i>	21. <i>Reliquia qualitates morales.</i>
11. <i>Monita quedam circa status.</i>	22. <i>Quantitates morales.</i>
	23. <i>Entia moralia quomodo pereant?</i>

D Philolophiam primam spectabat, siquidem genuinæ suæ indolis mensuram impletura erat, latissimas rerum definitiones tradere, ac easdem in certas classes congrue disponere, adjuncto, quæ cujusq; rerum generis in universum natura sit atque conditio. Verum uti in classe quiddẽm rerum naturalium sic satis hoc præstitisse videntur, qui eam disciplinam excolendam hætenus sumere: ita res ipsa loquitur, eosdem circa entia moralia non pro istorum dignitate fuisse sollicitos. Quin multi de iisdem ne cogitarunt quidem; alii levi duntaxat brachio attigerunt, velut inania, aut nullius momenti figmenta. Cum tamen eorundẽm naturam maxime deceret intelligere hominem cui talium producendorum data est facultas, & per cujus vitam istorum vis sese penitus diffundit. Ea res necessitatem nois imponit, neglectam à plerisque doctrinam hæc præmittendi, quantum quidem instituto nostro sufficere videbitur. Saltem ne definitiones rerum moralium, quas dabimus, obscuritate aut novitate sua lectorem morentur, cui ejusmodi genera in vulgaribus libellis, fortasse rarius occurrerunt. Quod si pleraque isthæc delicatis innutriti literis fastidiant, & ad nova vocabula Latio ignota frontem contrahant, illos hanc veniam poscimus, ut si ipsos circa delicias suas quandoque plus satis argutantes ferimus, etiam iidem nos paulisper *anxi* *etiam* magis rerum, quam flosculos verborum spec-

ctantes toierent. Nam qua ratione isthæc commodius exprimi possint, nondum discimus, ni per tædiosas ambages majore obscuritate eadem involvere velimus. Abs novitatis calumnia vindicabit nos illud *Ciceronis de finibus* l. 3. *Imponenda nova novis rebus nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cujus usus vulgaris communisque non sit, multum novitatem nominum esse.* Adductis dein exemplis tum artium liberalium, tum opificum subiungit: *quo magis hoc philosopho faciendum est: ars enim philosophia est vite: de qua differens accipere verba de foro non potest.* *Manilius Astron. l. 3.* *Ornari res ipsa negat, contenta doceri. Et si qua externa referantur nomina lingua. Hoc operis, non vatis erit. Non omnia flecti possunt, & propria melius sub voce notantur.* Sed & si quis nullo modo isthæc tetrica digerere valet, ei licebit, his omissis, ad planiora statim transire.

§. 2. Res igitur omnes, quarum complexu hoc universum componitur, uti suis constant principiis, quæ cujusque essentia constitutendæ assignavit, & attemperavit Creator O. M. ita earum quælibet suas habere affectiones, ex dispositione ac habilitate substantiæ redundantes, nec non in certas sese actiones pro modulo virium à Creatore inditarum effundere deprehenditur. Illas naturales solemus vocare: postquam naturæ vocabulo designare fœvit tum ipsa rerum creatarum universitas, tum modus ille & actus rerum, ex congenitis ipsarum viribus fluens: per quas producantur infinitæ illæ motuum varietates, quibus omnia in hocce universo agitari cernimus. Ac cætera quidem, quæ operationes suas vel circa omnem sensum, vel cum sensu tantum directo, aut parum exquisitè reflexo, exercent, solo naturæ instinctu aguntur, suasque actiones modis quibusdam à se ipsis inventis temperare haut quidquam norunt. Ast homini uti præter insignem corporis habilitatem datum est singulare mentis lumen, cujus ope res posset accuratius comprehendere, eas inter se conferre, ex notioribus ignotiora colligere, deque rerum convenientia inter se judicare; nec non ut motus suos non ad eundem semper modum cogeretur exserere, sed eosdem expromere, suspendere, ac moderari valeret, prout videretur: ita eidem homini indultum adminicula quædam invenire aut adhibere, quibus utraque facultas insigniter adjuvaretur ac dirigeretur. Quid notionum inventum fuerit sublevando intellectui, ne per infinitam rerum varietatem confunderetur, aliorum est curatius tradere. Nobis illud jam est dispiciendum, quomodo ad dirigendos voluntatis potissimum actus certum attributi generis rebus & motibus naturalibus sit superimpositum, ex quo peculiaris quædam convenientia in actionibus humanis resularet, & insignis quidam decor atque ordo vitam hominum exornaret. Et ista attributa vocantur entia *moralia*, quod ad ista exiguntur, & iisdem temperantur mores actionesque hominum, quo diversum ab horrida brutorum simplicitate habitum faciemque induant.

§. 3. Exinde commodissime videmur entia moralia posse definire, quod sint modi quidam, rebus aut motibus physicis superadditi ab entibus intelligentibus, ad dirigendam potissimum & temperandam libertatem actuum hominis voluntariorum. & ad ordinem aliquem ac decorem vitæ humanæ conciliandum. *Modos* dicimus. Nam concinuis nobis videtur ens latissime dividere in substantiam & modum, quam in substantiam & accidens. Modus porro uti substantiæ contradistinguitur; ita eo ipso satis patet, entia moralia non per se subsistere, sed in substantiis, earumque motibus fundari, ipsasque

que certa duntaxat ratione afficere. Cæterum modorum alii ex ipsa re naturaliter velut profluunt, alii per potentiam intelligentem rebus modisque physicis superadduntur. Quod enim intellectu præditum est, id ex reflexa rerum cognitione, earundemque inter se collatione tales potest notiones formare, quæ ad dirigendam facultatem homogeneam sunt idoneæ. Ex hoc genere quoque sunt entia moralia. Quorum primum auctorem merito DEUM O. M. dixeris qui utique noluit, ut mortales hanc vitam sine cultu, sine more, ad brutorum instar transirent, sed ut ista, & eorundem actiones certa ratione forent temperata: id quod citra entia moralia fieri nequibat. Pleraque tamen arbitrio ipsorum hominum post superaddita, prout vitæ humanæ excolendæ, & velut in ordinem dirigendæ, talia introduci proficuum videbatur. Hinc etiam finis eorundem patet, qui non est, uti entium physicorum, perfectio hujus universi, sed peculiariter perfectio vitæ humanæ; quatenus præ brutorum vita decori cujusdam ordinis capax erat, utque in re maxime vaga, qualis est motus animi humani, concinna aliqua harmonia inveniretur.

§. 4. Porro uti modus originarius producendi entia physica est creatio; ita modum, quo entia moralia producuntur, vix melius possis exprimere, quam per vocabulum *impositionis*. Scilicet quia illa non ex principiis intrinsicis substantiæ rerum proveniunt, sed rebus jam existentibus & physice perfectis, eorundemque effectibus naturalibus sunt superaddita ex arbitrio entium intelligentium, adeoque unice per eorundem determinationem existentiam nanciscuntur. Ac per eadem ipsi certi quoque effectus assignantur, qui iterum eorundem lubitu possunt deleri, nulla mutatione physica in re, cui erant superadditi, proveniente. Unde vis operandi quæ illis inest, non in hoc consistit, ut intrinseca sua efficacia motum aliquem physicum, aut mutationem in re aliqua immediate producant, sed tum in eo, ut pateat hominibus, qua ratione libertas actionum ipsis sit moderanda; tum ut peculiariter reddantur habiles ad commodum vel incommodum aliquod recipiendum, vel etiam ad certas actiones advertus alium cum peculiari effectu exercendas. Et efficacia quidem entium moralium à DEO institutorum inde fluit, quod penes ipsum tanquam creatorem fuerit libertatem voluntatis, quam homini concedere placuerat, certis limitibus circumscribere, & reluctanter intentato aliquo malo vertus eam, quam ipse vult, partem flectere. Sed & homines abs sese inventis vim potuerunt addere, per suas vires representato aliquo malo ei, qui sese istis conformare detrectaverit.

§. 5. Cum igitur entia moralia sint instituta ad conciliandum ordinem vitæ moralium; cui fini requiritur, ut & illi, quæ ad eam normam est vivendum, certo se modo invicem habeant, & actiones suas certo modo regant, & denique circa res, quarum in vita humana usus est, certo modo se gerant: ideo eadem potissimum velut inherere intelliguntur *hominibus*, ipsorumque *actionibus*, & aliquatenus *rebus*, per naturam, aut adjuvante eam industria hominum, productis. Quamvis autem juxta hæc tria subjecta eorundem divisio non absurde poterat institui; concinnius tamen visum fuit, ad normam entium physicorum ista quoque moralia in classes redigere. Idque tum quia in illa majori studio inquisivere philosophi, sicut ex eorundem comparatione hisce multum lucis accedere possit; tum quia vix aliter quam ad analogiam

entium philosophorum intellectus noster materiae immeritus moralia concipere valet.

§. 6. Etsi autem entia moralia non per se subsistant, adeoque in universum non in classe substantiarum, sed modorum sint censenda: deprehendimus tamen quædam concipi ad modum substantiarum, quia in iis alia moralia videntur immediate fundari pariter ratione, qua substantiis corporeis quantitas & qualitates inhaerent. Verum quemadmodum substantiæ physicae velut supponunt spatium, in quo suam quam habent naturalem existentiam ponunt, & motus suos physicos exercent: ita ad harum analogiam etiam personæ potissimum morales dicuntur, & intelliguntur esse in *Statu*; qui itidem iis velut supponitur aut subternitur, ut in eo actiones atque effectus suos exerant. Inde natura status non in congrue exprimi potest, quod sit ens morale suppositivum, ob analogiam, quam habet cum spatio; quod itidem non videtur aliquod ens primum, sed eo destinatum, ut cæteris velut subternatur, eaque certo modo sustineat. Sic & certi status sunt instituti non propter se, sed ut in iis personæ morales existere intelligantur. Quanquam in eo differat status à spatio, quod hoc sit quoddam substantiæ genus immobile, & extensum primo ac per se quod etiam subtilis rebus naturalibus existere queat; status vero (ut & cetera moralia formaliter considerata & quæ talia) modi & attributi duntaxat rationem obtineat, ita ut remotis personis, quæ in statu illo morali esse intelliguntur, ipse quoque status existentiam suam vix amplius tueri posse videatur.

§. 7. Porro uti spatium duplex est; unum secundum quod res *ubi* esse dicuntur, aut in loco, v. g. hic, illic; alterum secundum quod dicuntur esse *quando*, aut in tempore, v. g. hodie, heri, cras: ad eundem modum duplicis esse generis statum animadvertimus, unum qui notat *ubi* morale, seu qui cum loco aliquam habet analogiam; alterum qui notat respectum ad tempus, quatenus ex eo moralis aliquis effectus redundat in illos, qui in isto tempore existere dicuntur. Prior status loco analogus considerari potest vel *indeterminate*, quatenus duntaxat ex qualitatibus moralibus resultat: vel *determinate*, quatenus etiam respectum ad quantitatem aliquam moralem & comparisonem involvit. Status hominis indeterminate consideratus est vel *naturalis*, vel *adventitius*. Naturalem hominis statum vocamus, non quod is citra omnem impositionem ex physicis principiis essentiae humanæ fluat; sed quod ex impositione Numinis, non ex arbitrio hominum, hominem statim ab ipsa nativitate comitetur. Solemus autem statum hominis naturalem considerare vel *absolute*, vel *in ordine ad alios homines*. Priori modo consideratum statum hominis naturalem tantisper, cum commodiore vocabulo destituamur, vocabimus humanitatem, seu conditionem illam, in qua homo esse constitutus intelligitur, dum eximium præ aliis animantibus cum esse voluit Creator. *Cicero off. 1. Nobis personam imposuit ipsa natura, magna cum excellentia, præstantiaque animantium reliquorum.* Ex quo statu fluit, quod homo debeat esse creatura autorem sui agnoscens, colensque & ipsius opera admirans; quodque diversa planè à brutis ratione vita eidem sit exigenda. Huic statui vita & conditio bestiarum opponitur. Cum porro ex eo statu, quod quis homo sit certe obligationes proveniant, nec minus certa eidem jura competant, non abs ré fuerit hec monere, quando iste status in singulis hominibus initium capiat. Quod recte videtur constitui, quando aliquis vere homo dici potest, etiam si adhuc defint illæ perfectiones, quæ non nisi post aliquem temporis tractum hominem

sequuntur; adesque quando tanquam peculiaris substantia vivere & sentire incipit, licet nondum visceribus maternis sit cgressus. Sed quia obligationes ad sui impletionem requirunt intellectum sui, & ejus quod agitur; igitur non nisi tunc efficaciam suam actu exlerunt, quando homo actiones suas ad normam aliquam conferre, & eas inter se discernere novit. Ast jura, quæ in aliis, rationis usu jam gaudentibus, obligationem quid præstandi inferunt, & prodesse possunt etiam ignorantibus quid geratur, statim atque homo quis esse incipit, vim suam proferunt. Inde cum omnibus hominibus hoc jus competat, ne ab aliis lædantur, sane si ejus quoque, qui in utero est, corpus dolo malo lædatur, injuria sit non parentibus solis, sed & ipsi fœtui; quam etiam eundem adultum postea suo nomine exsequi posse arbitramur, ubi de ea intellexerit. Sed antequam illud quicquid est in formam hominis in utero materno coaluerit, si quis efficiat, ut illud corrumpatur atque elidatur, in massam illam injurius dici non poterit, etsi revera in legem naturæ peccet, locietati humanæ membrum intercipiendo; & injuriam faciat civitati, quam cive, & parentibus, quam prole sperata spoliât. *In ordine autem ad alios homines* consideratus naturalis status ille dicitur, prout intelliguntur homines se invicem habere ex nuda illa & universali cognatione, quæ ex similitudine naturæ resultat, ante factum aliquod aut pactum humanum, quo peculiariter unus alteri redditus fuerit obnoxius. Quo sensu in statu naturali invicem vivere dicuntur, qui neque communem habent dominum & quorum unus alteri non est subiectus, quique inter se neque beneficio neque injuria sint cogniti. Quo etiam accedit tertia *status naturalis* consideratio, prout nempe abstracta intelliguntur omnia inventa, & instituta humana, aut homini divinitus suggesta, quæ vitæ huic decor & commoditas fuit conciliata. *Adventitius* autem status est, qui nascentibus; aut jam natis factio aliquo humano supervenit. Cujus divisiones infra commodius adducentur. Ubi obiter observandum, non esse quod putat aliquis, statum naturalem posteriori sensu nunquam extitisse, aut existere posse, ideo quod nunquam extiterint plures homines, qui nuda illa naturæ similitudine, prout à cognatione abstrahit, citra vinculum adventitium inter se fuerint conjuncti. Evam quippe Adamo vínculo conjugali fuisse sociatam. Ex hisce descendentes per communionem sanguinis & stirpis, cognationemque arctius coaluisse. Verum sciendum, vinculum illud ex cognatione resultans paulatim inter eos exolescere, qui longe à communi stirpe sunt remoti; nec idem ulterius fere judicatur vim aliquam obtinere, quam quousque isti exprimendo peculiariter homines vocabula invenerunt. Adeoque licet ab initio generis humani ille status actu non extiterit; idem tamen deinceps lapsu temporum emerit, postquam communis stirpis memoria, aut ex eadem ortæ necessitudinis sensus foret extinctus.

§. 8. Quanquam autem omnis status respectum aliquem & habitudinem involvat, adversus alios in eo; qui in statu esse dicitur; cum quemlibet statum comitetur jus aut obligatio aliqua, quæ sine objecto, in quo vim suam exferat, non intelligitur: magis expresse tamen quidam status respectum erga alios homines notant; quibus scilicet simul exprimitur modus, quo sua negotia invicem expediunt homines. Uti sunt præcipue *pax*, & *bellum*. *Libanius* prologum. *δύο καὶροὶ πάντα διατῶν τὰ τ' ἀνθρώπων πρὸς γένητα, λέγω δὴ πόλεμον καὶ εἰρήνην. Sunt tempora duo, penes quæ totius vitæ est arbitrium, nempe pacis & belli.* Pax quippe est status ille, quo homines inter se quiete, & citra injurias violentas agunt, &

& quæ invicem debent, velut ex obligatione & ultro præstant. Bellum contra est status injurias violentas mutuo inferentium & propulsantium, aut quæ sibi debentur vi extorquere nitentium. Dividi potest *pax in communem*, quæ adversus quoslibet homines per sola officia, ex mero jure naturæ fluentia, colitur: & *peculiarem*, quæ expressis cœderibus, & cœtis præstationibus constat. Quæ iterum est vel *interna*, inter membra ejusdem reipublicæ: vel *externa*, erga alios extra nostram rempublicam constitutos, amicos vulgares, aut peculiares ac foederatos. Bellum aliquod *commune* aut universale omnium in omnes inter homines non datur; cum illud sit confectarium status bestiarum. Bellum *particulare*, quod in certos duntaxat homines geritur est vel *internum* seu civile, vel *externum*. Illud geritur inter ejusdem reip. membra; hoc inter eos qui eadem civitate non continentur. Quando suspenduntur actus bellici, statu manente, *inducie* vocantur.

§. 9. *Determinate* considerari possunt aliqui status prout adjunctam habent intensiorem aut remissionem existimationis, seu prout multum aut parum honorifici censentur. Cum enim quemlibet statum aliqua jura, aut obligationes comitentur: eo splendidior plerumque censetur status, quo plura & validiora jura est adjuncta habuerit; aut si obligationes eo tendant, ut tales teneatur præstare operas, quæ insignem vim animi aut ingenii requirunt. Contra quæ crasso labore obeuntur, ut plurimum parum dignationis habere judicantur.

§. 10. Posterius genus status, quod respectum ad tempus habet cum effectu morali consideratum, dividi potest 1. in *junioratum* & *senioratum*. Quorum uterque dicitur vel in respectu ad durationem existentiae in vita humana, vocaturque ætas; cujus gradus infantia, pueritia, adolescentia, juvenus, ætas virilis, statura, vergens, senilis, decrepita; vel in respectu ad statum aliquem adventitium, prout quis diu in eo fuit versatus. 2. In *majorennitatem*, quando quis per ætatem censetur idoneus ad bona sua proprio Marte administranda; & *minorennitatem*, cum quis tutore adhuc aut curatore opus habet, eo quod ob judicii imbecillitatem, aut affectuum in vana impetum rebus suis non satis dextre præesse posse præsumatur. Cui statui apud diversos populos diversi termini constituti deprehenduntur. A minorennitate differt ætas doli capax, cui itidem in universum certus terminus assignari nequit. Memorabilem modum doli explorandi refert *Alcianus* l. V. c. 16. *Puer cum auream laminam, quæ ex Diana corona deciderat, sustulisset, in judicium adductus est. Judices igitur crepundia, talos, & laminam auream proposuerunt puero: qui cum iterum ad aurum se contulisset, plexus est tanquam sacrilegus.*

§. 11. Antequam ad alia discedamus, illud quoque monendum videtur, quod ob inopiam vocabulorum uno eodemque nomine frequenter cogamur exprimere & statum, & attributum statui proprium. Quæ tamen revera distincta sunt, & diverso modo concipiuntur. (*Seneca de beneficiis* l. 2. c. 34. (*ingeni copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis, commodatisque*)) Sic v.g. libertas pro statu concipitur ad analogiam spatii pro facultate agendi ad modum qualitatis activæ. Sic nobilitas alias notat statum, alias attributum personæ, quod ad modum patibilis qualitatis concipitur. Sic & vocabulum induciarum, pacisque & statum, & conventionem notat. Sed nec illud prætereundum, quemadmodum una persona in pluribus statibus si-

mul

mul existere potest, modo obligationes, quæ status illos comitantur, sibi invicem non adversentur: ita obligationes, quæ uni cuiquam statui adherent, posse ex diversis principiis per partes derivari. Unde haut statim ille, qui obligationes ex uno aliquo principio fluentes colligit, reliquis prætermisissis, ejusmodi format statum, cui præter eas, quarum ipse meminit, nullæ possint adhærere obligationes aut debeant. Sic qui ex solis Scripturis Sacris partes officii sacerdotum colligit, haut quidquam negat, ad illia quoque obeunda eosdem obligari, quæ ex constitutionibus singularum civitatum requiruntur. Sic & nos, qui heic illa duntaxat hominis officia tradimus, quorum necessitas ex lumine rationis colligi potest, nequaquam pertendimus ejusmodi statum hominum unquam extitisse, aut jam esse posse aut debere, in quo solæ istæ obligationes in eundem caderent. Quanquam illud fortasse supervacuum fuerit multis inquirere, an talis status hominum existere unquam debuerit. Neque enim ita liquido probatum adhuc est, quod aliqui tradunt: *si homo mansisset in statu sanctitatis primæ, solam naturæ legem, uti ab initio illum vexit, ita recturam deinceps fuisse, nisi quod una aut altera positiva accedere poterat.* Nescio enim, an probabile sit, genus humanum utut peccati experts, perpetuo intra unius horti spatium fuisse exacturum, fructibus sponte enatis victitans, nec per industriam ac varias artes in ventas cultura vitæ allata. Quid enim, hominibus multiplicatis, particulares societates, rerum, instar habentes, sanctitati obstitissent, nondum dispicio. At istiusmodi societates sine legibus positivis intelligi non posse videntur.

§. 12. Entia moralia, quæ ad analogiam substantiarum concipiuntur, dicuntur *personæ morales*, quæ sunt homines singuli, aut per vinculum morale in unum systema connexi, considerari cum statu suo aut munere, in quo in vita communi versantur. Sunt autem personæ morales *vel simplices vel compositæ*. Simplices pro discrimine statuum *vel munerum*, in quibus versantur, sunt *vel publicæ vel privæ*, prout ipsorum munus immediate ad usum societatis civilis, aut proprium cuiusque commodum spectat. Personæ publicæ ex usu populorum Christianorum dispescuntur in *politicas & ecclesiasticas*. Ille sunt *vel principales vel minus principales*. Inter illas quædam cum summo imperio remp. regunt; quædam potestate à summo imperio delegata partem aliquam imperii exsequuntur, quos magistratus proprie accepto vocabulo dicunt; vel circa recte gubernandam remp. consilia suggerunt. *Minus principales* operam minus nobilem reip. & magistratibus ut talibus præstant. In bello magistratibus respondent duces superiores & inferiores, quibus subsunt milites gregarii; quos inter personas publicas eo respectu possis referre; quod per summam potestatem civilem immediate aut mediate autorantur ad arma pro rep. ferenda. Peculiaris quoque species personarum politicarum est, quas dicere possis *representativas*, ideo quod personam aliorum referant; quæ scilicet potestate & autoritate agendi ab aliquo instructæ, hujus vice negotia expediunt eodem cum effectu, ac si ab illo ipso essent confecta: ut sunt legati, vicarii, syndici, & similes. Etli recentius commentum sit distinguere inter eos ministros, qui habent *characterem representantem*, uti sunt preside dicti Legati: & inter ministros secundi ordinis, putamissos, aut Residentes, qui fastigium eorum, ad quos mittuntur, haut ita, sicut priores representant. vid. *Autoris Anonymi Memoires touchant les Ambassadeurs* p. 542. Istorum instar aliquod inter privatas personas gerunt tutores & curatores; quatenus pu-

pillorum & minorum res atque negotia administrant. Quo loco minus recte monet *Hobbes Leviathan* c. XVI. in civitatibus non raro contingere, ut quis repræsentet & gerat personam rei cuiusdam inanimatæ, quæque adeo per se persona non est, puta Ecclesiæ, Nosocomii, pontis. &c. Nam non necessarium videtur, per fixationem quandam istarum rerum aliquam personam constitui; cum simplicissime dicatur, à civitate certis hominibus injunctam curam colligendi redditus istis rebus servandis destinatos, & quæ eo nomine oriuntur actiones persequendi aut excipiendi. Quæ personarum ecclesiasticarum sit varietas, cuius agnoscere in proclivi est, prout religioni alicui innutritus fuerit. Quid personarum quoque scholæ generent, neminem erutum fugere potest. Privatarum personarum magna est varietas. Præcipuæ illarum differentiæ delumuntur, 1. ex negotio, quæstu aut artificio, circa quod quis est occupatus, & unde rem facit, quod est vel ingenuo dignum, vel cum sordibus conjunctum. 2. Ex conditione seu situ quasi morali, quo quis utitur in civitate. Quo intuitu alius est civis, pleno aut minus pleno jure; alius inquilinus, alius peregrinus. 3. Ex conditione in familia; quo respectu aliquis est paterfamilias, qui mariti, patris ac heri personam simul complecti potest, alia uxor, alius filius, & servus; quæ sunt membra velut ordinaria familiæ, quibus extra ordinem accedit interdum hospes. 4. Ex stirpe; unde sunt nobiles, quorum diversis in civitatibus diversi gradus: & plebei. 5. Ex sexu & ætate. Hinc est puer, juvenis, vir, senex: illinc mas, foemina. Quanquam enim sexus & numerus annorum non sit ex impositione; ista tamen inter homines in vita communi aliquid moralitatis involvunt, quatenus diverſi sexus diverſa decere intelliguntur, alioque modo dispari cum sexu agere convenit.

§. 13. Persona moralis *composita* constituitur, quando plura individua humana ita inter se uniuntur, ut quæ vi istius unionis volunt aut agunt, pro una voluntate, unamque actione, non pro pluribus censeantur. Idque tunc veri intelligitur, quando singuli voluntatem suam voluntati unius hominis aut concilii ita subiciunt, ut pro omnium voluntate & actione velint agnoscere, & ab aliis haberi, quicquid iste decreverit aut gesserit circa illa, quæ ad unionis ejus naturam ut talem spectant, & fini ejusdem congruunt. Unde est, quod cum alias ubi plures quid voluerint, aut egerint, tot voluntates & actiones extare intelligantur, quot numero personæ physicæ seu individua humana ibi numerantur; in personam tamen compositam coalitis unavoluntas tribuatur, & quæ ab illis ut talibus proficiscitur actio, una censeatur, utut plura individua physica ad eandem concurrerint. Hinc etiam ejusmodi persona composita jura ac bona peculiariter potest ac solet obtinere, quæ haut quidquam singuli ex isto corpore, quales, sibi arrogare ut vindicare possint. Sed & illud heic observandum, quemadmodum corpora physica manent eadem, etsi successu temporis per varias particularum accessiones ac decessionis tacitis momentis non parum in iis fuerit mutatum; sic per particularem individuatorum successionem non definere eandem manere personam, nisi uno & eodem tempore talis mutatio ingruat, quæ prioris corporis rationem penitus tollat. Qua de re alio loco pluribus. Personas porro morales compositas, seu societas ad modum personarum simplicium dividere possumus in *publicas* & *privatas*. Illæ iterum sunt vel *sacra* vel *politica*. Inter sacras alias possumus vocare *generales*, ut est ecclesia catho-

tholica, ecclesia particularis vel certis civitatum terminis comprehensa, vel publicis confessionum formulis distincta: vel *speciales*, ut sunt concilia & synodi, consistoria, presbyteria &c. Societas politica itidem est vel *generalis*, ut respublica, cujus multæ species, simplices, compositæ, regulares, irregulares; vel *particularis*, ut Senatus, ordo equestris, tribus, parlamentum &c. Societas *sagata* dicitur exercitus cujus partes sunt legio, turma, cohors, manipulus, &c. Societates *privatae* non solum sunt familiæ, sed & in civitatibus quæ vocantur collegia, puta mercatorum, opificum & similia. Omnes species minutatim heic colligere, operæ pretium non videbatur.

§. 14. Id porro circa naturam personarum moralium simplicium observabimus, quemadmodum unus idemque homo in diversis statibus, sibi invicem non repugnantibus, esse potest: ita unus idemque simul plures velut personas gerere potest, modo munia, quæ personas illas comitantur, ab eodem simul obiri queant. Nam uti ex naturali ratione idem non potest esse maritus & uxor, filius & filia; nec ex morali ratione simul dominus & servus, iudex & reus, actor & testis: ita nil prohibet, quo minus idem simul esse queat v. g. domi paterfamilias, in curia tenator, in foro advocatus, in aula consiliarius. Scilicet quatenus singula ista munia totum hominem non requirunt, sed distinctis temporibus commode obeuntur. Hoc aliquo modo facit illud Ciceronis *Offic. 1. Intelligendum est, duabus quasi nos à natura indutos esse personis: quarum una communis est, ex eo quod omnes participes sumus rationis, præstantiaque ejus, qua antecellimus bestiis. Altera autem, quæ propriè singulis est tributa. His tertia adiungitur, quam casus aliquis vel tempus imponit. Quarta etiam, quam nobismetipsis iudicio nostro accommodamus. Idem de oratore: tres personas unus sustineo, meam, adversarii, iudicis. Atque ea ratione sapientiores gentilium πολυθεότητα, quam ratione repugnare satis intelligebant, exculatum iverunt; scilicet ut in eodem numine plures velut personæ conciperentur, prout per diversas operationes in rerum natura sese illud exterit. Seneca de *benefic. 1. 4. c. 7. Tot appellationes Dei possunt esse, quod munera. Maximus Tyrius disert. 23. Θεῶν μία μὲν ἡ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ ὀνόματα, Deorum una natura, sed multa sunt nomina. Nos vero à subsidio, quod hominibus præstant, singulis eorum, quæ nostra est ignorantia, nomina imponimus. Aliter alius Deorum appellatur. Sed & hoc ex naturæ impositionis facile intelligitur, quando alicui homini novâ persona velut induitur, non fieri in ipso physicam quandam mutationem, aut novas in eò qualitates physicas produci, veteresve augeri: sed quicquid novi heic generatur, id intra sphaeram rerum moralium subsistit. Sic quando aliquis consul renunciatur, non ideo fit prudentior, neque si Magistratu abiit, simplicior; etsi aliqui observarint, multorum actiones ex splendore muneris non parum ponderis mutuari, & aliquos cum imperio, & privatos non eosdem viros. Id quod tamen ego inter deceptiones velut opticas, quas adparatus inanimum efficit, retulerim. Quomodo rustici ad efficaciam medicamentorum etiam doctoris ritulum aliquod facere credunt. Juvenalis *sat. 7. Purpurâ vendit Causidicum, vendunt amethystina, convenit illis, & strepitus & facie majoris vivere census. Nisi quod sæpe ingenia quædam magnitudine negotiorum excidentur, otio obtorpescant. Vid. Cornel. Nepos Alcibiades c. 1. n. 3. 4. Quin tamen DEUS, si ipse alicui peculiarem imponat personam, eidem qualitates, moralium mensuram supergressas, addere possit, & soleat, dubitare non licet. Vid. *Exod. III. IV. Dent. XXXIV. 9. 1. Sam. X. 6. 9. Math. X. 1. 19. 20. Ex su-****

terioribus etiam patet, Judæos quondam regenerationi suæ, per quam antehac gentili nova persona Profelyti justitiæ imponebatur, effectus nimis amplos tribuisse, velut nulla ei restaret pristina cognatio, nec fratrem, sororem, patrem, matrem, liberos ante genitos omnino in suis haberet. Vid. *Seldenus de J. N. & G.* l. 2. c. 4. ubi & ejus erroris causa notatur, quod scilicet crederent, Profelyto novam animam infundi.

§. 15. Monendum denique & hoc videtur, homines personarum moralium quasdam velut umbras & simulacra quandoque fingere, quæ istas per ludicrum repræsentent. Unde factum, ut personæ vocabulum sibi peculiariter scena vindicaret. Fictæ autem personæ essentia in eo consistit, ut alius seræ personæ habitus, gestus, oratio dextre exprimitur; sicut & omnis ipsius adparatus non nisi ludicram faciem præseferat; & quæ abs tali aguntur, aut dicuntur, nullum post se effectum moralem relinquunt, sed sola repræsentationis dexteritate æstimantur. Quam ob causam, ut hoc obiter addam, miror, quare Petrus Alexandri Episcopus adprobaverit baptismum, à puero Athanasio inter ludendum collatum, apud *Sozomenum hist. Eccles.* l. 2. c. 16. Add. quæ ab Episcopo Minorensi disputantur de intentione ministri, sacramentum administrantis, apud *Petrum Suxsem hist. concil. Trident.* l. 2. p. m. 214. 215: Ast veras personas morales quæ producit impositio haut quidquam ita est libera, quin ejusmodi qualitates debeat præsupponere, quæ aptæ sint, ut solidus aliquis effectus in vita humana inde proveniat. Et illas qui circa constituendas personas respicere neglexerit, per vecordem petulantiam mortalibus insultare est censendus. Sic poterat Caligula nequam aliquem & stolidum hominem censilem creare, dummodo civis Romanus ille foret, & inania saltem istius munus obire nosset. Ast quod equo suo incitato consulatum quoque destinaret, id vero furor, & insipida petulantia erat. Non minus, quam quod eidem patrist familias perlonam indueret, data familia, domo ac supellectile, quo invitati ejus nomine lautius acciperentur. Vid. *Suet. Calig.* c. 55. Par vefania, cum summa impietate conjuncta, erat, quod multi veterum populorum Principes, civitatum conditores, aliosque illustres viros post mortem ob merita aut per adulationem in Deorum numerum referrent. Vid. oratio Tiberii apud *Tacitum A.* IV. Sed & quid de relatione inter sanctos apud Pontificios sentiendum sit, cordatis judicare in proclivi est.

§. 16. Enimvero *res*, quatenus sub objectum juris veniunt, in censum entium maralium propriè referamus, opus non videtur. Non enim, quemadmodum homines ob diversum statum aut munus tanquam diversæ personæ concipiuntur; ita res quoque aliter concipimus, prout nostræ, aut alienæ, aut nullius intelliguntur. Scilicet quando quædam res dominium subierunt, reliquæ dominio vacuæ fuerunt relictæ, non nova qualitas ipsis rebus imposita debet intelligi, sed potius introducta rerum proprietate moralis aliqua qualitas inter homines coepit existere, quæ hos quidem afficeret, in rebus autem duntaxat terminaretur. Uti enim, quum res in communione primæva forent, homini juserat, in medio posita occupando usibus suis adplicare: ita domino constituto jus peculiare fuit datum domino de re disponendi, & in reliquis non dominis enata obligatio ab eadem re abstinendi. Res autem ipse non nisi denominationem aliquam extrinsecam inde sunt sortitæ, prout istius juris & obligationis objectum constituunt. Sic quando certæ res dicuntur religiosæ & sacræ, non in ipsis rebus inhæret qualitas mora-

lis & sanctimonia, sed hominibus tantum incumbit obligatio eas res certo modo tractandi; quæ obligatio quando remittitur, in promiscuum usum illæ iterum recidere intelliguntur. Si quis tamen omnino res quasdam morales dicendas contenderit, is ita erit explicandus, ut moralitas non formaliter, sed objective duntaxat rebus tribuatur.

§. 17. Hactenus de entibus moralibus, quæ concipiuntur ad analogiam substantiarum. Dispicendum jam de iis quoque quæ & formaliter sunt modi, & ut tales concipiuntur. Videntur autem modi commodissime posse distribui in *affectivos*, & *æstimativos*: secundum illos personæ certa ratione affectæ intelliguntur, secundum hos personæ & res æstimari aptæ sunt. Illi vocabulo *qualitatis*, hi *quantitatis* latissime accepto veniunt. Qualitates, quantum nostro instituto sufficit, dividi possunt in *formales* & *operativas*. Illæ sunt, quæ non tendunt aut ordinantur ad actum & operationem aliquam, sed tantum ad instar nudæ formæ subiecto conveniunt, & tribuuntur. Unde istas quoque attributa simplicia possis vocare. Operativa qualitas est vel *prima* vel *orta*. Illa est; secundum quam res apta aut efficax esse concipitur ad actum, & est vel *interna*, vel *externa*, quam etiam dicere possis batibilem qualitatem moralem. Orta est, quæ à prima provenit; ut actus.

§. 18. Inter attributa moralia eminent *tituli*; quibus designantur discrimina personarum in vita communi secundum æstimationem ac statum. Hi in duplici potissimum differentia deprehenduntur. Quidam enim directe notant intensionem exiustimationis personarum in vita communi, earumve qualitates peculiare; statum autem connotant & innuunt, clarius aut obscurius, prout ille titulus paucis aut pluribus statibus assignari suevit. Uti sunt nomina adjectiva, quæ vocabulis personarum honoris causa solent adjungi, v. g. serenissimus, eminentissimus, illustrissimus, &c. quorum significatio pro ratione substantivorum, quibus junguntur, crescit aut decrescit. Quidam autem tituli directe notant aliquem statum, aut situm seu locum peculiarem in statu, indirecte vero connotant intensionem exiustimationis, quæ illi statui aut officio solet adherere: ut sunt nomina personarum moralium, saltem honorificum statum obtinentium. Quæ heic spectantur non tam in se, quatenus sunt notiones alterius intellectui statum & officium alicujus personæ repræsentantes; quam quatenus ex impositione hominum jura, potestatem, ac munus denotant ejus, cui tribuuntur. Inde non est prorsus de nihilo, quod interdum magno ordine super titulis inter homines pugnatur; ideo quod titulo denegato, denegari quoque alicui intelligantur status, munus, potestas atque jura, quæ iste titulus exprimere aut innuere solet. Id autem accurate heic observandum, quod circa plerisque titulos impositio non sit perpetua & uniformis, sed apud diversos populos, aut apud eosdem diversis temporibus magnopere variet. Sic prioris generis tituli apud majores nostros oppido quam simplices & modici; & quod olim viro principi satis erat, hodie mediocri scribæ fastiditur. Inde ejusmodi titulorum incrementa non semper augmentum dignitatis arguunt; sed ubi, titulis gliscentibus, res ipsa permansit, istorum valorem minuisse est censendum. Quandoque etiam ordini alicui tribuitur titulus aliquis in elogii vicem, ideo quod res eo titulo notata plerisque ex illo ordine adsit, aut adesse debeat. Quo titulo & illi frui solent, qui rem ipsam non possident. Sic ex ordine literario aliqui clarissimi & doctissimi audiunt, qui

nihil minus sunt. Sic etiam ignavus nobilis maxime strenuus solet saluari. Sæpe quoque privati aut alii titulos aliorum augent vel minuunt, prout illis adulari, aut eodem parvipendere ex conditione præsentis rerum suarum ducunt. Quin & in posterioris generis titulis sæpissime contingit, ut titulus maneat, res ipsa, seu dignitas, & jus non parum augeatur, aut decreseat. Sed & hoc frequentissimum est, ut apud diversas civitates eodem vocabulo diversus dignitatis gradus exprimatur. Unde valde imperitum foret, omnes, qui ubique locorum eundem titulum gerunt, eadem classe censere. Est & hoc observandum, aliquando alicui nudum titulum tribui sine re, seu sine functionibus & emolumentis illis, quæ alias istum titulum comitari solent; eo duntaxat fine, ut exteriora insignia & certum inter cives suos locum per eum consequatur. Circa titulos denique familiarum principalium in Europa potissimum contingit, ut idem titulus aliquando notet prosapiam simul cum possessione nominatæ diuisionis, aliquando prosapiam citra possessionem cum solo jure, ubi ordo tetigerit, succedendi.

§. 19. Operativæ qualitates morales sunt vel *activæ* vel *passivæ*. Illarum nobilissimæ species sunt *potestas*, *jus* & *obligatio*. *Potestas* est, qua quis aliquid legitime, & cum effectu morali agere potest. Qui effectus est, ut alteri adferatur obligatio aliquid exequendi, aut actiones ab altero exercitas admittendi, vel non impediendi, aut ut valeat in alterum conferre facultatem aliquid agendi aut habendi, quæ antea aberat. Est enim hæc qualitas maxime velut diffusiva sui. Dividitur potestas ratione efficaciz in *perfectam* & *imperfectam*. Illa est, cujus exercitium etiam per vim adferri potest adversus illos, qui eandem illegitime impedire aggrediuntur, (vis autem in civitatibus exferitur potissimum per actionem extra civitates per bellum.) Hæc est, cujus exercitio si quis illegitime fuerit prohibitus, inhumaniter quidem tractatur, ita tamen ut ad idem asserendum actionem, aut bellandi jus non habeat, nisi forte, quod eidem efficaciz deest, necessitas suppleverit. Dein intuitu subjecti potestas dividitur in *personalem* & *communicabilem*. Illa est, quam quis in alterum legitime transferre non potest. In qua ipsa tamen nonnullæ differentiz occurrunt. Quædam enim potestates ita arte cum persona sunt conjunctæ ut earum actus per alium recte exerceri omnino nequeant. Talis est potestas mariti in corpus uxoris, quam per vicarium obire leges haut quidquam admiserint. Quarundem autem, etsi ipsæ quoad *ἐξουσίαν* in alium transferri à nobis nequeant, actus aliis delegari ad exercendum possunt, ita tamen ut omnem auctoritatem ab eo habeant, in quo istæ radicaliter hærent. Ex quo genere est potestas regum, qui voluntate populi sunt constituti. Isti enim jus regnandi in alium transferre nequeunt, & tamen ad actus ejusdem exercendos opera ministrorum uti possunt. Potestas communicabilis est, quæ ab uno in alterum recte transferri potest, idque vel proprio arbitrio, vel accedente auctoritate aut consensu superioris. Denique respectu objectorum pleræque potestates ad quatuor species revocari possunt. Respiciunt enim illæ vel *personas* vel *res*, & utrasque vel *proprias* vel *alienas*. Potestas in personam actionesque proprias vocatur *libertas*, (etsi quibus ambiguitatibus hoc vocabulum laboret, alibi sit tradendum.) Quæ tamen non tanquam divinum principium ab eo, cui tribuitur, est concipienda, aut tanquam vis se ipsum invitum ad quid adstringendi, (conf. l. 51. D. de recept. l. 13. D. ad L. Aquil.) sed ut facultas de se suisque actionibus proprio ex arbitrio disponendi; quæ & ipsa involvit negatio-

negationem impediendi ex alia quadam potestate superiore provenientis. Potestas in res proprias vocatur *dominium*. Potestas in personas alias *imperium* proprie est; potestas in rem alienam *servitus*.

§. 20. *Juris* vocabulum valde est ambiguum. Præter illas enim significationes, quibus usurpatur pro lege, & complexu seu Systemate legum homogenearum, ut & pro sententia à judice pronunciata; frequentissimum est, ut accipiat pro qualitate illa morali, qua recte vel personis imperamus, vel res tenemus, aut cujus vi aliquid nobis debetur. Videtur tamen inter vocabula potestatis & juris id discriminis intercedere, quod illa magis insinuet actuale præsentiam dictæ qualitatis in res vel personas, obscurius autem connotet modum, quo quis ea sit potitus. Jus autem proprie & perspicue indicat, recte eam fuisse adquisitam, & recte jam obineri. Quia tamen pleræque species potestatis peculiare obtinent nomen, quo ea qualitas, per quam aliquid nobis deberi intelligitur, caret, eam hæc peculiariter juris vocabulo insignire placuit, etsi propter pervulgatum usum aliis ejusdem vocabuli significationibus abstinere nolimus. Referimus autem jus ad qualitates activas eo respectu, quod propter illud aliquid ab altero possit exigi. Sed idem quoque inter *qualitates morales passivas*, censetur, quatenus per id aliquis recte quid accipere potest. Sunt enim qualitates passivæ, per quas aliquis recte quid habere, pati, admittere vel recipere potest. Earum tres dari videntur species. Una, secundum quam recte quid admittimus, sed ita tamen, ut nulla nobis sit potestas idem exigendi, nec alteri obligatio idem tribuendi, qualis estabilitas accipiendi donum aliquod mere gratuitum. Ejusmodi autem qualitatem non plane de nihilo fingi, vel inde licet intelligere, quod v.g. judici, ne à partibus quocunque prætextu donum accipiat, interdici potest. Altera, secundum quam idonei sumus ad recipiendum quid ab altero, non quidem ut ab invito id possit extorqueri, nisi forte subigente necessitate, sed ita tamen, ut alter idem ex virtute aliqua morali præstare teneatur. Hæc *Grotio* vocatur aptitudo. Tertia secundum quam nos alterum vel invitum ad quid exhibendum possumus adigere, & ipse ad id implere est obligatus ex lege aliqua pœnam definitam dictitante. Observandum autem & hoc multa communiter venire sub censum jurium, quæ, si accurate velinus loqui, compositum quid sunt ex potestate ac jure præse dictis, involventia simul aut supponentia obligationem, honorem, aut simile quid. Sic civitas seu jus civitatis complectitur facultatem exercendi cum pleno effectu actus istius civitatis membris peculiare, & jus fruendi commodis eisdem propriis, supponens obligationem erga eandem. Sic v.g. honores literatorum complectuntur potestatem exercendi certos actus isti dignitati proprios & jus commodis ejusdem ordinis fruendi, cui intemper intusio exultationis adhæret.

§. 21. *Obligatio* est, per quam quis præstare aut admittere vel pati quid necessitate morali tenetur; de cujus speciebus infra pluribus agitur. Dantur etiam qualitates morales patibiles, quæ certo modo judicium hominum afficere intelliguntur; sicut inter qualitates phycas eo nomine vocantur, quibus facultas sensitiva afficitur; ut est honor, ignominia, auctoritas, gravitas, claritas, obscuritas, & similia.

§. 22. Jam pauca quoque subnectenda de modis æstimativis seu *quantitatibus moralibus*. Adparet enim in vita communi personas & res æstimari non tantum secundum

extensionem substantiæ physiciæ, aut intensionem motus, & qualitaturn physicarum, prout considerantur tanquam aliquid ex principiis naturalibus resultans: sed & secundum aliud quantitatis genus, & diversum à quantitate tam physica quam mathematica; quæ quantitas ex impositione, & determinatione potentia rationalis oritur. Deprehenditur autem quantitas moralis & in rebus, quæ dicitur *pretium*, & in personis, quæ dicitur *existimatio*, quarum utraque sub valoris notione venit; & in actionibus, quæ peculiari vocabulo caret. De singulis suo loco agetur. Atque isthæc de varietate entium moralium pro ratione instituti nostri sufficere possunt. De moralibus actionum humanarum quantitativis inferius agetur.

§. 23. Cæterum entia moralia uti impositioni suam debent originem; ita ab eadem stabilitatem quoque aut mutationes sortiuntur, & ubi ista velut cessaverit, ipsa simul evanescent; non secus atque extincto lumine umbra simul disparet. Et quidem, quæ divina ex impositione orta sunt, non nisi divino arbitrio iterum tolluntur. Quæ hominum placito constituta sunt, eodem iterum abolentur, ipsa personarum aut rerum substantia physica haut quidquam immutata. Quamquam enim id per rerum naturam nequeat fieri, ut quod semel est factum, factum non sit, ut qui consul fuit, consul non fuerit; ut tamen quis, quod fuit, desinet esse, id tota die videmus; simulque ut entia moralia, quæ in aliquo hærebant, penitus exoleant, nullo velut vestigio reali relicto. Nunquam enim ens morale in vim qualitatis physiciæ evalescere potest. Unde valde imperitum est credere, si alicui persona quædam imponatur, per nudam impositionem moralem ipsi characterem aliquem indelebilem imprimi. Sic si ex plebeio quis fiat nobilis, jura duntaxat nova accipit, substantia & qualitates physiciæ nihil quidem mutantur. Nobilis si suo ordine ejiciatur, jurum tantum suorum jacturam facit; quæ natura dedit, omnia integra perstant.

CAPUT II.

DE CERTITUDINE DISCIPLINARUM,
QUÆ CIRCA MORALIA VERSANTUR.

1. Plerique disciplinis moralibus certitudinem apodicticam abjudicant.	6. An quid honestum aut turpe ante omnem impositionem?
2. Quid sit demonstratio?	7. An istius rei argumentum sit pudor?
3. Principia demonstrationum.	8. De latitudine actionum moralium ratione qualitatis.
4. In illam duntaxat disciplinam moralem cadit demonstratio, qua de rectitudine & pravitate actionum humanarum agit	9. Grotii sententia expenditur.
5. Obijciunt rerum moralium incertitudo.	10. In quantitatibus moralibus datur latitudo.
	11. Quid vocetur moraliter certum?

INolita dudum plerosque eruditorum tenet persuasio, disciplinis moralibus deesse illam certitudinem, qua scientiæ aliæ, & cum primis mathematicæ gaudent; eo quod in illis locum non habeant demonstrationes, ex quibus solis liquida scientia, metuque erroris vacua provenit; sed quæ circa easdem cognoscuntur, probabili duntaxat opinione constare. Quæ res quidem immane quantum nocuit nobilissimis, vitæque

que humanæ maxime necessariis disciplinis. Inde enim factum, ut suspenso tere brachio docti excolerent, quæ tam lubrico inniti fundamento credebant: & plausibilis heic negligentibus exculatio suppetebat, certis demonstrationibus ista haut quidquam contineri, sed crassâ duntaxat Minerva posse tractari. Quem errorem haut parum aluit auctoritas *Aristotelis*, quem plerique intellexisse summum eruditionis fastigium credidere, quasi quo ulterius progredieretur humani ingenii solertia non haberet. Ejus sunt de disciplinis moralibus isthæc decreta *Ethic. ad Nicom. l. 1. c. 1.* Τὸ ἀκέρειες ἔχει οὐκ ὁμοίως ἐν ἀπασιν τοῖς λόγοις ἀπαραίτητον. *Accurata tractatio non simili modo in unoquoque genere exquirenda est. Τὰ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκεπτεῖται, ποικύτην ἔχει διαφέρειν καὶ πλάττειν, ὥστε δοκεῖν νόμον μόνον εἶναι, φύσις δὲ μή.* Hæc autem *Εἰς ἴστα*, de quibus civilis disciplina considerat, tantam differentiam tantumque errorem in se habent, ut lege non naturæ esse videantur. Ἀρχή τιν ἐν περὶ τούτων καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις λόγοις παχυλῶς καὶ τύπω τ' ἀληθὲς ἐνδείκνυται. Contenti igitur erimus, si nos, cum de talibus *Εἰς ex talibus differamus*, pingui quadam *Minerva*, atque adumbratafiguratione verum ostendamus. Περὶ αὐτῶν μὲν γὰρ εἰς ἡ δὲ τοσοῦτον τ' ἀκέρειες ἀπαραίτητον καθ' ἑκάστην γὰρ, ἐφ' ὅσον ἡ πραγματικὴ φύσις ἀπαιτεῖται. Παρεπλήσων γὰρ φαίνεται, μαθηματικὴ π. π. παραλογισμὸς δὲ ἀπαιτεῖται, καὶ ῥητορικὸν ἀπαιτεῖται ἀπαιτεῖται. Est enim cruditi cæteris exactam in unoquoque genere explicationem requirere, quatenus pati rei ipsius natura potest. Num *Εἰ mathematicum* sualibus contentem adprobare; *Εἰ ab ora* ore demonstrationes exigere, simile vitium videtur. Enimvero uti sola hujus auctoritate haut quidquam movemur; ita quid ad rationes ipsius aut aliorum præcipuas respondendum sit, exponemus, postquam de natura demonstrationis pauca præmiserimus.

§. 2. Demonstrare igitur nobis est, rerum propositarum certitudinem necessariam è certis principiis tanquam suis causis indubitato cognoscendam syllogistice deducere. Quod quanquam in se manifestum sit, & ex quotidiana Mathematicorum praxi liquido adpareat, quibus nemo sanus artificium demonstrandi abjudicavit; tamen unius atque ulterius vocabuli prava interpretatio effecit; ut plurimi philosophorum hæcenus misere heic fuerint hallucinati, & ex multis philosophiæ partibus per summam incertam demonstrationes excluderint. Origo erroris inde potissimum promanavit, quod cum *subiectum demonstrationis* necessarium esse debere dicatur, id illi hoc modo sint interpretati, quod in syllogismo demonstrativo subiectum conclusionis, prædicato contradiunctum, debeat esse ens necessario existens. e.g. in trito illo exemplo, & quo tanquam cothurno utuntur, homo est risibilis, quia rationalis, *homo* subiectum demonstrationis habetur; qui utique ens necessarium. Enimvero subiectum demonstrationis non est simplex aliquis terminus; sed integra enunciatio, cujus necessaria veritas ex certis principiis syllogistice deducitur. Ubi quidem parum interest, an subiectum propositionis demonstrabilis necessario existat, vel non; sed sufficit, si posita ejus existentia certæ ipsi affectiones necessario competant, easque eidem competere ex indubiis principiis ostendi queat. Sicut parum mathematicis curæ est, necessarium an contingens sit ens triangulum, dum modo id demonstratur, ejus angulos esse duobus rectis æquales. Adeoque necessarium dicitur subiectum demonstrationis propter necessariam connexionem, qua in ea enunciatione prædicatum subiecto coheret.

§. 3. Quales autem oporteat esse illas propositiones, per quas demonstratio fit, ex fine, & effectu huius facile intelligitur. Scientiā est illud, quod per demonstrationem quæritur, id est, cognitio certa, liquida, undique & perpetuo sibi constans, & ab erroris metu immunis. Πάντες ὑπολαμβάνομεν, ὃ ἐπιστρέφει μὴ ἐνδεχέσθαι ἄλλως ἔχειν. Omnes id quod scimus, non posse aliter sese habere existimamus. Aristotel. *Ethic. ad Nicom.* l. VI. c. 3. Igitur veras esse illas necessum est, reapse, non ex sola concessione, aut ex hypothesi. Nam etsi ex posita hypothesi, multæ conclusiones connectenatæ deduci queant: non possunt non tamen, quæ ex principio velut precario aut illiquido derivantur, scaturiginis suæ indolem sapere. Et si vel maxime dentur duæ hypotheses contrariæ, quarum alterutram veram esse necessum sit; iisdem tamen τὸ ὅτι duntaxat indubitato demonstrari poterit, τὸ ὅτι firmitatem suæ hypotheseos semper tanquam conditionem supponet. Easdem quoque oportet esse primas, idque ut vel ulteriori probatione non indigeant, sed ipsa sui evidentia fidem mereantur; vel ut demum ultimo ad aliquam primam veritatem reduci queant. Quemadmodum autem quædam propositiones à primis principis propius, quædam longius absunt; ita non est credendum, quamvis demonstrationem unico syllogismo semper debere absolvi; sed à propositione demonstranda argumentationes eoque sunt continuandæ, donec ad primum aliquod principium deveniatur. Non enim illi solum recte ratiocinantur, qui subinde quicquid, atqui, ergo ingeminant, sed & qui incipiendo à principiis evidentissimis texere norunt discursum ex consequentibus continuo necessariis. Requiritur & hoc, ut immediate sint eadem, id est, citra interruptionem aut hiatum ex se continuo fluentes. Ad catenæ namque instar consecutam oportet esse argumentationem demonstrativam, singulis enunciationibus velut annulatim mutuo nexis, quarum una abrupta aut deficiente, tota ratiocinii perit compages. Causa denique conclusionis ideo sunt, quod rationem contineant, quare in propositione demonstrabili prædicatum subiecto necessario competat. Quæ omnia prolixius explanavit Erhard. Weigelius in *Analysi Aristotelica ex Euclide restituta*, quo ex nostratibus de illa doctrina hæcenus nemo melius est meritus.

§. 4. His præmissis ulterius & hoc obserdum; etsi quicquid est disciplinarum moralium id habeant commune, ut non intra nudam theoriam subsistant, sed in usum transferri debeant: non leve tamen discrimen inter duas illarum præcipuas licet deprehendere, quarum una versatur circa rectitudinem actionum humanarum in ordine ad leges, altera circa dextram gubernationem actionum suarum & alienarum, ad securitatem & utilitatem potissimum publicam. Posterior quippe hæc sedem suam potissimum fortitur sub prudentia, quam Aristoteles ad *Nicom.* l. VI. c. 5. definit ἔξιν ἀληθινῶς λόγῳ περὶ τὰ ἀνθρώπου ἀγαθὰ καὶ κακά. *Habitu verum cum ratione altitum circa ea, quæ bona & mala homini sunt.* Unde prudentis officium d.l. ita designatur: Δοκεῖ δὴ φρονίμος εἶναι, τὸ διῶκεν καλῶς βελδοῦσθαι περὶ τὰ αὐτοῦ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον. *Videitur prudentis viri esse proprium, posse recte consultare de iis, quæ sibi ipsi bona sunt & utilia ad bene vivendum in universum.* Atque hæc lva dogmata superstruit axiomatibus formatis ex dextra morum humanorum atque eventuum in rebus humanis observatione & collatione. Fabius apud *Livium* l. 22. v. 39. *Non eventus modo hoc docet, stultorum iste magister est: sed eadem ratio qua fuit, futuraque donec eadem res manebunt, immutabi-*

bilis est. Ista tamen axiomata tam firma esse non videntur, ut inde demonstrationes indu-
bix deduci queant, propter insignem lubricitatem, & inconstantiam, quæ subinde in ho-
minum ingenii occurrit; & quod eventus rerum sæpenumero levi momento impulsu in
diversum cadant. Accedit quod in applicatione istorum axiomatum humana perspicacia
frequenter fallatur propter improvisos casus, qui omnia repente turbant; & quod divina
providentia mortalibus etiam astutissime disposita sæpe eludere soleat. Unde qui in actu
rerum versantur consilia sua haut quidquam ad ἀκριβείας demonstrationum exigere la-
borant; sed ubi sagacissima circumspectione, & quadam quasi divinatione fuerunt usi,
eventum satis committunt. Vid. 2 Sam. X.v.12. Licet enim sciri possit, quid possibile sit,
possibiliaque inter se comparari queant, at certo sciri, quidnam ex duobus possibilibus
non modo pluris aut minoris valiturum sit, si quando existant, sed etiam quodnam è plu-
ribus causis, quod à paucioribus nunc existentibus aut mox extituri fieri possit; quod
autem pluribus modis fieri potest, magis probabile sit futurum esse, plurisque valeat ejus
expectatio: (vid. Rich. Cumberland de leg. nat. c.3. §.4. n.4.) tamen non omnia possibilia
menti humanæ semper & ubiq; occurrunt, & rite ponderantur, & propter casus impro-
visos multa, quæ magis possibilia judicabantur, ubi in rem præsentem fuerit perventum,
secus deprehenduntur. Sicuti & plerique circa comparandam prudentiam sufficere pu-
tant sequi illud Aristotelis ad Nicom. I. VI. c. 1. 2. δὲ προσέχον τὴν ἐμπείραν ἢ πρὸς εὐλογίαν ἢ
φρονίμων ἢ ἀναποδείκτοις φάσσι καὶ δοξάζουσιν, ὅτι ἡ φύσις τὸ ποθεῖν ἐξέειναι. Διότι γὰρ τὸ ἐχθρὸν καὶ ἐμ-
πείριος οὐκ ὁρᾷ τὰς ἀρχάς. Peritorum hominum & seniorum seu prudentum pronuntiatio-
nibus & opinionibus absque demonstratione, non minus quam demonstrationibus attendendum est,
quia namque ex ipsa experientia visum habent, principia intuentur. Verum super hac Helena
alii certent. Ast illa disciplina, quæ considerat, quid in actionibus humanis sit rectum &
pravum, & cujus præcipuam partem nos jam tradere instituiamus, omnino ejusmodi fun-
damenti nixitur, ut exinde genuinæ demonstrationes, quæ solidam scientiam parere
sint aptæ, deduci queant. Adeoque ejusdem decreta ex certis principiis ita derivari pos-
sunt, ut dubitationi locus non amplius super sit. Seneca de beneficiis I. VII. c. 1. *Natura*
quicquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Quod eo cla-
rius fiet, si quæ in contrarium heic adduci possunt, discusserimus. Quanquam in eo fal-
lat Hobbes de homine c. 10. qui ideo ethicam & politicam, i. e. scientiam justæ & injustæ, æ-
qui & iniqui, à priori demonstrari posse putat, quod principia, quibus justum & æquum
& contra injustum & injurium quid sit cognoscitur; i. e. justitiæ causas, nimirum leges &
pacta ipsi fecimus: eum ante pacta & leges conditas nulla neque justitia, neque injustitia,
neque boni neque mali publicæ natura fuerit inter homines, non magis quam inter bestias.
Id quod falsissimum esse alibi demonstrabimus; sicuti & fraus sub vocabulo publici lateret.

§. 5. Sunt igitur, qui jactant, res morales in universum esse incertas ac instabiles.
Non posse autem majorem certitudinem esse ipsius scientiæ, quam earum rerum, quæ
sciuntur. Ad hoc reponitur: etsi entia moralia suam originem debeant impositio-
ni, eoque ipso non sint absolute necessaria; non tamen adeo dissoluto ac vago modo
provenierunt, ut eam ob causam incerta penitus sit circa eadem scientia. Pleraque enim
ut inducerentur, postulavit ipsa hominis conditio, à Creatore Optimo Maximo eidem
pro bonitate & sapientia sua assignata; ut isthæc saltem incerta atque instabilia vocari
haut quidquam possint. Id quod infra clarius adparebit, quando in originem legis natura-

lis inquiremus. Et si vel maxime actiones humanæ ideo morales dicantur, quod sint non necessariae, sed liberae; ex eo tamen non consequitur; positis certis principiis non posse competere illis actionibus ejusmodi affectiones, quæ de iis indubio possint demonstrari. Sane enim constat, actus, de quibus naturali lege disponitur, intrinsecam habere vim ad socialitatem; etsi ut isti actu existant, libera hominum voluntas efficiat. Ac dum deliberamus, merito liberi dicimur, & effectus è nostris actibus proventuri respectu illius libertatis recte dicuntur contingentes: postquam tamen nos ad agendum determinavimus, nexus inter actus nostros & effectus omnes independentes necessarius est, & plane naturalis, eoque demonstrationis capax. Nec ad rem facit, quod aliqui de actionibus humanis liquidum posse ferri judicium negent ob varietatem circumstantiarum, quarum vel unica aliam actioni affectionem conciliare videatur; unde & legislatores raro possint ferre ejusmodi legem, quæ nullam admittat exceptionem, atque adeo ubi deserta legis litera non sit ad æquitatem recurrendum. Nam dantur utique certa principia, ex quibus ostendi possit, quantam vim quælibet circumstantiarum habeat circa afficiendam aut variandam aliquam actionem. Et illa ipsa principia faciunt, ut legislatores sæpe non ita anxii sint circa excipiendos à legibus suis casus peculiaribus circumstantiis vestitos, sed paulo securius verbis generalibus utantur. Scilicet quia confidunt iudices, quibus facta peculiaria ad leges exigere incumbit, intellecturos quid quævis circumstantia circa actionem aliquam valeat. Et ex his fere petenda est ratio II. 3. 4. 5. 6. D. de legib. jura constitui oportet, ut dixit Theophrastus in his, quæ Ἰππὶ τὸ πλεῖστον accidunt, non quæ ἐν τῷ ὅλῳ. Ex his, quæ forte uno aliquo casu accidere possunt, jura non constituuntur. Τὸ ᾧ ἀπὸ τῆς ἡδὺς τῶν ἀνθρώπων οἱ νομοθέται. Id quod semel & bis existit, prætereumt legislatores. Ast hinc non conficitur, quod decreta juris perpetui aliquando fallant; sed quod operæ pretium non sit, ut legislatores scriptas leges promulgent circa casus rarissime contingentes; cum illi per iudices ex principiis juris naturalis facile decidi queant. Add. Rich. Cumberland de leg. nat. c. 4. §. 4. n. 1.

§. 6 Ad hoc tamen, ut disciplina juris naturæ, circa quam occupamur, & quæ genuinam ac solidam doctrinam moralem & civilem, absolvit, veræ scientiæ mensuram implere possit, haut quidquam necessarium arbitramur cum nonnullis statuere, quædam per se citra omnem impositionem esse honesta aut turpia: & hæc facere objectum juris naturalis & perpetui; cum illa, quæ ideo honesta aut turpia sunt, quia legislator voluit, sub legum positivarum censum veniant. Cum enim honestas sive necessitas moralis, & turpitudine sint affectiones actionum humanarum, ortæ ex convenientia aut disconvenientia à norma seu lege; lex vero sit justum superioris; non adpareret, quomodo honestas aut turpitudine intelligi possit ante legem, & citra superioris impositionem. Seldenus de J. N. & G. l. 1. c. 4. Ex jure efficitur in actibus discrimen boni & mali, seu turpis & honesti. In personis nascitur inde ad officium exsequendum obligatio & debitum. Et sane qui extraimpositionem divinam moralitatis actionum humanarum æternam aliquam statuunt regulam, nil aliud mihi videntur agere, quam ut Deo adjungant principium aliquod coæternum extrinsecum, quod ipse in assignandis re um formis sequi necessum habuerit. Fātentur præterea omnes, Deum uti omnia, ita & hominem liberrima voluntate creasse; cui consequens est, in beneplacito ejusdem fuisse, qualem ei, quem crea-

creaturus erat, naturam vellet assignare. Qua ratione igitur actioni hominis possit competere aliqua affectio, quæ ex necessitate intrinseca & absoluta, extra Dei impositionem & beneplacitum, promanet? Sic ut revera omnes motus & actiones hominis, remota omni lege tam divina quam humana, sint indifferentes; earum autem aliquæ ideo tantum naturaliter honestæ aut turpes dicantur, quod eas fieri aut omitti quam maxime requirat conditio naturæ, quam Creator homini libere attribuit. Non autem, quod citra omnem legem in ipso motu, & adplicatione potentiæ physicæ per se insit aliqua moralitas. Huc facit etiam illud *Platonis Convivio*: πᾶσι περὶ αὐτῶν ὅς ἐστι αὐτῇ ἐφ' ἐαυτῆς περατῶμένη ἢ τε καλῇ, ἢ τε αἰσχετῇ, ὁ νῦν ἡμεῖς ποιῶμεν, ἢ πίνον, ἢ ἀδον, ἢ ἀλαλέοντες, ὅσα ἐστὶ τῶν αὐτῶν καθ' αἷον καλὸν ἔσθαι. ἀλλ' ἐν τῇ περὶ αὐτῶν, ὡς αὖν περατῶν, τοιοῦτον ἀπέστη. καλῶς μὲν γὰρ περατῶμενον ἢ ὁρθῶς, καλὸν γίνεσθαι. μὴ ὁρθῶς δέ, αἰσχερόν. Actionis cuiuslibet hac est conditio, ut suapte natura neque honesta sit neque turpis, ut ea quæ nunc agimus, bibere, canere, disputare. Nullum ex his seipso turpe vel honestum. Sed agendi modus actioni certum tribuit cognomen. Quod enim boni relique agitur, honestum; quod non recte, turpe existit. Atque id deinceps ad amorem quoque adplicat. Inde videmus quotidie bruta tales actus exercere citra peccatum, quibus homo patris, gravissimo se scelere fuerat obstricturus. Non quod motus phycus hominis & bruti in se differant; sed quia quibusdam hominis actionibus moralitas per legem est imposita, quæ à bruti actibus abest. Nec est, quod quis regerat; cum homo ratione gaudeat, qua brutum destituitur, igitur naturale discrimen inter hujus & illius actiones existere. Nam si consideremus rationem, quatenus non est imbuta cognitione & sensu legis, seu normæ moralis, potest quidem ista fortasit homini suppeditare facultatem expeditius aut dexterius quid agendi quam brutum, viresque naturales per solertiam adjuvare. Verum ut citra reflexionem ad legem in hominis actionibus moralitatem deprehendere possit, id æque est impossibile, atque cæcum natum discrimina colorum dijudicare. Aliud argumentum suppeditat *I. Ad. Osiander in Notis ad Grot. p. 60. Si daretur aliquod bonum & malum morale ante legem, quomodo obligatio, quæ non nisi à superiore proficiscitur, ibi adesse posset? nam bonum & malum morale involvit respectum ad personam, quæ istam actionem edit, cui si nulla est obligatio, neque etiam est bonum aut malum.* Probe autem notandum est, indifferentiam illam motus phyci in actionibus humanis à nobis tantum statui in genere morum. Nam aliæ actiones lege naturali præceptæ ex determinatione primæ causæ nativam habent vim bonum & hominibus proficuum effectum producendi, sicut & actiones veritæ contrarium. Verum hæc ipsa bonitas & malitia naturalis actionem per se haut quidquam in genere morum constituit. Nam & multa sunt ad felicitatem & commodum hominis aliquid facientia, quæ non sunt moraliter bona, utpote nec voluntariæ actiones, nec ulla lege imperatæ; & multi actus, qui in hominis commodum cedunt, eundem quoque in brutis effectum naturalem producant, qui in his tamen nullam moralitatem habent. Sic à mutuis læsionibus abstinere, cibi & potu moderate uti, sobolis curam agere, ad brutorum conservationem æque ac hominum faciunt; neque tamen ideo bruta actiones moraliter bonas exercere dicuntur. Add. *Rich. Cumberl. de leg. nat. c. 5. §. 9.* Unde & actionum humanarum, de quibus lege naturali disponitur, ultima resolutio fieri potest in vires earundem naturales ad commodum aut

noxam hominibus, sigillatim aut conjunctim spectatis, conciliandam. Sed non semper vice versa, quicquid habet vires naturales ad juvandum & nocendum in quovis genere animalium, id legis naturalis objectum est. Opponitur quoque illud *Aristotelis ad Nicom.* l. i. c. 6. ἡ πίστις ὁ δὲ πᾶσι παρὰ τὸν ἄνθρωπον ἐννοεῖται ὡς ἀνάγκη, καὶ ὡς ἀνάγκη ἐννοεῖται ὡς ἀνάγκη, καὶ ὡς ἀνάγκη ἐννοεῖται ὡς ἀνάγκη. ἢ πᾶσι παρὰ τὸν ἄνθρωπον ἐννοεῖται ὡς ἀνάγκη, καὶ ὡς ἀνάγκη ἐννοεῖται ὡς ἀνάγκη. Neque tamen omnis actio, omnisque affectus mediocritatem admittit; nonnulli enim sunt affectus, qui statim vel ipso nomine cum pravitate implicantur, ut malevolentia, impudentia, invidia: Et item actiones, ut adulterium, furtum, homicidium. Omnia enim hæc ejuscemodi ita appellantur, quia non excessus ipsorum, aut defectus, sed ipsa mala sunt: ut nullo modo possit quisquam in ipsis recte agere, sed peccare semper necesse sit. Enimvero non sequitur: dantur vocabula affectuum aut actionum, quæ vitium designant per se, non propter excessum aut defectum: ergo datur affectio aut actio in se turpis citra respectum ad legem. Quin hæc ipsa vocabula non notant nudos & simplices motus actusve physicos; sed tales, qui legibus repugnant, adeoque integras actiones morales. Cur enim ἐν πᾶσι παρὰ τὸν ἄνθρωπον, & invidia pravi habentur affectus, quam quia per legem naturæ ab homine nihil humani debet esse alienum; cui repugnat non nisi ex aliorum malis lætitiā capere, & intabescere videndo successus hominum. Add. *Stobæus serm.* CXI. Sicquid est impudentia, nisi prava firmitas animi adversus ea, quibus patrandis leges erubescere jubebant? Nam non erubescere, ubi leges id nolunt, extra reprehensionem est. Sic adulterium est pollutio uxoris alienæ, quam leges soli marito suo addicebant. Furtum est attrectatio rei alienæ invito domino, quem leges solum ejus arbitrum volebant. Homicidium est cædes hominis innocentis, & contra leges. Incestum est commixtio cum tali persona, abs qua leges abstinere jubebant ob reverentiam, quam vicino sanguini homines item ex lege debent. Sic de aliis quoque judicandum. Ast sane si abs his omnibus removeas respectum ad legem & illud, quod in istis actionibus est morale, in ipso actu physico nulla implicatur contradictio, propter quam ista etiam citra legem necessario turpia intelligi debeant. Hoc enim modo utique indifferentia sunt; misceri cum illa, quæ origini tuæ naturali proxime juncta est: misceri eidem, cui miscetur & alter, cui tamen in eam nullum peculiare jus competit; eripere vitam ei, qui similis tecum est speciei: tumere rem, quam alius in suos usus destinaverat, cui tamen nullum jus per leges datum erat reliquos inde excludendi. Quod autem multi naturalem istam indifferentiam ægre concipere queant, inde est, quodā teneris iutorum vitiorum detestatio nobis fuit inculcata; quæ opinio simplici adhuc menti impressa, in vim naturalis cujusdam affectus videtur invaluisse; adeoque efficit, ut paucis in mentem veniat inter materiale & formale istarum actionum distinguere. Unde adparet, non satis expendisse hanc rem *Grotium de J. B. & P. l. I. c. 1. §. 10.* dum inter illa, ad quæ divina te potentia non extendit eo quod contradictionem involvant, refert malitiam quorundam actuum humanorum. Equidem non possunt non bis duo esse quatuor quia bis duo & quatuor re ipsa sunt unum & idem vocabulis tantum differunt, aut modo concipiendi: manifestissima autem contradictio est, idem simul esse idem, & non esse idem. Ast talis sane contradictio non adparet in actibus juri naturæ adversantibus. Unde *Idem* mox eam malitiam derivatum

it ex

it ex comparatione *ad naturam sana ratione utentem*. Atqui in ipso vocabulo *sana rationis*, quando homini tribuitur, inest respectus ad legem socialitatis à Creatore homini, injunctam. Sicuti etiam *ib. §. 12.* aliquid juris naturalis esse, probari, ait, ex convenientia aut diinconvenientia necessaria cum *natura rationali ac sociali*. Atqui socialem naturam homo sortitus est non ex immutabili quapiam necessitate, sed ex beneplacito divino. Igitur moralitatem quoque actionum ipsi, ut sociali, convenientium vel disconvenientium ex eodem fonte derivari par est. Ut adeo ista his attributa sit & competat non ex necessitate absoluta, sed hypothetica, posita ea conditione, quam homini præ reliquis animantibus DEUS libere assignavit. Neque in dictis Sacrae Scripturae, quæ d. l. allegantur alterius sententiæ defensoribus aliquid est præsidii. Nam sine dubio ab initio DEUS humano generi denunciavit, se bonis fore remuneratorem, malis vindicem. *Hebr. XI. 6.* & se cuique daturum secundum sua opera. *Rom. II. 6.* Abs quo cum veracitas cum sua discedere non patiatur, recte huc provocat Abrahamus *Genes. XVIII. 25.* add. *Ezech. XVIII. 25.* *Romanor. III. 6.* Ast quomodo inde sequitur, moralitatem inesse actionibus humanis per se citra impositionem divinam; Sicuti necdum adparet, quomodo eadem conclusio elici queat ex sententia illa apud *Esaï. c. V. 3.* merito omitti culturam ejus rei in qua oleum & opera nequidquam perit. Denique *Mich. VI. 2.* dicitur quidem, proprio ex judicio mortales intelligere, par esse, ut pro beneficiis reddatur gratia. Sed ex hoc non licet colligere; ergo quod homines, quibus est beneficiorum sensus, debeant esse grati, id ipsis non est aliqua lege injunctum, sed idem ante omnem legem per se est necessarium. Ex quibus adparet, dictum illud, quod multis in ore est, præcepta juris naturæ esse æternæ veritatis; ita limitandum, ut nec ista æternitas ultra impositionem divinam, aut originem generis humani protrahatur. Quanquam revera æternitas, quæ legi naturæ attribuitur, ex oppositione legum positivarum, quæ mutationi subjectæ sunt, æstimanda & interpretanda est.

§. 7. Nonnulla etiam apud vulgum probabilitate urgeri potest; actionibus humanis honestatem ac turpitudinem per se & ex sua natura inesse, non autem ex impositione, i deo, quod turpium factorum velut naturalem sensum videatur habere ipse sanguis, ad istorum memoriam aut exprobrationem etiam nobis invitis, faciem rubore suffundens. Jam autem non videri congruum, qualitati morali attribuere effectum physicum. Quin contra; cum certus motus sanguinis, ruborem in facie excitans, tanquam effectus physicus ex actione turpi resulter, turpitudinem quoque affectionem seu qualitatem physicam & necessariam actionis i abendam. Ubi fatemur quidem, sapientissimum Creatorem animis hominum indidisse affectum pudoris, qui esset velut custos virtutis, & validum frænum reprimendæ malitiæ. Probabile quoque; videtur, ni DEUS voluisset hominem suas actiones ad legem componere, ipsum hunc affectum animis humanis non fuisse insitutum; cum citra hoc nullus ejusdem usus adpareat. Enimvero nihil repugnat, qualitatem aliquam moralem, quæque adeo impositioni suam debeat originem, in homine saltem mediate producere effectum physicum; quippe cum anima, corpori conjunctissima, dum ista moralia adprehendit, iisdemque afficitur, eo ipso quoque motum parti alicui corporis possit imprimere. Probe autem observandum, pudorem oriri non ex sola actionum turpitudine, verum ex quavis re,

etiam moraliter non turpi, quæ existimationem nostram lædere creditur. *Est* quippe pudor species aliqua tristitia, fundata super amorem sui metipsum, & qui procedit ab opinione vel metu turpium, juxta *Cartes.* de *Passion.* art. 205. Aut, uti *Aristoteles* loquitur *Rhetor.* l. 2. c. 6. Ἀνὴρ οὐκ ἔστι τὸ καλὸν περὶ τὰ εἰς αὐτοῦ καὶ φανερώτα ὅτι καὶ τὸ καλὸν. Dolor quidam, & confusio in us, quæ ad offensionem existimationis videntur pertinere. Scilicet ambitiosum est animal homo, suæque præstantiæ cum primis jactabundum, quodque maximam animi voluptatem in eo repositam habet, si talia in se deprehendat, quibus se præ aliis efferre ac gloriari queat. De cujus præstantiæ opinione, ubi quid apud alios sibi decessurum metuit, penitissimam animo concipit tristitiam; cujus signum in propria velut humanæ dignitatis sede adparet, dum cor repente sanguinem versus faciem propellit. Ast non ex sola peccatorum abstinence præstantiam suam vult æstimari homo, sed ex aliis quoque rebus, quibus moralitatis nihil inest. Unde multos videmus valde erubescere pusilla statuta, claudicatione, calvitio, struma, gibbere, aut alia corporis deformitate, certo morborum genere, paupertate, sordidis vestibus, ignorantia etiam quæ citra culpam adest, errore etiam innoxio, aliisque rebus, quæ moraliter turpes non sunt. Add. *Sirac.* c. XLII. 19. seqq. Et inter peccata illa potissimum ruborem incutiunt, quæ peculiariter infirmitatem aut abjectionem animi arguunt, quæque adeo nos viliores reddunt; & quidem non apud quosvis, sed apud illos, à quibus præcipue æstimari cupimus. Vid. *Arist. Rhetor.* l. II. c. 6. Qui autem semel existimationis curam digesserunt, etiam turpissimis non amplius erubescunt. Add. *Cartes.* de *Passion.* art. 207. Ist hæc tamen omnia haut quidquam faciunt ad detrahendam disciplinis moralibus certitudinem, quæ adhuc satis firma haberi potest, si vel maxime moralitas actionum humanarum impositioni originem debeat.

§. 8. Sed quid fiet de tantopere jactata latitudine morali, quæ subinde τὴ ἀρετή mathematicæ opponitur; an & illa certitudini hujus disciplinæ aliquid detrahit? Id vero manifeste adparebit, si consideretur, quousque demonstrationes hæc adhibendas asseramus, & in quibus demum rebus ista latitudo deprehendatur. Adhibentur igitur potissimum demonstrationes in moralibus circa qualitates morales hæc tenus, ut eas actionibus & personis certo competere, & quibus de causis, constet; puta an hæc actio sit justa vel injusta, an in hanc personam, in genere consideratam, cadat hoc jus, aut hæc obligatio. Qualia ita liquido ex genuinis suis principiis & causis deduci posse asserimus, ut nemo sanus ista in dubium revocare queat. Et si qua heic occurrerit latitudo, aut aliquid ei analogum, illa certitudini ipsi per se nihil officit. Equidem in ipsa actionum bonitate & malitia, quatenus notat convenientiam aut aberrationem à norma legis, latitudo non videtur dari, quin statim, quod à recto discesserit, in se prævum sit habendum. Contingit nihilominus, ut alio respectu, saltem inter homines, aliquod heic quoque deprehendatur latitudinis instar; (nam alias latitudo proprie tantum in quantitate est.) Et quidem primo, quia in ipsi legibus vis adstringendi mortales non eodem se modo semper habet, sed circa quasdam actiones præcipiendas aut vetandas laxior, circa alias strictior adparet. Unde est, ut aliquid jure stricto, aliud ex æquitate, seu ex justitia strictè dicta, aut ex æquo & bono deberi dicatur. Quæ in eo differunt, quod istius præstandi major necessitas incumbat, ad hoc autem mollius adstringamur; cū hujus quam illius objectum latius sese extendat. Latius quippe patent alia-

aliarum virtutum, quam justitiæ officia. Quin & contingit, ut inter homines, & in foro humano levium à lege aberrationum exigua habeatur ratio. Quædam etiam tam languido modo præcipiuntur, ut fere in cujusvis pudore posita censeantur; & laudem mereatur, qui fecerit, reprehensionem non adeo formidet, qui omiserit. Et huc referre videtur Grotius l. I. c. 2. §. 6. *concubinatum, divortium, matrimonium cum pluribus fœmivis*, antequam lege divina ista interdicerentur. *Sunt quidem hæc, ait, ejusmodi, ut eis abstinere honestius esse dicter ipsa ratio; at non talia, ut absque lege divina nefas* (id est atrox delictum) *in illis adpareat.* De quibus tamen suo loco agetur. Huc spectat quoque illud Aristot. Nicom. II. c. ult. ὅ δὲ μικρὸν ἢ τὸ ὀρθοῦς αἰνῶν, & ψεῦδαι, ἔτ' ἔστι τὸ μᾶλλον, ἔτ' ἐπὶ τὸ ἥτιον· ὁ δὲ πλεον· ἔτ' ἢ ὅδ' & λυσιτελεῖ. *Qui parum à recte agendo sive ad majus, si ad minus declinat, non vituperatur; sed qui multum excedit: is enim minime latet.* Sæpe etiam accidit, ut aliquid in se sit indebitum ac indifferens, ut tamen ejus omisio quam actio, aut vice versa, majorem utilitatem semper, aut certo tempore adferat. Quo pertinet illud Apostoli 1. Cor. VI. 12. VII. 6. 7. 8. 9. X. 23. Eodem spectat quoque illud Grotii de J. B. & P. l. 1. c. 1. §. 10. *Interdum per abusum ea, quæ ratio honesta, aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, dicitur juris naturalis.* Ex quibus intelligi potest, an & quatenus bono possit dari aliquid melius. Scilicet si bonum pressè consideremus, pro eo quod congruit cum lege, manifestum est, bono melius non magis dari, quam recto rectius. Potest tamen unum bonum altero melius dici pro diverso necessitatis gradu, qui in utroque videprehenditur, & per quem unum alteri cedit, si utrumque simul obiri nequit, vid. Math. VIII. 21. 22. ubi bonum erat mortuum patrem sepelire, melius Christum sequi. Act. VI. 2. bonum erat ministrare pauperibus, sed melius predicare Evangelium. Qua de re infra pluribus erit agendum. Quando denique actiones in se licitæ & indifferentes utilitas metitur, una melior altera dicitur, prout plus emolumenti ex ea provenit.

§. 9. Ex hisce quoque explicanda sunt, quæ à Grotio l. II. c. XXIII. §. 1. traduntur, circa causas dubiorum in actionibus moralibus. Ubi ait, *in moralibus non æque ut in mathematicis disciplinis, certitudinem inveniri: quod eo evenit, quia mathematicæ discipline à materia omni formæ separantur, & quia formæ ipsæ tales plerumque sunt, ut nihil habeant interjectum, sicut inter rectum & curvum nihil est medium.* A: *in moralibus circumstantiæ etiam minime variant materiam, & formæ de quibus agitur, solent habere interjectum aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur.* Ita enim inter id, quod fieri oportet, & inter id quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic, modo illi parti propinquius: unde ambiguitas sæpe incidit, ut in crepusculo, aut in aqua frigida calecente. Ubi fatemur tum circa alias actiones, tum potissimum circa suscipiendum bellum posse dubium oriri, vel quia de facto, ob quod bellum movetur, nondum liquido constat, justum an injustum fuerit; vel quia non adparet, an illud ad bellum, rem periculosa plenam alicui, & secum tanta mala trahentem, sufficiat; vel quia adhuc incipiti momento nutant rationes, an temporibus reip. expediat injurias bello exsequi, an potius easdem digerere aut differre, ne intempestive suscepta ultio plura mala arcescat. Sed quod causæ dubitandi proveniant ex ipsa rerum moralium incertitudine, id vero negamus. Quod in mathematicis tam accuratè dantur demonstrationes, causa non est abstractio à materia, sed alia, quam mox adferemus. *In moralibus circumstantiam minimam variare ma-*

teriam ambigue dicitur. Si enim hic est sensus; minimam circumstantiam variare actionis qualitatem i.e. efficere; ut ex bona fiat mala, id nihil facit ad incertitudinem disciplinæ moralis. Nam & linea, quæ vel minimum à rectitudine discedit, in curvitatē degenerat; neque tamen inde in geometria aliquid incertitudinis provenit. Sin hoc dicitur, minima circumstantia intendit aut minuit actionis quantitatem; id saltem in foro civili semper verum non est, ubi sæpe minima non curat prætor. Et ponamus hoc, ne hinc tamen quidquam certitudini in moralibus detrahatur; cum etiam in mathematicis vel minima accessio aut decessio quantitatem variet. Licitum, quod inter præceptum & veritum est medium, interdum ad alterutram partem vergere eo respectu diximus, quod illud quandoque omitti, quandoque fieri magis expediat. Verum neque id ullius incertitudinis causa existit; neque exinde formatur ejusmodi medium, quod rectum an pravum sit dignoscere liquido non liceat. Unde non congruunt similitudines de crepusculo, & aqua tepida. Hæc enim sunt ex eo genere, quæ solent vocari media participationis; sicut tepidum de calido & frigido participat. Sed quæ vocantur media negationis, quale est indifferens & licitum, de neutro extremorum aliquid trahunt, sed de utroque æque negantur. Æque enim dicitur, bonum non est indifferens, & malum non est indifferens. Quale medium, quomodo incertitudinis causa esse possit, non adparet.

§. 10. Revera tamen aliqua latitudo deprehenditur in quantitatibus moralibus, eoque potissimum nomine disciplinæ Mathematicæ morales subtilitate judicantur excellere. Cujus rei ratio dependet à diversa natura quantitatis physicæ, & moralis. Physicæ enim quantitates inter se exactissime comparari, mensurarique ac in certas partes dividi possunt: idque quia repræsentantur in materia sensibus subjecta. Unde accurate licet determinare, quam rationem aut proportionem istæ inter se habeant, accedentibus præsertim numeris, quorum ope ista omnia subtilissime exprimuntur. Ac sunt præterea quantitates istæ aliquid naturale, eoque immotum & perpetuum. Ast quantitates morales proveniunt ex impositione & æstimatione entium intelligentium & liberorum; quorum judicium atque placitum uti sub mensuram physicam non cadit; ita quod ista tanquam quantitatem sua impositione concipiunt atque determinant, ad similem mensuram revocari nequit, sed velut libertatem ac laxitatem suæ originis retinet. Neque vero finis, ob quem quantitates morales sunt introductæ, ejusmodi subtilitatem & minutiarum confectionem requirebat; sed ad vitæ humanæ usum sufficiebat, *παχυλῶς* personæ, res atque actiones æstimari, atque inter se comparari. Sic igitur latitudo deprehenditur in valore personarum sive æstimatione; per quam fit, ut licet intelligamus, unam personam alteri esse præferendam; non tamen præcisè possumus determinare, duplo, triplo, an quadruplo una alteram dignatione superet. Similis quoque latitudo in pretiis diversarum rerum, & actionum in commercium venientium occurrit, per quam vix aliarum rerum, præterquam quæ functionem in suo genere recipiunt, pretia ad unguem exæquare possunt; de cætero fere pro æqualibus habentur, prout quæque hominum conventio & placitum determinavit. Sic & non nisi cum latitudine aliqua exæquatio inter delicta & poenas instituitur. Quis enim examussim definiverit, quot plagæ, & qua violentia incussæ atrocitatem certi v. g. furti exæquent; sed hæc quoque æstimatio paulo crassius & securius capitur. Sed & in multis vitæ humanæ negotiis in-

signis

signis quandoque latitudo conspicitur. Legislatores civiles non omnia ad vivum solent refecare. *Aliter leges*, inquit *Cicero Offic. 3. aliter philosophi tollunt astutias: leges, quatenus manu teneri res possunt: philosophi, quatenus ratione & intelligentia*. Et in dicundo jure minima fere à Prætorè non curari tralatitium est. Sic & in arbitriis bonorum virorum suo velut jure locum sibi vindicat latitudo. Add. quoque l. 105. D. *de solutionibus*. Porro in exercenda justitia vindicativa non solum clementiæ, sed & ipsi rigori aliqua latitudo indulgetur. Quo spectat illud *Taciti Annal. XIV. 44. Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos militate publica rependitur*. Et illud *Jasonis Pherej ap. Plutarch. de sanitate tuenda, & in præcept. gerenda reip. ἀναγκάσιον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ ὅτι βλάμυντες τὰ μεγάλα διγγοπεργάζειν*. Necessè esse, ut in minutis rebus injuste agant, qui in magnis justitiam servare velint. Quin & pleræque virtutes extra justitiam in exercitio sui fati libèrtae & latitudine gaudent, puta misericordia, liberalitas, gratitudo, æquitas, caritas. Sic quoque in vita communi vocabula habitum denotantia non citra latitudinem frequenter hominibus imponuntur. Unde justus audit, qui paucula injusta etiam studio perpetrat. Denique si quando in moralibus nonnullæ quantitates ad punctum usque reduci deprehendantur, uti in pretiis quarundam rerum, in temporibus fatalibus, aliisque; ista tamen tam præcisè determinatio non tam ex ipsis rebus, aut temporum momentis, quam ex impositione & placito hominum provenit. Add *Rich. Cumberland. de leg. nat. c. 8. §. 14. Ex hisce igitur genuinum discrimen inter mathematicas & morales demonstrationes patere arbitramur; quod nempe illæ circa quantitates potissimum, quæ ex sua natura exactissime determinari aptæ sunt, versentur, hæc autem certam duntaxat qualitatem de subjecto demonstrare satagant, quantitarum moralium determinatione in laxiore fere voluntatis placito relicta*.

§. 11. Cavendum tamen est, ne hanc, quam hæctenus adstructum ivimus, certitudinem moralem confundamus cum illa, quæ sæpè quæstionibus facti adplicatur; quando e. g. dicimus, hoc vel illud moraliter certum esse, quod à testibus fide dignis fuit confirmatum. Isthæc enim certitudo moralis nihil aliud est, quam firma aliqua præsumptio, valde probabilibus rationibus subnixa, & quæ nisi rarissime fallere possit. Et hanc à priori non satis distinxit *Zieglerus ad Grot. l. 2. c. 20. §. 1. dum communiora quidem præcepta Ethicæ æque evidentia esse concedit, atque scientiarum proprie dictarum propositiones; conclusiones tamen particulariores certitudinem longe minorem, & contra multum sæpe obscuritatis conjunctum habere, quod res ipse, de quibus loquuntur, multis modis mirabiles & contingentes sint*. Ex exempli loco subjungit: *moralis certitudo & evidentia est, verum esse, quod vir bonus & gravis iurejurando solemniter confirmat. Quæ tamen evidentia non absolute talis est, sed secundum quid; quia non simpliciter impossibile est, hominem justum & gravem pejerare, cum possit virtute sua desicere*. Atqui longe alia est certitudo, qua scitur, perjurium esse malum; & qua creditur, virum bonum non pejerare; neque posterior propositio proprie conclusio est, quæ ex priori deducitur. Sic etiam moraliter certa habetur fides historicorum, quando testantur de re, à nostra memoria remotissima, & cujus non amplius testimonia velut realia extant, præsertim si plures eadem tradiderint. Nam non est probabile, plures de compacto falsâ posteritati voluisse propinare, aut sperare potuisse, mendacia sua non in apricum produ-

Etum iri. Et tamen non desunt exempla popularium velut fabularum, quæ multis feculis sub specie veri sese venditaverunt.

CAPUT III.

DE INTELLECTU HOMINIS, PROUT CONCURRIT AD ACTIONES MORALES.

1. Intellectus duæ facultates.	8. Conscientia dubia.
2. Facultati intellectus representativæ qualis indoles?	9. Scrupulosa.
3. Intellectus circa moralia naturaliter relictus est.	10. Ignorantia quid, & quotuplex?
4. Conscientia quid, & quotuplex?	11. Error quotuplex.
5. Conscientia recta, probabilis.	12. Error circa actiones licitas.
6. Regula conscientia probabilis.	13. Error theoreticus circa actiones necessarias.
7. Regule circa eligenda utilia.	14. Aut indifferentes.
	15. Error practicus.
	16. Error circa actionem malam.

Um disciplinæ hujus, quam evolvendam suscepimus, hoc præcipuum sit opus, ut quid in actionibus humanis rectum aut pravum, bonum aut malum, justum aut injustum sit, demonstretur; ante omnia istarum actionum principia & affectiones, tum qua ratione per imputationem cum homine moraliter velut connecti intelligantur, erunt consideranda. Ex hoc igitur dignitas hominis præ brutis maxime elucet, quod iste nobilissima præditus est anima, quæ & insigni lumine circa cognoscendas & dijudicandas res, & exquisita mobilitate circa easdem adpetendas aut rejiciendas pollet. Sic ut eo nomine actiones humanæ longe eminentiori classe censeantur, quam morus brutorum, quos stimuli sensuum citra antegressam fere reflectionem eliciunt, quicquid in contrarium molitur *Charon. de la Sageſſe* l. 1. c. 34. n. 7. 8. Illa porro animæ humanæ potentia, quæ instar aliquod luminis gerit, intellectus nomine venit, cujus duæ velut facultates concipiuntur, quas circa actiones voluntario susceptas exterit. Una est, per quam velut in speculo objectum voluntati sistitur, & quæ in ipso sit ratio convenientiæ aut disconvenientiæ, bonitatis aut malitiæ, simpliciter ostenditur. Altera, per quam rationes bonitatis aut malitiæ, quæ sese circa multa objecta in utraque partem offerunt, expenduntur, & comparantur, ac demum quid, quando, & quomodo agendum sit, judicatur, simulque de mediis ad finem maxime accommodis consultatur. Ubi & hoc notandum, regulariter actionis voluntariæ initium esse ab intellectu hominis. Inde tritum illud: *ignoti nulla cupido*. Quanquam ea cognitio, actum voluntatis antecedens, non semper sit distincta; cum etiam confusa ad hoc sufficere possit, ut voluntas sese moveat. Inde sæpe oritur cupido ignotum experiundi.

§. 2. Est autem circa priorem intellectus facultatem observandum, illam esse ex earum genere, quas communiter *naturales* vocant, contradistinctas *liberis* facultatibus; sic ut penes hominem non sit aliter res adprehendere, atque illarum imagines intellectui sese offerunt; neque voluntas intellectum possit cohibere, ne alicui propositio ni assentiat, quæ ei clara & manifesta adparet. Id tamen est penes hominem, objecto

con-

considerando acriter incumbere, & accurata meditatione rationes bonitatis & malitiæ exactius trutinare; adeoque non in nuda duntaxat superficie hæerere, sed in ipsa rei velut viscera penetrare. Quo facto etiam accuratum de objecto sequi potest iudicium. Quemadmodum in discernendis per visum rebus multum interest, volanti quid oculo percurras, an intenta acie contempleris. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 2. § 9.* Unde obiter intelligitur, quousque culturæ, & legibus circa hanc animæ, partem locus sit. Id scilicet humana opera præstari nequit, ut intellectus res aliter adprehendat, quam istæ adparent. Et cum assensus seu fides non possit non respondere speciei ab intellectu adprehensæ, non potest quis aliter de re judicare, quam prout ipse eandem percepisse visus est; neque ut secus faciat, ulla lege recte quis exegerit. Sicuti & nemo ex nudo & simplici mandato sapiens esse potest. Quia tamen obiter considerantem multa solent fugere, quæ curiose rimantibus ultro sese velut offerunt, & voluntas intellectum à contemplantatione alicujus veritatis impedire potest, alia objecta objiciendo: igitur & ad confirmandam intellectus iudicium plurimum valet diligens rerum contemplatio; & ut huic idonea suppetat occasio, illi prospicere debent, quibus aliorum cura demandata. Qui etiam poenis sancire possunt, ut quis sollicitè adhibeat illa media, quibus rerum obscuritas dissipelli earundemque genuina conditio repræsentari valet.

§. 3. Porro cum intellectus velut faciem præferat nostris actionibus, eoque non recte prælucente non possumus non in devia aberrare; pro certo statuendum est, & in ipsa facultate adprehensiva, & in iudicio naturalem inesse rectitudinem, quæ, debita adhibita attentione nos decipi circa res morales non patiatur; nec utrumque ita depravari, ut circa easdem non possumus non decipi. Sane speculum male conformatum utique distortas imagines refert; & bilis linguæ suffusa de saporibus recte judicare prohibet. Nec vitio nobis verti posset, quod male egerimus, si bonum & malum liquido discernere non datum; & non nisi per summam iniquitatem imputaveris errorem, quem exuisse nunquam licuit. Ergo nisi omnem actionum moralitatem velimus evertere, omnino tenendum est, intellectum hominis naturaliter esse rectum, & præmissa debita inquisitione res objectas liquido, & prout in se sunt, adprehendere. Quin nec iudicium practicum, saltem circa generalia præcepta juris naturalis, ita posse depravari, ut quæ inde suscipiuntur actiones pravæ, ipsi nequeant imputari, velut ex invincibili errore aut ignorantia profectæ. Conf. *Rich. Cumberl. de leg. nat. c. 2. §. 10.* Quo loco monemus, non esse nobis heic sermonem, quid citra res à peculiari Dei revelatione pendentes intellectus jam noster valeat circa singularem divinitus allubescentem gratiam; de quo alterius disciplinæ est inquirere. Neque de eo sumus solliciti, an quis circa veritates theoreticas, subtili mentis indagine investigandas per pravam informationem falsam opinionem ita possit imbibere; ut ea se exolvere nulla ratione queat. Sed agimus de viribus intellectus, prout illis opus est ad actiones legi naturæ rite attemperandas. Ubi arbitramur nullum hominem ætate matura, & rationis compotem tam hebetem esse, quin comprehendere queat saltem generalia juris naturalis præcepta, & quæ invita communi frequentissimum usum habent, quamque illa cum hominis natura rationali & sociali habeant convenientiam perspicere. Et ut maxime quis per socordiam de uno atque altero præcepto nunquam cogitaverit, aut per præcipitantiam & temeritatem fallas

de agendis opiniones conceperit, aut ex prava informatione, vel corrupto per vitiosam assuetudinem, pravosque affectus animo, veritatem & necessitatem eorundem in dubium revocaverit, aut contrarias legi naturali agendi regulas sibi finxerit: istam tamen ignorantiam, aut errorem haut quidquam arbitramur invincibilem, quique adeo efficiat, ut inde susceptæ actiones non possint imputari. Ita enim ista sunt exposita, ita penitus naturæ insita, ut nunquam eoque obbrutescere possit homo, quin ad ista adprehendenda, ac dijudicanda sit adhuc idoneus. Quippe cum ad hoc non requiratur eximia quædam ingenii vis, aut peculiaris rationis solertia, sed sufficiat quaecunque nativæ rationis lumen; modo morbo mens non sit oppressa. Quo facit illud Ciceronis *Tusc. Quæst.* l. 3. quando *stultitiam* i. e. *inconstantiam* sanitate vacantem tueri possi, ait, *mediocritatem officiorum, & viam communem cultum, atque usitatum; furorcm autem esse mentis ad omnia cecitatem.*

§. 4. Solet præterea iudicium intellectus circa actiones morales, quatenus iste cognitione legum est imbutus, adeoque circa agenda & omittenda legislatori concius, peculiari nomine vocari *conscientia*. Quam prout actiones hominum antecedit, aut consequitur; distinctionis causâ, possumus vocare *antecedentem*, vel *consequentem*. Hæc est iudicium velut reflexum intellectus super omittis aut commissis adprobans bene. damnans secus facta; cui comes sequitur tranquillitas, aut inquietas animi, prout cuique ista testimonium fert, & de pace aut ira legislatoris, nec minus de cæterorum hominum erga nos benevolentia, aut infenso animo, iperare jubet. *Plin. Paneg. Alius fortasse alium, ipsum se nemo deceperit. Introspectat modo vitam, sequat quid mereatur interroget.* Illa vero facta antecedit, quid bonum, quidque malum sit, & ideo agendum vel omittendum dictitans. Ubi tamen probe observandum, conscientia nullo alio respectu circa dirigendas hominis actiones locum aliquem tribui, quam quatenus cognitione legum est imbuta; nam harum proprie est actiones humanas dirigere. Unde si quis iudicio practico aut conscientia peculiarem vim dirigendi actiones tribuere velit, quæ à lege non dependeat aut proveniat, quibuslibet hominum phantasiis vim legum tribuit, & summam confusionem negotiis humanis inducit. Et fatendum est, isthunc vocabuli conscientia sensum neque in divinis literis, neque apud veteres autores Latinos, quantum mihi constat, occurrere, sed à Scholasticis primo introductum, ac nuperis seculis qui vocantur casus conscientia inventos à callidis sacerdotibus, flectendis ad tuam libidinem hominum animis. Imo si genuinum ejus vocabuli sensum attendamus, contra conscientiam facere nihil aliud norat, quam scientem & volentem quid patrare, quod malum esse noras: & opponitur ei, quod ex errore aut ignorantia patrat. Nobis tamen abusu proscripto in bono sensu id vocabulum retinere placuit.

§. 5. Conscientia recte informata duplici se modo habet; vel enim liquido intelligit persuasionem, quam super agendis vel omittendis obtinet, certis & indubiis principiis niti, seu cum legibus congruere, quæ norma sunt actionum & conscientia: vel persuasionem quidem suam pro vera & certa habet, nec quare eam in dubium revocet idoneas rationes videt, etsi eandem ad formam demonstrationis deducere non norit, sed topicis fere argumentis adquiescat. Illam vulgo solent vocare conscientiam *rectam*, hanc *probabilem*. Circa conscientiam rectam hæc traditur regula: omnis actio spontanea, quæ sit contra eandem, & omnis omissio actionis, quam eadem necessariam dictitat, est peccatum;

catum; & quidem tanto gravius, quo liquidius officium suum homo intelligebat, cuius transgressio eo maiorem animi malitiam arguit. Vid. *Luca XII. 47, 48.* Conscientiam autem probabilem à recta differre arbitramur non quoad ipsam persuasionis veritatem, sed quod eandem ad modum demonstrationis adornatam ita artificiose deducere ignoret, adeoque rectitudinis suæ ita evidentem & immotam non habeat cognitionem. Non enim datur, ut alii loquuntur, probabile in se, sed tantum respectu nostri intellectus. Et ista ratione pleraque pars mortalium tuas actiones regit. Paucis quippe vitæ humanæ officia, quomodo ex primis fontibus profluant, perlustrasse datum est. Plurimos vitæ communis tenor, & docentium, extra fraudis suspicionem positorum, autoritas, & ipsa adusuetudo, & manifestus actionum decor aut usus ita securos reddit, ut in talium rationes curiosius inquirere supervacuum putent. Quemadmodum magna pars artificum ad compendiosa quædam instrumenta opera suæ exegisse satis habet; artificiosa eorundem demonstratione mathematicis relicta. Idque eo magis obtinet circa propositiones, quæ à primis principiis longius distant, quæque adeo operosiore deductione indigent; qualem comprehendere est fere supra captum eorum, qui scientiis variis animum non habent subactum. Quo pacto tamen nihil præsidii accedit pestilenti isti probilitati, quam recentiores Casistæ, & Jesuitæ potissimum comminiscuntur, quæ sese in solam autoritatem unius Doctoris, etiam à rationibus destituti, & abs quo cæteri dissentiant, resolvit. Quo figmento omnem doctrinam moralem subverti, conscientiasque hominum à libidine sacerdotum, commodis suis velificantium, suspendi manifeste ostendit *Lud. Montanus in lueris provincialisibus*, & ad easdem *Androkis*, & *Sam. Rachelus*. Ubi illud insuper observamus, male ab istis confundi probabilitatem facti, cum probabilitate dogmatis & velut juris. In quaestionibus equidem facti unius viri gravis autoritas potest efficere aliquam probabilem presumptionem, & probationem semiplenam. Sed in definiendo jure absurdum plane, & temerarium fuerit, unius viri effato, rationibus non suffulto, & abs quo alii non minori autoritate præditi in diversa abeunt, tantum tribuere, ut illud pro norma agendorum tuto possit admitti.

§. 6. Cæterum solent vulgo nonnullæ regulæ pro informanda conscientia probabiliter tradi; de quibus nostra sententia est, eas locum posse habere, quando inter se collidi videtur jus strictum & æquitas; aut quando utraque pars est quidem extra obligationem legum, ita tamen ut vel una propius ad honestum videatur accedere, vel una magis apta iudicetur, ex qua commodum, aut incommodum aliquod proveniat, quam altera. Nam in iis, quæ lege aliqua proprie præcipiuntur aut vetantur, non datur ejusmodi electio, ut uno rejecto alterum liceat suscipere, (quippe cum leges definire quid vetent aut jubeant, non per plura ac diversa velut æquipollentia sibi satisfacere velint;) sed in licitis duntaxat, quæque adeo extra leges sunt posita. Sunt autem regulæ istæ fere tales: 1. In conscientia probabiliter duabus sententiis propositis, quarum cum neutra legi adversetur, una firmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, utralibet suscipi potest. 2. Duabus sententiis propositis, quarum altera infirmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, recte tutior illi præfertur. 3. In conscientia probabiliter vir doctus eam sententiam sequi potest, quæ sibi probabilissima videtur, etsi aliis forte talis non videatur; nisi ex eo incommodum aliquod metuatur, quod à communi opinione abeat.

4. In doctus tutissimè sequitur auctoritatem prudentiorum. 5. Alterius imperio obnoxius rectè potest jussu superiorum agere, quod illicitum certo non novit, etiam si non ita probabile sibi videatur. 6. In rebus parvi momenti, si utrinque sint probabilia argumenta, utrumlibet potest eligi. 7. In rebus magni momenti, si utrinque se ostendant argumenta probabilia, præferenda est pars tutior, seu ubi, si vel maxime à scopo sit aberratum, non adeo grave provenire potest malum, quam si ex altera parte fuisset impactum.

§. 7. Porro etsi nobis heic maxime de bono & malo, justoque & injusto agere sit propositum, disquisitione de utili & inutili ad aliam disciplinam rejecta; tamen non abs re fuerit paucis quoque hoc loco attingere, quas regulas in deliberatione circa utile judicium intellectus respicere debeat. Præsertim cum superiores hiæ fere nitantur, & in dirigendis nostris actionibus non minima soleat haberi ratio utilitatis: juxta illud *Apostoli* 1. *Cornib.* VI. 12. *omnia mihi licent*, nempe de quibus ibi egerat, *sed non omnia expediunt*. Et in muneribus civilibus sæpe negotia injuncta alicujus prudentiæ & dexteritati committuntur; ubi sane male egisse censetur, qui per imprudentiam aut socordiam, quod minus utile erat, suscepit. In deliberationibus igitur, quæ circa talia institui solent, ad quæ necessitate aut obligatione determinata non adstringimur, (necessitas quippe deliberationem excludit, & obligatio determinata solam executionem agentis relinquit;) id fundamenti loco supponitur, ne quid suscipiatur, ex quo morali æstimatione, (i. e. in quantum humana providentia inter incerta casuum, & fururi obscuritatem penetrare potest,) tantumdem mali atque boni, aut etiam plus mali quam boni videtur oriturum. Cujus ratio in propatulo est. Tantum enim de cujusque rei bonitate decedit, quantum illa mali habet adjunctum, adeoque exiit rationem boni, si æquale fuerit malum. Infaustum censetur prædium, cujus reditus impensas non superant. *Cato de re rustica* l. 1. *Ager qui imvis questuosus si sumuosus sit, non multum superest*. Suscipiuntur quippe ejusmodi res, de quibus jam loquimur, eo fine, ut emolumenti quid inde nobis adquiratur. *Xenophon rerum Græc.* I. VI. *Non illos laudandos censeo, qui in certaminibus sapius victoriam ac gloriam retulerunt; ita tamen contendunt, ut non antea desistant, quam victi laborem demum amittant. Neque alea lutores, qui cum semel lucrantur, inde duplo plus perdunt, quam lucrum jam antea partum. Videmus enim tales ut plurimum ad extremam redigi inopiam. Quæ & nos considerare decet, neque unquam eo certaminis descendere, ubi aut omnia vincere, aut cuncta perdere necessum sit.* *Lucanus* l. 1. *Par labor atque metus pretio majore petuntur*. Huc etiam potest facere illud *Isocratus Archidamo*: *Propositis duabus rebus bonis, quarum altera evidens est, altera obscura; nonne ridiculum fuerit, vos certam repudiare, controversam velle amplecti?* Ex quibus ista deducit *confectaria Grotius* l. II. c. 24. §. 5. 1. *Si res, de qua agitur, æqualem morali æstimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum, i. e. si æque facile damnum quam lucrum ex ea provenire possit: ita demum est eligenda, si bonum aliquanto plus habeat boni, quam malum mali, i. e. si lucrum longe majus futurum est, ubi res bene cesserit, quam damnum, ubi fecus alea ceciderit. Sic temerarium non fuerit decem periculo exponere, si centum sis lucraturus, ubi fors faverit. Conf. *Epieteti enchirid.* c. 35. 36. 2. *Si videatur esse æquale bonum & malum, quod à re, de qua queritur, possit procedere, ita demum ea res eligenda est, si efficacia ad bonum, quam ad malum major sit, i. e. si facilius sit lucrum inde, quam damnum provenire. Facere huc potest illud**

illud *Arnobii*, l. 2. *Cum hæc sit conditio futurorum, ut teneri & comprehendi nullius possint anticipationis actus, nonne purior ratio est, ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus id potius credere, quod aliquas spes ferat, quam omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil est, si quod dicitur imminere, cassum fiat & vacuum: in hoc damnum est maximum, si cum tempus advenit, aperiatur non fuisse mendacium. Add. *Pensées de M. Pascal. chap. VII.**

3. Si videatur & bonum & malum esse inaequale, nec minus inaequalis rerum efficacia, res eadem demum eligenda est, si efficacia ad bonum major sit collata efficacia ad malum, quam ipsum malum est collatum bono, i. e. si excessus mali minor sit, quam facilitas, qua bonum provenire potest; aut si bonum sit majus comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata ad bonum, i. e. si efficacia, qua malum præ bono provenire potest, minor sit, quam excessus boni præ malo. 4. Ubi autem rei tam bonum quam malum, ut & efficacia ad utrumque sit in evidens, cauti est re abstinere, ubi nulla necessitas urferit.

§. 8. Quod si autem iudicium intellectus anceps hæreat, & discernere nequeat, bonum aliquid vel malum, adeoque agendum sit aut omittendum, vocatur *conscientia dubia*. De hac isthæc fertur regula: quamdiu iudicium intellectus nullo rationum momento in neutram partem vergit, actio erit suspendenda; adeoque qui agit, conscientia velut in æquilibrio adhuc hærente, peccat. Nam talis, quantum in se, legem violavit. Perinde enim est, atque si diceret; mihi quidem non liquet, an hæc actio legi repugnet; nihilominus sive repugnet, sive non, eam suscipiam. *Cicero Off. I. Bene precipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites æquum sit an iniquum. Æquitas enim lucet ipsa per se: dubitatio autem cogitationem significat injuria.* Subjungit *Grotius* l. II. c. 23. §. 2. hoc locum habere non posse, ut nempe actione abstineatur, ubi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de viroque an æquum sit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere, quod minus iniquum esse videtur. Semper enim, ubi electio evadit non potest, minus malum rationem induit boni. Ubi tamen arbitramur, hoc axioma proprie locum habere in malis damnosis, ac non moralibus; ubi sane lucri instar est, minori damno majus potuisse declinare. Quando autem idem applicatur ad mala moralia, dextra opus est interpretatione. Igitur proprie loquendo ex duobus malis moralibus neutrum est eligendum. Contingit tamen frequenter, ut duæ leges affirmativæ, aut altera affirmativa, altera negativa videantur inter se velut collidi, sic ut utrique eodem tempore nequeat satisfieri. Heic simpliciores quidem putant, comparisonem fieri inter duo mala seu peccata omissionis, illudque suscipiendum, quod omisisse majus peccatum videtur. Revera tamen heic non ex duobus peccatis eligitur minus; sed quod extra ejusmodi collisionem peccatum erat, id peccatum esse definit, ubi validioris legis implendæ necessitas incumbit. Sic v. g. ubi collisio fit inter præceptum affirmativum, *da eleemosynam*, & negativum, *ne furtum facias*; sine dubio non est furandum, ut eleemosynæ suppetat materia; juxta illa Apostoli; *non sunt facienda mala, ut eveniant bona*. In hoc tamen casu non dare eleemosynam peccatum proprie non est; quia præcepta affirmativa vim obligandi non exserunt, ubi agendi materia deficit. Sic ubi collisio fit inter duo præcepta affirmativa, v. g. *pare Deo*, & *pare magi* statuit, sine dubio Deo magis oportebit obedire, quam hominibus; (quam sententiam etiam expressit *Socrates* apud *Platonem* in *Apologia*; ἐγὼ ὑμᾶς ὡς ἄδρες Ἀθηναῖοι ἀπὸ ζήλει, ἐν καὶ Φιλῶ, πείσμαι ὅτι τῷ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν. ὁ viri Athenienses, diligo vos equi-

equidem, atque anno, Deo tamen parere malo, quam vobis;) non quia ex duobus malis minus est eligendum, sed quia malum non est, magistratui non obedire, ubi id citra violationem obsequii Deo debiti nequit fieri. Obligatio quippe laxior cedit arctiori, quando utrique simul nequit satisfieri.

§. 9. Cum dubia conscientia cognitionem habet *scrupulosa*, quam vocant, quando anxia formido iudicium intellectus comitatur, ne forte id ipsum malum sit, quod bonum aliquis existimaverit, & contra. Ejusmodi scrupulus ubi probabilius argumentis nititur, actio erit suspendenda, donec eximatur rationibus, aut sapientum autoritate: qui autem ex molli quadam superstitione oritur, negligendus atque animo ejiciendus est. Add. *Cartes. de passion. art. 170. & 177.* ubi contra *fluctuationem animi*, & *morbus conscientia*, qui actionem antecedunt, recte quidem hoc *remedium* praescribit, *assuescere formandis iudiciis certis & determinatis de omnibus rebus, quae sese offerunt.* Sed addendum est; iudicia illa esse formanda ex genuina & solida scientia morali, seu disciplina juris naturalis, ac religione Christiana, à superstitionis hominum additamentis repurgata. Nam citra hoc obfirmari quidem fortasse animus utcumque potest, ne morbus aut fluctuationes sentiat; sed neque talis firmitas ad diuturnitatem valet, neque à peccato liberat. Inde probari nequeunt, quæ d. l. sequuntur: *& censendo semper officium praestari, cum sit quod melius esse iudicatur, etsi forte pessime iudicetur.* Atqui hoc non est morbum curare, sed per anodynum male temperatum stuporem animo inducere.

§. 10. Ubi circa actionem aliquam suscipiendam aut omitendam deest cognitio intellectus, vocatur *ignorantia*. Quæ, quantum ad institutum nostrum, dividitur vel respectu *influxus in actionem*, vel respectu *originis*. Priori respectu est duplex: alia enim est causa ejus, quod ignoranter fit, alia non. Illam possis vocare *efficacem* hanc *concomitantem*. Illa negat in intellectu eam cognitionem, qua præsentē actio fuisset impedita. Qualis erat in Abimelecho *Gen. XX. 4. 5.* qui si cognovisset, Saram Abrahami esse uxorem, haut quicquam ad eam ducendam animum fuerat adpliciturus. Hæc negat in intellectu eam cognitionem, quæ factum non impedisset, ita ut aliquis nihilominus id facturum fuisset, etiamsi cognovisset, quod ignoravit. Ut si quis improvise hostem suum occiderit, quem nihilo secius occisurus fuerat, etiamsi scivisset, in eo istum loco versari, in quem ipse telum fortuito, & citra intentionem quenquam lædendi, contorquet. Quo pertinet dictum istius, qui cum lapidem devolveret in canem, aberrante eo in novercam impulit, eamque occidit, ait: *τ' αὐτομάτην ἡμῶν καὶ ἡμεῖς βεβλήκαμεν: fors melius consilium cepit, quam nos.* Ist hæc duo ita aliqui volunt discernere, ut quod ex priori ignorantia specie proficiscitur, dicatur simpliciter fieri ex ignorantia; quod ex posteriori, ab ignorante. Et si & in posteriori casu non nisi fortuitum homicidium proprie sit admissum. Nam pravus ille affectus cum vitiō quidem est conjunctus, ad eandem tamen nihil sane contulit. At respectu originis ignorantia dividitur in *voluntariam* & *involuntariam*. Illa quibusdam etiam vocatur consequens, & vincibilis; hæc antecedens, & invincibilis. Illa, (sive sit directe affectata, sive per occitantiā & fœcordiam contracta,) est, cum quis ea ignorat, quæ scire poterat & debebat. Hæc est, cum quis ignorat circa certam rem, quæ nec scire poterat, nec tenebatur. Ignorantia porro invincibilis est vel talis in se, sed non in sua causa: vel in se & in sua causa simul. Illa est, quando quis in ipsa

qui-

quidem actione ignorantiam, ex qua eadem procedit, exuere ac dispellere nequit; in culpa tamen est, quare in eam ignorantiam inciderit. Sic sæpe, qui per ebrietatem peccat, plume nescit, quid agat: est tamen in culpa, quare istud nesciat. Hæc est, quando quis non tantum ea ignorat, quæ scire ante actionem non potuit, sed etiam in culpa non fuit, cur in ista hæreret ignorantia, aut in eandem incideret. Pertinent huc ea, quæ habet *Aristot. Nic. II. c. 1.* & ad eum locum *Enestratus*. Ubi distinguit inter id, quod fit ab ignorante, & quod fit ex ignorantia. Illius exemplum adfertur id, quod fit ab ebrio, aut irato. Hic enim, etsi ebrius aut iratus sæpe quid agant, ignorent; actionis tamen causa non est ignorantia, sed ebrietas aut ira, quarum illam declinare, hanc committere penes hominem erat. Addit deinde, invitos dici non posse, qui ideo peccant, quod ignorent quid agendum, quid omittendum; quam ignorantiam ipse vocat in electione, & universalium. Nam ista quilibet scire tenebatur. Sed ignorantiam, quæ circa particularia versatur, actionem reddere invitam. Particularia illa sunt, quis, quid, circa quid, & in quo, quo instrumento, quo modo. Hæc omnia simul ignorare nemo sanus potest. Saltem enim quis intelliget seipsum agere. Sed circa singula reliqua ignorantia intervenire potest. In eo quod agitur, dicunt lapsos se esse, qui locuti sunt, quod volebant. Item si quis catapultam ostendere amico volens, jaculum emisit, amicumque vulneravit. Circa quid, & in quo, (quæ idem sunt,) ignorantia versatur, ut si filium hostem quis putet, & interficiat. Circa instrumentum; ut si quis hastam mucronatam, quam credat obtusam esse, in aliquem projiciat, atque ita imprudens interficiat. Cujus causa; ut si pharmacum alicui salutis causa exhibeamus, idque mortiferum esse ignoremus. Quo modo; ut si quis docendi causa leviter percutere volens, ictum vehementem inflixit. Cetero quoque Romani peculiari titulo tractant de ignorantia juris & facti. Verum isti hanc non tam considerant, prout effectum habet circa actiones morales, quam prout facit ad jus aut actionem aliquam retinendam, aut acquirendam, vel amittendam. Eorum autem, quæ circa utramque traduntur, huc fere ratio redit, quod ignorantia juris ut plurimum cum aliqua negligentia culpabili sit conjuncta, ignorantia facti non item; igitur æquitatem ferre, ut illa quidem noceat, hæc non obstat.

§. 11. Quando autem non solum cognitio veri deficit, sed & ejus loco falsa persuasio animum occupavit, sic ut hæc pro vera habeatur, in errore versari animus humanus dicitur. Qui error itidem est vel vincibilis, vel invincibilis. Ille est, quem quis adhibita diligentia moraliter possibili, seu quam communis conditio rerum humanarum admittit, discutere debuit ac potuit. Hic, quem quis omni diligentia moraliter possibili discutere non valuit. Ubi observandum, licet admitteretur illa sententia *M. Antonini l. IX. c. 41.* (Add. *Arrianus ad Epictetum l. I. c. 28.*) πᾶς ὁ ἀμαρτάνων ἀφ' αμαρτάνων ἔσκεται καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ πλάνου. Quisquis delinquit, à proposito aberrat, & deceptus est: tamen cum ille error non fuerit invincibilis, per eundem neque prave facta à numero peccatorum eximi, neque iisdem promiscue veniam indulgendam.

§. 12. Accurate autem observandum, quod diversos habeat effectus error, circa actiones, quas homo pro lubo suscipere potest, & intermittere, seu quarum exercitium in ipsius arbitrio est relictum; & circa illas actiones, quæ lege aut jussu superioris illi sunt præceptæ vel interdictæ. Circa prioris generis actiones error consensum in-

tercipere intelligitur; adeoque ex illis non sequuntur isti effectus, qui alias ex actione, in quam consenseris, fluere apti sunt; præsertim ubi iste error non ex supina nimis incuria obrepserit. Inde in pactis error circa rem, ejusve qualitatem, cujus intuitu quis ad paciscendum fuit motus, pactum reddit invalidum. Censetur enim heic aliquis consensisse non absolute, sed supposita præsentia illius rei aut qualitatis, cui tanquam conditioni consensum suum superstruxit. Qua non adparente, consensus quoque nullus fuisse intelligitur. Qua de re infra suo loco pluribus agetur.

§. 13. Alit vero aliter se res videtur habere circa actiones necessarias, seu à superiore præceptas, aut vetitas. Ubi distinguendum est, utrum error versetur circa theoriam, an vero circa praxin; seu utrum aliquis falsam habet opinionem circa actionum necessitatem, putetque intermittendas esse, quæ faciendæ erant, & vice versa; an vero in ipso actionis exercitio error intercurrat, per quem secus quam par erat actio adplicetur. Prioris generis errores arbitramur non impedire, quo minus agenti actio imputetur, prout cum norma præscripta congruere aut non congruere videbitur; cum omnino censeantur esse vincibiles. Qui enim alicujus actiones ad normam adstringere vult, is utique voluntatem suam sufficienter declarare debet, ut ab illo, quem obligare instituit, liquido cognosci queat. Alias enim iniquissime exigitur obsequium legis ignotæ, aut cujus sensum genuinum eruere sit supra captum eorum, quibus illa est lata. Ergo si quis in theoria erret, i. e. si quis sibi persuaserit, præceptum esse, quod est interdictum, & contra, censetur non adhibuisse debitam diligentiam; adeoque non poterit recusare, quo minus ipsi imputetur, quod ex tali errore fuit commissum. Id ipsum alias sic effertur: Si conscientia versatur in errore vincibili circa rem malam, peccat homo tam si secundum, quam si contra eandem agit i. e. si persuaserit sibi, actionem esse præceptam, quæ erat intermittenda, aut contra intermittendam, quæ erat præcepta, peccat, si illam susceperit, & hanc intermiserit. Nam talis actio aut intermissio revera discrepat à lege: & agens verum legis sensum cognoscere poterat, & debebat. Et idem tamen non minus peccaverit, si actionem revera interdictam, quam tamen ipse præceptam credebat, omiserit; & actionem revera præceptam, quam tamen interdictam putabat, susceperit. Etsi enim nullus heic sit actus exterior, qui lege repugnet: tamen quia iste judicat, conscientiam suam legi congruere; ideo saltem proærelis ista legi repugnans pro peccato ipsi imputabitur. Nam mala intentio agentis facit actionem malam videri, saltem contra agentem. Unde adparet, ex judicio intellectus erroneo non posse procedere actiones, quæ pro rectis agenti queant imputari; & ei, cui falso persuasum est, aliquid esse injustum, id tantisper pro illicito haberi, quamdiu eam persuasionem non correxit. Add. l. 46. §. 8. *D. de furtis*.

§. 14. Quod si tamen error theoreticus versetur circa rem in se indifferentem; i. e. si persuasus quis fuerit, aliquid necessario esse faciendum aut omittendum, quod revera est indifferens; peccabit tantum, si contrafecerit, atque falsa opinio suggerit, ob pravitatem proærelis; non autem, si secundum errorem suum fecerit. Indifferentia enim sunt extra legem, quæ non violatur, sive quis ista suscipiat, sive omittat. Et innoxius videtur error, qui peccato ansam non præbet. Id tamen in aperto est, non posse ex ejusmodi errore susceptas actiones obtinere illos effectus, qui alias sequuntur actiones legibus

CAPUT III.

35

gibus præceptas. Sic si legislator præmium obloquentibus legum constituisset, id fauce sibi vindicare non poterit, qui per errorem indifferentia, velut de illis per leges in alterutram partem foret dispositum, observavit.

§. 15. At in exercitio actionum à legibus præceptarum frequentius est, ut error interveniat; puta si objectum actionis legitimum fuerit subtractum, & pro eodem aliud substitutum. Item si circa tempus, & locum executionis præscriptæ sit erratum. Tales actiones uti non consequitur ille effectus, quem alias recte adplicitæ actiones producant; ita error prohibet effectum malis actionibus proprium, siquidem iste non ex culpabili negligentia sit contractus. Quod alii sic efferunt: error interveniens prohibet, ne actio alicui in alterutram partem imputetur, neque tanquam bona, neque tanquam malitiosa *Seneca Hæc fur. Quis nomen unquam sceleris errori dedidit?* Sic cum alias obligatione libereris, si solvas illi, cui debes; ubi per errorem solveris, peccatum non admisisti; prior tamen obligatio non fuit sublata. Sic qui bona fide beneficium contulit ex inconsulta liberalitate in hominem improbum, qui eodem ad flagitia sit abusus, de proba actione gloriari haut quidquam poterit; excusabitur tamen à participatione flagitii, quasi ipse ei patrando quid contulerit. Verum ubi quis præcise objectum, locum, aut tempus actionis explorare fuit iussus, vix effugere poterit, quo minus ipsi effectus actionis prave adplicitæ imputentur, nisi errorem moraliter invincibilem demonstraverit. Sic si servo tuo præceperis, ut certa te hora noctis excitet, non audietur iste, si pulsus æris non recte abs se numeratos dixerit: culpa tamen carebit, si casu aliquo iptum horologium aberraverit.

§. 16. Sed & illud sæpe contingit, ut in exercenda actione mala error intercurrat, dum ab objecto, quod sibi quis destinaverat, deviat. Quo ipso agentis quidem malitia manebit eadem; actio tamen ipsa gravior aut levior habebitur, prout objectum fuerit, in quod illa casu inciderit. Sic qui inimicum suum telo petere destinaverat, si alium quempiam casu percussit, homicida nihilominus erit. Vid. l. 18. §. 3. D. de injuriis. l. 14. D. ad L. Corneliam de sicariis. & Grotius in *par. flor. ad h. l.* Ipsa tamen cædes eo plus aut minus atrocitatis habere judicabitur, quo præstantior aut vilior fuerit, quia alieno vulnere sternitur. Huc etiam pertinet casus, quando quis præter intentionem occidit, qui vulnerare tantum volebat, aut minus lædere. Nam de hoc ex ipso facto decernitur. Ubi autem in objectum licitum fuerit aberratum, in ea actione nihil erit vitii, præterquam quod ex prava intentione agentis profluit. Sic ut error talis efficiat, ne iste actus proprie ejus vitii nomine venire possit, quod quis præterire intenderat. Inde saltem in foro humano non obtinebit illud *Seneca de constantia sapientis c. 7. Si quis cum uxore sua tanquam aliena concumbat, adulter erit, quamvis illa adultera non sit.* Add. *Idem de beneficiis l. 2. c. 19. & l. 5. c. 13. in fine.* Conferatur tamen *Libanius declam. 35. p. 780. B. C. D. edit. Morelli.*

CAPUT IV.

DE VOLUNTATE HOMINIS, PROUT CONCURRIT AD ACTIONES MORALES.

1. Voluntatis actus.
2. Libertas voluntatis.

3. Indifferentia voluntatis necessario asserenda.

E 2

4. Po

4. <i>Voluntas quomodo in bonum feratur.</i>	7. <i>Et affectus.</i>
5. <i>Voluntatem sollicitant constitutiones certa corporis.</i>	8. <i>Nec non ebrietas.</i>
6. <i>Item habitus.</i>	9. <i>Actiones mixtae.</i>
	10. <i>Inivium quid.</i>

Cum sapientissimus Creator hominem vellet creare, animal per leges gubernandum, ipsius animæ voluntatem indidit tanquam internam actionum moderatricem; ut objectis propolitis, & cognitis ex principio intrinseco citra necessitatem aliquam physicam ad ea se moveret, & eligere posset, quod sibi tanquam maxime congruum arideret; & contra ab illis se averteret, quæ sibi non convenire viderentur. Illa porro per duas velut facultates sese circa actiones humanas concipitur exlerere, per quarum unam intelligitur agere *sponte*, per alteram *libere*. Spontaneitati, ut ita loquar, attribuant certos actus aut motus; quorum quidam interiores, qui elicitii alii exteriores, qui imperati sueverunt vocari. Actus elicitii sunt, qui à voluntate immediate producuntur, & ab eadem recipiuntur. Eorum alii occupantur circa finem, ut volitio, intentio, fructio: cæteri circa media, ut consensus, electio, & usus. Volitio dicitur actus voluntatis, quo ipsa simpliciter fertur in finem, non habito respectu, an ille præiens sit, an abfens, seu quo simpliciter ipsi probatur finis. Alii vocant voluntatem simplicis ad probationis, qua aliqua res cum alicujus natura & inclinatione congruere intelligitur, ita tamen ut ad illam producendam, aut consequendam actu nondum sese efficaciter moverit. Intentio seu proteresis est desiderium efficax finem obtinendi; seu est actus voluntatis, quo illa efficaciter fertur in finem abfentem, cumque actu producere aut consequi nititur. Hæc cum sit conjuncta cum conatu, & spe finem adsequendi, facile colligitur, qualia sint illa, circa quæ occupatur. Nempe, uti *Aristoteles* dicit *Nicom. III. c. 4.* ὁλως εἰκεν ἡ προαίρεσις εἶναι τὸ ἐφ' ἡμῶν. Omnino in iis electio esse videtur, quæ in nostra potestate sita sunt. Προαίρεται ἴς, ὅσα εἴται ἀνθρώποι δι' αὐτὰ, Eligi quis illa duntaxat, quæ ex sese fieri posse existimaverit. Inde προαίρεσις οὐκ ἐστὶ τὸ ἀδυνάτων. Electio minime est eorum, quæ fieri non possunt. Idem *Nicom. VI. c. 2.* οὐκ ἐστὶ δὲ προαίρεσιν ἃ δὲν γεγονόσ. ἃ δὲ γὰρ βεβαίως περὶ τὸ γεγονόσ, ἀλλὰ περὶ τὸ ἐσμέν, καὶ ἐνδεχόμεν. τὸ δὲ γεγονόσ οὐκ ἐνδεχόμεν μὴ γινεσθαι διὰ τὸ θῶς ἀγόντων, Μὲν γὰρ αὐτὰς ἔθους ἐπισκέλει. Ἀλλ' ἡγεῖται ποιεῖν αὐτὰς αὐτὴ περὶ ἐργαζομένη. Nihil est eligibile quod factum est; non enim consultat quis de eo quod factum est, sed de eo, quod futurum est, esseque aliter potest: quod autem factum est, quin factum sit, fieri nullo modo potest. Idcirco recte *Agatho* inquit: Re namque sola hac ipse privatur Deus, ut facta minime infecta possit reddere. Est quippe ἡ προαίρεσις μετὰ λόγον καὶ διανοεῖας, cum ratione & cogitatione. Cæterum intentionis et si plures dantur gradus ratione vehementiæ, tamen in usu vitæ civilis illa fere dividitur tantum in plenam & semiplenam. Illam vocant, qua voluntas, re prius sufficienter expensa, & per affectuum vehementiam non abrepta, in aliquid fertur. Semiplenam autem, ubi sufficiens deliberatio non adfuit, aut ratio affectuum turbine est concussa. Fructio est quies seu delectatio voluntatis in fine jam obrento, & præsentem. Cui opponitur poenitentia, quæ est averlatio, ut plurimum cum pudore, & dolore conjuncta, ejus, quod antea à nobis fuit destinatum, aut effectum. Consensus dicitur simplex ad probationem mediorum, quatenus utilia judicantur ad finem; quæ media, ubi in nostra potestate sunt sita, electio ad finem obtinendum destinata, & usus adplicata, Actus imperatos

ratos vocant, qui ab aliis hominis facultatibus, per voluntatem motis, executioni dantur.

§. 2. Libertatem vocant facultatem voluntatis, qua positis omnibus ad agendum requisitis, ex pluribus objectis propositis unum vel aliqua potest eligere, reliqua rejicere; aut uno duntaxat proposito id admittere, vel non admittere, agere vel non agere. Requisita ad agendum alias vocabulo occasionis comprehenduntur, à quibus ultima agentis determinatio tanquam separatum quid concipitur; quippe qua ad cætera requisita accedente, actio utique sequitur. Sic ut ista requisita contradistinguantur ei, quod ab homine ad actiones accedit. Peculiariter autem facultatem ex pluribus objectis unum vel aliqua eligendi libertatem specificationis, seu contrarietatis; facultatem circa unius duntaxat objecti electionem aut rejectionem versantem, libertatem contradictionis seu exercitii adpellant. Intelligitur autem spontaneitati superaddere libertas tum indifferentiam suorum actuum quoad exercitium, ita ut voluntas alterum actuum suorum, nempe velie & nolle, non necessario eliciat; sed circa objectum propositum particulare (nam in universum non potest non in bonum qua tale ferri, & malum qua tale averfari;) utrumlibet elicere possit, etsi fors ad hunc magis, quam ad illum propendeat; tum liberam determinationem, ita ut voluntas ex intrinseco impulsu alterutrum actuum suorum, velle aut nolle, heic & nunc eliciat. Est tamen & hoc addendum, etsi ut alicui res quæpiam adpetenda vel fugienda videatur, id à voluntate non dependeat, sed ab objecti conditione prout id boni vel mali faciem repræsentat; tamen ista appetitio & averfio quæ objecti velut faciem sequitur, non est adeo efficax, quin voluntati adhuc supersit libertas ad actum externum circa id objectum sese determinandi; præsertim cum unius mali facies tantisper velut adpetibilibis reddi possit, ad latus posito alio malo. Inde ad elidendum dogma *Hobbesii de homine c. XI §. .* quasi appetitio & averfio necessario sequatur præconceitum jucunditatis & molestiæ, ex ipsis objectis adfuturæ, eoque libero arbitrio nihil loci relinquatur, accurate volitio simplicis adprobationis ab efficaci seu prærefi est distinguenda; quarum hæc non ita necessario ab objectis particularibus dependet. In sequentibus verbis inanem adhibet subtilitatem, dum tradit: *quando dicimus liberum alicui esse arbitrium hoc vel illud faciendi, semper intelligendum esse cum appositâ conditione hac, si voluerit. Nam ut quis liberum arbitrium habeat faciendi hoc vel illud, mirum velut nec ne, absurde dicitur. Nemo quippe est tam stupidus, quin videat, id contradictionem implicare. Et stultum est id ipsum, quod proposito asserit, eidem tanquam conditionem velle adicere. Homo libere potest velle aliquid facere, si velit, est perinde ac si dicerem; Petrus currit, si currit. Quis hanc adjectionem conditionem vocaverit? Adparet quoque ex dictis, quid sentiendum sit de traditis ab Antonio le Grand Inst. Philos. Cartes. part. 7. art. 5. Quasi non possit non homo adpetere, quod clare & distincte tanquam bonum percipit, & vice versa; quodque adeo homo peccet; quia malum non clare & distincte percipit.*

§. 3. Cæterum primaria voluntatis affectio, & quæ immediate ex ipsius natura emanare videtur, est quod intrinsece ad certum, fixum, atque indeclinabilem agendi modum non sit adstricta (quod tantisper *indifferentiam* vocabimus,) & quod isthæc intrinseca ipsius indifferentia per extraneum aliquod medium penitus extirpari nequeat. Idque eo firmitus est tenendum, quod ista sublata actionum humanarum moralitas funditus simul tollatur. *Arrianus in Epicteto. lib. 1. cap. 17. Quis ap-*

petitionem vincere possit? Alia appetitio. Quis desiderium & aversationem? Aliud desiderium & alia aversatio. Qui mihi mortis metum obicit, cogit me, inquit, Non id quod obicitur, sed illud quod prestare tibi videtur, aliquid istiusmodi committere, quam appetere mortem. Hic igitur etiam tua te cogit opinio, hoc est, voluntatem voluntas. Ideml. 1. c. 29. *περὶ αἰρέσειν ἔδεν ἀλλοτριῶν καὶ δ' ὡς αὐτῶν πλεονάζειν αὐτῶν.* Voluntatem nihil vincere potest, nisi ipsa sese. Add. Simplicius ad Epictetum c. 1 p. m. 22. Atque hoc revera facere censendi sunt, qui nescio quam prædeterminationem physicam in actibus humanis fingunt, ex qua ipse quidem morus in se, ut consideratur tanquam ens physicum, à causa prima ita sit determinatus, ut non possit non eo quo determinatus est, modo fieri, cui deinde à causa secunda moralitas accedat. Neque minus illi, qui ex præscientia divina absolutam actionibus humanis accedere necessitatem volunt. Quæ licet falli nequeat, tamen quod ideo non statim tollatur voluntatis indifferentia, facile concipi potest, si vel vocabulum præscientiæ, uti alia, quæ à rebus humanis petita Deo adplicantur, ab impetfectione, quam innuit depuremus; (quippe cum in Deo nulla sit temporum successio;) vel dicamus, concurrere divinum ita causas secundas comitari ut hisce relinquantur agere illo modo, quem Deus ipsis assignavit; adeoque ut ne circa actiones morales ex classe causarum principalium inter causas mere instrumentales detrudantur. Add. Lucian. *Minoë, & Iove consuetudo.* Ant. le Grand *Inst. Phil. Cart.* part. 8. c. 17. & 18. Quantopere autem reip, noxia sint ejusmodi dogmata, bene monet Grotius opsc. de dogmatis reip. noxiis. *Liberum arbitrium si qui plane tollunt, evadere rix possunt, quin Deum omnium scelerum causam faciant, quod in rep. minime esse tolerandum dixit Plato* (de repl. 11. τὰ κακῶν ἀλλ' ἀπὸ τοῦ θεοῦ γίνεσθαι, ἀλλ' ὅτι θεὸν Malorum quamlibet aliam præter Deum causam querere decet.) Nec temere Suetonius (cap 69.) Tiberium ideo ait religionum fuisse contemtorem, quod omnia futo agi crederet, assentiente ad Timæum Proclo, qui tria ait eorum, quos atheos vocat, esse genera: primum eorum, qui Deo curam esse rerum & actionum humanarum non agnoscunt: tertium illorum, qui Deo talem tribuunt curam, quæ necessitatem animis imprimat agendi quæcunque aguntur, nulla relicta homini libertate. Salustius philosophus de diis & mundo c. 9. τὸ δὲ ἀδινίας τε, καὶ ἀσελγείας ἐκ τῶν Εἰραγεμῶν δίδοναι, ἡμᾶς μὲν αἰχμαλώτους, τὰς δὲ θεοὺς μὲν ἐστὶ κακῶς. Injustitias, & per lasciviam ac petulantiam commissa scelera ad fatum referre, nos quidem probos, Deos vero nequam ac scelestos efficit. Aput Plautum Aulular. cum unus diceret: Deos credo voluisse, nam ni vellet, non fiet, scio: lepede regerit alter; at ego Deos credo voluisse, ut te apud me in nervo enicem.

§. 4. Sed ut ista voluntatis indifferentia recte intelligatur, de natura boni in genere quedam monenda sunt. Et quidem licet bonum à quibusdam Philosophis etiam absolute consideretur, sic ut omne ens, quod revera existit, bonum esse feratur; nos tamen, non attenda hac significatione, cujus nullum usum perspicimus, bonum hæctenus tantum consideramus, prout idem respectum ad alios habet, & prout idem bonum alicui vel pro aliquo esse intelligitur. Quo intuitu natura boni consistere videtur in aptitudine illa, qua res quæpiam alteri prodesse, eandem conservare, aut perficere idonea est. Et quia hæc aptitudo ab ipsa rerum natura, & nativa aut per industriam adaptata habilitate dependet; ideo isthoc bonum, quod naturale possumus vocare, firmum est atque uniforme, & nequam ab erroneis aut variis opinionibus hominum dependens. Quia autem bonum appetitum hominis ultroneum non excitat nisi cognitum, talem sub

con-

confusa notione; & vero cognitio vel sensualis fatis crasse rerum genuinam indolem, & quæ inde provenire apta sunt repræsentet, ipsi quoque intellectui sæpe errores obrepant, sensuumque atque affectuum impetus vel obstrepant: inde fit, ut alii notionem boni falso alicui rei imponant, unde oritur bonum, quod vocant *imaginarium*. Et de cætero singuli homines quamlibet rem, quantum in ea sua commodi, suæque conservationis & perfectionis rationem contineri intelligunt eandem etiam appetunt amanti; ac vice versa prout malum concipiunt, ita & illud adversantur. Uti tamen ad rationem boni, ejusque vim eliciendi adpetitum non requiritur, ut illud consideretur præcise tanquam soli adpetenti bonum, & prout abstrahit à commodo aliorum præsertim cum ob socialitatem & conjunctionem hominum aliorum bonum in nos quoque redundare possit: ita inter omnes homines fatis concors est consensus circa generalem boni naturam, ejusque partes & species præcipuas, ut propter dissensum circa particularia quædam hautquidquam neganda videatur vel generalis, eaque inconcussa & uniformis boni notio, vel illa unice in libertate naturali abs cujusvis, in civitate à summi imperantis opinione dependere, eaque sola metienda tradi debeat. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 3.* ubi quos *Hobbes* circa indolem boni tradit errores, refellit, & c. 1. §. 20. Sed de bono *moralis*, quod in actionibus humanis cernitur, infra suo loco agitur. His ita præmissis, manifestum est, hanc esse voluntatis naturam, ut bonum in genere semper adpetat, malum in genere semper aversetur. Nam contradictionem non obscure implicat, non ferri in id, quod congruum tibi vides, & ferri in id, quod non congruum tibi judicas. Atque in istac voluntatis inclinatione velut generali nulla poni indifferentia potest, quasi perinde voluntas bonum, atque malum adpetat adpetitu simplicis adprobationis. Verum circa particularia demum bona & mala indifferentiæ suæ vires exserit voluntas singulorum hominum, peculiaribus momentis in diversa proclivium. Idque hanc ob causam, quod tantum non omnia bona & mala homini hautquidquam adpareant velut pura, & simplicia, sed invicem mixta, mala bonis, bona malis. Quo cum accedat in singulis hominibus ad peculiaria quædam singularis inclinatio, neque omnibus solida & duratura à fucatis & momentaneis liceat discernere; inde infinita fere in voluntatibus ac studiis hominum solet oriri varietas & omnes suum sibi bonum sed diversa via quæsitum eunt. Imo & multi, quæ sibi bona sunt, ignorant, eoque non adpetunt; multi præ adparente facie mali, bonum adjunctum non æstimant, eoque rejiciunt, quod adpetendum erat, & contra adpetunt, quod fugiendum erat. Quo facit illud *Arist. Nicom. III. c. 6. ἀεὶ φαπτόν, ἀπλῶς ἢ καὶ ἀληθῶς, βεβηλὸν δὲ τὸ ἀρετὸν, ἐκείνῳ δὲ τὸ φαινόμενον*. Numquid dicendum, simpliciter quidem ac revera voluntate adpetibile esse id, quod est bonum: unicusque vero id, quod videtur unicuique. Possis huc adplicare illud *Gunteri Ligmino l. 3. Tantum falsa loquendo Fallere nemo potest: veri sub imagine falsum Inluit, Et furim deceptas occupat aures*. Sic igitur circa quamlibet fere rem & actionem sese offerunt simul species bonorum & malorum; verorum aut adparentium, quæ postquam animum hinc inde traxerunt, tandem ad alterutram se partem voluntas intrinsece determinat. Et quæ hoc modo suscipitur actio, spontanea dicitur, de qua *Arist. Nic. III. c. 13. τὸ ἐκείνῳ δοῦν αὐτῷ, ὃ ἡ δόξα χρεῖται αὐτῷ εἰδὼ πὺ καὶ ἐκείνῳ οὖν οἷς ἡ περὶ αὐτοῦ*. Spontaneum illud videbitur, cujus principium est in eo qui agit, particularia cognoscente, in quibus actio consistit. Ad quem locum *Enfratius*:

Quæ-

Utræque hæc particula ad spontaneum constituendum necessaria sunt, ut scilicet & principium sit in agente, & agens particularia cognoscat. Nam & qui ex ignoratione agit, in se agendi habet principium; & qui particularia cognoscit, agere violentia inductus potest.

§. 5. Enimvero non semper contingit, ut velut in æquilibrio positus animus citra ul- lum accedens momentum sese ad agendum vel non agendum adplicet. Quin sæpenu- mero per varias causas versus unam partem vehementer trahitur; aliquando exterior violentia ita graviter incumbit, ut illius vires non amplius locum invenire censeantur. Quemadmodum non semper secundo vento pelagus decurrit navita; sed aliquando transversa licet frementibus Zephyris clavum tenet tamen, aliquando gubernaculo pe- nitus excussus procellarum libidini navem committere cogitur. Inter illa igitur, quæ vo- luntatem hominis versus alterutram partem vergere faciunt, sunt peculiaries ingeniorum dispositiones, quibus ad certum genus actionis aliqui valde proclives redduntur; quales tam in integris nationibus, quam in singulis hominibus deprehenduntur. Circa quas producendas non exiguam vim habere videtur cœli nos ambientis, solique genius (*Lu- canus l. 8. Emollit gentes clementia cœli Herodotus Calliope: natura comparatum est, ut è mollibus regionibus molles viri existant, neque ex eadem terra admiranda fruges, & egregii bello viri gignantur.* Add. *Charron de la Sageſſe l. 1. c. 42.*) humorum in corporibus temperatura, ex ipso se- mine, ætate, victu, valetudine, studiorum ratione, aliisque causis proveniens, conforma- tio organorum, quæ animus ad functiones suas obeundas utitur, & similia. Add. *Hob- bes de Homine c. 13. & Baco de Verulamio de augment. scient. l. 4. c. 1.* Circa quæ omnia id te- nendum, nulli harum tantam esse vim, ut voluntas nullo modo possit in diversam par- tem pertendere, in quantum istæ spectant ad actionem aliquam moralem producendam. *Horat. II. sat. 8. Nemo adeo ferus est, ut non mitemcere possit. Si modo cultura patientem commodet aurem.* Socrates ap. *Xenophontem Apomnem. l. 1. πάντα μὲν ἐν ἐμοὶ εἰς δέκα τὰ καὶ αὐτὰ ἀγα- θὰ ἀσκήσας ἔστι. Mihi quidem videtur omnia bona atq; honesta homines exercitatione consequi posse.* Et quanquam impetus aliqui ex corporis constitutione ori, quo minus existant, aut aliqua in actum erumpant, per voluntatem prohiberi quandoque non posse videan- tur; id tamen saltem effici poterit, ut sine peccato erumpant. Sic si aliquis adeo vali- dis in Venerem stimulis agitur, ut eos reprimere non valeat; id tamen penes ipsum erit, ut citra peccatum iisdem satisfiat. Vid. 1. *Corinth. VII. 2.* Et *Plato l. IIX. de legibus* recte disputat, posse etiam in Græca civitate per leges reprimi nefarias libidines in eun- dem sexum, ut ut istæ apud eam gentem in publicos mores tunc invaluissent. Idem sen- tiendum de illis, quæ apud *Horatium de arte poetica*, & passim de moribus ætatum tradun- tur. Sic sint ad avaritiam proclives senes; penes ipsos tamen erit, citra aliorum injuriam rem quærere, nec alios suis bonis injuste fraudare. Add. *Huartes scrutin. ingeniorum. c. 5.*

§. 6. Valde quoque voluntatem in certas actiones inclinat frequens earundem actio- num repetitio, & consuetudo, per quam efficitur, ut expedire & libenter actio aliqua suscipiatur; objectoque præsentem in id velut trahi animus videatur. Atque ejusmodi inclinationes cum libidine ac dexteritate agendi conjunctæ *habituum* vocabulo solent vulgo venire; qui quatenus circa actiones morales, bonas & malas occupantur, virtutes & vitia nuncupantur. In quibus enumerandis non est quod & nos defatigemur, cum hæcenus plerique, qui philosophiam moralem se tradituros professi sunt, magnam disci- plinae

plinæ suæ partem, explicatis undecim, virtutum vocabulis, representasse se crediderint. Illud tantum in genere monuisse sufficiat, virtutes esse illas animorum dispositiones, quibus inclinantur homines ad actiones, se ac societatem humanam conservantes; & vitia contra, quibus proclives redduntur agere illa, quæ ad seiplos & societatem destruendam tendunt. Quo loco etiam notandus est *Hobbesius de homine* c. 13. §. 9. qui tradit, nisi in vita civili virtutum & vitiorum communem mensuram non inveniri: Eoque *talentum* non dari in naturali statu, quæ virtus aut vitium æstimari & definiri possint. Sane enim definitio à nobis proposita etiam in naturali statu locum invenit. Ad quam exigenda sunt, quæ in civitatibus tanquam virtutes præcipi debent. Et si in civitate aliquid præcipiatur, in quod ista definitio non quadrat, id præceptum absurdum erit habendum: Varietas, quæ in legibus diversarum civitatum conspiciatur, non efficit, ut non detur communis aliqua & uniformis definitio virtutum. Nam ea diversitas vel versatur circa ea, quæ extra leges naturales sunt, vel oritur inde, quod præcepto alicui legis naturalis alicubi vis legis civilis sit tributa, alicubi non; vel denique indicio est, quosdam legislatores sanam rationem non habuisse propitiâ. De qua re infra plura. Porro quanquam vitia pravique mores diuturna assuetudine inoliti, in naturam fere videantur abire, sic ut ægerrime iis resistatur: (*Calpurnius Flaccus declam. 2. Ubi semel pudor corrumpit, nulla inclinatis in vitium animis rema deformis est.*) & *Lucianus adversus indoctum*: ἡ δὲ ἡδὺν ἀπαξ παύσασθαι αὐτοῦ τοῦ φαγεῖν μάθοντες: neque enim canis ad corium edendum adusfactus facile desierit. Add. *Baco ferm. fidel* c. 37. non ideo tamen inde profectæ actiones inter spontaneas censerentur. Quin etiam, licet illæ actiones, quibus habitus introducitur, quæque eum præcedunt plenior cum proæresi & intensiore cum conatu suscipiantur, quam quæ post contractum habitum fiunt, ubi velut ultro & citra jussum voluntatis facultates reliquæ in objectum ruunt: nihil tamen inde bonitati aut malitiæ earundem videtur decedere. Nam sane inconveniens fuerit, ut ideo actio bona minoris sit, quia ab eodem crebro fuit exercita; aut ut ideo minus quis censeatur peccasse, quia sæpe peccavit. Præsertim cum quilibet ipse in causa fuerit, quare ita facile & expedite ageret. Quo facit illud *Arist. Nicom. III. c. 8.* ἔχ' ὁμοίως αἱ πράξεις ἐκδοσι εἰσι; ἢ αἱ ἐξ ἡδ. τῆ ἡδ. πρᾶξεων ἀπ' ἀρχῆς μέγιστον τέλος κύριοί εἰσιν, εἰδοτες τὰ καθ' ἑκάστην τῶν ἐξ ἡδ. δὲ ἀρχῆς. τὰ καθ' ἑκάστην δὲ, ἢ πρᾶξις ἢ γνώριμον. ὡς περὶ τῆ ἀρρώστιας. ἀλλ' ὅτι ἡμῖν ἡδ. εἴ τις ἡμῖν εἰ τὴν ἀρρώστιαν. ἂν εἰ τὸ ἐκδοσι. Non simili modo actiones spontaneæ sunt, atque habitus; actionum enim a principio usque ad finem domini sumus, cum singula quæque cognoscamus: at habituum principii tantum facultas in nobis est: singulorum autem additio non nota, quemadmodum in agrotationibus, quoniam tamen erat in nostra potestate vel ita, vel non ita uti, etiam habitus ipsi spontanei sunt. Ad quem locum *Eustratius*: Habitu principii tantum modo facultatem habemus, incrementi ac finis non ita. Additio enim & incrementum eorum ignoratur, ac non advertitur: quippe cum sensum ac latenter augmentum accipiant; atque ulterius aliquando in improbitate ac vitio progrediuntur nonnulli, quam voluissent. Ut in ebrietatibus ac libidimbus videre licet, in quibus quandoque paulo liberius homines atque incautius progredientes, quasi in nostra potestate sit habitus acquirere, habitum continuatis actionibus imprudenter contraxere. Neque in vitis solum additamenta atque incrementa non percipiuntur, sed in virtutibus quoque profectus ipsi latenter fiunt, ut advertere, nisi ubi profecerit, queat nemo.

§. 7. Non parum quoque voluntatem versus certas actiones impellunt motus animi, objecta potissimum specie boni aut mali excitati, quos affectus vocant; præterquam quod idem non parum iudicium intellectus obscurant. *Pindarus Olymp. od. 7. αἱ δὲ ὀρενῶν ἐρεχθὶ περὶ πῶλον καὶ σφόν.* Mentis autem perurbationes in errorem, impellunt etiam sapientem. Qui quoruplices sint, & qua ratione excitentur ac sopiantur, quemque usum illi habeant, argute cumprimis tradidit *Cartesius de passionibus*, & *Anon. le Grand. Inst. Phil. Cartes. P. VII. c. 9.* Quicum etiam conferri potest *Hobbes Leviathan c. VI. & de Homine c. 12.* Illud instituto nostro sufficit annotasse, affectus utrunque vehementes voluntatis vim haut quidquam omnino extinguere: quin illos ipsos quoque qui imbecilli res animas habent, posse adquirere imperium absolutissimum in omnes suas passiones, si sat industria adhibeatur ad eos instruendos & dirigendos; quod ostendit *Cartes. d. l. art. 50.* *Cicero Tusc. Qu. 1. 3.* Animorum omnes morbi & perurbationes ex aspernatione rationis eveniunt. Et fallit Medea ap. *Ovidium met. 7.* quando dicit: sed trahit invitam nova vis; præsertim cum ipsa dictamen rationis affectui reluctari agnoscat; aliudque cupido, mens aliud iussit. *Video meliora proboque, deteriora sequor.* Non insuper quoque habendum, quod tradit *Græcius ad Matth. c. V. v. 22.* diversa esse τὰ πάθη, ὁρμηλὴ, & τὸ συγκαταθεσθαι. τὸ δὲ ὅτι ipsum, seu facultatem, qua irasci possumus, τὸ θυμώδες à natura nobis institum evelli non posse, & esse in rebus mediis, quibus recte aut secus uti liceat. Quia autem pars animi, in qua sunt τὰ πάθη, per se est ἀλογον, inde fieri, ut non expectato rationis iudicio ὁρμαιῶν sese exserant: quæ nisi diligenter refrænentur, solere sequi συγκαταθεσθαι, cum scilicet pars illa, quæ data est moderandis affectibus, habentis remissis trahi se patitur. Esse autem συγκαταθεσθαι voluntariam, fierique hominis arbitratu. Sed & primos illos motus, quos philosophi comparant oculorum nictibus, ne aut durent diu aut invalescant, diligenti attentione & exercitatione, ante omnia vero Dei Spiritu obtineri solere. *Seneca de ira II. 4.* Sed & peculiariter homini instrumenta à natura esse data moderandis affectibus simulque maximam vitæ & valetudini hominis noxam, præ reliquis animalibus ex violentis & male coercitis affectibus imminere, eoque ad eosdem temperandos majorem homini necessitatem incumbere, docet *Rich. Cumberland. de leg. nat. cap. 2. §. 26. 27.* Deinde cum affectuum alii excitentur specie boni, alii specie mali, & stimulent ad acquirendum aliquod bonum, aut declinandum malum; id discriminis inter eos observatur, quod illi parum aut nihil excusationis afferant, si quid eorundem impulsu secus quam decebat, factum fuerit; hi autem eo plus veniæ habeant, quo infestius naturæ humanæ minatur malum, quod ipsos excitaverat. Longe quippe facilius est carere bono, ad naturam conservandam non necessario, quam excipere malum ad naturæ destructionem tendens; quicquid *Arist. Nic. II. c. 2.* pronunciet χαλεπώτερον ἢ δυνὴ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, Difficilius voluptati repugnare, quam ire. Et si quis titillanti libidini obtemperans male egerit, intelligitur pro præfenti voluptate eventuri inde mali aleam subisse; adeoque cum jam fructus fuerit aliqua re, quæ ipsius iudicio tanti erat, quanti periculum secuturi inde mali, nullo prætextu ut malum id sibi intigeret postulare potest. Ast qui terrore mali imminentis quid secus commisit, ei humanæ teneritas naturæ vehementer patrocinatur, quod levissimo malo, ut ipse iudicabat, voluerit defungi. Qua de re alibi prolixius erit agendum.

§. 8. Denique voluntatem ad certum genus actionis non parum irritat ebrietas, ex potu

potu potissimum, aut funis, vel etiam ex opio, per magnam Orientis partem avidissime usurpato, proveniens; quæ violento motu spiritus atque sanguinem impellit, & perturbat, & ad libidinem cumprimis, (*Propertius* l. 4. *Pote non satis unus erit,*) iracundiam, atque temeritatem homines proclives reddit: sic ut *Lycurgo* vinum dicatur *malum medicamentum*, quod mentes immutaret. apud *Hygin. fab.* 132. *Isoctates* ad *Demonicum*: Cum vino mens corrupta fuerit, idem ei quod curribus evenit, è quibus aurige sunt excussi. Nam ut hi temere feruntur, carentes gubernatoribus; sic animus in multa delicta impellitur, mente subversa. Eoque lex Minoris apud *Cretenses* talis extabat: μή συμπίνειν ἀλλήλοις εἰς μέθην, non compotare invicem usque ad ebrietatem. *Plato* *Minoë*. Add. *Plinius* N. H. l. 14. c. 12. *Aristophanes* *Vesp.* κακὸν τὸ πίνειν. διὰ γὰρ οὗτος ὅς τις θυροκοπήσας, ἔπειτά τ' αὖτις βαλεῖν καὶ πρὶ διπλῶν δὲ γέρον ἐκ κεφαλῆς. Potasse valde noxium est: vinum facit pultare januam, & fores confringere, tum pendere ara post solutam crapulam. Apud *Indos* ebrietas summopere improbat, quam inter quinque gravissima peccata numerant, quæ sunt. 1. Cum matre concumbere, sub qua continetur etiam noverca, & uxor præceptoris. 2. *Braminem* occidere. 3. Aurum furari. 4. Inebriari. 5. Conversari cum illis, qui hæc faciunt. *Manilius* *Astron.* l. 5. Ardescit vitio vitium, viresque ministrat Bacchus, & in flammis sævas excuscat iras. *Machometes* religionis subsidio fuit usus, ut avidissimas vini nationes ab ejusdem usu abstraheret. Hanc qui sponte contraxerit, siquidem ipsius effectus apud se notos habebat, aut præsumere poterat, non magis sibi per eam commissa delicta ne imputentur postulare potest, quam queri de imbre in domum descendente, quitectum suum ipse per petulantiam dejecit: *Plaut.* *Aulular.* Nimis vile est vinum, si ebrio impune facere, quod lubeat, licet. Et si in actibus indifferentibus, & quos suscipere vel omittere in cuius vis est arbitrio, ipsa, ubi mentem nimis obfuscavit, id efficiat, ut ne actum ille effectus sequatur, qui secuturus erat, si deliberato fuisset animo susceptus. Et isthæc quidem fere sunt, quæ voluntati vergentiam velut physicam adferunt. Moraliter autem maxime eandem inclinat, aut certe inclinare debet obligatio; quæ tamen, quantumque sit, neque intrinsicam voluntatis libertatem tollit, neque actionum reddit invitam, ut ut tendente forsitan in diversum libidine. Quo adplicare possis illud *Aristot.* *Nicom.* III. 3. ἄπικιν τὸ ἀκέραιον φάναι, ὃν δὲ ὀρέγασθαι. Absurdum est, invita ea esse dicere, quæ oportet appetere. Dicimus autem, quod voluntatem inclinare debet obligatio. Nam ea est humani ingenii pravitas, ut sæpe ipsum interdictum peccant in libidinem accendat. *Ovidius* *Amorum* III. El. 4. Nuimur in vetitum semper, cupimusque negata. Quicquid servatur, cupimus magis. ipsaque furem *Cirra* vocat. Jurat in concessa voluptas. Cui peccare licet, peccat minus. Ipsa potestas Semina nequitie languidiora facit. Id quod pressius referre possis partim ad pravam curiositatem mortalium, quibus omne ignotum pro magnifico est; quam opinionem asperitas interdicti, & sollicitudo custodiæ vehementer confirmat; partim ad odium & contumaciam adversus vetantem, qua dedignamur libertatem nostram circumseribi ab eo, in quem malè affecti sumus. Cum contra amoris sit, libenter sese amari placito adplicare.

§. 9. Præterea & hoc observandum, voluntatem quandoque ab imminentibus gravissimis malis, & quæ communem animi humani firmitatem judicantur excedere, ita vehementer urgeri, ut in aliquid suscipiendum consentiat, abs quo extra illam necessitatem constituta maxime abhorrebat. Quales actiones solent vocari mixtæ ex sponta-

neis & invitis. Hactenus enim spontaneæ sunt, quod utique principium est in agente; sciente singula, quæ actioni inlunt; quodque adeo voluntas pro præfenti tempore & necessitate in eas fertur, tanquam minus malum, aut partem mali. cum alias totum, aut majus malum foret subeundum. Id quod pro præfenti conditione naturam boni imitatur, quatenus utrumque simul non potest declinari. *Aristot. Nicom. V. c. 7.* Ἐν ἀγαθῷ λόγῳ γίνεσθαι τὸ ἐλαττεῖν καὶ τὸ πλεονεξεῖν τοῦ μείζονος. Minus malum, si ad majus comparetur, boni locum obtinet. *Quintil. Inst. Or. I. 7. c. 4.* In comparatione malorum boni locum obtinent levius. Huc pertinet & illud *Aristot. Nic. III. c. 1.* ἀπλῶς ὁδὸς δοῦναι ἀλλ' ἐκείνῳ δὴ σωτηρία δὲ αὐτῷ καὶ λοιπῶν ἀπάντες οἱ νῦν ἔχοντες, μὴ καὶ μὴ εἴσιν ἐκ τούτων πρᾶξις, εἰ καὶ οὐδὲ μᾶλλον ἐπιστοίς. Nemo sponte absolute sua abicit, sed ob salutem tuam, meam, tuorum omnium, modo me. is simi compotes, facere id videntur. Mixta igitur hujusmodi actiones cura sunt, spontaneæ tamen magis sunt similes. Ex invito autem ejusmodi actiones id trahunt, quod ad eas contra suam inclinationem voluntas adigatur, nunquam eas susceptura, si gravius malum alia via liceret effugere. Quam ob causam id quoque cum invitis actionibus habent commune, quod effectus micrales, qui alias actiones mere spontaneas consequuntur, in hisce omnino aut saltem ex parte deficient. Quamquam enim interdum tam rigida alicui obligatio injungatur, ut ne per intentatam quidem mortem, quæ inter naturalia mala terribilissimum habetur, ab ea discedere debeat: tamen ubi ista expresse non adparet, haut quidquam facile eadem præsumitur, tanquam conditione humana asperior; & ubi illa deest, stultum fuerit, non minima quaque parte mali velle defungi. Unde nonnulla quæ alias extra talem casum perpetrata reprehensionem erant meritura, si propter incumbentem ejusmodi necessitatem suscipiantur, ab æquis hominibus laudantur; alia commiseratione magis, quam indignatione digna habentur; alia excusatio penitus aut ex parte prosequitur, in quibusdam denique odium ac culpa actionis in alium devolvitur, eo, qui factum executus est, innocente declarato. Quo pertinet illud *Aristotelis Nic. III. c. 1.* Ob hujusmodi actiones interdum etiam laudantur homines, cum pro magnis & honestis rebus turpe aliquid, i. e. indecorum, aut molestum sustinerint. Ob nonnulla vero laus quidem minime, sed venia exhibetur, cum ea, quæ non debet, agit quispiam ob ejusmodi, quæ & humanam naturam excedunt, & à nullo sustinerentur. Quædam autem fortasse sunt, ad quæ perpetranda nemo cogi, compelli potest: sed potius extrema quæque pati ac mori convenit. Add. *Enestratus ad. d. l.* Ubi tamen nescio an in Episcopo cum primis Christiano probari possit, quod is actionis mixtæ exemplum tale proferat; rem habere cum aliena uxore turpe cum sit, efficitur, non turpe, si interficiendi tyranni causa fiat.

§. 10 Denique cum ad spontaneum requiratur, tum ut principium motus sit in agente, seu ut agens voluntatis suæ impulsu ad agendum accesserit, tum ut sciverit, quid agerentur; adparet, ubi alterutrum horum aut utrumque deficit, actionem reddi invitam. *Aristot. Nic. III. c. 1.* δοκεῖ ἀκούσα ἢ τὰ βία, ἢ δι' ἀγνοίαν γινόμενα. Videntur invita ea esse, quæ aut vi, aut ignorance efficiuntur. Circa posteriora recte monet. *Id. ib. c. 2.* Ἐὰν τινα πρᾶξις τῷ ἀγνοεῖν ἀκούσις λεγόμενα, ἐπὶ δὲ τῷ πρᾶξιν λυπηραὶ ἢ πρὸν μετάνοιαν. Oportet, ut actio, quæ ex tali ignorance involuntarie facta esse dicitur, dolorem ac penitentiam afferat. Coactum autem stricte dicitur, ad quod ab extrinseco principio validiore quis adigitur membra sua adplicare, ita ut aversationem, ac dissensum suum signis, & præcipue reluctantia seu

seu renitentia corporali ostendat. Exempli causa *Aristot. Nic. III. c. 1.* affert: ὅς, εἰ πρὸς τὴν ἀντιθέσιν, ἢ ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν ἀντιθέσιν, quemadmodum si ventus aliquo, aut homines, qui potestatem habeant, nos deculerint. Quo referri potest exemplum de navi rostrata vi tempestatis in portum Rhodiorum compulsa, quam quæstor ex lege publicare volebat; apud *Ciceronem de inventione l. 2.* sic amici *Lucretiam* consolantur egram animi, avertendo noxam ab coëcta in auctorem delicti; mentem peccare, non corpus: & unde consilium abfuerit, culpam abesse apud *Livium l. 1. c. 58.* Ista autem reluctatio in foro civili adfuisse præsumitur circa quaslibet actiones aut passionēs, quæ communiter sponte admitri non censentur, ubi omnia signa actualis consensus deficiunt; quæ nonnullis dicitur reluctatio interpretativa. Ut quando in lege *Hebraica* vim passa judicatur virgo, quicum in agro quis, remotis arbitris, concumbit. Inde *Philo Judæus de legibus specialibus*, negat legem patrocinari puellæ, quæ in solitudine lubens stupratorem admittit. Sicuti nec eadem nocet puellæ quæ in urbe clamare non potuit, aut nequidquam clamavit. Est autem coactum aliquid in se, sed non in sua causa, quando quis in tali statu versatur in præsens, ut vim illatam repellere nequeat; in culpa tamen fuit, ut in istum statum perveniret. Quo referre possis stuprum *Dinæ* illatum. *Gen. 34.* Debebat enim virgo inter ignotos non peregrinari. Coactum autem in se, & in sua causa simul est, quando aliquis etiam in culpa non fuit, ut in talem perveniret statum, quo per vim ad aliquid cogi posset. Dicimus, *sim culpa non fuit*, i. e. si aliquid præter officii aut prudentiæ leges non suscepit. Nam si quis munere sibi injecto fungitur, vel alias jure suo utitur, nec temere aut inconsulto quid agit, eisi vel maxime vis ingruat, nihil poterit imputari.

CAPUT V.

DE ACTIONIBUS MORALIBUS IN GENERE,
DEQUE EARUMDEM AD AGENTEM PERTINENTIA, SEU
AD IMPUTATIONEM APTITUDINE.

1. Actio moralis quid?	8. Impossibilia.
2. Ejus materiale,	9. Coacta; ubi de mersa executione.
3. Et formale, ubi de causa morali.	10. Per ignorantiam patrata.
4. Actio moralis formaliter considerata semper est ens positivum.	11. Per somnum visa.
5. Causa, & fundamentum, cur imputari quid possit, vel non.	12. Mala futura.
6. Imputari non possunt homini necessaria.	13. Mala tamen actiones, etiam ex habitu profecta omnino imputantur.
7. Vegetabilium facultatum effectus.	14. Actiones aliena quomodo imputentur.

Postquam pro ratione instituti nostri intellectum, & voluntatem expendimus, tanquam principia, ex quibus actiones humanæ id trahunt, ut peculiari ab actionibus brutorum classe censerique queant; proximum est, ut de moralibus actionibus in genere dispiciamus, circa quorum rectitudinem aut pravitatem investigandam hæcce disciplina quam maxime occupatur. Sunt igitur actiones morales actiones hominis voluntariæ cum imputatione suorum effectuum in vita communi spectatæ. Voluntarias actiones vocamus illas, quæ à voluntate hominis tanquam à causa libera ita

dependent, ut citra ipsius determinationem, ab actibus ejusdem elicitis prævia cognitione intellectus profectam, non fierent; quæque adeo, ut fiant vel non fiant, in facultate hominis est positum. Quæ heic considerantur non quatenus sunt motus producti à potentia aliqua per naturam constituta, sed quatenus à decreto voluntatis, potentæ ad utramq; contradictionis partem flecti aptæ, proficiscuntur. Duo quippe involvit actio voluntaria unum est quasi materiale, quod est motus potentie per naturam existentis, seu ejusdem exercitium in se consideratum; alterum quasi formale, quod est dependentia ejus motus seu exercitii à decreto voluntatis, secundum quam ut à causa libera, & seipsam determinante, decreta concipitur. Ipsum exercitium seorsim, & in se spectatum, distinctionis gratia actio voluntatis potius, aut à potentia volendi in homine proveniens, quam voluntaria dicitur, Enimvero actio voluntatis ulterius consideratur, vel in se & absolute, prout est aliquis motus physicus prævio voluntatis decreto susceptus, vel reflexive; quatenus effectus ejus homini imputari possunt, Quam reflexionem complexæ actiones voluntariæ speciali vocis usu dicuntur humanæ. Et quoniam ab istis actionibus, prout bene aut male ab aliquo obeuntur, seu prout ad legem tanquam normam suam congruunt, vel non congruunt, ita moratus aliquis denominatur, ipsæque animorum inclinationes, ex frequentibus resultantibus actionibus mores adpellantur; inde factum, ut ipsæ actiones humanæ moralium vocabulo designentur.

§. 2. Actionum moralium posteriori modo consideratarum essentia duo completitur, unum velut materiale, alterum formale. Materiale est motus aliquis physicus potentie physice, puta, locomotive, appetitus sensitivi, sensuum exteriorum & interiorum, & intellectus quoad exercitium adprehensionis; (nam judicium ex qualitate objecti adparente ita dependet, ut circa istud voluntatis directioni non sit locus, etsi in formando illo judicio non sint nullæ arbitrii & industriæ partes,) imo & ipsius voluntatis actus, in esse suo naturali consideratus, seu prout præcise spectatur ut effectus aliquis, per potentiam à natura inditam qua talem productus. Nec non privatio motus alicujus physici, quem homo vel in se, vel in sua causa poterat producere. Nam non minus omitendo quam committendo poenæ fit aliquis obnoxius. Item inclinationes potentiarum naturalium in certa objecta, comparatæ per antegressas actiones voluntarias, saltem in quantum ad agendum stimulos subdunt. Neque tantum mei motus, habitusvè, aut utrorumq; privationes possunt esse materiale actionum mearum moralium, sed & isthæc omnia, ab aliis immediate profecta, siquidem à mea voluntate possunt ac debent dirigi. Sic Spartæ amassii peccata amator luebat. *Alian. V. H. l. 3. c. 10.* Quin & meis actionibus moralibus velut materiam præbere possunt actiones aut operationes brutorum vegetabilium, & rerum inanimatarum, quæ sunt capaces directionis à voluntate mea proficiscientis. Hinc in ipsa lege divina domino imputatur damnum à bove cornupeta datum, siquidem quadrupedis vitium ipsi antea fuerat notum. *Add. l. 1. §. 1. in fin. 2. 3. D. si quadrupes. l. 1. §. 5. D. ad L. Aquil. Lex Wisigothorum l. 8. tit. 4. c. 16.* Sic vinitor tenetur, si per ipsius negligentiam vitis omnem fecunditatem in sarmenta effudit. Sic ignis voracitatem luit, qui subjecit, vastationes à mari aut flumine datas, qui aggeres firmare neglexit, aut rupit. Apud Quintilianum *Inst. orat. l. 1. c. 10.* argumentum declamationis ponitur *tribuen, qui sacrificanti Phrygium cecinerat, actoque illo in infaniam, & per præcipua delato, accusatur.*

satur, quod causa mortis extiterit. Idem l. 7. c. 3. Juvenes, qui convivere solebant, constituerunt, ut in litore cœnarent. Unius, qui cœna defuerat, nomen tumulto, quem extruxerant, inscripserunt. Pater ejus à transmarina peregrinatione cum ad litus idem adpulset, lecto nomine suspendit se; dicuntur hi causa mortis fuisse. Denique & materiale actionum mearum moralium possunt esse admissiones seu receptiones actionum alterius, quatenus illæ ut perpetrarentur, ego in culpa fui. Sic fœminæ ex parte imputatur stuprum violentem, si per temeritatem sese contulit in illa loca, ubi prævidere poterat vim sibi illatum iri.

§. 3. Formale actionis moralis consistit in imputativitate, ut ita loquar, per quam effectus actionis voluntariæ agentis potest imputari, seu tanquam ad ipsum proprie perti-
nens haberi sive ipse agens affectum quoque phylice produxerit, sive ut per alios produ-
ceretur, effecerit. Et ab hac actionis formalitate ipsum quoque agens moralitatis deno-
minationem participat, & causa moralis adpellatur. Unde facile intelligitur, causæ mor-
alis propriæ ac strictæ loquendo formalem rationem in imputatione, sed terminaliter
spectata, consistere; adeoque eam nihil esse aliud; quam agens voluntarium, cui effectus
imputatur aut imputandus est, ideo quod ejus autor ex toto, aut ex parte extiterit; atq;
inde sive boni quid fuerit, sive mali, eidem in acceptis sit referendum, sic ut pro utroque
rationem reddere teneatur. Sic causa moralis læsionis in altero est, sive quis ipsi propriis
manibus caput tuber reddiderit, sive fuste id diminuerit, sive canes incitaverit, sive fica-
rios in eundem immiserit. Sic multi causa moralis est Ana. Ceref. 38. 24. Sic causa mora-
lis diversi coloris in ovibus Labanis erat Jacob. Gen. 30. 37. Sic Lysias orat. contra Agoratum,
cujus delatione aliquot cives ad mortem erant compulsi, dicit: ἀπορῶν αἴτιον ἔστι τὸ δού-
τε, ὅσα ἐπὶ αὐτῶν ὥρῳ ἐστὶ. Qui itaque causa ipsi fuit mortis, hic est manifestarius. Ovid. Heroid.
ep. 1. 2. Phyllida Demophoon leto dedit, hospes, amantem; Ille necis causam præbuit, ipsam manum.
Etsi non semper, qui nudam occasionem præbuit, ut aliquid ab altero fieret, facti causa
moralis potest haberi. Unde stolidi erat, non crudelis solum sententia Cn. Pisonis apud
Senec. de ira l. 1. c. 16. qui rationem, quare duci juberet militem, ob cujus occisi suspici-
onem alter damnatus erat, hanc allegabat: te duci jubeo, quia causa damnationis commi-
ssioni fuisti. Neque valde videtur opus esse, ut cum Autore dissertationis de principiis justis &
decori, p. m. 161. distinguamus inter causam moralem per se, & per accidens. Nam & ob-
scurus est iste terminus, causa per accidens, ac inanibus litigiis anstam præbere aptus; & cui
nullus effectus actionis recte imputari potest, eum causam moralem per accidens haut-
quidquam dicemus, si vel maxime ad materiale actionis quid contulerit. Etsi hoc mani-
festum sit, ad ipsam imputationis gravitatem non parum interesset, principaliter actio ab
aliquo profluxerit, an minus principaliter. Item directe quis effectum aliquem intende-
rit, an ille per agentis incogitantiam, aut per aliam velut concomitantiam, secutus fuerit.
Ex hoc enim contingit, ut alicui actio imputetur non velut contra justitiæ, sed contra
prudentiæ, aut providentiæ leges admissa; utque adeo aliquis non malitiose, sed impru-
denter duntaxat aut præcipitanter egisse judicetur. Non tamen abs re fuerit paulo pres-
sius nonnulla expendere, quæ eo loco trajunguntur. Initio igitur tale axioma ponit: Quicquid
sua natura malum est, ita ut nunquam bonum fieri possit; illud per accidens sequi potest ad usum aut
defensionem mei juris extra peccati laborem, neque ideo teneor temperare ab usu juris mei. Similem
regulam proponit quoque Grotius l. 3. c. 1. §. 4. sed quam ibidem, & l. 3. c. 11. §. 9. bene
restrinxit.

restringit. Pergit; *per accidens aliquod peccatum sequi dicitur ad alium actum liberum, cum ad usum rei, ad quam jus habeo, sequitur aliquis effectus, ad quem producendum, extra illum usum rei jus non habeo.* Exempli loco adduci posset, quod à Theologis vulgo scandalum acceptum dicitur; circa quod tradunt, non debere aliquem actionem honestam, piam, & debitam omittere, si vel maxime pravus quispiam homo sit offendendus; idque exemplo Salvatoris nostri confirmant. Enimvero vel ob hoc ipsum exemplum abstinendum fuerit à vocabulo causæ per accidens; quia ne cum hoc quidem additamento pium est, causam mali nominare omnis boni fontem. Sed potius dicendum fuerit, illum, qui bonam, & necessariam actionem edit, nullo modo esse causam ejus peccati, quod alter ansa inde arrepta perpetrat. Ad eundem fere modum, quo dicimus: qui jure suo utitur nemini injuriam facit. Quod porro addit; *cum quilibet jus habeat sanitatem suam conservandi, licere medicum potione uti ad recuperandam sanitatem, licet secutura inde sit alienatio mentis (per exiguum temporis spatium,) aut ebrietas, aut (ultronea) effusio seminis, aut abortus, (quando scilicet alias matri & partui simul foret pereundum,) adeoque talium effectuum, qui medicamento utitur, esse duntaxat causam per accidens.* Hæc planius fuerat dixisse, istos effectus in presentibus casibus sub peccatorum censum non venire. Sed nec omnia exempla, quibus *causam moralem per se*, i.e. revera talem, illustrare vult, sat recte se habent. Equidem *qui ad supplicium capitale ducitur, licet ad locum supplicii incedat, & scalas conscendat*, hoc duntaxat nomine causa moralis suæ necis dici non potest; quia volentem lictores ducunt, nolentem trahunt. Quo minus tamen, qui poculis immodice indulget, aut laboribus honestis, & necessariis vires suas atterit, causa moralis acceleratæ sibi mortis dici queat, non video. Et si ille peccet, hic peccato vacet; & neuter proprie loquendo homicida vocari debeat. Illum tamen recte causam moralem suæ necis dixeris, qui ideo condemnatur, quod noluerit proferre illa, quibus innocentia ipsius demonstrari poterat.

§. 4. Est autem & hoc observandum, quod formale actiones morales, i. e. imputativitas, habeat rationem formæ positivæ, ex qua radicaliter affectiones, proprietates, & consecutiva ejusdem resultant. Adeoque moralis actio ens positivum (saltem in genere moralium, si non semper ingenere naturalium,) dici potest, sive materiale ejus sit motus physicus, sive motus physici privatio. Ut enim aliquid in genere morum sit ens positivum, sufficit, si adesse aliquid intelligatur, ex quo veræ affectiones ejusdem generis emanant: cum, ut non entis nullæ sunt affectiones; ita illud, cui certæ ac positivæ competunt affectiones, non ens simpliciter dici haut quidquam possit.

§. 5. Cæterum quod actio moralis ad aliquem pertinere, eique imputari possit, (in quo formalem ejusdem rationem consistere diximus;) ejus causa nulla est alio, quam quod in potestate & facultate alicujus fuit, illam fieri vel non fieri, suscipi vel omitti. Id quod adeo manifestum est, ut etiam imperitissimi mortalium ubi super facto aut omisso aliquo accusantur, non efficaciorum se posse excusationem asserere putent, quam si dicant; penes se non stetisse, quo minus id factum vel non factum fuerit. Unde primum axioma in moralibus est habendum, quod de illis actionibus rationem posci queat homo, quæ ut fiant vel non fiant, penes ipsum est. Sive, quod eodem recidit; quod quilibet actio, ad normam moralem dirigibilis, quam penes aliquem est fieri vel non fieri, ipsi possit imputari. Et contra; id quod neque in se, neque in sua causa penes aliquem fuit, non potest ipsi velut

velut ex debito imputari. Neque huic regulæ obstat, quod aliquando quis casum fortuitum, qui utique in nostra facultate non est, teneatur præstare. Nam illud non fit, nisi ultro se quis ad hoc obligaverit. At hoc utique penes aliquem est obstringere se ad faciendum damnum, quod à causa extra directionem nostram posita provenit. Porro ut aliqua actio, seu factum, possit imputari, sufficit, si non invita fuerit, juxta illa, quæ c. præc. §. 10. diximus: & ut directioni nostræ voluntatis fuerit subiecta. Sed ut omisio alicui recte imputetur, requiritur, ut facultas, & occasio actionem suscipiendi adfuerit. Quæ occasio isthæc quatuor videtur complecti; ut objectum actionis sit in promptu; ut adsit commodus locus, ubi ab aliis non possimus impediri, aut post actionem malo aliquo mactari; ut adsit commodum tempus; quo non sint obeunda negotia magis necessaria, quodque itidem aliis qui ad actionem concurrunt, sit idoneum: ut denique vires agendi naturales suppetant. Ubi horum quidpiam citra alicujus culpam defecerit, absurdum & iniquum fuerit ipsi imputare, cur quid factum non sit. *Cicero de Invent. l. 1. Occasio est pars temporis, habens in se alicujus rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem. Add. Cartes. de passion. art. 144. 145. 146.*

§. 6. His in genere præmissis, operæ pretium fuerit distinctius, & in specie considerare, quæ homini possint imputari, quæ non. Non possunt igitur imputari ulli hominum, quæ proveniunt ex necessitate physica, aut quibusvis causis, extra directionem hominum positis. Sic stultum est, quod de regibus Mexicanis traditur: eos sub initium regni subditis promississe, se effecturos, ut sol justo tempore oriatur, & occidat, ut pluvix, quando opus est, cadant, ut terra fruges proferat. Sed nec id homini potest imputari, quod causæ naturales hunc, & non alium effectum, hoc, & non alio modo producant; v.g. quod ignis calefaciat, non refrigeret. Hactenus tamen effectus causarum naturalium imputationi uberissimam præbent materiam, quatenus ab homine vis earundem activa fuit elicitæ, aut confirmatæ, activa passivis applicando, aut vires internas congruis mediis excitando. Quæ ratione colono imputatur ubertas frugum, quantum ipsius diligens cultura fecunditatem agri lacecessit: incendiorum damnum illi, qui ignem supposuit: variegatus agnorum color pastoris Jacobi salertix, *Genes. 30: 37.* Potest etiam talis effectus naturalis hactenus imputari homini, quod causam supremam, ista omnia dirigentem, adeum effectum determinandum moverit. Quo intuitu triennialis siccitas precibus Eliæ imputari poterat. *1. Regum 17. v. 1. Jacob. 5: 17.* Sic deprecante Æaco diurnam siccitatem Græciæ cessasse, in fabulis est *Apollodoros l. 3.* Sic & mors illorum, quos pestilentia extinguebat, aliquatenus poterat Davidi, etsi non ad modum homicidii, imputari. *2. Samuel. 24: 13. 17.*

§. 7. Imputari quoque non possunt homini actiones & effectus facultatum vegetabilium, quæ in ipsius corporeprehenduntur, prout istæ per nativitatem, aut ex causis ab ipso non dependentibus existunt. Etsi hoc penes hominem sit, facultatibus istis objectum suggerere congruum, aut ineptum, quodque virtutem ipsarum alat debilitet, aut exstinguat; nec non earundem organa detorquere, aut corrumpere. Sic cui natura corpus vegetum, robustum, procerum dedit, ipsi eo nomine nihil imputari potest, sed debilitatem naturæ per industriam corrigere, nativasque vires augere, laudi; & contra easdem per socordiam aut petulantiam perdere, vitio habetur. Unde nemini

poterit exprobari corpus imbecillum; tenerum, pusillum; membra distorta, aut mutila; robur languidum siquidem debilitates istæ nulla ipsius culpa fuerint contractæ. Quo facit illud *Aristotelis Nicom.* 3. cap. 7. *Non animi solum vitia spontanea sunt, verum corporis etiam in nonnullis, quos scilicet increpare consuevimus. Qui enim natura deformes sunt, eo reprehendit nemo: sed illos, qui δι' ἀγνοίας καὶ ἀμελείας, per neglectum exercitiorum, & incuriam tales evaserunt. Simili modo, si inurpando vel ex infirmitate, vel ex membri alicujus mutilatione contigerit. Nullus enim es, qui vel natura, vel ex morbo, vel ex vulnere factus sit cæcus, cæcitatem exprobrabit, sed miserebitur potius: at eum objurgant omnes, qui ex remissentia, vel alia quapiam intemperantia excortatus fuerit. Similia habet *Plutarchus de audiendis Potis: Ulysses Thersea non claudicationem, non calvitium, non gibbum exprobrat, sed promiscue garriendi vitium. Sic Homerus deridet eos, quos claudicationis, cæcitatis, aut similitum pudet; neque vinuperabile ducens, quod turpe non sit; neque turpe, cuius non penes nos, sed penes fortunam est causa. Et mox: Sicut qui vestes flagellant, si corpora ipsa non attingunt: sic qui fortune, aut natalium damna exprobrant, stulte & incassum si exteriora verberant, animam ipsam non attingentes, neque ea, quæ revera correctione, aut instructione indigent. Add. Idem *Symposiaca* l. 2. quest. 1. p. m. 633. A. B. C. Non tamen sine ratione apud veteres Gallos, referente *Sirabone* l. 4. multi abaiur juvenis, quisquis zona mensuram exceperat. Quod ventrem prominulum in illa ætate ex ingluvie & desidia provenire judicarent. *Nicolaus Damascenus de moribus gentium. Iberi zonam habent mensura certa, intra quam si venter cujusquam comprehendi nequeat, pro dedecore id magno habetur. Huc spectant & cæteræ facultates, quæ à natura citra nostram operam insunt; puta, quod quis ingenio præditus est acuto, aut stupido, sensibus acris aut hebetioribus, memoria firma, aut labili, ni naturalis vis per hominem aucta sit, aut afflicta. Pertinet quoque huc illud *Arist. Nicom.* l. 1. c. 10. πολλὰ καὶ τὸ φύσις ἀρχόντων εἰδότες καὶ πρὸς τοὺς καὶ πρὸς χροίαν, ὡς δὲ καὶ τὸ εὐστόν, ὅτε καὶ πρὸς ἐστίν. ὅτι τὸ γὰρ ἐστίν, ἢ ἀπὸ τῆς φύσεως. Multa ex iis, quæ sunt natura, scientes etiam agimus & patimur: quorum nihil neque spontaneum est, neque invitum: ut senescere vel mori. Quæ, ut imputetur, idonea non sunt. Referre quoque huc possis, quod parentibus imputari nequeat prave genuisse filios, modo ipsi pravitatem eorum in educatione non aluerint. Inde probari nequit sententia *Vindictis*, qui matrem *Neronis* ab ipso interfectam jure pronunciabat, qua tale portentum peperisset; apud *Philostratum de vita Apollonii Thyaneæ*, l. 6.***

§. 8. Non posse quoque imputari, quæ vires nostras excedunt, neque per eas prohiberi aut effici queunt, in aprico est; modo illa non impotentia per culpam nostram non sit contracta. Quo fundamento nituntur trita illa: impossibilem nullam esse obligationem: neminem lege sua censeri præcepisse impossibilia; adeoque si in aliqua lege, ut & conventionem aut testamento, tale quid occurrat, id pro non adjecto haberi, aut commodiorem ejus inveniendam interpretationem. Nulla potentia vires præstandi, ne quid peccet amicus, habet: *Ovid. de Ponto* l. 1. El. 8. *Quintilian. Inst. Or.* l. 6. c. 3. Inhumana solet videri fortuna infestatio; vel quia culpa caret, vel quia recidere in ipsos, qui objecerunt, potest. Huc etiam pertinet id, quod *Herodotus Urania* memerat, cum *Themistocles Andrios* pecuniam posceret, duas validissimis deabus subnixus, *Suadela* & *Necessitate*; illi validiores deas opposuerunt, *Inopiam* & *Impossibilitatem*. Probe autem observandum, aliud dici *physice*, aliud *moraliter impossibile*. Prior impossibilitas ponit obstaculum, quod ipsam voluntatem

luntatem constringit, ne in actum queat erumpere, aut conando omnem operam perdat. Verum moralis impossibilitas nullum impedimentum ponit superans agendi efficaciam in voluntate hærentem, sed illa tota ab ipsa voluntate oritur. Atque hoc modo impossibile dicimus, omnes homines velle conspirare, ut gratis aliquod mendacium posteritati tradant. Item, ut aliquis ita circumspicte & sancte vivat, ut ne in minimo quidem, saltem per affectuum præcipitantiam, offendant. Ex hisce inferit, *Autor de princip. iusti & decori*, p. 174. non posse quidem legislatorem præcipere quid physice impossibile, posse tamen imperare obedientiam de iis, quæ impossibilitatem moralem continent: quia voluntatis libertati nihil contrarium imperat, cum tota difficultas parendi ex ipsa voluntate oriatur. Sicut nulli impossibile est mendacium gratis fingere, si nulli, ergo toti multitudini impossibile non est: certum tamen est totam multitudinem id non facturam. Pari ratione cuius liberum est veritatem dicere, ergo & toti civium multitudini; certissimum tamen est, nunquam remp. tam beatam futuram, ut singuli cives à mendacio sibi sint temperaturi: autem illa impossibilitas libertatem singulorum non tollit, nec à peccato excusat. Sic legis adimplentionem dicimus esse impossibilem, nec tamen illam impossibilitatem voluntatis libertatem imminuere. Tam enim homini singulari impossibile est in omnibus Dei voluntati obsequi, quam multitudinem ab omni mendacio puram esse: tam autem à singulis actibus peccaminosis sibi cavere potest, quam cives singuli à mendacio sese intemeratos conservare: quod tamen nunquam eventurum est. Quæ quidem, quatenus ad dogmata theologica adplicantur, suo loco relinquimus. Si tamen intra limites fori humani maneamus, non adparet; quare isthæc non potius admitti debeant, quam illa *Grotii* l. II. c. 20. §. 19. ubi de peccatis, quæ aliqui vocant, quotidianæ incurfationis agit: Imo dubitari potest, an hæc recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem, quam in specie habere videntur, in sua generalitate considerata non habeant. Quomodo enim velut collectim sumti ejusmodi lapsus peccati naturam effugiant, cum tamen singuli peccata sint? Et si in foro humano iidem fere extra poenam positi sint.

§. 9. Imputari quoque nequeunt, quæ quis coacte patitur, aut agit. Talia enim ad illum moraliter pertinere intelliguntur, qui vim intulit; & qui ista exceptit, aut excusatus est; rationem duntaxat objecti aut instrumenti physici habet. *Dionysius Halicarn.* l. 1. ἀπὸ τοῦ συγκαταθέσθαι τὸ ἀναγκαστὶν. omne involuntarium meretur veniam. *Cicero de Invent.* l. 1. Si quis, qui imprudens laeserunt ignosci convenit, iis, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Coactus autem habetur, non solum quando principium motus est in alio, qui per vim alterius renitentis & abhorrentis membra ad aliquid agendum aut patiendum adplicat: sed etiam quando quis intentato viræ periculo, aut alio gravissimo malo, ab altero compellitur ad suscipiendam executionem facinoris, quod ipse alias vehementer averfatur; ita tamen ut non ipse, sed alter ille ejus facinoris autor haberi velit. Prioris exemplum est, si quis robustior aliquem in alterum violenter impulerit, aut arreptam ipsius manum eidem impeggerit; aut si quis violentum stuprum sceminæ intulerit, quæ nulla sua culpa alienam libidinem provocavit. Cujus quidem corpori hoc modo contumelia infertur, ut tamen ad animum ea labes non penetret. *Corpus est tantum violatum, animus insons;* dicebat *Lucretia* ap. *Livium* l. 1. c. 58. De cujus facto eleganter differit *Henr. Stephanus Apolog. pro Herodoto* c. 15. Quanquam illas nequidquam excusaveris, quæ sibi digito male pertinaci annulum detrahi patiuntur. Posterioris exemplum

est, v. g. si quis fratres jubeatur virum, quem ipse infontem novit interficere, nisi ipse malit interfici. Huic enim eo nomine nihil potest imputari, cum eidem nuda exsecutio injungatur, quæ neque à persona ipsius abhorret, neque ut cum dispendio vitæ detreteretur ratio est: cum is sua nece innocentem haut quicquam sit servaturus: Fatendum tamen est, exsecutionem quorundam actuum ita esse gravem aut foedam, ut generosum habeatur mori male, quæ talibus patrandis sua membra accommodare, licet culpa in alio sit hæsuræ. Quo facit locus *Aristot. Nicom. 3. c. 1. supra adductus*. Et exempli loco potest esse, si quis jubeatur matri stuprum inferre. Quo ex ignorantia invincibili admissò Oedipus ita indoluit, ut oculos sibi ipse eruerit. Unde etiam in illo loco *Aristot. Nicom. 3. c. 1. ὅς ἐστι τὸ γὰρ αὐτὸ πρὸς τοὺς αἰχρὸν ἐπελάσας, καὶ ἐπὶ τὸν γονεὺν καὶ τέκνον, ὃ πρὸς αὐτὸ μὲν σώζειν, καὶ μὴ πρὸς αὐτὸ δὲ δολοῦν σκεῖν*. Ut si tyrannus aliquibus, quorum parentes ac liberos in potestate haberet, virpe aliquid agere iuberet; quique id agerent, salvi essent; qui non agerent, perirent: τὸ αἰχρὸν cum grano salis est accipiendum, & ne ad tale quid, cujus exemplum jam attulimus, extendatur.

§. 10. Ignorantia quoque in tantum imputationem tollit, quantum illa actionem reddit invitam. *Xenophon Instit. Cyri 1. 3. ὅπῃσι ἀγνοοῖσι αἰσθῶσι ἑξαμαρτάνουσι, πάντες ἀνέστη πατρὶ ἔγωγε νομίζω*. Quæcunque per errorem homines delinquant, ea præter animi sententiam committi arboror. *Ænrip. Hippol. Coron. τὴν ἀμαρτίαν τὸ μὴ εἶδέναι μὲν πρῶτον ἐκλύει καὶ καὶ*. Erroris culpam primum solvit, quod nescieris. Quam ad rem illustrandam cum primis faciunt luculenta quædam apud *Aristotelem* loca; puta *magn. moral. 1. 1. c. 34. Quandoquunque perpetrandi aliquid causa fuerit ignorantia, id non fit sponie; & proinde ne affici quidem injuria. At cum ipse sua causa fuerit ignorantia, perpetravitque quippiam ex ignorantia, cujus ipse extiterit causa, is plane afficit injuria, ac ejusmodi jure criminis arguetur: velut in ebriis evenit. Vino namque meris si quid mali perpetraverint, sine controversia afferunt injuriam: quandoquidem ipsi sibi ipsi causa ignorantia extiterunt. In iis enim fuit, ne tantum proluerentur, ac ignorantes cederent patriem. Idem in aliis est ignorantibus, quæ ex ipsis gignuntur facientibus, ut qui per ipsas inferunt injuriam, sint injusti. Quorum autem ipsi non sunt causa, sed ignorantia, ut delinquant, neutiquam injusti. Est enim vero ejusmodi naturalis, velut nescii infantes patres cadunt. Hac nimirum naturalis infirmitas non facit, ut ab actione infantes dicantur injusti. Ipsa siquidem hæc faciendi causa est infirmitas. Neque ipsi sue sunt causa infirmitas; ideo ne injusti quidem dicuntur. Seneca Phœnissis. Aliquis intra viscera Materna tetum precocis fati tulit. Sed nunquid & peccavit? Quod tamen nolim ultra forum humanum extendi. Quanquam circa infantes notandum, ipsos quandoque propter talia increpari, aut verberari, non quod ista in foro humano pro peccatis proprie dictis haberi queant, sed per modum nudæ emendationis, ne per talia molestiam aliis faciant, aut illo, cui teneris in annis adlueverunt, post adultiores quoque facti delectentur. Idem de furiosis & mente motis habendum, quibus citra suam culpam iste morbus provenit. His enim si quando verbera infliguntur, non magis rationem poenæ delicto respondentis habent, quam quæ equo calcitroso impinguntur, ut calces deinceps jactare desistat. Add. *Ant. Mathæus de crimin. proleg. c. 2. §. 5. 6. 7. 8. Ast qui ignorantia suæ causa est, ac sciens volens effecit, ut ignoraret, quæ nosse poterat, & debebat, perinde habetur, ac si sciens, & deliberato quid animo patrasset, Aristot. magn. moral. 1. 1. c. 9.**

Ægro-

Agrois & deformes reprehendimus, cum ipsos putamus sibi aut morbi alicuius aut deformitatis esse auctores, quia videlicet in ipsis id fuisse possumus intelligitur. Et plenius ad *Nic.* l. 3. c. 7. *Legislatores* eos, qui mala perpetrant, castigant, ac puniunt, si tamen neque vi coacti ea egerint, neque ea ignorantie, cuius ipsi sibi causam non exhibuerint. Ob ignorantem etiam puniunt, si sibi ipse ignorantis causa quispiam fuisse videatur. Unde etiam duplex poena infirmitas sunt. In ipso enim, qui inebriatur, principium est: cum sui quisque in eo dominus sit, ut non inebrietur: id quod ignorantis est causa. (*Plautus Truculento* act. 4. sc. 3. Non vinum hominibus moderari, sed vino homines solent, qui quidem probi sunt.) Eos quoque puniunt, qui aliquid eorum ignorant, quæ ad leges pertinent: quæ quidem sciri debeant, & difficilia non sint. Simili modo etiam in aliis, quacumque ignorare per negligentiam videntur, eo quod in ipsis sit non ignorare: quippe qui adhibenda diligentia domini sint, ac potestatem habeant. Sic & imputationem tollit non ignorantia universalium, & ejus quod quis scire tenebatur: sed tantum ignorantia singularium, & quæ in facto versatur. *Aristot. Nicom.* l. 3. c. 2. Invisus dici debet, non si quis ignorat id, quod conducit; non enim ignorantia, qua in electione consistit, inquit est causa, sed pravitas: neque eaque est universalis: quippe cum ob eam homines vitaperentur; sed ea, quæ circa particularia versatur, in quibus, & circa quæ actio existit. In his enim & misericordia, & venia locum habet: nam qui horum aliquid ignorat, is sane in vitis agit. Exemplum à *Cicerone* de *Invent.* l. 2. tale adfertur. Lex alicubi extabat, ne quis *Diana* vitulum immolaret. *Nautia*, cum adversa tempestate in alto jactarentur, rogarunt, si eo portu, quem conspiciebant, potius essent, ei Deo: qui ibi esset, vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu sanum *Diana* ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur. Quod si autem ab alieius facto malitia quidem abfuerit, & ultro contracta ignorantia, sed hæc duntaxat per aliquam inadvertentiam obieperit, (quod *Aristoteli* proprie ἀμαρτία nomine venit,) imputatio non quidem plane tollitur, sed ex parte tamen minuitur. Et hæc tamen tantum admitti potest illud *Quintilianus Inst. Or.* l. 1. c. 6. Vel error honestus est, magnos duces sequentibus. Quo pertinet egregius locus *Aristot. Nicom.* l. V. c. 10. quem vertit, & illustravit *Grot.* l. 3. c. 11. §. 4. Et huc retulerim illud ex *Arist. magn. moral.* l. 1. c. 17, de muliere, quæ phyltrum amatori præbuit, ex quo ille mortuus est. Hanc accusatam *Areopagitæ* absolverunt, ideo quod non consulto, & cogitatio id fecisset. Amoris enim causa, non hominis perimendi animo dedisse: verum ab isto aberrasse. Amor quod iudicium tamen omnino præsupponendum fuit; scæminæ isti nunquam in mentem venisse, poculum illud ullo modo noxium esse posse. Alias enim potior est l. 3. §. 5. D. de pœnis. Add. *Ant. Matthæus de crimin. ad* l. 48. D. tit. 5. c. 5. §. 6.

§. 11. Cum quoque non sit in arbitrio nostro, quas per quietem imagines phantasia formet; ideo non possunt imputari illa, quæ quis in somniis agere sibi videtur; nisi quatenus talibus interdicti cogitandis cum delectatione immorans, eorum imagines alte animo impressit. Nonnus *Dionys.* l. 4. v. 41. ἀντίτυπον γὰρ ἔργον, ὅπερ τελεῖται ἐν ἡμέρᾳ, νυκτὶ δὲ δοκῶν. Simile enim opus quod facit quis in die, nocte cernit. Unde nullum tamen crimen illius, qui *Claudium* per somnium corona spicæ redimitum viderat, apud *Tacitum* A. XI. Add. *Ammian. Marcell.* l. XV. c. 2. Sed & nequidquam anxius erat pilicator ille apud *Theocritum* *Idyl.* 22. qui per somnum jurasse sibi vilis erat, quod in mari non amplius pedem esset positurus. (Add. tamen de juramento ab *Evagrio* per somnum facto, apud *Sozomenum* *hist. Eccles.*

Ecclef. 1.6. c.30.) Neque incestus Cæsar ob somnium, quod refertur ap. *Sueton. Cæs. cap. 7.* Quanquam non omnino pura Biblis, quæ placida resoluta quiete Sæpe videt, quod amat, visa est quoque jungere fratri Corpus, & erubuit, quamvis sopita jaceret, apud *Ovidium Metam. l. IX.* Neque vana omnino sunt, quæ *Plutarchus de profect. virtut. sent.* disputat, ex somniis non obscurum posse argumentum duci, quam compositis aliquis animo sit. *Epicurus apud Diogenem Laërtium l. 10.* dicit sapientem καὶ κατ' ὑπνὸς ὁμοίαν εἶναι, in somniis quoque sibi similem futuram. Nonnulli etiam huc adplicant *Psalmum 17. 3.* Add. *Claudian. prefat. ad l. 3. de raptu Proserpine. Theocritus Idyll. 22.* καὶ γὰρ ἐν ὑπνῷ πᾶσι κύων ἀγρυπνᾷ μενέειναι. In somno quævis canis panes divinat.

§. 12. Denique contra rationem est, ut futuri alicujus facinoris mali imputatio ad antegressos velut retro trahatur; nisi forte futurum illud facinus à præsentī quopiam aut futuro nostro actu, tanquam effectus necessarius à sua causa, dependeat. Nam ut effectus illi imputetur, ad quem causa pertinebat, frequentissimum est. Equidem illud haut absurdum, ut per imputationem ex gratia futurum aliquod factum in ipso agente, aut alio effectum velut in antecedens exteat. Cum enim cuilibet beneficium gratis dare liceat, penes benefactorem futuri gnarum erit, sub aliquo titulo beneficium impertire. At cum malæ actiones non nisi ex debito queant imputari, absurdum prorsus fuerit, retrorsum eas imputari aliis, quæ nulla futuri cognitio, nulla obligatio, aut facultas id impediendi, quo minus fieret, nulla denique cum eo, qui commissurus id erat, actionis communicatio intercessit. *Cicero de inventione l. 1.* Remotum est, quod ultra quam satis est petitur, hoc modo: Quid si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones orta non essent. Quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur.

§. 13. Extra hæc nulla actio humana invita & imputationis incapax censeri debet, si vel maxime eam suscipi à sana ratione abhorreat, aut morbo animi quis in eam vehementer rapiatur. Equidem *Plato de leg. l. V.* tradit. in iis injuriis, quæ tales sunt, ut sanari possint, nosse inprimis oportet, nullum injustum sponte iniustum esse. Nemo enim unquam maximorum malorum aliquid alicubi vellet habere, multoque minus in his, quæ sibi præstantissima sunt; uti est suus cuique animus. Add. *Idem in Timæo p. m. 1085. A.* & *Marsilius Ficinus pref. ad Platon. l. 9. de LL. & Apulejus de Philosophia.* Aristippus dicebat apud *Digenem Laërt. l. 2.* Errata (αἰμαρτημαῖα) venia digna esse; neque enim volentem quenquam errare, sed perturbatione aliqua coactum. Eadem sententia extat apud *Marc. Antoninum l. 4. §. 3. l. 7. §. 22. 63. l. 8. §. 14. l. 11.*

§. 18. Quam sententiam non uno in loco refellit Aristoteles. Sic *moral. l. 1. c. 9.* Socrates dixit, in nobis non est, probis vel malis esse: quandoquidem si quis roget aliquem, veli ne justus esse, an injustus? nemo delegerit injustitiam. Inde perspicuum est, si mali sint aliqui, non sponte eos esse malos, & proinde ne probos quidem. Id quod eo argumento rejicit Aristoteles, quod alias absurde legislator bona juberet, mala veteret aut plecteret, ni utraque essent ἐφ' ἡμῶν, in nostra potestate. Et quod alias absurde virtutem laus, vitium vituperatio consequeretur. Et prolixius *Nicom. l. 3. c. 7.* Ubi recte quoque rejicit argumentum, πᾶσι περ ἐστιν αἵ φαίνονται ἀγαθοί, ὅτι ἡ φαῖσσις ἐκ τῶν αἰσθημάτων, ἀλλ' ὁ πόσις ποτὶ ἑκάστου ἐστίν, τοῖς τε καὶ τοῖς πάλιν φαίνονται αὐτοῖς. Omnes appetunt, quod bonum esse ipsis videtur: phantasia autem dominus est nemo, sed talis unicuique finis adparet, qualis quisque est. Nam id utique in nostro arbitrio neque adeo arduum est, ut quid justum sit, quid non, recte intelligamus. Add.

Eu.

Eustratius ad d.l. Sic & *ibidem* recte docet *Aristoteles*: uti ignorantia, quam quis sua culpa contraxit, invitam non reddit actionem; ita nec pravos habitus, & corruptum crebris peccatis animum actionem invitam reddere. Si quis non ignorans, inquit, ea agit, ex quibus injustus efficitur, sponte injustus est; non tamen si voluerit, injustus esse desinet, & justus erit. (Quod posterius tamen intelligendum vel in sensu composito, vel quod nuda voluntas non statim contractum semel animi morbum tollat: quem tamen sane connixum studium abolere iterum potest.) Nam neque qui agrotat, sanus efficitur; licet, si ita contigerit, sponte agrotet, tum intemperanter vivendo, tum *Medicorum* praeceptis non obtemperando: verum tunc quidem licebat illi non agrotare; ubi tamen semel neglexit, non amplius licet. Quemadmodum qui lapidem projecit, resumere eum anipius non potest, quamvis in eo proficiendi facultas fuerit: principium enim in ipso erat: eodem modo quoque & injusto & intemperanti a principio licebat non esse ejusmodi: unde sponte ejusmodi sunt: ubi vero semel tales sunt, non amplius non esse talibus eis licet; antequam scilicet sese correxerint. Hoc loco expendi quoque debent, quæ *Autor* de princip. just. & decr. p. m. 165. seqq. disputat; habitus morales, quos vulgo malos vocamus, revera non esse peccata, nec poena dignos, si in se considerentur. Illos quippe nulla casualitate morali effectum attingere, quandoque manent habitus, nec in actum prorumpunt. Ac si viruti ponant impedimentum, id facere per actum, quem homo voluntate elicit, quæ voluntas tunc est causa vitii moralis. Voluntatis autem causam aliam moralem superiorem dare velle, esse voluntatis naturam tollere, & actum elicitum facere imperatum, & habitui actuali operandi efficaciam attribuire sine operatione. Operari enim tantum per voluntatem & ante elicitum actum voluntatis nihil morale operari potuisse, cum actus moralitas à voluntate proficiscatur. Immo ante voluntatis actum esse tantum rem physicam, sive modum animæ physicum. Quando autem anima operatur per voluntatem male, tunc desinere actum esse habitum. Illam efficaciam, qua habitus mali disponunt animam ad male agendum, esse diversam ab ea, quæ v. g. sermo impudicus auribus audientium instillat libidinem: cum ille sermo operetur ante voluntatem ejus, qui eum audit, licet effectus non semper sequatur. Quæ isthac similitudine declarari possunt. Pedis distortionem in se, & quamdiu pes quieticit, non peccare contra regulas artis saltatoriae. Sed ubi loripes gressus male formatos fecerit, causam moralem esse non distortionem pedis, sed voluntatem ejus, qui pedem movit. Addit; causam quare malos habitus ederimus esse, tum quod malis actionibus homo eum conspexerit; tum quod homines istis imbuti in actus malos soleant esse proclives. Et quanquam isti sint morbi animæ; non tamen illos per se poena dignos esse, sed quia voluntarie contra actus sunt. Sicuti si puerum verberibus oneremus, qui petulanti, ac temerario saltu sibi talum detorsit; causa plagarum non est ipsa tali detorsio in se, sed saltus ille temerarius.

§. 14. Porro imputari homini solent non propriæ duntaxat, sed & alienæ actiones. Quod tamen ut recte fiat, necessum est, ut ad eas iste aliquo modo efficaciter concurrat. Alias enim ratio non fert, ut effectus actionis moralis de persona in personam transeant, nisi ad eandem quis influxerit, aliquid agendo vel omittendo. *Arriani* *Epict.* l. 1. c. 28. *δι' αλλοτρίου έργου ημεῖς ε'δεῖς.* Nemo ex alieno facto cladem accipit. *Marc. Antoninus* l. 8. §. 56. *Arbutio meo ex equo res indifferens est arbutium vicini mei, atque animula aut caruncula ejus. Etiam si enim alter alterius causa mutuo nati sumus, mentium tamen nostrarum peculiaris sua constat potestas. Alioquin vicini mei malitia malum me faceret: id quod Deo non est visum, ne alieni arbitrii esset miserum me facere.* Sic cum etiam nobis invitis sonus ad aures accidat, crimine ca-

ret aliquid audivisse; si nihil præterea accesserit. *Lucianus de imaginibus*: Ἐκ τῶς εἰ μὴ ἴδω, τοιούτης ἀκρόσεως δὲ θωύω. *ἥ*, nisi putes & in auditione culpam quandam esse. Et si aliquando quæta auditio pro assensus signo habeatur. Hinc apud *Tacitum Ann. 1.* Germanicus, cum seditionis imperium ipsi offerrent, quasi scelere contaminaretur præceptus tribunali desiluit. *Themistius orat. V.* Olim in ejusmodi criminibus nihil inter culpam & fortunam discernebatur; parque & idem erat noxa genus nefarium aliquid ac scelestum moliri, & id ipsum præter voluntatem audisse. Atqui hoc erat naturam hominis arguere, quod apertas ac patulas aures dedit, nec quemadmodum palpebras atque os, sic etiam aures claudere ac diducere in nostra potestate esse voluisset: cum ferè unus hic sensus potestatem nostram atque libertatem effugias, ac quidquid in eum incurrerit, velut janua carentibus & apertis adibus, ita necessario sint illi omnia suscipienda. Σὺ δὲ τὸ μὲν αἰσὼν ἐξείλες παντί πῶσι ἡδ' ἐγκλημάτων. Tu vero auditum prorsus ab crimine separasti. Quandoque igitur contingit, ut ei, qui immediate actionem patrat, illa penitus non imputetur, sed alteri, qui eandem imperavit. Nempe si quis subiecto sibi, sub comminatione gravissimorum malorum, & quæ repræsentanti facultas ipsi est, meram executionem alicujus actionis injungat. Quo spectat illud *Procopii hist. Goth. l. 1.* Legatus mittentis jussu verba enunciat; eorum culpam, si quid peccatur, non ipsi, sed ei qui imperavit, æquum est imputari: cum legato obsequii incumbat necessitas. Sic cum in Senatu Romano decretum esset de Consule Romano Samnitibus dedendo, stolidè quidam censuit, eum quoque dedendum, qui dum fœdus feritur, porcam tenuerat. *Cicero de Invent. l. 2.* Mamertin. pæneg. 1. Ab Imperatore proficiscitur, etiam quod per alios administratur. *Seneca Troad. Ad autores redit sceleris coacti culpa.* Apud *Appianum Alexandr. Mithridat.* cum Mithridates Artiliū & alios infidiarum sibi structurarum reos occidisset, Artilii libertos illælos dimisit, εἰς δὲ σποντὴν Δακκονήσας μένους, tanquam patrōni sui ministros. Sed frequentius est, ut & ei, qui actionem patravit, illa simul imputetur. Idque fit triplici potissimum modo: vel ut alter principalis causa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel ut uterque pari velut passū ambulet; vel ut alter minus principalis, patrator principales causa sit. Ubi-que autem concursus ad actionem alienam sit vel positive, vel privative, seu committingdo aliquid, aut omittendo. Principalis igitur causa actionis ab alio immediate patratæ habetur, qui jubet aliquid fieri ab eo qui ipsius est imperio subiectus; vel qui auctoritate duntaxat sua, cui non facile erat reluctari, aliquem permoveat ad patrandum aliquid, quod pro imperio, strictè accepto, injungi non poterat. Quo pertinet proprie illud *Tiberii apud Tacit. Ann. 3. de M. Pisone*, quem ipse crimine civilis belli purgavit: patris quippe jussa nec potuisse filium delectare. *Add. l. 37. princ. D. ad L. Aquil. l. 11. §. 3. seqq. D. de injuriis, Ant. Mattheus de crimin. proleg. c. 1. §. 13.* Nam ut isto crimine obstringeret, auctoritas, non imperium paternum, valere quid poterat. Item, qui consensum requisitum adhibet, citra quem alter non erat acturus. *Conf. Valer. Maxim. l. 2. c. 8. §. 2.* *Libanius progymn. 8* μὴ συγχωρήσῃς ὅτι οὐ αἰ ποτε ἐπέπρακτο, τῶν ἡγῆτο δικλῶ τ' ὡρεχθέντων οὐ φίλειν. Absque cujus permisso nunquam perpetraretur, cum pœnas commissi persolvere debere statuit. *Id. ib.* Δεῖ τὰ ἀδικήματα νεμίξεν ὅτ' ἔχουσιν ἐπραχμένων μᾶλλον, ἢ τ' τὸ δυνήθῶσι δέδωκότων. Malefactorum autores non tam putandi, sunt illi, qui patravunt illa manibus suis, quam qui ut patrari possent copiam dedere. Item, qui ex obli-

obligatione perfecta, & ex qua alteri jus erat illud ab ipso exigendi, quid debebat vetare, & non fecit. Vid. l. 45. D. ad L. Aquil. l. 2. D. de noctal. ait. l. 1. §. 1. D. si famul. furi fec. die. Seneca Troad. Qui non vetat peccare, cum possit, jubet. Sophocles Philoctete: οἱ δ' αἰκοσμοδὲν πῆς βροτῶν διδασκαλῶν λόγοισι γίγνονταί κακοί. Delinquentes sunt mali exemplis regentium. Quo nomine etiam Diogenes paedagogo pueri obloniis edendis dediti pugnum incussit: ὁρθῶς ἔ' μὴ καυθαίσιος, ἀλλὰ ἔ' μὴ διδάσκαλος βροτῶν, τὸ ἀμάρτημα ποιήσας. Recte non ei, qui non didicisset, sed qui non docuisset, culpam imputans. Plutarch. libro; virtutem doceri posse. Vid. quoque Euan. l. 3. c. 10. Juven. sat. 14. Nemo satis credit tantum delinquere, quantum Permittas, adeo indulgent sibi latius ipsi. Add. l. 4. §. 2. D. de offic. procons. Apud Tacitum A. IV. Messalinus censuit. Cavendum Scto, ut quanquam insontes magistratus, & culpe aliene nescii, provincialibus uxoribus criminibus, perinde quam suis plebentur. Sic & legibus Angliæ maritus pro offensis uxoris, lingua aut opere adversus alterum patratis, respondere, & satisfactionem præstare tenetur, eo quod non sit ulus potestate sua, qua pollet circa errata ejus corrigenda. Quin si maritus simul & uxor feloniam committant, per leges uxor neque principalis habetur in delicto, neque in parte accessorii, quod propter obsequium, quo marito tenetur, necessitas ipsi illata credatur. Edward Chamberlain Notitia Angliæ par. 1. c. 16. Pari fere culpa habetur, qui mandat, aut alios ad patrandum facinus conducit. Vid. Ant. Math. d. l. §. 12. & ad lib. 48. D. tit. 5. c. 3. §. 16. Qui adjuvat; puta qui furi per fenestras in ædes invadenti scalas supposuit; qui alicui nummos ex crumena excussit, ut ab altero rapi possent; qui alterius pecora fugavit, ut alius eadem interciperet. Add. l. 54. §. 4. l. 66. §. 2. D. de furtis. Qui receptum præstat, juxta versiculum Phocylidis: Ἀμφοτέροι κλώπης, καὶ ὁ κλέψας αὐτὸν καὶ ὁ κεύθας. Uterque fur, & qui furatus est, & qui occultavit. Plato de L. l. 1. 2. Si quis rem furto sublatam sciens receperit, in eadem culpa sit, qua ille, qui furatus est. l. 1. princ. D. de fugitivis. Add. t. t. D. de receptatoribus. Et Edictum Regis Theodorici c. 116. De adiutoribus adulteriorum vid. l. 8. l. 9. D. ad L. Juliam de adulteriis. Periander Corinthiorum tyrannus τοῖς παραγωγῆς πύσας κατεπόνησε, lenas omnes mari demersit. Heraclid. de Polit. Add. Ant. Math. de crimin. proleg. c. 1. §. 11. & ad lib. 47. D. tit. X. c. 1. & 2. Item, qui cum opem ferre deberet injuriam patienti, id non fecit. Cicero Off. 1. Qui non defendit, nec obsistit, si potest, iniuria, tam est in vitio, quam si parentes aut amicos aut patriam deserat. Add. Ant. Math. proleg. c. 1. §. 15. Sic conducti ad viatorum prælidium milites, ubi grassatores ingruentes, quibus pares sunt, repellere noluerint, pari cum his classe centebuntur. Sic recte imputabitur incendium vigili, qui cum illud exoriens prohibere posset, neglexit. Add. Ezech. 3. v. 6. Sic apud Ægyptios si quis in via hominem interfici, aut quamlibet vim sustinere videns, cum posset non vindicasset, capitali supplicio obnoxius erat. Si quis opem per infirmitatem ferre non potuisset, indicare tamen latrones, & actione scelus persequi tenebatur. Hoc negligenti plagæ certo numero infligebatur, ac triduo cibis interdictum. Diodor. Siculus l. 1. c. 77. Add. l. 7. D. Narsia, camp. stab. l. 2. l. 6. D. ad L. Pompeiam de parricidiis l. 7. d. t. l. 9. §. 1. D. ad L. Cornel. de falsis l. 6. §. 8. D. de re militari. Sic & Abas Persiæ rex, ut latrones extirparet, decretum emisit, ut si quis occisus aut spoliatus esse, incolæ proximi oppidi rationem de eo facto redderent. Vid. Petrus de Valle lin. part. 2. epist. 1. Sc apud Spartanos, qui se presente peccantem non castigaret verbis, in eadem erat culpa cum delinquente. Plut. instit. Lacon. Sic

Sic Cato, instigans magistratus ad imponenda fontibus supplicia, dicebat: *eos, qui male agentes prohibere possent, neque id facerent, eorum flagitiis assentiri*. Vid. l. 2. D. de noxal. act. l. 7. D. qui sine manumissione t. r. D. de magistratibus conveniendis. De silentio quoque atque dissimulatione magistratuum egregie Plato de L. l. 9. Secundus ille hostis est civitati, qui quamvis particeps hujus sceleris, (nempe læsæ majestatis) non sit, tamen cum amplissimis fungatur in ea rep. magistratibus, eas conjurationes non animadvertit, & si animadvertit, timidine quadam patriæ non succurrit. Addatur historia de filiabus Scedasi apud Plutarchum in amatoris narrationibus. Grot. ad Prov. 29. 24. Par furi est, qui a magistratu adjuratus furem sibi notum non indicat. Vid. quoque Levit. 5. 1. Sic & qui furiosum suæ custodiæ creditum negligentibus habuerit, & iste aliquem læserit, custos ex facto tenebitur; et si ipsi furioso nihil imputetur. Vid. l. 14. D. de offic. prasidis. Minus principales autem causæ alieni facti habentur, qui consilium dant, qui laudant, & assentantur ante patratum facinus, & ita, ut ipsorum consilium, laus, & assentatio ad facinus luteipiendum aliquod momentum attulerit. Alias enim, qui laude sua ad pravum facinus nihil contulit, non ipsum facinus, sed pravam suam voluntatem lucre potest, Ovid. Trist. l. 5. Eleg. ult. Qui monet ut facias, quod jam facis, ille monendo Laudat, & hortatu comprobat acta suo. Sic lex Longobardorum l. 1. tit. 9. §. 25. pro faciente habet, qui facinorosum adstans hortatur. Add. Roman. l. v. ult. Quintil. declam. 255. Natura simile est, facere scelus & probare. Ant. Mattheus de crimin. proleg. c. 1. §. 9. 10. & 14. Possis etiam huc referre, qui sua commendatione efficiunt, ut negotium quoddam alicui committatur quorum peccata non immerito istis quoque ruborem incutiunt. Vid. Socrates ap. Xenophontem memorab. l. 2. p. m. 471. Peculiariter autem circa consilium expendi meretur §. 11. l. de furtis. & quæ ibi Interpr. disputant; utrum verba, ope & consilio, conjunctim, an disjunctim sint intelligenda. Si enim consilium idem significat cum intentione aut destinatione; ille sane duntaxat furti est reus, qui non per imprudentiam, sed dolo malo furem adjuvit. l. 52. §. 13. D. de furtis. Quod si vero consilium quis citra opem dederit, videndum est, generale id fuerit, an speciale. Prius est, v. g. si quis de paupertate querentem hortetur, ut furto rem sibi quærat. Talis consiliarius, saltem in foro humano, pro fure haberi nequit. Sed si speciale consilium quis dederit; puta si ostenderit, qua via in ædes sit penetrandum, & quo tempore, ubi res amoveri aptæ sint positæ, aut quæ ratio latendi: hic sane non mediocriter furem redolebit. Vid. Ant. Mattheus de crimin. proleg. c. 1. §. 7. Est præterea circa consilium, & similem influxum ad actionem alienam observandum, per id communicari duntaxat reatum non autem à patrante in consulentem plane devolvi; nisi hic peculiariter ad eventum præstandum sit obligatus. Inde non injuria queritur Diodotus apud Thucydidem l. 3. quod oratores concilii sui rationem reddere debeant, non autem populus suæ auscultationis. Addit: Equidem si quam suaser, tam is qui credit, damnum subiret, prudentius indicaretis. Nunc vero si quando ira ad irritum cadentis spei commovemini, suasorem solum multatis, non vosmetipsos, qui vos frequentes erroris comites præbistis. Inde in universum pronunciat Hobbes Leviath. c. 25. Dantem consilium is qui petit neque punire, neque accusare jure potest. Nam qui petit, consilium arbitrio dantis dari voluit. Itaque qui Monarcha vel cæni consilium dat petenti, siue placeat, siue displiceat, puniri non potest, ut quod volentibus datum est. (Addiderim tamen, modo consiliarius bona fide sen-

tentiam dicat, & rei de qua consulti notitiam habeat. Improbum quippe est, circa res incognitas sententiam velle dicere.) *Sed si civis civi consilium det faciendi aliquid, quod lege prohibitum est, sive consilium id à prava intentione, sive ab ignorantia tantum procedat, puniri à civi te potest; quia ignorantia legis illum, qui legis notitiam habere debuit, non excusat.* Inde & sine grano falsi admitti non potest illud axioma apud Anglos, cuius æquitatem commendat Georg. Bateus *elencho motuum Anglic.* part. 1. Rex nunquam potest errare, aut cuiquam injuriam facere: quippe in administratos & consiliarios, (quorum est admonere Principem, iniqua volenti denegare operam, aut officio renunciare potius, quam contra leges quidquam iubenti parere) iam culpa omnis, quam poena derivari & solet, & debet. Add. Gellius l. 1. c. 3. de Chitone, qui conscientiae vellicationes sensit, quod amicam facinoris manifestum ipse clam condemnaverat, sed aliis iudiciis, ut cum absolverent, persuaferat. Memorabile est quoque illud apud Eundem l. 11. c. 18. ubi refert, furem esse hominis iudicatum, qui quum fugitivus forte præter oculos domini iret, obtentu togæ tanquam se amiciens obtitisset, ne iste à domino videretur. Huc, an ad priorem classẽ pertinent, qui exemplo suo alios accendunt ad peccatum, quod citra istud omisiuri erant. *Matth.* 18. vers. 6. *Juvenalis sat.* 2. *Grex totus in agris Unius scabie cadit & porrigine porci, Uvaeque conspecta livorem ducit ab una.* Add. *Grotius* l. 2. cap. 17. §. 6. seqq. & cap. 21. §. 1. seqq. *Anton. Mathæus de criminibus prolegom.* cap. 1. §. 6. seqq. Ex hæcenus dictis facile perspicitur ratio juxta ac limitatio vulgarij axiomatum: quod quis per alium facit, ejus autor ipse censetur; l. 1. §. 1. D. de eo per quem factum erit: nostra facimus, quibus auctoritatem nostram imperimur: quod jussu nostro circa res nos spectantes ab altero gestum est, nos ipsos obligat: nostra actio habetur, cujus executionem alteri injunximus; & similia. Porro de illa actionum communicatione, quæ ex coitione in unum corpus morale resultat, alibi erit dicendi locus. Quando denique ex permissione, seu ex eo, quod quis alienam actionem fieri non impedivit, de actione alterius quis participare dicitur, requiritur, ut non solum per vires suas naturales eam impedire valuerit, sed ut obligatio quoque ipsi incubuerit eandem impediendi. Ubi alterutrum horum defecerit, nihil imputari poterit illi, qui alterum pro lubitu suo agere permisit. Unde Deo nihil potest imputari eo nomine; quod is peccata permittere dicitur. Non enim tenetur ad illa prohibenda eo modo, quo omnino fieri non possent; i. e. negando, aut subtrahendo vires naturales, aut libertatem voluntatis extinguendo. Hæc enim ni adessent, nulla actio moralis ab homine posset edi. Rotunde *Lucianus de mercede conductis*, in fine. Θεὸς αἰσῆσι, αἰτία ἡ ἐλευθέρια. *Deus in culpa non est, verum qui sua sponte delegerit.* Sic jocularis tantum locutus est, quando v. g. permittere dicimus, ut pluat. Sic effectui morali caret illa permissio actionis ab altero susceptæ, quam prohibere nobis non est injunctum, aut supra nostras vires, nisi impotentia illa per nostram culpam sit contracta; aut ubi quid nobis ignorantibus sit actum, nisi per supinam negligentiam ignorantia obrepserit, & intra gradum diligentiae, quam adhibere tenebamur. Denique imputari non potest permissio actionis bonæ, quum de facto quidem prohibere poteram, sed non debebam. Sic nihil ille mihi potest imputare, qui meo me jure uti permisit, seu non impedivit, i. e. qui nullam mihi injuriam intulit.

LIBRI I.
CAPUT VI.
DE NORMA ACTIONUM MORALIUM,
SEU DE LEGE IN GENERALE.

<p>1. <i>Lex differt à consilio;</i>
 2. <i>A pacto;</i>
 3. <i>Et jure;</i>
 4. <i>Quid sit lex?</i>
 5. <i>Quid obligatio?</i>
 6. <i>Unde sit ut quis possit obligari?</i>
 7. <i>Sibi ipsi nemo obligatur.</i>
 8. <i>Qui obligandus est, debet habere superiorem.</i>
 9. <i>Unde sit, ut quis alicui possit obligationem injungere?</i></p> | <p>10. <i>Id non esse ex nudis viribus:</i>
 11. <i>Neque ex sola nature præstantia.</i>
 12. <i>Quid vis obligationibus addat?</i>
 13. <i>Legislator & lex debent esse cognita.</i>
 14. <i>Partes legis essentielles quæ?</i>
 15. <i>Permissio legis quid?</i>
 16. <i>Materia legum.</i>
 17. <i>Lege quis obligetur?</i>
 18. <i>Legis divisio.</i></p> |
|---|---|

Dispiciendum porro est de norma illa morali, seu de lege, ad quam actiones morales debent exigi, & ad quam ubi congruunt vel non congruunt, peculiare qualitates sortiuntur: Ubi ante omnia accurate discernenda est lex ab illis rebus, quæ cum eadem cognationem aliquam habere videntur, & ideo à quibusdam cum ea confunduntur; uti est *consilium*, *pactum*, & *jus*. Et à consilio quidem lex differt, quod per illud rationibus ex ipsa repetitis ad suscipiendum quid, aut omittendum adducere quis conatur illum, in quem, saltem quoad præsens negotium, potestatem non habet, sicut obligatio nulla eidem directè adferatur, sed in arbitrio ipsius relinquatur, sequi velit consilium, an minus. Et si consilium obligationi occasionem præbere possit, quatenus notitiam alicui imprimit, quæ obligationem parit aut auget. Sic Medicus pro imperio nequit ægroto præscribere, quid ipsi adhibendum, quibus abstinendum: sed dum ostendit, quid huic salutare sit, quid exitiabile, ægrotus illud amplecti, hoc fugere tenetur, non ex jure, quod in ipsum Medicus habet, sed ex lege naturæ, quæ unicuique curam vitæ & incolumitatis suæ imperat. Lex vero licet & ipsa suis non debeat carere rationibus, hæ tamen proprie causa non sunt, quare ipsi obsequium præstetur, sed potestas præcipientis, qui ubi voluntates suæ decretum significavit, obligationem subdito adfert omnino juxta præscriptum suum faciendi; etsi fors ipsi rationes præcepti haut ita liquido adpareant. Huc fere redeunt, quæ traduntur *Hobbeso de Cive* c. 14. §. 1. *Consilium est præceptum, in quo ratio quare pareamus, sumitur ab ipsa re, quæ præcipitur.* Lex autem seu mandatum est præceptum, in quo parendi ratio desumitur à voluntate præcipientis. Proprie enim non dicitur, sic volo, sic jubeo, nisi stet pro ratione voluntas. Adeoque legibus obeditur non principaliter propter rem ipsam, sed propter voluntatem præcipientis. Inde quoque lex est ejus, qui potestatem habet in eos, quibus præcepit; consilium ejus, qui potestatem non habet. Facere id quod lege præcipitur, officii, quod consilio, arbitrii est. Consilium dirigitur ad finem ejus, cui præcipitur, cumque finem hic ipse æstimare, & probare potest. Lex autem, ut ut sepe quoque habeat finem ad eos tendentem, quibus præcipitur; horum tamen non est finem æstimare aut reprobare, sed eundem determinat, qui præcipit. *Consilium nisi volentibus non datur, lex etiam nolentibus fertur. Denique jus consilium tollitur arbitrio*

bitrio ejus, cui consilium datur: jus legislatoris non tollitur arbitrio ejus, cui imponitur lex. Add. 1. 2. §. 6. D. mandati.

§. 2. Neque vero sat accurate illi antiquorum, qui leges κοινὰς & συνθήκας ὁμολογᾶν communes conventiones subinde vocant. Sicut apud Isocratem adversus Callimachum lex de amnestia τῆς πόλεως συνθήκη vocatur: & Aristotelem Rhetor. ad Alexandrum c. 1. 2, 3. & passim apud Græcos. Apud Dionysium Halicarn. l. X. dicitur, συνθήκας τῇ κοινῇ πόλει οὐ νόμους, leges esse commune civitatis conventum. Præterquam enim quod nec divinæ positivæ, nec naturales leges à conventionione hominum ortæ sint, adeoque ad civiles duntaxat leges ea adpellatio pertinere possit; ne hæc quidem proprie pacta aut conventiones sunt, licet in constituenda potestate civili legislatoria pacta intervenerint. Equidem satis adparet, Græcos, uti in aliis dogmatibus politicis, ita & heic democraticas suas civitates ob oculos habuisse: in quibus quia leges rogante magistratu, & sciscitante acjubente populo, adeoque velut per modum stipulationis ferebantur, conventionis vocabulum illis fuit tributum. Quamquam ne hanc quidem ob causam, quod major pars populi debeat consentire, leges democraticæ pacta proprie vocari possunt. Nam consensus iste duntaxat est modus, quo vis summi imperii, quod penes coetum universorum est, sese explicat; dum illud pro voluntate & decreto universorum habetur, in quod major pars consensus. Sic ut longe alia sit efficacia suffragii, quod circa decretum aliquod conficiendum singuli ex concilio ferunt; & consensus, quem quis circa pactum ineundum declarat. Nam heic qui non consenserit, non tenetur, neque aliter pactum coire potest: illic autem etiam non contentiens per suffragia plurimum obstringitur. De cætero, quæ inter pactum & legem differentia sit, in aprico est. Pactum enim est promissum; lex mandatum. In pactis dicitur, faciam: in legibus, fac. In pactis, cum eadem in origine sua à nostro arbitrio dependant, prius determinatur, quid faciendum sit; quam ad faciendum obligamur: in lege autem, quæ potestatem alterius in nos supponit, ante obligamur ad faciendum: quid vero faciendum sit, post determinatur. Adeoque pacto non tenetur, nisi qui suo consensu sese obstrinxerit; lege autem obligamur, quia antea ejusdem auctori obsequium debebamus. Vid. Hobbes. d. l. §. 2. Add. quoque notata Grotio ad Matth. inscript. vocab. ἡ κοινὴ συνθήκη.

§. 3. Denique juris vocabulum uti cum lege sæpe idem significat, ubi cum primis pro complexu legum ponitur; ita cavendum, ne pro lege id accipiamus, quando potestatem aliquid agendi, legibus concessam aut relictam, notat. v. g. Ne quando hoc vel illud lege divina faciendi jus esse dicitur, putemus, idem lege divina præceptum; adeoque recte à nobis fieri posse, etiam si legibus humanis interdicatur. Cum enim homo illa omnia potestatem agendi habeat, quæ à viribus suis naturalibus proficisci possunt, nisi quæ per legem prohibetur; inde usus loquendi fert, ut quæ legis alicujus specie non interdicuntur, ex illa lege eadem agendi jus esse dicatur. Igitur in hoc quidem significato jus ad libertatem pertinet: lex vero vinculum aliquod notat, quo libertas naturalis constringitur.

§. 4. In genere autem lex commodissime videtur definiri per decretum, quo superior sibi subjectum obligat, ut ad istius præscriptum actiones suas componat. Decretum dicimus, non quod intra mentem & voluntatem decernentis subsistit, sed quod subje-

cto est insinuatam tali modo, ut necessitatem ad idem se componendi intelligat: eoque id iussu nobis heic æquipollet. Ubi etiam parum putamus interessè, legem quis decretum vocet, an orationem; modo non credatur, ad legem esse necessarium, ut viva voce, aut verbis in scriptum relatis promulgetur: cum sufficiat, si qualicunque modo voluntas legislatoris subiectis innotuerit, etiam per intrinsecam congeniti luminis suggestionem. Inde inutilem arbitramur subtilitatem *Hobbesi de civi c. 3. § ult.* dum leges naturæ eatenus duntaxat legum vim obtinere tradit, *quatenus in scripturis sacris oratione Dei sunt promulgata; non autem quatenus uni conclusiones quadam ratione intellectæ de agendis & omittendis.* Sane enim ex dictamine rationis non intelligitur solum, legum naturalium observantiam esse generi humano proficuum, sed & Deum velle ac jubere, ut mortales ad istarum normam actiones suas dirigant. Id quod ad essentiam legis sufficit. Quamquam & hoc reponi possit, leges naturales, etiam ut sunt dictamina rationis, non posse aliter quam per modum orationis concipi. Circa Grotianam definitionem l. i. c. i. § 9. dum legem dicit obligare ad id, *quod rectum est*, notandum; ipsum supponere, dari aliquod iustum & rectum ante legem & normam; adeoque legem naturæ rectum non facere, sed jam antea existens duntaxat significare. De qua hypothesi quid sentiendum, supra à nobis fuit expositum. De cætero illud planum est, sub legibus comprehendendi non solum, quæ ad iustitiam proprie dictam pertinent quæ ex obligatione perfecta aliis exhibenda dirigit; sed & quæ ad alias virtutes spectant, & in ipso agente terminantur. Qua ratione leges contra ebrietatem, & alias intemperantiæ species, quæ ipsi patranti plurimum obliunt, ferri possunt & solent. Huc pertinet lex Zaleuci; *Si quis Locrensum egrotans vinum merum bibisset, nisi iubente Medico, etiamsi ad pristinam valitudinem rediisset, mors ei supplicium erat constitutum, quoniam non iussus biberat.* Apud *Ælianum* V. H. l. 2. cap. 37. quæ poena tamen sine dubio nimis est rigida. Huc spectant quoque leges sumtuaræ, quæ modum præscribunt expensis in victum, vestes, ædificia, aliumque adparatum. In quas si quis peccaverit, nemini facit injuriam, cum eos sumtus de suo faciat. Neque tamen dubium, quin civis ad parsimoniam, quæ cuique maxime prodest, per leges adstringi queat.

§. 5. Cæterum cum in definitione legum dictum sit, illas à superiore proficisci, & in se habere vim obligandi; necessarium videtur hoc loco ostendere, quid obligatio sit, & unde oriatur, nec non quis obligationem recipere, & uti quis alterum obligare queat; seu quod eodem redit, unde sit, quod quis alteri pro imperio quid injungere possit. Obligationem igitur supra definivimus, per qualitatem moralem operativam, qua quis præstare aut pati quid tenetur (quando nempe obligationem consideramus, prout hæret in eo, qui obligatur. Secus atque *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 5. § 27.* qui obligationem definit, prout est actus legislatoris, quo actiones legi suæ conformes eis, quibus lex fertur, necessarias esse indicat.) J Cti Romani vocarunt vinculum juris, quo necessitate adstringimur alicujus rei præstandæ. Injicitur enim per eandem velut frænum aliquod morale nostræ agendi libertati, ut in diversam, quam quo illa ducit, partem tendere recte non possimus. Et si per eam voluntas haut quidquam ita stringi queat, ut saltem de facto & suo periculo in diversa abire non detur. Quo sensu verum est illud *Arriani in Epicteto* l. IV. c. 12. *παρατέσως ἀλλοτρίας ἐδεῖς καὶ ἄλλα* aliena voluntati nemo domi-

dominatur. Porro licet multa alia voluntati, ut in alterutram partem vergat, momentum adferant; hoc tamen obligatio præ istis habet peculiare, quod ea velut naturali aliquo pondere voluntatem premant, quo remoto hæc ad indifferentiam suam ultro redeat: obligatio vero moraliter voluntatem afficiat, & peculiari quasi sensu eandem intrinsece imbuat, ut in suas actiones ipsa censuram exercere cogatur, ac malo seipsam dignam iudicare, ni præscriptæ sese normæ reddiderit conformem. Quo ipso etiam sufficiens momentum obligationi inesse intelligitur ad flectendam voluntatem; quippe cum nihil sit, quod necessitatem quippiam agendi aut omittendi menti humanæ de futuro deliberanti afferre queat, præter cogitationes boni & mali, aliis aut nobis ex iis quæ facimus proventuri; siquidem sua voluntati libertas constare debet, ac tales edendæ sunt actiones, quæ agenti recte imputari possunt. Et in hoc præcipue obligatio differt à coactione, quod licet utraque ultimo metu aliquem ostenter; hæc tamen extrinsecus tantum voluntatem concutiat, & in electionem rei ingratae per solum sensum imminenti mali impellat: obligatio autem insuper efficiat, ut quis ipse adigatur agnoscere, sibi non immerito accidere malum, quod à proposita regula devianti est propositum, cum ultro eandem sequenti istud declinare licuerit.

§. 6. Quod igitur homo aptus sit ad recipiendam obligationem, una quidem causa est, quia voluntatem habet, quæ in utramque partem sese flectere, adeoque ad normam aliquam moralem se componere potest; secus atque illa entia, quæ ad uniformem agendi modum intrinsece sunt determinata. Ex quo consequitur, ut quatenus nulla ab extrinseco principio necessitas accessit, homo intelligatur liber, & habere potestatem agendi omnia, quæ per vires naturales ab ipso possunt effici. Quin & ubi sese ad aliquid semel determinavit, seu ubi quid elegit, ac secum constituit; in eo tamen decreto, quatenus consideratur ut ab ipsius voluntate profectum, hauri quidquam tanta vis est, quin idem recte, quando lubitum fuit, mutare, aut tollere ipse queat; nisi extrinsecus accedat aliquid, quod voluntatem semel determinatam ac declaratam mutari prohibeat. Nam tunc homo, significato voluntatis suæ decreto, occasionem præbere potest, ut ab illo deinceps discedere fas ipsi non sit. Intelligitur autem mutatio in voluntate facta, non solum quando quis expresse significat, sibi prius placita jam displicere; sed etiam cum quid fecit, quod cum priori voluntatis decreto stare non potest. Ex quo fundamento quoque deducenda sunt, quæ ab *JCtis* super *pœnitentia* traduntur. Si enim ultima & generalis causa quæretur, quare in quibusdam actibus pœnitentia sit licita, in aliis minus, nulla reperitur alia, quam quia in quibusdam extrinsecus accessit vinculum, quod voluntatem semel declaratam prohibeat mutari; in reliquis autem voluntas intrinsecæ suæ libertati fuit relicta. Prius autem ut plurimum fieri suevit, quando alter ex ista voluntatis mutatione insigniter esset lædendus; adeoque inde occasio foret oritura socialitatem & amicitiam inter homines abrumpendi. Ex quali voluntatis significatione alteri jus quæsitum esse dicitur, per quod jam habeat facultatem aliquid ab altero exigendi, ut si id non præstetur, etiam vim adhibere possit, abs se aut superiore profectam, prout in naturali libertate; aut in civitate quis degit. Igitur quando ex declarata mea voluntate alteri jus non est quæsitum, ibi pœnitere mihi pro lubitu licet. Tunc autem jus nondum est quæsitum, quando à superiore, cui in nos imperium competit, alteri non est concessa facultas exigendi

gendi id, quod ab altero fuit significatum. Unde & hoc patet, quare leges positivæ ab illo, qui tulit, iterum abrogari possint: quia scilicet nemini ex illis tale est jus quæsitum, cujus vi exigere is possit, ut illæ leges perpetuo maneant. Etsi non paucae civitates per jusjurandum in leges conceptum earundem mutabilitatem tollere instituerint. Imo si vel maxime talis clausula sit addita, posterius decretum isti repugnans irritum fore, mutari nihilominus poterit, modo per eam clausulam nemini sit jus quæsitum. Absurdum enim est, per statutum præcedens statutum futurum velle frustrari. Absoluta quippe potestas seipsam constringere nequit, neque quod natura est revocabile figi potest. Vid. *Cicer. ad Atticum* 3. ep. 23. Apud *Thucydidem* l. 2. Athenienses mille talenta in arce reponunt, capitis poena indicta, si quis suaderet aut decerneret, ut in alios usus ea pecunia converteretur, nisi hostes classe urbem aggredierentur. Et tamen iidem ex defectione Chiorum metu perterriti eam legem deinceps antiquant, apud *Eundem* l. 8. Quando autem principes constitutionibus quibusdam expresse addunt; licet peculiam rescripto quid illis adversum iusserint, ei tamen à magistratibus aut iudicibus non esse parendum; id non cum habet effectum, quasi istas abrogare ipsi nequeant; sed potius significant, posteriora rescripta non esse seria, aut sibi per imprudentiam excidisse. Quandoque etiam subtili hac arte procacium petitorum importunitatem amoliuntur, quibus aperte negare non sustinebant. Add. l. 1. & 2. *C. si ex rescripte nuptiae petantur*. Accurate tamen distinguendum inter ipsam legem positivam, & jus illud, quod occasione ejus legis est quæsitum. Illa abrogari à legislatore iterum potest, manente tamen jure, quod occasione leges, quam diu illa duravit, fuit partum. Nam simul cum lege omnes ejus effectus antegressos tollere, iniquissimum foret v. g. Si in civitate lex sit; *ut paterfamilias super re sua legasset, ita jus esto*; sane licebit legislatori eam testandi licentiam circumscribere, & constituere, ut deinceps omnes hereditatis ex intestato deferantur. Iniquum tamen foret, bona per testamentum adquisita illis adimere, qui hereditates creverant, priori lege adhuc subsistente. Huc pertinet etiam, quod Bonifacius VIII. Papa in odium Philippi Pulcri Regis Galliarum omnes indulgentias Gallis per suos antecessores concessas annullavit: quod factum merito irridet *Henr. Stephanus Apol. pro Herodoto* c. 40. Sed & separandi sunt à legibus alii actus, qui à summis imperantibus suscipiuntur, ne quis credat, omnes eorum legitimas donationes, alienationes, & conventiones posse ab ipsis, aut eorundem successoribus retractari. Nam per tales actus aliis jus quæsitum est, quod invitis eripi non debet. In de adparer, quando quis suo juri renunciat: non necessarium esse expresse addi; nihil ab ipso aut hære libus contra illam cessionem tentatum iri, aut si quid tentatum fuerit, id pro irritum & nullo esse habendum. Nam cum ejusmodi cessione juri quis suo in rem aliquam sese penitus abdicet, idque in alium translatum profiteatur, etiam citra illam clausulam intelligebatur, illum nullo cum effectu deinceps circa illam rem disponere, in quam eidem nihil juris amplius competit. Ex eadem ratione, quia vivo testatore ex testamento nemini adhuc jus est quæsitum, testamentum licet mutare, etiam ubi talis clausula sit addita; ne posterius testamentum valeat. Nam hæc illud quidem efficit, ut posterius non seria voluntate profectum præsumatur: si tamen illa clausula posteriori testamento revocata sit, prius unque nullum erit. Sic & regulariter, si inter instrumenta dispositionum & conventionum super eadem re pugna deprehendatur, posteriori derogabit.

§. 7. Ex

§. 7. Ex dictis quoque colligi potest, quare quis sibi ipsi nequeat obligari, seu quare quis secum conventionem inire, aut sibi quid promittere nequeat, quod non nisi seipsum spectat. Scilicet cui per obligationem jus quaeritur, hoc ipsi remittere est integrum, ubi in fraudem tertii id non cedit. In hoc autem casu idem est obligans & obligatus, seu cui jus quaesitum est, & qui obligatur. Ergo si vel maxime quis se ipsum sibi obligare destinaret; frustra tamen id est, cum liberare se arbitrio suo citra praestationem alicujus rei possit. Id quod qui potest, jam actu ipso liber est. Adde, quod nulla ejusmodi obligationis est futura utilitas, cum nec praestando quid alicui accedat, nec intermittendo decedat, quando quis sibi ipsi dat aut denegat. Add. *Seneca de beneficiis* l. V. c. 7. *seqq.* Quando autem dicitur, v. g. quemlibet obligari ad se ipsum conservandum, sensus iste est; obligationis illius homini inhaerentis exercitium in ipso homine terminari. Quae tamen ad Deum legis naturalis autorem referatur, tanquam illum, cui ejus obligationis exercitium exigendi, ejusdemque neglectum vindicandi jus sit. Adeoque haecenus homo seipsum conservare tenetur, quatenus Dei servus, & societatis humanae pars est, cui se utilem jussu DEI praestare, debet. Sicuti & dominus servum, & civitas civem recte plectere potest, si se ipsum ad labores & debita munia ineptum reddiderit. Atque hoc, quod nemo seipsum sibi possit obligare, procedit non solum in personis singularibus, sed & in integris coetibus atque societatibus. Quod autem aliqui tradunt, interdum hominem sibi ipsi jurare, puta, quod hoc vel illud sit omisurus, in quod ipsum pravus a petitis rapit, id aliquatenus rationem voti habet, cujus exactio penes Deum est. Conf. *Felden ad Grot.* l. 2. c. 13. §. 1.

§. 8. Altera autem causa, quare voluntati hominis, ad normam se componere idoneae, eadem praescribi possit cum hoc effectu, ut eam sequi utique teneatur, est, quod is a potestate superioris non sit immunis. Haec duo faciunt, ut homo sit capax obligationis, ex principio extrinseco accedentis. Nam ubi alicujus agentis vires per naturam ad uniformem agendi modum sunt alligatae, ita ut motu intrinseco in diversum nequeant discedere, actio physica, non moralis producit, quae ex necessitate potius, quam ex obligatione provenire dicitur. Ubi vero quis neminem agnoscit superiorem, nullum adest validius principium extrinsecum, quod interiori libertati frænum possit injicere. Et si maxime is in agendo certum modum observet, & a quibusdam actionibus constanter absteineat; id non ex obligatione aliqua, sed proprio ex beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, ut ille obligationis sit capax, qui & normam praescriptam potest cognoscere, & voluntatem habet intrinsece liberam, & in diversa flexilem; quae tamen, ubi norma per superiorem fuerit imposita, sentiat ab eadem sibi non esse discedendum. Quali natura hominem esse praeditum patet.

§. 9. Introducitur autem obligatio in animum hominis proprie à superiore, i. e. tali, cui non solum sint vires malum aliquod repraesentandi contrariantibus; sed & cui iustae sint causae, quare postulare queat, ex suo arbitrio voluntatis nostrae libertatem circumscribi. Talia enim ubi in aliquo fuerint, postquam quid velit, simulque quid voluntati ipsius parentes boni, renitentes mali maneat, significavit, necessum est in facultate rationis compote oriri metum reverentia temperatum; illum quidem ex ipsius

potentia, hanc autem ex consideratione causarum, quæ etiam remoto metu, & per modum consilii sufficere debebant ad ipsius voluntatem amplectendam. Unde arbitramur jus injungendi alteri obligationem, seu, quod eodem recidit, jus alteri imperandi, legesque præferibendi non oriri a solis viribus, neque etiam ab *ἰσχυροῦν* aut præstantia naturæ. Equidem solæ vires contra inclinationem meam eo me possunt permovere, ut malim alterius voluntati tantisper parere, quam ejusdem vim experiri. Isthoc tamen metu remoto nihil obstat, quo minus meo potius, quam ipsius arbitrio agam. Et ubi quis nil nisi vim potest allegare, quare ego ad ipsius arbitrium me debeam componere; nihil prohibet, ubi rationibus id meis conducere judicavero, omnem viam tentare, excussa istius vi, libertatem meam vindicandi. *Terentius Adolph. Malo coactus qui suum officium facit, dum id resistit iri credit, tantisper cavet: si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit.*

§. 10. Quo loco expendi merentur, quæ tradit *Hobbes*. de Cive c. 15. §. 5. *In regno Dei naturali jus regnandi, & puniendi eos, qui leges suas violant, esse à sola potentia irresistibili.* Idque hoc modo probare satagit. *Jus omne in alios vel est à natura, vel à pacto. A natura id jus derivatur, eo ipso quod per naturam non est sublatum. Cum enim per naturam jus esset omnibus in omnia, unicuique jus erat in omnes regnandi ipsi naturæ coævum.* Id tamen inter homines abolitum ob mutuum metum ex æqualitate virium resultantem, quæ bellum erat paritura generi humano exitiosum. *Quod si quis ceteros potentia in tantum anteisset, ut resistere ei ne omnes quidem conjunctis viribus potuissent, ratio quare de jure à natura sibi concessio decederet, nulla omnino fuisset. Mansisset igitur ipsi jus domini in ceteros omnes propter potentie excessum, quæ & se & illos conservare potuisset. His igitur, quorum potentia resisti non potest, & per consequens Deo omnipotenti, jus dominandi ab ipsa potentia derivatur.* Enimvero in his non unum est, quod censuram mereatur. Nam primò necio an satis cohæreant illæ locutiones; *jus imperandi ex solis viribus est à natura concessum; & idem jus à natura derivatur, eo ipso quod à natura non sit sublatum.* Alias enim non statim quod à me non est sublatum, illud à me est concessum. Et cum non sublatum & concessum esse unum & idem non sit, videri possit ab alio principio, quam à natura, jus illud esse concessum. Deinde id principium, *natura dedit jus omnibus in omnia*, dextre est explicandum. Jus ipsi est libertas quam quisque habet facultatibus naturalibus utendi secundum rectam rationem. Sentus igitur sanus dicti principii hic erit. Per naturam, i.e. remota omni lege, cuique licet viribus suis naturalibus uti, contra quemcunque sua cuique ratio eandem adhibendas dicitur, & quidem ad sui conservationem. Atqui ex hoc non consequitur; per solas vires naturales posse alteri obligationem proprie dictam injungi. Diverſa quippe sunt cogere, & obligare. Illud solis viribus naturalibus potest effici; hoc vero nequaquam. Nam ex mente *Hobbesi* in statu naturali uti jus est alios cogendi; ita alii cogentibus jure resistunt. Atqui cum jure resistendi obligatio simul stare non potest. Obligatio enim præsupponit tales causas, quæ intrinsece hominis conscientiam ita afficiant, ut ex propriæ rationis dictamine judicet, non recte adeoque non jure sese resistere. Et quanquam contra rationem sit, incassum contra vires superioris tendere, & hoc modo sibi gravius malum arcessere; (*Pindarus Pythior. od. 2. πῶς κέντρον δὲ τοῖς λαλῶμεν πελιδνεῖ οὐλομένης οἴμῳ*; contra stimulum calcitrare est lubrica via:) remanet tamen jus omnes vias tentandi, si qua etiam per vim alterius vis possit excuti, aut subterfugio eludi. Id quod item cum ob-

obligatione proprie dicta, & quæ à Grotio passim *extrinseca* opponitur, nequit consistere. Adeoque per nudam vim non ipse jus resistendi, sed tantum ejusdem exercitium extinguitur. Declarari potest res exemplo brutorum, quibus cum homines in statu ex lege vivimus. Quæcunque eorum viribus superare possumus, subjugamus, & servitio nostro admovemus. At si qua vim nostram effugere potuerint, nemo injuriam sibi ab ipsis factam queritur. Nec est, quod quis regerat, bruta obligationis non esse capacia, adeoque non nisi sola vi posse stringi. Nam & ipse *Hobbes, de Civ. c. 8. § 2* agnoscit, bello captum, obligationis utrique capacem, quousque solis vinculis naturalibus coercetur, nulla obligatione contineri, priusquam pactum & fides intercesserit; adeoque talem sese captori per fugam subtrahere, aut etiam vi in eundem insurgere posse, quamprimum commodam occasionem nactus fuerit. *Seneca de Ira l. 2. c. 11. Ita natura constituit, ut quod alieno metu magnum est, suo non vacet.* Ne nunc dicam, quod illud axioma Hobbesianum *natura dedit jus in omnia*, absurde & nullo sensu ad Deum adplicetur. Quomodo enim Deo natura aliquid dedisse potuit, cum natura sit vel ipse Deus, vel opus Dei? Ex hisce igitur rationibus, & quia non satis dignum id bonitate divina videtur, haut quidquam jus dominandi, seu imperium Dei, quatenus notat vim imprimendi obligationem animis hominum, ex sola & nuda ipsius omnipotentia derivandum arbitramur. Quæ porro ab *Ipsa* ex Sacris Literis proferuntur, isthanc thesin non adstruunt. Quando Deus ad potentiam suam provocat, circa calamitates Jobo immisissas, ex eo non consequitur, Deo nullum jus in creaturas competere, nisi ex nuda ipsius potentia. Quin ipse Jobus initio recte agnoscebat, quo jure Deus ipsum bonis, atque liberis spoliasset. *Dominus dedit*, inquit, *Dominus abstulit* q. d. Quare suum pro arbitrio non repetere, qui id precario duntaxat concessit? Add. *Seneca ad Polyb. c. 9*: Verum ubi superante ægri tudine cum Deo expostulare institueret, recte Deus retundendæ contumaci querelæ potentiam suam allegat, postquam iste alias imperii divini rationes æstimare neglexerat. Quemadmodum cæteris contumacibus subditis facere solemus, ut quando rationes audire detrectant, vim ipsis ostentemus; ut videant, stultos se quoque, non malos duntaxat esse, qui nobis cornua obvertere audeant. Sic si quis queratur, quod bonis mala, malis bona eveniant; ubi genuinas ejus rei causas agnoscere detrectat, ei demum ultimo loco potentia divina occinitur; quasi diceremus, quia tibi utique credis injuriam fieri, abi, & pugna contra Deum. Ex iisdem quoque adparet, male *Hobbesium* inferre, obligationem ad præstandam Deo obedientiam incumbere hominibus propter imbecillitatem. Nam hæc sola facere potest, ut quis stultum judicet, obsequio gravius malum non redimere: non autem per eandem adimitur jus, quo minus quis & desiderare, & omnem movere lapidem possit, ut alterius vim liceat effugere. Quod jus tamen vera obligatio omnino excludit. Neque sequitur, duorum omnipotentium neuter potest alteri obligari, ergo ideo tantum mortales Deo obligantur, quia non sunt omnipotentes; si vel maxime antecedens extra dubitationem positum esset. Ne nunc dicam, duos omnipotentes citra contradictionem poni non posse. Neque hoc solo argumento jus suum adversus Saulum assertum ibat Salvator noster, quod durum ipsi foret contra stimulum calcitrare, *Act. 9. 5.* sed insana duntaxat ausa ipsius arguebat. Neque enim hac una ratione Ananias sub signa Christi vocabat Paulum, quod supra vires ipsi-

us esset positum eam religionem subvertere. Eo diligentius autem illud dogma confutandum fuit, quo periculosius feroces homines eodem abuti possunt. Apud *Thucydidem* I.V. legatus Atheniensium: ingenio utimur omnium hominum, ut quibus praevalent, eis imperent. Eam legem neque nos primi tulimus, neque lata primi usi sumus: sed jam ante solitam accepimus, utimurque ea in perpetuum permanitura. *Dionysius Halicarn.* l. 1. Φύσεως γὰρ δὴ νόμος ἀπασι κοινός, ὃν ἔδους καὶ ἀλύσει χρόνον, ἀρχὴν αἰεὶ τοῦ ἡπτόνων τοῦ κρείττονος. Sempiterna & communi omnibus lege receptum est, inferiores parere praestantioribus. Apud *Plutarchum* Camillo περὶ εὐνομίας νόμος, antiquissima lex Brenno vocatur, ὃς τῷ κρείττονι τῶ ἡπτόνων δίδωσιν, δέχόμενος δὲ τοῦ Θεοῦ, καὶ τελευτῶν εἰς τὰ θηρία. καὶ γὰρ τοῦτοις οὐ φύσεως ἐνεστίν, τὸ ζητεῖν πλεονέχειν τὰ κρείττονα, ἢ ὑποδεέστερον. quæ fortibus res largitur ignavorum, ducta à Deo, & ad bruta usque terminans. Nam & his natura comparatum est, ut praferri imbecillioribus velint praestantiora. Apud *Lucium* l. 5. c. 36. brevius: Omnia fortium virorum esse. Gemina sunt, quæ disserit *Callicles* apud *Platonem* *Gorgia*. Ubi praesupponit, plerumque contraria inter se esse naturam atque legem. Nam v. g. natura turpius esse injuriam accipere, utpote πείνημα οὐκ ἀνδρός, αἰὲν αὐδραπέδης, passionem non viri, sed m. incipit; & tamen lege turpius esse injuriam inferre. Idque leges, quippe multitudo viribus inferiores, constituisse, & laudes ac vituperationes ita disposuisse, ne potentiores quæ in re excedere eos possint; ἡ δὲ γε (οἶμαι) φύσις αὐτῇ δόξαι αὐτῷ, ὅτι δικαίον ἐστὶ τὸ αἰεὶνόν & χείρονος πλεονέχειν, καὶ τὸ διωκόμενον & ἀδιωκόμενον. Natura vero ipsa, veluti prius, demonstrat æquum esse, ut praestantiores potentioresque omnia ceteris habeant superiora. Inde quod *Xerxes* contra *Græcos*, *Darius* contra *Scythas* ex eo præexto copias duxerint, hoc ipsos fecisse κατὰ νόμον τὸ φύσεως juxta legem naturæ. Reprehendit quoque generosorum adolescentum spiritus ea doctrina (de justo) opprimi: contra si quis ista legem vincula abrumpat, in eo ἐκλάμπει τὸ φύσεως δίκαιον, exsplendescere ipsius illud naturale. Sic *Herculem* neque emptos, neque donatos *Geryonis* boves abegisse, ὡς τὰ τὰ οὐ δικαίᾳ φύσει, καὶ βίᾳ, ἔτι ἀλλὰ κήματι τῇ πάντα τὰ βελτίονες τὴν κρείττονον τὰ χείρονων τε καὶ ἡπτόνων. Utpote naturali ipso jure discente, & boves, & cetera omnia, quæ ab hominibus possidentur, illius, qui praestantior sit atque valentior, esse debere. Scilicet hoc *Itacus* velit, & magno mercetur *Atridae*. Faciliori cum temperamento admitti potest illud *Plutarchi* *Pelopida*. Οἱ περὶ τὸ καὶ κυριώτατος νόμος, τῷ σώζεσθαι δεόμενος, τῷ ζεῖν διωκόμενος, ἀρχόντες κατὰ φύσιν δόξαι δίδωσι. Prima & antiquissima lex natura ei, cui saluste opus est, imperatorem illum, qui valet conservare, praeficit.

§. 11. Sunt alii, qui originem imperii, seu potestatis obligationem alteri injungendi deducunt ex ὑπεροχῇ seu eminentia naturæ, quam solam ad istam actu generandam sufficere tradunt. Argumentum petunt ex ipsa hominis natura, in qua penes mentem tanquam partem praestantissimam est τὸ ἡγεμονικόν, sive vis directrix. Quam in rem allegatur locus *Cicer.* *Tuscul.* l. 3. Itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis Latini, cum exisse de potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur, aut libidine, aut iracundia. *Aristoteles* quoque adducitur, qui judicat, si quis reperiat omnibus virtutibus antecellens eum regem esse constituendum. Dei autem naturam eminentissimam mereri venerationem, si vel maxime mundum ille non condidisset. Imo istam naturæ eminentiam insuper volunt tribuere ἀννῶν & θωίων; eamque ob causam, si homo brutis, quibus

bus excellit, secus quam decet utatur, impune id ipsi esse, nec illa super dura tractatione posse queri. Qui enim jure cum altero contendit, illum sese eatenus cum eo comparare, & velle eadem lege censerī. Id quod non licet naturis adeo dignitate differētib; ut altera alterius causa facta dici possit; Deumque ob illam naturæ præstantiam jus hominis in bruta declarasse. Unde si quis pecude sua abutens à magistratu coerceretur, id non fieri in favorem bruti, sed ob alios cives, quorum sæpe interest, ne quis res sua male utatur. Sic corpus non posse queri, si mentis imperio laboribus atteratur, quippe cum mens præ corpore excellat. Enimvero ex sola naturæ *ἡ φύσις* jus injungendi obligationem alteri, qui principium gubernandi seipsum in se habet, oriri, nobis nondum persuadetur. Nam neque semper naturæ præstantia involvit aptitudinem gubernandi alium inferiori natura præditum: neque diversi gradus perfectionem in substantiis naturalibus statim subordinationem, & dependentiam unius ab altera habent conjunctam. Cum enim is, cui obligatio est imponenda, in seipso habeat principium regendi suas actiones, quod ipse sibi sufficere judicare potest; non adparet ratio, quare statim propriæ conscientiæ d'etamine convictus debeat intelligi, si suo potius, quam alterius, cui natura præstantior, arbitrio agat. Inde etsi impia sit Epicureorum opinio, quod traderent, Deos felicitate sua summa cum pace frui, longe semotos ab omni cura rerum humanarum; quique nec bene promeritis hominum capiantur, nec ob prava ab iisdem acta irantantur: recte tamen istis positus inferebant, inanem fore omnem religionem ac metum deorum. Cur enim quis illum colat, qui ipsi nec prodesse potest & vult, nec obesse? Nam admirationem quidem tam nobilis essentiae contemplatio excitare potest, obligationem non potest. Christiani genios natura humana nobiliores dari credimus; quorum tamen imperium in homines nulli agnoscimus; *Apocahp. XXII. 9.* *Marcus Antoninus l. VI. §. 44.* *Si Dii de nulla pro suis re consilia inveniunt, quod tamen imptum est credere, quorsum tunc immolemus, supplicemus, juremus, alia faciamus singuli, tanquam si Deos præsentēs & conversantes nobiscum habeamus.* Cicero de Natura Deorum l. 1. *Fuerunt, qui omnino nullam habere censebant humanarum rerum procuraciones Deos. Quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? Hæc enim omnia pure ac casu tribuenda Deorum numini ita sunt, si animadvertuntur ab iis, & si est aliquid à Diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Dii neque possunt nos juvare, nec volunt, nec curant omnino, nec quid agamus animadvertunt, nec est, quod ab his ad hominum vitam permanare possit: quid est, quod ut illos Diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem ficta simulationis sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest, cum qua simul & sanctitatem & religionem ioli necesse est: quibus sublatis, perturbatio vite sequitur & magna confusio. Item: Quæ pietas ei debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cujus nullum meruum sit, ei deberi potest? Idem l. 2. de Nat. Deorum. Juppiter dicitur à majoribus nostris optimus maximus: & quidem ante optimus, i. e. beneficentissimus, quam maximus; quia majus est, certeque gratius prodesse, quam opes magnas habere. Ovidius de Ponto l. 2. El. 9. *Nam quid erit, quare solito dignemur honore Numina, si demas velle juvare Deos?* Quod de brutis adfertur, ad rem nihil facit. Illa enim non obligatione tenentur, sed sola vi, aut pabuli illecebra. Neque vero aliquid naturæ contrarium essent factura, siquidem hominum jugum excussim irent. Animam corpori imperare non citra figuram dicitur. Nam imperium propriæ in diversa*

supposita intelligitur; & propter physicam combinationem, non vinculo aliquo morali, corpus animæ est obnoxium. Denique si rex per liberam electionem sit constituendus, præstantissimo utique diadema fuerit imponendum. Quo sensu recte se habet illud Cyri apud *Plutarchum in Apophth.* Ἀρχὴν μηδὲν προσήκειν, ὅς ἐ κεῖτ' ἔστι τ' ἀρχομένων. Imperare neminem decere, qui non præstantior sit subiectis. Et ita quoque capiendæ sunt, quæ Socrates disputat ap. *Xenophontem memorab.* l. 3. p. m. 489. Verum imperium iste habebit non jure ex sola præstantia enato, sed quod consensu eligentium fuit collatum.

§. 12. Quæ cum ita sint, omnino agnoscendum est, non solas vires sufficere, ut mihi ex alter us voluntate obligatio nascatur; sed accedere insuper oportere, ut aut ab isto insignia quædam bona sint in me profecta, aut ut ipse ultro in ejusdem directionem consenserim. *Plinius Paneg.* Non uti inter pecudes, sic lex naturæ potestatem & imperium valetioribus dedit. Nam uti naturaliter non potest non illi quis conciliari, abs quo multa bona accepit; ita si constiterit eundem & bene mihi velle, & rectius, quam ipse valeam, mihi prospicere posse, simulque idem actu mei directionem sibi vindicet, nil adparet rationis, quare imperium istius detrectare velim. Idque eo magis, si etiam id ipsum, quod esse potuerim, eidem in acceptis referam. *Aëtior.* 17: 24. seqq. Et qui homini dedit, ut libere possit agere, quare non is jure suo aliquam ejus libertatis particulam circumscribere queat? Qui vero ultro in alterius imperium consensit, is proprio declarat facto placitum sibi suum esse sequendum. Etsi ut ex consensu nascatur imperium legitimum, necessum sit, ut ne per novam illam subjectionem præjudicetur juri tertii alicujus, rite fundato, & ut uni fas sit talem habere subiectum, & alteri talem habere imperantem. Ex hisce duobus fontibus manare arbitramur vim obligationum, quæ intrinsicè velut vinculum voluntatis nostræ libertati injicere intelliguntur. Enimvero quia naturalis humanæ voluntatis libertas nullo morali vinculo extinguitur, ea quoque in plurimis mortalium est animi levitas aut malitia, ut istas imperii rationes insuper habeant: igitur aliud accedere oportet, quod validiore momento enormes libidines, quam pudor & decori sensus, premat. Idque eo magis est necessarium, quod pleraque hominum malitia aliis damno vergit. Nam alias facilius sibi quisque poterat relinqui, si nemo peccando, nisi sibi noceret. Istum porro effectum nihil habere deprehendimus, præter metum mali alicujus, ob violatam obligationem infligendi ab aliquo valentiore, cujus intererat ab ista non fuisse discessum. Sic ut demum ultima velut firmitas obligationibus accedat à vi, utque qui earundem observationem procurare velit, tanta sit potentia instructus, domestica, aut ab aliis collata, ut grave aliquid malum detrectantibus inferre possit. Inter pravos quippe precario imperat, qui impune potest contemni. Illius contra hominis imperium firmo stat talo, qui justum illius gerit titulum, & tantum semper virium adparatum ex suo nutu pendentem habet, quo quosvis immorigeros coercere possit. *Sophocles Ajace flagellifero.* εἴ πο' εἴτ' αὖ ἐν πολλοῖς νόμοι καλῶς φεροντ' αὖ, ἔνθα μὴ κατ' ἐρήκοι δέῃ· εἴτ' αὖ στρατὸς γε σαφρώνας ἀρχοῖτ' ἐπ', μηδὲν φόβος πρὸς ὄλεθρον μετ' αἰδῶς ἔχων. Non enim unquam in civitate leges bene se habebunt, si absit metus; Neque exercitus moderatio imperio regi poterit, si nullum metus aut pudoris munimentum habeat. *Arriani Epictetus* l. 1. c. 29. ἀνθρώπου ἀνθρώπου κύριον οὐκ ἔστι, ἀλλὰ θεῖος καὶ

καὶ ζωῇ, καὶ ἡδονῇ, καὶ πόνῳ. ἐπεὶ χαρὴς τε ἔσται, ἀγαθὰ μοι τὸ καὶ πόνος. Ἐὖτε πῶς διὰ τοῦ
Homo hominis dominus non est, sed mors et vita, voluptas et dolor. Nam absque his adduc mihi
Casarem, et videbis, quam sim constans. Ex dictis temperari debet, quod quidam nimis
 crude protulerunt, ius esse id, quod validiori placuit. Scilicet finem suum externum
 vix assequuntur leges, ni viribus sint succinctæ, quæ invitis quoque fibulam injicere
 possint. Sicut Solon, uti ipse prædicabat, res confecit maximas, οὐκ ὅτι βίβω τε καὶ δίνω
σωαγμούςας, simul vim, et ius copulans. Plutarchus Solone. Et nihil efficacius in rebus
 humanis, quam quod Scylla de Minoë dicebat apud *Ovid. Metam. 8. causaque valet cau-*
samque juvantibus armis. Nam quod de lætitia conscientiae ex impletione officii, et tor-
 mentis ac vellicationibus internis, quæ scelera consequuntur, pii agnoscimus, id ip-
 sum ex viribus Dei omnipotentis provenit, cui facillimum per semetipfos plectere, qui
 aliorum hominum potentiam contemnunt. *Juvenalis sat. 13. Cur tamen hos tu evasisse*
putes, quas dii conficia facti Mens habet attonitos, et caeco verberare cadit. Occulum quatiente
animo tortore flagellum? Poena autem vehemens et multo saevior illis, Quas aut Caditius gravis
invenit, aut Rhadamentus, Nocte dieque suum gestare in pectore testem. Et sane totius generis
 humani quam maxime interest, abs nemine in dubium vocari; tribunal divinum, cor-
 ruptioni impenetrabile, subeundum esse etiam illis, qui fiducia virium, astutiaeque aut
 corruptelarum officii negligentes fuerunt. Quo spectat illud apud *Plutarchum adversus*
Colotem. Facilius urbem condi sine solo posse puto, quam opinione de diis penitus sublata civitatem
coire aut constare. Hisce igitur fundamentis nitiur potestas eorum, qui aliis efficaciter
 leges sunt præscripturi.

§. 13. Cæterum ut lex vim suam directivam in animis hominum queat exserere, in
 eo, cui illa fertur, requiritur cognitio tum legislatoris, tum ipsius legis. Quomodo enim
 obedientiam præstare quis possit, si neque cui parere debeat, neque ad quid teneatur,
 noverit. Ubi tamen sufficiet semel id cognovisse. Nam si quis semel cognitum oblivio-
 ni tradat, ideo obligatione haut quidquam solvitur; cum bene posset meminisse, si
 quod debebat, parendi studium habuisset. Et legislatoris quidem cognitio neminem fa-
 cile fugere potest. Legum namque naturalium eundem esse autorem, qui totius uni-
 versi, nemo ignorabit, qui ratione uti noverit. Multo minus legum civilium lator ci-
 vi obscurus esse potest; quippe cum ille vel expresso civium consensu constituatur, vel
 tacito, dum eidem quoquo modo se subjiciunt. Porro lex naturæ quomodo ex con-
 templatatione humanæ conditionis cognoscatur, alibi exponetur. Civiles autem leges per
 promulgationem, factam publice ac perspicue, subiectis innoscunt. In qua de duobus
 constare debet, tum quod leges procedant ab eo, qui summum in civitate habet impe-
 rium; tum quæ sit leges sententia. Pius cognoscitur, quando ipse, qui summo gaudet
 imperio, legem vel voce sua promulgat, vel per eos, qui sunt ab ipso delegati. Hi quin
 autoritate summi imperantis leges promulgent, dubitandi nulla est causa, si constar,
 eos communiter ab imperante ad declarandam ipsius voluntatem adhiberi; si in usum
 judiciorum istæ leges deducantur; sique nihil contineant, quod summæ istius potestati
 deroget. Neque enim credibile est, ministrum quempiam pro decreto principis diu
 duraturo venditaturum, quod tale non est, aut ejusmodi munus ultro sibi arrogatu-
 rum; cum ejusmodi conanti nulla sit spes latendi, aut poenas tam protervi ausu effugiendi.

Ut

Ut autem sententia legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit, quanta fieri potest perspicuitate uti. Secus ac Caligula minutis literis ex edito loco leges conscriptas proponebat. *Dio Cassius* l. LIX. in *excerptis Perreſianis*. Si quid in legibus obſcurum videatur, ejus declaratio petenda erit à legislatore, aut illis, qui ad jus secundum illas dicendum publice sunt constituti. Horum enim est, leges ad singulos casus, observata recta interpretatione, adplicare, seu factis singularibus propositis declarare, quidnam circa illas legislator disposuerit. Conf. *Hobbes. de Civ. c. 14. §. 11. 12. 13.* & *Leviath. c. 26.* Cæterum hoc loco & illud monendum, qui contendunt, ad hoc ut leges subditos in conscientia obligent, requiri consensum populi, id neque de legibus naturalibus verum esse, neque de civilibus monarcharum aut optimatum, nisi ubi in pacto inter imperantes & cives ita conventum est; nec nisi de consensu implicito, quatenus qui in alicujus imperium consensit, eo ipso in omnes actus istius imperii consensisse intelligitur. Etsi hoc sane utilissimum sit ad subditorum ultroneum obsequium eliciendum, si consentientibus & adprobantibus ipsis leges ferantur, ejusmodi cumprimis, quæ in mores eorundem abire debeant. Et huc pertinet illud Periclis apud *Xenophontem apomnem. l. 1. πάντα μοι δοκεῖ, ὅσα τις μὴ πιστὸς αἰαγνάζει πινὰ πίνειν, εἴτε γεγεῖται, εἴτε μὴ βία μᾶλλον ἢ νόμος* (Θ. 7. 1). omnia, quæ quispiam non per suum quempiam sive in scriptis sive non scriptis impellat agere, potius vis mihi esse videtur, quam lex. Conf. *Sanderſonus de oblig. conscient. prælect. 7. §. 22. seqq.*

§. 14. Porro uti in eo, qui alterius actiones per leges est directurus, duo requiruntur; tum ut ipse intelligat, quid alteri præscribi conveniat; tum ut vires habeat malum aliquod repræsentandi, si ad præscriptum is sese componere neglexerit; (ponimus in, eo, cui lex fertur, esse facultatem & libidinem mandato contraveniendi;) ita quælibet lex ex duabus partibus constare intelligitur. Per unam definitur, quid faciendum, quidvè omittendum; per alteram significatur, quod nam malum præceptum intermittenti, & interdictum facienti sit propositum: eaque pars solet vocari *sanctio*. De qua ut paulo latius disquiramus, ansam præbet *Rich. Cumberland de legib. nat. prolegom. §. 14. & c. 5. §. 40.* dum præter communem JCorum sententiam non pœnis solum, sed & præmiis leges, & quidem magis principaliter quam pœnis sanciri tradit. Imo de sanctione legis naturalis ait; impossibile esse, ullis signis naturalibus hominibus apertius & efficacius suadere, aut cum autoritate judicare hoc à rectore universi imperari, quam si perpetuis & naturalibus præmiis tales actus ab eodem decorentur. Licet enim in sanctione legum ab hominibus usurpentur conceptus negativi, ac verba eos referentia: tamen in natura rerum quod eos ad agendum impellit esse bonum illud positivum, cujus acquisitio aut retentio ex amolatione causarum illi contrariarum speratur. Privationes & negationes voluntatem humanam non movere; nec alia ratione fugam mali illius esse objectum, quam quatenus conservationem alicujus boni connotat. Quicquid virum tribui tolet pœnis malisvè naturalibus ad excitandos homines in eorum fugam, id totum resolvendum esse in vim impulsivam aut attractivam illorum bonorum, quibus à pœnis aut malis privarentur. Ea omnia, quæ ob mortis aut egestatis fugam fieri dicuntur, magis proprie ex amore vitæ & opum fieri dicenda esse. Nullum esse morti locum, nisi vita præcessisset, nec posse illam metui, nisi hæc prius expeteretur. Naturam rerum magis movere affectus boni præsentis amore, aut futuri spe, quam mali odio, metuvè; ac bona adpeti non propter

pter oppositam eis privationem, sed propter intrinsecam eorum convenientiam cum natura nostra. Leges civiles magis stabiliri à fine earum, qui est bonum publicum, cujus pars aliqua singulis bonis civibus communicatur; quam per poenas, quas minantur, quarum metu tantum moventur pauci pessimique. Haftenus *Cunsberland*. Circa quæ illud primo observandum est; si sub sanctionis vocabulo etiam bona & præmia legis observantiam sequentia comprehendere velimus, requiri ut ista bona ex observantia legis promanent, & hac velut redimantur. Jam autem adparet, non omnia quæ obtinemus bona per observantiam legum nobis conciliari, eoque isthac in rationem præmiorum venire non posse. Sic vitam nostram & nosmetipsos una cum omnibus facultatibus naturalibus, quas possidemus, non obtinemus tanquam præmium servatæ legis; sed divina bonitas ista nobis velut gratis contulit, antequam de lege implenda cogitare possemus. Quarum duratio ex intrinsecis substantiæ viribus proveniens, itidem ex observantia legis non derivatur, sed beneficium creatoris est; *qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluviam cadere patitur super iustos & iniustos*. Sic & quæ labore & industria propria quis acquirit, directe & principaliter non legis observantiæ, sed Creatori, qui vires largitus est, & sibi metipsi in acceptis refert. At hic per leges effectus obtineri potest, ut & tuta nobis præstentur, quæ liberali velut donatione Creatoris habemus, aut propria industria acquisivimus, adversus incursum aliarum creaturarum, quæ illa lædere aut perdere possent; & ut bona nostra multis modis augeantur. Hæc ergo sola, in quantum penes legislatorem est ea præstare, rationem præmiorum possunt habere, quæ etiam ut efficaciam habeant animos ad obsequium legum disponendi; à legislatore significandum est, istum effectum ex ea causa secuturum. Deinde & hoc observandum, etsi voluntas ad agendum moveri possit, ostentato bono ex actione proventuro; id tamen non statim necessitatem adfert faciendi, ni poenæ comminatio adjecta sit, quæ non agentem mansura sit. Adeoque quod bonus effectus ex actione aliqua naturali consecutione provenit, id quidem indicium effusissimæ in Creatore bonitatis est, lubenter istud boni in nos conferre volentis, & ad illud amplectendum blande invitantis, & velut suadentis. Non tamen statim hoc necessarium est argumentum, eundem imperare, ut omnino id bonum, præstita actione, nobis adquiramus; cum ipsi sufficere possit benignitatis suæ fruendæ occasionem obtulisse. At si ob omissionem quoque malum intentetur, tunc demum dubium non superest, quin ea cæctio utique imperetur. Accedit quoque, quod utique validus animi hominum per inflectionem mali, quam per possessionem boni moveantur. Equidem & efficaces stimulos habet adquisitio boni, in primis recentis, aut quod cum liberatione à præsentī aliquo malo sit conjunctum. Sensus tamen jucunditatis ipso tractu possessionis velut hebescit, ac absumto isto motu animi, quem absentia boni, aut recens ejusdem parta fruitio generabat, vix aliud quam tranquilla quædam adquiescentia superest. Unde & multi tunc demum bona sua æstimare incipiunt, quando illa amiserunt, aut quando amittendi periculum ingruit. At dolor, in quem demum omnia mala & bonorum privationes resolventur, non est nuda privatio, sed aliquid quam maxime positivum, ac tantas vires habens, ut sensum & ætimationem omnium bonorum extinguere possit, sicut in ipsius remedium aliquando & mors optetur. Unde satis puto ratio constat le-

gislatoribus civilibus, quod leges suas per poenas potius, quam præmia sancire soleant; etsi & observantia humanarum legum sat fructuosa sit ob retentionem & fruitionem bonorum, quæ vitam civilem comitantur; & si ordinariorum virtutum exercitium singularibus semper præmiis sanciendum foret, nulla materia in hæc suffectura erat. Nam ostentatione poenarum excutiendus erat torpor iste, qui in plurimis deprehenditur; & quia plerumque violatio legum cum noxa aliorum conjuncta est, & cum aliquo imaginario bono peccantis; igitur illecebræ ad peccandum per contrarii doloris imaginem commodissimè videbantur reprimi posse. Atque inde est, quod civiles leges poenam in violatores semper habent conjunctam, dum vel expresse designant genus multæ aut supplicii; vel eo non definito idem arbitrio judicis, legumque exsecutoris relictum innuunt. Equidem J. Cr. Romani quasdam leges faciunt imperfectas, quibus nempe sanctio poenalis deest. Qualis memoratur lex Cincia, cui nulla alia fertur adjecta clausula quam hæc: *qui secus fecerit, improbe fecisse videbitur*. Verum putaverim, in ista lege vel infamiam fuisse poenæ loco, vel penes Censores fuisse, violationis manifestos aliqua nota inurere. Quamquam transgressores ejus legis non ab omni poena immunes fuisse ex Taciti Ann. XIII. 5.42. colligi videtur Cicero de LL. l. 2. *Perjuri poena divina exitium, humana dedecus*. Extat tamen aliud exemplum legis imperfectæ apud Livium l. X. c. 9. *Valeria lex, quum cum, qui provocasset, virgis cædi securique necari vetuisset, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra, quam improbe factum, adjecit*. Id (qui tum pudor hominum erat,) visum, credo, vinculum satis validum legis, nunc vix serio ita minetur quisquam. Ad eandem classẽ possis referre legem Zaleuci: *ne quis civium implacabili inimicum odio persequatur; sed ita inimicitias cum illo suscipiat, tanquam brevi in gratiam cum eodem, & amicitiam rediturus*. Si quis autem secus fecerit, ut pro immis ferocisque ingenii homine censeatur. Diodorus Siculus l. XII. c. 20. *Nisi infamiam in poenæ locum subire dixeris*. Sicuti in hisce ejusdem legibus apud Enndem d. l. c. 21. *Mulier ingenua, nisi forte ebria sit, non sit una ancilla comitator. Extra urbem noctu pedem non effert, nisi cum mæchum forte accedit. Aureum ornatum, & intertextas auro vestes ne circumdato, nisi meretricem agere velit. Vir annulum sub aureum, aut vestem Miletiæ pavem ne gestato, nisi qui scortatione vel adulterio se contaminat. Proinde fœdis poenarum exceptionibus, seu probrosis conditionibus poenæ annexis, à noxiis civis luxu & intemperantie studio facillime avertit. Nemo enim tam turpis probri confessione se ludibrio civium exponi sustinebat*. Add. l. 14. §. 14. D. de relig. l. 3. §. 4. D. de sepulcro violato. Sic igitur legis duæ sunt partes, altera definitiva altera vindicativa, sive sanctio poenalis; duæ partes, inquam, ejusdem legis, non duæ species legum. Nam uti supervacuum est dicere, *hoc fac*, si præterea nihil sequatur, ita absurdum est dicere, *poenas dabis*, ni causa, quæ poenam mereatur, fuerit significata. Probe autem observandum, quod omnis vis legis proprie consistat in significando eo, quid superior à nobis fieri, vel non fieri velit, & quæ poena violatores legis maneant. Et quo etiam intelligitur, quo sensu legi vis obligandi tribuatur. Nam proprie vis obligandi, i. e. facultas necessitatem intrinsecam afferendi ad quid præstandum, est in eo, qui habet imperium. Lex autem hujus duntaxat est instrumentum, per quod subjecto voluntas imperantis innotescit; qua cognita per vim imperii obligatio in isto producit. Unde & hoc adparet, minus recte vulgo vim legis distingui in directivam, & coactivam, ni per vim coactivam intelligas clausulam poenalem. Nam effi-

efficacia legis in dirigendo consistit, quatenus voluntatem imperantis, & minas subiectis repræsentat. Vis autem coactiva, i. e. potestas exigendi a subiectis conformationem actionum ad normam ab ipsis præscriptam, poenæque intentandi, & actu easdem infligendi, proprie penes legumlatorem aut executores est. *Libanius Orat. V.* *Ipsis certe legibus opus est iudicibus, qui quæ leges dicunt, exequantur. Non enim sane manus nec pedes legibus adiungunt; neque si quis eas advocet, vocantem ausciliabunt, neque ad succurrendum accedunt: duntaxat per eos, qui iudicant, adiuvant.* Et si frequens valde sit apud scriptores, ut per figuram effectus summi imperii proprius legibus attribuat. Quale est illud *Apuleji de Mundo*: quod est lex in urbe, dux in exercitu, id est in mundo Deus. Quod autem apud *Livium* l. 2. c. 1. *imperia legum potentiora, quam hominum dicuntur*, id hætenus in democratiis duntaxat verum est, quod magistratui à legibus præscriptis discedere non liceat. Cæterum cogere dicuntur legislatores, ut tales moraliter, non quod per violentiam aliquam naturalem ira constringant hominem, ut diversum nullo modo facere queat; sed quod intentata, & repræsentata peccantibus poena efficiant, ut nemo facile velle possit contra legem facere, eo quod propter imminentem poenam legi parere, quam eandem violare præstabilius sit.

§. 15. Eo ipso autem dum legibus tribuitur vis obligandi, ex numero legum proprie dictarum permissiones exclusæ intelliguntur. Utut *Modestinus* l. 7. D. de LL. tradat: *legis virtus hæc est, imperare, vetare, permittere, punire.* Nam permissio proprie non est actio legis, sed actionis negatio. Quæ lex permittit, illa neque præcipit, neque vetat; adeoque circa eadem nihil agit. Quippe cum alias, quæ neque vetantur, neque præcipiuntur, in cuiusvis arbitrio posita intelligantur, & sic permissa ac licita sint, etsi lex nullam eorum mentionem fecisset. Aliqui tamen hætenus in permissione obligationem statuunt, non quidem quæ ipsum, cui quid permissum dicitur, afficiat; sed quæ tertium quemvis stringat, ne impedimentum alteri ponat, si quod lege permissum est, velit exercere. Et si & hoc aliqui duntaxat ad illa pertinere volunt, quæ plene & perfecte permittuntur; non si quid imperfecte, & per modum conniventiae indulgeatur. Uti v. g. leges civiles marito permittunt eadem uxoris in adulterio deprehensæ, nequæ tamen vetant, quo minus alius eam eadem impediatur. Enimvero si accurate velimus loqui, neque iste effectus proprie ex permissione legis resultat, sed ex propria cuiusque libertate. Circa quæ enim lex mihi impedimentum non ponit, circa eadem libertate gaudeo; cuius hic præcipue est effectus, ut ne quis mihi innoxium ejusdem exercitium turbet. Sic ut expresse in legibus aliqua permittere, quorum licentia ex absentia interdicti satis colligitur, ac de qua non temere dubium oriri queat, supervacuum fere videatur. Sicuti & non semper necessarium est, ut quando lex aliqua vetans abrogatur, actus hætenus vetitus expressa lege permissus deinceps declaretur; cum remoto impedimento naturalis libertas ultro velut reviviscere censeatur. In duobus tamen casibus potissimum expressa permissione solent uti legislatores civiles; vel quando actui alicui non nisi intra certam mensuram licentia aut impunitas indulgetur, vel quando illa onere aliquo est redimenda. Prioris exemplum aliqui afferunt, quod plurimorum populorum leges usuras intra certum duntaxat modum permittunt: posterioris, quod alicubi licentia corpore quæstum faciendi tributo redimitur; quod

tamen quam recte fiat, non disputo. Vid. *Evagrius hist. Eccles.* l. 3. c. 39. de chrylaryro tributo meretricio, per Imp. Anastasium sublato. De cætero distinguere solent permissionem, quæ lege fit, in plenam, quæ jus dat omnino licite agendi, & minus plenam, quæ impunitatem dat à pœna, aut libertatem ab impedimento, aut utrumque. Quod autem quædam inter homines impunitatem habeant, illud est, vel quia deficit forum humanum, ut in delictis regum, vel quod lex humana ea de re nihil plane constituit, vel quia ut hoc liceret definivit, vel denique quia leges civiles multa cujusque pudori & honestati voluerunt relinquere. Add. l. 144. D. de reg. jur. & ibi notata *Jacobo Godofredo*. Circa permissionem legis ac fori civilis aliqui accuratius observant, eam fieri vel actione legis, vel tacite. Ad illud etiam referunt præteritionem, non quidem simpliciter, sed ex formula & consilio legis v. g. ita conceptæ, ut legislator ostenderit, se voluisse plena enumeratione partium defungi. Tunc enim permisisse censetur, quod inter vetita non recensuit, modo id naturali honestati non repugnet. Tacite permissa intelliguntur, quæ tolerando, connivendo, dissimulandoque vel in præsens, vel in longum, ut in consuetudinem evaleant; potestas civilis transmittit. Non potest tamen permissio legis civilis efficere, ut actus aliquis non sit contra jus divinum, aut extra pœnæ divinitus imminentiæ metum. Sed & illud observandum, quando dicitur permissum, quod nulla lege civili volente aut jubente definitum est; non esse cavillanda verba legis civilis, sed mentem inspiciendam. Multa enim continentur in seculo legum, & ex necessaria consequentia, aut propter similitudinem ultro inesse intelliguntur. Quia & semper cogitandum de jure naturali aut honestate, quæ perpetuum legis civilis supplementum habetur. Nec quæ tolerantur temporis aut necessitatis causa, veri juris nomine æstimari queunt. Quæ omnia tamen de perfecta potissimum permissione intelligenda sunt. Vid. *Boecler*, ad *Grot.* l. 1. c. 1. §. 9.

§. 16. Materia legum in genere est, quicquid ab iis, quibus feruntur, fieri potest, saltem eo tempore, quo leges promulgantur. Nam si quis postea per suam culpam amittat facultatem implendi legem, haut quidquam istius vis deo expirat; sed relinquitur legislatori potestas pœnam exigendi eo nomine, quod legibus suis jam satisfieri nequeat. De cætero legem ferre, quam subiectus implere nequeat, nec implendi vires sua culpa decoxerit, non modo frustra est, sed & cum summa iniquitate conjunctum. Sed circa quæ singularum legum species peculiariter versentur, suo loco commodius exponetur.

§. 17. Quis lege obligari possit, facile ex jure legislatoris intelligitur: nempe ille, qui legislatoris imperio est subiectus. Quem autem voluerit obligare legislator, ex ipsa lege satis perspicitur. Nam in omnibus legibus, qui iis sunt obligandi designantur vel per expressam determinationem, quæ fit aut signo universalis, aut restrictione ad certa individua, vel per conditionem aut rationem quampiam, quam dum subiectus in se deprehendit, simul intelligit, sese illa lege obligari. Regulariter igitur lex obligat omnes legislatori subiectos, in quos ratio legis quadrat, & ad quos materia legis potest adplicari. Alias enim turba & confusio inter cives orietur, cui evitandæ leges potissimum sunt inventæ. Atque nemo abs lege censetur exemptus; nisi peculiariter privilegium suum demonstraverit. Et si & hoc fieri soleat, ut quis deinceps ab obligatione legis eximatur, quod *dispensare* vocant. Si enim legislatori legem licet penitus a-

brogare, poterit ejusdem effectum utique etiam in certa persona suspendere. Differt autem isthæc dispensatio ab æquitate, (quam cum illa quidam confundunt,) quod illam adhibere possit non nisi legislatoria potestate præditus; hanc aut etiam inferior iudex adhibere non possit tantum, sed & debeat, adeo ut si nudam legis literam secutus fuerit in casu, ubi æquitati locus erat, contra mentem legislatoris fecisse sit censendus. Adeoque dispensatio ex mera legislatoris gratia, æquitas autem ex officio iudicis dependet. Et si circa dispensationem indulgendam prudentia opus sit, ne dum ea promiscue conceditur, vis & autoritas legis enervetur: vel si citra gravissimas causas reliquis, qui sunt ejusdem conditionis, denegatur, invidiæ & indignationi causâ præbeatur, quod æquales æquali gratia digni non sint habiti. Exemplum subtilis dispensationis extat apud *Plutarchum apophth. Lac.* & in *Agésilao*, ubi Agésilas leges ad unam diem suspendit, hac formula *κοινοῖσιν εἰς ὅμας τῆς ἡμέρας, dormiant leges hodie*, (uti est ap. *Appianum Alex. Lybico*.) ne infamiam subirent, qui ex acie profugerant. Sic apud *Eundem Demetrio*, cum Demetrius omnibus mysteriis simul initiari cuperet, & tamen antea fas fuisset, parva quidem mysteria mense Anthestereone, magna Boedromeone celebrari, Stratocles legem promulgavit, ut mensis Munichion, quo Demetrius Athenas adventabat, Anthestereon, mox Boedromion diceretur & haberetur. Add. *Idem Alex. m. lro* p. m. 672. D. & p. 679 A. Plausibilis est quod *Idem Demosthene* narat: Quum Demosthenes ab exilio revocatus multa pecuniaria distractus maneret, quam gratis jus non erat remittere, hoc modo *ἐὸς Φίλοσοφον καὶ νόμον, eludebat legem*. Morem habebant, ut Jovis servatoris sacrificio ei, qui aram instrueret, & adornaret, argentum penderent. Hoc munus, & illa præbenda Demostheni locaverunt L. talentis, quanti & lis ei fuerat æstimata. Compar exemplum est apud *Diodorum Siculum* l. 13. c. 100. & *Plut. arch. Lysandro*. Cum Lacedæmoniorum lege unus eundem magistratum capeffere prohiberetur, Arato classis imperium fuit traditum, sed Lysander privatus illi adjunctus, cum mandatis; *ne dux à consiliis ejus unquam discedat*. Add. *Valer. Max.* l. 6. c. 5. §. 3. ext. Nescio an etiam inter subtiles dispensationes numerandum sit, quod *Gabriel Naudæus coups d'Etat* cap. 3. p. m. 193. Hispanis in usu esse refert, ut occultos iudices dent in eum, quem læsi status reum æstiment, ac processum secreto contra illum instituunt, eumque damnent, ac postea omni ratione sententiam executioni dare laborent; ne aliquem causa non cognita occidisse videantur.

§. 18. Divisio legis commodissime sit respectu originis in *divinam*, & *humanam*, quarum illa Deum, hæc hominem habet autorem. Sed si lex consideretur, quam necessariam convenientiam illa cum subjectis habeat, alia ratione dividitur in *naturalem*, & *positivam*. Illa est, quæ cum rationali & sociali natura hominis ita congruit, ut humano generi honesta & pacifica societas citra eandem constare nequeat; aut, si ita mavis, quæ bonitatem velut naturalem seu utilitatem ex nativa sua efficaciam ordine ad genus humanum in universum habet. Quanquam & alia ratio istius denominationis extet, quod illa ex viribus ingenii hominibus congeniti, & ex consideratione humanæ naturæ in universum investigari, & cognosci possit. Hæc est, quæ ex generali conditione naturæ humanæ haut quidquam fluit, sed quæ abs solo legislatoris arbitrio proficitur; etsi nec hæc sua ratione & usu, quem saltem certæ hominum societati præstat, carere debeat. Aliqui jus

positivum adpellare solent *voluntarium*, non quod ipsa quoque lex naturalis non sit à voluntate Numinis profecta; sed quia istud non tantam convenientiam cum natura humana habebat, ut in universum illi servandæ foret necessarium, aut ut citra expressam & peculiarem promulgationem posset innotescere. Unde & ipsius rationes non ab universali humani generis conditione, sed ex peculiari, & quandoque temporaria utilitate certorum cættuum petuntur. *Tacitus A. XII. morem accommodari prout conducit.* Adeoque posita jam hominum socialitate istæ per arbitrium superiorum definiuntur. Ad legis positivæ indolem intelligendam aliquo modo facit illud *Aristotelis Nicom. l. V. c. 10.* Τα κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, οὐκ οἶναι ἐπὶ τοῖς μέτεσσι· ὃ γὰρ παντὶ ἀλλήλοισι τὰ οὐκ ἐστὶ καὶ σιτηρὰ μέτρα· ἀλλ' ὃ δὲ ἀνέσονται, μέτρω' ὃ δὲ πωλεῖσιν, ἐλάττω. *Jura ex institutione & utilitate similia mensuris sunt: non enim ubique sunt æquales vinaria & frumentaria mensura; sed majores sunt, ubi emunt; minores, ubi vendunt.* Cæterum lex divina quidem alia naturalis, alia positiva est. Lex autem humana, pressè accepta, omnis positiva est. De singulis in specie plura suo loco exponentur.

CAPUT VII. DE ACTIONUM MORALIUM QUALITATIBUS.

1. Qualitates actionum moralium quot? 2. Actio necessaria, licita. 3. Actionum bonitas, & malitia in quo consistat? 4. Actio bona est, quæ omnia habet requisita, mala, in qua vel unum deficit. 5. Malitiæ causa nequaquam in Deo quaerenda. 6. Justitia est vel personarum, vel actionum. 7. Justitia actionum quid? 8. Justitia universalis, particularis.	9. Justitia distributiva. 10. Commutativa. 11. Grotii sententia de Justitia. 12. Aristotelis de eadem sententia. 13. Hobbesii sententia de Justitia & injuria. 14. Injusta actio quid? 15. Quid injuria? 16. Injuria fit tantum ex proeresi, ubi de culpa quoque. 17. Volenti non fit injuria.

Proximum jam est, ut de qualitatibus actionum moralium dispiciamus. Juxta illas ergo actiones dicuntur necessariæ vel non necessariæ, licitæ vel illicitæ, bonæ vel malæ, justæ vel injustæ. Adeoque qualitates morales actionum moralium erunt necessitas, licentia, & his oppositæ, quæ proprio vocabulo destituuntur, bonitas, & malitia, justitia & injustitia.

§. 2. Actio necessaria est, quam ex lege aut jussu superioris omnino facere tenetur is, cui ea lex aut jussu fuit datum. In hoc enim consistit hæc actionum moralium necessitas, quod illæ omitti, aut secus fieri non debeant; licet per vires naturales de facto omitti, aut secus fieri queant. Quanquam frequentissimum sit JCtis, ut illa, quæ ab isthac necessitate discedunt, ne fieri quidem posse dicant. Vid. l. 15. D. de condit. instit. Opponitur autem necessariæ actioni, non solum actio vetita, quæ legibus aut interdicto superioris fieri prohibetur; sed etiam licita, quam leges neque præcipiunt, neque vetant, sed quam suscipere aut omittere in cujusvis arbitrio est relictum.

Cicero

Cicero pro Balbo: Est aliquid, quod non oportet, etiam si licet; quicquid vero non licet, certe non oportet. Libanius de clama. 16. ὁ δὲ κατέλαβεν τις ποιεῖν, ταῦτα δὲ μὴ ποιεῖν κεκώλυται. Que non iussus est aliquis facere, hæc quo minus faciat non prohibuitur est. Ex usu autem communis sermonis non solum illa dicuntur licere, quæ neque divina neque humana lex vetat, quæque adeo sine omni peccato, & reprehensione suscipi possunt; sed etiam illa, quæ legibus naturalibus prohibita lex civilis hætenus permittit, ut nullam illis in foro humano pœnam imponat; sed suo cuiusque pudori ista committat. Cicero Tuscul. Quæst. 1. 5. Peccare nemini licet, & sermonis errore labitur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. Quo pertinet, quod de Alexandro Severo tradit Lampridius: habuit in animo, ut exoletos velaret; sed veritus est, ne prohibens publicum dedecus in privatas cupiditates converteret; cum homines illicita magis poscant, prohibitaque furore persequantur. Illa possumus dicere perfecte, hæc imperfecte licita. Quin aliquando illa licere dicuntur, quæ omnium confessione turpissima sunt, siquidem qui illa perpetraturus est, tantis viribus polleat, ut humanam coercitionem non metuat. Seneca de clementia 1. 1. c. 18. cum inferuntur omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune jus animalium vetat: quia ejusdem nature est, cujus tu. Add. Grot. 1. 3. c. 4. §. 2. & c. 16. §. 2.

§. 3. Actionem bonam moraliter, seu in genere morum, (nam de bonitate velut naturali & materiali, per quam res aut actio in commodum & perfectionem alicujus cedere intelligitur, alibi agitur, etsi hæc circa ea, quæ lege naturali, & ut plurimum etiam civili lege præcipiuntur, cum illa moralis sit conjuncta, & inter animalia rationalia illi assensam velut dederit.) dicimus, quæ cum lege congruit: malam, quæ ab eadem discrepat. Scilicet formalis ratio bonitatis & malitiæ actionum consistit in habitudine, seu relatione determinativa ad normam directivam, quam dicimus legem; (eam semper hæc intelligimus necessitantem, non permittentem, & si humana sit, juri divino non repugnantem.) Quatenus enim ex præscripto normæ proficiscitur, & juxta eam instituitur actio præterita, ita ut ad eandem exacte congruat, bona dicitur. Quatenus contra præscriptum normæ suscipitur, aut ab ipsa discrepat, mala, & uno vocabulo peccatum nuncupatur. Porro uti quævis norma directiva, v. g. pyxis nautica, causa dicitur rectitudinis itinerariæ, & perventionis ad portum, non tam quatenus navis cum secat cursum, qui cum directione ejus coincidit, quam prout ex præscripto ejusdem naucerus cursum dirigit: ita lex dicitur causa rectitudinis in actione, non tam quia actio quacunque intentione suscepta ad illam quadrat, sed potissimum, quia ex legis dictamine, & ex dependentia à lege, i. e. cum intentione obedientiam eidem præstandi proficiscitur. Unde si quis casu, aut citra ullam cogitationem de obsequio legi præstando, id agit, quod in lege præcipitur, recte quidem (sensu magis negante, quam agente, i. e. non malè) egisse dici potest, non tamen moraliter bene. Non secus ac is, qui fortuita sclopeti dispositione avari deiecit, perite & artificiose jaculatus dici nequit.

§. 4. Porro cum lex determinet vel qualitatem seu dispositionem agentis, vel objectum, vel finem, vel certas denique circumstantias actionis; inde actio aliqua est moraliter bona aut mala, vel quia agens ita est dispositus, uti lex requirit, aut secus; vel quia actio dirigitur in objectum, eo fine, isque circumstantiis, prout lege est dispositum, aut contra. Ubi tamen notandum, ut actio aliqua sit bona, necessum esse, tum ut secundum omnia

omnia requisita quasi materialia congruat ad legem, tum ut quantum ad formale non ex ignorantia, aut alia de causa, sed ad præstandam obedientiam legi debitam sit exercita. Unde actio alias velut materialiter bona, ob intentionem malam agentis ipsi pro mala imputatur. Sic præmii nihil meretur, quidum nocere intendit prodest. Sicut ille, quidum Jasonem trucidare intendit, vomitum secuit, apud *Valer. Max.* l. 1. c. 8. §. 6. *ext.* Sic qui potestate sua legitima malo fine utitur, v.g. iudex potestate iudicandi pœnas à noxiis ad satiandam privatam libidinem, peccat. Hinc apud Carthaginienses *in crucem tollebantur Imperatores, si prospero eventu, pravo consilio rem gesserant.* *Livius* l. 38. c. 48. & *Valer. Max.* l. 2. c. 7. §. 1. *ext.* Et si contra actio, alias velut materialiter mala ob bonam intentionem agentis haut quidquam fiat bona. Inde est, quod nemo peccatis propriis possit uti velut medijs ad finem bonum adsequendum; ac non sint facienda mala, ut eveniant bona. Ut etiam actio reddatur mala, sufficit, si vel in unico requisito materiali aut formali ad legem non congruat. Adeoque statim actio fit mala, si vel agentis qualitas, vel objectum, vel finis, vel aliqua circumstantiarum, vel intentio à lege discrepet. Ac vanum est, quod aliqui dicunt, actionem quoad substantiam operis bonam esse posse, etiam si finis legitimus ab agente non intendatur. Nam ad essentiam actiones morales cumprimis etiam pertinet finis, quippe coharens cum intentione, quæ est principium maxime afficiens qualitatem actionis. Inde non modo peccatum est, referre actionem ad malum finem: sed hoc quoque referre eandem ad diversum finem, quam qui legibus est præscriptus. *Matth.* 6. vers. 5. *Juvenal.* sat. 7. *Causa facit rem dissimilem.* Imo non solum perfectum facinus, & quod finem suum obtinuit, sed etiam inchoatum duntaxat pro scelere reputatur; quod etiam interdum leges civiles eadem pœna, aut non multo leviore, quam consummatum plectunt, prout expedire judicant, intra primos conatus flagitium aliquod reprimi. *Seneca de constantia sapientis* c. 7. *Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpa satis est, perfecta sunt.*

§. 5. Isthæc actionis bonitas, & malitia uti fortè aliter in ea, quam diximus convenientia, & disconvenientia ad normam moralem consistit: ita efficienter unice ab ipso dependet, abs quo ista actio lege præscripta, aut interdicta exercetur. Hujus quippe determinatio actionem ita constituit in genere entium moralium, ut ipsi soli, & non alii illa queat imputari. Inde inanis sane illos torset metus, qui ne Deum omnium rerum creatorem peccati quoque autorem facere viderentur, malæ actiones formalem rationem in privatione congruentiæ cum lege collocarunt. Etenim vero etsi positio cujuscunque formæ privationem; aut absentiam contrariæ formæ necessario inferat; tamen oppido quam falsus est opinio- nis, qui essentiam rei in ista privatione quæsierit. Nec multum profecit, qui norit, rectitudinem esse privationem curvitatæ, & curvitatem rectitudinis. Sed talia fingere, aut meture, inscitia rerum moralium subegit. Qui enim omnium physicorum entium creator est Deus, haut quidquam omnium moralium, aut notionalium, nec non artificialium auctor & causa debet haberi. Illos vero profana admodum ingenii prurigo agitat, qui egregium subtilitatis specimen autumant, Deum quoquo modo inter causas peccandi immiscuisse. Nam cui aliquis rerum moralium intellectus, nihil absurdius judicabit, diu inquirere; an is sit causa actionis, qui eam lege prohibet, ac contra interdictum suum commissam punit. Quod vero Deus ad id concurrat, quod in ista actione physicum est,

est, non magis ideo peccati causa dici potest, quam v. g. deformitatis in opere ab artifice imperite confecto, qui materiam ad istud suppeditavit. Vocabulum autem causæ in improprium, & à communi sensu alienam heic trahere significationem, est id agere, ut irreverentiam erga divinum Numen non citra ambitionem ostentes. *Philo Judæus de profugis*: quæ potest esse blasphemia gravior, quam contendere, non ex nobis mala provenire, sed ex Deo? *Maximus Tyrinus disert.* 3. εἵκει ταῦτι τὸ ὀνόμαζεν (αἰσῶ, μοῖρα, ἐριννύς,) εἶναι μοχθηρίας αὐτῶν πῖνες Ὀδημοὶ δόποσφοχί, αἰαθέντων αὐτῆς τῶν αἰτίων τῶν δαιμονίων, καὶ τοῖς αἰσῶσι, καὶ ἐριννύσιν. ἡ δὲ ἐριννύς καὶ ἡ αἰσῶ, τοῖς δαίμονες, καὶ οὗτοι ἄλλα δαιμονίους εἰμαρμένους ὀνόμαζαν, ἐνδον ἐν τῇ ψυχῇ καθέγουνα, &c. *Hæc nomina nihil aliud sunt, quam humana improbius speciosus prætexis, quæ culpam suam in Deos, in Parcas, in Erinnyas conferre solet. Nimis Erinnyas, & mala scæva, & vis Deorum, & si quæ alia vocabula, quæ fatalia expriment potentiam, in animo nostro circumgestamus, &c. Idem disert.* 25. αὐτὸς τὸ ἐλόμενον μοχθηρίαν αἰτία, θεὸς αἰατίζῃ, Malitiam qui assumit, culpam sibi adscribat, Deum extra noxiam relinquat.

§. 6. Jam de justitia quoque dispiciamus: circa quam cum primis observandum, ejus significationem, qua personis tribuitur, non parum differre ab ea, qua attributum actionum notat. Quando enim de personis usurpatur, justum esse significat idem, quod juste faciundo delectari, justitiæ studere, vel conari facere in omni re id, quod justum est. Et esse injustum, est negligere justitiam vel eam non debito suo, sed præsentī commodo mensurandam existimare. Sic ut justī hominis non paucæ possit actiones injustæ, & injustī justæ esse. Justus quippe homo dicendus est, qui justā facit propter præceptum legis, injusta non nisi per infirmitatem: injustus, qui justā facit propter pœnam legi adjunctam; injusta per animi iniquitatem, aut ad captandam gloriam aliudvè emolumentum. *Hobbes. de viue cap.* 3. §. 5. Quibus fundamentis nititur illud *Plinii panegyrici*: *Laudabilia multa etiam mali faciunt; ipse laudari nisi optimus non potest. Philemon apud Stobæum serm.* IX. Ἀνὴρ δίκυγός ἐστιν, καὶ ὁ μὴ ἀδικῶν, Ἀλλ' ὅς τις ἀδικεῖν δυνάμεναι μὴ βούλεται, οὐδ' ὅς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέχεται, Ἀλλ' ὅς τὰ μεγάλα καρπυρῆ μὴ λαμβάνων, ἔχειν δυνάμεναι καὶ κρατεῖν ἀρετῆως. οὐδ' ὅς γε πάντα πάντα ἀλατρεῖ μόνον, Ἀλλ' ὅς τις ἀδολον γνησίαν τ' ἔχων φύσιν, εἶναι δίκυγόν καὶ δοκεῖν εἶναι δέλει. Non justus omnis abstīnens injuria est, sed qui nocere eum potest, tunc abstīnet: Nec qui recusat parva, sed qui maximis Tentatus, animi robur invictum gerit: Nec quisquis ista quolibet præstat modo: Sed qui dolosi nescius fuci, integra Probitate, justus esse; non credi studeat. *Archius de viro bono & beato*: *Quemadmodum qui aliquando vel immodeste, vel injuste, vel timide se gesserit, inter malos referendus non est ita nec, quidquid in his recte, inter bonos. Verum enim judicium non ex uno tempore, sed ex vita tota faciendum. Huc spectat & judicium Agathæ l. 5. de illis, qui terrore atrocis terræmotus Byzantii certatim bona opera fecissent. Hæc omnia, inquit, ad certum aliquod tempus fiebant, recentis videlicet adhuc & vigente metu. Simulac vero malum remitti ac cessare cœpit, cessitim plerique ad pristinos mores redeunt. Vocari autem possit talis animorum motus atque impetus non justitia revera, neque pietas solida pariter atque efficax, quæ ex recta opinione & constantissimo studio in animis efformari solet, sed μηχανή τις ἀτακτική, καὶ οἷον ἐμπροσθεν σφαλερώτατη, machinatio quadam incomposita, & veit nundinatio fallacissima ad subterfugiendum ac*

propulsandum malum instituta. Bona itaque opera ita demum necessitate cogente degustamus, quamdiu metus premit. Ex quo patet, definitionem justitiæ, JCTis Romanis familiarem, qua eam dicunt constantem & perpetuam voluntatem suam cuique tribuendi; spectare ad justitiam personarum, non actionum. Id quod mihi satis inconveniens videtur, cum jurisprudentia maxime circa justitiam actionum sit occupata; justitiæ personarum non nisi obiter, & paucis in materiis rationem habeat.

§. 7. Differt autem justitia actionum a bonitate in hoc potissimum, quod bonitas simpliciter notet convenientiam cum lege, justitia autem præterea involvat respectum ad eos, in quos actio exercetur. Sic igitur actio justa nobis dicitur, quæ ex præfati applicatur ad personam, cui illa debetur. Adeoque justitia hoc modo erit recta applicatio actionum ad personam. Divisionem ejusdem nobis deſumere placet potissimum ab ipsâ materia, quæ debetur, aut velut ex debito alteri applicatur. Ubi in antecessum monemus, actionum alias posse vocari puras, alias velut mixtas. Illæ absolventur motu quodam alicujus potentæ, certa ratione ad objectum applicito; uti est, exhibitio honoris, obsequium, dilectio, averſatio, conſolatio, laudatio, vituperatio, &c. quarum effectus consistit in eo, quod objectum ex actione certo modo afficiatur aut affectum intelligatur ad complacentiam aut displicentiam. Hæ autem sunt conjunctæ cum translatione alicujus commodi, vel incommodi in personam, adversus quam dicuntur exerceri: adeoque earum effectus potissimum consistit in aliquo opere, re ipsa alterius personam aut res juvante vel lædente. Deinde sunt & actiones, quæ in commercium hominum veniunt, ac certo pretio taxantur; quædam autem pretio inter homines æstimari non solent, de quo discrimine pluribus infra. Denique & hoc observandum, quædam deberi nobis ex jure perfecto, quædam ex imperfecto. Illo modo quæ nobis debentur, ubi ultro non tribuuntur, fas est in libertate naturali degentibus vi belloque ad ea præstanda alterum adigere; aut in eadem civitate si vivamus, contra eundem actio datur: hoc autem modo debita bello vindicari, aut actione intentata extorqueri non possunt. Perfectum jus autores frequenter solent exprimere, addito vocabulo *sui*; v. g. ille *suo jure* hoc postulat. Quod autem, alia nobis perfecte, alia imperfecte debeantur, causa est inter eos quidem, qui in naturali libertate invicem vivunt, diversitas præceptorum juris naturalis, quorum alia ad esse, alia duntaxat ad bene esse societatis faciunt. Unde cum minus necessarium sit, hæc quam illa alteri exhiberi; rationis quoque est, illa quam hæc rigidiori posse modo exigi; cum stolidum sit, medicinam morbo longe operosiorum & molestiorum adhibere. Accedit, quod circa illa fere pactum intercedat, circa hæc non item; adeoque cum hæc cujusque pudori ac conscientie relinquantur incongruens erat, talia ab altero per vim extorquere, nisi fors gravis necessitas subigat. Verum in civitatibus discrimen illud ex legibus civilibus, actionem dantibus aut negantibus, oritur; ctsi civitates ut plurimum heic juris naturalis vestigia sint securæ, nisi qua peculiare ipsarum rationes diversum suaderent.

§. 8. Quando igitur exhibentur alicui actiones aut res, quæ illi ex jure duntaxat imperfecto debentur, aut quando adversus alterum exercentur actiones in commercium non venientes, communiter dicitur observari justitia universalis. Ut quando quis

con-

consilio, re, aut opera egenti subvenit, & officia pietatis, reverentiæ, grati animi, humanitatis, beneficentiæ exhibet, adversus quos ista exhibere tenetur. Hæc justitia illud tantum spectat, ut præstetur, quod alteri debetur, non attendendo, num id quod præstatur, sit æquale causæ illi, ob quam quid debetur, an minus. Sic grati animi officio satisfacit, si quantum per facultates licet, reponatur, etiam si beneficium fors longe supra fuerit. At quando alicui exhibentur actiones, in commercium venientes, aut quibus res aliqua in alterum transfertur, ad quam ille jus perfectum habebat, justitia particularis dicitur.

§. 9. Jus prout isthuc oritur vel singulis ex pacto (tacito, aut expresso) cum societate aliqua inito hoc fine, ut ipsius membra fiant; vel societati ex pacto eodem cum singulis, ut eos sibi membra adjungat: vel oritur denique ex pactis quorumlibet cum quibuslibet circa res & actiones in commercium venientes. Ubi exercentur ea, quæ ex pacto societatis cum membro, aut membri cum societate ob finem jam dictum inito debentur, vocatur justitia distributiva. Quandounque enim aliquis in societatem recipitur, tale pactum expresse aut tacite initur inter societatem, & membrum recipiendum, quod societas quidem velit huic ratam partem tribuere de bonis, quæ societati, ut tali, competunt; membrum vero promittit, quod pro rata parte velit ferre onera, quæ ad societatem qua talem servandam faciunt. Determinatio autem ratæ partis de bonis socio assignandis fit secundum æstimationem operæ, aut sumtuum, impensorum ad societatem qua talem servandam, spectatorum in proportionem ad aliorum ejus societatis membrorum operam, aut sumtus impensos. Uti contra determinatio ratæ partis de oneribus membro imponendis fit secundum æstimationem commodorum, quæ illud ex societate percipit, spectatorum in proportionem ad commodum, ab aliis membris ex societate percepta. Inde cum ut plurimum unum membrum plus conferat ad societatem conservandam, quam alterum, & unum quoque præ altero plus commodi ex eadem hauriat; facile patet ratio, cur positis pluribus personis, positaque inter easdem inæqualitate, in justitia distributiva sit observanda æqualitas comparata. Quæ in hoc consistit, ut quomodo se habet dignitas seu meritum unius ad dignitatem alterius; sic se quoque habeat præmium unius ad præmium alterius. Nam, uti loquitur *Philosophus de Monarchia*, æqualia dignitate imparibus tribuere est inæqualitas. *Arriani Epictetus* l. 3. c. 17. νόμος οὗτος φυσικὸς, τὸν κρείττονα τοῦ χείροντος πλέον ἔχειν, ἐν ᾧ κρείττων ἐστί. Ea natura lex est, meliorem, in eo quo sit melior, meliorem conditione esse illo, qui sit deterior. Sic v. g. si distribuenda sint VI. inter Cajum, Sejum, & Titium, posito Titii merita superare merita Caji triplo, duplo Seji, Titio danda erunt III. Sejo II. Cajo I. Nec ad hanc æqualitatem requiritur, ut præmium simpliciter exarquet meritum personæ; sed sufficit, ut quam proportionem habet dignitas unius ad dignitatem alterius, eandem quoque habeat portio de re illa communi ad portionem alterius. Idem etiam ad onera imponenda debet applicari. Ad vero quod *Hobb. de cive* c. 3. §. 6. æqualitate respectivæ, quæ in hac justitiæ specie observatur, evertendæ adfert: de meo me distribuere posse plus merenti minus, minusque merenti plus dare, modo id dedero, quod pactus sum, allato pronuntiato Salvatoris nostri *Matth. 20: 13.* id sane ad rem nihil facit. Nam in allegato dicto ostenditur, non peccare in justitiam commutativam. (quæ contractum locationis conductionis regit,) qui ex liberalitate quibusdam largiorem quam pro-

merito tribuit mercedem, aut mercedi, quæ ex justitia commutativa debetur, aliquid ex liberalitate, quam sub se comprehendit justitia universalis, adjicit; modo cæteris quam pacti fuerunt mercedem, non deneget. Sed quid hoc ad nostram justitiam distributivam? secundum quam de re, ad quam plures perfectum jus, sed ratione quantitatis velut in æquale, habent, rata portio assignanda? Vocabulum autem *distribuendi*, in hoc exemplo occurrens, hautquidquam innuit, factum id ad justitiam distributivam pertinere; sed plures fuisse mercenarios, quibus sua cuique merces, ex justitia utique commutativa, fuerat danda. Circa difficultates autem, quas *Grotius* l. 1. c. 1. §. 8. movet, observandum, ipsius justitiam expletricem cum commutativa, & attributricem cum distributiva hautquidquam adamussim coincidere; neque divisionem ipsius eodem cum nostra fundamento niti. Nam illa nobis detumitur ab ipsa potissimum materia, quæ debetur, & ex debendi origine; ipsa autem à modo, & velut intentione, qua qui debetur. Unde ratio adparet, quare distributio lucri in contractu societatis illi ad justitiam expletricem, nobis ad distributivam pertineat. Etsi ut in contractu societatis proportio geometrica observetur, ex accidente est; cum non necessum sit, ut socii inæqualia contulerint, sed potuerint etiam æqualia contulisse. Quo facto simplex erit æqualitas in partibus lucri. Circa illud autem exemplum; *si unus tantum aptus invenitur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet*: ulterius dispendendum, ad iste ad illud munus habeat jus perfectum, an imperfectum. Si hoc, ad justitiam universalem id exemplum pertinebit: sin illud, agnoscimus quod circa proportionem monet, ut plurimum, non semper in justitia distributiva locum habere proportionem geometricam. Neque vero nos discrimen utriusque justitiæ ab usu diversæ proportionis desumimus. Sic & legata assignare non ad distributivam, sed ad universalem justitiam spectat. Et quando civitas de communi reddit, quod civium quidam in publicum impenderunt, commutativa, non distributiva exercetur justitia; quia causa debendi non oritur ex pacto, quo civitas civem recepit, sed ex peculiari, & diverso plane contractu.

§. 10. Ast si alicui exhibeantur, quæ debentur ex pacto reciproco, circa res & actiones in commercium venientes, vocatur justitia commutativa. Ea pacta cum hoc spectent, ut pro mea re, aut actione in commercium veniente ab altero accipiam rem aut actionem æquipollentem, saltem quæ mea æstimatione talis sit, facile adparet ratio, cur hæc justitiæ species requirat æqualitatem simplicem, quam vulgo arithmeticam proportionem, nescio an ad mentem Mathematicorum vocant; etsi *Plutarchus de amore fraterno* vocabulum *ἀριθμητικῆς ἀναλογίας* in vulgari illo sensu uturpet. Adeoque heic res aut actio in commercium veniens alteri, quod pro ea datur, aut præstatur, exacte quantum moralis fert æstimatio, respondere debet, Nam quod *Hobbes de Cive* c. 3. §. 6. objicit: *si res nostras vendamus, quanti possumus, injuriam emtori non fieri, qui id voluit, & petiit*; infra pluribus excutietur. De justitia vindicativa, quæ ex mente nostra peculiarrem speciem constituit; infra commodior erit agendi locus.

§. 11. Operæ pretium quoque fuerit *Grotius* sententiam super justitia expendisse, quam ille, neglecta differentia universalis, & particularis justitiæ, in *expletricem*, & *attributricem* dispescit; cujus discrimen fundatur in diversitate juris, quod quis ad aliquid ab altero

altero accipiendum habet; quod est vel perfectum, vel imperfectum seu aptitudo. Adeoque ille actus ipsi pertinet ad justitiam expletricem, quando alicui tribuitur id, quod ex jure perfecto ei debebatur, quodque jure suo postulare poterat: ad justitiam autem attributricem, quando tribuitur, quod ex jure duntaxat imperfecto debebatur. Ratio autem istarum appellationum hæc videtur. Quod ex jure perfecto mihi debetur, id aliquo modo jam meum esse intelligitur, sit ut quamdiu idem non fuerit exhibitum, aliquid mei abesse judicetur. Ideo & nomina in patrimonio nostro reputantur, & in solutum aliis cedi possunt. Unde si accipiam quod ex jure perfecto debetur, non aliquid novi mihi tribuitur, sed res duntaxat, quæ aberat, & cujus locum tantisper sustinebar actio, expletur. Sicut v. g. qui librum ex bibliotheca mea commutato sumpsit, eo restituto illam non auget, sed lacunam duntaxat explet. Verum ad quæ accipienda jus imperfectum tantum habeo, illa pro meis nondum reputare, aut in patrimonio meo numerare possum; cum ea ab alterius pudore dependeant, neque idem violento aliquo medio ad eadem præstanda possit adigi. Unde ridiculum foret, v. g. si mendicus stipem, quam ab opulento viro expectat, iuxta loco pretii pro calceo velit delegare. Adeoque qui ex jure imperfecto quid alteri præstat, revera, si aliquid attribuit, quod pro suo antea habere non poterat. Atque hinc *Grotius* isthanc justitiam vocat comitem earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem afferunt, puta liberalitatis, misericordiæ, humanitatis, & similitum. Nam ad talia habenda aliis jus duntaxat imperfectum comperit. Quod autem *Grotius* huc quoque refert providentiam rectricem, id potissimum arbitror pertinere ad illa præmia distribuenda, ad quæ cives jus duntaxat imperfectum habent; ubi licet amplior distribuendi sit libertas, quam circa ea, quæ ex contractu debentur; tamen consultissimum fuerit, hæc quoque meritorum cujusque rationem habere, præveniendis querelis, & æmulationi. Quospectat illud *Isocratis Areopagitico*, ubi de antiquis reip. Atheniensis administratoribus agit: μέγιστον δ' αὐτοῖς συνέβαιεν πρὸς τὸ καλῶς οἰκεῖν τῷ πόλει, ὅτι δυοῖν ἰσότητιον νομιζομέναν εἶναι, καὶ τῆς μὲν ταυτὸν ἀπάτι διανομοσύνης, τὸ δὲ πρὸς τὸ πρῶτον ἐκάστος, ὅτι ἡγνόων τούτων τῷ χρησιμώτερον. ἀλλὰ τῷ μὲν αὐτῶν ἀξίωσαν δὲν χρησθῆς καὶ πνηρὸς ἀποδοκίμαζεν, ὡς & δικαίαν οὔσαν. τῷ δὲ κατ' ἀξίαν ἐκάστον τιμῶσαν καὶ κολλάζουσαν προσηργύτω. Plurimum autem illis profuit ad remp. bene gerendam; quod cum duo existimemus equalitatis genera, quorum alterum unum est idem singulis, alterum unicuique quod convenit tribuit, non ignorant, utra utri præferenda esset: sed illam quidem equalitatem, quæ bonos malosque iisdem rebus dignatur, ut iniquam rejecerunt; eam autem, quæ unicuique pro merito honores præmiaque attribuit, sequendam sibi, præhabendamque duxerunt. Quare autem *Grotius* receptis Aristotelicorum terminis usus non fuerit, hanc ipse rationem affert. Vocabulum συναλλακτικῆς, commutativæ justitiæ ideo expletricis examussum non quadrat, quod ut possessor rei meæ illam mihi reddat, non est ἐκσυναλλάγματι, & tamen ad justitiam expletricem pertinet. Scilicet ut ut jus mihi perfectum sit rem meam abs quovis possessore vindicandi: non tamen actio mea fundatur super synallagmate, aut super contractu aliquo expresso, quem cum ipso de restituenda re iniverim; sed nil aliud probandum mihi incumbit, quam dominium ad me spectare. Ergo datur actus justitiæ expletricis, circa quem non intervenit συναλλάγμα. Vocabulum autem ἀξιομετρικῆς justitiæ ideo attribu-

trici undiquaque non congruit, quia *ἀνέμεν* subinnuit plures, inter quos distributio debet fieri. Atqui iustitia attributrix exercetur, etiam quando uniduntaxat quid præstatur, ad quod ipse solus erat aptus.

§. 12. Aristotelis genuina mens super speciebus iustitiæ, quantum nobis licuit assequi, hæc videtur. Iustitia universalis, quæ ipsi est, *ἡ ὅλης ἀρετῆς κρήσις πρὸς ἄλλον ἡμετέραν civitatis ἡσιν ἐγγὰ αὐτὴν*, *Nicom. V. c. 5.* virtus est, quæ ad omnes homines pertinet. Particularis iustitiæ tres facit species; unam *διανεμητικὴν*, distributivam, quæ cernitur ἐν ταῖς διανομαῖς ἢ ἡμῶν, ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων, ὅσοι μεοῖς τὸ κοινὸν ἔστι πολιτείας: in distributionibus aut honorum, aut pecuniarum, aut cæterarum rerum, quæ dividi in eos possunt, qui ejusdem civitatis participes sunt. Altera *διορθωτικὴ*, correctiva, quæ in corrigendis *συναλλάγμασι* consistit; quorum alia ipsi sunt spontanea, alia invita. Illa *συναλλάγματα*, ultroneo consensu constant, ut sunt emtio venditio, locatio conductio, mutuum, depositum, usura, sponsio. Hæc in criminibus cernuntur; in quibus eo nomine *συναλλάγμα* invitum statuitur, quod v. g. in furto res mea me invito ad furem transit; ex quo inæqualitas oritur, ut ille plus quam debebat, ego minus habeam. Quæ sic corrigenda est, ut quantum ille plus habet, si dematur, mihi que addatur. Sic v. g. aliquis rem, quæ VI. valet, dolo venditoris emit pro IX. Hic emtor habet III. venditor novem, iustum pretium est VI. Inter hosce numeros 3. 6. 9. est proportio arithmetica, quia excessus, quæ posterior numerus priorem superat, sunt æquales. Inde puto ratio patet, quare ista correctio secundum proportionem arithmetica propriè sic dictam institui tradatur. Vid. *Ioh. à Felden ad Groti. l. I. c. 1. §. 8.* Atque hæc duæ species iustitiæ propriè, aut præcipue ad eos pertinent, qui in civitatibus, cum imperio sunt. Horum enim est, non privatorum, de publicis bonis inter singulos distribuere, & inæqualitates in contractibus, aut ex delictis ortas corrigere, & ad æqualitatem reducere. *Aristot. Nic. V. c. 7.* *τὸ ὀδίκον τῶν ἀνίσων ἐν, ὅτι ζῶν πρῶταί οἱ δικαστῆς.* Injustum hoc, cum sit inæquale, æquare conatur iudex. Tertia iustitiæ species ipsi est *τὸ ἀντιπεπονθὸς*, retaliatio, quæ permutationes rerum, per homines invicem factæ, reguntur, dum res divitiæ & inæquales comparatione inter ipsas facta, ad leges proportionis geometricæ denuo exæquantur; v. g. si permutandus sit calceus & equus, prius inquirendum, quoties calcei pretium equus contineat, & posito duodecies id contineri, *τὸ ἀντιπεπονθὸς* fuerit, si quis pro uno equo duodecim calceos acceperit. Vid. *Arist. Nic. V. c. 8.* & *Michael Ephesus* ad d. l. Atque isthoc *ἀντιπεπονθὸς* exercere tam in privatos, quam in imperantes cadit. Quod autem diximus, ex mente *Aristotelis* aliam iustitiæ speciem omnibus hominibus esse communem, aliam ad magistratus & iudices duntaxat aut præcipue pertinere; id facile agnoscent, qui penitus inspecto istius opere morali deprehenderint, eundem in designandis virtutibus semper ob oculos habuisse ideam aliquam civitatis Græcicæ. In qua cum non eadem omnibus civibus munia incumbere, mirum non est, ipsum nonnullas tradidisse virtutes, quæ non nisi in certum genus civium caderent.

§. 13. *Hobbes* de *Cive* c. 3. §. 6. & *Leviath.* cap. 15. iustitiam videtur tantum uniformem facere, quæ nihil aliud sit, quam servatio fidei, & pactorum impletio. Quæ sententia mutuo sumta est ab *Epicuro* apud *Diog. Laert. l. X.* circa finem. Et commutativam quidem ait considerari in contractibus permutatoriis, emtione venditione, locatione con-

ductione, mutui datione & redditione, & similibus. Justitiam autem distributivam, etsi improprie dictam, exerceri ab arbitro, quando cuique partium, quæ in ipsum compromiserunt, addicit, quod ipsi debetur. Neque aliam æqualitatem in justitia observari, quam isthanc, quod cum æquales natura omnes simus, alter non debeat sibi arrogare plus juris, quam alteri concedat, nisi id juris per pacta sibi fuerit acquisitum. Porro cum injuria, sive actio aut omissio injusta ex ipsius mente, idem sit, quod pacti violatio, exinde concludit, injuriam non posse fieri, nisi ei, quicum quis pactus est. Cujus sententiæ suæ rationem petit ex illo suo dogmate de jure in omnia à natura concessio, latius quam par erat extenso; quasi cum citra pactum, quo quis jure suo decesserit, illudque in alterum transtulerit, cuivis jus sit faciendi erga alterum quæcunque velit; is autem, qui jure suo utitur, injuriam non faciat. Cont. *Gassendus Synagm. philosoph. Epicuri part. 3. c. 26, 27.* Enimvero infra pluribus ostendemus, jus illud in omnia non posse ulterius extendi, quam quod natura concedat homini uti omnibus mediis, quæ recta ratio judicat facere ad ipsius conservationem stabilem, atque diuturnam; sicut & *Ipse c. 1. §. 7.* in definitione *juris* usum *rationis* posuit. Jam autem ista ratio nunquam dicabit, per meram libidinem alteri esse inferenda, ex quibus ille non possit non ad bellum, & reciprocam lædendi cupidinem incitari. Deinde contradictionem sane implicat, positis pluribus hominibus, jure æqualibus, dicere, omnibus in omnia & in omnes jus competere; cum utique unius jus ad omnia non possit non cæterorum jura absorbere, si effectum aliquem sit habiturum. Illud enim non minus absurdum est, jus fingere, quod nullum effectum in ordine adversus alios obtineat. Nam in moralibus non esse, & nullum habere effectum idem fere est. At quale jus est, cui alter pari jure possit resistere? Quis dixerit, me jus habere alteri quid imperandi, si ille pari jure imperata mea potest negligere? Aut me jus habere verberibus quæpiam cædendi, si pari jure & cum scœnore illa mihi reponi queunt? Igitur certum est, talia alteri faciendi jus hautquaquam esse; & qui ista facit, cum *sine jure* faciat, *injuriam* inferre. Contra alteri jus est, ne sibi talia ab alio interantur; quibus illatis, injuria utique eidem fit. Unde jus illud, quo violato injuria dicitur fieri, non ex solo pacto cum aliis quæsitum, sed quoddam etiam ab ipsa natura, sine interveniente facto humano, datum fuit; adeoque falsum est, injuriam fieri posse nemini, nisi quicum pactum initium, aut cui dono quid datum sit. Sed & quod justitia non minus, quam dominium rerum civitatibus deum sua debebat originem, quod *Idem Leviath. d. c.* asserit; id falsum esse alio loco ostendemus. Quin tantum abest, ut justitia omnis resolvi possit in fidem pactis præstandam, ut contra antea quam sciri possit, an pactum aliquod sit implendum, certum esse debeat, illud pactum legum naturalium jussu, aut saltem permissu initum esse. Add. *Cumberland de leg. nat. cap. 8. §. 6.* Ex dictis etiam intelligitur, quanquam alias damnum, & injuria omnino differant, & fieri queat, ut sola injuria in unum, damnum in alterum redundet; tamen hautquaquam admittendum, quod *Hobbesius d. 1.* videtur innuere, nudo damno affici, non injuria, cui quid subtrahitur, aut qui læditur ab eo, quicum nihil pactus est. Neque exempla, quibus suam sententiam stabilire vult, satis quadrant. Dicit *si dominus servo, qui obedientiam sibi pactus est, imperet, ut pecuniam tertio numeret, vel beneficium conferat, is si non faciat, damnum quidem tertio, injuriam*

autem domino solifacit. Verum si pecuniam debitam jussus solvere servus non solverit, damnum non patietur creditor, cui salva adversus dominum manet actio. Nec si beneficium jussus dare servus non dederit, alter damnum passus est. Quamquam iste furti, aut alterius criminis reus sit, si quæ aliis nomine sui domini debebat dare ipse intercepit, & sibi retinuit. Præterquam enim quod beneficio, utpote indebito, non accepto damnum proprie dictum non accipitur; (vid. *Grot. l.2. c. 17. §.2.*) etiam alteri licebit apud dominum conqueri de malitia servi, qui sine dubio istum hoc impune ferre non siner. Et si vel maxime isti tertio injuriam servus non fecit, non tamen ideo fecit, quod jure poterat; cum alteri utique super servo iusta conquerendi causa suppetat. Alterum exemplum in *Leviath.* ita proponitur: *privati, quæ invicem debent, remittere possunt; sed furti, cedes, aliasque violentias, quibus læsi fuerunt, non possunt: quia denegatione debiti ipsi tantum injuria afficiuntur; per crimina autem ista violatur quoque, qui civitatis personam representat, seu legislator.* Quæ concedimus, modo inde non inferatur; per ciimina illi quoque, qui læsus est, injuriam non fuisse factam. Sed prout de *Cive d.l.* hoc proponitur, nullo modo ferri potest. Dicit; *in civitate, si quis alicui noceat, quicum nihil pactus est, damnum ei infert cui malum injuriam soli illi, qui totius civitatis potestatem habet.* Quid? anqui me lædit civis non mihi, sed soli regi injuriam facit? Aut, si vel maxime daremus, inter eos, qui in libertate naturali vivunt, jus in omnia obtinere, id quoque inter cives ejusdem reip. locum habebit, Qui sane communem dominium agnoscunt. Nam quod subjungit; *si is qui damnum accipit; injuriam exposcularet, is qui fecit sic diceret, quid tu mihi? quare ego facerem tuo potius, quam meo libere, siquidem, quin tu tuo non meo arbitratus facias, non impedio?* tantum abest, ut, licet nulla pacta peculiatia intercesserint, in hac oratione nihil reprehendum sit, ut potius à sensu communem discessisse sint judicaturi homines, qui hac exceptione læsi querelas repulsurum se speraverit. Id tamen recte ab *Eodem d.l.* observatur *injustitie vocabulum significare relative ad legem; injuria autem tum ad legem, tum ad personam certam.* Nam ubi quid injustum est factum, omnes id injustum vocare possunt, seu omnibus id injustum est. Sed injuria facta esse potuit, non tamen mihi, vel illi, sed alii; & quandoque memini privato, sed civitati tantum; v.g. in cæde perducellum ex provocatione facta. Nam de injuria sibi facta ne ipse quidem, qui læsus est, queri potest, ideo quia consensit in aleam pugnæ legibus vitæ. Sed legislatori utique violatum suum inredictum exsequi fas erit.

§. 14. Cognito quid iustitia sit, facile de injustitia, ejusque speciebus colligere licet simulque quod actio injusta sit, quæ ex proæressi prave adplicatur ad personam, cui diversa debebatur, aut quando denegatur alicui, quod ipsi debebatur. Injustum quippe est, inferre alteri quid mali, quod nobis inferendi potestas non erat; aut denegare vel eripere quid boni, quod ipsi debebatur. Nam bona ejus sunt naturæ. ut cuiusvis citra causam tribui possint, siquidem id fiat citra fraudem tertii: & mala, quæ quis meritus est, citra injuriam ipsi non inferre possumus, si id aliis damno non sit. Adeoque injusta actio vel infert, quod inferre non debebat, vel aufert, quod auferre non debebat, vel denegat, quod tribuere debebat. Nam & actionis debitæ negatio sive intermissio moraliter pro actione censetur.

§. 15. Cæterum solet injusta actio ex proæressi suscepta, & quæ jus alterius præfectum lædit,

lædit, uno vocabulo dici *injuria*. De qua ut accurate percipiatur, sciendum, aliquem lædi posse triplici modo; vel ut denegetur, quod ipse debebat habere; (*Marcus Antoninus* l. IX. §. 5. ἀδικεῖ πῶδ' αὖτις ὁ μὴ πικρῶν ἔ, ὁ μόνον ὁ πικρῶν ἔ. *Sapenumero contingit, ut iniuste agat, tam qui non facit aliquid, quam & qui facit.*) vel ut ipsi suum, quod jam habet, auferatur; vel ut mali quid inferatur, cujus inferendi potestas alteri non erat. Circa priorem modum est observandum, deberi aliquid alicui vel ex mero jure naturæ, ita tamen, ut ad ea perfectum jus non habeat, uti sunt officia humanitatis, beneficentiæ, gratianimi; vel ex pacto, eoque vel peculiari, vel contento in obligatione nostra ad leges civiles, qua nos adstringimus ad præstanda ea, quæ leges istæ alteri jubent exhibere. Hæc si denegantur alicui, proprie injuria dicitur: non autem si ista, etiamsi in jus naturæ peccetur. Neque vero per ipsum jus naturæ vi ad ista præstanda alterum licet adigere, saltem ubi imperium in istum non competit, nisi fors necessitas urgeat; quippe cum istorum genius officiorum requirat, ut ultro, & citra metum poenæ præstentur. Et hæcenus duntaxat verum est illud Hobbesium; *injuriæ non fieri nisi ei, quicum pactum intercessit*. At vero, quando alicui invito, & non lacescenti, deducta opera malum inferitur, sive erepto bono quopiam, quod jam possidebat, sive inflicto positive malo aliquo, semper injuria fit, sive pactum intercesserit, sive non. Id enim cuilibet homini natura juris tribuit, ne ab altero homine ipsi citra antegressum suum meritum mali quid inferatur: neque homini fas est, ut ipse alterum non lacescens, nisi quantum necessitas imperii exercendi postulaverit. Addimus, *non lacescens*. Nam ad injuriam requiritur quoque τὸ ἀντιπαρῆν, prius. Ὁ γὰρ διὸ π' ἐπαρτε, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιπαρῶν, & δοκεῖ ἀδικεῖν. Nam qui propterea, quod passus est, idem vicissim facit, injuriam facere minime videtur. *Aristot. Nicom. l. V. c. 15.*

§. 16. Porro ad injuriam proprie dictam requiritur, ut ex proæressi, & destinato consilio alteri nocendi, aut ægre faciendi, processerit. Inde non solent injuriæ venire nomine ejusmodi læsiones, quæ casu fortuito fiunt ab ignaro, & invito; puta, si miles, dum jaculis se exercet in loco solito transeuntem trajecerit; aut si putator in medio fundo ramum in aliquem, cui nullum ibi versandi jus, improvisò dejecerit. Apud *Antiphontem orat. 7.* qui puerum jaculo trajecerat, ita excusatur: non vetitis operam dabat, sed justis: neque inter se exercentes, sed in ordine eorum, qui jaculabantur, jaculatus est: neque à scopo aberrans, in eos, qui à scopo discesserant jaculatus puerum attingit, sed omnia recte, ut sibi proposuerat faciens, nihil quod nollet fecit, passus quidem scopum, quem petebat, attingere prohibitus. Quo facit illud *Aristot. Nicom. V. cap. 10* ἀδίκημα καὶ δίκαιον τὸ ἐργάζεσθαι ὡς εἰς αὐτὸν ἐκυσίω καὶ ἀκουσίω. *Iuste, vel iniuste factum spontaneo, & invito definitur. Item ὅταν τὸ βλάδωγος ἢ βλάβη γῆται, ἀτόχημα. Quando præter rationem evenerit læsio, infortunium est. ὅταν δὲ μὴ τὸ βλάδωγος, αὐτὸ δὲ κακίας, αὐδάρτημα. Quando vero non præter rationem, sed sine tamen vitio, peccatum. Ad quem locum Michael Ephesus: Læsiones alia ex ignorantia fiunt, & invitis nobis, alia ex cognitione, & sponte. Earum autem, quæ ex ignorantia fiunt, alia præter rationem & inopinato efficiuntur, alia involuntaria quidem sunt, non inopinato tamen, & præter rationem inferuntur. Dum dixerit autem, læsiones quæ ex ignorantia inferuntur, communi nomine errores ac peccata appellari; subdvisionem quandam facit, inquitque eas quæ præter rationem*

fiunt, infortunia; quæ non præter rationem, eodem quo genus nomine vocari peccata. Sunt autem præter rationem, ea quæ præter expectationem & inopinato raro contingunt: ut si quis dum repente fores aperit, patrem suum illic assistentem percussit: aut dum in loco jaculatur, quando nullus transire consueverit, de improvviso forte quadam occurrentem emissio jam telo vulneravit. Hac enim atque hujusmodi cetera inexpectata, præterque opinionem evenerunt. Nunquam enim opinatus esset quispiam, illac transiturum esse aliquem, quæ nemo unquam transire visus fuerat. At quæ licet ab ignorante efficiuntur, non sunt tamen inexpectata, & præter rationem, dicuntur peccata, & errores. Nam qui in via illa aut loco, ubi multi versari consueverunt, velesse possunt, sagittandi artem exercendo aliquem ferit, peccat: atque hujusmodi lesio peccatum nominatur. Peccat enim, inquit, cum in se quisque principium causæ habuerit: in ipso siquidem fuit principium, quatenus in locum cum ad jaculandum se coniulit, quæ transiuros esse aliquos verisimile erat. Atque ejusmodi ἀπὸ τῆς ἡμέρας Cti proprie culpa dicitur, quam describunt committi per negligentiam & imperitiam, quando quis negligit, & ignorat ea, quæ scire & observare debuisse ac potuisset. Ejus tres gradus faciunt, prout tres concipi possunt gradus diligentiae, cujus omissio culpa est. Est quippe diligentia communis omnium hominum, non acri ingenio vel industria excitata, sed velut ex sensu communi descendens. Est dein diligentia hominis magis exculti, & ultra istam communem, cuilibet in rebus suis propria, & quam hominum natura juxta cujusque solertiam & capacitatem requirit. Est denique diligentia exactissima, quam non nisi accuratissimus paterfamilias in suis rebus adhibet. Huic quæ opponitur culpa levissima, illi, levis, isti lata dici solet. Circa culpam latam observant, eam dolo æquiparari in contractibus & similibus negotiis civilibus, & ubi de reparando damno agitur: non item in criminibus, etsi reatum non penitus tollat, sed duntaxat minuat. Sed quem effectum levis, & levissima culpa habeant, passim Cti docent, ubi de præstationibus in contractibus agunt. Enimvero quando quis per affectus vehementes, adeoque cum intentione duntaxat semiplena, ad lædendum alterum impellitur non ideo ista læsio ab injuriæ nota eximitur, utut propter eandem injusti adpellationem quis non statim sortiatur. Inde Aristot. Nicom. d. I. ὅταν δὲ εἰδῶς μὲν, μὴ πρὸς βλάβος δὲ, ἀδικήματα ὅς ὅσα τε διὰ θυμὸν, καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα αἰσχροκάτα ἢ φυσικά, συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἀμαρτάνοντες, ἀδικεῖ μὲν, καὶ ἀδικήματα ἐστὶν· ἔμεινεν πᾶσι ἀδικεῖ διὰ ταῦτα, ἔδὲ παντός. ἔδὲ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἢ βλάβην, ὅταν δὲ ἐκ προαίρεσως, ἀδικῶ καὶ μοχθηρός. διὸ καλῶς ἔκ ἐκ θυμὸς ὅτι ἐκ προνοίας κερνέται· ἔδὲ ἀρχὴ ὁ θυμὸς ποιών, ἀλλ' ὁ ὀργισίας. At cum cognoscens quidem, sed sine tamen præconsultatione agit quispiam, injuste factum est; ut sunt quæ ex ira fiunt, aliisque affectibus, qui necessarii, naturalesque hominibus accidunt. Qui in his enim laesunt, & peccant, injuste quidem agunt, suntque hæc injuste facta, nondum tamen injusti ob hæc, neque pravi ipsi homines habentur, quippe cum lesio ipsa ex pravitate minime evenerit. Nam cum ex electione laeserit quispiam, tunc demum injustus ac pravius est. Quocirca recte ea, quæ ex ira fiunt, non esse ex providentia judicantur: non enim principium affert, qui iratus facit, sed qui ad iram provocavit.

§. 17. Denique & invito debet fieri, quæ dicenda est injuria. Nam volenti non fieri injuriam, etiam communi sermone tritum est. Aristot. Nicom. V. c. 11. βλάπτει μὲν ἐν ἡσ ἐκὼν καὶ ἔκ ἀδικα πάθη ἀδικεῖται δὲ ἐδὲ ἐκὼν. Læditur igitur aliquis sponte

CAPUT VIII.

91

Spontè, & iniuste patitur; nullus tamen est, qui injuria sponte afficiatur. Cujus ratio est, quia bonum, quod alteri volenti eripio, aut debitum, quod volenti non præsto, condonatum mihi ab eo censetur. At quis injuriam me fec sic dicet, si quod donatur acceperim? Nec pro malo reputari potest, quod quis sibi ipse inferri vult, quippe cum malum abhorrentiam voluntatis necessario involvat. Ubi tamen supponitur, ut homo pleno rationis usu gaudeat, nec violento aliquo affectu extra se raptus sit. Add. *Ant. Mathæus de crim. proleg. c. 3. §. 2. 3. Hobbesii demonstratio de erve c. 3. §. 7.* in eo laborat, quod præsupponit, injuriam non nisi in pacti violatione consistere. Exinde etiam *Aristot. Nicom. V. c. 15.* colligit, illum, qui seipsum per iram jugulaverit, non sibi facere injuriam, sed civitati, quam vel duce, vel milite, vel artifice, vel aliquo hujusmodi ministro privat. Unde etiam civitas, utpote abs tali homine offensa, eum multare consuevit, illata ipsius cadaveri, ac memoriæ aliqua ignominia. Add. *Mich. Ephes. ad d. l.* Quanquam d. l. aperte falsa sit illa *Aristotelis sententia, & κελδὶ εἰς τὸν δόξαν ἐνέειν ὁ νόμος. αἰ δὲ μὴ κελδὶ, ἀπαγορεύει.* Lex non jubet, seipsum quempiam occidere: quia autem non jubet, vetat. Nisi ἢ κελδὲν *Aristotelis h. l.* idem quod permittere significat.

CAPUT VIII. DE ACTIONUM MORALIUM QUANTITATE.

1. <i>Quantitas actionum moralium absoluta?</i> 2. <i>Qualis intentio requiratur in foro divino?</i> 3. <i>Qualis intentio sufficiat in foro humano?</i>	4. <i>Quid sit actio perfecta seu completa?</i> 5. <i>Quantitas actionum relativa.</i>

Consequens est, ut de actionum moralium quantitate paucis videamus, seu qua ratione eadem æstimentur, & velut quantæ concipiantur. Deperhendimus quippe actiones hominum voluntarias æstimari vel absolute & in se, vel relate & ad se mutuo. Circa absolutam æstimationem insigne discrimen inter actionem bonam atque malam occurrat. In actione enim bona, si eam formaliter & præcisè consideremus, nihil animadvertimus, quod indolem quantitatis obtineat; cum ipsa bonitas in coincidentia seu congruentia cum lege consistat, cujus nulla esse mensura intelligitur. Unde etiam formaliter & præcisè spectata actio bona non est altera melior; etsi materialiter & ratione objecti, nec non quoad intensionem obligationis, una sit præstantior & nobilior altera. Mala autem actio quoniam à norma legis declinat, distantiam utique majorem aut minorem à lege concipitur habere, eoque nomine unum peccatum etiam formaliter & in se spectatum, majus aut minus æstimari potest; sicuti una curvitas magis à rectitudine distcedit, quam altera. Nam nihili est ratiocinium Zenonis apud *Diogenem Laërt. l. 7.* Peccata omnia esse aequalia. Ut enim nec vero verius, nec falso quidquam magis falsum est: sic neque minus fraude, neque peccatum peccato majus est. Nam & qui centum stalis, & qui uno à Canopo abest, æque uterque Canopi non est: sic etiam qui magis minusve peccat, æque uterque à recte facto abest. Quoniam autem isthæc distantia à lege, si quis eam curiosius cum aliis speciebus quantitatis comparare velit, aliquod instar anguli rectilinei habere videtur, cujus magnitudo arcu circuli ex puncto crurum communi tanquam centro de-

scripti, cruribus dictis intercepto, mensuratur: inde olim, cum prima hujus disciplinæ *Elementa* juvenilibus annis meditaremur, placebat schemate aliquo sphaerico ista declarare. Quæ nunc plano lubet inodo exponere, cum ejusmodi argutix istam magis, quam maturiorem ætatem decere judicentur.

§. 2. Porro cum ad actionis bonitatem requiratur non solum, ut fiat id, quod lex jubet, sed etiam ut fiat ea intentione, quæ eidem legi est conformis: inde adparet, ad hoc ut actio aliqua perfecte bona habeatur, requiri, tum ut quod lege præscribitur juxta omnes partes impleatur; tum ut agentis animum unice excitet studium legislatori promptum obsequium exhibendi. Inde cum lege divina jubeamur Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus, ac proximum nostrum, sicut nos ipsos; manifestum est, nullam actionem posse Deo adprobari tanquam perfecte bonam, nisi quæ cum plenissima intentione fuerit suscepta, & ubi agens nihil aliud propositum sibi habuit, quam ut Creatoris O. M. voluntati satisfaceret. Eoque magis, quod istum utpote *ταπεινωτός* ne minutissima quidem aberratio aut vacillatio animi fugere possit. Isthoc qui expendit non temere coram Deo probitatem suam jactare sustinebit.

§. 3. At in foro humano remissiore diligentia licet defungi. Cum enim legislatores humani latis suis legibus emolumentum civitatis procuratum eant, quod plerumque per exterius actionis exercitium provenit, quæ demum cunque sit agentis intentio: inde isti fere acquiescunt, si modo actus exterior lege præscriptus fiat. Eoque magis, quod in recessus animi humani ipsi penetrare sit negatum, nec intentionem agentis liceat intelligere, nisi per conjecturas, aut signa in sensus incurrentia, quæ inter mortales haut quidquam infallibilem generant cognitionem circa ea, quæ in animo fuere volutata. Hinc isti actionum quantitatem æstimant duntaxat sensualliter, seu prout sagacitatis humanæ conditio, ac vitæ civilis usus admittit; ac parum fere sunt solliciti, quam plena fuerit, & sincera agentis intentio, dummodo hic exterius opus adprobaverit. In actionibus tamen malis utique etiam inter homines major habetur ratio intentionis. Et quidem ubi illa plane abfuerit, quod contingit circa ea, quæ ex ignorantia aut errore invincibili suscipiuntur, actio pro invita habebitur; quæ uti imputari non solet agenti, ita & quantitate morali carere intelligitur. De cætero quævis actionum malarum, quæ ex proæressi suscipitur, eo deterior habetur, quo firmior ac plenior eadem intentio fuerit. Quam itidem judices humani, quæ in adyta animi penetrare non datum, ex variis conjecturis atque indiciiis æstimare sœverunt; prout alio loco pluribus exponitur.

§. 4. Quod autem actionum moralium velut materiale attinet, illa actio bona in suo genere perfecta habetur, quæ ultimum quasi complementum attingit, & cui nulla pars debita deest. Inter eas, quæ ab ista perfectione discédunt, eo inferior quælibet censetur, prout ab isthac abfuerit, sive pars aliqua pleno operi defuerit, sive intra conatum opus subsisterit. Vice versa autem actionum malarum in suo genere deterrima habetur, quæ propoliturum finem plene assecuta est. Eo minus autem malitiæ quæque obtinet, quo longius citra ultimum complementum subsisterit. Ubi tamen circa objecta actionum, prout legibus designantur, observandum, eadem esse in duplici potissimum differentia. Quædam enim divisionem admittunt, quædam secus; seu quædam ita sunt comparata, ut necessum sit, ea aut tota exprimi per

per actionem, aut prorsus omitti, aut plane contrarium fieri: in quibusdam autem etiam aliqua duntaxat pars potest exprimi, reliqua omitti, aut aliquid duntaxat oppositi fieri. Et in his iterum aliquid discriminis animadvertitur. Quædam enim objecta actionum, per leges descripta, comprehendunt ea, in quæ dividi possunt, tanquam species. Sic affirmativa lex quinti præcepti in decalogo; per Moysen divinitus promulgato, est: succurre necessitatibus corporis, in quibus proximus tuus versatur. Hæc comprehendit sub se velut species conservationem vitæ, membrorum, sanitatis, aversionem doloris, suppeditationem alimentorum tempore famis, &c. Opposita vero lex, quæ prohibet ledere corpus proximi, complectitur sub se eadem, mutilationem, vulnera, verbera, minas, (vid. l. 15. §. 1. D. de injuriis.) &c. Sic sexti præcepti lex affirmativa, quæ castimoniam injungit, sub se continet puritatem cogitationum, verecundiam sermonis & gestuum, abstinentiam à venere illicita, &c. Lex opposita impudicitiam prohibens complectitur adulteria, scortationem, gestus, ac sermones obscenos, cogitationes fœdas. Hæc v. g. verba impudica propria non habent ad adulterium inquit gratus aut partis. Sed quia legislator divinus compendii gratia sub una lege generali multos actus speciales voluit comprehendere, inde solidum & integrum peccatum contra sextum præceptum patravit æque, qui simpliciter scortatus est, quam qui mœchatus est. Unde circa hæc objecta, ubi non sit, quod lege præcipitur, aut omitti illud necessum est, aut contrarium fieri, Ast vero quædam objecta actionum, per leges determinata, ita sunt divisibilia, ut ea, in quæ dividi possunt, contineant ad modum partium integralium. Ubi non statim totum est patrandum, totumve omittendum, aut etiam contrarium faciendum; sed potest ejus pars duntaxat fieri, reliquum omitti. Sic v. g. quando lex jubet operario mercedem integram exsolvi, ejus pars solvi, pars negari potest. Sed quando illi, cui quid dare debebam, non id solum denego, sed & insuper quid eidem subtraho, aut malum infero, prorsus alterius speciei fit actio, quæ priorem haut contingit.

§. 5. Præterea cum aliqua actio circa nobilius, alia circa ignobilius objectum versetur; ex una etiam plus boni, malivè, quam ex altera proveniat: adparet hoc respectu actionum quidem bonarum unam longe esse nobiliorem altera; & vice versa actionum malarum unam altera longe deteriorem haberi. Quo spectat proprie illud *Horatii serm. l. 1. sat. 3. Nec vincet ratio hoc, tantundem ut peccet, idemque. Qui teneros caules alieni fregit heri, Et qui nocturnus divum sacra legerit.* Add. *Cicero pro Muræna.* ubi falsè Stoicorum illud dogma de æqualitate peccatorum exagitat. Et si non insuper sit habendum illud *Horatii l. ep. 15. De mille fide modum quum surripis unum: Damnum est, non facinus tibi pacto lenius isto.* Quæ est actionum æstimatio relativa. De qua infra l. VIII. cap. 3. prolixius agitur.

CAPUT IX.

DE ACTIONUM MORALIUM
IMPUTATIONE.

1. Imputatio actualis.
2. Imputatio ex gratia.

3. Imputatio ex debito.
4. Quid alteri efficaciter possit imputari?

M 3

5. Meri-

5. *Meritum quid?*6. *Quomodo effectus actionum moralium delectantur?*

Quid requiratur, ut actio alicui queat imputari, seu tanquam ad aliquem pertinens haberi, superius satis ostensum fuit. Superest ut videamus, qua ratione eadem actu imputetur, hætenus ut illa effectum aliquem moralem producat vel in ipso agente, vel in alio. Ubi prius separandæ sunt actiones, de quibus lege disponitur, ab iis, quæ in cuiusque arbitrio relictæ sunt. Prioris generis actiones imputari agenti dicuntur, quando ille potissimum, qui circa eas lege disposuit, agentem earundem autorem declarat simulque effectus ipsarum in istum actu redundare, aut in eodem hærrere statuit. Posterioris autem generis actiones imputari dicuntur, quando, qui eas citra necessitatem in alterius usum & emolumentum exercuit, significat, se in ipsius gratiam actionem suscepisse, eoque nomine eundem sibi voluisse obstringere. Et si posterior hæcce vocabuli imputandi significatio frequentius apud Latinos autores occurrat; prior apud Theologos & Moralistas sit tritissima. Manifeste autem discrimen inter hanc & illam imputationem adparet, quod prior quidem ab latore aut custode leges tendat in agentem: posterior autem ab agente feratur in eum, in cuius gratiam, & usum actio fuit suscepta.

§. 2 Prioris imputationis vulgo circumfertur divisio, qua alia dicitur fieri *ex gratia*, alia *ex debito*. Illa est, quando quis in aliquem effectus actionis à tertio patratae, quos iste sibi alias jure vindicare non poterat, ex benevolentia derivat: vel etiam ex alicujus actione plus effectus in agentem gratuito redundare facit, quam alias ex ipsa in se provenire aptum erat. Qualis imputatio duntaxat circa favorabilia locum habet, circa odiosa non item. Quemadmodum enim eaborum natura est, ut etiam gratis alicui, & citra prætextum exhiberi queant; ita si quis alteri bonum quodpiam sub nomine puri beneficii conferre nolit, licebit id facere sub titulo imputatae actionis alicujus, quæ alias ad ipsum non pertinebat, aut cuius intuitu tale quid jure postulare non poterat. Ast illud ratio non permittit, ut ex ejusmodi prætextu in alterum velim derivare effectus actionis malæ, quæ cum ipso nullam habet connexionem, cum alias isti effectus naturalem ipsius conditionem non sequerentur. Adeoque inconveniens est, ut ex obtentu delicti mere alieni eripiantur alicui, quæ natura cuivis homini ut tali dedit, aut imponantur, à quibus gratis perpetiendis natura communi beneficio omnibus cavit. Sic v. g. princeps filio nullis propriis artibus insignia patris merita imputare potest, eorumque intuitu honores ipsi alias non debitos conferre. Ast ob patris delictum innocentem filium poena afficere, absurdum est. Quanquam id fieri possit, ut delictum paternum sit occasio, ne in filium conferantur bona, aut ut & illa eripiantur, quæ non nisi sub certa lege in eum transitura, aut ejusdem mansura erant. Quo ipso tamen hautquidquam tali malo involvitur, quod alias naturæ ipsius conditio respuebat. Nam nullo privilegio natura liberis cavet, ut bona paterna ipsi omnino possi deant, aut ut ad certos honores admittantur. Talia enim non nisi sub hac conditione eos manebant, siquidem à parentibus illæsa iisdem fuissent tradita, aut nisi parentes certo se delicti genere obstrinxissent. Neq; deteriori sorte, quam humana conditio admittit, est, qui, nullo à parentibus accepto patrimonio, suarum sibi fortunarum autor esse cogitur. Imo & ex atrocibus parentum delictis eo usque procedi potest contra liberos innoxios, ut illi extra civitatem facessere adigantur. Nam à na-

a natura nemo jus habet, ut in hac vel illa civitate perpetuo degat, sed id juris factio suo aut alieno acquirit; cui retinendo hæc potest adjuncta esse conditio: ut amittatur, ubi certum delictum ab ipsius parentibus fuerit admissum. Possessionem quippe alicujus juris à conditione casuali suspendi, rationi non repugnat. Quanquam alicubi leges civiles heic iusto duriores esse, nemo inficias iherit.

§. 3. Imputatio autem ex debito in hoc consistit, ut ii, quorum interest actionem factam vel non factam, declarent, eandem ad agentem pertinere, inque eundem redundaturos effectus, qui actioni illi sunt assignati. Unde si in lege aliqua actioni bonæ certum sit constitutum præmium; ubi custos legis ab aliquo istam actionem patrata agnoverit, manifestum est, hunc istud præmium suo jure posse petere. Ubi autem quis nude pro imperio, & citra promissum præmium facere quid iustus sit, sufficere ipsi debet nuda superioris adprobatio; & abundantis præmii loco erit habendum, istius offensam, quæ secus facientem mansura erat, declinasse. Vice versa, ubi actio verita fuit patrata, si quis pro istius autore fuerit agnitus, habet, quod malum lege definitum metuat. Quod si autem alii, ad quos legum custodia & executio non spectat, bene facta adprobaverint, male facta reprehenderint, nihil præter existimationem agentis aliquo modo inde afficitur. Et huc applicari potest illud *Diodori Siculi in excerptis Peiresciani*: ἐστὶ ὁ μὲν ἔπαι· ὁ ἑπ' αὐτὸν δ' ἐπὶ τῆς ἀδ' ἀπ' αὐτοῦ. ὁ δὲ ψόγος· ἡμῶς καὶ Φαυλότητος αὐτοῦ πληγῆς. Laus est quasi quoddam virtutis præmium nullo constans sumtu: vituperium vero pœna est vitii absque vulnere. Est tamen ulterius notandum, quando plurium interest, actionem aliquam fieri vel non fieri, si unus eorum istam non imputaverit agenti, cæterorum juri, quod ab illo non dependet, nihil decedere. Sic ei, qui contra leges injuriam mihi intulit, possum ego condonare, quantum eadem me tangit. Quo ipso tamen publicæ superiorum prætensionem, si qua est, nihil decedit. Sic quam Deus peccantibus indulget veniam, jus humani fori non tollit. At quod omnes quorum interest non imputant, quoad effectus morales pro non facto habetur. Interest autem actionem aliquam fieri vel non fieri eorum, qui sunt actionis objectum aut directores, i. e. adversus quos actio aliqua suscipitur, & quibus illa bono vel malo cedit; aut quibus eam dirigendi potestas competit. Unde si injuriam, & is cui facta est, & magistratus, & Deus remiserit, ea moraliter pro non facta censetur.

§. 4. Ab hac imputatione longe differt illa, qua agens suam actionem, quam omittere poterat, illi, in cujus usum suscepta fuit, imputare dicitur. Scilicet cum quis rite præstitit sibi pro imperio injuncta, ad probationem sui facti experitur cum à cæteris, tum imprimis ab eo, qui injunxit. Mercedis quid insuper prætere hanc quidquam valet, nisi quantum expresse in lege fuerat promissum. Vid. *Luc. 17: 9, 10*. Eandem ob rationem nemo postulare potest, ut sibi ad producendum aliquod jus imputetur, quod actione mala, per leges & imperium superioris interdicta abstinerit; sed contentus erit, quod nuda istius adprobatio ipsius obsequium consequatur. Cum enim secus, quam lex jubebat, facientem grave malum jure maneret, istoc effugisse mercedis loco erit. Inde apud *Senecam l. 4. controu. 7.* contradicitur illi, qui in adulterio deprehensus à tyranno, eum gladio extorto occiderat, & præmium tyrannidii petebat, imputat nobis, quod deprehensus in adulterio mori noluit. Et recte *Cicero Philip. 2.* negat se ideo

Antonio devinctum, quod ab ipso occisus non fuerit. *Quale beneficium est, quod te abstineris nosario scelere?* Alii rationem inde arcessunt, quod intermissiones actionum malarum sint pura non entia, quorum nullæ sint affectiones positivæ. Et si reponi forte possit, has quoque moraliter pro entibus haberi posse, quatenus tanquam restrictio & coercitio facultatis naturalis concipiuntur. Ast contra, quando in alterius gratiam quid facio, quod recte aut commode poteram omittere, & omitto, quod commode poteram agere; rationis utique est, ut id ipsi queam imputare, id est, meo jure postulare, ut ille isthoc factum velut à me profectum agnoscat, & pro istius conditione mihi sit obstrictus. Ut tamen isthæc imputatio recte fieri possit, in agente quidem adesse debet intentio alteri sua actione boni aliquid conciliandi, in recipiente voluntas expressa aut præsumpta ab isto illud admittendi. Nam operæ, quæ invito obtrahitur, imputatio recte repellitur. Et impudenter mihi imputat, quod quis nullo mei respectu, aut etiam ut mihi noceret egit. Sic stulte petiturus est præmium, qui dum alterum occidere conatur, casu vomitum ipsius alias incurabilem dissecuit, eoque modo sanitati eum restituit. Quanquam apud Tacitum H. 1. *Marius Celsus constanter servata erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum viro imputavit.* Add. *Genes. 45: 5. L. 10.* Sic Eudoxia, cum Imperatori Theodosio nupsisset, fratres à quibus domo paterna fuerat ejecta; arcessit, neque irata illis, sed gratias potius agens, ut dignitatis tantæ autoribus. *Nisi enim ab eis exacta fuisset, nunquam venturam fuisse Constantinopolin;* apud Zonaram tom. III. Quod si eorum, quorum interest, consensu definiatur, quanti quid imputandum sit, pactum intervenit, in quo terminum velut suum attingit imputatio, nec quo ulterius isthoc in negotio tendat, invenit. *Conf. Matth. 20: 13, 14.* Quo spectat illud *Hobb. Leviath.*

c. X. *meritum præsupponit jus ex promisso.*

§. 5. Ex hisce facile colligitur, quæ sit indoles meriti, aut quæ nam sint actiones meritorix, quas alii etiam adversus Deum valituras crepant. Scilicet teaturigo meriti præcipue est præstatio operæ indebitæ, & quam à nobis exigendi alter jus non habebat. Qui enim præstitit, ad quod perfecte obligabatur, debitum duntaxat suum explevit, & nihil velut redundans habet, ex quo meritum possit enasci. *M. Seneca l. 1. controv. 8. Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea legis munus est. Julius Capitolinus in Antonino Pio,* cum rationem cognominis memorasset, quod focerum ætate fessâ manu, præsentem Senatu, levasset, addit: *quod quidem non suis magnæ pietatis est argumentum; cum impius sit magis, qui ista non faciat, quam pius, qui debuium reddat.* Nec indebita invito obtrusa imputare licet; multoque minus, si nulla in istum utilitas redundaverit. Unde manifestum est, mortali adversus Deum nullum comparari posse meritum, si vel maxime is legi divinæ examussim implendæ par foret. Adeoque Deum nullo modo hominum debitorem posse fieri, nisi ex vi gratuitæ promissionis, quam destituere bonitas ipsius non fert; non autem quod exinde jus proprie dictum mortali nasci queat. Sic & pro imperio injunctæ actiones immediate meritum non gignunt, valiturum adversus eum, qui injunxit. Et si tam Deus, quam homines, imperandi facultate gaudentes, sæpe iusta sua obeuntibus certa soleant bona conferre excitandæ obsequii promptitudini: ad quæ tamen exhibenda non ex merito agentis, aut velut ex contractu, sed ex promisso suo liberali teneri volunt. Unde

&

& ista non mercedis, sed præmiiliberis nomine solent venire. *Euripides Rhefo*: παντ' ἀποσπέντων καὶ τοῦ ἀποσπένοντος τὸ πρῶτον, τὴν χάριν τίπτει διπλήν. *Omni ei adiunctum premium duplicem voluptatem parit.* Quod si tamen legislatores actione aliqua præstita expresse absesse aliquid tanquam jure postulari statuunt; quin id recte & suo jure petere agens queat dubium non est. Nullo autem modo ad producendum meritum, aut materiam laudis, & gloriationis apta est unda intermissio actionum lege veritarum. Quo pertinet illud apud *Philostrophum de vita Apolloni Thymæi* l. VI. c. 11. *Non est justitie opus ab iniustis abstinere, neque prudentie opus est, stulte aliquid non cogitare: neque fortunam, aciem non relinquere, neque temperantia in Medorum impudines non incidere: nec omnino laude dignum est, quod non esse malus videaris: omne enim quod aequè ab honore pœnaque distat, virtus non est.* Add. *Luca* 18. 11. *Ammianus Marcellinus* l. 30. c. 11. *Nec enim aliena non rapere laudis est.* Superfunt igitur ad acquirendum adversus homines meritum actiones, quæ ipsis, saltem perfecte, non debentur; si nulla prorsus obligatio ad eas præstandas adstringat; si naturalis quidem ratio eas jubeat, aut suadeat, adplicatione tamen ad certas personas in nostro relicta arbitrio; si jure civili duntaxat illæ non præcipiantur. Nam quæ alteri perfecte debeo, ad ea ipse jam jus obtinet, adeo ut si illa præstentur, proprie loquendo nihil decedat de eo, ad quod retinendum, aut arbitrio meo adplicandum in præsens jus habebam: iis quippe negatis aut retentis injuria alteri, ac damnum inferitur. Adeoque cum talia certo modo jam ad alterum pertineant, nec mihi de iis pro lubitu disponendi sit facultas, ad meritum producendum non amplius erunt idonea. At quando extra obligationem perfectam alteri quid præsto, id utique cum mihi decedat istuc adcreseat, relinquit apud me jus perfectum, aut imperfectum recipiendi ab isto quid æquipollens. Et hoc ipsum meritum est. Add. *Seneca de beneficiis* l. 3. cap. 21. 22. Hujus expletionem quando expressa conventionem determinamus, merces propriae dicitur. Sed quando expletio illius, quoad modum, tempus, & quantitatem in arbitrio, & æquitate alterius relinquitur, premium vocatur. Quod est vel res corporalis, ut pecunia, prædium; vel incorporalis, ut concessio privilegii, immunitatum; vel moralis, ut honor, dignitas, vel notionalis, ut statuae, inscriptiones, coronæ, & similia. Add. *Mich. Montaigne essai* l. 2. c. 7. Et sic quidem ex actionibus indebitis, potissimum quatenus aliis sunt utiles, meritum resultat. Sicut contra ex actionibus prævis, cum primis illis quibus alteri damnum injuria datur, nascitur demeritum, cujus vi quis ad illud damnum pensandum adstringitur. In universum autem malæ actiones producant reatum, per quem quis obnoxius intelligitur subeundæ pœnæ. De qua latius agendi infra locus erit.

§. 6. Cæterum quemadmodum actualis imputatio facit existere effectus actionum moralium; ita ejusdem cessatio ac velut revocatio eosdem abolet. Istæ hæc pari sero modo circa actiones bonas, & malas sese videtur habere. Actiones bonas, & malas, quamdiu tales sunt, seu quamdiu legibus præcipiuntur, aut inter dicuntur, non potest non sequi imputatio simplex. Abolita autem lege, istæ hæc quoque imputatio circa eandem actionem locum non amplius habet. Actionis indebitæ imputationem ille

tantum remittere potest, cujus interest effectus actionis ipso actu existere. Unde si quis operam præstitit, imputationem remiserit, merces non amplius peti potest. Quam remissionem facere non est in arbitrio ejus, cui opera est exhibita. Creditoris quippe est debitum condonare, non debitoris. Sic etiam actionis malæ imputationem efficacem tollere penes eos est, quorum interest, eos effectus actu existere, i. e. ejus qui læsus fuit, & legum latoris, atque custodis; non autem ejus, qui malam actionem perpetravit. Qui jura civilia tractant, quinque potissimum modos faciunt, quibus crimen extinguitur in foro humano. Primo ubi pœna legibus definita fuerit exsoluta. Nam propter idem delictum bis, & quidem pœna adæquata nemo punitur. Et si multæ pœnæ velut lituram post se relinquunt. Vid. *Sueton. Claudio c. 16.* Sæpe etiam exhausta pœna corporali, moralis pœna sive infamia, ejusque signa perdurant. Deinde quem judices absolverunt, in foro civili pro innocente habetur. Tertio, si reus moriatur. Et si ad terrorem cæterorum in atrocissimis delictis aliquando etiam in defunctorum cadavera, bona, ac memoriam sæviri soleat. Quarto, lapsu temporis quoque crimina tolluntur hæcenus, ut postea propter ista in judicium delinquens non vocetur. *Sereca Oedipo. Latere semper parere, quod latuit diu.* Et si diuturnitate temporis crimen deleri neget *Lysias orat. XII.* Et denique si criminis venia ab eo, qui summum in civitate imperium habet, fuerit impetrata. De quibus vid. prolixè *Ant. Matthæus de criminibus ad L. 48. D. tit. 19.* Cæterum uti velut sopiti latent effectus actionis malæ, quamdiu illa ignoratur, aut penitus dissimulatur, aut velut in antecessum condonatur: ita ubi semel isti effectus velut in publicum eruperunt, deleri quidem potest, quod in illis est morale, non autem, si quid circa eosdem physici intercurrit. Quod enim semel factum, id physice infectum fieri nequit; ut tamen idem in vita communis nullos amplius habeat effectus morales, effici potest. Sic qui propter delictum fustigatus fuit, verbera quidem, quæ semel tergo exceperit, retinet; infamia tamen decreto imperantium extingui potest. Sublata autem omni penitus imputatione moraliter actio pro non facta habetur. Ex hisce explicandum est illud *Ovidii de Pont. l. 1. El. 1. Estque pati pœnam, quam meruisse, minus. Pœna potest demi, culpa perennis erit. Mors facite certe, ne sint cum venerit exul: Ne non peccarim, mors quoque non faciet.* Id duntaxat adhuc monendum; graviter illos hallucinari, qui ut reatus actionis malæ tollatur, præter non imputationem, seu condonationem requirunt infusionem qualitatis alicujus contrariæ, seu habitus justitiæ. Quemadmodum maculas parietis delemus superinducto testorio; aut fœtorem accenso thure dissipamus. In quem errorem istos introduxit ignorantia rerum moralium, & quod crederent, qualitates morales eodem modo produci aut deleri, quo physicæ solent. Id quod quam absurdum sit, ex superioribus facile potuit colligi.

25

SAMUELIS PUFENDORFII
D E
JURE NATURÆ ET GENTIUM.
LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.
HOMINIS NATURÆ NON CONGRUERE,
UT VIVAT EXLEX.

<p>1. <i>An lex in hominem cadat dubitatur?</i>
 2. <i>Libertas in genere quid?</i>
 3. <i>Libertas in Deo qualis?</i>
 4. <i>Libertas brutorum qualis?</i>
 5. <i>Hac ne homini indulgeretur, obstat ipsius</i></p> | <p> </p> | <p><i>dignitas.</i>
 6. <i>Pravitas.</i>
 7. <i>Varietas ingeniorum.</i>
 8. <i>Et imbecillitas ac naturalis incultus.</i></p> |
|--|----------|--|

POSTquam priori libro res morales in genere, ac frequentissimi usus vocabula sunt explicata, quæ sparsim inserta compagem hujus disciplinæ erant interruptura; jam ad destinata nostra propius est accedendum, ac ante omnia inquirendum; an conveniens fuerit, hominem sine omni lege vitam hancce transire. Ex quo ipso perspicuum evadet, quare Creator O. M. homini non indulerit ejusmodi libertatem, ut omnia pro nudo lubitu, aut ex vago quodam impetu ageret, nulli juri, regulæ, aut necessitati obnoxius. Sane enim cum Deus homini dederit voluntatem, i. e. facultatem ex intrinseco velut impulsu sese convertendi ad eas res, quæ ipsi congruæ videntur, & avertendi sese ab illis, quæ displicent, & quidem ut illa voluntas cogit nescia: dubitare quis possit, an non bonitatem ipsius decuerit, ut pateretur hominem illa voluntatis flexibilitate illibata, & citra impedimentum uti. Quid enim flexilem voluntatem Deus dederat, si illa deinceps ad certas sese regulas debebat applicare? Et sicuti mobilitatem; artuum vincula & compedes reddunt inutilem sic incassum recidere videtur voluntatis libertas. si multa possumus velle, quæ necessario intermittenda, multa nolle, quæ necessario suscipienda sunt.

§. 1. Ut igitur paulo altius rem repetamus, ante omnia ostendendum videtur, omnimodam libertatem humanæ naturæ esse inutilem; ac perniciosam; adeoque ad salutem ipsius conducere, ut legibus ista constringatur. Ex quo ipso simul patebit, quousque illi fræna recte potuerint laxari. Hic igitur sciendum est, libertatem in genere concipi per facultatem intrinsecam agendi aut omittendi, quod quis ipse judicaverit. Dum *facultatem* dicimus, eo ipso innuimus illi, cui libertas tribuitur, inesse vires ad aliquid agendum ac vim movendi non solum seipsum, sed & aliis motum imprimendi, aut eadem certo modo afficiendi. *Intrinsecam* dicimus, ut intelligatur, motum, & vim illam oriri ex principio intrinseco, non autem ex impulsione violenta & extrinseca; quomodo lignum quoque interdum alienis nervis mobile existit. Additur denique; *quod quis ipse judicaverit*, ut innuatur, non temere, & cæco quodam impetu motum excitari, sed

præsupponi agentem rem objectam, saltem utcumque cognovisse, ac post qualem-
cunque deliberationem demum ad agendum sese determinasse, adeoque immediatam
agendi rationem fuisse, quia ipsi sic visum fuerit. Sed & illud simul intelligitur, alia im-
pedimenta, quæ motum inhibere, aut in diversum detorquere possint, hinc abesse de-
bere, ubi illibatae libertati locus statuitur.

§. 3. His positis adparet, si quis rerum universitatem perlustraret, multa occurrere,
quibus nulla omnino competit libertas; uti sunt omnia inanimata, & quibus vita dun-
taxat citra sentum est. Alia libertate gaudent, sed secundum diversos gradus. Omnia
moda libertas, & omnis impedimenti, aut defectus nescia in solum DEUM O. M. cadit,
quæ tanquam nobilissimum attributum perfectissimæ ipsius essentia concipitur. Quæ
& ipsa nullam circumscriptiorem admittit, & cum omnipotentia est conjuncta. Unde
quod Deus quædam non agit, aut non omnia semper agit, illud non est ex defectu liber-
tatis, sed ex proprio beneplacito. *Psal. 115. 3. Ephes. 1. 11* Quod autem idem quædam non
posse agere dicitur, id non provenit ex aliquo impedimento extrinsecus accedente, na-
turali, aut morali, sed ex proprio placito, quod mortales ad magnitudinem & præstan-
tiam ipsius attemperatum concipimus. In quem sensum interpretandum est illud tri-
tum: Deus sibi ipse est lex. Hinc & quando Deo tribuitur justitia, non illa est intelli-
genda respicere aliquam obligationem, aut jus in altero, sicut justitiæ humanæ natura id
insert. Sed quia talem agendi modum perfectissimæ suæ naturæ congruere ipse ope-
ribus, & per revelationes ostendit; inde eidem mortales id vocabulum adplicamus,
quo, quæ recte à nobis adversus alios aguntur, exprimimus. Sic quod Dei promissa
non fallunt, id non inde est, quod ejus libertas fuerit circumscripta per obligationem
ex promisso ortam; sed quia præstantiæ divinæ convenit efficere, ne frustra quis ex-
pectaverit, quod ab ipso expectare est iustus: aut quia promissa fallere imperfec-
tionem aliquam involvit, quæ à DEO quam longissime abest. Qua de causa
etiam mortales promissa divina non velut jure nostro postulamus, sed tanquam ex li-
berrimo profecta arbitrio beneficia venerabundi acceptamus. Neque enim heic,
quod in promissis humanis, obtinet; solve quod debes; promissum cadit in debi-
tum; quod ab initio erat libertatis, id postea fit necessitatis. Sed non minus promissa
Dei, quam quæ citra promissum ab ipso præstantur, illibatam beneficiorum naturam
retinent. Ad hunc fere modum homines de libertate, quæ in Deum cadit, utcumque
balbutire possumus. Et si illud manifestum sit, libertatem isthanc divinam infinitis mo-
dis conditionem mortalium excedere. *Add. Rich. Cumberland de leg. nat. c. 7. §. 6.*

§. 4. Animantia bruta, quæ infra nostram conditionem posita sunt, libertate
quoque intra certum gradum videmus gaudere. Quæ eatenus quidem valde est igno-
bilis, quod exiguis limitibus ipsorum vires sint circumscriptæ, & hebetudo sensuum,
ac abjectio adpetitus neque circa multa objecta, idque sat super functorie verietur, &
non nisi ab iis, quæ ventri inserviunt, crassis fere, & ubique obviis exciteretur. De cæ-
tero nullus illis mos, nulla lex, nullum jus, quo aut inter se, aut adversus homines de-
beant uti. Apud pauca aliqua matrimonii rudimenta, sed quod nuda corporum con-
junctione, & nonnulla benevolentia specie, non fidei religione contineatur. Plerisq;
ubi Venerem explevere, nullum amoris vestigium superest, nec ulla pudoris aut tan-
guinis

guinis cura. Multis ardentissimus quidem sobolls amor; sed qui eousque durat, quoad alere se ipsam illa queat. Ulterius neque genitoribus gigni cura, & amor oblivione penitus deletur. Neque istis gratiæ reponendæ, velut ex debito, aut ullius officii sollicitudo. Sic quæ carnibus aluntur bruta, citra religionem lacerant ac devorant, quæcunque palato arriserint; nec pauca ex ira in mutuam perniciem efferantur. Jam cum illa leges domini ignorent, ubi fames subegerit, sæpe acriter super illis, quæ in medio expolita sunt, certatur; & quæ jam ab aliis congesta in suos usus sunt, rapere nullus pudor. Quin & nulla inter ipsa existimatio, nullus honos, nullum imperium, nulla prærogativa, nisi quam sola virium eminentia tribuit. Equidem apud quædam bruta instar aliquid amicitiae & ætatis paritas generis conciliare solet. Inde non pauca gregatim vivere amant, & quæ præ cæteris feritate sunt prædita, in diversa potius genera, quam in proprium faciunt. Quo spectat illud *Juvenalis sat. 15. Parcit cognatis maculis fera, quando leoni Fertur eripuit vitam leo? quo nemore unquam Expinavit aper majoris dentibus aper? Indica tigris agit rabida cum tigride pacem Perpetuam; seipis inter se convenit ursis.* Verum præterquam quod non citra figuram poetice isthæc dicuntur, illa quasi cognatio male firmum vinculum est diuturnæ pacis; quippe quæ statim, ubi ventris respectus intervenierit, abruptitur. Blande inter sese lulant catelli; sed offam in medium projice, & mox iras inter ipsos surgere videbis. Quod autem nonnulla adversus homines obsequii, amoris, fidei, gratitudinis simulacra exercent, id ex mera adfuetudine, aut illecebra pabuli est. Quibus remotis, ubi vires tulerint, aut in homine sit, quod ipsorum appetitum irritare possit, ne huic quidem parcitur. Ergo brutorum libertatem intrinsecum & morale vinculum haut quidquam imminuit. Sed exterior motus per hominum violentiam sæpissimè coercetur. Quod si quis quaerat, quare isthæc exlex libertas brutis competat, simplissima est responsio, quia Deus illis non dedit animum juris intelligentem. Inde non videbatur tanta solitudine fovenda & circumscribenda securitas animantium, in quæ maximo numero producenda non solum fecundissima, & parum laboriosa est natura; sed & quæ anima immortalis destituuntur, & quorum vita ex subtili particularum dispositione, & motu unice provenit. Quibus producendis ac destruendis Creator potentiam suam ostendere gaudet. Sed nec ideo bruta magnopere legum coercitione opus habebant, quod appetitus eorundem non nisi fame, siti, & Venere stimuletur, cui sedandæ istis paratam fere, & copiasam materiam natura procuravit. Nam ne hominibus istorum velut licentia nimis nocere posset, abunde ipsis virium ac solertiæ competit. Add. *Charron de la sagesse l. 1. c. 34. n. 11.*

§. 5. Enim vero quare Creator ejusmodi exlegem licentiam hominibus noluerit concedere, & quare eadem istis nullo modo conveniat, plures rationes adparent, ex conditione naturæ humanæ, primigenia aut post superveniente, resultantes. Requiebat humanæ naturæ dignitas, & præstantia, qua cæteras animantes eminet, ut certam ad normam ipsius actiones exegerentur; quippe citra quam ordo, decor, aut pulcritudo intelligi nequit. Maxima inde homini dignatio, quod animam obtinet immortalem, lumine intellectus, facultate res judicandi & eligendi præditam, & in plurimas artes solertissimam. Ob quam ille audit *sanctius* reliquis animal, *mentisque capacius alia*, & quod *dominari in cætra posset.* Solinus c. 3. hominem vocat animal, quod rerum

natura sensus iudicio, & rationis capacitate proposuit omnibus. Animam porro ad longe nobiliorem finem destinatam esse à Creatore, quam ut corpusculo huic pro sale sit, vel inde colligitur, quod ejusmodi præcipue facultatibus exsplendescat, quæ ad conservationem corporis parum aut nihil videntur conferre, sic ut isthoc longe minore velut adparatu incolume esse potuerit. Sane enim animæ humanæ vis circa illa sese quam maximè exferit, quæ ad cultum Numinis, vitamque socialem ac civilem spectant. Quo cumprimis facit, quod ex notioribus ignotiora queat colligere, & quid sibi congruat, vel non congruat judicare; notiones universales à singularibus abstractas formare; signa, per quæ notiones in animo hærentes aliis communicari queant, comminisci, numerum, pondera, ac mensuram intelligere, atque ista inter se comparare; ordinem ejusque vim intelligere, & observare; affectus ultro excitare, sistere, ac moderari, plurimas res memoria comprehendere, & pro re nata sub præsentem velut obtutum revocare; in seipsam aciem suam reflectere, ac sua dictamina recolligere, & cum actionibus componere, ex quo conscientie vis promanat. Quorum monum exiguus usus, aut nullus in vita exlege, brutali, ac infociabili intelligitur. Add. *Rich Cumberland de leg. nat. c. 2. §. 4.* Qui & exstructura corporis humani præclara adfert, d. l. §. 33. seqq. Jam quo splendidiore donis Creator hominem instruxerat, quo plura ipsius ingenium capiebat; eo foedius erat illa incultu obsolescere, aut sine ordine, sine decore temere velut effundi, & consumi. Neque vero frustra Deus homini dederat mentem decori ordinis intelligentem, utque eidem sese posset attemperare, sed par omnino erat concessis ipsum facultatibus ita uti, ut exinde Creatoris gloria exsplendesceret, ipsique homini amplior felicitas proveniret. Possis quoque huc adplicare illud *Manlii Astron. l. 2. Quis dubitet hominem conjungere cælo? Eximiam natura dedit linguamque capaxque Ingenium, volucrumque animum, Quem denique in unum descendit Deus, atque habitat, sequere ipse requirit.*

§. 6. Sed & quare consultum non esset, eandem homini cum brutis concedere licentiam, efficiebat ipsius præ hisce pravitas. Quam homini attribui nemo mirabitur, qui mortalium ingenia atque studia penitus fuerit rimatus. Quod bruta sollicitat, venter est, & Venus; & hæc quidem non nisi certis temporibus stimulat, & non ob superfluum titillationem, sed excitandæ soboli exercetur. Quo fine obtento, ultro velut sopita quiescit. *Oppianus Cyneg. l. 3. οὐ γὰρ τοῖς θήρεσσι νόμος, καὶ σὴς ὅτε παλήθῃ, εἰς λέχῳ προχόμεναι τελέειν φιλοτισίαν ἐργον.* Non enim frus est consueundo, venter cum plenus est, Cubile ineuntibus perficere venerem opus. Ast hominis libido haut quidquam certis temporum articulis duntaxat exardescit, & longe frequentius vellicat, quam quantum conservandæ speciei necessarium videbatur. Sic brutorum venter facillime placatur per cibum à natura passim expositum, & qui nullo præterea adparatu nullisve condimentis indigeat. Hic si quiescat, nihil insuper curarum negotium faceffit. Nec in iras, & ad lædendum alium temere exardescunt bruta, fame ac Venere vacua, nisi laceffantur. Ast hominis venter non satiari duntaxat, sed & titillari vult. Vestibus ne indigerent bruta, natura dedit. Ast homo nuditatis suæ teneritatem in occasionem ostentandæ vanitatis & superbæ arripit. Magna porro affectuum & cupidinum, brutis ignotorum, colluvie turget homo. Superflua habendi libido, ambitio, gloriæque & alios eminendi cupiditas, invidia, æmulatio, ingeniorumque con-

contentio, superstitio, cura rerum futurarum, curiositas, mortales subinde agitat: quorum omnium sensu bruta hautquidquam tanguntur. *Manilius Astron. l. 4. Nullo votorum sine beatis Victuros agimus semper, nec vivimus unquam, Pauperiorque bonis quisque est, quo plura requirit: Nec quod habet, numerat, tantum quod non habet optat. Quumque sui parvos usus natura reposcat, Materiam struimus magna per vota ruina, Luxuriamque lucris emimus, luxuque rapinas, Et summum census pretium est effundere censum. Libanius declam. IX. Nonne mite quidem animal verborum tenuis homo est: Sed rebus ipsis agreste & effrene? Nam quam leonum adversus leones expeditio? quod bellum inter ejusdem generis belluas? quod apud illas est perjurium? quae pactorum violatio? quae perfidia tanta & avaritia, quod apud illos aurum & pecuniarum amor? quas commessatiennes aut crapulas; quae norunt adulteria? Hinc si quis consideret, quicquid contentionum, & bellorum quotidie inter homines agitur; deprehendet pleraque ob desideria brutis ignorata fuscipi. Add. *Charron de la sagesse l. 1. c. 3. n. 11. & c. 39. n. 11. In isthac ergo humanorum affectuum ferocia, & varietate, qualis futura erat hominum vita, si nullum jus eosdem componeret? Luporum, leonum, canum inter se decertantium turbamides. Imò quilibet alteri leo, lupus, canis futurus erat, & his omnibus infestius quid; quippe cum nullum sit animans, quod homini plus, quam homo nocere possit & velit. Et cum tot mala homines nunc invicem inferant, quando lex & poena imminet; quid futurum foret, si omnia impune fierent, si hominis desideria nullum intus frænum compesceret? Add. *Aristot. problem. sect. 19. quæst. 7. Plinius H. N. l. 18. proœmio. Jamblichus protrept. c. 20. Ut homines inter se viviani familiariter, simulque contra legum præscriptum, id fieri nullo modo potest. Eo enim pacto majus ipsis damnum inferretur, quam si quisque singulatim vitam institueret. Siquae propter hæc necessitates tam lex, quam justitia regis loco inter homines sunt, neque nullo modo illa abesse abis, vel removeri possunt. Manilius Astron. l. 2. p. 47. edit. Bœcleri v. 13. seqq.***

§. 7. Accedit, quod in homine longe major sit ingenii diversitas, & varietas, quam in ullo genere brutorum. Singula brutorum genera consimiles fere inclinationes habent, parique adfectu & appetitu ducuntur. Unum si quis norit, omnia norit. Ast inter homines quot capita, tot sensus; & suum cuique pulcrum. *Horat. II. sat. 1. Quot capitum vivunt, totidem studiorum millia. Philemon apud Stobaeum serm. 2. Εὐὸς τοῖς μὲν ὁμοῖος ἁλώπεκός τις συναράχοι, οὐκὰν φύσιν ἅ' περ ἔχουσιν ὁ ψεῖς, τρόπαν δ' ἕνα. Ἡμῶν δ' ὅσα ἐπὶ τῷ σώματι τ' ἀριθμὸν καὶ γενὸς, τοῦ αὐτοῦ ἐστὶ καὶ τρόπος ἰδεῖν. Si triginta millia Vulpium congreget, unam naturam Omnibus cernit inesse, modumque vite & penorem parem. Nostrum autem quot corpora numero, totidem est & vite rationes cernere. Plin. paneg. Nulla magis omnibus displicent, quam quæ sic sunt, tanquam omnibus placeant. Nec simplici aut uniformi omnes cupidine agitantur, sed multiplici, & varie mixto. Imo idem homo sæpe sibi dissimilis, & quod hoc tempore concupivit, ab eodem alio tempore summo opere abhorret. Magna curarum fluctuat æstu, Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illic. In partesque rapit varias, perque omnia versat. Add. *Charron de la sagesse. l. 1. c. 38. Nec minor in studiis, institutis, & ad exserendum animi vigorem inclinationibus varietas, quæ jam in infinitis fere vitæ generibus cernitur. Quintus Calaber l. 1. πῶς δ' ἂν αἰθερώπαισιν εἶν' ὃν ἔρῳ, ἀλλ' ἵνα ἕρῳ σρωφῶντ' ἀλλ' ἐπ' ἄλλα. Eadem quidem generis origo est universis hominibus, sed circa munia alius alia versatur. Quemadmodum autem quo plu-**

plures sunt voces, eo foedior, & inamœnior aures ferit sonus, nisi in harmoniam rite conspirent: ita summa confusio inter homines futura erat, ni varietas ista per leges in decorum ordinem componeretur. Quanquam ista ingeniorum & inclinationum varietas alia ratione in insigne decus & emolumentum generi humano cedit, dum ex ea ipsa rite temperata mirabilis ordo atque pulcritudo resultare apta est, qui omnimoda similitudo haut quidquam productura erat. Simulque minus collisionum in tanta hominum multitudine futurum erat, ingeniis in diversa studia tendentibus. Sicuti & mirandam illam in faciebus hominum varietatem natura sapientissimo consilio commenta videtur. Cum enim diversa officia diversis sint exhibenda, ac diverso nos modo erga diversos gerere debeamus, summa oitura foret confusio, si omnes homines ita sibi examulsi essent similes, nec unus ab altero discerni posset, nisi notis quibusdam adscitis, quæ infinitis fraudibus, cum ex arbitrio hominum dependeant, materiam præbere possent. Add. Rich. Cumberland de leg. nat. c. 2. §. 8. Sed & aliud velut arcanum sub ista diversitate latet, dum ex eadem uni hæc, alteri alia magis species arridet; ex quo fit, ut cui libet formam, quæ sibi pulcherrima videatur, & qua maxime adquiescere possit, invenire liceat.

§. 8. Denique ut citra legem non viveret homo, requirebat quod; ipsius imbecillitas. Bruto non ita multi dies sufficiunt, ut eousque adolescat, quo sibi ipsi de victu prospicere queat. Nec ad eundem quærendum aliorum societate fere indiget. Ast hominem à prima ætate diuturna imbecillitas comitatur. *Quintilian. declam. 306. Caducum circa initia animal homines sumus. Nam ferarum pecudumque fixatus est statim ingressus, & ad ubera impetus: nobis tollendus infans, & adversus frigora nutriendus. Sic quoque inter parentum manuum, gremiumque nutricis saepe labitur.* Theocritus Idyll. 26. ἀλλ' ἄλλεν ἐϋπνε θεός γ' ἐπιδόξεια φασκῶν. Nam Deus alium alio indigere statuit viro. Add. Plinius N. H. l. 7. prefat. Quot anni requiruntur, quam sollicita informatio, ut quis idoneus fiat, ad victum & amictum proprio Marte parandum; Finge mihi hominem ab aliquo, nulla interveniente sermocinatione, nutritum, ut quo velit ambulare queat, de cætero ab omni informatione & disciplina destitutum, cuique adeo nihil sit scientiæ, nisi quod ex proprio velut ingenio pullulavit. Finge eundem ab omnium aliorum hominum ope ac societate in solitudine relictum. Quam miserandum videbis animal; Mutum ac turpe pecus, cui nihil aliud relictum, quam herbas, radicesque vellere aut sponte natos fructus legere, sitim fonte, flumine, aut lacuna obvia, levare, repellendis aëris injuriis intra subire, aut musco graminevè corpus tegere, tempus tædiosissimum per otium exigere, ad quemvis strepitum, aut animantis alterius occursum exhorrescere denique fame, frigore, aut lacerante fera bestia perire. Igitur quod homo non miserrimam vitam inter omnia animantia degit, à conjunctione, & societate sui similium habet. *Non est bonum hominem esse solum, non ad matrimonium duntaxat, sed & societatem cum aliis hominibus in universum pertinet.* Societas autem inter homines sine lege neque iniuri, neque tranquilla, & firma servari potest. Igitur ne foedissimus omnium animantium, & miserrimus esset homo, ex legem eundem vivere haut quidquam conveniebat. Cæterum omnimodam libertatem non congruere homini, docet quoq; *Plutarch. de audit. τῷ λόγῳ τῶν ἐμπένης ἄλλ' ἔστι μόνος ἐλδ' ἑαυτοῦ νομίζεν. μόνος γὰρ αἱ δὲ βέλτεσθαι μαθηταί, αἷς βέλτερος*

CAPUT II.

105

λογται ζωσι. Τοῖς δὲ ἀπαιδευτοῖς καὶ ἀδολογοῖς ὁρμαῖς καὶ πρᾶξεσιν ἐνεσι καὶ μικρὸν ἐν πολλῷ τῷ μετανοῶντι ἐκδοτον. *Rationi qui parent, soli digni sunt, qui pro liberis habeantur. Soli enim hi vivunt ut volunt, qui quid velle debeant didicerunt. Inerudite autem & rationis expertes animi incitationes atque actiones, exilem quandam ignobilemque voluntatis libertatem multa cum penitentia conjunctam habent. Ex quibus omnibus adparet, libertatem hominis naturalem, quæ quidem revera ipsi competit, & non per abstractionem concipitur, semper cum vinculo aliquo, sanæ rationis nimirum, & legis naturalis, esse intelligendam.*

CAPUT II.

DE STATU HOMINUM NATURALI.

1. <i>Status naturalis diverſi conſideratio.</i> 2. <i>Ejus miſeria.</i> 3. <i>Et jura.</i> 4. <i>Status naturalis temperatus.</i> 5. <i>An ille habeat idolem belli?</i> 6. <i>Aſſirmantis Hobbeſii rationes adducuntur.</i> 7. <i>Negativam ſuadet conatio inter homines.</i>	8. <i>Hobbeſii rationibus occurrunt.</i> 9. <i>A ſtatu naturali non debet exulare ratio.</i> 10. <i>Barbari mores ſtatum naturalem non conſtituant.</i> 11. <i>Pax naturalis pacis opus non habet.</i> 12. <i>Pax naturalis eſt parum fida.</i>

PER statum hominis naturalem non intelligimus heic illam conditionem, quam velut perfectiſſimam, & homini quam maxime congruentem natura ultimo intendit; ſed in qua homo per ipſam nativitatem conſtitutus concipitur, prout abſtracta intelliguntur inventa, atque inſtituta humana, aut homini divinitus ſuggeſta, quibus aliam velut faciem vitæ mortalium induit. Sub quibus comprehendimus non ſolum varias artes, & univerſum vitæ humanæ cultum, ſed etiam potiſſimum ſocietates civiles, quarum ex-ortu genus humanum in concinnum ordinem fuit digeſtum. De iſthoc igitur ſtatu ut diſtinctius cognoscatur, conſiderabimus eum vel *in ſe*, & quidem potiſſimum, quæ ipſum incommoda, quæ itidem jura eundem comitentur; i. e. quæ conditio erat futura ſingulorum hominum, citra artes, cultumque ab hominibus inventum, & citra introductas civitates: vel *in ordine ad alios homines*; pacis an belli faciem ille habeat, i. e. an homines, qui invicem in naturali libertate vivunt, ut neuter alteri ſit ſubjectus, neque iidem communem habeant dominum, pro hoſtibus, an pro amicis ſint habendi. Qui iterum eſt vel *merus* aut *abſolutus*, qui adverſus omnes omnino homines æqualiter ſe habet, vel *limitatus* & *reſtrictus*, prout certam duntaxat hominum partem reſpicit. Duplici quippe modo genus humanum conſiderari poteſt, vel ut concipiantur omnes & ſinguli homines in naturali libertate vivere; vel ut intelligantur cum aliquibus in ſocietatem civilem coaluiſſe, cum cæteris autem nullo niſi communi humanitatis vinculo connecti.

§. 2. Ut igitur ſtatus naturalis faciem animo concipere queamus, qualiſ is citra ulla ſubſidia & inventa humana, aut divinitus homini ſuggeſta futurus fuerat, ſingendus nobis eſt homo undecunque in huncce mundum projectus, ac ſibi ſoli plane relictus citra omne ſubſidium humanum poſt nativitatem ipſi accidens, & quidem ut non amplioribus animi corporieque dotibus ſit inſtructus, quam nunc nulla prævia cultura depre-

O

hendun-

henduntur, neque eundem peculiari Numinis cura foveri. Hujus conditio non potest non miserrima concipi, siue ponas illum infantem fuisse, cum ita undecunque exoriretur, siue iusta jam prædium statura ac robore. Sane infanti miserrime fuisset pereundum, nisi velut per miraculum brutum aliquod animal ubera misero præbuisset: quod ipsum tamen cum brutis contubernium bestiarum alumno non parum feritatis daturum erat. Iste tamen iusta jam statura, utique nudus erit concipiendus, non nisi inartificialatum sonum emittere valens, omni disciplina ac cultura vacuus, attonitus, & qui *si nesciat* novo penderet lumine mundi, uti *Manilius* l. 1. loquitur: cui fame vellicante obvium quidvis arriperetur, gustuque prætentaretur, sitim obvius liquor levaret, contra injurias æris antra aut densæ arbores quaecunque suffugium darent. Talium si etiam plures in terra adhuc plane inculta sibi solis relictos concipimus, quamdiu miserrimam ac fere belluinam vitam acturos fuisse arbitramur, donec propria experientia ac ingenio, aut occasione, ex solertia quorundam animalium petita, paulatim ad aliquem vitæ cultum proficerent, & *varias usus meditando extunderet arces*? Id quod facile agnosceret, si quis omnia illa velit circumspicere, quibus jam in vita nostra utimur, & quam difficile cuivis futurum fuerit omnia ista proprio Marte invenire, nisi aliorum hominum manu ductio & opera præiret; imo quam de plerisque nunquam in mentem plurimis fuerit venturum. Inde mirum non est, paganos scriptores, qui veras origines generis humani ex divinis literis ignorabant, tam foeda de primævo hominum statu prodere. *Horatius* sermon. l. 1. satyr. 3. *Quum prorepissent primis animas a terra, Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter Unguibus & pugnis, dein fustibus atque ita porro Pugnabant armis, quæ post fabricaverat usus: Donec verba, quibus voces, sensusque notarent, Nominaque invenire, dehinc absistere bello, Opipida cæperunt munire, & condere leges, Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.* Sic *Lucretius* l. V. Et genus humanum multis fuit illud in urvis *Durum*, ut decuit, tellus quod dura creasset. Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat Sponæ suæ, satis id placabat peiora donum. Glandiferas inter curabant corpora quercus Plerumque. At sedare sitim fluvii fontesque vocabant. Nec dum resigni scibant tractare, neque uti Pellibus, & spolus corpus vestire ferarum. Sed nemora, atque cavos montes, sylvasque colebant, Verbera ventorum vitare, imbresque coacti. Nec commune bonum poterant spectare, neque ullas Moribus inter se scibant, nec legibus uti. Quod cuique obulerat præda fortuna, ferebat Sponte sua, sibi quisque valere, & vivere doctus. Et Venus in sylvis iniebat corpora amantum: Conciliabat enim vel mutua quamque cupido, Vel violenta viri vis, atque impensa libido. Illud erat curæ, quod secla ferarum Inestam miæris faciebant sepe quietem. Inde casus postquam, ac pelles, ignemque perarunt; Et mulier conjuncta viro concessit in unum; Castaque privata Veneris connubia lata Cognata sunt, prolemque ex se videre creatam: Tunc genus humanum primum mollescere cæpit. Ignis enim curavit, ut aspera corpora frigus. Non ita jam possent cæli sub tegmine ferræ: Et Venus immixta vires, puerique parentum Blanditiis facile ingenium fregere superbum. Tunc & amicitiam cæperunt jungere habentes Finitima inter se, nec ledere, nec violare: Et pueros commendarunt, muliebrequæ seclum; Vocibus & gestu cum balbe significarent; Imbecillorum esse æquum misererier omnium. Non tamen omnimodus poterat concordia gigni, Nec potuisset adhuc perducere secla propago. At varios linguæ sonitus natura subegit Mutere, & multas exposit nomina rerum, &c. Gemina hæc habet *Diodorus Siculus* l. 1. c. 8. *Homines primus natos vitam*

incon-

inconditam, & belluinam egisse, memorant: ut qui sparsim ad pascua exierint, & sapidisimam, quamque herbam, ac sponte natos arborum fructus comederint. Cumque a feris infestarentur minime sibi opitulari usu edocti, & metu ad societatem adacti, paulatim cognatas inter se formas agnovērunt. Mox; Primi homines, cum nihil dum ad vitam utile inventum esset, laboriose vitam sustentarunt, utpote vestibus nondum amicti, domiciliisque; & igni non adjecti, & mansuetioris victus omnino rudes. Nam cum alimenta rure domum comportare nondum scirent, terra factus ad necessarios usus non reponebant. Ideoque multi frigoris inclementia, & penuria victus, per hiemem interibant. Verum inde sensim experientia edocti, hieme in speluncas refugere, & fructus adseruationis idoneos recondere, & cognitione ignis, aliorumque commodorum imbuti, multas artes & alia vita conducibilia invenire cōperunt. Add. Idem l. i. c. 43. Cicero pro P. Sextio. *Quis vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali neque civili iure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum m. vii ac viribus per eadem ac vulnera eripere, aut retinere potuissent. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitatis, & illum immanem, nihil tamen interest, quam jus, atque vis. Similis locus occurrit apud Eurip. Supplicibus: Laudo, quisquis deorum nostra vitam Abellusino & confuso riu suis descripsit finibus: Primum quidem mentem indulgendo, deinde nunciam Verborum sensuumque linguam, ut voces cognoscere Possemus, & fructus alimoniam, de superque alimonie Infusas guttas, quæ terra factus alant, Et irrigent solum. Adhæc adversus hiemem Quæ sint præsidia, ad arcendum cœli injurias. Item navigationes maris, per quas inter nos Habere-mus rerum permutationes, quibus quaque indiget Terra. Et solenne est Poëtis inventionem rerum vitæ humanæ utilissimarum ad Deos referre. Vid. Oppianus Halieut. l. 2. v. 16. seqq. Isthæc ut ut maxime fabulosa sint, in eo tamen ratio autores istos non fefellit, quod ejusmodi originibus generis humani positis, talem quoque, qualem ipsi delineant, ejusdem faciem extitisse necessum fuerit. Inde & esse videtur, quod cum iidem statum Paradisi ignorarent, finxerint de singulari quadam æris temperie, terræque ultronea fertilitate, quæ primis mundi temporibus extiterit; quasi aliàs genus humanum ita recens enatum servari non potuerit, si ea, quæ nunc est, æris intemperies extitisset, tantoque labore victus fuisset quærendus. Vid. Ovid. Metamorph. l. i. v. 107. Virgil. Georg. II. v. 336. Lucretius l. 6. At novitas mundi nec frigora prima ciebat, Nec nimios aestus, nec magnis viribus auras. Enimvero quanquam primævos mortales Numinis ductu artes maxime necessarias sat mature percepisse constet, (vid. Genes. III. 21. 23. IV. 2. 17. 22.) quibus per solertiam hominum plures accessere: nihilominus misera & foeda conditio generis humani futura fuerat, nullis civitatibus institutis, si quisque suam sibi familiam seorsum rexisset; adultosque liberos in naturalem abire libertatem passus esset. Siquæ de universo genere humano dici potuisset, quod de Cyclopibus extat apud Euripidem Cyclope: *νεμῶδες, ἀκούει δὲ οὐδὲν οὐδὲν οὐδὲν οὐδὲν*. vagipastores, nec ullus nlla in re aliter paret. Ejuscemodi status incommoda nervose representavit Hobbes. de Cive cap. X. §. 1. Extra civitatem, propriis tantum viribus protegimur; in civitate, omnium. Extra civitatem fructus ab industria nemini certus; in civitate omnium. Denique extra civitatem, imperium affectuum, bellum, metus, pauperias, fœditas, solitudo, barbaries, inglorantia, feritas; in civitate imperium rationis, pax, securitas, divitiæ, cruentas, societas, elegantia, scientia, benevolentia. Conf. Polybius l. 4. cap. 45. ubi de materia*

Byzantinorum tradit propter inexplicabile cum vicinis Thracibus bellum. Sicuti & judicaverim, nulla ratione efficacius extingui posse querelas vulgi, quas circa onera & incommoda civitatum jactat, quam si ipsi ob oculos repræsententur naturalis status incommoda. Quæ recte æstimant, apud quos in proverbii vicem receptum est: *nisi judicia forent, unus alterum devoraret.*

§. 3. Quæ jura porro statum hominis naturalem comitentur, facile colligi potest tum ex inclinatione illa, omnibus animantibus communi, qua non possunt non ad conservationem sui corporis, vitæque; nec non ad dispellenda ea, quæ eandem destruere videntur, omnibus modis incumbere: tum quod in eo qui regunt statu nullius hominis imperio sunt subiecti. Ex priori enim consequitur, quod innaturali statu constituti possint omnibus in medio positis uti, frui, omniaque adhibere, & agere, quæ ad conservationem sui faciunt, in quantum aliorum jus inde non limitatur. Ex posteriori autem, quod iidem sicuti propriis viribus, ita & proprio judicio atque arbitrio ad legem tamen naturalem formato, utantur ad procurandam sui defensionem, atque conservationem. Atque hoc quoque respectu ille status nomine naturalis libertatis venit, dum quilibet citra antegressum humanum factum sui juris potestatisque, ac nullius alterius hominis potestati subiectus esse intelligitur. Quo ipso etiam quivis cuivis alteri, cui neque ipse subiectus est, neque eundem sibi subiectum habet, æqualis habetur. Atque in hunc sensum corrigenda & interpretanda sunt tradita ab *Hobbesio de cive c. 1. §. 7. seqq.* *Juris naturalis fundamentum primum esse, ut quisque vitam & membra sua quantum potest tueatur, omnemque operam det, ut à morte & doloribus proprium corpus & membra defendat, conserveque. Cui consequens sit, ut, quoniam frustra jus habet ad finem, cui jus ad media denegatur, unusquisque jus habeat utendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, sine qua conservare se non potest. Cum autem innaturali statu nemo alium hominem habeat superiorem, cujus arbitrio suam voluntatem, suumque judicium submiserit; inde quilibet naturalis jure iudex est, i. e. quilibet ex proprio judicio definit, utrum media quibus usus est, & actio quam acturus est, ad conservationem vitæ vel membrorum suorum necessaria sint, nec ne. Nam si vel maxime quis alteri hæc consilium suppeditare instituat, tamen cum alter isti voluntatem suam atque judicium non subjecerit, licebit huic de ejusdem consilio judicare, an sibi congruens sit, vel minus. Adeoque iste faciet quod alter suaserit, non quatenus id consilium ab altero fuit dictatum, sed quatenus id ipsi arridet, & consequenter ex proprii judicii determinatione faciet. Ex quibus omnibus demum concludit; naturam dedisse unicuique jus in omnia, hoc est, in statu mere naturali, & antequam homines ullis pactis sese invicem obstrinxissent, unicuique licuisse facere, quæcunque & in quoscunque libebat, & possidere, uti frui omnibus, quæ volebat & poterat. Ex quo etiam intelligi, in statu natura mensuram juris esse utilitatem. Quæ utut prima fronte paradoxa videantur, tantum haut quidquam aliquam licentiam quidvis in quosvis patrandi inde deduci debere agnovet, qui cogitaverit, *Hobbesium* in isthoc statu hominem utique legum naturalium. & tanæ rationis regimini subjicere. Quæ licentia cum nequaquam sit, neque abs saro homine haberi possit donec medium ad conservationem hominis diuturnam, natura quoque nullo modo eam indulgisse censenda est. Ac si vel maxime quis eam exercere præsumat, magno suo malo eandem sibi noxiam est deprehenurus. Sic ut demum effatus istius sensus*

sensus huc redeat: natura res ad hominis conservationem facientes in medio posuit, antequam per pacta homines istas inter se dividerent: & qui neminem habet superiorem, ex propriae, ejusque sanæ rationes dictamine quævis agere potest, quæ ad diuturnam sui conservationem faciunt. Quod si tamen ita crassa fuit *Hobbesii* sententia, qualem prima fronte verba ejus præ se ferunt, ac benignam hancce interpretationem plane respuit, ipse viderit, quomodo meritam castigationem declinaverit. Id sane manifestum est, Autorem *Tractatus Theologico-Politici*, quem *Spinozam Exjudæum* vocat *Salm. Maresius*, jus illud in omnia naturalem statum comitans sat horride descripsisse, quod discussisse non abs refuerit. Is igitur per jus & institutum naturæ nihil aliud intelligit, quam regulas naturæ uniuscujusque individui, secundum quas unumquodque naturaliter determinatum concipimus ad certo modo existendum & operandum. v. g. pisces a naturâ determinati sunt ad natandum, magni ad minores comedendum; adeoque pisces summo naturali jure aqua possuntur, & magni minores comedunt. Ubi notandum, hoc loco per vocabulum juris non notari legem, juxta quam agendum sit, sed facultatem agendi, & quid citrà injuriam agere quis possit: eoque non recte inferri, omnia ad quæ agenda jus aliquis habet, necessario quoque eundem agere debere. Deinde uti impropria est acceptio vocabuli, *legis naturalis*, quando notat id, secundum quod unaquæque res certa ac determinata ratione agit: Sic & improprie potentia & modus agendi, qui in creaturis ratione non præditis conspicitur, juris nomine vocatur. Nam proprie illum duntaxat jus ad agendum habere dicimus, qui prævia ratione agit. Pergit ille: naturam absolute consideratam jus summum habere ad omnia quæ potest, hoc est, jus naturæ se consue extendere, quousque ejus potentia se extendit; naturæ enim potentia ipsa Dei potentia est, qui jus summum ad omnia habet. Hic si per naturam absolute consideratam intelligitur Deus junctim cum rebus creatis, concedimus istam assertionem, Deoque jus summum ad omnia libenter tribuimus, quod tamen ad perfectionem essentiae ipsius sit attemperatum. Sed si per naturam intelligatur universitas rerum creatarum, Deo contradistincta, tunc negamus, potentiam naturæ esse ipsius Dei potentiam, & illam cum hac æque late patere. Nam est quidem potentia naturæ à Deo producta, ut tamen totam potentiam Dei non exhauriat, sed limitibus ab ipso assignatis circumscribatur. Exinde iste sic infert: quia universalis potentia totius naturæ nihil est præter potentiam omnium individuatorum simul; hinc sequitur, unumquodque individuum jus summum habere ad omnia quæ potest, siue jus uniuscujusque eo usque se extendere, quousque ejus determinata potentia se extendit. At ego non puto hæc consequi: potentia totius naturæ est potentia omnium individuum simul: ergo quodlibet individuum habet summum jus ad omnia. Quin potius quodlibet individuum certam & definitam juris particulam obtinet; eoquæ hautquidquam singula individua sibi illud jus arrogare poterunt, quod cuivis ex universitate naturæ competit. Addit: Et quia summa lex naturæ est, ut unaquæque res in suo statu, quantum in se est, concietur perseverare, idque nulla alterius, sed tantum sui habitæ ratione, hinc sequitur, unumquodque individuum jus summum ad hoc habere, i. e. ad existendum & operandum, prout naturaliter determinatum est. Ubi præterquam quod vocabulum *legis naturæ* improprie sumitur, saltem de hominibus falsum est, ipsorum naturam ita esse determinatam, ut concietur perseverare nulla alterius, sed sui tantum habitæ ratione. Sed & proprie natura

valuer determinatæ illæ res dicuntur, quæ ad uniformem agendi modum alligata sunt, agentibus liberis contradistinctæ: eoque homines circa actiones, quarum directio penes ipsos est, non à natura, sed à lege ad certi quid determinati sunt; & inde non statim illis jus ad agendum competit, quod intra vires naturæ ipsorum est. Clarius patebit vanitas horum ratiociniorum, si reſectis ambagibus ita proponantur: Deus habet jus summum ad omnia; naturæ potentia est Dei potentia: ergo & natura jus habet ad omnia; potentia autem naturæ est potentia omnium individuorum, simul: ergo singula individua jus ad omnia habent. Judicet qui potest, num in hoc ratiocinio justa sit connexio. Falso autem *Spinoſa* pronunciat, nullam heic agnoscendam differentiam inter homines & reliqua naturæ individua; cum non nisi de hominum jure quæſtio inſtitui queat; neque inter homines ratione præditos, & inter alios, qui rationem ignorant, neque inter ſanos, delirantes & ſanos. Quanquam enim aliis promptior, aliis tardior uſus rationis ſit; cui tamen ullus rationis uſus eſt, ſaltem id intelligere poteſt, ad ſui conſervationem jure illimitato in omnia ſibi opus non eſſe, idque adeo ſibi non poſſe competere. Quibus autem nullus rationis uſus eſt de eorum jure fruſtra quaeritur; neque ex morbidis hominibus de nativa conditione humani generis pronunciare licebit. Quin nullus horum alia ratione, quam per jus in omnia, ſervari nequit. Fruſtra eſt ratio ab Illo ſubjuncta: quicquid enim unaqueque res ex legibus naturæ ſuæ agit, id ſummo jure agit, nimirum quia agit, prout ex natura determinata eſt, nec aliud poteſt. Atqui negamus hominem, quando ex legibus naturæ ſuæ agit, jus in omnia affectare, aut ad idem exercendum à natura determinatum eſſe. Fallit igitur conſuſio *Spinoſa*: Inter homines, quamdiu ſub imperio ſolius rationis vivere conſiderantur, tam illi, qui rationem nondum novit, ſeu qui virtutis habitum nondum habet, ex ſolis legibus adpetitus ſummo jure vivit, quam ille, qui ex legibus rationis ſuæ vitam ſuam dirigit. Hoc eſt, ſicuti ſapiens jus ſummum habet ad omnia, quæ ratio dicitur, ſive ex legibus rationis vivendi: ſic etiam ignarus & animi impotens ſummum jus habet ad omnia, quæ adpetitus ſuadet, ſive ex legibus adpetitus vivendi. At qui ſtatus naturalis & imperium naturæ in homine rationem utique includit; nec aliis legibus ſapiens, aliis hebetior vivere tenetur. Qui porro ſolo adpetitu reguntur, in eos jus & lex non cadit. Sed in homine, quæ adperitus à ratione abit, non ex jure aut legibus vivitur, ſed aberrationes legum committuntur. Non minore falſitate laborant conſectaria, quæ ex præmiſſis deducuntur: Jus naturale uniuscuſque hominis non ſana ratione; ſed cupiditate & potentia determinatur. Non enim omnes naturaliter determinati ſunt ad operandum ſecundum regulas & leges rationis; ſed contra omnes ignari omniſum veritatem naſcuntur, & antequam veram vivendi rationem noſcere poſſunt, & virtutis habitum acquirere, magna ætatis pars, eſſi bene educati fuerint, tranſit, & nihilominus interim vivere tenentur, ſequæ quantum in ſe eſt conſervare, nempe ex ſolo adpetitus impulſu, quandoquidem natura iis nihil aliud dedit, & actualem potentiam ex ſana ratione vivendi denegavit; & propterea non magis ex legibus ſanæ mentis vivere tenentur, quam felix ex legibus naturæ leoninæ. Enimvero ut quis juxta rationem vivere teneatur, non neceſſum eſt, ut naturaliter determinatus ſit ad operandum juxta leges rationis, id eſt, ut aliter agere non poſſit; ſed ſufficit tantum habere naturalis potentia, ex qua poſſit ab injuriis & moleſtiis inferendis abſtinere, quo nihil eſt facilius. Sicuti & modus ſeipſum conſervandi non

non adeo est operosus, ut jure in omnia opus sit. Ab eo autem, qui per aetatem omnium rerum est ignarus, non sane exigi potest accuratio actionum directio, quam pro capto rationis parce adhuc seisc extenderentis. Quo minus tamen, quæ ab eodem aguntur, nimis molesta aliis esse queant, natura providit, dum & exiguas ipsis vires attribuit, & alis istorum directionem commendavit. Falsa denique est & isthæc illatio: *Quicquid nague unusquisque, qui sub solo naturæ imperio consideratur, sibi utile vel ductu sana rationis, vel ex affectuum imperio judicat, id summo naturæ jure adpetere, & quacunque ratione sive vi, sive dolo, sive precibus, sive quocunque demum modo facilius poterit, ipsi capere licet, & consequenter pro hoste habere eum, qui impedire vult, quo minus animum expleat suum.* Item: *Ex quibus sequitur, jus & institutum naturæ, sub quo omnes nascuntur, & maxima ex parte vivunt, nihil nisi quod nemo cupit, & nemo potest prohibere, non contentiones, non odia, non iram non dolos, nec absolute aliquid, quod adpetitus fradet, aversari.* Hæc assertio de hominibus falsissima est. Sed si ea ad omne genus animantium extendatur, hoc sensu: nullum esse agendi modum aut viam se conservandi, quæ non alicui animanti ex instinctu suæ naturæ usurpetur; tunc ea ad rem nihil facit, cum id duntaxat quærat, num in homines jus in omnia adversus homines exercendum cadat. Et sane posteriorem sententiam Spinoza ob oculos fuisse sequentia verba arguunt: *Nec mirum; nam natura non legibus humanæ rationis, quæ non nisi hominum verum utile & conservationem intendunt, includitur, sed infinitis aliis, quæ totius naturæ, cujus homo particula est, æternum ordinem respiciunt.* Et tamen mox fatetur, hominibus esse utilius secundum leges & certa nostræ rationis dictamina vivere, quæ verum hominis utile intendunt. Ast quid opus erat jus fingere, cujus usus homini, si salvus esse vellet, necessario deferendus erat; cum cæteris animalibus, qui aliquod instar juris in omnia exercent, hautquidquam necessum sit ad sui salutem eo se abdicare; quod itidem homini necessum non foret, si tale jus eidem naturaliter competere.

§. 4. Fatemur tamen, universum genus humanum nunquam simul & semel in metro statu naturali extitisse; neque etiam existere potuisse, ideo quod divinarum autoritate literarum persuasi, ex uno pari-conjugum quicquid est mortalium originem ducere credamus. Nam Adamo utique Eva sua maritali imperio fuit subiecta. *Genes. III. 16.* Et qui inde nascebantur, sub potestate patriæ, & imperio familiari statim constituebantur. Tunc autem in ejusmodi statu unum genus mortalium esse potuisset, si, quod paganis quibusdam credebatur, ab initio sanarum instar è terra provenissent; aut, sicuti Cadmæi fratres, semine sparso germinassent. Qua fabula fallor an representari possit naturalis status, & bellum omnium in omnes, prout *Hobbeso* illud deformatur, ubi *furit omnis turba; moque Marte cadunt subiti per micula vulnera fratres.* *Ovid. Metam. 3.* Igitur naturalis status actu ipso nunquam extitit, nisi temperatus, & velut partialis, dum nempe cum quibusdam hominibus singuli in statum civilem, aut illi analogum coaluerunt; adversus reliquos naturalem adhuc libertatem retinuerunt. Et si quo plures, quoque minores in coeum genus humanum fuit divisum, eo propius ad istum statum mere naturalem accessit. Sic & olim cum genus humanum in familias segreges, &

nunc

nunc postquam idem in civitates concessit, illi mutuo in naturali statu vivunt, quorum neuter alteri parer, quique communem dominum inter homines non habent. Sic priſcis temporibus, qui familia paterna excedebant fratres, ac ſinguli peculiarem ſibi familiam, & ab alia non pendentem conſtituebant, in libertate & ſtatu naturali mutuo vivere incipiebant. Adeoque non quidem primi mortalium, ſed horum poſteri in naturali ſtatu exiſtere actu coeperunt. Atque iſthoc modo temperatus hiece ſtatus, inter eos maxime, qui in civitates coiverunt, illis quidem in commodis caret, quæ mero ſtatu naturali adhærent; & inſuper ampliſſimi inter mortales ſaſtigii inſtar habetur, totius civitatis viribus ſubnixum, in hiſce terris neminem ſuperiorem agnoſcere. Sic ut civitates earumque rectores ſtatum ſuum eximie libertatis naturalis nomine inſignire queant, quippe qui iſtis viribus ſunt ſuccincti, ut eam ſecure exercere queant. Cum illis, qui in ſtatu mere naturali ſinguli degunt, parum lætabile aut utile ſit, neminem habere ſuperiorem; quippe queis per propriarum virium tenuitatem ſalus ſua perpetuo in ancipiti hæret. Fruſtra autem ſunt, qui iſtam libertatem naturalem aut non exiſtere, aut naturalem non recte dici contendunt, eo argumento; quod cum natura adpetat ſocietatem ordinatam, ordo autem ſine imperio non intelligatur, cum nulla ſocietas ſine imperio ſit, imperium potius res vere naturalis ſit dicenda. Cui probando adducitur locus Ciceronis l. 3. de L. L. *Nihil tam aptum eſt ad ſuæ conditionemque naturæ, quam imperium: ſini quo nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominem univerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt. Nam & hic Deo parer, & huic obediunt maria terraque, & hominum vita juſſis ſuprema legis obtemperat.* Inde Hobbeſius accuſatur; quod ſtatum mere naturalem nōminaverit, & finxerit, qualis non eſſet homine dignus, aut naturalis humanus; ſed bellui aptior, quarum natura rationem & orationem ignorat. Nam ut omnibus omnia liceat agere, appetere, poſſidere, nulla eſt ratio, nulla natura recte atque integre judicans, quæ dicter. Depravatæ naturæ impetus ejuſmodi eſſe poſſe, non dictata rectæ rationis, quæ eo ipſo quod ſocietatem appetit, ordinem ſocietatis adpetit: qui licentiam ejuſcemodi motibus in-compoſitis omnem præcludit. Ordo enim eſſe qui poteſt, niſi ad primum aliquod tendat? Id primum eſt & ſummum, & omnia moderari aptum, id eſt, imperium, ſive ſumma in ſocietate poteſtas: ſine cujuſ reſpectu ſocietas nulla adpetitur ab eo animante, quod rationis & orationis inſtrumento utitur. Huc uſque progredi naturam, ut imperium in omni ſocietate naturale eſſe, libertatem autem, quæ imperium omne adſpernaretur, cum natura pugnare demonſtret. Vid. Bæcler. ad Grotii prolegom. Enimvero quid de hiſ ſit ſentiendum, ex ſuperioribus facile conſtare potuit. Mere naturalis ſtatus dicitur conditio hominis prout abſtrahit ab illis, quæ inſtituto humano ipſi ſupervenerunt; non quod natura hominem, ut in iſto ſtatu degeret, deſtinaverit. Sic omnium rerum ignorantia homini naturalis, ſeu congenita dici poteſt; non quod naturæ repugnet, hominem multarum rerum cognitionem acquirere. Deinde nulla libertas naturalis homini à nobis attribuitur, quæ ſit exempta ab obligatione legis naturalis, imperiique divini. Libertas autem, quæ omne imperium humanum adſpernatur, non magis cum natura pugnat, quam eadem progreſſum in infinitum admittit. Naturale eſt equidem imperium, i. e. naturæ intentio fuit, ut homines imperia inter ſe conſtitue-

tuerunt. Sed non minus naturale est, ut qui id summum in alios homines gerit ipse ab imperio humano sit immunis; ad eoque hoc intuitu libertate naturali gaudeat. Ni summo superius in eodem ordine admittere velimus. Sicuti & in universum naturale est, ut qui non habet dominum, ex dictamine propriæ rationis se ac suas actiones gubernet.

§. 5. Majoris momenti disquisitio est, an status naturalis, in ordine ad alios homines, habeat indolem belli, an pacis; seu quod eodem redit, an qui in statu naturali vivunt, i. e. qui neque communem habent dominum, neque unus alteri paret, aut imperat, invicem pro hostibus, an vero pro pacatis & amicis sint habendi? Quo loco potissimum meretur expendi sententia *Hobbesi*, qui uti statum mere naturalem vocat bellum non simplex, sed omnium in omnes; ita qui in eandem civitatem coivere hostilem statum invicem exuere tradit, reliquos hostium loco manere. Sic *de Crue* c. 9 §. 3. *Hostis est quisque cuique cui neque paret, neque imperat. Addi debuerat, & quicum communem dominum non habet. Item* c. 13 §. 7. *Status civitatum inter se naturalis, id est, hostilis est. Neque si pugnare cessent, idcirco Pax dicenda est, sed respiratio; in qua hostis alter alterius motum vulniumque observans, securitatem suam non ex pactis, sed ex viribus & consiliis adversarii, (addendum, & ex propriis viribus,) æstimat. Plane uti piscium statum describit. Oppianus habent. l. 2. πάντες ὃν ἀνάστοι ἀλλήλοισι δυσμενέες πλώσιν· ὃ ὃν κραιπρώτερος αἰεὶ δαίνυσι ἀφαιροτέρως· ἀλλὰ δ' ὅττι νήχεται ἀλλή· πότμον ἄγων, ἔπερ' ὃ ἔτερον προσωπεν ἐδάδω. Omnes enim infestis invicem & infestantur. Validior quippe semper devorat imbecillio-rem; alter alterum persequitur exitium intentans; & unus alteri in cibum cedit. Idem ibid. οἱ δ' ἄλλοι μάλ' αὖ πάντες ἐλέθροισι ἀλλήλοισιν ἔρχονται· τὸ καὶ ἔπος ἐσόφεται ὑπὸ νόοντος Ἐλλοπας· ἀλλ' ἄρα τοῖσι καὶ ὀμματὰ καὶ νύκτι αἰεὶ ἔρχεται· ποναύπν' ἔπειθ' ἔμεναι αἰεὶ φέρτερον ἀνίσταντα, χεῖροσ τερες δ' ἐλώσιν. Hi autem omnes exitiosi invicem existunt. Inde nunquam videas dormientes pisces; sed ipsis semper & oculi & mens vigilat in somnes, quia metuntur quidem semper validiores obviam venientem, imbecilliores vero persequuntur. Add. *Polybius* l. XV. c. 20. *Hobbes* in *Leviath.* c. 13. adjungit: bellum non est illud duntaxat tempus, quo pugnis & præliis confligitur, sed quo voluntas pugnandi satis declaratur. Nam sicut pravam tempestatem vocamus non solum, quando procellæ ruunt, sed & quando aër ad istas producendas est dispositus; ita bellum quoque non tantum præliis, sed & aperta hominum ad pugnandum proclivitate æstimamus. Neque vero primus ista *Hobbesius* tradidit; verum eadem jamdudum habentur apud *Plat.* lib. 1. de LL. ubi dum *Clinias* Cretensis rationem reddit, quare Cretensium legislator multa instituta rem militarem spectantia introduxerit, ita subjungit: Ἄνοιαν δὴ μοι δοκεῖ καταγνώσκειν τὴν πολλήν, ὡς ἔμαρτανόνταν, ὅτι πόλεμος αἰεὶ πᾶσι διὰ βίην ζυωχῆς ἐστὶ πᾶσι πᾶσι πᾶσι. ὡς ὃν καλῶσιν οἱ πλείους τὸ ἀνθρώπων αἰετῶν, τὰ τῶν μόνον ὄνομα, τῶν δ' ἐργῶν πᾶσι πᾶσι πᾶσι πᾶσι αἰεὶ πόλεμον ἀκίνητον κατὰ φύσιν ἔχει. In quo sane arduum cum stultiitia crimine periculosos condemnasse, quod minime intelligant, bellum civitatibus omnibus cum omnibus lege ac perpetuum esse. Quam enim plerique pacem nominant, id esse nomen solummodo existimandum; re vero ipsa omnibus civitatibus adversus omnes non-indictura bellum natura esse. Ubi & hoc obiter observandum, minus accurate à non nemine quæstionem hanc ita explicari, quod per statum naturalem intelligatur illa conditio, qua concipimur seorsum victuri, aut extra societatem*

constituti esse, cumque esse statum belli, i. e. propositi, illud quod alter habet occupandi, illumque inde arcendi. Ita ut sensus sit; si homines viverent extra societatem, versarentur in perpetua discordia; vel si homines vitam socialem non viverent, in statu perpetuæ discordiæ victuri essent. Nam status naturalis & vita socialis sibi proprie non opponuntur; cum etiam illi, qui in statu naturali vivunt, socialem invicem vitam agere possint, debeantque, & sæpe numero soleant. Enimvero cum super hac quaestione fundentur omnes fere considerationes, quas civitatum rectores circa vicinas civitates agitare debent ac solent, operæ pretium puto fuerit, quæ in utramque partem adferri possunt argumenta pressius expendere.

§. 5. Quod igitur status naturalis sit status belli *Hobbes. de Cive c. 1. & Leviath. c. 13.* ita demonstrare conatur. Nimirum ut homo naturaliter hominem metuat, & adeo cum ipso in statu belli versetur, causam esse, quod hominibus & facultas & voluntas sit invicem nocendi: Facultatem nocendi inde ostendit, quod homines adultæ ætatis sint viribus invicem æquales. Nam licet sæpissime unus alterum robore corporis antecedit; tamen fieri posse, ut etiam imbecillior ex insidiis, aut conspiratione cum aliis in ira, vel robustissimum opprimat; cujus vitalia æque ad mortem recipiendam idonea quam debilissimi cujusque. *Seneca de Ira. l. 1. c. 3. Nemo tam humilis est, qui penam vel summi hominis sperare non possit, ad nocendum potentes sumus.* Neque vero naturalem fore etiam, qua unus alterum soler excedere, id præstare posse, ut abs tali periculo tutus sit cui nullum nisi in se solo presidium. Cum porro maximum malorum, quod homines invicem inferre possunt, sit mors; eam autem tam robustus debiliori, quam hic illi queat inferre? consequens esse, ut qui maximum inferre invicem possunt, sint viribus (in effectu) æquales. Voluntatem autem nocendi nonnullis inesse ex necessitate, aliis per libidinem. Dum enim aliqui sibi omnia volunt licere, & præ cæteris honorem arrogant, aliosque petulantè lacestunt; non posse non reliquis, modesto licet sint ingenio, ac libenter eadem aliis, quæ sibi, velint permittere, necessitatem nasci sese contra istorum ferociam defendendi. Datur quippe non unus, qui iura negat sibi nata, nihil non arrogat armis, aut uti *Manilius Astron. l. 5.* loquitur, nec pacem à bello, civem discernit ab hoste. Ipse sibi lex est, & quæ fert cunque voluntas, Precipitat vires: laus est contendere cuncta. Et cui nulla quies placeat; in nulle sunt otia fructu; Sed populum turbamque peti, rerumque tumultus, Sedatio, clamorque juvat. Frequentissime quoque voluntatem nocendi oriri ex contentione ingeniorum, dum nemo non altero perspicaciorem sese credit; & contra alterius arrogantiam molestissime fert. Unde fieri, ut non modo contra contendere, sed & simpliciter non consentire sit odiosum. Nam cum duo contradictoria simul vera esse non possint, qui non consentit alteri tacite ipsum erroris arguit; qui in valde multis dissensit, pro stupido ipsum habet, quippe qui tam manifestam veritatem, uti quislibet de sua sententia credit, perspicere nequeat. *Cicero Off. 1. falli, errare labi, decipi tam dedecet, quam delirare & mente captum esse.* Huc pertinet illud *Horatii Ep. 1. Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt; Vel quia turpe putant parere minoribus, & quæ Imberbes didicere, senes peragenda sateri.* Et *Juvenalis sat. 15. Numina vicinorum Odii uterque locus, quam solos credat habendos Esse deos, quos ipse colit.* Inde cum omnis animi voluptas in hoc sita sit, ut quis aliis sese præferre queat, non posse non quandoque signa contemptus adversus alios

erum-

erumpere: quo nihil animos mortalium magis irritare solet. Cicero *Off. i.* *Quicquid ejusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo plerumque fit tanta contentio, ut difficillimum sit sanctam servare societatem.* Neque solum in Græcorum levitate ista perversitas, ut maledictis infestentur eos, à quibus de veritate dissentiunt. Idem *de Fin. l. 2.* Add. *Charron de la Sageſſe l. 1. c. 4.* n. 6, 7, 8. Denique & inde creberrimam provenire causam, quare nocere invicem velint homines, dum plures ad unam & eandem rem animum simul adjiciunt, qua neque frui communiter, neque eandem dividere possint aut velint. Quæ sane fortiori cedere debet; quis autem fortior, pugna dijudicandum est. Socrates apud *Xenophontem memorab. l. 2.* *Homines partim quidem ad admicitiam naturaliter propensi sunt; etenim alter altero eget, ac invicem miserentur, & utilitatibus invicem affecti gratias mutuo agunt. Partim vero ad inimicitiam: cum enim eadem bona atque incunda petant, de his contendunt, & dissentientes contrariantur. Hostile namque contentio & ira est. Inimicitia, atque cupiditas plus habendi atque invidia odium parit.* Seneca *de Ira l. 3. c. 34.* *Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odii causa est, idem velle. Ista qua adpetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri crepta transferri, eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant.* Add. *Charron de la Sageſſe l. 1. c. 19.* n. 8. Ob has igitur causas non posse non homines mutuo metu ac suspicione perpetuo agitari. Ac cum non affectus solum naturalis, sed & ratio cuique salutem suam quam maxime commendet, omniaque adhibere media isti fini indulgeat; quorum aptitudinem, cum superior ibi non sit, quilibet ex suo judicio æstimat; non posse non oriri cupidinem præveniendi potius alios, quam ipsorum sese invasionibus præbendi. Ex quo ipso demum resultare statum infiniti cujusdam belli omnium in omnes. Cujus contestarium sit, ut quilibet cuilibet possit clam aut aperte inferre, quæcunque sibi expedire judicaverit. In quo etsi ratio ipsum quandoque fugiat, alteri tamen non fieri injuriam; quippe cum justitia & injustitia tantum locum habeat inter eos, qui in civitates coaluerunt. Etsi inepta sui conservandi media usurpando contra rationem peccare quis queat.

§. 7. Isthæc quidem utcumque tolerabilia videri possent, si duntaxat per modum hypotheseos assumerentur. In quo sensu eadem ab ipso *Hobbeso* accipi, ex c. 8. §. 1. *de Civitate* videtur colligi, ubi ita dicit: *Ut redeamus iterum in statum naturalem, consideremusque homines, tanquam si essent jamjam subito à terra fungorum more exorti & adulti, sine omni unius ad alterum obligatione, &c.* Alio tamen loco, *de Civitate* c. 13. §. 7. & passim non per modum hypotheseos, sed serio statum civitatum vocat naturalem, i. e. hostilem. Quæ ita concilianda videntur, ut illud quidem hypothesis sit; omnes homines simul & semel in statu naturali invicem extitisse; sicuti futurum erat, si magna hominum multitudo subito à terra fuisset prognata; revera tamen status ille naturalis existat inter quosdam homines, qui nempe invicem subiecti non sunt, nec communem habent dominum, ut jam omnes sunt civitates. Sicuti etiam *Ipse* expresse in *Leviath. c. 13.* dicit: *quancquam tempus nunquam fuerit, in quo unusquisque uniuscujusque hostis erat: Reges tamen & persona summam habentes potestatem omni tempore hostes inter se sunt, &c.* Enimvero pro contraria sententia imprimis faciunt origines generis humani, prout illas fallere nescia sacrarum literarum autoritas nos edocet; quæ sane naturalem hominum statum pacificum potius, quam bellicum, hominesque invicem potius amicos quam hostes arguunt. Scilicet primo

homini ex terra divinitus producto adjungitur socia, cujus materia ex illo ipso desumpta, ut eandem tenero statim amore complecteretur, tanquam ex carne & ossibus suis desumptam; quam insuper sanctissimo i. si foedere adjunxit Deus. Ex his duobus quidquid est mortalium cum descenderit, non vulgari duntaxat amicitia, quæ ex similitudine naturæ resultare potest; & de qua loquitur l. 2. D. *de just. & jure*. Genus humanum sociatum intelligitur, sed & tali, quam communis stirps, & sanguis, cum blando fere affectu inter propiores junctam, conciliat; etsi ejus sensus inter remotiores à communi stirpe fere exoleverit. Quam si quis exuerit, ac hostilem in alios animum sumserit, à primævo & naturali statu descivisse est censendus. Adversus quæ frustra excipitur, ex hoc ipso sequi, statum hominum naturalem esse statum belli. Nam si societates ideo fuerunt coævæ generi humano, ut homines pacate viverent, è contrario sequi, citra societatem homines pacate non victuros fuisse, & societates hominibus connasci oportuisse, ne illi pacate viverent. Ad quæ reponimus, inquire hic à nobis de statu naturali, non qualis abstrahendò concipi possit, sed qualis révera existat. Jam autem cum primi homines in tali statu extiterint, qui nil plane hostile, sed meram amicitiam spirabat, ex quali statu cæteri quoque homines provenerunt; manifestum est, homines, si primæ suæ originis meminisse velint, amicos potius, quam hostes invicem censendos. Neque vero ab initio ideo societates in genus humanum introductæ, ne status naturalis existeret; sed quia genus humanum aliter propagari & servari nequibat. Status autem naturalis inde emerfit, quod multiplicati homines una societate non amplius continerentur. Inde etiam nullo sensu dicitur, homines sine sociali statu in primis rerum initiis inimice cum aliis victuros fuisse, nisi præsupponere velis, ab initio multitudinem hominum abs se invicem non procreatorum simul extitisse. Facit huc illud *Aristotelis Rhetor. l. 1. c. 11*. *ἐπει τὸ κατὰ φύσιν ἡδὺ, τὰ συγγενῇ ἢ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις ἐστὶν ἀπαλλαγὰς τὰ συγγενῇ ἢ ὁμοίαν ἡδέα, ὡς παρὰ πολλοῖς. ὅτι ἀνθρώπων ὁ ἀνθρώπων*. Quoniam quod est secundum naturam, jucundum est, & quæ cognata sunt, secundum naturam invicem sunt, omnia cognata & similia jucunda sunt plerumque uti homo homini, Cicero de Fin. l. 3. Communis hominum inter homines naturalis est commendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipsum quod homo sit, non alienum videri. Nec insuper habendum illud *Ejusdem de Nat. Deorum l. 1*. Non vides, quam blanda conciliatrix, & quasi sui sit lena natura? An putas ullum esse terra marique belluam, quæ non sui generis bellua maxime delectetur? Quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præscripsit, ut nihil pulcrius quam hominem putaret? *Quintil. declam. V. Publica omnium mortalium, quippe sub uno parente natura, cognatio est.* Add. *Marcus Antoninus l. 9. §. 9.* ubi argumentum de similitudine naturæ ad conciliationem mutuam faciente prolixius deducit. Et *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 2. §. 18*. Nam illud de peculiari amore aut odio accipendum, quod ait *Belisarius apud Procopium hist. Vandal. l. 2*. Natura homines hominibus neque adducti neque infecti sunt. Facta cujusque aut connexu societatem, aut diversitate inimicitiam provocantia, alios nobis caros, alios exosos faciunt.

§. 8. Sed nec deest, quod *Hobbes* rationibus reponatur. Non possunt sibi invicem immediate nocere, quos locorum intercapedo disjungit. Nam qui absens mihi nocet, id facit per aliquem præsentem. Neque res meæ nisi per præsentem perdi queunt. Ergo cum longe inter se distici, quamdiu non propius inter se junguntur, nocere invicem

ne.

nequeant, non adparet, quare non inter amicos potius quam hostes tales sint censendi. Nam si quis tales malit neutros dicere scire debet, amicitiam etiam voluntate & facultate non nocendi posse censei. Deinde illa ipsa virium æqualitas, quam *Hobbesius* adstruit, voluntatem nocendi potius refrænare, quam incitare est idonea. Quin nemo sanus cum æquali in pugnam descendere amat, nisi necessitate urgente, aut ubi occasio rei bene gerendæ fiduciam subministrat. Alias enim pugna citra necessitatem inire, in qua illatæ plagæ non minore impetu sint refundendæ, & ubi per purgantium vires exitus non nisi ab incerta pendet alea, stultorum & temere ferocium est. Sane enim ubi cum pari in pugnam descenditur, ubi utriusq; vita periculo exponitur, neutri tantum è victoria accrescit, quantum ille amittit, qui in pugna occiditur; nec tanti est alium occidisse, quam vitam suam alex exposuisse. Periculum enim vitæ meæ plus mihi detrahit boni, quam mihi accedere ex eo potest, quod in pari periculo sit hostis mei vita; nec illius ideo augetur securitas, quoniam inde certa est mea, sed utriusque hinc aliquid decedit; quod neutri credit in emolumentum. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 2. §. 29.* Inde *Scythæ* apud *Curtium* l. 7. c. 8. *Firmissima est inter pares amicitia; & videntur pares esse, qui non fecerunt inter se periculum virium.* Sic *Cæsar* de B. C. l. 3. *Pompejum monet; hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterque consideret, & pares ambo viderintur.* Et *Flerus* l. 4. c. 10. *Expertis invicem Parthis atque Romanis, quoniam Crassus atque Pacorus utrinque virium mutuarum documenta fecissent, pari rursus reverentia integra amicitia.* Apud *Thucydidem* l. 3. *mutuus metus tutissimos reddere dicitur societates; quippe qui eas violare cupit, dum ambigit, an superior esse possit, absterretur.* Sed & causæ, quæ ab *Hobbesio* adducuntur, quare homines sese mutuo velint lædere, particulares duntaxat sunt, adeoque haut-quidquam sufficientes ad excitandam in genere humano necessitatem belli omnium in omnes, sed duntaxat quorundam in quodam. Neque enim semper contingit, ut modestis intermixti habitent feroces ac pravi, aut hos lubido subeat illos laceßendi. Et contentio ingeniorum vix apud alios deprehenditur, quam qui supra vulgus eminent. Magnam mortalium partem iste morbus non adit, aut non nisi leviter tentat. Denique non ita maligne necessitatibus mortalium. Creator prospexit, ut circa eandem rem assuerendam plures semper concurrere debant. Et potest quidem communis hominum malitia causam præbere, ut ne quis temere cuiusvis fidat, & velut nudum latus præbeat præsertim si eum non penitus noverit; uti est ap. *Plant. Asinar.* *Lupus est homo homini, non homo, quæ qualis sit non novit.* Sed ut ista suspicio, ac diffidentia, ni peculiariter nocendi voluntas declaretur, ad occupandum, atque opprimendum alterum valeat, nemo sanus admiserit. Recte *Cic. Off.* *inurias vocat, quæ a metu proficiuntur, cum is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne, nisi id alteri fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo.* Eo minus autem tolerabilis est *Hobbesii* opinio, quod naturalem suum statum duntaxat per subitionem imperii alterius, & coitionem in eandem civitatem tolli vult. Nam illas saltem civitates in statu belli invicem versari, quæ fœderibus & amicitia junguntur, à sensu omnium populorum abhorret. Nec statim nulla pax est, quæ non satis fida est. Sicuti non statim nemo alterius hominis gratia floret, quia affectus & voluntates humanæ mutabiles sunt.

§. 9 Est porro & hoc probe observandum, heic agi non de statu naturali animantis, quod solo impetu & inclinationibus animæ sensitivæ regatur; sed cujus pars præcipua,

& cui in cæteris facultates regimen, sit ratio; quæ etiam in naturali statu communem, eamque firmam & uniformem habet mensuram, rerum nempe naturam, quæ sese saltem circa generalia vivendi præcepta, legemque naturalem suggerendam facilem admodum præbet atque expositam. Et istius rationis usum legitimum haut quidquam excludere, sed potius cum aliarum facultatum operatione conjungere debet, qui statum naturalem hominis est rite designaturus. Cum igitur non solum affectuum libidinem, sed & rationem, non tamen unice suis se commodis dimetientem, audire possit homo; à bello, in quod per pravos affectus impellitur, quale est etiam illud quod fingitur omnium in omnes, per rationem duplici potissimum argumento revocatur; nimirum quod deprehendit, bellum altero non lacescente susceptum esse & indecorum, & inutile. Sane enim facile licet homini colligere, se non extitisse à seipso, sed ab aliquo superiore productum, quique adeo in ipsum potestatem habeat. Cum autem duplici sese velut principio impelli sentiat, quorum unum præsentibus tantum imminet, alterum etiam futura & absentia cogitatione complectatur, & illius quidem instinctu in periculosa, ancipitia, ac deformia se videat impelli, per hoc autem in tuto ac decora duci: liquido potest inde judicare, Creatorem non velle ut prioris, sed ut posterioris ductui obtemperet. Quo cum manifesta accedat utilitas pacis, ad quam ratio revocat, non potest non naturaliter homo ad pacem inclinare. Præsertim cum postea, si quando neglecta ratione affectibus obtemperarit, ex eventu deprehendat, se deteriora secutum; actere optet, infecta posse fieri, quæ contra rationem facta sunt. Ex quibus omnibus concludimus, naturalem hominum statum, etiam extra civitates consideratum, non esse bellum, sed pacem; quæ hisce fere legibus constat, ut quis alterum non lacescentem non lædat, suisque quemvis bonis frui patjatur ac si qua convenerunt, fideliter præstet, ac libenter aliorum commoda promoveat, quantum per arctiores obligationes licet. Cum enim status naturalis hominis usum rationis includat, non potest quoque aut debet ab eo separari obligatio, quam ratio subinde ostentat. Et quia quilibet homo in seipso deprehendere potest, bonum sibi esse, si ita se gerat, ut aliis hominibus benevolis potius, quam insensis utatur: propter naturæ similitudinem facile præsumere potest, alios quoque paria sentire. Ac ideo male circa designandum eundem statum præsupponitur, homines saltem plerumque ductum rationis, quam natura supremam actionum humanarum directricem constituit, negligere: adeoque male status naturalis vocatur quem neglectus aut abusus principii maxime naturalis producit. Atque isthæc omnia prolixissime demonstrat Rich. Cumberl. de leg. nat. qui adoundus, si cui nostra nondum sufficiant.

§. 10. Neque est, quod aliquis nobis occinat barbariem apud plerosque priscorum populorum, quos juvat semper recentes convectare prædas, & vivere rapto; quibusque adeo inter modos rem quærendi, vitæque genera fuit *ληστική* seu prædatoria. Sicuti & Aristoteli Polit. l. 1. c. 5. inter vitas pecuariorum, agrorum, piscatorum, venatorum ponitur β. *ληστικὸς*, vita latronum. Et mox d. l. *ἡ πολέμικη φύσις καὶ τῆς πωλεῖας, ἢ τοῦ ἡμετέρου καὶ τοῦ ἀλλοτρίου, ἢ δὲ καὶ τοῦ ἀλλοτρίου καὶ τοῦ ἡμετέρου, καὶ τῶν ἀλλοτρίων, ὅσοι περὶ τοὺς ἀλλοτρίους, μὴ θύλασιν ὡς φύσει διὰ τὴν τῶν ὄντων πόλεμον.* Ars bellica quodam modo ratio natura et rei quærenda. Nam venandi ars pars ejus est. Quamvis oportet et ad belluas. Et

in homines, qui ad parendum nati, nolunt: tanquam natura iustum sit hoc bellum. In eam rem passim apud antiquos testimonia extant. Vid. *Homer. Odys.* γ. v. 73. & *Odys.* ι. v. 252. ad quæ verba *Didymus*: ὅτι ἀδελφὲν ἑὸν ὡς ἑστὶ παλαιῶν ληστέων, ἀλλ' ἐνδοξοί. Non infame erat apud antiquos latrocinari, sed gloriosum. *Diodorus Siculus* l. 3. c. 49. *Libies* nullum omnino jus, nullam quæcumque pacto fidem erga peregrinos servant. De *Germanis* *Cæsar* de B. G. l. 6. *Latrocinia* nullam habent infamiam, qua extra fines cuiusque civitates sunt: atque ea juvenitibus exercenda, ac desidia minuende causa fieri prædicant. Ibidem dicit, maximam civitatibus laudem apud eosdem fuisse, quam latissimas circa se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulso agris finitimos cedere, neque quempiam prope se audere consistere. *Paria* habet *Mela* l. 3. c. 3. de *Germanis*: Jus in viribus habent, adeo ut ne *Latrocinia* quidem pudeat; tantum hospitibus bonæ. Et si *Tacitus*. *German.* de *Venedis* duntaxat memoret, eos, quicquid sylvarum ac montium erigunt intra *Penninos* ac *Fennos*, *Latrocinia* pererrare. De *Hispanis* *Plutarchus* in *Mario*, ad id usque tempus latrocinari inter pulcerrimam ipsi fuisse habitum. De antiquis *Græcis* eadem *Thucydides* l. 1. Quo referunt aliqui l. 1. d. de collegiis, ubi rata habentur pacta τῶν Παιδείων ἐρχομένων, vel οἰχομένων, eorum, qui prædæ causa coeunt. Et si *Salmasius* de usuris lib. 1. c. 12. ibi legendum putet: ἢ εἰς καπηλείαν, aut in cauponationem. Sic & apud *Polybium* l. 3. c. 24. in foedere Romanorum cum *Carthaginensibus* cautum; ne *Romani* ultra promontorium *pulcrum*, *Mastium*, & *Tarseium* prædas agerent, neve mercaturam exercerent, quasi utrumque pari jure tunc æstimatum fuerit. De *Phocensibus* *Iustinus* l. 43. c. 5. eos etiam latrocinio maris vitam tolerasse, quod illis temporibus gloria habebatur. *Sexius Empiricus* *Pyræhon.* hypot. l. 3. c. 24. *Prædarii* apud multos barbaros infame non existimatur: imo vero etiam hoc fertur apud *Cilices* gloriosum fuisse, adeo ut eos, qui inter prædandum obissent, dignos esse, quos honore prosequerentur, iudicarent. Et *Nestor* quidem apud *Poëtam*, postquam *Telemachum*, & qui cum eo erant comiter accepit, illis dicit: Estisne incerta vagantes *Prædones* quo more solent? Atqui si prædari fuisset absurdum, nequaquam eos tanta comitate, & benevolentia profectus fuisset; quia tales esse suspicari potuisset. Huc aliquo modo pertinet etiam l. 2. D. de captiv. & postlim. Si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque foedus amicitia causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt. conf. l. 118. D. de verb. sign. f.) Quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum sit, & liber homo noster ab eis captus, & eorum sit. *Dio Cassius* l. LIV. de *Rhæcis*: Hi vicinam *Galliam* frequenter populati, ex Italia finibus prædas egerant, *Romanoſque* & eorum socios iter per ipsorum terras facientes, infestaverant: id quidem consuetudine jam receptum erat, ut in eos, qui nullo essent foedere juncti, ita statuerent. *Isocrates* *Panathenæico*, de *Triballis* dicit, eos concordiores inter se esse, quam ullos alios homines: sed non finitimos tantum, & in vicinia sua habitantes perdere, sed eos omnes, ad quos penetrare possunt. Add. *Grotius* l. 2. c. 15. §. 5. Ubi & hoc addendum, ad veterem illam gentium inter se hostilitatem non parum contulisse videri persuasionem antiquissimis sæculis receptissimam, quasi cuivis populo peculiares essent *Dii*. Add. *Juvenal* sat. XV. Enimvero ad ista recte regeatur, dictatum sanæ rationis apud multas quondam gentes per pravos mores fuisse oblitteratum. Ex quo tamen non consequitur: nemini inter easdem gentes paulo humaniori fuisse perspectum, per ista latrocinia violari jura naturæ; aut pro statu naturali habendum, in quem homines feroces, neglecta nobilissima sui parte,

te, sese conjecerunt. Nam utique ut quis promiscue rapiat & latrocinetur, ex statu naturali non fluit, sicuti ex statu civitatum inter se, naturali utique, adparet. Neque admittendum, quod idem *Hobbes. de Civ. c. V. §. 2.* adlerit; *rebus sic stantibus λεστικὴν non fuisse contra legem naturæ.* Nam illos quidem, qui ex pravo isto more, non laceffiti, nostra nobis eripiebant, nos iterum belli jure poteramus deprædari: nequaquam autem tertium aliquem, qui nulla nos injuria præverterat. Neque enim si alii impudenter legem naturæ violant, nobis statim eorum improbitatem imitari licet. Sed & illud ferri non potest, quod subjungit, *id vulgæ genus non fuisse sine gloria illis, qui id fortiter nec crudeliter exercebant.* Uti quibusdam moris fuit, cetera rapientibus & vitæ parcere, & à bubus aratoribus, omnique instrumento agriculturæ abstinere. Ad quod ipsum tamen non lege naturæ fuerint obstricti; sed eisdem hoc modo gloriæ suæ consuluisse, & ne nimia crudelitate meticuloſi arguerentur. Quasi vero id gloriæ quid habeat, parte duntaxat sceleris defungi, postquam integrum patrare minus proficuum erat futurum.

§. II. Cæterum eo ipso quod asserimus, pacem adversus omnes homines, ut tales, exercendam, esse statum hominis naturalem; innuimus illam ab ipsa natura institutam & sanctam, citra aliquod factum humanum; adeoque eandem niti sola illa legis naturalis obligatione, qua omnes homines, ut sunt ratione præditi, stringuntur, neque ut illa ab initio introducatur, abs conventionione hominum oriri. Unde etiam pactis aut foederibus solam isthanc pacem universalem muniri inutile videtur. Nam per tale foedus nihil superadditur obligationi legis naturæ, seu non convenitur de præstando quopiam, ad quod non jam antea homines ipsa lege naturali tenebantur: neque per id obligatio redditur arctior. Supponimus enim utrunque in naturali æqualitate permanere, sic ut nullo amplius vinculo teneatur ad servandum pactum, quam reverentia adversus Deum, & metu mali, quod lex pacto violato in ipsum possit redundare. Nisi quod majorum malitia & foeditate videatur conjunctum, id non servare, de quo quis expressè est testatus. Sic & idem licentiæ in juris naturæ violatorem læso datur, sive pactum aliquod antegressum fuerit, sive non. Unde & abhorret à consuetudine hominum cultiorum tale pactum inire, cujus capita & conditiones nihil aliud contineant, quam quod quis immediate non sit violaturus id, quod jam à natura expressè fuerat præceptum. Et parum id videtur reverens erga divinum Numen, quasi ipsius jussum non satis jam necessitatis nobis attulisset, nisi & ipsi in idem ultro contentiremur; aut quasi ex nostro arbitrio ea obligatio dependeret. Unde in quolibet pacto ponendum est aliquid, quod alias alter ipso jure naturæ à me exigere non poterat, quodve antea eidem ex eodem jure perfecte non debebam, sed quod demum post declaratum, & acceptatum ab altero meum consensum plene debiturus ero. Sic quemadmodum qui alteri sua ministeria addidit, haut quidquam pro capitibus pacti expressè, & immediate constituit, quod perfide adversus ipsum non sit acturus, quod furtis ipsum non sit expilaturus; ita erubescenda est conventio, in qua quis ad nihil aliud alteri sese obstringit, quam quod non sit adversus ipsum violaturus pacem universalem, i. e. quod non sit ulurus in illum jure in bestias adhiberi solito. Quod si tamen inter quasdam gentes barbaræ istæ deprædationes in usu fuerunt, reducendæ paci universali pacto opus est, in quo ad exercendam invicem legem naturalem conspiratur. Id quod etiam fit, quando duo populi, bello hæte-

nus

nus collisi, arma ponunt; ubi si de peculiaribus quibusdam præstationibus non convenitur, non nisi communis illa pax reducitur. Dantur tamen exempla non pauca civitatum, eo necessitatis redactarum, ut pacem istam universalem, & injuriarum abstinentiam non pactis solum, sed & tributis redimere cogerentur ab illis, quæ fas vivere rapto judicatum. *Claudianus de Con. Milti. Illi terribiles, quibus omnia vendere semper Mos erat, & fæda requiem mercede paci.* Quod si inter populos qui hactenus neque beneficiis, neque injuriis, pace aut bello fuere cogniti, fœdera inæantur, in quibus circa pecularia quæpiam præstanda non convenitur, illa amicitia sancienda causa iniriferunt; quæ sane arctiorem conjunctionem, quam naturalis illa pax, judicatur producere. Aut habebunt duntaxat instar solennis alicujus contestationis de observando deinceps mutuo officio. Sicuti etiam qui primitus invicem innotescunt & congregiuntur cognati, prolixioribus verbis benevolentiam mutuam exprimere sueverunt.

§. 12. Fatendum tamen est, pacem istam naturalem esse satis debilem, & inidam, quæque adeo sola salutem hominum citra alia præsidia maligne admodum custodit. Sic ut adplicari huc possit illud *Ovidii Tristium l. V. El. 2. Pax tamen interdum est, pacis fiducia nunquam.* Cujus rei causa est malitia hominum, & effrenis augenda propriæ potentia libido, alienisque imminens cupiditas. Sic apud *Salustium Jugurth.* Micipsam terras natura mortalium avida imperii, & præcepta ad explendam animi cupidinem: præterea opportunis, quæ etiam mediocres viros spe præda transversos agit. Quæ eoque validis stimulis mortalium animos subigit, ut ne mansuetissima quidem doctrina Christi, ubique pacem, humanitatem, mansuetudinem, benevolentiam, propensionem ad condonandas injurias, humilitatem, contemptum opum, ac potentia mundanæ inculcans, inter Christianos injustissimas insidias, bella, atque oppressiones aliorum extinguere queat. Sic ut in nonnullos quoque principes Christianos congruat illud *Plutarchi Pyrrho: Quorum cupiditates non pelagus, non mons, non vasta sunt solitudo, nec qui Europam Asiæque dissepunt termini, circumscribunt: hi non video, ubi contingunt se mutuo, & sunt connexti, quemadmodum abstineant suis contenti ab injuria. Imo bellum gerunt semper, quod insitum sit, ut insidiantur, & invidiant. Ex duobus vero nominibus quasi nummis bello & pace utuntur præsent, non prout ratio postulat, sed prout est ex usu.* Nec in solos Romanos & Pœnos quadrat illud *Velleji Paterni l. 1. c. 12. Aut bellum inter eos populos; aut belli preparatio, aut insidæ pax facti.* Ergo uti prohi est hominis rebus suis contentum alios non laceßere, nec aliena adpetere: ita cauti est viri, suæque salutis amanti, ita omnes homines amicos credere, ut tamen iidem mox hostes fieri queant; ita pacem istam cum omnibus habere, quasi quæ mox in bellum erumpere possit. *Conf. Sophocl. Ajax flagell. v. 688. seqq.* Et subinde meditandum illud *Dionysii Hæcarn l. VI. Εως αὖ παρὰ τὸ διωαδὸς πονηρὰ δρᾶν, οὐκ ἀναψήρεϊς πονηροῖς τὸ βῆλ' εὐδῶ. Quando malis sit potestas malefaciendi, nec voluntas defutura est. Quam ob causam quoque συμφορὰν ἀπιστίας οὐκ ἔστιν εἶδεν ἡ ψυχὴ πονηρῶν βροτῶν. Prudentia dissidentia nihil est hominibus utilius: Euripides Helena. Et cordatum hominem agere decet μὴ αἰσ' ἀπείθεσθαι, εἰ καὶ Ἰπτακὴς ἢ β' ἀπὸ μὲν, αἰς ἡγίον, nec ut ovem, licet mansuetum pecus sit, nec ut feram, nocendi studio. Add. Hobbes, de Civ. c. 13. §. 8. Apud Tacitum de mor. Germ. n. invidenda laus Chateorum: Populus inter Germanos nobilissimus, qui quæ magnitudinem juveni malis iustitia iuvet, sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretisque, nulla*

provocant bella, nullis rapibus aut lacrociniis populantur. Idque præcipuum virtutis ac vir-
tutis argumentum est, quod ut superiores agant, non per injurias adsequuntur. Prompta tamen
omnibus arma, ac si res poscat exercitus; plurimum virorum equorumque, & quiescentibus ea-
dem fama. Contra idem de Cherulcis: Cherulci nimiam ac marcentem dnu pacem illacescui
nauierunt; idque iucundius quam intus fuit: quia inter impotentes & validos falso quiescas; ubi
manus agitur, modestia & probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni aequique Cherulci,
nunc inertes ac stulti vocantur. Scilicet, uti est apud Dionem Chrysostomum orat. 1. de regno:
τοῖς καλλίστῃ πολέμειν παρεσκευασμένοις, τὰ τοῖς μάλιστα ἔχουσιν εἰρήνην ἄλγυν. is, qui ad
bellum gerendum optime sunt instructi, maxime licet in pace vivere.

CAPUT III.

DE LEGE NATURALI IN GENERE.

1. Transitus.	14. Genuinum fundamentum I. N. petitur ex
condicione hominis.
2. 3. Homini cum brutis jus natura non est
commune.	15. Lex nature fundamentalis.
4. Objectum juris naturalis non est necessa-
rium ante legem.	16. 17. 18. In Hobbesii sententiam inquiritur.
5. 6. An jus naturale Deo cum hominibus com-
mune?	19. Fundamentum dictum I. N. est sufficiens.
7. 8. 9. Jus naturale non nititur consensu gen-
tium.	20. Obligatio legis naturalis est à Deo.
10. 11. An utilitas fundamentum juris?	21. De sanctione legis naturalis.
12. An ex fine conditi mundi jus naturale elu-
cescat?	22. Quædam dicuntur juris naturalis reducti-
ve, & abusive.
13. De dictamine recte rationis.	23. An detur jus gentium, naturali contradi-
ctum.
	24. Juris naturalis partitio.

POSTquam igitur conditio hominis non ferebat, ut ille viveret exlex, actionesque
suas vago velut impetu, & citra respectum ad aliquam normam ederet; consequens
est, ut dispiciamus de communissima actionum humanarum regula, ad quam quilibet
homo, ut est animal rationale, sese componere tenetur. Eam regulam juris seu legis natu-
ræ vocabulo insignire usu invaluit; quam & legem universalem vocare possis,
quo ad eandem universum genus mortalium sit obstrictum; & perpetuam, quod
mutationi, sicut positivæ leges, non sit obnoxia. Illa lex quid sit, unde innotescat, quo
indicio constet, quid ad eandem, aut quid ad positivum jus sit referendum, eo curatius
est disquirendum, quod isthoc fundamento non recte posito, quæ superstruuntur,
ultra ruere sit necessum. Bene Plato in Cratylō: Δεῖ δὴ πρὸς τὸ δόχῃς πάντες πράγμα-
τ' ὅτι παντὶ ἀνδρὶ τὸ πολὺ λόγον εἶναι, καὶ ὃ πολλὸν σκέψιν, ἢ τε οὐδ' ὧς, εἴτε μὴ ὑπὸνέσται.
Εκείνης δὲ ἐξέτασις ἱκανῶς, τὰ λοιπὰ φαίνοσθ' ἐκείνη ἐπόμενα. Debet quisque circa rei
cujusque principium statuendum disserere multa, diligentissimeque considerare, utrum recte deter-
nat, nec ne, quo quidem sufficienter examinato, cetera jam principium sequi debent. Quod imprimis
circa hanc disciplinam accurate observandum, quo verius est illud L. 3. c. 7.
Quoniam in disponendo vite statu, formandisque moribus periculo majori peccatur: majorem dili-
gentiam

gentiam necesse est adhiberi, ut sciamus, quomodo nos oporteat vivere. Hic nullus dissidio, nullus erroris est locus; unum omnes sentire oportet, ipsamque philosophiam uno quasi ore præcipere: quia si quid fuerit erratum, vita omnis everitur. Nec minus bene Diogenes Apolloniata: λόγος πάντας ἀρχόμενον, δίδει μοι χεῖρας ἥ δὲ δέχων ἀναμφοισβήτην παρέχεσθαι. τὴν δὲ ἐγκυλίαν ἀπλὴν καὶ σεμνὴν. Omnis mihi videtur sermonis principium à perspicuo quodam principio proficisci oportere, elocutionemque simplicem & gratiam esse adhibendam. Diogenes Laërt. l. 9.

§. 2. J Cui Romani jus naturæ definiebant, quod natura omnia animalia docuit; quodque adeo homini peculiare non sit, se locum peritua cetera quoque animantia censeantur. Sic ut ex hac hypothefi juris naturalis illa sint, in quæ bruta æque ac homines communiter ferri, & à quibus abhorre deprehenduntur. Ex quo necessario fluit, jus dari, quod hominibus ac brutis sit commune. Quæ sententia fortasse profluxit ex dogmate illo, nonnullis antiquorum celebrato, de anima universi, cujus reliquæ animæ sint quædam ἀποσπασμάτια seu particulae, quæ in se ejusdem naturæ, diversas edant operationes, prout in diversum corpus inciderint organaque vires suas exferendi sortitæ fuerint. Cui cognatum fuit dogma de μετεψυχώσῃ, quod homines & bruta figura duntaxat corporea differre ponebat, sed animas habere similes, atque invicem communicare. Vid. Virgil. *Æneid.* VI. v. 724. seqq. Ovid. *Metam.* l. XV. v. 75. seqq. Enimvero tale jus homini cum brutis commune eruditi passim rejiciunt; quippe cum jus in eum cadere, abs quo ratio exulat, intelligi nequeat. Hesiodus *Op. & Dies.* l. 1. Τὸν δὲ γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων. Ἰχθύσι δὲ καὶ θηρίοις καὶ οἰωνοῖς πεπεφνός ἐστιν ἀλλήλων, ἐπὶ δὲ δίκη ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς. Ἀνθρώποισι δὲ ἔδωκε δίκην. Hanc enim hominibus legem constituit Jupiter piscibus quidem, & bestis & avibus, ut se invicem comedant, quoniam justitia non inest illis. Sed hominibus dedit justitiam. Et quanquam complures dentur actus hominum atque brutorum inter sese similes, quibus exercitis homolegi satisfecisse dicitur; revera tamen magnum inter eos est discrimen, quod ex simplici naturæ inclinatione apud bruta iidem proveniant, quos homo velut ex obligatione exercet, cujus sensum ista non habent. Unde non sine figura intelligendi sunt, qui brutis quibusdam animantibus justitiam, fortitudinem, misericordiam, gratitudinem, castitatem tribuunt, ideo quod istarum virtutum simulacra quandoque in quibusdam brutorum actionibus cernantur. Vid. Selden. *de Jur. nat. & gent.* l. 1. c. 5. Quæ enim extrinseca facie similia videntur, haut quidquam eadem sunt, si ex diverso intrinsecus principio profluxerint. Cæterum quod Grotius in *Prolegom. de I. B. & P.* c. l. 1. de Veru. Rel. Christ. à ratione aliqua, aut principio intelligente intrinseco esse putat actus nonnullos brutorum insigniter ordinatos, uti formicarum & apum, & quod in quibusdam utilitatis propriæ studium suorum foetuum aut congenerum respectu temperatur; id hoc tantum sensu admitti potest, quod à Deo Creatore natura ipsorum ad tales actus edendos sit attemperata, non autem quod principium aliquod externum ista dirigat, sicut gubernator navem. Neque arduum est intelligere, quare par tolerantia in aliis non diffinit herbis haut quidquam deprehendatur, si quis recentiorum Philosophorum sententiam assumat, quicquid formæ est in brutis; id ex figura & dispositione particularum, motuque resultare. Præsertim cum & inter homines invenias; qui cum circa certos actus ingenio sint promissimo, circa alios nequam abstrusiores aut difficiliore mire hebeant, quod non aliunde, quam ex certa

dispositione partium, & imprimis cerebri & spirituum provenire potest. Conf. *Plutarch. innum. VII. sapientum* p. 163. Ed. ed. *Wechel.* Istam autem indolem brutorum, ex qua certos actus edunt, qui *jus nature in brutis* adpellare gaudent, vocabulo juris præter necessitatem abutuntur. Sed & nullum invenitur brutum animal, quod omnia hominis officia exprimat; & nullum hominis officium datur, cujus contrarium non plurima bruta faciant. Quanquam apud populum ad exaggerationem alicujus celeris plurimum judicetur facere, si ostendatur, ab istiusmodi facto ipsa quoque bruta abhorre: Sic *Plato l. 8. de Legibus* in prohibenda macula Venere ad bestiarum naturam recte provocari posse ait, inter quas ejusmodi foeditas haut quidquam deprehenditur. *Theus* apud *Senecam Hippolyto. v. 913. Fera quoque ipsa Veneris evant nefas, Generisque leges incens servat pudor.* Add. *Oppianus Cyneg. l. 1. v. 239. seqq.* Sic contra parentes *ασβήγες* adferri possunt, quæ *Idem Halieut. l. 1. v. 701. seqq.* habet.

§. 3. Conati sunt equidem aliqui, credo ingenii magis ostentandi causa, quam serio, communionem juris inter homines & bruta conquisitis undique rationibus adstruere; sed quibus viri eruditi dudum satisfecerunt. Quæ ex sacris literis adferuntur, paucis tetigisse suffecerit. Illud *Genes. IX. 5. sanguinem vestrum a manu cuncti animalis requiram* aliqui interpretantur, quod Deus velit ulcisci necem homini illatam non manu aut telo solum, sed & instigare in ipsum feroci bestia. Ante diluvium quippe impios homines teroces aluisse bestias, quarum ope alios sibi non obtemperantes lacerarint. Aliqui ita; *DEUM* homicidii poenam etiam per feras bestias exacturum. Aliqui illud *omne vivens*, capiunt de homine tantum, q. d. nullus homo cædem humanam impune feret. *Levit. 18. 23. & 20. 15, 16.* jubentur equidem bestiae, quibus vir aut mulier ad libidinem abusi fuerunt, interfici per lapidationem, sine ullo ætatis discrimine, vetula vacca, an juvenula fuerit. Quod discrimen tamen Ebraei in hominibus utriusque sexus observandum volebant, adeo ut si puer novennium non excederet, nec puella triennium, neque ipsis, neque bestiae qualiscunque ætatis ex hac lege mortem infligendam assererent; quod ante istam ætatem coitum in lege interdictum fieri non admittant. Enimvero id factum non quod brutum deliquerit, sed partim; ne illud alium forte suo adpectu ad similem libidinem irritaret; partim ne bestia superstes hominis supplicio affecti memoriam cum ignominia temper refricaret. *Gratianus caus. 15. quest. 1. c. 4. Pecora credendum est jussa interfici, quia tali flagitio contaminata, indignam refricant facti memoriam.* Addit *Philo Judæus de specialibus legibus: ne pariat abominandum aliquid, qualia nasci solent ex hujusmodi piaculis detestabilibus, qua nemo honestus ferat in suis possessionibus.* Sic Deus *Deuter. 13. 15, 16.* bruta, idololatriæ sane non capacia, interfici jubet, ad repræsentandam delicti atrocitatem. Id præterea observant, quando gentilis apud Ebræos degens cum bruto rem habuisset; hominem quidem supplicium luisse, bruto autem nihil mali illatum. Add. *Seldenus de J. N. & G. l. 1. c. 1. & Morinacius ad l. ult. D. de his qui effud. vel dejec. Exod. 21. 28.* lapidandus erat bos cornupeta, non quod peccasset, sed partim ne in posterum aliis similem noxam inferret, partim ut puniretur dominus in re sua, quia eam negligenter custodisset. Quæ etiam causa erat, quod ejusmodi bovis carnes non deberent comedi. Et hoc modo plectebatur dominus amissione sui pecoris, quando levis tantum culpa ipsius intervenerat, seu

seu quando ignorabat ferociam bovis. Ast si dominus vitium novérat, ipse quoque penas capite dabat. Ubi itidem observant Ebraei, bovem fuisse occisum duntaxat, quando Judæum interfecerat, non quando gentilem. Enimvero instrumenta alicujus maleficii aut infortunii aboleri apud alias quoque gentes non inusitatum fuit. Sic ex *Demosthenis oratione contra Aristocratem*, & *Æschini contra Ctesiphonem* adparet, ex Atheniensium legibus lapidem; lignum, securum, & id genus alia, quotiens homicidii instrumenta fuerant, in prytaneo in judicium deducta, velut in poenam. Sic statuam Theagenis, quæ casu suo aliquem opprellerat, Thasii in mare protrahendam decreverunt. Vid. *Dio Chrysostomus in Rhodiaca* p. 40. edit. *Morelli*. *Ambrosius Hexaëmeri* l. V. c. 1. asinorum & equarum coitus, ex quibus muli generantur, ventos vocat, non quod bruta isto suscepto peccent, sed quia hominibus talem commixtionem procurare interdiceretur *Levit. 19. 19.* Videantur *Seldenus d. l. Ant. Matthæus de crimin. proleg. c. 2. §. 1. & alii*. Quæ de processu adversus mures apud Burgundos instituto referuntur apud *Thuanum* l. VI. jocularia sunt. Quid si tamen pro excusandis Jctis Romanis dicamus, ipsos l. 1. §. 3. *D. de just. & jure*. vocabolo juris naturalis minus proprie uti, pro ordine à Creatore constituto circa illa potissimum, quæ ad conservandam ipsam naturam, i. e. speciem & individua animalium faciunt. Cujus rei argumentum videtur, quod duntaxat maris & foemine conjunctio, sobolis procreatio, & educatio, nec non defensio sui tanquam istius juris præcipua capita exprimuntur. Sicuti & præter multos alios isto vocabulo ad similem fere modum abusus est *Ivo Parisinus* in tractatu de jure naturali à Deo rebus creatis constituto. Nec non *Cartesius* in principis philosophiæ. Apposite tamen *Plutarchus de amore prolis*: *Natura sicut in plantis & vestribus, ut labruscis, caprificis, oleastris principia fructuum minus cruda & imperfecta gignit: ita brutus quoque amorem fetus iniecit imperfectum, & non pertinentem ad justitiam, neque ultra utilitatem sese proferentem. Homini vero, quem protulit, ut animal esset ratione prædum ac civile, justitiamque leges, & Deum coleret, urbesque conderet, & amice cum aliis viveret; semina quoque harum rerum præclara, pulchra, & facunda iniecit, amorem scilicet prolis, secuta in hoc prima principia, quæ in ipsa corporis inveniunt constructione.*

§. 4. At qui objectum juris naturalis constituunt actus illos, quibus per se inest moralis necessitas aut turpitudine, qui que adeo in sua natura sunt debiti aut illiciti, eoque à Deo necessario præcepti aut vetiti intelliguntur. Quæ nota distare tradunt jus naturale non ab humano tantum jure, sed & à divino voluntario seu positivo; quod non ea præcipit aut vetat, quæ per se ac suapte natura debita sunt aut illicita, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit. Lege enim naturali quæ vetantur, non ideo turpia esse, quia Deus vetuit, sed ideo Deum ita vetuisse, quia in se erant turpia. Sic & quæ eadem lege præcipiuntur, non ideo honesta aut necessaria fieri, quia à Deo præcipiuntur, sed ideo præcipi, quia in se sunt honesta. Vid. *Grotius* l. 1. c. 1. §. 10. Enimvero præterquam quod in obscuro maneat, hac sententia admittitur, quinam demum sint illi actus in se illiciti, & quo iudicio ab aliis actibus liquetio internoscantur; quæ item ratio sit proxima, quare idem tales sint; etiam supra ostensum l. 1. c. 2. §. 6. nullos actus in se esse debitos aut illicitos, antequam per legem tales fiant. Nec est, quod aliquem moveat illa dubitatio: si omnis actuum humanorum moralitas à lege dependet, annon Deus

potuerit legem naturæ ita formare, ut contraria forent præcepta illis, quæ jam sunt, v. gr. ut inter officia hominis mutua esse occidere, furari, mœchari, calumniari; inter vetita autem, gratum animum exhibere, pacta servare, mutuum reddere, & similia. Hæc etsi supervacuum ac petulans videatur, quæ erere quid Deus facere potuerit, cum constet quid fecerit: tamen, si cui etiam vana convellere cordi sit, facile responere potest, illam dubitationem non obscure contradictonem involvere. Nam etsi nulla necessitas Deum adegerit, ut omnino hominem crearet; (valde enim jejune de potentia Dei sentiunt, qui putant ipsius gloriam in obscuro fuisse hæsuram si terricolas nunquam condidisset. Vid. *Iobi* 38. 7.) tamen postquam ipsum destinasset creare animal rationale ac sociale, non poterat non lex naturalis ipsi congruere, non ex necessitate absoluta; sed hypothetica. Si enim is ad contraria officia fuisset adstrictus, non sociale animal, sed alia feri & horridi species animantis fuisset producta. Quo tamen non obstanti firmum manet, ante omnem legem quovis actus esse indifferentes. Nam eo ipso, dum Deus decrevit creare hominem, i. e. tale animal, cui non omnes actus deberent esse indifferentes, legem quoque simul eidem constituit. Sed neque exinde, quod omnes actus in se ante legem indifferentes asserimus, consequitur; Deum, si voluisset, potuisse constituere, ut blasphemis aut contemptu coleretur. Quod facit *Valquius contro. illustr. l. i. c. 27. n. 9. eqq.* Nam sacra Herculis Lindii, de quibus inter alios est apud *Lactantium* l. i. c. 21. infanorum hominum commentum sunt.) Nam creatura rationalis, i. e. cui Deus indidit facultatem res uti sunt apprehendiendi, non potest Deum aliter concipere quam non solum infinita quadam eminentia, sed & summo in ipsam imperio præditum. Secus enim inane idolum, & quidvis potius, quam Deum conciperet. Jam autem aperte implicat; idem concipere tanquam eminentissimum simul, & abjectum; quod mihi imperat, tanquam cui possim recte insultare; exercere aliquid tanquam signum æstimandi eminentiam divinæ naturæ, & divini imperii, quod directe, & per se contrarium hujus notat. Quando igitur DEUM talia lege sancire non posse dicitur, id non plus ipsius omnipotentix detrahit, quam quod mori, mentiri, efficere, ut quæ facta sunt fiant infecta, nequit. Est præterea & hoc monendum, si definitio juris naturalis isti fundamento de necessaria honestate, & turpitudine quorundam actuum superstruatur, eam non posse non fieri obcuram, & velut in circulum revolvi. Id quod *Grotianam* definitionem perpendenti sat manifestum est. Et recte *Rich. Cumberlande de leg. nat. c. 5. §. 9.* monet, in definitione legis naturalis bonum sumendum esse pro bono naturali, non morali; quippe cum definitio absurde fiat per ea, quæ definitum jam ante notum supponunt.

§. 5. Qui juris naturalis prototypum in ipso Deo investigant, in duas partes discedunt. Alii enim primum velut fontem ipsius in voluntate divina collocant; quæ cum sit summe libera, exinde concludunt, abs Deo legem naturæ posse mutari, imo contrarium ejus præcipi, quemadmodum in legibus positivis fieri solet. Alii vero in sanctitate & justitia Dei essentiali illud fundari adierunt, sicut jus naturæ istam velut *ἐκ τῆς αὐτῆς* aliquid exprimat. Atque hinc quoque immutabilitatem juris naturalis provenire, quod justitia ac sanctitas Dei utique omnem alterationem atque mutationem respuat. Nobis circa priorem sententiam monendum videtur, in voluntate divina quidem possi-

positum fuisse, tale animal, cui lex naturæ congrueret, producere, vel non. Sed jam postquam à Deo creatus est homo, animal quod citra observationem legis naturalis saluum esse nequit; inde haut quidquam fas est credere, eundem velle legem naturæ tollere aut immutare, quamdiu naturæ humanæ nullam mutationem infert; & quamdiu actiones naturali lege præceptæ naturali consequentia ad socialitatem, qua temporaria felicitas humani generis continetur, faciunt, eidemque contrariæ pari necessitate hanc destruunt, i. e. quamdiu beneficentia, humanitas, fides, gratitudo, & similia vim habebunt animos hominum conciliandi; perfidia, injuria, ingratitude eosdem irritandi. Adeoque posita rerum, & humanæ naturæ constantia, etsi ex beneplacito divino illa ab initio sic formata fuerit, lex naturæ firma, & immota persistit: secus atque illæ leges, quæ ita abs divina voluntate dependent, ut abs hominum conditione in universum ita necessario desiderari non videantur. Præterea per hanc sententiam Deus quidem autor legis naturalis constituitur, de quo nemini sano dubitare licet: verum illud adhuc in obscuro manet, unde demum voluntas ista divina sit cognoscenda, & quo indicio constare possit, hoc vel illud sub lege naturali Deum voluisse comprehendere. Atque idem incommodum etiam posteriorem sententiam comitatur. Nam etsi nemo tam impius sit futurus, qui adferere audeat, legem naturalem continere aliquid in se sanctitati, & justitiæ divinæ repugnans: Quo sensu quoque admittitur illud *Euripidis Hecuba* v. 800. *ὅτι θεὸς ἡ γὰρ φύσις αὐτῶν λέγει τοὺς θεοὺς ἀνέμνους*: difficile tamen erit probatu, legem naturalem ita ad sanctitatem & justitiam divinam esse expressam, ut quo modo sese Deus erga creaturas suas, & peculiariter adversus homines gerit, taliter etiam sese homines invicem, jubente naturali lege, gerere debeant. Add. *Rich. Cumberland de legibus naturæ prolegom.* §. 6. & c. 5. §. 13. Neque enim adparet, quomodo jus, inter æquales natura valiturum, exprimi potuerit ex eminentissimo illo jure, quo creator erga creaturam suam utitur: i. e. quomodo lex, mutuam hominibus obligationem afferens, possit esse specimen potestatis divinæ, quæ nulla lege, nullaque obligatione coerceri apta est. Quæ enim ex Scripturis sacris adferuntur, quod homo ad imaginem Dei sit conditus, huc non faciunt. Nam & qui imaginem illam amisissam fatentur, legis naturalis sensum in homine remansisse agnoscunt. Inter homines sanctum solemus vocare, qui crassioribus sese vitiis abstinere, & officii est observans. Ad isthunc modum quis sanctitatem Dei conceperit; Justus inter homines habetur, cui cordi est neminem lædere, suum cuique tribuere. Ast Deo utique jus est, quod creavit destruendi, etiam cum aliquo doloris sensu. Neque vero Deus ulli hominum debere quidquam potest, ut eo negato injuriam fecisse dici queat. Si quid mortalibus promissit, id servat, non quod istis ex promisso jus adversus Deum quaesitum sit; sed quia magnitudine & honore ejus indignum foret, jubere aliquem frustra ab ipso quid sperare. Qui enim quod promissit non servat, is vel facultate præstandi deficitur, vel ex levitate aut malitia bene conceptum propositum post deferit, vel tempore promissi facti conditionem rerum, quæ tempore præstandi promissi est ignoravit. Quæ omnia cum imperfectione sunt conjuncta. Unde promissa sua non potest non Deus servare, homo non debet non servare. Et humanum promissum cadit in debitum; Dei promissa ex mera gratia præstantur. Quas regulas justitia Dei vindicativa observet, supra nostrum est

est captum. Saltem hoc constat, eandem non usque quaque vestigia fori humani premere. Nec omnino absurde *Aristoteles Nicom. X. cap. 8.* περὶ τῶν θεῶν τῶν Θεῶν; πότρεα τὰς δικαιοῦς; ἢ γελοῖοι φανῶνται συναλλαττοντες καὶ ἀρχαί-
ταιήκειας ἀποδίδοντες, καὶ οὗτοι ἄλλα ποιεῖται; ἀλλὰ τὰς αἰδρείας; ὑπομεινῶντας (αὐτὰ) Φο-
βερὰ καὶ κινδυνώδοντες, ὁπκαλόν. ἢ τὰς ἐλπίδας; τίνοι δὲ δόξουσιν; ἀποπονδῶν καὶ
ἐπὶ αὐτοῖς νόμισμα, ἢ πῶς τισιν. εἰ δὲ σώφρονες, ἢ ἀνείων; ἢ Φοβερὸς ὁ ἐπαινεῖται, ὅτι οὐκ
ἐχρυσί Φαῦλας ἀπθυμίας; διζηροῖσι δὲ πάντα Φαῖνοισι αὐτὰ πᾶσι τὰς πράξεις μικρὰ καὶ ἀνά-
ξις θεῶν. *Quales actiones diis attribere debemus? iustas ne? Sed ridiculi sane viderentur, si*
commercium facerent, & deposita redderent, atque alia huiusmodi inter se contraherent. Nunquid
fortes, ut formidolosae sustineant, periclitenturque, quia honestum sit? An liberales? Sed cui
daunt? absurdum quippe, si etiam ipsi nummum, aut tale quidpiam adesse dicamus. Nam si
temperantes eos esse asseruerimus, quidnam ejusmodi essent? quod enim proprias cupiditates non ha-
beant, molesta atque invidiosa laus est. Si demum omnia percurramus, quae ad actiones attinent,
parva & indigna diis videbuntur. Catullus: Atqui nec diis homines componier aequum est.
Cæterum exinde quod commune Deo cum hominibus jus non videatur admittendum,
facile responsio pater ad illa exempla, ex quibus aliqui colligere volunt, quasi Deus de
lege naturæ dispensaverit, dum Abrahamum iussit mactare filium: Israelitas tuba uocare
Ægyptiis vasa aurea & argentea. Deo quippe tanquam supremo omnium domino longe
eminentius est jus in suas creaturas, quam homini in hominem natura sibi æqualem.
Igitur proprie non est dispensatio de lege naturæ, quando homo per expressum Dei
mandatum exsequitur jus Dei in homines, tanquam nudum ipsius instrumentum.
Conf. *Grotius l. I. c. 1. §. 10.* Ubi arbitror, neminem fore tam simplicem, qui credi-
derit, quando objectum fuerit mutatum aut circumstantiis variatum, in lege accidisse
aliquam mutationem. Nam quod creditum credit debitori acceptum retulit, non
amplius comprehenditur sub illa lege: creditum est restituendum; quia creditum esse
desit. In illo autem exemplo, quando deponentis bona fisco addicuntur, neque lex,
neque objectum legis mutatur. Lex enim ita proprie se habet: depositarius rem accep-
tam debet restituere ei, qui rem suam deposuit, aut qui in ejus jus successit. Sic igitur
hæc lex non pertinet ad furem, quia res deposita non est ipsius: neque ad deportatum,
quia in dominium ejus fisco successit.

§. 6. Sed neque argumenta *Autoris de principiis iusti & decori p. 254.* id videntur effi-
cere, ut jus naturale duplex statuamus, divinum & humanum, quod stante hoc mundi ordine
coincidat. Cum enim omni juri live legi insit obligatio, quæ extrinsecum aliquod & su-
perius principium præsupponit; non adparet, quomodo citra absurditatem ista Deo
possit attribui. Sicuti & valde ἀκρίως dicitur; *Deum à se ipso, aut à sua essentia obligari.*
Neque vero ex *Roman. l. 3. 1. exculpensis*, tale jus in Deo dari. Nam cum gentes intel-
ligere ex rationis dictamine legem naturæ potuerint, proximum erat eos intellexisse,
Deum legislatorem non passurum eam impune violari. Igitur ex violata lege naturæ
Deo quidem jus nascitur, (si ita loqui fas) ad exigendam poenam; seu Deus posito pec-
cato recte comminationem suam in effectum deducit. At quis exinde juri; i.e. legi
Deam obnoxium conclusent? Sed & ambigue dicitur, *supremum jus Dei in creaturas*
ratione naturali innotescere us principis, quæ inter homines juris & æquatis naturalis funda-
menta

§. 7. Qui jus naturale omnium hominum, aut gentium, aut saltem plerarumque, & cultiorum consensui superstruunt, secuti videntur autorem *Aristot. Nicom. V. c. 10.* ubi ἀρχὴν φυσικὴν, *justum naturale* vocat, τὸ παῖσι καὶ τὴν αὐτὴν ἔχον δῶκεται, ἔσ τὸ δοεῖν ἢ μή, *quod ubique eandem vim habet, ἔσ non quia ita videtur, vel minime.* Qui etiam *Rhet. r. II. c. 13.* dicit: ἐστὶ δὲ, ὁμοῦ τὸ δένταί ἢ πάντες, φύσις ὅσον δικον ἢ ἄδικον, καὶν μηδεμίαν κοινωῖα πρὸς ἀλλήλους, καὶ δι συνήθη. *Est enim quod lūm, quod angustiarum aut proficitur omnes, naturā commune justum, ἔσ injustum, etiam si nulla iicetas in eo cō sit, nullaque pactio.* *Cicero Titul. quest. II. r. Omni in re consensio omnium gentium lex naturæ putanda est. Et omnium consensus naturæ vox est.* Enimvero præterquam quòd modus hic jus naturæ probandi sit à posteriori, & ex quò nondum constet, quare iure naturæ ita sit dispositum; idem etiam revera est lubricus, & infinitis ambagibus implicitus. Ad consensum universi generis humani provocare, ideo *Hobbeso de Cive, c. 2 §. 1.* incongruum videtur, quia alias homini ratione actu utenti impossibile foret contra legem naturæ peccare: quippe cum ipso, qui utique generis humani pars est, in diversum abeunte, consensui humani generis iam sit mancus. Dein quia iniquum sit, naturæ leges ab eorum consensu recipere, quò eas violant sæpius, quam observant. Nam uti *Ioc. ut erat, ad Philppum* loquitur: πάντες πλεῖσι πεφύκαμεν ἑαμαρτάνει, κατὰ τὸν, *ita natura comparatum est; ut omnes*

R

sapius

ſapius peccemus, quam officio fungamur. Nec felicius ad omnium gentium conſenſum provocatur. Cui enim omnium populorum tam antiquorum quam recentium vocabula, nedum mores & iſtituta ſunt cognita; Quin nec res ſuccedet, ſi dicamus, moratorum populorum conſenſum ſufficere; barbarorum nullam habendam rationem. Nam quæ gens; cui aliqua ſeiſpſam conſervandi ratio conſtat, ultro ſeſe barbaram agnoſcet; aut quæ tantum ſibi tribuet, ut ad ſuos mores reliquas omnes exigi poſſulet; quæ ab iſtis diſcrepaverit, eam barbaram declaret; Quondam Græculorum arrogantia reliquos omnes tanquam barbaros deſpiciebat. In eum faſtum dein Romani ſuccedebant. Hodie pauci quidam populi Europæ id nobis ſumimus, ut cultura morum reliquis ſuperiores nos ſeramus. Aſt dantur ex adverſo populi, qui ſeſe nobis longe præferunt. Jamdudum à Chinenſibus Europæis unus duntaxat oculus relictus, cæteri cœcitatibus damnati. Add. *Charron de la ſageſſe* l. 2. c. 8. & l. 1. c. 39. ubi inter ſolidas opiniones reſertur, aliquid damnare, & rejicere tanquam barbarum & malum, ideo tantum, quod illud à moribus & opinionibus noſtris vulgaribus abhorret. *Idem* l. 1. c. 2. n. 7. Nec deſunt, qui literas, quibus nos excolendis tantam operam impendimus, cavillantur, velut ſubſidium noſtræ hebetudinis; cum quorundam aliorum ingenia, citra cultum literarum, naturali bonitate eniteſcant; & ad bonam mentem paucis opus ſit literis. Neq; ſemper literæ bonos mores fortiuntur comites. *Plato* *epiſt.* X. τὸ βέλαιον, καὶ πικρὸν καὶ ὕμης, τὸ εὖ ἐγὼ Φημι εἶναι τὴν ἀληθινὴν φιλοſοφίαν. *Firmatatem fidem, ſinceritatem veram eſſe philoſophiam exiſtimo.* Sed & quædam nationes operoſo adparatu inanium aut ſuperfluarum rerum vehementer ſibi placent, deſpectis iis, quibus ſimplicior vita degitur. Atqui ſæpe apud hos, quam illos, maior morum innocentia. Adpoſite *juſtinus* l. 2. c. 2. de Scythiſ: *admirabile videtur, hoc illis naturam dare, quod Græci longa ſapientum doctrina, præcepitque philoſophorum conſequi nequeunt; cultosque mores inculta barbarie collatione ſuperari. Tanto plus in illis proſicit vitiorum ignorantia, quam in his cognitio virtutis.* *Valer. Max.* l. 1. c. 1. §. 2. *inter-externa.* Non pauca quoque occurrunt apud *Sextum Empiricum* *Pyrrhon. hypoty.* l. 2. c. 5. quæ huc adplicari poſſint. Præterea in iſto conſenſu per ſe parum momenti eſſe, argumento eſt & hoc, quod & plures ſint ſtulti, quam ſapientes, & pauci inveſtigatiſſimarum rerum fundamentis opinionēs ſuas conceperint: plerique cæco aſſenſu citra proprium iudicium atque ſcrutinium alios præeuntes ſecuti ſint. Accedit denique, quod licet de conſenſu plerorumque populorum ſaltem circa generalia præcepta legis naturalis ſat liquido conſtare videatur, ac de eorum quoque conſenſu, quos ignoramus, præſumere poſſimus ex placitis eorum; qui nobis cogniti ſunt, propter naturæ ſimilitudinem: tamen ex hoc ipſo tutius colligitur, quid iſti erga cives ſuos obſervari æquum duxerint, quam qui erga extraneos, in quos multis promiſcue hoſtile odium, & quos hoſtili modo tractare nefas non fuit iudicatum. Add. *Mich. Montaigne* *essais* l. 1. c. 30.

§. 8. Quanquam autem uſus multorum populorum efficacius paulo videatur allegari ad oſtendendum, aliquid eſſe licitum, quam jure naturæ præceptum: tamen ut ne illud quidem ſemper tuto liceat concludere, faciunt iſtituta diſcrepantia aut contraria celebrium populorum. Sic ut non male adplicari, heic poſſit illud *ſecraris* apud *Platonem* *Alcibiade* 1. οὐκ εἰς πρᾶξις γε διδασκαλίας κατὰ φύσιν, εἰς τοῦ πιδὲς αἰαφεί-
ρων.

των. Non ad probatos confugis præceptores, cum ad vulgus te refers. Scilicet uti est apud *Plutarchum Themistocle*: νόμοι διαφύσσιν ἀνθρώπων ἀλλὰ δὲ ἄλλοις καλὰ. *Leges mortalibus discrepantes sunt, alii alia honesta.* Et apud *Tacitum Hist.* 3. Utque exercitui vario linguis moribus, cui crides, loci, externi interessent, diversa cupides, & aliud cuique fas, nec quidquam illicitum. Sed min⁹ loco isthæc sunt. *Aristot. Nicom.* 7. cap. 6. tradit, quasdam offeratas circa Pontum nationes sibi invicem infantes ad epulandum mutuari. Quas ipse paulo post vocat αἰσχροὶς & ἡμετέρας, καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζωῆτες, irrationabiles, feroces, & solo sensu viventes. *Eusebius de præparat. Evangel.* 1. 1. cap. 3. dum scædos mores per doctrinam Evangelii correctos recenset, inter alia enumerat Persarum concubitus cum matribus & filiis, (de quibus etiam ex *Sotione* refert *Diozenes Laërtius* proœmio.) esum carnis humanæ, & jugulationem liberorum ex prætextu religionis apud Scythas; & quomodo Mustigetæ, ac Derbices propinquos senio confectos jugulaverint, & epulati sint; Tibaren seniores præcipitarint; Hyrcanialitibus, Caspii canibus mortuos projecerint devorandos. Quo referuntur pervigia scæda, adulterius stuprisque mixta, in honorem deorum, victimæque humanæ. Idem 1. 6. c. 8. ex *Bardesane Syro*: Apud Getulos lex est, ut fœmina quibuscunque velint miscantur, ac præcipue advenis, nec ideo a maritis accusentur, aut adultera vocentur. Idem in *Bactris* obtinebat, Contra apud *Arabes* adultera omnes interumuntur, & suspecta solummodo puniuntur. In *Parthia* & *Armenia*, qui uxorem, aut filium, aut filiam, aut calibem fratrem, aut inuuptam sororem interfecerit, nec accusatur quidem, lege namque ita sancitum est. In *Atris* qui aliquid vel minimum furatus est, lapidibus obruitur. In *Bactris* qui pauca furatur, spiritus dedecoratur. Græcorum sapientes speciosos pueros sequi non verentur. Multi apud *Briannos* unam uxorem habent, apud *Parthos* contra multa fœmine unus maritum. *Sextus Empiricus Pyrrh. Hypotyph.* 1. 3. c. 24. ut ostenderet circa turpia & honesta nihil certi esse, magnam ejusmodi repugnantiam institutorum cumulat farraginem. Ubi tamen in ipso limine graviter impingit, dum ait: παρ' ἡμῶν γὰρ αἰσχρὸν, μάλλον δὲ ἢ παροξυσμὸν νενομισμένον τὸ ἀρρενομίχιας. ὡς δὲ Γερμανοῖς δὲ, ὡς Φοῖον, οὐκ αἰσχρὸν ἀλλ' ὡς ἐν ταῖς συνήθειαις. Apud nos quidem turpe, imo vero etiam nefarium habetur mascula Venere uti: apud Germanos autem ut fertur, turpe non est, sed unum ex iis, quæ usque recepta sunt. Nam eousque quidem ei vitio dediti erant Græci, ut *Plinio de LL.* 1. 8. aliquot rationibus opus judicet ad ostendendum, fieri posse, ut per leges id coërceatur. Neque solos *Bœotios* ab ea labe immunes fuisse, arguere videtur *Cornel. Nepos Epaminonda* c. 4. ni forte posterioribus seculis apud *Thebanos* id exolevit, quod innuere videntur sequentia verba. Quin etiam apud *Thebanos* olim hoc turpe habitum non fuisse dicitur. Sed quod de Germanis subiungit, id adeo inficere est mendacium, ut mirum sit, quomodo illud in mentem venire potuerit ulli, qui vel minimam notitiam istius nationis habuerit. Addit; *Cynicos* philosophos, & *Zenonem Citiu*, & *Cleanthem*, & *Chrysippum ἀρρενομιχίας* indifferentem habuisse. Quosdam *Idorum* publice cum uxoribus congregi turpe non judicare. Mulieres corpus prostituere apud multos ex *Ægyptis* etiam honoratum; & quasdam apud illos puellas ante nuptias dotem ex arte meretricia quærere, deinde nubere. Quin Sto eos dicere à ratione non abhorreere cum meretrice congregi, aut quæstus à meretrice facti, aliquam sustentare vitam. Persas cum matribus, *Ægyptios* cum foronibus matrimonia contrahere. Quorum prius

Citticus Zenon à ratione non alienum dixerat. (Add. *Idem* d. l. c. 25. ubi quidem dicto Zenonis ad impudentiam nihil addi potest.) Chrysippum permittere patrem ex filia, matrem ex filio, & fratrem ex sorore liberos procreare. Platonem uxorum communionem admittere. Multis barbaris receptum carnibus humanis vesci; quod ipsi quoque Stoici adprobaverint. Apud multos adulteria pro re indifferente haberi. Scythas Dianæ hospites immolare. Eisdem parentes sexaginta annos prætergressos jugulare. Solonis lege permissum unicuique apud Athenientes filium necare. Apud Romanos gladiatores perpetrato homicidio etiam honore affici. Apud Lacedæmonios punitos fures, non quod furati, sed quod deprehensi sint. Amazones, si quos parerent mares, claudos reddidisse, ut nullum forti viro dignum facinus edere possent. Multa deinde subnectit de diversis opinionibus circa Deos, de diversitate rituum sacrorum, de sepeliendi more, de morte. Add. *Diogenes Laërtius* in *Pyrrhone* l. 9. *Cicero* *Tuscul.* *Quæst.* l. V. *Ægyptiorum imbuta mentes pravitate erroribus quamvis carnicinam prius subierint, quam ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent; quorum etsi imprudentes quippiam fecerint, poenam nullam recusant.* Sic Colchis in honore esse furtum facere, testatur *Busbequius epist.* 2. Ex Abyssinis in more esse positum, ut fures partem rei furtivæ regi offerant, reliquum vero sine infamia retineant, memorat *Franc. Alvarez.* Pertinet quoque huc luculentus locus *Philonis* *Judei* de temulentia: Illa quoque deterrent, ne temere credamus incertis, quæ pene per totum orbem diffusa sunt, communem tum Græcis, tum barbaris in iudicando lapsum inducentia. Quanam? institutiones ab ætate tenera, consuetudines patriæ, leges antiquæ, ex quibus universis in nullo consentiunt omnes, sed per singulas regiones gentes, civitates, vicos denique ac domos, saltem viri discrepant a mulierculis, & pueri a cæteris. Nam quæ nobis turpia videntur, illis honesta: quæ decentia, illis indecora. Equidem non miror, si miscellanea consuetudine turba, morum legumque utriusque induratum serva, ab incunabulis obedire his hant secus ac dominis atque tyrannis assuevit, & animam contusa colaphis, nihil magnum ac virile valens sapere, credit acceptis semel majorum traditionibus; & mentem sine exercitata, sine scrutatione ac examine vel affirmat vel negat. Philosophos miror, quorum plerique simulant se venari manifestam in rebus certitudinem, cætervatum divisi decurrunt dissona, interdum etiam contraria propemodum de omnibus magnus parvisque. Add. *Mich. Montaigne* *essais* l. 1. c. 22. & *Charron de la sagesse* l. 2. c. 8. §. 4. 7.

§. 9. Sed & aliud incommodum comitatur sententiam illam de eruendo jure naturali ex moribus gentium; quod nulla videatur inveniri natio, quæ nudo jure naturæ regatur; sed quælibet leges scriptas aut non scriptas eidem habeat superadditas, quibus utitur, quando ipsi cives inter se negotii quid habent. Quin & sæpe ipsa gentium inter se negotia ex jure civili, utrique communi, aut jure naturali, sed multis positivis additamentis velut vestito, definiuntur. Unde non ita facile est perspicere, quid illæ nationes pro naturali, quid pro positivo & civili jure habuerint. Quid quod sæpe inolita diu consuetudo naturalis rationis faciem mentitur? *Agathias* l. 2. *Manifestum est, singulas hominum nationes, sicuti legi, quæ à multo tempore obtinuerit, assueverint, optimam eam, æquissimamque iudicare; & sicuti quid præter eam fiat, rejectaneum id ipsis ac ridiculum videri, dignumque cui fides abrogeitur.* Quam in rem facit illud ap. *Herodot.* *Taba.* *Darius accitos Græcos, qui in sua ditione erant, percontatur, quanta pecunia vellent desunctis parentibus, juxta*
Indo-

Indorum aliquot morem, vefci; hi negabant se ulla pecunia ad hoc posse induci: rogavi dein pariter Indos, quantum acciperent, ut patres defunctos ipsi juxta Græcorum morem comburerent, nec postea comederent: qui vehementer reclamantes, meliora ipsum ominari jubebant. Quin & tantam vim habet ab infantia alicui opinioni esse innutritum, ut licet illa falsa sit, vix unquam tamen de eadem dubitare in mentem veniat iis saltem, quæ intra vulgarem sortem est ingenii perspicacia. *Aristot. problem. secl. 1. 8. quest. 6. 6.* πῶς αὖ τις ἐξ ἀρχῆς ἐλθὼν, καὶ οἷς αὖ σκεψομένησιν, εἰς δὲ κελύειν δύναται τὰ βέλτιστα. διεφθαρταὶ γὰρ ἡ διανοία ἀπὸ Φαύλου παρωρέσθης. Qua principio aliqui sibi delegerint, quibusque inieverint, in iis ne iudicare quidem possunt, quidnam melius sit: animus enim eorum jam corruptius est propter pravas præsumptiones. Cicero *Academ. Quest. 1. 4.* Quidam primum ante tenentur adstricti, quam quid esset optimi iudicare potuerunt; deinde infirmissimo tempore atatis aut obsecuti amico cuidam, aut una alcuius, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis iudicant, & ad quamcumque disciplinam quasi tempestate delati, ad eam tanquam ad saxum adherescunt. Et paulo post: Nescio quo modo plerique errare malunt, eamque sententiam, quam adamarunt, pugnacissime defendere, quam sine pertinacia quid constantissime dicatur, exquirere. Add. *Mich. Montaigne ess. 1. 1. c. 22.* Phio Judæus de Abrahamo: In veterata consuetudo plerumque tantum potest, quantum natura. Et ad maximam partem mortalium applicari potest illud Sexti Empirici *Pyrrhon. hypotyp. 1. 2. c. 24.* ἐπί τῃ ᾧ ἀδοξάσας τῇ βιωτικῇ τηρήσει. Sequitur citra ullam opinionem una communis observationem. Et illud Euripid. *Bacchis.* Παῖδες τοῦ θεοῦ δοχῆς, ἀς τ' ὁμήλικας χρεὼν κεκτήμεθ', εἰδὲς αὐτὰ κατὰ βάλδει λόγῳ, εἰ δ' εἰ δι' αὐτῶν πῶς φὸν δέηται φρενῶν. Patriis traditiones, quas coetaneas nobis diu servamus, eas nulla labefaciet ratio, neque summi maxime sapientia sit exquisita ingenii. Quo referre possis illud Apostoliæ. *Cor. XI. 14.* Et aliquo modo illud Platonis de *LL. 1. 7.* ex assuetudine esse, quod sinistra manu minus habili quam dextra utamur, cum natura fere ad utramque partem æque se habeat. Sic apud multos populos non exigua est barbæ dignitas. Vid. *Arriani Epistetus 1. 1. c. 16.* Cum contra plerisque Americanis illam alere belluinum quid habere videatur. Vid. *Rochefort descript. Amill. par. 2. cap. 8. §. 6. & c. 9.* Etsi haut quidquam adfuetudini eas vires tribuamus, ut rationis iudicium eousque detorquere ac depravare queat, quo ipsi impossibile sit veritatem circa leges naturales perspicere. Add. *Seldenus de J. N. & G. l. 1. c. 6.*

§. 10. Cæterum ista legum atque morum apud diversas gentes discrepantia sine dubio etiam aliquibus ansam dedit asserendi; nullum jus naturale dari; atque omne jus ex utilitate singularum civitatum promanasse, eaque unice metiendum esse. Sic enim *Horatius serm. 1. 1. sat. 3.* Utilitas justæ prope mater & æquis. Jura invenia metu injusti fœtare necesse est, Tempora si fastosque velis evolvere mundi. Nec natura potest justis secernere iniquum, Dividit ut bona diversis, fugienda petendis. *Ovidius Heroid. 1. Ep. 4.* Ista vetus pietas, avo moritura futuro, Rustica, Saturno regna tenente, fuit. Jupiter esse pius sit. inquit quodcumque juvaret. *Lucanus 1. 8.* Sidera terra ut distant, & flamma mari, sic utile recto. Sceptrorum vis tota perit, si pendere iusta Incipit; evertitque arces respectus honesti. Libertas scelus est, quæ regna invisa metuit. Crassæ quoque valde super origine justæ & injustæ loquitur *Aristippus ap. Diog. Laërtium 1. 2 & Pyrrho ap. Eundem 1. 9.* Late quondam super hac re disputaverat Carneades, cujus argumenta contraxit *Lactant. div. inst. 1. 5. c. 16.* Jura sibi homines

pro utilitate sanxisse, scilicet varia pro moribus; & apud eosdem pro temporibus saepe mutata; jus autem naturale esse nullum. Omnes & homines, & alias animantes ad utilitates suas natura ducente ferri; proinde aut nullam esse iustitiam; aut si sit aliqua summam esse stultitiam; quoniam sibi noceret, alienis commodis consulens. Omnibus populus, qui florerent imperio, & Romanis quoque ipsi, qui totius orbis potirentur. si iusti velint esse, hoc est, si a iura restituant, ad casus esse redeundum. Add. Grotii prolegomena ad libr. de J. B. & P. Ad isthæc dissolvenda conveniens erit præmittere illud Ciceronis Offic. 2. In hoc verbo, (utilis,) lapsa consuetudo flexit de via, sensimque eo deducta est, ut ab honesto utile discerneret, & constitueret honestum aliquid, quod utile non esset, & utile, quod non honestum. Quæ nulla pernicietis major hominum vita potuit afferri. Et quod Idem Offic. 1. 3. tradit. Socratem solvum execrari eos, qui primum hæc natura coherentia opinione distraxissent. Scilicet imposuerunt isti imperitiis ambiguo utilitatis vocabulo, quæ duplex est, prout ex diverso principio æstimatur. Aliud enim utile videtur affectuum male compositorum pravo iudicio, qui præsentibus fere, ac cito transituris commodis imminet, de futuro parum solliciti. Aliud iana ratio utile iudicat, quæ non tantum ante pedes posita considerat, sed & quid in futurum sit inde emergentem perpendit. Cui adeo id demum vere est utile, quod in universum tale est, & ad diuturnitatem facit: (Marcus Antonius l. 7. §. 74. ὁ ἐλεεινὸς παρὰ τὴν φύσιν ἐμολύμεντον ἐστὶν ἀκτὴς ὅλης φύσεως ἀνθρώπου.) nequaquam autem adpetendum iudicatur, momentaneo commodo frui, quod magnum malorum agmen post se est tracturum. Quænamadmodum maligna valde est voluptas, inter febribus ardores gelida sese ingurgitare, mox acerbissimis ideo doloribus excruciarj. Habent quippe hæc actiones legi naturali congruentes, ut non solum honestæ sint, i. e. quæ ad honorem, existimationem & dignitatem hominis conservandam & augendam faciant, sed & utiles, eadem existant, seu quæ commodum aliquod & emolumentum homini concilient, & ad felicitatem ipsius conferant. Quod attributum usque adeo dignationem virtutis non dedecet, ut in divinis quoque literis pietas ad omnia utilis dicatur, tanquam quæ promissionem habeat huius & illius vitæ. Sed quæ actiones legi naturali repugnant, semper quidem turpes sunt, aliquando tamen utilitatis quid & læpius jucunditatis producere videntur, sed quæ neque ad diuturnitatem valet, & quam longe majorum moles malorum à tergo sequitur. Vid. Proverb. XX. 17. V. 3. 4. IX. 17. 18. XXI. 6. Facit quoque huc illud Ciceronis Offic. 1. Inter hominem & belluam hoc maxime interest, quod hæc tantum, quantum sensu movetur, ad id soluta, quod adest, quodque præsens est, se accommodat; parvulum admodum sentiens præteritum aut futurum: homo autem, qui rationis est particeps, per quam consequentia cernit, principia & causas rerum videt, earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, rebusque presentibus adiungit: atque annuuntia futuras, facile totius vite vitæ sumum videt, adeamque degendam præparat res necessarias. Ergo tantum abest, ut etiam civilia jura intuitu spuræ istius & momentaneæ utilitatis sint constituta, ut vel præcipuus harum finis sit, ne cives ista utilitate suas actiones metiantur. Si quis enim omnia ad proprium duntaxat commodum referre, citra respectum ad alios homines, velit, eam cæteris quoque eandem detur viam insistere; non poterit non inde emergere summa rerum confusio, & quoddam velut bellum omnium in omnes; quo statu nihil hominum utilius, nihil inconvenientius. Cum contra manifestum sit, longe certiorē spem utilitatis

ab aliis sibi accessuræ concipere posse, qui legem naturalem observando alios sibi demereri studet, quam qui potentia suæ confusus quælibet quibus libet pro lubitu inferre instituit. Add. *Rich. Cumberland de leg. Nat.* c. 2. §. 29. n. 2. Neque vero mortalibus licet aliquam utilitatem fingere, quæ non in universum valere queat; cum nemini per naturam hoc privilegii concessum sit; ut, quo is jure in alios utitur, idem alii adversus ipsum non vicissim exerçant. Inde frustra credis, utile tibi esse, aliorum labore parta clam aut per vim eripere; cum alii & resistere, & pari adversus te licentia uti possint. Aut expedire tibi datam fidem fallere, cum tua in teipsum exempla redire queant. *Prov.* l. 13. 14. seqq. *Isocrates Areopagitico: Qui fidem contractuum violarent, eos pauperibus censebant plus nocere, quam opulentis. Hos enim, si desinerent clientelas sibi adjuicere, parvis redditibus spoliati iri: illos, si desissent, qui opem ferrent, extrema inopia laboraturos. Idem orat. de pace, fundamentum consiliorum suorum in eo collocat, ut civibus suis persuasum sit, τὸν δὲ ἡσύχῳ καὶ ὠφελιμωτέραν ἢ κερδαλεωτέραν εἶναι τὴν πολυπραγμοσύνην, τὸν δὲ διαγοσύνειν τὴν ἀδινείαν, τὸν δὲ τῶν ἰδίων ἐπιμελείαν τὴν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίαν. Plus utilitatis & luxuri esse in tranquillitate quam in conatu supervacaneo multarum rerum: & justitiam prestare injuria, suarumque rerum curam appetitioni alienarum. Id quod in sequentibus luculenter deducit. Neque etiam est, quod quis suæ potentia tantum tribuat, ut sibi ab aliis paria reponi non posse credat. Omnis quippe potentia ex conjunctione cum aliis hominibus resultat, quos sola vi ne quidquam continueris. Igitur si omnia licet utilitate illa spuria metiri, etiam potentissimi cujusque salus toties in lubrico versatur, quoties ulli utile videtur ipsum perire: & eam qui viam sequitur, suo exemplo docet aliis tantundem contra ipsum audere. Adeoque non justitia, sed injustitia revera est summa stultitia, quæ neque in universum, neque ad diuturnitatem prodest, etiam si cui malitia sua aliquantisper succedere videatur; & ipsam salutem hominis, quæ sæc ætate continetur, iteversum. Idque non in singulos duntaxat homines, sed & in integras civitates congruit, quarum nulla hæctenus tam copiosa aut firma exiit; ut aliarum amicitia non indignerit, nec saltem à pluribus conjunctis lædi potuerit. *Quintilianus declam.* 255. *Nunquam prodest malum exemplum: etiam si in præsentia occasione quadam delectat in futurum tamen altius nocet. Demosthenes Olynth.* 2. *Ὁπὲρ ἐστὶν ἀδίκημα, καὶ ἡττομένης, καὶ ψεύδος ὁρῶμεν ὅτι καὶ βέλτερον καὶ ἥτιον ἐστίν.* Non fieri potest, ut per injurias, & per jurgia, & mendacia stabili potentia comparctur. Conspirant cum hisce, quæ quondam circa justitiam Epicurus tradebat, teste *Gassendo philosophi. Epicuri syntag.* part. 2. cap. 24. & 5. *Justitia non modo nunquam nocet cuiquam, sed contra semper alii aliquid tum ex sua, etque natura, quod iranquillet animos; tum spe nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata desideret. Cujus in mente injustitia confectus, hoc ipso quod adest, non potest non turbulentia fieri: etsi vero molita quidpiam est, quatinus occulte fecerit, nunquam tamen confidet id se semper occultum. Cumque justitia ad commune bonum sit excogitata, necesse est jus seu justum, quod spectat, tale quidpiam sit, quod sit omnibus & singulis, qui participes sunt societatis, bonum. Et quia unusquisque id, quod sibi est bonum, natura duce expetit, necesse est id, quod est jus seu justum quidpiam, secundum naturam sit, ac natura l'ideo dicatur. Quod nihil aliud est, quam ressera utilitatis, seu ea, conspirantibus votis proposita utilitas, ut homines ad invicem neque ledant, neque ledantur, atque adeo secure deant: quod ut bonum & utile est, ita qui leg; natura duce expetit. Etsi quæ post de utilitate apud diversos diversa, & inde justo variabili subnectuntur, non de jure naturali* sed*

sed civili duntaxat possint admitti. Breviter *Diodorus Siculus* l. xxv. eclog. 1. *Epicurus* in libro, quem *ratas doctrinas* inscripsit, *vitam cum iustitia cum conjunctam* perturbatione vacare pronunciat: *injustam vero perturbatione quam plurima refertam esse.* *Lucretius* l. V. *Circum-*
rexit enim vis atque injuria quemque. Atque unde exorta est, ad eum plerumque revertit. Nee facile est placidam ac placatam ducere vitam, Qui violat factis communia fœdera pacis. Porro quantopere à communi velut sensu abhorreat. omnes actiones ex utilitate, justitiæ contradistincta, metiri, nemini non constat. Adposite nihili aliàs *Sophista Protagoras* apud *Platonem Protagora*: In cæteris facultatibus, si quis se jactet, puerum quod ubique optimus sit, cum tamen in eo ipse sit rudis, audientes hunc aut rident, aut ei indignantur. Propinquus vero ut insanum admonent, & increpant. Contra vero injustitia accidit. Nam licet sciant aliqui quempium injustum esse, tamen si ille hoc coram nescientibus faciat, insanire eum existimant. nec potest facienda censent iniquitatem, imo semper, si ve ea pravius sit, si ve non, justitiam ostendendam: cum vero qui non simulat justitiam delusare, tanquam oporteat unumquemque aut istius participem esse, aut ex hominum cœtu exterminari. *Quintilianus Insti. Orat.* l. 3. c. 8. Nec enim quisquam tam malus est, ut malus videi velit. Quin & nemo est, quin honestius loquatur, quam aut sentiat, aut faciat. Sed & divina providentia tam pestilentis dogmatis assensores ipso eventu satis arguit. Ut ex infinitis exemplis unum duntaxat aut alterum attingamus; *Lyfander* ille homo versutus, & pleraque fraudibus m. cens, juraque in sola ponens utilitate; qui veritatem mendacio nihilo meliorem agebat, sed utriusque pretium & dignitatem usu definiebat; qui pueros talis, viros sacramentis decipi debere jactavit; uti est apud *Plutarchum* *Lacon. apophth.* & *Polyanum Strateg.* l. 1. an firmiori fundamento fortunas suas superstruxit. quam si omnia ad veritatem & honestatem retulisset? Vid. *Cornel. Nepos* *Lyfandro*. Sic *Agésilæus*, qui alias in omni sermone jura iam decernebat omnium principem virtutum, quippe cum fortitudinis; si ad sit justitia, nullus sit ulus; factum *Phœbidæ*, *Cadmeam* occupantis defendit hoc colore: ὅτι δὲ τὸ περὶ αὐτὸν καλὸν, εἴ τι χρησιμὸν ἔχει σκοποῖν. τὸ γὰρ συμφέρον ἢ τὴν λαοδαιμονίαν καλὸν ἔχον αὐτομαλίζεσθαι, καὶ μηδεὶς κελύσσει. *Ipsum* factum, quatenus ex usu foret, spectandum. Nam quæ essent in republica *Lacedæmoniorum*, ea, ut nemo mandet, debere utro fieri. Verum annon id ipsum factum occasionem præbuit, ut *Spartani* imperio *Græciæ* exciderent?

§. 11. His positis facilem habent, quæ obijciuntur, argumenta solutionem. Inepta est conclusio; civitates sibi deversis jura staverunt pro ratione utilitatis, ergo non datur jus naturale & perpetuum. Omnia quippe jura civilia saltem præcipua legis naturalis capita, quibus salus generis humani continetur, præsupponunt, aut includunt; quæ haut quidquam destruantur per illa, quæ isti superaddi peculiaris singularum civitatum utilitas requisivit. Jura poenalia, seu sanctiones poenales, metu injusti inventa, admittimus, scilicet postquam nuda legis naturalis dictamina non sufficiebant reprimendæ hominum malitiæ. Quod vero *Horatius* negabat naturam posse justo discernere iniquum; id concedimus de illa natura, quam homo cum brutis habet communem; per quam bruta utique sensu percipiunt, quæ corpori convenient, quæ noceant, citra tamen honesti aut turpis intellectum. De natura rationali illud negamus. Quod *Carneades* argumentatur, *Romanis*, si justum esse velint, id est, si aliena restituant ad eam fore redeundum, igitur justitiam esse stultitiam; id speciem aliquam ad vulgus habet, peni-

penitus inspicientibus nihil solidi continet. Nam cum aliis liceat id juris in nos statuere, quo ipsi adversus alios utimur, sane hautquidquam utile est aliena per injuriam rapiendo, alios ad nostra repiendā invitare. Ac in definiendo utili non respiciendum est, quid huic vel illi ad tempus cum aliorum detrimento videatur conducere, sed quid in univertum & ad perpetuitatem expediat. Sæponamus aliquem ex peculatu magnas opes cumulasse. Huic stultum videtur injuste rapta restituendo ad pristinas fortunæ angustias ultro sese revolvère. At ubi postea princeps deprehenfis furtis eas opes fitco adpluerit, prave solertem collectorem patibulo aut carceri mancipaverit; credimus hunc sapientius fortunam suam fundasse, quam qui modica re, innocenter parva, contentus esse videtur; Sic nescio an satius fuerat urbi Romanæ intra modicas & juste quæsitæ opes subsistere, quam postquam orbem diripuisset, in sua viscera sevirè, & enervem truncum Gothis, Vandalisque lacerandum prostituere. Sed nec ad reliqua Car. neadis argumenta, quæ *Lactantius* l. d. adfert, operosa responsione opus est. Si quis enim sapiens putat, venditorem pestilentiam ædium dissimulare, ut eo plurius illas vendat; etiam sapiens erit emtor, qui numos adulterinos pro bonis dederit, aut venditorem comperta fraude, magno malo mactaverit. Denique an in naufragio robustior imbecilliori tabulam eripere, in fuga saucium integer equo deturbare possit, ut ipse potius quam alter servetur; alio loco erit discutiendum. Id duntaxat heic monuisse suffecerit, quod per necessitatem, animique eximminente periculo consternationem magis excusatur; quam adprobatur, hautquidquam in communem agendi regulam esse trahendum. Add. *Autor de princip. justis & decori* p. 114. seqq.

§. 12. Idem *Autor de princip. justis & decori* isthac via jus naturale investigare instituit. Principio præsupponit, *Deum esse, & mundum condidisse in sapientia*; de quo nemo sanus litem movebit. Addit, *Eundem virtutes justitiæ & veritatis exercere velle in mundi regimine*. Ps. 96. v. ult. Enimvero præterquam quod vix videatur veritas & justitiæ divina ad modum *virtutis* recte concipi, etiam illud satis manifestum est, justitiæ, quæ Deo tribuitur, esse longe aliam indolem, quam ejus, quæ mortali- bus est invicem exercenda; cum illa denotet modum, quo eminentissimus juxta ac optimus Creator creaturas imperii intelligentes moderatur; hæc vero inter pares natura, eidemque summo domino subjectos locum habeat. Justitiam porro tam divinam, quam humanam eodem modulo metiendam esse, hautquidquam inde statim evincitur, quod in sacris literis sæpe ad exemplum Dei revocamur. *Luc. 6. 36. Matth. 5. 44-45. & 8. 33.* quippe cum in istis locis argumentum à minori ad majus ductum videatur. Ex hisce positis concludit: *Deum increando mundo sibi finem proposuisse: ac media in se habere aptitudinem ad finis consecutionem: denique hominem non impune laurum, si deviat ab illo ordine, quem ab homine observari vult Deus in consecutione finis, quem sibi, & homini proposuit; & prænno afficiendum, qui vitam & mores instituit juxta ordinem à Deo præscriptum; justitiam quippe Dei nihil aliud innuere, quam pœnarum & premiorum legitimam distributionem.* Ubi nescio an ullo commodo sensu dici queat, *Deum sibi & homini finem* aliquem communem constituisse, aut ordinem illum homini constitutum, id est, observationem legis naturalis producere finem mundi à Deo conditi. Scui nec illa, quæ sequuntur, facile quis digesserit:

naturalem in Deo necessitatem hominibus imponere necessitatem studii virtutum, & fuge vitiiorum. Verum si vel maxime isthæc omnia daremus, ac eruendo dein juri naturali talia substerneremus effata: *quæcunque natura sua ita sunt comparata, ut finem in creatione mundi à Deo intentum impediunt, illa omnia jure naturalis prohibita sunt: quæcunque autem istius sunt natura, ut sine eis idem finis obtineri non possit, illa omnia jure naturali sunt imperata:* nondum tamen liquido & distincte intelligere datur, quam necessariam relationem singula juris naturalis præcepta ad eum finem habeant; cum ille ipse finis nondum satis dilucide sit designatus. Sic v. g. operosa admodum deductione opus fuerit, ut intelligam, sine honore parentum non posse obtineri finem mundi conditi; aut furtum eidem fini repugnare. Quin nihil agit, qui intra generalia ejusmodi vocabula hæret, nisi propiora, & magis distincta principia adiunxerit. Igitur intra tenebras adhuc relinquit fundamentum juris naturalis, qui nihil aliud quam hoc ingeminare novit: *cum mundus in sapientia sit ordinatus, & homini partes agendi in hoc universo assignate sint: ordo ille necessario homini indicare debet, quodnam cuiusque in agendo sit officium.*

§. 13. In eo plerique conveniunt, jus naturale ex ipsa homines rati. ne eruendum, idemque adeo ex istius recte se habentis dictamine profluere. *Dio Chrysostomus Orat. X. quæ inscribitur de servis. ὅτι ἔχον γνώσιν τὸν οὐρανόν, ὅτι οὐ περὶ αἰθέρος ἐστὶ, καὶ ὁ πῶς. Mentem habens scies ex te mitipso, quid tibi sit faciendum, & quomodo.* Quo nomine etiam sacræ literæ eandem cordibus hominum inscriptam pronunciant. Ubi illud manifestum judicamus, etsi divinæ literæ liquidius cognoscendo juri naturali plurimam lucem adferant? illud tamen etiam citra istud adminiculum per vires rationis, homini abs Creatore concessæ, & adhuc superstitis, posse investigari, & solide demonstrari. Quam ad rem tamen vix necessarium arbitramur præfractæ contendere, animis hominum ab ipsa nativitate congenita, & velut impressa esse juris naturalis talem generalia præcepta, ad modum distinctarum, & actualium propositionum, quæ statim atque usus sermonis accesserit, citra ulteriorem informationem aut mediata nem abs homine possint exprimi. Hæc enim gratis fingi facile deprehendet, qui curiosus puerorum ex infantili inscitia paulatim emergentium profectus accuratius observare instituerit. Nec inluper habendum, quod Sacræ Literæ infantilem ætatem describere soleant ignorantia recti & turpis; adultiorem istius notitia. Vid. *Jonæ IV. 11. Deuter. 1. 39. Ezech. 7. 14, 15, 16. Add. Rich. Cumberland de legibus Naturæ, prolegom. §. 5 qui & ipse d. l. §. 7. 8. clare demonstrat, etsi congenitæ illæ propositiones abnuantur, revera tamen notitiam legis naturalis ab ipso Deo tanquam primo motore animis hominum imprimi; ex quo cuivis patere quoque potest, ipsum velle & jubere, ut juxta eam legem homines faciant. Quæ à plerisque nimis pressè urgetur phrasis *Roman. II. 15.* figurata est; ac nihil aliud notat, quam liquidam, altaque mente repositam cognitionem, & de qua quis in conscientia sua convictus sit, undecunque demum eadem animo impressa sit. Sicut quæ *Ferem. 17. 1. tabulis cordium insculpta* dicuntur peccata, actualia utique, haur quidquam ab ipsa statim nativitate erant cognita. Add. *Luc. II. 51. Proverb. VII. 3.* Sic quod etiam in pueris, & rudi vulgo magna deprehenditur facilitas æquum ab iniquo discernendi, id ex adfuetudine provenit: dum à teneris annis, & statim atque usum aliquem rationis exserunt, vident bona probari, mala improbari, & illa laudem, hæc poenam sequi. Quorum quo-*

quotidianum exercitium, & totius vitæ communis compages ad istum modum digesta, ita animos disponit, ut paucis dubitare succurrat, an aliter ista fieri possint. Verum si quis accuratius ista cœperit expendere, deprehendet, multarum rerum rationes reddere oppido quam difficile esse, quæ à vulgo tamen expedite, & citra hæsitationem obeuntur. Exempli loco *Author de princip. justis & decori* affert: *si quispiam in furto deprehensus sit, omnis mulcti & animo & viribus annuitur furem comprehendere: si autem quispiam ira percussus homicidium perpetraverit, omnes ejus libertatem optant, nullus saltem operam suam libenter ad illum capiendum commodat.* Rationem vulgus ignorat; quæ hæc est, *quia plus periculi curvis ex fure, qui cujusvis fortunas rapere intendit, quam à tali homicida, qui in illum tantum excanduit, à quo lacerissus fuerat.* Igitur hoc sensu lex naturalis nobis dictamen rectæ rationis asseritur, quod intellectui humano ea sit facultas, ut ex contemplatione conditionis humanæ liquido perspicere possit, ad normam ejus legis sibi necessario vivendum: simulque investigare principium, ex quo ejusdem præcepta sol de & plane demonstrari queant. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 4. §. 3.* Neque obstat, quod qua ratione præcepta legis naturalis artificiose demonstrantur, à plurimis ignoretur, aut non capiatur; ac plerique ex aduetudine, aut vitæ communis tenore legem naturæ addiscere & observare soleant. Nam & ab artificibus quotidie multa exerceri videmus ex imitatione, aut per instrumentorum compendia, quorum demonstrationem ipsi quidem ignorant, neque minus tamen ista mathematica inventa vocari queunt, solidissima ratione subnixæ. Ex hisce etiam liquet, unde rectitudo rationis circa eruendum jus naturæ sit metienda; seu unde constet, an dictamen ali-quod recte, an vero pravæ rationis sit. Nimirum rectæ rationis dictamina sunt vera principia, quæ cum rerum natura probe observata & examinata conveniunt, & quæ ex primis & veris principiis per bonam consequentiam deducuntur. Contra pravæ rationis dictamen est, ubi quis vel falsa principia ponit, vel per ἀσυνλογισίαν falsas conclusiones format. Eo ipso enim quo lex naturalis à rerum natura imprimi dicitur, veram eandem esse insinuantur; quia illa non indicat, nisi quod existit, ejusque causa est, in quo nihil unquam est falsi; quippe cum falsum oriatur ex errore hominum, notionis natura coherentes disjunctum, aut natura disjunctas conjungentium. Add. *Rich. Cumberland cap. 5. §. 1.* Quo observato non est amplius metus, ne quis cerebri sui male purgati delirio, aut incompolitam animi cupidinem pro lege naturali venditare possit. Nam nequidquam ad rationem provocat, qui asserta sua ex legitimis principiis naturæque rerum congruentibus demonstrare nequit: quippe cum utique veritas & rectitudo in convenientia conceptuum & propositionum cum rebus ipsis, quæ per istas exprimentur, consistat. Qui autem per ingemii hebetudinem demonstrationes necesse ignorat, valde impudens est, si sui cerebri dictatis, quatenus à receptis sententiis abeunt, aliquid tribuentium postulaverit. Sed & indolem demonstrationum intelligentibus facile patet, principia non solum necessario vera, & prima esse debere, sed etiam propria, & velut domestica huic disciplinæ, de qua anquiritur, & ita perspicua, ut animus, percepta ex illis assertionis causa, placide adquiescat, nec ulterioribus probationibus immineat. Contra quam legem genuina rectæ rationis dictamina eliciendi impegerunt non solum illi, quorum fundamenta juris naturalis hæctenus discussimus; sed & qui credunt,

dunt, sufficiens se legis naturalis fundamentum constituisse, si dicant : *honestatem naturalem consistere in concordia rationis, & appetitus, cujus honestatis norma sit excellentia & dignitas humana natura, & finis ille nobilissimus, propter quem videmur à natura in universi huius possessionem immisi.* Nam si vel maxime sic argumenter : hæc actio congruit cum excellentia & dignitate hominis, ergo est honesta, & ideo facienda ; nondum adeptus sum liquida & distinctam scientiam, cui mens mea firmiter queat acquiescere ; sed in obscuro adhuc est, in quonam illa excellentia consistat, & quæ causa sit, cur ea homini competat. Sicuti si quis sacerdoti dicat : non decet te in ganeis & popinis volutari, quia hoc repugnat dignitati sacerdotis ; verum quidem dicit, sed non ideo ultimam rationem, & postquam dubio non amplius locus sit, expressi. Conf. *Rachelus prolegom. ad Offic. Cicer. §. 38. seqq.* Cæterum quanquam non cujusvis sit, legem naturalem artificiosa deductione ex principio suo eruere ; ut tamen omnibus hominibus, usu rationis gaudenubus, illa cognita dici possit, sufficit, quod saltem mediocria ingenia eam demonstrationem sibi ab aliis propositam capere, & ejusdem veritatem, collata naturæ suæ conditione, liquido perspicere queant. Vulgo autem, quod legem naturæ ex populari informatione, usuque publico haurire solet, ad ejusdem certitudinem satis esse debet auctoritas superiorum, qui illud in civitatibus existeri curant ; & quod ipsi rationes probabiles desint, quibus ejusdem veritas labefactari, aut convelli possit ; & quod præsentem ipsius utilitatem quotidie deprehendit. Quo ipso etiam lex naturalis sufficienter promulgata intelligitur, ita ut nemo adultus & mentis compos invincibilem ejus ignorantiam obtinere possit. Pro facili quoque cognitione ejus, quod jus naturale dicitur, *Hobbes. de Civ. c. 3. §. 26. & Leviath. c. 15.* hancce regulam commendat, *ut cum quis dubitet, id quod facturum in alterum sit, jure naturali facturum sit, nec ne, putet se esse in illius alterius loco.* Hoc modo enim ubi amor proprius, & perturbationes, quæ unam lancis partem vehementer premebant, velut in alteram lancem translata fuerint, quo ratio vergat facile adpariturum. Quæ regula ab ipso Salvatore nostro confirmatur *Matth. 7. 12. Moschus Idyll. V. εἴρεται ὁδὸν Φιλέωντες, ἢ ἐν Φιλέῃ τε, Φιλόῃ τε. Dilige amantes, ut si amemus, redamemini.* Add. *Selden. de I. N. & G. l. 7. c. 12. Aristoteles apud Dugenum Lærtium, rogatus erga amicos quales esse debeamus, dixit : ὡς ἂν ὁξυαίμεθα αὐτοῖς ἢ ἐν πατρὶσι Φερεσθ.* quales eos erga nos esse optamus. l. 1. & l. ult. D. quod quis juris in alterum. *Seneca de Ira l. 3. Eo loco nos constituamus, quo ille est, cui trāscimur : nunc facit : & acundos iniqua nostri aestimatio, & quæ facere vellemus, pati nolumus.* Confutii dictum est apud *Martinium Lisc. Sin. l. 4. c. 25. Ne facias ulli, quod pati notis.* Idem inculcabatur civibus, quod ad cultiorem vitam adducere instituebat, ab Yncā Manco Capac. imperii Peruviani fundatore, apud *Garcilasum Comment. Reg. l. 1. c. 21.* Eam tamen regulam *Sharrocc de Officiis sec. Jus Nature c. 2. n. 1.* eo nomine universalem non censet, quod alias judici de latronibus calculum laturo, illi sint absolvendi, quod sine dubio iste horum loco positus vitam sibi donari sit optaturus ; aut quod cuivis indigenti, quantum petierit, dandum sit. quia ipse indigens hoc velit ; aut quod servo meo calceos purgare debeam, quia hoc, ut mihi faciat, ab ipso postulare soleo. Enimvero facile sibi constabit isthæc regula, si observetur, non unam duntaxat, sed utramque simul lancem esse considerandam ; seu non id solum expendendum, quid mihi placeat, sed etiam quæ alteri obligatio aut necessitas incumbat, & quid ego ; salvo utrinque

que officio, ab altero postulare queam. Fatemur tamen id præceptum pro fundamentali axiomate legis naturalis haberi non posse; cum sit confectarium illius legis de æqualiter habendis nobiscum aliis hominibus, adeoque à priori demonstrari queat.

§. 14. N. bis nullà viâ propior videtur, & magis adposita, ad investigandum jus naturale, quam ipsam hominis naturam, conditionemque, & inclinationes accuratius contemplari: cû in ea consideratione necessario etiam ad alia, quæ extra hominem sunt, reflexio sit faciendâ, ac in primis ad ea, quæ ad commodum aut incommodum aliquod eidem conciliandum apta sunt. Sive enim ad promovendam ipsius felicitatem, sive ad coercendam ejusdem malitiam, in proprium exitum erupturam, lex illa homini est imposita; non felicius eadem addicetur, quam perspecto, quâ ipse subsidio, quâ freno opus habeat. Id igitur primo homo habet commune cum omnibus animantibus, quæ sensus sui interest, ut seipsum quam maxime amet, seipsum studeat omnibus modis conservare, quæ bona sibi videntur nitatur acquirere, mala repellere. Cicero de Fin. l. 3. *Simul atq; natum est animalis sibi conciliatur & commendatur ad se conservandum, & ad suum statum, & ad ea, quæ conservantia sunt ejus status, diligenda: alienatur autem ab interitu, inque rebus, quæ interitum videntur asferre.* Valerius Flaccus l. V. *Est amor, & rerum cunctis tutela suarum.* Add. Diogenes Laërt. l. 7. in Zenone. Marcus Antonius l. xi. §. 8. *Epicteti Enchir. c. 38. n. 2.* Et iste quidem cujuslibet erga seipsum amor regulariter tam validus est, ut quævis inclinatio erga quemvis alium hominem ipsi cedat. Equidem videntur quandoque aliqui teneriore affectu alios amplecti, quam seipsum: ac magis istorum bonis, quam propriis gaudere, magisque eorundem malis, quam suis indolecere. Sicuti Cartesius de passionibus c. 82. ait: *amor, quo fitur bonus parens in suos liberos, adeo purus est; ut nihil ab ipsis consequi cupiat, nec eos alter possidere velit, quam jam habet; vel illis jungi artius, quam jam est; sed eos considerans tanquam alios seipsum, quærit eorum bonum ut suum proprium; quin etiam majori cura, utpote cum concipiat se & illos unum totum constituisse, cujus melior pars ipse non sit, sepe eorum utilitatem suæ præfert, nec metuit se perdere, ut eos servet.* Vid. 2. Samuel. XVIII. v. 33. Euripides Alceste v. 653. seqq. ad v. 705. Enimvero præterquam quod hoc non sit perpetuum, etiam ideo nepe mala liberorum in se transfata vellent parentes, quod credunt, sese melius ea sustinere, quam istos posse; aut quod illorum ætas vita sit dignior. Sic & bonis liberorum tantopere afficiuntur parentes, quod gloriæ sibi esse judicent, tales genitiles. Vid. Luc. XI. 27. *Qui tanti talens genere parentes.* Virgil. *Æn. I.* Sicut vice versa si paminondas eorum, quæ ipsi exensissent bona atque commoda, omnium hoc sibi ajebat accidisse jucundissimum, quod utroque parente vivente, Lacedæmonios ad Leuctra vicisset. Plutarch. *Apophth.* Sed & multos pro aliis sæ æquo animo mortem oppetiisse constat, quos peculiari affectu prolequuti sunt, aut quibus sese penitus devoverunt. Quibuscum ita sese junctos atque unitos intelligunt, tanquam minorem partem totius, eoque se malunt perdere, ut alterum tanquam majorem partem conservent. Vid. Cartesius d. l. c. 83. De Soldanis *Casar de bello Gallico. l. 3. Procopius de bello Persico l. 1. c. 3. Apud Hunnos Ephthalas opulentiores quique amicos sibi adiungunt vicenos, aut si fors tulerit etiam plures, quos semper habent convivias, omniumque facultatum suarum participes, dato singulis communi quodam in eos jure. At ubi furo concepit, qui illos sibi sodales adsciverat, obtrunxit consuetudo, ut ipsi adhuc vita pleni in tumulum cum mortuo inferantur.* Quales devotiones

adhuc apud Japonenses frequentari testatur *Franc. Carron. in descript. Japoniæ c. 7. De Æthiopibus vid. Diadormus Siculus l. 3. c. 7.* Verum talibus jactantia fidei & affectus, atque inde orta gloria ante omnia habetur, quæ eque adeo ipsa vita bene emi judicatur. Nonnulli quoque per impatientiam vitam projiciunt, tanquam sibi deinceps acerbissimam futuram, extincto eo, in quo omnem suam spem collocarant. Sane quicquid pro aliis homo facit, sui nunquam obliviscitur, & communem hominum affectum bene exprefsit Satanas apud *Jobum 2. 4.* Præter hunc amorem sui, studiumque seipsum omnibus modis conservandi, deprehenditur quoque in homine summa imbecillitas, atque naturalis indigentia, ut si homo solus absque ullo auxilio per alios homines accedente, in hoc orbe destitutus concipiatur, vita ipsi in poenam data videri possit. Manifestum quoque est, post divinum Numen homini non plus subsidii, atque solati possit accedere, quam ab aliis hominibus. Quamquam enim singulorum vires ad seipsos conservandos adeo tenuis deprehenduntur, ut multarum rerum & hominum opera ad bene & commode vivendum indigeant, cum ad pleraque hominibus utilissima & summe necessaria efficienda singulos & vires & tempus defecturum sit, nisi plures hominum operas junxerint; tamen vicissim singuli in aliorum viis multa possunt præstare, quibus ipsi non egent, & quæ adeo ipsis nulli erant futura viui, nisi in alios dispensarentur homines. *Seneca de Ira l. 1. c. 5. Homo in adiutorium mutuum generatus est. Marcus Antonius l. 2. c. 1. γερνάμεν τοὺς σὺν ἡμεῖς, ad mutuas operas nati sumus, quomodo pedes, manus, palpebra, dentium superiorum inferiorumque ordines.* Idem tamen homines non minus invicem nocuenti & molestiæ inferre possunt, & sæpe volunt, vel instigante prava libidine, vel subigente necessitate seipsos contra aliorum noxas defendendi. Quæ omnia quotidie in oculo nostris incurrunt, & supra *cap. 1. l. 2.* latius sunt deducta. Add. *Cumberland de leg. Nat. c. 1. §. 14. 18.* Quo loco tamen & illud monendum, nos in eruenda hominis conditione amori proprio priorem locem assignasse, non quod quilibet seipsum solum reliquis omnibus ubique præferre debeat, aut omnia propria utilitate metiri, eamque, quatenus ab aliorum commodo separata est, summum sibi scopum proponere. Sed quia amorem proprium naturaliter homo prius sentit, quam aliorum curam. eo ipso, quod naturaliter prius est sentire sui, quam aliorum existentiam. Deinde quia ut ego mei ipsius curam habeam, ad neminem propius, quam ad meipsum spectat. Licet enim scopum nobis præfigamus bonum commune, tamen cum ego quoque generis humani pars sim, cujus salutis aliqua etiam cura debetur, nemo sane est, cui distincta magis & specialis mei cura incumbere possit, quam mihi metipsi.

§. 15. Ex hisce positis facile est fundamentum legis naturalis invenire. Scilicet manifesto adparet, hominem esse animal sui conservandi studiosissimum, per se ege-
num, sine sui similibus auxilio servari ineptum, ad mutua commoda promovenda maxime idoneum; idem tamen sæpe malitiosum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam inferendam promptum, ac valitum. Ejusmodi animali, ut salvum sit, boni sive fruatur, quæ in ipsius conditionem hæc cadunt, necessarium est, ut sit sociabile, id est, ut conjungi cum sui similibus velit, & adversus illos ita se gerat, ut ne isti ansam accipiant eum lædendi, sed potius rationem habeant ejusdem commoda servandi, aut promovendi.

*Cicero de L. L. l. 1. Non opinione, sed natura constitutum esse jus, patet, si hominum inter
sp/03*

ἵπτος societatem conjunctionemque perspexeris. Iamblichus protrept. c. 20. σὺν ἀλλήλοις ἢ ἀνθρώποις, καὶ ἀνομία διαιτᾷδ' ἔχ' οἷόν τε. μείζω γὰρ αὐτοῖς ζημίαν ἢ τῶν γινεοδ' ἐκείνης τῆς κατὰ ἓνα διαιτῆς. Ut homines simul, & tamen sine lege vivant, fieri non potest. Eo enim pacto maius ipsis damnum inferetur, quam si quisque singulatim vitam institueret. Inde fundamentalis lex naturæ isthæc erit: cuilibet homini, quantum in se, colendam & conservandam esse pacificam adversus alios socialitatem, indolentem & scope generis humani in universum congruentem. Neque enim per socialitatem hæc intelligimus præcise proclivitatem ad jungendas societates particulares, quæ etiam malo fine & modo iniri possunt, uti est conjunctio latronum; quasi sufficere qualicunque intentione sese cum altero conjunxisse. Sed per socialitatem innuimus ejusmodi dispositionem hominis erga quemvis hominem, per quam ipsi benevolentia, pace & caritate, mutaque adeo obligatione conjunctus intelligitur. Ut adeo falsissimum sit, eam, quam nos insinuamus socialitatem indifferenter se ad bonam & malam societatem habere. Diximus autem, cuilibet homini socialitatem colendam, & actu exercendam quantum in se. Quia cum penes nos non sit præstare, ut alii omnes sese erga nos, prout par erat, gerant: igitur officio nostro satisfacimus, si nihil eorum, quæ in nostra erant facultate omisimus, quod istos, ut vicissim erga nos sociabiles essent, permovere posset. Ex quo consequitur, quia qui obligat ad finem, simul obligare intelligitur ad media, sine quibus finis non potest obtineri; omnia, quæ ad istam socialitatem necessario faciunt, jure naturali præcepta, quæ eandem turbant aut abrumpunt, vitia intelligi. Istam hanc viam eruendo juri naturali non planissimam solum esse patet; sed & eandem maxime genuinam, & propriam plerique sapientum magno consensu agnoscunt. Multa testimonia accumulare opus non est. Instar omnium potest esse illud. Seneca de benefic. l. IV. c. 18. Quo aiotui sumus, quam quod minus juvatur officiis? hoc uno instructor vita, contraque incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? præda animalium & victima, ac imbecillissimus & facilissimus sanguis. Hominem imbellis cingit: nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par esse nulli posset, sededuceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit. Hanc tolle; & unitatem generis humani, qua vita iustincitur, scindes. Ἀνὴς γὰρ ἀνδρῶν, καὶ πόλις σώζει πᾶν. χεὶρ χεὶρα ν. πῆλ, δακτυλὸς τε δάκτυλον. Vir virum, & urbs servat urbem. Manus manum lavat, & digitus digitum. Salus omnis in sociis. Plinius N. H. l. 9. c. 46. Add. Marcus Antonius l. IV. §. 4. qui & l. V. §. 16. τὸ ἀγαθὸν & λογικὸς ζῶας κοινωνίαν, bonum animalis rationalis societatem vocat; & l. V. §. 19. ac passim hominem κατὰ φύσιν ζῶον κοινωνικὸν animal ad societatem natum pronunciat. Add. Idem l. 7. §. 55. Libanius declam. 19. Φύσις ἀνθρώπον ἀνθρώποις σωεργάτην ἢ καὶ βίῃ κοινωνὸν ἀπέδειξε natura hominem homini adiutorem & socium vitæ effecit. Quanquam & aliæ accedant causæ, licet minus principales, aut argumenta socialis in homine naturæ; puta, quod nihil perpetua solitudine homini sit tristius; (Cicero de Fin. l. 3. Nemo in solitudine vitam agere velit, ne cum insinua quidem voluptatum abundantia. Unde facile intelligitur, nos ad conjunctionem congregationemque hominum, & ad naturalem communitatem esse natos.) quod inutilis alias foret lingua, nobilissimum instrumentum, per quam solus homo præ cæteris animantibus

tibus animi sensa articulado sono potest exprimere; (Vid. *Quint. Inst. Orat.* l. 2. c. 16) quod optimus quisque præclare agendo inter alios sese ostentare quam maxime gaudeat. Sicuri & inter secundarias duntaxat rationes socialitatis habendum est, quod tradit *Cicero Offic.* l. 1. *Quod si omnia nobis, quæ ad victum cultumque pertinent, quasi virgula divina, ut ajunt, suppeditarentur, tum optimo quisque ingenio, negotiis omnibus omisso, totum se in cognitione & scientia collocaret. Non est ita. Nam & solitudinem sugeret, & socium studi quæreret, tum docere, tum discere velle, tum audire, tum dicere.* Eodem pertinet quod *Idem Offic.* l. 3. dicit: *Magis est secundum naturam, pro omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis aut curandis maximos labores molestia, quæ suscipere, imitantem Herculem illum, quem hominum fama beneficiorum memor in concilio caelestium collocavit, quam vivere in solitudine, non modo sine ulis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus abundantem omnibus copiis, ut excellas etiam pulcritudine & viribus.* Quocirca optimo quisque & splendidissimo ingenio longe illam viam huic anteponit. Illud autem *Ejusdem* in *libro* ad peculiarem amicitiam magis, quam communem illam socialitatem spectat: *A natura potius, quam ab imbecillitate orta amicitia est, & societas, adplicatione magis animi, quam cogitatione, quantum illa res utilis esse habitura.* Cæterum à nostra lege fundamentalis non abit illa *Richardi Cumberland de leg. nat.* cap. 1. §. 4. de studio communis boni, & exhibenda erga omnes benevolentia quantum fieri potest maxima. Nam & nos dum sociabilem esse debere hominem tradimus, ei non suum bonum, ab aliis distinctum, pro scopo habendum, sed & cæterorum innuimus, nec ulli commodum suum cum oppressione aut neglectu reliquorum quærendum, nec cuiquam suam felicitatem sperandam, si alios negligat, aut injuriis laceſcat. Ex socialitate porro hominis, & quod quisque non sibi soli, sed generi humano natus sit, egregia quædam confectaria deducit *Baco de Verulamio de Augment. scient.* l. 7. c. 1. puta, quod vita activa sit præferenda contemplativa; quod felicitas hominis in virtute, non in voluptate quærenda sit; quod propter casus improvistos rebus gerendis sui trahere nos non debeamus, aut à confortio aliorum nos remove; denique quod propter teneritatem quandam animi, & ineptitudinem ad morigerandum a rebus civilibus subducere nos non debeamus. Quo loco & illud monet; nullam omnibus sæculis repertam philosophiam, religionem, legem, disciplinam, quæ tantum bonum communionis exaltavit, bonum vero individuale depreſſit, quantum fides Christiana.

§. 16. Consideremus jam, an cum hisce pugnent, quæ traduntur ab *Hobbesio de Civ. cap.* 1. §. 2. Cujus quidem mens à quibusdam eruditis nimis quam sinistre fuit accepta, quasi is docerët; *natura inter homines non societatem, sed discordiam institutam esse: ex quo consequi credunt, ut omnis societas humana contra naturam fieri institutum.* Conf. *Conring. de civili prudentia* c. 14. in fine. Quod perinde est, ac si dicerem: nulli homini per naturam actu loquela conſcitur, ergo omnis loquela, quæ addiscitur, est contra naturæ institutum. Aut, omnes homines per naturam parvuli in lacem producantur, ergo ut illi adolescant contra naturam est. Aut, homines natura sunt obnoxii morbis, ergo contra naturam est, diætæ & medicamenti morbo anteverrere aut depellere. Equidem prima fronte *Hobbesi* doctrina satis paradoxa videtur, præsertim ubi quis ambiguitatem vocabuli *natura* non accurate attenderit. Ne quis tamen per eandem in erro-

rem ducatur, primo observandum fuerit: amorem proprium, & socialitatem haut quidquam sibi invicem opponi debere; sed potius ita temperandas eas inclinationes, ut ne per illum hæc perturbetur aut evertatur. (*Arriani Epictetus* l. 1, c. 19. *ὁμοίαν ἀνεκτικὴν τὴν ἡμετέραν καὶ πάντα αὐτῶν ἐνέχουσαν πρὸς τὸν κοινόν.* *Privata militatis studium à communitate non excluditur.*) Istud temperamentum ubi per enormem libidinem fuerit abruptum, & quisque suum commodum querere instituat cum læsione aliorum, enascitur quicquid est turbatum, quo genus mortalium invicem colliditur. Quæ ut declinentur, ipsa salutis propriæ cura jubet socialitatis leges observari, quippe cum illa citra hanc firma subsistere nequeat. Quod autem ex sola propriæ salutis cura *Hobbesius* leges naturales sat argute deduxit; circum eam demonstrationem initio est notandum; id quidem liquido ex illa constare, saluti hominum expedire, ut ab hominibus juxta ista rationis dictamina vita agatur. Non tamen statim ita concludi posse; jus est homini ista media ad sui conservationem adhibere; ergo & ad eadem observanda velut ex lege aliqua tenetur. Inde ut illa rationis dictamina vim legum accipiant, omnino ex alio principio est deducendum. Deinde id quoque cavandum vehementer est, ne quis inde concludat; ubi quis salutem suam in tuto collocasse sibi visus fuerit, non esse quod aliorum rationem habeat; aut illi pro lubitu posse insultari, qui ad salutem meam nihil confert, vel eidem lædendæ non satis habet virium. Nam etiam ideo animal sociabile hominem diximus, quod homines mutua commoda, magis quam ullum aliorum animantium, promovere idonei sint; sicuti & contra nullum animal plus commodi ab homine experiri potest, quam ipse homo. Imo eo magis cujusvis hominis præstantia & perfectio exsplendescit, quo plura ab eodem in cæterorum commodum proficiuntur, eaque ipsa opera nobilissima habentur, summamque sapientiam postulantiæ: cum contra aliis negotium facessere & nocere etiam nauci & stolidus homo possit. Accedit, quod si propria cuique utilitas unicus scopus recte haberetur, ubi plures eadem in resumam suam utilitatem versari judicent, necessum erit, ut aut plurium scopi contradictionem involventes simul cum recta ratione congruere dicantur, quod est absurdum; aut cum nullus prætereundum possit, suum scopum alterius scopo præferendum; necessario fuerit admittendum, non debere hominem ita suam sibi utilitatem pro scopo proponere, quin aliorum quoque rationem habeat. Quin omnia a sua tantum utilitate neglectis cæteris trahere aggrediens, & incassum laborabit, cum impossibile sit res omnes & personas secundum voluntates singulorum hominum contraria volentium disponi; & alios in sui perniciem attrahet. Præterea si illud tantum cuique bonum est, quod ipsius solius utilitati inservit, sequitur cæteris idem malum esse, quia ipsorum utilitati inservire nequit. Atqui sic idem ab uno appetetur, abs reliquis oppugnabitur; id quod non potest non collisionibus inter homines aniam præbere. Vid. late *Rich. Cumberland de leg. nat.* c. 5. Argute quoque *Baco Sermon. fidel.* c. 13. *Centrum plane ignobile est actionum hominis cujus præm, Commendatio proprium.* Denique si vel maxime ab aliquo neque boni quid, neque mali in me proficisci possit, nihilque in se is habeat, quod vel metuum, vel desiderem; tamen & hunc tanquam cognatum & æqualem haberi natura vult. Quæ etiam sola ratio, si ceteræ deficerent, ad amicam societatem colendam humano generi sufficit. Unde si foret populus aliquis, internam inter se pacem & justiciam colens, tantisque pollens viribus, ut reli-

reliquis omnibus queat esse formidabilis; adeoque ab aliis lædendis hautquidquam isto metu reprimatur, nè fors sua in ipsum exempla recidant: & is tamen populus in alios imbecilliores pro lubitu grassaretur, ageret, raperet, occideret, in servitutem abstraheret alios, prout sibi expedire judicaret, utique ab hoc directe jus naturæ violari dicemus. Et poterat tamen iste, (quod supponimus,) se conservare, etiamsi nullum fors jus adversus alios adhiberet. *Cicero de Fin. 1. 3. Non magis vituperandus est proditor patriæ, quam communis utilitatis aut salutis defensor propter suam utilitatem aut salutem.* Sicuti nemo latronum vitam ideo probaverit, quod particulam aliquam justitiæ inter se exerceant, & quasdam leges observent: quodque ipsorum princeps æqualiter prædani distribuatur, & qui eorum cuiquam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit, sibi ne in latrocinio quidem relinquat locum. Vid. *Cicero Off. 11.* Atque hoc eo diligentius observandum est, quo liquidius adparet, ad violandum jus naturæ potentissimum quemque induci illa persuasione; ipsum sibi sufficere, salutis suæ jam abunde prospectum, non esse quod adversus reliquos pacificum & amicum sese exhibeat. De cætero uti cura propriæ salutis curam socialitatis non excludit, ita illam cum hac optime stare posse vel ex Salvatoris nostri dicto adparet, ubi jubet nos *proximum diligere, sicuti nos ipsos* Chrysippus apud *Ciceronem Off. 1. Qui stadium currit, eniti & contendere debet, quam maxime possit, ut vincat; supplantare eum, quicum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic invita sibi quemque petere, quod perineat adusum, non iniquum est: alteri surripere jus non est.* Quin & hoc ratio satis dicat, quod cui salus & conservatio sua cordi est, aliorum curam abdicare non possit. Cum enim nostra incolumitas & felicitas magnam partem à benevolentia & auxilio aliorum dependeat, & vero ea sit hominum natura, ut pro beneficiis paria sibi reponi velint, ubi id non fit, animum benefaciendi exuant: utique nemo sanus sui conservationem ita sibi pro scopo proponere potest, ut aliorum omnium respectum exuat. Sed potius quo magis se cum ratione amat, eo magis officiis suis ut alii ipsum ament, curabit. Postquam nemo cum ratione sperare potest, homines iis beandis libenter operam impendere velle, quos norunt in se esse malevolos, perfidos, ingratos, inhumanos: sed credendum potius sit, alios homines ad istos coercendos & extirpandos esse incubituros.

§. 17. Deinde non sequitur; singuli homines, quando certis cum hominibus in particularem societatem aut cœtum cœunt, peculiare aliquod commodum spectant, quod exinde sit in ipsos redundaturum; igitur natura humana in universum non est destinata ad socialitatem; aut adversus illum socialis esse non teneor, ex quo singulare aliquod emolumentum mihi non prospicio. Nam hoc sane in aperto est, quod certi homines in certam societatis speciem coalescant, id provenire vel ex peculiari ingeniorum, aut aliarum qualitatuum congruentia, vel quod finem aliquem singularem magis apud hos, quam illos obtinere se posse putent. Præterquam tamen quod regulariter nulli homini conveniat, ut in nulla particulari societate vivat, inter eos quoque, qui non alio quam humanitatis vinculo connectuntur, communis illa socialitas, & pax comiter colenda; quæ in eo fere consistit, ut læsionibus injustis abstineatur, & quantum per arctiores licet obligationes, commodo & bona invicem promoveantur, & communicentur.

§. 18. Un-

§. 18. Unde facile adparet, quid respondendum sit ad istam objectionem : *si homo amaret hominem naturaliter, i.e. ut hominem, nulla ratio reddi posset, quare unusquisque unumquemque non eque amaret, ut eque hominem; aut cur eos frequenteret potius, in quorum societate sibi praeter ceteris honor defertur, aut utilitas.* Scilicet confunditur heic communis illa societas cum peculiaribus & arctioribus societatibus; communis amor cum illo, qui ex peculiaribus causis provenit. Nam revera ad communem istum amorem nulla alia requiritur ratio, quam quod quis homo sit. Natura quippe ob causas supra dictas revera generalem aliquam amicitiam inter omnes homines constituit, abs qua nemo est excludendus, nisi per immania scelera sese eadem indignum reddiderit. Quanquam autem per Creatoris sapientiam lex naturalis ita humanæ naturæ sit adaptata, ut ejus observatio semper cum utilitate & commodo hominum sit conjuncta, eoque & communis ille amor hominibus maximo bono cedat; tamen in assignanda hujus ratione non ad commodum inde proveniens, sed ad communem naturam solet provocari, v.g. si ratio reddenda sit, quare homo homini nocere non debeat, non solet dici, quia id utile est; etsi revera id sit quam utilissimum; sed quia & alter homo. i.e. à natura cognatum animal est, cui nocere nefas. *Lucianus in Amoris: & κατὰ ταύτῃς λόγους ζωοῖς τὰς μονήρεις Διατεταγὰς ἀσμενίζομεν, ἀλλὰ πῶς φιλετάμεν κοινωνία συγγέντες, ἡδὲ τὰ τὰ ἀρχαῖα συν ἀλλήλοις ἡγάμεθα, καὶ τὰ δυσχερὴ καὶ θότερα μετ' ἀλλήλων, καὶ τὰς ἡδονὰς κοινωνοῦμενοι, μᾶλλον ἐφραυνόμεθα.* Non ut bruta animalia solitarias conversationes amamus, sed amica quodammodo societate conjuncti, & suaviora mutua bona, adversa leviora ducimus: ac voluptates inter nos communicantes majori lætitia afficiuntur. Sic Dio Chrysostomus orat. XII. dicit, Jovem Φίλιον & ἑταίρειον cognominatum, quod omnes homines congreget, velitque inter se esse amicos, nullum autem ullius hostem aut inimicum; ξένιον autem, quod ne hospites quidem oporteat negligere, μηδὲ ἀλλότῃρον ἡγεῖσθαι ἐνθροῦνεν μηδέναι. neque exterum existimare ullum hominem. Enimvero ad communem illam amicitiam complura accedunt, ob quæ majori quis amoris gradu hunc, quam illum prosequitur; puta, quod major sit ingeniorum inter ipsos circa peculiaris inclinationes congruentia; quod hic magis idoneus sit, quam alter, aut proclivis ad commodam ejus promovenda; aut quod propius ipsorum origines distent. Cæterum ideo libentius eos frequentat homo, in quorum societate ipsi potius, quam alteri defertur honor & utilitas; quod quisque commoda sua naturaliter non possit non amare, siquidem ea recte æstimare norit. Id quod hautquaquam naturæ hominum sociabili repugnat, modo harmonia societatis per istum amorem non turbetur. Neque enim ideo sociabiles non esse natura jussit, ut nostri curam negligereamus. Quin ideo sociabilitas hominibus colitur, ut per mutuam auxilii atque bonorum inter plures communicationem nostris bonis eo commodius possemus prospicere. Ac licet quis, dum societati alicui peculiari sese adjungit, primario suum, secundario sociorum commodum, quatenus illud citra hos obtineri nequit, ob oculos habeat: id tamen non obstat, quo minus teneatur ita studere proprio commodo, ne commodum societatis lædatur, singulive membris injuria inferatur; aut interdum, prohibito proprio commodo, bonum societatis curare. Et nihil ad rem facit, quod adfertur, originem magnarum & diuturnarum societatum; id est, civitatem non à mutua

hominum benevolentia, sed à mutuo metu extitisse; vocabulo hoc pro quolibet prospectu ac præcautione futuri mali sumto. Nam præterquam quod non de origine civilis societatis, sed de communi socialitate agatur, etiam illud vel maxime naturæ humanæ conditioni congruit, ut cum singuli aut pauci injuriis futuri essent obnoxii eorum, qui citra alium quemcunque respectum commodis suis imminet, plures inter se uniti adversus ista mala se munirent. Nec id requiritur ad hoc, ut societas aliqua naturæ congrua dicatur, ex sola benevolentia mutua coaluisse. Quæ tamen neque in civitatibus constituendis penitus abest; quippe cum illi saltem, qui prima velut fundamenta illarum ponunt, plerique mutua benevolentia invicem jungantur, etsi fors alii deinceps ex metu his sese associare compellantur. Verum de metu, civitatum velut coagulo, nec non de ista disceptatione, an homo natura sit *ζωον πολιτικόν*, infra fusius agetur, quando de origine civitatum erit inquirendum.

§ 1. Cæterum isthoc principium deducendi juris naturalis non genuinum solum & manifestum, sed & sufficiens atque adæquatam esse arbitramur hætenus, ut non sit ullum præceptum juris naturalis, alios homines spectans, cujus ratio non ultimo exinde petatur. Etsi, quod mox ostendemus, ut ista rationis dictamina obtineant vim legum, necessum sit præsupponere, Deum esse, & per ipsius providentiam tum omnia, tum inprimis genus humanum gubernari. Neque enim ad stipulari possumus Grotio, qui in *prolegomenis* autumat, jura naturalia locum aliquem habitura, etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana. Nam si vel maxime quis impiam istam, & absurdam hypothesein fingeret, ac genus humanum ex se scilicet ortum conciperet; ista tamen rationis dictata tunc nullo modo possent habere vim legis, quippe quæ necessario superiorem ponit. Recte Cicero de natura deor. l. i. *Atque hanc scio, an pietate adversus deos sublata, fides etiam, & societas humani generis, & una excellentissima justitia tollatur.* Libanius declam. 3. *τῇ εἰς θεὸς ὀλισγέσθαι τοῖς ἐχ' ἐπεταῖ.* Numitis despectionem nulla fides sequitur. Etsi fortasse possent observari intuitu utilitatis, sicuti quæ à Medicis regendæ valetudini præscribuntur. Videtur autem Grotii sententia expressa ex illo *M. Antonii* l. VI. §. 44. *Si de nulla re nostra consilia Diu ineunt, quod tamen impium est credere; quidni egomet mihi consulam? Mihi autem deliberatio competet de eo, quod conducatur mihi. Conducit vero unicuique, quod est constitutioni & nature ipsius consentaneum.* Porro natura mea rationalis & civilis est, civitas & patria, quæ Antonius, Roma; quæ homo mundus; hisce civitatibus quæ utilia, & mihi sunt bona. Quod autem quidam eruditus vir credidit, ex nostro principio non posse demonstrari saltem virtutem fortitudinis, nisi fundamenti loco subternatur simul immortalitas animæ; cum aliàs præmium non possit cadere in eum, qui pro bona causa vitam profundit; id parum habet difficultatis. Quanquam enim alias istam negare, aut in dubium revocare impium sit; tamen etiam citra eandem demonstrare licet, militi posse injungi, ut pro patria ad necem usque pugnet. Præterquam enim quod nondum liquido sit probatum, quodlibet recte factum necessario aliquo præmio velut extrinseco esse maclandum; id sane in confessio est, penes summum imperium esse cives armare, & in hostem educere pro securitate civitatis, ac, ubi ratio belli postulerit, sub poena capitis edicere, ne quis assignatam stationem per fugam deserat. Jam vero ex duobus malis non potest non minus eligere homo.

Est

Est vero minus malum, pugnare cum periculo, & ad extremum usque spiritum, quam certam subire mortem. Igitur stultissimus juxta & ignavissimus foret miles, qui non mallet hostis dextra cadere, anticipata vi ultione, quam carnifici cum ignominia jugulum præbere. Quo adplicari potest illud *Jamblichi in protreptico*: *Φόβος μὲν ἐν τῷ πολεμῶντι αὐτῷ ἐκ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ δὲ θάνατος, ὅταν ἀπομνησθῇ. Metu plurimum malorum sustinent, qui ex illis fortes sunt, mortem, quandocunque sustinent.* Sufficere autem videtur, ut quocunque intuitu aliquis acriter & connixus omnibus viribus pugnet; neque ad conservationem civitatum, aut societatis inter hominem in universum requiritur, ut omnibus insit firmitas animi, terrore mortis concuti nescia; quæ sane non in qualvis animas cadit. Quid quod fortitudinis usus non in eo solum conspicitur, ut mors ubi opus sit, intrepide subeatur, sed vel præcipue ut mortis periculum acriter propulsetur. Nam & sæpe non aliud remedium periculorum, quam pericula sunt; & mors etiam fugacem persequitur virum; nec parcat inbellis juvenia poplitibus timidoque tergo. Neque vero sequitur, nisi immortalitas animæ supponatur, collocandum hominis summum bonum in voluptate. Nam præterquam quod in disciplina juris naturalis, hoc modo adornata, immortalitas animæ non negatur, sed duntaxat ab eadem abstrahitur, voluptas illa corporis, quæ vulgo Epicuri summum bonum dicitur, ad conservationem, socialitatem, pacem & tranquillitatem generis humani non facit, sed potius eidem adversatur. Alia autem est indoles, alius scopus religionis Christianæ ab hac disciplina juris naturalis; eoque recte Apostolus miserrimos dicit fore Christianos omnium mortalium, si in hæc tantum vita in Christum sperarent.

§. 20. Enimvero ut isthæc rationis dictamina vim legis obtineant, sublimiori principio opus est. Quamquam enim eorum utilitas sit longe manifestissima; illa tamen sola tam firmum animis hominum inducere vinculum non valebat, quin ab istis discedi posset, si cui utilitatem eam negligere allubesceret, aut alia se via utilitati suæ magis consulere posse arbitraretur. Neque vero nudis suis destinatis ita obstringi potest voluntas hominis, ut in diversum, quandocunque libitum fuerit, discedere nequeat. Sed & licet plures homines, in naturali libertate constituti, ad ista dictata servanda conspiraverint; diutius tamen eadem haut quidquam subsistent, quam ipsorum consensus duraverit. Neque solum si omnibus, qui conspiraverunt, simul discedere placuerit, obligatio expirabit; (sicuti jam, quando à pactis mutuo dissentiu resistitur, fieri suevit;) sed etiam durante eo consensu vis obligandi decrit; quippe cum illud dictatum rationis de servandis pactis nondum vim legis induerit, id quod supponitur; adeoque etiam singulis pro libitu, cæteris licet dissentientibus, ab ejusmodi placito licebit abire. Denique ne solum quidem imperium humanum eidem vim obligandi tribuere posse videtur. Nam cum illud exurgere nequeat, nisi mediantribus pactis, hæc vero ex lege vim suam mutuatur; non adparet, quomodo enasci possit imperium humanum, vim obligandi asferre valens, nisi dictamina rationis prius in legem evaluerint. Aut si maxime fingere velis, imperium humanum solum hominum consensu stare, ac per illud dictamina rationis pro legibus observanda injungi; tamen non ampliorem, quam leges positivæ, vim eadem obtinerent, quæ à voluntate legislatoris in origine & duratione dependent. Conf. *Seldenus de J.N. & G.* l. 1. c. 7. Igitur omnino statuendum est,

obligationem legis naturalis esse ab ipso Deo Creatore, ac summo generis humani moderatore, qui homines creaturas suas ad istam observandam pro imperio adstrinxit. Atque hoc ipsum ex lumine rationis demonstrari potest. Deum universi hujus conditorem ac rectorem esse, cum à sapientibus dudum sit manifeste ostensum, & nemo pius id in controversiam vocet, jam supponimus. Hic cum naturam rerum & hominis ita formarit, ut hic citra sociabilem vitam servari nequeat, eaque de causa eidem indiderit animum, notionum huc inservientium capacem; easque notiones per motum rerum naturalium, ab ipso tanquam primo motore profectum, animis insinuet, earumque necessarii connexionem ac veritatem perspicue repræsentet: intelligitur sane Eundem quoque voluisse, ut homo actiones suas attemperet illi velut indoli, quam vitæ hominum præ brutis peculiariter ipse assignasse cernitur. Cum autem non aliter, quam observata lege naturali, id obtineatur; intelligitur quoque à Creatore obligatum hominem ad isthanc servandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inventum, ac ex eorum libidine mutabile, sed expressè ab ipso Creatore huic fini procurando constitutum. Qui enim alicui pro imperio injungit finem, censetur quoque eundem obligasse ad usurpanda illa media, sine quibus finis non potest obtineri. Vid. *M. Antonius* l. 9. §. 1. Socialem autem vitam pro imperio mortalibus à Numine injunctam esse, non inde solum patet, quod ea sit conditione jam prædictum genus humanum, ut, ni hæc persuasio firma subsistat, saluum illud existere nequeat; quodque adeo voluntate primæ causæ factum sit, ut ex actibus lege naturali præceptis humani generis felicitas, & ex vitis ejusdem infelicitas naturali consecutione proveniret: sed & quod in nullo animantium præter ipsum ullus religionis sensus, aut metus Numinis deprehendatur. Quo accedit tener admodum conscientie sensus in animis hominem non corruptorum, quo convincuntur in legem naturæ peccando offendi illum, cui in animos hominum imperium est, & qui metuendus sit, etiam ubi ab hominibus metus non impendeat. Huc spectat illud *Taciti* A. 6. de *Tiberio*: adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium vertierant. Neque frustra præstantissimus sapientie firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus, & ictus; quando ut corpora verberibus, ita sceleribus, libidine, malis consulis, animus dilaceretur. *Cicero* de *Finibus* l. 1. Si qui satis sibi contra hominum conscientiam sepi esse & muniti videntur, deorum tamen numen horrent; easque ipsas sollicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, à diis immortalibus supplicii causa imperari putant. *Seneca* apud *Lactantium* l. 6. c. 24. Demens, quid tibi prodest non habere conscientiam, habenti conscientiam? *Albicus* de *Deorum imaginibus*: Nunquam malitia libera f. ontis est. Add. *Juv. enal. sat.* 13. Contra de bona conscientia *Martialis* l. 10. Ep. 23. *Amphiat* atatis spatium sibi vir bonus: hoc est vivere bis, vita posse priori frui. Add. *Philostrophus* de vita *Apollonii Thyaneæ* l. 7. c. 17. Habuissent porro leges naturæ perfectam vim obligandi hominem, licet Deus eas nunquam in verbo quoque revelato proposuisset. Tenebatur enim homo Creatori suo obtemperare, quocumque demum modo voluntatem ipsi suam ostendisset. Nec ut rationalis creatura summi rerum arbitri imperio se subjectam sentiret, peculiaris revelatio absolute necessaria erat. Quin nemo negaverit, eos quoque, quæ Scripturæ sacræ non innotuerunt, in legem naturæ peccasse: quod dici non posset, siquidem ea

vim

vim legis ex promulgatione per Scripturas facta demum mutaretur. Unde non possumus probare illud *Hobbesi* c. 3. §. ult. Cum natura, qua vocantur, leges nihil sint aliud, quam conclusiones quædam ratione intellectæ, de agendis & omittendis: lex autem proprie loquendo sit oratio ejus, qui aliquid fieri vel non fieri alius jure imperat: igitur non esse illas proprie loquendo leges, quatenus à natura procedunt; sed duntaxat quatenus à Deo in Scripturis lute sunt. Enimvero nos de essentia legis non arbitramur, ut sit oratio, seu ut per vocabula in orationem formata subjectis innotescat; sed sufficit, si quocunque modo, etiam interiori mentis dictamine, aut ex conditione naturæ aut negotii, quod gerendum, superioris voluntas colligatur atque cognoscatur. Sicuti *Ipsè* d. l. c. 15. §. 3. agnoscit, *Dei leges triplici modo declarari; primo per tacta rectæ rationis dictamina.* &c. Sed & leges naturæ ratiocinando erutæ non nisi permodum propositionum possunt concipi; eoque respectu recte propositiones vocantur. Quemadmodum autem nihil interest in legibus civilibus, scripto, an viva voce promulgentur: ita lex divina æque obligabit, si per ipsum Deum visibili specie, & humanæ vocis sonitu assimilato, si per sanctissimos viros, peculiari divinitus instinctu animatos, mortalibus innotuerit; si denique per naturalem rationem ex contemplatione humanæ conditionis eruatur. Neque enim ratio proprie loquendo est ipsa lex naturæ, sed medium, quo rite usurpato illa cognoscatur. Modus autem legem promulgandi ad ipsius substantiam intrinsecam nihil pertinet. Licet porro planior & velut compendiosior modus sit alteri voluntatem suam revelandi, si quis eam propositionibus per vocabula expressis alterius sensibus ingerat: tamen & hoc sufficienter revelatum censetur, cujus colligendi & per congenitam ratiocinandi facultatem eruendi occasio quasi inevitabilis fuit præbita. Sicut utique homo, cui beneficio Creatoris datum est actiones tam proprias quam alienas comprehendere, ac de earundem congruentia ad naturam humanam judicare, non potest non, positis aliis hominibus, de ista actionem congruentia cogitandi ansam accipere. Add. *Rich. Cumberland de Leg. Nat. c. 1. §. 11. & c. 5. §. 1.* Quanquam autem ut lex obliget, necessum sit, eam subjectis innotescere, legem autem naturalem ex dictamine rationis deducere, ejusque fundamentum & necessarium cum humana conditione connexionem intelligere non sit cujusvis: non tamen ideo aut lex naturalis omnes homines obligare desinit, aut eadem ex lumine rationis nota dici nequit. Nam ut lex obliget, popularis duntaxat & simplex notitia sufficit, neque artificiosa ejusdem demonstratio ac deductio ad hunc finem requiritur. Ac licet probabile sit, primis mortalium præcipua juris naturalis capita à Numine fuisse tradita, quæ deinde disciplina & assuetudine fuere in alios propagata: naturalis tamen nihilominus ejus juris poterit dici notitia, quatenus ejusdem necessaria veritas ex ratiocinatione seu usu naturalis rationis colligi potest. Eo ipso autem, quod propositiones legem naturalem repræsentantes, ex contemplatione naturæ rerum animis hominum inlinuantur, eo ipso ad autorem naturæ Deum referuntur. Add. *Rich. Cumberland de Leg. Nat. c. 1. §. 10.* Cæterum originem naturalis juris ad Deum refert præstantissimus quisque sapientum. *Plutarch. de auditione: τῶν ἐστὶν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν περὶ τοῦ λόγου.* Idem est Deum sequi, & parere rationi. Pulcre cumprimis *Cicero* l. 3. de republ. apud *Lactantium* l. 6. c. 8. *Est quidem vera lex, recta ratio, natura congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna; quæ vocet ad officium jubendo; vetando à*

fran-

fraude deterreat: quæ tamen neque probos frustra iubet, aut vetat; nec improbos iubendo, aut vetando movet. Huc legi nec obrogari fas est; neque derogari ex hac aliquid licet; neque tota abrogari potest: Nec vero aut per senatum, aut per populum solus hac lege possumus. Neque est querendus explanator, aut interpres ejus alius. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac; sed & omnes gentes, & omni tempore una lex & sempiterna, & immutabilis continebit; unusque erit communis quasi magister, & imperator omnium Deus; ille legis hujus inventor, discipulator, lator; cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis adspernabitur; hoc ipso luctu maximas pœnas, etiam si cetera supplicia, quæ putantur, effugerit. Sophocles Oedipo tyranno: νόμις ὑψιπιδὲς γ' ἐγεγῆται δι' αὐτῆς αἰωνοῦ τεσσάρων· ὧν ὁλυμπιὸν πατὴρ μόνος, ὃς δὲ πῦρ θνατὸν φῦος αἰθέρων ἐπικτεν. Leges excelsæ, quæ cœlestis data sunt, quæcumque solus Deus pater est, neque eas mortalis hominum natura peperit. Add. Seldenus de J. N. & G. l. 1. c. 8. Ubi ostendit, et si gentiles per depravatos hominum mores ipsa juris naturalis capita à gentilibus interdum violari, & iniquis constitutionibus velut obivi agnoverint: tamen τὸ αὐτοδίκημον, sive quod revera est justum ex deorum præscripto, perpetuo sibi simile manere, parilem semper obligationis vim habere, ipsos fuisse persuasos. Ex quo fonte promanavit communis illa opinio gentilium de suppliciis impiorum apud inferos, quæ illos manerent, qui immania scelera contra jus naturæ commisissent. Nam cum pœnas violati juris naturalis à diis exigi crederent, sane & eosdem illius juris autores credidisse certum est. Sicuti etiam vice versa optimo cuique gentilium persuasum fuit, bonis viris virtutem non citra favorem Numinis exerceri. Jamblichus protrept. c. 13. Ἐν πᾶν τῶν θεῶν αἰδοῦν καὶ ἀληθεῖς, ὅτι οὐδένα ἀνδρῶν ἀγαθῶν κακὸν ἔσθαι ἢ τε ζῶντι, ἢ τε τελευτήσαντι. οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ θεῶν τὰ τῶν περὶ γράματα. Hoc nimium igitur verum cogitandum est, non eventurum viro bono ullum malum tam viventi, quam mortuo: neque negliguntur hujus civitates ab diis immortalibus. Euripides Ione: Εἰς τέλος οἱ μὲν ἐσθλοὶ τυγχάνουσιν αἰζῶνι, οἱ κακοὶ δ', ὥσπερ πεφύλασ', ἔποτ' ἀπεδείξεται αἶψα. Tandem quæ merentur boni consequuntur: mali autem, ut digni sunt, nunquam felices erunt. Deinde docet, apud veteres Christianos constantem opinionem viguisse, etiam in intervallo, creationem inter, & decalogi promulgationem, jura naturalia & universalia à Deo humano generi lata fuisse, quæ postea corpori legum Mosaicarum sint inserta. Inde elegans annotatio Chrysostomi orat. 12. ad pop. Antioch. Deum ideo legibus de honore parentum, de homicidio, adulterio, furto nullam addidisse rationem, quod illa jam antea tanquam juris naturalis capita fuerint quam notissima. Ast præcepto de sabbatho, quia positivum, sollicitè rationem adjunctam. Ad datur quoque Ibid. c. 9. & l. 7. c. 9. 10. Denique quævis leges à religione maximam firmitatem sumere sapientissimi quique legislatores intellexerunt, quibus à cultu Numinis leges suas auspicari solenne est. Vid. exordium legum Zaleuci apud Diod. Sicul. l. 12. c. 21.

§. 21. Operæ pretium quoque est, super sanctione legis naturalis paulo curatius dispicere. Ubi præter ea, quæ supra de sanctione legum in genere tradita sunt, præmittimus, bona juxta atque mala, quæ homini obveniunt, in tres posse classes dividi. Ac bonorum quidem alia ex liberali donatione Creatoris, aut ultronea aliorum hominum benevolentia proficiuntur, aut etiam per industriam hominis, ad quam is liberè & ultro sese determinavit, adquiruntur. Quæ legum observantiæ non debent adparere. Alia autem ex actione legibus præcepta per naturalem consecutionem promanant dum Crea-

Creator certo actui legibus congruo perpetuum & naturalem effectum, bono hominis cedentem, assignavit. Quæ *Rich. Cumberland* præmia naturalia vocat. Alia denique ex certis actionibus proveniunt arbitrio legislatoris, aut conventionem hominum: quorum illa *nat' ἐξ ὧν* præmia, aut præmia arbitraria, hæc mercedes vocantur. Sic & malorum alia ipsam naturam hominis, & conditionem sequuntur, abstrahendo unde ea conditio primitus orta sit, aut citra peculiarem culpam ejus, cui incumbunt, contigerunt. Quæ sano sensu possis vocare mala fatalia, fuit vocabulo non opposito divinæ dispositioni, sed peculiari culpæ ejus, qui isto malo premitur. Alia per naturalem consecutionem & connexionem ex peccatis proveniunt; quæ à quibusdam vocari solent *pœna naturales*. Alia denique ex peccatis oriuntur per peculiarem determinationem & dispositionem legislatoris extra naturalium effectuum consecutionem; ubi qualitas, modus, locus, tempus mali ex arbitrio est legislatoris. Et hæc nobis pœnæ vocantur proprie dictæ, aut laxiore vocabuli sensu pœnæ arbitrariæ. His præmissis dicimus, etsi Creator O. M. obsequium à nobis pro imperio potuisset exigere, fructu aliquo in nos redundante plane sterile; placuisse tamen ipsius bonitati naturam rerum & hominum ita disponere, ut observantiam legum naturalium bona quædam, violationem mala naturali quadam connexionem sequerentur. Ac observantiam quidem legum naturalium comitatur serenitas & securitas conscientiæ cum bona fiducia conjuncta, bona constitutio & tranquillitas animi, conservatio corporis à multis malis non fatalibus, ac infinita commoda, quæ ex benevolentia & mutuis officiis aliorum hominum conciliari possunt. Sic *Seneca de Ira* l. 2. c. 13. *magnum premium vocatur felix animi immota tranquillitas. Id. ib. Facilis est ad beatam vitam via. Quid enim quiete otiosus animi? quid ira laboriosus? Quid clementia remissius, quid crudelitate egrotiosius? Vacat pudicitia, libido occupatissima est. Omnium denique virtutum tutela facilior est: vitia magno coluntur.* Add. *Idem de Ira* l. 2. c. 30. & ult. & l. 3. c. 5. & 26. Huc spectant, quæ ex *Prodicō de Hercule* in bivio constituto habentur apud *Xenophontem apomnem.* l. 2. *Proverb.* II. v. 4. VIII. 18. X. 9. XI. 3. 5. 10. 18. 19. 25. XVIII. 20. *Sir.* VI. 5. VII. 37. 39. XXXI. 28. Contra ex violatione ejusdem legis per naturalem connexionem oritur inquietudo conscientiæ, perturbatio, & corruptio animi, destructio corporis, ac infinita mala, quæ ab irritata violentia aliorum hominum, & à subtractione auxilii eorundem provenire possunt. *Marcus Antonius* l. 9. § 4. *ἐὰν δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ νόθῳ, καὶ ἐν τῷ κακῷ, καὶ ἐν τῷ πονηρῷ, qui injuste agit, sibi nocet, dum malum se facit.* *Cicero de homine* perditō: *ut possentur alii mores sui.* *Proverb.* V. 9. 10. 11. VI. 33. 34. 35. XII. 13. XIV. 14. 23. 24. XVII. 13. XIX. 29. XX. 1. XXII. 5. XXIII. 20. 23. seqq. *Sirac.* XIX. 3. XXXI. 21. seqq. 39. 40. Quanquam autem! æc præmia, & mala quibusdam ideo parum certo ex actionibus bonis atque malis provenire dicantur, quod & multis pro benefactis odium, invidia, & alia mala reponantur, alii contra scelerum suorum fructu, inipune gaudeant; adeoque infallibiliter non præciatur pro meritis nostris paria nobis ab aliis hominibus repositum iri, (nam qui in nobismetipsis producitur fructus, nunquam intercipitur: id tamen certum est, ex bonis & justis actionibus commoda tanta cum certitudine sequi, quanta ex oppositis vitiis cum ratione sperare non possumus. *Prov.* II. 31. Ac licet non semper omnia illa bona consequantur, quæ aliàs per rerum naturam consequi idonea erant; evidens tamen probabilitas est, illorum non pauca secutura, aut saltem plura,

quam ex malis actionibus sperari possunt. Et sic hoc modo salutis nostrae longe melius consulimus, & longe probabiliorem spem concipere possumus, fore ut ab aliis vicissim quid ad emolumentum nostrum conferatur, quam si nullo ad ceteros homines habito respectu ad solam nostram utilitatem omnia referremus; multoque magis, si vi doloque adversus alios adhibita ex ipsorum damno lucrum nostrum quaerere institueremus. Hoc modo igitur valor praemii ex bona actione oriundi omnibus recte perpensis excedit lucrum ex actu legi contrario oriturum. Bene tamen observandum, heic ubi de naturali effectu actionum bonarum ac malarum agitur, non attendi illa bona & mala, quae supra ad primam classem referebamus, & quae consilio & industria nostra vel non possunt adquiri, vel non possunt evitari. Haec enim bonis aequae ac malis accidere possunt & solent. Sic malus corpus vegetum ac firmum, bonus debile ac morbis obnoxium à natura fortiri potest. Sic mors nunc bonos aequae ac malos rapit. Verum illa tantum heic aestimantur, quae à ratione humana provideri possunt, velut aliquatenus dependentia ab actibus nostris. Ceterum quanquam pars bonorum, quae per observationem legis naturalis ab aliis hominibus obtinere intendimus, à benevolentia & probitate aliorum dependant, adeoque non plane sint in nostra potestate tamen cum & ipsos probabile sit eundem nobiscum finem habere, saltem ut plurimum isti effectus ab aliis dependentes erunt sperandi, etsi in antecessum non ita accurate possint determinari. Et vix ullus tam infensus sibi homines expertus est, ut non plurima aliorum benevolentiae sese agnoscat debere. Sane mala, quae ab hominibus provenerunt, nunquam evalescere potuerunt ad totius generis humani destructionem: quod indicio est, actiones bonas saepius effectu suo fuisse potitos, quam eodem excidisse. Sic & licet quandoque eum, qui leges naturales negligit, per improvissum concursum causarum externarum multa bona ab aliis hominibus velut ultro inudent: tamen quia illi effectus hoc casu respectu illius sunt mere contingentes, & quidem raro, patet, rationem actus eo ducentes non praescribere, nedum ut lex tale quid praecipiat. Quin ratio satis evidenter docet, ad felicitatem longe probabilius conducere, ut è proviso fine, mediisque quae possimus optimis adhibitis agamus, quam ut seposito consilio nos totos incertae rerum aleae committamus. Verum isthaec planissima sunt, & in primis à *Rich. Cumberland de legibus naturae* diligenter admodum demonstrantur. Igitur illa quaestio restat, num praeter illos effectus naturales actionum malarum, & qui ex sanctione legum civilium oriuntur, sint alii adhuc arbitrio Numinis constituti, manu velut regia exercendi; seu num etiam poena arbitraria leges naturales à Numine sint sancitae, praesertim postquam animadvertitur, effectus malarum actionum naturales quandoque intercipi, & quibusdam scelera sua ex parte lucro cedere. Ubi quid Sacrae Litterae heic definiant, in aprico est. Sed & in affirmationem hujus quaestionis inclinat antiquissima, & latissime diffusa pleraque apud gentes traditio de Nemese divina, deque poenis inferorum. Quo facit *Jona* l. 7. *Actor* 28. v. 4. ubi nulla sane naturalis erat consecutio inter delictum à Jona patratum, & procellam in mari exortam, & inter homicidium & morsum aspidis; igitur nautae Palaestini, & Melitenenses utique praesupponebant, manu velut regia scelera divinitus vindicari. Add. *Grotius de veritate Relig. Christi* l. 1. §. 19. 20. 21. 22. & l. 11. §. 9. Et sane cum constet, Deum velle, ut istae leges ab hominibus observentur,

ventur, & vero adpareat, à quibusdam effectus earum naturales, saltem ex parte eludi: valde probabile est, Deum alia via malitiam istorum multaturum; præsertim cum morus conscientie & defectus securitatis, in quo facinorosi versantur, magnitudinem scelerum aliquando exequare non videantur. Add. *Cumberland de leg. nat. cap. §. 2* 5: Verum quia ratio à priori non plane videtur apodictica, sed tantum valde probabilis, ac quia arbitraria ista pœna præiupponit positivam voluntatis divinæ determinationem, quam citra peculiarem Dei revelationem assequi vix datur; & inductio aut experientia adhuc imperfecta est: effugere non possumus, quin fateamur, solum rationis lumen sequentibus hanc quæstionem obscuri adhuc quid habere.

§. 22. Circa materiam legis naturalis *Grotius* l. 1. c. 1. §. 10. observat, multa vulgo juris naturalis dici non proprie, sed *reductivè*, quibus jus illud non repugnat; sicut iusta adpellantur non solum, quæ ex iustitia debentur, sed etiam quæ cum iustitia non pugnant; quanquam ista melius vocares permixta. Commodius tamen fortasse istam distinctionem applicaveris ad illa instituta, quæ pro certo statu generis humani ratio pacis & tranquillitatis introduci suavit, & ad actus, qui ex institutis istis suscipiuntur atque exercentur. Nam & ejusmodi quæstiones inter Juris agitari audias, v. g. an dominia rerum, an usucapio, testamenti factio, emptio venditio, sint juris naturalis? Ad quas adposite responderi non potest, nisi separaveris ea, circa quæ jus naturæ disponit præcipiendo aut vetando, ab illis, quæ ratio socialitatis ab hominibus institui suavit, aut quorum suscipiendorum licentia ex istis institutis immediate profluit; ut hæc reductivè ad jus naturæ dicantur spectare. Sic dominium rerum à natura quidem immediate non est, neque expressum aliquod ac determinatum præceptum illi introducendo fingi potest; juris tamen naturalis dicitur, quatenus conditio & pax multiplicati generis humani primævam communionem non amplius tulit. Sic ut usucapio sit, disertum legis naturalis præceptum non extat: positus tamen distinctis rerum dominiis, tranquillitas generis humani eidem favebat, ne dominia semper forent in ancipiti. Sic ultimas voluntates edere, emere aut vendere, natura nemini præcipit; sed exposito dominio naturaliter consequitur, ut moriturus de bonis suis disponere, aut ut quis suas res alienare, aut alienas per contractum acquirere possit. *Idem* deinde l. monet, interdum abusive dei juris naturalis, quæ ratio quidem dicat esse honesta, & meliora suis oppositis, etsi proprie non sint debita. Cujus generis sunt multi actus generosioris & communem modum supergressæ liberalitatis, mitericordiæ & mansuetudinis, & quando quis præter necessitatem de jure suo remittit. Quæ illustrantur per illud Apostoli 1. *Corinth.* X. 21. VI. 12. VII. 38. Sic & *Ulpianus* l. 4. §. 1. D. de alien. jud. mut. caus. Non tamen ejus factum improbat prætor, qui tanti habuit re carere, ne propter eam sapiens litigaret: hæc enim cogitatio ejus, qui lites execratur, non est vituperanda. Sic Socrates nebulonem, à quo injuria fuerat affectus, in jus noluit vocare; æstimans eam, velut asinus ipsum calce ferisset. Sic Cato, cum illi os percussus esset, non excanduit, non vindicavit injuriam; ne remissit quidem, sed factum negavit. Melius putavit non agnoscere, quam vindicare. *Seneca de Ira* l. 2. c. 32. & de *Constantia sapientis*. c. 14.

§. 23. Est denique & illud heic expendendum, an detur peculiare jus gentium, positivum, & juri naturali contradistinctum? Super hac re enim inter eruditos non

facis convenit. Multis jus naturæ & jus gentium in se unum & idem habetur, quod extrinseca duntaxat denominatione differat. Inde & *Hobbes de Cive* cap. 14. 4, 5. naturalem legem dividit in naturalem hominum, & naturalem civitatum, quæ vulgo jus gentium appellatur. Præcepta utriusque, addit, eadem sunt: sed quia civitates semel instituta induunt proprietates hominum personales, lex, quam loquentes de hominum singulorum officio naturalem dicimus, applicata totis civitatibus, nationibus sive gentibus, vocatur jus Gentium. Cui sententiæ & nos plane subscribimus. Nec præterea aliud jus gentium voluntarium seu positivum dari arbitramur, quod quidem legis propriæ dictæ vim habeat, quæ gentes tanquam à superiore profecta stringit. Add. *Bæcler. ad Grot. l. 1. c. 1. §. 14. & ad l. 2. c. 4. §. 9.* Inde nobis revera non contradicunt, quibus jus naturæ id vocare placet, quod in conformitate cum natura rationali consistit; jus gentium autem, quod ex rationis indigentia nostræ, cui quam maxime per socialitatem succurritur, fluit. Nam nos positivum aliquod jus gentium, à superiore profectum, negamus. Quæ autem ex indigentia humanæ naturæ colliguntur, ad jus naturale referimus, quod ideo ex conformitate cum natura rationali deducere nolumus, quia hoc modo ratio constituitur norma sui ipsius, & quæ isthac viâ suscipitur demonstratio legum naturalium, in circulum revolvitur. Pleraque autem, quæ apud JCTos Romanos, aliosque ad jus gentium referentur, puta circa modos acquirendi, contractus, & alia, vel ad jus naturæ pertinent, vel ad jus civile singularum gentium, quod istis in rebus, quæ alias universali & ad totum genus humanum pertinente ratione non nituntur, apud complures conspirat. Ex quibus tamen peculiaris species juris non recte constituitur; quippe cum ista jura gentibus inter se sint communia non ex aliqua conventionem aut obligationem mutua; sed ex placito peculiari legislatorum in singulis civitatibus per accidens conspirent. Unde & eadem ab uno populo inconsultis aliis mutari possunt, ac sæpenumero mutata deprehenduntur. Quamquam neque plane rejicienda videatur sententia *Feldeni ad Grot. l. 2. c. 2. §. 20. & c. 8. §. 1.* ubi tradit, quod JCTis Romanis jus gentium sit facultas ad actus & negotia peregrinis in civitate Romana competens; jus civile autem proprium sit civium, peregrinos excludens. Unde testamenta & matrimonia dici juris civilis, contractus autem juris gentium; quod illorum soli cives, horum autem etiam peregrini Romæ participes essent. Apud multos quoque sub vocabulo juris gentium venire solent quædam consuetudines, inter pleraque gentes, saltem quæ cultiorum & humaniorum sibi famam vindicant, potissimum circa bellum tacito quodam consensu usurpari solitæ. Postquam enim etiam cultiores inter gentes maximum fuit decus habitum, bello gloriam querere, i. e. in eo præstantiam suam præ cæteris hominibus ostendere, quod quis multos homines auderet, & dextre calleret perdere, adeoque in bella non necessaria, aut injusta vulgo est procursum: ne ambitionem suam invidiæ nimis exponerent magni bellatores, usurpata omni licentia justî belli, humanitatis, & magnanimitatis quadam specie bellorum atrocitatem temperare multis populis est visum. Unde ortæ consuetudines circa exemptiones certarum rerum & personarum à vi bellica, modum nocendi hostibus, modum tractandi captivos, & similia. Nescio tamen, an viros militares satis deceat mos, ab *Alberico Comensi* à Flaminia introductus, & in Italia superioribus seculis usitatus, inter equestrem militiam mercenariam. Quo in id maxime omni industria incumbendum contendant,

derant, ut à se atque à militibus omnem laborem & metum adimerent, ne ulla cedes fierent, capi tantummodo utrumque liceret, & sine ullo pretio dimitti. In objecta sibi oppida noctu tormenta bellica non emitterentur; nec item qui in oppidis essent, intentionaria jacerent. Castra præterea nullo vallo, nullarè fossa cingebantur; nec illa hibernis temporibus habebantur. Hec omnia in coram militaribus, atque ab ipsis inventis institutis permixta erant. *Machiavellus* Principè c. XII. Cui non dispar conventio inter *Eretrienfes*, & *Chalcidenses*, ne missilibus telis invicem uterentur, legitur apud *Strabonem* l. X. Quo referre quoque possis *Indorum* morem, quò per intestina bella agricolæ ab omni noxa liberi præstabantur. *Arrianus* in *Indicis*. Cæterum consuetudines illæ licet videantur continere obligationem ex pacto saltem tacito ortam; tamen si legitimum bellum gerens eas neglexerit, iidemque se nolle teneri professus fuerit, modo contrarium earundem per jus naturæ recte fieri possit, nullius alterius peccati arguetur, quam cuiusdam ruditaris; quod quis sese ad numeros velut eorum non compoluerit, quæ bellum inter artes liberales habetur. Non secus atque imperitæ inter gladiatores accusatur, qui alterum non juxta regulas artis vulneraverit. Igitur si quis iusta gerit bella, solo naturæ jure, negiectis illis consuetudinibus, eà potest regere; ni forte ob commodum aliquod suum eadem malit observare, ut & ipse hostem in se suosvè minus sævum experiatur. Ast qui injustis grassatur bellis, vel ideo illas recte sequitur, ut saltem cum aliquo temperamento scelestus sit. Quæ tamen rationes cum generales non sint, jus aliquod universale, & quod omnes stringit, constituere nequeunt. Præsertim cum quilibetis, quæ non nisi tacito consensu nituntur, exsolvere se posse videatur, si expresse profiteatur, se illis nolle teneri, seque non recusare, quo minus & cæteri ista adversus se non adhibeant. Unde & videmus plurimas ejusmodi consuetudines successu temporis exoluisse, aut adversum istis morem invaluisse. Nec est quod non nemo quiriteretur, quasi hac doctrina securitatis, utilitatis, aut salutis gentium præsidia destruantur; quæ sane non in illis consuetudinibus, sed in observantia juris naturalis, longe utique sanctioris, posita sunt. Quo incolumi istas non magnopere desiderat genus humanum. Quod si autem aliquis mos ad jus naturale referatur, ejus dignationi sane longe magis consulitur, quam si ejus origo ad simplicem gentium conventionem referatur. Inter præcipua capita juris gentium voluntarii *Grotius* numerat jus legationum. Ubi arbitramur, ipso jure naturæ legatos esse inviolabiles, etiam apud hostem, siquidem speciem legatorum, non speculatorum præ se ferant: quamdiu in eum, ad quem missi sunt, hostilia non moliantur; etsi fors ordinario modo per tractatus domini sui commodum præ alterius commodo quærant. Cum enim ejusmodi personæ sint necessariæ ad pacem conciliandam, servandam, aut arctius per fœdera & pacta adstringendam, quam ipsum jus naturæ omnibus modis honestis amplecti jubet; utique & cavisse censetur idem jus securitatis personarum, sine quibus finis ab eodem præceptus obtineri nequit. Add. *Marselaer Legato*, l. 2. c. 13. Cui junctum est, ut legati saltem circa ea, quæ officium ipsorum spectant, sint exempti à jurisdictione & coactione ejus, ad quem mittuntur: cum alias nulla relinqueretur facultas legatis eo, quo decet, studio pro emolumentis domini sui nitendi, si alteri, præterquam huic eo nomine rationem tenerentur reddere. At vero quæ alia vulgo legatis tribuuntur privilegia, iis præsertim, qui magis ad expiscanda alterius reip. secreta, quam pacis gratia, in aliquo loco hærent: illa ex

mera ejus, ad quem mittuntur, indulgentia dependent, adeoque si commodum videatur, citra violationem ullius juris denegari ipsis possunt; si modo is pati velit, ut sui quoque pari modo traclentur. Jus quoque sepulturæ, quod itidem peculiare caput juris gentium apud *Grotium* videtur facere, ad officia humanitatis referri potest. Add. *Ant. Matth. de crimin. proleg. c. 3. §. 5.* Neque cætera tanti sunt, ut peculiarem juris speciem constituere debeant, cum sat commodè in systemate juris naturalis locum fortiri queant. Sed quod non nemo ad jus gentium quoque referre instituit peculiaria conventa duorum plurumvè populorum, foederibus & pacificationibus definiri solita, id nobis plane incongruum videtur. Et si enim illis stare lex naturalis de servanda fide jubet, legum tamen & juris vocabulo valde improprie veniunt. Et præterea infinita, ac magnam partem temporaria sunt. Quin nec magis partem juris constituunt, quam pacta singulorum civium inter se ad corpus juris civilis spectant; cum potius historia sibi eadem vindicet. Add. quoque *Seld. de mari clauso l. 1. c. 2.* De jure non scripto, seu consuetudine præter alios vid. *Bæcl. ad Grot. l. 2. c. 4. §. 5.*

§. 24. Distributio juris naturalis istæ nobis videtur expeditissima, ut primo loco consideretur, quomodo istius jussu quis sese debeat gerere adversus *seipsum*; deinde, quomodo adversus *alios homines*. Præcepta juris naturalis, quæ alios homines spectant, iterum possunt dividi in *absoluta* & *hypothetica*. Illa sunt, quæ omnes homines in quovis statu obligant, ac citra positionem alicujus instituti, per homines introducti aut formati. Hæc autem certum statum aut institutum, per homines formatum aut receptum, præsupponunt. Quod *Grotius d. l.* sic expressit: *jus naturale non de iis tantum agit, quæ citra voluntatem humanam existunt, sed & de multis, quæ voluntatis humana actum consequuntur.* Unde licet dominia rerum, qualia nunc sunt, voluntas humana constituerit; iis tamen positis ipsum jus naturale dicitur, nefas esse alienam rem invito domino subtrahere. Vid. l. 1. §. 3. *D. de furtis l. 42. D. de verb. sign.* Scilicet multa dantur, quæ quo ad exercitum actus arbitraria sunt, seu ubi in arbitrio hominum positum est, actum aliquem suscipere velint, vel non; verum quando actus ille fuit susceptus, ex aliquo præcepto juris naturalis necessitas moralis seu obligatio ipsum consequitur, aut ex eodem modus & circumstantiæ determinantur. Sic v. g. etsi jus naturæ non præcipiat, ut ab altero emam; posito tamen, me libere emere, idem jubet, ne alterius damno lucrum meum quæram, neque in contractu eundem defraudem. Sic plurima sunt juris naturalis præcepta, quæ nisi posito dominio rerum distincto, atque imperio civili non intelliguntur, neque locum habent. Ex quo tamen non conficitur, omnes quoque leges positivas esse juris naturalis; eo quod per consensum nostrum alterius nos summo imperio subdamus, cujus jussu ut parcamus, ipsa lex naturæ præcipit. Equidem id certum est, violatores legum civilium propter intercedens istud pactum immediate in ipsam quoque naturæ legem peccare. Est tamen ingens adhuc discrimin inter leges naturales hypotheticas, & civiles positivas; quod illarum ratio petitur ex conditione humani generis in universum considerati; harum autem ratio desumta est ex peculiari certæ alicujus civitatis utilitate, aut ex nudo legislatoris arbitrio. Adeoque leges civiles positivæ præcepta juris naturalis hypothetica non sunt, sed ex præcepto hypothetico vim obligandi in foro humano mutantur. Eorum autem institutorum, quibus præcepta hypothetica nituntur, tria potissimum deprehendimus, *sermonem, dominium rerum, earundemque pretium, & imperium humanum.* Et secundum hanc partitionem nobis deinceps hæc disciplina tractabitur.

DE PRÆSTATIONIBUS HOMINIS ADVERSUS SE-
IPSUM TAM CIRCA CULTURAM ANIMI, QUAM CU-
RAM CORPORIS ET VITÆ.

1. <i>Homini cultura sui est necessaria.</i>	10. <i>Quantum circa opes;</i>
2. <i>Circa que ista versetur.</i>	11. <i>Et circa delectationes.</i>
3. <i>Animus primo religione imbuendus.</i>	12. <i>Affectus ratione regendi.</i>
4. <i>Ei adversantes opiniones extirpanda.</i>	13. <i>De studiis literarum.</i>
5. <i>Notitia sui est necessaria.</i>	14. <i>De cura corporis.</i>
6. <i>Noscendus homini suus animus, suumque of-
ficium;</i>	15. <i>De usu vitæ.</i>
7. <i>Et quousque vires ipsius se extendant.</i>	16. <i>An sit aliqua obligatio ad servandam vi-
tam.</i>
8. <i>Supra vires non nitendum.</i>	17. <i>Vita quatenus in aliorum usus impendenda:</i>
9. <i>Quantum circa existimationem laboran-
dum:</i>	18. <i>Aut pro altero periculo exponenda.</i>
	19. <i>An propria cedes sit licita.</i>

ET si homo cum cæteris animantibus hoc commune habeat, quod sua conservatio curæ ipsi sit, ac ut quam optime sese habeat, ultro gaudeat: tamen quod ea cura longe exquisitior & sublimioris indolis esse debeat, quam qua bruta defunguntur, causa est non solum, quod iste præ his longe plura accipit, eximiam & fructuosam culturam admittentia; sed etiam quia præstationes, quæ obstrictus est, decenter obire nequit, ni cultura insitam facultatem promoverit, ac egregiis actionibus habilem reddiderit. Inde quod operæ circa seipsum excolendum sumit homo, non in ipso solo terminatur, sed fructum suum quam maxime in genus humanum diffundit; & quo præstantior quis sibi ipsi fuerit, eo nobilior hujus universi civis, & munificentior habetur. Eoque homo leges socialitatis, cui à Creatore destinatus est, implere studens, merito primam circa seipsum operam collocare debet, eo felicius officiis adversus alios satisfactorius, quo curatius circa sui perfectionem laboraverit. Et qui sibi est ipse inutilis ignavusque, ab eo cæteri nequidquam emolumenti quid expectaverint. Habet autem ista cura non minus necessitas, quam sollicitudinis, quod non solum in summa omnium rerum ignorantia nascantur homines, quorum teneri adhuc animi facile pravarum opinionum tordibus imbui possunt, quas agere deinceps iterum elueris; sed & per congenitas jam libidines in devia à recta ratione, validius, languidius, abripiantur, quæ nisi coercantur, per totam vitam pravarum colluviem actionum progenerant. Præsertim cum vana sit querela illa apud Euripidem Supplicibus. Οἷ μὲν πὶ δὴ βροτοῖσιν σὺν ἔ-
στιν ἥδε, Necus dis ἔσθ', καὶ γέροντες αὐτοὶ πάλιν; Ἀλλ' ἐν δόμοις μὲν ἡμῶν πῶς καλῶς ἐ-
χῆ, γνώμαισιν ὑπερβασιν ἐξορδοῦμεθα. Αἰώνια δ' ὅσῳ ἔχουσιν. εἰ δ' ἤνυσεν νέος τις
καὶ γέροντες, εἰ τις ἐξαμαρτάνει, διὰ λόγῳ βίου λαχόντες ἐξορδοῦμεθ' αὖν. Hei mi-
hi, quare non licet hoc hominibus, Bis fieri juvenes, Et rursus senes. Nam in adibus qui-
dem si quid non recte se habeat, id Posterioribus sententius emendamus: Vitam vero non
licet

licet : si autem essemus juvenes Bis, & senes, si quis peccavisset, id nos *Duplicis* vita facti compotes facti corrigeremus. Cum autem ex duabus partibus homo constet, anima & corpore, quarum illa actionum homini propriarum origo & principium est, hoc instrumenti vicem obit, illius cura & cultura merito primas sibi partes vindicat.

§. 2. Cultura animi, ad quam capefendam omnes homines obstringuntur, & quæ ad rite obeundum hominis officium est necessaria, huc potissimum redit, ut recte sese habeant sententiæ de rebus, quæ ad officium ipsius respiciunt, ac ut rite formetur judicium & æstimatio circa res, quæ adpetitum stimulare solent, utque motus animi ad normam sanæ rationis revocentur, & temperentur.

§. 3. Inter sententiis igitur, quas penitus imbibisse omnes homines oportet, princeps est ea, quæ circa Deum tanquam Creatorem & Rectorem hujus universi versatur; quod scilicet revera existat summum aliquod ens, abs quo cæteræ res originem, & motus sui principium habeant, non quidem tanquam abs potentia aliqua bruta, sicut v. g. pondus horologio appensum id impellit; sed quod intelligens sit, & liberum: quod idem tum in universum mundum, tum in genus humanum, quin & singulos homines regimen exerceat; cujus notitiam nihil fugiat; abs quo per legem naturalem certa officia hominibus pro imperio injuncta, quorum observatio ipsi probetur, violatio & neglectus displiceat, eoque nomine ab omnibus incorrupte & citra respectum personarum rationem sit exacturum. In hac autem persuasione non solum præcipuum hominis officium vertitur, de quo alibi plenius egimus, quod huc transcribendum non duximus; sed etiam ea fundamentum est illius adquietiæ, qua hominum animi intrinsece perfunduntur; quin & illa ipsa velut firmamentum est omnis probitatis, adversus alios homines exercendæ, & citra quam nemini recte fecisse serio cordi est, nec aliis de cujusdam probitate satis cautum creditur. *Boetius de consolat. Philos. Magna vobis necessitas incumbit probitatis, cum degatis sub oculis judicis omnia cernentis. Grotius ad libr. Sapient. cap. 12. 1. Quanquam magnifice dicunt quidam, honestum per se expetendum; tanta tamen in animo est vis eorum, quæ conspicimus, ut nisi adsit de divina providentia, & quidem facta hominum repensante persuasio, simulque leges quedam, quæ in rectam viam homines dirigant, fieri non possit, quin extra orbitam evagentur, & quidem sæpe graviter. Nam ut vaga est hominum ratio, ubi affectus, & blandientes affectibus mores accessere, facile reperit rebus pravis velamenta, obstatque sibi, donec plane obsurdescat. Vanos ergo dicit eos, qui Dei & providentia ipsius cognitionem non sollicitè custodiant, sed de ea re sententiis cuiusque permittunt arbitratui; quo nihil potest reperiri, non jam dico bonis moribus, sed & reip. exitiosus. Quanquam autem ex decretis religionis Christianæ constet, Deum non quovis genere cultus hominibus propitiari hæcenus, ut peculiari ipsos gratia complecti, & æternæ felicitatis compotes reddere velit; qui effectus eum duntaxat comitatur, quem ipse singulari modo generi humano promulgavit: habet tamen quævis seria persuasio de Numine, ejusque providentia sub quocunque conceptu particulari, aut modo cultus hanc efficaciam, ut homines reddat officii observantiores. Lucianus de Imaginibus: ὅπου τὸ θεῖον μὴ ἐν παρρησίᾳ σεβασθῶν, & τοῖς τὰ θεὸς ἀνθρώπων ἀρετῶν ἀνὲν quicunque Numen non superfunditorie colunt, illi circa humana officia optimi extiterint. Argumento est, quod & olim & nunc dentur, reli-*

religioni pro salute animarum pestiferæ addicti, puta Muhammedanæ, aut Ethnicæ, quos propter suam de providentia Numinis persuasione non spernenda honesti & officii cura agitat, ut saltem quoad exteriores actus plurimis Christianorum non videantur concedere. Imo sunt, qui longinquis peregrinationibus observasse se ferant, Christianam religionem peculiare populorum versus certa vitia inclinationes non mutasse, nec veritatem religionis moribus & actionibus externis discerni. Cujus rei tamen causam ego putaverim, quod religio Christiana, quam plerique non tam proprio judicio, quam aduersione, & ex usu civitatis, in qua nati sunt, amplectuntur, plurimis magis in primoribus labiis, quam in animo hæreat, quodque adeo tam paucis cordi est juxta scita ejusdem animum suum emendare. Quin enim saltem externos actus etiam vitiorum velut nationalium inhibere possint, siquidem professione sua dignos sese gerere serio laborarent, mihi dubium non est.

§. 4. Uti ergo isthæc persuasio, & quæ præterea super cultu Numinis recta ratio, aut singularis revelatio tradit, animo rite excolendo ante omnia est implantanda: ita quæ huic repugnant opiniones sollicitè excludendæ. Nec solum heic intelligimus Atheismum, & Epicureismum; sed alias quoque opiniones non paucas, veræ religioni, bonis moribus & societati humanæ exitiosas; quas penitus eradicari generis humani quam maxime interest. Quas inter est illa de fato Stoico, seu de immutabili consecutione omnium rerum & actionum, etiam humanarum, per quam homines non nisi instrumenta redduntur suarum actionum, quas libere moderari penes ipsos non sit, quantumcunque conatum velint adhibere. Stante enim hac opinione non adparet, quomodo homini magis suæ actiones queant imputari, quam motus rotis in horologio; aut quem usum religio, quamque æquitatem leges ac poenæ habeant. Seneca Oedipo: *Εἴη ἡτα culpa ἐστὶ; nemo sit fato nocens.* Add. *Idem ibid. v. 980. seqq.* *Homerus Iliad. τ. ἐγὼ δὲ ἐκ αἰτίας εἶμι, ἀλλὰ θεὸς καὶ μάστα, καὶ ἡγοφῶντις ἐλαυνύς.* ego non in culpa sum, sed Jupiter, & fatum, & ærionaga Erinys. Quem obtentum tamen lepide eludit magis, quam iustulit Zeno apud Diogenem Laërt. l. 7. *Servum in furto deprehensum aliquando verberabat. Eo vero dicente: Mibi ut furarer, fatum erat: & ut vapularet, inquit. Melius Marcus Antoninus l. 2. c. 11. Ἰεὶ τοῖς κατ' ἀλήθειαν κακοῖς, ἢ καὶ περὶ αὐτῶν ὁ αὐτῶν θεός; ἐπ' αὐτῶ τὸ πᾶν ἔθεντο.* Dii, ne in ea, quæ vere mala sunt, inculat quispiam, in ipsius arbitrio prorsus posuere. Cognatum huic dogma est, quod consecutiones caularum & effectuum, seu illa velut catena rerum à Creatore constituta tam immobilem habeat legem, ut Deus circa eandem ne in particularibus quidem calibus libertatis sibi quid reservarit. Per hoc enim miracula, & extraordinarium Dei auxilium, effectusque precum, poenitentiarum, & emendationis mirum videntur. Quo pertinet & illa persuasio antiquissima juxta ac diffusissima, quasi positus siderum actionibus & eventibus humanis indispensablem quandam necessitatem adferat; aut quod prima nascendi hora universum vitæ curriculum temperet. Cujus inter alios teste idertorem fert Marullus, qui l. 4. ita pronunciat: *Furit alter amore, Et pontum transmare potest, & venire Troiam, Alterius fors est scribendus legibus apta: Ecce patrem nati perimunt, nascq; parentes. Mutuaque armati coeunt in vulnere fratres: Non nostrum hoc bellum est, cœguntur tanta movere, Inque suas ferri poenas lacerandaque membra. Hoc quoque fatale est scipsum*

expendere fatum. Et hæc superstitio magnam adhuc partem Orientis occupat, ubi nihil alicujus momenti suscipitur, nisi consultis astrologis, quæ ipsorum phrasis, ut legant quod in cœlo scriptum est. Quam in rem, facietam historiam narrat *Bernier de rebus gestis in regno Mogolis*, de hortulano Regis Perlarum Abas, qui arbores, ex consilio astrologi auspiciatissima hora à Rege positæ, iterum eruit; cum ab hoc increparetur, ad astrologum conversus; miseram ipsum horam elegisse; inquit, quod arbores meridie positæ, vespere sint erutæ. Item, de servo aliquo Goâ profugo, qui in urbe Dehli populo fidenter multa prædicebat, inspecta subinde pyxidē nautica, & libro *Horarum*, quem vocant, velut nobilissimis instrumentis; & cum, quia antea cum norant, novam ejus professionem & adparatum mirarentur, reposuit: *Al tal bestias tal astrologo.* Enimvero ista astrologia revera nihil est aliud, quam speciosum commentum quorundam deceptorum, ad credulos pecunia emungendos. Qui audacter de futuris loquuntur aliena magis credulitate, quam suapte arte freti; & si res, uti dixerint, cadat, ingenti sunt in gloria; si quid aliter eveniat, in oblivionem eorum dicta abeunt. *Tacitus Hist. I.* istos pseudomathematicos vocat *genus hominum potentibus insidum, sperantibus fallax.* Add. *Hobbes de Homine c. 14. §. 12.* *Agathias l. 1. Malorum causam non arbitror esse in siderum cursu, consuetisque fatalibus, & incredibili necessitate. Quippe si vincit ubique fati vis, perit ab omnibus libera voluntatis electio, tum vero monita omnia, artes, disciplina in irritum cadunt: evanescent spes eorum, qui vitam honestissimam egerunt. Sed nec fas reor cades mutuas & vulnera Deo adscribere.* Vid. quoque *Grotius de verit. rel. Christ. l. 4. §. 11.* Ac præter alia mala, quæ hanc opinionem sequuntur, etiam hoc inde oritur, quod qui sideribus tantum inhiant, parum solliciti sunt circa actiones suas ad normam sanæ rationis dirigendas. Cordate *Enripides Helena: γνῶμη δὲ ἀρετῇ πάντης, ἢ τ' ἐὺβουλία.* optimus vates prudentia & bona consultatio. *Statius Thebaid. 2.* Quid crastina volveret atas Scire nescis homini. Nos pravum ac debile vulgus Scrutamur penitus superos. Hinc pallor & ira, Hinc scelus, insidiaeque & nulla modestia vocis. Perniciosa quoque est persuasio, quod Numen peccata hominum velut nundinetur, & ea redimi patiatur pecunia, aliisque muneribus, nec non inanibus quibusdam ritibus, aut conceptis verborum formulae, citra emendationem vitæ. Item, quod Numen capiatur ejusmodi inventis hominum, assumptisque vitæ institutis, quæ ad societatem humanam & civilem, ad sanæ rationis & legis naturalis dictamen attemperatam, non quadrant. Quo pertinent pleraque instituta Monachorum, quorum magna seges non solum inter quasdam Christianorum sectas, sed & inter Muhammedanos, & Ethnicos datur. Item quævis superstitio; quæ abjecte valde de Deo, ejusque cultu sentit. Cum contra quivis cordatus debeat esse θεοσεβὴς καὶ σωφροσύνης διδασκαλίας; pius sine superstitione *Marcius Anto. l. 6. §. 30.* Add. *Baco sermon. fidel. c. 17.* Mala quoque est illa persuasio, quasi homini solum pietatis exercitium erga Deum sufficeret citra respectum ad probitatem & officia erga homines exercenda; aut quasi imitamenta pietatis & exteriora cultus divini accuratè obita pensare queant injustitiam erga homines exercitam; ac per totam vitam malis bonisque artibus pecunias corrådere fas esse, dummodo moribundus aliquid ad pias causas, uti vocant, relinquat. Add. *Charron de la sagesse l. 2. cap. 5. §. 25. seqq.* Prava quoque est opinio, simpli-

simplicem hominem posse non solum pro se officio suo adversus Deum satisfacere, sed & ipsi superesse posse, quod in alios transfundat, sic ut alieno merito humano defectus neglecti officii velut suppleri queat. Nec melior est illa opinio, quasi propter satisfactionem & meritum Christi homines minus teneantur probitati, morumque sanctimoniam studere; aut quod ejusdem fiducia securitatem peccandi præster. Cui enim persuasum est, sibi propter alienum mendum peccata remitti; nã eidem quoque persuasum sit ipsi propriam incumbere obligationem tummo studio in sanctimoniam vitæ incunibendi, vix poterit in dissolutam licentiam non prolabi. Illa non minus pestilens quam bruta est opinio, Numen dexteritati & nequitiae scelerum indulgere, & quedam peccata habere velut jocularia. Sicuti veteres Poëtæ nugantur, Deos perjuriam amantum negligere, & furtis illis ignoscere. *Tibullus l. 3. Perjuriam ridet amantum Jupiter, & venios irrita ferre jubet.* Quorum vesania eo provec̃ta est, ut scelera ab ipsis Numinibus patrari fingere non horrent, & certis sceleribus certos Deos velut præfides præficerent. Recte *Fulgentius mythol. l. 1. Si furtis præfuerit dii (Mercurius & Laverna) non erat opus criminibus iudice, ex quo culpe habuere cælestem autorem.* *Seneca Hippolyto: DEUM esse Amorem, turpis & vitio favens.* Finxit libido: quoque liberior foret, Titulum furori Numinis falso addidit. *Euripides Ione: ἐνερ' ἀνθρώπους κακὰς λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν κακὰ μὴ γένηθ'· ἀλλὰ τῆς διδάσκοντος τοῦδε.* non amplius homines accusari iustum est, si deorum vitia imitemur; sed Deos qui docent hæc. Nec male ratiocinabatur ille Indus, qui Hispano, Christianum se jactanti, & filium Dei creatoris cœli & terræ, & venire, ut ejus legem annunciet, reponebat: *Si DEUS tuus te jubet ita vadere per alienas regiones, rapientem, arcitem, occidentem, & facientem omnia mala, quæ animo concipere potes: scias, nos nequaquam in eum Deum credituros, aut ejus legem suscepturos.* *Hieron. Benzoni hist. novi orb. l. 2. cap. 13.* Malum quoque est credere, Deo placere preces, quas quis fundit, ut alii homines immerito malo mactentur, quo ipsi: luci aperiatur occasio. Puta, si accolæ litoris orent, ut multa circa id fiant naufragia. Nec sanctiores judicaverim supplicationes, quæ instituantur, quando quis injuriam alteri bellum infert, aut ubi successus in tali bello arriserit. Prava quoque opinio est, partem esse religionis & cultus divini, ullum præceptum legis naturalis adversus alterum violare. Quo pertinet, quod quibusdam persuasum est; hostili odio prosequendos, qui à nostra religione sunt alieni: religionem gladio esse propagandam; diversis à religione nostra fidem non esse servandam, nec politicam, quam vocant, amicitiam & officia humanitatis cum iisdem exercenda; aut eosdem in extra conservatione velut immundos averandos: quævis scelera, prodicionem, perdiam, seditionem, rebellionem, esse licita, imo laudabilia, si ad religionem promovendam suscipiantur. Perniciosa quoque opinio est, ad solidam felicitatem nihil interesse, virtuti quis studeat, an virtus sese dedat, nec meliorem conditionem manere probos, quam improbos. *Cicero de nat. deorum l. 3. Divina in homines moderatio profecto nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum, & malorum.* Item, nil sublimius esse homini expectandum, quam ut præsentis sensuum titillatione fruatur; & cum corporibus animas quoque interire. Item, omne jus, etiam quod naturale vocatur, esse commentum humanum, nec ad autorem

Deum referri, ab eoque vim & sanctimoniam obtinere. Hæ igitur & similes opiniones plane sunt eradicandæ, quippe quæ officium hominis erga Deum destruunt, ac firmum studium mores ad sanam rationem componendi intercipiunt.

§. 5. Post hæc cuique cultura sui circa hoc potissimum occupatur, ut seipsum, suamque naturam probe exploret, & nosse discat. Quam inquisitionem, tanquam iter veræ sapientiæ præeuntem, tanti fecit vetustas, ut aureis literis in templo Delphico dedicatum quondam sit: γνῶθι σεαυτόν, *nosce teipsum*. De quo Cicero *Tuscul.* 1. *Præceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat, non, credo, id præcipit, ut membra nostra, aut staturam, figuramve noscamus: neque nos corpora sumus. Cum igitur Nosce te dicti, hoc dicit, Nosce animum tuum; nam corpus quasi vas est, aut aliquod anima receptaculum. Ab animo tuo quicquid agitur, id agitur à te.* Add. quæ *Cassianobus ad Persium* sat. 3. v. 67. commentatur. Ex hac autem cognitione sui ipsius rite suscepta homo deducitur ad cognitionem suæ conditionis ac muneris, quod sibi in hoc orbe gerendum impositum est, dum animadvertit, se non à seipso extitisse, sed sublimiori principio origines suas debere; se nobilioribus facultatibus donatum, quam quæ circa se conspicit bruta; se denique non solum, nec sibi soli natum, sed partem esse generis humani, adversus quod sociabilem se teneatur gerere. Ex hisce autem velut fontibus facile notitia humani officii deducitur. Vid. *Marcus Antoninus* l. 10. §. 6. *Persius* sat. 3. *Quem te Deus esse iussit, & humana qua parte locatus es in re, Disce.* Sed & ad cognitionem sui pertinet, ut quis no- rit, quæ sua sit potentia, & quousque illa se extendat, tum circa eliciendas actiones proprias, tum circa moliendas res alias. Quo cum primis respicit in explicatione ejus dicti aurei Socrates apud *Xenophontem apomnem.* l. 4. Add. *Baco sermon. fidel.* cap. 36 Cui conjunctum est, ut no- rit, quis cujusque actionis humanæ sit effectus; tum quem respectum & usum res extra hominem positæ ad ipsum hominem habeant.

§. 6. Ex hac igitur notitia sequitur, ut homo intelligat, se esse imperio Dei sub- jectum, ac pro capto donorum sibi concessorum obligatum, tum ad celebrandam ma- jestatem Dei, tum etiam ad exhibendum seise adversus alios homines sociabilem. Et quia lumine intellectus à Deo donatus est, certo colligere debet, sibi non cœco impetu omnia agenda, aut citra certum finem, sed quæ agenda sibi sunt, prius recte expendenda & disponenda. Cui consequens est, ut & finem sibi proponat, naturæ suæ convenientem, & tum actiones suas, tum alia media ad eum finem recte attemperet. Et ita quidem, ut neque ad mediorem adplicationem prius progredia- tur, quam de fine constiterit; nec finem statuatur, cui adsequendo media deficiant. Cui conjunctum est, ut quia verum & rectum semper uniforme est, ita judicium suum formare debeat, quo semper de similibus similiter judicet, sibi que postquam recte judicaverit, semper constet. Tum ut voluntas & appetitus rectum judicium non præcurrat, sed subsequatur, nec ejusdem decretis oblectetur. Hanc enim viam qui in- sistit, & prudenter agat, & constanter, & moderate. Qualem *Catonem* suum de- scribit *Lucanus* l. 2. *Servare modum, finemque tenere, Naturamque sequi, patriæque impende- re vitam, Nec sibi, sed toti gentium se credere mundo.* Secus qui agit, per hunc mundum vol- vitur potius, quam procedit; & toto disconvenit ordine vite; nec ad felicitatem unquam adspirabit Nam, uti *Sophocles Antigone* ait: πολλὰ τὸ Φρονεῖν εὐδαιμονίας πρῶτον ὑπάρχει. *Sapere ad beatitudinem præcipuum est.*

§. 7. Suas

§. 7. Suas autem vires, suamque potentiam si rite cognoverit homo, deprehendet eam finitam esse, certoque habere limites, ultra quos sese non extendat; eoque plurima esse in hoc universo, quæ dirigere, aut quibus obsistere nulla ratione queat. Aliqua non quidem absolute supra hominis potentiam sunt, sed quæ tamen intercursu & oppositione aliarum potentiarum intercipi possunt. Quædam denique nostræ potentia non aliter cedunt; quam si eadem dexteritate fulciatur. Cum quibus conspirat notissima distinctio philosophiæ Stoicæ, qua aliqua ἐφ' ἡμῶν, seu in nostra potestate constituta, cætera οὐκ ἐφ' ἡμῶν esse dicuntur. Quod maxime intra potentiam nostram positum videtur, est liberum nostrum arbitrium, ejusque potentia quatenus circa proprias hominis actiones eliciendas diffunditur. Quanquam enim & idem nonnulla circumstant, contumaciæ quid habentia, & quæ ab æquilibrio suo id vergere faciant: tamen neque propius quid isto est homini, neque magis conjunctum, & quod minus à potentiis externis intercipi queat; cujusque adeo motus magis ad hominem pertineant, eidemque imputari queant. Unde in id præcipue cuius incumbendum est, ut suis facultatibus & viribus bene, & ad præscriptum sanæ rationis utatur, saltem ut constans & perpetuum habeat propositum, quantum in se est, faciendi, quæ suo fini officioque congruunt. Hoc quippe illud est, ex quo quilibet homo est æstimandus, & quo cujusque intrinseca præstantia & probitas est metienda. *Arriani Epicteti l. 1. c. 1. Τί οὖν δεῖ; πᾶ ἐφ' ἡμῶν βέλτεα κατασκευάζειν τοῖς δὲ ἄλλοις χεῖρόναι, ὡς πέφυκε. Quid ergo est opus? ut ea quæ in nostra potestate sunt quam optima faciamus: cæteris autem pro ipsorum naturam amemus.*

§. 8. Circa cætera autem, quæ extra nos posita sunt, ita laborabit homo, si & vires nostras non excedat, & ad finem ejus legitimum faciant, & digna sunt, propter quæ labor sumatur. Quæ supra nos sunt, improba spe & vano conatu non affectabit, & stultum ducet magno conatu finem persequi, quem novit vires suas una cum auxiliis merito expectatis assequi non posse, aut nî saltem certo constet, spem probabilem finem suum obtinendi pluris valere, quam effectum ullum, quem eodem tempore conatu suo certo possit producere. Cætera providentiæ divinæ committer, & ad ea placide excipienda quantum potest animum obfirmabit: nec sese inquietabit ob mala, quæ sine sua culpa obvenierunt, aut posthac obvenire poterunt; adeoque molestiarum magnam partem sibi præscindet, quas vel vana spes, in improbos conatus sollicitans, vel dolor, ira, metusvè progignere solet. *Arriani Epicteti l. 2. c. 7. ἄλλο πάμεινον, ἢ τὸ τοῦ Θεοῦ δεῖν; Quid conducit magis, quam quod Deo visum est? Libanius declam. 21. ὁ χεῖρος καὶ παρδαῖ. Ὁ ἀνὴρ τῇ γνώμῃ καὶ οἷς περ ἀληθεῖς, κερνεται καὶ μὴ τὸ πέρας ἀπολαύσῃ τῷ βέλῳ δυνάμει ἀχρὺν, οὐδὲν ἢ πῶς ἐστὶ περὶ αὐτοῦ. Probis vir ac virtutis præditus propositio ex eis quæ animo præcepit prædicatur; & quavis eventus consultis rebus dignus non sequatur, nihilominus frugis est. Ex quibus etiam hoc consequitur, non debere sibi hominem, in quantum solo rationis lumine regitur, in his terris aliam fingere felicitatem, & ad eam adspirare, quam quæ nascitur ex prudenti facultatum suarum regimine, & ex subsidiis illis, quas novimus providentiæ divinam in universi hujus administratione nobis esse oblaturam. Sed & illud ex superioribus fluit, sicuti cæcæ velut aleæ res non est committenda, ubi providentiæ humanæ locus est: ita si quantum*

penes nos est, factum sit, de cætero improvisum, & à nostra directione non pendentem eventum à nobis non posse præstari. Nam uti *ὁ σκεπητὴν τὸ ἄνθρωπον*, non est imperatorium dicere, non putaram, quod est dictum Iphicratis apud Polyenum *strateg.* l. 3. etiam quibusvis cordatis applicandum: ita recte Poëta: *Cireat successibus opto, Quisquis ab eventu facta probanda putat.* Quæ tamen opinio apud Muhammedanos communis esse fertur, ut successum infallibile argumentum putent justæ causæ, & velut suffragium cæli, quo illa comprobetur. Sed quæ ab aliis rectius inter stultas vulgi opiniones refertur. *Muli quippe committunt eadem diverso crimina fido. Ille crucem pretium scelus tulit, hic diadema.* *Juven. sat. 13.* Sed & illud inde consequitur, sicut sapientis est non quod ante pedes modo est videre, sed etiam illa quæ futura sunt prospicere, propositum autem recte formatum pro viribus urgere, nec ab eo vel metu, vel præsentis voluptatis illecebris in transversum abripi: ita solidi esse adversus torrentem niti, & non potius se rebus accommodare, quatenus illæ se nobis accommodare nolunt. *Martialis: Cedere majori virtutis fama secunda est.* Denique quia circa futuros eventus providentia humana vehementer cæcutit, eosque adeo penes hominem non est dirigere, qui tamen sæpe præter nostram spem cadunt; (*Thyphiodoro vocatur οὐχλὴ ἄσπετος ἑσπερίαν*, caligo obscura futurorum:) inde nec præsentibus nimis secure confidendum, nec futura supervacua anxietate & cura præcipienda. Sed & ob eandem causam secundis rebus insolentia, adversis desperatio procul habenda. Quæ omnia infinitis sapientum dictis illustrare in proclivi foret. Pauca tantum florum instar spargere fuffecerit. *Arrianus Epicteto lib. 2. cap. 1. αἱ εἰς τὰ ἀπορρίπτεται παρὰ τὴν ἐν δὲ τοῖς ἀπορρίπτουσιν ὁ δαεισμός.* *Eidentes in rebus non voluntariis, cauti in rebus, quæ nostri sunt arbitrii.* *Plutarchus de superstitione: δεξιὴς ἐλπίς ὁ θεὸς ἐστίν, ἐν θελίας πρὸς φασίς.* *virtutis spes, non timiditatis prætextus est Deus.* *Juvenalis sat. X. Nullum Numen abest, si sit Prudentia, Horatius Carm. III. 4. Vis consilii expertis mole ruit sua, Vim temperatam Dii quoque promouent in majus.* *Lucretius l. 3. Petere quod inane est, nec datur unquam, Atque in eo semper durum perferre laborem, Hoc est adverso nixantem trudere monte Saxum, quod tamen à summo jam vertice rursum Volvitur, Et plani raptim petit aquora campi.* *Horatius II. Od. 3. Æquum memento rebus in arduis servare mentem: non secus in bonis Ab insolenti temperatam lætitia.* *Ibidem Odys. 10. Rebus angustis animosus atque Fortis adpare: sapienter idem Contrahes vento nimium secundo Turgida vela.* *Ibid. III. 29. Ille potens sui, Latuque deget, cui licet in dies Dixisse, vixi: cras vel atra Nube polum pater occupato, vel sole puro.* *Idem II. sat. 7. Quisnam igitur liber? sapiens, sibi que imperiosus: Quem neque pauperies, neque mors, neque vincula tenent: Responsare cupidinibus, contemnere honores Fortis, Et in seipso totus teres atque rotundus; Externine quid valeat per leve morari.* *Juvenalis sat. 13. Dicimus autem Hos quoque felices, qui ferre incommoda vita, Nec jactare jugum vita didicere magistra.* *Idem sat. 10. Permittes ipsis expendere Numinibus, quid Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris. Nam pro jucundis apusissima quæque dabunt Dii. Charior est illis homo, quam sibi.*

§. 9. Est quoque illa culturæ pars maxime necessaria, ut quis justum pretium rebus, quæ adpetitum humanum præcipue stimulant, ponere norit. Ex hoc quippe dependet, quantum circa quamque earum conniti deceat. Inter eas igitur judicatur

vel splendidissima, & quæ erectioris homines indolis præcipue sollicitare idonea sit, opinio præstantiæ & excellentiæ, unde honor & gloria progignitur. Circa hanc animus ita est formandus, ut omni quidem studio existimationem simplicem, seu opinionem boni viri conservare laboret; quippe quæ regulariter ex legis naturalis & officii observantia promanet, & cujus defectus ad multa incommoda adversus nos occasionem pandere potest. Et si ea per calumnias & mendacia improborum impetatur, ut eadem nitore suo restituatur, opera danda est. Quando tamen penes nos non est calumniæ, & falso de nobis conceptas opiniones discutere, conscientiæ nos restitudo solabitur, & quod Deo de innocentia nostra constet. Add. *Anton. le Grand. Instit. Philosoph. Cartes. parte 8. art. 10. p. 420.* Intensiva autem existimatio, honor & gloria, eatenus adpetenda, quatenus ex præclaris factis, rationi congruentibus, & ad bonum societatis humanæ spectantibus redundat, aut ad talia patranda latiore campum aperit. Quantacunque tamen etiam solidis ex causis obtrigit, cavendum, ne animus arrogantia & insolentia infletur, *Plinius Panegy.* Cui nihil ad tangendum fastigium superest, hic uno modo crescere potest, si seiple submittat, securus magnitudinis sue. Inter stultissima autem habeatur eo velle gloriari, quod inane est, nec præstantiæ nostræ solidum continet argumentum. Sicut v. g. apud *Lucianam Demones* cum conspexisset quempiam propter purpuræ, quâ vestiebatur, latitudinem superbire, admoto ad illius aurem capite, adprehensaque ipsius veste; *Hæus tu*, inquit, *hoc ante te ovis ferre solebat, & ovis fuit.* Sed ubi occasio, qua præstantiam nostram exferamus, deficit, nec eam procurare penes nos sit, id æquo animo ferendum; cum hoc casu nihil sit, quod nobis exprobari queat. *Horatius III. Odys. 2. Virtus repulsa nefcitiæ orrida, Intaminatis fulget honoribus: Nec sumit aut ponit securus Arbitrio popularis ævæ.* *Claudianus de conf. Malli:* Ipsa quidem virtus pretium sibi, solaque late *Ferriuna* securâ nitet, nec fascibus ullis Erigitur, plausuræ petiti clarescere vulgi; Nil opus externe cupiens, nil indiga laudis, Divitiis animosa suis, immotaque cunctis Casibus ex alia mortalia despicit arce. Ex adverso patet, stolidum esse, & improbum, insignia honoris affectare, ubi intrinseca ejusdem fundamenta deficiunt; insanum & detestabile, per malas artes & rationi adversantia facinora ad famam & honores grassari; aut ideo alios eminere velle, ut eos insultare & libidini turæ obnoxios habere queas. Cumque penes nos non semper sit fortunam nobis pro lubitu frabricari, quantum illa à causis extrinsecis dependet: disponendus est animus, ut postquam quæ in se erant, fecerit, illi forti, quæ obtrigit, adquiescat, & ea, quæis potiri non darum, velut ad se nihil pertinentia citra ægritudinem adspiciat. *Valer. Maximus. l. 7. c. 2. §. 1. inter externa. Seneca Agamem.* Modicis rebus longius ævum est. *Felix mediæ quisquis turba sorte quietus aura frangit litora tutis; timidusque mari credere cymbam, remo terras propiore legit.* Idem *Heracle Octao:* Male pensantur magna ruinis, Felix alius, magnusque sonet. Ade nulla vocet turba potentem. Siringat tenuis litora puppis. Nec magna meos aura phaselos jubeat medium scindere pontum. Transsit tutos fortuna sinus medioque rates quarit in alto, quarum ferrius suppara nubes. Add. Idem *Oedipo v 882. seqq.*

9. 10. Rebus extrinsecis ad sui conservationem homo utique indiget, de quibus etiam aliis prospicere læpe inter officia est. Inde rationis quidem est, ut circa istas

pārandas studium adhibeatur, quantum vires, occasio, & honestas admittit. Quæ *Virgilio Georg. I.* inopi metuens formica senecta dicitur, etiam in divinis literis inter exempla innocentis industriæ commendatur. *Proverb. cap. 6. vers. 6.* Euripides *Electra*: ἀγῶς ἔδωκε θεὸς ἔχειν ἀνὰ στήθεα βίον δυνάμει αὐτῷ ὑπὸ δέγχευ ἀνδρὶ πόνη. Nemo ignavus Deos in ore habens, facultates acquirit sine laboribus. Verum quia indigentia nostra non est infinita, sed valde modica; igitur ad naturæ modulum, & sobrietatem istarum rerum desiderium est attemperandum. *Proverb. cap. 13. vers. 7.* Socrates apud *Diogenem Laërtium l. 2.* memoratur sæpe rerum venalium multitudinem conspicatus sibi ipse dixisse: πόσων ἐγὼ χρεία ὄν ἐχω; quam multus ego opus non habeo? *Juvenalis sat. V.* Venire nihil fugalus. Idem *sat. 14.* Mensura tamen, qua sufficiat census, si quis me consulat, edam: In quantum sitis atque fumes, & frigora possunt. *Apuleius Apologia.* Fortunam velut tunicam magis concinnam, quam longam probo. Etenim in omnibus ad vite munia utendus, quicquid aptam moderationem supergreditur, oneri potius quam usui exuberat. Igitur & immodice divitiæ velut ingentia & enormia gubernacula, facilius mergunt, quam regunt: quod habent irritam copiam, anxiam nimietatem. *Lucanus l. 4.* Discite, quam parvo liceat producere vitam. Et quantum natura petat. Satis est populus survisque Cretesque. *Lucretius l. V.* Quod si quis vera vitam ratione gubernet; Divitiæ grandes homini sunt, vivere parce Aequo animo. *Claudius in Rufinum. l.* Vivitur exiguo melius, natura beatus Omnibus esse dedit, si quis cognoverit mihi. *Horatius III. Od. 16.* Contrafacto melius parva cupidine Vectigalia porrigam, quam si Myzdonis regnum Halyæstici Campis continuem. Multa petentibus desunt multa, bene est, cui DEUS obtulit Parca quod satis est manu. Idem *I. Epist. 10.* Licet sub paupere tecto Reges, & Regum vita præcurvere amicos. Ibidem *Epist. 12.* Pauper enim non est, cui rerum suppetit usus. *Quintilianus declam. 13.* Satis divitiarum est, nihil amplius velle. *Turpilus apud Priscianum:* Profecto si quisque minimo contentius fuit; ita fortunatam vitam duxit maxime. Inde nec quærendi cupidini frænum nimis laxandum; multoque minus per pravas artes & injurias aliorum ad opes grassandum. *Horatius l. sat. 1.* Denique sit finis quarendi; cumque habeas plus Pauperiem metus minus, & finire laborem Incipias, parto quod avebas. *Eumenius panegy.* Nullis muneribus fortune explentur, quorum cupiditates ratio non terminat, atque ita eos felicitas ingrata subterfuit, ut semper pleni sperum, vacui commodorum, presentibus careant, dum futura prospiciant. Addat. *Charron de la Sagesse l. 1. c. 21.* Tum quæ parva sunt, non alio loco habenda, qua subsidia nostræ necessitatis, & materia de aliis bene merendi. Nequaquam autem ut in sola eorum possessione & custodia, ac in infinito eadem accumulandi studio animus unice velut occupetur aut adquiescat. *Juvenalis sat. 14.* Manifesta phrenesis, Ut locuples moriaris egeni vivere fato. Egregia est illa commendatio viri sapientis apud *Statium Sylvar. l. 2.* Non tibi sepositas infelix strangulat arca Divitiæ, avidique animum dispendia torquent Fœnoris: expositus census, & docta fruendi Temperies. *Hippodamus de felicitate:* οὐ μὴν ἐν τῶν κατὰ σὺν ἔχειν δεῖ τῶν καλῶν, ἀλλὰ καὶ ὄντων. non solum possidere oportet bona, sed & iisdem uti. Add. *Theocritus Idyll. 16.* *Horatius Epod. 2.* Hanc paravero, Quod aut avarus, ut Chremes, terra premam: Discinctus aut perdam ut nepos. Idem *IV. Od. 9.* Non possidentem multa vocaveris recte beatum, rectius occupat nomen beati, qui Deorum muneribus sapienter uti callet. Idem *I*

Epist.

Epist. 2. Semper avarus eget; certum volo pete finem. Quod satis est cui contingit, nihil amplius optet. Idem II. Epist. 2. Utar, & ex modico, quantum res poscet acervo Tollam; nec metuam, quid de me judicet haeres, Quod non plura datis invenerit. Addat. Gellius lib. X. cap. 17. Cogitandum quoque, quod natura non desinat foecunda esse in producendis iis, quæ indigentiae humanæ subserviunt. Arrianus Epicteto lib. 3. cap. 24. οὐδεὶς ἐστὶ ἀνθρώπου ὡς Φανός, ἀλλὰ πάντων αἰεὶ καὶ διευεκάως ὁ πατήρ ἐστιν ὁ κηδόμενος. mortalius nemo pupillus est, sed est pater, qui continenter omnes curat. Item, quod quæ in futuros usus disponuntur opes tam variis casibus obnoxiae sint; & custodia sæpe non minus sollicitudinis, quàm acquisitio laboris requirat. Horat. III. od. 16. Crescentem sequitur cura pecuniam. Quod denique à morientibus omnia, quæ nobis superflue, hæredi sæpe indigno aut ridenti relinquenda sunt. Bion, idyl. v. Ἐς πόσον αἰδέσθαι καμιάως ἢ εἰς ἔργα πονερόμεν; ψυχὴν δὲ ἄλλῃ τίνῃ ποτὶ κέρδεα, καὶ ποτὶ τέχνας βάλλομεν, μεταρπύσσοντες αἰεὶ πολλὸν πλῆθον ὀλέω; λαθόμεθ' ἢ ἅρα πάντες ὅτι θνατοὶ γυρόμεθα. Quamdiu vobis miseri in labore & opera nos fatigamus? Et quousque animum ad luctra & artes adplicamus, semper desiderando multo majores opes? Omnes sane obliiti sumus, mortales nos esse natos. Igitur uti non negligenda, si qua se offerat, occasio fuerit honeste opes acquirendi: ita animus assuefaciendus est, ut si fors ferat, iis amissis non velit concidere. Horat. III. od. 29. Laudo manentem fortunam; si celeres quatuor pennas resigno quæ dedit, & mea virtute me involvo, probamque pauperiem sine dote quaero. Add. Charron de la Sagesse l. 1. c. 39. n. 11. §. 9. Vice versa circa erogationem istarum ita temperandus est animus, ut & quæ expendere officium jubet, libenter eroget, & eandem præter necessitatem & rationem ne dissipet. Horatius II. ep. 2. Distat enim, spergas tua prodigus, an neque sumtum Inuitus facias, neque plura parare labores. Juvenal. sat. XI. Nec multum cupias, cum sit tibi gubio tantum In loculis. Quis enim te deficiente crumena, & crescente gula manet exitus? Æque enim stultum est, non velle istas ei fini, cui destinatæ sunt, adhibere; & temere profundere, quæ melioribus uisibus debebantur. Præsertim cum illud multiplicem officii violationem habeat conjunctam; & hoc ad multa vitia ac molestias, puta, æs alienum, foedam paupertatem, rapinas, fraudes, furta viam sternat. Catullus: Villa nostra non ad Austri Flatus opposita est, nec ad Favoni, Nec sevi Borea, aut Apelota: Verum ad millia quindecim & ducentos. O ventum horribilem atque pestilentem. Lucanus l. 1. Hinc usura vorax, avidumque in tempore foris. Et concussa fides, & multis utile bellum. Ovidius Horoid. l. epist. 15. Quasque male emisit, nunc male querit opes. Add. Baco. sermon. fidel. c. 28. & 34.

§. 11. Id præterea rationi non repugnat, dolorem non necessarium averfari, & quantum licet fugere; quippe qui ad destructionem corporis tendit; nec solum ut quis doloris sit expers, sed ut objecta quoque adsint sensibus accommodata & grata. Vid. Charron de la Sagesse l. 2. c. 6. n. 1. 2. Sed ut singularem & exquisitam sensuum titillationem cupide affectet animus, assuefaciendus non est; cum illa aut enervet hominem, & corporis juxta ac animi vigorem opprimat, atque gravibus negotiis inutilem reddat; aut tempus melioribus & necessariis operis suffuretur; aut necessarium homini adparatum, opesque melius erogandas absumat ac dissipet; aut sæpe cum delicto conjuncta, periculum, damnum, dedecus, aut dolorem post se trahat.

Ergo uti dolores non necessarios; nullique usui sibi arcescere vesaniæ proximum; ita rationis est, licitas etiam & innoxias voluptates modice potius degustare, quam penitus iisdem immergi. Nullo modo autem ob voluptatem officium negligendum aut violandum.

§. 12. Denique & circa id sollicite animo cura est adhibenda, ut motus suos & affectus in potestate habeat; quippe quorum plerique non solum valetudinem corporis, & vigorem animi vehementer profligant, sed & iudicium intellectus velut obnubilant ac distorquent, & in devia ab officio & ratione non leviter inclinant, sic ut frigus affectuum sit velut naturale principium prudentiæ & probitatis inter homines. *Quintilian. declam. 296. Magni affectus iura non spectant.* Circa singulos pauca notare tædio non erit. *Leititia* in se naturæ cumprimis congruit. Id tamen cavendum, ne intempestive, aut ex causis non idoneis sese exferat, puta ob aliena mala; & ne ad ineptias, vanitatem, & quæ turpia aut indecora sunt propellat. *Tristitia* animum corpusque velut carie quadam exedit. Igitur ea quantum potest exterminanda: nisi quatenus inter officia humanitatis habetur, calamitatem aut mortem aliorum miseratione & luctu prosequi, aut quatenus poenitentiae ob, prava facinora exprimendæ requiritur. *Amor* naturæ humanæ amicus affectus, sed qui ratione hætenus est temperandus, ut in objectum dignum feratur; ut ad turpia patrandæ se non vertat, aut ex turpibus velut pabulum sibi quærat; ut aliis officiis remoram ne iniiciat; ne in morbum degeneret; ne si versetur circa rem corruptioni aut amissioni obnoxiam, adeo arcte eandem complectatur, ut ea amissa, animus se colligere nequeat. *Sophocles Antigono: μή ποτε τὸς Φρένας ὁ Φῆδονῆς γυναικὸς ἔνκε' ἐκ δ' ἀλῆς. nementem per amorem mulieris causa abjicias. Eurides Hippol. coron. χεῖρ μετρίως εἰς ἀλλήλους. Philias θυγτρὸς ἀνακρίνασθ', καὶ μὴ πρὸς ἀκρόν μιν ἐλὼν ψυχῆς, Εὐλύτα δ' ἐξ ἐργηθεῖ Φρενῶν, Διότ' ὥσπερ καὶ ζῶντων. Oportebat mediocres inter se mutuo mortales miscere amicitias, & non usque ad extremam medullam anime, Et amores animorum facile solvi posse, & expelli, & intendi, seu minui & augeri. Addatur *Baco sermon. fidel. c. 10. Odium* infestus affectus tam habenti, quam illis, in quos fertur. Ergo id quantum potest restringendum, ac obnitendum, ne illo impulsu aliis inferamus, quod officio repugnat. Et si quis omnino dignus sit quem aversemur, ne tamen ideo nobis ipsis ægritudinem conciliemus. *Invidia* deformis plane affectus, & qui sæpe in aliis, semper autem in ipso invideo pravos effectus producit; dum invidus propriis moribus, sicut rubigine ferrum, conficitur. *Videt ingratos, intabescitque videndo successus hominum, carpitque & carpitur una, suppliciumque suum est. Ovid. Metam. 2. Invidia Siculi non invenere tyranni tormentum majus. Horat. I. Epist. 2. Spes, lenior quantumvis affectus, ita temperanda, ne animus per eam ægrescat, ac ne dum vana, incerta, aut supra vires posita complectitur, gratis sese fatiget, & sit ἐξηρηρότ' ἐνύπνιον, vigilantis somnium, uti *Aristoteli* dicitur apud *Diogenem Laërti. l. 5. Neve in nos cadat, quod est apud Lucretium l. 3. Dum abest, quod avemus, id exsuperare videtur* Cætera; post aliud, cum contigit illud, avemus: Et sitis aqua tenet vitas semper hiantis. *Metus* humanæ menti inimicus, planeque inutilis. Nam cautelam, quæ ex illo provenire putatur, etiam citra eum prudentia & circumspectio nequidquam trepida, aut**

anxia

anxia producere potest. Ira violentissimus juxta ac perniciosissimus affectus, cui omni studio reluctandum, quæ & ipsam fortitudinem ac in periculis constantiam, cui vulgo subservire putatur, velut occæcat & præcipitat. *Xenophon de re equestri, ἀπειροσύνην ἢ ὀργήν, ὥστε πολλάκις ἐξεργάζεσθαι, ὡν μεταμελεῖν ἀνάγκη. Improvida est ira, ut saepe efficiat, quæ penitenda sunt. Statius Theb. l. 10. Ne frenâ animo perimite calenti: Da spatium tenuemque moram: male cuncta ministrat Impetus. Horatius l. Epist. 2. Qui non moderabitur ira, Infestum volet esse, dolor quod suaserit, & mens, Dum poenas odio per vim festinat inulto. Ira furor brevis est. Add. Libanius progym. vituper. ira. Iræ cognata est libido vindictæ, quæ quatenus excedit legitimam & moderatam sui & suorum defensionem, & tuorum jurium assertionem adversus violatores, plane in vitio est. Addat. Anton. le Grand. Instit. Philos. Cartes. part. 8. c. 12. seqq.*

§. 13. Atque in his fere consistit illa cultura animi, ad quam capeſſendam omnes tenentur, & circa quam ingenerandam potissimum solliciti esse debent, quibus aliorum informatio incumbit. Hujus quippe privatio, aut contraria eidem dispositio officio hominis adversatur, aut ad idem rite obeundum non parum remore injicit. Eoque qui ejusmodi cultu destituitur, in reprehensione est. Datur præterea peculiaris animi cultura, in variarum rerum, artium & disciplinarum notitia consistens, quæ non quibusvis adeo necessaria est ad officium hominis rite obeundum; eoque illam quisque capeſſet, prout ipsius capacitas, & occasio, & causæ impellentes, & fructus, cui producendo idonea est, suadebit. Cæterum quin artes illæ, quæ necessitatibus, & commoditatibus vitæ humanæ subserviunt, utiles sint, nemo in dubium vocat. Sed circa studia literarum non pauci scrupulum injiciunt, quasi illa non inutilia solum, sed & pernicioſa forent; eoque in multis rebus publicis illa plane proscripta, quatenus supra peritiam legendi, scribendique, & numeros tractandi procedunt. Quin per illa homines ineptos ad negotia gerenda reddi multis persuaderetur. *Erasmus l. 17. Epist. 12. in elogio viri cujusdam eruditi hoc quoque ponit: rerum communium prudentia valens, quæ fere solet in studiorum cultoribus desiderari. Ac nemini ignotum est, quæ vocabula in homines literatos jactentur. Sic celebris est locus apud Procopium hist. Goth. l. 1. Multum abesse à virtute literas, & senili institutione dejici plerumque & ad metum incurvari indolem. Theodericum solum dicere: Fieri non posse, ut qui didicissent flagra extimescere, ad contentum ensium hastarumque exsurgerent. Non multum abit illud Platonis de rep. l. 7. ἴδεν μάθημα καὶ δολείας τὴν ἐλπίδα, ὅσον καὶ μαρτυροῦν. nullam disciplinam serviliter ingenuum oportet discere. Et Seneca Hippoloto: Ingenia melius recta se in laudem ferunt, se nobilem animum vegeta libertas alit. Plato Gorgia de philosophis: ὅσοι ἐλπίσωσιν εἰς τινα ἰδίαν ἢ πολλὴν μὲν παρ᾽ ἑνὸς, καταγέλαστοι γίνονται. quoties ad aliquam rem gerendam vel publicam vel privatam se conferunt, habentur ridiculi. Arrianus Epicteto l. 1. c. 11. scholasticum vocat. ζῶον, & πάντες καταγελῶμεν, animal, quod derideatur ab omnibus. Add. Michael Montaigne l. 1. c. 24. Charon de la Sagesse l. 1. c. 39. in fine & l. 3. c. 14. n. 19. seqq. Eam ad rem liquido definiendam, utque adeo & literis justum pretium ponere sciamus, multum facit, si id primo tanquam indubitatum ponamus, ad prudentiam & sapientiam non sufficere solas literas, sed omnino requiri nativam animi bonitatem; quæ si abfuerit, non magis per solas literas sapientiam producere poteris,*

quam opimam segetem, si steriles arenas vomere prosciditis. Aliud quippe est, multa legisse, aliud sapere & prudentem esse. Vetus Poëta: *ὥς ἔδεν ἡ μάθησις, λὺ μὴ νῆς παρῇ. Ὅτι nihil est doctrina, si mens abfuerit.* Et recte *Quintilianus Institui.* 32. l. 6. c. 6. *Plus sine doctrina prudentiam, quam sine prudentia facere doctrinam certum est.* Inde quod per naturam stupidus & stultus ope literarum prudens & sapiens non evadit, id non magis quid præstantiæ solidarum literarum detrahit, quam efficaciæ medicamentorum quid decedit, quod ea mortuis vitam restituere nequeunt. *Habenti dabitur.* Et cultura vim promovet insitam; eoque illa frustra adhibetur, ubi nihil est insitum. Quin & hoc observatum est, non minus nativam stoliditatem, quam malitiam & impietatem, ubi accesserint literæ, fieri incurabilem, & intractabilem magis: quia per has illi velut arma accedunt, quibus utramque defendat, & in apicem producat. Et *Hobbes Leviath.* c. 4. pronunciat: *neque sine literis homines fieri solent insigniter sapientes, neque nisi cuiusdam morbo vel prava constitutione organorum animus laesus sit, insimul stulti.* Add. *Baco sermonum fidelium* c. 48. Deinde non omnia, quæ literarum vocabulo continentur, sunt ejusdem indolis, nec pari dignatione habenda. Alias enim literas possumus vocare utiles, alias elegantes & curiosas, alias denique inanes. Utiles literas ad tres licet revocare classes; ad doctrinam moralem, medicinam, & mathesin. Nam Theologia illa vera & solida proprio stat pretio; nisi quis eam ad priorem classem revocare velit. Prima circa culturam animi, ac socialis vitæ promotionem, altera circa sanitatem corporis; tertia circa varias artes vitæ humanæ maximam commoditatem adferentes, manifestum habet usum. Per elegantes & curiosas literas intelligimus; quarum utilitas non quidem tanta est, ut citra eas vita humana minus sociabilis aut commoda sit futura, quarum tamen notitia ingenio homine digna, quod vel penitus in rimanda opera naturæ nos deducat, vel præstantiam humani ingenii, & dexteritatem arguat, vel humani generis, operumque & actionum humanarum memoriam conservet. Et huc possumus referre cognitionem variarum linguarum, subtilem naturalium rerum inquisitionem, subtiliores partes matheseos, historiam omnigenam, criticam, quatenus per eam monumenta ingeniorum integra præstantur, poëticam, oratoriam, & similes. Quæ sane in se egregiæ & laude dignæ sunt, & condimenti atque ornamenti vicem in cultura hominis habent; & adhuc modulum sunt tractandæ atque æstimandæ. Inanes autem literas vocamus, non illas solum, quæ circa falsa & erronea sunt occupatæ, sed etiam quæ latagunt circa commenta astutorum aut otiosorum hominum, distinendis ingenis, ne ad solidam rerum cognitionem adspirarent. Quæ classe censei debent non solum multa veterum philosophorum dogmata, oppido quam à rerum natura abeuntia; sed & pieraque, quibus per superiora secula barbara scholæ perlonabant, quæ adhuc multis mordicus retinentur, inscitia meliorum, aut quia dediscere pudet, quæ tam operosè didicerunt, aut quia monarchiæ Papalis interest vegeta ingenia nugis derineri. Vid. *Hobbes Leviathan* c. 46. 47. *Plutarchus Alexandro* de metaphysicis Aristotelis: *ἂλλ' ὅτις ἢ μὲν τὰ φυσικὰ πειραματεία, πρὸς διδασκαλίαν καὶ μάθησιν εὐδὲν ἔχει χειρισμὸν.* Revera commentarius ille metaphysicus ad docendum vel discendum, nihil habet compendii. *Martialis* II. *Epist.* 86. *Turpe est difficiles habere nugas, & stultus labor est ineptia-*

rum. Has inanes literas maxime despicit, prout quisque solidis literis fuerit instructior. Denique quod vitium est ineptæ disciplinæ & malefactorum Orbiliorum, ita hautquaquam ipsis literis est adscribendum. Vid. *Charon de la Sageſſe* l. 3. c. 14. n. 2. 1. segg. Sic quis ad sapientiam & prudentiam aliquid proficiat in tali ſchoia, qualem Uranii philoſophatri deſcribit *Agathus* l. 2. *Cum ſua habent conciliabula, prout cuique libitum fuerit, irreverenter de ſublimibus hiſce rebus, divini quæ quæſtionibus ſermones miſcent; & ſemper de iſdem arguentes, nec ipſi alius quidquam perſuadent, neque de concepta ſemel opinione, qualſcunque ea tandem ſit, aſcendant, ſed eadem ſemper mordicus retinent & tuentur, ſinuæque altercatione inſenſis inter ſe animas decedunt, & apertis conviciis ſeſe mutuo laceſſunt, turpes voces emittentes, inſtar aleatorum rixantium. Atque ita ſolvitur ipsis certamen, nullo cum fructu dato vel accepto, acerrimi verò hoſtes ex amicis facti.* Ad directorem autem diatribes hoc pertinet: *μόνον δὲ τῷ θεοῦ ὅτι καὶ σωμολώται. Οὐκ εἰδώς ἐν οὐκ εἰδοσὶν οὐκ εἶναι.* Soia præſidentia & mani lingua volubilitate nihil ſciens inter nihil ſcientes vincebat. Similem diſputandi proceſſum deſcribit *Lucianus* in *bus accuſato*. Addatur *Idem* in *dialogo*, qui inferbitur *Charon*. De cætero quis dubitet bona indole præditum, ubi ſolidis literis imbutus fuerit, in rebus gerendis expeditius progreſſorum, quam ſolis naturalibus viribus ſuccinctum? *Plutarchus* de *educ.* lib. 6. *θεωρητικὸς ὁ περακτικὸς διενεαθλόντων, ἀνωφελὴς ὁ δὲ περακτικὸς, αἰμορρήσας φιλοσοφίας, ἀμυροῦ καὶ πλημμελὲς.* Contemplator ſi actionibus abſtineat, inutilis: rebus gerendis deditus, philoſophia ignarus, rudis eſt & facile errat. Vetus Poëta: *χεῖμα μάθῃν δὲ, καὶ μάθοντα πόνον ἔχειν.* Oportet literas diſcere, & diſcentem ſapere. *Saluſtinus* *ſugurth.* Quo magis pravitas eorum admiranda eſt, qui ingenium, quo neque melius neque amplius in natura mortalium eſt, incultu atque ſocordia torpeſcere ſunt. *Ælian.* V. H. l. 7. c. 15. *Cum Myſtlenenſes imperium maris tenerent, ſocii, qui deſceſcebant, hanc pœnam impoſuerunt, ut liberos ſuos non docerent literas, neque Muſcam: omnium ſuppliciorum hoc grauiſſimum iudicantes, in ſciſciat & ignorantia artium liberalium vitam tranſigere.* Addantur quæ *Cicero Off. I.* tradit de ſtudio veritatis inveſtigandæ. Eſt tamen illis, qui circa ſtudia literarum verſantur, in primis obſervandum, ut illa ad uſum aliquem vitæ humanæ referant, & ad culturam ac perfectionem animi, nec pro ſterili occupatione fallendo tempori habeant. *Ariſtippus* apud *Diogenem Laert.* l. 2. interrogatus, quænam ſint ea, quæ pueros honeſtos addiſcere oporteat? Ea, inquit, quibus, cum viri fuerint utantur. Ac improbum eſt, qui tam egregias animo teneat ſententias, idiotis nihilo meliorum eſſe. *Pacuvius* apud *Gellium* l. 53. c. 8. *Ego odi homines ignoſta opera, & philoſophia ſententia.* *Iſocrates* *encom. Helena:* Sophiſtas decebat ſuos auditores in iis rebus, quæ in vita communi uſum habent, erudire; atque in actionibus civilibus, earumque peritia exercere; illud cogitantes, longe præſtabilius eſſe, de rebus utilibus mediocres opiniones habere, quam ſupervacuarum exquisitam notitiam: & aliis paulo ſuperiorem eſſe in magnis, quam in parvis, præſentiu iis, quæ vitam nihil adjuvant, multum excellere. *Lucianus* *Convivio:* *ὁδὲν ὄφελος ὁπίσσω τὰ μαθήματα, εἰ μὴ τις ἄρα καὶ τὸν βίον οὐθιμίζει πρὸς τὸ βέλπον.* Nil prodeſt noſſe literas, niſi quis & vitam melius diſponat. Apud *Ægyptios* bibliotheca inferibebatur medicamentorum anima. *Diodorus Siculus* lib. 1. cap. 49. Prave eruditi ſunt, in quos cadit illud *Arriani* *Epicteio*, lib. 4. cap. 5. *ἐν σχολῇ λέοντες, ἐξω δὲ ἄλωπτερες* in ſchola leones,

foris vulpecula. Tum ne omnis scientia in nudam auctoritatem, & audiendi consuetudinem, ac verborum non intellectorum imitationem resolvatur; sed ut in solida rerum fundamenta inquiratur. Circa ea, quæ nondum ad liquidam demonstrationem deducta sunt, pertinacia absit, ac lubenter prior opinio muretur, ubi meliora & certiora fuerint ostensa; quod facile sit, ut alii perspicacia ingenii nos superent, & sequens dies priore doceat. Id enim certissimum generosi animi indicium. *Sophocles Antigone.* ἀλλ' ἀνδρα κήντης ἢ σφὸς, τὸ μανθάνειν περὶ αἰσχροῦ ἔδεν καὶ τὸ μὴ τείνειν ἄρῳ. Sed & sapientem virum discere multa non est turpe, & non nimium repugnare. *Plinius N. H. l. 3. proem.* Minime mirum est, hominem genium non omnia humana novisse. Idem l. 11. c. 3. Mihi convenit se persuasit rerum natura, nihil incredibile existimare de ea. Inde est apud *Diog. Laërt. l. 10.* ἡ κατὰ νομοθεσίας φυσιολογητέον, ἀλλ' ὡς τὰ Φαινόμενα ἐκκαλεῖται. non juxta legis sanctionem de natura differendum, sed sicut ea, quæ videntur, hortantur. *Cicero de Nat. Deor. l. 1.* Obest plerumque iis, qui discere volunt, auctoritas eorum, qui se docere profitentur. Desunt enim suum judicium adhibere; id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iudicatum vident. *Quintil. Inst. Orat. l. 3. c. 1.* Illi probant qualescunque ingressi sunt iter: nec facile iuculatas pueris persuasiones mutaveris, quia nemo non didicisse mavult, quam discere. Idem l. 7. c. ult. Nemo minus veluit id, in quo maximus fuit. *Horat. 11. epist. 1.* Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi ducunt. Vel quia turpe putant parere minoribus, & quæ Imberbes didicere, senes perdenda fateri. Enimvero τῷ ἀληθεῖ χαλεπαίνειν ὁ θέρμης, veritati indignari nefas. *Plato de rep. l. 5.* Et supervacuus foret in studiis longior labor, si nihil liceret melius invenire præteritis. Denique ne quis ita se penitus immergat libris, ut alia officia negligat, & ad vitæ civilis genium inhabilis reddatur. *Lucianus Convivio.* τὸ πεπαιδευθῆαι ἀπάγῃ τῶν ὀρέων λογισμῶν τῆς εἰς μὴν τὰ βιβλία, καὶ τὰ ἐν ἐκείναις φροντίδας συνεχῆς ἀφορῶντας. *Literarum studiis a recta rationatione abducunt eos, qui in solos libros, & eorum curam cogitationes continuo defixerunt.* Alias enim pedantismus mentis, non literarum aut scietæ alicujus initium est, sed omnis generis, conditionis & ordinis homines perambulat.

§. 14. Quamquam autem præcipua & maxime operosa circa animum cultura versetur, non tamen ideo corporis cura est negligenda, quippe cujus cultus animus sustinetur, & quo male se habente animus quoque parum præclari effecerit. Est igitur quantum in nobis, opera danda, ut mens sana in sano corpore habitet, & ut illud ad laborum potius patientiam induretur, quam deliciis, & molli otio frangatur. *Vid. Diodorus Siculus l. 1. c. 45.* Apud *Lucianum de lapsu inter saluandum.* *Pyrrhus* memoratur quotidianis sacrificiis Deos nihil aliud orasse, quam ὑγιαίνειν, valere, quod hoc omnia bona contineat. Tum cavendum, ne intemperant a cibi, potusque, intempestivo & non necessario labore, aliavè ratione ejus vigor viresque affligantur. Quo nomine vitanda est ingluvies, ebrietas, immodica Venus, & similia. *Juvenal. sat. XI.* Bucca noscenda est mensura tuæ. Add. quæ contra incontinentiam disputat *Socrates* apud *Xenophontem apomnem l. 1.* Argutum est dictum *Democriti* apud *Plutarchum de sanitate tuenda:* εἰ τὸ σῶμα δικάσται τῇ ψυχῇ, κακώσεως, ἢ ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν. Si damni dati accuseret animam corpus, illam quin condemnaret effugere non posse. Et si reponi queat, errores animi circa victum ac voluptatem, cæteraque quæ corporis tutelam spectant, inde provenire

venire, quod animus præter rationis monita cedat appetitui & affectibus corporeis, sic ut conditio corporis per mentem nunquam reddatur deterior. Nec minus celebre Theophrasti dictum: πολὺ τῷ σώματι πλεῖ, ἐνείκιον ἢ ψυχῇ. magnam mercedem pro inhabitatione anima persolvit corpori. Add. Baco sermon. fidel. c. 30.

§. 15. Vita nostra nobis à Creatore concessa est, velut stadium aliquod, enserendis ex dictamine rationis nostris viribus: eoque illa non reciprocatione spiritus, sed bonis actionibus metienda est. Unde cavendum cuilibet, ne sit ἐπ' ὧσιν ἄχθῃ ἀγούρης, inutile terra pondus, sibi inutilis, aliis gravis; numerus tantum, & fruges consumere natus; aut cui in solo vivendi causa palato est. Cicero de Natur. Deorum l. 2. *Mibi, qui nihil agit, esse omnino non videtur.* Ovidius de Ponto l. 1. El. 6. *Mors nobis tempus habetur iners.* Silius Italicus l. 3. *Quantum etenim distant à morte silentia vite?* Theocritus Idyl. 14. *πείν πειθεὶ οἷς γόνυ χλαρόν.* Oportet quid agere, quibus genu est viride. Add. Gellius l. 19. c. 10. Cum porro industria hominum sese soleat exlerere vel circa quærendas res vitæ servandæ necessarias, vel circa obeunda munia vitæ socialis & civilis, quæ magnam fere habeat varietatem, & quibus non quivis æquè idoneus est; inde cuilibet mature capeiendum & eligendum genus vitæ, honestum, proficuum & suæ capacitati conveniens. Ad quod plerumque viam velut designat impulsus genii, corporis & ingenii peculiaris habilitas, natalium conditio, fortunæ bona, parentum autoritas, quandoque imperium civile, invitans occasio, aut necessitas. *Isocrates Areopagitico* de veteribus Atheniensibus: *Universis easdem exercitationes præscribere in tanta rei familiaris inequalitate non potuerunt: sed ut singulorum facultates ferebant, ita singulis præcipiebant.* Nam tenuiores ad agriculturam & negotiationes deducebant: non ignari, & inopia causam esse pigritiam, & ad facinus inopia plerisque impelli. Quare fonte malorum sublato, etiam cetera delicta, quæ inde velut ebullirent, confitebant posse præcaveri. *Loquuples autem animum ad rem equestrem, ad gymnasia, ad venationes, & philosophiam adjungere cogeant.* Hoc enim eam vim habere perspiciebant, ut alii virutibus excellerent, alii flagitiis plurimis abstererent. Apud Ægyptios & Indos quilibet paternam artem excolere jubebatur. *Diodorus Sicul.* l. 1. c. 74. & l. 12. c. 41. *cujus instituti rationem reddit Isocrates laud, Busr.* Idem receptum erat sub imperio Incarum apud Peruvianos; solis autem nobilibus licebat capessere cultum scientiarum, non item plebejis. *Garcilassus de la Vega Comment. Reg.* l. 4. c. 19. Huc quoque facit illud *Xenophonis Cyrop.* l. 2. *ἔτι καὶ πρὸς ἐκάστῃ γίγνονταί, οἱ αὖ ἀφ' ἐμνοὶ ὅ πολλοὶ ἀποσέχον τὸ νῦν, ὅτι ἐν ἐργον ἰάπωνται.* Singulis in rebus ii præstantissimi efficiuntur, qui multis multarum rerum occupationibus, uni se operi alicui dederint. Et l. 8. *ἀδύνατον πολλὰ τεχνόμενον ἀνθρώπων πᾶντε καλῶς πείειν.* Fieri non potest, ut qui multas artes exercet, multa præclare faciat. Unde in statu sanæ rationi adverso vivunt, non solum qui ex facinoribus victitant; sed & qui muneribus vitæ communibus sese præter necessitatem subtrahunt, uti inter alios sunt multi ex eremitis, & monachis, & ex veteribus philosophis nonnulli. Item valida mendicabula abusum divini Nominis in quæstum vertentia, Deumq; sibi velut tributarium reddentia; quorum nequitia eo major est, si ultro sibi membra distorqueant, aut mutilent, ut ne si velint quidem, frugi deinceps esse possint. Memorabile est, quod apud Chineses nemini sano, quantumvis oculis orbatō, mendicare permittitur, sed hi molas trusatiles versando victum sibi

sibi parant. *Martinius Hist. Sin.* l. c. c. 34. Quia autem celeri lapsu ruit tempus, & inopinantes sæpe mors opprimit, ac nemini jam eam defugere licet; ideo & mature vita utendum, nec prolixa nimis tela actionum ordiendâ. *Martialis* l. *Epist.* 16. *Non est crede mihi sapientis dicere, Vivam. Sera nimis vita est crassina; Vive hodie.* *Silius Italicus* l. 3. *Brevitas vetat instabilis hora prolatare diem.* *Horat.* l. *Epist.* 4. *Inter spem, curamque timores inter S iras, Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. Grata superveniet, quæ non sperabitur, hora.* *Idem.* *Vna summa brevis spes nos vetat inchoare longam.* Denique & semper velut subductas vitæ rationes habere debemus, & mature adversus terrores mortis animum obfirmare, quo citra indignationem & trepidationem Creatori, quod precario dedit utendum, reposcenti resignare queamus. *Silius Italicus* l. 9. *Virtus fuitile nomen, Næ decus adfuerit patiendo, ubi tempora lethi Proxima sint.* *Plinius N. H.* l. 7. c. 40. *Alius de alio judicat dies, S tamen supremus de omnibus.* *Arrianus Epicteto* l. 1. c. 1. *Τὸς ἀέρας ἐλθὼν εἶτα τότε τεθνῆσκαι. πῶς; ὡς περὶ τῆς τὸν πᾶσι ἀιδότῃς ἀπαίδιδόντα.* Cum hora aderit, tunc statim moriar, quomodo? ut cum decet, qui restitutus aliena. Addatur *Marcus Antoninus* l. 12. §. uli. & *Baco Sermon.* fidel. c. 2.

§. 16. Porro quantopere homo vitam suam amet, & quam ejus conservatio ipsi cordi sit, manifestum est. Verum an solus ille naturalis instinctus, quem cum brutis habet communem, eum ad id propellat; an vero insuper accedat aliquod justum legis naturalis, dubio non caret. Cum enim sibi ipsi nemo possit obligari, non adparet, quæ efficacia sit illius legis, quæ in meipso terminatur, cujusque servandæ necessitatem mihi, quodcumque velim, remittere queam, & qua violata, nemini injuria fiat. Sed & supervacuum videri potest, super isthac re legem ferre, cum jam antea per anxiam teneritatem amoris proprii homo ita feratur ad se ipsum curandum & conservandum, ut ne si velit quidem, facile in diversum abire queat. *Seneca de beneficiis* l. 4. c. 17. *Supervacuum est, in quod minus impelli. Nemo in amorem sui cohortandus est, quem adeo dum nascitur, trahit.* Enimvero si soli duntaxat sibi homo esset natus, fatemur conveniens fore, ut in absoluto ipsius arbitrio relinqueretur, quid de se ipse statueret. Sed cum ex omnium sapientum consensu Creator Opt. Max. hominem condiderit, ut ipsi inserviat, excultisque bonis, ab ipso sibi concessis, ejusdem gloriam redderet illustriorem; cumque socialitas, ad quam homo conditus est, exerceri commode & servari nequeat, nisi quilibet se ipsum, quantum in se, excollat, & servet; cum totius societatis humanæ salus intelligi nequeat, si singuli salvi sint, nec ne, nihil intersit: adparet abjecta plane sui cura hominem non sibi quidem, sed Deo creatori, sed generi humano facere injuriam. Conf. tamen *Anton. Matthaus de crimin. proleg.* c. 3. §. 4. Deinde usque adeo non sequitur, jus naturæ istud non præcipere, quia instinctus jam ante in id satis acriter ferebatur; ut potius iste dictamini rationis velut succenturiari videatur, quasi hoc solum non sufficiat fundamento generis humani continendo. Sane enim si considerentur molestiæ, quæ vitam humanam comitantur, longe superantes exiguum illud & vile voluptatum, eodem tenore, sed languidius fere & non citra fastidium recurans: ac quam multis vita producat, ut plura excipere mala possint; quotusquisque non primo quoque tempore vitam abrumperet, nisi instinctus tantopere eandem commendaret:

ret; aut ni morti tanta opinio acerbitalis esset conjuncta: aut quotusquisque instinctum istum non vinceret, ni omnipotentis Creatoris iustia obstarent? Nec plane de nihilo sunt illa apud *Quintilianum* declam. 4. *Quid iuvat, o misera mortalitas, animam per tot annos, etiam si natura patiat, per infinita temporum spatia tristissimo corporis retinere complexu? Si cuncta gaudia nostra, si voluptates, & quaecunque ex hac universitate mundi vel sollicitant adspectu, vel blandiscuntur usu, diligenter excutias, tota vita hominis unus est dies. Humiles prorsus abjectaeque mentes, quas non implent hac eadem semperque redcuntia: ut qui honestis operatus artibus sciat, quis finis bonorum, quae vera felicitas, nunquam sibi videbitur praetura morte periturus: & lucis causas ad animum mentemque referentium neminem quotidie vita non satiat. Relaturum me nunc putatis, quanto plura sint in hac aevi brevitate fugienda: comparaturum gaudia, prosperis, metus, calamitates? Illa aestimemus, propter quae fatigamus votis deos, propter quae brevem querimur aetatem. Nempe sunt vanitas, cupido, luxuria, libido. Non pudeat propter haec ferre debilitates, luctus, spatia morborum? & cum liceat evadere, malle puti? Et paulo ante: Hoc maximum, quod pro incolumitate hominis natura commenta est, ut pervenimus inveni: & contra tot adversos casus, patientia nobis aequanimitate succurreret. Apud Xenophontem apomnem. l. 1. Socrates $\omega\phi\delta$ $\delta\eta\mu\alpha\rho\gamma\delta$ $\tau\epsilon\chi\nu\eta\mu\alpha$, sapientis conditoris artificium iudicat, quod cupiditatem procreanda solis nobis immisit, maribus vero cupiditatem nutriendi, procreatis autem atque nutritis magnum vivendi desiderium, maximumque moriendi timorem. Quorum ultimus etiam suam cuique vitam ab aliis hominibus tutam praestat. Quin facile enim esset occidere, ni mori acerbum foret? Unde dominus est alienae vitae, qui suam contemnit; & aliena capita meum custodiunt. Add. *Charron de la Sageſſe* lib. 2. cap. 11. n. 8.*

§. 17. Illud altioris est indaginis, an & quousque homini aliqua potestas in propriam vitam competat, ad eam vel periculo ancipiti ultro exponendam, vel lentis viis atterendam, vel denique violento modo abrumpendam. Sane multi antiquorum absolutum heic satis homini jus concedebant, sic ut crederent, posse aliquem ultro vitam pro altero pignori opponere, eam etiam citra conservationem alterius pro ipso devovere, & ubi ejus periculum foret, ante naturalem seu fatalem terminum ipsam abrumpere. *Plinio Nat. Hist.* l. 2. b. 7. mortem sibi consciscere posse vocatur *optimum intantis vita poenis*. Qui quidem nullo modo ab impietatis crimine absolvi potest, dum ita abjecte de maximo Dei beneficio sentire non veretur. Nobis quid principiis juris naturalis maxime videatur congruum, inquisivisse curae erit. Illud igitur primo dubium non habet, cum homo possit, & debeat sua opera aliis inservire & vero certum genus laborum, aut eorum intensio vires hominis ita afficiat, ut senium, vitaeque terminus maturius ingruat, quam si quis molliter aetatem exegisset, recte posse aliquem paulo brevius aevi spatium eligere ut facultatum suarum usum aliis hominibus largius dispenseret. Cum enim non nobis solis vivamus, sed Deo & societati humanae; inde si vel gloria Creatoris, vel salus societatis humanae vitam nostram velut deponat, eam sane ad istos usus libenter consumere debemus. *Statius Thebaid.* l. X. *Felix qui tanta lucem mercede relinquit.* *Horat. Carm.* III. 2. *Dulce & decorum est pro patria mori. Mors &*

fugacem persequitur virum, Nec parcat imbellis juventa Poplitibus, timidoque tergo. Huc facit Pompeii Magni dictum, qui cum Romam fames premeret, annonæ importandæ præfectus, & amici vehementer dissuaderent, ne mari tempestuoso se crederet respondit: *neceſſe eſt ut eam, non ut vivam.* Achilles apud *Homerum* Iliad. 1. elegit vita potius brevi, sed gloriosa defungi, quam in gloriam, domi deſidem ad extremas ætatis metas pervenire.

§. 18. Deinde cum certum ſit, ſæpenumero multorum vitam ſervari non poſſe, niſi pro iis alii probabili ſeſe vitæ periculo exponant; id quoque conſtat, ex juſſu imperantis legitimi poſſe alicui injungi obligationem, ut ejusmodi periculum declinare ipſi non liceat, ni graviffimas iurare pœnas velit. Quo fundamento obligatio militum nititur, de qua ſuo loco pluribus. Egregie Socrates apud *Platonem* in *apologia*: *ὅτι ἂν τις ἑαυτὸν τάχῃ ἡγησάμενος βέλτερον εἶναι, ἢ δὲ πλεονέχοντα ταχέει, ἐν ταῦτα δὲ μένοντα κινδυνεύειν, μηδὲν ὑπολογιζόμενον, μήτε θάνατον, μήτε ἄλλο τι μηδὲν πρὸς τῶν αἰσχρῶν.* Quo quique in loco vel ſeripum conſtituit, arbitratus id optimum eſſe, vel à ſuperiore jubetur conſiſtere, in eo permanere oportet, periculumque ſubire, neque mortem, neque aliud quidquam magis, quam turpitudinem formidantem. Sed neq; in ipſa ratione naturali, neque in divinis literis; quæ vitam pro fratribus profunderé jubent, quidquam repugnare videtur, quo minus etiam citra tam rigidum imperium ultro quis probabili ſeſe vitæ periculo pro aliis exponere queat; modo ſpes aliqua ſit iſtud in aliorum ſalutem ceſſurum, & hi digni ſint, qui tam care redimantur. Nam id ſtolidum fuerit, alteri periculo ſeſe fruſtra comitem addere, aut egregium virum pro homine nauci jugulari. *Grotius ad Iona c. 1. 12. Si homo unus, ut multos ſervet, recte morti ſe offeri, quod Demoſtheni dicebat Phocion: multo id faciet juſtius, qui ſe aliis periculi ſcit eſſe cauſam.* Unde etiam nos licetum putamus; ut quis pro altero, præſertim innocente ac præſtanti viro, vadem ſeſe conſtituat, aut ad ſecuritatem ſalutis multorum obſidem ſe dedat, ſub periculo mortis ſubeundæ, ſi reus ſe non ſtiterit, aut pactum non fuerit ſervatum. Quanquam ab altero hujusmodi vades ac obſides recte morte plecti nequeant: uti alibi oſtendimus. Ejusmodi tamen devotiones, quæ non niſi vanam fidei, & fortitudinis oſtentionem citra ullum utilem habent, quales apud Japonenſes adhuc frequentari ſupra diximus, quin juri naturali repugnent, nulli dubitamus. Fruſtra enim pro virtute veniſſatur, quod ratione caret. Enim vero hoc per legem naturæ præcipi, ut quisvis cujuſvis alterius vitam, cæteris præſertim paribus, ſuæ præferat, haut quidquam arbitramur; & contrarium non obſcure ſuadent hominum communis illa inclinatio, & omni exceptione majoris teſtes; qui proximum ſibi quémque eſſe admittunt. Vid. 2. *Corin. b. 8. 13. 14. 1. 14. præſc. D. præſc. verb. l. 6. C. de ſervituti. l. 2. §. 9. D. de aqua plu. arc. Non obſtat l. 5. §. 4. D. commodati. l. 1. §. 8. D. de Scro Silan. Add. *Autor de princip. juſti & decorip. m. 12. ſeqq.**

§. 19. Illud denique diſcutiendum reſtat, an homo proprio ex arbitrio, ubi jucunditatem vitalis auræ adſpernatus fuerit, aut declinandis ingentibus miferiis, & antevertendæ ignominioſæ morti jamjam impendenti, ſibi ipſe fata properare queat? Hanc in rem noſſima eſt ſententia *Platonis* in *Phadone*, Chriſtianus etiam ſcriptoris laudat: *ὥς ἐν τῇ φρεσὶ ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι, καὶ δὲ δὴ ἑαυτοὶν ἐκ ταύτης λυεῖν ἔδ' ὀπίδδρασκον.*

in custodia quadam nos homines sumus, neque decet quemquam ex hac seipsum solvere, neque au-
fugere. Id quod copiosius expressit Lactantius div. insti. l. 3. c. 18. Sicut in hanc vitam non no-
stra p[ro]p[ri]e venimus, ut rursum ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis assignatum est,
exi dem[um] iussu recedendum est, qui nos in hoc corpus induxit, tam diu habituros, donec jubeat
emitti. Etsi bene observandum, qualem sui interfectorem Plato de L. L. l. 9. ignominio-
sa sepultura afficiendum pronunciet. ὅς αὖ ἐαυτὴν κτείνῃ, ἢ τὸ εἰμαρμένῃς βίᾳ δόποσ-
ρην κτεῖναι, μήτε πολλὰς τὰ αἰῶνις διύλῃ, μήτε παροδύνῃ ἀφύκτῳ ἀεσπεσυσσῇ τύχῃ
ἀναγκασθῆς. ἀλλὰ ἀσχύνης ἴνους δόπορα καὶ αἰῶνις μεταλαχὼν, ἀργία δὲ καὶ ἀναιδέας
δουλείας. ἢ δὲ ἴδω ἀδικον ὄπισθ' αἰ. Qui seipsum vita & sorte fatum ut privaverit; non ju-
dicio contentus, nec iussu & inevitabili fortuna casu coactus, neque pudore aliquo extremo
compulsus; sed ignorantia, & foemuloso animi imbecillitate de seipso iniuste statuerit. Aristote-
les quoque Nicom. III. cap. 11. Τὸ δὲ δόποθ' ἵσκειν, φρόνησις πενίαν, ἢ ἐξωτὴ, ἢ π-
λυπνῆρον, οὐκ ἀνδρείῃς, ἀλλὰ μάλλον δὲ λυδ' μαλακίᾳ τὸ φρόνην τὸ δειπνοῦν. Mo-
ri autem vel ut paupertatem, vel amorem, vel molesti quidpiam fugiamus, fortis viri mi-
nime est, sed potius timidi: quippe cum laboriosa fugere molles sit. Seneca Phænisus. Non est
viriis Timere vitam, sed malis ingentibus Obstare nec se vertere ac retro dare. Martialis lib.
XI. epist. 57. Rebus in angustiis facile est contemnere vitam. Fortiter ille facit, qui miser ef-
se potest. Virgilius Æneid. VI. in tartaro locum assignat iis, Qui sibi letum Injantes pe-
perere manu; lucemque perosi Projecere animas. Procopius Histor. Goth. l. IV. Vitam ab-
rumpere nullo mortis usu, præcept amentia est, cæca adversus mortem ferocia inanem quandam
habet fortis animi speciem, à sapientibus insipientia ducitur. Ammian. Marcellinus l. XXV.
cap. 4. Ætuo iudicio juxta timidus est, & ignavus, qui quum non oportet, mori deside-
rat; & qui refugiat, cum sit opportunum. Add. Abr. Rogerius de Braminibus part. 2. c. 18 Ni-
colaus Trigavius de regno China l. 1. c. 9. Charron de la Sagesse l. 2. c. 11. n. 8. Grotius l. 2. c.
19 §. 5. Ubi memorat, tam apud gentiles, quam Ebræos abs sepulchræ honore fu-
isse exclusos, qui mortem sibi ipsi conciverant. Add. Josephus de bello Judaico lib. 3.
cap. 25. Quanquam nonnulli Ebræorum de lege se non interficiendi unam cau-
sam exceterunt, tanquam ὁ λόγον ἔχοντες, si quis videat, se deinceps victurum
in probum ipsius Dei. Nam quia non nobis, sed Deo in vitam nostram jus esse sta-
tuebant, existimabant solam Dei præsumtam voluntatem esse, quæ mortis antici-
pandæ consilium absolvat. Atque huc referunt Samsonis exemplum, qui in suo cor-
pore veram religionem videbat esse derisui: & Saulis, qui gladio incubuit, ne à Dei
suique hostibus illuderetur, & suâ captivitate fortasse servitium populo concilia-
ret. Nam hunc respiciunt isti voluit, postquam Samueas umbra mortem ipsi præ-
dixerat; quam gnarus sibi imminere si pugnaret, pugnam pro patria & Dei lege non
detrectavit, æternam inde laudem meritis David's etiam præconio, à quo & illi,
qui Saulum cum honore epel erant, recte facti testimonium rerulerunt. Atque hoc
aliqui ad simile quoque casus produciunt, eo nixi fundamento: quemadmodum si-
bi nemo potest obligari, ita injuriam sibi non facere, qui vim vitæ suæ intule-
rit. Quod autem quis seipsum ex lege nature teneatur conservare, id inde esse,
quia à Deo ad colendum societatem humanam est destinatus, quam ad desertionis in-
star aut infrequentis multis destruere hautquidquam possit: atque quod ego

me teneat conservare, id me non debere mihi, sed Deo, & societati humanæ. (*Aristoteles Nicom. V. 15. αὐτόχρητες* non in seipsos, sed in civitatem injuri dicuntur, eoque nomine etiam ignominia affici.) Inde si respectus ille erga Deum, & genus hominum sit remotus, hominem sibi commendari per solum illum instinctum sensitivum videri, qui cum vim legis non habeat, eidem repugnasse quoque pro peccato non sit putandum. Inde illorum causam favorem judicant, certe miseratione quam adipsa sententia digniorem, qui manus sibi inferunt, quod certitudine moraliter infallibili prævidant, mortem sibi paulo post ab hoste cum cruciatu & ignominia adferendam; nec boni publici interesse, cur ad arbitrium alterius moriantur: aut quod ab aliis sibi vident intentari, quo admissio ipsi cæteris mortalibus deinceps sint fastidendi. Quales sunt, qui cum mortem sibi ab hoste truculento, aut sævo principe instare cernerent, festinata fata maluerunt, quo tormenta, & ludibria, aut ignominiam carnicificis effugerent; aut ut suis aliquid inde commodum procurarent. Sicuti apud Tacitum *Ann. VI. est: promissæ ejusmodi mortes manus carnicificis faciebant; & quia damnati, publicatis bonis, sepultura prohibebantur: eorum qui de se stultitabant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandum.* Ex quo obiter patet, non usquequaque probari posse illud *Marial. l. 2. Ep. 80. Hostes: cum fugerem, se Fannius ipse peremisti. Hic rogo non furor est, ne moriari, mori? Nam uti Æschines orat. de falsa legatione loquitur: ὅτι οὐ δύνανται οὐδὲν ἢ ἐπὶ τῷ πρὸς ὅτι οὐδὲν ὁρᾷς φερεσθαι.* Neque enim terribilis est interitus: sed contumelia in morte est metuenda. Huc referri quoque solent scæminæ, aut formosi pueri, qui pudicitie suæ violationem hoc modo declinarunt. Vid. *Paulus Diaconus l. 15. de Dugna scæmina Aquilejensi. Eusebius histor. Eccles. l. 8. c. 24. 27.* Hos plausibiliter in excusationem sui proferre posse arbitrantur: ex admota tanta necessitate, & quam nisi velut per miraculum effugere non datur, se collegisse, missionem jam sibi à summo imperatore dari; veniam quoque generis humani facile præsumi, cui jam perierint; nec ullius interesse; tantillo tempore mortem abs se anticipari, ut tormenta & ludibria non sentiant, quæ ad grave fortasse peccatum stimulare ipsos queant: nec videri generosos animos ad id necessitatis damnatos, ut omnino ad libidinem alterius, contumeliis prius vexati, vitam ponant. *Cicero Tusculan. quasi. l. 1. Cato sic abiit à vita, ut causam moriendi natum se esse gauderet. Verum enim dominans ille in nobis Deus injussu hinc nos suo demigrare. Cuius vero causam justam Deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, saepe multis; nam ille medicus sapiens, laetus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illi vinculi carceris ruperit: leges enim vetant: sed tanquam à magistratu aut aliqua potestate legitima, sic à Deo evocatus atque emissus exierit. Conf. l. 3. §. 6. D. de bonis eorum, qui ante sententiam. l. 45. §. 2. D. de jure fisci. Addatur Quintilianus declam. IV. Ant. Marthæus de crimin. ad l. 48. tit. V. c. 1. §. 9. Grotius ad Judic. c. XVI. 30. Verum isthæc nos quidem in medio relinquimus. Illud manifestum est, eos, qui vel solo tædio molesti, rum vitæ humanæ communium, vel indignatione malorum, quæ humanæ ipsos societati non erubescendos erant redditura, vel metu dolorum, quæ fortiter toleratis exemplo tuo prodesse aliis poterant, vitam ultrò abrumpunt, nullam adferre posse sit validam defensionem, quo minus in legem naturæ peccasse sint sentendi. Ali-*

ter sentire videtur *Th. Mors Utopia* l. 2. quod ego non probaverim. Illi vero contramérito à crimine *αὐτοχειρίας* sunt eximendi, qui ex morbo, rationis usum adimiente, manus sibi inferunt. Multos quoque, qui in voluntarium exitium ruunt, magnitudo consternationis apud aequos viros excusat. *Curtius* l. IV. c. 16. *Ubi invavit animos pavor, id solum metunt, quod primum formidare ceperunt.* *Lucanus* lib. 3. *Mille modos inter leti mors una timori est, Quæ capere mori.* *Mors* timore appetita dicitur apud *Suetonium* *Nerone* cap. 4. Addatur *Mich. Montaigne* *ess.* lib. 1. cap. 17. Addatur lib. 14. §. 3. *Id quod metus causa.* Id quoque heic observandum, ad rem nihil facere, propria quis manu cadat, an alios quovis modo adigat ad mortem sibi inferendam. Sicut *Dejanira* apud *Senecam* *Hercule Oetao* loquitur: *Dextera sternar tua, sed mente non sua.* Nam qui mori heic & nunc non debuit, non excusatur, si alterius manibus in arcessenda morte usus fuerit; quippe cum ipse fecisse censeatur, quod quis per alium facit. Et si qui manus suas huic ministerio commodavit, crimine se quoque adstringere possit. Inde nobis non probantur illa *Flori* l. 4. c. 7. *Qui sapientissimos viros, (Brutum, & Cassium) non mireretur ad ultimum non suis manibus utos? nisi si hoc quoque ex persuasione d. fuit, ne violarent maris, sed in abolitione sanctissimarum, pientissimarumque animarum, iudicio suo, scelere alieno, uterentur.* Nam si istis nefas fuit vitam tunc abrumperet, nihil interfuit, sua an aliena manu perirent. Sin illud licitum fuit, non recte ministris scelus tribuitur. Et si ad locum *Flori* illustrandum possit facere illud *Aeschinis* orat. contra *Ctesiphontem*: *ἐὼν τις αὐτὸν ἀεχέοντα, τὴν χεῖρα τὴν πρὸς πέδασον χωρὶς τοῦ σώματος ἔσθ' ἴσμεν.* Si quis seipsum occiderit, minime, quæ id fecit, à reliquo corpore sepelimus. Cæterum cum nos absolutam homini in vitam propriam detrahimus potestatem; adparet quoque, non posse probari leges illas, quæ vel jubent, vel permittunt civibus ultro vitam projicere. Qualis lex ap. *Taprobanenses* memoratur *Diodoro* *Sicula* l. 2. c. 57. quæ statutum erat, ut ad certum annorum numerum viverent, quo expleto, insolenti mortis genere decedebant, herba indormientes, quæ citra sensum doloris necat. Add. *Idem* l. 3. c. 33. de *Megabareis*, gente *Troglodytica*. Sic apud *Ceos* edicebat lex, majores sexaginta annis acônito vitam finire, ut reliquis cibaria sufficerent. *Strabo* l. X. *Heraclides de Politiis*. Et si *Aelianus* V. H. l. 3. c. 37. hanc causam alleget, quod sibi ipsis consuevit, se ad promovenda commoda patriæ inutiles amplius esse, animo jam ob ætatem delirare incipiente. Add. *Valer. Maximus* l. 2. c. 6 §. 7. 8. De more *Herulorum*, apud quos senio aut valetudine debiles mortem ultro sibi arcessiebant, uxoribus quoque ad mariti sic defuncti monumentum laqueose necantibus, vid. *Procopius hist. Goth.* l. 2. De *Sardis*, &c. *Berbericis* vid. *Aelianus* l. 4. c. 1. De *Masiagetis* *Strabo* l. 11. & *Hecsdorus Clio* in fine.

CAPUT V.

DE DEFENSIONE SUI.

1. Defensio sui violentia est licita.
2. An etiam naturali juri precepta?
3. Defensio qualis in libertate naturali?

4. Qualis eadem in civitatibus?
 5. An & contra invasorem errantem?
 6. Tempus defensionis in libertate naturali;
- Z 3, 7. 8. 9. &

7. 8. 9. *Et in statu civili quomodo se habeat?*

10. *De mutilatione membri:*

11. *De pudicitia:*

12. *Nec non alapa.*

13. *An fugere quis teneatur?*

14. *An religio Christiana diversum heic di-*

sponat?

15. *Cedes in defensione patrata est innoxia.*

16. *De defensione rerum.*

7. 18. *De fure nocturno.*

19. *De defensione ejus, qui injuria initium fecit.*

AD conservationem sui, quam cuique & amor longe tenerrimus, & ipsa ratio commendat, pertinet quoque sui defensio, seu propulsatio malorum in laesionem hominis tendentium, quæ ab altero homine intentantur. Ist hæc defensio duplici modo instituitur; vel sine læsione ejus, qui malum nobis machinatur, vel cum ejuldem læsione ac perniciæ. Prior quin sit licita, omnique peccato vacet, nemo sanus unquam in dubium revocavit. Circa posteriorem autem nonnullis ideo scrupulus fuit obortus, quod per ipsam unque læsatur, aut perdatur nostri similis homo, quicum ad colendam vitam societatem adstringimur, & quo extincto parem jacturam videtur facere genus humanum, quam si ipsi pereamus. Et quod majores turbæ societatem humanam videantur invadere, si vim intentantem vi repellamus, quam si vel per fugam malum declinemus, aut ubi id non datur, corpus nostrum patienter invadenti præbeamus. Enimvero quod defensio nostri non priori duntaxat modo possit institui, sed & ubi iste locum non habuerit, cum læsione ejus, qui nos oppugnatum sit; & ratio evincit, & sapientum juxta atque vulgi consensus adprobat. Equidem ad pacem cum suis similibus agendam homo consiliis est, omnesque naturæ leges, quæ alios homines spectant, primario ad pacem constituendam, & servandam tendunt. Nec minus tamen natura ad vim confugere quandoque indulget, ubi aliter per alterius injuriam salvi esse non possumus. Scilicet obligatio ad exercendas invicem leges naturæ, & officia pacis est mutua, & omnes homines æqualiter stringit; neque ulli præ altero privilegium per naturam competit, ut ipsæ in altero violare eas leges queat, alter autem adversus hunc pacem continuare teneatur. Sed utrinque stringens obligatio facit, ut munia pacis mutuo debeant exerceri. Adeoque ubi alter contra leges pacis talia adversus me suscipere aggreditur, quæ ad meam perniciem spectant, impudentissime à me postulaverit, ut ego ipsum deinceps sacrosanctum habeam; id est, ut meam salutem prodam, quo ipsius malitia impune grassari queat. *Εὐλογον καὶ αἰσχρολογεῖν τὸ μέλλοντα ποιεῖν δὲ δεινὸν, ἀμύνεσθαι, ἢ ὑπομένειν. τῇ δὲ ᾧ συμφέρει ὁ πεισόντων, καὶ αἰσχρολογίας φόβος ἀσφαλιστέον.* Rectum est necessarium & indicare magis quam accipere injuriam; quippe ad occisi calamitatem etiam infamia immunditas accedit. *Herodianus* l. 4. c. 5. Sed cum is infociabilem sese adversus me exhibeat, & ineptum ad recipienda à me officia pacis reddat; omnis mea cura ad expediendam propriam salutem revocatur; quæ ubi citra istius læsionem servari nequit, habet quod sibi imputet, qui ad istam necessitatem me adiecit. *Horat. II. sat. 1. Nec quisquam noceat curio mihi pacis At ille, Qui me commovit (melius non tangere clamo,) Fecit.* Alias quippe omnia bona, quæ natura aut industria nobis dedit, frustra forent concessa, si alteri injuste illa invadenti vim non liceret opponere; & parata præda improbis exposita forent probi, siquidem ille huic vim nunquam deberent opponere. Sic ut violentiam sui defensionem

sionem plane proscribere, haut quidquam paci, sed exitio generis humani conducat. Neque vero lex naturæ, in salutem utique hominis instituta, tali quoque paci favere est censenda, quæ præsentem ipsius perniciem, & nihil minus, quam sociabilem vitam erat productura. Add *Grotius* l. 1. c. 2. & cap. 3. §. 3.

§ 2. Illud non adeo liquidum est, an defensio violenta, & quæ cum læsione aut cæde invaloris conjuncta est, etiam sit in obligatione. Neque loquimur de militibus, aut viatorum prædiis, qui dum se cum cæde hostium aut latronum defendunt, patriam simul, aut filiei suæ commissos protectum eunt; in quos quadrare potest illud *Seneca Phœnissis*: *Vitam tibi ipsi negas, tuus negas*: sed de iis, quos proprium duntaxat periculum in defensionem sui excitat. Quo tacit illud *Plutarchi Phocione*, quum *Phocion* culparetur, quod dimisisset *Nicanorem*, nec retinisset, negavit dissidere se *Nicanori*, vel quidquam ab eo expectare mali. *Si nunc sciret, nulli se omnibus innotescere injuriam accipere, quam facere. Hoc ab eo de seipso videatur essentem prode & fortiter dictum. At qui salutem patriæ in precipitem casum adducit atque hic & M. Agrippa scio, anne majus violet, & antiquius erga civis ius Equidem sunt, qui eoque illam præceptam volunt, ut ne lege quidem civilis eadem possit tolli; & qui se, cum defendere posset, occidi permittit, illum damnari posse, non aliter ac si seipsum occidisset. Vid. *Ziegler ad Grot.* l. 1. c. 3. §. 3. Et huc aliquo modo pertinet, quod *Ephori Sciraphidam* quendam multarunt, quod multi ipsum injuria afficerent. *Plutarch. Instit. Laco.* Autor quodque de principibus justis & decoris. p. m. 33. In hanc sententiam inclinat; argumento ulus, quod præter alia, ad conservationem hominis spectantia, nobis sit insinuat acutus sensus doloris, ardor vindictæ, manusque lædendis aliis, & propugnandis nobis habiles; quæ cum frustra non sint datæ, inde colligi, Deum velle, ut itas conservando mihi ipsi adhibeam. Ac perinde fore, si manibus meis non ad internecionem utique invaloris pugnem, quam si easdem ultro mihi abscindam. Et si infra p. 118. fateatur, legem illam de conservatione sui si non esse ejusmodi necessitatis, quin eveniant nonnunquam casus, qui hominem in præstanda obedientia aut dispensent, aut sui juris faciant. Nobis id cum primis videtur considerandum, an aliorum multum intersit, ut qui invaditur sit superstes, an vero iste sibi duntaxat videatur vivere; ut priori quidem casu ad defensionem sui quocunque modo expellendam teneri aliquem dicamus, posteriori autem inter l. cita duntaxat habeamus, se cum cæde invaloris defendere; præsertim ubi invaloris vi multis est utilis, & probabiliter prævidetur, eundem, dum in ejusmodi facinore ceditur, damnationis insuper æternæ periculum incurrere. Nam etsi magnitudo imminens terroris merita personarum ita otiose trutinari non permittat; & ejus periculi, in quod quis seipsum conjecit, & ex quo sese eripere iterum pro lubitu potest, nulla habenda sit ratio, præsertim ab eo, cujus, damno alter furit; (*Isocrates adversus Callimachum*: *Nonne absurdum est, istum in eo periculo à vobis petere misericordiam, quod penus ipsum est, & in quod se ipse conjecit, & quo etiam nunc liberari potest*) *L. ibidem declam.* 21. *οὐδὲν ἴμαρ, οὐδὲν ἀδίκημα, πείραται αὐτὸν ἐδεόχεον ἡδονήματα.* *Quæ passus non esset, nisi injuriis provocasset, hæc sibi ipsi se. n. injuria illata.* Tamen ut ejusmodi factum, ex quo tanta alteri mala proveniunt, inter debita numeretur, & quo intermissio peccatum contrahatur, vero simile non videtur. Præsertim cum huc quoque applicari queat illud tritum; privilegio tuo quolibet posse renunciare,*

ubi

ubi citra præjudicium tertii id queat fieri. Id quod ita expressit *Quintilianus declam. 7. Omnium beneficiorum ista natura est, ut non sit necessitas, sed potestas. Quicquid in honorem alicujus inventum est, desinit privilegium vocari posse, si cogas. Cuncta, si videatur, jura percurrere; nusquam adeo pro nobis sollicita lex est, ut quod præstat, extorqueat.*

§. 3. Sed ut super defensione sui accuratius cognoscatur, qua ratione illa temperanda, & quousque recte possit progredi, ante omnia distinguendum est, utrum, qui se defendit, in statu naturali: an vero in civili degat: quippe cum heic longe artioribus, quam illic, limitibus ista sit circumscripta. Quod cum à multis non satis fuerit observatum, inde de inculcata sui tutela in universum tradidere, quæ de alterutro duntaxat statu vera sunt. At ubi distincte fuerit expositum, quidnam juris sit in statu naturali, facile dein patebit, quousque & quibus rationibus istud in civitatibus sit restrictum. Ac illud quidem prudentiæ est præceptum: *omnia prius, quam armis, experiri sapientem decere.* Cum enim omnis pugna habeat aliquid alex ancipitis; inde ubi ab altero injuria intentatur, consultius fuerit tutiora prius remedia tentare, quam in pugnam descendere. *Libanius declam. 1. πρῶτον μὲν τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πεισῶσθαι λαμβάνειν, οὐδὲ μὴ τοῖς ὀπλοῖς διαπληθεῖν ἀνταγωνιστῆρον.* Primum non statim ad arma ruere, magis autem verbis experiri, possint quod jus est obtinere, id est homine dignius. Sic si invasuro viam possim intercludere, ne ad me accedere queat, stulte cum eo manus citra necessitatem confero. Sic quem parietes ac janua possunt defendere, imprudenter pectus suum hosti objicit. *Terent. Eunuch. Tu quod cavere possis, solum admittere est.* Deinde & hoc prudentis est. levis injuriæ patientia defungi, si commode fieri queat, adeoque de jure suo aliquid remittere potius, quam intempestiva defensione majori sese periculo exponere; præsertim ubi impetatur id, quod facile reparari aut pensari queat. *Plautus Amphur. act. 2. sc. 2. Baccha bacchanti si velis adversari, Ex insana insaniorem facies: feriet sapius. Si obsequare, una resolves plaga. Idem Trucul. Si stimulos pugnis cadis, manibus plus dolet. Martialis VI. Epigr. 64. Sed misere tui, rabido nec perditus ore Fumantem nasum vivi tentaveris urfi.* Sicut sapientius meo judicio facit, qui cum altero super decem aureis, quos ipsi debebat, utcumque transigit, quam qui molesta illos actione extorquere contendit, siquidem rabulis in mercedem linguæ quindecim fuerint dandi. *Martialis l. 7. Ep. 64. Ah miser & demens viginti litgat annis Quisquam, cui vinci, Gargiliane, licet! Theocritus Idyll. 23. Ὀδύγῳ τοῖς εἰκοσι κεκῶ μέγα νείναι ἀναιρεῖν.* Par est exiguo malo magnam litem tollere. Præsertim cum νεῖναι κρείσσονων ἀποδέσθαι ἀπέρειν, contentionem adversus potentiores susceptam deponere difficile sit. *Pindarus Olymp. Od. X. & ἐν ἀφάνεια τύχας καὶ μαρναμένων πρὶν τέλει ἀκρον ἰκέσθαι.* Idem *Isthm. Od. 4. Sic summopere laudandum, quod de seipso prædicat. Isocrates de Permut. Ha artes mea fuerunt, ut ne quid ipse erga quenquam delinquerem: mihi vero si qua facta esset injuria, ut non judicio me de inimicis vindicarem, sed controversiis eorum amicis dirimendas permitterem. Lucianus Eunuch. Τὸ μὲν ὡς ἀληθὺς γελοῖον, τὸ φιλοσοφῶντας διμάζεσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. δέον, εἰ καὶ τι μέγα εἴη, καὶ εἰς ἐνὶ τῷ ἐν Φίσι διαλέσθαι τὰ ἐγκλήματα.* Hoc autem revera ridiculum, philosophiam professos inter se litigare, cum oporteret, licet magni momenti esset, controversias amice inter se componere. *Add. l. 4. §. 1. D. de alienat. jud. mui.* Sicuti & sæpe locum invenit illud

Poly-

Polybius in excerptis Peirescianis, quod tunc accommodabatur ad Achaos brevi clade perfunctos: *εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμην, οὐκ αὐτὸς ὠθήμην. nisi celeriter perissemus, nunquam salvi fuissetis.* Seneca de Ira l. 2. c. 14. Sape ratio patientiam suadet, ira vindictam; & qui primis defungi malis potuimus, in majora devolvimur. Quosdam unius verbi contumelia, non aequo animo lata, in exilium projecit: & qui levem injuriam silentio ferre noluerant, gravissimis malis obruti sunt, indignatique aliquid ex plenissima libertate deminui, servile in se attulerunt jugum. Add. quoque Srobens Sermon. XIX. Quo pertinet interpretatio dicti apud Matth. 5. 17. quam adfert Grotius l. 1. c. 1. §. 8. Quamquam alii hoc dictum pertinere velint ad homines oppressos, & ubi justitiæ copia non est. Conf. Thren. c. 3. 28, 29, 30. cum contra in bona republ. quilibet teneatur injurias coram judice exigere, (Levit. 5. 1.) non propter vindictam (Levit. 19. 17, 18.) sed animo justitiam legesque patriæ defendendi, & ne malis sua scelera lucro aut gaudio sint. Lysias orat. contra Theomnestum: *ἀνελκόμερον καὶ λίαν Φιλόδικον ἔστι νομιζῶ κακὴν ὁρμὴν ἀναζέου.* Illiberale nimium existimo & litigiosum maledicentia aliquem accusare. Apud Cyrenenses, teste Heraclide de politis, lex erat, ut πολιδίκος, litigiosus civis ad tribunal Ephori traherent, & multam atque infamiam ipsis imponerent. Arriani Epictetus l. 1. c. 25. *αὐτὸς ὡς λίθος ἀνέρι, τίς Φελοὶ τῶλοιδορῶντι;* Si quis ut lapis audierit, quam e suis maledictis capiet utilitatem convitiator? Seneca de ira l. 2. c. 32. Magni animi est injurias despiciere. Ultionis contumeliosissimum genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur ultio. Ille magnus & nobilis est, qui more magna fera latratus minorum canum securus exaudiri. Et si laesus isthanc moderationem debet non tam lædenti, quippe qui quantum in se omnia humanitatis commercia cum ipso abrupit; quam propriæ securitati & tranquillitati. Unde quando quis ira aut dolore concitatus hos limites transilierit, laceissent injurias non facit, sed immoderate & imprudenter duntaxat egisse dicitur. Enimvero ubi hac ratione salus mea expediri, aut in tuto locari nequeat, res utique ad manus fuerit deducenda. Ubi si alter injuriam malitiose inferre pertendat, nec poenitentia pravi conatus ductus ad pacem mecum denuo colendam redire velit, etiam cum eade istum repellere licebit. Et si vel maxime vitam meam directe non impetat, puta si me plagis duntaxat velit onerare, aut membro aliquo non vitali mutilare, aut rebus me salvo corpore spoliare; tamen postquam semel pacem mecum abrupit, neque cautio mihi existit, quod ab istis initiis ad majores injurias non sit erupturus; etiam huic injuriæ repellendæ licebit extrema adhibere. Eo ipso enim, dum quis sese hostem mihi profitetur, (id quod fit, quando injuriis me læcessit, nec poenitentia signa ostendit,) dat mihi, quantum in se, adversus se licentiam infinitum. *ἃ δὲ ταῦτα, ἀλλὰ μείζονα καὶ πλείονα οἱ ἀγχοῦτες διχαγεῖν ἀπὸ πάθων εἰσὶ.* Non enim eandem, sed plura & majora qui incipiunt, digni sunt, ut contra patiantur. Antiphon orat. XI. Equidem sunt, quibus hæc libertas resistendi in infinitum eo nomine displicet, quod jus defensionis, & resistendi injuria nunquam naturale fuerit, nisi cum respectu ordinis, sive salvo ordine, quem natura socialis suo fini consequendo, supremo loco destinavit. Cum in jure resistendi naturaliter insit hæc exceptio, nisi resistendo violeto ordo socialis, cujus primam & summam rationem ipsa natura habet. Nisi enim hæc cautio accederet, societas, ordinis necessarii & naturalis ratione non custodita, insociabilis fieret. Vid. Bœcler. ad Gros. lib. 1. cap. 4. §. 2. Enimvero haut quidquam hoc asseritur, ejusmodi licentiam resistendi in infinitum in omnibus casibus utique adhi-

adhibendam; cum multæ possint intervenire considerationes, quæ læsum ad extremum procedere vetent; sed quod iste, abs quo injuria incipit, queri non possit, si extrema in ipsum statuatur. Ac tunc demum revca vita redderetur infociabilis, si licentiæ resistendi aliquis terminus statueretur inter eos, qui in naturali libertate vivunt. Qualis enim vita esset, si alter me semper modicis infestare vel verberibus pergeret, cujus malitiam alia ratione sistere, aut reprimere non daretur, nisi morte ipsi intentata? Aut si vicinus rapinis duntaxat, & vastationibus agrorum nos vellicare continuaret, neque nobis fas esset, istum cædibus repellere? Cum enim socialitas ad salutem universorum spectet, non sunt ejusmodi leges istius fingendæ, per quas modestissimo cuique semper misero esse necessum foret, quotiescunque pravo cuiquam jus naturæ violare placeret. Ac absurde societas inter homines injurias perferendi necessitate sancita statuitur. Unde stultus est, propriæque salutis ignavus proditor, qui hosti, quamdiu talis persistit, & hostilia exercet, parcat, & frustra perire quam perdere mavult. Nam hæcenus duntaxat lenitate, & humanitate adversus hostem jus naturæ uti me voluit, ut si ostendat, sese poenitentia ductum ab injuriis adversus me serio velle desistere, ac damno pensato cautionem de non offendendo in posterum præstet, parcere, & ignorare ipsi debeam, paceque instaurata eidem deinceps circa exercenda pacis officia vicissim respondere. *Hesiodus Op. & dier. l. 2. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἴσῃς εἰς εὐνομίαν, δίκην δ' ἐδέχῃτο τῶν ἀλλοτρῶν δέσποτος.* Meram quippe vindictam, quæ nihil aliud præter lædents dolorum & perniciem habet propositum, sub crudelitatis vitio natura inter homines proscriptit. Cui consequens est, memoriam inimicitarum, quantum fieri potest, deleri debere. Quo spectat illud apud *Cicer. de invent. l. 2. Quod Thebani apud Amphictyonas accusati sint ob æneum tropæum positum victis Lacedæmoniis: ideo quod æternum inimicitarum monumentum Grajos de Grajis statuere non oporteat.* Nam alias tropæa de ligno duntaxat excitari mos erat, ne nimis forent diuturna. Add. *Florus l. 3. c. 2. in fin. Seneca Herc. furiente. Si æterna semper odia mortales agant, Nec ceptas unquam cedat ex animo furor, sed arma felix teneat, infelix paret; Nihil relinquent bella.* Cæterum in statu naturali degentes non solum in præstans intentatum periculum repellere, sed etiam eo depulso contra lædentem eousque progredi possunt, quoad ab illo in futurum satis sibi cautum videatur. De qua cautione ita habendum: Si quis injuria facta, statim poenitentia ductus veniam perat, & damni restitutionem offerat, in gratiam cum ipso redire debeo, nec ampliorem cautionem ab eo recte videor exigere posse, præter fidem denuo dandam. Sufficiens enim est argumento, firmum ipsi esse propositum in posterum me non amplius lædendi, quem sponte facti poenituit, & qui ad petendam veniam ultro descendit. At si cui per vim poenitentia est extorquenda, & qui tunc demum veniam petere instituit, quando resistendi vires deficiunt, ejus sola fides parum sufficiens cautio videtur. Igitur tali vel vires nocendi subrahendæ, vel aliud vinculum injiciendum, ut ne deinceps nobis existat formidabilis, postquam expromta semel malitia, nec rite emendata perpetuo ipsum suspectum reddidit.

§. 4. At vero quod licet in naturali libertate viventibus, qui suam salutem propriis viribus, proprioque ex judicio expediunt, id hautquaquam indulgetur illis, qui in civitatibus degunt, & quidem inprimis adversus suos cives. Hi enim violentam sui defensionem adversus cives perpetuos aut temporarios ita moderari tenentur, ut eam tunc

demum adhibeant, quando tempus ac locus non ferunt auxilium magistratus ad repellendam eam injuriam implorari, qua vita, vitæque æquipollens, aut irreparabile damnum, in præsentaneum periculum conjicitur. Et quidem, ut periculum tantummodo depellatur; vindicta autem, & cautio de non offendendo in posterum magistratus arbitrio relinquatur. Nam cum alias in civitatibus leges dominantur, & nihil tam contrarium sit juri & legibus, quam composita & constituta rep. quidquam agi per vim, Cicero de LL. l. 3. in ejusmodi duntaxat casu, & inter arma ab alio intentata istæ silent, nec se expectari jubent, cum e, qui expectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quam iusta rependa. Add. Gellius l. 4. c. 14. Quintilianus declam 13. Nos ideo magistratus legesque a majoribus nostris accepimus, ne sui quisque doloris vindex sit: & assidue scelerum causa se refellant, si ultio crimen imitabitur. Et ex hisce fundamentis liquido possunt decidi, quæ passim ab autoribus super modera-

mine inculpatæ tutelæ disputantur.

§. 5. Et quidem dubitatum fuit à quibusdam, an cum cæde repelli possit eiusmodi invasor, qui non me, sed alium, destinato consilio invadere parabat, & abs quo dolo malus aberat; Ubi fundamenti loco Grotius l. 2. c. 1. §. 3. supponit, jus defensionis primario, & per se nasci ex eo, quod natura quemque sibi commendat, quodque adeo non possit non quisque omni conatu ad propriam salutem expediendam incumbere; non autem ex injustitia aut peccato ejus, abs quo periculum intentatur. Scil. ad innocentiam defensionis sufficit, quod alteri non sit jus ad me invadendum, & occidendum, neque in me sit obligatio mortem citra reluctantiâ subeundi. De cætero cum proprius amor omnes alias considerationes hoc in casu longe superet, non potest non naturaliter homo in pari cum altero periculo constitutus, non sibi potius, quam alteri consulere; & cum periculum illud ab altero mihi immerenti creetur, eo minus invidiosum est malum in autorem suum recidere. Quibus positis facile est peculiare casus, qui hic dari possunt, definire. Si enim quis insania agitato, aut diris insomniis excitus, aut lunaticus, (quales interdum noctu cum telis per ædes ambulare tradunt,) mihi necem intentaverit; cum nullum ipsi jus sit me invadendi, & ego mihi ipsi non immerito sum maximi, non adparet, quare ego meam salutem post ipsius habere debeam. Hic autem omnino præsupponitur, me nullâ alia via potuisse periculum intentatum declinare. Id quod non ita scrupulose observatur in iis, qui dolo malo nos invadunt. Idem dici potest de illo, qui bona fide militat, si pro hoste me per errorem aggreditur. Nam cum hostis quoque potuerit illi resistere, quare ego, in statu hostili cum ipso non constitutus, jugulum eidem præbere teneam; Et imprudentiæ tuæ imputet, quod amicam hostilia induere coegerit: cum nosse deberet, contra quos sibi militandum foret. Id quod etiam adplicari potest ad eum qui inimico suo insidiaturus, me per errorem invadit. Cur enim ego ob errorem aggressoris deteriore sim conditione, quam alter, cui hic fortasse non sine causa irascebatur; Quin & iste aggressor legis Corneliæ de sicariis reus est. Nam utur error fuerit in persona, non tamen fuit error in proposito, & isti voluntas aderat & conatus cædem patrandi. Add. l. 18, §. 3. D. de injuriis. Et Grotius in *parf. forum* ad l. 14. D. ad L. Cornel. de sicariis.

§. 6. Ad moderamen inculpatæ tutelæ vulgo requirunt periculum præsens, & velut in puncto; neque quamvis suspicionem aut formidinem adhuc incertam sufficere

asserunt, ut quis alterum occupet. Verum circa hanc quoque assertionem non satis accurate distinguitur inter libertatem naturalem, & statum civilem. Nam etsi & heic punctum illud, quod vocant, sine aliqua latitudine non possit intelligi: certum tamen est, in naturali libertate constitutis laxius longe spatium indulgeri expediendæ defensionis violentæ, quam iis, quorum salus patrocinio civitatum ambitur. Scilicet cum ad colendam cum aliis pacem per naturam obligemur, præsumitur quilibet isti obligationi satisfactorius, nisi clavis indicii de diversa ipsius voluntate constiterit, adeoque nisi pateat, eum sane rationi, quæ idem suadet, non obtemperare. Sed quia magna pars mortalium ad eam obligationem violandam est proclivis; igitur cui salus sua cordi est, mature sibi innoxia munimenta circumponet; puta, ut aditum præstruat hostilia molientibus, arma, & cætera ad vim repellendam aut faciendam comparet, socios sibi adjungat, aliorum conatus vigilanter observet, & quæ sunt similia. Ac merito sapiens prædicatur resp. quæ etiam pacis tempore de bello cogitat. Et quanquam innocentibus in providentia divina magnū sit positum præsidium, nequidquam tamen sibi miracula cœlitus pollicetur, qui in torpore resolutus suarum rerum ipse non satagit. Quin & qui in civitatibus degimus, ubi bona nostra contra fures & grassatores acri poenarum sanctione munita sunt, malum patremfamilias arbitramur, qui sub noctem januas claudere, ciuitasque & conclavia obsecrare negligit. Sicut Romani etiam vilissima utensilium annulo signabant, contra furacitatem servorum, in quos tamen potestatem vitæ, ac necis obtinebant. Vid. Tacit. A. II. 1. Cæterum uti talibus remediis nemini prorsus nocetur; ita ut obtentu defensionis mere alterum possim occupare, signa requiruntur, morale certitudinem facientia, de infesto ipsius in me animo, ac lardendi destinatione, ut nō prævenire malim, primus mihi sit ictus expectandus. Quæ inter signa, ob quæ jus nanciscar ultro vim inferendi, haut quidquam numerari debet sola potentia, nimium gliscens, nostrisque viribus præponderans; præsertim ubi quis eandem innoxia industria, aut per benignitatem fati citra aliorum oppressiōem adauxerit. Taliter partes quippe opes alteri velle invidere, aut destructum ire inhumana foret malitia. Et crasse nimis philosophantur, qui crepant: qui tibi nocere potest, idem & vult; ergo citra ullam aliam causam ipsum opprime, si salutem tuam amas. Enimvero isthæc doctrina omnem inter homines socialitatem destruit; c. qui pro illa citantur autores vel audiendi non sunt, vel de præcautione innoxia loquuntur, vel de talibus, qui voluntatem nocendi per signa satis declararunt. Et illi dictorio ap. Ciceron. Ep. fam. XI. 28. *etiam servis semper liberum fuit, timerent suo potius, quam alterius arbitrio: opponitur illud non minus argutum Vibii Crispi ap. Quintilianum l. 8 c. 5. quis tibi ita timere permisit?* Et ipse Cicero orat pro Tullio apud Quintil. l. 5. c. 13. *Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum jure, stuerit occidere, a quo minuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur.* Neque vero quod ab uno aut altero peccatum est, id in normam agendi est allegandum. Add. Alberic. Gentil. de jure belli l. 1. c. 14. Quia tamen viribus quis suis abuti potest, ideo mature innoxia, uti dictum munimenta sunt circumspicienda. Sed & si quis præter vires nocendi voluntatem quoque inesse sibi ostenderit, ne sic quidem directe mihi statim causa nascitur, ultro ipsum invadendi, siquidem nondum adversus me eam voluntatem exeruit. Neque enim sufficiens est argumento, aliquem mihi quoque nociturum, quia aliis nocuit; quæ p-

pe cum causæ peculiare aduersum alios ipsum potuerint incitare, quæ in me non deprehenduntur. Ac injuria alteri facta nondum mihi sit causæ præbet lædentem invadendi, quæ indiu tam læsus quam lædens solo humanitatis vinculo mihi jungitur. Etsi facile sit, ut læso peculiariter obliget; puta, si ab ipso imploratus auxilium meum pacto promiserim. Id quippe maxime cum natura sociali congruit, ut quis, nulla licet injuria læssus, ad depellendam ab altero vim injustam, ex pacto vires cum ipso conjungere queat, licet iste, abs quo injuria incipit, communis vinculo humanitatis eidem quoque sit junctus. Semper enim injuria accepta ad favorem, illata ad odium valere debet etiam inter eos, quorum alias nihil interest. Nam illud *Exodi* II. 14. tantum in statu civili obtinet. Quod si autem probabilis accedat suspicio, istura altero oppressio in me quoque transiturum, & priore victoria pro instrumento sequentis usurum; eo promptius alteri petenti erit succurrendum, quod ipsius conservatio meam salutem in tuto ponat. Et sapienter facit, qui intra vicini aedes incendium sistere nititur, ne ubi istæ conflagrant, ad ipsum incendium trajiciat. Enimvero ubi ex liquidis constat indicis, alterum in inferenda nobis injuria jam occupari, licet conatus tuos nondum plene expromserit; in libertate naturali viventibus statim licebit violentam sui defensionem auspicari, & noxam adparantem occupare; siquidem nulla sit spes fore, ut amice admonitus hostilem animum exuat; aut ejusmodi admonitio rebus nostris noxia sit futura. Neque enim tenetur quis expectare aut excipere alterius assaultum, ut violentiæ suæ ex necessitate defensionis justitiam adstruat. Unde heic pro aggressore est habendus, qui prior se movet ad vim alteri inferendam, seu qui voluntatem nocendi alteri prior concepit, & ad eandem exsequendam se comparavit, licet alter, animadversis illius cœptis, celeritate usus tardius molientem oppresserit. Neque enim ad defensionem requiritur primum ictum excipere, aut ictus qui intentantur, eludere duntaxat, & repellere; sed ille quoque defensionis gaudet favore, qui injurias adhuc adparentem prævenit. *Demosthenes Philippica 2.* Ο γὰρ οἱς αὐτὸς ἐγὼ ἐπὶ θάλασσῃ, ταῦτα πρὸς τὴν καὶ κατακλύζομεν. ὅθεν οἱ πολεμεῖ, καὶ μὴ πῶ βαλλῇ, μὴ ᾧ πῶ δῃ. *Qui enim, quibus ego capiar, ea agi & instrui; is bellum mecum gerit, etsi me nondum vel jaculis, vel sagittis petat.* *Thucydides* I. 6. *Inimici non facti solum, sed consilia etiam & cogitata pœna prævenire oportet. Nam & illi, qui se non præmuniri, damno præveniunt.* *Procopius de bello Persico* I. 2. c. 3. λέγουσι τὴν εἰρηλίαν ἔχειν οἱ αὐτοὶ ἐν ὁπλοῖς ἡρώοντο πρὸς ὅτι, ἀλλ' οἱ αὐτοὶ ἐπιβυλλόμενοι ἐν ἀπονοῇ τῆς πύλας ἀλάνει. τὸ γὰρ ἐγκλημα τὸ ἐγκυχεῖν καὶ πῶς οἱ πῶς τὸ κατὰ τὸν, πῶς πῶς αἰ. *Pacem rescindunt non qui arma capiunt primi, sed qui pacis tempore in aliqua adversus vicinos machinatione deprehenduntur. Nam quisquis aggressus est scelus, optato licet successu careat, jam id patravit.* *Philostrophus de speculibus legibus: Hostes habentur non solum, qui nos jam impugnant clasibus aut exercitiis, verum etiam qui utroque adparatus faciunt.* *Add. Alberic. Gentilis advoc. II. pan. l. 1. c. 9. Lex Wisigoth. l. 9. tit. 4. c. 6.*

9. 7. Ast vero nequidquam par licentia est illis, qui in civitatibus degunt. Hi enim, ubi negotium sit aduersus extraneum, ultro quidem invadentem semper repellere possunt; injussu autem imperantis eundem in adparatu opprimere, aut post illatam noxam vindictam petere nequeunt, ne forte civitas intempetivo bello implicetur. Idque multo accuratius observandum est aduersus concivem. Hunc enim, licet comparare se intellexero ad injuriam mihi inferendam, aut atroces mi-

nas spargere percepero, hautquidquam occupare conceditur; sed ad communem imperantem erit deferendus, & ab isto cautio exigenda. Quam ubi ipse abnegaverit, tunc demum eo modo salutem meam mihi licebit expedire, ac si in libertate naturali forem constitutus. Unde absurdi valde sunt illi Moralitæ, quos citat *Grotius* l. 2. c. 1. §. 5. qui tradunt, *jure posse interfici eum, qui non quidem vim præsentem jam intenet, sed conjurasse, aut insidiari compertus sit, si venenum struere, si falsam accusationem, falsum testimonium, iniquum judicium moliri.* Neque tollitur absurditas per additam restrictionem, *si aut aliter periculum evadi non potest, aut non satis certum est, evadi non posse;* quippe cum plerumque interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos quoque calius pateat, ac multa inter calicem supremaque labra cadere queant. Enimvero isti sine dubio sopponunt statum civilem; cum iniqua judicia, accusationes, testimonia, non nisi in civitate locum habeant. Ad quæ retundenda si civibus jus damus cædem exercendi, quid magistratu opus erit? Neque vero damnationis periculum alicui imminet, si calumniam in se confictam probare possit. Si autem liquido isthoc demonstrare nequeat, & nihilominus ad cædem provolare velit, pœnam legis *Corneliæ* hautquidquam deprecabitur. Ast ubi quis ipso actu per vim invadatur, & in eas redigatur angustias, ut magistratus, aut aliorum civium implorandi subsidium facultas non sit, tunc demum, ut vim invaloris abs se arceat, vel extrema ipsi poterit intentare; non quidem hac intentione, ut per cædem vindicta ob injuriam exigatur, sed quatenus citra ejusmodi cædem vita è præsentis periculo nequit eripi. Hinc periculo depulso hautquidquam eundem insequi, & fugientem percutere licebit. Vid. l. 3. §. 9. D. *de vi & vi armata.*

§. 8. Ex quibus adparet, in civitatibus tempus defensionis inculpatæ expediendæ angustis admodum finibus esse circumscriptum, & fere ad punctum aliquod, etsi non citra latitudinem, redactum; ubi modicus excessus vix à prætore curetur. Unde licet cordato judici ex singulorum factorum circumstantiis commodissime de innocentia defensionis constare queat; in universum tamen id statuendum videtur, initium temporis illius, quo quis in sui defensionem alterum impune potest occidere, inde sumi, quando aggressor, voluntatem vitam meam impetendi præ se ferens, & à viribus instrumentisque nocendi instructus, jam intra illum exstiterit locum, ex quo re ipsa nocere possit, computato quoque illo spacio, quo opus est, si ego ipsum occupare, quam ab eodem occupari malim; v. g. Si quis stricto gladio ad me viam affectet, cum sufficiente significatione, quod me velit confodere, neque mihi tutum pateat suffugium; ego autem sclopeto sim armatus, tunc recte id in ipsum diplotdere possum, quando longiuscule adhuc abest, ac nondum me gladio contingere valet, nesci nimis adpropinquaverit, telo meo uti nequeam. Idque magis adhuc valet in arcubus & similibus telis, quæ intra breve nimis spacium usum sui amittunt. Sic si quis cum proposito me occidendi advolet sclopetis brevioribus armatus, mihi autem sit sclopetum longius, non teneor expectare, donec ille intra id spacium accedat, ex quo suis me telis contingere queat, sed antequam eo perveniat, meo ipsum telo excipere potero. Hoc ipsum enim est, *in tempore occurrere, quod melius habetur, quam post exitum vindicare.* l. 1. C. *quando liceat unicuique.* Perdurat autem illud spacium inculpatæ defensionis, quoad aggressor fuerit depulsus, aut ultro recesserit, vel poenitentia in ipso faci-

facinoris momento tactus, vel quod conatum ejus eventus destruxerit; pura si gladius fractus sit, aut sclopetum ignem non conceperit, vel aberraverit; ita ut in præsens nocere amplius nequeat, nobisque sit facultas in tuta loca nos recipiendi. Nam ultio injuriæ, & cautio in futurum magistratui curæ erit. Vid. l. 45. §. 4. D. L. *Aquilam*. Illic spatium qui in cæde intra civitates egrediuntur, ob omni vitio suam defensionem liberare nequeunt. Unde adparet, quam ab omni ratione abhorreat illud Baldi, quod refert *Sichardus* ad d. l. C. *si quis ita forte mihi dicat, ubiunque te posthac reperero, conficiam te, quod possim illum in ipso minarum articulo interficere, aut cum est mihi commodissimum, sine pœna*. Nam licet non teneat expectare, donec ille minas suas exsequatur; alia tamen via in civitate, quam per eandem cavere mihi possum & debeo; etiam tunc quando constat ex antea facta vita, istum ad ejusmodi minas exsequandas non esse meticolosum; quod nonnulli mitigandæ Baldi sententiæ adjiciunt.

§. 9. Quod autem heic addunt; *ita demum ejusmodi cædem excusari, si alia ratione periculum evadi non potuerit*; id haut nimis stricte est interpretandum, sed cum aliqua latitudine, quam perturbatio animi, ex præsentia tanti periculi enasci solita, indulget. Quæ non fert, ut quis ita accurate omnes evadendi vias possit circumspicere, sicut ille qui tranquillo animo extra periculum constituitur. Inde uti ad minantem, aut provocantem ultro ex loco tuto descendere temerarium est; ita si in aperto me loco constitutum alter invadat, non præcise ad fugam obligor, nisi forte in proximo sit tale suffugium, ad quod me citra periculum possim recipere; neque semper cessare ire teneor. Nam & ibi nudum tergum ostendendum, & utrinque periculum lapsus imminet, ac ubi semel gradu sis depulsus, eundem iterum componere haut ita in proclivi est. Sed nec inde defensio mea vitiosa fit, quod non intermiserim actum aliquem, mihi ex officio injectum, aut quem suscipere saltem libertas erat. Sic v. g. si, dum ad negotia mea obeunda in publicum prodeo, invasorem cum cæde repulero, haut quidquam inde culpabilis reddor, quod, si domi mansissem, in periculum non incidissem. Ad quid enim nobis securitatis publicæ sanctimonia, & nostra libertas proficiet, si illa uti non liceret, ob improvisa pericula, quæ alter non nisi per scelus intentare nobis potest? Sine dubio autem ineptum est, quod tradit *Theod. Balsamon* ad epist. 1. *Basilii, quæ est ad Amphilocho. can. 43. Qui ad tutelam corporis sui occidit, nulla homicidii pœna teneatur, si aggressorem interfecerit, quod vulnus et letale influxerat, aut vim similem: tenei tamen de occiso, si levi tantum, ac medicabili plaga vulneratus aggressorem interemerit*. Sed & inepta fuit illorum sollicitudo, qui anxie disputarunt; an ad inculpam defensionem quoque requiratur paritas armorum. Quasi vero aggressores semper prius invasionem denuncient, & quibus armis sint usuri, ut otium sit alteri congrua arma parandi; aut quasi defensio istiusmodi foret exigenda ad leges ludi gladiatorii, ubi qui spectaculi causa compositi depugnant, paribus aut æquivalentibus armis instruuntur. Illud quoque heic monendum, non posse innoxiam tutelam prætere, qui ab altero in duellum provocatus, ubi comparuerit, ita premitur, ut ni illum transfodiat, ipse sit pereundum. Nam id periculum ne subiret, leges vetabant. Unde circa æstimandum illud factum ejus periculi nulla habetur ratio; & iste tam homicidii pœna, quam illa, quæ in duellatores forte peculiariter est constituta, merito potest affici.

§. 10. Quæ jam ulterius solet, an licitum sit alterum interficere, qui non vitam eripere;

pere, sed membro duntaxat aliquo mutilare intendit, quando vis ejus aliter repelli nequit; id quod de statu naturali tuto affirmari potest. Nam & membrorum nostrorum integritatem ita tenero nobis sensu natura commendavit, ut non possimus non omnibus modis ipsam protegere; & mutilatio alicujus membri, præcipue nobilioris, quandoque non multo minoris, quam ipsa vita æstimatur. Quin ex ista mutilatione sæpe ipsa vita periclitatur; nec ita liquido constare potest, an ulterius quoque iste sit in me grassaturus. Accedit, quod qui tale quid mihi intencat, hostis sit, qui quantum in se licentiam dedit mihi adversus ipsum in infinitum. Sed & in statu civili vix videntur leges ad eam patientiam cives adstrinxisse, ut mutilari se potius ferant, quam ultimum conatum repellendæ alterius violentiæ adhibeant: quippe cum hæc patientia fere superior humana constantia videatur. Saltem eam in gratiam malitiosi invaloris exigere durum nimis erat. Injuriam autem talem jam acceptam per magistratum exequi oportet.

§. 11. Defensionis vitæ apud omnes fere populos æquiparatur pudicitia, quæ etiam cum cæde violatoris recte de ensi asseritur. Cujus favor ideo tantus est, quod ejusdem integritate decus sexu. foemini maxime æstimatur, accedente insuper ejusdem imbellia, quæ omnibus modis contra impurorum hominum malitiam munienda erat. *Quintilianus declamat. 249. Puellam usque in eam injuriam traxisti, qua nihil gravius bella habent.* In civitatibus autem cum legislatores recte potuerint capitalia supplicia in violentos stupratores constituere, singulis quoque honestis foeminis potuerunt permittere, vel cum cæde tueri id, quod senel ereptum restitui nequit. Apud Ebræos, ut tradit *Seldenus l. 4 c. 3* tantus comitabatur favor defensionem corporis & pudoris, ut non solum is, qui invadebatur, per se invalorem cum cæde repellere, sed & alter innocenter oppressum cum cæde invaloris defendere posset: idque non tantum si vitam alterius aggrediretur, sed & si cum masculo vellet concumbere, aut alterius sponfam comprimere. Vid. *Lex Wisigothorum l. 3. tit. 3. c. 6. Constitut. Sicularum l. 1. tit. 22.* Sic & magnis laudibus celebratum fuit judicium C. Marii, quod absolvisset, simulque, corona donasset militem, qui sororis suæ filium tribunum militum, de stupro se sollicitum tantum, interfecerat. *Plutarch. Mario. Plato de LL. l. 9. Εἰς τὴν ἐλευθερίαν γυναῖκα βιάσεται ἢ τὴν παῖδα, περὶ τὰς ἀποδείξεις, νηπιεὶ πέντατον ὑπὸ τῷ ἑλεσθεῖσι βία, καὶ ὑπὸ πατὲρ, ἢ ἀδελφῶν, ἢ υἱῶν.* Qui mulierem liberam aut puerum ad rem veneream vi subegit, impune non ab eo solum, cui vis est illata, verum etiam à patre, fratribus, filiisque vita privetur. Neque ex eo, quod *Augustinus de Civit. Dei l. 1. c. 18.* dicit, non amitti corporis sanctitatem, marente animi sanctitate, etiam oppresso corpore: (add. *Gratianus caus. 32. quest. 5. c. 1. 2. 3. 4. Plautus Amphitr. Hanc promittit ut quamobrem vitio verteres. Mea vi subacta est facere. Seneca Hippolyto: Mens impudicam facere, non casus, solet.*) consequitur, violentos stupratores non posse quocunque modo repelli. Sicuti non sequitur; vir pius per temporariam mortem ad beatiorum vitam transfertur; ergo latroni non potest extremam vim opponere. Quo loco tamen observandum, quod *Lysias orat. 1.* tradit, lege Attica gravius punitum, qui persuasionem, quam qui per vim foeminam stupraverit. Rationem subjungit: eos enim, qui vim faciunt, odio haberi censuit ab illis, quibus vis illata est. Qui vero se insinuando persuadent, adeo ipsorum animos pervertit, ut aliorum uxores reddant sibi benevolentiores, quam maritis, & universam domum suæ ficiant potestatis; liberos quoque reddant incertos, maritorumne sint, an adulterorum. *Libanius de.*

declam. 2. πολὺν δεινότερον τὸ πείσαι ἢ πρῶτον Φαίλλω ἢ πρὸς ἀνάγκην καὶ ἀσχυρίαι. Multo gravius est, quod persuasit, ut flagitiosa esset, quam quod necessitate illata dedecora vii.

§. 12. Est quoque celebris illa quaestio, an periculum accipiendæ alapæ, aut similis mali jus faciat illud cum eadē intentantis arcendi? *Grotius l. 2. c. 1. §. 10.* equidem censet, id non repugnare justitiæ expletrici. Cujus sensus hic est; cum justitia expletrix violetur, quando alicui non tribuitur, ad quod jus perfectum habebat, aut inferitur, quod ne acciperet idem perfectum jus habebat; cum, qui ob intentatam alteri alapam ceditur, queri non possit, justitiā expletricem in se fuisse violatam. Qui enim injuriā alterum lacessit, nullum amplius in se habet jus, quo minus extrema quæque ab altero ipsi vicissim inferantur; seu quod eodem redit, dat læso adversus se jus in infinitum: etsi tamen ne isto jure quis integro utatur, aliæ considerationes prohibeant. Neque est, quod aliqui objiciant æqualitatem illam, quæ in justitia alias observari debet. Nam æqualitas præcipue locum habet in permutationibus rerum, & distributionibus bonorum communium. Mala autem, quæ per modum belli hinc inde inferuntur, ad æqualitatem accurate reduci non solent; neque id necessum est. Et quod *Grotius* monet, *modum nocendi in bello ad morem & rationem reparandi & restituendi civilem exigendum esse*; id hanc habet limitationem, *quantum eius fieri potest*; & deinde ista moderatio non oritur ex jure aliquo, quod in hoste hæret, sed ex generositate, & virtute alterius. Addit quoque *Grotius*, *caritatem per se non obstringere nos ad ejusmodi contumeliā de verandam in gratiam nocentis. Venum doctrinam Evangelii non admittere, ut ejusmodi injuriatam violenter repellatur.* Nobis jam supra monitum fuit, in statu naturali non posse ab aliquo exigī patientiam etiam modicæ injuriæ, præsertim continuatæ, quo minus per extrema quæque repellatur. Et sanctissimus quoque rex contumeliā legatis suis illatam internecivo bello persecutus legitur. 2. *Samuel. x. 4. seqq.* Enimvero an in civitatibus eades repellendæ alapæ permitti recte possit, valde dubium est. Equidem gravissima habetur contumelia alapis cedi; cujus causa apud multos Europæ populus hæc videtur esse, quod servorum, aut vii adhuc disciplinæ subjectorum ista sint bellaria. Inde alicubi in usu est, illos, quibus arma gestandi jus conceditur, aut qui ex statu tirocinii promoventur, alapa cedi, ut præteritæ conditionis recordentur, ac deinceps talem sibi tractationem non amplius competere intelligant. Unde in alapa maximus inest contemptus, velut quis indignus sit, qui arma gerat, aut inter viros censeatur. Est tamen heic observandum, alapam ejusmodi ignominiosam non videri, nisi infligatur, antequam ad resistendum sese quis composuerit. Servorum enim, & armis indignorum est, os contumeliis præbere. Ergo alapa proprie non erit, si qui ex rixa mutuo sibi in faciem involent, aut quando, dum manus conferuntur, os verberatur. Adeoque vix adparet, quomodo alapam contumeliosam accipere possit, qui arma habet, eaque jam ad defensionem sui expeditur. Deinde falsum est, alicujus honorem, illata ejusmodi contumelia, per se tolli, qui sane valde in lubrico positus esset, si abs cujuslibet petulantis libidine dependeret. Est qui in ista inest contemptus, facile à magistratu aboleri, aut pensari potest, gravi multa cadenti imposita, eodemque adactō, ut læso publice honoris signa exhibeat. Sed nec opinio fortitudinis, quæ vulgi judicio inter viros præsertim militares tali contumelia læsa putatur, non aliter quam privatim stricto ferro, aut pugna singulari conferta affe-

ritur. Cum ille sat fortis sit, qui stationem sibi à civitate assignatam strenue obit; & longe splendiores sint occasiones exserendæ fortitudinis, quam si quis contra rationem, ac leges civitatis iræ fræna laxet, aut inutilium aleam pugnarum subeat. Quod si tamen, uti fieri suevit, ab alapa confestim ferrum stringatur, & in ea pugna is, abs quo injuria cœpit, graviter vulneretur, aut occidatur, non sine ratione mitiorem alteri pœnam imponi convenit. Ast illud nullo modo ferendum, quod nonnulli asserunt, non solum recte cædem admitti posse ad vitandam alapam; sed etiam accepta alapa, si qui eam impiegit fugiat, eum posse occidi ad recuperandum honorem. Vid. *Bæclerus ad d. loc. Grotii*. Addendum tamen & hoc est, etsi res ex judicio sapientum, non vulgi, sint æstimandæ; tamen si in aliqua civitate genus quoddam injuriæ insignis ignominia comiteatur, asperissima pœna esse plectendos, qui aliis istud inferunt; cum neque omnibus iste sit animi rigor, neque multorum persona, quam in civitate gerunt, ferat, ut maximæ civium parti sint contemptui, & ludibrio. Unde non video, quomodo magistratus jure irasci possit illis, qui ex mora, & opinione vulgi existimationem suam asserunt, ubi iste tales injurias, honori ex vulgi mente tantopere detrahentes, insuper habuerit. Adeoque qui duella pugnasque privatorum vult interdicare magistratus, asperissimas debet pœnas statuere in eos, qui alteri alapam inflixerint, aut convicio eum adaspererint, cui in ista civitate insignis ignominia adhæret. Nam illam *Grotii* philosophiam vitæ civilis mos non fert, quod cum honor sit opinio de excellentia, qui autem talem ferat injuriam, is patientem se excellenter ostendat, ideo honorem magis augeat, quam minuat. Vid. *Astor. XVI. 37.*

§. 13. Ex dictis etiam intelligi potest, an qui ab altero invaditur, utiq; teneatur fugere, si commode possit; si ut cædes invaloris non prius fiat licita, quam fugæ via sit interclusa; Ubi patet, in naturali quidem statu invalori nullum competere jus, ex quo alter teneatur ipsius vim per fugam declinare. Etsi quando fuga potius, quam pugna eligitur, id non fit in gratiam invaloris, sed quia hoc ei, qui invaditur, magis expedire videtur; *πόδες ὀπλα λαγῶν, pedes arma leporum* inquit *Oppianus Cyneget. l. 4.* Inde cum civitates invicem in statu naturali vivant, nemo asserverit, quando v. g. rex alterum regem per injuriam invadit teneri hunc, quantum potest, fugæ se mandare, ne dum resistit, aliquos ex invaloris copiis occidat. Verum in civitatibus omnino fugiendum potius, si commode fieri possit, quam invalor occidendus. Neque verò in ejusmodi fuga turpe quid, & militari etiam viro indignum est; quippe quæ non suscipitur ex ignavia, aut neglectu officii, sed quia ratio nullam heic fortitudinis exserendæ materiam invenit, si citra necessitatem civis sit occidendus, abs quo me tutum magistratus præstare commode potest. Addidimus tamen, fugam arripiendam, *si commode fieri possit*. Non enim credendum est, tergum semper invalori obvertendum, aut cessim eundem? cum illud vulneribus pateat, & heic à lapsu periculum immineat; & quia periculis magis patemur averfi: & qui semel in fugam se conjecit, ubi forte eidem spacium non amplius superfit, aut velocitate pedum invalor præcellat, non ita facile gradum componere iterum potest ad excipiendum adversarii impetum. Ergo ubi in proximo non patet suffugium, quo quis tuto se possit recipere, moderamen inculpatæ tutelæ non transgreditur, qui pectus potius invalori opponit, quam per fugam opportunum te iectibus præbet. Denique & illi recte à *Grotio d. l.* notantur, qui admisserunt, *recte occidi eum.*

qui

quisi aliquid de nobis dixerit, id creditum nostram apud bonos existimationem possit ledere. Quasi vero, si falsa ille sit dicturus, non commodior sit via maculam ex calumniis imminuentem antevertendi; aut si vera sit prolaturus, scelera sceleribus sint. obtegenda. Quanto melius Plato de LL. l. E' αν ης δ' ελεν κλεινη μηδεν αδικεντα, Φόβω δε, μη μνηυτης αισχερων εργων ε κακων αυτη γιγνηται, η τι ε' ενεκα αλλα τοις τε, και δ' α' παρ ανει πολιτην κλεινοας υπειχε Φόβω διδως. Si quis seruum nihil injuriantem, timens ne turpe quoddam se factum indicet, vel alia hujusmodi causa inductus, morti tradiderit; quasi civem necaverit, sic puniatur.

§. 14. Atque ista quidem ex ratione fat plane deducuntur. Cæterum sunt, qui ex scitis religionis Christianæ heic aliquem scrupulum movent, asserentes; etiam si licitum sit invasorem vitæ injustum occidere, laudabilius tamen facturum, qui occidi, quam occidere mavult. Idque quod alter, dum in peccato mortali extinguitur, periculum damnationis incurrat. Non autem videri justitiæ conveniens, ut minus nostrum malum alterius malo majori depellatur. Eam difficultatem solvere licet aliorum sit? id tamen considerandum fuerit illis, qui istud asserere velint; in ejusmodi consternatione, aut decretoriæ pugnæ fervore non esse otium, ut quis ejusmodi rationum momenta curatius examinet, cum eo omnes intentæ sint cogitationes, quomodo præsens mors declinari queat. Dein cum qui invaditur non ita temper esse paratum, ut non spacio aliquo opus sibi paret componendæ animæ, & subducendis vitæ rationibus; seu *ut sarrcinas colligat ante, quam proficiantur è vita*; uti loquitur Varro de rer. rust. l. i. c. 1. Preterea vix videri probabile, me magis sollicitum esse debere de anima alterius, quam alter iste de sua est. Si ergo iste neglecta animæ suæ cura vitam meam impetat; cur ego pretiosissimæ rei meæ, ejusque irreparabilis dispendio istius animam redimam? Plinius l. 2. *epist. 10. Parum est providum, sperare ex aliis, quod tibi ipse non præstes.* Prefertim cum non constet; an ille damnationem utique sit evasurus, si vel maxime jam occisus non fuerit. Et tralatitium est, ejus periculi non haberi rationem, in quod quis tua te culpa conjecit, & ex quo se liberare potest, quando vult. Heic autem nullum amplius, saltem in præsens, animæ ipsius periculum imminet, modo me petulanter oppugnare omittat. Quid quod isthæc sententia majorem tribuit favorem improbitati, quam pietati, dum per illam quis velut inviolabilis redditur. Sic enim semper pii homines nefariis latronibus cogerentur jugulum præbere, ne dum resistunt, isti damnationem æternam incurrant. Conf. Grotius l. 1. c. 2. §. 8. & c. 3. §. 3. Dictum Salvatoris, quo jubemur proximum nostrum diligere, sicut nos ipsos, explicandum videtur non tam de gradu dilectionis, quam de ejusdem sinceritate; quod nemo se ipsum ficto aut fucato amore prosequatur. Et videtur illud, sicut se ipsum habere instar proverbialis, locutionis, de amore sincero & intenso. Vid. 1. Samuel. XVIII. 1. 3. Ex quo tamen haut quidquam sequitur; si dilectioni propriæ, & dilectioni proxime simul non possit satisfieri, illam huic cedere debere. Vid. 2. Corinth. VIII. 13. Cicero Tuscul. Quæst. l. 3. Præclarum illud est, & rectum, & verum, ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, æque ac nosmetipsos amemus: ut vero plus, fieri nullo pacto potest. Ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quam se amet, ego illum plus quam me; perturbatione vitæ, si ita sit, a quo officiorum omnium consecratur. Neque ex dictis Exod. 23. v. 4-5. Deuteron. 22. v. 4. sequitur, caritatem proximi præire nostra commoda. Nam inde haut quidquam deduxeris; si noster quoque alius sit prolapsus, alterius alium prius, quam

quam nostrum esse levandum; aut etiam tunc nos teneri, quando pluris est opus, quod in ista sublevatione nobis est negligendum, quam iste asinus. Ne dicam, quod valde adhuc dubium sit, an ejusmodi infaustus sub proximi nomine venire possit. Vid *Luc. X. 29. seqq.* (Ubi per proximum intelligitur omnis homo, qui est nostræ opis indigus, & cui occasionem benefaciendi nos habemus.) *Lactantius divin. instit. l. VI. c. 18.* Ciceronem, carpit, quod *l. 3. Off.* dixerat: *eum esse virum bonum. qui profui quibus possit, noceat nemini nisi laceffitus.* *O quam simplicem, dicit, veramque sententiam duorum verborum adjectione corripit. Quid enim opus fuerit, adungere, nisi laceffitus injuria? Nociturum esse dixit bonum virum, si fuerit laceffitus: jam ex hoc ipso boni viri nomen amittat necesse est, si nocebit. Non minus enim mali est, referre injuriam, quam inferre. Nam unde certamina inter homines, unde pugnae, contentiones que nascuntur; nisi quod improbiati opposita impatientia, magnas saepe concitat tempestates? Quod si patientiam, qua virtute nihil verius, nihil homine dignius inveniri potest, improbiati opposueris, extinguetur procerus, tanquam si igni aquam superfuderis.* Enim vero uti quandoque per impatientiam læsi pugnae non necessariae surgunt, quæ commode declinari poterant; ita non semper improbitas, ubi in patientiam inciderit, extinguitur. Neque vero virus patientiæ, Christianis tantopere commendatæ, ad omnes promiscue injurias devorandas obligat. Et qui rite se defendit, non hoc directe agit, ut alteri noceat, sed ut se conservet. Nec qui propulsat malum injuriam facit, sed qui infert. Aliud autem est inculpatam defensionem exercere, aliud inhumanam vindictam moliri. Hoc æque noxium haberi potest, atque injuriam incipere: illud non item. Porro qui asserunt, laudabilius esse occidi, quam occidere, hanc exceptionem addunt; *nisi qui invaditur, sit persona mitior, quam invasor.* At nimirum inter tantum periculum constituto scrupulose semper expendere vacat, uter pluribus sit hominibus utilior, & utrum mei magis mea, quam sui alterius ope indigeant. Equidem id certum est, eum abs quo multorum salus dependet, & cujus officium est ab aliis vim arcere, non debere vitam suam injusto invasori parcendo prodere; licet forte is ea sit æquanimitate, ut *æque miserum esse putet occidere, quam perire*, sicut Piso apud *Tacit. Hist. l. 29.* Quippe cum ipsius exitium plurium salutem evertat. Tales sunt, qui alios iter facientes præsidii causa comitantur; item principes, duces bellici, alique, quorum mors multorum post se perniciem trahit. Et in quos quadrat illud *Lucani l. 5.* *Cum tot in hac anima populorum vitasque pendeat, Et tantus caput hoc sibi fecerit orbis, Servitine est voluisse mori.* Item illud amicorum Alexandri apud *Curtium l. 9. c. 6.* *Quis eorum hoc Macedonia column ac sidus diuturnum fore polliceri potest, quum tam avide manifestis periculis offeras caput, oblitus tot civium animas trahere te in casum?* Exinde tamen haut quidquam consequitur; si ab aliquo nullius aut pauciorum salus pendeat, eum non recte posse invasorem occidere, quem vivere fortasse plurium interest. Hoc modo cælebs aut orbis nunquam posset occidere invasorem proletarium, ne hujus liberi & uxor in solitudine, & egestate destituantur. Atqui si ipsorum respectus uxoris, & liberorum retrahere non potuit, ne scelus faceret; quare alter horum luctui vitam suam condonare debeat? Notatu tamen dignum est illud *Platonis de LL. l. 9.* *Eilione pro defensione quidem sua, si a parentibus videt se interfectum iri, lege ul- la conceditur, ut parentes, a quibus in lucem editus est, interimat, sed omnia potius sustinere præcipitur, quam quidquam ejusmodi facere.* Mox tamen subditur: *ἀδελφὸς αὐτὸ ἀδελφὸν κτείνει,*

ἐν ταύταις μάχῃς ἡμιμένους, ἢ ἂν τῶν πρώτων ἀμυνόμενοι ὁ ἀρχὸν χρεὼν παρόντων, καθάπερ πολέμιον σκοπεύεις, ἔσω καὶ αὐτὸς. Si orta seditione, vel quovis modo frater fratrem in se impetum facientem pro defensione sua interimat, quasi hoste perempto, purus sit. Illud tamen labi seculi adscribendum, quod addit: Si servus liberum se defendens interimat, iisdem legibus, quibus & parricida, sit subiectus.

§. 15. Ex hæcenus dictis etiam hoc adparat, quod cædes intra moderamen inculpatæ tutelæ patrata nulla labe patrantem aspergat, adeoque extra poenam sit posita. Non vero ex genere sit, quibus in se vitiosis lex humana affectuum humanorum, & iræ violentiæ velificata, impunitatem indulget; qualis est cædes adulteri marito permiffa, De qua vid. l. 20. l. 1. 2. l. 24. l. 31. D. ad L. Iul. am. de adul. & Lysia orat. 1. pro cæde Eratosthenis, ubi ostendit, lege Attica permiffum occidere, non solum qui apud uxorem, sed & qui apud concubinam deprehendebatur; imo qui apud matrem, sororem, aut filiam deprehensus erat; uti est apud Demosthenem adversus Aristocratem. Rationem subjungit: quia, pro quibus cum hostibus dimicamus ad eos ab omni contumelia & injuria vindicandos; pro iisdem etiam amicos, si quam contra leges injuriam, aut contumeliam eis fecerint, occidere lex concessit. Cum enim non genus aliquo sit amicorum & hostium, sed factis horum utrumque censeatur; eos qui hostilia faciunt, pro hoste ulci, si lex liberum fecit. Apud persas qui uxorem una cum adultero occidit, novam insuper vestem præmii loco accipit. Ad Olear. tit. i. Pers. l. 5. c. 22. Add. Valerius Maximus l. 9. c. 1. §. 13. Ant. Mattheus de crimin. ad l. 48. D. tit. 3. c. 3. §. 13. segg. Quod si igitur alicubi poena aliqua aut expiatio iis, qui cædem justam patraverant, fuit injecta; ea vel ad cædem ex inculcata tutela commissam non pertinet; vel sine ratione fuit introducta; vel eo fine adhibita, ut intelligeretur, quantum scelus esset injusta cæde humanum sanguinem effundere, cum etiam justa cædes aliqua iustificatione videatur indigere. Apud Philonem Judæum de vita Mosi l. 1. hic dicitur pontifici mandasse, ut lustraret reversos à recenti cæde hostium quavis enim per leges liceat hostem occidere, tamen qui necavit hominem, etiam si coactus & propulsans injuriam, obnoxius videtur, propter antiquam generis cognationem oriundi ab uno capite. Hæc tum sui lustrandi causa, ut ne species quidem sceleris in eos competeret. Beneficio tamen asyli, quod poenam exilii temporarii continebat, non videtur opus habuisse, qui vitam suam cæde invaloris servatum irit; sed tantum qui cædem involu- tariam quidem patraverat, sed quam exacta diligentia adhibita evitare poterat. Numer. 35. Deuter. 19. Locus 1. Paralip. 29 v. 3 ad defensionem non pertinet; & Davidi extructio templi videtur interdicti, non tam quod ipse ex cædibus bellicis aliquid labis contraxisset, quam quod filio materiam ex operibus pacis inclarescendi subtrahere non deberet, qui bello. antum gloriæ sibi paravisset. Scholiastes Euripidis in Oreste ad vers. 820. tradit, morem veterem apud Græcos fuisse, ut post justam cædem interfectores gladium soli ostenderent, in argumentum innocentiae, quasi qui ex ipsorum mente πᾶσι εἰσοπεῖ, ἢ πάντ' ἐπιπύχει omnia videt, & omnia audit, super ea re testis imploraretur. Et tamen iisdem expiatione aliqua opus habebant, & annali exilio defungi cogebantur. De quo exilio etiam est apud Platonem de L. l. 1. 9. vid. l. 1. c. 8. D. de penis, & Grotius in flor. l. p. v. ad d. l. Athenis quoq; de cædibus, quas quis jure factas contendeat, cognoscebatur in peculiari judicio, quod dicebatur Delphinium, à templo Apollinis Delphini, uti est apud Demosth. adversus Arist. & Scholiasten Arist. in Equitibus. Sic apud Æthiopes qui in vo-

luntariam.

luntariam cædem patraverat, exulabat, donec à gymosophistis fuisset expiatus. Vid. *Philostratus de vita Appollonii* l. VI. Apud *Virgilium Æneid.* II. ita Æneas: *Me bello è tanto digressum, & cæde recenti, Atrectare nefas, (sacra) donec me flumine vivo Abulero.* In Canone 18. Concilii Nannetensis sub Fromoso habiti ita disponitur: *Si quis casu non volens homicidium perpetravit, 40. diebus in pane & aqua poeniteat, quibus peractis biennio ob oratione fidelium segregetur, non communicet, nec offerat: post biennium in communione orationis offerat, non tamen communicet; post quinquennium ad plenam communionem recipiatur, abstinentia ciborum in arbitrio Sacerdotis permaneat.* Sed neque hic canon ad defensionem spectet, & fortasse pius iusto est rigidus. Sic & quæ habentur in *legibus Longobardicis* l. i. tit. 9. l. 19. & in *Capitul. Caroli* l. 4. tit. 27 & lib. 7. tit. 295. non necessario videntur ad cædem, quæ intra moderamen inculparæ tutelæ subsistit, extendenda: aut ubi istud factum fuerit, merito nimis severitatis notantur. *Mornacius* quoque ad l. 3. D de *Iust & Iure* tradit, iudices in Gallia ad hunc diem religiosissime servare, ut nunquam fere in ejusmodi judiciis rei absolvantur, quin simul damnentur peculiaribus in pauperes erogationibus, aut aliquando etiam Christianis pro occisi animæ sacrificiis. Quod non nihil superstitionis olere videtur. Etsi bonis non sine causa ejusmodi cædis necessitas tristis accidat.

§. 16. Cæterum defensio quidem vita, membrorumque ac pudicitie, tanquam rerum irrepabilem, magnum habet favorem, sic ut illa quoque legem divinam positivam de Sabbatho solvat: (Vid. 1. *Macchab.* 1. v. 32. *seqq. Joseph, antiq. Jud.* l. 12. c. 8.) Nam qui diversum senterunt, non sine ratione irriduntur à *Plutarcho de superstitione, & Agatharchide*, citante *Iosepho ant. Jud.* l. 12. c. 1. Add. *Grotius ad 1. Macchab.* 2. 37. Ut mirer, quomodo *Eidem.* l. 1. contra *Apionem* isthoc factum laude dignissimum videatur quod observationi illius legis vitæ & patriæ libertas fuerit postposita; nisi de intentione hoc potissimum accipias. Enimvero circa defensionem rerum, quæ utique restitui possunt, neque omnes ita absolute homini videntur necessariae, dubitari potest; an illæ quoque per extrema sint asserendæ. Præsertim cum multis valde ardeat illud *Taxilis* apud *Plutarchum Alexandro*: *Quid bellis inter nos, & prælio opus est, Alexander, quum neque aquam nobis ademptum, neque victum necessarium veneris pro quibus solis necesse habent homines sani decertare.* *Euripides supplicibus.* Τὸν γὰρ μόνον βορρῶν ἐκ ἐστὶ τ' ἀνάλωμα ἀναλαβὴν λαβὴν. χρημάτων δ' εἰσὶν πολλὰ. *Sola enim vitæ humanae æstura mortuilibus reparari nequit. Opes autem sarciri possunt.* Equidem quid iudicium & mos omnium gentium ferat, in aprico est; qui ad necemque invalorum pro rebus pugnari concedit. Imo pleraque bella geri constat, non ut aliis vitæ, sed res eripiantur. Ac ridiculus haberetur hostis, qui, ne telis peteretur, protestari vellet, quod ad res duntaxat rapiendas veniat. Igitur illud certum est, non fieri injuriam ei, qui dum alterius res raptum aut perditum it occiditur, etsi alias istæ res vitæ hominis æqui parari nequeant. Nam in statu quidem naturali, qui injuriam qualemcunque dolo malo intentat, hostis evadit: qui quo minus extrema quæque patiatur, nullo jure, quod in ipso hæreat; munitur. Et cum alter non plus juris ad res meas, quam vitam eripiendam habeat, non minus potestatis mihi ad illas, quam hanc defendendam competet. Quin cum citra res vitæ nostra non possit servari, hanc quoque consequenter impugnat, qui illis me spoliare nititur. Ac apertum est, securitatem ac tranquillitatem societatis civilis, ac generis humani subsistere nullo modo posse, ni potestas sit

sit raptores rerum, quas utique magno amore prosequuntur mortales, per extrema coercendi. Porro illi, qui non citra anxietatem sese heic torserunt, duabus hypothesibus nisi fuerunt: primo, poenam justam semper delicto æqualem esse debere hætenus, ut reo non majus bonum debeat adimi, quam ipse in altero laesit aut perdidit. Quod falsum esse, alibi ostendetur. Deinde noxas, quæ pro defensione sui ac rerum suarum injusto invasori inferuntur, esse poenas proprie dictas, adeoque per regulas justitiæ vindictivæ dirigi. Quod item falsum est. Nam poena proficiscitur à superiori in subiectum ex vi imperii, ejusque magnitudinem respectus boni publici temperat. Sed defensio antiquior est imperio civili, ac quam maxime locum habet inter eos, quorum neutri in alterum est imperium; eamque intuitus propriæ salutis, & necessitas sua conservandi moderatur. Ast inter illos, qui eadem in civitate degunt, licentia naturalis defensionis est vehementer restricta: cum intrinseca civitatis tranquillitas subsistere non possit, si ob quamvis injuriam hostilia reponere civi liceat. Igitur id demum violentæ defensionis civibus adhibere fas est, quod ex naturali libertate per indolem societatis civilis, ut leges civiles non est ademptum. Quæ licet confedere potuerint, ut civis majori illato malo civem invasorem posset repellere, quam hic isti intentabat, (qualis erat lex Attica, quæ ἐάν τις φέρῃ τὰ ἢ ἀπορῇ βίαν ἀδίκως, αὐτὸς ἀμυνόμενος ἢ χεῖριν, ἢ τὸ σὺν τοῖς πεινῶναι καὶ δόλῳ, si quem, auferentem aut abducentem per vim & injuriam, statim causa defensionis quis occiderit, impune occisum esse jubet; apud Demosthenem adversus Aristocratem:) regulariter tamen injurias, quæ ad res reparabiles tendunt, a privatis per extremam vim repelli nolunt. Cum per vires publicas facili negotio, & citra turbam reparatio procurari possit, quæ extra civitates ab invitis non nisi per bellum obtinetur. Inde non opus est, ut cum Grotio l. 2. c. 1. §. 11. adeo sumus solliciti de exæquatione rei raptæ, & vitæ, raptoris per favorem defensoris, & odium raptoris. Nisi cum Boetio add. l. dicere velimus, cum plerunque sit difficillimæ adjudicationis, quid in tali actione citra ultravires limites steterit, naturæ non repugnare, favorem in spoliati vel spoliandi partem trahere, & raptorem furemve odio prosequi, id est, in dubio veniam dare cædi hujus generis, & ignoscere. In civitatibus igitur sufficit, si quis limites defensionis per leges civiles designatos non excesserit. Sitamen hoc factum fuerit, invasori non fit injuria, sed simpliciter in leges civiles peccatur. Red annon saltem contra legem caritatis peccabitur, si raptor rei reparabilis credatur? Ubi arbitramur, caritati adversus hostilia professum hætenus duntaxat locum esse, quatenus probabilis spes allucet, eo modo istum ad poenitentiam injuriarum, & componendam pacem moveri posse. Quæ spes ubi decollavit, proditor sui est, qui hosti parcit. Quod si autem ratio mihi suadet, rem, quæ minimum valeat, eaque propter contemni mereatur, non ita acriter esse defendendam; id non fit in gratiam furis aut raptoris, sed ne ipse propter exiguam rem multum molestiæ suscipiam, aut humili nimis animo, avarusque videar.

§. 17. Hoc loco etiam dispiciendum super nobilissima illa lege de fure nocturno impune occidendo, diurno non item; quæ extat Exod. XXII. 2. Cui convenit lex Solonis, quam ita refert Demosthenes orat., contra Timocratem; Si quis de die supra quinquaginta drachmas furatus fuerit, ad undecim viros abduci cum licere. Si vero noctu quodcumque furatus fuerit, hunc licere occidere, & inter persequendum vulnerare, & ad undecim viros abducere, si

quis

quis velis. Rationem addit *Ulpianus* rhetor: ἐν γὰρ ἡμέτερά δύναται τις καὶ βοηθεῖς καλεῖται ἑαυτῷ, ἐν δὲ νυκτὶ οὐκ ἐπὶ. Interdum enim licet vocare, qui auxilium ferant, noctu non item. Sic *Plato* de *L.L.* l. 9. νύκτωρ Φῶρε εἰς οἰκίαν εἰσόντω ἐπὶ κλοπῇ χρημάτων, ἐὰν ἐλθὼν κείνη τις, καὶ πρὸς ἑσῶ. Qui noctu furem domum suam ingressum interemerit, mundus esto. Eadem lex in *XII. tabulis* translata: Si nox furum faxit, si in aliquis occidit, jure casus esto. Quam ita refert *Cajus* l. 4. §. 1. *D. ad L. Aquil.* Lex *XII. tabb.* furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur. Ubi *Inc. Godofredus* ad *L.L. XII. tabb.* notat, posteriora verba de clamore esse emblemata *Tribonian*i. Ea quippe in *L.L. XII. tabb.* non extitisse, arguit locus *Ciceronis* in orat. pro *Milone*: *XII. tabule* nocturnum furem quoquomodo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt *M. Seneca* l. *X. controu. ult.* Lex, quæ nocturnum furem occidi quoquomodo jubet, non de damnato tantum, sed de fure loquitur. *Gellius* l. *XI. c. ult.* quando refert, *Draconem* in fures capitis poenam itavisse, *Solonem* autem dupli duntaxat, addit: Decem viros Romanos inter istius severitatem & hujus lenitatem media incessisse via. Nam furem, qui in manifesto furto deprehensus esset, tunc demum occidi permiserunt, si aut cum faceret furum, nox esset, aut interdum telo se, cum prebenderetur, defenderet. Clamorem autem lex *XII. tabb.* requirebat duntaxat in fure diurno, quando telo se defenserat. Si luci furum faxint, si se telo defenserint, quiritato, endoque plorato. Post deinde si casi essint, se fraude esto. Conf. l. 4. §. 1. *D. ad L. Aquil.* ubi itidem vocabulum æque à *Triboniano* infractum. Et si non improbabile sit; successu temporis, & per auctoritatem prudentum istam legem ex parte mitigatam fuisse; agnoscente quoque *Cujacio* l. 14. Obs. 15. Id quod adparet ex *Ulpiano* l. *V. ad edictum*, cujus verba integra extant in collatione legum *Mosaicarum & Romanarum* à *Petro Pithæo* primum edita. Quæ truncata referuntur l. 5. *D. ad L. Aquil.* Add. l. 9. *D. ad L. Cornel. de sicar.* Cujus mutationis fortasse hæc ratio fuit, quod nonnulli ex ædibus suis in prætereuntes impetum facerent, eosque occisos in furto post deprehensos fingerent. An quod confertas & munitas inter ædes furandi non tam facilis occasio, sic ut furum vix posset contingere sine domini negligentia. Conf. *Iustin* l. 2. c. 2. §. 6. Unde putat *Cujacius* l. d. legem illam *XII. tabb.* non in urbibus amplius, & oppidis valuisse, sed tantum in agris abhuc obtinuisse, per l. 1. *C. quando lic. unicuique*; Quanquam hæc lex non de furibus, qui clanculum res subducere conantur, sed grassatoribus & prædatoribus violentis agat; prout ostendit subjuncta ratio; ut isti mortem, quam minabantur, excipiant, & id, quod intendebant, incurrant. Sed & sæpius dictam legem *Sext. Cæcilius* ap. *Gellium* l. 20. cap. 1. falso de nocturnorum grassatorum insidiosa violentia explicat. Cæterum ratio discriminis inter diurnum & nocturnum furē ea nobis præcipua videtur, quod abs fure interdum deprehenso res possit recuperari, à fure nocturno non item, ubi is sese ædibus proripuerit; qui neque per tenebras cognoscitur, aut ab uno licet forte agnitus convinci nequit, dum è lectis non facile testes excitantur. In qua sententia hæc plerisque; maxima difficultas videtur, quod cum istæ leges in fures poenam capitalem non decernant, absurdum sit, privatis in eosdem plus licentiæ indulgere, quam summa potestas civilis sibi voluit sumere. Ad quam reponi potest, omnes eas leges circa supplicia furum præsupponere; res furto ablatas; fure deprehenso, restitui aut pensari. Quo facto, pro conditione tuarum rerum, poenam dupli aut quadrupli sufficere judicabant. Exinde tamen non sequitur ergo

ergo leges in eo casu, quo reparatio damni erat cessatura, non potuerunt civibus ex eo, quod in naturali libertate licebat, amplius quid indulgere. Neque enim quod in statu naturali jus belli indulget, id legislatores circa definiendas in civitatibus pœnas sequi necessum habuerunt. Sic dantur civitates, ubi adulterium non est capitale; & tamen maritis impune licet occidere adulteros in ipso actu deprehensos. Sane quin injuria violati thori illata aut intentata in libertate naturali constitutis sufficiens bello causa sit, nemini credo dubium esse; quæ autem sit licentia belli, nemo ignorat. Et tamen aduiterio perpetrato nolebant leges pœnam adulterii intendere ad id, quod ex ea causa moti belli licentia indulget. Possis huc adplicare illud, quod *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 7. §. 26.* tradit. Quia sæpe magistratus civilis de hujusmodi flagitiis non potest cognoscere, sæpe evadunt impunita; ideoque quodocunque sumi potest pœna, sumitur gravissima, ut quanto magis audacia ex ope frequentis impunitatis creverit, tanto magis eadem summi supplicii metu retundatur. Sed & quod lex Romana tradit de fure diurno, eum occidi posse, si se telo defenderit; liquido est indicio, cædem turis permitti ad conservationem rerum, & non tunc demum, quando is ultro me telo impetit, sed & quando me, res ablatas ipsi eripere aggredientem, telo repellere instituit.

§. 8. Quæ cum ita sint, adparet, frustra à nonnullis dictæ legis de fure nocturno hanc adferri rationem; quod alias delicta sint mansura impunita, si noctu fur au fugisset. Sed & apud *Grotium l. 2. c. 1. §. 12.* non occurrit nihil, quod probari nequeat. Dicit, *legislatores hoc voluisse, directe rerum causa neminem interfici debere.* Id quod nos ex istis legibus perspicere non possumus, quæ de furibus loquuntur, qui, ut res clanculum subducant, in aedes irrepunt. Etsi quandoque in furto nocturno accidere possit, ut dum res meas servatum eo, vita quoque mea periclitetur. Quo casu ex duplici capite cædes furis sit licita. Ubi innocentia mea non obstat, quod ipse me in hoc periculum deduxisse videar, dum rem meam cupio retinere, aut recuperare. Nam versor in actu licito ac prope necessario, ex quo si quid præter meam culpam proveniat, nihil mihi poterit imputari. Quod si propter res omni non liceret alterum interficere, non video, quomodo culpa vacet, qui pro servandis rebus in tale se periculum non imprudens coniecit, ubi occidere aut occidi necessum feret. Sicut frustra defensionis favorem implorat, qui in duellum provocatos ultro descendit. Sed & ratio legis ab ipso prolata non satis videtur solida: *quod noctu vix sit copia adhibendorum testium, atque ideo, si occisus fur reperiat, facilius credatur ei, qui à se vita tuenda causa dicat furem interemimus, reperiunt scilicet cum aliquo instrumento, quo nocere possit.* Etsi enim demus, vocabulum Ebraicum posse capi pro *instrumento persisterio*; tamen, si ea ratio legis fuerat, planius erat dixisse: si cum telo fuerit inventus. Quanquam neque hoc sequatur; fur inventus est cum telo; igitur illius, à quo occisus fuit, vitæ vim intentavit. Sed & ex lege *XII. Tab.* non sequitur; diurnus fur non poterat occidi, nisi telo se defendisset; ergo contra nocturnum furem est præsumptio, quod telo se defenderit. Imo illa nocturnum furem quoquo modo occidi permiserat. In *l. 9. D. ad L. Cornel. de sicar.* verba illa, *si parcere ei sine periculo suo non potuit, dum rem servare conatur*, posterioribus seculis *LL. XII. Tab.* sunt addita. Ante istam additionem probari non potest, homicidii fuisse eum, qui furem nocturnum occiderit, si forte testes adfuissent, ex quibus constaret, non fuisse eum, qui furem occidit, ab ipso in periculum vitæ adductum. Exemplum de puella in agro stuprata ad rem

nihil facit. Nam ibi expresse lex pro vi eidem illata præsumere jubet; heic de præsumto vitæ periculo nihil invenitur. Quin potius ex re furum est, nullam conferere pugnam & in pedes se dare. Fatemur tamen longe generosius facere, qui furem nocturnum, si commode possit, capit, rebusque suis servatis magistratui defert, quam qui citra necessitatem eum occidit. Add. quoque *Groenevvegen de legibus abrogatis* ad l. 4. D. ad L. Aquil. ubi testatur, legibus Batavorum non requiri, ut quis de fure nocturno cum clamore testificetur. Conf. *Lex Visigothorum* l. 7. tit. 2. cap. 16. *Lex Burgundionum* addit. 1. tit. 16. c. 1. 2. *Lex Frisorum*. tit. 5. *Constituti. Sicul.* tit. 13. *Capit. Caroli & Ludovici* l. 6. c. 19.

§. 19. Quæritur denique, an qui injuriam prior intulit, recte possit resistere injuriam vindicatum eunti? Quod aliqui affirmarunt, ideo quod pauci, proprio ex arbitrio injurias suas exsequentes, tantum reponant vindictæ, quantum acceperunt injuriæ. Verum nobis heic paulo distinctius videtur pronunciandum. Scilicet ex lege naturæ, qui injuriam alteri intulit, satisfactionem debet offerre. Tenetur etiam quilibet offensæ veniam concedere alteri petenti, & poenitenti, oblata reparatione damni dati, & cautione de non offendendo in posterum præstita. *Quintilianus declam.* 5. *Semper odiorum honestus occasus est; & dum simulantibus nihil aliud habent, quam nocendi cupiditatem, speciosa in melius animi mutatio est.* Sic *Marcus Antonius* l. 1. §. 7. in suis moribus commendat, *πρὸς τὰς χαλεπήνοντας ἢ πλημμελῆσαντας ἐναντιότητος καὶ ἐνδικαλαΐας, ἐπειδὴν τὰ χεῖρα αὐτῶν ἐπανελεῖν ἐθέλωσι, διακείδω.* Quod placabilis & reconciliatus facili esset adversus eos, qui offensæ causam dederint, aut deliquerint aliquid simul atque illi ingratiæ redire vellent. Addatur *Idem* l. 9. §. 8. & *Seneca de Ira*. l. 2. c. 34. l. 3. c. 26. 27. 42. Sic & apud Chineses, qui philosophiam moralem omnibus disciplinis solent præferre, nemo est tam crudelis, ut injuriam sibi illatam morte ulcisci studeat; & qui alteri cedit & lædere ipsum non cupit cordatus & egregius vir habetur. *Newhof. ingen. descrip. Chinæ.* c. 1. Igitur qui satisfacere renuit, & refusionem postulanti resistit, injuriam injuria cumulat. Sed qui æquam satisfactionem oblatam respuit, & omnino armis vindictam persequi contendit, injustam vim molitur, eique jure resisti poterit. Conf. *Livius* l. 9. c. 1. & *Grot.* l. 2. cap. 1. §. 18. & *Bœclerus* ad h. l. Potest huc facere exemplum privatæ pugnae apud *Davilam de bello civili Franciæ* l. 15. p. m. 102 7.

CAPUT VI.

DE JURE ET FAVORE NECESSITATIS.

1. <i>Necessitas quotuplex?</i>		5. 6. 7. <i>Quid juris eadem indulgeat in res aliorum?</i>
2. <i>Ubi jus aut favor necessitatis fundetur?</i>		8. <i>Quid pro rebus nostris servandis liceat in res aliorum?</i>
3. <i>Quid illa cuique dei juris in seipsum, aut directe in alios?</i>		
4. <i>Quid indirecte eadem indulgeat?</i>		

IN ore omnium versatur vis necessitatis, quod illa lege careat, ac in omnibus humanis institutis semper excepta intelligatur, atque ad multa agenda jus det, quæ citra eam inter vetita habebantur. *M. Seneca* l. 4. *controvers.* 27. *Necessitas magnum hu-*
mana

mane infelicitatis patrocinium est. Callimachus hymno in Delum: αἶνα γκαίη μεράλη θεός *Necessitas ingens est Dea. Add. oratio Lentuli apud Livium l. IX. c. 4. Ea vis unde sit, & quousque se extendat, curatius jam est dispiciendum; eoque magis, quod quidam parum aut nihil efficaciae circa moralitatem actionum eidem tribuere videantur. Ante omnia autem observandum, quod Cicero l. 2. de inventione duplicem faciat necessitatem; simplicem & absolutam, cui nullus vi resisti potest; qua neque mutari neque leniri potest: & necessitudinem cum adiunctione. Quae iterum triplex est, ad honestatem, (quo referre possis illud Plinius l. 1. epist. 12. summa ratio sapientibus pro necessitate est;) ad incolumitatem, ad commoditatem. Quarum illa, summa sit, altera huic proxima; tertia ac levissima commoditatis, quae cum priori nunquam possit contendere. Quamquam autem honestas praestet incolumitati, hanc tamen interdum illi posse praeferrī, si, ubi incolumitati consuluerimus, quod sit in praesentia de honestate delibatum, virtute aliquando & iustitia recuperari queat. Ubi id non possit, honestatem praefendam. Et si alii moneant; quotiens necessitudini ad honestatem praefertur necessitudo incolumitatis, factum defendi non tam praescriptione juris & directa via, quam excusatione humanae infirmitatis, per vocabula veniae & miserationis; & clementiae: necessitudini autem commoditatis multo minorem vim sive ad defendendum sive ad excusandum inesse, nisi res sit cum iudice, qui studii, & propensionis suae majorem, quam juris & sapientiae rationem habet. Enimvero nobis heic potissimum inquiritur de necessitudine incolumitatis, quamnam illa vim habeat ad eximendum aliquem actum ab obligatione legum communium. An scilicet aliquando legibus vetita agere, aut praecepta omittere possimus, quando citra nostram culpam in ejusmodi angustiis haeremus, ut aliter salutem nostram expedire nequeamus. Ubi adparet, quicquid est illud sive juris, sive favoris, aut veniae, quod necessitati tribuitur, unice inde promanare, quod non possit non homo omni studio ad se conservandum conniti; eoque non facile praesumatur, talem ipsi obligationem impositam, quae ardori propriae salutis conservandae praeponderare debeat.*

§. 2. Equidem de hoc nemo pius dubitaverit, quin Deus, qui absolutus est dominus nostrae vitae, & quam nobis precario heic agendam indulset, tam rigidam nobis legem dicere queat, ut moriendum nobis sit potius, quam vel latum unguem ab illa discedamus. Ex quo genere legem de non edenda suilla credebant Judaei 2. Macchab. VII. Et recte quidem, quod suillam edisse in ejusmodi casu habebatur pro abnegatione verae religionis. Cum extra talem casum utique nefas non fuerit, in defectu aliorum ciborum, suilla vesci, ne quis fame periret. Sed & saepe per imperium civile tam severa alicui mandata injunguntur, ut mors potius sit excipienda, quam ab illis discedendum. Enimvero tam rigida non semper praesumitur legum positivarum obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui instituta quaedam inter homines introduxerunt, cum utique salutem aut commoditatem hominum per ea promotum iverint, regulariter quod; ob oculos habuisse praesumerunt teneritatem humanae naturae, & quam non possit non homo refugere & amoliri illa, quae ad ipsius destructionem tendunt. Quam ab causam pleraeque leges, saltem positivae, intelliguntur excipere casum necessitatis, seu non obligare, quando ipsorum obligationem comitaturum esset malum, humanam naturam destruens, aut communi animi humani constantia superius; nisi expresse, aut per negotii naturam

naturam iste quoque casus sit comprehensus. Unde necessitas non id quidem efficit; ut directe lex heic & nunc possit violari, seu peccatum admitti; sed ex benevola legislatorum mente, simulque naturæ humanæ consideratione præsumitur, calum necessitatis sub lege generaliter concepta non contineri. Quo facit locus *Matth. XII. 2. 4* Add. *Casanbonus exercit. 1. ad Baronium. n. 9.* Scilicet quod materia & ratio istius legis tantum rigorem non jubeat præsumere, ut tamen potius pereundum sit, quam panibus propositionis vescendum. *Palladius de re rustica l. 1. c. 6. Necessitas ferius caret.* Verum uti hæc circa leges positivas facile admittuntur, ita altioris est indaginis, an eadem ad leges quoque naturales sint extendenda; nimirum an in calum necessitatis intermitteri possit, quod lex naturalis jubet, aut fieri, quod eadem vetat? Circa prius ex natura præceptorum affirmativorum constat, illa, ut heic & nunc ad exercitium actus quis obligetur, præsupponere occasionem, materiam & facultatem agendi; quæ regulariter deesse intelligitur, ubi quid fieri non potest, nisi ipse peream: cum amorem & curam sui abjicere ferre inter impossibilia, & quæ communem hominum constantiam superant, habeatur. Igitur nisi vel expresse in lege continetur, vel ex qualitate negotii colligatur, vitam meam potius amittendam, quam actio omittatur, regulariter leges affirmativæ exceptionem summæ necessitatis habere intelliguntur; præsertim ubi quis in culpa non fuit, quare in talem necessitatem incideret. Hinc non teneor panem dare famelico, si ego ipse eodem indigeam. Vid. 2 *Corinth. VIII. 13.* Nec si alter in aquis periclitetur, ipsum extrahere, si mihi pro eo sit pereundum. *Seneca de benef. l. 2. cap. 15. Dabo egeni, sed ut ipse non egam; succurram perituro, sed ut ipse non peream.* Sed quod præcepta negativa attinet, id primo certum est, non posse per necessitatem recte suscipi actus, qui directe tendunt ad violationem Numinis divini; puta ut aliquis evitandæ mortis causa Deum blasphemet, aut ipsum abneget, cultuique ejus, & obsequio renunciet. Cum enim certum sit, Deum homini longe gravius posse malum infligere, quam mors est naturalis, ex ipsa quoque ratione sat probabile sit, eundem longe nobiliori bono velle penitare jacturam vitæ hujus, quam quis in honorem ipsius facit; (*Carpylides in Antholog. l. 1. η πα διναίσις Ἀνδρῶν εὐσεβίης ἐν ἀπολώλει χάρις. Deperiit iustis gratia nulla visis:*) nefas utique fuerit, evitando minori malo in honorem divinum delinquere. Et si qui tormentorum atrocitati succumbunt, miseratione non plane sint indigni. Circa illas autem leges, quæ hominum invicem officia continent, observandum, esse quædam præcepta juris naturalis, quæ factum aliquod humanum, aut institutum præsupponunt; cujus finem si quis consideret, facile agnoscit, illud ad easum extremæ necessitatis non extendendum: adeoque eandem exceptionem legi quoque inesse. Deinde & hoc notandum, non posse dici, aliquem actu suo legem immediate violasse, nisi ille ipsi recte possit imputari. Constat autem duplici modo actum aliquem ab homine proficisci, vel tanquam à causa principali, vel tanquam à causa instrumentali. Hæc iterum dupliciter sese habet, vel ut nullum motum, nisi à causa principali impressum exferat, & quidem contra naturalem suam inclinationem, si quam habet; vel etiam ut ex proprio & intrinseco impulsu ad actum exercendum se convertat, licet prioris quoque causæ impulsio, aut directio adsit. Heic si quis homo posteriori modo ad actum concurrat, tanquam causa instrumentalis, actus iste non principali duntaxat

causæ

causæ sed & huic tanquam suis, & ab ipso profectus imputari poterit. Sin priori quis modo concurrerit, principali duntaxat agenti, non instrumentalis actus imputabitur. Ad quod tamen quæ requirantur, infra latius exponetur.

§. 3. His præmissis ad speciales quæstiones, quæ heic agitari solent, accedamus. Et illud quidem dubium non habet; quanquam alias homo non obtineat jus in sua membra, ut illa pro lubitu perdat, luxet aut mutilet; licebit tamen abscondere membrum insanabili morbo correptum, aut per vulnus inutile plane redditum, ne totum corpus pereat, aut sana adhuc membra corripiantur, aut inutili appendice nequidquam aliorum usus membrorum impediatur. An autem summa necessitas etiam aliquod jus largiatur in vitam, id est, an ad effugiendam mortem ignominiosam, aut asperis tormentis comitatum liceat occupare lenem exitum, superius disquisitum fuit. Porro quid in alios necessitas juris indulgeat, jam videamus. Carnibus hominum à nobis non caesorum vesci in summa fame, & deficientibus aliis nutrimentis, miserandus quidem cibus, sed tamen nefarius non est. Verum quid de istis exemplis sit pronuntiandum, ubi in summa cibi penuria alii sunt jugulati invitati, aut sorte ducti, vix liquet: cum ex una parte lex homicidii, ex altera famis atrocitas pugnet, venterque auribus carens, & quod citra tristissimum hocce medium omnibus foret pereundum. *Homerus Odys.* η. ὅ γερ τι συζεῖν ἐπὶ ρασέει κύντρον ἄλλο ἔπλατε, ἢ τ' ἐκλευσεν ἐσθλήσας ἀνδραγῆ. *Nihil enim odioso ventre impudentius, & qui sui necessario meminisse jubeat.* Vid. 2. *Reg.* 6. 28. 29. *Denter.* 28. 53. *Threnor.* 6. 10. *Ioseph. antiq. Judaic.* 9. 2. & de bello *Judaico* l. 6 c. 21. *Diodorus Siculus* l. 3. c. 40. Add. historia de septem *Britannis*, qui vastum in mare projecti, deficiente cibo potuque, fortiti unum non sane reluctantem jugularunt, cujus sanguine intolerabilem sitim, ac famem carnibus utcumque sedaverunt quos ad terram delatos post judex homicidii absolvit. Prout ex *Nicol. Tulpio in observat. medicin.* refert *Ziegler. ad Grot. l. 2. c. 1.*

§. 3. Qui censet à navigantibus hoc maxime peccatum, quod in mortem unius, & quisque in se, si ita contingeret, conspiraverint, atque periculum corporis periculo animæ anteposuerint. Nec debuisse quinquam vitam suam tam vili pendere, ut ejus sacrificia alterius famem expleret. Nec reliquos ideo in socium junctum jacere debuisse, ut stomacho suo consulcrent. Et si huic reponi possit; atperere nimis dici, in mortem alter us conspirasse, qui sorte ducendum censent unum, ut reliqui terrentur, qui alias omnes simul misere erant perituri. Vid. *Iona* 1. 7. seqq. Unde nec animæ periculum heic fuisse metuendum. Illum animam suam vili aestimare, qui citra necessitatem eandem projicit. Nec levitiam dici posse, ubi in salutem omnium qui moritur, minori cum dolore ferrum jugulo excipit, quam alter insigit. Velim quoque ejusmodi casum expendi. Si in naufragio plures in scapham influerint, quam illa ferre possit, neque ad unum peculiari jure scapha pertineat; an non forte sint ducendi, qui projiciantur; & si quis sortiri detrectaverit; tanquam qui omnium interitum quærat, absque ulteriori deliberatione præcipitari queat? Verum circa ejusmodi casus rariores judicium nostrum nunc suspendimus.

§. 4. Isthoc frequentius contingit, ut duo in præfens vitæ periculum incidant, in quo utrique sit pereundum, ni unus quid faciat, ex quo paulo citius alteri, alius perituro, fata admoveantur. Veleiam ut ex necessitate periculum mortis, aut magnæ læsionis intentemus alteri indirecte, ita ut nobis non sit propositum ipsi nocere, sed

dun-

duntaxat talem actum suscipere, ex quo probabiliter noxa eidem possit inferri; ut tamen mallems quavis potius alia ratione necessitudine nostra defungi, & ipsam lacionem quantum in nobis est temperemus. Ejusmodi alterius lacionem uti nostro cum peccato non conjunctam arbitramur: ita eandem qui patitur, velut fatale malum excipere atque aestimare debet, & ob quod ei, qui intulit, recte non possit indignari. Exempla talia sint: Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidissem, & (uti fieri solet) ille me circumplexus teneret, neque mihi tantæ sint vires, ut ipsum mecum efferre possim; quis vitio mihi verterit, si omnibus viribus talem abs me amoliar, ne cum eodem suffocer, etsi is per aliquot minutas horæ partes à me ut cunque extra aquas potuisset sustineri? Sic in naufragio, ubi tabulam ego occupavi, duorum non capacem, si quis adnatans eidem se quoque velit injicere, me simul secum perditurus, nihil videtur ob stare, quo minus quavis violentia eundem à tabula repellam. Sic quando duobus fugientibus hostis necem intentans instat, unus vel pontē post se dejecto, vel porta clausa, alterum in præsentī vitæ periculo destituere potest, si uterque simul servari nequit. Qualis necessitas in bello frequentissime obtingit, ut pauci sint destituendi, quo summa rerum servetur. *Arrianus de expedit. Alex. l. VI.* Εἰ τῶ ὑπὲρ τῆ παλῆς προσηύματο καὶ καὶ ἐκείνης ἔὼν ἀνὰ γῆν ἤμελειτο. *pro communis salutis studio, singulorum cura necessario negligebatur.* Apud *Virgilium Æneid. IX.* Pandarus ut cernit, quo sit fortunæ loco, qui casus agat res, Portam vi multa convexus cardine torquet, Obnixus latis humeris, multosquē suorum Mœnibus exclusos duro in certamine linquit. Apud *Eundem l. XI.* pulso Latinorum equitatu pars claudere portas, Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audenti accipere o: antes. *Conf. Livius l. 26. c. 15.* ubi Thurini hoc prætextu scelerate sunt usi. Apud *Florum l. 2. c. 18.* de Numantinis dicitur: novissime consilium fugæ sedit; sed hoc quoque ruptis equorum cingulis uxores ademere, summo scelere, per amorem. Sic apud *Tacitum Annal. 14.* tanquam erratum bellicum annotatur, quod in templo coloniæ Camaloduni non motis senibus & foeminis juvenis solaresiterit. (add. *Livius l. 5. c. 40.*) Contra ibidem *Suetonius* unius optidi damno servare universa statuit, neque fletū & lacrymis auxilium ejus orantium flexus est, quin daret protectionis signum, & comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis sexus, aut fessa etas attinuerat, ab hoste oppressi sunt. Cum tamen tanta necessitas nondum premeret, humaniter *Darius* apud *Curium l. IV. c. 16.* pontem Lyci fluminis noluit rescindere, addens; se nulle in sequentibus iter dare, quam auferre fugientibus. Altero casu, si robustior quis mortem intentans me persequatur, ac in angusta via, qua fugiendum, forte quis occurrat; ubi admonitus non cesserit, aut id temporis locivē angustia non admiserit, licebit sane illum impellere, & per ejusdem stragem fugam capessere, etsi probabiliter ex isto impulsu vehementer videatur affligendus. Nisi forte illi peculiari obligatione tenear, ut etiam ultro pro eodem periculum subire debeam. Quod si fugæ interpositus, admonitus licet, decedere via nequeat; puta si infans sit, aut claudus, saltem excusationem merebitur, qui pedibus, aut equo per eundem saltum potius molitur, quam moras nectendo corpus hosti præbet. Id autem exemplum, quod aliqui afferunt, quare culpa non vacet, manifestum est. *Præfectus* quidam militaris è prælio fugiens, hoste instante, de suis militibus unum in conferta turba antepositum transodit, ne fugæ mora crearetur. Huic enim utique tantum erat virium, ut solo impultu viam sibi facere posset. Excusabitur tamen,

tamen, si præter intentionem armis suis forte noxam intulerit. At vero si quis petulanter, aut inhumane mihi obstiterit, & viam fugiendi concedere abnuerit, eum directe quoque tanquam hostem profertere possum, quantumcunq; demum is inde lædatur. Conf. *Lactantius div. inst.* l. V. c. 17. qui nostris assertis nequitquam opponitur. Cæterum uti vitæ periculum quocunque modo declinasse magnum habet favorem; ita pari fere modo defenditur aut excusatur fuga, cum læsione obstantium suscepta, si cui mutilatio membri, aut aliud grave vulnus intentetur. Nam & talia intentanti ad extremum usque resisti potest, & ubi fuga periculum declinatur, etiam improvidum & importunum impetum consternatio excusat.

§. 5. Videamus jam, an necessitas nostram vitam servandi jus aliquod indulgeat in res alienas, ut invitis dominis; vel clam vel aperta vi istis raptis, subvenire nobis queamus; nobis ad solidam ejus quæstionis decisionem necessarium videtur paucis libare causas introductorum dominiorum, de quibus infra prolixius agitur. Quæ istæ potissimum sunt, ut discordiæ ex communione primæva ortæ tollerentur, atque industria hominum aleretur, dum proprio quisque Marte res suas quærere necessum habet. Nequaquam autem ideo res sunt distinctæ, ut ne quis per eas aliis inserviret, & ut divitiis repertis solus incubaret? sed ut circa usum illarum pro arbitrio quisque posset disponere, & ubi easdem aliis communicare placeret, saltem occasionem obligationis ab altero acquirendæ haberet. Inde post proprietatem rerum introductam data est facultas hominibus non tantum commercia insigni cum utilitate generis humani exercendi, sed & materia parta humanitatem & beneficentiam adversus alios uberius expromendi, cum antea opera tantum ac labore aliis liceret inservire. Vid. *Ephes.* 4. 28. Est porro ea domini vis, ut dominus res suas ipse possit dispensare, etiam ad quas alteri tradendas obligatur. Ex quo consequitur, quod res ab altero sibi debitas non statim ipse quis involare queat, sed dominum, ut ultro sibi eas tradat, postere debeat. Quod si tamen iste ultro obligationi suæ satisfacere tergiversetur, haut quidquam ideo tanta vis domini ipsius erit, ut res alteri debita invito domino non possit eripi per auctoritatem judicis in civitatibus, aut per vim bellicam in libertate naturali. Ac licet, si merum jus naturale respiciamus, ex imperfecta duntaxat obligatione, utpote ex virtute humanitatis orta, quis teneatur, ut alteri in extrema necessitate constituto rebus suis, quibus ipse pari modo non indiget, subveniat; nihil tamen obstat, quo minus per legem civilem in perfectam ista obligationem evalescat. Uti apud Ebræos factum fuisse memorat *Seldenus* l. VI. cap. 6. de J. N. & G. ubi per forensentiam ad dandam eleemosynam cogi poterat, qui quod sibi erat præstandum denegaret. Unde mirum non est, ipsos noluisse pauperes suos quidquam ex alieno sibi sumere, sed rogando tantum accipere à privatis, aut à publicis eleemosynæ exactoribus. Adeoque subreptionem alieni per extremam necessitatem apud ipsos pro furto aut rapina habitam. Quod si tamen in aliqua civitate pauperibus taliter cautum non sit, neque duritia domini precibus expugnari queat, nec facultas suppetat, ut pretio aut opera egestati præsentis quis subvenire possit, num ideo fame fuerit moriendum; Num ulli instituto humano tanta esse vis poterit, ut si alter officium facere negligat, mihi pereundum sit potius, quam ab usitato & regulari agendi modo

modo discedendum; Igitur non judicaverim furti crimine se illum adstringere, si quis præter propriam culpam in extrema inopia rerum ad victum necessariarum, aut quibus corpus contra sævitiam frigoris munitur versans, postquam ab aliis locupletibus atque abundantibus neque precibus neque pretio, neque oblata sua opera, illas ut ultro sibi concederent, impetrare potuit, vi, aut clanculum eas subducatur; præsertim ubi intentionem habeat earum æstimationem præstandi, quando copiosior fortuna arriverit. Cæterum quod ejusmodi necessitas possit contingere frustra negatur. Quid enim, si quis in aliena regione inops, ignotus, amicisque carens destituatur, naufragio ejectus, aut subducto per fures viatico, vel quod interea domi patrimonium casu perierit; Si nemo inveniat, qui egenti subvenire, ejusvè operam conducere velit; aut, uti fieri suevit, ipsius mendicantis liberali ac integro habitu moti, citra necessitatem hunc stipem perire crediderint; an ideo misero fame fuerit pereundum; Equidem *Proverb. VI. 30. 31.* fur vocatur, furti poenæ obnoxius, qui res alienas surripit ad explendam famem suam. Sed accuratius inspicienti patet, istum furem haut quidquam extrema necessitate, qualem nos supponimus, urgeri, aut iniquo fato citra suam culpam & desidiam in famem incidisse. Nam utiq; innuitur, domum ipsum habere, & suæ elicetilem, quæ sufficiat ad restituendum septuplum; quam poterat vendere, aut opproperare, inventurus utiq; emptorem aut creditorem temporibus copiosis & tranquilis. Neque enim adparet, ibi præsupponi, tempore belli, aut per annonæ caritatem id furti fuisse patratum. Et qui non amplius habebat, unde fese aleret, debebat se in servitutem vendere. Vid. *Levit. XXV. 39. Selden. l. VI. c. 7.* Non obstat *Proverb XXX. 9.* Ab aliis quoque hoc exemplum ejusmodi necessitatis adfertur. Versatur quis in regione ignota & aliena, ab injusto invasore impetitur, salutis via nulla est, nisi ut fuga arripiatur. Adest ad manum alienus equus, sed cujus restituendi nullum medium adparet, cum nec dominus noscatur & equus longius sit abducendus.

§. 6. *Grotius l. 2. c. 2 §. 6.* eam difficultatem isthoc modo expedire instituit. Eos, qui ab initio distincta rerum singularium dominia introduxerunt, hanc velut limitationem istis addidisse intelligi, quod domini vis tunc debeat expirare ad excludendos alios abs rerum cuiq; propriarum usu, quando alter citra earundem usum servari nequit? adeoque in ejusmodi casu necessitatis rem propriam, citra quam alter homo periturus est, in communionem primævam reducere censeat. Vel quod eodem recidit, quando primum homines dominia distincta instituerunt, singulos cum singulis pactum inivisse, ut abs aliorum rebus, nisi quantum domini concedunt, manus abstinerebunt; ut tamen, ubi extrema urgeret necessitas, cujuslibet re, citra quam servari quis nequit, tanquam in medio posita, uti sit concessum. Cum enim in legibus scriptis ea sit sumenda interpretatio, quæ quam minimum ab æquitate naturali recedat; multo id magis faciendum in moribus, per tacitas duntaxat conventiones introductis. Id autem esse æquisissimum, ut cuique se conservare indulgeatur ea re, quæ ipsi unica tunc occurrit. Enimvero heic non deest quod in dubium revocari possit. Nam si in necessitate quis accipit jus asserendi sibi res alienas, velut in medio istæ forent positæ non adparet, quare quis easdem ipsi domino, qui pari necessitate premitur, ubi viribus prævaluerit, non possit eripere. Id quod tamen *Grotius* non concedit. Deinde ejusmodi rerum, quas velut in medio

meo jure arripio, restitutio haut quidquam est facienda; quam tamen heic *Grotius* requirit. Et fuerat quoque distinguendum, utrum quis in eam necessitatem citra suam culpam, an vero per ignaviam aut negligentiam inciderit. Qua distinctione non posita, jus videtur dari ignavis nebulonibus, qui per socordiam in egestatem inciderunt, ut alieno labore parta per vim sibi queant usurpare; adeoque per pigritiam continuata egestate, industriis necessitatem imponere, ejusmodi inutilia pecora in gratiis alendi. Atqui omnes cordati admittunt, uti citra suam culpam calamitosi merito subvenitur; ita pigris ventribus merito occini, quod in fabulis reponebat famelicæ per hiemem cicadæ formica. Quofacit illud *Plutarchi apophthegm. Lacon. Cum maritimus prado in cursiones in agrum Laconicum fecisset, esset quo deprehensus, ac diceret: se non habuisse, unde stipendia suis militibus persolveret, neque se ab habentibus potuisse impetrare, ultro ut darent; itaque venisse, ut vi auferret; Cleomenes dixit; σὺν τῷ & ἡ πονηρία compendiosa est hac malitia.* Add. *Pandulfus Collennius rer. Neapolit. l. V. p. m. 373.* Cum ergo liceat domino discrimen facere inter eos, qui facto, aut qui suo merito sunt miseri; patet sane, jus esse domino in rem suam, etiam adversus eum, qui in extrema necessitate constituitur, valiturum, hætenus saltem, ut possit dijudicare, dignusne sit ille misericordia, an minus; utque adeo materiam habeat opportuno beneficio egentem sibi devinciendi. Apud omnes quippe maximum beneficio pondus accedere judicatur, si per id extrema fuerint dispulsa. Atqui nullus est gratiæ locus, si quis alteri tribuat, quæ per vim jure suo & tanquam sibi competentia hic eripere poterat. Igitur melius puto res isthæc expeditur ex nostra sententia, si dicamus, eum, qui est locuples, teneri succurrere innocenter egeno ex obligatione imperfecta, ad quam explendam quidem regulariter nemo per vim adigi debet: sed tamen si summa urgeat necessitas, id eam efficere, ut istud tantisper eo modo vindicari queat, quo ea, quæ jure perfecto debentur, id est, ut extra ordinem adeatur magistratus, aut ubi tempus id non fert, vi aut clanculum erepta re urgens necessitas dispellatur. Nam ideo præcipue ad illa, quæ ex virtute humanitatis debentur, jus duntaxat imperfectum conceditur, ut alteri sit occasio ostentandi animum officio explendo ultro proum, simulque alios bevescio devinciendi sit materia. Istud ubi quis insuper habuerit, an ideo egeno fame pereundum, quia locupletis in humanitas precibus expugnari nequit? Quin potius & rem simul, & meritum perdat, qui ultro humanus esse noluit. Ex dictis quoque clare patet ratio exceptionum illarum, quas *Grotius* assertioni suæ subjungit. Nam cum inevitabilis tantum necessitas indulgeat per vim vindicare, quod ex obligatione imperfecta debetur; manifestum est, prius omni modo tentandum, an alia ratione, quam per vim, aut clanculum necessitas possit evadi; puta adeundo magistratus, preces adhibendo, promissa restitutione, ubi fata mollius fluere cœperint, operam offerendo. Deinde huc descendi non potest, ubi dominus pari necessitate tenetur. Nam hunc in abundantia agere præsupponimus. Id quod ulterius extendendum judicaverim, ne sic quidem invito rem suam eripi debere, si manifestum sit, eum mox in eandem necessitatem deveniturum, si res ista alteri cesserit. Hæc enim sibi quisque proximus est. Facit quoque huc illud apud *Herodotum* *Prania*: cum *Themistocles* *Andrios* pecuniam posceret, duobus magnis numinibus fretus, *Suadela* & *Necessitate*: illi duo numina non minus valida opponebant, *Inopiam* & *Impossibilitatem*. J Ctorum regula, quam

Grotius heic adducit, in pari causa possidentis conditionem esse meliorem, huc non videtur quadrare. Nam tunc tantisper pro possessore pronuntiatur, quando petitoris jus nondum liquidum est. Verum de domini jure heic nullum ist dubium: cum hoc duntaxat quaeratur; an per solam legem humanitatis ego tenear perire, ut alter ieretur. Quod nemo adleveraverit. Cæterum adpolite ad calum propositum apud *Curium* l. 7. c. 1. dicitur: *melior est causa suum non tradentis, quam poscentis alienum*. Denique & nos asserimus, restitutionem, ubi commodè fieri possit, esse faciendam, imprimis ubi res fuerit magni pretii, aut quam gratis condonare alterius fortunæ non ferant. Quod si autem res sit modica, quæq; alterius facultates gravare nequeat, sufficiet, si velut ex debito gratitudinis, ubi occasio tulerit, ostendamus, nos libenter ipsi beneficium fuisse debituros, si per ejusdem tenacitatem licuisset. Sed quod *Grotius* quoque restitutionem fieri debere adserit, id ipsius hypothese parum congruit. Nam si in casu necessitatis primæve communionis jus redibat, sic ut quis suo jure rei alienam acceperit, nulla erit facienda restitutio. Sed quia hæc fieri debet, adparet sane, domini jus in rem suam non expirasse per alterius necessitatem, sed ipsum sponte eam alteri debuisse concedere, gratis, aut accepto pretio, aliavè pensatione. Quod quia iste negligebat, necessitas jus quidem dedit eam rem arripiendi, subito tamen onere, quod dominus illi poterat imponere; nimirum ut vel ad gratitudinem ipsum, vel ad æstimationem refundendam obligaret.

§. 7. Super eadem quæstione ac aliis non minus in divitas partes disceditur. *Cap. si quis X. de furtis*, glossa intelligit duntaxat de modica, non autem de summa necessitate. *Didac. Covarruv. de cap. peccatum. p. 2. §. 1. n. 3.* eandem fere cum *Grotio* fovet sententiam. Quod ob necessitatem extremam, inquit, licet absque furti vel rapina vitio res alienas accipere ad sublevandam eam necessitatem, rationem esse, quia per hanc omnia sunt communia. Siquidem natura ipsa institutum est, ut res inferiores sint ordinate, & destinatae ad hominum necessitatem. Quamobrem divisio rerum, quæ post institutionem juris naturalis facta est, non derogat rationi naturali, quæ dicitur ex rebus temporalibus subveniendum esse hominum necessitati extreme. Adducitur locus *Ambrosii* ex *Gratiani* decreto c. sicut hi. dist. 47. *Exercentium parvis est, quem tu detines; nudorum indumentum est, quod tu recludis. An. Perez. us ad tit. Cod. de furtis §. 3.* pro eadem sententia has affert rationes; quod vi majore quis id compellatur facere, nec præsumatur dominus invitus, quia consentire, & ultro indigenti subvenire ex humanitatis ratione tenetur; & quod in extrema necessitate non tam rem alienam, quam communem videatur accipere. Inedia tamen necessitate liberatum restituere debere, quæ accepit. *Anton. Mathæus* ad l. 47. D. tit. 1. §. 7. inter crimen & poenam distinguendum arbitrat; ut crimen committi, etiam penuria urgente, fateatur, poenam tamen propter necessitatis vim delinquenti aut remittendam, aut certe mitigandam censeat. Quod autem omnino heic furtum committatur, hisce rationibus probare instituit; quod utique lucrificandi animum habeat, qui deficiente annona cibum alteri subtrahit. Ad quod reponi potest, vix videri lucrificandi causa rem alienam eripere, qui per eam extremæ suæ necessitati consultum sit, eo animo ac voto, ut eandem quam occissime possit refundere. Deinde fraudulenta contræctatio rei alienæ vocari nequit, quando alteri eam dandi obligatio imperfecta erat, ac in altero tale jus, ut in præsentī casu, quo com-

commodissime fieri poterat modo, arripere posset. Præterea *Idem* jactat, viro sapienti atque bono nullam tantam vim inferri posse, ut sciens aliqua se turpitudine contamineat: atque in ejusmodi casibus, ut Cicero scribit de Offic. l. 3. suum cuique incommodum ferendum esse potius, quam de alterius commodis quidquam subtrahendum. Enimvero speciose philosophari extra necessitatem constituto in proclivi est. Vid. Oppianus *hærevi*. l. 3. v. 197. *seqq.* Neq; major in ejusmodi facto, prout id à nobis fuit determinatum, turpitudine est, quam quod in fame ad fordidos, & bestiales cibos etiam splendidi homines interdum descendere adiguntur. Neque de commodis augendis & detrahendis agitur, quando locupletis viro, aut cui ejus rei jactura gravis non sit, minuti quid subtrahitur, ne quis fame, aut per injurias aëris pereat. Circa l. 2. §. 2. ad L. Rhodiam de jactu, monet, publica utilitate urgente, quod quisque frugum domi st. gellat, id eum ad annonæ subsidium proferre debere; non tamen singulis indulgendum, ut suo arbutum auferant, quod sibi desit, aliis superat. Idemina publica auctoritate magistratum esse faciendum. Sed an ideo fame moriendum, ubi à magistratu nullum est subsidium sperandum? Denique quod aliqui addunt, nullam hac in parte legis inveniri dispensationem; id vanum est. Nam in superioribus sat rationum est allatum, quare non sit præsumendum, legem de furtis ad præsentem calum extendi debere.

§. 8. Denique videtur & necessitas circa res nostras versans, veniam indulgere res alienas perdendi, aut invadendi; cum hac tamen restrictione, ut citra nostram culpam illud periculum rei nostræ extiterit, ut idem commodiore via dispelli nequeat, ut ne pro viliori nostra re alterius pretiosiores perdamus, ut æstimationem ejusdem præstemus, siquidem ista alias peritura non fuerat, & denique in partem damni veniamus, si alterius res una cum nostra alias peritura erat, quæ nunc sua jactura nostram servat. Quo fundamento nititur æquitas legis Rhodæ de jactu, qua cavebatur, ut si levanda navis gratia jactus mercium factus est, omnium contributione sarciantur, quod pro omnibus datum est. Vid. tot. titul. & qui ad eundem, ac in leges nauticas commentati sunt. Sic funes & retia, in quæ navi mea impulsæ sunt, discindere licebit, si aliter illa explicari nequit. Vid. l. 29. §. 3. D. ad L. Aquilam. Ita tamen, ut si citra culpam meam factum id fuerit, damnum utrinque commune sit. Sic orto incendio, eoque meis ædibus imminente, licebit vicini ædes dissipare, ita tamen, ut quorum ædes hoc modo servatæ sunt, id damnum sarciant. Quamquam enim l. 7. §. 4. D. quod vi aut clam, statuatur, ubi incendiū pervenisset ad ædes, quæ dejectæ sunt, eum qui dejecit esse absolvendum: communis tamen sententia æquitati magis accedit; (add. l. 49. §. 1. D. ad L. Aquilam) si urgente incendio, domus aliqua diruta sit cæterarum conservandarum causa, id damnum esse sarcientum à vicinis, ad quos verisimiliter ignis potuit pervenire, etiam si ad domum, quæ diruta est, nondum pervenisset. Id enim sane durum nimis foret, cum per alterius rei destructionem rem meam servaverim, in illum solum devolvere damnum, me immuni. Ex eisdem etiam fundamentis pleraque deducuntur, quæ à J. Otis Romanis traduntur, de damno in facto, ubi possessor rei ruinosa ex qua rebus meis periculum imminet, cavere adgitur de damno, si quod vitio operis contigerit, præstando: ac si illud renuerit, per edictū prætoris ego immisionem in ruinosas istas ædes obtineo. Uti & illud, quod interpretes juris Romanani tradunt: si quis fundum, confinibus undique prædiis non servantibus circumdatus, habeat, eumque adire nequeat, compelli debere à iudice conficere,

ut aditum concedat, saltem pro aliqua recognitione. Cæterum exinde quoque *Grotius* l. 2. c. 2. §. 10. colligit, licere ei, qui pium bellum gerit, occupare locum in pacato solo situm; si non imaginarium, sed certum sit periculum, ne hostis eum locum invadat & irreparabilia inde damna det; si nihil sumatur, quod non ad cautionem sit necessarium, puta, nuda loci custodia, relicta domino jurisdictione, & fructibus; denique si id fiat animo reddendæ custodiæ, simul atque necessitas illa cessaverit. Quibus addendum fuerat, domino prius denunciandum, ut ipse etiam atque etiam locum custodiat, oblati quoque ad eam rem sumptibus; aut si malit, inutilem eundem ad præsidia recipienda faciat. Item, ubi sumtus in ejusmodi loci munitionem facti fuerint, non teneri dominum ad eos refundendos, nisi ipse utique eosdem facturum erat; nec obtentu factorum sumtum ultra necessitatem isti loco incumbendum; cum alter per eos sumtus non istius loci meliorationem, sed propriæ regionis defensionem spectaverit. Recte tamen *Fæderus* ad d. l. *Grotius* monet, ex usu omnium seculorum & populorum constare, neminem putare, se teneri ad permittendum alteri, periculum ab hoste timenti, occupationem loci, aut arcis suæ, si impedire possit. A deoque si alter occupaverit, hoc ex iis esse, quibus facilius venia tribui potest, non ex iis, quæ juris naturalis titulo citra figuram, & oratorium colorem defendi queunt. Quibus accedit, quod facile apud hostem suspicio possit oriri, dominum loci cum altero clam in ipsum conspirare; sic ut hoc modo alieni belli moles facile in ipsum devolvi queat. Imo si vel maxime hostis intelligat, domino invito locum occupatum; tamen si is aliorum inde exturbare instituat, belli calamitatibus iste subjicitur; quas quovis modo declinare nemini vitio poterit verti. Sed & nescio quam parum consultum est, plures in domum suam hospites recipere, quam quos commodè iterum possis expellere, & quibus nolens volens amicus esse cogaris, quique tibi, si libido subegerit, ultro migrationem injungere queant.

SAMUELIS PUFFENDORFII

D E

JURE NATURÆ ET GENTIUM

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

UT NEMO LÆDATUR, ET SI QUOD DAMNUM FUIT DATUM REPARETUR.

1. Homo hominem, ejuq; res ledere non debet.	4. Quinam damnum dant?
2. Damnum, si quod datum, reparandum.	5. Quo ordine ledentes teneantur?
3. Quid sit damnum?	6. Quot modis læsio fiat?

7. De

7. De reparatione exempli in homicida.

8. In eo qui mutilavit:

9. In adultero:

10. In fupratore:

11. In fure.

Quid homini adversus feipsum exercendum injungat lex naturalis, quantumque ei licentiae, aut favoris circa confervationem fui, rerumque fuarum eadem indulgeat, haftenus expofuimus. Jam tranfeundum est ad illa praecipia, quibus officia adversus alios homines obseunda continentur. Ea supra divisimus in *absoluta* & *hypothetica*. In classe *absolutorum*, quae citra omne antegressum humanum institutum omnes homines obligant, merito principem locum huic deferimus: *Ut ne quis alterum laedat, utque, si quod damnum alteri dederit, id reparet.* est quippe hoc omnium latissimum, omnes homines uttales complexum; idemque facillimum, utpote nuda actionis intermissione constans, nisi qua oblucentes rationi libidines, quas inter non postremas tenet enormis propriae utilitatis amor, quandoque compescendae sunt. Quin & maxime necessarium idem est, quod citra illud socialis hominum vita nullo modo consistere queat. Qui enim nihil boni in me confert, qui ne vulgaria quidem officia mecum miscet, cum eo tamen tranquille vivere possum, modò nulla ratione me laedat. Imò à maxima mortalium perte nihil amplius quam isthoc desideramus: bona fere inter paucos invicem communicantur. At cum eo, qui mihi nocet, quomodo pacifice possim vivere? cum natura cuique tam tenerum amorem sui rerumque suarum inferat, ut non possit non omnibus modis repellere eum, qui istis noxam inferre aggreditur. Seneca de Ira l. 2. c. 31. *Nefas est nocere patrie: ergo civi quoque; nam his pars patria est. Sanctae partes sunt, si univèrsam venerabile est. Ergo & homini; nam hic in majore tibi urbe civis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Ut omnia inter se membra consentiant, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad coetum geniti sumus. Salva autem esse societas nisi amore & concordia parium non potest.* Muniuntur autem hocce praecipio, & velut sacrosancta esse jubentur non illa tantum, quae immediate nobis ipsa natura concessit, uti est vita, corpus, membra, pudicitia, existimatio simplex, libertas: sed etiam ejusdem praecipii vis sese per omnia instituta ac conventiones, quibus aliqui homini acquiritur, diffundere intelligitur, tanquam sine quo illa plane inutilia forent. Sic ut quocunque titulo aliquid nostrum sit, hoc praecipio idem auferri, corrumpi, laedi, ulsibus nostris ex toto, aut ex parte subtrahi vetetur. Quanquam etiam idem multis praecipis affirmativis virtualiter insit, dum illa unum ponendo ipsius contraria removeant. Quam manifeste autem hujus legis necessitas quorum vis sese animis ingerat, adparet ex Seneca de benefic. l. IV. c. 17. *Dic cuiuslibet ex istis, qui rapio vivunt, an ad illa, quae latrociniiis & furtis consequuntur, malint ratione bona pervenire? Optabit illa, cui grassari & transientes percutere questus est, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitia praemii sine nequitia frui malit.* Cicero Offic. III. *Detinere aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor.*

§. 2. Ex hocce porro praecipio consequitur, si cui ab aliquo lesio sit illata, damnumque datum ullo modo, qui ipsi recte potest impulari; id quantum ejus fieri potest, ab eodem esse sarcendum. Cum alias vanum sit praecipisse, ne alter laedatur, si ubi de facto is laesus fuerit,

fuerit, damnum ipsi gratis sit devorandum; & qui læsit, fructu suæ injuriæ secure, & citra refusionem gaudere queat. Neque enim citra necessitatem restitutionis abs se invicem lædendis pravitas mortalium unquam abstinebit; nec qui damnum passus est, ei facile fuerit animum ad agenda cum altero pacem componere, quamdiu istius reparationem non obtinuerit.

§. 3. Damnum etsi proprie ad res pertinere videatur; à nobis tamen ita laxè accipitur, ut omnem læsionem complectatur, quæ etiam ad corpus, famam, pudicitiamque hominis spectat. Adeoque nobis id notat omnem læsionem, corruptionem, diminutionem, aut sublationem ejus, quod nostrum jam est, aut interceptionem ejus, quod ex jure perfecto debebamus habere; sive id datum sit à natura, sive accedente facto humano aut lege attributum; sive denique omissionem aut denegationem alicujus præstationis, quam nobis alter ex obligatione perfecta exhibere tenebatur. Huc quoque facit *Quintiliani declamatio* 13. ubi late ostenditur, damnum dedisse, qui flores in horto suo veneno infecerat, ex quo vicini apes perierunt. Palmarium tamen argumentum in eo consistit; cum omnibus constet, apes esse genus animantis vagum, & quod nulla ratione adsuè fieri possit, ut ex certo loco pabulum petat: igitur ubicunq; illas habendi jus est, ibi quoque omnibus vicinis quamdam velut servitutem injectam intelligi, ut apibus passim citra ullius prohibitionem vagari liceat. Add. l. 27. §. 1. l. 49. D. ad L. Aquil. Hæc tamen observandum, cum duplici modo nobis aliquid debeatur, vel ex obligatione perfecta vel ex imperfecta, quorum illi in nobis perfectum, huic imperfectum jus respondet; circa prioris generis debita duntaxat damnum nobis inferri, ex quo alter ad restituendum teneatur, non autem circa illa, quæ posteriori modo debentur. Nam cum isthæc ab altero ex ultroneo velut impulsu virtutis cujusdam debeant præstari, mihi que non competat facultas ipsum ad eadem exhibenda per vim adigendi; inconueniens fuerit damni loco ducere, talia non accepisse, aut pensionem eorum postulare, quæ ab altero non nisi per modum beneficii ultronei poteram expectare. Ac uti illa, ad quæ habenda idoneus tantum sum, inter mea numerare nequeo; sic & illis interverfis super damno accepto queri non licet. Eleganter in eam rem *Aristoteles Nicom.* V. cap. 4. πλεονεκτεῖ ὁ ἐβελήσιος χρημασι δι' ἀνελευθερίαν. Non est locupletior, qui alteri pecuniis suis non succurrit per tenacitatem. Ergo alter, cui propter hoc vitium non succurritur, non habet ἔλαττον seu minus. Quo etiam pertinet illud *Ciceronis pro Cn. Plancio*, ubi contendit, quamquam fortassis Lateranensis Plancium dignitate superaverit, penes populum tamen fuisse, isto præterito huic honores mandare, cum ad istos habendos neutrius perfectum fuerit quæsitum. Est conditio, inquit, liberorum populorum, posse suffragiis vel dare, vel detrabere, quod velint, cuique. Et tamen ibidem id, quod debuit populus facere, opponitur ei, quod potuit: vocabulo debendi sumpto pro obligatione illa tamen perfecta, qua ad cujusvis virtutis exercitium tenemur. Quanquam circa istud dictum *Gronov.* l. 2. c. 17. §. 3. monet, cavendum esse ne confundantur, quæ ad diversum genus pertinent. Si enim populus, qui ad honores dignissimis conferendos ex sola prudentia regnatrice tenetur, alicui commiserit facultatem suo nomine munia assignandi; ubi hic indignos dignis prætulerit, qui prætereuntur de injuria, aut damno illato queri quidem non possunt. Populo tamen jus est, electorem istum rationem gestorum damnique ex electione

etione indigni in remp. redundantis pensionē pascendi. Sic & civis, artibus ad munus aliquod gerendum instructus, etsi ad illud obtinendum hantiquidquam jus habeat adversus civitatem valiturum; jus tamen habet juxta alios prestandi: in quo si per vim aut fraudem ab aliquo fuerit impeditus, postulare poterit non quidem totius rei expetitæ, sed ambiguae istius speræ estimationem. Est & hoc circa estimationem damni observandum, quod sub illam veniat non modo ipsa res nostra, aut nobis debita, quæ leditur, perditur, aut intercipitur; sed etiam fructus, qui ex ipsa re proveniunt, si jam sint percepti (quantum hi jam per se æstimari possint tanquam peculiares res, si ad huc sperentur, si modo dominus eos perceprurus fuerat; (vid. l. 62. §. 1. D. de rei vindic.) deductis tamen impensis, quæ ad fructus percipiendos fuerunt necessarij, ne cum aliena jactura locupletiores fiamus. Æstimatio autem fructuum inperatorum intenditur vel remittitur, prout hi longius aut propius à fine incerti proventus remoti fuerint. Sic minoris erit æstimanda messis in herba perditæ, quam quæ jam maturis flavescit aristis. Quin & civilium, quos vocant, fructuum habenda erit ratio. v. g. Qui alterius ædes incenderit, non solum eas instaurare tenetur, sed & reparare pensiones, quæ ex illis interea poterant percipi. Vid. l. 5. C. de rei vindic. Add. quoque l. 22. §. 1. l. 23. princ. D. ad L. Aquilam. Ex Philone Indeo de victimis constat, si quis ob damnum alteri datum poenitentiam egerit, damnum id debuisse restituere, superaddita quinta parte pretij, in solatium ejus, qui injuriam acceperat. Sed & illud manifestum, pro uno velut damno haberi, quicquid ex aliquo damno, velut naturali necessitate, deinceps mali profluxit. Vid. Exod. XXII. 6. l. 27. §. 8. l. 30. §. 3. D. ad L. Aquil. M. Seneca l. V. except. controvers. 5. Strabo l. 12. de Ariarathæ rege, refert quod angustis quibusdam obstructis, ad quas Melas exitum in Euphratem habet, proximam plantitiem totam lacu diluerit, atque insulas quasdam, tanquam Cyclades, comprehendens pueriliter ibi sit moratus. Clausura vero ad unum, rupta aqua, soluta est, intume factusque Euphrates magnam Cappadocia partem traxit, & multas habitationes, & consilia deleuit. Agrum Galatarum non parvo affecit detrimento. Qua ex re XXX. talentorum damno multatus, ejus rei iudicio Romanis commissæ. Libanius progymn. Το πάρεχον τὴν ἀφορμὴν, καὶ τῶν ἀπολογιστῶν κομιζέται τὸ λόγον. Id quod occasionem præbuit, consequentium omnium causam habet. Add. l. 7. §. 7. D. ad L. Aquil. Lex Wisigothorum l. 8. tit. 2. c. 1. 2. 3. & tit. 3. c. 3.

§. 4. Circæ illos, qui damnum dant, reperendum est ex l. 1. c. 5. §. 14. quibus modis alicui alterius factum imputetur. Potest quippe alteri quis damnum dare non modo immediate, & per se; verum etiam per alios. Potest & damnum ab aliquo immediate datum alteri imputari, adeoque ejus reparatio ab isto postulari, quia ad istius factum aliquid contulit vel faciundo, vel non faciundo, quod debebat facere. Et quidem ut vel ipse principalis causa habeatur, vel uterque pari passu ambulet, vel idem accesserit, & causa minus principalis loco sit. De his igitur omnibus sciendum, illos ita teneri ad reparationem damni, si revera causa damni fuerint, seu momentum al quod attulerint ad totum damnum, aut ejusdem partem. Sæpe enim accidit in illis, qui minus principaliter ad alterius factum committendo aut negligendo concurrerunt, ut sine eorundem actu aut neglectu is, qui damnum dedit, certus fuerit omnino id dare, istique adeo velut superflui accesserint. Ubi quanquam eorum voluntas & conatus crimen habeat; quia

tamen.

tamen præsentis damni nulla pars ab ipsis profluxit, restitutio ab iisdem postulari nequit. Hautquidquam tamen audiuntur, qui obtundunt, si vel maxime ipsi operam aut consilium non accommodassent, alios tamen non fuisse defuturos, qui operam facinori locarent; adeoque citra ipsos damnum utique fuisse dandum. Sufficit enim ipsorum operam revera aliquid efficacie habuisse circa producendum damnum. Neque vero isti alii immunes erant futuri, si & ipsi heic manus admovissent. Et videmur in universum hancce regulam dare posse circa illos, qui ad reparationem damni tenentur, vel non; nempe ubi quis ad ipsum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operæ non contulit, neque ut ille susciperetur, antecederet effecit; neque in partem aliquam emolumenti venit, is licet occasione istius actus aliquo peccato obstringatur, ad restitutionem tamen damni non tenebitur. Unde qui teneantur, facile colligere licebit. Sic quis negaverit, peccare, qui alienis calamitatibus per injurias aliorum hominum conciliatis lætantur, atque insulant; Vid. *Psalms* 137. v. 7. Quis tamen hos ad damni reparationem teneri dixerit; Idem dicendum de his, qui prævum aliquod factum, ubi jam patratum fuerit, laudant, excusant, verbis defendunt, dummodo reparationem damni hac ratione non impediunt; aut qui antequam id fiat, ut fieret optant, aut dum sit, tacite lætantur, ac favent. Nam quod assertur ex *Ciceronis Philippica* 2. *Quid interest inter suasorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudere factum?* Non est seria aliqua sententia, sed refutandæ duntaxat alterius ineptæ objectioni reponitur. Nec si maxime seria esset, ad reparationis obligationem posset extendi. Unde & idem dictum *Ciceronis* minus adposite videtur applicari ab *Anmiano Marcellino* l. 27. quando de Probo prætorii præfecto dicit: *nunquam clienti vel servo agere quidquam iussisse illicitum; sed si eorum quenquam crimen ullum compererat admisisse, vel ipsa repugnante iustitia, non explorato negotio sine respectu boni honestique defendebat.* Nam & istis audaciam addebat peccandi tanti patroni fiducia, & hic defensione sua impediēbat, ne damni à suis dati reparatio fieret. Quod autem attinet eos, qui consilium dant, id quidem certum est, si quis modum damni inferendi suggerat, eum ad reparationem teneri. Sed si quis tantum in genere suadeat alicui; ut v. g. ad latrocinia, ad furta se adplicet, aut si quis destinationis jam certo assentiatur, uti timidi principum consilarii, aut adulatores solent, is ad reparationem hautquidquam teneri videtur. Conf. *Ant. Mathæus de crimin. proleg. c. 1. §. 7. 8. 9.* Circa illos denique, qui omitendo id, quod debebant, ad facinus alienum concurrunt, observandum; tunc demum ex sua omissione ad reparandum damnum ipsos teneri, si omiserunt, quod ex obligatione perfecta facere debebant, non si quod lex caritatis aut humanitatis duntaxat dictabat. Talienim modo quæ mihi debentur, cum pro meis noīdum habere queam, neque si intercipientur ad reparationem agere potero. Quicquid contradicat *Zieglerus* ad *Grotiū* l. 2. c. 17. §. 9.

§. 5. Quod si igitur plures ad unum actum, ex quo damnum profluxit, concurrerint, in præstanda reparatione hic ordo servabitur, ut primo loco teneantur, qui imperio, aut alio modo, ad necessitatem accedente, ad factum impulerunt. Vid. l. 37. *princ. ad L. Aquil. l. 2. l. 3. l. 4. princ. D. de noxial. action. Lex Visigothorum l. 7. tit. 3. c. 5. & l. 8. tit. 1. c. 1.* In ejusmodi enim casibus patratore facinoris, seu qui manus admovit, instrumentalis erit causa. Ubi citra necessitatem quis ad facinus accessit, ipse primum tene-

tenebitur, tum cæteri, quid ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, ut si à prioribus reparatio fuerit facta, posteriores ab eadem sint immunes; (etsi non à poena.) Sed quid si à pluribus, in eadem causarum classe constitutis, idem actus profectus fuerit, an singuli tenebuntur in solidum, an vero pro rata duntaxat parte? *Grotius d.l. §. 11.* heic pronunciat. *in solidum teneri singulos, qui ad actum causam dederunt, si totus actus ab ipsis, etsi non solis processit.* Quæ satis obscura sunt, nisi exemplo illustrentur; cui fini hoc quadrare arbitramur. Tres sunt, qui facies simul alicui domui injecerunt. Heic actus incense domus totus videtur à singulis processe, etsi non à folis; cum æque domus fuerit conflagratura, licet unus tantum faciem injecisset. At si plures aliquem fustibus invaserint, quorum unus capiti vulnus inflixerit, alter brachium fregerit, tertius oculum excuterit, singuli non de tota læsione tenebuntur, sed quisque pro eo, quod ipse fecit. Etsi sæpe, quando unus elabitur, qui deprehenduntur, in solidum damnentur; præsertim ubi conspiratum inter ipsos ad facinus patrandum fuerit. Claviores fiet, si distinguamus inter actus dividos, & individos. Hi sunt, ad quos multi concurrunt, sed ira, ut etiam ex unius opera integer actus fuerit secuturus, neque singulis certa velut pars istius queat assignari: uti est incendium, perfossio aggeris, & similes. Nam damnum inde datum idem fuisset secuturum, si vel maxime unus tantum ei facinorosi manus admovisset; sic ut definiri nequeat, quanta pars incendii, vel inundationis à singulis provenierit. Ad talem actum si plures concurrerint, singuli tenebuntur in solidum hæctenus, ut si quidem omnes simul comprehendantur, æquales damni partes singuli sarcire debeant; ast ubi reliquis elapsis unus duntaxat sit comprehensus, ab ipso solidum possit exigi. Nec minus, si ex deprehensis aliqui non sint solvendo, locupletes in solidum tenebuntur. Et in hoc differt quoque reparatio damni ab exactione poenæ, quod ibi uno solvente reliqui liberentur; cum idem damnum bis reparari æquum non sit, (etsi per modum poenæ id non raro fiat:) sed ut solida poena pluribus, qui ad idem facinus concurrunt, infligatur, frequens est. Quo spectat casus ille apud *Quintilianum Inst. Orat. l. 7. c. 6.* Fur quadruplam solvat, duo surripuerunt pariter decem millia, petuntur ab utroque quadrages, illi postulant, ut vicena conferant. Ubi contra fures videtur pronunciandum. Nam ex legibus Romanis actio furti sive dupli sive quadrupli tantum ad poenæ persecutionem pertinebat. *§. ult. Inst. de oblig. quæ ex del. nasc. l. 7. §. 1. 8. D. de jurisdictione. l. 6. princ. D. arborum furtim casurum. l. 34. D. de injuriis. Add. l. 11. §. 2. 4. D. ad L. Aquil. l. 51. §. 2. ibid. l. 15. §. 2. D. quod vi aut clam. l. 21. §. 9. D. de furtis. Hotoman. illustr. quest. 33.*

§. 6. Ceterum ut aliquis à nobis lædatur, aut damno afficiatur, fieri potest vel dolo malo destinatoque consilio, vel per solam culpam citra propositum quidem, non tamen absq; neghgentia, eaque vel levioe, vel magis supina; vel denique per casum fortuitum, sic ut ista læsio recte nobis imputari nequeat. *Lysias Orat. XXX. ὁ δὲν ὁδὸν ἐκκρίνει δὸς ὅχημα γίγνεται. nemini spon: in fortunæ accidentu.* Sed & apud nonnullos populos imputari solent non ita tantum damna, quæ cooperantibus nobis per alios data sunt; sed & quæ citra positivum nostrum influxum à servis aut pecoribus, bestiisque nostris profecta sunt. Vid. *Exod. XXI. 28. seqq. 33. seqq. & Grotius ad d.l.* Quin ad restitutionem teneatur, qui dolo malo damnum dedit, dubium esse non potest, & quidem ut exactissime omnia damnum id consecuta computentur. Sed & ad reparationem

tenentur; qui citra propositum per negligentiam, quam facile erat evitare, damnum intulerunt; cum hæc quoque non minima socialitatis pars sit, ita circumspicere agere, ut nostra conversatio aliis non fiat formidolosa, aut intolerabilis; & sæpe peculiari ex obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adstringatur. Vid. l. 6. §. 7. l. 14. D. de offic. præsidis. l. 27. §. 9. in fin. §. 29. 34 35. l. 27. 29. §. 2. 3. 4. ad L. Aquiliam. Dent. XXII. 8. ex qua à paritate rationis vetari tradunt Judæi habere scālas fractas, & canes mordaces. Imo & levissima culpa ad reparationis necessitatem sufficere potest, si modo negotii indoles exactissimam diligentiam non ultro velut adspernetur; aut si non ejus magis, qui damnum accipit, quam qui dat, culpa versetur; aut nisi magna perturbatio, vel negotii circumstantia accuratam circumspeditionem non admittat; puta. si quis in fervore pugnae, dum arma quatit, proxime sibi adstantem lædat. Sic apud *Alianum* V. H. l. 3 c. 44. adolescenti, qui in socium ensē impulit, dum latronem ferire conatur, ita Pythia respondit: Ἐκτείνων τὸ ἐπ' αὐτὸν, ἀμύνων, ὃ σ' ἐμύλων Αἴμα, πέλεις ἢ χεῖρας καὶ δακτύλους, ἢ ποῖς ἢ ποδα. *Defendens socium verso mucrone necasti: purior es manibus nunc, quam prius esse solebas.* Add. *Epietetus enchir.* c. 39. & *Simplicius* ad d. l. circa finem. nec non l. 44. l. 52. §. 4. D. ad L. Aquil. & interpretes ibi. Ex casu tamen fortuito ad reparationem neminem teneri manifestum est, ubi scilicet nulla alicujus culpa admixta est. Nam ubi à me nihil admissum est, quod imputari mihi queat, nulla ratio est, quare ego magis, qui invitus damnum feci, fatale malum luere debeam, quam alter, qui accepit. Add. l. §. 2. l. 7. §. 3. ad L. Aquil. Quod si tamen pauper à locuplete per casum fortuitum sit læsus, liberalitati ipsius congruens erit, miserum aliquo beneficio solari. Super actionibus autem noxalibus & de pauperie *Grotius* quidem d. l. §. 2. r. censet, eas ex jure civili positivoque esse; cum dominus, qui in culpa non est, natura ad nihil teneatur. Alii tamen istas actiones naturali aequitati maxime congruere judicant, licet ita præcisè à jure naturali non dicantur. *Plato de LL. l. XI. Si servus vel serva aliena rei offecerit, siue imperitia, siue immoderatio aliquo usu id fecerit, nec qui damnum passus est, causam prabuerit, dominus ejus aut satisfaciat, aut servum servamque illi, qui damnum passus est, tradat.* Sicuti & antiquissimum in eam rem exemplum extat apud *Sext. Aurel. Victorem de orig. gentis Romanae*, de *Evandro*, qui furacem servum *Cacum Recarano Herculi* noxæ dedit, cujus ille boves furatus fuerat. Quare autem dominus animalis potius damnum ferre debeat, quam is, qui ab animali, contra naturam generis sponte commoto, & citra domini culpam, læsus fuit, ratio hæc videtur; quod dominia rerum non præjudicent huic legi de reparatione damni. Adeoque cum antea, rebus adhuc in primæva communione constitutis, mihi facultas fuerit, ubi ab aliquo animali læsus fuisset, quacunque ratione ab illo damni mei reparationem quærendi; ea facultas per divisā rerum dominia mihi præclusa non intelligitur. Et cum dominus ex illo animali lucrum capiat, ego vero damnum ex eodem senserim, reformatio autem damni longe sit favorabilior, quam lucri acquisitio; adparet recte à domino animalis postulari, ut damnum ab eo datum ipse reparet, aut si tanti non sit ipsi animal, illud noxe dedat. Idque multo magis procedit in servo, qui utique naturaliter est obnoxius reparationi damni abs se dati. Sed cum ipse nulla habeat bona, unde reparatio fieri queat, ejusque corpus domini sit, æquum sane est, ut dominus aut damnum refarciat, aut istum dedat. Presertim cum citra hoc servo daretur li-

centia.

centia omnes pro libidine lædendi, si neque ab ipso, qui nihil, & ne seipsum quidem habet, neque à domino reparatio damni obtineri possit. Nam si vel maxime verberibus ipsum aut carcere plectere ob læsionem dominus velit, læso inde haut quidquam satisfaciri potest. Vid. Interpr. juris Romani ad tit. *si quadrupes pauperiem* & ad *L. Aquiliam*, & *Constant. L'Empereur Baba Kama. Capitulare Caroli* l. 3. c. 44. Huc etiam pertinet t. t. D. *de d. immo infesto*. Id porro dubium non habet, quin dominus reparare debeat damna, quæ ab suis animalibus per suam culpam, aut se instigante data sunt; aut si ex naturali & usitata terocia animal ipsius alterum læserit, aut per ordinarium instinctum alteri damnum dederit. Debebat enim dominus vel talia animalia non alere, vel ita eadem custodire, ne alteri damnum dare possent. Cæterum de reparationibus damni in universum observandum est, si per maleficium datum sit damnum, ejus reparationem poenam non tollere. Vid. l. 48 *D. de furtis*. Et si ultro eandem obtulisse reatum non parum minuat, tanquam certum poenitentiae signum. *Luce XIX. 8.* Notatu quoque dignus est locus apud *Michaëlem Glycam Annal. tom. IV. de Michaële Paphlagone. Cæterum Michaël Imperator delictum in Romanum per omnem vitam deplorare non desinebat, ac Deum bonis operibus, monasteriis condendis, benivolentia in egenos placabat. Ea vero profuissent illi, siquidem abjecisset imperium, cujus gratus molus ea facinora fuerat: & adultera repudiata, privatus peccatum suum deplorasset. Nunc ille nihil horum agens, sed Zœ consuetudine utens, imperium mordicus retinens, de publicis bonis in speciem beneficium quædam præstans, eoque pacto veniam se consecuturum sperans; numen divinum & mentis expertus & injustum esse putabat, quod alienis opibus redimi poenitentiam pateretur. Valer. Max. l. 2. c. 8. §. 4. Tantum interest adjicias aliquid, an detractum restituas; quantum distat beneficii initium ab injurie fine. Verum istis illustrandi exempla, quæ à Grotio l. d. afferuntur, subijciemus.*

§. 7. Homicida injustus tenetur solvere impenfas, si quæ factæ sunt in medicos; & iis, quos occisus alere ex officio, obligationis perfectæ vim habente, solebat, puta parentibus, uxori, liberis, (non si quos ex misericordia alebat, egenis.) tantum dare, quantum valebat illa spes alimentorum habita ratione non tantum facultatum occisi, sed & ætatis tam hujus quam alumnorum. Modum computandi alimenta docet l. 68. *D. ad L. Falcidiam*. Sed quod *Zieglerus ad Grotii d. l. arbitrat*, etiam lucri aliquam habendam rationem. quod occisus facere poterat, si diutius vixisset; quod utique istorum hereditatem fecisset opimicrem; id vix admittendum videtur. Cum tale lucrum, adhuc incertum, nondum inter bona nostra censeri queat, ac futurum tempus æque ad damna quam ad lucra pateat, nec quantum de isto lucro fuerat consumpturus occisus, liquido constare queat. Est autem homicida injustus, qui occidit eum, cui ne ab isto occideretur jus erat; cuique adeo dum occiditur, injuria fiebat. Quod jus eo ipso, dum sociale animal hominem natura esse, aqua mutua læsione juvet abstinere, cuique homini competere intelligitur. Cui tamen juri, quantum in se, homo renunciare potest, saltem ne à certis ipsius personis lædi nefas sit; idque tacite, aut expresse. Tacite quidem remittit jus illud, qui alterum sine justa causa per vim invadit. Hanc enim cum quovis modo abs se repellendi alter jus habeat, neminem præter seipsum potest accusare, qui dum sua vis injusta repellitur, noxam accepit. Expresse autem eidem juri renunciat, qui cum altero in bellum ex conducto descendit. Belli enim lex est, ut cuique

liceat, quantum potest, ad hostem opprimendum conniti. Quo spectat illud *Plutarchii* apophth. *Lucion*. Duo pueri pugnabant. Horum alter alteri falce vulnus letale intulit. Cum autem pueri familiares, qui pacis componenda graue intervenerant, promitterent, se ultores fore, & percussorem interfekturos; *μηδαιμνος (επι) προς θεων & ηδ δικαιων και ηδ αν εχων επεισεως τ8 το, ει εδιδου8 και αγω88 εχων: μιν*. Noctie, obsecro, inquit, fieret enim hoc inusile. Idem enim ipse facturus eram, si strenuus fuisset, & antereuisssem *Add. l. 1. §. 1. 7. §. 4. l. 5. §. 1. D. ad L. Aquil.* Et quanquam in isto bello tortasse contra caritatem sit peccatum; illius tamen solius violatio ad obligationem penlationis non sufficit. Cæterum liberi hominis vita æstimationem non habet; & si haberet, non est, cui illa exsolvi possit. Nam ad propinquos ejus vita non pertinet, sed interest tantum ipsorum, ut iste vivat; adeoque eo quod interest præstito, æstimationem vitæ postulare hi nequeunt. Secus se res habet in seruo; qui cum totus sit domini, ac ad modum aliarum rerum in commercium veniat, pretium utique habet, ipsoque occiso est, qui suo jure id poscere queat. Quod si durum nimis videatur, & ab humanitate alienum, servum ad pecoris modum æstimari; dicere licebit, non ipsius personæ, sed quæ ab ipso proficisci possunt, operarum pretium poni. Cæterum pari modo ad reparationem damni tenentur, qui per lasciviam, quæ dolo malo æqualis est, alterum occidunt. *Vid. l. 4. §. 1. D. ad L. Cornel. de scar. & ibi Godofredus. l. 10. D. ad L. Aquil.* Item qui per culpam, & in circumspecte eadem patrant; ejus exempla ponuntur in *Instit. de L. Aquil. §. 5. seqq.* si miles in alio loco, quam qui ad exercendum destinatus est, dum se exercet, aliquem trajecerit; aut si id paganus fecerit in loco, ubi exerceri milites moris est. Nam si à milite ibi quis non destinato consilio trajectus fuerit, miles immunis erit, quia istius culpa est, qui eo se contulit; & hic in officio suo versatus est. *Add. l. 9. §. 4. D. ad L. Aquil. & Antiphon. Orat. VII.* Item si putator ex arbore dejecto ramo servum transeuntem occiderit, prope viam publicam aut vicinalem, neq; proclamavit. Si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est putator. Uti & si idem seorsim à via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamavit; quia in eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi. *l. 31. D. ad L. Aquil. Add. Lex Burgundionum tit. 46.* Item si medicus a grum destituerit, aut per imperitiam noxia medicamenta adhibuerit. *Vid. Plinius l. 29. cap. 1. Lex Wisigothorum l. XI. tit. 1. cap. 6.* Item si mulio per imperitiam aut imbecillitatem retinere non potuerit mulos, (scilicet si ultro ad ejusmodi munus sese applicuerit, non si coactus fuerit, & de imperitia aut imbecillitate protestatus fuerit,) quo minus alterum opprimerent. *Add. l. 5. §. 3. l. 7. §. 2. §. 6. 8. l. 8. l. 9. princ. §. 3. l. 11. princ. l. 31. l. 52. §. 2. D. ad L. Aquil. conf. c. 8. 9. seqq. X. de homicid. In Alcorano cap. de uxoribus illi, qui per ignorantiam Musulmanum occiderit, injungitur, ut propinquis præstet damnum & id quod interest, & unum Musulmanum ex captivitate redimat. Sic & istos, quibus lex divina *Numer. 35. & Deuter. 19.* asylo indulgebat, ad ejusmodi reparationem obligatos probabile est; cum is, cujus manubrio ferrum elapsum est, à culpa non penitus sit immunis, cum illud melius munire debuisset. Quomodo tamen cum regulari statu civili congruat, ut ejusmodi homicidam involuntarium vindex sanguinis, extra asyli terminos deprehensum, impune occidere potuerit, nondum satis dispicimus; nisi implacabili ejus populi genio aliquid indultum fuisse dicamus. *Conf. Tacit. Germ. c. 21. Homer. Odyss. o. v. 272.**

§. 8. Qui

§. 8. Qui mutilavit, similiter tenebitur ad impensas in vulnus curandum factas, & ad æstimationem ejus, quod jam, qui mutilatus est, minus lucrari potest. Conf. l. 12. princ. D. ad l. Aquil. l. 7. D. de his qui de pec. velessud. Notatu dignæ sunt heic Ebræorum leges, quæ referuntur à *Constantino L. Empereur in Babakama* c. 8. §. 1. Qui proximum lædit, in eo quinque nominibus tenetur; nomine *damni, doloris, curationis, cessationis, & ignominie*. *Dammum* hoc modo æstimant. Si v.g. illius oculum excœcavit, manum amputavit, pedem fregit, eum considerant, ac si servus esset in foro vendendus, atque æstimant, quanti antea valebat, & quanti jam valet. Nam si heic diversitas conditionis & status personarum attenderetur, nullam fore putabant certam æstimandi rationem; cum in singulis vitæ generibus; & personarum statu diversissimo semper quidpiam proferre posset læsius, cujus nomine damnum vel vitium corporis admodum extenderet, ejusque compensationem augeri postulare. Itaque omnes læsos pro servis hac in parte cęptari volebant, quorum pretium ignorari non poterat. Adeoque si antea v.g. 50. siclis æstimatus, postea 30. tantum vendi posset, lædens 20. siclos, quanti læsus depretiatus fuerat, rependebat. Circa *dolorem* ita tradebant, v.g. si quis hominem adusserit veru, aut clavo, etiam in ungue, ubi non sit vibex; tum expendebant, quantum homo istius conditionis reportare vellet, ut tanto dolore afficeretur. Nam sane hominem divitem & delicatulum invenias, qui grandi pecunia, ut vel modicum dolorem sustineat, adduci non possit: vicissim robustum quendam pauperem, laboribusq; adfectum deprehendas, vel pro denario magnum dolorem non detrectare. Eo in dolore æstimando ita procedebant. Ponebant v.g. regem constituissè, ut istius conditionis homini manus amputaretur, expendebantq; quantum iste daturus esset, ut manus sibi potius leni aliquo medicamento tolleretur, quam violento ictu gladii. Et tantum lædens læto doloris nomine debebat solvere. Conf. l. 5. princ. & §. 1. D. de injuriis, ubi cum inter *verberationem & pulsationem*, hoc discriminis statuatur, ut *verbera sit cum dolore cadere, pulsare sine dolore*; etiam dolorem æstimari posse consequi videtur. Circa *curationem* hoc observabant; si curatione semel facta pustulæ succrescerent, siquidem ex inflicta plaga id fieret, percutiens tenebatur etiam harum curandarum mercedem exsolvere; si non ex inflicta plaga, liber erat. Si subinde plaga sanaretur, & recrudesceret, iste ad curationem ejus tenebatur; si in solidum semel sanatus foret; non amplius ad curationem tenebatur. Dici quoque posset, lædentem teneri, si per se vulnus recruduerit; non autem si culpa læsi, aut per imperitiam medentis. In statuenda æstimatione *cessationis* ab opere, quam occasione vulneris alter habuit, considerabant læsum tanquam si cucumeres custodirer. Id quod doctores Ebræorum ita latius deducunt; scilicet ipsum pro vitio corporis, nec non pro exantlato dolore æstimationem à lædente accepissè. Itaque quid verb. g. pede vel manu mutilatus, si manum vel pedem retinuisset, lucraretur, spectandum non esse contendunt; sed quia jam pro manu & pede satisfactum est, quid damni durante morbo patiat, operis respectu, quod licet mutilatus, tamen sanus faceret, expendi volunt. Idcirco mutilatum illud pretium singulis morbi diebus expetere posse centent, quod è servato cucumerario quotidie reportaret. Sed quia perinde non est, manu an pede quis sit privatus; vulneratus ad tem-pus decumbat, & post sanitatem sine vitio recuperet, an membrum aliquod amittat;

inde subtilius à *Maimonide* modus æstimandi cessationem per certos casus proponitur. Si membrum ejus mutilatum non sit, sed ægroter, & in lecto decumbat, aut ita tumeat manus, ut tandem convaleſcat, alter ipſi ceſſationem unius cujusque diei reddet pro ratione opificis, qui ab eo opere ceſſit, à quo illo abſtinet. Sin lædens eum membro mutilaverit, aut inanum amputaverit, reddito manus valore, ſeu damno præſtito, quo ad ceſſationem eum ut cucumerum cuſtodem conſiderant; atque expendunt, quanta ſit hujusmodi cuſtodis merces quotidiana, quotque dies ægrotaverit, ſupputant, tantumque ipſi rependitur. Similiter ſi pedem ipſi abſcidit, eum, ac ſi ad portas civitatis cuſtodem ageret, conſiderant. Si excœcaverit oculum ipſius? ac ſi in mola moleret, ſimiliterque ſimiles æſtimant. In *ignominia* denique luenda, omnia pro conditione ejus, qui eam inferit, & qui patitur, æſtimanda. Cum longe gravius ſit ignominiam pari abſ vili aliquo homine, quam ab illuſtri; & quæ contumelia ſordido homini levis eſt, honoratum acerrime afficiat. Ubi obiter addendum, quod de loco ſubjungitur: ſi quis de teſto decidens lædat prætereuntem, & ſimul ignominia afficiat, putam lutum iſto impetu eum protrudendo, illum damni nomine teneri, ignominia non item. Hæc ex legibus Ebraicis ſpectat quoque huc. *ult. D. de his qui effuderunt vel dejec. & l. 3. D. ſi quadrupes.* Ubi obſervandum, quod cicatricum & deformitatis nulla æſtimatio eſſe traditur, id ad liberos duntaxat homines reſtringi debere. Nam cum luxuriſis Romanorum moribus formoſa mancipia magni æſtimarentur, penſatio utique locum habere poterat, ſi quis alicujus faciem per vulnera deformaffeſſet. Imo & recte æſtimatur deformitas illata per vulnus faciei virginis, innuptæque ſœminæ, cui ſæpe dotis inſtar eſt oris gratia. Ac in univerſum moleſta ſane eſt inſignis deformitas, nosque aliis reddit ingratos, jociſque ac contentui petulantium exponit. Niſi quod in bello acceptorum vulnere cicatrices opinio virtutis tegit. Vid. exemplum M. Servilii apud *Livium* l. 45. c. 29. *ſub finem.* Add. *Seneca de benefic.* l. V, c. 24. l. 13. *princ. D. ad L. Aquil.* Bene tamen circa penſationem mutilationis obſervandum; ibi non tam taxari & æſtimari ipſum membrum, quod eſt: es inæſtimabilis pretio numario; ſed damna ex uſu membri impedito aut ſublato emergentia, emendari pro conditione, temporum, hominum, facultatum. In qua correptione dum verſatur iudex, membra membris comparari tum ratione uſus, tum ratione dolorum, neceſſe eſt. *Bæclerus ad Grot.* l. 2. c. 1. §. 6.

§. 9. Exemplum de adultero, & adultera, qui tenentur non tantum indemnem præſtare maritum ab alenda prole adulterina; ſed & legitimis liberis rependere, ſi quod damnum patiuntur ex concuſſu ita ſuſceptæ ſobolis ad hæreditatem: ad eos pertinet, qui indirecte, & per conſequentiam actu ſuo alijs damnum dant. Nam alias directe adulterium haurit quidquam ad damnum pecuniarium ſpectat. Circa iſt hanc rem *Zieglerus ad Grotii* d. l. §. 15. inonet, recte quidem maritum ab onere alendi prolem adulterinam immunem debere præſtari. Sed an legitimis liberis ſit reſtituendum damnum, quod ex concuſſu ejusdem prolis in hæreditate ſentiunt, dubio non carere. Quæſtionem enim tantum eſſe de hæreditate materna; ad quam liberi adulterini venire non poſſint, niſi jubente lege. Igitur ſicubi lex civilis adulterinos ſimul cum legitimis ad maternam hæreditatem vocat, damnum hic à lege dari, non ab adultero. Quibus & hoc addi poſſet, ideo adulteros iſtis liberis ad reparationem non teneri quia liberis ad bona parentum

rentum vivorum jus perfectum non competit, ex cuius duntaxat læsione necessitas reparationis oritur. Sicuti injuriam non facit parens liberis, ad secunda vota transiens, etsi istis exinde spes hæreditatis insigniter minuat. Enimvero in isthoc exemplo adparèt abstrahi, tum à dispositione legum civilium circa successionem liberorum adulterinorum in bona parentum, tum à legibus pœnalibus in adulteros convictos statutis; atque ejusmodi reparationem ab adulteris etiam non deprehenisum marito tum liberis genuinis deberi recte aseritur. Nam liberi saltem tale jus habebant, ne alius præter legitimum matris suæ maritum ipsis cohæredes conciliaret; (quod jus ex fine pacti matrimonialis ipsis quasitum est.) Ex eodem quoque pacto marito jus erat, ne ab alio suppositos pullos pro suis, etiam ex bonis dotalibus, aleret.

§. 10. Qui virginem imminuit vi aut fraude, tenetur ei rependere, quanti minoris jam ipsi defloratæ valet spes nuptiarum. Est quippe non mediocris instar dotis flos virginitatis, de quo elegans est locus apud *Apuleum in apologia: Virgo formosa, etsi sit oppido pauper tamen abunde dotata est. Adfert quippe ad maritum novam animi indolem, pulcritudinis gratiam, floris rudimentum. Ipsa virginitatis commendatio jure meritoque omnibus maritis acceptissima est.* Igitur æquum est, ut, qui istum florem invicæ abstulit, saltem id ipsi refundat, ut amplitudine dotis maritum invenire queat. Quanquam commodissimum sit, ut nisi conditionis disparitas, aut aliud quid obstat, iste stuprator defloratam ducat. Vid. *Exod. XXII. 16. 17. Deuter. XXII. 28. 29.* Sed quæ ultro in meram libidinem consensit, habet quod sibi impuret. Etsi regulariter major heic culpa maris, quam puellæ præsumatur. Quod si quis virginem pactione matrimonii ad concubitum pellexerit, ducere eam utique tenebitur. Neque est, quod quis objiciat, pacta circa rem turpem invalida esse. Cum enim lege naturali inter pactum matrimonii, ejusque executionem nullum requiratur intervallum; (vid. *Tobie VII. 10. 18.*) sed tantum moribus ac legis civilibus; vid. *Gratianus caus. 27. quasi. 2. cap. 39.* Igitur isto quidem jure turpis conditio non videtur; eris mihi uxor si statim tanquam uxor corpus tuum mihi præbueris. Sed & si quid turpitudinis in ejusmodi properatis nuptiis insit, ob favorem matrimonii ad invaliditatem pacti non valere judicatur.

§. 11. Fur & raptor tenentur rem subtrahentem redere cum suo incremento naturali, & cum sequente damno, & cessante lucro; etiam si poenam insuper furti aut rapinæ nomine cogantur sustinere. Nam læsus reparationem damni querit; poena autem ad usum reip. exigitur; quam sane judex haut quidquam læso imputare potest, ut ideo ipse res sua carere cogatur. Unde in quibusdam locis absurde judices rem furtivam sibi retinent; læsum, ut se se furis supplicio soletur; jubent. Vid. *Caroli I. Ord. crim. art. 2. 18. Add. l. 3. §. 12. D. de peculio. l. 56. §. 1. D. de furtis. l. 7. princ. D. de incendio, ruina.* Sicuti & illud juri naturali non congruit, ut sumtus in supplicium furis facien dos læsus toleret; cum ad publicum magistratus officium spectet, scelera pœnis reprimere. Ad quod si requirantur sumtus, qui ex facultatibus rei repeti nequeunt, à publico debent expendi, non à læso; cum præsertim ex aliis multis emolumentum in fiscum redundet. Sicut v. g. si bellum suscipiatur à rep. quod cives quidam, ab aliquo injuria sint affecti, non illi soli, ad quos vindicandos belli geritur, belli sumtus tenentur conferre. Aliud autem est, si læso à judice optio fuerit data, num malis res suas recipere, an furem suspensum

di. Si enim posterius elegit, nihil amplius quod petat, habet. Et si talem optionem judex non recte læsio permittat; cum supplicia noxiorum non libidini privatorum, sed bono publico debeantur. Quod si autem res furtiva perierit, *Grotius* d. l. putat æstimationem non summam, nec infimam, sed mediam præstandam. Quod non sine causa displicet *Zieglero* ad h.l. Cur enim ullo favore heic furem prosequamur; Et cum recte summum pretium exigere queam, quando in gratiam alterius rem vendo, alias mihi non venalem; quare furi, qui invito rem abstulit, aliquid remittere debeam; *Add.* l. 9. *D. de inlitent. j. arando* l. 2. princ. *D. ad L. Aquil.* verb. *quantum id in eo anno plurimi fuit.* l. 8. §. 1. l. ult. *D. de condit. furtiva.* Atque hoc casu etiam restitutio debetur à fure, aut ejus hæreditibus, (non tamen ultra vires hæreditatis,) etiam si fur corpore pœnas luerit. Hæc utquam enim iniquam, aut crudelitati proximum est, ut reus ultra pœnam mortis, aut corporis afflictivam, damnum quoque & id quod interest refarcire teneatur. Et impo-
 rite huc allegatur illud tritum: *mors omnia solvit ex Novellis* 22. c. 20. præstationes per-
 sonales solvit mors, non debita, quæ bonis velut inhaerent, eaq; ad quosvis possessores
 comitantur. Quale est hoc debitum damni reparandi. De reliquis læsionibus facilis est
 subsumtio; & de nonnullis infra peculiariter suo loco agetur. Ac de damno per anima-
 lia illato, seu pauperie lato *J. Cti Romani* ad tit. *D. si quadrupes.*

CAPUT. II.

UT OMNES HOMINES PRO ÆQUALIBUS
 NATURALITER HABEANTUR.

1. Homo ut naturaliter aequalis ab homine ha-
bendus.	5. Quomodo per eam res inter plures divi-
denda?
2. Qualis sit naturalis aequalitas?	6. In eandem peccatur per superbiam:
3. Rationes pro eadem populares.	7. Et contrarietatem alii illatam.
4. Consideratio aequalitatis reddit homines com-
modos.	8. An servi natura dentur?
	9. Unde inaequalitas inter homines proveniat?

PRæter illum amorem, quo homo suam vitam, corpusq; ac res prosequitur, & per quem non potest non omnia, ad eorundem destructionem tendentia, repellere aut refugere; deprehenditur quoque ipsius animo insita tenerrima quædam sui æstimatio: cui si quis aliquid detractum eat, non minus fere, imo sæpe magis solet is commoveri, quam si corpori ac rebus noxa inferatur. Quæ æstimatio licet ex variis causis intendatur; primum tamen ejus fundamentum videtur ipsa humana natura. In ipso quippe hominis vocabulo judicatur inesse aliqua dignatio; & ultimum simul atque efficacissimum argumentum, quo aliorum insolens insolatio retunditur, isthoc habetur; utique non canis aut bestia, sed æque homo sum atque tu. *Statius Theb. id.* 12. *Hominum inclite Theſen sanguis erant, omnes eademque in fide, eosdem sortitus animarum alimentaque vestra creati.* Humana porro natura, cum omnibus hominibus æque com-
 petat, neque sociale cum isto homine vitam degere quis possit; abs quo non saltem
 ut homo æstimatur; inde consequitur, jure naturali præceptum esse, *Ut quisque
 alterum hominem æstimet atque tractet, tanquam naturaliter sibi æqualem, seu ut æque hominem.*

§. 2. It

§. 2. Ist hæc æqualitas inter homines ut melius intelligatur, observandum est, quod *Hobbes de cive c. 1. §. 3.* eandem restringat ad paritatem virium, & cæterarum facultatum humanarum, quibus homines in ætate adulta sint instructi; & exinde ostendere velit, causam habere homines, quare naturaliter se invicem metuant. Ille enim nullum mihi metum incutere valet, cujus vires ad me lædendum non pertingunt. Atqui inter homines etiam qui viribus paululum est inferior altero, dolo tamen saltem, aut adjuvante dexteritate ac teli habilitate, etiam robustissimum neci dare potest. *Seneca de Ira l. 1. c. 4.* *Nemo tam humilis est, qui pœnam vel summi hominis sperare non possit: ad nocendum potentes sumus.* Cum autem maximum malorum naturalium, quæ ab homine proficisci possunt, sit mors, quam quilibet adultus alteri inferre potest; & vero qui æqualia sibi invicem inferre possunt, sint æquales, qui autem maxima possunt, nempe occidere. æqualia possint; inde consequitur, homines natura invicem æquales esse, *Virgilius Æn. X.* *Totidem nobis animæque manusque.* Verum in eo quod iste subjungit; *inæqualitatem, quæ nunc est, à lege civili esse introductam,* dormitasse mihi videtur. Nam antea locutus fuerat de naturali æqualitate virium humanarum; cui male opponitur illa inæqualitas, quæ per legem civilem est introducta, quippe quæ non vires hominum, sed statum eorundem atque conditionem afficit. Lex quippe civilis non facit, ut unus altero sit robustior, sed ut unus alterum dignatione antecedit. Cæterum quod *Hobbes Leviath. c. 13.* in aliis animi facultatibus æqualitatem adhuc majorem, quam in viribus invenire se dicit, id non ita liquidum videtur. Ait equidem, *prudentialiam omnem ab experientia esse, & omnibus equali tempore in iis rebus, quibus animum equaliter adplicari, equaliter tribui à natura.* Atqui cernimus, unum altero consequentias rerum accuratius prospicere, & dexterius prius observata adplicare, casuumque similitudinem & dissimilitudinem perspicere. Unde sæpe ex illis, qui iisdem in negotiis equali tempore occupati fuerunt, alius dexteritate eminet, alterius stuporem usus rerum parum emendat. Neque vero quod homines dispares prudentia videntur, solum est *ex opinione eorum, qui plus justo se aestimant; & quod unusquisque sapientiozem se credat multo, quam quemlibet è vulgo, præter paucos, quos propter famam, vel propter consensum cum ipsis solet admirari.* Nam ea disparitas non solum adparet, quando quis seipsum cum aliis comparat, sed & quando alios inter se componit, quorum uter alterum emineat ipsius nihil interest. Neque semper illi favetur, qui nobiscum conspirat, sed quem opus & eventus commendaverit. Quanquam autem propter ingenium humanum decori avidum quilibet indignetur stoliditatem & impudentiam sibi exprobari, ac maxime intensus sit illis; qui prudentiam suam præ cæteris ipsi jactant: non tamen exinde sequitur; neminem concedere, alium se prudentiozem esse. Quid enim si ex eodem periculo unus per dexteritatem sese eripuerit, alter male multatus discesserit; hic non agnoscat, istum se fuisse prudentiozem; Propter æqualem tamen libertatem est, ut prudentior non possit suo jure imprudentioris regimen, nisi hic consenserit, sibi vindicare; præsertim si hic sua qualicunque dexteritate contentum sese profiteatur esse. Enimvero quanquam virium æqualitas huc quoque possit facere, ut ne homo homini temere insultet, quippe cum anceps sit cum pari colidi, ac stultum equali sua clade alteri malum velle conciliare: tamen alia est species æqualitatis, de qua hoc loco agitur, quam surtam tectam servari generis humani quan-

maxime interest. Equidem uti in aliis, ita heic quoque velut solertiam suam ostendit natura, dum mortalibus non eadem mensura bona sua, corpus aut animum spectantia fuit admetita. Sed ut inter istam varietatem iusta sibi harmonia constet, isthæc, de qua agimus, æqualitas efficit. Scilicet quemadmodum in rebus bene constitutis alius civis alium dignitate, aut opibus excedit, libertas autem omnibus in æquo posita est: ita quantiscunque qui animi corporisve dotibus alios excellat, non minus tamen juris naturalis officia adversus alios ei sunt exercenda, ac ipse ab aliis eadem expectat; nec ideo plus licentiæ eidem conceditur alios injuriis afficiendi. Sicuti & neminem parca in ipsum natura, aut tenuis fortuna per se ad id condemnat, ut deterioris conditionis circa fruitionem communis juris sit, quam alii. Sed quæ unus ab altero postulare aut expectare potest, eadem alii quoque, cæteris paribus, ab eodem possunt; & quod juris quis in alium statuit, eo ipsum uti maxime convenit. Seu uti *Phædrus* l. 1. fab. 27. loquitur: *Sua quisque exempla debet æquo animo pati. Diodorus Siculus* l. 13. c. 30. *Æquum est, ut quamvis in alios legem statuit, eandem non gravatim & ipse subeat.* Quo referri potest & illud *Quintiliani de declam.* 3. *Cogitare certum est, idque cumque, cum judicat, probare, quod in re simili ipse fecisset.* *Seneca de Ira* l. 1. c. 14. *Neque æquus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert.* Add. *Cumberland de leg. nat.* c. 2. §. 7. *Seneca epist.* 30. *prima pars equitatis est æqualitas.* *Euripides Phœnissis* v. 538. κείνο καλλίον, πικρόν, ἴσχυρα τιμᾶν, ἢ Φίλος αἰὲ Φίλοις, Πόλεως δὲ πόλεος, ἑυμμάχους τε ἑυμμάχοις συνδέει. Illud multo melius est, ô fili, æqualitatem colere, quæ semper amicos amicos, Vrbes urbibus, & socios sociis colligat. Inde probari sane nequit illud *Ciceronis offic.* 3. *Lex ipsa natura, quæ utilitatem hominis conservat & continet, decernit profecto, ut ab homine meriti atque inutuli ad sapientem bonum, fortemque virum transferantur res ad vivendum necessaria: qui si occiderit, nullum de communi utilitate detraxerit.* Multo minus autem probari potest effatum illius *Americani* ex nova Francia temporibus *Caroli IX.* qui interrogatus, quid sibi singulare imprimis in Gallia videretur, inter alia & hoc dixit: quod cum alii in omnium rerum abundantia sint constituti, alii contra cum summa inopia confictati ostiatim stipem quærant, hi non istos invaderent, & bona iisdem eriperent. ap. *Mich. Montaigne* l. 1. cap. 20. Nam uti qui bonis animi, corporis aut fortunæ præpollent tenuioribus insultare non debent; ita nec hi illis invidere, aut bona ipsorum subversum ire. Atque ist hanc possumus vocare æqualitatem juris, quæ exinde oritur, quod obligatio ad colendam vitam socialem omnes homines æqualiter stringat, quippe cum eadem humanam naturam, ut talem, comitetur. Quo loco & hoc observandum, aliàs quidem inter obligationes à superiore injunctas, & eas, quæ ex mutua conventionione oriuntur, id videri discriminis, quod hæc quidem statim aliquem non amplius stringant, quando alter prius ab iisdem discessit; illæ autem adhuc tenere possint ad quid præstandum, licet alter in officio mutuo respondere desierit; idque quia per autorem obligationis pensari potest, quod iste minus iusto habet. Hactenus tamen obligatio ad exercenda adversus alterum officia juris naturalis, utut à supremo Numine injuncta, convenit cum obligatione ex quavis conventionione orta, quod ubi unus ab ea discedat, idem ab altero illa officia postulare amplius nequeat, & præterea hic jus accipiat istum, per vim ad satisfactionem adigendi. Et si ist hanc licentiam, statui naturali adhærentem, in civitatibus temperari, istius societatis indoles exegerit.

§. 3. Sunt

§. 3. Sunt & aliae rationes, ad populum valde plausibiles, quæ ad æqualitatem istam meditandam, atque illustrandam non parum faciunt. Quas inter non postrema est, quod ad eandem stirpem quidquid est mortalium originem suam referat. Unde Boëtius de consol. philos. l. 3. insolentiam nobilium castigat: *Quid genus est proavos strepit is? Si primordia vestra, Autoremque Deum spectas Nullus degener extat, Nivius peiora fovens Proprium deserat ortum.* Item, quod ex eadem materia corpuscula nostra consent, fragilia & per infinitos casus destrui apta. Sic & eodem modo omnes propagamur, eodem modo intra materni latebras uteri coalescimus; nec alia porta nobilis in das luminis auras prodit, quam plebejus aliquis. Vid. Sapien. VII 5. Eodem modo adolescimus, nutrimurque, in eandem foeditatem apud omnes ciborum retrimenta convertuntur. Denique ad eandem metam omnes tendimus. *Mors a quo pede pulsat pauperum tabernas regumque turres.* (Seneca τὸς πάντες ὁ φέρδους μορτί. morti omnes debita turbasumus; inquit incertus Poëta in Antholog.) ac in eandem tabem aut pulverem omnium corpora resolvuntur. Claudianus l. 2. in Rufinum. *Huc post emeritam mortalia secula vitam Devenimus, ubi nulla manent discrimina fuit, Nullus honor, vanoque exitum nomine regem proturbat plebejus egens. Phocylides: πάντες ἴσιν νέκυνες. Omnes vita funt æquales.* Lucianus dial. Nerei & Therfitæ: ἰσότητις ὃ ἐν ἐοδῶ, καὶ ὁμοιοὶ πάντες. Apud inferos æqualitas est, paresque sunt omnes. Cicero de LL. l. 2. *Maxime è natura est, tolli fortunæ discrimen in morte.* Et Statio Theb. X. tituli in morte latentes dicuntur. Add. Sirac. X. 9. seqq. Identidem quoque à sapientibus inculcatur, quod variis casibus fortunæque ludibrio omnes simus obnoxii; vel potius, quod nemini Deus de stabili & inconcussa felicitate, & conervatione præsentis status caverit, sed pro occulto consilio providentiæ suæ diversos per diversa casuum genera raptet. *Valeat, imo & solet ima summis mutare, & insignem attenuat Deus, obscura promens.* Horat. Od. l. 34. *Quid quisque viuet nunquam homini sat cautum est in horas.* Id. II. 13. *Fortuna lato seva negotio, & ludum insolentum ludere pertinat. Transmutat incertos honores, Nunc mihi, nunc alius benigna.* Id. III. 29. Manilius Astron. l. 3. *Tanta est rerum discordia in ævo.* Et subtexta malis bona sunt, lacrymaque sequuntur Vota, nec in cunctis servat fortuna tenorem. *Usque adeo permixta fluit, nec permānet usquam, Amisitque fidem variando cuncta per omnes.* Add. Seneca consol. ad Marciam c. XI. *Huc quoque facit illustis locus apud Senecam Thyeste: Ille qui donat diadema fronti, Quem genu nixa tremuere gentes, Anxius sceptrum tenet, & moventes Cuncta divinat, metuitque casus Mobiles rerum, dubiumque tempus. Vos, quibus rector maris atque terra, Ius dedit magnam neci atque vita, Ponte insulas tumidoque vultus: quicquid à vobis minor extimescit, Major hoc vobis dominus minuitur. Omne sub regno graviore regnum est. Quem dies vidui veniens superbum. Hunc dies vidui fugiens jacentem. Nemo confidat nimium secundis: Nemo desperet meliora lapsis. Miscet hæc ilis, prohibetque Clotho Stare fortunam: rotat omne fatum. Nemo tam divos habuit faventes. Cræstinus ut posset sibi polliceri. Res Deus nostras celeri citatas Turbine versat. Huc quoque potest facere illud apud Arrianum Epicteto l. 1. c. 19. Simorem quendam habuit Epaphroditus, quem quod ad nihil utilis esset, vendidit. Post ille casu quodam à Cesariano emitus. Cesaris factus est suior. Vidisses ut eum coluerit Epaphroditus. Ex religione quoque Christiana plurima, quæ huc ficiunt, afferri possunt; velut, quod amici Dei non nobilitate, potentia aut opibus, sed pietatis sinceritate asstimen-*

tur ac in extremo iudicio, præmiisque ac poenis postumis nulla sit ratio habenda eorum, quibus in vita humana mortales præ aliis sese efferunt.

§. 4. Ex posita isthac æqualitate aliqua profluunt præcepta, quorum observatio maximam vim obtinet ad pacem atque amicitiam inter mortales conservandam. Ac illud initio manifestum est, eum, qui aliorum opera ad suum commodum uti vult, vicissim quoque in eorundem sese usus dispensare debere. *Manus manum lavat*, est in proverbio. Nam is utique alios sibi inæquales æstimat, qui illos quidem, ut ipsi inserviant, postulat, ipse contra immunis semper esse cupit. Et qui ejusmodi animum præ se fert, non potest non alios vehementer offendere, & ad abrumpendam pacem occasionem præbere. Mascule Caraciacus apud Tacitum Ann. XII. Non, si vos omnibus imperare vultis, sequitur, ut omnes servitutem accipiant. Lactantius div. instit. l. 3. c. 22. Nihil sapienter fit, quod si ab omnibus fiat, inutile est, ac malum. Et sane, uti contraria judicare de rebus, quæ inter se conveniunt, contradictionem, implicat; ita etiam in casu prorsus simili, meo & alieno, dissimilia statuere. Quin quia cuique sua natura est notissima, & exinde aliorum hominum natura, saltem quoad generales inclinationes non minus nota, sequitur illum, qui in simili alterius hominis jure statuit aliter, quam in suo sibi in materia notissima contradicere, argumento animi non mediocriter ægotantis. Nulla quippe ratio idonea proferri potest, quare quod mihi ipse fas duco, cæteris paribus nefas ducam alteri. Sic etiam utili ad societatem quam maxime sunt idonei, qui facile eadem omnibus permittunt, quæ sibi (Horat. l. sat. 3. Qui, ne tubercibus propriis offendant amicum Postulat; ignoret verrucis illius, æquum est Peccatis veniam poscentem reddere rursus:) ita plane infociabiles sunt, qui dum aliis sese superiores existimant, omnia licere sibi solis volunt, omnia sibi ignoscunt, nihil aliis remittunt; & ante cæteros honorum sibi arrogant, partemque præcipuam ex rebus in medio positis, ubi nullo præ reliquis jure eximio pollent. Quemadmodum enim in extruendo ædificio lapis, qui propter figuram angulosam & asperam plus loci cæteris aufert, quam ipse implet, neque ob materiæ durtiæ comprimere vel secari facile potest, nec ædificium compaginari sinit, tanquam incommodus abjicitur: ita homines πλεονέκται qui per ingenii asperitatem, retentis sibi superfluis, necessaria aliis adimunt, neque præ affectuum contumacia corrigi possunt, molesti & intolerabiles cæteris existunt. Hinc jure naturali præceptum intelligitur, ut ne quis, cui peculiare jus non est questum, plus sibi quam reliquis arroget, sed alios æquo secum jure frui permittat. Ap. Dionysium Halic. l. VII. ita tribunus plebis: ἀρεὰ φωνὴ καὶ αἰὼς θεότης φύσεως δικαίω τῷδε ἀξίεμεν, μὴ πλεονέχειν ὑμῶν τὴν δῆμον, μήτε μείον. Quod ad natura non scriptas nec promulgatas leges attinet, postulamus P. C. ut plebi non plus nec minus juris sit quam vobis. Magistratus sane, principatus, honoresque virtute ac fortuna inter vos potioribus debent fateri: ceterum ab injuriis esse liberum, & si quis intulerit, in eum jure vindicari, omnibus in eadem rep. versantibus ex æquo commune ducimus. Lactantius div. instit. l. 3. c. 21. Qui vult homines adquirere arrogantiam, superbiam, tumorem subtrahere debet: ut illi potentes & elati pares esse se etiam mendicissimis sciant. Add. Seneca de Ira l. 2. c. 28. Unde insolentiam vehementer redolet illud Livii l. 3. c. 53. Satis superque humilis est, qui æquo jure in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo. Quasi vero indignum sit, privilegia nobilitatis non valere ad dispensationem æquissimæ istius legis; quod tibi non vis fieri, alteri ne fieris.

feceris. Huc pertinet satisfactio illa, quam dux Joinvilli Marefcoto dat, apud *Gramondum hift. Gall.* l. 8. in fine, fane arrogantiffima. Quo fundamento nititur illa laus, quam *Plinius in Panegy.* Trajano tribuit: *Unum ille ſe ex nobis, & hoc magis excellit, atque eminet, quod unum ex nobis putat: nec minus hominem ſe, quam hominibus præſe meminit.* Scilicet ille, cum imperium luſciperet, promiſerat; talem ſe fore imperatorem erga privatos, quales ſibi imperatores privatus optarit. In quem ſenſum Galba ad Piſonem apud *Tacitum. H.* 1. 16. *Viliſſimus idem, inquit, ac breviffimus bonarum malarumque rerum delectus eſt, cogitare, quid aut volueris ſub alio principe, aut nolueris.* Et *Seneca epiſt.* 47. *Hæc præcepti mei ſumma eſt: ſic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum ſuperiorem velles vivere.* Sed & ex dictis adparet intolerabilis inſolentia eſſari illius apud *Lucanum* l. 5. *Numquam ſic cura deorum ſe premit, ut veſtre morti, veſtræque ſaluti Fata vacent. Procerum motus hæc cuncta ſequuntur. Humanum paucis vivit genus. Qualem animi conditionem Giganteam vocat Baco de Verulamio, l. 7. c. 2. de Augement. Scient. quæ abripiuntur magni iſti terrarum perturbatores, qui videntur ad hoc anbelare, ut omnes felices & arumnoſi ſint, prout ſibi fuerint amici vel inimici, atque ut mundus ipſorum velut imaginem præferat; quæ vera eſt Theomachia.*

§. 5. Eadem quoque æqualitas oftendit, quomodo quis ſeſe debeat gerere, ſi quidem jus inter plures ipſi ſit distribuendum; ut nempe tanquam æquales eos tractet, & neutri quid præ altero indulgeat, niſi quantum peculiare jus illi quaſitum attribuerit. Qui enim uni præ altero indulgendo naturalem æqualitatem non obſervat, eum, qui poſthabitus eſt, contumelia ſimul, & injuria afficit; dum neque ei, quod debetur, tribuit, & dignationem à natura datam detrahit. *Livius* l. 34. c. 4. *Quod alii liceat, tibi non licere, aliquid naturalis aut pudoris aut indignationis habet.* Huic conſequens eſt, ut ſi res inter plures distribuenda diſiſionem non admittat, eadem, ſi fieri poſſit, communiter uti debeant, quæ æquale jus habent; idque ſi quantitas rei permittat, quantum quiſque velit. Sin reſ iſtud non ferat, ut tunc utantur ea re præſinito modo, & proportionate ad numerum utentium. Alius enim modus excogitari non poteſt æqualitatem obſervandi. Quod ſi autem neque dividi res, neque communiter haberi poſſit, uſus ejus ſit vel alternus; (*Curtius* l. VII. c. 6. *Rex in tanto utriuſque partis certamine, & ſibi difficilem, & præteritis gravem electionem futuram ratus, invicem ſubire eos juſſit; vel ſi ne hæc quidem ſuccedat, & reliquis æquipollens aliquid præſtari nequeat, per sortem uni erit illa adjudicanda.* Nam in ejuſmodi caſibus commodius, quam ſors, remedium inveniri nequit; quippe quæ opinionem contentus removel, & cui non faver, de dignatione nihil detrahit. *Proverb.* XVIII. 18. *Conf. Hobbes de cive* c. 3. §. 15. 16. 17. 18. Ubi ſortem duplicem facit, *arbitrariam & naturalem.* Quarum illa ſit conſenſu contendentium, qui in eventum aut caſum alicujus rei compromittunt, quem per artem regere, aut prævidere nequeunt; ſic ut iſta ſors reſpectu hominum à mero caſu, & forte fortuna dependeat. Ad naturalem autem ſortem ipſe refert *primam occupationem*, qua res; quæ neque dividi, neq; communiter haberi poteſt, cedit illi, qui primus manum eidem animo ſibi habendi injece- rit: & *primogenituram* cujus jure ex bonis paternis, quæ neq; dividi, neq; communiter haberi à pluribus liberis poſſunt, primogenito cedunt. Quanquam, ſi accurate velimus rem conſiderare, proprie nulla ſit ſors, niſi arbitraria. Nam nulla adparet ratio, quare

quare ejusmodi eventus, quem propriam per industriam nemo procurare potest alicui juri tribuatur adversus æquales valiturum, nisi hoc ejus eidem eventui ex arbitrio, & conventionione hominum foret assignatum. Unde occupanti cedit res, quæ nullus est, quia cum distincta rerum dominia per homines introducerentur, tacita conventio intervenire intelligitur; ut quæ res nemini peculiariter forent assignatæ, neque eas in medio semper relinqui generis humani interesset, cederent illi, qui primus easdem occupasset. Sicuti & jus primo genituræ conventioni, aut constitutioni humanæ natales debet. Cur enim alias fratres reliqui iisdem parentibus orti, de teriore esse conditione deberent ob id, quod præstare penes ipsos non fuit? Inde *Aristoteles Nic. VIII. c. 12* Ἀδελφοὶ ἴσοι, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις ἀσφαιλοῦνται. *Fratres æquales sunt, nisi quod ætate differant.* Ideo autem ista quandoque fortis vocabulo veniunt, quia per humanam industriam dirigi, aut prævideri nequeunt; & quia ob ista posthaberi contumelia vacat. Verum de hisce alibi latius.

§. 6. Contra isthanc æqualitatem peccatur quoque per superbiam, qua quis nulla de causa, aut non sufficiente aliis se præfert, & velut inæquales eosdem præ se despiciat. Quæ quantopere abeat à vera generositate seu magnitudine animi, eleganter tradidit *Cartesius de passionibus art. 152. seqq.* Ubi cum posuisset, præcipuam partem sapientiæ esse, nosse, quomodo, & qua de causa quisque se æstimare aut despiciere debeat, de hinc ostendit: justam causam nos æstimandi unicam promanare ex legitimo usu liberi arbitrii nostri, & ex imperio, quod in nostram voluntatem exercemus: quippe cum præter solas actiones ex isto arbitrio pendentes nihil sit, unde possimus cum ratione laudari vel vituperari. Inde veram generositatem, quæ efficit, ut homo se æstimet quantum potest legitime, in eo consistere, quod norit, nihil revera suum esse, præter hancce liberam dispositionem suæ voluntatis, & quod ex solo istius recto aut pravo usu laudari debeat, aut vituperari; quodque sentiat in se constans propositum eadem bene utendi. Eos autem, qui hoc de se norunt & sentiunt, facile sibi persuadere, singulos alios homines idem de seipsis sentire; quoniam in eo nihil est, quod ab alio pendeat. Et idcirco eosdem neminem unquam contemnere, ac ad excusanda aliorum peccata esse pronos, quasi magis ex errore, quam malitia sint profecta. Ac uti non multo se inferiores illis ducunt, qui opibus, honoribus, forma, ingenio, eruditione antecellunt, quod hæc tanti non esse judicant; sic ubi eadem in se invenerint, haut ideo multo superiores aliis, quos excellunt, se judicare. Inde in generosis quoque deprehendi honestam humilitatem, quæ consistit in reflexione, quam facimus super infirmitate nostræ naturæ, & erroribus: quos olim potuimus commisisse, aut deinceps possumus committere, qui non minores sunt iis, qui ab aliis committi possunt: per quam efficitur, ut nos nemini præferamus, reputantes pariliter ceteros æque bene suo libero arbitrio, ac nos, uti posse, quo æque pollent. At qui bonam opinionem de seipsis concipiunt quacunque alia de causa, non pollere vera generositate, sed tantum turgido fastu; qui semper quidem vitiosus, verum eo magis, quo causa propriæ existimationis fuerit iniquior. Omnium vero injustissimam superbiam causam esse superbiæ absque causa, id est, cum quis etiam nihil cogitat sibi inesse meriti propter quod æstimari debeat, ac gloriam in usurpatione putans

con-

confistre, cedit eos, qui illius sibi plus arrogant, ejusdem quoque plus habere. Quod vitium tam absurdum esse, ut vix credibile sit dari, qui ita se prostituerent, ni multi essent assentatores, qui vana sua laude hebetiores in isthanc superbiam propellunt. *Pindarus Olymp. od. 9. Τὸ καυχᾶσθαι πρὸς κερδὸν μανίασιν ὑποκρίνεται.* gloriam intemperate furioribus consonat. Imo ne si quis ad honores & potentiam provectus sit, causam habet, quare superbiat. Quam ad rem insigniter faciunt, quæ cum Agamemnone expostulat Menelaus apud Euripidem *Iphigen. in Aulide.* Scis cum studebas fieri dux Græcorum ad Ilium, Quam submissis eras, omnem prehensando dexteram? Et fores habens patentes cuilibet popularium, Ac salutans omnes ordine, etiam si quis nolisset. His nimirum moribus quaritans honorem mercari è medio? (Tacitus concile dixit, omnia serviliter pro imperio.) Ubi vero imperio potius es, statim commutatis moribus. Amicus prioribus non ut antea solebas te amicum exhibes. ἀνδρα δ' ἔχρεον τὸν ἀγαθὸν, πρὸς οὐκ ἐμὲ μόνον ἀλλὰ καὶ τοὺς μετὰ σέθεν. Sed non decei probum virum, cum ad honores provectus, est mores commutare. Sed iure maxime amicis esse firmum convenit, Quando juvare potest jam rebus laus auctior. Sed & præ oculis habendum illud Luciani de imaginibus: εἰδὲς αὖ Φθόνος καὶ τὸ ὑπερέχον, ἢν μετ' εἰδίζοντα δὴ καὶ τοῖς εὐτυχίαν συν αἰετὸς ὀρεῖ. nemo invidet eminenti, si moderato animo ferre fortunam ipsum viderit.

§. 7. Gravius adhuc contra isthanc æqualitatem delinquitur, si quis contemptum ad versus alios ostendat signis exterioribus, puta, factis, verbis, vultu, risu, ac quacunque contumelia, quæ sæpe quoque dono alicui incongruo aut vili inest. Add. l. 5. §. 1. D. qui satisdare cogantur. *Matth. V. 22.* Quod peccatum eo deterius est censendum, quo asperius per id aliorum animi in iras, ac ulciscendi libidinem concitantur. Adeo ut multi deprehendantur, qui vitam malint periculo præsentis exponere, multo magis pacem adverius alium abrumpere, quam contumeliam in ultam pat. Quippe cum per hanc violetur illud bonum, quo maxime humanus sese animus effert, cujusque adeo tenerum valde sensum habet; gloria nempe & existimatio, cujus integritate ac vigore omnis animi voluptas constat.

§. 8. Ex dictis etiam colligitur, merito explodendam illam sententiam ex Græcis antiquis hausam, qua quidam homines natura servi statuuntur. Id quod, si ita crude accipiatur, adversa fronte cum æqualitate hominum naturali pugnat. Sicuti & cordate *Sirabo l. 1.* de illis iudicat, qui Alexandro suaserant, ut Græcis sicut amicis, barbaris sicut hostibus uteretur; *satis*, inquit, *hæc virtute atque malitia dividi.* *Complures enim Græcos malos esse & barbaros urbanos.* Equidem id manifestum est, quosdam homines ea ingeniî felicitate pollere, ut non solum sibi met ipsi possint proficere, verum etiam regendis aliis sufficiant: quosdam autem per ingeniî hebetudinem ad se ipsos regendos esse ineptos, quin prave, aut nihil agere, nisi ab aliis dirigantur atque impellantur; eosque cum sæpe natura robusto corpore dotaverit, hujus ministerio abs talibus multa commoda in reliquos posse redundare. Hi ubi prudentioris alicujus imperio subiecti vivunt, sine dubio statum nacti sunt, indoli suæ convenientem. Unde si inter illos imperium sponte sit constituendum, naturæ est utique congruum, ut in istos conferatur potestas jubendi; his autem necessitas obsequii injugatur; quæ ratione utrisque consultum erit. Atque in hunc sensum admitti potest illud.

Aristo.

Aristotelis polit. 1. 1. τὸ μὲν δυνάμενον τῇ ἀγαθῇ προορᾷ, ἀρχοντοφύσφι. τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι πάντα πρὶν δέχσθαι, καὶ φύσφι δέσπον. διὸ δεσπότη καὶ δέσπῳ ταῦτ' οὐ συμφύει. Quod ita ἔχει. Dan. Heinsius. Nihil magis congruit naturæ, quam ut quæ natura sic sunt comparata, ut prudentia ac mente excellent, atque in longum omnia prospiciant, reliquis, quæ minus his excellent, imperent, ac dominantur. Contra vero, quæ sic nata sunt, ut corporis vigore ac robore ea queant exsequi, quæ à prudentioribus mandantur, ad parendum atque obsequium civile comparata a natura sunt. Ideoque id quod domino conducit, etiam conducit servo, eademque utilitas est utrique atque commoditas. Conspirat *Apulejus de Philosophia*: Melius est talem, cui nec ex natura, nec ex industria recte vivendi studium conciliari potest, regi, nec ipsum alios regendi habere potestatem: nec dominari, sed subire servitium, impotem ipsum aliorum adduci potestati, parendi potius quam iubendi officia sortitum. Enim vero longe absurdissimum foret credere; ab ipsâ natura statim actu prudentioribus in hebetiores esse imperium datum, aut saltem tale jus, ut ille hosce etiam invitos ad serviendum adigere queant. Nam ut actu constituatur imperium, factum aliquod humanum antecedere oportet. Et nequaquam aptitudo naturalis ad imperandum statim alicui dat imperium in eum, cui à natura ingenium est servitio aptum. Neque statim quod alteri est utile, id licet mihi per vim ipsi imponere. Nam homines naturali libertate ex æquo gaudent; cujus diminutionem ut patiantur, necessum est, ipsorum consensus expressus, vel tacitus aut interpretativus accedat, aut aliquod ipsorum factum, quo aliis jus fuit quaesitum eandem vel invitis eripiendi. Inde recte *Quintilian. declam.* 1. 3. Quid non liberum natura genui? Taceo de servis, quos bellorum iniquitas in prædam victoribus dedit, iisdem legibus, eadem fortuna, eadem necessitate natos. Ex eodem cælo spiritum trahunt; nec natura ullis, sed fortuna dominum dedit. *Ulpianus l. 4. D. de Instit. Et Jure tradit, jure naturali omnes homines liberos nasci.* Id quod *Grotius l. 2. c. 22. §. 11.* dicit intelligendum de libertate καὶ ἐγγόνων non de ea, quæ est καὶ ἐναντιότης, hoc est, ut natura quis servus non sit, non ut jus habeat, ne unquam serviat; nam hoc sensu nemo liber est, ut servus fieri nequeat. Id quod etiam sic poterat exprimi. Cum natura omnes homines æquales produxerit; servitus autem citro inæqualitatem intelligi nequeat; (nam servi utique est agnoscere superiorem, ad libertatem autem non requiritur habere inferiorem, sed sufficit superiori non esse subiectum:) ideo omnes homines naturaliter; citra antegressum factum humanum, liberi intelliguntur. Habilitas autem naturalis, seu præsentia earum qualitarum, quæ ad statum aliquem requiruntur, non confestim aliquem in isto statu collocat. Non statim rex est, aut dux, qui imperio est dignus, aut exercitui regendo aptus. Neque statim suo sibi jure fasces vindicare potest *Lollius* aliquis: quem describit *Horatius IV. carm. 9.* cui animus rerumque prudens, Et secundis temporibus dubisque rebus; vindex, curæ fraudis, Et abstinens ducentis ad se cuncta pecunia, consulque non unius anni. Nam quod est apud *Plutarchum* in *Pelopida*, quod iste imperium diutius, quam per leges licebat, retinuerit, ne successorum socordia rem pessundaret, extraordinarium exemplum est. Add. *Cornel. Nepos* in *Epaminonda c. 7. 8.* & *Livius l. 26. c. 2.* Hoc loco etiam interpretandum est illud *Albani* apud *Senecam 3. contrav. 21.* neminem natum liberum esse, neminem servum: hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam. Scilicet quamdiu adhuc omnes erant æquales, non poterant homines con-

conciipi velut distincti per talem statum, qui naturali illi statui æqualitatis opponitur. Verum cum postea, qui eo statu exciderant, peculiari nomine servi vocarentur, qui naturalem statum retinebant, liberi dicebantur. Exemplo res potest declarari. Quamdiu in civitate aliqua nullus existit miles, omnes eives æquali sententur ordine: ubi autem pars civium militiæ autoratur, jam opposita vocabula militum ac paganorum emergunt; cum, antequam ullus esset miles, nemo paganus posset dici. In quem sentum etiam capi potest illud, quod adducit, & rejicit *Aristoteles polit. l. 1. c. 3. νόμος τὸν μὲν δάλον ἔσθαι, τὸν δ' ἑλευθ' εἶναι, ὃ ἐκ τοῦ νόμου ἐστὶν, ὡς ἂν ἄλλος ἢ ὁ αὐτός, ὡς ἂν ἄλλος ἢ ὁ αὐτός*. Nisi enim servitus instituta hominum esset introducta, uniformis erat futurus hominum status, servusque à libero nullo poterat discriminē internolci, cum ille omnino non extaret. Prorsus uti est *Inst. de libertin.* Cum uno communi nomine omnes homines adpellantur, Iure gentium tria hominum genera esse cæperunt; liberi, servi & libertini. Quamquam & illud dictum ita possit explicari: jura libertatis ac servitutis, prout jam inter homines in civitatibus viventes considerantur, per leges civiles esse definita. Sed & alia sunt, quæ sententiam de servis natura, ita crude acceptam evertunt. Nam vix quisquam est ingenio ita stupido, quin arbitretur; rectius aut commodius suo se ingenio vivere, quam si ad alterius arbitrium sese componat. Id quod multo magis in integris nationibus obtinet, quarum nulla ita abjecto est animo, ut non domestico regi imperio, quam aliis subiecta esse malit. Denique cum actu imperium à natura non sit constitutum, servi vero natura, quos Aristoteles vocat; plerumque sint robusto corpore; anceps sane inter prudentes, & hocce certamen erit, in quo isti certam adeo victoriam sibi polliceri non possunt. Unde & explodendum est illud, quod refertur ab *Aristotele 1. polit. c. 1. διό φασιν οἱ ποιηταὶ, βαρβάρων δ' Ἑλλήνων ἀρχεῖν εἰκός. οἷς πρὸς φύσιν βαρβάρων ἢ δάλον, ἰδέο δ' αὖτε ποιεῖται, πρὸς ἑστὶν, ὡς ἂν ἄλλος ἢ ὁ αὐτός*. Ideo dicunt Poetæ, prout esse, ut Græci barbaris imperent, quasi natura idem sit, barbarum & servum esse. *Euripides Iphig. in Aulide: βαρβάρων δ' Ἑλλήνων εἰκός ἀρχεῖν. ἀλλ' ἔτι βαρβάρους Ἑλλήνων. τὸ μὲν γὰρ δάλον, εἰ δ' ἑλευθ' εἶναι*. Convenit Græcos barbaris imperare, non autem barbaros Græcis. Barbari enim sunt natura servi, Græci vero liberi. Hoc modo in proclivi esset, omnes populos à moribus nostris dissidentes barbarorum convitio notare, & ex solo isthoc prætexto eosdem invadere. Manifestum autem est, istas Græcorum sententias provenisse partim inde, quod Græci tantopere libertate democratia gauderent, Persæ autem addictissime uni parerent; partim ex odio quo illi in hos flagrabant plane immoderato & inhumano. Unde *Isocrates Paneg. & Panathen.* Persas Græcorum φύσιν πολεμῆς, natura hostes vocat, & in conciliis, antequam publice quid aliud decernatur, devotionibus obstrictorait, si quis civium Persarum pacem aut amicitiam expeiat: Eumolpidas quoque & præcones in festo Initiatorum cæteris etiam barbaris, horum odio, tanquam homicidis, sacra interdixisse. Cæterum ista sic fortasse commodius proponi possunt, si dicamus, hanc mentem Aristotelis fuisse, dum servitutem quandam facit naturalem, aliam legalem; quod ista sit, quando homo hebes, sed robustus servit alteri, qui ingenio ad imperandum apto est præditus; qua ratione uterque in statu sibi commo vivit: legalis autem servitus sit, quando per iniquitatem fortunæ, aut propter conditionem matris homo ingenio præditus erecto, metu, aut per leges adactus domino deteriori servire cogitur. Quod ubi sit, non potest non talis servus adversus dominum odium fovere.

Contra ubi invicem comparantur ingenia, quæ ipsa natura ad utrumque statum idonea finxit, amicitia quædam inter servum & dominum existit. Id tamen fixum est semper habendum, propter meram illam aptitudinem naturalem neque illius perfectum ad imponendam alteri servitutem, neque huic obligationem ad eandem recipiendam dari.

§. 9. Addendum quoque heic paucis est de illa æqualitate, quæ consecrarium est status naturalis, quam possumus vocare *æqualitatem potestatis* seu *libertatis*. Per quam hactenus omnes homines naturaliter æquales intelliguntur, quod circa antegressum factum aut pactum humanum nemo potestatis quid in alterum habeat, sed quilibet suarum actionum aut virium sit moderator. Quæ æqualitas deinde per statum civilem fuit sublata, in quo, dum unus aut plures potestatem jubendi in alios acceperunt, reliquis necessitas obsequii fuit injuncta, maxima sane inæqualitas inter imperantes & subiectos resultavit. Sed cum in statu civili inter ipsos quoque concivēs inæqualitas deprehendatur non solum circa exstimationem & dignitatem (de qua infra l. 8. c. 4.) sed etiam circa potestatem, quam quis in alterum obtinet: sciendum est, partem istius inæqualitatis provenire à statu patrumfamilias, civitatem antegressò, in quo isti potestatem, in uxores, liberos, ac servos quæsitam, simul in civitates intulerunt, sic ut isthæc inæqualitas hauriquidquam à civitatibus originem duxerit, sed istis sit antiquior, adeoque illa patribusfamilias non data sit à civitatibus sed relicta, etsi alicubi non citra insignem limitationem & diminutionem. Enimvero si quid præterea inæqualitatis circa potestatem inter cives invicem deprehenditur, id ab summo imperio civili provenire in aprico est. Quippe cum, qui civitatem subierunt, omnem potestatem in se, quantum quidem ad naturam civitatis necessarium erat, in summos imperantes transtulerint. Ac promde si quis ante civitatem constitutam quid potestatis in se jam in alium transtulerat, id transitione in civitatem vel extinguitur, vel istius supremæ dispositioni subjicitur. Postquam autem quis summum imperium civile jam subiit, nullo modo potest alteri potestatis quid in se concedere, quod adversus jus summo imperio quæsitum valeat? cum hac ratione duos dominos non subordinatos acciperet, quibus simul quis servare nequit. Quicquid igitur inæqualitatis inter cives post constitutas civitates existere cœpir, illud oritur vel ex ministerio publico, quo particulam aliquam imperii certis civibus in reliquos summus imperans exercendam delegat: vel ex certo privilegio per summum imperantem indultò. Ex opum autem disparitate inter cives per se nulla inæqualitas oritur, nisi quatenus insignes opes materiam præbent de facto alius nocendi, aut commodum afferendi; atque inde tenuiores opulentiorum gratiæ adrepere, iidemque se submittere sueverunt, vel ne noceant, vel ut commodò aliquo ab iis macentur. Conf. *Lucius Antistius Constantius de jure Ecclesiasticorum tit. 3.* Verum ista inæqualitas civilis nihil obstat illis præceptis, quæ ex æqualitate naturali jam deduximus.

CAPUT III.

DE PROMISCUIS OFFICIIS HUMANITATIS.

1. Homo hominis commoda promovere debet;	3. Vel definite per vulgarem humanitatem.
2. Idque vel indefinite;	4. Ejus exempla minus iura.

5. De

CAPUT III.

235

<p>5. De transitu per terras alienas concedendo per-
 6. Et mercibus.
 7. An pro transitu exigi vestigal queat?
 8. De accessu ad litus alienum.
 9. De admittendis hospitibus.
 10. De sede externis concedenda.
 11. De foro prebendo.</p> | <p>12. An aliena quis emere teneatur?
 13. De concedendis matrimoniis.
 14. An uni possit negari, quod promiscue omni-
 bus conceditur?
 15. De beneficentia.
 16. De grato,
 17. Et ingrato animo.</p> |
|--|---|

ENimvero parum est, alterum non læsisse, aut æstimationem debitam ei non detraxisse; per quæ iusta duntaxat odii causa removeretur. Boni quoque aliquid in alterum est conferendum; si quidem arctiore adhuc vinculo animi hominum sunt conjungendi. Nec socialitatis debitum exhaustit, qui infesto aliquo, aut ingrato facto me abs sese non protelavit; sed aliquid proficui præstari debet, ut alios quoque naturæ meæ participes in hisce terris degere gaudeam. Simulque necessitudo & cognatio, à natura inter homines constituta, mutuis officiis exercenda. *Seneca epist. XCV. Quantum est ei non nocere, cui debeas prodesse?* Egregie *Plato epist. 9. quæ est ad Archytam Tarentinum: ἡμῶν δὲ καὶ τῶν ἄλλων μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μὲν τι ἡ πατρίδα μελέσται, τὸ δὲ πᾶσι γεννησάντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι.* Quod ita expressit *Cicero Offic. 1. Non nobis solum nati sumus, orisque nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici.* Atque (ut placet *Stoicis*) quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creati; homines autem hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se alius alii prodesse possint. In hoc naturam debemus ducem sequi; & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo; tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter se societatem. Idem *Offic. 3. Magna est secundum naturam omnibus gentibus, si fieri possit, conservandis aut juvandis maximos labores, molestiasque suscipere; quam vivere in solitudine non modo sine ulla molestia, sed etiam in maximis voluptatibus.* Add. quoque *Lactantius divin. instit. 1. VI. c. 10. 11. Philo Judeus, quod Deus sit immutabilis: Abominandi sunt omnes, qui propriam tantum utilitatem captant, contemptis cæteris, tanquam sibi solis nati, non item innumeris aliis, patri, matri, uxori, liberis, humano generi.* Ex placitis *Gymnosophistarum* erat: ἐν κινδύνῳ ψυχὴν ἁπλῆς ἐναι-θροῦσθαι μὴ περιελθεῖν. in periculo versantem animam semel ingressam humanum corpus nefas negligere; ap. *Heliodorum Æthiop. 1. 2. Libanius declam. 19. ὅταν ἀνθρώπων εἶπω, ἔλεος λέγω, Φίλων ἔρω πᾶν λέγω, hominem cum dico, misericordiam dico, benignitatem humanitate quoque dico.* Add. *Philoplat. de vita Apollon. Thyan. l. V. c. 1. Marcus Antoninus l. 3. §. 4. συγκυνέες πᾶν τὸ λογικόν, καὶ κηδεῖς μὲν πάντων, κατὰ τὸ τῶν ἀνθρώπων φύσιν εἶναι.* cognatio est rationale omne; & natura ipsius humana ratio ab unoquoque hoc exigit, ut hominum quorumvis curam habeat. Idem l. 4. §. 3. τὰ λογικὰ ζῶα ἀλλήλων ἐνεκα γέγονεν. homines alter alterius causa nati sunt. Add. Idem l. 4. §. 4. *Seneca epist. 95. Membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem, & in eadem gigneret. Hac nobis amorem invidiam mutuum, & sociabile fecit: Illa equum iustumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quam ledere: Nullius inperio parati sunt ad juvandum manus. Iste verus & in pectore, & in ore sit: Homo sum, humani nihil a me alienum puto. Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quæ castra, nisi invicem obstrarent, bos*

ipso iungitur. Add. *Baco sermon. fidel. c. 13.* Quanto foedius autem peccabit, qui ex malis alienis, innocentium inprimis, voluptatem capit, aut qui ex bonis alienis dolorem capitis;

§. 2. Promoventur autem per nos aliorum hominum commoda vel indefinite, vel definite; & quidem, ut vel nihil nobis, vel aliquid inde decedat. Prius fit, si quis animum aut corpus suum probe excolat, ut ad producenda aliorum commoda reddatur idoneus; aut si ingenii per solertiam talia inveniat, quibus vita humana reddatur instructior. Quod illi demum rectissime præstabunt, quibus cordi est illud *Columella de re rustica* l. XI. c. 1. *In universa vita pretiosissimum est intelligere, quemque nescire se, quid nesciat, semperque cupere quod ignoret addiscere.* Unde adparet, in legem naturæ peccare illos, qui nulla honesta arte se excolunt, sibi que ignavi, aliis graves animam pro se habent, ne putent, numerus tantum & fruges consumere nati. Quibus de rep. extirpandis apud Ægyptios quondam receptum, ut universi nomina sua apud magistratum profiterentur, indicantes simul, quo proventu & vitæ genere victum sibi quisquam compararet. Mentitus, aut injustum agitans quæstum, mortis pœnam incurrebat. *Diodor. Sicul.* l. I. c. 77. Similem legem apud Sardos recitat *Ælian.* V. H. l. 4. c. 1. In qua classe censentur & illi, qui opibus per majores relictis contenti, ideo impare abs se ignavia litari credunt, quod aliorum industria jam sit partum, unde videntur. Sicuti & *Virgilius Æn.* VI. non immerito hospitium in tartaro assignat is, qui divitis ob incubere reperitis, *Nec partem potuerat suis.* Ad quem locum illustrandum facit iex apud Milesios, qua cautum erat, ut qui patrimonium consumserat, sepulcro patris non dignus foret. *Diogenes Laërtius in Democrito.* Quales etiam describit *M. n. ius Astrin.* l. 4. Ille patri nati-que reus, quas ceperit ipse Non legabit opes, censumque immerget in ipso. Tanta fœmes animumque tibi tam dira cupida Corripit, ut capias sement; nec compleat unquam Inque equulas funus revocet, pretiumque sepulcri. Inde Apostolus inter causas, quare cu vis laborandum sit, hanc quoque refert; *ὡς ἔχη μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι.* ni possi impetiri, cui opus fuerit. *Ephes.* IV. 28. Et *Horatius:* Cur eget indignus (paupertate) quisquam te divite? Huc pertinent & illi, qui ad porcorum initar neminem nisi morte sua exultant. In quos ludit anonymus Poëta in *Anthologia:* Πλῆτεν Φασί σε παντες, ἐγὼ δέ σε Φημι πέ-
νελ. Χρήσις γὰρ πλῆτε μάρτυς. Ἄν μετέχης αὐτῶν σὺ σὶ γίνεται. ἂν δὲ Φυλᾷ πῆς Κλη-
ρονόμοις, δὸτ' οὖν γίνεται ἄλλότ' εἰα. Dives habere alius, cum sis, me iudice pauper; Ubi, *Apolo-
phanes*, est quia testis opum. Nam si ut ave tuis, tua sunt; heredibus illis si serve, jam nunc sunt aliena bona. Nec mea sententia ab hac classe eximenda sunt illa inutilia terræ pondéra, quæ obtentu religionis non nisi multo distendere pingui abdomen laborant, aliorumq; labore partas opes per ignaviam deglutiunt. De quibus recte *Zosimus* l. V (et si hæc o alias profanus.) *Monachi legitimis nuptiis abstinent, & tam in urbibus, quam vicis, populoſa col-
legia complent hominibus non maritalis, nec ad bellum: nec alium reip. necessarium ut in idoneis,* nisi quod via quadam progresi ab eo tempore in hunc usque diem magnum agrorum partem ad se transtulerunt; & sub pretextu quasi cum pauperibus omnia communicent, omnes prope dærim. ad inopiam redegerunt. Quibus annumerare possis id genus mendicorum apud Chrentes, qui tamdiu capitibus in se mutuo arietant, quod ipsis aliquid detur; aut qui minantur. manus se vi entas sibi illaturos, ni sibi detur. De quibus vid *Neuhof. in Legation.* p. 267. 6. Nec male commendat institutum veterum Massiliensium. *Valerius Max.* l. 2. c. 6 § 7 Mass lia

omnibus, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertia quarunt, clausas portas habet, & mendacem & fucosam superstitionem submovendam esse existimans. Add Epistola Erasmi ad Servatium, quæ reperitur in vita istius, præfixa editioni epistolarum Londinensi An. 1642. Contra maximis laudibus semper celebrati sunt, qui utilia vitæ humanæ per ingenii solertiam excogitarunt, eaque non sibi soli retinuerunt, sed aliis quoque libenter communicarunt. Quippe cum parum sepulta distet inertia celata virtus. Horat. IV. carm. 9. Sic Virgil. l. c. in campis Elysiis locat, inventas qui vitam excollere per artes. Quique sui memores alios fecere mendo. Ad quæ verba Servius: qui erudierunt, & ornaverunt vitam per inventa artificia; significat autem philosophos, qui aliquid excogitaverunt, unde vita coleretur. Add Lucretius. V. ab init. Hinc apud antiquos multi homines decorum concilio adscripi, quia utilibus inventis, aut salutaribus institutis vitam humanam reddiderunt instructiorem. De causis, quare Isis & Osiris apud Ægyptios divinos honores fuere sortiti, vid. Diodor. Sic. l. I. c. 13. 14. 15. Add Idem l. I. c. 43. Cicero de finibus l. 3. Impellimur natura, ut prædesse velimus quamplurimis, imprimisque ducendo, rationibusque prudentia tradendis. Add. Plinius. N. H. l. 25. c. 1. Seneca epist. VI. In hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi unuscuiusque sim. Si cum hac exceptione detur sapientia; ut illam inclusam teneam, nec enunciam, & rejiciam. Sophocles. Oedipo Tyranno: ἀνδρα δ' ὠφέλειν ἀφ' ὧν ἔχουσιν καὶ δύναντο, καλλίστην πόνον. Homines juvare prout possis, præclarissimus labor est. Inde per omnia probandum non est epitaphium Similis, qui sub Adriano præfectura prætorii abdicata, septem ultimos annos ruri exegit: Similis hic situs est, qui in vita sua annis, vixit annos septem. Huc igitur & similibus modis in universum, & indefinite aliorum commoda promoveantur: seu ut nobis propositum sit non huic aut illi prodesse, sed ut velut in medium per nos producta bona quibusvis exponamus. Quo loco tamen quæri posset: an si quis v. g. investigasset modum citra magnum laborem, & ex vulgari atque ubivis obvia materia aurum conficiendi argentum, v. e. cam artem teneatur propalare? Id quod negandum videtur, cum tali arcano, evulgato commercia, patrimonja, opesque & omnis fere civilis vitæ ordo sit perturbandus.

§. 3. Magis definite quis aliis infervit, si certis hominibus aliquid indulgeat, quod ipsius utilitatem quampiam possit asferre. Id quod sæpe citra nostrum detrimentum, aut molestiam, laboremque fieri potest. Quale quid alteri denegasse aut invidisse, detestanda malignitas, & inhumanitas habetur. Ejusmodi enim facultas, qua aliis emolumentum præstare possumus, ut nobis nihil decedat, nisi eam data occasione exerceamus, frustranea est, ac in opprobrium domini sui cedit. Et merito canibus ejusmodi homines comparantur, qui foeno incubantes, quo vesci nequeunt, boves eodem accessuros mortu abigunt. Unde & in ejusmodi rebus dandis nil nisi hominem, seu communem naturam allegare solemus. Quo pertinet illud Aristotelis apud Diogenem Laërtium l. V. cum quidam reprehendisset, quod impio boi fluxem dedisset: ὃ δ' ἰσχυρὸν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον ἔλαττον, Non mores, sed hominem miseratus sum: seu, ut alii esserunt, οὐκ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ τῷ ἀνθρώπῳ. Non homini, sed humanitati. Sic quæ inhumanitas foret. Itego rem aliquam possidere non amplius velim, propter nimiam copiam, aut quia affervatio ejus mihi molestæ est; eam non potius integram relinquere, ut aliis

usum præbere possit, quam eandem corrumpere? Et si sæpe in bello res, quæ servari nequeunt, perdantur, ne hostem contra nos ipsos instruant. Sic & lubenter aliis indulgentæ sunt res, quæ vocantur, innoxie utilitatis. De quibus Cicero *Offic.* 1. *Omnia communia hominum videntur ea, quæ sunt generis ejusdem, quod ab Ennio positum in una retransferri per multas potest.* Ut homo qui erranti comiter monstrat viam. Quasi lumen de suo lumine accendit, facit: Ut nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit. *Vna enim ex re factis percipitur, ut quicquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur cuique vel ignoto.* Ex quo sunt illa communia: Non prohibere aquam profluentem; pati ab igne ignem capere, si quis velit; cum istum fidele deliberanti dare: (*Plauti Theæge* *συμβουλὴν ἱερὸν χορηγῶν*, consilium sancta res dicitur:) quæ sunt illis utilia, qui accipiunt, dant: non molesta. Quare & his utendum est, & semper aliquid ad communem utilitatem adferendum, Sed quoniam copia parvæ singulorum sunt, eorū autem qui his egeant, infinita multitudo: vulgaris liberalius referenda est ad illam Enni finem, nihilominus illi luceat; ut facultas sit, quæ in nostros finis liberales. Idem *Off.* 3. erranti viam non monstrare Athenis execrationibus publicis sancitum est. Ejusmodi rebus nemo est arcendus, nisi torte per immania scelera effecerit, ut merito pro intestabili sit habendus. Hinc *Plutarchus* libro de invidia & odio tradit: eos, quorum calumnia oppressus fuit *Socrates*, ut extreme malos ita oderunt, ita aversati sunt crues, ut neque ignem eis accenderent, neque interrogantibus responderent, neque in balneo aqua uterentur eadem, sed quæ illi lavissent, eam tanquam pollutam à ministro juberent effundere: donec illi impatientis odii sese suspenderunt. Idem de *Callicrate* & *Andronida* tradit *Polybius* in excerptis. *Peregrin.* p. 142. Ita Athenis certorum criminum damnatis neque ignis accendebatur, neque cum illis convivium inibatur, aut communia sacra celebrabantur; uti ex orat. *Dinarchi* contra *Aristogitonem* constat. Add. *Sophocles* *Oedipo* tyranno v. 244. seqq. *Euripides* *Oreste* v. 46. & 513. Quando autem *Seneca* de beneficiis l. 4. c. 29. ait: quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem aris abjecti, aut ignis accendendi facultatem? non negat talia debere aliis libenter exhiberi; sed impudens & sordidum fore judicat, tam leve quid alteri velle imputare. Quamquam enim ista quandoque plurimum profunt; vilitas tamen sua, etiam ubi à tempore commendantur, quominus in calendario scribantur, prohibet. Sicut apud *Terentium* *Andr.* dicitur: *Nentiquam officium liberi esse hominis puto, cum is nihil promereat, postulare id gratiæ adponi sibi.* Sed nec gratiam quis inierit ejusmodi donis; in quæ ludit *Horatius* l. epist. 7. *Quo more pyris vesci Calaber jubet hospes; Vescere sodes. Iam satis est, at tu quantum vis tolle. Benigne. Non invita feres pueris munuscula parvis. Iam teneor dono, quam si dimittat onustus. Ut libet: hæc porcis hodie comedenda relinques. Prodigum & stultus donat, quæ spernit & odit.*

§. 4. Cæterum & illustranda isthæc munia humanitatis vulgaris facit illud *Plutarchi* quæst. sympos. l. VII. quæst. 4. ubi disputatur, quare antiqui Romani semper in mensa aliquid reliquerint, neque lampades extinxerint. Ejus moris inter alias hæc ratio adfertur: hunc morem condescensionem ad humanitatem inseruisse. Nam neque fas nobis est nutrimentum perdere, ubi affatum nos saturati sumus, neque fontem obturare, aut oculiare, quando aquæ satis bibimus, neque signa navigationis itinerisve abolere, postquam usi sumus iis. Sed relinquenda ista sunt, ut alius etiam post nos usui esse possint. Preinde indecorum etiam est, ob avaritiam, *Ἀφ' αἰσχρολογίαν*, lumen lucernæ, quando ejus usum potro nos non desideramus;

desideramus, extinguere; sed conservandum relinquendumve est, si quis forte veniat, cui eo etiam-
 num ardente, & splendente sit opus. Quippe si fieri quiverit, etiam visum atque auditum, imo
 prudentiam quoque & fortitudinem alius utendam dare debebamus ipsi dormituri aut quies-
 cendi. Idem *Quæst. Roman.* de eadem consuetudine: An hic mos docet, neque ignem, ne-
 que aquam, neque ullam rem necessariam, cuius copia nobis suppediet, perdere nos debere, sed alius
 relinquenda esse, quibus usus est iis, ubi nos non amplius indigemus? Theocritus *Idyll.* 6. Εἰ μὴν
 Φαίη μέγιστον ἐπαρξάνων κερχολῶδες· εἶπεν ὁ δὲ λαχόντων ἀνθρώπων τὴν ὁδὸν. *Mercurium* cœ-
 licolarum maxime ajunt irasci, si quis via indigentem aversetur viatorem. Sic apud *Lucianum*
 in *Promethæo*, hic deos invidiæ arguit, quod sibi ob ignem cum hominibus communica-
 tum irati fuerint; cum tamen ille nihilo fiat minor, si quis etiam cum alio communicet; ne-
 que extinguatur, quia alius inde flammam transtulerit. Quo spectat etiam scitum *Pytha-*
goræ apud *Diogenem Laërtium*: Φυτὸν ἡμεῶν μὴ τε φθείρεται, μὴ τε σινεῖδῃ. *mitem at bo-*
rem neque corrumpendam, neque violandam. Ad hoc genus pertinet usus aquæ profluen-
 tis ad aquandum, aut lavandum. Et si enim flumina possint esse publicæ, aut privata;
 tamen ut aqua profluens ad bibendum hauriendumque cuilibet non hosti indulgeatur,
 ipsa humanitas præcipit. Ita enim sentire malumus, quam cum *Grotio* l. 2. c. 2. §. 12.
 dicere, flumen quæ flumen esse populi, quæ aqua profluens dicitur, commune mansisse. Mi-
 nus quippe congrue videtur d. ci. eandem rem diverso respectu propriam & comamu-
 nem esse; quam, rei alicujus propriæ usum ex humanitatis lege omnibus parere debe-
 re. Illud autem velle imputare, quod & alias frustra perit, & continuo fontium affluxu
 alitur, oppido quam sordidum est. *Plautus Trucul.* De fluvo qui aquam derivat sibi, nisi
 deriveretur, tamen omnis ea aqua abeat in mare. *Ovidius*: Quis vetet adpositio lumen de
 lumine sumi, Atque cœvum vastas in mare servet aquas? Sic etiam interpretandum illud
Latonæ ad rusticos *Lycios* apud eundem *Metamorph.* VI. Quid prohibetis aquas? usus
 communis aquarum est. Nec solem proprium natura, nec æra fecit; Nec tenues undas; ad-
 publica munera veni. Nam aquam fontesque in proprietatem posse venire, dubium non
 est. Inde aquam pro se & jumentis suis ab *Idumæis* pretio sese emuros *Israhælitæ* pro-
 mittunt. *Numer.* XX. 19. conf. 2. *Paralip.* XXXII. 3. Quanquam ubi aquarum u-
 bertas est, profluentem aliàs undam cuivis, quod circa molestiam nostram fiat, con-
 cedere debeamus, Add. *Genes.* XXVI. 20. 21. 22. Expendi quoque debet lex *Solonis*
 de aquis apud *Plutarch.* *Solone.* Quia nec amnes perennes, neque lacus, neque fontes a undæ sup-
 pediant regioni, verum puteis manufactis utuntur sere, legem scripsit, ubi puteus publicus intra
hippicum esset, eo ut uti esset jus: (*hippicum* spatium quatuor stadiorum erat:) ut privatam a-
 quam pervestigarent, ubi majus interveniret intervallum. Quod si fossa decem passus in altum
 depressa, aquam in suo non invenissent, tunc ut sumerent a vicino, & sex congiorum *hydriam*
 bis die implerent. *Ikopia* enim subveniendum, non alendam existimabat ignaviam. Idem
 libro de vitando are alieno, in princ. *Plato* in legibus vicinos alienæ aquæ participes fieri non
 finit, nisi ubi domi solo usque ad terram ceramiticam seu argillam exharsto, aqua id sterile
 deprehenderint. Eos enim vult aliorum in partem venire, qui propria parare nequeunt. Sed
 & alia hujus generis officia legibus civilibus sanciri non inusitatum est. Vid. *Le-*
vit. XIX. 9. 10. XXIII. 22. *Deuteron.* XXIV. 19. 20. 21. XXIII. 24. 25. *Iosephus ar-*
schol. IV. 8. Conf. *Matth.* XII. 1. *Plato* de *LL.* 1. 3. Peregrinus in ipso itinere si transeat solus,

aut cum uno tantum modo, fructus non reponendos, si velit; hospitali cum gratia gustet. Ex legibus Lycurgi Sparta indigens poterat uti servo, jumento, ciboque alieno; Xenophon de republ. Lacédæmon. Add. Lex Burgundionum tit. 28. §. 1. It. Selden. l. VI. c. 6. Huc quoque pertinet illud Phocylidis: Α σῆγον εἰς οἶκον δεῖσαι, καὶ τοὺς δὲ οὐδὲν ὁδῆγει; Ναυηγὺς αἰχμησόν, ἔπει πλεῖστον εἰς ἴν ἀδμήσῃ. Χείρᾳ πεισὸν πιδίδῃ, σώσων δ' αἰπερίζων ἀνδρά. Κλῆρον δ' ἡ ἐχθρῶν πέτη καὶ ὁδὸν, συνέγειρον. Πλαζόμενον τε βροτὸν καὶ ἀλίτροπον ἐκ ὑπαλύξης. Exulem in domum recipe, & cæcum duc. Naufragorum miserere, quoniam navigationis incerta est; Manuum lapsis porrige, vinumque derelictum serva. Quod si inimici jumentum in via ceciderit, colleva. Errantemque hominem, marivè voluntatem ne devotes. Diphilus: αἰγνεῖς ἐν ταῖς ἀρεαῖς ὅτι εἶπες, εἰ τις μὴ Θεοσαγομένην ὁδὸν; An nescis, quod in execrationibus quoque sit, si quis rectam viam non ostenderit. Add. l. 10. D. de incendio, ruina. Quintilian, declam. V. Voluit nos Deus in commune succurrere, & per mutuas auxiliorum vices in altero quemque, quod pro se timeret, asserere. Nondum hæc caritas est, nec personis impensa reverentia, sed similitum accidentium providi metus, & communium fortuitorum religiosus horror. In aliena fame sui quisque miseretur. Sic cibos obsidio partitur; sic inopiam pariter navigantium frequenter unus alimentum paverunt. Hinc & ille venit affectus, quod ignotis cadaveribus humanum congerimus, & insepultum quodlibet corpus nulla festinatio iam rapida transcurrit, ut non quantumcunque veneretur aggestu.

§. 5. Huc quoque à Grotio l. 2. c. 2. §. 13 refertur concessio innoxii transitus per nostras terras, fluminaque, & partes maris, quæ in proprietatem venere, si qui ob justas causas eo uti velint; puta, si qui finibus suis expulsi alias sedes quærant, aut commercia expectant cum gente sepulta, aut quod sibi deberit, justo bello petant; vel etiam, si alio in loco versantes patriæ suæ periclitanti ad ferenda auxilia adcurrant. Hæc res tamen accuratiore indiget discussione. Sane ubi pauci aliqui & inimici transire, suoque sumtu visitare cupiant, quin transitus illis concedi debeat, dubitare non licet, ubi honestam aut necessariam ob causam eo velint uti. Quid autem de magnis exercitiis dicendum, non ita liquidum est; cum ex transitu isto justus nobis oriri metus possit, tum ab ipsis transeuntibus, tum ab iis, in quorum terras transitur. Equidem Grotius d. l. metu isto non obstante, transitum concedendum asserit, ob eam rationem; quod in divisione rerum, qua communio primæva abolita, & dominia rerum distincta fuerunt introducta, universi intelligantur sibi velut recepisse talem usum rei alienæ, qui indigentibus prodest, dominis non nocet: adeoque talem usum, qui eo indigent, suo jure posse postulare. Quod si alicui isthæc ratio displiceat, simpliciter dici posset: ex lege humanitatis debere quemlibet alteri exhibere usum suæ rei innoxium; qui, ubi necessitas adegerit, etiam vi possit vindicari, siquidem ex inani diffidentia, aut animi malignitate denegetur. Quanquam prius ea venia sit placide petenda, neque vi perurpendum, antequam adpareat, ex sola inhumanitate, citra justam causam dominum soli eam denegatum ire. Plutarch. Cimone, cum Cimon exercitum per Corinthiorum fines duxisset, priusquam cives adpellasset, Lachartus eum inculcavit; καὶ ὁ Σούρας κόψαντος ἀλλοτρίαν, καὶ εἰσπέναι πρὸς τὸν, καὶ τὸν κύριον κελεύσαι. etiam qui januam alienam pulset, non prius intrare, quam domus iusserit. Sic & apud Dilem Cretensem l. 2. recte Telephus inculcat Græcos, quod cum amicos se venire ferret, κινεῖται

adventus sui non præmiserint. Apud Livium l. 34. c. 62. Masaniſſa, quum Aphirem profugum ex regno suo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas perſequeretur; precario à Carthaginiensibus iter per ipsorum agrum petiit. Additur, quod non ſolus metus ex multitudine tranſeuntium ortus ad negandum tranſitum ſufficere videatur: cum plures æque ac pauci juris naturalis poſſint eſſe obſervantes. Etſi jus eadem nobis præbeat, ut à tranſiſuris cautionem exigamus ſuper damno non dando, aut eodem penſando. Nam quod occaſio furem faciat, in proverbii vicem jaçtatur; & imprudens eſt, qui tot hoſpites in ſuas ædas admittit, ut ab iſdem ipſe queat ejici. Nec deſunt exempla urbium, quæ jugum ſubierunt; dum incaute multos armatos recepere. Præſertim cum pauci ſint duces, quibus id laudis poſſit tribui, quo Cn. Pompejo aſſignat Cicero pro lege Manilia: *ejus legiones ſic in Aſiam perveniſſe, ut non modo manus tanti exercitus, ſed ne veſtigium quidem pacato cuſpium nocuerit.* Unde Cæſar Helvetiis per provinciam Romanam tranſitum denegat, quod memoria tenebat, L. Caſſium conſulem occiſum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulſum, & ſub jugum miſſum: neque homines inimico animo, data facultate per provinciam ſuam ſuaderi faciundum, temperaturos ab injuria & maleſicio exiſtimabat. Cæſar de B. G. l. 1. Cautiones autem variæ proponuntur; puta, ut poſitis armis tranſire jubeantur. Id quod tamen à viris militaribus vix impetraveris; à quibus poſtulare, ut arma deponant, ita fere accipitur, *quaſi manus abſcunderentur*; quod de Numantinis Florus dicit l. 3. c. 18. Commodius fuerit, ſi diſiſſo agmine, ac per modicas catervas tranſmittantur copiæ; aut obſides accipiantur. Nam illa ſumtuosa nimis cautio videtur, quæque multum requirit temporis, ut impenſa tranſeuntis is, qui tranſitum concedit, ſibi idonea præſidia conducatur. Addunt denique, non ideo negandum tranſitum, quod is alio in loco remotiore, & per ambages pateat. Nam hoc prætexto ſi cæteri quoque uterentur, jus tranſitus plane interimeretur: ſed ſufficere, ſi abique dolo malo tranſitus poſtuletur, qua proximum & commodiſſimum eſt. Nonnemo pro adſtruendo liberi tranſitus jure comminicitur, vias regias eſſe generi humano communes, nec eſſe illorum proprias, quorum territoria percurrunt; perinde quaſi iſtæ viæ partes eſſent globi terreni, ab ipſo Deo in rerum initiis creatæ. Quod commentum inſcitius eſt, quam ut refutari mereatur. Ex adverſo tamen non deſunt argumenta, quæ tranſitum mero jure naturali citra pactum aliquod aut concessionem non deberi evincant, eo præſertim calu, quo quis vicino noſtro bellum illaturus per noſtras terras tranſire inſtituit. Sane enim vicinus vicino cum primis amico aut bene de ſe merito, id quoque debere videtur, ut ne alteri, qui ad ipſum oppugnandum venit, iter per ſuos fines concedat; ſiquidem id citra magnum ſuum incommodum poſſit prohibere. Inde ſtolidi impudentique Galli Romanorum poſtulatatio videbatur, *cenſere, ne in Italiam tranſmittant Galli bellum, ipſos id advertere in ſe, agrosque ſuos pro alienis populandos obſicere.* Cum neque Romanorum in ſe meritum ſit, neque Carthaginienſium injuria, ob quæ aut pro Romanis, aut adverſus Pœnos ſumant arma. Livius l. 21. c. 20. Sicuti & hoc in foederibus expreſſe ſolet conveniri, ne hoſtibus noſtris tranſitus concedatur. Vid. foedus Romanorum cum Antiocho apud Livium l. 38. c. 38. ab initio. Et eorundem cum Ætolis apud Polybium excerpti. Legat. 28. Neque tollitur difficultas, ſi quis dicat: tranſitum eſſe dandum, ubi juſto bello alter petatur; negandum, ſi injuſtum ei fiat bellum. Nam neque iſta

dijudicatio semper est satis expedita; & temerarium habetur, ultro se duobus armatis velut arbitrum interponere, & tantam litem suam facere. Accedit, quod concessio transitu in nostris terris belli sedes possit constitui. Quid enim, si alter hosti suo, dum adhuc in nostra est ditione, occurrat; eumque listat? Quod quomodo vitio illi sit vertendum, non video; cum nequaquam teneatur eundem intra suos fines recipere, ut nos istius exercitu levemur. Tutissimum igitur fuerit, ubi citra magnum nostrum incommodum fieri possit, transitum denegare, & prohibere. Sin vires prohibendi defuerint, aut forte ipsi eam per causam gravi bello sumus implicandi, patientiam nostram alteri obtentu necessitudinis facile excusabimus. Notatu quoque dignum est, quod refert *Plutarchus* *Lyfandro*; Thebani eo tempore, quo Athenæ à XXX. tyranniste-
nebantur, legem sciverunt: *Αν τις αθήναζε δια της βοιωτίας δια της τυραννέας ὄπλα κερύβη, μήτε ἐξέλθῃσι θηβαίων, μήτε ἀναγῇ. si quis Athenas ferret per Boiotiam in tyrannos arma, neminem id neque videre, neque audire Thebanorum.* Zieglerus ad *Grot.* d. l. itidem negat, naturaliter jus alicui comperere eundi per terras alterius, nisi pacto id sibi quæsierit; uii nemini est iter per fundum privati, nisi ea servitus ipsi sit constituta. Multoque magis, si sit caula probabilis metus. Sic inter privatos jus tibi esse poterit ambulandi per prædium urbanum Titii; sed si tu frequenter iveris cum flammis, & faculis, ut periculum sit, ne damnum inferatur prædio Titii, jus quidem tuum metu Titii non tollitur, sed poterit tamen prohibere Titius, ne ita eas cum flammis & faculis, & tuñc tollitur jus taliter eundi. Ubi tamen norandum, in nostra quæstione iter aut transitum non accipi pro perpetua aliqua servitute, sed pro momentaneo duntaxat rei alienæ usu, ad quem arripiendum ingens nos utilitas, aut necessitas adigit, cui non ultro velificari alterum, inhumanum erat. Exempla parum ad isthanc quæstionem definiendam facere possunt. Nam fere prout cuiusque vires fuerunt, ita modeste aut fidenter transitum postulavit, aut eundem postulanti annuit vel abnuvit. Apud *Plutarchum* *Agésilao*, cum ab eo Tralles (in *apoph.* *Lac. ap. eund.* legitur *Troades*) transitus mercedem polcerent C. talenta, & totidem mulieres, eos ludens ait: *Quin ergo statim adfuerunt accepturi ea? Ita processit, illosque signis collatis fudit, & multos occidit. Isdem cum mandatis misit ad regem Macedonum legatos, qui cum responderet, deliberare se velle; Deliberet ergo, inquit, nos interim transgrediemur. Hujus admiratus, & pavens rex audaciam, pacate petivit, ut transiret.* Præcipue heic allegari solet exemplum Israëlitarum, transitum per Idumæam perentium hisce legibus: ut via regia ambulent, in prata cultosque agros non evagentur, utque præsentem pecuniam offerant, si qua re opus habuerint. Heic cum Idumæi armis transitum arcere instituerent, vi sibi haut quidquam perrumpendum judicaverè, sed longo flexu istorum fines circumviverunt. Et cum tandem exigua particula fines eorundem perstringerent, non minus innoxium fecere transitum, ut ut idem antea fuisset satis inhumaniter denegatus. Vid. *Denter.* II. 1. 2. 3. 4. *Numer.* XX. 14. Isdem cum à rege Amorrhæorum Sihone innoxium peterent transitum, isque non solum hunc abnuisset, sed & armatus illis occurreret, extra fines suæ ditionis, ut videtur, adeoque ultro eosdem lacerasset, victus non tam ob negatum iter, quam illatum temere bellum poenas dedit. Nam alias nimis durum videbatur, non exhibitum humanitatis officium excidio gentis ulcisci; cum Amorrhæi isti utique

extra terram promissionis fuerint, cujus incolas Deus peculiari ex iudicio inter-
necioni destinaverat. Neque sufficit, quod aliqui dicunt: *iustas condiciones offerentem
non repellere, sed de illis in effectum deducendis tractare debuisse, qui metum suum iustum
haberi vellent. Nunc abrupta pacis commercia animum à jure & aequitate alienum satis
monstrasse.* Communi quippe mortalium jure laxa solius humanitatis lex ultima
exempla non meretur.

§. 6. Ad res innoxie utilitatis, quæ cuivis libenter indulgeri debent, à Grotio
d. l. quoque refertur, mercibus per terras nostras transitum concedere. Ubi hunc
Zieglerus contradictionis arguit, dum §. 13. dixit, quo minus gens quæque cum qua-
vis gente seposita commercium colat, impediendi nemini jus esse: & tamen d. cap. 9. ult.
concedit, pactum iniri posse cum gente seposita, ut sibi soli certi generis merces, alibi
non natescentes, vendat. Ubi sane vi hujus pacti impediuntur alii, quo minus cum ista
gente commercia exercent. Quanquam Grotius excusari possit, si priori ipsius loco
intelligamus impedimentum, quod cum violentia conjunctum est. De cætero tamen
ista res non ita ad liquidum deducta est. Sane enim non videtur lex humanitatis
nos obligare ad concedendum transitum aliis mercibus, quam quæ ad vitam aliorum
sunt necessarie. Sed qui ejusmodi adportant merces, quæ ad luxum instruendum faci-
ciunt, aut ex quarum tractatione non tam vitæ subsidia, quam lucrum exuberans, &
alimenta avaritiæ quæeruntur, non video, quo jure velut debitum sibi per nostras ter-
ras transitum præterdant. Equidem fateor, vix probabilem inveniri posse prætextum,
ut quis negare velit iter navibus inermibus per apertum mare, ditioni nostræ subje-
ctum, ad tertium pacatum tendentibus. Quo etiam potissimum spectant testimonia
autorum, quæ magno numero heic adduci solent. Sed ut merces sistantur in terra
nostra, in freto, aut flumine, non citra rationem fieri potest. Nam præterquam
quod frequens commeatio peregrinorum nostræ civitati quandoque noxia, aut suspec-
ta esse queat; quid impedit, quo minus nostri cives id lucrum vindicent, quod pere-
grini transeuntes capiunt? Quippe cum illis utique magis favere possimus, quam hisce.
Et quanquam damno proprie dicto non afficiamur, si istis mercibus etiam gratis tran-
situm concedamus; neque injuria nobis fiat, dum intercipitur lucrum, quod itidem
nobis patebat: tamen cum ne tertius quidem ille jus habeat nos ab isto lucro excluden-
di, quare non proximi nobismet ipsi sumus, & lucrum illud in nos avertamus? Id quod
fieri potest, si merces istæ non nisi interventu nostrorum civium inter duos populos,
quibus nos interjecti sumus, commeent. Ac sane nisi hæc ratio admittatur, non
video, quomodo excusari possint stapulæ, quam vocant, & alia jura, quibus mer-
ces sistuntur, & ad certum forum trahuntur, atque exteris non inmediate inter se,
sed interventu civium commercia exercere conceditur.

§. 7. Ex dictis quoque dependere videtur quaestio; an lex humanitatis concedat
exigere vectigalia ex transeuntibus mercibus terra, annibus, aut fretis, nostræ ditio-
ni subiectis? Nam non nisi pretio vendere licentiam, quam ista lex quibusvis indul-
geri jubeat, oppido quam inhumanum videtur. Equidem cur ex mercibus quæ terrestri
itinere transeuntur, aliquid vectigalis possit exigi, ratio in aperto est. Nam & agris per
oneraria plaustra quandoque detrimentum infertur, & sumtu opus est ad vias muniendas, ac

dominus territorii securitatem transeuntibus præstat. Ubi autem pontes sunt struendi, manifesta est vectigalis pro recuperandis impensis æquitas. Sicut & contra qui ejusmodi vectigale exigunt, utique ad conservandos ac reparandos pontes tenentur. Sic *Grotius ad l. Regum X. 19.* notat, equos, qui ex Ægypto venientes transibant per Judæam in Syriam aut ad Hethæos, vectigal pro transitu magnum pependisse Salomoni, sicut & pro thuris transitu vectigal dabatur. Favorabilia quoque sunt vectigalia, ubi per industriam difficultas terrestrium itinerum velit in compendium fuit missa. Sicut hodie multis in locis fossæ sunt depressæ ad commiditatem tam viatorum quam mercium. Sic si quis quondam per fossæ Isthmo Jonium, & Ægæum mare conjunxisset, à lubentibus sane vectigal modicum potuisset exigere, dum brevi, & securo via liceret defungi. Quanquam & citra ejusmodi fossam pronunciet *Strabo l. VIII. Asiaticis, Italicisque mercatoribus gratissimum fuisse, omisso ad Maleam cursu, Corinthum divertere, adveniens eo mercibus: ubi & importatarum, & exportatarum è Peloponneso rerum vectigalia pendere continebat.* Alii adjungunt, multitudine transeuntium annonam reddi cariorem. His rationibus circa æquitatem vectigalis terrestris accedit & hæc; quod civitas modicam saltem recognitionem possit exigere à mercibus peregrinorum eo nomine, quia patitur eos per suam ditionem immediate à tertio populo merces istas petere, ex quibus, erecta stapula, cives sui poterant lucrum capere. Circa vectigalia in fluminibus exigi solita id quoque addi potest, cum illa arrosionibus & inundationibus vicinos agros sæpe non mediocriter infestent, sæpe quoque aggeribus sint coercenda; non inique velut in solarium istorum damnorum modici quid solvi ab iis, qui ex fluminibus citra detrimentum lucrum capiunt. Equidem in *Capitul. Caroli l. 3. c. 12.* telonium in fluminibus veratur exigi, in quibus nullum adjutorium præstatum itinerantibus; (add. *Lex Longobardorum l. 3. tit. 1. leg. 21.*) Sed id constitutum videtur in favorem civium ejusdem reip. Quod ad externos quoque extendi non est necessarium. Circa æquitatem vectigalium, quæ in fretis exiguntur, difficilior est inspectio. Equidem id dubium non habet, quin eo nomine exigi queat, quod sumtibus à domino factis respondeat, ubi signa sunt constituenda, notandis brevibus, aut scopulis, aut ubi ignes alendi, dirigendo navium nocturno cursui, aut ubi mare à piratis purgandum. Sed eorum, quæ præter hæc causas capiuntur, titulum tueri non ita in proclivi est; cum utique transitus navium inermium plane sit res innoxie utilitatis. Nisi quod heic non adeo absurde dici videtur, nemini vitio vertendum, si commoditate suæ ditionis rite utatur, & uti alii ex terris, ita ipse ex aquis suis proventum quærat. Et cum, qui alienum tergitorium intrat, temporarius fiat subditus, posse naves exterorum, per nostrum fretum transeuntes, adigi, ut nostris civibus primum emendi copiam faciant. Id si ipsis remittatur; eo nomine modici aliquid posse exigi. Et quanquam stapula in freto isto institui non possit, quod illi, ad quos profectio instituitur, navigandi usum non habeant, neque nostris civibus facultas sit suis navibus istorum merces in fretum adportandi; non invideri tamen nobis debere, si in portiunculam aliquam lucri admittamur, quod compendiosam aliorum per nostras aquas navigationem non impediamus. Fatendum tamen est, cum ejusmodi vectigal maritimum nescio qua ratione longe odiosius sit, quam quod pro terrestri transitu exigitur, id moderate, & citra avaritiam tractandum; & facile unum vel alterum tales afferre

afferre rationes posse, unde se ab isto vectigali exemptum prætendit. Puta, si istius terræ supra & infra fretum attingant; aut si ab ejusdem usu omnia ipsius cum exteris commercia, & ex hisce salus prope reip. suæ dependeat. Ubi sane iniquum fuerit, istum propter innoxium usum itineris maritimi ad conditionem fere tributariam redigi: nec facile quis eundem reprehenderit, si sub odioso ejusmodi prætextu alterum duriter sibi incumbentem, quovis modo amoliri conetur. Neque eidem præjudicium adferre potest, quod in illud vectigal aliæ quoque nationes consenserint, quarum salus usui istius freti, non ita est implicita; quibusque adeo facile est, domino freti particulam aliquam exundantis lucri non invidere. Sicuti dispar longe conditio est ejus, qui per fundum meum iter petit, quod citra istud ab aliorum hominum consortiis velut in solitudine separatus degat, sui que agri fructus exportare nequeat, & qui compendii duntaxat sui causa alieno prædio servitutem imponere vult. Potest ad hæc illustranda aliquo modo facere, quod quidam referunt de rege Abyssinorum, quod quondam tributum aliquod ab Ægypto prætenderit obtentu Nili, qui in ipsius regione ortus terram Ægyptiam fecundam reddit. Et cum postea Mahummedani eam regionem occupassent, & Christianos duriter habuissent, eundem tentasse alveum Nili in mare rubrum derivare, sed frustra. Quam prætensionem nos itidem iniquam arbitramur. Neque sat accurate illi, qui omnem hanc rem ex pactis conventis judicandam censent. Nam nihilominus inquiri adhuc potest, quæ ratio fuerit istorum pactorum initiorum; & an dominus freti tamdiu aliis transitum negare potuerit, quousque isti in talia cum ipso pacta descenderent. Et si ubi pactum vitio naturaliter firmitatem ipsi detrahente carens, sit initium, utique ipso standum fuerit; sic ut neque transeuntes vectigal, in quod consenserunt, denegare, neque dominus freti illud intendere pro lubitu queat. Add. *Bæclerus* ad *Grotii* l. 2. c. 2. §. 14. Apud *Nicephor. Gregoram* l. IV. memoratur; Sultanum Ægypti ab Imp. Constantinopolitano stipulatum, ut Ægyptiis mercatoribus fretum Thracicum liceret trajicere. Quæ res, cum initio parvi momenti videretur, concessa fuit. Sed cum progressu temporis constitisset, qualis & quanta esset; jam prohiberi non potuit, consuetudine confirmata atque inveterata. Quod si autem quis populus ad alteram freti ripam terras possideat, ita ut vel fretum utrique sit commune, vel utriusque ditionis confinia in eodem medio sint, etiam si forte alter ex pacto, aut concessione solus à reliquis transeuntibus vectigal exigat, iste tamen nullo modo vectigali erit obnoxius; quippe cum in suo pelagio naviget.

§. 8. Ad res innoxie utilitatis, quæque adeo cuivis sint præstandæ, refertur quoque à *Grotio* l. 2. cap. 2. §. 15. ut liceat prætervehentibus ad littus paulisper accedere, ibique morari, valetudinis, aquandi, aut alia justa de causa. Hinc apud *Maronem* l. *Æneid.* Quod genus hoc hominum? quævis hæc tam barbara morem Permittit patria? hospitio prohibemur arena. Bella cient, primaque vetant consistere terra. Sigenus humanum, & mortalia temnis arma; At sperate Deos memores sancti, atque in sancti. Ubi tamen observandum, quod præmiserat; Non nos aut ferro Lybicos populare penates Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas. Quo ipso ostenditur, ejus qui admitti petit, iter debere innoxium esse, & ex quo accolis litoris nullum periculum, aut ejusdem probabilis metus creetur. Hinc cordate *Dido*: Res dura, & regni novitas me talia cogunt Moliri, & læte fines custode tueri.

Scilicet constare prius oportet, hostis an amicus quis adveniat; simulque quam faciem ipsa classis, aut quæ in terram exscendere vult manus præ se ferat. Nec minus, an à contagiosis morbis immunes sint advenæ. Add. *Plinius* N. H. l. 26. c. 1. Horum postquam nihil obstitit, ut innoxium accessum denegare summa inhumanitas foret; ita isthoc concessio consequens fuerit id quoque indulgere, ut liceat tugurium momentaneum in litore ponere; quippe quo litus non redditur deterius, neque nostro ad idem juri quidquam decedit. Nam id rationis est, ne quis permanens ædificium in litore extruat citra concessionem summi imperantis, præsertim ubi id cum aliorum incommodo fiat. Vid. l. 50. *D. de adq. rer. dom.* Neque sequitur; quia circa accessiorem ad litora & portus inter aliquas gentes existunt pacta, ideo isthoc officium jure naturali non deberi. Cum multa, quæ ex virtute quapiam, imperfectam duntaxat obligationem pariente, debentur, legibus civilibus, & pactis sanciri frequentissimum sit. Præterquam, nostra assertio potissimum de eo casu agat, quando quis contra suam intentionem per vim majorem litoribus alienis adpulerit; pacta autem, quæ inter gentes heic iniri solent, de continuo accessu disponant. Unde etiam pro hocce quidem modicum aliquod tributum exigi nihil prohibet. In isto autem casu tam leve alienæ calamitatis solatium imputare velle, valde fordium fuerit. In fœdere tamen inter Romanos & Carthagenenses apud *Polybium* l. 3. ita conventum fuit: *ne navigantio Romani Romanorumvè socii ultra pulcrum promontorium: extra quam si tempestatis aut hostium vi fuerint compulsi. Si quis vi delatus fuerit, emendi aut accipiendi quidquam, præter necessaria reficiendis navibus & sacris faciendis, jus ei ne esto. Intra diem quintum qui navem adplicuerint abeunio. In altero fœdere ita habetur: In Sardinia & Africa neque negotiater quisquam Romanorum, neque urbem condito: neve eo adpellio, nisi commentus accipiendi gratia, vel naves reficiendi. Si tempestas detulerit, intra dies quinque excedio.*

§. 9. Inter officia quoque humanitatis refertur peregrinos admittere, ut & viatores recto hospitioque comiter excipere. Qua quidem re non pauci antiquorum fere ad ambitionem utque sese jactarunt: sicuti iidem judicabant, sanctissimum aliquod necessitudinis & amicitiae jus ex hospitio oriri. *Aristoteles magn. moral. l. 2. c. 11. Βεβαιωτάτη δ' ἀνδοξία ἐστὶ τῶν Φιλῶν ἢ ξεικῆ. ὅ γὰρ εἰναι εἶναι αὐτοῖς τέλει & κοινόν, ὑπὲρ δ' ἀμφοτέρωθεν, ὅτι ἐν τοῖς πολιταῖς. Amicitiarum hospitalis validissima videtur. Neque enim ullus est, de quo ambigatur, communis finis, ut inter cives. Homerus Odyss. τ. πρὸς γὰρ διὸς εἰσὶν ἅπαντες ξείνοί τε. Ab Iove sunt omnes hospites & pauperes Idem Odyss. θ. ἀνὴρ κασιγνήτου ξείνος θ' ἱκέτης τε τέτυκται. Ante fratrem hospes & supp'lex habetur. Apud Lucianum de dea Syria, delicta ab quæ homines per diluvium; Deucaliconis fuerunt exincti, hæc referuntur: ἀθέμιται ἔργα ἔπραττον. ἅτε γὰρ οὐκ ἔφύλασσαν, ἅτε ξείνους ἐδέχοντο, ἅτε ἱκετῶν ἠπείχοντο. Iniusta opera agebant. Neque enim juramenta observabant, neque hospites suscipiebant, neque supplices admitterant. Add. quoque Plato de LL. l. 12. ubi officia erga peregrinos describit. De humanitate Indorum adversus peregrinos vid. *Diodorus Siculus* l. 2. c. 42. *Ælianus* V. H. l. IV. c. 1. hanc legem Lucanorum recitat: Si sub occasum solis venerit peregrinus, volueritque sub tectum alicujus divertere, & is hominem non susceperit, mulctetur, & penas luat in hospitalitatis. Add. *Lex Burgundionum* tit. 30 §. 1. De antiquis Slavis *Helmoldus Chron. Slavorum* l. 1. c. 82. Si quis, quod transmissum est peregrinum hospitio remo-*

vise

visse deprehensus fuerit, *hujus domum vel facultates incendio consumere licitum est, atque in id omnium vota pariter conspirant* Philo Iudæus de vita Mosis, hospitibus eadem, *quæ supplicibus iura deberi* tradit. Ut tamen isthoc officii jure naturali debeatur, requiritur, ut alteri honesta sit, aut necessaria causa, quare à domo sua absit. Tum ut ipse probus sit, & unde domui nostræ nullum periculum, aut dedecus immineat. Præterea ut pretio hospitium conducere nequeat. Inde major quondam istius humanitatis necessitas, ubi publica diverforia nondum in usu erant, aut vilia viroque honesto indecora habebantur; quam hodie in plerisque Europæ partibus, ubi & ad usum, & splendorum ista passim instructa reperiuntur. Enimvero etsi passim inhospitalitatem, tanquam certum specimen barbaræ inhumanitatis, traduci videas; du bium tamen moveri potest circa illos potissimum, qui curiositatis duntaxat causâ alienas regiones adeunt, an istis ipso naturali jure admissio debeatur. Sane Spartanis, ut peregrinos sua civitate arcerent, hæc sufficere ratio judicabatur; ne patrii mores illorum conversatione corrumpèrentur, aut evilescerent. Paria fere instituta circa peregrinos apud Chineses. vid. *Nenhof. gener. descript. Chinæ. c. 1.* Cui tamen aliqui reponunt; non omnia meliora, quæ apud nos, aut deteriora, quæ apud externos usu recepta sunt. Si quid melius apud hos inveniat, absurdum fore, ideo id adspernari, quod peregrinum sit. Canum esse, etiam vilissimos vernarum adulari, alienos, utut præstantissimos viros, allatrare. Nescio quid horridi, & inculci istis adhaerere, qui nunquam patriis sedibus pedem extulerunt. Sic & apud *Livium l. 41. c. 24.* decretum Achæorum, quo finibus suis interdixerant Macedonibus, *exsecrabilis velut desertio juris humani* vocatur. Apud *Plutarchum in Convivio* Periander ait: *ἐγὼ τοὶ ἐπαυνῶν καὶ πόλεως καὶ ἀρχόντας, ὅσοι ξένοις πρὸς τὸν ἐπείχεα πολίτας χρηματίζωσι.* Ego civitates magistratusque laudo, qui priori loco hospitibus, deinde civilibus responsa dant. Heicigitur certum videtur, si nostri cives peregrinantes ab aliqua natione comiter recipiantur, parem humanitatem eidem nos honeste denegare non posse. Sicut contra, qui nostros arcent, sui ut à nobis recipiantur impudenter postulant. Verum si aliqua gens externos adire non curet, non adparet, quo jure ipsa teneatur admittere illos, qui citra necessariam, ac gravem causam ad eam accedunt. Sicut etiam nemo credit, qui in ædibus aut hortis suis rari quidpiam possidet, se ulla obligatione ad quosvis ejus spectatores admittendos adstringi; sed admissis isthoc velut indebitum officium imputari moris est. Præsertim cum facile aliqua suspicio accedere possit, quare nimis curiosos rerum nostrarum arbitratores procul habendos judicemus. Inde multis suam sententiam non adprobat *Franciscus à Victoria* *relect. 5. sect. 3.* ubi agit de idoneis titulis, ex quibus Hispani Indos debellare potuerint; dum primum titulum facit naturalem societatem & communicationem; circa quam istiusmodi format propositio-
nes. *1. Hispanos habere jus peregrinandi in illas provincias, & illic degendi, sine tamen aliquo documento barbarorum, nec posse ab aliis prohiberi.* Ubi reponitur, illam naturalem communicationem non prohibere, quo minus super usu rerum suarum aliis communicando dominus statuere queat. Deinde crudum valde videri, ita indefinite velle aliis dare jus apud nos peregrinandi, & degendi, non considerato, quo numero, aut quo fine isti veniant; item innoxie transeuntes, regionem alienam lustrantes, ad modicum duntaxat tempus morari, an vero perpetuo velut suo jure apud nos velint degere. Ejusmodi
hospitia.

hospitia qui aliis velit assignare, merito tanquam asperum nimis metatorem repudiandum. 2. *Licere Hispanis negociari apud illos, nec vel hos, vel illos à principibus suis posse prohiberi.* Heic, qui moderatus sibi philosophari videntur, nondum possunt dispicere talem negociandi licentiam, quam in subjectis suis principes, si usus reip. postulaverit, restringere nequeant: multo minustalem, quæ exteros quoque nobis invitis & relutantibus obrudat. 3. *Si quæ sint apud barbaros communia tam crebris quam hospitibus, non licere barbaris prohibere Hispanos à communicatione, & participatione illorum, v. g. si licet aliis peregrinis effodere aurum, etiam Hispanis licere.* Quo loco aliqui considerandum judicant, an tale quid aliis fuerit permisum tanquam ex debito, an velut ex gratia. Nam circa ea, quæ nemini perfecte debeo, liberali sane magis adversus unum, quam alterum esse mihi licere. Deinde an illi, qui post accedunt, parem modestiam sint adhibitori cum prioribus, qui citra nostrum incommodum re quapiam usi fuerunt; nec alium sibi finem, quam istum, habeant propositum. Si uni vel alteri vicinorum meorum concesserim facultatem quoties velit hortum intrandi, & fructus modice decerpendi, ubi alius post irrupent, quia arbores confringere, & in ipso horto; me expulso, hospitium figere instituat, puto ostium mihi claudere fas erit. Add. quoque reip. onus, quod quidam Americanorum dederunt Hispanis apud *Mich. Montagne essais* l. 3. c. 6. p. m. 189. Sed super hac controversia alii viderint. Plerisque tutissimum videtur dicere: cuilibet civitati ex usu suo licere statuere super admissione exterorum, qui ex causis necessariis, aut commiserationem merentibus non accedunt. Nisi quod pacifice accedentes promiscue lævire sine dubio barbarum sit. Vid. *Diodorus Siculus* l. 1. c. 67. Legatorum autem admissio ex peculiaribus fundamentis deducitur. Add. *Zieglerus ad Grot.* l. 2. c. 2. §. 23. Admissos tamen semel hospites & peregrinos sine probabili causa ejicere inhumanitate & contumelia non vacat. Vid. *Livius* l. 2. c. 37. 38. Quin & quod probabilis istos expellendi causa fames sit, civitatem urgens, *Ambrosius de Offic.* l. 3. c. 7. & cum eo *Grotius* d. l. §. 19. negat. Id quod hæcenus admittimus, si adsint media, quantumvis paulo duriora, ad istos simul cum civibus conservandos, sique iidem nobis quondam utiles fuerint, aut deinceps esse possint. Nam de hisce proprie loquitur *Ambrosius*. Verum si peregrinis nulla obligatione teneamur, neque iis statim, ubi à nobis sint expulsi, pereundum fuerit; non adparet, quare cives in illorum gratiam cum angustis annonæ conflictari debeant. Vid. *Sueton. Augusto* c. 42. & *Bæcler. add. l. Grotii*.

§. 10. In hanc quoque officiorum classem à *Grotio* l. 2. c. 2. §. 16. 17. retertur concessio perpetuæ habitationis exteris, qui sedibus suis expulsi receptum quærunt. Quibus tamen necessum sit, imperium in illis locis jam constitutum agnoscere, atque ita se componere, ne factionibus, & seditionibus præbeatur materia *Euripides Medea*:
 χερὴ δὲ ξένων μὲν καὶ τὰ πρὸς χωρὲν πολλὰ. Decet peregrinum, ut se valde accommodei civitati. Sicuti & inter pacis leges ab *Ænea* hæc dicitur: *Socer arma Latinus habeto, Imperium solenne socer*, apud *Virgil. Æneid.* 12. Enimvero humanitas quidem est, paucos quosdam, sedibus suis non iceleris causa expullos, recipere; præsertim si industria, aut opibus polleant, nec sacra nostra, aut instituta sint turbaturi. Sicuti etiam multas civitates immensum crevisse cernimus, quod peregrinos, & exteros lubenter recepe-

perint: alias contra, quæ hos averfati sunt, ad modicam conditionem redactas. Sed quod magna aliqua multitudo, armata cumprimis & bellicosa, velut ex debito recipienda sit, nemo temere asseruerit; cum præsertim vix fieri possit, ut veteribus incolis ab istis periculum non immineat. Ergo quantum heic indulgendum sit, quælibet civitas ex usu suo constituet. Cui antea probe expendendum, an expediat numerum incolarum vehementer augeri; an ea sit agri nostri fertilitas, ut commode omnes possit alere; an nimis anguste sumus habitaturi, istis receptis; solers an ignava sit turba, quæ recipi petit; an ita advenæ isti possint distribui & locari, ut civitati nullum ex iis periculum oriatur. Sane ubi & isti miseratione digni sunt, & civitatis nostræ rationes non repugnaverint, humanum fuerit, in tales beneficium non nimis onerosum; nec nobis poenitendum conferre. Alias merito ita temperatur mihi: cordia, nè mox nos aliis evadamus ipsi miserabiles. Cum porro quicquid à nobis in tales fuerit collatum, id beneficii loco ipsis imputare possimus; inde consequitur, ut non ipsi, quæ placuerint, sibi rapere, aut si quid forte vacui loci apud nos jacuerit, velut jure suo occupare possint, sed quæ nos assignaverimus, iis contenti esse debeant. Add. Boetler. ad d. l. Grotii. Ad quæ illustranda isthæc exempla facere possunt. Apud Virgil. *Æneid.* XI. Latinus Trojanis hanc conditionem offert: *Est antiquus ager Tusco mihi proximus arni, Aurunci, Rutulique colunt, & vomere duros Exercent colles, atque horum asperissima pascunt. Hæc omnis regio, & celsi picea pinca montis Cedat amicitie Teuorum.* Ubi Servius ex Catonis originibus annotat; eum agrum habuisse jugera DCC. Sed ne videretur de alieno fuisse liberalis, monet, circa verba illa: *Aurunci Rutulique serunt*, è superioribus subaudiendum esse *mihi*. Illum enim agrum Auruncos & Rutulos habuisse tanquam stipendiarium, aut ei colendo quasi regi operas dedisse. Idem factum prolixius memoratur à Dionysio Halicarn. l. 1. Trojanos, cum ex ceteris omnibus cognovissent, illam sibi fatis destinatam sedem, statim venia non impetrata novam urbem moliri ccepisse, atque non citra rusticorum indignationem, ferrum, ligna, instrumentumque rusticum abstulisse. Quia re commotum Latinum in advenas istos cum exercitu movisse, expostulantem prius cum Ænea: cur, cum licu sibi ei quæcunque petiisset moderata, amice à lubentibus incolis impetrare, ea violato jure gentium, (*παρελθὼν τῶν ἀπείρων ἀνθρώπων δικαιοσύνῃ*) turpius quam honestius per vim sibi usurpare maluisset? Quæ jure agnoscens Æneas reprehendi, priora facta ut condonentur rogat, multis se officiis id pensaturum pollicetur, tuamque operam contra hostes effert. Inde Trojanis Aborigines agrum dedere; illi hisce in bello contra Rutulos suppetias tulerunt. Apud Florum l. 3. c. 3. Cimbri à senatu Romano petunt: *ut Marius populus aliquid sibi terræ daret, velut stipendium; ceterum, ut vellet, manibus atque armis suis uteretur; sed quas daret terras populus, agrariis legibus intra se dimicaretur?* Alena porro condonari citra injuriam qui poterant? Tam validum autem populum ultro recipere intutum videbatur iis, quæ tam multatæ erant, quæ cupiditatem egenorum stimulare possent. Aquod Cæsarem de B. G. l. 4. Tenciteri & Ulpeteres jactabant: *Venisse invitatos, ejectos domo: si suam gratiam Romani velint, posse eis utiles esse amicos: vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis possederint.* Quibus reponebat Cæsar: *hæc verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare, neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari tanta presentim multitudi-*

sine injuria possint. Et si alia adhuc subesset causa, quare istos hospites nimis vicinos sibi nollet Cæsar. Apud Tacitum A. XIII. 55. An sibiarii sedis inopes, cum agros insedis-
sent trans Rhenum sitos, usibus Romanorum sepositos, non adeo absurde dicebant:
Quotam partem campi jacere, in quam pecora & armenta militum aliquando transmitterentur?
Servarent sane receptus gregibus inter hominum famem: modo ne vastitatem & solitudinem
millent, quam amicos populos. Sicut cælum dñs, ita terras generi mortaliū datas; quæque va-
cua, eas publicas esse. Quo jure etiam Utopienses uti tradit Th. Morus Utopie l. 2. Qui-
bus utique molliora erant respondenda, quam quæ regerebat Avitus, intolerabilem
sane superbiam redolentia: *patiēda meliorum imperia. Id Dñs, quos implorarent, placitum,*
ut arbitrium penes Romanos maneret, quiddarent, quid adimerent; neque alios judices quam
seipsos paterentur. Imperator Probus centum millia Bastarnarum in solo Romano constituit, qui
omnes fidem servaverunt. Sed cum & ex aliis gentibus plerosque pariter transiisset, id est, ex
Gepidīs, Gaurunni, & Fandalis, illi omnes fidem fregerunt, & occupato belis tyrannus Pro-
bo, per totum pene orbem peditibus & navigando vagati sunt, nec parum molestia Romana gloria
intulerunt. Flav. Vopiscus in Probo. Sic apud Ammianum Marcellinum l. 31. Gothi metu
Hunnorum, desertis suis sedibus, à Valente petunt, ut cis Istrum in Thracia sibi lo-
cus daretur, polliciti, se quiete victuros, & daturus, si res flagiraret, auxilia. Mox
alii quoque barbari accessere, idem petentes, quæ & ipsis Valens annuit, sperans
inde in litem sine magno sumtu lecturum. Quod ipsi tamen mox exitio vertit: uti pro-
lixius d. I. memoratur. Add. Socrates hist. Eccles. l. 4. c. 28.

§. 11. Sub isto quoque officiorum genere comprehendit Grotius d. I. §. 18. 19. quod
quisque debeat alteri concedere, ut ea sibi comparet pretio, opera, permutatione,
aliòve contractu licito, quæ vitam hanc commodiore adparatu instruunt: idque
non impediatur vel lege lata, vel illicita aliqua conspiratione, aut monopolio. Præter-
quam enim quod in omnes populos ex commercijs insignis redundet utilitas, quippe quæ
velut parsimoniam telluris, non uique in omnia æque teracis, suppleat, & efficiunt,
ut quod genitum est usquam, apud omnes natum videatur; (*Libanius orat. 3. Non om-*
nibus partibus cuncta imperavit Deus; sed munera juxta regiones divisit, ut ad societatem ho-
mines opibus mutue indigentia adduceret; & negotiationes patefecit, ut communem fructuum eo-
rum, quæ apud quosdam nascuntur, ad omnes proferat:) inhumanum valde esse, terrigenam
velle invidere usum eorum bonorum, quæ communis omnium parens profudit, ubi
per id nostrum jus, quod ad ista peculiariter quæsitivimus, non redditur deterius. Hinc
apud Plutarch. Pericle, cum Athenienses Megarensibus interdixissent omnibus empo-
riis & portibus suis, isti queruntur id fieri *ἡ δὲ τὴν κοινὰ δικαία*, præter jus gentium.
Quamquam isthæc assertio multas admittat restrictiones. Nam ut cum aliis commu-
nicemus res supervacuas vitæ humanæ, aut voluptuarias, nullo videmur jure obstrin-
gi. Et si nobis ipsis rerum penuria metuatur, recte nobis solis istas servamus. Unde si
Josephus perspexisset, non superesse frumentum Ægyptiis tolerande septem annorum
fami, recte potuisset vetare, ne ad externos id exportaretur. Quintilian. declam. 12. *Ubi*
vicinis civitatibus vendimus, & undecunque affulsit lucrum: sine respectu salus publica addici-
tur, in vacuum possessionem fames venit. Sicut & apud Athenienses capitis poena fan-
citum erat, ne quis civis Atheniensis frumentum alio, quam Athenas divendendum
veh-

veheret. *Lycurgus orat. contra Leocratem.* Præterea si nostris terris insigne lucrum decedat, aut, indirecte licet, aliquod malum possit inde conciliari; recte alios abs commerciis ejusmodi rerum excludimus, quæ absolute ad vitam agendam non sunt necessariae. v. g. Cum alicubi pulcherrimi equi proveniant, nihil impedit, quo minus edicto prohiberi possit, ne exportentur, qui ad genus faciendum sunt idonei. Isti enim regioni decus atque emolumentum peculiare erat perituum, si passim similes equi nascerentur. Et luxuriæ potius, quam necessitati isti inserviunt. Apud *Livium* l. 43. c. 5. *legatus Gallorum petentibus datum, ut denorum equorum iis commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret.* Sic in *tit. C. que res exportari non debeant*, sub capitali poena vetatur, ne quis vinum, & oleum, itemque arma omnis generis ad barbaros exportet. Prioris ratio erat, ne illi hinc illecebris moti imperium Romanum invaderent. Sane enim apud *Livium* l. 5. c. 33. *Aruns Clufinus, ut in Italiam Gallos alliceret, vinum ad eos advexisse scribitur.* Add. *Numer. XIII. 14. Indib. X. 20.* Denique non prohibetur civitas, quo minus circa exportationem mercium plus faveat civibus, quam exteris; puta, ut majus vectigal ab his, quam ab illis exigit; aut ut iidem habeant jus *ἑσπορίας*, seu præ exteris ad emendum admittantur.

§. 12. Verum ut quis ad alterius res emendas teneatur, id nullo jure constitui tradit *Grotius* d. l. §. 20. Cum naturaliter cuique liberum sit, quid acquirere velit, aut non; ac nemini præcædendis querendi causa præbeatur, si alter rebus ipsius æquo animo careat. Inde & olim & nunc multis in locis vetitum deprehendimus, ne certum genus mercium importeretur, idque vel quia inde damnum aliquod civitati possit oriri, vel ut nostrorum hominum industria excitetur, neve opes nostræ ad externos migrent. *Plato* l. 8. de *LL.* *Thus ceteraque hujusmodi, qua diis incendantur, peregrinaque sunt, purpuram similiter & colores alios, qui à regione non producuntur, omnia denique peregrina, nisi necessaria sint, nemo adducat: nec rursus aliquid, quod regioni necessarium sit, exportet.* *Cæsar* de *B. Gall.* l. 2. de *Nerviis* tradit: *Nullum aditum ad eos esse mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri: quod his rebus relanquescere animos, eorumque remitti virtutem existimarent.* Idem l. 4. de *Suevis*: *jumentis importatis non utuntur. Vinum ad se omnino importari non sinit; quod ea re ad laborem ferendum remollecere homines, atque effeminari arbitrentur.* Inde sine dubio falsum est, quod disputat *Franc. à Victoria*: jure gentium fas esse cuique negotiari in alienis provinciis, importando merces, quibus, ibi carent, & exportando aurum & argentum, mercesque alias, quibus illi abundant. Atqui si ego domesticis copiis sim contentus, qua fronte quis alienas mihi invito obtruserit? Nam quod alicubi v. g. quilibet paterfamilias certam salis mensuram in singulos annos emere cogitur, id oritur ex potestate illa, quæ principi in cives competit; & habet ista emendi necessitas aliquod instar tributum. Sicuti etiam per summum imperium civibus injungi potest, ut si quid ultro velint emere, non nisi abs certo aliquo emant. Qualia, ubi usus reip. admisit, non inique in civitatibus sanciri possunt. Sicuti & hoc sæpe frequenter subditis injungitur, ut in tempore frumentum, & alias res necessariae etiam in locis remotis coëmant; quando penuria, imminente præcipue obfidiōe, meruitur, aut ut eo laxior sit annona. Verum ut alterum, in quem mihi non est imperium, ad merces meas emendas cogere instituiam, id vero nulla ratio admisit. Quo jure enim ego

in alterius, mihi non obnoxii, crumenam tantum mihi arrogem autoritatis, ut ipsi præscribere fultincam, quid, & in quæ erogare, & unde necessitati aut voluptati suæ consulere debeat. Neque libertas alterius ideo minuitur, quia meo inde lucro aliquid decedit. Aut si omnino volebam alterum commodis meis velificari, mutuis id officiis mereri debebam. Id tamen inhumanum fuerit, & iniquum, impedire alicquem, qui res, quibus abundat, apud volentes distrahere vult, quo minus necessaria, quibus caret, inde sibi comparare queat. Add. *Bæcl. add. l. Grotii.*

§. 13. Ejusmodi officiis genus quoque habetur, licentiam facere exteris, vicinis præsertim, apud nos matrimonia ambiendi, & contrahendi, ubi isti apud se copia foeminarum defuerit. Puta, si populus virorum aliunde expulsus alibi confederit, aut cæcus virorum novam condere civitatem velit. Nam sine semina ætatem agere repugnat naturæ saltem plerorumque virorum; quippe cum cohibatus, ubi vires corporis sunt integræ, non nisi excellentibus animabus conveniat, & præter naturam remedia hec adhibere, foedum. Et res unius duntaxat ætatis est, populus virorum. Quæ ratione multi defendere, aut saltem excusare volunt raptum Sabinarum à Romulo patratum. Etsi super eo non uno modo tradatur. *Dionys. Halicarn. l. 2.* ait, Romulum per connubia voluisse vicinarum sibi gentium amicitiam conciliare, quæ licet ab injuria inciperet, credidisse tamen ex hujusmodi re quamdam, & malo ex principio magnam familiaritatem posse consilari, postquam factum illud purgatum fuerit apud mulieres quidem cupidine & amore; apud reliquos, si non contumeliæ causa, sed necessitate id factum testarentur. Etsi sat præpostera hæc sit via amicitiam instituendi. Vid. *Tacit. An. l. 55.* de Segeste; *antist. privatum odium, quod Arminius filiam ejus alii pactam rapuerat. Gener invidus, inimici soceri; quæque apud concordæ vincula caritatis, incitamenta irarum apud insensos erant.* Alii ut occasionem bel-landi nancisceretur contra vicinos, raptas mulieres scripsere; quod parum probabile videtur. Cæteri inopiam mulierum, adeoque necessitatem prætexunt. Prius tamen legatos circummissos, qui rogarent, ne gravarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Qui postquam non sine verborum contumelia rejecti fuerint, vim dolo mistam fuisse adhibitam. Et erat eo seculo mos capiendi virgines non infrequens; quem *Dionysius* ideo vocat *ἑλληνικὸν καὶ δόχαιον τὸ ἐν ᾧ, καὶ τὸ ὀ-πὸν συμπάντων καθ' ἑς συνάπνυνται γάμοι ταῖς γυναιξίν Ἰταφάνεστον*: *Græcum & antiquum morem, & modum jungendi connubio mulieres splendidissimum.* Add. *Indic. 21. v. 22.* Etsi rarissime accidat, ut non inveniantur, quæ viris, non plane erubescendis & abominandis, ultro jungi velint. Tales igitur amicitiam nostram hoc modo simul quæsituros repudiare, alperum nimis fuerit. Quanquam enim ob negatam in uxorem foeminam causâ bello per se non præbeatur; idem tamen fit, ubi repulsæ addita fuerit contumelia. Sicut Rhegini virginem nuptum petenti *Dionysio* responderunt: *se nullam præter littoris filiam ipsi concessuros.* Vid. *Diodorus Siculus l. XIV. c. 108.* Et *Sirabo l. 6.* Simile exemplum extat apud *M. Paulum Venetum l. 1. c. 52.* Nostras autem foeminas pro imperio adigere velle, ut talibus nubant, qui in se nihil habeant, quod amorem conciliare possit, inhumanum videtur; multoque magis, si dispar quoque conditio accesserit. Conf. *Excler. ad d. l. Grotii §. 21.* Quæ à Canuleio jactantur apud

apud *Licium* l. 4. c. 3. *Connubium petimus, quod finitimis externisque dari solet: Et ut hominum numero finius*: ad præsentem quæstionem non pertinet. Nam hautquidquam inopia mulierum plebejos tunc premebat, sed iidem, ut patriciis exæquarentur, quærebant. De cætero in ubere foeminarum proventu per vim, bellumque ad nuptias grafari supervacuum est. Invenies alium, si te hic fastidit, *Alexin*. Leges civiles, quæ connubia cum exteris, aut inter diversi ordinis homines prohibent, præsupponunt, cuique copiam esse dignam se conditionem inveniendi; & rationibus hisce fere nituntur, ut vel certarum splendor familiarum conservetur, vel nostrates foeminæ facilius maritos inveniant, vel ne opes, aut affectus nostrorum in alias civitates per connubia transferantur.

§. 14. Denique *Grotius* d. l. §. 22. addit, jus omnibus commune, adeoque & obligationem ad aliquid omnibus præstandum, oriri ex suppositione; si nimirum quid promiscue omnibus externis indulgeatur. Tunc enim si unus excludatur, ei fieri injuriam. Cujus rei causa hæc videtur, quod cum contumelia sit conjunctum, si quis citra peculiarem causam aliquem velit excludere abs re, quæ omnibus promiscue patet; quippe cum hic velut reliquis inæqualis habeatur. Unde concludit ille; si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam foeminarum conjugia contrahere concedatur, uni id populo negari non posse, nisi delictum antecesserit. Verum isthæc assertio adeo liquida non videtur. Ejusmodi quippe concessionem factam oportuit vel expresse, vel tacite. Expresse conceditur quid alteri vel precario, vel per modum pacti, aut promissionis perfectæ. Ut quis omnibus & singulis gentibus, notis æque ac ignotis, sine fine & modo ad actum aliquem jure naturali indebitum, circa rem suam exercendum, jus perfectum contulerit, casus nunquam credo datus fuit, necdabitur. Saltem enim nosse quis volet, cui, & quantum det. Quod si quis omnibus sibi notis ac amicis hæctenus quid concesserit sive per modum pacti, sive precario; idem si quis ignotus suo jure prætereendere velit, improbitatis & impudentiæ notam non effugiet. Quæ autem tacite duntaxat, & per dissimulationem concedimus, regulariter precarii naturam habere judicantur. Quæ mutatis nostris rationibus, aut propter immodestiam utentium recte possunt revocari. Add. *Bæcler. add. l. Grotii*.

§. 15. Cæterum sat vulgaris est humanitas, cujus intermissio foedam animi malignitatem, & abjectionem involvit. Sublimior adhuc & splendidior ejus gradus est, si quis ex singulari benevolentia & propensione, vel ex propria generositate; vel ex singulari affectu, vel ex commiseratione conditionis alienæ, gratis quid in alterum conferat, impenſa aut opera laboriosa constans, quo ipsius necessitatibus subveniatur, aut insignis quæpiam utilitas eidem concilietur. Atque talia *κατ' ἐξῆς* beneficia vocantur; quorum dispensationem ac modum fere conditio dantis, atque accipientis temperat. Ex quibus summam laudem acquirendi mortalibus materia patet, si magnitudo animi ac prudentia rite eadem moderata fuerit. Nam *ambitio*, & *jaſtantia*, & *quidvis potius quam liberalitas existimanda est: curatio non constat*. *Plinius panegy.* Super beneficiis porro dandis, aut dirigendis sapientes pæssim præcepta inculcant. *Cicero Offic. 1. Beneficentia, qua nihil est naturæ humane accommodatius, multas habet cautiones. Videndum*

est enim primum, ne obſi benignitas, & iis iſtis, quibus benigne videtur fieri, & cæteris: deinde, ne major benignitas ſit, quam facultas: tum ut pro dignitate cuique tribuatur. Et quidem ante omnia bene de nobis meritis: tum ut quisque noſtræ opis maxime indiget. Sed & gradus conjunctionis inter homines obſervandi. Ubi latiffime patet communis omnium hominum ſocietas: qua propior eſt ejusdem gentis, nationis, linguae, interius eſſe, ejusdem eſſe civitatis. Arctior colligatio ſocietatis propinquorum. Ubi prima ſocietas in ipſo eſt conjugio: proxima in liberis, ſequuntur fratrum conjunctiones: poſt conſobrinorum, ſobrinorumque: tum conubia, & affinitates. Preſantiſſima autem, & firmiſſima ſocietas, cum boni viri, moribus ſimiles, ſunt familiaritate conjuncti. (Idem de Finib. l. 5. In omni honeſto nihil eſt tam illuſtre, nec quod latius pateat, quam conjunctio inter homines hominum, & quaſi quedam ſocietas & communicatio militatum, & ipſiſ charitas generis humani; quæ nata à primo ſatu, quo à procreatoribus nuti diliguntur, & tota domus conjugio & ſturpe conjungitur, ſerpi ſenſim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiiſ, poſt vicinitatibus, tum civibus & iis, qui publice ſocii atque amici ſunt: deinde totius complexu gentis humane.) Videndum etiam eſt, quid cuique maxime neceſſe ſit, & quid quisque nobiſcum vel ſine nobiſ aut poſſit conſequi, aut non poſſit. Ita non indem erunt neceſſitudinum gradus, qui & temporum: ſuntque officia, quæ aliis magis quam aliis debeantur: ut vicinum citius adjuveris in frugibus percipiendus, quam aut fratrem aut familiarem; at in judicio propinquum potius, & amicum, quam vicinum defenderis. Senecæ libros, de beneficiis excerpere heic longum foret. Notabile eſt, quod de Pythagore's tradit Plutarchus ſympoſ. l. 8. c. 7. eos locis præcepiſſe, *μηδὲν ἐς ἀφαιρῆν βεῖν, οὐνεπιπείναι ἢ καὶ συνεπιπείζειν*, ne quem onere levent, ſed in tollendo & ſubeundo invenit. Ratio additur; *ὥς μηδὲ τιαν ὀχλὴν μηδὲ πρῶτων ἀποδεχομένους*. ſcilicet omne otium, omnem ſegnitiem eo prohibentes. Quanquam potior ratio ſit, quæ extat 2. Corinth VIII. 13. *ἅχ' ἵνα ἀλλοις ἀνεσις, ὑμῖν ᾗ θλίψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος*. Non ut aliis remiſſio, vobis autem afflictio ſit; ſed ex æqualitate, &c. Add. Ambroſius Offic. l. 1. c. 30. & ex eo Gratianus diſt. 86. c. 14. ſeqq. & cauſ. 1. quaſt. 2. c. 6. 7. Socrates apud Xenophontem apomnem. l. 1. erga amicos aut hoſpites, cæteramque vitam optimam eſſe hanc admonitionem agebat *τὴν καὶ δδύναμιν ἐρδεν* ſecundum quod potes agas.

§. 16. Beneficentiæ ex adverſum reſpondet gratus animus, quo is, qui beneficium accepit, oſtendit, id ſibi acceptum fuiſſe, dantiſque ob eam cauſam faver, & occasionem quaerit paria reponendi, quantum ejus fieri poſſit. Nam id haut quidquam neceſſarium eſt, ut præcile tantum reddamus, quanti fuit, quod datum eſt; ſed ſæpe ſtudium & conatus obligationem explent. Ovid. de Ponto l. 3. El. 8. *Sed qui, quam potuit dat maxima, gradus abunde eſt, Et ſinem pietas contigit illa ſuum*. Modo tamen nihil ſit, quod ei, qui beneficium ſeſe dediſſe prætendit, recte opponi poſſit. v. Phædrus l. 1. fab. 23. Quanquam ſapientes monent, non nimis ſubtiliter investigandum eſſe, quibus rationibus quis motus nobiſ beneficii quid exhibuerit; quod iſta ſubtilitas nunquam non ingratuſ prætextum poſſit præbere Cæterum quo magis ad devinciendos animos hominum apta ſunt beneficia, eo acruſ ad gratiam referendam nos incumbere ſubigit juſ naturæ. Saltem ne eum, qui fiducia noſtri nobiſ prior benefecit, ob eam rem deteriore eſſe conditione patriamur; nevé beneficium accipiamus, niſi animo nitendi,

ne dantem merito dati poeniteat. Nam si ob certam causam alicui peculiariter nolimus obligari, licebat oblatum beneficium repudiare. Id quod tamen citra suspicionem contemptus faciendum; cum alias in recitatione beneficii, ultro oblati contumelia infit. Et sane absque necessitate gratiæ referendæ si foret, contra rationem fecerit, si quis sua temere jactaverit, & quod perituum prospicit beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur: inter homines beneficentia & fiducia, unaque omnis benevolentia: neque esset inter eos quidquam gratuitæ opis, nec ullum gratiæ conciliandæ initium. Conf. *Hobbes. de Crue* c. 3. §. 8. *Aristot. Nic. l. IX. c. 2.* Ταῖς μὲν ἐν ἐργασίας ἀνταποδοτέον ὡς ἐπιτεῶν πολὺ μᾶλλον, ἢ χάρισεσιν ἐταίροις. καὶ ὡς περὶ δάνειον, ὃ ὀφείλει δόποδοτεῖν μᾶλλον, ἢ ἐταίρῳ δοτεῖν. καὶ πολλὰ μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον. εἰάν δὲ ὑπερτείνῃ ἢ δόσις τῷ καλῶ, ἢ τῷ ἀναγκάσι, πρὸς ταῦτ' ἀποκλιτέον. Beneficia retribuenda in primum magis sunt, quam sedali interveniendum: Et sicut mutuum, cui debet quisquam, restituendum magis, quam sodali dandum. In universum debitum est reddendum: sed si dato honestate aut necessitate super excedat, ad hac est declinandum. Add. quæ Socrates circa amorem fraternum disputat ap. *Xenophont. Memorabil. l. 2.* Cicero *Off. l. 1.* Nullum officium referenda gratia magis necessarium est. Quod si ea, quæ acceperis utenda majore mensura, si modo possis, jubet reddere *Hesiodus*: quidnam beneficio provocari facere debemus? An non imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt, quam acceperunt? Et enim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos esse debemus, qui jam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi: demus, nec ne, in nostra potestate est: non reddere bono viro non licet, si modo id facere possit sine injuria. Ubi observandum à *Cicerone* ad liberalitatem referri gratiæ relationem, quod neque hæc ita certis legibus sit adstricta, uti justitia, quæ præcise jubet restituere, quæ ex contractu debentur. Add. *Ambrosius Off. l. 1. c. 31.* *Gellius l. 1. c. 4.* Quamquam autem nec beneficium dare prorsus extra obligationem sit; longe tamen laxiorem habet licentiam beneficentia, quam gratus animus; qui omnino laborare debet, ut benefactori se suo adprobet. Et si sæpe contingat, ut beneficii magis ament eos, quibus benefecerunt, quam hi illos. Cujus rei causas investigat *Aristoteles Nicom. IX. 7.* Add. quoque *Hobbes. Leviathan. c. XI.* ubi rationem reddit, quare magna beneficia à majoribus accepta pariant amorem; à paribus aut minoribus non item, nisi spes sit retribuendi. Cui innititur illud *Taciti*: beneficia eon/quæ lata sunt, quoad videatur exolveri posse: ubi multum supra sunt, odium pro gratia redditur.

§ 17. Porro licet in animo ingrato per se nulla sit injuria, quippe cum non violetur jus aliquod proprie dictum: foedius tamen, & magis odiosum ac detestabile habetur nomen ingrati, quam iniusti: quod censetur animi valde abjecti & degeneris, seipsum indignum declarare eo iudicio, quod alter de ipsius probitate tulit, ac ne beneficiis quidem moveri posse ad concipiendum humanitatis sensum. *Gregor. Nazianzenus*: Ὅν γὰρ τὸ χορηγὸν ἐκ ἐπείσθεν ἡμερῶν, τί δ' ἀνδράσδεον ἄλλο τῶν πίντων πέτε; Quem enim benignitas ex fero humanum reddere non potuit, quid aliud hunc ex omnibus rebus unquam emendaverit? *Lucianus in anibolog.* Παῦλ' ὁ ἀνὴρ πρὸ ἐς τετραήμενον εἰς ὃν ἀπ' αὐτοῦ Αἰνιδίων τὰς χάριτας, εἰς κενὸν ἔχεας. Vir nequam vas est pertusum; gratia in illum *Moss* effusa perit, fusa simul fuerit. Add. *Xenophon. Cyropæd. l. 8.* de Pheraulæ sententia circa naturam

turam hominis. Eleganter quoque *Cartesius* de passion. artic. 194. *Ingratitudo vitium est hominum brutorum & stolidi superborum, qui putant omnia sibi debere; aut stupidorum, qui nullam faciunt reflexionem animi ad beneficia, quæ accipiunt, aut imbecilliorum & abjectiorum, qui ubi sentiunt infirmitatem & egestatem suam, demisse quarunt auxilium aliorum, quod ubi sunt consecuti, eos odio prosequuntur, quia destituti voluntarie paria referendi, aut se id posse desperantes, & sibi fingentes omnes omnino secum venales & mercenarios esse, nihilque boni fieri nisi cum remunerationis spe, eos se decepiisse arbutantur.* *Sophocles* *Ajace* flagel. *Docet virum memorem esse, si quid illi suave accidit: Gratia semper parit gratiam.* Si cui verò excidit accepti beneficii memoria, is neutiquam vir generosus est. Enimvero an in foro civili actio ingrati sit danda, eruditi disputant. Negat id *Seneca* de benefic. l. 3. c. 6. *segg.* hisce potissimum rationibus: quod pars optima beneficii pereat, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato detur; jam enim creditum esse incipere. Et cum res honestissima sit referre gratiam, desinere esse honestam, si sit necessaria. Denique uni huic legi vix omnia fora suffectura. *Themistius* orat. 3. ο Περισκός νόμος (cujus meminit *Xenophon* *Cyropæd.* l. 1.) δίκας εἰς πρῶτον αἰσχροκαταστάσεων, ὅτι μάλιστα εὐπορίαι μὴ εἶναι, ὅτι ἀνὰ τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν νόμον, ἐν ταύτῃ ἀπὸ αὐτῆς αἰσχροῦ μὲν ἀλλήλους, & δεικνύοντες δὲ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ ἐχθρὸν. Persicis legibus ingrati animi constituta poena est, quod ubiqueq; sit. maxime odium atq; inimicitiam ingeneret. Ubi vero nulla lex est, quæ id puniat, ibi ex eodem vitio mutuo sese odio prosequuntur, nec litigant tamen, sed occultas similitates exercent. Add. *M. Antonius* l. IX §. 42. circa finem; & *Valerius Maximus* l. 2. c. 6. §. 6. 7. & l. 5. c. 3. §. 5. inter externa. Quibus non pauca ab aliis reponuntur. Vid. *Bæcleri* dissertatio, quæ inscribitur *Actio ingrati*. Nobis hoc loco id tantum monendum videtur, non statim dari actionem, aut instar actionis in foro velut juris naturæ, quia actus aliquis legi naturali repugnat. Equidē ingratos poenæ post mortem manent, per sententiam divini tribunalis infligendæ. Merito quoque iidem exosi & detestabiles reliquis hominibus sunt, & indigni quibus deinceps benigne quid fiat. Sed quare ob simplicem ingratitude, (quando quis acceptorum beneficiorum obliviscitur, aut occasione data referre gratiam negligit,) neque bello quis peti, neque in foro civili actione pulsari queat, ratio in aprico est. Nam ea ipsa de causâ beneficium alteri dedi. i. e. ejus, quod dedi, refusionem mihi stipulatus non sum, ut & alteri foret occasio ostendendi, se honesti amore, non ex metu coactionis gratiam retulisse: utque ipse non spe lucri, sed studio humanitatis exercendæ videar erogasse, de quo recipiendo mihi cavere noluerim. Fortius philosophatur *Marcus Antonius* l. 9. §. 42. *Quando tanquam ingratum incensus aliquem, in temet censuram converte. Peccatum enim procul dubio est tuum, quod non absolute dedisti, nec tanquam qui totum actionis tue fructum jam statim percepisses. Quid enim amplius velle debeas, ubi homini benefeceris? annon hoc ipsum tibi sufficit? quid est natura tua congruum, ubi quid feceris, tum facti istius mercedem quaeris? At ubi quis exercet ingratitude mixtam, seu quando non solum gratiam non refert, sed & pro illa injurias & malefacta reponit; ibi cauta belli, & actio proprie ex injuria data oritur; adjunctus autem ingratus animus tœdissimum ejusdem labem arguens, efficit, ut & eo citius injuriæ executio suscipiatur, & eo acrior poena castigetur; cujus pravitatis ne beneficio quidem deliniri potuit. Cæterum quatenus per subsequenter injuriam necessitas referendi beneficii tollatur, docet *Seneca* de beneficiis l. 1. §. 4. 5. & epistola 81.*

DE SERVANDA FIDE, UBI ETIAM DE DIVISIONIBUS
OBLIGATIONUM.

1. <i>Non possunt non in societate humana pacta
existere.</i>	5. <i>Obligatio naturalis & civilis.</i>
2. <i>Pacta servanda sunt.</i>	6. <i>Quæ utriusque efficacia?</i>
3. <i>Obligationes sunt vel congenite vel adveni-
tia.</i>	7. <i>Obligatio perpetua & temporaria.</i>
4. <i>Obligationi congenita repugnat atheismus.</i>	8. <i>Obligatio non mutua.</i>
	9. <i>Obligatio perfecte aut imperfecte mutua.</i>

Quæ hæcenus exposita sunt officia, ex communi illa cognitione, quam natura inter omnes homines constituit, invicem debentur licet nullus inter ipsos actus antecesserit. Enimvero solo isthoc ambitu circumscribere officia, quæ inter homines mutuo sunt exercenda, parum est. Nam neque quibuscvis ea est ingenii bonitas, ut omnia, quibus aliis prædesse queunt, ex sola humanitate & caritate velint præstare, citra exploratam spem paria recipiendi. Et frequenter illa, quæ ab aliis in nos proficisci possunt, ejusmodi sunt, ut gratis eadem nobis exhiberi salva fronte postulare nequeamus. Sæpe quoque nostram personam aut fortunam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque ut plurimum alter dare non potest, sæpe nos accipere nolumus, nisi alter paria à nobis recipiat. Non raro denique alios latet, qua ratione commodis nostris inservire queant. Denique cum finita utique potentia hominis ad omnes simul pari modo sese extendere nequeat; rationi sane convenit, ut quæ actiones per priores obligationes nondum sunt occupatæ, addicantur iis, qui per pacta prius jus ad eas sibi quæsi-
verunt. Igitur ut mutua inter homines officia, qui fructus est socialitatis, eo crebrius, & ad certas velut regulas exerceantur, necessum fuit, homines ipsos inter se convenire super ejusmodi rebus invicem præstandis, quæ ex solâ humanitatis lege semper certo sibi polliceri quis non poterat. Adeoque in antecessum determinandum fuit, quid alteri quis præstare, quidque ab eodem iterum expectare, suoque jure exigere deberet. Ex quibus intelligitur, quomodo officia humanitatis seu caritatis differant ab illis, quæ ex jure proprie dicto exiguntur, quæque adeo justitia stricte dicta dirigit. Ista quippe non ex pactis expressis aut implicitis debentur, sed ex sola obligatione per ipsam naturam quibuscvis hominibus injuncta. Sed quæ alteri ex pactis & conventionibus debeo, illa ideo debeo, quia novum sibi jus iste adversus me ex proprio meo consensu quæsit. Accedit, quod in conventionibus cum altero quicquid egi, non tam propter alterum, quam propter meum commodum feci; cum in officiis humanitatis contrarium accadat. Nam licet horum exercitium in genere sit necessarium, ut homines commode inter se degere possint, adeoque in ejus quoque commodum redundet, qui ista exercuerit, dum paria ab aliis sibi potest polliceri; heic & nunc tamen quis humanitatem exercet non propter seipsum, sed in gratiam illius, qui beneficium accipit. Nam quoties privatum commodum ex beneficio quaeritur, illico id nomen & indolem suam amittit. Sicigitur lex humanitatis sive caritatis, & pacta hominum inter se officia, & præstationes mu-

tuo velut suppleant, dum quæ ex caritate non solent, aut possunt proficisci, per pacta procurantur; ubi hæc locum non habuerunt, caritas subit: Et si autem, quæ & qualia pacta à singulis hominibus ineantur, in cuiusvis est arbitrio; ut tamen aliqua inter homines existant, in genere & indefinite jus naturæ hæcenus præcepit, quatenus sine illis socialitas, & pax inter homines servari nequit. *Socrates adversus Callimachum*: In fœderibus & pactis tanta vis est, ut pleraque vestrum Græcorum, tum barbarorum ex pactis & conventis transigantur. His enim freti convenimus, & commercia agimus. Per hæc internos contrahimus: per hæc cum privatis inimicitias, tum communia bella deponimus. Hoc uno, tanquam communi bono, homines omnes uti non desistimus.

§. 2. Si quæ autem inter homines ineuntur pacta, illa sancte observanda esse, socialis natura hominis requirit. Citra hoc enim si esset, plurima pars utilitatis periret, quæ humano generi ex communicatis invicem officiis enascitur. *Aristoteles Rhetor.* l. 1. cap. 15. ἀνθρώπων γινώσκουσιν συνήκων, ἀναγκαῖται ἢ πρὶν ἀλλήλους χρεῖα τῶν ἀνθρώπων. Sublatis pactis tollitur inter se usus hominum. *Cicero Off.* II. *Iustitia tanta vis est, ut nec illi quidem, qui maleficio & scelere passi sunt, possint sine ulla particula iustitiæ vivere.* Id quod exemplo latronum & piratarum declarat. Nihil quoque promissæ servandi necessitas foret, haut quidquam liceret rationes suas firmiter aliorum hominum subditiis superstruere. Quin & ex decepta fide iustissimæ querelarum, bellique cautæ pullulare sunt idoneæ. Nam ubi ego ex pacto aliquid præstiterim, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera frustra perit. Sin vero nihil adhuc præstiti, rationes tamen, & destinata mea turbari molestum est: cum alio modo rebus meis potuissim contulere, nisi iste mihi sese obtulisset. Et indignum est ludibrio haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi. Igitur religiosissimum juris naturalis præceptum, & quod universæ humanæ vitæ decus, modum, atque rationem temperat, habetur: *Ut iulibet fidem datam servet*, seu promissâ atque pacta expleat. Addantur, quæ *Dionysius Halicarn.* l. 2. de Fide à Numa inter Numina consecratâ tradit. *Empirides Heraclidis.* χερὶ ἀψευδὲς ἔστι γενναῖος σόφρα. Oportet generosis verax os esse.

§. 3. Cæterum cum per pacta, expressâ præsertim, obligatio nobis accedat, quæ alias per ipsam naturam, saltem ita definite, non aderat; conveniens videtur, hoc loco præcipuas obligationum distinctiones evolvere. Est igitur obligatio alia connata, alia adventitia. (*Arriano in Epicteto* l. 3. c. 2. dicuntur χρεῖς φυσικαὶ καὶ ἀκρίβητοι, affectiones naturales & accersitæ.) Illa est, quæ omnibus hominibus eo ipso, quod prædita ratione animalia sunt, inhæret; seu quæ ipsam naturam rationalem, ut talem, comitatur. Et si cum omnes homines, ex aliorum conjunctione generati, infantes nascantur, ad rite exercendam rationem adhuc inhabiles, ea obligatio tantisper intra actum primum delitescat; plene sese exferens, & ad contrahendum reatum homines reddens idoneos, quam primum per ætatem ejus vim intelligere cœperint. Ex eo tempore effectus illa suos producit, si vel maxime per socordiam homo eandem rite expendere neglexerit. Unde etiam ignorantia juris naturalis neminem adultæ ætatis excusat, aut si dicat, sibi nunquam in mentem venisse cogitare, an de ea re jure naturali sit dispositum. *Adventitiæ obligationes sunt*, quæ hominibus ex antegresso facto humano arcescuntur, non citra ipsorum consensum expressum aut præsumtum.

§. 4. *Inter congenitas obligationes præcipua est, quæ incumbit omnibus hominibus adversus Deum, universi hujus summum arbitrum; cujus vi tenemur ipsum venerari, ejusque imperio & legibus obtemperare. Quam obligationem si quis in universum abrupterit, atheismi flagitio sese alligat. Quod sit, si quis vel ipsum Deum exilire neget, vel ab eo res humanas curari abnuat. Nam quo ad effectum moralem hæc duo æquipollent, & per utrumque omnis religio tollitur, & inter ludibria frænandæ rudi plebeculæ rejicitur. Ambrosius Off. l. 1. c. 26. Nihil est, quod magis proficiat ad vitam honestam, quam ut credamus, eum judicem futurum, quem & occulta non fallant, & indecora offendant, & honesta delebant. Add. Lactantius de ira Dei c. 8. Inde merito rejiciendus est Hobbesius de Cove c. 14. §. 1. c. 1 §. 2. qui atheismum inter peccata imprudentiæ seu ignorantie refert, veluti is peccatum proprie non foret sed error duntaxat, & stultitia, quæ jure puniri nequeat. Argumento utitur, quod athens nunquam voluntatem suam Dei voluntati subiecerit, ut quæra ne esse quidem opinatus fuerit. Summum autem imperium neminem in nos habere, quod non sit ei nostro consentu delatum. Adeoque cum athens nunquam sub regno Dei fuerit, legibus quoque eius regni ipsum non obligari. Enimvero falsissimum est, omne imperium constitui consensu eorum, quibus imperatur. Idem enim verum duntaxat est de imperio humano; ubi non extinguitur facultas nostra resistendi alteri, naturaliter nobis æquali, nisi nostro contentu, & pacto. At quis dixerit, Deo non esse jus imperandi suæ creaturæ, nisi illa ultro in ipsius imperium consenserit? Præsertim cum Ipse c. 15. §. 5. jus Dei regnandi, & puniendi in regno naturali à potentia irresistibili deducat. Atheos autem potentie Dei resistere posse nemo crediderit. Unde & athei haut quidquam proprie loquendo hostes Dei sunt, (prout Hobbes hostes definit, qui neque communi imperanti, neque alter alteri subijciuntur,) sed rebelles subditi, quique adeo crimine læsæ majestatis divinæ se obstrinxerunt; quod & Ipse diserte tradit c. XV. §. 19. Sicut juxta Enndem crimen læsæ majestatis humanæ est, si quis in universum dicto factovè declaret, sibi non esse amplius voluntatem, ei homini vel concilio, cui commissum est summum civitatis imperium, obediendi; seu ubi quis simul & semel vinculum obsequii civilis abrupterit. Ut non adeo obscurum sit, ad quodnam peccati genus referendus sit atheismus. Sed & falsum est, atheos non aliter puniri posse, quam jure belli: quemadmodum contra Gigantes *Geourxzes* divos sese in prælium accinxisse fabulantur Poëtæ. Verum quæ in bello infliguntur hostibus mala, poenas proprie dictas non esse, alibi ostendemus. Neque statim jure belli utitur, qui subditos refractarios armis in ordinem redigit. Nam & hoc ipsum sub jure imperii continetur, ad justâ capefenda per violentiam posse adigere eos, qui ultro obsequi detractant. Multo minus injustum hostem evadit, quique adeo jure resistere possit, qui legitimum imperii vinculum abruptit. Nec excusat Hobbesium, quod in Psalmo XIV. athei, qui in corde suo dicunt, non est Deus, insipienter vocantur. Quasi vero phrasi Sacræ Scripturæ illi solummodo stultidicantur, qui in errore versantur; ac non illi quoque, qui ex malitia peccant. At quasi non maxima sit illa stultitia, per maliciam sibi gravissimam poenam pro exigua aut nulla voluptate arcescere. Deinde non ita difficile est, naturali ratione Deum investigare, quemadmodum est invenire proportionem sphaeræ ad cylindrum, quo exemplo utitur Hobbesius. Equidem fortasse artificiosam & philosophicam de Dei existentia demon-*

demonstrationem erueret aut capere non cujusvis idiotæ fuerit. Non tamen ideo cuiquam impune de Deo dubitare, aut eundem abnegare licebit. Cum enim universum genus humanum in perpetua velut possessione istius persuasionis fuerit; necessum erat, si quis eandem oppugnare velit, ut non solum omnia argumenta, quibus Deus esse probatur, solide destruat, sed & plausibiliores rationes pro assertionem suam proferat. Simulque cum generis humani salutem ea persuasionem contineri hæcenus creditum sit, ostendendum ipsi præterea est; generi humano per atheismum melius consuli, quam recenti cultu Numinis. Quod cum impossibile plane sit, non in Deum duntaxat, sed & in universum humanum genus athei delinquere sunt censendi. Eoque minus venia prosequendi sunt, quod illi demum consensus omnium populorum ac seculorum oppugnatum eant, qui eximiam quandam ingenii perspicaciam præ cæteris sibi arrogant. Unde si in atheismum prolapsi fuerint, in errore quidem, eoque exitiabili versantur; sed quem non per imprudentiam aut simplicitatem, verum ex petulanti sapientiæ persuasionem contraxerunt. Conf. *Jean d'Elpaigne de erroribus popularibus* (sect. 1. c. 6 & *Baconi sermon. fidel.* c. 16. & *de Augment. scientiarum* l. 3 c. 2. Addatur etiam *Plato de LL.* l. IX. *sub finem*; ubi atheorum genera distinguit, & quibus poenis coercendi sint, tradit. Hæc difficile quoque occurrere argumentis illis, quibus sententiam *Hobbesi* fulcire conatur *Autor discursus Theologico-Politi.* c. 16. qui cum hanc thesin præmisisset: *unumquemque qui rationis num non habet, in statu naturali ex legibus adpetitis summo jure naturæ vivere*; objectioni, hanc assertionem juri divino revelato re, ugnare; ita respondet: *Statum naturalem & naturæ & tempore priorem esse religionem*; id quod saltem de religione naturali est falsissimum non minus, quam quod subjungit; *neminem ex natura scire, se ulla erga Deum teneri obedientia, imò nec ulla ratione hoc assequi, sed tantum ex revelatione signis confirmata.* Quod de religione naturali nullo modo admitti potest. Inde & fallit Ipsius illatio: *ante revelationem neminem jure divino, quod non potest non ignorare, teneri, si capiatur de jure divino naturali, non positivo: & statum naturalem absque religione, & lege, & consequenter absque peccato & injuria concipiendum.* Pergit deinde, in naturali statu à religione hominem esse immunem non solum ratione ignorantia, sed etiam ratione libertatis, qua omnes nascuntur. Si enim homines ex natura jure divino tenerentur, vel si jus divinum ex natura jus esset, superfluum erat, ut Deus cum hominibus contractum iniret, & pacto & juramento eosdem obligaret. Atqui pacta illa inter Deum & homines interveniunt in religione revelata, non naturali, ad quam homo eo ipso, quod animal rationale Deo creatus est, tenetur. Inanias est igitur conclusio: *jus divinum ab eo tempore incepisse, à quo homines expresso pacto Deo promiserunt in omni obsequio obedire, quo sua libertate naturali quasi cesserunt, jusque suum in Deum transtulerunt, sicuti in statu civili fit.* Nimirum ad hanc thesin sustinendam necessum est fingere, homines in statu naturali existentiam suam non habere à Deo. Cæterum ex hac obligatione, qua omnes homines tenentur ad obsequium Deo præstandum, etiam promanat obligatio omnium hominum ad verius quos libet homines, quæ tales, per quam agere vitam socialem invicem tenentur. Quæ quovis modo cognoscatur, alibi fuit ostensum.

§. 5. Celebris est quoque divisio obligationis in *naturalem & civilem*, sed quæ à variis variè accipitur. Juxta *Gorium* l. 2. c. 24 §. 6. obligatio naturalis quandoque dicitur

da.

deeo, quod fieri quidem per naturam honestum est, quanquam non vere sit debitum: Cujus rei exemplum adfert: legata integra sine detractioe Falcidæ præstare, vicem beneficio rependere, solvere debitum, quo quis in pœnam creditoris erat liberatus, seu cujus exactioni opponere quis poterat S^Crum Macedonianum. Vid. *Suetonius Vespas. c. 11.* (cui S^Cto similis erat lex apud Lucanos: *ἐὰν τις ἀσώτῳ δανείστος χρεῖσθ' ἐλεγχθῇ, σπέρται αὐτῷ.* Si quis luxurioso mutuum dedisse convictus fuerit, mutuo isto multatur, teste *Nicasio Damasceno de moribus gentium*.) Quæ ubi ultro soluta sunt, cessat conditio indebiti. Inferdum naturalis obligatio ea dicitur, quæ vere nos obligat, sive ex ea apud alterum oriatur jus perfectum, sive imperfectum duntaxat. Sic & civilis obligatio aliquando notat talem, quæ non in mero jure naturali fundatur, sed ex jure civili oritur: in cujus exemplum vulgo adducunt obligationem, quæ sit per literas: aliquando notat talem, quæ in naturali eque ac civili jure fundatur, & ex qua etiam actio in foro civili oritur. Alii planius triplicem faciunt obligationem, mere, naturalem, mere civilem, & mixtam. *Ista naturali æquitate nititur, sed ut nulla actio jure civili eo nomine sit. Illa oritur ex meris juris civilis apicibus, qua quis ita tenetur, ut summo jure in eum sit actio, sed quæ jure prætorio infirmetur, opposita perpetua exceptione. Hæc denique est, quam & naturalis sustinet æquitas, & simul juris civilis firmat autoritas.* De quibus passim interpretes juris Romani.

§. 6. Nobis isthanc divisionem expendere placet, non tam prout originem obligationem, sed prout earum efficaciam inuit, quam in vita communi obtinent. Sic ut naturalis obligatio nobis illa sit, quæ duntaxat ex vi legis naturalis stringit; civilis vero, cui leges, imperiumque civile succenturiantur. Utriusque efficacia spectatur vel in eo, in quo hæret tanquam in subjecto, vel in altero, ad quem spectat. Priori considerandi modo obligationis naturalis efficacia in hoc præcipue consistit, ut conscientiam hominis stringat, seu ut homo intelligat, se ubi eidem non satistecerit, voluntati Numinis repugnare; cui uti humanum genus suam debet originem, ita ad observandam ejusdem legem teneri sese deprehendit. Et quanquam sanctiones pœnales in lege naturali non ita expresse definiri cernantur; nulla tamen ratione probabile est, eandem omni plane sanctione destitui, quodque ab ipso legis autore non sit majus malum expectandum illi, qui obligationem violaverit, quam qui eandem impleverit. Id quod inter alia arguunt mortuus illi conscientiæ, quibus carpuntur facinorosi, etiam quibus spes est homines fallendi, pœnamque humanam effugiendi; quem metum non ab altiore principio, & ex sensu quodam imperii divini oriri, sed ex mera tantum simplicitate, adfuetudine, metu vè pœnæ humanæ provenire, nemini pio persuadetur. *Cicero pro S. Roscio. Suis quemque frans, & suus terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit; lux mala cogi, actiones conscientiaque animi terrent. Hæ sunt impiis assidue, domesticaque furia.* Add. *Seldenus de J. N. & G. l. 1. c. 4. p. m. 47. seqq.* Neque crediderim unquam contra istos terrores aliquem solidam sibi medicinam ab atheismi impietate fecisse, quin ad tempus exulans Numinis reverentia acrioribus demum motibus impiam mentem concusserit. Et ane arcilli & infrequentes deorum cultores, qui aliquandiū insipientis consult sapientie errant, ut plurimum retrorsum demum vela dare, non sine gravi constermatione coguntur. Cæterum etsi primario obligationis naturalis sit con-

scientiam hominis stringere; eadem tamen efficacia obligationi quoque civili communicatur, siquidem hæc versetur circa objectum priori non repugnas. Adeoque & leges civiles, quæ naturali juri non repugnant, conscientiam afficiunt. Deinde in hoc utraque obligatio convenit, quod homo ultro, & ex intrinseco velut motu debeat implere ea, ad quæ per illam tenetur. In quo præcipue obligatio à coactione differt, quod in hac animus per solam externam violentiam contra intrinsecam inclinationem ad quid adigatur. Quæ autem ex obligatione facimus, illa ex intrinseco animi motu, & velut proprio judicio adprobata fieri debere intelliguntur. Sed quando hæ obligationes spectantur, prout effectum aliquem producant apud eum, cui ex illis quid debetur; heic itidem utraque id commune habet, quod recte accipiatur, & possideatur, quicquid tanquam ex illa debitum præstatur. Verum quando alter obligationis implementationem ultro offerre negligit, aut detrectat, discrimen occurrit circa modum exigendi inter naturalem, & civilem obligationem, & quidem prout aliquis vivit vel in naturali libertate, vel in statu civili. Apud eos qui in naturali libertate vivunt; ex præceptis juris naturalis dispar oritur obligatio. Quæ enim citra antegressum pactum lex naturalis alteri ultro exhibere jubet, uti sunt officia caritatis & humanitatis, illa placidis & tantaxat modis exigi possunt, puta, persuadendo, monendo, rogando, obtestando. Vim autem adversus pertinaciter detrectantem abhibere non licebit, nisi forte summa necessitas urserit. Causa hujus rei hæc videtur, quod sic satis tranquilla societas inter homines citra ista quoque officia consistere possit; adeoque natura eadem intelligatur sepositiisse velut materiam peculiari benevolentia alios sibi homines devinciendi. Quippe cum tantam vim conciliandi aliorum animos non habeat, quæ vi poterant extorqueri, quam quæ citra metum licebat denegare. Verum quæ pacto interveniente debentur, ni ultro exhibeantur, per vim extorquere fas est. Sicut & vi defendi possunt bona quæcunque, à nobis possessa, ubi ab altero per injuriam impetuntur. Enim vero civiles obligationes, seu quibus à lege civili autoritas accessit, actionem in foro civili pariunt, cujus vigore detrectantem ad magistratus trahere possum, qui istum pro imperio ad obligationem explendam adigant. Naturales autem obligationes, quibus civilis legis sanctio deest, in civitatibus solo debitoris pudore, ac reverentia Numinis constant, neque circa easdem exigendas civibus vim adhibere licet. Cæterum quibus obligationibus vim suam accommodare lex civilis debeat, legislatores ex facultate internam civitatis tranquillitatem obrinendi metiuntur. Cujus uti pars est, non ob quævis negotiola prætorem posse obtundere; ita eidem haut quidquam consuluerint, qui Seres imitari velint, de quibus Strabo l. XV. *Ius apud eos non reddi, nisi de eade & contumelia. Hanc enim ne quis patiat, penes ipsum non esse: uti penes quemlibet sit cavere, ne in contractu decipiat, diligenter consideratio, cui fidem adhibeat. Paria Idem d. l. de Indis: nec mandati, nec depositi actionem habent, nec testes adhibent, aut sigilla, sed simpliciter credunt.* Cont. *Ælian.* V. H. l. 4. c. 1. Add. *Seneca de beneficiis* l. 3. c. 5.

§. 7. Potest quoque obligatio dividi in *perpetuam* & *temporariam*. Illa est, quæ tolli nequit, quam diu existit persona, cui inhæret. Qualis est obligatio congenita adversus Deum; cujus etiam exercitium nullo tempore suspendi potest. Talis est etiam obligatio omnium hominum adversus quoslibet homines, quæ tales; quam itidem homo

homo nequit exuere, quamdiu pars humani generis existit: etsi hæc interdum quoad exercitium, saltem ex parte suspendatur. Id quod fit, quando cum altero in statum belli devolvor. Est quippe isthæc obligatio reciproca, ita ut ubi ab una parte abrum-patur, & pro officiis humanitatis hostilia reponantur, alteri quoque non amplius in-tegrum sit amice cum isto agere, sed salutem & jura sua etiam cum ejusdem læsione possit asserere. Hactenus tamen illa obligatio manet perpetua, quod statim atque pro-prie salutis ratio admittit, parati esse debeamus ad exercenda iterum cum altero officia humanitatis, pacemque colendam. Ex adventitiis obligationibus inter perpetuas quo-que solet referri obligatio liberorum erga parentes, & ea, quæ conjugibus intercedit, de qua alio loco plumbus. Temporariæ autem obligationes sunt, quæ tolli possunt, vivis adhuc illis, quibus inhaerent.

§. 8. Porro quia frequentissimum est, ut obligationes sibi ex adversum respondeant, igitur dividi eadem quoque poterunt in *mutuas* & *non mutuas*. Obligatio non mutua est, quando unus quidem alteri præstare quid tenetur, ita tamen, ut in altero illo, cui quid debetur, nulla sit obligatio isti respondens, & ad æquipollens præstandura adstringens. Talis est obligatio hominum erga Deum, per quam illi quidem huic ab-solutum debent obsequium; ipse vero nulla ratione istdem pro hoc obsequio ad quid præstandum, tanquam ex vi obligationis extrinsecus accedentis, tenetur. Ex obliga-tionibus autem, quæ homines utrinque respiciunt, si pauculos contractus *μονοπλευρῆς* excipias, nulla hujus generis esse videtur. Idque quod naturali hominum æqualitati re-pugnet, unum ita obligari alteri, ut hic isti nulla prorsus ratione vicissim teneatur. So-ciales enim illi nequeunt intelligi, qui communi vinculo non connectuntur, & inter quos mutua non est communicatio, sed quorum unus ita est propter alium, ut ab hoc in illum vicissim nihil debeat proficisci. Neque vero homines, dum dispares status in-troduxerunt, tale jus eminens in aliquem potuerunt conferre, per quod is ab omni ob-ligatione, officioque reliquis mortalibus præstando eximeretur.

§. 9. Obligationes mutue sunt, quæ sibi invicem respondent, ita ut in eo, cui quid ex obligatione debetur, alia sit obligatio, quæ istius intuitu vicissim alteri præstare quid jubeat. Hæc iterum dividuntur in *imperfecte mutuas*, & *perfecte mutuas*. Illæ sunt, quæ sibi invicem respondent inæqualiter, ita ut ad unam referatur alia, quæ est alterius generis, aut non æque efficax. Id quod duplici potissimum ex causa videtur contingere; vel quia inter personas, quæ sibi invicem obligantur, est inæqualitas, ut uni competat jus imperandi, alteri necessitas obsequii incumbat; vel quia aliqui, cetera æquales, sese ultro pari obligationis genere noluerunt adstringere. Disparis quippe efficaciae sunt ob-ligationes, dum quædam in eo, quem spectant, producunt jus perfectum, ex quo nascitur actio adversus nos in foro humano, bello aut pro tribunali persequenda prout quis in libertate naturali, aut in civitate vivit. Reliquæ autem imperfectum duntaxat jus generant, ex quo alter vi ad præstandum adigi nequit. Cæterum ex priori causa im-perfecte mutue sunt obligationes inter principes & subditos, inter civitates & cives, do-minos & servos, patres & liberos; de quibus singulis tuo loco. Sed ut ex posteriori causa obligatio fiat imperfecte mutua, coniungit potissimum in promissionibus gratuitis, ea-rundemque impletionibus. Dum enim alteri gratis quid promitto, perfecte me obligo
ad

ad id præstandum, sic ut iste suo jure id me possidere queat. Verum quia ab eodem æquipollens mihi non tum stipulatus, inde ex lege duntaxat gratitudinis iste mihi tenetur; cujus multo laxior & liberior ad existendum est necessitas, quam si quid ex pacto debeatur. Nam in ejusmodi velut illi in tanta obligatione rationes nostras fundare nequidquam solemus: adeoque si maxime alter ingratus fuerit, parum detrimenti accepisse nos judicamus. Falluntur enim, qui tradunt, gratiam ab ingrato reposcendi jus perfectum naturam dedisse, etiam si complures gentes eo nomine actionem in foro suo denegaverint. Neque enim sequitur; major est necessitas reddendi, quam collocandi beneficii; igitur hec imperfectum: ibi jus perfectum est: cum possint esse gradus in ejusdem generis obligationibus, imprimis ubi inter se comparanda sunt officia eodem tempore concurrentia. *Conf. Barbo. ad Grav. l. 1. c. 1. §. 4.*

CAPUT V.

DE NATURA PROMISSORUM ET PACTORUM IN GENERE.

1. <i>Obligaciones adventitia unde proveniant?</i>	6. <i>Promissio imperfecta obligat, ad alterius non dat.</i>
2. <i>Quid sit translatio juris Hobbesio?</i>	7. <i>Promissio perfecta.</i>
3. <i>Jus in omnia Hobbesianum non datur.</i>	8. <i>Verba de futuro non transferunt.</i>
4. <i>In quod re vera constituit translatio juris?</i>	9. 10. 11. <i>An vis obligandi in infinitis patet?</i>
5. <i>Ajerno nulla non obligat.</i>	

Dispiciendum jam ulterius est. qua ratione obligationes, quæ homini non sunt congenitæ, deinceps eidem suo aliquo actu proveniunt. Quoties & in aliis enascitur jus aliquod, quo antea ipsi deficiebantur. Ita enim isthæc duo se mutuo consequuntur, ut quando in uno oritur obligatio, in alio jus eidem respondens enascatur; cum intelligi non possit, me obligari ad quid præstandum, nisi existat, qui illud exigere aut saltem à me rite acceptare queat. Etsi non temper vice versa, ubi jus est in uno, in altero statim est obligatio, v. g. in imperantibus est jus ad exigendam pœnam, sed non est obligatio in reo. Nisi velimus dicere, si jus pretiæ acceptatur pro facultate & competentia ad aliquid habendum, ei semper respondere obligationem in altero; sed non semper, si idem notet facultatem ad aliquid agendum. Provenit igitur obligationes adventitias constat ex actu vel *μενεπλεγω*, vel *διπλεγω*, quorum ille promissio gratuita, hic pactum est.

§. 2. Cæterum cum apud omnes in confessio sit, per promissa & pacta jus in alios transferri; prius sententiam *Hobbesii de Grav. c. 1. §. 2. loco* super translatione juris examinabimus. Is igitur, cum exposito statu suo naturali deduxisset, naturaliter quolibet habere jus in quolibet; ac præterea ostendisset, ex usurpatione istius juris resultaturum bellum omnium in omnes, statum minime idoneum conservandis hominibus; inde concludit, dum ex eo statu in pacem ratio jubet homines concedere, quæ pax cum jure omnium in omnia stare non possit, itidem jubere eandem, ut homines parte quadam istius juris in omnia decedant. Decedere autem aliquem de suo jure tradit, si

vel

vel illi simpliciter *renunciet*, i. e. si idoneis signis declaret, velle se non licitum sibi amplius fore certum quid facere, quod jure antea fecisse poterat: vel si idem jus in alium *transferat*. Id quod fiat, si signis idoneis declaret illi alteri, id jus volenti ab eò accipere, velle se non licitum sibi amplius fore ipsi resistere certum quid agenti, prout ei resistere jure antea poterat. Inde concludit *juris translationem consistere in sola non resistentia*: seu qui in statu naturali jus in alterum transfert, non dare alteri novum jus, quod prius non habuerit: sed tantummodo abdicare se jure suo resistendi alteri, jus suum exercere volenti. Id quod ex sua hypothesi ita probat; quia ante translationem juris is, in quem jus transferri dicitur, jam tum habebat jus in omnia; unde novum jus ei dari non potuit. Sed iusta transferentis resistentia, propter quam alter jure suo frui non poterat, extinguitur. Igitur quicumque in statu naturali jus acquirit, id tantum agit, ut secure & sine iusta molestia jure suo primævo frui possit, e. g. si quis in statu naturali fundum suum alteri vel venum, vel dono dederit, sibi soli jus in eum fundum, non item aliis adimit; seu declarat, se non velle alteri resistere aut eundem impedire, fundo isto frui volentem; quo ipso tamen cæteris omnibus nihil præjudicatur, qui primævum jus ad illum fundum retinent.

§. 3 Enimvero quemadmodum, supra ostendimus, statum illum Hobbesianum haut quidquam esse naturalem homini, ad socialem vitam destinato; ita neque consequens istius agnoscimus, ejusmodi jus, quod homo habuerit, aut habere potuerit ad omnia, & quidem, quod effectum aliquem in ordine ad alios homines obtineat. Quod ut penitus intelligatur, sciendum est; non quamlibet facultatem naturalem aliquid agendi proprie jus esse, sed illam demum, quæ effectum aliquem moralem involvit apud alios, qui ejusdem mecum sunt naturæ. Sic, uti est in fabulis, facultatem naturalem habebat equus pascendi in prato, habebat eandem & cervus; neuter tamen jus habuit, quod illa utriusque facultas alterum non afficeret. Sic homo, quando res sensu destitutas, aut bruta in usum suum adhibet, moram duntaxat facultatem naturalem exerceat; si quidem illa præcise consideretur in ordine ad res, & animantes, quibus utitur, citra respectum ad alios homines. Sed quæ tunc demum in juris proprie dicti naturam evalescit, quando in cæteris hominibus hic effectus moralis produciatur, ne alii eum impedire debeant, aut ipso invito ad easdem res usurpandas concurrere. Ineptum quippe est, eam facultatem juris nomine insignire velle, quam exercere volentem alii omnes pari jure impedire queant. Igitur hoc quidem admittimus, naturaliter competere homini facultatem ad usus suos adhibendi res quasvis sensu carentes, ut & bruta. Verum ea facultas, ita præcise considerata, jus proprie vocari nequit, tum quia in istis nulla est obligatio ipsius sese usibus præbendi; tum quia propter æqualitatem naturalem hominum inter se non potest unus cæteros ab iisdem rebus recte excludere, nisi ex eorū consensu expresso aut præsumto ad sibi peculiariter comparaverit. Quod ubi factum est, tunc demum recte jus de ead. rem habere dicere potest. Concilius dixeris; jus ad omnia quovis facto humano antepius, non esse intelligendum exclusive, sed tantum indefinite, id est, non quod unus omnia sibi exclusivè cæteris possit, sed quod naturaliter non sit definitum, quænam portio rerum ad hunc, quæ ad alterum pertineat, antequam ipsi iuxta divisionem & assignationem inter se conveniant. Multo minus autem eadem hominum æ-

qualitas admittit, ut naturaliter homo in quemlibet hominem jus sibi prætendere possit. Quin porius nemini jus ad regendum alterum erit, nisi peculiariter id ex ipsius consensu, aut alio facto antegressò quæsierit; uti suo loco pluribus ostensum.

§. 4. In quo igitur proprie consistat translatio, & acquisitio juris, planius fiet, si præmittatur, quod quædam jura respiciant homines, quædam res; quodque hoc jus in res sit vel originarium, vel derivatum. In homines acquiritur jus, si alter expresse aut tacite consentiat, ut ipsi, quid agere, pati aut omittere debeat, possim præscribere: per quod simul se obligat, quod ultro ad implendam meam voluntatem velit con-
niti; simulque potestas mihi conceditur tergiversantem metu mali adigendi. Jus originarium in res hoc modo alicui quæritur, dum cæteri omnes expresse aut tacite renunciant facultati ea re utendi, quam antea æqualem cum ipso habuerant. Verum originario jure semel constituto, per quod primæva ad res facultas adempta fuerat, in transferendo jure adimitur, quod ipse habeam, & alteri tribuitur, qui id antea non habebat. Inde adparet incongrue dici, translationem juris consistere in sola non repugnantia: cum hocce vocabulum negativum haut quidquam exprimat vim obligationis ex translatione juris ortæ, quæ proprie continet inclinationem intrinsecam ad conventa expedienda. Etsi ex consequenti, qui paret obligationi, non resistat. Exemplum autem ab *Hobbeso* subjunctum ad rem non quadrat. Præterquam enim, quod absurdum sit venditionem vocare, ubi ego solus ad aliquam rem cesslerero meæ prætensioni, quam alii omnes salvam retinent: etiam ex ipsius mente proprietas rerum cœpit ab imperio civili, & post sublatum statum naturalem. Ergo in statu naturali suum dicere fundum nemo poterat, adeoque nec vendere. Verum ita dicendum fuerat. Cum in mero statu naturali non magis adhuc, quam illum res pertinerent, igitur si quis aliqua re solus vellet frui, necessum erat, ut alii usui ejusdem rei renunciarent. Id si faceret gratis, habebat id negotium instar donationis; sin cum aliquo onere, contractus innominatus erat. Verum licet unus renunciaret facultati suæ in istam rem, reliquis tamen nihil præjudicabatur, adeoque deinceps solus iste, qui renunciaverat, non autem cæteri ab usu ejus rei poterant excludi.

§. 5. Videamus porro, qua ratione quis obligationem contrahat, & jus in alterum conferat ex promisso suo gratuito. Ejus natura & effectus ut recte percipiatur, initio notandum; nos diverso posse modo loqui de re quæpiam alteri præstanda, quæ jam est in nostra potestate, aut fore putatur. Uno quidem modo, si nude explicemus animum nostrum, qui nunc est, de futuro, ita tamen ut nullam nobis adferre necessitatem velimus in ista voluntate perseverandi. Uti ad Sejanum scribit Tiberius apud *Tacit. Ann. IV. Ipse quid intra animum volutaverim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omitam ad præsens referre.* Ex tali assertionem neque mihi obligatio, neque alteri jus nascitur. Vid. l. 108. §. 1. *D. de verb. obligat.* Et ut ista vitio careat, nihil aliud requiritur, quam ut veritas cogitationis adsit pro præsentis tempore, seu ut revera talis nobis sit animus, qualem profitemur; neque mendacio alteri illudamus. In ea autem destinatione perseverare non tenemur; quippe cum animus humanus habeat non tantum naturalem potentiam consilium mutandi, sed etiam jus, ut recte id facere possit, ubi nulla obligatio necessitatem adfert in sententia semel declarata persistendi.

Quan-

Quaquam reprehendi possint ejusmodi mutationes voluntatis, si prior sententia, abs qua diceßum est, altera fuit melior; aut si alii per eam immerito ludibrio afficiantur. Quo adplicari potest, quod *Valer. Max.* l. 7. c. 8. n. 5. 6. de Q. Cæcilio, & T. Mario Urbinate memorat. Etli quandoque corvorum hiantium impudentia ejusmodi ludibrium mereatur. Vid. *Plinius* II. *epist.* 20. Conf. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 2.

§. 6. Promissionem imperfectam possumus vocare, quando quis voluntatem suam pro futuro tempore determinat ad aliquid gratuito alteri præstandum, cum signo sufficente ad indicandam perseverandi necessitatem; seu ut satis declaret, se velle obligari, ut tamen alteri nullum jus proprium conferatur ad eam rem exigendam. Uti etiam in debito reponendæ gratiæ contingit: vbi qui beneficium accepit, ad exhibendum gratum animum obligatur, quem alter suo jure exigere non potest. Tñimvero ejusmodi pollicitationis exemplum, quod quidem ex jure naturæ proveniat, quidam non ita facile inveniri posse autumant. Affertur quidem promissum principis absoluti factum subjecto, domini factum servo, patris factum filio sub potestate constituto; quo illi quidem obligantur ad id implendum, his tamen jus ad exigendum ideo videtur defesse, quod forum deficiat, ubi actionem iisdem intentare queant. Verum quod ejusmodi promissiones velut mancæ videantur, id non oritur ex intrinseca ipsarum invaliditate, sed quia accedens paciscentibus qualitas exterum obligationis effectum intercipit. Alii exemplum adferunt stipulationis mutilæ, ubi per leges civiles promissa per certas stipulationum formulas sunt concipienda, quibus deficientibus actio ex promisso non datur. Ubi censent, siquidem paciscentium intentio fuerit perfectam obligationem contrahere; & per errorem duntaxat, aut imprudentiam solennia in lege præscripta fuerint omissa, promissorem ex naturali æquitæ ad promissum implendum teneri, alterum autem ad illud exigendum in foro civili actionem non habere. Ast neque in hoc exemplo promissionis imperfecto ex ratione juris naturalis, sed ex lege positiva resultat, quæ præter legis naturalis morem istius effectum à certis formulis sulpendit. Igitur promissionis imperfectæ tale exemplum aptissimum videtur, si eam ita concipiam: ego serio destinavi hoc vel illud tibi præstare, & peto, ut in mihi credas. Quo casu promissor ad præstandum videtur obligari magis ex lege veracitatis, quam justitiæ: scilicet quia in se voluit quidem esse obligationem, ut tamen per alterum nolit ad implendam eam compelli. Sunt enim homines generoso animo, qui malunt videri propriæ virtutis impulsu ferri ad faciendum officium, quam propter jus alterius. Quod referendæ sunt pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicui non per verba honoris, sed serio suam commendationem, intercessionem, promotionem, aut suffragium spondent; quæ tamen hautquidquam velut jure aliquo abs sese volunt exigi, sed in solidum suæ humanitati ac veracitate cupiunt imputari. Ad talem pollicitationem ne naturali quidem jure aliquis cogi possit videtur, cum, ne id fieret, sibi tacite reservaverit; ut officii sui gratia eo major foret, quo longius ab eodem coactio abfuerit.

§. 7. Perfecta denique promissio fit, quando quis non solum voluntatem suam pro futuro tempore determinat circa præstandam alteri rem quampiam; sed etiam simul indicat, se jus in eundem conferre, ut rem promissam plene possidere ipsum queat

Cum autem promittamus vel dare aliquam rem, vel facere aliquid; inde promissio est vel via ad alienationem rei nostræ, vel quasi alienatio particulæ cujusdam de nostrali libertate, ut nimirum quod antea facere vel intermittere poteramus, vel pro arbitrio adplicare, in eo nunc præscriptum nostri promissi sequi debeamus. Monendum autem est, isthæc pertinere ad promissa inter homines concepta. Nam etsi impossibile sit, divina promissa fallere; nimis tamen superbum videtur dicere, mortalem sibi ex promisso adversus Deum jus quærere. Add. *Grot. d. l. §. 3. 4.*

§. 8. Observanda porro hæc sunt, quæ tradit *Hobbes de civ. c. 2. §. 6. seqq. In jure relinquendo seu transf. rendo si signa nulla extiterint præter verba, isthæc de præsent. aut præterito tempore esse debere*: seu jus ad rem promissam in alterum transferri duntaxat per verba de præsent. aut præterito, non autem per verba de futuro. Qui enim v. g. de futuro sic dicit: cras dabo, cras donabo; aperte significat, se jam non dedisse. Itaque toto hodierno die jus, quod in rem suam habet, immotum ipsi manet, uti & crastino die, & deinceps, nisi per novum promissum jus transtulerit, aut actu interea dederit. Quod si tamen præter verba alia quoque signa adsint, sufficientia ad declarandam voluntatem transferendi jus in præsent. tempore; cum effectum verba, quantum ad formam Grammaticam futurum tempus notantia, non impediunt. Verum ubi talia signa deficiunt, non facile tam laxa interpretatio verbis futuri temporis erit adhibenda, ut ista etiam ad præsentem translationem juris valeant. Cum enim bona nostra plerumque non solemus transferre in alios, nisi boni alicujus acquirendi causa quod bonum in donatione gratuita non ita liquido adparet: igitur circa actum, communi hominum inclinationi parum congruentem, nihil temere præsumendum, nisi quantum expressa voluntatis signa ostendunt. Præsertim cum frequens sit, ejusmodi verbis nudum duntaxat, & saltem in præsens inefficacem effectum exprimere. Ergo quamdiu adhuc quis in futuro loquitur, deliberare censetur; intra quod tempus & affectus ipsius, & meritum alterius mutari potest, vel etiam casus intervenire, quare quis re sua commode carere nequeat. Quemadmodum testator in testamento hautquaquam jus de præsent. in hæredem transfert, sed semper ejusmodi clausulam in animo reservasse censetur; hic hæres meus esto, nisi antequam obiero, voluntatem mutavero. Et si levitatis notam non effugiat, qui inani spe alios nequidquam lætat. Aliter vero se res habet, si ita dicam: dono vel donavi tibi aliquid cras habendum. Id enim est; hodie jus dare rem cras habendi, seu hodie jus ad rem in aliquem transferre, cujus traditio crastina die fieri debeat. Neque obstat his, quæ diximus, quod communi loquendi usu pleræque promissiones exprimantur verbis, futurum tempus notantibus. Sic enim loqui solemus, etiam quando stipulata manu, aut jurato quid promittimus; habebis hoc a me, dabo tibi hoc, &c. Id quod ideo fieri suevit, quia traditio rei promissæ plerumque ex intervallo sequitur. Imo vix promissio dici potest, ubi eodem tempore voluntas dandi declaratur, & res ipsa exhibetur; quippe cum hæc vel nulla adfuisse obligatio, vel statim atque fuerit contracta, iterum expirasse videatur. Tunc demum vero vulgus habere se quid dicit, quando ejus possessionem nactum fuit. Unde talium verborum, sicubi in promissionem perfecta occurrant, (v. g. intra dies sex C. dabo,) hic proprie est sensus: jam tibi jus do habendi & exigendi a me C., simulque me obstringo, quod in-

tra

tra præfixum diem eadem tibi sim traditurus. Brevius res ita potest efferri, quod verba futuri temporis in promissionibus, ac præcipue vocabulum dandi, innuant vel obligationem adhuc contrahendam, qua ratione per ea neq. res ipsa, neque jus ad eam rem transfertur: vel traditionem rei deinceps faciendam, ad quam jus jam transfertur, aut translatum fuit; quo in casu illa promissionis perfectioni nihil obstant:

§. 5. Hoc loco etiam excutienda erit vexatissima quaestio: utrum naturali jure aliqua vis obligandi insit nudis pollicitationibus, uti & nudis pactis, quamdiu intra terminos simplicis conventionis stant, nec ullum in se negotium aut *οὐδὲλλὰ γὰρ* continent. Id quod sibi præcipue negandum tumfit *Franc. Connanus Comment. Jur. Civil. l. V. c. 1.* quem *Grotius l. 2. c. XI. §. 1.* aliique refutatum ivere. Et sane fidem verbis datam esse servandam, ac posse aliquem solis verbis sibi conciliare necessitatem aliquid præstandi, si vel maxime nondum aliqua res intercesserit, apud omnes hæcenus sapientes in confessio fuit. *Cicero Off. 1. Fundamentum justitia est fides, id est, dictorum, conventionumque constantia, & veritas, eaque de causa fidem adpellatam, quia fiat, quod dictum est.* Et *Ulpianus in l. 1. D. de pactis: Quid tam congruum fidei humana quam ea, quæ inter eos placuerunt, servare?* Improbe faceta est cavillatio reguli illius Javanici, qui cum reprehenderetur, quod promissa sua non servaret, respondit: *linguam suam non esse ad osis instar rigidam.* Hoc an ita crude oppugnatum iverit *Connanus*, excussis ipsis argumentis, patebit. Primo igitur ait, non minorem esse culpam ejus, qui temere nulla de causa pollicenti credit, quam ejus, qui vanitatem adhibuit promissionis. Heic dextre est explicandum, quid sit nulla de causa polliceri. Si enim iste est sensus, talia polliceri, quæ ubi non præstentur, nihil detrimenti & incommodi afferunt, ei cui promissa sunt, & quæ illi, quæ præstiterit, dampnum aut molestiam sunt allatura; admitti sane potest, promissa nulla de causa facta obligationem non producere. Cur enim quis velut suo jure postulare velit, ut ego fatiger, aut sumtus faciam, si ea res ipsi non est profutura? Et contra rationem est actionem suscipere, ex qua nihil boni, sed potius mali quid est proventurum, Sic v. g. si tu à me stipulatus es, ut per quadriduum cibo abstinerem; nulla adparet ratio, quare id servare debeam, si mea valetudo per tale jejunium est affligenda, nec aliqua utilitas exinde ad te redit. Et in hoc casu æque vanitatis est damnandus, qui talia promittit, quam qui ejusmodi ex promisso jus, serio vindicandum, quaesitum sibi arbitratur. Præterea cum promissa sint gratuita, adeoque unam duntaxat partem onerent; regulariter centenda est illis inesse hæc limitatio; quantum citra magnum meum incommodum potest fieri. Neque vero alter, cui promissio facta est, tam erit impudens, ut postulaturus sit. meum beneficium mihi valde esse damnosum, aut ut cum insigni meo detrimento velut locupletari. Quo facit illud *Ciceronis Off. 1. Incidunt sæpe tempora, ut promissum non servare sit justum. Reserri enim decet ad fundamenta justitiae primum; ut ne cui noceatur; deinde ut communi utilitati servintur. Ea cum tempora commutant, commutatur officium & non semper est idem. Potest etiam accidere promissum aliquod & conveniunt, ut id efficere sit inutile veluti, qui promissum sit, vel ei, qui promiserit. Nam si, ut in fabulis est, Neptunus, quod Theseus promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis, ut scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optavit. Nec promissa igitur servanda sunt ea, quæ sint tuis, quibus promiseris inutilia. Nec si plus tibi noceant,*

ceant, quam illi proſint, cui promiſeris. Contra officium eſt, majus damnum anteponi minori: ut ſi conſtitueris te cupiam advocatum in rem præſentem eſſe venturum, atque interim graviter egrotare filius cœperit, non ſi contra officium non facere quod dixeris: magisque ille, cui promiſſum ſit, ab officio diſcedat, ſi ſe deſtitutum queratur. Add. Seneca de beneficiis l. IV. c. 35. 39. Huc quoque pertinet, quod Iſte Offic. 3. tradit: Si quis medicamentum cuiquam dederit ad aquam inter cutem, pepigeritque ne illo medicamento unquam poſtea uſeretur, ſi eo medicamento ſanus factus fuerit: & annis aliquot poſt incidit in eundem morbum: nec ab eo, qui cum pepigerat, impetret, ut iterum eo liceat uti, quid faciendum ſit, cum ſit is inhumanus, qui non concedat uti, nec ei quidquam fiat injuria? Vnde & ſaluti conſulendum eſt. Quod ſi vero in Connan ſententia, nulla de cauſa polliceri, idem ſit quod gratuito, tunc maniſeſtum eſt, per eam tolli omnem materiam beneficentiæ & liberalitatis, & omnia officia humana fieri mercenaria. Cur enim non credam ei, qui, cum ſuas facultates noſſet, gratis me ab ipſo exſpectare quid juſſit, quo deinceps eundem amandi & colendi cauſam haberem? Et cum poſſet mihi impune non promittere; cur me juſſit rationes meas ipſius fidei ſuperſtruere, ſi perfecte nolebat obligari? Nam in beneficii negatione tamdiu nulla eſt injuria, quamdiu ad illud dandum ſola humanitatis lege quis aſtringitur; non ubi poſtea per promiſſum jus alteri ad id quæſitum fuit

§. 10 Ulterius urget Connanus: cum hujusmodi promiſſa ab oſtentatione potius, quam à voluntate proficiſcantur; aut ut non ſimulate, ſed bona fide fiant, leviter tamen & parum conſiderate jaſtentur: magnum fortunæ omnium imminere periculum, ſi quocunque dicto aut promiſſo homines teneantur. Ex quo fundamento fortaſſe eſt, quod antiquis creditum fuit, amatoris juramentis nullam vim ineſſe, eaque transgreſſis deos ignoſcere; quod iſta animo per amorem occæcato ſuſcipiantur. *Plato in Convivio*, & *Poſita* poſſim. Enimvero fruſtra tantum heic periculum metuitur. Nam non niſi ſeriis promiſſis, & ex deliberato animo profectis, vim obligandi tribuimus. Jocularia pro ſeriis accipere ruſticum fuerit. Temere autem plura promittere, quam commode præſtare queas, uti reprehentione non caret, ita inhumanum foret talia exigere velle. Ap. *Flav. Vopſcum* Aurelianus cum populo coronas bilibres promiſſiſſet, ſi victor rediret, & hi aureas ſperarent, ipſe coronas de pambus fecit. Deinde ſeparanda ſunt verba honoris, & quibus affectum noſtrum indefinite in aliquem teſtamur, ab illis promiſſis, quibus peculiariter ad certi quid nos obſtringimus. Sæpe enim humani viri amplius valde verbis benevolentiam ſuam exprimunt; puta, dum totos ſe alicui addicunt, ſeipſos, ſuæque omnia alterius miniſteriis oſtendunt. Uti apud *Virgilium*, *Æn.* 1. *Æolus*: Tuus, ô regina, quod optes Explorare labor: mihi juſta capeſſe reſas eſt. Heic impudens valde fuerit, iſtiusmodi verba preſſe accipere. Vid. 1. *Regum* XX. 3. ſeqq. Et ſi illud locum aliter interpreteſtur *Joſephus archæol.* l. 8. c. 8. *Grotius* add. l. ait, Achabum verba iſta intellexiſſe ita: do me meaque in tuam fidem: Benhadadum autem de rerum proprietate. Add. *Polybius excerpt. legat.* 13. & *Livius* l. 36. de Phœneæ, *Ætolorum* legato. Igitur talia etiam ſerio prolata ad nihil certi obligant, ſed benevoluntaxat animum, ſtudiumque erga alterum exprimunt. Add. *Fern. Vasquius controu. illuſtr.* l. 1. c. X. §. 20. ſeqq. Sed promiſſa illa, quæ certi & determinati quid alterum à nobis exſpectare jubent; uti ideo ſunt neceſſario implenda, quia alter fidem noſtram

stram secutus rationes suas ad ista attemperavit : ita si vel maxime unus aut alter dissoluti animo , atque ad agnatos , & gentiles deducendus , per nimiam promittendi facilitatem fortunæ suis everteret , non ideo obligatio promissorum ex vita humana penitus fuerit proscribenda . Scuti fidei iustiones non statim damnantur , quia non pauci earum occasione in noxam inciderunt . Inde quia promissum cadit in debitum , cauti esse homines debent , ne plura promittant , quam commode possint præstare . Nec vitio caret illa frontis teneritas , quæ nemini quis quidpiam negare audet , etiam impudenter procanti . Quam in rem *Terentius Andr. act. 4. sc. 1. Id est genus hominum pessimum , In denegando modo quis pudor parvulum adest : Post ubi jam tempus est promissa perfici , Tum coacti necessario se aperiunt , Et timent ; Et tamen res cogit eos denegare . Ibi Tum eorum impudentissima oratio est : Quis tu es ? quis mihi es ? cur meam tibi ? bene Proximus sum ege met mihi : attamen ubi fides , Si roges , nihil pudeat . Hic , ubi opus est , Non verentur : illic , ubi nihil opus est , ibi verentur .* Apud *Plutarchum Bruto , de hoc ita refertur : τὴν δὲ τῶν ἀναίσχυρων λιπαρῶν ἡσίαν , ἣν ἐν τοῖς δυσωπτοῦ καλῶσιν , ἀσχίειν ἀνδρὲς μεγάλῳ πειχόμενοι , αἰσθόμενοι λέγειν , ὡς οἱ μὴ δὲν ἀρνησάμενοι δοκῶσιν εἰσὶ τῶ μὴ καλῶς τὴν ὥραν ἀλγετέειν .* Impudenter obsecrantibus succumbere turpissimum magno viro ducens , dicere solebat , eos , qui nihil denegare valerent , parum sibi videri honeste etatis fore collocasse .

§. 11. Reliqua , quæ *Connanus* adfert , parum habent difficultatis . Dicit , perquam iustum fuisse aliquid honestati cujusque & liberalitati relinquere , nec omnia ad necessitatem obligationis revocare & exigere . Augeri enim probitatis in nobis & constantiæ studium , cum relinquitur , ubi virtutes istæ elucere possunt : quod fieri vix posset , si promissa omnia omnes facere cogerentur . Nunc præstare , quod semel pollicitus sis , aut alio quovis modo ostendisti , te facturum esse , præclarum & gloriosum est ; sed eo tamen gloriosius , quo minus est necessarium . E nimvero fati adhuc materiæ relinquitur liberalitati , dum alteri exigendum abs te offers , quod impune ipsi negare poterat . Et cum tam frequentia promissa inter homines mutua opera indigentes occurrant , magis interest rerum humanarum , minore cum gloria fidem suam exsolvere homines , quam plurimos per inconstantiam aliorum decipi . Sicut alter alteri commodet , quantum citra inigne suum detrimentum posset facere , sane lex naturæ præcipit . Arctior tamen redditur ea obligatio , si quod natura indefinite tantum præceperat , ultro quis contentu suo designet ; alterumque certo id expectare jubeat . Unde non sequitur ; etsi non promissum , erat tamen viri boni & iusti indigentia aliorum succurre ; ergo ideo tantum laudabile est stare conventis , quia indiges , non quia ego promisi . Quod autem iste concedit , si quis ex alicujus promisso non securo damni quid fecerit , teneri cum ipso naturali jure ad id , quod interest , (puta si quis fidem alterius secutus aliunde suis necessitatibus prospicere neglexerit :) ex eo recte infertur ; exigi posse promissum , & alterum id implere debere , ne iste detrimenti quid capiat . Periculosum vero est admittere isthanc consequentiam : cum deteriore conditione non sis , quando promissum non præstiteris , quam si omnino non promissum ; igitur re integra mihi semper licebit poenitere . Et magis contra naturam fore hæc promissiones exigere , in vitis illis , qui eas fecerunt , cum in eo lucrum quæras tuum ; quam istos eadem revocare , cum tu inde nullum detrimentum accipias . Enimvero non in hoc solo humanitatis officium

sicium absolvitur, ne alteri noceas, sed & alterius commoda pro virili sunt promovenda. Ergo si ad hoc te peculiariter adstrinxisti, poenitere ob hanc solam causam, quod alter nihil detrimenti inde sit passurus, perinde foret, ac si indignum esset alterius conditionem per nos reddi meliorem. Sicut & nemo admiserit, ab illis pactis, quibus *συλλαγμα* inest, recte resiliri, quando per poenitentiam nostram alterius conditio non redditur deterior, sed duntaxat non melior. Et bene quoque monet *Grotius*, ex *Con-*
ven- *mententia*, ita crude accepta, secuturum, inter reges & populos diversos, pactorum, quamdiu ex iis nihil est praestitum, vim fore nullam, praesertim illis in locis, ubi nulla certa forma foederum ac sponsonum reperta est. Quo nihil magis ad diffidentiam inter homines excitandam facit; cum hoc modo ocularis semper manibus omnia forent gerenda. Quod ipsum saepissime conditio hominum, quibus inter se negotium est, non admittit. Quod denique Romani non nisi ex illis promissis actionem voluerunt dare, quae stipulatione interposita fierent, non ea causa fuit, quia teria promissa jure naturali non obligarent; sed ut adhibito formularum carmine homines admonerentur mature cogitare, an rebus suis expediat promittere, quod revocari amplius nequeat. Tum ut eo liquidius res promissae exprimerentur, ne earundem obscuritas cavillationibus ansam praerberet. Add. l. 15. D. *praescript. verbis*.

CAPUT VI.

DE CONSENSU CIRCA PROMISSA ET PACTA
ADHIBENDO.

1. In promissis & pactis requiritur consensus.	8. De dolo malo.
2. Consensus significatur expresse vel tacite.	9. An suspicio deceptionis pacta reddat invalida.
3. Consensus supponit usum rationis.	10. 11. 12. 13. Meius promissa & pacta reddit invalida.
4. Quem impedit magna ebrietas.	14. Quomodo convalescant invalida promissa.
5. De minorenibus.	15. De consensu acceptantis.
6. De errore circa promissa.	16. De signis & monumentis consensus.
7. De errore circa pacta & contractus.	

Cum per promissa & pacta regulariter libertas nostra constringatur, nobisque aliquid onus concilietur, dum necessario jam est praestandum, quod antea in nostro erat arbitrio positum, facere an omittere vellemus; nulla prior ratio est, quare quis de ejusmodi onere deinceps sustinendo recte conqueri nequeat, quam qui a in illud ultro consensit, suoque sibi arbitrio arcessivit, quod repudiare penes ipsum erat.

§. 2. Iste consensus etsi regulariter per signa, puta voces, literas, nutusque exprimi solet; aliquando tamen contingit, ut ille citra ejusmodi signa ex ipso negotio, & aliis circumstantiis colligatur. Sicut etiam quandoque absentia signorum, sive silentium, cum certis circumstantiis consideratum, loco signi consensum exprimentis valet. *Euripides Iphigen. in Aul.* Αὐτὸ δὲ τὸ σιγᾶν ἀπολογεῖται ὅτι ἐστὶ σῆμα. Hoc ipsum silere se consilieri arguit. Ubi tamen necessum est, praesentem rerum conditionem ita esse comparatam

paratam, ut ex omni parte ad præsumendum consensum velut conspiret, nec ulla occurrat probabilis conjectura, quæ in diversum ducat. Alias enim valde durum foret, ex quovis indicio obligationem alicui impingere. Ex quibus intelligitur, in quo proprie consistat natura *pacti taciti*; nempe quando consensus non per ejusmodi signa, quæ regulariter in commercio hominum recepta sunt, exprimitur, sed quando idem ex negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligitur. Frequentius tamen est, ut quando principale pactum consensu expresso fuit initum, ex ipsa negotii natura pactum tacitum illi accedere, ac ex eodem fluere intelligatur. Sicut & illud valde usitatum, ut in pactis tacitæ quædam exceptiones & conditiones sint subintelligendæ. Quibus tamen non plus indulgendum, quam quantum communis commercii humani indoles fert, ne per illas pacta nimis reddantur lubrica & incerta. Exemplum pacti taciti esse potest, v. g. si quis peregrinus in civitatem aliquam, externos amice tractare solitam, amica sub specie accedat, etsi nunquam expresse fidem dederit, tacite tamen & ex ipso accessionis actu fidem dedisse censetur, quod pro ratione status sui velit sese legibus ejus civitatis attemperare; postquam norat, eam legem in universum dictam esse omnibus; qui intra territorium ejus civitatis versari cupiunt. Unde & ipse iterum ab eadem defensionem sui temporariam, & administrationem justitiæ tacite stipulatus est. Sic quando absentis negotia citra expressum mandatum geruntur, pactum existit tacitum, quo postquam unus operam suam rebus alterius utiliter accommodavit, alter eandem pensare una cum sumptibus factis tenetur. Utique enim præsumitur, alterum, si scivisset, in hoc expresse consenturum. Sic qui in diversorio ad mensam accedit, etsi nullum cum hospite verbum circa pretium cibi commutet, ex ipso tamen actu suo ad id solvendum consensisse intelligitur; quod notorium sit, nemini gratis heic cibum præberi. Sic & obligatio, quæ inter tutorem & pupillum versatur, ex contractu tacito originem suam trahit. Add. *Grotius* l. 3, cap. 24. Pactorum autem accessiorum hæc possunt esse exempla, v. g. Si quis cum altero paciscatur de tuto accessu in aliquem locum, etiam de reitu convenisse judicatur, etsi de hoc expresse mentio nunquam fuerit facta; quod alias priore pacto nihil foret actum. Sic qui pacto consentit, ut exteri foro suæ civitatis utantur, etiam consentire intelligitur, ut quas ibi merces emerunt, exportent. Quemadmodum etiam absurdum foret v. g. vendere alicui agrum, non autem concedere velle, ut eundem in eo loco possideat, sed postulare, ut in alium locum ipsum transporter. Sic qui cubiculum in ædibus suis alicui locat, concessisse etiam judicatur usum earum partium, quibus ille carere nequit, puta januæ & viarum, quæ ad illud ducunt, saltem hæcenus, ut foras prodire, ac redire liceat. Conditionum autem & exceptionum tacitarum exempla passim occurrunt. In universum autem observandum, omnium, quæ tacite conveniuntur aut excipiuntur, strictum esse faciendam interpretationem, nec ulterius eadem valere posse, quam quo liquida consensus conjectura ducit. Add. l. 24. *D. de Probation.* Cum alias facile invito molesta obligatio impingi possit; & ubi tacitis exceptionibus & conditionibus nimis indulgetur, pleraque pacta subverti aut eludi queant. Icti Romani exemplum taciti pacti adducunt in l. 2. *D. de pactis: si debitori meo reddiderim cautionem, videatur inter nos tacite convenisse, ne peterem.* Ubi tamen ex simplicitate juris naturalis non videtur

necessarium, pactum tacitum in hoc casu statuere; cum planiore modo dici queat, redditione cautionis intelligi debitum remissum, adeoque actionem plane sublatam. Juri autem Romano ambages heic, & pactum de non petendo comminisci placuit, ne obligatio, re contracta, nudo consensu tolli videretur. Sic in casu, qui proponitur in l. 51. princ. D. locati, non necessarium videretur statuere, *silentio convenisse, ne quid praestaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus*. Cum citra fictionem pacti taciti simplicissime dicatur; d. Etiam illi contractui legem haut quidquam eousque extendi posse, ut conductori quoque profit; cum nullo utique favore dignus sit, qui ex lege agrum non coluit. Add. quoque l. 2. C. de pactis l. 6. §. 2. l. 18. l. 53. D. mandati. l. 13. in fine l. 14. D. locati.

§. 3. Ut autem quis serio & liquido consentire possit, ante omnia requiritur usus rationis, hactenus ut praesens negotium intelligat, an sibi conveniat, & abs se praestari queat, eoque perpenio conienium suum sufficientibus signis exprimere possit. Ex quo consequitur, promissionem infantis, furiosi item, & amentis nullam esse. Circa furiosum autem peculiariter observandum, non nisi durante furoris tempore actiones ipsius moraliter pro nullis haberi. Quamdiu autem furor dilucidis intervallis distinguitur, nihil impedit, quo minus sese valide possit obligare ad id usque tempus, quo per morbum ipsi rationis usus relinquatur. Nam furor recurrens obligationem aliquid per se agendi & praestandi suspendit, quousque actiones suas arbitrari iterum possit. Unde vulgatum illud Jctorum: furor superveniens nullum negotium antea rite gestum perimit; intelligendum est de negotiis, quae simul & temel abiolvuntur. Quae est testamentum, quod semel rite conditum subsistit, quousque sufficienti contrariae voluntatis declaratione fuerit sublatum; qualis in furore dari non potest. Verum ubi obligatio aliqua sit explenda per distinctas actiones, usum rationis requirentes, parer ab interveniente furore eandem suspendi. Si qui operam mihi tuam ad certum tempus addixit, ubi interea in furorem inciderit, expirabit obligatio, cui jam ab illo satisfieri amplius nequit. Et si propter spem recuperandae sanitate saepe tam obligatio, quam potestas & jus penes furiosos quoad actum primum durare intelligatur, cujus exercitium tantisper per alios obitur. Sed si quis incurabili furore laboret, is merito civiliter pro mortuo habetur. Vid. l. 8. D. de his qui sui vel al. jur. sum. l. 14. D. de offic. praesidis. l. 2. D. de procuratoribus. l. 5. §. 2. D. ad L. Aquiliam.

§. 4. Porro cum usum rationis ebrietas non parum impediat, aut quandoque penitus sopiat, quaeritur: an ebrius intra temulentiam illam promittendo aut paciscendo sese possit obligare? Id quod nobis negandum videtur, si jam ebrietas eousque processerit, ut per vinum ratio plane sit obruta. Nam pro vere & deliberato consensu haberi nequit, si quis vel maxime momentaneo & inconsulto impetu in aliquid inclinet, aut signa quaedam edat consentum alias exprimentia eo tempore, quando mens velut medicaminae quodam loco mota fuerat. Se. & impudens foret, tale promissum velle exigere, ubi imprimis ejus impletio cum insigni onere est conjuncta. Quod si vero quis ebrietatem eam captavit, & observata alterius facilitate, promissum astute elicit, ne abs doli quidem, fraudisque crimine immunis erit. At si qui, diffusa crapula, ubi dicta sua in mentem ipsi fuerint revocata, eadem rata habuerit, utiq.

obligabitur, sed non ex eo, quod ebrius, sed quod sobrius egerat. Paulo largior tamen invitatio, & quæ non tam rationem obfuscat, quam ad hilaritatem provocat, obligationem contrahendam non perimit, præsertim ubi illa à sobriis renovetur. Quo facit illud Taciti de mor. German. De reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinuatibus, & ad discendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in convitiis consultant; tanquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalcescat. Gens non astuta nec callida, aperit adhuc secreta pectoris, licentia loci. Ergo delecta & nuda omnium mens postera die retractatur: & salva utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt. Paria de Persis refert Herodotus Clio. Athenæus l. 4. c. 6. Curtius l. 7. c. 4. Add. Plutarch. Symposiac. quest. l. 7. c. 9. & 10. Equidem id manifestum est, delicta ob ebrietatem, per quam patrata sunt, ideo à pœna hautquaquam immunia esse. Aristoteles Nicom. l. 3. cap. 7. καὶ γὰρ ἐπὶ αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν καὶ ἀλγεῖν (οἱ νομοθέται) εἰν αἰτιᾶν τῇ δοκῇ τῆς ἀγνοίας. ἢ τῆς μεθύουσιν διπλᾶ πᾶσι τῶν τιμῶν. ἢ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ. κύριον γὰρ τῶ μὴ μεθύσθηναι. τὸ δ' αἰτιον τῆς ἀγνοίας. Nam ob ignorantem etiam puniunt legis latores, si sibi ipse ignorantis causa quispiam fuisse videatur. Unde ebrius duplici pœna institutus fuit. In ipso enim, qui inebriatur, principium est; cum sui quisque in eo dominus sit, ut non inebrietur: id quod ignorantis est causa. Solonis lex ita dicebat: τῷ ἀρχοντι, ἀν μεθύων ληφθῇ, θανάτου ἢ τὴν ζημίαν. principem, si ebrius deprehensus sit, morte muliandem. Et Pitacii lege delictum per ebrietatem admissum duplici pœna plebatur. Diogenes Laërt. l. 1. Scilicet quanquam forte in ebrietate ipsa quis ignoret, quid agat; tamen ubi quis ultro voluit uiurpare illa, ex quibus obnubilationem mentis orituram norat, censetur etiam in ea consensisse, quæ inde erant consecutura. Enimvero exinde non sequitur, promissa quoque ebriorum obligare; cum diversa sit ratio delictorum & contrahendarum obligationum. Nam quia absolute est interdictum, delicta admittère, ideo vitandæ quoque sunt homini occasiones, quæ probabiliter in delicta possunt pertrahere. Quid autem ebrietas designet, vix est, ut ignorare quis possit. Et cum ipsa ebrietas eo præcipue nomine sit peccatum, quatenus ad alia peccata hominem disponit; non potest ex peccatorum numero eximi, quod in se est peccatum ideo, quia peccato suam debet originem. At vero cum in nostro sit arbitrio situm, novas obligationes adsciscere nobis velimus, nec ne; non possumus quoque teneri ad vitandas occasiones, quæ consensum nostrum liquidum erant intercepturæ. Perinde atque non tenemur evitare somnum, ideo quod nictando possimus videri per ludibrium: quid à nobis itipulanti annuisse. Quam ad rem facit ioculari scelus Caligulae, de quo est apud Suetonium Calig. c. 38. Not. ues est, (loquitur de auctione ab ipso proposita) Aponio Saturnino inter subsellia dormitante, monitum a Cajo præconem, ne pratorium virum crebo capitis motu nutantem sibi prateriret; nec licendi finem factum, quo ad tredecim gladiatores H. S. non gres ignorantibus addicerentur. Unde si nihil aliud pravi ebrietas efficeret, quam quod signa, consensum alias testantia, per eam ab imprudentibus aut ignorantibus possent elicere, eo solo nomine inter vetita haut quidquam erat referenda. Cumque ad contrahendam obligationem ex promisso vel pacto requiratur consensus contrahentis, in præsent tempore negotium quod id geritur intelligentis: inde consensus alicujus non potest præsumi ex eo, quod quis consensit in usurpandam rem, quæ usum rationis erat impeditura.

Præsertim cum plerique, qui vino se obruunt, non id spectent, ut usus rationis tollatur, sed ut eodem ad lætitiā excitentur; prior autem effectus fere præter intentionem obrepit, dum huncce nimis incaute persequuntur. Addi & hoc potest, cum per delictum alicui malum inferatur, per promissum vero bonum antea indebitum adquiratur, & vero odiosum magis sit lædi, quam aliquod bonum non adquirere; facilius esse, ut per ebrietatem nullum declaretur promissum, quam delictum. Denique quod quis teneatur solvere, v. g. pretium vini; quod per temulentiam obtuso jam palato invergit, & quod bibiturus non fuerat, sui si compos fuisset; illud est ex contractu, initio comperationis initio, quo is ad tantum vini solvendum se obstrinxit, quantum guttur hauserit, etiamsi per eandem viam iterum sit ejciendum, Quod si quis per vinolentiam quid effudit, si vasa fregit, si in complementum hilaritatis fenestras pertudit; tenetur ex communi illa lege de pensando damno, quod sua culpa alteri dedit.

§. 5. Cæterum quousque in pueris duret imbecillitas rationis, contrahendam obligationem impediens, in universum adeo accurate definiri nequit; cum in quibusdam citius, in aliis tardius iudicium maturescat. Sed respiciendum heic est in singulis ad quotidianas ipsorum actiones; tum etiam quid legibus positivis in civitatibus sit constitutum, quæ fere certum temporis terminum heic designarunt, prout indolem suæ nationis solertem, aut hebetioremprehenderunt. Sicuti apud Ebræos valebat promissio, quam fecisset adolescens, qui annum ætatis decimum tertium, puellæ, quæ duodecimum impleisset. Quia tamen tenera ætas, etiam quando negotium, quod geritur, intelligit, vehementi & plerunque inconsulto impetu fertur, ac in promissa est facilis, spei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitiole colendas prona, & diffidere nescia: ideo in multis civitatibus salutariter institutum, ut aliorum prudentiorum auctoritatem adhibere necessum haberent juniores in contrahendis obligationibus, quousque inconsultus ille juventæ impetus deferuisse censeretur. Inde alicubi quæ abs talibus propria auctoritate geruntur, ipso jure nulla sunt: alicubi per restitutionem in integrum, sicubi læsi fuerint, ipsis succurritur. Vid. l. 1. §. 3. *leg. l. 24. §. 1. l. 44. D. de minoribus*. Id quod jure positivo constitui, naturalis ratio non obscure suadebat. Præsertim cum dolo vix careat, qui istius ætatis facilitati imminet, & aliorum dispendiis locupletari vult, quæ isti per iudicii imbecillitatem prævidere, aut æstimare non norunt. Lex Attica hac in parte minorennibus æquiparabat fœminas, quibus non concedebat contractum inire, nisi usque ad ordi modum, *ὅτι τὸ γυναικὸς ὁρδὴν ἐστὶν*. propter consilii infirmitatem, uti est apud Dionem Chrysostomum orat. 25. de incredulitate; & *Isaum orat. 9.* Sed & ipsum jus naturale præcipit, ut sicubi ejusmodi statuta in civitatibus extant, illa observentur, non solum si cives inter se, sed & si cum peregrinis paciscantur. Non tam ideo, quod qui in aliquo loco contrahit, legibus loci tanquam subditus temporarius tantisper subjiatur, quam quia actionem solet denegare civitas ex illis negotiis, quæ ipsius legibus non sunt conformia. Nisi civitas expresse ostenderit, se in jure peregrinis ducendo merum jus naturale secururam. Atque idem fuerit observandum, si per literas contractus sit initus inter diversarum civitatum cives, ex quo actio in foro alterutrius, qui eo stare abnuat, sit instituenda. Nam l. cer

contrahens nunquam se, ne temporarie quidem, alterius civitati subjecerit; si tamen ejus fori subsidio uti velit, ad leges civiles negotium erit componendum. Sic licet in loco, qui nullius imperium agnoscit, puta in vasto Oceano, aut deserta insula, promissio aut pactum fiat inter duos, qui eidem civitati subjiuntur; ad leges civiles tamen se attemperabunt; si ex illis jus perfectum & actionem in foro suæ civitatis velint quærere. Verum quid circa ætus eorum, qui legibus civilibus superiores sunt, observandum, alio loco monebitur.

¶ 6. Consensum porro, qui ad validitatem promissorum & pactorum requiritur, quam maxime impedit error; per quem contingit, ut intellectus à vero promissi passivè objecto deviet, adeoque voluntas revera in illud non consentiat. Distincte autem fuerit dispiciendum, utrum error venerit circa promissum, an vero circa pactum. De promissis ita videtur pronuntiandum; si promissio fundata sit in præsumptione alicujus facti, quod ita se non habebat, seu ubi in promissione aliquod factum, vel etiam qualitatem alterius supposuerim, citra cujus intuitum promissurus non fueram, naturaliter promissionis nullam fore vim; modo ipsa negotii natura, liquidæque circumstantiæ ostendant, promissorem unice ex illo facto, eave qualitate tanquam ex conditione consensum suspendisse. Ratio est, quia promissor consensit in promissum non absolute, sed præsumptionem ejus facti qualitatisve tanquam conditionem supposuit; quæ cum non existat, ruit quoque & evanescit, quicquid ipsi fuerat superstruatum. l. 15. D. de jurisdic. Sic v. g. si aliquo nuncio fuerim persuasus, mea negotia abs te bene fuisse gesta, eoque nomine tibi quid promiserim, non tenebor, ubi falsum id deprehendero. Inde etiam petenda est decisio quæstionis, quæ extat apud *Ciceronem de Oratore* l. 1. *Venerat de morte militis cujusdam falsus ab exercitu domum nuncius; quo audito, & credito, pater testamentum mutat, & quem sibi visum fuit heredem facit, ac post moritur. Miles domum revertitur, ac lege agit in hereditatem paternam. Causa ad centum viros deferitur. Add. Valer. Max. l. 7. c. 7. §. 1. Pro milite adferebatur ratio ex jure civili deprompta, quo irrita declarantur testamenta patris, in quibus filius neque hæres foret scriptus neque nominatim exhæredatus; id quod heic factum non fuerat. Et si scriptus hæres excipere posset; legem illam supponere, patri constituisse, filium adhuc sibi superesse; id quod in hoc casu pater ignoravit. Enimvero ex naturali jure simplicius dicitur, patris testamentum fuisse fundatum in perturbatione de morte filii; quam cum falsam esse pateat, voluntatem patris nullam fuisse; cum constet, istam solam fuisse rationem, quare is testamentum mutaverit, & citra quam idem mutaturus non fuerat. Ex quibus etiam facile patet, quid sit respondendum ad quæstionem, plus justo curiosam, quam proponit *Thom. Browne de religione Medici* sect. 20. Liceretne illi, quem heredem *Lazarus* scripserat, bona ejus obtinere, an ipse jam in vitam redux facultates suas jure repetere possit? Quorum posterius sine dubio asserendum. Nam ratio, quare bona defunctorum ad alios devolvantur, est, quia ipsi rebus humanis eximuntur, eoque istis bonis non amplius indigent. Inde & alicubi pars bonorum defuncti seponitur, sacerdotibus aut pauperibus eroganda, in utrum animæ istius. Alicubi quædam cum mortuis sepeliuntur, aut comburuntur, ad usum alterius vitæ. Cæterum si promissor fuit neghgens in re exploranda, id qua contentum suum fundavit,*

tenetur refarcire, si quod damnum ex inani isto promissio alter accepit. Verum si promissio praesentiam aut absentiam alicujus qualitatis tanquam conditionem praestare non tulerit, licet fortasse ea facta non fuisset, ubi de illa promissio constitisset; promissio nihilominus valida erit. Quod si promissio pro parte duntaxat fuerit fundata in errore, poterit pro reliqua parte valere; nisi forte partium promissi una alteri inest per modum conditionis, aut non nisi conjunctim omnes partes possint praestari. Tunc enim error in parte totum vitiabit.

§. 7. Circa errorum autem, qui in pactis contingit, distinguendum videtur, utrum ad paciscendum quis per errorem fuerit motus, an vero error circa rem, de qua pactum initium est, versetur. Circa prius itidem putaverim dispiciendum, an res sit adhuc integra, an vero minus. Si ex errore ad paciscendum aut contrahendum fuerim impulsus, cumque re integra, & quando nihil adhuc fuit praestitum, deprehendero, sequum sane fuerit, ut facultas poenitendi mihi concedatur, praeterim ubi praestare me tulerio, dum ad paciscendum accedo, quae me causa ad hoc impellat. Verum ubi res non amplius est integra, & ubi error patuerit, quando jam pactum est impletum, ex toto aut ex parte; qui erravit rescissionem contractus urgere non poterit, nisi quantum alter ex humanitate velit indulgere, v.g. Patrifamilios peregre versanti fallus nuncius adfertur, equos ipsius domi perisse. Hoc ille praestare se ferens circa alios emendos contractum inivit. Sed antequam traditio pretii aut equorum fieret, nuncium istum fallum compertit. Puto, eum ad implendum contractum adigi non debere, cum scientie venditore istum nuncium tanquam conditionem supposuerit. Est ad id quod interest, aut talem ad pensandum damnum, si quod fecit venditor, per aequitatem obligetur. Verum ubi pecunia & equi jam mutuo fuerint traditi, etiam si isti equi demum copus non sit, non poterit ad reddendam pecuniam, & recipiendos equos compelli venditor, nisi expresse haec lex contractui dicta sit. Aliter ubi error conigerit circa ipsam rem, de qua convenitur, pactum videtur non tam ob errorem, quam quia a legibus pacti non fuit satisfactum. Quippe cum in pactis ipsa res, de qua convenitur, ejusque qualitates cognitae debeant esse, citra quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. Unde defectu deprehenso, qui laedendus foret vel à contractu resilire potest, vel alterum ad supplendum defectum adigere, vel etiam ad praestandum id quod interest, ubi ipsius fraus aut culpa interveniret. Idque fieri poterit non solum, ubi defectus statim fuit deprehensus, sed etiam, si post intervallum. Quod intervallum, ubi leges civiles deficiunt, arbitrio boni viri est definiendum, ut neque alterius fraudi, neque hujus lupinae negligentiae in re exploranda indulgeatur. Idque paulo laxius est concedendum, si vitium exteriori aspectu, aut nisi à peritissimis deprehendi nequeat. Quod porro vulgo dicitur, errorem circa essentialia pacti id vitare; (vid. l. 57. D. de oblig. & act.) non eum, qui est circa accidentalia; sed ita interpretandum, ut per essentialia pacti non tantum intelligantur ea, ex quibus essentia physica rei, de qua pactum initur, constat; sed etiam illae qualitates rei, quas paciscens praecipue ob oculos habuit. Saepe enim contingit, ut in paciscendo qualitas rei in prunis actumeretur; ipsa autem substantia rei physica in loco necessarij accessorii habeatur. Vid. l. 24. princ. D. de contrah. emptione. Cicero pro Q. Roscio, de Panurgo servo; Quid enim erat Fannius? corpus. Quid Roscius? disciplina. Facies

non erat, ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat ΙΖΖΖ, ex qua parte erat Roscii, amplius erat CCCΙΖΖΖ. Nemo enim illum ex truncō corporis spectabat, sed ex artificio comico aestimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim aris : disciplina, quæ erat ab hoc tradita, losabat se non minus CCCΙΖΖΖ. Unde non solum vanus erit contractus, si ab altero Davum emi, & ille mihi Syrum tradiderit ; sed etiam ubi profectus sum, me feruum querere coquendi peritum, ubi ejus artis imperitus mihi traditus fuerit. Add. l. 9. 10. 12. 14. 41. §. 1. D. de contrah. emptione.

§. 8. Multo magis autem vitatur promissio aut pactum, si alterius malitiosa fraudulentia, dolusque eum in promittente aut pacifcente errorem produxerit, ex quo is ad promittendum, paciscendumve accessit. Circa doli effectum quæ disputantur, perspicue nos arbitramur expediri posse, si distinguatur primo, abs quo fuerit adhibitus dolus ; ab eo, quicum negotium nobis est, an ab alio. Deinde an dolus dederit causam promisso pactove, ita ut citra illum id omittendi fuerimus ; an idem negotio duntaxat incidit, ita ut suscipere illud quidem constituerimus, verum in obiecto, ejusque qualitatibus, & harum æstimatione nobis sit impositum. Ubi dolus à tertio fuerit adhibitus, non colludente eo, quicum paciscimur, nec aliquod in re ipsa deprehendatur vitium, negotium erit firmum : ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id, quod intererat, nos non esse deceptos. Qui dolo suo malo causam dedit, ut ipsi quid promitterent, cum eoque paciscerent, ei ex isto actu haut quidquam obligor. Vid. *Diodorus Siculus* l. 2. c. 28. Si dolus fuerit, incidens circa ipsam rem, aut qualitatem rei, ad prælens negotium spectantem, hætenus pactum erit vitiosum, ut in arbitrio decepti sit illud penitus dissolvere, aut læsionis satisfactionem exigere. Quæ ad essentiam negotii non faciunt, nec expresse fuerint designata, actum non vitiant, licet forte alter deus, dum paciscitur, tacite cogitavit. Quid juris sit, si in pretio enormis deceptio contigerit, infra docebitur.

§. 9. Dissipiendum jam est de metu, quousque ille actus humanos reddat ineptos ad producendam obligationem. Ejus duæ heic potissimum spectentur expendendæ veniunt. Quarum una oritur ex vitio aut alia quapiam dispositione, hærente in eo, cui quis sese est obligaturus, vel etiam ex maligna ejusdem voluntate, sat perspicue significata, unde oritur probabilis suspicio imminentis ab ipso deceptionis. Altera notat vehementem animi terrorem, ortum ex intentato majore malo, ni promissum aut pactum inire velimus. Circa priorem metus speciem id quidem certum videtur ; si aliquem videam, qui in universum nihil pensi habeat quovis promiscue decipere, ac *ridendo fidem fallere* ; aut circa prælens negotium animadvertam, eundem insidias mihi tendere : stolidè me facere, si data ab ipso fide confisus, ludibrio me ejusdem ac fraudi exponam. Qui enim in casses prævilos ultro ruit, etiam miserationem consumsit. Sic quis fidem adhibeat ejusmodi hominum generi, quale decribit *Plautus Curculione* : *Promissi lingua : eadem nunc nego ; dicendi, non rem perdendi gratia hæc nata est mihi ; & Rudente : Quæ hæc factio est ? non debes ? non in iuratus es mihi ? Leno Iuratus sum, & nunc iurabo ; si quid voluptatis est mihi : iusjurandum rei servandæ, non perdende conditum est. Meus arbitratus est lingua quid iuret mea.* Aut prout delineat *Græcos suos Polybius* l. 6. *Qui publicam pecuniam tractant apud Græcos, si res unum duntaxat talentum eis fuerit credi.*

credidum, decem rescriptionibus adhibitis, sigillis totidem, testibus autem duplo pluribus, fidem tamen ut servent, impetrare nequeas. Sed an ejusmodi metus, aut suspicio deceptionis pactum jam initum reddat invalidum, eumque qui decipi timet, abs necessitate præstandi absolvat, patebit, ubi sententiam *Hobbesi de cive l. 2. §. 11.* examinaverimus. Iste igitur tradit, *pacta mutua fidei. neutro quidquam statim præstante, in statu naturæ frustra esse & invalida, si justus ex utraque parte metus oritur.* Quæ assertio admitti non potest, nisi post pactum initum ex alterutra parte justus oriatur metus fore, ut ubi unus pactum impleverit, alter paria haut quidquam sit facturum. Justum autem vocamus metum, qui liquidis indicibus & argumentis est subnixus. Nam magnæ instar injuriæ est, probatam antea alicujus fidem mox nulla nova causa damnare. Hinc & ipse *Hobbesius* in annotatis addit; *nisi metus causa nova existat, ex facto aut alio signo voluntatis non præstandi à parte altera, & metus justus censeri non potest. Causa enim, quæ impedire non poterat, quin pacisceretur, impedire non debet, quin pactum præstet.* Scilicet etiam si ante pactum initum alicui fuerit oborta suspicio, fore, ut ab altero in pacto decipiatur: tamen eo ipso, dum cum illo paciscitur, huic metui velut renunciat. & non sufficientem eum declarat, quo minus fides alteri queat haberi. Alias enim nihil inter eos fuisset actum. Ab initio tamen hæc videtur fuisse *Hobbesi* sententia, quod etiam citra ejusmodi metum, post pactum obortum, idem sit irritum. Id quod adparet tum ex Ipsi operis de corpore politico, Gallice conscripto, ubi restrictio illa de metu recens oborto non extat: tum ex subjuncta ratione: *quod ille, qui prior præstat, propter pravi ingenium maxima partis hominum, commodo suo jure & injuria juxta studium, cupidini se prodat illius, quicum contrahit. Rationis autem non esse, ut aliquis præstet prior, si veri simile non sit, alterum esse præstiturum post.* Ubi adparet, ipsum causam suspicionis ex communi hominum pravitare petere. Atqui hoc modo maxima pars mortalium inepta declarabitur, quicum pacta iniri possint; quin in universum fides proicribetur inter eos, qui eidem judici non sunt subiecti. Cum enim de constantia alicujus hominis falli nescia certitudo nequeat haberi, magna quoque hominum pars in prava sit insigniter proclivis: & vero in statu naturali quilibet proprio ex judicio de ne negotiis suis disponat, ac ipse de metus sui probabilitate judicet; jam vana quoque suspicio ad abrumpendum pactum erit sufficiens. adeoque nullus plane pactorum extra civitatem erit usus. Deinde durum nimis fuerit, universo mortalium generi tantam malitiam impingere, ut in eorum animis reverentiam Numinis & fas fidei, & vim sanæ rationis, remota lege civili, tam parum valere judicemus. Cum illud potius indelebilem fidei sensum, omnium animis plane inolitum arguat, quod vix quisquam reperiatur, qui perfidum se late aperte fateatur; sed nemo non graves ob causas à pactis discessisse videri velit. Imo & qui fidem cum una gente violat, statim se ad fidem alterius gentis confert, ac tædere, fideque data illam sibi adjungere studet; ac quod ob violatam fidem sibi malum imminerebat, opera fidei dispellere nititur. Quare & recte præsumitur, quemlibet quod justum est facturum, donec prava per facta contrarium fuerit ostensum. Quo potest & applicari illud *Luciani in philepsede: γαλοία πῶτὲς ἀπιστῶν ἀπιστῶν*, ridiculæ facis omnibus diffidens. Ex quibus concluditur, metum illum violandæ fidei, ortum ex sola generali pravitare ingenii humani, non esse sufficientem ad detrectandam pacti impletionem. Hinc frivolus valde erat præ-

prætextus Mitylenæorum, quem abrupto cum Atheniensibus fœderi obtendebant, apud *Thucydiam* l. 3. Ipsi nos belli temporibus veris in honore habebant: nos ipsi in pace idem præstabamus. Et cum alius benevolentia stabilem reddat fidem, nobis eam metus tutam exhibebat. Ita non tam benevolentia nos, quam timor in societate continuit, adeoque quibus primo res tutiores metum demerent, ut etiam primi societatem rapturi erant. Imo licet peculiaria vitia in aliquo deprehendantur, non tamen ideo statim fides data ipsi non est servanda. Nam multa vitia fidem non tangunt. Sic utut quis sit proclivis in libidinem, in ebrietatem, in crudelitatem; id tamen per te non obstat, quo minus in servanda fide constantiam amare queat. Quin licet quis laboret vitis, ad fidei firmitatem convellendam spectantibus, puta, si in ipso adpareat deutoria animi levitas, vel flagrans auri fames, nil non mortalia cogens pectora, aut regnandi libido, quæ apud multos omni affectu potentior est: tamen hæc quidem in te sufficiunt, ut quis fidem ejusmodi homini datam detrectet implere. Nam & hæc potest contingere, ut ex peculiari affectu quis in alterum sit injurius, qui sancte mecum vivit. Et eo ipso dum paciscor cum altero, cujus animum novi, declaro, ea vitia non sufficere, quo minus fides ipsi à me queat haberi; adeoque renuncio exceptioni, quæ ex ipsius moribus poterat peti circa renuendam pacti impletionem. Alias enim nihil fuisset actum, si quis ab initio sibi voluisset reservare aliquid, per quod pro lubitu negotium possit reddere irritum. Et si ubi quis cum eo, à quo semel fuit deceptus, de novo pacilcatur citra peculiarem cautionem, imprudenter sane faciat. Sic ut apud aliquos in proverbium abierit: qui semel me deceperit, illum dii perdant; si bis me deceperit, dii me perdant. Add. *Seneca de benefic. l. 4. c. 27. in fine.* Quin & ubi post pactum initum certa adpareant indicia, ipsum id agere, ut me decipiat, summa foret stoliditas aliterius sese fraudulentæ ultro præbere. *Cicero de Invent. l. 1. Summa amentia est, in eorum fidei rem habere, quorum perfidiationes deceptus sis.* Inde apud *Homerum Illad. γ. Menelaus: Ἀΐπει ὃ πρῶτα μοι βίβω, ἐφ' ὅρκια τίμωη Ἀντὸς, ἐπὶ οἱ παῖδες ὑπερφιάλοισι ἄπιστοι.* Adducite huc Priamum, ut fœdera seriat ipse, quoniam ejus filii fœdis fragi sunt & infidi. Add. *Polybius l. 8. c. 1. 2. l. X. c. 34.* Quo spectat etiam illud *Ciceronis in Verrem l. 1. Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum: nemo unquam sapiens proditori credendum putavit.* Idem pro *Riburio Postumo: Vbi semel quis pejeraverit, ei credi postea, etsi missi per plures deos juret, non oportet.* Add. *Seneca de beneficiis l. IV. c. 27. in fine.* Id tamen fatemur, si qui aperte profiteatur, se religionem fidei floccifacere, aut si talia foveat dogmata, ex quibus necessario idem consequitur; in ejusdem promissis pactis vè nullam locandam esse fiduciam, nisi quatenus à nobis per vim cogi possit, si tergiversetur, aut manifesta ipsius utilitas subegerit conventis stare. Ex quo genere sunt athei, qui vel Deum esse vel divinam providentiam abnuunt; à quibus non longe abeunt, qui animas corporibus superstitres negant. Hi enim non possunt non omne jus utilitate, ad judicium proprium exacta, metiri. Huc quoque referre possis, quorum vitæ genus apertam flagitii professionem habet; quales sunt piratæ, latrones, sicarii, lenones, meretrices, & id genus alii, quæ pejerasse inter ludicra habetur. *Tacitus A. XI. Nec degeneres injuncte fuere adversus transfugam, & violatorem fidei.* Sed & illud negari nequit, etsi ratio *Hobbesii* supra adducta omnem vim pactorum in statu naturali non elidat; hæc tamen prudentiæ regulas inde colligi: ut ne quis magnam in fœdere fiduciam colloquet,

nisi ubi videat, alterius utilitatem non minus ac nostram in eo versari, ut istud servetur, & certum isti malum & incommodum imminere, graviusque, quam quod fidem servatam comitatur, nisi pacto steterit. Item, ut qui cum superiore est contracturus, ita contrahat, ut non ipse, sed superior conventa prius præstet. Nam inferior si prius præstiterit, aut decipietur, aut abs mera alterius gratia dependebit. Inde ad postulata Artaxerxis ita subjungebat Socrates Achaus: *Nimis recordatur nobiscum Rex græci. Quo enim à nobis auferre cupit, istum sibi tradi postulat; quæ contra referenda sunt, precando de hinc obvinere jubet, ap. Diodor. Siculum l. 14. c. 24.* Unde etiam facilius speratur fides ex pari. *Quintilian. declam. 312.* Item, quod salutem suam periculo exponat, qui pactum præstando seipsum debilitat, & alterum confirmat, sperans fore, ut hujus viribus ipse postea juxta promissum adjuvetur. Nam rem pro verbis, scripturis, & sigillis permutare stolidum fuerit, ubi nihil aliud est præter religionem fidei, quod avaritiæ ac dominandi libidini opponatur. *Andr. Maurocenus hist. Venet. l. V. In federe certum rebus nostris presidium collocare non ausim; cum eas societatis ratio, ut variis rerum eventibus inturbari, ac præpediri queant; atque alii sæpius sociorum fines animos & vires diversa trahant, ac dum quisque suis rebus consulit, commune bonum negligatur; subsidia neque paria, neque eodem tempore, uti constitutum est, submitantur: inde suspiciones, animorum alienationes; ex his dissidias; ex dissidiis denique leges fœderum violatæ ac desertæ; qui minores reliquis ad obliuendum asferre possunt, præda loco non hostibus modo, verum etiam sociis fuere.*

§. 10. Sequitur, ut dispiciamus de illo metu, quem cominus intentatum grave malum incutit; de quo paulo altius videtur repetendum. Supponimus igitur heic, voluntatem nostram naturaliter inclinari ad id, quod bonum ipsi adparet. Non minus autem voluntati bonum atque adpetibile adparet malum imminens effugere, quam absens bonum acquirere; & quæ ad utrumque finem faciunt media eliguntur, ut ut aliàs ipsa in se non sint adpetibilia. Non minus enim ob consequendum aliquod bonum adhibentur molesta, & per se ingrata media, quam ad effugiendum malum. Et si spes boni consequendi molestiam mediorum magis abstergat, quam sollicitudo malum declinandi. Et hanc ob rationem *Aristoteles Nicom. 3. c. 1.* illas duntaxat actiones, quæ ob declinandum malum suscipiuntur, mixtas vocavit; quarum exemplum tritissimum est in jactu mercium, naufragio imminente. Et si non molliora sustinuerint v. g. athletæ, qui coronæ per certamina reportandæ sese præparabant. Vid. *Epicteti enchirid. c. 35.* Epimvero quanquam actiones, metu majoris mali susceptæ, inter spontaneas sint referendæ, & minus malum, quod tunc eligimus, pro præsentis conditione revera à nobis adpetatur: id tamen nondum sufficit, ut ex illis obligatio aliqua adversus alterum apud nos oriatur. Cum enim obligatio semper referatur ad alium, cui quid est præstandum; adeoque illi respondeat in altero jus, cujus vi exigere queat obligationis impletionem; non sufficit ad eandem generandam, ut in uno sint principia obligationem producentia, sed in altero quoque requiruntur principia ad jus quærendum idonea. Citra jus quippe obligationi respondens nulla intelligi potest obligatio. Et nihil debeo, si nemo jure me pollicere quid potest. Igitur ille demum metus obligationem producendam elidit, qui in altero ponit vitium, quod ineptum ipsum reddit ad jus adquirendum. Quod vitium est injuria; quæ sane id efficere non potest, ut per eam producat id, cui ipsa quam maxime repugnat. Cum enim lex naturæ jubeat præstare

id

id, ad quod alteri jus est; absurdum utique videtur, per injuriam, id est, facto legi naturali contrario produci aliquid, cui ipsa lex naturalis firmitatem communicet, utque adeo ipsa ad sui destructionem inserviat. Sane quæ furtum prohibet lex, inter justos acquirendi modos utique furtum referre non potest.

§. 11. Est tamen omnino prius considerandum, quisnam metum incusserit, utrum ille, qui cum nobis est negotium, an vero alius. Et deinde an quis potestatem habuerit terrorem ostentandi, an minus. Id enim dubium non habet, quin tenear, ubi me obstrinxi propter effugiendum metum à tertio incussum, non instigante, aut colludente eo, cui promissio fuit facta. Nam in illo nullum residet vitium, quod acquisitionem juris adversus me impediat, & is merito, quæ mihi præstitit, imputare potest, quod ipsius auxilio ad discutiendum præsens periculum sui usus. Sic si aliquem conduxero, ut iter facienti contra latrones mihi adsit, sine dubio pactum servandum fuerit. Imo ingrati animi quoque, non solum perfidiæ crimen contrahit, qui in rebus angustis constitutus largis promissis alios in auxilium sollicitat; post ubi eorum ope periculum evasit, morasnectere instituit. Sed & validum est promissum tertio factum, si quis ad illud pro imperio, & metu pœnæ fuerit adactus ab eo, cui tale quid injungendi potestas erat. Nam neque in promissario aliquod vitium hæret: & sibi ipsi imputet, qui metu se urgeri voluit ad illud suscipiendum, quod ultro suscipere debebat. Sic si princeps aliquis milites suos extraneo cuiuspiam velit præsidii causa adungere, & ad majorem securitatem compellat eos isti quoque fidem dare; non poterunt hi promissa eludere obtentu metus sibi injecti; utpote ab eo profecti, cui talia quocunque modo exigendi jus erat. Sic si ponamus patrem filiæ etiam invitæ sponsum dare posse, ubi ea metu paterni imperii sponso invito fidem dedit, haut quidquam illam deinceps fallere poterit. Nam in sponso nihil hæret vitii, quare sibi ex eo promissio jus non potuerit querere; & debebat filia ultro patris iussa capellere. Atque hætenus interest, quisnam metum incusserit. De cætero recte pronunciant leges Romanæ, nihil interesse, quis metum incusserit, ubi scilicet nemini jus fuit metum intentandi, & quando metus causam, non nudam occasionem, promisso aut pacto dedit. Vid. l. 14. §. 3. D. *quod metus causa*. Seneca l. IV. *controv.* 27. *An, si est in re vis & necessitas, ita tamen rescinduntur, quæ per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à paciente adhibita est?* Nihil, inquit, mea, an tu coarctaris, si non à me cogaris, meam culpam oportet esse, ut mea pœna sit. Non inquit; neque enim lex adhibenti vim irascitur, sed passio succurrit: & iniquum illi videtur, id ratum esse, quod aliquis non quia voluit, pactus est, sed quia coactus est. Nihil autem refert, per quem illi necesse fuit. Iniquum enim quod rescinditur, facit fortuna ejus, qui passus est, non personæ facientis. Idem excerpt. *controv.* l. IV. c. 8. *Non mea, inquit, sed aliena vis fuit.* Æque dignus est pœna, qui ipse vim adhibet, & qui ab alio admota ad lucrum suum utitur. Enimvero invalida judicamus illa pacta & promissa, ad quæ ab illo ipso, cui promittit, aut quicum pacificatur, injusta ejusdem vi quis compellitur. Cum enim jure naturali, qui per injustum metum alteri quid extorsit, id restituere teneatur, adeoque tantum debeat pensare, quantum isti per tale pactum decedit; per compensationem velut tolli obligatio intelligetur, si non solvitur id, quod statim restitui debebat. Vid. l. 8. D. *de doli except.* Ac stolidum foret sponte, quod ob vim promissum fuit, solvere, ubi jam quis in loca tuta eva-

ferit, ac deinceps damni sui pensionem velle repetere. (*Martialis l. XI. epigr. 59. Quid sime confor, cum stricta novacula supra est, Tunc libertatem divitiasque rogi? Promissam, nec enim rogat illo tempore confor, Latro rogat; res est imperiosa timor. Sed fuerit curvis cum turba novacula theca, Frangam confori crura manusque simul*) Præsertim cum eo ipso, quod promissum à me exigit, aut acceptat, satis profiteatur, se damnum mihi datum ultro nolle sarcire. Inepta præterea est ad quærendum sibi jus hæc velut materia, alteri non inferre id, quod per leges inferre prohibebaris; & abiurde imputas alteri, quod non feceris id, quo facto graviter peccaturus fueras. Inde recte *Cicero Philop. 2.* negat te Antonio debere beneficium, quod ab ipso Brundisii non fuerit interfectus. *Quale beneficium est, inquit, quod te abstinneris nefario scelere? quod est aliud beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerunt. Horatius l. 1. epist. 15. Nec furium feci, nec fugi, si mihi dicat Servus: habes pretium, loris non ureris, aio. Non hominem occidi, Non pascis in cruce corvos. Sum bonus atque frugi, renuit, negatque Sabelus. Idem de arte: Vitæ denique culpam Non laudem merui. Add. l. 1. §. 2. D. de pactis. Seneca l. 2. controv. 13. Non est beneficium, scelus non facere. Quintilian. declam. 310. Non inter beneficia duco injuria finem. Neque magis videtur is teneri, qui in ejusmodi casu pro altero fide jubet, etsi hic ex proprio se metu non obliget. Cum enim fide iussio sit velut firmamentum accessorium negotii principalis; absurdum fuerit saltem de jure naturali, accessorio plus inesse efficacæ, quam primario negotio; aut laxius obligari principalem debitorem, quam qui ejusdem obligationem velut in subsidium suscepturum se promissit. Secus tamen videtur dicendum, si tertius obligationem propriam, & quæ non dependeat ab obligatione capti, aut eidem succenturietur, cum latrone contrahat. Puta, si quis misericordia ductus latroni quid promittat, ut in ipsius gratiam aliquem incolumem dimittat. Huic enim neque metus injustus est illatus, neque exceptiones capto competentes idem mutuari potest; quia non istius, sed proprio nomine se obligavit, nec suam obligationem illius obligationi, quæ nulla fuit, superstruxit. Et digna est res, ob quam aliquid præstetur, innocentis vitam conservasse; & tibi eximia humanitatis laudem circumposuisse. Quod si vero obfides dederit, aut de focis quosdam in latronum potestate reliquerit captus, quoad promissâ repræsententur; tenetur non ex pacto cum latronibus, sed ex eo, quod ipsi cum obsidibus intercedit. Huc quoque pertinet, quod Marocci, & aliis quibusdam in partibus Africæ, Christiani captivi universi pro singulis de non capeienda fuga fidem interponunt; per quam cautionem compedibus liberati per urbem ambulare possunt. Quod si unus eorum aufugerit, cæteri ejus pretium persolvere coguntur. An autem per juramentum tale promissum solidetur, infra erit dispiciendum. Atque hætenus admittimus, quod *Cicero Offic. 3.* tradit, si prædonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus est. Nam pirata non est ex perduellum numero definitus, sed communis hostis omnium. Cum hoc non fides esse debet, nec iusjurandum commune. Scilicet quæ talibus per metum sunt promissâ, præstari necessum non est. Sed ratio quam *Ulpianus* subiungit multis non est ad palatum; præcipue si extendatur ad illa quoque promissâ & pacta, quæ nulla vi compulsæ cum istis inimus. Etsi enim moribus gentium aliter tractatur justus hostis, aliter latro & pirata, (quo adplicari potest illud apud *Heliodorum Æthiop. l. 1. 8. ὅ δ' ὅτι ῥητοῖς ποτὲ ληϊκὸς ἐλθεῖ πάλαι*)*

λεμῶ, εἰς ἐν σπονδαῖς ἔχει τὴν πλεοντήν. Neque enim unquam pactis bellum inter pradones compositum est, ne, si desideribus sinuunt:) non ideo tamen is statim omnia jura hominis amisit, saltem ubi humano adhuc modo cum quibusdam agit. Nam quando mecum extra metum paciscitur, sane non ut latro, sed ut quisvis alius homo agit. Communis autem hostis latro vocatur, quod non instar aliorum hostium certo alicui bellum indicat, sed omnibus promiscue, qui in manus ejus inciderint, hostilia intentet. Quo nomine etiam ad eundem coercendum non indicto bello, aut singulari militum autoratione opus est, sed cuilibet contra hunc licentiam militiæ ipsa natura indulget. Nichilominus dici potest, quemadmodum, fatente Cicerone, status hostilis non obstat, quo minus fides hosti data sit servanda; sic nec communem illam latronis hostilitatem prohibere, quo minus pacta cum illo inita sint servanda; præsertim cum actus hostilitatis, dum pacta init, latro non exerceat. Sed & satisfacit suæ objectioni Grotius l. 3. c. 19. §. 3. *Qui atrociter malefici sunt, neque pars sunt ullius civitatis, hi possunt abs quovis homine puniri, si juxta naturam respiciamus.* (quæ hypothesis tamen alio loco à nobis examinabitur.) At qui puniri possunt, ut vitam amittant, his & res & jura sua auferri itidem possunt. Inter jura autem illa quoque hoc jus ex promisso quaesitum; poterit igitur & hoc in poenam ei auferri. Enimvero qui ultro cum latrone paciscitur, quem talem novit, eo ipso censetur renunciassè exceptioni illi, quam ex persona ipsius petita validitati promissionis poterat opponere. Quia alias nihil inter illos fuisset actum. Unde si latro me errantem in rectam viam promissa mercede deduxerit, non dubium mihi est, quin eam persolvere debeam. Sicuti & l. 31. D. depositi tradit, latroni depositum esse reddendum, si quidem non adpareat is, cui ea res à latrone erepta fuit, si modo depositarius malitiam deponentis ignoraverit. Nam si quis & istum latronem, & hæc spolia alteri detracta noverit, non video, quomodo eorum custodiam recipere possit, ut inde crimen non contrahat.

§. 12. Sunt tamen plurimi, qui promissis pactisque per vim extortis virtutem obligandi inesse contendunt. Aliqui ad auctoritatem juris Romani confugiunt, quod cum per talia pacta læsis beneficio restitutionis in integrum succurrat, unque videtur supponere; stricto jure ejusmodi negotiis vim obligandi inesse, verum ejus juris rigorem æquitate. Prætoris temperandum. Sed legibus Romanis facile sua constat ratio. Cum enim non præsumatur, in civitate degenti vim esse illatam, atque ea exceptio dubiam possit habere disceptationem, conveniens utique erat ejusmodi pactum tantisper sustineri, donec à judice super metu illato posset cognosci. Ex quo tamen non consequitur, ejusmodi pacto, ut & aliis negotiis, quæ per exceptionem peremptoriam possunt elidi, intrinsicam vim obligandi inesse; cum istæ exceptionum ambages magis ad utum fori civilis, quam simplicitatem juris naturalis pertineant, saltem ubi agitur inter eos, qui communem judicem non agnoscunt. Grotius l. 2. c. 11. §. 7. tradit: ideo naturaliter enim, qui metu quid promissit obligari, quia consensus adfuit, & quidem absolutus, posita ista hæc rerum conditione, (ἐστὶν quippe ἀνθρώποις ψυχὴ πάντων προτιμότερον, homini anima omnibus rebus pretiosior. Heliod. Æthiop. l. V.) etsi malo illo non imminente in tale quid consentire non fuerat, nimvero uti omnis obligatio, ex pacto orta, in altero ponit jus ipsi respondens: ita non sufficit, ut in me sint requisita ad obligationem producendam ne-

cessaria, sed ab altero quoque abesse vitia debent, quæ juris in ipso acquisitionem intercipiant. Adeoque non statim si in me facultas est aliquid transferendi, in altero est facultas acceptandi. Igitur cum obligatio, cui ex adversum jus non responderet, inanis sit, non est credendum, ex solo meo consensu obligationem nasci, ubi alter per jus naturæ prohibetur acceptare. Id quod hoc casu omnino fit. Quæ enim lex metum alteri incutere vetat, eadem quoque ex isto metu jus acquirere, lucrumvè facere prohibet. Incongruum autem est, quod subjungit; *scis, cui promittitur, metum intulit, quamvis levem, atque inde secuta fuerit promissio, eum teneri ad liberandum promissorem, si promissor velit, non quod inefficax fuerit promissio, sed ob damnum injuria datum.* Atqui si obligatione liberari possum meo arbitrio, citra præstationem alicujus rei, jam actum liber sum. Quid ergo opus hisce ambagibus; tu debes me liberare obligatione, si ipse velim. Quin dicimus, quia ad promittendum vi me adegisti, nihil tibi debeo; & frustra à me illud exigis, quod ubi præstitero, tu statim restituere teneris. Add. *Seneca controver. IV. 26.*

§. 13. *Hobbesius de Civ. c. 2. §. 16.* pro hac sententia aliis argumentis pugnat. Ait, *pacta ex metu profecta non eo nomine esse invalida, quod ex metu sint profecta: alias enim sequeretur, pacta ea, quibus in vitam civilem homines congregantur, & leges condunt, esse invalida: (procedit enim à metu mutua cadis, quod alter alterius regimini se submittit:) neque cum ratione eum facere, qui captivus paciscenti pretium redemptionis sua fidem adhibet.* Verum in priori argumento ambiguo sensu vocabuli metus luditur. Alterius enim plane generis est metus, ob quem homines in civitates congregantur, quam is, de quo hæc agimus. Ille enim est cautio circa declinandum aliquod malum, quod indefinite potest accidere. Hic autem est terror ex cominus intentato gravi malo, cuique repellendo ipso non sufficio, ortus. Igitur longe diversæ indolis sunt pacta, quibus mutuuum auxilium paciscimur, ne singuli à communi hoste opprimamur; & quibus quid promittimus, ut effugiamus malum, ab altero injuste nobis intentatum. Circa posterius argumentum facile concedimus, stulte latronem facere, qui per injuriam promissum extorsit, & post fidem alteri adhibet velut jure cum ipso egisset. Ut enim idem sceleratus sit, & stolidus, nihil repugnat; juxta illud *Menandri* apud *Stobæum* *sermone 2.* *ἀσυλλόγιόν ἐστιν ἡ πονηρία.* *inconsiderata res est malitia.* Qui contra ego dixerim, hautquaquam cum ratione facere eum, qui ex periculo injuste conciliato ereptus ultro latroni pretium sui flagitii persolvit. Huc facit illud *Dionysii Halicarn. l. 8.* *Quicquid necessitas pro tempore vel privatis hominibus, vel civitatibus extorquet, tantisper durat, donec cesset ea necessitas.* Addit; *universaliter verum esse, obligare pactis, quando acceptum est bonum, & quando promittere, & id quod promittitur licitum est.* Licitum est autem & ad redimendum vitam promittere, & de meo dare quicquid voluero cuicquam etiam latroni. Atqui non potest bonum dici id, quod latro viatori præstat; dum ei per injuriam vitam non adimit. Absurdum est alicui tanquam bonum imputare velle intermissionem injuriæ. Tunc quippe dicimur boni quid in alterum contulisse; quando vel bonum, quod antea deerat, dedimus, vel præsens conservavimus, vel malum, quod præter nostram culpam ipsi imminabat, dispulimus. Sicut stulte apud *Herodotum* *Thalia* Polycrates, dum amicos juxta & inimicos nullo discrimine deprædatur, in excusationem adferebat; *quod magis gratificaretur amico, si ei quæ abstulisset redderet, quam si nihil ab initio abstulisset.* Deinde non se-

qui-

quitur; licitum est mihi promittere & dare latroni; Ergo etiam illi est jus id exigendi, aut ego ad idem interno aliquo vinculo teneor. Multa licite possumus facere, ad quæ nulla nos obligatio stringit. Licite possum res meas abjicere; sed ut hoc faciam, non statim ab altero possum obligari. Unde & falsa est regula, quam *Idem* proponit *Levisti*. c. 14. *Quicquid facere licitum est non obligatio, idem licite passus esse possum propter meritum. Quod autem licitum est passus, id illicitum est non prestare.* Addendum quippe fuerat; modo honeste ab altero id exigi possit.

§. 14. Heic denique & illa questio subjungenda; cum quæ ex errore aut metu promittuntur, sint invalida, si post errore disculso, aut metu depulso quis utique dictis suis stare velit, qua ratione illa promissa convalescant? Nam quod ab initio invalidum fuit, ex post facto convalescere potest, si accedat causa nova, jus per se parere idonea; quæ hoc casu est consensus liquidus & ultroneus. Alii ergo dicunt, ad confirmandam ejusmodi promissionem sufficere solum animi actum internum, seu consensum liquidum & liberum in eam promissionem, etsi nullo is signo exprimatur. Jam enim externum consensus signum antecessisse. Accedente ergo jam intrinseca animi destinatione liquida & libera, nihil deesse, quod ad pariendam obligationem requiratur. Aliis hæc ratio displicet, quod consensum internum, & actum exteriorem eodem tempore existere oporteat, eoque actum externum antegressum non posse esse signum actus interni subsequenter, de quo fortasse antea cogitatum non fuerat. Igitur ut tale promissum valeat, requirunt novam verbis factam promissionem & acceptationem. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 20. mediam sententiam sequitur, quod omnino signis quibusdam opus sit ad declarandum consensum internum supervenientem; quia alias alter de jure suo certus esse nequit. Verum ut verbis hoc fiat, necesse non est, cum etiam alia heic signa sufficere possint. Puta, si promissor, errore cognito, metuque depulso, ultro præstet, aut super jam exhibita recontroverfiam non moveat, cum commode possit, aut si post de eadem re cum altero tractet tanquam tali, quam is jure possideat. Cui sententia & nos subscribimus.

§. 15. Cæterum & hoc addendum est, ut promissio sit valida, requiri non solum consensum ejus, qui promittit, sed & ejus, cui promittitur; (l. 19. §. 2. D. de donation.) & quidem per signa sufficientia expressum; ubi interdum nutus sufficere potest, si vel ultro quid offeratur, vel id antea sit petatum. Quando enim consensus alterius abest, seu oblatum promissum is acceptare recusaverit, res promissa penes promissorem manet, etiam ubi juramentum accesserit: quia & hoc ante acceptationem jus non transfert, sed hoc tantum efficit, ne mihi oblatum retractare liceat, antequam de ipsius revocatione constituerit. Scilicet qui alteri rem suam offert, neque invito eandem vult obtrudere, neque pro derelicta habere. Ergo si alter non acceptaverit, juri promittentis in rem oblatam nihil decessit. Quod si rogatio antecessit, tenebitur ea durare, nisi expresse fuerit revocata; eoque casu in antecessum acceptatio facta intelligitur, ita tamen, ut rogationi respondeat oblatio. Nam v. g. si quis de minore summa, quam alter rogat, responderit, expressa requiritur acceptatio, quando alteri minore, quam rogavit, summa non est consultum; alias non nisi in summam concurrentem tenebitur. Quo loco notandum illud *Platarch. quasi. sympos.* l. 9. c. 13. *potiorem esse, & majoris auctoritatis*

iuris orationem ejus, qui conditionem obtulit: qui vero oblatum accipiunt, jus addendi aliquid non habere. Scilicet quia promissario non potest jus nasci, nisi quantum promissor consenserit. Quod si promissor alterius rogationi simpliciter annuerit, rogatio illa tacite repetita censetur. Add. *Grotius* l. 2. c. 16 §. 32. Ad l. 3. *D. de pollicitat.* ex qua nonnulli concluderunt, ad promissum valide contrahendum sufficere solum promittentis actum; *Grotius* l. 2. c. 11. §. 14. respondet: pollicitationem semel factam non esse revocandam, ut acceptari semper possit, non quod ante acceptationem obligatio contrahatur. Verum curatius insipientibus id docere videtur *Ulpianus*, pactum esse consensum atque conventionem duorum, id est reciprocam promissionem; pollicitationem autem esse solius offerentis promissum. Quo ipso non negatur, & hanc ab acceptatione demum valetere. Et jam in antecessum civitas acceptationem significavit, si pollicitatio fiat ob petitos aut adeptos honores; recusavit, quæ citra causam promittuntur. Vid. l. 1. §. 1. d. t. l. 19. *D. de donat.* Sine causa autem tradita vindicari prohibentur. l. 3. §. 1. d. t. quia traditio sine acceptatione fieri non potuit; adeoque quia revera dominium rei jam in municipium fuit translatum. Ceterum, quia in obligationibus quibuscumque in eo, quem illæ spectant, seu cui jus ex his quaeritur, consensus requiritur acceptandæ alterius obligationi, & juri per hanc translato, ilque vel proprius vel vicarius, expressus per signa animi sensum testantia; patet quoque, quid sentiendum sit de firmitate *votorum*, seu obligationum sponte acceritarum adversus Deum. Scilicet non possunt ea valide suscipi, nisi aut ipse Deus revelaverit, se ea acceptaturum, aut aliquis sit constitutus, qui vice Dei super istorum validitate inter homines cognoscat. Alias enim constare homini non potest, an Deus velit ipsum obligari, an minus, seu placeat Deo votum servari, an displiceat. Præsertim cum vota circa ejusmodi res debeant concipi, quæ Deus per modum præcepti antea à nobis, saltem definite, non exigebat. Nam & implicat, quod necessario alias faciendum erat, tanquam indebite actum alteri velle imputare: & constare nobis non potest, nisi ex revelatione divina, actum aliquem à Deo non præceptum eidem gratum fore. Vota autem suscipere, quæ Deo grata fore, non constat, inutile est. Sed an non licebit consensum & approbationem Dei præsumere? Id nos putamus posse fieri non nisi in illis rebus, quæ indefinite legi naturali, adeoque voluntati divinæ congruunt, sed in quibus applicatio ad personas, locum, tempus, ac definitio quantitatis in arbitrio & judicio hominum est relicta. Unde recte arbitramur servari vota, quibus quis ad certam summam pecuniæ se obligat in pauperes, vel ad pias causas erogandam, ubi per talem erogationem alia officia necessaria non intercipiuntur; item quibus certorum dierum jejunia quis sibi imperat, aut abstinentiam à certo cibo potuque saltem intra certam quantitatem; item quibus genus ornamentis superflui, puta, margaritis, gemmas, aurique gestationem quis sibi interdicit, & similia, quæ ad virtutem aliquam referri possunt, licet certa ejusmodi determinatio non sit in præcepto. At incepta arbitramur vota, quæ non nisi voventi molestiam pariunt, ac nullam aliis hominibus utilitatem generant; multoque magis, si istis alia officia intercipiuntur. Moveretur & illud heic, num obligatio incipiat apud promittentem eo momento, quo acceptatio facta fuit, an tunc demum, quando promissori innotuit, eam factam fuisse. Ubi certum est, promissionem posse concipi duplici modo; vel sic, volo

volo ut valeat, si acceptetur; vel ita, volo ut valeat, si acceptatam intellexero. In dubio autem ex negotii natura præsumendum, utrum sensum ob oculos habuerit promissor. Prior sensus magis præsumitur in promissione mere liberali, & pura, quia heic promissor ad seipsum obligandum velut properare videtur: posterior in promissione, cui conditio potestativa aut mixta fuit adjecta. Conf. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 15.

§. 16. Superest, ut quædam subnectamus de signis, per quæ consensus exprimitur; quæ sane ad producendam obligationem necessaria sunt, quippe cum actuum voluntatis, quamdiu signis non manifestantur, nullus inter homines invicem effectus esse queat. Sunt autem signa imperfectiora quidem gestus, quos in commerciis adhiberi oportet inter illos, quorum lingui invicem non intelliguntur, perfectiora autem verba utrinque intellecta. Vid. 1. *Corinth.* XIV. 11 *Utrinque intellecta* dico. Unde forte est; quod Turcæ non aliter pactis & foederibus adstringi se putent, quam quæ ipsorum lingua & charactere sunt conscripta. Vid. *Marselaer Legato* l. 1. c. 30. Hæc porro ut eo liquidius ac firmius voluntatem exprimerent, institutum est, tum ut pactis majoris momenti testes adhiberentur, ad quorum memoriam & conscientiam provocaretur, si fors pactum ipsum ab alterutro negaretur, aut de verbis pacti dubium fuerit ortum: tum vel maxime, ut scripto comprehenderentur leges pacti, quorum locum quandoque apud Græcos quædam tesserae aut σύμβολα supplebant. Nam etiam complurium hominum memoria labilis, aut fluxa fides; scripta vero oblivioni aut perfidiae hautquidquam ita obnoxia. Nuda quoque verba frequenter, hac exceptione eluduntur, quod per præcipientiam, aut re non recte perspecta fuerint prolata. Quam exceptionem scripta quoque excludunt, quippe quæ dum concipiuntur, clare admodum, & non sine mora aliqua paciscentis animo rem subjiciunt, ut siquidem hæc abprobaverit, plene in rem ipsam consensisse omnino judicandus sit, sic ut postea nequidquam affectus aut animi impetus obtendatur. Nec tam facile argutis interpretationibus detorqueri scripta queunt, quam verba ore prolata, in quibus particula aliqua captiose inserta, quæ per celeritatem pronunciationis non animadvertebatur, totam sententiam invertere potest; cui incommodo scripta hautquaquam ita sunt subiecta. Inde recte plus defertur fidei instrumentis authenticis, & nulla corruptela vitiatas, quam dictis testium; quippe cum validius habeatur, quod quis contra seipsum testatur, quam quod alius: & gravissime accusetur, qui ne suam quidem auctoritatem declinare potest. Ita tamen ut omni exceptione majores testes audiantur, si instrumentum simulatum, suppositum, aut corruptum probabili modo arguerint. Cæterum etsi ab ejusmodi scriptis seu instrumentis pactorum firmitas in se haut pendeat, quippe quæ etiam sine illis recte contrahuntur, (l. 5. D. de fid. instrum.) & quantum ad jus naturæ persistant, utut fors illa casu quopiam perierint, (l. 1. 4. 5. 7. 8. 10. C. de fide instrum l. 20. 21. C. de probat.) à judice tamen civili, cujus cognitio non nisi manifestissima sequitur signa, hæc instrumenta quam maxime attenduntur. Ac nisi illa produci queant, regulariter actor rejicitur, nisi idoneis argumentis probaverit, eadem casu quodam sibi periisse. Hinc diligentis est hominis, tyngrapha potius, quam nuda fide agere. Sic apud *Plutarchum* Perseus cum mutuo pecuniam amico daret, solenni formula, & in foro cautum sibi voluit. Quam diligentiam ille admiratus; ad eum legaliter Perseu, inquit? Respondit Perseus; sollicit

scilicet ut amanter recipiam, nec legaliter poscam. *Juvenalis sat. 13. Facile est pronum est superos contemnere testes. Si mortalis idem nemo sciat.* Apud *Appian. Alexand. Mithridatico*, cum *Murena* bellum *Mithridati* inferret, istique legati regis foedera objicerent, negavit se videre ulla foedera. ἡ δὲ ἀνεγχεῖσθαι τὸν Σύλλα, ἀλλ' ἐργασίᾳ λεχθέντα βεβαιώσαι ἀπὸ πολλοῦ. nulli enim *Sylla* conscripserat, sed executione pactorum contentius discesserat. Contra ita de moribus *Turcarum* *Christ. Richerius*. Tanta est istis hominibus dictorum constantia, tanta etiam de fide suorum securitas, ut in conventus nulla unquam syngrapha, nulla obsequatione, nulla chirographo utantur: sed solo promittentis verbo, vel ipsa nominis ejus qui paciscitur auditione stent omnia. Paria de *Peruanis* refert *Garcilassus de la Vega Comment. Reg. 1.8.c.16.* Inde quoque est, quod, si creditor obligationis instrumentum sciens restituerit, aut conscio debitore idem sciens aboleverit, debitum ipsi condonasse censetur. Nequaquam tamen, si quovis modo syngraphas debitor nanciscatur, puta, furto subtractas, aut alia ratione extortas, obligatione solutus erit. Ex quibus & hoc adparet, à *Seneca de benef. 1.7.c.10.* syngraphas minus recte vocari inania habendi simulacra.

CAPUT VII. DE MATERIA PROMISSORUM ET PACTO- RUM.

1. Obligamur tantum ad ea, quae fieri possunt.	6. In illicita non cadit obligatio.
2. Promissa circa impossibilia sunt vana.	7. Pacta turpia, re integra non obligant.
3. Impossibilitas circa pacta emergens.	8. Quin nec turpi opera jam praestita.
4. An summus conatus semper sufficiat?	9. An turpiter data repeti possint?
5. An quis obligetur ad ferenda mala humanam constantiam seperantia?	10. Frustra promittimur aliena;
	11. Et nostra alteri jam obligata.

Videndum porro est de materia promissorum & pactorum, seu ad quamnam ultro nos promittendo & paciscendo queamus obligare. Ad hoc igitur requiritur, ut rei aut actionis praestandae habeamus facultatem physicam, & moralem, seu ut id praestare non sit supra nostras vires, neve idem patrare lege aliqua prohibeamur. Ubi enim quid intra vires meas positum est, deque eodem statuendi facultas mihi relinquitur, nihil sane obstat, quo minus ad id exhibendum alteri necessitatem mihi ultro arcessam, ubi usus vitae humanae id tulerit. Ex adverso circa ea, quae vel vires nostras excedunt, vel salva obligatione validiore nequeunt praestari, nequidquam obligatio contrahitur, quippe quae effectui suo directo & legitimo sit caritura.

§. 2. Ex hisce consequitur; impossibile nullam dari obligationem. Id quod etsi in ore vulgi versetur, tamen paulo accuratius erit excutiendum. Ac initio quidem discrimen est statuendum inter obligationes, quae sponte nostra nobis arcessimus, & quae ab altero pro imperio nobis injunguntur. Qui ultro se ad impossibile, quod tale novit, vult adstringere, sine dubio mentis parum compos est. Vult enim id facere, quod à se fieri non posse praevidet. Non tamen semper ab omni necessitate praestandi liber est, qui impossibilia promisso aut pacto in se recepit, etsi ipsam rem conventam praestare

præstare nequeat. Equidem si quid alteri promiserim, quod in viribus meis fore probabiliter credebam, sed idem jam supra vires meas esse, aut intra præstandi tempus fore, invincibiliter ignorem, neque ad rem promissam, neque ad id quod interest alteri teneri videor. Præsertim ubi idem expresse dictum fuit, aut ea conditio tacite utrinque præsupposita fuit. Vid. l. 2. §. 3. *seqq. D. si quis cantionibus.* Sic v. g. si cui promissem equum commodare, qui jam alio in loco est, is autem in itinere perierit, neque ad equum exhibendum, neque ad id quod interest teneor. Intelligor enim promissionem meam tacite huic conditioni superstruxisse, siquidem equus incolumis domum reversus fuerit. Qua conditione citra meam culpam non adparente, promissionis vis penitus expirat. Quod si uterque tam promissor, quam cui promittitur, rem noverit impossibilem, ac se id nosse invicem norint, luisse tantum, & nihil egisse censentur. At vero, si promissor duntaxat sciverit rem esse impossibilem, alter idem ignoraverit, iste huic utrique tenebitur ad id quod interest, ne ita sibi illi deretur. Ubi autem promissor fuerit negligentior in excutiendis suis viribus, & rem sibi jam impossibilem promisit, quam talem scire poterat, si debita circumspeditione fuisset usus; ipsa quidem obligatio erit nulla, quia promissor tanquam tacitam conditionem supponebat possibilitatem. Ob negligentiam tamen & culpam tenebitur alteri pensare, siquid ob inane illud promissum damni fecit, licet sub damno non sit reputanda spes lucri & emolumentum, ex inani promisso concepta. Atque idem etiam circa pacta obtinet, ut qui per negligentiam aliquid impossibile fuit pactus, præstando id, quod alteri inde nocitum fuit, liberetur; ita tamen, ut huic quoque id, ad quod se adstrinxit, remittatur; aut ubi jam præstitum id fuit, restituatur, vel pro eo æquipollens aliud reponatur.

§. 3. Enimvero quando res eo tempore, quo promissio aut pactum fuscipiebatur, præstitum fuit possibilis, post impossibilis facta, dispiendum, utrum casu fortuito, & citra culpam, an vero ex culpa, aut dolo hoc obtigerit. Priori causa evanescit pactum, ubi res adhuc sit integra. Ubi quid præstitum ab altero jam fuit, id restituendum, aut æquipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri possit, summus conatus erit adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis respicimus ad id, de quo expresse fuit conventum; ubi hoc obtinere non possumus, sufficit æquipollens exhiberi; saltem ne damnum sentiamus omni modo cavendum est. Ubi vero dolo quis sibi ipse vires implendi ademit, ad summum conatum tenetur, & velut in supplementum malo quoque potest multari. Ex hisce fundamentis dijudicanda sunt, quæ circa debitores ob eratos disputantur. Hi quippe ubi casu fortuito & citra suam culpam solvendo esse desierint, summum solvendi conatum debent. Ubi tamen æquitas & humanitas requirit, ut mora aliqua ipsis indulgeatur; circumspectiendis & parandis solvendi mediis. Vid. *Matth. XVIII. 25. 26.* Sicuti & nefas fuerit, tales omni sua substantia exutos ad mendicitatem redigere. Quia & alias certarum personarum favori hoc dederunt leges Romanæ, ut non condemnarentur, nisi *quatenus facere possunt.* Vid. l. 12. *D. soluto matrimonio l. 6. l. 16. l. 17. l. 18. l. 19. l. 20. l. 21. D. de re judicata l. 49. l. 50. d. l. 4. l. 6. l. 7. D. de cessione bonorum.* Nisi tamen creditor, quæ præsentibus facultates excedunt, condonaverit, ad residua solvenda tenebuntur, quando in re lautior esse coeperint. Dolus autem & culpa decoctorum etiam malo aliquo potest coerceri; in quos demum illud tritum valet; qui

non habet in ære, luat in corpore. Vid. *Gellius* l. XX. c. 1. circa finem. Et quæ Ap-
 pius disserit apud *Dionys. Halicarn.* l. V. Add. tamen *Livius* l. 8. c. 28. Considerandum
 præterea heic est, quam quis causam aut necessitatem habuerit debitum contrahendi.
 Prout enim hæc gravis aut levis fuerit, favor debitoris inopis aut misericordia intenditur,
 aut remittitur. Unde recte duriore habentur conditione mercatores, etiam qui per ca-
 sum fortuitum solvendo esse desierunt, quam alii, qui ex peculiari quadam necessitate
 pecunias mutuo sumere sunt adacti. Illos enim lucri cupido debita contrahere subigit.
 Et cum ipsi artem ditescendi profiteantur, vix culpa carent, qui etiam fortuita non præ-
 caverunt; puta, qui omnes suas fortunas uni calui exposuerunt. Secus ac tradit *Pli-
 nius* l. 3. *epist.* 19. *Tullius* videtur incerta fortuna possessionum varietatibus experiri. Et *Iustinus*
 l. 9. c. 1. de Philippo, qui dum Byzantium nequidquam obsidet, in Scythiam quo-
 que prædandi causa profectus est, more negotiantium impensas belli alio bello refectur-
 rus. *Livius* l. 6. c. 21. *Antigonus* sæva tempestate jactatus, cum in eadem nave secum suos
 omnes habuisset, præcepisse liberos dicitur, ut ipsi meminissent, & ita posteris proderent, ne
 quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet. Adparet tamen, priscos Roma-
 nos ista discrimina parum æstinasse. Ita enim *Seneca de beneficiis* l. VII c. 16. *Quibus*
etiam imprudentes judicis majores nostros fuisse, ut non intelligerent inquisitum esse, eodem loco
haberi eum, qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, & eum,
qui incendio aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore aliena cum suis perdidit? nullam excusationem
receperunt, ut homines scirent, fidem utique præstandam. Satius enim erat à paucis etiam ju-
stam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari. Sic & apud *Moscovitas*
 non superfunctorie vapulant, qui solvendo non sunt debitores, & demum creditori
 servire coguntur.

§. 4 Hoc loco etiam est examinandum, quod *Hobbesius de cive* c. 2. §. 1.3. nimis,
 ut adparet, generaliter tradit, *pacta non ad rem ipsam, sed ad summum duntaxat conatum*
obligare. Scilicet quia ad impossibile non obligamur; ultra summum autem conatum
 nihil est in nostris viribus; adeoque quod isto attingere nequimus. nobis impossibile est,
 & sic extra obligationem positum. Ubi tamen addendum, nisi culpa nostra aut dolo
 vires id præstandi corrumperimus. Tunc enim per summum conatum obligatio non ex-
 pletur, sed qua expletio deficit, ad malum accipiendum reddimur idonei. Videtur au-
 tem ista assertio locum habere proprie in illis pactis, quibus pro accepta re vel opera
 præsentis operam aliquam nostram futuram spondemus: in quibus per summum cona-
 tum obligationi satisfacit. Quia enim futura illa intuitu humanæ providentiæ in incerto
 sunt, adeo ut vel vires nostræ aliquo casu debilitari, aut occasio conversione rerum in-
 tercipi, aut difficilior queat reddi; & quia præterea sæpe humana perspicacia in æsti-
 matione virium propriarum, ac difficultatis rei solet aberrare; ideo censendi heic quo-
 que sunt pacificæ humanæ conditionis fuisse memores; adeoque in determinanda
 præstatione actionum seu operarum futurarum tacitam conditionem supposuisse, si-
 quidem vires & occasio eadem permanerint, aut si vires præfentes justo amplius æsti-
 matæ sint. In ejusmodi casibus recte dicitur officio suo satisfacisse, qui quantum in se
 est fecit; cum primis ubi etiam in ipsa operatione aliquid, à nostris viribus non
 dependens, intercurrerit, quod effectum intercipiat, aut velut detorqueat. Et
 quod

quod in talia duntaxat pacta valeat *Hobbesii* assertio, etiam ex subjectis ab ipso argumentis adparet. Ait, *paciscimur scilicet eas res, quæ possibiles tunc videntur, cum promittimus, quas tamen post constat esse impossibiles; præsupponendum est, non fuisse facultatem specimine aliquo vires explorandi; non ideo omni obligatione liberamur. Ratio est, quod is qui futurum incertum promittit, bonum præsens a lege accepit, ut mutuum redderet. Voluntas enim ejus, qui præsens bonum præstat, pro objecto simpliciter habet bonum sibi, quanti erat res promissa: ipsam autem rem non simpliciter, sed si fieri potest. Ego tamen potius contra dixerim; qui bonum præsens alicui præstat, cum directe assequi velle illud bonum futurum, quod pacto expressum fuit. Et quidem æque in conventionem dandi, quam in conventionem faciendi. Nam in juri naturali non videtur fundari id discrimen, quod aliqui tradunt, ex conventionibus dandi præcise aliquem obligari ad dandum, sed ex conventionibus faciendi non præcise ad faciendum aliquem obligari, sed præstando interessse eum liberari posse. Enimvero ubi quod conventum fuit obtineri nequeat, eundem detrimento evitando velle præstari, quod tantidem est. Quod si autem ne hoc quidem obtineri queat, neque restitutionem admittat id, quod acceptum jam est, defungetur quis sua obligatione, qui præstat id, quod vires admittunt. Enimvero in contractibus mutui, & qui ejusdem sunt indolis, falsum est, per summum conatum debitorem obligatione liberari. Quando enim mutuum contrahitur, præsertim non ex necessitate extrema, creditor sane supponit, debitorem velle & posse solvere; & idem quoque debitor præse fert; ac super hac hypothese contractus initur. Quod si igitur tempore solutionis faciendæ tantum non sit in bonis debitoris, impossibile quidem est, in præsens plura exsculpere, ut tamen obligatio remaneat, in futurum residua supplendi. Vid. *Matth. XVIII.* Cæterum in simplicibus promissis, quibus aliquid pollicemur, cujus eventum præstare absolute penes nos non est, semper debet subintelligi hæc restrictio, si forsnaverit, nisi ex transverso quid intercurrerit, aut ut Christiani magis pie, si Deo placuerit. Vid. *Jacobi IV. 15.* Quamquam ejusmodi futura incerta velut absolute jurare cum magna temeritate, & præsumptione impia sit conjunctum. Ex quo genere est illud juramentum Labieni & reliquorum Pompejanorum, qui jurarant, se nisi victores in castra non reversuros, apud *Cæsarem de bello civili l. 3.* Add. *Actor. XXIII. 21.* & *Selden. de J. N. & G. l. 4. c. 7.**

§. 5. Est quoque hæc excutienda quaestio sat spinosa, quam *Hobbesius de cive c. 2. §. 13.* proponit: An quis se pacto queat obligare ad perferenda mala, firmitatem animi humani communiter superantia; v.g. *an quis pacto suo possit obligari, mortem & vulnera inferenti non resistere?* Accuratus autem rimanti satis adparet, quo fine quaestio ista negetur; nempe ut ostendatur, securitati hominum non satis caveri per sola pacta; nec sufficere, si quis pacto se obliget, quod ultro velit poenam sufferre, si quidem ab ipso injuria fuerit perpetrata; sed necessarium esse conservandæ inter homines paci, ut imperia constituentur, quæ etiam invitos ad poenam peccantes possint trahere. Id quod verissimum est, & de eo plura suo loco dicentur. Operæ pretium tamen fuerit, argumenta ipsius pressius considerare. Dicit, *mortem aut vulnera, vel aliud damnum corporis inferenti nemo suis pactis quibuscunque obligatur non resistere. Est enim in unoquoque gradus timiditatis summus, per quem malum, quod non feritur, adprehendit ut maximum, ideoque neces-*

*tate naturalis quantum potest fugit, intelligiturque aliter facere non posse. Ad talem gradum metus ubi perventum fuerit, non est expectandum, quin vel fuga vel pugna sibi consulat. Cum igitur nemo teneatur ad impossibile, illi quibus mors, vel vulnera, aut alia corporis damna inferuntur, nec ad ea ferenda satis constantes sunt, ea ferre non obigantur. Hec observandum, non videri absolute rem humana constantia majorem, mortem citra reluctantiam admittere. Inde si Deus præceperit, mortem potius subire, quam certam actionem suscipere, non est dubium, quin ad istud homo obligetur. Hoc tamen facile concedimus, cum ut plurimum ea res constantiam mortalium vulgaret superet, non præsumi hominem ultro per pactum suum sese ad tale quid voluisse adstringere. Quippe cum non minus leges humanæ ferri, quam pacta iniuri debeant cum sensu humanæ imbecillitatis. Nequaquam autem hoc trahi debet ad dissolvendum rigorem disciplinæ militaris, quasi liceret militi stationem deferere, si præsens periculum vitæ videat imminere, ex hoc obtentu, quod ad mortem subeundam, tanquam impossibile aliquid, non teneatur. Negamus enim humana constantia, saltem quæ in viros cadit, superius esse, probabile mortis periculum subire, cum potestate tamen ad extremum repugnandi. Vix enim casum credidari, ut in bello quosdam hosti obijcere necessum sit, ad eam pugnandi, aut dolos miscendi potestate. Inde ex fine conservandarum civitatum, & usu omnium gentium adparet, siquidem res ita postulet, recte militi à duce posse injungi, ut loco assignato in hostem ad extremum usque spiritum pugnet, etsi contingat in vestigio esse occumbendum; ac ignaviam stationes deferentium morte expiari. Nam qui militiæ nomen dat, timiditatis naturalis excusationem perdit, obligaturque non modo prælium inire, sed & invito suo ductore non fugere. Neque vero est absurdum poenæ genus, occidere, quia occidi noluisti. Gravius enim est, à carnifice per ignominiam jugulari, quam cum gloria ad instar viri fortis ab hoste occumbere. Add. l. i. §. 28. D. de SCio Siliano. Sed & illud est addendum, si cui peculiaris sit animi mollities, ut ad ea quoque defetiscat, quæ intra communem hominum firmitatem sunt, per animi sui vitium haut quidquam istum obligatione liberari. Pergit Hobbesius: cum ei, qui pacto tenetur, credatur; ad supplicium autem qui ducuntur vinculis constringantur, aut satelibus custodiantur, ideo non viacri illos pactis ad non resistendum satis obligatos esse. Quod in hoc sane casu verum est; etsi alias etiam illis, qui revera pactis tenentur, non ita absolute credatur, quin violentia quoque præsidia caute disponantur prohibendæ istorum perfidiæ. Quo spectat illud Seneca Thyeste: *Arx urbem premit, & contumacem regibus populum suis habet sub ictu*. Subjungit, *inutile fore tale pactum*. Equidem sic frequenter pacta iniuri; nisi constituta die hoc fecero, interfice; i. e. jus habebis capitale supplicium à me exigendi, nisi hoc fecero. At tale pactum, nisi fecero, interficienti non resistam, iniuri & iniuriatum esse, & inutile. Id quod sic probat. Tale pactum ineunt aut civitas cum cive, aut cives ejusdem civitatis inter se, aut duo, qui in naturali libertate vivunt. Ut civitas cum cive tale pactum ineat, inutile est. Sufficit enim, ut ipsa possit nocentibus poenam infligere, si singuli cives fidem dent, quod non velint eum, à quo supplicium sumendum, per vim defendere. Cives inter se ita pacisci nequeunt, quia jus interficiendi in civitatibus privato concedi non potest. Iis qui in libertate naturali vivunt, itidem tale pactum inutile est: quia si paciscerentur de interficiendo, nō fecerint, intelligitur*

ligetur præcessisse aliud pactum de non interficiendo ante diem præstitutum. Nam ex *Ipsius* hypothefi in statu naturali ante pactum initum jus est cuique quemque interficiendi. Ergo illo die, quo non fit præstitum, reddit jus belli seu status hostilis, in quo quidvis in alterum licet, & sic etiam redibit jus resistendi. Ego tamen heic potius dixerim, pactorum vim ad extremum huc redire; ut non solum intrinsicam necessitatem adferant conventa præstandi, sed & utrique jus dent recusantem vi compellendi malo aliquo ipsi intentato. Adeoque in hunc sensum pacta resolvi: spondeo, me tibi hoc præstiturum; nescero, habebis potestatem vi & malo intentato me compellendi. Huic pacto ut aliud superaddatur de non resistendo illud malum intentanti, inutile esse & absurdum. Hoc enim iterum alio pacto poenali foret faciendum, hoc modo: si tibi vim inferenti resistito, tunc aliquo malo me multandi habebis potestatem. Atqui sic manifeste adparer, per alterum pactum primo pacto nihil esse additum. Nam ex eo licebat jam pacti violatorem malo multare; & eadem facilitate posterius pactum violatur, quam prius. Quid ergo opus est, unum pactum per aliud velle fulcire, cum non difficilius sit decem, quam unum perrumpere? Denique ita colligit *Hobbesius*: *pacta non resistendi obligaremur duorum malorum præsentium eligere illud, quod majus videbitur. Nam mors certè majus est malum, quam pugna. Sed duorum malorum impossibile est non eligere minus. Ergo tali pacto teneremur ad impossibile: id quod natura pactorum repugnat.* Enimvero regula illa de eligendo malo minore dextre est explicanda. Nam proprie illa locum habet in comparatione duorum malorum inutilium, seu quædamnum adferunt, ut talium. Ubi lucri vicem obtinet, parte duntaxat damni inevitabilis posse defungi. Nequaquam autem illa est extendenda ad comparationem duorum malorum turpium, aut unius mali turpis, & alterius inutilis. Nam ex duobus malis commissionis neutrum est eligendum. Etsi aliquando contingat, ut duobus præcertis affirmativis satisfieri nequeat, quorum intermissio seorsim considerata cum peccato est conjuncta; sed propter illorum præceptorum concursum fit, ut unius eorum intermissio habeatur licita. Quo casu utique ex duobus malis omissionis minus est eligendum: seu potius, concursus cum altero præcepto nobiliore ostendit in tali casu omissionem præcepti ignobilioris non esse peccatum. Scilicet quia legibus subordinatis hæc semper limitatio inesse intelligitur; quatenus iis satisfieri queat, salva lege nobiliore. Sic non obedire Deo, & non obedire imperio civili, utrumque seorsim consideratum malum est. Sed si contingat, utrique simul satisfieri non posse, puta, si imperium civile jubeat aliquid legi divinæ adversum; eo casu huic non obedire malum esse definit; quia legi de obsequio potestati civile præstando, addita intelligitur limitatio, nisi quid præcipiatur legi divinæ adversum. Sicut & mera executio peccati alieni, seu cooperatio per modum instrumenti præferri potest insigni malo damnofo, aut molesto. Quæ de re alibi latius. Eodem modo non potest comparatio institui inter malum molestum aut damnosum, & inter peccatum, neque hoc præ illo eligendum; puta ut quis malè peccatum committere, quam lucro carere, aut damnum facere, ut ut judicio per pravam libidinem corrupto illud præ hoc minus malum videatur. Hoc enim si fieret, efficacia obligationum abs cujusvis judicio suspenderetur; adeoque penitus evanesceret, si ad illud non obligarer, cujus intermissio ob exte-

num.

num aliquem respectum adpetibilis magis videtur, quam ejusdem impletio. Sic furi nequidquam ad excusationem sui suffecerit, si dicat: gravius se malum judicasse opus faciendo vitam tolerare, quam rebus alienis manus injicere. Imo vel heic maxime vim suam exserunt obligationes, quod per illas intrinseca necessitas gignatur aliquid præstandi, abs quo etiam affectus abhorrebant.

§. 6. Requiritur præterea, ut ex promissio pactovè oriatur obligatio, facultas moralis, quæ nobis inest ad præstandam rem, de qua convenitur. Ex cujus facultatis defectu ad rem in se illicitam obligare nos non possumus. Nam quævis promissio vim accipit ex potestate promittentis, neque ultra extenditur; seu nemo sese potest valide obstringere ulterius, quam ipsi est potestas. At qui lege actionem prohibet, adimit sane potestatem eam suscipiendi, & de eadem præstanda obligationem in se recipiendi. Implicat enim, ex obligatione per leges confirmata aliquid necessario debere facere, quod per easdem leges est omittendum. Et voluntas nostra legibus subjecta non potest solo suo actu eam nudem vim elidere. Unde peccat quidem, qui illicita promittit; sed bis peccat, qui eadem præstat. Add. l. 15. D. de condition. institutionum. l. 35 §. 1. l. 123. D. de verb. obligat. Ex quibus etiam hoc consequitur, non servanda esse promissa, quæ alteri, cui fiunt, noxæ sunt futura; cum generali naturalis juris præcepto vetetur, ne quis sciens volens alteri etiam stolidè volenti, malum inferat. Sed & eo ipso, quod circa illicita non possit contrahi obligatio valida, consequitur: regulariter actus, qui contra leges suscipiuntur, esse invalidos ipso jure, vel præcedente magistratus cognitione tales declarari. *Lex Wisigothorum* l. 2. tit. V. c. 7. Et si & aliquando, actu contra leges suscepto, multa quidem aliqua imponatur eundem suscipientibus, in se autem actus non rescindatur; ideo quod major indecentia in actu, quam in effectibus conspiciatur; & sæpe incommoda, quæ rescissionem sequuntur, majora sint, quam incommoda ipsius actus, si validus relinquatur. Sicut apud *Apollonium Rhodum* l. 4. Alcinoüs inter Colchos & Argonautas arbiter captus, ita pronunciat: si Jason cum Medea non concubuisse, ut ea restitueretur patri, si concubuisse, maneret penes Jasonem. Idem habetur apud *Hyginum fab.* 23. *Apollodorum* l. 1. *bibliotheca*, & *Orpheum* in *Argonauticis*.

§. 7. Cæterum heic distinctius quæri potest, primo, an obligatio ad præstandum turpe factum sit valida, re adhuc integra, & antequam quid fuerit præstitum? Heic certum est, neutra ex parte ex turpissimi modi conventionem obligationem existere, sed utrumque ab eadem resilire debere. *Seneca Hercule Oetaeo*. Præstare fateor posse me tacitam fidem, si scelere carcat: interim scelus est fides. Add. l. 26. 27. D. de verb. oblig. Unde si v. g. ficiarius mercede quis conduxerit ad faciendam eandem, ficiarius sane, si poenitentia ductus obire facinus recusaverit, à conductore ad implendum pactum compelli non potest. Et contra si conductor poenitens ficiario denunciaverit, ut ne eandem patret; nequaquam hicalterum adigere potest ad perseverandum in proposito, quo ipse mercedis adipiscendæ locum habeat. Neque hic mercedem poterit conductorem poscere, quasi per ipsum steterit, quo minus scelerata ista opera fuerit præstita. Imo si post factam revocationem ficiarius nihilominus perseveraverit eandem absolvere, conductor cædis non erit reus: sed in id duntaxat condemnari poterit, quanti est, pro-

positum habuisse cædis, sed quod mox per poenitentiam fuit emendatum. *Grotius* l. 2. c. 11. §. 9. ideo promissionem seu mercedem sponfam v. g. homicidii causa vitiosam esse tradit; quia ad hoc adhibetur, ut alter ad malum facinus impellatur. Exemplum non servari ejusmodi pacti extat apud *Philostatum* l. 3. de vita *Apolloni Thynæi*, ubi cum hic promississet, scite navem mercibus onultam in piratarum manus deducturum, eos aliorum converso cursu elusit.

§. 8. Secundo quaeritur: an si turpe facinus velat ex obligatione fuit patratum, alter ad mercedem pro ea solvendam teneatur? Quod *Grotius* d. l. affirmat, ex ea ratione, quod ante crimen impletum merces illa labem habeat, tanquam illex mali; quæ labes peracto crimine cesser, ideo quod illex mali esse desierit. Enimvero nobis secus videtur. Nam tantum abest, ut pactum tale turpe esse definat, peracto flagitio, ut potius ad plenum turpitudinis gradum pervenerit, obrento suo fine. Nisi vero minus turpe sit furatum esse, quam furari velle, aut accipere mercedem sceleris, quam sperare, solvere quam promittere. Imo si promissio est turpis, quia est illex mali, etiam impletio promissionis erit turpis, quia est pensatio sceleris, & ad plura suscipienda invitatio. Inde labes quoque aliqua ejusmodi mercedem comitari judicatur, etiam quando in tertium justo titulo transit; quod ipsa ex scelere parta sit. Sic & in divina lege interdictum est, ne in domum Dei inferretur pecunia ex prostitutione corporis quaesita. *Deuter. XXIII. 18. Joseph. archæol. IV. 8.* Et sacerdotibus religio erat, mercedem proditionis à Juda proderelicta habitam ærario sacro inferre. Tritum quoque est, de male partis tertium hæredem non gaudere. Inde probare non possumus, quæ *Grotius* d. l. tradit; usque ad tempus impleti sceleris efficaciam turpis promissionis esse pendentem, quemadmodum est efficacia promissionum conditionalium, donec conditio extet; aut promissio rei in præsens impossibilis, quæ tamen possibilis futura speratur, quousque intra vires nostras esse ceperit. *Crimine autem perpetrato jam obligationis vim exseri, quæ ab initio non defuit, (adfuit enim mutuus consensus,) sed ab accedente vicio fuit impedita,* ideo quod ad malum suscipiendum aliquid contulit. Enimvero si hoc admittatur, irrita foret prohibitio juris naturalis de non ineundis circa illicita pactis; si post scelus obitum pactum illud jure naturali est servandum. Quid prodest prohibuisse, ne furtum fieret, si furto facto res furtiva citra vitium potest retineri? Et falsum est, vim intrinsicam obligandi pacto turpi non defuisse, sed tantum ab accedente vicio fuisse suspensam, quousque ad crimen allicere desierit. Nam ut pacto vis obligandi intrinseca insit, non sufficit consensum utrinque adfuisse; sed & idem debet versari circa rem, de qua in utramque partem disponendi libera est homini potestas. Alias si satis foret ad producendam obligationem, utrinque consensisse, facile omnes leges subverterentur, inito super iis violandis pacto; adeoque ipsum jus naturæ ad sui destructionem inserviret. Arbitramur igitur, per legem naturæ neque executorem facinoris pactam mercedem tanquam ex jure proprie dicto postulare posse, neque conductorem ex intrinseca, & conscientiam afficiente obligatione ad solvendam eam mercedem teneri. Adeoque juri naturæ cure non esse, ne quis gratis scelus patrauerit. Equidem si quis, qui v. g. hearium conduxit, & mox cæde patrata mercedem solvere abnuvit, ab ipso male multetur, nemo est, qui injuriam ipsi factam dicat. Verum heic observandum, etsi turpia pacta vi intrinseca obli-

obligandi destituantur, neque ad actionem pariendam apta sint: non tamen omni effectu carere in eo, qui, cum libere in illa consenserit, iisdem stare renuit. Scilicet efficiunt, ne quis jure queri possit, si ad illa implenda ab altero vi adigatur, aut ob eadem non servata malo afficiatur. Vetat enim lex naturæ ad rem indebitam alterum cogere, aut ob eandem non præstitam malo afficere. Sed qui in pactum turpe consensit, eo ipso favori hujus legis renunciavit, dum quantum in se fuit, alteri rem in se indebitam exigendi potestatem fecit. Atqui malum, cui quis culpa sua causam dedit, non immerenti accidere judicatur. Exempli gratia: jus naturæ vetat virginis invitæ pudorem imminuere. Verum ubi ipsa consensit, jacturam quidem facit rei irreparabilis, de injuria tamen sibi facta queri non potest. Et si sæpe circa talem istud *Ovidii Heroid. ep. l. 5.* locum inveniat: *Ipsa Crimine dotata est, emeruitque virum.* Sic in civitatibus, ubi duella sunt prohibita, provocatus ab altero hantquidquam in arenam descendere tenetur, etiam ubi id jam promissit. Si tamen comparuerit, & vulnera acceperit, de injuria sibi facta queri, aut vulnerantem impensas curationis poscere nequit. Ad exemplum Judæ *Gen. 37.* qui circa exsolvendam Thamari concubitus mercedem sollicitus erat, respondet *Seldenus l. V. c. 4. de jure nat. & gent. creditum fuisse eo tempore, licere inupta & soluta sæmine corporis suum concedere alteri sine consensu in vita communionem, idque vel gratis, vel pro mercede; adeoque validam obligationem ex istiusmodi conventionem, tanquam circumferam, saltem civiliter licitam, potuisse contrahi.* Quanquam & hec observetur, non paucos nescio quid generositatis in eo ostentare, si non gratis libidinem expleverint. Fortasse etiam de pignore reluendo erat sollicitus. Huc quoque pertinet *l. 4. §. 3. D. de condict. ob turp. caus.* Quod meretrici datur repens non potest, sed nova ratione, non ea, quod utriusque turpitudine versatur, sed solus dantis. Illam enim turpiter facere, quod sit meretrix: non turpiter accipere, cum sit meretrix. Scilicet et si Romæ extra pœnas legum civilium erat publice corpus prostituere, ejusque questus sceditatem apud ædiles profiteri; tale tamen vitæ genus inire ab honestis hominibus merito turpissimum habebatur. Electo tamen semel eo vitæ genere, nulla nova erat turpitudine, si mercedem pro ulu corporis acciperet meretrix, atque cava pretium flagitaret usque munus. *Tibullus l. 2.* Perinde ac si dicerem; turpe est quidem homini ingenio carnificinam exercendam suscipere: verum digesto semel eo pudore, mercedem pro ista opera accipere turpitudine vacat. Concisius possis dicere, cum Romæ status meretricius fuerit toleratus, valida quoque judicata in eo foro fuisse pacta, quæ illum statum comitabantur. Quanquam ex alio capite ista pacta iniquitatis accuset *Ovidius Amor. II. eleg. 10.* *Sola viro mulier spoliis exultat ademptis: Sola locat noctes: sola locanda venit. Et vendit quod utrumque; juvat, quod uterque petebat, Et pretium quanti gaudeat ipsa facit. Que Venus ex equo venturus est grata duobus, Altera cur illam vendit, & alter emit?* Istud tamen patet, si scelus in alterius usum ipso volente sit susceptum, eum recte eidem irasci non posse. Apud *Ovidium Heroid. epist. 12.* *Medea Jasoni: Ut culpent alii, tibi me laudare necesse est, Pro quo sum toties esse vacilla nocens.* Apud *Eundem Metamorph. l. 8.* *Nisa Minoi: Scelus hoc patrique; patrique; Officium tibi sit.* Apud *Senecam in Medea: Cui prodest scelus, is fecit. Tibi innocens sit quisquis pro te est nocens.* Et si inter principes cumprimis non infrequens sit, ut fructum alieni sceleris quidem capiant, scelus tamen ipsum puniant, ne id exemplo sibi,

dein-

deinceps noxium evadat. Sic apud *Paulum Orosium* l. V. c. 18. servum, qui Sulpitium herum suum, à Senatu hostem judicatum, quod hostem indicaverat manumitti, quod vero dominum prodiderat, saxo Tarpejo deijci consules decreverunt. Add. *Zonaras tom. III. in Theophilo* ab initio.

§. 9. Tertio denique quæritur; an merces pro turpi opera data possit repeti? Ad hanc quidem repetitionem jus naturale nullum videtur prætextum suppeditare, si neque dolus alterius, neque enormis læsio intervenerit. Nam utique volente domino res alteri tradita fuit cum intentione transferendi dominii, & quidem velut ex debito pro opera, quæ ipsi tanti fuit æstimata. Atqui etiam ubi gratis alteri res datur, repetitio cessat. Neque obstat, quod acquisitio sit facta titulo non justo, & modo & medio, legibus vetito. Hoc enim ad repetendum id, quod dedit, allegare non potest, qui dedit; quippe qui & ultro pactus est turpem operam, eaque exhibita æquipollens quid convento pretio sibi exhibitum judicavit, nec super flagitio queri potest, quod ipse fecit. Id tamen efficit illegitimum acquirendi medium, ut superior quod datum fuit vel per modum pænæ auferre queat, vel danti iterum addicere. Quod si tamen v. g. illecebrosa aliqua meretrix incautum adolescentem magna argenti summa emunxerit, recte eadem videtur repeti posse; cum etiam inter eos, qui ob turpia sociantur, species quædam justitiæ, adeoque & leges contractuum utcumque soleant observari. Cæterum cum & illud turpe habeatur, quod gratis debebas, non nisi accepta mercede velle præstare; ulterius quæritur; an si quid promissum datumque fuit ob rem antea debitam, repeti possit? Respondent aliqui simpliciter, valere tale promissum, si jus naturale spectemus; cum etiam id valeat, quod citra ullius causæ intuitum fuerit factum. Damnum tamen per violentam extorsionem datum esse sarcindum. Clarius res expeditur, si distinguatur, utrum quid fuerit debitum ex imperfecta, an vero ex perfecta obligatione. Si quid ex imperfecta duntaxat obligatione debeatur, quod pro eo exhibendo promissum fuerit, præstandum erit, neque repetitioni heic locus adparet. Sic v. g. etsi viam erranti monstrare lex humanitatis jubeat; si quid tamen pro eo officio, ut ut mihi non molesto, paciscar, & exigere id licebit, nec solum alter repetere poterit. Nisi forte dolo, & confictis terriculamentis ipsum ad enormia pollicenda adegero. Sed & illa promissa valent, quibus alium incitare instituo, ut eo alacrius & accuratius officio suo satisfaciat. Illa enim velut ex ultronea liberalitate facta judicantur. Verum ubi quid antea perfecte fuerat debitum, idque is qui debet non nisi promissa alia re velit præstare, putaverim idem dicendum, quod de iis promissis, quæ metu aut dolo eliciuntur. Si enim quispiam in naturali libertate constituto debitum præstare abnuat, indicio est, virium suarum fiducia ipsum id facere; quod credat, penes me non esse vi ipsum ad præstandum debitum adigere. Igitur ubi quis prius pactum legitime initum implere nolit citra novum velut supplementum, statim mihi iusta in ipsum bellandi causa nascitur. Quod si autem res meæ non ferant bello jam certare, sed duris licet conditionibus transigere suadeant, læsionis istius pensionem post licebit petere, nisi ultro eandem ipsi condonavero. Aliud tamen est, si ideo pactum prius retractari velit, quod in eo enormiter læsum se ostendere queat. Verum in civitatibus, qui pacto satisfacere sine novo augmento detrectat, per judicem facile compelli poterit. His addenda sunt, quæ Interpre-

res juris Romani tradunt ad iurum D. de condit. ob turp. causam. Ubi distinguunt, an turpitudinis sit solius accipientis, an solius dantis, an utriusque. Priori casu conditionem concedunt, posterioribus non item. *Libanius orat. V. Si quæ à legibus obvenire mihi possunt, ea percipio; quorsodo hoc adhuc gratia est? Certe qui gratiam accepit, remunerationem ei debet, qui dedit. Atqui iudici, qui legibus est addictus, gratia non debetur; quæ enim ei ex necessitate erant agenda, egit.*

§. 10. Facultas moralis quid præstandi, aut ad præstandum quid nos obligandi nobis quoque deest circa res & actiones alienas: quippe quæ non nostro, sed alterius arbitrio sunt subjectæ. Ex quo consequitur, nos de illis non posse promittere aut pacisci, ut alter actu nostro jus ad illas adquirat, aliumque istas velut suo jure possidere queat. Unde & JCI Romani docent ad §. 3. *Instit. de inutil. stipulat.* qui alium daturum aut facturum promissit, neque ipsum obligari, neque alium, cujus factum promissit, obligare. Id quod verum est, si stricte velimus in hære verbis ejusmodi promissionis. Quia tamen inconveniens est, actus alicujus serio suscepti nullum esse effectum; inde facile est, ut eam promissionem sic interpretemur; illum curaturum, ut alter det vel faciat. Quod si autem expresse ita concepta sit promissio, me operam daturum, ut tertius certam rem aut actionem ipsi exhibeat; tunc teneor omni modo moraliter possibili laborare, ut ad eandem exhibendam alter permoveatur. *Moraliter possibile* decimus, i. e. quantum alter honeste à me postulare potest, & quantum vitæ civilis ratio fert. Unde si ex mea parte nihil intermiserò, & tertius tamen facere abnuat, ad id quod interest haut quidquam tenebor; n si hoc expresse receperim, aut ex negotii natura recepisse intelligar. *Livius l. 2. c. 31. Velut persoluta fide, quoniam per eum non steterit, quin præstaretur.* Quod si vero ita promittam, ni tertius præstet, me certi quid daturum; manifestum est tertio non præstante, meum promissum committi. Cui simile fere id, quod legibus Romanis erat constitutum, ut si quis rem alienam legarit, quam alienam sciebat, heres eam redimere cogeretur, & præstare, aut si eam redimere nequiret, æstimationem ejus dare. Certum tamen est, ex qualicunque meo promissio tertium non obligare, aut alterum jus nancisci ab eodem immediate id exigendi. Pro alienis tamen non reputantur actiones aut res eorum, in quos nobis est imperium, quousque isthoc se extendit. De his enim tanquam de propriis efficaciter promittere possim, adeo ut non solum ipse tenear præstare promissum, sed & alter, cujus factum spondeo, ex vi potestatis mihi in eum competentis, ad repræsentandum promissum obligetur, ubi mea ipsi voluntas innotuit. Et si regulariter à principali promissore sit postulandum, ut ipse sibi subiectum ad præstandum adigat, & si hic pertinaciter detrectaverit, non ipse immediate, sed iste conveniendus erit, nisi hic omne suum jus in alterum transulerit.

§. 11. Denique nec super rebus meis aut actionibus, in quas jam alteri jus fuit acquisitum, tertio valide possum promittere, nisi forte alter iste suo jure velit cedere. Nam qui prioribus promissis aut pactis jus suum jam in alium transtulit, ipse utique nullum amplius tale jus reliquum habet, quod in tertium possit conferre. Ac nullo negotio omnia promissa & pacta hac ratione irrita reddi possent, into alio.

alio, in quo contraria priori disponentur, aut quicum prius simul expleri nequiret. Unde hoc in casu posterius pactum redditur irritum per prius: vel potius, prius ostendit, posterius nullum esse posse. Hinc & irrita sunt omnia pacta subditorum inter se, vel cum aliis, in fraudem fidei facta, quam legitimis imperantibus dederunt. *Gramondus hist. Gall. l. V. Qui sub rege nascitur, primitus fidem regi debet, quam si quis alius à rege sibi arrogat, rei aliena temerarius contrectator est; nec standum pacto, quod contra leges sit, & juraregni. Fide solutus est, qui contra regem suum fidem dedit.* Quo spectat & illud tritum: *qui prior tempore, potior iure.* Scilicet non quod ipsum tempus in se aliquid juris conferat, sed quia priori in eam rem jus jam fuit quaesitum, quod impedit, quo minus ad eandem rem posteriori jus adquiri potuerit. Inde etiam est, quod servus alii operam suam addicere nequeat, quippe cum illa ad ipsius dominum pertineat. Sed quod ex legibus Romanis servus domino suo non posset obligari, (præter generalem illam obligationem, quæ ipsius statum comitatur,) inde est, quod jam antea domino in omnes ipsius res, & actiones utiles jus compete-
 bat. Quod si quis tamen rem alienam, aut suam jam obligatam alteri promittendo ipsum deceperit, ac frustra habuerit, huic ad id quod interest tenebitur; & sæpe etiam criminis stellionatus est reus.

CAPUT VIII. DE CONDITIONIBUS PROMISSIO- NUM.

1. <i>Quotupliciter fiat promissio?</i>
2. <i>Conditio quid?</i>
3. <i>Conditio an referatur ad tempus præsens aut præteritum?</i>
4. <i>Conditio casualis, potestativa, mixta.</i> | 5. <i>Conditio impossibilis & turpis.</i>
6. <i>Adjectio loci.</i>
7. <i>Adjectio temporis.</i>
8. <i>Discrimen inter pacta, & promissa conditionata.</i> |
|--|--|

Circa contrahendas promissiones id quoque observandum, quod quædam fiant *pure*, quædam *sub conditione*; seu quod aliquando absolute ad quid præstandum nos obligemus, aliquando obligationem à conditione quapiam suspendamus.

§. 2. Est autem conditio adjectio aliqua ad actus, jus vel obligationem parituros, qua eorundem vis & efficacia confertur in aliquem eventum, à casu, aut arbitrio humano pendentem. Sic ergo ad conditionem duo requiruntur, tum ut per eam differatur, & suspendatur vis obligationis; tum ut eventus ille, seu quod præ conditione supponitur, nondum extet, aut sit incertus saltem quoad nostram notitiam.

§. 3. Ex his concluditur, adjectiones illas non esse proprie conditiones, licet quoad formam verborum Grammaticam tales videantur, quæ referuntur ad tempus præsens aut præteritum. Nam futura tantum mortalibus incerta sunt, præsentium autem & præteritorum liquida habetur scientia, ac proinde illis inesse nequit vis suspendendi consensum. Unde in §. 6. *Inst. de verb. oblig.* traditur conditiones, quæ ad præsens vel præteritum referunt, (puta, si Titius consul fuit, si Marcius vivit, dato,) vel

vel statim infirmare aut nullam reddere obligationem, aut omnino eandem non differre, sed puram facere. Si enim ea, quæ tanquam conditiones adjiciuntur, ita se non habeant, nulla contrahitur obligatio: sin ita se habeant, statim valet promissio, & pure obligare incipit. Ubi tamen monendum, recte promissioni posse adjici conditionem, quæ referatur ad tempus præsens aut præteritum, siquidem de illius existentia utrique aut alterutri, quibus invicem negotium est, non constiterit. Quæ tamen promissio videtur continere adjectionem diei. Nam ex ea non prius peti quid potest, quam promittenti liquido fuerit ostensum, conditionem illam revera extitisse: ad quod utique aliquantum temporis requiritur, v. g. potest imperitus aliquis historiarum ita promittere; dabo tibi decem si dictator Cæsar olim Rhenum transit. Hic sane necesse fuit, priusquam decem peti possint, ut alteri id prius autoritate scriptorum fide dignorum demonstraretur. Sic ubi ita promisero; si Mævius, qui peregre abiit, adhuc vivit, decem dare spondeo; tunc demum alter petere potest, quando de ipsius vita mihi constiterit. Quod si tamen accuratius velimus inspicere, ejusmodi promissionum ex conditione præsentis aut præteriti temporis suspensarum, hic proprie sensus est: dabo tibi decem, si probaveris mihi, Cæsarem transisse Rhenum, aut Mævium peregre profectum adhuc vivere; adeoque veras esse conditionales, sed in quibus conditio non sit existentia illius actus præteriti aut præsentis, sed ejusdem probatio alteri facienda. Id igitur certum est, si utrique constiterit, talem conditionem extitisse, & serio res inter ipsos agatur, pura erit promissio. Sin uterque eam non extitisse sciverit, jocularis erit promissio, quæ nullam obligationem parit. Quod si autem adjiciatur quidem aliquid futurum, sed quod certo eventurum præscitur, v. g. si cras sol orietur, talem adjectionem itidem pro conditione non habendam communiter statuitur; eo quod obligationem non differat, cum de existentia futura illius adjectionis certo constet. Quia tamen non facile præsumitur, inaniter tale quid esse adjectum; videndum, num forte vocula si posita sit pro vocula temporis *quando*, ita ut ejusmodi promissiones non sint conditionales, sed in diem conceptæ, q. d. cras orto sole dabo. Sic igitur omnis conditio proprie dicta continet aliquid nondum liquidum, saltem alterutri eorum, quos inter negotium versatur; & quousque ea aut extiterit, aut extitisse probata fuerit, in suspensio manet obligatio. Conditione autem adparente jam pure contrahitur obligatio: eadem non adparente, hæc quoque evanescit.

§. 4. Solent autem conditiones distinguere in *possibiles*, & *impossibiles*. Illæ sunt, quæ obligationem suspendunt ex eventu, qui physice aut moraliter contingere potest. Et iterum distinguuntur in *casuales* seu fortuitas, *potestativas* sive arbitrarias, & ex utrisque *mixtas*. Vid. l. un. §. 7. C. de caducis tollendis. Casualis conditio est, quæ ex arbitrio alicujus tertii nobis non obnoxii, aut ex mero casu & fortuna, quantum ad nos, dependet, v. g. dabo tibi decem, si Cajus duxerit Titiam, si intra triduum non pluet. Potestativa est, cujus eventus & existentia dependet ab ejus arbitrio & viribus, cui sub ea quid est promissum, quæ etiam dicitur *promiscua* in l. 11. D. de condit. & demonstrat. At vero inutile esse ab initio promissionem statuunt, quando conditio est collata in arbitrium rei promittendi, seu ejus, qui promisit, v. g. dabo tibi decem, si mihi placuerit. Sensus enim ejusmodi promissionis hic est: jam tibi nihil pure promitto, ac in poste-

posterum erit in meo arbitrio, utrum tibi velim pure promittere, nec ne. Unde alteri nullum nascitur jus, nisi denuo promissum fuerit. Nam ejusmodi conditio in perpetuum à promittente potest inhiberi & eludi. Unde recte dicitur; quod in nostra potestate est, in calum conferri non oportet. *Vid. l. 7. princ. D. de contrah. emptione l. 8. D. de oblig. & action. l. 17. l. 108. §. 1. D. de verb. oblig.* Quod si tamen conditio sit quidem in promittentis arbitrio posita, sed quam tamen is in perpetuum eludere non possit, aut velit, conditio adjectionem temporis habebit, v. g. dabo tibi decem, si novos calceos induero, si uxorem duxero, i. e. quando. Ex dictis explicanda quoque sunt, quæ tradit *Grotius l. 2. c. 11. §. 8.* Si res promissa nunc non sit in potestate promittentis, sed esse aliquando possit, promissio erit in pendente efficacia; quia tunc promissio facta censeri debet sub conditione; si res in potestatem venerit. Id quod admitti potest, si quidem alteri cognitum erat, in præsens rem non esse in potestate promissoris. Alias enim dolo non caret, pro pura & præsentis promissione subijcere eam, quæ in diem concepitur. Subjungit; si conditio, quæ res promissa in potestatem promissoris pervenire possit, ipsa quoque sit potestativa, tenebitur promissor facere, quidquid moraliter æquum est, ut ea impleatur. Sensus est; si quid tibi promittam, quod in præsens præstitum mihi sit impossibile, mea tamen opera fieri possit, ut deinceps possibile reddatur, teneri me pro virili elaborare, ut promissi præstandi facultas à me compararetur. Exemplum tale esse possit; si studiosus legum adhuc imperitus alteri sic promittat: omnes tuas causas agam in foro, si peritiam legem mihi comparavero. Heic ex mente *Grotii* tenebitur h'c sedulam operam studio juris navare, quo agendis causis reddatur idoneus. Id quod non nisi tunc admittitur, quando expresse quis promittit, aut probabilibus ex conjecturis promississe intelligitur, sese circa vires præstandi sibi parandas laboraturum. Alias licebit conditionem in infinitum protrahere. Est quoque præterea notandum, *Grotium* vocabulo conditionis potestativæ aliter, atque ea supra definita est, uti, pro ea, quæ ut exiit in potestate est promittentis. Mixta denique conditio est, cujus impletio partim ab arbitrio ejus, in quem confertur, partim à casu dependet, v. g. dabo tibi decem, si *Meviam* uxorem duxeris. Nam id non in tuo solum arbitrio est, cum & illa te sponsum renuere, & ante nuptias fato fungi possit. Denique & hoc addendum, conditionem pro impleta haberi, si per alterum iter, quo minus conditio impleatur. *Vid. l. 50. D. de contrah. emi.*

§. 5. Conditiones porro impossibiles sunt vel physice tales, vel moraliter; seu quædam per rerum naturam fieri non possunt, quædam per leges fieri non debent. Ejusmodi conditiones adjectæ, si naturalem interpretandi simplicitatem sequamur, præsertim ubi uterque impossibiles eas scivit, negantem, adeoque nullam faciunt promissionem. *Vid. l. 1. §. 11. l. 31. D. de oblig. & act.* Et quidem, ubi negotium sit inter eos, qui in libertate naturali vivunt, planum est, nihil agi, adjecta conditione naturaliter impossibili; etsi hoc modo aliqui petita denegare speciem contumeliæ habeat, quæ simplici negationi non videtur inesse. Et huc pertinet responsio *Lemniorum* *Miltiadi* data, apud *Cornel. Nepotem. c. 1.* Inde cum post *Miltiades* verba cavillaretur, recte judicatur; *Lemnios non dicto, sed secunda fortuna adversariorum captos.* Id quod etiam in conditione moraliter impossibili, seu turpi deprehenditur. Huc pertinet, quod de *Eschiguerii* promissio, *Maphæo Barberino* circa suscipiendam religionem *Pontificiam* facto

refert

refert *Gramondus hist. Gall.* l. 16 p. m. 703. Quod si quis tamen turpem conditionem impleverit, an & quatenus promissum exigi possit, ex illis colligitur quæ *cap. præced.* §. 8. tradidimus. In civitatibus autem per leges civiles constitui potest, ut promissio cum conditione impossibili, præsertim quam talem promissarius ignoraverat, pro non adjecta habeatur; nec huic ita petulanter illudatur. Pacta autem & promissa, quibus turpes conditiones adjectæ, recte per leges civiles irritæ declarantur; ne privatorum pacta ad leges publicas subvertendas aliquid valere credantur. Sic & in testamentis leges Romanæ adjectas conditiones impossibiles, turpes, aut ludicras pro non adjectis declararunt; quod absurdum videretur, in tali actu, quem maxime serium, gravemque conveniebat esse, ita petulanter per inanes clausulas hominibus illudi. Apud *Petronium* *Eumolpus* testamento suo ita cavet: *Omnes qui in testamento meo legata habent, præter liberos meos, hac conditione percipient, quæ dedi, si corpus meum in partes conciderim, & adstante populo comederint.* Apud *Horatium* *serm.* l. 2. sat. 5. *Tiresias* ita dicit: *Me sene, quod dicam, factum est Anus improba Thebis* Ex testamento sic est clara. *Cadaver Unctum oleo largo nudus humeris tulit hæres: Scilicet elabi si posset mortua, credo, Quod nimium insisterat viventi.* Ad quem locum *Scholiasfes*: *In testamento præcepit, ut sic efferretur, nimirum ut nuda & oleo uncta a captatore nudo efferretur, ea videlicet cogitatione, ut vel mortua humeris ejus elaberetur, cujus viva captationem evadere non poverat.* Quæ de re latius agunt *Jcti Romani ad tit. D. de condition. institutionum.* Vid. quoque l. 8. *D. de usu & habit.*

§. 6. Addendum & hoc; siquidem in promissionibus loci mentio sit inserta, citra mentionem certi temporis; intelligi tantum temporis tractum implezioni promissionis indulgeri, quoad commode possit perveniri in locum, ubi promissio est præstanda. Vid. l. 73. *princ. l. 1. 127. §. 2. D. de verborum obligat.*

§. 7. Tempus autem definitum adjectum facit, ut effectus obligationis non nisi illo elapso exseratur, seu ut nisi præstituta die peti nequeat.

§. 8. Est denique hæc explicanda differentia inter promissa conditionata, & pacta. Quæ quidem in hoc conveniunt, quod uti illa, conditione non posita, haut quidquam stringunt; ita nec hæc alterum obligant, ubi ab uno legibus conventionis non fuerit satisfactum. Inde tralatitium est; singula capita conventionum inesse singulis per modum conditionum. Aliqui exceptionem addunt, nisi conditio forte sit inutilis, tantum ob decorum, & tanquam complementum, ut ita dicam, adjecta. Cui tamen exceptioni non multum videtur indulgendum, ne illa ad eludenda præcipua pacti capita porrigatur; & quia non præsumitur inutiles clausulas pactis inseri. Apud *Gramondum hist. Gall.* l. 16. de articulis lecretis pacto matrimoniali inter *Carolus Walliæ Principem*, & *Henriettam Borboniam* adjectis pronuntiatur, *adjecta, quo magis decorum servaretur; eo facto à Christianissimo Rege aula Romane affectatam gratiam, neutrique partium creditum adjici illud pactum, ut servaretur.* Sed & promissa cum conditione potestativa in hoc cum pactis conveniunt, quod utrinque alteri aliquid præstandum sit, siquidem promissum aut conventum velit exigere. Verum in hoc isthæc duo differunt, quod in promisso sub conditione potestativa promittentis nihil videatur interesse, utrum ea impleatur vel minus; saltem ad eam implendam promissarium non vult obstringere, sed in ipsius arbitrio id relinquit. Ast in pacto utique ego præstandum quid recepi intuitu ejus,

ejus, quod ab altero est præstandum; & sic altero non præstante non solum ipse præstare nihil teneor, sed & eundem ad conventiona præstanda ad gere possum.

CAPUT IX.

DE MINISTRIS OBLIGATIONUM
CONTRAHENDARUM IN GE-
NERE.

1. <i>Promittere & pacisci etiam possumus per alium.</i>	5. <i>Quatenus quis pro altero possit acceptare.</i>
2. <i>Mandata quotuplicia?</i>	6. <i>Ab heredibus non potest acceptio fieri.</i>
3. <i>Quid si internuncius moriatur, re infecta?</i>	7. <i>De more promisso adjecto.</i>
4. <i>Differentia inter nuncium & mediatorem.</i>	8. <i>Divisio pactorum.</i>

Frequentissimum est, ut promissa & pacta sanciantur aliorum hominum interven-
tu. Heic igitur quid observari debeat, jam explicandum est. Certum igitur
est hominem obligari, non solum quando immediate alteri consentum suum declarat,
cui vult obligari; sed & quando eundem significat per alium hominem, quem consen-
sus sui interpretem atque internuncium constituit. Is in illo negotio se habet ad mo-
dum instrumentalis causæ, dum non solum omnia gerit alterius autoritate, sed & quia
non sibi jus acquirit, aut obligationem contrahit ad alium spectantem, quicum ut agat
est destinatus; verum illi, cujus negotium gerit, jus adquirit, & eidem ad negotium
rite gerendum obstringitur. Illæ quippe actiones alterius in nobis quoque obligatio-
nem producant, nobisque jus pariunt, adeoque pro nostris sentiuntur, ad quas ge-
rendas alium autoritate instruximus, easque pro nostris nos agituros palam professi
sumus. Sed cum tali ut efficaciter possit alter agere, necessum est, ut ipsi constet,
scire hunc à nobis electum, ut voluntatis nostræ sit interpret, nosque ab ipso gesta
pro nostris habitura. Et ex huius fundamentis deducenda sunt pleraque, quæ in legi-
bus Romanis super *actione exercitoria*, & *institoria* traduntur. Huc etiam spectat titu-
lus D. *quod iussu*.

§. 2. Porro destinare solemus alterum ad paciscendum loco nostri vel sub generali
formula, ut statuat, quicquid ipsi maxime ex re nostra videbitur esse; vel ut expresse,
quo modo, & quid pacisci debeat, præscribamus. Si prius factum fuerit, tenebor
illo, quodcumque is bona fide circa præiens negotium concluderit. *Bona fide* dicimus.
Nam haut quidquam me obligabit, quod iste mala fide egit; & ubi per nefariam frau-
dem me circumvenit. Quippe cum in autoritate illi conferenda utique bonam ipsius fi-
dem conditionis loco supposuisse intelligat. Quin & hoc includit bona fides, ut quod
ab ipso gestum est, ab honore & comæodo mandantis non abhorreat, saltem prout
præsentia tempora ferunt. Istud enim ignorare inobcordia est dolo equiparanda. Atque
idem etiam sentiendum de chartis puris, nomine nostro inscriptis, quas sæpe mandata-
ris nostris committimus, ut ipsi in eadem instrumentum obligationis describant. Quæ
haut quidquam nos obligabunt, si quid illis deinceps insertum fuerit, quod à natura

commissi negotii fuit alienum, & in quod consensisse præsumi non possumus. Memorabile est exemplum fraudis, perejusmodi chartam puram commissæ, apud *Zonaram tom. III.* & *Glycamio n. IV. in Romano Lacapeno*, de Tryphone patriarcha, qui ut ostenderet, se literarum rudem non esse, (de quo ipsum argui fingeant,) nomen suum chartæ inscripsit. Cui deinde Cæsariensis adjunxit, quasi iste patriarchatum resignaret. Ex quo Imperator occasionem arripiebat eo munere istum ejiciendi. Apud *Guntierum Lingurmo l. 6.* abusus istarum chartarum reprehenditur: *Anpulerum satis est, & summo præsule dignum Impressas signo vacuas emittere chartas. Quas possit lator variis inscribere nugis Cum volet, & mihi eris falsas assignere culpas.* Cui autem certi fines sunt præscripti, ultra illos obligare me non poterit. Quod si autem alicui dentur duplicia mandata, manifesta, seu que ex hâc beat illi, quicum est contrahendum, & arcana, quæ internuncium duntaxat instruant, & quousque progredi debeat præscribant; quæstio exsurgere potest, an auctorem suum obliget internuncius, si arcana mandata excedat, nam tamen ut intra id subsistat, quod manifesta præseferunt? Id quod affirmandum est. Nam manifestis mandatis obstringo me tertio; quicum contrahendum, ad ratihabenda ab internuncio meo gesta. Per arcana autem mandata obstringo internuncium, ne ab iis discedat, quæ ubi transgressus fuerit, mihi tenebitur ad id quod intererat à mandato meo non fuisse discessum. Tertio tamen obligor ad id, quod ab isto fuit actum. Citra hoc enim nihil cum internunciis tuto posset agi; cum semper metuendum esset, ne ab apertis mandatis arcana discrepant; nec facilius prætextus foret, omnia per internuncium conclusa subvertendi, aliosque inanibus tractatibus illudendi. Vid: *Autoris Anonymi Memoires touchant les Ambassadeurs p. 582. 583. 588.* Præsupponitur autem heic quoque, internuncium non mala fide ab arcanis mandatis discessisse.

§. 3. Quod si autem in promisso alteri deferendo internuntiam adhibuerimus, & vero hunc mori contigerit, antequam alteri nostra voluntas per eum fuerit significata, & is eandem acceptaverit, revocari promissum posse patet. Nam expressè promissor voluerat intervenientibus hujus verbis obligationem contrahi. Unde licet forte hic internuncius tertio alicui indicarit, quale negotium in mandatis habeat, & per hunc isti, ad quem destinabatur, id innotuerit, nequaquam tamen inde ipse obligor. Nam neque ego ex alterius istius verbis volui obligari: & idem iste non adeo liquidam habet voluntatis meæ notitiam, ut de ea satis alteri confirmare queat. Secus autem sese res habet in tabellario, cui literæ voluntatem meam exprimentes ad alterum deferendæ dantur. Hic enim etsi ante literas redditæ moriatur, eæque per alterum post traditæ sint, nihil inde obligationi contrahendæ decedit. Nam tabellarius non est proprie causa instrumentalis obligationis contrahendæ, sed est duntaxat perlator instrumenti obligatorii, seu literarum, quas per quemcunque perferri ac tradi neutrius quidquam interest. Conf. *Grotius l. 2. c. 11. §. 17.*

§. 4. Sed & in aliis casibus multum interest, utrum quis interveniat aliorum negotiis tanquam purus nuncius, & perlator sententiæ ab alio conceptæ, an vero tanquam mediator, & qui judicium suum aliquo modo interponat. Quod *Grotius d. l.* ita effert: *utrum quis minister sit electus, qui promissionem significet, an vero in ipse promittat* Priori casu, si ego promissum revocem, antequam ab altero accep-

acceptatum fuerit, revocatio valebit, etsi ea ministro non innotuerit, sed is ob revocationis ignorantiam voluntatem antea significatam indicare perrexerit. Conf. l. 4. D. de manumissis vindicta. Sed ubi quis posteriori modo alterius negotio intervenierit, nisi revocatio ipsi innotuerit, irrita eadem erit, ac obligatio auctori nascitur, si iste commissum negotium executus fuerit. Quia scilicet auctor constituerat, ut oblatio sui promissi innotesceret alteri per actum internuncii, ad quem aliquis usus iudicii, non solum ministerium corporale, requirebatur. Quo adplicant JCti l. 15. D. mandati. Conf. l. 17. D. de officio, praef. & Costatius ad l. 65. D. de procuratoribus, esp. um. de renunciatione in Clementinus. Eandem distinctionem locum quoque habere iudicant in ea quaestione; an donatio valeat; mortuo ante acceptationem donatore. Id quod affirmant, si internuncius fuerit ex priori genere; quippe cum ex parte donatoris nihil amplius defuerit. Negant, si ex posteriori genere; quia à vivo donatore donatio nondum erat plene facta, sed tantum mandata fieri, seu quia nondum obrulerat quid, sed iusserat tantum offerri. Conf. tamen Zieglerus ad Grot. l. 2. c. 11. §. 17. ubi putat posse acceptari donationem, si ea donatore adhuc vivo à mandatario fuerit jam exposita. Ubi tamen nondum liquet, quo obtentu exposita donatione circa acceptationem alter moras necet. Ex eodem etiam fundamento Grotius l. d. iudicat decidendam controversiam; an mandatario detur actio mandati contraria contra heredem mandantis de illis impenfis, quae in exsequendum mandatum factae sunt post mortem mandantis. Qua super re actionem dedisse M. Drusum Praetorem, negasse Sext. Julium refert Auctor librorum ad Herennium l. 2.

§. 5. Ceterum uti per internuncium alteri consensum nostrum, possumus declarare; ita ulterius quaeritur: an tertius possit promissionem alteri factam ipsius loco acceptare? Ubi non est sermo de illo, qui super acceptatione nostro nomine facienda est à nobis mandato instructus. Nam per ealem quod facimus, ipsi iudicamur fecisse: & velle censetur, quod in alterius voluntate posuimus; si & ille velit. Sed de illis quaeritur, quibus rei mandatum à nobis non acceperunt. Ubi Grotius d l. §. 18. iudicat, distinguendum esse inter promissionem mihi factam de re danda alteri, & inter promissionem collatam in ipsius nomen, cui res danda est: i. e. utrum promissio ita sit concepta, promitto tibi, me Sejo daturum; an vero ita, promitto, te arbitro ac teste, me Sejo daturum. Priori casu is videtur naturalis esse sensus ejusmodi promissionis, ut quando eam acceptavi, jus adquirem efficiendi, ut ad alterum res perveniat, si quidem & iis acceptaverit, ita ut intermedio tempore à promissore promissio revocari nequeat. Ego tamen cui immediate facta est promissio, eam possum remittere, antequam ab altero fuerit acceptata: Sic ut eo sepe redeat haec promissio: ego Sejo dabo, si tibi placuerit. Haec sane in tuo videtur esse arbitrio, derivare id promissum velis in seipsum, an vero recedendo id interceptare, saltem ne illud per te ad ipsum perveniat. Nam si omnino dare velim, licebit id sine intervenitu tuo facere. Sed si tu ostenderis, oblatum tibi arridere, mihi penitendi non concedetur facultas, priusquam Sejo meum promissum fuerit indicatum. Quod ubi & ipse acceptavit, promissio jure naturali valida erit. Etsi leges Romanae inutiles declarabant stipulationes citra adjectam poenam conceptas, in usum duntaxat tertii tendentes; ratione addita, quod stipulationes sint inventae, ut unus-

qui que acquireret sibi, quod sua interesset; ceterum si alii datur, nihil interesse stipulatoris. At per stipulationem poenalem, v. g. nisi Sejo des centum, mihi poenae loco solves octoginta, saltem mihi jus fuit quaesitum, ut si prius non praestetur, meo nomine XXC. possim petere. Enimvero videtur hoc constitutum positiva ex ratione ad praescindendas litium multitudines. Poterat quippe iudex non injuria queri super importunitate litigatoris, quod sibi aliisque negotium facesseret, cum ipsius nihil interesset. Et quanquam non omnino nihil nostra interfit, si per nos in alium beneficium derivetur; hoc modo enim alter ad gratitudinem adversus non obligatur: incongruum tamen videbatur, dari actionem ad beneficium alterius nomine petendum, cum proprio id nomine petere is nequiret; adeoque actionem dari, ut de alieno quis alium sibi devincere posset. At vero altero casu, quando ita est concepta promissio; promitto seu asservo, te teste, me Sejo daturum, siquidem mandato deli uaris pro Sejo promissum acceptandi, utut verbis istis annueris, neque tibi jus quaesivisti, neque Sejo, qui actionem tuam pro sua non agnoscit. Unde nihil interest, utrum interveniens testis promissio annuat vel non; quippe quod in ipsius personam non fuit collatum. Et promissor, quia per acceptationem Sejo jus non est quaesitum, revocare promissum potest citra injuriam, etsi non semper citra violationem constantiae & veracitatis.

§. 6. Sed & illud constat, si quid vivo offeratur, puta per literas aut nuncium, & is attequam acceptaverit moriatur, acceptationem ab heredibus ipsius fieri non posse; adeoque tale promissum recte posse revocari. Nam promissor acceptationem contulisse videtur in arbitrium istius mortui, non in heredum. Nec praesumitur ipsum de casu mortis cogitasse, ut etiam ea interveniente promissum voluerit perficere. Saepe quippe volumus quid alteri dare, quod ad heredes quoque transmittere possit, quod ramen immediate ipsius heredibus dare nolumus: cum multum interfit, quis beneficium à nobis accipiat. Vid. l. 191. D. de reg. juris.

§. 7. Denique & hoc addi potest; an quis promissioni suae onus aliquod adjicere queat post eundem jam nuncupatam? Nam quin ab initio, quas velit condiciones addere possit, dubio caret. Id igitur fieri potest, quando ea per acceptationem nondum est completa, aut fide interposita immutabilis & irrevocabilis facta. Ante acceptationem enim alteri jus nondum est quaesitum, adeoque uti promissori heictotum licet promissum revocare, ita & onus eidem adjicere. Sed perfecta donatio condiciones non amplius capit. Vid. l. 4. C. de donat. que sub modo. Sed quid si onus illud sit adjectum in commodum tertii? puta, si ita dixerò, dabo tibi centum, si Sejo sumtus studiorum per annum dederis. Heic dicimus, posse hoc onus à promissore revocari, quamdiu à Sejo non fuerit acceptatum. Nam ante acceptationem nullum ipsi jus competere potest.

§. 8. Generalissima pactorum divisio haec videtur esse, ut per quaedam constitutur aliquod jus, in universi generis humani usum redundans; per quaedam certis duntaxat hominibus profuturum jus nascatur. Scilicet simp' ex valde futura erat hominum vita, & inculca, ni ad illud, quod natura dederat, ipsorum quoque instituta accessissent, per quae & insignem commoditatem, nec minus decoris eadem accepit. Ex quorum genere praecipua sunt *sermo, dominium rerum, earumque pretium,*

& imperium, quæ universale aliquod pactum præsupponunt, tacitum aut expressum, quo certa forma illis fuit assignata; quæ introduci ratio, posita generis humani multiplicatione, suadebat, tanquam ad decus & tranquillitatem ejusdem maximè facientia. Igitur postquam in genere pactorum natura vidimus, ista jam instituta contemplabimur, quibusque pactis illa nitantur, & quænam ex iisdem juris naturalis præcepta, quæ hypothetica supra vocavimus, promanent.

SAMUELIS PUFFENDORFII.

D E

JURE NATURÆ ET GENTIUM

LIBER QUARTUS.

CAPUT I.

DE SERMONE, ET QUÆ EUNDEM COMITATUR OBLIGATIONE.

1. <i>Sermone quomodo utendum?</i>	11. <i>Pars veri quatenus recte dissimuletur.</i>
2. <i>Signa quotuplicia?</i>	12. <i>Simulatio in rebus quatenus licita?</i>
3. <i>De origine sermonis.</i>	13. <i>De sermone ambiguo.</i>
4. <i>Vocabula significant ex impositione.</i>	14. <i>De reservationibus mentalibus.</i>
5. <i>Eadem comitatur conventio;</i>	15. <i>Infantibus quatenus falsum liceat dicere?</i>
6. <i>Eaque vel generalis, vel specialis.</i>	16. <i>Falsum pro salute aliorum dicere fas est.</i>
7. <i>Unde sit obligatio ad pandenda alteri animi sensa.</i>	17. <i>Rectoribus civitatum quatenus falsum dicere sit concessum?</i>
8. <i>Quid veritas, quid mendacium.</i>	18. <i>Quatenus prave curiosi illudiqueat?</i>
9. <i>Non omne falsiloquium est mendacium & turpe.</i>	19. <i>Hosti falsum licet dicere.</i>
10. <i>Fus, quod mendacio violatur, quale, & unde sit?</i>	20. <i>An reus negare crimen possit?</i>
	21. <i>Quid liceat advocato pro reo?</i>

Hominem ad socialem vitam à natura destinatum vel hoc unum sufficienti poterat argumento esse, quod ipsi præ cæteris animantibus datum sit articulatō sono alius posse animi sensa indicare; cujus facultatis extra socialitatem inter homines vix ullus usus intelligi potest. Bene *Aristot. Polit. l. i. c. 2. Nihil frustra natura facit. Sermone* vero (nempe quisit conjunctus cum intelligentia & sensu eorum, quæ vocabulis significantur, non qui nuda repetitione soni alieni constar, uti psittacorum garritus,) *homo habet solus omnium animantium,* (cujus ope etiam unus alterum docere, & unus alteri commodissime imperare, & imperata intelligere potest, citra quæ vix ulla, aut non nisi inculcissima inter homines societas, pax, aut disciplina foret.) Nam *φωνή, vox* (seu inarticulatus quidam sonus) *molesti atque jucundi est signum, quæ*

propter alios quoque existit animalibus. Hucusque enim natura procescit in his, ut sensum habeant jucundi & molesti, & hoc inter se utique significare possint. (Unde & qualescunque brutorum voces à natura sunt, non ex instituto, sicut humanus sermo.) At sermo datus est ad significandum etiam utile & damnum, adeoque etiam justum & injustum. Hoc enim præter cetera animalia hominibus proprium est, ut boni & mali, justi & injusti, aliorumque huiusmodi habeant sensum. Horum enim communicatio & societas facit domum & civitatem. Add. Isocratis Nicocles paulo post princip. Plinius N. H. l. XI. c. 51. *Explanatio animi, quæ nos distinguit à feris, inter ipsos quoque homines discrimen alterum æque grande; quam à belluis fecit.* Luculenter quoque Quintilianus *Inst. Orat.* l. 2. c. 16. Sophocles *Oedipo Coloneo*. Τὸ τῷ καλῶς εὐφημῆν ἐρῶ τὸ δὲ γὰρ μὴ εὐφραίνεσθαι. Præclare c. 1. i. sermone indicantur. Arguere quoque Plinius N. H. l. 7. c. 1. necessitatem loquelæ expressit, dum ait: *externus à ieno non est hominis vice.* Add. Garcilass. de la Vega, *Comment. Reg.* l. 7. c. 1. Et cum quæ singulos premit imbecillitas, cummodissime aliorum auxilio possit disselli, & vero alter ad opem mihi ferendam le nequeat accingere, nisi desideria mea intellexerit, id quod promptissime per signa, & cumprimis voces articulatas fieri potest: igitur ut utilissimum humanæ vitæ instrumentum rite finem suum obtineat in coniungenda hominum societate, neque per abutum linguæ homo minus fieret sociabilis, quam per silentium, aut incertam loquendi, ius naturæ intelligitur præcipere: *Ne quis signis ad exprimenda animi sensus instructis alterum decipiat.*

§. 2. Ut autem ab ovo, quod dicitur, rem repetamus, sciendum est, eam esse indolem rerum in sensus incurrentium, ut non solum de sui ipsarum velut præsentia restentur, fed etiam in aliarum cognitionem rerum perveniendi rationi humanæ ansam præbeant. Idque vel quia naturalem cognationem aut coherentiam istæ res habent, vel quia entia sensu & intellectu prædita, citra naturalem ipsarum habitudinem ejusmodi cognitionem iis impoluerunt, per quam certarum rerum imagines animo repræsentarentur. Inde emergit distinctio inter signa naturalia, & quæ valent ex conventionione. Illorum plurima dantur per hoc universum; iura, aurora orturi mox solis, fumus ignis, &c. hæc conventionione in usum significandi sunt assumptæ ab hominibus res & actiones, certique motus, & voces seu articulati soni lingua formati, ac post in literas redacti. Et isthæc omnia vel certos apud homines, vel plerosque aut universos valere deprehenduntur. Ad priorem classem possunt referri ignes nocturni dirigendo navium cursui, quibus quondam abusus Nauplius ad scopulata Capharei Græcos tempestate laborantes allisit, ulciscendæ neci Palamedis filii. Add. l. 10. D. de incend. rum. naufrag. Item alia signa, quibus diurnum navium cursus regitur, brevique & scopuli indicantur. Signa iridem vnerum terrestrium, hermæ, protensæ manus, & similia. Sic quondam ignibus per montium cacumina accensis Peritæ certas res per totum regnum suum brevissimo spatio nonciare solebant. Quem morem expressit Barclajus *Argen.* l. 1. Addatur ὡς πρὸς εἰδὸς καὶ φωνὰς Polybius l. X. c. 39. seqq. Casaubonus *epist.* 8. 2. edit. Grævii. Julius Africanus *ἡγεσὶν* l. 2. cap. penult. Vid. quoque *Ferdin. Pto.* c. 61. de cornu, in singulis domibus haberi solito, quo apud Japonios signum datur. Tali-um signorum infinita varietas passim invenitur in civitatibus, per quæ certæ res civibus indicari solent. Quo pertinent horologia, pulsus campanarum, hæc, hederæ, tabulæ

læ ædibus præfixæ, & similia. In bello tubarum sonitus, tympanorum pulsus, tormentorum dispoſitiones, vexillii propoſitio, &c. Sic etiam certi geſtus, motuſque paſſim in ſigna certarum rerum ſunt aſſumpti. Via decedere, & loco aſſurgere, inclinari, manus oſculari apud pleroſque honoris ſignum eſt. Caput intenſalutandum nudare, calceos deponere, apud alios honorem, alibi contemptum notat. Sic contumeliæ ſignum alibi eſt medium digitum oſtendere, ad unco naſo ſuſpendere, ſicum monſtrare, quod Italis dicitur, & complura alia. Sic barbam adprehendere alibi ignominioſum; apud alios honorificum, puta apud Tataros, quosdam Indos, & uti quidam putant, apud veteres Gallos, ex *Ennii* l. V. c. 4. Solenne quoque eſt geſtibus deſignare deſideria illorum actuum, ad quos ejuſmodi motu corporis opus eſt; quibus utcuq; inſcitia linguæ ſuppletur inter externos verſantibus. Id quoque paſſim receptum, ut capite modice inclinato aliquid affirmemus, eodem in latera concuſſo negemus, ac tergo obverſo aliquid reſpuamus. Nam quod locum aliquem aut rem deſignaturi directa aut extenſa verſus eundem manu, digitovè utamur; fortaſſe inter naturalia magis quam arbitraria ſigna retuleris. Quid nutibus, niſtu oculorum, geſticationibus digitorum, pedibus, indicari poſſit, ſiquidem inter certos homines ſuper iis convenit, notiffimum eſt, nec prolixè iſta ex æqui noſtri eſt inſtituti. *Æſchylus Agamemnone*: οὐδ' ἀντὶ Φανὴς Φεῖδ' ἐνοξέωνος ἤξελε. Tu autem pro voce loquere barbaræ linguæ. Add. *Lucianus de ſaltatione*, ubi memoratur exemplum ſaltatoris, fabulam de adulterio Martis & Veneris ita ſaltando exprimentis, ut narrare videretur; quem dein barbarus quidam à Nerone petiit, ut ſibi interpretis vice eſſet. Sic Dominus de Sancy Legatus Gallicus in Turcia retulit ſe viſiſſe duos mutos, unum natione Turcam, alterum Perſam, ſed qui ſe mutuo intelligere non poſſent, quod diverſis ſignis & geſtibus uterentur; tunc repertum fuiſſe tertium mutum, qui iſtis loco interpretis inſervire poterat.

§. 3. Enimvero de ſermone, ſigno inter homines maxime comuni ſimul & utiliſſimo, & ad conceptus hominum ſeu cogitata communicanda invento, nobis heic poſitiſſimum curæ eſt. De cujus origine propter incitiam humani generis natalium ita fabulatur *Diodorus Siculus* l. I. *Homines primitus natæ vitam inconditam & belluam egerunt: ut qui ſparſim ad pascua exiverint, ac lapidiſſimam quamq; herbam, ac ſponte natos arborum fructus comederint. Cumque a feris infeſtarentur, mutuo ſibi opitulari uſu edocti, & melius ad ſocietatem adaſti, paulatim cognatas inter ſe formas agnoverunt. Voce autem adhuc conſuſa, & nihil ſignificante pedetentim verba articulate pronuntiando, & ſignis unamquamque rem ſubjectam notando, elocutionem tandem omnium rerum ſibi notam fecerunt. Sed cum per totum orbem ejuſmodi cæcis corent, & quique, ut ſors dabat, verba connecterent, non eadem omnes loquela utebantur. Ideoque varia, omniſque generis lingua exiſterunt. Gemina hiſce tradit *Lucretius* l. V. At varios lingua ſonitus natura ſubegit Mittere; & utilitas expreſſit nomina rerum; Non alia longo ratione, atque ipſa videtur Protrahere ad geſtum pueros infantia lingua, Cum facit ut digito, qua ſint præſentia, monſtrent. Proinde putare aliquem tam nomina diſtribuiſſe Rebus; Unde homines didiciſſe vocabula prima, Deſpere eſt. Nam cur hic poſſet cuncta notare Vocibus, & varios ſonitus emittere lingua; Tempore eodem alii facere ad non poſſe putent. Præterea ſi non alii quoque vocibu uſi Inter ſe fuerant, unde inſerta noſſites eſt Utilitas? & unde data eſt huic prima poteſtas, Quid vellet facere ut ſcirent, animo.*

que viderent? Cogere item plures unus, victosque domare Non poterat, rerum ut perdere nomina vellent. Nec ratione docere ulla, (made) equis surdis. Quid sit opus factio: facias neque enim patirentur, Nec ratione ulla sibi ferrent amplius aures Vocis mandata sonus obtundere frustra. Subjungit denique, cum bruta pecora diversos animi motus diverso sono potuerint exprimere; cur non potuerit genus humanum, cui vox & lingua vigeret Pro vario sensu varias res voce notare? (Add. Diogenes Laërtius l. X. p. 54. edit. Steph. & Virruvius de architec. l. 2. c. 1.) Quibus rationibus Lucretius potissimum videtur impugnare voluisse Cratylum apud Platonem, qui summæ sapientiæ fuisse asserit eum, qui rebus nomina imposuisset; de quo mox dispiciemus. Et sane qui crediderunt, homines primitus à terra prorepisse mutum & turpe pecus, de origine linguarum vix alia tradere potuerunt. Nullam enim linguam homini congenitam, sed aduetudine omnes addisci, in apico est. Inde est, quod qui iurdi nascuntur, iidem & muti sint. Et miraculi instar habetur, talem fermocinari docere; id quod hoc sæculo contigit Fratri Connestabilis Castillicæ Velaico, quem narum surdum docuerunt loqui, scribere, legere & intelligere autores; & non ita pridem Walsicis Oxoni par specimen edidit. Nec illud verisimile videtur, unum aliquem hominem initio linguam quampiam integram concinnasse, & quidem excogitata subtiliter vocum combinatione, ac cum rebus convenientia. Enim vero ex sacris literis plerisque Christianorum est persuasum, primævam linguam à Numine primis hominibus immediate fuisse infusam, quam ex ipsis geniti de nuda audiendi addidicerint. Diversitatem autem linguarum per miraculum provenisse, dum mortales invito Deo turrim Babilonicam molebantur. Add. Mornaus de verit. relig. Christ. c. 26. Et si an ipsius quoque Adami lingua ab initio omnibus numeris fuerit perfecta, & ad exprimendos quosvis conceptus locuples, nonnulli dubitent, quod tantum de vocabulis, quæ animantibus per ipsum sint imposita, sacræ literæ expresse memorent. Sicuti & de plerisque linguis constat, illas ab initio valde fuisse pauperes atque simplices; successu autem temporis locupletatas, & in concinniores formas redactas: quin & cum tempore insignes sensisse mutationes; & ex earundem depravatione & confusione non paucas novas ante sæcula non adeo multa provenisse. Conf. Hobbes Leviathan. c. IV.

§. 4. Manifestum autem illud est, vim determinate hoc vel illud significandi, id est, certam in animo ideam excitandi, vocabulis non inesse à natura, aut intrinseca quapiam necessitate, sed ex mero hominum arbitrio atque instituto. Alias enim nulla posset ratio reddi, quare eandem rem in diversis linguis diversâ notarent vocabula. Id quod etiam de apicibus & figuris literarum verum est. Quam in rem Augustinus de doctrin. Christian. l. 2. c. 24. ait: Vna figura literæ, quæ decussatim notatur, aliud apud Græcos, aliud apud Latios valet, non natura, sed placito & consensione significandi: Et ideo qui utramque linguam novit, si homini Græco velit aliquid significare scribendo, non in ea significatione ponit hanc literam, in qua eam ponit, cum homini scribit Latino. Et bene uno eodemque sono apud Græcos literæ, apud Latinos olevis nomen est. Et cum dico, lege, in his duabus syllabis aliud Græcus, aliud Latinus intelligit. Neque obstat, quid Adam credatur non temere, sed summa ratione vocabula animantibus imposuisse, ex peculiari ipsarum natura desumpta, & diserte ipsorum proprietates exprimantia, ut ad primum vocabuli sonum mox natura cujusque intelligeretur, uti est apud Platonem Judæum de episcopo mundi. Nam

et si concedamus, animantibus, atque aliis quibusdam rebus, (nam de omnibus nemo hoc facile probaverit,) nomina indita, ipsarum indolem, aut præcipuam affectionem notantia: tamen illa ipsa primitiva, abs quibus ista sunt deflexa, ex mero arbitrio rem substratam notant, v.g. etsi rationem reddiderit Adam, quare uxorem suam vocaverit *Hevam*, ideo quod esset mater omnium viventium: tamen cur vox *hava* vivere significet, ex mera est impositione. Et quamquam in omnibus linguis, cognatis rebus cognata fere vocabula sint tributa, servata in plerisque inflexionis conformitate, quam analogiam vocant: tamen ne hæc quidem perpetua est, cum pluribus vocibus peculiarem sibi viam observantibus; & illa ipsa analogia, certa vocabulorum flexione & combinatione constans, itidem ex arbitrio humano est constituta. *Quintilianus Inst. Orat. l. i. c. 6.* *Meminerimus non per omnia duci analogia posse rationem; cum sibi ipsa plurimis in locis re pugnet. Non enim cum primum fingerentur homines, analogia demissa caelo formam loquendi dedit, sed inventa est, postquam loquebantur, Et notatum in sermone, quid quomodo caderet. Itaque non ratione nutritur, sed ex exemplo: nec laxa est loquendi, sed observatio: ut ipsam analogiam nulla res alia fecerit, quam consuetudo. Apud Platonem in Cratylō Cratylī sententia hæc est: οὐ μὲν γὰρ ὁ ὁρθότητι τῶν ἑκάστω τῶν ὄντων φύσιν πεφυκέναι. Rebus singulis natura inesse rectam nominis rationem, (quod vanum.) καὶ ἔτι τοῦ ὀνόματος, ὅ, πᾶν τις συνθέμενος καλεῖν, καλεῖται, ὃ αὐτῶν φύσιν μόρον διπλάθεισθαι. Neque id esse nomen, quod quidam ex constitutione vocant dum vocis sue particulam quandam pronunciant. (Hoc admittitur eo sensu, si quidam contra communem usum ad illudendum aliis vellent peculiaria rebus nomina imponere, sicut agrytis & nebulonibus mos est. Quo intuitu etiam ficta nomina veris opponuntur, quod illa contra publicam impositi nem rei alicui aut homini tribuuntur.) ἀλλὰ ὁ ὁρθότητι τινα τῶν ὀνομάτων πεφυκέναι καὶ Ἑλλῆσι ἔ βαρβαροῖς τῶν αὐτῶν ἀπειρῆται. Sed rectam rationem aliquam nominum & Græcis & Barbaris eandem omnibus innotuam. (quod itidem falsum.) Contra Hermogenes ibid. ita censet: ἔ δὲ δύναμαι περὶ θῆμαι, ὡς ἀλλή τις ἐστὶν ὁρθότης ὀνομαζέσθαι, ἢ συνθήκη καὶ ἐμολογία. Nondum persuaderi mihi potest, alium esse nominis rectitudinem, quam conventionem ipsam, consensionemque. Mihi quidem videtur, quodcumque nomen quis cuique imponit, id esse rectum. Ac si rursus commutat, aliudque imponit, nihilominus quam primum, quod illi succedit, nomen rectum existere: quemadmodum ser vis commutare nomina solemus. (quod admittitur, modo nihil fiat in fraudem communis conventionis.) ἔ γὰρ φύσιν ἑκάστω πεφυκέναι ὄνομα ἔδεν ἔδεν, ἀλλὰ νόμον καὶ ἐστὶ τῶν ἐπιστάντων τε ἔ καλεῖν τῶν. Nulli quippe rei natura nomen inesse, sed lege & usu eorum qui sic vocare conveniunt. Quæ autem Socrates d. l. pro sententia Cratylī disputat, rem non conficiunt, v. g. quando tanquam absurdum jactat: si quem publice hominem vocamus, ego equum vocem, sic futurum, ut eadem res recte homo & equus vocetur. Sed paucis respondetur, vocabula publici usus vim suam habere ex impositione publicâ, cui privatim ipsius fraudem contravenire nequeunt; de quo mox pluribus. Sic & falsit hoc ejusdem argumentum: si rota oratio potest esse falsa, etiam pars putâ hōmen, potest esse falsa. Nam in unico vocabulo nulla dari potest falsitas ejusmodi, qualis in integra oratione solet. Quæ porro prolixè de rectitudine nominum disserit, ea tantum in quibusdam derivatis locum habent, non autem in primitivis. Et cum apud diversos populos eadem res diversis vocabulis exprimantur, eandem rem notantia*

vocabula sæpissime quoque diversam plane habent etymologiam, v. g. θεός à θεῖον dicitur, quod sidera, quæ in perpetuo cursu sunt, præci solos deos crederent. Sed quid cognationis in Latina lingua habet Deus, & currere; ἀνθρῶπις, quasi ἀνὰ θῆραν ἀνθρώπι. Num & in Latina lingua homo à contemplatione dicitur? ψυχή ab ἀναψύχην. Ergo & anima à refrigerando? Et ad istum gustum reliqua sunt. Verbo, quantamcunque aliquis in assignandis etymologiis & vocabulorum rationibus sit sollicitus, tamen ubi ad prima, & simplicia perventum est, nil nisi puram impositionem cogitur agnoscere. Addi heic potest illud *Quintiliani Instit. Orat. l. 1. c. 6. Etiamne hominem appellari, quia sit humo natus? Quasi vero non omnibus animalibus eadem origo, aut illi primi mortales aut ante nomen imposuerint terra, quam sibi.* Illud autem ridiculum, quod cum Socrates juberetur rationem reddere vocabuli πῦρ & ὕδωρ, nihil aliud norit dicere quam barbaris illa suam originem debere. Et ipse fatebatur, non ultra de derivatione & ratione interrogari aut responderi posse, quam perventum fuerit ad illa, ὃ ἀπὸ στοιχείων τῶν ἀλλων ἐστὶ καὶ λόγων, ἢ ἐνερμάτων. quæ velut elementa sunt aliorum & rationum & nonnorum. Et si idem post nequidquam circa primitivorum quoq; rationem investigandam ingeniosus sit. Et tamen, postquam plurima velut pro sententia Cratyli differuisset, mox ipse eandem demum in dubium vocat. *Sospater Charisius instit. Grammat. l. 1. ex Varone ita tradit: Latinius sermo constat natura, analogia, consuetudine, aut ornatu. Natura verborum nominumq; immutabilis est, nec quidquam aut plus, aut minus tradidit nobis, quam quod accepit. Nam si quis dicat scribo, pro eo quod est scribo, non analogia virtute, sed natura ipsius constitutione convincitur.* Idem habetur quoq; apud *Dionemedem l. 2.* Sed istam naturæ necessitatem ego quidem non dum disjicio. Nisi dicere velimus, linguæ Latinæ insignem quandam inesse iuavitatem, aut uniuscuiusque mire congruentem; inde esse, quod asperas literarum combinationes in ea lingua aurium iudicium statim adsperneretur. Vid. *Huarius Scrutini. ingen. c. XI.* Ratio à P. Nigidio allata, quod vocabula φῦς significent, apud *Gellium l. X. c. 4.* frivola plane est. *Arriani l. 1. Nullus sermo natura est integer, vitiosus similiter nullus. Quanam est enim ratio naturalis, aut in mundi constitutionibus lex scripta, in hic paries dicatur, & hæc jella? cum neque sexus habeant, femininis generibus masculinisque disceres, neque quisquam docere doctissimus me possit, ipsum hic & hæc quid sint, aut cur ex his unum, sexum virilem designet, femininis generibus id quod sequitur adplicetur. Humana ista sunt placita.* Recte contra *Grotius l. 3. c. 1. §. 8.* rejcit eos, qui inter res & voces hoc discriminis statuerant, quod voces naturaliter sint signa conceptuum, res non item. Equidem si hic sensus est ejus assertionis, voces eo fine institutas, ut sint signa conceptuum, adeoque istarum naturam & essentiam in significando consistere; rebus autem aliis extrinsece accidere, quod loco signorum adhibeantur; tunc omnino ea admittenda fuerit. Sed si hic sensus sit, vim significandi certum quid inesse vocibus natura, rebus autem non item, falsum est assertum. Et contra verum est, voces natura ipsa & citra humanam impositionem nihil significare; nisi forte vox sit confusa & ἀνεγρή, seu inarticulata, qualis est in dolore aut risu: quæ ipsa tamen sonitus magis, quam locutio adpellari potest. Quod si autem illud ita explicetur, hominis hanc esse naturam super cæteras animantes, ut conceptus animi aliis possit significare, & ad eam rem voces esse repertas, verum quidem dicitur; sed addendum tamen est, non solis vocibus tale fieri indicium, sed & nutibus. Sicuti mutorum non-

nonnulli sat sôlerter sensa animi sui pandunt. Inde in l. 7. §. f. D. *de sepell. leg.* illi qui loqui non possunt, conatu ipso, & tono quodam, *καὶ τῇ ἀναγκῇ φωνῇ* dicere existimantur. Et in cap. 25. X. *de sponsal.* traditur, quod muti possint contrahere matrimonium per consentium mutuum sine verbis, scil. per nutus significatum. Imo *Plinius* l. 6. c. 30. memorat, quibusdam Æthiopiarum populis pro sermone nutus, motusque membrorum esse. Add. *Quintilianus* l. XI. c. 3. *Instit. Orat.* De notis Peruvianorum sub imperio Yncarum vid. *Garcilassus de la Vega Comment. Reg.* l. VI. c. 9. Huc pertinent etiam notæ illæ, quæ non voces lingua formatas seu verba denotant, sed res ipsas; idque vel quia convenientia aliqua est istarum cum rebus significatis, uti in plurimis notis hieroglyphicis Ægyptiorum; vel quia impositio hominum talem vim ipsis indidit, uti sunt notæ Chincensium, quibus integri conceptus & sententiæ exprimiuntur. Hoc loco etiam non inconueniens fuerit monere de illa impositione, quâ certum ac singulare vocabulum certis personis, ac locis aliisque rebus solet imponi. Quorum hic est finis, ut unus homo ab altero, unus locus, una urbs aut regio ab altera possit discerni, utque adeo ea nota intelligatur inter homines, quid quisque fecisse ac dixisse censeatur. Cæterum uti vocabula propria aliarum rerum sequuntur naturam nominum, uti vocant, appellativorum seu communium: ita circa nomina propria hominum est observandum, illa imponere esse penes eos fere; qui in alios potestatem habent. Sic parentes liberis, domini servis, reges subditis, quos dignitate aliqua maculant, nomina imponere adsolent. Id ubi ab hisce fuerit prætermisum, aut si multi eodem nomine utantur, ambiguitas & error vitandi causa cuiuslibet licebit sibi aliquod nomen distinctivum adsumere. Sicuti autem aliud sibi nomen indere non licet, ubi finis nominum impositorum intercipitur, aut ubi per talem mutationem ulli damnum aliquod aut præjudicium, ejusque probabile periculum & suspicio provenire potest: ita nec dissimulare id licebit; nisi in eo casu, quo per eam dissimulationem alterius jus non læditur, nobis autem utilitas aliqua conciliatur, aut damnum à nobis & periculum avertitur; juxta ea, quæ mox de obligatione verum dicendi trademus. Add. *Valerius Maximus* l. IX. c. ult. & l. VII. c. 3. n. 8. 9. Oratio *M. Antonii Majoragii* ejus argumenti. *Cassaubonus ad Baronium exercit.* XII. n. 13.

§. 5. Cæterum uti omnia signa, exceptis naturalibus, rem certam notant ex impositione; ita eandem impositionem comitatur tacita quædam aut expressa conventio, *συνθήκη, ὁμολογία*, & pactum, cujus vi necessum sit, ad hanc & non aliam rem notandam ista signa adhiberi. Atque ejusmodi pactum omnino est statuendum circa quaslibet res signorum loco adhibitas, quamcunque demum originem lequelle humanæ supponamus. Licet enim statuamus primævas linguas hominibus immediate insulas; cum tamen quilibet hominum suam sermocinandi facultatem seorsim oblineret, eademque libere uti posset, quælibet verba quibuslibet rebus pro lubitu applicando; non poterat ea facultas utum obtinere, nisi conventio inter diversos homines foret inita; ut quisque uniformi modo ista uteretur, easdemque res iisdem vocabulis exprimeret. Cum enim in naturali libertate constitutus facultates suas alteri obnoxias non habeat, sed ex proprio judicio iis queat uti, nullo jure alter postulaverit, ut hoc & non alio modo

easdem adhibeam, quo exinde de sensu animi mei judicare possit, nisi super isthac re pacto inter nos convenerit. Quod pactum eousque valer, ut quamquam signa haut quidquam infallibilem de animo alterius certitudinem gignant, sed probabilem duntaxat, aptis ad quævis simulanda, & dissimulanda hominibus; (quo facit illud Archidami apud Plutarch. apoph. Lacon. *πῶς ἔα πῶ μὲν αἰετὼ αὐτὴν φθέγεται Φωνήν. ἀνθρώποι δὲ πολλὰς καὶ ποικίλας, ἕως αὖ τὸ δόξαν ὀπιτελέσῃ.* Ovis semper voce mittit eadem, homo autem multis & variis, dum quod vult conficiat. *Αἰσχύνης Idyll. i. κακὰ φέρες, ἀδὺ λάλημα.* malamens, dulcia verba. & ἴδ' ἴσων νοεῖ καὶ φθέγεται. non enim idem sentit, quod loquitur; tamen id quisque serio voluisse præsumatur, quod signis illis expressit. Adeoque effectus juris consensum hominis consequentur, prout eundem signa repræsentant, licet forte intrinseca voluntatis destinatio à signis discrepet. Add. *Grot. l. 2. c. 4. §. 3.* Nam. citra hoc incassum recidebat illorum usus. Cum autem mutua inter homines officiorum communicatio non possit exerceri, nisi de voluntate hominum invicem constaret, & vero id aliter fieri, quam per signa in sensus incurrentia humanæ naturæ conditio non ferret; igitur usus istorum signorum certa conventionione erat sciendus & circumscribendus, ut cuique quid ab altero postulare posset, liquido constaret. Quo loco obiter notandum, quod tradit *Livius l. 40. c. 42.* Cumanis petentibus permissum, ut publice Latine loquerentur, & præconibus Latine vendendi jus esset. Et si alias Romani linguæ suæ propagandæ essent studiosissimi. Vid. *Valer. Max. l. 2. c. 2. §. 2.*

§. 6. Et autem conventio illa circa usum signorum, & potissimum vocabulorum vel generalis, vel specialis. Illa intervenisse intelligitur hominibus eadem lingua utentibus, ut certas res, imprimis in frequenti commercio atque usu versantes, certis vocabulis expriment, quæ communis usus ejusdem temporis adprobat. Nam penes hunc arbitrium est, & jus, norma loquendi, eoque volente multa renascuntur, quæ jam cecidere, cadentique, quæ nunc sunt in honore, vocabula. *Horat. de art. poet. Quintilianus Inst. Or. l. 1. c. 6.* Abolita atque abrogata retinere, insolentia cujusdam est, & frivola in parvis jaclantia. Add. *Gellius l. 1. c. 10.* Sextus Empiricus adversus mathematicos. l. 1. c. 3. *Καὶ μὴν παντοῖα γίνεσθαι τῶν Φωνῶν μετὰ ἑσολαί, καὶ πῶς ὁδὸν γινώσκει, καὶ εἰσαυθις ἡμῶν ὄναι. Φιλομετὰ ἑσολον γάρ τι εἶναι οὐ αἰὼν, οὐκ εἰς φυτὰ μόνον καὶ ζῶα, ἀλλὰ καὶ εἰς ῥήματα.* Quin etiam sunt varia vocum mutationes; fueruntque antea, & rursus erant: mutatione enim delectatur seculum, non solum in plantis & animalibus, sed etiam in verbis. *Idem d. l. c. 10.* Quomodo in civitate pro more regionis procedente numismate, qui ei quidem accedit, potest in ea civitate emendo, vendendo, ac contrahendo absque ulla impedimento degere: qui autem hoc quidem non admittit, novum autem effingit, & eo vult uti pro numismate, is plane desipit: ita etiam in vita, qui non vult usu receptum tanquam numisma aliquod, loqui sermonem, sed sibi excudi novum, non longe est remotus ab insania. Præsertim cum nullus sit ulus sermonis, nisi utrinque intelligatur. *Cicero Tus. Quest. l. 5.* Omnes nos in istis linguis, quas non intelligimus, furdimus. *Ovidius Trist. V. El. 7.* *Barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli.* Ubi & hoc observandum, plerasque linguas non solum dialectis variari, sed & ejusdem linguæ vocabula sæpe in diversis locis diversa significare. Talium igitur vocabulorum significatio judicabitur ex usu istius loci, ubi negotium geritur; nisi adparuerit, peregrinum patri sui sermonis genium nondum exuisse, nec in alterius loci idioma consensisse. Sic & quibusdam vocabulis

vocalis alio loco & tempore contumeliæ quid inest, alio non. De vocabulo tyranni notissimum est. Sic vocabulum barbarorum, apud Græcos Latinosque contumeliosum, *Theodoricus Rex* in Edicto suæ nationi applicat. Sic & in *Lege Burgundionum* passim ipsi Burgundi ones barbari vocantur. Quo loco & hoc observandum est, quod plurimæ voces præter principalem significationem habeant quoque aliam velut accessoriā, quæ simul iudicium nostrum, aut affectum, æstimationemque exprimimus. Ex quo est, ut ex multis vocabulis, quæ quoad principalem significationem coincidunt, quædam contumeliola & injuriosa, quædam minus sint; quia nimirum illa accessoria significatione quasdam comitatur, à quibusdam exulat. Sic si dicam alicui: mentitus es, non solum significo, orationem ejus cum sensu animi ipsius non congruere; sed etiam connoto, cum prava intentione, & ut nos injuria afficiat, id fecisse. Propter quam connotationem fit, ut ei vox contumeliola & injuriosa habeatur. Sic si aliquem vocem impostorem aut ignorantem, contumelia illum afficio, quia ea vocabula contemptum & exprobationem connotant; cum tamen vocabula dentur, quibus citra contumeliam exprimere possim; me ab altero læsum fuisse, aut istum quædam nescire; adeoque quibus tantum notetur res ipsa citra connotationem opprobrii. Aliquando tamen ista connotatio oritur non ex communi impositione hominum, sed ex tono vocis (qui alius est docentis, alius blandientis, alius objurgantis,) facie lineamentis, gestibus, aliisque naturalibus signis, quæ principalem verborum significationem non parum solent immutare, minuere, augere. Sic & figuratus sermo sæpius connotat passionem ejus, qui loquitur, simplex autem rem ipsam nude exprimit. *Uque adeonè mori miserum est?* plus notat, quam *non est usque adeo miserum mori*. Ibi enim connotatur contemptus mortis. Sic & ex ejusmodi connotatione oritur, quod alia vocabula obscena, alia secus habeantur, ut ut unam & eandem rem significant, imo licet in re ipsa nulla turpitudine insit. Cujus rei ratio partim hæc videtur, quod quædam vocabula paulo generalius, quædam autem distinctius & quasi cum certis circumstantiis rem aliquam, aut actum exprimant. Igitur qui posterioris generis vocabulo utitur, simul libidinem suam, & delectationem aut adprobationem, honesto homine indignam, circa eandem rem, aut actum prodat. Aliquando etiam vocabulis obscenitas inde provenit, quod vel contemptum rei simul innuant, vel non nisi usurpentur inter viles homines, & adversus quos nulla reverentia adhibetur. Vid quoque *Cicero epist. ad famul. IX. 22. Casanbonus comment. ad Persii sat. 4. p. m. 142.* disputat, num etiam recte in castigatione vitiorum verba obscena adhibeantur; quod satyricis scriptoribus solenne est. Speciali autem conventionione nituntur illa vocabula, quæ peculiarem à communi usu significationem induerunt, aut quæ communis usus ignorat. Ex quo genere sunt vocabula artificum, seu termini artis, quos rerum multitudo, aut nudum placitum fingere, vel novo significatu à populari usu discernere subegit. Quibus ne quis decipiatur, inter peritos artis conditio negotii, de quo agitur, facile præcavere potest. Inter imperitos autem vulgaribus vocabulis eadem erunt circumscribenda. Quod etiam necessum est, si vel circa eorundem usum artis res discrepent; aut si cui nova procudere vocabula, novumque veteribus indere sensum certas ob rationes placeat. Add. *Baco de Verulamio de augment-*

scient. l. 3. c. 4. *princip.* Imo possunt & solent pauci aliqui peculiaria sibi vocabula, rerumque notas fingere, aut vulgaribus vocabulis diversum sensum imponere, ut à se invicem, non ab aliis intelligantur. (Quod quousque liceat, ex sequentibus adparebit.) Circa quæ sufficit, si animi mei sensum recte indicent illis, quibuscum super eorundem usu peculiariter conventionem inivimus. Quod etiam in aliis signis, peculiari duntaxat certorum hominum impositione determinatis, obtinet. Quæ comprimis tessere militares pertineant. Quarum locum quandoque silentium subire potest. Sicut apud *Polyanum stratagem.* l. 1. Arcadium dux, cum noctu Spartanos Tegeæ opprimeret, militibus hoc signum dederat, ut interficerent eos, qui tesseram requirerent. Arcades igitur non rogabant, Spartiatæ vero tanquam noctu suos non agnoscentes, & idcirco quærentes signum, ab Arcadibus intercepti sunt. Sic apud *Euandem* l. V. Pammenes contrario modo tubarum lege ulus hostes decepit, mandans suis militibus, ut cum receptui caneretur, impressionem facerent: cum vero ad pugnam vocarentur, recederent.

§. 7. Est præterea & hoc accurate notandum, etsi conventionem illa generali & speciali adstringamur, voces & reliqua signa, prout conventum & receptum est, adhibere: nequaquam tamen eo ipso nos teneri, ut omnia animi nostri sensa & cogitata quibusvis pandamus. Quo possis accommodare illud *Apoloni Thyan.* apud *Philostratum* in ejus vita l. 4. c. 11. *Palamedes literas invenit non scribendi solum causa, sed ut etiam cognoscere quisque posset, quæ scribenda non essent.* Sed ad hoc alia obligatione opus est, quæ provenit vel ex peculiari pacto, vel ex communi præcepto legis naturalis, vel denique ex præsentis negotii natura, cui contrahendo terminus adhibetur. Sic si quem informandum suscepero, ex contractu locati conducti teneor ipsi aperire, quæ ad eam artem spectant. Sic si quem misero ad explorandum certæ rei statum, is ex pacto tenetur indicare omnia, quæ super ea re ipsi fuerint comperta. Sic si cui sit exhibendum officium humanitatis, quod sermone peragitur, ad sensa animi nostri verba quoque esse conformanda in aperto est. Sic si cui res gestas orbis notitiæ tradere institutum sit, etiam ex communi obligatione, quæ cæterorum utilitatem promoveri tenemur, haut poterit aliquid tradere, quod secus se novit habere. Sicut & illa generalis est obligatio animi sensa liquidis expromendi signis, ne noxa aliis præter meritum inferatur, si secus factum fuerit. Sic denique in commerciis hominum, & quibusvis negotiis, in quibus ex consensu jus vel obligatio est nascitura, circa ea, quæ ad præsentem rem spectant, sensa animi nostri liquido sunt exprimenda illis, quibuscum agitur. Contra hoc enim nulla est via isthæcrite expediendi. Enimvero cum non semper contingat, ut ex aliquo horum capitum cogitata mea circa negotia cum primis particularia alteri sint significanda; inde manifestum est, me non teneri omnia quibusvis indicare, quæ ipse in animo volvo; sed illa duntaxat, ad quæ intelligenda isti jus habent plenum, aut minus pleno, quod obligationi, quæ in me est, ex adversum respondeat: adeoque recte ea tacendo dissimulare posse, quæ ut ex me sciat alter jus non habet, neque ad id aliqua obligatione ego teneor. *Æschylus Cæphoris* *οργάν' ὁ οὐκ δίδωμι λέγειν τὴν καίριαν.* Tacere quando oportet, & dicere oportuna. Imo ubi alterius jus non lædatur, mea autem vel alterius utilitas aliter procurari, aut salus servari nequit, licebit mihi ita adhibere signa, ut diversam plene animi mei senten-

sententiam, quam quæ revera est, exprimant. Cum enim conventio illæ adhibendis certo modo signis respiciat ad alias obligationes, quibus explendis signa illa inserviunt: igitur ubi istæ cessaverint, nulla adparet ratio, quare non alio modo signa illa usurpare queam, si nemini injuriam faciam, & commodiore via mihi, aut aliis prospicere non possim.

§. 8. Ex hisce igitur fundamentis liquido judicari potest, quid sit *veritas*, ad quam dicendam homines obligantur; quid item *mendacium*, tantopere omnibus honestis detestatum; & quod viro objici in turpissimis habetur. *Sophocles Trachinibus: ὧς ἐλευθερῶ ψευδοῖ καλεῖσθαι, καὶ προτερεῖν δ' ἀληθῆ. Quid miserius est homini libero, quam vocari mendacem?* Add. *Mich. Mont. essau l. 1. c. 9. & l. 2. c. 18.* Scilicet ista in hoc consistit, ut signa, ac imprimis verba, commodè animi nostri sensa repræsentent alteri, cui eadem intelligendi jus, quæque, ut ipsi aperiamus, nobis obligatio perfecta aut imperfecta incumbit; idque eo fine, ut vel idem ex intellectu animi nostri sensu commodum aliquod adipiscatur, vel ne, ubi diversum fuerit significatum, damno præter meritum multetur. Sicut veritati Logicæ, quæ in conformitate verborum cum rebus consistit, veritas Ethica, de qua hoc loco agimus, superaddat dicentis intentionem atque obligationem. Unde qui ex errore aut imprudentia verum dixit, veritatem Ethicam non exercuit, sed Logicam duntaxat veritatem recitavit. Qui autem præter obligationem suam & jus alterius verum dixit, garrisse poti, & effusisse, quam veritatem dixisse censebitur. Ex quo facile colligitur, quid mendacium sit; scilicet ubi signa aut verba aliam præferunt sententiam animi nostri, quam quæ revera erat, cum tamen hanc ipsam is, ad quem signa illa diriguntur, intelligendi & judicandi jus haberet & nobis obligatio incumberet faciendi, ut ille nostram sententiam intelligeret. Hoc modo distinctius putem intelligi posse, cur mihi necessum sit verbis animi mei sensa liquido exponere, quam si mendacii turpitudinem simpliciter ex generali illo scito juris naturalis, *neminem esse ledendum*, velimus derivare; quasi mendacii vis omnis in eo foret sita, ut noceat. Nam pressè loquendo non nocetur alicui, cui non exhibentur, ad quæ jus duntaxat imperfectum habet; cujus tamen violatio ad mendacium sufficit. Sic & parum distinctè ratio foeditatis in mendacio traditur ap. *Philostratum de vit. Apollon. Thy. l. 2.* cum memorasset, apud Indos, si quis eorum, qui ad philosophiam sese adplicuisset, in mendacio deprehensus unquam fuerit, hac multari poena, ut nullo amplius magistra. u aut dignitate fungi possit; *quia communem hominum societatem mentiando fraudaverat.* Cæterum uti in omnibus actibus, quæ à lege discedunt, error, imprudentia, & temeritas à malitia distinguitur, ita & proprie mentiri non dicitur, nisi qui dolo malo, & destinata ex malitia alteri diversa ab animi seu sententia profert, eo fine ut isti noceat, aut vana spe eidem illudat. Unde qui ab alio deceptus falsa profert, quæ ipse pro veris habet, mendacium dicit, non mentitur. Et si temeritatis ac stoliditatis reprehensionem non effugiat, qui quævis ex propria credulitate arrepta inter alios iterum spargit. Ac potest imprudens alieni mendacii, aut rei parum compertæ propagatio obligationem adferre ad damnum per eam datum, refarciendum, præsertim ubi ea propius ad culpam latam accesserit. Vid. *Tacit. Ann. l. 16. c. 1. seqq. de Cestellio Baslo.*

§. 9. Genuino veritatis & mendacii fundamento reperto, patet, falli eos, qui credunt;

dunt; mendacium & falsiloquium coincidere, & semper mentiri; qui aliquid dicit a sententia animi sui discrepans; adeoque quin sua natura turpe autumant, aliud dicere quam sentias. Falsiloquium quippe est, ita adhibere verba, ut alius exinde diversum ab internis tuis cogitatis sentium concipiat. Atqui si alteri nullum est jus, ut animi mei sententiam liquido debeat intelligere, neque alteri noxa aliqua præter meritum inferatur, nulla adparet ratio, quare, si ita mihi expediat, ego itis verbis ad alterius potius quam meum arbitrium uti debeam. Inde omne quidem mendacium falsiloquium est; sed non omne falsiloquium mendacii nomine venire potest. Et in hunc sentum si accipiat illud *Aristoteles*, καὶ αὐτὸ τὸ ψεῦδος Φαῦλον καὶ ψεκτὶν, per se mendacium est factum & vituperabile, non opus est limitatione *Grotii*, qui l. 3. c. 1 §. 9. illud καὶ αὐτὸ explicat, communiter, sive respectata *Jesephus circumstantiis*. Nam falsiloquium, quod propter certas circumstantias vituperationem effugit, mendacii nomine hautquidquam est notandum. Quod autem omne mendacium proprie dictum turpe sit, manifestum est. Quo loco & hoc notandum, viriloquium quandoque effectus mendacii posere producere. Id quod contingit non solum, si quis vera dicat tanquam mentiens, ac suo schemate ac gestibus, nutibusque, quibus alias sermo velut animatur, faciat, ut audientes diversum ab eo, quod dicitur, credant: quomodo *Quintil. Inst. Or. l. 1. c. 5.* ut sollicitissimum, ita & mendacium gestu fieri posse docet, ubi aliud voce, aliud nuru seu gestu demonstratur: sed & cum primis id uti venit circa illos, qui crebris mendaciis fidem suis dictis ademerunt. His uti nemo facile credit, si vel maxime velint vera serio proferre: ita iidem aliorum dissidentia ad eos decipiendos abuti possunt, ut dum istos semper sui similes putant, contraria illis, quæ proferuntur credendo in fraudem inducantur. Sic quod est in fabulis, puer cum sæpe rusticis ficto clamore illulisset, tandem ubi vere lupo adesset, nequidquam eorum auxilium contra hunc excitavit. Eaque rei in vicem strategematis usus est *Agefilaus*. Cum enim non sit imperatorum, aperte denunciare quid propoluens, adeoque hostes non toleant credere, quæ nimis secure pronunciantur; ea ratione astute imponit iste *Satrapæ Persico*, ut copias suas in diversam regionem adduceret, quam quo *Agefilaus* iturum se sperasset, *Xenophon rer. Græc. l. IV. & Cornel. Nepos in Agefil. c. 3* Huc etiam pertinet astutia veteratoris apud *Terentium Heauton. act. 4. sc. 3.* Enimvero uti nemo vituperare audebit gravitatem *Epaminondæ* alicujus, qui ne joco quidem mentiri sustinebit: ita simplex valde est credere, piaculo semper obstringi, qui citra alicujus injuriam, & in utilitatem sui & aliorum profert verba ab animi sui sententia discrepantia. Inde oporandum quidem foret cum *Cicerone Offic. 3. ut ex vita humana ablatum sit omnium simulatio & dissimulatio*; adeoque eo esse ingenio omnes homines, ut aliorum bonis nemo invideret, aut insidias tenderet, nevé aliorum simplicitate ad fraudem illis intentandam abuteretur, aut sanæ rationi obniteretur. Qualem *Achilles* se fer. apud *Homeroem* *Iliad. v. ex Τεῖς γὰρ μετ' αὐτῷ ὁμῶς αἰδῶτο πύλησιν, ὅσῳ ἔπερον ἔκ' αὐτῷ ἐνὶ φρεσὶν, ἂν οὐδ' ὅ βέλτε*. Exosus mihi iste tanquam porte inferorum, qui aliud quidem occultat in mente, aliud autem loquuntur. Sed cum pravos apud homines in fraudem pateat, qui omnia sua aperte præ se fert, & plurimi inanibus, quam solidis artibus duci gaudeant; igitur non prius innoxias simulandi & dissimulandi artes ex humana societate proscribemus, quam omnis malitia

aut

aut vecordia hominum fuerit in probitatem & sapientiam mutata. *Pindarus Nem. od. 5.* ἔποι ἀπαντα καρδιῶν φαίνεται προσωπον ἀλάφει αἰρετικῆς. καὶ τὸ σῆμα, πολλὰ κινεῖ σφώτατον ἀνδρώων νόσησαι. *Non omnis veritas exalta patefaciens faciem, utilis est: sed fere tacere, est sape sapientissimum inter homines.* Ac inane est istud votum Thesei apud *Euripidem Hippol. Coron. v. 925. seqq.* Etsi certum sit, si quis artibus simulandi & dissimulandi ulterius utatur, quam ad sui defensionem opus est, eum sibi ipsi omnem detrahere fidem, ac se reddere inidoneum, quicum bona fide agi possit; cum ejusmodi hominis dicta & facta non possint non esse suspecta. Argumenta, quibus probare aliqui volunt, omne falsiloquium in se turpe esse, invalida sunt. Dicunt, falsiloquium suam ipsius linguam, nobilissimum instrumentum, tali abusu foedare; ac sibi ipsi fidem demerere, non sine plurimorum officiorum, quæ alias inter homines poterant exerceri, remora. Quippe cum inter alia hoc quoque mendax lucratur, ut si maxime verum dicat, ipsi non credatur. Sed hæc de mendacio proprie dicto vera sunt, non de tali falsiloquio, quod prudentia sæpe adhiberi suadet. Addunt, mendacium arguere hominem animo humili & abjecto. Qui enim solidis artibus & veritate niti potest, cur ad ista furta confugiat? Enimvero fraude carentia & necessaria falsiloquia non semper ex animi abjectione proficiuntur; & solidae artes sæpe non nisi obliquis modis pravos inter homines servari queunt. Aliis hoc argumentum placet, quod oratio sit interpres mentis; cui fini cum repugnet falsiloquium, recte quoque idem ordini naturæ repugnare censeretur: ac turbari harmoniam inter facultates hominis, si à mente discrepet oratio. Verum facile admittimus interpreterem esse mentis orationem, sed ita ne plura effutiat, quam à mente sit injectum; penes quam judicium est, quid proferri expediat & necessum sit, quidnam sileri.

§. o. Porro jus illud, quod per mendacium violari diximus, quale sit, & unde hominibus sit questum, inter omnes non convenit. Aliqui putant, quia tam Deo, quam hominibus naturaliter competit facultas intelligendi res veras, quæ per falsiloquium impediatur; igitur eo ipso competere quoque illis jus exigendi ab aliis, ut ita per verba res expriment, quo prout sunt intelligi queant. Enimvero circa Deum quidem res plana est. Nam adversus ipsum quocunque falsiloquio uti non solum extreme irreverens foret, quasi nuda apud eum veritas æque non sit efficax, quam ficti colores; sed etiam stultissimum, quippe cui ad cognitionem veritatis nostro sermone opus non est. Unde non impius solum, sed & vecors erat Cainus, de fratricidio Deum celare aggrediens, & quidem iententiam contumaci & inficeta. Et huc proprie quadrat illud *Sophoclis Antigone*: μισῶ γὰρ μέντοι χροῖται ἐκ κακοῖσι πρὸς ἀλγος, ἔφατα τὰ τοῦ καλλυμένου θεοῦ; *odi, quando aliquis in malis deprehensus, ea vult excusare.* De cætero autem non sequitur; hic naturaliter potest aliquid intelligere, igitur & ipsi jus est idem intelligendi; neque ex facultate physica statim inferenda moralis. Quod autem aliqui heic addunt; etiam illum, qui falsa audit, intelligere; igitur per falsiloquium non tolli jus intelligendi; id ad rem nihil facit. Intelligit enim ille non rem veram, quam volebat, sed ejus loco inane figmentum. Alii autem jus illud, quod per mendacium violatur, non à natura, sed ex facto hominum arcessunt, & quidem ex tacito aliquo pacto. Cum enim instituto hominum terminis, aliæque similes notæ sint introductæ, statim quoque homines mutua se

obligatione adstrinxisse, ut iisdem ita uterentur, quo exinde possent judicare de sensu ejus, quicum colloquuntur. Citra talem enim obligationem, & si cuivis liceret verba adhibere pro suo arbitrio, & ut alteri de alterius sententia constare non posset, inane fuisset illud notarum inventum. Quæ est sententia *Grotii* d. l. §. 11. De qua isthoc monendum, quod non satis heic distinguatur inter obligationem, quæ est circa apte adhibenda signa, ut ex illis sensa animi ab altero possint intelligi; & inter illam obligationem, quæ est ad sensa animi seu alteri per signa ista indicandum. Quæ sane duo distincta sunt, & ex diverso principio promanant. Nam cum vocabula ex impositione significant, utique conventio aliqua inter homines eadem lingua utentes intercessisse intelligitur, ut in communi usu certas res certis vocabulis indicarent. At vero ut actu ipso ea signa adversus alterum adhibeam, seu ut animi mei sensa super certa re alicui pandam, ea obligatio oritur vel ex generali aliquo præcepto legis naturalis, vel ex peculiari pacto; uti supra fuit explicatum. Patet hinc, quid judicandum sit de eo, quod quidam negant, mendacii naturam ex pacti cujusdam violatione esse arcessendam; quod quæcunque non natura, sed pactis hominum, maxime facitis constant, ex utilitate. eaque singulari & oriunda sint, & æstimanda. *In eo autem, ut quævis alterius dicta intelligas, quid tantum compendii sit non reperiri. E contrario plurimum referre, ut integram quis habeat libertatem silentio, aut idoneis coloribus tegendi, quæ sine alterius damno, nostra autem cum utilitate secreta manent.* Confunduntur quippe, quæ accurate erant distinguenda. Ut enim quis omnium cogitata, aut ut alii omnes ipsius intelligant, in eo nulla versatur utilitas, nec sermone introducto ad id sese homines mutuo obligarunt. Sed quousque quis teneatur sua sensa alteri indicare, & alter eadem intelligendi habeat jus, satis jam exposuimus. At verò posita jam obligatione sensa animi alteri communicandi, pactum, linguas introductas comitans, sese exierit de ita adhibendis vocabulis, ut sententia animi nostri ab altero possit intelligi. In quo sane tantum est compendii, ut sine ea nullus sermonis foret usus.

§. 11. His præmissis facile licebit judicare, quo jure vulgo quædam à mendacii nota eximantur, ubi simpliciter, quod res est, dictum non fuit. Ac initio aliqui distinguunt inter falsum dicere, & partem veri non dicere, seu dissimulare; ut illud illicitum, hoc vero sæpe vitio carere dicant. Ubi sciendum, etsi non dicere, seu tacere in mendacium proprie loquendo vocari nequeat, ubi nullum præsertim signum sermoni æquipollens fuerit adhibitum: ex alia tamen causa silentium in crimen cadere posse; puta, si per eam impediatur bonum, quod quis procurare aut concilietur malum, quod averruncare tenebatur. *Silius Italicus* l. 16. *Animumque nefas scelcrare silentio.* Sic qui in specula constitutus est ad indicandum hostium adventum, male multabitur, si tacuerit. *Imo mendacium non minus maledicentiam vocat Polybius* l. 12. c. 7. si quis historiam scribere professus, quæ gesta sunt non commemoret. Quod tamen alteri indicare non tenebar, siquidem totum reticere tuto nequeam, recte parte duntaxat ejusdem narrata defungi potero. Quo adplicant exemplum *Jeremie* 28. ubi propheta à rege interrogatus de obsidionis eventu, apud proceres regis ipsius jussu hoc prudenter dissimulat, aliam interim causam, nec falsam, colloqui adferens. Hic enim partem duntaxat veri dixit, cum ut totum illis significaret, haut quidquam teneretur. Item illud *Athanasii*, qui inter-

interrogantibus ad se capiendum missis respondebat; modo hæc transiisse Athanasium, dissimulans, eundem etiam retro navem convertisse. Nam scriptum prodere non tenebatur. Circa exemplum Abrahami *Genes. XX. 12.* quidam dubitant, num prudenter fecerit vir sanctissimus, dum Saram sororem suam vocat, de matrimonio dissimulans. Norat quippe formam irritando aliorum amoris idoneam, & facilius solitari solutas, quam maritatas. Nec injustam videri Abimeleci expostulationem; ac inhumanam esse præsumptionem, in aliqua civitati nullum esse pietatis & justitiæ respectum, antequam ejus documentum extiterit. Et si alii hoc eo nomine excusatum eant, quod *spes vite plerumque magnos animos infringat*, & ad declinandam mortem vix quidquam turpe habeatur. Sed hoc quidem in medio relinquimus.

§. 12. Distinguit quoque *Grotius d. l. §. 3.* inter signa illa, quæ sunt reperia ad significandum *καὶ συνήθεια* seu cum mutua obligatione, & inter res alias, circa quas ejusmodi conventio non intercessit (Nam si circa rem quampiam pactum intercessit, ea non nisi uniformiter licet uti.) Putarique rebus hisce uti licere, etiamsi prævideamus fore, ut alter inde falsam concipiat opinionem; modo nullum aliud sequatur nocumentum, aut ubi nocumentum ipsum seposita doli consideratione licitum est, & ubi aperte alteri nocuisse licebat. Quod facile admittimus. Cum enim nulla adsit conventio generalis, aut peculiaris, ut istam rem hoc, & non alio modo adhiberi necessum sit, eo fine, ut alter inde animi mei sententiam colligere queat; igitur circa eandem usurpandam plena nobis intelligitur esse libertas relicta, modo nemini nocumentum aliquod injuria inferatur. Quod enim alter falsam opinionem concepit, sibi imputet; quippe qui in alienis negotiis arbitrandis plus justo fuit curiosus. Neque, si jure meo utar, semper teneor evitare, ne alter in falsam opinionem, cætera innoxiam, incidat, v. g. si quis per noctem in cubiculo suo lampadem alat, discutiendis terroribus nocturnis, aut ut semper lumen in promptu sit; non tenetur eam extinguere, si vel maxime vicinus credat, ob lucubrationes id fieri. Circa exemplum *Lucæ XXIV. 28.* res plana est. Nam talem gestum præse ferre in cujusvis est arbitrio; & nihil frequentius in vita communi, quam discessum simulare, ut constet, gratinè simus futuri hospites, an nimus. Nam si enixe rogemur, serio nobis est propositum abire. Exemplum *Actor. XVI. 3.* altioris videtur indaginis. Quin autem hostis, cui aperte utique licebat nocere, adhibitis simulationibus circa iugam, usum vestium, insignium, velorum, armorum, circumveniri recte possit, idem dubium non habet.

§. 13. *Idem d. l.* mendacii notam non semper contrahi existimat, si utamur voce aut locutione ambigua, cui plures uno sint significatus vel ex usu vulgi, vel ex artis consuetudine; vel ex aliqua figura aut schemate non inusitato; modo animi nostri conceptus congruat uni istarum significationum; etiamsi putetur is, qui audit, in aliam partem accepturus. Enimvero recte subjungitur, non posse temere probari talem locutionem, nisi pertineat ad erudiendum eum, qui curæ nostræ fuerat traditus, aut ad evitandam iniquam interrogationem, (vid. *Seneca Troad. v. 597. seqq.*) aut ut nostrum aliquod commodum quæramus sine damno alterius. 1. *Samuel. 27. 10.* De cætero enim, si tu tenebaris sententiam animi tui liquido mihi exponere, nihil interest, utrum simplici me mendacio, an per ambiguum sermonem decipias. Præsertim

cum ambiguus sermo, siquidem proposito tuo debet inservire, ita sit conformandus, ut popularem magis sensum ego arripiam, abstrusior & minus frequens tuis cogitatis respondeat. Alias si uterque significatus æque est dominans, nemo facile erit tam supinæ negligentiae, quin interroget, in quam partem dictum illud accipi velis. Id autem omni vitio caret, ambigue aut obscure loqui ad eum, quem informare, aut cujus profectus explorare vis; si hic finis magis isthac modo, quam per apertum sermonem queat obtineri. Quo spectat exemplum *Joan. VI. 5.* Sic & cui sensa animi mei omnino indicare non tenebar, ubi silentio defungi non licet, nihil prohibet, quo minus falsam opinionem pro simplici ignorantia propinem, si præter errorem istum nullum aliud consequitur damnum, quo ipse indignus est. Sic nemo reprehenderit Athanasium, ex quo cum quæreretur, qui ad ipsum persequendum missus erat, quantum inde abesset Athanasius; hic respondet; eum non longe abesse; ap. *Theodoret. hist. Eccles. l. 3 c. 8.* Adparet autem ex hisce, caute accipiendum illud *Grotii d. l.* quando ad communem mendacii notionem requiri ait, ut quod dicitur, scribitur, notatur, innuitur, intelligi aliter nequeat, quam in eum sensum, qui à mente proferentis discrepat. Nam ubi quis liquido sententiam suam teneretur exprimeri, sermo ita est formandus, ut quem sensum præiens negotium, aut dictionis usus popularis insinuat, idem quoque cogitatis tuis congruat. Neque alter statim jubendus est, suum errorem aut damnum sibi ipsi imputare, quod non omnes minus frequentatos, & à præsentī re alienos, ac contortos dictionum sensus excussērit, aut quod divinus non fuerit. *Isocrates Panathenæico:* Ambiguus dictis uti, *ἡ δὲ μὲν συμβολαίων καὶ πλεονεξία ἀγωνιζόμενον, αἰσχρὸν καὶ πονηρίας ἔμικρον σημείον, sive contractibus, Et emolumentis in foro luget, turpe est, Et magnum signum improbitatis.*

§. 14. Longe magis autem detestandæ sunt reservationes illæ mentales, quas aliqui sædo plane artificio excogitarunt, in contrarium torquendo apertorum verborum sensui, etiam circa illas res, ubi verum dicendi obligatio erat, & quæ juramento confirmantur assertiones. Per quas hoc quidem efficitur, ut extrinsecus affirmare quis videatur, quod in animo suo negare instituit, & vice versa. Quo ipso omnis sermonis usus corrumpitur, ut nemo amplius certus esse possit, in quam partem alterius verba debeat accipere. Quanquam & absurdum plane sit isthac inventum. Cum enim institutus sit sermo, ut quod in animo habemus efferatur; cogitationum autem nostrarum, quamdiu non proferuntur, in vita humana nullus sit effectus: quomodo igitur tacita illa, & à communi usu abhorrrens reservatio mentalis possit tollere effectum illum, quem prolata verba alias producere sunt apta? Id equidem frequens, ut sermoni generali ex substrata materia, aliisvè circumstantiis accedat quandoque tacita conditio aut restrictio, per quam sermo præsentī negotio dextre aptatur, atque ab inconveniētia liberatur. Verum quid hoc vel rationis vel subtilitatis habet, si interrogatus an fecerim, jurem, non feci, nempe aliud quidpiam, aut alio die? Aut si petenti pecuniam dicam, non habeo, scil. *quam tibi dem.* Aut promitto me tibi daturum, scil. *dicis causā?* Stultum autem est, quod ejusmodi hominem à mendacii & perjurii crimine volunt eximere ideo, quia is tantum non dicii unam veritatem determinatam, quam audientes concipiunt, ac verba illa significare, sed aliam veritatem disparatam. Quasi vero interrogationi meæ satisfiat, si quamvis veritatem dispratam, & quæ ad præsens negotium nihil facit, audiam;

aut

aut quasi adposite quaestioni meae satisfecerit, qui mihi decepis percontanti, de aliis responderit. Sicut & illud non minus absurdum est, quod dicunt; ex oratione aperte prolata, & reservatione mentali unam confici integram orationem, in qua tota conjunctim accepta nullafit falsitas, v. g. si quis dicat, non sum sacerdos, hoc in mente reservato, ut tibi dicam: tota haec oratio, si integre sumatur, erit vera; non sum sacerdos ut tibi dicam. Enimvero uti oratio propter alios inventa est, non uti sibi quisque loqueretur: ita ejusdem veritas & falsitas ex iis aestimatur, quae aperte ad alios proferuntur. Add. *Lud. Montaltius epist. provinc. 9.*

§. 15 Non committi mendacii culpam, etiam si aliquid dicatur, quod falsam habeat significationem infanti, aut amenti, communiter statuitur; adeoque permissum creditur, Ut puerorum aetas improvida ludificetur. *Lucret. l. 1. Theocritus Idyl. 15. ἔκ αἰῶν το τέκνον, ποῦναι, δέχιν' ἴππῳ*. Ratio adfertur à *Grotio d. l. §. 12. quia cum illis non sit iudicii libertas, non potest eis circa illam libertatem iniuria fieri.* Quae ratio mihi non plane sufficit. Nam ut de infantibus potissimum dicam, manifestum est equidem, haecenus illis deesse facultatem judicandi, quod quae iisdem narrantur, aut alio modo representantur, simpliciter & incaute arripiant, nec per rationia verum à falso discernere norint. Quia tamen, quā sunt homines, id juris habent, ut ne ab aliis laedantur; utque humanitatis officia recipiant, & peculiariter à parentibus atq; educatoribus potissimum bonis sententiis imbuantur: (Add. *Matth. XVIII. 10.*) & vero utiq; tenent facultatem apprehendendi saltem res faciles: omnino censendum est, illos eodem cum adultis jure haecenus frui, ut quae indicari ipsis debent, ita proponantur, quo intelligi ab iisdem possint. Verum, quia ob rationis imbecillitatem & affectuum impetum nudam veritatem fere adspersantur; ideo per fabulas doceri, aut fictis terribilioribus coërceri eos expedit, quousque citra inania rerum soliditatem capere, & aestimare norint. Inde non ut ludibrio habeantur, aut noxa afficiantur, adversus illos figmenta adhibemus; sed quia ratione magis seria doceri commode nequeunt. Hinc adposite *Lucretius d. l. Pueris absinthia tetramedentes* Cum dare conantur, prius oras pocula circum Contingunt mellis dulcis flaviq; liquore, Ut puerorum aetas improvida ludificetur Laborum tenuis; interea perpotet amarum Absinthii laucem, deceptaq; non capiatur, Sed potius tali facto recreata valeat. *Sirabo l. 1. Non modo Poëta, sed etiam civitates longe prius fabulas delegerunt, nec non ipsi legumlatores publica utilitatis gratia, cum rationis animantis immuerentur ingenium. Homo enim cognitionis aviditate ducitur. Hujus autem via prima fabularum studium est. Hinc pueri audire incipiunt, & ad communicanda studia ultro proficiunt. Causa est, quia novum quoddam est studium fabulatio, quae non res consistentes, sed alia quadam exponit. Dulcis quidem est novitas, & quod nemini prius est cognitum: hoc autem ipsum est, quod oblectationis aviditatem ingenerat. Cum autem admiratio adfit, & monstra, intenduntur oblectatio, quae discendi illecebra est. Ab ipso igitur primordio hoc pacto inescandi sunt: aetate vero proveciores, ad rerum disciplinam perducendi, corroborata jam cogitatione, cum adulationis amplius nequam indigeant. Peculiariter autem commendationem fabularum Ælōpi vide apud *Philostratum de vita Apollonii l. V.* Sed & amentes, quae rationem non capiunt, recte figmentis deliniuntur.*

§. 16. Quin in univēsum omnes, apud quos bonum, quem intendimus, finem simplici sermone assequi non valemus, citra mendacii culpam figuratis errorē.

verum ipsis salutarem, possunt deduci. Neque necessum est ejus licentiæ rationem inde arcescere, quod præsumatur, alterum libertatis suæ in judicando læsionem non agrelaturum, imo gratias habiturum eo nomine ob commodum, quod inde assequitur. Volenti autem injuriam non fieri. Nam habebat quidem iste jus, ut nostro sermone aliquid ipsi commodum conciliaretur, aut malum depelleretur; verum non eo modo, ut contrarium effectum iste sermo produceret. Id quod factum fuisset, si rem simpliciter prout erat citra colorem intellexisset. Inde in tali casu non minus ad ingenium & conditionem audientis attemperandus est sermo, quam Medico pharmacum ad vires & complexionem ægroti. Cum igitur nemo dici possit jus habuisse, ut sermonem tali forma conceptum audiret, quo ipsi perniciosus erat futurus; non recte quoque dicitur, jus aliquid heic esse remissum. Cumque ex adverso alter teneretur ad id officii mediante sermone alteri exhibendum ex lege humanitatis, vel etiam archiæ ex obligatione; in aperto est, non posse ipsum esse obligatum sermonem eo modo adhibere, quo fine suo erat cariturus. Inde ab omni vitio mendacii vacant, & laudem insuper prudentiæ merentur ficti sermones, quibus alicujus innocentia tegitur, iratus placatur, mœstus demulcerur, aut quid aliud commode adfertur, quod aperta oratione obtineri non poterat. Vid. *Exod.* I. 17. 19. 1. *Samuel.* XIX. 12. seqq. XX. 5. 28 29. 2. *Sam.* XIV. 4. seqq. 2. *Corinth.* IX. 2. 3. 4. *Plinius* 3. *epist.* 16. de *Arria.* *Horat.* 2. *Carm.* 2. de *Hy.* permœstra, quæ ab ipso vocatur *Splendide mendax*, & in omne virgo *Nobilis ævum.* *Euripides Phœnissis* v. 998. *Sædæ Roserium Persicum* c. 1. *Mendacium beneficium faciens, melius est vero, exitium parturiente.* *Heliodorus Ethiop.* I. 1. καλὸν ποτε καὶ τὸ ψεῦδος, ὅταν ὠφελεῖν τὰς λέγοντας, μὴδὲν καταβλάπτῃ τὰς ἀκούοντας. *Pulcrum est mendacium, cum auctori commodat, & audienti non nocet.* Huc spectat factum *Rachabæ* *Jos.* 2. 4. Ubi non curamus, quod *Grotius* ad h. l. notet: ante *Evangelium* mendacium viris bonis salutare culpa non dncebatur. Laudatur hoc factum, ut illi tempore congruens, ad *Ebræos* XI. 31. *Jac.* II. 25. Nam & nunc licitum id arbitramur, modo obligatio civilis per idem non violetur. Addatur *Socrates hist.* *Eccles.* I. 3. c. 12. Huc pertinent, qui in prælio labantes suorum animos. ficto nuncio erigunt, quo incitati victoriam & salutem sibi pariant, aut qui ante prælium hostium multitudinem extenuant. Vid. *Cornel. Nep.* *Eumene* c. 3. & passim apud historicos. *Xenophon* I. 4. de *diſt.* & *fact.* *Socratis.* Si quis dux videtur exercitum perterritum, & mentitus dicat illico socios assuturos, istoque mendacio animos sociorum levet, sub quonam id collocabimus? Sub justitia, nisi videtur. Apud *Sophoclem Philoctetæ:* Ne opt. ἢ αἰχρὸν ἢ γῆ δῆται τὰ ψεῦδη λέγειν; *Ulyss.* 8. αἰ τὸ σωθῆναι γὰρ τὸ ψεῦδος φέρει. Non ducis turpe mentiri. Non, cum mendacium salutem affert. Add. *Frontinus strateg.* I. 1. c. 11. I. 2. c. 7. Et *Polyænus* I. 1. *strateg.* de *Leotyichide.* *Maximus Tyrius* *disser.* 3. εἰδὲν σέμνον τὸ πᾶληθῆ λέγειν, εἰ μὴ γένοιτο ἐπ' ἀγαθῷ τὸ μαθόντων. εἰτὼ καὶ ἰατρὸς νεοκτὰ ἐὼν ἀπατᾷ, καὶ στρατηγὸς στρατοπέδον, καὶ κυβερνήτης νεύτας, καὶ δεινὸν εἰδὲν. ἀλλὰ ἢ δὲ καὶ ψεῦδος εἰρήσεν ἀνθρώπους, καὶ τὰ ληθῆς ἐβλάψεν. Non est res per se præclara verum dicere, nisi id cum utilitate fiat ejus, qui audit. Ita sæpe medicus ægros, dux exercitum, gubernator fallit nautas: nec hoc in iis reprehenditur. Quid, quod mendacia sæpe prosunt hominibus, nocet contra veritas. Quamquam nescio, an probari possit illud factum *Agefilai*, qui cum suis multitudine hostium perterritos cerneret, manui vocabulum victoriæ inscripsit, arte-

proque

ptoque ab hariolo jecinore, in manum notis inscriptam imposuit, quod notæ à jecinore reciperentur: Tunc sociis eam scripturam monstrat, deos, inquit, victoriam polliceri. *Plutarch. apoph. Lacon.* Sic mendaces non sunt medici, dum ægroto delicato aut moroso pharmaci dulcedinem aut lenitatem persuadere satagunt. *Libanius declam. 29.* Medicos videmus agrosantium cupidines fraudibus eludere. Idem etiam utique adversus sanos prestamus, quoties melius fuerit delusum fuisse, quam quod verum est audisse. Nescio tamen, an sub hac classe censeri possit astutia Erasistrati medici apud Seleucum regem fingentis, Antiochum filium uxorem ipsius deperire, apud *Lucianum de dea Syra.* Huc quoque possis referre factum Josephi, qui ut in fratribus suis seriam poenitentiam plagii circa ipsum perpetrati excitaret, utque intelligeret, quo animo in patrem, ac fratrem Benjaminem essent, diu eos fictis criminationibus anxios habuit. *Gen. 42. seqq. Joseph. archæol. l. 2. c. 3.* Denique & tabulas Poëtarum, quibus sub amœno involucrio veritas insinuatur, à mendaciorum classe eximendas facile conceditur. *Vid. Plutarch. de aud. Poëtis.* Et hæcenus admitti potest illud *Sophocl. Electra.* δοῶ μὲν εἰδὲν ῥῆμα σὺν κέρδι κακόν. Existimo enim, nullum verbum commodum & utile turpe esse.

§. 17. Rectoribus quoque civitatum falso sermone uti quandoque licet, quorum consilia ac destinata si propalantur, sæpe incassum cadunt, aut in reip. damnum redundat. Ea, ubi silentiò nudo non satis obteguntur, per fictos sermones averfa aliorum hominum curiositate, velare fas erit. *Plato de rep. l. 3.* Τὸ ψεῦδος ἀνθρώποις χεῖρσιν, ὡς ἐν Φαρμάκῳ εἶδῃ, δὴλον ὅτι τῶν τριῶν ἰατροῖς δεῖον, ἰδιώταις δὲ εἰς ἅπτεον. Τοῖς ἀρχαῖσι δὲ τῆ πόλεως, ἀπερὶ πῶν ἄλλοις προσήκει ψευδοῦς ἡ πλεμίων, ἡ πολιτῶν ἐνεκα, ἐπ' ὧ φελέται τῆ πόλεως, τῶν δὲ ἄλλοις πᾶσιν εἰς ἅπτεον εἰς τριῶν. Mendacium hominibus pro medicamento est utile, quare publicis medicis concedendum, privati autem hominibus minime attingendum. Igitur rempublicam administrantibus præcipue, si quibus alius, mentiri convenit, vel hostium, vel civium causa ad civitatis utilitatem. Reliquis autem à mendacio abstinendum est. Huc spectat factum Salomonis 1. *Reg. III. 25.* Apud *Sueton. Claudic. l. 5.* hic feminam non agnoscentem filium suum, dubia utrinque argumentorum fide, ad confessionem compulsi, indicto matrimonio juvenis. Sic patre & filio in jus rapto ob interfectum sacerdotem, cum non constaret, uter facinus patraisset, neutro alterum prodere volente, *Carol. Magnus* sententiam pronunciasse dicitur, ut uterque moriatur. Ita pater se autorem confessus est. Sic lex in *Hispania* est, ut si serva ex domino pepererit, ipsa libera fiat. Aliquando ex nobili ancilla sua conceperat; ille negat. Illiquida probatione rex *Alfonsus* jubet puerum publice vendi. Quo audito, pater se prodidit, apud *Panormitanum de reb. gestis Alfonsi l. 2.* Sic cum Neleo, coloniam deducituro, vates respondissent, oportere à pollutis hominibus exercitum purgari; ipse simulavit, se puerum trucidasse, & purgationis indigere. Sic alios, qui sibi conscii essent, etiam persuasit. Quo facto, patefactos jam qui se contaminassent reliquit; apud *Ælianum V. H. l. VIII. c. 5.* *Hispanis* proverbium est: dic mendacium, & crues veritatem. Huc quoque pertinent dissimulationes circa valetudinem aut mortem Principis, præcavendis turbis. Isthæc tamen haut quidquam ad *Numæ* commenta extendere velim. Add. *Polyenus strategem. l. 2. in Epaminonda n. 6. & 12. Polybius l. 5. c. 11.* Sicuti & isthæc licentia nullo modo ad promissa pertinet. Add. *Baconis sermon. fidel. c. 6.*

§. 18. Cum

§. 18. Cum porro *Grotius* l. §. 13. mendacium oriri statuat ex læsione juris, quod quis habet ad intelligendam alterius sententiam; ex hoc quoque concludit: mendacium non esse, quoties fictum sermonem ad aliquem dirigimus, qui non decipitur, etiam si tertius falsam inde hauriat persuasionem. Præsupponitur enim privatum duntaxat negotium geri inter me & alterum, neque id quidquam ad tertium spectare. Ergo alter ficto sermone haut quidquam decipitur, qui ex eo satis animum meum percipit, non secus ac si intelligenti fabulam narrem, aut ironico vel hyperbolico sermone utar. Adversus tertium autem ideo mendacii culpa non contrahitur, quia cum eo nihil est negotii, adeoque nullum ipsi jus, ut quæ mea sit mens intelligere debeat. Ac si ipse opinionem sibi format de eo, quod non ipsi, sed alteri dicitur, habet, quod curiositati suæ imputet. Qua tamen assertione ne quis abutatur, monendum est; non debere à duobus ex compacto captari tales occasiones, ut tertius aliquis hoc modo ludibrio habeatur. Nam si vel maxime tertius ille plenum jus non habeat me intelligendi; lex tamen humanitatis & caritatis requirit, ut ne meus sermo occasionem præbeat ipsi damnum præter meritum accipiendi. Ut omnino distinguendum sit, utrum aliquis citra suam culpam aliorum sermonem percipiat, an vero ex perulantia, aut maligna cura aliorum secretis immineat. Igitur assertio isthæc competit potissimum in ὡτακροῦς, qui insidiosis auribus clanculum aliorum sermones sublegere satagunt. Horum importunam curiositatem, ubi penitus tacere non placet, solemus amoliri, diversum & ad rem non pertinentem injiciendo sermonem, vel etiam de compacto fabellam referendo, quam dum ipse magnum se excepisse arcanum ratus, aliis propinat, ludibrio habeatur, modo nullum præterea ipsi aut aliis damnum inde enascatur. Equidem novimus, neminem debere alterius honorem & existimationem deterere, ludosque eundem facere. Enimvero uti non arbitramur nos peccasse, si alicujus errorem detexerimus, modo id fiat citra amarulentiam, & insultationem eruditis viris oppido quam indignam, et si ejusdem famæ aliquid potius inde decedat, quam accedat: ita vitium in alterius moribus hærens, ubi nobis id molestum extiterit, nil prohibet vel ludibrio corrigere, quo ipse deinceps id exuat. Neque enim ideo correctiones & emendationes aliorum illicitæ sunt, quæ opinionem de illorum præstantia imminutum eunt. Sic cum in universum generis humani intersit, ne quivis cujusvis arcana intelligat, tacita quæpiam gentium conventionem est receptum, uti sigillo munitæ literæ ab illo solo aperiantur, cui sunt inscriptæ. Si ergo aliquem animadvertero mearum arcana epistolarum captare, credo piaculum non erit, si ejusmodi epistola ipsi intercipienda subjiçatur, qua lecta non magnopere gaudeat. Sic si in domo aliqua puer sit, omnibus eduliis in penu dispositis imminere solitus; injuriam iste non pauetur, si reprimendæ ipsius gulæ amaro plenum succo vas inter reliqua locetur. Huc referre possis, quod memorat *Herodotus* l. 1. de Nitecri seu Semiramide, quæ sepulcro suo incidi curaverat hæc verba: *Si quis rex Babyloniorum pecunia valde indigerit, ex sepulcro ipsius aperto quantumcunque voluerit sumeret.* Id cum aperuisset Darius rex, auri nihil invenit, sed hæc duntaxat verba: *nisi insatiabilis auri fuisset, mortuorum loculos haut quidquam commovisses.* Aut uti *Maximus Tyrus* disseri X. id effert: ὁ πάντας ἀνθρώπων ἀπλησώτατε, ὅς ἐτλης νεκρῶν θίγειν διέρωτα χρυσῶν. *Male*

fit tibi mortalium avarissime, qui auri causa mortuum tangere ausus es. Vid. quoque *Ad. Olearius itin. Pers.* l. 4. c. 7. Ejusmodi quippe inscriptionibus credere, simplicitatem juxta & avaritiam arguit. Equidem recte illi, qui in facto Papyrii apud *Gellium* l. 1. c. 23. causam, i. e. ingenium & taciturnitatem in tanilla aetate laudant; modum autem reverentiae matri debitae adversum censent; praesertim cum illud ludibrium eliceret sententiam, matronis sane quam parum honorificam; *ut una potius duobus nuptia fieret, quam uni duae.* Nondum tamen à me impetrare haecenus potui, ut valde irascerer marito illi apud *Plutarchum lib. de garrulitate*, qui amoliendae uxoris importunitati circa expiscanda Senatus arcana de coturnice, quæ cum aurea galea per forum volitare visa sit, narravit. Et si ne reliqui per garrulam istam mulierem in vanum terrorem conjicerentur, aut aliud quid damni caperent, marito isti utique erat cavendum. Nam momentaneum errorem delectatio sequens facile pensabat. Quod si autem hoc providendum est, ne per eum, qui à nobis ludibrio haberi merebatur, alter decipiatur; multo minus licebit falsi quid alteri persuadere, eo fine, ut istertium decipiat: licet alter ille fortasse peculiariter inde non lædatur. Nam & hoc ipsum indignum est adhiberi velut instrumentum alterum fallendi: & perinde est, sive immediate, sive interven-
tu alterius à nobis subornati alium decipiamus. Quanquam ars sit non paucis usurpata, ut fallant eos, per quos fallere alios cogitant. Vid. *Senec. Thyeste* v. 320. Scilicet quia non parum interest; ex animo omnia, ut feri natura, facias, an de industria. *Terent. Andr. act. 4. sc. 4.* Add. quoque *Gellius* l. 12. c. 12.

§ 19. Illud planum est, cum inter hostes obligatio sensa animi patefaciendi cesset, posse quem citra notam mendacii adversus eos falsa proferre, fictisque rumoribus ter-
rere, aut detrimenti quid isdem inferre, dummodò tertio amico præter fas damnum inde non nascatur. Cui enim aperta vi nocere licet, quid prohibet, quo minus per astutiam, & citra nostrum periculum ei noceatur? Quod enim aliqui hunc modum hosti nocendi sunt adspicati, factum, non quia crediderunt, jus aliquod violari, sed quia feroces apud animos illa tantum hosti illata gloriæ ducuntur, quæ vigorem quen-
dam & impetum animi ac corporis præferunt. Sed quæ de fallendo hoste dicuntur, nequaquam ad ulla pacta cum hoste, tollendo aut suspendendo bello inita, sunt exten-
da. Cum enim lex naturæ pacem, quantum commode potest, servari, aut abrup-
tam parciri jubeat; jُبhere quoque intelligitur, ut ea usurpentur media, sine quibus iste finis non potest obtineri. Atqui in pacem coire hostes iterum nequeunt, nisi invicem sit obligatio sensa animi circa præsens negotium liquido indicandi (adeoque nisi diffiden-
di invicem necessitas per obligationem vera dicendi circa compositiones pacis tollatur. Sed & quod traditur, licitum esse hosti ficto sermone illudere aut nocere, nequa-
quam eo extendi debet, ut de hoste falsa crimina & flagitia spargantur, minuendæ
ejus existimationi. Nam status hostilitatis id quidem licentiæ dat, ut cogitata animi
mei hosti abscondam, aut fictos rumores disseminando viam ad ipsi nocendum ape-
riam. Sed qui crimen hosti objecturus est, siquidem de eo fidem veli facere illis, qui
extra hostilitatem sunt constituti, utiq; hostili schemate exuto veritatis sese assertorem
ferre debet, adeoq; historici personam adversus istos induit. Unde si sponte à rerum ve-
ritate abeat, mendacis & calumniatoris notam effugere non poterit. Falsa autem cri-
mina

mina hosti in os exprobrare, impotentis est conviciatoris. Mendacia pro mendaciis ulcisci est vanitatem hostis sui imitari. Adde *Ludovici Montalin epistolam XV. & notas ad eandem*. Quod autem *Lipsius Polit. l. 4. c. 14. n. 32.* cum hostibus exteris quoque conjungit, adversus quos simulatio & dissimulatio sit adhibenda; id haut ulterius potest admitti, quam quatenus consilia & res nostras illorum notitiæ subtrahi interest. Nam ut ultro hinc damnum velimus fictis sermonibus conciliare, id communis inter homines cognatio non paritur.

§. 20. Difficilior est inspectio, an citra mendacii culpam reus delictum, cujus insimulatur, negare, aut fictis argumentis eludere queat; Ubi non est sermo de tribunali divino, apud quod humilem confessionem, veniæque inplorationem utilissime adhibueris. Impium quippe non minus quam stolidum fuerit, apud Omniscium coloribus aut negatione velle uti. Cui rationi nititur illud *Iosue VII. 19.* o Nam reus jam divino indicio erat patefactus. De judiciis ergo humanis sermo est; quæ duplicem potissimum finem habent propositum, tum ut quisque obtineat, quod ipsi debetur, tum ut per poenam coercerentur, qui vel per malitiam aliorum jura temerare ausi fuerunt, vel segnem ob justitiæ amoreni temeraturi erant, nisi, quæ alios tetigere mala, sibi quoque eventura horrerent. Horum ergo severitatem ut quis declinet, aliqui haut quidquam fas esse putant, falso sermone uti. Idque quia iudex cum primis verum intelligendi jure pollet. Unde nec sanctitatem judicum, Dei nomine præsentium, nec obsequii necessitatem ulli circumscriptioni aut contumaciæ locum dare. Præterea non tam necessarium hoc videri, quam periculosum; plus enim detecta nocere. Si præsertim non tam facta, quam *sententia falsa* proponantur; quod semper noxium est tum in sese, tum quatenus unus error infinitis præbet originem. Contraria tamen sententia aliis potior videtur; qui distinguendum judicant in omni crimine inter damnum datum, & ipsum reatum; quorum illi restitutio huic poena propriè dicta responderet. Jure naturali quemlibet damni delicto suo dati restitutionem facere debere. Sed & debere quemlibet alteri poenitenti, & restitutionem præstanti veniam concedere. Obligatione ergo propriè dicta quemlibet nocentem adstringi, ut ad reparationem damni abs se dati semper sit paratus. Sed ut quis ultro ad poenam se præbeat, aut nomen suum ipse deferat, neminem teneri. Et ubi occultum sit delictum, ita ut restitutio palam fieri nequeat citra confessionem de crimine, eandem oblique & occulto quodam modo faciendam. Poenam quippe invito infligendam; cum alias finem suum non possit obtinere, qui est, peccantem, & alios à peccando abstertere. Ad quæ autem obligamur ultro & à volentibus suscipi debere. Cum ergo ad poenam sibi arcessendam nemo sit obligatus, (vid. l. 1. de bon. eorum, qui ante sentent.) ac non possit non naturaliter homo ab eadem maxime abhorrere, præsertim ubi ad mortem usque, aut grave aliud malum progrediatur: non adparere, quare non quovis modo, citra tamen injuriam tertii, eam liceat declinare. (Conf. tamen l. 13. D. de custodia & exhibitione reorum.) Neque vero reip. valde interesse, ut pensatione damni facta puniatur delictum non notorium quodq; adeo colore aliquo adhuc regi aut excusari possit. Inde uti manifesta quidem negare vecordis sit; ita fictis quoque argumentis crimen objectum posse dilui, ex hæcenus adductis videri. Et si falsas sententias allegare reo inutile sit, quod
iudex.

judex utique juris sit intelligens. Equidem judici facultatem esse quoquo modo verum exculpendi, modo res tanti sit, ut salus reip. omnino requiratur eam v. ndicari. Inde & à mendacii nota absolvi judicem; qui ut à reo crimen expiscetur, aliquid fingit; putat, se ab alio jam rescisse, hoc vel illud se fecerit, si dissimulare pergat, & similia. (Eti in solo crimine seductionis dolis uti licuisse Ebraeis ad detegendum reum, notet *Grotius ad Deuter. c. 13. 8.*) Sed ex eo non statim sequi, ipsum reum ad confessionem criminis teneri. Neque enim cuilibet facultati, quæ nudum excretium alicujus actus notat, in objecto suo obligationem respondere. Et esse alia media in veritatem facti penetrandi, argumentis, & per testes. Quos, ubi de alieno crimine interrogantur, etiam injuratos verum dicere teneri ob justum imperii civilis. Accedere, quod tantus sit favor propriæ conservationis, ut etiam invidiosum habeatur, manifestos criminum inauditos plectere. Eoque vitio non verti quemcunque colorem facinori suo obtendisse. Vid. l. 1. *princ. D. re requir. vel absent. dammand.* & ad l. 1. *Grotius in flor. spars.* Non omnia quoq; tribunal divinum & humanum habere communia, nec tanta majestate præsidere judicem mortalem, quam Deum. Quod si autem reus de proprio crimine ultro fateri non teneatur, negatione ipsius hautquaquam obsequii civilis necessitatem infringi. Equidem gravius plerumque plecti crimen, quod abs reo contumaciter fuit negatum; quippe cum ultronea confessio fere poenitentiam indicet, quæ de malitia delinquentis multum detrahit. Sed utrum magis expediat callidere negare, an apertæ confessionis ingenuitatem amplecti, ad alterius generis inspectionem pertinet, non ad eam, quæ agit de eo, quod quis tenetur facere, nec ne. Ex his duabus sententiis utra alteri sit præferenda, facile intelligit, qui argumentorum momenta ponderare novit. Memorabile est, quod *Hayibonus de Tartarus c. 48.* tradit; eos, cum alias mendacissimi sint, in duobus tamen mentiri nescire; nempe neminem eorum arrogare sibi aliquid forte facinus, quod revera non patravit; & qui scelus admisit, ob quod etiam mortem sibi imminere novit, à domino interrogatum veritatem non reticere. Quin & apud *Japonios capitale est coram judice mentientem deprehendi.*

§. 21. Sed quid in hisce casibus patrono seu advocato licebit? Heic nobis distinguendum videtur inter causas civiles, & criminales. In illis salva conscientia non videtur advocatus impedire posse, ne alter primo quoque tempore jus suum obtineat. Adeoque heic illicitas esse arbitramur non solum falsas allegationes, fictasq; rationes, sed & dilatorias exceptiones; quippe quæ omnes moram adferunt, ne quis tribuat, quod debet, nevé alter accipiat, quod ipsi debetur. Conf. l. 9. §. ult. *D. ad l. Corn. de falsis.* In criminalibus autem, ubi de poena duntaxat agitur, ulterius putaverim discipiendum, an quis publice sit constitutus, ut rei causam agat, an vero ab ipso reo adscitus sit. Priori non videtur concessum uti falsis allegationibus, aut fictis coloribus; cum hoc sine publice detur, ut, quæ reo intentantur, calumnias depellat, nevé quid injuste ipsi inferatur provideat. Ad quem finem sufficit accusatoris argumenta simpliciter diluere. Ast vero quem reus sibi adscit patronum, cum interpretem ejus duntaxat agat, eodem quoq; defensionis modo uti posse judicaverim, quem adlibere licebat reo, si pro se ipse diceret. *Cicero pro Cluentio: Errat vehementer; si quis in orationibus nostris, quas in iudiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitrat.* Omnes enim

illa orationes causarum & temporum sunt, non hominum ipsorum, ac patronorum. Idem Off. 2. religioni non contrarium tradit, nocentem aliquando defendere. Neque vero ab hac licentia multum periculi iustitiæ imminet. Cum enim in judice supponatur cognitio juris, igitur nihil aget advocatus, ficta jura aut falsas sententias allegans. Neque facta proponenti creditur, nisi eadem idonee probaverit. Ergo si quandoque nocentes poenæ hoc modo subtrahuntur, non advocati, aut rei culpa erit, sed judicis, qui æra lupinis discernere haut valuit. Et si Plao de LL. l. XI. sub finem, in sua civitate ne isthæc quidem videatur indulgere. Et Ægyptii quondam causidicorum oratione multum juri caliginis offundi arbitrabantur, apud Diodor. Sicul. l. i. c. 6. Præsertim cum, uti Euripides Phamissis, ait, simplex sit veritatis oratio, quæque adeo variis interpretum ambagibus non indiget. ὁ δὲ ἀδίκῃ λόγῳ, νοσῶν ἐν αὐτῷ, φαρμάκων δάτραι σοφῶν, injustus autem sermo, egrotans in seipso, callida poscit medicamina. Et Pindarus Nem. od. 7. εὐώνυμους δίκαν τετραέπετα διακρίσθαι, ad honestam causam tria verba sufficient. Bene quoque Isocrates ad Demonicum: Nullius improbi negotii patronus esse velis. Nam & tempus facere putabunt, quæ ab aliis facta defenderis. Et quibus patet, quatenus sit admittendum illud Quintilianum orat. instit. l. 2. c. 17. Et mendacium dicere etiam sapienti aliquando concessum est; & affectus, si aliter ad æquitatem perducere iudex non poterit, necessario movebit orator. Et illud Eiusdem l. 2. c. 1. Verum & illud, quod prima propositione durum videtur, potest asserere ratio, ut vir bonus in defensione causa velut auferre aliquando iudici veritatem. Quamquam exempla, quæ eo loco adfert, accuratioris discussionis indigeant. Dicit, falsis posse defendi reum insidiarum tyranno structurum. id quod profluxit ex hypothese Græcanica, de cæde tyrannorum licita. Alias insidiatorem principis, cui fidem quis dedit, defendere fictis argumentis ideo illicitum, quod quilibet civis ad eum pro virili defendendum teneatur. Cum qua obligatione stare non potest voluntas insidiatore ipsius meritis poenis subtrahendi. Pergit; Quid si quadam benefacta damnaturus est iudex, nisi ea non facta convicerimus: non vel hoc modo servabit orator non innocentem modo, sed etiam laudabilem civem? Enimvero talis casus fingi vix potest. Quodenim benefacti nomine insigniri debet, id utique cum legibus civitatis congruat necessum est. Ob tale factum quomodo aliquis in jus vocari queat, non adparet. Ergo ponendum est, aliquem egregio quopiam facto invidiam incurrisse apud improbos cives, qui postea tribunalia occupaverint. Heic ubi notorium fuit facinus, si ob id calumnia ipsi intentetur, nil profuturum est reo, si illud negare instituat. Sicut ineptum foret, si Cicero ob socios Catilinæ interfectos in jus vocatus, negare factum voluisset. Sed ubi probabiliter adhuc negari factum possit, nihil sane obstabit, quo minus fictis quoque argumentis pravos apud iudices innocens reus defendatur. Si quis dissuadere velit iusta quæ sunt natura, sed pro conditione temporum inutilia civitati, non opus est, ut falsis argumentis adstruere laboret, iusta illa injusta esse; sed sufficit ostendisse non semper, quæ iuste fieri possunt, necessario debere fieri; præsentia autem tempora requirere, ut utilia speciosis præferantur. Id quod veris quoque sententiis persuaderi potest. Spes futuræ emendationis in reo id præstare potest advocato, ut eo eminus dubitet reo ingenium suum ad declinandam poenam accommodare, quod ejus impunitatem reip. haut noxiam fore norit. Verum ut dux bonus manifesto crimine pressus, sed citra quem honeste

honeste civitas vincere nequeat, poenæ subtrahatur, argumentis fictis non obtinebitur; sed simpliciore potius via, qua utum M. Antonium in defendendo M. Aquilio tradidit Cicero in *Verrem* lib. V. *sub init.*

CAPUT II.

DE JURE JURANDO.

1. <i>Jurisjurandi sanctimonia.</i>	14. <i>Aut circa tacitas condiciones & limitationes.</i>
2. <i>Jurusjurandum quid?</i>	15. <i>Juramentum explicatur ex intentione deferentis.</i>
3. <i>Juratur tantum per Numen.</i>	16. <i>De juramento in alterius animam.</i>
4. <i>Et quidem juxta religionem jurantis.</i>	17. <i>Quatenus heres teneatur ex juramento defuncti?</i>
5. <i>De intentione jurantis.</i>	18. <i>Juramentorum divisio.</i>
6. <i>Juramentum est vinculum accessorium obligationum.</i>	19. <i>Juramentum confirmatorium;</i>
7. <i>De juramenti dolo elicitis.</i>	20. <i>Testificatorium;</i>
8. <i>De juramenti metu extortis.</i>	21. <i>Litis decisorium.</i>
9. <i>Juramenta circa res illicitas non obligant:</i>	22. <i>Suppletorium, & purgatorium.</i>
10. <i>Nec quæ impediunt majus bonum.</i>	23. <i>An qualibet juramenti violatio faciat perjurum?</i>
11. <i>Juramentum non immutat naturam actus, cui adjicitur.</i>	24. <i>De juramentorum relaxationibus.</i>
12. <i>Juramentum excludit cavillationes.</i>	
13. <i>Non tamen semper stricte interpretandum;</i>	

Videndum porro est de jurejurando, quo sermoni nostro, omnibusque actibus, qui sermone concipiuntur, insigne accedere firmamentum judicatur. De quo etiam infra, ubi de firmamenti pactorum tractatur, commode quoque agi posset; ei tamen heic potissimum locum malimus assignare, quod jurejurando non pacta solum, sed & simplex sermo soleat confirmari. Quo etiam facere potest, quod apud Ebræos juramenta, ut & vota, non censebantur obligare, nisi verbis prolata. Vid. Grotius ad *Levit.* V. 4. & *Numeror.* XXX. 3. *Deuter.* XXIII. 23. Ejus maxima vis atque sanctimonia etiam apud Ethnicos habita fuit, ita ut gravissima perjuros poena manere crederetur, quæ ad posteros quoque pertingeret & ubi sola voluntas sine facto poenam arcesseret. Vid. Grot. l. 2. c. 13. §. 1. *Philo Judæus de sacrific.* Sententia nostra fides ex jurejurando accedit, ipsi vero juramento ex Deo. Apud Ægyptios quondam in perjuros capitis poena erat constituta, ut qui duo maxima committerent flagitia, quod & pietatem in deos violarent, & si dem, maximum humane societatis firmamentum, everterent, *Diodor. Sicul.* l. 1. c. 77.

§. 2. Est autem jusjurandum assertio religiosa, qua divinæ misericordiæ renunciamus, aut divinam poenam in nos deposcimus, nisi verum dicamus. Hunc enim juramentorum sensum esse, facile indicant formulæ, quibus illa concipi solent; puta, *ita me Deus adjuvet, Deus sit testis, Deus sit vindex*, aut his æquipollentes; quæ eodem fere recidunt. Quando enim superior puniendi jus habens testis advocatur, simul ab eodem perfidiæ ultio peritur; & qui novit omnia, ultor est, quia testis. In hoc ipso autem gravissima poena est, si quem Deus propitius mortalem non adjuvet. *Plutarch. quest.*

Rom. 44. πᾶς ὅρκος εἰς κατέραν τελευτᾷ τὴν πορνείαν, omne juramentum in execrationem perjurii definit. Quo loco inquit in rationes, quare apud Romanos Flamini Diali non fuerit licitum jurare. An quia juramentum est species tortura, qua liberorum hominum animabus adhibetur? Sacerdotis autem animam & corpus oportet tortura esse expers. Aut quia non convexit de rebus parvis fidem non habere ei, cui sacra & maxima sunt credita? Aut quia omne iusiurandum in execrationem perjurii definit. Est autem execratio iustis res & mali omnis. Quae causa est, ut dira imprecari aliis sacerdotes per leges non possint. Et sane laudi datum est Athenis sacerdoti, qua populo iubente Alcibiadem devovere noluit, votorum se, non detestandi causa anistitiam esse inquit. Aut quia publicum est perjurii periculum, si homo impius ac perjurus pro civitate vota nuncupet, ac sacris operetur. Ex eo tamen, quod Deus in iurejurando testis invocari dicitur, haut quidquam inferendum, quasi juramentum pro testimonio Dei sit habendum, aut quasi Deus ipse de jurantis veracitate attestetur, ut sentire videtur Rob. Sanderfonus de obligat. juramenti praefect. l. §. 6. Sed dum omniscius & omnipotens testis seu arbiter simul & vindex invocatur, praesumptio veritatis ideo excitatur, quod nemo tanta impierate judicetur, ut ira petulantius iummi Numinis vindictam in se excitare sit ausurus. Unde & monstrum plane peccatum est perjurium, quippe quo perjurus testatur, se contemnere Deum, metuere homines, ac ostendit sese audacem adversus Deum, timidum erga homines. Vid. Charon de la Sageffe l. 3. c. 10. n. 7. Finis quoque juramentorum, quis sit eorundem sensus, suggerit. Is est, ut homines ad enuncians verum, aut servandum promissum eo firmitus adstringantur metu divini Numinis, omnipotentis & omniscii; cujus vindictam, si scientes fallant, perjuramentum in se invocant, ubi alias metus ab hominibus imminens non satis efficax videbatur, quorum vires contemnere aut declinare, vel scientiam fallere se posse sperabant. Lucianus Phalaride l. ἀνθρώπους μὲν ὃν ἴσως ἐῖς ἀπατήσους πείδιον, θεὸν ὃν διαλαθεῖν ἀδύνατον. Homines quidem fortasse decipere facile sit, Deum autem fallere est impossibile. Plinius l. 4. epist. 25. Plurimum licentiae pravis ingeniis adjiciit illa fiducia, quis enim sciet? Ubi enim nec latere potest, nec poenam humanam declinare, qui simplici promissio aut asseveratione nos fallit, superfluum videtur juramentum exigere. Demosthenes de falsa legatione: ὅς ὃν ὑμᾶς λαθῆναι ἔστον ἀφίετε τοῖς θεοῖς κολάζειν. οὐ δὲ ἀνὸς λαθῆτε, μή κέτ' ἔχαινοῖς ὡς τὰς πρὸς ἀφίετε. Qui vos latueris, cum diis puniendam relinquit. Quem vero ipsi deprehenderitis, de eo nihil iam illis mandato. Et hoc nomine etiam absurdum judicaverim, quod leges Romanae permiserunt contra mulierem jurari, quod non sit praegnans. Vid. l. 3. §. 2. De iurejur. Idque eo magis obinet, quod frequenti nimis juramenti usu ejus quoque reverentia apud multos non parum exolecat. Hobbes de cive c. 2. §. 23. Et valde mihi arridet institutum Pythagorae, qui discipulis suis praecipiebat, σπανίως μὲν οἰοῦναι, χορτάμεναι δὲ τοῖς ὅρκοις πάντως ἐμμένειν. Ut ad jurandum raro accedant, ubi vero semel jurassent, ut prorsus sacramenti fidem servarent. Nec displicet illud Isocratis ad Demonicum: Pecunia causā per nullum Deum jurabis, etiam si liquido id facere possis: ne aliis perjuris, aliis avarus esse videaris. Add. Valer. Max. l. 2. c. 10. §. 2. ext. Finitissimi mortaliū, qui colendo fidem jurant. Vid. Curtius l. 7. c. 8. Apud Sophoclem Oedipo Colonoē ita Oedipus dicit: ἔτοι σ' ὕφ' ὅρκου γ' ὡς κακὸς πισώσομαι. Neque te ut hominem ex illo juramento obstringam. Reponit Theseus: ἄκων πέγα γ' αἰετὸν ἢ λόγῳ φέρεται. Non à

me iuratio plus acceperis, quam si promittam solum. *Epictetus Enchiridio* c. 44. & *Simplicius* ad d. l. Ceterum uti recte iuramentis summa religio tribuitur, ita temerarium est expectare aut postulare, ut veritas aut falsitas iuramentorum miraculo quodam præsentaneo demonstraretur, quasi Deus teneretur ad libidinem hominum iudicarium suum minus exercere. Quæ superstitio tamen non inter Ethnicos solum viguit, sed & seculis barbaris inter Christianos frequentissima fuit. *Sophocles Antigone* v. 269. *ἡμεν δὲ ἑτοίμοι καὶ μύδρως αἰρεῖ χειρὶν, ἔπῳ δὲ ποτεῖν, καὶ θεὸς ὁρῶμενταιν*, &c. *Erasmus* parati ignitum ferrum capere, & ire per ignem & iurare. Vid. formulæ exorcismorum apud *Marculphum*. *Phil. Baldani de Idololatria Indorum* cap. ult. memorat, apud Malabares, qui iuramentum purgatorium præstiturus est, ejus tres priores digitos in manus ferventi bulyro immergi, & folio cicum volutos post tertium diem inspicere. Alii jubentur transire fluvium inter Cochim & Cranganor, crocodilis plenum. Aliis pomum, serpentiibus plena ex olla est tollendum. Prout illæ si ista faciunt, ita de eorum innocentia judicatur. Vid. quoque *Bern. Varenius de scr. Japonia* c. 18. & *Iodoc. Schouten in descr. regni Siam*, ubi processum eorum iudicarium delineat. *Eusebius* apud *Siobaum* *serm.* 27. *Multi homines adhortantur, τὸ εὐδοκεῖν ἔν*, ut verum jurent. Ego vero καὶ τὸ εὐδοκεῖν καὶ τὸ εὐπετέως οὐκ ὀνομαζομαι, ne principio quidem temere iurare religiosum duco. Add. *Grotius* ad *Matth.* cap. V. vers. 34. Et sane si verum fateri velimus, iuramenta arguunt aut præsupponunt humanam diffidentiam, infidelitatem, ignorantiam, & impotentiam. Quid enim opus esset iuramentis, si alterius fidei & constantiæ latius fideremus? aut si nulla perfidiæ exempla extarent? aut si sat virium nobis esset alterum ad debitum explendum adigendi. Quid denique ex iuratis testibus rem cognoscere studeret iudex, nisi eam ignoraret? Et inde putaverim arcesendam rationem ejus, quod *Fridericus* effatur ap. *Guntherum Ligurino* l. 3. *Nudo ius & referentia verbo Regis inesse solet, quovis iuramine major*. Quia non solum principum quam maxime interest, fidem sacrosanctam haberi; sed etiam quia maiestatem eorum dedecet, si vel suspicio perfidiæ aut mendacii, fraudisve in ipsos cadere videatur. Sic apud Peruvianos iuramenta non fuisse in usu, testatur *Garcilassus de la Vega* *Comment. Regii* l. 2. c. 3. sed qui testimonium dicturi erant, simpliciter promittebant, se verum confessuros Yncæ.

§. 3. Ceterum quia præter Numen nihil est omniscium aut omnipotens; hinc patet absurde iuramentum concipi per aliquam rem, quæ opinione divinitatis destituitur, hoc nimirum sensu, ut illa res testis atque ultrix perjurii invocetur. Inde pagani per fidera iusjurandum concipere frequens, quod illa Numina crederent. Id quod Christianis in tali impium atque absurdum foret. Sine dubio autem pro jocularibus sunt habenda v. g. iuramenta Socratis. per canem, per anserem, (quidquid contradicat *Protagoras* l. 3. *πρὸς Πρωταγόραν*,) & platanum; Zenonis per capparim; aliorum *ὡς τὸ καὶ καὶ καὶ*. Vid. *Athenæus deipnosoph.* l. 9. c. 2. Scilicet iurabant per talia non ut per deos sed ne per deos iurarent; uti loquitur *Apollonius Thyaneus* apud *Philostrophum* VI. postquam apud plurimos pravus mos invaluit, iuramenta in ornamentum ac supplementum velut sermonis adhibere. Sed & apud veteres longe frequentissimum, erat, iurare per ea, quæ quis habebat carissima, aut quæ maximi testi-

æstimabat. Apud *Virgilium* *Æn.* IX. Ascanius: *Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat.* Sic passim legas jurari per caput proprium aut amicorum, per animam suam aut carissimum. Amatoribus religiosissimum erat jurare per fulgentes oculos, per dulce osculum, per crines aureos dominæ. *Ovidius Amorum* l. 3. *el. g.* 3. *Perque suos illam nuper jurasse recorder, Perque meos oculos; & doluere mei.* Quibus omnibus nequaquam hic sensus inest, quod istæ res tanquam testes aut vindices perjurii invocarentur; quod credidit inter alios etiam *Apulejus de Deo Socratis*: aut quasi creaturæ istæ testes citarentur, tanquam aliquid Dei, in quo sc. refulget Dei veritas, bonitas, & potentia, & quo se tum agnoscit per Dei misericordiam frui, tum non vult per Dei justitiam privari; ac si ita dicerent, *iuro per vitam*, i. e. per Deum, cui vitam debeo. Uti præter alios arbitrat *Rob. Sanderson. de juramenti obligat. prælect.* l. 6. 4. Sed Deum obtestabantur, ut ultionem perjurii in istis potissimum rebus, utpote sibi carissimis, expeteret. *Per caput ipse suum solitus jurare, tumque Quod scio non illi vultus esse suo.* *Ovidius Trist.* l. 4. *El.* 4. Sicut Atheniensibus usitatum erat, in juramenti se, & familiam suam devovere, si fallerent; & contra, si bene jurarent, sibi suisque omnia bona à diis precari; ut passim apud *Demosthenem* patet. Add. *Antiphon. orat.* 15. Et credebant isti, violato ejusmodi juramento iram deorum in aliena quoque capita derivari. Facit huc cumprimis illud *Plinii* 2. *epist.* 20. ubi de *Regulo* narrat, quomodo *Veraniam* graviter decumbentem inviserit, ac cum ipsi pertualisset, se ex siderum observatione cognoscere, morbo ipsam liberandam; illa, ut in periculo credula, poscit codicillos: legatum *Regulo* scribis; mox ingravescit; clamat moriens: *O hominem nequam, perfidum, ac plus etiam quam perjurum! qui sibi per salutem filii pejerasset.* Addit *Plinius*; *Facit hoc Regulus non minus scelerate quam frequenter, quod iram Deorum, quos ipse quondam falli, in caput infelicis pueri detestatur.* *Lysias orat. advers. Diagitonem.* *Paratus sum fidenti animo, ubicunque volueris, præstare iusjurandum per capita horum liberorum, & eorum, qui secundis nuptiis mihi nati sunt.* Atqui nondum eò miseria perveni, neque tanti facio pecuniam, ut aut perjurio liberos diris devovero velim, quo alimenta ipsis relinquam, aut per nefas patri facultates auferre. Possis etiam huc obiter referre, quod apud *Banjanos* in *India*, qui summo culta vaccas habent, sanctissimi instar juramenti sit, præsentem vacca cultrum manu tenere, ac dicere: si hoc verum non sit, aut nî contractus impleatur, posse hoc cultro vaccam trajici. *Petrus de Valle Itin. part.* 2. *ep.* 3. Ex his quoque pater, quis sensus sit juramentorum, quæ veteres concipere solebant per caput, per genium, per salutem Principis; qualia adhuc inter *Persas* frequentari, & religiosius haberi, quam si simpliciter per Deum juretur, refert *Petrus de Valle Itin. part.* 2. *epist.* 1. Id enim non ideo factum, quod principibus adhuc vivis Numen inesse crederent, aut quod iram eorum in se fallentes imprecarentur; sed quia multi serio, aut per adulationem videri volebant, se Principis salutem propriæ anteferre, adeoque majori religioni ducere iram deorum in istius, quam in proprium caput devolvere. Unde sensus ejusmodi juramentorum proprie hic fuit: ita salvum Principem opto, ut ego hoc faciam; i. e. nisi hoc faxo, iratum Principi Deum precor. Adposuit *Augustinus*, citante *Grotio in pars. flor. ad l.* 33. *D. de jurejur.* *Quid est jurare, nisi ius reddere Deo, quando per Deum iuras? ius filiis tuis reddere, quando per filios tuos iuras. Quod autem ius debemus saluti nostræ, sitis nostræ, Deo nostræ, nisi caritatis, veritatis, & non falsitatis? Cum*

dicit

dicit quisque per meam salutem, salutem suam Deo obligat: quando dicit per filios meos, oppignorat Deo filios suos, ut hoc veniat in caput ipsorum, quod exiit de ore ipsius. Si verum, verum si falsum, falsum. Cum ergo filios suos, vel caput suum, vel salutem suam quisque in iuratione nominat, quicquid nominat, obligat Deo. Inde Et si omnino probandum sit, quod Philo Judaeus de specialibus legibus profanam jurandi temeritatem damnet: ista tamen haut quidquam album calculum merentur: Quod si res necessitas religionem iurijurandi possulet, magis decet jurare per patris aut matris sanctitatem, & senectutem prosperam, si vivunt, aut, si defuncti sunt, per beatam eorum memoriam. Sunt enim effigies & simulacra divini Numinis, qui liberos ad vitam produxerunt de nihilo. Iis quoque laus debetur, qui quoties urgentur sacramentum dicere, cunctando tergiversandoque religionem incutiunt, non solum spectantibus, sed & adjurandum provocantibus. Solent enim quidam, ubi hoc solum protulerint, Ita me adjuvet, reliquum ex abrupto subicere, nihil addentes amplius, nec absolventes formulam. Potest enim suppleri si libeat, non statim addendo: Altissimus, aut summus rerum conditor, sed tellus, sol, caelum, mundus &c. Sed nec video, quomodo excusari possit illud juramentum militum Christianorum, crassum nimis excessum reverentiae adversus Imperatores redolens, quod refert Vegetius de re milit. l. 2. c. 5. Jurant per Deum, & per Christum, & per Spiritum sanctum, & per maiestatem Imperatoris, quae secundum Deum generi humano diligenda est, & colenda. Nam Imperatori, cum Augusti nomen accepit, tanquam praesenti & corporali Deo, fidelis est praestanda devotio, & impendendus per vigili famulatus. Et si enim concedatur, quod sequitur: Deo enim vel privatus, vel militans servit, cum fideliter eum diligit, qui Deo regnat auctore: non ideo tamen per maiestatem Imperatoris pari modo jurandum erat, ac per Deum juratur. Neque vero illa subtilitas in gregarios milites cadit, ut vocabulum per in eadem formula diverso modo accipere possint, cum de Deo, & cum de Imperatore sermo est. Sane ex Eusebio hist. Eccles. l. 4. c. 14. patet, inter signa abnegati Christianismi fuisse, jurare per fortunam Principis; id quod Polycarpus facere constantissime abnuat. Sic nescio an probari possit formula juramenti, novo ordini Equitum à Carolo Gonzaga praescripta: Juro per immortalem Deum, perque vitam quam pro nobilitate; apud Gramondum hist. Gall. l. 5. Hinc quoque patet, non sine ratione graviter quondam punitos, qui per caput aut salutem Principis pejerabant; qui prope quod crederentur divinis poenis ipsum Principem facere obnoxium, cujus tamen incolumitati salus publica sit innexa. Vid. l. 13. §. f. D. de iurejurando. Sic apud Herodotum Melpomenè refertur, Scythas, rege aegrotante, inquisivisse, num quis civium per solium regis pejeraverit. Quo comperto, perjurum capite plecti. Apud Zosimum l. V. in fine, magistratus Alarichi postularè aequa concedi propterea posse negabant, quod per caput Principis juratum, fuerat cum isto pacem non fore. Quippe si Deo praestitum fuisse iurjurandum, fortasse regere posse, permittendo benignitati divinae facinoris impii condonationem: sed quia non per caput Imperatoris jurassent, non jam eis fas esse, contra tam grave iurjurandum delinquere. Ceterum ne quis juret per vitam Regis & sitorum ejus interdictum legitur in capitul. Caroli magni l. 3. c. 42. In l. autem 33 D. d. t. Ulpianus non negat juramentum esse, quando quis per propriam salutem juraverit: sed id non valere dicit, nisi specialiter ipsi sit ira delatum. Add. l. 3. §. 4. l. 4. l. 5. princ. d. t. Scilicet, quia juramenta fiunt ejus causa, quia ea desunt. Ideo verbis à

deferente conceptis præstari eadem mos est, ut in eum sensum valerent, quem deferens intendisset; (conf. *Livius* l. 21. c. 38. *ab init.*) nevé jurans insidiosè & ambigue formatis verbis vim juramenti eludere conaretur. An quia quotidiano ejusmodi juramentorum usu eorundem reverentia exolevit; igitur alter pro juramento solenni acceptare non tenetur tritam alicujus formulam, quæ sæpe etiam non cogitantis sermonem interstinguit. Imo rectè *Hobbes Leviath.* c. 14. illas dejectiones non juramenta esse dicit, sed nominis divini abusionem, natam ex prava consuetudine omnia nimium vehementer asseverantium. Ex quibus & hoc patet, etsi execrationes pressè sumtæ, quatenus quis nude sibi aut aliis mala imprecatur, aut se aliosque diis devover, juramenta non sint: easdem tamen, quatenus ad assertionem aut promissum nostrum referuntur; omnino pro parte juramenti esse habendas. Conf. *Ziegler. ad Grot.* l. 2. c. 3. §. 10. Id quod etiam extendendum ad illas preces, quibus quis sibi certi quippiam boni ita precatur, uti juramentum servaverit. Quale est illud apud *Ælianum* V. H. l. XII. c. 9. ὁ τὼ ἐγὼ Τίμησις τὸ ἐγχεί-
Φαλον ἐξαργύριον. Sic ego *Timesia* cerebrum discussissem. *Ammianus Marcellinus* l. 24. c. 5. *Animabai* *Salianus* exercitum, quem non per civitates, sed per inchoitiam verum magnitudinem dejeraret assidue, Sic sub jugum mitteret *Perias*, ita quasi latum recrearet orbem Romanum: ut *Trajanus* fertur aliquoties jurando dicta consuevisse firmare, Sic in provinciarum speciem redactam videam *Daciam*; Sic pontibus *Asrum*, *Euphratem* superem. Add. quoque *Grotius ad Cyn.* c. 24. 2. Sic *Patanes*, populi in *Indestlan*, tam elato sunt animo, ut sæpe velut jurantes soleant dicere: Nunquam fiam rex in *Dehli*, nisi hoc ita sit. Atque sic adparet, quomodo explicanda sint juramenta, quæ in sacris literis occurrunt, ubi à piis quoque hominibus creaturarum mentio fuit facta. Vid. *Gen.* XLII 15 2. *Sam.* XIV. 19. 1. *Sam.* XXV. 26. 1. *Reg.* II. 23. 2. *Reg.* II v. 4. 6. Sic inter *Judæos* posteri ruin seculorum valde frequentia fuisse juramenta per caput, cælum, templum, aurum templi, aram, victimas, patet ex *Muth.* XXII 11. 16. *eqq.* Quorum profanos abusus, & petulantes cavillationes graviter taxat *Salvator noster* I. d. Ad *Homeri Iliad.* α. v. 234. *Didymus* illud *ναὶ μὲν τὸ δὲ* *Κυήπην* ita explicat: ἵστον, ὅτι Διὶ τὸ σκήπτρον ὁ μὲν σὺν αὐτῶν τὸ ἐφορον τὸ βασιλείας Θεόν. Sciendum, quod per sceptrum jurant ipsum regni arbitrum Deum. *Homeri* locum imitatus est *Valerius Flaccus Argonaut.* l. 3. Hanc ego magnanimi sceptrum *Didymæ* *maoris* hastam, Quæ neque jam frondes virides nec proferet umbras, Ut semel est excussa jugis, ac matre perempta *Fida* ministeria, Et duras obit horrida pugnas; Testor; Et hoc omni duellor tibi nomine firmo. Conf. *Virgil e Æneid.* XII. v. 396. *Ovidius* tamen de remed. amoris l. 2. *Atrides* sibi quod nunquam talem *Brisida* jurat Per sceptrum: sceptrum non putat esse Deos. Add. *Grot. d. l.* §. 11. *Perlas* posterionibus seculis per salem solitos jurare, patet ex *Procopii de bello Persico* l. 1. c. 4. Et apud *Ducam hist. Byzont.* c. 23. *Mahometes*, *Turcarum* Imperator, *Bajazeten* *Visirem* per panem & salem adjurat.

§. 4. Porro in juramenti formula illa, sub qua *Deus* testis aut vindex invocatur, accommodanda est ad persuasionem seu religionem, quam circa Deum fovet, qui jurat. Frustra quippe adigitur quis ad jusjurandum per Deum, quem non credit, adeoque nec metuit. Ac nemo per Deum se jurare putat alia formula, aut alio sub nomine, quam quod suæ, i. e. ex opinione jurantis veræ religionis præceptis continetur. Inde est etiam, quod qui per falsos Deos jurat, quos ipse tamen pro veris habet, obligetur, ac si se felle-
rit, revera perjurium admittat. Quia sub quocunque speciali conceptu *Numinis* notio-
nem ante oculos habuit, adeoque dum sciens pejeravit, divinx majestatis reveren-
tiam

tiam, quantum in se fuit, violavit. *Juvenalis sat. XV. Numina vicinorum Odii uterque locus, cum olos credat habendos esse Deos, quos ipse colit.* Add. l. 5. §. 1. D. de jurejur. cui non repugnat §. 3. d. l. &c. 10. qm. 5. caus. 22. Quod si autem quis juramentum accipit iuxta formulam illius religionis, quam jurans quidem pro vera, ipse autem pro falsa habet, nequaquam ideo istius religionem approbat, aut pro vera habet. Sic qui à Judæo juramentum accipit, haut quidquam approbat ipsius sententiam, qui negat, unum Deum creatorem cœli & terræ esse patrem Domini nostri Jesu Christi. An tamen huc quadret exemplum à Grotio d. l. §. 12. ex *Gen. 32. 53.* allatum dubito. Nam Deus Abrahami & Deus Nahoris, & patrum ipsorum verus erat Deus. Add. c. 16. quest. 1. caus. 22.

§. 5. Ad juramenti porro obligationem requiritur, ut animo deliberato id susceptum sit. Unde juramento haut quidquam obstrictus erit, qui non putans se jurare verba jurantia protulerit, seu qui simpliciter tantum juramentum recitaverit, vel etiam ejusdem verba conceperit in prima, ut loquuntur, persona alteri præverit. Add. l. 3. §. 1. D. de oblig. & act. on. Et hæcenus valere potest illud *Luciani pro lapsu inter salutando: & ὁ γὰρ τὴν αἰσὴν, ἀλλὰ ἢ γράμματα ἐξέταλεν αἴτιον, non linguam ejus, sed mentem eximere oportet.* Inde frustra tibi religionem fingeat Cydippe, lecto juramento, quod Acontius pomo inscripserat. Et recte ipsa apud *Ovidium in epist. Florid.* Quæ jurat mentis est; nil conjecimus illa. Consilium, prudensque animi sententia jurat, Et nisi iudicii vincula nulli valent. Verba suis frustra viribus orba tenes. Non ego juravi; legi jurantia verba. &c. Simile factum narrat *Antonius Liberalis* sub init. *Metamorphos.* de Ctesylla virgine Cæa, quam Hermochares Atheniensis pari modo circumvenit. At vero longe absurdissimus foret, si quis jurare volens, seu intentionem jurandi præ se ferens, nolit tamen obligari; sique dixerit, se, dum juramento adigitur, recitatione duntaxat verborum conceptorum voluisse desungi, non autem ex iisdem obligationem conscientię suæ conciliare. Cujus rei ratio proxima non tam hæc est, quod obligatio à juramento sit inseparabilis, & effectus ejus necessarius; quam quia alias omnis usus juramentorum, imò omnis ratio intervenientibus signis scite obligandi ex humana vita tolleretur, si quis tacita sui intentione posset impedire, ne effectus ille actum aliquem sequatur, cui producendo idem est institutus. Unde omnino juramento obligaberis, quicquid demum cogitavis, quando jurabis; si quidem & is, cui juratur, ita verba tua accepit, tanquam juramentum exprimentia, & tu, quando eadem proferebas, serio rem abste agi, non autem jocandi institutum ostentabas. Et revera contradictorium est, vel e jurare, & tamen non velle juramento obligari; velle promittere, & promisso nolle teneri. velle serio verba proferre, ut tamen non obtineant illum usum, quem communis conventio illis assignavit. Hinc inficite Mediolanenses *Friderico I.* apud *Radevicum l. 2 c. 25.* respondit: Juravimus autem, ad juramentum attendere non promisimus. Add. *Grotius ad Matth. c. V. v. 33.* Huc quoque spectat, quod habet *Petrus Sævus hist. Concilii Trident. l. 1. Sede vacante, solent Cardinales capita quadam reformando regimini Pontificio in formam redigere, quæ singulis se exacte servaturos jurant, si serio ipsi Pontificem obtineant: licet omnium atatum experimentis testatum sit, neminem propositum juramentum flere, quod statim ab electione in Pontificem prosequantur; se non potuisse obligari, vel ipsa assensu in Pontificatum factum sacramenti religere.* Add. Idem l. V. p. m. 358. edit. Gorinch. 1658. Quod si autem quis ejusmodi præ-

posteram intentionem præ se tulcrit, ludos tantum agere censetur. Sic v. g. in scholis, ubi solenni in actu titulus Doctoris alicui confertur, hic utique Doctor erit, si vel maxime promotor, dum usitatum carmen recitat, de asino coronando cogitaverit. At si cui in scena ab histrione mitra omnibus cum ritibus imponatur, is ne litium quidem qualitatis doctoralis nanciscetur. *Ipsa istius scena rem fictam esse testatur. Quinul decl.* 342. Unde patet, absurdam esse questionem; an obligetur, qui deliberato protulerit verba jurantia, animo tamen non jurandi? Si enim verba illa tantum recreative protulit, apertum est ipsum neque jurasse, neque obligari. Verum ubi res vel serio fuit acta, i. e. ubi & ille qui verba protulit, jurantis speciem præ se tulit, & alter in eum sensum id accepit, sine dubio juratum est, & obligatio contracta est; quicquid demum ille, qui juravit: tacita in animo suo volverit.

§. 6. Est autem & hoc probe observandum, juramenta in se non producere novam & peculiarem obligationem, sed obligationi in se velut accessorium quoddam vinculum supervenire. Semper enim dum juramus, supponimus aliquid, quo non præstito, divinam poenam in nos provocamus. Atqui ineptum hoc esset, nisi illicitum foret non præstare id, quod supponitur, adeoque nisi jam antea obligaremur. Quanquam sæpe uno sermonis complexu comprehendatur & principalis obligatio, & vinculum jurisjurandi accessorium, v. g. si dicam, ita me Deus adjuvet, ut ego centum tibi dabo. Non ideo tamen supervacuum est jusjurandum, quia obligationi jam antea firmæ accedit. Scilicet etsi omnes non athei credant, Deum violationem promissorum etiam injuratorum vindicare; iisdem tamen haut quidquam vane persuasum est, acerbius puniri, qui iram Dei expressè provocaverit, ac quantum in se fuit, ad ipsius misericordiam viam sibi præcluserit. Quippe qui tam firmo proposito ad exferendam malitiam ruit, ut nihil se curare ostendat, quicquid illi displiceat, cui summum bonum juxta ac malum repræsentandi est facultas. Ex quibus concluditur, quod illi actus, quibus vitium aliquod intrinsecum, obligationem producendam impediens, adhærebat, obligatorii non fiant, jurejurando licet accedente. Sicuti nec per subsequens juramentum antegressâ obligatio valida eliditur, aut jus per eandem quæsitum alteri tollitur. Sic frustra quis juraverit, sese alteri debitum non soluturum.

§. 7. Exinde consequitur, cum in promissis & pactis consensus errore elicitus non sit idoneus ad producendam obligationem; non obligare juramentum, ubi certum est, eum qui juravit factum aliquod supposuisse, quod revera ita se non habebat, ac nisi id credidisset, non fuisse juraturum: in primis ubi per dolum ejus, cui juratur, errorum fuerit conjectus. Nam factum illud habet vim conditionis, qua non adparente, quæ superstruuntur corrumpunt. Sic si quis ex remotis locis lætum mihi nuncium attulerit, ob quem evangelia ipsi jurato promiserim; postea autem falsa ipsum nunciassè deprehendero, haut quidquam juramento tenebor. Addit autem heic *Gratius* d. l. §. 4. Si dubium sit, an non aliquis idem juraturus fuerit, etiam si in isto errore non hæsisset, standum erit juramento; quia simplicitas quam maxime juramento competit, & ab eodem omnis interpretatio elusoria est separanda: & quia promissio non soli istiori fuit superstructa, etsi forte erroris istius intuitu prolixior fuerit. Ubi tamen

tamen res nondum est in expedito. Nam uter judicabit; an errore remotò promissio fuerit suscipienda? Non sane ille, cui juratum fuit. Quomodo enim liquido quis possit judicare, quæ nam mens alterius futura fuerit, si hæc vel illa conditio extitisset? Sed nec ipse, qui juravit, adeo certe hac de re judicare poterit; quippe cum neque eadem res diverso tempore proposita æquè nobis soleat placere, neque si eadem res eodem quidem tempore, sed diverso modo proponatur. Probabile igitur videtur, ne tale quidem juramentum, saltem in quantum errori superstruitur, esse validum. Si cui tamen in honorem Numinis ab eo non penitus discedere placeat, ex conditione rerum suarum metietur, quantum commode præstare possit. Quo loco non inconueniens fuerit, circa juramentum à Josua Gibeonitis præstitum quædam monere; *Josua* IX. Ubi primo obleruandum, altutiam Gibeonitarum non esse culpabilem, nec mendacii proprie dicti nomine venire. Quis enim reprehendat, si quis ficto sermone vitam suam servare sategerit ab hoste ad internecionem grassante? Dein neque damnum proprie dictum ista altutia illatum fuisse Israëlitis. Quid enim homini decedit, si sanguinem alterius effundere non concedatur, quem de cætero omnibus rebus spoliare, & in perpetuam abstrahere servitutem potest, ita exarmatum ac debilitatum, ut insurgere in ipsum postea nequeat. In hoc ergo cardorei veritatur; an Deus per modum præcepti injunxerit, omnes & singulos incolas terræ Canaan internecioni dare, etiam eos, qui sponte cervices servitio submitterent, & ex quibus periculum in posterum non immineret? Id si absolute affirmetur, juramentum Josuæ erat irritum. Intervissit enim ad hoc, ut præceptum divinum eluderetur, i. e. invocasset Josua Deum, ut ipsum puniret, nisi præceptum ipsius violasset. Neque dici potest, Josuam ideo juramentum illud tervare voluisse, ne Jehovæ reverentiæ apud eas gentes aliquid detrimenti caperet, dum ipse non tervat pactum, super quo nomen Dei invocaverat. Nam hoc incommodum non minus sequebatur, si ipse aliquid à Deo sibi injunctum executioni dare neglexisset. Igitur *Grotius* d.l. videtur præcepto illi *Deuter* XX. 16. hanc addendam limitationem; *nisi si qui statim imperata facerent*; id quod aliquot rationibus probatum it. Add. *Seldenus* l. VI. c. 16. ubi ostendit, internecionem illam non tam præceptam Israëlitis, quam indultam. Idque aliis eo probabilius videtur, quod ratio istius dispositionis hæc expriniatur; ne istorum idololatriam imitaretur populus, tunc immane quantum in peregrinas superstitiones proclivis; tum ne relictæ magno numero antiqui incolæ novos colonos migrare iterum juberent; præsertim si æquali fœdere cum ipsis degerent. Vid. *Judic.* I. 34. II. 2. III. 5. 6. Hoc periculo depulso, nonnullis, qui præsertim idolorum cultum ejerassent, sane parci potuissent. Quicquid hujus sit, id patet, Josuam, dolo deprehensò, valde stricte juramentum fuisse interpretatum. Phrasi Orienta libus famulari servos se Israëlitarum professi fuerant, & fœdus poposcerant. Josua vitam illis promittit, fœdusque init. Per hoc sane, (si tales fuissent Gibeonitæ, quales se ferebant, i. e. extra illos populos, quos Deus excidio destinavit.) & bona, & libertas ipsis relinquebantur. Vid. *1. Reg.* XX. 4. Sed propter adhibitum dolum verbis suis pressè inhæret, & præter vitam, ac, ut adparet, necessaria alimenta nihil illis relinquit. Add. *Ambrosius* *Off.* l. 3. c. 10.

§. 8. Quid vero sentiendum de juramentis per metum injustum extortis? Sane qui per metum injustum causam juratæ promissioni dedit, non minus obligatus est ad restituendum vi extortum promissum, cui juramentum accessit, quam si ab injurato id foret profectum. Igitur non adparet, quare non & heic compensatio possit opponi, juxta ea, quæ supra de metu tradidimus. Equi dem *Grotius* d. l. §. 14. censet, *si aut verba juramenti hominem non respiciant jus ei conferendo; aut respiciant quidem, sed aliquid sit, quod ei possit opponi; tunc eam vim fore iuramenti, ut homo quidem ille jus nullum consequatur, at nihilominus qui juravit Deo obligetur stare jurejurando.* Ejusque rei exemplum esse in eo, qui per metum injustum causam promissioni dedit. Enimvero alia videtur natura jurisjurandi, cujus verba non ad hominem, sed ad Deum diriguntur, v. g. si dicam solus aut coram arbitris: ego Deo juro, quod Sejo velim dare. (Add. *Paulus Serrata de Inquisitione* p. m. 55. 56. 57. ubi distinguit inter juramentum, quod ad Deum diriguntur, & quod fit in manus alterius.) Id enim habet in dolo voti, quo Deo promitto, quod in ipsius honorem aliquid sim præstiturus; adeoque ex eo non homini, sed Deo jus volui conferre. Secus autem se habent juramenta, quæ ad hominem diriguntur, seu ubi Deo teste homini quid promitto. Ubi plane videtur expirare obligatio, si in homine, cui promittitur, vitium sit, ob quod recte acceptare promissum is non possit. Neque enim Deo promissi, neque dixi: in honorem & gloriam divini nominis latroni dabo. Et si vel maxime admittas, hoc quoque jusjurandum habere vim voti; tamen cum votum non stringat, nisi à Deo acceptetur, unde constabit mihi, Deo probari, ut ego innocens me bonis meis spoliem, & illa in impium nebulonem conferam, ne ille gratis sceleratus fuerit? Ne vero Numinis honor minoris de n sit apud latronem ejusmodi juramento neglecto, non est metuendum; cum is ipso vitæ genere satis ostendat, quanti Deum faciat. Si quis tamen sit, qui evitando simpliciorum scandalo, & ne videatur nomen Dei, quod inter pericula profuit, in tutum subductus irreverentius habere, pecuniæ promissæ jacturam facere velit; satius utique videtur, Deoque acceptius, eam in pias causas erogare, quam nebulonis alicujus malitiam eadem alere. Idque eo tutius procedit, ubi juratum fuerit ab eo, in cujus civitate per leges quoque civiles talia juramenta declarantur irrita. Vid. *authent. sacramenta puberum. C. si adversus venditionem.* Exempla, quæ pro contraria sententia *Grotius* adfert, recte insipienti ad rem nihil facere videbuntur. Add. quoque *Anton. Matthæus de Criminibus* tit. de perjurio n. 5. Ubi miror cum probare exemplum *Julii Cæsaris*, qui a piratis interceptus, jurejurandoque adactus, ante *Hyron* is solvit, dein clisse parata oppressos cruci suffixit. Nam neque *Plutarchus*, *Vellejus*, *Suetonius*, *Polyenus* l. 8. de tali jurejurando ipsius mentionem faciunt; & videtur hoc ipso illos sequi, qui momentanea solutione juratum defung posse arb. trantur, ut statim vel per se, vel in subsidium vocato magistratu datum recuperare queat. Quæ est sane inanis religiositas, cum perinde sit nonolvere, & solutum confestim recuperare. *Cicero* quoque *Off* 3. prædoni pactum pro capite pretium sine fraude non afferri adierit; ex ea ratione, quod prædones communis hostis omnium, cum quos nec fides esse debet, nec iusjurandum commune. Id quod *Grotius* displicet d. l. & l. 3. c. 9 § 2 ex ea ratione, quod licet cum prædone non sit specialis illa communio, quam inter hostes in bello solenni introduxit jus gentium, illum tamen, quia homo est, habere communionem juris naturalis,

ralis, ex quo nascitur, ut pacta servanda sint. Neque tamen deest, quod pro *Ciceronis* sententia possit dici. Scilicet cum pirata sit communi hostis omnium, seu qui citra antegressam injuriam spoliatur aut trucidat, quoscumque nactus fuerit, adeoque ex professo perturbet, & abrumpat socialitatem à Deo inter homines constitutam; igitur non prodesse ipsi debere vinculum, quo homines ad institutum Dei sociabiles inter se solentnecti. Cumque is ipso vitæ genere atheismum profiteatur, nullum eidem à religione emolumentum accedere debere. Sicuti etiam è contrario in ejusmodi hominum juramentis nemo prudens fidei aliquid reponit. Et Lenoni apud *Terentium* velut inter requisita suæ artis reponitur, ut sit *perjurus*. *Nic. Machiavellus hist. Florent. l. 3. Cum religio Deique timor eximetus sit, inde consequitur, juratam fidem tantisper æstimari observarique, quantum utile: eaque homines ut, non quo eam servant, sed ut ea intermedia facilius decipiant, eoque plus laudis & gloria sibi partum ducunt, quo facilius atque tutius fraudem frangi possint.*

§. 9. Requiritur & hoc ad validitatem jurisjurandi, ut licita sit illa obligatio, cui id accedit. Igitur nullas habebit vires jurata promissio dere, quæ est illicita jure naturali & divino, imò humano quoque isti non adverso, si jurans in civitate vivat. Vide loca quæ ex Patribus concessit *Gratianus caus. 22. quest. 4.* Nobile cumprimis est exemplum *David's I Sam. XXV.* qui cum per iracundiam jurasset, se *Nabalis* domum interneccione deleturum, ob beneficium verbis contumeliosis sibi negatum, post oratione *Abigailis* delinitus ultro Deo gratias agit, quod impeditus fuisset, ne illicitum juramentum majore cum peccato impleteret. Sic & recte *Alboinus* revocavit votum, quo voverat, se omnem populum *Ticinensem*, quia se tradere noluisse, ferro deleturum, apud *Paul. Warnefridum de gest. Longobard. l. 2. c. 27.* Add. *Idem l. V. c. 40. in fine.* Et *Aeneas Sylvius hist. Bohemica c. 18.* Absurdum est enim invocare vindictam divinam, nî aliquid feceris, quod cum comminatione pœnæ à Deo est interdictum; adeoque reverentia Dei velut in ipsius ignominiam abuti. Ac introducta sunt juramenta, ut licitis & bonis actionibus inter homines firmitatem addant, non ut sceleribus succenturiant. *Dionysius Halicarn. l. XI. ὅτι οἱ θεοὶ καὶ λαοὶ καὶ δικαίαις καὶ ἀδίκαις πράξεσιν ἐπιλογίζονται, καὶ ἐπὶ αἰσχροῖς καὶ αἰδέεσιν.* Dicit ad honesta & iusta, non ad turpia & iniusta pacta adhiberi amant. In *Alcorano cap. de disputatione* prohibetur, ne quis juret, quod tuam uxorem unquam sit tacturus. Et si quis ita juraverit, ad expiandum juramentum jubetur mancipium manumittere, antequam uxorem tangat. Quo loco etiam queritur, si quis in latrones incidens ad redimendam viram cogatur jurare silentium perpetuum, & ipsis quantum in se cavere de impunitate, an id juramentum sit servandum? Id quod nobis negandum videtur, siquidem ex eo silentio pluribus periculum sit emerfurum. Nam pro se quidem impunitatem dare non est illicitum: non tamen si inde multis innocentibus exitium sit proventurum. Et accommodari huc possit illud apud *Tacitum A. 2. Sane lentus in suo dolore esset: reip. injurias ne largiretur.* Apud *Gunterum Ligurino l. 8. Fridericus* ita sancit; *Juramenta meum, mortuæ dolore coacta, Præcipi ne quis multis nocitur à loquendo Publicæ, aut in se crudeliter acta queratur Nullius meriti vel ponderis esse jubemus.*

§. 10. Imo etiam si res, quæ promittitur, in se non sit illicita; non tamen valebit jusjurandum, si per id impediatur majus bonum morale, seu ubi per id sumus prohibendi

di obire aliquod officium humanitatis ac pietatis. Huc etiam referre possis juramentum, quo quis se obstringit, ne honestam aliquam & humano generi utilem artem alteri communicet. Vid. *Matth. XXV. 27.* Cui tamen assertioni hæc limitatio videtur addenda; nisi per me, aut alios, ejus artis jam conficios, ulibus humani generis satis prospici queat: nec ei, qui jusjurandum exigit, damnum inferatur. Tale juramentum extat apud *Lucianum Tragicopodigra. μῆνεις με σιγῇς ὅρκῳ ἔκ ἐξ Φερίσαι, ἡγῆ λαιδία θνήσκοντ* & *ἐντολὴ ἡ ἱστορ, ὅς ἐταξέ καὶ θέν Φαρυάκη μισοσθέντ*.

Sacrum tacendi mihi iurandum datum Me tuina accere tibi plene non fuit, Nec ulum morientis edictum patris, Qui in 6to nunc celare nos vim pharriaci. Plinius N H L. 25. c. 1. Neminem docere in auctoritate n scientia est. Scilicet quia profectum in bono Deo debemus, & ad summum quisque pro sua virili entia tenetur, ita ut ejus libertatem eripere nobis ipsis non valeamus, neque nostro actu nos exsolvere officio per jus divinum nobis injuncto. Talia juramenta non erant infrequentia apud Judæos, de quibus vid. *Grotius d. l. §. 7. Et ad Matth. c. XV. 6. Et Seldenus l. 7 c. 2. Constantinus L'Empereur in Babakam c. 9. §. 20. Gratianus l. p. 22. caus. 22. quest. 5.* Sic & invalidum judicamus juramentum, quo Narses tenebra aliquem adstrinxit, ne desolatum abs sese aurum ulli mortalium indicaret. Qui tamen iuste, Narsiete defuncto, Tiberio Imperatori indicium fecit, apud *Paulum Diaconum l. 1. 2.* Add. quoque *Gratianus c. 2. distinet. XIII.* Et hac in parte pari passu ambulat cum juramento votum; nam & hoc non valet, non modo si sit illicitum, sed & si ineptum. Quo facit illud dictum Spartani, qui cum vovisset, se præcipitem à Leucata sese daturum, altitudine conspecta abiit retro; cumque id ei vitio verteretur, dixit: *ἐκ ὧ μὲν, τὸν εὐχὰν ἀλλὰς μείζοντ* & *ἐνχαῖς δειδῶ;* non putaram, votum illud majori voto indigere.

§. 11. Denique quod juramenta non immutent naturam & substantiam promissi pativè, cui accedunt, sit clare constat. Sic juramenta circa absolute impossibilia non obligant; etsi graviter peccet, qui ita temere jurando nomine divino abutitur. Sic addita promissioni juramenta, conditionatam nequaquam mutant in absolutam. Non minus enim quod conditionem supponit juramentum cum conditione illa stat; caditque, quam injuratum promissum. Sed & juramentum, sicut quodvis aliud promissum expirat, si cesset qualitas, sub qua juratum fuit, v. g. si magistratus munere suo abierit, non tenebitur amplius ad istud, quod in eo ineundo juravit. Et vice versa cives illi, qui imperio abiit, aut exutus est, obsequium non amplius debent, etsi id expresse non sit remissum. Id enim ex ipsa negotii natura intelligitur. Add. *Grotius d. l. §. 18.* Sic & æque in jurato, quam injurato promissio requiritur acceptatio. Et jurati æquè, atque injurati pacti impletionem remittere potest, cui ex eo jus acquisitum fuit. Sic & ex natura pactorum erit judicandum, an actus contra juramentum admissus, sit duntaxat illicitus, an vero etiam irritus. Nisi enim jure suo in rem promissor juratus sese abdicaverit, & in alterum illud transtulerit, non erit actus irritus, si post in tertium actu idem conferat. v. g. si quis juraverit, se rem quampiam alicui legaturum; postmodum autem tertio eandem vendiderit, haut quidquam invalida erit venditio, licet iste perjurio sese adstrinxerit. Sic si quis vivis parentibus jurato promiserit, se certam pecuniam in uxorem non ducturum, istis tamen mortuis, eandem

eandem nihilominus duxerit; perjurus ille quidem erit, matrimonium tamen firmum perfister; nisi legibus civilibus aliter sit dispositum. Sed & pro natura promissi aut pacti, cui juramentum adjicitur, id habebit efficaciam ex jure naturali aut civili. Nam illud in se non facit, ut quod alias naturalem tantum obligationem producebat, jam civilem quoque producat nisi peculiariter hoc jure civile sit dispositum. Sicuti nec idem actus speciem mutat, ut v. g. quod donatio fuit, accedente juramento contractus onerosus fiat, & vice versa. Quo pertinet questio: an contractus juramento sanctus, in quo jurans insigniter fuit læsus, possit rescindi, & ipse in integrum restitui? *Grotius* d. l. §. 16 id negat, addita ratione; quamvis personæ nihil aut minus debeat; Deo tamen fides crit præstanda. Quam rationem nos paulo ante rejecimus. Super eadem questione interpretes Juris Romani prolixè disputant ad l. 1. C. si adversus vendit. & subjunctam illi *authenticam*, quam multi J.Cti, & Galli cumprimis, iniquitatis arguunt. Et ad rescriptum quidem Alexandri respondent, id nequaquam universalem aliquam decisionem complecti, sed ad specialem casum fuisse directum. Scilicet consulebat Imperatorem miles, i. e. homo pleno judicio, qui nimirum ageret annum decimum octavum; & quidem qui non læsionem aliquam enormem, sed solam ætatis immaturitatem, ut adparet, allegabat. Hujus contractum juramento confirmatum irritum nequaquam volebat princeps religiosus, & qui videri potest ob oculos habuisse exemplum Herculis, quem *Pintarchus quest. Roman.* 23. non nisi semel invita jurasse memorat. Authenticam autem illam tradunt Friderico extortam per Honorium III. Pontificem, dum diadema imperii negat; eamque ipsum Fridericum mutare constituisse; sed morte fuisse præventum. Causam autem, quare eam constitutionem urserit Pontifex, facile deprehendet, qui arcana reipubl. Pontificiæ intelligit. Eam legem in Gallia non observari tradit *Mornacius* ad d. l. Vid. etiam *Augustinus Barbosa* ad d. l. *Græneerwegen de LL. abrogatis* ad d. l. & alii. Nobis ad perspicuam hujus questionis solutionem videtur ante omnia observandum; pacta, in quibus est insignis inæqualitas, & in quibus fraus, dolusque aut iniquus metus versantur, & quæ animo non deliberato concipiuntur, naturali & intrinseco vitio laborare quorum rescissionem aut correctionem jus nature postulat. Sed ætatem minorem viginti quinque annis in se pacto vitium non aspergere. Et si facile præsumatur, ob fragile & infirmum ejus ætatis consilium, & multorum captionibus & insidiis expositum, læsionem aliquam ex parte minorum intervenisse. Qua læsione non adparente nulla est ratio, quare pactum debeat rescindi. Quo præmisso dicimus, si pactum aut promissum juratum nullo alio labore vitio, non posse id eo nomine rescindi, quod à minore sit initum, modo is præsens negotium intelligere potuerit. Sed si alterius fraus intervenerit, imò si etiam citra fraudem ex sola ætatis imprudentia insignis læsio contingerit, juramentum non obstat, quo minus læsus juratus rescissionem contractus, aut correctionem petere queat. Nam juvenis, qui contractum jurejurando confirmat, præiupponit, eum vitio carere, idque alter quoque præ se fert. Et isthæc velut conditio juramento subternitur: qua non adparente, hoc quoque corrui. Aliud autem est, si citra fraudem alterius gnarus prudensque juvenis plus dedit, quam quanti res erat. Tunc enim negotium fuit mixtum ex contractu, &

donatione. Sed & in universum observandum, eum; qui imperio subiectus est, non in plus sese obligare posse, quam quantum per imperium ipsi conceditur. Id ubi excesserit, siue juratum fuerit, siue non, irritum declarat ab imperante, si velit, negotium potest.

§. 12. Hoc autem efficiunt iuramenta ob interpositam Dei invocationem, quem neque astu quis deceperit, & cui nemo impune illuserit, ut ab negotiis, quibus adjiciuntur, omnis interpretatio cavillatoria sit excludenda. Hinc recte Censores Romani damnaverunt astutiam captivi, qui juraverat se in castra hostium rediturum, & postea cum paululum esset progressus, simulans oblitum se quid, in castra rediit, ac deinde quasi religione jurisjurandi solutus Romæ mansit. *Cicero Off. I. & III. Gellius 7 c. 18.* Sic & damnanda cavillatio Dercyllidis, qui jusjurandum dedit Scepsæos urbis tyranno, si procederet ad colloquium, eum statim iterum in urbem reversurum. Ego egressio iste, mortem minatus, portas jussit aperire; dicens; nunc in urbem te demitto, hoc enim juravi: atque etiam ego cum exercitu nunc ingredior. *Polyæus strat. l. 2.* Damnanda quoque improba cavillatio Locrorum apud *Polybium l. XII. c. 4.* Scilicet quia *frans adstringit, non dissolvit perjurium. Cicero Off. 3.* Add. *Stobæus jerm. 28. de Cydia. Tacitus A. XII. Rhadamistus quasi jurisjurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem & parvum exprimit; sed proscitos in humum, & veste multa gravique opertos necat.* Sic & ista hanc mercatoribus valde familiarem cavillationem notat *Henr. Stephanus in tract. pralimin. Apolog. Herodoti c. 16.* dum jurant, se non posse tali vel tali pretio rem vendere, ni velint perdere. Ipsos enim respicere ad proverbium: Mercator, qui nil lucratur, perdit. Nescio an huc referri debeat factum Comitæ Fontani, qui in prælio ad Rocroium sella gestatoria vestatus fuerat; *iurjurando enim se obstrinxerat, neque peditem se, neque equitem adversus Gallos pugnaturum;* apud *Benjamin. Præloium histor. Gall. l. 2.* Aut Alexandri VII. qui cum sub initium pontificatus jurasset; sese cognatos suos Romæ non recepturum (*di non ricevere i suoi parenti in Roma*) mox auctoribus Jesuitis hoc modo juramentum istud elusit: dum cognatos suos apud Castellum Gandolfi primum recepit, & inde Romam secum deduxit. Uti refert *Autor Negotiorum part. 1. libr. 3.* Aut quod de ministris Societatis Indicæ Orientalis memorat *Tuværmier l. i. part. 2. c. 14.* qui antequam ex Hollandia discedunt, juramento obstringuntur, ne commercii quid privato nomine exercent, sed stipendio suo contenti sint. Mox tamen in Indiam delati multi eorum uxores ducunt, quæ suo nomine clandestinam illam mercaturam agitant. Apud *Ælianum V. H. l. 12. c. 8* refertur: Cleomenes Lacon Archonidem consortem sui propositi fecit, jurans, si compos voti fieret, *πάντα σὺν τῇ αἰσὶ κεφαλῇ παραίτων, se omnis cum ipsius capite iransacturum esse.* Cum vero rerum potitus esset, occisi focii caput resectum vasi pleno mellis immisit: & quotiescunque aliquid agere instituisset, ad id inclinator propositum narrabat. Sic apud *Polyæum l. VII.* Aryandes Barcæis super latente fossâ, tenuibus lignis terraque tecta, jurat; quamdiu terra permaneret, se conventa servaturum. Hinc disjecta machina in urbem nihil hostile suspicantem irruit. Id tamen factum Peristribuit *Herodotus Melponene circa sinem.* Sic si duorum nebulonum unus rem auferat, alter occultet, & ille juret, se rem non habere, hic, se eam non abstulisse, uterque perjurus habebitur. Crassa quoque nimis cavillatio Solymanni, qui cum Ibrahimō Bassæ jurasset, quod ipsi vivo vitam non sit erepturus, dormientem

jussit interfici; quasi dormientes inter vivos referri nequeant. Contra ab antiquis laudata est constantia. Q. Metelli Numidici, quod recularit in legem Saturnini jurare; etiam si Marius Coniul & alii dicerent: obtempora reip. recte id posse suscipi, ejusque vim elidit acita hac conditione; sejurare in legem, siquidem lex esset, i. e. si riterogata & lata esset. Atqui postea facile ostend. posse, nullam esse hanc legem, quippe quæ lata sit Jove tonante; quod ubi fiebat, nihil cum populo agi fas erat. Sed iste male pat patria carere, quam hoc astu uti; quippe cum qui jurarent, sane præ se ferrent, pro vera ege sese illam rogationem agnoscere. Vid. *Appian. l. 1. de bello civili. Plutarch. Mario.* Sed & arbitramur, supervacuam fuisse sollicitudinem Lycurgi, qui cineres suos in mare spargi jussit, ne iis Spartam allatis, cives se juramenti religione exsolutos crederent. Nam ille proprie reversus non judicatur, cujus cadaver domum reportatur. Vid. *Plutarch. Lycurgo Justinus l. III. c. 3.*

§ 13. Non tamen deo eorumdem interpretatio semper est extendenda, sed quandoque stricte facienda, siquidem subjecta materia id requirere videatur; puta, si juratum sit in odium alterius; & non tam promissioni, quam minis, (ex quibus per se nemini jus nascitur,) juramentum fuerit adjectum. Quam in rem adfertur illud Israëlitarum *Judic. XXI.* qui juraverant, se filias suas Benjaminitis non collocaturos. Post tamen his suadebant virgines rapere, & apud raptarum patres pro iisdem intercedebant. Aliud enim est dare, aliud raptum non repetere. Et eo facilius stricta hæc interpretatio admittebatur, quod crudele foret, integram tribum ob crimem, quantumvis atrox, excindere: quem etiam calum illi fortasse in juramento suo exceperant. Add. *Iosephus archæol. V. 2. & Ambrosius Offic. l. 3. c. 14.* Apud *Ammianum Marcellinum l. 27. c. 4.* quoniam assererat *Athanaricus*, Gothorum iudex, sub timenda execratione jurisjurandi, se esse obstrictum, mandatisque prohibitis patris, ne solum aliquando calcaret Romanorum, & adigi non poterat, indecorumque erat & vile ad eum Imperatorem transire: recte noscentibus placuit, navibus remigio directis in medium flumen, (*Isrum*) quæ rehebant cum armigeris Principem, gentisque iudicem, inde cum suis federari, ut statutum est, pacem. Sic apud *Livium l. 39. c. 37.* cum Romani ab Achæis postularent, quædam decreta sua ut tollerent, hi quidem jurisjurandi religione impediti sese causabantur. Sed cum *Appius Princeps* legatus diceret; se magnopere Achæis suadere, ut dumliceret voluntate sua tacere, gratiam inirent, ne mox inviti & coacti facerent: illi metu perculsi hoc modo perierunt, ut Romani ipsi, quæ viderentur, mutarent, nec Achæos religionem obstringerent irrita eas faciendi, quæ jurejurando sanxissent. Scilicet aliud illi judicabant esse, decretum suum ultro tollere; aliud, ob metum non repugnare, quo minus id à potentiore tolleretur. Possis etiam huic referre, quod apud *Euripidem Hecuba* Agamemnon quidem renuit punire *Polymnestorem* Thracem, tanquam amicem Grecorum promittit tamen se non impediturum, quo minus ipsa *Hecuba* vindictam de eodem sumat. Add. *Polybius except. legat. 8. circa finem.* Sic nequam servus apud *Terenium Andria* act. 4. sc. 3. *D. Accipe à me hunc cyrus, atque ante nostram iuramentum adpone. M. Quamobrem id inter non facis? D. Quia si forte opus sit ad herum iuratum mihi non adposuisse, ut liquido possim, Eui eam cavillationem nos inane arbitremur, cum perinde sit,*

fit, ipse adponas, an ab alio adponendum cures. Sic recte minarum suarum strictissimam faciebat interpretationem Aurelianus, dum milites ad canes occidendos jubet discurrere. *Flav. Vopiscus Aureliano* c. 22. Add. *Valerius Maximus* l. 7. c. 3. §. 4. *inter externa*. Huc referri potest, quod cum Alexander sibi proposuisset Lampfacum destruere, adventante Anaximene juravit, se nihil eorum facturum, quæ peteret; petiit h'c ut Lampfacum dirueret. Ita urbs servata est. Apud *Herodotum Melpomene*, cum Etearchus Themisonem adjurasset, ut quam rem oraretur, in ea se ministrum præberet; & ille deinde postularet, ut hic ipse filiam mari demergeret: Themison in altum subvectus puellam funibus revinctam in pelagus demisit, sed eandem mox inde salvam retraxit. Huc referri potest, quod narrat *Plutarch. Demetrio*. Cum Antigonus ob somnium quoddam Mithridatem interficere constituisset, filioque Demetrio, quem jurejurando adegerat taciturnum, id indicasset; hic salute juvenis anxius ab arbitris seducto nihil quidem dixit, sed hastili in solo, inspiciente illo, descripsit: *Fuge Mithridates*. Item, quod de Cæsare refert *Suetonius Julio*. c. 74. *Sed & in ulciscendo natura lenissimus piratas, a quibus captus est, cum in ditionem redeisset, quoniam sufficere se cruci ante juraverat, jugulari prius jussit, deinde suffigi*. Huc quoque spectat juramentum Davidis; de impunitate Simeï præstitum. 2. *Sam.* XIX. 23. Quo non obstante post decessurus Salomoni mandat; operam daret, ne incruento fato iste nequam defungatur. 1. *Reg.* II. 8. Nam pro se duntaxat impunitatem promiserat David. Neque proprie Salomoni hoc mandabat, ut pro antiquo illo crimine eum ad supplicium raperet, sed ut nefarium hominem probe observaret, & si iterum peccare ipsum contingeret, haut quidquam eidem parceret. Et prudenter heic Salomon, quod turbulentum & infensum hominem juberet in urbe regia sub oculis suis vivere, ne forte novas res moliretur, sub comminatione mortis; quam legem ipse quoque Simeï adprobavit. Non tamen citra providendam Dei factum est, ut iste legem transgressus recentis simul & antiqui delicti poenas lueret. Add. *Mich. Montaigne essais* l. 1. c. 7. Forte etiam huc referri potest factum Mariæ reginæ Hungariæ, uxoris Sigismundi Imp. quæ Horvato Croatiae præfecto, abs quo capta & male tractata erat, incolumitatem jurato promissit; post libertatem adepta maritum ad vindictam sumendam incitasse fertur, quod ipse nomine nihil se promississe diceret. *Bonfinius rerum Hungar.* l. 3. c. 2. Nescio, an huc referri debeat factum Timoleonis, Milarchum tyrannum oppugnantis, qui multos dolis circumvenerat, & neglecta jurisjurandi religione trucidaverat. Tyrannus simulabat, se judicium Syracusis subiturum, si Timoleon non accularet. Hic juravit, se non accusaturum. Hac lege Milarchus Syracusas venit. Timoleon cum eum in concionem protraxisset; nequaquam eum, inquit, accusabo: sic enim pactus sum, verum interfici celerrime jubeo. τὸ γὰρ πολλὰς ἐξαπατήσαντα, δι' ἡγορᾶν εἶη, καὶ αὐτὸν ἀπαξ ὁμοίως ἐξαπατηθῆναι. *Qui enim multos decipit, justum fuerit, eum semel pari modo decipi. Polyani strateg.* l. V.

§. 14. Sic nec juramentum excludit tacitas condiciones & limitationes, quæ ex ipsa rei natura rite fluunt. Puta, si alicui quicquid velit petendi optionem concessi; ubi iste iniqua aut absurda petierit, haut quidquam tenebor. Qui enim aliquid indefinite alteri roganti promittit, antequam noverit, quid iste sit petiturus, præsupponit alterum petiturum honesta, moraliter possibilia, non absurda, non sibi aut aliis perniciosa.

ciofa. Phœbus apud *Ovidium Metamorph.* 2. dabitur *Quodcumque optaris, sed tu sapientius opta.* Qua occasione prolatum fuit illud dictum Hippolyti apud *Euripidem Hippolyto*, à Cicerone laudatum: *juravi lingua mentem injuratum vero.* ἢ γλῶσσαν ὀμώμορον, ἢ δὲ φρεσὶ δυνάμωτον. Juraverat enim nutrici, se taciturnum, quæ illa narraret; sed cum eadem post de adulterio & incesto cum noverca Phædra proponeret, negavit se eo juramento ad silendum tantum flagitium teneri. Et si utique intuitu ejus juramenti tacuisse illum refert *Euripides* d. l. Eadem exceptione utitur *Nicomachus* ap. *Curium* l. VI. c. 7. *se vero fidem in parricidio dedisse constanter abnuat, nec ulla religione, nisi scelus tegat, posse constringi.* Quippe cum civis obligatione contineatur, non tacere, si quas machinationes contra personam Principis aut statum fieri animadvertat. Sic *Cicero* Off. 1. *Potest accidere promissum aliquod & convenientum, ut id effici sit inutile ei, cui promissum sit. Nam si, ut in fabulis est, Neptunus, quod Theseus juratus promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis hoc erat tertium, quod de interitum Hippolyti iratus optavit, quo impetrato in maximos luctus incidit.* (conf. *Euripides Hippol. Coron.* v. 1315.) *Nec promissa igitur servanda sunt illa, quæ sunt illis, quibus promiseris, noxia.* Add. quoq; *Diodorus Siculus* l. 4. c. 65. Sic neque *Herodes* debebat saltatriculæ privignæ caput *Johannis* indulgere; quia cum ad illicita nulla sit obligatio, in generali promisso utique subaudiendum erat; si quid peteret, quod licite posset præstari. *Matth.* XIV. Sicuti nec *Salomon* præstabat promissum indefinite factum, cum mater aliquid peteret, quod statui ipsius in præjudicium cederet. 1. *Regum* II. 20. Notatu quoque dignum est, quod memorat *Diodorus Siculus* l. XI. c. 58. *Xerxem* nova in *Graciam* expeditionis percupidum à *Themistocle* postulasse, ut hujus belli ducem se præberet. Illum vero ita assensum, si fidem jurejurando confirmatam daret, se *Gracis* absque *Themistocle* bellum non illaturum. Post immolatum ergo taurum, juramento præstito, *Themistoclem* poculum taurino sanguine plenum hausisse, atque illico expirasse. Ita *Xerxem* à proposito revocavit. Enimvero, si alias *Xerxi* ratio belli contra *Græcos* constitisset, non erat, quod isto juramento moveretur, in quo utique supposuerat *Themistoclis* vitam; quasi dixisset, se, illo vivo contra *Græcos* absque ipsius consilio nihil suscepturum. Adeoque eodem defuncto, juramenti quoque vis expirabat. Add. l. ult. D. qui satisfacere cogantur. Sed & minus recte *Homerus* *Iliad.* x. v. 307. de *Hectore* dicit, ἐπὶ ὅρκον ἀπαμύοσε, perjurium juravit; quia conditio tacita suberat; si ceperimus, & tu salvus redeas. Nihil ἐπὶ ὅρκον capiamus pro juramento, quod exitum non fortitur.

§ 15. Cæterum etsi in juramenti invocatio divini Numinis sit attemperanda ad persuasionem ejus, qui jurat; sensus tamen totius orationis valebit, prout capere se illum profiteretur is, qui juramentum defert. Hujus enim præcipue, non jurantis causa juramentum præstatur. Unde ejusdem quoque est concipere verba juramenti, & quidem quantum fieri potest planissime, sic ut & ipse significet, quomodo illa intelligat, & jurans annuat, se istius sensum probe percipere; eaque mox ab hoc liquido sunt exprimenda, sic ut nulla ratione eadem cavillari & eludere queat. Inde nequidquam perjurium effugiebant illi apud *Tacitum* H. IV. trepidi & verba jurisjurandi per varias artes mutantes, quis flagitii conscientia merat. Sic apud *Dictyn Cretensem* l. 5. *Diomedes* & *Ulysses* Trojanis veteratorie jurant: *permanjuros se in eo,*

quod sibi cum Antenore convenisset; cum ipsi intelligerent pactum prodicionis, quod cum hoc iniverant. Quod autem apud Romanos in delatione juramentorum juberetur quis jurare ex animi sui sententia, id non cum habet sensum, quasi juramentum valeret, prout quisque super eo in animo suo senserat; sed ut indicarent serio, non simulare aut fecte, vel ludibrii causa jurandum. Sicut & Centoribus ea formula erat solennis, v. g. ex animi tui sententia habes uxorem? Quam formulam intempestive quidam eques Romanus cavillatus, ex mei non ex tui animi sententia respondens, leveritatem censoriam incurrit. Elegans est locus Ciceronis l. 4. *Academ. quest. sub fin.* ubi probabilem duntaxat cognitionem rerum in hominem cadere disputat. *Quam rationem, inquit comprobant majorum diligentia, qui primum jurare ex animi sui sententia quemque voluerunt. Deinde ita teneri si sciens falleret, quod in scientis multa versaretur in vita. Tum qui testimonium diceret, ut arbitrari se diceret, etiam quod ipse vidisset; quaque iurati iudices cognovissent, ut ea non esse facta, sed ut videri pronunciarentur. Idem Off. 3. Quod ut juratum est, ut mens deferentis conceperit fieri oportere, id observandum est: quod aliter, id si non feceris, nullum perjurium est, e. i. si quis mentem ejus, qui juramentum defert, non percepit, sed in diverlum ab ista sensum jusjurandum conceperit, illud non præstare perjurium non est. Dum enim illius mens ab hujus mente discrepavit, iste quoque hujus oblationem juratam non acceptasse intelligitur; citra acceptationem autem in promittente nulla producit obligatio. Non enim falsum, pergit Cicero, jurare, pejerare est, i. e. ex errore aliquid jurato asserere, quod revera secus se habet; sed quod ex animi tui sententia juraveris, sicut verbis concipitur more nostro, id non facere perjurium est.*

§. 16. Disceptatum quoque fuit inter quosdam recentiores super juramento in alterius animam; seu an quis loco & nomine absentis præstare possit juramentum, quod absentem istum stringat? Qua super re nobis ita videtur. Quemadmodum quis absens per literas obligationem contrahere potest, cum consensus æque bene scripto, quam viva voce queat exprimi: ita quin juramentum quoque literis possit concipi, nihil ob stare videtur. Quod tamen tunc demum, postquam solenniter fuerit recitatum, perinde obligabit, atque si coram iste viva voce id præstitisset. Sed antequam recitatum id fuerit, revocari posse videtur: sic ut perjurus non sit, qui attestationem suam juratam, antequam, quo debebat; perlata sit, retractet. Illud tamen minus congruum videtur, quod procuratores ita se componunt, quasi ipsi revera essent pro se juraturi; aut quod ex metu, ne ipsi forte obligari videantur, ultimam jurisjurandi formulam sic immutare soleant: ita Deus illum adjuvet. Nam sufficiebat simpliciter absentis juramentum de scripto recitari. Nihilominus quia plurimas apud gentes recte receptum, ut juramenta solennibus quibusdam cæremoniis redderentur augustiora, adeoque juratoris reverentia Numinis pio aliquo signo, puta, admota victima, accessione ad aram, similique modo expressius ob oculos poneretur; igitur judicaverim, si magni sit res momenti, absentem juramentum in eo loco, ubi degit, solenniter deponere debere; præsertim ubi necessario requiritur corporale, quod vocant, juramentum; quale id, quod per absentem recepto modo præstatur, dici nequit. Sane enim plus est, inter solennes ritus, Numinis præsentiam non sine sacro quodam horrore exprimentes, Deum

Deum testem invocare; quam id chartæ, quæ non erubescit, inscribere. Nec de nihilo est, quod quæ scripto perhibentur abientibus *testimonia cæca* vocentur. Vid. *lex Wisigothorum* l. 2. tit. 4. c. 5.

§. 17. Denique & hoc solet quæri? an & quatenus teneatur heres ex jurejurando ejus, cui succedit; Ubi illud manifestum est, si ex jurejurando alteri sit perfectum jus quæsitum, quod directe, aut in subsidium, expleri debeat ex bonis jurantis, heredem teneri ad jus illud explendum; quippe cum onus illud, bonis adhærens, cum bonis simul in ipsum transierit. At ubi ex juramento nemini fuit jus perfectum quæsitum, ipsaq; obligatio tantum in pietate, fide, aut constantia jurantis fundata fuit; patet heredem non teneri, qui alterius personam non repræsentat in iis obligationibus, quæ ultimato & unice in ipsius persona terminabantur. Sic si quis juraverit, seu jurato votum conceperit, v.g. se se singulis hebdomadis semel jejunaturum, per quinquennium in calibatu mansurum, peregrinationem in terram sanctam suscepturum; ubi id ab ipso, dum moritur, nondum fuerit impletum, heres haut quidquam ad idem implendum tenebitur. Aliud fuerit, si quis sub tali conditione heres sit institutus. Sic si quis juraverit, sese intra proximos decem annos singulis annis centum in pauperes erogaturum, ac nondum elapso decennio moriatur; heres non tenebitur, nisi jus illa exigendi in certos homines sit collatum. Qui enim nemini jus ad exigendum promissum confert, is suam tantum fidem, non bona sua, respici vult, adeoque ipso mortuo ea obligatio haut quidquam bona ipsius, heredenivè afficiet; nisi per testamentum hoc ipsi fuerit injectum. Huc quoque refert *Grotius* d l §. 17. *si ob vitium aliquod in promisso jurato non homini, sed soli Deo jus nascatur, tunc heredem ejus, qui juravit, ad id exsolvendum non teneri.* Quod ita admitimus, siquidem is, qui juravit, ex generositate, aut evitandæ conscientie scrupulo proposuerit sibi implere juramentum, quod per exceptionem doli, metusvè injusti elidere poterat. Nam ne ipsum quidem, qui juravit, valide obligari supra ostendimus. Quid si autem heres juratum promissum, pactumvè defuncti non impleverit, an ideo ipse perjurii notam contrahet; Hoc vero negandum videtur. Nam id, quod juramentum preste dictum, seu obtestatio divinæ vindictæ obligationi simplici superaddit, personam ejus, qui juravit, non egreditur. Cum heres dici nequeat neglexisse reverentiam divini Numinis, quod ipse in testem non invocaverat. Adeoque iste heres simplicis duntaxat perfidiæ erit reus. Aliud habetur, si integer populus juraverit. Illum enim, quamdiu idem manet, perpetua jurisjurandi religione affici multi censent. Quod tamen mihi non omni dubio carere videtur. Nam juramentum ejusque violatio voluntatem duntaxat naturalem, hominumque singulorum afficit, voluntatem autem personæ moralis non nisi derivatione à singulis. Adeoque populus, ut est persona moralis, iram Dei in se vocare nequit, sed singulæ personæ physicæ, ex quibus populus componitur. Igitur violato per populum jurato, promisso vel pacto, illi soli, qui corporaliter jurarunt, perjuri erunt, siquidem in violationem juramenti consenserint, reliqui simplicis perfidiæ nota defungentur. Unde perjurii haut quidquam accusaverim Spartanos, quod post complura secula à Lycurgi legibus discesserunt; aut Romanos, si Cæsares regum vocabulo insignivissent, non obstante juramento, quo populum Romanum Brutus adegerat. Id quod

clariss

clarius patebit, si consideremus, ex illos juramento nulli homini jus fuisse quæsitum sed Romanos per id libertari voluntatis suæ duntaxat vinculum voluisse injicere, ne quam semel infelicem sibi formam reip. experti erant, reducere in mentem veniret. Quo ipso se quidem obligare potuerunt, ne regem Romæ constituerunt, saltem hætenus, quamdiu salus reip. regnum non desiderabat. Nam in hoc casu & illi ipsi, qui juraverant, juramento soluti intelliguntur, cum tunc materia jurisjurandi per conditionem civitatis, quæ absque regno salva non esse posse præsupponitur, illicita sit reodita. Posteriores autem, qui juramentum non repetiverunt, eodem stringi non poterant, tum quia ipsis pro imperio à majoribus imponi non potuit; tum quia posteriores non consenserunt; quod supponitur. Nec obstat, quod populus idem censeatur, singulis licet civibus mutatis, adeoque & actus majorum posteris videatur tribendus. Nam actus majorum non nisi tunc stringere potest posteros, quando alteri homini ex eo jus fuit quæsitum. Circa talia autem, quæ in populum redundant ex actiones singulorum, posteriores non semper stant pro majoribus. Sicuti si populus aliquis olim gloria bellica floruit, posteriores ignavi & degeneres id sibi haut quidquam tribuerint. Aliud autem foret, si juramentum illud à singulis posterorum fuisset repetitum. Cæterum circa similia juramenta observandum fuerit illud *Sophoclis Antigone*: *ἄπο τῶν ἀδελφῶν ἐστὶν ἀπαύσιον. Ἐπειδὴ ὅδ' ἡ ἐπίνοια τὸν γυνώσκω* Homines non jurent, se non mutaturos esse sententiam. Mutat enim sequens cogitatio priorem, Non plane quoque de nihilo est, quod *Jo. Labardæ* hist. de reb. Gall. l. vi. p. 329. scribit: *Regibus, quam populus, quibus & imperium est, fœdera sanctiora sunt. Nam quæ fides ab uno datur, ejus servande religio hunc magis afficit, quam singulos ex multitudine, ad quos fidei publicæ vel nullæ, vel exiguæ pars pertinet, quo fit, ut ab hac facite discedant.* Conf. Anton. *Matthæus de criminibus* tit. de perjurio. n. 5.

§. 18. Possunt, & solent juramenta duplici potissimum fine adhiberi, ut vel aliquid singulari cum religione promittatur, vel via aperiatur ad decidendum aliquod factum illiquidum, & quod alia ratione commodius demonstrari nequit. Quem in sensum explicandum illud *Aristotelis Rhetor. ad Alexandr.* c. 18. *ὅθεν ἐστὶ καὶ θείας τοῦ δεινῆς φάσις ἀναπόδεικτος*. Juramentum est cum divina invocatione assertio indemonstrabilis, seu quæ nullis argumentis demonstratur, sed cui ob solam jurantis religionem fides adhibeatur. Ubi enim argumentis liquidis res demonstrari potest, non recte ex juramentis probatio sumitur. Ubi autem juramento lis decidenda committitur, nullæ amplius probationes quærentur. In apico est autem, quare non in juris, sed in facti quæstionibus adhibeantur juramenta. Non enim juratur, recte an secus factum quid sit; sed factum quid sit, nec ne. Quo cognito de jure ex certa demonstratione potest pronunciari. Neque vero quod à iudicibus præstatur juramentum, assertorium est, sed promissorium, quod scilicet velint sententiam pronunciare citra præfens factum, prout jus & æquum suggererit. Prioris igitur generis juramenta possumus vocare promissoria, posterioris assertoria.

§. 19. Promissoria tam in publicis quam privatis causis frequentissime adhiberi fuerunt, & fortasse frequentius, quam necessum erat. Circa quæ tamen aliqui monent, quod quædam suscipiantur obligationis inducendæ causâ, promissoria in specie dicta; quædam actus alicujus jam subsistentis firmandi causâ. Quæ divisio non ita est capien-

da,

da, quasi non quodvis juramentum sit accessorium alterius obligationis; sed quia quædam promissa juramentum eodem orationis contextu includunt, v. g. juro me tibi quid præstiturum; quandoque autem principale negotium à juramento leparatim concipitur. Recte autem monent Interpretes juris Romani, id quod & supra ostensum est, irrita esse juramenta, quæ accedunt negotiis, ipso jure naturæ illicitis ac turpibus, quæque aut bono publico repugnant, aut in fraudem tertii vergunt. Dari tamen negotia, quæ in se invalida sint in foro civili, sed accedente juramento confirmantur, ideo quia naturali vitio non laborant, sed quia duntaxat facilem occasionem possunt præbere, ut lædatur is, qui suscepit. Cum autem beneficio in favorem sui introducto renunciare quis possit; præsumitur serio consultasse, an negotium sibi expediat, vel non, qui juramento id confirmare sustinuit.

§. 20. Juramenta autem assertoria, quæque adhibentur ad decidendas lites, quarum exitum alia argumenta non ostendunt, præstantur vel ab ipso, quem negotium spectat, vel à tertio. Qui super alieno facto jurat, testes vocantur; quorum fides, ubi nullo probabili indicio suspecta redditur, merito magnum habet pondus; cum nemo pius præsumi queat ob alienum negotium animam suam iræ divinæ exponere. Sapienter tamen leges civiles, quæ non temere aliquem voluerunt ad dicendum testimonium admittere in causa, quæ spectat alium, necessitudine, affectum vehementem generante, ipsi junctum; quod facile sit, ut hi religionem post affectum ducant. Vid. l. 2. & 4. D. de testibus. Neque etiam plane de nihilo est, quod Romani quondam, in causis præcipue arduis, requirerent testes locupletes.

§. 21. Sed & in proprio negotio sæpe is, cujus interest, juramento suo controversiam solvit; idque vel ex conventionione partium, vel jussu judicis. l. 1. l. 3. D. de jurejur. Quando enim contingit, controversiam oriri inter duos circa debitum aliquod, ubi probationes idoneæ non suppetunt, potest petitor alterum à quo petitur, ad jurandum provocare, pollicitus, se à petitione destitutum, si juratus debitum abnegaverit. Vid. *Diodorus Siculus* l. 1 c. 79. Quod si autem hic diffidat, liquido se jurare posse, puta, si debitum ab alio sit in ipsum devolutum, tunc is petitori juramentum potest referre, cum promisso soluturum se, si petitor sibi debet; juraverit. Atque ejusmodi jurisjurandi delatio & relatio inter partes fieri potest vel in judicio, vel extra judicium; cum hac tamen differentia, quod extra judicium id delatum suscipi non sit necessum; quippe cum contineat conventionem, ex qua aliquid deinceps debiturus sum. Ad conventionem autem onerosam nemo me invito potest adigere, cui in me non est imperium. At ubi in judicio una pars alteri juramentum defert, non nisi graves ob causas recusari id poterit, sed aut præstandum idem erit, aut adversario referendum. Scilicet quando judici adparet, non de nihilo litem motam, neque tamen probationes sat liquidæ in promptu sunt; tunc ubi uniplacuerit alterius conscientiæ rem committere, recte judex pro convicto habet, qui religiose debitum abnegare non est ausus, neque alterum ad similem debiti assertionem provocat. Non enim aliò isthæc tergiversatio referri potest, quam quod se debere in conscientia sua sentiat. Nam ne ob lucellum jurasse videatur, relato petitori juramento declinare potest. Si meruit, ne hic pejeret, cur non ipse jurat? *Plato* tamen de *LL.* l. XII. juramento tantum locum concedit,

dit, in quibuscunque secundum hominum opinionem nulli emolumento perjurium sit. In quibus autem utilitatem ex perjurio aliquis assequitur, ea sine iurejurando judicentur. Vid. l. 34. §. 6. 7. §. l. 38. D. de iurejurando.

§. 22. Denique & interdum parte non petente iuramentum potest deferre iudex, quando probationes cæteræ non sufficiunt; idque eo fine, ut quis vel jus sibi aliquod acquirat, vel suspicione alicujus facti sese eximat. Ubi tamen observandum, hautquaquam eo loco talia solere deferri iuramenta, ubi veritatis confessionem supplicium capitis, aut atrox aliquod incommodum est secuturum. Nam præterquam quod valde durum sit, circa factum illiquidum in tam ancipitem necessitatem aliquem conjicere, ut aut conscientia sit atrociter lædenda, aut grave damnum subeundum; etiam parum fidei est ejusmodi iuramentis adhibendum, pronis hominum animis in eam spei. Numen læsum iterum posse placari, cujus misericordiam utique ne perjurus quidem implorare prohibetur. *Libanius declam.* 3. Cui alia omnia desperata sunt, atque unus relinquatur modus, quem non licet nisi mendacio assequi: is certe audet periculum periculo commutare, cum sciat inevitabile esse, quod in oculis est; pro illo autem saepe seipsum decipiens, quasi posset victimis, cultu, votis & hostis, ac donariorum decore ad veniam deos compariare. Sed de his iuramentorum speciebus prolixius Interpretes Juris Romani ad tit. D. de iurejur.

§. 23. Circa violationem iuramentorum hæc quoque quæstio est expedienda; cum læpissime per iuramentum ad officia sua fideliter obeunda homines in civitatibus potissimum soleant adstringi, an semper perjurus sit habendus, qui partem quamcunque sui officii neglexit? Ubi non est quæstio de illis iuramentis, quæ circa peculiarem aliquem actum versantur; puta, quibus quis testatur, depositum abnuit, promissum peculiare destituit, & similia. Nam qui talia violat, ei sine dubio perjuri nomen competit. Sed de talibus, quibus quis ad plura uno velut tasce comprehensa se adstringit. Qualia exigi ab illis moris est, qui muneri alicui præficiuntur, per diversas functiones & actiones explendo. Hæc quo minus quæstio sit affirmanda dubium non videtur, ubi violatio à sciente, & ex deliberata malitia provenit. Nisi quod uti aliorum criminum, ita & hujusmodi perjurii gradus sint. Nam uti minus nocens habetur, qui unam dumtaxat aut alteram legem violavit, quam qui simul & semel omni imperio civili renunciavit, seu crimen læsæ majestatis admisit: ita graviori se perjurio adstrinxit, qui summam officii sui violavit, quam qui partem. Add. tamen *Rob. Sanderfon, de obligat. iuramentis, prælect.* 3. §. 18. Non autem audiendi sunt, qui putant, à perjurio absolvendum, qui poenæ transgressoribus dictitatæ se subjecerint. Nam nisi expresse in obligatione hæc alicui sit libertas concessa, ut aut faciat quid, aut licentiam diversum faciendi certa multa redimat, (vid. pacta nuptialia inter Carolum Walliæ Principem, & Henriettam articulo 23. apud *Gramondum hist. Gall.* l. 16.) poena hautquidquam à crimine purum istum præstiterit; uti infra latius ostendemus. Sic qui investigationem sustinuit non minus jure fur cluet, quam cum adhuc tergum à virgis intactum gestaret.

§. 24. Quæ super dispensationibus & relaxationibus iuramentorum, & ex parte votorum solent disputari, ex duobus fere principiis possunt definiri. Quorum primum

rum est: qui habet in alterius actiones & res imperium, in ejus præjudicium non potest à subiecto aliquid disponi, & ubi id factum fuerit, isti idem rescindere licebit. Alterum: qui in aliquem habet imperium, potest subiecti etiam quasita jura, magisque adhuc querenda, temperare & circumscribere, prout ex usu esse videbitur. Ex quo illud adparet, superiorum actus hoc quidem efficere non posse, ut jusjurandum, quatenus vere fuit obligatorium, non sit præstandum, i.e. juramentum, quod in se nullo laborat vitio, factumque fuit super re, de qua in jurantis arbitrio est pro lubitu disponere, à superiore non posse rescindi. Sic juramentum, quod Regulus Pœnis dederat super re-ditu, non poterat à Senatu Romano rescindi. Et si & alia ratio erat, quod Regulus esset servus Carthaginiensium, in quem Romani nihil potestatis amplius obtinebant. Verum ubi juratum fuit super rebus & actionibus, quæ directioni superioris sub sunt, juramentum à consensu expresso aut tacito superioris vim mutuabitur, qui illud irritum declarare potest, ubi idem ipsi displicuerit. Nec ullum heic perjurii periculum est metuendum, si hoc modo rescissum fuerit jusjurandum. Nam à subiecto adprobatio superioris tanquam conditio fuit supposita. Neque superior heic rescindendo peccat, quia suo jure utitur, dum non concedit, ut actu subiecti potestas sua aliquid detrimenti capiat. Perinde autem irritum est juramentum, siue superior in antecessum denunciaret, ne super certis rebus juramentum conciperetur, siue ubi juratum est veter, ne impleatur. Et si priori casu gravi se peccato obstringat subiectus temere contra interd-ctum jurando. Hinc lege Ebræorum *Numer. 30.* pater poterat rescindere vota jurata filiaefamilias, maritus uxoris, dominus servi, si videretur. Aliàs enim hi vovendo & jurando istius potestatem potuissent reddere inutilem. Imo refert *Leó Mutinensis de ritibus Hebraicis part. 2. c. 4. § 4.* si quis votum, aut juramentum fecerit quaecunque, eumque bona ex ratione poenitentia lubierit, neque in præjudicium tertii id cedat, posse ipsum ab uno Rabbino aut tribus aliis viris, deducta & adprobata retractati voti ratione, absolvi. Sic & in *cap. 19. X. de jurejurando* dicitur, in *jurejurando debere intelligi jus superioris excep-tum.* Add. *tit. 55. l. 2. f. udorum.* Potest & hoc modo vis juramenti, à subiecto præstitti, à superioris arbitrio suspendi, si superior ita constituat; id quod inferior certo casu juraverit ita demum valiturum, si ab ipso adprobetur. Pater autem heic relaxationem juramenti non posse fieri, nisi ab eo, qui in jurantem habet imperium, & in cujus imperio isthæc potestas est comprehensa. Unde eandem quondam recte exercuerunt Principes Romani, uti patet ex *l. ult. D. ad municipalem.* Ubi Imp. Antoninus & Verus gratiam alicui fecerunt jurisjurandi, qui juraverat, se ordini non interfuturum, & postea duumvir creatus erat. Scilicet quia civis juramento suo non potest ministeria sua reip. requirenti subtrahere. Sic apud *Suonum Tiberio c. 25.* Tiberius equiti Romano jurisjurandi gratiam fecit, ut uxorem in stupro generi compertam dimitteret, quam se nunquam antea repudiaturum juraverat. Declarabat quippe Princeps, ad istum casum extendi juramentum non posse, quo ipsa tam foedo crimine indignam cohabitatione sese reddiderat. Sed post Christiani Principes cognitionem super relaxatione juramentorum sæpe Episcopis delegavere, quo apud simplices opinio de istorum sanctitate si quid scrupuli oriretur demere posset. Quanquam quousque istam concessionem Episcopi, & præcipue qui principem inter istos locum prætendit Roma-

nus, extēderint; quidque mali orbem Christianum eo ex abusu inundarit, notorium est. Et sane cum ex principiis juris definiendum sit, quænam juramenta, & quibus de causis relaxari possint; ne eo qua de causa sacerdotes præ Jctis sibi quid auctoritatis heic arrogare queant. Sed & ubi ex persona jurantis non potest irritum declarari juramentum; poterit tamen ejusdem effectum elidere superior ejus, cui ex juramento jus est quæsitum; si jus istud ipsi auferat, aut vetet, ne quid ex juramento accipiat. Idque vel poenæ nomine, vel ob utilitatem publicam ex vi domini supereminentis. Quo casu jurans à perjurii periculo immunis est, quia per ipsum non stat, quo minus illud impleatur, & præstandi necessitas ipsi remittitur ab eo, cui jus directe aut eminenter quæsitum fuit. Conf. *Grotius* d. l. §. 20. Et ad *Matth.* c. V. v. 37. Cæterum Princeps, qui iusta de causa juramentum relaxat, haut quidquam peccat, quod effectum subtrahit actui, super quo nomen divinum fuit invocatum; etsi quandoque peccare poterit subditus, quod temere nomen Dei invocaverit circa actum, quem superioris juri præjudicare nosse debebat.

CAPUT III.

DE FACULTATE HUMANI GENERIS
IN RES.

1. Magna pars juris occupatur circa res.	4. Dubia circa eadem & esum animalium;
2. Deo volente aliis creaturis homo utitur.	5. Qui tamen defenditur.
3. Vegetabilia homo citra injuriam consumit.	6. Abusus juris in bestiis reprehendendus.

EA est constitutio humani corporis, ut ex intrinseca sua substantia conservari nequeat; sed adsumtis quibuldam extrinsecus rebus indigeat, quæ nutritur, & contra ea, quæ ipsius compagem eunt destructum, muniatur. Quin & eò plurimæ res homini inserviunt, ut commodiorem & molliorem istam vitam queat degere. *Hesiodus* Op. & Dier. l. 2. χρήματα γὰρ ψυχὴ πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσι. *Opes enim animæ sunt mortalibus.* Istarum intuitu rerum plurima hominibus invicem negotia intercedunt, & multis controversiis atque litibus occasio præberi potest. Quæ ne tranquillitatem humani generis turbent, & naturali lege cavetur, & civiles leges plerorumque populorum heic maxime deprehenduntur sollicitæ. Quæ omnia ut rite evolvantur, primo loco erit dispiciendum, quo jure mortalium genus res alias, atque animalia in usum suum, aut commoditatem voluptatemque disponat; & quidem quo fundamento illa facultas nitatur in ordine tum ad ipsum Creatorem, tum ad ipsas res, quibus homo non solum utitur, sed & iis sæpe abutitur, easdemque consumit.

§. 2. Deus igitur O. M. cum universi hujus sit creator & conservator, sine dubio etiam summum velut dominium in res omnes obtinet, illæque ita arcte ad ipsum pertinent, ut eo invito nemo juris quid in easdem queat prætere. De quo dominio Dei prolixè agit *Philò Judæus* libro de *Cherubim*, ejusque intuitu jus hominum in res *usufructum* duntaxat vocat. Quia tamen ipse nulla re extra se indiget, neque per alias res ipsius beatitudini ulla potest accessio fieri: inde sua ipsum bonitas facilem esse subegit, ut creaturis suis ex se invicem utilitatem capere concederet. Cum primis au-

tem erga humanum genus eousque benignum sese exhibuit, ut tralatitium sit, à Deo omnes creaturas in ulum hominum conditas. Et si jus Dei in res ab eo jure, quod hominibus in eadem competit, plane differat. Sic ut vanum sit *Diogenes Cynici* ratiocinium apud *Diogenem Laërtium*: *Omnia deorum sunt: dii autem amici sapientis sunt: sunt autem amicorum cuncta communia: omnia igitur sapientum sunt.* Nimis tamen arroganter illi, qui jactant, secuturum, frustra quædam esse, si ulum nullum homini præstarent: & ex hoc ipso constare; totius generis humani communia cuncta esse, ita ut totum genus humanum dicere possit, hoc est meum. Uti etiam *Aristoteles Polit.* l. 1. c. 5. tradit: *εἰ δ' ἡ φύσις μὲν, μήτε ἀγέλης ποιεῖ, μήτε μαστῶ, ἀναγκάσειν τῶν ἀνθρώπων ἐνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιθηκεναι τὴν φύσιν.* Singulæ naturæ nihil neque imperfectum facit, neque frustra; necesse est, hominum causa hac omnia fecisse naturam. *Lucianus Prometheus*: *Nisi fierent homines, jam futurum erat, ut omnis cunctarum rerum decor esset sine teste, Ἔσopes nostra ne à nobis quidem ipsis haberentur in pretio.* Sane enim longe compendiosius machina mundi adornari potuisse videtur, si nihil fuerat creandum, nisi quod ulum homini præberet. Nec male *Seneca de ira*, l. 2. c. 27. *Nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moreremur.* Add. *Charron de la Sagesse*. l. 1. c. 40. n. 3. 4. 5. Sed quicquid hujus sit, id sane constat, volente Numine aliis creaturis hominem uti; idque intelligitur ex eo, quod sine ulu istarum hancce vitam homo conservare nequit, quarum quædam velut ulro sese ipsi præbent. Cum autem vitam homini indulserit Deus, intelligitur quoque concessisse ulum illarum rerum, sine quibus donum ipsius conservari nequit. Add. *Arriani Epictetus* l. 1. c. 16. *ab initio.* Accedit quoque autoritas Sacrarum literarum, quæ expressè tradunt, à Deo homini facultatem indulam non solum in vegetabilia, sed & in animantia, in cælo, terra, ac mari nata. *Genes.* l. 28. 29. Quæ tamen concessio non habet vim præcepti, sed indulgentiam duntaxat privilegii, quo quis uti, quousque libet, potest, nec ad omnimodum ejus exercitium tenetur. Alias enim peccaret homo in legem divinam, si animal quodpiam liberum dimitteret, aut occasionem idem in potestatem redigendi negligeret. Id quod nemo sanus dixerit. Et si facultas illa hominis in bruta diversæ indolis sit ab imperio, quod in homines exercetur: quia illi in brutis non respondet obsequium velut ex obligatione profectum, simulque eadem longe magis absoluta est, quam imperium in homines. Quod usu quorundam animalium Judæis divinitus interdictum erat, id ad diminutionem juris hominum in bestias haut quidquam pertinet; cum ratio istius præcepti ex medicina videatur desumpta. Cæterum ex sententia antiquorum Ebræorum *Seldenus* l. 7. c. 1. refert: Adamo fuisse interdictum esum carnium, (nam illum herbis agro nascentibus vesci Deus jubebat;) sed Noachoe eundem post concessum, *Genes.* IX. 3. ita tamen, ut abstineret à sanguine, & à membro, quod vivo animanti fuisset refectum. Add. *Deuteronom.* XII. 20. Adjungit tamen *Idem*, sanguinem piscium non fuisse prohibitum, imò & vivos comedere licuisse, uti ostrea solent; sed & sponte mortuos: quorum neutrum erat licitum circa animalia terrestria, quæ neque viva, neque sponte mortua comedi debebant.

§. 3. Quod si autem consideremus illam facultatem humani generis in ordine ad ipsas res & animantes, quibus homo utitur & abutitur; sane quod illud cum ipsarum

injuria non sit conjunctum, argumento esse potest tum hominis natura, tum Creatoris concessio. Neque enim probabile videtur, ab optimo & sapientissimo Creator homini, primariæ inter terrenas creaturæ, talem injunctam necessitatem, ut seipsum citra alterius injuriam, quæ utique non potest non peccato esse sociata, conservare nequireret. Accedit expressa concessio divina, quæ nihil scrupuli relinquit, quod ex cæde potissimum animantium oriri poterat. Quæ si quid immanitatis habere videtur, hoc solum sufficienter tollitur, quod ejusmodi ipsis conditionem Creator assignaverit; ac eam facultatem mortalium genti attribuerit quo sive à Creatore delegato, sive concessio situratur, injuriam non faciunt. Cæterum super vegetabilibus, aliisque sensu cæstutis nihil videtur difficultatis esse, quod deprehendi non possit illis, dum ab homine consumuntur, ægre fieri; præsertim cum vel ab aliis bestis, aut brevi tempestatum anni lapsu sint corrumpenda, ac multa eorundem citra hominis operam non fuerint proventura. Nam superstitionem Ægyptiorum, circa abstinentiam à certis oleribus nihil moramur. Vid. *Diodor Sicul.* l. 1. c. 89.

§. 4. Enimvero circa animantia, quæis sensus sui est, ac vitam cum cruciatu relinquatur, non omni dubio res multis carere vita est, qui ex sole ratione licentiam hominum in bruta considerarunt. Neque enim, quia primo mortalium in animantia dominari concessit Creator, liquido statim consequitur, infinitam licentiam simul indultam, ut ista etiam ob usus non necessarios posset occidere. Add. *Grotius ad Genes.* c. IX. 3. *Seldenus de J. N. & G. l. VII. c. 1.* Dominatur etiam homo homini, in quem tamen ejusmodi licentiam exercere haut quidquam potest. Neque queri homines potuissent, parcam in se fuisse divinam indulgentiam, aut necessitatibus suis maligne prospectum, licet potestas in vitam animalium, saltem noxam vitæ humanæ non intentantium, denegata iisdem fuisset. Quippe cum opera eorum in colenda terra, ac quæ alias ex iisdem proveniunt, puta, lac, ova ad speciei propagationem non necessaria, lana, & similia sufficere hominibus ad tolerandam vitam potuissent. Neque statim ex eo, quod in signum cultus divini immolare ea jussit Deus, homo in eam eadem pro lubitu vertendi accepit potestatem. Quæ enim peculiari duntaxat jussu Dei hominibus licent, eadem extra istum casum manere illicita possunt. Inde etiam non pauci antiquorum philosophorum istas cædes improbavere. Cur enim vitam ab eodem Creatore datam homo superfluæ voluptatis causâ eripiat innoxio animanti, præsertim cum ne leonum quidem, luporum, aut aliarum carnivorarum exemplis belluorum se excusare queat? Has enim ita natura formavit, ut non nisi cruento victu tolerare vitam queant, & terrestres refugiant cibos. Id quod in homine secus est, qui & aliis cibus commundo alitur; & ut ipsius ventriculo carnes congruant, prius coctione aut conditura sunt preparandæ: nisi quod barbari quidam crudis carnibus ac piscibus ali tradantur: sicut de accolis treti Davis memorat *Rocheport in descript. Annullarum part. I. c. 18.* Idem & *part. 2. c. 11.* refert, quosdam Peruanos in provincia Pasto plane nullas carnes comedere; & si rogentur, ut vel paululum gustare velint, respondent: se non esse canes. Observatum quoque ab aliis, cum animantibus naturâ carnivoris sint dentes anteriores oblongi, acuti & à se mutuo sejuncti, quo carnes profunda eorundem infictione discerpi queant; homini esse dentes breves, junctos

Etos extensos admodum eorum animalium, qui herbis & fructibus vescuntur. Eoque cultros nobis adhibendos secandis carnibus, quo animalia naturâ carnivora non indigent. Sic & pueros solo naturæ ductu impulsos fructus præ cæteris cibis amare, & poma, cerasa, nuces delicatissimis carnibus præferre; quippe in quibus natura nondum corrupta est, nec appetitus prava edendi consuetudine distortus. Vid. *Anon. le Grand Institut. Philos. Caribæ. part. VI. art. 3.* In propatulo quoque est, truculentiam hominum, primitus animantium cadibus velut irritatam aut duratam, post in ipsos homines prorupisse. Et queis pro oblectamento erat innoxias feras conficere, proximum erat in imbecilliores, & injuriis patentes homines ferrum stringere. Add. oratio Pythagoræ apud *Ovidium Metamorph. XV. fab. 2.* *Grotius ad cap. 46. 34.* *Genes. Plao Timæo circa fin.* Apud *Diogenem Laërtium in Pythagora l. 8.* traditur, ipsum vetuisse necare animalia, κοινὸν δίκαιον ἡμῖν ἐχόντων ψυχῆς, commune nobiscum jus habentia animalia. καὶ τὸ δὲ πᾶν τὸ πάσης αἰμα: τὸ δὲ ἀληθές, τὸ ἐκ ψυχῶν ἀπαχρόευσεν ἀπὸ τοῦ, συνασχῶν καὶ συνεβίβων εἰς εὐκολίαν βίης τὰς ἀνθρώπους, ὥστε εὐπορίης ἔς αὐτοῖς ἦν τὰς τροφαῖς ἀπὸ τοῦ παρὰ φερομένοις, καὶ λιτὸν ὕδωρ πίνεσθαι. ἐν τούτῳ δὲ καὶ σώματα ὀύγια, καὶ ψυχῆς ὀύτητα παρὰ γενεῶν. Et hic quidem erat prætextus. Revertens autem animatus abstinere jussit, exercens atque assuefaciens mortales ad faciliorem victum, ut cibos semper parabiles haberent, quibus igne ad coquendum opus non esset, quique aquam simplicem biberent. Hinc & sanitatem corporis, & ingenui acumen provenire. Et si *Lucianus in Somno seu Gallo*, ipsum jam in gallum mutatum hanc sui dogmatis rationem reddentem introducat; ἀλλ' ἐγὼν, ὅτι εἰ πᾶν τὸ συνήθη καὶ πρὸς τὰς πολλὰς νεύομεν, ἡμῖς δὲ πρὸς αὐτὰς τὰς ἀνθρώπων εἰς τὸ θάνατον ὅσῳ ἢ ἀνέτιζομεν, τὸ δὲ καὶ πρὸς αὐτὰς αὐτοῖς ἐπέδωκεν. Verum animadvertēbam, si consuevit modo, ac eadem, quæ vulgo iradiuntur à multis, præcepissem, non fore ut mortales in admirationem adducerem, sed quo peregriniora, magisque aliena proposuissem, futurum in hoc magis novum, magisque videretur admirandum. Add. *Jo. Schefferus de philosophia Italica c. 14.* *Plutarchus in Gryllo.* Homo gula studio ad omnia se ferens, omnia tentans, omnia gustans, ut sui & naturæ ipsius convenientis ignarus etiamnum nutrimenti, solus inter omnia animalia omnibus vescitur. Primum utitur carnibus, nulla cogente inopia, nulla penuria: cum liceat ei quovis tempore alios è seminibus & plantis decerpere cibos, multitudinē nunquam defectura. Sed luxuria & satietate necessarium, alienas & pollutas cadibus animalium escas sectatur, immanitate etiam fœvissimas vivens feras. Sanguis enim & cades ac carnes mulo, lupo, draconi conveniens sunt cibis, homini autem obsonium. Idem inter multa alia orat. 2. de esu carnium: Ab initio ferum aliquod & noxium animal devoratum fuit: deinde avis aliqua aut piscis, donec his condoces facta & gustui adjuncta libido ad bovem operarium progressisset, & ovem, qua nos ornat, custodemque domus gallum. Itaque paulatim inexpletam roborantes aviditatem in cades hominum, & bella sunt delapsi. *Aratus Phenom.* Pollui & taurus mensas, assuetus aratro. Add. *Plinius l. 8. c. 45.* & *Valer. Max. l. 8. c. 1.* inter damnatos n. 8. *Suetonius Domitiano c. 9.* *Eliañus V. H. l. V. c. 14.* *Dio Chrysostomus orat. 64. p. m. 592.* *Cicero de Nat. Deor. l. 2.* De Phrygibus *Nicolaus Damascenus: si quis apud eos bovem aratorem interfecerit, aut agricultura instrumentum surripuerit, morte multatur.* Incolis quoque regni Calecuti boves eadem sanctimonia haberi refert *Aloj. Cudamustus navigat. c. 57. 60.* Et *Nomades taurorum & vaccæ, nec non arietis & ovi parentum vocabula indiderunt, quod alimenta*

vita quotidiana ab istis proveniant; *Diodorus Siculus* l. 3. c. 32. De Brachmanibus *Strabo* l. XV. carnibus vescuntur animalium, quæ hominem ad opera non adjuvant. Idem fere de Japoniis refert *Bern. Varenius in descript. Japonia* c. 23. Qui & sanguinem averfari dicuntur in cibis, nec minus lac, quod hoc nihil aliud, quàm sanguinem album esse putent. Obiter quoque notari possunt, quæ apud *Plutarchum Symposiac.* l. 4. c. 4. disputantur, iustissimum esse obsonium, quod è maripetitur. Nam ut cum terrestribus nullum aliud jus nobis intercedat, saltem iisdem aluntur rebus aëremque, lavacra, potum indidem unde nos hauriunt, & pudorem jugulata incutiunt miserabili voce: tum pleraque nobis familiaria convictu facimus. Marinum verò omnino à nobis alienum genus, & quasi in alio mundo natum, educatumque viri: neque vox ulla, aut adpectus, aut ministerium ab eorum cæde nos revocat. Nullus enim nobis est usus ejus animalis, quod ne viri quidem apud nos. Sed quem nos incolimus locum, ipsis est tanquam Orcus. Nam in eum simul atque pervenere moriuntur. Contra tamen Pythagoræi ex animalibus maxime pisces pro cibo averfabantur; in ejus rei rationes prolixè inquiritur apud *Eundem Sympos.* l. 8. c. 8. (Sic de Caledoniis refert *Xiphilinus* sept. *Dionis in Severo*, quod pisces, utut maxima eorum apud ipsos copia fuerit, non gustant.) Inter alias adfertur & hæc; quod reliqua animalia utcumque maleficio causam necis hominibus præbent; pisces neque injuria nos adficiunt, neque afficere possunt. Et quædam ideo mactanda fuisse, ne nimia eorum multitudo victum hominibus præriperet, uti sunt cuniculi & gallinæ. Sed pisces, in alio velut orbe natos, nullam adversus se præbere occasionem; sed per solam gulæ impotentiam homines in eos concitari. Cum primis verò operosus est *Porphyrus* libris IV. *τὰ ἀποχρῆς*, ut ostendat, abstinentiam à carnibus competere maxime philosophis, qui suam felicitatem ex Deo, & ejus imitatione adstruunt. Inter plura argumenta, quæ jam fere exposita sunt, late satagit demonstrare, omnem animam, sensu & memoria præditam, esse participem rationis; idque cum in aliis animalibus deprehendatur, ad hæc quoque justitiam, quæ in non lædendo citra causam justam maxime consistit, porrigendam. Manifestum autem argumentum rationis in brutis esse, quod eadem rabie ac furore corripiantur. Hodie quoque *Benjani* in Cambaja, quod credant animas hominum post mortem in bestiarum corpora transire, nulli animalium noxam aliquam inferunt, neque comedere ea audent; quin xenodochia etiam, avibus ægrotantibus & multitalis ædificata, habent. Add. *Abrah. Rogerius de Braminibus* part. 1. c. 1. & 18. *Phil. Baldani in descript. ins. Ceilon* c. 47. refert: Bramines etiam ad Christianam fidem conversos genus vivendi suum retinere; & si opponatur illis, mundis omnia esse munda, ipsos regerere, *regnum Dei non consistere in cibo & potu; se mollibus istis cibis assuetos, eaque diæta bene sibi esse.* A palchitæ olim nec carnes nec pisces comederunt, antequam ab Europæis hoc discerent. *Rochefort in descript. Antill.* part. 2. c. 8.

§. 5. Enimvero etsiquæ in hisce argumentis ad temperantiam & frugalitatem colendam tendunt, & ne pingui nimis pabulo subtiliores spiritus obliuntur, merito probanda sint: nullum tamen piaculum cædæ & esu animantium admitti etiam rationibus sufficienter ostendi potest. Quas inter præcipua videtur, quod nullum homini us brutisque jus, nullaque obligatio invicem intercedat, nec per naturam intercedere debeat. Nam neque lege naturali pro imperio nobis injustum deprehendimus,
ut

ut cum brutis amicitiam & societatem colamus; neque illa obligationis ex pacto oriundæ adversus homines sunt capacia. Ex quo defectu communis juris sequitur velut status belli inter eos, qui se mutuo lædere possunt, & probabilibus de causis velle posse intelliguntur. Quo in statu cuique facultas est, alteri, quicum ipsi bellum, inferendi, quæ ex usu suo videbuntur. Et si hic status belli cum brutis multum differat ab illo bello, quo homines aliquando colliduntur; quod neque est universale, aut perpetuum, neque ad omnem licentiam promiscue se extendit. Et hic quidem status in immanibus bellis clare elucescit, quæ occasione data in ipsos quoque homines faviunt; quæ si quis parci velit, deteriore hos conditione, quam illas esse, postulet. Cicures vero animantes usui se hominum præbent non ex aliqua obligatione; sed vel illecebra victus captæ, vel vi coercitæ: quam ubi removeris, mox in libertatem suam abibunt, aliq̃ etiam in ipsum hominem insurgent. Nonnullorum quoque nimia multitudo accidenda, ne hominibus ipsis angusta & maligna fiat habitatio. Tid. *Exod.* XXIII. 29. *Deuteron.* VII. 22. Add. *Gassendus Syntagm. Philos. Epicuri. part. 3. c. 2. 7.* Frustra autem sunt, qui negant ex defectu communis juris inter homines & bruta sequi, quod homini liceat lædere, & comedere bruta. Licet enim injuria non fiat brutis, posse tamen injuriam fieri eorum Creatori, nisi de hujus consensu constat, aut etiam domitis brutorum. Enimvero inanis ista est exceptio. Nam ex eo ipso, quod Creator jus commune inter hominem & bruta non statuit, satis colligitur eisdem non fieri injuriam, si ab homine bruta lædantur, quia talem statum inter hominem & bruta ipse fecit. Aliud porro est quærere, an homo bruto faciat injuriam, aliud an homo occasione aut interveniente bruto alteri homini injuriam faciat? Prius tantum hoc argumento negatur, posterius non item. Neque illud nihil ad rem facit, quod cum alias innocuæ bestię rapacium prædæ atque lamenæ sint expolitæ, melior potius, quam deterior illarum reddatur conditio per hoc, quod homines tantum in eas potestatis exerceant; quippe qui & de pabulo ipsis velut in compensationem cedis prospiciunt, & contra incurfus belluarum easdem defendunt. Communi autem jure hominem cum brutis non connecti, ab aliis dudum ostensum. Quæ ipsa, (ut hoc ebiter ad damus,) causa quoque est, quare dominium in ordine tantum adversus alios homines effectum habeat, non item adversus bruta; quippe quæ, quando res nostras depascuntur, injuriam nobis non faciunt. Sic *Math.* VI. 26. Deus dicitur alere aves, etiam quando nostro labore productum frumentum consumunt. Et si dominus pecorum quandoque nobis injuriam aut damnum det, quando ista nostram scgetem depascuntur, quod eadem non melius custodiverit. Eodem tamen quasi jure, quo bestię nostra invadunt, nos easdem inde repellimus.

§. 7. Quin tamen abusus hujus facultatis, & præcipue qui cum stolidi immanitate est conjunctus, reprehensione dignus sit, dubium non est. Nam uti singularum civitatum interest, ne quis res sua male utatur; ita & in detrimentum universæ mortalium societatis, & in contumeliam Creatoris, qui tanti muneris est autor, vergit, inutiliter & petulanter ista perdidisse. Quo facit, quod Deus apud Judæos quietem diei septimi expresse iumentis indulgendam jussit. *Exod.* XX. 10. *XXIII.* 12. *Deuter.* V. 14. Add. *Deuter.* XXV. 4. 1. *Corinth.* IX. 9. *Numur.* XXII. 28. 32. *Proverb.* XII. 10. *Conf.*

quoque Deut. xx. 19. Rom. VIII. 19. segg. Plutarch. orat. 1. de usu carniū tradit, Athenien-
ses pœnam ab eo exegisse, qui vivo arieti pellem detraxerat. Sc & Pythagorici ἅ
πῶς τῶ θεοῦ πρώτιστα μελετῶ ἐπιήσται & Φιλαδελφῶν καὶ Φιλοκτιμένῳ. Man-
suetudinem erga lūta fuerunt meditationem amoris & misericordia erga homines. Porphyrius l.
2. de ab̄inentia. Sed nec plane de nihilo est, quod Mentius, Sinenfis Philotophus mo-
nuit apud Marinum historia Sinica l. V. Tenui macula reibus ad piscatum rex uti ne permit-
tat; ut magni tantum capiantur pisces, data elabendi facultate minoribus, qui procedentibus annis
affatim succrescentes, orantibus ac semper sufficient. Item gallinas, porcos, animantiaque reliqua
nemini mactare liceat, antequam adoleverint. Ita hominibus facile suppeditabunt: carnes, quis
vescantur. Ex hoc dicto manavit usus, ut animalia non mactentur à Sinis, nisi profixam à natura
crescendi cuique metam attingerint. Conf. Deuter. xx. 1. 6. 7. Cui conspirat illud Phocylidis:
μηδὲ πρὸς ἐρνείας καλῆς ἀμὰ πάντας ἐλθεῖω, Μητέρα δὲ ἐκπῶς ἐλπίης, ἢ ἐχῆς πάλι
τῆς δὲ νεότητος. Neque quis aves e nido simul omnes auferat; Sed matrem relinquant, ut rursus
ex ea habeas pullos. Memoratu quoque dignum est illud factum Alexandri Severi apud
Lampridium: Cum vilitatem populus Romanus ab eo peteret, interrogavit per curionem, quam
speciem caram putarent? illi continuo exclamaverunt, carnem bubulam atque porcina. Tunc
ille non quidem vilitatem proposuit: sed iussit, ne quis summatam occideret, ne quis lactentem;
ne quis vaccam, nequis damalionem: tantumque intra biennium, vel prope annum porcina
carnis fuit, & bubula, ut cum fuisset octominutalis libra, ad duos unumque utriusque
carnis libra redigeretur.

CAPUT IV.

DE ORIGINE DOMINII.

1. Proprietas & communio sunt affectiones mo-
rales.	7. Eaque res utilis humano generi fuit.
2. Quid communio & proprietas?	8. Antiquorum super origine dominii sententia.
3. Eadem non nisi inter plures uno locum habet;	9. Sententia Groti expenditur.
4. Et immediate fluit ex conventionem hominum.	10. 11. 12. 13. Argumenta eorum, qui com-
munionem primariam oppugnant.
5. De communione primaria.	14. Quo sensu dominium dicatur juri naturalis?
6. Ab eadem quo ordine discessum?	15. Quatenus infantes sint capaces dominii?

ENimvero ut facultas illa humani generis in res effectum inciperet obtinere in or-
dine ad alios homines, (eminentissimo enim juri Dei nulla hominum proprietas
opponi debet. Vid. Euripid. Phœnissæ v. 558. Add. Levitic. xxv. 23.) seu ut ex indefinito
illo jure dominium fieret, per quod res aliqua ad hunc & non ad alium pertinet, id ex alio
principio profluxit. De quo antequam agamus præmittendum est; proprietatem &
communione esse qualitates morales, quæ ipsas res non physice & intrinsece affi-
ciant, sed effectum duntaxat inoralem producant in ordine ad alios homines: eas-
que qualitates, uti reliquæ ejus generis, in cunabula sua ad impositionem referre.
Unde inepte quæritur; utrum proprietas rerum sit à natura, an verò ex instituto? Nam
manifestum est; eandem provenire ab impositione hominum; ac sive accedat rebus
pro-

prietates five detrahatur, physicam earundem substantiam nihil mutationis sentire.

§. 2. Deinde accurate expendendum, quid sit communio, quid proprietas five dominium. Communio vocabulum accipitur vel *negative*, vel *positive*. Illo modo communes res dicuntur, prout considerantur, antequam ullum existerit factum humanum, quo peculiariter ad hunc magis, quam ad illum pertinere declarentur. Eodem sensu etiam ejusmodi res dicuntur *nullius*, sensu magis negativo, quam privativo, i. e. quod nondum certo alicui sint assignatæ, non quod certo alicui assignari nequeant. Vocantur etiam res in medio quibusvis expsitæ. Communes autem res in altero significato à propriis differunt in eoduntaxat, quod hæc ad unam personam; illæ autem ad plures eodem modo pertineant. Est porro proprietas seu dominium jus, quo alicujus rei velut substantia ita ad aliquem pertinet, ut eodem modo in solidum non pertineat ad alium hominem. Sunt enim dominium & proprietas nobis unum & idem. Et si aliqui proprietatem jus abusufructu sejunctum & separatum dicant; dominium vero, si ei ususfructus conjunctus sit; quod discrimen tamen non perpetuo observatur. Sicut & illi nimis quam subtiles, qui per proprietatem intelligunt rem ipsam sub ista qualitate, quæ ad me & non ad alium pertinet; per dominium vero jus de re ista libere disponendi, quod veluti effectus ex proprietate proveniat, ita ut dominium insit personæ, proprietas vero inesse potius videatur rei. Vid. *Ziegler. ad Grot. l. 2. c. 2. §. 1.* Ubi id saltem, dominium esse velut effectum proprietatis; cum potius, si quis omnino ista sic velit distinguere, inverso modo sese res habeat. In homine enim proprie istud jus inheret, ex quo res quoque ipsæ denominationem quampiam extrinsecam sortiuntur. Idque vel inde satis intelligitur, quod jure illo una cum homine extincto, res propriæ esse desinunt, citra ullam substantiæ suæ aut qualitatum physicarum mutationem. Cæterum ea est vis domini, ut de rebus, quæ tanquam propriæ ad nos pertinent, pro arbitrio nostro disponere, & ab earundem usu quovis alios arcere possimus; nisi per pacta jus singulare à nobis sibi quæsi-verint; utque adeo dum nostræ sunt, eodem modo alterius in solidum esse nequeant. Eodem modo inquam; nam & nihil impedit, & usitissimum est, eandem rem pro diversis habendi modis ad diversos spectare. Sic in eundem fundum civitas dominium habet eminens, dominus fundi directum, emphyteuta utile. Additur quoque *in solidum*. Nam & plures eandem rem eodem habendi modo tenere possunt, non tamen in solidum, sed pro rata quisque parte. Quod contingit in iis bonis, quæ indivisim possidentur à pluribus, eodem domini genere circa eandem rem concurrentibus. Cæterum proprietas interdum in plures velut particulas dilcerpta deprehenditur, aut, si quis ita loqui malit, plures habere gradus intelligitur. Ita enim passim distinguitur dominium in *plenum*, & *diminutum*. Illud vel est conjunctum cum dominio, quod vocant, *eminente*, quo modo civitates, aut earundem capita bona sua possident: vel ab isto disjunctum, quod etiam *vulgare* vocant, quo quis plenam de bonis suis disponendi facultatem habet, nisi quatenus à legibus civilibus eorundem usus dirigitur. Diminutio autem domini ita potest fieri, ut vel restringatur ipse duntaxat *exercitium* sive administratio, vel ut de domini *emolumento*, vel denique etiam de ipsa *proprietate* aliquid decedat. Prius contingit, quando pacto, testamen-

to, aut legis autoritate, tum ob conditionem personarum, tum ob qualitatem rerum, tum alias ob iustas causas rerum alienatio interdicitur, aut certis limitibus circumscribitur, ut nihil tamen juris in re aliis inde accedat. Add. testamentum Theophrasti apud *Diogenem Laërtium* l. 5. Emolumento domini aliquid decedit, si vel ut instructus rei nostræ sit penes alium, extra contractum commodati, aut locationis, vel alias nostra res alteri usum quempiam per modum servitutis exhibere debeat. Denique ipsa proprietas tum restringitur, quando alteri cum plenissimo jure utendi fruendi concessum est aliquo modo jus rem ipsam alienandi, conjunctum cum quadam perpetuitate. Ubi qui retinet proprietatem ita restrictam, & superiorem in re potestatem, dicitur habere dominium directum; qui vero cum jure utendi fruendi concessio dicto modo participat de proprietate, dicitur habere ipsius rei ita sibi concessæ dominium utile. Conf. *Sirvius syntagm. exerc. XI. lib. 55. Seneca de beneficiis* l. VII. c. 12. *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius. Tuum enim est, etiam quod sub certa lege tuum est.* Quo loco & hoc obiter observari potest, quænam limitatio sit addenda vulgaræ illi Jctorum regulæ, res sua non potest alicui magis reddi sua. Ex qua concludunt, neque pignus, neque depositum, neque emtionem, neque locationem suæ rei sibi ipsi factam posse consistere. Item, inutile esse legatum, si quis rem legatarii ipsi legaverit. Item, neminem rem suam futuram in eum calum, quo sua sit, ut liter stipulari, & similia. Scilicet nisi fors modus habendi diminutus in pleniorē evehatur. Sicuti & falsæ in Hermocratem quendam avarum ludit *Lucillus in antholog.* l. 2. cum in testamenti sui tabulis seipsum suorum bonorum hæredem scripserit. Porro cum eadem res haberi possit vel ab uno in solidum, vel à pluribus pro indivisa, ita ut singuli pro rata parte in ea re par jus habeant: inde fit, ut hoc respectu res dividantur in proprias & communes, in posteriori significato, quo eadem res indivisa ad plures eodem domini generis e pertinet. Istæ hæc communitas à proprietate differt non quoad modum aut vim domini; (idem quippe pluribus in rem communem juris, quod uni in propriam, & uti proprietas rei alicujus, ad unum spectantis, quorumvis aliorum jus æquale in eam rem excludit; ita quoque à re communi excluduntur omnes alii, qui sunt extra illos, quæ res dicitur communis:) sed quoad pertinentiæ terminum duntaxat, quod res propria ad unum hominem, communis ad plures spectet. Quorum cum nullus jus obtineat, velut in totam rem sese extendens, sed quod in partem duntaxat rei, verum indivisam, valeat: patet sane, unum non posse suo jure de tota ista re disponere, sed pro rata; ac si de tota re aliquid statuendum sit, singulorum, ad quos ea spectat, consensum & autoritatem requiri. Cæterum communionem negativam cum positiva confuderunt *Ziegler. ad Grot. l. 2. c. 2. §. 1. ab init.* *Felden ad Grot. d. l. §. 2.* *Bæcler. ad Grot. d. l. p. 47.* Propter quam confusionem multa argumenta in hujus materiæ disceptatione inventum effunduntur; uti infra patebit. Non insuper quoque habenda sunt, quæ super diversis generibus communionis tradit *Seneca de beneficiis* l. VII. c. 12. *Non mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, ut pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duo sunt, non singulos habent, sed singuli binos. Equestria omnium equitum Romanorum sunt, in illis tamen locus*

locus meus sit proprius, quem occupavi. Hoc si cui cessi, quamvis illi communi receperim, tamen aliquid dedisse videor. Quadam quorundam sub certa condicione sunt. Habeo in equestribus locum, non ut vendam, non ut locem, non ut habitem: in hoc tantum, ut spectem. Propterea non mentiar, si dicam, me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestris. Et jure habeo locum illic, quia sedere mihi licet; Et non habeo, quia ab his, cum quibus jus mihi loci commune est, occupatus est.

§. 3. Patet autem ex hisce, tam communione positivam, quam proprietatem innuere exclusionem aliorum ab ista re, quæ communis aut propria dicitur, adeoque illam plures uno homines in mundo præsupponere. Unde quemadmodum si unus tantum homo in mundo extitisset, nequaquam res poterant dici ipsius propriæ: ita abs quarum rerum usu nemo hominum est exclusus, seu quæ non magis ad hunc, quam ad quemvis alium spectant, communes in priori, non in posteriori significato dicendæ sunt. Manifestum est autem ex his, quatenus Adamo, quamdiu ipse solus in terris extitit, dominium in res posuit tribui. Scilicet etsi propter vastitatem terræ, & modicam ipsius necessitatem, exigua duntaxat rerum particulam ad usus suos adplicare opus habebat; tamen nullum alterius jus obstabat, quo minus, si voluisset, aut commode potuisset, quicquid daretur rerum in usus suos arriperet. Igitur jus Adami in res diversum fuit ab illo dominio, quale jam est inter homines constitutum; quod quis vocare possit dominium indefinitum non formaliter, sed concessive, non actu sed potentia. Idque eundem obtinebat effectum, quem jam dominium, rebus nempe pro lubitu utendi; dominium tamen proprie loquendo non erat, quod nullus præterea homo tunc existeret, adversus quem effectum id exereret; hominibus autem postea subnatis in dominium transire poterat. Adeoque Adamo, quamdiu is solus exiit, neque propriæ neque communes res fuerunt. Nam communitas involvit locum possessionis; proprietas autem connotat exclusionem juris alterius ad eandem rem: sic ut utraque non possit intelligi, nisi postquam plures uno homines cœperunt existere.

§. 4. Observandum porro & hoc accurate, concessionem Dei, qua hominibus indulgit usum rerum terrestrium, non esse immediatam causam domini, prout illud effectum habet in ordine ad alios homines; (cujus indicium etiam est, quod bruta animalia, Deo utique volente, utantur rebus, easque consumant; inter quæ tamen nullum dominium:) sed id omnino præsupponit factum humanum, & pactum aliquod tacitum vel expressum. Equidem concessit Deus homini, terram, terræque nascencia, & animalia ad usum & commoditatem suam adplicare, seu indefinitum ad ista jus hominibus dedit: modus tamen hujus potestatis, ejusque intensio & extensio arbitrio ac dispositioni hominum fuit relicta: scilicet certis, an vero nullis limitibus eam circumscribere; item an cuilibet in quælibet, aut certam duntaxat rerum partem eandem velint competere, an vero suam cuilibet assignare portionem, qua contentus in reliqua nihil juris prætereundum queat. *Ambros. Off. l. 1. c. 28. Natura omnia omnibus in commune profudit. Sic enim Deus generari jussit omnia, ut pastus omnibus communis esset, Et terra foret omnium quædam communis possessio. Natura igitur jus commune generavit, usurpatio jus fecit privatum. Add. Seldenus de j. N. & G. l. VI. c. 1. Unde frustra disputatur, an Deus*

protoplasmis dominium in res dederit, tanquam personam totius humani generis iustitientibus, an vero idem his peculiariter, & tanquam individuis assignaverit, ut ipsi proprio jure essent domini totius orbis, quibus reliqui mortales dominia sua in acceptis referrent? Nam concessio illa divina homines tantum reddebat certiores de indulgentia Numinis adversus se, quodque volente ipso creaturas alias in usum atque servitutem suam disponerent. Sed quo modo providendum esset, ne ex usu ejus juris discordia inter homines oriretur, ipsis hominibus præviam sane ratione determinandum fuit relictum. Haudquidquam autem ab ipso Deo universalis quidam modus res possidendi fuit præscriptus, quem omnes homines tenerentur observare. Adeoque per expressum aliquod mandatum Dei res neque propriæ, neque communes (communione positivæ) factæ sunt: sed super hoc ab hominibus deinde dispositum, prout tranquillitas societatis humanæ exigeret. Unde falluntur, qui ita crude tradunt: *res dividere juris naturæ est, i. e. non ita accipit à natura originem, ut gentium demum arbitrio jus sit, siue juris rationem induat; sed natura ipsa hoc jus fecit & absolvit.* Item; *Res dividere est præceptum decalogi, i. e. caput juris naturalis.* Qui enim dixit, Non furaberis, eadem opera dixit: sit rerum proprietas & distinctio; teneat quisque suum, alienum non concupiscat. Vid. Bæcler, ad Grot. in præfat. p. 9. Non enim extat præceptum aliquod juris naturalis, quo omnes res ita propriæ hominum jubentur esse, ut cuius sua portio divisim sit assignanda. Et si lex naturalis ita sibi suaserit, hominum conventionem ejusmodi rerum assignationem ad singulos introduci, prout ex usu societatis humanæ foret, ita tamen, ut ex judicio hominum dependeret, omnes, an certas duntaxat res vellent facere proprias, an quasdam indivisim possidere, reliquas velut in medio expostas relinquere, ut tamen eas nemo sibi soli vindicare posset. Unde etiam jus naturæ intelligitur adprobare omnes conventiones, quæ circa res ab hominibus sunt introductæ, modo contradictionem non involvant, aut societatem perturbent. Ergo proprietas rerum immediate ex conventionem hominum, tacita aut expressa, profluxit. Etiam si enim, posita concessione Dei, nihil reliquum erat, quam ut homo res occuparet: tamen ut per occupationem seu adprehensionem cæterorum jus ad eam rem exclusum intelligeretur, conventionem utique opus fuit. Quod autem sana ratio suaserit dominia introduci, id non obstat, quo minus illa originarie ex pacto humano profluant.

§. 4. His ita præmissis manifestum est, ante omnia hominum, conventa fuisse omnium rerum communionem, non quidem illam, quam positivam diximus, sed negativam, i. e. res omnes fuisse in medio positas, & non magis ad hunc quam ad illum pertinuisse. Sed cum res hominibus utum non præbeant, nisi saltem illarum fructus adprehendantur, & vero frustra hoc fiat, si aliis iterum eripere liceat; quæ jam in usus nostros actu destinavimus: inde prima conventio inter mortales circa res hæcce intelligitur; ut quod quisque ex rebus in medio positis, earumvè fructibus adprehendisset, ea intentione, ut istud ad usus suos applicaret, id ipsi ab altero non eriperetur. Et hoc pertinet l. 1. §. 1. D. de acquir. poss. Declarari potest hoc exemplo ferarum, inter quas sane nulla ad quamlibet rem peculiare præ altera jus prætereundum potest; sed in quam rem quælibet primum incidit, eandem in pabulum suum arripit. Quod si aliqua res

qual-

quaspiam in futuros usus seposuerit, cæteræ tamen non prohibentur easdem invadere, ideo quod inter feras conventio non sit, quæ primæ apprehensioni præcipuum jus in re tribuat. Ad isthac illustranda facere possunt, quæ traduntur ab *Autore de princip. just. & decori* p. 103. seqq. ubi præsupponit, homini fas esse uti creaturis, ratione carentibus, easque possidere: sed cum naturaliter homines inter se sint æquales, par quoque omnibus in creaturas jus esse; neque ex creaturarum respectu aliam partem proximo, aliam mihi assignatam. Igitur nihil superesse, quam ut distinctio bonorum ex pacto deducatur. Cum autem omnia instituta humana habeant exceptionem summæ necessitatis, inde hac enata jus primævum ad omnia reviviscere: quia in pacto circa divisionem rerum quilibet hac cum restrictione juri suo ad illas res, quæ aliis assignantur, renunciasse intelligitur; nisi aliter salutem suam lervare nequeat. Nani meam calamitatem mihi ad ea, ad quæ antea jus non habebam, jus non parere; at extremum periculum tollere conditionem, sub qua cessionem juris feceram. Sic etiam in bello jure adquiri bona hostis; quia cessantibus pactis redeat jus primævum. Dein addit, primam occupationem ante pacta, jus aliquod per se non facere. Idque quia primò tunc nullo jure, in quocunque etiam necessitatis casu constitueret, ad me redire possent talia bona; cum id tantum locum habeat in bonis, quorum cessiones feci proximo voluntate; at paucos reperiri, qui bonis ea ratione partistalem prærogativam concesserint. Quæ ratio clarius ita proponi potest. Si prima occupatio per se daret jus cum exclusione reliquorum omnium, sequeretur, in casu necessitatis alterum non posse uti bonis, isthoc modo partis: quia jus illud necessitatis oritur ex exceptione, pacto circa divisionem rerum addita: quale pactum (ex hypothesi) non extat circa bona per occupationem parata. Atqui absurdum esse, in extrema necessitate non posse aliquem uti rebus, quas alter per occupationem adquisivit. Ergo ut occupatio dominium pariat etiam ex pacto esse. In quo tamen argumento non multum nervorum deprehenditur. Conf. supra l. 2. c. 7. §. 6. Deinde addit: nullam esse naturalem rationem, quare ex prima potius occupatione jus alicui accrescat, quam ex prima detectione, quæ oculis fit. Ideo discrimen hoc oriri ex instituto gentium, quod primo occupatori jus in illam terram accedere voluit; non autem ei, cui primus in conspectum venit. Tertiò ait: finge duos homines, alterum pedibus pernicem, alterum tardum; liquet, quam iniquè hic composita sint paria in adquirendis dominiis: ideo etiam illi primæ occupationi ex natura non deberi jus in id, quod occupatur; sed pacto implicito & instituto. Brevius poterat dici, posita æquali facultate primæva hominum in res, non posse intelligi, quomodo nudus actus corporalis unius, qualis est occupatio, cæterorum facultati præjudicare possit, nisi ipsorum consensus accedat, i. e. nisi pactum interveniat. Sed quæ idem *Aut. d. l. 1. & p. 266.* disputat, quod unus homo in statu primævo totum mundum potuerit sub jugum mittere, ea vana sunt; & convelluntur per ipsum *Hobbesium de Cive c. 1. §. 11.*

§. 6 Ab isthac porro communione rerum negativa sive primæva homines discesserunt, & dominia rerum divisa pacto constituerunt, non quidem simul & semel, sed suc, cessive, & prout conditio rerum, aut indoles & multitudo hominum videbatur requirere. Sicut quondam apud Scythas pecora & supellex in proprietatem concesserant; agri in communione primæva subsistebant. *Justinus. l. 2. c. 2.* Et vero pax atque tran-

quil-

quilitas generis humani, de qua juri naturæ cumprimis curæ est, haut obscure innuabat, quidnam heic ab hominibus constitui convenientissimum foret. Nam ut cuilibet in quælibet æqua potestas maneret, seu ut omnes res in medio essent expositæ quorum libet usibus promiscue patentes, pax humani generis, saltem post ejusdem multiplicationem, culturamque vitæ adhibitam, non attingebat. l. 26. D. de *servit. præd. urb.* Quippe cum non possent non infinitæ oriri collisiones ex concursu plurium ad eandem rem, quæ omnibus simul sufficere non poterat; cum plurimarum rerum ea sit indoles, ut uno tempore non nisi uni intervire possint. Quo autem ordine, & quas ob causas res in proprietatem iverint, sic intelligi posse arbitror. Res pleræque, quæ immediate sui usum hominibus præbent, ipsique in nutrimentum, ac tegendo corpori adhibentur, non ubique per naturam citraque culturam tanta producuntur copia, ut quibusvis abunde sufficiant. Igitur paratissima erat rixarum atque bellorum occasio, si duo pluresve eadem re indigerent, eademque singuli sibi vellent trahere, quæ omnibus non sufficiebat. Vidd. *Hobbes de Civ. c. i. §. 6.* Plurima quoque labore & cultura hominum ad sui productionem, aut ut usui sint habilia, indigent. Heic verò inconveniens erat, ut æquale jus ad ea haberet, qui n. hil operæ contulerat cum eo, cujus industria res producta, aut apte concinnata erat. Igitur pacis humanæ interfuit, statim cum multiplicatis hominibus dominium rerum mobilium præsertim quæ labore & cultu hominum indigent, & inter immobiles illarum, quæ immediate usum hominibus præbent, uti sunt domus, introduci; ut se licet earum corpora ad singulos seorsim pertinerent, aut inter plures ad eos, qui peculiari conventionione earum rerum positivam inter se communionem inivissent. Porro in hisce rebus, etsi ratio aliqua adpareat, quare convenientius sit eas ad hos, quam ad alios pertinere; eorum tamen dominium, exclusionem cæterorum involvens, utique pacto saltem tacito erat confirmandum, cui tacita simul renunciatio cæterorum inesset, quod nihil amplius juris ad res uni assignatas velint prætereundum ex eo prætextu, quod terra tanquam commune hominum domicilium iisdem rebus materiam, aut nutrimentum præbuerit. Res autem immobiles per naturam citra industriam humanam productas, i. e. agros, quod attinet, cum eorum tanta foret laxitas; ut paucitati primævorum hominum abunde sufficerent; ideo de istis ab initio tantum fuit occupatum, quantum usibus suis conveniens homines judicabant; reliqua in statu communionis primævæ seu negativæ relicta, ut ea occupare in posterum posset, cuicumque id libitum foret. Heic ergo tale pactum intervenisse intelligitur; ut qui agri per expressam conventionem cæterorum hominum alicui essent assignati, aut quibus cæteri tacite cessisse judicarentur ideo, quod unum solum istis frui quiete pateretur, ipsi alios simili modo sibi assererent; illi ad cultores suos pertinerent. Quod reliquum esset, illis cederet, qui deinceps eos agros occupaturi forent. Add. *Ziegler, ad Grot. l. 2. c. 2. §. 2. p. 224.* Hoc loco obiter monendum, dum *Josephus archæolog. l. 1. c. 4.* jam tum Cainum terminos terre posuisse tradit; in eo non majorem ipsum fidem mereri posse, quam quod *ibidem* memorat, Cainum libidinem suam cum injuriis secum habuiturum exercuisse, domum multitudinis pecuniarum, ex rapinis & violentia congestarum, auxisse, ad latrocinia suos familiares inviasse. Quomodo enim talia possint cadere in filium primogenitum ejus, qui primus & solus mortalium cum sua compare à Deo creatus fuit; ego nondum dispicio.

§. 7. Cæterum utile fuisse generi humano jam multiplicato divisa rerum dominia introduci, illustrari potest argumentis, quibus *Aristoteles Polit.* l. 2. c. 2. communionem bonorum Platonice destructum iri. Et si illi propositum sit oppugnare communionem positivam, nos autem inquiramus in rationes, quare à communione negativa sit discessum. Quibus addatur *Aristophanes in Conciomatricibus* p. m. 716. *seqq.* Scilicet si homines in commune quidem laborent, & in commune fructus conferant, ac de communi acervo alantur, non possent non querelæ existere ob inæqualitatem laboris & fruitionis. Bene quoque dicitur: ὅλως τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν ἢ ἀνθρώπων πάλιν χαλεπόν. In universum convictus & communitas rerum humanarum omnium est gravis. Inde etiam maxime famulis, qui quotidie circa nos versantur, offendimur. Proprietate autem introducta tolluntur istæ querelæ, & augetur cuique cura circa rem suam; paraturque materia exercendi liberalitatem erga alios de suo. Eoque βέλτιον, ἢ μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις, τῇ δὲ χρησθὲ ποιῆν κοινάς, melius, propria quidem esse bona, usu vero facere, ut sint communia. Item; πρὸς ἡδονὴν αἰνέσθην ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἰδίον τι. Ad voluptatem nimirum quantum refert proprium aliquid existimare. (Juvenalis sat. 3. Est aliquid quocunque loco, quocunque recessu Unus sese dominum fecisse laceria.) Item; τὸ χαρίσασθαι καὶ βοηθῆσαι φίλοις, ἢ ξένοις, ἢ ἐταίροις, ἡδίστον: ὃ γίγεται, καὶ κλήσεως ἰδίας ὄσος. Gratificari, & adjuvare amicos, vel hospites, vel sodales, res jucundissima; quæ nisi propriis bonis esse nequit. Præterea cum plerarumque rerum ulus non quibulvis promiscue hominibus sufficiat, non poterant non rixis inter se collidi, qui eidem rei omnibus non suffecturæ simul animum abjecerant, nî istæ res certis hominibus assignarentur. Fateor tamen, hisce rationibus non fuisse motum *Thomam Morum*, & *Th. Campanellam*, quo minus ille ap. *Utopienſes*, hic in *Civitate Solis* communionem bonorum introducerent; nimirum quia facilius perfecti homines finguntur, quam habentur. Sed & hoc patet, fallere illud tritum; meum & tuum omnium bellorum causas esse. Quin potius ad evitanda bella meum & tuum est introductum. Inde *Plato de Legibus* l. 8. lapidem terminalem vocat ἐρίζοντα Φιλίαν καὶ ἔχθραν ἐνορκον τῷ θεῷ θεῶν; lapidem iurejurando a diis firmatum, quo amicitia & inimicitia terminentur. De cuius sanctiionis vid. quoque *Deuter.* 19. 14. *Iob.* 4. 2. tit. tot. *D. de termino moto.* *Collat.* *L. I. Mosaicarum cum Rom.* tit. 13. *Paulus sentent.* II. 16. V. 22. *Frontinus de re agraria.* Unusquisque suos fines teneat, non alienos laceſſat. Nam ideo est limes agro positus, utemus discerneret arvis. Sed infinita sæges bellorum inde surgit, quod avaritiâ hominum terminos mei & tui pacto, aut à legibus præscriptos perrumpere ardet. *Lysias Orat.* XVII. *Dissenſiones oriuntur inter cives hiſce de cauſis maxime, cum quod alii aliena concupiſcant, tum quod alii ſuis ſpolientur.*

§. 8. Isthæc quamquam plana ſint, operoſius tamen quorundam veterum atque recentiorum ſuper hac re ſententias examinare placent. Ex veteribus *Diodorus Siculus* l. 1. tradit; primos homines è terra enatos egiffe vitam inconditam & belluinam, iſparſimque exiſſe ad pauca, & ſapidiffimam quamque herbam, ac ſpontè naros arborum fructus comediſſe. (*Plinius N. H.* l. 23. *proem. de arboribus.* primum homini cibus fuiſſe inde, & ſic multos cælum præſtare, pauciſque & nunc ex ſe poſſe ſine frugibus.) Quod tamen alimenta comportare, & in futuros ulus recondere neſcirent, multos inclementia aëris, & penuria victus per hiemem interiſſe. Donec ſenſim experientia

docti hieme in speluncas refugere, & fructus asservationi idoneos recondere coeperunt, magis inde nungisque vita exulta. Hujus hypothefi circa originem hominum, falsa licet, adiuncta, confequitur, homines ab initio victitasse rebus in medio positis. Inde per pacta induxiffe proprietatem domiciliorum, & fructuum in futuros ufus collectorum; donec paulatim agrorum quoque proprietates reciperetur. Allegatur quoque heic frequenter *Iustinus* l. 43. c. 1. ubi rex Aborigenum Saturnus tantæ fuiffe iuftitiæ memoratur, ut neque fervierit sub eo quisquam, neque quidquam privata rei habuerit; sed omnia communia & indivifa omnibus fuerint, velut unum cunctis patrimonium efferet. Magno quoque numero adducuntur dicta Poëtarum de conditione felici feculi aurei. *Virgil. Georg.* l. 1. *Arte forem nulli subigebant arva coloni: Nec signare quidem aut partiri limite campum Fas erat; in medium quærebant; ipsaque tellus Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat. Quem locum illustrat Seneca* *Epist.* XC. *Tibullus* l. 1. *eleg.* 3. *Non validus sub iuga tem-* *pore taurus: Non domito frenos ore morordit equus. Non domus ulla fores habuit, non fixus* *in agris, Qui regeret certis finibus arva lapis. Seneca* *Octavia* act. 2. *Cingere affuerant suas Mu-* *ris nec urbes, pervium cunctis iter. Communis usus omnium rerum fuit. Et ipsa tellus laia fœ-* *cundos finus pandebat ultro. Idem* *Hippolyto* act. 2. sc. 2. *Prima quos mixtos deus Profudit e-* *tas. Nullus his auri fuit Cæcus cupido. Nullus in campo sacer Divisit agros arbiter populis la-* *pis. Ovid. Metamorph.* l. de ferreo seculo: *Communemque prius cœu lumen solis & auras,* *Cautus humum longo signavit limite menſor. Macrobi.* l. 1. *Saturnal.* c. 8. *Adem Saturni Ro-* *mani ararium eſſe voluerunt, quod tempore, quo incoluit Italiam, nullum in ejus regno furtum* *eſſet commiſſum: aut quia sub illo nihil erat cuiusquam privatum; Nec ſignare ſolum, aut parti-* *ri limite campum Fas erat; in medium quærebant. Idem apud eum locaretur populi pecunia com-* *munis, sub quo fuiſſent cunctis univerſa communia. Iſthæc & ſimilia Poëtarum tradita ſic* *interpretatur* *Lactantius* l. 5. *divin. inſtit.* c. 5. *Nec ſignare quidem aut partiri limite campum* *Fas erat: in medium quærebant, quippe cum Deus communem omnibus terram dediſſet, ut* *ſommunem degereſcit vitam; non ut rabida, & ſurens avaritia ſibi omnia vendicaret; nec* *illi deeſſet, quod omnibus naſcereſcit. Quod Poëta dictum ſic accipi oportet, non ut exi-* *ſtimemus nihil omnino tum fuiſſe privati; ſed more Poëtico figuratum; ut intelligamus, tam* *liberales fuiſſe homines, ut natus ſibi fruges non includerent; nec ſole abſconditis incubarent;* *ſed pauperes ad communtonem proprii laboris admitterent. Enimvero uti nemini cordato* *Poëta perſuaderit, à priſcis illis omnia in medium quaſita, ſeu communionem aliquam* *poſitivam fuiſſe; ita quam* *Lactantius* adfert eorum dictorum rationem nobis non fatiſcit. Uti enim iſtiſortafſe avaritiæ non ita fuerint dediti, ignorantia opum, & quod victum facilem terra præberet gulæ irritamenta neſcientibus: ita non adparet, quæ liberalitatis materia fuerit, ubi nulla colligendarum opum occaſio. Cæterum ad iſtius fabulæ de ſeculo aureo intellectum nonnulli non abſurde monent, conſideranda eſſe barbarorum & ruſticorum ingenia, oppidò quantum otio & ignaviæ amica, à labore averſa. Et quod, quo incultior & ſimplicior eſt alicujus populi vita, eo minus locum habeat; copioſior & ſplendidior vitæ adparatus, magnam induſtriam, plurimamque operam requirat. Add. *Mich. de Mont. eſſus* l. 1. c. 30. Quod deniq; communi vitio ſenes ſint laudatores temporis acti ſe pueris; & præſentia fere adſpernentur, vetera & obſoleta extollentes. Igitur valde probabile videri, ſimplices iſtes ho-

mines,

mines, cum à legislatoribus ad vitam cultiorem & labores adigerentur, per insolentiam talia ægre tolerasse, ac identidem otia sua & glandes, desiderasse. Ex qua seniorum querela posteri deinceps somnia illa de aureo seculo finxerunt. Quo facit, quod *Salustius Catilin.* Aborigenes, aurei seculi cives, vocat genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum, atque solum. Addatur de iisdem *Dionysius Halicarn.* l. 1. Sic & *Ovidius Metam.* 1. aurei seculi felicitatem in hisce constituisse dicit, quod homines sponte sua sine lege fidem rectumque coluerint, à pœna immunes, quod nullæ adhuc essent civitates; Contentique cibus nullo cogente creatis Arbuteos fructus, montanaque fraga legebant, Cornaque & in duris barentia morarubetis, Et qua deciderant paulula Jovis arbore glandes. Quæ autem sequuntur de perpetuo vere, frugibus mitibus sponte natis, & fluminibus nestare ac lacte redundantibus, non magis vera sunt, quam illa *Pherecratis*: ποταμοὶ δ' ἀθήρης καὶ μέλαν & ζωμὰ πλεοὶ διὰ τ' ἔρρωπῶν τὸν πολυγῆντες ἔρρεον Ἀ' ὑποστεινόμενοι. Ἐν ἁσῶν τῷ Φη. Plena & farina & juris atris summa Fluxere per loca arcta murmurantia Obperlevis panes calentes φύσκει & ζεοντες ἀλλάντων τῆμοι τῷ ποταμῶντες ἑλόντες ἐκέχυντ' ἀντ' ἐς ἑσπέρων. *Lucanica* & incerta bullientia loco ostrearum sparsæ erant per flumina. Ὁ ποταμὸς κίχλαι ὅδ' ἀνέβρεας ἤρτυμένας ποιεῖ τ' ὅμι' ἐπέποντ' ἀντιβόλῃσσαι καταπνέειν. Turdi velabant ora circum, qui bene Conditæ erant, coctique mire, supplices Edæ rogabant. Est quoque celebris locus *Ciceronis Offic.* 1. Infinita munus est, ut quis communibus utatur pro communibus, privatis ut suis. Sunt autem privata nulla natura, sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt; aut victoria, ut qui bello potiti sunt; aut lege, pactione, conditione, sorte, ex quo fit, ut ager *Arpinis* *Arpinatum* dicatur, *Tusculanus* *Tusculanorum*. Similisque est privatarum possessionum descriptio. Ex quo quia suum cuiusque fit eorum, quæ natura fuerant communia, quod cuique obigit, id quisque tenet. Eo si quis sibi plus adpetit, violabit jus humana societatis. Adducunt aliqui etiam illud *Horatii* II. sat. 2. Nam propria telluris herum natura neque illum, Nec me, nec quenguam sinuit. Nos expulsi ille: Illum aut nequities, aut vassus inscitia juris, Postremum expellet certe viciacior heres. Nunc ager *Umbreni* sub nomine, nuper *Orelli* *Dictus*, erit nulli propius, sed cedit in usum Nunc mihi, nunc alii. Idem II. *Epist.* 2. Tanquam sit proprium quidquam, quod puncto mobilis hora Nunc prece, nunc pretio, nunc vi, nunc sorte suprema Permutet dominos, & cedit in altera jura. Sic quia perpetuus nulli datur usus, & heres *Heredem* alterius velis unda supervenit undam; Quid tibi profunt aut horrea? *Lucianus* in *Anibol.* Ἀ' γὰρ Ἀ' χαλμενίδας γενόμενος περὶ τὸν δὲ Μενίππῃ καὶ πάλιν ἐξ ἑτέρου βήσομαι εἰς ἕτερον. καὶ ὅδ' ἐκεῖν' ἔρχαν ἡμεῖς περὶ αἵματι, καὶ πάλιν ἐπὶ οἴῃται. εἰμὶ δ' ὅλως ὁδὸς, ἀλλὰ τύχης. Idem *Nigrino*: Natura quidem nullius rei domini sumus: lege autem & per successionem usum earum in tempus incertum adquirentes ὁλιγοχρόνιοι δεσποταὶ temporarii possessores habemur, ac posteaquam terminus ille constituitur præterierit, tunc rursus alius à nobis easdem accipiens nomine illo fruitur. Verum isthæc magis ad instabilitatem fortunarum, & possessionum humanarum, quam ad originem dominiorum pertinent. Sicut etiam eam ob rationem *Cicero* pro *Balbo* prediorum nullam esse gentem dicit.

§. 9. Expendamus jam sententiam *Grotii* 1. 2. c. 2. §. 2 in qua tamen illa sequestrabimus, quæ sunt contra recepta nostrarum Ecclesiarum decreta admiscet, ab aliis jam factis castigata. Ait iste: Deum humano generi generaliter contulisse jus in res hujus inferioris nature statim à mundo condito, atque iterum mundo post diluvium reparato. Id in hunc

sensum admittimus, Deum indulsisse hominum generi uti rebus hisce terrenis *generaliter*, i. e. ut non determinaret simul, divisim an indivisim omnes res, aut quasdam earum possidere deberent, sed in arbitrio hominum relinqueret, ut ipsi super eo disponderent, prout paci videretur expedire. Nequaquam autem credi debet, quasi ab initio à Deo fuerit instituta quædam communio positiva, abs qua postea homines suo arbitrio discesserint: sed potius quantum ad Deum, res istæ in medio usus hominum fuerunt expositæ. Inter quos quamdiu ipsa rerum corpora nondum fuerunt certis assignata, isthæc tacita fuit conventio, ut quisque hominum ad suos usus, ex fructibus potissimum rerum, arripere posset, quod vellet, & quæ consumi poterant consumeret. Ac talis usus rerum universalis utcunque supplebat vicem proprietatis; & quod quis sic arripuerat, id ei eripere alter nisi per injuriam non poterat. Eam ad rem illustrandam uti facit simile à theatro ductum: (vid. *Arrianus Epicteto* l. 2. c. 4. *circa finem*.) ita non congruit exemplum Aborigenum, prout *Iustinus* eos describit. Nam verba istius auctoris repræsentant communionem aliquam positivam, qualis primæva illa non fuit; velut regio illa universa fuerit populi, sed nondum in privatos fundos descripta; ideo quod homines isti contenti essent frugibus sponte enatis, quas infrequenti populo ubertim sylvarum & terræ amplitudo præbebat. Eas tamen fruges in commune collectas vero simile non videtur. Id autem recte *Grotius*: siquidem communio illa negativa debeat persistere, citra perturbationem pacis communis, in magna simplicitate hominibus vivendum, contentis vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum, ferarumque pellibus recto. Ubi exquisitius vitæ genus placet, cujus commodaper industriam sunt procuranda, utique proprietate rerum opus esse. Verum dum addit: communionem durare potuisse, si homines inter se vixissent nulla quadam eximia caritate; communionem negativam cum positiva confundit. Qualis fuit inter Essenos quondam, (de quibus inter alios vid. *Philo Judæus* libro, quod omnis probus sit liber.) & primitivos Christianos Hierosolymis habitantes, & qui vitam colunt alcticam. Add. *Martinus hist. Sen.* l. V. c. 34. Ist hæc quippe constitui & servari nequit, nisi inter paucos, & eximia animi modestia præditos. Ubi in distantia loca discessum fuit, stulto labore fructus in unum conferuntur, & inde de communi massa distribuuntur. Et in magna hominum multitudine complures inveniri necesse est, qui ob justitiæ defectum, ac *πλεονεξίαν* nec in labore nec in consumptione fructuum debitam velint æqualitatem servare. Atque hoc iptum insinuat *Plato de LL.* l. V. dum iis, deorumque filiis civitatem ejusmodi assignat, in qua illa omni-moda communio sit. Talem autem communionem, postquam in plures familias homines discesserunt aut instituisse unquam, aut voluisse instituere, stulte creditur. Add. *Joñ. Strauch. dissert. de imperio maris c.* 1 §. 8. Illud denique recte *Grotius*; res initio in proprietatem iussu non solo animi actu, seu cogitatione. Nam neque scire alii poterant, quod quis suum esse vellet, ut eo abstinerent; & idem velle plures poterant. Igitur actu externo, seu adprehensione opus fuit, quæ ut produceret effectum moralem, i. e. obligationem apud alios abs re per alterum adprehensa abstinendi, pactum antecedere debebat; & expressum quidem, quando plures simul res in medio positas inter se dividerunt: tacitum autem pactum suffecit, quando occupata fuerunt, quæ à primis rerum divisi-
ribus

ribus vacua sunt relicta. Inter hos enim ita conventum intelligitur, ut quæ res in prima rerum divisione certo alicui non forent assignatæ, illi cederent, qui eas primus occupasset.

§. 10. Ex recentioribus plurimi circa originem domini in alia omnia discedunt. Quorum argumentis quid nervorum infirmitate videamus. Illi igitur agnoscunt, communionem duplici sensu dici, vel quod proprium pluribus pro indiviso, usum singulis communem præbet; vel quod proprietatis omnino nescium omnium promiscuo usui proficit. Non solum autem priorem communionem, quod & nos facimus, rebus ab initio detrahunt, sed & posteriorem; adeoque negant initio res omnes exclusæ penitus proprietate promiscuo usui patuisse; & quod inde consequitur, dominia ex divisione & occupatione originarie esse orta. Ratio hæc ponitur: *quale, quantumque iuri primus mortalium in res creatum habuit, à Creatore eum omne ita accepisse. Iam si nudam facultatem utendi sine proprietate accepisset, non potuisse à posteritate ejus proprietatem usurpari citra πλεονεξίαν & arrogationem ejus, cujus usu Creator mortales interdixerat.* Ad quod ex superioribus facile potest responderi. Sane accepit homo jus in res ex concessione Numinis, sed indefinitum, generale, indifferens, neque restrictum ad proprietatem aut communionem, & quod homines; prout ratio & necessitas suaderet, in peculiarem quasi formam redigere possent. Unde & communio primæva non notat nudum aliquem usum fructuum, exclusæ proprietate; sed ex ea per conventionem hominum tam ad proprietatem, quam communionem positivam procedi potest. Neque sequitur; primus homo non accepit aut usurpavit jus in res sub formali ratione proprietatis; ergo posterius ipsius sub ea formalitate id non potuerunt exercere. Neque concessio illa divina, sacris literis expressa, definitum aliquem modum domini designat, sed indefinitum jus res adhibendi ad usus rationi & necessitati congruentes; quod jus æque in communionem negativam, quam in proprietatem exerceri potest. Male autem infertur; mortales acceperunt jus in res ex concessione divina; ergo proprietatem non fuit nata ab occupatione & divisione. Nam concessio divina securum tantum reddebat hominem, volente Numine fieri, ut is rebus ab ipso creatis ad suas necessitates abuteretur. Dominium autem proprie dictum debebat effectum producere in ordine ad alios homines, ut nequis invaderet, quæ uni jam forent assignata. Ubi sane factio humano opus fuit, ut aliis constaret, quid alterius foret, quo abstinere eodem possent. Est à civitate theatrum in medio expositum usibus civium. Ut tamen hic vel ille tempore spectaculi certum obtineat locum, quo ab altero non debeat depelli, actu corporali, i. e. occupatione opus est. Imò & in perpetuum cives singuli tuum sibi locum possunt consensu civitatis acquirere. Sic & quælibet res, antequam existat factum humanum, dominio introducendo aptum, in medio intelligitur exposita, omnibus negative communis, i. e. non magis ad hunc quam illum pertinens. At ubi j. actu expresso divisio instituta, aut tacito occupatio concessa, ex communione negativa in proprietatem res transit. Quod si autem aliqui eo demum velint devolvi, *per dominium, quod ipse Deus citra antegressum factum humanum in homines contulerit, intelligi tantum dominium potentiale, seu potestatem occupandi & possidendi, adeoque dominium in actu primo, per quod in possessionem, & à possessione in dominium, quod est. Et secundo, venit illud à nostra sententia vocabulis duntaxat, non re ipsa diffiunt.* Et si hoc parum accurate, quod potestatem occupandi res vo-

cent dominium in actu primo, id autem quod possessio est an regressa, dominium in actu secundo. Nam diversa sunt, potestas aliquod jus sibi acquirendi, & ipsum jus habitualiter jam inhaerens, citra tamen operationem aut exercitium. Sicut diversa sunt, esse Mulicum in potentia, & habitu Mulices instructum non canere. Neque ad potentiale illud dominium declarandum satis accurate quadrat exemplum de hereditate, cuius dominium in heredem recta, & immediate transit sine adprehensione, statim à morte testatoris, de habitu live potentia. Nam præterquam quod de habitu, & de potentia diversa sint, etiam fictio aliqua juris civilis heic intervenit. Naturale est, ut in translatione domini ab uno in alterum non solum in isto requiratur oblatio, sed & in hoc acceptatio. Quia autem legibus placet, ut voluntas testatoris ad ultimum usque hactenus possit esse ambulatoria, simulque post mortem usque occulta haberi: ideo lex defuncti voluntatem circa transferenda bona in heredem eoque velut sustentat, quoad hæres acceptationem significaverit; aut, si quis ira malit, acceptationem hæredis retro trahit ad extremum usque spiritum testatoris, quo voluntas ipsius figitur, sic ut de manu in manum immediate bona in heredem intelligantur translata. Istæ hæc fictio in herede producit effectus domini hætenus, ut rem hereditariam, etiam antequam actu eandem possederit, vindicare possit. Absque hac fictione si foret, non magis dominium hæredi ante actualem aditionem competere, quam in donatione ante acceptationem. Inde etiam in jure naturali versantibus, abs quo fictiones juris civilis ferre exulant, haut quidquam admittetur possessio aliqua potestativa, actuali contra distincta; neque possessio vocabitur nudum jus & potentia possessionem sibi acquirendi. Conf. Io. Strauchius d. l. c. 1.

§. 11. Multis læce heic ad historiam sacræ autoritatem provocare, ex qua constet, nunquam ejusmodi communionem extitisse. Admo quippe per donationem divinam statim totam rerum universitatem cessisse, ita ut ipse eandem haberet in solam propriam. Cujus proprietatis hæc fuerit vis, ut non solum ab universitate rerum abs se possessa excluderet alios, sed & nemo alius, si quis fuisset, jus occupandi quascunque res haberet. In tantum, ut etiam liberi Adami plane fuerint exclusi à domino rerum, quamvis familia paterna continebantur, nisi si quid à parente ipsis ad instar peculii foret assignatum. Dominum eodem natos post emancipationem, in quantum parens rerum ipsis concesserat, & post mortem parentis, divisi inter se ipsius bonis. Conf. Zieglerus ad Grot. l. 2. c. 2. §. 2. Scilicet divinæ translationis formulam jus dedisse non nisi uni hominum pari, liberis Adami nondum existentibus. Igitur aut proprietatem rerum soli Adæ ac Evæ datam, à quibus titulum possidendi acciperent eorum liberi; aut in persona Adami universitatem rerum toti humano generi fuisse datam. Cui posteriori repugnat inter alia jus occupationis, quæ non nisi in re vacua locum habet. Si enim rerum universitas toti humano generi data fuit, non adparet, quomodo singulis aliquid ex rerum universitate occupando proprium possint facere private ad totum genus humanum, seu ut universitas hominum nihil juris in eam rem possit amplius prætere. Ea quippe est natura rerum communium, quæ partes habeant non pro diviso, sed pro indiviso, ita ut nec atomus sit, in qua non sit communio pro indiviso; quæ si à aliquo singulorum sibi soli applicaretur, per injuriam communitati eripietur. Jam vero illi, qui communionem primariam defendunt, fæventur, singulos occupando tale jus in res occupatas quævisse, ut cæterorum omnium

jus

jus ad eandem rem excluderetur. Enimvero ad ista quæ reponi possint, ex superioribus patet. Scilicet concessio divina homini contulit duntaxat jus creaturas ad usus suos adplicandi; quod jus ad communionem positivam & proprietatem, quæ sunt jura adversus alios homines effectum obtinentia, indifferenter se habet. Unde, quod alii addunt, *dominium commune humani generis in res à Deo ipsi collatum esse sub lege privatis dominii constituendi, paritendique*; adeoque idem non posse nec debere concipi sine ordine ad *privatum dominium ita constituendum*, sicut *natura rationali ac sociali consentaneum erat* id non incommode pro nostra sententia possumus interpretari. Nimirum constituit Dei concessio res ab initio in communionem negativa. Sed isthæc cum ad conservandam pacificam societatem inepta foret, genere humano multiplicato, & vita per industriam excoli cœpta, facile intellexere homines, placere Numini, distincta dominia rerum introduci. Quæ ut actu constituerentur, utique factum humanum & conventio antecedere debebat. Non enim hæc duo opponenda invicem sunt; aliquid voluntate divina constitutum, & ut actu idem foret introductum conventionem hominum antegressam. Sicut hæc non repugnant; Deus genus humanum non per vagos concubitus, sed per matrimonia vult propagari; & pactum antecedens requiritur, ut inter certos homines matrimonia actu existant. Deinde cum communitas positiva & proprietas relationem involvant ad alios homines, haut quidquam accurate dicitur, omnes res creatas Adami fuisse proprias, sed hoc duntaxat, ipsum fuisse dominum omnium rerum non formaliter, sed concessive, seu quatenus nullius jus extabat; quod cum impediret, quò minus omnes res in usus suos posset convertere, si opus foret. Adjuncta ipsi à Deo comparare carissima, indefinito illo jure in res pro indiviso uti instituerunt, utpote sociati arctissima conjunctione, propter quam etiam hodie multitudo apud gentes inter conjuges recepta est bonorum confusio. Nec distinctis dominis opus erat, quamdiu soboles Adami intra teneram ætatem constituta à parente alenda erat, aut intra ejusdem familiam adhuc hærebat. Nam quòd tunc temporis soboles in usu rerum ad arbitrium patris sese componere necessum haberet, id non ex vi domini, sed imperii paterni erat. Igitur tunc demum distincta dominia cœperunt, quando consensu patris liberi separatas sibi familias constitutum ierunt; cui rei sine dubio causam dedit antiqua fratrum æmulario, & ut sua cuique industria fructui, sua desidia oneri foret. Neque tamen credendum est, inter paucissimos illos mortaliura totum terrarum orbem statim divisum, aut res omnes simul & semel proprietatem subivisse. Sed ab initio illa sufficiebat propria fieri, quæ vel immediate sui usum præbent inter plures indivisibilem, uti sunt vestimenta, cæsa, & fructus in alimenta collecti; aut quæ industria aliqua cultuque opus habent, uti sunt instrumenta, seu supellex, pecora, arva. Paulatim reliqua proprietatem subierunt, prout cupido hominum aut multitudo solavit. Sic diu palcua manserunt intra primævam communionem, donec multiplicato pecore, subortis rixis, isthæc quoque dividi pacis interesset. Cæterum quod adferebatur, *occupationi locum non esse, ubi universitas aliqua rerum ad integrum cœtum pertinet*; id argumentum contra eos valet, qui pro primævo rerum statu communionem aliquam positivam venditant, in qua sane non potest à singulis aliquid occuparicum exclusionem totius cœtus. Noster autem status rerum primævus æque a communi-

one

one positiva, quam proprietate strictè dicta est diversus; & ut occupatio dominium pariat, antegresso pacto saltem tacito opus esse asserimus.

§. 12. Alii de origine domini ex sacris literis ita tradunt; fuisse quidem à Deo datum protoplastis dominium commune hominum, quasi pro indiviso possidentium, quatenus protoplasti humani generis personam sustinebant. Quo sensu adhuc rectè dici, ad genus humanum spectare dominium orbis terrarum, aut rerum ejus orbis, in quantum apte sunt in proprietatem ire. Verum per istud dominium commune dominium privatum non excludi, quippe cum istud non possit nec debeat concipi sine ordine ad privatum dominium ita constituendum, sicut natura rationali ac sociali consentaneum erat. Concurrisset autem in Adamo cum dominio communi etiam dominium privatum, quod liberos ipsius sine aliqua cessione prævia exclusisset. Vid. Bæcler ad *Gen. l. d.* Ubi super vocabulis quidem nemini litem movebimus, ut dominium scilicet commune vocetur, quod nobis est jus utendi creaturis, ex concessione divina hominibus competens, modò illud dominium commune in se spectatum nullum effectum in ordine ad homines invicem obtinere intelligatur. De quo jam supra dictum, potuisse homines jure illo utendi rebus in medio positis contentos esse, neque statim divisâ dominia introduci necessum fuisse, quamdiu inter paucos aliquos genus humanum subsistit, ac simplicem iacultamque vitam toleravit. Eo multiplicato, vitæque commoditatibus per industriam promotis, necessitas conservandæ socialitatis dominia introduci suavit: ita tamen ut non omnes res simul, sed successive in proprietatem iverint, prout ratio concordia id videretur requirere. Adamo autem dominium privatum in omnes res competisse, antequam filii ejus diversas familias irent constitutum; ἀνύψως valde dicitur. Nam primo privatum dominium ab actu aliquo humano incipit. Igitur non poterat Adamus habere dominium earum rerum, quas nunquam adprehenderat, imò ne notitia quidem sua complexus fuerat. Incongrue huc adplicatur l. 3. §. 1. *D. de adquir. possess.* quasi Adamus dum in una parte terræ pedem posuit, universum terrarum orbem occupasse intelligatur. Quod si quis jus illud utendi rebus à Creatore hominibus concessum velit nomine proprietatis insignire, admitti quidem posset, proprietatem esse causam divisionis & occupationis, i. e. ideo hominibus fas fuisse res occupando & dividendo sibi vindicare, quia in genere Deus iis indulserat, res in usum suum adplicare. Verum si proprietatem velimus proprie accipere, prout notat exclusionem cæterorum à certa re uni attributa, verum omnino est, divisionem & occupationem esse causas proprietatis. Deinde liberi Adami in familia paterna adhuc constituti circa usum rerum utique ad patris se arbitrium gerere debebant; verum non ex vi domini privati Adamo competentis, sed ex vi potestatis patriæ. Teneros enim ipse tenebatur alere. Ubi jam ipsorum quoque opera utilis esse posse, patria potestas ferebat, ut & in usu rerum in medio positarum ad patris arbitrium sese componerent liberi, ne ex intemperantia, malum aliquod parerentur; & ut quæ ipsi ex rebus sponte enatis collegissent, aut per industriam produxissent, in patris manus traderent hujus arbitrio dispensanda. Qui utique, quamdiu isto jure utebatur, filiis etiam adultis pro temporum conditione de necessariis prospicere tenebatur. Unde si v. g. filius aliquis Adami contra interdictum patris certo genere fructus clam se justo avidius ingurgitasset, nequaquam furto se ob-

obstrinxerat, sed imperii paterni violati reus erat. Aut si Adamus iussisset majorem fratrem prodire, ut fratri parvulo fructus quosdam colligeret, & vero hic eisdem vel proprio ventri immerfisset, vel clam in futuros usus recondidisset, castigationem merebatur non ob furtum, sed propter obsequium patri non præstitum. Adoque eo tempore neque Adamus dominium privatum habebat, neque ipsius liberi; sed illi quidem jus communionis primævæ sufficiebat, hi vero circa exercitium ejusdem juris à directione paternâ dependebant. Igitur dominium privatum Adami tunc incepit, quando filios suos velut emancipavit, & ut suam sibi familiam leorsim constituerent, permisit.

§. 13. Expendamus quoque argumenta eorum, qui primævam illam communionem impossibilem fuisse pugnant. Vid. Bæcler. dicto loco. Ajunt, in statu innocentie non debuisse, nec potuisse, talem esse communionem; quia ut omnis ordo recte rationi consentaneus, ita pulcherrimus ordo possidendi ei, quarum dominium humano generi traditum erat a Deo, illi statui vel maxime conveniebat; in quo abstinentia alieni illustre nomen sortiri debebat. Inde in decalogo uti abstinentiam, ita certam cuique & discretam rerum suarum possessionem sanctitam. Illam autem legem etiam ante lapsum mentibus hominum insculptam. Hæc respondetur, primò non ita liquido constare, qualem vitam, quantum ad ista exteriora, homines fuerint acturi, si in statu primævo à peccatis immuni perstitissent; adeoque utrum ad eam magis communio rerum, quam proprietas congruisset. Deinde & hoc in dubium vocari potest, an non major in hoc sit virtutis perfectio, placide cum aliis in medio possitis rebus frui, neque præ reliquis peculiari sibi quid adperere, quam in abstinentia alieni. Denique quicquid sit de æternitate legis naturalis, id patet, non necessarium esse, omnia ejus legis objecta semper extitisse; quorum multa ex conventionibus & institutis humanis demum proveniunt. Sic lex de homicidio objectum non inveniebat, Adamo solo existente; neque lex de adulterio, nullo existente præter ipsum adultorem; neque lex de furto ante divisionem rerum; neque lex de tallo testimonio ante judicia instituta; neque lex de non concupiscenda domo, cum adhuc domus ante essent, aut servo & ancilla ante institutam servitutem; neque lex de honorandis parentibus, antequam Eva peperisset. Vid. supra l. 2. c. 4. §. 22. Pergunt, in statu post lapsum itidem possibilem non fuisse eam communionem; Primò quia ne animo quidem concipi possit. Nam ita a Grotio describitur communio legis, ut statim quisque hominum ad suos usus arripere posset, quæ vellet, & quæ consumi poterant consumere. Ac talem usum universalis juris tunc fuisse loco proprietatis: quod enim quisque sic arripisset, id ei eripere alterum nisi per injuriam non potuisse. Hoc modo autem proprietatem in communione statui; adeoque contradictionem involvi; cum hic solius proprietatis sit effectus, ne cui ab altero res possit eripi. Enimvero frustra fingitur difficultas, ubi nulla est. Aliter quippe sese habet communio primæva ante omne factum hominis, usumque ullius rei; ubi simpliciter quælibet res non magis ad hunc quam ad alterum, & sic æque ad neutrum spectant. Aliter autem illa sese habet; quando rebus in medio expositis uti homines incipiunt. Ibi enim ex pacto prævio illa cujusque propria fiunt, quæ in usus suos arripuit. Citra hoc enim hominibus usu omnium rerum foret abstinentum. Unde in hacce communione veluti temperata ipsa rerum corpora ad nullum pertinent, fructus autem post collectionem proprii sunt. Quale communionis primævæ cum proprietate tem-

peramentum puto etiam à mediocriter subtilibus posse animo concipi. Quercus erat nullius; quæ deciderant glandes ejus fiebant, qui legisset. Quo posito, facilius est quodque responsio ad id, quod subiungunt. Negant enim, *talem communionem potuisse vel minimum temporis durare, & fuisse naturam humanam seu rationalem contrariam, ferinam, infociabilem. Adeoque eandem nullum alium suusum præbere, quam ut ex illa, tanquam hypothefi ficta, ostendatur necessitas dominii distincti in ciuitate.* Sed communio illa velut in actu signato considerata durare non potuit, ut homines perpetuo vellent esurire, & nudi ambulare. Quo minus autem cum temperamento aliquo proprietatis lublisteret, nihil prohibebat, quandiu neque maximus hominum numerus existeret, & iidem vitam simplicem agerent. Id tamen certum est, quo magis auctus fuit hominum numerus, vitæque excoli cœpta, eo maiorem fuisse necessitatem plures res proprietati subiiciendi. Inde barbari satis ac simplices sunt populi, qui proprius adhuc à communione primæva abluunt; puta, qui herbis, radicibus, fructibus sponte natis, venatû, piscatione vitam tolerant, nullo alio censu, nisi casa, & vili suppellectile. Porro quando asserimus, naturam omnes res negativè fuisse communes, non hoc dicimus, quali jus naturæ præcipiat istum statum rerum perpetuo conservare; sed quod res consideratæ citra ullum antegressum factum humanum tales fuerint, ut non magis ad hunc quam ad illum pertinuerint. Contra quando tradimus, luadente ratione ab ista communione discessum, non id per tendimus, necessarium fuisse, ut uno momento omnes res sub proprietatem irent; sed prout indoles hominum, rerum, lociq; requireret, & prout commodissime litium materia videretur intercipienda. Adeoque neque nos in legem naturæ peccavimus, exterminata penitus communione primæva; neque barbari, multis ejusdem vestigiis adhuc re-
rentis. Sic quod additur parum habet difficultatis. Dicunt, *post lapsum homines nunquam potuisse sine lege vivere, ut esset vita socialis: ergo nec sine distinctione dominiorum; quippe cum communio rerum pugnet cum lege, quæ assignare & distribuere res possidendas solet.* Atqui cum non omnes leges dominia rerum præsupponant, quare istæ non potuerint obser-
vari, ut in ea communione temperata vita socialis ageretur? Quanquam certum est, ante divisionem dominiorum simplici admodum jure, & quod paucissimis capitibus absolveretur, potuisse regi homines. Unde limitandum illud *Servius ad Æneid. 4. v. 58.* ubi docet, ideo ab antiquis Cererem dictam legiferam, & sacra ejusdem Thesmophoria, quia ipsa dicatur leges invenisse; quippe cum ante inventum frumentum pas-
sim homines sine lege sint vagati; quæ feritas interrupta sit invento usu frumentorum, postquam ex agrorum discretionem nata sunt jura. Scilicet opërosiore legum apparatu opus erat post divisa dominia rerum introducta, cum ante pacis legibus genus hu-
manum regeretur. Ipsa autem communio simplicem detrahat, & incultam, ac parum velut digestam vitam, non tamen plane ex legem & infocialem efficit. Communio Pla-
tonica huic non pertinet, utpote quæ positiva est, & non in res solum, sed & uxores, liberosque extenditur.

§. 14. Ex hisce adparet, in quem sensum sit accipiendum, quod nonnulli asse-
runt: *proprietatem & dominium esse juris naturalis proprie dicti, quod quæque mentibus hominum est inscriptum.* Ubi observandum, locutionem isthanc, *hoc vel illud esse juris naturalis,* diver-
sum habere sensum, prout profertur vel de præcepto aliquo proprie dicto, vel de
insti-

instituto aliquo, in vitam humanam introducto. Priori modo notat; jus naturæ præcipere, ut hoc fiat vel non fiat; posteriori autem; sanam rationem suadere id inter homines constitui & recipi, ex considerata in universum vitæ socialis conditione. Nam quæ ob peculiarem utilitatem hujus vel illius civitatis introducta sunt, juris civilis seu positivi dicuntur. Inde quando quæritur, dominium an ad jus naturale suam referat originem; non prior, sed posterior sensus attenditur. Scilicet cum fundamentum juris naturalis sit vita socialis, & vero humani indoles ingenii satis ostendat, in magna hominum multitudine, vitam variis artibus excolere aggredientium, quietam decoramque societatem subsistere non posse citra distincta rerum dominia; ideo rebus humanis ita requirentibus recte, & ex scopo legis naturalis eadem sunt introducta. Quo facto eadem lex observare jubet, quæ ad finem domini instituti faciunt. Nequaquam autem omnes res statim ab initio humani generis, aut ubique locorum ex definito aliquo præcepto juris naturalis debuerunt proprietatem subire; sed hæc est introducta, prout pax mortalium id requirere visa fuit. Præceptum autem juris naturalis de abstinentiâ à rebus alienis tunc demum vim suam exseruit, ubi ex conventionem hominum fuit definitum, quidnam cuique alienum, quid proprium esset. Ante id tempus virtualiter quasi delituit in generali illo præcepto de servandis pactis, & de non lædendo alterius jure. Neque absurdum est dicere, obligationem ad servandam legem de abstinentiâ alieni esse generi humano communem; constitutionem proprii & alieni deinceps introductam. Sic sæpe obligamur ad obsequium, priusquam sciamus, quid nobis sit injungendum; quando nempe in genere sumus obligati ad parendum illis, quæ à certo quopiam nobis deinceps erunt imperanda, aut quando sub generali aliquo præcepto plura specialia possunt subsumi.

§. 15. Addendum quoque hæc est de domini subjecto; circa quod illud potissimum quæritur: an capaces sint domini, quibus deest usus rationis, puta infantes & furiosi? Ubi illud certum est, infantem & furiosum non posse originaliter dominium alicujus rei acquirere, seu per immediatam occupationem aliquid suum facere. Causa est, quia ad dominium hoc modo acquirendum necessaria est intentio acquirentis, quod velit hanc rem in posterum habere pro sua; & simul ut intelligat, istum actum esse aptum, ut ipsi inde jus nascatur. Id quod in tales non cadit. At circa acquirendum dominium rerum, quæ ab aliis hominibus in hos derivantur, aliter se res habet. Etsi enim ad hoc quoque, ut res ab altero in me transeat, in me regulariter requiratur animus intelligens, quid agatur, & valens signis ex intentione procedentibus indicare, quod istam rem mihi habere, atque acceptare velim; receptum tamen est apud omnes cultiores gentes, ut in infantes quoque, & qui adhuc in utero sunt (vid. l. 7. l. 26. *D. de statu hominum*. l. 3. *D. si pars hered. petatur*.) dominia rerum transferri, & ab eisdem retineri possent. Idque ratio naturalis & æquitas introduci suadebat, quod res, quæ dominio sub sunt, ad usum vitæ spectent, & non infantibus minus quam adultis sint necessarie; imò illis paulo magis, quod ob impotentiam virum, & juveni sibi non æque, ut adulti, possint prospicere. Igitur in infantibus circa acceptionem sufficere judicatur consensus ipsoi præsumtus, quatenus nemo respuere censetur aliquid, quod sibi expedit. Ob defectum tamen judicii, ex ætate resultantem, dominium tantum quoad *πῶτον* in

infantes conferri potuit, non tamen ut ipsi per se id exercerent. Nam mos gentium infantibus favens id quidem efficere potuit, ut illi quid habere, non etiam ut eo recte uti per se possint. Vid *Galus* IV. l. 1. Ne autem jus illud infantium in nihilum recideret, id præterea humanitas requirebat, ut cæteri adulti istorum personam tantisper circa administrationem bonorum sustinerent, quousque ipsi suis rebus superesse possent. Quæ administratio vel committitur certo homini ab eo, qui bona sua in tales transfert, vel in civitatibus super ea re per leges, aut magistratuum provisu cavetur, aut ubi utrumque deest, cognatio, vicinia, vel sola denique humanitas eam idoneis commendat. Quo loco obiter referenda est lex Charondæ; qui orphanorum bona agnatorum administrationi, pupillorum vero educationem cognatorum fidei & cura subiecit. Hos enim, utpote ad quorum successionem hæreditas pupillorum non pertinet, hisce nullas insidias moliri. Agnatos insidiarum occasionem non habere; cum tamen fato casu vè extinctorum bona ad ipsos devolvantur, attentam hæreditatis curam eisdem gesturos probabile esse. *Diodorus Siculus* l. XII. c. 15. *Publius Syrus*: Male secum agni ager, medicum qui heredem facit. Non multum abit lex Solonis; ut curator cum pupillorum matre non cohabitaret; & ne is curator fieret, ad quem post pupillorum obitum substantia spectaret. *Dio- genes Laërtius* in Solone. Quocunque autem modo alicui ejusmodi administratio sit commissa, ob favorem teneræ, sibi que non sufficientis ætatis summa fide ea erit tractanda. Inde *Hesiodus* l. 1. op. & dierum, in pari gradu delicti locat, qui supplici, hospiti que nocuerit, qui fratris cubile polluerit, qui senem parentem aspere tractaverit; ος τέ τευ ἀφραδὴς ἀλιτρεύεται ὁφθαὶ τέυα, & qui mala cuiuspiam fraude deceperit orphanos liberos. Apud *Platonem* de LL. orphani vocantur ὀρφανὰ τέκνα μενέειν & ἱερωτάτην, depositum maximum & sanctissimum. Ubi multa de officio tutorum. Et si ut gratis, aut cum dispendio sustineatur, non semper æquitas & humanitas requirit. Add. *Grotius* l. 1. c. 3. §. 6. & ibi *Bœclerus*, *Zieglerus*, & *Felden*. Udi ostendunt, dominium etiam quoad actum secundum penes infantes esse. Nam penes tutores est nuda duntaxat administratio juris, & rei alienæ.

CAPUT V.

DE OBJECTO DOMINII.

1. Quid requiratur, ut res propria fieri queant?	6. Rationes contra proprietatem maris.
2. Res usus in exhausti frustra sunt propria.	7. Usus maris quinam?
3. Res propria aliquo modo custodiæ debet esse obnoxia.	8. Quenam maris partes occupate sint?
4. Quarundam rerum propriarum usus omnibus patet.	9. Oceanus vastus dominii expers.
5. Divina concessio dominio maris non repugnat.	10. Oceani navigatio & commercia quatenus libera?

Videndum jam est de objecto dominii, seu quænam res idoneæ sint, ut sub proprietatem eant. Ad hoc igitur duo requiri videntur, tum, ut res usum aliquem hominibus mediate aut immediate possit præbere, per se, aut per coherentiam cum aliis; tum ut hominum adprehensionis & custodiæ aliquo modo sit obnoxia. Nam plane inu-

inutilia sibi vindicare velle supervacuum, & ineptum est. Et cum proprietates includatur alios abs ea re accendi, quod inutile est, nō adversus alios in actum possit deduci; frustra proprium tibi asseris illud, ubi nulla ratione prohibere possis, quo minus ceteri te invito de ista participant.

§. 2. Sed & quædam, utilia licet hominibus, propter amplitudinem suam inexhausta sunt, ut omnium usibus possint patere, nec tamen singulis iste usus reddatur malignior. Tales res proprietati subicere, malignum foret atque inhumanum. Eam ob rationem vulgo à proprietate eximunt lumen caloremque solis, aërem, aquam profluentem, & similia. *Petronius. Quid non commune est. quæ natura opimum fecit? Sol omnibus lucet. Luna innumerabilibus cemitata sideribus etiam feras ducit ad pabulum. Quid aquis dici formosius potest? In publico tamen manant.* Apud *Ovidium Metam. VI.* ita *Lato-na: Ujus communis aquarum est. Nec solem proprium natura, nec aera fecit, Nec tenues undas: nã publica munera veni.* Quanquam cum terrigenis ad usum luminis & aëris, terræ usus sit necessarius, quippe quibus volare à natura sit negatum; inde fit, ut ejus liber & omnimodus usus aliis possit intercipi; puta; si quis in obsecrum & tetrum carcerem conjiciatur. Et cum aëralicubi liquidius sese & purius diffundat, isthor quoque respectu alicui loco pretium accedere potest. Quemadmodum in ædificiis cum primis & fundis prospectum maximi fieri ab hominibus, amœnitatem sectantibus, videmus. Quæ de causâ introductæ sunt servitutes altius non tollendi, luminum, & re luminibus officiat, prospectus, & ne prospectui officiat. Sic quanquam alias nemo ventum sibi asseruerit proprium; potest tamen constitui servitus venti non intercipiendi, ne molæ nostræ alatae reddantur inutiles.

§. 3. Est & hoc observandum, quemadmodum diversam habent materiam substantiæ rerum, in quas homini dominium competit; ita quamlibet earum occupari & possideri eo modo, quem naturæ ipsius conditio admittit. Quo arctius enim aliqua res velut claudi & circumferri potest, eo facilius effectus proprietatis adversus alios obtinentur. Adeoque quo aptior est aliqua res, ut injustæ aliorum manus ab illa excludantur, eo securiorem nobis ejusdem proprietatem spondemus. Uti tamen non statim aliqua res est à proprietate exempta, abs qua non ita commode aliorum manus possunt arceri; ita si quid adeo sit diffusum, ut vel impossibile moraliter sit custodia qualicunque eam amplecti, aut ipsâ custodia longe plurium sit impensarum, quam quanti sunt fructus inde redituri; non est præsumendum, quempiam rem tam onerosæ tutelæ sibi volu sibi propriam reddere. Quanquam ad hoc, ut res aliqua fieri possit propria, non requiratur, ut illa includatur aut includi possit terminis artificialibus, aut heterogeneis; sed sufficit, si ejus magnitudo quacunque ratione possit designari. Inde supervacua est sollicitudo *Grotii l. 2. c. 3. §. 7.* quando flumina proprietatis capacia vult ostendere; quod etiam si flumina nec supra nec infra claudantur territorio, sed cum aqua superiori & inferiori, aut cum mari cohereant: sufficiat tamen, quod major pars, i. e. latera sint clausa ripis.

§. 4. Denique & hoc deprehendimus, quod quarundam rerum usus arctis velut finibus sit circumscriptus, nec cum pluribus communicari aptus; quales in proprietatem ire pacis quam maxime intererat. Quædam autem res, cum diversos sui usus

præbeant, secundum quosdam usus exhauriri possunt, secundum quosdam omnibus abunde sufficiunt. Tales res uti nihil impedit, quo minus propriæ possint fieri; ita & illud lex humanitatis jubet, ut usus earundem inexhaustus nemini pacatio denegetur. Quod si autem aliqua res sit, quæ secundum omnes usus inexhausta foret, eam in primæva communione, & in medio non relinqui absurdum fuerit. Equidem in communione positiua si communis res diuisa singulis sufficit, nihil impedit diuisionem fieri, si minus, præstat rem indivisim possideri. Verum ut res aliqua in medio totius humani generis exposita, omniumque promiscuis usibus sufficiens per partes dividatur, id sane à ratione abhorret. Equidem terræ tanta est magnitudo, ut ad quemvis usum omnibus populis sufficiat, non tamen si indivisim à tanta multitudine hominum, qualis nunc est, possideretur. Quam illa citra culturam haut quidquam aluent. Ergo alia ratio est, quare magnitudo non obstiterit, quo minus terra divideretur; quæ ipsa tamen diuisionem Oceani faceret ridiculam. Conf. Ziegler. ad Grot. l. 2. c. 2. §. 3.

§. 5. Enimvero de aliis quidem rebus parum hec difficilis. Sed super mari, an illud proprietatis capax sit, nostro seculo à clarissimis ingeniis fuit disceptatum. Ubi observare licuit, multos studium adversus patriam suam magis ob oculos, quam veritatem habuisse. Et si per eosdem, & reliquos extra partium studia pentos, ita sint omnia excussa, ut nihil fere dici possit, quod non dictum sit prius. Eo brevioribus nobis hec licebit esse; cum in omnium manibus versentur scriptores, à quibus ista controversia fuit tractata. Illud igitur manifestum, concessioni divinæ, quæ homini jus in terram capessendi imperium fuit indultum, etiam mare adjungi. Neque dicitur; dominamini piscibus maris, quam animalibus terrestribus. In animalia autem imperium intelligi non potest, nisi simul jus sit elementum, quod illa inhabitant, prout ejus admittit natura, usurpandi. Et si vero & volucrum cœli fiat mentio; tamen cum in aëre homini versari sit negatum, ita ut à terra sit disjunctus, soli aëri innixius; ideo imperium in aërem exerceri non potuit, nisi quousque qui in terra stant pertingere queant. Verum ut in mari dominium longius exerceri posset, effectum est per naves, ad summam jam perfectionem perductas, quæ non oneribus tantum transportandis inserviunt, sed & per regna Neptuni Martem terribili magis specie, quam per terram idem desævit, circumferunt. Neque est, cui scrupulum injicit amplius illud Horatii *carm. l. 1. od. 3. Nequidquam Deus abscedit Prudens Oceano dissociabili Terras; postquam impie Non tangendarates transiunt vada.* Neque privilegium aliquod maris præ terra adparet, quo minus illo ad usum & commoditatem suam uti homo queat. Enimvero cum concessio divina dominium, quod effectum in ordine adversus homines sit habiturum, immediate non constituat; inde in arbitrio hominum fuit, utrum mare quoque, sicut pleraque terras, sub proprietatem vellent mittere, an vero id in primævo statu relinquere, ut non magis ad unum, quam ad alterum pertineret.

§. 6. Quæstio igitur est, utrum certæ inveniantur causæ in mari, quare illud proprietatem subire nequeat? Id quod aliqui assertum ivere, rationibus partim physicis, partim moralibus. Inter illas allegarunt fluiditatem maris, quod proprium terminum non habet pro communi natura omnium liquidorum; possessionem autem non procedere, nisi in re terminata. Ad quod alii respondent, fluiditatem in se nihil obstare pro-

proprietati: neque mare carere suis terminis, inclusum quippe litoribus; neque adeo difficile esse partes & tractus maris certis terminis circumscribere. Addi potest, quemadmodum proprietati fluminum nil officit, quod in perpetuo sint decursu; ita nec maris, quod aqua vi ventorum aut per aestum modo huc modo illuc impellatur. Aliud enim est flumen, aliud aqua profluens; aliud mare, aliud aqua marina. Vastitas & amplitudo maris nequaquam ejusdem custodiam penitus reddit impossibilem, adcoque nec proprietatis ulum plane tollit. Nam prohiberi alii ab usu maris possunt vel ex terra, ubi per angustum fretum in nostras terras sinus maris infunditur, vel per naves armatas, quæ eundem in mari usum possunt præstare, quam in terra arces limitaneæ. Et si negari nequeat, totius Oceani custodiam uni populo moraliter fore impossibilem; neque operæ pretium facturum, quia omnibus ejus partibus per naves armatas cæteros ejusdem ulu velit arcere. Stultum est autem concupiscere, quæ non capias; præsertim ubi non necessitas vitæ, sed supervacua ambitio, aut avaritia quaeritur. Et si enim alias defectus facultatis physicæ moralem non statim extinguat: tamen cum hæc citra illam inter pravas hominum cupidines ferè inanis sit, rationis est, plura non affectare, quam commode tueri possis. Supervacua tamen est restrictio *Grotii* l. 2. c. 3. §. 7. & quando flumina, & partes maris in proprietatem ire vult, modo illa, & hæc comparatione terræ quid sint exiguum; aut ut non ita magna sint, ut non cum terris comparata portio eorum videri possint. Si enim populus aliquis ad ripam fluminis vasti confederit tractu longo, non lato, flumen in comparatione terræ non erit exiguum quid; & tamen puto hoc ipsius proprietati nihil obstat. Sic regna dantur, quæ à suis provinciis & appendicibus longe superantur. Moralem rationem, ob quam proprietas mari non conveniat, detumunt inde, quod ejus usus sit inexhaustus, adeoque omnibus promiscue sufficiens, ut frustra sit, ejus partes singulis velle assignare. Quod argumentum sane palmarium duceremus, si id constaret, mare quoad omnem sui usum in quibuslibet partibus omnibus sufficere. Nam introducta est utique rerum proprietas conservandæ paci in societate humana. Cum autem hic inter cæteros ejus sit effectus ut qui rem meam me invito invadit, & usurpat, injuriam faciat, bello causam præbentem: igitur non promovisse pacem, verum plures ejus obrumpendæ occasiones concitasse fuerint censendi, si qui rem vellent propriam facere, quæ in medio omnium promiscue ului exposita homines nulla collidere lite apta foret. Enimvero an mare secundum omnem sui usum in omnibus sui partibus sit inexhaustum, liquidius adparebit, si ejusdem usus distinctius consideremus.

§. 7. Aquandi ergo & lavandi usus nec magni est, nec nisi litorum accolis patet, & revera inexhaustus est. Intèrvit quoque aqua marina tali excoquendo; sed quo usu accolæ litorum duntaxat gaudent. Inexhaustum quoque & innoxie utilitatis est mare quantum ad navigationem. Vid. l. 23. §. 1. *D. de servit. præd. rust.* Verum sunt præter hos alii quoque usus maris, qui partim non penitus sunt inexhausti; partim populo maris accolæ occasionem damni præbere possunt, ut ex re ipsius non sit, omnes maris partes cuivis promiscue patere. Prioris generis est piscatio, & collectio rerum in mari nascentium. Piscatio et si in mari ferè sit uberior, quam in fluminibus aut lacubus: patet tamen ex parte eam exhauriri posse, & accolis maris maligniorem fieri,

si omnes promiscue gentes propter litora alicujus regionis velint piscari; præsertim cum frequenter centum piscis, aut rei pretiosæ genus, puta, margaritæ, corallia, succinum, in uno tantum maris loco, eoque non valde spatiofo inveniantur. Heic nihil obstat, quo minus felicitatem litoris aut vicini maris ipsorum accolæ potius, quam remotiores sibi propriam queant asserere; quibus cæteri non magis jure irasci aut invidere possunt, quam quod *non omnis fert omnia tellus; India mittit ebur, molles suathura Sabæi.* Vid. de felicitate litoris Byzantini *Plinius* l. 9. c. 15. Ex posteriori genere est, quod mare regionibus maritimis vicem munimenti præbet. Inde Dux Somersetiæ Angliæ Protector in epistola ad Scotos apud *Sleidanum* l. XX. *Oceano claudimur utriusque tanquam mœnibus & vallo firmissimo.* Et longe meliori jure mare, quam ab *Isocrate* encomio *Busiridis* Nilus, ἀθάνατον πῦρ, immortalis murus vocatur. Verum anceps est hoc munimentum. Nam uti pedestria per itinera abruptuntur; ita patulus navigiis præbetur accessus. Eamque ob causam haut quidquam expedit populis maritimis, ut cuilibet in mari litoribus ipsorum prætenso versari liceat cum armatis navibus, non impetratavemia, aut præstita cautione de non offendendo. Quantum autem spatium maris ejusmodi vicem munimenti obtineat, cujus intuitu populo expedit dominium in eam obtinere, in universum non ita accurate definiri potest. Sane ob solam hanc causam aliquot centena milliaria imperio velle amplecti; plus justo meticulosi foret. Ad hoc illustrandum facere potest, quod *Cæsar* l. VI. de B. G. tradit de Germanis: *Civitatis maxima laus est, quam latissimas circa se vastatis sinibus solitudines habere. Hoc proprium virutis existimant, expulso agris finitimos cedere, neque quenkum prope se audere consistere. Simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentina incursionis timore sublato.* Igitur potuerunt graves esse rationes, quare populus aliquis certam sibi partem maris propriam faceret, hæcenus ut cæteri ejusdem usus ab isto tanquam beneficium recognoscere tenerentur.

§. 8. Enimvero cum dominium, quod adversus alios homines effectus est producturum, à facto hominum cœperit; quousque cujusvis populi limites in mari sese extendant, possessio, aut pacta cum vicinis ostendent. Sic *Isocrates* *Panegyrico* gloriatur, Athenienses regi Persarum fœdere præscripsisse, μακρὸν πλοῖον ἐν τῷ Φασήλιδι μή καθεύδειν, intra *Phaselidem* navem longam non adpellere. Quid tamen heic in dubio, & ubi de actibus occupationem testantibus haut liquida extat memoria, sit præsumendum, ex sequentibus intelligi poterit. Ab initio ergo, cum adhuc navigandi usus esset incognitus, populos terris occupatis dominium ultra litora extendisse non est probabile. Nam cum piscatio citra naves valde esset sterilis, & non nisi testacea legere, aut lino & hamis decipere, & calamo salientes ducere pisces in scopulo hærentibus liceret; non erat qui metueret, ne per vicinos piscatio ipsis redderetur deterior; cum terrestri itinere accessuri arceri possent. Imò & navigis inventis diu apud plerisque populos piscatio in mari libera est relicta; quod vitæ genus laboriosum haut crederetur tam multos inventurum sectatores. ut ex collisione ipsorum turbæ forent metuendæ. Sed & cum nullæ adhuc hostiles classes navigarent, per se mari rationi munimenti satis constabat. Inventis dein navibus armatis, diu vix quidquam præter portus sibi proprios populi fecerunt; reliquæ partes maris in primæva communione relicte. Quo auden-

tius piratæ grassabantur, quod in locis nullius jurisdictioni subiectis minus atrociter pacem abs se violari crederent. Intellectis deinde maritimæ mercaturæ compendiis nonnulli fretorum accolæ hæc sibi propria asseruerunt, quo exactis vectigalibus in partem lucri admitterentur, aut ut urbis suæ à mercatoribus celebrarentur. Dein aliæ quoque partes maris dominio subiectæ, vel piscatione insigniter uberes, vel quia securitari regionum expediebat. Vix tamen aliud dominii jus exercitum, quam ut citra noxam commeari quibuslibet injungeretur, nevé cui amplius ibi prædas liceret agere, aut citra veniam armatis navibus illas maris partes ingredi. Inde apud *Thucydem* l. V. cum *Lacedæmonii* milites mari *Epidaurius* submisissent, *Argivi* missis legatis cum *Atheniensibus* exposcunt, quod cum in fœdere cautum esset, ne transitum per suam regionem hostibus darent, ipsos mari præter navigare sivescent. Idque factum *Athenienses* tanquam violationem fœderis à *Lacedæmonius* factam interpretati sunt. Ad istud autem dominium agnoscendum recentioribus, ut adparet, sæculis receptum, ut extere navis, dum munitionem maritimam, aut armatam navem prætervehuntur illius, qui dominum ejus maris se fert, signum aliquod venerationis exhibeant. Id autem non videtur necessarium, ut singule gentes præ se demonstrent tempus, quo dominium in certas maris partes occupaverint: sed cum istius exercitium non quovis tempore usum habeat, sufficit, si actus imperii tunc exercuerunt, quando utilitas reip. id exegisse vita fuit. Quin putaverim citra absurditatem dici posse, partes maris, in quantum rationem munimenti, adeoque appendicis duntaxat habent, absque peculiari actu corporali cepisse subire dominium ejus populi, cujus litoribus prætexuntur, postquam inter gentis armatarum usus navium innovit. (Conf. *Ziegler. ad Grot. l. 2. c. 3. §. 11.*) Nam hoc inquit mare sese habet tanquam accessorium terræ; sicut fossæ, vel etiam proximæ uligines & paludes censentur accessio urbis. Uti autem in occupatione rerum immobilium non opus est, ut singule partes corpore tangerentur, sed una pars tacta intelligitur proprietatem inducere toti isti, cujus ea pars dicitur: ita occupata per modum universitatis aliqua regione, certes finibus circumscripta, licet ab initio populus ultra eos fines dominium proferendi aut exercendi intenti, nem non habuerit, quod nullum ejus loci usum crederet: intellecto tamen post, necessarium esse istum locum vacuum suæ regioni adjungi, videtur sola destinatione animi dominium in eundem locum, tanquam partem aut appendicem suæ ditionis, potuisse prorogare. Præferim postquam constitit, alios quoque populos ex terra in vacuum hæcenus mare ditionem suam prorulisse. Ubi recte præsumitur, reliquos populos haut quidquam deteriore conditione esse voluisse. Ex hisce patet, hodie post rem navalem, ad summum perductam fastigium, præsumi, quemvis populum maritimum, & cui ullus navigandi usus, esse dominum maris, litoribus suis præterea, quousque illud munimentum rationem habere censetur: in primis autem portuum, aut ubi alias comoda in terram exsecutio fieri potest. (*Bodinus de rep. l. 1. c. ult. Baldi fide asserit: jure quodammodo Principum omnium maris accolarum communi receptum esse, ut sexaginta miliaribus a litore Princeps legem aditus accedentibus dicere possit.*) Sinus quoque maris regulariter pertinere ad eum populum, cujus terris iste ambitur; neque minus freta. Quod si autem diversi populi fretum, aut sinum accolant, eorum imperia pro latitudine terrarum ad medium usque

ejusdem pertinere intelliguntur; nisi vel per conventionem indivisim id imperium contra externos exercere, ipsos autem promiscue inter se isto æquore uti placuerit; vel alicui soli in totum istum sinum, aut fretum sit dominium quæsitum ex pacto, reliquorum concessione tacita, jure victoriæ, aut quia is prior ad id mare sedes fixerat, idque statim totum occupaverat, & contra adversi litoris accolam actus imperii exercuerat. Quo casu tamen nihilominus reliqui sinus aut freti accolæ suorum quisque portuum, tractusque litoralis domini esse intelliguntur. De effectibus marinæ velut ditionis vid. *Alber. Gentilis advoc. Hispan. l. 1. c. 8. & 14. & Seldenus maris clausi. 2. c. 20. 21. 22.* Ubi obiter addendum, quod *Eduardus Chamberlayne Notitia Angliæ part. 1. c. 4.* tradit, qui in navibus natus sit, in mari ditioni Anglicanæ subiecto, pro indigena Anglo censeretur, neque naturalisatione, uti vocant, opus habere, sicut alii, qui extra Agliam nati sunt.

§. 9. Sed quid dicemus de vasto Oceano, magnis continentibus, Europæ, Africæ, Asiæ, Americæ, terræ Australi, & incognitæ interjecto? An & hic sub propria temeritate, an vero adhuc in primævo statu persistit, omnibus in medio expositus? Equidem istum suam magnitudinem haut quidquam absolute reddit proprietatis incapax. Fatendum tamen est, inutile, quin & cum iniquitate conjunctum fore ejus dominium, si quis eum sibi soli in universum, aut pauci per partes exclusis reliquis velint asserere. Navigatio seu usus itineris maritimi est res innoxie utilitatis, cujus solius causa proprietatem mari inducere supervacuum est; cum æque commode in mari omnibus communi, quam proprio vela fiant. Piscatio per vastissimam illam æquora non est tanti momenti. Et cum frustra illud tuum esse dicas, abs cujus promiscuo usu alios arcere moraliter sit impossibile; haut puto operæ pretium fecerit, qui classes per omnes Oceani partes perpetuo velit alere, prohibendæ aliorum piscationi. Quid si tamen aliquis per inanem ambitionem, ut dominus Oceani clueat, aut subigente avaritia, ut solus emolumenta navigationis, & commerciorum maritimarum ad se trahat, proprietatem Oceani sibi soli velit arrogare? Præsertim si dicat, se se primum navigando Oceanum usurpasse, & in singulis continentibus, quæ istæ interjectæ sunt, terras possidere. Cum autem Oceanus initio fuerit vacuus, in eum potuisse proprietatem sibi adquirere, quicumque primus illum occupare sit aggressus. Heic dicimus; liberam quidem esse hominibus vacua occupando sua facere, sed ita tamen, ut meminerint, non uni & alteri, sed universo hominum generi orbem terrarum à Numine esse concessum, simulque naturaliter homines esse æquales. Igitur pactum illud tacitum eorum, qui primæ res diviserunt, circa concedenda occupantibus illa, quæ in primam divisionem non venerunt, haut quidquam extendi potest ad talem rem, quam si unus possideret, reliquos omnes iniquissimo servitio posset premere, aut exposita alias maxima commoda interciperet. Quippe cum istis de tali casu in mentem non potuerit venire. Unde sicut nemini vitio fuerit vertendum, si ex acervo rerum in medio positarum quantumvis abunde necessitatibus suis etiam in futurum prospexerit: ita ferendus non est, qui absurda ex cupidine plura velit affectare, quam quæ capere possit; & ideo tantum fines suos in immensum extendere, ne aliis naturæ bonis fruendi copia sit. Nullus igitur probabilis prætextus adferri potest, quare unus aliquis populus in totum Oceanum dominium velit prætere, cum hoc effectum,

effectu, ut cæteros omnes à navigatione ejusdem velit arcere. Earum rationum, quæ proprietatem rerum introduci siverunt, nulla in vastum Oceanum cadit. Ut is navigationi sit idoneus, nulla, quantum ad ipsum mare, hominum opéra & industria opus est. Eodem labore venti quicquid est ubique navium propellunt, quam unicam. Nec quos naves ducunt fulcos, secuturis asperius reddunt iter. Non deterius patet tibi in continentem alterum iter, licet cæteri eandem viam usurpent. Ante cæteros per locum aliquem iter fecisse, haut quidquam in eundem dominium dat, aut reliquis idem iter intercludit. Impudens autem est jactare; interdicta cæteris navigatione, unum solum lucro inde proveinte potiri; ad quod quemque intentum esse debere. Quasi vero iniquissimo monopolio cæteri omnes sint premendi, ut unius inexplibilis avaritia alatur; aut quasi reliquis omnibus jugum ultro sit subeundum, quia unius ambitio improbo voto totius orbis imperium complectitur. Ea fuit Numinis erga mortales liberalitas, ut, quæ necessitatibus ipsorum intervium, abunde suppeditat erit. Eos autem possidendi fines ratio hominibus præscripsit, ut contenti sint acquisivisse, quæ suis suorumque utibus probabiliter sufficerent. Nec futuri incautos esse vult, dommodo per invidiam, aut superflua habendi libidinem alii non prohibeantur de necessariis sit i prospicere. Si quis ulterius grassatur, & superfluas corradiit opes opprimendis aliis, reliquis vito non vertetur, si occasione data istum mature in ordinem redigere instituant.

§. 10. Ex hisce liquet, pacatam Oceani navigationem omnibus & esse liberam, cum nemini adhuc tale jus in eum sit constitutum, ut cæteros inde arcere queat; & per legem humanitatis talem esse debere. Adeoque neminem posse prohibere, quo minus populi Oceanum accedentes, ipsi non subiecti, inter se commercia instituant; nisi pacto tale jus sibi quisiverit, ut aut unus populus in ipsius gratiam certum quempiam populum a suis commerciis arcere teneatur, (qualia pacta Societas Indiæ Orientalis Belgica cum Imperatore Zeilonis inivit. Vid. *Phil. Baldaeus descripti. oræ Malabar & Coromandæ*, 10. & 12.) aut quis si cesserit facultate sua ad eum populum navigandi. Nam cum merces meas, præsertim ad superfluum voluptatem magis, quam ad vitæ necessitatem spectantes, pro lubitu ipse retinere, aut alienare possim; nihil prohibet, quò minus certas ob causas pacto me alicui obstringam, quod ipsi soli easdem sim concessurus. Et hoc ipsum est libertatis, ut quis jure suo alteri per pactum cedere queat; quanquam ejusmodi pactum tertio alicui præjudicare nequit. Inde etiam uti recte Princeps prohibere potest, ne merces in sua regione natæ, aut factæ ab exteris exportentur, nisi pacto aut liberali concessione eam sibi facultatem paraverint; (quale tamen pactum mire, aut quam gratiam indulgere de jure naturæ nequidquam tenetur, nisi si quem forte extrema urgeat necessitas, citra commercia isthæc penturum;) ita si v. g. populus Europæus regionem aliquam Africæ aut Indiarum suam fecerit comodo, qui inter gentes dominium parere solet; recte quoque, si videbitur, omnem adiuvum ad eandem commerciorum causâ susceptum cæteris poterit præcludere, aut non nisi sub certa conditione, certo vè onere permittere. Id quod & ita observari videmus, nec non è quidquam adparet, quod naturali rationi repugnet. Nam illa tantopere jactata commerciorum libertas non opstat, quo minus civitas suis plus civibus, quam exteris favere queat.

DE OCCUPATIONE.

1. <i>Modi acquirendi quotuplices?</i>	8. <i>Quando occupata intelligantur res immobili-</i>
2. <i>Modi acquirendi originarii.</i>	9. <i>Quando mobiles?</i>
3. <i>Occupatio sit per universitatem, aut per fundos.</i>	10. <i>An vulnerata à me fera statim mea sit?</i>
4. <i>Occupatio mobilium dependet ab arbitrio summi imperii.</i>	11. <i>An nostri sint pisces, qui in lacu nostro sunt?</i>
5. <i>Alicubi captura ferarum quibusbet permittitur.</i>	12. <i>Res derelictæ sunt denuo occupantur.</i>
6. <i>Alicubi eadem solis Principibus relicta.</i>	13. <i>De thesauris.</i>
7. <i>An qui contra leges venatur, feram captam suam faciat?</i>	14. <i>De occupatione bellica.</i>

Proximum est de modis acquirendi dominii dispicere, qui ad ductum *Grotii* commode dividuntur in *originarios*, & *derivativos*. Illi sunt, quibus ab initio in rem aliquam proprietas introducitur; hi, quibus dominium jam constitutum ab uno homine in alium transit. Modus acquirendi originarius iterum est vel simpliciter talis, quo dominium in corpus alicujus rei acquiritur; vel secundum quid, quo incrementum aliquod ad rem nostram adjungitur.

§. 2. In superioribus satis ostensum fuit, postquam mortalibus à primæva communione discedere placuisset, ipsos de rebus in medio positis, prævio pacto suam cuique portionem assignavisse, autoritate parentis, consensu, sorte, aut quandoque optione concessa. Quæ sub isthanc primævam divisionem non venerunt, super his ita conventum, ut ea cederent occupanti, i. e. qui primus eadem corporaliter adprehendisset animo, sibi habendi. Inde quod apud *Grotium* l. 2. c. 3. §. 1. dicitur: *originaria adquisitio olim, cum genus humanum coire posset, fieri potuit etiam per divisionem, nunc per occupationem tantum*; ita est explicandum: cum primum genus mortalium in plures familias dividi cœpisset, distincta rerum dominia provenire ex divisione; post eam divisionem originarie rem vacuum acquirit, quicumque eam occupaverit, i. e. qui præ cæteris eam rem adprehenderit, aut in eadem asserenda reliquos præveniret. Prout id vocabuli accipitur apud *Senecam* *Thyeste* v. 204. *In medio est scelus possum occupanti. Tacitum* H. V. 1. *Multi quos urbe atque Italia sua quemque spes acciverat, occupandi Principem adhuc vacuum. Plinium* l. 4. epist. 15. *In ea civitate, in qua omnia quasi ab occupantibus aguntur, qua legitimum tempus expectant non matura, sed fera sunt.*

§. 3. Circa occupationem rerum immobilium, & potissimum agrorum, distincte considerandum, an ea fiat ab uno, an à pluribus simul. Unus aliquis agrum tunc occupasse censetur, quando culturam illi adhibet, aut certos eidem limites designat. Ita tamen ut non plura amplectatur, quam quantum familia una, etiam insigniter multiplicata, probabiliter tueri possit. Nam si v. g. unus vir cum sua conjuge in vacuum insulam delatus esset, quæ aliquot myriadibus alendis sufficeret, impudenter eam totam titulo occupationis sibi assereret; ac extrudere conaretur eos, qui in diversam insulam artem adpulerint. Ubi autem cœtus hominum junctim partem quampiam terræ occupa-

paverit, id fieri sive vel per universitatem, vel per fundos. Prius contingit, si cœtus hominum possessione complectatur desertum aliquem tractum terræ, certis finibus per naturam, aut ex arbitrio hominum circumscriptum. Cujus deinceps particulæ singulis ex eo cœtu pro lubitu occupandæ conceduntur, (id quod rarius factum,) aut, quod rixis & confusione evitandæ commodissimum, publice cuivis assignantur. Promiscuam quippe occupationem confusione præbere materiam, innuit illud *Livii* l. V. in fine, de Roma: *formaque urbis occupata magis, quam divise similis*. Exempli loco possunt esse, quæ de Germanis antiquis memorat *Tacitus German.* c. 26. *Agri pro numero cultorum ab universis per vicos* (sic enim legit *Grotius* pro *vices*) occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia præstant. *Arva per annos mutant, & superest ager*. Sic *Cæsar* l. 4. de B. G. Suevos memorat C. pagos habere, ex quibus quot annis singula millia armatorum bellandi causa suis è finibus educunt, reliqui domi manent, pro se atque illis colunt. Hi rursus invicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio & usus belli intermittitur. Sed privati ac separati agri apud eos nihil est: neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet. Idem l. VI. de Germanis in universum: *hant quisquam agri modum certum, aut fines proprios habet; sed magistratus & Principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui una coiverunt, quantum eis & quo loco visum est, attribunt agri; atque anno post aliò transire cogunt; conservandæ scilicet vitæ simplicitati, procul avaritia & luxuria*. Quo alulit *Horatius* 3. Od. 24. *Campestres melius Scythæ Vivunt, & rigidi Geta; Immetata quibus jугer:liberas Fruges, & Cereem ferunt: Nec cultura placet longior annua; Desuntque Laboribus Aequali recreat sorte vicarius*. De incolis insulæ Liparæ vid. *Diudorus Siculus* l. V. c. 9. Idem l. V. c. 34. *Vaccæis arctius quoddam genus communionis tribuit. Vaccæorum natio, inquit, divisos quotannis agros colit; & communicatis inter se frugibus suam cuique partem attribuit. Rusticis aliquid intercurrentibus supplicium capitis multa est*. Add. Idem d. l. c. 45. de Panchæorum republ. Sic & Apalchitæ in commune laborant, & ex communi granario singulis patribus familias pro numero suæ familiæ singulis plenilunii distribuitur. Vid. *Rocheforti descripti. Antill. part. 2. c. 8. n. 8. Conf. Grot. l. 2. c. 2. §. 4.*

§. 4. Circa occupationem porro per universitatem est observandum; per eadem constitui dominum toti cœtui, ut tali, in omnia eo tractu comprehensa; non immobilia solum, sed & mobilia, ac se moventia; aut saltem jus isthæc posteriora, exclusis cæteris, adprehendendi. Quod dominium universale usque adeo distinctum est à dominio privatorum; ut hocce possit transire etiam in aliquem extraneum, salvo in idem civitatis dominio universali. *Dio Chrysostomus in Rhodiaca. ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ' ἔστιν ἡ τῶν ἡμετέρων μένων ἐκαστοῦ κυρίου ἐστὶν ἑαυτοῦ*. Regio civitatis est, nihilominus tamen possidentium, quisque est dominus rerum suarum. Sed nec necessarium est, ut omnia, quæ per modum universitatis occupata sunt, in singulos & privatos dominos describantur. Unde si quid in tali regione privato carens domino inveniarur, non statim pro vacuo haberi debet, ut abs quovis possit peculiariter occupari, sed ad totum populum pertinere intelligitur. Id quod putamus extendendum ad deterras intulas, in mari sitas, cujus dominium ad civitatem aliquam spectat, aut si quæ recens ibi nascantur: quarum exempla

memorat *Plinius* N. H. l. 4. c. 12. Qui circa ejusmodi res diverso modo disponere solet. Aliquando fructus ex istis rebus redeunt in publicum rediguntur, in publicos usus iterum erogandi; aliquando etiam exteris ejusmodi rebus uti frui conceditur; aliquando civibus duntaxat omnibus, aut certi ordinis. Semper tamen, quantum singulis circa talia juris competat, à constitutione populi dependet. Discrimen tamen aliquod heic deprehenditur, inter res immobiles & mobiles. Illæ cum & palam sint expositæ, nec loco moveri queant, per universalem illam occupationem statim, quantum ad ipsorum velut corpora, ad populum pertinere intelliguntur. Quædam autem res mobiles ita sunt comparatæ, ut sedem quidem ipsis præbeat ea regio, sed tamen opus habeant vel aliqua investigatione & collectione, uti metalla in terre visceribus hærentia, gemmæ, margaritæ, & similia in litoribus, aut alibi adhuc dispersa; vel peculia-ri apprehensione, & constrictione, ne iterum ex potestate nostra se se subducant, uti sunt feræ bestiæ, pisces, atque aves. Tales res nondum quasitæ aut captæ cum in hominum potestate non sint, ut iis pro lubitu queant uti; igitur dum à populo per universitatem earum sedes occupatur, hic propriè non ipsarum dominium quasivit, sed duntaxat jus per particularem apprehensionem dominium earundem nanciscendi. Unde non rectè dicitur, v. g. feras adhuc in naturali libertate vagantes esse Principis proprias. Sed Princeps jus habet eas capiendi, ideo quod penes ipsum sit dominium soli, in quo vagantur: quod quousque singulis liceat usurpare, penes ipsum est præscribere. Adeoque cui imperium est in terras & aquas, poterit vel promiscue quibusvis illas res apprehendere, & proprias faciendi jus concedere, vel civibus suis omnibus, aut certi ordinis, vel sibi soli id reservare. Licet enim propriè sub dominio nondum sint istæ res: tamen cum ad constituendam earum proprietatem necessario adhibenda sit res dominio subiecta, puta, terra, aut aqua: igitur cui in hæc imperium competit, lege lata impedire poterit, ne ad talia adquirenda rem ipsius alteri adhibere liceat, Conf. *Grotius* l. 1. c. 3. §. 5. 19.

§. 5. Ex hisce adparet, ab arbitrio ejus, qui summum imperium habet, non autem à naturali aliqua, & necessaria lege dependere, quidnam juris in civitate singulis competat circa collectionem rerum mobilium nondum occupatarum, circa venationem, aucupium, piscationem, & similia. Imò & circa occupationem desertarum regionum, quas quo minus quilibet subditorum invadat, summi imperantes prohibere possunt. Quo interdicto tamen extraneis non præjudicant, quo minus ipsi tales regiones occupando suas facere queant, sed tantum suis subditis, ne alii ex iis istas acquirere possint, nisi quibus hoc concessum est. Scilicet alicubi singulis plura, alicubi pauciora sunt concessa, prout rectoribus civitatum expedire visum fuit. De moribus Ebræorum refert *Seldenus* l. VI. c. 4. *Quicquid in locis habebatur desertis, seu quæ a privatiorum dominio & cultura erant vacua, fluminibus ac torrentibus, fiebat occupantis, uti est gramen, fructus arborum, sylvæ, & similia. Item pisces maris aut fluminum, volucres aut fera bestia. Non tamen in alieno agro venandum, aut aucupio utendum. Nihilominus quod & heic quis cepisset suum faciebat. In vivarius feræ aut pisces capere nefas.* Conspirant fere *Juri Romani*. Ita enim *Cassius* 2. rerum quædam in rerum. Omnia animalia, quæ terræ, mari, cælo capiuntur, i. e. feræ bestia, volucres, pisces, capiuntur summi. Quod enim nullus est, id ratione naturali occupanti

conceditur. De piscibus elegans est locus apud *Plantum Rudenic* act. 4. sc. 3. *Ecquem esse dices in mari piscem meum? Quos cum capio, siquidem cepi, mei sunt, habeo pro meis: nec manu asseruntur neque illuc partem quisquam postulat.* In foro palam omnes vendopro meis venalibus. Et si isthæc ad inventum vidulum male adplicaret piscator. Circa isthæc & similia loca notant Interpretes juris Romani, per feras intelligi omnia animalia, quibus à natura vis infinita est insita vagandi in terra, mari & aere, licet etiam includantur illa, quæ hominum tantum commercio manifestata sunt. Et si fortasse discrimen ferarum & cicurum bestiarum melius ita exprimitur, quod illæ inter homines versari magis abhorreant, magisque infinita libertate gaudeant, nec nisi ægre & vix satis fideliter contubernio hominum assuescant; quod in hisce secus est. Et si ex eo, quod in remotissimis locis, quo nullus aut rarissimus homini accessus, aves sint deprehensæ, quæ tactus hominum non refugerent, *Grotius hist. Belg. l. 5.* pronunciet: *quod ab animantibus aliis fugimur, non ipsis desse, sed nobis mansuetudinem.* Nudicere malis, in feris majorem esse indocilitatem, & velut rigorem indolis, quam in cicuribus. Ubi obiter monendum, non recte inter feras aves referri columbas, & pavones, in §. 15. *Instit. de rer. divis. & l. 5. §. 5. D. de A.R.D.* Quod de pavonibus observavit etiam *Godofredus* ad d. l. *Instit.* & in columbas cadit quoque illa ratio, quæ *seq. §. 16.* adducitur, quod etiam feræ dentur columbæ. Quas moribus Ebræorum non nisi ultra triginta stadia à columbari capere licebat. Vid. *Constant. Li'Empereur Baba Kama cap. VII. §. 7.* Add. etiam *Seldenus de J. N. & G. l. VI. c. 11.* Apum tamen natura sine dubio fera est, cum consuetudinem ad alvearia sua redeundi non advetudine hominum, sed propriæ naturæ instinctu habeant; de cætero plane indociles. *Plauto* tamen de *LL. l. 8.* ita sancit: *Si aliena examina quis persequitur, atque ara pulsans delectatione apes ad se trahit, damnum restituat.* Ubi videtur præsupponere, eum, ex cuius alvearibus evolarunt, non amplius illas persequi. Conf. §. 14. *Instit. d. t. Plinius l. XI. c. 5.* dicit: *cum neque mansueti, neque feri generis sint.* Et si alii apes distinguant in feras sive sylvestres, & quasi cicures. Vid. l. 26. *D. de furtis l. 5. §. 3. D. de adque rer. dom.* Quamdiu tamen ad nostra alvearia redeunt, eas nostras esse, iisque læsis damnum dari, operose ostenditur. apud *Quintilianum declam. 13.* quæ inscribitur: *Apes pauperis. l. 8. §. 1. D. famil. eriscunde.* Juxta leges quoque Romanas nihil interest, si quis feram in suo fundo capiat, siue in alieno: quia quocunque loco feræ sunt, dummodo sint in naturali libertate, nullius sunt. Potest tamen dominus fundi ingredi volentem aucupandi aut venandi causâ prohibere. Et nihilominus, quod quis contra interdictum domini capit, suum facit. Et si circa hoc dissentiat *Cujacius IV. obs. 2.* propter l. 55. *D. de A.R.D.*

9. 6. Enimvero in plurimis locis venatio rectoribus civitatum relicta, abs quibus in ejus communionem præcipui civesalicubi admissi; nisi quod rapaces bestias quibusvis occidere ubique fere licet. istius rei variæ potuerunt esse causæ. Scilicet non videbatur consultum, rusticos & opifices labore suo relicto per sylvas vagari; quod & latrocinii exercendis paulatim ipsos poterat allicere. Vid. constitutio *Friderici II. l. 2. feud. tit. 27. §. si quis rusticus.* Aliquando etiam plebi arma committi parum tutum habebatur. Vid. *Cicero l. V. in Verrem, de L. Domitio*, qui in crucem iustulit servum, ideo quod

quod ingentem aprum venabulo percussisset; cum interdictum esset in Sicilia post bellum fervile, *ut ne quis cum telo feruus foret*. Principibus quoque, & nobilibus, quorum armis securitas civium paranda est, venatio velut simulacrum aliquod belli adprime videbatur congruere, ut ad labores militiae durarentur. Quem ob linem quantum quondam Medi, Persæ, ac Parthi venandi studio tribuerint, ex *Xenophonte de Padia Cyri, Cornel, Nepote Alcibiade c. XI. Justin. l. 41. c. 3. Tacit. A. II. 1. Sueton. Caligula. c. V.* patet. Apud *Laconicum Chalcondylam l. 3.* memoratur, Bajazetem habuisse septem milia virorum, qui accipitres curarent, & aluisse sex milia canum. Cui captivo cum missis canibus & accipitribus hoc exprobaret victor Temires, ille ferociter reposuit: *Alibi, qui sum natus & educatus ab Amurate Orchanis filio, qui ambo reges extitero, congruit canum & accipitrum studium. Non item tibi Scythæ, Iavoni, & Iavocinis assueti*. Par quoque erat, Principibus, quorum curis quies publica stat, isthanc virilem iane recreationem concedere. Præsertim cum venatio in regionibus celebribus, si quibusvis promiscue sit indulta, singulis parum possit adferre compendii. *Plin. Paneg. His artibus summi duces imbuebantur, certare cum fugacibus feris cursu, cum audacibus robore, cum callidis astu: nec mediocrepacis decus habebatur submoia campus irruptio ferarum, & obsidione quidam liberatus agrestium labor*. Ob hæc ergo & similes causas Princeps, si reip. expedire visum fuerit, etiam invitis plebejis citra injuriam venandi licentiam adimere potuit. Non enim i. his res suas eripit, sed vetat duntaxat ab ipsis usurpari aliquem acquirendi modum, quem alias mærum jus naturæ, citra constitutiones civiles si esset, indulgebat. Nam quod aliqui simpliciores venationis prohibitionem ideo illicitam putarunt, quod Deus hominibus dominium in bestias dederit, rusticos autem utique homines esse; aut quod passim apud Jeros Romanos venatio jure naturali ac gentium libera dicatur: ad id durum responderunt viri docti, distinctione facta inter jus naturæ præceptivum, & permissivum, & explicatâ diversâ significatione vocabuli juris gentium. Vid. *Grot. l. 2. c. 8. §. 1.* Sed & probabile est, ultro deferente populo multis in locis id juris in Principes transcriptum. Nam cum ipsis bona quædam essent assignanda, unde dignitatem, & convenientem fastigio suo adparatum sustinerent; sapienter existimatum fuit, commodissime ipsis assignari illas res, quæ sine damno cujusquam trahi possunt. Cujusmodi sunt omnes res, quæ nondum in alterius dominium pervenerunt. De venatione apud Peruanos sub imperio Yncarum vid. si placet, *Garcilassus de la Vega l. VI. c. 6. Comment. Reg.*

§. 7. Cæterum per ejusmodi leges Principibus proprie loquendo non dominium ferarum fuit datum, sed tantum jus, ut ipsi soli easdem occupando suas possent facere. Quod jus tamen, postquam ab aliis isthæc feræ fuerunt adprehensæ, hunc cum dominio communem effectum habet, ut ab illegitimo capto possint vindicari. Nam id non videtur admittendum, quod aliqui dicunt: potu. sic legem etiam ante occupationem harum rerum dominium assignare, cum ad dominium producendum lex sufficiat. Id equidem lex civilis efficere potest, ut dominium jam in rebus constitutum ab uno cive in alium transeat citra antecedens aliquid iptorum factum. Sed ut dominium in rem aliquam, quæ nondum potestatem hominum actu subiit, ab initio introducatur, per solam legem fieri non potest; sed opus est actu aliquo corporali, cum primis

ca res se moventes. Diversa autem sunt, dominium ab initio constituere, & constitutum conservare. Sunt contra, qui statuunt, per leges civiles, venandi licentiam prohibentes, esse detractum non quidem acquisitioni animalis capri, sed juri tantum venandi. Nam circa feras duo quondam fuisse jure gentium concessa, unum, ut omnibus hominibus venari liceret; alterum, ut dominium ferarum occupatione acquireretur. Quorum priori derogatum fuisse sit intelligendum, posteriori autem nequaquam. Inde si is, cui venari sit interdictum, nihilominus venando feram ceperit, tolli quidem ab eo feram, si apud ipsum sit inventa; non tamen quod illius facta non sit, sed velut ab indigno, & poenae causa. Ea plane ratione, qua laquei, jacula, & alia instrumenta venatoria hujusmodi hominibus auferuntur; quæ illorum tamen esse negari non possit. Unde si quod ita captum est, alteri bona fide accipienti traditum sit, adimmi ei, & vindicari non posse. Quod tamen fieret, si quidem illa fera revera fuisset aliena, & furtiva. Principem enim, antequam feras adprehenderit, non posse vocari earum dominum: adeoque qui contra interdictum venatus fuerit, non committere furtum, nec auferre rem alienam; sed acquirere eam, cujus acquirendi jus alter privative habebat: ipsumque poena affici, rei autem ita acquisitæ vitium furtivi non adhærescere. Vid *Gudelmus de jure novissimo* l. 2. c. 2. & ex eo *Arnold. Vinnius* ad §. 13. *Instit. de rer. divif.* Paria habet *Zieglerus* ad *Grot.* l. 2. c. 2. §. 5. *Impediri lege Possesse, ne feras capiantur; sed ut capiendo non adquirantur, impediri lege non posse.* Stare enim posse jus prohibendi cum acquisitione ipsa. Diversas esse quæstiones, utrum aliquis adquirat capiendo, & utrum liceat hoc acquirendi modo uti. In prima quæstione nihil posse majestatem. Quemadmodum facere nequit, ut alicujus sint, quæ nullius sunt, aut ut possideantur, quæ non possidentur. l. 3. §. 14. *D. de adquir. possess.* ita nec prohibere posse acquisitionem, nec facere, ut quæ acquisita jam sunt, non sint acquisita. Sed in secunda liberum esse Principii imperium. Enimvero valde simplex est credere, naturali quadam necessitate aliquem fieri dominum ejus rei, quam primus adprehendit; cum id ex prævio pacto esse supra ostenderimus. Igitur si isthoc acquirendi modo circa certas res subiectis Princeps interdixerit, prima adprehensio ad dominium acquirendum nihil proderit. Et producit ista lex eundem cum dominio effectum hactenus, quod subiectus feras atrectare non debeat, aut si de facto atrectaverit, suas non faciat. Neque verosi rancidulæ carnes à tertio comprimus vindicari non solent, ideo venator clancularius earum dominium habuit. Neque capere est statim acquirere; cum illud sit nudus actus physicus, hoc vero effectum moralem involvar. Quin illud potius contradictorium est: Principibus solis competit jus venandi; & si privatus feram ceperit, ejus dominium acquirit; i. e. soli Principes possunt uturpare illum modum, quo dominium legitimum in feras constituitur, & nihilominus, cui illum modum adhibere non licet, dominium acquirit. Sed quid si aliquis quærat: Penes quem ergo erit dominium feræ contra leges captæ? Nam penes captozem id esse ipsi negamus; & Princeps eam non cepit. Heic dicendum videtur, istum venatorem principii ultroneam, licet parum gratam, operam præstitisse; adeoque non secus atque alius venator, à Principe autoratus, capiendos feras Principis fecisse. Illud insuper certum est, peregrinum quoque teneri ejusmodi legibus, licet forte in ipsius civitate venatio omnibus sit libera. Quippe cum ea sit lex omnium civitatum, ad servandam pacem internam

omnino necessaria, ut qui ejus territorium ingreditur, etiam ad tempus, conformem se tantisper gerat illius legibus, saltem quarum ratio in ipsum quoque congruit, & à quibus legislator peregrinos peculiariter non exemit. Vid. *Grotius* l. 2. c. 2 §. 5. Sed & moderate exercendas ejusmodi leges bene monent cordati, nisi peculiaris furtivorum venatorum malitia asperitatem ivadeat. Vid. *Bæcler. ad Grot. d.l. §. 4.*

§. 3. Cæterum occupasse tunc demum rem aliquam dicimus, quando possessionem ejus adprehendimus; cujus initium est corporis ad corpus immediate, aut per instrumentum idoneum adjunctio. Igitur regulare est, ut occupatio rerum mobilium fiat manibus, rerum soli pedibus, cum intentione culturam iisdem adhibendi, ac constitutis limitibus vel exacte, vel cum aliqua latitudine. Vidisse autem tantum, aut scire ubi quid sit, nondum ad possessionem sufficere judicatur. Ceres apud *Ovidium Metam.* l. V. *En quesita diu tandem mihi nata reperta est, si scire ubi sit reperisse vocas.* An autem rei immobilis possessio instrumento queat adprehendi, intelligitur memorabili exemplo apud *Plutarch. quest. Græc. 30.* ubi narrat, *Andrios & Chalcidenses in Thraciam abuisse, quasi-turos loca, habitationi apta, ibique per prodicionem cepisse urbem Samam. Postea certiores facti, barbaros urbem Acanthum deseruisse, duos ex exploratores misere peripeturos, an vere barbari abiissent. Hi proprius accedentes, cum jam clare locum desertum conspicerent, Chalcidensis quidem explorator cursu concito eo contendit, ut possessionem urbis nomine Chalcidensium caperet; sed Andrius, cum cursu superari se videret, jaculum, quod gestabat, emisit; & cum id porta infixum esset, exclamavit, se pro popularibus suis ferro acule sui possessionem priorem cepisse. Controversia inde orta arbitri capiti Eretrienſes, Samii, & Parii. Ubi priores duo pro Chalcidensibus, Parii pro Andriis pronunciarunt. Qui irati arboris juramento sese execrati sunt, quod nunquam ab illis uxores essent petiituri, neque suas filias illis collocaturi. Et sane jaculum occupandæ rei immobili non idoneum videtur instrumentum; cum multa jaculo possumus tangere, ad quæ corpore nunquam licet accedere.*

§. 9. Res autem mobiles, ut nostræ fiant, adprehensione corporali indigere communiter judicatur; ut tamen ex eo loco, ubi positæ fuerant, dimotæ in locum aut custodiam nostram transferantur. Sic pullos avium, in nido adhuc hærentes, licet eosdem tetigero, meos nondum feci, nisi in de eosdem domum asportavero. Sic si in antro catulos feræ deprehendero, meos tunc demum faciam, si aut eos inde in mea velut præfidia dimovero, aut tantisper custodiam ad posuero, ne evadere possint. Fit autem ista adprehensio non solum manibus nostris, sed & instrumentis, puta, laqueis decipulis, retibus, nassis, hamis, & similibus: dummodo instrumenta sint in nostra potestate, i. e. eo loco posita, ubi nobis feras capiendi jus est, nec adhuc per feram abrupta; & fera illis ita implicita teneatur, ut inde exire nequeat, saltem intra id tempus, quo nos ad eam eramus perventuri. Ex quibus definienda est quæstio de apro, qui in laqueum inciderat, proposita in l. 55. D. de A. R. D. Scilicet si ita aper laqueo implicitus erat, ut inde eluctari non posset, & laqueus vel in publico vel in tuo positus erat, ubi venandi tibi jus, tuus utique factus iste jam erat; & ubi ipse eum solvissem, ut in naturalem libertatem evaderet, æstimationem ejus solvere tenebar, quocunque demum nomine actio illa veniret. Verum si in meo fundo laqueus erat positus, uti te eo ingredi volentem prohibere poteram, ita & laqueum me in vito ibi positum si dissolverim, non habes quod mecum expostules.

§. 10. Illud quoque disputatur, an vulnere inflictio feram statim nostram fecisse videamur? Id quod quondam Trebatio placebat; ita tamen ut eandem persequamur; hoc si omiserimus, nostram definire esse, & fieri occupantis. Aliis diversum placuit, nec aliter eam nostram fieri, nisi ceperimus; quippe cum multa accidere possint, ut non capiamus. l. 5. D. de A. R. D. Adquam legem *Godofredus ex Radevico l. 1. c. 26. de gestis Frederici* adfert, *Fredericum hoc in casu ita distinxisse: si quis cum canibus venatorius seu Molossis feram invenerit, & persequens fuerit, ut ei potius, quam occupanti cedat: si lancea, vel gladio vulneraverit, aut occiderit, ut ejus sit, non occupantis. Si cum canibus leporarius sive Laconicis, ut occupanti cedat. Si telo, balista, aut arcu emissio occiderit, ut aque ejus sit, non occupantis, eoque tamen, donec eam persequatur.* Sic juxta legem *Longobardorum lib. 1. tit. 22. l. 4. & 6.* qui feram ab alio vulneratam occidit, aut reperit, aufert armum cum septem costis: in reliquis qui vulneravit, jus habet, sed non nisi spatio *XXIV. horarum*. In universum tamen dicendum putaverim, si fera lethaliter sit vulnerata, aut insigniter debilitata, non posse eam ab altero intercipi, quam diu eam persequimur, dummodo jus nobis sit in isto solo vertendi; secus, si vulnus non sit lethale, nec fugam valde impediens. Inde ex amore potius, quam jure *Melcager Atalantem in partem gloriæ occisi apri Caledonii* admittebat, ap. *Ovidium Metamorph. l. 8.* Fera autem, quam canes mei, me non instigante, occiderunt, non prius est mea, quam eam adprehendero. *Add. Alb. Gentilis advoc. Hispan. l. 1. c. 4.*

§. 11. De his & similibus Ebraeorum jure ita disponebatur, prout refert *Seldenus l. VI. c. 4.* *Pisces aut feræ non capiendæ in vivariis. Licet autem pisces capere ex alieno reti, dum in mari est; & feram ex alieno reti, quod in loco deserto expantum est. Si quis rete expanderit in agro alieno ad feram capiendam sit capta dominus, nisi dominus agri invenerit, & jus suum ex proprietate agri vindicaverit. Pisces, qui in navem transierint, navis domini sunt; quoniam navis habetur pro custodia satis firma atque occlusa, non pro ea, qua mobilis, aut hinc inde transiens dicitur. Nam ab aquis est, quod moveatur, aut hinc inde transeat navis, non ex sua natura. Est quoque hec expendenda l. 3. §. 14. D. de acquir. possess. ubi Nerva tradit: pisces, qui in piscina sunt a nobis possideri, non autem, qui in stagno nostro sunt; & feræ, quæ in vivario sunt inclusa, non quæ in circumseptis sylvis vagantur.* Id quod *Grotius l. 2. c. 8. §. 2.* displicet, ideo quod pisces non minus stagno privato includantur, quam piscinæ; & feræ non minus cernerent sylvæ bene circumseptæ, quam vivaria. Sed constat ratio pronunciato Nervæ. Nam ferarum & piscium proprietas ab adprehensione incipit. Pisces ergo piscinæ inclusi, & feræ vivario, capti utique jam fuerunt: non item pisces, qui in lacu nostro versantur, aut feræ, quæ in sylvis naturalem libertatem nondum exuerunt, licet forte ita circumseptæ sint, ut in infinitum vagari nequeant, Aliud enim est, feram capere, aliud, sepem statuere, ut facilius capi possit. Quia tamen illarum capiendarum mihi soli jus est inde & reliquos omnes ab illarum captura arcere, & captas ab ipsis vindicare possum, sic ut quo ad hunc effectum pro domino habeam. Igitur inclusis hætenus tantum libertas naturalis competit, quod nondum ab homine fuerunt adprehensæ, non quod abs quovis capi possint.

§. 12. Occupatione quoque adquiruntur res, in quibus dominum, cui antea subiectæ fuerant, plane est extinctum. Id quod fit, si vel aperte quis rem abjiciat cum

sufficienti signo, quod eam non amplius inter sua habere, sed in medio cuius occupanti expolitam esse velit, & quidem nulla cum intentione alteri inde gratificandi: vel si ab initio quidem invitus ejus possessionem amittat, deinceps tamen pro derelicta eandem habeat, vel quia recuperationem desperat, vel quod tanti ejus recuperatio non sit. Alias enim dominium rei suæ, amissa licet possessione, nemo invitus amittit, (nisi per modum poenæ, aut in bello ipsi auferatur;) sed retinet jus eandem recuperandi, quamdiu animum recuperandi non depotuerit, aut depotuisse censeatur. Unde talium rerum dominium per occupationem adquiri non poterit, prioris domini jure adhuc subsistente. Vid. 1. *Samuel IX. 3. l. 13. princ. D. de adquir. poss. l. 2. §. 8. l. 3. D. ad legem Rhodiam.* Cum autem ut res pro derelicta habeatur, duo requirantur, primo ut quis nolit esse amplius dominus; deinde ut possessione rei exuat, abjiciendo eam, aut deserendo; alterutrum si desit, dominium non amittitur. Fac ergo rem à dominio abjici, non tamen ea mente, ut eam amplius suam esse nolit, nihil hec amitteret. Contra fac nolle dominum amplius rem suam esse, nisi eam abjecerit, dominus esse non desinet. Vid. 1. 17. §. 1. *D. de adquir. poss. Add. Bœcler. ad Grot. l. 2. c. 4. §. 4. ubi excutitur casus à Cicerone de Inventione l. 2. c. 5. propositus.* Hoc modo dominium quoque denuo subeunt feræ bestiae, ubi custodiam nostram evaserint, & in naturalem sese libertatem receperint. Ubi tamen *Grotius l. 2. c. 8. §. 3.* non placet, quod l. 3. §. 2. *D. de A. R. D.* traditur, feram nostram esse definire, cum evaserit custodiam nostram, & in libertatem naturalem se receperit. Non enim ideo statim dominium ferarum amitti, quod illæ custodiam evaserint, sed ex probabili conjectura, quod ob difficillimam persecutionem eas pro derelictis habere credamur. Id quod ipsum tamen insinuat l. 5. *princ. D. de A. R. D.* ubi dicitur: *naturalem libertatem recipere intelligitur fera, cum vel oculos nostros effugerit, vel ita sit in conspectu, ut difficilis sit ejus persecutio.* Et l. 44. dicit, id, quod à lupo eripitur, nostrum manere, quamdiu recuperari possit. Vid. l. 8. §. 2. *D. famul. erisc.* Unde etiam temperandum est, quod notat *Ziegler. ad Grot. d. l.* Quia feræ per amissionem libertatis fiunt nostræ, ergo & per recuperationem libertatis nostras esse definire, & per consequens dominium earum in actuali possessione consistere cense. Nam libertatem naturalem nondum adeptæ intelligitur fera, quamdiu aliquis ipsam cum spe probabili recuperandi persequitur. Sicut nondum plene evasit captivus, carcere elapsus, quamdiu lictores adhuc ipsum pervestigant, & ipse in loco versatur, ubi inveniri possit. Quod autem *Grotius d. l.* arbitratur, per appensam *ὑπεισπαρα* sive crepundia, aliasque notas dominium ferarum, quæ nostram custodiam effugerunt, retineri, adeoque easdem non fieri occupantis: id de illis tantum putaverim admittendum, quæ per homines manuefactæ sunt, nativamque feritatem exuerunt; quæque ideo jure cicurum bestiarum merito gaudent. Inde si cervus ille Thyrrhi ejusmodi notas habuit, tunc *Africanus* causam tumultui præbuit non improbabilem; apud *Virgil. Æn. VII.* Add. *lex Salica tit. 35.* Huc pertinet, quod *Plinius l. IX. c. 59.* refert de pisce anatina, qui à piscatoribus assue fieri potest, ut reliquos in insidas deducat. *Conciliatorem nosse ad hoc prodest, ne captatur. Parcu piscator fugiunt in reliquum gregem. Ferunt discordem socium duci insidiatum pulcre noto cepisse adefica voluntate: agnatum in macello a socio, cujus injuria erat, & dati damni formulam eductam, condemnatumque: addidit Africanus astmata lre decem libris.* Sed qui-

quibus vivario tantum inclusis nota impressa, ubi in libertatem naturalem evaserint, occupantis fieri verius est. Accurata enim custodia seu perpetua velut occupatione opus est, ut retineatur animal, cui per naturam insita est infinita vis vagandi, & quod perpetuo possessioni renitur, quam nota aliqua hauriquidquam frænaverit. Vid. *Zieg.* l. d. Inde ex decore fallam sententiam delatoribus attribuit *Juvenalis* j. 4. *Non dabitur fugitivum dicere pisce, Depastumque dum vivaria Caesaris, inde Elapsum, veterem ad dominum debere reverti.* Circa fugitivos servos peculiariter legibus Romanis erat constitutum, ut domini etiam possessionem (civilis) eorum retinere intelligerentur; ne scilicet pro lubitu ipsi dominos possessionis commodo possent privare l. 1. §. 14. l. 13. D. *de adquir. poss.* Id manifestum est, si alterius cuiusdam rei possessionem inviti amittamus, puta, si quid in via nobis exciderit, ejus dominium nobis non perire, nec inventori adquiri; nisi postquam idem pro derelicto à nobis haberi constiterit; id quod ex neglecta inquisitione fere intelligitur. Unde si quis aliquid invenerit, quod ultro à domino abjectum non sit probabile, profiteri id debet, ut à domino recipi possit. Domino autem non adparente, recte res inventa ab inventore poterit retineri. *Aelianus* V. H. l. 3. c. 45. hanc legem Stagiritarum refert: *α μη καθεῖς, μη λαμβανε, qua non deposuisti, ne tollas.* Idem l. 4. c. 1. *Bibli in via, si exciderunt in aliquid, nihil tollunt, quod non posuerunt. Non enim hoc invenitum, sed furtum arbitrantur esse.* Similis lex Solonis apud *Diogenem Laërt.* l. 1. α μη εἶς, μη ἀνελεῖ. Add. *Plato* de LL. l. X. sub init. Ex doctrina Confutii apud Chineses, in via reperta, nisi qui ea amisisset, tollebat nemo. *Martin. hist. Sin.* l. 4. c. 21. *Edictum Regis Theodorici* c. 58. Antiqui Ebraei, referente *Seldeno* l. VI. c. 4. legem *Deuteronom.* XXII. 1. ad gentilem negabant pertinere, sed tantum ad Israelitam; ita tamen, ut si adpareat, dominum tale pecus pro derelicto habere, occupantis fiat. Distinguebant etiam illi inter res signatas & non signatas. De his recuperandis præsumebant dominum desperasse, non item de illis, nisi palam id profiteretur. Illas quoque sine præconio publico, bis vel ter facto, retinere nefas, non item has. Cui fini in suburbio Hierosolymitano suggestus erat, ex quo res amissas præco denunciabat. Apostatarum tamen res amissas restituendas negabant. Gentilium autem bona amissa hoc duntaxat respectu restituenda dicebant, ut ob eam humanitatem & ipsi humanius à gentilibus tractarentur. Adeoque isti rerum amissarum dominium statim cum amissione de jure naturali expirare statuebant; restitutionem autem earundem ex jure civili pendere. Quæ opinio falsa sane, uti multæ aliæ, ex avaritia gentis, & hostili adversus omnes alios odio profuxit.

§. 13. Sub rebus, quæ dominium amiserunt, etiam censetur thesaurus, sive pecunie cuius dominus ignoratur. Vid. l. 3. D. *de A. R. D.* l. 6. 7. D. *de rei vindic.* l. 3. §. 3. D. *de adquir. poss.* Inde si quis vel metus causa, vel custodiæ sub terram pecuniam recondiderit, non est thesaurus; & qui eum abstulerit, furti est reus. Uti servus ille apud *Plantum* *Antularia*, qui Euclionis ollam auro plenam amoverat. *Thesaurus* naturaliter, & citra divertam dispositionem legum civilium fit inventoris, i. e. ejus, qui eum adprehensit, locoque moverit. Quia cuius dominus ignoratur, quamdiu ignoratur, moraliter censetur ac si dominium non haberet, ceterque nullus, adeoque primo occupanti cedit. Quo loco tamen quaeri potest: utrum quis in

locis degens, ubi inventori reliquunt talia leges civiles, ad adprobandum conscientie inventionis titulum omnino teneatur indicare publice, thesaurum abs se inventum esse, etiam ubi adparuerit, dudum eundem ibi depositum? Nam ubi nuper eum depositum constat, quin id necessum sit, non dubito. Ubi probabilissimum videtur, si quis thesaurum in proprio effoderit solo, eum ad hoc indicandum per conscientiam non teneri; sed posse eum id, quod invenit, tantisper retinere, quoad alius ultro inquirat, & causas probabiles occultationis & dissimulationis ad id utque tempus afferat. Nam ille, abs quo ager vel domus ad præsentem dominium, thesauri inventorem, pervenit, non præsumitur sciens reliquisse pecuniam abs se depositam, cum agrum vel domum alienaret. Neque ille, qui in alieno solo tale quid domino soli incio occultaverit, rei suæ vindicandæ occasionem omisisse creditur, ubi probabilis merus erat, ne in alterius manus ea perveniret. At vero, qui in alieno solo thesaurum offendit, per conscientiam videtur teneri ad quærendum ex domino soli, saltem oblique, num ipse eundem deposuerit. Citra hoc enim non potest liquido constare, an non custodiat duntaxat cauta is à domino, vel ab alio, concio domino, sit eo loco conditus. Cæterum super hac re diversæ apud diversos leges positivæ occurrunt. Vid. *Grot. l. 2. c. 8. §. 7. Plato l. XI. de LL. nec thesaurum, nec res quavis alias deperditas, etsi ignorentur, cujus sint, vult inventori cedere, sed super illis oraculum consuli; quid fieri jubeat. Quæ nimia sine dubio scrupulositas. Qualem in illo Philotopho Sineni Chungejo annotat Martinus l. V. historia Sinica; qui nihil fas attingere statuebat, quod iniustum, aut ab injusto esse suspicaretur. Quare nec paternam domum inhabitabat, quod crederet à malis viris edificatum; nec cibum à parentibus aut fratribus capiebat; inque parum timens. Apud Ebræos juris fuisse videtur, ut thesaurus cederet domino agri, quod colligitur ex *Matth. XIII. 44. Add. Plautus Trinummo act. 1. sc. 2. v. 88. Et Philostratus de vita Apollon. Thyan. l. VI. c. 16. Apud Spartanum Hadrianus de thesauris ita cavisse legitur, ut si quis in suo reperisset, ipse potiretur; si quis in alieno, domino daret; si quis in publico, cum fisco equaliter partiretur. Apud Philostratum in vitis Sophistarum l. 2. in Herode: & Zonaram tom. II. cum Atticus, Herodis pater, grandam thesaurum in sua domo invenisset, super eo ad Nervam Imperatorem scripsit, quid de eo faciendum juberet. Cui Nerva: mtere, inquit: quæ invenisti. Cum Autem Atticus denuo scriberet; se magnitudine thesauri superari abutere, inquit, invento, quando tuum est. Add. Constitutiones Sicula l. 3. tit. 3. Apud Philostratum de vita Apollonis Thyan. l. 2. c. 15, hic, licet inter venditorem & emtorum agri orta, juberet inspicere, uter vir melior sit; id quod pro communi regula haberi nequit.**

§ 14. Inter illa, quæ per occupationem adquiruntur, à JCtus Romanis referuntur quoque res hostium. Vid. l. 1. §. 1. *D. de adquir. possess.* Quod ut recte intelligatur, sciendum est, per statum hostilem, uti cætera jura pacifica, ita & effectum dominii adversus hostem abrumpi hætenus, ut non amplius quis teneatur ab istius rebus manus abstinere, nisi quâ humanitas fuaverit. In bello ergo res hostium in ordine ad alium hostem redduntur velut domino vacuæ; non quod hostes per bellum ipso jure rerum suarum dominii esse desinant, sed quia illorum dominium non obstat hosti, quo minus eas res auferre, sibi que habere possit. Prorsus uti ad rei vacuæ dominium adquirendum sola adprehensio sufficit. Etsi in bello qui res hostium occupatum eunt, non legnius repelluntur.

PELLI POSSINT & SOLEANT. Notandum tamen, rerum bello captarum dominia ultimam firmitatem acquirere, quando is, cui illæ ereptæ fuerunt, per pacem prætensionem ad easdem renunciat. Habet autem & hoc bellum peculiare, quod in isto per violentam occupationem etiam imperium in homines possit quæri. Alias enim sub objecto occupationis non continentur homines, sive illi jam sint sub alterius imperio, sive naturali gaudeant libertate; excepto duntaxat calu, quando à parentibus proles fuit exposita. Vid. *Hobbes de cive* c. 9. §. 4. Nam uti reliqua jura, ita & libertatem hic comitatur effectus, ut abs me abire nequeat in alium hominem non hostem; nisi meo consensu. Occupatio autem in objecto occupabili nullum ponit consensum; sed sola duntaxat occupantis adprehensione, & absentia juris in objecto occupationem impediens absoluitur. Inde ubi cum persona, nullo relicto hærede ex testamento aut lege succedente, extinguuntur omnia jura, quæ in res aut personas habuit, res quidem cedunt occupanti, subjecti autem in naturalem abeunt libertatem. Neque enim unquam hominem tam abjecti animi fuisse crediderim, ut libertatem suam ultro deserat, & velut pro derelicta habeat. Nam si vel maxime alicui servire allubescat; saltem tamen electionem domini sibi reservabit. Equidem *Grotius* l. 2. c. 3. §. 4. inter objecta occupationis etiam imperium videtur referre, dum in rebus, quæ nullius sunt, duo statuit occupabilia, imperium, & dominium, quatenus ab imperio distinguitur. Id tamen dextre est explicandum. Nam imperium proprie in homines dicitur, quod extra bellum, & casum supra dictum occupatione nequit acquiri; quia qui non est alterius, suus est, non nullius. Improperie autem imperium dicitur in locum sive territorium; ejus hic est effectus, ut nemo sibi istum locum usurpare possit citra consensum illius, qui in eum imperium habere dicitur; & qui ad tempus duntaxat illum locum ingreditur, tantisper ipsius jurisdictionem cogatur agnoscere. Enimvero hoc imperium proprie est effectus domini id eum locum constituti, & non nisi consequenter aliquid imperii in hominem involvit. Quod enim meum est, id utique citra meum consensum nemo usurpabit. Qui autem locum meum ingreditur, saltem hæc tunc directioni meæ subijcitur, ne per eum dominium istius loci mihi reddatur deterius.

CAPUT VII.

DE ADQUISITIONIBUS AC
CESSIONUM.

1. <i>Accessiones quotuplices?</i>	6. <i>Ædificia quatenus solo cedant?</i>
2. <i>Accessiones regulariter pertinent ad dominum rei.</i>	7. <i>Charta cedit scriptura;</i>
3. <i>Fructus quotuplices?</i>	8. <i>Tabula pictura;</i>
4. <i>Fructus animalium pertinent ad dominum maris.</i>	9. <i>Purpura vesti.</i>
5. <i>Consilia solo cedunt.</i>	10. <i>De specificatione.</i>
	11. <i>De alluvionibus integrarum regionum;</i>
	12. <i>Et agrorum privatorum.</i>

HABENT hoc pleraque res dominio hominum subjectæ, ut non in eodem statu permaneat, sed variis auditibus exuberent. Quædam enim intrinsece suam substantiam

tiam dilatant : quibusdam extrinseca incrementa accedunt ; aliæ heterogeneis fructibus exuberant ; multis per formam industria hominum superinductam pretium accrescit. Quæ omnia uno vocabulo *accessionum* comprehendi possunt, & in eas potissimum classes dividuntur. Quædam enim citra factum hominis ex sola natura istarum rerum proveniunt ; quædam factæ & industria hominum in solidum, aut ex parte procurantur.

§. 2. Circa istas hæc est generalis regula ; ut qui est dominus rei, ad eundem quoque pertineant istius accessiones. Id quod ex ipsa domini natura, ejusdemque primitus introducti sine manifeste profluit ; cum multæ res frustra possiderentur, si fructus spectarent ad alios ; & pax humani generis nequidquam promoveretur, si pari jure accessiones prætere alii possent cum eo, qui corporis dominus cluet. Inde non opus est dominium accessionum derivare à titulo occupationis fictæ, qua id, quod rei nostræ accedit, velut mediante ista re videatur occupare ; aut qua res nostra propter præminentiæ ad se aliam trahere intelligatur.

§. 3. *Fructuum* nomine solent potissimum venire incrementa, multiplicationes, & emolumenta rerum quarumvis ; nisi quod animalia ex aliis animalibus provenientia peculiariter *fectus* adpellentur. Fructus usitatissime solent dividi in eos, qui ex re ipsa proveniunt ; & qui occasione duntaxat rei percipiuntur. Illos vocant *naturales* ; hos *legitimos* seu *civiles*. Inter naturales quidam sola naturæ operatione citra culturam & industriam humanam proveniunt ; in aliis rebus per industriam humanam operosiores aut faciliorem naturæ fecunditas aut habilitas est procuranda. Unde hi fructus solent etiam vocari *industriales*. Civilium fructuum exempla conspiciuntur in ulura, pensione rerum locatarum, vectura, & similibus. Cæterum prioris generis fructus, quamdiu non sunt separati, pars rei, à qua proveniunt, censentur. l. 44. D. *de rei vindic. separati* distincte velut existere intelliguntur. Utrique naturaliter pertinent ad eum, qui est dominus rei, ex qua proveniunt.

§. 4. Circa foetus animalium plerisque placuit, ut illi ventrem sequerentur, & sint ejus, cujus est mater, non cujus est pater. vid. l. 5. §. 2. *de rei vindic.* Cujus non ista solum ratio est, quod pater plerumque ignoratur ; sed quia foetus aliquando pars matris, nunquam pars patris fuit ; & quia longe pluris æstimandum est, quod hec mater, quam quod pater confert ; utut fortasse si uterque tanquam causa physica consideretur, pari passu ambulent. Nam non est quæstio, vaccæ magis, an tauro imputari possit, ut existat vitulus ; sed an is magis ad illius, an ad hujus dominium pertineat. Atqui pater leviter opera sua defungitur, sic ut ipsius domino parum aut nihil decedat : mater autem dum uterum gerit, ad alia fere est inutilis, & sollicitæ alenda. Ergo iste saltem æquas partes cum hoc prætere alii nequit ; præsertim cum unus masculus pluribus foemellis imprægnandis sufficiat. Si quis tamen cum in finem admittit alar, sine dubio aliquid ipsi pro eorundem usu debetur. Add. Ziegler, ad Crot. l. 2. c. 8. §. 18. Et *Feldens ibid.*

§. 5. Plantata quoque & consita solo cedere dicuntur, & surculi stirpibus, quibus insuntur ; quod ista non tantum solo alantur, sed & velut in unum cum solo coalescant, & pars ejusdem fiant. Inde etiam requirunt, ut radices egerit ; ante id enim manere,

manere, cujus fuerant. Id quod tamen *Grotio* l. 2. c. 8. §. 12. juris positivi, non naturalis videtur; quippe cum alimentum rei jam existentis pars duntaxat sit. Igitur jus tantum in partem ejus rei dominum soli posse pretere, neque ob id domino feminis, plantæ, aut arboris naturaliter jus teum perire; adeoque communionem heic locum habituram. Enimvero his non obstantibus ratio legibus Romanis conflat. Non enim hoc volunt, ut dominus feminis, plantæ, aut arboris, siquidem bona fide egit, rei suæ jacturam faciat; neque illud prohibent, quo minus domini soli, & plantæ, si velint, rem illam deinceps communem habeant, prout usus soli, aut nobilitas plantæ partes utrique ratas assignaverit. Sed quia ille nolunt, aliquem adigere, ut in communione invitatus permaneat, & vero istæ res devitionem non admittunt; igitur quæritur, utri æquius sit rem totam assignari, cum hoc tamen onere, ut alteri aestinationem ejus, quod ipsius fuit, solvat; domino soli, an feminis? Heic cum frequentius sit, ut ista solo jam coacta translationem commode non admittant, & extra solum servari omnino nequeant; & vero incongruum videatur plantæ alicui temporariæ solum immobile cedere; igitur in universum placuit, infra solo cedere, ut tamen dominus soli pretium feminis aut plantæ alteri, ubi bona fide egit, pertolvat. Quamquam si vili aliquo femine solum quis meum consederit, quod ego nobiliori femini destinaveram, ne ad semen quidem solvendum teneri videor; cum damno mihi sit, ignobili segete agrum meum occupari. Quod si autem translationem admittant plantæ, nobiliores præsertim, quam est usus soli sine dubio æquitatis fuerit, ut domino plantæ concedatur eam alio auferre, soluto quanti fuit usus soli. Quo loco observanda est lex Solonis apud *Plutarchum Solone*: *Aliam arborem qui in agro suo plantaret, eum a vicino abscidere pedes quinque imperavit: qui ficum aut oleam, novem; quod radices hægerant longius, neque sit omnibus earum innocens vicinia, sed & alimentum eripiant, & hulum efflent aliquibus infestum.* Conf. l. 7. §. 13. D. de acquir. rer. dominio.

§. 6. Eadem ferre ad ædificia; quæ in alieno solo, aut ex aliena materia in proprio solo extruuntur, possunt adplicari. Equidem si ædificium sit mobile, non est dubium, quin in id dominus soli nullum jus habeat; modo transferatur, & solvatur, quantum per id solum fuit deterior redditum Vid. l. 38 D. de rei vindic. l. 60. D. de A. R. D. Si ex mea materia abus sibi ædes extruxerit, ut plurimum præstat, me ejus pretium, quam ipsam materiam recipere; cum quæ semel uni ædificio adaptetur, alteri fiat inhabilis. Quod si tamen materia per ædificationem non sit reddita deterior, & ea ipse opus habeam, nec aliunde commode nascisci similem queam; æquum est, ut mihi materiam meam tollere concedatur. Id quod dum leges XII. tabularum prohibent, alia tamen via domino materię consulebant, data actione in duplum, de tigno juncto. Sin autem ex sua materia in alieno quis solo ædificaverit, ubi sciens hoc fecit vix dolo videtur posse carere; & siquidem propositum ipsi fuerit solum illud domino intercipere, non videtur, dominum soli teneri, ut pretium materię, mercedes quæ fabrorum solvat, utvè confedat, istum materiam iterum tollere, diruto quod extructum est. *Lex Longobardorum* l. 11. tit. 27 §. 1. Ubi dolus absuit, nec ita tolli queat ædificium, quin penitus duri necessum foret, placuit Romanis legibus, solo cedere ædificium, ita tamen, ut si ædificator sit in possessione, dominus soli solvat mercedes fabrorum & pretium materię.

Edictum Regis Theodoric. c. 137. Nam etsi plerumque pluri sit quod superstruitur, quam solum, & superficies; tamen putarunt inconveniens esse, rem immobilem attrahi per talem, quæ saltem per partes foco moveri queat. Nihilominus si dominus soli ista parte fundi, quæ ædificium est extructum, facile carere queat, neque illi commodum sit, ædificii pretium solvere, æquissimum videtur, ut recepto soli pretio ædificium alteri relinquitur. Conf. l. 7. 9. 10. 11. 12. *D. de A. R. D.*

§. 7. Enimvero quod regulam illam; inædificata, aut insita solo cedunt, Juri Romanis ad chartas quoque & membranas extenderint, id parum arridet. Vid. l. 9. §. 1. *D. de A. R. D.* Scilicet ut si ego bona fide quid alterius chartæ inscripserim, id ei omnino concedere cogar, recepta scriptionis mercede. Quin potius, cum regulariter pluri sit scriptura, quam charta, æquissimum est, ut alter recepto chartæ pretio sit contentus. Præsertim cum illud haut absurde à quibuldam addatur, chartam utendo quodammodo perire & consumi: adeoque scripturam ab ædificatione diversæ esse naturæ. Nam tunc demum chartæ velut essentia integra persistit, si pura sit, ita ut quilibet ei inscribi possit. Ubi quid ei inscriptum est, in libri, epistolæ, commentarii, &c. nomen transit. Igitur charta conscripta hæcenus mihi perit, quod mihi jam non amplius sit integrum quidvis eidem inscribere. Adeoque pretio ejus recepto, quod querar ultra non habeo; cum alia eundem æque usum præbere possit.

§. 8. Rectius idem de pictura tradidere, quod huic tabula cedat; quippe cum regulariter longe majoris sit illa, quam hæc: & facillimum sit alicui recepto pretio tabula carere, vulgari re, & cujus passim est copia. Quæ ratio tamen ostendit, per æquitatem interdum contrariæ decisioni locum esse: puta, si proletarius aliquis pictor, & qui cupressum tantum novit simulare, pretiosæ tabulæ quid ille velit, quod deleri satius sit; aut si in lamina aurea, argentea; vel in gemma aliquid sit expressum. Sic & valde impudens foret, qui ubi in alieno pariete quid pinxisset, statim domo illa ut sibi cedatur vellet postulare. Quin etiam cum impensa illa fuerit voluptuaria, vix à domino ædium mercedem pingendi poterit reperire; nisi forte istius facultates ejusmodi sint, ut talem impensam lubenter facturis fuisset videatur. Add. l. 38. *D. de rei vindic.*

§. 9. Purpuram alieno vestimento intextam, utut pretiosiore, vestimento tamen cedere itidem ab Juri Romanis traditum. Id quod dupliciter potest intelligi: ut vel stamini suo viliori quis aliena fila purpurea velut tramam intexuerit: vel ut pannum purpureum suo vestimento adaptaverit. Priori casu quin iste pannus domino purpuræ addici debeat, vix dubium est. Nam non semper illud loco accessorie est habendum, citra quod alterum non potest existere, quodque alteri sustinendo quasi physice subternitur: sed omnino etiam pretii est habenda ratio, ut scil. res majoris pretii cæteris paribus ad se trahat vilioiorem. Equidem id necessum est, ut illud rei cedat, quod sine illa esse non potest, seu ut quod adjuncti rationem habet, sequatur suum subiectum, siquidem loquamur de physica rerum concomitantia. Verum in assignandis rerum dominiis, ubi in primis pretia & usus earum spectantur, & quam facile quis aliqua re carere queat, ista ratio haut semper militare potest. Quod autem *Grotius d. l. §. 21.* ait, *ut rei majori adquiratur minor, esse naturale facti, non juris*; id in hunc sensum admittimus; de facto quidem, quod majoribus est viribus ad se trahere posse id, quod minus est validum: sed

non

non semper jure fieri, ut validior ad se rapiat rem imbecillioris, aut ut quæ rem suam minorem amittat, si cum majore fuerit conjuncta. Quemadmodum qui fundi pro vicissima parte est dominus, æque dominus manet, quam qui partes habet novendecim. Enimvero proprie hec disceptatur, non an cujus sit pars major, debeat lucrari partem minorem; sed quæ via sit incunda negotii expediendi, si duo ad dominium unius rei concurrant, quam neque dividere, neque communiter habere possunt, aut volunt. Hec sane uni integra res erit adjudicanda cum hoc onere, ut alteri suæ partis æstimationem solvat. Verum utri res sit adjudicanda, ex rei prævalentia, domini indigentia, & similibus circumstantiis erit decernendum. Sic ubi pannum meum purpureum alter suæ vesti adaptaverit, licet forte purpura pretiosior sit, melius tamen est, ut ego recepto pretio vestem illi relinquam integram. Nam si ea sit dissuenda, alter damnum patietur; & quid mea interest, lacerum mihi pannum restitui? Vestes autem ad alterius corpus aptæ ut plurimum nobis sunt inutiles, aut minus congruæ. Et sane in tota hac materia commodius ex inspectione negotiorum singulorum quid æquum sit deprehendi potest; quam ex universali aliqua definitione.

§. 10. Circa specificationem ab initio observandum, eam inter modos acquirendi originarios proprie referri non posse. Nam cum naturaliter nihil fiat, nisi ex materia præexistente, igitur videndum est, cujus sit ea materia. Si enim materia fuerit nostra, continuabitur dominium specie nova introducta. Si fuerit nullius, per occupationem acquireretur ejus dominium. Sed si fuerit aliena, tunc dispiciendum, domino materiæ, an qui speciem fecit, ea sit adjudicanda. Super qua re cum antequam J. Cti apud Romanos dissentirent, tandem media sententia placuit, ut si pecies ad priorem & rudem materiam possit reduci, ea cederet domino materiæ; sin minus, ei, qui novam formam materiæ induxisset. Cujus decisionis aliqui hanc evidentissimam rationem putant, quod ubi species non possit ad pristinam materiam reduci, quodammodo videatur interiisse, & novum quid effectum. Hoc ergo casu rem addicendam ei, qui effecit, ut sub nova ista forma res existeret. Sed ubi ad antiquam materiam species possit reduci, intelligi eandem adhuc existere, neque per inductionem novæ formæ periisse & sic priorem dominum non exuisse. Alii contra hoc solum respiciendum esse arbitrantur, materia, an forma pluri sit. Vid. *Connanus comment. jur. civil.* l. 3. c. 6. Ego neutram sententiam ad omnes casus salva æquitate applicari posse putaverim, sed aliarum quoque circumstantiarum rationem esse habendam. Sic si quis ex uvibus, olivis, aut frumento meo vinum, oleum, aut panem, ex meo melle & vino mulsum confecerit; cur iste potius habeat jus ad hanc speciem quam ego, ideo tantum, quia ad priorem materiam reduci nequeunt? Igitur cum ejusmodi res divisionem admittant, pro ratione pretii materiæ, aut operæ in producenda forma dividantur. Quod si autem dominus materiæ re integra indigeat, omnino hunc specificatori præferendum judicaverim. Sic si quis ex alieno metallo opus confecerit, ubi majoris est pretii forma, quam materia, specifica ori rem relinquere æquum est, ut ut in antiquam & rudem massam redigi queat; si quidem simile metallum, aut ejus pretium restituatur. Secus tamen dicendum videretur, si ego id metallum ad idem opus deduxerim, quo valde indigeo, neque similis metalli copia sit. Hec enim æquitas favet domino materiæ, ut ut fortasse pretium formæ pluri sit quam materia.

Aliqui etiam hoc arbitrantur considerandum, utrum materia ad formam recipiendam fuerit in potentia proxima, an remota duntaxat: & in priori casu præferendum censent dominum materiae, in posteriori specificatorem, v.g. si navis facta sit ex alterius rudi ligno, navem esse ejus, qui fecit; si jam tabulae erant destinatae navi, ejus fore navem, cujus fuerant tabulae. Sic ex rudi mea lana si quis vestem fecerit, ipsius fore vestem: verum si ex panno meo confecta sit vestis, meam esse. Si ciquidem medicamenta jam parata fuerint & perfecta, emplastrum in-le confectum ejus fore, cujus medicamenta fuerint; cæteroquin emplastrum esse facientis. Sed ne hæc quidem distinctio sola ubique ad æquitatem quadrat. Nam si ego tales materias, sive rudes, sive jam præparatas ad formam recipiendam, vel venales habeam, vel in tanta copia, ut necessitatibus meis superflint; nulla ratio est, cur res non sit specificatori relinquenda, si prærium materiae refundat. Verum si ego aliquam materiam certo meo usui destinaverim, nec aliunde commoda sit occasio similis materiae parandæ, indigentia mihi favorem addo, licet materia adhuc in remotiori potentia fuerit. Add. l. 61. *D. de rei vindic.* Quod si quis partim ex sua, partim ex aliena materia speciem confecerit, ne sic quidem in omni casu indubium est ei rem assignandam, qui fecerit; quia & forma ipsius operæ debetur, & insuper partem materiae præstitit. Nam fieri potest, ut & opera sit exigui pretii: & pars materiae ab ipso collata itidem exigua, adeo ut materia alterius utramque excedat. Et dantur res, ad quas certæ quantitatis materia requiritur, cujus ubi partem quis abstulerit, reliquum inhabile saltem illi usui redditur. Tali casu pro eo pronunciandum, qui ista specie maxime indigerit. De cætero in universum verum est, quod tradit *Grotius* d. l. §. 19. cum res consent materia & specie tanquam suis partibus, si alterius sit materia, alterius species, sequitur, naturaliter rem communem fieri pro rata ejus, quanti unumquodque est. Quemadmodum & totum id corpus, quod ex confusione aut commixtione duarum materialium ejusdem generis resultat, utrique commune est. Vid. l. 2. §. 2. l. 5. *D. de rei vindic.* Enimvero, ubi neque communiter res haberi potest, nec dividi, ex æquitate utique aut legibus positivis definiendum est, quisnam alteri, recepta partis suæ æstimatione, rem integram debeat concedere. Vid. l. 23. §. 2. 3. *D. de rei vindic.* Omnino tamen inspicendum, bona quis, an mala fide speciem alienæ materiae induxerit. Nam qui in mala fide versatur, utut species pluris sit, quam materia, ac materia prior defuisse videatur, aut ipse vehementer re indigeat; haut quidquam rem magis ad se, quam ad dominum materiae pertinere prætendit. Ipsa quippe res major per se non attrahit minorem, sed accedere oportet etiam aliquam probabilem causam in domino rei majoris. Inde si quis sciens dolo malo materiae meæ novam induxerit formam, ut eam hac ratione interverteret, is neque in materiam quid juris adquisivit, nec magis à me operæ suæ mercedem potest postulare, quam percussor parietum, quod operose novum ostium in aedes meas fuderit molitus; aut percussor, qui insanabilem alias vomitum secuit, dum trucidare aliquem intendit; vel Autolycus, quod equis furto subditiis colorem induceret. Atque hoc non est ex legibus positivis, sed ex ipsissima ratione naturalis, etsi alias natura pœnas non determinat. Neque enim pœna est, nequitiam suam gratis impendisse. Et sane æquissimum est, ne quis alteri pro injuria sibi intentata mercedem teneatur solvere. Add. *Lex Wisigothorum* l. X. tit. 1. c. 7.

§. II. Quæ super alluvionibus à Jctis veteribus ac recentioribus operose traduntur, pleraque non tam certa aliqua, & naturaliratione nituntur, quam positivis statutis singulorum populorum. Quo brevioribus nobis heic esse licebit. Circa alluviones ergo, seu latentia illa incipientia, quæ per flumen ripæ quid adponitur, duo potissimum tolerantur quæri; an augeant integra territoria, & an fundos quoque privatos? Prior quæstio majoris est momenti, quippe quæ sæpe magnis controversiis inter populos occasionem potest præbere; cum frequens sit, ut inter duos populos fluvius tanquam terminus interjiciatur. Hic ergo quando cursum mutavit, quæritur, an simul etiam imperii terminus sit mutatus, & an, quæ flumen adjecit, eis cedant, quorum ripæ adjecta sunt? Ubi prius supponenda est distinctio inter agros limitatos, seu circumscriptos limitibus manu factis cum quibus, quantum ad præsens negotium, conveniunt agri mensura comprehensi, puta, per numerum jugerum designati; & inter arcifinios, qui terminos habent hostibus arcendis maxime idoneos, ut plurimum naturales, puta, flumina aut montium supercilia. Deinde dispiciendum, an populi vicini interjectum flumen vacuum reliquerint, utriusque usibus promiscue patens, an vero terminos voluerint esse in medio fluminis, ita ut dimidium ad hunc, dimidium ad alterum pertineat. An denique integer fluvius pertineat ad unum populum, sic ut fines hujus sint in ripa alterius populi. Igitur si uterque populus agros limitatos, aut certa mensura comprehensos habeat, qui citra interjectionem vacui in medio relictæ sese immediate tangant, de territorio nihil mutabitur, licet fluvius cursum mutaverit; neque alluvioni heic locus erit, cum nihil relictum sit spatii, quod non jam ad alterutrum pertineat. Quod si flumen in medio sit velut vacuum relictum, alluviones & insulæ inde enatæ cedent occupantibus. Convenientissimum autem est, ut alluvionem occuper, cujus ripæ illa est adposita; & insulam, cujus ripæ eadem proxime accedit. Si integrum flumen ad unum pertineat populum, insulæ in flumine natæ ipsius solius erunt; alluviones autem ad alteram ripam adpositæ magis est, ut in solidum ad alterum populum pertineant. Enimvero frequentius est, & magis congruum, ut agri ad flumen utrinque pertingentes sint arcifinii, utque adeo fines territoriorum in medio fluminis intelligantur. Nam flumen & sine obscuritate fines ostendit, & simul naturale munimentum regioni præstendit. Ubi tamen requiritur, ut ne tolente velut ipsi sit, incertis ripis insultare, & quotannis novos sibi alveos facere. Igitur ubi arcifinios agros populi possident, (id quod in dubio præsumitur,) flumen mutato paulatim cursu & territorii fines mutat, & quicquid flumen alteri parti adjecit, ad eum spectat, cujus ripæ adjecta est, ita tamen, ut illa mutatio facta fuerit sensim, neque relicto uno impetu alveo, flumen diverso plane loco viam sibi ruperit. Nam particularum accessio, decessio, aut talis immutatio, quæ toti veterem speciem relinquit, rem finit eandem videri. Et major est in naturali limite commoditas, quam ut propter exiguum detrimentum ab eo discedi debeat. Quod si autem veteri alveo deserto, alia penitus irruerit flumen, neque ille populus, per cujus agros recens sibi iter fecit, tanti putet insigni terræ suæ parte carere, ut naturalem habeat limitem; deinceps fines intelligentur esse in medio deserti alvei. Quia uti lapis utum termini præbet non quæ lapis est, sed qua hoc loco positus: ita & fluvius est terminus populorum non quæ aqua est,

ex certis fontibus, rivis aliisque fluminibus collecta, ac certo nomine insignita, sed quatenus tali alveo fluit, talibusque ripis includitur. Conf. *Grotius* l. 2. c. 3. §. 16 & ad eum locum *Bacletius*, & *Zieglerus*.

§. 12. Circa fundos privatorum putaverim prius esse dispendium, utrum flumen, ad quod ager privatus pertingit, territoria duarum civitatum dirimat, an verò per territorium unius civitatis transeat; & deinde an publicum sit flumen an verò privatum. Priori casu ex mero dependet arbitrio civitatis, utrum ista incrementa, velit privatis relinquere, an vero publico asserere. Nam plerunque populi tractum aliquem terræ per modum universitatis occuparunt ejusque particulas deinde singulis tanquam privatos fundos assignarunt, qui tunc certam & definitam habent mensuram. Ut ergo, quod ex territorio privatis assignatum non fuit, publicum civitatis mansit: ita si quid ad privati alicujus fines accesserit, ipsi publico accrevisse censeatur. Quia tamen agri vicini à fluminibus multa sæpe incommoda patiuntur per inundationes, & illa incrementa, cum sentiri fiant, publicis redditibus parum momenti videntur adferre; inde multis civitatibus humanum fuit visum, istas alluviones concedere eis, quorum fundis accesserunt. Id quod còsequius est, si privatis sunt ibi ripas soleant munire. Et tali jure gaudere ager præsumitur qui privato non ad definitam mensuram, sed veluti corpus fuerit assignatus, etsi forte in traditione mensuræ aliqua mentio fuerit facta; (vid. l. 13. §. 14. D. de act. empti & vend.) adeoque si in designatione finium simpliciter fluminis facta sit mentio. Quod si tamen alluviones magni sint momenti, & quæ mensuram privati fundi longe excedant, ad publicum pertinere judicabuntur. Insulas verò enatas in flumine privati citra expressam concessionem civitatis vindicare sibi non poterunt; quia cum à fundo sint separata, nulla ratione pro parte, aut incremento ejus haberi poterunt. Ex eo autem solo, quod fundis ipsorum sunt proximæ, non magis eas occupandi jus habebunt; quam alius quivis partem plateæ & fori, adibus suis præsentiam. Quod si autem flumen alluvionem producat ex utraque parte accolat habeat eidem civitati subjectos, cum adponere flumen nihil possit, nisi aliunde quid abstrahat; inde omnino æquum erat, ut alluvio illius foret ex cujus fondo quid fuerat detractum. Hinc recte legibus Romanis constitutum, ut si vis fluminis partem aliquam, tuo prædio detractam, meo adposuerit, ea tua maneat. Quod multo magis obtinet circa agros mobiles quales quondam in paludibus Euphatis cratibus arundineis super imponebant; quos ab aqua loco motos in pristinam sedem contis propellebant: uti *Strabo* l. 16. tradit. Verum si diutius fundo meo hæserit, arboresque, quas secum traxit in meo fundo radices egerint, ex eo tempore meo fundo adquisita videbitur l. 7. §. 2. D. de A. R. D. Unde adparet, crustam illam avulsam, nondum coalitam, ad antiquum locum à domino fuisse retrahendam, siquidem ejus dominium vellet retinere. Verum ubi non constat, quid & quantum ab alterius fundo fuerit detractum, impeditur quidem ille, cujus fundo quid ceceffit, qui minus sibi alluvionem queat vindicare: naturaliter tamen ea alluvio videtur adquiri non domino fundi, cui adposita est, sed populo, cujus id est flumen. Nam id rationi quam maxime congruit, ut fluminis publici non aqua solum, & quæ in ea continentur, publica esse intelligantur, sed & alveus, & ripa, intra quam ille decurrit, & quod vel alveo, vel ripæ adcreverit. Incongruum quippe videtur

videtur dicere: alveum in se esse partem fundi proximi, sed eundem, quamdiu flumine publico superfunditur, pro publico censeri: flumine remoto ad privatam redire naturam; quasi fundus flumini servitutem itineris debeat. Quod si autem alveum totum, aut aliquam ejus partem flumen deseruerit, & novum sibi alveum fecerit, cum hic ex opposito fundo sit detractus, æquum fuerat, in solatium hujus domino derelictum alveum assignare: & ubi novum quoque alveum flumen deseruerit, huncce ad antiquum dominum redire, non ad eos, qui vicina novo alveo prædia possederant. Quicquid tamen de alluvione, aut mutato alveo fiat, id sane par est, ut pro ratione ejus, quod agro fuit detractum, minuantur onera agro imposita. Sicuti eam apud Ægyptios legem fuisse refert *Herodotus Euerpe*. Sed & hoc æquum est, ut siquidem ager aliquis inundatione fuerit merfus, antiqui domini maneat, quando vel ultro aqua uno impetu aut paulatim decesserit, vel ipsius opera ille sit siccatus. Sed ad quem pertinebit aqua superfusa, quousque fundus merfus iterum fuerit siccatus? Heic dispiciendum putaverim, an merfus fundus in formam lacus, aut paludis abierit; an vero partem alvei fluminis publici constituat. Priori casu lacus & palus perpetuo ad dominum fundi pertinebit: posteriori eoque, quoad animum retinuerit in antiquum alveum flumen redigendi. De fluminibus privatis, quæ aliquid ex meo detrahunt, & alibi meo addunt, res clara est. Sed quid si flumen meum privatam per alterius fundum novum sibi alveum fecerit? Utrum illa pars fluminis, alieno fundo superfusa, mea manebit; an ad eum pertinebit, in cuius fundum irupit? Heic pro posteriori pronuncian- dum judicaverim. Mihi tamen jus manebit flumen in antiquum alveum revocandi. Quod si flumen intra meos fines nolim retrahere, non potero alterum ejus æstimationem polcere, & ne communionem quidem fluminis ea in parte præ- tendere. Nam quæ res ideo tantum nostræ sunt, quia spatio nostro continentur, quæque adeo accessiones illius spatii videntur; ubi id excesserunt, aut revocandæ à nobis intra nostrum spatium sunt, aut nostræ esse desinent, & deinceps naturale ve- lut incrementum censebuntur illius spatii, in quod se contulerunt. Sed super his le- ges positivæ varie disponere possunt. Apud *Argenum Urbium* hæc traduntur regulæ: *Si hac in occupatorii agitur agris, quidquid vis aqua abstulerit, repeti nem nemo habet. Quæ res necessitatem ripe munienda injungit, ita tamen, ut sine alterius damno quidquam fias. Sin vero in divisa & assignata regione tractabitur, nihil amittet possessor, quoniam formis per cen- turias certis cuique modus adscriptus est.* Circa agros ad Padum sitas ita pronunciat *Cassius*: *Ut quidquid aqua lambenda abstulerit, id possessor amittat: quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet: Si vero majore vi decurrens alveum mutasset, suum quisque modum agnosceret, quia non possessoris negligentia, sed tempestatis violentia abreptum adparet: sin vero insulam fecisset, à cuius agro fricisset, id perduceret, ac si ex communi quisque suum reciperet.* *Cont. Grotius l. 2. c. 8. §. 8. seqq. Et Zieglerus ad d. l.*

LIBRI IV.
CAPUT VIII.
DE JURE IN RES ALIENAS.

1. <i>Variis modis contingit, ut quis in re aliena jus habeat.</i> 2. <i>Quot præcipuè jura sint in re aliena?</i> 3. <i>Jus emphyteuticum.</i> 4. <i>Jus superficium.</i> 5. <i>Jus possessoris bonæ fidei.</i> 6. <i>Servitutes quid, & quotuplices?</i>	7. <i>Ufus fructus.</i> 8. <i>Ufus.</i> 9. <i>Habitatio.</i> 10. <i>Opere servorum.</i> 11. <i>Servitutes prædiorum urbanorum;</i> 12. <i>Et rusticorum.</i>

EA quidem est domini vis, ut super re sua soli domino liceat disponere, cæterique omnes ab eadem sese abstinere teneantur. Cum tamen non ideo res inter mortales sint divisæ, ut omnis bonorum communicatio cessaret, inde contingit, ut non solum ex lege humanitatis alteri sæpe res nostras, earumvè usum debeamus concedere; sed etiam ut alii jus aliquod perfectum aut minus perfectum in re nostra sibi quærant, adeoque ex re nostra utilitatem aut commoditatem aliquam suo sibi jure comparent. Id quod quibus modis contingat, breviter heic perstrin-gemus; postquam à juris Romani interpretibus ista omnia fusissime expolita sunt. Quibus addatur *Seldenus de J. N. & G. l. VI. c. 2.*

§. 2. Jura præcipua in rebus alienis, quæ competunt non dominis, aliqui solent numerare quinque: jus emphyteuticum; jus superficium, jus bonæ fidei possessoris; pignus seu hypothecam; & servitutes.

§. 3. *Jus emphyteuticum*, quod alicui in re immobili à domino constituitur sub obligatione præstandi certum canonem in recognitionem domini, emphyteuticario tribuit non tantum, ut ista re plene uti frui, sed & de illa, etsi non ita libere circa ejusdem alienationem, disponere possit. Contractus ille, quo jus isthoc immediate constituitur, neque ad emtionem venditionem, neque ad locationem conductionem refertur; quippe cum neque plenum dominium rei in alterum conferatur, & plus tamen quam in locatione tribuatur; præsertim cum canon iste regulariter longe minoris sit, quam alias in locatione pensio est. Cæterum quid in renovatione ejus contractus, qui in solutione canonis, in alienatione boni emphyteutici, in ejus duratione ex jure cummuni, aut singulari conventionne obtineat, Interpretes juris Romani passim tradunt.

§. 4. Qui *jus superficiei* pretio aut certa pensioni sibi comparavit, potest quidem superficie ad instar domini frui, ac de ea disponere, eandemque alienare adeoque dominum terreorum, quæ solo superstruuntur, ferre; non autem ipsius soli. Id quod in emphyteuta secus est, cui etiam dominium utile soli competit. Causa autem ejusmodi juris introducti hæc fuit, quod aliqui quidem incolæ intra sua latifundia recipere vellent, ut tamen de istorum magnitudine nihil decederet. Igitur superficiem istis concesserunt, solo sibi reservato, in cujus recognitionem modica pensio annua solvenda. Vid. *Justinus l. 18. c. 5. n. 14.* Ac si superficies perierit, puta, si aedes

cor.

corruerint, aut combustæ sint, jus superficiarii expirat, sic ut deinceps dominus soli de superficie pro lubitu queat disponere.

§. 5. *Jus possessoris bonæ fidei*, (quod comperit iis, qui bona fide à nondomino acceperunt rem alienam titulo legitimo, quique ad transferendum dominium alias idoneus est,) hæcenus vero domino æquipollet, quod & iste omnes fructus ex re perceptos suos faciat, deque eadem pro arbitrio disponat, suamque possessionem contra omnes alios, excepto domino, tueatur, ac in ea per leges defendi debeat. Vid. l. 48. D. de A. R. D. Quæ possessio post certum temporis spacium irrevocabile dominium, etiam contra ipsum dominum valiturum, possessori assignat. Quæ de re infra pluribus. Introductum est autem hoc jus in favorem commerciorum humanorum, vitæque civilis tranquillitatem, ut ne molestis incommodis afficeretur, qui bona fide, iustoque titulo res sibi comparatum it. Id quod futurum erat, si tantisper à quibusvis aliis impune in sua possessione turbari posset, aut domino rem vindicante fructus quoque consumptos restituere teneretur, aut si denique ipsius possessio perpetuo velut fluctuaret. Sciti & hoc non jure duntaxat civili constitutum est, sed & naturali ratione nititur, ut quisque in possessione sua, bona fide parta, relinquatur, quousque petitor jus suum possessioni prævalens, demonstraverit. Quid enim turbarum & molestiarum cuius quotidie excitari posset, si quis ad cuiusvis petitionem possessione rei suæ decedere cogeretur, & alterum persequi, ut eundem iterum recuperaret? Videantur interpretes juris Romani ad tit. D. de Publiciana in rem actione. De pignore inferius agetur.

§. 6. *Servituties*, intuitu ejus, cui debentur, sunt jura certum emolumentum aut commodum ex re aliena percipiendi, aut prohibendi, ne dominus sua re omnibus modis utatur. Intuitu autem ejus, qui eas debet, sunt obligationes alteri emolumentum ex sua re concedendi, aut in alterius commodum abs certo usu suæ rei abstinendi. Dividuntur servituties à re, cui debentur, in *personales* & *reales*; non quod non æminis utilitas demum in personam redundet, sed quia quædam alicui obvenit, quatenus certi prædii est possessor. Vid. *Grotius* l. 1. c. 1. §. 4. add l. 32. §. 1. in fin. D. de servit. præd. urb. Id quod alii sic exprimunt, quod utilitas alicui proveniat ex aliena re vel immediate, vel mediante certo prædio.

§. 7. *Servituties personales* hæc vulgo numerantur; *usufructus*, *usus habitatio*, & *operis servitutum*. *Usufructus* est jus alienis rebus utendi fruendi, salva ipsarum substantia: seu jus ex re aliena percipiendi omne emolumentum, quod salva rei substantia inde provenire potest. Et si enim naturaliter, qui est dominus rei, sit etiam dominus fructuum; nihil tamen prohibet quo minus isthæc separentur, & penes unum sit dominium, penes alteram jus fructus percipiendi. Idque constitui potest vel lege civili, (et si quod usufructus bonorum adventitiorum filii patri competat, qui adhuc eum in potestate habet, etiam rationi naturali maxime congruat.) vel officio judicis, quando v. g. res communis alia ratione commodius dividi nequit; vel facto hominum, puta testamento, aut per pactiones. Paret autem, usufructum proprie tantum constitui posse in illis rebus, quæ usum aliquem præbent extra suam substantiam, seu quæ usu non consumuntur; modo revera in illis usus aliquis, vel ornamento, aut delectatio sit. Hæc quidquam autem usufructus proprie dictus locum habet in re, quæ nisi consumatur

tur usum sui non præbet; cum utique corpus ipsum alicujus rei, adeoque & dominium, ad aliquem pertinere intelligatur, qui jure rem quamprimum suæ arbitrio consumere potest. Legibus tamen Romanis receptum, ut pecuniæ, aliarumque rerum fungibilium quasi usufructus posset constitui testamento, & alicui legari: ubi pecuniæ aut res ita dantur legatario, ut ejus fiant; sed necessum est, ut legatarius satisfacere hæredi de tanta pecunia aut rebus ejusdem qualitatis, vel etiam earundem æstimatione, usufructu finito, restituendis. Sic ut cautio apud proprietarium ipsorum corporum vicem velut suppleat. Vid. l. 1. l. 2. l. 7. l. 11. D. de usufr. ear. rer. quæ usu consum. Spectant autem ad usufructuarium omnia emolumenta omnesque fructus, qui ex re proveniunt, tam naturales, quam civiles. Romanæ tamen leges exceperunt foetum ancillæ; cujus ratio hæc videtur, quod usufructus mancipiorum introductus sit propter operas, non propter foetificationem. Cæterum fructus naturales usufructuarii sunt perceptione, sive si eos à corpore separaverit, & collegerit. Unde consequitur, ut fructus nondum separati ad proprietarium pertineant; & usufructuario ante perceptionem eorundem mortuo, ab hujus hærede non possint vindicari. Quanquam si cultura & industria in fructus sit impenia, æquum fuerit in istorum participationem admitti hæredem, saltem hætenus, ne usufructuarius laborem suum gratis consumserit. Civiles autem fructus ad usufructuarium spectant pro lapsu temporis, cui pensio respondebat. Porro quemadmodum usufructuarius re debet uti boni viri arbitratu, seu uti diligenti patrifamilias competit, & ad istam utilitatem rem adhibere, ad quam ipsius conditio, aut domini voluntas eam destinavit; ita & eandem custodire, & factam rectam conservare tenetur; nec non pro illa tributa, & collectas, aliæque onera ordinaria & extraordinaria, saltem quæ fructus non exsuperant, solvere Vid. l. 7. l. 9. l. 10. l. 11. l. 12. l. 13. §. 14. legq. l. 15. l. 17. l. 18. l. 27. l. 44. l. 45. l. 59. l. 61. l. 62. l. 63. l. 68. l. 69. l. 70. D. de usufr. Nam & hæc, non secus atque cultura, eum sequuntur, qui ex re lucrum vult percipere. Neque quisquam tam duro sese oneri præsumitur subjecisse, ut alteri non solum fructus ex sua re velit concedere, sed & onera insuper istius rei tolerare. Amitti traditur usufructus morte usufructuarii; quia regulariter in eo concedendo meritum ipsius personæ spectatur, quod in alios non transit. Et quia onerosum valde est, suæ rei fructum esse penes alios, igitur stricte ista concessio est interpretanda, sic ut si dictum sit, usufructum concedi Sejo, ejusque hæredibus, ad hæredum hæredes id non extendatur. Cum inutilis sit proprietas, quæ in perpetuum ab usu rei excluditur. Quem in sensum accipiendum illud Ciceronis epist. ad fam. VII, 30. *Id cuiusque est proprium, quo quisque finitur atque utitur.* Inde si sit legatis usufructus civitati, quæ alias perpetua esse potest; centum tamen annis finiri, cum Romanis legibus placuit. (vid. l. 56. D. de usufr.) Qui & extinguitur, si interea civitas ista vel urbs hostile aratrum patiatur, l. 21. D. quib. mod. usufr. amitt. Ex iisdem rationibus quoque est, quod usufructus non possit alienari, quia & hoc modo in perpetuum dominus posset eludi, & iste ad aliquem devolvi, quem dominus ægris oculis in re sua esset adspecturus. Ex legibus Romanis idem amittebatur capitis diminutione maxima, & media. Neque enim volebant, ut jus istud amplius premeret dominum, postquam ille nihil amplius ex eo lucrari poterat, in cujus gratiam id erat constitutum; neque illi, qui civitatem amiserat,

fisset, tale jus in bonis civis competere conveniens judicabant. Ex lege quoque aut conventionem est, quod is certo tempore non utendo amittatur, (quia multæ res non utendo fiunt deteriores,) aut non observando præscriptum utendi modum, aut rem ex malitia, aut culpa lata reddendo deteriorem. Sed & perit iste rei interitus; vid. l. 30. D. *quib. mod. ususfr. amitt.* nec reviviscit re iterum instaurata; propter strictam interpretationem, quam hoc negotium requirit. Nam v. g. ædes, quas in locum earum, quæ incendio conflagraverant, recens extruxi, cum prioribus eadem non sunt. Et cum illæ ad sui instauracionem magnos sumtus requisiverint, durum valde esset, dominum steriles sibi ædes extruxisse. Vid. l. 5. §. 2. 3. l. 8. l. 9. l. 10. l. 12. l. 23. D. *quibus mod. ususfr. amitt.* Consolidatione denique, & si usufructuarius eundem domino cedat, usufructus extinguitur; quia nemini res sua servit; vid. l. 5. *princ. si ususfr. petatur.* quippe cum usufructus, & quælibet servitus proprie notet jus in re aliena. Sed quando quis propria re utitur, & ex eadem emolumentum percipit, id ex vi domini est. Add. l. 28. D. *quib. mod. ususfr. amitt.* l. 26. D. *de servet. præd. urb.*

§. 8. *Usus* vocant, quando quis ex re aliena commodum tantum quotidianum & necessarium, salva ejus substantia, percipit. Atque hoc minus late patet, quam usufructus; quippe cum usum habens ex ea re solum capere possit, quantum sibi suisque sufficit; id quod æstimatur ex dignitate & conditione personæ, cui usus concessus. Uti autem cui v. g. usus alicujus domus competit, cum sua familia ibi habitare potest; ita eidem neque hospitem diurnum, neque inquilinum, qui cum ipso non tanquam pars familiæ habitet, recipere simul licebit; ubi ipsi proprietario in iisdem ædibus sit inhabitandum, secus si totius domus usus soli competat. Vid. l. 22. §. 1. D. *de usu & habit.* neque regulariter eum usum alteri deferre: cum plurimum inter sit, quem quis in iisdem ædibus secum cohabitantem habeat. Conf. l. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 9. l. 10. §. 3. l. 11. l. 12. l. 15. D. *de usu & habitat.* Circa conservationem autem & refectionem ejus rei, in qua quis usum habet, id æquissimum videtur, ut si nihil domino super sit fructus, extra istum usum ab altero perceptum, usufructuarius rem sartam tectam præstet. Ubi ad utrumque par utilitas redundaverit, communi sumtu res conservabitur aut farciatur. l. 18. D. *d. r.* Sed si usus exiguum quid sit in comparatione ejus fructus, qui domino adhuc remanet, facile præsumitur, ut usus sine onere concessus sit.

§. 9. *Habitatio* Jctis Romanis jus est, per quod omne emolumentum ex inhabitatione ædium alienarum provenire solum percipitur. Ea arctius patet, quam usufructus; quia ad hunc pertinet emolumentum, quod ex mercium receptione, aliisvè causis provenit. Latius tamen, quam nudus usus, extenditur, quod ædes ejusmodi aliis suo loco inhabitandas locare quis possit.

§. 10. Per *jus operarum servitutum* percipitur omnes utilitas, quæ ex operis servi alieni provenit. Quod jus leges Romanæ arctius quam servi usufructum esse tiadunt; quia alia quoque via, quam per tuas operas præstare utilitatem servus potest.

§. 11. *Servitutes reales*, quæ alicui debentur propter prædium aliquod, in genere dicuntur jura, per quæ vicinum prædium nostro prædio aliquam præbere debet utilitatem. Dividuntur illæ in jure Romano in *servitutes prædiorum urbanorum & rusticorum*. Prædia rustica vocantur agri, & ædificia, quæ ad agriculturam, remque pecuariam

ſpectant. Urbana prædia vocantur ædificia omnia in habitationi hominum, commercii exercendiſ, ſimilique uſui deſtinata, etſi extra urbes, & ruri iſta locata ſint. Omnibus iſtis conſtituendis occaſionem fere præbuit vicinitas, quæ non immerito in propinqua parte amicitix putatur. Vid. l. 28. 39. D. de ſervit. præd. urb. l. 5. D. de ſervit. præd. ruſt. Cum enim magnam utilitatem ſimul, & jucunditatem haberet pluriſum hominum cohabitatio ædiumque conjunctio, quæ tamen vix conſiſtere poſſet, ſi ab aliquo uſu rei ſux vicinum quis arcere inſtitueret: igitur inter vicinos conveniri ſuevit, ut ne quis omni modo ſua re uteretur, ne alter velut in anguſtiis inde redigeretur, utque modicum rei ſux uſum alteri concederet, quo ſine graviſſimo ſuo incommodo care-
re hic non poterat. Add. l. 1. §. 1. 2. D. ſi uſufr. petatur. l. 15. D. de ſervit. l. 10. D. de ſervit. urb. præd. l. 20. §. 2. l. 3. d. t. Sicuti & alias vicinitas non injuria in propinqua parte amicitix putatur. Terent. Heautonti. Heſiodus Op. & d. cr. l. 1. Τὸν δὲ μαλιστα γὰρ εἰν οἷς σφενέδου-
τι ναίει. Εἰ γὰρ τοι ἔχῃ χερσὶν ἐγχαίρον ἀλλο γυνήϊα, Γείτορες αἰζῶναι ἐαυτοὺς, ζωπαῖο δὲ πᾶνι.
πῆμα κακὸς γειτῶν, ὅσῳ δὲ ἀγαθὸς μέγ' οὐρανό. "Εμμορε τοι πᾶνις ὅς ἐμμορε γειτῶν. ©
ἐδλθ. Illum poſſimum voca, qui tibi prope habitat. Si enim tibi negotiorum aliquod domeſticum
abigerit, vicini diſcincti accurrunt, cinguntur autem cognati. Noxa malus vicinus, quantum bo-
nus magnum emolumentum. Sortitus eſt honorem, cui obſit bonus vicinus. Socrates ap. Xeno-
phontem Memorab. l. 2. has vicini præſtationes memorat, ut ignem accendat tibi, cum opus
erit, teque aliqua re bona juvet, ac ſi quid tibi adverſi accidat, è propinquo tibi benevole ſuccurrat.
Add. quoque Plato de LL. l. 8. p. 915. edit. Francof. 1652. Circa omnes autem ſervitutibus
obſervandum, neque nimis late eas extendendis, & modeſte iſdem utendum, ne vicino
moleſtia ac tædium inde creetur. Vid. l. 8. D. de ſervit. Cæterum ſervitutibus urbanorum
prædiorum hæc fere numerantur. *Servitus oneris ferendi*, qua vicini paries, vel columna
onus noſtrarum ædium ſuſtinere debet. Cui conſequens eſt, ut vicinus, qui iſtā hanc ſer-
vitutem debet, parietem illum aut columnam reficere teneatur, cum alias fruſtra ea ſer-
vitus foret, pariete collapſo. l. 37. D. de ſerv. præd. urb. *Servitus tigni immutendi*, qua trabem
vel quid aliud, quo ædes contignantur, ex ædibus ſuis in parietem vicini licet immitte-
re, ut in eo requieſcat. *Servitus projiciendi protegendive*, qua ſupra alienam domum aut
aream ædificatum aliquod licet provehere ita, ut nuſquam in ædibus vicini requieſcat,
qualia ſunt mœniana, & ſuggrundia. *Servitus altius tollendi*, qua quis etiam cum incom-
modo ſuo tenetur pati, alterum ad utilitatem ſuam ædes altius tollere, cum id alias
prohibere aut interceptare poſſet. *Servitus altius non tollendi*, qua quis in vicinarum ædium
utilitatem aut commoditatem cogitur ædes ſuas habere depreſſas, aut ultra certam men-
ſuram non attollere. *Servitus luminum*, quas vicini noſtra lumina ſeu noſtras fenéſtras,
quibus lumen haurimus, cogitur excipere. *Servitus ne luminibus officiatur*, qua non
poſteſt vicinus quidquam facere, quo quævis noſtrarum ædium lumina obſcurentur
& minuantur. Ejus ſevere aſſertor exemplum loculentum extat apud Zonaram Tom. 3.
in Theophilo, & Michaël Glycam, Ann. Tom. 4. *Servitus proſpectus*, qua vicinus pati
tenetur nos proſpicere in ipſius prædium, nec illud impedire poſteſt. *Servitus ne proſpe-
ctui officiatur*, qua quis in prædio ſuo non poſteſt quidquam facere, quod libero quaque
verſus proſpectui in loca præcipue amœna obſitet. *Servitus ſtillicidii recipiendi* notat
obligationem aquam enérſam in ſuam arcem recipiendi. *Servitus ſtillicidii non reci-
piendi*

piendi notat obligationem aquam utilem in commodum suum non avertendi. *Servitus fluminis recipiendi*, qua flumen, i. e. aquam collectam, & per canales vel tubos instar fluminis defluentem ex nostris ædibus vicinus tenetur suspicere. *Servitus fluminis non avertendi*, qua vicino non licet flumen ex suis ædibus veniens à nostro prædio avertere ob commodum, quod hoc inde habet. Huc denique pertinet servitus cloacæ immittendæ; effundendi aliquid in aream vicini, & si quæ aliæ sunt.

§. 12. *Servitudes prædiorum rusticorum*, seu quæ debentur prædiis rusticum usum habentibus, hæc vulgo numerantur. *Iter*, quod est jus eundi ambulandi hominis per vicinum prædium ad nostrum, ipsius prædii causa. *Actus*, jus agendi jumentum aut vehiculum. *Via*, jus eundi, ambulandi, agendi, & omnia, quæ ad prædii nostri utilitatem spectant, vehendi, ducendi, ferendi atque trahendi. *Aquaeductus*, jus aquæ ducendæ per fundum alienum ad utilitatem sui fundi, sive ea aqua utamur ad irrigandos agros, aut aquanda pecora, sive ut aqua superflua fundum nostrum liberemus. Harum servitutum natura est, ut pro parte nequeant concedi, quia nisi integræ usui non sunt. Nam uti est in l. ult. D. de servit. præd. rust. *qua consummari solet vel civitate tenus, vel usque ad viam publicam, vel usque ad flumen, in quo pontonibus trajiciatur, vel usque ad aliud ejusdem domini prædium.* Igitur frustra foret, per dimidium dunraxat alterius fundum iter habere, si ulterius progredi non diceret. *Hausus aquæ*, jus hauriendæ aquæ ex fonte, aliove loco alieno, quatenus ad fundum nostrum opus est. Quo concessio iter quoque ad fontem, puteumve concessum intelligitur. l. 3. §. 1. de servit. præd. rust. *Pecoris ad aquam adpulsus*, jus pecora prædii nostri adpellendi ad aquam vicini. Huc pertinet & *jus pascendi* nostri prædii pecora in fundo alieno. Crea quod jus observant, per id non prohiberi dominum fundi servientis, quo minus & ipse sua ibi possit pascere pecora, dummodo non plura alat, quam fundus iste ferre queat intervertendo alterius juri. Sed & qui pascendi jus habet, morbida aut infecta scabie pecora eo non compellet, ex quibus alia infici queant. Denique huc referunt *jus calcis cognende, arena fodiende, pedamenta sumendi, lignandi, lapides cadendi*; quatenus ad commodum prædii rustici faciunt. Add. l. 3. D. de serv. præd. rust. De quibus omnibus alii prolixius.

CAPUT IX.

DE TRANSLATIONE DOMINII IN GENERE.

1. Ex dominio fuit, ut liceat rem alienare.	candem involvit.
2. In alienatione requiritur duorum consensus.	7. Quid & quomplex sit possessio?
3. Qui exprimendus per signa.	8. Quatenus per sola pacta adquiratur dominium.
4. Alienatio sit pure, aut sub conditione.	9. Transmissio vera, vel ficta.
5. An ad alienationem requiratur traditio?	
6. Dominium vel abstrahit à possessione, vel	

Videndum deinceps erit de modis acquirendi derivativis, quibus dominium jam constitutum ab uno in alterum transit. Quos antequam peculiariter enarremus, quædam

dam super translatione domini in genere præmittere conveniens fuerit. Ut igitur quis rem suam possit alienare, seu in alterum transferre, id ipsum ex domini pleni natura resultat. Cum enim hoc domino det facultatem de re pro arbitrio disponendi, utique vel præcipua ejus facultatis pars videtur, si ita placeat eam in alterum posse transferre; ut hac ratione vel magis idoneam sibi rem liceat comparare, vel saltem occasio sit beneficio alterum sibi obligandi.

§. 2. Cæterum uti in translatione jurium atque rerum duæ interveniunt personæ; quæ transfert, & in quam ista transferuntur: ita in illis acquirendi modis, qui ex vi domini promanant, duarum voluntatum velut concursus requiritur, dantis nimirum & accipientis. Alienatio enim præcipue innuit rem a domino volente transire, non invito per meram violentiam eripi. Et ut alienum a priori dominum res accipiat, hunc quoque consentire necesse est; cum inconveniens sit, ut res, substantia sua physica à me separata, mihi velut adjungatur, nisi voluntate & consensu meo eandem amplexus fuerim. Ubi autem ipso jure dominium etiam in ignorantem transire dicitur, v. g. hæreditatis, ibi lex per quandam fictionem juris velut acceptationem facere intelligitur in favorem hæredis. Indicium est, quod hæres possit recusare hæreditatem, & nisi eam actu adierit per se aut per alium, non stringitur obligationibus, quæ ex ipsa re hæreditaria oriuntur.

§. 3. Porro cum alienationes utroque volente debeant fieri, & vero societati humanæ sit incongruum, solis actibus internis tribuere vim producendi jura; quæ adversus alios homines effectum sunt habitura: ideo requiritur in utroque, tam dante, quam accipiente, ut consensum suum idoneis signis declaret, quo cæteris de ea liquido constare queat. Qualia signa sunt nutus, gestus, vox, scriptum. Quibus alicubi accedit professio apud magistratum, relatio in acta, & similia.

§. 4. Id porro manifestum est, ubi translatio seu alienatio perfecte & pure facta fuerit, ei, qui alienat, ad rem antehac suam nihil juris aut prætensionis remanere. Quod licet cuivis alienationi per se inest, frequens tamen est, in solennibus cessionibus & renunciationibus diserte exprimi; nihil in eam rem ab ipso aut hæredibus deinceps prætendendum aut tentandum, & si fors id fiat, irritum & nullum habendum; scilicet quia sine effectu quis disponere aggreditur circa rem, quæ alterius jam facta est. Sæpe tamen re alienata penes alienantem remanet prætensio aliqua, & jus velut eventuale, quod certo eventu posito vim suam exerit. Idque vel quia expresse super hoc in alienatione fuit conventum, uti fit in iis, quæ venduntur sub lege retractus, aut quæ sub lege commissoria alienantur, aut ubi dominium duntaxat diminutum transfertur, quod in cessione feudi, & emphyteusos contingit: vel quia alienationi tacita conditio subest, qua existente prioris domini jus ad eam rem reviviscit; unde oritur conditio indebiti, conditio causæ data causa non secuta, donationis sponsalitiæ repetitio nuptiis non infecutis, repetitio dotis soluto matrimonio. Sic apud *Homerum Odys. θ'. v. 313*. Vulcanus deprehenso uxoris Veneris adulterio, repetit *ἑσθία*, quæ focero ob filiam sibi locandam dederat. In *Alcorano* disponitur, ubi sponsus repudiaverit sponsam, antequam eam cognoverit, hanc retinere posse dimidiam partem ejus, quod sibi à sponso fuit donatum, nisi iste totum eidem relinquere velit.

§. 5. Verum illud potissimum heic solet disceptari, an non jure naturali ad translationem domini requiratur traditio? Nam id jam ab aliis notatum, non recte traditionem referri inter modos acquirendi domini, cum sit actus in transferendo dominio interveniens. *Grotius* l. 2. c. 8. §. 25 & alibi arbitratur, etiam solis pactis jure naturali dominium posse transferri: traditionem autem duntaxat requiri jure civili positivo, quod quia à multis gentibus receptum est, improprie jus gentium vocatur. Contra interpretes juris Romani tradunt; solis pactis dominia rerum non transferri, etiam si id in eo negotio expressè geratur, sed utique traditionem requiri. Ejus rei hanc rationem putant, quod dominia à naturali possessione cœperint, adeoque etiam in illis transferendis requiratur talis actus, per quem statim naturalis possessio rei possit adprehendi. Ubi etiam aliqui observant, in acquisitione originaria, puta occupatione, in idem concurrere titulum sive causam, & modum acquirendi. Sed in acquisitionibus derivativis ista duo esse perpetuo distincta. Traditionem enim & acceptionem esse modum transferendi domini, seu potius actus in dominio transferendo intervenientes; donationem, emtionem & venditionem, & c. esse titulos seu causas, ex quibus dominium transfertur. Et si supra ostensum sit, non nudam occupationem ad titulum domini sufficere, sed pactum eandem antecedere. Alii mediam viam heic ingrediuntur, & uti negant, jure naturali necessariam esse traditionem; ita eandem rationi congruere asserunt: quippe cum dominium in re exerceri nequeat, nisi eam mihi corporaliter velut adplicuerim; id quod non nisi per traditionem, & adprehensionem fiat.

§. 6. Nobis videtur rem liquido posse expediri, si observetur dominium posse considerari, vel prout notat qualitatem mere moralem, secundum quam res ad aliquem pertinere, ipsiusque dispositioni subiecta esse debere intelligitur: vel prout etiam adjunctum habet aliquid facultatis physicæ, ut quæ circa eandem nobis placuerint, statim in effectum possumus deducere. Vel quod eodem recidit, dominium quandoque consideratur, prout præcindit à possessione: aliquando velut cum eadem conjunctum intelligitur; quæ est ultimum quasi complementum proprietatis, & qua posita plene isthæ effectus suos directos exserit. Quo loco non inconveniens erit, super possessione in genere aliqua heic adducere.

§. 7. Per possessionem ergo intelligimus non quamvis rei detentionem, qualem v. g. custos, administrator, commodatarius, aut usufructuarius circa rem alienam habet; sed talem, quæ conjuncta est cum adfectione, & animo sibi habendi. Eam dividunt in *naturalem* & *civilem*; quæ divisio iterum accipitur vel de modo possidendi seu detinendi, vel de ipsa forma possessionis. Priori modo naturalis possessio dicitur, quando non animo solum, sed & corpore velut, ipsoque actu insistimus rei à nobis semel adprehensæ. Civilis autem possessio hoc sensu animo duntaxat retinetur, quando quis eadem corpore jam excidit. Scilicet quia lex civilis compendia illa, quæ possessio nem sequuntur, certis in casibus etiam illis adhuc indulget, qui corporali possessione, aut detentione rei suæ exciderunt. Posteriori modo naturalis possessio est, ubi animus quidem & affectus rem sibi habendi adest, circa tamen justam persuasionem domini, ex legitimo titulo conceptam. Civilis autem possessio & affectum & probabilem affectus causam obtinet; quæ ipsa regulariter intelligitur, ubi in legibus civilibus aliquis pos-

possessioni favor tribuitur. Vid. *Pohbius* l. XII. c. 7. Possidentur autem proprie res corporales, mobiles & immobiles: analogice, res incorporales seu jura, quæ ulu & facultate utendi possidemus; ut & cheirographa, ex quibus ad certum petendum actio potest institui. Ad constituendam autem possessionem omnino requiritur, ut quis rem aliquam aut ejus symbolum, custodiavê instrumentum per se, aut per alium ipsius nomine corporaliter adprehendat, prout id rei natura patitur, utque adeo res ita sub ipsius potestatem redigatur, quo actu de ipsâ disponere queat. Et quidem si corpora plura inter se sint unita atque connexa, una eorum parte adprehensâ, animo totum possidendi, totum, quoad vacuum est, adprehensum intelligitur. Sic v. g. qui fundum possidere vult, non opus habet, omnes glebas circumambulare, aut qui domum, omnia conclavia circumreptare; sed sufficit, quamlibet partem ejus introire. Vid. l. 3. §. 1. D. de acquir. possess. Quæ ex distantibus corporibus constat universitas, v. g. grex, si omnes partes sint præsentibus, unius corporis adprehensione tota adprehensâ cenietur. Sed ubi partes loco sunt disjunctæ, v. g. aliqua pars gregis in hoc fundo, aliqua in alio, singulæ partes separatim adprehendendæ: Res incorporales, ubi coherent rei corporali, hac adprehensâ & illæ intelliguntur adprehensæ. Sin istæ in re aliena sunt acquirendæ, adprehenduntur vel cum introducimur in rem, in qua v. g. jus aut servitutem constitutam volumus; vel cum actus velut ex isto jure præmanante exercemus. Ad. l. 1. §. 2. D. de act. emtu. In juriis autem negativis possessionis instar est, si ego alteri quid prohibuero, aut eidem contradixero, & is prohibitione aut contradictione mea adquietetur. Porro ad quamlibet possessionem nanciscendam ejusmodi adprehensio, aut exercitium necessàrio requiritur; etsi leges civiles efficere possint, ut ipso jure dominium in aliquem transeat hæcenus, ut eadem efficacia actionem ad petendam eam rem à detentore instituere queat, ac si corporalem rei possessionem adprehendisset. Quo spectant, quæ à *Grotio* allegantur l. 2. c. 8. §. 25. Porro uti ad acquirendum dominium per occupationem requiritur, ut res fuerit vacua: ita si res ab altero in me transire debeat cum hoc effectu, ut ego actu deinceps circa eandem queam disponere, necessarium utique est, ut iste ejus se possessione abdicet, & ex custodia velut sua ipsam removeat, quo mihi statim eam adprehendendi copia sit. Atque hoc sufficit, ut alter tradidisse rem dicatur. Neque enim necessum est, ut rem mihi in manus inferat. Sicuti, ut quis alteri cibum præbuisse dicatur, non requiritur, ut eundem præmanum in os ipsi immittat: sed sufficit tali loco exposuisse, ut ipse manum cibo commode admovere possit. Vid. l. 1. §. 21. l. 5. c. D. de acquir. possess.

§. 8 Hisce positis adparet, omnino per sola pacta transire posse dominium, prout id consideratur nude tanquam qualitas moralis, & prout abstrahit à possessione: verum prout illud etiam aliquid physice facultatis intelligitur continere, per quam statim actu exerceri queat, præter pacta etiam traditionem requiri. Id quod non ex jure positivo, sed ex ipsâ naturali ratione fuit. Neque tamen propterea admitti necessum est, alienanti ante traditionem dominium aliquid imperfectum supersse; nisi dominium valde *inchoatum* velis vocare meram facultatem physicam super re aliqua de facto disponendi citra facultatem moralem. Nam post pactum completum, seu post jus pacto in alterum translatum, res statim ad alterum pertinere, & alterius gratia

gratia esse incipit; & alienans nullum circa eandem actum legitime potest exercere, nisi qui faciat ad possessionem alteri tradendam. Si quid præterea circa eam rem ante traditionem disposuerit, id de facto, & non velut ex jure domini agit. Et ipsa traditio proprie non est ultimus actus domini, sed corporalis detentionis abdicatio. Actus enim domini ille censetur, qui ex vi domini libere exercetur. Atqui traditio non libere, sed ex necessitate seu obligatione fit. Sicut actus magistratus, præut norat potestatem alii imperandi, non est ejuratio. Quamquam autem res, ad quam ego jus piene in alterum contuli, pro mea non amplius censi queat: non tamen nihil interest, utrum ego adhuc rem corporaliter detineam, an vero alter jam possessionem ejus nactus sit. Nam neque actu jam ad usus suos rem potest adplicare; & ubi ego renucrim tradere, coactione opus est ad possessionem nanciscendam. Ubi præterquam quod tantisper ista re carendum, in civitate quidem labor tibi incumbet; ut judici jus tuum demonstrares, qui si forte corruptus, aut per socordiam, injustam tulerit sententiam, ad quietendum erit; in libertate naturali anceps Martis alea subeunda. Hinc etiam leges Romanæ ex illis contractibus, quibus agitur de rebus alienandis, jus ad rem tantum queri docent, quasi ante traditionem quis adhuc velut extra rem positus sit, jus tamen habeat, ut ea res secum conjungatur. Verum ubi per corporalem adpræhensionem dominio jam ultimum accessit complimentum, jus in re constitutum tradunt. Id quod tamen leges quandoque suppleunt, dum v.g. inter jura in re etiam referunt jus hæreditarium, sive quod hæredibus competit ad bona defuncti, licet possessionem nondum nacti fuerint. Quod autem leges Romanæ ex jure in re actionem realem, ex jure ad rem personalem dederint, hæc ratio videtur esse: quod ubi jam semel perfecte res ad me pertinuerit, nil aliud quam ipsam, ubicunque invenero, persequi necessum habeam, nec ut ea mihi restitatur, peculiaris & nova in altero obligatio requiratur. Jus autem ad rem præsupponit, rem, de qua agitur, nondum plene mecum fuisse conjunctam, & alterum ex peculiari obligatione teneri efficere, ut illa res mecum conjungi possit. Igitur ipsius persona est urgenda, ut rem velut vacuum mihi fistat, quò à me possit adprehendi. De cætero etsi vulgo dicatur, minus esse actionem habere, quam rem; certum tamen est, per jus ad rem, actionesque personales patrimonium nostrum reddi locupletius. Sicuti vice versa, quæ quis alteri perfecte debet, nequidquam in patrimonio suo numeraverit, licet adhuc corporaliter ab ipso detineantur. Inde qui mille possidet, & mille debet, nihil; qui plus debet, quam possidet, minus quam nihil habet. Scilicet uti l. 28 D. de negot. gest. dicit: *id ei abesse videtur, in quo est obligatus.*

§. 9. Observandum præterea, *traditionem esse vel veram, vel fictam*, quæ brevè manu fieri dicitur, ad inutiles ambages vitandas. Et hæc potissimum intercedit, quando alicui rei meæ proprietatem donatione assigno, usufructu ad certum tempus retento. Vid. l. 28. C. de donat. Etsi in nonnullis ejusmodi donationibus hodie claves à donante alteri soleant tradi, quas hic statim in illius manus iterum resignat. Item, quando rem meam, quam alter jam possidet, ipsius propriam deinceps esse volo. l. 21. §. 1. D. de A. R. D. Aut quando rem commodatam locatam, aut depositam postea tibi vendiderim, donaverim, aut dotis nomine dederim l. 9. §. 5. D. d. t. Dicta quoque traditio inter præses personas intercedit per delegacionem, puta si quis mihi dare velit, vel

debeat, & ego id ipsum alteri dare jubeam. Id enim perinde est, ac si res mihi primum foret data, ac abs me postea tertio tradita. Manu longa autem traditio fieri dicitur, quando res non immediate alterius corpori admovetur, sed vel propius vel eminus demonstratur. Nam, quantum in me, tradidi, cujus possessione ipse deceffi, & alteri, ut mox apprehendere posset, ostendi. Vid. l. 79. D. de solution. l. 1. §. 21. l. 18. §. 2. l. 51. D. de acquir. possess. Huc etiam referunt, si detur signum, aut instrumentum custodiæ; puta claves. Vid. l. 9. §. 6. D. de A. R. D. l. 1. C. de donationibus, l. 74. D. de contrah. emt. In jaciendis autem, & spargendis missilibus in vulgus non hoc agitur, ut res illæ habeantur pro derelictis, & postea quibuscvis apprehendentibus titulo occupationis adquirantur. Sed ejusmodi sparsio est vera quædam species donationis, collatæ in indefinita individua alicujus cœtus, ut res projecta illi tradita intelligatur, qui eam primus in turba arripuerit. Conf. l. 9 §. 7. D. de A. R. D. Et si de præda militi concessa Cæsar, ap. Lucanum l. 7. Nec enim donare vocabo, Quod sibi quisque dabit. Aliquando etiam foliæ tessellæ sparguntur, quæ ostensis deinceps traditur, quod illæ præseferunt. Sic Titus Imp. in ludis globulos ligneos deiciebat, in quorum aliis esculentum aliquid, aliis vestis, aliis aurum, equi, jumenta, pecudes, mancipia inscripta erant. Quos qui rapuerant, cum ad dispensatores pertulissent, ea accipiebant, quæ inscripta erant. Zonaras tom. II. Conf. Bœcler. ad. Grot. l. 2. c. 6. §. 2.

CAPUT X.

DE TESTAMENTIS.

1. Modi acquirendi derivativi quotuplices?	6. Testamentum quantum juris naturalis, & in quantum juris positivum?
2. Definitio testamenti Grotiana examinatur.	7. Licet capere hereditatem ex testamento, solennitatibus defecto, si nemo contradiscat.
3. Quid nobis testamentum?	8. Licet tamen hæredi ex intestato tale testamentum subvertere.
4. Testamenta an sint juris naturalis, dubitatur.	9. Donationes mortis causa.
5. Antiquissimi mortalium vivi inter hæredes bona distribuiebant.	

INter modos acquirendi derivativos quidam adhibentur in eventum mortis, quidam inter vivos utrinque res transferunt. Utrinque derivantur res ab uno in alterum vel expressa prioris domini voluntate, vel interveniente legis alicujus dispositione. Varro de rusticat. 2. Quod alterius fuit; id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere.

§. 2. Mortis causa frequentissime facto hominum dominia transferuntur per testamentum. De cujus natura, & origine paulo curatius est dispiciendum. Ex menteigitur Grotii l. 2. c. 6. §. 14. testamentum est alienatio universi patrimonii in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi ac fruendi. Ubi scrupulo non caret, an testamentum alienatio recte vocari queat, & quidem striete, prout notat talem actum quo dominus ex re sua facit alienam. Nam alienatio hoc sensu cum sit translatio domini ab uno in alterum, præsupponit utique, duas personas eo tempore, quo alienatio fit, existere, ita ut deinceps res dici queat aliena ei, abs quo in alterum fuit translata. Atqui testator, quousque ipsi spiritus recipitur, plenissimum ius in omnia bona

bona sine ulla diminutione retinet. Igitur vivus adhuc nihil alienavit. Quamprimum autem expirat, statim omne jus, quod vivus habuerat, amittit, ac deinceps pro nullo habetur. Ergo non potest eo tempore alienatio dici facta, quando alienanti res nulla amplius aliena aut sua dici potest. Neque difficultas tollitur, si dicamus, alienationem fieri, quando testamentum scribitur, sed eam interim ab eventu mortis suspendi. Nam in alienatione duorum voluntates conspirare debent, unius, in quem res transfertur, alterius, qui rem transfert; & quidem, ut illæ eodem tempore velut conspirando uniantur. Atqui frequentissimum est, aliquem ignorare, se heredem scriptum, quousque post mortem testatoris tabulæ testamenti fuerint apertæ. Sicuti & apertis testamenti tabulis liberum hæredi scripto est, adire, an repudiare hereditatem velit. Deinde cum omne jus hæredis testamentarii denum à morte testatoris incipiat; igitur ante mortem testatoris nullum ipsius jus exstabat, quod ab eventu mortis suspensum dici posset. Præterea ubi qualiscunque alienatio, etiam revocabilis sit, tale tamen jus in alterum, cui quid alienari dicitur, transferri debet, ut illa non ex nudo arbitrio alienantis revocari queat. Alias enim neque alienans obligationem aliquam contraxisset, neque alter jus aliquod adquisivisset potest intelligi, si hoc duntaxat actum fuit; v. g. habebis aliquando rem meam, nisi interea mihi displicuerit; quo minus autem quolibet tempore & nullam quoque ob causam displicere queat, prohibendi jus non habebis. Talis actus sane alienatio dici nequit, cum sit nuda tantum declaratio voluntatis, quæ in præsens est, citra necessitatem in ea perseverandi; quæ neque obligationem, acque jus parere idonea est. Vid. *supra* l. III. c. V. §. 5. Atqui testamentum revera est ejusmodi declaratio voluntatis, qua nihil juris ante mortem testatoris in alterum confertur, saltem quod adversus ipsum testatorem aliquem effectum pleni juris habeat. Nam etiam post scriptum testamentum testator retinet non tantum jus possidendi & fruendi plenissimum, nudo dominio in heredem translatum; sed revera illibatum dominium penes testatorem remanet. Evidenti est indicio, quod is etiam post conditum testamentum res alienare, ac scriptos hæredes, nequidquam ringentes, expungere queat. Alienationes autem revocabiles semper supponunt aliquem eventum, aut conditionem, sub qua sint revocandæ, non ex nudo arbitrio alienaturi dependentem.

§. 3. Simplicius, & ad mentem J. Ctorum Romanorum, naturam testamenti exprimemus, si illud vocemus declarationem voluntatis nostræ circa successores in bona nostra post mortem nostram; quæ tamen ante mortem pro lubitu nostro sit mutabilis & revocabilis, & ex qua aliis demum ab excessu nostro jus nascatur. Circa quam mutabilitatem illud lex humanitatis exigit, ne quis præter meritum inani spe læctetur, aut ludibrio habeatur. Inde etiam vix improbare possumus illud apud *Plautum* VIII. ep. 18. de Domitio Tullo, qui captatores, improboque hæredipetas deceperat, (*alii contra hoc ipsum laudibus ferunt, quod sit frustratus improbus spes hominum, quos sic decipere pro moribus temporum prudentia est. Add. Lucianus in dialogo Simyli & Polystrati:*) merito tamen male audit apud *Valerium Max.* l. 7. c. 8. Q. Cæcilius, & T. Barrulus, quorum ille L. Lucullo, hic Lentulo Spintheri illuist, abs quibus tamen maxima beneficia acceperant.

§. 4. Istiusmodi testamenta juri naturali, an positivo suam debeant originem, inter eruditos disceptatur. Cujus quæstionis non hic est sensus, an jure naturæ teneatur quis testa-

testamentum facere; (nam id sine dubio in cujusque est arbitrio, nisi quatenus id necesse est ad iuxtas inter suos tollendas. Conf. *Iesai.* 38. v. 1.) sed an introducto rerum dominio ex hujus natura necessario consequatur, ut quis efficaciter possit testamentum facere; an vero facultas testandi per leges positivas dominis rerum sit concessa? *Grotius* mens est, testamentum quidem, uti alios actus, formam certam posse accipere à jure civili; ipsam tamen ejus substantiam cognatam esse domini, & eo dato, juris naturalis; seu, ut liceat de rebus suis efficaciter disponere ex jure gentium esse, quod Jctis Romanis primum dicitur; ut non aliter quam certo modo, ex jure esse civili. Circa quam adtentionem non potest nullum dubium moveri. Nam cum res illæ, quarum dominium est introductum, vivis hominibus inserviant, ad mortuos autem res humanæ nihil amplius attineant: igitur non ita necessarium videbatur, ut dominium in se contineret facultatem disponendi quid circa res alicujus post mortem debeat fieri. Sed sufficere poterat, si quis suæ potestati res subiectas haberet, quousque viveret, nec eam ultra vitam extendere posset; de bonis autem eorum, qui inter homines esse desierunt, vivis disponendi cura relinquere. Deinde cum mortui rebus humanis exempti sint, impune ipsorum voluntas ac dispositio, à vivis adhuc facta, videbatur posse negligi. *Id cinerem, & manes credis curare sepultos?* Argumento est, quod antiquissimi suos ad ultima mandata observanda jur ejurando adstringere consueverint, velut nullo humano vinculo satis valido. Vid. *Genes.* XXIIV. 2. 3. XLVII. 29. L. 25. *Diodorus Siculus* l. 2. c. 33. de Parfide morituro. Quo spectat, quod apud *Sophoclem Trachinias vers.* 1192. *legit.* Hercules ab Hillo super ultimis mandatis exsequendis juramentum exigit. Sic Constantinus Ducas juramento Eudociam uxorem adstringit, quod ad secundas nuptias, ipso defuncto, non sit transitura. Quæ tamen qua astutia syngrapham suam à Patriarcha, cui asservanda erat data, recuperavit, ac velut promissio exsoluta Romano Diogeni nupserit, memorat *Zonaras tom. III. in Eudocia, & Mich. Glycas Annal. tom. IV.* Sic apud *Ioseph. archol. XVII. 10.* Herodis mandata de interficiendis Judeorum proceribus à sorore & affine negliguntur. Sic *Iussuræ hæc rapidis aboleri carmina flammis Virgilius, Phrygiæ quæ cecinerunt ducem. Tucca vetat Variusque simul; maxime Ca'ar, non finis.* Sic *Dio Cassius* l. 59. ubi narrat, quomodo testamentum Tiberii à Ciligula & Senatu fuerit irritum declaratum, addit, *nihil consilii adversus ingratitudinem hominum, & vim posterorum valere.* Quo possis applicare illud *Lucani* l. 2. *Nulla fides rebus post terga relictis.* Igitur ut alicujus voluntas etiam post mortem effectum obtineret, in arbitrio situm erat superstitum. Quibus utique conventionem aliquam inter se determinandum fuit. quousque vellent sese componere ad placitum eorum, qui hominum jura jam miserant. Citra hoc vana erat dispositio, quam tueri auctor non posset, reliqui, qui poterant, nollent. Manifestum autem est, ad pacem generis humani non sufficere, ejusmodi dominium rerum introducere, quod ad præsentem duntaxat, & momentaneum usum valeret, sed & quod in posterum durabile foret; cum non minus homini in futurum tempus, quantum natura admittit, quam in præsens tempus vitam servandi, eique mediâ prospiciendi jus competat. Quo cum accedat, quod & eorum, qui sanguine nobis juncta, peculiaris cura sit injuncta, quorum prolapiam in indefinitum duraturam speramus: inde ex pace generis humani visum, vim domini à nudo aliquo temporis termino non suspendere, quippe cum ea res non minus turbarum, quam primæva

communio datura fuerat: sed ei durationem velut indefinitam assignare, per quam etiam in alios transire & in iis continuare possit. Hoc igitur dominium quomodo servari, & continuari possit, ii, qui in naturali libertate vivunt, ex suo iudicio statuunt. Sed in civitatibus ut illud publicis viribus defenditur; ita plerumque variis id modis temperatum & circumscriptum fuit, prout ex usu civitatis videretur. Quod autem communitur auctor nova *Methodus jurisprudentie*, p. m. 56. id nescio an cordati sint adprobaturi. *Testamenta*, d. cit. *mero jure*, (i. e. citra legum civilium confirmationem) nullius essent momenti, nisi anima esset immortalis. Sed quia mortui revera adhuc vivunt, ideo manent domini rerum; quos vero heredes reliquerunt, concipiendi sunt procuratores in rem suam. Conf. *Luce XII. 20. Sirac. XI. 20.*

§. 5 Ceterum uti nemo facile adseruerit, jure naturæ repugnare, ut quis possit de suis rebus disponere eo tempore, quo dominus est, & effectum conferre in tempus, quo futurus dominus non sit: ita ut hoc ex domini natura necessaria aliqua ratione resultet, haud quidquam adparet. Equidem hoc ex natura domini fluit, ut quis vivus in rem suam alicui vivo jus conferat, quod non extinguatur, extincto licet eo, qui illud constituit; quippe cum illud jus in vivente hæreat. Nam cum efficiens & effectum sint entia separata, illo extincto, hoc non statim extinguere necessum est. Adeoque uti quis rem suam vivus plene in alterum potest transferre, cujus dominium hic non amittat, mortuo eo, abs quo idem fuit acceptum; ita nihil prohibet, quo minus quis dominium rei suæ in alium possit transferre, recepto tamen sibi certo in eam rem jure, quoad in vivis fuerit. Inde antiquissimis seculis patres familias de bonis suis, imminente jam fati, disposuisse legimus; (nam *Genes. XX. 3.* Abrahamus servi sui filium haud quidquam heredem jam nuncupasse videtur, sed tantum de eo instituendo cogitasse, si improlis ipse decederet;) sed ita, ut suam voluntatem ipsi inter liberos suos promulgarent, ut dum hi eadem adquirebant, pacto mutuo inter se eandem confirmare viderentur. Quo ipso à vivis in vivos jus collatum, iidemque velut in possessionem bonorum statim immissi. Et probabile est, veteres illos, frugali & simplici vita usos, communiter non ita repentinis & violentis morbis extinctos; sed sensum deficiente humido radicali extabuisse, sic ut ad ultimum spiritum ratio sibi constaret, nec mors ita subito, improvisoque ipsis ingrueret. Vid. *Genes. XXV. 5. 6. XLVIII. 22. Deuter. XXI. 16. 17. 1. Reg. I. 35. Sirac. XXXIII. 24.* Sic & Cyrus apud *Xenophontem* l. 3. *Cyropæd.* filiis viri voce assignat, quid quemque ex fortuna patria maneret. Et sane maximum favorem habent istæ ultimæ dispositiones; ac non exiguum mortalitatis solatium erat, si, quæ quisque per vitam suam adquisivisset, ad illum potissimum pervenirent, quem ipse maluisset. *Quintillianus* declamat, 303. *In more civitatis, in legibus positum est, ut quotiens fieri potuerit, defunctorum testamento stetur. Idque non mediocri ratione. Neque enim aliud videtur solatium mortis, quam voluntas ultra mortem; alioqui potest grave videri & ipsum patrimonium, si non integram legem habet: & cum omne jus nobis in id permittitur viventibus, auferatur morientibus. Nec de nihilo est illud Statii *Sylv.* l. 4. Orbis omni fugienda nifu, Quam premit votis inimicus heres, Optimo poscens (pudet heu!) propinquum Funus amico. Orbis nullo immolata fletu: Stat domo capta cupidus superstes Immensus leti spoliis, & ipsum Computat ignem.*

§ 6. Enimvero non tam de hujusmodi ultimis dispositionibus quaestio est, quam de illis testamentis, quibus quis ita de rebus suis disponit, ut libertatem tamen ea mutandi ad ultimum spiritum retineat, utque hæredi demum à morte testatoris jus in ipsius bona incipiat nasci. Qui modus disponendi multis non citra gravissimas rationes magis placuit, quam ille, quo mortì propinqui bona suai; si inter hæredes distribuebant. Scilicet improvisò sæpe fato homines obruuntur, aut à suis distracti, ut supremam voluntatem exprimendi spatiū & occasio non sit. Sæpe etiam, cui Parcæ jam extrema legere fila videbantur, sanitati iterum insperato restituitur. Convenientius quoque judicabatur, ut animo sereno atque integro per otium quis de rebus suis disponderet potius, quam cum extremis jam admotus trepidaret, aut vi morbi concussa mens langueret. Quin & utilissimum erat, ut quis ad ultimum usque spiritum dominus rerum suarum maneret, ac nemini tale jus in illa concederet, quod non quovis tempore possit citra incommodum revocare, mutantibus sese heredum meritis, aut nostra inclinatione. Vid. *Syracid.* XXXIII. 20. *seqq.* (Gallico proverbio absurdum judicatur, vestibus se prius exuere, quam eas cubitum.) Quanquam enim translatio juris possit fieri revocabiliter, seu ut iterum à transferente possit retractari, existente aliqua conditione casuali, aut potestativa, ex parte ejus, in quem facta erat translatio: tamen immensam litium legerem erant præbitura dubia, quæ circa existentiam conditionis oritura fuerant, & quæ ab utraque parte poterant prætendi. Saltem hæres semel nuncupatus gravissimam offensam in testatorem erat concepturus, si quamcunque ob rationem hæreditate, quam spejam devoraverat, excidisset. Quin multis non citra periculum fuit, mature ac palam hæredem nuncupasse. Sic Caligula *devoratores vocabat, qui ipsum inter liberos palam hæredem nuncupaverant, & post nuncupationem vivere perseverarent; & multus venenatas mactas mittebat.* Sueton. Caligula. c. 38. Add. *Idem Galbac.* 9. *Luviul.* XL. 34. Apud *Josephum archaol.* XVI. 8. Augustus Herodem, regnum inter filios dividere volentem, prohibuit; sed jussit, ut quo ad viveret, & regnum, & filios in potestate retineret. Sicuti & id perniciofa æmulatione domum ejus distraxit, quod post vivus successorem designaret. Et ideo tutum visum, testamenta scripta post mortem demum promulganda curare, ne vivis invidiam aut periculum crearent. Hinc etiam ista invito testatore resignare ac propalare, sedum atque inhumanum facinus non immerito habitum. Sic cum Cæsar, orto bello, testamentum Antonii apud Vestales depositum publice in Senatu recitari fecisset, plurimi id facinus moleste tulerunt. Ἀλλόκλητον γὰρ ἔδοξεν εἶναι καὶ δαυόν, ἐυθύνας πινὰ δίδιναι ζῶντα, πρὶν ἂν ἐξελήθῃ γενέσθαι μετὰ τὴν τελευτήν. Indignum enim videbatur, & grave, rationem ut quis redderet vivis de illis, quæ post mortem suam vellent fieri. *Plutarchus Antonio.* Idem Cæsaris factum *Dio l. L.* injustissimum vocat. Præsertim cum Romanis frequens esset, multa judicia de hominibus in testamentum conferre; uti ex *Tacito* passim adparet. Add. l. 1. §. 38. *D. depositi.* l. 1. §. 5. *D. ad L. Cornel. de falsis.* Hæ ergo & similes rationes, quanquam ejusmodi modum ultimæ dispositionis multis gentibus vehementer commendarint; nondum tamen exinde evincitur, hujus generis testamenta ex ipso rerum dominio naturaliter fluere, adeoque juris naturalis esse. Non licet ponamus; ex communi mortalium conventionione dominio hanc

esse vim, ut quis bona sua in eventum mortis ad quemcunque placuerit devolvere queat: ut tamen hoc fieret tali modo, quo & voluntas testatoris ad mortemque maneret ambulatoria, (Vid. l. 4. D. de adimend. & transfer. legat.) & jus hæredis non nisi à morte testatoris inciperet, & iste tunc demum heredem seipsum intelligeret esse; id vero inventum est juris positivi. Nam alias in translationibus juris ab uno in alterum regulariter necessarium erat, ut consensus ejus, qui transfert cum consensu alterius, in quem translatio fit, eodem tempore & simul existant, ac velut uniantur, ex qua unionem translatio juris resultare intelligitur. Hæc autem usque adeo non necessum est voluntatem testatoris ac hæredis uniri, ut etiam inter mortem illius, & hujus aditionem intervallum temporis intercedere queat, lege tantisper jus hæredis sustinente, Add. l. 61. D. de acquir. rer. dom.

§. 7. Operose quoque disceptari solet, an salva conscientia hæres in testamento scriptus, solennitatibus jure civili requisitis defecto, hereditatem possit capessere; ut & num salva conscientia, qui alias ab intestato erat successurus, subvertere possit testamentum, solennitatibus jure positivo præscriptis defectum, licet constiterit, serio voluisse testatorem in hunc bona sua transferre? Qui utrumque negant, maxime nituntur hypothese illa, factionem testamenti esse juris naturalis. Unde & subverforem ejusmodi testamenti foro quidem externo & civili actionem suam adprobare posse sentiunt, non item foro interno sive conscientie. Enimvero ad isthæc penitus intelligenda, observandum prius fuerit, leges civiles vix ulla in parte magis fuisse sollicitas, formulasque & ritus scrupulosius exegisse, quam in testamentis, præveniendis fraudibus, quæ in scriptis testamentis intervenire possunt plurimæ, & dirimendis contentionibus, quas habendi cupido acerrimas erat fuscitatura, cum vix quidquam minore adquiratur labore, quam opima hereditas. Inde cum quilibet justæ ætatis, & extra crassam rusticitatem aut ruditatem positus præsumatur nosse, aut ex peritioribus posse cognoscere, quomodo leges civiles ordinari testamenta velint; nemo censetur seriam suam voluntatem eo modo expressisse, quo norat, in foro civili adversus contradicentes non esse valituram. Præsertim cum tam amplum condendis testamentis spatium indulgeatur. Igitur ubi ad leges civiles testamentum tum non congruerit, facile præsumitur, fraudem aliquam intervenisse, aut testatorem vel mentis non satis fuisse compotem, vel superfuntorie, & magis aliorum instinctu, quam proprio motu testamentum deperasse. Sic ut unicus finis istorum solennium sit, ne pro vero falsum subjiciatur testamentum; nevé pro liquida, & bene deliberata testatoris voluntate præceptus & inconsultus instinctus admittatur; præsertim cum jam antea leges ad successionem ab intestato vocarent eos, quibus regulariter defunctum quam optime voluisse censetur. Cæterum etsi contingere queat, ut etiam qui seriam suam, & mature expensam voluntatem declarare constituit, in solennibus adhibendis impingat; tamen foro civili aliter de voluntate defuncti constare nequit, quam ex ejusmodi instrumentis. Et cum penes leges civiles fuerit facultatem testandi ad usum reip. temperare; non est opus, in unius aut alterius gratiam à communibus statutis discedi; cum admissio semel exemplo magnalium leges, & fraudum sit germinatura. Ac frustra querelas movet, qui propter mutilum testamentum sperata hereditate dejicitur. Nam neque prærogativa sanguinis
niti-

nitur, (alias enim ab intestato fuisset admissus;) neque jus ex testamento alicui civi quaeritur, saltem in contradictorio valitorum, nisi ad statuta civilia illud quadraverit. Unde fato potius, quam alicujus injuria talis hæred tate sese excidisse arbitretur. Nihilominus ubi scripto hæredi super testamento nulla moveatur controversia, recte hæreditatem adire poterit. Nam vitium, quod leges civiles ex defectu solemnium prælucebant, heic cessat; (præsupponitur enim, testatorem hunc sibi hæredem serio voluisse:) & revera ad neminem propius, quam ad hunc ea bona pertinent, postquam illi adquiescunt, & tacite jure suo cedunt, quos alias generalis lex ad successionem vocabat. Seria enim voluntas, minus solenniter declarata, hæcenus tantum à legibus civilibus ad transferendum jus insufficiens declaratur, quatenus per eam alii sunt excludendi, qui ex alio fundamento jus ad eandem rem possunt prætereendere. Ubi ad forum civile negotium non trahitur, absentia solemnium juris positivi id habet quidquam vitiat, si adfuerint, quæ generali naturæ lege alias ad jus constituendum sufficiunt. Ergo videtur defectus solemnium scriptis hæredibus tantum nocere contra eos, quibus in defectu heredum testamentariorum lex successionem dedit. His silentibus censeatur ad dominium transferendum sufficere, quod serio significaverit testator, quem sibi hæredem velit. Id quod etiam multæ gentes, quæ scrupulositatem juris Romani ignorarunt, aut aspernatæ sunt, ad testamenti validitatem satis esse judicarunt. Illud tamen extra dubium est, peccare eos, qui ex suppositio testamento scientes aliquid capiunt, licet ipsorum nulla fraus intervenierit. Unde recte improbantur *Ciceroni Off. 3. M. Crassus, & Q. Horrensus*, qui ex falso *Minutii Bassii* testamento, cum sibi nullius fraudis essent concilii, alieni facinoris munusculum noluerunt repudiare. Add. *Valer. Maximus l. IX. c. 4.* Nam neque ad illos bona sua pervenire voluit testator, & non ex tante legitima domini voluntate, jam aliis bona illa per leges erant assignata.

§. 8. Neque tamén si cui alias ex intestato hæreditas competebat, testamentum non solenne evertat, utur de seria voluntate testatoris constiterit, proprie testatori, aut heredi scripto injuriam, infert. Non testatori; quia ipsi non competebat jus per ultimam dispositionem bonâ sua conferendi hæredibus non legitimis, nisi modo præscripto in legibus suæ civitatis. Non heredi scripto; quippe cui non confertur jus adversus hæredes legitimos valitorum, nisi per testamentum ad leges civiles conformatum. Nihilominus generosum judicaverunt viri, eximæ humanitatis laudem affectantes, à voluntate defuncti non recedere, nisi illa ad formulas legum civilium non ita exacte foret expressa, evitandæ suspicioni avaritiæ; an quia mortalitatis senilius tenera pectora acriter movet, ut ne quem frustrâ id voluisse concedant, quod ultimum erat voluturus. Sic capiendum illud *Plinii l. IV. epist. 10.* *Religiosissime soles custodire defunctorum voluntatem, quam bonis hæredibus intellexisse pro jure est. Neque enim minus apud nos honestas, quam apud alios necessitas valet.* Idem *l. II. ep. 16.* *Ego propriam quandam legem mihi dixi, ut defunctorum voluntates, etiamsi jure deficerentur, quasi perfectas tuerer.* Et *l. V. epist. 7.* *Hoc si jus adspicias, irritum est; si defuncti voluntatem, ratum & firmum est. Mihi autem defuncti voluntas (vereor quam in partem Icti quod dicturus sum accipiant,) antiquior jure est.* Hoc exemplum qui sequi voluerit, liberalis satis animi laudem meruerit. Sicuti & eam ob causam ultima mandata aut petita necessariorum amicorumque humanitatis laudem affe-

affectantibus observare curæ est, utut cum aliquo onere sint conjuncta. Quo referas testamentum illud irregulare apud *Lucianum in Toxari*, ubi pauper testamento uxi amicorum divitum matrem suam alendam, alteri filiam dotandam legat. Neque tamen vituperandus fuerit ille, qui ei nocumentum non adspernatur, quod per publicas ipsi leges indulgetur. Cæterum ex singularum civitatum legibus cognoscendum, quousque alicui liceat patrimonium suum dividere inter plures, tanquam hæredes, aut partim hæredes, partim legatarios. Item an pleno jure hæreditas transmittatur, an sub onere fideicommissi, de quibus late interpretes juris civilis. Illud autem utique juris naturalis est ut qualemcumque hæredem onera & debita, in bonis defuncti fundata, sequantur; non tamen ultra vires hereditatis, nec ut ipse de suo, quod deest, supplere teneatur, nisi ad hoc peculiariter obligasse se intelligatur.

§. 9. Distingui à testamentis solent donationes mortis causa, quibus vivus in vivum & consentientem jus in bona sua transfert in eventum mortis.¹ Earum duæ potissimum videntur species. Una, quando quis, probabile mortis periculum imminere sibi suspicatus, alicui non sic donat, ut statim faciat accipientis; sed tunc demum, cum mors fuerit incerta; item ubi quis donationem suspendit à conditione mortis ex instanti periculo imminentis; quod periculum ubi quis evaserit, nulla est donatio. Exemplum exstat apud *Homerum Odys. 9*. Refertur huc potest aliquo modofactum Philippi regis apud *Livium l. 32. cap. 38*. qui cum acie sibi cum Romanis decernendum videret, urbem Argos *Nabidi* venit fiduciariam dat, ut victori sibi restitueret: si quid adversi accideret, ipse haberet. Add. *Diogenes Siculus l. 15. c. 19*. de donatione Olynthis ab Amynta facta. Hercules apud *Euripidem in Alceste, v. 1020*: Γυναικα τ' ἀμειψασαι καὶ εὖν ἔως ἀν' ἴππους δίδωμι Θρήνης ἄγων Ἑλλᾶς, τὴν γαῖαν Βισφῶν καὶ Πανφρυγίαν. Περὶ τὰς δ' ὁ κτὶ τὸν χιρὸν νοστήσωμι γῆδ', δίδωμι τὴν δὲ σῆσι πρὸ πολλοῦ δομοῖς. Hanc mulierem servos mihi à τῷ αὐτῷ acceptam, Donec adducens Thracis equos huc Rediero, interfecto tyranno Bisphonia, & vero male rem gesseris, (quod avertant Divina enim redeam.) Do hanc ancillam tua familie. Altera quando quis rem suam alicui assignat in eventum mortis, retenta sibi interim possessione, & pleno usufructu, ita tamen ut ante mortem ea donatio certa ex causa revocari possit; puta, si donatarius donantem insigni injuria læserit, aut si donanti orbo postea proles propria nata fuerit. Quod si autem revocabilitatem à nulla conditione extrinseca, sed à mero suo beneplacito suspenderit donator, tunc donatario nullum jus constitutum erit, quamdiu donator naturalem facultatem habuerit voluntatem mutandi, i. e. quamdiu vixerit rationis compos. Nam uti non est obligatus, qui nudo suo arbitrio quandocumque vult citra præstationem ullius rei sese potest liberare: ita juris nomine venire nequit spes, quæ mero alterius arbitrio tolli potest; se cum morte duntaxat donatoris alterius jus incipiet, adeoque ad naturam testamenti sit. Hæc dicti actus iste accedat. Quando autem quis, imminente mortis periculo commotus, ita donat, ut statim fiat accipientis, neque revocetur, si periculum fuerit depulsum, ad donationes potius inter vivos referetur. Et si ubi donatio fuerit magna, & facultates donantis debilitata, multoque magis si totam ipsius substantiam complectatur, à conditione mortis secuturæ videatur suspensa, cum nemo sanus temere ad mendicitatem semetipsam præsumatur velle redigere. Illa quoque donatio inter vivos censetur

qua quis in alterum irrevocabiliter dominium transfert, recepto sibi ad dies vitæ usufructu.

CAPUT XI.

DE SUCCESSIONIBUS AB INTESTATO.

1. Successiones ab intestato niuntur præsumta voluntate defuncti;	11. Aut non ab hereditate exclusit.
2. Prout tamen illa rationi congruit.	12. De jure representationis.
3. Liberi reliquis omnibus præferuntur.	13. Deficientibus liberis succedunt parentes;
4. Parentes liberis debent alimenta.	14. Et his deficientibus cognati pro ordine propinquitatis.
5. Quid alimenta comprehendant?	15. An amici cognatis præferendi?
6. Quinam liberorum nomine veniant?	16. An benefactores cognatis præpollent?
7. Quid præter alimenta liberis debeatur, quare?	17. Ordo inter cognatos.
8. Non necessario aequaliter bona inter liberos dividenda.	18. Civilibus tamen legibus ampla heic disponendi facultas.
9. Liberi legitimi prævalent naturalibus.	19. Hares quatenus defuncti debita exsolvere teneatur,
10. Modo pater illos agnoscat;	

EX dispositione legis naturalis, sine expresso & peculiari facto prioris domini, dominia rerum transire dicuntur in successione ab intestato. Scilicet cum ea dominio vis foret attributa, ut quis de rebus suis posset disponere non solum quoad ipse in vivis esset, sed etiam eadem efficaciter in mortis eventum in alios transferre; probabile non videbatur, si quis super bonis suis vivus nihil deprehenderetur disposuisse, eum illa à morte sua velut pro derelictis habita cuivis occupanti voluisse patere. *Pindarus Olymp. od. 10. πλὴτ' ὁ λαχὼν ποιμένα ἐπακτὸν ἀλλότῳ ὁρῶσκει συγγεωγᾶτ'.* *Divitiæ, sortita dominum adscititium alienum, morienti sunt odiosissima.* Igitur sequendam heic defuncti voluntatem probabilissime præsumtam ratio naturalis dicitabat. In dubio autem præsumitur quemque id voluisse, quod naturali inclinationi simul ac officio quam maxime congruit. Conf. *Græc. l. 2. c. 7. §. 3.*

§. 2. Inclinationo naturalis regulariter eo fertur, ut nostra opera quam prolixissime sit prospectum iis, qui ex nobis descendunt; & juxta hos aliis sanguine nobis junctis. Nam & plerunque propinquitas sanguinis peculiari quoque affectu animos conjungit; & cunctis fere ea cupido est insita, ut familias suas quam maxime velint florere. Inter officia autem præcipuum est, ut illis prospiciamus, quorum curam natura nobis peculiariter injunxit, tum ut gratum animum adversus benefactores exhibeamus. Enimvero utut præsumtiones has sæpe à vera voluntate defuncti aberrare contingeret; tranquillitatis tamen & pacis intererat, ut ne facile peculiares quædam conjecturæ contra hæc communes admitterentur; cum hac ratione innumeris litibus fenestra foret aperienda. Adeoque in hac materia voluntas defuncti respicitur non tam qualis fuerit, quam qualis esse debuerit, & prout ad regulas officii congruebat. Inter quas vel hæc præcipua est, ne quis occasionem præbeat, ut alii litibus inter se coll-

colliduntur. Inde pacis interest communem aliquam viam heic potius sequi, licet contingat paucorum quorundam voluntatem negligi, quam, dum singulis satisfacere laboramus, infinitis difficultatibus nos aliosque involvere. Et qui omnino singulari suae voluntati satisfacere volebat, expresse eam significasse debuerat. Sic nihil frequentius, quam ut pater unum ex pluribus liberis ardentissimo præ cæteris amore prosequatur. Qui dubitet, quin uberius velit prospectum isti delicio, quam reliquis? Et nihilominus ubi intestatus decesserit, æquis portionibus hæreditatem cernent; non quod juri naturali repugnet uni ex liberis suis eximiam quandam portionem assignare; sed quia infinitæ lites inter fratres erant surrecturæ, si ex modo paterni affectus patrimonium foret dividendum. Idem incommodum sequeretur, si quis improlis decederet, relictis pluribus fratribus, quos dispari amore, dum vixit, fovemat. Sic non infrequens est, ut quis decedat, relicto cognato aliquo remotioris gradus, quem nunquam singulariter amavit, nec beneficio ejus ullo usus est; cum contra alieni cujusdam favori omnes suas fortunas debeat. Quis non dicat, defuncto potiore fuisse illum benefactorem, quam cognatum? Et tamen, quia difficillimis litibus materiam erat præbitura comparatio inter necessitudinem sanguinis, & gratitudinis, cunctis gentibus placuit, ut in causa intestati cognatus benefactori præferretur. Præsertim cum non beneficium dedisset, sed fœneratus quis videri posset, si propter istud propinquis in hæreditate deberet præferri. Ast si per expressam defuncti voluntatem ille hisce fuerat antelatus, æquum utique erat, eam voluntatem servari. Unde adparet, rationem naturalem, quæ de successio-nibus arbitrat, ubi ultimæ dispositiones defuncti, non nudam defuncti voluntatem, de qua sæpe parum constat, respicere; sed prout ea cum communi hominum inclinatione, & officio congruit, ac ne litibus fomes suggeratur. Add. *Bæclerus ad Grot. l. 2. c. 7. §. 13.* Isti tamen rationi naturali in omnibus civitatibus leges civiles succenturiantur, tum ne avaritia hominum acerrimis litibus collideret illos, quæ paria rationum momenta videbantur favere; tum ut ad publicam utilitatem ea res dextre attemperaretur.

§. 3. In successio-nibus igitur ex intestato & ipsa duce ratione & consensu omnium, quas novimus, gentium liberi præferuntur reliquis etiam ipsis parentibus. Vid. 2. *Corinth. XII. 14. Rom. in. VIII. 17. si filii, & heredes. Aristot. Nic. VIII. 14. μάλλον ἴσους οἱ γονεῖς ἢ ἐξ αὐτῶν, ἢ τὰ γυνήθεντα, ὅτι ἐκ τούτων καὶ μάλλον συνωκείωται τὸ ἀφ' ὧν ἡμεῖς, πῃ ἢ τὸ γυνώμενον τῷ ποιῶντι. Magis sciunt parentes, qui ex se orti sint liberi, quam nati ex illis se esse gentes. Majorem autem id, a quo aliquid est cum genito habet necessitudinis connexionem: quam quod factum est cum eo, qui fecit. Idem orat. V. Ὁ νόμος αὐτὸς ἀποδίδωσι τῷ υἱῇ τὰ τῷ πατρὶ, καὶ οὐδὲν ἀφ' αὐτοῦ ἀνὴρ ὡς παῖδες γνήσιοι. Lex ipsa ea quæ sunt patris dat filio, & non permittit eum testari, cui filii sint legitimi. Idem orat. II. ὅτε ἡδὲ ἀφ' αὐτοῦ, ὅτε δὲναὶ οὐδὲν ἐστὶ τὸ εὐχέσθαι, ἀνεὺ τῷ θυγατέραν, εἰάν τις καὶ ἀλιπῶν γνήσιος πελευθῇ. Non enim cuiquam licet aut disponere, aut donare. Sua, inquit filiabus, si quis legitimas relinquens decesserit. Et paulo post: Lex dicit licere univirsque disponere sua arbitrio suo, si non relinquat filios legitimos: sin vero feminas relinquit, in illarum arbitrio. Igitur cum filiabus licet dare & disponere propria: inscis vero filiabus legitimis non possunt neque adoptare, neque alicui bona dare sua. Add. l. 7. D. de bonis damnatorum *Julianus in Cæsariis. παῖσι νόμιμον ἐπιτερεῖν τὰς ἀφ' αὐτοῦ καὶ τὰ τῶν ἀπαισέτων εὐχεθῆναι* In more positum est, ad filios omnia per successionem deferre; & hoc omnes in votis habent.*

Apud *Valer. Max. l. 7. c. 7. §. 2.* *arctissimum inter homines procreationis vinculum* vocatur: Favet autem liberis tum parentum obligatio, qua ad liberos alendos, & bene educandos à natura adstringuntur, tum affectus vehementissimus, quem non nisi raro enormia liberorum scelera, aut inusitata parentum feritas extinguit.

§. 4. Ac de alimentis quidem, quæ parentes liberis debent, à quibusdam dubitatum fuit, utrum obligatio, ex qua debentur, sit perfecta, an imperfecta, seu utrum illa ad explettricem, an ad attributricem, justitiam spectent. (vid. *Grót. d. l. §. 4.*) Quorundam sententia est, debere quidem parentes liberis alimenta, non tamen ex justitia explettricæ, sed attributricæ duntaxat, sicut valde inhumaniter faciant parentes, si illa denegent; liberis tamen non competere jus ab invitis parentibus illa alimenta exigendi; qui proprius est effectus justitiæ explettricis. Et si per leges civiles liberis possit perfectum jus dari. Nobis tamen potius persuasum est, parentibus perfectam incumbere obligationem liberos alendi, quamdiu ipsi sese alere nequeunt; eaque injuncta videtur non solum ab ipsa natura, sed etiam proprio parentum facto, dum liberos generant atque tollunt. Sane enim proli suæ magnam facerent injuriam, si eam ideo tantum generassent, ut periret. Ergo generando videntur sese ultro obstrinxisse, quod quantum in se operam velint dare, ut, quam dederunt, vita conservetur. Sic igitur in liberis erit perfectum jus à parentibus alimenta habendi. Verum quo minus illud omnes effectus producat, obstat naturalis liberorum imbecillitas in eâ ætate, in qua sibi ipsis prospicere nequeunt. Adeoque non tam jus illos deficit, quam vires id exequendi; nisi quâ leges civiles ipsis subveniant, & detrectantes parentes ad præstanda alimenta compellant. Et si per sapientiam Creatoris naturalis parentum affectus tantam habet vim, ut etiam citra compulsum legum civilium parentes regulariter officio suo satisfacere gaudeant.

§. 5. Cæterum sub nomine alimentorum veniunt non solum, quæ ad naturalem vitam conservandam sunt necessaria, sed & quæ hominem ad socialem & civilem vitam reddunt idoneum. Et ista quidem eousq; debentur, quoad propriam per industriam victum sibi proles quærere possit. Quantum autem in educationem; quâ ad vitam civilem liberi formantur, sit inpendendum, ex fortuna parentum & indole filiorum erit judicandum. Saltem id requiritur, ut in honesta, & utilia societatis humanæ membra queant evadere. De cætero uti id quidem natura non videtur exigere, ut parentes in gratiam liberorum meriti suum defraudent genium: ita vitio non carebit parens, in lauta fortuna constitutus, si non exquisitissimam filiis culturam adhiberi curet.

§. 6. Sub nomine autem liberorum comprehenduntur non illi tantum, qui primi sunt gradus, sed & qui secundi & ulteriorum, sive ex filiis, sive ex filiabus descendunt; siquidem à propioribus parentibus ali nequeant. Vid. l. 8. §. 5. C. *de bonis, quæ liberis adjur. l. 5. §. 1. & 5. l. 8. D. de agnos. & alend. liberis*. Alimenta porro debentur non legitimis tantum liberis, sed & naturalibus, imò & illis, qui ex incesto concubitu nati sunt. Cur enim misera & innocens proles alienum ob dectum fame pereat? Si tamen cum talibus concurrant legitimi, isti vix postulare poterunt, ut cum his ad æquales portiones admittantur, nisi expresse hoc parentes voluerint. Vid. *Gen. XXI. 10. XLIX. 19. 20. Iudæ. IX. 18. XI. 1. 2.* Add. *Bæler. ad Grót. d. l. §. 4.* Et respectu isto-

rum

rum alimentorum : quando parens decedit , liberis adhuc in immatura etate constitutis non modo ab intestato hæreditas debetur : sed ea ne per expressam quidem patris voluntatem adimi recte poterit , quantum ad huc finem requiritur . Neq; enim videtur filium ea etate tale facinus posse pati , ut alimentis sit indignus . Add. l. 27. §. 3. D. de inoffic. test.

§. 7. Quæ alimenta isthæc excedunt , liberis , qui jam sibi ipsi possunt prospicere , debentur non tam ex diserto aliquo præcepto juris naturalis , quam quia communiter nemini lautius prospectum volunt parentes , quam ex sese genitis . Singularis est dispositio Crateris Thebani , qui pecuniam suam apud trapezitam deposuisse dicitur hac lege , ut si quidem filii essent idiotæ , ipsis restitueret ; sin philosophi evaderent , plebi distribueret . Fore enim ut , si philosophentur , nullius rei indigeant . Ap. *Diogenem Laërt.* l. 6. Nam quod aliqui putant ; parentes liberorum causâ omnia acquirere , adeoque liberos etiam vivis parentibus jus aliquod habere in bonis parentum , adversus hocce valiturum , extra causam alimentorum , id falsum est . Primario enim sui ipsius causâ quisque acquirit . *Horat. II. ep. 2. Vixit , & ex modico , quantum res poscat , acervo Tollam nec metuam , quid de me judicet heres . Quod non plura datis invenerit .* *Juvenalis Sat. 14. Manifesta phrenesis , ut leprosus moriens egenis vivere fato .* Quæ autem propriis necessitatibus supersunt , eadem illorum esse vult , qui ipsi sunt quam carissimi , quales regulariter liberi cententur . Vid. *Nicéphorus Gregoras* l. V. sub fin. Et liberis hæcenus spes ad bona paterna præ reliquis competit , quod expressâ voluntate in diversum non existente , ipsi omnibus præferantur ; & quia rarius contingit , ut ab ordinario isto affectu parentes discedant . Neque ultra admittimus l. 11. D. de liberis & posthumis . Est autem illud bene à legibus Romanis constitutum , ut parenti cautas , cur filium exheredaret , exprimere necessum foret , utque non nisi certâ ad hunc effectum sufficerent . Quin imo dabatur insuper liberis exhereditatis querela inofficiosi testamenti , per quam non hoc in dubium vocabatur , an testator potestatem habuerit justis de causis in alios potius quam liberos bona transmittendi : sed discutiebantur rationes , quæ defunctum moverint , quod contra communem inclinationem aliquid statuerit . Quod si deprehenderetur , patrem per subreptionem , & fraudes aliorum , aut absurdo ex affectu prolem suam neglexisse ; hæreditas per publicam auctoritatem illis addicebatur , ad quos ea alias fuerat perventura , siquidem salam rationem in consilium pater adhibuisset . Inde *Cicero pro Sexto Roscio* , Erucio , qui arguebat , senem Roscium in animo habuisset ex hæreditate filium , recte reponit : *Id erat accusatoris officium , explicare omnia vitia atque peccata filii , quibus incensus parens potuerit animum inducere , ut naturam ipsam vinceret , ut amorem illum penitus insitum ejiceret ex animo ; ut deniq; patrem sese esse oblivisceretur .* Add. l. 24. §. 5. D. de inoff. testam. Ubi notandus color , quo in actione isthac instituenda usi fuerunt ex hæreditati ; quod cum necessum haberent præsupponere , justas exheredationis causas in se non fuisse , prætendebant , parentes , dum testamentum conderent , sanctæ mentis non fuisse . Vid. *Alernacius* ad d. l. 2. & 4. & *Grotius in pars. flor.* add. l. 1. De cætero ita liberis favere debet pater , ut tamen ideo cæterorum officiorum respectum non penitus exuat . Unde postquam satis visus est liberis prospexisse , haut quidquam prohibetur , quo minus bonis suis utatur ad gratum animum , aut liberalitatem exercendam , licet ideo minus ad liberos ipsius sit perventurum . Sic si quis magnis alicujus beneficiis fuerit usus , aut egregio ingenio cû inopia

lactanti occasionem possit præbere ad magna emergendi, cur non particulam aliquam bonorum in hunc devolvat? Sane magnis laudibus celebratur factum Attali, qui cum abs fratre suo Eumene maximis beneficiis fuisset mactatus, post regnum Eumenis filio tradidit, licet ipsi plures essent filii; uti est apud *Plutarch. de fraterno amore*, & in *apophthegm.* Simile exemplum legitur apud *Hieron. Oſorium de gestis regis Emanuel.* l. 4. p. m. 117.

§. 8. Patri quoque non est necessum, ut æquis portionibus bona inter liberos dividat; sed potest uni atque alteri præ cæteris eximii quid assignare ob singularia merita, aut præclaram spem, vel etiam ob peculiarem affectum. Vid. *Genes. XLVIII. 22.* Sicut & in distribuendo patrimonio ratio potest haberi totius familiæ, ut illa deinceps splendorem suum, & firmitatem retinere queat. Quæ si ceterimentum sit pastura, diviso æqualiter inter liberos plures patrimonio, salvo jure naturali poterit pater uni præcipuam bonorum partem addicere, reliquos minoribus esse contentos portionibus jubere. Inde apud multos populos jura primogenituræ recepta sunt, quæ ex antiquissimis moribus dabant principatum in familia, sacerdotium sacrorum familiæ, & duplam portionem in bonis à patre possessis. Quæ dupla usum habebat ad facienda convivia & sacrorum sumtus; uti arbitratur *Grotius ad Dent. c. XXI. 17.* De insigni quoque prærogativa primogenitorum apud Japonios vid. *Bern. Varenius descript. Japonia. c. 15.* Quamquam contra non desunt gentes, ubi minimi natu fratres potiore partem capiunt, aut saltem optionem habent, quam eligere partem velint. Cujus instituti ratio est, quod priores natu fratres educatione paterna diutius usi sunt; quæ cum minoribus sæpe mature nimis subtrahatur, aliquid solatii merito illis rependitur. Et si hoc institutum magis in familias plebejas, illud in illustres quadret. Sic cum filiæ in alias abeant familias, non necessum est, ut cum fratribus æquas portiones ex bonis paternis capiant, Nam simplex valde est credere, pietati paternæ adversari, inæqualiter sua bona inter illos distribuere, quorum unus æque atque alter ab ipso est procreatus. Quin *honestissimum testamentum* vocat *Plinius VII. epist. 42.* in quo ab avia nepos ex bellæ, neptis ex tertia parte hæredes relictæ erant. Inde non lege solum, sed & pacto constitui potest, ut etiam iis, qui ex conjugio naturaliter justo nati sunt, alimenta solum debeantur, aut certe illi excludantur à præcipua hæreditate. Vid. *Grotius d. l. §. 8. sub. fin. & Boecler. ad d. l.* Ubi obiter mirari lubet, quare *Augustinus de civit. Dei l. 3. c. 21.* tantopere improbet legem Voconiam qua non nisi certa pars fœminis hæreditate relinqui poterat. *Ea lege quid iniquius*, inquit, *dicti aut cogitari possit, ignoro.* Quæ lex suadente M. Catone censorio lata ianxit, ne quis hæredem relinqueret filiam supra H. S. XXV. M. uti ex *Dione l. LVI.* ostendit *Paulus Mannius de LL. Romanis.* Et si *Alconius Pedianus* adorat. *Cicer. in Verrem. de prætura urb.* ita scribat: *Voconius legem tulerat, ne quis census, hoc est, pecuniosus, hæredem relinqueret filiam.* Supra dixerat: More veterum censi dicebantur, qui centum milia professione detulissent. Add. *Livii epitom. l. XLI. Quinul. declamat. 264. Gellius l. VII. 13. XVII. 6.* Sane Spartæ longæ durior lex, quæ virginibus vetabat dotem dari; cuius ratio exponitur apud *Plutarch. apoph. Læcon. ne vel ob inopiam aliquæ manerent inuptæ, vel propter opes expeterentur; sed quævis in mores puella intuens virtutem in delectu sequebatur.* Nilominus prudentia heic opus erit, ne invidiæ & odiorum femina inter liberos spargat pater, si citra graves causas æquales, & æqualiter meritos inæqualiter tractasse fu-

erit vitiosus. Vid. Genes. XXXVII. 4. Ac gravissima ratione nititur lex divina, Deuter. XXI. 17. ne uxoris delictæ delinquentis captus pater causas in primogenitum aut fingat fallas; aut captat leves. Quin & omnino hec tutissimum à legum civilium dispositione non decedere. Vid. Charrun de la sageſſe l. 3. c. 14. n. 38. Mich. Montaigne essai l. 2. c. 8. Baco fidel. serm. c. 7. pronunciat: Raro aut nunquam prosperum sortiuntur exitum, quando exheredantur seniores filii. Inde eriam ubi sine testamento pater decesserit; neque civilibus legibus aliter dispositum fuerit, liberi æquis portionibus succedunt; quia in dubio æquali gradu defunctum attingentes æqualiter delicti ceniuntur. Æque autem portiones & illæ habeantur, quas quis cum consensu cæterorum vel ipse elegit, vel à cohæredibus assignatas adprobavit, vel forte accepit, etiam si fors reliquis in se pretio pares non fuerint. Non insuper quoque habendum illud Quintil. declam. 5. Par est in omnes liberos, eademque pietas, sed habet in aliquo plerumque proprias indulgentia causas, & salva caritatis æqualitate est quiddam per quod tacito mentis instinctu singulos rursus tanquam unicos amemus. Hunc primus nascendi locus, illum gratiorem fecit infantia, alium lætior vultus & blandior osculis amplexibusque facies, quosdam magis severus probitasque commendat in quibusdam diliguntur inpatientius calamitates. Et damna corporum, debilitates quoque membrorum notabilis miseratione completitur. Salva est tamen uni veritas, cum quidvis in altero cessare credatur, in altero restituit alter effectus.

§. 9. Addendum tamen & heic est, non leges duntaxat civiles, sed & ipsam naturalem rationem magis favere liberis legitimis quam naturalibus, licet hi tantundem trahant ex sanguine paterno, quam illi. Nam qui præter patris intentionem per vagam libidinem provenerunt, nullo modo comparare se possunt cum his, qui procreati sunt ad familiam propagnandam, & ut quis suos hæredes haberet. Quod si quis naturalem suum filium in legitimi locum adscribere velit, id denique in libertate naturali tas erit, si legitimis liberis aut quibus alias jus quæsitum est, nulla inde læsio inferatur, in civitatibus, quatenus leges civiles id permiserint. Vid. l. 6. & 7. C. de natural. liberis. Apud Aristophanem in Avibus recitatur lex Solonis: ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἀρχαῖος, πάλαι ὅτιον γνησίωιαν δὲ παῖδες μὴ ἀπὸ γήσας ἦν, ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης μετ' αὐτῶν ἔχρημαται. Spurio non esse cognationem, filiis existentibus legitimis. Sæ autem filii non sint legitimi, his qui proximi sunt genere participationem esse rerum. Contra apud Muhammedanos ad participandum de hereditate paterna nihil interest, ex iusta quis matre familias, an ex concubina aut ancilla sit natus. Ubi autem alicui ex concubina potius, quæ ipsi soli corpus addidit, lobolem querere, quam ex iusta uxore placuerit, in favorem liberorum ex prioribus nuptiis genitorum etiam expressa voluntate patris concubinæ filii his posthabebuntur, & accepta modica portione relinquam hereditatem iisdem relinquunt. Quod si tamen ideo concubinam sibi junxerit, ut ne iusta matris familias superbiam aut sumptus toleraret, aut ob alias rationes politicas, aut etiam propter pactum aliquod, matris familias dignationem illi noluerit impartire; tunc videndum est ex legibus civitatis utrum taliter nati cum reliquis ex iusta matre familias sublati admittantur, aut si hi non extent, alios cognatos excludant. Nam citra leges positivas si sit, non video, quid taliter natis obesse possit; & cum cohabitatio patris ipsorum cum matre verum conjugium fuerit in terminis naturalibus; præsertim si hic in ipsa educatione, actione, ac significatione affectus paterni nullum inter ipsos discrimen fecerit. Unde putaverim, filios Jacobi ex ancillis prognatos, etiam non extante dispositione patris, cum reliquis ad æquas portiones fuisse successuros; quia nunquam dispari eos modo à reliquis tractasse legitur. Quod si tamen expresse pater hoc præ se tulerit, quod ideo iustam matrem familias sibi jungere noluerit; ut bona sua ad proximos agnatos devolvantur, (quod ut fiat quandoque rationes politicae suadent) tunc etiam hisce ex bonis paternis, nihil legis licebit petere præter alimenta, aut si quæ præterea voluntas patris, legesvè civiles assignaverint. Add. Boecler, ad Grotii d. l. §. 8. Uti autem merum jus naturæ discrimina ordinem ignorat; ita quædam idem perinde est, si quis ex illustri five humili matre filium procreaverit, modo ab hac fides conjugalitatis data sit. Unde si ceteris conditionis sunt liberi, ex minus nobili matre prognati, id ex legibus positivis est. Quæ uti rationibus politicis moveri possunt, ut legitimos istis anteponeant, nec in defectu descendendum cum ascendentibus simul admittant: ita si in ipsorum generatione nullum fuerit vitium, penitus eis excludi vix æquum videtur. Hi tamen omnino dispensandi sunt ab illis, qui geniti fuerunt ex concubitu, cui naturale vitium adhebebat, pura ex adulterio, aut incesto. Qui utur ex delicto parentum nihil reatus contraxerint; (Vid. Gratianus c. 3. seqq.)

LIBRI IV.

432
seqq. distinct. 56.) idem tamen efficiet , ut alimentis cogantur contenti esse , nec admittantur cum illis , qui in spem hæreditatis sunt geniti . Quam in hos , dum generant , parentes haut quidquam contulerunt ; dum id optant , ut flagitium suum perpetuo sit oc cultum potius , quam , ut per id velint producere , qui de turpitudine parentum publicè vel ut testimonium dicant .

§. 10. Illud præterea monet *Grotius* d. l. §. 8. tunc demum filios ab intestato succedere , si modò constet , eos ab isto esse genitos , aut ni contrariæ voluntatis indicia extiterint . Nam neque paterno affectu quis sobolem ab alio procreatam prolequitur ; & præsumta voluntas cessat , ubi diversum expressa ostenderit . Cæterum esse aliquem alterius patrem , neque semper rationibus indubiis demonstrari ; neque testimoniis aliorum ita liquido ostendi potest , sicut de matre constat ; præsertim ubi foemina degunt abs suo fere pudore atq; conscientia custoditæ . Igitur præcipuum heic argumentum habentur ipsæ nuptiæ , quibus & fidem mulier viro dat , quod corpus suum nemini præterquam marito sit præbitura , & uxor quasi sub oculis mariti constituitur simulque huic potestas conceditur ejus corpus custodiendi . l. 5. *D. de in jus vocando* . Semper autem præsumitur , quemque & fidem datam observare , & potestate sua uti , nisi manifeste contrarium proberur . Igitur quilibet quidem est in hac velut possessione , ut sit filius ejus , quem nuptiæ suæ matris demonstrant . Neque sibi ipse quis facile controversiam heic movebit , & matris adulterio patrem petet , nisi forte infantiat . *Tacitus* H. IV. *Julius Sabinus , super insitam vanitatem , falsa stripsis gloria incendebatur , pro aviam suam divo Iulio per gallias bellanti corpore atque adulterio placuisse . Iupiter aut filius pater est , aut crimine verus .* Sed alii si litem heic moverint , onus probandi ipsis incumbet ; puta , cum qui pater fertur , tempore conceptionis fontico morbo decubuisse , aut peregre abuisse . Apud *Xenophontem* *rer. Græc.* l. 3. *Agessilaus* *Leotychidæ* ex hisce rationibus controversiam movet , quod aliquando pater eum esse suum negasset , quod patre esset formosior , quod decimo mense post ultimum congressum *Agidis* cum matre foret natus , quod *Agis* matrem ipsius thalamo expulisset .

§. 11. Altera autem exceptio , qua filius ab intestato patri non succedit , est , si expressa patris in contrarium voluntas extet ; puta , si cum abdica verit , quod antiquis Græcis solenne erat , aut exhæredaverit . Utrunque iustas , & graves causas accedere debere , supra monitum . Apud *Dionysium Cretensem* l. 3. *Antenor* filium *Glaucom* a penatibus suis abdicandum decrevit , quod *Patris* committatum , *Helenam* capientis , secutus foret . Add. *Boetius* ad *Grot.* d. l. §. 7. Subjungit tamen *Grotius* d. l. alimenta esse exhæredato aut abdicato præstanda , nisi mortem fuerit meritis . Etsi vix videam , qua ratione exhæredationem aut mortem mereri queat filius , in tali ætate constitutus , in qua ipsi à parente naturaliter alimenta debeantur .

§. 12. Cæterum quod supra dicebamus , parentes alimenta debere liberis non solum primi , sed & ulteriorum gradum , si ipsorum parentes non amplius extent ; à quibus ali queant ; (vid. lib. 7. *D. de his qui sui vel alien. jur. sunt.* lib. 2. §. 7. *D. de excus. tutor.*) inde præcipue petitur æquitas juris quod vocant repræsentationis ; per quam liberi in locum defuncti sui parentis promoveri intelliguntur , ut ex majorum hæreditate idem capiant , quod pater ipsorum capturus fuerat , si eo tempore adhuc viveret ; utque adeo in stirpes succedant cum illis , qui cum patre ipsorum æquo gradu fuerant . Et sane valde miserum erat , ut super luctum ex præmaturo parentis obitu etiam exciderent illis bonis , ad quæ habenda spes lege aut destinatione majorum parentibus ipsorum jam fuerat collata . Add. *Boetius* ad *Grot.* d. l. §. 6. Quod si autem leges civiles alicubi tale jus repræsentationis non admiserint , patre præmaturo orbi id tanquam fatalem calamitatem ferent .

§. 13. Deficientibus liberis primi & ulteriorum graduum, successionem deferri adscendentibus rationis erat; tum quia ut plurimum à parentibus sunt profecta ista bona, aut saltem semina velut eorundem, quæ liberi postea auxerunt; tum quia parentum beneficia id cumprimis merentur. Quos, cum alias optarent bona sua in liberos devolvere, eosque habere superstites, ubi ordo naturæ versus fuerit, vel lamentabili illo solatio hæreditatis ut cunque demulceri par erat. *Plinius panegy.* Abunde misera res est pater filio solus hæres. l. i. §. D. de inoffic. testam. l. Instans. D. si quis omissa causa. l. liberi C. de in off. l. ult. C. de Instit. §. 2. Instit. de SCio. Tertull. l. si qua C. ad SCium Tertull. Philo Iudeus de vita Mosi. l. 3. isthunc circa hæreditates à Mose ordinem institutum memorat, ut primo loco vocentur filii, his deficientibus, filia, tum fratres, quarto loco patrui, quo argumento etiam colligit, patres fieri posse hæredes filiorum. *Stultum enim foret credere, inquit, patris concedi hæreditatem fratri filii, ut patris cognato, ipsi vero patri eam auferri. Verum quia lex natura jubet filios parentibus hæredes succedere, non parentes filiis, hoc ut omnino sum.* Et piis votis contrarium tacuit; ne pater materque viderentur lucrari ex imminutis filiorum moribus Et luctu inconsolabili, oblique tamen ipsos vocavit ad ius, quod permittit patrui, ut Et decorum servaretur, Et bona manerent in familia. Accedit in quibusdam parentibus debilitas & egestas senii; qua oppressos alias liberi alere tenebantur. Id quod lege Attica expressisse sanciebatur. *Ianus orat. VII.* Iubei lex parentes alere, parentes vero sunt mater Et pater Et avus; si adhuc vivant. Illi namque generis principium sunt, Et bona eorum posteris per manus traduntur. Qua propter eos alere necesse est, etiamsi nihil reliquerint. Add. *Grotius d. l. §. 5. & Ziegler. ad d. l.* Quod si tamen atrocibus odiis atque in juris filium pater citè rationem profectus fuerit, nulla secuta reconciliatione, recte pater ab hæreditate filii poterit excludi. Sicut & ille, qui recens natum exposuit. Huic enim præferendum illum, qui onus educationis suscepit, dubium non est. Sed & naturali patri adoptivum heic præferri æquum videtur, ut hic recuperet, quæ in alienæ prolis educationem impendit. Id quoque observandum, Jctos in successione adscendentium non admittere representationem, uti in successione descendentium, v. g. si quis improlis moriatur, relicto patre, & avo materno, hic in filia uxæ locum non admittetur, Cujus rei ratio hæc videtur, quia naturaliter spes successionis non adscendit, sed descendit; adeoque filio jam erat spes succedendi patri; quam spem in suos quoque liberos ipse transmittere potest. Matri autem nunquam spes aut votum fuit prolis suæ hæreditatem cernere. Unde nec eandem contra naturæ seriem ad majores suos potuit remittere; adeoque merito proximus remotiores heic excludit.

§. 14. Ubi descendentes & adscendentes deficiunt, collaterales ab intestato ad successionem vocabuntur. Hi quo ordine debeant admitti, ubi leges civiles deficiunt, ex naturali erit conjectura definiendum. Quæ illa faver, in quem defuncti affectus maxime propendisse præsumitur, ita tamen, ut illum affectum metiamur magis ex communi sanorum hominum inclinatione, & prout ille ad lites præscindendas facit, quam ex moroso unius vel alterius ingenio. Heic igitur ex sententia sapientum naturalis ratio quam maxime faver propinquitati sanguinis, ita tamen, ut simul respiciatur, ex quo velut fonte bona ista in defunctum fuerint devoluta, aut cui quid ea occasione, quod iste in rerum natura existerit, quondam decesserit. Sic, *Aristot. Nicom. VIII.*

c. 14. primo loco ponit amicitiam inter parentes & liberos, dein amorem fratrum, exinde ortum, quod ex iisdem genus ducant, quem alit similis ætas atque educatio. His subjunguntur patrueles & reliqui cognati, quod per hosce nobis conjungantur. Post illos autem, quos ipsa natura velut necessario amandos nobis commendat, illi deum admittuntur, quos beneficia, aut commoditas morum, aut peculiaris animorum conspiratio, vel perfecta fides conciliant. *Cicer. Off. l. 1. necessitudinem gradus hoc modo disponit. Prima, inquit, societas in ipso est conjugio: proxima in liberis: deinde una domus, communia omnia. Sequuntur fratrum conjunctiones; post consobrinorum, sobrinorumque, qui cum una domo capi non possint, in alias domos, tanquam in colonias exeunt. Sequuntur connubia, & affinitates, ex quibus etiam plures propinqui. Sanguinis autem conjunctio, & benevolentia de vicini caritate homines. De necessitudine fratrum videatur late Plutarchus libro de fraterno amore. Et Xenophon l. 8. in ultima oratione Cyri. & l. 2. Memorabilium. Add. Bæcler. ad Groi. d. l. § 9. 10. 11. Ad illustrandam consanguineorum necessitudinem facere quoque potest lex illa in regno Tunquin recepta, qua lites inter cognatos ortæ non per judicem, sed per communes cognatos tanquam arbitros deciduntur; uti refert Alex. de Rhodes Lincr. l. 2. c. 7.*

§. 15. Sed annon amici cognatis quandoque sint præferendi, dubium moveri potest ex encomiis, quæ passim amicitia tribuuntur. *Cicero d. l. Omnium societas nulla præstantior, nulla firmior, quam cum viri boni, moribus similes, sunt familiaritate conjuncti. Homerus Odys. 6. ὃ μὲν τι κατ' ἑνὴν οἶκον χερσὶν ἔσθ' ὅς κεν ἑταῖρος ἐὼν περὶ πύματα εἰδῇ. Non fratre inferior existit cordatus amicus. Euripides Oreste: ὡς ἀνὴρ ὅς τις τρώοισι συνηκεῖ, ἴσεται δ' ὦν, μὲν γὰρ κρείστων ὁμαίμων ἀνδρὶ κεν τῷδ' φίλῳ. Adeo vir, quanquam alienus, qui conglutinat est moribus Magis mereitur haberi amicus, quam multi cognati. Add. Valerius Maximus l. 4. c. 7. princip. Sæpe quoque contingit, ut cum alieno longe jucundius versemur, quam cum cognato, istiusque taciturnitati & fidei plurima credamus, quæ hunc celamus; denique ad isti inserviendum promptius nos accingamus, quam si cognatus auxilio indiget, quia & iste in nostrum auxilium promptius, quam hic accurrit. Enim vero exinde non sequitur; in generali aliqua consuetudine, legis vim imitante, cognatis esse præferendum amicum, etiam adversus quem defunctus plura amoris indicia exhibuit, quam adversus istos. Nam in transmittenda hereditate non nuda respicitur benevolentia, sed & hoc, in quem bona nostra transire maxime congruum sit. Cum autem communes inter homines propensio ferat, ut familia, ex qua quis ortum trahit, sit quam carnatissima; igitur fere hoc convenientissimum est, ut bona nostra intra familiam mancant. Deinde non statim sequitur; ego hujus familiaritate impense delectatus fui; ergo ad eundem quoque bona mea volui transmittere. Ista enim inter alienos amicitia fere mutua benevolentia significatione, consiliorum communicatione, ac quotidianis vitæ officiis absolvitur. Sed ut intelligamur unam velut domum cum alieno velle constituere, bona nostra in eundem devolvendo, expressa opus erit voluntatis contestatione. Sic & quanquam moribus præcis Romanorum in ordine officiorum post parentes liberosque primus locus tribueretur pupillis, alter clientibus, tertius hospitibus, & proximis demum cognatis atque affinis; (Gellius l. 5. c. 13.) in hereditatibus tamen deferendis istius ordinis nulla plane habebatur ratio. Deinde si amici aliquando cognatis in causa intestati deberent præferri, maximus heic sese litum*

um campus aperiret, tam inter ipsos amicos, si cui plures uno fuissent, quam inter hoſce, & cognatos. Nam quod quis jucundius cum aliquo verſatur, aut plura cum ipſo communicat, id non ſtatim inſallibile eſt indicium, maxime omnium eundem amari. Sæpe ingenii lepos, aut facilitas, ætatis item paritas, vel ſolertia jucundiores aut utiliorem nobis faciunt amici familiaritatem, quam propinqui, cui talia non adſunt. Neque tamen ideo ſtatim, ubi ſuper bonis fuerit diſponendum, in illum magis quam hunc ſumus futuri proclives. Ubi locum habebit illud *Hefiodi* l. 2. *op. & dier.* μηδε κασιγνήτω ἴσον πεινᾶδ' ἐτάρον. *Neque fratri parem facias ſodalem.* Denique gradus cognationis numerare in promptu eſt; amicitie autem gradus quis in talem diſpoſuerit ordinem, ut nihil dubiæ diſceptationis remaneat?

§. 16. Plauſibilis adhuc jactatur, ſaltem illos amicos propinquis eſſe præferendos, quorum liberalitate, conſilio, aut ſubſidio bona iſta fuerunt quaſita. Æquum enim eſſe, ut bona eo redeant, unde promanarunt. Sed nec heic deerit uberrima litium materia, ad quam præchindendam omnia jura potiſſimum tendere debent. Regeri enim amico poterit; ipſum beneficium non dediſſe, ſed reddidiſſe; vel ipſi jam ſat gratiæ relatum. Dediſſe eum citra ſpem aliquid recipiendi, eoque animo, ut non amico ſolum, ſed & ipſius conjunctis prodeſſet. Dediſſe gloriæ aut commodi ſui gratiā. Non deſuiſſe occaſionem aliis mediis emergendi. Non liquido conſtare, quantum ejus opera ad bona iſta cumulanda contulerit. Neque ſtatim in communionem rei partæ admittendum, cujus opera utili in re illa paranda ſumus uſi. Mercinaria inſuper & fœneratoria fore amicorum officia, ſi ab inſtato ante cognatos ſint vocandi. Sic enim non intelligi, alio ſine alteri quid datum, quam ut cuſtodiam ejus tantisper ſuſciperet, aut moriens cum poſnore id reſtitueret. Igitur ubi expreſſa non extat diſpoſitio, quæ amico faveat, propinqui obinebunt, ita tamen, ut cum bonis deſuncti ſimul ſuſcipiant ejusdem obligationem erga iſtum benefactorem, eique quantum in ſe gratiam referre nitantur, quod ejus opera hæreditatem opimam ſint naſti. Neque eſt quod quis impertune urgeat illud *Ariſtotelis Nicom.* l. IX. c. 2. εὐεργετὴν ἀνταποδοτέον χρεὶν μᾶλλον, ἢ ἐταίρω δοτέον, ἐὰν ἀμφοῖν μὴ ἐνδεχῆται. *Bene merito reddenda magis gratia, quam ſodati dandum, ſi utriſque non liceat.* Et *Cicer. off.* l. 1. Nullum officium reſtorende gratia magis neceſſarium eſt. It. cum duo liberalitatis genera ſint, unum dandi beneficii, alterum reddendi, demus, nec ne, in noſtra poteſtate eſt: non reddere bono viro non licet, modo id facere poſſit ſine injuria. Aut illud *Phocionis ap. Plut. in apoph.* Poſtulantibus ad ſacrificium quoddam ſtipem Athenienſibus, comterentibusque reliquis, aliquoties vocatus; *Puderet vero me,* inquit, *vobis dare huic* (ſimul δανείζω, creditorem demonſtrabat) *non reddere.* Add. l. 12. de donation. Enimvero materia de ſucceſſionibus ab inſtato haut quidquam per omnia ad regulas, quæ in beneficiis dandis vel reddendis obſervantur, exigi poteſt aut debet. Nam beneficia virtute humanitatis ac liberalitatis diriguntur, ac proprie loquendo illis duntaxat dantur, qui non niſi ex dictato illarum virtutum eadem à nobis exſpectare poterant. Verum ſucceſſiones ab inſtato aliis nituntur fundamentis, nempe obligatione aliis proſpiciendi, neceſſitudine ſanguinis & naturaliter in-juncta propenſione familiarum propriam augendi & conſervandi. *Iſaus orat.* VI. πόλιντες οἱ πελοπόννηſον μέλλοντες παρόντων πεινᾶνται σφῶν αὐτῶν, ὅπως μὴ ἐξερήμεώσωσι οὗτο σφελίε-

ους αὐτῶν κίχας. Omnes morti propinqui providentia quadam propria efficiunt, ne suis ad solitudinem redigant familias. Ubi & illud imprimis curandum, ut liquida ineatur via, quæ quam minime controversis sit obnoxia. Quæ nulla est expeditior, quam ut expressa voluntate non extante, successio ita deferatur, prout quisque defunctum cognatione proxime attigerit. Hinc & ab aliis jam observatum, in successione ab intestato diverto se modo rem habere, quam in dandis beneficiis. Ibi enim maxime necessarium esse, beneficium dare; in secundis reddere: quippe cum liberi beneficio utique devinciendi præferantur parentibus, quæ plurima debentur. *Luc. Abdicato: καὶ τοις ἡ φύσις τοῖς πατέρας ὅτι πατέρας ἀγαπᾷ πλεον.* Natura comparatum est, ut patres liberos ament magis, quam liberi parentes, Conf. Bæcler. ad Groti d. l. Quæ tamen non ita debent accipi, quasi ab ultimis voluntatibus gratus animus debeat exulare; sed quod inconveniens sit, ex sola præsumta voluntate defuncti circa exercendum gratum animum velle communem instituere ordinem, secundum quem ab intestato hæreditates devolvantur.

§. 17. His positis adparet, ex collateralibus proximos ad hæreditatem esse fratres, dulcissimo ut plurimum affectu nobis junctos; & quia ipsi propter fratres ex patris hæreditate minores portiones acceperunt, *Quintilianus declm. 32. 1. Quæ potest amicitia esse iam felix, quæ imitetur fraternitatem?* Certe quotiens blandire volumus his, qui esse amici videntur, nulla adulatio procedere ultra hoc nomen potest, quam ut fratres vocemus. Addatur quoque oratio Cyri ad filios suos apud. *Xenoph. Cyropæd. l. 8. Valer. Maximus l. 5. c. 5. princ. Siobans serm. 82.* Cum quibus etiam sorores sunt admittendæ saltem in bonis maternis, & noviter adquisitis; non ita in paternis, quæ quidem destinata sunt ad splendorem familiæ conservandum; cum foemine extra familiam paternam soleant nubere. Fratres consanguinei in bonis paternis excludent uterinos, & illos hi in bonis maternis. In bonis, quæ recens quæsitæ sunt ex eo tempore, quo pater meus fratrum meorum uterinorum matri nupsit, conveniens est, ut ego potiores partes feram; cum ad bona acquirenda fere plus pater, quam mater soleat conferre. Ubi fratres defuerint, fratrum filii vocabuntur; qui tamen defuncti patruos videntur debere simul admittere; quod & his paterna hæreditas fuerit tenuior, quippe dividenda ipsis cum patre defuncti. Idem circa bona materna de filiis sororum, & avunculis defuncti dicendum. Et hic ordo deinceps erit servandus, ita tamen, ut ubi agnati defecerint, ad bona paterna etiam cognati admittantur, & vice versa.

§. 18. Bene tamen observandum, isthæc naturalia dici, non quod præcepto aliquo juris naturalis ita sint definita, ut aliter de iis disponi nequeat, sed quia eadem rationi naturali quam maxime congruant, & ad lites præscindendas expeditissima videantur, ubi expressa defuncti voluntas, aut lex civilis defecerit. Cæterum vix ulla in juris parte leges civiles adeo deprehenduntur sollicitæ, quam circa dispositiones hæreditatum, non solum amputandis inter propinquos litibus, sed & quia isthanc rem ad rationes reip. attemperari interest. Et alicubi quidem liberrima testamentorum factio; alicubi magis aut minus illa restricta. Romæ in LL. XII. tribularum erat: *Pater familias ut super familia, pecunia vè sua legasset, ita jus esto.* Quæ lex fuit desumpta ex jure Attico, à Solone constituto. Sicut *Plutarchus Solone* memorat, cupidissime acceptam, & æquissimam vitam

visam istius legem, qua factionem testamentorum civibus tribuit, quæ nulla ante eum in civitate erat. Cujus legis hanc rationem habuit, non tam ut genere proximos jure propinquitatis fraudaret, sed ut utilitate in medium propolita efficeret, ut homines inter se beneficiis certarent, & propinqui eo arctius se invicem complecterentur, quod benevolentia quoque alienos superare deberent, siquidem ex bonis ipsorum capere quid vellent. *Demisthenes adversus Leptinen*: ὁ μὲν Σόλων ἐθηκε νόμον, εἶναι δὲναι τὰ ἑαυτῶ ὅτω ἀνὴς ἐδ' ἴηται, εἰδὼν μὴ παῖδες ὥς γνήσιοι ἔχ' ἢ ὑπερέρησῃ ὅδ' ἐγγύτατα τῷ γῆραι τ' ἀγχυσπίου· ἀλλ' ἵνα εἰς τὸ μέσον κάσθῃ τὸν ὠφελείαν, ἐφ' αἰμίλλον ποιήσῃ τὸ πείναι ἄλλως δ'. Legem Solon tulit; licere, cui legimus liberi non sint, quem libitum sit, heredem instituere, non ut genere proximos jure propinquitatis fraudaret, sed ut utilitate in medium propolita efficeret, ut homines inter se certarent beneficiis. Simul & quam maxime libertati congruum videbatur, & plenitudini dominiorum ut nequis bona sua cogeretur relinquere, nisi quos præ reliquis amaret. Addi quoque potest, spem sæpius adparere magis liquidam, quod extraneus quispiam bona nostra in administrum virtutis sit adhibiturus; quam cognatus aliquis noster, quem non raro in luxuriam aut desidiam sollicitat spes optimæ hæreditatis *Theocritus Idyl. 10.* ζῳήματα δὲ ζῶντες αἰμαλδύνουσι θανόντων. *Præ*vi autem dissipant opes mortuorum. In solatium demum mortalitatis cedere, si quis res suas, tanto labore partas, illis possit relinquere, quos maxime amat. Add. *Isocrates Agineticæ*. Testamentum tamen prohibeantur condere ii, qui liberos mares legitimos haberent, quibus omnino hæreditas paterna debebatur. Negari tamen non potest, ex ista testandi libertate apud Athenienses non minus, quam Romanos irrepsisse immensam fraudum lucem, captationes maxime senum & orborum, circumscriptiones, falsarum tabularum suppositiones, & similia. Inprimis autem id improbat circa leges testamentarias Solonis *Bodinus l. V. cap. 2.* quod prædia quoque testamentum legare licuerit. Ea enim ratione, dum ad unum multa prædia poterunt pervenire, magnam inæqualitatem opum inter cives fuisse exortam; ex quateruoribus in locupletes invidia, his superbia exorta, mala perturbandis & evertendis rebus. idonea. Præsertim cum frequens sit, ut ubi aquæ sunt, aquæ confluere gaudeant, Interesse autem rerum pub. popularium, ut ne pauci quidam opibus reliquos nimis excedant. Quæ ratio etiam fuit legis Ebrææ, ne fundi in perpetuum alienari possent. Item ut fœminæ, quibus fundi essent dota'es, tribulibus tantum suis possent nubere, ne ista occasione illi in aliam tribum devolverentur. Vid. *Numer. 36.* Hinc *Aristotel. V. pol. 8.* inter regulas conservandæ democratiæ hanc quoque trahit: ταῖς πλεονομίαις μὴ κατὰ δόσιν ἔδ' ἀλλὰ κατὰ γῆρας. ἔτω γὰρ αἱ ὀμολογεῖται αἱ ἐστὶαι εἶεν. *Hæreditates non testamento, sed agnatione sunt deferenda, sic enim facultates magis erunt æquabiles.* Quid in rep. Spartana libertas testamentorum, per Ephorum Epiradem contra instituta Lycurgi introducta, malorum invexerit, late apud *Plutarchum in Agide* potest legi. Add. *Arist. pol. l. 2. c. 9.* Contra apud alios nulla testandi licentia, aut valde restricta. De Ebræorum hæc legibus vid. *Seldenus* libro peculiari *de successionibus ad leges Ebræorum*, & præcipue c. 24. & *Grotius ad Numer. c. 27. v. 8. seqq.* De antiquis Germanis *Tacitus*: heredes successoresque sui quisque liberi, & nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione, fratres, patres, avunculi. Quem locum cur ita cum non nemine velimus interpretari, quod

Germanis, utpote nullas edoctis literas, forma testamentorum, & scriptura, ad morem Romanum, quem Tacitus ibi fere præ oculis habet, in usu non fuerit, nondum satis causæ video. Nam Romanis recepta quoque erant testamenta nuncupativa, ad quæ scriptura non requiritur. Igitur si Tacitus annotare voluisset, scripta duntaxat testamenta Germanis ignota fuisse, pressiore locutione id fuerat exprimendum. Adde quod jura cognationis eximia quadam sanctitate à gente ista fuerint culta; uti ostendunt, quæ apud Tacitum d. l. sequuntur: *Quanto plus propinquorum, quò major affinitum numerus, tanto gratiosior senectus, nec ulla oibitatis pramia. Suscipere tam inimicitias seu patris, seu propinqui, quam amicitias necesse est.* Sic & hodie in multis Germaniæ partibus, si filius alicui natus sit, hæredem ipsum sortitum vulgo dici solet. Nec adparet, quare tantopere testamenta desiderare debuerit gens, thesauros tunc cumulare nescia, & paupere suppellestili contenta, cui ex lege, pecore, & venatu vix amplius quærerebatur, quam quod victui quotidiano cique simplici sufficeret. Quale genus vitæ agentibus latifundia extendere supervacuum. Neque vero testamenti factio adeo necessario domino adheret, quin uniformis quidam modus ex intestato succedendi à civitate introduci possit. Præsertim cum illi genti mos fuerit, agros pro numero cultorum ab universis per vicos occupari, quos ipsi max inter se secundum dignationem partiebantur. Suis autem ultima mandata dare, non statim testamentum facere est. Leges quoque circa successiones promulgavit deceptor Arabs in *Alcorano cap. de Vxoribus*. Cæterum ordo hic succedendi uti est simplicissimus, & naturali inclinationi maxime congruus; ita & idem facit ad servandam inter cives opum æqualitatem, facit ad tuendum justum civium numerum, prohibita fundorum combinatione, (Vid. Baco de Verulamio in *Henrico VII.* p. m. 127.) ac ad conservandum familiarum censum, ac perpetuitatem. Creditum quoque est propinques hoc vinculo arctius ad motuum amorem, ac mutua commodam promovenda obstringi, cum necessarios se sibi invicem hæredes noscent. Huc facit quoque locus ex *Platonis l. XI. de LL.* adductus à *Grotio d. l. §. 9.* & explicatus à *Bæclero ad d. l.* Item quod *Plinius Paneg.* tantopere commendat vigesimam, hæredibus domesticis remissam; quod manifestum erat, quanto cum dolore laturi, seu potius non laturi homines essent destringi aliquid & abradi bonis, quæ sanguine, gentilitate, sacro uni denique societate mervissent, quæque nunquam ut aliena & speranda, sed ut sua semperque possessa, ac deinceps proximo cuique transmittenda cepissent. *Publius Syrus: Hæredem scire utilius est, quam quærere.* Sapientius tamen, ut adparet, illi populi, qui de bonis quidem propria industria acquisitis liberam testandi facultatem concesserunt, bona paterna & avita ad proximos cognatos devolvi voluerunt. Hoc enim modo, quæ pro utraque parte adductæ sunt rationes egregie temperantur, & conjunguntur. Illud ab *Europæorum* moribus alienum est, quod *Iodoc. Schouten in descript. regni Siam* memorat, in eo regno divitiarum opulentorum plerumque in tres partes dividi, quarum unam capit Rex; alteram Sacerdotes, ex qua etiam sumptus funerum depromuntur, tertia liberis cedit. Nec minus quod apud *Æthiopas* in ora *Guinææ* liberi nihil ex hæreditate paterna aut materna percipiunt, sed omnia ad patris aut matris proximos cognatos devolvuntur.

§. 19. Illud autem tam qui ex testamento, quam qui ex intestato hæreditatem adeunt, commune habent, quod defuncti æs alienum dissolvere debeant. Idque non

tam

tam quod ipsi ad hoc tacite sese obligaverint; (cui rationi nititur dispositio antiqui juris Romani l. 8. D. de adquir. vel omitt. hered.) quam quia istud onus bona defuncti tanquam hypothecam tacitam sequitur. Patrimonii enim in alium transiuri ea ratio est, ut primum credito satisfiat. Quintilian. declam. 273. Et iste est cujusque census, quantum debitis ex solutis superest. Add. quoque Valer. Max. l. 7. c. 2. §. 11. Inde etiam quam maxime æquitati naturali congruit, ut hæres ultra vires hæreditatis non teneatur. Add. l. 5. D. de calumniatoribus. l. 14. §. 1. de religiosis. l. 7. §. 1. D. de depositis. l. 11. D. de jure fisci. Lex Wisigothorum l. 7. tit. 2. c. 19. Sed nec illud omittendum est, quod tradit Gabr. Sionita de moribus Orientalium c. 16. Musselmannus, quando morte instante testamentum condunt, omnia que furto rapinave sunt ablata, creditoribus syngrapha solutionis data, juxta leges restituere teneri; Et si nesciant, cui sint reddenda, eos summam pecunie ædificiis publicis, puta, xenodochiis, moscheis, Et balneis, aut pauperibus Et religiosis legare. Add. Luca. XIX. 8. Apud Ferdinandum Pinto c. 21. eremita Chinenfis Antonio de Faria sacrilego ad salutem animæ suæ tria luadet, ut ablata restituat, cum lachrymis peccati veniam petat, & eleemosynam pauperibus largiter distribuat. Add. Idem c. 60.

CAPUT XII. DE USUCAPIONE.

1. Quid ab usucapione præscriptio differat. 2. Quid ll. Romanis usucapio, Et ubi locum habeat. 3. Quatenus in usucapione requiratur bona fides. 4. Requiritur possessio continuata. 5. Rationes introductæ usucapionis. 6. An lex de usucapione sit pœnalis?	7. Multi ad ius civile usucapionem referunt. 8. An usucapio oriatur ex tacita domini derivatione? 9. Ea videtur nisi tacita conventionem gentium. 10. Quatenus usucapio noceat nondum natis. 11. Usucapio etiam inter diversas gentes locum habet.

Videndum quoque est de illo acquirendi modo, quo is, qui rei alienæ possessionem bona fide, & iusto titulo est adeptus, & citra contradictionem per longum temporis spatium obtinuit, plenam ejusdem rei proprietatem nanciscitur, jure & actione prioris domini extincta Vocatur is modo *usucapio*, quod res usu seu diuturna possessione capiatur, & adquiratur exceptio autem illa, qua prior dominus post usucapionem completam à possessore repellitur, *præscriptio* proprie dicitur. Quanquam ista duo frequenter soleant confundi. Operæ pretium autem fuerit, paucis præmittere, quid, & quibus ex rationibus ius Romanum heic constituerit. Sic enim facile patebit, quid positivi, quid naturalis juris in hac materia sit.

§. 2. Usucapionem *Modestinus* in l. 3. D. de usucap. definit, quod sit adjectio domini per continuationem possessionis temporis lege definiti. Ubi quantum ad rem ipsam perinde putamus, siue quis legat adjectio, siue ex *Ulpiano* cum *Cujacio* & aliis *adscriptio*. Nam qui possessionem alicujus rei bona fide partam continuaverit per tempus lege præscriptum, illi demum

demum, quod deerat ad huc, adjicitur. Et ille quoque, cui lex quid adjicit, dici potest idem adeptus esse. Porro uti usufruere potest, quicumque alias ad dominium sibi acquirendum habilis est: ita per usufruptionem adquiri solet dominium rerum mobilium, & immobilium, nisi legibus sint exemptæ. Ut sunt homines liberi. Cum enim tam dulcis sit libertas, ut ejus recuperandæ occasione nemo præsumatur negligere; recte judicatur, ex ignorantia sui status aliquem tamdiu in servitute hæsisse, & ad libertatem non proclamasse; non autem quod in servitutem suam tacite consenserit. Unde diuturna patientia magis ad misericordiam, quam ad detrimentum servienti valere debet. Excipiuntur quoque res sacræ & reliquæ; item res pupillorum, quamdiu tales isti sunt. Nam propter teneram ætatem neglectus vindicationis illis imputari nequit hæcenus, ut propter illam re sua debeant excidere; & durum nimis erat, negligentiam tutorum ipsis nocere. Item res furtive. Servi fugitivi, & quæ vi possessa sunt, etiam si tertius bona fide eorundem possessionem nactus sit. Sic enim in LL. XII. tabb. constitutum erat: *Rei furtivæ æterna auctoritas esto*. Nam ipsum quidem furem aut raptorem, ne usufruere posset, scelus suum impedit. Tertio autem possessori bonæ fidei obstat vitium furti aut rapinæ, quod ipsam rem velut comitari intelligitur. Etli enim proprie loquendo in ipsa re per se non est vitium; quia tamen vitioso modo, & per scelus priori domino illa fuerat erepta, inde legibus æquum fuit visum, istius jus non extinguere; simulque cavere, ne alicui scelus suum lucri causam præbere posset. Cum enim res mobiles per triennium usufruantur, ut proclivi erat furibus furtiva eo transferre, & alienare, ubi intra triennium à priori domino investigari non possent. Accedit, quod inter alias rationes legis de usufruptionibus etiam est negligentia domini. Atqui res furtivæ caute solent occultari. Igitur ratio illa non cadebat in eos, quibus furto res erant subductæ. Nihilominus cum posteriores leges omnes actiones jugi triginta aut quadraginta annorum silentio voluerint extinguere, lib. 3. & 4. C. de præscript. 30. annorum: isthæc quoque præscriptio longissimi temporis dominum post petentem repellat. Quod ut ut nonnullis æquitati videatur repugnare, quia diuturna licentia & injuria quasi jure & æquo niti absurdum sit: tamen ex generali utilitate, quæ in publicum inde resultat, excusari potest: quia scilicet tranquillitatis publicæ interest, ut aliquando in infinitum grassaturæ lites extinguantur, neve dominia rerum perpetuo in incerto sint. Et quia intra XXX. annos genus humanum aliam fere faciem induit, inconveniens, visum ob qualecunque factum sequens sæculum litibus posse inquietari. Et qua quis re per triginta annos caruerat, ejus desiderium bona fide digessisse non immerito credebatur; sic ut non opus esset tam diuturnam possessionem in ipsis gratiam turbare. Quæ ratio etiam ad præscriptionem criminum applicari potest, quod nempe supervacuum videatur, ex alio fere seculo ad tribunal revocare facinora, quorum effectum ipse diuturni temporis tractus obliteravit, sic ut fines poenarum locum non amplius inveniant. Vid. *Ant. Mathæus de crimin.* ad l. 48. D. tit. 19. c. 4. & tit. 20. c. 4. §. 14.

§. 3. Ut autem usufructus procedat, requiritur, ut iusto quis titulo possessionem rei, cujus prior possessor verus dominus non erat, nactus sit, seu tali titulo, qui alias ad transferendum & acquirendum dominium idoneus habetur. Utq; adeo in bona fide veretur, i. e. ut & idoneam rationem possit allegare, quare possideat, & persuasus sit revera domi-

dominium in se fuisse translatum, & se dominum fuisse constitutum. *Libanius declam.* 1. οὐκ ἐν τῷ λαβεῖν ἐστὶ τὸ δικαίον κτήσεως, ἀλλὰ τῷ χωρὶς ἐγκλημάτων ἔχειν. Non ideo protinus jure quis possidet, quia rem nactus est, sed ita demum, si citra culpam. Inde distinguam licentiam & injuriam vocat Tacitus. A. XIV. quod populo Romano relictos agros, qui quondam regis Apionis fuerant, proximus quisque possessor invaserat. Hæc bona fides ut saltem ab initio possessionis adfuerit, juxta leges Romanas sufficit, etsi quis postea resciscat, eum, abs quo rem accepit, non fuisse dominum, Jure autem Canonico etiam per omne tempus intermedium bona fides requiritur. c. 5 & 20. X. de præscrip. adeo ut si quis interea resciscat, rem in se à non domino fuisse devolutam, per contumaciam obligari incipiat ad rem vero domino restituendam & mala fide rem deinceps detineat, saltem si id agat, ut astute rem à veri domini notitia subtrahat. Quæ sententia magis ad sanctimoniam juris naturalis videur accedere; quippe cum per introducta rerum domino obligatio intelligatur omnibus hominibus injuncta, quantum in se est efficiendi, quo quisque re sua, quæ citra domini consensum apud ipsos est, iterum potitur. Add. infra h. l. c. 13. § 2. Jus autem Romanum satis habuit extrinsecam hominum innocentiam sanxisse; & possessori, qui citra culpam rem nactus est, quiete concessit possessioni suæ incumbere, cura rem investigandi & vindicandi domino rel. cta.

§ 4. Requiritur deinde possessio continuata, non interrupta vel naturaliter, i. e. ut aut ad verum interea dominum iterum pervenerit, aut pro derelicta aliquando jacuerit; vel civiliter, puta, si dominus super eadem rem cum possessore litem contestetur, aut saltem per protestationes jus sibi suum salvum reservet. Add. *Bæcker. & Ziegler. ad Gratii. l. 2. c. 4 § 9.* Ubi tamen hoc observant, etiam tempus, quo autor possedit, successoris ejus prodesse, dummodo uterque bona fide, & iusto titulo possidere cœperit. Alias enim nulla fiet conjunctio vel accessio temporis ex persona auctoris; adeoque ubi auctor in mala fide fuerit, ejus possessio non accedit possessioni successoris, licet justæ. Idque obtinet tam in successore universali, qualis est hæres, quam particulari, qualis est emtor, donatarius, &c. Etsi autem auctoris vitium non prodest huic successoris, ut is illius tempus sibi computare possit; si tamen hic in bona fide fuerit, eidem istud non nocet, sed ex propria possessione usucapionem potest complere. Secus autem est in successore universali, qui cum in omne jus defuncti succedit, eumque repræsentet, ignorance sua, bonaque fide defuncti vitium non purgat. Sed & longius requiritur, spatium, ut quis contra absentem præscribere possit, quam contra præsentem. Brevis quoque tempore usucapiuntur res mobiles, quam immobiles. Quod ideo videtur constitutum, tum quia gravius judicatur immobilia amittere, quam mobilia, tum quia hæc quam illa frequentibus in commercia veniunt, simulque facilius est alienorum mobilium, quam immobilium bona fide possessionem nancisci; adeoque ex his non tanta litium scges metuenda, quam ex illis. *Plato de L. l. 1. 2.* super usucapione mobilium ita disponit: *si quis in urbe aperire illa utatur, post annum, sint in agro, post quinquennium ea sit usucapta. Sin in urbe domi utatur, triennio usucapio compleatur. In agris si occulte habeatur, usque ad decennium vindicatio datur ei, qui amisit. Sin ex ira regionem semper, quando, cuique invenerit, eam adprehendere possit.* Usucapionem immobilium, Platonicæ civitatis instituta ignorant,

§. 5. Causæ autem introductæ usucapionis ab interpretibus juris Romani hæ potissimum afferuntur, quod ad evitandas confusiones, & amputandas lites reip. expediat, dominia inter cives esse certa, Id quod fieri non posset, si negligentia priorum dominorum in perpetuum indulgeretur, & noviter in possessione constituti in perpetuo metu relinquerentur, ne res aliquando avocaretur. Nec subsistere aliter inter homines commercia possent. Quis enim cum altero contrahere, quis ab altero emere vellet, si nullius unquam rei esset immota possessio? Nec ab evictionis præstatione satis heic remedium, quam ne post tantum temporis spatium præstare posset autor, infiniti casus poterant impedire. Et quam graves essent temp. Agitaturæ turbe, si tanto post tempore tot contractus rescindendi, tot successiones exinaniendæ, tot possessores expellendi? Add. *Bæcler. ad Grosii d.l. §. 8.* Ergo sufficere videbatur lat laxum spatium dominis indulgeri ad res suas recuperandas. Quod ubi per socordiam passi fuissent elabi, recte post seram ipsorum importunitatem amoliri poterat pretor. Et utut fortasse unus alter citra culpam, & quia possessorem investigare non poterat, rei suæ persecutionem invitus omiserit; tamen quod per ejusmodi statutum universale paucis damnum emergit, utilitate publica rependitur. Bene tamen observandum, ut antiqui domini locordia possit præsumi, necessum esse, ut tempus ad agendum fuerit velut utile, & idoneum. Inde æquissimum est, ut ad præscriptionem non valeat illud tempus, quo civitas bellum intra sua viscera habuit. Sicuti *Honorius legem tulit, ne id tempus, quod Vandali Romano in sole morarentur, ad parvandam præscriptionem valeret quidquam. Procopius histor. Vandal. l. 1.*

§. 6. Non autem necessum est ut cum *Hugone de Roy, de eo quod iustum est. l. 3. tit. 3. 4.* circa explicandam legem civilium æquitatem in constituendo usucapionum jure confundamus ad potestatem puniendi fontes quæ imperantibus in civitatibus competit. Quasi scilicet ideo vindicationem rerum suarum omittentibus post certum tempus actiones denegentur, quod jure meritoque fontium numero possint adscribi, qui patiantur rem suam usucapi; & peccent negligendo rem suam non tantum in communem societatis perniciem, verum eo ipso contra naturam suam, quæ bonum & utilitatem publicam ubique circumfert. Inde uti quondam à Solone poena in negligentes fuit constituta: ita heic negligentiam dominorum amissione domini rei multatam. Enimvero haut quidquam primarius scopus legis de usucapionibus est fontes multare, sed ut ne propter incerta, & in suspenso hærentia dominia civitates perturbentur. Et si ex consequenti sit, ut, cui ob vindicationem diu neglectam actio deinceps denegatur, damnum aliquod patiatur. Deinde poenæ propriæ dictæ rationem non habet exclusio ab aliquo commodo, quod non nisi vigilantibus, & rerum suarum satagentibus expositum est. Nam non sine figura dicitur: ulciscuntur ignavos mores sui; & locordibus sat poenæ esse, quod ab omni honore exclusi in obscuro vitam transire cogantur. Sed nec illud recte dicitur, in temp. peccare, qui res suas patiuntur usucapi. Nam hi quidem publico nocent, qui vel rebus suis abutuntur, vel dum iisdem adhuc velut domini incubant, per negligentiam eas inutiles fieri patiuntur. At quæ res usucapitur, illa utique ab aliquo curatur, sic ut in usus reip. sit habilis. Parum autem reip. interest, utrum fundus à Cajo an à Sejo curetur, modo desertus non jaceat. Adde, quod ubi ex poena in alium privatum derivatur commodum aliquod, necessum sit, ipsum à peccante insigniter fu-

fuisse læsum. Atiqui cui per usucapionem dominum adjicitur, hautquaquam per negligentiam domini læsus fuit. Non recte quoque huc applicantur verba ex l. 31. *De depositi male meritis publicè, ut exemplo aliis ad deterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet.* Cum igitur lex de usucapionibus poenalis non sit, frustra disputatur, quare negligentia domini potissimum amissione rei, & non multa aliqua pecuniaria coercetur. Fisi satis constet, per ejusmodi multam leges civiles non potuisse finem suum obtinere qui erat, præscindere hiis æternum pullulaturas, & diuturnos possessores, quorum favor magnus est, aliquando securos præstare. Nam & super vindicatione adendum erat tribunal, in quo cognitio eò futura erat intricatior, quò diutius res in aliorum potestate fuerat; & possessione sua utique dimovendus erat possessor; cui titulus suus, & bona fides nihil proderat, si multa illa magistratus applicaretur. Si eadem ipsi possessori in solatium tribueretur, ne sic quidem omnis difficultas tollebatur. Nam si minor est multa, quam quanti intererat, rem à possessore non fuisse avocata, huic non consulitur: si æqualis aut major, domino antiquo parum accedet. Ergo nulla heic ad tranquillitatem expeditior via, quam post usucapionem completam antiqui domini jus declarare extinctum.

§. 7. Caterum quo jure usucapio sit introduc̃ta, non adeo inter eruditos convenit. Plerique jure civili ejusdem incunabula adscribunt, eamque inter modos adquirendi contradistinguunt illis, qui juris gentium vulgo dicuntur. Imò eousque progreditur *Cujacius* ad l. 1. *D. de usucap.* ut dicat, usucapionem pugnare cum jure gentium, quod ea dominium invito auferat; pugnare quoque cum æquitate naturali, etsi hoc fiat bono publico. Usucapionem enim damno esse dominis, reip. Autem esse bono. Ad quod *Hugo de Roy* d. l. reponit, dominum eo ipso, dum legibus civilibus se subjicit, quæ usucapionem stabilunt, saltem implicite in eam domini translationem consentire. Sed & illud ad jus gentium non quadrare arguit *Cujacius*, quod qui à non-domino possidet, jure gentium dominus non sit. Nam fieri jure gentium nullo modo posse, ut non-dominus alium dominum faciat. Enimvero jure civili eum, qui à non-domino traditum acceperit, dominum effici, si usuceperit. Ad quod *Hugo de Roy* l. 3. tit. 4. §. 8. reponit, in usucapione venditorem aliumve non dominum titulum tantum dare, & possessionem bonæ fidei: dominium autem à sola lege adjici, vel ab eo, cui legem ferendi, & dominia de uno in alterum transferendi ob justam boni publici causam etiam jure gentium legitima est potestas; annuente domini translationem ipso quoque negligente domino; vel etiam præsumto ipsius consensu ex diuturno silentio. Quidam eo nomine usucapionem juris esse civilis ac positivi pronunciant, quod solum tempus non possit alicui jus dare, ubi quis illud sibi ab initio ex alia causa non pepererit; quippe cum tempus in se nullam habeat vim effectricem. Nihil enim fieri à tempore, nisi nihil non fiat in tempore. Ubi hoc quidem constat, ex mera determinatione juris civilis pendere, quare usucapio decimo potissimum, aut vicesimo anno, non nono aut decimo sexto compleatur: tamen quin consensus gentium, suadente pace generis humani, diuturno tempori aliquam vim motalem assignare potuerit, negari non potest, saltem hæcenus, quod tractu temporis certæ præsumptiones, ac favores aliis ex causis provenisse censeantur, quibus possessoris jus muniatur. Licet enim sola ratio naturalis,

& omnium gentium consensus ab existentia puncti alicujus productionem juris cujuspiam non suspendant; potuerunt tamen eundem effectum tribuisse spatio temporis insignem latitudinem complexo. Alii lubrice heic aut timide loqui maluerunt; scilicet cum tantam reip. utilitatem in lege usucapionis versari viderent, probabile quidem judicarunt ex rei natura, & ante omnem legem positivam usucapionem habere vim transferendi dominium; cum naturalis ratio quam maxime ea fieri jubeat, quæ bono publico & paci conducunt. Quod tamen ita temperant ut addant, lumen rationis dictare, hoc esse valde conveniens, & expedire, ut lege positiva statuatur; non tamen ita esse necessarium, ut ab ipsa lege naturali stabilitum sit. Multi præscriptionem juri naturali non repugnare, æquitatem naturalem secum habere, jure æquissimo, & quasi lege naturæ niti agnoscunt; eandem tamen juris esse naturalis diserte pronunciare detrectant. Add. *Grotius* l. 2. c. 4. §. 9. *Bæclerus & Ziegler. ad Grotii d. l. §. 1.*

§ 8. *Grotius* l. 2. c. 4. quo ostenderet, ad ipsum jus naturale usucapionem pertinere, adeoque eandem recte allegari inter eos, qui eo solo jure inter se reguntur, ipsius fundamentum statuit in tacita derelictione prioris domini. Ad quod demonstrandum præsupponit, naturale esse, ut jure suo se quis abdicare possit, ubi diutius id retinere non placuerit. Verum ut voluntas illa abdicandi effectum aliquem in ordine ad alios producat, necessum esse, ut eam per certa signa se ostendat; cum naturæ humanæ non sit congruum, solis actibus internis aliquam efficientiam extrinsecam tribuere. Inter signa autem esse & verba, & facta. Et quidem ubi verbis voluntas fuit significata, usucapionis, moras expectari non debere, cum statim in alterum jus transeat. Id quod & locum habet ubi facto positivo voluntatem quis suam indicaverit, puta, si eandem abjecerit, aut deseruerit; nisi ea sit rei circumstantia, ut temporis causa abjecta, aut deserta cenferi debeat, cum animo eandem requirendi & reperendi. Add. l. 9. §. ult. *D. de A. R. D.* l. 8. *D. ad L. Rhodiam.* l. 43. §. 11. *D. de furtis* l. 2. §. 1. *D. de pactis* Sic & si rei dominus sciens cum possessore tanquam cum domino super ea re contrahat, jus suum merito remisisse censebitur, & quidem ut in ipso contractus completi momento id extinguatur. Ergo usucapionem in illis duntaxat rebus obtinere, quibus prior dominus sese neque verbis neque facto aliquo expresse abdicavit, sed ubi adeo ejusdem voluntas ex neglecta inquisitione & vindicatione præsumitur. Nam etiam non facta, seu omissiones cum debitis circumstantiis consideratas, haberi moraliter pro factis, quæ silenti præjudicare queant. Vid. *Numer. XXX. 5. 12 l. 17. §. 1. de Usuris.* l. 44. *D. de A. R. D.* Enimvero ut ex omissione præsumatur voluntas, necessum esse, ut ea non processerit ex simplici & inculpabili ignorantia. Ergo possessoribus rerum alienarum tacito consensu dominorum dominium adquiri, si sciverint, illos rem suam possidere, & tamen eandem vindicare omiserint, cum commodam ejus vindicationis occasionem haberent. Nam talis negligentia, ac silentii scientis & libere volentis, nullam aliam posse assignari causam, quam quia nulla amplius ejus rei cura tangatur, eamque inter suas habere non velit. Add. *Bæcler. ad Grot. d. l. §. 5. & Zieglerus ad d. l.* Porro ut quis præsumatur sciens vindicationem rei suæ negligere, validam præbere conjecturam diuturnitatem temporis, Nam fieri vix posse, ut multo tempore non innorescat nobis, rem nostram ab alio detineri; aut ut non sit occasio vindicationem suscipiendi, vel saltem alterius possessionem denunciando ac protestando interrumpendi.

Nec

Nec minus longo tempore expirare solere metum semel incussum simulque media parari ne à detentore rei nostræ metuere cogamur. Præsumptioni autem illi, quod nemo temere sua jactare credatur, opponit alteram, quod nemo credatur rem illam ad se velle pertinere, circa quam nullam curæ significationem longissimo tempore edit. Isthæc omnia etsi plausibiliter dicantur, certum tamen est, diuturnum silentium non semper ad præsumptionem tacitæ derelictionis valere. Nam & contingere potest, ut quis per longissimum tempus jus suum ignoraverit, aut metu, impotentiaque vindicandi cohibitus fuerit, (vid. c. 13. l. 4. c. 16. q. 3. apud Gratianum.) Et ubi quis quamvis longo post tempore rem suam repetit, nunquam antea pro derelicta eandem habere potuit. Adeoque isthoc fundamentum præscriptionis non erit universale. Quod autem hoc fundamentum præscriptionis non erit universale. Quod autem Grotius addit, ideo etiam ex diuturno silentio domini derelictionem præsumi, quod non putandum sit, homines eo invicem animo esse, ut rei caduca causa aliquem velint perpetuo in peccato versari; id nihil est. Nam præterquam quod de pietate mortalium tam prolixè sibi polliceri simplex videatur; (add. Ziegler. ad Grot. d. l. § 8.) utique bonæ fidei possessor, qualem ad nanciscendum per usucapionem dominium aptum diximus, in nullo versatur peccato; quippe cum modus, quo in possessionem pervenit, non aliud ipsi persuadeat, quam se jam tum cum possessione etiam dominium adquisivisse. Neque ad hoc quis videtur teneri, ut jus suum legitimo & probabili titulo fundatum ultro in dubium revocet. Quod si autem omnino in possessione rei alienæ peccatum aliquod hæreat, id purgandum fuerit non silentio domini, sed expressa confessione, jurisque sui renunciatione, siquidem plene possessoris conscientie consulere cordi erat. Atqui hoc casu non ex usucapione, sed ex facto ipsius domini jus possessori nascetur.

§. 9. Inter hæc discrepantes sententias id quidem liquidum videtur, quemadmodum dominia rerum pacis causâ sunt introducta, ita & illud ex eodem fonte promanare, quod possesores bonæ fidei aliquando sint in tuto collocandi, nevé ipsis in perpetuum super sua possessione controversia queat moveri. Quantum autem sit illud spatium, intra quod possessio bonæ fidei in vim domini evalescat, præcise neque naturali ratione, neque universali gentium consensu determinatum deprehenditur; sed arbitratu boni viri non citra aliquam latitudinem definiendum erit. Ita tamen ut latitudinem illam non cavillemur ad eum modum, uti fecit Horatius l. 2. epist. 1. *Si meliora dies, ut vina, poemata reddit, Scire velim pretium chartis quous arroget annus Scrip- tor abhinc annos centum qui decuit, inter Perfectos, veteresque referri debet? an inter Viles atque novos? excludat iurgia finis. Est vetus atque probus centum qui perficit annos. Quid? qui deperit minor uno mense vel anno. Inter quos referendus erit? veteres nè Poetas? An quos & præsens, & postera respuit etas? Iste quidem veteres interponetur honeste, Qui vel mense brevi, vel toto est junior anno. Utor permissis, caudeque pilos ut equine Paulatim vello, & demo unum, domo etiam unum, &c.* Add. Grotius in flor. par. ad l. 177. D. de verb. signif. In designando autem hoc tempore ratio habebitur & antiqui domini, & recentis possessoris. Illius quidem, ut ne mature nimis à persequenda & investiganda sua re excludatur. Ubi naturaliter æquum est, ut inter absentes non ita cito compleatur usucapio, quam inter præsentem. Possessoris autem, ne præter meritum detrimentum capiat, si eo tempore res auferatur.

tur, quando sibi per evictionem consulere amplius nequit, aut cum res ista velut in fundamentum fortunarum ipsius evaluit. Sic & cum res mobiles frequentius per commercia transeant ad alios, quam immobiles, & illarum autores ut plurimum difficilius iterum queant inveniri, quam harum; rationis utique est, longius indulgeri spatium vindicatoris res immobiles, quam mobiles. Præsertim cum hæc quam illæ usu citius deterantur. Nam parum erat interfuturum antiqui domini, tanto post rem suam detritam & corruptam recuperare. Ac licet lucroso titulo rem quis fuerit nactus; durum tamen est, & ad querelas patens, tanto post tempore avelli rem, quæ dudum cum patrimonio alicujus velut coaluit. Præsertim cum parum molestiæ credatur sentire, si quis in perpetuum carere cogatur re illa, qua per magnum vitæ spatium æquo animo caruit, ac intra quod de aliis rebus satis sibi potuit prospicere. Quo adplicare potest illud *Ciceronis Offic. 2. Quam habet equitatem, ut agrum multis annis ante possessum, qui nulum habuit, habeat, qui autem habuit, amittat?* videatur *ibidem* latius de facto Arati Sicyonii. Sic ut consideratis hiis omnibus facile sit, in singulis casibus arbitrio boni viri invenire terminum usucapionis, æquitati naturali convenientem. Et si in civitatibus melius sit, in compendium mittendis litium ambagibus, in universum usucapionibus pro rerum conditione certos ac fatales terminos præfigere. Igitur nobis omnino videtur usucapionem, prout abstrahit à punctis temporum per leges civiles designatis, esse velut appendicem & confectarium dominii rerum. Adeoque cum dominia rerum introducerentur, id quoque pacis causâ placuisse, ut qui aliquid neque vi, neque clam, neque precario, suo nomine possideret, tantisper dominus præsumeretur, quo ad ab altero contrarium probaretur; qui autem per longissimum temporis spatium, per quod nemo mediocriter diligens rem suam negligere creditur, quid bona fide possederit, serum petitorum plane posset repellere, quia non citus rem suam vindicatum iverit.

§. 10. His positis, & si ratio usucapionis non in sola antiqui domini derelictione collocetur, facilius expeditur quæstio sat intricata; an, & quomodo nondum natis per tacitam derelictionem parentum & majorum suorum possit jus decedere? Quæ quæstio duplici modo potest intelligi; vel de usucapione completa, antequam isti nascerentur; vel quæ incepta duntaxat est patre vivo, eodem moriente nondum completa. Priori sensu si quæstionem negemus, id oritur difficultatis, quod hoc modo nihil proficiatur ad tranquillitatem imperiorum ac dominiorum; cum pleraque bona talia sint, ut in posteros transferri sint idonea; adeoque frustra pater repellatur, si filius actionem queat instaurare. Sin autem eandem affirmemus, mirum videbitur, quomodo silentium, & negligentia nocere illis possit, qui loqui, aut actionem intendere non poterunt, quippe qui nec existerent; aut quomodo aliorum factum aliis damno esse queat. Quem nondum ita solvit *Grotius d.l. §. 10. quod uti rei non existentis nulla sunt accidentia; ita ejus qui non est in rerum natura nullum jus sit; adeoque nec creptum quid eidem possit dici. M. Seneca lib. 1. controv. 6. Quandiu non sumus natura nos regit, & in quemcumque vult casum nos mittit. Hinc sumus æstimandi, cum sumus nostri. Per eum autem, qui nondum est in rerum natura, intelligimus eum, qui nondum conceptus est, non qui jam in utero est. Qui in multis partibus juris in rebus humanis esse intelligitur. Vid. l. 7. princ. D. de ventre in possess. mittendo. l. 7. D. de suis & legit. heredibus, l. 231. D. de verb. signif.*

signif. Accedit, quod bona parentum tunc demum adliberos pertinere incipiant, quando parentes eadem obtinent ad illud usque tempus, quo in liberos transire debent. Id quod paulo larius potest deduci. Scilicet illi, qui nondum est, non potest jus aliquod queri, nisi mediare per alium jam existentem, per quem istud in deinceps nasciturum derivetur; ita tamen ut jus illud effectum non habeat in ordine ad nasciturum, nisi postquam ipse natus est. Idque contingit, quando aliquid alicui acquiritur vel traditur, cum hoc habendi modo optinendum, ut illud ad successores quoque suos demittat. Ubi tamen discrimen aliquod deprehenditur. Quædam enim ita conferuntur in alterum, ut conferentis nihil intersit, utrum ad posteros alterius res illa perveniat, an non; etsi quantum ad ipsum, facultatem habeat is, cui quid confertur, id ad posteros transmittendi. Quædam autem ita conferuntur, ut conferens in modum habendi à se determinatum jus sibi aliquod retineat, ita ut iste citra ipsius consensum mutari nequeat. Utrovis modo possideatur aliquid ab nondum nati antecessore ad ipsum transmittendum, si quoconque modo interceptiatur, aut alienetur antequam is nascatur, deinceps nascituro, hautquaquam injuria fit, nisi saltem prætensio ad id per modum hæreditatis ipsi relicta sit. Nam prior casu, quia res cum modo habendi plene est penes possessorem, siquidem ille eam alienaverit, aut quacunque ratione factum sit, ut ea non amplius sit ipsius, omne prorsus ejusdem jus extinguitur; adeoque non potest in nondum natum derivari, qui ad talia majorum suorum bona nullum potest jus prætere, nisi quod ipsi jam esistenti ab iisdem velut de manu in manum traditur. Vid. l. 7. §. 1. de *senator.* Posteriori autem casu, cum penes eum, qui alteri rem aliquam contulit, potestas adhuc sit circa modum habendi, sane nihil agit possessor in præjudicium successorum, si rem istam alienet, aut quocunque modo subductam pro derelicta habeat, nisi conferens consentiat. Hæc quanquam ita sint; Pisistrato tamen secus visum, ex epitola ipsius ad Solonem adparet, dum inter alia ita scribit: *Neque mihi rem alienam usurpavi. Quippe genus à Cecrope duco. Id enim mihi meo jure vendico quod Athenienses olim quum jurejurando firmassent, Codro illiusque genti præbituros, postmodum abstulerant. Biogenes. Laërt. in Solone.* Quæstio porro posteriori sensu accepta ab J. C. t. Romanis negatur, quod scilicet in usucapione cœpta tempus non currat, sed quiescat intra annos pupillares, & iis exactis demum iterum currere incipiat. Putaverim tamen dari posse casus, ubi favor possessionis præponderet favori ætatis, v. g. si ad complendam usucapionem unus aut alter duntaxat mensis mihi deesset, & moraliter certum foret; intra id tempus antiquum dominum mihi litum super ea re non moturum: & vero contingeret istum decedere, heræde relicto filio recens genito. Heic utique propter duos istos menses post annum vigesimum quintum lite demum me pulsari nimis durum foret. Præsertim si nunc evictio ab autore meo non amplius mihi possit præstari; que obtineri, poterat, lite tunc mota, antequam in pupillum bona devolverentur. Heic sane vir bonus arbiter captus, qui que rationes æquitatis in usucapione non ex sola antiqui domini negligentia petendas noverit, pro me potius, quam pro altero sententiam feret. Neque adeo durum videtur, ut quod jus vivo adhuc patre jam velut animam agebat, sub filio pupillo penitus expiret. Præsertim cum longe ægrius sit mortalibus, re diu possessa cedere, quam nondum parta excludi.

§. 11. Ex hisce adparet, eos quoque, qui solo jure naturæ & gentium utuntur, invicem posse opponere diuturnam, non interruptam, & bona fide partam possessionem. Idque eo magis, quo graviōribus motibus publicæ possessiones, quam privatorum inquietantur. Etsi fatendum sit, in publicis controversiis, sæpe non adeo necessarium esse ad usucapionem provocare, cum possessoris jus ex aliis fundamentis longe solidius possit, saltem debeat, deduci. Et jam *Bœclerus ad Grotii d.l. §. 2.* observavit, sæpecompendium loquendi consequi, qui in hoc usucapionis negotio temporis tantum mentionem faciunt. Subintelligi enim debere, quæ temporis conjuncta sunt; ut est omisio rei, seu animi emittendi, sive indicia omisi domini. Cumque in auribus vulgi, & in summa plausibile sit temporis nomen, (quasi scilicet continuatio temporis lucrifaciat alleganti cæteras probationes;) inter strategemata politica esse, rudiore Minerva in his nominibus versari, & tanquam generale temporis nomen jactare; explanationibus, & adjunctionibus, quæ rei per se nihil efficienti roboratiquod circumponere queant, ulro vitatis; in locum earum exemplis argumentantium sine discrimine cumulatis quo orationi species & copia accedat. Apud *Tacitum A. VI. vaniloquentia* dicitur, quod *Artabanus* veteres *Persarum ac Macedonum terminos* reposceret. Quod idem faciebat longo post tempore *Sapores*, apud *Ammianum Marcellinum* lib. *XLVII. c. 5.* Cui reponebat *Constantius*, par pari referens; mirari se, obtutum illum esse, quod *Perse Macedonibus* servierint, quibus *per Romanos* subactis, illorum etiam servi *Romana* ditionis facti sint; apud *Zonaram* tom. *III.* Vid. quoque *Herodianus* l. *6. c. 2. 4.* Sic & *Solymanus* sæpe solitus est dicere, *Romæ ac totius Occidentis imperium* ad se spectare, propterea quod ipse *Imperatoris Constantini*, qui imperii sedem *Byzantium* transtulit, legitimus sit successor. Etsi in nobilissimis exemplis præter diuturnitatem possessionis etiam titulum, dominium producere aptum, allegari videas. Vid. *Judic. XI. 15. seqq.* Sic *Isocrates* sub persona *Archidami* initio probat, iusto bello *Lacedæmonios Mesiene* potitos. Inde velut in subsidium vocatur diuturnitas possessionis: ἀλλὰ μὴν ὃ δ' ἐκαίνο ὑμᾶς λέληθεν, ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας καὶ κοινὰς, ἣν Ἰππύρχηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῷας παύτως νομίζουσιν. Sed nec illud vos præterit possessiones sive privatas sive publicas, præscriptione longi temporis & confirmari, & patrimonii loco habendas, persuasum esse omnibus. Adjungit, antea cum commoda esset occasio, super *Mesiene* nullam sibi controversiam motam. Add. *Alberic. Gentil. de jure belli* l. *1. c. 22.* Et sane in isthoc causarum genere magnam adfert pro jure possessoris præsumtionem, quod nemini intra tantum temporis spatium in mentem venerit, juris quid eam ad rem prætendere. Tanti quippe plerunque sunt momenti negotia isthæc, tamque conspicua in luce geruntur; ut si cui tertio heic juris quid sit, neque id iptum diu latere, neque eidem deesse occasio possit, saltem protestando jus suum conservandi. Ergo rarissimi possunt accidere casus, ut ab usucapione demum dominium sit arcessendum, si pacifico titulo quis populus rem quam piam sit nactus. In illis autem quæ bello adquiruntur, ad usucapionem provocari vix necessum est. Nam quamdiu adhuc status belli durat, sola vi nititur possessio eorum omnium; quæ hosti sunt erepta; & simul huic jus manet, quocumq; modo sibi erepta recuperandi, saltem, ubi injustam habuerit causam, si satisfactionem præstare sit paratus. Adeoq; cum vel ultra quinquaginta annos bellum queat durare, si cui locus quispian sub initium belli sit ereptus, eundem vi recuperare poterit, antequam bellum pace fuerit com.

compositum. Apud *Livium* l. 34. c. ult. Numidæ, supra agro ad Emporia adversus Carthaginenses usucapionem allegantes, ita disserunt: *per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum usurpasse ius: semperque penes eum possessionem fuisse, qui plus armis posuisset.* Pace autem subsecuta, quid cuique relictum sit, facile adpareret. Ubi ca, quibus hostis cessit, statim plene adquiruntur, neq; opus est usucapionis moras expectare. Si cui tertio ad ista prærensio sit, mature id significabit; & quidem, si omnino fieri possit, in ipsis pacis tractatibus. Nam postea bellatores haut temere bello parva otiosis & quiescentibus restituent. Vid. *Grotius* l. c. 6. §. 7.

CAPUT XIII.

DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ EX DOMINIO RERUM PER SE ORIUNTUR.

1. Quilibet tenetur ab alterius rebus sese abstinere.	9. Et consumptos, si alias tantundem consumpturus fuerat:
2. Res aliena apud nos extantes sunt restituenda.	10. Non ad eos, quos neglexit percipere.
3. Quod probatur;	11. Non tenetur qui rem donatam donavit, cum distinctione:
4. Et illustratur.	12. Nec si rem emptam vendiderit, similiter cum distinctione.
5. Ex illa obligatione contractus posteriores exceptionem admittunt.	13. Quatenus pretium recuperare possit, qui rem alienam b. f. emit.
6. Reddendum id, quod quis ex alieno est lucratum.	14. An res aliena emta restitui venditori possit?
7. Bona fidei possessor ad restitutionem non tenetur, si res perijt.	15. Qui rem alienam habet, cuius dominus ignoratur, recte eam potest retinere:
8. Idem tenetur ad restituendos fructus extantes.	16. An turpiter datum sit restituendum?

Postquam inquisivimus in originem & naturam dominii, simulque quibus modis illud constituatur, consequens est, ut videamus de obligationibus, quæ ex introducto rerum dominio immediate & per se in homines resultant. Inter hæc prima est, quod quilibet teneatur alterum non hostem pati de rebus suis disponere, iisdemque quiete frui, neq; vi aut per fraudem illas corrumpere, intervertere, aut ad sese trahere. Quo furta, rapinæ, moti tei mini, & similia crimina ipso naturali jure interdicta esse adparet *Enripides Helena*. *μισοι ὁ θεός τὴν βίαν. ἰα κτληὶ δὲ κτεάδεαι καὶ δούαι παῖτες, αἶν ἐς ἀρπαγὰς. ἐατέθ' ὁ πλοῦτ' αἰδνός τις ἄν, κοινὸς γὰρ ἐστὶν ἄρανός πασι βροτοῖς, καὶ γόν', ἐν ἧ' ἡ δαίμων' αἰαπληγεμένους πάλι ὄτρεα μὴ ἔχειν μηδ' ἀφαιρείσθ' βία.* *Odi Deus vim;* & paria labore quemlibet possidere jubet, non rapin vivere. Repudianda iniusta & turpis opulencia: Commune enim cunctis Cælum mortalibus. Et terra, in qua demos augere convenit: Non aliena possidere, neque per vim rapere.

§. 2. Deinde, ubi res aliena ad aliquem pervenit sine suo crimine, sub rerum nomi-

mine etiam heic venit jus in personas, quatenus nobis utile esse potest, uti est jus domini in servum,) ulterius videndum est, an illa res adhuc extet, an vero minus. Circa res extantes hæc obligatio nascitur; ut teneatur, qui rem nostram habet in sua potestate, efficere quantum in se est, ut illa in nostram potestatem iterum redeat. Quæ obligatio tunc demum vim suam actu exerit, quando possessori innotuerit, rem istam esse nostram. Additur *quantum in se*; neque enim tenetur, ubi impossibile fuerit rem restituere. Sed neque tenetur restituere suis impensis, & si quas eo nomine fecit, recte eas dominum reposcere, aut tantisper donec solvantur, rem retinere potest. Sed sufficit significasti, rem alienam penes se esse, nec per se staturum, quo minus dominus tuum possit recipere. Vid. l. 1. §. 3. D. de fugitivis. (Semper heic sermo est de possessore bonæ fidei; nam ad quid teneatur, qui mala fide possidet, alio loco dicitur.) Atque hæc eoque valent, ut leges Romanæ non probe expèssè periciant. Vid. l. 43. §. 2. D. de furtis. nisi ex pactione. l. 15. D. præscript. verbis. l. 4. §. 4. D. de cond. ob turp. causam. Eum autem, qui alienum quid jacens lucri faciendi causâ sustulerint, furti obstringi, sive sciat, cujus sit, sive ignorarit. d. l. 43. §. 4. seqq. D. de furt. Joseph. archæol. IV. 8. Si quis aurum vel argentum per viam invenerit, quærat eum, qui perdidit, præconemque mittens in quo cura loco invenit, restituat: Et ex alio damno non bonam esse utilitatem judicet. Quod si tamen iusto titulo & bona fide rem quampiam nactus fuero, non teneor ipse jus meum in dubium vocare, & publice significare, talem rem à me possideri, ut si forte ad alium pertinuerit, eam vindicare queat. Nam ubi modus, quo possessionem nactus sum, nihil continuit vitiosi, vitiosi bona fides me omni crimine vacare facit, quod ex rei alienæ detentione oriri potest. Subintelligitur & isthæc restrictio, si modo, qui dominus fuit, adhuc habeat probabilem rationem rem repetendi; ut ne per hanc obligationem legem usucapionis tolli arbitremur. Conf. Grotius l. 2. c. 10.

§. 3. Istanc autem obligationem ex ipso dominio resultare satis patet. Cum enim variis casibus possit contingere, ut quis possessione rei suæ excidat; in lubrico valde ponerentur res nostræ, mobiles præsertim, si ubi in alterius potestatem aberrarunt, abs illo occultari aut intercipi possent. Multoque magis, si aperte talem rem liceret retinere, & vindicare volentem repellere. Unum enim in rerum communium statu juris est, ut uni non minus quam alteri communibus rebus liceat frui: ita proprietate rerum introducta, cum reliqui omnes velut renunciarent juri in res, quæ alteri fuerant assignatæ, id inter dominos convenisse intelligitur, ut qui rem alienam haberet in potestate, postquam nosset alienam esse, ad dominum eandem redire faceret. Nam nimis debilis futura erat vis domini, & nimis sumtuosa atque anxiosa custodia, si non nisi tunc res foret reddenda, quando dominus eam repetit; cum illi sæpe non possit constare, quoniam res sua pervenerit. Ut autem quis teneatur domino vindicante rem restituere, non interest, bona an mala fide rei possessionem sit nactus. Nam hæc obligatio restitutionis non oritur ex delicto aliquo, aut facto nostro, aut ex peculiari pacto, cum petitore rei domino inito, sed ex ipsa re, vel potius ex universali pacto, quod dominium rerum comitari intelligitur. Inde qui bona fide rem est nactus, simpliciter duntaxat ad rei restitutionem tenetur: qui autem mala fide, præter necessitatem restitutionis, etiam crimine se adstrinxit, cujus nomine pœnæ est obnoxius. Definit

nit autem bona fides saltem in foro conscientiae, ubi alicui constiterit, rem esse alterius. Vid. l. 25. §. 3. D. de hered. petit. l. 1. §. ult. D. l. 2. l. 3. l. 4. de positi. Et si quæ ab initio adfuit bona fides, iustusque titulus à poena saltem humana immunem præstent.

§. 4. Confirmantur atque illustrantur isthæc ipsa lege divina, Deuteron. XXII. l. 2. 3. add. l. 43. §. 4. seqq. D. de furtis. Ac ne quis credat, isthuc officii soli amicitiae deberi, Exod. XXII. 4. expresse additur, etiam inimici nostri rebus id præstandum. Fam legem Iosephus archaeolog. l. 4. ita exprimit: *Si quis aurum vel argentum per viam invenerit, querat eum, qui perdidit, preconemque mittens, in quo eum invenit loco restituat* Et ex alieno damno non bonam utilitatem esse decernat. Similiter Et de pecudibus quæcunque in deserto errare compererit; non invento statim domino, penes se retineat, testem habens in his Deum, quod noluit aliena lucrari. Et si gentis Judaicæ hostile adversus omnes alios odium hanc legem non naturalem, sed civilem & adversus populares suos duntaxat exercendam post statuerit. Vid. Selden. l. VI. c. 4. Et Grotius in annot. ad d. l. §. 1. Add. Polybius l. VI. cap. 31. princ. Insigne est exemplum Theophili Imperatoris cui cum aliquando equo veheretur, occurrit fœmina clamitans, equum illum suum esse; compertoque Eparchum eum equum muneris loco abductum Imperatori tanquam suum obtulisse, statim eundem fœminæ restituit. Sed quia alii tunc equi Imperatoris ad manum non erant, equo, quem forte nactus erat, iter absolvit. Exinde receptum, ut plures semper equi Imperatorem equitantes prosequerentur, ut si quid simile forte Imperatori accidisset, semper præstò essent, quibus veheretur. Ap. Cuiusdam de off. Const. ant. & Cedrenum. Exemplum Spartanorum, qui Phœbidam propter Cadmeam occupatam damnant, arcem tamen retenta, (vid. Plutarch. Et Cornel. Nepos in Pelopida,) huc proprie non quadrat, Nam ipsi possessores malæ fidei erant, adeoque ex alio principio, ad restitutionem tenebantur. Sicut nec exemplum M. Crassi & Q. Hortensii apud Ciceronem Offic. 3. L. Minutii Bassi locupletis hominis falsum testamentum quidam à Græcia Romam attulerant, quod quo facilius obtinerent, scripserunt heredes secum M. Crassum, Et Q. Hortensium, homines potentissimos. Qui cum illud falsum esse suspicarentur, sibi autem nullius conscii culpe essent, alieni facinoris minusculum non repudiaverunt. Quid ergo? Satis hoc est, ut non deliquisse videantur? mihi quidem non videtur. Sane enim injustus est, qui injuriam non modo non repellit ab altero, sed etiam adjuvat. Nam quantum receptatores de furto, tantum illi de crimine falsi participabant; qui eo nomine scriptos se hæredes intelligebant, ut autoritate sua falsarios tutos præstarent. Cæterum ex eodem fonte iniquitatis quoque arguitur contuetudo, quæ bona naufragorum fisco addicit. Vid. Grot. l. 2. c. 7. §. 1. & Bæckerus ad d. l. Tac. Godofredus de Imperio Maris c. XI. Io. Loccenius de iure maritimo, l. 1. c. 7. §. 9. Bodinus l. 1. de republ. c. 10. Gramondus hist. Gal. l. XVI. & alii. Nec minus inde colligitur, abiurdam plane esse, quod bona furto ablata alicubi non domino restituantur, sed fisco vindicentur. Vid. Ant. Mathæus de crimin. tit. de furtis, c. 4. §. 4.

§. 5. Cæterum cum hæc obligatio restituendi rem alienam oriatur ex conventionione universaliter homines, hinc fit, ut contractus singulares, circa rem vero domino quoquo modo subtractam iuri, inde exceptionem accipiant; adeoque si intelligatur rem alterius esse, vani sint contractus, qui de eadem in tertium transferenda sunt

suscepti. Cui fundamento etiam innititur illud dictum Diogenis Cynici in duos fures, quorum unus alterum expilaverit: $\frac{1}{2}$ μὲν κλέψαναι, $\frac{1}{2}$ δ' αὖτ' ἀπολωλέναι, alterum quidem furatum esse, alterum vero non perdidisse. ap. Diog. Laert. l. 6. Neque obstat l. 1. §. 7. D. *naus caup. stab.* quam adducit Ziegler ad Grot. d. l. §. 1. ut ostenderet, contractum posteriore ex dominio non semper exceptionem admittere. Nam & in dicto casu magis interest creditoris, ut pignus sit saluum, quam debitoris domini: & debitor vindicare pignus non potest, nisi solverit. Luculentum ejus assertionis exemplum extat l. 31. §. 1. D. *deposui.* Verum in d. l. princip. nobis non satisfacit Tryphoninus. Reus capitalis iudicii, inquit, deposuit apud e centum; is deportatus est; bona ejus publicata sunt; queritur, utrum ista centum sint reddenda ei, qui deposuit, an in publicum deferenda? Si tantum jus naturale & gentium intueamur, ei qui deposuit restituenda sent: si civile jus & legum ordinem magis in publicum deferenda sent. Nam male meritis publice, ut exemplo alius addeterrenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet. Eni vero, cum & gentium jure imperantibus hæc potestas competat, ut delinquentes bonis multare possint: igitur ubi maleficio talis poena iuste decernitur, juri naturæ utique conveniens est, omnia damnati bona fisco cedere. Et si hoc juris sit positivi, quod huic crimini poena confiscationis bonorum sit constituta. Et consideratio quidem utilitatis ex poena resultat: faciebat ad probandam sanctionem illam poenalem: non autem proprie ad prælationem fisci præ damnato in repetendo deposito. Nam ex sententia judiciaria dominium in bona damnato fuerat ademptum, & fisco adjudicatum; unde deposita quondam à damnato non huic, sed fisco erunt reddenda. Omne autem dominium sive ex jure civili, sive gentium oriatur, hunc inter cætera habet effectum, ut quis possessor eam rem vero, qui in præsens est, domino restituere teneatur. Quam tamen alias exceptionem lex de restituendo deposito ex certis circumstantiis habeat, passim traditur. Vid. Cicero *Offic.* 3. *Seneca de beneficiis* l. 4. c. 10. *Ambrosius de Off.* l. 1. c. ult. Quo loco addendum est, quod memorat Polybius in excerpt. Peirescianis p. 172. de Ariarathe, Cappadocum rege, qui recuperato ab Oropherne regno, XL talenta, quæ hic apud Prienienses deposuerat, repoposcit; cumque ipsi eadem Oropherni servarent, ferro flammaque in eos sævit, uti Polybius iudicat, *injuste*. Et si Ariarathis factum defendi posset, si supponatur, ipsum per injuriam ab Oropherne regno expulsus fuisse. Eidem autem obligationi de restituenda re aliena non pauca superstruuntur à Jctis Romanis. Vid. l. 25. D. *de act. rerum amotarum* l. 4. §. 4. D. *de furtis*. Eodem fundamento quoque nititur rei vindicatio, & cognatæ illi actiones; & aliquo modo etiam condictio indebiti, & condictio causa data, causa non secuta, & condictio sine causa. Et si isthæc quoque quasi contractu niti dicantur. Cum enim non donandi causa datum sit, intelligitur ea conditione datum & acceptatum esse, ut nisi causa dationis adpareat, restituatur. Quod autem de restituenda re dicitur id etiam ad fructus ejusdem est extendendum, qui adhuc extant; detractis tamen impensis, quæ in eisdem producendos, colligendos, aut asservendos factæ sunt.

§. 6. Circa res autem alienas, bona fide partas & consumptas, id videtur æquitati naturali maxime conveniens, ut non quidem totam ejus æstimationem, sed quantum inde locupletior est factus alter, qui consumsit, domino restituat; modò ea res aliunde ipsi non sit pensata. Nam si v. g. tibi res tua furto sit subtrahita, quam ego bona fide

ad-

adquisivi & consumsi: tu autem à fure jam ejusdem rei æstimationem receperis, me nihil poscere poteris, utut ege locupletior inde factus sim. Assertionis autem hujus ratio non tam hæc est, quod dominia sint introducta ad servandam æqualitatem in eo scilicet, ut quisque suum haberet; quatenus autem alter ex te mea lucratus est, ille plus habet, cum ego minus habeam: quam quia res, cujus dominium neque meo consensu, neq; ex delicto aut jure belli amisi, ad me adhuc pertinet, uti & quicquid ex eadem provenierit. Igitur ubi eadem in alterum incidit, & s ex ea consumpta lucrum cepit, bona quidem fides ipsum merito indemnem præstat: lucrum autem me reposcente nullo prætextu retinere potest; cum idem sit velut pars, aut fructus superstes rei ad me pertinentis. Inde nihil tritius ea sententia: nemo debet ex alterius damno lucrum capere, scil. ex tali damno, cui is neq; consensu neq; delicto suo causam dedit, & ut alteri non sit causa damni, seu ut alterius damnum ipsi non possit imputari (nam ex damno alterius, quod ipse non procuravi, occasionem emolumenti capere, nefas non est. Vid. *M. Montaigne essai* l. 1. c. 2. Cic. Off. 3. *Contra naturam est ex hominis incommodo suum augere commodum*. Id quod expressum est ex Terent. *Andria. Act. 4. sc. 1. Hoc cime est credibile, aut memorabile. Tanta vecordiani nata cuiquam ut fiet, Et malis gaudeant, atq; ex incommodis alterius sua ut comparent commoda?* Add. l. 206. D. de reg. juris l. 22. D. de heredit. petit. Sic & passim in libris juris Romani ex sciti hujus æquitate multa definiuntur, quæ alias ad apices juris non ita exacte quadrabant. Vid. l. 10 l. 17. §. 4. D. de infrior. act. l. 7. D. ad SCrum Vellejan. (add. tamen Ziegl. ad Grot. d. l. §. 2.) l. 55. D. de donat. inter. vir. & uxorem l. 30. vers. secundum quæ D. de act. emi. & vendit. l. 3. princ. D. commodati. l. 12. §. 1. D. de distract. pign. l. 32. D. de rebus creditis Eidem quoque fundamento videtur præcipue inniti actio de in rem verso.

§. 7. Ex hîc dependet decisio plurimarum quæstionum, quæ ab JCtis & Moralists agitari solent, quas ex Grotii d. l. huc transcribere placet. I. Possessor bonæ fidei (nam de hoc solo sermo est, cum malæ fidei possessor non solum ratione rei, sed & ex suo facto teneatur,) quamdiu talis, (conf. Ziegl. ad Grot. d. l.) non tenetur ad ullam restitutionem, si res perierit: quia nec res ipsa apud eum est, nec lucrum ex ea re. Vid. l. 40. D. de hered. petit. l. 12. 13. D. de rei vindic. Addo, non teneri eum, utut culpa ipsius res perierit. Nam bona fides tantisper erat ipsi instar dominii. Domino autem si sua res etiam propria culpa perit, satis damni est rem amisisse, nec ulterius eo nomine tenetur. Aliud autem dicendum, si ultro rem perdiderit, ubi rescivit eam alterius esse, eo sine ne eam restituere cogeretur.

§. 8. II. Bonæ fidei possessor tenetur ad restituendam non solum rem, sed & fructus adhuc extantes. Naturaliter enim ad quem res, ad eundem quoque fructus pertinent. Add. l. 20. l. 50. D. de rei vindicatione. Distinguunt tamen inter fructus rei, & industriæ Grotius quidem judicat, solos fructus rei esse restituendos, industriæ non item: quia utut sine re non provenirent, rei tamen non debeantur. Alii tamen etiam industriæ fructus adhuc extantes arbitrantur restituendos, citantes l. 22. C. de rei vind. Quæ sententia propius ad humanitatem videtur accedere; dummodo hoc addatur, b. f. possessorem detrahare omnes impensas in rem factas, ut & mercedem suæ industriæ. Vid. l. 36. §. 5. l. 38. 39. D. de hered. petit. l. 27. §. 4 l. 31. l. 48. l. 65. D. de rei vindic. Ac de molestis litibus occasio præbeatur, dominum rem vindicantem non debere omne lucellum cum pulvisculo

convertere Hoc modo raro emerget casus, ut possessor b. f. multum de fructibus industriæ restituendum habeat.

§. 9. III. Possessor b. f. tenetur ad restitutionem rei, & fructuum consumptorum, si modo alias quoque tantundem consumpturus fuerat. Vid. l. 25. §. 8. 9. *D. de heredit. petitione* l. 52. *D. de rei vindic.* Nam in hoc locupletior censetur, dum consumptis rebus alienis suas servavit. Add. l. 47. §. 1. *D. de solutio.* Ubi tamen judicaverim, præter limitationes superiori definitioni additas, hoc quoque considerandum, an possessor b. f. possit recuperare id, quod sibi re evicta decedit, ab eo, abs quo rem oneroso titulo accepit. Nam si hoc fieri nequit, haut quidquam locupletior amplius est b. f. possessor, restituta re aliena, cujus pretium ab autore suo recuperare nequit. Circa exemplum autem Caligulae, quod adducitur ex Suetonii *Calig. c. 16. Si quibus regna restituit, adjecit & fructum omnem vestigaliorum & reddituum medii temporis*; moneri potest; ipsum judicasse, injuria istis regna ademta, adeoque se esse hæredem possessoris malæ fidei. Aut si factum antecessoris non damnavit; dubium tamen adhuc est, an ex liberalitate mera, an vero velut ex obligatione illos fructus intermedii temporis restituerit. Inde verius putaverim, possessor b. f. non teneri restituere æstimationem rei consumptæ, ubi ab autore suo evictio ipsi præstari nequit. Nam hoc modo non potest censeri factus locupletior. Et durius videtur; rei consumptæ æstimationem, quam rem ipsam adhuc extantem restituere.

§. 10. IV. B. f. possessor non tenetur ad faciendos fructus, quos percipere neglexit: quia nec rem habet, nec quidquam rei loco successit. Et negligentia circa res proprias vel quasi versanti satis ipsi damni judicatur. Vid. l. 78. *D. de rei vindic.*

§. 11. V. Si possessor b. f. rem sibi donatam alii donaverit, non tenetur, nisi omnino etiam sine hac donaturus tantundem fuisset. Tunc enim lucrum erit rei suæ pepercisse. Quæ definitio videtur præsupponere distinctionem inter donationes ex aliquo officio, & ex mera liberalitate profectas; ut illæ tantum sint pensandæ, non item hæ. Cum regulariter nemo donare præsumatur, nisi ipse abunde habeat; adeoque donandi impetus ex consideratione rei istius alienæ, tanquam abundantis, conceptus judicetur. Obligatio autem illa, quæ in donatario ex donis & beneficiis resultat, haut quidquam inter ea censetur, quæ definito pretio possunt æstimari; adeoque qui *avridwege* expectat à donatario, haut quidquam videtur locupletior. Vid. l. 25. §. 8. *D. de heredit. petit.* conf. *Ziegl. ad Grot. d. l. § 7.* Enimvero ulterius considerandum, an res donata apud donatarium adhuc extet, an minus. Si prius, ab hoc rem suam vindicabit dominus, intermedio donatario omisso. Nec minus posteriori casu illi erit incumbendum, qui vel rem tenet, vel ex ea factus est locupletior. Intermedius autem non nisi velut in subsidium tenebitur, in quantum ipse fortasse factus est locupletior. Add. *Struvius exercit. XI. §. 13.*

§. 12. VI. Si possessor b. f. rem alienam oneroso titulo partam quocunque modo alienaverit, non tenebitur, nisi quatenus ex ea lucrum fecit. Quod si lucroso titulo partam vendiderit, tunc demum ad pretium restituendum tenebitur, ubi dominus à possessore rem ipsam nequeat recuperare; nisi forte prodegerit pretium intuitu abundantiae suæ, alias non producturus. Non autem lucrum facit, qui pro re quæpiam tan-

tum-

tundem recepit, quantum ipse dedit, cum suum duntaxat recuperasse censeatur. Neque heic in locum rei pretium successisse dici potest, nisi ubi forte quis dolo possidere desierit. Alias contra ultimum possessorem rei vindicatio instituenda. Allegatur l. 48. §. ult. D. de furtis. Si furi pretium pro re furtiva acceptum dominus per vim extorserit, videri eum nummorum furtum fecisse, & vi bonorum raptorum actione itidem teneri. Quod enim ex re furtiva redignitur, furtivum non esse, nemini dubium est. Quæ lex proprie ad civitates pertinet. Nam in naturali libertate viventibus æq; vi licet invadere rem sibi furto subductam, quam ejus pretium.

§. 13. VII. Possessor b. f. etiam oneroso titulo partam rem alienam tenetur restituere, nec ipsum dominum id, quod erogatum est, reposcere potest, sed illum duntaxat, abs quo eam rem accepit. Alias enim in irritum caderet jus vindicandi, si pretium foret refundendum. Et qui rem quempiam comparat abs aliquo, in quem suspicio cadere poterat, ipsum forte dominum non esse, debebat sibi peculiariter circa evictionem cavere, quanquam & ea alias venditioni naturaliter insit. Huc quoque pertinet l. 22. D. de heredu. petit. l. 25. princ. & §. 1. D. cod. l. 23. D. de reb. creditis l. 3. & 23. C. de rei vindicat. l. 16. D. de contra. emt. l. 1. D. de evict. l. 2. §. 3. D. de L. Rhodia l. 16 C. de evict. l. 2. C. de furtis. Addenda tamen hæc exceptio; nisi quatenus dominus rei suæ possessionem recipere sine aliquo impendio probabiliter non potuit; puta, si res apud piratas aut latrones fuerit. Tunc enim deduci poterit, quantum dominus impensurus libenter fuerat. Ipsa enim facti possessio, præsertim recuperatu difficilis, est aliquid æstimabile, & in hoc dominus post rem amissam cenletur factus locupletior. Unde frequens est, eos, qui aliquid amiserunt, inventori promittere *μενυσιπορ*. Vid. *Moschus Idyll. 1.* Quam imitatus est *Apulejus Metam. l. VI.* Hinc etiam, cum rei suæ emtio, ordinario jure non valeat, valere tamen eam ait *Jctus Paulus* in l. 34. §. 4. D. de contra. emtion. si ab initio id convenit, ut possessio, quæ apud alterum est, ematur. Sed an is quoque poterit dominum reposcere pretium, qui emit eo fine, ut rem domino restitueret? quod aliqui negant eo argumento, quia per hujusmodi protestationem non possit tolli domino jus competens. Vid. l. 11. D. de reg. juris. Enimvero si emtor iste probabiliter prævidit, alia ratione dominum rem suam ægre recuperaturum, neque pretium, quod dedit, amplius est, quam quanti æstimari potest ista facti possessio, omnino id erit refundendum. An autem redemptori contra dominum detur actio negotiorum gestorum. Interpretum juris Romani est subtilius inquirere. Id quod definire *Grotius* ideo omittit, quod ista actio ex lege civili nascatur, cum non habeat ullum eorum fundamentorum, ex quibus natura obligationem inducit. Enimvero licet juris naturæ non sit inquirere aut designare, ad quamnam speciem actionis, jure Romano definitam, præsens calus possit aut debeat revocari: tamen quin ipsa actio negotiorum gestorum fundamentum in naturali æquitate, inque pacto tacito habeat, negari nequit. Nam nullo prætextu postulare quis potest, ut ego benevola mea opera alterius rem servaverim aut meliorem reddiderim gratis, & impena mihi non refundenda. Add. *Ziegl. ad Grotium d. l. §. 9.* Igitur simplicissimum fuerit, ut redemptori, & alii cuivis negotiorum gestori ea res, quæ redempta, aut cui opera sunt usque impensi, tantisper oppignorata intelligatur, isque eandem tantisper retinere possit, donec sibi sit satisfactum. Si tamen nullum opus ejus operæ suprescit, cui incumbi possit, & alter utilem operam inhumaniter pentare

detrectet, non putaverim adhiberi posse illa media juris sui vindicandi, quibus id vindicatur, quod ex contractibus nascitur; sed istum velut ingratum, & omni benevolentia indignum detestationi duntaxat habendum. Vid. 1. *Samuel*. XXV. 7. 15. 21. Quanquam eo loco David injuriam verbalem potissimum videatur ulcisci voluisse. Cæterum æquitatem istius restitutionis in similibus quoque casibus consideravit jus Romanum. Vid. l. 14 §. 13. D. de religiof. & sumptibus funer. l. 6 §. 3. D. negot. gest. l. 1. D. de L. Rhodia. Et in universum in simili causarum genere probe observandum illud *Terentii Heautontim.* act. 4. sc. 5. *Ius summum saepe summa est malitia.*

§. 14. IIX. Ex mente *Grotii*. qui rem alienam emit, non potest eam restituere venditori, ut pretium servet; quia ex quo res in ejus fuit potestate, coepit obligatio restituendi. Ubi tamen diversum nobis videtur. Nam utique non tencor rem emere, quam novi alienam, ut dominus quidem rem recipiat, ego autem pretium meum amittam. Ergo si cognovero rem esse alienam, ac nolim eandem apud me evinci, vel ad declinandam litis molestiam, vel quia pretium me recuperaturum despero; putaverim me recte, quamdiu poenitentiae locus est, ab isto contractu resilire, ne gratis lite implicer, ita tamen, ut indicare tenear domino requirenti, ubi sua res sit, quo eam vindicare queat! Vid. l. 17. princ. D. de rei vindic. & *Ziegler. ad Grot.* d. l. §. 10.

§. 15. IX. Is, qui rem bona fide habet, cujus dominus ignoratur, non tenetur eam naturaliter pauperibus dare; etsi hoc in civitatibus bene possit constitui. Ratio est, quia ex dominio nemo habet jus præter dominum. Non esse autem, & non adparere perpetuo, tantundem valet apud eum, cui non adparet. Igitur nemo heic erit ad quem ejusmodi res propius pertineat, ad possessorem bonæ fidei.

§. 16. X. Quod *Grotius* asserit, naturaliter, quod ob turpem causam, aut honestam, sed ad quam quis gratis obligabatur, acceptum est, non esse restituendum; id admittimus, siquidem causa restitutionis unice sit petenda ex dominio rerum per se. Nam hoc nomine non potest teneri is, in quem res transit prioris domini consensu. Verum ubi in ipsa accipiendi causa fuerit vitium, puta extorsio, ex alio principio obligatio restituendi fuit. Sub extorsione autem comprehendi debent modi, licet non ita violenti, pecunia alios emungendi, puta, si judex nolit justitiam administrare, nisi prius manus argento ipsi inungantur. Vid. 1. *Samuel*. XII. 3. 4. Quo loco non videtur *Samuelem* voluisse peculiarem sanctimoniam ostentare, sed quod commune judicum officium nullo modo transgressus fuerit protestatum esse, quodque adeo nullo suo delicto meritis sit, ut ipse munere suo dimoveretur, rege creato. Add. supra l. III. cap. 7. §. 9.

S A M U E L I S P U F F E N D O R F I I
D E
J U R E N A T U R Æ E T G E N T I U M
L I B E R Q U I N T U S.

C A P U T I.

D E P R E T I O.

1. <i>Post dominium introducenda fuit mensura rerum.</i> 2. <i>Quantitas moralis rerum quid?</i> 3. <i>Utrumque quotplex?</i> 4. <i>Pretii vulgaris fundamentum quodnam?</i> 5. <i>Multa res utiles pretium non habent; Et quare?</i> 6. <i>Quare pretia rerum intenduntur?</i> 7. <i>De pretio affectionis.</i> 8. <i>De pretio legitimo.</i> 9. <i>De pretio communis.</i>	10. <i>Causa, quæ commune pretium intendens vel remittunt.</i> 11. <i>Pretium vulgare non sufficit vitæ humanæ.</i> 12. <i>Inde constitutum pretium eminens in numero.</i> 13. <i>Qui fere ex metallis constat.</i> 14. <i>Numorum valorem quatenus determinare possunt rectores civitatum?</i> 15. <i>In eo quoque respectus est habendus ad fundos.</i> 16. <i>Valor pecunie videm mutationi obnoxius.</i>

Postquam res proprietati subiectæ disparis erant naturæ, nec eundem usum humanis necessitatibus præbebant; & verò frequenter contingebat, ut aut eadem res ad plures inciperet pertinere, cujus partes sibi non per omnia forent similes, aut diversæ res naturæ mutuo essent transferendæ; inde necessum erat conventionem hominum rebus imponi aliquam affectionem, secundum quam res disparis naturæ invicem comparari atque æquare possent. Cum autem res invicem comparentur, & exæquantur ratione quantitatum; quippe cum æqualitas sit quantitatum coincidentia: igitur de quantitate rerum, & actionum, in quantum hæc in vita humana sunt utiles, ejusdemque fundamentis, & communi mensura jam erit dispiciendum.

§. 2. Deprehendimus ergo in vita communi res invicem dici æquales, non solum quod coincident secundum tres dimensiones, sed & alio quodam respectu. Sic enim dignitates, operæ, merces, æquales invicem aut inæquales dicuntur alio intuitu, quam ob coincidentiam dimensionum. Inde necessum est dari aliquam quantitatem præter physicam & mathematicam, circa quam solam hæc hactenus Philosophi videntur solliciti fuisse. Id quod clarius adparebit, si attendamus, quantitatis universim sumptæ rationem formalem consistere non in extensione substantiæ, sed ut ita dicam, in æstimatione; seu ideo primò res dicuntur quantæ, quatenus æstimari possunt, & consequenter

M m m

ter

ter inter se comparari, utrum æquales sint, an inæquales. Cum autem res æstimari queant non solum secundum substantiam suam physicam, sed etiam secundum considerationem quandam moralem; consequitur, præter quantitatem physicam dari etiam quantitatem moralem, secundum quam scilicet res æstimantur moraliter. Quamquam etiam ipsa quantitas physica facit ad æstimationem rerum ejusdem naturæ & bonitatis, e.g. magnus adamas cæteris paribus est pretiosior parvo: non tamen eadem semper attenditur circa æstimationem rerum diversæ speciei, aut bonitatis. Sic non semper canis major est pretiosior minore, nec magna massa plumbi minore massa auri. Cæterum quomodo moraliter æstimentur personæ secundum existimationem, & actiones morales secundum vim producendi meritum & demeritum, suo loco dicitur. Heic agendum proprie de quantitate morali rerum, & actionum, quatenus aliquem usum in vita communi intelliguntur obtinere, atque invicem comparantur, quo in commercium venire aptæ sint. Ea quantitas rerum & actionum vocatur *pretium*. Quod est quantitas moralis seu valor rerum & actionum in commercium venientium, secundum quam illæ invicem comparari solent.

§. 3. Dividi pretium potest in *vulgare* & *eminens*. Illud spectatur in rebus, & actionibus seu operis, in commercium venientibus, quatenus usum aliquem & delectationem hominibus afferunt. Hoc autem spectatur in numo, & quicquid ejus vicem gerit, quatenus omnium rerum & operarum, pretia virtualiter continere, & communem earundem mensuram præbere intelligitur.

§. 4. Ad vulgaris pretii naturam recte percipiendam cum primis facit distinctim considerationem ejus *fundamentum* in se, tum quare idem intendatur, vel remittatur. Fundamentum pretii in se est aptitudo rei vel actionis, qua aliquid mediare aut immediate conferre potest ad vitæ humanæ necessitates, aut ad eandem commodiorem & jucundiorem reddendam. Inde frequens est in vulgari sermone, ut res inutiles vocentur nullius pretii; sicut & homines, inutilia terræ pondera, nullius pretii solemus dicere. Sic in fabula gallus margaritam inventam pro se quidem nullius pretii ducebat, quod sibi inutilis foret. *Grotius* l. 2. c. 12. §. 14. ait, *mensura ejus, quod res quæque valeat, maxime naturalis est indigentia*. Ubi si iste sensus est, quod fundamentum pretii in se sit indigentia, seu quod ideo res aliqua ab hominibus æstimetur, quia eadem indigent; id in universum verum non est. Nam hac ratione detraheretur pretium rebus superflue voluptati intervientibus, quibus tamen luxuria mortalium immensa sæpe pretia fecit. Indigere autem non nisi illis rebus dicimur, quibus citra grave incommodum carere nequimus. Vid. *Matth.* IX. 12. Quod si autem sensus sit, ad intensionem pretii facere indigentiam emtoris, fatemur quidem ita vulgo fieri; sed quod ea mensura pretii naturalis sit, ut quo quis majore indigentia premitur, eo amplius pretium ab ipso recte extorqueatur, id nemo cordatus admiserit. Neque facit ad rem locus *Aristotelis Nicom.* l. V. c. 8. à *Grotio* adductus. Nam *χρεία* illa, sive indigentia, ἢ πάντα συνέχει, quæ omnia commercia quasi continet & alit, non est unicum fundamentum pretii, sed permutationis sive commerciorum. Si enim homines nulla rei indigerent, aut alia non magis quam sua, nulla essent commercia, nulla permutatio; sed quisque sua retineret, iisdemque frueretur. Sic enim expresse *Aristoteles* d. l. ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει ὡς περ

ὥσπερ ἐν πὶ ὄν, δηλοῖ, ὅτι ἂν μὴ ἐν χρεῖαι ὥσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφοτέρω, ἢ ἑπὶ Θ, &c ἀλλὰ ἴσονται. Indigentiam vero quasi rem unam quandam esse, quæ contineat, illud declarat; quod cum mutua ope non indiguerint, vel uterque vel alter, permutationem non faciunt. Quò facit quoque illud Eiusdem Polit. 1. c. 6. (9.) Est permutatio in omnibus, cæpta quidem ab initio eo ex quod, est secundum naturam, quod alii plura quam opus sit, aliis pauciora habeant homines. Quoad enim ipsis sufficeret, necessarium erat permutationem facere.

§. 5. Observandum tamen est, dari quasdam res vitæ humanæ utilissimas, quibus nullum pretium intelligitur impositum, vel quia dominio sunt & debent esse vacuæ, vel quia à commerciis humanis sunt sepositæ, vel denique quia in commerciis nunquam aliter quam appendix alterius rei considerantur. Cum etiam lex multas actiones extra commercium removerit, eadem opera pretium iisdem detraxisse intelligitur. Sic cum superiores partes æther, æther, ac cœlestia corpora, vastusque Oceanus à dominio humano sint exempta, nemo recte iisdem pretium tribuerit, utut maxima inde in vitam humanam redundet utilitas. Sic eo ipso dum leges Romanæ à commerciis excluderunt res sacras & religiosas, pretium iisdem detraxerunt; utut aliàs multis earum ad pretium constituendum intrinsece nihil defuit. Sic liberi capitis ideo nullum est pretium, quia contradictionem implicat, esse liberum, & esse in commercio; quamprimum enim aliquis venalis redditur, liber esse definit. Inde & hoc intuitu libertas dicitur res inæstimabilis; non ideo solum, quia commoda ejus tanta sunt, ut omnem æstimationem excedere videantur. Quo loco tamen notandum, quod tradit Philo Iudeus de specialibus legibus: Eorum, qui non solum bona sua, partemve horum, sed & seipos deciperunt, pretia constituta sunt, non juxta formam aut proceritatem, aut aliud simile, sed pro annorum numero, ratione tantum sexus ætatisque habita. Presinit enim lex ab anno XX. ad LX. viri pretium CC. argenteos solidos, mulieris verò CXX. à quinto autem ætatis anno ad XX. masculi LXXX. femina XL. ab infantia usque quinquennium, masculi XX. femina XII. Eorum vero qui sexagesimum vitæ annum exceßerunt, senis LX. anus XL. solidos. Cur autem pariter omnes ejusdem ætatis, & omnes ejusdem sexus æstimati sint, tres causæ afferuntur valde idoneæ. Una, quia par & similis est votorum dignitas, sive magnates sive humiles vocentur. Altera verò, quia hanc æquum videbatur vota facientes æstimari eisdem conditionibus, quibus mancipia venalia. In illis enim spectatur pulchritudo & bona habitudo corporis, vilescentibus si ista defuerint. Tertia causa est præcipua, quia apud nos imparitas honoratur, apud Deum paritas. Multis quoque rebus ideo pretium censetur deesse, quatenus separatim teneri nequeunt; quæ tamen ejus rei, cui accedunt, pretium insigniter augent; sicut earundem defectus, aut eadem pravis qualitatibus affectæ idem non parum minuunt. Sic aprico solis lumini, liquido & puro aëri, amœnæ faciei terræ, quatenus oculos duntaxat pascit, vento, umbræ, & similibus rebus in se & seorsim non est pretium, cum mortales talibus sine usu terræ frui non possint. Ast eadem quantum momenti habeant circa pretium regionum, fundorum, ac prædiorum, nemo non novit. Plin. N. H. l. 1. c. 1. de platano: Jam ad tributarium etiam pertinens solum, ut gentes vœtigal & pro umbra pendant. Sic in Belgio ab iis, qui molas alas exercent, annuum tributum exigitur pro vento publico, uni prætexitur. Unde obiter patet, quomodo decidenda fuerit illa controversia, ab Demosthene olim iudicibus exposta, de umbra asini. Scilicet non poterat prohibere

conductōr asini, quō minus dominus asini eō se abjiceret, quō umbra bestiae cadebat. Sed conductōr statim umbram poterat eripere, asino in alium locum actō. Denique quas actiones leges divinæ aut humanæ vel gratis exercere præcipiunt, vel omnino obire vetant, adeoque extra commercium ponunt, iis nullum per homines pretium recte constitui posse, nec ob pretium eas invicem exerceri debere adparet. Quo ex genere sunt actiones illæ sacræ, quæ effectus aliquis supernaturalis ex instituto divino est assignatus; puta, remissio peccatorum per absolutionem sacerdotalem, applicatio beneficiorum spiritualium per exhibitionem sacramentorum, & similia; quæ si quis pro pretio alteri præster, simoniam committere dicitur. Et numo talia metiri impium & irreverens in divinum Numen habetur. Vid. *Astor. VIII. 20.* Quo pertinent & illi, qui officiis sacris indignos accepta pecunia præficiunt; cum talia in dignissimos gratis conferri par foret. Add. *decretum Gratiani caus. 1. quest. 1. 2. 3.* Sic nec præmia ac testimonia virtutis ac eruditionis immerentibus pro pecunia tribuenda; non solum quia ista hoc modo evilescunt, sed & quia sæpe ambitiosum ob titulum tales muneribus publicis admoventur, magnō cum reip. detrimento. Et sane erubescendum est ordini literario, alicubi talem sibi licentiam heic sumere nonnullos, qualem joco exprimebat Fabius Benevoglientes. *Justus, apud Janum Nacium Erythraum Pinacotheca 2. c. 29.* qui cum irer, ut non neminem Doctorem faceret, forte in via in asinum incidit, qui diducto rictu speciem quandam ridentis efficiebat. In quem intuens; quid rides, inquit, inepte? Te quoque possumus, sinum veniam, in numerum atque ordinem Doctorum impellere. Sed nimirum Secum habet ingenium, qui cum libet Accipe dicit. *Ovidius de arte 1. 2.* Aliter Chineses, de quorum examinibus & promotionibus, vid. *Nenhof. in general. descript. Sina c. 3.* Huc facit illud *Plinii N. H. l. XVI. c. 4.* Corona civica militum virtutis insigne clarissimum: jam pridem vero & clementia Imperatorum, postquam civilium bellorum profano meritum cepit videri civem non occidere. O mores atroxos, qui tanta opera honore solo donaverint, & cum reliquis coronas auro commendarent, saluam civium in pretio esse noluerint, clavis professione, servari quidem hominem nefas esse luci can. Sic Judex, qui in gratis administrare debet justitiam, pretio non recte potest vendere, *Ovidius Amorum l. 1. El. 10.* Non bene conducti vendunt perjuriam testes: Non bene selecti iudicis arca patet. Turpe reos empti miseros defendere lingua, Quod fatiat magnas turpe tribunal opes. Turpe tori redditu census augere paternos, Et faciem lugro prostituisse suam. *Plutarchus Romulo ubi de officio patronorum adversus clientes agit, addit: τὸ λαμβάνειν χεῖματα τὰς δυνάμεις τῶν τῶν ταπεινότητων, αἰσχρὸν ἐννομίῳ καὶ ἀγενές.* Mercedem accipere potentiores ab humilioribus turpe habuimus, & sordidum. Ex quo fonte post lex Cincia profluxit. *Seneca Hercule furente: Hic clamorifrabiosi fori surgia vendens improbus, iras Et verba locat.* Conf. *Quintilianus Inst. Orat. l. 12. c. 9.* Sic in legibus Romanis in ignum judicatur numario pretio: illinare Philosophiam, & civilem sapientiam. Vid. l. 1. § 4. 5. D. de extraordin. cogn. & *Grotius in flor. spurf. ad l. 1. Add. Quintil. Inst. Or. l. 12. c. 7.* ubi disputat, an eloquentiæ debeat esse pretium. Pleraque hoc ipso, inter alia dicit, possum videri vilia; quod pretium habent. Sic non recte operam suam pretio locat tollendo homini licarius aut veneficus; stylum & eruditionem suam, qui mendacia in aliorum fraudem disseminat; fidem suam, qui perjuras aliorum injustas causas sublevatum, aut justas subversum; it, & huius farinae alii.

§. 6. Causæ autem, cur unius & ejusdem rei pretium intendatur, vel remittatur, adeoque una res alteri præferatur, licet hæc æqualem aut majorem usum in vita humana videatur obtinere, sunt variae. Hæc enim usque adeo necessitas rei aut nobilitas usus primas semper non tenent, ut potius ea vilissima esse cernamus, quibus vita humana minime carere potest; ideo quod non sine singulari Dei providentia uberem eorum proventum natura effundat. *Varronius de architect.* l. 8. præfat. *Divina mens, quæ proprie necessaria essent gentibus, non constituit difficilia & cara, uti sunt margaritæ, aurum, argentum, cæteraque, quæ nec corpus, nec natura desiderat: sed sine quibus mortalium vita non potest esse iuta, effudit ad manum parata per omnem mundum.* Ergo ad intentionem pretii imprimis facit raritas, quam ultro procurare inter arcana mercaturæ à nonnullis habetur. *Strabo* l. XVII. de Ægyptiis: non permittunt billum multis in locis nasci, quo fit, ut penuria pretium imponentes, proventum quidem augeant, communem verò usum atque commoditatem violent. Sic *Hollandi* in multis partibus Indiæ arbores caryophyllorum & nucum myristicarum extirpant, prohibendæ aromatum istorum nimiae copię. Raritas porro non parum commendatur, ubi ex locis remotis res afferuntur. *Plato Euthydemo*: τὸ σπανίων τιμιόν, τὸ δὲ ὑδάς εὐωνότατον, ἀριστόν. Quod rarum, id pretiosum, aqua autem vilissimo pretio emiit, cum sit optima. *Sexius Empiricus Phyrrohon.* hypotyp. l. 1. c. 14. τὰ μὲν σπανία τίμια εἶναι δεῖν· τὰ δὲ σύντοφα ἡμῶν καὶ ὑπερβα ἑδάμως. Quæ rara sunt habentur in pretio: at ea inter quæ vivimus, & ea quæ sunt in medio posita, nequaquam. Nam si æquum raro reperiri imaginemur, quanto ea pretiosior esse nobis videatur omnibus, quæ in pretio habemus? aut si imaginemur multum auri temere humi jacere projectum perinde atque lapides, cui adeo pretiosum ipsum fore existimabimus, aut à quo tam sollicite inclusum & asservatum iri? *Mamertinus Paneg. Julian.* Quæsitissima dapes non gustu, sed difficultatibus æstimantur. Ad datur *Plinius* l. VII. c. 12. de duobus pueris, ultro in Asia, in Gallia altero nato, mira similitudine: quos mango ideo supra omnem taxationem judicavit; & *Antonius* non aliud in censu suo magis ex fortuna sua ducebat. Scilicet ambitio mortalium præcipue æstimat, quæ cum paucis est habitura communia; & contrà eidem vile est, quicquid intra cujusvis supellectilem cernitur. Imò & sæpe perversis mortalium ideo aliqua res ingeni æstimatur, quod istius usus sit vetitus, interdicto curiositatem hominum irritante. Inde recte perstringuntur *Luciano* in *Nigrinò* illi qui media etiam hieme opplen-
tur rosis, raritatemque illarum & intempestivum amant; illud autem, quod suo tempore & secundum naturam sit, pro vili & absjecto fastidiunt. Sicut & alias hominibus nihil fere pro bono habetur, in quo non sit possessori aliquid præcipui & eximii præ eo, quod possident cæteri. aut cujus se nomine non possit præ cæteris efferre. Quam ob causam etiam honores cum primis raritate commendantur. Vid. *Cornelius Nepos Miliade* c. VI. *Cicero de Invent* l. 2. *Pramia virtutis & officii sancta & casta esse oportet: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus perivulgari. Quæ enim rara & ardua sunt, ea ex premio pulcra & jucunda hominibus videntur.* Esti hoc ipta revera sit ex pravitate & malignitate ingenii humani, solida bona ex raritate aut copia possidentium æstimare; quippe cum possessio boni mei per hoc non reddatur deterior, quod & alii idem possident, nec præstantior, licet alii eo careant. Sicut v. g. valetudo mea non eò minoris est, quod & alii valeant, aut majoris, quod alii ægrotent. Sic cognitio veri non minoris

est, quod &c alii eam obtineant; nec sapientiae pretium in se accrescit, quod alii stulti sint. Unde qui in eo se jactat, quod alii bono, quo ipse gaudet, careant, reverà alienis malis videtur gaudere. Contrà cui bonum suum minoris est, quia id alii quoque habent, invidia erga istos tangitur. Sed nimirum, uti in multis aliis, ita & heic à rectaratione communis hominum inclinatio adit. Vid. *Numerorum* XI. 28. 29. *Marci* IX. 38. 39. Inde ambitiosa hominum luxuria multis rebus, quæis facillime vita humana carere poterat, enormia pretia imposuit. Quod aliqui ideo factum putant, ut posset aliquis magnarum & enormium divitiarum esse usus. Cui ignota sunt immania pretia unionum, quorum dos omnis in cardore; magnitudine, levore, pondere, hauri promissis rebus, in tantum, ut nulli duo reperiantur indiscreti. De quibus itidem *Plinius* l. IX. c. 35. Principium culmenque omnium rerum pretii margarita tenent. Ea cum Roma infrequentem, & promiscuum usum venissent, Alexandria in autionem redacta, nec multum ante Syriana tempora ibi coepissent, tantopere post fieri frequentata, ut etiam pauperes famina istas affecisset, dictitantes, licetorum faminis in publico esse unionem. Gemmarum aliquas extra pretia nulla, taxationemque opum humanarum arbitrantur, ut habet *Idem* lib. 37. proem. & l. 32. c. 2. Quantum apud nos Indiciis margaritis pretium est, tantum apud Indos in corallo. Namque ista persuasione gentium constant. Add. *Idem* l. IX. c. 17. in fin. c. 34. l. X. c. 29. l. XII. c. 14. 17. 19. l. XIII. 15. l. XXXVII. c. 4. *Idem* l. 6. c. 17. de serico: Tam multiplici opere, tam longinquo Orbe petuntur, ut in publico matrona transluceat. Quin stultitia hominum in eo præclarum quid esse autumat, si res quæpiam magno constiterint. *Lampricius* de *Helio*gabalo: Amabat sibi pretia majora dict earum rerum, quæ mensa parabantur, orexin convivio hanc esse asserens. *Juvenal.* sat. XI. Magis illa juvant, quæ pluris emuntur. *Curtius* l. 8. c. 9. Estimantur purgamenta æstivantis facti pretio, quod libido constituit. *Seneca* *Consolat.* ad *Helviam* c. 11. antiquis nominibus artificum argentum nobile, as paucorum infamia pretiosum. Hodie succino apud nos modicum, in Oriente ingens pretium. De tulipis memorat *Janus Nicius Erythraeus* *Pinacot.* 3. c. 17. in vita *Joannis Barclaji*, qui earum fuerat studiosissimus; eas ante triginta abhinc annos (dum ista scriberet,) in summis Alpibus sine cultu, honoreque jacuisse; inde in urbem allatas; ob novitatem tantum illis ab hominum cupiditate pretium statim accessisse, ut bulbi earum quidam singuli centenis numis aureis, & amplius venerint. Post tamen cum te multiplicassent, ita earundem pretia concidisse, ut vix vilius quid illis haberetur. Add. *Idem* l. d. c. 24. Scilicet in talibus, quæ est modus cupiditatis, idem est & æstimationis. Ac difficile est finem facere pretio, nisi libidini feceris. *Cicero* l. IV. in *Verrem*. Referendum quoque huc illud *Plinii* l. 33. proem. *Murrinæ* & crystallina ex eadem terra effodimus, quibus pretium faceret ipsa fragilitas. Hoc argumentum opum, hæc vera luxuria gloria existimata est, habere quod possit statim totum perire. *Seneca* de beneficiis l. 7. c. 9. crystallina, quorum accendit fragilitas pretium. Omnium enim rerum voluptas apud imperios ipsa quo fugare debet periculo crescit. Et est sane inter stoliditates gentis humanæ non minima, quam quondam miratus est *Philosophus Ariston*, quod eos, supervacua qui possident, potius ducant beatos, quam illos, qui abundant necessariis & multis, uti est apud *Plutarchum* in *Catone* *Majore*. Et recte *Strabo* l. 2. de lapillis, qui tanto pretio petuntur: Eorum inopibus nihilo deteriore, quam abundantibus esse vitam. Unde & recte inter stolidas vulgi opiniones refertur, res æstimare vel ex novitate, vel

vel ex raritate, vel ex difficultate, vel ex peregrinitate; ni eadem bonitate & utilitate commendentur. Vid. *Charron de la Sageſſe* l. 1. c. 39. n. 11. & l. 2. c. 10. n. 2. Facit quoque huc illud *Agatharchidus de mari rubro*. c. 49. de Alilæis & Calandrinis, copioſam auro regionem incolentibus. Cum triplo ære aurum commutanti: & proferro duplum reddunt, & argentum auri decuplum valet. Modus enim æſtimationis comparatur ad rationem abundantie & raritatis. Quibus in rebus tota hominum vita non tam ad naturam rei, quam uſus neceſſitatem reſpicit. Res vero quotidiani uſus, & quæ potiſſimum ſpectant victum, amiſtum, & arma, præcipuam pretii ſui intenſionem nanciſcuntur, quando raritas earundem conjungitur cum neceſſitate; uti ſolet fieri in annonæ caritate, & in obſidionibus aut lentis navigatio nibus. ubi fames ſitisque quovis pretio deliniri, vitæque ſervari poſtulat. *Quinti* declam. 12. In magna inopia quicquid emi poteſt vile eſt. *Plin.* N. H. l. 8. c. 57. memorat, veniſſe murem CC. numis, Caſilinum obſidente Annibale, eumque qui vendidit, fame interuiſſe, emtorem viviſſe. Pretia rerum artificialium præter raritatem quam maxime ſolent intendi ex ſubtilitate & elegantia artis, quam præ ſe ferunt. Circa quam æſtimandum adeo rudis fuit L. Munimius, ut, capta Corinthis, cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac ſtatuas in Italiam porandas locaret, juberet prædici conducentibus, ſi eas perdidiffent, novas eos reddendos; ap. *Fellej. Patere.* l. 1. c. 13. Nonnullis multum opinionis accedit à fama artificis. Nonnulla propter prioris poſſeſſoris præſtantiam magniſiunt. Sicuti *Lucianus* adverſus indolentem memorat, aliquem Epicteti lychnum ſcilem trecentis denariis mercatum eſſe, ſperans, futurum ſcilicet, ut ſi noctu ad iſtam lucernam iegiſſet, mox Epicteti ſapientiam ſomniaret. Sic apud Peruvianos quondam urbis Cuſco tanta erat dignatio, ut etiam ſemina, quæ prope eandem provenerant, majoris æſtimarentur, quam quæ alibi enata erant, utut de cætero bonitate non præcellerent. *Garcilaſſus de la Vega* *Comment. Reg.* l. 3. c. 20. Facit & huc operis difficultas, artificum aut operariorum frequentia, & raritas, & ſimilia *Cicero* *Bruto*: Athenienſium plus inter fuiſſe firma teſta in domicilio habere, quam *Minnervæ* ſignum ex ebore pulcherrimum: tamen ego me Phidiam eſſe malle, quam vel optimum fabrum lignarium. Quare non quantum quisque poſſit, ſed quanti quisque ſit, ponderandum eſt præſertim cum pauci pingere egregie poſſint, aut fingere: operarii autem aut bajuli deſſe non poſſint. Sic *Nicias* talento emiſſe ſervum dicitur, qui argentiſodinis præceſſet. Apud *Xenoph.* *Memor.* l. 2. Operarum denique & actionum pretia intendit earundem difficultas, dexteritas, utilitas, neceſſitas; agentium raritas, eminentia ſeu dignitas, libertas actionem intermittendi, & ſi quæ ſunt alia. Huc ſpectat & illud *Ariſtoteles* *Polit.* 1. c. 7. (11.) Εἰς τὰ τεχνικώτατα μὲν τῶν ἐργασιῶν, ὅπερ εἰς τὴν πλὴν τῆς βαναυσοῦταται δὲ ἐν αἰς τὰ σάματα λαβόντων μάλιστα δολικώταται δὲ, ὅπερ τὰ σάματα πλείους χρησθῆς ἀνέχεται δὲ, ὅπερ εἰς τὴν πρὸς δὲ ἀρετῆς. Sunt operationes ille artiſticiſſima, in quibus minimum fortune eſt: ille ſordidiſſima, in quibus maxime inquinantur corpora: ille ſerviliſſima; in quibus corporis eſt uſus plurimum: ille vero ignobiliſſima, in quibus minimum requiritur virtutis. Idem l. 8. *polit.* c. 2. Vile autem exercitium putandum, & ars & diſciplina, quæcumque corpus, aut animum, aut mentem liberi hominis ad opera & uſum virtutis inutilem reddunt. Ad æſtimationem autem operæ plurimum conditio artis facit. Circa nobiliores tamen operas obſervandum quoque illud *Seneca* *de benefico.* l. VI. c. 15. Quædam pluris ſunt, quam emantur. Emis à medico rem inæſtimabilem, vitam, ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptoris

piore studia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed opera solvitur, quod deseruiunt, quod à rebus suis advocati nobis vacant, mercedem non meriti, sed occupationis sue fuerunt. Add. Quint. Inst. Or. l. 12. c. 7.

§. 7. Sed & illud contingere solet, ut certæ quædam res non communiter, sed à singulis magni æstimentur, ex peculiari aliquo affectu: id quod vocari solet pretium affectionis. Quod pertinet dictum cujusdam Arabis, quod refert Leo Africanus l. 3. *Quicquid charum, quamvis carum, si pulcrum, carum non est: neque nimio constituisse dicendum est, quod animo arridet.* Libanius declam. 41. *Ὅσα πᾶσι τῇ τὲ λαμβάνοντι ἡδονὴ γίνεται.* Omne donum pro accipientis voluptate æstimatur. Atque hoc inprimis circa animantia evenit ex quadam quasi familiaritate, aut quia genio nostro sese aliquomodo adplicare norunt: aut quia eorum ope magnam malum effugimus; aut quia insignis eventus monumentum sunt. Multas res quoque autor, abs quo in nos sunt translatae, commendat, ut nolimus pro pluribus rebus, ejusdem cetera bonitatis, illas permutare. Catullus; *Mibi linteam remitte; quod me non movet æstimatione, Verum est μνημότυπον mei sodalis.* Ovidius Epist. Heroid. 16. *Acceptissima semper Manera sunt, auctor quæ pretiosa facit.* Multi quoque res magni æstiment, quia à magnis illas æstimari vident, quibus præcipue ipsi placere volunt. Sic sæpe certo cibi aut vestimenti generi pretium accedit, quod Rex eo delectetur. Ubi tamen aliqui observant, in emtione venditione non debere pretium rei intendi ex affectu emtoris: nisi alia causæ pretium intendentes concurrant. Sicuti nec pretium affectionis leges Romanæ attendi volunt in restitutione damni, sine dolo malo dati. Vid. l. 63. D. ad L. Aquil. Et si mercatoribus non infrequens sit, ex affectu & inclinatione emturiæ pretium augere. Sic Diodorus Siculus l. V. c. 26. *Multi ex Italia negotiatores pro familiari sibi avaritia temulentiam Gallorum in quæsum suum vertunt. Hi vinum ad eos debebunt, & inæstimabile inde pretium reportant.* Pro cado enim vini puerum recipiunt, potum ministrum permutantes. Idem d. l. c. 17. à Balearibus unam sceminam quaternis viris æstimatam refert, ob proclivitatem in Venerem. Potest tamen pretium in emtione ex affectu venditoris, modo hunc emtori significet. Nam in emtoris gratiam desiderium rei sibi perdiditæ concoquere est utique aliquid æstinabile. Add. l. 62. §. 1. l. 63. D. ad L. Falcidiam Aliquando denique pretia rerum aut operarum insigniter augentur ex vitio quodam animi puta ex vana gloria, crudelitate & aliis. Quanti capita hostium veteribus Gallis æstimata sint, vid. apud Diod. Siculum l. 5. c. 29. & Strabonem l. 4.

§. 8. Et isthæc quidem in universum pretia rerum intendere solent; ut iisdem contraria eadem remittunt. Enimvero in pretiis rerum singularium hæc & nunc determinandis, & ad justam quantitatem redigendis alia quoque considerari solent. Et initio quidem observandum, inter eos, qui in naturali vivunt, cuique licere rei suæ pretium pro lubitu statuere, quippe cum in eo statu quilibet suarum rerum atque actionum summus sit moderator. Nam si vel maxime alius rei meæ tunc pretium vellet ponere, penes me tamen erit ejusdem æstimationem admittere vel rejicere, adeoque revera ipse ejus rei ero æstimator. Ac licet rei meæ pretium forte infinitum ponam, nemo tamen super eo queri potest, cum nullius inter sit, quantas mihi ipsi divitias fingam; ac aliis, quibus id pretium nimium videtur, nihil facilius sit, quam rem mihi meam relinquere. Ergo si quis utique rem meam velit habere, necessum est, ut quan-

tum

tum mihi pretium fuerit visum asserat. Sicut contra, si ego meas merces extrudere velim, oportet ut accipiam, quantum emtori fastidioso dare placuerit. Igitur non nisi tunc iusta querendi causa datur, quando quis per inhumanitatem aut ex odio invidiaque indigenti res, quibus abundat, vel plane vendere recusat, vel non nisi durissimis conditionibus vendere vult. Ex quibus consequitur, in statu naturali quarumvis rerum pretia ex conventionione contrahentium definiri; nec contra mortem commerciorum peccasse quenkum argui. si modo inhumanitas in egenos absit, occasione data lucro suo non defuerit. Vid. *Gen.* XLII. 49. XLVII. 13. *seqq.* Enimvero in civitatibus pretia duplici modo definiuntur; uno modo per decretum superiorum, seu per legem; altero modo per communem hominum æstimationem & iudicium, accedente consensu eorum, qui inter se contrahunt. Prius aliqui solent vocare pretium legitimum, alterum commune seu naturale. Pretium legitimum regulariter cum iustitia & æquitate præsumitur congruere, nisi manifeste contrarium adpareat. Nam interdum & heic supina ignorantia, sæpius odium aut gratia adversus ementes aut vendentes, aliavè corruptio, vel etiam proprii amoris lucri intervenire possunt. Consistit porro pretium legitimum fere in *συμφωνία* sive in puncto, nec latitudinem habet, sed quantum locunque excessu iniustitia committitur. Et quidem, uti frequentius fit, quando in gratiam emtorum illud taxatur, venditori non licet ultra quid exigere; emtori tamen cum venditoris consensu minus licebit dare, dummodo saltem infimum gradum in pretio naturali attingat. Et venditori licebit minus accipere, modo id non tendat in fraudem aliorum mercatorum. Quod si autem idem sit taxatum in gratiam venditoris, tunc emtor non poterit recte urgere venditorem ad minus accipiendum; etsi hic, ubi velit, minus possit accipere, cum cuivis commodis suis renunciare liceat. Potest tamen venditor recte plus accipere, modo non excedat summum gradum in pretio naturali. Quanquam frequentius videatur, ut operæ in gratiam eorum, qui easdem locant, taxentur, quam merces in gratiam venditorum. Quo loco tamen observandum, alicubi subtiliori modo caveri, ne certarum rerum pretia nimis intendantur. Sicuti in civitatibus Græciæ receptum erat, ut venditores piscium non sedere deberent, sed stare; ut illi standi tædio, lassitudineque confecti, quam recentissimos, & pretio æquo venderent.

§. 9. Ad pretium commune, quod per leges non est taxatum, habet aliquam latitudinem, intra quam plus minusvè possit exigi & dari. De isthoc pretio intelligendus est Seneca de beneficiis. l. VI. c. 15. *Quid mirer est quanti sit, cum de pretio inter ementem & vendentem conveniunt; Pretium cuiusque rei pro tempore est. Cum bene ista laudaveris, tanti sunt, quanto plaris venire non possunt. Et l. 63. D. ad L. Fulcidiā. Pretia rerum non ex affectu nec utilitate singulorum, sed communiter funguntur, i. e. tanti sunt, quanti omnibus valerent. Conf. l. 33. D. ad L. Aquiliā. Huc etiam facit locus Aristotelis Nicom. IX. 1. Quibusdam in locis leges sunt, ne de voluntariis commerciis iudicia fiant; eo quod oporteat cum eo, qui credidit, ita dissondere, quemadmodum societatem inuit. Iustus enim esse putat, ut cui permissum est, si statuat, quam qui permisit. Nam plerumque non æqui æstimaunt qui habent, & qui habere volunt: sua enim singulis, & qua dant digna multo pretio videntur. Sed retributio tamen tanta fit, quantum statuerunt illi, qui acceperunt. Oportet autem fortasse non tantum æstimare, quantum apparet alicui, cum habet; sed quantum æstimabat, antequam haberet. Cæterum propter dictam latitudinem tres quasi gradus communis pretii vulgo faciunt; infimum Lu pi-*

um, mediocre seu moderatum, & summum seu rigorosum. Intra quam latitudinem si subsistatur, carius aut vilius res aliqua emi vendique potest. Quanta autem sit illa latitudo, ita accurate in universum definiri non potest. Neque quidquam expeditius dixeris, quam illud esse justum pretium, quod communiter solent dare illi, qui & mercium & fori sunt satis gnari. Quo referre possis, illud *Varronis de ling. Latina l. 4. pretium est, quod æstimationis emitionisque causâ constituitur: dictum a pretio, quod hi solum possunt facere recte id.* Quamvis eam derivationem *Salmasius de usuris* irrideat.

§. 10. Cæterum in communii illo pretio definiendo solet haberi ratio laborum & expensarum, quas mercatores faciunt in mercibus adportandis & tractandis. Nam hoc præcipuum est fundamentum, quare mercator carius possit merces vendere, quam emerat. Intelligendi autem sunt isti sumtus de his duntaxat, qui communiter solent fieri: casus extraordinarii huc nihil facere judicantur. Unde non audietur mercator, si ideo majoris velit æstimare suas merces, quod dum illas advehit, ipse crus frigerit, aut gravi morbo confectus sit; aut quod partem earum naufragio, aut furtis amiserit, nisi simul hoc calu raritas mercium provenierit. Multo minus, si istas quoque impensas emtoribus velit imputare, quas ipse superflue, & præter leges prudentiæ mercatoris fecit. Omnino autem abs mercatoribus æstimari potest, quod ipsi tempus, cogitationes, & curas occupant in mercibus conquirendis, servandis, aut distrahendis. Item quod famulorum operas conducere necesse habebant. Et valde in humanum foret, simulque opprimendæ hominum industriæ idoneum, ex negotiatione, aut quovis alio vitæ genere non plus alicui lucri velle concedere, quam quantum ad parce ac duriter tollerandas ipsius necessitates sufficit. In æstimationem quoque venire potest difficultas, longitudo, ac periculositas itineris; item diversus pecuniæ & mercium valor in diversis locis. Præterea solet variari communis valor ex modo emendi aut vendendi. Qui enim vendunt merces minutatim, seu per mensuras minores, largiusculum possunt exigere pretium, quam qui magna in copia easdem simul distrahant. Nam istis major molestia adhibetur; & lucrosius est simul ingentes pecuniæ summas accipere, quam minutatim modicas summas colligere. Sed & constat, quam subitas & frequentes mutationes forum recipiat ex copia aut paucitate ementium, pecuniæ, & mercium. Nam paucitas ementium & pecuniæ, ex causâ particulari emergens, & mercium abundantia pretium minuit. *Tacit. A. VI. copiam vendendi secuta vilitate.* Contra ementurientium & pecuniæ copia, & mercium raritas earundem pretia intendit. *Vid. Socrates hist. Eccles. l. 2. c. 15. ab initio.* Sic quoque ad pretium minuendum facit, si venditor eas ultro rogando emtoribus offerat, seu quando merx quærit emtorem. Præsertim ubi observatur regula illa æconomica *Catonis M. juris*, quam refert *Plutarchus in ejus vita: μηδὲν εὐαγὸν εἶναι τῶν περὶ τῶν, ἀλλ' ὅτις ἔδειται, καὶ ἀκούει πικρὰ σκεπταί, πολλὰ νυμίζειν.* Nihil utilis esse pretis, quod superfluum sit: sed quo non indigeas, etiam si vel a se veneat, carum ducere. In proverbium quoque abiit: *merx ultronea putet.* Ejus rei rationem hanc reddunt, quia in illo modo vendendi est raritas emtumentium; quæ pretium minuit. Quo accedit, quod hæc res, quæ venditur, sæpe parum sit necessaria ementi, ac talis, qualem non esset emturus, nisi hac occasione parvo emendi. Quin sæpe quis non tam in suam, quam venditoris gratiam tali in casu emit. In-

de

de quoque est, quod in auctionibus, & quando res sub hasta veneunt, saepe longe minoris addicantur res, quam quanti alias erant. Scilicet quia iste vendendi modus hanc legem habet, ut res addicatur plurimi licitanti. Et si quandoque etiam fervor & æmulatio licitantium supra commune pretium adscendat; quia & alias copia emturi-entium pretium intendere solet. Denique & in commune pretium potest imputari damnum consequens, aut lucrum cessans, quod venditori per istam venditionem conciliatur; idque cum primis, quando emtor ultro se offert. Nam stultum foret rem meam alienare, nisi tali conditione, ut saltem ipse nullum inde damnum sentiam. Maxime autem potest & solet imputari illud lucrum cessans, aut cretscens, quod ex pretii solutione dilata aut anticipata nascitur. Nam sane & dies est pars pretii, & plus est statim aliquid dare, quam post intervallum; quippe cum interim ex isto pretio aliud lucrum possit comparari. Vid. *Martialis* l. 6. ep. 30. Hinc *Polybius* in excerptis *Peirescianis* maximopere extollit liberalitatem Scipionis junioris, quod quam sororibus dotis nomine debebat pecuniam, annua bima trima die solvendam, statim solverit, & quidem Romæ, qua in urbe nemo quidquam alteri sponte de suo donat, & ubi nè unum quidem talentum ante præsinitum diem quisquam solvat. *παιὺν τις ἐστὶ καὶ τηλικαύτη ὥστε πάντας ἀμα μὲν ἀνελάσα περὶ τὸ διαφέρειν, ἀμα δὲ λυσιπέλεια περὶ τὸν χρόνον. tantam unusquisque diligentiam in pecunia, utilitatem in tempore collocat.* Add. *Grotius* l. 2. c. 12. §. 14. Addendum & hoc, quod Themistocles, fundum vendens, præconem indicare iussit: commodum ejus esse vicinum. *Plutarch. apophi. Sados Rosar. Persici c. 4. Edes qua tui instar, (nequam Judæum significat,) habent vicinum; decem drachmas argenti adulterini valent. Aff ista spe animus est erigendus, Te quondam defuncto nulle drachmis eas æstimatum iri. Ergo pretio fundi intendit bonus vicinus. Præsertim sicubi obtineat mos Spartanorum, de quo est apud Eundem institutus Laconicus. Vicinorum servis, nemque canibus & equis, nisi domini usu eorum indigerent, uti licebat, tanquam propriis. Sed & rurè, si quis aliqua re opus haberet, aperto vicini penu inde necessaria aufererat, penusq; obsignatum relinquerebat. Sed & rara ac non parum ex crudelitate trahens causa augendi pretia mancipiorum refertur à *Iust.* l. 11. c. 4. Thebanorum captivorum pretium non ex ementium commodo, sed ex inimicorum odio extenditur.*

§. 11. Enimvero postquam pleræque gentes à primæva simplicitate descivere, facile fuit deprehensum, solum illud vulgare pretium non sufficere expediendis negotiis hominum, & commerciis quotidie magis increbescensibus. Nam & sola permutatione commercia constabant, & operæ aliorum aliter locari, quam mutua opera, aut re tradita non poterant. Atqui postquam tam multarum rerum indigentiam nostræ nobis cupiditates fecerunt, dum non contenti domi natis bonis, terrarum alio calentium sole deliciis inhiamus; haur sane cuivis in proclivi tui. ejusmodi res possidere, quas alter suis, à nobis desideratis, mutare veller; aut quæ alterius rebus æquivalerent. Et in civitatibus cultis, ubi cives variis statibus distinguuntur, complura hominum generà dari necessum est, quæ si simplex illa rerum & operarum permutatio vigeat, vitam omnino non tueri, aut ægre admodum queant. Sicuti constat, ab operosiore vitæ cultu alienas esse gentes, quæ numi usum ignorant. Vid. *Auger. Busbequius epist. 3.* ubi de Colchorum moribus agit, add. l. 1. princ. *D. de contrah. emtione.* Inde suavitè somniat. *Maximus Tyrus dissert. 36.* quando ait: *Ac cibos quidem potumque & amictum*

reliquaque corpori necessaria homines aris inter se ferrique commutatione comparant; & que majora habentur, auro argentoque. Vitio quidem illorum: sine ullo enim metallorum usu, gratis inter se communicare poterant, mensura omnium æquissima: ut is, qui re aliqua egcat, quæ necessitati suæ consulat, rem a possidente mutuetur: is, qui eadem abundet, ea lege dimittat, ut ab eo vicissim expectet, quæ reddi sine reprehensione possunt.

§. 12. Hinc vitium fuit plerique gentibus, quæ amplior vitæ cultura arridebat, conventionem quadam pretium aliquod *eminens* certæ rei imponere, ad quod cæterarum rerum pretia vulgaria mensurarentur, & in quo eadem eminenter continerentur. Adeo ut interveniente illa quis quamlibet rem venalem sibi comparare, & quævis commercia atque contractus commode posset exercere. Quam in rem ita differit *Aristoteles Nicom.* V. c. 8. cum indigentia induxisset rerum permutationem, præsentem quidem indigentiam utcumque simplici rerum permutatione potuisse expleri. Sed quia ignoramus, quid & quantum in futurum simus desideraturi; igitur ut certi esse in antecessum possemus, nobis deinceps quoque facultatem fore res, quibus opus sit futurum, comparandi, νόμισμα seu numum fuisse introductum; qui est quasi ἐγγυητής, sponsor seu fidejussor, cuique adeo hominum conventionem ea vis imposita, ut ubi quis eum adferret, pro eodem quævis venalia posset accipere. (ὁ περὶ τῆς μελλέουσας ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲ δέεται, ὅτι ἐστὶν, εἰν δὲ θῆναι, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητής ἐστιν ἡμῖν. δεῖ γὰρ τῷ τοῦ φέροντι εἶναι λαβεῖν.) Hinc *Idem Nicom.* IX. 1. περὶ τῶν κοινῶν μέτρων νόμισμα. πρὸς τῷ δὲ πάντων ἀναφέρεται, καὶ τῷ μετρεῖται. Communis mensura nummus comparatus est, ad quem omnia referuntur, quoque mensurantur omnia. *Idem Polit.* l. c. 6. (9.) Cum à remotioribus quæreretur auxilium, importando illa quibus indigebant, & exportando illa quibus abundabant, necessario nummi introductus est usus. Non enim facilius deferri possunt singula ad vitam necessaria. Quare ad permutationes faciendas tale quid composuerunt inter se dare & accipere, quod utilem quidpiam existens, haberet usum commutandi facilem ad vitam: seu ferrum, & argentum, & si quid aliud tale, primo simpliciter definitum quantitate & pondere, postmodum vero etiam signo impressum, quo à mensura liberi essent. Nam signum positum est ad quantitatem demonstrandam. *Idem Nicom.* V. c. 8. Omnia ea quæ sunt est permutatio, comparabilia esse quodam modo debent, ob quod nummus in usum venit, qui quodam modo medium (μέτρον) efficitur, metitur enim omnia. Indigentia loco ex pacto quasi substituitur nummus; unde etiam νόμισμα adpellatur, eo quod non natura, sed νόμος, id est, institutio & lege consistat; in nobisque sit eum mutare atque in utilem reddere. Pretio cuncta æstimata esse oportet, ut enim semper erit permutatio: at si ea fuerit, societas (κοινωνία) quoque sit necesse. Nummi igitur, utpote medium, commensurabiles inter se efficiuntur atque ita adæquant. Neque enim ulla esse societas potest, nisi sit permutatio; neque permutatio, nisi sit æqualitas; neque æqualitas, nisi etiam commensuratio sit. Huc quoque facit locus *Ejusdem* magnorum *Moral.* l. 1. c. 34. Quoniam edificator suo opere plura meretur, quam eo quod sutor præstat; difficile quoque erat, ut edificator cum sutore faceret permutationem: neque enim pro calcæis par fuisset domum capere. Hinc jam instituerunt, quo hæc omnia venalia sint, argento uti, quod νόμισμα vocant: ut pro æstimatione & pretio cuiuslibet fiat inter ipsos invicem contrahentes permutatio, quæ civilem communicationem continet. *Idem Rhetor.* l. 2. c. 16. ὁ πλεονέκτην πῶν τῶν ἀξίας τῶν ἄλλων διὸ φαίνεται πάντα ὡς εἶναι αὐτῶν. Pecunia est quasi æstimatio valoris aliarum rerum. Unde omnia ipse venalia videntur.

§. 13. Porro cum in finem plerisque gentibus commodissimum fuit visum adhibere metalla nobiliora, & non ita frequentia, puta aurum, (cui quare princeps tribuatur locus, docet *Punius N. H. l. 33. c. 3. circa finem*;) argentum, & æs. Nam uti nemo fideiussorem accipit, nisi virum (pectatæ fidei, & locupletem, in vili autem homine parum cautionis putatur: ita pro re ubique occurrente, puta, pro manipulo terræ aut arenæ, nemo rem suam erat permutaturus, quæ ipsi magno labore aut industria fuerat comparata. Ergo numum constare oportebat ex materia, quæ & ad custodiam esset habilis, & in quam propter raritatem multarum rerum pretia velut constipari possent. Adde, quod substantiam habeant valde compactam metalla, sic ut usu non facile deterantur, & in minutas comminui particulas idonea sint. Quod utrumque ad rem, in commerciis hominum communis mensuræ vicem obiteram, valde oportunum est. Cum tamen istud munus pecuniæ competat non ex necessitate aliqua naturæ, sed ex hominum impositione & conventionē (add. *Philōstratus in vita Appollonis Trjanei l. 2. c. 3.*) alias quoque materias per necessitatem aut ultro posse adhiberi, & quandoque adhibitas constat. Sic corium, charta, aut simile quid, certo signo impressum, numi vicem non semel subiit in magnis necessitatibus; quæ tamen hisce depulsis ordinariis numis iterum permutata sunt. Vid. *Polyanus Strateg. l. 3. de Timotheo & Demetrio. Seneca de beneficiis l. V. c. 14. in fine.* Sic loco pecuniæ certo genere conchularum marinarum utuntur incolæ regni Congo, & Tombutto in Africa, (teste *Leone Africano lib. 7.*) & multi populi Americæ septentrionalis; certe genere granorum alborum & nigrorum Apalacitæ, populus Floridæ, de quo vid. *Rocheport. descript. Annularum part. 2. c. 8. n. 8.* Incolæ provinciæ Caniclu massulis falsis loco monetæ minutæ uti, refert *M. Paulus Veneris l. 2. c. 38.* Idem in regno Abyssinorum fit, teste *Franc. Alvarez. c. 46.* Quamquam ejusmodi res ad minuta duntaxat commercia expedienda idoneæ sint. Sic in regno Siam grandior moneta est ex argento puro, ac minoris monetæ loco utuntur certo genere conchularum. Vid. *Jed. Schouten in descript. regni Siam. Add. Polydorus Virgil. de inventor. rer. l. 2. c. 20. Alexand. Neapolit. l. 4. c. 15. Budens ad l. 1. D. de contrah. emtione.* Ubi & hoc obiter monendum, Congenses inter metalla præstantissimum judicasse ferrum; aurum, & argentum vilius duxisse: quod hæc exiguo sint ului, ex illo autem utilissima ad vitæ culturam instrumenta fieri queant. Apud Æthiopes quoq; omnium rarissimum & pretiosissimum fuisse æs, refert *Herodotus Thalia.* Et sane si usum pecuniæ remover, facilius genus humanum auro & argento, quam ferro caruerit. Sic *Garcilassus comment. regis l. 1. l. 1.* memorat: Peruvianos in magna felicitatis parte habuisse, quod Europæi ferrea instrumenta ipsis attulissent; ac unus ex primoribus ejus gentis non poterat forfices, per Hispanos importatas, satis admirari, dicens: si Hispani nihil aliud fecissent, quam ut novaculas, forfices, pectines, & specula ipsis attulerint, hoc sufficere posse ad se obligandos, ut istis vicissim omne suum aurum & argentum ultro traderent. Nam antea capillos sibi cultris, è liliæ factis, secabant, non sine ingenti dolore. Idem aurum, argentum & gemmas regibus offerebant, tanquam dona, non tanquam tributum. Idem ibid. lib. V. cap. 7. Add. *Th. Mori Utopia l. 2.* Sed & in certa Arabiæ regione æs a ferrum æquali pondere auri permutatum fuisse, quod hoc metalli genere inco-

l. XVI. Apud *Lucianum* in *Charonte* eo nomine ferrum auro pretiosius afferitur, quod hoc per illud defendatur. Et *Plinius* N. H. l. 34. c. 14. Cæterum metalla quondam adpendi moris erat. Vid. *Plinius* l. 33. c. 3. Unde etiam adhuc multas apud gentes vocabula ponderum in re numaria deprehenduntur. Sed cum hic modus incommodior videretur, inde passim receptum, ut cujusque reip. principes certæ quantitatis numos, publica nota insignitos, cuderent, ex qua eorum valor constaret. Et exinde *conciſum argentum* in titulos faciesque minutas. *Juvenalis* sat. 14. Ubi & obiter notandum, quod de *Alexandro Severo* tradit *Lampridius*. *Formas binarius, ternarius & quaternarius, & denarius etiam, atque amplius usque ad bilibres quoque & centenarias, quas Helio-gabalus invenerat, reſolvi præcepit, neque in usu cuiusquam verſari, atque ex eo his materia nomen inditum est; cum diceret plus largiendi hanc Imperatori esse causam, ſi cum multis ſolidos minores dare poſſit, dans decem vel amplius una forma, triginta & quinquaginta & centum dare cogeretur.*

§. 14. Quanquam autem valor auri argenteque ac numorum ex impositione & conventionione hominum dependeat: penes rectores tamen civitatum non adeo vaga est istum valorem determinandi licentia, quin ad certas considerationes respicere debeant. Et primo quidem apud omnes, quas novimus gentes jam receptum, ut æs ab argento, & hoc ab auro nobilitate vinceretur; utque argentum ad aurum certam proportionem haberet. Apud *Platonem* in *Hipparcho* est *ἐὰν τις χρυσὸς σαθρὸν ἢ μὲν ἀναλώσει, διπλάσιον λάβῃ ἀργύριον, αὐτὶ δωδεκάστας διδάσιον αὐτῷ καθίςται τὸ χρυσίον* Si quis dimidiam auri libram erogans duplum reportet argenti, pro duodecuplo duplum solummodo capui In fœdere Romanorum cum Ætolis concessum est hisce, ut pro decem minis argenti, unam auri darent, apud *Polyb.* excerpt. legat. 28. c. 5. Add. *Bod. de republ.* l. VI. c. 3 p. m. 1071. seqq. Deinde pecunia est instituta non solum ad commodius expedienda commercia inter cives, sed & inter hos atque exteros. Igitur rector civitatis, si numis suis enorme pretium posuerit, eos ad commercia luorum civium cum exteris reddit inutil'es. Nam circa cives invicem locum habet illud *Arriani* *Epiſt.* l. 3. c. 3. *Cæſaris numum nec argentariæ, nec horiutano adprobare licet, sed ostenso eo ſive nolit, ſive velit, mercem ſuam iradere neceſſe eſt.* Ubi vero in numis metalli quantitatem & bonitatem rite non temperat, ſaltem ut exterorum, quibuscum nobis commercium, in moneta non ſint inferiores, commercia civium cum exteris valde ſufflaminabit, non niſi permutatione mercium iſdem relicta. Per quam ſolam commercia haut quidquam ſuſtinebuntur, niſi tantundem, aut plus à nobis exporteretur quam importeretur, & illi ipſi, quorum mercibus non indigemus, noſtris viciffim indigeant. Vid. quoque *Polybius* l. VI. c. 47. in fine. Et quia, ubi à bonis immobilibus fuit diſceſſum, præcipuum cenſus fundamentum conſiſtit in pecunia: adparet hunc valde ſubruï, ſi numis, ſaltem grandioribus, tantum ex ignobiliori metallo admisceatur, ut ſuam tenuitatem ipſi erubeſcere cogantur. Inde quod apud *Polyanum* l. VI. refert de *Leone*, ipſum pecunia indigentem juſſiſſe cives omnes ſuos conferre numos, ut alia excuſi forma valerent; inde iſdem ſignum impreſſiſſe, duplicique pretio valere unumquemque numum juſſiſſe, & ſic ipſum dimidiam partem lucratum citra civium injuriam: id per neceſſitatem quidem excuſari poterit, eadem depulſâ emendandum. Add. *Bodinus de republ.* l. VI. c. 3. *Gregorius Tholoſanus ſynagm. jur. univerſi* l. 36. c. 2. Aſt nullum colorem admittit, quod *Zonaras* & alii de *Nicephoro Phoca* memòrant. nro.

monetam præter ordinariam graviolem cudir, & quæ ærario inferenda erant, in graviore moneta exegit; ipse autem solutionem in leviori fecit. Add. *Io. Mariana hist. Hispan. l. 15. c. 9.* Etsi nonnulli legslatorum hac ratione avaritiam, luxuriam, & alia vitia exterminarum iverint, introducta vili, moneta. Apud *Plutarchum* *Lycurgus* Spartæ monetam omnem auream & argenteam antiquavit, sol ferro auctoritatem tribuit: eique magno ponderi & mole exiguum assignavit pretium, ut occuparet decem minarum summam amplum in adibus armarium, & plastrum duorum boum ad vehendum. Hoc corollario multa scelerum infirma *Lacedemone* jani ejecta. Nam quis furari quis venalis muneribus esse, nec quis æsfraudare aut rapere sustineret id, quod non posset tegi, cujus nemo possessione ejset beatior, sed nec confiatum nullum usum præstare? Verum aceto (ut dicitur) candentis aciem ferri restringens, alium ejus usum refecit, reddiditque enervatum & inhabile. Eadem opera extinctæ artes vanæ, cum nullam ibi lecrandi invenirent occasionem. Et cum pecunia ferrea in reliqua Græcia contemneretur, inde nihil exoticarum deliciarum poterat importari. Quo ipso nervi luxuriæ succidebantur. Add. *Idem in Lyandro*, qui aurum & argentum iterum Spartam, & cum eo avaritiâ invexit. Sed & apud alios homines ex usu pecuniæ avaritiâ crevisse constat. Quamdiu enim opes tantum consistebant in frumento, pecore, & similibus, infinitum quærendi studium tandem sistebatur mole iltarum rerum, & difficultate tractandi atque custodiendi & quod facile corrumperentur. Sed nunc, moneta aurea & argentea inventa, etiam milliones complecti avaritiæ facile est. Sc *Plinio* quoque de *Legibus* l. V. ut in tua civitate cives à nimio quæstu avocet, vetat ne quis priusquam aurum aut argentum habeat: ut pecunia, qua cives invicem utuntur, à ceteris gentibus non æstimetur, sed apud ipsos solos valeat: ut civitas tamen numos possideat Græcis communes, si quando bella gerenda, peregrinandum, aut legati mittendi: ut peregrinantes, quos peregrinos numos domum reportant, cum civitatis numis commutent, & civitati restituant, &c. Memorat quoque *M. Paulus Venetus* l. 2. c. 21. Magnum Cham in urbe Cambalu immentam vini pecuniæ cudisse ex corticibus arboris mori, impresso signo regio, quam nulli in tuo regno sub capitis pœna icuerit recusare, aut aliam cedere, vel expendere. Exteros quoque in eo regno negotiaturos pro auro & argento, margaritisque & gemmis, quas adportarint, id genus monetæ sibi commutasse, ac iterum discessuros iisdem numis merces coëmisse, easque exportasse. Quo pacto illum principem immentam vini auri argenti que cumulasse. Persis moneta coriacea, quam quidam iniquus Rex civibus obtruserat, vocata fuit *Schebreva* q. d. monetam regis arbitrio subditis obtrusam. Hinc quoque illa remansit moneta istius memoria, ut cum regis alicujus iniquitatem notare volunt, cum coriaceam monetam subditis obtrudere dicant. *G. Gentius ad Sadi. Rojerum Persicum* c. 3. Add. *Euchananus hist. Sectiæ* l. 12. p. m. 450. Ex adverso summo opere commendandum Senatûs Veneti in subditos studium. Cum enim immentavis minoris monetæ adulteratæ irrepfisset, nec alia ratione elues expurgari posset, Scito demum cautum fuit, ut certo præstituto tempore qui ad ærarium deferrent, tantundem preti argento vel auro reciperent; quam in rem ex ærario erogata sunt supra quingenta aureorum millia *Andr. Munro. nus hist. Venet. l. 14. p. 641.* Obiter quoq; addendum, quod refert *Plinius* *N. H. l. 6. c. 22.* Regem *Taprobanes* Romanorum justitiam vel maxime suspexisse, quod pares pondere denarii essent in captiva pecunia, cum diversa imagines indicarent à pluribus fabris *Conf. Solinus. c. 66*

§. 15. Cum autem numus sit mensura pretii aliarum rerum, facile patet, in valore numerorum non debere fieri mutationem, nisi summa reip. utilitas id suaserit; quæ tamen mutatio quo modestior fuerit, eo minus rationes civium perturbabit. Inde *Paulus* in l. 1. D. de contrah. emt. ad promovenda commercia dicit materiam electam, cujus publica & perpetua æstimatio difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis subveniret. Add. *Mornacius* ad. d. l. Est nihilominus observandum circa perpetuam numerorum æstimationem, quod tradit *Grotius* d. l. §. 17. pecuniam naturaliter functionem recipere non in materia sola, neque in speciali adpellatione aut forma, sed in genere magis communi, qua scilicet comparatur ad res aut omnes aut maxime necessarias. Cujus loci sensus hic est: quod certus numus heic & nunc tamen valeat, certæque rei æquipolleat; (nam hæc est functio pecuniæ, ut non solum unus numus subire possit vicem numi alterius, ejusdem qualitatis & quantitatis, id quod aliæ quoque res, quæ fungibiles vocantur, obtinent, sed ut etiam aliarum rerum pretia eminenter contineat) id non est ex sola materia, puta, quod sit aureus vel argenteus, neque ex speciali adpellatione, aut forma, puta, quod vocetur ducatus, coronatus, thalerus, florenus: aut quod certa imagine sit insignitus: (in l. 1. D. de contrah. emt. pecunia usum præbet non tam ex substantia quam quantitate, item l. 94. §. 1. D. de solut. in pecunia non corpora cogitantur, sed quantitas:) sed resultat illa ex comparatione ejusdem quoad raritatem & copiam cum aliis rebus, & inprimis illis, quæ ad vitam maxime necessariæ sunt. Tales autem sunt præcipue fundi, quippe cum ex hisce mediate aut immediate proveniant pleraque, quæ mortalium vita sustinetur. Quorum & proventus cum sint satis æquabiles, unius anni sterilitatem alterius ubertate pensante, pretium naturale intelliguntur habere admodum stabile; ad quod fere pretia reliquarum rerum, saltem quibus luxuria aut stultitia hominum pretium non dedit, referuntur. Nam ut pretia rerum, quæ ex fundis proveniunt, aut aluntur, ad ipsorum fundorum pretia in universum intendantur aut minuantur, conveniens utique est. Ergo cum hisce seculis, quando jam ubique fere gentium agri in privatos sunt descripti, præcipuum fundamentum patrimoniorum sint fundi: par utique est, ut valor pecuniæ intendatur aut remittatur; prout in respectu ad fundos ista rara esse, aut copiola deprehenditur. Nam cum in civitatibus gentium cultiorum duo potissimum sint genera hominū, unum quod excolendæ terræ, alterum quod variam per industriam vitæ commoditatibus promovendis sese applicat; siquidem in magna pecuniæ abundantia modicum esset pretium fundis, & inde pendentibus rebus, terræ cultores pessumdari necessum foret: sin pecunia rara ingens fundis pretium, alteri hominum generi egestate laborandum. Id quod contingere videmus, quando insignis annonæ proventus & inde vilitas existit, opificum autem & reliquorum, quos sua industria alit, opera in eo permanent pretio, quod annis minus fertilibus in usu fuit. Tunc enim agricolas fundorum suorum exuberans proventus parum juvare deprehenditur. Atque idem incommodum premit opifices, quando in annonæ caritate ipsorum opera antiquum retinent pretium. Cum ergo mediocribus annis opificum & agricolarum commercia optime invicem comparata videntur, ac minimum querelarum inter eosdem audiatur; manifestum est, in assignando numis pretio ad fundos potissimum respiciendum; præsertim ubi regio aliqua non sola mercatura & navigatione, sed domesticis præcipue copiis subsistit.

§. 16. Ex

§. 16. Ex quibus adparet, an æquum sit, v. g. fundum, qui ante ducentos & amplius annos fuit taxatus C. aureis, hodie quoque non pluris taxari, cæteris paribus? An quæ salaria antè totidem annos lauta sat fuerunt, hodie non sint iusto tenuiora? Neic non sufficit reposuisse, modernos aureos pondere & metalli qualitate antiquis usse pares, idemque nomen & eandem figuram gerere. Sed & illud quàm maxime est considerandum, per bina jam fere secula tantam vim auri atque argenti ex Africa, & Indiis in Europam invecit, ipsas quoque Europæ mineras tam ubertim argentum fudisse, ut paulatim numerorum valor insigniter decreverit. Sic ut *Bodinus de rep.* l. VI. c. 2. p. m. 1028. tradit: pretia rerum nunc decuplo majora esse, quam olim fuerint, propter auri argentiq; copiam. Ergo ad eandem proportionem, cæteris paribus, & pretia antiqua fundorum, & salaria fuerint augenda. Add. quoque *Valer. Max.* l. 4. c. 3. §. 12. Nam ponamus, in aliq; regione commercia tantum simplici permutatione peragi in qua parum vini, multum autem frumenti proveniat; heic sane pro exigua vini portione multum frumenti quis accipiet. Sed si contingat, excultis ibidem vineis, vinum largius provenire, sine dubio plus vini pro eadem frumenti quantitate erit dandum, quam olim. Eodem modo, quando in universum pecuniæ raritas est in comparatione cæterarum rerum, multæ utique res pro exigua pecuniæ summa erunt dandæ. Gliscente contra pecunia pro iisdem rebus plus pecuniæ fuerit solvendum. Nam materia pecuniæ, cum æque ac aliæ merces secundum pretium vulgare in commercium venire possit & soleat, unque ejusdem pretii intentionem & remissionem pro raritate aut abundantia recipiet. Atqui pretium vulgari metallorum necessàrio numerorum pretium eminens sequitur; cum inconveniens sit, eandem quantitatem v. g. argenti longe dispar habere pretium apud eosdem, si consideretur ut merx, quam ubi numi vicem subit, adeoque eandem rem in mensuram sui adhibitam, seipsam superare, prout consideratur tanquam mensuratum. Quæ ratio quoque est, quare cum reliquarum pretia rerum fere omnia ab antiquo valore discesserint ob pecuniæ copiam, auro tamen atque argento idem quod olim pretium remansit, dum v. g. uncia argenti æque hodie, atque olim numo imperiali æstimatur. Nam si rudis quoque argenti pretium, uti aliarum rerum, foret v. g. quadruplicatum, pro una uncia rudis argenti quatuor imperiales forent dandi. Qua ratione parum credo lucri ex cudenda moneta proveniret. Igitur accurate est distinguendum, quando pretium unius & ejusdem rei mutatum dicitur, utrum proprie valor rei; an valor pecuniæ sit mutatus. Prius enim contingit, quando persistente eadem pecuniæ copia, ipsa res abundantius aut parcius solito incipit existere: posterius autem, quando persistente solito rerum proventu, pecunia universaliter crescit, aut minuitur. Hinc v. g. quod in ubertate annonæ modium tritici possim emere uno imperiali, in ejusdem caritate non nisi tribus, causa est, quod pretium tritici fuit mutatum, non pecunia. At quando fundus jam ducentos valet, qui ante seculum centum valebat, proprie non valor fundi, sed pecuniæ variatus est. De *Augusto Suetonius* 42. Invecita urbi Alexandrino triumpho regia gaza, tantam copiam nummaria rei effecit, ut senore diminuto plurimum (duplum dicit *Orosius*) agrorum pretiis accesserit. Add. *Josephus de bello Judaico* l. VI. c. 32. *Franc. Lopez de Gomara hist. gen. Ind.* c. 117. Non eo minus tamen pecunia mensuræ vicem subire potest, quæ alias instabile quid

esse non debet. Nam ista mutatio in pecunia non est ita repentina, & quasi præcæps, uti aliarum rerum, quas incerta tempestatum, aut fortuita casuum sæpe enormiter afficiunt. Sed tacitis velut momentis ejus pretium minuitur, ita ut non decrescere idem, sed longo post tempore decrevisse sentiamus. Add. *Iac. Godofredi dissert. de mutatione & augmento monetae aureæ.*

CAPUT II.

DE CONTRACTIBUS, QUI PRETIA RERUM
PRÆSUPPONUNT, IN GENERE.

1. Differentia inter pacta & contractus, juxta Hobbesium :	διπλεύρης.
2. Juxta interpretes juris Romani ;	6. Reales, consensuales, verbales, literales.
3. Circa quorum heic tradita aliquid monetur.	7. Nominatos & innominatos :
4. Nostra circa id discrimen sententia.	8. Beneficos & onerosos.
5. Contractus dividuntur in μονοπλεύρης &	9. Enumeratio contractuum onerosorum.
	10. Contractus mixti.

Consequens est, ut videamus de contractibus, qui sine dominio rerum, earundemque pretio non intelliguntur. Ubi ab initio inquirendum in discrimen, quod esse putatur inter pacta simplicia, & contractus. *Hobbesio de cive c. 2. §. 9.* contractus vocatur actio duorum aut plurium mutuo sua jura transferentium. Sed cum in omni contractu vel uterque statim præstet id, de quo est conventum, ita ut alter alteri nihil credat; vel alter præstet, alteri credatur; vel denique neuter statim præstet, sed uterque alteri fidem invicem habeat: prioris classis contractus solo generis nomine contentos esse jubet; illos autem, ubi vel alteri, vel utrique creditur, & ubi is, cui creditur, promittit se præstaturum postea, pactorum nomine insigniendos putat. Enimvero istæ hæc differentia non concernit ipsam contractuum & pactorum indolem in se, sed eorundem duntaxat executionem. Et à communi usu abhorret, illam quidem v. g. emtionem, quæ Græca fide peragitur, contractum; hanc autem, ubi in præsens quidem merx præstatur, pretium autem deinceps solvendum promittitur, pactum vocare.

§. 2. Interpretes juris Romani in hoc fere consentiunt, quod pacta generis locum assignent, illudque in universum definiant consensum, vel conventionem duorum pluriumve in idem placitum. Dein pactum dividunt in pactum specialiter sic dictum, & contractum. Illud ipsis est duorum pluriumve in idem placitum conventio, destituta & nomine & causa; seu quod eodem putant recidere, destituta vi intrinseca civiliter obligandi. Idque iterum dividunt in nudum, & non nudum: quod posterius iterum subdividitur in legitimum, & adjectum. Ubi obiter monendum, cordatiores recte abstinere à vocabulo pactorum vestitorum. Non enim quia dicitur, v. g. ex nuda gratia, ex nuda benevolentia, etiam dicendum fuerit, ex gratia vestita. Ulterius tradunt: conventiones excedere terminos nudi pacti vel secundum intrinsecam suam naturam; vel propter externam legis civilis confirmationem, seu extrinsecam ejus adstantiam; qua subnixæ conventiones

tiones dicantur specialiter pacta legitima. Intrinsecam porro illam naturam ex duplici ratione provenire. Quosdam quippe generali nomine conventionum non stare, sed transire in proprium nomen contractûs. Quibusdam autem, etsi nomine proprio, & peculiari forma destitutis, subesse tamen causam, i. e. promissi implementum, seu dationem rei, vel facti præstationem. Et hos proprie vocari contractus; qui suapte vi obligationem efficacem producant, & ex quibus actionem dari justum & æquum vilum sit. Addunt tamen, nudis pactis accedere vim producendi actionem per stipulationem; & pacta, quæ contractibus bonæ fidei adjiciuntur, de vi & natura contractuum participare.

§. 3. Enimvero cum productio actionis in foro civili sit pactis extrinseca, nostrum autem sit, quam ex sua natura eadem vim habent explicare, igitur eam divisionem ita presse sequi nobis heic non licet. Nam quod jus civile actionem in foro civili possit denegare etiam conventionibus cum causa, manifestum est. Sic enim Strabo l. 15. *Inde nec commissi, nec depositi jura ulla habent, nec testibus indigent, nec sigillis, sed simpliciter credunt.* Et Seneca de benefic. l. 3. c. 15. optat, ex credito nullam dari actionem, sed id sola fide stare. Circa illud autem, quod jus Romanum tradit, *ex nudis pactis non dari actionem*, distinguendum est inter pacta affirmativa, & negativa. Pactorum negativorum seu quibus convenitur de non petendo, in jure naturæ æque, ac civili, hæc est vis, ut non actionem, sed exceptionem duntaxat producant. Cum enim hæc tantum profint reo, nequid ab ipso per alterum queat exigi; alium utique usum producere nequeunt, quam ut petitionem actoris repellant, i. e. ut exceptioni interserviant. Pactis autem nudis affirmativis in se hautquaquam vis pariendi obligationem deest; vid. *supra* l. 3. c. 5. §. 9. 10. 11. Verum his ideo potissimum vim actionis producendæ detraxerunt leges Romanæ, ut vastam litium segetem in herba opprimerent. Præsertim cum judicarent, quædam ex animo parum considerato fuisse profecta; (alias enim facile erat toleantia stipulationum adhibere;) quædam autem nullus esse usus, utpote quæ destituantur causa, i. e. negotio, quod alteri commodum aliquod afferret. Eam enim significationem esse vocabuli *causa*, quod heic Jctis familiare est, patet ex *Plauti Asinaria act.* 3. sc. 1. *Sola ego in castris, Ubi quiesco, omnis familia causa consistit*, i. e. omne emolumentum, quod ex familia capis. Sic si quidam paciscantur, v. g. ne intra certum tempus manus lavent, aut caput peccant, indusium vè mutent, (quod dissolutos quosdam fecisse percepimus,) quid opus est tali conventionione violata prætorem fatigari? Quanquam & naturali jure ejusmodi pactis parum sanctitatis insit.

§. 4. Nobis discrimen pactorum in specie, & contractuum ab objecto potissimum petere placet; sit ut contractus vocentur, qui versantur circa res & actiones in commercium venientes, adeoque dominia & pretia rerum præsupponunt; quæ circa alia ineuntur conventiones, communi pactorum nomine censeantur. Hoc modo pacta presse dicta erunt omnes conventiones negativæ, quibus aliquid non facturos nos, aut non petituros paciscimur, quod facere vel petere poteramus. Item illæ conventiones, quæ pro objecto habent motus facultatum naturalium, quatenus isti nude tendunt ad mutuam utilitatem, aut commodum, & prout singuli per se considerantur, non autem cum aliis comparantur, aut ad eosdem æstimantur. Verbo, quando convenitur de præ-

standa opera non mercenaria. Et si non paucae dentur conventiones, circa res non ver-
fantes, quibus promiscue fere pactorum & contractuum nomen tribuitur: uti est il-
la, qua matrimonium initur.

§. 5. Contractus dividuntur in *μονοπλευγες unilateres*, & *διπλευγες bilateres*, & qui
media videntur *natura*. Illi & ab initio ex uno tantum latere ab aliquid praestandum
obligant, nec ex postfacto conditionem mutant; ut sunt mutuum, & stipulatio. Isti
ultra citroque ad aliquid praestandum obligant; & in his par utriusque contrahentis in
obligatione constituenda est ratio; uti est emptio venditio, locatio conductio, socie-
tas. Intermedii generis sunt, commodatum, depositum, pignus. Hi natura compa-
rati sunt ad unum duntaxat obligandum, eum nempe, qui accepit, uti ostendit finis
principalis contrahentium; neque ab initio dantem similiter obligant. Fit tamen heic
saepe ex postfacto & accidenti, ut ille quoque, qui dedit, accipienti obligetur; puta,
si accipiens in rem acceptam necessarias impensas fecerit, aut per rem illam damnum
passus sit, quod domino possit imputari. Ubi impensas refundi, damnumque larciri
aequum fuerit.

§. 6. Familiaris quoque J. C. is Romanis est divisio contractuum in *reales*, *consensualis*,
literales & *verbales*. *Reales* dicuntur, non ideo quia circa rem aliquam versantur, (cum
& reliqui contractus id faciant; sed quia, ut peti queat id, ex quo isti denominationem
sunt sortiti, necesse est traditionem rei antecessisse. Vid. l. 17 D. de pactis. Sic, ut ex mu-
tuo obligatus intelligatur, necesse est, me rem fungibilem accepisse. Add. *Val. Max.* lib.
8. c. 2. §. 2. Sic depositum, & commodatum nemo me potest reponere, antequam
rem mihi tradiderit. Aliud autem est contractus mutui; aliud, pactum aut promissum
de mutuo danda in posterum re fungibili. Aliud est commodatum, aut depositum; aliud
promissum de commodando, aut recipiendo rem deponendam. *Consensuales* dicuntur,
non quod reliqui contractus citra consensum perficiantur; sed quia statim obligationem
dandi aut praestandi generant, quando utraque pars consensum idoneis signis indicavit,
neque necessum est, rem prius esse traditam, aut operam praestitam. Contractus *ver-
bales* seu stipulatio, quatenus certis & solennibus interrogandi ac respondendi formulis
constat, juri naturae est ignotus. Nec minus eidem juri adversatur, aliquem, qui rem
non accepit, ex sola scriptura aequè obligari, ac si eam rem accepisset. Juris tamen Ro-
mani heic ratio clara est. Cum enim iudex non possit cognoscere de crediti veritate,
nisi ex instrumentis, & aliis probationibus; igitur quando literae extant, creditum fa-
centes, non potest non is pro ejusdem crediti veritate praesumere, donec contrarium
fuerit probatum. Et si hoc omnes contractus commune habeant, ut scriptura illis pos-
sit adhiberi. Id quod tamen fit duplici modo. Vel enim contractus in scripto fit, seu
consensus omnino scripto declaratur; quocasu contractus demum perfectus fit, quan-
do scriptura omnibus numeris fuerit perfecta. Quod in contractibus potissimum con-
sensualibus, & quae his similia sunt, pactis obtinet. Vel etiam scriptura est tantum
monumentum contractus jam perfecti. Quorum posterius in dubio praesumitur. Vid.
Grot. l. 2. c. 16 §. 10.

§. 7. Eorundem est divisio contractuum in *nominatos*, & *innominatos*. In priori classe
censentur, qui ob usum frequentiore proprio & speciale nomen erant nati, &
talc,

rale, quod ipsius negotii formam, & summam exprimeret, seu quo prolato statim intelligeretur, quid actum esset. (Nam etsi permutatio, quæ inter contractus innominatos rejicitur nomine non videatur desitui; tamen id nomen est commune, & eo expressio non statim intelligitur, an contractus do ut des, an emptio venditio, aut similis contractus sit celebratus.) Quæ de causa etiam in foro Romano certæ & perpetuæ de illis erant prædictæ actionum formulæ; cum in cæteris contractibus minus frequentibus hæc tantum nesciret, quod expresse dictum erat: ac proinde non communis aliqua & usitata, sed accommodata ad ipsum factum dabatur formula. Unde quas illi producebant actiones *prescriptis verbis* nuncupabantur. Vid. *Grotius* lib. 2. c. 12. §. 3.

§. 8. Nostro proposito cumprimis congruit distinctio contractuum in *beneficos*, & *onerosos*. Quorum illi alteri contrahentium parti gratis commodum quodpiam afferunt; uti est commodatum, mandatum, depositum. Hi autem utramque partem ad æquale onus adstringunt. Hæc enim eo fine præstatur, aut datur aliquid, ut tantundem recipiatur. Hanc distinctionem videtur initi altera illa, quæ aliis contractus dicuntur *bonæ fidei*, alii *stricti juris*. Cujus in jure Romano hic erat effectus, ut illi quidem producerent actionem bonæ fidei, in qua iudici liberior erat potestas ex æquo & bono rem arbitrandi & æstimandi; hi autem actionem stricti juris, ubi iudex ad certam formulam, adstringebatur, à qua discere non liceret. Ipsa tamen naturalis ratio ostendit, contractus onerosos esse bonæ fidei, seu laxiorem admittere interpretationem ex æquo & bono; ideo quod cum æqua nullis vertetur obligatio, exinde neuter contrahentium gravetur. Contra autem beneficii contractus stricti juris videntur, nec laxam ejusmodi interpretationem admittunt, aut ut quis ad quid amplius, quam quod expresse significavit, adstringatur; ne scilicet alicui benignitas sua nimis onerosa reddatur. Add. *Arnold. Vinnius* ad §. 28. *Instit. de actionibus*.

§. 9. Onerosi contractus ad quatuor hæc capita sat commodè revocantur; *do ut des*, *facio ut facias*, *do ut facias*, *facio ut des*. Ubi vocabulum *facio* ita late sumitur, ut etiam comprehendat admissionem actus alieni. *Grotius* d. l. tria tantum facit capita, & omittit, *do ut facias*; quod crederet, coincidere illud cum altero, *facio ut des*. Et sane non videtur inter duo ista reale discrimen esse, cum utrinque opera pro re, & res pro opera exhibeatur. Nisi quod in *do ut facias* contractus velut incipiat à traditione rei, quam præstatio operæ sequatur: in altero autem præstatio operæ præcedat, sequatur rei datio; adeoque in uno faciens sit velut autor contractus, in altero dans. Nam & quidam contractus *διπλευροι* hoc habent, ut licet æqualis utrinque sit obligatio, ab uno tamen velut autore contractus proficisci intelligatur. Sic regulariter contractus emtionis incipit ab emtore, locationis à conductore, &c. Ad primam porro classem pertinent illi contractus, in quibus datur res pro re; ut in permutatione præse sic dicta. Ubi observandum discrimen sat subtile inter contractum *do ut des* generalem, & inter permutationem resiliè dictam; quod nempe ille sit, quando datur incerta species pro incerta, ut aliquis bos pro aliquo mulo; aut incerta pro certa, ut aliquis equus pro hoc bove; aut certa pro incerta, ut oleum pro frumento in gerere. Quando autem species certa datur pro certa, v. g. hic bos pro hoc equo, permutatio est. Vid. *Aternacius* ad l. 5. *D. prescriptis verbis*. Pertinet & huc ille contractus, quo datur pecu-

nia pro pecunia, vel diversæ speciei, vel diversis in locis. Quod vocatur hodie cambium, Græce collybus. Aliquando autem datur pecunia pro pecunia, ita ut sit emptio venditio; uti *Plinius* l. 33. c. 3. memorat, quondam numum victoriatum, ex Illyrico advectum, mercis loco fuisse habitum. Quando datur res pro pecunia, dicitur emptio venditio. Datur & usus rei pro re; ut si alteri equum meum ad aliquot dies concedam, ut mihi det librum. Aut usus rei pro usu rei; ut si domum te meam patiar inhabitare, & ut agro me tuo uti frui permittas. Aut usus rei pro pecunia; quæ proprie vocatur locatio conductio. Datur denique, ut interposito tempore tantundem & genere idem detur in mutuo. *Aliera classis*, facio ut facias, innumeras potest habere species, prout est infinita varietas actionum, aliis hominibus utilium aut jucundarum, quæ invicem velut permutari, & hæc pro illis præstari possunt. *Ammiano Marcellino* l. XVI. c. 10. hocce genus contractus pactum reddende vicissitudinis dicitur. Apud *Apulejum* in *Apologia* est: *An ipse mutuas operas cum vicinis tuis cambias?* Ad tertiam classem, do ut facias, spectat locatio conductio pro pecunia operarum aut factorum quotidianæ utilitatis. Item ille contractus, quo pro pecuniæ præstatur indemnitas alius merces transvehentibus, qui vulgo dicitur assicuratio, seu averfio periculi. Item si detur quæcunque res fungibilis aut non fungibilis, ut factum aliquod præstetur. *Ad quartam classem*, facio ut des, referuntur illi contractus, quibus factum quodcunque præstatur, ut ab altero detur res, aut usus rei. Et si qui sunt alii. Vid. t. t. D. *prescriptis verbis*. Potest & dari contractus, qui ad nullam harum classium referri queat, ideo quod disjunctionem complectatur; uti est contractus æstimatorius, de quo vid. l. 1. D. *de æstimatoria actione*. Add. *Plautus captiv.* act. 2. sc. 3. v. 18. seqq. Cui contractui vicina videtur donatio nuptialis apud *Moscovitas*, de qua ita tradit *Sigismund. Baro* in *Herberstein.* *Invitati ad nuptias munera sponsæ mittunt; quæ singula sponsus diligenter notata reponit. Emissis nuptiis deprompta rursus ordine conspiciunt: atque ex iis, si quæ placent, ea mittit ad forum, jubetque singula ab his, qui rebus pretia imponunt, æstimari; reliqua omnia donatoribus remittit cum gratiarum actione. Ea quæ servavit, in anni spatium juxta æstimationem pecuniæ, aut re æqualis valoris compensat. Si quis donum suum plus fecerit, sponsus ad juratos æstimatores recurrit, illumque horum æstimatione stare cogit. Si sponsus post elapsum annum non satisfecerit, aut munus non restituerit, in duplum damnatur. Si donum juratis æstimandum dare neglexerit, ex arbitrio ejus, qui dedit reponere cogitur. Atque hunc morem vulgus ipsum in omni liberalitate seu donationis genere observare solet.* Idem circa xenia, quæ Persæ peregrinis offerre & dare liberaliter solent, refert *Petrus de Valle* l. i. part. 2. epist. 1. pro quibus, nisi pretiosius donum reponatur, non queritur solum donator, sed & sæpe quod dedit, aut ejus pretium repetit. Habent autem hi contractus istud commune, quod ubi ex utraque parte impleti sunt, partibus deinceps nihil, ex isto quidem capite, negotii intercedat. Quam ob causam *Grotius* d. l. vocantur *direratorii*, & opponuntur contractibus *commutatoriiis*, per quos partes aliqua communione junguntur: quorumque adeo impletio in hoc consistit, ut partibus inter se aliquid sit negotii. Uti est contractus societatis, quando duo pluresvè aut mera facta, aut meras res communicant, aut hinc facta, inde res, ad utilitatem communem. Atque hi, adjunctis beneficiis, fere sunt contractus simplices.

§. 10. Sed & dantur quidam contractus mixti, & ex duobus negotiis velut compositi, v. g. si sciens rem majoris emam, & quod plus est in pretio venditori condonem; aut si sciens rem minoris vendam & reliquum pretii emptori condonem, erit partim donatio, partim emptio venditio. Sicuti Cæsar Dictator Serviliæ amplissima prædia ex auctionibus hastæ numo addixit. *Suetonius Julio* cap. 50. Si alicui salarium amplius constitutam, quam quanti ipsius opera est, erit partim donatio, partim conductio. Id quod splendoris causâ interdum faciunt magnates, qui ex dignitate sua credunt, largius pensare operam alicujus, quam quanti revera est, contractui libertate admista. Add. *Matth. XX. 9. l. 12. §. 3. D. de administr. & peric. tutorum.* Pari modo se res habet, si pro parte duntaxat operæ meæ mercedem mihi solvi patiar, reliquum condonem. Add. *Ual. Max. l. V. c. 2. §. 10.* Si aurifabro pecuniam promittam, ut ex suo auro mihi annulos faciat, partim emptio erit, partim conductio. Ita quidem *Grotius d. l. §. 5.* Quamquam alis et emptio videatur; quippe cum in emptione pretium non materiæ soli, sed & artificio simul ponatur: ac parum referat, an species jam facta sit, an adhuc ab opifice conficienda. Nec potest esse locatio conductio, ubi corpus ipsum non datur ab eo, cui id conficitur. Vid. *l. 20. D. de contrah. emt. §. 4. Inst. de locat. conduct.* Sic & ipse contractus *emphyteuticus* mixtus videtur ex emptione venditione, & locatione conductione: etsi propriam ipsi speciem assignaverit lex Zenonis. Sic in contractu feudali concessio feudi est beneficium, quatenus feudum longe pluris est, quam militaris opera, quæ pro eo est præstanda: sed prout eadem opera militaris exigitur pro tutela, quam senior vasallo præstat, inde trahit aliquid ex contractu facio ut facias; & quod principale est in eo contractu pertinet ad do, ut facias. Quod si autem concessioni feudi accedat quoque onus certæ pensionis, eatenus miscetur cum *emphyteusi*. Fœnus denique nauticum, quod communes alias usuras longe solet excedere, est aliquid mixtum ex contractu mutui, & aversi periculi seu assecurationis. In societate autem, etsi contingat, ut alter pecuniam & operam, alter pecuniam tantum conferat, non tamen exinde mixtus fieri contractus videtur. Neque enim mixtio proprie ex diversis præstationibus resultat, (v. g. si aliquem conduxero, ut & vineam fodiat, & agrum conferat, & hortum planter, simplex tamen contractus locationis conductionis est;) sed inde quod una & eadem conventionem in plura negotia diversarum naturarum consentiatur. *Grotius d. l. §. 6.* mixtum quoque contractum oriri putat ex *accessione ad alium actum*, ut in fidejussione, & pignoris datione. Quod non satis accurate videtur; cum ex mixtione proprie dicta tertia aliqua species resulter. Cautio autem cum principali contractu non miscetur, sed tantum cum eodem conjungitur tanquam extrinsecum aliquod firmamentum. Sic creditum non alteratur, accedente fidejussore & pignore; sed cavetur duntaxat creditori in eum casum, si creditum à principali debitore exigi nequeat. In ipsa tamen fidejussione accurate loquendo duo sunt contractus, qui unius tantum speciem præ se ferunt, ideo quia eidem fidejussori cum utroque tam creditore, quam debitore negotium est. Nam inter fidejussorem & creditorem videtur quidem nuda duntaxat promissio intercedere: accurate tamen loquendo promissio illa tantum est causa, cur hic debeat, non autem ob quam debet. Nam causa, ob quam debet, est principalis contractus, ex quo obligationem velut

in

in subsidium per promissum in se derivavit fidejussor. Adeoque promissio illa intelligitur induere naturam illius contractus, cui fidejussio accessit. Neque vero ista fidejussio in ordine ad creditorem habet naturam actus benefici; quippe cum hic ex fidejussore nihil lucretur; sed duntaxat idoneam viam nanciscatur suum obtinendi. In quo et si ipsi consulatur, ob id tamen fidejussori haut quidquam creditor gratiam tenetur agere, sed debitor. Nam iste absque fidejussione ad contrahendum non descendisset. Inter fidejussorem autem & debitorem, ubi solutio ab isto facta est, creditum videtur intervenire, cum fingatur, fidejussorem pecuniam dedisse debitori, quam ipse deinceps creditori solvat. Et si in effectu perinde sit; si fidejussori debitorem ex mandato ad restituendum id, quod solutum est, teneri dicamus. Sed neque pignoris datio in se est actus aliquis liberalis; quippe cum per hoc alter, cui id datur, nihil lucretur, nec ob idem quidquam imputate creditori possit debitor, cum citra pignus iste huic non fuisset crediturus.

C A P U T III.

DE ÆQUALITATE IN CONTRACTIBUS
ONEROSIS. OBSERVANDA.

1. In contractibus onerosis debet esse æqualitas.	7. In contractibus beneficiis æqualitas locum non habet.
2. Ideo vitia rei indicanda sunt.	8. In contractu oneroso nihil donari præsumitur.
3. Id quod requirit ipsa natura contractus.	9. In æqualitas emergens quatenus corrigenda?
4. An quæ rem per se non contingunt indicanda?	10. An circumventio in emptione naturaliter licita?
5. Nota utrinque vitia indicari necessum non est.	
6. Ad contrahendum metu nemo adigendus.	

HAbent hoc omnes contractus onerosi, & quibus nihil benefici admixtum, qui præsertim ineuntur, ubi lege aut usu fori definita rebus pretia sunt constituta, ut in illis versari debeat æqualitas, seu ut uterque tantundem nanciscatur; & ubi inæqualitas intervenierit, alteri, qui minus accepit, jus nascatur ad postulandum, ut suppleatur, quod sibi deest. Id quod facile ex fine talium contractuum adparet. Ideo enim isti ineuntur, ut pro re vel opera mea aliquid æquipollens ab altero recipiam, quod certas ob causas possidere malo, quam rem meam retinere, aut opera mea superfedere. Quanquam nec accuratio demonstratio desit. Cum enim contractibus opus sit ad illa obtinenda, quæ ab altero jure exigere non poteram, adeoque in ipsius arbitrio sit eadem in me transferre; vel non; & vero præsupponatur, non velle aliquem gratis in me conferre, quod per contractum demum in me confert: ergo nemo censetur per contractum in alium quidquam transferre velle, quam quatenus pro re sua æquipollens recipere se judicat: & consequenter ex contractu non potest quis jus nancisci ad rem alterius, quam quantum illa ab ipso judicatur æquipollere rei, quam pro eadem accipit. Vid. *Dent. XXV. 13. seqq. l. 52. §. 22. de furtis. l. 6. §. 1. 2. D. de extraord. crimin. l. 32. §. 1. D. de falsis*

§. 2. Por-

§. 2. Porro ad isthanc æqualitatem inveniendam & determinandam requiritur, ut utrique contrahentium res ipsa, & qualitates rei, de qua contrahendum est, æque sint cognitæ. Euripides Cyclope vers. 137. *Φῶς ἐμπόλημασι πρέπῃ*. lux contractibus convenit. Ovidius de arte l. 1. *Consule de gemmis, de tincta murice lana, Consule de facie corporibusque diem*. Ex quo consequens est, quod is, qui per contractum rem in alterum est transfaturus, indicare debeat non solum qualitates rei æstimabiles, sed & privationes earundem, sive vitia, quantum quidem ipsi constat. Citra hoc enim justum pretium liquido constitui non potest. Et huc pertinet l. 1. §. 1. D. de act. emt. vend. l. 43. §. 2. D. de contrah. emt. item torus titulus de edilit. edicto, ubi sigillatim recensentur vitia, quæ in jumentis & mancipiis venalibus sunt indicanda, & quæ dissimulata redhibitioni locum faciunt. Add. Gellius l. 4. c. 2. Cicero Offic. 3. *Ac de jure quidem prædiorum, inquit, sanctum est apud nos jure civili, ut his vendendis vitia etiam dicerentur quæ nota essent venditori. Nam cum ex XII. tabulis satis esset cautum, ea præstari, quæ essent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus esset, dupli poenam subiret; à ICiis etiam reticentia poena est constituta. Quicquid enim inest prædio vitii, id stantuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere*. Add. exemplum, quod h. l. sequitur. Ambrosius de Offic. l. 3. c. 10. *In contractibus etiam vitia eorum, quæ veniunt, prodi jubentur; ac nisi intinuerit venditor, quamvis injus emtoris transcripserit, doli actione vacuantur.* (et si quod de doli actione dicit, ad leges Romanas non satis quadret.) Lactantius l. V. c. 17. *Qui vendentis errorem non redarguit, (puta, si viderit eum per errorem tradere mercem pretiosiorē, quam de qua conventum erat,) ut parvo emat, aut qui non proficietur fugitivum servum, vel pestilentem se domum vendere, lucro & commodo suo consulens; non est ille sapiens, ut Carneades volebat, sed callidus & astutus. Plato de LL. l. XI. Quando quis servum vendidit, phrenesi, vel calcio, vel stranguria, vel eo morbo, quem sacrum adpellant, aut alia quavis plurimis oculis, & longa, & egre sanabili corporis sive mentis ægritudine laborantem, si medicus aut gymnasticus emerit, reddere non liceat. Sed nec quando venditor emtori cuius veritatem prædixerit. Sin autem artifex aliquis hujusmodi rerum peritus ignaro & rudi cuipiam aliquid vendidit, duplum pretii ejus, quo vendidit emtori, condemnatus persolvat. Quod si imperitus imperito vendidit, redhibitio fiat, & simplex pretium restituatur.* Eleganter quoque Idem d. l. ἐπ' αὖτις ὁ πωλὴς πᾶν τὸ πωλούμενον ὁπείσῃ. Laus rei cuiuslibet venalis & juramentum longe absit.

§. 3. Necessitas autem vitia isthæc indicandi ex natura actus oritur, & quia citra id justum pretium statui nequit, non quod proprie per celebrationem contractuum vinculum illud humanitatis, quo omnes homines invicem ligantur, artius adstringatur, aut quod societas aliqua inter contrahentes constituatur, ad alia quæpiam officia præterquam quæ ex natura contractus requiruntur, adstringens. Neque enim, contractu utrinque completo, sentimus, nos alteri plus debere, quam cuius contractus ejusmodi ad amicitiam fiat transitus. Unde etiam imperite argumentum ducitur ab eo, quod salva communi humanitatis lege possumus omittere, ad id, quod in contractibus ineundis nobis licere possit. Adeoque non sequitur, quia nemo tenetur ex sola lege humanitatis cuius rerum suarum conditionem pandere, aut omnem suam scientiam alteri communicare: ergo non teneri nos de rerum nostrarum defectibus alteri significare in con-

tractu. Nam sane extra contractum constitutus recte possum multa alios celare: etsi ex eo silentio solus ego lucro aliquo fruar, quod cum altero communicaretur, si idem ipsi per me indicaretur, v. g. si in loco aliquo deserto, qui nullus est, gemmas inveniri sciam, non obligor, ut id alteri cuiquam indicem, quo & ipse in partem lucri mecum venire possit. Vid. *Maib.* XIII. 44. (heic enim si de thesauro indicasset emtor, tam parvo agrum non emisset.) Conf. *Grotius* l. 2. cap. 8. §. 7. Huc facit historia de Anica rustico, Samajedorum detrectore, de quo est apud *Lundorpium* in continuatione *Slejdani* ad annum 1607. Et recte *Cicero* *Offic.* 3. Nec tamen nostra nobis utilitates omittenda sunt, aliisque tradenda, cum his ipsi egeamus: sed sua cuique utilitati, quod sine alterius injuria fiat, serviendum est. Scitè *Chrysippus*, ut multa: qui stadium, inquit, currit, entii & contendere debet, quam maxime possit, ut vincat: supplantare eum, quicum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in viis sibi quemque petere, quod pertinet ad usum, non iniquum est: alteri furripere jus non est. Quem locum etiam exprefit *Ambrosius* *Offic.* 1 3, cap. 4. Enimvero in contractibus obtinet illud *Valerii Maximi* l. 8. c. 2. n. 1. Bone fidei venditorum nec commodorum spem augere, nec incommodorum cognitionem obscurare oportet. Huc quoque spectat illud *Platonis* de *L.L.* l. XI. Quod venditori de rerum venalium pretio lex consuluit, id ipsum opifici quoque consulit. Caveat ergo, ne plurius, quam æquum est, ipse summum taxet opus: sed quam simplicissime, & ut dignum est, taxatio fiat. Non enim ignorat opifex, quo pretio dignum opus suum sit. Nec debet in libera civitate artifex arte ipsa, quæ aperta res est, & a mendacio longe remota, redes decipere. Possis etiam huc adplicare, quod ex *Alpasia* sese audivisse dicit *Socrates* ap. *Xenophont.* *Memor.* l. 2. Bonas pronubas, quæ cum veritate bona de aliis commemorant; plurimum ad conciliandam inter homines adfinitatem valere: quæ verò mentirentur; eas laudando nihil aliis prodesse. Etenim, ut qui decepti sunt; sese oderint mutuo, atque etiam conciliatrices ipsas.

§. 4. Cæterum uti de eo dubium non est, quin indicanda sint illa vitia, quæ proprie contingunt rem in contractum deducendam: ita an & alia, quæ extra rei substantiam posita sunt, & tamen ad æstimationem ejus facere quid valent, indicari, tam ex parte emtoris, quam venditoris necessum sit, jam inter antiquos disceptatum fuit. Quam in rem ita *Cicero* *Offic.* 3. Si, inquit, vir bonus ab *Alexandria* profectus *Rhodum* magnam frumenti numerum advexerit in *Rhodiis* inopia & fame summaque annona caritate; si idem sciat, complures mercatores ab *Alexandria* solvisse, navesque in cursu frumento onustas petentes *Rhodum* viderit; dicturus ne sit id *Rhodiis*, an silentio suum quam plurimo vendiurus? Heic visum fuit *Antipatro* omnia patefacienda, ut ne quid omnino, quod venditor norit, (ad rem subjectam nullo modo spectans) emtor ignoret. *Diogeni* *Babylonio* contra videbatur, venditorem quatenus jure civili constitutum sit, dicere oportere; cætera sine insidiis agere; & quoniam vendat, velle quam optime, (cum suo emolumento) vendere. Advexi, exposui; vendo meum non plurius quam ceteri; fortasse etiam minoris, cum major est copia. Heic opponit *Antipater*: quid ais? tu cum hominibus consulere de eas, & servire humanæ societati, eaque lege natus sis, ut utilitas tua communis utilitas sit, celabis homines, quid ais adfui & commodum aut & utilitatis? Cui regeat *Diogenes*: aliud est celare, aliud tacere: neque ego nunc te celo, si tibi non dico, quæ natura decorum sit, quis sit finis bonorum; quæ tibi plus prodesse cognita, quam scitici vitia. Respondet iterum *Antipater*; imo vero necesse est; siquidem

meministi inter homines naturam conjunctam societatem. Diogenes contra; memini, sed num illa societas talis est, ut nihil sit cuique suum? quod sita est, ne vendendum quidem quidquam est, sed donandum. Hic Cicero ipse videtur in Antipatri sententiam propendere, dum eam mercatoris dissimulationem dici esse hominis non aperti, non simplicis, non ingenui, non iusti, non viri boni: sed versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratos, vafri. Et tamen ipse Cicero à doli mali crimine eundem videtur liberare, dum paulo post dolum malum esse dicit quando aliud est simulatum, aliud actum. Id quod in praesente incasum non quadrat. Recte igitur dicitur, mercatorem iniquè non fecisse dissimulationem de navibus subsequenibus. Nam iustitia hoc tantum requirit, ut ea indicentur, quæ rem iubeatam per se contingunt, v. g. si domus sit pestilens, si à magistratu jam deici iusta; quæ exempla colloco Cicero subiicit. At heic nihil tale dissimulatum. Frumenti bonitas in proptulo adparebat; & tunc quando contractus inibat, revera tanti erat, quanti vendebatur; etsi paulo post minoris esset futurum. Necjux proprie dictum habebant Rhodii, ut ex mercatore hoc scirent; quippe quicum iuper ea re nunquam pacti erant. An autem contra legem beneficentiae, & humanitatis fecerint, alia questio est; quam itidem non facile affirmari. Ut enim ad beneficium alteri exhibendum per humanitatem teneam, requiritur, ut ipse eodem gratuito valde indigeat. Atqui Rhodii frumento indigebant, pecunia non indigebant; quippe si in opulentia apud antiquos celebres. Sed neque tunc dare beneficium tencor, quando id danti plus decedit, quam accipienti accedit. Atqui plus lucri decessurum erat mercatori, de classe ventura significanti quam frumenti emtoribus erat accessurum. Nam si inter plures id fuit extractum singulis parum decedebat soluto antiquo pretio; si unus aut alter omne coëmit, avaritiae suae imputet, dum itidem grandi lucro intempus live inhiat. Et sane rigida nimis exactio in ejusmodi negotiis à vitæ communis consuetudine abhorret. Facile mercatoribus beneficentiae necessitatem remittere possumus, modo per lucri cupidinem nos decipere nolint.

§. 5. At vero vitia rei, emtori jam nota, dici minime attinet; scientia enim utrinque par; pares quoque facit contrahentes. Sicut & ob vitia à venditore indicata emptio non potest rescindi; quippe cum in ista velut consensisse emtorem manifestum sit. Quo facit illud Ciceronis Off. 3. *Gratidianus Sergio Orata vendiderat ades eas, quas ab eodem ipse patris ante annis emerat. Ha Sergio serviebant; sed hoc in mancipio Marius non dixerat. Adducta res in iudicium est. Oratam Crassus, Gratidianum defendebat Antonius. Jus Crassus urgebat; quod vitium venditor non dixisset sciens, id praestari oportere; a quo etiam Antonius; quoniam id vitium Sergio ignotum non fuisset, quia illis ades vendidisset, nihil fuisse necesse dicit: nec enim esse deceptum, qui id, quod emerat, quo iure esset, teneret. Scilicet uti Ulpianus ait l. 1. §. 1. D. de act. emt. non videtur esse celatus, qui servit, neque certiorari debuit qui non ignoravit.* Adde l. 43 §. 1. l. 57. §. 3. D. de contrah. emt. l. ult. D. de adilit. edicto. Huc pertinet illud Horatii 2. epist. 2. ubi inducit mangonem, qui mancipium erat alteri venditurus, cum post ejus enumeratas virtutes, hoc quoque addidisset: *semel hic cessavit, Et sit, In sculis latuit metuens pendentiis habens.* (Add. l. 1. §. 32. D. de Scro Silaniaro l. 17. D. de adilit. edicto.) Denumque, *excepta nihil te si fuga ledat. Ille feret pretium pœnâ securus, opitior, Prudens emisti v. iustum: dicta tibi est lex.* Eidem fundamento nititur sententia Marii a-

apud *Plutarchum* *Mario*, & *Valerium Maximum* l. 8. c. 2. §. 3. *Fannia* in matrimonio fuerat cum *Tinnio* quæ cum divortio facto dotem, quæ lauta erat, repetebat, ille adulterium ei objecit, ac causa ad *Marium* consulem delata est. Ea in iudicio agitata, quum *Fanniam* constaret impudicam fuisse, & virum, qui talem sciret esse, eam duxisse, diuque cum ea in matrimonio vixisse, ambos improbat, virumque iussit dotem ei restituere, mulieri infamia damnata quatuor asses multam dixit. Conf. l. 13. §. 9. 10. D. ad L. *Fuliam* de adul.

§. 9. Præterea quod in omnibus pactis locum habet, id vel maxime etiam in contractibus obinet, ut neuter contrahentium alteri ad contractum in eundem iniustum metum incutiat. Inde recte quondam *Lacedæmonii* iudicaverunt, rescindendam esse emtionem agri, quam *Elci* possessoribus metu extorserant, γνόντες, μηδὲν δικαιοτέρον εἶναι εἰς αὐτοὺς περὶ αὐτῶν, ἢ εἰς ἀφελομένους τῶν ἐπὶ τῶν ἡτῶνων λαμβάνειν. *Arbitrari*, nihilo iustius esse infirmioribus per emtionis titulum, quam vi metum extorquere. *Xenoph.* l. 3. rerum Græcar. Spectat quoque huc illud *Ciceroni* IV. in *Verrem*, ubi de signis & tabulis ab ipso ex *Sicilia* sublati agit. Huic accusationi *Verres* uno se vocabulo satisfacturum putabat, dicens: emi. Sed *Cicero* reponit: sapienter à maioribus fuisse institutum, ut qui in provincias mitterentur, ab omnibus emtionibus removerentur. Inde ipse de publico datum fuisse argentum & vestem. Mancipia autem ideo non data publice, quod nemo esset *Rome* alicuius dignitatis, qui non aliquot eorum haberet. Sanxerunt tamen, ne quis in provincia emeret mancipium, nisi in demortui locum. Putabant enim ereptionem esse, non emtionem, cum venditori suo arbitrari vendere non liceret. In provincia intelligebant, siis, qui esset cum imperio & potestate, quod apud quemque esset, emere vellet. Idque ei liceret, fore uti quod quisque vellet, siue esset venale, siue non esset, quanti vellet auferret. Add. l. 46. l. 62. D. de contrah. emt. l. penult. §. 1. D. ad L. *Jul.* repetund. l. 6. C. eod. l. 11. C. de his, quæ vi metus vè causa. Constituit. *Sicularum* l. 1. tit. 88. §. 1. *Tacitus* A. XIV. Merces ab eo, qui iubere potest, vim necessitatis affert. Huc spectat quod *Dio Cassius* l. 42. refert de *Cæsare*, qui post victum *Pompejum* mortui nomen ei pecunia, cui exigenda probabilis alia ratio non extabat, prætexit: quanquam vi alioquin eas non secus ac debitas sibi poscebat, neque reddurus unquam erat. Frequentius tamen contingit, ut subditi perpetui aut temporarii pro imperio ad contractus potissimum veaditionis, aut conductionis adigantur; puta, quando mercatores compelluntur, ut vendant id, quo resp. maxime indiget; aut ut operas suas, vehicula, & naves locent. Id quod ubi utilitas aut necessitas publica requirit, & pretium mercesque iusta persolvitur, recte fieri potest. Non insolens quoque est in civitatibus, ut quod quis emere in certo genere vult, abs certo aliquo, & non ab alio emere teneatur.

§. 7. Satis autem clarum est, in contractibus beneficis isthanc æqualitatem locum non habere. Heic enim ubi æqualis operæ merces constituitur, in aliud negotii genus transitur. Vid. §. fin. *Instis.* de mandato l. 1. §. 9. D. de positi. Ubi autem aliquid honorarii aut præmii vicem sustinens adjicitur, contractus mixturæ aliquid trahit ex locatione conductione. Hactenus tamen etiam in mandato & deposito, licet indirecte & per accidens, æqualitas observabitur, ut si quid præter operam sumtum in negotium aut rem alterius fuerit impensum, id exacte restituatur; quippe cum in his contractibus de onera duntaxat gratuita conventum fuerit; sumtus autem velut ex tacito contractu mortui erunt refundendi. Vid. l. 12. princ. D. de positi.

§. 8. Ast vero in contractibus onerosis usque eo ista æqualitas est observanda, ut quod quis heic amplius æquo accepit, titulo præsumptæ donationis nequeat excusare. Neque enim hic solet esse animus tales contractus ineuntium, ut quid alteri velint donare. Adeoque mixtura contractus cum donatione non præsumitur, nisi expresse hoc ab altero fuerit dictum; aut nisi adpareat, alterum scivisse, rem aut operam minoris esse. Exemplum est apud *Plinium* VII. ep. 14. In præcedente epistola XI. dixerat, *sepe amicis causa eos agros minoris vendidisse*. De cætero dignum laude est factum Scævola apud *Ciceronem* Off. 3. qui cum postulasset, ut sibi fundus, cuius emtor erat, semel indicaretur; idque venditor ita fecisset, dixit se plus aestimare; addiditque decem millia.

§. 9. Ex istis consequitur, et si omnia rei vitia, quæ nota fuerant, sint exposita, nec plus exactum, quam deberi putabatur; tamen si post in re ipsa deprehendatur inæqualitas sine culpa contrahentium, (puta, quod vitium lateret, aut in pretio sit erratum,) ea quoque corrigenda sit, & demendum ei, qui plus habet, addendumque minus habenti. Add. l. 13. *primæ*. §. 1. 2. 3. 4. D. de æst. emti. l. 1. §. 2. D. de edit. edito. Neq; de jure naturæ requiritur, ut illa inæqualitas dimidiam partem justii pretii excedat. Nam famosa illa l. 2. C. de rescindenda vendit. qua minus pretium, ob quod ad rescissionem contractus; aut ad supplementum justii pretii possit agi, definitur, *si nec dimidia pars vere pretii soluta sit*; est mere positiva; & nititur ea potissimum ratione, quod nulla tribunalia sint suffectura expediendis litibus, si ob quamcunque minutam læsionem prætor possit adiri. Et quia indoles fori requirit, ut qui nolit decipi, oculos aperiat. Præsertim cum, quanticunque venditor suas merces æstimet; tamen ultima demum pretii determinatio ex voluntate emptoris constituatur. Quo & adplicari potest illud *Ciceronis* Off. 3. *Leges civiles iniqua tollunt, quatenus teneri manus possunt, Philosophi, quatenus ratione & intelligentia*. Quanquam revera ista decisio sit justo crassior. Nam utut in exigui momenti negotiis prætor non sit fatigandus; tamen cur iste subsidium suum velit denegare, ubi quis graviter, et si intra dimidium, fuerit læsus, ratio non est, v. g. si domum, quæ 900. erat, pro 800. vendiderim, cur ad 300. recuperanda omne mihi legis auxilium denegetur, cum ob longe minores summas actio detur? Inde uti & inter eos, qui solo naturæ & gentium jure reguntur, exigua læsio, quæ citra dolum contrahentium intervenit, rescissioni aut querelæ lat idoneam causam non præbet: ita ubi gravior illa fuerit, licet dimidium justii pretii non attingens, recte postulatur contractum vel rescindi, vel quod justo pretio deest suppleri. Gravitas autem læsionis æstimatur vel ex ipsa pretii magnitudine, vel ex tenuibus lesi facultatibus, quas damnum opulenteriori negligendum quandoque vehementer affligit. Imo etiam in civitatibus, ubi dicta lex observatur, salva conscientia emtor non potest subterfugere suppletionem læsionis enormis, infra dimidium adhuc subsistentis: quippe cum lex illa non tam lucrum cum detrimento alterius voluerit confirmare, quam prætorem litium multitudine sublevare. Eadem tamen lex efficit, ne ex læsione ista adversus concivem jus aut actio detur. Recte autem Jcti, qui legis istius beneficium non venditori solum, sed & emptori applicandum, nec minus ad alios quoque contractus extendendum docent, *Seldenus lib. VI. cap. 5. annotat: si quis Judæus Judæum in emtione & venditione, bona fide facta sexta parte pretii fraudasset, sive emtor sive venditor, id eum debuisse restituere; non autem si minus.*

se. et a parte. Sed si sexta pars maior foret lasio, licuisse emtori statim, seu quamdiu nondum finis esset negotiatio, contractum rescindere, & actione reahibitoria sibi integrum pretium vindicare. Venditori autem si in illius fuisset damnum, nunquam non licuisse rem suam postea repetere. Et idem quoque locum habebat in permutatione rerum fungibilium, puta, fructuum, seminum, & simulium. Verum hujus legis beneficio Judaei tantum si lasus fuisset, non autem Gentilis a Iudaeo fraudatus fruebatur.

§. 10. Cum haecenus traditis Interpretes juris Romani valde laborarunt, ut conciliarent l. 6. §. 4. D. de minoribus: in pretio emtionis & venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire. Add. l. 12. §. 3. D. locati. Nobis maxime arridet explicatio Grotii l. 2. c. 12. §. 26. ubi ostendit, licet & necessum esse non semper notare id, quod fas est, sed quod ita duntaxat permittitur, ut nullum contra sit proditum remedium in eum, qui se pacto velit defendere; seu qui adpellatus de iniquo pretio, respondere nihil aliud velit, quam ita inter ipsos convenisse: & qui non vult aperire oculos aperiat crumenam; quod vernaculo proverbio dicimus. Add. Lex Bajuvariorum tit. 15. c. 9. §. 1. & Capitulare Caroli l. V. cap. 210. Sicuti & apud Xenophontem de dictis & faelis Secraus l. 2. haec regula traditur: οἱ ἀγαθοὶ οἰκονόμοι, ὅταν τὸ πολλὸν ἀξίον μίαν ἐξ ἡ πείρασιν, τότε πρὸς τὸν θεὸν ὤντες. boni oeconomi, cum liceat magni pretii rem parvo emere, tunc dicunt esse emendum. Addatur facetum dictum Ciceronis apud Gellium l. 12. cap. 12. Vid. quoque Seneca de beneficiis l. VI. c. 38. ubi disputat, an recte Demades Atheniensium, qui necessaria funeribus vendebat, damnaret, cum probasset, magnum lucrum optasse; quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Add. Capitulare Caroli l. 1. c. 131. Circa factum tamen Jacobi Genes. XXX. 37. notari potest, solertiam istius eo magis esse favorem, quod ipsi negotium esset cum homine maligno, & qui omnibus modis istum circumscibere agitabat; quique duram legem ipsi imposuerat, ut pro custodia mercedem non aliam recipiens, quam foetuum partem, casus omnes praestaret. Genes. XXXI. 39. Sic & vox naturaliter non semper notat id, quod debet fieri, aut quod cum jure naturali congruit, sed & quod recepti moris est. Uti 1. Cor. XI. 14. Ἐὰν τις κομᾷ possit quoque accipi pro nimio studio capillos exornandi, quod foeminae velut suo jure sibi vindicant, & quod in viris effoeminati quid sapit, juxta illud: Sini procul à nobis juvenes, ut foemina, comit. Quanquam & revera naturalis ratio dicat, turpe esse viro illum usurpare habitum, quo ex inolita consuetudine sexus virilis à masculino differt. Facit etiam huc l. 8. C. de rescind. vendit. Haec est emtionis & venditionis substantia, (i. e. perpetuus mos,) quod emtor viliori comparandi, venditor cariore distrabendi votum gerentes ad hunc contractum accedant, vixque post multas contentiones paulum venditore de eo quod petierat detrahente, emtore autem huic quod obtulerat addente, ad certum consensiant pretium. Nec absurde Anacharsis apud Diogenem Laërtium forum vocat ὀπισμύνορον τὸ πονεῖς τὸ ἀλλήλους ἀπειτᾶν καὶ πλεονεκτεῖν, locum ad fallendum invicem, atque ad dandas avaritiae manus destinatum, & ubi aequum creditur, quemque ad suum quaestum esse callidum. Add. tam en l. 18. l. 19. D. de adul. edito. Scilicet naturali habendi libidine homines ad quaestum suum augendum feruntur. Inde vix videbantur commercia etiam inter cives consistere posse, nisi solertiae mercatoriae locus relinqueretur. Vid. l. 71. D. de contrah. emi. Quin & ult. oirridetur, qui imponi sibi passus est. Plin. l. 1. c. 24. Mala emtio semper ingrata est, eo maxime quod

quod. exprobrare stultitiam domino videtur. Horat. 1. Sat. 2. An tibi muris Insidias fieri, pretium-que avellier ante, Quam mercem ostendi? Accedere quoque videtur tacita contrahentium indulgentia, qui cum exactissimam æqualitatem scrutari vix queant, modicam ab exacta illa æqualitate defectionem sibi mutuo condonare videntur. Ergo in communem velut fori legem receptum, ut cuique liberum foret quam optima posset conditione emere aut vendere, modo fraus circa substantiam rei non intervenerit. Add. *Mich. Montaigne ess. l. 1. c. 21.* Alias enim locum habebit illud *Fulgentii Mytholog. l. 1.* qui Mercurium ideo & mercaturæ & furum præsidem tradit, quod nihil intersit inter negotiantis rapinam atque perjurium, furantisque dejectionem ac raptum. Obiter addendum, Ephoros adolescentem, quod fundum vilissimo pretio emisset, multasse; additâ, ratione, quod cum juvenis esset, acerrimo lucri studio teneretur apud *Ælianum V. H. l. 14. c. 44.* *Atrenacius ad d. l. inepte* & naturaliter explicat per *εὐφωῖς, dextre.* Nam id vocabuli non cum vocabulo *circumvenire*, sed cum *licet* cohæret.

CAPUT IV.

DE CONTRACTIBUS BENEFICIS IN

SPECIE.

1. Mandatum quid?	5. An mandatum expleatur per equipol-
2. Ejus singularis apud Romanos religio.	lens?
3. Mandatarius debet adhibere summam dili-	6. De commodato; & in quo hoc differat à
gentiam.	precario?
4. Quatenus idem indemnus d. beat prestari?	7. De deposito.

Proximum est, ut de præcipuis contractibus quædam specialius consideremus. De quibus licet ab Interpretibus juris Romani ubertim sit traditum: tamen cum pleraque ex jure naturæ & gentium desumpta sint; ea merito genuinæ suæ sedi vindicantur. Inter contractus igitur beneficos primum locum tribuimus *mandato*, quò quis gratis alterius negotia, eodem requirente & commitrente, expedienda suscipit. Et si hic contractus directe & per se dominia, & pretia rerum non præsupponat, sed duntaxat ex accidente, quatenus à mandante refundendæ sunt impensæ, quas mandatarius in commissum negotium præter promissam gratis operam fecit. Quod si autem quis alterius ignorantis negotia suscepisset, eaque utiliter gessisset, Romanis legibus dabatur actio *negotiorum gestorum*; cujus fundamentum non incommode possumus vocare mandatum tacitum. Sicuti & illam obligationem, quæ inter tutorem & pupillum versatur. Vid. l. 5. princ. §. 1. D. de obligat. & action.

§. 2. Mandati apud Romanos quondam singularis velut religio & sanctimonia censebatur, ideo quod ex humanitate & amicitia, quæ maxime mortalium genus continent, ortum trahat; quantum obtentu aliquem, de ipsius probitate optime sentientem, in fraudem inducere merito detestabile habetur. Vid. l. 1. D. de his qui not. infam. l. 1. §. 4. D. mandati. Cicero pro Sexto Roscio: In privatis rebus si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset, sui questus aut commodi causa, verum etiam negligentius; eum majores

maiores summum admisisse dedecus estimabant. Itaque mandati constitutum est iudicium non minus turpe quam furti, credo propterea, quod quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his opere nostra vicaria fides amicorum supponitur: quam qui ladit, oppugnat omnium commune presidium, & quantum in ipso est, disturbat vitæ societatem. Non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia re est magis utilis. Idcirco amicitia comparatur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? Cur mihi te offers, ac meis commodis officio simulato officii & obstas? Recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt. Ergo idcirco turpis hac culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam & fidem. Nam neque mandat quisquam ferre, nisi amico; neque credit ei, nisi quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul & amicitiam dissolvere, & fallere eum, qui levis non esset, nisi credidisses. *Plautus Mercatore act. 2. sc. 3. Reimandata omnes sapientes primum prævorti deset.*

§. 3. Eandem etiam ob rationem Romanis legibus exactissima diligentia in exsequendo mandato requiritur, utut folius mandantis causa illud fuerit susceptum. Vid. *Jacob. Godsfredus ad l. 23. D. de reg. juris.* Qua in re tanquam perfectum exemplum Atticum ostentat *Cornel. Nepos in eius vita c. 15. Quicquid rogabatur religiose, i. e. magna cum cautione & circumspectione, promittebat, quod non liberalis, sed levis arbitrabatur polliceri, quod præstare non posset.* (confer *Terent. Andria act. 4. sc. 1. v. 5. seqq.*) Idem in nitendo, quod semel admisisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam rem videretur agere. Nunquam suscepti negotii cum peritum est. Suam enim existimationem in ea re agi putabatur, quia nihil habebat carius. Quanquam heic videtur considerandum; qualem de alicujus industria & diligentia ante gesta, & communis vitæ ipsius tenor præsumptionem generarit. Nam qui dissoluto homini sua negotia commisit, habet quod sibi imputet; nisi iste peculiariter sese ad talem diligentiam, quæ in accuratos homines cadit, obstrinxerit, modo ad ejusmodi diligentiam plane idoneus sit. Quo potest facere fabella apud *Sadum Rosar. Persici c. 7. Quidam oculis laborans mulo medicum accedit, remedium petiturus. Ille eo, quo jumenta solebat, istius quoque inunxit oculos unguento. Sed cæcus inde fit. Lite ad judicem delata, ita hic pronunciat: In medicum nullam sarcienti damni habetis actionem: hic enim nisi asinas fuisset, mulo medicum nunquam adisisset.*

§. 4. Ex adverso mandatarius indemnus debet præstari à sumtibus in rem sibi commissam factis. Nam de hisce recipiendis tacite pactus intelligitur, dum nihil nisi operam, industriam, & fidem gratis promissit. Ac incivile foret, studium alicui suum nimis onerosum reddere. Idem quoque dicendum videtur de damno, in quod quis ex causa rei mandatæ incidit: non tamen de illo, in quod tantum ex occasione ejusdem prolapsus est. Adeoque illa duntaxat damna erunt a mandante sarcienda, quæ proprie ex ipso negotio mandato profluxere; non autem, quæ velut transversum intercurrerunt, dum negotium istud obitur. Quo facit *l. 26. §. 6. D. mandati. Mandatarius non omnia, quæ impensurus non fuit, nisi istud mandatum fuisset, mandanti imputabit, velut: quod spoliatus sit à latronibus, aut naufragio rem amiserit, vel languore suo suorumque adprehensus quædam erogaverit. Nam hac magis casibus fortuitis, quam mandato imputari oportet. Scilicet ubi quis sponte, sola benevolentia motus, alterius negotia exsequenda suscipit, censetur suo*

fuu periculo esse velle casus fortuitos, qui in vitam nostram improvise solent incurre. Aliud tamen videtur pronuntiandum, si pro imperio quis alterum ad rem suam expediendam alegaverit. Nam ibi iubenti major incumbit necessitas indemnem præstandi cum, qui nullum detractare non potuit. Quod si quis suscipiat negotia cum periculo conjuncta, is, nisi aliud expresse actum sit, censetur in se quoque suscepisse communis casus, qui ejusmodi negotia comitari solent. Conf. *Mornacius* ad d. l. 26. §. 6. *mandat.* Facit quoque huc l. 52. §. 4. *pro socio.*

§. 7. Est & circa mandatum celebris quaestio, an illud possit expleri per æquipollens? Quam eleganter disceptatam invenimus apud *Gellium* l. i. c. 13. *Quæri solet*, inquit, an negotio tibi dato, & quid domino faceres definitio, contra quid facere debeas, si eo factu videri possit res eventura prosperius, exque militare ejus, qui tibi negotium mandavit? Qui negant, dicunt, esse non paucos, qui sententiam suam una in parte defixerint. Igitur res semel deliberata utriusque ab eo, cujus negotium id potissimum esset, naquaquam contradictum ejus esse faciendum, etiam si repentinus aliquis casus rem commodius agi posse polliceretur; ne, si spes fefellerit, culpa in patientie, & poena indeprecabilis subeunda esset: si forte res melius venisset, diis quidem gratia habenda, sed exemplum tamen intransmissum videtur, quo bene consultis consilia religione mandata soluta corrumpere videntur. Alii contra existimaverunt, incommoda prius, quæ metuenda essent, si res aliter gesta foret, quam imperatum est, cum emolumento spei pensitanda esse: & si ea leviora, minoraque, utilitas autem contra gravior & amplior spe quantum potest firma ostenderetur: tum posse adversum mandata fieri censerunt, ne oblata divinitus rei bene gerenda occasio amitteretur. Neque timendum exemplum non parendi crediderunt, si rationes hujusmodi denique non adessent. Adjunguntur deinde præcepta prudentiæ: in primis esse respiciendum ingenium naturamque illius cujus præceptum deditur; ne ferrox, durus, indomitus, inexorabilisque sit. Qualis erat Cn. Pilo ap. *Senecam* de ira l. i. c. 16. Nam si tali præceptori sit reddenda ratio, tutissimum erit nihil facere, quam quod præceptum est. Additur exemplum de P. Crasso Mutiano, qui cum Architectum misisset ad afferendum ex duobus malum majorem construendo atriæ, hic minorem, quem commodiorem judicabat, attulit: quæ de causa virgis ipsum cecidit: corrumpti atque dissoluti officium omne imperantis ratus, si quis ad id, quod facere iussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato respondeat. Pro architecto tamen dici posset, dum Crassus hominem peritum artis mittit, illique significat, cui usui malum vellet adhibere, in aliquam deliberationis partem ipsum admissum videri. Add. *Much. Montaigne* *essais* l. i. c. 26. Contra inter exempla lenitatis refertur à *Xiphilino* epit. *Dionys.* & *Zonara* tom. II. in Imperatore Adriano, quod cum aliquando, populo ferocius quid postulante; præconem iussisset proclamare, tacete: hic metuens vocis alperitatem & insolentiam, cum manu extenta silentium fecisset, ita metuentiavit; hoc ipsum vult Imperator. Quo facto Imperator offensus non fuit. *Lampridius* in *Commodo*: Cum hic tepidus furtive lotus esset, balneatorem in forpæcem conjici iussit, quando a padigago, cui hoc iussum fuerat, vervecina pellis in fornacem conjecta est, ut fidem pæne de favore maioris impleat. *Grotius* lib. 2. cap. 16. §. 21. putat mandatum expleri posse per æque utile, si constet, id, quod præscriptum erat, non præscriptum fuisse sub speciali tua forma, sed sub consideratione generali, seu intuitu utilitatis alicujus, quæ alio quoque modo æque possit obtineri. Scilicet ita

se res habet. Aliquando in mandato solum negotium expediendum exprimitur, modus autem arbitrio & dexteritati mandatarii relinquatur Quo collineat proverbium: *Mitte sapientem, & nihil ipsi dicas.* Interdum autem modus quidem exprimitur, sed magis in vicem consilii, & quod mandanti commodissime videatur rem ita posse confici; ut tamen mandatario non sit prohibitum sua uti dexteritate, si commodior adparuerit modus, ubi in rem præsentem fuerit perventum. Aliquando denique ea conditione modus præscribitur, ut ab eo omnino quis discedi nolit, utcumque res ceciderit. Hic satis adparet, non in tertio, sed secundo duntaxat casu per æquipollens mandato posse satisfieri. Allegatur eam in rem l. ult. §. 1. D. *mandati*, ubi talis casus proponitur: Mandavi tibi, ut fide juberet pro Titio apud Sempronium, tu non fidejussisti, sed mandasti Sempronio, ut crederet Titio. Si aliquid eo nomine præstiteris, an me convenire possis, quaeritur? Id quo affirmatur. Nam obtinui finem meum, quierat, uti crederetur pecunia Titio à Sempronio. Id siue tua fidejussione, siue mandato contigerit, mihi perinde est; cum æque ex illa, quam ex hoc tibi sim obstrictus restituere, quod ex ea causa expendisti. Enimvero, quod jam animadversum est *Bæclero dissertat. de religione mandati*, omnino distinguendum est inter mandatum imperantis, & mandatum committentis; seu quod eodem recidit, inter mandatum, quod per imperium superioris, & quod ex contractu ultroneo suscipitur. Quæ duo diversissima sunt, & præter vocabulum nihil commune habent. Adeoque imperitum est, quæ J Cti de contractu mandati inter privatos tradunt, illa ad jussa imperantium applicare. Nam in privatis negotiis facile est, ut modus expediendi negotium alteri præsumatur præscriptus duntaxat in vicem consilii, in quo immutando prudentiæ mandatarii locus est relictus. At vero qui pro imperio aliquid alteri mandat, non censetur ipsi nisi meram executionem injunxisse, adeoque non licebit à modo præscripto discedere, nisi hic per expressam clausulam, uti frequenter fit, licentiam acceperit supplendi, aut paulisper immutandi, quæ res & tempus postulant: aut nisi eo ducat interpretatio verborum, mandantis proposito, & mandati effectui congrua, juxta rectæ rationis normam, & communiter receptas apud sanos homines regulas instituta. Nam ea demum vera alicujus voluntas censetur, quam legitima interpretatio suggerit. Et si huic præter necessitatem heic minime indulgendum; cum alias omnis imperii vis evanescat, & sæpe resp. in calum detur, si proprio aucto minister partes imperanti proprias sibi vindicare velit. Otho apud *Tacitum* H. l. c. 83. *si ubi jubeantur, quærere singulis liceat, pereunte obsequio etiam imperium intercidit.* Et apud *Eundem* II. H. c. 39. maligna laus est militis; *qui interpretari jussa ducum malit, quam exequi.* Add. l. 3. §. 15. D. *de re militari*; & *Livius* l. 44. c. 34. Aliquando tamen magna autoritate prædicti ministri imprudentia principum mandata recte negligunt. Vid. 2. *Regum* XVIII. 14. XIX. 6. *Valer. Max.* l. 3. c. 8. §. 1. *Cornel.* *Nepos* *Epaminonda* c. 7. 8. *Butschers hist. Franc.* l. XI. p. m. 391. de Bavalano imperatam sibi à Duce Clifflionii necem differente. Insignis quoque est in eam rem locus apud *Hieron.* *Oforium de gest. Emanuel.* l. XI. ubi Prorex Indiæ urbem Adenam data occasione occupare negligit, quod mandatum regis obstaret; cum tamen quantivis esse debuerit ejus urbs adquisitio.

§. 6. *Commodatum*, quo rei nostræ usum alicui gratis concedimus, hisce fere legibus

bus constat: ut quis eandem sollicitè servet, eaque cura, qua diligentissimi homines sua solent, amplectatur. l. 5. §. 5. *D. commodati*. Dein res commodata non est ad alios usus adhibenda, aut ulterius, quam commodans concessit. Vid. *Valerius Maximus* l. 8. c. 2. §. 4. & *Gellius* l. 7. c. 15. l. 5. §. 8. in fin. *D. commodati*. l. 45. §. 1. de *furtis*. Ac demum eadem illa res est restituenda, & prout accepta fuit; vid. l. 3. §. 1. *D. commodati*, nisi quantum per ordinarium usum eidem decessit; hoc quippe commodans gratis concessisse intelligitur. Add. l. ult. *D. d. t.* Quod si rem ad certum tempus concesserim, & interea eadem ipse valde indigere incipiam, ex casu aliquo tempore commodationis non prævisso, repetenti rem protinus citra tergiversationem alter restituere debet. Nam nemo res suas gratis alteri concedere præsumitur, nisi quantum iisdem ipse commodare potest carere. Commodare autem rem suam illud in tempus, quo ipse copus sit habiturus, non nisi dissoluti est, & qui aliis illudere velit. Igitur commodatum, cui certum tempus adjicitur, hanc habet tacitam exceptionem; nisi ipse interea ea re vehementer indiguerit. Extra hunc casum repetitio commodati intempestive fieri non debet. Vid. l. 17. §. 3. 4. *D. commodati*. Quo loco addendum erit, in quonam conveniat, & differat commodatum à precario. Conveniunt ergo respectu rerum & usus. Quæ enim res recipiunt commodatum, eadem quoque recipiunt precarium. Et utrobique res conceditur gratis utenda. Differunt autem, quod commodatum est contractus, precarium non est; illud est διπλευρον, utrinque obligatorium, hoc μονόπλευρον potius. Commodatò res ad certum tempus vel finem conceditur: precariò quamdiu concedens patitur. Commodatarius omnem culpam præstat; is cui precario res concessa, dolum tantum & latam culpam. Vid. *Wassembach, ad D. disp.* 24. §. 19. Illud dubitatur, an commodatarius teneatur rei restitutionem, aut aliam ejusdem generis restituere, siquidem ea perierit casu fortuito, & quem avertisse ipsius non erat? Id quod communiter negant. Vid. l. 1. §. 4. *D. de oblig. & act.* Ego tamen putaverim distinguendum, an res omnino apud dominum fuisset peritura, si vel maxime commodato non foret data, an vero minus. Priori casu cessat restitutio. Posteriori autem eam fieri omnino suadere videtur æquitas; cum alias mea mihi benignitas nimio constaret, si præter usum gratuitum re quoque ipsa mihi sit carendum, quam non eram perditurus, abique altero si fuisset. Neque adparet, cur ipse magis, quam alter, infortunium præstare debeam, cum hic utique occasionem præbuerit, ut idem rem meam incurrere posset. In l. 2. l. 22. *commodati*, rei commodatæ furto sublata æstimatio solvenda dicitur. Atqui nonnulla furta etiam citra omnem culpam eorum, qui expilantur, fiunt. Et si ubi quis v. g. per incendium omnes res suas simul amiserit, & ad inopiam redactus fuerit, durum foret commodati pretium reposcere. Et ubi casus isti sat frequenter solent intercurrere, uti naufragium nâgantibus, præsumi potest, commodantem istos suo periculo esse voluisse. Et in hunc modum putaverim limitandam l. 18. *princ.* l. 5. §. 4. & 7. *D. commodati*. Sicut nec probaverim l. 19. *D. d. t.* qui cum etiam non satis videtur conspirare l. 1. §. 1. *D. d. t.* Multo magis autem tenebitur commodatarius, si cum ex periculo v. g. incendii, naufragii, posset rem commodatam eripere, suam prætulit, utut pretiosorem. Nam licet vix verti ipsi nequeat, quod maluerit rem vilioris perire: tamen cum periculo ea posset eripi, eamque compendii sui causa perire passus fuerit

commodatarius, non est quare commodans illud damnum sentiat. l. 5. §. 4. D. *commodati*. Vid. quoque *Exodi* XXII. 13. 14. 15. & l. 18. *princ.* D. *commodati*. l. 1. §. 35. E contrario non minus æquum est, ut si quid utilium aut necessariorum impeniarum in rem commodatam factum sit extra eos, quæ alias usum rei ordinarie comitantur, à domino refundatur. Add. l. 18. §. 2. D. *commodati*.

§. 7. In *deposito*, quo rem nostram, aut ad nos quocunque modo spectantem, alterius fidei committimus, ut eandem gratis custodiat, hoc in primis requiritur, ut res concredita diligenter custodiatur, & quædocunque deponenti placuerit, eadem restituitur. Vid. l. 12. §. 3. D. *depositi*. Quanquam interdum propter certas circumstantias depositum reposcenti non statim sit restituendum. *Philo Judæus de plantatione Noë*: *Depositum quod accepisti à sobrio, nec ebrio, nec prodigo, nec furens reddideris: Nam qui sic sua recipit, ab eorum non excluditur iniquitate tempore is.* Neque debitoribus aut servis reddendum est, quibus feneratoribus insidantur, & domini. *Prodivo enim est hæc, non redauio.* Cicero *Offic.* 3. Si gladium quis apud te sana mente deposuerit, repetat insaniens; reddere peccatum sit; non reddere officium. Quid si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum inferat patriæ, reddamne depositum? non credo, facies enim contra rem, quæ debet esse charissima. *Seneca de benefic.* l. IV. c. 10. *Depositum reddere per se res expetenda est: non tamen semper reddam, nec quotibet loco, nec quotibet tempore.* Aliquando nihil interest, utrum inficiet, an palam reddam. *In iuebor utilitatem eius, cui reddurus sum, & nociturum illi depositum negabo.* *Ambrosius Offic. lib. 1. c. ult.* hæc exempla adfert: Si quis contra patriam opem barbaris ferens, pecuniam aperius hostis repositat; aut si cui reddas, cum adsit, qui extorqueat; si furens restituas cum servare non queat; si insaniens gladium depositum non negas, nonne soluisse contra officium est? si furio quasita sciens suscipias, ut fraudetur, quæ amiserat, nonne contra officium est? Quod si autem conventum fuerit, ut ad certum tempus restitueretur, etiam ante elapsum id tempus repeti poterit, mutata voluntate. Vid. l. r. §. 45. 46. D. *depositi*. Cui repugnare videtur illud apud *Quintil. declamat.* 245. *Deponitur aliquid, quod quædocunque repetitur, reddendum est. Deponitur aliquid in tempus. Hoc quomodo depositum erat? ut acciperes, cum luxuriari desisset. Quo tempore repelebas, tunc luxuriabaris. Non debebatur ergo, nec potest videri inficiatum, quod eo tempore negavit, quo illi extorqueri non posset vel consentire.* Ubi dicendum videtur, si is ipse, qui periebat, deposuit, non potuisse id negari. Sed si alius deposuerat, puta cujus hæres iste erat, tempore nondum elapso, ante exutam luxuriam depositarius ad restituendum non tenebatur. Add. *Valerius Maximus* l. 7. c. 3. §. 5. *inter externa.* De gradu porro diligentie in deposito custodiendo adhibenda communiter traditur, sufficere vulgarem diligentiam, quæ dolum & latam culpam excludit; idque tum quia hic contractus deponentis tantum causa initur, ejusque apud quem deponitur nulla hæc utilitas versatur; tum quia ipse culpa non vacat, qui homini cõsoluto rem suam concredidit. Et ob posteriorem rationem in deposito à culpa excutatur, qui in eo custodiendo ad suum modum curam præstitit, seu eandem, quam in rebus suis solet, licet illa satis remissa sit. Vid. l. 1. §. 5. D. *de obligat. & action.* Enim vero cum regulariter in deposito aliquid amicitie intercurrat; (nemo enim fere deponit, nisi apud amicum, aut de cujus probitate bene judicat;) in universum judicaverim, in quovis deposito custodiendo adhibendam esse talem curam, qualem communiter diligentes homines circa proprias res solent adhibere. Imo & exactissima quandoque

que cura est adhibenda, non solum quando super ea expresse fuit conventum, sed & ubi rei depositæ conditio id requirit; puta, si sit pretiosissima, aut si ex ea omnes alicujus fortunæ dependant. Add. *Ambrosius Offic.* l. 2. c. 29. Ista tamen diligentia non in eo consistit, ut quis noctu diuque eidem rei custos affideat; sed ut eam loco, quem habet, munitissimo recondat, & ubi minime corrumpi potest. Unde etsi legibus amicitiae satisfecerim, si res amici æque curem, ac proprias; neque, ut meas alterius rebus posthabeam, si utræque par sit pretii, quispiam salva fronte postulare queat: æquum tamen fuerit, ut quando utraque servari nequit, ego potius rem meam viliores negligam, & pretiosiores depositam servem, v. g. incendio oborto, quis non judicaverit potius servandam esse cistam auro aut aliis pretiosis rebus, vel magni momenti instrumentis literisque plenam, quam vilem suppellectilem? Ita tamen ut deponens teneatur mihi restituere pretium earum rerum, quæ mihi perierunt, dum ipse res præ meis servatum eo; non secus atque alias impenas in depositam rem factas, aut damna, quæ per illam accepi. Quod si tamen quis rem suam viliores deposito pretiosiori prætulit, ubi detali diligentia & cura non fuit conventum, amicitiae duntaxat & humanitatis jura violasse censetur, à præstanda rei perditæ æstimatione immunis. Nam neque inde factus est locupletior; & intermissa nudæ amicitiae & humanitatis officia ad refutationem detrimenti inde orti non obligant. Ratio autem, quare leges Romanæ laxiorem diligentie gradum in deposito, quam in mandato requisiverint, est; quia mandatum per singularem nostrum actum expeditur, quæmque adeo juxta singula velut momentam nostro arbitrio dirigere est situm. Sed in deposito nemo me velit obligatum, ut ipse è continuo exsomnia apud rem depositam excubias agam. Unde sufficit, si eandem in locum commodum incluserim, & non nisi quando peculiaris aliqua ratio fuerit inspiciam; sicut circa res proprias facere solemus, corruptionis periculo non obnoxias quibus ad usus nostros non indigemus. Legi, quæ extat *Exod.* XXII 12. *Grotius* hanc glossam addit: *si lata culpa auferit, quæ a dolo non longè abest.* Sed & illud solet quæri, an deposito depositarius queat uti? Id non licere, siquidem res ullo modo usu fiat deterior, citra deponentis consensum manifestum est. Scævola apud *Gellium* lib. VII. cap. 15. *Quod cum servandum datum est, si eo usus est, sive quod utendum acceperit ad aliam rem, etque acceperit, usus est, furti se obligavit.* Add. *§. Inst. de oblig. quæ ex dol. nasc.* Quod si autem per usum rei nihil prorsus decedat, puta, si poculum argenteum disponatur in ornamentum conclavis, aut ut hospiti honorationi propinetur, non video, quare hæcenus non possit eo uti depositarius; dummodo non peculiariter domini interfit, ne ab aliis depositum conspiciatur; & depositarius sciat, sibi præstanda fore quævis pericula, in quæ res deposita ob eum usum incidit. Nullo tamen modo rem depositam licet exuere illis vinculis aut receptaculis, quibus à domino fuit inclusa. Add. l. 1. §. 16. *D. deposit.* Imo licet res fungibilis, non inclusa aut obsignata, fuerit tradita, non poterit eandem consumere depositarius, nisi in promptu sit ipsi, quandoque deponenti placuerit, ejusdem generis rem eadem quantitatæ ac qualitate restituere: cum sæpe ejusmodi rebus tan to opere indigemus, ut alias res proliis accipere nolumus. Denique & illud à legibus Romanis bene constitutum, ut in duplum

condemnaretur, qui depositum miserabile, seu quod propter imminens periculum tumultus, incendii, ruinæ, naufragii deponitur, inficiatus fuerit, aut dolose detrectaverit restituere; cum utique pœnam mereatur inhumana improbitas eorum, qui ex hominum misericordia dignorum damno compendium flagitiosum quærere non verentur. Vid. l. 1. §. 1. 2. 4. D. *depositi*. *Quintil. decl.* 245. addit: *depositum hoc magis vindicandum, quod fere secreta sunt, circa probationem*. Add. *Exod.* XXII. 7. 8. 9. *Levit.* VI. 2. *seqq.* Imo crediderim turpius esse flagitium, depositum abnegare aut intercipere, quam furtum facere; cum heic solum jus domini & justitia, illic etiam amicitia & humanitas violetur. *Nicolaus Damascenus*: *Gravissimum apud Pidas iudicium depositi agitur, quod qui fraude invertere convictus fuerit, morte afficitur*. Nam illa ratio non satis valida videtur, quod deposito in alterius manus velut consignato, occasio præbeatur eandem intervertendi, quæ alias efficacem ad peccandum habet stimulum: fur autem occasionem res alienas involandi astute capter, ac præterea communem illam sanctionem, qua cuique sua domus tutissimum receptaculum habetur, infringat. Neque enim levius deliquisse iudicatur tutor, qui pupillam, fure fidei commissam, & in proprias ædes receptam ipse stupraverit. Addatur *Aristoteles problem. sect.* 29. *quest.* 2. & 6. Item l. 1. §. 2. l. 67. *princ.* D. *de furtis*. Illud planum est, cum in deposito custodia duntaxat gratis præstetur, refundi debere sumtus in depositum factos. Ex quo fundamento etiam recte l. 12. *princ.* D. *depositi* pronunciat: *Si in Asia depositum sit, ut Roma reddatur, videtur id actum, ut non impensa ejus id fiat; apud quem depositum sit, sed ejus, qui depositum*.

CAPUT V.

DE CONTRACTIBUS ONEROSIS IN SPECIE,
ET PRIMO QUIDEM DE PERMUTATIONE, EM-
TIONE ET VENDITIONE.

1. De permutatione.	4. De pactis venditioni adici solitis.
2. Quando contractus emtionis venditionis sit perfectus?	5. Quid emtor venditori, & hic illi prestare debeat?
3. De periculo & commodo rei vendite.	6. De emtione spei.
	7. De monopoliis.

INter contractus onerosos merito primus locus deferitur permutationi, quia antiquissimis temporibus ante inventam pecuniam commercia per istam solam exercebantur. *Tacitus German.* *Interiores simplicius & antiquius permutatione mercium utuntur*. Ubi tamen notandum, permutationem duplici modo fieri; uno cum res ipsæ æstimatedur pecunia, & loco velut pecuniæ invicem traduntur; altero, quando nude res invicem comparantur. Prior est velut reciproca emtio venditio, ubi utrinque res in pretium imputatur. Qui modus permutandi hodieque est usitatissimus. Unde non est sufficienti argumento, *Troiani belli* tempore solam permutationem in usu fuisse, uti plerique fuit persuasum; locus *Iliad.* η. v. 482. *ἔθεν ἄρ' οἰνίζοντο καὶ ἡκομόωντες ἀχαιὶ ἀλλοὶ μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' ἀθροπιδήρω, ἄλλοι δὲ ρινοῖς ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βοέσσιν; ἄλλοι δ' ἀνδραποδῖς.*

Sic

Sic enim Plinius l. 33. c. 1. *Vitam posse è vita in totum abdicari aurum, sacra fames, ut celeberrimi auctores duxere, proscissum convitiis ab optimis quibusque, & ad perniciem vite reperitum: quantum feliciore ævo, cum res ipsa permutabantur inter se sicut & Trojanis temporibus factitatum Homero credi convenit.* Ita enim, ut opinor, commercia videtur gratiâ inventa. Alios corus boum, alios ferro, capitisque rebus emitasse tradit: quanquam & ipse miratus aurum æstimationes rerum ita fecit, ut centum boum armâ aurea permutasse Glaucum diceret cum Diomedis armis novem boum. Ex qua consuetudine multa legum antiquarum pecore constat, etiam Romæ. Enimvero hodie quoque nihil est frequentius, quam ut milites res prædando captas aliis rebus permutent; cum non semper pecunia in prædam cedat, & illi etiam alias res asportare non dedignentur. Adeoque non sequitur ex eo, quod milites pro rebus bello captis vinum sibi compararint, belli Trojani tempore nullum fuisse usum pecuniæ. Nam utique talentorum auri apud *Homerum* aliquoties fit mentio, v. g. *Iliad.* i. pollicetur Agamemnon, se Achilli daturum δέκα χηρσίο τάλαντα. *Odys.* θ. singuli principum Phæacum Ulyssi donant χηρσίο τάλαντον πηχέϊ. Et licet id aurum *Odys.* vi. vocetur χρυσὸς πολυδαίδαλ, & talentum sit proprie vocabulum ponderis: tamen non probabile est, omne id aurum fuisse factum, aut tunc ad sola pocula, & similia vasa aurum adhibitum. Neque adparer, quomodo tantam πηχὴν auro tribuat *Homerus*, si nondum in id eminens pretium consensu gentium erat collatum. Et πολυδαίδαλ etiam significare potest rem, quæ idonea est, ut ex eadem multa affabre fiant. Quod autem *Homerus* arma Glauciaurea vocat ἐκατόμβοια, Diomedis ærea ἐνεαβοία, id sine dubio ideo fecit, quia antiquissimis temporibus maximæ divitiæ in pecoribus erant sitæ; inter quæ cum principem obtinerent locum boves, agriculturæ quoque instrumentum maxime necessarium moris erat ad eos aliarum pretia rerum referri. Idque in communem sermonem receptum tunc quoque non statim exolevit, quando jam numus res omnes meriri cœpit. Inde *Didymus* ad d. l. *Homeri Iliad.* ζ. vers. 236. annotat, ab antiquis παρθηνας ἀλφειβοίας q. d. boum quasritices vocatas, quibus ob formositatem insignia dona nuptialia à sponsis fuerint data. Ac si maxime tunc inter Græcos non fuit in usu numus signatus; potuit tamen in commerciis obtinere usus auri & argenti appensi. Cæterum ante Trojanum bellum compluribus populis usum pecuniæ receptum fuisse vel ex sacra historia satis constat. Sed & idem *Homeri* locus admonet de controversia, agitata quondam inter Sabinum, Cassiumque lib. 1. D. de contrah. emt. an sine numis hodieque post receptam pecuniam possit dici venditio, velut si ego tunicam dedi, ut togam acciperem. Id quod Sabinus affirmabat ex d. l. *Homeri*, quasi exercitus Græcorum ære, ferro, hominibusque vinum emerit. Enimvero οὐκ ἐξ ὧν non significat proprie vinum emere, sed quocunque modo vinum comparare; sicut apud Latinos pabulari, lignari, frumentari in genere significat talem materiam congerere, quocunque id fiat titulo. Quanquam contraria sententia visa potior, quod aliud sit emere, aliud vendere, alius emtor, alius venditor; aliud sit pretium, aliud merx, quod in permutatione discerni nequeat. Utrumque autem emtorem & venditorem fuisse, & utramque rem pretii & mercis nomine datam, absurdum videri. Heic ex eo, quod jamjam de duplici modo permutationis dicebamur, reponi potest; ubi res numo prius æstimatæ permittantur, reciprocam videri emtio-

nem fieri, adeoque nihil absurdi esse, eundem diverso respectu emtoris & venditoris locum subire. Est & hoc observandum, voce permutationis venire interdum reciprocani donationem, quæ inter amicos valde frequens est; quæ cum contractus non sit, æqualitatem quoque non requirit. Quo referenda proprie est permutatio armorum inter Glaucum & Diomedem, ap. *Homerum* *Il.* 5. quæ propter inæqualitatem forte stultitiæ nomine ex parte Glauci, non tamen injustitiæ ex parte Diomedis argui potest: Sicuti & *Maximus Tyrius* *disser.* 23. dicit, Glaucum *ἐμμετερεσιάζει τῷ καιρῷ καὶ μὴ τῇ αἰσίᾳ τῶν ὀπλων τὴν ἀνταλλαγὴν; εἰμασε* occasione, non pretio permutationem armorum. Et Idem *disser.* 24. de eodem facto; *neque plus habuit, qui aureum accipit, neque minus, cui argentum est.* Verum cum utroque præstare actum est: cum materiei illa inæqualitas æqualitate propositi, quo alter dedit alteri, compensata est. Add. *Isocrate* ad *Nicolem* in princip. Apud *Rufos* forum est imaginum sanctarum, quas illi dicunt se non emere, sed pro pecunia permutare. *Olearius* *itin. Persic.* lib. 1. cap. 1.

§. 2. Enimvero post introductum pecuniæ usum, contractus emtionis venditionis coepit fieri longe frequentissimus; quæ id agitur, ut pro certa pecunia rei alicujus dominium, aut eidem æquipollens jus acquiratur. Ubi primo quaeritur, quando hicce contractus ita sit perfectus, ut nihil amplius superfit, quam ut venditor vacuum rei possessionem tradat, & emtor eandem adprehendat? Juxta leges Romanas hic contractus perfectus censetur, statim atque in pretium rei venalis utriusque tuit pure contentum: & tunc statim nascitur actio, emtori quidem, ut venditor rem tradat; venditori autem, ut emtor rem accipiat, soluto pretio vel statim, vel eo, quo conventum est, tempore. Add. *l.* 19. *l.* 24. §. 5. *l.* 35. §. 1. §. 6. *l.* 7. *D. de contrah. emtione.* Imperfecta autem emtio, & ex qua nulla adhuc actio nascitur, censetur, vel ex generali, vel ex peculiari ratione. Prius contingit, ubi utriusque, emtoris & venditoris consensus nondum in unum convenit, sed adhuc de eodem in unum redigendo laboratur, seu quando adhuc inter terminos tractatus, uti vocant, versantur. Ubi liberum est pœnitere, & tractatum abruptum, obligatione nondum contracta: modo fraus aut propositum alterum illudendi absuerit. Id quod circa omnes contractus obtinet. Posteriori autem ratione in pendenti erit efficacia obligatio, ubi contractui conditio fuerit addita, siue expressa, siue subintellecta; puta, si merx visu aut gustu prius sit exploranda. Heic enim censetur tacita subesse conditio; siquidem res ita deprehendatur, prout à venditore descripta fuerat, aut siquidem tunc ea nobis ardeat. Nam & alias cognitio rei quam maxime est necessaria, ad rei pretium determinandum; & imprudentis habetur emere, quod non adspexeris, ubi de fide venditoris certus non sis. At mercis determinatio per pondus, mensuram, aut annumerationem proprie in se conditionem non habet, nisi forte ita res sit comparata, ut nisi sub certa quantitate mihi sit inutilis. Ad executionem autem contractus omnino pertinet assignatio per mensuram, numerum, aut pondus, cum non nisi hoc modo tales res quasi specificentur, & à reliquo acervo rerum homogenearum separentur. Sicuti & non nisi intercedente tali mensuratione traditio fieri, dominiumque transire intelligitur; cum circa hanc nesciam, quid ad me, quid ad venditorem pertineat. Nisi venditio facta fuerit ad corpus, & mensura, quantitalve alia demonstrationis, non taxationis causa fuerit adjecta. Tunc enim tradi-

tionem

tionem mensuratio non necessario antecedit. Aliud quippe est v. g. vendo tibi vinum in hoc dolio contentum, quod est X. amphorarum: & vendo tibi X. amphoras vini ex hoc dolio. Denique & imperfecta erit venditio, si inter partes specialiter sit conventum, ut consensus exprimat per scripturam, & hæc nondum confecta fuerit. Aliud autem est, si memorie duntaxat aut testificationis causa venditio in scripturam redigatur. Quid apud Ebræos quondam circa hunc contractum observatum fuerit, curiose notavit Seldenus l. VI. c. 1. & 4. Add. locus Theophrasti apud Stobæum *serm.* XLII.

§. 3. Nobis ante omnia heic distinguendum videtur inter ipsum contractum, & ejus executionem. Ipse contractus perfectus erit, ubi pure super merce & pretio consensus citra aliquam conditionem, quæ obligationem suspendat, & si nihil sit additum, ex quo intelligatur pœnitentiæ locum esse. Executio autem contractus in hoc consistit, ut emtor actu tradat pretium, venditor mercem. Simplicissimum autem est, ut contractu perfecto statim sequatur ejus executio, seu ut statim, ubi de pretio convenit, emtor, hoc tradito, mercem accipiat. Quod olim dicebatur, Græca fide mercari. Vid. *Plant. Asinar. act.* 1. sc. 6. Sicuti & Plato de *LL.* l. XI. in sua civitate ita constituit: *Quæcumque emendo & vendendo commutantur, in statuto feri loco permittentur dando accipiendoque ulro citroque rem, & rei pretium illico, nec alicubi alibi.* μηδὲ πᾶσι ἀπὸ τοῦ πρῶτον μηδὲ ὠνέω ποιεῖσθαι μηδὲ πῶς. nulla vero emptio venditioque ad terminum fiat. Sed ubi inter contractum perfectum, & ejus executionem ex parte venditoris, i. e. rei traditionem, aliqua temporis intercapedo intercedit; solet quæri: ad quem interim periculum & commodum rei venditæ spectet, ad emtorem, an ad venditorem? Heic notum est, jus Romanum statim ac emptio perfecta est, periculum rei venditæ attribui emtori, licet res nondum sit tradita, ac venditor adhuc dominus sit. Per periculum autem intelligitur casus fortuitus, qui in re vendita contingit, si illa pareat tota, aut ex parte, per vim extrinsecam, aut interno vitio, ex causis naturalibus proveniente, aut si illa injuste fuerit ab altero surrepta, Vib. r. t. de peric. & commodo rei venditæ. Ubi difficultas eritur, quomodo heic ad emtorem possit pertinere periculum rei, cujus ipse nondum est dominus; cum tamen alias res domino suo pereat, seu damna illa, quæ rem, ab alio detentam, incurrunt citra culpam detentoris, in dominum redundent. Ad quod aliqui respondent; tritum illud, *rem perire suo domina*, locum duntaxat habere in illis contractibus, ex quibus res aliqua certa alteri debetur. Id quod aliqui sic effecerunt: verum esse illud estatum, ubi dominus opponitur iis, qui simplicem habent rei usum & custodiam, non qui jus in re habent, & potestatem tanquam domini eam avocandi. Rationem ejus discriminis inter alias hanc afferunt, quod cum emtor statim potuerit ac debuerit rem avocare, & pretium solvere, quo facto, res apud ipsum perisset; igitur emtoris moram ac negligentiam venditori nocere non posse. Aliqui dicunt, periculum rei venditæ ante traditionem ad emtorem spectare, non quia dominus est, sed quia venditor post contractum perfectum respectu emtoris non tam ut dominus, quam ut debitor potius consideratur, & quidem certæ speciei, qua absque dolo illius & culpa perditæ, omnino ab obligatione liberatur. Verum ex hisce nondum liquida adpareret ratio, quare cum venditoris sit vacuam in emtorem transferre possessionem, antequam hoc suum debitum expleverit, non ipse potius, quam emtor periculum rei

præstare debeat. Neque ad rem facit, quod promissor speciei ejus interitum non præstet, juxta l. 33. l. 83. §. 7. D. de verb. oblig. l. 30. §. 4. D. ad L. Falcid. in fin. D. de dolo malo. Nam promissarius rem erat adquisiturus titulo lucroso. Ubi absurdum & iniquum futurum erat, si cum promissor certam speciem promississet, ea perditâ, istius insuper æstimationem cogeretur præstare. Id quod negotii natura, quæ strictam requirit interpretationem, minime admittit. Ast quare heic emtor, cui nondum à venditore ex contractu debita exhibitio facta est, re careat, & venditori pretium insuper solvat? Add. Ziegler. ad Grot. l. 2. c. 12. §. 15. Nobis ad eruendam heic naturalem æquitatem expeditissimum videtur, si distinguatur, utrum mora, quæ inter contractum perfectum & traditionem intercedit, sit necessaria ad rem in loco sistendam, aut ex mora venditoris proveniat, an verò per emtorem steterit, quo minus ipse non traditam possideat. Prior casus talis esse potest; si ego ab aliquo pecora, in pascuis remotis agentia, emissim, eaque dum ad me à venditore adducuntur, à latronibus, lupis, aut alio casu sint intercepta. Heic quin ratio jubeat damnum esse venditoris, dubium non est. Sic & venditoris erit damnum, si rem debitam justo tempore tradere neglexit. Ubi vero emtor in mora fuit, quo minus rem venditam acceperit, æquum fuerit ipsius periculo rem perire. Nam eo ipso momento, quo res ex contractu debebat tradi, & per venditorem non stetit, quo minus traditio fieret, dominium, quatenus merum jus & facultatem moralem notat, in emtorem transibat, resq; ad ipsum solum pertinere incipiebat. (vid. supra l. 4. c. 9. §. 5.) E jus rei custodiam sibi ab emtore non commendatam ubi venditor ex humanitate receperit, impudens foret ab ipso etiam præstationem fortuitorum casuum requirere. Quod si autem emtor venditori tantisper rei venditæ custodiam commiserit, intelligitur res apud ipsum esse, non tanquam dominum, sed tanquam depositarium, abs quo præstatio casuum fortuitorum postulari nequit. Quo casu traditio facta censetur per fictionem brevis manus, contrario modo, quam qui in donatione rei commodatæ aut locatæ occurrit. Illic enim per factam traditionem ex re propria intelligitur fieri aliena; heic ex aliena propria. Hæc porro quæ de periculo dicuntur, etiam ad commodum rei venditæ debent adplicari.

§. 4. Porro frequentissimum est, ut hic contractus variis pactis adjunctis temperetur, arbitrio contrahentium aut ex dispositione legum civilium. Qua super re nihil aliud jure naturæ præcipitur, quam ut, quod contrahentibus placuit, servetur, modo nihil absurdi aut iniqui contineat; & ut legibus civilibus se quisque civis conformem gerat, siquidem contractum suum in foro civili validum esse cupit. Si nihil tritius, quam ut de pretio post intervallum demum à re tradita solvendo conveniatur. Nec minus conveniri solet, ut ad certum demum diem traditio rei fiat, dominio interim, sed & simul periculo & emolumento penes venditorem remanente. Usitata quoque est *addictio in diem*, qua res ita venditur, ut liceat venditori meliorem conditionem, ab alio intra certum tempus oblata, acceptare. Id quod tamen duplici modo potest fieri, vel ut perfecta sit emptio, sed sub conditione, ubi scilicet melior sit oblata occasio, resolvatur: vel si id fuerit actum, ut non adparente conditione, demum contractus perficiatur. l. 2. D. de in diem addict. Priori casu dominium transit in emtorem; posteriori remanet penes venditorem, quousque contractus fuerit completus. *Legem commissio-*

iam vocant, quando ita convenit, ut si ad certum diem pretium non solvatur, res sit inempta. Quamquam autem duplici modo contrahi possit, vel ut venditor rem statim tradat, & eandem, solutione non facta, cum omni causa recipiat; vid. l. 5. D. *de lege commiss.* vel ut solutione non facta, rem tradere non teneatur: adparet tamen, modum posteriorem longe tutiorem esse. Nam regulariter tale pactum in sui favorem ideo adjicere solet venditor, ne multum molestiae in exigendo pretio suscipere necessum habeat; quæ æque suscipienda est, si à moroso solutore res semel tradita sit revocanda. vid. l. 2. l. 3. D. d. t. Nec minus receptum est, venditioni vel ab ipsis contrahentibus, vel per leges civiles circa certa bona adjici pactum de retrovertendo, seu *retractu*. Id quod diversis modis contingit. Interdum ea lex venditioni dicitur, ut si pretium quandocunque, vel intra certum tempus offeratur, restituere rem emtam venditori ejusvè hæredibus teneatur emtor. Ubi iterum certum tempus diversa intentione exprimitur, vel ut terminus, ex quo redemptio sit licita; vel ut terminus, ultra quem illa non sit amplius concedenda. Ubi observandum, uti jus redimendi in se in favorem venditoris est introductum, qui interdum urgente necessitate cogitur alienare rem, qua in perpetuum carere minime velit: (apud *Julium Capitolinum* Imperator Marcus, cum urgente pecuniæ penuria, suppellectilem Imperatoriam vendidisset; postea dedit potestatem emtori, ut si quis vellet emtor reddere, atque aurum recipere, sciret licere:) ita quod ejuri certus terminus præfigitur, in favorem emtoris cedit, cui commodum est, si neque brevi nimis tempore cogatur realiqua carere, & aliquando demum de perpetua rei possessione certus fiat. Interdum etiam, quando quis in venditoris gratiam emit, convenitur, ut emtor quandocunque liberit, aut certo tempore venditori possit iterum rem offerre, & hic teneatur pretium restituere. Add. *Livius* l. 31. c. 13. Aliud genus retractus minus onerosum, quod etiam vocant jus *περὶ μέρους*, est, quando pacto venditionis additur, ut si emtor rem ultro velit vendere, priori venditori potius, quam alteri eodem pretio, quod alius solveret, vendere debeat. Cum pluribus etiam in locis per leges certis personis jus retractus, seu *περὶ μέρους* est indultum, puta dominis directis in re emphyteutica, creditoribus in bonis debitoris hæstæ subiectis, vicinis in prædio vicino vendito, sociis in re communi & consanguineis in bonis propinquorum, qui peculiariter vocatur *retractus gentilitius*. Nec minus frequens est, ex prædiis venditis sibi aliquam particulam, aut ejus usum recipere. Sicut antiquitus prodigi venditis agris spatium ad sepulturam sibi solebant recipere. Unde multi explicandum putant illud *Ælironis* eclog. 3. *Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Tres pateat cæli spatium non amplius ulnas?* Sic Menius cum domum suam venderet Catoni & Flacco censoribus, ut ibi basilicæ ædificaretur, exceperat sibi jus unius columnæ, super quam tectum projiceret ex provolantibus tabularis, unde ipse & posterius ejus spectarem unus gladiatorum possent, quod tunc in foro dabatur. Unde menianorum nomen ejusmodi projectis adhæsisse creditur. *Acon. Pedanius in divinat. Cicer. in Verrem.* Quid super retractu agrorum lex divina deposuerit, legi potest *Levit. 25. 14. seqq.* Cujus constitutionis ratio desumpta est à forma istius reip. per Mosen instituta. Scilicet debebat in ea æquabilis vigere libertas; cui maxime fini inservit, ne pauci ad se trahere queant agros, in quibus præcipua opum fundamenta sunt sita, reliquosque patrimonio ex-

ros sibi reddere obnoxios, & sic paulatim paucorum dominationem, & tyrannidem introducere. (Nam quæ à Grotio ad d. l. v. §. 9. affertur ratio, quod facilius sit habitacionem aliquibi reperire, quam alimenta, mihi non satisficit.) Quem uidem finem sibi propositum habebat Lycurgus, universo Spartanorum agro in partes æquales tricies novies mille diviso, & illis partibus sorte assignatis, quas inter se augeri, minui, subdividi, venundari vetuit. *Heracles de poluit: πωλύν γὰρ λαὸν ἀποκρίναις ἀγρῶν νεοκλῆς τις ἀποχάραξεν, & ἐξέστη.* Terram vendere apud Lacedæmonios de majorum celsa hereditate turpe habebatur, nec licebat. Est quoque non infrequens genus emtionis, quod vocant per aversionem, quando multæ res disparis pretii non sigillatim æstimatæ, sed conjunctim & velut confusæ taxatæ emuntur. Denique & illud non inusitatum ut res ad certum tempus ematur, quo elapso, illa ad venditorem redeat, citra refusionem accepti pretii. Sicut in Anglia Nobilibus solitum est areas suas vendere ad 20. aut 35. annos ea conditione, ut emtores ibi ædificia modo convento extruant. Qui contractus tamen emphyteusi cognatus est.

§. 5. Porro quid emtor & venditor sibi invicem debeant præstare, ex natura contractus, & pactis peculiariter adjectis facile innotescit. Emtoris scilicet est dare pretium conventum, convento tempore, & quidem ita, ut numos faciat accipientis, seu ut suam det pecuniam, non alienam. Quod si alienos numos dederit, iique fuerint vindicati, alios dabit, simulque id, quod venditoris interfuit, istos non fuisse vindicatos. Venditoris autem est dare rem, de qua conventum est, iis cum qualitatibus, quæ ex communi contractus natura, aut peculiari conventionem requiruntur, idque tempore præfixo. Add. l. ii. §. 1. *segg. D. de act. emti.* Quod si post perfectam emtionem, antequam rem tradiderit, pœnitentia ductus pro ipsa re velit restituere pretium, & id quod interest, inivus emtor id non cogitur acceptare, sed eum omnino ad ipsam rem tradendam poterit adigere, nisi forte ratio humanitatis mitius agendum suaserit. Ubi autem traditio fieri nequit per dolum aut culpam venditoris, & pretium emtori erit restituendum, & id quod interest. Quid juris sit, si venditoris nulla versetur culpa; supra diximus. Quod si autem quis eandem rem duobus vendiderit, ubi eadem neutri adhuc erit tradita, sine dubio prævalebit emtor, qui prior contractum inivit. Nec minus, si priori jam res fuerit tradita. Ita tamen ut fraudulentus venditor posteriori præstet id, quod intererat, sibi vano contractu non fuisse illusum. Enimvero ubi traditio fuit facta illi, qui posterius contraxit, hunc quidem priori contrahenti præferendum ex rationibus juris civilis clarum est; quare ex iusto titulo à domino accepta. Ac priori isti contra hunc nulla competit actio, neque realis, quia nondum fuit dominus rei, neque personalis, quia nihil ipsi negotii cum isto intercessit. Sed nec venditori datur pretextus, ut rem ab eodem iterum revocet. Add. l. 9. §. 4. *de publiciana in rem actione.* Grotius quoque d. l. §. 15. eundem priori hanc ob rationem præferendum judicat, quia per præsentem domini translationem, seu traditionem à venditore omnis facultas moralis in rem abeat; id autem non fieri per promissionem de vendendo. Ubi nescio, an *L* satis sibi constet. Equidem *promissio de vendendo* venditio non est. Ipse tamen d. l. asseruerat, domini translationem fieri posse ipso contractus momento, etiam citra traditionem. Er-

go tali venditione celebrata, nihil facultatis moralis circa eam rem remanet penes venditorem, quam quod tantummodo tendit ad curandum, ut res in manus emtoris perveniat. Et consequenter, si quos præterea actus circa eandem rem venditor exercuerit, nullo jure nitentur, adeoque fraudi esse ei non poterunt, qui prius jus in ea re quaesitum habuit. Quibus positis, valde dubium est, an favor possessionis contra jus traditæ priori emtori semper nocere queat. Porro quia jus in re bona possessionis amissionem non extinguitur, & vero contingere potest, ut quis rem alienam bona fide possideat; ideo dum ejusmodi possessor rem tertio vendit, dominijus non suffocat, nec plus in emtorem juris transire potest, quam ipse habuit. Ego quanquam emtoris intentio sit dominium rei acquirere; tamen quia sæpe à sciente aut ignorante res aliena venditur, sufficit, si venditor emtori tradiderit vacuum rei istius possessionem, eumque constituerit in conditione usufructuendi; eique evictionem præstet ubi res fuerit vindicata. Add. *Plautus Persa act. IV. sc. 4. & t. t. D. de evictionibus*.

§. 6. Est & peculiare genus emtionis, qua non certa res, sed probabilis tantum spes emitur; cui ex conventionem contrahentium pretium constituitur. Neque vitatur talis emtio, ubi postea ipsa res pretium superaverit, aut multum infra fuerit. Sicuti & idem in emtionibus per aversionem, & in actionibus obtinet; quod hujusmodi emtionibus & venditionibus aliquid aleæ sic admistum. Vid. l. 9. *princ. D. publicanis*. Add. tamen *Plinius l. 8. epist. 2.* Huc pertinet ludicra venditio. Augusto in conviviis usurpata, apud *Suetonium Augusto c. 75. in fine*. De jactu retis à piscatoribus emto vid. l. 8. §. 1. *D. de contrah. emt. l. 11. §. ult. l. 12. D. de act. emt.* Ex qua orta est quondam notissima illa lis inter piscatores Milefos, & jactus retis emtorem: (*Plutarchus Solone* habet, inter Coos piscatores, & hospitem Milesum: *Diogenes Laërt. Thalète*, inter Jonicos quosdam adolescentem, & piscatores Milefos;) qui extractam verriculo piscatorio mensam auream suam esse oportere ex lege emtionis contendebat; se enim omnia quæ extraherentur, seu fortunam jactus redemisse. Piscatores contra excipiebant, super sola piscium captura fuisse conventum. Et recte quidem. Nam in omni contractu interpretando oportet respicere mentem contrahentium. Atqui heic non utique de extrahendo auro, sed de piscibus fuerat cogitatum. Nec obstat, quod heic alea quædam versetur. Nam illa extenditur tantum ad quantitatem piscium extrahendorum; non autem ad quodvis genus rerum, quod inusitato casu in rete incidere potest. Ergo mensa illa sequebatur legem thesaurorum. Illa autem oraculi decisio, qua sapientissimo eandem adjudicabat, non obscure sacerdotum redolet astutam avaritiam; eaque sibi tam pulcræ prædam conciliatum ibant, juxta illud *Sophoclis Antigone*: τὸ μακρὸν ὃ πᾶν Φιδάγγορον ἤβησεν. *Vates omnes captant pecuniam*. Quis enim mortalium principis sapientiæ visum vellet agnoscere? Vid. *Valerius Maximus l. IV. cap. 1. §. 7. inter externa*. *Mornacius ad l. 12. D. de action. emt.*

§. 7. Solet & hoc loco agi de monopolis, anæ illa omnia cum jure nature pugnent? Nam & invisum est illud nomen, & leges multarum civitatum id graviter notant. Heic multa ex invidia monopoliorum eximenda, quæ talia revera non sunt. Nam sane id nullo jure est prohibitum, neque monopolii nomine venire potest, si unicus civis in aliqua urbe certum genus mercium solus non conficere, aut si quis

in agro suo certum genus fructuum solus habeat: aut si in sola aliqua regione certa quædam res proveniat. *Diodorus Siculus* l. V. cap. 10. *Cum nullibi terrarum alumen proveniat, quod magnum tamen usum habet, non abs re monopolium habent Liparæ, auctique pro arbitrio pretiis, incredibiles inde questus faciunt.* Monopolium quippe hoc involvit ut alii quoque potuerint habere facultatem istiusmodi merces vendendi, nisi quis soli sibi earundem vendendarum facultatem arripuisset. Sed nec ille monopolium exercet, qui ex remota aliqua regione solus merces quasdam advehit; modo reliquis non sit prohibitum, quo minus & ipsi illas eodem petant. Sic & hoc licite fieri potest; ut populus, cui peculiaris cujusdam mercis copia est, cum altero populo paciscatur, quod ipsi soli id genus mercium velit vendere. Nam utique cuilibet sua licet vendere, quando, & cui velit; nisi forte illa nobis superflua sint, alter autem iis carere nequeat. Quo casu lex humanitatis requirit, ne aliis tali pacto sua conditio reddatur deterior. At vero si quis citra tale pactum cum domino mercium proprio ausu viam sibi ad monopolium velit sternere, alios per vim aut clandestinas machinationes eodem accedere prohibendo, quo reliqui omnes ab ipso emere necessum habeant; hunc & in legem humanitatis peccare, & cæterorum libertatem protervè involare manifestum est. Circa monopolia autem, quæ exercentur adversus cives, observandum, non esse illicitum, si non cuivis quodvis negotiationis genus exercere conceditur; sed illis duntaxat, qui ad idem exercendum juxta instituta civitatis sibi jus quæsierunt. Quemadmodum in plurimis rebusp. Europæis certa quædam præstitisse oportet eum, qui mercaturam aut opificium aliquod colere vult; nec sufficit ejus negotii solam obtinere scientiam. Sed & fieri potest, ut à summa potestate uni civi, aut societati mercatorum indulgeatur certum genus mercium ex certis locis advehere, exclusis reliquis; cujus privilegii concedendi variæ possunt esse causæ. Nam commercia, quæ ad loca remotissima instituuntur, priusquam rite stabiliantur, magnos requirunt sumtus; & anticipati eventui initio sunt obnoxia. Ergo autoribus talium commerciorum cavendum est, ne quod ab ipsis constitutum magno cum periculo & sumtu fuit, alii gratis intercipient. Ac præterea ejusmodi societates privilegiatæ opibus suis reip. exigente necessitate felicius possunt succurrere, quam singuli. Videntur etiam meliori fide commercia tractari, ac majorem copiam mercium hoc modo posse advehi. Neque de tot fraudibus, & compendiis cogitare necessum habent, quorum lucrum in commune velut ararium redactum æqualibus portionibus distribuitur. At illud prudentiæ rectoriæ circa concedenda ejusmodi privilegia convenit, ut ea non dentur, nisi circa res, quæ ex remotissimis locis, & quæ cum periculo aditus patet, advehuntur; & quæ non tam ad necessitates vitæ, quam ad culturam ejus supervacuam spectant. Neque mercatoribus indulgendum, ut pro lubitu suo talium rerum pretia queant intendere. Sed & contra rationem est, paucis civibus occasionem præbere enormes corradendi opes ex fortunis cæterorum, quando ex istis in remp. nulla singularis utilitas redundat. Denique & illa monopoliorum genera vix videntur iniquitate carere posse, si quando opifices aut agricolæ merces, industria sua confectas, aut in fundis suis natas certis cogantur vendere, qui deinde easdem inter alios, cives cum primis distrabant. Hoc modo enim opes civitatis in paucos confluere non sine oppressione cæterorum patet.

Obiter

Obiter & hoc observandum, à *Grotio* l. 2. c. 12. §. 16. pro monopoliiis non satis recte adduci exemplum de *Josepho*, Ægypti prorege. Nam neque rex prohibuerat, quo minus alii fertilibus annis possent frumentum colligere; & nemini interdicebatur vendere, si quid sibi superesset. Sicuti nec Alexandrinis apud *Strabonem* l. 17. μονοπωλείαν mercium Indicarum & Æthiopicarum privilegium aliquod, sed situs loci attribuit. Ast vero à privatis monopolium proprie dictum, quodque vim privilegii habeat, institui nequit. Quomodo enim privatus directe possit prohibere, ne alii quoque cives certum genus mercium tractent, cui neque imperii quid competit, neque vim adhibere licet? Igitur à privatis exerceri duntaxat possunt monopolia spuria, quæ vim juris aut privilegii non obtinent, sed clandestinis fere fraudibus, & conspirationibus constant. Puta, si qui astu prohibent, ne reliqui cives ad ea loca, unde ipsi suas merces petunt, accedant; aut ne alii in nostrum forum tales merces advehant; aut si qui coitione facta omnes ejus generis merces coëmunt, premuntque, ut sic raritate earundem procurata, iniquo illas pretio vendant. In hos quadrat illud *Apollonii Thyanæi* apud *Philostatum* l. 1. c. 12. ἡ γῆ πάντων μήτηρ. δίκαια γὰρ ὑμεῖς δὲ ἀδικοὶ ὄντες πεποίηδε αὐτὴν αὐτῶν μόνων μήτερα. Terra communis omnium mater est, quia iusta est. vos autem iniusti existentes, eam vestram duntaxat matrem fecistis. Talium improbitas non minus coercenda, atque illorum, qui, ut in *Velabro* olearii, de compacto id agunt, ut rerum pretia supra modum accendantur, dum clanculum inter se paciscuntur, ne quis infra conventum pretium merces vendat. Quam nequitiam operarii & opifices interdum imitantur. Add. *Plinius* l. 8. c. 37. de erinaco l. 11. c. de monopol. l. 6. D. de extraord. crimin. & *Cujacius* X. obs. 19. Minus vituperabilis solertia *Thaletis* circa conducenda omnia ἐλαφρῆια, olearia, cum ex astrologia magnam olei ubertatem futuro anno prævidisset. *Aristotel.* Polit. l. 1. c. 7. (11.) *Diogenes Laërt.* l. 1.

CAPUT VI.

DE LOCATIONE CONDUCTIONE.

1. Locationi cum emtione communia.	3. Incertus regulariter damno conductoris.
2. Definitus rei usus interceptus est damno locatoris;	4. An eadem opera pluribus simul locari possint?

Locatio conductio, qua pro mercede alterius usus rei aut opera addicitur; emtioni venditioni est vicina, iisdemque fere regulis consistit. Respondet enim pensio seu merces pretio; & dominium quod emtione acquiritur, facultati rei utendi. Et uti emtio perfecta est, quando de pretio convenit; sic & locatio, ubi mercede. l. 2. D. locati. Quæ tamen quomodo & tacite prorogetur, vid. l. 13. §. 11. l. 14. D. h. t. Et uti si res in venditoris gratiam ematur, vilius, si in alterius gratiam vendatur, carius solet emi: ita & in locatione conductione, qui velut supervacuum conducitur modica mercede contentus esse cogitur; qui ultro ambitur, magni suam operam imputare

putare potest. Denique sicut in emtione pretium indicare est regulariter penes venditorem, (*Plautus Persa*: *tua merx est, tua indicatio est.*) ultimum autem de eo statuit emptor: ita & in locatione contingit. Quo facit illud *Aristotelis Nicom.* IX. 1. ἡ ἀξία δὲ πλείους τὰς μέρους, ἢ τὸ πρὸς αὐτὸν, ὁ γὰρ πρὸς αὐτὸν ἔτι κεν ὀφείλει πλείονος εἶναι. Dignitatem rei statuere utrius est? *ejusne qui prius contulit, an eius qui prius accepit?* ille enim qui confert, ut videtur permittere. Id quod etiam ajunt Protagoram facere consuevisse; cum enim qualiscunque docuisset, ei qui didicerat jubebat aestimare, quanti viderentur esse digna ea quae forebat, & tantum accipiebat. Quamquam de Protagoræ more ita ipse apud Platonem in dialogo cognomine; *Exactionis mea haec est conditio: postquam aliquis a me didicit, si vult ille quidem, retribuit quantum exigo argentum. Sin minus, ingressus templum jurejurando praestito aestimavi, quanta mercede digna sibi mea documenta videantur, tantamque exponit.* Enimvero sicut qui merces emit, non prius constituto certo pretio, intelligitur se obligare ad datum commune istarum pretium: ita & qui alteri operam suam accommodat, antequam merces fuerit determinata, aequitati conductoris id committit, ita tamen ut non minus detur, quam communiter solet dari. Vid. *Matth.* XX. 4. 7. Cavillatorius autem est modus solvendi operam delectabilem, cujus mentio fit apud *Aristotelem Nic.* IX. c. 1. & *Pictarchum de auditione, & de fortuna Alexandri*: Citharcedo quis quando melius caneret; tanto plura pollicitus fuerat: cum repeteret mane, quod fuerat ipsi promissum, voluptatem pro voluptate reddidisse se dixit. Sed recte *Aristoteles*: ὁμοίαν τῷ μηδὲν γίνεσθαι, ὅταν οὐ ἐφίλει μὴ τυγχάνῃ. Perinde est ac si nihil fiat, cum id non consequitur qui piam, quod cupit. Rectius similem cavillationem adhibuit Bocchoris apud *Plutarchum Demetrio*. Quum quidam amaret Thonidem meretricem, poposcit illa ingentem pecuniæ summam. Adolescens inde, quum in somnis sibi visus esset cum illa concumbere, liberatus est libidine. Ob id mercedem ab illo institit Thonis judicio exigere. Cognita causa iussit Bocchoris illi, quantum postulaverat Thonis argenti, in vase numeratum huc atque illic manu iactare, ac meretricem umbra frui. Quamquam sententiam hanc arguit *Lamia* iniquitatis. Neque enim, inquit, ademit meretrici umbra pecunia cupiditatem, somnium vero amore adolescentem expedit. Illud quoque inest huic contractui, ut si quid detrimenti acciderit conductori, dum opus absolviere nititur, ipsius damno, non locatoris sit. Vid. lib. 2. §. 1. l. 6. D. de lege Rhodia. Est & notatu digna lex de architectis apud *Ephesios* quondam recepta, ubi si supra quartam partem sumptuum, quos architectus praedixerat, in opus foret impensum, de suo id iste praestare tenebatur. Apud *Furnvium de Architect.* l. X. praestat.

§. 2. Illa heic quaestio expedienda: num casus, qui intercipiunt usum rei, aut deteriorum reddunt, conductori, an locatori sint damno, ac de pensionem possint detrahi? Alii paucis respondent, uti res domino perit; ita naturaliter & citra pacta adjecta sterilitatem, & alios casus, qui usum intercipiunt, esse damno conductoris: & locatoris jus habere à conductore pensionem conventam exigendi, etiamsi hic fortasse minus, quam quanta est pensio, ex re conductæ fructuum perceperit. Locatorem quippe dedisse conductori facultatem utendi re sua, cujus fructuum spes eo tempore, quo contractus inibatur, tanti aestimabatur; adeoque cum iste suum praestiterit, hunc quoque pensionem, quam promisit, praestare aequum esse. Quamquam subtilius haec quaestio videatur deducenda. Igitur certum est, quando res citra conductoris culpam plane peri-

perit, non solum hunc non teneri ad eandem restituendam, sed & ex eo tempore pensionem cessare. Nam ut integra merces postulari queat, præsupponitur, rei existentiam per totum tempus contractus durare. Re ergo non amplius existente, contractus expirat. Vid. l. 9. §. 4. D. locati. Huc facit institutum Sesostris, regis Ægyptii, quo si cui de assignata agri portione vis fluminis quid abrafisset, pensio imposita proportionaliter minuebatur; ap. *Herodotum Enterpe*. Deinde distinguendum est inter res, quarum certum, & definitum usum locator præstare potest & debet; & inter eas, quarum usus, quoad quantitatem est incertus, & aliquid aleæ habet; adeoque in certa quantitate à locatore præstari non solet, nec debet. Prioris generis est v. g. domus ad inhabitandum conducta, cui ului ut sit idonea locator efficere debet. Inde si illa vi turbinum sit dejecta, aut ob vicinum incendium ruinis deformata, conductor de mercede detrahit, quantum usus domus ipsi factus fuit deterior. Nam pensio seu merces fuit determinata secundum istum usum, quem eo, qui in præfenserat, modo comparata domus per totum conductionis tempus exhibere poterat. Ut ergo citra conductoris culpam diminuto, pensionem quoque pro rata diminui par est; nisi in pristinam integritatem domus statim reparetur citra notabile incommodum & detrimentum conductoris. Vid. l. 15. §. 1. l. 30. D. h. t. Sic si inquilinus, aut colonus ex conducta demo, agrove fuerit ejectus, itidem pensionem non deberi constat; quia hoc casu moraliter res domino perit, quousque hostes iterum sint expulsi. Fructus autem jam collecti, ubi ab hoste fuerint ablati, conductoris damno sunt. Circa conductionem autem operarum observandum; si quis momentaneam & velut transeuntem alicujus operam conduxit, ubi hic casu aliquo impeditus fuerit, quo minus conventam operam repræsentare posset, conductor mercedem solvere non tenetur. Verum si quis continuam alicujus operam conduxit, ubi hic ad modicum saltem tempus morbo aut alio casu ad opus faciendum inutilis fuerit redditus, humanum est, ipsum sua functione non ejicere, nec de mercede quid detrahere, præsertim ubi ipse sit istam, quæ casu intercepta est, operam subsecuta diligentia pensari posse, aut ubi antegressa opera talem humanitatem merita sit.

§ 3. At vero circa illas res, quarum proventus incertus est, quales sunt agri, horti, vineæ, flumina ad piscandum, & similia, uti exuberans proventus conductoris lucro, ita malignus ejusdem damno est; nec stricto jure de pensione ob sterilitatem quidnam detrahendum, præsertim cum unius anni sterilitas alterius ubertate soleat pensari. Non est enim boni patris familias ejusmodi res ad unum duntaxat annum locare, aut conducere. Vid. l. 16. §. 4. D. h. t. Neque opponi potest heic tritum illud: cum damno alterius neminem fieri debere locupletiores. Nam idem posset occinere locator in ubertate insigni ad agenda pensionem; qui tamen non auditur. Et quia inæquales solent esse diversorum annorum proventus, ideo locator certum quid, & mediocre mavult habere, quam ab incerta annorum ubertate dependere. Contra conductor certum vult expendere, spe lucri incerti; quæ si ipsum fefellerit, sibi debet imputare. Recte tamen adhibetur heic temperamentum propositum in l. 15. §. 2. D. h. t. ubi damno locatoris esse dicitur, si fructus sint corrupti vi fluminum, graculorum, sturnorum, si incursum hostium fiat, si uredo fructum oleæ corruerit, aut solis fervore non adjueto id contingerit. Ratio additur, ne colonus supra damnum seminis amissi mercedes agri præstare, adeoque duplex dam-

damnum ferre cogatur. Si qua tamen vitia ex ipsa oriuntur, aut si nihil extra consuetudinem contigerit, damnum coloni esse. Ubi adparet; temperamentum æquitatis consistere in divisione casuum, quæ fructus possunt intercipi, in frequentiores & rariore. Jungatur l. 25. §. 6. D. h. i. ubi recte additur; *modicum damnum a quo animo debet ferre colonus, cui immodicum lucrum non auferitur*. Alioquin enim si ob quodvis damnum aliquid pensioni foret detrahendum, perplexarum litium magna sēges esset pullulatura. Et ideo pensiones fundorum ad mediocrium annorum proventus determinantur, ne ex modico damno coloni querelas movendi causam habeant. Quantum tamen præcise debeat esse damnum, ob quod de pensione aliquid est remittendum, ex arbitrio boni viri, consideratis singulis rerum circumstantiis, quam ex universali aliqua regula, rectius definitur. Circa colonos & illud est observandum, fundos illis quandoque hac lege locari, ut loco pensionis exsolvant id, quod laborem in excolendis istis positum excedit. Ubi colonus, qui velut mercenarius est, pretium sui laboris primo loco detrahit. Et sic sterilitas plerumque est damno solius domini. Quod si autem conductor primus re conducta uti fuerit impeditus quocunque casu, & locator eandem rem alteri deinceps locaverit, aut quacunque ratione ex eadem usum, alias conductori debitum, perceperit; is quidquid consecutus inde fuerit, rependere debet primo conductori; aut pro pensione in solutum accipere, si modo hic pensionem solvere sit paratus. Cæterum quid conductor circa rem conductam, & locator circa operam locatam præstare debeat, docetur in l. 9. §. 2. 3. 5. l. 11. l. 12. l. 13. l. 25. §. 3. 4. 7. 8. l. 27. l. 30. §. 4. l. 38. l. 55 §. 1. 2. l. 60. §. 2. l. 61. *prim. D. h. i.* Huc quoque spectat lex Ægyptiorum de medicis, qui si ex præscripto codicis publici ægrotum curassent, eo mortuo, indemnes erant; sin contra præscriptum egissent, capitis iudicium subibant. *Diodor. Sicul. l. 1. c. 82.* Obiter quoque notari potest modus contrahendi cum medicis in regno Tunquin, quem refert *Alexand. de Rhodes l. i. part. 2. c. 30.* ubi cum medico sub initio morbi super mercede convenitur; sed quam iste non accipit, nisi morbo curato: si æger moriatur, gratis operam insumsit medicus. Hac quippe ratione medici diligentiam putant intendi. Quo loco etiam memorat exemplum medici, qui ad curandum morbum accersitus, cum super mercede tractatur, dicebat: si ægrotus juvenis foret, se non minoris quam pro centum scutatis ipsum curaturum; sed cum idem ætate jam provecta sit, viginti se fore contentum. Nam vitam, quam ipsi daret, diu durare non posse.

§. 4. Illud quoque heic quaeritur, an, si eadem opera mea, puta itineris suscepio, pluribus simul possit esse utilis, & ego eam uni pro iusta æquipollente mercede addixero, ab altero aut pluribus æqualem mercedem possim exigere? *Grotius l. 2. c. 12. §. 19.* putat rectè id posse fieri, ubi lex civilis non obstat. Nam id esse extrinsecum contractui, quem cum primo inivi, quod opera mea alteri quoque est utilis; neque inde eandem primo illi fieri minoris. Enimvero vix videtur talem contractum æquitati & humanitati congruere, utut forte stricto iuri non repugnet. Nam quando alicui tantum solvitur ab uno, quanti opera illa in se est; respectu cæterorum, quibus eadem simul ita prodest, ut tamen non laboriosior existat, quam si uni daretur adhibeatur, tanquam res innoxie utilitatis æstimatur, quæ præstantem non gra-

gravat; alteri vero prodest. Quia tamen durum videtur, ut ille, qui mercedem solidam promissit, solus oneretur, cæteris immunibus, æquum erit, ut huic cæteri ratam partem mercedis contribuant. Inde frequens est, ut quando ego v. g. navem solus conduxim, me invito locator non possit alios recipere; ac si ego quosdam velim admittere; mihi commode id cedat. In artificibus tamen, quæ ex paucitate artificum, & raritate æstimationem capiunt, recte quis abs singulis solidam mercedem stipulari poterit, etsi eadem opera plures informare queat. Nam ejusmodi artes pluribus communicatæ vilescunt. Ergo licet opera mea pluribus simul adplicata mihi non sit laboriosior; id tamen recte imputare possum, quanti scientia mea pluribus communicata mihi deinceps minoris est. Quanquam sint, qui nolint esse locationem conductionem, quando quis pro informatione in artibus liberalibus salarium accipit; cum doctrina non sit numo æstimabilis: sed esse contractum innominatum, facio ut des. lib. 1. D. de extraord. cognit. conf. tamen *Seneca de benef.* l. VI. cap. 15. In isto qua ratione sæpe circumveniantur miseri magistri, docetur apud *Lucianum de mercede conductis*. Quicquid huius sit, habet tamen id iste contractus commune cum locatione operæ, in qua fides tantum & industria, non autem eventus semper præstari potest, ut licet labor irritus perierit, merces tamen conventa peti possit. *Juvenalis sat. 7.* Mercedem appellas? quid enim scio? culpa docentis scilicet arguitur, quod læva in parte mamilla Nil (sibi Arcadico juveni. Aut quando adplicari ipsi potest illud *Plinii N. H.* l. 8. cap. 33. de tarando: cum libuit sui coloris esse, alini similis est. Et bene *Euripides Hippol. Coron.* Δεὸν σφίσι μὲν εἰπὺς, οὐκ εὖ φρονεῖν τὰς μὴ φρονεῖντας δύναται εἶναι ἀναγκάζειν. Mirum doctorem diximus, qui ut recte sapiant amones, possit mortales cogere. *Libani declam. 29.* εἰς βραχέστερον καὶ μάλλον ἱχυρόν μαθήσεως φύσις. Natura violentior ac valentior est disciplina. Etsi quandoque non immerito reponi queant illa, quæ habentur apud *Lucianum in Hermotimo tom. 2. p. m. 293.* Notatu quoque digna est oratio, quam Magnus Mogol Aureng Zebe ad præceptorem quondam suum habuit, apud *Bernier de rebus in regno Mogoris gestis, pars ult. p. m. 57.* Ceterum contrarium plane huic contractum inivit *Æschines*, quem *Diongenes Laërtius* scribit ἐμψίκοις ἀποδοῦναι ποσὶν, auditores mercede sibi quaesivisse. Quod Romæ postea imitati sunt ambiciosi scriptores, qui precibus, numis, & sportulis ad recitationes suas auditores conquirebant. Neque insuper habendum est institutum Socratis apud *Xenophontem Apomnem.* l. 1. qui ab auditoribus suis pecuniam non exigebat. Admirabitur vero, si quis cum se profiteatur magistrum esse virtutis, pecuniam exigat, & non arbitretur maximum habiturus lucrum, si bonum adipiscatur amicum: sed timeat, ne is, qui bonus & honestus ab ipso est factus, non maximas gratias illi, qui ei benefecit, habeat.

CAPUT VII. DE MUTUO.

1. Quid mutuuum: quid res fungibiles?
2. Harum rerum duplex usus.
3. Quibus rebus in creditum soleamus ire?
4. De mutuo tacito.

5. An mutuuum sit alienatio?
6. Quid si mutatio contigerit in bonitate monea intrinseca?

Sic 2

7. Aut

7. *Aut in valore extrinseco?*8. *Ebreorum super usuris tradita.*9. *Ujuram juri naturali non repugnare ostenditur.*10. *Ad argumenta in contrarium respondetur.*11. *Contractus usurae equipollentes probantur.*12. *Elationes infamiae usurariae passim inveniuntur.*

IN mutuo datur alicui res fungibilis ea lege, ut is post intervallum idem genus reddat in eadem quantitate & qualitate. 1. 3. *D. de rebus credit.* Vocantur autem res, quæ mutuo dantur, fungibiles, seu quæ functionem in suo genere recipiunt ideo, quia quodlibet ex ista genere vice alterius ita fungitur, seu alterius vicem subit, ut qui ex eodem genere, eadem qualitate & quantitate receperit, idem recepisse censetur. In quo mutuum differt à commodato & locato, quod heic ea ipsa species, quæ data fuit, restituenda sit, nec aliud pro alio invito creditori solvi possit. Idque non tantum, quia ejusmodi res plerunque sunt inæqualis valoris, sed & quia expressè hoc actum fuit, ut meam speciem recipiam. Contra si v. g. pro modio tritici, quem alteri mutuo dedi, alienum modium pari bonitate recepero, meum me recepisse judicor. Dicuntur porro eadem res constare pondere, numero, & mensura, quippe quibus determinantur & specificantur; cum reliquæ ab ipsa natura determinatam habeant quantitatem. Quam ob causam & res fungibiles peculiariter vocantur *quantitates*; aliæ autem res, quibus in creditum non imus *specierum* nomine veniunt. Ubi tamen observandum, non ideo v. g. boves esse res fungibiles, quia centum aut quinquaginta boves vendere possum, & quia etiam in vendendo numerantur. Nam illi non specificantur per numerum, sed numerus quantitatem specierum exprimit. Add. *Jacobi Godofredi differt. de æqualitate & functione in mutuo.*

§. 2. Illæ porro res duplicem præbere possunt usum, ordinarium, & extraordinarium. Uti extraordinarius talium rerum potest esse hic, ut aliquis alteri dives rebusq; istis ubertim instructus adpareat, v. g. quia senibus procis ad puellarum sibi amorem pignerandum opinio divitiarum multum prodest, ideo potest quis parum pecuniosus ab aliquo summam pecuniæ commodato accipere, quam tantisper intra arcam suam ostentet, dum amasiam spectandis ædibus circumducit. Heic cum commodato tantum summi sint numi, hautquaquam accipientis facti sunt, & eadem corpora, seu species restitui debent. At verò ordinarius usus ejusmodi rerum in abusu consistit, seu tales res directe in usus meos adplicare nequeo, nisi easdem consumam, ita ut saltem mihi pereant, seu ex numero rerum mearum removeantur. De frumento, vino, aliisq; rebus, quæ in alimenta corporis adhibentur, res plana est. Pecuniam autem ad comparandas res alias, aut dissolvenda debita adhibere non possum, nisi ut eam à me abdicem ac removeam. Quo facto ut ut substantia numerorum apud alium daret; tamen quantum ad me illi consumti censentur. Quamobrem ubi istiusmodi res ob ordinarium usum in alium sunt transferendæ, non animo permutandi, sed ut idem recipiatur; quia species, quæ data fuit, est consumpta, igitur restitutio necessario in eodem genere est facienda.

§. 3. Sunt autem communissimæ res fungibiles, & quidem quæ numero determinantur, pecunia; quæ pondere, aut unctis & argentum rude, panis; quæ mensura, fru-

mentum, *sal. vinum, cerevisia, oleum*, vid. l. 2. §. 1. *D. de reb. cred.* Et in genere omnia cibaria, *v. g. carnes, ova, lac*, imò & integra ac viva animalia, quatenus tanquam cibaria considerantur. Nam si mihi *v. g. epulum* sit instruendum, nec tanta domi copia, aut emendi facultas foret, potero utique à vicino mutuo sumere non solum ova, aliquot libras carnum, sed & pisces, cancos, lepores, gallinas, anseres, imò oves & vitulos, ea lege, ut deinceps talia in suo genere restituam. Add. *Plinius N. H. l. 9 c. 55.* Sub censum rerum fungibilium quandoque etiam venire potest charta pura, quæ usu consumitur, quatenus ubi semel conscribilla est, aliam scripturam non admittit. Imo quodvis genus mercium, certa mensura determinari aptum, quod æquali bonitate passim invenitur, quodque genuino ac principali adhibitum usui in priorem & integram formam revocari nequit. Istiusmodi enim res, etsi regulariter vendi soleant: tamen quandoque etiam usu venit, ut iis in creditum eamus, *v. g.* si ego certam quantitatem panni ad futuros usus meos comparassem, & vero amico repente tali panno opus sit, nec statim ejus emendi copia suppetat; possum utique pannum meum illi dare ea lege, ut alium ejusdem quantitatis & qualitatis restituar.

§ 4. Solet porro mutuum contrahi, non tantum expresse, sed etiam tacite, puta si alicui per errorem solvero, cui non debebam; vel si alicui dedi ob aliquam causam, quæ causa deinde secuta non est. Unde in jure Romano prodita est *condictio indebiti*, & *condictio causa data, causa non secuta*. Cum enim non animo donandi datum sit, sed vel quia deberi credebatur, & vel ut æquipollens acquireretur; quod autem ita datum est, factum fuerit accipientis: igitur perinde habetur, ac si istæ res mutuo essent datæ, eodemque modo possunt repeti. Hinc fundamentum istarum condictio- num non incommode vocari poterit mutuum tacitum; quod aliàs *JCtis* dicitur quasi-contractus. Apud *Paul. Warnefrid. de gest. Longobard.* Mauritius Imp. repetebat pecuniam, quam Childeberto Francorum regi pro expulsiōe Longobardorum ex Italia dederat, postquam ille cum hisce pacem fecisset. Etsi ille virium suarum potentia fretus, pro hac re nec responsum reddere voluit. Obiter quoque heic notandum, quod refert *Plutarchus quest. Græc.* Cur apud *Gnosfos* moris erat, ut mutuam fœnore pecuniam accipien- tes, emm raperent? ἢ ὅπως ἀποσφεγγόντες ἐνδοχοῖς τοῖς βυαίους ὥστε καὶ μᾶλλον καλῶζοντα; an ut creditorem frustrantes, rei violentia actionis eo gravius premirentur. Sic ut ea ratione fraus fieret legi de non accipiendis uturis, ut si alter, quod abstulerat, cum fœnore non red- deret, rapinæ arcesceretur.

§ 5. Disceptatum fuit superioribus annis inter *Cl. Salmasium*, & nonnullos *JCtos*, an mutuum sit alienatio? Ubi id planum est, cum regularis usus rerum, quæ mutuo dan- tur, in abusu consistat, translationem à creditore in debitorem ea lege fieri debere, ut hic plenissimam ea de re disponendi accipiat facultatem, ipsumque adeo dominium, sine quo potestas rem contumendi intelligi nequit. Quia tamen iste ea lege dat, ut idem accipiat, & hic ea lege accipit, ut idem restituat; ideo neque illius patrimonium decre- visse, neque hujus auctum confetor, nisi quod isti in locum rei successit actio per- sonalis, quæ ob molestiam & incertum eventum exactionis minus quam ipsa res judica- tur. Inde quemadmodum in patrimonio nomina quoque numerantur; ita tantum quis- que habere intelligitur, quantum detracto ac diluito ære alieno est retenturus. Et qui

Plus debet, quam ipſius eſt patrimonium, illum minus nihilo habere non abſurde dixeris. Hinc Cæſaris apud *Appianum de bello civili* l. 2. dictum: *bis millies & quingenties HS. opus ſibi eſſe, ut nihil habeat.* Inde æs quoque mutuo ſumtum *alienum* dicitur, non quod quis ejus dominium non habet, ſed quia id ab altero eſt acceptum ſub lege tantundem reſtituendi. Contrà qui nullis gravatur debitis, dicere poteſt: *Meo ſum dives in ære.* Verbo: qui pecuniam alteri credit revera quidem numos alienat; ſed ita, ut neque ſuo patrimonio quid detrahere, neque debitoris aliquid addere velit.

§. 6. Majoris momenti eſt illa quæſtio: ſi in moneta mutatio contigerit eo tempore, quod mutui dationi, & ſolutioni interjicitur, utrùm ſit reſpiciendus valor numorum, qui tempore mutui contractus fuit, an vero qui eſt tempore ſolutionis? Plerisque heic videtur diſtinguendum inter bonitatem monetæ intrinſecam & extrinſecam; quarum illa conſiſtit in certæ materiæ certa quantitate; hæc in publica taxatione, ſeu impoſitione valoris à magiſtratu facta. Si in illa mutatio contigerit, puta, ſi de materia aut pondere aliquid fuerit detractum, (nam fere mutatio circa monetam non fit niſi in deterius,) putant monetam ad eam, quæ fuit tempore contractus, bonitatem reducendam. Id enim in hoc contractu actum cenſetur, ut non ſolum eadem res in ſuo genere, ſed in eadem bonitate reſtituatur; aliàs enim non eadem quantitas reſtituitur. Inde v. g. ſi numis recens percuffis quarta pars intrinſecæ bonitatis fuerit demta, pro 100. antiquo commate reſtituendi fuerint recentium 125. Similiter ſi alicui centum mutuo dederò, dimidia ſui parte ære conſtantes, ubi poſt illa mixtura fuerit proſcripta, & æris loco argentum ſurrogatum, 50. tantum erunt ſolvendi. Nam licet penes ſummum imperium ſit, valorem numorum ex eadem materia conſtantium intendere, aut remittere: ramen ubi iſte extrinſecus valor ab interna numorum bonitate multum diſcrepaverit, & quia exterorum quoque ratio habenda, nō commercia cum illis ad ſolam permutationem redigere velimus; pretia mercium magis ad intrinſecam bonitatem, quam valorem iſtum externum, & vocabula numorum determinabuntur. Et ſic detracta quarta materiæ parte, jam 125. erunt dandi pro ea merce, quam antea pro C. emere poteram. Unde ſi quis pro C. antiquæ notæ numis mihi jam totidem recentis commatis vellet reſtituere, reverà quarta parte minus daret.

§. 7. Quod ſi autem ſalva intrinſeca bonitate externus valor numorum ſit mutatus in majus aut minus, tunc putant valorem numorum conſiderandum, prout fuit tempore initi contractus. Sic ut augmentum & decrementum ejus valoris lucro & damno cedat debitori, v. g. ſi alicui mutuo dederò C. imperiales in ſpecie, uti vocant, quorum valor eo tempore erat 48. nummorum alborum; poſt autem eorum valor aſcenderit ad 52. albos; ſi ſolutio fiat numis albis, in ſingulos imperiales non plus poſſe imputari, quam 48. albos. Quod ſi autem ſolutio fiat imperialibus in ſpecie, de ſingulis poſſe detrahi valorem 4. alborum, ſic ut non plus quam 92. imperiales in ſpecie ſint ſolvendi. Et vice verſa, ſi eorum valor ad 44. albos decreverit, ac ſolutio fiat numis albis, in ſingulos imperiales 48. albos computandos. Sed ſi imperiales in ſpecie ſolvantur, ſingulos ſupplendos eſſe 4. albis; ſicut 108. imperiales in ſpecie jam ſint ſolvendi. Enimvero ne ſic quidem videtur res adeo liquida. Nam contra priorem caſum poteſt excipere creditor, ſi ipſe ſuos retinuiſſet imperiales, incrementum ſibi fuiſſe

se cessurum; quo si jam carere cogatur, suo cum detrimento alterum lucrum facere: Parem querelam circa posteriorem casum debitor movebit. Ergo ulterius est inspicendum, an certum genus numerorum, v. g. imperiales in specie dati sint, ut totidem in specie restituantur, & non in alia moneta: an vero iidem dati sint admodum vulgaris & currentis, quam vocant, monetæ. Deinde an universa moneta mutationem subierit, an tantum unica illa species. Priori casu sine dubio totidem corpora reddenda. Secundo casu antedicta decisio locum habet: quam ob causam etiam in ejusmodi mutuo valor v. g. imperialium ad aliud monetæ genus solet referri. v. g. tot imperiales 48. nummos albos valentes. Tertius casus, ubi mutatio in universa pecunia contigit, comparata ad res alias quantum ad raritatem aut copiam, decidendus est ex iis, quæ supra h. l. c. 1. §. ult. tradidimus. Et si communi usu hæctenus vix receptum, ut ista universalis mutatio monetæ in luendis antiquis debitis attendatur. Circa quartum casum observandum, quando unum monetæ genus, salva eadem bonitate intrinseca, valore augetur, reliquam monetam regulariter mutatam in deterius. Sic v. g. quando imperialium, persistente eorum bonitate intrinseca, valor, qui antea fuit 48. nummorum alborum, ad 52. ascenderit, indicio est, de horum intrinseca bonitate aliquid decessisse. Hic ergo si dati fuerint imperiales in specie, & solutio sit facienda numis albis, in singulos illorum non 48. horum; sed 52. erunt computandi. Sed ubi vulgaris sive currens moneta fuerit mutuo data, mutatio verget in compendium debitoris; nisi magnitudo summæ aut enormitas mutationis aliud suaserit. Enimvero circa alias res fungibiles, modo tempore & loco convento restituantur, non attenditur, an ipsarum pretium interea creverit, an decreverit; sed & aucti pretii commodum, & diminuti incommodum ad creditorem pertinet; nisi secus conventum fuerit. Quod si autem debitor sit in mora, & interea re pretium mutetur, anxie disquiritur ab interpretibus juris Romani, ad l. vinum. 22. de rebus creditis, cujus temporis & loci fieri debeat æstimatio. Ubi æquissimum videtur, ut æstimatio fiat pro tempore & loco solutionis; sed si interea, dum debitor moras necit, pretium fuerit mutatum, id debitoris damno sit. Add. l. ult. D. de conduct. triicaria. l. 3. D. de eo, quod certo loco.

§. 8. Circa mutuum etiam operose disquiritur, anne usuræ, quæ pro illo dari moris est, juri naturali & divino repugnent? Quod eo accuratius faciendum est, quia apud plurimos exolevit illa Persarum opinio, quam refert *Plutarchus de vitando ære alieno*: πέρσαι τὸ ψεύδεος δεύτερον ἡγόνται τῶ ἀμαρτημάτων, πρῶτον δὲ, τὸ ὀφείλειν ὅτι καὶ τὸ ψεύδεος τῆς ὀφείλεισι συμβαίνει πωδάνης. *Persæ secundum locum inter peccata adsignant mendacio, primum ari alieno, quia & debentibus sæpe contingit, ut mentiantur.* Et si *Herodotus Clio*, mea sententia rectius, priori loco ponat mentiri, secundo loco, *as alienum debere*. Quomodo igitur legem divinam circa usuras, quæ extat *Exod. xxii. 25. Lev. xxv. 37. xix. 14. Deuter. xxii. 19.* antiqui Ebræi explicarint, late docet *Seldenus de J. N. & G. L. VI. c. 9.* Scilicet credebant isti non accipere solum usuras, sed & dare inter Ebræos, esse illicitum; & quidem ut reatum quoque contraherent scribæ, actuarii, & testes intervenientes contractui usurario, nec non proxenetae. Pecunia tamen orphanorum licite collocari poterat viro locupleti hac lege, ut de lucro, quod inde faceret, dare orphano;

da-

damnum autem ipse solus toleraret. Faciebant autem isti duo usuræ genera; una erat usura proprie dicta, constituta & accepta tempore initi aut pendentis contractus; & hæc lege divina interdicta censebatur. Altera dicebatur pulvis usuræ, majorum duntaxat scitis illicitus. Usuræ propriè dictæ crimen admitebatur, non tantum si quis res fungibiles cum accessione reciperet; sed & si quis v. g. pro mutuo in alterius villa aut domo gratis habitaret, donec solveretur mutuum; aut si minoris conducere, quam aliàs ulus villæ valebat: aut si ex pignore usus quid mutui nomine caperet. Juxta illorum tamen mores ob usuram acceptam in foro nemo vapulabat, uti ob violatas alias leges divinas fieri sueverat; sed duntaxat ad eandem restituendam cogebatur. Mortuo autem illo, qui usuram acceperat hæredes non adigebantur restituere pecuniam scenore-lucrifactam, aut res fungibiles, sed tantum vasa, vestes, instrumenta, animalia adhuc extantia, usuræ nomine accepta, idque in honorem defuncti, & servandæ ejusdem famæ postumæ; & quidem si palam erat, eum ob id poenituissæ, & dubitasse, num ipse ante mortem idem restitueret. Secus nec hæredes ad restitutionem tenebantur. Interdictum quoque erat idiotis tempore mutui munusculum abs debitore accipere. Ast idem licebat jurisperitis; quia hi censebantur præceptum de usura non voluisse violare; sed id accepisse tanquam simplex donum, non in usuræ vicem. Per pulverem usuræ vetabantur accipere quodcumque commodum & beneficii agnitionem, quæ extra mutui contractum, seu extra ejusdem contracti tempus qualicunque mutui respectu creditori posset præter sortem intra diem solvendi obvenire. Hujus pulveris duas species faciebant; unam, quæ ad discrimen temporis attinet, quo incrementi aut commodi nomine quid à debitore præstatur: alteram, quæ ad contractus diversitatem respicit. Priorem iterum distinguebant in antecedentem, & consequentem. Per illam intelligebant, quidquid ab eo, cui in animo erat mutuum petere, donatum fuerit ei, à quo petierit, sub spe facilius in mutui dationem eum conciliandi. Per hanc, quidquid debitor post mutuum acceptum muneri nomine donaverit creditori, ut sibi dies solvendi ante præstiturus comperendinetur. Imò ne humanitatis quidem officia volebant creditori postmodum à debitore præstari, nisi ante mutui dationem inter eos in usu fuissent. Posterius genus pulveris usuræ putabatur spectari in tali modo contrahendi, v. g. ubi venditor dixerit, si hodie emeris, vendam tibi XC. siclis; si nolis ante diem crastinum emere, dabis C. In tali enim contractu adjectio moræ simul cum pretii incremento visa est innuere, decem velut usuræ nomine solvendos. Cæterum hic pulvis usuræ non erat restituendus, nec actio prodita, quæ rita in foro peti posset. Et si qui contra hæc majorum scita peccasset, plagis aut alio modo plecteretur. Sed non licebat ei, qui fundum pignore acceperat, illum fundum sub censu iterum domino locare; quippe cum census ille videretur usuram imitari. Et hæc duntaxat inter Ebræos invicem valebant. Verum à gentili usuras exigere putabant licitum esse per *Deuteròn. XXIII. 19.* imò præceptum id credebant; scilicet ut opibus exhaurirentur, & debilitarentur gentes, à Deo excidio aliàs destinatæ. Et si *Leo Mutinensis de ritibus Hebræicis part. 2. c. 5.* tradit, dictum istud esse tantum intelligendum de septem populis, terræ Canaan incolis, non autem de aliis gentibus, à quibus iidem usuras capere nefas sit. Per miseras tamen longæ captivitatis, & ob nega-

tam

tam prædiorum possessionem, honestioremque rem quærendi facultatem, plerisque à legalitate Ibraëlitica degenerasse. Fallum tamen protestatur esse, quod aliqui disseminant, Judæos quotidie jurare, se Christianis decipiendis operam daturos; idque confictum tradit odiis in ipsos inflammandis.

§. 9. Hæc tam curiole ab Ebraeis observata, an juris naturalis sint, an juris divini positivi, & quidem quod non peculiariter populo Judaico, sed universis gentibus fuerit latum, jam dispiciendum. Equidem de illis, quæ per Judæorum magistros fuerunt addita, liquidum est, ea esse juris positivi, ad præcludenda diverticula, eludendæ legi per homines male solertes inventa. Sed in universum de lege circa usuras arbitramur, siquidem illæ non contineant iniquam oppressionem & arrosonem egenorum, sed respondeant lucro, quod vel nos potuissimus interea facere, vel quod ex nostra pecunia debitor capir, ubi præsertim hic non tam necessitatis, quam lucri faciendi causâ mutuatus fuerit: istam non esse naturalem, neque juris divini, quod omnes gentes obligat, sed positivam, quæque populo Judaico fuerit peculiaris, rationibus fere politicis nixa. Id quod etiam, tradente *Seldeno*, l. e. communiter Rabbini senserunt, foenus scil. naturali juri non repugnare, nec furtum eo committi, quippe cum nitatur consensu & contractu hominum libero. Sed ex ratione satis manifeste idem videtur evinci posse. Nam utut ætiori dilectionis gradu ex præcepto divino Ebraei inter se juncti erant; tamen communia legis naturalis officia adversus quoslibet alios exercere utique tenebantur. Unde & *Juvenali sat. vi.* non immerito perstringitur: *Non monstrare viam eadem nisi sacra colenti: Quæsum ad fontem solos deducere verpos.* Atqui si omnis usura repugnat legi naturæ, non video, quomodo sanctissimum Numen populo, quem peculiariter sanctum volebat, expresse indulserit, & velut eum inonerit violare aliquod præceptum juris naturæ in homines, qui nulla ipsos injuria lacefferant; siquidem d. l. *Deut. 23.* utique non de Cananæis duntaxat, sed quibusvis gentibus sit intelligendus. Ratio autem ejus legis videtur fuisse duplex; una petita ex genio populi, altera ex forma reip. ac conditione ejus seculi. Scilicet non minus olim atque hodie ardentissima habendi sitis eam nationem vexavit, ac opibus abundare summa felicitatis fuit. Igitur ne per illum lucrandi ardorem ab opulentioribus tenuiores opprimerentur, Deus ea lege præcavere voluit. Ne tamen ingenio ipsorum nimiam velut vim inferret, in extraneos omnem exercere solertiam permisit. Deinde satis adparet, Mosem voluisse instituere remp. popularem, (quam principatus heroicus non tollit,) cujus inter regulas hæc est ex præcipuis, ut quantum fieri potest, æqualitas opum inter cives servetur. Ei fini institutæ leges de anno jubilæo & remissionis. *Levit. xxv. 14. 31. Deuter. xv. 2.* & de non alienandis in perpetuum fundis. Add. *Numer. xxxvi.* cui similis lex Solonis, ut filia *Πηδύπη*, seu cui fundi in patrimonio, agnato teneretur nubere. Sed & conditio istorum temporum aliam ostendit rationem legis usurariæ. Simplici modo rem tunc faciebat iste populus, ex pecuaria & agricultura, aut operis manuariis. Mercatura itidem simplex, & modica, ignotis adhuc apud illos commerciorum arcanis, ac nulla navigatione. Talis ubi est civitatum status, nemo mutuum accipit, nisi inopia pressus. Unde *Deuter. xxviii. 12.* argumentum maximæ felicitatis memoratur: *ut malis mutuo dabis, abs nemine accipies.* Add. *Deuter.*

xy. 7. 8. Cum autem ibidem lucra non possint non esse satis tenuia, inde fit, ut quamvis modica usura debitorum vehementer gravet. Et cum mutuo sumpta pecunia in necessitates corporis consumatur, difficillimum est sortem iterum adquirere; cum antea labore efficere non potueris, ne ad mutuo sumendum adigereris. Ob eandem rationes tantis olim turbis involuta fuit civitas Attica per fœnus, ut ei aliter succurri quam per Solonis *σεισάχθεται* non possit. Vid. *Plutarchus Solone*. Quod malum quoque Roma adhuc modica sensit. *Grotius ad Lucam* cap. 6. v. 35. Rationem legis *Dent.* 29. 13. inter alias hanc affert: *potissimum Hebraei populi quæstus in agricultura & pecunia suus erat. Quare cum finitimi plerique Judæorum ex mercatura magnum quæstum facerent, fœnus in illos permitti; in Ebraeos non permitti summa placebat ratio. Num & aliorum populorum odiosum est fœnus, quod in agricolas exercetur.* Addendum tamen & hoc est, *Moy-sen eximiam quoque caritatem in populo Judaico ea lege sancire voluisse; cujus usus eo frequentior erat, quod tunc temporis non nisi modicæ summæ, & quidem ab hominibus tenuibus & cum egestate luctantibus mutuo sumi solerent.* Sicuti & ad caritatem inter populares exercendam, avaritiæque sordidæ detestationem eandem legem refert *Philo Judæus libro de caritate*. Quam virtutem multis aliis legibus sancit summus legislator; v. g. *Exodi* XXI. 10. 11. XXII. 22. 23. 25. 26. 27. XXI. 11. 4. 5. 9. 11. 12. *Levit.* XIX. 9. 10. 13. 33. XXII. 22. XXV. 6. 10. 11. 35. 36. 37. 39. *seqq.* *Dent.* XIV. 28. 29. xv. 2. 4. 7. 8. 9. 10. 11. XXII. 1. 2. 4. 25. XXIV. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 19. 20. 21. XXVI. 12. 13. Enimvero alio fine hodie frequentissime pecunia mutuo sumitur; scilicet ut materia accipiat rem suam insigniter augendi, aut ut aliquid comparetur, quod nobis lucrum adferre possit. Hoc sine pecunias mutuo sumenti nulla est ratio, quare quis gratis credere debeat. Quin potius impudens foret, cum tu ex pecunia mea rem tuam egregie augeas, me in partem lucri non velle admittere. Nam ipse interea excludor ab illo lucro, quod pecunia mihi mea parare poterat, si eandem in proprios usus convertissem. Cumque minus sit habere actionem quam rem, omnino est aliquid æstimabile, & modica usura pensandum, quod in locum rei actio personalis tubeat, quæ nunquam sine molestia instituitur; postquam non omnes considerant illud *Martialis* II. *Epist.* 13; *Et judex petit, & patronus, Solvas. censeo Sexte creditori.* Et ut fors mihi pereat, multi casus incidere possunt. *Pindar. Olymp. od.* 10. *ἐκάθεν γὰρ ἐπελθὼν ὁ μέλλων χεῖρόν τι ἀμὲν κατήχυνε βαθεὺν χρεῖον, ὅμως δὲ λύσαι δυνατὸς ὄξειαν Πημομφανὸς τοῦ αἰδρωῶν.* Nam à longo intervallo superveniens tempus cunctans, meum dedecoravit magnum debium; sed tamen solvere potest usura acutam reprehensionem hominum. Imò ne creditum pereat, aliquando debitor ambiriose colendus; ac nonnulli, ut alios sibi obnoxios haberent, pecuniis mutuo ab ipsis sumtis effecerunt. Vid. *Diodorus Siculus* l. 19. c. 24. *Plutarchus Eumene* p. m. 39 r. C. (edit. Franc. anno 1620.) Apud *Gramondum hist. Gall.* lib. V. *Rupelaurus* ita rebellionem suam excusat: *Non Mayennium se sed suam pecuniam sequi; malum nomen fore debitorem suum, nisi creditoris vestigio prematur.* Nec pauca dantur mala nomina, in quæ congruit illud *Martialis* I. *epigr.* 76. *Dimidium donare Lino, quam credere totum Qui mavult perdere dimidium.* Non multum abs hisce abit sententia illorum, qui judicant, è republ. esse, ut sub usuris nemini pecunia locetur, nisi mercatoribus. Hoc modo enim pauperum industriam alii, eosque ad frugalitatem compelli,

qui

qui per æs alienum superfluos sumtus tolerare non verentur. Pecuniosi autem, dum nolunt pecunias suas jacere steriles, aut ipsi mercaturæ sese addicent, aut eas mercatoribus locabunt; quo ipso commercia non sine magno emolumento reip. gliscent. Add. *Lud. Septalins de ratione status* l. 2. c. 15: Quod autem Grotius ad *Lucam* c. 6. v. 35. tradit, quantitatem licitæ usuræ non esse metiendam ex eo, quantum lucri faciat, qui pecuniam sumpsi, sed quantum ei absit, qui alteri pecuniam numeravit. Sicut & in emtionibus & aliis contractibus nunquam facienda est æstimatio ex eo, quod inter sit accipientis, sed ex eo, quod desit danti. Abs est autem tantum, quantum quisque pro vitæ suæ genere ex pecunia compendiosum facere solet ac potest, detracta æstimatione periculi, quod in aliis rebus majus, in aliis minus est: id hæcenus tantum admittitur, quod super læsione queri nequeat, qui pecuniam locavit, si alter ex mutuatitia pecunia enorme aut improvisum lucrum fecerit. Sed quin recte majores usuras stipulari possim ab eo, cui quæstiuosa, quam cui sterilior negotiatio exercetur, dubitandum non est.

§. 10. Ad argumenta in contrarium facilis est responsio. Frustra dicitur, mutuum ex sua natura gratuitum esse debere, quia commodatum est gratuitum. Quin potius uti rem meam duplici modo alteri utendam possum concedere gratis, & pacta certa mercede, quorum prius commodatum, alterum locatio est: ita quid prohibet, quo minus pecuniam alteri possum credere gratis, aut pro certa pensione. Quod si quis pertinaciter contendere velit, id solum proprie mutuum esse, quando gratis pecunia creditur; hoc tantum efficiet, ut in aliud contractus nomen transeat, quando pro pecunia lucri quid stipulamur; non ut id fiat illicitum. Frustra quoque objicitur, quod numus sit res sterilis, (conf. *Matth.* xxv. 24.) neque ad usum vitæ quid faciens, uti vestis; ædificium, juramentum, igitur inconueniens esse pro usu ejus aliquid exigi. Etsi enim numus non gignat alterum; tamen postquam in eundem pretium emirens fuit collatum, mediante industria hominum redditur utique fecundissimus, comparatis pro eo rebus, naturaliter & civiliter fructiferis. Unde usuræ non inter naturales, sed civiles fructus referuntur. De quibus tamen sat acerbè *Seneca de beneficiis* l. vii. cap. 10. *Videō istis diplomata, & syngraphas, & cautiones vacua habendi simulacra, umbras quasdam avaritiæ laborantis, per quas decipiā animum, inanem opinionem gaudentem. Quid enim ista sunt? quid fœnus, & Kalendarium, & usura, nisi humana cupiditas extra naturam quæstia nomina? Quid sint istæ tabule, quid computationes, & venale tempus, & sanguinolentæ centesima? Solitaria mala constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subijci oculis, quod teneri manu possit, manis avaritiæ somnia. Aristoteles* 1. *Polit.* 7. (10.) sat iniquus quoque est usuris. Meritisumo odio, inquit, habetur ars fœnerandi; (ἡ ἐσθλοτέρη) quia sit quæstus ex ipso numo, non ex eo, cujus gratia repertus est, permutationis namque gratia existit; fœnus autem ipsum auget. Unde & nomen hoc accepit: genita enim similia sunt gignentibus ipsa: fœnus autem sit numus numi, (ὁ δὲ πῦρ καὶ ἄρ' ὁμοιομα ὁμοιοματῶν.) quare & maxime contra naturam est hic quæstus. Sed huic reponi potest, in fœneratione non omnino contra usum suum adhiberi pecuniam. Nam saltē mutuo accipiens numos quærit μεταβολῆς χάριν, propter permutationem. Et est primitus dominium inventum, ut sua cuique res immediate ulum præberet. Neque tamen contra naturam est, aliis suam rem locare. Illud paulò subtilius est, quod dicunt, in rebus fungibilibus,

& quæ usû statim consumuntur, dominium ab usû non distingui; adeoque non possit alicui ejusmodi rei usum ita concedi, ut non simul tradatur dominium, & vice versa frustra tradi dominium, nisi & usû simul concedatur. Nam ut v. g. substantia frumenti, carnis, vini destruitur, ubi in usû hominum fuerit adhibita: ita moraliter perit pecunia, quam in usû meos erogo; quippe quæ ex patrimonio meo remouetur. Atqui arguunt, cum usû heic à re ipsa non possit distingui, inde pro usû recte nihil posse exigi, sed sufficere, si res ipsæ in suo genere restituantur. Ubi respondetur, proprie quidem rerum fungibilium non esse usum fructum à substantia illarum distinctum. Vid. l. 1. & 2. D. de usuf. ear. rer. quæ usû consumuntur. Ex eo tamen non sequitur; ergo jus consumendi rem fungibilem cum obligatione post intervallum eam in suo genere restituendi non est aliquid pretio æstimabile. Nam habet id omne mutuum, ut non nisi post intervallum sit restituendum. Atqui si ad tempus mihi pecunia conceditur, possum eandem interea aliis rebus fructuosis impendere, aut alio modo ex eadem lucrum quærere. Sic si post intervallum mihi sint restituendæ res ad victum necessarie, in eo commodum meum vertitur, quod non necessum sit mihi iniqua conditione res meas permutare aut vendere, v. g. ad frumentum comparandum, utque pecuniam huc impendendam interea lucrosiore modo collocare queam. Quo loco & hoc obiter observandum quod refert *Aristoteles Oeconom. l. 2. c. 1. Cypselus cum omnia bona Corinthiorum dux vorisset, primo anno decimam partem, & sic per annos continuos decem exsolvit*. Hic sane stricto jure voto suo non satisfecit, nisi quod voti temeritatem qualicumque interpretatione sublevari favorable sit. Dictum Catonis ap. *Ciceronem Off. 2.* qui fœnerationem latrocinio aut homicidio æquiparandam judicabat, intelligendum est de usura mordente, qua tenues cives ad incitas rediguntur, & insatiabili avaritiæ pabulum suggeritur. Ejusdem Catonis de re rustica est: *Maiores nostri sic habuere, & ita in legibus posuere, furem dupli condemnari, fœneratorem quadrupli*. Et si & ipse fœnus nauticum non sine astutia sat acriter exercebat; de quo est apud *Plutarchum Catone Majore*. Sic recte Augustus quosdam Equites Romanos notavit, quod pecunias levioribus usuris mutuati graviore fœnore collocassent. *Suetonius Augusto c. 39. Appianus Alex. l. 1. de bello civili ait, Romanos priuscos, & Græcos abhorruisse à fœnore, ὡς καπηλεύειν, καὶ βαρὺ τοῖς πένησι & δύστροποις καὶ ἐχθροῖσι, ut negotiatione molestia pauperibus & his inimiciorumque materia: Perlas autem, ὡς ἀπειθήναι καὶ φιλοφειδῆς, ut non aliena a fraude & mendacio*. Sed & Christiano indignum arbitramur, ob modicas summas usuræ nomine quid capere ab illis, quorum egestati succurrisse instar elemosynæ habet. Vid. *Siracid. 29. v. 1. 2. seqq. Psal. XV.* Quin insignem commendationem meretur mos Græcorum sublevandi amicos pauperes, dum amici inter se sodalitates inibant, quibus communis erat arca, in quam quot mensibus certum quid à singulis pendebatur. Ex ea arca dabant summam aliquam citra usuram, si quis ex sodalitate adversa premebatur fortuna, ea lege, ut eam restitueret, ubi res magis secundæ arri-
fissent. Et ista stipis collatitia vocabatur ἔγγαλον.

§. 11. Istæ hæc ulterius confirmantur, quod & ab illis, qui usuras impugnant, nonnulli contractus adprobantur, qui in effectu cum usura coincidunt. Sic ponamus Cujum esse instructum pecunia ad emendum fundum. Eundem fundum Sejus cupit, sed à nummis

numis destituitur. Rogato igitur Sejo Cajus emit fundum, eumque Sejo locat. Nemo negat iustum hunc esse contractum. At vero siquidem Cajus Sejo mutuo det pecuniam, ut eundem sibi emere possit, & quantum pensionis daturus fuerat pro locatione, tantundem det pro pecunia mutuo data: quid heic iniquitatis sit non adparet. Imo hic contractus magis in melius incrementum cedit Sejo, quam prior, quippe cum heic sibi proprietatem fundi adquisierit. Sic si quis pecuniam suam apud probum virum collocet, ut sibi non certam summam usuræ nomine stipuletur, sed contentus sit æquam partem lucri, ex ea pecunia redacti, percipere; nemo in hoc contractu iniqui esse quid iudicabit. At quantum ad æquitatem nihil interest, si quis pro incerto lucro certam sibi, eamque moderatam usuram stipuletur. Apud Muhammedanos usura quoque legibus Alcorani interdicta; Mauritanis tamen id pacti usitatum, ut qui ab altero pecuniam mutuo sumit negotiationis & lucri quærendi causâ, creditori dimidiam partem lucri det; ubi fors perierit, debitor præter sortem nihil restituere teneatur. Si pars tantum sortis perierit, ex lucro partis superstitis fors suppleatur. Sic nihil vitii habere iudicatur antichresis, qua quis interea fructus ex pignore pro mutuo data pecunia percipit. Add. l. 8. D. in quibus causis pignus tacite contrah. Quare ergo non liceat pro mutuo, cui pignus non accessit, accipere aliquid, quod fructibus pignoris respondeat? Apud Perlas usura est verita, sed antichresis licita, etiam sub lege commissoria. Olearius iiii. Pers. l. V. c. 36. Sic & Grotius d. l. 21. vocabulum usuræ prescribit, rem ipsam retinet, dum tradit: esse quædam, quæ ad usuræ speciem accedant; ac vulgo usuræ videantur, cum tamen sint pacta alterius generis; ut de pensando damno, quod factu, qui pecuniam dat mutuam, eo quod diu pecunia careat: item de lucro ob mutui dationem cessante, deducto tamen incerto spei, seu quod idem lucrum speratum per varios casus possit intercipi aut minui, ut & labore, quæ subeundus fuerat, si quis ipse eas pecunias tractaret. Sicut & usuram veram non esse, si quid exigitur pro impensis ejus, qui multis dat mutuam pecuniam, & in hoc paratam habet; & pro periculo amittenda sortis, ubi idonee non cavetur. Atqui moderatas usuras, quas stipulamur ob pecuniam creditam non egeo, sed tali, qui ex eadem lucrum est facturus, eo maxime nomine exigimus, quia per absentiam ejus pecuniæ lucrum nobis cessat: & quia compensatione aliqua dignum est, quod pro re jam actionem habeamus; utque veniamus in partem lucri, ex pecunia nostra quæsitæ, quam alteri neque ex iustitia, neque ex humanitate tenebamur concedere. Quis ergo cordatus super vocabulis litem moverit? Et quis non rideat eos, qui usuras se non exigere testantur, sed tantum id quod interest? Præterquam quod superstitiosa hæc subtilitas ad decreta juris prudentiæ non quadrat, juxta quæ usuræ certæ sunt, quas in antecessum stipulamur: id autem quod interest solet inter alias causas exigi ob moram, seu quod res nobis debita iusto tempore tradita non sit, ejusque mensura est damnum actu nobis datum, quantumcumque id fuerit: etsi quia difficile demonstrari potest, quanti inierit, istud ut sepe ad regulares usuras redigitur. Vid. l. 17. §. 3. D. de usuris. Atqui si licet exigere id quod interest ob moram, seu quia lucrum nobis cessat, & damnum emergit ob non solutam convento tempore pecuniam: quare non liceat in antecessum certi quid stipulari, ideo quia pecunia nostra interea est penes alium, ubi id damnum facere aut lucrum negligere in alterius gratiam haut quidquam tenebamur. Add. Baco Sermon. fidel. c. 39.

§. 12. Denique cum satis adpareret, non inveniri posse, qui tantam pecuniam gratis credere vellent, quantam communis vitæ ratio, & commercia requirunt, prout ea nunc inter plerosque cultiores populos agitantur; varia passim diverticula inventa aut tolerata sunt, quibus decreta juris canonici super usuris elusa fuerunt. Quæ inter referenda est *emtio census annui*, ubi data pecunia ex re quadam immobili, pro census exsolutione mihi obligata, certam pensionem pecuniæ aut fructuum recipere queam; idque in perpetuam, vel ad tempus, certum aut incertum, seu ad vitam creditoris. Eorum censuum alii à debitore soluta sorte redemi possunt, alii non. Imò interdum quando res, qua pro censu cavebatur, perempta fuerit, obligatio censum exsolvendi personam debitoris sequitur. Sed emtionem hanc census annui non nisi vocabulo, & colore ab usura differre nemo non videt. Add. *Franc. Hotoman. observat.* l. 2. c. 1. *Jo. Labardens hist. de reb. Gall.* l. 6. p. 393. Imò animadversa modicarum usurarum utilitate ipsi Pontifices splendido sub nomine permiserunt *montes*, quos vocant, *pietatis*: quorum leges hæc fere sunt, ut ad tres scutatos pauperibus detur sine pignore & usura: pro amplioribus summis pignoribus caveatur, & in singulos menses modicum quid pendatur. Ubi intra annum pignus non reluitur, auctioni id subicitur & quod debitum excedit, domino restituitur. Et si non minus pie usuras exercuit Alexander Severus, de quo apud *Lampri- dium*: *Fœnus publicum trientarium exercuit, ita ut pauperibus plerisque sine usuris pecunias dede- rit ad agros emendos, reddendas de fructibus*. Similem fere naturam, (excepto quod nihil sine pignore & gratis datur) habent *Lombardie*; quod nomen inde deductum est, quia olim in Gallia, qui fœnus exercebant, plerique erant Longobardi & Judæi; quos postea publicum ob odium regno illo expulere. Vid. *Henr. Stephanus introduct. ad apolog. pro Hero- doto* l. 1. c. 6. Eas post multam disceptationem demum tanquam rem utilem reip. & licitam in Belgio publice approbarunt; easdem exercentibus etiam ad functionem presbyterorum admisissis. Quantopere legi usurariæ à mercatoribus per *cambria*, quæ vocantur, *sicca* illudum sit, periti artis mercatoriæ norunt. Quo refertur etiam ille contractus, quem Hispanico vocabulo vocant *mohatra*, quando quis egens pecunia emit summo pretio in diem solvendo à mercatore merces, & statim eidem pecunia numerata pretio infimo revendit. Vid. *Montalius lit. provincial.* 8. & ad eam *Wendrok. not.* 3. Magis tolerari potest ille contractus, quo merces magno emuntur, sed ita ut solutioni pretii laxum præfigatur spatium, & statim alicui tertio minoris venduntur pro præsentis pecunia. Quæ pecunia quis vel iniquam versuram potest effugere, vel interea tantum lucri inde redigere; ut tempore elapso optima conditione debitum exsolvi possit. Quem contractum in *Moscovia* frequentem esse tradit *Ad. Olearius itin. Pers.* l. 3. c. 7. Omnino tamen commendandæ leges civiles, quæ usuras ad libidinem privatorum exerceri non concedunt, sed iisdem certum modum præscribunt: nisi quod non iniquum videatur, usuras paulò ampliores stipulari, ubi ad exiguum tantum tempus pecunia mutuo sumitur. Vid. *Leonis novella* 84. Quas inter referenda lex *Ægyptia* apud *Diodorum Siculum* l. 1. c. 79. quæ ultra duplum per usuram augere sortem vetabat, & usuras de facultatibus duntaxat obæeratorum exigere, sed corpus in nexum ducere nullo modo concedebat: bona illorum arbitrata esse, quæ vel labore comparassent, vel alio iusto titulo acquisivissent. Sed corpora civitatibus deberi, quibus ad congrua belli pacisque munia utantur.

CAPUT VIII.

DE SOCIETATE.

1. *Societas quot modis ineatur?* | 3. *Societas irregularis.*
 2. *Collatio pecunie cum opera diversimode fit.* | 4. *Societas omnium bonorum.*

Contraſtus ſocietatis eſt, quo duo pluresvè inter ſe pecuniam, res, aut operas conferunt, eo fine, ut quod inde redit lucri inter ſingulos pro rata dividatur. Vid. l. 83. D. *pro ſocio*. Nec minus ſi quid proveniat damni, à ſingulis pro rata feratur. Vid. l. 52. §. 3. 4. l. 60. §. 1. D. *h. t.* Heic igitur ſi omnes æqualem pecuniam contulerint, ſingulorum partes in damno & lucro erunt æquales ſimpliciter; ubi inæqualem contulerint, quilibet pro rata ad leges proportionis Geometricæ partes feret. *Aristoteles Nicom.* l. 8. c. 16. *ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω, ἢ pecuniarum communicatione plura accipiunt, qui plura contulerunt.* In eundem ſenſum eſt explicanda l. 29. D. *h. t.* *Si non fuerint partes ſocietatis adjectæ, æquas eas eſſe conſtat.* Idem obtinebit, ſi duo pluresvè operas duntaxat conferant æquales; aut inæquales alter operam, alter pecuniam, aut utramque ſimul conferas.

§. 2. Cæterum ſocietate ſoluta, ſi uterque pecuniam tantum contulit, manifeſtum eſt, poſt diviſum lucrum, quemque recipere, quantum contulerat. Aſt ubi pecunia cum opera conferitur, diſpiciendum eſt, qua ratione collatio ſit facta. Nam ubi opera conferitur cum ſolo uſu pecuniæ; iſ qui pecuniam confert, haur quidquam in partem domini ejusdem pecuniæ ſocium admittit, ſed duntaxat pro rata cum eo dividit lucrum, quod ex ea pecunia & adjuncta opera redit. Et hoc caſu uti de pecunia nihil accipit, qui operam tantum contulit, ſoluta ſocietate, ita alteri ſoli tanquam domino ſors ea ſalva eſt, peritque. In hujusmodi ſocietate comparatur cum opera non ſors, ſed periculum amittendæ ſortis, & lucrum, quod probabiliter ex ea ſperari poterat. Adeoque quando partes lucri ſunt diſtribuendæ, non inſtituenda eſt comparatio inter operam & ſortem, ita v. g. qui contulit operam, quæ C. eſt, ſi alter contulerit ſortem M. iſte decimam duntaxat partem lucri ferat. Sed potius opera eſt comparanda cum eo, quanti eſt, pecuniam periculo exponere, & cum lucro, quod inde probabiliter ſperabatur, quod ubi tantum C. valuerit, æquales uterque lucri partes feret. Eſi expeditiſſimum ſit, id periculum, & eam ſpem lucri æſtimare ad vulgares uſuras, quæ pro pecunia mutua dari ſolent. Sic ponamus uſuras dari ſemiſſes, heic ubi quis operam contulit, quæ eſt LX., & alter pecuniam, quæ eſt M., uterq; æquales lucri partes habebit. Alter autem modus eſt, quando opera conferitur cum pecunia, ſic ut qui operam contulit, ipſum quoque dominium pecuniæ ex parte nanciſcatur. Ubi pretium operæ habetur quaſi ſorti adjectum, & pro eo, quod illa valet, operam conferens in ipſa ſorte partem habere intelligitur; quippe cum pecunia & opera in unam velut maſſam coaluerint. Circa quem tamen modum præſupponitur, pecuniam fuiſſe impentam in merces rudes, quibus tractandis & concinnandis opera ab altero fuerit impenſa, v. g. ponamus me textori dare C. pro quibus rudem lanam. emit. Ex ea iſte pannos conficit, ejusque

opera

opera itidem valet C. Constat pannos illos utrique ex æquis partibus communes, & ubi venditi fuerint, pecunia inde redacta æqualiter dividetur; neque ego potero pecuniam ab initio collatam prius detrachere, & reliquum duntaxat cum altero dividere. Conf. *Grotius* d. l. §. 24.

§. 3. Obiervandum & illud, posse citra injustitiam iniri talem societatem, ut sociorum aliquis sit particeps lucri, sed immunis damni. Vid. l. 29. §. 1. D. *h. t.* Verum erit ista societas irregularis; & contractus mixtus ex societate, & contractu periculiaversi. In quo ita servabitur æqualitas, si tanto plus lucri ferat is, qui periculum in se solus recepit, quanti est ab incertis caluum alios socios in totum aut ex parte indemnes præstitisse. At vero ut quis damnum sentiat sine lucro, id vero à natura societatum abhorret; quippe quæ nisi ob utilitatem aliquam iniri non solent. Vid. l. 29. §. 2. D. *h. t.*

§. 4. Sed & contingit, ut aliqui univerforum bonorum inter se societatem coeant. Hæc quamdiu durat; quilibet sociorum pro conditione sua, & quantum leges frugalis œconomiae ferunt, ex communi massa sumere potest, quæ ad sui, suorumque honestam sustentationem requiruntur. Verum quia multi casus intervenire possunt, ut istis in societate diutius permanere displiciat; vid. l. 70. D. *h. t.* ab initio erit determinandum, quas lucri partes quilibet, societate soluta, accipere debeat. Ubi monet *Grotius* d. l. heic comparandum esse, non quod hinc aut illinc actu obvenit, sed quod probabiliter sperari potuit; seu lucri partes ita solere designari, prout speratur ex cujuslibet bonis, aut eorundem accessionibus multum aut parum proventurum; non autem ita, ut quilibet bona ab initio collata, & quod inde provenit, in divisione auferrat. Nam ea intentione plures bona sua conferunt, ut in partem lucri, quod ex alterius bonis provenit, vocentur. Cæterum etsi pacis interfit, ne quis invitus in societate manere cogatur; tamen cum inter socios eximius fidei gradus invicem requiratur, non debet aliquis intempestive, & in fraudem aliorum societatem abruptere. Vid. l. 65. §. 3. *seqq.* D. *h. t.* Super fide inter socios adhibenda graviter differit *Cicero pro Sex. Roscio*: *In rebus etiam minoribus socium fallere turpissimum est: neque injuria; propterea quod auxilium sibi se putat adjunxisse; qui cum altero rem communicavit. Ad cuius igitur fidem confugiet, cum per eius fidem leditur, cui se commiserit? Aiqui ea sunt animadvertenda peccata maxime, quæ difficillime præcaventur. Testi esse ad alienos possumus: intimi multa aperiore: videant necesse est. Socium verò cavere qui possumus? quem etiam si metumus, jus officii ladimus. Recte igitur majores eum, qui socium sefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere.* Add. *Quintilian. declamat.* 320.

CAPUT IX.

DE CONTRACTIBUS, QUI ALEAM CONTINENT.

1. <i>Pacta sorte mixta.</i>	5. <i>Contractus ludi.</i>
2. <i>Locum habent tam in pace,</i>	6. <i>De contractu lotariæ.</i>
3. <i>Quam in bello.</i>	7. <i>De olla fortune.</i>
4. <i>Contractus sponsonis.</i>	8. <i>De contractu assecurationis.</i>

Adden-

Addendum demum est de illis contractibus, quibus super incerto eventu convenitur, & quæ ancipitem velut aleam continent, aut in quibus à partibus consentitur: & quasi compromittitur in casum incertum, cujus eventu sese utrinque staturas profitentur. Eorum licet aliqui etiam sine pretio possint intelligi: tamen quia plurimi super rebus pretio aestimatis ineuntur, omnes conjunctim huc referre visum.

§. 2. Talia ergo pacta, sorte seu alea mixta, publice & privatim frequentantur. Publice quidem tam in bello, quam in pace. In pace quidem fors divisoria apud complures populos recepta, in iudiciis legendis, in provinciis assignandis, in officiis distribuendis, quando competitorum sunt æquales tam quoad jus, quam quoad qualitates seu artes ad officium gerendum necessarias. Alias enim si inæquali jure nitantur, iis quorum jus præstantius; si inæqualibus artibus præditi, reip. male consulitur. Nam, uti *Socrates* *Areopagus* loquitur: ἐν τῇ κληρώσει ἡ πόλις βραβεύεται, sortitionis gubernatrix fortuna est. Et *Calimachus* hymno in *Jovem*: ἐπὶ ἰσότητι γὰρ εἶσι κε πῆλασθαι, de re enim equali convenit sortem mittere. *Philostratus*, de vita *Apollonis*, *Thyan.* lib. 3. cap. 9. κληρὸν παρνοεὶ οὐδέν, καὶ γὰρ ὁ *ῥ* *Φαυλοτέρων* τις αἰρεθεῖν οὐδὲ κληρῶ. Sors prudentie nihil habet, ita ut etiam pessimus quisque possit sorte eligi. Præsupponunt autem omnes ejusmodi sortitiones pactum, seu compromissum, quod sine querela velint adquiescere, prout fors ceciderit, siquidem ultro ad fortiendum fuerit descensum. Vid. *Iustinus* lib. I. cap. 10. XVIII. cap. 3. Sed ubi à superiore fors adhibetur circa id, quod pro imperio poterat injungere, ipse ultro se determinat ad sequendum id, quod fors ostenderit, ne aliquid affectibus dedisse videatur. Cæterum finis sortium non est aut esse debet extraordinario modo Dei voluntatem inquirere; nisi ubi ipse lege sua eas adhiberi præcepit. *Prov.* XVI. 33. sed ut tollantur lites & discordiæ; (vid. *Proverb.* XVIII. 18.) & ut qui alias pro imperio ambigentes dirimere poterat, invidiam alterutrius partis, quæ spe sua excidit, declinet, ac removendis querelis super iniquitate sententiæ, aut ambitione superioris. In ejusmodi tamen litibus, ex quibus partem victam poena manet, sortem aut sorti quid mixtum adhibere, absurdum est; cum illa non nisi ex pravo facinore, eoque liquidis argumentis probato promanare debeat. Sors autem utcumque cadat efficere nequit, ut quod ab aliquo factum est, non sit factum, & vice versa; neque in se rei veritatem discernere apta est. Ast ut in æquali omnium crimine, ubi universos plecti inconueniens est, sorte designentur, qui poenas luant, nihil prohibet. In privatis quoque negotiis maximus fortis est usus in partibus hereditatis assignandis: item si inter plures æquali jure aut obligatione præditos unicorum bonum quoddam, aut onus indivisibile sit attributum. Add. *Numer.* XXXIV. 13. *Ios.* XIV. 2. *Psal.* XVI. 6.

§. 3. Nec minus in bello talia pacta adhibentur, non solum ubi totius belli finis in eventum pugnae integrorum exercituum, aut duorum pluriumve utrinque lectorum confertur; (vid. *Grotius* l. 3. c. 20. §. 42.) sed & ubi inter duces periculosa aliqua statio est assignanda, ad quam subeundam plures sunt idonei, nec alicui peculiaris excusatio suppetit. Vid. *Homerus* *Iliad.* 4. v. 171. Imò omnia fere bella solennia, saltem in quæ rejecta utrinque pacifica compositione descensum est, ejusmodi conventionem supponere videntur, ut scilicet victo possit imponere, quicquid lubitum fuerit, ille, à cujus partibus fortuna belli steterit. Et ea proprie causa est, quare pactis de pace non liceat

opponere exceptionem metus. Nam qui in bellum cum altero descendere statuit, cum pacifica transactione controversiam posset componere, intelligitur ejusdem decisionem alex Martis commisisse; adeoque nequidquam deinde queri potest, quum illi cunque conditionem anticipes belli vices dispensarint. Ex qua causa etiam est, quod moribus gentium in bello solenni utrinque belligerantes in compositione pacis quoad justitiam belli censeantur pro æqualibus, & quod quæ utrinque damna data sunt, condonentur, veluti ex conventionione hoc fieri licuerit. Similem conventionem ineunt, qui controversias eventui duellorum decidendas committunt. Quæ conventio inter alia efficit, ne occisor alterius uxori & liberis de damno, ex illa eade accepto, satisfacere teneatur. Idque quia uterque sponte & ex conducto in periculotam pugnam descendat, cui talis lex dicta fuit, occidere aut occidi. Hæc tamen, ubi à privatis proprio ausu suscipiuntur, cum directe repugnent fini judiciorum civilium, merito gravissimis poenis coercentur. Sed & ab urde plane, & contra indolem civilium judiciorum quondam ejusmodi duella permixta, vel ad purgandum objectum crimen, vel ad justitiam, quod in dubium revocabatur, demonstrandum. Vid. t. t. X. de purgatione vulgari. Et passim *Codex legum antiquæ Lindenbrogii*, ejusque *Glossarium* in vocabulo *campio*, & *duellum*. Sic & quondam in Germania minus recte questio juris duello decidenda fuit commissæ patruus, an ex priori fratre defuncto nepos ad avi hereditatem prior sit. Apud *Sigisbertum Gemblacensem* ad Annum 942.

§. 4. Ad contractus, quibus alea aut fors inest, etiam referuntur sponfiones, quando vel futurum eventum, vel etiam præteriti eventus nondum notorii, saltem illis, qui inter se contendunt, aut alterius rei existentiam alter affirmat, alter negat, certo pignore utrinque depositum, quod illi cedat, cujus assertioni eventus aut res congrue deprehendatur. Videntur autem istæ sponfiones reciproce promissiones seu stipulationes conditionatæ; quibus ideo alea est admixta, quia ut eventus existat vel non, à contrahentibus non dependet. Ad ludum autem magis, quam ad sponfionem videtur spectare ænigma à Samfone propositum *Judic. XIV. 12. seqq.* cum fuerit certamen ingenii, an hic obcurius posset rem proponere, an cæteri argutius resolvere. Ubi isti convivæ dolose egerant, quod non ex suo ingenio, sed prodente Samsonis sponfa ænigma solvisent. Etsi hoc fortasse contra indolem talium certaminum fuit, quod ænigma formaretur super facto aliquo peculiari, non autem super re aut eventu aliquo communi; cum fere impossibile sit, ejusmodi facta particularia conjectantur assequi.

§. 5. Huc spectant quælibet ludorum genera, in quibus aliquo pretio certatur; qui tamen involvunt conventionem, aleæ multum aut parum habentem. Et quidem minus aleæ habent ludi, qui certamen ingenii, dexteritatis, solertiæ, aut roboris continent; eatenus duntaxat anticipi subjecti eventui, quod quæ utrinque vires sint, quæve solertia, nondum liquido constat; & quia sæpe aliquid fortuiti casus solet intervenire; (vid. *Virgil. Aeneid. V. v. 328.*) aut denique quia non pari semper vigore ingenium viresque hominum sese exierunt. Plerique ex alea atque ingenio sunt mixti, ut est certamen chartarum lusoriarum, & similes. Alios denique nuda fere fors regit, uti est ludus tessellarum. Omnes isti in se naturaliter nihil continent iniqui. Nam & multo

consensu ad eos descenditur, & uterque rem suam æquali periculo exponit, & versantur circa res proprias, de quibus utique disponere penes nos est. Enimvero quia reip. interest, ne quis re sua male utatur, & vero per ejusmodi conventiones ac ludos facile quis bonis everti potest, ubi magnis summis certatur, neque locus comitantibus itur ad casum tabule, posita sed ludetur area; quia etiam lusus Perdere rem caram tempora nostra solent. *Ovidius Trist.* 2. & multa alia inde provenire mala possunt; igitur penes rectores civitatum est dispicere, quousque ludi permittendi sint, aut quantæ summæ deponi debeant. *Vid. tit. D. de aleatoribus, & ibi juris Romani interpretes. Photius nomocan. tit. XIII. cap. 29. Seld. de f. N. & G. l. 6. c. 11.* In genere tamen observandum, recte eo plus favoris habere ludos, quo minus aleæ, ac plus solertiæ continent, & vice versa. *Alcoranus cap. de mensa* una cum vino prohibet lusus aleam habentes, tanquam semina odierum continentes. In quovis autem ludi atque certaminis genere valet illud *Ambr. Offic. l. 3. c. 4. Qui in stadio currunt, ut feruntur præceptis informari atque instrui, ut unusquisque celeritate non fraude contendat, cursuque quantum potest ad victoriam properet, supplantare autem alterum, aut manu dejicere non audeat.* Quod expressum est ex dicto *Chrysippi* apud *Cicero. Off. 3.*

§. 6. Est quoque non infrequens *lotaria*, quam vocant, quando plures de re, quam collatiæ pecunia emunt, post sorte decernunt, cui soli ea tota cedere debeat. In qua duo contractus miscentur. Nam respectu ejus, qui rem suam ita sortientibus exponit, est species venditionis. Respectu autem eorum, qui fortiantur, est contractus sortis divitiarum, dum ita inter ipsos convenitur, ut cui fors favet, ille solus rem habeat, & reliqui suæ symbolæ dispendium faciant. Ejus contractus hæc est lex, ut tota summa collatiæ pecuniæ simul adæquet, non excedat, valorem mercis, & ipsi sortientes omnes æqualiter utrique fortunæ, lucri & amissionis, subjiciantur.

§. 7. *Ollæ fortune* vocant, quando dejecto in urnam certo tesserarum seu schedularum numero, inscriptarum & inanium, pretio redimitur facultas easdem extrahendi, ita ut extrahens id accipiat, quod illarum inscriptio præ se fert. Hic contractus proxime ad emtionem spei accedit, cæli affatim aleæ sit admixtum. Ejus lex est, ut pretium omnium simul schedularum non multum excedat pretium rerum ibi expositarum. *Non multum* dico. Nam & sumtus aliqui sunt faciendi, & contingere potest, ut pretiosissima quæque primo loco urna excant, remanentibus plerisque schedulis inaniibus, quo facto nemo amplius ad schedulas redimendas accedit. Aliquando etiam adhibentur tales ollæ, ad colligendam pecuniam publicis operibus infumendam, vel etiam sublevandæ aliorum egestati; ubi multo largius solet esse pretium schedularum junctim sumtarum, quam rerum, quæ ibi expositæ sunt. Excessus autem iste rationem habet tributi cujusdam ultronei, aut eleemosynæ, hilari modo elicite. Add. *Martinus Delrio de quibuslibet magic. l. IV. c. 4.* In universum autem ad æquitatem ludorum non id tantum requiritur, ut quæ utrinque periculo exponuntur, sint æqualia, sed ut etiam periculum amittendi, & spes lucrandi utrinque proportionem habeat ad rem, circa quam certatur, v.g. in ludo, qui dexteritate corporis aut ingenii constat, si unius dexteritas alterius dexteritatem duplo superaverit, par est, ut hic quoque duplum pretium deponat. Sic v.g. decem sunt, quorum singuli aureum deponunt, atque ea lege certant, ut qui plurimum jecerit, omnes auferat. Hæc quidem iniquum videri possit, ut qui unius tan-

rūm auri periculum fecit, novem lucretur. Sed illud simul cogitandum est, heic necuplo majus esse periculum perdendi, quam spem lucrandi. Ex quo fundamento etiam aliqui dixerunt, inane esse metuere fulmina. Ex duobus enim millionibus hominum ne unum quidem fulmine interimi. Ergo non solum magnitudinem mali, sed & verisimilitudinem contingentiae spectandam esse.

§. 8. Affinis hiis contractibus est assicuratio sive contractus periculi avertendi, quo quis, accepta certa mercede, in se suscipit & praestat pericula, quae subiturae sunt merces in alia loca potissimum mari transportandae; ita ut si has interire contigerit, assicurator earundem pretium domino restituere teneatur. Hic contractus nullus est, si quidem assicurans rem, cui cavetur, salvam jam pervenisse, quo debebat, aut mercator eandem jam perisse noverit. Nam materia hujus contractus est damnum sub ratione incerti, seu periculum incertum. Atqui si assicurans sciverit, rem jam salvam in portum pervenisse, nullum praestat periculum. Ubi autem dominus mercis sciverat eam jam perisse, periculum praestari ab altero non potest; quia periculo res nisi existens subiecta non est. Quantum autem mercedis pro praestando ejusmodi periculo sit dandum, ex communi aestimatione, aut conventionem ipsorum contrahentium est petendum. Id manifestum est, eo ampliorem mercedem posse exigi, quo pluribus & gravioribus periculis aliqua res subicitur. Sic plus exigi potest, si mare hostibus aut piratis sit infestum, quam si tantum incerta tempestatum metuuntur; & inuitu harum plus hieme, quam aestate. Add. *Loccenius de Jure maritimo* l. 2. c. 5. Hunc autem contractum ideo hic retulimus, quod in eo ex parte assicurantis maxime alea versetur. Exemplum assicurationis etsi gratuita est apud *Livium* l. 23. c. 49. ubi qui vestimenta & frumentum in Hispaniam devehenda conducunt, possulant: *ut quae in naves impo-*
nissent, ab hostium, tempestatisque vi, publico periculo essent. Circa hanc quid fraudis inter-

venerit, docet *Idem* l. 25. c. 3.

CAPUT X

DE PACTIS ACCESSORIIS.

1. Pacta accessoria duplicis generis.	9. Fidejussor non potest teneri in plus quam prin-
2. Pactorum adjectorum varietas.	cipalis debitor.
3. Pactum adjectum si turpe sit, invalidum est.	10. Potest tamen teneri artius.
4. Quandoque negotium facit irregulare.	11. Qua fidejussori beneficia juris compe-
5. In contenti adjectum ceteris paribus est va-	tant?
lidum.	12. De vadibus.
6. Ex intervallo adjectum negativum parit	13. Pignorum usus.
exceptionem:	14. Pignus est rei fructuosum vel sterile.
7. Affirmativum quatenus valet?	15. Pignus an usucapiatur?
8. De fiducia.	16. Quid differat hypotheca à pignore?

Post

Post contractus principales, & qui per se subsistunt, dispiciendum quoque est de pactis accessoriis, quæ per se & solitarie non ineuntur, sed aliis duntaxat adjiciuntur. Illa in duas classes commodè possunt dispesci. Quædam enim aliis contractibus adjiciuntur, ut simplicem eorum naturam variis modis afficiant, addendo aliquid, quod alias non continebant, aut detrahendo, quod naturaliter ipsis inerat. Solentque à JCtis vocari *pacta adjecta*. Alia autem contractibus jam determinatis & modificatis firmitatem aliquam, & securitatem asserunt.

§. 2. Circa pacta adjecta distinguere solent Interpretes juris Romani ad l. 7. §. 5. D. de pactis. inter ea, quæ ipsi contractui nondum absoluto, aut statim & in continenti adjiciuntur, ita ut cum contractu principali videantur velut coalescere; & inter ea, quæ ex intervallo demum adjiciuntur. Deinde iterum disquirunt, utrum sint adjecta contractibus bonæ fidei, an stricti juris. Et demum an afficiant contractus essentialia, an naturalia, an verò accidentalia. Quorum illa sunt, sine quibus contractus omnino intelligi nequit: ista regulariter contractum consequuntur, etiamsi non exprimantur, ita tamen ut salva essentia super iisdem aliter possit conveniri: hæc denique ex contractus essentia non fluunt, sed ex placito contrahentium adesse vel abesse possunt. Quin & interesse judicant, utrum sint adjecta augendæ, an verò minuendæ obligationis gratiâ.

§. 3. Super hisce omnibus sequentes formari possunt conclusiones. I. Pactum essentialia contractus ita afficiens, ut ille contra leges bonosque mores sit, invalidum est. Nam conventiones turpes non valere, jam supra ostentum est. Sic invalidum foret pactum, si sponsa contractui matrimoniali vellet adjicere, ut sibi liceat alios quoque viros admittere. Aut si œconomus hanc conditioni suæ legem velit addere, ut sibi liceat res domini sui fraudulenter dissipare. Sic absurdum foret, si qui pactum ineunt expressè profiteri vellent, se vi metuque injusto coactos contractum iniivisse. Aut si quis in quocunque contractu protestari velit, sese solum minime prestiturum. Ad l. 1. §. 7. 35. D. de positi.

§. 4. II. Si pactum essentialia contractus ita afficiat, ut in aliam plane negotii formam abeat, videndum est, quænam contrahentium mens fuerit. Si enim serio id voluerunt agere, quod verbis expresserunt, adparet, pactum esse nullum: quippe cum nemo simul possit velle, quæ sese invicem destruunt, simulque nequeunt consistere. Sic absurdi forent, si qui serio emtionem sese celebraturos profiterentur, & tamen eam legem contractui statim adjicerent, ne unquam emtor pretium solvereteneatur, aut venditor mercem: aut si locationem cum isthoc pacto inirent, ut conductor dominium rei locatæ habeat: aut si ita societatem aliqui inter sese inirent, ut tamen neque lucrum, neque damnum ex re communi ad ipsos perveniat. At vero si contrahentes serio quidem rem egerunt, sed aut in nomine duntaxat per imperitiam erraverunt, aut si certis ex adpectibus improprie loqui maluerunt, modo totum negotium legibus non repugnet, subsistet id, quod actum est, neque propter vocabuli improprietatem actus erit nullus. Huc spectat l. 30. §. ult. D. de contrah. emtione, l. 46. D. prescriptis verbis l. 5. §. ult. pro socio. l. 1. §. 8. D. de positi. §. 2. in fin. Instit. quibus mod. re contrah. obligatio.

§. 5. III. Pacta, quæ in continenti quibusvis contractibus adjiciuntur, modo legibus non repugnent, siue sint præter essentiam contractus, siue circa naturalia aliquid disponant, siue accidentibus quibusdam contractum vestiunt, valida sunt. Nam cum circa talia disponendi facultas competat contrahentibus, quod supponitur, utiq; tenebuntur iidem ad id, in quod libere consenserunt. Huc pertinet l. 1. §. 6. l. 24. l. 26. §. 1. D. de positi. §. 1. 2. Inst. de societate. l. 7 §. 1. l. 79. D. de contrah. emt. l. 11. §. 1. D. de aci. emt. & vend. l. 7. §. 5. D. de pact. Sic cum alias naturalis sit emtioni venditioni præstatio evictionis; de ea tamen secus à contrahentibus pacto adjecto conveniri potest. Sic & præstatio culpæ intendi vel minui potest præter id, quod alias communis cujusque contractus natura fert. Atque idem quoq; obtinebit in contractibus consensualibus, si post contractum quidem perfectum, re tamen adhuc integra pactum adjiciatur; cum perinde hoc sit, ac si novus contractus ineatur. Vid. l. 7 §. 6. vers. quod cum est. l. 58. D. de pact. l. 72. D. de contrah. emt. l. 2. l. 3. D. de rescind. vendit. l. 1. C. quando lit. ab emt. discedere. Cæterum de pactis in continenti adjectis circa naturalia contractuum, seu eorundem adminicula videri quoq; potest l. 1. l. 13. C. de pact. l. 6. §. 1. D. de aci. emt. l. 2. C. de pactis inter emtorem & vendit. Quo pertinent integri tituli de lege commissoria, de in diem additione. Item pactum de retrovendendo l. 2. C. de Pact. int. emt. & vend. Item ut res, si duplicuerit, si inemta l. 7. C. eod. Huc etiam referri potest illa species mutui, qua certa pecuniæ summa fœnori locatur ea lege, ut certo homini uturæ inde solvantur, quamdiu is vivit, & hoc mortuo, fors maneat penes eum, qui mutuum accepit; cum alias natura mutui sit, ut possit repeti ab eo, qui dedit, ejusve heredibus.

§. 6. IV. Pacta ex intervallo adjecta quibuscunque contractibus, si sint negativa, & obligationi aliquid detrahentia, adeoque in favorem debitoris siue reicedant, cæteris paribus sunt valida, reoque ad exceptionem profunt. Sic post mutuum re ipsa contractum ex intervallo conveniri potest inter creditorem & debitorem de differenda solutione, de mutando loco solutionis, de natura pecuniæ, de remittendis uturis, &c. l. 72. de contrah. emtione. l. 7. §. 5. D. de pactis.

§. 7. V. Naturali jure, quantum ex nudo pacto datur actio, etiam pacta ex intervallo contractibus adjecta, quæ obligationem augent, adeoque auctori profunt, possunt esse valida. Nam rationem illam, ob quam hoc jus Romanum in l. proxime citatis negat, ne nempe ex pacto nudo affirmativo detur actio, jus naturale ignorat. Sic ponamus, me emisse quid certo tempore tradendum, si postea convenerit, ut traditio maturius fiat, nil impedit, quo minus ex posteriori pacto tradito petatur. Sic pone, me tibi ædes locasse ad biennium, si postea inter nos convenerit, ut post annum statim locatio expiret, sane expleto anno adibus erit cedendum: ita tamen ut alterius anni pensio exigi nequeat. Sic non video, quare pactum de constituta pecunia, uti tempus solutionis differe potest, ita & anticipare idem nequeat. Vid. l. 3 §. 2. D. de constituta pecunia. Imò licet non detrahatur, quantum interest debitoris solutionem esse maturius factam; injuria tamen illi non fiet si libere ita pactus fuerit. Manifestum tamen est, invito debitori ejusdem obligationem augeri non posse; adeoque naturaliter quantum per subsequens pactum ipsi adjiciatur, tantundem alibi esse detrahendum. Sic si creditor velit, ut alio, quam quo conventum fuit, loco solvam, recte vice ver-

la exigere possum, ut de summa tantum mihi detrahere liceat, quanti interest, me priori loco solvisse. Sed & hoc patet, esse contra naturam contractuum onerosorum & permutatoriorum, ut illis ab initio aut post addatur pactum, quod augeat obligationem alterius, ita ut deinceps in illo contractu emergat inaequalitas. Sic si primum convenerit inter emptorem & venditorem de pretio mercis, tanquam eidem aequipollente, & post tamen convenerit, ut emptor plus solvat, quam quanti merx est; nisi mixtura fiat ex emptione & donatione non adparet, quomodo id superfluum tanquam ex vendito peti possit. Conf. *Arnold, Vinnius tract. de pactis c. 9. seqq.*

§. 2. Huc etiam commode referri posse judicaverim *fiduciam*, qua alicui rem quampiam tanquam propriam mancipamus ea lege, ut istam nobis remancipet. Hanc ideo inter pacta adjecta potius, quam principales contractus reculerim, quod semper traditioni rei alteri factae accedat. Ideo autem *fiduciae* vocabulum ei pacto tributum videtur, quod cum alias, in quem dominium rei alicujus translatum fuit, de ea pro lubitu disponere, adeoque eandem sibi in perpetuum retinere, vel in quemcunque transferre queat; adjecto isthoc pacto tantam de ejus pudore ac fide *fiduciam* concipiamus, fore ut idem dominio suo non aliter, atque conventum fuit, utatur, eoque lubenter iterum cedere nobis velit. Hinc ejus pacti apud Romanos solennis erat ista haec formula: *uti inter bonos bene agier oportet, & sine fraudatione*; apud Ciceronem in *Topicis* &c. ad *famil. l. 7. ep. 12. & Off. 3.* Et quia tam exuberans velut fides heic interveniret, ideo legibus Romanis infamia sequebatur eum, qui *fiduciae* iudicio condemnatus fuisset. Cicero pro *Q. Roscio*: *tria sunt privata iudicia summæ existimationis, ac pene capituli, fiducia, tutela, societas. Idem Topicis: Si tutor fidem prestare debet, si socius, sicuti mandaris, si qui fiduciam accepit. Idem pro Caelina: qui per fiduciam rationem fraudavit quempiam, maturo iudicio condemnatur.* Cæterum in quibus negotiis apud Romanos *fiducia* interposita fuerit, passim Romani juris interpretes docent. De *fiduciario* patre vid. *Cajus inst. l. 6. Sic & fiducia* contrahabatur in emancipatione liberorum circa successionem in horum bona vid. §. ult. *Inst. de legitimis agnatorum successionibus l. ult. C. de emancipat. liber.* De *fiduciaria* possessione V. *Budens ad l. 2 D. de orig. juris. Greg. Tholosanus synt. juris l. 23. c. 5. §. 2. De tutela fiduciaria* vid. *Bachov. ad d. t. Inst. de fiducia circa pignus contracta* vid. *Isid. etymol. l. 5. c. 25. Cujacius ad Pauli recept. sent. l. 2. tit. 13.* Sic & in *fidei commissis* instar *fiduciae* intercedit. Vid. *princ. Inst. de fideicommissis.* & ibi *Bachovius*, alique interpretes. Alia quoque exempla *fiduciae* passim extant. Apud *Livium l. 32. c. 38. Philippus cum acie decernendum videret, & undique ad se contrahendas vires, maxime de Achaia urbibus regionis abs se diversae, & magis tamen de Argis quam de Corintho sollicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedaemoniorum tyranno velut fiduciam dare, ut victori sibi restitueret, si quid adversi accideret, ipse haberet.* Sic apud *Paulum Wamnesridum de gest. Langobard. l. 2. c. 7. Alboinus Pannoniam amicis suis Hunnis contribuit, eo scilicet ordine, ut si quo tempore Langobardis necesse esset reverti, sua rursus arma repeterent.* Apud *Curium l. 5. c. 9. Nabarzanes Dario suadet, ut ipse temporis gratia regnum in Belsum transferat. Compositis rebus, iusto Regi tibi fiduciarium restituet imperium.* Apud *Diodorum Siculum l. IV. 33. Hercules, Sparta vi subacta, Tyndarum, Diaecnorum patrem, in regnum reduxit, quod, ut iusta partem, hac conditione fidei ejus depositi loco permisit, ut Hercules illud liberis solum testumque conservaret.* Boëtius in *Topica* Ciceronis tale exemplum

adfert: *si quis dubium tempus timens amico potentiori fundum mancipet, reddituro, cum tempus illud dubium praterierit.* Sic apud Turcas, si quis juraverit, sese uxorem suam dimissurum, licet mox poenituerit, utique tamen eam dimittere tenetur. Sed quo iterum eadem potiri queat, fiduciam cum amico suo contrahit, ut is eam ducat, & mox post consummatum matrimonium iterum dimittat. Alias enim nisi post divortium alteri dimissa nupserit, ad priorem maritum reverti non potest. *Moncorcy itiner. tom. 1. p. 465. Conf. Ad. Olearius itiner. Pers. l. 5. c. 23.* Non tamen licebit fiduciam interponere ad fraudem legi faciendam, v.g. si quis à vectigali immunis alterius bona sibi tantisper vellet mancipari, eludendis publicanis.

§. 9. Porro quod attinet pacta, quæ securitatem aut firmitatem aliis pactis jam determinatis & formatis adjiciunt; primo frequentissimum est, ut unus homo alterius obligationem velut in subsidium in se suscipiat, ita ut nisi principalis debitor eidem satisfaciatur, hic ipsius vices subeat. Solent autem alii pro aliis sese obligare triplicibus potissimum in negotiis. 1. In obligationibus circa præstandas res & actiones pretio æstimabiles, maxime inter privatos. 2. In criminibus, quod reus sententiam in se latam sit subiturus, qui proprio vocabulo dicuntur vades. 3. In obligationibus publicis, quibus cavetur per sponsores & obfides. Ad naturam fidejussionis intelligendam jam supra quædam tradita sunt l. 5. c. 2 §. ult. Quibus heic addimus, nos per fidejussionem alterius obligationem velut in subsidium suscipere, ita ut siquidem ab illo non præstetur, quod ex qualicunque negotio debetur, numo æstimabile, à nobismet ipsis impleatur: ita tamen, ut ad principalem debitorem habeamus regressum, ipsumque expensas, & damna reposcere queamus. Cum autem fidejussio sit tantum accessio alterius contractus, patet, naturaliter non posse fidejussorem in plus obligari, quam principalem debitorem. Adeoque si hic sub conditione debeat, non potest ille pure debere, antequam conditio extiterit. Sic loco nec tempore plus ille, quam hic debere potest. Par quoque est, ut exceptiones debitoris, ex ipso negotio fluentes, fidejussori profint. Vid. l. 6. D. *si quis cautionibus*. l. 32. D. *de pactis*. l. 51. D. *de procurator*. l. 9. §. 3. de Scto Macedon. l. 4. l. 5. D. *de compensat*. Fidejussoribus æquipollent mandatores, seu qui alicui mandant, ut quis alteri credat; nam eo ipso fidem suam interponere intelliguntur. Ubi contingere potest, ut quis alicui mander, quo tertio M. credat, qui tamen non nisi D. voluit accipere. Quo casu mandator in majorem summam creditori non tenebitur, quam quantam iste accepit. Sensus enim mandati hic est, mea fide potes illi credere ad M. utique. Hoc tamen nihil prohibet, ut fidejussor in minus obligetur, quam debitor principalis: puta si pro parte tantum debiti intervenerit, aut pro debito puro sub conditione fidejusserit, aut tempus solutionis sibi prorogaverit, locum vè sibi commodiorem constituerit. Sed & illud ex fine interpositæ fidejussionis colligitur, fidejussorem debere esse virum locupletem ac fide dignum, & quicum creditor facile experiri judicio queat; id quod ad probationem creditoris judicatur. Inde apud *Homerum* *Odyss. 6.* Vulcanus, cum Neptunus sponsores se pro Marte offerret: *δαιδά, τι δαίμων γὰρ καὶ ἐγγυαὶ ἐξυδαίειδ'ε*, *miseram pro miseris etiam sponsores ad spondendum. Quo pacto ego te vincere possum inter immortales deos, siquidem Mars abierit, debito & vinculis evitatus?*

§. 10. Id tamen à ratione non abhorret, ut efficacius & velut arctius obligari possit

sit fideiussor, quam principalis debitor. Nam is ad maiorem securitatem principalis contractus ultro accessit, citra quem alter in istum contractum non consensisset. Et sæpe quis necessitate urgente ad contrahendum descendit. Fideiussorem autem sola animi liberalitas, & beneficentiae ostentatio, opumque fiducia alieno negotio immiscet. Unde non absurde creditores quandoque acrius irascuntur fideiussoribus, quam principalibus debitoribus. Nam illius causa fuerunt, cur hisce crederent: & culpa non caret, qui citra necessitatem onus in se derivat, cui sustinendo se parem non esse, nosse debeat. Sicuti & passim sapientiae magistri à nimia fideiubendi facilitate dehortantur, quibus in illa non necessaria declinare cordi est. *Proverb. VI. 1. seqq. XI. 15. XVII. 18. XXI. 1. 26. 27. XXVII. 13. Sirac. XXIX. 24. 27. Εγγυα, παρὰ δὲ ἀτῆ, σπονδὴ, sed noxa praestā est*, Chilonis dictum est. Quin & benigne leges Romanae foeminarum facilitati per *SCITOVS Vellejanum* ivere prospectum. Quo pertinet illud, quod juxta leges Romanas debitori concedebatur per cessionem bonorum toto se debitor, licet bona illa excedente, exolvere; quod beneficium fideiussoribus non indulgebatur: quippe cum & eo fine fideiussores sint sumti, ut si debitor bonis esset everfus, creditos utique suum per illos, consequeretur. Et si alias modus hic per cessionem bonorum debitor sese exsolvendi juri naturali sit ignotus; nisi quod illud humanitas dicitur, ut si quis fatali calamitate, non per luxuriam aut socordiam solvendo esse desierit, sufficere debeat, si patrimonio suo exuatur, nec corpore quod restat luere cogatur. Sed & arctior sit fideiussoris, quam principalis debitoris obligatio, si quod hic simpliciter promisit, iste sub juramento, aut adjecta poena in se receperit. Sic in quibusdam locis moris est, ut si convento tempore solutio non sit facta, fideiussores ad certum locum teneantur se sistere, neque inde discedere, donec creditori sit satisfactum, quod vocant obstragium. Quanquam ob abusus heic intervenientes alicubi isthoc pactum sit prohibitum.

§. 11. Cæterum quia fideiussio est accessio alterius debiti, naturale utique est, ut primo loco conveniatur principalis debitor; & tunc demum, quando ab isto debitum non potest obtineri, ad fideiussorem eatur. *Quintilianus declamat. 272. Periculum sponsoris miserabile est: bonitate labitur, humanitate conturbatur. Non aliter salvo pudore ad sponsores venit creditor, quam si recipere à debitore non possit.* Leges Romanae beneficium excussionis & ordinis vocant. Ubi autem fideiussori est solvendum, creditor in fideiussorem transferet omne suum jus, quod ipse adversus debitorem habuit, seu actiones suas fideiussori cedit; si forte hæc efficientiores sint, quam quæis fideiussor contra istum agere suo nomine potest; inprimis si isti pignoris quoque ex parte cautum. Nam & hæc in fideiussorem tunc transferenda. Sed & si plures conjunctionem pro uno fideiusserint, neque singuli in solidum sese obstrinxerint, adparet, naturaliter ad divisionem eos posse provocare, & pro rata duntaxat conveniri; nisi forte quis eorum solvendo non sit. Tunc enim hujus portio reliquos onerabit; quippe cum eo maxime fine plures sint sumti, ut si forte unus vel alter deficiat, per cæteros creditori satis sit cautum. Add. quoque *Phædrus l. 1. fab. 17.* A fideiussoribus diversi sunt expromissores, qui alienam obligationem plane in se transferunt, eamque suo nomine implendam recipiunt. Unde & ab illo, cui quid

debetur, tanquam principales debitores conveniuntur. An autem, & quomodo, quod sic erogatum est, isti ab altero recuperare queant, judicandum est ex eo negotio, quod ipsis cum eo intercessit, pro quo solverunt. Quod interdum est liberalis donatio, interdum mandatum, interdum mutuum, interdum compensatio, aut simile quid. Solet etiam fieri, ut fidejussor sibi curet caveri per alium fidejussorem, quod per hunc sit recuperaturus, quæ creditori solvit, ubi à principali debitore ea nequiverit: quem solent vocare fidejussorem indemnitis. Hujus & erga priorem fidejussorem obligatio, & adversus principalem debitorem jus aut actio eadem est, quæ istius erga hunc & creditorem.

§. 12. Circa vades, qui pro aliorum delictis, & resultantibus inde obligationibus sese interponunt, observandum, veterum complures credidisse, eosque hominem vitæ suæ esse dominum, ut solo consensu suo eam pro alterius vita possit oppignorare, cum hoc effectu, ut pro alieno delicto capite quoque plecti possit. *Andocides orat. de mysteriis* tradit, Manthiteum, & Apsephionem juxta aram sedisse, ne torquerentur, suppliciter orantes, & ut datis vadibus judicarentur, vixque hoc potitos, postquam vades dederunt, consensu equis ad hostes transfugisse, καὶ ἀλιπώντας τὰς ἐγγυητὰς, ἃς ἐδὶ τοῖς αὐτοῖς ἐνέχεον ἐν δίκῃ, ἃς ἠγνοῦσθαι, vadibus relictis, qui mala subire coacti fuerant, quæ illi subituri erant, pro quibus sponsoverant. De Damone & Pythia (qui Phintias dicitur à *Diodoro Siculo* in excerptis *Peiresciani* p. 244.) historia ex *Cicerone* de amicitia notissima est. In quos *Manilius Astron.* l. 2. dicit: *Et duo qui potuere sequi vadimonia sponsi: Optavitque reum sponsor non posse reverti, Sponsoremque reus timuit, ne solveret ipsum.* Gemina de Mæro & Selinuntio referuntur ab *Hygino* fabula 257. Similis historia ex-
rat ap. *Martinum histor. Sin.* l. 4. c. 11. Add. *Quintiliani declam.* XVI. quæ inscribitur, *Amici vades.* Enimvero saltem ad regulas justitiæ vindictivæ, inter homines invicem exercendæ, non quadrat, vades hoc sine dari, ut ex solo consensu possint subire pœnam corporalem nocentiæ alias infligendam: nisi quis forte dolose substituerit, ut alteri præberetur occasio judicium subterfugendi. Tunc enim merito loit, quanti fuerat magistratui, nocentem pœne non fuisse subtractum; quod aliquando morte taxari potest, præsertim ubi qui effugit, multa mala deinceps daturus est. Vid. 1. *Reg.* XX. 39. De cætero ejusmodi vicaria mors in foro civili illicita est, tum quia tanta potestas homini in propriam vitam nequidquam competit, ut ex nudo consensu, nullo bono publico, eandem abiciat, ne alter, quod meritis est patiat: tum quia hoc modo non obtinetur finis pœnarum, qui est, delinquentem, aut alios emendare. Nam neque ipse vas deliquit neque actu suo reatum delicti in se derivavit. Neque à peccando deterrebatur, qui videt pati innocentem, sed aut misericordia tangetur, aut in admirationem amoris & constantiæ, mortem pro altero subire non renuentis, rapietur. Add. *Ant. Matthæus de crimin.* ad l. 48. D. *tit.* 14. c. 2. §. 13. *seqq.* Adparet igitur, hætenus tantum vades in criminibus recte interponi, ut vel promittant judici, cui delicti est persecutio, se damnum delicto datum sarturos, multamque pecuniariam soluturos: vel caveant de reo sistendo, si absens sit, ne in absentem, & indefensum, tanquam convictum, aliquod statuatur; aut si præsens sit, & in carcerem conjectus, ne ex vinculis causam cogatur dicere. Ubi tamen convenientissimum fuerit; in antecessum dictari à

magistratu certam pecuniæ summam, quæ exsolvenda sit fidejussori, si forte reus per fugam iudicium eluserit; ut possit iste deliberare, anne facultates suæ ferant, tantam summam ex rei fide suspendere. Obsidum obligatio, cum citra fœdera & imperium civile vix cognoscatur, infra commodius excutietur.

§. 13. Frequentissimum quoque est, ut creditori in securitatem debiti tradatur, aut assignetur certa quæpiam res, pignoris vel hypothecæ nomine, quousque istud fuerit exsolutum. Cujus finis est, non solum ut debitor ad exsolvendum debitum urgeatur desiderio possessionis rei suæ recuperandæ; vid. l. 35. §. 1. de *action. pignorat.* sed &, ubi debitum non exsolvitur, habeat, unde suum nanciscatur; utque creditor, dum pignori incumbit, molestia per actionem debitum extorquendi superfedere queat. Inde & pignus ordinariæ pretium debiti æquare, aut superare suevit. Cum porro pignora inventa sint ob securitatem debitorum, quæ pretio vulgari aut eminenti constant, conveniens utique est pignora parum cum istis habere indolem. Sic ut probari non possit mos Ægyptiorum, qui parentum suorum condita cadavera oppignerare solebant, etsi eum, qui ista reluere neglexisset, maxima ignominia, & defunctum privatio sepulturæ consequebatur. *Diodor. Sicul. l. 1. c. 93.* Inde & ab humanitate alienum videtur, obæratos sepultura prohibere, eaque contumelia ipsorum conjunctos ad solutionem, ad quam alias non adstringebantur, adigere. Obiter quoque notandum, in regno Pegu creditoribus uxorem & liberos oppignerari posse. Sed ubi creditor cum ejusmodi oppignerata uxore aut filia concubuerit, credito suo excidit, & pignus restituere cogitur, nulli præterea pœnæ obnoxius. *Caspar Baibi iimer.*

§. 14. Sunt autem res, quæ pignori opponuntur, vel fructuolæ, vel steriles. Circa priores frequens est, ut adjiciatur pactum *ἀντιχρηστικόν*, seu ut creditor loco usuræ fructus istius pignoris percipiat in solidum, aut pro rata, eo quod excedit domino restituto. Ast sterilibus pignoribus sæpe solet addi lex commissoria, ut nisi intra certum tempus reluantur, cedant creditori. Id quod naturaliter non est iniquum; imprimis ubi pignus non pluris sit, quam debitum, & usuræ intermediū temporis: aut si quod excedit domino restituatur. Etsi legibus Romanis ea lex commissoria sit vetita, quod per avaritiam creditorum egeni ac necessitate pressi debitores rebus suis facile exui possint, dum pignori opponunt, quæ multo pluris quam debitum sunt. Recte quoque ita conveniri potest, ut pecunia destinato die non soluta, pignus velut emptum esse debeat justo pretio, tunc arbitrio boni viri constituendo, aut ante constituto; vel etiam ut tunc pignus recte æstimatum in solutum detur. De cætero uti creditor pignus solutione facta debet restituere; ita interea non minorem quam propriis rebus illi custodiam debet; & nisi pactum antichreticum accesserit, sitque talis res, quæ usu atteratur, invito domino eadem uti non potest. Unde si quid detrimenti id capiat, aut prorsus pereat per ipsius dolum, aut defectum diligentiae saltem communis, ejusdem id periculo & damno contingit.

§. 15. Communiter traditur, pignora non posse ulucapi. Ratio redditur, quod luitio pignoris sit talis actus, qui non habeat quotidianum exercitium, sed semel ubi commodum fuerit. Accedit quod usucapiones potissimum sint introductæ ad extin-

guendas lites in infinitum pullulaturas, & ne dominia rerum sint in incerto. Id quod circa pignora non est mutuendum. Nam de illorum domino non potest oriri dubium, cum ea detineantur tanquam aliena. Et cum satis constet, quare dominus ista relinquat apud creditorem, non potest præsumi, illum eadem pro derelictis habere. Nilominus videtur casus dari, ut debitor à luitione pignoris recte excludatur. Qualem *Grotius* ponit l. 3. c. 20. §. ult. si quis cum luere veller, impeditus id silentio transmississet tanto tempore, quod ad consensus conjecturam sufficere possit. Quin & si dilata in infinitum solutio creditori damnum sit allatura, non iniquum est, hunc pignus velut in solitum retinere, præsertim ubi per temporis diuturnitatem monetæ valor sit mutatus; quo efficitur, ut creditor longe minus, quam dedit, recipiat, si reluitio pignoris tanto post fiat, v. g. credidit quis alicui M. ante C. annos, opposito pignori fundo cum pacto antichretico qui tantidem tunc erat. Interea temporis valor monetæ dimidio decrevit. Heic si tantum M. reddantur, creditor recipit summam, qua jam vix dimidium possit fundum comparare, cum tempore contractûs initi integrum posset.

§. 16. Solet jus Romanum distinguere inter pignus specialiter sic dictum, & hypothecam; quorum illud constituitur rei traditione, hæc autem constat nuda assignatione boni alicujus potissimum immobilis, ex qua, solutione non facta, suum nancisci possit creditor. Nam res mobiles nuda hypotheca obligari inconueniens est, cum facile possint removeri, & sic creditori nequeant securitatem præstare. Circa hanc distinctionem notandum, illam utiliter locum posse habere inter cives ejusdem reip. Nam cum frequens urgeat necessitas mutuum sumere, cujus solutio sæpe in diem solet differri; neque semper ea rerum mobilium copia sit, quæ sufficiens præstare pignus queant: inde durum nimis foret, statim ad traditionem rerum immobilium, puta ædium aut fundorum adigi: (conf. etiam *Exod. xxii. 26. 27. Denter. xxiv. 6. Job. xxii. 6. xxiv. 3. Prov. xx. 16. l. 6. 7. D. de pignor. Diodor. Sicul. l. i. c. 79. l. 8. & authen. Agricultores C. quæ res pign. oblig. poss.* igitur sufficiebat rem immobilem designari, qua creditori caveatur; quæ neque auferri, & in quam per judicem immissio semper obtineri possit. Ast inter eos, qui in libertate naturali invicem vivunt, nudæ hypothecæ sunt inutiles. Nam ubi ultro debitor solvere renuerit, vi utique & armis erit invadenda possessio hypothecæ. Atque etiam citra assignationem hypothecæ inter tales quælibet bona debitoris invadere licebat.

CAPUT XI.

QUIBUS MODIS SOLVANTUR OBLIGATIONES, QUÆ EX PACTIS ORIUNTUR.

1. *Modus maxime naturalis solvenda obligationis est explere conventa.* | 2. *Quid si quis pro ignorante solverit?*

3. Cui solvendum?	vit.
4. Quid solvendum?	10. Uti & mutatio status, in quo fundabatur obligatio.
5. Compensatio adversus quem & à quo opponatur?	11. Quatenus tempore expiret obligatio.
6. Ubi eadem locum habeat.	12. Morte qua obligationes expirent.
7. Remissione solvitur debitum.	13. De delegatione,
8. Mutuo dissensu quatenus solvatur obligatio.	14. Confusione,
9. Unius perfidiae alterum obligatione solvit.	15. Et Novatione.

Restat ut videamus, quibus modis obligationes ex pactis oriundae dissolvantur. Inter quos maxime naturalis est expletio ejus, de quo fuit conventum. Eo enim peracto, partibus nihil amplius invicem est negotii. Observandum autem est, quasdam obligationes ita personae inherere, ut ab alio recte expleri nequeant: alias vicariam admittere operam, ut nihil intersit ejus, cui quid debetur, per quemcunque eadem expleatur. Quales ut plurimum sunt contractus, quibus convenitur de praestanda aliqua opera mercenaria, & vulgari, & quae aequae commode ab uno, quam ab altero obiri potest. Item, quibus convenitur de praestandis rebus fungibilibus, & quibuscunque aliis, quae undecunque ad nos perveniant, nostra nihil interest. In talibus ergo etsi maxime naturale sit, ut ipsi debitores solvant, aut praestent conventum, aut illi, qui ab ipsis mandatum habent: creditorem tamen oportet adquiescere, si alius quivis debitoris nomine velit solvere, (*nam quod quis suo nomine solvit, non debitoris, debitorem non liberat. l. 3. D. de hered. petii.*) & si istud acceperit, ab isto nihil amplius postulare poterit. Quo loco circa fidejussorem observandum: siquidem principalis debitor solverit, tam hunc, quam fidejussorem liberari; Ait si fidejussor solverit, principalem quidem debitorem à creditore liberari, sed fidejussori contra idem debere incipere, ut ut hic incipio debitore solverit.

§. 2. Quando autem quaeritur, an & quatenus qui pro alio solvit, qui neque fidejussor est, neque mandatarius, id quod solvit repetere queat; distinguere solent, an pro invito & contradicente, an verò tantum pro ignorante sit solutum. Priori casu nullam ipsi repetitionem competere constat. Nam quomodo obligationem, quae ex consensu oritur, mihi invito quis possit impingere? Quia tamen nemo temere praesumitur sua jactare, igitur ulterius videndum, an quis creditori id, quod solvit, donare voluerit, an vero minus. Priori casu debitori nihil accedit aut decedit. Posteriori casu nihil superest, quam ut ipsum hoc egisse dicamus, quo creditoris jus & actionem contra debitorem in se transferret. Et ut ut creditor forte ab initio nesciverit, cum qui solvit hoc agere, illudque velut debitoris nomine solutum acceptum tulerit: tamen ubi hic ultro à debitore quod solvit recuperare nequit, aequitas dicitur, aut creditorum, quod accepit, huic debere restituere, salva sua in debitorem actione, aut eidem actionem suam in debitorem cedere. Praesertim cum is, qui pro altero

solvit, præsumatur credidisse, solutionem suam debitori gratam futuram. Quam obligationem & huic leges Romanæ dederunt actionem negotiorum gestorum. l. 43. l. ult. D. de negot. gestis. Quatenus tamen debitor excipere potest, sibi gratum non fuisse, quod iste suo nomine solverit, seque nolle ipsi hoc beneficium debere; simplicissimum est, ut ei, qui pro ignorante solvit, creditor actionem suam cessisse intelligatur. Si autem quis alias in res ignorantis utiliter quid erogavit, aut operæ quid impendit, nō melioratio inde detrahi possit, recte rei tanquam pignori tamdiu incumbet, quousque quod impensum fuit sibi larcietur.

§. 3. Solutio porro, & quævis obligationis expletio debet fieri ei ipsi, cui debetur, aut quem hic delegaverit, ut ipsius nomine debitum recipiat. Quod si autem alteri per errorem fuerit solutum, hautquidquam ideo creditori iste debere desinit; verum illud tanquam indebitum qui solvit repetere poterit. Præsupponitur quoque eum, cui solvitur, & habere bonorum suorum administrationem, & intelligere, quid geratur. Alias enim potius temeraria effusio, quam solutio facta intelligetur, collato, quod ad utilitatem procurandam erat destinatum in eum, qui ejusdem finem aut dissolute negligebat, aut plane ignorabat.

§. 4. Præterea solvendum est illud ipsum, de quo conventum fuit, non aliud ejus loco: (add. l. 99. D. de solution.) integrum, non mutilum, non pars duntaxat, non divitum; loco item & tempore convento, inprimis ubi illius, cui debetur, interfit, heic & non alibi, nunc & non alio tempore solvi aut præstari. Nam & tempus pars pretii est. Vid. Martialis l. VI. ep. 30. Nisi tamen nova conventionē alia res pro re debita fuerit substituta, aut circa locum & tempus quid mutatum. In qualem substitutionem aut mutationem sæpe creditores consentire necessum habent; quando per impotentiam aut malitiam debitoris satius ducunt aliquid accipere, quam nihil; alio loco, quam nullibi, post intervallum, quam nunquam. Et si & æquitas sæpe requirat, ut tempus vel prolongetur debitori, vel præstationes velut dividantur, quando solutio in præsens, aut simul fieri nequit. Sic cum Athenienses Dianæ votum fecissent, tot illi se capras immolatu-
ros, quot hostes occidissent, ac totidem victimas ex toto agro comparare non potuissent, quotannis D. mactare decreverunt; apud Xenophontem πρὸς ἀναξόδο-
ως τῆς Κύρου. l. 3. Alias circa tempus solutionis observari etiam solet l. 105. D. h. r. Sæpe quoque, ubi iudex fuerit aditus, nulla alia patet via litem expediendi, quam ut rei conventæ loco ad quid æquipollens debitor condemnnetur. Id quoque manifestum est, eum duntaxat, cui debetur, posse aliquid de debito remittere, aut super eo transigere; quod creditoris ministro aut dispensatori citra mandatum non competit. Verum ubi debitoris minister cum creditore transigerit, & minore summa, quam quæ revera debebatur, eidem satisfecerit, id lucro cedit non ministro, sed ipsius domino. Et speciem furti aut peculatus habet, si minister debitoris, qui in minorem summam cum creditore transigit, integram in ratione referre velit, sibi que reservare, quod minus solutum est. Sed & id pro solutione habetur, si pignus à creditore vel ipsum in solutum fuerit acceptum, vel ex lege adjecta in commissum ceciderit, vel si pretium ex eodem distracto redactum loco debiti in acceptis relatum fuerit. Quod si autem quis, multiplici debito obstrictus, partem solverit, favorable judicatur, pro eo debito id esse

esse solum, quod odiosius videtur. Vid. l. 1. 3. 4. 5. 7. 8. D. l. 89. §. 2. l. 97. *h. t.* Ille tamen modus solutionis est plane irregularis, quo usus legitur Vitellius apud *Xiphilinum epit. Dionis*, cuius creditores, qui cum in Germaniam proficiscentem vix datis fidejussoribus dimiserant, eo mox Imperatore facto, Romamque reverto, sese occultarunt. Quibus requisitis ipse dicebat, *se reddidisse salutem pro credita pecunia*, tabulasque contractuum reposcebat.

§. 5. Est & usitatissimus modus tollendi obligationes per compensationem, quæ est crediti & debiti inter se contributio l. 1. D. *de compensat.* seu quando ideo aliquid deberi definit, quia eidem ipse creditor rei ejusdem generis, & quæ tantidem est, vicissim liquido debet. Cum enim in primis in rebus fungibilibus tantundem sit idem, & vero, ubi mutuum est debitum, mihi statim tantundem esset reddendum, atque ipse accepi; igitur ad redigendas in compendium inutiles solutiones commodissimum est, utrumque suum retinendo solutione defungi. Præsertim cum omnem fere exactionem aliqua molestia comitetur; & valde imprudens sit, per solutionem non necessariam id efficere, ut alter in suo adversum me debito eo facilius possit tergiversari. Vid. l. 2. l. 3. D. *h. t.* Adparet autem, compensationem duntaxat locum habere inter eos, qui invicem sunt creditores & debitores; non autem si quid à tertio quopiam mihi debetur, id alteri invito velut in solum obtrudere possum. Nisi forte talis inter quosdam sit societas, ut ipsorum obligationes & jura invicem sint communia. Sic si inter duos sit omnium bonorum societas, & eorum uni ego tantam summam pecuniæ debeam, quantam alter mihi, recte isti, debitum me poscenti, compensationem oppono. Nam horum bona pro uno patrimonio habentur. Imo si certæ duntaxat rei inter aliquos sit societas, compensatio locum habebit, si & creditum, & debitum ex eadem re, cujus inter eos societas fuit contracta, resultet; quia & hæcenus isti velut pro uno stare intelliguntur. Sic & quod ego debitoris mei heredi debeo, compensatione tolli potest; & vice versa, quod mihi antecessoris mei creditor debet. Compensationem autem etiam invito creditori posse opponi patet; cum valde impudens sit, idem alterum poscere, quod ipsi præstare detrectes. Exinde etiam, qui compensatio locum non habet inter eos, qui sibi invicem non debent, deducitur; si quid ego alteri debeam, me non posse ipsi obtrudere creditum ejus, cujus ipse procurator sum, quamdiu illud in me non fuit translatum. Nam dum quis suis me negotiis præficit, non statim ipsius res inter meas numerare, & meis me debitis inde liberare possum; præsertim cum sæpe alterum, quam me, debitorem creditor malit habere. Nec si cui mea negotia committo, statim ipsius quoque onera & obligationes in me derivare volo. Sic v. g. si mihi Cajus injunxisset, ut credita sua ipsi exigere ab Sejo, cui ipse debeo: invito Cajo neque Sejus poterit debiti mei compensationem objicere, & eo prætexto solutionem recusare; (quid enim Cajo cum meis debitis?) neque ipse me Cajo debitorem pro Sejo substituere possum. Sic debitor pupilli non potest in compensationem deducere creditum tutoris, nec tutor suo se debito exsolvere, offerendo creditori suo in compensationem creditum, quo hic pupillo tenetur. Vid. l. 23. D. *h. t.* Contra recte tradunt, fidejussorem, si à creditore ex causa fidejussionis convenitur, non solum in compensationem deducere posse, quod creditor ipsi, sed & quod principali debitori debet, etiam hoc inscio & invito. Nam si qui-

siquidem ipse principalis debitor solvisset, compensationem sui debiti creditor tenebatur admittere; cur ergo fideiussori id non profit? Et improbus foret debitor, si fideiussorem vellet prohibere, quo minus sui debiti compensatione defungatur; cum utique quod hic pro ipso solverit, restituere teneatur.

§. 5. Regulariter autem compensatio locum habet in rebus fungibilibus ejusdem generis, quorum solvendorum tempus jam præterit, aut elapsum est, (non quæ in diem debentur. vid. l. 7. D. h. t.) Unde recte compensari nequeunt quantitates cum quantitatibus diversi generis, aut diversæ qualitatis; puta modius tritici, cum modio avenæ, amphora vini Rhenani cum amphora vini Hispanici. Neque diversæ species, puta hic equus cum hoc bove. Neque res diversi generis, puta ovis cum anser. Neque species cum genere, aut quantitate; puta Bucephalus cum quovis equo, aut amphora olei. Et si Interpretes juris Romani admittant compensationem inter corpora in genere debita, seu quando utriusque idem genus ejusdem qualitatis debetur, v. g. si tibi equum in genere promissilem, actu illi, qui mihi in genere equum legavit, succcessisti, compensatio inter nos fiet. Contingit tamen etiam in istis, ut utriusque debitoris consensu diversæ res in suam æstimationem resolvantur, & sic demum utrinque compensatione tollantur. Quamquam etiam in reciprocis debitis frequens sit, ut non tam tollatur, quam suspendatur obligatio per retentionem, qua quod alteri debebam exhibere, tantisper penes me retineo, quoad alter, quod prius debebat, præstiterit. Minime autem compensari possunt operæ invicem debitæ, aut opera cum re, quando momentum illud temporis jam instat, quo illæ invicem sunt præstandæ aut exhibendæ. Nam id repugnat scopo contractuum, eosque reddit plane inutiles. Quod si autem uterque alteri debitæ operæ aut rei præstationem remiserit, ex alio fundamento obligatio tollitur, nempe ex mutuo consensu. Sicuti etiam, quod ego præstare non teneam, quando alter qui prior præstare debebat, id omisit, non ad compensationem est referendum; sed quia conditio, sub qua ego præstare tenebar, non extat. Quod si autem operæ tempore convento præstari sint neglectæ, adparet easdem in æstimationem suam posse resolvi, adeoque per compensationem tolli. Sed & debito opponere possum damnum æquipollens à creditore datum, ut & multam mihi exsolvendam, in quam ob injuriam mihi datam iudex creditorem condemnavit. Id quoque recte monet *Grotius* l. 3. c. 19. §. 19. si quid inter litigantes convenit, ei quod promissum est, opponi lite manente non posse aut actionem, de qua lis erat, aut litis damna & impensas, v. g. est mihi lis super aliquo de hæreditate: ea lite pendente ego ipsi domum vendo. Hæc sane in solutum iste mihi imputare nequit eam hæreditatem, aut sumtus in ejus petitionem factos; quippe cum nondum sit liquidum, an hæreditas illi debeatur. Et negotii natura ostendit, convenisse inter nos, seposita ea lite: alias enim nihil actum fuisset. De eo genere compensationis, qua debitum gratiæ pro beneficio referendæ tollitur per sequentem injuriam ab eodem illatam, prolixè tradit *Seneca Epist.* 81. & de *benefic.* l. 6. c. 4. seqq. Sicuti & æquales utrinque injuriæ per compensationem recte tolluntur, salvo tamen eo, quod magistratus interest.

§. 7. Tollitur quoque obligatio condonatione ejus, cui quid debebatur, & cujus

ejus interest obligationem fuisse expletam. Nam jure suo posse aliquem cedere tralatitium est. At quod ex obligatione in alterum translatum fuit jus, iterum ad nos redire per condonationem ab altero intelligitur. Et uti ab initio non contrahitur obligatio, si alter, cui quid offertur, id respuerit: ita nec illa me amplius stringit, quando alter vinculum, quo ipsi tenebar, ultro laxaverit. Addendum tamen est, nisi & tertii alicujus intersit, eam obligationem impleri. Tunc enim eandem remittere solus non potest, etiam in quem immediate ex obligatione quid confertur. Solent autem ejusmodi condonatio fieri vel expresse vel tacite. Ad priorem modum pertinebat ex legibus Romanorum *acceptilatio*, qua quis fatebatur se accepisse, quod revera non acceperat. Item, *stipulatio Aquiliana*, qua per novationem quandam quarumvis rerum obligatio in stipulatum deducebatur, ac deinde per acceptilationem tollebatur. Quas quidem ambages jus naturæ ignorat, in quo etiam re, aut quocunque modo contracta obligatio nudo alterius consensu, rite significato, extinguitur. Signum quoque condonatae obligationis habetur, si sciens debitori tradam, (non ex causa depositi, aut simili,) instrumenta aut chirographa, citra quæ inter homines debita non possunt probari. l. 2. D. de *pactis*. Quod si autem alia instrumenta extent, ex quibus debitum æque liquido possit probari, unius duntaxat traditione debitum remissum non censetur. Quod autem leges Romanæ docent, redditione chirographi judicari tacitum pactum initum cum debitore de non petendo; ea subtilitas itidem juri naturæ est ignota, quo etiam re contracta obligatio non reali duntaxat solutione, sed & nuda condonatione potest aboleri. Tacite autem condonata censetur obligatio, si quis impediat, aut in causa sit, quo minus, quod debetur, possit præstari. Sic & ubi cum aliquo ita mihi convenerit, quod ipsum sim admoniturus, ubi opera erit obeunda; admonitione à me omissa istam censebor remisisse. Uti etiam, quando alium, ejusdem vices obitutum, substituero.

§. 8. Uti autem priori modo solvuntur potissimum obligationes, quibus alter duntaxat contrahentium oneratur; ita quæ utriusque partis præstatione constant, re adhuc integra, mutuo consensu solent dissolvi. Nam id maxime naturale videtur, ut quod solum sufficit ad obligationem contrahendam, ejus contrarium sufficiat ad eandem dissolvendam, ubi aliud quid non intervenierit, quod obligationem semel contractam abrumpi veter. Nam quin lege positiva in certo negotiorum genere interdici possit, ne quod semel placuit, etiam re integra displiceat, dubium non est. Quod si autem res non sit amplius integra, sed ab altera parte jam quid præstitum; tunc nudum dissensum adparet non sufficere ad tollendam obligationem; (vid. l. 2. l. 3. D. de *rescind. vendit.*) sed si alias obligatio sit solubilis, accedere oportet condonationem ejus, qui jam aliquid præstitit, & cui quid ex adversum erat præstandum; aut illud alia ratione farciendum. Vid. l. 58. D. de *pactis*.

§. 9. Præterea non tam solvitur, quam abrumpitur obligatio alterius partis per fidiam, adeoque quando unus non præstat, de quo convenit, neque alter tenetur id præstare, quod reciproce & intuitu præstationis alterius recepit. Cum enim qui ex pacto aliquid alteri promittit, non absolute & gratis, sed intuitu ejus, quod alter se præstiturum recepit, promiserit; inde præstationes utrinque sibi invicem insunt per

modum conditionis; quasi dictum foret, præstabo, si tu præstiteris prius. Jam autem quæ conditioni superstruuntur, ea non adparente corruiere constat. *Thucydes* l. 1. *Fœdera violant, non qui obviam injuria eunt, sed qui vim priores inveniunt.* Unde indebita, si modo non fabulosa est, religiositas illius Indi, cui cum alter mulierem contra jus omne fasque ei abjussisset, fœdera tamen violare noluit, quod tam sancte pieque jurasse se diceret, ut ne injuriam quidem passus, detrimenti quidpiam illi vellet asferre; apud *Philostrot.* l. 3, de vita *Apollon. Thyanaei.* Vid. *Grotius* l. 3. c. 19. §. 14. Hæc autem locum habent, si iste suum non præstiterit, qui priore loco præstare debebat, aut qui simul cum altero. Nam an & quatenus solus metus, ne, ubi ego meum præstitero, alter fallat, ab obligatione aliquem liberare queat, supra traditum fuit. Sed quid juris erit circa particulas rerum jam præstitarum, ubi contractus ante plenum complementum fuerit abruptus? Heic de diversis casibus distincte erit pronuntiandum. Si enim ipse quod priori loco debebam præstiterim, & alter mox tergiversari velit, mihi jus erit ipsum quovis modo licito ad contractum implendum adigendi. Quod si autem me ipsum, ubi aliquam obligationis partem implevi, in eadem implenda pergere tædeat, non possum alterum adigere, ut quod præstiti, ejusvè æstimationem iste restituat: sed ni ego, de quo præstando convenit, consummare velim, tuto licebit isti quod abs me accepit retinere. Neque heic opponi poterit tritum illud: non debere aliquem cum damno alterius locupletari. Ejus quippe damni non habetur ratio, quod quis suo dolo sibi arcessivit. Et quoties per eum, cujus intererat conventa impleri, steterit, quo minus ea impleantur, perinde habetur, ac si eadem fuerint implera. Neque si postea poenitentia temeratae fidei ductus pactum continuare velim, alter id acceptare cogitur: cum pacti violatio semel facta penitus idem abruperit, & alterum ab obligatione inde orta abolverit; quæ nisi nova conventionem instaurari nequit. Sic v. g. si ego operam alicujus in annum conducam, mercede in antecessum soluta, post ante annum finitum citra ipsius culpam eundem expulso; non tenetur mihi de mercede restituere, quanti erat residui temporis opera. Quod si autem quæ utrinque præstita fuerunt, paria sint, ante conventum tamen terminum non licebit alterutri pactum abrumpere; sed alter ad idem implendum violatorem adigere poterit, aut extorquere id, quod intererat pactum ad amissum fuisse impletum.

§. 10. Expirant quoque obligationes, quando statim, in qua eadem unice fundabantur, mutaverit persona tam quæ præstare, quam cui præstari debebat. Sic magistratus defensionem subditum promittens non amplius tenetur, si munere suo abierit. Sic qui magistratui obsequium promissit, non amplius tenetur, ubi subditus ipse esse, aut hic magistratus desierit. At vero vim tollendi obligationem non habet ejusmodi mutatio in subiecto, quæ quidem eandem quo minus susciperetur impedisset, siquidem eo, quo contrahebatur, tempore extitisset, ac in præsens subiecto non adeo exacte quadrat, dummodo non prorsus inhabile illud ad eandem implendam reddat. Nam nisi ejusmodi mutatio tanquam conditio pacto fuerit ab initio inserta, jure irrevocabili quæsitum firmum persistet, ut ut alteri fors molestia quædam inde creetur. Qui enim libere & ultro ad contrahendum accessit, sibi imputet, quod casus, qui probabiliter prævideri poterant, ab initio non præcaverit. Sic populus aliquis absolute se regi subiciens, etiam si post, ingenio mutato, in aliam reip. formam majori inclinatione feratur, haut-

quidquam regis ideo obsequium exuere potest. Sic multi, si antea matrimonii incommoda intellexissent, vitam cælibem exacturi fuerant; quibus tamen, ubi semel eo se vinculo induerint, utrunque fors tulerit, obdurandum est.

§. 11. Sed & ipso tempore expirant obligationes, quarum duratio à puncto aliquo temporis suspensa fuit. Quod si continuari easdem placuerit, nova conventionem opus est; quæ tamen non semper expressè, sed quandoque tacite facta intelligitur. Vid. l. 13. §. fin. l. 14. D. locati. Verum ut solo temporis tractu evanescat obligatio, ita ut non debuerit intra eundem tractum vim suam exlerere, id absurdum est. Inde nihili est obligatio; debebo tibi C. aureos per triennium, ita tamen ut neque interea temporis, neque elapsio eodem spatio eos me potere queas. Nam frustranea est obligatio, quæ nullum forsitur effectum, antequam expiret, neque post se ullum effectum relinquit. Aliud autem est, si ita dicam; nisi intra triennium petieris, nihil amplius debebo. Ist hæc enim est conditio obligationi adposita, qua non adparente, illa evanescit. Sic & moris est, ut fidejussor ad certum duntaxat tempus sese obliget; eo nimirum fine, ut mature, & quamdiu adhuc solvendo est, debitorem creditor urgeat, ne in infinitum iste obstrictus hæreat.

§. 12. Morte denique solvuntur obligationes in persona alicujus radicata; subiecto quippe sublato accidentia quoque extingui necessum est: ac præstatio per naturam redditur impossibilis. Vid. tamen *Valerius Max.* l. 2. c. 6. §. 10. Et *Pomponius Mela* l. 3. c. 2. negotiorum ratio, & exactio crediti differebatur ad inferos, (de veteribus Gallis loquitur.) Sic in Japonia Bonzii persuadent hominibus, qui pecuniam ipsis heic dederit, eum decuplum in altera vita recepturum; ac in id chirographa sua creditoribus dant, quæ isti diligenter aservant, secumque tæpeliri jubent. Vid. *Bern. Varenius de religione Japon.* p. m. 35. Frequens tamen est, ut defunctorum obligationes communicabiles per superstites continuentur, utque hi in istorum locum subeant. Idque vel quia superstes ultro, ut defuncti famæ consuleretur, aut alias ob rationes istius obligationem explendam in se suscepit; vel quia ex defuncti bonis obligationi erat satisfaciendum, quæ cum istis bonis naturali velut hypotheca oneratis, in heredem simul transeunt. Quod si quis moriatur, neque tantum in bonis relinquat, quantum debet, adversus istum creditoris actionem simul mortuam esse adpareret. Quid enim ex animi cadaveri aliquis faciat? Quo spectat lex Solonis apud *Plutarchum Solone*, qua mortui contumeliis affici vetantur. Add. l. 1. §. 14. 6. l. 27. D. de injuriis. Et si apud Ægyptios receptum, eorum qui solvendo non erant cadavera in creditorum ædibus condi; quæ postea hæredes opibus aucti redempta honorifica sepultura dignabantur. Apud quos itidem in usu, ut liberi parentum conditorum cadavera oppignorarent. Hæc qui non luissent, eos ignominia máxima, & post excessum à vita sepulturæ privatio consequatur. Vid. *Diodor. Siculus* l. 1. c. 92. 93. *Lucianus de luctu.* *Herodorus Enterpe.*

§. 13. Per delegationem substituit quis creditori suo consentienti debitorem suum, ut hic loco ipsius debitum exsolvat, seu ut delegantis creditori solvat, quod deleganti debebat. Ubi creditoris quidem consensus requiritur, non autem tertii istius debitoris, quem etiam ignarum & invitum alteri delegare possum. Nam nihil interest, utri quis solvat; multum autem, à quo quis debitum exigat.

§. 14. De confusione non est quod multa addamus. Nam cum idem non possit esse suus creditor & debitor; adparet, si quis debitoris sui hæres fiat, actionem illam perire, cum objectum, erga quod sese exserat, invenire nequeat.

§. 15. Novatio autem juris civilis positivi propria esse videtur, nec ad jus naturæ & gentium spectare. Nam possunt quidem antiquæ obligationes conventionem partium retormari; puta, ut non amplius debeat præstari interitus rei propter moram, à debitore interpositam; ut desinant deberi pœna aut usura ob moram; ut pignora remittantur, aut fidejussores liberentur, dum creditor sola debitoris fide deinceps sese contentum fore declarat, &c. Sed intra simplicitatem juris naturæ versantibus non opus est heic fingere, priori obligationi, quæ periit, aliam successisse. Cum revera nihil aliud heic actum sit, quam quod vel creditor partem sui juris remiserit, vel diversæ prætensiones in unam confusæ sint. Quod autem una actio præ altera privilegio quopiam gaudet, id juris positivi est; cum jure naturali, quæ æque efficaciter debentur, æque efficaciter quoque peti queant. Sed quod leges Romanæ tradunt de novatione, quæ per lris contestationem fit, (quam necessariam vocant, uti priorem illam voluntariam;) id aliquo modo ad jus naturale applicari potest. Nimirum ut in foro civili, qui judicio vicit, actionem judicati contra adversarium habet, qua id petit, quod judex addixit, quomocumque sese prius jus habuerit: ita ubi super aliqua controversia bello disceptari cœpit, exigi potest non solum prima illa prætentio, ex qua bellum fuit ortum, sed quicquid, bello finito, in pace fuerit definitum.

CAPUT XII.

DE INTERPRETATIONE.

1. Ratio ordinis. 2. Recte interpretationis necessitas. 3. Verba regulariter intelligenda ex proprietate populari: 4. Verba artis ex arte. 5. Per conjecturas eruntur sensus, si verba sint ambigua: 6. An repugnent vel repugnare videantur. 7. Conjectura peruntur ex materia substrata: 8. Ex effectu: 9. Ex conjunctis, origine, aut etiam loco. 10. Quomodo ex ratione legis ejus sensus colligatur. 11. Quædam vocabula habent significationem latam & strictam. 12. Res quædam sunt favorabiles, quædam odiosæ.	13. Ex hisce distinctionibus regule formantur. 14. Exemplum in duobus, qui simul ad meritum pervenerunt. 15. Quomodo interpretandum, ne quis injuste alterius bellum gerat. 16. De verbis; Carthaginem fore liberam. 17. Conjectura, propter quam legis sit extensio. 18. De his, quæ in fraudem legis fiunt. 19. Conjectura, propter quam legis sit restrictio, idque vel ex defectu voluntatis originario: 20. (Circa conjecturam hanc observatio.) 21. Vel ex casu emergentis repugnantia cum voluntate, ubi iste est vel illicitus, 22. Vel nimis gravis, habita ratione actus. 23. Quid si diverſæ leges casu aliquo inter se collidæ videantur?

Post

Post pacta in genere, & partim in specie, jam de eorundem interpretatione dispiciemus. Cum enim in omnibus obligationibus, quæ ultro ab hominibus accedunt, certa adhibeantur signa, tum de animo contrahentium, tum de legibus & capitibus pactorum indicantia; & vero signa ista in diversos quandoque sensus possint accipi: maximopere est necessarium, nosse certas regulas, quibus genuinus eorundem sensus eruatur. Quanquam autem inferius demum sit agendum de illa pactorum specie, quæ imperium civile præsupponunt, & pleraque etiam ad leges pertineant: tamen cum neque hanc materiam dividere, neque ad finem usque rejicere conveniens videatur, contra leges methodi non adeo peccasse judicabimur, si eandem hoc loco universam exposuerimus; secutifere *κατὰ τὴν ὁδὸν* Grotium l. 2. c. 16. qui in istâ hac materia exponenda subtiliter valde est versatus.

§. 2. Si igitur spectemus, quo fine obligationes contrahantur, tenetur quilibet, qui ultro sese obstrinxit, ad id, in quod voluit, obligari. Præsupponitur enim ipsum ultro & libere obligationem suscepisse, & quidem circa rem, cujus præstandæ necessitas ei antea non incumberat. Igitur non adparet, quomodo quis in plus possit tene-ri, quam quousque ipse voluit. In quem sensum accipiendum illud *Ciceronis Offic. 1. In fide quid senseris, non quid dixeris cogitandum.* Ea est porro natura hominis, ut interni ipsius actus per se alteri non sint spectabiles; iidemque ab exterioribus actibus, & signis discrepare possint. Et tamen liquido est decernendum, ad quid quisque teneatur, quidve jure ab eodem queat exigi. Alias enim irrita reddetur obligatio, si quisque sensum, quem velit, sibi assignando sese liberare posset, pertendendo suam sententiam diversam fuisse ab ea, quam alter arripuit. Igitur ratio dicitur, ut ei, cui promissum quid est, jus sit cogendi promissorem ad id, quod recta signorum interpretatio suggerit. Cogitatio quippe maxime propter hominem ipsum est, signa autem propter alios. Nam alioquin res exitum non reperiret, & in nihilum recideret; id quod in moralibus pro absurdo habetur. Quo pertinet antiqua in foederibus usurpata solita formula apud *Livium l. 1. c. 24. siue dolo malo, utique ea heic hodie rectissime intellecta sunt.* Est autem interpretationis rectæ norma & mensura, collectio mentis ex signis maxime probabilibus. Signa illa sunt duum generum, verba, & aliæ conjecturæ; quæ considerantur aut seorsim, aut conjunctim.

§. 3. De verbis hæc est regula: Si nulla sit sufficiens conjectura, quæ ducat alio, verba intelligenda sunt in proprio suo, & famoso, ut loquuntur, significatu, quem ipsis imposuit non tam proprietas aut analogia Grammatica, quam popularis usus, quem penes arbitrium est, & juxta & norma loquendi. *Quintilian. Institut. Orat. l. 1. c. 6. Consuetudo certissima loquendi magistra: utendumque plane sermone, ut nemo, cui publica forma est. Dio Cassius l. 59. Tiberius cum in edicto voce non Latina usus esset, Atreus Capito dicebat; tamen si nemo ante ipsum eo vocabulo usus fuisset, nunc nihilominus in gratiam Tiberii inter antiquos referendum. Ibi Marcellus quidam subdedit: hominibus Cæsarem civitatem Romanam dare posse, vocabulis non posse. Procopius Vandul. l. 1. cum dixisset, Imperatorem partim è suis, partim è foederatis militem scripsisse, addit: foederatorum nomine dum sois dicebantur barbari, qui non servilem in modum, neque enim armis victi, sed pari cum civibus jure sub imperium venerant, à foederibus, quo pepigerant, sic nominati.*

At nostra etate in hocce nomen venire nemo velatur, ut mos est temporis non in quo primum recepta sunt sensu vocabula servare, dum pro suo arbitratu res ipsas immutant homines, quibus ce primum vocibus nuncupatae sint nihil solent. Themistius orat. 4. τὰ ἐνοικῶντα, ὡς πρὶν νομίζοντο, μετέπειθεν ἢ δύναμις κατὰ τὰς ὑστερὸν χρόνους. Vocabula (Sophistæ) vis, sicut numi, mutata est posteriori tempore. Apud Polybium l. xii. c. 4. Locri in extremam Calabriae oram delati ex Græcia, regionem eam invenerunt à Siculis possessam. Hi improvviso eorum adventu perterriti, eos receperunt, & in hæc verba fœdus cum illis iniverunt: amicitiam cum Siculis Locrenses servaturos, & regionem hanc pro communi ambobus populus habituros, quamvis terre hinc pedibus suis insisterent & imposita humeris capita gestarent. Hæc cum ita convenissent, Locrenses ad præstandum juramentum accesserunt, postquam in calcamentorum soia terram injecissent, humeris autem aliorum capita ita supposuissent, ut non adparerent: deinde è calceis terram excusserunt, & capita aliorum abjecerunt; ac mox ubi primum data est occasio, Siculos regione expulerunt. Apud Thucydidem l. V. Bœotii cum Spartanis fœdus ice- rant, in quo inter cætera cautum erat, ut Bœotii Spartanis traderent Panaetum. Verum illi prius Panaetum diruerunt, & tunc demum Spartanis tradiderunt. Sic Leucippus cum locum à Tarentinis in usum ad diem noctemque petiitum repetentibus non redderet, interdum reposcentibus respondebat, si ad sequentem noctem repeterent, se redditurum: at noctu ad diem sequentem referebat. Strabo l. VI. Sic de Mahomete Turcarum Imperatore narrant, cum Eubœa capta alicui promississet, caput ipsi fore incolume, mox medium eundem dissecuisse. Sic cum quidam regulus Indiæ ad regem Persarum confugisset, & Rex Indorum istum sibi missi legato tradi posceret, Persa, dum legatus admittitur, supplicem corbi impositum ex arbore tantisper suspendit; & dein negat, supplicem in tua terra esse. Ad. Olearius Itinerar. Pers. lib. 4. cap. 30. Sic non nemo constanter negavit, se sacerdoti manus injecisse; nam baculo verberaverat, & pedibus eum proculcaverat. Sic Temures cum prædialiis urbis Sebastiaepigigit, ut dedita urbe, sanguis non effunderetur. Sed iste, elusa pacti formula, captivos defodi vivos imperavit. Verum ejusmodi cavillationes uti sunt nimis apertæ & frivolæ; ita illis perjurium magis adstringi, quam dissolvi recte pronunciat Cicero Off. 3.

§. 4. Circa vocabula artium propria, quæ vulgus vix capit, observandum est, ut illa explicentur secundum definitiones prudentum cujusque artis. Cicero quest. Academ. l. i. Dialectorum verba nulla sunt publica: suis utuntur, & id quidem commune est omnium fore artium. Exemplum sit in vocabulo exercitus, v. g. si in fœdere aliquo cautum sit, ne quis cum exercitu alterius fines transeat. Ubi dispiciendum, qualis militum manus eo nomine veniat. Grotius putat exercitum definiendum per talem militum multitudinem, quæ palam fines hosticos invadere auit, vel etiam aperte hosti ingruenti sese objicere. Nam passim apud historicos opponitur id, quod iusto sit cum exercitu, & quod furtim sit, ac more latrocinantium. In univsum tamen non potest definiri, quanta manus ubique & semper exercitum constituat, sed respiciendæ sunt vires tum hostium, tum nostræ. Si tenuibus rebusp. invicem sit negotium, modicæ copię exercitus instar habere possunt; quæ inter magna re-

gna pro manipulo prædantium habebuntur. Hinc, quando *Vegetius de re militari* l. 3. c. 1. dicit, *exercitum esse tam legionum, quam auxiliorum, nec non Equitum ad gerendum bellum collectam multitudinem*; non describit exercitum in genere, sed qualis tunc apud Romanos censebatur. Nam dantur utique exercitus ex solis civibus, aut meris peregrinis sive fociis, item ex solo peditatu, aut equitatu constantes. *Cicero in Parodoxo* 6. refert dictum M. Crassi, qui negabat *divitem esse aliquem, nisi qui exercitum suis fructibus posset alere*. Exercitum autem definit *sex legionibus, & magnis sociorum auxiliis*. *Polybius* l. VI. Romanorum exercitum ait plerumque constituisse XVI. M. civium & XX. M. sociorum. Quamquam & minor numerus quandoque apud hos exercitus nomen implebat. In l. 2. §. 1. *D. de his, qui not. infam.* exercitui præesse dicitur, etiam qui unam legionem administret. Sed & alia quaestio super hoc vocabulo moveri poterit; an foedus, quale dixi, violari, qui magnam militum multitudinem per alterius fines traduxerit, non junctum, sed per manus minutas? Heic cum exercitum habere dicatur, & qui in uno loco cum congregatum haber, & qui copias ita disperfit, ut tamen eas brevi contrahere possit; ulterius considerandum, quo fine hæc conventio sit inita. Si enim hoc tantum spectatum fuit, ne nobis periculum creetur, adparet, foedus non violari, ubi sparsim transeunt, nec intra fines nostros colliguntur. Verum si alterius vicini securitatem id spectat, ne iste per nostros fines invadatur, etiam sparsis concessio transitu foedus violabitur. Eadem ad classem quoque applicari possunt, si forte in aliquo foedere positum sit, ne quis in certa maris parte cum classe naviget, aut alterum navigare patiatur. Nam heic non solus navium numerus consideratur, sed & earundem magnitudo, & vires maritimæ populorum, quorum interest. Huc pertinet illud *Flori* l. 1. c. 11. *Extant & de Antio parva spolia, quæ Menius in suggestu fori capta hostium classe suffixit; Graemen illa classis. Nam sex fuerunt rostrata. Sed hic numerus illis initium navale bellum fuit.* Add. *Alber. Gentilis de jure belli* l. 3. c. 20. Sic si quid de arce fuerit cautum, puta ne intra certum spatium ab alicujus finibus illa extruatur; sepe arcem novimus accipi pro insigni juxta ac munitissimo ædificio: sepe etiam pro loco munito, qui arcere hostilem exercitum possit, etsi vilibus ædificiis exculro. Ubi si conventionis scopus fuit, ne quis munitus locus nostris finibus imminere, manifestum est pactum violari, si munimentum dumtaxat terreum, vilibus militum cum receptaculis fuerit extructum. Add. *Alber. Gentilis d. l. c. 21.* Quod si autem vocabula artium à diversis diversimode definiantur, expedit ad præscindendas lites, ut popularibus verbis exprimitur, in quonam significato ista vox eo loco capiatur.

§. 5. Ubi verba simplicia, aut verborum complexio plures significationes recipiunt, assumtis conjecturis opus est, ut genuinus sensus eruatur. Rhetores hunc locum vocant ἐξ ἀμφιβολίας, ex ambiguo: Dialectici subtilius, si in una voce plures sint sensus, ἀμφοτερον, si in complexione verborum, ἀμφιβολίαν. Prioris exemplum potest esse, quod *Terentianus de velandis virginibus* c. 4. vocabulum *mulierum* in dicto 1. Cor. VII. ad virgines quoque extendendum docet. Etsi aliquando mulier virgini opponatur, v.g. in illo *Ciceronis*: *cras mulier erit*. Posterioris exemplum a *Cicerone de Invent.* l. 2. ponitur. In testamento suo quidam tale legatum constituerat: *Hæres meus vasorum argenteorum pondus centum noverca, quæ volet, dato.* Heic noverca magnifico & scite

scite cælata poscebat; contra hæres prætere, ea tantum debere, quæ ipse dari vellet. Poterat evitari ambiguitas, addita voce *ipse* vel *ipsa*. Et si ex jure Romano constet, regulariter optionem esse penes legatarium. Id quod etiam naturali aequitati congruit. Nam si hæredis esse debebat optio, non opus erat, addere clausulam, *quæ volet*. Quæ enim absolute mihi præstanda injunguntur, ubi diversis modis mea obligatione possum defungi, electio penes me esse intelligitur. Sed ubi clausula de optione est adjecta, præsumitur eam tendere in favorem ejus, qui aliquid est accepturus, ne alter vilem quampiam rem ipsi impingat. Add. *Antor ad Herennium* l. 1. *Quintilianus inst. orat.* l. 7. c. 9. Sed quod attinet notissimam illam decisionem, Ducis de Ossuna, Proregis Neapolitani, qua totam hæreditatem filio addixit contra sacerdotes, hæredes ea cum clausula scriptos, ut filio darent, *quæ ipsi vellent*: eam non tam apices juris, quam odium avaritiæ hominum alienis imminentiam defendunt. Huc perinet quod Carolus V. legato Regis Francisci Ducatum Mediolanensem petenti respondit; *Et prorsus idem mihi placet, quod fratri meo Regi Galliarum*. Id quod legatus præpropere domino suo rescripsit, velut re obventa. *Marselar Legato* l. 2. c. 39.

§. 6. Conjecturæ quoque adhibendæ ad genuinum sensum eruendum, quando occurrit *ex avvio* *Φάρα*, seu species repugnantia; ut quæ partes invicem pugnare videntur, concilientur si modo id fieri possit. Nam ubi certa & manifesta est repugnantia, quod posterius inter contrahentes placuit, derogabit prioribus. l. 4. *D. de const. princ.* c. 3. *X. de rescriptis. Livius* l. 9. c. 34. *Ubi duæ contraria leges sunt, semper antiqua abrogat nova*. Quia nemo eodem tempore contraria potuit voluisse; & ea est natura actuum ex mero agentis arbitrio dependentium, seu quibus alteri nullum est jus quaesitum, ut novo voluntatis actu inde discedi possit. Et si ut mutatio voluntatis ad actum aliquem tollendum valeat interdum ea ex una duntaxat parte requiritur, puta, in legibus civilibus, in testamentis, & similibus: interdum ex utraque parte adesse debet, uti in pactis, quæ, ubi lex non obstitit, non nisi utriusque paciscentium consensu possunt dissolvi. Ex quibus etiam obiter patet, qua ratione Lycortas incogitantiam suam excusare potuerit, quod cum foedus Achæorum cum Ægypti rege ivisset renovatum, non expresse mentionem fecisset, quodnam ex pluribus, quæ extabant, foederibus renovaret. Nam dicere debuisset, omnia ea foedera fuisse renovata, in quantum consentirent. Sed circa ea, quæ discrepant, postremum repetitur. Vid. *Polybius excerpt. legat.* 41. Exemplum legum duarum, quæ sibi repugnare videntur, tale adterter. Lex una est; tyrannicide statua ponatur in gymnasio: altera, ne mulier in gymnasio statua collocetur. *At femina est, quæ tyrannum occidit*. Judicaverim tamen pro muliere calculum ponendum. Nam prioris legis ratio est, ut juvenus, quæ in gymnasio virtuti præparatur, per ejusmodi honores ad similia accendatur: posterioris autem, quod propriæ mulieribus virtutes sint extra necessitatem aut decus virilis æmulationis. In hoc igitur casu quia mulier sexus sui audaciam excessit, eo magis in gymnasio statuam meretur, quo majores ad æmulandum stimulos viris ejus sexus imbecillitas potest injicere. Aliud est apud *Ciceronem de Invent.* l. 2. *Lex est, qui tyrannum occiderit, Olympionicarum præmium capio, Et quam volet sibi rem a magistratu deprecato, Et magistratus ei concedito. Et altera lex, tyranno occiso quinque ejus proximos cognatione magistratus necato.* *Alexan.*

Alexandrum, qui apud Pheras in Thessalia tyrannidem occupaverat, uxor sua Thebe noctu, cum simul cubaret, occidit. Hac filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi prœmii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Exemplum, quo dux partes ejusdem legis collidi videntur, hoc adferunt: Raptâ raptoris mortem eligat, aut nuptias. Est qui duas rapuit, quarum altera mortem, altera nuptias elegit. Heic ratio legis viam decidendi monstrabit. Quod enim mortem raptoris optare permittitur raptæ, id non ideo factum, quod crederetur, multas puellas raptorum tuorum mortem optaturas; sed mitellæ consultum ibat legislator, ne in cœlibatu degere perpetuo cogeretur, postquam & raptor, deflagrante primo amoris impetu, eam fastidire cœpisset, tanquam & alteri non adeo pertinaciter denegaturam, quod sibi contra leges indulgisset; nec facile inveniendus erat, qui sciens ab altera deſtoratam veller ducere. Unde illa præferetur, quæ raptoris nuptias elegit. Nam hoc & ad scopum legis, quæ magis fœminarum commodum, quam raptoris pœnam spectat, quadrat; & eo modo saltem uni raptarum honesti matrimonii sit copia; cum ubi raptor morte fuerit affectus, utraque viduo jacere lecto cogatur. Et valet etiam heic, quod ubi pares sunt sententiæ, minor pars debeat prævalere. Etsi in contrariam sententiam videantur discedere plerique declamatores apud M. Senecam lib. 1. *controvers. 5.* Ubi ejusdem legis verba in aliquo duntaxat casu secum pugnant, tale exemplum adferunt. Est lex; *vir fortis, quod volet possit. At sunt jam duo viri fortes, qui eandem postulant virginem.* Cum uterque voti non possit fieri compos, quæritur, uter alteri præferendus? Heic respondendum, quod is debeat præferri, qui prior optavit: ubi simul optaverunt, res forti erit committenda. Nam indefinita optandi libertas in lege ita est restringenda; siquidem viri fortis desiderio commode satisfieri queat. Aliud exemplum proponitur apud Philostratum de viis Sophistarum l. 1. in *Secundo.* Qui seditionem inceptit, pœnas luat. Idem seditionem inceptit ac finivit, & præmium petit. De quo casu ita nervose Secundus: *de quibus rebus male meritis es, da pœnas: de quibus vero bene meritis, si potes, præmium cape.* Et in hisce quidem casibus evidens verborum obscuritas ad conjecturas cogit recurrere. Enimverò interdum conjecturæ sunt ita evidentes, ut genuinus sensus sese ultro ingerat etiam contra receptiorem & communiorem verborum significatum. Quem locum Rhetores vocant *πρὸς ἢ ὑπὲρ ἀναγκαῖον*, ex scripto & sententia scripti. In eam rem hæc lex frequentatur: *Peregrinus, qui mœnia adscenderit, capte plectatur.* Est qui in obsidione muros adscendit, & hostem subentem scalis dejecit. Peregrino adversatur τὸ πρὸν, patrocinator διὰ τοιαῦτα, secundum quam sine dubio judicium ferendum. Nam scopus legis hic erat, ne peregrinus mœnia adscendens exploraret, quæ ratio in præsentia cessat. Add. l. 15. D. de *publicanis.* Monendum tamen & hoc, aliquando haberi ἀντινομίας, ubi revera nulla est; quando videlicet verba extra strictam significationem, in qua à proferente capta sunt, ab aliis trahuntur. Memorabile exemplum occurrit apud Josephum archæol. X. 10. ubi Zedechias rex Prophetis Jeremiæ & Ezechieli ideo fidem derogat, quod crederet ipsos sibi contradicere. Illum enim asseverare, quod Babylonem sit abducendus; hunc autem negare, quod terram Babylonicam oculis suis sit visurus. Cum tamen isti optime sibi constarent; erat enim utique Babylonem abducendus, sed oculis prius erutis.

§. 7. Cæterum à Grotio tres loci constituuntur, ex quibus conjecturæ voluntatis promuntur, quando verba obscura sunt, aut ambigua: *ex subjecta materia, ex effectu, & ex conjunctis.* De illa passim jactatur à Jctis; *verba debere intelligi secundum substratam materiam.* Exempla afferunt ex l. 15. §. 4. D. *locati.* l. 43. D. *Damni infecti.* l. 17. C. *de ac. emi. & vend.* ubi licet venditor promiserit emptori, quod ipsum velit defendere in re emta contra quemcunque; non tamen intelligitur promississe, se defensurum eundem à violentia extrajudiciali. Putaverim quoque isthanc regulam adplicari posse ad votum Jephthæ, *Judic.* XI. 31. & Agamemnonis apud *Ciceronem Off.* 3. *cum devovisset Diana, quod in suo regno pulcerremum natum esset illo anno, immolavit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulcrius.* Nam qui de sacrificando loquitur, præsumitur supponere materiam sacrificio idoneam. Add. *Everhardi loc. legal.* 40. qui est de *materia subjecta.* Sic si induciæ factæ sint triginta dierum, intelligendum id est de diebus, qui definiuntur spatio 24. horarum æqualium, non qui mora solis supra horizontem. Unde frivola erat cavillatio Cleomenis, qui aliquot dierum inducias cum Argivis pactus, cum explorasset eos tertia nocte dormire, fretos induciis adortus partim necavit, partim cepit. Cumque ei perjurium exprobraretur, negabat se una cum diebus noctes in eos complexum fuisse. *Plutarch. apophth. Laconicis.* Simili commento contra Boeotios utos Thracēs scribit *Strabo* l. IX. Frustra quoque conabatur Mycerinus Ægypti rex falsitatis convincere oraculum, quod sex tantum annos vitæ ipsi promiserat, dum accensis noctu lucernis noctu æque atque interdiu voluptatibus indulger, quasi hoc modo noctes ad dierum instar usurpans ex annis sex posset facere duodecim. *Herodotus Emterpe.* Sic vox *armorum*, quæ aliquando instrumenta bellica, aliquando milites armatos notat, pro substrata materia in hunc aut illum sensum est accipienda, v.g. si ita conventum sit, ne quis tertio alicui arma inferat, manifestum est, intelligi milites, & exercitum. Sin autem in deditione alicujus præsidii conveniatur de tradendis armis, aut iisdem in loco relinquendis, militibus discedendi facultas conceditur, instrumentis bellicis relictis. Add. *Alber. Gentili d. l. c.* 20. Sic Plataenses, cum promississent, se captivos Thebanos reddituros, male ipsos non vivos, sed mortuos reddiderunt. *Thucydides* l. 2. Nam agebatur de vivis hominibus, non de cadaveribus mortuorum. *Hector erat tunc cum bello certaret, & idem Tractus ab Æmonio non erat Hector equo.* Sic Pericles cum quibusdam hostium ita pactus legitur, ut ipsi ferum deponerent; postea eosdem pacti violati insinulavit, argutatus, eos non deposuisse fibulas ferreas, quas in lacinis vestimentorum gerebant, *Lex est, qui nocte cum ferro deprehenus fuerit, alligetur. Cum annulo ferreo invenum magistratus alligavit. Quintilian. Instit. Or.* l. 7. c. 6. Sic improbe lusit Q. Fabius Labeo, cui cum rex Antiochus ex foedere partem navium dimidiam tradere deberet, omnes naves medias dissecuit, ut regem tota classe spoliaret. *Valerius Max.* l. 7. c. 3. quanquam *Livius* lib. 38. cap. 38. de sectione navium si. eat. *Polynæus* l. VI. Campani foctus cum hostibus pepigerunt ea lege, ut eis dimidiam armorum partem traderent, & dissecis armis dimidium eos recipere jusserunt. Apud *Xiphilinum epit. Dionis in Caracallo*, cum duo milites utrem vino plenum, quem inter prædandum rapuerant, jussi essent dividere, stricto gladio eum secuerunt. Sic Rhadamistus Mithridati jurar,

nec

nec veneno nec ferro vim ei allaturum; mox cum injecta multa veste necat. *Tacitus Ann. XII.*

§. 8. Sæpe quoque effectus & consequentia genuinam verborum sententiam ostendunt. Ubi enim verba crude & simpliciter accepta vel nullum, vel absurdum aliquem effectum post se essent tractura, à receptiore sensu paulisper deflectendum, ut evitetur nullitas aut absurditas l. 19. D. de legibus. Exemplum est apud *Gnicciardin. hist. l. V. p. m. 134.* in fœdere, quo protectionem urbis Bononiæ, ejusdemque reguli Bentivoglii Ludovicus XII. Galliæ rex receperat, salvis Papæ juribus. Quod tamen paulo post alio modo cavillatur Ludovicus *ad modum rabula, non Regis. Ibid. p. m. 146.* Sic absurde negabant Athenienses apud *Thucydidem l. 4.* agrum esse Bœotum, quem ipsi cum exercitu insiderent. Pari cavillatione Alexander oblatas à Dario condiciones elusit. Obtulerat Darius, quicquid terrarum intra Euphratem ac Hellespontum jaceret. Alexander respondet: *Quæ post Euphratum sunt liberaliter donat. Ubi igitur me affamini? nempe ultra Euphratem sum. Summum ergo dotis, quam promittit, terminum castra mea transeunt. Hinc me depellite, ut sciam, vestrum esse, quod ceditis. Curtius l. 4. c. 11.* Quasi vero idem sit castris locum aliquem premere, & pacifice, cumque prioris domini concessione eundem possidere. Sic convenerat Ludovicus XII. cum Legato Pontificis, ut Episcopatum, qui morte Episcoporum vacaturi essent in Francia, collatio ad Regem spectaret. Contigit Episcopum quendam Gallum mori Romæ; in cuius locum Pontifex suffecit alterum, nec segnius Rex alterum. Quæ res gravi dissensionem ansam dedit. Ego non dubitem pro Rege pronunciare. Nam ut officium aliquod vacare dicatur, nihil interest, quod leco decessor mortuus sit. Et admissa ea cavillatione, jus Regis variis modis eludi poterat. Vid. *Marselaer Legato l. 1. c. 38. Conf. Everhard. ll. legal. 8. ab absurdo.* Ubi memorat Bononiæ fuisse statutum, ut quicumque in platea alteri sanguinem elicuerit, gravissimas poenas daret. Ex ea lege delatus aliquando fuit barbitonsor, qui alicui in platea venam secuerat. Qui inde in non mediocri periculo fuerat, quod in statuto esset additum; ea verba esse præcise, & citra omnem interpretationem intelligenda. Apud *Quint. declam. 332.* talis proponitur casus: *Pauper & dives amici erant. Dives testamento alium amicum bonorum instituit heredem: pauperi iussit dari id, quod ille sibi testamento daret. Aperte sunt tabule pauperis: omnium bonorum instituerat heredem. Petit totam divitis hereditatem. Ille qui scriptus erat, vult dare tantum, quantum in censum habet pauper.* Heic pro hærede scripto id cum primis argumentum valere potest, quod alias ipsius institutio nullum esset habitura effectum. Quæ etiam inter præcipuas causas fuit, quare *lex Falcidia*, & *Scutum Pegasianum* hæredi utiq; doctranter assignaverint. Sic enim utrique tam hæredi, quam legatario & fideicommissario consulitur. Sed & circa interpretationem legum civilium insigniter valet illud *Cicer. de Inv. l. 1. Omnes leges ad commodum reip. referri oportet, & eas ex utilitate communi, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. Nemo enim leges legum causa salvas esse vult, sed reipublica.*

§. 9. Magnam quoque ad interpretationem obscurorum adfert lucem, si hæc cum aliis componantur, quæ affinitatem quandam cum iisdem habent; puta cum illis locis, ubi idem de simili agit materia, aut cum antecedentibus & consequentibus. Cum enim in dubio voluntas credatur sibi fuisse contentiens, igitur ubi quis uno in loco

clare mentem suam circa rem quamprimum expressit, alio quoque loco ac tempore sibi constare prælumitur; nisi expresse mutatio adpareat. *Cicero de inventione* l. 2. *Qua vi sententia scriptor fuerit, ex ceteris ejus scriptis, ex factis, dictis, animo, atque vitæ ejus sumi oportebit.* Ita si quis triticum dari sibi stipulatus sit sine adjectione mensuræ, hæc quidem stipulatio imperfecta est, l. 115 de Verb. obl. Sed si ex tractatu prius habito adpareat, de certi generis, certæque quantitatis tritico cogitatum & actum esse, id pro expressio etiam in ipsa stipulatione est habendum. l. 94. D. cod. Ziegler. ad Gros. d. l. §. 7. Illustre est exemplum apud *Homerum Iliad. γ. & δ.* circa certamen singulare Menelai cum Paride. Conventum fuerat, ut victori cederet Helena. Paris succumbens fuga sibi consulebat. Agamemnon victorem proclamabat Menelaum. Sicuti etiam hoc videtur iudicium Jovis *Iliad. δ. v. 13. αἰὲν ἡ τοῖς νικῆν μὲν δόρυ φίλῃς Μενελάος.* Addi potest, potior rem esse orationem ejus, qui conditionem obtulit; qui vero oblatam accipiunt, jus addendi aliquid non habere. Condicio autem non de cæde & morte fuerat, sed de victoria. Debit enim Helena esse præstantioris; is est autem qui vincit. Alias sæpe melior à deteriore interficitur. Contra disputatur, in decretis, legibus, foederibus, pactis semper postiora prioribus plus valere. Posterior autem fuit conditio ab Agamemnone perhibita, mortem victi exprimens. κατὰ τὴν Φῶν. Ita & eam acceperat Priamus: *Novit Jupiter hoc, & cetera numina cæli, Uivum Parcarum tristi viâ destinet Orco.* Prius quoque foedus in posteriore comprehendit. Qui enim interfecit, utique vicit: non statim interfecit, qui vicit. Et Agamemnonem conditionem ab Hectore propositam non abolevisse, sed explicasse, non mutavisse, sed adjecisse, quod erat potissimum, in necando victoriam ponens. Hæc enim est plena victoria, reliqua adhuc, controversiam habent. *Ut ergo in veris legum repugnantibus indices id amplectuntur, quod nihil habet controversiæ, obscuriore repudiato: ita heic id pacium censeamus potius esse, & plus valere, quod finem certaminis exprimit notum, & nulli obnoxium præscriptioni.* *Plutarch. Sympos. l. IX. quest. 13.*

§. 10. Præcipuam quoque vim heic habet ratio legis, seu causa illa, & respectus, qui ad legem ferendam latorem movit. Quam qui cum mente legis confundunt, vehementer decipiuntur; cum hæc nihil aliud sit, quam sententia legis genuina, ad quam venandam ratio legis in subsidium adsumitur. Cæterum huic fini validissima eadem est, siquidem certo constet, aliqua ratione tanquam causa unica motam fuisse voluntatem. Id quod non minus in pactis, quam legibus obtinet. Et heic valet tritum illud: *cessante ratione legis, cessat ipsa lex.* Verum ubi legis plures fuerint rationes, non statim una earum cessante, reliquæ expirant, aut minus valide sunt ad sustinendam legis efficaciam. Imò interdum generalis quæpiam ratio aliud suadere videtur, ubi tamen voluntas pro libertate sua aliter sese determinat; adeoque subjectis pro ratione esse jubetur. In quo etiam si quandoque à legibus prudentiæ aberratur; tamen ad producendam obligationem sufficit istiusmodi voluntas clare significata. Porro ex hiæ recte deducitur, donationem propter nuptias vim non habere, & jam factam posse revocari aut condici, quando nuptiæ non sunt secutæ; in primis culpa ejus, cui donatio est facta. Quanquam alias in donationibus inter vivos ratio donandi vim conditionis non habeat; ubi expresse id dictum non fuit, ut ea cessante donatio sit revocabilis. Sic non injuste Olynthii detrectabant restitutionem agrorum, quos Amyntas rex Macedoniæ ipsis donaverat, cum ab Illyriis victus spem regni defendendi abjecisset.

Vid

Vid. *Diod. Sic. l. xv. c. 9.* Et si certis in casibus conditionis vicem subire lex possit. Vid. tit. *C. de re voc. donat.* Sic *Cic. or. pro A. Cæcinnâ* recte disputat ad interdictionem, unde *vi.* in quo inter alia hæc verba erant; unde *tu, aut familia, aut procurator tuus*; etiamsi unus villicus non sit familia, tamen si is unus me deiecerit, me esse restituendum ex ratione edicti satis adparere: neque interesse, utrum procurator, an alius meo nomine alterum deiecerit. Addit, non alia est ratio juris in hoc genere duntaxat, utrum me tuus procurator deiecerit, is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus, qui in Italia non sit, absitve reip. causa quasi quidam pene dominus; hoc est, alicui juris vicarius, an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim, dejectionemve tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit. Add. l. 12. *D. de legibus.* Ex ratione legibus videtur quoque decidendus casus, qui proponitur ab *Autore ad Herenn. l. 1.* Lex est, qui propter tempestatem navim reliquerunt, omnia perdant: eorum navis cæteraque sint, qui in navem inferunt. Magnitudine tempestatis omnes perterriti navim reliquerunt, & in scapham conscenderunt, præter unum ægrotum, qui propter morbum exire & fugere non potuit. Casu navis in portum incolumis data est. Illam ægrotus possidet. Navim petiit ille, cuius fuerat. Hæc sane ratio legis fuit, ut qui ob navim servandam vitam suam periculo exposuit, aliquo præmio gaudeat. Quod ægrotus hic prætereendere non potest, qui neque eo fine in navi remansit, neque ad eam servandam quidquam contulit.

§. 11. Observandum præterea est, multa esse vocabula, quæ plures habeant significationes, alteram laxiorem, alteram strictiorem; id quod multis de causis evenit. Sæpe nomen generis peculiariter uni speciei adhæsit, ut in vocabulis adoptionis, & cognationis. In nominibus animalium, ubi desunt communia, masculina etiam notant foemina; & vice versa. Interdum etiam usus artis latius patet, quam usus populi; uti *mors* in jure Romano ad deportationem producit, cum apud populum tantum separationem animæ à corpore significet. Huc etiam referre possis ambiguitatem, quæ inest vocabulo *mei* & *tui*. Quia luit *Mart. l. 2. ep. 20. Carm.* *Paulus emit, recitat sua carmina Paulus.* Nam quod emas, possis dicere jure tuum. Idem l. 6. ep. 12. *Jur at capillos esse, quos emit, suos Fabullus; nunquid, Paule, pejerat?*

§. 12. Est & hoc notandum, in promissis, pactisque, nec non in privilegiis alia esse favorable, alia odiosa, alia media seu mixta. Favorabilia sunt, quæ æqualitatem in se habent, seu in quibus utriusque æqualis est conditio, & utrique æque consulitur, quæque communem utilitatem spectant. Quæ utilitas quo major est, quoque latius patet, eo major est promissi favor. Favorabilia item sunt, quæ societates, & quoslibet actus commendant. Huc & facit illud *Quintilian Inst. Or. l. 7. c. 4.* *Incommoda vitantis melior, quam commoda petentis est causa.* Sic & eorum, quæ ad pacem faciunt, major est favor, quam quæ ad bellum; & belli defensivi, quàm offensivi. Odiosa contra sunt, quæ unam tantum partem, aut quæ unam magis, quam alteram gravant: item quæ poenas in se continent, & quæ actus quosdam faciunt irritos, aut de prioribus constitutis aliquid immutant; item quæ amicitiam & societatem dirimunt. Quod si autem aliquid sit mixtum, puta, per quod priora quidem immutentur, sed tamen pacis causa, id pro magnitudine boni, aut mutationis modo odiosum, modo favorabile censetur; ita tamen ut cæteris paribus favor potior censeatur.

§. 13. Hæc sequentes regulas superstruit *Grotius. l. 1.* In non odiosis sumenda sunt verba secundum totam proprietatem usus popularis; & si plures ejusdem vocis in populari usu sint significationes, illa est sumenda, quæ est latissima. Quale est, ut masculinum sumatur pro genere communi v. g. si duo vicini inter se conveniant, ut uterque in alterius

agro venari quaslibet feras possit, ut tamen cervi excipiantur; subliis cervas quoque comprehendi rationis est. Inejusmodi materia etiam locutio indefinita valebit pro universalis v. g. si in pacificatione conventum sit, ut captivi utrinque restituantur, intelligendum hoc erit de omnibus & singulis. Sic *Cicero pro Caelina* disputat, in interdicto unde vi, verba, unde quis dejectus est, etiam extendenda esse ad eum, qui vi vetitus est ad suum accedere. Add. l. 3. §. 8. D. de vi & vi armata. Neque hic sensus naturæ vocabuli repugnat; & maxime favorable est aliquem in possessionem suam restitui. Deicere enim possessione est, efficere, ne quis possessionem coeptam deinceps continuare queat. Add. l. 3. §. 5. D. h. t. Ad possessionem autem retinendam non est necessarium, ut quis nullo momento pedem extra portam proferat. Igitur perinde est, sive me quis in fundo versantem extruserit, sive dum ad alia negotia paulisper egressus revertor, accedere prohibuerit. Add. l. 29. D. locuti. Ex vi hujus regulæ quoque est, quod in dubio in materia favorabili annus inceptus habeatur pro completo, ubi jus alterius non latetur. Vid. *Bassieres hist. Franc. l. 19. p. m. 39.* Contra hanc regulam impingebat *Cassigula* apud *Svetonium*, c. 38. dum negabat jure civitatem Romanam usurpasse eos, quorum majores sibi posterisque eam impetrassent, nisi filii essent. Neque enim intelligi debere posteros ultra hunc gradum. Addatur l. 4. D. de jure immunitatis. Nescio tamen, an non nimis laxa favore usa sit *Dido*, quæ exito loco, qui corio bovis tegi posset, corium in tenuissimas partes secari jubet, atque ita majus spatium, quam Petierat, occupat. *Justin. l. 18. c. 5. Virgil. Æn. l. v. 371.* & *Cædus* ad h. l. Pari astu *Ivarus* tantum sibi arvi petiit, quantum equino tergo complecti posset, & post corio in exiles corrigias scisso, locum urbi condendæ capacem complexus est: apud *Saxonem Grammaticum l. 9.* Et *Polydorus Virgil. hist. Angl. l. V. II.* In favorabilibus, si is, qui loquitur, juris sit peritus ipse, aut jurisperitorum consiliis utatur, verba laxius sunt sumenda, ita ut non solum significant id, quod in vulgari est usu, sed & includant significationem, quæ in disciplina juris habetur, aut quam lex civilis imposuit. III. Ad significationes vocis plane improprias non est recurrendum, nisi alioquin absurdum, aut inutilitas pacti, legisve sequeretur. Quia natura talium negotiorum requirit, ut plane & perspicue sentia animi exprimantur, & hoc quilibet regulariter facere præsumitur. IV. Contra verba etiam strictius, quam alias ipsorum proprietas requirit, erunt intelligenda, siquidem id necessarium fuerit ad vitandam iniquitatem aut absurditatem. V. Si non necessarium est ob vitandam iniquitatem, ut verba intra proprietatem sumantur; nihilominus tamen manifesta sit utilitas in restrictione, subsistendum erit intra ætissimos terminos propriæ significationis, nisi circumstantiæ aliud suadeant. VI. In odiosis etiam sermo figuratus aliquantulum potest admitti, ut onus vitetur. Inde in donatione, & juris sui cessione verba quantumvis generalia restringi solent tantum ad ea, de quibus verisimile est fuisse cogitatum. Quo referri potest illud apud *Ciceronem in Topicis.* Non *Suxoni* vir legavit omne argentum, quod suum esset, idcirco quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. Multum enim differt in arca positum sit argentum, an in tabulis teneatur. Sic *Aurelianus* eo tempore, quo proficiscebatur ab bellum Orientale bisbres coronas populo promissit, si victor rediret; & cum aureas populus speraret, neque *Aurelianus* aut posset, aut vellet; coronas fecit de panibus, qui nunc silaginei vocantur, & singulis quibusque donavit. *Flavius*

Popiscus in Anneliano. Imo usu fori receptum, ut licet præmittatur particula univerſalis, & ſequatur ſpecialis enumeratio partium, non cenſeatur tranſlatum; quod non ſpecialiter fuerit expreſſum. Sic in tœdere, quo una tantum pars auxilia promiſit, intelligendum eſt ea debere mitti impenſis ejus, qui poſtulavit, niſi expreſſe aliter fuerit conventum. Sic tœdus, quod initum eſt pro deſenſione ditionis, domino in poſſeſſione exiſtente, non extenditur ad eandem recuperandam, poſtquam iſte fuit ejeſtus. Vid. *Guicciardin. hiſt.* l. XV. p. m. 433. b. Aliquando etiam odium perſonæ efficit, ut ſtriſta, & cavillationi propior interpretatio excuſetur. Exemplum poteſt eſſe in Tarpeja arcis Romanæ proditrice, quæ pacta ſibi, quod in ſiniſtris brachiis ferrent Sabini, armillas intelligens, ſcutis fuit oppreſſa. Vid. *Plutarch. Romulo.*

§. 14. Iſtarum regularum adplicationem uno atque altero exemplo proponit *Grotius*. Et quidem quaeritur, an præmiũ propoſitum ei, qui primus ad metam perveniſſet, debeatur utrique, ſi duo ſimul pervenerint, an neutri? Sane primus ſignificat & eum, qui omnes antecedit, & eum, quem nemo, licet quandoque pares gradu habere queat. Dici-mus igitur, ſi illi ipſi, qui curſu certant, præmiũ velut ſponſione facta conſtituerint, ubi ſimul metam attingerint, neutrum ab altero quidquam poſſe petere. Sic & ubi duobus curſu certantibus ſpectatores, uti fieri ſuevit, ſponſione certent, pro hujus aut illius victoria, ubi uterque ſimul ad metam pervenerit, neutrius pignus eſt commiſſum. Enumero ubi à tertio quodam præmiũ ſit propoſitum ad excitandam certantium alacritatem, verius eſt, qui æquales fuerint, ad præmiũ concuſſuros, ſi modo res talis ſit, quæ diſiſionem admitrat, aut ſimul poſſideri queat. Alias ſorti res committetur, aut denuo certabitur. Nam malignitate non caret, ideo utrumque præmio ſpoliare, quia neuter alteri potuit ſuccumbere. Et præmia virtutis laxiorem poſtulant interpretationem. Liberalius tamen illi brabeutæ, qui ſolida præmia tribuerunt idem facinus ſimul perpetrantibus, cui ex ipſorum promiſſo aut per leges præmiũ aliquod debebatur. Vid. *Livius* l. 26. c. 48. Ex animi tamen magnitudine, non ex debito Auguſtus decies HS. exſolvit Coracotæ latroni, qui ubi eam pecuniæ ſummam in ſuum caput conſtitutam audierat, ſeipſum Cæſari obtulit, apud *Dionem* l. 56.

§. 15. In pace, qua bellum Punicum ſecundum componebatur, hæc erat clauſula: *ne Carthaginiſes bellum in Africa, neve extra Africam inſuſſa populi Romani gererent.* *Livius* l. 30. c. 32. *Polybius* l. XV. c. 18. Qualis erat etiam in pace, quam Flaminius Philippo regi dederat, apud *Eundem* l. 33. c. 30. Quaeritur heic an bellum gerere ſit intelligendum de bello duntaxat offenſivo, an deſenſivo quoque? Heic utique prius eſt affirmandum; quippe cum clauſula illa ſit odioſa, & cum diminutione ſummi imperii conjuncta. Ac durum nimis eſt, illam quoque naturalis libertatis partem alicui circumſcribere, qua contra vim ſibi illatam deſenſionem ſui licet ſuſcipere. Add. *Livius* l. 42. c. 41. *circa finem.* Suadet quoque hanc interpretationem ſcopus Romanorum, qui non erat, Pœnos aut Macedonem vicinorum injuriis exponere aut propriis viribus iisdem ſecuritatem præſtare; ſed tantum eos ita conſtringere, ne per bella fines ſuos dilatare, viresque augere poſſent. Add. *Livius* l. 42. c. 23. Fœderi Romanorum cum rege Antiocho hæc clauſula expreſſe inſerta legitur: *Si quæ urbes aut gentes, adverſus quas ne bellum gerat Antiochus, hoc fœdere cautum eſt; ipſi ultro bellum inferent,*

ferent, bellandi jus esto Antiocho. Apud Polybium excerpt. legation. 35. c. 4. & Livium l. 38. c. 38. ita habetur: Si quis sociorum populi Romani ulro bellum inferrent Antiocho, vim vi arcendi jus esto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat.

§. 16. Promiserant Romani Pœnis, Carthaginem fore liberam. Mox postulabant, ut eadem diruta, novam sibi urbem, à mari disjunctam, extruerent: cautati, non aream in qua urbs sita erat, Carthaginem esse. Vid. Appianus Lybico. Heic etsi libertas, quam Pœnis promiserant Romani, de plena libertate non posset intelligi, quippe quibus jam antea non parum de summa potestate foret delibatum; saltem tamen id libertatis relictum intelligebatur, ut ne alieno imperio tenerentur patriam propriis manibus excindere, alioque migrare. Equidem libertas seu ἀὐτονομία est attributum populi, non urbis, quatenus testis & mœnibus constat, & uti Nicias loquitur apud Thucydidem l. VII. *οὐκ ἔστι πόλις, ἀλλὰ κτίρια καὶ τείχη, καὶ ναῦς ἀνθρώπων*: Add. Justinus II. 12. 14. tamen quia dictum fuerat, Carthago erit libera, non Carthaginenses erunt liberi, (qua locutione forte magis suam fraudem colorare potuissent Romani,) sensus communis utique hoc insinuat; populum libertate fruiturum in urbe Carthagine, quæ tunc erat, adeoque ipsa urbis tecta salva esse debere. Quamquam Polybius excerpt. legat. 142. memoret, Senatum Carthaginensibus promississe τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν νόμον, ὅτι ἡ πόλις ἔσται ἀπὸ πάντων ἀλλοτρίων ἀρχόντων ἐλευθερία, καὶ νόμος, καὶ κατ' ἰδίαν. Libertatem, leges & agrum insuper omnem, & omnium aliorum bonorum possessionem, quæ ad temp. aut ad privatos pertineret. Ubi statim Pœnis suspectum fuit visum, quare mentio urbium facta non esset. Sed sane, quod perfidiam plusquam Punicam tunc adhibuerint Romani, in aprico est.

§. 17. Dantur & aliæ conjecturæ, ortæ extra significationem eorum verborum, quibus promissio aut pactum continetur; quæ efficiunt, ut interpretatio quandoque sit extendenda, quandoque coarctanda. Ubi tamen observandum, facilius dari rationes, quæ suadeant interpretationem coarctari, quam extendi. Scilicet, uti in omnibus rebus, ut effectus non sequatur, satis est unam causarum deesse; sed ut nascatur, omnes convenire oportet: ita in actibus obligationem producentibus, ut interpretatio restringatur, satis est unam causarum deficere; sed ut extendatur, omnes congruere necessum est. Ac multo difficilior heic extensio procedit, quam quando nuper dicebamus, in materia favorabili verba interdum aliam significationem, etsi minus receptam, admittere. Nam cum verborum unicus sit usus, animi sensa exprimere, non improbabile est, illum verborum sensum animo loquentis fuisse observatum, qui ab usu communi non penitus abhorret. Verum, heic quærentur tales conjecturæ, quæ evincant, loquentis eam fuisse mentem, quam verba nulla sui parte præ se ferunt; quas sane oportet esse quam certissimas. Neque sufficit extendendæ v. g. legi alicui, si in aliquem catum quadraret ratio, similis illi, quæ in ista lege est; sed oportet, ut ratio sit eadem. Imò nec hoc semper satis est. Nam interdum sola voluntas pro lubitu sese determinat; id quod ad producendam obligationem sufficit. Ut ergo extensio talis in lege recte fiat, liquido debet constare, rationem, sub qua venit casus, esse causam unicam & efficacem, quæ legis latorem moverit, eamque rationem ab eo consi-

dera-

deratam in sua generalitate, ita ut eandem ad præsentem quoque casum voluisset adplicare, siquidem eum prævidisset, aut de eo cogitasset: idque quia alioquin lex futura fuisset inutilis, aut iniqua. Huc referenda sunt, quæ à Rhetoribus traduntur τῶν ἐπιλογισμῶν, de ratiocinatione, quando res, de qua non est propria lege cautum, colligitur ex re simili, de qua statuum est lege propter identitatem rationis; seu uti Quintilianus Inst. Orat. l. VII. c. 8. loquitur, ubi ex scripto ducitur, quod scriptum non est. Quo loco isthæc exempla ponuntur; aratrum accipere pignori non licet; vomerem accepit. Lanas vehere Tarento non licet; oves vexit. Qui patrem occiderit culeo insuatur; matrem occidit. Ex domo in ius educere non liceat; tabernaculis eduxit. Add. l. 7. §. 7. D. ad L. Aquil. Huc spectat casus à Luciano defensus in declamatione, quæ inscribitur Tyrannicida. Lex est, tyrannicida præmio afficiatur. Est qui in arcem ascendit, ut tyrannum necaret. Ast tyrannum non reperit, sed filium ejus, quem etiam interemit, relicto in vulnere gladio. Adveniens mox tyrannus, ut filium vidit occisum, præ dolore animi eodem se gladio interfecit. Is, qui filium tyranni sustulerat, præmium petiit tanquam tyrannicida. Contradicens partes defendit Erasmus. Svadet tamen ratio legis, ut præmium tribuatur non ei tantum, qui manu sua ipsum tyrannum interfecit, sed & qui id præstitit, ex quo proxime mors tyranni sit secuta. Lucianus d. l. *Ἄλλ' ὅτι δὲ τίς, ἢ αὐτὸν ἀνέλεος, ἢ ἔδωκε τὸ πρῶτον τὴν αἰτίαν; nunquid interest, utrum ipse interimas, an mortis causam ministres?* Cum dubium non sit, quin & huic præmium legislator fuerit decreturum, siquidem de tali casu in mentem ipsi venisset. Lex est, qui uxorem occiderit morte plectitur. Aliquis in Gallia volens amoliri uxorem; mule per triduum potum non dedit; quarto die in campum progressus velut recreationis causa, uxorem sitibundæ mulæ imposuit. Quæ cum fluvio propinquasset magno cum impetu in eum irruit, & foemina in aquas effudit, in quibus illa periit. Quo possis trahere illud Seneca Hercule Oetao. *Quicquid in mortem valet, telum est abunde.* Sic frustra credebant fratres Josephi, se minore peccato obstringi, si istum in foveam projicerent, fame moriturum, quam eodem truncato; apud Josephum archaeolog. l. 2. c. 3. Sic pactum est inter duos vicinos populos, ne intra certum spatium liceat locum muris cingere, eo tempore, quo non erat aliud munimenti genus. Talis locus ne terreo quidem aggere cingi poterit, si satis constet, prohibendi muros unicum fuisse causam, ne iste locus ad vim repellendam fieret idoneus. Sic aliquis in suo testamento ira disposuit: Titius hæres esto, si postumus meus sit mortuus; quem utique testator expectabat. Contingit illi testatori mortuo nullum postumum nasci. Etiam hoc casu Titius hæres erit: quia constat, voluntatem testatoris, ut Titium hæredem scriberet, motam fuisse sola consideratione non exituræ prolis: adeoque, ætatis, postumum sibi non nasciturum, citra conditionem ipsum hæredem fuerat scripturus. Add. l. 28. D. de inoff. testam. M. Seneca l. 4. controvers. 27. *In lege multa, quamvis non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est: quedam vero tam manifesta sunt, ut nullam cautionem desiderent.* Cicero pro Cecinna, *Quid? verbis satis hoc cautum erat? minime. Qua res igitur valet? voluntas; qua si tacitis nobis intelligi posset, verbis omnino non uteremur: quia id non potest, verba reperta sunt, non quæ impedirent, sed quæ indicarent voluntatem.* Idem de Inveni. l. 2. *Non omnia scriptis, sed quedam, quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caventur.* Lysias orig. 2. contra Themistoclem.

nest. Namis grave fuisse legislatori omnia ejusdem significationis vocabula lege comprehendere, sed quod de uno expressit, de reliquis intelligi volum. Idem orat. 1. contra Theomn. Sic lex Exodi xx1. 33. recte extenditur ad quodvis animal mansuetum; & vocabulum pueri ad quamcunque foetum. Quinil. declam. 331. Nulla tanta providentia potuit esse eorum, qui leges componebant, ut omnes species criminum complecterentur. Nam & semper caventes nequitia vicisset: & jus ita multiplex atque diffusum esset, ut pro incerto haberetur ignotum. Faciunt ergo, ut rerum genera complecterentur, & spectarent ipsam aequitatem. Multa ergo invenientur frequenter, quae legum verbis non teneantur, sed ipsa vi & potestate teneantur. Add. Libanius declam. 31.

§. 18. Insignem quoque usum habet interpretatio, extendens circa reprimendas fraudes, quae a male solertibus hominibus excogitari solent eludendis legibus; uti & circa diluendas quasvis cavillationes. l. 29. l. 30. D. de legibus. l. 19. D. ad exhibendum. l. 76. D. de condit. & demonstr. l. 33. §. 1. D. ad L. Juliam de adul. Fraudum ejusmodi quatuor faciunt species Interpretes juris Romani, dum aliam dicunt fieri commutatione rerum. l. 3. §. 3. & l. 7. §. 3. D. de Scio Macedon. aliam commutatione personarum. l. 5. D. de donat. inter vir. & ux. Add. Livius l. 35. c. 7. aliam commutatione contractuum. l. 5. §. 5. D. eod. aliam denique in modo contrahendi. l. 8. §. 14. D. ad Sc. Velles. Notissimum est exemplum de Licinio Stolone, apud Valer. Max. l. 8. c. 6. qui cum lege sanxisset, ne quis amplius, quam quinquaginta agri iugera possideret ipse mille comparavit, dissimulandique criminis gratia dimidiam partem filio emancipavit. Quam ob causam a M. Popilio Laenato accusatus primus sua lege cecidit; ac docuit, nihil aliud praecipere debere, nisi quod prius quisque sibi imperaverat. Idem refert Plinius l. 18. c. 3. Apud Quintilianum argumentum declamationis 264. est, frans legis Voconiae. Ne liceat mulieri nisi dimidiam partem bonorum dare. Quidam duas mulieres dimidius partibus instituit heredes. Testamentum cognati arguunt. Fraudem circa eludendam legem Papiani Poppaeam memorat Suetonius Augusto c. 34. Et Tiberio 35. in fine. Et Tacitus Ann. XV. 19. Quo sophistate Romani usi sint circa extinguenda sacra privata, cum hereditate alias in heredem transitura, docet Salmasius ad Plauti Bacchides act. 4. sc. 9. voce coemtionalem senem. Apud Ammianum Marcellinum l. xx1. c. 16. refertur, insulam Pharon Rhodiorum vestigali obnoxiam fuisse. Id cum istorum publicani exactum venissent, regina eos interea sub specie feriarum detinuit, ac jactis molibus Pharon continenti junxit, ac postea Rhodios repulit, velut insularum, non continentis vestigalia exigentes. Sic apud Athenienses, cum meretrix quadam nomine Lesna tyrannum occidisset; quia nefas erat, simulacrum constitui meretrici in templo, animalis effigiem posuerunt, cujus nomen gerebat. Lactantius de falsa religione c. 20. Sic Rhodii, quod nefas esset tropaea tollere, tropaeum ab Artemilia in ipsorum contumeliam erectum, aedificio texerunt. Vitruvius de architect. l. 2. c. 8. Non inficeta quoque est illa cavillatio apud Plutarchum Pericle, cum Spartani peterent aboleri decretum Atheniensium, quo Megarenenses: πόρων emporίης arcebantur, Pericles legem obtendebar, καλύοντα καθελεῖν τὰ πινάκων, ἐν ᾧ τὸ ψήφισμα γεγραμμένον ἐτυγχάνεν quae tabulam interdiceret, in quam scriptum esset relatum, revellere, excepit unus legatorum; (ὃ δὲ μὴ καθελεῖς, ἀλλὰ σπέρων εἰς τὰ πινάκων, & γὰρ ἐστὶ νόμος ὅτι τὰ καλύων. Tu vero ne revuleris, sed converte inbulam intro; cum non sit hoc quae impediunt lex ulla. Sic cum Rex Lusitaniae certas ob causas veller

vellet Clericis interdiceretur sum mulorum, & illi sua privilegia obtenderent, Rex omnibus fabris ferrariis sub poena capitis interdixit, ne ulli mulo soleas ferreas applicarent. Sic Clerici ultro mulos abdicarunt. Cavillationis quoque exemplum memoratur ab Autore ad Herennium l. 2. *Sulpitius, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur; idem posterus immutata voluntate cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem; nam non exules, sed vi ejectos se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in controversia, quo illi nomine appellarentur à populo Romano; aut perinde quasi non omnes, quibus aqua & igni interdictum est, exules appellerentur. Addatur factum Tiberii apud Tacitum Ann. V. & Sueton. Tiberio c. 61. quia more tradito nefas esset virgines strangulari, vitata prius à carnifice, dein strangulata. Apud Herodotum Erato, Corinthii, cum dono dare naves lege prohiberentur, singulas Atheniensibus vendiderunt quinis drachmis. Add. l. 54. D. de obligat. & action. Tacitus A. II. Quia vetere Senatûs consilio questio in capiti domini prohibebatur, callidus & novi juris repertor Tiberius mancipari singulos actori publico jubet: scilicet ut in Libonem ex servis salvo Scto quæreretur. Et si id commentum Dio l. LV. Augusto adscribat. Impudentiore cavillatione adversus The-ramenem usus est Critias apud Xenophontem rerum Græcarum l. 2. Putida est illa fraus, qua aliqui infame legibus aleatorum nomen declinantes, tesseraarii cupiebant adpellari; inter quos tantum differt, quantum inter fures & latrones; uti loquitur Ammian. Marcellinus l. 23 c. 9. Apud Xiphilinum epit. Dionis Tiridates à Nerone iussu gladium depone-ns, id quidem recusavit, sed gladium vaginæ clavis affixit. Buchananus rer. Scotticarum l. 14. Sacerdotium Robertus Carnicrius, homo pecuniosus, à Rege, tunc à pecunia inopi, redemit, novo genere fraudis elusa lege ambitus, quæ sacerdotia venire vetat: sponsione scilicet victus, quæ, magna pecunia deposita, contenderat, regem non eum proximo sacerdotio vacuo donaturum. Sic temporibus Philippi Augusti Regis Galliæ in prælio contra Ottonem IV. Philippus, Bellovacensis Episcopus, ab ense abstinuit, & cruori ut parceret clava pugnaret. pluresque hostium ceu victimas mactans, excusavit Præsulem, an illiusit. Bussieres hist. Franc. l. 8.*

§. 19. At ut verborum, quibus negotium exprimitur, interpretatio restringatur, id contingit aut ex defectu voluntatis originario, aut ex casu emergentis cum voluntate repugnantia. Scilicet interdum quidem verba generaliter sunt posita, quibus tamen aliqua exceptio seu limitatio est addenda, vel quia is, qui ea verba protulit, ab initio illa ad certos casus extendi noluit; vel quia casus, qui postea emergit, cum istius voluntate pugnat. Defectus voluntatis originarius intelligitur 1. ex absurdo, quod alioquin inde sequeretur. Nam nemo mentis compos absurda velle credendus est. Fallor, an ex hoc fundamento etiam est decidenda disceptatio illa notissima inter Protagoram & Euathlum apud Gallicum l. V. c. 10. *Drogenem Laërt. l. 9. Apulejum Floridorum l. 2. & Sextum Empiricum adversus mathematicum l. 2.* Nam etsi in genere conventum fuisse videatur, ut magistro merces non debeatur, quousque discipulus causam non obtinuerit: si tamen hicce ea in actione à iudicibus ad solvendam mercedem fuisset condemnatus, haut quidquam sese exceptione istius pacti tueri poterat. Quippe cum in eodem ineundo de hoc cogitatum non fuerit; & absurdum sit, aliquem suo pacto hoc egisse, ut illud ipsum obstat, quo minus obtineri possit,

possit, quod ex eodem debebatur. Geminum est, quod de Aristide narrant, qui denarium promiserat ei, qui veritatem ipsi dicturus esset. Cui Sophista dicebat: tu promissum denarium mihi non dabis. Dubitatur, quid Aristidi faciendum. Si dat, dedit ei, qui veritatem non dixit: si non dat, veritatem iste dixit, Aristides promissum & non servat. Sicuti etiam huc pertinet illa Jctorum regula: *in generali sermone semper excipi personam loquentis*. Inde mendacii non poterit argui *Epimenides Cretensis*, ex proprio dicto, *nonnes dei ψευδαι*, Cretenfes semper mendaces. Neque probari potest illud *Lucretii* l. IV. Denique nil sciri si quis putat, id quoque nescit, An sciri possit, cum se nil scire fateatur. Nam qui dicit, nil sciri posse, is utique profiteretur, se hoc unum scire, quod nihil sciatur. *Apulejus Apologia*: Absurde facit, qui tacere se dicit, quod idem dicendo: *tacero sese*, non tacet, & ipsa professione, quod proficitur insinuat. Add. *Lactantius* l. 3. c. 6. ubi addit, in scholis proponi solitum alyltari generis exemplum: *somniasse quendam, ne somniis crederet*. Nam quicunque illi genius hoc immitterat, huic saltem somnio eatenus credi volebat, ne deinceps ulli alii crederet. Sic in exemplo, quod proponitur apud *Gellium* l. IX. c. 16. ita facienda est restrictio, ut lex ipsis viris fortibus sua præmia non eripiat. 2. Defecisse quoque ab initio voluntas cenietur, quando ratio cessat, quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem. Cui enim rei in lege contentæ ratio additur, aut ubi de eadem satisfactum constat, ea non amplius nude consideratur, sed quatenus sub ea ratione venit. Exemplum est in l. 6. §. 2. D. *de jure patronatus*, ubi patronus prohibetur adigere jurejurando libertum, ne uxorem ducat, aut liberos tollat, adjicitur: *quantvis in lege nulli persona excipiat*; tamen intelligendum est de his legem sentire, qui liberos tollere possunt. Itaque si castratum libertum quis jurejurando adegerit, dicendum est, non puniri patronum hac lege. Nam ratio legis erat, ne dum patronus avaritiæ suæ velificatur, sobolis multiplicatio impediretur; quæ à castrato nulla potest expectari. 3. Ex defectu materiæ. Nam materia, de qua agitur, semper intelligenda est obverlari animo loquentis, etsi verba videantur latius patere, v. g. si feudum concessum sit alicui pro se & descendantibus masculis, non intelliguntur nepotes ex filia; quia natura ejusmodi feudi repugnat, quæ scæminas, & descendentes ex illis plane excludit.

§. 20. Monet tamen *Grotius* circa secundum membrum, sub ratione comprehendere sape quasdam res non secundum existentiam, sed secundum potentiam moraliter consideratam; quæ ubi locum habet, restrictio non est facienda. Sensus est: conventio, in qua rationem aliquam respexerunt pacificantes, puta, ut periculum aut incommodum evitarent, non solum in iis casibus valet, quando istud revera erat secuturum; sed in illis quoque, ex quibus probabiliter, aut saltem non adeo difficulter existere posse creditur, v. g. si inter duos populos scedere cautum sit, ne exercitus aut classis intra certum locum deducatur; licet ratio conventionis fuerit, ut ne inde damnum actu alicui inferretur; haut quidquam tamen licebit classem aut exercitum deducere, utur animus nocendi abfuerit. Nam sufficit, quod alteri noxa facile queat inferri ab eo, qui intra illum locum verlatur. Quippe cum hac pacto non damnum modo, sed & probabilem damni metum evitari placuerit. Ita si lex sit, ne quis noctu cum facibus per plateas ambulet, non excusatur quis, si dicat, se ita circumspicere visum ut, ut nemini damnum inde proveniat. Solet & hoc disputari, an promissa in se habeant tacitam hanc conditionem.

ditionem, si res maneant eo, quo sunt loco? Id quod in genere est negandum. Nam cum hæc conditio sit odiosa, utpote irritum reddens promissum, non facile est præsumenda, ubi non fuerit addita. Nisi forte hoc apertissime pateat, statum rerum præsentem in unica illa, quam diximus, ratione esse inclusum. Sicut passim in historiis legimus, legatos à suscepto itinere domum rediisse, deserta legatione, quod apud eos, ad quos mitebantur, talis mutatio obgissset, ut tota legationis causa expiraret. Vid. *Tacit. Hist. II. ab. int.* ubi Titus occiso Galba regreditur.

§. 21. Quod autem casus, qui postea emergit, cum voluntate ejus, qui aliquid constituit, pugnet, id duplici modo deprehenditur, vel ex naturali ratione, vel ex aliquo signo voluntatis. Dijudicandæ voluntati ex naturali ratione *Arist. Nicom. V. c. 10.* propriam virtutem, seu peculiarem in intellectu habitum tribuit γνῶμῆς seu ἐν γνῶμῶσιν ἔχοντος, quod æquiprudentiam seu intelligentiam æquis in voluntate vero ἐμείκειας, seu studium sectandi æquitatem *Conf. l. 61. §. 5. D. de furis.* Bene autem *Idem ad Nicom. l. V. c. 14.* (add. *Idem magn. moral. l. 2. c. 1. 2.*) definit æquitatem per correctionem ejus, in quo lex deficit ob universalitatem; seu per dextram legis interpretationem, qua ex naturali ratione ostenditur, casum quendam peculiarem sub lege universali non comprehendi, eo quod alias absurdum quid inde sequeretur. Id quod ad testamenta quoque, & pacta suo modo referri debet. Ubi quoque non insuper illud notatum *Grotio ad Campanellæ Politicæ.* Æquitatem in lege naturali locum habere non posse; cum natura non loquatur universalius, quam lex exigit. Ast legem natura non prout in se est, sed ut ab hominibus minus universaliter enunciatur, opus habere posse interpretatione ἐπιεικειας, v. g. suum cuique reddendum, intellige utenti ratione, & nisi ex jure superiore addit impedimentum. *Seneca l. 4. controv. 27.* In lege, inquit, nihil excipitur. Sed multa quamvis non excipiuntur, intelliguntur; & scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa: quadam vero iam manifesti sunt, ut nullam cautionem desiderent. *Quintilianus declam. 331.* Nulla tanta providentia potius esse eorum, qui leges componebant, ut species criminum complederentur. Nam & semper caventes nequitia viciisset; & jus ita multiplex & diffusum esset, ut pro incerto haberetur ignotum. Fecerunt ergo, ut rerum genera complederentur, & spectarent ipsam æquitatem. Multa ergo inveniuntur frequenter, quæ legum verbis non teneantur, sed ipsa vi & potestate teneantur. Nam quia potissimum in legibus nec prævideri omnes casus possunt, neque ob infinitam varietatem exprimi; (*Xenophon. Hipparchico: γράψαι δὲ πάντα ὅσα δὲ πείν, ἔδεν μάλλιν εἶναι τὴν ἐσιν, ἢ τὰ μέλλοντα πάντα εἶδεναι.* Mandare literis quæ faciendæ sunt omnia, non magis facile est, quam omnia futura scire:)-ideo illi, quibus incumbit generalia legum decreta ad speciales casus adplicare, opus habent aliqua libertate, per quam possint à lege eximere, & excipere illos casus, peculiaribus circumstantiis vestitos, quos excepturus fuerat ipse legislator; si præters adesset, aut tales casus prævidisset. Vid. l. 3. 4. 5. 6. 10. 11. 12. 13. D. de legibus. Exemplum est apud *Ciceronem de Invent. l. 2.* Lex est apud *Rhodos*, ut, si qua rostrata in portu navis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, vis ventorum in vultu navis *Rhodiensium* in portum navim cecidit. Quæstor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. *Ibid.* Cum lex aperiri portas noctu restaret, aperuit. quidam in bello, & auxilia in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris

essent, quod prope muros hostes castra haberent. Quamquam non temere huc licebit decurrere, ne quis alieni sese actus arbitrum faciat; (quandoque enim stricte literæ legis in hærendum esse volunt legislatores, juxta l. 12. §. 1. D. *qui & à quib. manumissi*; quod quidem per quam durum est, sed ut lex scripta est; (Add. *lex Wisigoth* l. 2. ut. 1 c. 12.) sed sufficientia oportet indicia adfint. Inter quæ certissimum est, si adpareat illicitum esse; i. e. repugnare legibus naturalibus & divinis, si quis literam legis præcise sequatur. Ad talia enim cum nemo possit obligari, nemo quoque rationis compos alium voluisse obligare præsumitur. *Grotius ad Esther. c. 4. 16. Sunt quadam tam violentia præscriptæ, ut in iis legem servare velle sit in leges præcipuas peccare.* Add. *Valer. Max. l. 3. c. 7. n. 1. c. 8. n. 6.* Porro in alio sensu æquitas capitur, quando v. g. causa aliqua ex bono definiri dicitur, ubi nempe juri rigido aliquod temperamentum in gratiam rei adhibetur. Sicuti etiam privati æquitatem dicuntur adhibere, quando juri suo erga adversarios suos non ita rigide insistant, sed aliquid remittunt. Aliquando denique ex æquo & bono definiri causæ dicuntur, quando lex civilis non extat, aut ejus æquitas non attenditur, sed ea arbitrio bonorum virorum sententia fertur.

§. 22. Alterum autem indicium, ob quod universalis aliqua lex sit restringenda, est, si non quidem per se & omnino illicitum sit verba expressa sequi; sed tamen rem humaniter æstimanti id nimis videatur grave & intolerabile; sive absolute spectetur communis conditio humanæ naturæ, sive cōparetur persona & res, de qua agitur, cum ipso fine actus. Quædam enim omnibus hominibus intolerabilia videntur quædam certis personis; quædam negotia talia sunt, ut propter istam magnam subire molestiam stolidum sit. Atque hæc eo magis valent, si non solum lex positiva sit, ac ejus materia non probabile reddat, legislatorem quantavis cum molestia, per accidens incidenteejus observantiam exigere: sed & si neglectus legis in isto casu, quo ejus observantia durissima futura erat, in contumeliam & despectum legislatoris non vergat. Add. *Grotius ad Matth. c. 12. v. 3.* Hinc sine dubio stulta est religio Abyssinorum, qui tempore quadragesimæ tantopere sese jejunio macerant, ut animi & corporis viribus defecti, hostibus, eo tempore incurrentibus, resistere non valeant. Unde aliqui id temporis impune ipsorum regiones percurrisse memorantur. *Franc. Alvarez descript. Æthiop. c. 13.* Sic qui rem ad dies aliquot commodavit, intra eos dies eandem repetere potest, si ipse valde egeat: quia actus tam beneficæ est natura, ut non credendus sit quispiam ad magnum suum incommodum sese voluisse obligare. Sic qui auxilium fœderato promissit, excusabitur, quamdiu ipse domi periclitatur, iisque copiis ad sui defensionem opus habet. Nam cum quilibet Princeps primo omnium loco suum populum tueri teneatur, in omnibus promissis; quæ extraneis facit, hæc subintelligit conditionem; quantum salus propriæ reip. admittit. Sic concessio immunitatis, vectigalium, & tributorum intelligenda est de tributis quotidianis & anniversariis, non autem de iis, quæ summa & præsens necessitas extra ordinem requirit, & quibus carere non potest respublica. Inde nimis laxè videtur dixisse Cicero *Off. 1. promissa non esse servanda, quæ inutilia sunt, quibus promiseris; nec si plus tibi noceant, quam prosint illi, cui promiseris.* Nam an res promissa utilis sit futura ei, cui est promissa, non temper est promissoris judicare; nisi forte hic in istum habeat imperium, ejusvè saluti procurandæ sit præpositus. Et ut

pro-

promissum promissorem non obliget, non sufficit quodlibet nocumentum aut onus in promissorem redundans; (nam omnis præstatio promissi gratuiti cum onere est conjuncta:) sed tale ac tantum, quod pro natura actus credi debeat exceptum. Uti est in illo exemplo à Cicerone adducto d. l. *Si constitueris te cupiam advocatum in rem præsentem esse venturum, atq: interim graviter egrotare filius coeperit, non sis contra officium non facere, quæ dixeris.* Add. Seneca de benefic. l. IV. c. 35.

§. 23. Denique sunt & alia signa voluntatis, quæ ostendunt, certum casum à lege aut pacto universaliter concepto esse eximendum. Nempe si verba alio loco posita cum præsentī lege aut pacto non quidem directe pugnant, (nam hæc est *ἀντινομία*,) sed tamen per incidentem casum, peculiarem & velut insperato rerum. eventu inter se committuntur. Seu quod eodem redit, quando duo pacta aut duæ leges diversæ extant, quæ invicem non pugnant, ac diverso tempore commode fervari, & imp̄ri possunt, ac debent; verum quibus satisfieri nequit, quando casu aliquo eorundem impletio in idem temporis momentum incidit. Conf. Charon de la Sagesse l. 1. c. 37. n. 5. Heic ergo certæ sunt tenendæ regulæ, ut constet, quænam lex, aut quod pactum alteri cedat, si utrique simul nequeat satisfieri. Grotio istæ placent 1. *Illud quod tantum permittitur, cedit ei quod jubetur.* Autor ad Herennium l. 2. *Plus valet sanctio permissione.* Idem, quod imperatur, necessarium, illud quod permittitur, voluntarium est. Uti Idem de Inventionē l. 2. habet. *Quinul. declam. 374. Semper potentior lex est, quæ vetat, quam quæ permittit. Hoc etiam in magistratuum potestate servatur: & plus potest unus, qui vetat, quam omnes, qui jubent. In permittente enim libera potestas: in vetante poena est.* Nam permissioni tantum inest libertas faciendi vel omittendi; jussum involvit necessitatem faciendi, & in præsentī casu libertatem omittendi tollit. 2. *Quod faciendum est certo tempore, præfertur ei, quod quovis tempore fieri potest.* Seu, ubi in unum tempus incidit impletio duarum obligationum, quarum uni non nisi certo, eoque præsentī tempore recte satisfieri potest, alteram autem quovis alio tempore impleri nihil interest; hac in aliud tempus dilata ista statō tempore erit implenda. Ex quo tamen adparet, non esse uni & eidem injungenda, quæ neque simul expediri queunt, & quorum nullum dilationem fert. Quo facit, quod Plutarchus quæst. Rom. disquirat, quare flaminibus dialibus non liceat magistratum gerere: cum enim certa sint & ordine definita actiones sacerdotum, regum vero ordine carentes & infinita, fieri non poterat, ut qui rex simul, sacerdosque esset, diverſi generis in eundem temporis articulum incidentibus negotiis utrumque procuraret; sed necesse erat futurum, ut utroque urgente alterum omitteret. Nam istis sacerdotibus nondum innotuerat arcanum illud; honorem & lucrum ex sacerdotio capere, functionem, & labores in vicarios transcribere. 3. *Affirmativum præceptum cedit negativo:* seu quando alicui præcepto affirmativo non potest satisfieri, nisi per violationem alicujus præcepti negativi, tunc impletio præcepti affirmativi erit omittenda, aut differenda, quousque cum violatione negativi præcepti non concurret. Ratio petenda est ex natura præceptorum affirmativorum, & negativorum, quod horum obligatio sit perpetuo uniformis, & æqualiter efficax; illa autem occasionem præsupponant, quæ non adeste intelligitur, ubi quid citra legis violationem fieri nequit. Unde talia moraliter impossibilia rebus sic stantibus judicantur. Hinc nemo potest alterum injuria afficere, fidemvè fallere. ut

suorum

suorum commodum promoveat, aut grati animi, & beneficiorum materiam nanciscatur. Præpotterum genus pietatis corum furari, & calceos pauperibus eleemofynæ locodare. Cicero de Invent. l. 2. *Lex saepe ea quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam; quæ jubet.* Sic & Muhammedes in Alcorano prohibet ex bonis male adquisitis dare eleemofynam. Nescio tamen quam recte Schach Abas, rex Persiæ, qui nullam pecuniam libentius in eleemofynam erogare voluit, quam tributum, ex lupanariibus collectum; quod hoc prompto animo solutum diceret, cum reliqua gementibus fere subdatis extorqueantur. Non decere autem, taliter expressam pecuniam pauperibus dare. Ad. Olearius Itin. Persil. V. c. 31. *Marinus Victorinus in exposit. in 2. Rhetor. Cicer. Major est auctoritas legi, quæ vetat, quam illa, quæ imperat, omnis enim lex quæ vetat, fortior propterea, quia corrigit illam, quæ aut permittit, aut imperat.* Huc aliquo modo pertinet, quod tradit Leo Mutinensis de ritibus Ebraicis part. V. c. 5. §. 1. *Fœminis prohibitum esse, quicquid maribus præcepto negativo interdictum: sed circa præcepta affirmativa declarasse Rabbinos, quod omnibus illis, quæ tempus certum præfixum habent, fœminæ non teneantur, ob imbecillitatem sexus, & quod imperio maritorum obnoxia degant.* 4. *Inter conventiones legesque cetera aequales peculiaris præfertur generaliori, & quæ propius ad rem accedit.* Nam generalia per specialia ad certi quid determinantur. Cicero de Invent. l. 2. *Lex quæ in partem aliquam, & quæ in certam aliquam rem scripta est, promptius ad causam accedere videtur & ad iudicium magis perferre.* Quod autem Grotius subjungit, in prohibitionibus, quæ pœnam adjunctam habet, præferri illi, quæ pœna vacat; & quæ pœnam majorem minatur ei, quæ minorem: id non ita liquidum est. Nam nullus videtur momenti esse prohibitio, quæ nulla pœna, expressa aut arbitraria, sancitur. Et regula illa, ex duobus malis minus esse eligendum, ad mala moralia sive peccata proprie adplicari nequit. Igitur non video, quomodo ista regula subsistere possit, nisi forte in hunc sensum; quod ubi casus emergat, ut uni ex duabus prohibitionibus sit contraveniendum, illa tunc intelligatur permissa, quam violari minoris interest. Exemplum tale esse potest. Lex una est, ne quis die feriato cum armis in publico versetur. Altera, ne quis signo audito tumultus indice domi se contineat, sed cum armis magistratui in foro præstò sit. Tumultus die feriato oritur. Heic dicendum est, posteriorem legem habere instar exceptionis in ordine ad priorem legem hoc modo: ne quis die feriato cum armis in publico versetur, nisi tumultus causâ à magistratu evocetur. 5. *Inter duas præstationes certe temporis articulo invicem collatas, quarum una causus magis honestas am niles habet, quam altera, hanc isti cedere rationis est.* Nam inferiori velut obligationi hæc exceptio intelligitur addita; ut præteretur, si per majoris momenti obligationem fieri queat. 6. *Quando duo pacta, juratum & injuratum simul nequeunt impleri, illud huic cedere; nisi pacto jurato injuratum tanquam exceptio aut limitatio sit insertum.* Nam juramentum pacto accedens restrictiones & exceptiones tacitas, ex natura rei non necessarias, excludit; quas facilius pacta injurata admittunt. Apud Euripidem Medea, cum hæc ab Ægeo petisset, ut hospitio ipsam reciperet, neque deposcentibus inimicis dederet, vult jurjurando hoc confirmari, probante Ægeo, qui dicit: *Ευοί τε ὃ πένθ' ἐστὶν ἀσφαλίσσεα Σκῆψιν ἐκ Διὸς τοῖς ἐχθροῖς δεινύων.* *Mibi enim hæc quoque tutiora sunt, si ostende*

dere possim aliquam excusationem tuis inimicis. v. 743. Addi possunt est isthæc. 7. *Obligatio-
ni perfecte mutua homines utrinque respicienti sed ut obligatio imperfecte mutua.* Sic quæ ex con-
tractu debentur, potius solvenda sunt, quam quæ ex promisso gratuito aut lege grati-
tudinis; aut alia virtute, si utraque simul expleri nequeant. Sic cum à Phocione flagita-
rent congiarium ad sacrificium quoddam, hic reposuit: *Hocce poscite divites; me vero pade-
ret, vobis si largirer, huic non solvere,* monstrans Calliclem fœneratorem. Plutarchus Pho-
cione. 8. *Lex beneficentia cedit legi gratitudinis, cæteris paribus;* ut ut alias utraque imperfe-
ctum duntaxat obligationem inferat. Favorabilis quippe est debitum grati animi,
quam beneficentia; cum illa requirat, ut reddas ideo, quia accepisti hæc ut prior des-
adenque tali casu ob concurrentem gratitudinis necessitatem beneficentia objectum de-
esse intelligitur. Quod eousque valet, ut beneficentia etiam propinquis nostris exhi-
benda post gratum animum esse debeat; nisi ista forte cum arctiore aliquo debito sit
conjuncta. 9. *Inter leges, quæ à potestatibus subordinatis proficiuntur, lex inferioris potestatis
celus legi superioris ubi utrique simul satisfieri nequit.* Inde Deo oportet magis obedire
quam hominibus. Actor. IV. 19. Et iussa regum, iussis patrumfamilias præponderant.
10. *Promi cuiusque legis materia aham nobilitate, utilitate, aut necessitate superat, ut regulari-
ter una alteri præponderat.* 11. *Quo arctiori vinculo aliqua persona nobis conjungitur, eo præsta-
tiones, quæ ipsi debentur, aliis præponderant, cæteris paribus.* Galat. VI. 10. I Corinib. VIII.
13. 1. Timoth. V. 8. Cicero Off. I. ubi de gradibus societas hominum agit. Huc pertinet
quoque insignis locus apud Eundem l. 2. de Inventione. Ex contrariis, inquit, legibus con-
troverſa nascitur, cum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc est. *Lex est: qui
tyrannum occiderit, Olympionicarum primum capio, & quam volet sibi rem à magistratu de-
posito, & magistratus ei concedit.* Et altera lex: tyranno occiso, quinque ejus proximos cognatione
magistratus necito, Alexandrum, qui apud Phœras in Thessalia tyrannidem occupavit,
uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem
ex tyranno habebat, sibi primum loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res
in judicio est. Hæc primum leges oportet contendere, considerando, utra ad majores, hoc est, ad
utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut si leges duæ, aut
se plures, aut quotquot erunt, conservari non possunt, quia discrepent inter se: ea maxima conser-
vanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex posterius lata sit. Nam
postrema quæque gravissima est. Deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat. Nam id quod
imperatur necessarium; illud quod permittitur voluntarium est. Deinde in utra lege, si non ob-
temperatum sit, poena afficiatur, aut in utra major poena statuatur. Nam maxime conservanda
est ea, quæ diligentissima & sancta est. Deinde utra lex jus eat, utra vetet. Nam sæpe ea quæ ve-
tat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. Deinde utra lex de genere omni,
utra de parte quadam; utra communiter in plures, utra in aliquam certam rem scripta videatur.
Nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est, promptius ad causam ac-
cedere videtur, & ad judicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum statim fieri necesse sit,
nisi non habeat aliquam moram, & suspensionem. Nam id quod statim faciendum sit, perfici-
prius oportet.

CAPUT XIII.

DE MODO LITIGANDI IN LIBERTATE
NATURALI.

1. <i>Quæ aliis debentur ultro sunt implenda.</i> 2. <i>In statu naturali iudex non datur.</i> 3. <i>Controversia, quæ colloquio inter partes ex-
pediri nequeunt, ad arbitros uni de-
jenda.</i> 4. <i>Inter arbitrum & partes non intercedit pa-
ctum.</i> | <ol style="list-style-type: none"> 5. <i>Arbitri in dubio intelliguntur adstricti juri.</i> 6. <i>Arbitri non sufficit pronuntiasse super pes-
sione:</i> 7. <i>De mediatoribus pacis.</i> 8. <i>Quid si instrumenta fuerint amissa?</i> 9. <i>De testibus.</i> 10. <i>De executione rei judicata.</i> |
|---|--|

ID equidem lex naturalis requirit, ut homines ultro præstent, & exhibeant invicem ea, quæ quocunque nomine aliis debent; ut quæ damnorum, si quæ aliis data sunt, reparationem ultro offerant. Ubi si damnum aut offensio ex violo malo processit, insuper lex eadem jubet, ut lædens ostendat, sese facti teria pœnitentia duci, fidemque det super onittendis deinceps offensis, colendaque amicitia. Qualis pœnitentia non per violentiam expressa, sed ultro ex consideratione justitiæ orta, uti sufficienti potest esse indicio de emendato lædenti animo: ita ex adverso læsus, oblata damni reparatione, & sumpta cautione in futurum tempus, alteri veniam petenti & pœnitenti libenter ignoscere, & pacifice in posterum cum eodem agere debet. Quod qui per iracundiam aut vindictæ lubidinem adspersatur, penes illum abruptæ pacis, bellique temere moti culpa erit. Quam ad rem insigniter facit oratio C. Pontii apud Livium l. 9. c. 1. Inhumanum quippe & bellum est, non nisi reposto lædenti dolore velle acquiescere, & susceptas semel inimicitias in æternum alere. Dira est vox Catonis Senioris apud Plutarchum in ipsius vita, cum in adolescentem, qui defuncti patris inimicum involverat infamia, in foro post judicium ambulante incidisset, dextra data dixit: *si parentibus esse parentatum, non agnis, non hædis, sed inimicorum lacrymis damnationibusque.*

§. 2. Enimverò præterquam quod non omnibus mortalibus ea est ingenii bonitas, ut officium ultro veiant explere, aliquando etiam super certitudine ac quantitate debiti, taxatione damni dati, competentia, & exercitio certorum jurium, super regundis finibus, interpretatione pactorum, aliisque rætensionibus controversiæ oriuntur. Hæc igitur in eos, qui in naturali libertate vivunt, iudex non datur, qui lites exortas præimpemq; definat & componat. In quem sensum admitti potest illud Thucydides l. 1. quibus, *vi militet, iudicio decernere nihil opus habent*. Equidem Hobbes de cive c. 1. §. 9. in statu naturali quemlibet negotiorum suorum iudicem constituunt. Verum id in hunc duntaxat sensum valet, quod qui non habet superiorem, à quo regatur, sua negotia proprio arbitrio administret, & de mediis ad sui conservationem spectantibus proprio ex iudicio constituat. Nam si vel maxime alius de iisdem velit judicare, cum tamen

tamen sententiam suam pro imperio obtrudere mihi nequeat, ex meo iudicio, atque arbitrio utique dependebit, an & quatenus istius consilium velim admittere, & sicul- timo mearum actionum gubernatio à me ipso dependebit, ad legem tamen naturalem rite attemperanda. De cetero licet in illo statu penes quemque sit, negligere, an tuc- ri suum jus, sufficere an exsequi injuriam velit: non tamen de suo negotio sententiam ferre potest, qua stare teneatur is, qui cum ipsi controversia intercedit. Nam si vel maxi- me cupiat, idque vel juratus protestetur, se pronunciaturum, quod sibi justum fuerit visum: cum tamen alter pari dignatione suam sententiam aestimare queat, ubi eas con- tingat dilcrepare, propter æqualitatem, status naturalis comitem, nihil agetur. *Acce- dit, quod juxta Aristotelem Polit. l. 3. c. 6. ὁμοῖον οἱ πολλοῖσι φάσιναι περὶ τῶν ἐκείνων: plerique fere mali sunt iudices de suis rebus. Salustius Catilin. Neque cuiquam mor- talium injuria sua parva videntur: multi etiam eas gravius æquo habere.*

§. 3. Hinc quidquam tamen lege naturali concessum est, quod quisque suo ex ju- dicio definivit, jus statim armis asserere controversiarumque suarum arbitrum Martem sumere antequam molliora media fuerint tentata. *Cicero Off. l. cum sint duo gener: de- certandi, unum per disceptationem, alterum per vim; cumque illud proprium sit hominis hoc bel- luum; confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore.* add. *Iustinus l. 8. c. 1. n. 4. seqq.* Et ubi citra amicam disceptationem statim ad arma provolatur, ibi locum habet illud *Ovidii Trist. 5. el. 10. Injustum rigido jus dicitur ense.* Inde primo omnium conan- dum, an per amicam disceptationem, congressis inter se partibus, aut earundem man- datariis, controversia componi queat. Vid. *Grotius l. 2. c. 23. §. 7.* Quanquam & sic- pissime, postquam armis fuit cerratum, animorumque rigor belli malus est fractus, controversia per tractatus & transactionem componi soleat. Ubi negotii natura, & partium facilitas fert, fors facillime liti finem dare potest. Vid. *Idem d. l. §. 9.* Enim- vero ubi nec partium disceptatio exitum controversiæ invenire potest, neque forti com- mittere placet, quod solidis rationibus subnixum existimatur, proximum est, ut ad ar- bitrum eatur, cujus sententia quod utique stare velint, partes sese pacto invicem ad- stinguant. Ubi recte mo iet *Grotius l. 2. c. 23. §. 11.* etsi in causa dubia pars utraq; te- neatur quærere conditiones, quibus bellum vitetur; magis tamen id teneri qui petit, quam qui possidet; cum etiam possessorem in ipso jure naturalitavor protequatur.

§. 4. Ex scopo autem, quare ad arbitrum eatur, facile colligitur, qualem hic sese debeat gerere. Scilicet sumitur iste, quia cujuslibet de sua causa iudicium inspectum ha- betur propter inlitum illum amorem, quo quis in se seaque regulariter propendet. l. 10. *D. de jurisdic. Plutarchus de adulat. & amic. discern. αὐτὸς αὐτὸς κολάζειας & πρῶτ & καὶ μέγιστ &, quisque sui ipsius assentator est primus atque maximus.* Igitur id cum primis ob- servabit arbiter, ut ne plus favoris adversus unum quam alterum ostendet, nisi quantum ex meritis causæ oritur; utque adeo jus gratiæ ne det. Id ubi fecit, non est quod ini- quum odium curet ejus, qui causa cecidit. Etsi eam ob rationem Bias dicebat: *malle se inter inimicos quam inter amicos judicare: quippe ex amicis alterum pro suis futurum inimicum, ex inimicis autem alterum amicum.* *Diogenes Laërtius l. 1. Add. Gellius l. 1. c. 3.* Sed & ob id ipsum patet, neminem recte posse capi arbitrum in ea causa, cui commodi vel gloriæ pec- cularis spes major adparet ex victoria unius partis, quam alterius; seu cujus peculiariter

intereſt, unum quocunque modo cauſam obtinere. Alias enim indifferentiam illam, & velut medietatem ita accurate obſervare non poterit. *Ariſtoteles Polit. l. 4. c. 12. πανταχ' επιότα* ① *ὁ διατητής διατητής δ' ὁ μέσος* ②. Ubique fide digniſſimus eſt arbiter; Huic principio innititur quoque illud reſponſum Amariſis regis Ægyptii, cum Elei circa ludos Olympicos occupati, miſſis legatis, ipſum conſuluiſſent, quo pacto juſtiſſime illos adminiſtrarent; *Si Elenſum*, inquit, *nemo in certamen diſcederet. Diodorus Siculus l. 1. 95.* Huc ſpectat quoque flagitium illud populi Romani, cum in controverſia Aricinorum & Ardeatium agrum ſibi adjudicaret, apud *Livium l. 3. c. 72. Add. Juſtinus. l. 8. c. 3. n. 15.* Ex quo etiam conſequitur, nullum pactum aut promiſſum debere intercedere inter arbitrum, & partes, cujus vi iſte teneatur præter merita cauſe pronuntiare in gratiam partis alterutrius. (conſ. *Hobbes de crve cap. 3. §. 14.*) Nec aliud ſententia ipſiuspretium eſſe debet, quam bene judicaſſe. *Plin. Paneg.* Inde vanum erat compromiſſum Maximiani, & Venetorum in Leonem X. Pontificem, dum ſinguli ſeparatim & clam cum eo paciſcuntur, ne laudum pronuntiet, in quod ipſi non conſenſerint; apud *Guicciardinum hiſt. XI. circa finem. Et l. XII. p. m. 343.* Quinetiam ſi pactum inter litigantes & arbitrum ineatur ſuper luſcipiendo arbitrio, (nam uti non niſi in volentes arbitrum exercetur, ita niſi volens nemo fit arbiter:) ejus tamen pacti haut quidquam ea vis eſt; ut ex eodem ducat originem obligatio arbitri, qua teneatur ad pronuntiandum id, quod æquum ſibi videtur. Cujus rei ratio non tam hæc eſt, quod alias per legem naturæ ſit injunctum arbitro pronuntiare, quod juſtum ſibi viſum fuerit; cujus legis obligationi nihil queat ex pacto accedere: quam quod hoc modo ſipis arbitri ſumti reddatur irritus, ac fiat progreſſus in infinitum. Pactum enim ejusmodi ſic foret concipiendum, ut ſtare ſe velle judicio arbitri partes promittant, ſiquidem ipſe æquam tulerit ſententiam. Qui autem pactum ineunt, quo ex naturali libertate nihil delibatur, hætenus ſunt æquales, ut invicem liceat inquirere, an pacto ſit ab altero ſatiſfactum. Quod ſi itaque poſt laudum alterutri partium iniquum videatur, aut revera iniquum ſit, iterum oritura foret controverſia circa iſtius æquitatem. Cujus decifio cum neque huic arbitro, neque partibus competere queat, ad alium neceſſario arbitrum erit decurrendum. Quicum ubi ſimile pactum fuerit initum, & vero de huius quoq; ſententia dubium oriatur, alius ruſum erit adeundus; & ſic in infinitum. Ex quo iudem patet, pactum quo partes in arbitrum compromittunt, pure conceptum eſſe debere, quod velint ſtare ea ſententia, quam arbiter pronuntiaverit; non autem ſub hac conditione, ſiquidem æquam iſte ſententiam pronuntiaverit. Nam hoc modo, ubi ſuper æquitate ſententiæ alteruter litigantium dubium moveret, ad alium foret arbitrum eundum, qui ſuper iſta cognosceret. De cujus æquitate ſi iterum ambigeretur, alius eſſet conſtituendus arbiter; & ſic in infinitum. Vid. l. 18. l. 32. §. 15. 16. D. de receptis. Et ex his quoque petenda eſt ratio illius apud *Quintilian. declam. 372. Iudicia iudicis relinendi non poſſunt.* Cæterum id manifeſtum eſt, ab arbitris non poſſe provocari; cum nullus ſit ſuperior iudex, qui ſententiarum corrigere queat. *Lucianus Abdicato, ciς εἰζὺν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐμμένειν, εἰ τὰ τῶς πρὸς αὐτὰίρεται ③ εἰλετο, σπερ γενεῖται δίκαιον τοῖς ἐγνωσμένοις.* Si quis, quorum ſententia initio ſtare non cogeretur, hos ſponſie delegerit, iam æquum eſt boni conſulere, qua ſtatuerint. *Piræus Nat. Hiſt. præfat. Adeo ſummum quique cauſa ſua iudicem facit, quemcunque elegit.* Id quod

quod etiam in civitatibus obtinet, ubi partes ultro in arbitrum compromiserint; siquidem disceptetur super causa, quam quaecunque modo componi rectorum civitatis nihil interfit. Quod si tamen alicubi ab hisce quoque licet provocare, id ex jure positivo est. Quanquam in civitatibus arbitratorum nomine quandoque veniunt iudices extraordinarii, quibus aliqua causa pressa, & citra ambages fori examinanda & decidenda delegatur. A quibus sane, quo minus ad superiorem liceat provocare, nihil prohibet. Quod autem dicitur, standum esse sententia arbitri, siue æquum, siue iniquum pronunciaverit, id cum grano salis est accipendum. Nam uti ideo quidem à compromisso resilire non licet, quòd contra nos fuerit pronunciatum, ut ut ipsi largius de nostra causa sperabamus: ita tunc sane arbitri sententia nos non stringet, si manifeste adpareat, ipsum cum altera parte colludere, aut ab eadem donis corruptum, aut pactum in fraudem nostram inivisse. Nam qui aperte ad alteram se partem applicat, arbitri personam gerere amplius nequit. Vid. l. 76. *legg. D. pro socio*. Sed & hoc patet, si plures uno arbitri sumantur, præstare, ut sint numero impari, nec si ipsis dissentientibus pares sint sententiarum, res non possit invenire exitum.

§. 5. Monet porro *Crotius* d. l. §. 47. in arbitri officio spectandum, an electus sit in vicem iudicis, an vero cum laxiore aliqua potestate, quique sententiam suam non tam ad jus strictum, quam ad æquitatem & humanitatem attemperare queat. Scilicet aliquando utraque pars ad iustitiam provocat; ubi arbiter æque ac iudex momenta & merita causæ expendere debet. Aliquando autem ad arbitrium itur, quando una pars nititur jure stricto, altera autem ejusdem mitigationem & remissionem ex humanitate & misericordia postulat; seu ad æquitatem provocat. Quo loco *æquitas* non proprie significat dextram illam legum interpretationem, de qua *cap. antec.* dictum, quæ etiam ab inferiore iudice adhibenda; sed rigidi juris mitigationem ex dictato virtutum humanitatis caritatis, misericordiarum, & similium: quam non nisi summo iudici, aut arbitro in hac legem addito adhibere licet. In dubio tamen præsumitur arbitrum ad regulas iudicii sequendas obligatum, quippe cum ob defectum fori & iudicis ille summus sit; & in dubio id, quod minimum est, sequamur. Facilius autem est, ut quis lædatur, si arbitro laxa, quam strictior ficultas sit concessa. Et juris stricti relaxationem suadere illorum potissimum est, qui citra compromissum litigantibus tanquam communes amici sese interponunt. Cæterum illud inane manifestum est, uti qui inter cives jus dicit, regulariter sequitur leges civiles, quibus litigantes sunt subiecti: ita qui pronunciaturus est inter eos, qui communes leges civiles non agnoscunt, jus naturale pro norma habebit. Nisi ipse partes actum suum ad certæ civitatis leges positivas attemperaverint.

§. 6. *Idem* d. l. §. 48. quoque monet, arbitros lectos à summam potestatem habentibus de principal negotio pronunciare debere, non de possessione. Nam judicia possessoria esse juris civilis: jure gentium autem jus possidendi dominium sequi. Circa quod pronunciatum nobis ita videtur. Et si jure naturæ & gentium non videatur necessarium, ut qui possessione sua dejectus est, statim in eam reducatur, antequam ulterior causæ cognitio suscipiatur, præsertim quando causæ decisio statim sequi possit: in multis tamen controversiis arbitro prius dispiciendum, uter possessor sit, ut intelligat, cuiam potissimum probandi onus incumbat. Quippe cum petitoris sit, suam intentionem liquido demonstrare; possessori autem, sufficiat illius argumenta

ta confutasse; nisi quod quandoque conveniens sit, saltem ex superabundanti, possessionis suæ titulum ostendisse. Ideo tamen arbitris non satis est super possessione duntaxat pronunciasse, quia non de hac, quæ in apico fere est, ad arbitros soleat provocari, sed ut principali negotio finis demum imponatur, nec deinceps litis quid supersit. Ut autem cognitione durante nihil innovetur, & petitor non probante secundum possessorum pronuncietur, juris naturalis unicus est.

§. 7. Arbitri tamen proprie dicti non sunt mediatores, quos vocant, qui litigantibus, bellumque parantibus aut jam gerentibus ultro sese interponunt, eosque auctoritate, rationibus, precibus ad pacifice transigendum, litesque sopiendas permovere nituntur. Vid. *Gucciardus hist. l. IV.* ubi discipatur, an Hercules Ferrariæ Dux arbitri, an mediatoris partes inter Venetos & Florentinos obire debeat. Hos cum tam sanctum propositum præ se ferant, præfracte rejicere summa inhumanitas torer; ne quidem ex eo solum prætextu, quod cum altera parte ipsis peculiaris quædam conjunctio videatur intercedere. Nam penes me utique est, quantum ea, quæ ab istis offeruntur, velim admittere: & amicorum solet hoc præcipuum esse munus, ut ubi ipsi necum in litem descendere nolunt, ad amicam compositionem eandem deducere laborent. Sæpe enim aliorum multum interest, ne inter duos bellum geratur, quod vel ex vicino incendio aliquæ ad ipsos quoque scintillæ transvolent, vel utrumque alteri, aut alterutrum opprimi iisdem periculosum sit. Hos, ut seriore stinguendæ orienti flammæ incumbant, propriæ salutis cura subigit. Et tanto ardentius Christianes homines componendis aliorum litibus incumbere decet, quod & inficetus cætera *Alcoranus cap. de claustris* præcipiat, ut si duæ nationes & provinciæ Musulmanicæ inter se bello certent, reliquæ pacem inter ipsos componant. & eum, qui injuriam facit, compellant ad satisfactionem; qua præstita, eos ex æquo & bono in amicitiam redigant. Ubi & hoc certum est, posse plures, quorum præcipue interest litem sopiri; pactum inter se inire, super junctim suscipienda litigantium compositione, ac se mutuo obstringere, quousque singuli bello isti sese possint immiscere. Quo casu tamen requiritur, ut istorum nemo peculiari teneatur foedere, alterutri litigantium auxilia præstare, siquidem in bellum jam res eruperit. Nam quæ priori foedere promissa sunt, per posterius foedus cum tertio initum circumscribi nequeunt. Quin & hoc recte fieri videtur posse, ut duo pluresvè, quorum interest bellum cessare, expensa utriusque partis causa, conveniant, in quas leges pacem componi æquissimum ipsi judicent; easque bellantibus offerant hac cum denunciatione, ut contra eum, qui pacem in istas leges abnuerit, socia arma velint conjungere cum altero, qui easdem acceptaverit. Hoc enim modo quis sese arbitrum invito alteri haut quidquam obtrudit, aut ipsius litem pro imperio decidendam sumit; quorum neutrum libertas naturalis admittit. Neque vero partibus ejusmodi placitum offertur eo modo, quasi eodem stare omnino teneantur. Sed cum per jus naturale possit quis arma conjungere cum eo, cui injuriam fieri judicat, præsertim ubi ex illa injuria in ipsum quoque damnum sit redundaturum; tali modo animum æquitatis ac pacis cupidum aperte quis declarat, quod & ipse optet alios honestis conditionibus transigere, & non prius in bellum descendere velit, quam amica compositionis via ab altero sit repudiata. Add. *Livius l. 44. c. 19. in fine.* *Justinus l. 6. c. 6. n. 1.* Eo autem

magis

magis probandus est iste mediationis modus, quo facilius per eum extingui bella possunt, alias ad internecionem grassatura. Et si ei, qui ejusmodi mediatorem sese ferre instituit, observandum sit illud *Vellej Paterculi* l. 2. c. 50. *Massilia in tempeste vix principum armorum arbitria captans, quibus si se debent interponere, qui non parentem occidere possunt.* Add. *Livius* l. IX. c. 14.

§. 8. Formam & processum disceptationum coram arbitris institutarum ipsa communis ratio satis designat, perspecta cujusque negotii indole. Sic ut putidum foret multis præscribere, quo modo partes intentionem suam debeant proponere, quomodo status controversæ formandus, quomodo post expensa utriusque partis argumenta sententia demum sit concipienda. Illud duntaxat monendum, ubi intentio alterutrius alia ratione, quam per instrumenta probari nequeat, & vero illa sint amissa, arbitro nihil superesse, quam ut uni partium cum consensu alterius juramentum deferat. *Cum consensu alterius*, dico. Nam in libertate naturali alias nemo videtur teneri, ut ex adversæ partis conscientia causam suam suspendat. Sicut & hoc penes partes est, aleam fortis, aut duelli tentare velint; quod quondam apud multos populos frequentatum. De cætero instrumentorum amissio per se jus non extinguit, nisi quod in foro civili iudex frustra imploretur, ubi argumenta idonea desunt, quibus jus demonstretur. Sed in libertate naturali sufficit ad persequendum meum jus, si de illo mihi ipsi liquido constet, ut ut alter id fortasse inficiatur. Add. *Connestagius de unione Læstian.* l. 5. p. m. 222. Quo facit illud apud *Quintilianum* declamat. 312. *Misera conditio mortalitatis, quando omnibus jam, quæ agimus, videtur opus esse teste: ita parum facit veritas, ita nullum nomen est fidei. Non satis videtur potest probatum, quod duo sciunt.*

§. 9. Illud arbitri cum iudicibus habent commune, quod circa quæstiones facti adversus nudam & injuram assertionem partium æquales sese debeant præbere; i.e. cum contradictoria simul vera asseverent, neutri credere. Sed ubi signa, (vid. *Svetonius Galba* c. 7.) rationesque & incorrupta instrumenta in cognitionem veritatis hauri perdunt, secundum effata testium sententia erit ferenda. Nam uti *Ipsius* loquitur orat. 7. *πεμνόμενα καὶ τὰ ἄλλα τῶν μαρτυριῶν ἐσὼν.* argumenta testimonis sunt meliora. Et Idem orat. 3. in primis in materia hæreditatum instrumenta testibus potiora ostendit. *Philo Judæus de decalogo:* *Quoties delinunt argumenta aut probationes, quæ ex scripto sunt, ad testes recidit controversia.* Add. *lex Wisigothor.* l. 2. tit. 4. c. 3. Testes porro erga alterutram partem non oportet ita esse affectos, ut probabile videri queat, gratiam ipsos aut odium, vindictæque libidinem, ante conscientiam habere. *Ovid. Trist.* l. 3. el. 10. *Cum sint præmia falsi Nulla: ratam debet testis habere fidem.* Add. *Lex Wisigothorum* l. 2. tit. 4. c. 12. Huc facit, quod *Thuanus* l. L. i. refert, olim in Britannia consuetudine receptum, ut Angli in Scorum, & Scoti in Anglum testimonium non valeret propter odium inter itas nationes. Id quod tamen *Cambdenus* ad annum 1555, tantum inter Anglos & Scotos limitaneos obtinuisse dicit, ut nullus nisi Scotus in Scorum, & Anglus in Anglum testis admittratur, adeo ut si singuli Angli, qui adfuissent, homicidium factum vis oculis vidissent, eorum testimonium in casum caderet, nisi aliquis Scotus idem testaretur. Igitur uti divitarius meos necessarios, sic & ego profectos meos inimicos recte possum rejicere. Quanquam interdum per humanitatem à testimonio in causa necessarij sui excludun-

tur propinqui, ne vel affectus suos, vel conscientiam lædere cogantur. Hinc & apud Romanos testimonii adversus patronum clienti, vel patrono adversus clientem dicendi nulla legis, nulla magistratus coactio erat. *Plutarchus Romulo, Lex Wisigothorum L. V. tit. 7. c. 11.* Quod autem apud eosdem non liceret de servis in dominum quaestiones habere, præter hanc rationem alia erat, quam adfert *Cicero pro rege Dejotaro. Ubi id quod intus est, atque nostrum, impune evolare potest, contraque nos pugnare; sit in dominum servitus, in servitute dominatus. Lucianus in Asino: Ἀλλοὶ γὰρ τὰ διαπραττὼν ἐπὶ τῶν αὐτῶν καὶ καλὰ καὶ αἰσχρὰ.* Servi enim dominorum & honesta & turpia norunt. Similis est locus apud *Elysiam orat. de sacro olivæ trunco* Et inde servus iste, apud *Plautum Bacchid. act. 4. sc. 6.* Scio me esse servum, nescio etiam id quod scio. Nōn insuper quoque habendus apud *Iuvenatem Trapezitico* locus de fide quaestionum; & ap. *Aristotelem Rhetor. ad Alex. c. 17.* Spectat quoque huc historia an fabula de *Avicenna ap. Gabriel. Sionitam de urbib. & moribus Oriental. c. 3. Add. Lex Wisigoth. l. V. tit. 4. c. 14.* cui conferatur *Ibid. l. 3. tit. 4. c. 10. & l. 6. t. 4. c. 3. Capitulare Caroli l. 7. c. 280. Editum Regis Theodorici c. 48. 49.* Abusum tamen ejus legis, quo aliqui alienos servos, scelorum suorum concitios eniere solebant, ne contra se torqueri possent, prohibuit *Editum Regis Theodorici c. 101.* Sic & recte *Aristoteles Polit. l. 2. c. 6. ὁ γὰρ, stultum* vocat legem de cadibus apud *Cymæos, αἰ πλὺτός τι πᾶσι δόσχηται μαρτύρων ὁ δὲ αὐτῶν τὸ δόνον τὸ δὲ τῶν ἀλλήλων ἐνοχλεῖται τῶν φόνων τὸ φόνοντα.* Si accusator testium multitudinem aliquam adducat de suis cognatis, accusatum cadu esse reum. Denique & id, quod constitutum est *Numer. 35. v. 30. Deuteron. 17. v. 6 c. 19. v. 15.* rationi optime congruit, ne unius testimonium ad causæ cujuslibet decisionem valeat; non solum, quia unus facilius decipi, corrumpi, aut mentiri potest, quam plures, & quia, uti *Plinius N. H. l. 8. c. 22.* loquitur, nullum tam impudens mendacium est, ut teste carcat; sed etiam, quia à cordato iudice mendacia testium cephendi possunt, si diversi interrogentur. vid. *Historia Susanne v. 51. l. 20. D. de quaestionibus;* cum contra unus facile sibi constare possit. Ac licet hoc modo aliqua maleficia in foro humano maneant impunita, ac nonnulli iusta sua causa cadant, quia unico tantum teste res gesta sit: hocce tamen incommodum minus est, quam quod diverso more recepto, omnium salutis & fortunis ab unius hominis impudentia, & prava ad quævis fingenda tolerantia impendebat. Cum præstet paucos nocentes pœnas non dare, quam multos innocentés damnari. *Valer. Max. l. 4. c. 1. §. 10. 11.* Notat tamen *Seldenus de l. N. & G. l. 7. c. 6.* contra Noachidam apud Judæos suffecisse testimonium unius. Sic observat & *Grotius ad d. c. 19. v. 16. Deuter.* unum testem suffecisse non ad damnandum, sed ad inquirendum: & in pecuniariis ad deferendum reo juramentum purgatorium. Apud Mauros hodie sufficit testimonium duorum honestorum virorum; sed ubi testes suspecti fuerint, duodecim requiruntur; quod in duodecim qualibuscunque utique tantum inesse credant fidei, quam in duobus. Quæ præterea in testibus considerata sint, traduntur in l. 2. l. 3. princ. §. 1. 2. 3. 4. l. 4. §. 9. 14. 21. 23. 24. *D. de testibus.* Ex moribus Hebræorum testes oportebat esse bonæ famæ. Nec ius testimonii rendi, habebant amentes, pueri ante 13 annum, fures etiam post restitutionem, qui de alea victitant, publicani qui plus æquo exigunt, caprarum, & si qui alia ea faciunt, quæ verberibus digna sunt. Apud Turcas, qui Meccam peregrinati sunt, in testimonis loco trium testium haberi

sunt. Apud Turcas, qui Meccam peregrinati sunt, in testimonii loco trium testium haberi solent. *Christ. Richeribus de moribus Turcarum.* Quibus addatur *Plautus Truch.* Pluris est oculus testis unus, quam auris decem. *Lucianus de domo:* ὡς τὰ γὰρ τυχεύοντες εὐντὰς ἀπιστότερά οὐθαλμῶν. Aures minus fide existunt, quam oculi. *Philo Judæus de confusione linguarum:* In optime constituta rep. lege cautum est, ne quis audita dicat pro testimonio, quia iudicium auditus naturaliter facile est corruptoribus. Idem de iudice: Oculi rebus ipsis interveniunt, & contrahunt quodammodo negotia, totaque percipiunt adjuvante luce, per quam illustrantur, deprehendunturque omnia. Aures autem minus fidei habent quam oculi, ut quibus non cum rebus ipsis sit commercium, sed cum sermonibus rerum interpretibus non semper veritatem sectantibus. Inde nihil momenti habent asseverationes eorum, qui alterius fidem sequuntur. Addendum denique & hoc; etsi maximam pro veritate præsumptionem pariat juramentum testium; tamen jure naturali nihil obstat, quo minus etiam juratus testis mendacii possit argui. Quo convicto ruit sententia super falso istius testimonio fundata. Id quod & legibus Atticis receptum, ut post iudicia daretur actio falsi testimonii; quod ex *Demosthene orat. in Evergum* ab init. & passim patet. Add. quoque *Plato de L.L. l. XI. circa finem.* Etsi hoc absurdum videatur, permittere, ut is, contra quem juratum fuit, contrario suo juramento istius testimonium possit facere irritum; cum non solum ad perjuriam hoc modo latissima aperitur fenestra, sed & propter contradictionem juramentorum controversia neque ut antea maneat in obscurum. vid. *Ebræ. VI. 16.* Inde pro solita sua stultitia *Alcoranus cap. de Lumine* improbe disponit; qui uxorem suam insinuat adulterii, nec testes suppetant, quater juret, quod veritatem dicat, & quinta vice maledictionem Dei in se imprecetur, si mentiatur. Contra foemina exempta erit, si & illa quater juret, quod maritus ipsius mentiatur, & quinta vice indignationem Dei in se imprecetur, si verum sit, quod maritus dicit.

§. 10. Circa executionem rei judicatæ non est quod multa addamus, cum in statu naturali, ubi ab altero non expletur ultro, quod debetur, sibi quisque suis, sociorumque viribus & armis executionem faciat; quæ quousque progredi possit, inferius, ubi de bello agemus, latius ostendetur. Illud dumtaxat hic monendum, in ejusmodi executione me non solum fieri dominum rei mihi adjudicatæ, postquam ejusdem possessionem quocunque modo adprehendi: sed etiam, si ista potiri nequeam, me hanc rem posse, quæ tantundem valet arripere, (computatis simul impensis in ipsam executionem factis,) cum hoc effectu, ut ejus rei fiam dominus. Nam, uti *Grotius l. 2. c. 7. §. 2. iustitia expletrix, quoties ad idem non potest peringere, fertur ad tantundem, quod moralis æstimationi est idem.* Quamquam & hoc dici possit, naturaliter res qualvis debitoris, qui vel ex contractu tuo, vel ex ipsa re, vel etiam ex injuria tua tenetur, pro debitorum quædam hypotheca affectas intelligi, ut deficiente expletione directi debiti in hujus locum arripui possint; Neque ei, cui quid debetur, sufficit nuda rei detentio; cum sæpe hæc oneri magis quam commodo sit, ni plene de re possim disponere; neque jas meum expleatur, si loci rei, cujus dominium mihi erat tradendum, nudam rei alienæ custodiam accipiam. Est tamen significandum, quæ intentione quis ejusmodi res adprehendat, utrum, ut earum detentione debitum eo citius

tius extorqueat, an vero quod eos velut in solutum velit accipere. Imò æquum videtur quandoque, ut quis post rem in potestatem redactam debitori copiam faciat, an velit, re directè debita soluta, isthanc recipere. Cæterum hic exsecutionis modus naturali libertati proprius est, & ab indole civilis status abhorret. Vid. l. 5. D. de acquir. poss. l. 2. §. 18. D. vi bonor. raptor. l. 13. D. quod metus causa. l. 7. §. D. ad L. Juliam de vi privata.

SAMUELIS PUFFENDORFII
DE
JURE NATURÆ ET GENTIUM
LIBER SEXTUS.

CAPUT I.
DE MATRIMONIO.

1. Transitus.	19. Perfectissima species conjugii, unam uni jungit.
2. Matrimonium generis humani seminarium.	20. Matrimonium temere dissolvere nefas.
3. An sit aliqua obligatio ad ineundum matrimonium?	21. Adulterium & malitiosa desertio solvunt matrimonium.
4. Vagæ libido juri naturali repugnat.	22. An intolerabiles mores sint causa divortii.
5. Genus humanum non debet propagari citra leges connubii.	23. De sensu legis divinæ circa divortia non nullorum sententia;
6. Obligatio ad ineundum matrimonium qualis possit esse ex legibus civilibus:	24. Inprimis Milioni recensentur.
7. Qualis illa sit ex lege naturali.	25. Ad matrimonium ineundum requiritur habitus physica.
8. Quousque circa matrimonium lex civilis disponere possit.	26. De errore circa matrimonium.
9. Matrimonia irregularia Amazonica.	27. Uni nuptia alteri non recte nubis.
10. Regularis matrimonii leges, & jura.	28. Matrimonia inter consanguineos quare vetita.
11. Unde marito imperium in uxorem oriatur.	29. Pudor circa partes genitales unde?
12. An illud immediate à Deo conferatur.	30. De nuditate.
13. An necessario involvat jus vitæ & necis.	31. Origo pudoris naturalis.
14. An consensus non concubitus faciat nuptias.	32. Connubia inter parentes & liberos nefaria.
15. Unam pluribus simul nubere, aut misceri nefas.	33. Ebraeorum super hac re sententia.
16. Polygamia multis populis in usu.	34. De connubio fratrum & sororum.
17. 18. An illa repugnet juri naturali.	35. De reliquis gradibus prohibitis.
	36. De nuptiis minus solennibus.

Sequi.

Sequitur, ut investigemus tum originem & naturam imperii humani, tum quæ præcepta juris naturalis & gentium illud præsupponunt. Sed cum imperium non nisi inter plures possit intelligi, & vero sacrarum literarum autoritate constet, ab DEO unum duntaxat par hominum ab initio fuisse productum, ad quod quicquid est mortalium suas refert origines; igitur priusquam de imperio civili agamus, dispiciendum fuerit de matrimonio, ex quo familiæ proveniunt, & unde imperiis & civitatibus constituendis velut materies oritur. Nam quemadmodum corpus humanum ex diversis membris componitur, quæ & ipsa in se considerata corporum instar præ se ferunt: ita & civitates ex minoribus societatibus constant; quarum quædam vocantur simplices & primæ, cæteræ paulo magis compositæ, & fere collegiorum nomine veniunt. Illarum tres sunt, *societas maritalis, paterna, & herilis*. Quæ ideo sic dicuntur, quia ex aliis minoribus societatibus non componuntur; non quia eas plures duabus personis non ingrediuntur, uti *Iob. Frid. Hornius de civitate* l. 1. c. 1. §. 2. docet. Nam quid prohibet, quo minus unus pater plures liberos, & unus dominus plures servos habeat; qui tamen inter se non minus simplicem societatem constituunt, quam si unus duntaxat filius uni patri, aut unus servus uni domino foret. Cæterum a matrimonio recte autpicius sumi hujus tractationis docet etiam *Plato de LL.* l. 4. **ATHEN.** *Dic age per Deos quam legis conditor primam legem conscribet? An non secundum naturam primum generationis in civitate principium ante omnia legibus exornabit?* **CLIN. Plane.** *A. Principiunt autem generationis omnibus civitatibus nuptiarum conventus atque communio.* **C. Uti que.** *A. Quare si nuptiales primum leges ponantur, bene ad omnem civitatem recte constituendam posita videbuntur.*

§. 2. Postquam igitur morti obnoxium fuerat redditum genus humanum, ne aut nova semper stirps creando esset sufficiens, aut tam nobilis speciei duratio unius ætatis spatio extingueretur, sapientissimus Creator prospexerat discrimine sexus, & naturali facultate indita commixtis corporibus sese propagandi. Idque ne fortasse per incuriam, aut ob molestias partus aut educationis mortales omitterent, mutuam sexuum in se invicem propensionem, & acres stimulos, simul ardentissimum in prolem affectum insevit, ut libenter & jucunde obirent, citra quod mortalium genus perdurare non poterat; sic ut in *delectationibus animantium major sit voluptas generandi quam pascendi*: quod observatum *Baconi de Verulamio de Augm. Scient.* l. 7. c. 2. *Seneca Hippolyto* v. 466. *Providit ille maximus mundi parens, cum tam rapaces cerneret sati manus, Ut damna semper sobole repararet nova, Cælibem vitam probeat Sterilis juvenis, hoc erit, quicquid vides, Unus ævi turba.*

§. 3. Circa matrimonium primo inquirendum, an ad illud ineundum, sobolemque generandam homines, cætera habiles, ulla obligatione teneantur? Nam non minus circa hoc, quam alia, ad quæ naturali adpetitu homo fertur, ut est conservatio sui ipsius, amor & educatio sobolis, quidam dubium movent, quasi isthæc lege naturali non sanciantur. Eo quippe opus non fuisse, cum jam antea instinctus, & adpetitus sensitivus in talia sat valide propellat. Enimvero usque adeo non sequitur, jus nature ista non præcipere, quia in eadem instinctus naturalis fertur; ut potius exinde adpareat, naturam ista quam accuratissime voluisse observari, utpote incolumitatem generis humani immediate conservantia: dum velut diffusa soli rationis dictamini eidem suc-

centuriari iussit instinctum ita vehementem, ut difficulter admodum homo in contrarium niti queat. Add. *Oppianus Cynaget.* l. 3. v. 107. *segg.* & *Halicut.* l. 1. v. 702. *segg.* Quocumque enim liberis operam daret, qui sæpe materiam dolendi, semper curarum & laborum præbent; nisi super rationem etiam naturalis incitatio eodem trahe- ret; (vid. *Euripides Medea* v. 1090. *segg.* Et *Hippol. coron.* v. 616. *segg.*) Intercedente cum primis actu non adeo gravi, & consortio mulierum, quod sapienti vile juxta ac tædiosum citra istas illecebras foret. Add. *Valer. Max.* l. 7. c. 2. §. 1. ext. *Mich. Montaigne essai* l. 3. c. 5. p. m. 127. *Cartesius de passion. art.* XC. Liquidem novimus mul- tum differre, instinctum naturalem, & dictamen rationis; in compluribus quoque ea in diversum tendere; & istum huic reluctantem esse compescendum; quod ipsum posse animi sit non degeneris. Enimvero, quanquam solus instinctus per se non obli- gat; contingit tamen, ut ad aliquid obligemur, ad quod per instinctum quoque in- clinabamur. Neque vero idcirco mater à peccato in legem naturæ immunis est, quæ prolem occidit infamiae vitandæ causâ, licet instinctum erga prolem alio instinctu, nempe metu & fuga infamiae superet, uti arbitrat *Graswinkel ad Grot.* l. 1. c. 1. §. 11. Nam non solo matris instinctu, sed & lege munita erat infantis vita. Et nosse de- bebat mater, minoris esse infamiam suam, quam mortem ejus, qui ex actu existit, in quem ipsa antea confenserat. Unde si famæ cura pluris ipsi erat, quam voluptas coi- tus, aut amor sobolis, ante admissum virum expendisse id debebat. Post hæc quid- quam proles mori meretur, ne parentem peccasse innotescat. Denique contracto ma- trimonio, cum fecunditatem præstare conjuges non possint, (vid. *Genes.* XXX. 1. 2.) æque legi naturæ satisfecit, qui paucorum, quam qui multorum parens liberorum fa- ctus est. Nec habet, quod peccatum metuat, cui sterilis uxor obtigit. *Senecal.* 2. *con- trov.* 13. *Nin responder ad propositum, nec ad certum diem fecunditas; sui juris rerum natura est, nec ad leges humanas componitur: modo properat, modo vota præcurrit, modo lentæst, & demoratur. Non ex formula natura respondet, neque ad præscriptum casus obsequitur. Licet lex dies finiat, natura non recipit.*

§. 4. Sed ut distincte procedamus, illud primo satis constare arbitramur, juri na- turali non congruere illas libidines, quæ nullum alium finem præter obscenam titil- lationem habent. Quo aciores enim sunt stimuli, quæ in Venerem homines solici- tantur; eo magis legi naturali curæ est, ut ne per istos decorus ordo, pacificæ societa- ti necessarius, turbetur, quin potius iidem ad combinandos hominum animos in servi- ant. Inde damnatur flagitiosa illa fœditas, qua quidam in brutorum corpora, aut pa- rem in sexum feruntur. Quod vitium tantopere quondam apud Græcos inoleverat, ut *Platoni* l. 8. *de LL.* arduum videatur, in perfecta sua civitate Græcanica legibus id compescere. *Phocylides: Neque cum brutis animalibus scansionum cubile intres; Neque in- famia affice uxorem per turpes lectos. Nec transcendas naturæ concubitus Veneris illicita. Ne i- pſiſ quidem brutis mas consensit in concubitu. Neque etiam femina lectum virorum imitentur.* *Plinius* l. X. c. 63. *In hominum genere maribus dyverticula Veneris excogitata, omnia scelere nature jœminis vero abortus. Quantum in hac parte multo nocentiores quam fere sumus.* Add. *Aeschines orat. in Timarchum.* Scilicet uti *Critias* dicebat: *Κάλλιστον εἰδέναι ἐν ταῖς ἀρ- ρεσί το θῆλυ, ἢ δ' αὐτοῖς θῆλεσσι τῶναντίον.* Pulcherrima species inter mares quidem femina,

famina, inter feminas autem è diverso. Dio Chrysostomus orat. de pulchritudine. Ubi obiter monendum, quod cum legibus Turcarum mascula venus detestabilis habeatur, illi bello captis pueris fæde soleant uti, jactantes; quod de rebus bello partis quisque pro lubitu disponere queat. Uti observat Scipio Ammiratus disc. I. V. c. 5. Contra apud Peruvianos tam detestabile id vitium habebatur, ut qui per rixam alterum eo vocabulo adpellaverat, per aliquot dies velut infamis esset; ob tam fœdæ rei nomen ore usurpatum. Garcass. de la Vega Comment. Reg. I. 3. c. 13. Sed & regularem sexuum commixtionem cum non voluptatis causa, sed ad propagandam sobolem natura fuerit, commenta; utrique intentioni hujus repugnant, qui nihil heic spectant aliud, quam ut pruritus istum demulceant. Martialis 1. epigr. 94. Commenta es dignum Thebano anigmate monstrum; Hæc ubi vir non est, ut sit adulterium. Equidem quibusdam persuasum est, complures gentes hanc partem naturalis libertatis censuisse, ut innupti innuptæque corporis sui copiam invicem commodandi haberent licentiam, etiam deliciarum, duntaxat, & voluptatis causa, gratis, aut pacta mercede. Sic Seldenus I. V. c. 4. ex Ebraeorum doctoribus ostendit, ante legem Mosaicam licuisse fœminæ innuptæ, ac nondum desponsatæ sui copiam corporis gratis aut pro mercede facere sine consensu in vitæ communionem. Sed ex lege Mosaicæ ejusmodi innuptarum concubitus primo Ebraeis interdictos fuisse, adeo ut dein nec mercedis, nec libidinis causa extra matrimonium circumcisis inter se concubitus aliqua licitus haberetur. Et si circumcisi cum pagana innupta concubitus in certis casibus illi non judicantur illicitum. Quo sine allegant Deuteronom. XXIII. 18. Levit. XIX. 29. Genes. XXVIII. 14. Add. Grotius ad Genes. XX. 9. Rationem autem proscriptarum è sancto populo meretricum hanc adfert Maimonides, citante Seldeno; tum ut evitarentur contentionum, & simulatum mala, quæ ex ejusmodi libidine, matrimonio non cohibita, oriri solent; tum ut bono illo fruamur distinctionis ac certæ notitiæ familiarum. Ad paganorum testimonia provocare nihil attinet. Vid. Epicteti enchirid. c. 47. Plautus Curculione act. I. sc. 1. PH. Quin leno hic habet. PAL. nemo hic prohibet nec vetat; Quin quod palam est venale, si argentum est, emas. Nemo ire quengquam publica prohibet via; Dum ne per fundum septum facias semitam, Dum te abstineas nupta, vidua, virgine, Inveniente, Et pueris liberis, amato quod lubet. Ad impudentiam sibi nihil reliquit adolescens ille apud Quintilianum declam. 14. qui non veretur accusare meretricem, quod sibi poculum odii dederit, ex quo desierit amare. Inter alia dicit, Habui tamen, unde ad vitæ necessitates, concessa gaudia parca mediocritate sufficerent. Ideoque meretrice tantum, Et quæ certissima est in voluptate frugalitas, una frui semper eademque contentus. Enimvero latis patet, si in universum id reciperetur ut omnes sibi membra generationi destinata soli libidini exercendæ data crederent, eique usui unice adplicarent, decoram inter homines, & tranquillam societatem subsistere non posse. Id quod sufficit ad probandum, juri naturali eas libidines damnari. Nam, ut loquitur Rich. Cumberland de leg. nat. c. 5. §. 46. nihil secundum rectam rationem statui potest, in quod omnes non possunt consentire. Quanquam neque juris naturalis dictamen, circa hanc rem, adeo exolevit etiam apud illos, ubi velut publica securitas isti vitio erat indulta, ut vagam libidinem probarent, ac ab omni turpitudinis nota absolvent, Turpiter facere meretricem, quod sit meretrix,

Ulpiani pronunciatum est; & gravissimæ instar poenæ habebatur, apud *Ædiles* licentiam stupri vulgando existimationis jacturam facere. *Tacitus* A. II. *Vistilia* prætoris familia genita licentiam stupri apud *ediles* vulgaverat; more inter veteres recepto, qui satis poenarum adversus impudicos in ipsa professione flagiti credebant. Utcunque tamen tolerata ista per conniventiam apud gentes in Venerem proniores, ut matronarum atque virginum honestarum pudicitia paucioribus insidiis foret obnoxia. Et uti uxoris tantum luæ notitiam habuisse singularis sanctimonia apud honestos judicatum fuit; ita alicubi solutas & vilioris sortis fœminas inerrasse, juvenilis quædam labes habita, lubrico ætatis apud mitiores non tam defensa, quam utcumque elevata. Vid. *Cicero* pro *Cælio*. *Epicteti* *Enchirid.* c. 47. Add. prolixus locus *Musonii* apud *Stobæum* *serm.* VI. Et in primis *Grotius* ad *Muth.* c. V. 27. Id quoque obiter notandum, apud Muhammedanos scortationem cum ancillis inter licita haberi. Indi tamen gentiles heic sanctiores, quibus & scortatio simplex grande peccatum ducitur, teste *Petro de Valle Isner. part.* 3. Memorabile quoque est, quod *Plutarchus* de virtutibus mulierum tradit, apud Chios septingentorum annorum spatio neque adulterii ullius, neque virginitati extra matrimonium oblatis vitii mentionem ullam fuisse. Et tamen fœminis formosissimis ea insula celebris est.

§. 5. Id præterea conditionem humanæ naturæ penitus rimanti non obscure patet, haut quidquam congruere, genus humanum per concubitus vagos, ac lege solutos propagari, utut fortasse uterque concumbentium, aut alteruter intentionem habeat eo actu prolem excitandi. Qualem vitam antiqui Attici agitasse dicuntur ante *Cecropem*, pecorum ritu sine lege cohabitantes. Ex quo concubitu si qua prolem susceperat, eam offerebat, cui placeret ex illis, qui cum ipsa consueverant. Quam barbariem cum *Cecrops* abrogasset, introductis legibus matrimonialibus, dictus inde est biformis; quod cum antea nemo nisi matrem suam nosset, jam & patrem posset allegare: an quod vinculo matrimonii duos velut in unum corpus coalescere fecisset. *Athenæus* l. 13. c. 1. *Primus Cecrops Athenis unam uni conjunxit in matrimonium, cum turpes prius fierent congressus, minusque honestæ communes nuptiæ. Quamobrem visus est nonnullis anceps natura, (διφυής) fuisse credens, cum priores ob multitudinem patrem dignoscere non possent.* Sed quis non videt, quam parum ab armentis abfuturus erat homo, connubii legibus remotis? cujus tamen aliqua simulacra in non paucis brutis cernere licet. *Quintil.* *Inst. Or.* l. 9. c. 2. *Apud Virgilium* IV. *Æn.* non licuit thalami expertem sine crimine vitam degere, more fera? quanquam de matrimonio queritur *Dido*, tamen huc erupit ejus affectus, ut sine thalamis vitam non hominum putet, sed ferarum. Quid enim rixarum fuisset oriturum inter mares circa formosas fœminarum? Qui eo frequentius quam tauri inter se forent committendi, quod his nulli in Venerem stimuli, nisi ubi vacca impleri desiderat; quæ semel per annos singulos marem admittit: cum homo sit animal semper in Venerem paratum. Quam porro ad propagandam speciem inepta ista plurium seminum confusio? Nam si qua uni sese soli servaret, connubii instar foret. Magna insuper prægnantis fœminæ imbecillitas, & alieni auxilii indigentia. Sed quis marium opem ferat, nisi ex se prægnantem norit; quod sine connubio sciri vix potest. Proles humanæ educatio laboriosa simul & ium,

tuosa,

tuosa, cuique scœmina unica vix sufficiat. Quis autem marium, nisi sive prolis curam suscipiat; quam dignoscere in vaga illa licentia haut in proclivi est. Nam quod *Aristoteles Polit.* l. 2. c. 2. refert, quibusdam Lybiæ populis, (qui fortasse iidem sunt, quos *Nicolaus Damascenus de moribus gent. Linyrnios* vocat,) uxores fuisse communes: Τα μέντοι γυνήκενα τέκνα διαγείδω κατὰ τὰς ὁμοιότητας: sed sobolem discerni ex similitudine forma, fallax indicium est: Quanquam & *Theocritus Idy.* 17. adulteræ uxoris argumentum ponat τέκνα ἔσσι' ἐκκότα πατρί. Liberos patri dissimiles. Contra *Horatius: Laudentur simili prole puerpera.* Denique cum sine legibus connubialibus familiæ, sine familiis civitates intelligi nequeant, iisque adeo omnis decorus ordo in vita humana constituendus innitatur; apertum est, citra connubia homines acturos fuisse vitam segregem, & paulo minus quam belluinam. Recte *Horatius carm.* l. 3. od. 5. *Fœcunda culpe scicula nuptias primum inquinavere, & genus, & domos. Hoc fonte derivata clades In patriam populumque fluxit.* Accedit, quod sine matrimonio nulla quoque patrimonia possunt existere; quibus sublati magna pars commodorum, quæ vita humana sustentatur, aut exornatur, perit. Huc facit, quod *Iustinus* l. 3. c. 4. memorat de Partheniis, qui metu inopiæ, quippe quorum nulli pater existeret, cujus in patrimonium successio speraretur, patria facessunt. Et si ea in narratione paulum variet *Servius ad 3. Æneid.* v. 551, & *Lactantius de falsa religione*, c. 20. Huc accommodari quoque possunt pleraque, quæ contra communionem uxorum Platonice passim disputantur. Addantur. *Stobæus serm.* LXV. Apud *Procopium hist. Pers.* l. 1. c. 5. & *Agathiam* l. 4. cum *Cabade*, *Perlarum* Rex lege scripta scœminarum usum jussisset promiscuum esse, & quemlibet etiam alteri nuptæ concumbere permisisset, à subditis rebellantibus regno dejectus est.

§. 6. Cum igitur manifestum sit, propagationem humanæ speciei utique legibus connubiorum circumscribendam, siquidem decora, & rite composita inter homines societas debet existere; jam ulterius videndum, an & qualis sit obligatio ad matrimonium in eundem in ordine ad singulos homines, qui per ætatem, atque habitudinem corporis idonei sunt? Quid legibus multorum populorum heic constitutum sit, passim occurrit. Antiqui Ebræi, docente *Seldeno* 1. V. c. 3. tradebant præcepto illo divino, *crescite & multiplicamini*, omnes masculos teneri, ut ante expletum annum vigesimum uxorem ducant; nisi aut assiduo legis studio quis incumbat, acriori libidinis stimulo immunis, aut partium, quibus viri sumus, defectu generationi sit impar. Et hoc præceptum omnes Noachidas stringere. Addebant, qui uxori superstes prolem utriusque sexus, ejusque integri (nam spado aut filia plane sterilis prolis heic vicem non obtinebat,) non haberet, præcepto isti neuriquam satisfecisse. Eum autem, cujus filius & filia mortui relinquerent liberos utriusque sexus, præcepto liberum fuisse filiorum filiarumque locum nepotibus & neptibus suppleentibus. Aliter semper, ætate non effata, teneri, ubi in prole sexus deesset alteruter. Nec sufficere, ut sterilis quis vetulam, aut quæ nondum viripotens est diceret, nisi & superinduceret fœcundam. Addit *Leo Muimensis de ritib. Hebraicis part.* IV c. 2. etsi jam memorato præcepto divino satisfactum sit, si quis prolem masculam & fœmellam habeat; non minus tamen ætate & viribus habilem teneri ad habendam uxorem, evitando fornicationis periculo, (Non.

(Nonnulla in similem sententiam tradit *Plato de LL. l. XI.* ubi etiam additur: Παῖδες ἰκανὴς ἀρίθμῳ, ἀρὴν καὶ θήλειαν. *Liberorum sufficiens minimum numerus, mas & femina.*)
 Ceterum an ad feminas quoque id præceptum extenderetur, inter ipsos non satis conveniebat. Maxime probabile est dixisse, foeminas ad certum temporis terminum non obligari; cum in earum facultate non sit, quando velint nubere: conditione tamen commoda sese offerente, utique & ipsas teneri propagationi humanæ speciei operam dare. Occurrit denique apud eosdem hæc sententia: *quicumque negligit præceptum de multiplicatione generis humani, habendum esse veluti homicidam.* Et tamen apud Judæos *Essenorum* secta effloruit, quæ omnem foeminarum usum ejeraverat, de qua *vid. Plinius l. V. c. 17. & Solinus c. 38.* Apud alias quoque gentes leges atque sententiæ in eundem fere sensum occurrunt. *Varro in lege Mœnia* apud *Nonium* in eunuchare: *si quis patriam, majorem parentem extinguit, in eo culpa est; quod facit profua parte is, qui se eunuchat, aut aliqua liberos produci, id est, procreare differt.* Dicta *Musonis, Hierochs, & Antipatri* videantur apud *Stobæum serm. 65.* Add. *Arrianus in Epicteto l. 3. cap. 7.* circa medium. *Solux l. 3. cap. περὶ ἀρχαίων, τὰς διὰ τὰς ἀρχαίς καὶ ὁψιχαίς ἀκτιὼν καλῶν καὶ ἐπὶ κοινῶν Ἀθηνῶν & Λακεδαιμόνῃ* memorat. *Plutarchus Lycurgo* talem hujus legem recitat; ut coelibes nudarum certantium spectaculo arcerentur; utque circa brumam edicto magistratuum forum vestibus spoliati obirent, cantilenam in se compositam concinentes, merito ita se puniri, quod non parent legibus: præterea honoris ac obsequiæ, quam præstabant senibus juvenes, expertes forent. Inde *Idem apophth. Laconicis* narrat, *Dercyllidæ*, præclaro aliquin imperatori, quandam juniorum sede non decessisse; *neque enim*, inquit, *in genuisti, qui tibi olim cessurus sit.* *Phocylides.* Μη μεῖνς ἀρχαί, μή πως ναῖνῃς ὅλῳι dos τι Φύσει καὶ αὐτὸς, τέκε δ' ἐμπαιὺν οἷς ἐλὼχευθῆς. *Ne maneat caelebs, ne forte obijurus pereas: Da aliquid naturæ, & gigne vicissim, sicut genus es.* *Plato de LL. l. 4.* Uxorem ducere debet quisque cum annos habet triginta, cogitans, quod natura quadam humanum genus immortalitatem consequitur; cuius rei quisque natura summopere cupidus est. Nemo enim est, qui non desideret perpetuum apud posteras nomen habere. Genus itaque hominum immortale hoc modo in sempiternum perdurat, quod filiorum filios relinquendo unum & idem semper per generationem immortalitatem adipiscuntur. Nefas autem est immortalitatem seipsum sponte privare. Hac vero ex animo ille se privat, qui filios & uxorem negligit. Add. *Idem l. XI. de LL.* *Cicero* quoque de *Finib. l. 3.* ad hoc ut homo è natura vivat, consentaneum esse dicit, uxorem adjungere, & velle ex ea liberos procreare. De *Benjanis* refert *Philipp. Baldens de Idolat. Indor. Gentil. part. 2. c. 3.* turpe apud ipsos haberi sterilem & improlem esse: Tales enim, dicunt, digni non sunt, qui mane primi hominem adipisciant. Sic *Romæ Camillus, & Posthumius* censores æta poenæ nomine eos, qui ad senectutem cælibes pervenerant, in ærarium deferre iusserunt. *Valer. Max. l. 2. c. 9.* quod multa genus vocabatur uxororum, *vid. Festus in uxorium, & ibi Joseph Scalger.* Istius facti meminit etiam *Plutarchus Camillo.* Elegans est locus ex oratione *Metelli* apud *Gellium l. 1. c. 6.* Si sine uxore, Quirites, possemus esse, omnes ea molestia careremus: sed quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis sis commode, nec sine illis nullo modo vivi possis; saluti perpetua potius, quam brevi voluptatis consulendum. Huc quoque facit, quod

Pofidonius Myfos, ſine mulieribus vitam ducitantes, Abios vocaverit; *vitam celibem ac ſine conjugibus dimidiatam eſſe putans.* Sirabo I. VII. De lege Papia Poppæa vid. Lipſius ad 3. Ann. Taciti; & Jacob. Godofredus. Quam legem Chriſtiani Imperatores abrogarunt, uti probabile videtur ſacerdotum ſuaſu. vid. ut. C. de infirmendis parvis cohibitus. & Sozomenus iſt. Eccleſ. l. 1. c. 9. Memorabilis quoque eſt oratio Auguſti apud Dionem Caſſium l. 56. *Ælianus V. H. l. VI. c. 6.* recitat legem Spartanorum, ut qui tres filios reip. ſupped. raret, ſab excubiis liber eſſet; qui vero quinque, ab omnibus publicis officiis & ſumptibus immunitatem haberet. Add. quoque prolixus locus *Heroclis* apud Stobæum ſerm. 73. Ex iſdem porro conſequitur, nefas eſſe, maſculos ſaltem invitos evirare, eoque commendanda lex Domitiani de non caſtrandis maribus. vid. Suetonius Domit. c. 7. Statius IV. *ſylvarum: Qui ſortem vetat interire ſexum.* Add. Martialis l. 6. epig. 2. Poſt quod edictum ſolitam prius peti veniam à principe, vel præſide provinciæ, ſi quis vel ſe vel alium vellet evirare. docet Caſaubonus add. l. Suetonii ex Juſtini Martyris apolog. 2. Add. Deſerion. XXIII. 1. Joſeph. archæol. IV. 8. & l. 27. §. 28. D. ad L. Aquil. Novell. 142. & ibi Dion. Godofred. l. 4. §. 2. l. 5. D. ad L. Cornel. de ſicariis. Eufebius de præpar. Evangel. l. 6. c. 8. In Syriæ & Oryœne ſunt etiam Galli, & in Phrygia mairidemum multi abſcidebantur. Deinde Rex Abgarus omnium quoque manus, qui id agebant, abſcindi juſſit, nec quiquam poſtea in Oryœne viriua ſibi amputavit. Quintilian. l. 5. c. 12. Mibi naturam intuentis nemo non vir ſpadone formioſior erit: nec tam averſa nunquam videbitur ab opere ſuo providentia, ut debilitas inter optima inventa ſit. Nec id ferro ſpecioſum fieri putabo, quod ſinaſceritur monſtrum erat. Libidinem juvet ipſum eſſaminari ſexus mendacium; nunquam tamen hoc continget malis mori: ut regnum, ut ſi qua pretioſa fecit, fecerit & bona. Quomodo Hermotimus ultus fuerit Panionium, à quo exiectus fuerat, vid. ap. Herodotum Vrania. Quare tamen reges Orientis potiſſimum inter miniſteria ſua adſciſcere ſpadones amaverint, docet Xenophon Cyropæd. l. VII. Quibus accedit & hæc ratio, quod reges eo minore cum invidia in bona ipſorum ſuccedere poſſint, cum liberis careant. Heliodorus quoque *Æthiop. l. VII.* Περσῶν βασιλείας αὐταῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ἀκοαῖς τὸ δυνάχων ἡγεῖσθαι, καὶ παίδων, καὶ συγγενείας, καὶ πρὸν τὸ δυνάμεις μετὰ πάσης, ἀλλὰ μὴ οὐ καὶ πρὸς αὐτῶν αἰσχροπράτης. Perſarum regiis oculis oculi ſunt & aures eunuchorum genus: qui cum neque liberos neque cognatos habeant, quibus eorum animi deſpectu eſſe poſſint, pendunt ex eo ſolo, quæ ſe illis credidit. Claudianus in Eutropium l. 1. Eunuchus nulla pietate moveatur, Nec generi nativæ cavet. Sed quia eunuchi crudeliores credebantur, apud Judæos judicare non permittebantur teſte Grotio ad Deuter. 16. 18. Sicuti & in India commune eſt dictum; bruta animalia caſtrata ferociam exuere, ſed homines exſectos plerumque longe deteriores, ſuperbioresque & magis intolerabiles fieri. Obiter quoque notari poteſt illud apud Eundem l. IX. Ἐχει τὴν ἐλπίδα πονεῖν τὸ δυνάχων ἡγεῖσθαι, ὡς καὶ ἀπεδείχθη, τὰ τῶν αἰσχροπράτης τοῖς ἄλλοις ἀπεδείχθη. Habet quiddam zelotypum eunuchorum genus: quibus eſt enim ipſum privatum, ad hæc aliis prohibenda obſectum. Illud quoque à quibusdam obſervatum, quod virorum numerus major, aut certe par ſit ſcæminarum numero, inde occaſionem eſſe petitam faciendi eunuchos in regionibus illis, ubi ſcæminas una plures ducere eſt conſueſſum. Alii tamen jure belli eunuchos primum introductos arbitrantur, dum victor, qui occidere victos poterat, radicem

velut propriorum affectuum & necessitudinem captis adimit, ut eo securius rerum suorum custodiam illis credere posset.

§. 7. Merum autem ius naturale spectantibus, adparet, cum socialis vitæ fundamentum sit matrimonium, homines quoque omnino ad id ineundum obligari, prout tenentur ad omnia, quæ ad eum finem necessario faciunt; per modum tamen præcepti affirmativi, indefiniti, & indeterminati, & quod non singulos necessario, & quovis tempore obligat. Præcepta quippe affirmativa ad sui impletionem requirunt occasionem. Matrimonii autem contrahendi occasio non ex sola ætate, aut generandi aptitudine intelligitur; sed ut copia quoque sit decentis conditionis, nec non facultas alendi uxorem, & prolem nascituram; ac ut mas quoque sit idoneus ad gerendum partes patrisfamilias. *Plinius l. 1. epist. 14. Quum publicos mores, atque etiam leges civitatis intueor, quæ vel imprimis census hominum spectandos arbitrantur, ne de facultatibus quidem prætereundum arbitror. Et sane de posteris, & his pluribus, cogitant, hic quoque in conditionibus deligendis ponendus est calculus.* Add. oratio M. Hortali apud *Tacitum A. II. Legibus Islandorum extreme pauperibus matrimonium inire interdictum.* vid. *Arngymus Ione de Islandia c. 8.* Aliquando etiam præsentium temporum, & incumbentis functionis conditio de matrimonio cogitare non patitur. vid. *1. Corinth. VII. 26.* Igitur non modo non est necessarium, sed stultum insuper, juvenes animum ad uxores adplicare, qui sibi suisque nil nisi strenuam esuritionem possint polliceri, ac civitatem mendicabilis sint impleturi, aut qui ipsi supra pueros parum sapiant. Imo recte faciunt, qui matrimonium differunt, quo commodius per cœlibatum animum excolant, ac ad præstanda egregia societatis humanæ ministeria sese præparent; id quod uxoris per mores civitatis, aut genium foeminarum non ita licebat. Præterea quia matrimonio est opus, tum ut per sobolem humana species conservetur, tum ne vaga libidio decus societatis humanæ polluat; adparet, siquidem nenter horum finium detrimenti quid passurus sit, non reprehendendum illorum cœlibatum, qui probabiliter prævident, sese in cœlibe vita, ad quam per continentiam exigendam habiles sese deprehendunt, plus per humano generi, aut civitati suæ utilitatis posse præstare quam uxoratos. Adeoque si quis sublimiori agatur genio, ut stimulos illos vel non sentiat, vel facile retundat, *ἔρασις τὴ μὴ ἔρα, qui hoc ipsum amat, nihil amare*, uti est apud *Philostratum in vita Apollonii Thyanei l. VIII. c. 3.* quique alio modo, quam per munus proletarii, bene merendo utilem sese civem universi præbere queat, haut quidquam putandus est per naturam obligari, ut omnino præclaris suis conatibus per muliebras illecebras velut remoram injiciat. Add. *Arrianus in Epiæto l. 3. c. 22. p. m. 311. 312. edit. Wolffii & Cornelius Nepos Epaminonda c. X.* Præsertim cum pauci admodum sint, in quos ista animi corporisque temperies cadit, ut desiderium posterorum, ac in sexum foemininum proclivitatem digerere, castitatemque impollutam servare queant. Multo minus autem reprehensio metuenda est illis, qui cum ex priori matrimonio liberos habeant, hisce prægravem novercam aut vitricum superinducere nolunt; ubi & in liberorum fraudem id tendit, & ipsis, matrimonii finem expendentibus, conjuge deinceps carere in proclivi est. Et si nimis dura videatur lex Charondæ apud *Diodorum Siculum l. XII. c. 12.* qui è consilio civitatis removebat, si quis novercam liberis superinduxisset. *Nunquam enim fore existi-*

existimabat, ut is bonum patriæ consilium daret, qui liberis ex se natis perperam consulisset. Nam quibus prima nuptiæ bene successerunt, iis hac felicitate perfunctis adq̃uiescendum: qui vero infelix matrimonium experti, idem erratum denuo committerent, insipientibus merito accensendos esse. Enimvero non semper male per secundas nuptias liberis prius genitis consulitur. Et quifelix matrimonium expertus est, paris felicitatis est cupidus, qui infelix, post procel- lam placidos ventos sperat. Extat Incerti poetæ epigramma Anthol. l. 1. Εἰ τις ἀπαλὴ γή-
μας, πάλι δότρεα λήρεα δῶκει, Ναυηγὸς πλώει δις Βυθὸν ἀργαλέον. Altera post unam
conjugem cui ducitur, audei Naufragus infidum rursus adire salum. Cui ex adverso opposuit
non minus argutum epigramma Henricus Stephanus: Ὅστις ἀπαλὴ γήμας, πάλι δότρεα
λήρεα δῶκει, Οὐχ ἔτ' ὁμοφῆς ἂν εἰ δέμις. Εἰ κακὴ ἡ πρώτη, ταχὺ δότρεα ὡ κα-
κὴ ἔσται. Εἰ δ' ἀγαθὴ, ἀγαθὴν ἐλπίδα καὶ τὸτ' ἔχει. Imo equidem uxorem duci quis iure secun-
dam, seu bona prima fuit, seu mala prima fuit. Si mala, non talis forsitan metuenda secunda
sin bona, speretur non minus ista fore. Add. quoque Charon de la sageſſe lib. 1. cap.
46. n. 2. 3. & Baco sermon. fidel. c. 8. Vice versa tamen contingere potest, ut præter
communem obligationem ad ineundum matrimonium aliquis peculiari in super causa
subigatur. Puta, si familia regia ad unum redacta sit, iste unicus insigniter obliga-
bitur generis sui propagationem legitimam quærere, evitando periculo interregni, &
quia in principales potissimum familias quadrat illud Euripidis Iphig. in Tauris. εὐλοὶ αἰ-
λῶν εἰσὶ παῖδες ἄρσενες. Columna familiarum sunt liberi masculi. Atque hæc, quæ super ob-
ligatione ad ineundum matrimonium tradidimus, magis utique rerum naturæ conve-
niant, quam quod nimis late Cumberland de leg. nat. c. 6. §. 9. dicit: liberum esse terra-
jam hominibus repleta in cælibatu aut conjugio vitam transigere.

§. 8. Ex hisce judicandum est, quidnam potestatis legibus civilibus comperat
circa adstringendam, aut tollendam matrimonii contrahendi necessitudinem. Igi-
tur id extra controversiam est, posse legislatorem civilem ad ineundum matri-
monium pro imperio adigere per ætatem & constitutionem corporis habiles, &
quæ facultas se, uxoremque & prolem alendi. Nam cogere aliquem, ut libe-
ros procreet in spem esuriendi, inhumanum; inopi autem vulgo civitates imple-
re, inconsultum est. Huc spectant leges jam antea citatæ. Et si mollius videatur,
præmiis, aut subtractione commodorum quorundam, quam pœnis positivis heic uti.
Quo pertinet apud Romanos jus trium liberorum. Item lex Spartanorum, quam re-
fert Aristoteles Polit. l. 2. c. 7. Τὸν μὲν θνητὸν αἰεὶ εἰς ἄφρονον, ἐν δὲ τέλει αἰῶνος, ἀπὸ τῶν
πατρῶν. Qui tres liberos procreavit, à custodiis sit immunitis; qui vero quatuor, ab omnibus oneri-
bus. Sicut & reges Persarum quotannis præmia propotuerunt illis, qui plures filios
sustulerint. Strabo l. 15. Nec minus id liquidum, non injustam modo, sed & stolidam
fore legem, si quis omnibus civibus matrimonio velit interdici. Uti & si quis v. g.
primogenitis duntaxat matrimonium vellet permittere, deinceps genitis omnibus pro-
miscue cælibatum indicere, vid. l. 19. D. de ritu nupt. Nam ut omnes isti per naturam
sint idonei sustinendo casto cælibatui, fieri non potest. Neque vero multo mollius id
foret remedium reprimendum civium exuberanti nimis multitudini; quam dirissimum
quondam institutum, Græcis valde familiare, prolem recens natam exponendi; aut
quod Aristoteles Polit. VII. c. 16. suadet, abortus procurandi. Quod si autem exploratum
sit,

fit, munus aliquod in civitate longe commodius à cælibe, quam à conjugato obiri posse, nihil videtur obitare, quo minus per legem civilem cælibes tantum ad istud munus admittantur; aut si ob istud uxore carere tanti non putent, eodem excidant. Modo tanta sit copia ejusmodi hominum, quibus castam agere vitam concessum sit, quam ad illud munus requiritur. Præsupponitur enim, neque vagis libidinibus ansam præberi, neque naturæ cuiuspiam vim inferri: cum ad id munus suscipiendum nemo adigatur, qui seipsum idoneum non judicavit: & demum, quod proliis copię jam tatis sit prospectum. Quemadmodum v. g. legato, aut duci vel militi potest interdici, ne peregre, aut in periculosa expeditionem uxorem secum ducat. vid. l. 4. §. 2. D. de officiis procons. Tacitus Ann. III. 33. 34. Plinius l. VI. cap. 22. de incolis Iaprobantes: *clixi regem, à populo senectæ clementięque, liberos non habentem. Et si postea gignat abdicari, ne fiat hæreditarium regnum.* Quem descripsit Solinus c. 66. Sic & cum obligatio ad matrimonium incundum sit indeterminata, & latitudine quapiam gaudens, licebit iogi civili tempus ætatemque connubio jungendorum definire. Qualiter in lege Papia Poppæa cavebatur: *sexagenario masculo quinquagenaria femina nuptias contrahere ius ne e'lo, neve viro sexagenario minori uxorem quinquagenariam ducere.* Id quod à Justiniano abrogatum l. 27. C. de nuptiis. Sic Plato de rep. l. V. mulieri ad pariendum tribuit tempus ab anno vigesimo ad XL. viris ad generandum à trigesimo ad LV. Add. Aristoteles Polit. VII. c. 16. & Mich. Piccartus ad d. l. Tacitus Germ. c. 20. Apud quosdam populos uxorem ducere non licet, nisi edito fortitudinis in hostes specimine. Sic apud Carmanios nemo uxorem ducebat, nisi prius hostis caput amputatum ad regem pertulerit. Strabo l. 15. Add. quoque Abrah. Rogerius de Braminibus part. 1. c. 11. Denique cum & illud naturalis libertatis sit, cui quisque velit connubio posse jungi, fas erit potestati civili, si ex rep. videbitur esse, disponere, v. g. ne civis peregrinam, nobilis plebejam ducat. Sicuti apud Indos legem fuisse tradit Arrianus in Indiciis, ne inter ordines, in quos populus erat divisus, conjugia promiscua fierent, utque adeo v. g. agricolæ non liceret ducere opificis filiam, nec vice versa. Paria habet Hieron. Orosius de rebus gest. Emanuel. l. 2. Sic etiam lege civili constitui potest, ut matrimonia non nisi interveniente publica auctoritate contrahantur; præsertim inter eos, qui insigne aliquod in republ. momentum faciunt. Quorum & similium legum ea vis esse potest, ut quod contra easdem contrahitur connubium certis affectibus, per jus civile assignatis, destituatur, vel etiam omnino pro invalido, & quod rescissionem admittat, declaretur. Sic apud Livium l. 38. c. 36. Campani petunt, *ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret; Et si qui prius duxissent, ut habere eas; Et ante eam diem nati, ut iusti sibi liberi hæredesque essent.* Apud Dionysium Halicarn. l. VI. Scrum memoratur, quo permittitur fœminis Latinis, quæ viris Romanis, & fœminis Romanis, quæ Latinis viris nuptæ erant, bello Latino imminente, apud maritos manere, an in suam utrinque patriam discedere, relicta maritis subole mascula, secum adductis innuptis filiabus. Ubi additur, omnes pene Romanas desertisse maritis Romam rediisse; sed Latinas in urbe nuptas, duabus exceptis, maritos prætulisse patriæ. Seneca de benefic. l. IV. c. 35. *Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti: non est mihi cum externo concubium. Eadem res me defendit, qua vetat.*

§. 9. Proximum est, ut inquiramus, quibusnam capitibus merito jure naturali pactum matrimonii absolvetur, simulque quidnam juris utrinque nascatur. Præsupponimus ergo heic initio, naturaliter omnes homines esse æqualis juris, ac nulli imperium in alterum competere nisi id suo vel alterius actu fuerit quæsitum. Licet enim fere sexus masculinus foemininum superet viribus corporis & animi; illa tamen præstantia haut quidquam per se est idonea imperium illi in hunc producere. Ergo quidquid juris mas habet in foeminam, id tanquam in sibi æqualem ex ipsius consensu, aut per justum bellum erit quærendum. Et si cum connubia per benevolentiam coalescere maxime sit naturale, prior modus ad uxores, posterior ad ancillas quærendas magis est adpositus. Acti qui bello captis, & in servitium redactis jungi voluerunt, fere a peritatem herilis imperii adversus illos remittere solverunt. Add. *Democ. XXI. 10. seqq.* Si igitur homines in naturali aequalitate & libertate constitutos concipiamus, contingere potest, ut non minus foemina, quam mas, sibi peculiariter prolem cupiat quærere, in quam ipsa jus obtineat. Cui fini necessarium est, ut pactum inter marem & foeminam ineat de præbendo invicem corpore. Hoc pactum si simplex duntaxat fuerit, solam sobolis procreationem respiciens, neque adjunctam habuerit conventionem circa continuam cohabitationem; neque uni in alterum imperium conferet, & neutri in alterum quicquam juris erit, præterquam ad præbendum corpus procreandæ sobolis gratia: quæ sub potestate matris erit, si in pacto fuerit expressum, istam sibi, non viro prolem quærere. Vocare possis tale matrimonium Amazonicum, ut ut satis irregulare & simplex illud sit; (si modo in universum vera sunt, quæ de Amazonibus tractantur. De quo dubitat *Arrianus de expedit. Alexandri l. VII. Procopius hist. Goth. l. IV. & Palaphatus de fabul. narrat. l. 1.*) Vid. *Jornandes de rebus Geticis c. 8. Justin. l. 2. c. 4.* Et si *Diodorus Siculus l. 2. c. 45.* ab istis mulieribus viros ad terrena fere aut ancillaria officia adactos memoret. Quale quid *Idem l. 3. c. 53. & 55.* de populo quodam Lybiæ memorat; qui ab Hercule sit deinde excitus, cui non patiendum videbatur, diutius superesse nationes muliebri imperio subiectas. Sic Thalestris apud *Cæcium l. VI. c. 5.* ex Alexandro, & regina Sabæ ex Salomone, (si verum est, quod aliqui tradunt,) non spuriam, sed quasi legitimam prolem quæsitum ibant. Sic & tradit *Eduard. Lopez de regno Congo l. 2. c. 9* (add. *Franc. Alvarez de script. Aethiop. c. 133.*) præcipuas regni Monomotapæ legiones constare ex mulieribus, quæ seorsim in agros à rege concessis habitent, certoque tempore viris utantur, quos pro suo desiderio eligant proli concipendæ natas inde foemellas sibi retinere in artibus bellicis informandas, filios patribus transmittere. Add. *Isaac Vossius de Nilo, cap. 19.* Nescio, an huc referri debeat, quod tradit *Michael Glycas Annal. parte II. Πῶς ἀγαλαίαις αἱ χιωνῆες αὐθεντοῦσι τὰ αὐθράων, καὶ προνέουσιν αὐς βέλονται, καὶ ζηλοτυπώμεναι ἀπὸ τῶν αὐθράων αὐτῶν, γεωργίαν ἢ καὶ οἰκοδομίαν ἐν πάσι αὐθράων ἀντιπράττειν.* Apud Agileos foeminae suaviros in potestate habent, proque lubiis Veterem exercent, cura ullam maritorum emulationem. Eadem agros colunt, ædes exivium, omnes operas viriles obeunt. Caterum etsi ista connubia barbarum quilibet ac prope belluinum redolent; patet tamen inter cultissimas quoque gentes dari matrimonia, ubi vel neutri conjugum in alterum imperium conceditur, vel ipse maritus summo uxoris imperio civili subicitur: scilicet quando foeminæ regnorum hæredes maritos adiscunt, retenta in civitatem

tem summa potestate. Vid. conditiones matrimonii inter Philippum II. & Mariam reginam Angliæ, apud *Thuanum* l. 13. ad ann. 1553. & 1554. Item de Maria regina Scotiæ, apud *Eundem* l. 20. ad ann. 1558. & l. 37. ab init. Add. quoque *Io. Mariana hist. Hispan.* l. 24 c. 5. *Diodorus Siculus* l. 1. c. 27. refert, in honorem Isis apud Ægyptios receptum esse, ut plus potestatis & honoris sit penes reginam, quam regem, & in tabulis dotaliis inter privatos imperium fœmina in virum assignetur: ubi uxoribus per omnia se obtemperaturos mariti profitentur. Add. quoque *Guicciardinus hist.* l. 6. p. m. 178. ubi de administratione regni Castiliæ, à Ferdinando & Isabella communiter facta tradit.

§. 10. Verum missis hisce connubiis irregularibus, de illis dispiciendum, quæ ad humanæ conditionem naturæ exactius quadrant. Hæc igitur sine dubio utriusque sexus indoli magis congruit, ut pactum connubiale à viro incipiat, adeoque vir quærat uxorem, non uxor virum. Etsi enim alicubi non insolitum est, propinquos puellæ ultro juvenes ambire, hisque adeo eas sponas offerre; id tamen non fit alio fine, quam ut hanc sibi potissimum uxorem velit adsciscere juvenis. Hoc posito sane patet virum sibi quærere sobolem propriam, non suppositam, aut adulterinam. Igitur ante omnia fidem dare viro debet fœmina, quod nemini præterquam ipsi corporis sui usuram velit concedere. Id igitur plane ab omni ratione, & communi hominum affectu abhorret, quod tradit *Aloysius Cadamustus* navigat. cap. 75. de rege *Calecuti*: Rex duas inquit, habet conjuges, & quamlibet illarum sacerdotes decem assidue comitantur, easque comprimunt. & id in decus regis eximium fieri jactant, nullum alium honoratiorem titulum regi dantes; quam quod eius conjuges à sacerdotibus comprimantur, propterea eorum filii nunquam regno succedunt, sed ex sorore nepotes regnum capessunt. Paria habet *Ludovicus Romanus* navig. lib. V. cap. 7. Quin & in universum apud istum populum mulieres tere communes esse testatur *Petrus de Valle Itinerar. part. 3. epist. 7.* Unde etiam de patribus parum curæ est natis, & omnes hæreditates juxta descendentiæ maternam apud eos deteruntur. Sat fœda quoque de Colchis memorat *Bisbequius epist. 3.* Sed & spurca lex *Eveni III. regis Scotiæ*, ut Rex ante nuptias sponсарum nobilium, nobiles plebejarum prælibarent pudicitiam: ut plebejarum uxores cum nobilitate communes essent. *Buchananus rer. Scotic. lib. IV.* Sed post *Milcolunus III. uxoris Margaritæ* precibus motus instituit, ut primam novæ nuptæ noctem sponsus dimidiata argenti marca redimere posset: quam pensionem adhuc *Marchetas* mulierum vocant. *Idem l. VII. Polyd. Virgil. histor. Angl. l. X.* Confer. *Suetonius Caligula* c. 40. in fine, & quæ ibi notavit *Bæthornius*. Quin & hodie in regno Pegu & Aracam virginitas sponsæ alicui ex convivis nuptialibus delibanda traditur. Sed alia vice apud eam deprehendi capitale est. *Ludov. di Barthema Itinerar. part. 2. cap. 11.* De incolis provinciæ Caniclu vid. *M. Paulus Venetus* lib. 2. cap. 38. Dein & hoc apertum est, à decoro ordine nihil magis abhorre, quam vitam vagam, ac desultoriam, incerto lare, nulla fortunarum sede; citra quæ vita civilis fere intelligi nequit. Sic ut recte *Xenoph. Cyropad. l. 7. focum* adpelleret, ὅς τε οὐσιώτερον χωρίον ἐν ἀνθρώποις, ἢ τε οὐκ οὐσιώτερον ἐστὶν ἔδεν. Quo neque religiosior locus in hominibus est, neque suavior, neque familiarior quisquam. Add. *Aristot. Oecon. l. 1. c. 3.* Tum communis sobolis educationem commodissime institui conjunctis utriusque parentis operis, quorum animi isto velut pignore in

in mutuum amorem arctius constringuntur. *Genes.* 29, 32. Apud *Lypiam* orat. 1. dicitur : postquam infans mihi natus fuit, confidebam tum ipsi, & omnia mea committebam, ἡγάμεν τὴν ταύτην οὐκ εὐσέβητα μεγαίστην ἐνέει, exultans hoc firmissimum conjunctionis nostræ esse vinculum. *Seneca Herc. Octavo.* Conciliat animos conjugum partus fere. Præterea cohabitationem continuam plurimum continere jucunditatis inter conjuges, bene compositos : ac per eandem certius constare posse marito de castitate uxoris, quam si ista fide duntaxat data seorsim habiteret. Igitur matrimonium regulare & perfectum, ac naturali rationi, vitæque civilis usui aptissimum, præter pactum de præbendo corpore hoc quoque comprehendit, ut uxor viro continuo cohabitaret, adeoque in arctissimam vitæ societatem, eandemque familiam cum ipso coalescat, educandæ commodius soboli, & ad mutuum vitæ auxilium simul ac recreationem. *Demosthenes in Nearam.* Τὰς γυναῖκας ἔχομεν τῶν παιδοποιεῖσθαι γνησῶς, καὶ τῶν ἐνδόν Φύλακα πρὸς ἑχέειν. Uxores habemus propter ingenuos liberos suscipiendos, & fidelem rei familiaris custodiam. Add. *Xenophon Oeconomico,* & *Columella de re rustica* l. XII. præfat. Huc spectat, quod apud Chineses ideo credatur receptum, ut foeminae pedes arcte colligent, ex quo sine magno doloris sensu incedere non possunt ; ut non per publica loca vagari, sed domi manere discant. Conf. *Martinus hist. Sin.* l. 3. c. 28. *Plutarch. conjugaliibus præceptis.* Sicut humores physici dicunt totos totis permisceri ; ita oportet matrimonium contrahentium corpora, opes, amicos, familiaresque invicem confundi. Etenim Romanus legislator lege cavet, ne conjugum aliter donaret alteri quidquam : non ut nullius rei participes fierent, sed ut omnia communia judicarent. *Quintilian. declam.* 249. Matrimonius scitis contineri civitatem, his populos, his liberos & successorem patrimoniorum, & gradum hereditatum, & securitatem domesticam. Quomodo enim peregrinabimur, quomodo ad colendos discedemus agros, qua nobis securitas dabitur suscipientibus legationes publicas, euntibus in militiam. *Seneca Octavia.* Juvenilis ardor impetu primo fuit ; Languescit idem facile, nec durat diu in venerere turpi, seu levis flammæ vapor. Amor, perennis conjugis casta, manet. Ex hisce porro facile colligitur, quare mariti sit de domicilio constituere ; scilicet quia maritus uxorem in suam adscivit familiam, non vice versa ; cujus ille utique caput & director existit. Et si nemo temere ita durus fuerit, ut heic non & uxoris rationem habeat ; præsertim si aliquam fortunarum partem ipsi debeat. Deinde & hoc inde patet, salvo pacto matrimoniali non posse uxorem invito marito peregre abire, aut secubare, aut ob causam non idoneam corporis sui usum ipsi denegare. Hinc denique fluit fundamentum præsumptionis illius, quare quisque habeatur filius mariti suæ matris, seu quare filius civiliter sit, quem nuptiæ demonstrant, nisi gravioribus argumentis ea præsumptio elidatur. Vid. *Gellius* l. 3. c. 16. *Plinius N. H.* l. 7. c. 5. Et si foeminis nimis faveant leges Anglorum, quæ maritum etiam per aliquot annos absentem pro suo cogunt agnoscere prolem, interea ab uxore sua genitam, modo ipse interea temporis semper intra insulam fuerit. *Eduard. Chamberlein Notit. Angl. part.* 1. c. 16. Nempe quia & in hoc fidem dedit marito uxor, quam observare præsumitur ; & isti competit potestas custodiendi uxoris integritatem. Suo autem jure, suaque potestate quemque rite uri creditur. *Gyges apud Herodotum Clio.* Τὴν ἄσχετον εἶναι τὰ ἑωυτῶν. Quæ sua sint quemque inspicere debere. Quo facit illud *Platonis Alcibiade* 1. *Lacedæmoniorum regum uxores publice observantur ab Ephoris, ut quoad fieri potest, Rex non ex alio, quam*

quam Heraclidarum genere latenter oriatur. Persarum vero Rex adeo excellit, ut nemo suspicetur, regem ex alio, quam ex ipso genitum esse. Quamobrem regis uxor non ab alio, quam metu custoditur. Hinc quoque non citra omnem rationem vulgo maritis ex uxoribus impudicitia nonnulla labes ignominiae adspersi judicatur; ideo quod ex imprudentia, aut per animi abjectionem potestate sua uti ignorant. (Add. *Caristius de passion. art. 169.*) Et recte Domitianus equitem Romanum ob reductam in matrimonium uxorem, cui dimissæ adulterii crimen intenderat, judicium albo erasit. *Sueton. Domitiano. c. 3.* Ac lege Attica infamis (ἀτιμῶς) erat, qui uxorem in adulterio deprehensam retinisset. Apud *Demosthenem* in *Nearam*, add. l. 29. princ. l. 1. §. 6. D. ad *L. Iuliam de adulteriis*. Apud *Tacitum* A. II. exaltum à *Labeone* Vestibulo marito, cur in uxore delicti manifesta ultionem legis omisisset? qui prætendit, sexaginta dies ad consulendum dios nec dum prateruisse. Quanquam sint, qui ejus contumeliæ causam inde derivent, quod opprobrio videatur carere aliquem iis dotibus, quæ amore in mereri, aut promissum conservare queant. Et si qui ei malo commodum remedium afferre nequeant, aut si gravia mala vindictam secutura sint turissimum sequantur illud *Euripidis Hippol. Corn. Εὐσφάζει τὴν ἐστὶ θυγατρὴν λαιδῶσαι τὸ μὴ καλῶς*. Id sapientia est mortalium latere purum honesta in abdito. Add. *Plutarch. de animi tranquillitate*, p. m. 467. E. F. Atque circa has tantum admitti potest, quod *Charon de la fage* l. 1. c. 39. n. 11. inter stolidas vulgi opiniones refert pro grandi contumelia impudicitiam uxoris alicui exprobrare. Cur enim quis alienum peccatum luat, cui remedium afferre penes ipsum non sit? Ejusmodi porro maritorum insignia, quæ vulgo per ludibrium jactantur, nova non esse neque solis Occidentalibus usurpata, adparet ex *Niceta Acominato* l. 2. de imperio *Andronici*: ubi refert, illum imperatorem eximia cornua cervorum, quos venatus erat, in porticibus fori suspendisse, per speciem ostentandæ magnitudinis ferarum, quas cepisset; cum revera mores civitatis, & uxorum lasciviam noraret. Cæterum uti adultera vocari nequit, quæ invita & reluctans alienæ libidini succubuit, (vid. *Gratianus caus. 32. quest. 5. c. 2. seqq.*) ita talem retinuisse in se cum turpitudine conjunctum non videtur. Et si utique probandum sit factum *Davidis 2. Samuel XX. 3.*

§. 11. Illud ulterius investigandum, an mero jure naturæ ex principali pacto matrimonii perfecti necessario resultet imperium proprie dictum mariti in uxorem? Evidentem in divinis literis uxoris voluntas marito subesse jubetur, & hic istius dominus expresse constituitur. Quia tamen id in pœnæ vicem foeminae legitur injectum, possit duntaxat juris idem videri potest. Circa eruendum ergo jus naturale heic erit primo observandum, non statim imperio alterius esse subiectum, qui in certo negotiorum genere alterius voluntatem sequi tenetur; quippe cum hoc etiam ex simplici pacto possit oriri. Dantur enim pacta, inprimis ex eo genere, do ut facias, & facio ut facias, ubi ab initio quidem par utrinque libertas, pactum velint inire, vel non. Eodem tamen initio necessarium est, ut in eo negotio, super quo conventum fuit, una pars sequatur voluntatem alterius, non vice versa. Inde ut ut in negotiis matrimonio peculiaribus uxor ad voluntatem mariti sese componere tenetur; non tamen statim quoad alias quoque actiones imperium huic in illam necessario competit. Deinde matrimonii finis non, uti civitatum, est defensio & securitas hominum. Nam

& inter pauciores homines ea societas subsistit, quam quarum vires conjunctae mutuam praestare securitatem queant; (quantillum enim praesidii à conjunctione foeminae accedere possit?) & propagationem generis humani pro fine ista habet. Inde uti civitates sine imperio nequeunt intelligi: ita matrimonium solo pacto, & amicitia citra imperium contineri posse videtur. Equidem habet & familia segrex cum primis civitatis instar; in quam dum recipitur uxor, ejusdem regimen subire debere videtur; cum & in hac irregularis valde sit status biceps, aut ut in ea existat aliquis, ejusdem capiti non subiectus. Sed reponi potest, familias, numerofo praesertim servitio florentes, posse habere duplicem finem, alium cum civitatibus communem, alium peculiarem. Communis finis spectatur in defensione & securitate, & conjunctione plurium resultans. Haec etsi imperium sit necessarium; cum tamen uxor ad eundem finem vix momenti quid afferat, sufficere ad unitatem familiae potest, si ipsa simplici pacto, ac per modum amicitiae viro sit conjuncta. Sic Abrahamus in ceteros suos familiares imperium utrique exercuit; Saram tamen non aliter quam fororia aequalitate videtur habuisse. Vid. *Genes. XVI. 2. 5. 6. XXI. 10. 11. 12.* Quamquam insigniter in sacris literis commendetur ipfius erga maritum observantia, quod dominum ipsum vocaverit: 1. *Petr. III. v. 6.* Finis autem matrimoniae peculiaris idem videtur sat commode obtineri posse, etsi unus conjugum in alterum non habeat imperium proprie dictum, & quod jus vitae ac necis, ac graviolem coercionem complectatur; sed amicitia duntaxat & pactum conjugum continet. Quod pactum tamen, quia mariti conditio in eo est melior, accedente etiam sexus praestantia, naturam foederis inaequalis aemulatur; in quo uxor marito observantiam maxime, hic illi protectionem debet. *Martialis l. 8. epist. 12. Inferior matrona suo fit, Prisce, marito: Non aliter fuerint foemina, virque pares.* Plin. *Paneg. Multis ne maximi cives haberentur, hoc effecit, quod mariti minores erant.* Neque tamen jure naturali quidquam obstat, quo minus uxor etiam proprie dictum imperium mariti subeat. Nam se haud quidquam invicem destruunt metus imperii, & amicitia conjugalis; non magis quam imperium in principe amorem civium per se extinguit. Idque imperium non solum singuli sibi mariti quaerere possunt, per pactum matrimoniali conventioni adjectum; sed & apud integros populos publica lege id sanciri fœvit. De Gallis *Caesar de B. G. l. VI. tradit, ipsos habuisse in uxores sicut & in liberos jus vitae & necis.* Apud Germanos maritis adulterii poena fuit permissa. *Tacit. German. c. 19.* Et quidem velut pro imperio sumenda, non quod iptorum iracundiae aliquid indulgeretur; sicut de servis *Idem d. l. ait: occidere solent servum, non disciplina & severitate; sed impetu & ira, ut inimicum, nisi quod impune.* *Gellius lib. X. cap. 23. ex oratione Catonis: Vir, nisi cum divorcium fecit, mulieri iudex, & pro censore est; Imperium, quod videtur, habet. Si quid perverſe atque factum est à muliere, multatur: si vinum bibit, si cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur.* Item: *In adulterio uxorem tuam si deprehendisses, sine iudicio impune necares, illa te, si adulterares, digito non auderet contingere, neque jus est.* *Tacitus Ann. XIII. 32. Potipponia Gracina, superstitionis externa rea, mariti iudicio permissa. Isque prisco instituto, propinquus coram, de capite famaeque conjugis cognovit.* Add. quoque *Enripides Medea v. 230. seqq.* Et de Japonionum Moribus *Bernhard. Varenius descript. Japon. c. 13. lex Wisigo-*

thorum l. 4. tit. 4. c. 3. Memorabile est, quod de Sacis refert *Aelianus V. H. l. XII. c. 38.* Si quis puellam uxorem ducere cupit, pugnam cum ea suscipit: & si illa superior sit, captivum abducit, at imperium in eum tenet: sin inferior, regitur ab ipso. Certant autem non de vita, sed de victoria. Porro quantum marito potestatis in bona uxoris competat, itidem ex ipsorum conventionione, aut legibus civilibus dependet. His enim utique standum, siquidem definierint, an fœminæ cum dote sint elocandæ, an bonorum inter conjuges debeat esse confusio, an maritus plenam aut restrictam facultatem circa bona dotalia disponendi habeat, & quæ sunt similia. Apud Japonios dotem viris nullam afferunt uxores: opulentiores quidem parentes solent interdum cum filiabus suis ipso nuptiarum die certam pecuniæ summam ad sponsum mittere: verum eam hic cum ceremoniis remittunt. Nolunt enim quidquam admittere, ex quo uxor occasionem superbiæ capiat. Proverbium quoque crebro in ore habent, fœminam toto vitæ tempore propria carere habitatione. Puellam enim in parentum ædibus, nuptam in mariti, viduam in liberorum domibus agere. *Bern. Varenus descr. Japon. c. 12.* Obiter quoque notandus mos veterum Thracum, apud *Solinum c. 15.* Nupturæ non parentum arbitratu transiunt ad maritos, sed quæ præ ceteris specie valent, subhæstari volunt, & licentia taxationis admissa non meribus nubunt, sed premiis. Quas forme premit dedecus dotibus emunt, qui coniungantur. Sic apud *Xenophontem anabasis l. 7.* Seuthes: si tibi filia est, eam Thracia more mihi remam. Add. *Heraclides de polius & Mela l. 2. c. 2.* Sic *Assyrii* quoque Virgines publice Venum exponebant. *Aelian. V. H. l. 4. c. 1.* *Herodotus Chio.* Addantur, quæ super prohibitis donationibus inter virum & uxorem disponunt leges *Rom. l. 1. 2. 3. princ. D. de donat. inter virum & uxorem.* Ubi leges civiles nihil heic constituunt, aut ubi in naturali vivitur libertate, circa ista pro lubitu pacisci inter se conjugibus licet.

§. 12. Ad isthæc illustranda facit expendisse, quæ *Iob. Frid. Hornius de civitate l. 1. c. 1.* tradit. Ubi primo rejicite eos, qui imperium mariti in uxorem à natura esse dicunt. Quod probamus, siquidem hoc asseratur; per ipsam naturam citra interveniens pactum & ultroneam uxorum subjectionem, marito imperium competere. Id quippe repugnat naturali hominum æqualitati; & sola aptitudo imperium non confert. Inde contendit: nullum imperium sive publicum sive privatum homini in hominem competere, absque expressissima constitutione DEI, ejusdemque præsentissimo interventu. Heic observandum, quando origo imperii investigatur, proprie quaeri causam proximam, immediatam, & secundam: primam autem, & universalem causam semper præsupponi. Unde licet Dei mandatum, super introducendo aliquo ordine inter homines extet; adhuc tamen quaestio superest, quibus pactis intervenientibus factum sit, ut homines ad præscriptum Dei sese componerent. Nam valde imperitum est credere, quando Deus alicujus rei moralis autor dicitur, eodem modo hanc ab ipso productam, sicut cælum & terra sine interventu ullius creaturæ ab ipso creata sunt. Neque etiam licet Deus jusserit tabernaculum fieri, ideo, qui operi manum admoverunt, non proxima & immediata causa ejusdem vocari queunt. Unde licet Deus præceperit, ut mulier viro pareat; tamen ut hujus imperium actu existat, illa pacto huic sese subjicere debet, quo ipso idem actu & immediate istius dominus constituitur. Sicuti venatio-

ne utique opus est, utut Deus dixerit; dominamini bestiis terræ. Vanum quoque est argumentum; uxor non habet potestatem maritalem, ergo non potest eam in maritum conferre. Quasi vero per conventiones hominum non possit produci qualitas moralis, quæ antea formaliter non exstabat. Nam ut imperium constituatur, non est necessarium, ut illud in uno jam formaliter existat, & in alterum transferatur: (sicut si substantiæ physicæ ab uno in alterum sint transferendæ, oportet ut prius existant;) sed illud oritur, quando quis sese abdicat adversus alterum facultate resistendi, quam alias per naturalem libertatem habebat, suamque voluntatem; fide in hoc data, istius voluntati subjicit. Porro licet in sacris literis Evæ subiectio in pœnam seducti mariti injuncta dicatur: tamen ex hoc non sequitur, imperium maritale post lapsum non habere secundam, & proximam causam conventionem inter maritum & uxorem. Nam cum non omnis obsequii necessitas infelicitatem habeat conjunctam, (sicuti beatissimus Angelorum status non minuitur, quod ipsi DEO addictissime parcant;) id jam pœnæ vicem in subiectione mulieris habet, quod invita & stimulante semper dominandi libidine jugum ferat. Igitur sibi invicem hæc non repugnant: imperium maritale naturaliter ex consensu mulieris oritur; & Deus in vicem pœnæ mulieribus illud imperium fecit molestum. Illa enim inanis est subtilitas: *quicquid nunc voluntatis, & voluntarii pacti in muliere occurrit, id ad contrahendum matrimonium pertinet; & consequenter interpretandum est ad assensum & approbationem, qua in securo certi mariti imperio scemina adquisierit.* Quasi diceret, imperium maritale consensu uxoris non producit, sed illud jussu Dei jam constitutum uxor consensu suo lubit. Sicut viator diverforium non extruit, sed illud jam extructum ultro intrat. Sed probe notandum, imperium hominis in hominem tanquam ens morale non existere sine actu humano, neque citra obsequium intelligi. Nulla quippe scemina ad obsequium existit obligatio, antequam consensu suo viro se subdiderit. Quod ipsum ut fiat, etsi voluntati divinx sit congruum; id tamen non impedit, quo minus ipsius pactum, & id comitata subiectio, immediata & proxima sit causa imperii maritalis productiva.

§. 13. Sed nec illud *Eidem* d. l. concedimus, marito præter imperium in rebus conjugum & familiæ, omnino competere *jus vite & necis*, & in hoc jure summam imperii maritalis consistere. Quæ tamen potestas intelligatur, quatenus ab imperio civili nondum fuerit restricta; & quæ non consistat in licentia aliqua, excusante crudelitatem paricidii, sed in legitima facultate capitalia scelera condigne puniendi. Enimvero quod omne imperium, quatenus in subiecto proprio est, nec precario habetur ab aliquo homine, aut à superiore non est circumscriptum, importet *jus vite & necis*; gratis vix crediderim. Sane ad finem matrimonii tanto imperio non est opus. Et si quis credat, quævis atrocitas delicta in forum humanum trahi debere; quis in familia segrege patremfamilias, quis in civitate regem puniet? Quod si intolerabilia perpetret uxor, poterit tanquam hostis familia ejci, & velut jure belli occidi. Jam ante tamen admisimus, naturæ matrimonii ejusdem imperium non repugnare.

§. 14. Hoc loco etiam est explicandum vulgatum *Jctorum dictum*; *consensus non concubitus facit matrimonium.* l. 15. d. de condit. & demonstrat. Aut uti *Quintilianus* de-
clamat. 247. loquitur; *coitus atque congressus citra jus non effici uxorem*, vid. c. 5. caus. 27.

Ecce

just.

quest. 2. Cujus duplex esse sensus potest; vel quod non statim, qui inter se consueverunt, conjuges sint, nisi in matrimonium consenserint: *Virgil. Aeneid. 4. Nec conjugis unquam pretendit sedas, aut hac infœdera veni.* Vel quod statim atque utrinque consensus fuerit, contractus matrimonialis perfectus censeatur, etiam ante concubitum. Ubi tamen judicaverim, quemadmodum ad plenum rei dominium transferendum requiritur, ut res sub alicujus potestate ita constituatur, quo de ea quandocunque placuerit disponere queat: ita ut aliqua proprie alterius uxor dici queat, necessum videtur ita ipsam vel ut in manus viri convenisse, ut ea tanquam uxore possit uti. Id quod tamen ut à concubitu incipiat, haut quidquam requiritur. Sic Itaco uxor fiebat Rebecca, postquam eam deduxisset in tabernaculum matris suæ, *Genes. XXV. ult.* Sic dubito au adulteram vocare possumus, quæ alicui ablenti desponsata, tertio interea, antequam domum deducatur, conjungitur; ut ut per mandatarium dicis causa nuptiæ sint consummata. Contra absurdum foret, Saram Tobie junioris uxorem vel le negare primo trinecio. vid. *Tobia VI. 19.* Aut hodie nostris moribus post copulam sacerdotalem, antequam Hesperus hymenæum exciverit. Ex mente Ebræorum, uti tradit Seldenus l. V. cap. 4. ad in matrimonium ante legem Mosaicam requirebatur præter consensum etiam concubitus. Sic ut istis seculis matrimonium esset corporalis viri, & foeminae conjunctio, præeunte in vitæ & lecti societatem consensu. Sed Ebræorum jure civili solus consensus nuptias faciebat. *Deuter. XXII. 23. 24.* Add. l. 8. C. de incestis & inutil. nuptiis. Quid loco addendum, quod notavit Grotius ad *Matth. c. 1. v. 18.* apud Ebræos sponsas intactas fuisse, donec convocato cœtu matrimonium solenni prece initiaretur: quod non tam lege præceptum, quam ab antiquissimis patribus traditum Judæi ut olim, ita nunc quoque observant, à quibus ad Christianos id institutum honestatis plenissimum manavit. Itaque etsi virginalis pudicitie custodiam in se recepisset sponsus, manebat tamen sponsa ad nuptiarum diem *ἐν τῇ γυναικωνίτιδι* à sponso sequestrata, perinde quasi in alia domo ageret, conf. *Genes. 24. 67. Deut. 21. 13.*

S. 15. Consequens est ut inquiramus, num jure naturali matrimonia non possint esse, nisi inter unum marem, & unam foeminam; seu quod idem est, num eodem jure polygamia sit licita? Est autem polygamia duplex, una, qua plures viri uni foeminae promiscue junguntur, aut una foemina pluribus viris simul nubit: altera, qua unus vir plures simul habet uxores. Ad priorem speciem possis referre communionem uxorum Platonice tantopere exagitatam; de qua *Plato l. V. de rep.* & in ejus libri præfatione *Marfilus Ficinus*. Cui non absimilem *Taprobanensis* tribuit *Diodorus Siculus l. 2. cap. 58.* *Mulieres nuptum hanc ducunt, sed promiscue communes habent: & natos inde filios, ut omnium communes, pari complectuntur amore, nutriuntque. A nutricibus pueri adhuc infantes saepe commutantur, ut nec matres suas agnoscere queant.* Add. *Idem l. 3. c. 15. de Ichthyophagis; & l. 3. c. 24. de Hylophagis. & l. 3. c. 32. de Nomadibus, quorum mentionem etiam facit Sirabo l. 7.* De foedis moribus *Garamantum* vid. *Plinius N. H. l. 5. c. 8. & Solinus c. 43 & Troglodytarum Agatharchides c. 30. & Pompon. Mel. l. 1. c. 8. & Agathysiorum Herodotus Melpomene. & Gindanorum atque Nomadum Idem Melpomene.* De incolis *Thules* nescio qua fide *Solinus c. 35. Videntur foeminae vulgo, certum matrimonium nulli.* Item, quod *Cæsar l. V. de B. G. de antiquis Britannis*

nistradit: *Vxores habent deni duodenique inter se communes, & maxime fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. Sed si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, à quibus primum virgines quæque ductæ sunt.* Ubi manifestum est, Cæsaris mentem non esse hanc, quasi una fœmina denis duodenisque simul nupserit; quod ipse quoque *Seldenus l. V. c. 11.* credit; sed quod deni quidem, duodenique, ubi suam quisque uxorem duxisset, eas deinceps inter se communes habuerint, ut qui cum cuique placeret concumberet. Meminit ejus moris, sed minus distincte, *Xiphulinus epit. Dionis in Nerone*, in oratione *Bundociæ & in Severo.* Non absimilia de Sabæis refert *Strabo l. XVI.* *Qua possident, omnibus consanguineis sunt communia, sed natu grandior dominus est. Una omnibus uxor est, qui prior ingreditur, posito ante januam baculo cum ea congregitur: ea tamen cum grandiore pernoctat: quapropter omnium sunt fratres. Adulter capite plectitur. Adulter vero ex alio genere est.* Add. quæ *Idem l. XI. de Maslagetis & Tapyris* tradit. De quibusdam incolis regni *Calecuti Ludovicus Romanus* navig. *l. V. c. 8.* *Fœmina septenis nubis viris, qui in concubium noctes alternant. Vbi autem pepererint mulieres prolem, delegant ad quemcunque ex septem conjugibus voluerint, à quarum assertione nulla est provocatio.* Paria habet *Petrus de Valle Itiner. part. 3. epist. 7:* Huc referre possis, quod ex *Aenea Sylvio de Lithuanis* tradit *Joh. Büemus de morib. gent. l. 3. c. 7.* *Inter e matrona palam concubinos habent virorum permixta, quos concubus vocant adiutores: contra pellicatus viris probro datur. Sic è rep. Spartana* *Lycurgus*, referente *Plutarcho* in ejus vita, conatus est ejicere τὴν κενὴν καὶ γυναικῶδα ζῆλοτυπίαν, inanem & muliebrem zelotypiam, permixta contra liberorum, eorumque procreacionis communicatione inter honestos: deridens eos, qui hæc velut seclusa & abstracta à communis usu cadibus & bellis exsequuntur. Nam viro natu grandiori, cui florens ætate erat conjux, si quæz probum & prudentem adolescentem charum haberet, probaretque, jus erat eam huic jungere, & cum impotita esset egregio semine, sibi vindicare partum. E diverso liberum erat bono viro, si quæ ei casta mulier, quæ elegantes pueros ederet, alteri nupta cordi esset, agere cum viro, ut cõpiam sibi ejus faceret, atque ita tanquam frugiferum arvum conferere, & gignere liberos probos, qui proborum futuri consanguinei; & propinquæ essent. Ante omnia enim non duxit privatos parentum filios *Lycurgus*, sed communes civitatis. Quare noluit ex turmalibus, sed ex præstantissimis generari cives. Deinde reliquos notavit legislatores oppido insulsos & vanos fuisse, qui canes & equos ad optimos admissarios agant, idque pretio vel gratia contendant à dominis: conjuges vero inclusas, quas ex solis volunt ipsi parere, custodia sepiant, siue amentes sint, siue decrepiti siue valetudinarii. Quasi vero filii, si ex pravis editi sint, non ipsis præcipue, in quorum sunt potestate, & altioribus sint pravi; & contra probi. cam si originem naturali fuerint. Et isthæc acta judicat Φυσικῶς καὶ πολιτικῶς, naturali & civili rationi convenienter. Mentionem quoque ejus legis facit *Xenophon de reb. & legibus Lacedæmoniorum.* Stoici quoque apud *Diogenem Laërtium* in *Zenone* tradebant; uxores apud sapientes communes esse debere, ut quilibet illi congregiatur, quæ sibi prior occurrat. Fore enim sic, ut omnes patrum instar æqua caritate sobolem diligant, utque tollatur adulterii suspicio & zelotypia. Add. quoque *Thomas Campanella de Civitate Solis.* Neque apud Romanos inusitatum, uxorem alteri velut commodare, ut ex ea liberos tolleret, camque si vellet, iterum recipere. vid. *Plutarchus Numæ.* Uti *Marciam* suam *Q. Hortensio* commodavit *Cato*, vid. *Idem Catone Minore, & Lucianus l. 1. v. 326.* Sic

lege Solonis, permiffum erat, ut puella ἐπιληθεῖ, quam impotens cognatus vindicaverat, ipfius cognatus feſe poſſet ſubſternere. vid. *Piniarchus Solone*. Enimvero quinhæc omnia juri naturali repugnent, dubitare fas non eſt. Conf. *Matth. XXII. 25. ſeqq.* Nam naturalis & regularis matrimonii finis eſt, certam ſibi, & tuam prolem quærere. Ad quid in iſta confuſione ſuum quis poſſet agnoſcere? Et cum non niſi ex uno eodem tempore foetus queat concipi, nil niſi ut libidini ſatiſſiat, heic quæritur. Adparet quoque dulciſſima neceſſitudinum vocabula hoc modo confundi aut velut aboleri. Nam quod *Plato l. V. de republ.* non vocabula tantum cognationis, puta patris, matris, filii, filiæ, fratris, ſororis, ſed & officia iſtis neceſſitudinibus debita per legem imponere, & ætate ſuperiores pro parentibus, minores pro liberis, æquales pro fratribus haberi vult, id fruſtra eſt. Nam nullum patrem habet, qui certum non habet. Bene *Lactant. div. inſtit. l. 3. c. 20. Si omnes omnium liberi ſint, quis amare liberos, tanquam ſuos, poterit, cum ſuos eſſe aut ignoret, aut dubitet? quis honorem tanquam patri deferet, cum, unde natus ſit, neſcias?* Ex quo ſit, ut non tantum alienum pro patre habeat, ſed etiam patrem pro alieno, &c. Et recte quidam miranti, quod apud Lacedæmonios adulteria non audirentur, dixit: ipſa matrimonia adulteria eſſe, innuens foedum iſtum morem commendandarum uxorum. Præterea in eo maxime differunt connubia hominum à commixtionibus brutorum, quod uxores maritis fidem dant, de corpore ſolis ipſis præbendo. Quam fidem ſi quis maritus ultro uxori remiſerit, admittendo adjuutores & vicarios, viri ac mariti nomine indignus eſt, & decori ordinis in ſocietate humana perturbator foediſſimus. Quod ſi autem legiſlatori non ferendum videbatur, per vetuli mariti imbelliam foecundum arum ſterileſcere; longe commodius erat medium illi damno avertendo, prohibere inter inerves ſenēs, & juvenculas matrimonium. Zelotypia porro, quæ nulla ob ſuſpecta uxoris facinora animum lancinat, uti ſolidiſſimus juxta & miſerrimus eſt morbus: (vid. *Oppianus Cyneget. l. 3. v. 237. ſeqq.*) ita ſtudium ſervandi integritatem uxoris, abhorrentiamque ſubſeſſores thori admittendi, honeſtati ac rationi repugnare, nemo ſanus dixerit; (vid. *Seneca Herc. Oſtav. v. 233.*) adeoque iſta uxorum communicatione neque vitioſa Zelotypia tolli poterat, neque honeſtā debebat. Non etiam crediderim, hac ratione maxima concordia cives ligatum iri, ſi quilibet de quolibet dicere queat; hoc meum eſt. Civitates egregiis hominibus potius, quam mancis aut morbidis impleri ſine dubio melius eſt; & fortes creari fortibus, quam languidis frequentius habetur. Sed ſi vel maxime ſemper patris robora proles referret; tanti tamen id non erat, ut ideo matrimonii ſanctimonia, omnis boni ordinis fundamentum, convelli debeat. Nam huc adferre ſimilitudinem ab admiſſariis equis deſumptam, foedius eſt, quam ut refelli mereatur. Addantur, quæ contra Platonem diſputat *Ariſtoteles Polit. l. 2. cap. 2. Optime Idem Polit. l. 7. cap. 16. (21.) Περὶ δὲ τῆς πρὸς ἄλλον οὐμιλίας, ἔστι μὲν ἀπλῶς μὴ καλὸν, ἀπὸ μέρους φαίνεται μὴ δαμνῶς ὅταν ἢ καὶ περὶ τοιοῦτῃ πόσιν. Cum alio vero vel alia conſuetudinem habere, dum conjuges erunt & vocabuntur, in rebus turpiſſimis habeatur.*

§. 16. Altera polygamiae ſpecies, & quæ proprie ſic dicitur, qua plures uxores uni viro ſimul junguntur; & olim & nunc plurimis populis fuit uſitata. Quid apud Ebræos receptum fuerit, apertiſſimum eſt. vid. *Deuter. XXI. 15. XVII. 16. 17.* & locus

locus *Ambrosii* apud *Gratianum caus.* 32. *quest.* 4. c. 3. 7. *Sic.* 2. *Samuel.* XII. 8. Deus Davidi tanquam insigne beneficium imputat, quod ei complures uxores, & quidem illustres dederit. Et prout tradit *Seldenus de uxore Ebraica* l. 1. c. 9. putabant Ebraei, tot uxores ducere cuique licere, quot vellet; modo ei suppetat, quo singulis victum, vestitum, ac debitum conjugale præstare possit. Ad vitanda tamen incommoda, ex multitudine uxorum provenientia, sapientes ejus populi monebant, quaternarium numerum à nemine, excepto rege, excedendum. Qui contra faciebat, imprudens, & majorum institutis inobediens habebatur. Pontifici autem non nisi unam eodem tempore habendam credebant; etsi priore dimissa aut mortua alteram ducere non prohibebatur. At regi ob præceptum *Deuter.* XVII. 17. putabant interdictum supra XVIII. ducere. Quod si autem degerent in loco, ubi monogamia tantum in usu esset, etiam ipsi Ebraei non nisi unam ducendam volebant. Sicut & Judæis sub ditione Romana degentibus interdicta est polygamia, l. 8. C. de *Judeis & cælicolis*. Add. idem *Seldenus de I. N. & G.* l. 5. c. 6. De hodiernis Judæis testatur *Leo Mutinensis in historiari-tum Ebraicorum part.* IV. cap. 2. §. 2. eos, qui in oriente habitant, plures ducere adhuc uxores; id quod in Germania non permissum, nec in usu sit. In Italia autem rarissime, & in eo tantum casu, ubi quis cum priore multos annos sine prole vixit. Ubi monet *Seldenus* d. l. in prima editione fuisse subjuncta illa verba; *indultum tamen Romani Pontificis impetrato*; quæ verba in *edit. Parisina* anno 1637. sunt omissa. De antiquis Germanis *Tacitus*: *Prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur.* Sic *Arriovisto* duæ fuerunt uxores, Sueva una, altera Norica, memorante *Cæsare* l. 1. de B. G. Græci utut regulariter essent monogami; tamen apud Athenienses extabat plebiscitum *ἡ δὲ πόλις ἀνδρῶν, ζυγαυξήσῃ τε τὸ πλῆθος, γαμεῖν μὲν ἀστὴν μίαν, παῖδες περὶ αὐτῆς δὲ ἕκαστος ἐξ ἐτέρας*: *ut propter defectum virorum, Si multitudo hominum gliscat, ducere liceat civem, liberos autem tollere etiam ex alia.* *Diogenes Laërtius Socrate.* Unde & *Athenæus* l. XIII. c. 1. cum ob institutum *Cecropis* dixisset, non probabile videri, quod quidam scripserant, *Socrati* duas simul fuisse uxores *Xantippen* & *Myrto*; præsertim cum *Comici Poetæ*, in ipsum alias dicacissimi, de ea re sileant, demum addit: *nisi forte peculiare aliquod decretum tum ob hominum paucitatem fuerit factum* Apud *Gellium* l. XV. c. 2. *μισογονίας*, quæ in *Euripide* deprehenditur, hæc quoque causa allegatur, quod duas simul uxores habuerit, cum id decreto ab Atheniensibus facto jus esset, quorum matrimonii pertædebat. Apud *Spartanos* cum *Anaxandrides* Rex uxorem sterilem nollet repudiare, iussu *Ephorum* aliam sœcundam isti superinducere adactus fuit. *Herodotus Terpsichore.* Romanos monogamos fuisse notissimum est. vid. l. 2. C. de incest. nupt. l. 18. C. ad L. Iul. de adult. Et tamen de *Julio Cæsare* refert *Suetonius* c. 52. cum legem voluisse ferre, ut uxores liberorum quærendorum causa, quas & quot vellet, ducere liceret. Sic & de Imperatore *Valentiniano* memorat *Socrates hist. Eccles.* l. IV. cap. 26. cum Severæ uxori superinduxisset *Justinam*, forma præstantissimam, legemque tulisse, & in omnibus civitatibus promulgasse, qua cuique permissum *δύο γυναῖκες ἔχειν γυναικας*, *duas legitimas habere uxores.* Idem refert *Paulus Diaconus* l. XI. Et si *Zonaras* de his tantum ipsius uxoris mentionem facit, de lege silet. Quia tamen reliqui histo-

rici,

rici, *Amnianus*, *Zosimus*, *Orosius*, Patres item Christiani, qui de re connubiali toties disputant, de isthoc facto silent; inde & bigamiam illam, & legem Valentiniani pro fabula habet *Baronius Tom. IV. ad ann. Christi 370. §. 125.* Machometes quoque in nova sua lege polygamiam permisit, astutissime sese accommodans ad ingenium populorum, quos deceptum ibat. Nam Soli propiores plerique in Venerem fervidi; foeminae autem vel naturali indole, vel ob educationem imperio maritali ita obnoxiae, ut ipsarum zelotypia pacem domesticam non magnopere soleat perturbare. Et si opulentiores apud istos populos singulas uxores singulis ædibus soleant habere inclusas, alii etiam oppidatim suas uxores habeant, ad vitanda jurgia. *Richerus de moribus Turcarum.* Ratio autem hujus instituti, quam tradit *Boccacchius relat. ex Parnasso cent. II. cap. 18.* quod ista interviat disponendis ad dominatus asperitatem tolerandam hominibus, dum inter plures liberos disperſæ opes familias reddunt debiliores, subtilis quidem est, sed de qua Machometes cogitare non potuit, tanto temporis spatio post ipsius obitum imperio Turcico exorto. Sic quod in India complures reges doctrinam Christianam adſpernari ſint, præcipua causa memoratur, quod deinceps una uxore contenti eſſe juberentur. Add. *Abr. Rogerius de Bramin. part. 1. c. 13.* & *Alexand. de Rhodes itiner. part. 2. c. 11.*

§. 17. Hæc species polygamiae utrum juri naturali repugnet, nec ne, inter eruditos non satis convenit. Nos quæ in utramque partem jaçantur argumenta proponemus, judicio penes lectorem relicto. Qui igitur polygamiam in se juri naturali non repugnare contendunt, ita differunt; finem regularis matrimonii, certitudinem sobolis & mutuam adjutorium, non minus in polygamia, quam monogamia obtineri posse. Quod enim aliqui clamitant; *hoc modo non reciprocari fidem inter conjuges*; id quod tamen ratio dicitur, *cum aliter constare nequeat ratio pacti, & repensatio fides*; id inane eſſe. Nam mutuam fidem non in eo consistere, ut præstationes invicem sint æquales. Neque finem matrimonii regularis requirere, ut quemadmodum uxor nemini corporis sui copiam debet facere, præterquam uni marito; sic & maritus non possit alteri foeminae se impertiri, præterquam unicæ uxori. Nam certitudinem sobolis, quæ unam foeminam pluribus simul viris misceri prohibet, in viro locum non habere. Neque minus tamen fidem uxori maritum exhibere teneri, quæ spectatur in exhibitione adjutorii, & debiti quod vocant conjugalis. Circa quod posterius cum multas apud nationes viris id roboris sit, ut pluribus foeminis sufficere possint, non querelam posse movere plures, unius viri uxores. Imo si primum matrimonii scopum spectemus, qui est generatio sobolis, etiam apud sedatæ Veneris nationes id officii apud plures foeminas uni viro implere non adeo supra vires eſſe; præsertim si foeminae velint imitari Zenobiam Palmyrenorum reginam, quæ *ne virum suum quidem sciebat, nisi tentatis conceptionibus*, uti loquitur *Trebellius Pollio*. Ergo ex intemperantia profuere, quod adeo polygamiam oderint mulieres. Quod si uxor à marito sibi corporis ipsius usum fuerit stipulata, sicuti Labanus à Jacobo stipulabatur, ne suis filiabus alias uxores superinduceret, id pactum utique est servandum. add. l. 121 §. 1. D. verb. oblig. Ubi id pactum non fuerit, sufficere uxori pro rara parte corpus viri possedisse. vid. Gen. XXX. 15. 19. *Herodotus Thalia: ἐν αὐτῇ πῆλιν ἡ γυνὴ καὶ ποτὶ τὸν ἑαυτῆς πέπονται.*

Uxores

Uxores Persarum per vices in orbem ad illas pergunt. Neque injuriam accipere uxorem si aliis quoque suis uxoribus sese imperiat maritus; quia illa nihil juris habet in corpus mariti, nisi quantum ex pacto connubiali sit constitutum. Atqui heic ipsam non in integrum velut corpus, sed pro rata duntaxat jus accepisse, & ipsam in tale connubium ultro consensisse. Ergo non nisi tunc justam adesse querendi causam, quando maritus *fundum alienum arat, incultum familiarem deserit.* *Plautus Asinar. act. V. sc. 2. add. l. 13. §. 5. D. ad L. Inl. de adult.* & quæ ad eam notat *Grotius in flor. spars.* Nam fere ita honoris avidæ non sunt mulieres, ut æquo animo velint adquietcere illa exultatione, quam *Ælius Verus* apud *Spartianum* adhibebat uxori, de extraneis istius voluptatibus conquerenti: *Patere me per alias exercere impudicitias meas; uxor enim dignitatis nomen est, non voluptatis.* *Add. Plautus Mercatore act. 4. sc. ult. & Gratianus caus. 32. qu. 6. c. 2. segg.* Addunt præterea, hoc modo nequidquam ad servilem conditionem redigi uxores: neque in eo flagitium esse, si præ viri inferioris sint conditionis foeminae. Cum ipsa lexus imbecillitas eas sub tutela velut marium vivere suadeat. *Enripides Supplicibus. Πάρτα δ' ἀπρέων γυναιξὶ πρῶτ' ἔλεν εἰνὸς ἀνδρὸς ὁσσοί.* Omnia per viros agere decet mulieres, quæ quidem sapient. Rationes quæ afferuntur de zelotypia, de discordiis domesticis, de odiis novercalibus in ipsa prole conjuvando, non efficere, jure naturali polygamiam esse illicitam; sed incommoda quædam domestica eandem comitari, quibus tamen neque ipsum matrimonium, neque secundæ nuptiæ destituantur, quas nemo idcirco illicitas dixerit. Neque vero hæc incommoda ubique locorum æque deprehendi, sed duntaxat apud illas nationes, ubi erecta nimis sunt foeminarum ingenia, aut ubi obnoxii nimis uxoribus mariti vivunt. Apud multos populos naturali indole, an propter educationem, foeminas maritis addictius parere; (vid. *Benzo. hist. nov. orbis part. 1. cap. 37.*) nec cordato viro inter plures quoque uxores domesticam pacem servare difficile esse. *Dionysius Godofredi ad l. 7. C. de Judais & calixtolis* rationes qui expendere, tat levés deprehendet.

§. 18. Ex altera parte urgetur præceptum decalogi de non moechando, quod nemo unquam dixit aut diceret ad foeminas tantum pertinere. Si ergo ad utrosque conjuges pertinet, maritus committet adulterium, quotiens fidem matrimonii dederit, aut in thorum receperit alteram foeminam, invita ea, cui potestatem in suum corpus fide interposita primum dedit. *Gratianus caus. 32. quest. 5. cap. 15. 16. 23.* Vid. *Beccler. ad Grot. lib. 2. cap. 5. §. 9.* His reponit nonnulla *Hobbes de civ. c. 6. §. 6. &c. XIV. §. 9.* quæ alio loco à nobis excutientur. *Anton. Matthæus de Criminibus ad L. Inl. de adult. cap. 1. §. 13.* negat per polygamiam committi adulterium (§. 12. negaverat adulterium à marito committi cum innupta.) Adulterium quippe committi cum nupta alteri l. 6. §. 2. *D. h. 1.* Neque omnem violationem fidei conjugalis esse adulterium. Nam & qui malitiose deserit, qui debitum non reddit, qui non alit uxorem, contra fidem conjugalem facit; nec tamen ideo adulter cluet. Addit, licet iniquum sit, virum ab uxore exigere pudicitiam, quam ipse non exhibeat; non tamen inde effici, æquale utriusque peccatum esse. Quem enim nescire, majorem pudicitiae rationem uxoribus constare debere, qua propter lexis verecundiam, qua propter fidem seminum consulationem, & adulterinorum suppositionem, qua propter dedecus familie, totiusque civita-

tis. Etenim si dedecori habitum, altero parente cive, altero peregrino natum esse, hybridæque omni tales appellati: quanto grandius dedecus, & totius quidem civitatis, si incertum sit, ex adulterio, an legitimo matrimonio cives concepti sint? Sic *Levitico*. 18. v. 20. & *XX*. 10. adulterium definiri per accessionem ad uxorem alterius, aut violationem uxoris alterius. Nec probabile videri, quomodo lex de non incechando, quæ lata est populo polygamo, ad polygamiam possit pertinere, ut illa non expressis verbis foret prohibenda. Dicta sacrarum literarum, ubi etiam alicujus uxorem concupisse adulterium vocatur, quibus innituntur dicta Patrum, allegata *Gratiano* cap. 3. 4. & 1. *quest.* 4. *causa* 32. & c. 5. *quest.* 6. *causa eadem*. c. 4. *X*. de eo qui cognovit consanguinem uxoris suæ. Perinde esse habenda, atque illa, quibus homicida vocatur, qui fratrem suum odit. Alii ita adversum disserunt; dictum præceptum sine dubio viros æque atque feminas fringere. Non minus quemcumque virum alterius mariti thorum violare non debere, quam uxorem proprii mariti thorum. Sed in polygamia non esse violationem thori. Deinde in aprico esse, eum, qui in solidum uxori corpus suum addixit, fidem violare, si vel scortetur, vel aliam uxorem priori superinducat. At quomodo fidem violasse videbitur, qui uxorem ducendo facultatem sibi reservavit aliam quoque adsciscendi? Neque debitum conjugale subtrahere, qui non nisi partialem velut usum sui corporis addixit. Heic reponitur; non esse quod credatur unquam hoc futurum, ut femina hoc consentiat sue injuriæ; nisi vi metusve adacta, aut imbecillitate ac defectu judicii mota, neutro autem ex fonte jus oriri posse. Verum in hoc aliqui injuriam non agnoscunt. Nam quod jus uni homini in corpus alterius competat, illud ex contentu alterius, & pacto fuisse quæsitum. Igitur si præstetur, quantum pacto fuit promissum, non esse causam super injuria querendi. Neque sequi; si viro in foeminam jus est querendum tanquam in uxorem, per naturam justii matrimonii non nisi in solidum id queri potest; igitur vice versa mulieri quoque non nisi in integrum virum jus quæri debere. Sed nec æqualitatem hominum naturalem hoc pacto infringi. Illam enim haudquidquam requirere, ut præstationes mutuae inter homines sint æquales. Alias enim juri naturali repugnaret, alios, post antegressum factum humanum, etiam alienum, ipsa nascendi sorte imperio, alios obsequio destinari. Ac in ipso matrimonio neminem sanum æqualitatem hominum eo usque extendere, ut imperium domesticum alternis gerendum velit asserere. Sic circa procreationem sobolis quam facili opera perfungi patrem? Quantos contra dolores, quantas molestias matri exauriri? In civitatibus ultro irrideri mulieres, si & ipsæ in partem regiminis publici velint admitti: abs quo ipsas hautquidquam per injuriam aut tyrannidem virorum excludi quis dixerit. Sic si quis populus eo sit ingenio, ut ad dictiorem velit imperio regi; (quod iniquiores vocant fervili modo haberi,) stultè & contra prudentiam regnatricem facere, suavissimam utique juris naturalis forem, qui plus quam par est fræna eidem velit laxare. Ergo non minus ineptum esse, conditionem foeminarum Asiaticarum miserari, quam rusticorum, aut opificum, quod his durius ærum, quam nobilibus exigatur. Quod maritus non possit honeste consentire in adjuores thori, aliam esse rationem. Igitur non esse, quod uxor suæ conscientiae metuat, si in ejusmodi matrimonium, ubi id publice receptum est, consentiat.

sentiat. Præsertim cum moraliter sit impossibile, à solis mulieribus publico more firmatam aboleri; si vel maxime vitiosi quid illa haberet; quippe quæ & viribus destituitur, & à repub. excluduntur, & inter quas non defuturae sint, quæ in parte amicitiae hæreere velint. *ſes. IV. 1.* Ac licet Ethnicorum & Muhammedanorum, (apud quos permillum est quaternas ducere uxores, & tot concubinas, insuper, quor quis possit alere,) exempla eludi queant eo nomine, quod istos in multa capita legis naturalis impingere constet: ingenue tamen illos facere, qui objectionem ex polygamia Patrum veteris foederis insolubilem fatentur. Denique circa dictum Apostoli, *1. Corinth. VII. 4.* monent, ibi non agi de primario sine & usu conjugii, sed secundario & indirecto, (*ἡ δὲ ἡ πορνεία* scilicet vitandas.) quo sine cum æque mulieres atque viri opus habeant, humanitatis utique & æquitatis esse, ut non viro solum, sed & uxori consulatur: quo intuitu virum non posse uxori corpus suum denegare. Ex quo tamen non sequi; ergo non nisi uxori sese vir potest impertire.

§ 19. Quidquid hujus sit. id sane patet, optimum, & maxime decorum, simulque ad quietem domesticam accommodatissimum esse, unum una vivere contentum; adeoque hoc matrimonii genus sine dubio perfectissimum habendum; cujus leges non minus marito, quam uxori sanctissime observandæ. *Euripides Andromache:* εἴδε ποτ' αὖ διδυμα λείφα ἐπαινέσω βροτῶν, εἴδ' ἀμφιπλάττας κάρους, ἔχον μὲν εἰκόνα, δυσμένεις τε λύπῃσι. Τὴν μίαν μὲν σπυγέτω πόσις γάμοις ἀκινῶν ἡ τὸν ἑνὸς ἀνδρός. Nunquam geminos lectos laudabo mortalium, neque liberos, qui habent diversas matres, litem adsum; & tristes dolores. Maritus in nuptiis mihi su contentus uno lecto viri non communicato. *Isostrates Nicoteles:* Non potui non vehementer accusare illos, qui ductis uxoribus, & imitatiois vite societate, patris & conventis non starent: sed dum suis voluptatibus indulgerint, eas offenderent, à quibus ipsi nulla re offendi se vellent: cum in aliis contractibus æquitatem colerent, solas conventiones cum uxoribus factas violarent: quæ eo sanctius custodienda erant, quanto sunt aliis interioriores & majores. *Plantus Mercatore:* Nam uxor contenta est, quæ bona est, uno viro: Qui minus, vir una uxore contentus fiet? Accommodari quoque huc possunt, quæ tradit *Plutarchus* conjugal. præceptis. Solem ajunt unguentorum odore ad insaniam redigi. Eodem modo si unguentis mulieres afficerentur, siuguium utique esset, non abstinere unguentis viros, sed ex igna voluptatis causa tantam pati illis evenire miseriam. Quando igitur mulieres ad insaniam adigunt non unguenti usus, sed maritorum cum meretricibus cotius; profecto injustum est, voluptatis gratia parvæ tantum doloris ac perturbationis uxori inferre: ac non potius purum intussumque ab omnibus aliis mulieribus ad uxorem accedere. *Clytæmnestra* apud *Euripidem Electra.* Μῶρον μὲν ἐν γυναικί, οὐκ ἄλλως λέγω. Ὅταν δὲ ὑπὸν τὸ τῶν ἀμαρτανίῃ πόντος. Ταῦτον παρώσους λείλει, μιμῆδ' ἑλὲ γυνῆ τ' ἀνδρα, χ' ἀπερὶν κατὰς Φίλον. Sive, quidem sumus mulieres, non aliter dico. Cum autem hoc stultitiæ vitium mulieri subest & maritus peccat, Domesticum repellens lectum, & imitari vult Mulier virum, & alterum sibi quærere amicum. Sed & illud constat, inter complures uxores sere contingere, ut una eximie diligatur. *Genes. XXIX.* *Dent. XXI. 15.* *Esther II. 17.* *Cant. VI. 7. 8.* Ergo in ipsa multitudine natura quasi ultro ad unitatem ducit. Huc quoque facit illud *Salustii Jugurth.* Ea necessitudo generi apud *Numidas* Maritosque levis ducitur: quia singuli pro opibus quisque quam plurimas uxores, denas alii, alii plures habent: sed reges eo amplius. Ita animus multitudine

distrahitur nullam pro socio obtinet; pariter omnes viles sunt. De Parthis in eundem sensum *Ammianus Marcellinus* l. 23. c. 12. *per libidines varias charitas dispersa torpescit.* Apud *Procopium* hist. Vandal. l. 2. *Pro liberis anxus esto, quos unius uxoris necessitas devincta tenet.* Nobis quibus vel quinquaginta si opus sit, patent conjugia, nunquam posteri deerunt. *Clandianus de bello Gildonico.* Connubia mille. Non illis generis nexus, non pignora cura; sed numero languet pietas. *Grotius de ver. Rel. Chnst.* l. 2. n. 13. monogamiam inter Christianos receptam has affert rationes, ut animus ab uxore in solidum marito datus, æquali retributione pensetur, rectiusque procedat sub una præfide regimen domesticum, neu diversæ matres discordiam liberis inferant. Accedit etiam ratio politica; apud plerisque populos cultiores post genus humanum tantopere multiplicatum valens contra polygamiam; quod per liberorum multitudinem nobiles familiæ ad egestatem, modicæ ad mendicitatem sint redigendæ, ac nimia multitudine tenuis plebeculæ civitas opplenda, quæ ubi commode evacuari nequit, (cujus rei non semper occasio est), mole sua rempsit pessumdat. Nam horridus nimis est modus, quo exundans hominum multitudo, ex polygamia proveniens, minuitur in Angolæ regno; ut in America opus facturivendantur. Imo ne apud Turcas quidem polygamiam tradunt tantopere ut olim frequentari, & intra licentiam lege ipsorum concessam: cujus res causa non tam videtur inlicitum apud istos sodomiam vitium, quam incommoda polygamiam comitantia.

§. 20. Nec minus acriter disceptatur hæc quaestio, an jure naturali matrimonium sit societas solubilis, adeoque an eodem jure divortia sint licita? Ubi itidem, quid in utramque partem jactari soleat, afferemus, judicio penes eos relicto, qui rationum momenta expendere norunt. Ab initio igitur præsupponitur, id habere quodvis pactum, ut una pars ab eodem non possit discedere, nisi alterius consensu, aut pacto ab altera parte violato. Ergo hoc utique juri naturali repugnabit, si unus conjugum ab altero invito discedat, ubi ab hoc nullum caput pacti matrimonialis fuerit violatum; tantum ut meliorem sibi conditionem paret, aut quia sic placet. Nec trahi huc debet l. 14. D. *pro socio.* Nam præterquam quod conjugii, qui vel quæ sic destituitur, sine dubio damnum inferitur; etiam longe facilius dirimitur societas, quæ rei augendæ causa fuit inita, quam arctissima illa inter conjuges conjunctio. Nam in matrimonio utriusque conjugum in alterius corpus jus fuit quaesitum, quod invito auferri non debet. Deinde ut consensu mutuo matrimonia dissolvantur citra gravissimam aliquam causam, indecens utique & noxium est; cum per ejusmodi divortiorum licentiam non possint non & familiæ, & publicis civitatum decor gravissime convelli. vid. *Valer. Max.* l. 2. c. 9. §. 2. Id quod etiam extenditur ad sponsalia, ut nec illa nudo d. sensu paciscentium relicta integra rescindantur, nisi gravissima causa inciderit, aut si deficient conditiones, ex quarum existentia validitas pacti suspensa fuerat. Add. *Gellius* l. 4. c. 4. Hinc *Dionysius Halicarn.* l. 2. insigniter commendat institutum Romuli, quo matrimonii per confarreationem contracti vinculum iussit insolubile esse. Ita lex hæc, inquit, mulieres nuptas, quippe quæ non haberent aliud, quo se converterent refugium, cogebat solus mariti se attemperare moribus: viros item sic habere uxorem, ut rem necessariam, nulloque dissolvendam modo. Ac merito inter præcipuam morum Romanorum corruptelam numeravimus, quod ita levibus aut nullis de causis divortia passim frequentata. *Seneca de benefic.*

I. III. c. 6. Numquid jam ulla repudiis erubescit, postquam illustres quadam, ac nobiles fœminæ non consulum numero, sed maritorum annos suos computant, & exeunt, matrimonii causa, nubunt repudiis. Sicut & reliqua Saracenorum barbarie dignum; quod uxores illius mercenaria conductæ ad tempus ex pacto: atque ut sit species matrimonii, dotis nomine futura conjux basam & tabernaculum offerri marito, post statum diem, si id elegerit discessura. apud Ammian. Marcellinum offerri l. XIX. c. 2. Similia connubia Belgæ in Japonia contrahere, solent, dissolvenda ubi discesserint. Bern. Varenus Japonia, c. 12. Id quod in aliis quoque locis Indiæ fieri suevit. Inter Persas quoque talia connubia frequentari scribit, Ad. Olearius Itin. Pers. l. 5. c. 22. & Petrus de Valle Itin. part. 2. ep. 17. Improbe quoque fit illud, quod perstringit Juvenalis sat. VI. Cui desiderio Bibula Sertorius ardet? Si verum excutias, facies, non uxor amatur: Tres ruga subeant, & se cutis arida laxet, Fiant obscuro dentes, oculisque minore: Collige sarcinulas, dicei libertus, & exi: Jam gravis es nobis, & sæpe emungeris, exi: Ocyus & propera, siccò venit altera nafs. Nam fœmina cum senuit retinet connubia partu, uxorisque decus maris reverentia pensat. Claudian. in Eutropium l. 1. Add. Marialis l. X. epigr. XLII. Et lex Charondæ apud Diodor. Siculum l. XII. c. 18. qua viris & fœminis post divortium ad secundas transire nuptias conceditur, modo non adsciscatur conjux ætate junior, quam abs quo vel qua discessum fuit. Quid quod & insignis contumelia habetur matrimonio aliquam ejicere; quam, nisi gravissima tubegerit causa, honestæ intulisse indignum fuerit. Quod etiam ad repudia extendi debet. Apud Procopium hist. Goth. l. IV. cum Radigis sponsæ, virgini Britiæ, repudium citra causam in ipsa hærentem renunciasset, ipsa contumeliæ intolerans in ulionem tota ferebatur. Tanto enim honore pudicitia apud Barbaros colitur, ut fœmina, de cuius nuptiis actum est, etiamsi corpore sit integro, pro corrupta habeatur. Apud Tacitum A. II. in sacerdotio prelata est Pollionis filia, non ob aliud, quam quod mater ejus in eodem conjugio manebat, nam Agrippa dissidio domum imminuerat. Publius Syrus: Habent locum maledicti crebræ nuptiæ. Mulier, quam nubit multis, nullus non placet.

§. 21. Ulterius igitur dispiciendum, num & in matrimonium cadat, quod omnibus aliis pactis est commune, ut ubi istius capita, saltem primaria, ab altero fuerint violata, pars laxa nanciscatur facultatem matrimonio discedendi. Id quod de essentialibus capitibus tuto videtur affirmari. Scilicet initur illud ad sobolem procreandam, cui fini necessaria est mutua corporum præbitio. Inde saltem ex merito jure naturali, alter conjugum vinculo liberabitur propter malitiosam alterius defectionem, ut & pertinacem atque ultroneam debiti conjugalis denegationem. Quo posteriori nomine quondam apud Judæos erat actio debiti conjugalis, uti docet Seldenus de Uxore Ebræa l. 3. cap. 6. 7. Lactantius div. instit. l. V. c. 23. Nec aliam ob causam Deus, cum ceteras animantes, suscepto fœtu, maribus repugnare voluisset, solam omnium mulierem patientem viri facit: scilicet ne fœminis repugnantibus libido cogeret viros aliud adpetere; eoque sacro castitatis gloriam non tenerent. Add. Gratianus caus. 3. quæst. 5. c. 1. leg. Cui addi potest Plutarchus amatorio. Τὸν Σόλωνι μαρτυρεῖ γεγονέναι τὴν ῥαμικῶν ἐμπροσθέντων νομοθέτην, κελεύσαντα μὴ ἑλαττον, ἢ τοῖς κατὰ μέγεθος ῥαμικὴν πλησιάζειν. ὅχι ἡδονῆς ἕνεκα, ἀλλ' ὥσπερ αἱ πόλεις διὰ τὸν ἀπονομίαν ἀνασκευαίται παρὲς ἀλλήλους, ὅπως ἀρα βελόμενοι εἰναεσθῶσι τὸν ῥάμικον οὐκ ἢ ἐκείνῳτε συλλεγομένῳν χρημάτων ἐν τῇ πτωχότητι. Φιλοφροσύνη.

Et Idem in Solone : Εἰς τὸ πᾶν συνελεῖ τὸ τρεῖς ἐκάστη μίαν ἐκ τῶν πάντων τῇ ὀπι-
κλήρῳ τ' λαβόντα, καὶ γὰρ εἰ μὴ γίγνοντα παῖδες, ἀλλὰ ἡμῇ ὡς ἀνδρὸς αὐτῇ πρὸς σὺν ὄφρα
γυναικά, καὶ φιλοφροσύνῃ, πολλὰ τ' συλλεγομένων ἐκάστῳ διακρίνει αἰφαιρέσει, καὶ τ' ἀγ-
φροαῖς οὐκ ἐὼσι πάντεσσιν ὁποσείφωαι. Add. Mich. Montaigne *essais*. l. 3. c. 5. p. m.
102. 103. Sic ap. Diog. Laërtium in Pythagora refertur; hunc, cum ad inferos descendisset,
vidisse cruciari οὐ μὴ θελοῦντας συνεῖναι ταῖς αὐτῶν γυναιξί. Quis suis uxoribus con-
gredi nollent. Aristoteles *Oeconom.* l. 1. c. 4. ἀδελφὰ ἀνδρὸς αἰ γέρεζε συνῆσαι γινόμεναι.
Injuriam facit maritus in conversatione cum extraneis. Deinde conjugum initur, ut suam
quisque prolem tollat, non adulterinam, non supposititiam. Iosephus *archaol.* III. 10. *A-*
dulterium Moses omnino prohibuit, felicissimum esse credens, viros circa thorum esse securos, &
civitatibus simul ac domibus expedire, filios nasci genuinos. Quin & extra procreationem
sobolis honesti viri suam sibi seorsim volunt habere uxorem, ac ne nave quidem ob-
rata ab eadem vectores recipi decorum iudicant. Sane nobis tanti non est urbanitatis
laus, ut metuemus illud convitium *Ovidii Amorum* 3. & 4. *Rusticus est nimium, quem*
ladit adultera conjux, Et notos mores non suis urbis habet. *Martialis* VI. *epigr.* 90. *Mæ-*
chum Gellia non habet, nisi unum. Turpe est hoc magis, uxor est duorum. Add. *Abr.*
Rogierus de Brammibus part. 1. cap. 13. Ergo divortii justa causa erit, si uxor alteri
corporis sui copiam faciat, & quidem ultro. Nam, quibus invitis illata, eas adulte-
rii nemo jure infirmaverit. Vid. *Valerius Maximus* lib. VI. cap. 1. §. 2. *inter externa.*
Livius lib. 38. cap. 24. *Xenophon in Hierone* p. m. 578. lib. 13. §. 7. lib. 39. *prim.* D. ad
L. Fulham de adult. Aelian. V. H. lib. 12. cap. 47. Etsi enim gravius delictum videat-
ur, per violentiam, quam blanditiis & persuasionibus pudorem expugnare: tamen
violento stupro major injuria infertur foeminae, per ultroneum marito. lib. 1. §. 3.
D. *de servo corrupto* : *persuadere plus est, quam compellere atque cogere.* Unde adparet,
quod adulterium & malitiosa desertio ad divortium sufficere judicentur, id non pro-
venire ex peculiari lege divina positiva, quasi istae duae exceptiones insolubilitati
matrimonii fuerint additae: sed quia communis pactorum natura est, ut quando u-
na pars conventis non stetit, neque altera amplius teneatur. Et haec tenetur quidem,
ut non solum laesa pars cum perfida conjuge non amplius teneatur cohabitare; sed
& laesa parti transire ad secunda vota liceat. Quicquid in contrarium jus Cano-
nicum nugeatur. Nec tamen difficile est istis sacerdotibus alia via sua decreta eludere,
si cui heic gratificari placeat, declarato, matrimonium ab initio fuisse nullum; cu-
jus rei varios obtentus idem jus suggerere potest. Cæterum etsi liberorum quæ-
rendorum causa potissimum matrimonium ineatur; non tamen videtur solam ste-
rilitatem aut infœcunditatem alterutrius, qui alias ad copulam idoneus est, suffice-
re ad divortium; cum foecunditatem præstare penes homines non sit. Quamquam
qui primus Romæ uxorem dimisit Sp. Carvilius Ruga ætate A. U. C. 523. eo mo-
tus juramento dicitur, quod apud Censores singuli cogebantur profiteri, se habe-
re uxorem liberorum quærendorum causa. Vid. *Gellius* lib. IV. c. 3. *Valerius Max.*
lib. 2. cap. 1. Spartæ autem cum Anaxandrides Rex, postulantis Ephoris, ste-
rilem uxorem repudiare nollet, eorundem consilio alteram foecundam isti superindux-
it, apud *Herodotum* *Terpsichore*.

¶ 22 Enimvero circa hoc potissimum controvertitur; cum regulariter uxor in continuam cum marito cohabitationem consentiat, pro suis viribus auxilio juxta & conversationis amoenitate marito subventura, simulque familiarem istius directionem subeat; in cujus compensationem maritus vicissim uxori defensionem, honestam tractationem, & quæ sunt alia, debet: (*Homer. Il. 1. 355 ἀγάθος καὶ ἐχέθρων τὴν αὐτῇ Φιλέει καὶ κηδεταί. Quisquis probus & cordatus est suam amat & curat.*) an hujus quoque præstationis violatio enormis sufficientem divortio causam præbeat. Id quod non pauci, si merum jus naturale spectetur, affirmare non dubitant. Cum enim immorigerum filium patri fas sit abdicare, qui saltem naturaliter patri videtur magis conjunctus, quam uxor; cur non possit uxor moribus intolerabilibus, emendationisque impatiens tanquam rebelle familiæ uxorum domo ejici? Præsertim cum nimis quam verum sit illud *Fulgentii Mythol. l. 1. 1. Conjux quantum jure conjunctior, tantum est aut morum dulcedine mellea, aut felle malitia toxica: est quippe aut perpetuale refugium, aut perenne tormentum. Simonides. Γυναικὸς ἄδεν ῥῆμα ἀνὴρ ληίζεται. Εὐδλῆς ἀμείνων, ἄδεν ῥῆμα κακῆς. Vir bona uxore nihil possidet melius, nec mala peris. Euripides Oreste. Γαμὶ δ' ἐσσις μὲν ἐν καδὲς ἄπι, βροτῶν μακάρεσσιν αἰὼν, οἷς δὲ μὴ πίπῃσιν ἐν, τὰτ' ἐνδόν ἐπὶ τὰτε θυέζε' δυσχεῖς. Nuptiæ quibus bene constituta sunt, his Felix exigitur ævum: quibus autem non cadunt bene, illi pariter domi & foris sunt miseri.* Contra si sævis modis justam rationem uxorem tractet maritus, neque ipsæ quæ matronæ debentur, exhibeat, sic ut non tam comparem quam importunum sese hostem ferat; omnino æquum videri, ut ista sibi divortio consulere possit. Add. lex Theodosii l. 8. C. de repudiis. Ubi tamen scrupulus oritur, an jure naturali propter intolerabiles mores sævamque tractationem fas sit vinculum conjugale plane abrumper? & annon reliqua officia matrimonii possint continuari, puta propagatio sobolis, ut ut cohabitatione continua & familiari abrupta? cum prius pactum, ad propagationem sobolis tendens, videatur essentialē, alterum adjectum duntaxat. Ubi hoc patet, posse inter eosdem plura iniri pacta hac lege, ut licet unum fuerit violatum, reliquis tamen adhuc stetur. Quin & iniri potest pactum, pluribus capitibus constans, hac addita clausula, ut licet ab uno capite fuerit discessum, in cæteris tamen explendis pergatur. Hoc modo si matrimonium fuerit initum, fieri videtur posse, ut, licet uxor ad cohabitationem continuam importunis moribus se ipsam reddiderit ineptam, præstationem tamen ejus debiti, quod ad prolem procreandam pertinet, continuet. Sed quia non est probabile, ad hocce debitum sese fat commodam præbituram, cujus conservatio fuit intolerabilis; aut aliquem non penitus averfaturum corpus, in quo tam terricus hospes stabulatur, cum vix quispiam optet prolem tollere ex ea, quam odit: inde regulariter uno eodemque pacto, & de præbendo corpore, & de conversatione familiari inter coniuges convenitur; & sic hæc ita muruo velut implicita sunt, ut cum uno alterum quoque simul abrumpi videatur. Inde juri naturali repugnat, ob mores intolerabiles, & nimiam sævitiam conjuges separare à consortio mense thorique salvo tamen vinculo matrimonii, quo de alia conditione sibi prospicere prohibeantur. Nisi forte ad tempus & in vicem castigationis ea separatio sit injuncta, frangendæ pertinaciæ, & ut penitus exploretur, an aliqua morum emendandorum spes sit. Absurdum quippe est dicere; vinculum pacti adhuc subsistit;

sistit; & tamen nulla pars ejus debiti, quod ex eo pacto fuit, præstari potest aut debet. Et licet daremus, partem illam, penes quam culpa dissidii hæret, fortasse hoc modo recte plecti: parti tamen innocenti fit injuria, quæ alienum luere peccatum cogitur, & ad exhibatum sibi fors molestissimum aut intolerabilem adstringitur. Et hæcenus naturaliter utriusque conjugis conditio par esse videtur. Inde *Plutarchus in Romulo* legem hujus σφοδρὸν δαράμ vocat, quæ mulierem viro verat divertere, aut viro permittit illam repudiare: ὅτι φαρμακεία τέκνων, ἢ κληδῶν ἀποδοῦναι, καὶ μοιχοθῆσαι, propter veneno sublato liberos aut suppositionem clavium, (etsi *Xylander* legere malit παίδων) aut propter adulterium. *Euripides Andromache*. Idem tamen jus habet vir, & mulier injuria affecta à viro: sic etiam vir cum habet in adibus mulierem impudicam. Et huic quidem viro magnum robur est in manibus. Huic vero mulieri in parentibus & amicis res sunt posita. Sicut apud Athenienses lege *Solonis* tam vir uxori, quam uxor viro nuncium poterat remittere, quam in rem etiam diversa erant vocabula prodita. Si enim vir repudiaret uxorem, vocabatur ἀποπομπή; si mulier à viro discederet, dicebatur ἀπολειψίς. Scilicet sponsa deducebatur in domum viri, unde ipsa non poterat ἀποπειμπήν τῷ αἰδῶ, & ædibus eum ejicere: poterat tamen eundem ἀπολειπῆν, & alio ab eodem discedere. Id tamen monendum, quamcunque ob causam divortia in aliqua civitate tolerentur, præstare illa, fieri causa judicii adprobata, quam ut soli conjugum conscientia res tanti momenti permitatur. Ratio enim, quam *Bodinus de Republ.* l. i. c. 3. in eo contrarium adfert, quod hoc modo alterutrius conjugum existimatio lædatur, satis valida non videtur. Add. quoque *Plato de LL.* l. XI. p. m. 974 & *Charron de la Sageffe* l. i. c. 46. n. 12. & *Seldenus de J. N. & G.* l. 5. c. 7.

§. 23. Sed circa legem divinam, primævam aut per Christum repetitam, major est difficultas. Ubi illud constat, Judæos credidisse divortia lege divina *Deuter.* 24. non permitta solum, sed & præcepta fuisse, ubi marito uxor displicuerit. Quin & ob sterilitatem unque debuisset aliquem uxorem dimittere, colligi potest ex *Philone Judæo* de specialibus legis: Qui puellus duxerunt incerti de futura fecunditate, si sterilitate tandem deprehensa non eis renunciant, & res suas sibi habere agere que sinunt, merentur veriam, quia victi diuturna consuetudine, amoreque mutuo non valent vim inferre suis affectibus, impresis jamdudum in animum. Qui autem feminas comperta sterilitatis experunt ad conjugium, suum hircorumque more quærentes solam venerem, in impiorum album adscribantur, ut Deo repugnantes, cui hominum genitura cura est. Neque dubitari debet, eadem isti genti frequentata fuisse, utut in historia ejusdem sacra & profana per annos plusquam DCC. nulla aut rarissima ejus rei exempta memorentur. Nam in annales non solent referri facta communibus moribus congruentia, sed tantum quæ singulare quid videntur continere. Imo apud *Isai.* L. i. & *Jerem.* III. i. 6. in taxandis populi peccatis adhibentur similitudines à divortio peritæ, tanquam ab actu in in vulgus notissimo. Inde & *Josephus archæol.* l. XV. c. 9. tanquam inusitatum, & à communi jure discrepans annotat, quod *Salome* libellum repudii miserit *Costobaro* marito suo, *Idumææ* & *Gazæ* præfecto; eum alias moribus Judæorum non liceret mulieri sponte à viro divertere, nisi ab eo dimissæ: excepto, si

si quis uxorem à se in primo concubitu virginem non deprehenfam fuisset calumniatus. Hinc enim liberum erat abire an manere apud virum mallet; etsi marito, si ipsa vellet, eam retinere utique necessarium erat, teste *Philone Indæo de specialibus legibus*. Idem *Ioseph.* l. XVIII. c. 7. narrat de Herodiade Aristobuli filia; quam reprehendit Joannes Baptista *Matth.* XIV. *Marci* VI. Verum isthanc divortiorum licentiam à Salvatore nostro penitus sublatam plerique Theologi asserunt ex *Matth.* V. 32. XIX. *S. Marc.* X. 4. Ubi *Grotius* l. 2. c. 5. §. 9. addit, temper quidem ab initio DEO placuisse, ut matrimonium esset perpetuum: sub veteri tamen fœdere homines non fuisse ad hoc obligatos. Verum sub novo fœdere Christum id, quod ante erat convenientissimum, Deoque gratissimum, expressa lege sanxisse. *Seldenus* tamen de uxore *Ebræa* l. 3. cap. 22. dictum Christi sic explicat: eo seculo inter Judæos fuisse duas sectas, unam Sammæanorum, Hillelianorum alteram. Priorem putasse, non licere ab uxore divertere, nisi in ea fuerit deprehensa aliqua fœditas: hos autem statuisse, ob quamcunque displicentiam licite uxorem dimitti. Christum igitur inter dissidentes sectas velut arbitrum captum pro Sammæanis pronunciasse; fas scilicet non esse ita temere abruptum societatem ab ipso Deo institutam, nisi turpis aliqua causa, quam *Ebrææ* linguæ genio *παρρησίαν* vocari solenne est, subigar. Vid. *Valerius Maximus* l. 9. c. 2. Addit, ne inter antiquissimos quidem Christianos divortia penitus fuisse illicita extra causam adulterii, id quod constet ex l. 8. C. de repudiis, ab Imperatore religiosissimo lata. Donec Pontificum superstitione, & iniquitate connubii vinculum utroque vivo insolubile declaratum fuerit. *Buxtorfius* de Sponsal. & Divortii contra Judæos plerosque ostendit, in verbis Moysis *Deuter.* XXIV. 1. 2. 3. 4. unicum tantum contineri præceptum, nempe ne quis, quam semel repudiavit mulierem, in thorum denuo recipiat. Ipsum autem morem uxores dimittendi eo loco à Mose neque approbatum, neque diserte improbatum, sed velut in medio relictum. Quem dum Salvator noster ob duritiam cordis illis indultum pronunciat, satis patere, eam permissionem Mosaicam non significare adprobationem, sed nudam tolerantiam & conniventiam, à pœna in foro humano duntaxat liberantem. Addantur omnino, quæ prolixè disputantur à *Grotio* ad *Matth.* cap. V. v. 31. 32.

§. 24. Inprimis valde fudat, domestica fortasse calamitate irritatus, *Joannes Miltonus*, peculiari libro de divortio, ut probet, etiam per principia religionis Christianæ mores intolerabiles, ac disparitatem & renitentiam animorum inter conjuges sufficientem esse divortii causam: imo si qui tam male comparati deprehendantur, omnino separari debere. Cujus præcipuas rationes recensere dividæ non erit. Initio igitur præsupponit, ex verbis instituti divinitus matrimonii adparere, nobilissimum scopum, quem Deus ob oculos habuerit, fuisse commodam & amicabilem conversationem viri cum muliere, medendis vitæ molestiis: propagationem generis, cujus in sequentibus denum verbis mentio fit, finem esse matrimonii, qui priori dignitate cedat. Quæ quidem hypothesis nobis falsa videtur. Neque enim separati sunt fines, quando Deus Adamo vult creare & adjungere adjutorium, & dein crescere ipsos & multiplicari jubet: sed per posteriora verba fructus potissimus, secundante benedictione divina ex adjutorio illo mutuo proveniens, describitur. Et sane si jucunda conversatio primarius Dei fuerat scopus quid opus

erat diversitate sexus? Nam si removeas procreationem sobolis, & quam isti promovendæ diversorum sexuum conjunctioni natura velut adpersit jucunditatem; melius viris inter se erat conventurum, & præstabilius inter se adiutorium iidem exhibere poterant. Inde pueri, antequam stimulos venercos sentiant, & senes emeritorum stipendiorum magis conversatione sui sexus, quam foemini capiuntur. Et nescio quas delicias conversationis somniat *Miltonus*, sibi que ipse deformat ideam mulieris, viri sapientis, & literati genio potissimum congruentis, quæ studiorum sese consortem ferre queat, aut meditationibus festum argutis joci recreet, curisque ac tristitia correptum eleganti oratione erigar. Enimvero uti voluptatem animi corporis titillatione infinitis modis potiore nemo sapientum abnuerit; ita cum tam paucæ dentur foeminae, in quas sublimior ista sapientia cadit, pauca invenies matrimonia virorum sapientum, quæ ex ea causa non possint dissolvi. Quin si quis eo sit animo, ut procreationem sobolis in postremis ducat, & nullos sentiat stimulos, qui non nisi per foeminas demulceri possunt; illi autor fuerim, ut à ducenda uxore omnino se absteineat. Nam vulgo foeminis ejusmodi hominum sapientia est invisissima; quas & vicissim enervibus istis, & morosis parum esse amabiles haut quidquam mirum est. Denique quicquid dissimulent isti homines, quare foeminae potius, quam viri amici conversationem in vitæ solatium institutam arbitrentur, nullam possunt asferre rationem, quam quia singulari inclinatione, ex differentia sexus resultante, mares ac foeminas invicem natura conciliavit. Satiùs ergo fuerit, minus alte philosophari & communi mulierum genio considerato, pro iat commoda compare habere foeminam, quæ in generanda & educanda sobole, simulque capeffenda curæ domesticæ parte viro operam præstat; ut ut de cætero circa meditandam sapientiam parum adjumenti queat asferre. Nec plane de nihilo est, quod *Juvnalis* sat. VI. dicit: *Non habeat matrona, tibi quæ juncta recumbis Dicendi genus, aut curtum sermone rotato Torqueat entymema, nec historiarum sciat omnes. Sed quædam ex libris & non intelligat, odi Hanc ego quæ repetit, voluitque Palæmonis artem, Servata semper lege & ratione loquendi. Solæisimum liceat dixisse marito.* De Brachmanibus refert *Strabol.* 15. eos cum uxoribus non philosophari, ne si improbae sint, aliquid quod efferri nefus sit, in profanos efferant: sin probe viros relinquant. Nam quæ voluptatem ac dolorem, vitam ac mortem æque contemnunt, subditum se esse non patiuntur. *Euripides Hippol.* Coron. Μη ἐν ἐμοῖς δόμοις εἶη Φρονῆσαι πλείον, ἢ γυναικῶν χεῖρον. *Natalis domi mee sit, quæ ultra quam deceat mulierem sapit.* Circa *Ipsius* porro argumenta in universum est observandum, illa nihil efficere, siquidem liquido constat, Christum nullam præter adulterium causam ad divortium voluisse sufficere. Heic enim obtinebit illud vulgare: durum quidem, sed ita lex scripta est. Sicuti nec humanæ leges statim abrogantur, quæ in universum reip. salutares deprehenduntur, licet uni vel alteri incommodi quid inde proveniat; quod pro fatali calamitate est habendum. Ergo hoc tantum efficit *Miltonus*, ut, siquidem dictum Salvatoris aliam ferat interpretationem, mansuetudini doctrinæ Evangelicæ convenientius videatur, molliorem, quam qui vulgo receptus est, sensum sequi. Huc autem fere redeunt *Ipsius* argumenta Disparitatem animorum, perversam ingenii, societati cum certo aliquo hominē solendæ ineptiam, & corrigi nesciam, quæque præcipuum matrimonii bonum,

bonum, adjutorium & recreationem intercipit, longe graviores esse causas diverti, quam est naturalis defectus, aut morbus, aut corporis aliqua foeditas, ob quam tamen Judæis divortia quondam permissa. *Deuter. 24.* Nullam præterea societatem ligare socios, contra primum scopum institutæ societatis, aut contra intentionem, & spem utriusque, aut alterutrius societatem ineuntium. Jam autem Deum voluisse viro adungere adjutorium, non domesticum tortorem, subsidio futurum non in sola procreatione sobolis, sed & in ejusdem educatione, & totius vitæ consortio; quem finem utique intolerabilis ingenii morumque asperitas perimit. Absurdum videri, quod, cum jus Canonicum frigiditatem ad matrimonium dissolvendum citra scrupulum declaraverit sufficientem, morum adeo nullam rationem habuerit: præsertim cum illa statim possit deprehendi; hi vero ad tempus alta dissimulatione obtegi soleant, quousque miser in casus sese perumpi nescias induerit. Esse contra legem caritatis, esse plenum inhumanitatis, ullo modo adstringere hominem miseris non nisi morte finicndis; quibus citra duram illam legem positivam facillime adhiberi poterat remedium; cum ipse Deus in ferendis suis legibus imbecilitati humanæ sese videatur accommodasse. Sacras literas inter alias rationes matrimonium suadere propter declinandas tentationes, ex incontinentia vitæ provenientes. At qui in matrimonio suo nihil invenit, in quo animus possit adquiescere, cui per uxorem perpetua tædia moventur, illum longe gravioribus agitari tentationibus, quam si in calibatu substitisset. Nam & animo temper male esse; & quia uxor displicet, alibi libidines prorumpere gestire. *Maimonidem* inter rationes legis de divortiis hanc quoque ponere, ut in singulis domibus pax & tranquillitas eo melius conservetur. Sicuti & *Bodinus de rep. l. 1. cap. 3.* lege illa divina de divortiis nullam sanctiorem esse, ait, posse sive ad foeminarum superbiam, sive ad maritorum iracundiam coercendam. Quæ ratio cum æque jam in Christianos, quam olim in Judæos cadat; non videri verosimile, Deum illos, quam hos, duriori jugo voluisse adstringere. (Sic de Japoniis refert *Bern. Varenius descr. Japon. c. 12.* Divortia in ea gente esse frequentissima, etsi nobiles fastiditam uxorem in ædibus retineant, & de necessariis rebus eidem prospiciant. Atque hinc foeminae annuntur omni studio maritorum suorum mores cognoscere, quo hisce cognitis ea faciant, quæ grata & jucunda illis sint, nihilque eorum omittant, quæ ad animos istorum sibi divinciendos possint facere. Quin & alienatus abs se non querelas movere, & dolorem dissimulare, quo dulcedine conversationis & inserviendi promittitudine amorem ejus sibi rursus concilient.) Mandari nobis in sacris literis, ut removeamus à nobis omnia impedimenta pietatis, inter quæ vel præcipuum est morositas socii, quem nullo modo queas corrigere, aut amoliri. Naturæ repugnare, animos invicem conciliari nescios insolubili vinculo copulare. Insidias vitæ structas ad divortium sufficere Imperatores Christianos judicare. Atqui quam multis perpetuas illas offensas vitam abruptisse? Denique matrimonium esse societatem inter homines. Atqui societates humanas, cum vinculo morali contineantur, utique magis animorum, quam corporum combinatione constare. Alias enim nihil restare, nisi corporum commixtionem plusquam belluinam; cum in multis quoque brutis aliquod instar benevolentiae inter comparascernatur. Quando igitur animus debitam conjunctionem quam

in matrimonio quærit, non invenit, tam male comparatum par potius in carcere, quam in societate humana vivere. Et cum vota etiam jramento sancita, inepta, aut in præjudicium tertii tendentia solvi possint; quare non & fœdus connubiale? Frustra regei, infausa matrimonia à Deo imponi exercendæ virorum patientiæ. Nam & morbos & alias calamitates divinitus immitti, quibus tamen ut humanis remediis resistatur, non esse interdictum. Multa deinde disputat de permissione divortii apud Judæos. Si enim, infert, in sua natura adulterium sit, repudiatam iterum alii viro nubere, aut post repudium aliam uxorem ducere, sequi; Moſen adulterium velut sancita lege autorasse. Id quod tamen de ista lege, quæ Deum autorem habet, cogitare absurdum esse, atque impium. Arguit quoque eos, qui dispensationem divinam circa Judæos intervenisse arbitrantur. Ubi monet, dispensationem dici vel proprie, vel improprie. Hanc esse singularem & exceptivam legem, quæ à generali quis lege ob justam & æquam causam eximitur, qualis est *Numer. IX. 6. seqq.* Item lex de ducenda fratris sine prole defuncti uxore. Proprie dictam dispensationem duntaxat locum habere in casibus peculiaribus, & raro contingentibus, quique ideo in lege exprimi non solent, sed caritati & prudentiæ judicum relinquuntur. v.g. quod Davidi licuerit velci panibus propositionis, urgente fame. Sic ut hæc dispensatio nihil sit aliud, quam interpretatio legis ex æquitate. (Ubi patet, confundi ab Ipso dispensationem cum æquitate, quæ multum differunt. Quod si quis tamen in divortii Judæorum dispensationem intervenisse velit defendere, ei probandum fuerit, tunc extitisse generalem legem circa insolubilitatem matrimonii ex causâ morum; quam legem vel naturalem fuisse oportet, vel divinam positivam. Nam circa verba illa, *et erunt duo in una carne*, nonnulli monent; indicari quidem arctissimam societatem, & quam temere dissolvi neque decorum humano generi, neque utile fuerit. Inde tamen non sequi, eam societatem non posse dissolvi ex causis matrimonii naturam & finem subvertentibus. Sicuti non sequitur: Deus conjuges conjungit; ergo non est in arbitrio hominum, quis cui conjungi velit, aut non debet pactum inter conjungendos intercedere. Sed potius ita inferri posse: Deus conjungit conjuges interveniente pacto; igitur ipsos non vult dirimi, nisi pactum illud fuerit violatum. Hinc inquit *Idem* in sententiam eorum, qui dicunt; divortia lege divina permisa duntaxat, non adprobata. Id quod ille putat in Deum irreverens esse; cum signum sit infirmitatis in rectore, si subjectis quid permittat, quod ipse non probat. Et quare, cum tam multe nationes Christianæ à multis seculis huic se legi potuerunt accommodare, sola Judæorum *συνγαγωγὴ* non potuerit? Ad verba illa, *ab initio non erat sic*, aliqui sic disserunt; in statu innocentie mores hominum fuisse commodiores, quam præ tantis diffidiis occasio posset præberi. Igitur signum esse imperfectionis humanæ, quod ad remedium divortii inter conjuges sit decurrendum. Denique illorum taxat sententiam, qui divortia Judæis permisa asserunt, quod in Ægypto illis adfuerint. Nam tunc maxime oportuum tempus fuisse Judæos ista dedocendi, cum sensus jugi Ægyptiaci adhuc recens esset. Et ideo tam accuratas circa vitandam idololatriam leges latas, quod eandem inter Ægyptios quotidie viderent exerceri. Sed ista quidem nos in medio relinquitur.

§. 25. Inter illos porro, qui recte inter se matrimonium sunt contracturi, jure naturali requiritur & aptitudo physica, & habilitas moralis. Per illam intelligimus ejusmodi constitutio-

stitutionem corporis, per quam idoneus quis sit ad assequendum primarium matrimonii finem, qui est sobolis procreatio. *Zosimus* l. V. *πρὸ ἡλικίας εἰς μίαν ἐκδόναι, Φύσεως ἀδίκων ἔργον ἵνα*: *immaturam maritalis consuetudinem intrudere nihil aliud, quam naturae iniuriam facere*, dicit. Unde frustra ad matrimonium aspirant, qui impotentia perpetua & incurabili laborant, spadones praeterea, & similes. Nam sine dubio legi naturali repugnat, quod spadones in Ægypto conjuges sumere solebant, ut non omnis voluptatis in venere expertes; quod tradit *Grotius* ad *Deuter.* c. 23. v. 2. argumento *Genes.* 39. v. 1. Quo loco quaeri posset, num matrimonium proprie vocari queat, quando clumbis senex vetulam effectam ducit? Equidem *Dionysius* apud *Plutarch.* in *apoph.* matri effectae, cum maritum sibi dari peteret, respondit: *τὰς μὲν τῆς πόλεως βιάσασθαι νόμος δύνασθαι, τὰς δὲ τῆς φύσεως μὴ δύνασθαι.* Se quidem vim inferre legibus civitatis posse, legibus naturae non posse. Adplicari huc etiam potest illud *Quintiliani* de *declam.* 306. *Est quadam & nubendi impudicitia.* Apud multos quoque obtinet illud *Ejusdem* de *declam.* 2. *Genus infirmissima servitutis est senex maritus, & uxoria caritatis ardorem si agnatus frigidus concipimus affectibus.* *Conf. Valer. Max.* l. 7. c. 7. §. 4. In plerisque tamen civitatibus ejusmodi senum matrimonia tolerantur, cum saltem alter finis, nempe adiutorium mutuum utcunque heic obtineri queat. vid. l. 27. C. de nuptiis. Quae fortasse non incommode vocare possis honoraria: eo sensu, quo honorarii quandoque dicuntur, quibus titulus muneris sine functione datur. Apud *Suetonium* *Nerone* c. 35. *uxoria ornamenta* vocantur, eo sensu, quo *triumphalia ornamenta* dici sueverunt. Quo referre possis cohabitationem *Abitagis* cum *David* 1. *Regum.* I. Et si pro vero matrimonio id habuisse videatur *Salomo*, qui *Adoniam* ejus nuptias petentem occidit, velut ducta regis vidua plusquam civilia agitare; & quod moribus ejus populi nefas esset viduas regum ducere. *Grot.* ad 1. *Reg.* 11. 17.

§. 26. Istud ex natura pactorum in universum circa matrimonium quoque praesupponitur, quod, dum id contrahitur, sufficiens usus rationis adesse, nec minus abesse debeat error, substantiam ejusdem tangens, & metus injuste incussus. Circa hunc in legibus & legum civilibus id peculiare erat, quod si sponsa vi aut metu coacta fuisset, irrita forent sponsalia non item si sponte coactum se diceret; quoniam neque de vi eidem illata, neque de ipsius metu aequè praesumebatur. Et repudiare eandem pro arbitrio poterat, si conditio displiceret. *Selden.* de uxore *Ebrae* l. 2. c. 4. Sic si error versetur circa objectum consensûs, seu personam, aut circa qualitatem, quae vel ipsum matrimonium spectat, vel cui tanquam conditioni consensus fuit superstructus, praesertim ubi ab altera parte fraus intervenerit, irritum esse contractû matrimoniale patet. Unde si quæ pro virgine se gerebat, post deflorata fuerit deprehensa, etiam jure divino non tantum licite repudiabatur, sed & cœne insuper erat obnoxia. Et si de flore virginitatis multis antiquorum barbarorum exigua cura. Videatur de moribus *Balearum* *Diodorus Siculus* l. V. c. 18. *Armeniorum* & *Lydorum* *Strabo* l. XI. *Babyloni* *Herodotus* *Clio* *Thracum* *Idem* *Terpsichore*. *Adyrmachidarum* & *Salamonum* *Idem* *Melpomene*. Sordide quoque; *Aristippus* apud *Diogenem Laertium* l. 2. Addantur, quæ *Boethius* commentatur ad *Suetonii* *Caligulam* c. 40. in fine. *Justinus* l. 1. c. 5. n. 4. *M. Papius* *Penetus* l. 2. c. 37. de incolarum provinciae *Tebeth*, & d. l. c. 39. provinciae *Caraiam* moribus. Similem foeditatem apud *Phœnices* abrogavit *Constantinus Magnus*. *Sozomenus* *hist. Eccles.* l. 1. cap. 8. & l. V. c. 9. Sic si quis pacto connubiali

hanc clausulam expresse inseruerit; ea lege sibi aliquam fore uxorem, si nobili sit genere, si tantum dotis attulerit; utique non prius ad matrimonium consummandum tenebitur, quam illa conditio adpareat. Quod si quis tamen, neglecta inquisitione in conditionis istius existentiam, matrimonium consummaverit, videbitur tacite isti conditioni renunciaſſe; adeoque si quæ sperabantur, deinceps non repræſententur, haudquidquam ſufficiens divortio præbetur cauſa. Nam non ita fuerat contractum; repudiabo te, si tantum dotis mihi non attuleris: ſed ita; non ducam te. Quæ diverſa plane ſunt. Adeoque ſi cui circa matrimonium ineundum præcipua dotis cura eſt, ſtulte facit, ſi nuptias consummaverit, antequam ſuper eadem ſibi ſatis cautum ſit. Præſertim cum multi, qui nuptias conciliant, exprimant illud *Libanii progymn.* ὃ ἢ πολλὰς ἢ καλὰς μελετήσας λόγους, ἢ τὰ πάντα ἀβραῖς, ἢ τὰ δοκῶντα παρὰ τοῖς ἑσπερίοις ὄντα ὅρη. *Meditatus adveniens cum multis elegantibus verbis, quæque adjunt auferens, quæque abſunt addens, facile gentes conciliat.* Multo minus vel diſſolvere nuptias licebit, vel earum rite pactarum consummationem detrectare, ſi quis non expreſſe de certa dote convenit, ſed tacita duntaxat ſpe ſponſæ ſuæ opes non inſtigatas devoravit. Inde recte Ephori multarunt eum, qui ſuperſtitis adhuc Lyſandri filix fidem conjugii dederat, poſt cum ille mortuus pauper inveniretur, eam ducere recuſavit. apud *Aelianum* V. H. l. VI. c. 4. Et hæc quidem jure naturali obtinent. Nam leges civiles prohibere poſſunt, ne ejuſmodi clauſulæ, ad matrimonium directe non facientes, ejusdem consummationem ſuſpendant.

§. 27. Moralihabilitas matrimonium contrahendi deficit illas, quæ jam alteri viro ſunt nuptæ. Nam jus mariti prioris in eam ſceminam tam diu durat, quamdiu eidem non renunciaverit. Unde non illicitum ſolum, ſed & irritum matrimonium eſt cum nupta, & à priori viro nondum rite ſoluta, quia & potestas novum ineundi matrimonium deest ſceminæ adhuc alteri marito adſtriçtæ, & tota cohabitatio inſtar continui adulterii habet. Sic & ubi polygamia eſt prohibita, vitioſe matrimonium contrahit vir, uxori jam alteri alligatus. In lege Ebraica netas quoque erat in matrimonium denuo adſciſcere eam, cum qua quis ſemel divortium fecerat. *Deuterion.* XXIV. 4. Cujus ratio ſine dubio fuit, ne divortia temere & ob quamcunque offenſam frequententur, ſi nulla ſpes ſemel domo ejeçtam recipiendi, ubi iræ impetus deferuiſſet. *Grotius* ad d.l. hanc rationem affert; quia ſpeciem habet uxoris alteri in uſum data; omniaque leocinia eo velo obtegi poſuiſſent. Alii tamen putant, licuiſſe reducere diſmiſſam, antequam alteri denuo nupſiſſet, ex *ſerem.* III. 12. In *Alcorano* licet reducere etiam ter diſmiſſam, ſed ita, ut ter repudiatam recipere non liceat, niſi alius eam duxerit & repudiaverit. Quod tamen parum honorificum eſſe, colligitur ex reſponſo, quod Amurathes Temiri dedit: Si non veniat, quemadmodum minuitur, precor uxorem ſuam ter repudiatam recipiat. apud *Laonicum Chalcondilam* l. 3. Alias quoque in *Alcorano* præcipitur, ut diſmiſſurus uxorem, certum tempus ei ſtatuat, intra quod non debeat alteri nuberi; quaſi intra quod deliberaturi ſint, an illas reducere velint. Notanda quoque illa lex Ebraica, quam reſert *Joſephus* archæol. IV. 8. Qui virginem dicitur non eſſe, ei non jungatur, quam diſcedere ſuaſit ab alio, neque contriſtet priorem maritum ejus. Sed & ratio conſtat canonibus, quibus interdictum, nequis uxorem du-

ducatur eam, quam prius adulterio polluerat, apud *Gratianum caus. 31. quest. 1. c. 1. 2. seqq.* Præsertim cum fere obtineat illud *Euripidis Electra. 150* ὅτι αἱ δὲ ὁτασὺς διολέτας δαμαρτά τε κρυπῶσιν αὐνᾶς, εἴ τ' ἀνάγκη ἀδήλα βεῖν, δυσὴν ἐστὶν, εἰ δοκεῖ, πῶ σὺ φρενεῖν ἐνέμειν αὐτῷ ὅκ' ἔχῃ. παρ' οἷ δ' ἔχῃ. Scias, quisquis alterius corruperit conjugem furtivo connubitu, si postea eam ducere coactus fuerit, se infelicem esse; si putat eam, quæ prius fuerit, istic impudica. servatam apud se pudicitiam.

§. 28. Censentur quoque impuras nuptias contrahere persone certis gradibus consanguinitatis junctæ, aut affinitatis nexu (vid. l. 4. §. 3. 4. 5. D. de gradibus & affinitibus.) copulata, sic ut non solum ab initio tale matrimonium contrahere sit vitium, sed & idem contractum perpetuo vitio laboret. Hoc licet apud omnes gentes quævis aliqua morum est cultura, communi persuasione receptum deprehendatur; ejus rei tamen solidam rationem, & quæ ex sociali hominis natura, uti reliqua præcepta, liquido fluat, assignare oppido quam difficile est. Nonnulli heic simpliciter ad abhorrentiam affectuum humanorum confugiunt, quasi omnes, qui per pravam educationem aut vitiosum habitum non sunt corrupti, in ipsis sensibus deprehendant aliquid, tali commixtioni repugnans; id quod claro sit indicio, eandem naturali jure prohiberi. Enimvero neque ista affectuum repugnantia apud omnes mortales, etiam quibus cultura sui cordi est, æqualiter deprehenditur; & eandem jactantibus reponi non absurde potest; ipsam non tam ex congenito principio, quam ex diuturnis moribus, qui naturæ indolem mentiantur, provenire. Neque vero circa jus naturæ eruendum adeo tutum est solum judicium sensuum atque affectuum consulere; cum ex adverso concludi posset, illa quoque jure naturali præcipi, in quæ sensus & affectus acerrime feruntur; quorum tamen pleraque isti juri adversari manifestum est. *Plutarchus quest. Roman. 108.* postquam quæsit, quare Romani cognatas suas non ducant uxores, pro more suo dubitabundus has rationes proponit. *An ut conjugii augeant necessitudines, multosque sibi parent cognatos, aliis dando, ab aliis accipiendo mulieres? An metuentes sibi à discordiis conjugalibus, quæ exorta inter cognatos, præter conjugum debitum amorem etiam naturæ iura essent abolitura? (v. g. quia valde frequentia sunt locorum & nuruum odia, igitur non debuisse aliquem ducere talem, quæ ipsis matri naturaliter reverentiam debebat, id est, sororem.) Aut videntes mulieribus ob imbecillitatem opus esse multis defensoribus, noluerunt cognatas ducere, ut ipsis auxilio esse possent, si à maritis injuria afficerentur?* Quæ posterior ratio videtur expressa ex *Euripidis Andromachi v. 674.* Ἀνδρὶ μὲν ἔστιν ἐν χερσὶν μέγας δένος, γυναικὶ δ' ἐν γοῦναι καὶ φίλοις τὰ πρᾶγματα. Viro magnum robur in manibus est, uxor autem in parentibus & amicis rerum fiduciam habet. Priorem rationem de latius spargendis amicitii per affinitates etiam probat *Augustinus de civit. Dei l. XV. cap. 16.* quem citat *Gratianus caus. 35. quest. 1. c. 1.* Cui conspirat *Rich. Cumberland de leg. nat. c. 8. §. 9.* Ubi præterquam quod minus utile non statim sit illicitum, etiam illud utile non semper hoc modo obtinetur; cum contingere queat, ut ex contrario major utilitas proveniat: puta, dum conjunctis invicem cognatis prohibetur, ne opes in aliam familiam transferantur. Inde lex divina *Numer. 26.* fræminis bonorum immobilium dominis, ex sua duntaxat cognatione maritos adsciscere præcipit, ne agri de tribu in tributum devol-

verentur. Poterant tamen cuivis Hebræo nubere, si hæreditatem sibi delatam rep^udiarent. Quare nec Leviticæ gentis virgines ea lege non tenebantur, quippe quæ r^erum soli capaces non essent. Vid. *Grotius ad Matth. c. i. v. 16.* Apud Peruvianos sub imperio Yncarum lege cautum erat, ut quilibet uxores ducerent, ex sua urbe & ex sua familia; contra ibidem novis nuptis communitas civium donum exstruebat, proximi cognatorum eam suppellectile instruebant. *Garcilassus de la Vega Comment. Reg. l. 4. c. 8.* Sic lege Attica virgines ἐπικληροί, seu quæ solæ suis parentibus erant hæredes, à proximis cognatis duci jubebantur, ut avitæ opes in familia conservarentur. Circa quales virgines cum sæpe inter procos controversiæ existerent, per iudices definiendæ, hinc eadem ἐπιδίκοι vocari solebant. Erat tamen Athenis alia lex in istius velut compensationem, ut siquidem virgo ἐπικληροῖ in retenuisset, itidem proximus agnatus eandem ducere, aut pro dignitate dotare teneretur. *Par Charondæ lex extat apud Diodorum Siculum l. 12. c. 18.*

§. 29. In primis autem hoc loco considerandum, quare, ut in se nobile sit opus tam eximium animal propagasse, apud cultiores tamen gentes tum membris generationi destinatis, tum ipsi generationis actui tam tenera adhæreat verecundia, ut eam superare non possint, nisi quibus per longam vitiorum adfuerudinem frons plane obduruit. Quam in rem memorabile est, quod *Plutarchus de virtutibus mulierum* & *Polyanius strateg. lib. 8.* tradit de virginibus Milesiis; cum incertum quæ de causâ eas furor corripuisset certatim sese suspensio necandi, isque nulla ratione sisti posset: tandem legem latam esse, quæ juberet omnes, quæ sibi suspensio mortem concivissent, nudas per forum efferrî. Sic quas mors non poterat, metus ignominie postumæ ad sanitatem revocavit. Quod si apud aliquas gentes nuditas, aut apertus concubitus in usu fuit, illæ à reliquis fœdæ barbarici nota fuerunt damnatæ. Sicut de Mossynis notat *Mela l. 1. 19. promiscue concumbunt, & palam.* Et de iisdem *Apollonius Rhodius lib. 2 Argonaut.* *Diversum autem jus atque fas istis existit. Quæ enim palam agere fas, aut in populo, aut foro, ea omnia in adibus exercent. Quæ autem nos domi patramus, ea foras impune medius in plateis agunt, Neque thori pudor communis, sed porci tanquam Atiles, ne minimum quidem verus præsentis. Miscentur humi communi amore mulierum.* Idem tradit *Diodorus Siculus l. XIV. c. 31.* Et *Xenophon. περὶ διαβολῶν. l. V. & de Maſſa gentis Herodotus Clio sub finem.* & de Nasamonibus Idem *Melpomene.* Istius porro ratio non ita in propatulo est. Nam neque membra ista peculiari aliqua deformitate aut absurda figura laborant; & propagatione humani generis, nobilissimo utique actui, inserviunt. Quo nomine genitalia apud Ægyptios, & Athenienses in mysteriorum ritibus religiose habebantur. vid. *Diodorus Siculus l. 1. c. 88.* Quin & ipse actus generationis in se naturæ est conformis, ac necessarius, aptusque tantæ dignationis animal producere. Quo coram aliis exercendo cur magis quis erubescere debeat, quam dum edit aut bibit; cum citra istum actum non magis species humana servari possit, quam citra hæc individua. Nec rem conficit illud *Plutarchi in convivio VII. sapientium. Nulla est corpori alia, quæ innocentius frui possit, quam ab alimento voluptas, quod omnibus est compertum hominibus. Mensa enim in medio proposita communicant tanis rei veneræ tenebras prætexunt densas. Quia hujus voluptatis communicationem bellum nam impudenter-*
que

que indicant, perinde atque illius abstinentiam. Et si apud Xiphilinum episcopus Dionis in Severo, uxor Argetocoxi Caledonii, cum Julia Augusta ipsi illuderet, quod ejus nationis foeminae impudenter cum maribus versarentur, sat argute reposuerit: nos multo melius explemus ea, quae natura postulat necessitas, quam vos Romana. Nam aperte cum optimis viris habemus consuetudinem: vos autem occulte pessimi homines consueprant. Add. Montaigne essais l. 2. c. 12. p. m. 398. & Charron de la Sageffe l. 1. c. 22. Nec plane fatisciant rei, qui heic ad divinas confugiunt literas, isthæc verecundia statim post lapsum sese exteruisse memoratur. Nam nihilominus quaestio remanet, cur his potissimum in partibus pudor velut sedem fixerit; cum manus, ac lingua hominis in rurbidarum aut pravarum ministeria cupiditatum praesto sint. Imo cum edendo primitus homo deliquerit, ista opinio turpitudinis ori & manducationi potissimum adherere debere videbatur.

§. 30. Super nuditate, & qui eam comitatur pudore, philosophans Auctor de principis iusti & decori; p. m. 59. seqq. initio ponit, non omne, quod pudorem incutit, peccatum esse, & naturalis legis dictamine prohiberi. Id quod exemplis aliquot probat, v. g. paupertatis, sordidarum vestium, erroris etiam innoxii, deformitatis, & similium, quibus erubescimus, cum tamen in iisdem nihil sit moralis turpitudinis. Causam autem, quare ista detugiamus, esse, quia infirmitatem aliquam & imperfectionem arguunt, quam quisque à se longissime abesse optat. Ipsa porro nuditas, atque revelatio membrorum genitalium licet in se peccatum non sit; non tamen licere cuivis in conspectu hominum ea detegere, nisi in ea detectione nihil sit, quod honestati naturali repugnet. Id quod aliquando contingat. Tunc enim iuste aliquem pudere, cum tales imperfectiones possidet, vel quas possidet ita prodit, ut proximus jure meritoque eum ideo minoris facere, seu contemnere possit: ideo quod istæ non convenient cum dignitate personæ, quam gerit. Hinc aliquid nescire in se turpe non esse in eo, qui nulla unquam usus est disciplina: sed qui diu studiis sese dedit, nullosque profectus fecit, ei ignorantia sua rubori est. Sic rusticum horridi mores non deformant; sed qui civis inter moratioris est enutritus, non sine vitio rigidus est. Ita qui eas corporis partes detegit, quas consuetudo gentis rectas esse vult, is in honestatem naturalem peccat, si eas conspectui patere faciat. Uti apud Herodotum Cito dicitur: ἡμὰς νύδαντες ἐνδουμένῳ στυγνόμεθα καὶ τὴν αἰδῶ γυνή. *Mulier exuta tunica, & verecundiam pariter exuit.* Quas tamen alius alibi terrarum, ubi nudi incedere homines solent, v. g. inter Caraybes, sine peccato aut petulantiae nota detectas habet. Et in quibusdam partibus regni Abyssinorum plebeiae foeminae omnibus partibus nudæ incedunt. Quibus tamen vilis mares non magis moveri solent, quam si manus aut pedes nudos conspicerent: teste Franc. Alvarez descript. Aethiop. c. 32. Add. Io. Leinius histor. Americ. c. 8. & Rochefort descript. Antillarum part. 2. c. 9. Imo apud Indos quosdam poena, ni fallor, adulterii fuit, tectis genitalibus incedere. Sic inter minus notos, aut honoratioris impudens habetur aliqua citra praefationem veniae agere, quæ inter familiares libere exercentur. Et quod in solitudine pudorem non affert, inter honestos viros, aut in convivio honeste non emiseris, nisi forte Claudius edictum suum diu meditatam demum promulger; de quo est apud Suetonium Claudius c. 32. Add. Drogen. Latitium l. VI. in vita Me-

H h h h

trolls,

trolis. Sic qui anatomiam docet palam exponit oculis, quæ eidem extra tam rationem constituto ne nominare quidem decorum esset. Idem igitur dicendum de genitalium detectione. Licet enim illam gentem admodum à morum modestia descivisse oporteat, quæ vitio non vertit ista nuda habere, cum cultas inter gentes honestis etiam curæ sit *ευχρίμως πεσείν*, *decenter cadere*, Euripides *Hecub.* v. 568. neque sine gravi peccato majores talium gentium ad illum impudentiæ gradum pervenerint; postquam tamen consuetudo invaluit, ut ex communi gentis sensu nota turpitudinis sit ablata à tali vivendi modo, totam gentem extra peccati labem genitalia detecta habere, quia nullam imperfectionem aut infirmitatem erubescendam homini in ea re inesse agnoscunt; non magis quam nos in detectione vultus matronarum, quæ in publicum proddeunt; id quod tamen apud alias gentes matronis vitio vertitur. Platonem apud *Diogenem Laërtium* l. 3. legis ἀγράφει, & quæ ab usu proficiscitur, (κατὰ εἶη γενόμενα) exemplum est, τὸ μὴ γυμνὸν πορεύεσθαι εἰς τὴν ἀγορὰν nudum in forum non ambulare. Sed & inter populos, ubi nuditas proscripita est, ea membra aliquando citra peccatum detegi, puta cum medicatrici manui sunt committenda, aut cum tempus aut copiam rerum ad tegendum non concedit necessitas, aut cum infantes falciis involvuntur. Scilicet quia in hisce casibus impudentiæ nota adesse definit, ideo quod tunc ea membra patent absque protervia & ostentatione. Quia igitur apud quosdam barbaros infirmitatis aut imperfectionis nota non habetur nuditas genitalium, inde & citra impudicitiae crimen eadem apud illos deteguntur; nec eo nomine apud eosdem in contemptum quis incurrit; quod tamen maxime apud nos contingit. Sicut apud *Pygmæos*, ubi tota cohors pede non est altior uno, brevitatis illa staturæ rubori non est, quæ tamen apud alios ludibrio patet. Quin & apud *Casares* scæminæ, si quid ipsis dono datum fuerit, pudenda detegunt; quod apud ipsas istar civilitatis habetur; apud *Herbert. Itiner. Pers. & Indico* p. m. 21. Idem p. 240. ista fere repetit; revelationem genitalium in se turpem non esse, sed tantum propter circumstantias, quæ petuntur vel à libidine proximi, vel ejus dignitate, vel ab æstimatione propria, in qua unusquisque tueri se debet. Cum autem notæ externæ, quibus proximo reverentiam & honorem exhibemus, varient, multa apud gentem unam cum proximi aut sui ipsius probro fieri, quæ mutatis circumstantiis hoc vitio carent. Inde *Joann.* XXI. 7. Petrus, adventante Domino, properat amiculo se cingere, cum inter piscandum nudus cum sodalibus versari non erubuisse. Quia dignitas Christi, cui honorem debebat, Petrus, requirebat, ut ipsi conversaretur cum modestia & gravitate, quæ à nuditate ex opinione gentium vestitatum abest. Inde *Romæ cum parentibus puberes filii, cum socero generi non lavabantur. Cicero Offic. l. 1. Val. Max. l. 2. c. 1. §. 7.* Sic apud *Livium* l. 3. cap. 26. legati *L. Quintium senatus mandata togatum audire jubent.* Sic obsoleta veste domi versari non erubescimus, quibus tamen ad nuptias aut solennem conventum accedere indecorum habetur. *Matth.* XXII. 12. Ita & in secreto aliqua commode agi, quæ si palam fierent, in turpissimis haberentur; imo nec turpe habetur, si alii intelligant, quo sine secretum petamus. Denique & multa fieri à viris sine probro, quæ si virgines committerent, perfrictæ frontis putarentur. Ulterius ex *2 Corinth.* XI. 17. colligit, cum post præfationem veniæ ex concessione alterius recte quid dicatur, vel agatur, quod

citra

citra eam turpe erat; istud turpitudinem habere non in se, sed tantum ex circumstantiis; quæ si auferantur, jam amplius eo nomine improbari non possent. Quia alter remittit velut reverentiam, quæ ipsi alias debebatur. Ubi tamen recte isthæc limitatio additur; modo per consuetudinem totius gentis liceat singulis sibi circa talia veniant indulgere. Hoc enim nisi sit, nequidquam singulos impudiciæ notam effugere, si reverentiam illam sibi mutuo remittant. Sicut reprehensionem non effugiant a loti, si mutuo consensu nudi inter se versari velint in gente, ubi vestium usus publice receptus. Denique concludit, protoplastos ante commissum peccatum instar puerorum fuisse quoad pudoris affectum: peccato perpetrato, pudoris affectum animam eorum occupasse, ex quo pudore intelligebant indecens esse, genitalibus nudis incedere; sicut idem iudicium formamus crecentibus annis. Ex illis omnibus concludit, nullos gradus circa ineundum matrimonium prohiberi lege naturæ; sed honestati tamen naturali admodum congruere à quibusdam abstinere. Confer quoque *Montaigne essai* l. 1. c. 35. & *Charron de la Sageſſe* l. 1. c. 6.

§. 31. Ist hæc quanquam non plane de nihilo esse videantur: nobis tamen ejus pudoris circa partes genitales, actumque generationis causam assignare potissimum duplicem placet. Primo quia homo est animal superbum, gloriæ, decorisque cupidum, & ab ista destruentibus abhorrens. Jam vero per istas, vicinasque partes retrimenta cibi potusque natura ejicit; quæ non ob foeditatem tantum suam homo averſatur, sed & quia ipsi conditionem suam exprobrare videntur, quod intra corpus humanum sapidissimæ res in tam tetram materiam mutantur. Inde ne ista imbecillitatis indicia ultatenus pateant, sollicitè superba hominis indoles cavere solet. Quo facit illud 1. *Corinth.* XII. 23. 24. *Cicero Off.* l. 1. *Natura corporis nostri magnam videtur habuisse rationem; quæ formam nostram, reliquamque figuram, in qua esset species honesta, eam posuit in promtu; quæ autem partes corporis, ad naturæ necessitatem, aspectum essent deformem habitura, atque turpem, eas contextit atque abdidit. Hanc naturæ tam diligentem fabricam imitata est hominum verecundia. Quæ delumta videntur ex Xenophont. apomnem.* l. 1. Add. *Ambrosius Offic.* l. 1. c. 18. *Herodotus* Enterpe de Ægyptiis: domi ventrem exonerant, foris in viis comedunt, reddens rationem, quæ sunt turpia, sed necessaria, ea in occulto fieri debere; palam vero, quæ non sunt turpia. Et si (ut hoc obiter addam) idem irridebantur, quod lutum manibus, panem pedibus subigerent. Sic in *Rosario Persico* Sadi, c. 8. hæc ratio adfertur, quare sinistra manus, dextra utique minus digna, annulo exornetur; quia dextra manus summum decus ipsa dexteris. Inde & incolæ insulæ Borneo dicuntur sinistra manu podicem abstergere, quia dextra, inquirunt, est pro ore. Huc etiam facit, quod de Azenagis, incolis regni Senegæ refert *Auſſius Cadamustus in navigat. sua.* c. 10. ipsos pudere oris æque ut inguinum, idque circumferre lectum ut rem pudendum, argumento, quod velut sentina quæpiam halituum tetrum semper emittat, nec delegere, nisi sumendi cibi gratia. Simile refert *Leo Africanus* l. 1. cui isti homines dicuntur Zenagates. Deinde quia affectibus per lapsum libidinis, prava libido per eas partes magno velut cum impetu erumpere ardet; & vero cardo quasi omnis decori ordinis in societate humana in hoc vertitur, ut propagatio sobolis sanctis legibus circumſcribatur; igitur dignitati suæ conservandæ simulque præſcindendis illicitæ aut intempestivæ

væ Veneris occasionibus studens natura istum pudorem commenta est, quo & sollicitè ista membra tegerentur, ne oculis semper exposita irritarent libidinem quovis tempore paratam; & eo magis Venere illicita abstineretur, quod & legitimam non nisi recte & remotis arbitris obire pudoris teneritas subigeret. Inde protoplasti post depravatam affectuum harmoniam, cum illis partibus inordinata libidinem sibi velut portam struere animadverterent, merito pudore suffundebantur, tanta in se imperfectione jam deprehensa, cui utcumque à tegumentis nonnihil remedii arcessitum ibant. Sed quod multas apud gentes iste nuditatis pudor exoleverit, id initium summissè crediderim ab egestate, dum in regiones incultas delati homines, detritis quas habebant vestibus, materiam aliis tegumentis non invenirent, nec per temperiem coeli valde desiderarent. Inde cum vestibus pudor hisce paulatim perit; cuius vestigia tamen re-inuerunt, qui exiguo vel amento pudenda obtexerunt: unde ad plenam nuditatem facilis est transitus. Iste porro pudor insigniter intenditur adversus illas personas, cui natura reverentiam quandam debemus, aut adversus quas gravitatem quandam præ nobis ferre debemus, quales præcipue sunt parentes & liberi: ita ut qui per eundem non reprimatur, quo minus in familiarem istam corporum commixtionem descendere non vereatur, effronti prorsus ingenio, & qui nullum aliud facinus sit formidaturus iudicetur, quique adeo *maximo inter homines morbo* laboret *impudentia*, uticum vocat *Æuripides Medea* v. 471. Aliam rationem pudoris istius adfert *Huanus Serrinus* *ingen. c. 1. ab init.* quam ad obrusam revocare jam non vacat.

§. 32. Hic igitur non postrema causa videtur, quare ipso jure naturæ inter ascendentes & descendentes in recta linea connubia censeantur prohibita; præsertim cum nullus unquam casus extiterit, nec probabiliter existere possit, ut servando generi humano eorum admittendorum necessitas foret. Nam festina minus erat sollicitudo filiorum Lothi *Genes. XIX. 31.* Et si *Grotius ad d. l.* putat, illas credidisse id licitum, quod ab Arabibus vicinis fieri quotidie intelligebat, quibus ut & Persis mos iste fuerit. Et in hunc sensum capienda quoque est illa ratio *Grotii d. l.* quod nec filius, lege matrimonii superior, eam reverentiam possit præstare matri uxori, quam natura exigat, nec patri filia, quæ quamvis lege matrimonii inferior, tamen ob familiarem illam consuetudinem istius necessitudinis reverentiam exhibere prohibeatur. Alias enim si pudor ille, quem diximus, removeatur, non adeo absurdum erat, matrem cum filio sui juris jungi; cum non repugnet, maritum uxori ob virtutem, sapientiam, aut nobilitatem reverentiam exhibere. Sicut de foceris suis *Tacitus Agricola* dicit: *Vixerunt inter concordia, per mutuam caritatem, & invicem se anteponendo.* Multo magis cum obsequio conjugali etiam filialem reverentiam patri marito filia uxor exhibere posset, ni pudor iste obstaret. Quod autem Socrates comminiscitur apud *Xenophontem* l. 4. *de dictis & factis Socratis*, oppido quam jejunum est; quasi in conjugis parentum, & liberorum nihil aliud sit culpandum præter ætatis disparitatem, unde sequatur aut sterilitas, aut male conformata soboles. Quasi vero non sæpius occurrant matrimonia inter tales, quorum ætas plena pubertate, seu tot annis distat, quot annis parentes liberos possunt præcedere. Cæterum laudanda hec legum Romanorum castimonia, quæ ob solam paterni nominis reverentiam illicitas declarabant

bant nuptias inter patrem & filiam adoptivam, etiam postquam per emancipationem adoptionis jura fuerant soluta. vid. l. 55. D. *derictu nuptiarum*. Et non pro cætera stoliditate Claudius, cum foemina quædam filium suum agnoscere noller, dubia utrinque argumentorum fide, ad confessionem eam compulit, dum ipsi matrimonium juvenis indixit. *Sueton. Claudio. c. XV.* Ostendere quoque ejusmodi conjunctionum sceditatem exinde quidam voluerunt, quod per eam diversa plane necessitudinem vocabula confundantur. Apud Ovidium *Metamorph. X.* ita Myrrha: *Nec quod confundes & jura & nomina sentis? Tunc eris & matris pellex, & adultera patris? Tunc soror nati? genitrixque vocabere fratris?* Apud Senecam *Phænis* Oedipus: *Avis gener, patriusque rivalis sui, Frater suorum liberorum, & fratrum parens: Uno avia liberos peperit viro, Ac sibi nepotes.* Apud Eundem *Agamemnon. Thyestes: Versa est natura retro, Avos parentem patri virum, natus nepotes misit.* Ibid. *Per scelera natus, nomen ambiguum suis. Idem sororis gnatus, & patris nepos.* Vetus Epitaphium. *Hersilus hic jaceo, mecum Marulla quiescit, Que soror & genitrix, qua mihi sponsa fuit. Vera negas; frontemque trahis, enigmata Sphingis Credis? Sunt Pythio vero magis tripode. Me pater è nata genuit, mihi jungitur illa; Sic soror & conjux, sic fuit illa parens.* Philo Judæus de specialibus legibus, dum invehitur in Persas, connubia cum matribus admittentes, addit: *quo nihil excogitari potest magis impium, conspurcari defuncti patris thalamum, cui maxima debebatur religio, matris exhiberi nullam reverentiam, filium eundem & maritum fieri, matrem vicissim uxoris nomen assumere, communes liberos patris quidem fratres, matris vero nepotes censeri. Hanc prolis sua matrem simul esse ac aviam, illum filiorum patrem & fratrem uterinum.* Non minus detestabile est, quod de incolis insulæ Zeylon referunt, patrem ibi nubentis filia virginitatem delibare, addita ratione oppido quam inficeta; æquum esse, ut ex arbore, quam ipse plantavit, primos fructus carpat. Quem scædum colorem etiam incesto suo prætexuit Chach. Jean apud *Bernier de reb. in regno Mogolis.*

§. 33. Cæterum Ebræi heic non tam ad naturalem rationem, quam ad interdictum Dei primævum confugiebant. Tradebant enim ab initio mundi sex genera concubitus fuisse à Deo prohibita; cum matre sua, cum noverca, cum uxore aliena, cum sorore uterina, cum masculo, & cum bestia. Idque deducunt ex verbis *Gen. II. 24. Et deseret homo cubile patris sui* (id est, abstinere ab uxore patris, seu noverca,). *Et matris sue,* (id est, abstinere à matre sua) *Et conglutinetur uxori sue,* (non alienæ uxori, non puero) *Et erunt duo in carne unam,* (ergo à bestia abstinendum, quia cum hac homo in unam carnem non potest coalescere.) *Seldenus l. V. c. 1. 2.* Mirum tamen, quod *Idem* refert d. l. c. 18. ipsos credidisse, quando gentilis fiebat profelytus justitiæ, omnem cognationem, qua ipse erat antea confectus hominibus gentilibus per sanguinem aut affinitatem, evanescere. Imo si qui antea consanguinei erant, v. g. mater, filius, soror, simul in Judaismum cooparentur, inter eos itidem tradebant jus cognationis expirare, sic ut deinceps inter se tantquam alieni essent. Ista enim religionis Judaicæ receptione putabant aliquem penitus regenerari, & velut infantem recens natum fieri. Id quod obscurius videtur innuere *Tacitus hist. V. 5. Transgressi in morem eorum idem usurpant, nec quidquam prius imbuuntur, quam contemnere Deos, exuere patriam; parentes, liberos, fratres, vilia habere.* Unde profelyto jam nec mater erat, nec noverca, so-

rorque, adeo ut nomine naturalis cognationis nulla ei vetita foret, idque propter vim regenerationis, per quam alter plane velut novus homo constituebatur, extinctis omnibus juribus, quæ ex vetere & gentili nativitate resisterent. Idque ex lege divina procedere arbitrabantur. Et si ex traditionibus sapientum vetitum erat profelyto matrem suam, aut filiam, aut sororem itidem profelytam ducere. Et si quis adhuc gentilis matrem, novercam, aut sororem suam duxisset, profelytus factus eam dimittere cogebatur. Pari ratione apud eosdem servus in judaismum receptus cum conditione servili, nullam intelligebatur habere cognationem, aut jus sanguinis. Unde non nefas habebatur talem contubernio jungi cum matre, filia, aut sorore sua, licet id non minus gentilibus, quam Judæis ingenuis esset interdictum. Nam servus pro nullo habebatur. Quemadmodum & ipsorum matrimonia solo dominorum arbitrio stabant, aut dissolvebantur. Romanorum tamen legibus serviles cognationes hec non minus, quam ingenuorum observabantur. vid. l. 2. §. 1. D. unde cognati. l. 8. l. 14. §. 2. 3. D. de ritu nuptiarum. l. 32. de reg. juris. Selden. l. V. cap. 16. Obiter quoque notandum, quod de Chincensibus referunt, eos ab istis foeminis ducendis abstinere, quæ eadem cum ipsis cognomina habent, etsi de cætero sanguine se non contingant. Et modo diversa habebant cognomina, parum ipsos curare, quam propinquo sanguine sponsus cum sponsa jungatur; adeo ut filix ex fororibus avunculis nubere non vereantur. vid. *Martinius hist. Smice*, l. 1.

§. 34. Videndum porro est de aliis gradibus consanguinitatis in limite transverso, nec non de affinitate. Ac ibi quidem proxime sibi invicem sunt juncti fratres & sorores. Inter quos itidem insignis quædam verecundia deprehenditur, sic ut fratres & sorores, qui sunt frontis tenerioris, non lubenter simul intersint consortiis, in quibus blandimenta amatorum vel admittere, vel deferre contingit. Imo ipsi quoque fratres de rebus venereis petulantius inter se joculari fere abhorrent. Cujus rei causam assignat *Plato de LL. l. VIII. quod nemo aliter pradicat, sed statim ab ineunte ætate & joco simul, & serio dicta, & sæpius in tragædiis hæc eadem audiuntur, quando vel Thyestes, vel Oedipodas, vel Macareos quosdam, qui rem cum sororibus furim habuerant, conspectos continuo mortem sibi, debitam sceleris pœnam, consensisse narrant. Et Simplicius ad Epictetum c. 47. Iam cum lex & consuetudo sororis & fratris consuetudine interdicit: appetitiones non secus ac ipsius naturæ imperio suppressæ ita prorsus sunt immobiles; nisi forte aliquos furoris intemperie, & dira scelerum ultrices agitarint. Conf. Charron de la sagesse l. 2. c. 8. n. 6. Quo minus tamen horum connubia per se contra jus naturæ esse dicamus, id maxime scrupulum movet, quod, prout origines humani generis sacræ nos literæ docent, inter protoplastorum liberos, fratres utique ac sorores, necessario matrimonium fuerit contrahendum. Non autem vero fit simile, Deum ejusmodi casum procurasse, ut omnino vis legi naturæ esset inferenda; dum speciem humanam propagari jubet, & tamen non aliud ad eam rem præbet medium, quam isthæc connubia. Præsertim cum nulla necessitas Deum tubigeret, unum duntaxat mortalium par creare. Nec video, quare nonnulli hanc rationem tanto cum supercilio petulantix arguant; præsertim cum, quas ipsi in contrarium afferunt rationes, graviores non sint. Dicunt, Deum voluisse, ut ex una stirpe totum genus humanum originem duceret, sicque cognationem inter eos constitueret. Atqui uti prius pro nobis est; ita*

fat

fat cognationis erat, eundem Creatorem, eandemque naturam habere, & qui ex horum mixtis invicem connubiis generati fuissent, non minus cognati invicem futuri erant. Neque magis bella cum ipso mundo cepissent, & mundus inter initia sua extinctus esset; cum nunc primorum fratrum unus alterum occiderit. Igitur utique ex positiva lege interdictum utriusque modum connubiorum videtur descendisse. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat.* c. 8. §. 9. & *Seldenus de I. N. & G. l. V. c. 8.* Cui ansam videtur dedisse tum qui inter fratres & sorores deprehenditur pudor; tum quod eorum convictus quotidianus & inobservatus stupris & adulteris occasionem valde pronam esset daturus, si amores tales nuptiis possent conglutinari. vid. *Ovidius Metamorph. l. IX. v. 458. 535. 558. seqq.* Quo loco adduci meretur sententia veterum Ebraeorum ex *Seldeno l. V. c. 1.* qui inter sex genera concubitus, à Deo primitus interdicta, referebant quidem connubia cum sorore uterina. Sed addebant; id præceptum tunc demum vim suam exteriusse, postquam multiplicato genere humano aliarum, præter sorores, feminarum copia foret. Est autem apud orientales antiqua traditio, præter Sethum omnes Adami liberos fuisse gemellos. Cum igitur necessarium foret, fratres ducere suas sorores, id eos observasse, ut non sibi gemellam ducerent, sed alio partu genitam; à gemellis refugisse. Credebant porro Ebraei arctiore vinculo connexam fratri sororem uterinam, quam consanguineam duntaxat. vid. *Deut. 13. v. 6.* ubi frater ex matre poni videtur ut conjunctior. Unde & illo præcepto primævo putabant interdictas sorores tantum uterinas, non autem consanguineas; quod majus videatur intra eadem viscera coaluisse, quam eodem patre fatum esse. Adeoque ex eorum mente soror non uterina, sed consanguinea recte conjungebatur Noachidæ, seu gentili, qui tantum jure naturæ & gentium regitur. Hinc & ante legem Moyse Abrahamum duxisse sororem consanguineam Saram. Nam ne quis credat, sororis vocabulum ibi pro quavis cognata sumi, diserte dicit ipse; *revera est soror mea, filia patris mei, non autem filia matris mee. Genes. XX. 12.* Add. *Grotius ad d. l.* Et si apud vicinas gentes eam conjunctionem inusitatam fuisse, indicio est, quod Abrahamus crediderit, se non habitum iri Saræ maritum, si eandem sororem suam ferret. Ni dicere malimus, sororis vocabulum in famoso significato pro sorore germana accipi. Occurrit porro heic scrupulus 2, *Samuel. XIII. 13.* ubi Thamar Ammoni, fratri consanguineo, stuprum ipsi intentanti dicit; *loquere super me ducenda cum rege, ille me tibi non denegabit.* Neque enim probabile est, ipsam ignorasse legem divinam, qua expresse connubium fratris cum sorore consanguinea vetatur. Et frustra erat hoc modo vim fratris declinare velle, si salva lege divina isti jungi non poterant; quod tamen arbitrat *Iosephus archæol. VII. 7.* Heic ita respondent Ebraei: Maacam matrem Thamaris & Abtaionis captam fuisse à Davide in bello contra regem Gesluris, & cum nondum proselyta esset facta, ex Davide susceptisse Thamarem; post factam proselytam genuisse Abtaionem. Quia igitur credebant, quando quis ex Gentilismo in Judaismum transiret, omnem cognationem, quam antea habebat, extinguere: & vero proles Israelitæ ex muliere gentili suscepta matrem, non patrem sequebatur, gentilitque & ipsa habebatur; Thamar porro & ipsa post proselyta esset facta: extinctam fuisse omnem cognationem, quam antea adhuc gentilis habuerat cum Ammone, ex eodem cum ipsa patre suscepto. Adeoque ipsam revera credidisse, cum per regenerationem

omnis

omnis cognatio foret extincta, per legem divinam sese rite Ammoni potuisse nubere. Aliarum gentium mores quod attinet, apud Ovidium l. 9. *Metamorph.* Biblis queritur, humanis legibus ista connubia interdicta, quibus tamen ipsi Dii fuerint usi. *Du suas habere sorores, ut Saturnus Opim junctam sibi sanguine junxit, Oceanus Thetyn, Junonem rector Olympi.* Apud Homerum *Odys.* x. Æoli filix cum ejusdem filiis maritata traduntur. *Theocritus Idyll.* 17. de uxore Ptolomæi regis: *Εκ θυμῶς ἐγγύωμαι καὶ σὺ γνήτιν πεποίηται. Ὡς δὲ καὶ αἰθαλάτων ἰερός γάμος ἐξετελεσθη.* Ex animo diligens fratrem atque maritum. Sic & deorum sacra connubia contracta sunt. Sic Artemisia Mausoli soror & conjux erat. *Lucianus in dial. Diogenis & Mausoli.* Sic Hidrieus Adan sororem Carum lege sibi uxorem conjunxisse dicitur apud *Arrianum de exped. Alex.* l. 1. Apud Peruvianos quondam Yncis solis connubia cum sororibus erant recepta, inter alios prohibita. *Garcilassus de la Vega Comm. Reg.* l. 4. c. 9. Romanis contra tales nuptiæ detestabiles habebantur. *Plutarchus in quest. Romanis,* quando ratinnum reddit, quare mulieres oculo salutent suos cognatos, addit: *cum esset legibus interdictum cognatarum nuptiis, usque ad osculum tamen amori permissum progredi, eaque fuit consanguinitatis tessera & communicatio.* Antiquitus enim sanguine juncti Romani sibi non copulabant matrimonio, ut ne nunc quidem materas aut sorores. Sero concessum fuit, ut ducere consobrinas liceret. Occasionem d. l. expositam videre licet. Athenis tamen ex instituto Solonis ducebant sorores germanas seu consanguineas, non autem uterinas. Hinc *Plutarchus Themistocle* scribit, ipsius filium Archetolim duxisse *Mnasiptolemam* sororem *Ἐκ ὠνόμοιότητι*, cum iste alia esset matre gentis. Apud *Demosthenem* contra *Enbulidem*: *ἀδελφὴν ὁ παῖς ἔμμος ἔχηκεν, ἔχ ὁμοιοτήτας.* Sororem duxerat avus meus non uterinam. Apud *Cornelium Nepotem* Cimon memoratur habuisse in matrimonio sororem germanam; id quod *Atheniensium* moribus licuerit. Ubi vide quæ notavit *Bæclerus*. Videtur tamen obitare locus apud *Andocidem* orat. contra *Alcibiadem*: *Majorum memores estote, quam fortes & prudentes erant, qui Cimonem ostracismo relegarunt propter legum transgressionem, quia cum sorore propria consuescebat.* Cui conspirat *Athenæus* l. XIII. c. 21. *Plutarchus* Cimone varius est, dum tradit, à quibusdam insimulatum Cimonem, quasi sorori illuderet; alii nuptias inter ipsos veras intercessisse dixerunt, quod illa maritum alium ob inopiam invenire non posset. Verum Spartæ contrario Atheniensibus more licebat ducere sorores uterinas, non consanguineas, teste *Philone Iudeo de specialibus legibus.* Ex Platone quoque l. V. de LL. adparet, ipsum nuptias inter fratres & sorores habuisse licitas; dum connubia tantum inter adscendentes & descendentes prohibet. Apud *Ægyptios*, autore *Diodoro Siculo* l. 1. c. 27. connubia cum sororibus lege sancita, quod *Isidi* hoc feliciter successisset. Eum quoque morem Phœnicibus tribuit *Achilles Tatius* l. 1. Aliis tamen eadem connubia displicuerunt. *Phocylides.* *μηδὲ καὶ σὺ γνήτης ἐς ἀπὸ τρεπὼν ἐλθόμεν εὐνήν.* Neque sororis nefandum conscendas thorum. *Ocellus Lucanus de natura universi* c. IV. *μήτε μητρὶ σὺ γενέσθης, μήτε θυγατρὶ, μήτε ἐν Φαιεῶν πίπῃ.* Neq; cum matre rem habeas, neque cum sorore, neq; in aperto loco. Et in universum in Græcia connubia cum sororibus valde rara fuisse, ex *Euripidis Andromache* v. 173. colligitur, ubi *Hermione* ita in *Andromachâ* invenitur: *τοῖστρον πᾶν τὸ βαρβαρον γένος, πατὴρ τε θυγατὴρ, παῖς τε μητρὶ μίγνυται. Κόρη τ' ἀδελφῶν, καὶ τὸ δ' ἑδὼν ἐξ ἐγγύσι νομιέται.* Tale est omne barbaricum genus. Pater filia, & filius matri miscetur, Sororq; fratri, & horum nihil prohibet lex. Quin eo-

rum

rum usum posterioribus plane exolevisse, colligitur ex *Sexti Empirici Pyrrhon. hypotyph.* lib. 1. c. 14. *παρ Αἰγυπτίους τὰς ἀδελφὰς γαμέουσιν. ὁ παρ ἡμῖν ἀπείρηται νόμος.* *Apud Aegyptios cum sororibus contrahunt nuptias, quod apud nos lege interdictum est.* Idem 1.3. c. 24. *ἀθέμιον τί ἐστι πρὸς ἡμῖν μητέρα, ἢ ἀδελφὴν ἰδίαν γαμέειν.* *Nefas est apud nos, matrem aut sororem ducere in uxorem.* Add. *Seldenus de I.N. & G.I. V. c. 11.* De Perlarum nuptiis cum matribus & sororibus *Sextus Empiricus d.l. Strabo l. XV. Diogenes Laerti. in proœmio. Curtius l. 8. c. 2. Lucianus de sacrificiis* testantur. Et si quid cordatiores super talibus censuerint, colligi potest ex responso iudicum regiorum Cambyfi dato, apud *Herodotum Thalia.* Add. quæ de Thruscis, incolis montis Libani nescio qua fide scribit *Leon. Rauchenwolf itiner. orient. l. 2. c. 15. in fine.* Id quoque heic admonendum, Ebræos antiquos in connubiis prohibitis fratrum & sororum nihil putasse interesse, utrum soror illa forte ex adulterio fuerit concepta, an ex legitimo concubitu. Adeoque quantum ad prohibitionem matrimonii pro sorore habebatur, quæ ex alicujus noverca & adultero genita erat. Add. lib. 54. *§. de ritu nupt.* Ut ut iidem alias statuerint, incestum tantum committi per matrimonium, non autem per stuprum aut adulterium. Unde juxta illos incestus non fuit, si quis cum matre, & post cum filia stupri consuetudinem habuisset: cum tamen incestus foret, si quis matrem, & post filiam in uxorem duceret. Sic poterat quis eam ducere, quam eius pater, frater, aut patruus ante stupraverat; cum tamen alias citra incestum non liceret ducere novercam, patruī viduam, aut uxorem fratris extra specialem casum, quando frater sine prole erat defunctus. Conf. l. 1. §. 3. *D. de concubinis. lib. 4. §. 8. D. de gradibus & affin.* Sic juxta eosdem matrimonio sibi quis poterat jungere Sejam, etsi antea ejus matrem, sororem, aviam, matertem, filiam, aut neprem stuprasset. Ex traditionibus tamen magistrorum tale quoque matrimonium habebatur pro illicito: jam autem contractum non reddebatur irritum, sed qui contraxerat, verbis pledebatur. Unde colligitur, ipsos statuisse, affinitatem non per simplicem corporum commixtionem, sed per matrimonium contrahi. *Seldenus d.l. Apud Nicetam Acminatum cum Andronicus Commenus matrimonio jungere vellet Alexium & Irenem, ex Theodora incestu utriusque concubitu genitos, & super eo connubio iudices interrogaret, quidam horum eas personas inter se cognatas negabant, propterea quod ex illicitis nuptiis procreata, nihil cum vere cognationis commune haberent, ac alienissima putarentur.* Et si Autor eos iudices vocet *homines avaros, & qui res divinas cauponari sint soliti, ac suffragia divitum convivis condonare.*

§. 35. Circa reliquos gradus, qui prohibentur *Levit. XVIII.* difficilius adhuc fuerit rationem invenire, quare iidem ipso quoque naturali jure nuptias impedire debeant. Et si ejusmodi nuptiæ multis quoque gentilibus detestabiles habitæ sint. De noverca effato *Apostoli i. Corinth. V. 1.* conspirat *Phocylides. μητρὸς μὴ ψαύεζε δεύτερα λέκτρα γονῆς.* *Μητέρα δ' ὡς τίμα τὴν μητέρα ἵχνια βασιυν.* *Noverca ne attinge secundos parentis tui lectos. Sed ut matrem cole, matris insipientem vestigiis.* Notissima est historia de Stratonice, quam Seleucus pater filio Antiocho perditæ amanti concessit, apud *Plutarchum Demetrio*; ubi tamen Seleucus pater dixisse legitur: *Εἰ δ' ἐ' γυνὴ τῷ μὴ νενομισμένῳ δυσκολαῖνοι, πῶς καλὰν τὰς Φίλῃς, ὅπως διδάσκουσιν αὐτὴν καὶ παῖθ' αὐτῆς, καλὰ καὶ δικαία τὰ δοκῶντα βασιλεῖ μετὰ τὰ συμ-*

φέρωντ ὁ ἱερὸς. Quod si uxor sua àbre inusitata abhorreat, orare amicos, ut doceant & inducant eam, ut omnia, quæ regi videantur, & sint ex usu publico, recta habeat & iusta. Ap-
 prianus quoque in Syriacis amorem Antiochi vocat αἰεμισίαν παῖδος nefarium affectum.
 Add. Seneca except. contror. l. VI. declam. 7. Valer. Max. l. 5. cap. 7. §. 1. ext. Sic Cicero
 pro Cluentio nuptias socrus cum genero graviter detestatur: Οὐ μὲν οὖν σέλιος incredible,
 & præter hanc in omni vita inaudium. Apud Andocidem orat. 1. καὶ σωφροδὸς πατρὶων
 διετρώατο αἰσχροῦ τῶν τῇ μητρὶ καὶ τῇ θυγατρὶ. Omniumque hominum scelestissimus
 cum matre & filia concubuit. Add. l. 5. §. 1. D. de condit. sine causa. l. 12. §. 1. 2. 3. l. 15. l.
 39. D. de ritu nupt. Et si apud Tartaros solenne sit, filium defuncto patre novercam in
 uxorem ducere, teste Haythono de Tartaris. c. 48. & M. Paulo Veneto l. 1. c. 15. Ebræi ve-
 teres, teste Grotio d. l. duas heic potissimum rationes allegant; unam desumptam à natu-
 rali pudore, qui non sinat auctores ortus, seu parentes cum sua sobole aut in seipsis, aut
 etiam per personas sanguine aut nuptiali commixtione proxime cohærentes misceri.
 Quæ ratio uti inter adscendentes & descendentes valet; ita cum ille pudor inter colla-
 terales, saltem ultra secundum gradum disjunctos, valde evanescat, ad conficiendum
 aliquod naturale jus sufficere non potest. Et si civilibus legibus ratio constet, quæ prohi-
 bitionem graduum latius extenderunt, objiciendæ velut sepi istis, qui ipso naturali ac
 divino jure interdicti habentur. Alteram rationem inde deducunt, ne quarundam per-
 sonarum convictus quotidianus & inobservatus stupris atque adulteris ansam daret, si
 tales amores nuptiis possent conglutinari. Quæ itidem legi positivæ occasionem dare
 potest, jus naturale non evincit. Eadem tamen non absurde videntur uti Ebræi, quare
 Levit. 18. interdictum sit matrimonium amitæ, non autem filix fratris, cum tamen
 utraque parti videatur gradu distare. Nam dicunt isti, viros juvenes assidue frequenta-
 re domos avorum & aviarum, aut etiam in iisdem simul cum amitis habitare; ad do-
 mos vero fratrum minus frequentem ipsis esse aditum, nec ibi tandundem habere juris.
 Idem tamen gradus moribus Romanorum erat illicitus, quod adparet exemplo Clau-
 dii, Agrippinam ducere volentis. vid. Tacitus Ann. XII. Quanquam plurimi d. l.
 Levitic. non personas, sed gradus prohibitos esse asserant; quorum rationibus tamen
 fortasse non deest, quod reponi possit. Cæterum qui omnes & singulos gradus Levitici
 d. l. expressos juri naturali repugnare statuunt, urgent verba v. 27. Cum enim trans-
 gressio præsupponat legem, oportet ut tales nuptias contrahendo gentiles isti violarint
 vel legem aliquam naturalem, vel divinam positivam, omnes gentes stringentem.
 Quarum hanc liquido demonstrare arduum fuerit. Seldenus lib. V. cap. 11 respondet,
 vocabula ista esse duntaxat capiendæ de iis peccatis, quæ in gentiles quoque cadere po-
 terant. Argumento esse, quod ibidem prohibitum legatur, ne quis duas sorores simul du-
 cat; id quod tamen fecit Jacobus vir sanctissimus. Quanquam non absurde potest dici,
 æmulationem inter illas sorores inter ejusdem legis rationes fuisse. Sic & Amram pater
 Moysis duxit amitam suam Jochabedam, qui gradus tamen eodem capite expresse
 vetatur. De gradibus consanguinitatis apud Indos memorabilia quædam habet
 Abr. Rogerius de Brammibus part. 1. c. 12. In Alcorano cap. de uxoribus harum persona-
 rum nuptiæ prohibentur: matris, novercæ, filix, sororis, amitæ, neptis, nutricis, so-
 roris collataneæ, socrus, privignæ, nurus, duarum sororum, filix ejus, quam quis cog-
 novit,

novit, foeminae alteri jam nuptae, nisi bello sit capta. Add. *Seldenus I. N. & G. VI. c. 11. circa finem.* Id quoque obiter notandum, vim affinitatis apud multos credi expirare, quando moritur persona, in qua illa fundata erat, & qui ex eadem nascebantur. *Euripides Medea: παλαιὰ καινὸν δάπτει καὶ δευτέρων. Veteres novis cedunt affinitatibus. Isocrates in Aegimico: Ταντοπερ πατρὸς τοῦ ἀμίκτου δὲλεῖταις ἐστὶ, ut cum amita mea sine liberis decessisset, rursus patris consobrinam duxerit, quo necessitudo inter nos, & affinitas permaneret. Cicero pro Quintio: affinitas liberis istius viri de velli nullo modo poterat. Idem Philippica XI. de Dolabella, tuo olim genero: & hic, du immortalēs, aliquando fuit meus amicus. Florus l. 4. c. 2. Morte Iulie Caesaris filiae, quae nupta Pompejo, generi socerique concordiam matrimonii foedere tenebat, statim amulatio erupit. Philo Judaeus de Legatione ad Caesarem: Connubia familiarum externis sunt pro vinculo, quo soluto solvitur & affinitas. Contra de Tartaris refert M. Paulus Venetus l. I. cap. 58. Parentes defunctos filios caelibes, ac filias innuptas connubio inter se jungere, ac ejusmodi postumo contractu credere, inter istorum superstites parentes atque consanguineos affinitatem contractam, non secus ac si ab illis viventibus nuptiae forent celebratae.*

§. 36. Addendum denique est aliquid de uxoribus velut secundariis, quæ multis populis in utro fuerunt. Tales nimirum, quæ revera fidem conjugalem viro dant, & in artificiosam societatem cum eodem coalescunt: ita tamen ut vel propter inaequalitatem conditionis, generisque, vel alias ob rationes in justae matris familias dignationem non adsciscantur, nec earundem proli omne jus sit, quod alias filiis familias communiter competit. Vid. *Seldenus de I. N. & G. l. V. c. 7.* Ex quo patet, ejusmodi uxorum discrimen à justis uxoribus per jus duntaxat positivum, aut pactis singulorum esse introductum. Nam discrimina generis jure positivo sunt constituta; & principali pacto matrimonii à sponsis pro arbitrio adjici possunt, quæ ejusdem naturam non evertunt. Patet autem illud potissimum introductum ob conservationem illustrium familiarum, aut in favorem priorum liberorum; (Apud *Julium Capitolinum Imper. Marcus Faustina mortua concubinam sibi adscivit procuratoris uxoris suae filiam, ne tot liberis superdiceret. novercam.*) vel denique ob melius tolerandos sumtus, qui ex moribus civitatum alias in justas uxores erant faciendi. Nam ad conservationem illustrium familiarum etiam illud facit, si ex iisdem oriundæ in parvi dignationis domos adsciscantur. Quod ut fieret, alicubi leges civiles sanxerunt, ut si quis inferiori foeminae jungeretur, illud matrimonium non haberet omnes effectus, qui alias justum matrimonium in ea civitate consequuntur. Easdem quoque insigniter debilitat patrimonii divisio; cui prohibendæ conducit adsciscere uxores secundarias, ne si ex justa matris familias natis minores portiones assignarentur, ipsi justam querendi causam acciperent. Et stolidus est, qui uxorem ducit, cujus sumptibus ad mendicitatem sit redigendus. Unde patet, injuriam fieri ejusmodi uxoribus secundariis, si vile concubinarum nomen ipsis imponatur. Hæ enim proprie sunt, quæ cum aliquo solam stupri consuetudinem habent, citra datam fidem conjugalem; quæ à meretricibus gradu duntaxat differunt. Nec ab isto censu eximuntur, si vel maxime aliqua paciscatur, quod ad certum tempus uni soli se velit servare. (vid. *Aelian. V. H. l. X. c. 18.*) Nam in fide conjugali longe sanctius & amplius quid est, quam solius mercedis aut mutuae libidinis intuitu alicui soli

corpus servare. Et si & aliquando concubinæ vocabulum ignominia videatur carere. vid. l. 49. §. 4. D. de legatis, Et l. 3. C. de natural. liberis quidam concubinatus inaequale conjugium vocatur. Add. Godofredus ad d. l. De Imperatoribus Turcarum refert Busbequius epist. 1. post Bajazetem nullum eorum in matrimonio justam habuisse uxorem. Nam cum ille praelio victus in Tamberlani potestatem una cum uxore venisset, nihil visum fuit indignius, quam ludibria & contumelia, quibus in ejus oculis uxor afficiebatur. Cujus res memoria sequentes Imperatores à ducendis uxoribus se abstinerunt, tantumque liberos ex servilis conditionis mulieribus, in quas minus iniuriæ cadere, quam in legitimas uxores videbatur, susceperunt. Neque vero minus honoris Turca deferunt natis ex concubinis aut pellicibus, quam ex uxoribus; neque illi minus in bona paterna juris habent. Et si aliam rationem ei contumeliæ declinandæ iniverat Rex Persarum Abbas, qui cum gynæceum suum in expeditionem secum duxisset, Eunuchis in mandatis dederat, uxores Regis capite truncare, si praelio ipse victus foret. *Peirus de Vallé ltm part. 2. epist. 5.* Apud Chineses, ubi ex justa uxore proles desperatur, concubinæ superinducuntur; quippe apud quos miserum habetur, absque liberis esse, qui defunctum luctus & sepulturæ honore protequantur. *Martinus hist. sin. l. VI. c. 1. p. m. 201.* Denique & hoc observandum, uti leges civiles alios quoque contractus certis solemnibus ac ritibus vestire solent, qui ubi abfuerint, iidem in foro civili pro invalidis censentur; ita & matrimonio talia quædam in civitatibus nonnullis deprehendi adjuncta, ut si illa abfuerint, pro legitimo idem non habeatur, aut saltem quibusdam effectibus in foro civili careat. vid. *Constitut. Siculæ l. 3. tit. 20.* Illa solennia etsi à jure naturali ignorentur; tamen cum idem jus leges civiles observari jubeat ab illis, qui iidem subjiciuntur, indifferentiam juris naturalis heic nequidquam ellegant, qui potestatem ferendi, aut abrogandi leges civiles non habent.

CAPUT II.

DE POTESTATE PATRIA.

1. De origine imperis patrii sententia communis.	8. Hoc tempore quatenus liberi sint capaces domini.
2. Ex mente Hobbesi primæva potestas in prolem est penes matrem;	9. An filium possit vendere pater.
3. Quæ ab hac deinde in alios derivatur.	10. De obligatione liberorum emancipatorum.
4. Quibus rationibus imperium paternum nititur.	11. Quid patribus competat potestatis in adultos filios extra civitates:
5. Quatenus patris jus potius, quam matris.	12. Quid in civitatibus.
6. Quanta potestas in prolem competat patri ut tali;	13. Quomodo hæc potestas dissolvatur.
7. Et quidem tempore infantia ac pueritiæ.	14. An liberis consensus parentum sit necessarius ad inendum matrimonium.

EX matrimonio provenit proles, in quam constituta est potestas patria, antiquissimum juxta ac sanctissimum genus imperii; quo parentum jussa venerari, eorundemque præseminentiam agnoscere liberi tenentur. Circa cujus originem *Grotius l. 2. c. 5. §. 1.*

c. 5. §. 1. & plerique tradunt, idem oriri ex generatione, qua parentes quodammodo Deum referant, dum eum, qui nondum fuit, existere faciunt. Sed cum ad eandem uterque parentum æque concurrat, originarie utrique simul in prolem jus quæri: quod si tamen inter se imperium contendat, nec utique simul queat satisfieri, præferendum esse imperium patris, non solum ob præstantiam sexus, sed & quia imperium ipse in matrem obtinet.

§. 2. Ejusdem imperii originem ita investigare instituit *Hobbes de cive. c. 9.* Etsi fortasse vera sit hæc consequentia: hic est pater, ergo est & dominus filii; non esse tamen eam ita manifestam, ut statim per se ejusdem necessitas elucescat; quemadmodum sunt illa, quorum unus terminus continetur in definitione alterius; sed aliis probationibus ipsam esse adstruendam. Præterea cum summum imperium sit indivisibile, quamdiu regularis forma eidem constare debet, sic ut nemo duobus dominis non subordinatis simul servire queat; ad generationem autem duæ personæ concurrant; non videri sola generatione imperium adquiri. Igitur hanc rem ex statu naturali ita deducendum. In illo quippe cum omnia in omnes liceant, quatenus quisque ad sui conservationem facere judicat, victorem fieri dominum victi. Ex quo sequi, jure naturæ dominum infantis ad istum primo pertinere, qui eundem primus in sua potestate habuerit. Manifestum autem esse, eum, qui modo nascitur, prius esse in potestate matris, quam cuiusvis alterius. Quæ si eundem decreverit educare, id quod utique facere tenetur, ea lege id facere intelligitur, ut ne adultus hostis fiat, id est, ut ipsi obediat. Nam ex *Ipsius* hypothese hostes invicem sunt, qui inter se non imperant & parent, aut communem dominum non agnoscunt. Non enim præsumi, quenquam ita alicui dedisse vitam, ut possit simul & ætate vires adquirere, & jure hostis esse. Hoc modo igitur in statu naturæ omnem prosperam simul & matrem fieri, & dominam. Præstantiam autem sexus non efficere, ut patri potius præ matre jus in prolem sit. Nam inæqualitatem virium inter marem & foeminam minorem esse, quam ut ille statim circa relictantiam in hanc possit imperium nancisci, adeoque bello quoque opus fore ad eandem subjugandam, Accedere, quod si non nobiliorem, saltē magis laboriosam & molestam operam ad proles generationē foemina præ mare contulit; quippe quæ eandem intra corpus suum diu gestavit, & ex sua substantia aluit. *Quintilian. declam. 338.* Alia est horum ratio, quos brevis transiens voluptatis fecit parentes, quos liberis suis extra posita voluptates conciliunt. Alii amant quæ pepererunt, quæ memoriam decem mensium, quæ tot periculorum, tot sollicitudinum recordationes afferunt. *Medea apud Ennium: Ter sub armis malum vitam cernere, quam semel modo parere.* Quod expressum ex illo ap. *Euripidem. Medea: αἷς τοῖς ἄν παρ' αἰσίδα ἤναι θέλω μ' ἂν μᾶλλον, ἢ πεῖν ἀπαῖ.* De foeminis tamen in regione Paria in America memorant, illas absq; omni dolore parere, nec debilitatem aliquam sentire, sed statim à partu ad consuetum opus redire. Idem fere de foeminis regionis Chili traditur. Ac Hispanicæ foeminæ, si ibi diu habitent, pari modo indurantur. Etsi *Orestes apud Euripidem* causæ suæ serviens pro patre calculum videatur ponere. *Πατὴρ μὲν ἐφύπευσέ με, σὴ δ' ἐπικτεπαῖς, τὸ πάρεμ' ἄρρεα ἀφ' ἑλαβᾶσ' ἄλλα παῖα. Ἄνευ δὲ πατρὸς τέκνον ἔκ εἴη ποτ' ἄ. Εὐλογισίμω δὲ, τῷ γένει ἀρχηγέτῃ μᾶλλον μ' ἀμύναι, τῆς ὑποστάσεως προφάσις. Pater quidem plantavit me, tua autem peperit filia, semen cœu terra ab alio suscipiens: Abiq; patre vero hanc inquitans*

esse queat filius. Existimavi igitur me potius auctori generis Opem ferre debuisse, quam ei qua prae-
buit alimoniam. Quid quod in statu mere naturali, ubi nullae civitates, aut familiae, qui-
bus uterque subiectus foret, intelliguntur, teiri nequeat, cujus patris sit filius, nisi indi-
cio matris. Ejus igitur esse quem mater vult, & proinde matris esse. Inde & jure Ro-
mano constitutum, ut qui extra matrimonium concipitur partus, ventrem seu matrem
sequatur. Lex quoque erat apud Lycios; si qua ingenua servo nupserit, liberi, qui ex his suscipi-
untur ingenui ac nobiles existimantur: sin autem vir vel inter cives primarius uxorem duxerit ex-
ternam, aut pellicem, suscepti ex his liberi putantur non ingenui. Apud quos etiam de nomi-
nibus matrum appellabant, non patrum. *Herodotus Cho.*

§. 3. A matre porro in alios jus diversis modis ex mente *Hobbesii* transit. 1. Si ma-
ter jus suum dereliquerit, sive abjecerit filium exponendo. Is igitur qui expositum e-
ducaverit, idem habebit dominium, quod habebat mater. Quam enim vitam mater
proli alendo dederat, eandem, quantum in se, exponendo iterum tollit. Ergo & obli-
gatio proli erga matrem, quae orta erat ex vitae donatione, per expositionem est tu-
blata. Ei autem, qui ipsum alendo conservavit, omnia debet conservatus, & nomine
alumni, tanquam matri, & nomine servi, tanquam domino. Quo adplicari potest il-
lud *Admeti* apud *Euripidem Alceste*. Τεθνηκα γὰρ δὴ τὰς πρὸς, εἰ δ' ἄλλῃς τοῦτων σωτήρ, αὐτοῖς εἰσπρῶν, κείνῳ λέγω καὶ παιδὰ μὲν ἔτι, καὶ Φίλον γηροβόρον. Mortuus enim sum, quan-
tum in te est: si vero natus alium servatorem, lucem aspicio; huius dico & filium me esse, & cha-
rum senectutis alumnum. *Libanius Orat.* 13. ὅστις αὐτῶν ποταμῶν ῥύμης ἐξήρασε, πατὴρ αὐτοῖς εἰκότως ἔστιν ὁ σεσωσμένος δοκῶν. Quisquis hominem ex fluminis astu eripit, merito pater e-
jus, qui servatus est, videri queat. Hic licet forte concedamus, ejusmodi prolem ani-
mum habere debere observantiam adversus matrem exhibendi, securaque ipsius poeni-
tentia necessitudinem naturalem velut instaurandi; id tamen aliter fieri non poterit, ni-
si consensu & cessione educatoris, cui alimenta, & si quid praeterea impendit, sunt re-
fundenda. Atque hic locus videtur casus, quo imperium in hominem per occupationem
adquiratur. 2. Si mater bello capta est, natus ex ea, ubi simul captus fuerit, etiam est ca-
pientis: propterea quod qui dominium habet in personam, dominium etiam habet in
omnia, quae sunt ejus, & sic quoque in filium. Ubi tamen monendum, hoc casu à victo-
re diversum potestatis genus in prolem captam acquiri, quam mater habuerat. 3. Si ma-
ter sit civis cujuscunque civitatis, is qui in ea civitate summu[m] habet imperium, domi-
nium quoque habebit ejus, qui ex eo nascitur. Ubi tamen itidem obervandum, diver-
sam potestatem esse, quam civitas habet ab ea, quae parentibus competit. Neque extin-
gui statim potestatem matris per imperium civile, sed alicubi certis limitibus circum-
scribi, alicubi etiam satis illibatam relinqui. 4. Si mulier viro se tradiderit in vitae socie-
tatem, ea lege, ut imperium apud virum sit, qui nascitur ex ambobus patris est, pro-
pter imperium in matrem. Sed si foemina imperium habens filios ex subdito susceperit,
suscepti matris sunt. Aliter enim salvo imperio mulier filios habere non potest. Et in
universum, si maris & foeminae societas talis sit unio, ut alter alterius imperio sub-
jiciatur, liberi sunt imperantis. Caeterum in statu naturali, siquidem mas & foemina
societatem cohabitandi contrahant, ita ut alter alterius imperio non sublit, nati ex iis
matris sunt, nisi aliter fuerit inter ipsos conventum. Nam pacti de jure suo potest dispo-
nere

nere mater, prout velit. Uti factum ab Amazonibus quidam tradunt, quod suscepta ex vicinis prole, mares quidem illis remiserint, foemellis sibi tervatis. In civitatibus vero, si contractus sit inter marem & foeminam ad cohabitationem, liberi sunt patris; quia in omnibus civitatibus, urpote constitutis à patribus familias, imperium domesticum viri est. Qualis contractus si fiat secundum leges civiles, & solenniter, vocatur matrimonium. Si vero contrahant concubinatum duntaxat, aut cohabitationem minus solennem, filii erunt vel patris vel matris, prout legibus civilibus dispositum fuerit.

§. 4. Nos heic, ut in aliis similibus rebus, universalem causam, Deum O. M. præsupponimus. Nec minus tamen fas arbitramur, causas secundas & proximas investigare. Quod enim aliqui jactant; *omne imperium, quod homini in hominem competit, isti à Deo communicari per quandam commissionem divinam; & hominem non habere nisi potestatem delegatam*; id nobis in Deum contumeliosum videtur, utur, qui similes sententias in ore habent, eximium pietatis studium præ se ferant. Qui enim delegatam potestatem exercet, eandem utique cum eo, qui delegavit, habet; nisi quod hic eam, ut propriam, ille ut alienam possidet. Atqui abiecte valde de infinita Dei Majestate sentit, qui idem specie imperium, quod in DEO est, in homunciones cadere arbitratur. vid. *Muth. X. 28.* His præmissis illud primo extra dubium ponendum videtur, generationem præbere occasionem jûs aliquid in prolem acquirendi; quod non tantum valeat adverlus alios non parentes, (ut quemadmodum dominus est fructuum, qui est dominus rei; ita proximum habeat gradum ad imperium in prolem quærendum, qui est dominus corporis, ex quo illa fuit generata:) sed etiam quod adversus ipsam prolem vim obtineat. Dico *occasionem*. Nobis quippe tota generatio non videtur sufficere ad titulum imperii, in sobolem humanam constituendi. Etsi enim ex substantia nostra excæretur proles: tamen quia abit in personam nobis similem, & quæ quantum ad jura hominibus naturaliter competentia nobis est æqualis; inde ut nobis fiat inæqualis, seu ut nostro imperio subiciatur, alio utique titulo videtur opus esse. Præsertim cum illa tali actu exerceatur, quem fere nostræ delectionis causa suscipimus, quemque adeo tanti imputare proli non possumus, ut ea nolens volens nobis tubesse teneatur. *Lactantius div. inst. lib. V. cap. 18. Qui filium generat, non habet potestatem ut concipiat, ut nascatur, ut vivat. Unde apparet, non (tam) esse illum patrem, sed tantummodo (quam) generandi ministrum.* Duplici igitur titulo jus parentum in liberos fundatur, primo, quia ipsa lex naturæ, dum sociabilem esse hominem jussit, parentibus curam liberorum injunxit; quæ ut eo minus negligereetur, tenerrimum simul affectum in prolem iisdem implantavit. Ni enim prolem à parentibus educari ponas, vita socialis plane intelligi nequit. Non potest autem illa cura recte exerceri, nisi potestatem habuerint parentes liberorum actiones dirigendi ad horum salutem, quam ipsi propter judicii defectum nondum intelligunt. vid. *Srac. VIII. 25. XXX. seqq.* Igitur eo ipso à natura injungitur parentibus, ut imperium urique in liberos exerceant, quantum ad istum finem iussit. Nam qui obligat aliquem ad finem, censetur eidem quoque simul consulisse potestatem usurpandi media, sine quibus iste obtineri nequit. Hæc porro potestas parentum, ex injuncta ipsis cura liberorum resultans, necessario in liberis ponit

ponit obligationem submittendi sese parentum directioni; cum hæc citra illata sit frustranea. Deinde parentum imperium ipsorum quoque liberorum præsumto consensu, adeoque pacto tacito niti videtur. Quemadmodum enim parens eo ipso, quod infantem tollit, declarat, sese obligationem à natura adjunctam impleturum, infantemque quantum in se bene educaturum: ita contra infans, etsi propter latentem adhuc rationis usum reciproca officia, parentum obligationi ex adversum respondentia, expressè nequeat promittere; ex ipsa tamen parentum opera obligationem erga eosdem contrahit, non minus, quam si expressus ipsius consensus accessisset. Add. l. 2. D. de negot. gestis. Eaque obligatio sese exferit, quamprimum quid à parentibus erga ipsum sit gestum, potest intelligere. Præsumitur enim, si usum rationis eo, quo sublatus est, tempore habuisset, ac perspexisset, vitam sese citra parentum curam junctumque illi imperium servare non posse, lubenter ipsum in idem consensurum, commodamque sibi educationem ab iisdem vicissim fuisse stipulaturum. Qui consensus cum ratione præsumtus pro expresso valet. (Conf. Seneca's consil. ad Marciam c. 18.) Non secus atque is, cujus absentis & ignorantis negotia alter gessit, obligationem velat ex contractu tacito contraxisse intelligitur isti pensandi, quod in ipsius utilitatem impendit. Unde patet, imperium in prolem parenti actu constitui, quando illam tollit, nutrique, & incommodum humanæ societatis inembrum eandem formandam pro virili suscipit. Neque obstat, quod non nemini videtur, obligationem inter parentes & liberos nullo modo ex consensu & pacto tacito derivari posse, ideo quod consensus quocunque titulo veniat, locum habere proprie non possit, nisi in actionibus ante consensum liberis. Atqui nec patri liberum esse, nec filio educationis illa iura cura annexo cuique debno declinare. Nam hæc sibi non repugnant, aliquid oriri ex præcepto legis naturalis, & oriri ex consensu tacito. Sane enim homini non est liberum Deo non parere, & tamen Deus à fidelibus obsequium fœdere stipulari voluit. Sic civis utique munia militaria reipublicæ debet, & tamen dum miles scribitur, consensus ejus accedit, & sacramentum. Sic quare dici non possit, infantis consensum tacitum intelligi, dum parens actu ejus educationem suscipit; cujus hic sit effectus, ne querendi causam habeat, quasi imperium paternum inviro sibi, & frustra sit impositum.

§. 5. Quando autem ulterius quæritur, utrius parentum jus in prolem sit potius, distinctione præmissa res est expedienda. Vel enim vivitur in civitate, vel extra eandem; inter eos autem, qui genuerunt, pactum intercessit, vel non. Extra civitatem in naturali libertate, si generantes citra pactum aliquod duraturum mixti fuerunt, proles matris est. Nam in eo statu pater nisi indicio matris cognosci non potest, saltem tali certitudine, qua res facti solent probari; cum in eo statu alios quoque mares inater potuerit admittere. Conf. §. 31. 32. Inst. de rerum divis. & l. 7. v. 13. D. adquir. rer. dom. Eam ob rationem ex legibus Romanis vulgo quæsitum sunt matris. Etsi in contrarium erat institutum veterum Ægyptiorum, apud Diodorum Siculum l. 1. c. 80. qui nullum filiorum pro spurio habebant, etiamsi ex ancilla emittia sit procreatus. Solum enim patrem procreationis auctorem esse, matremque alimenta tantum & locum infanti præbere arbitrantur. Arborea etiam que fructum edunt, mares, sed quæ non ferunt, fœminas, contra quam Græci, nominant. Similis sententia occurrit apud Theagrem Pythagoricum de virtutibus: Pater animum gignit, mater duntaxat materiam gignendo suppeditat. Ubi vero pactum inter marem & fœminam anteceffit,

in

in quo super prole dispositum, ex eodem satis constabit, utri in prolem imperium competat. Nam ut summum imperium in eundem duo indivisim obtineant, irregulare est. Istud igitur pactum vel nude tendit ad quærendam sobolem, vel involvit etiam imperium in foeminato, adeoque iustum matrimonium continet: ubi sine dubio imperium in prolem est penes patrem. In prioris autem generis pactis etli regulare sit, ut illa incipiant à mare, & hic sibi, non foeminæ prolem quærat, utque adeo & hic in prolem sibi imperium fuerit pactus: tamen præter ordinem contingere potest, ut mulier sibi adsciscat virum; non vir mulierem. Id quod quondam inter Amazones factum; & hodieque contingere necessum est circa foeminas, summum imperium in civitate habentes, ubi eodem salvo maritis junguntur; qui proprie loquendo non tam reges, quam mariti reginarum sunt. Neque vero eo nomine talia pacta juri naturæ repugnant, quod alteruter conjugum abs se videatur removere curam liberorum, quam tamen natura indistincte parentibus injunxit. Nam illud utique non ita præcise requirit natura, ut uterque parentum per se & immediate educandæ proli operam navet; sed sufficere potest, ut alterutri eadem per pactum præcipue committatur. Sicuti mater non præcise tenetur propria ubera proli præbere, sed eandem nutricialem committere potest. (Et si contrarium suadeat *Plutarchus de educat. liber.* & *Favorinus* apud *Gellium* l. XII. cap. 1. Add. *Ferdin. Pinto* tin. c. 54. ubi refert, quam religiose observetur apud Javanenses, ut matres propriis uberibus prolem suam alant. In *Alcorano* præcipitur, ut foeminæ integros duos annos prolem suam lactent.) Quomodo & patres ingenium, & mores filiorum formandos aliis idoneis viris recte credunt. Ast vero in civitatibus per viros constitutis, uti regulariter viri sunt capita familiæ; ita privatum inter liberos imperium est penes patres; sic ut matrum iussa in se consiliorum fere vim habeant; plenam autem vim obligandi ex communicata abs patre potestate mutuuntur. Nam uti uxores in administrationis domesticæ partem utiliter admittuntur: ita imperium patris curam matris circa prolem non excludit. Et si per leges civiles peculiariter heic possit disponi. Sic, *Petrus de Vall.* *Itin. part. 1. ep. 17.* memorat, apud Babylonias supremam potestatem in filios quidem esse penes patrem, sed in filias penes matrem. Patre autem defuncto, si penes matrem maneat gubernatio familiæ, par quoque est potestatem patris in liberos eidem accrescere. Conf. *Genes.* XXI. 21. cum XXIV. 4. Et ubi alter ipsius maritus in curam educandi privignos succedit, in reverentiam quoque genitori debitam admittetur. De Chinesibus tamen referunt, si uxor post mariti mortem ad secundas nuptias transeat, eam unicatantum cum veste à suis liberis discedere; quod apud ipsos liberi nullum vitricum tolerare, multo minus eidem obtemperare velint. *Neuhof.* in *Legat.* p. 281.

§. 6. Proximum est, ut disquiramus, quanta sit parentum in liberos potestas. Heic distinguendum est inter patres familias adhuc extra civitates constitutos, & illos, qui civitates jam subierunt: tum inter potestatem, quam habet pater, qua talis, & qua est caput familiæ legregis. Potestas, quæ patri ut tali competit, cum sit necessaria ad explendam obligationem adversus liberos à natura injectam, tanta quoque esse intelligitur, quanta ad eum finem obrinendum sufficit. Officium porro parentis ut talis in eo potissimum vertitur, ut liberos commode educet, id est, nutriet & gubernet. quousque sibi ipsis prospicere, & suas actiones pro modo ingenii temperare

ipsi queant. utque in commoda humanæ societatis membra evadant. Nam generatio non est pars officii paterni, sed ejusdem occasio. Illud autem officium eo diligentius parentibus est obeundum, quo verius est, quod *Plutarchus de educat. liber.* dicit: *πρὴν καὶ πρὶν αὐτὴν καλοκαρδίᾳ τὰ νομίσας τοῦ παιδείας* fons & radix probitatis est, decentem fortiri institutionem. Præsertim cum ut plurimum obtrineat illud *Platonis de republ.* l. 6. *Animi præstantissimo ingenio præditi, si male fuerint educati, pessimi fiunt. An putas infanda scelera, & extremam nequitiam, ex ignavo potius ingenio, quam generoso educatione corrupto procedere? Imbecillum vero naturam ingentium vel bonorum vel malorum quandoque causam fore? Idem quoque de LL.* l. 7. puerum vocat *δυσμεταχέλευστον* τὰ ἐν πάντων ὑπάρχον, intrastabiliorem quavis bestia. *Libanius decl.* XX. *μέγα ταῖς ψυχαῖς ἡ παιδεία ἀγαθόν.* Magnum animabus bonum institutio. *Horat.* l. 4. ode 4. *Doctrina sed vim promovet insitam, Reliquæ cultus pectora roborant: Utcunque defecere mores, dedecorant bene nata culpræ.* Anonymus Poeta: *ῥεθύμαλα μάθῃν δέ, καὶ μάθονταὶ νῦν ἔχον. ὡς ἔδεν ἡ μάθησις, λυμὴν νόον παρῇ.* Add. *Stobæus serm.* 81. Ex quo patet, haut quidquam potestatem patriam se eousque extendere, ut prolem vel intra materna viscera herentem queat elidere, (vid. l. 4. D. de extraord. crimin. l. 8. D. ad L. Cornel. de sicariis. l. 38. §. 5. D. de pæni, nisi ubi matri alias prolique singul foret pereundum. vid. *Ant. Matthæus de crimin.* ad l. 47. D. t. 5. §. 5. Et *Grotius in flor. spar.* ad l. 39. D. de pæni.) vel recens editam abjicere, aut necare, multoque minus, si jam vivendo aliquo usque processerit. Nam ut ut ex substantia parentum excitetur soboles, in æqualem tamen cum illis conditionem statim collocatur, saltem hæctenus, ut injuriæ abs quovis capax sit, *Plinius* l. 9. *epist.* 12. *Ita hoc quod es pater utere, ut memineris & te hominem esse, & hominis patrem.* Vid. *Philo Judæus de specialibus legibus*, & *Lactantius divin. instit.* l. VI. c. 20. & *Diodorus Siculus* l. 1. c. 77. Add. *Grotius ad Exod.* c. XXI. 22. *lex Wisigothorum* l. 6. tit. 3. c. 7. *Seldenus de I. N. & G. l.* IV. c. 1. Absurdissimus est Formosanorum mos, apud quos turpe habetur à fœmina prolem ante annum ætatis trigessimum quintum aut sextum concipi. Quod si ante istud tempus prægnantes fiant foetum tundendo, verberando & comprimendo, non sine maximis doloribus elidunt. Unde damnandum est dogma *Aristotelis Polit.* l. 7. c. 16. (21.) *De exponendis autem & alendis fœtibus esto lex, ut nihil alatur mancum, & membris orbatum.* Determinanda est procreandorum liberorum multitudo. Sed si quibus fuerit aliquid præterea genitum, abortionem ante sensum & vitam facere conveniet. Quatenus enim fas sit, progredique liceat, sensu & vita terminabitur. Nec multo humanius institutum *Lycurgi* apud *Plutarchum* *Lycurgo*: Arbitrium tollendi partus non erat penes parentem, sed portabat eum in locum *Leichen* nomine, ubi tributulum natu maximi confidentes infantem spectabant. Qui si membris compactis & robustis esset, tolli jubebant eum. Debilem & distortum amandabant in locum voraginosum propter *Taygetum*, quas *Apothetas* nuncupabant: quas nec illi ipsi nec civitati, qui non esset à primordio ad bonum habitum comparatus, expediret vivere. Conf. l. 4. D. de agnoscendis liberis. Quod *Diodorus Siculus* l. 1. c. 58. de *Taprobanen* sibus circa explorandam puerorum indolem memorat, nescio an fidem mereatur. Quæ quidem immanitas recens natam prolem exponendi tam frequens antiquis erat, ut *Strabo* l. XVII. de *Ægyptiis* tanquam peculiare quid memoret, quod omnes filios educaverint. Add. *Diodor. Sicul.* l. 1. cap. 80. Id quod & de Aboriginibus faci-

cit Dionys. Halicarnass. l. i. κτείνεν ὅθεν αὖ τὸ κτείναν ἡξίαν, ἀντὶ τοῦ ὅθενος ἐλαττον ποτὶ τοὺς υἱομένους, natorum quenuquam necare nolebant, rars facinus id cumprimis exspectabile. Ac Tacitus Hist. l. V. de Judæis. Necare quenuquam ex agnatis nefas putant. Cæterum parem cum Spartan's morem in regno Sophris apud Indos observatum refert Curtius l. IX. cap. i. Genitos liberos non parentum arbitrio tollunt, aluntque, sed eorum, quibus spectandi infantium habitum cura mandata est. Si quos segnes, aut aliqua membrorum parte inutiles notaverunt, necari jubent. Idem de Catheis memorat Strabo l. 15. Apud Chinenſes frequens est, ut impune parentes pauperes foemellas præcipue necent. Et quia metempsychosin statuunt, quæ ab omnibus fere gentilibus in oriente creditur, arbitrantur se de iis bene mereri, dum ad meliorem nascendi conditionem ipsis aditum hoc modo sternunt. Sed nec ad ius vitæ & necis, ex occasione delicti exercendum, eadem potestas, ut talis videtur porrigi, sed ad modicam duntaxat castigationem; quippe cum versetur circa ætatem teneram, in quam vix cadunt delicta ejusmodi inmedicabilia, quæ capitis supplicio debeant expiari. Inde & moris fuisse apud Romanos tergore angillarum verberari prætextatos, & ob id multam his non institutam. Plin. N. H. l. 9. c. 23. Et potius est, ut quis cum abs se expellat, longèque facessere jubeat, qui curam in ipsius utilitatem impensam per petulantiam & malitiam animi, corrigi nesciam, pertinaciter adspernatur. Sic ut abdicatio & exhereditatio extremum videatur supplicium, quod patre, ut tali, filio queat infligi.

§. 7. Et de isthac potestate patria, pressè accepta, intelligendus est Grotius l. 2. c. 5. §. 2. quando in liberis tria tempora distinguit: quorum primum est imperfecti judicii, & quando abest plena *περὶ αἰετός*; secundum perfecti judicii, sed dum filius adhuc manet pars familiæ paternæ, neque tuas res sibi sortum gerit; tertium, postquam ex familia excessit, sive ipse propriam familiam sibi constituerit, sive alterius familiæ factus, sit accessio. Quæ distinctio quare Zieglero ad Grotii d. l. displiceat, nondum satis causæ dispicere possum. Nam licet sacræ literæ indistinctim liberis obsequium erga parentes inculcent; Eph. VI. 1. Col. III. 20. nequidquam tamen eadem prohibent, quo minus diverso modo tractetur tener puer, & plena ætate juvenis. Sicuti nec eadem requirunt, ut nunquam vivis parentibus adultus filius paterna familia excedat. In primo igitur tempore, ex mente *Illius*, omnes liberorum actiones directioni parentum subjacent: cum æquum sit, ut qui seipsum regere non potest, aliunde regatur; naturaliter aut eminveniri nequeat, cui propius competat regimen, quam parentes.

§. 8. Hæc quaeritur, an isthoc tempore proles jure naturali sit capax dominii, adversus ipsum patrem valituri? Ubi distinguendum videtur inter bona per propriam industriam parata, & quæ aliorum liberalitate, puta per testamentum aut donationem transferuntur. In ista ætate quantillum est, quod propria industriâ possit acquirere puer? Sætem non majus idem erit, quam quod à parente in ipsius educationem impenditur, aut impenſum fuit. Unde recte pater in pensionem suorum laborum ac sumtuum id sibi vindicat. Quanquam enim jure naturali ad alendam sobolem adstringebatur, non tamen ipsi erat veritum, si quem posset ex ea educatione fructum percipere. Non magis quam parentibus est interdictum ex sua prole voluptatem capere; quæ sæpe tanta est, ut quantivis eam redimere velint, vid. Seneca consol. ad Marciam c. 12. Unde & impudens foret

Alius, si in ea ætate mercedem laboris, quem patri præstitit, postulare velit. *Sophocles Oedipo Coloni.* Τὸς πεῖσι, & δ' εἰ ποτεῖ τις δαί πόνε μνήμην ἔχειν. *Parentum causa etsi quis laborat, laborum tamen meminisse non debet.* Apud Peruanos filii ad annum ætatis vigesimum quintum parentibus ministeria præstare tenebantur. *Garcilass. de la Vega Comm. Reg. l. 4. c. 19.* Quando autem ex aliorum liberalitate in filium quid est transferendum, eo quidem nomine translatio illa non videtur valida, quod heic requiratur acceptatio; quæ citra consensum deliberatum, adeoque usum rationis fieri nequit. Quia tamen valde durum foret, propter ætatis teneritatem, quæ maxime aliorum auxilio indiget, ad ejusmodi commoda capeßenda viam ipsis intercludi; ideo æquissimum est, ut alius talium nomine acceptationem faciat, simulque bona illa administret, quousque ipsi rebus suis superesse queant. Quam ad rem patre nemo est propior. Ex quo adparet, naturale haut quidquam esse, ut patri adquiratur dominium eorum bonorum, quæ tali modo in filium transferuntur: id tamen æquitati non repugnare, ut saltem tantisper, quousque filius eorundem administrationem ipse suscipiat, pater illis uti frui possit, & ex iisdem filium alere. Unde & illud adparer, æquissima ratione niti illa, quæ leges Romanæ super peculio filiorum familias profecticio & adventitio, simulque castrensi tradunt.

§. 9. Hoc loco & illud quaeri potest, an imperium & officium paternum à patre avelli, & in alium transferri queat? Ubi sciendum, etsi actus personalis, qui ab uno in alterum transire nequit, officio & imperio paterno dederit aniam; (*Libanus declam. XX.* & τὸ παρ' ἐμῆς σε γεγονέναι δύναιται λυθῆναι νομῶ. *Non quod, ex lege gentis sis, lege solvi potest:*) id tamen non obstat, quo minus, utilitate prolis aut necessitate id exigente, ejusdem administratio alteri delegetur & commendetur. Ut tamen observetur illud *Plutarchi de lib. educat.* *Culjandi sunt parentes nonnulli qui postquam filios suos pedagogs magistrisque commendaverunt: ipsi quid discatur neque inspicunt unquam, neque inaudiunt: magno sane cum errore. oportebat enim ipsos intervallo paucorum dierum subinde explorare puerorum profectus, neque in mercenarij celsitudine omnem spem collocare. Qui & ipse majorem diligentiam pueris instituendis erat impensurus, si identidem muneris sui rationem sibi reddendam fore sentiret.* De cætero neque id juri naturali repugnat, suam prolem bono viro adoptandam concedere, si quidem exinde aliquod emolumentum in eandem est redundaturum. Add. *Gellius l. 5. c. 19.* *Eurpides Ione.* καὶ ἀρ' γὰρ φίλῳ Φίλω δαίη τ' αὐτῆς παῖδα δεσπότην δοῦμαι. *Amicus amico sane dederit filium suum heredem domus.* Sed ut pater filium oppignorare, aut etiam vendere possit, id nullo casu natura videtur permittere, nisi ubi alia ratio eum alendi non suppetat. Heic enim præstat filium in servitutem tolerabilem tradi, ex qua emergendi iterum aliqua spes est, quam fame extinguai. Huc spectat lex Thebanorum apud *Aelianum V. H. l. 2. c. 7.* *Necui Thebano liceat infantem exponere, neque in solitudinem abjicere, capitis supplicio constituto. Verum si extrema mendicitate pater laboret, siue mas sit, siue femina infans, jubet lex eum statim à materno partu ad magistratum cum ipsis fasciis adferre: qui accipio levi pretio alicui tradit, cum quo pactum & conditiones intercedunt, ut bona fide infantem aliat, & adultum servi aut servæ loco habeat, receptis ejusdem operis in mercedem educationis.* Quæ lex inde defenditur, quod natura ipsa censeatur jus dare ad omne id, sine quo obtineri nequit, quod ipsa imperat. Si Imperator Constantinus in l. 2. C. de patribus, qui fil. suos distrax. permittit patri

patri propter nimiam egestatem paupertatemque victus causa (pueri scilicet non patris) filium filiamve sanguinolentos vendere ; ita tamen ut si pretium domino offeratur , abs quolibet iterum ingenuitati possint restitui , cap. 94. & 95. in *Editto Theoderici* , & *Lex Visigothorum* lib. V. tit. 4. c. 12. vendere liberos alimentorum gratia vetans , intelligenda videtur de alimentis , in usum parentum cedentibus . Plus iusto tamen indulgisse parentibus videtur institutum Romuli , qui patri concessit terna filii venditione pecuniam quarere ; maiorem largitus potestatem patri in filium , quam hero in mancipium . Servus enim semel venditus , deinde libertatem adeptus , in posterum sui iuris est . Filius vero à patre venditus , si liber fieret , rursum sub patris potestate redigebatur , iterum quoque venundatus & liberatus , servus ut ante patris erat . Post tertiam demum venditionem eximebatur è patris potestate Dionys. Halicarn. l. 2. Quam legem paulisper mitigavit Numa , dum à venditione exceptit eos , qui in matrimonio essent , si nuptias patris iussu , aut consensu contraxissent . *Plutarch Numa* . Neque tamen Decemviri eandem penitus abolere ausi sunt ; etsi ipsa paulatim in desuetudinem abierit , demum plane interdicta , lib. 1. C. d. t. Ex prisco autem more retentum , ut in emancipationibus filiorum emancipandus filius ter imaginarie venderetur . Id quod à Justiniano sublatum in lib. ult. C. de adoptionibus . Ex *Plutarcho* in *Solone* , quoque patet , Athenis saltem ante Solonis tempora filium potuisse vendi , quo pater æs alienum dissolveret . Conf. *Math. XVIII. 25. 2. Reg. IV. 1. Philostratus* in *vita Apollonii Thyanaei* l. 8. *Phrygiis familiare est* , proprios etiam filios vendere ; & si captivi in servitutem ducantur , ne ad eos quidem respiciendos se convertunt . Add. *Plutarch. Lucullo* . Apud Moscovitas filium à Patre quater posse vendi , & post quartam demum venditionem nihil amplius in ipsum juris competere patri , tradit *Sigism. Barro* in *Herberstein* . Add. *Ad. Olearius* *Itin. Persic.* l. 2. c. 6. Chinesibus quoque in usu est , ut liberos vendant , quos sese alere posse non confidunt ; ut tamen cuilibet concedatur iterum in libertatem se vindicare , ex soluto pretio , pro quo fuit emptus .

§. 10. In tertio tempore , quando filius familia paterna excessit , patriaque potestate solutus est , in omnibus ἀντεξοισι , sui que juris est , manente tamen semper pietatis & observantia derito ; cuius causa est perpetua , orta quippe ex antegressis parentum meritis : quam in rem graviter *Plato de LL.* lib. 4. Parentibus fas est prima & maxima debita , omnium antiquissima debitorum persolvere . Putare enim quisque debet , omnia quae possidet , eorum esse , qui genuerunt & educarunt , ita ut illis haec omnia pro viribus ministrare debeant ; primum quidem externa bona , deinde etiam corporis , postremo quae ad animum pertinent , haec omnia videlicet mutuo data persolvens , & pro curis doloribusque priscae parentum : in senecta recentes reddens , quando maxime indigent . In verbis quin etiam per totam vitam parentes venerari maxime decet . Oportet itaque iratis , animumque explentibus cedere , seu verbis , siue rebus id faciant , non ignorantes , patrem jure admodum filio valde succensere , si quando injuriam ab eo sibi fieri arbuiretur . (Conf. lib. 11. §. 1. D. de accusat. & inscript.) Addit demum de monemento conveniente mortui extruendo , rocolendaque eorum memoria . Vid. *Idem* lib. XI. de LL. p. m. 975. *Arriani Epiictetus* lib. 2. cap. 10. Memento te esse filium , cuius professio su existimare , patria bona omnia sua esse ; omnibus in rebus dicto ei esse audientem , nunquam eum apud quemquam vituperare ; neque vel dicere , vel facere quidquam , quod ei incommode .

aique etiam cedere illi omnibus, & dare locum, pro virili adiuvantem. *Oppianus Halic.*
 l. 5. πατρί de γηρασκοντι νεον θεον ο υίος εστιν. Patri senescenti novum robur sunt filii.
 Apud Chineses si cui parentes moriantur, statim quod in aula gerit munus non mili-
 tare ad triennium abdicare cogitur, domumque proficisci, ac per triennium istos lu-
 gere. Nam & primi tres anni maximam molestiam in educatione liberorum parenti-
 bus pepererunt. *Neuhof in Legatione.* Plura luctus signa recitat *Marinius hist. Sinica* l.
 1. in octavo Imperatore. Apud eodem filius humilior quam pater sella, & nunquam ex
 adverbio, sed ad latus eidem sedet. Et sane liberos cum parentum meritis paria facere
 non posse tralatitium est. *Arist. Nicom.* VIII. c. 16. τίς πορεύσιν εδείς τὴν ἀξίαν πρὸς τὸν
 δαπνοδότην; εἰς δύναμιν δὲ ὁ θεράπων ὁ δυνάστης εἶναι δοκί. Parentibus nemo dignam gratiam
 retulerit; sed qui pro viribus colit, is esse probus v. dicitur. Add. *Xenophon memorabil.* l. 1. & *Sto-
 beus serm.* 77. Quanquam filium quandoque parentis beneficia vincere posse prolixè
 disputet *Seneca de benef.* l. III. c. 29. 30. seqq. Recitat quoque dictum Alexandri *Arrianus*
 l. VII. βασις δὲ τὸ εὐνοϊκὸν τῶν δέκα μηνῶν ἐπαρξάμενος αὐτῇ τὴν μητέρα. Grave de-
 cem mensium habitationis pretium à matre exigi. Et quantumcunque sit illud meritum, ad
 scelus tamen imperandum valere non potest. Inde idem *argenti matri, ut occideret quen-
 dam infantem, & iustitanti, eum se per novem menses iterò portasse pregnantem, respondit* : al-
 liam parens optima posce mercedem; hominis enim salus beneficio nullo pensatur. *Ammian. Mar-
 cellinus* l. XIV. c. 10. Add. *Gellius* l. 2. c. 7. *Hobbes de Cive.* c. IX. §. 8. debitum illud re-
 verentiae non ex sola de grato animo lege derivandum arbitrat, sed ex pacto quo-
 que tacito, quod nempe non praestatur, qui alterum, ex sua potestate dimittit, eum
 ita sibi voluisse aequare, ut ne beneficii quidem reus esset: sed semper esse intelligendum,
 eum, qui subiectione liberatur, promittere saltem externa signa, quibus superiores ab
 inferioribus solent honorari. Illa tamen nimia est superstitio, quam refert *Constantinus*
L'Empereur in Babakama c. 8. §. 3. judaeos non permisisse, ex metu, ne filius paternum
 sanguinem effunderet, filium patris venam secare, imò spinam educere, aut ulcus a-
 perire, ne forte sanguis sequeretur. Add. *Seldenus de J. N. & G.* l. 7. c. 2. Inter eos tamen,
 qui in civitatibus degunt, contingere potest, ut propter officium publicum pater fi-
 lio reverentiam exhibere debeat, salva tamen patris inter privatos respectus prae-
 rogativa. Sic ipse pater *Fabius Cunctator* probavit factum filii consulis, quod ipsum sibi
 obvium equo descendere iussisset. *Plutarchus Fabio, & in apophth. Pater. Max.* lib. 2.
 c. 2 §. 4. *Gellius* l. II. c. 2. l. 13. §. ult. l. 14. princ. D. ad *SCtum Trebell.* Add. *Baetler ad Grot.*
 d. l §. 6. Enimvero an illa obligatio liberorum perpetua, quae etiam soluto imperio
 paterno durat, magis ex actu generationis, an ex fidei & laboriosa educatione oriatur,
 inter quosdam eruditos non convenit. Alii quippe generationi favent; per hanc
 enim parentem vitam dare, bonum utique praestantissimum & caeterorum omnium
 occasionem, ac gignendo parentes quodammodo Deum referre. Alii malunt pro
 educatione calculum ponere, per quam demum quis hominis dignationem implere
 discit, & quae magna ac diuturna cura pari labore ac sumtu constat. Idque alii hoc
 modo illustrent, quod inter bruta mas, qui genuit, nullo fere affectu erga sobolem
 tangi deprehendatur; mater autem eousque duntaxat, quoad se prolem alere ipsa
 queat: hominum autem *σφγή* perpetuo duret. Id quod indicio sit, & affectum pa-
 rentum

rentum, & ei respondentem filiorum obligationem non, saltem præcipue, provenire ex illis, quæ hominum generatio cum brutis habet communia, sed quod liberi per parentes ad vitam socialem formentur. Equidem *Aristoteles Nicom.* VIII. cap. 13. ὁ πατὴρ αἰτιὸν εἶναι, δοκᾷν ὅτι μεγίστη αἰτία, καὶ εὐφροσύνη, καὶ παιδείας. Pater autem est existendi, quod maximum videtur esse, & nutritionis & educationis. Idem d. l. cap. 14. Est amicitia filius erga parentes, & hominibus erga Deos tanquam ergo bonum quoddam, atque excellens. Beneficia enim maxima contulere, quippe cum sint in causa, ut & sint, & nutriti atque educati fuerint, posteaque in lucem venerint. Ubi priori quidem loco ponitur generatio & vita, ut tamen cum educatione expresse non comparetur. *Philo Judæus lib. 2. allegor.* Ne parentibus quidem dignam efferre valemus gratiam, quandoquidem non possumus eis gignendi vicem reddere. *Quintilianus declam. V.* in hunc te divinorum humanorumque conspectum de nostra protulimus anima. *Maria*, terrasque, & infatigabiles siderum cursus, & cuncta sacra fulgore lucentia nos, ut frueretis, ostendimus. Nihilominus nobis verius judicatur, plus obligationis ex educatione, quam nuda generatione resultare. Sicut etiam eodem inclinare videtur *Plato in Critone*: ἡ δὲ ψυχὴ παιδείᾳ πᾶνδρας, ἡ ζωὴ δὲ τὰ λατρεύειν καὶ βέβηκεν. & παιδευθῆναι. Oportebat non genuisse filios: aut in eis educandis erudiendisque laborem non recusare. Apud Eundem in *Theæge* Demodocus dicit: ἐμοὶ ἡ εὐχὴ τῶν τέκνων, εἴτε Φυτῆαν, εἴτε παιδεύουσαν δὲ αὐτῶν ὀνομάζην, πάντων ῥᾶσιν γέρονεν. ἡ δὲ τῶν δὲ δύσκολος τε καὶ αἰεὶ ἐν φόβῳ, περὶ οὐτὶς δέδοται. Hac mihi mei filii sive plantatio, seu generatio appellanda sit, omnium facilissima exitus: educatio autem difficilis, & plena incertis semper, maximum metum ipsius causa subeundi fuit. Et ibidem *Socrates*: οὐκ εἶδον ἄνθρωπον οὗτος αἰ τις νοῦν ἔχων πολλὸν παρὰ δόξαν, ἢ ἄνθρωπος οὗτος οὗτος βέλους ἔσται. Non video ubi majore diligentia opus sit, si quis mentem modo habeat, quam ut filium optimam reddat. Nam uti est apud *Euripidem Hecuba*: ἔχει τὸ θεοφθλύναι καλῶς διδάξιν ἐσθλῆ. Habet recta educatio doctrinam boni. Apud *Quintilianum declamat. 285.* ita pater: Non jam imputo illa vulgaria, lucem, & ius libertatis, & usum vite. Hoc imputo: quod fortiter fecisti, roboris & corporis mei, meum est: animus iste ad contemnendum periculum paratus ex meo fluxit. Ego te diis preceps feci virum fortem: proximis quidem etiam exemplo. Add. Idem declamat. 278. & *Phædrus* l. 3. f. 16. Scilicet non crediderim, parentem generando tam magnum dedisse beneficium proli, si eam in lucem editam abjiciat, aut nutritam citra culturam animiadolescere patiat in pecudis in morem, ut vitam agat tibi erubescendam, aliis inuilem: ac si res nulla minoris confici patri quam filius juvenalis, sat. 7. Quo spectat lex *Solonis* apud *Plutarchum Solone*, qua ad alendos parentes non adstringebantur ex meretricibus procreati. Quippe nuptiarum decus qui prætereat, profuerit, sed non liberorum gratia, sed voluptatis adsciscere mulierem, habetque mercedem suam, neque locum sibi querendi reliquit de genitis, quibus ipsam reddidit probrosam natiuitatem. Add. *Vitruvius de archit. prefat. l. VI.* juvenalis sat. 14. Gratium est, quod patrie civem populoque dedisti, si facit, ut patria sit idoneus, utilis agris, utilis & bellorum, & pacis rebus agendis. Plurimum enim intererit, quibus artibus, & quibus hunc tu moribus instituas. *Aristoteles* apud *Diogenem Laertium*: parentes qui liberos erudiendos curassent, longe honorabiliores esse iis, qui solum genuissent: eos enim vendidit tantum, illos etiam bene beateque vivendi autores esse. Quo nomine etiam quantum venerationis præceptorum, qui Sancti parentis est loco, à discipulis deferatur apud *Sinen-*

nenſes, tradit *Martinius hiſt. Sinicæ* l. 4. c. 2. *Idem* l. 6. c. 1. p. 212. memorat; apud eosdem uſitatum eſſe, ut filius nunquam ad altiorem dignitatis gradum, quam patet, aſcendat. Unde ſi ſuis in remp. meritis honores filius adipiſcatur, quæ patri fungi non obigit, ii defuncto quoque patri poſtuma velut promotione communicantur. Apud eosdem quippe obſequium & reverentia erga parentes maxima & prima virtus habetur. Deinde ſequi non videtur: vita eſt maximum bonum: ergo actus parentis, quo eam dat, eſt maxime aptus ad excitandam in prole obligationem. Nam ſi factum aliquod meum alteri magnopere velim imputare, neceſſum eſt ut ſciam, cui dem, & an ad ipſum meum beneficium ſit perventurum. Nec illud parum ad rem facit conſideraſſe, an intentionem habeam alterum beneficio nihil obſtringendi; quanti factum illud mihi conſtet; an id ſuſceperim magis ut alteri prodeſſem, quam ut mihi utilitatem aliquam aut delectationem pararem: num ad idem ſuſcipiendum ratione aut deliberato animi propoſito, an vero affectuum ſtimulis, aut ſenſuum ille cæbris ſum impuſus; an denique id, quod dedi, ullo modo alteri prodeſſe queat, niſi alia quæpiam acceſſerint. Iſta qui preſſius conſideraverit, facile judicabit, actum educationis longe efficaciorẽ eſſe ad producendam obligationem, quam generationis. Etſi hautquamquam omnia probaverim, quæ circa hanc rem diſputat *Seneca de beneficiis* l. 3. c. 30. ſeqq. Nam illud ſine dubio tolerari non poteſt, quod vitam hominis, cui Deus immortalẽ animam dedit, vocet rem, quæ cum ſeris, & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam foediſſimis communis eſt: item muſcarum ac vermium bonum. Reliqua tamen non adeo cenſuram cordatorum metuant. Illud quod natus ſum per ſe inuere quale ſit: animadverte exiguum, & incertum, & boni malique communem materiam. Sine dubio primum ad omnia gradum, ſed non ideo majorem omnibus, qua primum. Nec enim ideo prima maximorum inſtar ſum, quia ſine primis maxima eſſe non poſſunt. Item: Ad bene vivendum minima portio eſt vivere. Puta me vitam pro vita reddidiſſe. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim ſentienti, cum ſentiens me dare, cum vitam tibi non voluptatis mea cauſa, aut certe per voluptatem dederim. Vis ſcire, quam non ſit magnum beneficium, vitam ſic dare? expoſuiſſes: nempe injuria erat genuiſſe. Quo quidem colligo minimum eſſe beneficium patris matrisque concubinum, niſi acceſſerint alia, quæ proſequerentur hoc initium muneris & aliis officiis ratum facerent. Idem paulo poſt generandi beneficium vocat vulgare; paternum munus & ſimplex & facile & in quo (ſaltem vulgus patrum) ſpectat omnia potius, quam eum, cui dabat.

§. 11. Enimvero ut intelligatur, quid poteſtatis patri in filium in ſecundo tempore competat, obſervandum eſt, patres quoque obtinere aliquod imperium, quatenus ſunt capita ſuarum familiarum. Quod tamen aliud eſt in iis, qui extra civitates vivunt, aliud in iis, qui civitatibus teſe adjunxerunt. Sane enim familiæ ſegreges uti aliquod inſtar civitatum habent; ita earundem capita aliquid analogum imperio regio obtinent. Nam quo minus illas cum *Hobbeſio* civitates vocemus, cauſa eſt; quod diverſus familiarum, ac civitatum finis, ac proinde multæ partes imperii regii in familias non cadant. Quin & ipſe *Hobbes Leviath.* c. 20. fateatur, familiam proprie civitatem non eſſe, niſi tantæ ſit potentia, vel per numerum ſuum, vel per alias opportunitates, ut ſubjici ſine bello non poſſit. Locum tamen in illis habet juſ vitæ, & necis, ex deſpecto exercendum aliquod inſtar poteſtatis legiſlatoriæ, nec non juſ armorum, & foederum faciendorum.

ciendorum. Constituitur autem isthoc imperium patris in liberos jam adultos ex pacto tacito, dum pater iussa sua extendit etiam ad talia, quæ educationem filii non spectant; filius autem obsequium capeffit. Id quod & lex æquitatis, gratique animi suadet, ut filius illi potissimum vires suas accommodet, per quem ipse habet, quod talis jam est; donec ipsius patris consensu isthoc unperio solvarur.

§. 12. At postquam in civitates fuit discessum, patribusfamilias alia quidem jura sunt adempta, alia circumscripta. Ubique tamen fere relictum, quantum ad educationem liberorum sufficit; nisi quod *Plato* in iura republ. etiam potestatem patrum ut talium valde acclam reddiderit. Neque multum relictum patribus apud veteres Persas, si ex veritate historica sunt scripta, quæ apud *Xenophontem de educ.* *Cyr.* l. 1. habentur. Alibi parum de potestate patrumfamilias detractum. Sicuti Romæ jus vitæ & necis patribus in liberos competebat; quod exercebant fere ad modum judicii cujusdam, vocatis in consilium cognatis & amicis, atque ex eorum sententia supplicio irrogato. *vid. Valerius Max.* l. 5. c. 8. §. 2. 3. 5. & *Seneca de clementia* l. 1. c. 15. Apud *Livium* l. 1. c. 50. *Turnus* dicit: nullam breviorē esse cognitionem, quam inter patrem & filium, paucisque verbis transigi posse; ni pareat patri, habiturum infortunium esse. Circa quod jus, quale alios non habere profitetur *Justinianus* §. 2. *Instit. de patr. potestate*, dicam ipsi scribit *Bodinus de rep.* l. 1. c. 4. ubi ostendit, Persas quoque, & antiquos Gallos apud *Cæsarem* l. 6. de B. G. jus vitæ & necis in liberos habuisse. (Cujus moris vestigia adhuc circa Annum Christi 1301. apud Burdegalentes extabant, quorum legibus constitutum erat, ut patres haberent jus vitæ & necis in liberos, & mariti in uxores. Et vir uxorem ex iræa doloris impotentia occidens, modo solenni juramento pœnitentiam declararet, omni pœna erat exemptus.) Eamque potestatem sublatam multis malis apud Romanos causam dedisse. Cui ad stipulatur *Franciscus Connanus comment. jnr. civil.* l. 2. cap. 13. sicuti & illa insigniter commendatur à *Dionysio Halicarn.* l. 2. Alii contra solcite defendunt Imperatorem Byzantinum jactantes, nullibi patres tam strictam habuisse potestatem in liberos, quam Romæ; quippe quæ nec finem nec modum habuerit. Pro qua sententia videtur facere *Dionys. Halicarn.* l. 2. Alii dicunt Imperatorem eo respexisse, quod patria potestas certa quædam attributa apud Romanos habuerit, quæ alibi non fuerint; puta quod eadem sublata fuerit minima capitis diminutione & deportatione, quæ tamen non amittantur ea, quæ sunt juris gentium. Et cum justæ nuptiæ sint juris civilis, patriam quoque potestatem, quæ illarum consequens est, talem fore. Quæ est sententia *Maffertii* l. 1. de *Justitia. Rom. LL.* cap. 27. Fortassis simplicissime dicitur, in imperio Romano nemini, qui civis Romanus non esset, licuisse jus vitæ & necis in liberos exercere. Cæterum qui hoc jus patribus intra civitates degentibus reliquerunt, id habuere rationis, quod reverentia liberorum erga istos hoc modo vehementer intendatur; simul patribus optime posse constare de delictis per illos patratis, qui sub ipsorum oculis degerent: nec ob teneritudinem paterni affectus ad crudelitatem quenquam eadē potestate abusurum, cum tenera illa ætas magis clementia, quam severitia opus habet. Sic *Phinæus* apud *Diodorum Siculum* l. 4. cap. 45. *Nallum patrem esse, inquit, qui severioris pœne exemplum in filios statuat, nisi delictorum magnitudine naturalem erga liberos amorem superarint.* *Sopater de lege*, quæ patri permittit liberos interficere; ὁ νόμος τὰτο αἰδώς οἷς αἰδώς

αἰλικρινὴς ἡμῶν αὐτοκράτης ὁ πατήρ, τὸ πᾶσι παρέπεμψε. *Lex ita disposuit; quod nosset, quam sincerus pater sit iudex.* Add. *Eliahus* V. H. l. 1. c. 34. Contra qui ademerunt, ea forte ratione moti sunt, quod quosdam patres illa abulus cernerent, cum sæpe tenerimus affectus, ubi supra modum irritatus fuerit, in truculentas efferetur. *Libanius declam.* 33. *Ne putetis satis firmum esse natura vinculum, pollet enim ut plurimum: sed quando animi agrotationes validiores facta sunt, discinditur, proinde qui pater est, aliud quid esse adparet, animi perturbatione cogente.* Δήικανὸν εἶπε δεσμὸν εἶναι τὸ φύσιν. ἀλλὰ περὶ μὲν οἷς τὰ πολλά. ὅταν δὲ τὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς ἐρρωμενεσθαι ᾔρῃται, ἀνακοπῆται. καὶ ὁ πατήρ ἄλλο πρὸς φαίνεσθαι, ὃ τῆς ψυχῆς ἀναγκάζειν πᾶσι. *Supervacua quoque eadem videbatur, cum delicta morte digna facile à magistratibus vindicari queant; durumque sit, paterni affectus molliem eo adigere, ut innocentem, filium tamen, capitalem sententiam ipse cogatur pronunciare: vid. Ethicus* V. H. l. 1. cap. 34. *Valer. Max.* 1.5 c.9. §.4. Add. *Charron de la Sageſſe.* l. 1 c.47. *Libanius declam.* 35. τὸ πατὴρ τὸ παῖδων ἴσιν ἴσιν ἐστὶ καὶ παῖδων. *In liberi aliqui facere, idem atque pater est.* Nihil tamen ad rem facit, quod vulgo afferunt ex 1.5 D. ad *L. Pompeii de parricid.* quod patria potestas in pietate, non in atrocitate consistat. Nam *Adrianus* patrem in insulam deportaverat, qui filium cum noverca adulterio pollutum in venatione occiderat. Ubi recte reprehenditur, quod latronis in morem, & velut per insidias nocentem intercepisset; cum per modum iudicii domestici capite ipsum plectere potuisset, adhibitis in consilium amicis. Ni dicere malimus, verba illa emblemata *Triboniani* sapere. Jure Ebraico pars potestatis paternæ erat: posse filii filique familias vota declarare irrita. Cujus ratio non hæc solum fuit, ne imprudens ætas, inconsulta pietatis specie mota, seipsam nimia votendo fortunis everteret; sed etiam ne vel paternæ bona votis ejusmodi onerarentur, vel operæ debitæ interciperentur. Sic ut isthæc potestas hæctenus non ex lege positiva, sed naturali ratione profluat: cum nemo, qui alteri subiectus est, valide disponere queat circa eas res, in quibus alterius potestati subjacet. Legem *Deuter.* XXI. 18. seqq. *Grotius* ad d. l. duram vocat, quæ ideo strictam receperit interpretationem. Eam quippe non extensam ad filiam; & excludi quoque ætatem nondum doli capacem; & eum qui plenioris est ætatis, & scorsim à patre res suas agit. De quantitate vero esculentorum & potulentorum, quam opus sit productum esse, ut legi locus sit, variant interpretes. Requirit etiam volunt, ut pater & mater vivant; quia patre aut matre qui orbus est, plerumque habet bona aliqua, unde damnum sarciri possit. Hæc apud *Japonios* rigidissimum jus vitæ & necis parentibus in liberos competit. Ex hisce & illud adparet, quando *Grotius* d. l. tradit: *In secundo tempore, cum jam iudicium ætate maturum sit, subesse parentum imperiis non alias actiones, quam quæ ad familiam paternam aut matrem statum aliquid momenti habent, cum æquum sit, ut pars conveniat cum ratione integri: in cæteris autem actionibus habere liberos ex se ipsa seu facultatem moralem agendi, ita tamen ut teneantur semper curare, quo parentibus placeant; non tamen ideo irritas esse eorundem actiones, si quid contra fecerint: isthæc capiendæ esse de potestate patrum familias, prout illa jam in plerisque civitatibus Christianis sese habet. Ubi imperium paternum circa ea potissimum occupatur, quæ educationem liberorum concernunt. Sicuti & id æquum est, ut siquidem liberi velint paternis bonis sustentari, inque illa deinceps succedere, voluntati patris ob-*
tem-

temperant, quatenus illa nihil absurdi aut incongrui continet. Cui si citra sufficientes causas reluctati fuerint, deprecari non poterunt, quo minus parentes officio educationis nihil præterea superaddant, eoque exhæredes esse jubeant. Quanquam & heic, ne parentes forte stolidæ magis pertinaciæ, quam rationi obtemperantes hæreditate liberos inhumaniter excluderent, leges civiles prudenter caverunt. Sicuti & *Plato de L.L. l. XI.* abdicationem filii non vult à patre suscipi sine consensu propinquorum. Add. *Seneca controuv. 1. & 9. Quintilianus declamat. 9.* Et in universum, uti alia privatorum jura ad commodum & decus publicum attemperari è re civitatum fuit; ita ne parentes auctoritate suam liberos abutantur in fraudem boni publici, aut iniquam eorundum oppressiorem, legislatores civiles providere solent. Sic in genere pater pro suis facultatibus tenetur liberos formare, ut idonea civiles societatis membra fiant. Quo spectat lex Solonis, ne filius patrem, qui nullam anem ipsum docuisset, alere cogeretur. *Pintarch. Solone.* Sed cum in civitatibus diversi sint status, ac diversa vivendi genera, recte quidem in illis deligendis auctoritatem patrum sequuntur liberi, siquidem ad nihil absurdi aut turpis ducant; præsertim ubi ad istos fines à parentibus sumtus præbeantur. Stolidum tamen simul, & iniquum, invitos liberos compellere ad genus vitæ, à quo ipsorum genius abhorret: nefarium, eosdem adigere ad vitæ genus turpe, quale est meretricium; aut communi hominum indoli intolerabile; uti est cælibatus citra donum continentiae, & vita monastica.

§. 13. Denique uti pater prolem familia ejicere non debet citra gravissimas causas: ita & proles non nisi bona cum venia patris in aliam familiam transibit. Quod si autem liberi justam habeant migrandi causam, nec tamen parens per animi duriciem annuere velit; putaverim, eosdem non obligari, quo minus rebus suis, etiam ringente duro patre, prospiciant; inprimis ubi paternam hæreditatem negligere velint. Nam leges civiles uti auctoritatem parentum recte fulciunt; ita morositatem ineptam hauri temere obfirmabunt. Quin nec capita familiarum segregum invitos liberos videntur retinere posse, ubi justam migrandi causam habuerint; cum nec in justis civitatibus hominibus liberis facile migratio denegetur, si nullo alio, quam communi civium vinculo stringantur.

§. 14. Huc quoque pertinet quæstio: An liberis liceat nuptias contrahere invitis parentibus? Circa quam putamus distincte considerandum esse, quid requirat officium pietatis; quid obsequium imperio respondens; quid juris sit patribus ut talibus, quid ut capitibus familiarum. Potestatem patriam, ut talem, diximus naturaliter tantam esse, quanta opus est ad liberorum educationem & gubernationem, quousque ipsi rebus suis commode queant prospicere. Ergo illa non videtur eoque se extendere ut matrimonia liberorum possit declarare irrita; quippe quæ præsupponuntur iniri abs talibus, qui jam plenum rationis utum obtinent. Equidem officium pietatis ac reverentiae requirit, ut & consilium parentum heic adhibeant liberi, nec ipsorum voluntati reluctentur. *Cumulus: Non æquum est pugnare, pater quos tradidit ipse, Ipse pater cum matre, quibus parere necesse est. Virginitas non tota tua, ex parte parentum est. Tertia pars matri data, pars data tertio patri, Tertia sola tua est, noli pugnare duobus, Qui genero sua jura simul cum dote dederunt.* Apud *Enripidem in Andromache Hermione: Νυμφεύγ' αὐτῶν μὲν τῶν ἐμῶν πατρὶς ἐμὸς*

ἡ ἐκ μὲν ἐστὶ, καὶ ἐκ μὲν καὶ ἐκ μὲν τὰ αὐτὰ. Desponsationis quidem mea pater meus curam habebit, & non est mentis statimere hoc. Sic & Cyrus absque parentum consensu noluisse matrimonium contrahere apud Xenophontem l. 8. habetur. Non tamen statim irritum est & nullum, quod contra officium istud fuit admissum. Nam obligatio audiendi & reverendi alterius consilium non statim potestatem de re sua disponendi adimit. Accedit & illud apud Quintilianum declam. 256. *Nusquam libertas tam necessaria, quam in matrimonio est. Quis enim amare alieno animo potest?* Add. l. 21. l. 22. l. 25. D. de ritu nupt. Sed quid dicemus de potestate patrum, quam habent, ut capita familiarum? Equidem in multis civitatibus facultatem matrimonia contrahendi leges civiles varie circumscribunt. Sicut alicubi regio, sanguine ortis, inconsulto rege, matrimonium contrahere non licet; cum notum sit, quantum per ejusmodi connubia saepe è republica petatur. Sic & apud Japonios magnatibus uxorem, ex qua procreandi sunt successores, ipse Caesar attribuit, conjugiumque ratum esse jubet. Bern. Varenius descr. Japonia c. 1. Add. Consuet. Sicula l. 3. tit. 21. Alicubi inter civem, & peregrinam, inter illustrem & plebejam quæ contrahuntur nuptiæ pro iustis non habentur. Enimvero ut in civitatibus libera matrimoniorum inter quosunque facultas, ut & migrandi licentia, intelligitur, ubi in contrarium expressa non extat lex, aut legi æquipollens consuetudo: ita cum in familiis segregibus pleræque rationes legum civilium circa matrimonia, inter certas personas contrahendi, cessent; haut quidquam patrifamilias jus videtur esse prohibendi aut rescindendi matrimonia suorum liberorum, quæ nullo aliâ vitio laborant; si modo isti parati sint familia paternâ facessere. Nam ut invisa sibi nurum in domo sua toleret paterfamilias, nemo ab ipso postulaverit. Genes. XXVI. 34. 35. Quod si tamen suam auctoritatem à liberis citra gravissimas rationes (vid. l. 12. §. 1. de sponsal.) spretam viderit parer, potest loco familia & hereditate excludere immorigeros non prohibetur. Vid. Lex Wisigothorum l. 3. tit. 2. c. 8. Lex Burgundionum tit. 12. c. 5. Quid juris heic competat patribusfamilias, qui in civitatibus degunt, ex singularum legibus est cognoscendum. Apud Japonios omnia matrimonia per utriusque patris parentes contrahuntur, quod si parentes jam defuncti sint, proximis consanguineis hoc officium incumbit. B. Varen. descr. Japon. c. 12. Sic apud Peruanos quondam sub imperio Yncarum matrimonia à liberis citra parentum consensum contracta habebantur illegitima, & proles inde nata spuria, nisi deinceps parentes consensissent. Garcilassus de la Vega Comment. Reg. l. VI. c. 36. Ubi certum est, quemadmodum leges civiles efficere possunt, ut invalide ineantur contractus quidam, vel quæ solennibus quibusdam destituuntur, vel quia certis personis eosdem inire interdicitur: ita posse easdem validitatem matrimonii, inter filiosfamilias initi, à parentum consensu suspendere, ut illo non accedente matrimonium civiliter pro nullo habeatur, ac rescindi queat. Vid. l. 2. D. de ritu nupt. l. 7. D. ad L. Juliam de adulteriis. Nam copula carnalis, & consensus cohabitantium, ubi leges civitatis obstant, non magis validum reddunt matrimonium, quam per contractum pupulli, & traditionem, citra auctoritatem tutoris factam, valere & irrevocabiliter dominium rei pupillaris transfertur. Quanquam recte cordatiores monent, parentes, etiam ubi talis potestas ipsis indulgetur, citra ejusdem exercitium circumspectos, nec rigidos nimis esse debere. Add. Bæcler. & Ziegler. ad Gros. d. l. §. 10.

CAPUT III.

DE POTESTATE HERILI.

1. <i>Societas herilis quæ?</i>	6. <i>Bello captorum unde obligatio erga dominos.</i>
2. <i>Servitus actu ab ipsa natura non constituitur.</i>	7. <i>Idem rebus certo modo equiparantur.</i>
3. <i>Neque immediate à Deo.</i>	8. <i>Potest tamen illis fieri injuria.</i>
4. <i>Servitutis primæ origo videtur ex contractu.</i>	9. <i>De prole serviti.</i>
5. <i>Servorum dein numerus bello valde auctus.</i>	10. <i>Incommoda servitutis.</i>
	11. <i>Quibus modis servitus tollatur?</i>

Quemadmodum familiæ ex marito & uxore tanquam primariis partibus constant, quorum conjunctione soboles excitatur: ita secundario iisdem accedunt servi, quorum opera in obeundis ministeriis capita familiarum utuntur. His cum rigidius ferre solet imperari, quam liberis; inde adsuperioris cujusdam regiminis speciem in societate herili volunt exprimi; quam in paterna, ubi liberi fere indulgentius solent haberi. Istam autem societatem minus proprie civitatem ab *Hobbefio* vocari arbitramur, tum quia fere ex paucioribus personis constat, quam quæ ad securitatem præstandam in naturæ libertate viventibus facere possint: vid. *Genes.* XXXII 7. *segg.* XXXIV. 30. tum quia dominus sibi adjungit servos non tam propter mutuam defensionem; quam ut rem domesticam commodius atque copiosius eorum opera curet.

§ 2. Circa hujus societatis originem rejicienda est sententia eorum, qui imperium herile & servitium actu à natura constitutum autumant. Equidem maximam ingeniorum diversitatem inter homines deprehendimus. Ut alia prætereamus, sane adparet, quosdam & ea esse mentis perspicacia, ut per se cernant, quid rebus suis expediat; & ea alacritate, ut quod sibi est utile, proprio impulsu citra aliorum coactionem suscipiant. Alii contra ingenium est ita hebes, ut quid ex usu sit, citra aliorum ductum parum perspiciant, magisque sint idonei ad talia, quæ viribus corporis constant, obeunda, quam ad quæ subtilitas aliqua mentis requiritur. Tanta insuper socordia; ut nisi coacti recte non faciant, nec parca commode servare, aut dispensare norint. Quorum posteriores natura servos *Aristoteles* vocat, non quod dominus & servus actu per naturam constitutatur, citra interveniens factum humanum; sed quia ejusmodi hominibus, quos tali ingenio natura finxit, commodius est alius servire quam proprio Marte rem gerere. Quo ipectat, quod *Agésilas* dixit, τὰς τὴν Ἀσίαν κατειμέντας, ἐλευθεροὺς μὲν καλῶς, δούλους δὲ ἀγαθὸς εἶναι. *Asiam incolentes liberos quidem prævios. servos autem bonos esse Plutarch. apophth. Laconicus.* Quod in *Caligulam* accommodavit *Passienus*: neque meliorem unquam servum, neque deteriozem dominum fuisse. *Tacit. Ann. VI.*

§ 3. *Io. Frid. Hornius de civitate* l. 1. c. 3. solita sibi chorda oberrat, dum communi Jctorum sententiæ contradicit, à jure gentium originem servitutis repetentium. Nam modum duntaxat constituendi servitutem populos diversos invicem accepisse; seu communem mortem invaluisse captos bello in servitutem redigendi. Imperium tamen herile

rile neque à consuetudine, neque à jure gentium arcessendum; sed semper causam societatis, à causa imperii distinguendam. Adeoque Deum causam herilis imperii constituendum. Cum enim victoria sit à Deo, hostisque divinitus in manum victoris sit traditus, id consecutum victorem, ut hostem possit interimere. Cum vero humanitatis interesset, ne inermem & prostratum semper occideret, cum usui esse possit, hanc potestatem retinuisse superiorem in caput victum. Enimvero uti homines partim ob sui defensionem, partim ad vindicanda sua jura bellum sumere: ita parva victoria, cum victis donare vitam placeret, in ipsorum arbitrio fuit eosdem in servitium redigere, aut in custodiam tantisper dare, quoad pacto, aut dato lytro dimitterentur. Quæ omnia, ut & potestatem in tales, quatenus cum recta ratione congruunt, Deus non immediate constituit, sed ab hominibus constituta adprobavit. Id quoque minus recte ab *Ispo* dicitur; *jus vitæ & necis in captum hostem, quod semel habuit, victorem retinere*; adeoque illud jus, quod victor habet in victum, antequam ipsum in fidem recipiat, idem esse cum eo jure, quo post ipsi tanquam dominus imperat. Nam ist hæc plane diversa sunt. Victor in victum jure belli quæcunque placuerint potest statueret; occidere, aut vitam relinquere, quam tamen licentiam, quantum nobis constat, nemo jus vitæ & necis hæcenus dixit. Sed jus vitæ & necis, quod dominus in servum habere dicitur, notat potestatem legitimam ob antegressum delictum capitale supplicium infligendi. Denique quod *Idem* d. l. §. 5. tradit, omne imperium, quæcunque sit, inferre potestatem in caput; ergo nullam differentiam esse quærendam in ipsa potestate, sed tantum in exercitio potestatis; adeoque par esse imperium mariti in uxorem, patris in prolem, Regis in cives quam domini in servum, nisi quod illi fere mollius, hic asperius habeatur: id quidem ut credam, à me nondum impetrare potui.

§. 4. Nobis super origine servitutis ita videtur. Ab initio cum homines à prima vendi simplicitate discederent, vitamque operosius excolere, ac rei augendæ incumbere cœpissent, valde probabile est, à solertioribus & paulo locupletioribus hebetiores & tenuiores ad operas sibi locandas fuisse invitatos. Mox cum utrique illud commodum experirentur, paulatim hosce adductos, ut istorum sese familiis perpetuo adjungerent, iis sub legibus, ut hi quidem alimenta, & quæ alia vitæ necessaria sunt, illi autem eorundem ministeria circa rem domesticam, ex ipsorum præscripto curandam, sibi stipularentur. Adeoque primam originem servituti dedisse ultroneum consensum hominum tenuiorum, & contractum, do ut facias; do alimēta perpetua; ut præstes operas perpetuas. In ejusmodi servos quantum imperii domino naturaliter competat, facile ex fine hujus societatis colligitur. Scilicet potest dominus tali servo operas, quascunque velit, injungere, habita ratione virum & dexteritatis ipsius. Potest quoque negligentiam & socordiam servi asperioribus remediis, prout indoles ejusdem exigit, coercere; etsi hoc nomine ad mortem procedi nequeat. Sic ut summi instar supplicii ejusmodi sit servo, familia expulsum suæ socordiae relinquere. Neque videntur tales servi inviti potuisse aliis vendi; sed ubi domino dispacerent, vel familia erant expellendi, vel non nisi ipsorum consensu in aliam familiam transferendi. Cum revera non nisi perpetui sint mercenarii, qui durante isto statu omnia domino acquirerent. Denique si atrox aliquod delictum admitterint in alios extra familiam, siquidem intra illos

dun-

duntaxat terminos, quod diximus, eorum subiectio constiterit, non videtur dominis jus vitæ & necis competere. Sed ne ipsorum injuriam defendendo lite se implicet dominus, noxios domo expellere potest & debet; id quod instar deditionis habet. Sed si in ipsum dominum ejusque familiam atrociter delinquant, morte quidem affici possunt, non tamen velut ex vi imperii, sed jure belli tanquam hostes. Dispari tamen modo, quam apud Tacitum de moribus Germani est. Occidere solent (servos Germani) non disciplina & severitate, sed impetu & ira, ut inimicum, nisi quod impune. Et ad istum fere modum conditio servorum, nec non potestas herilis describitur Exod. XXI. 2. seqq. Levit. XXV. 39. seqq. Deuteronom. XV. 12. seqq. Exodi XXI. 26. 27. 32. Sirac. XXXIII. 25. seqq.

§. 5. Enimvero postea deprehenta commoditate suos labores per alios expediendi, (quo nomine Aristoteli polu. l. 3. servus οὐρανὸν πρὸς οὐρανὸν dicitur,) cum bella passim increbescerent, paulatim receptum, bello captis ea conditione vitam & libertatem in corporalem relinquere, ut perpetuo captoribus fervirent. De cujus moris origine Plinius l. 7. c. 56. Servitium invenere Lacedæmonii; quod tamen admitti non potest nisi hoc sensu, quod vel isti inter Græcos hoc primum introduxerint, vel quod isti Græcos quoque bello captos in servitutem redegerint. Quanquam pro prior ratione facit, quod Herodotus Erato sub linum, ubi Lemnum à Pelasgis occupatam memorat, addit: nulladum aut eis aut ullis Græcis per id tempus mancipia erant. Sic Sesostris ad labores neminem Ægyptiorum admovit, sed captivorum opera cuncta perfecit. Ideo templis abs se extructis adscripsit: Indigenarum nemo huc laborem impendit. Diodor. Sicul. l. 1. c. 56. Add. Busbequius epist. 3. p. m. 120. & Christoph. Richerius de morib. Orientalium p. m. 101. In istos porro captos bello durius fere actum, quod hostilis adhuc iræ in ipsos aliquid superesset. Et excusari quoque credebatur sævitia, in eos exercita, qui vitæ fortunisque nostris imminuerant, & paria nobis intentaverant; eoque procedente licentia, ut tales occidere per iracundiam, aut ob quodvis delictum, impune haberetur. Add. Grot. l. 3. c. 7. §. 2. Quæ licentia semel introducta etiam ad illos, etsi minore prætextu, extensa est, qui ex istis nati, aut per commercia traditi fuerunt. Etsi eadem in quibusdam civitatibus deinceps restricta, alicubi plane sublata. Igitur servitutis primæva origo est ex ultroneo consensu, non ex bello, etsi occasione belli servorum numerus vehementer auctus eorumque conditio durior fuerit reddita. Add. Bæcl. ad Grot. l. 2. c. V. §. 27.

§. 6. Videamus, quomodo potestatem herilem, & servorum conditionem, proit illa ex bello oritur, deducat Hobbesius de Civ. c. 8. Ubi id ab initio rejiciendum, quod ex solo statu naturali, quem ille bellum omnium in omnes vocat, oriri putet jus aliquem invadendi; & viribus superatum in servitium redigendi. Sed illud recte se habet, quod uri jure belli iusti vita hosti potest eripi; ita si quis in eodem viribus aliquem superaverit, eundem possit vitam condonare, hac lege, si alter promittit, se ipsi servitutum, i. e. omnia facturum, quæ imperabit. In quo pacto bonum quidem, quod victus accipit, est vitæ condonatio, quæ jure belli poterat tolli; bonum autem quod idem promittit, est ministerium & obedientia, & quidem, quantum fieri potest, absoluta. Nam qui mandatis cujusquam obedire ante obligatur, quam sciat, quid iste sit imperaturus, ad omnia mandata simpliciter & sine restrictione tenetur. Etsi quod hæc temperamentum lex humanitatis adhibere jubeat, docet Grot. l. 3. c. 14. Cæterum, quod recte Hobbes, monet non omnis

omnis bello captus, cuius vitæ parcitum est, pacisci cum victore intelligitur. Nam quorundam mors duntaxat differtur; arbitrio victorum, quodcumque placuerit, exigenda, uti Romæ fiebat illis, qui triumpho aut spectaculis servabantur. Et non cuivis ita creditur, ut relinquatur ei tantum libertatis naturalis, quo vel aufugere, vel ministerium detrectare, vel machinari domino malum aliquod, aut damnum, si cupiat, possit. Nam talis servit quidem, seu operas præstat, sed citra fidem mutuo intervenientem, vinculis tantum naturalibus coercitus, ergastulis, compedibus, aut acri custodia; eodem modo, quo bruta nobis serviunt. Igitur obligatio servi, bello parti, adversus dominum non nascitur ex simplici vitæ condonatione, aut necis dilatione, sed ex eo, quod ipsum non incarcerationum aut vincum teneat. Quippe cum isthæc obligatio, mutua præstatione constans, ex pacto oriatur; in omni autem pacto mutua versari fides debeat. Cum beneficio ergo condonata vitæ conjuncta est fiducia, qua dominus cum in libertate corporali relinquit, ita ut nisi intervenissent obligatio & vincula pactitia seu moralia, non modo aufugere, sed & dominum conservatorem vitæ, vita spoliare possit; durante utique adhuc inter ipsos statu belli. Ex quo consequitur, servos, qui carceribus, ergastulis, aut vinculis coercantur, ab illis, qui pacto cum domino jungantur, diversos esse; qui serviunt illi non pacto, sed ne vapulent. Ideoque si aufugerint, aut dominum occiderint, nihil facere contra leges naturales. Nam vinculis legare corporalibus signum est, illum qui ligat supponere, ligatum nulla obligatione seu vinculo morali satis teneri. Illud tamen falsum est, non minus juris habere dominum in servum non vincum, quam in vincum: summum enim habere in utrumque. Nam licentia bellica, quam sibi in vincum reservavit dominus, diversum quid est ab imperio. Per illam enim vita tolli potest, quodcumque victori placuerit, obtentu status bellici, cui vincus nondum videtur exemptus. Sed quantumvis summum imperium directe jus non dat in vitam, nisi ex delicto.

§. 7. Cæterum etsi imperium, quod proprie est jus regendi alterius personam, ubi subiecti consensu ultroneo est constitutum, citra ejusdem consensum regulariter in alium transferri nequeat; cum peculiares esse soleant rationes, quare quis sese huic & non alteri subjecerit: in illis tamen imperiis, quæ à vi coeperunt, receptum, ut eadem solius imperantis arbitrio alienari possent. Quamdiu tamen subiectis aliquid libertatis superest, proprie non ipsi homines, sed jus eosdem regendi alienari dicitur, in quantum illud est cum aliquo emolumento conjunctum. Licet enim quilibet imperans de subdito suo dicere queat, *hic meus est*; ea tamen proprietas diversa plane est ab ea, qua quis *rem* aliquam suam dicit. Priori enim locutione hoc tantum significatur; mihi & non alteri competit jus hunc hominem regendi, sic tamen, ut & mihi adversus eundem aliqua sit obligatio, nec in infinitum illud jus exerceri queat. Ast proprietas, quæ retribuitur, involvit jus ista reutendi, abutendique, eamque consumendi ex meo commodo aut libitu; sic ut qualitercunque eandem tractavero, injuriæ non sum reus; sed ad excusationem sufficiat dixisse: hæc res mea est. Quanquam autem lex humanitatis non ferat, ut etiam adversus qualitercunque de nobis meruimus omnia primæ æqualitatis vèstigia extinguantur, postquam in pacem nobiscum
reduci.

redit; utque ad bruti instar aut rei inanimæ posset tractari, adversus quam nulla nobis est obligatio; immanitas tamen multarum gentium eo præcellit, ut inter res numerarentur servi, lique non tam per imperium, quam velut ex vi domini tractarentur. Sic ut eodem ferè modo, quo quis de jumento suo dicit, hoc meum est, etiam de servo dicetur, hic meus est. Inde & apud *Quintilianum declam.* 6. qui captus servitium subierat, dicit: *me ipse perdidit.* Et in jure Romano fugitivi *servitium sui facere* dicuntur. l. 60. D. de *furtis* l. 1. C. De *servo fugit.* Et quæ servo à Domino præstabantur, non tam in istius, quam hujus commodum præstarentur, ne servo pereunte dominus damnum pateretur; utque adeo ipsum pretium duntaxat sui miserabilem faceret. Add. tamen *Dio Chrysostomus orat.* XV. de *servitute* p. 241. seqq. edit. *Morelli.* Non tamen inde recte inferitur; quidquid servierat ante servitum, id postea esse domini. Nam hoc tantum sensu id admittitur; quicquid servi poterat esse ante captivitatem ex suis operis, id deinceps domini est. Ubi enim ultro quis in servitium sese tradit, potest quidem se & reculas suas domino simul tradere. Id tamen non semper necessarium est. Quin probabile videtur, eos, qui ipsi sese venderunt, tam pretium sui, quam res suas retinuisse, saltem per modum peculii, aut tradidisse illis, quos antea tenebantur alere, puta liberis, aut parentibus lenio confectis. Quanquam Ebraei statuebant, non posse aliquem recte seipsum vendere. nisi nihil prius superesset, unde se aleret. Vid. *Selden.* l. 6. c. 7. Quod autem in jure Romano in verum servitium redigebatur, qui ad pretium participandum sese venundari passus fuerat, id ita se habebat. Fingeat Cajus, Sejum sibi servum esse, qui tamen liber erat. Sejus itidem servum se simulabat, inita fiducia partem sibi pretii pactus. Ubi deinde Sejus venditus fuerat, subornabatur tertius, qui liberali causa venditum assereret. Hoc modo perdebat emtor & servum, & pretium, postquam Cajus astute se subduxisset. Exemplum est apud *Plautum Persa act.* IV. sc. 4. & 9. Quod si quis jure belli in servitum fuerit raptus, bona quidem capti, quæ simul cum ipso adprehendit victor, ipsius erunt. Sed quæ iste non simul cepit, perinde erunt, atque si captus naturaliter fuisset mortuus, saltem quousque libertatem recuperaverit. Illud autem liquidum est, quod quidquid in servitute adquisierit servus, domino adquiratur. Ad quem enim ipsa persona plene pertinet, ad eundem quoque pertinebunt omnia, quæ per istam personam proveniunt. Adeoque nihil erit, quod servus ut *suum* possit retinere contra dominum. Etsi quod dominus ipsi peculiariter assignaverit ad usum, vel administrationem, retinere, & defendere possit contra conservum: ut sunt cibaria, vestimenta, cella, peculium. Add. *Plinius* l. 8. *epist.* 14.

§. 8. Quod autem *Idem* negat servo posse fieri injuriam, id cum grano salis est capiendum. Nam ratio ab ipso subjuncta, quod voluntatem suam servus voluntati domini subjiceret, adeoque quicquid hic fecerit illo volente fiat; violenti autem injuria non fiat; hoc tantum efficit, non posse queri servum, qualiscunque opera, modo intra ipsius vires ea sit, à domino sibi injungatur; licet forte eadem ipsi ad palatum non sit. Quemadmodum civis non potest queri, si rex absolutus ex suo judicio remp. gerat, utut civi ista administratio displiceat. Non hætenus duntaxat illam voluntatis subjectionem valere alibi ostendemus. De cætero quis neget servo injuriam fieri, si ab ipso exigatur opera vires excedens, si citra causam; aut quia impossibilia non præstitit, verberibus in

eum sæviatur, si victus denegetur. *Theano epist.* 3. ad δικάζων χρησίν, *instum usum* servorum requirit, ἵνα μήτε Διὰ τὸ κόπον χάνωσι, μήτε ἀδυνατώσι Διὰ τὸ ἐνδύειν. ne propter laborem deficiant, ne propter indigentiam viribus frangantur. Quo loco notanda Judæorum dura inhumanitas, qua credebant se vestitum victumque minime cogi præstare servò è gentilibus; tamen operas omnigena sævitia exigere nefas non haberetur, teste *Seldeno* l. VI. c. 8. Forte quia ipsi paria in Ægypto toleraverant. *Exod.* V. 13. 14. Nam illud *Levit* XXV. 43. ad servos ex Ebræis tantum pertinere tradebant. Benigniores heic leges Romanæ. Vid. l. 1. §. 2. l. 2. D. de his, qui sui, vel al. jur. sunt. l. 1. §. 3. C. de Latin. lib. toll. Quo spectat, quod *Cato* apud *Plutarchum* in ejus vitadicere solebat: αἰχρίων Διὰ παύσεια πρὸς οἰκίας ζυγομαχεῖν. fœdissimum esse cum servis ventris canjari. Et si alias idem satis duriter servos, ubi consensissent, venundandos putabat, nec alendos inutiles. Id quod recte *Plutarchus* d. l. reprehendit, quod beneficentia nonnunquam porrigatur & ad bruta animalia. *Plinius Menesch.* Quem servum tu asservere recte, ne auspiciat, vides, esca atque portione vinciri decet. Apud mensam plenam homini rostrum deliges. Contra perstringitur *Juvenali* sat. 14. herus, qui servorum ventris modio castigat iniquo. Commendandum quoque decretum *Claudii* apud *Suetonium* cap. 25. Cum quidam ægra & affecta mancipia in insulam Æsculapii tadio medendi exponerent, omnes qui exponerentur, liberos esse sanxit, nec redire in ditionem domini, si convalescent: quod si quis necare quem mallet, quam exponere, cadis crimine teneri. Idem narrat *Dio Cassius* l. LX. Recte quoque *Arist. Nicom.* VIII. c. 13. Erga servum, quia homo est, amicitia est. δεκεῖ καὶ γὰρ εἶναι τὴ δικαιοσύνην παρὰ τοῖς ἀνθρώποις πρὸς πάντα τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμος καὶ σωφροσύνη καὶ φιλίας δὴ, καὶ ὅτι οἷον ἀνθρώπων. Quippe cum unicuique homini jus quoddam esse videatur erga unumquemque qui cum ipso legis ac fœderis esse participes potest, & amicitia igitur erit, quatenus homo est. Add. *Idem* *Oeconom.* l. 1. c. 5. *Seneca* de Ira l. 3. c. 4 & de *Clementia* l. 1. c. 18. & *epistola* 47. *Arriani* *Epictetus* l. 1. c. 13. *Stobæus* *serm.* LX. Cæterum uti alia jura patrum familias per leges civiles temperata aut restricta sunt; ita & huic potestati herili contigit, quæ alibi magis, alibi minus circumscripta deprehenditur. Verum ubi illa absoluta & illimitata remansit, à lege civili non constituta, sed præterita debet intelligi, & relicta, prout à patribus familias extra ciuitates potuit exerceri. Quanquam in quibusdam civitatibus leges dominorum sævitiam in servos foveant, ac duriora in ipsos statuant, quam jus naturæ etiam absoluto imperio tribuit. Quo spectat mos Romanorum, ex quo familiam omnem, quæ sub eodem scetlo mansuiverat, ad supplicium agi oportebat, interfecto domino. Quem *C. Cassius* quidem argumentis quibusdam ab utili petitis defendere satagit, apud *Tacitum* *Ann.* XIV. Eum post aliquantulum mitigavit *Hadrianus* apud *Spartianum*; ut non de omnibus servis quæstio haberetur, si dominus in domo interemptus esset, sed de his, qui per vicinitatem potuerant sentire. Add. *tit. D. de SCro Silaniano.* Conf. tamen l. *Samuel.* XXVI. 16. Scythas quoque servis suis oculos eruisse, memorat *Herodotus* *Melpomene* in principio.

§. 9. Circa prolem ex servis natam disquiritur, tum an illa necessario matrem sequatur, tum an æquum sit & ipsam servitio premi. De priorè Romanæ leges sciscunt, ut & in brutis, & in servilis conditionis hominibus partus ventrem sequatur. l. 24. D. de statu hominum. Id quod *Grotius* l. 2. c. 5. §. 29. juri naturali non satis congruere iudicat, ubi pater aliqua sufficienti ratione queat cognosci. Nam cum in brutis quibusdam ani.

animantibus patres non minus quam matres foetuum curam gerant, hoc ipso ostendi, foetum utriusque esse communem; adeoque si lex civilis hac in parte tacuisset, partum non minus patrem quam matrem secuturum. Vid. *Edictum Regis Theodorici* c. 67. Enimvero nobis secus videtur. Nam supra ostensum fuit, originarie prolem ad matrem pertinere, sed patrem sibi ex pacto matrimoniali jus in prolem quarere. Verum cum servi, & quæcunque ex illis proveniunt, ad dominos ipsorum spectent; proles servilis in eorundem erit potestate; postquam servitūs eousque extensa fuit, ut non operæ tantum, sed & ipsum corpus servi ad dominum pertinere intelligeretur. Add. *Grot. ad Exod. XXI.* 4. ubi ostendit, etiam serviles nuptias ex arbitrio domini solutas. Quo facit etiam illud *Xenophontis Oeconom.* ubi inter præcepta œconomica refertur, ne servi injusti domini liberos procreent; addita ratione: *nam boni ex eo plerumque fideliores atque amantiores fiunt; improbi vero cum uxore conjuncti pronoiores ad dolum evadant.* Quare autem potior heic sit dominus ancillæ, quam dominus servi genitoris, non hæc sola ratio est, quod connubia servorum non satis certa custodia essent circumscripta. Vid. *Plautus Casina.* Sed etiam, quia corpus ancillæ ad dominum pertinet, quod per inprægnationem ad operas obeundas redditur aliquandiu inhabile; servi non item. Cui & illa ratio faveret, quod implantata solo cedant. Quod si autem ipse dominus ex ancilla prolem ferat, illa talis erit, qualem ipse dominus, aut leges civitatis volent. Sicut & ex his potissimum erit statuendum, quid de tali prole sit futurum, quam serva mater concepit, libera in lucem edidit, aut vice versa. Et si humanitas temper libertati prolis faveat. *Plato de LL. l. XI.* super proli servili ita disponit: *Serva si servo, aut libero, aut liberto conjuncta peperit, serva domino natus detur; sin ex servo libera peperit, servi dominus nati similiter dominus esto. Quod si quispiam ex serva sua natum susceperit, aut quæpiam ex servo peperit proprio, idque pateat, natum quidem ex serva & libero mulieres in aliam regionem cum patre simul emittant. Natum vero ex libera & servo legum custodes una cum matre extra fines expellant.* Cæterum ipsi proli, quæ ex servili ventre nascitur, injuriam non facit dominus, si & ipsam servili esse conditione velit. Nam cum ipsius parens nihil haberet proprii, nulla ratio eandem alendi supererat, nisi ex bonis herilibus. Cum autem dominus ejusmodi proli alimenta, & quæ alia ad vitam sunt necessaria, cogatur præbere diu ante, quam ipsius opera utilis esse queat, & sequentes operæ sui temporis alimenta, saltem initio, non multum excedant; effugere eidem servitutem invito domino non licebit. Idque non solum, quatenus adhuc in ære velut domini esse intelligitur; sed & quia ea conditione alendam dominus susceperat, ut perpetuo serviret; in quam conditionem ipsa tacite præsumitur consensisse: cum præsertim illa plane nascitura non fuerat, si licentia sua dominus uti voluisset, occisis jure belli parentibus. Libertas autem naturaliter omnibus hominibus competere intelligitur, quatenus nullum factum nostrum aut alienum antecessit, quod inæquales nos alteri reddere idoneum sit. Atque hæc quidem de prole eorum, qui occasione belli in servitutem redacti sunt, satis manifesta videntur. Circa eos, qui ultro sese alteri in servitutem addicunt, ubi lex aut pactum expressum non extat, æquitas & favor libertatis suadere videtur, ut prolis deinceps nascituræ alimenta sub alimentis parentum, quæ à domino debentur, contineri intelligantur, eoque nomine proles servituti non sit obnoxia. Conf. *Bæcler. ad Grot. dict. loc.*

§. 10, Videndum porro, quidnam incommodi in se se contineat servitus, quæ apud plerisque nihil miserius habetur, & quæ etiam morte sit effugienda: *Sadi Rosarium Persicum* cap. 1. *Proprio pane vesci & sedere melius est, quam aureo cingulo acinellum servitio aditare.* Habet igitur servitus personalis hoc, ut quis perperuas operas debeat pro alimentis & aliis, quæ vitæ necessitas exigit. Id quod si accipitur in terminis naturalibus citra quorundam dominorum inhumanam sævitiam aut legum civilium rigorem, nihil habet in se nimæ acerbitalis. Nam perpetua illa obligatio compensatur perpetua alimentorum certitudine, quam sæpe non habent, qui diurnas operas locant, defectu conductorum, aut ipsorum focordia non nisi fustibus expellenda. Vid. *Arrianus in Epicteto* l. 3. c. 26. p. m. 257. *Lucanus* l. 3. *Non sibi, sed Domino gravis est, quæ servitio egessas.* Add. *Grotius* l. 2. c. 5. §. 27. Nec absurde quidam judicant; sublatam apud plerisque Christianorum servitutem inter causas esse, quare tanta colluvies furum vagabundorum, & validorum mendicorum passim occurrat. Cui tamen malo quædam civitates obviam ivere, extructis publice ergastulis, in quibus ignavis nebulonibus laborandi necessitas afferretur. Add. *Bodinus de rep.* l. 1. c. 4. & *Bisbequius epist.* 3. p. m. 118. *Hobbes de Cruec.* IX. §. 9. circa discrimina servitutis & libertatis ita philosophatur: Libertas, inquit, nihil est aliud, quam absentia impedimentorum motus. Quæ impedimenta sunt vel naturalia & externa, vel moralia sive arbitraria. Secundum illa est cuique libertas major aut minor, prout plus vel minus spatii est, in quo versatur; ut majorem habeat libertatem, qui in amplo carcere, quam qui in angusto custoditur. Sic potest esse homo liber versus unam partem, nec tamen versus alteram; ut qui iter faciens sepibus & maceris hinc & inde coercetur, ne vineas & segetes vicinas conterat. Ist hæc libertatis species corporalis & physica dici potest; quo sensu omnes servi & subditi liberi sunt, qui non sunt vincti, vel incarcerati. Impedimenta porro moralia absolute, motum non impediunt, sed per accidens, nempe per electionem nostram, quatenus melius judicamus motu abstinere, quam eundem exercere. Sic qui in navi est, non impeditur, quin sese in mare præcipitare possit, modo velle possit. Sed si sapit, melius judicabit in navi manere, quam in undis suffocari. Sic quantæcunque poenæ sint propositæ, poterit tamen contra fieri ab eo, qui istud periculum subire non formidat. Atque hæc est voluntatis libertas intrinseca, ab eadem separari nescia, quæ æque servi, atque quivis alii subditi gaudent. Ergo alibi istud discrimen est quærendum. Ac primo quidem, licet vix ullus dominus sit tam durus, qui servum prohibeat, quo minus faciat, quæ ad vitam & sanitatem tuendam sunt necessaria, circa quæ præcipue curæ humanæ occupantur: fere tamen liberis heic conceditur mollius & copiosius sibi consulere, quam servis, quorum validitudinem asperior victus, & intempestivi labores quandoque non parum affligunt. Quo spectat & illud *Ciceronis de Oratore* l. 1. *Nihil liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit.* Deinde liberi homines præ servis hoc habent eximium, quod illi ministeria civitatis, aut familiæ obeant honoratiora, & plus possideant rerum superfluarum. Quorum utrumque in doli hominum erectioris ingenii adprime convenit. Nam laboris molestiam ejusdem nobilitatis solatur; & rebus affluere dulce habetur, vel quia in futurum nobis provisum videtur, vel ad mollius instruendam vitam, vel ut materiam habeamus de multis bene merendi. Quod autem maximum est, liberi soli civitati, legibusque ge-

nera-

neralibus parere debent, nec poenam, nisi quæ in illis definitur, metuunt: ac de cætero voluntati suæ obtemperare in dulcissimis habent. Servi autem & concivi serviunt, ejusque jussis peculiaribus, poenæque, & coërcitioni privatæ sunt obnoxii, ejusdemque morositatem ferre coguntur; quæ eo molestior est, quo frequentius & propius servis cum domino versandum. Id quod eo durius est, quia raro leges publicæ servis contra dominos subsidium ferunt, nisi ubi ad immanem levitiam horum asperitas proruperit. Quæ tenerrimas quasque animas maxime afficiunt. Quamquam plurimum referat, cui quis serviat. Apud *Terentium Eunucho* ex servo conjectura fit, dominum esse pauperem & miserum: contra *maxima quæque domus servis est plena superbiis. Juven. sat. V.* Addi quoque potest, servitutis molestiam non parum exasperari, per superbiam humani ingenii, quo nemo non dignum se imperio putat; eoque cum servus æque aut magis aptum se ad imperandum, quam herum, putet, à fortuna injuriam sibi fieri judicat, & conditionem suam qua vis ratione mutare cupit. Apud *Xenophontem Cyroped. l. 8.* Chrylantas tale discrimen libertatis & servitutis tradere videtur: *Quemadmodum ipsi dignum esse existimatis vestris subditiis imperare; ita etiam nos pareamus, quibus decet. Tantum autem inter nos decet, servosque interesse, quantum servi ipsi inviti heic ministrant. Nos autem ultro optima quæque facere convenit.* Huc pertinet quoque *Dionis Chrysostomi orat. XIV. de servitute.*

§. 11. Liberatur servus variis modis. 1. Si dominus eum libertate donaverit. Nam quod jus in se servus in dominum transtulit, idem potest dominus servo reddere. Etsi in multis civitatibus receptum, ut manumissus manumittenti reverentiam præstet. Vid. *Lex Wisigothorum l. 5. tit. 6. c. 17. & 21.* Quod si tamen dominus superiorem habuerit, servo non aliter libertatem dare potest, quam salvo semper istius superioris jure, legibusque civilibus super manumissione constitutis. 2. Si dominus à se servum abigat; id quod in civitate exilium habetur. Neque differt à manumissione quoad effectum, sed tantum quoad modum. Utrunque enim potestati herili renunciatur; sed libertas heic in poenam, illic in gratiam conceditur. Esse autem poenam, commodum & locupletem dominum amittere, etiam ministri liberi intelligunt. 3. Servus si captus sit, servitutem veterem nova abolet; idque sive ipse solus, sive dominus cum ipso fuerit captus. Sed si solus dominus fuerit captus, servus in eum recidit statum, quo futurus erat, si dominus naturali morte obiisset, saltem quousque dominus priori libertati postluminio fuerit restitutus. 4. Liberatur servus ignorance successoris; puta; si dominus moriatur, nec jus suum in alium transtulerit; quia nulla ipsi adversus quemvis ad serviendum obligatio superest. Nemo enim obligari intelligitur, nisi scire possit, cui præstandum sit, quod debetur. An vero in civitate quoque pro libero ac cive talis se possit gerere, ex legibus civilibus erit judicandum. Sicut aliqui referunt, apud Turcas manumissionem servorum prodesse duntaxat contra veterem dominum, non autem contra alios, abs quibus iste manumissus denuo in servitium abstrahi queat. Porro contingit istud, ut servus ignorance successoris liberetur, si nullus domino hæres extiterit, naturaliter aut civiliter mortuo. Non enim, quemadmodum bona reliqua pro derelictis habita cedunt occupanti; ita ejusmodi quoque servus quasi pro derelicto habitus abs quovis in servitium potest abstrahi. Nam cæteræ res nullo muniuntur jure, quo minus quivis eas

sibi possit vindicare, nisi jam alteri in eisdem jus fuerit quaesitum. In hominem autem nullum sibi jus asserere quis potest, nisi quantum ex ipsius consensu, aut antegresso facto, quod ipsum spectat, oriatur. Extincto itaque illo jure, quod victor ex bello peculiariter in servum quaesierat, redit naturalis libertas, etiam si fors ingenio ipsius servitium magis congruat, Inclinatione enim & aptitudo ingenii in se nemini jus dat, invitum in servitutem rapiendi; nec quod alteri fors utile est, id statim mihi licet per vim ipsi imponere. §. Ubi servus non ex praecedente delicto, neque per modum poenae in vincula conjicitur, aut quovis modo libertate corporali privatur, obligatione illa ex pacto nata liberatur, quia ipsum dominus adstringere amplius nolle censetur, dum physica eisdem vincula injicit. Neque enim existit pactum, nisi ubi pacifcenti creditur; neque violari potest fides, quae non est habita. Inde ejusmodi servo aufugere nefas non erit.

SAMUELIS PUFFENDORFII

DE

JURE NATURÆ ET GENTIUM

LIBER SEPTIMUS.

CAPUT I.

DE CAUSA IMPULSIVA CONSTITUENDÆ CIVITATIS.

1. <i>Ingressus.</i>	
1. <i>Homo natura magis amat se, quam societatem.</i>	7. <i>Genuina civitatis constituende causa.</i>
3. <i>Ex appetitu tamen societatis non statim sequitur appetitus civitatis.</i>	8. <i>Sola legis natura reverentia pacem generis humani non continet.</i>
4. <i>In homine multa sunt vitia, civilem societatem perturbantia.</i>	9. <i>Neque soli arbitri; neque pacta.</i>
5. <i>An civitas per consecutionem naturalem producta?</i>	10. <i>Discrepantia judiciorum pacem generis humani turbat.</i>
6. <i>An indigentia fuerit causa constituta civi-</i>	11. <i>Coercendis hominibus acriori frangit quæ sola lege naturalis opus est.</i>

Post societates, quas vocant, primas agendum jam de civitate, quæ perfectissima habetur societas, & qua incolumitas humani generis post ipsius multiplicationem maxime continetur. Hanc quare instituerint homines, antea per familias segreges dispersi, manifeste adparebit, si & indolem societatis civilis, humanique inclinationes ingenti paulo curatius pervestigaverimus. Ad quod illustrandum non parum proderit excussisse, quæ vulgo super hac re traduntur.

§. 2. Plerique igitur ad naturam hominis heic confugiunt, quæ ita ad societatem civilem rapiatur, ut citra eam nec velit, nec possit vivere. Cui fini allegantur argumenta illa, quæ supra pro sociali hominis natura l. 2. c. 4. adducta sunt; defuncta potissimum à solitaria vitæ miseriis, à tædio solitudinis, à sermone, qui citra societatem homini frustra datus esset, ab appetitu conversandi cum hominibus, ab utilitate ex conjunctione cum aliis resultante, & si quæ sunt alia. Ex advertum *Hobbes de Crue* c. 1. ostendere conatur, revera hominem esse animal, quod seipsum, suamque utilitatem quam maxime & principaliter amat; (*Isæus orat.* 2. ἰδοὺς ἄλλους περὶ πλείονας ἑαυτὸ ποιεῖται. nemo plus facit aliorum, quam seipsum. *Enripides Medea.* Τίς δ' ἔχῃ θνητῶν ἄρτι γινώσκῃ τί-δε. Ὡς πᾶς τις αὐτὸν τῷ πέλῳσι μᾶλλον Φιλεῖ; Quis vero mortalium jam non novit hoc, Quod quisque seipsum magis quam proximum amet? *Isocrates de pace:* ἡμοὶ δοκεῖν ἀπαντὶς μὲν ἐπιθυμεῖν τὰ συμφέροντα, καὶ τὰ πλεον ἔχειν τῶν ἄλλων. *Mea sententia universi mortales utilitati suæ studiosi sunt, & in eo elaborant, ut plus possint aliis:*) societatem autem & alios secundo duntaxat, & quatenus in ipsum aliqua inde voluptas aut utilitas redundare potest. Idque inde ostendit, quod ut quis alterius societatem affeget, non sufficiat id solum, quod homo sit; sed quod apud hunc potius quam alterum honorem aut utilitatem obtenturum se se speret. Idemque inductione à singulis societatibus petita illustrat. Qui commerciorum causâ coeunt, lucrum suum spectant, quod adsumtis sociis melius se se obtenturos sperant, quam si seorsim sua negotia gererent. Ea spes si ipsos deceperit, vecordes habebuntur, ni damno societati quantocyus renunciant. Illi, quos officii publici rationes jungunt, forensē quandam amicitiam incunt, plus mutui metus; quam amoris habentem, & cui potius exteriorum signorum fallax apparatus, quam sincera animorum conjunctio adest. Sic ut inter tales quandoque factio, junctis viribus in privatum nitens commodum, vix unquam liquida benevolentia existat. Et qui propriis confidit opibus, de adsciscendis sociis parum sollicitus est. Ubi hilaritatis, aut fallendi otii causa coitur, quisque sibi maxime perplacet, si aliis aut sibi risum possit movere. Ast ille provenire non solet, nisi offensâ aliorum turpitudine, aut indecentia; cum recte quis in alio ridere non possit, quod in seipso deprehendit. Juxta illud *Juvenalis sat.* 2. *Loripedem rectus derident, Æthiopem albus.* Igitur qui alios rident, non possunt non eisdem præ se despicere, & ex comparatione alienæ stoliditatis gloriam sibi querere. Et quanquam risus interdum capetur citra offensam, & per jocos edentulos; patet tamen heic quoque aliquem magis voluptate sua, quam societate duci. Imo qui id ex professio agunt, ut alios exhilarant, hoc præcipue spectant, ut per festivi ostentationem ingenii gratiam aut commodum aliquod aucupentur. Quin plerisque hominum est natura insitus maximus pruritus aliorum dicta aut facta examinandi, ludicandi, condemnandi atque exagitandi; quem si ubertim exerecere queant, jucundissimum sibi vitæ condimentum accessisse putant. Idemque ægre per disciplinam aut castigationem reprimatur, aut extinguitur. Denique si coeant philosophandi causâ inter eruditos, qui præ cæteris se se profitentur sapere, tot volunt magistri haberi, quot convenerunt; & qui sapientiam suam ab aliis repudiatam vider, non modo eis non favet, sed & acerrime indignatur. Quo facit illud *Arriani in Eptiketo.* l. 3. c. 2. *Quod si quis tibi dixerit, orta disputatione de præstantissimo philosopho, quendam dixisse,*

dixisse, unum illum esse philosophum : animula tua, quæ antea digiti longitudine erat, nunc duos cubitos excedit. Si quis autem alius dicat, Nihil agis, non est opera pretium istum audire ; quid enim scit ? prima principia percepit. Præterea viro nihil tenet, statim velut attonitus adstas, pâlles, vociferaris. Ego ei demonstrabo, qui vir sim, quantus Philosophus. Add. Charron de la Sageſſe l. 1. c. 36. n. 6. Ex quibus liquido adparer, quod congressus omnis spontaneus concilietur vel ob indigentiam, vel captandæ gloriæ ; unde referre student congressi vel commodum aliquod, vel exultationem & gloriam apud socios, vel denique voluptatem. Idem alio argumento demonstratur, ex ipsis definitionibus *Voluntatis, Boni, Honoris & Utilis*. Societates ab hominibus incuntur voluntario. Ubi autem voluntas, ibi quoque est ipsius objectum, nempe bonum. In quod bonum autem appetitus singulorum fertur, nisi quod quisque sibi tale esse judicaverit ? Nam ut maxime res aliqua naturaliter bona sit, tamen nisi ea ad nos respectum habeat, fere circa illam adpetendam & æstimandam torpere solemus. Si enim vel maxime regi Persarum bene sit, ego tamen id mihi bonum non duco. Bonum autem semper comitatur aliqua jucunditas, quæ vel ad animum solum, vel ad corpus quoque pertinet. Animi voluptas omnis vel gloria est, vel ad hanc ultimo refertur. Quæ corpus afficiunt, commodorum nomine veniunt. Ergo omnis societas, vel commodi causa, vel gloriæ, i. e. sui, non sociorum causa contrahitur. Enimvero gloriæ studio nulla iniri neque multorum hominum, neque diu duratura societas potest ; propterea quod gloriatio, sicut & honor, si omnibus adsit, nulli adest ; quippe quæ præcelsentia, & comparatione constat : neque ut quis causam gloriandi in se habeat, adjumentum ullum accedit ex aliorum societate ; nisi quod conjungi cum hominibus notoriæ virtutis, paris aut æmulæ præstantiæ argumentum habeatur. Alas enim tanti quisque est, quantum sine aliorum ope ipse potest. Commoda autem hujus vitæ manifestum est augeri posse mutua ope. Longe tamen mollius & commodius foret, si solo jussu alios in nostra ministeria liceret disponere. Prout etiam inter reliqua vitæ instrumenta tanto gratius quodque habetur, quo plura adfert emolumenta, minorique impensa aut labore paratur, atque conservatur. Unde sine dubio homines magis ferrentur ad imperium, quam ad societatem, i. e. mallem aliis imperare, ipsi immunes, quam in mutuam operam conspirare ; nisi metu aliquo retraherentur, seu nisi prospicerent, omnia pro imperio agere volentibus malum aliquod imminere. Conspirat *Arrianus Epicteto* l. 2. c. 22. Nullam animal alteri ita conciliatum est, ut sue utilitatis ; cui quidquid obſtare videtur, sive frater sit, sive pater, sive filius, sive amalius ; sive amator ; odit, averſatur, execratur. Ita enim natura comparatum est, ut nihil perinde amet, atque utilitatem suam. Hæc pater, hæc frater est, & cognatus, & patria & Deus. Quapropter si quis eodem conferat utilitatem, & sanctitatem, & honestatem, & patriam, & parentes, & amicos ; salva sunt hæc omnia. Sin alicubi utilitatem, alicubi amicos, patriam, cognatos, & ipsam adeo justitiam collocavit ; intereunt hæc omnia, præponderante utilitate. Οτι & ὁ δὲ ἐγὼ, καὶ τὸ ἐμὸν, ἐκείνου ἀνδρὸς πέπειν τὸ ζῶον. Ubi enim Ego, & Meum est, eo inclinare necessum est animal. Idem suprà dixerat : Catellos non aliquando vidisti ablandientes invicem, & inter se colludentes, ut dicas ; nihil illis esse amantius ? Sed ut videas, quis iste sit amor, carnem illis obſcuro ; & cognosces. *Cicero Offic.* 3. Sibi ut quisque malui, quod ad usum vitæ pertineat, quam alteri adquirere, concessum est, non repugnante natura.

§. 3. Quamquam autem *suprà d. l.* ostenderimus ex hisce haut quidquam consequi, hominem non esse animal sociabile, aut à natura non destinari, ut in societate sui similitum vivat: posito tamen appetitu societatis in homine, non inde statim sequitur, hominem naturam ferri ad societatem civilem. Non magis quam hoc sequitur: homo per naturam desiderat aliquam occupationem; ergo natura ferrur ad studia literarum. Quippe cum ille adpetitus per societates primas, junctaque cum æqualibus amicitia, impleri possit. Quo facit illud *Arist. Nicom.* l. 8. c. 14. ἀνθρώπου τῇ φύσει συνδυασικὸν μᾶλλον, ἢ πολιτικὸν καὶ ὅσω πρῶτον καὶ ἀναγκαστικότερον οἰκία πόλεως, καὶ τεκνοποιία κοινότερον ζώοις. Homo conjugale magis quam civile animal est; quanto prior, magisque necessaria est familia, quam civitas, & filiorum quoque procreatio animalibus communior. Add. *Kennelmus Digby de origine mundi* c. 9. §. 8 *seqq.* Cæterum, quod diximus, ita probat *Hobbes d. l.* societates civiles non meros esse congressus, sed fœdera, quibus ineundis fides & pacta sint necessaria. Horum ab infantibus quidem & indoctis vim; ab iis, qui damnum ex earum defectu orrorum sunt in experti, utilitatem ignorari. Unde fieri, ut illi, quia quid sit societas civilis non intelligunt, eam inire non possint; hi autem, quia nesciunt quid eadem prosit, non curent; aut saltem in ea ira vivant, ut ejusdem præstantiam non æstiment. Ergo omnes homines, cum sint nati infantes, ad societatem civilem ineptos natos esse; plurimos per omnem vitam tales manere: disciplina autem, non natura, hominem ad eam societatem aptum fieri. Neque vero isthæc destruuntur auctoritate *Aristotelis*, qui hominem φύσι, aut πεφυκένα dicit ζῶον πολιτικόν, natura aut aptum natum animal politicum. Nam per illam locutionem quandoque notatur, aliquid actu inesse rei cuiuspiam per naturam, circa omne antegressum ipsius aut alterius factum; quo sensu v. g. piscis aptus natus est, ut natet, avis ut volet, quercus ut glandes ferat. Interdum autem notatur, alicui rei inesse aptitudinem seu habilitatem recipiendi perfectionem quampiam per culturam & disciplinam, quæ ut ipsi insit, natura intendit, aut saltem tanquam sibi congruum & non repugnans adprobat. Quo sensu natura aptus est v. g. equus, ut gressus superbos glomeret, id quod asino negatum; psittacus ut garriat, ager ut frumentum, collis ut vitem ferat; ipse homo ut sermocinetur, ut varias artes & scientias addiscat. Quo sensu & eundem animal politicum esse, mox demonstrabimus, non obstante, quod omnes homines nascantur infantes; quippe cum homines adultæ ætate, & rationis usu gaudentes supponere soleamus, quando inquiritur, quid homini natura competat, aut non competat. Add. *Rich. Cumberland de leg. nat.* c. 2. §. 2. Deinde circa dicta *Aristotelis* observandum, ipsum voce ζῶον πολιτικόν latius uti, pro animali sociabili, non pressè pro tali, quod ad societatem civilem feratur, aut ad eandem aptum sit. Sic *Idem Polit.* 3. c. 4. (6) φύσει μὲν ἐστὶν ἄνθρωπος ζῶον πολιτικόν. διὸ καὶ μηδὲν δεόμενοι τῆς παρ' ἀλλήλων βοήθειας, ἐκ ἐλαττον ὀρέγονται τῇ συζήν. Homo natura est animal civile. Quare etsi nihil aliorum auxilio egeret, nihilominus convictum expeteret. Atqui ex ὀρέξει τῇ συζήν, ex appetitu convictus non statim sequitur, hominem ferri ad ipsam civitatem; cum isti adpetitus per societates primas, & familiarem cum aliis conversationem satisfieri queat; quæ etiam sine civitate intelliguntur. Sic *Idem Polit.* l. 1. c. 2. hominem esse animal politicum demonstrare inde vult, quod alias sermo illi frustra esset datus. Atqui sermonis usus etiam alibi quam in civitate potest esse; & homines utique inter se

termocinati sunt diu, antequam civitates instituerentur. Pari modo accipitur ea vox *Nicom.* l. 1. c. 5. *Perfectum bonum esse sufficiens adparet. Sufficiens autem dicimus, non ipsi soli, qui vitam solitariam agit, sed parentibus, sed filiis, sed uxori, amicis denique ac civibus: ἐπειδὴ φύσει πολιτικὸν ἄνθρωπος*, quando quidem homo civilis natura est. Atqui etiam extra civitatem parentes, liberi, uxores, & amici existere possunt.

§. 4. Clarius res fiet, si consideretur, quænam conditio ex constitutis civitatibus apud homines proveniat; quidnam requiratur, ut aliquis vere dici queat animal politicum, i. e. bonus civis; quid denique sit in natura hominis huic ipsi, ut ita dicam, civilitati repugnans. Civitatem qui subit, naturalis libertatis jacturam facit, ac imperio se subicit, quod præter alia jus vitæ & necis in ipsum complectitur, & cujus jussu plurima facienda, abs quibus quis alias abhorrebat, & omittenda, quæ vehementer adpetebat, sic ut pleræque actiones ad bonum societatis referendæ sint, quod sæpe à bono singulorum videtur discrepare. Atqui ad hoc naturaliter fertur homo, ut nemini subiectus esse, ut omnia suo agere arbitrio, ut proprio commodo in omnibus velificari velit. Istas dulcissimas sane inclinationes uti vinceret, graves causas, & necessitatis vim habentes adfuisse oportuit; adeoque hominem in civitates non ultroneus quasi naturæ ductus, sed graviorum malorum evitatio compulit. Deinde animal vere politicum, i. e. bonum civem illum dicimus, qui jussis imperantium promte paret, qui ad bonum publicum omnibus viribus connititur, idque lubenter ante privatum bonum habet; imò qui nihil sibi bonum credit, nisi idem tale quoque publico sit; qui denique adversus alios cives commodum se præbet. *Arrianus Epicteto* l. 2. c. 10. *Qua est igitur civis professio? Ne quid privatim utile ducat? & nulla re tanquam emancipatus deliberet: sed ita ut manus aut pes, si ratione uterentur, & naturalem ordinem intelligerent, nunquam concitarentur aliter, nec desiderarent quidquam, nisi ratione habita universi.* Quo facit mos Persarum, apud quos sacrificans non pro se solo privatimque vota nuncupat, sed communiter universis Persis bene precatur, inprimis autem regi. *Herodotus Clio.* Ast quam maligne maximæ partis hominum ingenia ad huncce finem sint attemperata, nemo tam imperitus est, quin intelligat, paucis datum est, omnes boni civis numeros explere; maxima pars metu poenæ utcunque continetur; plurimi per totam vitam pravi cives & animalia non politica manent. Quin potius nullum hominem animal ferocius aut indomitum magis, & quod in plura vitia, pacem societatis perturbare apta, sit proclive. Pleraque animalium brutorum ad pabulum abjecta, cujus aviditas quandoque eadem inter se committit. Illius si affatim sit, non temere quid litigii movebunt. Nonnulla per Venerem quoque efferantur, in quam tamen certa duntaxat anni parte solent incallescere. Et quantacunque sit eorundem feritas, in genus tamen suum raro sævire solent. *Indica tigris agit rabida cum tigride pacem Perpetuam, servis inter se convenit ursis. Parcis cognatis maculis fera.* Ast vero homines non solum cibi potusque desiderium, & Veneris stimuli, nullo non anni tempore promti, invicem collidunt; sed & alia vitia, brutis ignota, & sæpe sibi invicem adversa. Quæ inter primum locum, occupant supervacuarum rerum insatiabilis cupido, & lævissimum malorum ambitio; cujus lentum ut solus homo videtur habere, ita eodem quoque tenerrimo utitur; cum contra bruta nihil afficiat, nisi quod corpori ipsorum aliquam noxam

noxam infert. Sallustius Catilina. Pecunia, dein imperii cupido materies omnium malorum fuisse. Namque avaritia fidem, probitatem, ceterasque bonas artes subvertit: pro his superbiam, crudelitatem, Deos negligere, omnia venalia habere edocuit. Ambitio multos mortales falsos fieri subegit; aliud clausum in pectore, aliud in lingua promium habere: amicitias, inimicitiasque non ex re, sed ex commodo aestimare, magisque vultum, quam ingenium bonum habere. Accedit vivacissima injuriarum memoria, & vindictæ ardor, quod malum rarius & segnius inter bruta deprehenditur. Et quod miserissimum est, eo furore in proprium genus sævire homo gaudet, ut maxima pars malorum, quibus humana conditio vivit obnoxia, ab ipso homine proficiatur. Nec absurde quis dixerit, per Creatoris providentiam ideo tam tardis incrementis hominem adolefcere, secus ac bruta, quo ingenii humani ferocia & asperitas per longas moras utcumque frangi, & in harmoniam cum aliis disparibus ingeniis queat temperari. Nam subito in plenas vires adultus homo quavis bestia intractabilior erat futurus. Vid. Proverb. XIII. 24. XXIII. 13. 14. Sirac. XXX. 1. seqq. 12. Huc etiam pertinent, quæ traduntur ab Hobbesio Leviath. l. XI. morem omnium hominum esse, ut perpetuo & indefinenter potentiam unam post alteram persequantur; non quod quis majorem semper speret, quam qua jam fruitur, neque quod modica potentia contentus esse non possit: sed quod potentiam & bene vivendi facultates præsentis conservare non possit, nisi acquirendo plura; quippe quæ absumuntur, nisi subinde suppleveris. Etiam quando hoc bene successit, cupiditas oritur alia nova, aut famæ aut voluptatum novarum. Porro divitiarum, honorum, imperii, vel potentiae cujuscunque cupiditas disponit hominem ad contentionem, inimicitias, & bellum. Competitorem enim interficere, aut quocunque modo repellere competitori alteri ad obtinendum quod cupit via est. Accedit & hoc, quod in quovis genere brutorum inclinationum & adpetitus fere est similitudo; at inter homines quot capita, tot sensus, & in plerisque magna pervicacia studium suum extollendi. Quod vel solum sufficere potest ad perturbandam hominum multitudinem, quæ in unum coetum est jungenda. Euripides Phœnissæ v. 502. Si omnibus idem esset pulcrum, egregiumque simul, non esset ambigua dissensio inter homines: Nunc vero nihil simile; nihil æquale hominibus est, præter nomina; res vero non est eadem. Ergo tantum abest: ut homo natura sit animal politicum, seu ut statim per nativitatem sit idoneus ad gerendas partes boni civis; ut potius vix longam per disciplinam aliqui ad illud utcumque excolantur. Huc spectat illud Platonis de LL. l. VI. αἰθερωπῶς δὲ, ὡς φασί, ἡμερον. ὁμοῦ μὲν παιδείας μὲν ἐξ ἧς τοὺς καὶ φύσεως δὲ τυχεῖς. θεϊοτάτων ἡμερωτάτων τε ζώων γιγνέσθαι φιλεῖ, μὴ ἰκανῶς δὲ, ἢ μὴ καλὰς τεραφεύειν, ἀγέλωτατον ὁπόσω φρενὶ γῆ. Hominem mansuetum animal esse dicimus. Porro si cum natura feliciter etiam quoque disciplinam fuerit affectus, indivinisimum, mansuetissimumque animal solet evadere: si vero non satis aut non bene fuerit educatus, ferocissimum omnium, quæ in terris nascuntur, animal redditur. Arist. Pol. l. 1. c. 2. ὥστερ τελευθὲν ἐέλλινον τὸ ζῶον ἀνθρώπος ἐστίν. ἔτω καὶ χῶρεσθὲν νόμος καὶ δίκης, χεῖρεσιν πάντων. Uti perfectione suscepta optimum cunctorum animalium est homo: ita si alienus fiat à lege & à iudiciis, pessimum est omnium animalium. Mox eundem vocat ἀνοσιώτατον αἰδοῦ δρεῖς, impiissimum & immanissimum sine virtute. Idem Nicom. II. cap. 1. Non parum refert, sic ne an sic ab adolescentia consuecat aliquis, sed quam plurimum; imo totam in eo penitus consistit. Idem Nicom. VII. 7. μὴ ἐπ' ἀδρα

ἡ δ' ἂν πῆσεν ἀνθρώπου καὶ πολλὰς θηρίων. milites plura mala homo quam bestia perpetraret. Add. Seneca epist. CIII. Polybius l. 17. c. 13. τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος δοκεῖν πανουργοτάτων εἶναι τῶν ζώων, πολὺν ἔχει λόγον τὸ φαυλοῦς αὐτὸ ὑπάρχειν. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ζῶα ταῖς τῶν σαμάρων ἐπιθυμίαις αὐταῖς δαλεῦντα, διὰ μόνας ταύτας σφαλλεται. τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος καὶ πρὸς δεδοξαστοὺς ἔχει ἥτιον διὰ τὴν ἀλογισίαν ἢ διὰ τὴν φύσιν ἀμαρτανή. *Homini genus cum versutia & calliditate cetera animalia superare videatur, multa tamen dici possunt, cur deterimum habeatur.* Nam cetera animantes, quæ solis corporis cupiditatibus serviunt, per has duntaxat in fraudem labuntur; at humanum genus variis præterea opinionibus inductum, non pauciora per imprudentiam peccat, quam nature vitio. Lactantius de ira Dei c. 12. *Quid erit homine iraculentius, quid immitius, si demò metu superiore, vim legum aut fallere poterit, aut contemnere?* Plutarchus Cicerone, ὅθεν ἀνθρώπου θηρίον εἶναι ἀγνώτερον, ἔχασίαν παθεῖ πρὸς λαβόν. *Nullum animal est homine saevius, si libidini licentiam habeat conjunctam.* Ne nunc addamus, quæ passim de vitiis vulgi, quæ maxima generis humani pars est, jactantur. Add. *Morheus de Veritate rel. Christ. c. 16.* Sic ut malitiam & fraudes hominum nosse, eo fine, ut caveri & eludi possint, magna civilis prudentiæ pars sit. Vid. *Baco de Verulansio de augm. scient. l. 7. c. 1.* Ex hisce igitur satis patet, quo demùm sensu homo natura animal politicum dici queat, nempe non quod omnibus & singulis per naturam insit aptitudo gerendi personæ boni civis; sed quod per disciplinā saltē aliqua pars hominum ad illud fingi queat; & quod multiplicati generis humani salus & incolumitas nisi per societates civiles servari nequeat. Ad quas natura, sui conservandi studiosissima, ineundas utiq; homines impellit. Sicuti & hic societatis civilis vel præcipuus est fructus, ut in ea homines ad vitam civilem decentur agendā aduēsiant.

§. 5. Io. Frid. Hornius de civit. l. 1. c. 4 §. 6. Civitatem opus naturæ vocat, quæ naturali ordine ac consecutione sit producta. Scilicet primum par mortalium, ex quo totum genus humanum fuit propagatum, amore conjugali fuisse conjunctum; natos quoque cum parentibus tenerrimo affectu fuisse copulatos. Inde familiam ortam; quæ multitudine sobolis abundans, & quotidianis ausibus crescens, novas colonias deduxerit, donec civitati sufficeret. Idque omne præstitisse ingenitum societatis amorem, qui consanguineorum cohabitatione incrementum cepit. Homines autem unquam in sylvas & solitudines dispersos secessisse, & adferarum instar vagam degisse vitam, velut commentum esse explodendum. Enimvero per naturalem hanc consecutionem causas impellentes, & pacta humana circa civitates constituendas excludere velle, perinde est, ac si quis diceret: ex semine crescit arbor, ex arbore fiunt tabulæ & trabes, hæc inter se rite compactæ navem constituunt; ergo naturali consecutione atque ordine navis facta est; neque aut peculiarem id genus ædificii habet causam, aut nullæ fabrorum operæ interveniunt. Igitur agnoscimus quidem, fabulosum esse, magnam hominum multitudinem initio congregatam, dein per sylvas ac solitudines dispersam, postea denuo in civitates collectam. Nec minus tamen & illud gratis fingitur; ex uno hominum pari aut post diluvium è quaternis familiis ita repente civitates coaluisse, nulla peculiari causâ impellente, aut nullis pactis intervenientibus. Nam ut ut liberi intra familiam paternam cura patris continuit, quousque ad virilem ætatem ipsi pervenerent; tamen cum præcis illis seculis sola agricultura & pecuaria fere viveretur, nulla ratio erat, quare pater filios uxoratos diutius penes se vellet retinere. Quin potius ex hi-

floria

storia sacra colligitur, filios, inprimis plures unius patris, eoque provectos, ut patrumfamilias vices ipsi obire possent, in diversa solitos di. cedere, peculiare sibi sedes posituros; præsertim cum vacare passim terræ, & arridens regionum aliarum facies in diffusa interdum allicerent. Vid. *Genes. XIII. 5. 6. 9.* Neque antiquissimis seculis sola Sicilia incolas tales habuit, quales describit *Homerus Odys. 1.* Τῆσιν δ' ἔτ' ἀγροὶ βαλεφῶροι εἴτε θεμιστές, Ἀλλ' εἰγ' ὑψηλῶν ὄρεων ναῖσαι κἀρενα. Ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι θεμιστεύει Ἰθάκας. Παίδων ἢ δ' ἀλόχων ἔδ' ἀλλήλων ἀλέγχει. Nec forā conciliis fervent, nec iudice: tantum Antra columi umbrosa: altis in montibus ades Quisque suas regni, uxorem, natosque: nec ulli In commune vacat socias extendere curas. Et est quidem inter fratres amor, sed ut malint tamen invicem æquales degere, quam unus alterius imperio subesse; & constantius diligant, si rem familiarem invicem implicitam non habeant. Sicut primordia generis humani sese multiplicantis magis ad id separandum, & per diversa terrarum dispergendum, quam ad idem in magnos coetus colligendum valuerint. Verum cum cordatiores animadverterent, incommoda illa, quæ familias segreges comitabantur, tolli posse, si plures in eundem coetum coalescerent, civitate constituta; inde non pacto solum & imperio easdem combinare placuit, sed & majoris securitatis & commoditatis gratia in eundem locum dispersa antehac per campos ac sylvas domicilia contrahi cœpta. Et in hunc sensum interpretandi sunt illi; qui à primis civitatum conditoribus homines per sylvas dispersos in unum collectos tradiderunt,

§. 6. Multi arbitrantur, homines, ut in civitates coirent, per indigentiam fuisse motos, atque ut vitam redderent cultiorem juxta atque copiosiore, quæ solitaria non potest non & inculta, & egena existere. Ubi illud quidem certum est, vix miserius fore animal homine, si singuli solis sibi relinquantur citra ullam ab aliis hominibus accedentem opem. Sed nec illud negari potest, ad delicias usque vitam humanam excoli cœptā, postquam in civitates fuit concessum. *Lactantius de Opificio Dei. c. 4.* Homo si haberet ad propulsanda pericula suppetens robur, nec aliis alterius auxilio indigeret; quæ societas esset? quæ reverentia inter se? quis ordo? quæ ratio? quæ humanitas? aut quid esse deterius homine? quid efferatius? quid immanius? sed quoniam imbecillus est, nec per se potest sine homine vivere, societatem appetit, ut vita communis & ornatio fiat, & tutior. Nihilominus indubium nobis videtur, indigentiam hautquidquam solam, aut præcipuam causam civitatum constituendarum fuisse; ut utinam eam sententiam quoque inclinet *Plato de rep. l. 2.* Nam & jam antea, quando adhuc in familias segreges dispersi agebant homines, satis consultum erat necessitatibus vitæ, inventa agricultura, & pecuaria, vini cultura, vestiaria, aliisque artibus. Vid. *Genes. XIII. 2. XXIV. 35.* Et sanè ponamus patremfamilias, cui affatim agri, pecorisque, ac servorum; quid huic deesse possit ad tolerandam hanc vitam? Aut si quid desit, per commercia id supplere poterit. Vid. *Cornel. Nepos Attico c. 13.* Sicut multæ hodie civitates dantur, quæ merces, necessitati aut voluptati inservientes, ab exteris petunt; nec tamen ideo cum illis in unam civitatem coalescere necessum habent. Vice versa non pauci dantur populi, per multa jam secula vitam civilem degentes, hautquidquam splendidiorem aut copiosiore, quam præci quondam patresfamilias victitabant. Quique adeo jactent illud apud *Valerium Flaccum lib. 5.* Nec moenia nobis Vestra placent: feror Ar-

Etis nam liber in arvis. Cuncta tenens mecum: omnis amor iacturaque pluvii sola; nec hic longum victor potire rapina. Ast epula quodcumque pecus, quodcumque ferarum. Sic ut delicie illæ, quibus jam multarum vita gentium scateret, non tam civitatibus, quam magnis urbibus originem debeat. Urbanum quippe vulgus, cui ex agro & pecore nullus proventus, ad varias artes excolendas sese convertit, parando victu. Accessit inter urbanos æmulatio cultus; inde in luxuriam itum, cui multis in locis non pauciora artificia, quam necessitati inserviuor. Quibus tamen carere vita civilis facile poterat,

§. 7. Genuina igitur, & princeps causa, quare patresfamilias, deserta naturali libertate, ad civitates constituendas descenderint, fuit, ut præsidia sibi circumponerent contra mala quæ homini ab homine imminet. Nam uti post Deum O. M. homo homini plurimum *prodesse*; ita & non minus *obesse* potest; ut late deducit Cicero *Offic. II.* Scilicet cum variis malis genus mortalium infestetur, adversus singula aliquid remedii ejusdem solertia machinata est. Contra vim morborum artes medicorum inventæ. Injuriis aëris testæ, veites, ignis resistunt. Famem exculta per industriam hominum terra propulsat. Ferociam bestiarum arma, aut insidiæ coërcent. Enimvero contra illa mala, quæ pravitas humanæ indolis sibi invicem gaudet intentare, efficacissima ex homine ipso medicina petenda fuit, conjunctis in civitates hominibus summoque imperio constituto. Atque id ipsum demonstratum ivere Persæ, apud quos cum rex è vita excessisset, quinque deinceps dies absque lege vitam agebant: *ut res ipsa discant, ἡλικὸν κακὸν ἐστὶν ἡ ἀνομιὰ, σφαγὰς καὶ ἀεττοῦς καὶ ἐν πλοῦτον ἐστὶν, ἐπὶ γὰρ οὗ, quantum malum affert defectus legum & imperii, cades, rapinas, & si quid deterius introducens, ut sint regum custodes fideliores, apud Sextum Empiricum advers. Mathematicat. l. 2.* Possunt quoque huc applicari aliqua ex iis, quæ Herodotus *Chio* memorat super causis, ob quas Medi, antehac vicatim habitantes, Deiocem sibi regem elegerint. Postquam autem ita dispositi fuere homines, ut à mutuis læsionibus securi esse possent, facile consecutum deinde fuit, ut eo uberius fruerentur commodis, quæ ex hominibus in homines provenire apta sunt. Conspirant nobiscum, qui causam civitatum *metum* statuunt; per quem haut quidquam intelligitur perturbatio trepidantis & consternati animi, sed quævis præcautio futuri mali. De qua recte pronunciat *Aristophanes Avibus*: *ἡ ἐν δόξεια σώζει πάντα, cautio servat omnia.* Quo ipso eluditur quorundam argumentum, qui objecerunt; tantum abesse, ut metus causam civitatibus constituendis dederit, ut potius, si homines mutuo se metuisent, ne conspectum quidem mutuum potuissent ferre; sed dum unus hac, alius alia sese proripit, perpetuo separati mansissent. Quasi vero metuere significet solam fugam, ac non etiam diffidere, suspicari, cavere. Imo & hoc est metuensis, providere; ne probabilem metus causam habeas. Unde qui dormituri eunt, fores claudunt, quia metuunt fures; clausis foribus, non amplius metuunt. Qui iter faciunt, cum telo sunt, quia latrones metuunt; bene armati, eosdem non amplius metuunt. Quo spectat, quod *Thucydides l. 1.* tradit, morem gestandi terrum, plerique barbarorum receptum, quibusdam Græciæ populis adhæsisse ex antiquorum temporum conditione, ubi nec munimento tuti habitabant, nec invicem sine metu congregerentur. Notatu dignum quoque est illud dictum *Pylarchum in ejus vita*; cum Athenas ingressus in arcem adscendisset, & sacra fecisset Minervæ, descendissetque eodem

die.

die, gratam ait sibi esse populi erga se benevolentiam, & quam sibi haberent fidem; sed caverent, ne ullum post hac regem, si scaperent, admitterent in urbem, aut portas ei aperirent. Civitates fines præfidiis, urbes munimentis firmant, armamentaria adparatu bellico complent, etiam in altissima pace: quod inutile esset, nisi vicinas civitates metuerunt. Eadem tamen bene instructæ non amplius metuunt. Sic ut metus media committitoleat, quibus ipse expellatur. Pari ratione homines, quia se invicem metuebant, abs se ipsis præfidia sunt mutuati, constituta civili societate. Cujus vim illi demum penitus intellexerunt, qui dicunt: *nisi judicia essent, unus homo alterum devoraret.* Conf. *Hobbes de cive* c. 1. §. 2. Quod autem homines affatim causæ habeant, quare abs se invicem sibi metuant, caveantque, satis supra l. 2. c. 2. §. 6. 12. fuit expositum. Contra quæ nequidquam ab *Hormo d. l.* opponitur: *Aequales vixisse familiarum patres multis seculis sine metu fictitiæ invasionis. Ambitionem sero invasisse genus hominum, & post civitates demum constitutas, quæ honoribus & distinctis dignitatibus originem præbuerint.* Quasi vero funestam inter primos fratres eadem ambitio non produxerit, dum Cainus indignatur, fratrem majorem apud Deum esse dignatione. Deinde non sola ambitio causa mutui metus statuitur, sed & perversitas hominum, & concursus circa eandem rem; quarum illa simplicissimis seculis barbariem giganteam, hic etiam inter conjunctissimos rixas produxit. Vid. *Genes.* XIII. 7. XXVI. 15. 20. 21. Et sane ærioribus stimulis regum pectora ambitio agitat, ac majori generis humani clade defævit; sed ita ut ne pastorum quidem aut rusticorum animi ab isto malo penitus sint immunes. Vid. *Virg. eclog.* 3. v. 25. seqq. it. *eclog.* 7. *Theocritus idyll.* 5. & 8 Subjungit: *laceffere alios maledictis, & ferro, non pessimi tantum, sed & stolidissimi fuisse. Lacesitos quippe potuisse in vasori merisam inferre mortem; præterquam, quod nulla fuerit praeda expectanda inter inopes, aut qui fructus dumtaxat haberent collectos, quos ubique terra exponit, nullo aut exiguo labore, & citra periculum parandos.* Quasi non modici spes lucri ad suscipienda scelera pravis hominibus sufficiat; aut quasi non olim hodieque frequententur latrocinia & furta inter populos, quæis solus ex agricultura, & pecuaria quæstus. Quin nec solus latrociniorum metus homines in civitates compulit; sed ne quibusvis injuriis, quas mortales varias invicem inferre & recipere apti sunt, obnoxii forent. Id equidem fatemur, quod subjungit: *ut si iusta dissidentia fuisset, nullo tamen jure ob incertum metum alterum occupare fuisset indultum.* Verum jus illud in omnes & omnia, quod juxta *Hobbesium* statum naturalem comitatur, non ultra est extendendum, quam recta ratio admiserit, in hunc fere sensum: homo in naturali libertate constitutus jus habet utendi omnibus mediis, quæ sana ratio ad ipsius conservationem necessaria dicitur, adversus omnes, abs quibus ipsi periculum imminere itidem sana ratio suggerit. Igitur si quis cautionem suam ulterius, quam ratio sana admittit, extenderit, sine dubio in legem naturæ peccabit. Adeoque si alterum occidere ob incertum metum occupaverit, quem commodius licebat declinare, haut quidquam aliquid fecisse censendus est, quod natura permittit. Unde & sine dubio prave sentiunt, qui ex eodem fundamento rapinas & latrocinia adversus hostes non profectos defendi putant. Nam rapina & latrocinium in se denotat tale medium, quod ad conservationem hominis sana ratio necessarium dicitur haut quidquam potest; sed quod potius ob superfluam avaritiam, & crudelitatem suscipitur. Haut sane enim

enim latro viatores spoliat ideo, quòd sibi ab illis periculum imminabat. Illud autem satis inepse dicitur: *si vel maxime odium & dissidentia inter homines versatur, id tamen civitatis causa fieri haud dicitur.* Non enim inter se oderunt & diffidunt homines, ut civitates constituent: sed ideo civitatem constituerunt, quia sibi diffidebant: Et si vel maxime unus paucos aliquos oderit, sibi displicentes, alios contra amore prosequatur, cæteris faveat, aut saltem non irascatur: tamen si singuli, vel singulos duntaxat inimicos habuerint, totum genus humanum odiis, & inimicitiis scatebit. Sicut frustra contendatur, omnino *cohabitatione, & naturali multiplicatione civitates cœpisse.* Dedit hæc materiam civitatibus; illa occasionem fortasse, ut vicini potissimum in eandem civitatem congregarentur. Sed causam, quæ homines ad civitates constituendas impulerit, ista in se non continet.

§. 8. Neque est, quod aliquis credat, solam reverentiam legis naturalis, quæ utique omnes injurias prohibet, efficere potuisse, ut quidquid est mortalium in naturali libertate securi invicem viverent. Equidem dantur homines, quæ decus, honestum, innocentia, fides quam maxime cordi est, quæ ne præstita quidem impunitate violare velint. Dantur etiam non pauci, in quos cadit illud *Aristot. Nic. IV. 8. ci δια Φέβει ἀπέχοντα τῶν ἀλλοτρίων, ὡς ἔραδιον, τὸ αὐτὸν μὲν τὰ ἐπείρων λαμβάνειν, τὰ δὲ αὐτῶν ἑτέροις μὴ ἀρεσκείᾳ ἐν αὐτοῖς τὸ μὴ τε λαμβάνειν, μὴ τε διδόναι, qui obtinent ab aliis abstinent, propterea quod facile minime est, ut si aliquis aliena acceperit, alii ab eo quidquam non accipiant: atque idcirco neque accipere, neque dare ipsi his præcet.* Eo ingenio si omnes essent, non adeo civitatibus opus fuisset videtur. Sed quanta ex adverto eorum turba est, quibus omnia sancta valia sunt, quotiens spes lucri arriterit, & fiducia propriarum virium, aut solertiæ, qua repellere, aut eludere lætos sese posse sperent. Talibus non diffidere, est ipsorum malitiæ & ludibrio sese ultro exponere. *Salustius Jugurth. Patrum iusta per se ipsa probitas est.* Cæterum uti abs pravis mortalium cavere, ac idonea sibi præsidia mature circumponere rationis est: ita durum nimis est illud *Hobbesu de Cive c. V. §. 1. spem unicuique securitatis, conservationisque suæ in eo sitam esse, ut viribus, artibusque propriis proximum suum vel palmam, vel ex insidiis præoccupare possit.* Equidem ea est apud plurimos perversitas, ut quotiens majus bonum sibi videtur profecturum à violatione legum, quam ab earundem observatione volentes easdem violent. Sicut & *Plato de republ. l. 2. ait: ubicunque injuste agere quisque se posse confidit, agit protinus: prodesse enim quisque privatim multo magis existimat injustitiam, quam justitiam.* Universum tamen genus hominum istius perversitatis damnare, nimium fuerit. Quin, fatente ipso *Hobbeso*, dantur quoque ingenia modesta, quæ sibi plus non arrogant, quam aliis relinquunt, quibusque adeo ob oculos obverfetur illud: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Ad hocce opprimendos quomodo quis obtentu securitatis suæ ruere possit, ego non video. Nec sana ratio hoc unquam probabit, ut alterum, de cujus voluntate & conatu in meam perniciem nondum peculiariter constat, oppressum eam; cum longe aptiora sint remedia, pacem cum ipso firmandi. Nam sola illa communis hominum malitia, quæ utique gradus suos habet, non statim hominem homini professum hostem facit. Igitur fate-mur quidem in statu naturæ tantam non haberi securitatem, quanta in civitatibus habetur; quod ab aliis officia legis naturalis adversus me sunt exercenda: non tamen usque

adco

adeo nulla est, ut hostilem in modum adversus omnes sit agendum. Sane enim ubi video vires meas alterius viribus pares esse aut majores, ubi alter voluntatem pacifice mecum vivendi verbis & pactis contestatus est, & per edita quædam specimina confirmavit; quare hunc tanquam hostem habeam? Aut quomodo sola suspicio, ne amicitiam adversus me simulet, aut animum suum mutet, probabilem mihi causam præbeat eundem occupandi? Id quod multo clarius adhuc cernitur in integris civitatibus, quæ invicem in statu naturali vivunt. Nam heic sane omnium confessione nefas habetur, si una civitas alteram, neque beneficio neque injuria cognitam, nedum amicitiam adversus istam foedere & opere contestatam, vi aut insidiis occupare velis; ideo tantum, quia communem cum eadem dominum non habet, abs quo compefci possit, si ipsam aliqua læserit. Ex quibus adparet, haudquidquam in statu naturali *flere leges naturales*, quod *Hobbes* vult; etsi longe major sit securitas easdem exercendi in civitatibus, ubi officium pacis mihi non respondentem per Magistratum compellere possum. His omnibus tamen non obstantibus, prudentia utique dicitur, ut non solum contra profectam improborum malitiam mature nos muniamus, sed & quæ apud reliquos sese exerit, probitatem mutabilem esse cogitemus. Atqui heic in universum convenientius præsidium, quam societas civilis, inveniri nequit.

§. 9. Porro licet jus naturale dicitur, ut si quid controversiæ oriatur, id vel amice componatur, vel arbitris decidendum devolvatur; tamen ne sic quidem paci satis cautum erit. Quam facile namque est homini in alias naturæ leges peccare; tam facile quoque est, præteritis arbitris, protinus ad arma convolare. Quin & cum per solum pactum in arbitrum fuerit à partibus compromissum, ubi sententia displicuerit, idem quoque proculcare non difficile fuerit illi, cui virium suarum fiducia impunitatem inter homines promiserit: præsertim cum arbiter pro imperio partes adigere non possit, ut sententia ab ipso pronunciata utique stent. Hinc & prudentia omnino suadet, ut ne in naturali libertate nudis pactis, fideique aliorum nimis confidamus; sed illa foedera credamus sanctissime servatum iri, quæ mutua utilitate sanciantur, quæque adeo violasse utrique damnosum fuerit; aut ubi alter vi ad servanda promissa facile adigi potest. Ubi perfidæi lucrum & impunitas est proposita, temerarium habetur credere, salutem suam solius pacti vocabulo satis muniri. Atque id ipsum satis ostendit praxis populorum, qui postquam cum una civitate foedus abruperunt, aliorum populorum foedere se mununt; quo ipso non statim damnant perfidiam suam, quod in aliorum fidem se recipiunt; sed quia civitates solent foedera cum primis utilitate propria metiri, abdicato foedere inutiles aut perniciosos utiliori sese applicant. Et in hunc sensum emolliendum est dogma *Hobbesi de Cive c. 2. §. 11*, *pacta mutue fidei in statu natura esse invalida*. Scilicet licet speciose jaçetur ap. *Livium l. 22. c. 21*. *Vult sibi quisque credi, & habita fides ipsam plerumque obligat fidem*; in statu tamen naturali longe tutius fuerit cogitare tritum illud: *si se spernit, diffidit salva remansit*. *πισὺς ἑαυτῷ ἐλεος, ἀπιστῶν δὲ ἐσπίωσι*. *Theognis*.

§. 10. Accedit & alia causa, quare sola lex naturæ pacem humani generis continere non possit. Scilicet habet hoc naturalis libertas, ut quemadmodum propriis viribus sua cuique salus defenditur; sic & circa obtinendum istum finem, & in regendis suis actionibus proprio quilibet iudicio utatur. Quod quantopere apud diversos discrepet,

quis est, qui ignoret? Paucissimis ea est ingenii felicitas, ut quid generi humano singulisque ad diuturnitatem conducatur, proprio Marte possint perspicere, & perspectum constanter sequi velint. Plurimis præ ingenii hebetudine scædus error pro ratione imponitur. Plerique inconsulto affectuum impetu feruntur, quo libido, aut fallacis species utilitatis subegerit. In tanta opinionum atque studiorum discrepantia, quæ fida pax, aut concordia potest esse? Dum stolido æque ac sapienti sententia sua videtur pulcherrima, nec iste magis hujus, quam hic istius ductum sequi dignatur. Cum autem sola ratio, prout in singulis hominibus deprehenditur, tantam discrepantiam componere nequeat; alia sane via qualiscunque sententiarum conspiratio est obtinenda.

§. 12. Denique etiam non solum res ipsa satis ostendat, quantum felicitati suæ, ope aliorum hominum promovendæ officiant, quantaque mala ac pericula sibi arcescant legis naturalis violatores; sed etiam ipsa lex naturalis conscientis hominum satis insinuet, non impune laturos, qui contra ipsius scita alios petulanter læserint: (*Claudianus de IV. Conf. Honorii: Extruite immanes scopulos, attollite turres, Cingite vos fluvius, vastas opponite silvas. Non dabitur murum sceleri;*) ac licet utilitas, quæ observationem legis naturalis, malumque quod ejusdem violationem circa promovendam aut impediendam cujusque felicitatem sequitur, manifeste ostendat, præstare, aut sociales sese homines, quam diverso modo, gerant: ne isthoc tamen intuitu ea sat valida est ad procurandam generis humani tranquillitatem. Idque quia multitudo non ratione, sed impetu vivit, ac libidinem pro ratione habet, educationis fere & consuetudinis vitio, qua vis rationis velut obfuscatur. Tum quod magna pars mortalium præsentibus tantum imminet, futuri parum curiosa, ac illis fere movetur, quæ in sensus incurrunt, ad sublimiora ægre adfurgat. Inde est, quod apud plurimos longe major pœnæ humanæ metus, quam divini Numinis, quo tamen nihil magis metuendum. Scilicet quia lento fere pede divina vindicta solet incedere, & sæpe per occultas sese vias explicat. *Cæsar de B. G. l. I. Conspicisse Deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiore interdum res, & diuturniorem impunitatem concedere.* Id quod pravis mortalium ansam præbet & alias cautas impiorum mala referendi; (*Add. Ecclesiast. 8. v. 11.*) præsertim cum etiam improbissimis sæpe affatim adsit, quibus vulgus felicitatem metiri suevit, & contra probi sæpe multis calamitatibus premantur, ex quibus improbi & stolidi inefficaciam virtutis ad felicitatem colligere amant. Quo faciunt illa apud *Plutarchum de sera Numinis vindicta: Utionem maleficio quam proxime adjunctam statim viam intercludere iis, qui quam plurimum malitia bonos habente successus utuntur. Nihil enim aliud perinde, atque dilatio iusta vindicta, iniuria affectorum spes enervat, animosque eorum dejicit, contra improbos ferocia & audacia augens. Et hoc ipso mali sese ad capeßenda flagitia exhortantur atque excitant; quod malitia fructum statim maturum, & ante oculos suum præbeat, pœna autem sero demum, & longe post fruitionem subsequatur. Accedit & hoc, quod stimuli conscientiæ, quæ facinus antecedunt, non ita validi videntur, quam qui idem subsequuntur, quando factum non amplius infectum fieri potest. *Curius l. VIII. c. 2. Male humani ingenii natura consulit, quod plerumque non futura, sed transacta perpendimus.* Et quod rationis dictamen flagrans ante factum cupiditas obtundebat; id hacce defervelcente demum validissime animum percellit,*

cellit. *Plutarchus d. l. Ubi homo aut ob avaritiam, aut gloriæ potentiaque civilis invidiam, aut Venereæ voluptatis causa facinus injustum atque atrox commisit: ac deinde furiosa sui libidinis sua dissipata, summo tempore perspicit, reliquos mansisse fœdos & horrendos flagitii impetus, utile autem, necessarium, aut conducibile nihil illis partum: nonne in eam sæpenumero incidat cogitationem necesse est, se vanæ gloriæ, aut illiberalis ingrataque voluptatis causa, per-versis pulcerrimis & maximis inter homines iuribus, vitam turpitudine, tumultibusque implevisse? Scilicet uti Idem d. l. ait: quemadmodum malefici cum ad supplicium educuntur, quisque suam effert crucem; sic vitiositas ad singula peccata ex sese fabricatur singula tormenta; solentissima opifex vitæ miserabilis: & in qua præter turpitudinem terrores multi, animique motus graves, pœnitentia, tumultusque continentes insint. Verum quia isthæc interna tormenta in aliorum sensus non incurrunt; ideo eo minorem habent efficaciam ad aliorum malitiam reprimendam. Equidem recte Hobbesius Leviathan c. 31. Nulla fere est actio humana, quæ initium non sit catenæ cujusdam consequentiarum adeo longæ, ut ad finem ejus prospicere providentiæ humana nulla possit. Concatenantur autem accidentia jucunda & molesta adeo insolubiliter, ut qui jucundum sumit, molestum quod adheret, quanquam improvisum, necessario etiam accipiat. Quemadmodum vim inferentes punit vis aliena: intemperantiam puniunt morbi, &c. & tales sunt, quas voco pœnæ naturales. Stoliditas tamen plerorumque hominum, & affectuum vehementia facit, ut ista omnia paucissimis pro dignitate considerentur. Igitur frænandæ hominum privati efficacius remedium non supererat, quam quod civitates jam constitutæ suppeditant. Sic ut *Plutarchus adversus Colotem* ista Colotis verba aut recte reprehendat. Qui vitam, qui leges composuerunt, atque jura, utque regerentur urbes & imperio magistratuum parerent, instituerunt, ita in tranquillo admodum & tuto nos collocaverunt, tumultibusque liberaverunt. Ista si quis aboleret, ferarum porro vitam victuri essemus, & quisque obvium quemque tantum non devoraturus. Nam valde superfunctorie indolem mortalium *Plutarchus* inlpexit, si credidit; sublatis legibus civilibus, per decreta *Parmenideæ*, *Socraticæ*, *Platonice*, *Heracliteæ*, decus ac pacem humani generis stare posse. Et si vel maxime verum esset illud *Aristippi* apud *Hesychium* illustrium, τί πλεον ἔχουσιν οἱ φιλόσοφοι, quare ceteros antestarent philosophi; respondit, ἀν πάντες οἱ νόμοι ἀναιρούμενοι ὁμοίως βιωσόμεν, si omnes leges sublata essent, similiter viveremus: quid tamen fiet maximæ parti mortalium, qui sibi relictis affectibus & libidinibus suis obtemperant? Quin potius ergo, qui ratione traduci ad meliora non possunt melius contineantur. *Quintilian. l. XII. c. 7.**

CAPUT II.

DE INTERNA CIVITATUM
STRUCTURA.

1. Contra malitiam hominum ab ipsis hominibus remedium est petendum.	3. Illi multi consentire debent.
2. Ad hunc finem multi sese conjungere debent.	4. Quid cœtus apum à civitate differat.
	5. Ad civitatum requiritur unio voluntatum, & virium.

6. <i>Quo illa sit intervenientibus pactis.</i>	15. <i>In aliis formis regulariter major pars concludit :</i>
7. <i>Pactum primum, & illud subsequens decretum.</i>	16. <i>Quod limitatur.</i>
8. <i>Pactum alterum, complementum civitati afferens.</i>	17. <i>De paritate sententiarum.</i>
9. <i>Causa, quare Hobbesius unum tantum pactum agnoscat :</i>	18. <i>De conjungendis & dividendis sententiis.</i>
10. <i>Ea est insufficientis.</i>	19. <i>Quot homines minimum ad concilium requirantur.</i>
11. 12. <i>Ejus rationibus respondetur.</i>	20. <i>Quis sit civis.</i>
13. <i>Quid sit civitas ?</i>	21. <i>Quotuplicia sint corpora subordinata ?</i>
14. <i>In monarchia quod aut rex, id vult civitas.</i>	22. <i>Quid juris istis corporibus competat ?</i>
	23. <i>De corporibus illegitimis, & factiosis.</i>
	24. <i>De peculiaribus, functionibus civium.</i>

Consequitur jam, ut civitatum intrinsecam structuram curatius rimemur. Ut igitur securitatem sibi homines, quanta quidem in ipsorum conditionem cadit, contra malitiam aliorum hominum pararent, nihil aliud excogitari potuit, quam ut unusquisque sibi auxilia idonea circumponeret, quibus invasio alterius in alterum ita periculosa redderetur, ut satius sibi esse putaret manus cohibere, quam conferre; pacem agitare, quam bello alterum laceffere. Malitia quippe ingenii humani, & ad lædendos alios proclivitas nulla re efficacius reprimi potest, quam ostentato cominus præsentaneo malo, quod mansurum sit cum, qui alterum aggressus fuerit, ac sublata spe impunitatis. Tale porro auxilium haut quidquam præbere potest locus aliquis, natura aut arte munitus. Nam in tali solum hæret, carceris instar habet; neque solus quis eundem facile defendat. Receptis autem sociis, ab his ipsis periculum imminet, nisi alio præsidio contra eosdem te munias. Equidem ab armis aliquid auxilii potest accedere; sed non tantum, ut unus homo sibi diuturnam securitatem etiam contra multos inde queat polliceri. Sic & quod ex animantibus brutis accedere præsidium potest, exiguum est, aut anceps, nec repellendis istis periculis idoneum. Sicut unius & alterius canis, qui stipendia contra Americanos fecit, meminit *Gomara hist. gen. Ind. occid. c. 44. & 65.* Et Imperator insulæ Zeylon in regia sua Candy habere dicitur satellitium velut centum elephantorum, qui noctu per urbem vigilias obeunt, & circa necandos fontes carnificum vice funguntur. Sed ut ad hunc usum idonei fiant, auxilio multorum hominum opus est. Igitur contra pericula ab homine imminencia nulla commodius remedium peti potuit, quam ab ipso homine, junctis invicem viribus, mutuoque implicita salute, & periculis communi conspiratione propulsatis. *Conf. Hobbes de Cive c. VI.*

§. 2. Manifestum est autem, quod duorum vel trium consensio talem securitatem minime possit præstare; propterea quod ex altera parte, quæ istos est invasura, additio unius vel paucorum hominum ad certam & indubiam victoriam sufficit, ac adversariis fiduciam dat ad aggrediendum, successumque & impunitatem spondet. Igitur necessarium est ad securitatem, quam quærimus, obtinendam, ut numerus eorum, qui in mutuam opem conspirant, tantus sit, ut paucorum hominum ad hostes accessio non sit ipsis conspicui momenti ad victoriam; adeoque ut insignis aliqua hominum multitudo

lese

se se jungat. Inde & *Plato de LL. lib. V.* tantum civium numerum ad civitatem requirit, ut injuriarum vicinos possint depellere, & iisdem injuriam patientibus auxilia ferre. Ex quibus & hoc colligitur, justam civitatis magnitudinem, ad vicinorum vires esse referendam. Inde quæ olim, cum mortalium genus in magnam civitatum multitudinem distingueretur, magnæ erant civitates, post exortis magnis imperiis, justo minores sunt. Nam *corpora quamlibet ardua & excelsa procerioribus admota decrescunt. Plin. panegyrico.*

§. 3. Deinde inter multos istos, qui hoc fine cōcūnt, oportet ut sit consensūs circa adhibenda media, ad eundem finem idonea. Quantuscunque enim alias istorum sit numerus, nitamen consentiant de optima ratione qua communis defensio sit instituenda, sed si quisque ex proprio judicio suis viribus uti velit, nihil efficietur. Nam distracti sententis, & in diversa tendentes impedimento invicem erunt. Aut si maxime aliquando in unam actionem spe victoriæ, prædæ, aut vindictæ, impetu vel consilio sic satis consentiant; (id quod quandoque in plebe sanbunda quoque cernitur, vid. *Tacit. Ann. l. c. 32. v. 6. 7.*) postea tamen diversitate ingeniorum, consiliorumque, vel æmulatione aut invidia, quibus naturaliter homines inter se contendunt: vel levitate & per inconstantiam, ita divellentur, ut deinceps neque mutuam opem ferre, neque pacem inter se habere velint. (Conferantur, quæ super vitiis reipubl. Atheniensis disserit *Polybius l. 6. c. 45.*) Adeoque ejusmodi coitiones multorum hominum minime omnium ad diuturnitatem valebunt, nisi communi aliquo metu coercerantur, ne ab eo, quod semel placuit, postea pro lubitu discedere iterum queant. Unde consequitur, nudam consensionem plurium etiam pacto firmatam, non præstare illam, quam quaerimus, securitatem; seu non sufficere, ut plures inter se societatem mutui auxilii ineant, mutuoque promittant, quod actiones suas, viresque ad eundem finem, bonumque commune sint directuri. Sed oportet ut quid amplius accedat, ut qui semel ad pacem & mutuū auxilium causa communis boni consenserint, metu prohibeantur, ne postea, cum bonum suum privatim à communi discrepare visum fuerit, iterum dissentiant.

§. 4. Ad hocce illustrandum *Hobbes* pressè examinat naturam quorundam brutorum, quæ & ipsa aliquo modo socialia videntur, uti sunt potissimum apes, & formicæ. Hæc enim, utut ratione destituantur, per quam pacta facere, & regimini se submittere possint; tamen consentiendo, id est, eadem cupiendo, & eadem fugiendo ita actiones suas dirigunt ad finem communem, ut cœtus eorum nullis seditionibus sint obnoxii. Id quare inter homines secus sit, & quare magna hominum multitudo diu concorditer cohabitare sine imperio nequeat, operæ pretium erit dispicere. Causa igitur, quare providentissima natura istas bestiolas in cœtus conjunxerit, hæc videtur, quod illarum per hyemem quoque perdurent, ciboque alantur; cum reliqua insecta fere sub hyemem moriantur, aut citra assumptum extrinsecus cibum degant. Longe commodius autem istorum cibus comportari, & asservari potest, si plures operam jungant, quam si singule seorsim laborent. Ex quo istud patet, illarum bestiarum cœtus finem habere à civitatibus diversum, sed in iisdem aliquod instar existere societatis omnium bonorum, dum in commune laboratur, & ex communi omnes aluntur. Affert & aliam rationem ejus discriminis *Hobbes*, quod istarum bestiarum regimen sit tantum consensio, sive mul-

æ voluntates ad unum objectum, non una voluntas, qualis in civitatibus est : seu quod istorum insectorum singula seorsim ad opus cum aliis faciendum, cibariaque in unum congerenda conspirent; non autem omnium voluntates in unam voluntatem coaluerint, prout in civitatibus fieri suevit, ut pro omnium voluntate habeatur, quod vel unus, vel concilium aliquod constituit. Causæ autem, quare in creaturis illis, solo sensu & appetitu viventibus, nuda consensio animorum sit ita durabilis, ut ad eam nulla re alia præterea opus sit, hæc fere sunt. 1. Inter homines certamen est honoris & dignitatis; inter bestias non est: unde, quæ ex hoc fonte inter homines promanat invidia, æmulatio, & odium, inter bestias non deprehenditur. 2. Appetitus apum naturalis, & sensuale velut iudicium conformia sunt, & ad commune bonum feruntur, quod inter illas à privato non differt. τὸ τῶν σμήνους μὴ συμφέρον, ἔδεται μελίσσῃ συμφέρον. *Quod examini non conducit, nec api conducit. Marcus Antoninus l. 6. §. 54.* Unicum desiderium est plena habere alvearia. Inter homines autem quot capita, tot sensus; & nihil fere pro bono habetur, in quo possessori non sit aliquid præcipui & eximii præ cæteris. 3. Animantia ratione destituta nullum defectum vident, aut videre se putant in administratione suorum cœtum; quippe quos non iudicio, sed solo naturæ instinctu constituerunt, nec cum aliis comparare norunt. Nec ulli apum lubido subit cellulas alia, quam sexangulari figura formandi, Sed in cœtu hominum plurimi sunt, qui præ cæteris sapere se existimantes præsentem statum fastidiunt, & res novare instituunt. Ob diversitatem autem iudiciorum diversi novatores diversis modis novant; ex quo distractio civitatis, & demum bellum civile oritur. 4. Animalia bruta, utcumque possint vocis suæ aliquem habere usum, ad significandum inter se affectus suos saltem concitatores; carent tamen arte illa verborum lenociniis res fucandi, quæ necessario ad perturbationes animi concitandas requiritur; quæ nempe bonum melius aut vilius, malum pejus aut levius, aut utrumque diversa plane facie, quam revera est, repræsentatur. Verum hominis lingua quædam belli & seditionis tuba quandoque esse solet; quæ non solum falsas vivendi & agendi regulas potest promulgare, sed etiam illas multo cum verborum lenocinio aliis insinuare & commendare, animosque eorum pacificæ societatis indoli reddere infestissimos. Nec immerito quondam Pericles à Comico dictus fuit tenuisse, fulgurasse, & confudisse totam Græciam. 5. Non distinguunt bruta contumeliam aut contemptum à damno; vel potius nullum contemptus habent sensum. Igitur dum ipsa necessitates corporis sui inveniant, de locis ultra nihil querelarum movent. Verum illi homines maxime reipublicæ molesti sunt, quibus maxime licet esse otiosos. Neque antea super exultatione, aut dignitate certant, quam de fame & injuriis æris victoriam reportaverint. 6. Denique consensio creaturarum illarum brutarum naturalis est, hominum pactitia tantum, i. e. artificiosa, seu moralis potius, vinculis moralibus duntaxat contenta; quæ naturalem ingeniorum diversitatem atque asperitatem, & in contrarium tendendi facultatem haut quidquam extinguunt. Addi posset & hoc, in cœtu apum imperium proprie non esse; ideo enim rex apum aculeo caret; cum tamen illud velut anima sit civitatis. Etsi hoc sane ingens naturæ miraculum sit; quod *rege incolunt mens omnibus una est: Amisitorupere fidem.* Add. *Xenophon Cyrop. l. V. Probe tamen observandum, isthanc comparisonem inter multitudinem hominum & apes eo tantum*

tantum fine adduci, ut ostendatur, quare in magno cœtu hominum diuturna conspiratio & concordia speranda non sit, ubi imperium abfuerit. Nequaquam autem hoc volumus, quasi hæ inclinationes, quæ discordiæ semina continent, apud singulos homines æque efficaces deprehendantur, aut quasi non sana ratio ex ipsa natura hominis talia suggerat argumenta, quæ hominem magis, ac ullum aliud animal ad concordiam & mutuam benevolentiam inclinare jubeant. Unde nostrum scopum hautquidquam intervertit *Rich. Cumberl. de leg. nat. c. 2. §. 22.* qui sex istas rationes *Hobbes.* retorquere instituit, ostendendo; ab homine amari honorem, qui è beneficentia naturaliter provenit; eundem publici boni vim ad tutandum bonum ipsius privatum perfectius intelligere; ratione uti, quæ & ad obedientiam & ad imperandum, prout fors tulerit, ipsum pariter disponit; verbis aptissimis rationis suæ vim acuere nosse atque exornare; legem nosse, cujus vi injuriam à damno citra injuriam illato distinguit; denique consensu inter homines semel factæ non tantum à natura accedere constantiam, sed & artem naturæ auxiliatricem varias cautelas adversus casus minus inopinatos & durationem ultra ætatem hominis per scripturam impertire. Enimvero nihil agit, antequam ostenderit, magnam multitudinem hominum, nullo imperio contentam, à paucis quoque non posse perturbari, & omnes homines sapere, ac dictata sanæ rationis liquidissime intelligere, omnesque affectus & pravas libidines plane enervasse. Et sane ruinosa valde civitatibus fundamenta substernit, qui modestiæ mortalium nimium tribuit, ac de probitate sui animi alios omnes, & præcipue fecem vulgi meritur.

§. 5. Cæterum quid sit illud, quod consensum multorum diu continere aptum sit, humani indolem ingenii penitus rimanti facile adparebit. In quo duo occurrunt vitia, quæ potissimum impediunt, quo minus multi diu in communem aliquem finem possint conspirare. Unum est diversitas inclinationum & judicii circa discernendum, quod ad finem communem est utilissimum: cui in plurimis conjuncta est heberudo ad dispendiendum, quod ex pluribus sit utilissimum; & perversitas mordicus defendendi, quod semel utcumque arriserit. Alterum est torpor, & aversio ultro faciendi, quod utile est, ubi desit aliqua necessitas, quæ tergiversante velint nolint ad officium faciendum subigat. Priori malo remedium fit, unitis in perpetuum voluntatibus omnium, seu ut deinceps una sit omnium voluntas circa ea, quæ ad finem societatis faciunt. Posteriori autem; si constituatur aliqua potestas, quæ præsens, & in sensus incurrens malum infligere possit communi utilitati reluctantibus. Quo spectat illud *Ciceronis Tuscul. Quæst. l. 4.* *Ipsam agritudinem non sine magna utilitate a natura dicunt constitutam; ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominia affici se in delicto dolerent. Impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam & infamiam ferunt sine dolore.* Unio voluntatum hoc sane modo fieri nequit, ut naturaliter omnium voluntates in unum confundantur, aut ut unus tantum velle incipiat, reliqui omnes velle desinant: aut ut naturalis voluntatum discrepantia, & in diversa inclinatio ullo modo plane tollatur, & in perpetuum harmoniam combinetur. Sed hoc demummodo multæ voluntates unitæ intelliguntur, si unusquisque voluntatem suam voluntati unius hominis, aut unius concili subiciat, ut pro voluntate omnium & singulorum habendum sit, quicquid de rebus ad securitatem communem necessariis ille voluerit. Nam & illud quisque vel-

le censetur, quod in alium contulit, si ipse velit. Ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς τὴν αὐτῆς γνώμην τέταχεν τῷ διοικῶντι τα ὅλα. καθ' ἃπερ οἱ ἀγαθοὶ πολῖται τῷ νόμῳ τῆς πόλεως. *Vir bonus suum animum gubernatori universitatis submittit: quemadmodum boni cives legi civitatis. Aviani Epictetus l. 1. cap. 12.* Pari ratione talis potentia; quæ omnibus metuenda sit, constitui non potest, ut omnes & singuli suas vires naturaliter in unum transfundant, ipsi demde plane enerves. Sed hoc duntaxat modo unus omnium vires possidere intelligitur, si omnes & singuli sese obligaverint, quod eo modo vires suas applicaturi sint, sicut ille voluerit. Isthac voluntatum atque virium unio ubi facta fuerit, tunc demum civitas, validissima societatum & personarum moralium, inde emergit. Distinctius ista intelliguntur, si cogitemus, per submissionem voluntatum apud subditos non extinguí naturalem libertatem voluntatis, per quam de facto velut retrahere possunt, quod semel dederunt, & detrectare obsequium, quod polliciti sunt, neque vires & facultates subjectorum naturaliter in imperantem transfundi, ita ut v. g. robur, quod fuit in lacernis omnium subditorum transeat in lacertos imperantis: igitur duplici velut pendere librari voluntates, viresque subditorum, ut ad nutum voluntatis imperantium se component. Quorum prius positum est in ipso pacto, quo illi sese hifce submiserunt; cui maximam addit vim præceptum Divini Numinis, & religio iurijurandi, quibus tanto major efficacia inest flectendis hominum animis, quo magis hi bonam disciplinam à puero sortiti sunt, & necessitatem atque utilitatem imperii civilis perspectam habent. Qui autem per animi pravitatem pressionem hujus ponderis renituntur, dum vel imperium solide æstimant velut rem paucorum libidini, cæterorum vexationi repertam; vel torpent & avertuntur ultro facere id, quod officium requirit: isti altero pondere ad capeienda imperantium jussa adiguntur, nempe metu poenæ & extrinseca coactione. Cum autem qui alterum coactus est, robustior ipso esse debeat, & vero id robur, quo imperantes singulorum hominum robur excedunt, inde sit, quod cives ad nutum ipsorum vires suas adplicant: inde quod pravos cives cogere & coercere possint imperantes, ab obsequio bonorum civium est. Cæterum ut major virium pars in civitate in manu imperantis sit, illi, cui imperium legitime partum, & qui vel mediocre studium circa officium suum præstandum ostendit, in proclivi est efficere. Nam & temper sperare potest, majorem partem civium divini præcepti, fideique datæ & juramenti memorem fore; & nunquam non majoris & melioris partis ex populo interesse civitatem tranquillam & salvam esse, ac legitimis imperantibus auctoritatem suam constare. Sed & in promptu sunt aliquot velut machinæ, quibus imperantium potentia insigniter augetur, uti sunt loca bene munita, miles perpetuus singularibus vinculis imperanti obstrictus; per quæ quantumvis magna multitudo coerceri potest, inermis præsertim & per lata terrarum spatia diffusa; & ubi caute ab imperantibus prospiciatur, ne in factionem cives conjungantur.

§. 6. Ut autem isthæc unio penitus intelligatur, sciendum est, quod plures personæ physicæ, quamdiu in unam personam moralem non coaluerunt, quicquid agunt, aut quæcunque obligationes contrahunt; tanquam singuli agant & contrahant, adeo ut tot numero sint actiones & obligationes, quot sunt personæ physicæ. Et quam sepe multi homines vocabulo *multitudinis*, quod unitatem videtur notare, soleant expri-

exprimi; tamen si quis accuratius consideret, multitudo non est vox aliqua collectiva seu quæ notat unum ex pluribus constans, uti est v.g. exercitus, classis, concio, senatus, &c. Sed revera nil nisi multas res notat, abstrahendo an homogeneæ illæ sint, an heterogeneæ, collectæ, an dispersæ. Adeoque multitudo hominum revera non est unum aliquid, sed plures homines, quorum unusquisque suam sibi habet voluntatem, & suum circa omnia proponenda iudicium. Et proinde multitudini, prout contradistinguitur singulis, una & separata à singulis actio, aut peculiare jus tribui non potest. Unde etiam si quis in aliqua multitudine extiterit, seu multos circa se homines habuerit, in unum corpus non conjunctos, quorum plerique aut ceteri omnes aliquid agant, aut contrahant, nec tamen ipse in id consenserit, aut alio modo de isto actu participaverit, idem actus ad ipsum nullo modo pertinebit. Enimvero ut multitudo aliqua, seu multi homines quia fiant persona, cui una actio queat tribui, & cui certa jura competant, quatenus singulis opponitur, & quæ jura sibi singuli tribuere non possint, necessarium est, ut voluntates viresque suas univerint intervenientibus pactis, sine quibus plurium natura æqualium conjunctio nequit intelligi.

§ 7. Pacta illa, quibus intervenientibus civitas coalescit, quot & qualia sint, hoc modo investigatur. Si igitur animo concipiamus multitudinem hominum, naturali libertate & æqualitate gaudentium, qui ultro civitatem novam constitutum eunt, necessum est, ut futuri cives primo omnium inter se singuli cum singulis pactum ineant, quod in unum & perpetuum coetum coire velint, suæque salutis, ac securitatis rationes communi consilio ductuque administrare. (Quamquam in isthoc pacto ut plurimum singuli sibi licentiam emigrationis reservent.) Pactum hocce initur vel pure, vel sub conditione. Prius fit, quando quis sese obstringit adhaerere isti coetui, quæcunque demum regiminis forma pluribus arriserit. Posterius, quando hanc conditionem adjecit; siquidem introducatur forma regiminis ipsi probata. Hoc porro pactum quando initur, necessum est, ut omnes & singuli consentiant. Qui non consenserit, utut in eodem cum cæteris loco tantisper verteretur, extra futuram civitatem manet, neque per reliquorum consensum, quamquam plures isti sint, adstringitur, ut omnino coetui sese isti adjungat: sed in libertate sua naturali persistit, in qua ipsi licebit de sua salute proprio ex iudicio statuere. Postquam autem ejusmodi coetus, rudimenta & primordia civitatis præ se ferens, memorato pacto coaluit, necessum ulterius est, ut decretum fiat, qualis forma regiminis sit introducenda. De hac enim antequam constitutum sit, nihil constanter poterit expediri, quod ad communem salutem faciat. Heic illi, qui absolute sese isti coetui adjunxerunt, per consensum plurium tenebuntur adquietescere formæ regiminis, quæ pluribus placuit, licet ipsi aliam maluissent, siquidem velint in loco, quem coetus iste insedit, persistere. Dum enim in pacto nihil exceperunt, intelliguntur sese hac saltem in parte submisisse voluntati plurium; cum nulla ratione postulare queant, ut reliqui omnes pauciorum iudicium suo ante habeant. Qui autem cum conditione ei coetui sese adjunxerit, nisi expresse in formam regiminis introducendam consenserit, membrum futuræ civitatis non fiet, neque majoris partis consensu obligabitur.

§ 8. Post decretum circa formam regiminis novo pacto opus erit, quando constituuntur ille, vel illi, in quem vel quos regimen coetus confertur; quo hi quidem ad curam communis securitatis & salutis, reliqui ad obsequium his præstandum sese obstringunt;

cui simul subiecto illa & unio voluntatum inest, per quam civitas una persona intelligitur. Ex quo demum pacto perfecta civitas resultat. Cæterum ubi democratia fuit instituta, non ita liquido posterius hocce pactum adparet; quippe cum iidem diverso respectu sint imperantes & parentes: in pacto autem duæ distinctæ personæ requirantur, neque videatur sufficere diversus respectus, v. g. unus & idem Titius diverso respectu potest esse pater, & filius; & maritus, & gener, & locer; & mercator, &c. ubi iane nullum erit pactum, si Titius qua mercator aliquid promiserit eidem Titio, qua est pater. Enimvero sciendum est, in rep. populari singulos cives, & concilium, penes quod est summa rerum, non nudo duntaxat respectu differre, sed esse revera diversas personas, (etsi diversi generis) quibus distincta voluntas, distinctæ actiones, & jura competant. Quod enim singuli cives volunt, id non statim vult populus. Et quod singuli cives agunt, non statim habetur pro actione populi, & vice versa. Neque singuli habent summum imperium, aut aliquam ejus partem, sed populus illud habet. Aliud quippe est, habere partem imperii; aliud, habere jus ferendi suffragium in concilio, penes quod summum imperium est. Ut hætenus nihil videatur obstare, quo minus inter concilium populi & singulos cives pactum intercedat. Illud fortasse non inepte urgeri possit; inutile fore tale pactum inter populum imperantem, & cives parentes, quod eo ipso, dum quis in formam democraticam consentit, suam quoque voluntatem voluntati majoris partis intelligatur subjecisse; simulque jam cuivis per amorem sui rerumque suarum sat necessitatis videatur injunctum, bono publico pro virili invigilandi, cui ipsius quoque salus est innexa. Nihilominus etsi fortasse in democratiis non ita necessarium est, uti in aliis rerum publ. formis, illud pactum, seu mutuam promissionem circa exercendum officium imperantis & subiecti expresse fieri: omnino tamen saltem tacite illud intervenisse est intelligendum. Nam sive decretum illud de introducenda democratia concipiatur per modum nudi placiti multarum voluntatum in unum conspirantium, sive per modum pacti singulorum cum singulis; submittam voluntatem meam concilio universorum, si & tu idem feceris: tamen ex hoc pressè considerato nulla alia resultat obligatio, quam ut singuli teneantur adquiescere in illa reip. forma, quamdiu ab universis eadem non fuerit mutata. Atqui in democratiis plus utique obligationis in civibus reperitur. Nam & singuli tenentur stare decretis & jussis, à concilio universorum profectis; & simul in singulis est obligatio curam reip. pro virili capeffendi, & privatum commodum post publicum bonum habendi. Quo enim prætexto alias reprehendi aut multari posset civis, ideo quod in concilio infrequens deprehendatur? Adparente autem obligatione, necessum est ejus quoque originem existere; quæ nulla alia est præter pactum, quod innuimus. Sic adud *Thucydidem* 1. 2. civis democraticus, status reip. ignarus, *innuclis civis* judicatur. Add. quæ cum Charmide disputat Socrates apud *Xenophontem memorabilem* 1. 3. p. m. 486. Ast vero ubi aristocratiæ aut monarchiæ constitui placuerit, longe liquidius posterius isthoc pactum cernitur. Designatis enim optimatibus aut rege, fides utique mutuo datur & accipitur, mutuæque præstationes utrinque oriuntur. Imperio quippe delato & acceptato non minus rex & optimates, quam cives, ad munia antehac indebita adstringuntur. Ante istud pactum non magis cives ad parendum uni aut paucis tenebantur, quam iste aut hi ad salutem civitatis curandam. Mutua autem fides, & ad munia antea indebita obligatio unde nisi ex pacto or-

tum

rum traxerit? Quæ hæcenus de duobus pactis & uno decreto diximus, illustrari possunt per illa, quæ circa constitutionem regni Romani memorat *Dionysius Halicarn.* l. 2. *subiit.* Ibi enim primo multitudo hominum struenda novæ sedis causâ confluit; inter quos utique pactum saltem tacitum intervenit. Inde deliberatur super forma reip. & cum regnum placeret, Romulo demum summa potestas detertur. Sic & inter regno emergente, per quod primo duntaxat pacto cœtus continetur, sæpe super forma reip. deliberari solet. Vid. deliberatio principum Persarum apud *Herodotum Thalia.* Bruti & sociorum apud *Dionys. Halicarn.* l. IV. Est tamen probe notandum, isthuc modum generandi civitatem, intervenientibus duobus pactis & uno decreto, esse maxime naturalem; & omnibus formis rerump. communem. Fieri tamen potest, ut monarchia constituatur per unicum duntaxat pactum, si nempe multi citra antegressam inter ipsos conventionem quisque pro se, simul aut diverso tempore, uni sese subjecerint; ad eum fere modum, quo exercitus ex convenis & mercenariis constans colligitur. Sicuti & illis, qui civitati jam constitutæ postea accedunt, unica tantum conventionem opus est, qua ipsi quidem recipi in civitatem petunt, qui autem civitatis personam gerunt, eosdem, obsequium stipulati, recipiunt. Cæterum non est, quod quis fingi isthæc de pactis civitatem generantibus à nobis existimet, ideo quod plerarumque civitatum origines primæ ignorentur, aut saltem non ita liquido constet, illas hoc modo coaluisse. Nam id certum est, omnem civitatem aliquando suam habuisse originem. Ante constitutionem autem civitatis, necessum erat, ut illi, ex quibus civitas constaret, ejusmodi vinculo inter se non connecterentur, quo post civitatem institutam connectuntur. Utque iidem nondum sese subjecerint illis, quibus postea sunt subiecti, Cum autem conjunctio illa & subiectio citra antedictas pactiones facta intelligi nequeat, necessum est, in coalitione civitatum eadem saltem tacite intervenisse. Nihil autem obstat, quo minus alicujus rei origines ratiocinando investigari possint, utut de iisdem nulla literarum monumenta extent.

§. 9. Hoc loco fuerit operæ pretium, sententiam *Hebbesi* paulò pressius expendisse; qui in generatione civitatum unum duntaxat agnoscit pactum singulorum cum singulis; ac passim inculcat, inter regem optimatesve, & cives nullum pactum intercedere. Equidem quid causâ istum ad talia adserenda moverit, satia colligitur ex scopo librorum ipsius politicorum, quem in *Leviathane* non obicure præ se fert. Scilicet oppugnatum it potissimum seditiosos illos homines, qui superioribus lustris potestatem regiam in ordinem redigere; subiectisque subicere, vel potius penitus extinguere laborabant. Quibus ut isthoc rebellionis prætextum eriperet, fidem inter regem & cives esse reciprocam; ubi ille, quæ pacto promiserit, non servavit, hos quoque obsequio liberari; neve turbulenti cives quævis regis facta ipsis displicentia in crimen violatæ fidei trahere possent; negare instituit, ullum pactum inter regem & subiectos existere. Et cum in animum induxisset, omnibus regibus veteratibus absolutam & illimitatam potestatem adtribuere; consequens erat omne pactum hinc exterminare, quippe quod præcipuum videbatur limitandæ potestatis instrumentum. Enimvero quanquam potestatem regiam sacrosanctam præstari, & ab importunorum hominum velticationibus vindicari generis humani quam maxime intersit, non tamen ideo necessarium fuerit ea, quæ in manifesta luce sunt posita, abnegare, & pactum nolle agnoscere, ubi

extat mutua promissio circa præstanda ea, quæ antea erant indebita. Dum ultro principi me subijcio, obsequium ipsi promitto, defensionem mihi stipulor. Princeps dum me civem recipit, defensionem mihi promittit, obsequium à me stipulatur. Ante eam promissionem neque ego ipsi obsequi, neque iste me defendere, saltem ex obligatione perfecta. tenebatur. Quis ejusmodi actum ex classe pactorum velit excludere? Neque ideo tale pactum redditur supervacuum, quod inter eos, qui ultro sibi regem imponunt, prius conventio videatur extare de hoc vel illo in solium evehendo. Nam uti nuda electio citra electi acceptationem huic in eligentes nihil potestatis confert: ita ex negotii natura satis intelligitur, eos, qui alteri ultro in se potestatem conferunt, velle, ut hicce in ejus exercitio tendat ad finem ipsi potestati præfixum: & hunc quod delatum fuit ea lege suscepisse, ut ne per ipsum sine suo eligentes excidant. Igitur qualicui imperium deferunt, ut ipsi simul promittunt, quæ natura subjectionis requirit; ita sibi contra stipulantur ab ipso procuranda ea, propter quæ imperia civilia constituuntur. Quod quid aliud, est, quam pactum inire?

§. 10. Neque vero, admissio pacto inter regem & cives, illa incommoda, quæ *Hobbes* videtur ob oculos habuisse, necessario consequuntur. Equidem id habent omnia pacta, ut ad certi quid præstandum necessitatem aliquam afferant. Verum quam maxime differunt illa pacta, quibus quis sese alteri simul subijcit, ab istis, per quæ neuter in alterum imperium accipit. Pacto utique constituitur jus domini in servum, saltem qui ultro servitio succedit; potestas patriæ in eum, qui sese arrogandum præbet; imperium ducis in milites mercedarios. Et tamen hoc non obstat, quo minus illis imperandi facultas competat, his obsequii necessitas incumbat; neque his statim licet frænum excutere, si jussa imperantium parum arriserint. *Xiphilinus epitomæ. Dionis in vita Neronis. πᾶσι ἰχθὺς εὐταρχεῖ. περιδιώτες δὲ θάλασσαν τῶν τῆς πεδυντὶ αὐτὴν ἐν θύρᾳ ἀπαλλάττεται, καὶ τῶν λαβόντων καὶ ἐκείνης προσκινεταί.* summum imperium, postquam est à privato alicui delatum, statim transit ab eo qui delatit, & illi, qui accepit, contra eum qui dedit, accedit. Scilicet in pactis, à quibus submissio voluntatis & virium abest, certæ & definitæ præstationes designantur, invicem exhibendæ ex intrinseco conscientiæ impulsu: & ubi quis ultro istas implere detrectaverit, nil nisi bellum, aut communis utrique domini coactio superest. Sed in pactis, ubi unus alteri subijcitur, penes hunc est definire, quid ab illo debeat præstari; simulque facultas in eundem collata nolentem ad ista compellendi; qualis facultas haudquidquam recipere illi in hunc competit. Unde imperans violati pacti nequit argui, nisi aut omnem reip. curam abdicaverit, aut hostilem in suos animum induerit, aut manifeste à regulis gubernandi, abs quarum observatione tanquam à conditione cives obsequium suum suspenderunt, dolo malo discesserit. Quæ cuivis imperanti in perpetuum evitare facillimum est, modo cogitare velit, ne summos quidem mortalium humanæ fortis legibus esse solutos; neque unquam deceptum esse principem, nisi qui prius ipse decepit. *Plin. Paneg.* Denique aut deterrimum aut stolidissimum oportet esse principem, qui id non possit efficere, ut majoris aut validioris partis de populo intersit, ipsius statum salvum esse. Ad quod obtinendum ut omnibus viribus connitatur princeps, movere ipsum debet illud apud *Liv. l. 8. c. 21. An credi posse ullum populum, aut hominem denique in ea conditione, cujus eum pæniteat, divitiis quam necesse sit, mansurum?* Si porro majoris partis populi intersit, principis statum salvum esse, quod non potest non contingere, si justitiam

& prudentiam in consilium adhibuerit, ejus fortuna sat firmo nixa stat talo. Si quis istud obtinere nequeat, is cuivis potius negotio, quam imperio idoneus existit.

§. 11. Examinemus paulo curatius rationes, quibus assertionem suam *Hobb.* superstruit. Ubi initio quidem arbitramur inconveniens esse, quod obligationem civium adversus imperantes derivatum it ex tali pacto, quo unusquisque unicuique ceterorum sese obliget ad non resistendum voluntati illius hominis, cui se submiserit; de *Cive* c. 5. §. 8. Equidem qui inter se conveniunt de conferendo in aliquem imperio, intelliguntur quoque in id consensisse, ut omnes suam voluntatem isti subijciant, seu ut istius voluntas voluntatem omnium in gerenda republ. repræsentet. Nec infrequens est ejusmodi consensum de conferendo in aliquem imperio, ut & leges, sub quibus imperium alicui deferitur, mutuis populi pactis, & juramentis stabiliri. Distincta tamen utique sunt, inter se conspirare de imperio in Cajum conferendo, & imperium Cajo deferre fide data acceptaq;. Porro quoniam cives quoque mutuo inter se fidem dent de obsequio regi præstando, nihil repugnat. Sicuti & talia pacta dantur, ubi omnes pro uno, & unus pro omnibus sese obligant. Ut tamen illud omnino fiat non est necessarium, neque usui adeo frequentatum. Qui in civitatem recens recipitur, regi ipsi fidem dat: nulli quantum nobis constat, exigitur, ut cum reliquis civibus super obsequio regi præstando paciscatur. Denique & valde periculosum viderur, ex ejusmodi pacto cum quolibet concive obligationem erga regem derivare; jus meum in tuam gratiam in regem transfero, ut & tu justum in eundem transferas in meam gratiam. Nam hoc modo quilibet civis obsequii sui necessitatem videbitur suspendisse ab obsequio cujuslibet civis; & consequenter, altero non præstante obsequium, & reliqui liberi forent. Atqui vel eam ob causam necessarium est, quemlibet civem pro se, & citra conditionem obsequii alieni summo imperanti obstringi, ut si maximus unus vel alter fratrum mordeat, imperans ceterorum viribus uti queat, ad refractarium istum in ordinem redigendum. Neque minus incongruum est, quod *Idem* c. 6. §. 13. tradit: obligationem ad præstandam summo imperio civili obedientiam non immediate nasci ex eo pacto, in quo cives omne jus suum ad civitatem transtulerunt; sed mediate, nempe ex eo, quod sine obedientia jus imperii frustra esset, & per consequens civitas omnino constituta non fuisset. Sed quid ambagibus opus, ubi recta & plana via licet incedere? Nam quæ ipsum movisse videtur ratio inanis est. Scilicet tacite præsupponit; de quibus pacto fuit conventum, illa non posse jure detrectari. Atqui posse à rege aliqua jure juberi, quæ civis jure possit detrectare, e. g. si rex jubeat, ut me, aut ipsum regem, aut patrem condemnatum interficiam. Ergo ex alio fonte, quam ex pacto cum rege, obsequium civium derivandum. Enimvero nos examissim sibi invicem respondere asserimus potestatem regis legitimam, & officium civium adeoque pernegamus à rege jure quid posse imperari, quod subiectus jure possit detrectare. Neque enim rex plura jure jubere potest, quam quæ cum fine societatis civilis institutæ congruunt, aut congruere judicantur. Si quid contra hujus finem dolo aut per vesaniam juserit, haudquidquam jure id facere censetur. Verum an quibusvis ejusmodi jussis subiecti possint resistere, alia quæstio est, quam alio loco excutiemus. Quæ exempli causa afferuntur, ad rem nihil faciunt. Sane si contingeret, ut rex alicui talia jure posset injungere, v. e. ut tale quid à cive patrari ad salutem reip. facere videtur queat, subditus jure jussa non detrectabit. Vid. *Ind.* 9. 54. 1. *Sam.* 31. 4. *Zonaras* part. 3. memorat, cum Theoph. Imp. timore tanquã compedibus victus staret, Manuel stricte en-

nisi me, inquit, secutus fueris, te perimam. Præstat enim, te mori, quam ab hostibus captum Romanæ Reip. tantum imprimere dedecus. Quibus minis aggre soluto stupore, cum secutus evasit. Quin & βασιλεύσιν ἀμεινον περὶνᾶμεν ἐν πολέμῳ, ἢ χεῖρον αἰεσιπολεῦεν, regibus satis est in bello occumbere, quam vicioribus servitutem servare. *Quintus Calaber* l. 13. Ubi autem talia iusta ratione destituuntur, & ob ea recusata civis interfectus fuit, nemo sanus puto jure istum cælum dixerit. Quod porro *Idem* c. VI. §. ult. jus in regem à civibus collatum dicit per modum donationis; id ne ad ipsius quidem tradita congruit. Donatio est, cum ex una duntaxat parte jus in alterum transfertur, vid. *Idem* c. 2. §. 8. 9. Atqui quando in regem confertur imperium, est mutua juris translatio, seu reciproca promissio. Cives ipsonde obsequium, rex procuratorem reipublicæ; ad quæ ante istum actum neuter tenebatur. Uti enim ante collationem imperii licebat civibus resistere jussis Caji, quem postea regem constituerunt; ita Caji iisdem defensionem aut curam sui postulantibus itidem poterat resistere, seu eandem ipsis tanquam indebitam denegare. Conf. *Lucæ* XII. 13. 14.

§. 12. Neque major efficacia ad tollenda pacta inter imperantes & subjectos ineffectus rationibus, quæ adducuntur c. 7. §. 7. seqq. Ubi probare primo vult, democrati-
 am non constitui per pacta singulorum cum populo, sed mutuis pactis singulorum cum singulis. Argumento utitur, quia in omni pacto prius debent existere personæ paciscentes, quam ipsum pactum. Atqui ante constitutam civitatem populus non existit, utpote ubi non erat una persona moralis, sed multitudo personarum singularium. Igitur ante civitatem constitutam non potuisse pactum iniri inter populum & cives. Post constitutam autem civitatem tale pactum iniri fuisse inutile; quia populus voluntate sua voluntatem civis illius, cui supponitur obligari, complectitur, ideoque se potest liberare arbitrio suo, & consequenter actu liber est. Enimvero patet, tertium adhuc dari. Ante constitutam civitatem multi homines non sunt populus, i. e. cœtus democraticus. Ergo non potest cum ipso, ut tali, pactum iniri. Post civitatem constitutam frustra est iniri pactum, hoc sensu, ut unus vel alter civis velit peculiariter pacisci cum populo circa administrationem reipublicæ. Nam cui democratia forma probatur, intelligitur eo ipso sese obligasse ad parendum decretis, à majori parte populi profectis; cui obligationi per peculiare pactum derogaretur. At vero in ipsa constitutione civitatis democraticæ potuit iniri, & est revera initum pactum mutuum inter populum, & singulos; quod quale sit jam fuit expositum. Pari modo nihil ager, qui sic colligit; maritus cum uxore nullum potuit inire pactum: quia ante nuptias illa nondum fuit uxor; post nuptias pacisci frustra est, ubi jam suam voluntatem subjecit voluntati mariti. Potuit quippe pactum iniri eo ipso, dum uxor fit vel designatur. Non multum dispari sophismate quondam ludebat Epicurus: *Quando nos sumus, mors non est, quando mors est, nos non sumus; mors ergo nihil ad nos. Quam argue nos fefellit. Quasi vero transacta mors timeatur, quia jam sensus ereptus est; ac non ipsum mori, quo sensus eripitur. Est enim tempus aliquod, quo & nos jam non sumus, & mors tamen nondum est. Idque ipsum videtur miserum esse, cum & mors esse incipit, & nos esse desinimus.* *Lactantius div. instit.* l. 3. c. 17. Deinde si vel maxime quis in democratia tale pactum non possit animo concipere, aut inutile id arbitretur, tamen exinde non licebit idem excludere
 ab

ab aliis rerum formis, ubi qui regunt, & qui reguntur, tanquam personæ naturales differunt. Nam heic utique pactum requiritur, quo illi obstringantur curam reip. capellere, & salutem populi pro summa lege habere: hi vero obsequium iisdem promittant. Inde constat, quid sentiendum sit de illa thesi *Hobbesi de cive c. 7. §. 9. Quoniam cives non paciscentes cum populo, sed mutuis inter se pactis tenebantur ad omnia, quæ populus faceret, tenebantur inde ad factum populi transferentis jus civitatis in optimates aut regem.* Neque enim sequitur: si concilio populi placuit summam rerum transferre in optimates aut regem, singuli eo decreto stare tenentur; ergo inter populum transferentem imperium, & optimates aut regem, in quos idem transfertur, nullum pactum intercedit. Sed nec validius est alterum *Ejusdem* argumentum: regem quamquam à populo electum non potuisse ad quidquam ab eo obligari; nam eo electo, *populum* simul dissolvi, perireque rationem illam, quam habebat ut *persona*; quare perire quoque una & dissolvi, quæ ad personam facta erat, obligationem. Enimvero quod fundamenti loco heic subternitur, sublata persona, tolli quæ adversus illam erat obligationem, intelligendum est de illis casibus, quando persona naturali morte extinguitur, aut quando qualitas illa, super qua obligatio unice fundabatur, expirat. Atqui quando populus liber in regem transfert imperium, neque ipse populus naturali morte extinguitur, neque obligatio regis est fundata in ea qualitate populi, qua liber intelligitur, sed qua deinceps erit cœrus civium unius imperio subiectus. Quemadmodum proci paciscens cum virgine post contumatum matrimonium non potest excipere, obligationem adversus eam pernisse, quod non amplius virgo sit, qualis erat cum pactum iniretur. Nam obligatio proci non fundabatur super qualitate virginittatis, sed contrahit cum virgine, qua deinceps conditionem uxoris est subitura. Et rege constituto, populus dissolvitur hætenus tantum, quod summum imperium non amplius sit penes concilium, ex universis constans; hautquidquam autem dissolvitur in multitudinem nullo vinculo connexam, sed manet unus cœrus, quem unum imperium, simulque primogenium illud pactum continet. Scilicet imponit *Hobbesius* simplicioribus ambigua significatione vocabuli *populus*. In democratiis populus notat universitatem civium, quæ diverso respectu simul regit, & regitur: in aristocratiis & regnis notat universitatem civium, quæ regitur. Vid. *Idem de cive cap. 13. §. 3.* Atqui quis negare velit, adversus ejusmodi populum, monarchæ aut optimatibus subiectum, posse subsistere obligationem, etsi contracta fuerit eo tempore, quo ille adhuc liber erat, sed in eventum & intuitu futuræ subjectionis? Denique ipse *Hobbes, Leviath. conclus.* expresse dicit, Deum Judæorum regem fuisse factum vi pacti inter ipsum & hos initi. Quare igitur pactum inter regem hominem & cives negare velit? Et paulo ante tradiderat; quando quis sese victori submittit? is necessario tanquam verus subditus obligatus tenetur; nam *contractus* legitime initus recte violari abruptivè nequit.

§. 13. Per isthæc igitur pacta hominum multitudo unita civitatem constituit, quæ ad modum unius personæ concipitur, intelligentis & volentis, aliasque actiones peculiares à singulorum actionibus separatas edentis. Unoque nomine ab omnibus hominibus particularibus distinguitur atque dignoscitur; (*Statius Achilleid. l. 1. Spersa ac dissona moles In corpus vultumque coit, Et rege sub uno Disposita est.*) nec minus pecuniaria jura habet,

cet, num & quæ abs ejusmodi depravata voluntate prodit actio pro actione civitatis habenda sit? Nam qui voluntatem suam Principis voluntati submisit, idem fecisse intelligitur ea intentione, ut ille nihil velit, nisi quod è re civitatis, justumque sit. Hæc dicendum videtur, actionem ex abusu ac pravitate voluntatis publicæ procedentem, in se quidem esse actionem publicam, & civitatis; quia ab imperante suscipitur, ut tali. Sic si Monarcha aut Senatus malas leges ferat, male jus dicat, ineptos Magistratus constituat, injusta bella moveat, actus utique publicos exercet. Si auriga currum evertat, aurigæ illa actio est, sed imperiti aut negligentis. Enimvero in foro divino de tali actione nemo tenetur, nisi qui consensu suo positivo & efficaci ad eam influxit. Unde de publico delicto rei non sunt subditi, aut qui ex concilio imperante dissenserunt, & à majori parte victi sunt. Quæ tamen incommoda in cives immerentes ex ejusmodi delictis publicis redundant, inter illa mala sunt referenda, quibus humana conditio in hac mortalitate obnoxia est, quæque adeo ut sterilitas, aut nimii imbres, & cætera naturæ mala toleranda sunt. Quanquam ad ista incommoda præcavenda non exiguam habere efficaciam deprehenduntur leges fundamentales, bona disciplina, & cumprimis religio. Ex adverso autem consequens est, quidquid vel singuli cives, vel multi, vel etiam omnes, excluso rege, aut citra vel contra ejus auctoritatem & justum voluerint aut egerint, non solum circa posterioris, sed & circa prioris generis negotia, id haudquidquam pro voluntate aut actione civitatis esse habendum; sed pro voluntate & actione privata: imo tot erunt voluntates, tot actiones, quot numero sunt homines, qui aliquid voluisse aut egisse dicuntur. Idem quoque censendum est, si quid à singulis aut multis fiat privato aucto citra auctoritatem & justum ejus Concilii, penes quod summa rerum est. Unde inter seditiosas opiniones, & quæ ad internam civitatis compagem solvendam faciunt, in Monarchia cumprimis, ab *Hobbeso de Cive* cap. XII. §. 8. refertur, quod vulgo non satis distinguant inter civitatem sive *populum*, & *multitudinem*. Nam *populus* sive civitas est unum quid, unam habens voluntatem, & cui una actio tribui possit. Quorum nullum de multitudine subditorum, imperium habenti homini aut concilio contradistincta, dici potest. Etsi quod *d. l.* sequitur: *populus in omni civitate regnat*, affectatione argutiarum inane evadat. Nam *populus* vel notat totam civitatem, vel multitudinem subditorum. Priori sensu resultat inepta locutio, *populus, id est, civitas in omni civitate regnat*: posteriori falsa: *populus, id est, cives Regi contradistincti in omni civitate regnant*. Pro eo autem, quod sequitur; in *Monarchiis populus imperat*; vult enim *populus per voluntatem unius hominis*; planius dicendum fuerat; in civitate monarchica id voluisse censetur citas, quod voluit monarcha. Nec in alium sensum explicandum illud paradoxum; *Rex est populus*. Cætera satis recte sese habent; quod nempe vulgus de magno hominum numero semper loquatur tanquam de populo, seu civitate, dicatque, rebellasse civitatem contra Regem, quod est impossibile: & populum seu civitatem velle & nolle, quod volunt

& nolunt molesti & mussitantes cives, sub prætextu populi cives contra civitatem, subditos contra imperantem animantes.

§. 15. At ubi summa rerum est collata in concilium, ex pluribus hominibus constans, quorum quisque suam sibi retinet voluntatem; definiendum prius est, quæ pars in unum conspirans voluntatem totius concilii, adeoque & civitatis repræsentet. Nam alias uti nemo tenetur alterius potius, quam suam sententiam sequi, nisi voluntatem suam istius voluntati subjecerit; ita licet quis societatem cum aliis inierit circa negotia communi consilio tractanda, si tamen sibi expresse reservaverit, quod ad nihil velit teneri, in quod non ipse consenserit, haudquidquam ipsum stringet, quod à pluribus fuit decretum. Hinc & collegia dantur, ubi unius dissensus cæterorum omnium consensum reddere irritum potest. Et si, ubi quis rationem plane audire nolit, & per solam pertinaciam cæteris recte sentientibus obstat, tanquam incommodus societate ejici, aut quandoque etiam malo coerceri queat. Quamquam enim hic non teneatur ex suo consensu ad sequendam majoris partis sententiam; tenetur tamen ex generali lege, ut cæteris sese commodum præbeat, & ut pars sese conformet ad bonum totius. Quo loco & addi potest, quod apud *Petrum Suavem hist. Concil. Trident. l. 4. p. m. 788.* disputatur, Gallos decretis concilii non teneri, quod contra id protestati essent; ubi Parlamenti Parisiensis sententia quoque adducitur: *Totius universitatis auctoritatem ad majorem partem transferri, cum causa communis est communis, & singulos non attingit: verum quando tota causa ad omnes spectat, & sua singulis pars debetur, hoc casu uniuscujusque assensum esse necessarium, & prohibentis conditionem potius, atque absentes nisi suffragantes minime obligari. Ex hoc genere esse cæterus Ecclesiasticos, in quibus quantumvis frequens sit Concilium, Ecclesias quæ non adsint, minime ad ejus decreta obligari, nisi ipsis recipiendum videatur.* Fatendum tamen est in ejusmodi Conciliis, imprimis ubi ea ex multis hominibus constiterint, difficillime negotia expediri; sæpe & illa exitum omnino reperire non posse, ob discrepantiam judiciorum, & nonnullorum pervicacia inexpugnabili. Et regulariter ubi quis absolute & citra exceptionem sese alicui cœtui aut concilio adjunxerit, cum non possit postulare, ut reliqui omnes ipsius sententiam sequantur, aut propter unius dissensum intermittant, quod sibi utile aut necessarium videretur; præsumitur sese obligasse ad sequendum & ratihabendum, in quod maxima pars sociorum conspiraverit. Nam si hoc grave videbatur, debuerat id ab initio, quando in societatem se conferebat, excepisse. Nunc ambitiosum nimis & importunum est, suam cæteris omnibus præferre sapientiam. Quod si cui molestum sit, quod suam sententiam reliquis invitis obrudere nequeat, cœtum istum deferere licebit. Nequaquam autem fas est, ubi numero sententiarum fueris superatus, imitari id, quod est apud *Agathiam l. 4.* Unusquisque egre ferens suam sententiam non valuisse, negligentius segnisque ad rem gerendam accedebat, & sinistris eventibus magis gaudebat, ut in posterum gloriari, liberiusque apud suos iactare, nullamque aliam sinistri eventus causam fuisse demonstrare posset, quam quod privatum suum consilium secuti non essent. Inde regulariter in omnibus Conciliis plurium suffragia vim habent universorum; non quod naturaliter ita fieri necessum sit, sed quia vix alia via est ibi negotia expediendi. Vid. *l. 7. §. ult. l. 8. D. de pactis, l. 19. D. ad municipalem.*

palem. Plinius l. 2. epist. 12, Numerantur sententia, non ponderantur: nec aliud in publico consilio potest fieri, in quo nihil est tam inaequale, quam aequalitas ipsa; nam cum sit impar prudentia, par omnium jus est. Idem lib. 6. ep. 13, singulos, re integra, dissentire fas est; peracta, quod pluribus placuit, cunctis tuendum. Sicuti & de eo, quod regulariter fit; capiendum est illud Aristotelis Polit. IV. cap. 8. Hoc autem quod pluribus probatum fuit, in omnibus reperitur. Nam & in oligarchia, & in democratia, & in populis, quod majori eorum; qui reip. sunt participes, parti visum fuerit, hoc est ratum. Quanquam aliquando contingat, ut pauciorum sententia, reip. magis proficua aut decora numero superetur. Scilicet in constitutionibus ejusmodi universalibus circa expedienda negotia humana, quæ magnam sæpe varietatem recipiunt, cum nullum per homines excogitari possit inmedium, quod omni incommodo careret, sequendum est, quod ut plurimum expedit. Add. Bodinus de repub. l. 3. c. 4. p. m. 456. Hinc frustra jactatur; cum naturæ conveniens sit, ut quod à prudentioribus profectum est, prævaleat ei, quod ab imprudentioribus profluxit; naturæ repugnare, ut sententia imprudentior plurimum prævaleat sententiæ prudentiori pauciorum; adeoque ut illi hos obligare queant ad aliquid imprudentius suscipiendum. Equidem in decidendis veritatibus theoreticis sententia non numerantur, sed ponderantur. Imo sæpe ipsa multitudo ad stipulantium erroris indicium habetur. Seneca de beata vita c. 2. Cum de beata vita agitur, non est, quod mihi illud discessionum more respondeas, hæc pars major esse videtur. Ideo enim pejor est. Non tam bene cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant: argumentum pessimi turba est. Phocion cum ipsius sententia communi ad plausu reciperetur, ad amicos conversus dixit: ἂν δὴ πρὸ καίωντι λέγων ἐμαυτὸν λέληθαι; Num nam mihi imprudenti aliquid pravum dictum excidit? Plutarch. apophth. Idem de liber. educ. τὸ πολλοῖς δέεσθαι, τοῖς σοφοῖς ἐστὶν, ἀπαρῆσθαι. Vulgo placere est sapientibus displicere. Testimonium mihi præbet Euripides his verbis: Ad turbam ego verba facere sum imperitor, Inter sed aequales paucosque doctior, οἱ δὲ ἐν σοφίᾳ Φαῖλεις, πρὸ ὅχλου μερικώτεροι λέγειν. Qui inter doctos nil valent, Gravior apud vulgum est eorum ratio. Eoque qui stultis videri eruditi volunt, stulti eruditius videntur. Quintil. Inst. Or. l. X. c. 7. Et πρῶτον ἔχοντι ὀλίγοι ἐμφορὲς πολλῶν ἀφρογῶν φεγγεῖται. Cordato pauci prudentes magis sunt formidandi, quam multi insipientes. Plato in Convivio: Add. Valer. Max. l. 3. c. 7. §. 1. ext. Dio Chrysostom. de Ilio non capto: τὸ τις δὲ οὐδὲ πολλῶν χερόνων ἔσθ' αἰθρῶπων ἡλιθίων, ἂν δὲ ἐστὶν ἰσχυρόν. Aliquid credi multo tempore ab stolidis hominibus nihil habes roboris. Enimvero isthoc ad expedienda negotia in Concilio aliquo, cujus membra aequali jure pollent, adplicari nequit. Quis enim heic judicium feret, utra sententia sit prudentior. Non sane ipsæ partes dissidentes. Neque enim in propria causa pro arbitrio sese ingentem is, qui in diversam abit sententiam, admittet. Et quotusquisque est, cui non sua magis prudentia, quam aliena placet? Imo quam multi sunt, qui ideo tantum vel optimam sententiam obrectare gaudent, quia ipsi autores non fuerunt? Nec facile est istas lites tertio decidendas concedere, cum ipsius quoque arbitri prudentia aut integritas facile in controversiam vocari possit, ut ad hanc discutiendam alio arbitro opus sit. Quid quod plerumque istæ res ita sunt comparatæ, ut commode ad arbitros extra societatem deferri nequeant. Igitur commodissimum visum, ejusmodi inire rationem, quæ nihil difficultatis, aut obscuræ haberet disceptionis: qua nulla expeditior inveniri potest,

potest, quam ut sententiæ numerentur. *Plinius Panegy. Melius omnibus quam singulis creditur. Singuli enim decipere & decipi possunt; nemo enim omnes, neminem omnes fefellerunt.* Et cui in concilio aliquo suffragium conceditur, in eo tantum inesse prudentiæ judicatur, ut sufficiat perspicendiis negotiis, quæ ibi disceptantur. Id quod saltem de illis conciliis obtinet, in quæ non sine delectu aliquo homines admittuntur. Neque semper consultum foret, si v. g. præfidi concilii hæc daretur potestas, ut is suo suffragio posset declarare, quænam sententia melior sit. Data enim hac potestate licebit ei partem minorem anteferre majori, imo licebit utramque eo obtentu, quod neutra bonasit, rejicere; & sic revera in talem præsidem summa rerum conferretur. Sicuti absoluti Principes etiam minorem partem suorum consiliariorum sequi possunt; imo & diversam ab iisdem sententiam sequi.

§. 16. Est tamen circa pluralitatem suffragiorum observandum, in quibusdam conciliis non sufficere, ut uno aut paucis suffragiis sententia prævalitura alteram superet; sed alicubi certo numero una sententia alteram excedere debet. Sic in c. 6. X. de electione & electi potestate, ille demum Pontifex fieri jubetur, quem duæ tertiæ partes Cardinalium elegerint. Idem circa electionem & decreta decurionum obtinuisse adparet ex l. 3. 4. D. quod cujusque universi. nomine & l. 45. de decurion. Prudentius l. 1. contra Symmachum: Sic consulta Patrum subsistere conscriptorum. Non aliter licitum præco sub tempore, quam si Tercentum sensisse senes legerentur in unum. Servemus leges patrias, infirma minoris, Vox cedat numeri parvaque in parte silescat. Ap. Andr. Maurocenum hist. Kener. l. 17. SCto quo Jesuitæ diuione Venetorum ejiciuntur, adjicitur hæc clausula, ut illi SCto non derogaretur, nisi præsentibus 180. Senatoribus, & consentientibus quinque senis partibus. Ubi tamen hoc ita peculiariter definitum non est, pro majore, & universis æquivalente parte reputabitur, quæ alteram etiam uno suffragio superaverit. Add. Grotius l. 2. c. 5. §. 17. & in annotat. & Bæcler. ad d. l. item l. 17. §. 6. D. de receptis. Frustra opponitur cap. quod omnes, de reg. jur. in VI. Quod omnes tangit, id ab omnibus approbari æquum est. Nam inde non sequitur; ergo iniquum est, ut ob commodiorem rationem expediendi negotia pauci dissidentes debeant cedere pluribus. Deinde regula illa non pertinet ad societates seu concilia, quibus publicæ res sunt administrandæ, sed ad societates privatas, quæ pacto tantum, aut conjunctione ad ejusdem rei possessionem constant. Qualis sane conjunctio coniortibus non dat jus, ut uno invito aliquid in re communi statuunt, quod iste in detrimentum suum vergere credit. Ex quibus explicanda l. 11. D. de serv. præd. rust. & l. 28. D. communi dividundo. Quod autem in d. c. 6. X. de elect. & el. potest. additur, quod ibi de duabus tertiis partibus in electione Pontificis constituitur, non debere præjudicare aliis ecclesiis, in quibus majoris & sanioris partis sententiæ debeant prævalere; ejus ratio est, quod per superiorem, nempe Pontificem, (ex istorum hypothesi) possit declarari, quæ pars sanior sit, si super eo dubium oriatur. Ergo sanioris partis, nō eadem & major si, ratio haberi non potest, nisi ubi ad superiorem provocatio patet. Add. Gratianus c. 36. distinet. 63.

§. 17. Quod si pares sint sententiæ discrepantes, nihil agetur, sed res in priori statu manebit; quia ad mutationem non satis est momenti, & par utrinque pondus æquilibrium velut rem suspendit. Hinc & in judiciis, ubi pares sunt sententiæ, reus absolvitur.

tur. Et si nec hoc in casu si quæ constitutæ sunt in calumniatores aut temere litigantes poenæ, locum videantur habere. *Quintilianus declam.* 254. *Pures sententiae periculo profunt.* *Antiphon orat.* XIV. τὰ ἐξ ἑστέων γινόμενα Φεύγονται ἐπὶ μᾶλλον ἢ διαίκοιτο: εἴπερ γε καὶ τῶν ψήφων ὁ ἀειθρὸς ἐξ ἑστέων γινόμενος τὸν Φεύγοντα μᾶλλον ὠφελεῖ ἢ τὸν διαίκοντα. *Quæ aequalia sunt, magis reo quam actori profunt; quando & calculorum numerus par cum sit, reum magis quam actiorem juvat.* Add. *Aristoteles problem. sect.* 29. c. 12. l. 39. *D. de re judicata.* M. *Seneca l. l. controuv. V. Alter judex damnat, alter absolvit; inter dispares sententias vincat minor.* Quod jus Græci vocant *calcutum Minerva*. De quo videatur *peculiaris dissertatio Bœcleri*. Quanquam apud Ebræos nē tunc quidem reus damnatus censetur, si judices damnantes eos, qui absolvebant, uno duntaxat suffragio vincerent. Cujus rei ratio sine dubio hæc erat; quod cum pari religione judices debeant pronunciare, quo testes; igitur utri unus testis ad convincendum, ita nec unus judex ad condemnandum satis momenti afferret. Nam cæteri judices contradictoria statuantes auctoritatem suam velut mutuo destruxerant. Addendum & hoc, ubi sententiæ feruntur curiatim aut tributim, illos pauciores, qui in aliqua tribu per majorem partem vincuntur, aliarum tribuum dissidentium numerum augere non posse.

§. 18. Denique quando plures, quam duæ sententiæ extiterint, quæstio est, an singulæ seorsim sint numerandæ, ut illa vincat, quæ plura, quam cæterarum singulæ, suffragia habuerit, an vero duæ pluresvè, discrepantes licet, conjungi possint ad vincendam tertiam, qua elisa & ipsæ postea inter se comparentur, ut demum illa vincat, quæ ex posterioribus plura suffragia habuerit? Heic, si meram æquitatem naturalem, citra passionem aut leges speciales, respiciamus, distinguendum videtur inter sententias, quæ totis rebus differunt, & illas, quarum altera partem alterius continet, seu quæ tantum quantitate differunt; ut hæc conjungendæ sint in eo, quo conveniunt, illæ non item. Sic qui in XX. condemnant, & qui in X. conjunguntur in X. contra sententiam absolventem, & reus condemnabitur in decem, quia in hoc major pars judicum convenit, cum in XX. etiam X. comprehendantur, Quo spectat l. 38. §. 1. *D. de re judicata, & l. 27. D. de receptis, & cap. 1. de arbitris in VI.* Ubi nequidquam à decisione d. l. 27. *Grotius in spars. flor.* discedit; dum in decem condemnandum putat reum, quia in hanc summam major pars consensit, rejecto in quo discrepabant. Nam in quinque omnes consentiunt. Majore autem parte tunc statuitur, quando aliqui dissentiunt. Hinc & in senatu Romano moris erat, ut si quis senator sua sententia duo complexus esset, quorum unum probabatur, alterum non, juberetur sententiam dividere. Vid. *Cicero epist. fam. l. 1. ep. 2. Seneca epist. XXI.* Quod fieri in Senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo; cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placuit, jubeo, illum dividere sententiam, & sequor. At vero si v. g. aliquem reum pars judicum releget, pars morte multet, pars absolvat: sane neque illi, qui relegant, conjungi poterunt cum his, qui mortem decernunt, contra absolventes; nec hi, & relegantes contra mortem decernentes. Mammillæ sententiæ plane inter se sunt diversæ: quia utique in morte non est relegatio, nec relegatio est pars mortis. Ac licet absolventes & relegantes in hoc conveniant, quod reus non sit necandus; hoc tamen directe non efficit ipsorum sententia, sed duntaxat per consequens.

quentiam. In se autem revera sunt diversæ. Nam qui absolvit, reum omni pœna liberat; qui relegat, pœnam utique decernit. Vid. *Plinius* l. VIII. *epist.* 14. *Polybius excerpt. legat.* 129. refert, cum quidam Achæi Romæ captivi tenerentur, & quid iis fieri placeret, ad senatum esset relatum, tres sententias extitisse, quarum una dimittendos censebat, altera damnabat, tertia ad tempus retinendos censebat; ita tamen ut sententia absolvens duas reliquas separatim sumtas numero vinceret. Heic Prætor Posthumius, qui tunc Senatum habebat, Achæis iniquior, versutia in ipsorum fraudem usus est. Cum enim discessio facienda foret, Prætor una sententia prætermittenda, de duabus tantum perrogavit, hoc modo: *qui evocatos sentius dimittendos*, in hanc partem, *qui alia omnia*, in illam partem ire. Sic accidit, ut qui retinendos in præsentia censuerant, iis se adjungerent, qui absolvendos negabant; & ita hi prævalerent illis, qui dimittendos censebant. Apud *Gallium* l. IX, cap. 15. argumentum controversiæ tale proponitur: *De reo septem iudices cognoscant, eaque sententia sit rata, quam plures ex eo numero dixerint. Quam septem iudices cognovissent, duo censuerunt reum exilio multandum, duo alii pecunia, tres reliqui capite puniendum. Petitur ad supplicium ex sententia trium iudicum, & contradicit.* Qui casus tanquam αἰωροζῶν leu inexplicabilis tunc fuit propositus. Idem argumentum habet *declamatio* 365. apud *Quintilianum*. Ubi inter alia recte dicitur: *Non idem sentientes non potes jungere. Idem sentientes compara.* Vid. quoque argumentum *declamationis* 30. apud *Libanum*. Apud *Heliodorum Æthiop.* l. 1. Cnemon à mille septingentis ad mortem, à mille exilio damnatus dicitur; Quia tamen illorum aliqui lapidibus reum obruendum, alii in barathrum mittendum censuerant, mille isti exilium decernentes majorem numerum efficiebant. Add. *Cujacius Obs.* XII. cap. 16. & *Ziegler.* ad *Grot.* l. 2. cap. 5. §. 17. Id quoque monet *Grotius* d. l. §. 22. quando plures inter se non proprie dictam universitatem constituunt, sed tantum intuitu certæ rei invicem connectuntur, de qua non omnes æqualiter participant; tunc non tantum ordinem sumendum ex modo participationis, sed & sententias æstimandas ad proportionem geometricam. Quo spectat. l. 8. D. *de pactis.* l. 14. D. *de positi.* l. 16. D. *de reb. aut. jud. possid.* Ubi tamen observandum, cum talis societas tantum fundetur in re aliqua communi, & non in ejusmodi pacto, quo proprie universitas constituitur, & quo quisque suam voluntatem voluntati majoris partis subjecit; ita quidem prævalere votum ejus, qui majorem in eam portionem habet, voto illius, qui minorem portionem habet, ut tamen ille hunc per suffragium suam nequam jure suo possit exuere, aut eidem præjudicare. Atque sic intelligitur, quid civitas velit, ubi summa rerum penes plures uno est.

§. 19. Illud autem manifestum, ad ejusmodi concilium, in quo de communibus rebus deliberandum, & statuendum est, minimum tres homines requiri. Vid. l. 85. D. *Verb. signif.* Si enim duo duntaxat fuerunt, ubi eos dissentire contingerit, nemo præterea adest, qui alterutrius sententiæ momentum possit addere. Unde eo casu nihil expediri possit. Vid. cap. 11. X. *de arbitris.* Neque obstat, quod etiam duo v. g. Consules, collegæ vocentur. Nam eo vocabulo sæpe paritas duntaxat muneris notatur. Vid. l. 173. D. *de verb. signif.* l. 14. D. *de admin. tut.* l. 101. D. *de solution.* Sicuti & apud Latinos autores dicitur *Collegium Tribunorum*, in quo tamen unus suo dissensu reliquorum decretum poterat irritum facere. Neque semper, qui collegarum nomine se invicem

salu-

salutant, tale concilium constituunt, in quo voluntates omnium pacto aliquo in unam voluntatem coaluerint. Sed contingere potest, ut inter plures sit societas, in quo tamen singuli suam retineant voluntatem, ab aliorum voluntate haut quidquam dependentem. Unde ad rem nihil facit, quod contractus societatis inter duos iniri possit. *L. 7. §. 2. D. quod cuiusque universi, nomine*, non illud vult, quasi collegium ab initio possit ab uno constitui; sed quod, deficientibus casu aliquo reliquis membris, iam constitutum ab uno ad tempus possit conservari, quousque alii in locum ceterorum surrogentur. Absentium autem regulariter in ejusmodi conciliis non habetur ratio, ubi legitime vocati fuerint; (vid. cap. 36. *X. de electione & electi potest.*) sed jus eorum praesentibus velut accrescit. Quo possis adplicare illud *Seneca excerpt. contror. VII. 4. Quotiens duobus est communio potestas ejus tota fit, qui praesens est*. Putaverim tamen, id restringendum ad quotidiana negotia, & quae moram non ferunt. Sicut & haec exceptio est; nisi praeciae certum numerum collegiarum leges requirant. Vid. *l. 3. D. quod cuiusque universi. nomin. l. 45. C. de decurion.* Alicubi absentes vices suas praesentibus delegare, & per eos, vel scripto, quoque suffragium ferre possunt. Vid. *cap. 46. de electione & electi potestate in Vito.*

§. 20. Denique civitate ita constituta, ille, in quem imperium est collatum, prout est vel unus homo, vel unum concilium paucorum, aut universorum, monarcha, senatus, aut populus dicitur; reliqui subditi cluent. Ubi observandum est, duplici modo aliquem civitatis cuiuspiam membrum fieri, pacto nempe expresso, aut tacito. Scilicet qui civitates ab initio constituerunt. non sane hoc censetur egisse, ut illae singulis, qui ab initio eas constitutum ibant, extinctis, simul extinguerentur: sed potius longa atque aeterna sibi commoda per eandem obtinenda ob oculos posuerunt, quibusque adeo ipsorum liberi ac tota posteritas gauderent. Igitur hoc quoque simul egisse censendi sunt, ut liberi ipsorum posterique, statim atque nascerentur, communi disatque emolumentis communibus civitatis gauderent. Quae cum sine imperio, quo civitas velut animatur, obtineri nequeant, eo ipso quoque omnes, qui in civitate nascuntur, imperio isti sese subiecisse intelliguntur. Inde est, quod qui semel imperium in aliqua civitate acceperunt, non necessum habeant denuo sibi expresse subjectionem à recens subnata sobole stipulari, utur omnes illi sint extincti, qui initio imperium in ipsum contulerant. Deinde cum quaelibet civitatum certam orbis terrarum partem insederit, in qua cives se ac fortunas suas in tuto collocarent; quarum securitas facile periclitatura esset, si quibuslibet ibi liceret versari, qui civitatis imperium non agnoscerent: igitur omnium civitatum communis lex intelligitur, ut, qui se in alicujus civitatis ditionem contulerit, multoque magis si ejusdem commodis frui velit, naturalem suam libertatem ab ipsis, ac imperio ejusdem civitatis, saltem quousque ibi degere placet, subiecisse se judicetur. Quod si hoc agnoscere nolit, hostis numero habeatur, saltem haecenus, ut extra fines civitatis expelli jure possit. Sicuti & illud manifestum est, non minus imperio civili subijci, qui civitati constitutae post accedunt, quam quorum coitione ab initio civitas tuit constituta. Est denique & illud heic monendum, circa definitionem civis quibusdam eruditis parum convenire. Equidem *Hobbeso de cive c. V §. 11. fabrianus & ciron* videtur aequipollere. Quo modo sceminae, pueri, & servi cives forent.

Mili

Mihi videtur, cum civitas constituatur ex submissione voluntatum uni homini vel concilio facta; cives primario illos esse, quorum pactis civitas initio coaleuit, aut qui in horum locum successerunt. Id quod cum fecerint patresfamilias, igitur his præcipue civium nomen competere judicaverim; foeminis autem, pueris & servis, quorum voluntates jam sub voluntate patris familias continebantur, non nisi consequenter, quatenus & ipsi communi civitatis protectione, & quibusdam juribus eo nomine fruuntur. Inquilini autem, peregrini, & similes temporarii incolæ cives non sunt; quia morari tantum ad tempus, non autem stabilem securitatem ac fortunarum sedem ibi quærere volunt. *Definitio Aristotelis Polit. l. 3. c. 1.* qua civem metitur τῷ μετέχειν κρείσσεως καὶ ἀρχῆς, participatione judicii & magistratus, ad democracias duntaxat quadrat. Sicut & Ipse subiungit; ὥστε καὶ τὸ πολίτῳ ἔπρεον ἀναγκαῖον ἢ τὸ καθ' ἐκείνην πολιτείαν ἵνα καὶ οἱ αἱρετοὶ ἑκάστης ἀποφασίσωσι καὶ ἡ πόλις ἐκείνην ἀποφασίσῃ. ὅθεν καὶ λέγουσι ἐν μὲν δημοκρατίᾳ μάλιστα εἶναι πολίτην, ἐν δὲ τῇ αἰσχροκράτει μὲν οὐκ εἶναι, ἐν δὲ τῇ ἀριστοκρατίᾳ οὐκ εἶναι. *Quare explicatus seu hoc modò definitus, maxime quidem in democratia est civis: in aliâ vero rerump. formis contingere quidem potest, ut magistratuum & judiciorum sit particeps, non tamen id est necessarium. Idem polit. 3. cap. 8.* ἐπὶ πλείους εἰσὶν αἱ πολιτεῖαι, καὶ εἰδὴ πολὶτε ἀναγκαῖον εἶναι πλείω. *Cum plures sint respublicæ, pluræ quoque civium genera esse necesse est.*

§. 21. Civibus porro in plerisque rebus publicis duo præcipue accidere animadvertimus vincula pecuniaria, per quorum unum quidam ipsorum in pecuniaria corpora, civitati tamen subordinata, coalescunt; per alterum à summis imperantibus in partem aliquam regiminis publici adsciscuntur. Corpora illa civitati subordinata, sive collegiorum, sive societatum sicut quocunque nomine veniant, possunt dividi primò in ea, quæ civitates antecefferunt, & quæ post eas constitutas provenerunt. Corpora civitate antiquiora sunt familiæ, in quibus quid imperii & juris fuerit patribusfamilias, supra expositum fuit. Ex quo jure illud ipsis superest, quod per naturam civitatis, aut per leges civiles, publicosque mores ipsis non est ademptum. Eorum, quæ post civitates constitutas orta sunt, quædam possunt vocari publica, quædam privata. Publica sunt illa, quæ autoritate summi imperii civilis constituta sunt. Privata autem, quæ vel ipsorum civium conventionione coaluerunt, vel ab extranea aliqua autoritate dependent, quæ in civitate aliena non nisi pro privato aliquo jure aut conatu haberi potest. Privata corpora sunt iterum vel legitima vel illegitima, quorum illa civitati probantur, aut probari debent; hæc serius. Dico probari debent. Nam si in aliqua civitate, ubi cultus divinus depravatus est, aliqui sensu veræ religionis imbuti suos cœtus privatim habeant absque turbis, & machinationibus in statum publicum, utut summi imperantes improbent, quicquid à sua persuasione aliénium est: tamen illos cœtus nemo illegitimos dixerit, cum ipsi summi imperantes teneantur eam veritatem agnoscere & probare. Sic si in barbara civitate, ubi omnis literarum cultus publice spernitur, aliqui privatim coeant sapientiæ inquirendæ causâ; sane nemo horum collegium illegitimum pronuntiaverit. Utraque sunt vel regularia, vel irregularia. Illa sunt, ubi juxta certa conventa voluntas omnium unita est: hæc autem, ubi non tam unio volûntatum, quam vinculi expers consensio aut conspiratio deprehenditur, ex communi aliquo affectu, puta, spe, cupidine lucri, vindictæque, ambitione, ira, & similibus orta.

§. 22. Circa

§. 22. Circa omnia corpora legitima observandum, quicquid juris illa habeant, & quicquid potestatis in sua membra, id omne à summa potestate definiri, & nequaquam huic posse opponi aut prævalere. Alias enim si daretur corpus, limitationi summi imperii civilis non obnoxium, daretur civitas in civitate. Unde si aliqua civitas ex pluribus corporibus absolutis & independentibus coaluit, necessum fuit ista de priori sua potestate & jure tantum remississe, quantum ad indolem civitatis necessarium fuit; cum alias sine suo, quem sibi proposuerant, excidissent. In civitate autem jam constituta videndum est, quid agere voluerit summum imperium, ejusmodi corpus fundando aut adprobando. Si enim expressis verbis absolutum & independens jus circa certum genus negotiorum, statum civitatis spectans, eidem contulit & confirmavit, sane parte sui imperii sese abdicavit, ac civitatem fecit irregularem & bicipitem. Quod nisi summa necessitas subigat, nemo sanus fecerit. Ubi autem summus imperans potestatem suam illibatam & integram retinere voluit, necessum est, ut istud corpus subordinatum sua jura ita temperet, ne summo imperio præjudicet, nec ullas extensiones aut consequentias necet, quæ huc spectent, ut id non amplius eidem sit subordinatum. Quo pacto autem istiusmodi corporum potestas sit circumscripta, ex literis, quibus quodvis fundatum aut confirmatum fuit, est cognoscendum, vel etiam ex communibus civitatis legibus, quæ omnes & singulos cives obstringere censentur, in quantum expresse istis non fuit derogatum. Unde consequitur, si administratio istius corporis sit collata in unum hominem, quicquid ille egerit juxta foundationem, aut leges civitatis communes, id habebitur pro actione totius corporis. Sed extra illa quæ agit, ea propria ipsius est actio, quæ cæteros non tangit, & de qua ipse solus rationem reddit. Quod si autem regimen ejusmodi corporis sit penes cœtum ex pluribus consistentem, ubi ab ipso aliqui contra leges & foundationem actum fuerit, soli illi eo nomine poenæ quod obnoxii; qui consenserunt, dissidentes aut absentes innocentes sunt. Quibus ad sui securitatem expedit protestari contra cæterorum decretum, & protestationem actus inferere, ne forte alienorum delictorum poenis involvantur. Cum contra adversus decretum cœtus independentis membro protestari non liceat, cum eo ipso summa ipsius potestas abnegetur. Circa debita autem ejusmodi corporum videndum primo est, cujus nomine ea contradicte sint. Nam quod quisque ex membris suo nomine debere cœpit, id non debet totum corpus. Nisi quod eo ad solvendum condemnato exsecutio possit fieri non solum in reliqua ejus bona, sed & ea, quæ intuitu ejus corporis ad ipsum spectant. Quæ porro à Rectoribus corporis uno aut pluribus contracta sunt, juxta leges foundationis, ea totum corpus, ut tale, stringunt, ac nisi communia bona possideat id corpus, singulos pro rata. Nisi quod creditores, qui extra civitatem corporis istius sunt, ubi solutio abnuiritur, quos ex eo corpore deprehendunt, non aliter eos tractent, quam si singuli sese obligassent in solidum. Sicuti & alias quivis civis pro alterius debito apud extraneos obnoxius est repressaliis. Ast quæ præter foundationis leges contracta sunt debita, illos solos onerant, qui expresse consenserunt, non autem eos, qui dissenserunt, nisi quantum facti sunt locupletiores. Atque id debitum, quæ communis opes non pertingunt, ex singulorum bonis, qui consenserunt, pro rata est exolvendum. Sed si membrum pecuniam credat corpori, ut tali eo non habet quod

ulterius urgeat præter bona communitalis ; quæ si non suffecerint, habet quod sibi imputet. Conf. *Hobbes Leviath.* cap. 30. Quod si controversia oriatur alicui membro cum toto corpore, non corpus judex erit, sed civitas, cui corpus istud subest. Nam cum heic communis judex detur, inconveniens fuerit, in propria causa sententiam ferre.

§. 23. Corpora illegitima sunt, non ea tantum, quæ manifest sceleris causa coiverunt, uti sunt societates furum, mendicorum, Cingarorum, piratarum, latronum, &c. Sed etiam quævis conjunctiones inter cives, peculiaribus pactis firmatæ, absque consensu summorum imperantiam initæ, & fini civitatum repugnantes. Quæ conjurationum, aut factionum vocabulo venire solent. Quorum varius scopus est. Nam interdum isti factiosi summam rerum ad se trahere laborant; aliquando hac via negotia publica ad suum placitum & emolumentum dirigere instituunt. Alii ex publico rem privam augere student, alii impunitatem scelerum sibi ex factione quærunt. Imo etiam quæ plausibilem prætextum ostendant, puta defensionem, emendationem quorundam abusuum, remotionem pravorum ministrorum, item quorum causa occultatur, suspectæ & periculose sunt. Nam & invaditur id, quod curare penes rectores civitatum erat, & ubi factiosis suæ vires placuerint, facile in ipsam civitatem verti possunt. Otho apud Tacitum *hist.* 1. *Vos quidem istuc pro me. Sed in discursu, ac tenebris, Et rerum omnium confusione patescere occasio etiam contra me potest.* Unde & multa per speciem factionis agere illicitum est, quæ in se alias nihil injusti habent. Sic supplicationem offerre imperanti, acculare aliquem, non illicitum est; sed facere id cœtu magno coactio speciem factionis, & seditionis induit. Sic in legibus militarium sub poena capitis interdici solet, stipendia cœtu coactio flagitare. Add. *Aellor.* XIX. 39. 40. *Hobbes de Civitate.* c. 13. §. 12. 13. & *Leviath.* c. 30. ubi legitima corpora *musculus* in corpore humano, illegitima *tuberibus, apostematibus, tumoribusque, à confluxu humorum noxiorum generatis,* comparat.

§. 24. Peculiari autem vinculo, præter illud commune omnes cives stringens, ne-
tuntur summis imperantibus, qui ab hisce adsciscuntur, ad partem aliquam imperii ipsorum nomine & autoritate exercendam; ac ministrorum publicorum, magistratumque vocabulo veniunt. A quibus diversi sunt ministri Principis privati, qui ipsi, ut cuiusque alii, circa negotia, quæ ut reliqui omnes exercent, interserviunt. Circa eos autem qui summo imperanti, ut tali, ministrant, discrimen aliquod deprehenditur, quod quidam particulam aliquam imperii, munerisque rectori exerceant, adeoque certo modo personam impetantis repræsentent, qui proprie & strictè ministrorum publicorum nomine designantur: alii simpliciter negotiorum publicorum expeditioni & executioni interserviunt. Ad priorem classẽ pertinent tutores & administratores regni, rege minorenni, aut captivo & mente moto; Præsides deinde provinciarum, urbium, districtuum; tum militiae terrestres & maritimæ; perfecti ærarii, qui juri dicundo, & exsequendæ justitiæ præstant, censores doctrinarum, Legati ad externos, & si qui sunt alii. Ad alteram autem classẽ pertinent consilarii, quippe qui nullam imperii partem exercent, sed tantum quid sibi videatur imperanti exponunt; item qui aliam operam circa negotia publica ponunt, uti sunt scribæ, qui redi-

rus publicos colligunt, aſſervant, aut erogant, milites item, & qui exercendæ jurisdic-
tioni manus præbent, & ſi qui alii ſunt; quorum ordinem & varietatem in quavis civitate
cognoscere in proclivi eſt. Conf. *Hobbes Leviath.* cap. 30. & *Bodinus de republ.* l. 3. c. 7

CAPUT III.

DE GENERATIONE SUMMI IMPERII CI-
VILIS SEU MAJESTATIS.

1. <i>Summum imperium reſultavit ex pactis, quibus civitas coaluit.</i>
2. <i>Id quod volente & probante DEO fu-
ctum.</i>
3. <i>An majestas ſit immediate à DEO?</i>
4. <i>Quibus rationibus id aliqui probare co-
nentur?</i>
5. <i>Imperium civile non fuit productum per
bella.</i> | 6. <i>An ex patre-familias poſſit fieri prin-
ceps?</i>
7. <i>Quorodo, qui vaſalli vinculo exſolvi-
tur, Majestatem accipiat?</i>
8. <i>An liber populus, aut monarcha, im-
perium in alterius manus resignans,
efficiens cauſa majestatis ſit?</i>
9. <i>Penes quem ſit, tribuere titulum re-
gium?</i> |
|---|---|

V Ideamus porro, unde ſummum imperium, quod in omni civitate exiſtit, & quæ
velut anima illa vivit ac libratur, immediate & proxime producat. Ubi initio
præſupponimus, ut imperium effectu ſuo potiatur, requiri tum vires naturales, que-
is ſubjectus, ſi forte quod injungitur detrectare præſumerit, repræſentatio aliquo
malo poſſit cogi: tum titulum, ex quo jure aliis præſtandum quid aut omittendum
queat injungi; cui in iſtis reſpondet obligatio ejusdem juriſ obſequendi. Horum u-
trumque proxime ex pactis, per quæ civitas coaleſcit, promanat. Nam etſi vires ſuas
naturaliter in alterum nemo transfundere queat: ille tamen vires aliorum poſſidere
intelligitur, ad cujus arbitrium iſti eadem adplicare tenentur, ita ut in iſtis non ſit
potestas reſiſtendi, ſeu juſſum ejus detrectandi. Alia quippe virium translatio inter ho-
mines non datur. Cum autem omnes, dum voluntates ſuas unius voluntati ſubmiſe-
runt, eo ipſo ſeſe obſtrinxerint, quod velint non reſiſtere, ſeu parere illi, vires &
opes ipſorum adhibere volenti ad bonum publicum; adparet, ſummum imperium ha-
benti tantas eſſe vires, ut quolibet adjuſſa ſua adigere poſſit. *Livius* lib. 2. cap. 59.
Imperii vis omnis in conſenſu obedientium eſt. Sed & illud iptum pactum luculentum præ-
bet titulum, quo imperium iſtud non violentia, ſed ultronea civium ſubjectione &
conſenſu legitime conſtitutum intelligitur. Hæc igitur eſt proxima cauſa, ex qua
ſummum imperium tanquam qualitas moralis reſultat. Poſita quippe in uno ſubmiſ-
ſione, & in altero ſubmiſſionis acceptatione ſtatim provenit in hoc juſ iſti quid injun-
gendi, ſeu imperium. Et uti per pacta juſ ad rem noſtram, ita & per ſubmiſſio-
nem juſ circa libertatem viresque noſtras diſponendi in alterum conſerri poteſt. Unde
vag. ſi quis ultro ſeſe in ſervitutem in ſibi pacto tradat, revera poteſtatem herilem in

mæ confert. Adversus quæ imperite tritum illud : quod quis non habet, non potest in alterum conferre, occinitur. Sed ut peculiarem efficaciam & sanctimoniam nanciscatur imperium, aliud principium præter submissionem subditorum accedere oportet. Eoque hautquidquam sanctitati summi imperii civilis aliquid detrahât, aut jure duntaxat humano, non divino quoque Principis imperare statuit, qui imperium proximè ex pactis resultare tradit.

§ 2. Id tamen extra dubium est, sanam rationem satis dictitasse, post multiplicatum genus humanum decus, pacem atque incolumitatem ejusdem subsistere non potuisse nisi constitutis civitatibus, quæ sine summo imperio intelligi nequeunt. Quo ipse etiam civitates, & summum imperium à Deo, tanquam legis naturalis autore, profecta censentur. Nam non ea tantum à Deo sunt, quæ ipse immediate, & citra ullum factum humanum, interveniens instituit: sed & quæ homines ductu sanæ rationis pro conditione temporum atque locorum recipere ad implendam obligationem, sibi abs Deo injunctam. Cor. 1. *Timoth.* II. 2. Et cum in magna hominum multitudine lex naturalis commode exerceri nequeat citra imperium civile; patet, Deum, qui istam hominibus injunxit, præcipere quoque, ut societates civiles instituantur, quatenus tanquam media excolendæ legi naturali inserviunt. Inde & Deus in sacris literis expressè id imperium probat, & pro suo agnoscit, ejusque sanctimoniam & venerationem severissimis legibus sancit. Num autem diserte Deus jussit heic & nunc civitatem constitui, non liquet. Nam præceptum Noachidarum de judiciis, quod forte huc trahi posset, certum tempus ac locum eorundem constituendorum non exprimit. Sic ut ejus sensus esse possit: judicia esse exercenda, ubi constituta fuerint. Nec multum abit *Bæclerus ad Grot.* l. 1. c. 3. §. 6. quando super origine summi imperii civilis ita tradit: *Summam potestatem non ab humano tantum facto, sed & à jussu divino & lege naturæ, sive tali facto humano, quo juri naturæ obtemperatum itur, arcessendum esse. Qui enim societatem præcipit, is societatis ordinem præcipit; societatis autem anima est imperium, & inter societates civitas perfectissima. Quæ recte sese habent, dummodo addatur: jussum divinum circa constituendas civitates sese exseruisse per dictamen rationis, quo homines intellexerunt, decus atque pacem, quam pro fine habet jus naturale, sine societate civili subsistere non posse; idque præcipue postquam genus humanum insigniter erat multiplicatum. Et hoc ipso civitas ab aliis institutis humanis differt, quæ itidem sana ratio introduci suavit, sed non ita, velut citra eadem decus, salus atque incolumitas generis humani servari nequiret. Circa quartum autem præceptum decalogi, quo obsequium erga imperium civile sancitur, observandum est: per illud non excludi causas proximas, quæ imperium productum fuit; sicut præceptum de furto non faciendo originem domini hautquidquam excludit. Dei autem vice in terris fungi imperium civile gerentes, eo sensu, nî fallor, commode dici potest, quod quatenus pacem, bonumque ordinem in genere humano sola reverentia erga legem naturæ, ejusque autorem plene non præstabat, per imperii civilis vim iste jam finis producatur. Quo sensu & sequentia plana sunt: Ergo ut civitas sit civitas, sinemque suum consequatur, institutus à Deo hoc naturæ ordo imperandi & parendi, in quo ex ipsa Dei voluntate & naturalis rationis dictamine aliquid summum sit, ac à nemine dependens, neminis arbitrio subiectum, Deo uni ut subditum, ut se-*
cundum.

cundum. Et vicarium; quæ est summa potestas civilis. Id tamen meri esse facti humani, an summam illam potestatem velint uni committere, an pluribus, Et quibus seorsim modis statum reip. describere instituant, Grotius autem sententia super origine summi imperii l. 1. cap. 4. §. 7. non adeo profana est, quin addita dextra explicatione tolerari possit. *Homini*, ait, non præcepto Dei expresso, quale sane nullum extat, sed sponte adductos, non tamen citra dictamen rectæ rationis, placitumque Dei, experimento infirmitatis familiarum segregum adversus violentiam, gliscente mortalium numero, in societatem civilem coisse: unde orta sit potestas civilis, quam ideo Petrus epist. 1. c. 11. 13. ordinationem humanam vocat, quasi proxime per homines constitutam. Sed quod Grotius eandem alibi divinam vocari dicit, ideo, quia salubre hominum institutum Deus probavit: id haut quidquam sic admiserim, quasi consequenter & velut ex post facto Deus constitutionem imperii civilis adprobaverit; si cui servilem conditionem, quæ sine dubio humanum est inventum, sancire dignatus est, Ephes. VI. 5. 6. 7. 8. Coross. III. 22. 1. Timoth. VI. 1. Tu. II. 9. Sed omnino addendum, antecederet homines potuisse voluntatem divinam intelligere, conditione multiplicari generis humani expenda: cujus salus uti extra civitates in vita segrege subsistere non poterat; ita mortales, dum ductum heic rationis, ad scopum legis naturalis congruentem, sequuntur, voluntatem divinam implexisse sunt censendi,

§. 3. Ist hæc quamquam sufficere judicemus tum ad originem imperii civilis conferendam, tum ad pignorandam civium adversus imperantes venerationem; operæ pretium tamen fuerit expendisse, quid solidi subsit argumentis J. F. Hornii de civitate l. 2. cap. 1. qui altius heic assurgendum contendit. Hic igitur ponit, causam civitatis non esse etiam causam reipubl. Et imperii summi; adeoque admittit quidem, ipsas civitates per pacta constitui; sed contra asserit, imperium summum ab ipso DEO immediate in principes conferri, neque ad id producendum quidquam ab hominibus proficisci. Adeoque liberos populos, dum regem sibi ultro eligunt, non conferre in ipsum maiestatem, sed tantum designare personam, in quam illa divinitus conferatur. Sicuti in plurimis municipiis electio magistratuum est penes ordinem; & tamen illi potestatem suam non ab isto ordine, sed à summo imperante obtinent. Quæ assertio etsi multis specie pietatis blandiatur; in aperto tamen est, per eandem convelli omnes conventiones, legesque fundamentales, quæ inter reges, ab subditos circa administrationem imperii incuntur. Ubi primo ferri non potest, illum maiestatem solis regibus tribuere, rebusp. liberis eandem plane detrabere. Equidem usus proximorum seculorum vocabulum maiestatis inter solennes regum titulos seposuit. Nec minus tamen eodem summum imperium in quavis reip. forma notatum. Sicuti & definitio maiestatis, satis jejuna quidem illa, qua eam designat summam potestatem in civitatem ubique æque senatui, aut concilio populi competit. Etsi in hoc aliqua regum sit præeminentia, quod singuli ex senatu, aut concilio populi summo imperio subiunt; cum regis persona in terris neminè superiore agnoscat. Ipsa tamen vis imperii in subiectos in quavis reipubl. forma par utriusque existit. Hujus porro maiestatis Ille unicam causam Deum laudat, qui electione à populo facta eandem immediato in reges effundat. Ubi fallor, an maiestatem per modum qualitatis physice conceperit; id quod aperte faciunt, qui imperium civile Dei creaturam prædicant, ni nulla alia creatura in pari aut superiore cause genere, neque ex principis se-

cum natis quidquam ad institutionem hujus regiminis contulerit. Quo ipso crassa rerum moralium ignorantia proditur. Nam illud argumentum, quomodo ex obscuro loco in solium proventus repente inusitatus quidam splendor circumfulserit, qui non nisi divinitus oriri potuit; apud illos declamari debet; qui inania à solidis discernere nequeunt. Deo peculiariter curæ reges esse, ad thesin *Ipſius* drobandam nihil facit. Et circa alios quoque, generi humano cumprimis utiles futuros, providentia divina non minora velut specimica edidit. Neque pauci tamen reges venenum gemma biberunt, aut suorum insidiis ceciderunt. De temperamento quorundam regum, aliquod miraculi instar producere solito, medicos consulere optimum fuerit. Sed nec probant, quod *Iste* vult, poena aut regum insolentium, aut subditorum contumacium, & rebellium: aut testimonia, magno numero cumulata, quæ ipsa tamen non minus aristocratici, quam regii imperii autorem Deum agnoscunt; aut divinæ prædictiones circa gesta nonnullorum regum, quæ neque de populis liberis desunt. Et quod in populo Judaico factum, id de origine imperii regii in universum haudquidquam testatur; cum dudum ante institutum illud regnum plurima regna extiterint. Quin potius admodum collati in hunc vel illum imperii certo in populo pertinet.

§. 4. Expendamus argumenta, quibus *Iste* probare satagit, omnes humanas causas longe inferiores esse producendæ majestati, rei augustissimæ. Inter quæ palmarium est; quod *cum neque singuli homines, neque multitudo dissoluta majestatem habeant, eandem non possint in regem conferre.* Atqui & fieri potest, & tolet, ut qualitas moralis, qua classe imperium censetur, in alio producatur conspiratione illorum, qui illud antea formaliter in se non habebant. Sic ut hiistius qualitatis causa productiva recte censeantur. Vid. l. 46. D. de acquir. rer. dom. Sicuti & multorum voces invicem temperatæ harmoniam producant, quæ in singulis non extabat. Inde probari non potest illud ratiocinium Socratis, quo Alcibiadem animare conabatur, ut in concionem populi prodire non dubitaret: *si singulos, inquit, contemnis, contemnendi tibi sunt etiam, si una sint congregati.* Ap. *Ælianum* V. H. l. 2. c. 1. Et cum imperium resultet ex non resistantia subditorum, & concessione, ut imperans circa vires, opesque ipsorum disponat; facile adparet, in singulis velut dispersa latere semina summi imperii, quod per pacta combinantia excitatur & progerminat. Sic ut crassum valde sit negare, ideo summum imperium ab hominibus non sumere originem, quia in facultatibus hominis naturalibus illud non deprehendatur: prorsus quasi de qualitate aliqua physica ageretur; aut quasi præter physicas qualitates morales non darentur. Equidem nescio, an cordati ac iidem Christiani reges valde delectentur ejusmodi elogiis: *Deum transcripsisse principi jus regendi hominem, quod ipse vi creationis solus tenebat,* ita tamen ut Deus pristinum quoque suum jus adhuc retineat, & sic per cumulationem, non per omnimodam abdicationem potentiam regibus concesserit: & quibus aliis per contumeliam Divini Numinis fastigium principum extollere gaudent parafiti. Credas istos dubitare, num adhuc aliquod jus Deo in mortalium genus superfit post reges constitutos; & an hi istum superiorem ferre debeant. Sane imparium summum civile diversis plane generis esse ab imperio Dei, quod hic vi creationis obtinet, manifestissimum est; eoque absurde & blasphemè dicitur *imperium Dei, quod ipse solus vi creationis tenet, ex singulari benevolentia hominibus communicari.* Deinde quando

quando ulterius probare vult, majestatis *immediatam* causam esse solum Deum, distinguit inter *causam efficientem immediatam*, & *modum constituendi immediatum*. Nam majestatem duntaxat immediate à Deo constitutam contendit, utut reges plerique mediate sceptrum capefiant, Unde separandas esse illas formulas: *Deus est causa majestatis immediata*; & *Deus immediate constituit principem*, seu. *Deus confert immediate majestatem*. Nam tolerari posse, si quis dicat: Deus mediante seu intercedente populi suffragio, successione, occupatione confert majestatem. In quem sensum *Themistius* dicit orat. 16. μη ὀρεσθε τὰς στρατιῶτας κυρίως εἶναι τηλικαύτης χειροτονίας, ἀλλ' ἀνωθεν αὐτῇ κατεστῆσιν ἡ ψήφος, ἀνωθεν ἡ ἀνάρρησις πλεῖστα τὰς τῶν ἀνθρώπων διακονίας. Neque vero existimetis, vestra hujus electionis milites esse auctores. E superis illa suffragatio descendit, e superis illa imperii renunciatio, hominum duntaxat opera accedente, perfecta est. Sed in ipsa majestatis productione Deum non ferre aliam causam efficientem secundam, & proximam. Enimvero si quis penitius consideret, videbit, istos homines concepisse majestatem tanquam ens quoddam physicum, quod à Deo productum velut incerta sede, & sine subiecto per orbem vagetur, donec designato per populum regi superveniat, eumque augusto suo splendore cumulet. Ubi sine dubio aqua hærebit, si quis importunius quærat; illa majestas, antequam in rege aliquo sedem inveniat, substantialis sit, an accedens; & si ad accidentium classem referatur, quomodo sine subiecto existere queat. Quò porro tempore creata sit illa; initio mundi, an postea? Item an una per universum orbem sit majestas, cujus particulæ in singulos reges sint distributæ; an singuli reges peculiarem & integram habeant majestatem; an reges defuncto, majestas simul pereat; an vero eadem superstes existat, velut anima à corpore separata, aut per quandam quasi metempsychosin novum apud regem receptaculum inveniens. (Add. quæ apud *Petrum Suavem*, *hist. concil. Trident.* l. 2. p. m. 213. de natura characteris sacramentalis disputantur; ubi Patres propter ignorantiam rerum moralium mire se torquent.) Enimvero de causa immediata majestatis seu summi imperii abstractivè sumti quærere ineptum est, cum illud nunquam nisi concretivè existat. Prorsus ac si peculiariter quærere velim de causa humanæ naturæ abstractivè consideratæ, cum de causa hominum concretivè sumtorum constet. Et cum *Hornius* utique populo relinquat potestatem, antequam ulli adhuc jus ad imperium sit quæsitum, quem & quando velint regem constituendi, aut quamlibet formam reip. introducenti; (vid. *Deuterno*. XVII. 14.) scire cuperem, quidnam circa majestatem futurum esset, si omnibus populis aristocratico, aut democratico regimine uti placuisset. Equidem novimus, electionem proprie & presse esse modum imperium acquirendi. Sed quin uno & eodem actu & designetur certa persona, & in eandem imperium, tunc primum existere incipiens, conferatur, nihil ob stare videtur. Nam valde puerile est credere, in rebus moralibus, quando jus quodpiam, aut quavis qualitas moralis in alterum collata dicitur, necessum esse, ut eadem prius alicubi preparata existat. Quin potius jura, & alias qualitates morales mutua voluntatum conjunctione per pacta resultare, in aprico est. Conf. *Hobbes de Crue* c. 2. §. 4. & *supra* l. 3, cap. 5. §. 2. 3. 4. Neque vero difficile est illum scrupulum remove; populus scilicet causa secunda majestatis est, de'ebit à Deo accepisse potestatem, per quam imperium producat. Id autem factum probari non posse. Atqui cum Deus mortalibus curam sui implantaverit,

& pa-

& pacis decorique ordinis conversationem iisdem injunxerit; simulque rationem dederit, ut media ad istum finem facientia possint discipere, quæ inter principem locum obtinet constitutio imperii civilis: quis ultra dubitabit, hominibus facultatem istud constituedi divinitus concessam? quæ passim *Iste* inculcat axiomata philosophica partim sublesta sunt fidei, partim imperite à rebus naturalibus ad morales transferuntur; quæ sigillatim excutere nobis heic non vacat. Quæ *Ovidius Fastorum* l. V. super origine majestatis tradit, Poëtica commenta sunt.

§. 5. Nec minus *Idem* operose est in confutandis eorum sententiis, qui ex diverso fonte imperia summa derivarunt. Ubi multa quidem recte se habent, quædam tamen cenuram merentur. Illud recte, quod imperii summi originem bella, per ambitionem aut libidinem tyrannorum excitata, haudquidquam dederint. Nam *bella per tyrannos excitata*, civitates jam præsupponunt. Potuit tamen patribus familias sparsim viventibus complurium gliscens passim violentia, aliosque opprimendi libido occasionem dare, ut conjunctæ civitates constituerent. Sed & illud patet, pleraque magna imperia, si non omnia, bellis sua debere incrementa. Neque tamen ideo productio summi imperii bellis est assignanda. Nam saltem prima illa manus, quæ initio ad alios invadendos conspiravit, sponte in ducis imperium consensit. In illos autem, qui bello sunt petiti, non prius imperium legitimum fuit exortum, quam pacto & fide data obsequium victori promitterent.

§. 6. Non tamen adeo impossibile est, quin ex imperio patrisfamilias, complures sub se vicos habentis, summum imperium civile potuerit emergere. Equidem paternum imperium proprie ad educationem liberorum, herile ad rem quærendam spectat, neque per solam multitudinem liberorum aut servorum mutatur. Tanta tamen inter imperium patrumfamilias, & civile non est hiatus, ut ab illo & hoc non pateat transitus, nisi nova majestas à Deo procreetur. Nam si paterfamilias, numerosa prole & servitio præditus, utrosque specie quadam emancipationis aut manumissionis suas sibi res habere, familiasque peculiaries constituere permittat ea lege, ut ad communem securitatem ipsius deinde regimini subiant; quid isti deinceps ad principis dignationem de futuro sit, non video, modo tantas habeat vires, quæ ad finem civitatis assequendum sufficient. Isto autem mortuo, si quid ipse super successore disposuerit, saltem consentientibus filiis, id erit utique sequendum. Sin minus, velut per integerrimum universi starent, quo regimine aut rectore deinceps uti placeat. Ubi jus naturæ haudquidquam violabitur, si per libera suffragia etiam minor natu in parentis locum surrogetur. Vid. *Gen. XXVII. 29. 37.*

§. 7. Ulterius ostendere *Idem* conatur, ne illum quidem causam majestatis posse vocari, qui, cum ipse eam habeat, in aliquem sibi subiectum dignitatem regiam confert, remissio isti adversus se in posterum omni subjectionis vinculo, v. g. si rex vasallo suo vinculum remittat, & quod tanquam feudum obrinebat, ei ipsam tanquam supremum principem præesse concedat. At si quis civi suo provinciam conferat, ab omni deinceps subjectione exemptam. Nam ejusmodi cessionem esse tantum modum consequendi imperium, & ad electionem posse referri. Sed penitus insipienti facile patebit, unæ tali in casu imperium proveniat. Scilicet rex vasallum, & subiectum ipsi feudum jure

jure suo exsolvens, efficit, ut sit aliquis capax summi imperii, nec minus ut sint, in quos illud exerceri queat. Non enim potest ditio illa feudalitatis valallo deinceps tanquam absoluto & independenti principi subesse, nisi à subjectione senioris plane exsoluta. Quo facto ipsum imperium summum revera à consensu populi provenit. Nam si iste senior propria auctoritate eam provinciam, in quemcunque velit, conferre potest, utique istam potestatem ab initio accepit, consensu populi ultionis, aut per violentiam iusti belli elicto. Sed si senior propria id auctoritate facere nequeat, in praesens expressis populi consensu opuserit.

§. 8. Denique ultimo loco *Idem* contendit, ne istum quidem populum causam majestatis in rege esse, qui cum antea regimine populari uteretur, monarchiam adiscit. Neque enim prius conferri imperium in Monarchiam, quam ubi suo se jure populus abdicaverit: eo ipso autem momento, quo populus sese abdicat, eundem imperium non habere: igitur ipsum duntaxat eligere, qui à Deo accipiens potestatem in posterum regnet. Sed eodem argumento possis negare, dominium ab uno transire in alium. Nam utique rei meae non potest alius fieri dominus, nisi ego dominio meo abdicaverim. Quo facto, dominium ipse non habeo, & consequenter in alium transferre non possum: sed eligo duntaxat personam, in quam dominium, nescio ubi recens jam enatum, sit infundendum. Super ultionis abdicacione monarchiarum ita censet: provinciarum imperia abdicari, juratam fidem populo remitti; mox ipsam majestatem ad primum auctorem reducere, reducendam iterum, & communicandam designato heredi. Haec quidem est manifesta majestatis metempsychosis. Super qua ut verba faciamus, nemo cordatus à nobis postulaverit. Imo qui abdicat imperium, successori locum praebet, ut populus se submitendo ipsi conferre imperium queat; aut ut actu capessere possit imperium, ad quod decreto populi, successionis ordinem sancienti, jus ipsi jam datum fuerat.

§. 9. Hoc loco quoque non inconveniens fuerit paucis inquirere, penes quem sit regium titulum & insignia in alquem conferre, seu quicunque nomen, quo summa & independents in civitatem potestas, uni homini inherens exprimitur? Ubi manifestum est, conferre nomen & titulum esse penes eosdem, qui rem ipsam, seu summum imperium conferre possunt. Adeoque populus, qui vel ab initio in civitatem coit, vel relicta priore forma reip. regnari deinceps vult, dum in unum imperium in se confert, eo ipso jus ipsi tribuit nomen & titulum regis gerendi, & insignibus decentibus fastigium suum exprimendi. Et ejusmodi rex uti nemini extraneo imperium & dignitatem suam debet; ita ut pro rege se gerat, & talis habeatur, non demum à consensu & approbatione aliorum regum aut rerum, est obtinendum. Sed quemadmodum cum injuria est junctum ejusmodi regis imperium ab extraneo in controversiam vocari: ita & injurium foret, eidem titulum regium denegare. Neque obstat, quod iste modicus contentae finibus civitati imperet. Nam regnum non notat certam quantitatem territorii, ac potentiae, sed certam speciem civitatis, quae amplior aut angustior esse potest. Sed ut rex esse queat, qui antea alterius superioris imperium agnovit, necessum est, ut superioris consensus accedat, qui & ipsum, & ditionem ejusdem vinculo quo ante ipsi tenebantur, exsolvat. Unde & qui nexu feudali stringitur, sine consensu senioris pro rege se non gerit. Et nunc eo nexu solvatur, dignitatem regiam possidebit delibata,

tam, licet nomen ex concessione Senioris usurpet. Sic & successores Alexandri M. non audebant prius regium titulum assumere, quam Alexandri familia extincta, cui jure competeat imperium. Et si ad hoc necessarius ipsis erat consensus subjecti populi, quem denegare copiarum militares, quibus stipabantur, non sinebant. Vid. *Cornel. Nepos Eumene, Plutarch. Demetrio Justinus* l. XV. cap. 2. *Appian. Alexandr. Syriaco. Diodor. Siculus* l. XX. c. 54 & 55. Sic qui armis ditionem aliquam subigit, uti jure belli imperium, ita & nomen regium sibi acquirere potest. Vid. *Justinus* l. XLl. c. 4. 5. In regnum autem rex aliquam suam provinciam evehere potest, si à reliquo corpore ipsam plane separet, & peculiari, & independenti ab altero regimine ipsam gubernet. Cæterum Senatum quondam Romanum titulum regis & amici honoris loco tribuisse tralatitium est. Quod jure potuit fieri circa eos, quibus vel ipse regnum dedit, vel in quorum regna superius aliquod jus obtinuit. Sed aliis independentibus principibus titulum hunc imputare, insolens usurpatio erat. Qualem etiam Pontifex Romanus sibi arrogare non erubuit, etiam in liberas & independentes Europæ civitates. Vid. *Petrus Suavius hist. Concil. Trident.* l. V. p. m. 354. ubi memorat, qua ratione Paulus IV. Hiberniam in regni dignationem evexerit. Et *Thuan. hist.* l. 46. de titulo Magni Ducis in Cosmum collato.

CAPUT IV.

DE PARTIBUS SUMMI IMPERII, EARUMQUE NATURALI CONNEXIONE.

1. Quo sensu summum imperium partes habere dicatur. 2. Potestas legislativa. 3. Potestas pœnas sumendi. 4. Potestas judiciaria. 5. Potestas belli & pacis, idemque fœderum feriendorum. 6. Ius magistratus constituendi. 7. Ius tributa indicendi.	8. Examen doctrinarum. 9. Imperium fortius stringi quam pactum. 10. Quis proprie dicatur partem imperii habere? 11. Coherentia partium summi imperii demonstratur. 12. Et illustratur. 13. Et si multi illas partes separare velint. 14. Inter quos & Grotius, qui examinatur.

Summum imperium civile, etsi in se unum quiddam sit, & indivisum; tamen quia per diversos sese actus exferit, prout occupatur circa diversa media, ad servandam civitatem necessaria, communiter plures habere partes intelligitur, ad analogiam partium, quas vocant, potentialium. Nunc quidquam enim ejusmodi totum summum est imperium, quod ex partibus heterogeneis constat, quæ inter se conjunctæ, vinculoque aliquo nexæ in unum coaluerint, ita tamen ut seorsim quoque singulæ partes subsistere possint. Sed uti anima quidem unum est, in totum corpus vitam vigoremque dispensans, quæ prout diversas operationes pro diversitate objectorum & organorum producit, partes habere potentiales concipitur. Ad isthoc instar etiam summum imperium, prout occupatur circa præscribendas generales agendi regulas, vocatur potestas

testas legislatoria, quatenus controversias civium ad eas regulas decedit, est potestas judiciaria; cum cives in externos armat, aut eosdem quiescere jubet, est jus belli & pacis; quatenus ministros sibi adsciscit circa negotia publica, jus magistratus constituendi dicitur; & sic deinceps.

§. 2. Quænam autem sint illæ partes summi imperii, ex natura civitatum, & earundem sine planissime perspicitur. Est civitas corpus morale, quod unam voluntatem habere intelligitur. Sed cum illa ex pluribus personis physicis constet, quarum cuique peculiaris sua voluntas, & inclinatio; illæ autem voluntates naturaliter in unam, confundi, aut in perpetuam harmoniam temperari nequeant, inde una voluntas in civitate hoc modo producit, dum omnes suam voluntatem submittunt voluntati illius hominis vel concilii, cui imperium summum fuit delatum. Cum autem ad voluntatem civitatis singuli cives sese componere debeant, necessum est, ut illa hisce per liquida signa innotescat. Inde summi imperii esse intelligitur omnibus significare & præscribere, quid agendum sit, quidvè omittendum. Et quia impossibile foret in tantâ hominum multitudine singulis, & circa singulas actiones peculiaria jussâ promulgare; ideo generales regulæ præscribuntur, unde omnibus, & in perpetuum de agendis, omittendisvè constat. Præterea quia maxima inter homines diversitas judiciorum & appetituum deprehenditur, ex qua infinita controversiarum sæges oriri potest; inde pacis quoque interest publice definiri, quid cuique suum, quid alienum censeatur, quid in civitate pro licito, quid pro illicito, quid pro honesto aut inhonesto habendum. Item, quid cuique ex libertate naturali supersit, aut quomodo cuique jurium suorum usus ad tranquillitatem civitatis sit temperandus.

§. 3. Porro civitatum is potissimus est finis, ut homines mutua conspiratione & ope tuti essent adversus damna, & injurias, quæ ab hominibus invicem inferri possunt & solent; utque adeo pace fruantur, aut contra infestos idonea præsidia habeant. Paci autem id imprimis necessarium est, ut unusquisque in tantum contra cæterorum violentiam protegatur, ut secure queat vivere, i. e. ne justam habeat causam metuendi à cæteris, quamdiu ipse alios injuria non lacefferit. Equidem ut tuti præstentur homines à mutuis læsionibus, seu ut injuria lædi omnino nequeant, rerum humanarum conditio non fert. Sed ne probabilis sit metuendi causa, prospici potest. Et hæc securitas finis est, propter quem homines sese aliis subjiciunt, Quæ si non major habeatur ex conjunctione cum aliis, quam si quis propriis duntaxat viribus protegatur, stultum foret naturali libertati renunciare, in qua quilibet suo arbitrio defenditur. Enimvero ad hanc securitatem non sufficit, ut unusquisque eorum, qui in civitatem. coalituri sunt; cum cæteris verbo aut scripto paciscatur, de non occidendo, non furando, aut alia noxa non inferenda. Manifesta est enim ingenii humani apud plerosque pravitas; & experientia nimis cognitum, quam parum valide plurimi homines sola fidei suæ reverentia ac sanæ rationis dictamine, in officio contineantur, ubi metum pœnæ removeris. Quam ob causam etiam non sufficit, ut aliquis sit, qui agendorum regulas præscribat, si nihil præterea potestatis habeat. Quo possis adplicare illud *Columelle de rustica* l. 1. c. 3. *Imbecilliorum agrum, quam agricolam esse decet, quoniam si sit colluctandum cum eo, si fundus prevaleat, dominum alludi.* Igitur ut homines & communia legis naturalis præcepta, & quæ pecu-

liariter ad bonum civitatis statuuntur, observent, metu poenæ opus est, & facultate eandem repræsentandi. Quæ poena ut huic fini sufficiat, tanta est constituenda, ut aperte majus malum sit leges violasse, quam observasse, & sic poenæ gravitas delectationem aut lucrum, quod ex injuria capitur, aut speratur, superet. Non enim possunt non homines ex duobus malis, quod sibi minus videtur, eligere. Et sic aliena capita custodiunt meum caput. Et licet aliquos interdum temeritas, aut enormis animi commotio eo propellat, ut facinoris perpetrationem omissioni flagitii anteponan: tamen hoc inter minus frequentia habetur, quæ evitasse conditio humana non patitur. Hæc porro facultas poenas infligendi jussu imperantis transgressis eo ipso data intelligitur, dum virium suarum usum singuli civitati submitunt. Quo ipso sese obligant ad coercendos jussu imperantis noxios, aut saltem, quod defendere noint eos, qui poenas daturi sunt. Nam ut quis sese obliget ad poenam citra reluctantiâ tolerandam, id propter naturalem hominum aversionem ab iis, quæ vitam nostram destruunt, frustra est. Cæterum id recte *Hobbes de cive* c. VI. §. 6. quod ampliorem homini in hominem potestatem competere negat, quam hancce, qua quis aliis præscribere potest, quæ cunque ex usu civitatis arbitratur, & ad ea observanda poenis detrectantes compellere. Verum dicto illi; *qui poenas suo arbitrio jure sumit, jure omnes cogit ad omnia, quæ ipse vult*; limitatio est addenda ex fine civitatum; ut scilicet summum imperium habens non alia velle posse intelligatur, quam in quibus sana ratio aliquam convenientiam ad istum finem invenire potest.

§. 4. Præterea quia etiam ubi accuratissimæ leges sunt conscriptæ, sæpenumero controversia super recta earundem adplicatione ad facta singularia oriri solet; ac multa sæpe expendenda occurrunt, si quid contra leges factum esse dicatur: inde utrique potestati jam dictæ succenturiari intelligitur potestas judiciaria. Cujus est lites civium cognoscere & decidere singulorumque facta, quæ legibus contraria arguuntur, examinare, ac poenam legibus convenientem dictitare. *Hobbes autem* d. I. §. 8. potestatem judicariam improprie videtur accipere; cum facultas judicandi de usu & exercitio alicujus partis imperii cuique parti inclusa intelligatur.

§. 5. Et si autem isthuc modo securitati civium adversus concives cautum sit; hoc tamen nondum sufficit ad obtinendum civitatum finem. Nam frustra inter se pacem colunt, qui se contra externos tueri non possunt: id vero efficere nequeunt, quorum vires non sunt unitæ. Quod enim multi uno sunt robustiores, id ex unione est. Alias enim vel mille separati uno validiores non sunt. Igitur ad universorum securitatem & salutem necessarium est; ut in civitate existat potestas, cujus sit congregare, unire, & armare tot cives, aut eorum loco conducere, quot pro incerto numero & viribus hostium ad communem defensionem opus visum fuerit; rursumque cum hostibus, ubi expedit, pacem facere. Cum autem & pacis & belli temporibus inserviant fœdera, ut & commoda diversarum civitatum melius communicari possint, & validior hostis junctis viribus repelli, aut in ordinem redigi queat: penes summum imperium erit, utrique temporis inservientia fœdera inire, universosque subditos ad eadem servanda obstringere simulque exinde redundantia commodâ in civitatem derivare.

§. 6. C. vero civitatis negotia, tam belli quam pacis tempore occurrentia, ab uno homine sine ministris, & magistratibus subordinatis administrari, & executioni dari

dari nequeant; opus quoque erit in civitate tali potestate, quæ homines constituat, qui controversias civium examinent, (vid. *Exod. XVIII. 15. Philo Judæus de creatione principio. Joseph. archæol. III. 3.*) vicinorum consilia expilcentur, milites gubernent, opes civitatis colligant, & dispensent, ac denique utilitati civitatis undique prospiciant. Quæ ipsa potestas eosdem jam constitutos ad officium faciendum compellere, & gestorum rationes poscere potest. Add. *Bæcler. ad Grot. l. 1. c. 3. §. 6. p. m. 218.*

§. 7. Porro quia nec pacis nec belli tempore civitatis negotia sine sumtibus geri possunt: igitur in ea requiritur potestas, quæ in tales usus partem aliquam bonorum, aut proventum regionis à populo infestis seponat, aut singulos cives adigat de bonis suis tantum conferre, quantum ad tolerandos sumtus requiri judicatur; nec minus, si operæ civium requirantur, easdem imperet & exigat. Quo spectat etiam potestas aliâ media licita circumspiciendi, quibus opes civitatis augeantur. Inter quæ præcipuum est jus vectigalia imponendi mercibus, quæ importantur, & exportantur; ut & de pretio rerum quæ consumuntur, modicam partem decidendi.

§. 8. Denique etiam si in infecam voluntatis libertatem tollere, simulque hominum de rebus judicia per intrinsecum aliquod medium in perpetuam harmoniam componere supra humanam sit facultatem: ut tamen isthæc, licet discrepantia, tranquillitatem civitatis non perturbent, omnino providendum est. Cum enim omnes actiones voluntariæ initium habeant, & dependeant, à voluntate; voluntas autem facienda vel non faciendi dependeat ab opinione boni vel mali, præmii vel poenæ, quam sibi quisque conceperit ex facto vel omisso secururam esse, adeoque actiones omnium à suis cujusque opinionibus regantur: sane externis mediis opus erit, ut istæ opiniones, & judicia, quantum fieri potest, conspirent, aut saltem, ne earundem discrepantia civitatem perturbet. Idæ expedit, ut publice civitas ejusmodi doctrinis velut personet, quæ cum fine & usu civitatum congruunt, simulque animi civium à puero istis imbuantur. Quippe cum plerique mortalium ita de rebus soleant sentire, prout assueverunt, & prout communiter judicari vident. Paucissimi ex proprii acumine ingenii, quid in rebus humanis solidi subsit, dignoscere valeant. Equidem nullum fere datur dogma, neque circa cultum Dei, neque circa scientias humanas, unde dissensiones, discordiæ, convicia, & demum bella oriri non possint. Idque non contingit propter dogmatis falsitatem, aut quod contrario eius admissio, tanta incommoda in genus humanum aut civitates sint redundatura; sed propter ingenium hominum, qui sapientes sibi vident, idem videri volunt omnibus, & in dissentientes vehementissime exasperantur. Quod facile agnosceret, qui vel obiter inspexit rixas eruditorum circa res titivillitii, non minori motu agitas, ac si pro aris & focis pugnaretur. Verum hujusmodi dissensiones, quanquam impediri non possint, ne oriantur; attamen ne turbent pacem publicam, per summum imperium effici potest, poena in conviciatores sancita. *Plato de LL. l. XI. Nemo alicui convicietur. Sed quicumque cum alio de re quapiam ambigit, discat potius doceatque tam ambigentem, quam præsentem, ita ut omni convicia prius abstineat. Cum enim sibi invicem verbis turpibus maledicunt, muliebres habentur: & imprimis ex verbis, quæ certe levissima sunt, odia gravissima & inimicitia saepe nascuntur.* Verum de hisce dogmatibus proprie sermo non est; sed de talibus, quæ, sive sub specie religionis sive alio modo obtrudantur, jus

naturale, ac principia sanæ politicæ convellunt, adeoque exitiabiles morbos in civitate producere apta sunt. Neque exinde ulli veræ doctrinæ periculum est. Nam nulla vera doctrina paci repugnat: & quæ paci repugnat vera non est, nisi etiam pax & concordia contrariæ legibus naturalibus dicantur. Igitur saltem ejusmodi doctrinarum examen, easdemque è civitate pro scribendi potestas recte summo imperio civili tribuitur. Apud *Diogenem Laertium* in *Theophrasto* *Sophocles Amphiclidæ filius legem tulerat: ne quis philosophorum præfesset Scholæ, nisi id senatus ac plebs decrevisset; qui secus faceret, capitale esset.* *Plato de L.L. l. 7. Nemo Poëta præter civitatis leges, & iusta vel honesta, vel bona fingere quidquam audeat. Nec licent quæ composuerit, ulli privatorum ostendere, antequam constituti hac de re iudices legumque custodes & viderint, & approbaverint.* Huc spectat præfatio *Casauboni* in exercitat. contra *Baronium*, & ejusdem epistola ad *Frontonem Ducum*, quæ est n. 624. edit. *Gravii*. Nec insuper habendum illud *Hobbesii* de *Homine* c. 13. §. 8. *Sunt libri scripti a Romanis civibus florente democratia aut recens extincta, nec non à Græcis florente rep. Atheniensi, tum præceptorum, tum exemplorum pleni, quibus ingenium vulgi regibus suis infestum redditur, idque ob nullam aliam causam, quam quod ab hominibus perfidis perpetrata flagitia in illis libris laudari vident, nimirum regicidia, si modo reges, antequam occidant, tyrannos vocent. Verum ingenium vulgi corrumpitur adhuc magis à lectione librorum, & auditione concionantium eorum, qui regnare in regno, Ecclesiasticum in civili esse volunt. Hinc enim pro Cassis & Brutis oriuntur Ravalliaci & Clementes, qui cum reges suos occidendos ambitioni inservirent alienæ, Deo se servire arbutantur.* Add. *Ejusdem* præfatio ad librum de *Cive* & *Leviath.* c. 21. ubi memorantur mala, quæ ex doctrina *Aristotelis* de libertate orta sunt; & ibid. c. 19. & 46. 47. Conf. *Hobbes* de *cive* c. 6.

§. 9. Proximum est, ut ostendamus, partes illas summi imperii naturaliter ita esse unitas & invicem velut implexas, ut si fingamus, earum quasdam independenter penes unum, quasdam penes alios esse, regularis forma civitatis plane destruat. Quæ res ut solide intelligatur, observandum est, duo esse potissimum vincula, quibus plurium hominum aut cœtuum voluntates connectuntur, ut in unum conspirent, pactum, & imperium, quorum hoc tamen illo longe fortius stringit. Qui solo pacto continentur, jure naturæ tenentur, ut sponte præstent id, de quo fuit conventum; manente de cætero naturali inter ipsos æqualitate. Quamdiu autem utrinque conventa servantur, concordia & unio sic satis inter ipsos potest subsistere. Ast ubi quis dolo malo à pacto resiliuerit, juris quidem naturalis violati est reus; cæteris autem, quorum intererat pactum illud servari, nihil superest, quo violatorem in ordinem redigant, præter violentiam bellicam, qua sæpe non minus pollet, qui injuriam fecit, quam accepit. Sic inter æqualiter fœderatos concordia est, quamdiu quisque, quod promissit, sponte præstat; ubi unius perfidia intervenerit, perit vinculum, & bello præbetur causa. Ex quo adparet, sola pacta non esse vincula sat valida, saltem ut plures in unum corpus morale diu colligentur, præsertim cum non semper pauciores & imbecilliores à pacto discedant in fraudem plurium & validiorum; sed etiam plures in fraudem pauciorum. Et licet ponamus, principali pacto aliud fuisse adjectum, ut cæteri omnes violatorem pacti quemcunque junctis viribus persequantur; tamen (præterquam quod inutile hoc erit,

erit ubi plures simul à pacto discesserint,) nisi imperium democraticum inter socios sit constitutum, seu nisi illi, qui antea socii fuerant, in unam civitatem coaluerint, alio iterum pacto opus erit, quo modo sit coercendus ille, qui pacto isti adjecto stare detrectaverit; & sic in infinitum. Ast vero imperium longe validius est vinculum, quo plures in unum corpus queant colligari. Non enim qui eodem imperio continentur, manent æquales illi, penes quem est imperium, sed dum in unum hominem aut concilium confertur potestas præscribendi, malumque aliquod per modum poenæ repræsentandi illis, qui præscripta obire neglexerint, omnibus longe major incumbit obsequii necessitas, quam si solo pacto necerentur, quo æqualitas inter socios, & jus proprio ex arbitrio super rebus suis statuendi non forent sublata.

§. 10. Notandum & hoc, si qui statuere velint, partes imperii potentiales, quas vocant, in una & eadem civitate radicaliter & divisim esse penes plures personas aut concilia; id quoque admittant necesse est, ut is, cui aliqua pars imperii competit, sit instructus potestate tum adigendi cives ad observanda ea, quæ ex vi istius partis statuuntur, tum illud jus suum defendendi, si quis idem invadere aut turbare velit, etiam ubi penes alterum est jus belli: & denique ut proprio ex judicio, & suo jure possit statuere, quo tempore & modo pars illa imperii sit exercenda. Nam quidvis potius, quam imperium est, habere duntaxat jus indicandi aliis, quid optes ab ipsis fieri, & tamen destitui potestate etiam reluctantes compellendi ad observandum id, quod significatum fuit. Et precario obtinemus, quod contra alterum defendere nobis non licet. Et minister est alterius, atque exsecutor duntaxat, qui jus aliquod alieno ex arbitrio exerceat.

§. 11. His positis facile adparebit, tantam esse inter omnes partes summi imperii conjunctionem, ut una ab altera non possit avelli, nisi regularis forma civitatis corrumpatur, & irregulare corpus resulet, male firmo duntaxat pacto coherens. Nam si uni demus potestatem legislativam, alteri vim punitivam, utrique radicaliter & independenter; necessum erit, aut priorem esse inanem, aut posteriorem prioris ministram, Leges quippe ferre, quas exequi nequeas, inane est. Et vires habere, queis alios cogere possis, sed non nisi ex alieno arbitrio adplicandas, ministri est, & nudi exsecutoris. Quod si autem & huic dederis cognitionem & judicium de suarum virium adplicatione, eadem opera in nihilum redegeris potestatem legislativam. Ergo necessum est, ut utraque facultas ab una & eadem voluntate dependeat. Manifestum porro est, ab isthoc jure non posse separari jus belli & pacis, neque jus indicendi tributa. Nam nemo ad arma, nemo ad sumtus belli, pacisque cives jure potest cogere, nisi qui jure immorigeros punire potest. Absurdum porro fuerit, jus feriendi fœdera, paci belloque interventia, alteri assignare, quam cui de pace belloque statuendi jus est. Nam alias aut hic merus erit minister, aut alter circa comparanda media, juri suo exserendo interventia, ab alieno arbitrio dependebit. Sic si alicui negotium quoddam velis committere, neque tamen eidem simul dederis potestatem constituendi, rationemque poscendi ministros, sine quibus id expediri nequit, revera & ipsum ministris parem feceris. Ergo potestas magistratus constituendi abs reliquis partibus summi imperii separari nequit. Denique & penes eandem erit examen doctrinarum, inprimis
carum

earum, quæ ad finem civitatum aliquo modo spectant, & quæ in conscientias hominum efficaciam habet obsequio adversus summum imperium promovendo, aut impediendo. Si enim aliquis imperet facere sub pœna mortis naturalis, alius persuadeat civibus, ipsos eo facto pœnam mortis æternæ incursum, uterque tuo jure, scorsim & independenter sibi competente; sequitur, non tantum cives estî innocentes, puniri jure posse, sed & in irregularem ac bicipitem statum dissolvetur civitas. Neque enim quisquam duobus dominis servire potest: neque is, quem sequendum esse credimus metu damnationis æternæ, minus dominus est, quam cui meru mortis temporalis obeditur. Et jure regulandi doctrinas amisso, animabuntur cives superstitiosi ad rebellionem à suis ipsorum phantasiis. Conf. *Hobbes d. l. & Leviath. c. 29.* & *J. F. Hornius l. 3. cap. un. §. 3.* Quænam de cætero summo imperii civilis in rebus publ. Christianis potestas circa sacra sit, aliis distinctius definiendum transmittimus. Add. cum primis *Grotius de Imperio summarum potestatum circa sacra, cap. 1.* Sicuti nec nunc vacat discutere illud *Philonis Judæi de pramio & pœnis*, qui, cum ostendisset, *Mosen eundem fuisse regem, legislatorem, prophetam, & pontificem*, addit: *hæc enim ad idem genus pertineant, debent contineri coaptarique mutuis vinculis, & in eodem requiruntur homine, ut si cui quodvis desit horum quatuor, claudicans reip. imperfectus princeps censendus sit.*

§. 12. Isthæc liquidius adparebunt, si qualescunque species ejusmodi divisionis excutiamus. Sit ergo penes principem potestas belli & pacis, penes Senatum jus leges ferendi, & judicia exercendi, penes concilium populi jus indicendi tributa. Heic si rex cives ad arma vocet, & ipsi parere nolint, aut jus habebit rex eos pœnis per se cogendi, aut Senatui judicandos tradere debet. Si prius admittamus, non patet, quomodo pœnas sit exacturus à civibus nondum militæ adscriptis, qui non habet executionem legum. Si dicas, in hoc solo casu jus esse regi pœnas immo- rigeris imponendi, eadem opera jus regi das omnes cives pro libidine vexandi, adeoque cæterorum jura ad nihilum redigis. Ubi enim arma induere jussit, ni paruerint, supplicis eos afficiet: ubi in expeditionem eduxerit, ratio disciplinæ militaris jus vitæ & necis in ipsos illi dabit. Et nihil facilius duci, quam militem invisum perdere. Vid. *Livius II. 23. 32. 38. III. 10. 20. 24. IV. 1. 5. 58. V. 2. 10. & passim Diodorus Siculus l. XIV. c. 73. Curtius l. VII. c. 2. Polybius l. 1. c. 9.* Si nautem rex sacramentum detrectantes ad Senatum adducere necessum habet, hic aut nude ex præscripto regis sententiam damnatoriam pronuntiabit, atque pœnam exequetur, quod est contra hypothefin: aut super intentato civibus crimine quoque cognoscet. Quæ cognitio inanis est, ni idem possit inquirere, ex usu reip. sit, nec ne, bellum jam à rege tuticipi. Hoc modo jus regis in nihilum recidet. Quod si in ejusmodi statu invicem comparemus jus regis, & jus populi, eadem incommoda deprehendemus. Cane enim, prout hodie bella geri inter plerosque populos moris est, neque arma sine stipendio, neque stipendia sine tributis haberi queunt. Tacitus H. IV. 34. Ergo si regi non sit potestas ad tributa præstanda pro imperio cives adigendi, ipsius jus bene nihil aliud erit, quam nuda facultas suadendi civibus, heic & nunc commodum esse reip. arma sumere. Quod si autem populo non sit facultas cognoscendi, utile sit

fit bellum, neenè, cui suscipiendo tributum sit conferendum; quid aliud hic habebit, quam laboriosum ministerium describendi & colligendi tributum? quorum utrumque est contra hypothefin. Neque melius res procedet, si alio modo partes summi imperii distribuamus. Add. *Bodinus de republ.* l. 2. c. 1. p. m. 287. circa quem tamen non de nihilo est, quod monet *Arnisæus de republ.* l. 2. c. 6. *sect.* 1. §. 56. Usque adeo huc applicari debet illud *Afinii Galii* apud *Tacitum* A. l. 12. *unum esse imperii corpus, atque unius hominis aut concilii animo regendum.* Illustrari hæc possunt exemplo animæ humanæ, cujus instar aliquod summum imperium in civitate gerit. Nam si fingamus, partes potentiales animæ rationalis, intellectum & voluntatem, esse separatim in diversis suppositis, quorum uni solus fuerit intellectus, alteri solo voluntas; neque homo dici poterit tale suppositum, neque humanæ actiones ab eodem erunt expectandæ, uno velut immobili semper torpente, altero tanquam cæco ne quidquam satagente. Quo facit epigramma in *Antholog.* l. 1. *πρὸς, ὁ μὲν γόοις, ὃ δ' ἄρ' ὁμμάσιν ἀμφοτέρωδε εἰς αὐτὴς ἔ' τυχὴς ἐνδεὲς ἤρασαν.* *Τυφλὸς γὰρ λιπὸν γοῖον ἐπαμαρτῶον βαρὺ αἰρῶν, ταῖς κερὰς Φωκαῖς ἀτερεπὶν ὀρθοβατεῖ.* *Unus luminibus captus, pedibus suus alter: Alter ab alterius forte levamen habet.* Nam captum pedibus dum portat cæcus, ab illo Discit, quæ pedibus sit via recta suis. Hi utique naturæ defectus utcumque supplere poterant, quamdiu utrique mutuas tradere operas placuit. Post abruptum fœdus, orta quæ discordia, neque cæco, neque mutilo rectum carpere iter amplius dabatur. Unde si quis omnino partes imperii separare velit, hauriquidquam regularem civitatem constitueret, sed irregulare corpus, cujus membra, partes imperii separatas possidentia, non communi imperio, sed per conventionem duntaxat contineantur. Quo in cœtu utcumque concordia servari poterit, quamdiu singulorum sententiæ circa bonum publicum amice conspiraverint & quilibet, quod ad hunc finem facit, ultro sit paratus implere. Ubi dissensio fuerit orta, nihil reliquum est, quam ut ad arbitros eatur, aut bello res disceptetur.

§. 13. Hæc quanquam manifestissima sint; dantur tamen non pauci, qui divisionem partium summi imperii propugnant, ut exinde nescio quas mixtiones rerum publicarum concinnent, quæ ubi tite temperatæ fuerint, felicissimam, si diis placet, rem producere aptæ sint. Cui fini quidem *Aristotelis* autoritas nequidquam imploratur, qui *polit.* l. IV. c. 8 9. de longe diversâ mixtura, quam quæ ad divisionem partium summi imperii spectet, loquitur. Quo magis mirandum est, quosdam *Ejus* interpretes, & inter eos *Mich. Piccartum* ad d. l. de ista mixtura talia miscere, de quibus *Aristotelis* nunquam fortasse in mentem venerat. Qui etiam isthanc temperationem unice exoptandam, & expetendam jactat, *si rex habent jus belligerandi, eadende moneta, paciscendorum fœderum, imperandi tributa, distribuendi premia; senatus ea occupet jura, quæ prudentiam requirunt, puta leges ferat, & exequatur, iudicia publica procuret; denique plebs ea tractet, quorum rationem dedit, ararii publici rationes repetat, agris distribuendis præsit, creet magistratus, ædificiis, viis publicis, aqua ductibus, rei frumentaria, & alijs reip. subsidus præsit.* Sic neque id aliquam summi imperii divisionem arguit, si v. g. condemnare sit penes senatum, liberare penes principem, vel populum. Sic enim princeps suo jure omnes potest absolvere, in quos alius sententiam damnatoriam dixit, hic sane nudi iudicis pedaneæ partes sustinet, ejusque sententiæ ab isto firmitatem mutuabuntur. Unde satis ad-

paret, si in aliqua civitate capitalia judicia sunt penes senatum, penes regem autem jus, quod vocant, aggratiandi, senatum revera à rege potestatem habere delegatam cognoscendi super criminibus, & sententiam legibus conformem pronunciandi; idque arcendæ à justitia gratiæ, & odio, derivandæque à rege invidiæ; radicaliter tamen jus vitæ & necis penes regem esse. Nonnulli in ipsa potestate judiciaria divisionem aliquam comminiscuntur, si nempe rex habeat jus vitæ & necis in peregrinos solos, populus autem in cives. Sed si penes populum sint judicia in cives tanquam penes pedaneos iudices, regis potestati nihil decedit. Sin radicaliter & independenter eadem obtineat populus, inane nomen habebit rex, & prætoris duntaxat peregrini munus exercebit. Nam quod de diverso monetæ genere additur, ineptius est, quam ut repeti debeat. *Arnyaus rel. pol. l. 1. c. 6. sect. 1.* valde heic operosius est, & præter complura, quæ accurate obliervat, recte quoque rejicit spurias quasdam mixturæ species. Ad extremum tamen §. 57. nullum commodius potuit excogitare exemplum, quam ut regi tribuat jus belli & pacis, tributa imperandi, monetam cudendi, & præmia distribuendi; senatum circa judicia & provocationes recipiendas occupari jubeat, eidemque reformationem morum per leges faciendam, & jus vitæ ac necis assignet; populo curam ararii, & creationem magistratuum injungat. De quo exemplo ex jam dictis iudicium ferri potest.

§. 14. Ipse quoque *Grotius l. 1. c. 3. §. 9. 17.* aliquid pro divisione partium summi imperii moliatur. Ubi illud quidem recte, quod divisionem summi imperii inter regem & populum negat posse fieri hoc modo, ut simpliciter conveniatur; siquidem bene imperavit rex populum ipsi obtemperaturum; sin male, fore ut à populo in ordinem redigatur. Sed potius fines potestati utriusque assignari debuissent tales, qui ex locorum, personarum, aut negotiorum discrimine facile cognosci possent. Solam autem bonitatem & malitiam actus consistentem in adplicatione idonei medii ad salutem publicam, quæ læpe obicuram habet disceptationem, aptam non esse ad partes distinguendas. Quippe ex quo summam oriri confusionem necessum sit, cognitionem de eadem re sub obtentu, bene aut secus circa ipsam à rege esse actum, hinc ad se trahente rege, inde populo. Sed & illud recte, non statim dividi summum imperium, si rex quædam jurato promittat populo, etiam talia, quæ ad rationem imperii administrandi faciunt. In reliquis vulgatum errat errorem. Ac divisionem quidem partium imperii uno modo fieri putat, si expresse instituitur partitio. Quam in rem exempli loco adfertur, quod Probi Imperatoris tempore Senatus firmarit principum leges, de appellationibus cognoverit, proconsules creaverit, Legatos Consulibus dederit. Quasi vero ignotum sit, quomodo Cælares, qui modestiores videri volebant, imperium sub larva antiquæ reip. exercuerint, & Senatui reliquerint negotia modica, & ad summam rerum parum facientia, sibi vero vim imperii, in militibus potissimum consistentem, sollicitè retinuerint. Alterum modum dividendi imperii ita exprimit; si populus adhuc liber futuro regi imeret per modum manentis præcepti. Ubi non adparet, qualis res sit præceptum permanens eo tempore, quo vim præcipiendi quis non amplius habet. Nam omne præceptum præsupponit vim coactivam, exerendam, ubi idem fuerit violatum. Hanc ergo populus regem constituens in eundem aut retinebit, aut non

non retinebit. Si prius, penes regem inane nomen, vis imperii penes populum erit. Sin posterius, præceptum inane erit. Ergo ita debuerat loqui; populum adhuc liberum posse regem adstringere, ut in gerenda rep. certas regulas sequatur. Sed ex hoc non sequi divisionem imperii, infra ostendemus. Denique & ita dividi putat imperium, si in ejusdem delatione quid additum sit, ex quo intelligatur, regem cogi, aut puniri posse. Enimvero non dividitur imperium, sed populus illud revera in solidum habet, regi autem sub illustri nomine magistratus duntaxat eminentis munus committitur, si populus jus quacunque ex causa regem cogendi aut puniendi habeat. Pæna quippe à superiore ut tali proficiscitur. Coactio autem fit duplici modo, moraliter; & phylice, i. e. per modum imperii, & per modum violentiæ bellicæ. Imperium non datur in æqualem, ut talem. Ergo quando *Grotius* insert, quod saltem populus regi sit par aut æqualis, quia certo casu eum possit cogere; id quoque simul admittere necessum habet, neutri in alterum esse imperium; quod naturæ civitatis repugnat. Ast coactio per violentiam bellicam utrique inter æquales, seu quorum neutri in alterum est imperium, locum habet. Sicut & de tali coactione capiendum est exemplum à *Grotio* subjunctum, quod creditor naturaliter jus habeat cogendi debitorem. Sane per modum imperii, quod in ipso creditore hæreat, naturaliter creditor debitorem cogere non potest. Alias enim necessum esset, quemlibet, qui alteri quid debere incipiat, ipsius imperium subire. Cogi tamen omnino debitor à creditore potest ad solvendum debitum vel per subsidium iudicis, (qui inter regem & populum non datur,) vel si in libertate naturali vivant, per violentiam bellicam. Atqui si hunc modum cogendi populo velimus tribuere, admitendum fuerit, tam regem quam populum in naturali libertate vivere, i. e. civitatem esse dissolutam. Denique & illud concedimus *Grotio*, in civilibus institutis nihil esse, quod omni ex parte incommodis careat; adeoque propter incommoda, ex diviso imperii proventura, metiendum esse non eo, quod optimum huic aut illi videtur, sed ex voluntate ejus, unde jus oritur. Nobis tamen vicissim & illud erit concedendum, si cui populo ejusmodi divisio arriserit, eum non regulare in civitatem, sed corpus satis male concinnatum atque morbidum constituere.

CAPUT V.

DE FORMIS RERUM PUBLICARUM.

1. <i>Accidentia civitatum non constituunt novam speciem.</i> 2. <i>Dantur & forma irregulares civitatum, ac systemata.</i> 3. <i>Tres sunt forma civitatis regularis.</i> 4. <i>Democratia videtur reip. forma antiquissima.</i> 5. <i>In democratia non minus est summum imperium, quam in monarchia.</i>	6. <i>Quomodo democratia constituatur?</i> 7. <i>Democratia requisita ordinaria.</i> 8. <i>Quomodo aristocratia constituatur?</i> 9. <i>Et quomodo monarchia?</i> 10. <i>In rebus, occurrunt vitia hominum & status.</i> 11. <i>Quæ tamen peculiarem reip. speciem non constituunt:</i>

12. Sicuti nec varia accidentia democratarum
& aristocratarum.	sunt systemata.
13. De recentiorum mixta republica.	17. De systematibus, quæ oriuntur propter com-
munem regem.
14. In quo consistat natura irregularium re-
rump.	18. De systematibus, quæ fœdere coaluerunt.
15. Irregularitas maxime perspicitur ex exem-
plis.	19. Quomodo negotia in istis communicantur
16. Imperia, quæ habent provincias, non statim	20. An maior pars ibi obliget minorem?
	21. Quomodo talia systemata dissolvantur?
	22. De comparatione formarum reipubl.

Summum imperium uti in qualibet civitate tanquam in subiecto communi reperi-
tur; ita prout illud vel in uno homine, vel in uno concilio ex paucis aut universis ci-
vibus constante, tanquam in subiecto proprio hæret, diversas formas rerump. produ-
cit. Ubi primo omnium arbitramur, integrum adhuc nobis fore, vocabulum *forma*
retinere ad exprimendam illam civitatum habitudinem, quæ ex diversitate subiecti, in
quo imperium summum radicaliter hæret, resultat. Abs qua quod sæpe *actus reip.*
administratio discedit; puta, ut in *democratia* quædam *monarchicæ* quædam *polyarchicæ*
gerantur, quando certa negotia uni aut paucis à populo expedienda committuntur, tra-
latitium est. Et quia plurimum interest, utrum quis exerceat potestatem propriam, an
vero alienam, & precariam, qua statim ab altero exui valeat; inde valde *avvôpas* lo-
quitur, qui jactat: *revera polyarchiam esse, ubi rex à paucis, parentia ipsius abutenibus; aut*
monarchiam, ubi ab uno demagogo populus naso se duci patitur; vel etiam ubi in senatu supre-
mo unus prudentia, eloquentia, aut metu potentia reliquos temperat: ac primo casu nil nisi *ma-*
ne nomen, & externam speciem monarchiæ, altero *democratia*, tertio *polyarchia* lupereffe,
Sicuti & nemo cordatus crediderit, formam *reip.* mutatam, ubi personæ, aut nu-
merus ministrorum mutantur; non magis quam interregnum exiit, ubi à successore
minister, penes quem rerum administratio sub priori principe fuerat, præceps aula ex-
turbatur. Capacitas autem & inclinationes ejus vel eorum, qui imperium suo jure aut
delegatum exercent, administrationem quidem afficiunt, ac variant; ipsam tamen for-
mam *reip.* nequaquam. Sic & licet imperium alicubi egregie, alicubi prave admini-
stretur; tamen ex diverso velut exercitio ejusdem potestatis non statim nova species
civitatis producit. Unde quemadmodum sanus ab ægroto non statim specie differt,
neque membra prave conformata alios specie homines efficiunt: sic vitia imperan-
tium aut parentium, aut pravitas legum aliam speciem *reip.* hautquidquam consti-
tuunt.

§. 2. Deinde & hoc observandum, plerosque qui de civili scientia tradiderunt,
fatigasse circa explicandas regulares rerump. formas, de formis irregularibus multi ne
cogitasse quidem videntur, pauci sãt superfunctorie attigerunt. Inde factum, ut si
quando occurreret corpus civile, quod ad unam ex tribus illis, quas vulgo simpli-
ces vocant, formis non quadraret, vix aliud quam mixtæ *reip.* vocabulum super-
fuerit. Atqui præterquam quod mixtura illa male quibusdam rebus, adpiscitur,
etiam valde simplex est credere, præter regulares illas tres formas, alias irregula-
res non dari. Neque enim si constat, quamnam ædificiorum dispositionem leges
archite-

architectonicæ requirunt, omnes statim homines sua domicilia ad eas leges extruxerunt. Regularitatem autem civitatis in hoc consistere arbitramur, ut omnes & singuli ab una velut anima videantur regi, seu ut summum imperium indivisum, & inconvulsam ab una voluntate per omnes civitatis partes, atque negotia exerceatur. Exinde quid irregularis sit civitas collectu non est difficile. Deinde & dantur systemata ex pluribus perfectis civitatibus composita, quæ apud imperitos speciem unius civitatis mentiuntur; quæ & ipsa in explicandis rerum formis insuper non sunt habenda.

§ 3. Civitatis regularis tres duntaxat dantur formæ, quæ resultant ex subjecto proprio summi imperii, prout illud est vel una persona simplex, vel unum concilium, ex paucis aut universis constans. Nam imperium summum committitur vel uni homini, vel uni concilio plurium hominum. Hoc concilium rursus est vel omnium civium, vel minoris, sed selectæ partis. Igitur prima species est, ubi summum imperium est penes concilium ex universis constans, & ubi quilibet civis jus suffragii ferendi habet: & vocatur *democratia*. Altera, ubi summum imperium est penes concilium, ex selectis civibus constans, & dicitur *aristocratia*. Tertia, ubi summum imperium est penes unum hominem; & appellatur *monarchia*, sive regnum. In prima is, qui rerum potitur, vocatur *populus*, in secunda *optimates*, in tertia *monarcha*. Pindarus *Pyth. od. 2. οὐδ' ἔτι τυραννίδι, χ' ὅπταν ὁ λαὸς ἔρανος, χ' ὅταν πόλιν οἱ σφεὶ τήεοντι*, apud *dominatum unius*, & *impetuosam multitudinem, cum prudentes urbem custodiunt*.

§ 4. Multo autem loco videbimus de *democratia*; non quidem, quod eam dignitate aut splendore extrinseco, aut commoditate cæteris formis antestare arbitremur; (*Philo Judeus de mundi opificio* multorum deorum assertores perstringit, quos non pudeat deterritam reip. speciem ex terrâ in cælum transferre, vulgi potentiam;) sed quod illam pleræque inter gentes antiquissimam constet; simulque ratio ostendat, convenientius esse, ut plures homines naturali libertate & æqualitate gaudentes, dum in unum corpus coire constituerunt, prius voluerint rem communem communi consilio administrare; adeoque *democratiam* constituere. Neque præsumendum est, patremfamilias liberum, qui animadversis vitæ segregis incommodis, ultro sese cum aliis sui similibus in civitatem congregabat, uno velut momento potuisse oblivisci pristini status, in quo omnia circa salutem suam proprio arbitrio disponebat, ut confestim unius sese arbitrio circa rem communem, cui & ipsius salus innectebatur, voluerit subdere. Quin potius illud ab initio æquissimum creditum: quod omnes spectat, ab omnibus curari debere; donec ab eo statu plerique discesserunt ultro, aut per necessitatem, à quibusdam civibus aut externis admotam. Facit huc *Plato in Menexeno*, ubi de rep. *Atheniensem* disserit. *Causa nobis gubernationis hujusmodi*, (in qua summa rerum esset penes populum, magistratus autem mandarentur præstantissimis,) *ex æqualitate generis est*. *Alia siquidem civitates sunt ex variis, dissimilibusque generibus constitutæ: quo fit, ut inæquales sint gubernationes, & tyrannides, paucorumque potentie. In quibus ita homines vivunt, ut se invicem partim dominos, partim servos existiment. Nos autem nostrique nra ex matre omnes fratres geniti, hæc arbitramur, nos invicem dominos & servos esse: sed generis æqualitas nos inducit, ut & legis quæramus æqualitatem, neque rei prorsus ulli, nisi opinioni vitæ*

ius prudentiaeque cedamus. Atqui civitates pleraque initio ex genere junctis coaluisse adparet. Conspirat *Isochrates Panegy.* Iniquum nobis (Atheniensibus) videbatur, multos paucorum imperio regi; & eos qui re quidem tenuiore, cetera vero nihilo deteriores essent, magistratibus & honoribus excludi: & cum patria sit communis, alios regnum obinere, alios ingulmorum esse loco, & natura cives reip. functionibus lege privari. Add. *Libanius progymn. loc. com.* contra tyrannum Neque antiqua historia abnuat; quæ licet frequentem regum mentionem faciat; plerosque tamen magis suadendi autoritate, quam jubendi potestate gavitos constat. Sicuti & *Iustinus* initio libri 1. regnum *Aristotelis* heroicum dictum describit, quod democratiam haut quidquam tollit. *Thucydides* l. 1. de antiquissimis regnis: prius hereditaria erant regna, & certis honoribus, conditionibusque definita. Inde passim gentes populari regimine, & libertate usæ, donec paulatim maxima illa multitudo parvularum rerump. fere per vim & bella in pauca imperia prægrandia redigeretur. Equidem pro antiquitate regni ita *Aristoteles* l. 1. *Polit. c. 1.* δις καὶ τὸ πρῶτον ἐβασιλευῖσα αἱ πόλεις, καὶ νῦν ἐτι πᾶσι τῇ ἐκ βασιλευμένων ἢ συνήλθον. πᾶσαι γὰρ οἰκίαι βασιλεύεια. Quare & primum in regum imperio erant civitates, & nunc etiam gentes: ex iis namque, qui in regum imperio essent, conveniebant. Omnis enim domus regio imperio administratur. Quæ ultima verba illustrantur dicto *Lycurgi*, qui alteri, democratiam ut introduceret in civitatem monenti, regessit: σὺ γὰρ παρὰ τὸ ἐν τῇ οἰκίᾳ σε ποίησιν δημοκρατίαν. Tu vero primus in tua domo fac democratiam. *Plutarch. Lycurgo.* Verum consequentia in argumento *Aristotelis* nulla est. Quin potius, quia isti antiqui patre familias imperio iam erant adfueti, ad democratiam potius eos inclinasse verosimile est, ut & ipsi occasionem haberent sententiam suam super negotiis exponendi. Neque rem conficiunt, qui disputant, antiquissimum inter mortales imperii genus fuisse paternum, quod initio mollius, post gliscitibus familiaribus simul, ac vitis ad jus vitæ necisque evaluerit; quod imperium in familiis per primogenitos fuerit continuatum, quibus velut naturali jure competierit jus sacrorum, & civilis administrationis. Inde capita familiarum paulatim in regum instar adolevisse. Indicio esse, quod tanta olim regum multitudo in terra Canaan deprehensa fuerit. Vid. *Iosue XII.* & *Judic. 1. 7.* Enimvero neque primogenituræ tanta fuit vis, ut imperium etiam regum in fratres citra ipsorum consensum daret, atque eisdem cum primogenito familias conjunctas habere subigeret. Et antiquissimi illi sub regio nomine principes fere & eminentes magistratus in coetibus democraticis erant; et si is honor frequentissime ad præcipuum stirpis deferretur, siquidem ex cognatis familiis ille coetus coaluisset, ut tamen non semper jus primogenituræ & velut majoratus observaretur.

§. 5. Quo loco sub examen revocanda est sententia *Ioh. Frid. Hornii* de civitate l. 3. cap. iii. ubi de aristocratiis & democratiis, quas nomine liberæ reip. complectitur, ita censet: dari civitatis genus, quod confusionem promiscuæ multitudinis declinet, & ordinem aliquem concinnum assequatur, pactis atque conventionibus prospiciens communi omnium salutis, citra subjectionem, & dispendium ejus libertatis, quam monarchia extinguit. Heic tot pene errores, quot verba. Ordinem, qui in civitatibus liberis deprehenditur, tantummodo valere ad declinandam confusionem multitudinis promiscuæ. Pactis solis & conventionibus citra imperium contineri liberas civitates. Minus addicte singulos subijci

subjici concilio populi, aut optimatum, quam in monarchia regi. Minus illic, quam heic exerceri omnes partes summi imperii. Minus jus vitæ & necis à populo in singulos exerceri, quam sub rege. Deinde tantum abest, ut *dispersi adhuc quidam patres familias à vicinis regnis formam civitatis speculati sint*; ut potius in prima gentium coalitione plerique cœtus fuerint populares: inde animadversis ejus regiminis incommodis, aliqui ultro, serius aut citius, imperium unius arripuere; quidam vi adacti idem subiere. Sic & illud vanum: *ut ars quidem naturam conetur imitari, nunquam autem æquet, aut superet*: ita in factis hisce formis rerump. aliquo modo representari regnorum indolem, quoad efficaciam communis utilitatis, ipsam vim imperii, quod instruit monarchiam, tanquam opus Dei omnipotentis, per homines non potuisse produci. De origine majestatis jam supra actum; quæ cur non possit æque competere personæ morali conjunctæ, quam uni homini. Neque enim ulla est contractio; omnes procures inter se æquales esse, ut singulos, & eosdem tamen summo univerforum imperio subesse. Et vel mediocriter ingeniosus capere potest discrimen inter univerfos & singulos, inter concilium populi, & singulos, per domos suas dispersos. Inde nequidquam argutatur: *ubi imperium universis assignatur, ibi aut omnibus adest, aut aliquibus. Si omnibus, neminem habebunt subditum: quod imperium & obsequium non inhabitent unam personam. Si singulos faciunt subditos, non habebunt deinceps univerfos imperantes; eo quod ex singulis parentibus non possit multitudo confici nisi obtemperans. Nihil enim aliud quam obtemperantia à singulis universitati conferitur.* Enimvero in corporibus moralibus compositis utique aliquid potest tribui universis, quod neque omnibus, id est, singulis divisim sumtis, neque uni alicui ex illis singulis queat tribui: adeoque universitas revera est persona moralis, à singulis distincta, cui peculiaris voluntas, actiones, & jura tribui queant, quæ in singulos non cadunt. Evanescent quoque scrupuli, qui super eo moventur, quod major pars in comitiis popularibus prævaleat. Nam ea ipsa est moralis affectio universalitatis, ut consensus majoris partis eorum, qui in concilium coeunt, habeatur pro voluntate universalitatis; cum alia ratione voluntas plurium personarum physicarum in voluntatem moraliter unam coalescere nequeat, ubi contigerit, singulorum voluntates non exacte conspirare. Unde in democratiis & aristocratiis subjectum summæ potestatis haudquidquam est obscurum aut vagum; utut individua illa, quorum suffragia jam majorem partem faciebant, alia vice sint inter eos, qui numero vincuntur. Hæc enim omnia unitatem voluntatis, quæ universitati tribuenda est; haudquidquam destruunt. Nam si contingat, ut v. g. in Senatu tot Senatores non conspirent, quod ad majorem partem faciendam requiruntur, Senatus intelligitur nihil velle, adeoque nihil novi erit suscipiendum. Quod etsi sæpe non sine incommodo sit civitatis, ex eo tamen non sequitur; Senatum non habere summum imperium. Præterea & illud falsum, *multitudini non posse tribui verum imperium ob defectum necessarij obsequij; cum multitudo non teneatur sententiam paulo ante placitam perpetuo servare, & universa multitudo non obligeat.* Ast uti per hoc imperium regis non tollitur, quod rex mutata voluntate prius decretum abolere possit; quo facto obligatio civium ad istud decretum perit: ita utut universitas propria decreta mutare queat; iisdem tamen singuli tantisper æque tenentur, quam decreto regis. Aut ostendatur, non æque

transgressores legum in rebusp. liberis, quam in regnis plecti. Add. Liv. l. 2. c. 3. Sic & illud frustra jactatur: *si indivisim penes plures residet majestas, necessario singuli aliquam ejus particulam habebunt, quarum particularum collectione tota demum majestas consistet. Atqui illam particulam oportebit utique summam esse: Ergo in una civitate summa plura uno dabantur: quod est absurdum.* Enimvero in moralibus haudquaquam ab'urdum est, particulares, illas voluntates, ex quarum conspiratione voluntas universitatis resultat, destitui aliqua facultate, quæ huic inest. Adeoque non sequitur: majestas est summum jus; ergo singuli habent aliquam ejus particulam, quæ & ipsa summa est. Uti non sequitur: singulorum suffragia, per se & solitarie considerata, sunt inefficacia ad producendam legem; ergo si plura conspirarent, non possunt ad legem producendam valere. Denique addit: *cum in Senatu optimatum nemo sit, qui in rep. delinquens à collegis ad supplicium non possit rapi; ergo si omnes optimates in rep. delinquant, per cives ab istis penam fore sumendam. Atqui singulis remotis & punitis, universorum nullibi posse subsistere imperium.* Ad hanc difficultatem facile est respondere, si recte explicetur, quid sit in rep. delinquere. Id enim proprie facit is; qui contra iusta legesque ejus, penes quem summum est imperium, perpetrat aliquid, quod in detrimentum civitatis tendit. Ergo universi optimates in rep. peccare non possunt, nisi vel violent leges, sub quarum observandarum conditione imperium ipsis delatum est; aut hostilem in universos cives animum induerint: quo casu pari cum regibus passu ambulant. Reliqua, quæ in fraudem liberarum rerumpubl. comminiscitur, falsitatis manifestissima sunt. *Diversum plane imperium esse, quod monarcha exercet ab eo, quod in rebuspubl. liberis cernitur, utique similes affectus hoc cum illo edat. Monarchis quippe præter dignitatem & splendorem personalem, qui nemini in rep. libera adest, adfiscere majestatem, qua resp. libera careant.* Enimvero nobis certum videtur, non majori jure Deum monarchiarum, quam civitatum liberarum autorem asseri: neque minus illas, quam has per pacta produci; ex quibus & heic & ibi imperium resultat, proxima utrinque obsequii caula in civibus: ad paria in rep. quam in regno civem ut talem obligari; non minus add. esse parere, & subiectum esse. qui in rep. libera, quam qui in regno vivit; parique jure utrinque de fontibus supplicium sumi. Nam quis gratis crediderit, *in regno de fonte supplicium summi ex jure in capiti, quod in civitatibus liberis non datur: in rep. libera delinquentes in leges civitatis tanquam hostes plecti?*

§. 6. Videndum jam est de constitutione democratiæ, simulque quid illa præ aliis reip. speciebus peculiare habeat. Quamprimum itaque multitudine aliqua liberorum hominum in unum congregatur, pactum initura circa conjunctionem sui in unam civitatem, jam tum coetus iste instar aliquod democratiæ obtinet, eam proprie ob causam, quod cuique liberum sit proferre, quid super re communi ipsi videatur. Haudquidquam tamen antea plurium suffragio quis tenebitur ad id, quod majori parti visum fuerit, ubi ipse dissenferit, antequam altero quoque pacto forma regiminis democratiæ fuerit sancita. Quæ duo pacta cum non distinguat Hobbes de Civ. c. 7. §. 5. paulo confusius rem istam tradit. Nam superius ostensum, ne quidquam aliquem plurium suffragiis teneri, antequam in ejusmodi formam rem communem administrandi consenserit. Ergo falsum est, quod *Iste tradit: ex eo quod volentes convenerunt, intelligi eos obligatos* ad

ad id, quod consensu majoris partis decerneretur. Illa autem, quæ d.l. sequuntur, distinctius ita explicantur. Ubi multi homines convenere, mutuis se invicem pactis obstringentes de conjungendis viribus opibusque, aut statim in illo ipso congressu decretum sit, circa formam reipublicæ introducendam, aut minus. Ubi neque decretum super forma reipublicæ factum, neque de loco aut tempore de novo se se congregandi fuerit conventum, congressus iste irritus intelligitur, & quilibet in naturali libertate, ut antea, manet. Nam plures in unum corpus coalescere nequeunt, nisi super constanti modo rem communem administrandi conventum fuerit. Sed ubi discessum sit, isthac quidem re nondum definita, indicto tamen tempore & loco, ubi ulterius super eadem deliberetur & statuatur; prima duntaxat rudimenta civitatis hæc existent, quæ democratia proprie vocari nondum poterunt. Non enim statim democratia est, ubi quilibet sententiam suam exponendi jus habet, aut ubi ad alium conventum tempus, locusque condicatur; cum id circa quarumvis societatum & conventionum primordia ulu veniat; sed ea demum democratia est, ubi jus de rebus salutem communem spectantibus statuendi in concilium ex universis constans in perpetuum fuit collatum.

§. 7. In democratia autem hæc inprimis videntur necessaria; primo, ut certus locus, certumque tempus constituatur conventibus, ubi super summa rerum sit deliberandum & statuendum. Neque enim singulorum res privatæ ferunt, ut perpetuo in isto conventu hæreant; & nisi de loco ac tempore conventum fuerit, possunt, qui de eodem cœtu sunt, vel diversis locis & temporibus convenire, (quo ipso factiones existant,) aut plane non convenire; quo casu non erit populus (*δῆμος*), sed dissoluta multitudo, cui neque actio, neque jus tanquam uni personæ competens attribui potest. Huc facit, quod *Thucydides* l. 2. tradit, cum Pericles animadverteret, Athenienses circa modum belli gerendi non recte sentire, ipsum neque in concionem populum vocasse, neque concilium habuisse, nec ubi ira potius quam ratione in medium consulentes peccarent. Secundo, ut majoris partis suffragia valeant pro universis; postquam nisi rarissimo contingere solet, ut magna hominum multitudo circa eandem rem idem sentiat. Denique cum alia reip. negotia sint quotidiana, & minoris momenti, alia rariora, & quæ summam rerum tangunt; & vero integro populo commodum non sit, ut propter ista expedienda assidue in concilium coëat, aut ita modicis intervallis, ut nihil ejusmodi curam ipsius effugere queat: igitur necessarium fuerit, certos magistratus, tanquam delegatos constitui, qui autoritate totius populi quotidiana negotia expediant; circa gravia mature explorent; & si quid majoris momenti occurrat, ad populum convocatum referant; simulque decreta populi executioni dent. postquam ad & hoc magnus hominum cœtus fere ineptus est.

§. 8. Aristocratia constituitur, quando cœtus, qui per primum pactum in aliquod rudimentum civitatis se se univit, decretum condit de committenda summa rerum concilio ex paucis constanti. Hi, postquam suis nominibus, aut à genere, aliæ nota, quæ à cæteris dignosci queant, per eum cœtum fuerint designati, & ipsi eam designationem acceptaverint, cæteris illorum se se voluntati submittentibus, summam accipere imperium intelliguntur. Ubi observandum, minus recte *Hobbesium* d.l. §. 3. originem

aristocratix abs democratia arcessere, si iste sensus sit, quasi omnes aristocratix constitutæ & mutæ fuerint ex perfectis democtatiis. Nam & experientia probat, & nulla ratio repugnat, abs primo illo pacto, citra interventum democratix, ad aristocratiam aut monarchiam transitum fieri potuisse. Sed & supra ostensum, ludere *Hobbesium*, quando ideo inter cives & senatum negat pactum intercedere; quia translato in senatum imperio, populus, ut persona una, non amplius existat. Nam ut quis obligationem adversus alterum gerat, sufficit, si hic existat adhuc tanquam persona physica, utut persona moralis, quam antea gesserat, expiraverit. Adde, quod populus, translato abs se imperio, non quidem demceps existit tanquam persona perfecta, quatenus capiti suo recens adscito contradistinguitur; non tamen ideo fit multitudo dissoluta, quia utique jam cum senatu tanquam capite suo personam constituit. Sed & falsum est, quod § 9. *Idem* insert, uti in democratia populum, sic in aristocratia curiam optimatum omni obligatione liberam esse. Nam si vel maxime daremus antecedens, ideo quod fortasse non videatur sufficere respectus ille inter universos & singulos ad sustinendam inter ipsos obligationem mutuam: exinde tamen non sequitur: ergo neque inter senatum & cives mutua obligatio existit. Sicuti non sequitur, ego nulla obligatione teneor, dum proprias res per meipsum administro; ergo si earum rerum curam in alterum transferam, hic quoque nulla obligatione tenebitur. Illud recte ab *Eodem* d. l. §. 10. monetur; cum democratia hoc habere commune aristocratiam, quod sine constitutione certorum temporum & locorum, ad quæ optimates convenire possint, non amplius sit curia, neque persona una, sed dissoluta multitudo sine imperio summo. Quippe cum citra congressum personarum singularium, ex quarum voluntatum conspiratione voluntas euriæ resultare intelligitur, istarum voluntas cognosci non possit. Nam ut circummissa scheda suffragia senatorum exquirantur, plurimum habet incommodi. Deinde illud æque in aristocratia, quam democratia necessarium est, ne tempora conventuum longis intervallis disjungantur, nisi exercitium summi imperii, saltem circa negotia quotidiana, interea in unum aut paucos quosdam magistratus transferatur.

§. 9. Monarchia denique constituitur, quando in unum hominem summum imperium confertur. Quod interveniente pacto utique fieri contra *Hobbesium* satis demonstratum. Quo loco etiam notari debet pestilens dogma *Scriptoris Belgici Anonymi in bilance politica*; cum omnis delatio summi imperii facta sit ad commodiorem amolitionem malorum tam intrinsecus quam extrinsecus provenientium; præsumi non posse, unquam cœtum democraticum ad id autorsse unum hominem, ipsiusque posteros in æternum. Cum enim spes commodioris protectionis unice fundata fuerit in præsentibus virtutibus, quæ in electo adparebant, & vero omnibus confiter, quam mutabiles, quam mortales sint homines, & quod brevi aut senio ad imperium inutiles sint futuri, aut nullam vel impuberem prolem relicturi, aut si proles adulta relinquatur illa aptitudine naturali ad imperium præstantior aliis non sit futura, aut voluntatem bene protegendæ cœtum non habitura: inde nullo modo posse præsumi, unquam intentionem fuisse cœtus popularis sibi adimendi facultatem in locum inepti aut pravi imperantis meliorem eligendi. Verum semel imperio potitos, adjuncta suis partibus magna populi parte, ac præsertim militibus, ita opes suas sibi suisque liberis potuisse stabilire, ut

etiam

etiam in invitos imperium retinere potuerint. Ad quæ reponimus: si alicui coetui in mentem venerit, ea lege in aliquem conferre imperium, ut, quotiescunque visus fuerit populo non felicius communem protectionem procurare, quam regimen democraticum solebat, dinoveri munere suo queat; non monarcham fuisse constitutum, sed eminentem magistratum, qui à mobili plebis aura dependeat; adeoque summum imperium non accepisse. Deinde cum constet, quam non ex usu reip. sint crebræ principum mutationes, ac fere magis alii homines, quam alii mores succedant, quamque gravi cum concussione reip. imperio devolvantur, quibus proprias opes stabilire, dum publicas administrant, licuit; facile præsumi potest, populum voluisse simul & semel cum fortuna decidere, irrevocabiliter constituto principe; cum longe certius metuenda sint illa mala, quæ ex nutante isto & desultorio statu redundare apta sunt, quam quæ degenerans rex dare potest. Præteritum cum per leges fundamentales istius exorbitatura libido circumscribi queat. Denique hautquaquam omnes actus, circa quos spei nostræ eventus non examissim responder, licet retractare; cum in negotiis humanis plurima alea versetur, ac nihil sit, quod omni incommodo careat. Add. *Grotius* l. 1. c. 3. § 9. In eo autem monarchia à prioribus speciebus differt, quod heic ut deliberari & decerni, i. e. ut actus imperium exerceri queat, temporibus & locis condicis opus sit: in monarchia vero saltem absoluta omni tempore & loco deliberari & decerni possit. (*Herodianus* l. 1. c. 6. ἐκεῖ ἡ Ρώμη, ὅπου πρὸς ἀνὸ βασιλεὺς ἦ. *Roma illic est, ubi Imperator est.*) Nam populo & optimatibus, qui non sunt unum corpus naturale, congressu opus est. Monarcha, qui una quoque persona physica est, semper in potentia proxima ab actus imperii exercendos existit. Id quoque recte ab *Hobbesio* monetur, in populo vel curia optimatum, si quid contra legem aliquam naturalem decretum fuerit, non peccare ipsam civitatem, seu personam illam moralem, sed cives illos, quorum suffragiis decretum est factum. Peccatum enim sequitur voluntatem naturalem & expressam, non moralem seu politicam, quæ artificiosa est. Alias enim peccarent & illi, quibus decretum displiceret. Vid. *Luc.* 23 § 1. At in monarchia si quid monarcha decreverit contra leges naturales, ipse utique peccat, quia in ipso voluntas civilis cum naturali eadem est.

§. 10. Hisce regularibus civitatis formis plerique nonnullas vitiosas aut corruptas adjungere sueverunt. Ubi illud quidem certum est, morborum atque vitiorum multis in rebus, non minus, quam in singulis hominibus uberrimam dari sigetem; sic ut minimis urgeri instar perfectionis habeatur. Porro morborum, quibus civitates infestantur, alios videmus oriri ex malitia hominum, alios ex prava dispositione ipsius civitatis. Inde alia vocari audias vitia hominum, alia vitia status. Speciminis causa nonnulla tangemus. In regno vitium hominum est, si, quem fors nascendi aut infelicia civium suffragia solio admoverunt, regnandi artibus destituitur, nullaque aut exigua reip. cura tangitur, eamque pravorum ministrorum ambitioni aut avaritiæ lacerandam prostituit; si sævitia aut iracundia idem est terribilis, nec hominem se, aut hominibus præesse meminit; si circa necessitatem rep. in casum dare gaudet; si quæ ad tolerandos reip. sumtus conferentur, luxu aut per inconsultas largitiones dissipat. (*Drepan. paneg.* Est improborum principum postrema defensio, auferre donandi gratia.) si pecunias civibus extortas præter rationem accumulatur; si contumeliosus, si injustus est; (me-

memorabile est, quod de veteribus Indis refertur apud *Philostratum de vita Apoll. Thyan.* l. 3. cap. 9. futuros regum successores nullo honore affectos, addita ratione: δὲ αὐτοὺς ὑπερπαμένους παιδεύουσιν τὸ μὴ ὑπεροῦσθαι. oportet ut negligendo monere, ne nimis superbiant.) & quæ sunt alia, per quæ mali nomen principis comparatur. Qualia quoque notantur *Claudiano de bello Gildonico*. Quæcunque profunda *Traxit avaritia, luxu pejore refundit: Instat terribilis viris, morientibus heres, Virginitas raptor, thalamus obsecrans adulter. Nulla quies. Oriitur præda cessante libido, Divitibus que dies, & nox metuenda maritus.* Facit quoque huc illud *Themistii orat. X.* κολοῦσθαι καὶ βασιλεὺς καὶ νομοθέτης, ὅς πολεμεῖν μὲν ἱκανός, εἰρήνην δὲ ἄγειν οὐκ οἶός τε. *Manus est & rex & legislator, qui ad bellum quisdem idoneus pacem non potest agere.* Vitia hominum in aristocratiâ sunt, si per ambitum, pravasque artes via in Senatum patet viris improbis aut ineptis, exclusis melioribus, si optimates factionibus distrahuntur; si plebe tanquam mancipiis uti, & bona civitatis augendo privato patrimonio intervertere student. In democratiâ vitium hominum est, si inepti homines turbulenter & importune sententias suas tueri solent; si egregiæ, & reip. non prægraves virtutes per invidiam opprimuntur; si per levitatem leges temere figuntur atque refinguntur, & quæ modo placuerunt, mox citra rationem displicent; si sordidi & inepti homines rebus gerendis præficiuntur. Apud *Plutarchum Dione δημοκρατία, ambitio popularis dicitur νόσος ἐπιμαίνεις, τυραννίδος οὐκ ἐλάττω, vesanus morbus tyrannide non minor.* Vitium porro hominum, quod in quamvis civitatis speciem cadere potest, est, si quibus imperii administratio incumbit, officio suo negligenter aut prave funguntur; & si cives, quibus sola obsequii gloria relicta, frænum mordent. Add. quoque *Hobbes Leviath. c. 29. circa finem,* ubi de quibusdam morbis civitatum ingeniose tradit. Ast vitia status in universum dicere possis, ubi leges & instituta civitatis non sunt attemperata ad genium populi aut regionis; aut ubi eadem cives disponunt ad turbas internas, aut ad justa vicinorum odia incurrenda; aut ubi eosdem ineptos reddunt ad obeundas functiones, quæ reip. servandæ sunt necessariæ; puta si per leges civitatis non possint non in imbellem segnitiam resolveri, aut inidonei ad ferendam pacem reddi; aut denique ubi in principalia veræ doctrinæ civilis scita impingunt; quæ tanto perniciosiora sunt, si religionis speciem induerint. Qualis erat sacerdotum autoritas apud Meroëenses, quorum libidini etiam regum vita erat obnoxia. Vid. *Diodorus Siculus l. 3. c. 6. & Strabo l. 7.*

§. 11. Etsi autem plurimum interfit inter remp. sanam atque morbidam; non tamen ideo multiplicandæ sunt species rerump., & singulis formis rectis una aut duæ vitiosæ, tanquam species dictæ, sunt opponendæ. Per isthæc quippe vitia neque natura potestatis in se, neque subjectum ejusdem proprium variatur. Et hæcenus recte *Hobbes de cive cap. 7. §. 2. negat, anarchiam oppositam democratiæ, oligarchiam aristocratiæ, tyrannidem monarchiæ, esse tres alias species civitatis.* Et in *Leviath. l. 2. c. 19. neminem puto credere, ait, vitium regiminis novam & peculiarem peciem reip. esse.* Illud tamen non in universum, sed aliquando duntaxat verum est, quod d. I. subjungit: *anarchiam, oligarchiam, & tyrannidem esse tria nomina diversa, quæ illi indidere ut, quibus vel regimen, vel regenes displicuerunt. Solent quippe homines per nomina non res tantum, sed & inopertos affectus, pulsâ, amorem, odium, iram, & quantum illas æstimant, una significare.*

Sci.

Scilicet quod in aliis rebus contingit, ut unus amet, abs quo alter vehementer abhorret, ita & eadem forma reip. uni arridet, alii fastiditur. Idque non ideo tantum, quod aliqui ex una magis, quam alia reip. forma utilitatem capiunt; sed & ob peculiarem ingenii inclinationem. Sic ut in universum probari nequeat illud *Lysia orat. XXIV.* nemini a natura insitum esse, ut aut popularem statum, aut paucorum principum amet; sed quicumque reip. status cuique maxime conferi, hunc quemlibet conari stabilire. Cui conspirat *Isocrates de pace*: φύσκειν εἰς εἰς ἑδῆτερον τῶτων ἐστίν. ἐν ἧ δὲ ἀνέκασσι πινῶνται, ταύτῃ βέλονται καὶ θύσαναι τὴν πολιτείαν. Nemo natura vel popularis vel paucorum potentia est studiosus, sed eam quisque reip. formam expetit, in qua maxime honoratur. Sane superbo homines ingenio, & quæqualitas popularis invita est, ubi in democratia pari omnes jure de rep. suffragia ferre vident, cum tamen in quavis civitate plebis maximus sit numerus, *cehlocratiani* id vocant, q. d. statum, ubi vilis turba rerum potitur, nec egregiis viris, quales ipsi se ducunt, aliqua relinquitur prærogativa. Et tamen id vocabulum, contentum notans, non immerito imponeretur civitati, qualis quondam Ephesiorum erat, qui cum Hermodorum civitate expellerent. ita locuti sunt: ἡμεῶν μηδὲ εἰς ὀνῆς ἐσὼ εἰ δὲ τις τοῦτο, ἀλλοθι, μετ' ἄλλω. Nemo de nobis unus excellat, sed si quis extiterit, alio in loco & apud alios sit. Quos universos eo nomine morte multandos *Heraclitus* aiebat. *Cicero Tusculan. V. Diogen. Laert. I. 9. Heraclito. Strabo I. XIV.* Sic cui dolet senatus se excludi, cum tamen aliis senatoribus inferiorem se haudquidquam arbitretur, per contemptum, & invidiam *ὀλίγους* illos vocat, q. d. paucos quosdam, qui cum nulla re cæteros emineant, in pares tamen aut meliores imperium exerceant. Ac subinde ipsi in ore querela *Ajaciæ* apud *Quintum Calabrum* l. 5. & ὃ δ' ἔτ' ἐοθλὸς ἔχει χερείς, ἀλλὰ χερείων πικρὴς τε πέλῃ καὶ φίλτερος. Non vir bonus amplius pramius afficitur, sed longe deterior & honoris & favoris fructum praeipit. Sic genres erectiore juxta ac teneriore indole, heros & dominos vocant reges populorum, qui strictiori sunt obsequio adfueti; cum tamen eadem specie potestas patria præfacto puerum ingenio asperius, tenero mollius tractare soleat. Idem judicandum de tyranni vocabulo, quod indelebile odium comitatur ex Græcorum usu, quæ summa civitatum felicitas in libertate populari fere consistere judicabatur. Unde apud *Lucianum in Phalaride* i. dicitur: in universum populi non perpendentes, qualisnam ille sit, quæ summa rerum præest, siue justus, siue injustus, αὐτὸ ἀπὸ λῶς τὸ τυραννίδος ὄνομα μισῶσι. simpliciter ipsum tyrannidis nomen oderunt. Quin multis Græcorum imperium unius in genere *τυραννίδος* vocabulo notare in usu est. Sic *Æschines orat. contra Ctesiphontem. τῶν εἰς αἰσι πολλῆς παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, τυραννίς καὶ ὀλιγαρχία, καὶ δημοκρατία.* Add. *Cornelius Nepos Miltiade. c. 8.* Hinc & *Mnemon c. V. de Heracleæ tyranni* apud *Photium* memorat de *Dionysio*, quarto *Heracleæ tyranno*: ἔτις γὰρ εἰς μέγα δόξης ἀνελθὼν, ἐπὶ τυραννὸν ἀπαξιώσας, τὸ βασιλέως ἀντίθετον ὄνομα. sic igitur magnā gloriam adeptus tyranni nomen dedignatus, regis assumpsit. Scilicet quod hocce nominis minus invidiæ, & plus cignationis haberet. Et nemo tamen est, quin intelligat, aliquando non immerito invidiosa ista vocabula adhiberi, ut adeo pravorum principum & procerum regimen à bonorum, turbulentæ & levis plebeculæ à modesti regimine populi ipsa adpellatione discernatur. Neq; ab huius inultum diversus abir *Aristoteles*, qui tyrannidem, oligarchiam, & democratiam (nam tanam reip. popularem ipse *πολιτείαν* vocare suevit), παρεκβάσεις seu aberrationes

& degeneraciones regni, statusque optimatum, & popularis adpellat. Vid. *polit.* l. 3. c. 7. 8. Quis autem nudam *παρὲνθεαν* ad peculiarem speciem constituendam sufficere judicaverit? Quanquam cum vocabulum *εἶδος* laxius possit accipi, super eo non adeo pertinenter litem alicui movendam putamus. Add. quoque *Salustius Philosophus de duis ES mundo* c. XI. & paria tradentem *Themistium orat.* XVI. p. 336. edit. *Petavii*.

§. 12. Enimvero ubi occurrerit aliqua resp., quæ neque ad regulares, sanasque referri, neque tamen discrimen, quo ab istis discedit, per nudum morbum aut *παρὲνθεαν* possit explicari, operosior inter eruditos oritur disceptatio. Plerique brevissimam judicant viam hac difficultate defungendi, si ejusmodi resp. vocent mixtas, & ex simplicibus formis, velut refractis & inter se temperatis, compositas. Quam mixturam cum multi ex *Aristotele* adstructum eant, operæ pretium puto fuerit dispicere, quid *isti* heic videatur. Ac primo quidem, quæ ab *Ipsa Polit.* l. IV. c. 3. *segg.* super variis speciebus democratiæ & aristocratiæ traduntur, mixturam recentium nihil pertinent. Ibi quippe enumerantur potissimum quædam accidentia, quæ in illis deprehenduntur, qui ad concilium populi, vel optimatum sint admittendi. Quo ipso neque imperium ullatenus variatur, neque partes ejusdem divelluntur, neque in duo pluravè corpora civitas distrahitur, sed aristocratiæ & democratiæ accidentibus duntaxat quibusdam variantur. Sic etsi democratia definiatur, ubi summa rerum est penes concilium ex omnibus constans, & non minus puerorum, & foeminarum inter sit, ut reip. bene sit: tamen quis novam speciem civitatis constitui diceret, ubi foeminae, filii familias, & servi à deliberationibus publicis excluduntur. Quanquam sufficere ad democratiam constituendam arbitremur, si illi habeant jus suffragii, qui initio eam civitatem sua coitione effecerunt, & qui in horum locum, & jura successerunt. Atqui manifestum est, civitates ab initio constitutas per patres familias, qui sub imperio domestico uxores, liberos. ac ser vos habebant; quos nequaquam sibi æquare, aut omnem in eos potestatem abdicare placebat. Igitur hos à jure suffragii cum patribus familias ferendi necessum erat excludi. Democratia semel constituta, in potestate sane civium erat alios in civitatem recipere, vel non pleno aut minus pleno jure, eoque secum æquare in cura reip. vel ab eadem excludere. Unde contingere potest, ut in civitatibus liberis non pauci jure suffragii careant, salva tamen forma reip. democratica. Etsi & hoc fieri potest, ut quæ ab initio democratia erat, si deinceps adsciti à suffragio & honoribus excludantur, post ingentia incrementa demum aristocratiæ faciem induat. Sic neque diversas species aristocratiæ statuemus, si alicubi quidem, ut quis in Senatum recipiatur, sola virtus sufficiat, alicubi præter eam requiratur census, aut nobilitas generis. Sicuti nec plures erunt democratiarum species, utut alicubi ad obtinendum suffragii jus sufficiat, quod quis ingenuus sit; alibi certus census requiratur, alibi certum vitæ genus inde excludat. Multo minus diversæ species propriæ dictæ emergunt ex diversitate legum, quæ circa creandos magistratus in diversis democratiis variant; puta quod alicubi omnibus promiscue ad magistratus pateat via, alicubi census habeatur ratio. Sicut nec illud mixturæ quid in forma reip., novamque speciem efficit, si v. g. divitibus impune liceat abesse à concionibus, pauperibus non item, aut vice versa. Sed hæc quidem plana sunt. Quid autem circa mixturam in rep. Spartanorum, & Cretensum, prout illæ ab *Aristotele* describuntur, sit judicandum.

dum, alibi excutietur. Resp. Athenienſis, quam *Idem pol.* 1. 2. c. 16. & *Iſocrates in Areo-*
pagoſco deſcribit & commendat, revera popularis erat. *Polybi* 1. VI. judicium ſuper
 mixtura in rep. Romana alibi expendimus.

§. 13. Ex recentioribus quidam complures mixtas ſpecies fingunt, ut tamen, plenis-
 que tanquam incongruis rejeſtis, duos cum primis miſcendi modos commendent.
 Unus eſt, cum partes ſummi imperii diviſim & independentes ſunt penes diverſas per-
 ſonas & corpora ejusdem reip., ita ut ſingula, quam partem habent, eam ſuo jure obti-
 neant, & proprio ex judicio adminiſtrent; quod ad reliquas imperii partes ſubdito-
 rum inſtar ſunt. Ad eum fere modum, quo regnum Numidiæ poſt mortem Maſiniſſæ
 à Scipione diſpoſitum refert *Appianus in Lybico*, ut tres ipſius filii legitimi regio nomine
 gauderent; ſed inter eos major natu Micipſa Cirtham regiam obtineret, alter Guluſſa
 bello pacique præeſſet, tertius Maſtaſtabales jus diceret. Alter, cum ſummum impe-
 rium indiviſim eſt penes plures uno, ut tamen neque plerique ſine paucis, neque cæteri
 omnes ſive uno diſſentiente quid efficaciter ſtatueret, partesque imperii exercere poſ-
 ſint. Idque iterum dupliciter, vel ut omnes heic ſint æquales, vel ut uni alterivè eximia
 quædam jura competant, quæ ipſe ſine cæteris exercere poſſit. Citantur inſuper multi
 antiquorum, apud quos mixtarum rerump. frequens eſt mentio. Circa quos illud jam
 monitum fuit, plurima, quæ illi ſuper mixtura rerumpubl. tradunt, haut quidquam ad
 dividendas ſummi imperii partes inter diverſas perſonas, aut concilia pertinere; ſed vel
 adrite temperanda requiſita perſonarum, ex quibus concilium imperans componitur,
 vel ad inſtituta diverſarum rerump. probe combinanda. Deinde putaverim, nonnulla
 mixtionum exempla commode poſſe explicari ope diſtinctionis inter ipſum imperium,
 & modum adminiſtrationis. Ut illæ resp. ex aliis admixtum quid habere dicantur, qua-
 rum modus adminiſtrandi ex alia forma petiſus videtur: puta ſi in civitate, ubi ſumma
 rerum eſt penes populum, pleraque per principem aliquem, aut ſenatum expediantur;
 aut ſi in ariſtocratia unus magiſtratus inſigni autoritate polleat, vel ſuper multis nego-
 tiis populus conſulatur; aut ſi in regno ardua negotiorum ad ſenatum, populumvè
 referantur. Quod ſi iſthæc ad aliqua veterum, quæ afferuntur, loca non quadrent, quæ
 ſequuntur, rem expedient. Nempe oſtenſum eſt ſuprà, ad eſſentiam civitatis perfectæ
 & regularis requiri, ut in ea ſit talis unio, per quam omnia, quæ ad ipſam regendam
 faciunt, velut ab una anima proficiſci videantur. Igitur maniſeſtum eſt, per priorem
 mixturæ modum conſtitui corpus, quod non vinculo unius imperii, ſed pacto dun-
 taxat contineatur, quodque adeo haut quidquam inter civitates regulares, ſed inter
 irregulares resp. ſit centendum; ſat debile, & internis convulſionibus valde obnoxium.
 Circa alterum mixtionis modum conſiderandum putem, an illi, penes quos ita indiviſim
 eſt ſummi imperium, conſtituant ſenatum perpetuum, qui univerſam civitatem,
 tanquam unum, & quaſi continuum corpus gubernet. Quo riſu ariſtocratia erit, ſed ad
 negotia expedienda valde inconcinna, dum unus, paucivè refragantes reliquorum pla-
 citareddere inania poſſunt. Quod ſi autem ad ſingulos iſtos, de cætero pari jure gau-
 dentes, ſingule partes reip. integrantes peculiariter pertineant, ſed actus ſummi imperii
 nemini liceat exercere, niſi univerſis unanimiter contentientibus, erit ſyſtema proprie
 dictum, ſed quod propter nimiam & ſupervacuum arſtitudinem ad res expediendas
 inidema

itidem fit satis inhabile. Verum ubi unus reliquis autoritate & nonnullis summi imperii particulis insigniter præpolleat, erit irregularis resp. inter monarchiam ex procerum mole laborantem, & systema velut interjecta. Eo major autem erit irregularitas, si plures uno reliquos emineant.

§. 14. Enimvero uti nemini, 'cui mordicus mixtæ reip. vocabulum retinere stat, constantiæ laudem invidemus; ita commodius nobis & planius, simulque ad demonstranda in certis rebusp. quædam quali phænomena expeditius videtur, si irregulares potius vocemus illas resp. publicas, in quibus neque una ex tribus regularibus formis deprehendatur, neque nudus morbus aut παρῆχων locum habeat, & quæ ad systemata accurate referri nequeant. Circa quas in universum id observandum, quod à regulari civitate in eo abeant, dum in iis non omnia ab una anima, ac voluntate procedere, neque omnes & singuli communi imperio regi videntur. A systematibus autem differunt, quod illæ non ex distinctis & perfectis civitatibus, uti hæc, componuntur. Sed à morbis atque aberrationibus in eo discrepant, quod morbus temper velut illegitimam, & erubescendam faciem præ se ferat; quippe qui ex commodæ formæ prava administratione, aut ex male concinnis legibus atque institutis proveniat. Verum irregularitas non ipsam solum formam intrinsece afficit, sed & publice ac velut legitime sancita palam sese, & citra pudorem ostendere audet. Adeoque morbus ex intentione eorum, qui resp. constituerunt, abesse debebat; temper tanquam pravum quid in republ. adpareret; irregularitas autem voluntate aut adprobatione eorum, ex quibus resp. componitur, emerfit, aut confirmata est. Sicuti alia est ratio ædificii; cujus designatio quidem regulis architectonicis congruit, sed ubi ipsa materies est vitiosa, aut socordiâ incolentium tectum hiat, parietes ruinam minantur, trabes gemunt, fundamenta labant: & cui per ipsum architectum à communibus discedens regulis ultro forma est assignata, aut ingruens vitium extraordinario quodam modo solidatum. Deinde irregularitatum aliæ ab initio constitutæ reip. statim extiterunt; aliæ successu temporis, & tacitis momentis irreperunt. Scilicet contingere potuit, ut ab initio reip. conditæ, aut circa insignem ejus mutationem, per conditores, aut mutationis autores, regularis forma non potuerit introduci, in scitia, aut quia res præsentis non ferebant de statu rite concinnando cogitare. Add. *Hobbes. Leviath. c. 29. post princip.* Aliquando etiam qui præcipui fuere adjutores & duces regni acquirendi, ejusmodi sibi ditiones ac privilegia stipulantur, ut pro veris subditis haberi nequeant. Sæpe quoque socordia imperantium, aut alia occasione morbus resp. invadit; qui ubi tantas radices egit, ut sine exitio reip. expelli nequeat, nihil reliquum est, quam ut sanctione publica ille vitium velut exuat, & quod hæcenus usurpatio, factio, aut contumacia erat, deinceps jus aut privilegium audiat.

§. 15. Cæterum irregularium reip. formarum neque certus iniri numerus; neque certæ constitui species queunt, propter magnam varietatem, quæ heic revera occurrit, aut animo fingi potest. Igitur vix superest aliud, quam ut irregularitatis indoles ex illustribus exemplis penitus perspiciatur. Quale exemplum nos conati sumus exhibere in republica Romana. Aliud in imperio Germanico molitus est *Severinus de Monzambano*. Hoc loco tantum monuisse suffecerit circa irregularitatem, quæ à nonnullis in veteri

vetere imperio Romano observatur, dum illud aliquando visum fuit binembre aut trimembre, quando unus Augustorum Orientem, alter Occidentem tenuit, aut etiam tres Augusti orbem Romanum tripartito rexerunt. Interdum idem adparuit biceps aut triceps, dum duo vel tres Augusti collegæ indivisim rerum potiti sunt. Enimvero circa prius est observandum, quotiens duo Imperatores, unus orientale, alter occidentale imperium tenuerunt, divisim, & ut neuter ab altero dependeret, tunc re ipsa duo fuisse regna distincta, quibus conjunctim Romani Imperii nomen remansit, quod ex uno isto orta fuissent. Accessit legum morumque similitudo, & regnantium, populorumque cognatio, fœdusque & mutua velut substitutio, quæ aliquid unionis adhuc præferret. Sed quomodo sit appellanda illa reip. forma, quando duo aut tres Augusti indivisim imperium administrarunt, non ita in expedito est pronunciare. Sane duo constituere Aristocratiam nequeunt. Cum enim uterque pari sit potestate instructus, (quod supponitur,) non nisi pacto inter se possunt connecti; & nulla est ratio expediendi negotia, si istos dissentire circa eadem contigerit, dum nemo adest, qui momentum alterutrius sententiæ possit addere. Et quamvis idem incommodum videatur comitari collegium, quod ex pari numero assessorum constat; non tamen ita frequenter eveniet, ut dissensione oborta, paria sint suffragia. Ac facile est, ut inter plures unus in alteram partem trahatur. Aut si id fieri nequeat, proximum erit, ut illa sententia obtineat, quæ nihil innovandum, sed rem in antiquo statu relinquendam censeat. Deinde ne ubi tres quidem Augusti simul imperium tenuerunt, videtur proprie loquendo aristocratia constituta: Non enim isti triumviri, aut tres Augusti in tale corpus aut collegium coarserunt, in quo per plurimum suffragia de negotiis imperii statueretur, duoque consentientes possent tertium pro imperio adigere ad sequendam ipsorum sententiam. Quod si autem existeret collegium, in quo major pars ad se nequeat trahere minorem, illud vinculo potius nudi pacti, quam imperii videtur contineri. Ergo dicemus, summum imperium: revera & radicaliter fuisse penes illum solum qui alterum sibi collegam assumpsit, etiam si quod ad exteriora insignia iste hunc sibi videretur ex æquale. *Jul. Capitolinus de Lucio Vero dicit, eum vixisse non in libero principatu, sed sub Marco, in simili ac pari maiestatis imperio.* Nec facile erat metuendum, aliquem fore animo tam ingrato, ut illius voluntati reluctaretur, abs quo ad id fastigii fuit provectus. Accedebat, quod ut plurimum adfisciceretur à parente filius, aut à locero gener, aut à fratre frater, ut cognationis aut affinitatis quoque vinculo coerceretur alter, ne potestate data contra dantem abuteretur. Unde ista collegæ assumptio non erat divisio summæ potestatis, sed constituto velut vicarii alicujus generalis simul & successoris, qui statim ab altero in partem curarum admitteretur, unaque cum ipso res imperii administraret, insignibus augustalibus præfulgens. Ad quod consilium eos adigebat mobilitas militum, quæ frequenter, duces suos Imperatores consalutare: *Themistius orat. XVI. de Valentiniano, qui fratrem Valentem imperii contortem adsciverat: ὁ γὰρ τέλει μὲν λαβὼν, τέλει δὲ νεμίας, ἀδελφὸς καὶ πατήρ, ὃ μὲν ἐκ τῆς φύσεως, τὸ δὲ αὐτὸν ποιήσας, ἴσα μὲν ἐδωρήσατο, ὅμπερ οὐκ ἐχρὴ δι' εὐπειθείων τὴ κοινωνήσεντο. At si frater sive parens, integra accipiens, integra triuens (quorum alterum à natura est, alterum ipse ex se facit,) licet aequalia suæ largitus, universa tamen retinet, propter ejus, quem imperii participem reddidit, in se obedientiam, Solinus*

c. 8. de *Ænea*: tribusque mox annis cum Latino regnavit sociâ potestate. Quod si hæc aliquid non satisfaciunt, aut ad singula exempla nequeant applicari, nil aliud restat, quam ut in illo imperio irregularitatem tunc intervenisse dicamus, dum plures unumveht monarchiam indivisim obtinuerunt, qui pacto duntaxat aut factione jungerentur. Quos inter si dissensio aut odia fuerint orta, suspiciones, mutuasque infidias, & bella demum civilia surgere necessum fuit. *Lucanus* l. 1. *Nulla fides regni sociis, omnisque potestas impatiens concordis erit. Status Thebaid.* 1. *Socius comes discordia regnis.* Qualis irregularitas manifeste Romæ contigit, Romulo & Tatius simul regnantibus. Vid. *Plutarch. Romulo.* Add. *Erycius Puteanus hist. Infusibilis* l. 2. de Pertharito & Gundeberto regibus Longobardorum simultaneis. Huc spectat & illud *Procopii hist. Gothica* l. 1. *Gothi Odoacri milites ut inter se comparant, ut pari jure Ravennam imperii & Theuderichus & Odoacer.* Manifestum aliquamdiu fuit: sed exitus est fuit, ut Odoacrum infidiarum, ut quidem dicebatur, compertum, ad epulum vocatum, Theudericus dolo occideret. Scilicet uti est apud Euripidem *Andromache*: ὅ δ' ἐν πόλει διπυχα τυραννίδες μιάς ἀμείνωνος Φέρειν, ἄχ. & τ' ἐπ' ἄχ. & καὶ εἰς πόλιτας, Neque enim in urbibus duo imperia facilius possunt ferri quam unum. Est enim onus supra onus, & seditio civibus. *Plinius Panegy.* Quamvis illud refert deponas, an parvaris imperium? nisi quod difficilis hoc est. Add. *Herodianus* l. 4. c. 1. *seqq.* Ac in universum ad imperia ejusmodi polyarchica applicatur sententia Selymi, qui Imperium Germanicum testidum comparabat, quæ multo labore in harmoniam temperatur, non diu duraturam. Cæterum ad irregularitatem spectare non arbitramur, quod de *Dayro* in *Japonia* refert *Franciscus Caron*, legitimo regni hærede, sed cui à possessore imperii nil præter splendor apparatus, & inania honoris relicta sunt. Sic in regno *Tunquin*, prout refert *Alexand. de Rhodæ Æmer. part.* 2. c. 6. duo reges sunt, quorum unus *Bua*, alter *Choua* vocatur; sed ut penes illum titulus duntaxat, penes hunc revera imperium sit, excepto quod *Bua* titulum doctoris confert, & jusjurandum civium, quod singulis annis renovatur, recipit; de cætero tempus in otio veteri palatio inclusus exigit,

§. 16. Systemata civitatum à nobis appelluntur plures una civitates, vinculo aliquo peculiari & arctissimo ita inter se connexæ, ut unum corpus videantur construere, quarum singule tamen summum in se imperium retineant. Ex quo primum adparet, non statim, si quæ civitas ex pluribus corporibus subordinatis sit composita, eam ideo inter systemata referendam; utut eam *Hobbes Leviath.* c. 22. systematis vocabulo nuncupet, & partes istas cum musculis in corpore humano comparet. Sicuti nec statim systemata sunt magnæ civitates, quæ incrementa tulerunt, ablorptis aliis civitatibus, & in unum secum corpus redactis. Id quod duplici potissimum modo fieri videmus. Uno, ut victor devictarum civitatum cives in suas quoque sedes transferat, aut jure prioribus civibus exæquet; altero, ut devictæ civitates antiquis in debitis relinquuntur, & extincto, quod pene se antea habebant, imperio, victrici civitati mere fiant subditæ. Utrunque victa civitas esse desinit; sed illic victi victoribus exæquantur, heic ferè deteriore conditione esse jubentur, in formam provinciarum redacti. Et si frequenter etiam bello devictis provinciis aliqua pars a viciorum privilegiorum aut legum relinquatur, utur à legibus aut moribus victricis civitatis discrepare non videtur. *Hobbes Leviath.* cap. 16. Nam ad unitatem civitatis non requiritur, ut omnes ejus

dem partes integrantes iisdem utantur legibus positivis, aut pari omnes conditione habeantur; sed sufficit, si ab uno omnes imperio dependent. Et sæpe inter artes victoris est, de pristino more eorum, quos vicit, nihil immutare, aut ad istum sese paulisper attemperare. Cæterum circa administrationem provinciarum expendenda sunt, quæ tradit *Hobbes Leviath. cap. 19. Quando Romani quondam v. g. Judææ per præsidem imperabant, resp. Iudaica idem non erat democratica; quia non regebatur per ejusmodi concilium, in quo quilibet Indæorum comparere poterat; sed nec aristocratica erat, quia non regebatur ab ejusmodi concilio, in quod pauci electi ex ipsis Indæis admittebantur. Verum imperabatur ipsi ab uno præside, qui intuitu populi Iudaici, cujus nulla in imperio partes, pro monarcha erant habendus. Quanquam enim, ubi populus regitur per concilium, quod ex ipso constat, aut eligatur, resp. vocetur aristocratica & democratica; tamen ubi populus regitur à concilio, quod ipse non elegit, pro monarchia haberi oportet, non unius hominis in alios homines, sed unius populi in alium populum. Sic igitur *Hobbes* pro monarchiis videtur habere etiam illas provincias, quæ civitati aristocraticæ aut democraticæ subsunt. Enimvero etiam facile admittamus, frequentius esse, ut provinciæ regantur ab uno homine, quam concilio ex pluribus constante, id quod *Idem d. l. c. 22.* latius ostendit: tamen supervacuum nobis videtur discutere, quænam forma rei. sit in aliqua provincia. Nam provinciæ civitates esse defecerunt, factæque sunt aliarum civitatum appendices: quæ in seipsis nihil imperii habent. An autem ejusmodi provincia ab uno præside, an ab aliquo concilio regatur, ad ipsum imperium nihil interest; cum tam ille, quam hoc, delegata duntaxat potestate utatur. Sic ut quod in provincias sive appendices civitatum exercetur imperium uniforme videatur, & non nisi improprie monarchicum aut aristocraticum dici queat; quippe cum isthæc formarum resp. discrimina ad civitates propriè dictas pertineant, & quæ suum in seipsis imperium possident.*

§. 17. Systematum propriè dictorum duas potissimum deprehendimus species; unam, si duæ pluresvè civitates unum & eundem habeant regem; alteram, si duæ pluresvè civitates foedere in unum corpus connectantur. Circa priora systemata observandum, in corporibus moralibus utique fieri posse, ut plura corpora unum duntaxat habeant caput; utque adeo una persona caput esset possit plurium & distinctorum corporum. Id quod in corporibus naturalibus monstruolum erat futurum. Quia autem unio ejusmodi systematum in sola persona regis, aut ejus familia fundatur; inde fit, ut ista extincta, ad singulos populos seorsim redeat jus de suo regimine pro arbitrio statuendi, neque ipsis necessarium sit deinceps eodem capite uti. Quin & durante isto capite, singulæ civitates revera distinctæ manent. Possunt porro ejusmodi systemata oriri variis ex causis; quos inter frequentissimæ videntur matrimonia principum, & jus hæreditarium. Sunt enim civitates, in quibus summum imperium etiam ad foeminas, ex familia regnatrice oriundas, devolvitur, non solum quando omnes masculi ex eadem deficiunt, sed & ubi in propiore, aut pari gradu nullus masculus extiterit. Heic igitur si contingat, foeminam regni dominam nubere viro itidem regi, saltem in ipsorum fobole regnorum, fiet conjunctio. Nam in ejusmodi matrimoniis non est necessum, ut uxor mariti sese imperio una cum regno suo subjiciat. Sic si contingat in regno indivisibili, ubi successio hæreditaria simplex, aut linealis est recepta, ut ex remotioribus

regni hæredibus aliquis novum sibi regnum quocunque modo adquirat; si propioribus extinctis, illum lex successionis ad regnum vocet, noviter quæsitum regnum utique cum avito copulabitur. Idem accidit, si populus regem eligit, qui jam antea regnum aliud possidet, aut quem alterius regni successio manet. Possunt quoque duo aut plura regna foedus inire, ut eundem regem concordibus suffragiis eligant, & tamen de cætero singula regna separata maneant, nec negotia sua in communi aliquo concilio expediant. Denique exsurgit quoque ejusmodi systema, si rex aliquis, libera populi voluntate constitutus, armis sibi subiciat alium populum, proprio nomine ac periculo, propriisque sumtibus, non nomine aut sumtibus populi, cui præest. Id enim fieri posse contra *Floromannum quæst. illustr.* 1. satis ostendit *Grotius* l. 1. cap. 3, §. 12. Dissolutionem ejusmodi systematum fieri patet, extincto rege, in cujus solius persona unio fundata erat, aut extincta familia regnatrice, si singula ad eam jure hæreditario pertineant. Tunc enim ad singula regna seorsum reditus novum sibi regem constituendi, aut quam velint reip. formam introducendi, inconsultis reliquis. Ponimus enim, nullo præterea vinculo ista regna fuisse conjuncta. Sic si contingat, regem unum quidem regnum jure hæreditario possidere, in alterum autem adscisci per liberam electionem, isthoc rege mortuo dissoluta erit regnorum conjunctio; nec necessum erit, ut posterius regnum regis defuncti filium sibi imponat. Quod si autem unio ista nitatur foedere, inter regna unita inito, apertum est, capitibus foederis saltem præcipuis violatis, unionem abrumpi posse ab illis, qui per alios læsi sunt. Ubi tamen accurate distinguendum est inter obligationem, qua singula regna regi tenentur, & qua ipsa regna inter se connectuntur. Rex semel à civibus electus, & cui fides data fuerit, destitui ob quævis præfecta, aut conventioni suæ contraria non poterit, quamdiu seie apertum regni hostem non tulerit. Nisi forte pacto inter regem & regnicolas clausula commissoria sit expresse inserta, ac omne subditorum obsequium ab impletione omnium & singulorum pacti capitum tanquam à conditione sit suspensum. A sit obligatio, quæ regnis unitis invicem intercedit; abrumpi potest ex parte ejus, in cujus fraudem leges unionis sunt violatæ, utut læsio non adeo enormis fuerit; si modo alia regna ad eam læsionem concurrerint, aut illa in horum usum suscepta aut converta sit. Unde rege defuncto, regnum læsum unioni poterit renunciare, salva actione adversus autores, adiutoresvè læsionis, rerumque ablatarum vindicatione. Quod si autem per matrimonia principum utrinque hæreditariorum jungantur plures civitates, in quibus diversus succedendi ordo est receptus, dissolvitur unio, si talis emergat casus, ut eadem persona in singula regna succedere per leges publicas non sit idonea. Ponamus unita esse duo regna, in quorum uno sit recepta successio linealis agnatica, in altero cognatica. Heic si contingat, communem regem mori sine prole mascula relicta tantum filia, posterius regnum devolvetur in filiam, prius in proximum agnatum. Quod si autem unio, quæ ab initio occasione matrimonii contracta est, postea confirmetur & perpetua esse jubeatur, foedere inter omnia & singula regna invicem inito, aut sanctione communis regis, ab omnibus & singulis regnis adprobata; eo ipso varietas, quæ antea circa successionem deprehendebatur, sublata esse intelligetur. Deinceps autem sequendus erit ille succedendi ordo, qui expresse in foedere vel sanctione est designatus, vel quam autorem

unio.

unionis maxima probasse constat, aut qui rationi, & regnorum saluti maxime congruit. At ubi contingat, ut unum regnum alteri tanquam provincia subijciatur, unio ex fœdere resultans extiprat, & in ejus locum arctior coalitio in eandem civitatem subit.

§. 18. Alterum genus systematum est, quod constat ex pluribus civitatibus fœdere perpetuo inter se nexis; cui fere occasionem dedit, quod singulis quidem civitatibus *dispropiam* suam retinere placeret, nec tamen singulis sat virium esset communibus hostibus repellendis. In eo fœdere conveniri solet circa exercendam communi consensu unam aut alteram partem summi imperii. In hoc enim fœdus, systema producens, potissimum videtur differre ab illis fœderibus, quæ alias frequentissima inter civitates iniri sueverunt; quod in hisce singuli fœderati proprio ex judicio sese determinant ad mutuas quasdam præstationes, ita tamen ut de cætero exercitium istius partis imperii, ex qua præstationes illæ fluunt, hautquaquam foci consensui velint alligare, nec de plenissima & illimitata sua potestate temp. gerendi quidquam delibare. Sicut & simplicia fœdera ut plurimum particularem duntaxat diversarum civitatum utilitatem; in unum conspirantem, sibi habent propositam; nec perpetuam aliquam conjunctionem in negotiis summam rerum spectantibus producant. Quæ in fœderibus systematicis secus sunt; quorum is est scopus, ut in perpetuum distinctæ civitates summam salutis sue invicem habeant implicitam, atque eo nomine exercitium certarum partium summi imperii ex mutuo sociorum consensu suspendant. Longe aliud quippe est; ego tibi in isthoc bello auxilium feram, & qua ratione hostis sit invadendus, communiter statuemus; & nemo nostrum, qui societatem coivimus, jus belli & pacis exercebit, nisi de communi omnium consensu. Diximus autem, per istiusmodi fœdera certarum duntaxat partium summi imperii exercitium à consensu sociorum suspendi. Nam vix videtur contingere, plurium civitatum rationes ita esse invicem innexas, ut omnium & singularum intersit, nullam partem summi imperii nisi consensu universalium exerceri. Aut si tales dentur, præstabat ipsas in unam potius civitatem coalescere, quam fœdere duntaxatnecti. Igitur conveniens erat, singulas civitates liberum sibi servare exercitium illarum partium summi imperii, quæ quomodo gerantur, reliquarum parum aut nihil, saltem directe, interest. Item quæ circa negotia quotidiana occurrunt, aut quæ moram non patiuntur, ut super iis cum aliis consulatur. Enimvero illa negotia, ex quibus omnium sociorum salus conjunctim pendet, communi consilio tractari omnino par fuerit. Quæ inter primum videtur locum occupare bellum, tam quod ab aliis propulsatur, quam quod aliis ultro inferitur; & qua istud finitur, pax. Cui adjungenda sunt tributa, quantum communi bello inserviunt; fœdera cum exteris, ad communem salutem spectantia. Quo & illud pertinet, ut si quid controversiarum inter ipsos socios oriatur, reliqui, quorum nihil interest, statim tanquam mediatores interveniant, nec ad arma rem pervenire patiantur. Apud Polybium l. IV. c. 24. ita Philippus rex dicit: *Injurias, quas sibi invicem socii inferrent, in tantum ad se pertinere, ut verbis apud præsentis, & literis ad absentes malo medeatur; atque communem societatem attingant, ea esse, quæ sola ad totius concilii curam pertinerent, ut iis prospiciant, atque remedium afferant.* Reliqua autem, quæ communi consilio exerceri non adeo necessarium videtur, ut sunt fœdera commerciorum, tributa, quæ ad singularum civitatum

necessitates requiruntur, constitutio magistratuum, leges, jus vitæ & necis in cives, jus circa sacra, & quæ sunt alia, in singularum civitatum arbitrio relinqui nihil obstat. Et si & ista quælibet civitas ita moderabitur, ut ne totum systema inde perturbetur. Ex quibus illud liquet, unum atque alterum sociorum à reliquis non posse impediri, quo minus pro suo arbitrio exerceat illas partes summi imperii, de quibus communi consilio exercendis in foedere nihil conventum fuit. Super jure tamen vitæ & necis scrupulus potest oriri ex l. 7. §. 1. D. *de captiv. & postum.* At si sunt apud nos res ex civitatibus foederatis, & in eos damnatos animadvertimus. Eum ut eximat operose fatagit *Grotius* l. 1. c. 3. §. 21. quem tamen nihil agere, facile agnosceret, qui penitus locum inspexerit. Sane enim nihil ibi respondetur ad hoc dubium: quomodo illa civitas libertatem illibatam retinere queat, cujus cives alia civitas suo jure ad tribunal suum evocare, inque eos ibi possit animadvertere. Sane maximum detrimentum judicabatur cepisse libertas Achæorum, quando prodicione Callicratis, præstantissimi ejus gentis viri, insimulabantur rebus Persei contra Romanos studuisse, iique Romam ad dicendam causam evocabantur, occasione arrepta, quod Xenon conscientia innocentiae fretus dixisset: se paratum esse, si quis ipsum accusare velit, in ipso Achæorum confesso, vel ipsos apud Romanos judicium subire. Qua de re latius *Pausanias Achaicus*. Eandem quoque tangit *Polybius excerpt. legat.* CV. Sicuti & in eo Achæi videntur leges regularis societatis transgressi, quod eos Spartanos, qui autores fuerant, ut Las vicus oppugnatus esset, sibi dedi poscerent ad supplicium, apud *Livium* l. 38. c. 31. Cum prius disceptanda in communi concilio causa esset, & crimine comperto postulandum, ut Spartani suos cives aut ipsi punirent, aut dederent. Nobis planissima responsio ad d. l. videtur, cum in antecedentibus verbis dictum fuerit, quid natura foederum ferat, & quid debeat fieri, allegatis verbis exponi, quid posterioribus temporibus factum fuerit; quando Romani, superbiam addente fortuna, socios, qui ultro ipsorum amicitiae per foedera accesserant, pari modo ac bello devictos tractabant. Qua de injustitia queritur ipse *Cic. Off.* Addatur exemplum de Decio Magio ab Hannibale victo apud *Livium* l. 23. c. 7. 10. & quod Scipio dissuadet, ne Romani delatores Hannibalis audiant, apud *Ennium* l. 33. c. 47.

§. 19. Quia autem in hisce systematibus invicem communicari debent certa negotia, foedere expressa, atque id circummissis literis ita commode fieri nequit; necessum est, certum locum tempusque constitui agendis conventibus; & si quid extra ordinem inciderit, moram non ferens, unum pluresvè designari, penes quos sit locos convocare. Quanquam longe compendiosius fuerit, si certo in loco resideat perpetuum aliquod consilium, ex delegatis singulorum sociorum constans, cui potestas sit, quotidiana aut minoris momenti negotia ex formula mandati expediendi: quodque si gravior quid inciderit, ad singulos socios referat, & quæ ipsis placuerunt promulget atque exsequatur; cui directe exponantur, quæ abs communibus sociorum ministris apud externos agentibus referuntur; quod item cum exterorum legatis tractet, & communi omnium sociorum nomine cum istis negotia concludat. Sed abs quo nihil, mandati sui limites excedens, decernatur, nisi prius ad omnes socios super eo fuerit relatum. Quantum autem ejusmodi concilio deputatorum potestatis competat, ex ipso foedere, aut

aut mandatis eorundem cognoscendum erit. Id sane constat, quidquid id est, alienum esse, & à focus delegatum; & quanquam decreta ab eodem promulgata ipsius solius nomen præ se ferant: vis tamen omnis, atque autoritas à focus, qui id constituerunt, promanat. Sic ut isti deputati sint duntaxat ministri sociorum, neque hinc pro imperio magis aliquid possint injungere, quam legatus illi, abs quo mittitur.

§. 20. Cæterum dubitari adhuc possit, an non universitati sociorum, aut majori parti sit potestas in singulos aut pauciores circa illa negotia, ob quæ societas fuit inita, & quæ ut communi consilio gerantur, expresse in fœdere fuit designatum; hætenus ut ad id, quod majori parti placuit, pauci quoque dissidentes nolentes volentes teneantur. Id quod nobis negandum videtur, siquidem agatur de systematibus regularibus, & ubi singulæ civitates suam sibi libertatem reservant illibatam. Nam quominus tale quid obtineat in systemate aliquo irregulari, & quod propius ad naturam civitatis accedit, nihil impedit. Scilicet libertas civitatis, quæ nihil aliud est, quam facultas ex proprio judicio de negotiis ad sui conservationem spectantibus ultimato statuendi, nequit intelligi, ubi ipsa pro imperio ad aliquid suscipiendum invita ab alio possit adigi. Neque obstat, quod in fœdere conventum fuit de certis partibus summi imperii non nisi communi consilio exercendis. Aliud enim est, si dicam: ego non exercebo meum jus, nisi vobis volentibus: aliud, si dicam, vobis facultas erit, etiam invitum me adigendi ad jus meum exercendum. Prius duntaxat, non posterius in fœdere continetur. Ea res ut penitus intelligatur, probe observandum est, ut plurium hominum voluntates in unum teneantur conspirare id oriri vel ex nuda conventionione, vel ideo quod unus voluntatem suam alterius voluntati submitterit. Conspiratio voluntatum ex nuda conventionione libertatem illam, de qua innuimus, haudquidquam tollit. Nam vel in antecessum communi consensu statuitur de negotiis junctim expediendis, vel si quid deinceps statuendum est, ad id singuli non imperio, sed per solas rationes volunt adigi. At vero quando voluntatem meam alterius voluntati submitti, eoque ipsi eidem in me imperium contuli, etiam ad illa possum obligari, quæ fortasse mihi displicent. Neque est, quod quis nobis occinat jus illud majoris partis. Vid. *supra* l. 7. c. 2. §. 15. Nam primo major pars ad se trahit minorem in cœtibus duntaxat constitutis, non in iis, qui adhuc sunt constituendi. Deinde revera ex instituto & conventionione hominum, non à natura est, quod in cœtibus constitutis major pars obliget universos; etsi naturalis ratio illud tanquam convenientissimum suadet recipi in cœtibus numerosis, & ubi varia & quotidiana negotia sunt expedienda. Atque hoc ut fiat, necessum erit singulos suam voluntatem submittere voluntati univerforum, aut majoris partis hætenus, ut illi etiam dissidentes teneantur omnino sequi, quod hi decreverint; id quod sine imperio horum in illos nequit intelligi. Neque vero in conventibus sociorum jure illo majoris partis adeo videtur opus, cum & isti ex populis non ita multis soleant constare & communi utilitate maxime jungantur, cui nemo sanus pertinaciter reluctari præsumitur. Quod si tamen alicujus malitiosa, & rationi cedere abnuens pervicacia cæcerorum salubri consilio sese adjungere adiperiatur, communemque salutem aut utilitatem hoc modo proditum erat, licebit adhibere illa media quæ in naturali libertate viventibus contra violatores pactorum competunt. Nisi ma-

gis placeat ejusmodi intractibilem societate penitus excludere. Quid quod & sæpe magna cum iniquitate conjunctum foret, si in systemate sociorum plura suffragia reliquos stringerent; quando nempe focii disparibus sunt opibus, adeoque unus plura confert ad communem salutem, quam alius. Quanquam enim æqualia videantur conferre, qui pro ratione suarum opum conferunt: sæpius tamen contingere potest, ut quis modicas suas fortunas periculo malit exponere, quam alter optimas. Sic ponamus in aliquo systemate unam civitatem ad defensionem communem plus conferre, quam reliquas omnes conjunctim sumtas, sane iniquum foret isthanc invitam per reliquas consentientes adigi posse ad aliquod negotium, cujus onus ipsi maxime est incubiturum. Vid. *Grotii Apologeticum* c. 1. *sub finem*. Quod si autem suffragia debeant valere, prout quisque ad societatem confert, eo ipso prævalidæ illi civitati in reliquas imperium dabitur. Add. *Diodorus Siculus* l. XV. c. 28. Ex quibus omnibus colligitur, sicubi negotia ex majori numero suffragiorum deciduntur, ita u. dissidentes quoque obligentur, à regulari forma systematum discedi, & vel irregulare corpus, vel civitatem unam effici.

§. 21. Dissolvuntur ejusmodi systemata, ubi quidam focii à fœdere ultro discedunt, suasque civitates seorsum administrant; quod fere ob eam rationem contingit, si plus utilitatis ex separatione, quam ex conjunctione sperant, & socios oneri magis sibi, quam subsidio judicant esse. Add. *Livius* l. 33. c. 31. 32. Eadem quoque abruptunt bella intestina, ni cum pace iterum leges fœderis renoventur. Ubi bello externo systema infelicitur fuerit defunctum, quandoque inter artes victoris est, fœdus dissolvere, singulisque civitatibus *dominicas* imperare. Id quod Romani Achæis quondam faciebant. Conf. *Xenophon* l. 3. c. 5. & *verum Græcarum*, ubi de pace Antalcidæ agit. Est præterea observandum circa dissolutionem systematum, quæ per vim externam sit, quod ubi una vel altera fociarum civitatum, ab hoste fuerit occupata, eo ipso haudquidquam is ad reliquas jus aliquod nanciscatur, aut statim ex vi fœderis, quo victa civitas reliquis juncta erat, in societatem sit recipiendus. Sed nova omnino conventionem opus est, ut quis in locum victæ civitatis de fœdere participet. Sicuti quondam Philippus decreto Amphictyonum in eorum concessum loco Phocenium adscisciebatur, apud *Diodor. Sicul.* l. XVI. c. 61. Quanquam enim fœdus, quo plures civitates in systema junguntur, reale videatur; & civitas, mutata reip. forma, eadem esse non desinat: tamen fœdus illud expirasse censetur, quando civitas vi sub jugum redacta, aut alterius imperii accessio facta fuerit. Cum enim fœdus initum sit inter civitates ut tales, igitur fœdere excidit, quæ civitas esse desierit. Et si vel maxime in fœdere sit cautum, ut ob mutationem reip. à fœpere quis non excidat; tamen illa mutatio præsupponitur debere fieri via legitima, per ultroneum consensum populi. Adeoque neque invasori injusto, neque hosti extraneo in concilio sociorum locus erit. In perfectam autem civitatem coalescere talia systemata contingit, si omnes focii summo imperio unius concilii aut hominis ultro se subjiciant. Item si unus populus, potentia præpollens, reliquos in provinciarum conditionem redegerit. Quod fere contingit, quando imbecilliores validiori permanentem aliquam prælationem deferunt, & inæqualiter fœderati fiunt. Vid. *Grot.* l. 1. c. 3. §. 21. *circa fin.* Denique si unus favorem militum, aut populari aura, vel per factionem præpotens, imperium invadat.

§. 22. Solet denique hoc loco disceptari super præstantia formarum reip., quænam alteri præferri mereatur eo nomine, quod vel per illam salus civitatis expeditius & certius procurari possit, vel quod vis imperii minus ad abutum pateat. Ubi hoc quidem apertum est, nullam formam reip. ita accurate posse legibus adornari, quin per socordiam aut malitiam imperantium ex illo ipso regimine, quod in salutem civium institutum est, aliqua incommoda in eosdem redundare queant. Cuius rei causa est, quia summum imperium est institutum ad repellenda mala, quæ mortalibus abs se invicem impendent. Atqui illud ipsum imperium fuit conferendum in homines; qui utique ab iis vitiis, quæ homines ad se mutuo infestandos proritantur, non sunt immunes. *Vitia erunt, donec homines.* Sic ut aliquando ab his illud experiamur, adversus quod iidem præsidio nobis esse debebant. Unde & contingit, ut *quicquid delirant reges, plerumque Achivi.* Ergo uti plenam perfectionem conditio rerum humanarum non admittit; ita in qua reipubl. forma minimum malorum sit metuendum, multi disputant. Ita tamen, ut plerique per monarchia calculum ponant. Vid. *Isocratis Nicocles*, *Herodotus Thalia*, ubi Principes Perlarum post interfectos Magos de forma reip. introducenda deliberant. *Æuripides Supplicibus vers. 405. seqq.* *Bodin. de rep. l. 6. c. 4.* *Arminius relect. polit. l. 2. c. 7. sect. 2.* & passim plurimi. Ex adverso nihil, quod in monarchas maligne aut invidiose dici queat, videtur omisisse *Scriptor Belgicus Bilancis politica.* Quorum tamen non pauca retundi possunt per cap. X. *Hobbesi de Cive, & Leviath. c. 19.* Singula excutere extra nostrum est institutum. Id duntaxat monendum fuerit, istorum argumentis tantam hautquidquam inesse vim, ut quæ inde colliguntur, semper & ubique necessario evenire debeant. Neque unius vel alterius facta universo ordini imitandi necessitatem imponunt. Sed & judicaverint, boni atque commodi civis esse, meditari illud *Marcelli apud Tacit. H. IV. Se meminisse temporum, quibus natus sit, quam civitatis formam patres atque instituerint: ulteriora mirari, præsentia sequi: bonos imperatores voto expetere, qualescunque tolerare.* Non alienum autem ab hoc loco fuerit paucis ostendisse, quare tam invisi olim fuerint apud Græcos, qui monarchicum imperium in civitatibus democraticis & aristocraticis invaserant, & quare per ejusmodi malas artes conservare statum suum instituerint, quæ ab *Aristotele* & aliis descriptæ inveniuntur, ob quas tyrannorum vocabulo perpetua velut detestatio adhæsit. Nam civitates Græcæ nixæ fere ambitu unius oppidi continebantur. Qualibus civitatibus quam optime competit democratia, aut aristocratia modeste exercita, aut denique regnum, *Aristoteli* dictum heroicum, seu principatus auctoritate potius suadendi, & opinione excellentis virtutis, quam imperio subnixus. Et propter erectum & irrequietum ingenium ratio Græca maximopere deperibat illum statum, in quo quilibet partem reip. facere posset. In tali ergo civitate qui monarchiam, invisissimam civibus, ipsisque invitis invaderat ut se conservaret, necesse habebat arce urbem premere, & sat litium sibi validum circumponere, idque exteris constans, cum neque civibus suis fidere posset, nec permutatis divertorum locorum militibus unam provinciam per alteram coercere. Istius exteri satellitis fides sola stipendiorum magnitudine erat pignenda; inde ut sumtus suppeterent, cives tributis erant attenuandi; tum idem exarmandi & ad imbelliam redigendi, summa papaverum capita demetenda, conventus civium prohibendi, in-

quisitores alendi. Unde non iniusti solum, sed & vesani erant isti tyranni, qui tale imperium affectabant, quod per malas artes, quæ ad diuturnitatem non facerent, erat conservandum, & ubi civium amorem adquirere non dabatur. Et æque incongruum in civitate monopoli monarchiam instituere, quam in aliquo populo, latam regionem insidente, democratiam. Enimvero cum monarchiæ, magna tetraarum spatia amplexæ, hisce artibus ad sui conservationem non indigeant; quippe in quibus una provincia per alteram librari possit; ideo non minus turpissime peccant, qui monarchis magnorum populorum istas tyrannorum artes exercendas suggerunt, quam qui odium tyrannorum istorum Græcænicorum in quosvis monarchas transfundere satagunt. Ex quibus & hoc patet, in magna civitate longe securius degere monarchas, quod non ita facile communicari invicem & conjungi possint refractarii cives, ceterosque contractu suo inficere; sicut in civitate, quæ uno oppido continetur, fieri potest, ubi pauci repente & antequam imperansprehendat, furorem suum in universos diffundere possunt.

CAPUT VI.

DE AFFECTIONIBUS SUMMI IMPERII.

<p>1. <i>Imperium in civitate quare summum dicatur?</i>
 2. <i>Illud qui habet est ἀνὸρ ὁ ὕψιστος,</i>
 3. <i>Et legibus humanis superior.</i>
 4. <i>De distinctione inter maiestatem realem & personalem.</i>
 5. <i>Reges universo populo superiores esse posse, ostenditur.</i>
 6. <i>Et rationes in contrarium dissolvuntur.</i>
 7. <i>Imperium absolutum quid?</i>
 8. <i>Non reprehenditur æque in omnibus rerum formis.</i></p> | <p>9. <i>Imperia limitata unde?</i>
 10. <i>Quibus pactis illa existant.</i>
 11. <i>Qua ratione diverse partes imperii limitentur.</i>
 12. <i>De potestate ordinum.</i>
 13. <i>Hobbesio respondetur.</i>
 14. <i>Modus habendi imperium quatuorplex?</i>
 15. <i>An deus summum imperium temporarium?</i>
 16. <i>De regnis patrimonialibus.</i>
 17. <i>De regnis libero consensu populi constitutis.</i></p> |
|---|---|

INTER affectiones imperii primo loco occurrit, quod idem sit, & dicatur *summum*. Cuius denominationis potissima causa hæc videtur, quia major quam isthæc potestas homini in hominem nequit competere, quam ut hic ad istius arbitrium vires opesque suas adplicare ad bonum publicum teneatur, ac juri vitæ, & necis obnoxius sit. Quo & hoc accedit, quod, uti singulorum hominum nulla major libertas, posito Dei imperio, intelligi potest, quam ut proprio ex iudicio de actionibus, viribus, & facultatibus suis possint disponere; ita in coetu aliquo summa libertas inde sit metiendæ, quod iste proprio, & aliunde non dependente iudicio possit decernere de illis, quæ ad commodum & salutem ipsius facere videbuntur. Ex quo & illud consequitur, quia id imperium est summum, seu à superiore homine in his terris non dependens; ideo non posse ipsius actus alterius voluntatis humanæ arbitrio irritos reddi. Nam, ut quis propriæ voluntatis decreta mutare queat, id ipsum ex libertate est;

§. 2. Ean.

§. 2. Eandem quoque ob rationem ἀνυπεύθυνος erit, qui summum imperium obtinet, i. e. neque rationibus reddendis, neque poenę humanę obnoxius. Utrumque enim superiorem præsupponit, qualis heic citra contradictionem intelligi nequit; cum summo superius in eodem ordine dari nequeat. *Saustius Jugurth. Impune quilibet facere, id est regem esse. Plinius panegy. Illud in principatu beatissimum, quod nihil cogitur.* Observandum tamen est, duplici modo rationem reddi; vel ut superiori, qui nisi eandem ipsi adprobavero, acta mea rescindere, & poenam infligere insuper queat; vel ut æquali, & cui simpliciter mea gesta probari volo; eo duntaxat fine, ut vir bonus & prudens ab ipso habeat. Priori modo summum imperium nemini homini rationem tenetur reddere, posteriori modo sæpe conantur famę curiosi principes rerum suarum rationes universo orbi reddere, tuendę existimationis causa; id quod nihil subiectionis arguit. Sic de propria pecunia erogata facere mihi licet quod lubet; & tamen interdum rationes meas extare volo, ut ne pro dissoluto, aut stolido patrefamilias habeat. Sic nec poena in eo potest locum habere, pro quo nullum extat forum, neque iudex, qui sententiam ferre possit, & exsequi. Nam fora, quę in civitatibus extant, ad subditos tantum spectant, & omnem vim ab ipso summo imperio mutuantur. Quod si autem principes alicubi in proprio sese foro conveniri patiuntur, super debitis, & similibus causis, id non sit quasi forum istud agnoscerent se superius, & cujus potestate cogi possent: sed tantum liquido auctoris præfensionem cognoscere cupiunt, de quā ubi constiterit, ultro obligationem suam explere volunt. Et tamen sermo proprie de poena humana, quam iudex humanus tanquam superior infligit. Nam divina poena variis sese modis solet exserere erga violatores legis naturalis, quibus alias tribunalia humana aut quidquam metuenda sunt. *Horat. l. 3. Od. 1. Reges in ipsos imperium est foris.* Quod autem Egyptii defunctis regibus, qui imperium prave gesserant, sepulturę honorem denegabant, vix poenę rationem videtur habere. Vid. *Diodor. Siculus l. 1. c. 72.*

§. 3. Eo ipso quoque, dum imperium civile summum fertur, legibus humanis solutum, aut potius superius intelligitur. De divinis enim & naturalibus legibus quæstionem movere stolidum fuerit. *Plutarchus ad principem indoctum. Quis ergo imperabit principi? Lex, omnium rex mortalium atque immortalium, ut ait Pindarus, non ea foris scripta in libris, aut lignis insculpta: sed viva in ipsius corde ratio, semper una habitans atque excubans, & animum nunquam sine se principatus vacuum.* *Seneca Thyeste. Omne sub regno gravioze regnum est.* Humanę autem leges nihil aliud sunt, quam summi imperii decreta circa ea, quę subiectis ad salutem civitatis observanda sunt. Hisce directę non obligari summum imperium patet. Summum enim est: ergo à superiori homine obligatio ipsi non potest accedere. Seipsum autem per modum legis i. e. per modum superioris obligare nemo potest. Vid. *Hobbes de cive c. 6. §. 14.* Et si velut per reflexionem sua obligari lege quandoque legislatorem constet, ex æquitate naturali, & decoro publico; ut quod in moribus civium tanquam bono publico expediens exigit, ipse quoque servet, excitando subiectorum obsequio, & ne vetando vitia, in quibus ipse volutatur, eorundem dulcedinem aliis invidere videatur. Vid. *1 Samuel. XIV. 40. Plin. paneg. Una principis censura est, eaq; perpetua; ad hanc dirigimur, ad hanc convertimur, nec tam imperio nobis opus est, quam exemplo.* Quippe infidelis recti Magister est metus. *Melius*

homines exemplis docentur quæ imprimis hoc in se boni habent, quod approbant, quæ præcipiunt fieri posse. Nec erubescendum regibus, quod Athenæus l. X. ex Ctesia tradit: apud Indos regi non licere inebriari; apud Persas vero id concedi regi die uno, quo sacrificant Mithræ. Claudianus de IV. consul. Honorii. In commune iubes si quid, censuque tenendum. Primus iussa subi, tunc observantior aequi Fit populus, nec ferre negat, cum videri ipsum Autorem perere sibi. Componitur orhis Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus Humanos edicta valent, ut vita regentis. Livius l. 26. cap. 36. Si quid injungere inferiori velis, id prius in te actuos si ipse juris statueris, facilius omnes obediens habeat. Plinius l. 4. epist. 22. Ut in corporibus, sic in imperio, gravissimus est morbus, qui à capite diffunditur. Justinus III, 2.8. Rosarium Persicum c. 1. Sirex ex subditi horio unum pomum comederit; servi ipsius arborem ipsam eruerint. Sirex quique ororum iniquitatem licitam duxerit, Continuo malus ejus mille gallinas veire fixerint.

§. 4. Ad vindicandam hujus imperii summitatem, in monarchiis cumprimis, excutienda est vulgata distinctio majestatis in *realem* ac *personalem*. Quam quidem nos non absurde modo, sed & perniciose ad imperium adplicari judicamus eo sensu, ut reali & personali majestati simul & eodem tempore in civitate monarchica locus præbeatur; adeoque in regno regi tribuatur imperium personale, populo, prout regi contra distinguitur, reale, & quidem hoc illi par, aut superius; prout alias jura realia personalibus nobiliora ferre habentur. Hoc enim contradictionem involvere, & civitates facere bicipites, non sine exitiabili convulsione, in aprico est. Neque ideo necessum est duplicem majestatem fingere, quod extincto rege, aut familia regnatrice, populus sui juris cyadar, hæctenus, ut pro lubitu alium regem aut aliam reip. formam possit constituere. Non magis quam fingendum est in servo imperium reale, imperio domini personali contradistinctum, ideo quod extincto sine hærede domino, servus sui juris fit. Neque ad rem facit, quod Grotius l. 1. cap. 2. §. 7. alique subiectum summæ potestatis faciunt *summum*, vel *proprium*, quorum illud sit civitas, hoc unus homo, aut concilium universorum, vel paucorum. Nam sensus iste est: si quaeratur confuse, ubinam summum imperium reperitur, respondetur, illud existere in quavis civitate: si quaeratur distinctius, quæ nam persona imperium in civitate habeat, respondetur, vel rex, vel senatus, vel populus. Sed quis inde inferat, dari duo distincta imperia, quorum unum reale in civitate resideat, alterum personale in rege? Sicuti ineptus fuerit, qui duos distinctos visus in homine fingere velit; unum, qui sit in homine tanquam in subiecto communi, & alterum qui in oculo tanquam in subiecto proprio.

§. 5. Fuerunt, qui asserere non dubitarent; imperium regis universo populo nec posse nec debere esse superius. Cui non parum patrocinari videtur Aristoteles pol. l. III. c. 12. Qui idem d. l. c. 11. tradit: δὲ βασιλεὺς μὲν ἔχειν ἰσχύον' ἀναξ δὲ τοσούτην τὴν ἰσχύον, ὥστε ἐνάς αὖ μὲν, καὶ ἐνὸς καὶ σὺμμελείωναν, κρείττω, ἢ δὲ πλῆθος, ἡ φύσις. Potestatem quidem regem habere oportet; tantam vero potestatem esse, ut singulis quidem; sed uno, sed pluribus sit major, multitudine vero minor. Istos homines sibi oppugnandos sumit Grotius d. l. §. 8. Ubi primo ostendit, licuisse alicui populo penitus & sine exceptione imperium in se alii transcribere; cum & singulis liceat in servitutem personalem alteri sese addicere. Vid. Exodi XXI. 6. Levit. XXV. 39. add. Seldenus l. VI. c. 7. l. 27. D. de liberali

causa l. 10. C. d. l. 7. §. 3. l. 33. D. d. l. 4. D. quib. ad libert. proclam. non licet. §. 4. Instit. de p. re. person. & l. 6. §. 5. D. de injust. testam. Novella Leonis LIX. De antiquis Gallis *Cæsar* de B. G. l. VI. plerique de plebe, cum aut are alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus. In his eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos. Et si de cætero indignum videatur, cives sub absoluto monarcha viventes mancipiis comparare. *Claudius* l. 3. de laudib. Sulsconis; Fallitur, egregio, quisquis sub principe credit Servitium; nunquam libertas gratior extat. Quam subrege pio. Huc facit illud *Apollonii Thyanei* quod *Philostatus* l. v. c. 12. ὡς πρὸς εἰς ἀρετὴν πρῆχων, μετὶς ἡσυχίαν δημοκρασίαν ἐς τὸ ἐνὸς ἀνδρὸς τὰ ἀρετὰ τὴν ἀρχὴν φαίνεσθαι, ὅπως ἢ ἐνὸς ἀρχῇ πάντα ἐς τὸ ζυμῶσθαι τὰ νομὰ πρὸς ὁρᾶσθαι, δὴ μὲν ἐστίν. Sicuti vir unus alios virute superans popularem gubernationem ita transmutat, ut unius hominis imperium esse videatur: ita unius hominis principatus ad communem utilitatem omnia dirigens instar populi merito habendus est. Add. *Hobb. de civ. cap. X. §. 8.* Deinde afferuntur occasiones & causæ, quibus compulsus populus aliquis jus totum imperandi abs se abdicare, & alteri tradere potuerit. Quarum complures complectitur *Cicero* Offic. II. Atque etiam subjiciunt se homines imperio alterius, ac potestati pluribus de causis. Dicuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis præstantia, aut spe sibi utile futurum, aut metu, ne parere cogantur aut spe largitionis, promissionibusque capis: aut postremo, ut sæpe in nostra republica vidimus, mercede conducti. *Grotius* ista adducuntur; si accidat, ut populo ab hoste excidium immineat, ad quod effugiendum nulla alia pateat via, quam si citra reservationem sub alterius ditionem concedat. Vid. *Livy* l. V I I. cap. 31. si inopia pressus aliter non habeat, unde se sustentet. Vid. *Genes. XLVII. 19.* Si paterfamilias latifundia possidens neminem alia lege in suas terras habitatum recipere velit, quam absolutam ab ipso subjectionem stipulatus: aut si quæ magnam servorum copiam ea lege manumittat. Quæ & ejusmodi regiminis forma genio alicujus populi congruere potest. Neque vero semper degeneris est, aut abjecti indicium animi, absoluta monarchia gaudere; quod plerisque in democratia natis videtur; apud quos eo nomine Cappadoces male audiunt, quod oblatam à Romanis libertatem adspersati sint. Vid. *Strabo* l. XII. & *Iustinus* l. 38. cap. 2. *Euripides Helena* ex communi Græcorum opinione: τὰ βαρβάρων δόξα πάντα, πλὴν ἐνός. omnes barbari servi, excepto uno rege. Quæ populis, in quibus multi sunt homines impotentes, ambitiosi, elati, & æqualitatis impatientes libertas popularis est perniciosissima: iidem regnum facile patiuntur. Nam malunt uni parere, & reliquos eminere, quam æquali cum omnibus conditione degere: & dominari, ut possint servire, volunt. *Aristonius*. Imò *Oriens* usque ad eo Regibus suetus & olim & nunc, ut *Neuhof* in legatione referat, *Chinenses* non potuisse animo concipere, quid res essent Ordines *Hollandiæ*, quod præter monarchiam nullum regiminis genus norint. Et *Rex Pegu*, cum ipsi referretur, imperium apud Venetos esse penes Senatum, effusissime risit, velut rem plane absurdam, uti refert *Cæsar Balbi Venetus*, in itineraio. Ast popularem libertatem bene ferre non possunt, nisi temperato spiritu homines, sedatis affectibus, & æquæ animo intra æqualitatem latere gnari. Sæpe denique civitates liberæ per turbas intestinas eo rediguntur, ut nisi sub unius absoluto imperio salvæ nequeant esse; & cum domino pax ista venit, *Lucanus* l. 1.

§. 6. Potius est excutere rationes eorum, qui realem istam, quam fingunt, majestatem populi supra reges evehere gaudent. Jactant omnes reges à populo constitutos. Atqui naturale esse, ut constituens sit constituto superior. Verum licet ad quorumlibet regum constitutionem populi consensus interveniat; inter modos tamen, quibus ille elicitur, magna est differentia. Quidam enim populi ultro sibi regem sumunt: reliqui bello aut alia necessitate subacti regem accipiunt, quem extra istiusmodi casum hautquaquam optabant. Atqui communis loquendi usus fert, ut illi demum reges à populo dicantur constituti, quos iste ultro sibi sumit. Qui per vim bellicam, aut simili modo consensum extorquent, non à populo constituti, sed populum sibi subjecisse dicuntur. Deinde tunc demum constituens constituto est superior, si penes istum semper sit, quousque hic eo, quo positus est, loco debeat subsistere. Sed quandoque ab initio quidem ultroneæ voluntatis est, quam velis constituere; constitutione semel facta, constitutum terre necessitatis fit. Aliqui sic respondent. Constituit quis aliquem vel in caput tertii, vel in caput proprium. Prior constituto sane superior est. Præsupponitur enim, istum tertium sub hujus esse potestate, & deinceps quoque manere. Unde necessarium est, constitutum quoque ab istius voluntate dependere. Cum enim non possit unus duobus dominis non subordinatis servire, non possum subjecto meo dominum imponere, ut non in hunc mihi maneat potestas; adeoque hic subordinatus duntaxat fiat dominus. Sic populus liber, qui ducem suis militibus imponit, & illo, & his superior est, & manet. At qui aliquem constituit in seipsum, seu qui imperium alteri in se confert, non magis eo superior manere potest, quam idem eidem eodem tempore imperare & parere. Pergunt, cum omne regimen sit eorum causâ, qui parent, non qui imperant, seu quia rex est propter populum, non populus propter regem; ideo populum utique rege superiorem esse. Idem sane, propter quod aliud est, nobilius videri eo, quod in istius gratiam est institutum. Enimvero non omne imperium, puta herile, est introductum in eorum gratiam, qui parent. Quanquam si dominus ex suo imperio fructum capere velit, necessum est, ut servi quoque curam agat. Deinde non id quaeritur: pluri sit persona regis, an totus populus, si alterutri utique sit pereundum: sed an quia imperium civile repertum est ad emolumentum universitatis, judicium de procurando isto sine sit potius penes eos, qui suam voluntatem voluntati regis subdiderunt, an vero penes eum, cujus judicio atque conscientiae summa rerum fuit concedita. Aliqui ex eo, quod populi ob peccata regum puniti leguntur, inferunt, penes populum fuisse eosdem peccantes coercere; id quod sine potestate, quæ regum jus superet, intelligi nequit. Hautquidquam enim imputari mihi factum alterius potest, ad quod ego nihil contuli. Jam autem fingi non potest, quomodo populus de reatu peccati regii, quod inprimis isti displicuit, participare potuerit, nisi quia regem plectere omisit. Verum id pro certo habemus, peccata regum in se non derivare aliquem reatum in subditos, nisi ipsi positive quid ad ista contulerint. *Euripides Supplicibus: εἰδὲν αἴτια πολλὰ κακῶς κλύεσθαι διὰ κυβερνήτην κακόν. culpa vacat respublica, male audiens propter gubernatorem malum.* Ex omissione autem prohibitionis aut poenæ hautquidquam isti possint reatum contrahere; quippe cum ipsi tanquam inferiores regum peccata neque possint, neque teneantur prohibere, aut punire. Nam uti facultas, ita

& obligatio alterius delicta prohibendi ex potestate in alterum provenit, seu ex imperio, quod jus alterius actiones dirigendi involvit. Unde neque antequam rex constitueretur, ceteri ex ejus facto teneri poterant, cum æqualis in æqualem non habeat imperium; neque postquam rex est constitutus. Absurdum quippe est dictu, illos, qui ante collatum in aliquem imperium velut in æqualem non habebant potestatem pro imperio aut violenter ipsius peccata prohibendi, eandem accepisse, postquam eidem in se dederunt imperium. Sed neque ex illo pacto, quo subditi in regem absolutum imperium contulerunt, peccata regum subditis imputari possunt. Nam illo pacto impunitatem cives regi non dederunt, sed quam antea ex libertate naturali habebat, ipsi reliquerunt; cum alias nulla ratione imperium summum gerere posset, nisi à poenis humanis foret exemptus. Ad exemplum 2. *Samuel.* 24 à *Grotio* d. l. lat responsum. Notabilis quoque locus est apud *Martinium hist. Sinica* l. 3. c. 1. qui ad d. cap. v. 17. facit. Quod aliqui dicunt; uti qui se in servitutem dedit, jus, retinet ex servitute iterum sese eripiendi: ita par jus competere populo, qui monarchicum jugum subit: id nemo sanus admisit, nisi addatur, ut id fiat bona cum venia domini, aut regis, quaesito sibi jure ultro cedentis. Add. *Xenophon Cyrop.* l. 3. princ. Falsum quoque est, populum, cujus ingenio absolutum quondam imperium congruebat, ubi successu temporis servilem indolem exuerit, imperium recte excutere, & in popularem sese libertatem vindicare. Nam si talis casus emergerit, principii incumbet, ad mutatum populi genium regimen prudenter attemperare. Inepte dicitur; cum dominus re sua abutens coerceri possit, aut eidem bonis interdici, principem quoque potestate sua prave utentem in ordinem posse redigi. Nam prioris ratio est, quod principi superius jus competat in bona civium, quæ ne inutiliter dilapidentur rei. interest. At quis dixerit; subditis competere eminentius quoddam jus in jura principis, i. e. eosdem domini sui dominos esse? Ad dicta principum, quorum nonnulla adjunctantiam composita sunt, respondetur; principem utique debere omnia referre ad salutem populi. Sed ex eo nondum consequitur; cives coercere posse principem, quando judicaverint, ipsum media parum idonea isti fini adhibere. Absurde traditur; cum populus non habeat jus seipsum extinguendi; aut in corpus suum atrociter sæviendi, in regem quoque non posse tale jus transferri. Quis enim regi jus extinguendi populum: cœruerit? Absolutum imperium non esse rem adeo formidabilem, mox ostenditur. Quid autem liceat populo, ubi rex aperte ad perdendum populum ruit, alibi dispiciendum erit. Nequidquam allegantur consules, & quivis alii magistratus, qui itidem supra populum constituti dicuntur, & tamen à populo quandoque in ordinem redacti sunt. Quod ex sacris historiis afferunt; Ebræos jugum vicinarum gentium excussisse, postquam Deo sac poenarum dedisse visi fuerunt: ad id sic habendum. Aut in statu belli adhuc versabantur cum istis populis, neque fide data istorum sese regibus tanquam cives subjecerant, & hoc casu oppressores suos tanquam hostes jure belli tractare poterant: aut expressum Dei mandatum super ea re acceperant, quod si quidem à communi jure abierit, aliis imitari non conceditur. Add. *Rob. Sandersonus de oblig. cœnscient. prælect.* IX. §. 16. seqq. & prælect. X. §. 13. 16. 22. 23.

§. 7. Illud præterea satis clare patet, in quibusdam civitatibus imperium, cum primis regium, circa exercendos suos actus esse liberum, alicubi ad certum agendi modum

dum restrictum. Unde orta fuit distinctio imperii in *absolutum & limitatum*. Ubi accurate prius exponendum, quid vocabulum *absoluti* proprie notet; quod magno odio laborat apud eos, qui in liberis civitatibus sunt educati. Ac potest idem sinistre explicatum malis principibus ad remp. vexandam, & plurima scelera patranda animos addere; frigidam subinde suffundentibus adulatoribus, queis ambitionem, & alia principum vitia alere ejus vocis jactationem in proclivi est. Absolutus es: ergo si libet licet: ergo bellis non necessarius cives juxta tuos, & vicinos attere, ut ipse magnus bellator clucas: ergo contumeliis insulta quibuslibet: ergo exactionibus atque rapinis exhauri cives, ut ambitioni aut luxui materia suppetat. Quo spectat adulatio Anaxarchi ad Alexandrum, ob Clyti necem dolentem: *τὴν δίκην τῶν θεῶν παρεδρεν, ἵνα πᾶν περὶ φθιμενὸν ὑπὸ βασιλείᾳς, θεμιτὸν δοκῇ δικάσκειν*. *Jus & fas fori assidere*, ut quidquid rex agat id fas iustumque pascitur. Plutarchus ad Principem indoctum. Item illud Sophocles *Antigone*: *ἡ τυραννὶς πολλὰ ἂν τ' ἄλλα εὐδαμονεῖ, καὶ ἐστὶν αὐτῇ θεῶν λεγέειν θ' ἂν βέλεται*. *Tyrannis cum aliis in rebus beata est, tum quia licet ei dicere & facere quæ vult*. Quin & dantur, qui absolutum jus regum ejusmodi argumentis & sententiis adstructum cunt, ut idem sola scelerum impunitate, vexandique populi licentia metiri videantur. Igitur uti singulorum hominum summa hæc, & absoluta libertas intelligitur, quando non ad alienum, sed proprium arbitrium & judicium statuere possunt de ius rebus & actionibus, salva tamen semper observatione juris naturalis: eaque libertas naturaliter omnibus hominibus competit, qui alterius hominis imperio non sunt subiecti: ita ubi plures homines in civitatem perfectam coaluerunt, ibi utique necessum est existere tanquam in subiecto communi eandem libertatem, seu facultatem proprio ex judicio statuendi de mediis, ad salutem societatis spectantibus. Quam libertatem comitatur imperium summum, seu jus ista media civibus præscribendi, eosque ad obsequium adigendi. Unde in omni civitate proprie dicta existit imperium absolutum, saltem habetualiter, si non semper exercitio. Implicat enim esse nemini obnoxium, & non habere jus statuendi de rebus suis ex proprio judicio & arbitrio. Imperium autem absolutum in se nil involvere iniquum aut intolerabile, ex fine civitatum institutarum facile est perspectu. Sane enim non ideo civitates constituimus, ut neglecto jure naturali, omnia ex prava libidine fierent; sed ut securitati & saluti singulorum junctis multorum opibus, commodius prospiceretur, utque adeo juris naturalis exercitio tuto vacare liceret.

§. 8. Caterum quando summum imperium consideratur, prout est collatum in unum hominem, vel in unum concilium, ex paucioribus aut universis constans, tanquam in subiectum proprium, non ubique ita absolutum & liberum, sed alicubi certis legibus alligatum observatur. Equidem in democratiis non ita manifeste discernitur imperium absolutum & circumscriptum videtur deprehendi. Quamquam enim in quavis democratia oporteat existere certa instituta usu recepta, aut scriptis sancta legibus, quo tempore, & per quos populus convocari, atque negotia publica proponi, & executioni dari debeant: (citra talia enim civitas non potest intelligi:) tamen cum ex universis civibus constet concilium illud, penes quod

quod est summum imperium, adeoque nemini extra idem ex istis statutis jus sit quasi-
tum; nihil obstat, quo minus quolibet tempore à populo eadem abrogari aut im-
mutari possint. Add. *Andr. Maurocenus hist. Venet. l. 13. p. 517. segg.* Huc facit, quod Ana-
charsis Solonem irrisisse legatur, qui civium se injurias & cupiditates putaret refræna-
turum scriptura, quæ nihil à telis araneorum differret. Cui Solon reposuit, stare ho-
mines etiam pactis conventis, quæ neutri parti expediat violare ac leges ita te tempe-
rare civibus omnibus, ut futurum perspicuum esset, antiquis esse colere justitiam, quam
jus violare. Verum eventus magis judicium Anacharsis, quam spem Solonis comproba-
vit. *Plutarchus Solone.* Nisi forte jurisjurandi religione ad ista perpetuo observanda po-
pulus sese adstrinxerit; uti Romæ circa reges non tolerandos factum. Et si an tale ju-
ramentum stringat, quando nemo ex illis, qui jurarunt, supere est, supra disquisitum fu-
erit l. IV. c. 2. §. 17. Quo loco & notanda cavilatio Cæsar, publicas pecunias auferentis,
quæ depositæ fuerant cum execratione publica, in caput cujuscunque contrectare ausi,
nisi causa belli Gallici: *agebat enim religione salutem remp. perdomitis a se Gallis. ut nihil
inde sit periculi. Appianus Alex. de bello civili l. 2.* Apud *Herodotum* Cléo Solon Athenien-
ses juramento adegisse, scribitur, ut ne quam legem abs se latam intra decennium abro-
garent. Quamquam & aliqui, ne ejus modi statuta mutarentur, cavere voluerint,
pœna statuta in eum, qui ista abroganda sit suaturus. Quæ pœna tamen non minus, quam
prius statutum, abrogari potest. Sicuti Thasii quondam legem jussissent: *qui scripserit,
fœdus cum Atheniensibus faciendum, mortis reus esto,* apud *Polyanum strateg. l. 2.* Et Atheni-
enses, ne quis referret de assilenda Salamine, apud *Plutarch. Solone.* Et Charondas apud
Thurios, ut qui legi correctionem velit adhibere, laqueæ collum interlum gerens in con-
ditionem procedat, apud *Diodor. Siculum l. 12. c. 17.* Apud *Xenophontem* *περὶ ἀναβάσεως* l. 6.
decretum sit, *ut si quis dividendi exercitus mentionem faciat, morte muletur.* In aristocratiis
autem & monarchiis, ubi alii sunt qui imperant, alii quibus imperatur, adeoque ubi
his ex illorum promissis & pactis jus potest quæri, clare discrimen imperii absoluti &
limitati adparet. Heic igitur absolutus est, qui imperium administrat proprio ex ju-
dicio, non ad normam certorum & perpetuorum statutorum, sed prout præsens rerum
conditio videtur exigere; quique adeo ex proprio judicio salutem reip. prout ejusdem
tempora postulerint, procurat. Unde tantum abest, ut in vocabulo absoluti lateat ali-
quid invidiosum, aut liberis hominibus intolerabile; ut idem potius longe acrioris cu-
ræ & circumspeditionis necessitatem principibus injungat, siquidem officio suo & con-
scientiæ satisfacere velint, quam quæ ad præscriptam formulam negotia publica
sunt expedienda. *Dio Chrysostomus orat. 62.* Bonus princeps nihil concupiscit, quod omnia
se putat habere: abstinet & a voluptatibus, quod nulla non potiri possit, si adpetat: iustior
quoque est, quam alii, ut qui omnibus justitiam exhibeat: deletatur autem laboribus,
quod ipse laboret, & diligit leges, quod non timeat. Atque hac recte sibi persuadet.
Cui enim majore opus est prudentia, quam qui tantis de rebus deliberat? cui accuratior justitia,
quam qui est supra leges? & cui modestia continentiore, quam cui omnia licent? & cui majore
fortitudine, quam qui omnia salva conservat?

§. 9. Enimvero quia unius hominis judicium in dispiciendo eo, quod salutis
publicæ expedit, facile decipi potest; neque omnibus easit animi firmitas, ut in tanta

libertate libidines rationi oblectantes compellere norint. (*Herodianus l. i. c. 4. καλε-
 πον μετεῖσας καὶ ὅρον διαφυλάττας, ἡγεμονίας ἐξουσίας.* Difficile est in maxima licentia
 moderari sibi, qualisque frenos imponere cupiditatibus:) igitur multis populis consultum fuit
 visum, tantam potestatem non ita absolute committere unius hominis judicio, ab erro-
 ribus non immuni, & arbitrio in prava flexili, sed potius certum modum imperii gerendi
 ipsi præscribere. Postquam in primis fuit animadversum, certa instituta, modumque ne-
 gotia expediendi genio populi, & statui civitatis optime congruere. Neque ista imperii
 limitatione sit injuria principibus, qui sponte populi ad id fastigii extolluntur. Nam
 si grave videbatur imperium accipere, quod pro arbitrio gerere, non possent, licebat
 illud recutare. Nequaquam autem fidei religio, qua in iulceptione ejusmodi imperii
 adstringuntur, admittit, ut postea clandestinis machinationibus, aut per vim leges re-
 gni subvertere, & abolitus sese reddere velint. Scilicet quia *nemini religiosius quod jura-
 verit custodiendum, quam cujus maxima interest non pejerari. Plinius panegy.* Nam illud
 nimis quam insipidum est, quod aliqui dicunt; cum reges à Deo sint constituti, isque
 ipsis munus suum recte gerendum injunxerit, id quod sine exercitio summi imperii fieri
 nequit: igitur eo ipso Deum censi contulisse regibus certam velut mensuram pote-
 statis, cujus partem neque ipsi, ut delibitur aut circumscribatur, pati debeant; neque
 populus id recte postulare, aut ad idem regem adstringere queat. Non magis quam ho-
 neste inter maritum & uxorem tale pactum iniri potest, ut ille ad hujus furtivos
 amores conniveat, *doctus spectare lacunar, doctus & ad calices vigilanti, stertere naso?* Aut ut
 ita contrahatur, ut faceres tu, quæ velles, nec non ego possem indulgere tibi. Verum uti illud
 quidem supra satis adstruximus, imperia civilia esse à Deo; ita hoc utique in arbitrio
 hominum fuit relictum; saltem quibus ipse Deus leges civiles non dedit, quam
 reip. formam in suum cœtum vellent introducere. Cordate *Phil. Melancthon in epit.*
philosoph. moralis: sciendum est, dissimiles esse formas regnorum; & alibi alios esse gradus
 libertatis. Adprobat autem Deus omnes formas imperiorum rationi & naturæ consentaneas.
 Sicuti & puto, nullibi præceptum aliquod divinum extat, ut liber populus regem sibi
 impositorum, v.g. non Cajum, sed Titium eligat; aut certa aliqua formula divinitus
 sancita, sub qua omnibus regibus imperium sit deferendum. Neque juvantur isti ho-
 mines loco i. *Samuel. II. X.* quo aliqui nudum regis factum cum injuria conjunctum,
 alii verum jus, & quod ad omnes reges pertineat, volunt describi. *Grotius autem l. i. c.*
4 §. 3. mediam viam sectatus, tradit; designari regis factum, sed quod effectum aliquem
 juris habeat, nempe non resistendi obligationem; seu ut ut rex quando talia patrat,
 contra officium suum faciat; non magis tandem subditos ipsi posse resistere, quam si
 optimo jure talia ageret. Ideo enim addi, populum istis injuriis pressum Dei opem
 imploraturum, quia scilicet nulla humana remedia extant. Adcoque illud vocari *jus re-
 gis*, quomodo *prator jus reddere dicitur*, etiam cum inique decernit. l. i. i. D. de just. & jure.
 Enimvero genuinum ejus loci sensum hoc modo planissime erui posse arbitror.
 Fuerat hæcenus inter Ebræos democratia, sed quæ sæpe indueret faciem similem illi
 regno, quod *Aristoteli* heroicum dicitur. Judices divino plerique instinctu acti op-
 pressos ab hostibus vindicabant, aut in pace jus dicebant: de cætero suadendi magis au-
 toritate, quam jubendi potestate; & adparatus ipsorum intra civilem modum nullo erat

tributo juvandus. Add. *Grotius ad iudic. c. l. i.* Pertælus tamen cum statum populus regem volebat ad modum cæterarum gentium, id est, qui externa quoque pompa & inanimis splenderet, & perpetuum militem aleret, aut certe in armis cives exerceret, ut hostibus ingruentibus statim posset occurrere, Vid. 1. *Samuel. XIII. 2. XIV. 48* 52. Hæc Samuel, ut re adhuc integrâ mature deliberaret populus, jusejusmodi regis, & istius status incommoda ipsi ad oculos ponit. Vultis regem cultu magnifico insignem. Atqui hic numerofo erit satellitio stipatus, adeoque *filios vestros tollet, & ponet in curribus suis, facietque sibi equites, & præcursores quadrigarum suarum.* Vultis regem, qui perpetuo milite sit instructus. At sic necessum erit, ut *constituat sibi tribunos & centuriones ex filiis vestris, qui antea rei vestræ familiari augendæ poterant vacare.* Eum regem negotia publica non permittent, ut agros suos ipse colat. Ergo de filiis vestris sumet *aratores agrorum suorum, & messorum segetum, ac pro armando suo exercitu fabros armorum, & currum suorum.* Cum præterea amplo ministerio aula sit ulurus, neque ex dignitate uxorum & filiarum regiarum sit futurum, ut ipsæ tam luculentam culinam curent; ideo *filios vestras sibi faciet unguentarias, focarias & panificas.* Multis præterea ministris ipsi opus erit ad pacis ac belli negotia expedienda, quibus salaria constituenda ideo *agros vestros, & vineas & oliveta optima tollet, & dabit servis suis.* Ad quem usum etiam decimas exiget. Neque minus tamen, ubi opus fuerit, *servis & iumentis vestris ad operas suas utetur.* Uno verbo hoc dicit: si regem vultis habere, is regie vobis erit sustentandus, & huic finis certi redditus constituendi: cujus oneris si post pertælum fuerit, nequidquam scepro eum exuere poteritis, postquam vestra electione jus sibi ad regnum quæsitivum, quod invito auferri non poterit. Ergo manifestum est, istum locum haudquidquam pravis principibus patrocinari: sed nec ibidem à Deo per modum legis certam velut menturam regii imperii dictari, cui per humanas conventiones nihil possit addi, demivè, sed simpliciter onera & impensas status regii, tam absoluti quam limitati, delineari. Igitur omnino est in arbitrio liberorum populorum, absolutum regi imperium, an certis sub legibus velint tradere; modo leges istæ in se nihil contineant impium, aut, ipsum imperii finem non evertant. Nam etiam si ab initio homines libere in societatem civilem coiverint; cum tamen ubique subiecti fuerint legi naturali, debuerunt sane tales regulas imperii & obsequii civilis constituere, quæ legi isti, legitimoque civitatum fini congruerent.

§. 10. Cæterum ut recte intelligatur, quanam promissione regis (de optimati- bus eadem est ratio,) imperium absolutum esse desinat, (non enim cuilibet ea vis inest,) sciendum est; regem in susceptione regni ad id recte administrandum sese obstringere promisso vel generali, vel speciali, quod plerumque jurisjurandi religione firmatur. Generale promissum potest fieri vel tacite, vel expresse. Tacita promissio regni bene gerendi in ipsa ejusdem susceptione inesse intelligitur, etiam si nihil expresse dictum fuerit. Quo referenda sunt, quæ notantur *Grotio ad 2. Regum XI. 17. Populus promissit regis salutem sibi curatore.* Ita hic idem *Josephus.* Nam ut rex populo quidquam promitteret, moris apud Hebræos non fuit. Nempe promissione expressa, & quæ in coronatione fieret. Frequentissimum tamen est, promissionem illam fieri expresse, non sine juramento, certa- que rituum solennitate. Neque id inusitatum, ut in ea promissione officium regis descri-

describatur per periphrasin, aut enumerationem præcipuarum partium; puta, se diligenter invigilare velle salutis publicæ promovendæ, bonos defendendum, malos coercendum, justitiam integre administrandum, neminem oppressurum, & similia. Ejusmodi promissa hautquaquam à absolutum imperii delibant; adeoque rex per eadem obligatur quidem ad imperium bene gerendum: quem autem modum, quævis media istius fini producendo sit usurpaturus, in ipsius iudicio & arbitrio relinquitur. Specialis autem promissio, & in qua etiam modus & media in imperio administrando adhibenda exprimuntur, duplicem habere vim videtur. Alia enim regis duntaxat conscientiam stringit; alia autem abs sui impletionis obsequium civium tanquam à conditione suspendit. Prioris generis promissio talis est, si rex spondeat, v. g. se certo hominum generi magistratus non mandaturum, se nemini privilegia in onus cæterorum redundatura daturum, nullas novas leges laturum, nova tributa aut vestigalia non impositorium, milite externo non ulurum, & similia. Neque tamen simul constituatur concilium, quod rex teneatur consulere, siquidem ab istis promissis tempora reip. discedere jubeant; (nam istis semper tacita hæc exceptio inesse intelligitur, nisi salus reip. suprema in ejusmodi legibus lex, aliter requirat;) idque concilium jure suo, non precario, super illis negotiis possit cognoscere, citra cujus consensum cives jussis regis circa talia non obligentur. Hæc utrique ad certas quasdam leges administratio imperii est restricta, & ubi citra necessitatem rex secus fecerit, sine dubio fidei violata est reus. Neque tamen civibus competit facultas regis jussa ideo detrectandi, aut istos actus reddendi irritos. Nam si rex dicat, salutem populi, aut insignem reip. utilitatem id postulare, sicuti & ea præsumtio actus regis semper comitatur, non habent cives, quod regerant: quippe cum ipsis desit facultas cognoscendi super istis actibus, utrum reip. necessitas eosdem exigat, an minus. Ex quibus & hoc adparet, non satis sibi cavere populum, si regi quidem non nisi limitatum velit imperium tribuere, neque tamen constituat aliquod concilium, citra cujus consensum actus isti excepti nequeant exerceri; aut si regi incumbat necessitas comitia habendi, ubi super exercitio istorum actuum deliberetur. Id enim præstat, quam si regi necessarium sit consulere concilium aliquod ex paucis duntaxat civibus constans; cum contingere possit, ut paucorum istorum privata commoda à bono publico discrepent, utique adeo ipsi ob privatam interesse non consentiant in salutaria regis destinata. Arctius vero constringitur regis imperium, si expresse inter regem & cives sit conventum in delatione imperii, ut ad certas leges fundamentales imperium gerat, ac super negotiis, circa quæ absoluta disponendi potestas ipsi non est relicta, ad concilium populi vel procerum referat, neque citra istius consensum quid decernat; secus si factum fuerit, nolle cives jussis ejus circa talia teneri. Tali modo qui regem sibi constituit populus, obsequium ipsi promississe intelligitur non absolute, & in omnibus, sed quatenus imperium ad capitulationem & leges fundamentales congruit; abs quibus discrepantes actus ipso jure sunt irriti, neque vim obligandi cives obtineant. Neque tamen per ejusmodi leges fundamentales summum imperium redditur mancum. Possunt enim in tali regno omnes imperii actus exerceri, qui in regno absoluto, nisi quod hec rex solo suo iudicio, saltem ultimo, unitur; illic autem penes concilium est cognitio velut concomitans, non ex qua radicaliter vis imperii dependeat, sed quasi à

conditione sine qua non. Neque etiam in tali civitate existunt duæ voluntates. Nam utique omnia quæ fuit civitas, vult per voluntatem regis. Et si limitatione ista fiat, ut, non existente certa conditione, rex quædam non possit velle, aut frustra velit. Sed nec in tali regno rex summum habere imperium definit, aut concilium ipso rege est superius. Non enim sequitur; hic non potest agere omnia ex propria libidine, ergo non habet summum imperium. Ego non teneor huic in omnibus parere; ergo tum ipso superior, aut æqualis. Ego huic non possum quolibet modo imperare; ergo ille ipse mihi quædam positive potest injungere. Et longe diversa sunt hæc; ego teneor sequi, quod huic placet, quia pacto me ad hoc obligavi; & ego teneor sequi hujus voluntatem, quia pro imperio mihi hoc injungere potest. Summum autem & absolutum nequaquam sunt unum & idem. Illud enim notat absentiam superioris aut æqualis in eodem ordine: hoc autem facultatem proprio ex judicio & arbitrio quaecunque jus exercendi. Sed quid si expresse addita sit clausula commissoria, ut si contra fecerit, regno excidat. (*Expresse* dicimus; nam vis legis commissoriæ non inest illi clausulæ, *si fecerit, se nolle teneri*. Sicuti apud Sabeos rex, cætera *αὐτοτελευτῶν*, ubi regia exiverat, à populo jussu veteris oraculi lapidabatur. Vid. *Diodors Siculus* l. 3. c. 47. & *Agatharchides de mari rubro* c. 50. Quo referre possis illud *Strabonis* l. 15. *Si qua mulier in India regem ebrium occiderit, manus habet, ut cum illius successore jungatur*. Arragonii quondam, postquam rex in ipsorum privilegia juraverat, hoc modo ipsi obsequium promittebant: Nos, qui valemus tantum quantum tu, te facimus regem & dominum nostrum hac conditione, ut observes nostras leges & privilegia; sin minus, non. Vid. *Hotomanni Franco-Gallia* c. 12. Sic Severus Imp. sub initium imperii non solum juravit, nullum Senatorem suum jussu interfectum iri; sed præcepit etiam, ut publico decreto sanciretur, *Imperatorem, si Senatori mortem afferret, eumque cujus opera ad eam rem uteretur, liberosque ipsorum, hostes reip. futuros*, apud *Xiphistanum* epit. *Dionis*. Et si non multo post Julius Solon, qui illud ipsum decretum jussu Imperatoris conscripserat, interfectus fuit. Heic certum videtur, regem absolutum non dari, cui regnum sit commissum sub clausula commissoria. Quo minus tamen limitatum quis imperium, vere regium tamen, hoc modo habeat, nihil prohibere videtur. Nam licet ponamus, temporarium imperium pro summo agnosci non posse; tamen proprie temporarium non dixeris, quod à conditione potestativa dependet, & quam nunquam existeret penes regem est. Neque ideo ejusmodi rex judicio populi subicitur, penes quem sit cognitio, an fidem fefellerit, vel non. Nam præterquam quod ejusmodi clausula commissoria talia comprehendere solet, quæ in ipsos sensus incurrunt, quæque adeo ambiguae disceptationi non sunt obnoxia, etiam qualiscunque illa cognitio non habet indolem judicii, quo super actione subjecti cognoscitur, sed nihil aliud est, quam nuda contestatio, quo quis manifestum suum jus ab altero violari ad animum revocat; id quod etiam in inferiorem cadere potest. Conf. *Boetius ad Grot.* l. 1. c. 3. §. 16. *Grotius* d. l. obscurius loquitur quando obligationem ex promissis regum cadere dicit vel in exercitum alius, vel etiam *directe in ipsam facultatem*. Contra prioris generis promissa si fiat, actus dicitur injustus, validus tamen; contra posterioris generis, etiam *irritus*. Quasi diceret: interdum rex promittit, se aliqua parte summi imperii nisi certo modo non uturum; interdum parte aliqua

plane sese abdicat. Circa quod duo monenda sunt; primo quod etiam irriti possint esse actus, qui contra prioris generis obligationem suscipiuntur, v. g. si rex promiserit, se inconsultis ordinibus nova tributa non indicturum putaverim irritam esse indictionem, quam proprio arbitrio rex fecerit. Deinde quod posteriori modo summi imperii partes divellantur, aut mutilentur.

§. 11. Cæterum ut penitus natura regnorum limitatorum intelligatur, sciendum est, negotia, quæ in administranda reip. occurrunt, esse duplicis potissimum generis. Nam de quibusdam in antecessum potest constitui, ideo quod, quandocunque eveniunt, eandem habeant naturam: de quibusdam autem non nisi ex præsentis tempore iudicium ferre licet, reip. expediant, nec ne, ideo quod, quæ illa comitantur, prævideri nequeant. Circa utraque, ne à bono publico aberraretur, populus, cui limitatum placuit regnum, cavere potuit. Illic quidem, dum perpetuas leges conscribit, ad quas sequendas rex adstringeretur; heic autem, dum concilium populi vel procerum consuli vult. Sic populus perspecta religionis suæ veritate, quique modus regiminis sacri, rituumque exteriorum suo genio quam optime congrueret, regi in delatione imperii legem potuit dicere, ne quid circa sacra semel recepta propria autoritate mutaret. Sic cui non constat, quam sæpe iustitia soleat laborare, si citra leges scriptas ex solo imperantis iudicio, & ex æquo & bono, quod frequenter non ratio, sed affectus aut imperitia suggerunt, jus reddatur. Vid. *Tacit. A. XIII. 4. 2.* Tali incommodo evitando regem potest obstringere populus, ut vel ipse æqualiter conscribat leges, vel eas, quæ jam extant, observet; utique jus ex istis legibus dicatur per certa collegia, causæque non nisi gravissimæ, aut per appellationem demum ad regem devolvantur. Quanquam & sæpe ex usu regis sit, invidiosas causas per alios decidi. Apud *Ovidium Metam l. 12. A se Tantales omnes invidiamque removit: Argolicosque duces medus considere custris iussit: & arbitrium litis trajecit in omnes.* Et ambitiosæ aut importunæ intercessionibus pro noxiis isto obtentu commode repelluntur. *Legum severitatem & autoritatem sua voluntate & proposito plus valere, & iudicium sententias suo iudicio præpollere,* dicebat *Andronicus Commenus* apud *Nicetam Acominatum l. 1. de imperio Andronici.* Sic cum notissimum sit, quam facile aliorum sudore parva per ambitum aut luxum profundantur: igitur ne opes civium ex regum libidine alimenta vitii ipsorum præberent, sapienter alicubi populus certos redditus regi assignavit, quot sufficere iudicavit ad statos sumtus in remp. impendendos; quod si ampliores desiderarentur, ad concilium referri super ea re voluit. Cum etiam nonnulli reges gloriæ bellicæ plus justo sint avidi, & in bella non necessaria ruentes, se simul & remp. in casum dent: inde cauti fuere, qui in delatione imperii regibus suis hanc necessitatem injunxerunt; ut, saltem si ipsi bello alios vellent lacerare, concilium prius consulerent. *Franc. Lopez de Gomara hist. Ind. Occid. c. 95.* tradit, incolas insulæ Borneo odisse bellum, regesque bellatores, eoque hos ante primam aciem solent collocare. Et sic circa alia quoque potuit constitui, quæ populus perspexit ex usu reip. esse: ne, si circa ista regi absoluta disponendi facultas relinqueretur, fortasse bono publico parum consuleretur. Ex hisce omnibus etiam patet, in quem sensum explicanda sint, quæ politici Græci, & qui eos sequuntur tradunt, legibus potius quam hominibus regimen civitatis esse committendum. Quod non alium commodum habere sensum potest,

test, quam hunc: præstare, ut qui imperant, ad præscriptum potius certarum legum temp. gubernent, quam proprio & in circumscripto arbitrio. Alias enim solæ leges non magis idoneæ sunt ad gubernandam civitatem, quam pyxis nautica ad regendam navem, ni naucerus accesserit. Qua ratione regum potestas in Ægypto fuerit limitata, late docet *Diodorus Siculus* l. 1. cap. 71. Addatur de rege *Taprobanes* *Plinius* N. H. l. VII. cap. 22. in fin. Et *Solinus* c. 66. Apud *Philostatum* de vita *Apollonis* l. 3. c. 10. dicitur, sapientum Indorum jura non sinebant regem supra diei spatium apud eos morari. Insolita magis sunt, quæ de rege insularum *Hæbudum* memorat *Solinus* c. 35. Rex nihil suum habet, omnia univerforum. Ad aequitatem certis legibus stringitur. Ac ne avaritiâ dvertat à vero, disceit paupertate iustitiam, nupote cui nihil sit reifamiliaris. Verum alture publico. Nulla illi fixmina datur propria, sed per vicissitudines, in quamcunque commotus fuerit, utrarum sumis. Unde ei nec votum, nec spes conceditur liberorum. Miser quoque *Mosyncæcorum* rex, quem, ubi iniquam sententiam tulisset, eo die turri inclusum fame macerabant. *Apollonius Rhodius* *Argon.* l. 3.

§. 12. Cum autem ut plurimum regi limitato circa actus illos, quos absoluto ipsius imperio populus relinquere noluit; consulendum sit concilium universi populi, seu eorum, qui illum in classes divisum representant; ulterius observandum, non æqualem ubique istius concilii esse potestatem. Nam alicubi ipse rex, cætera absolutus, constituit concilium aut senatum, citra cujus approbationem ipse nolit sua decreta valere. Quo referenda putaverim, quæ de monarchia Sinica tradit *Neubof* in generali descriptione *Sinæ.* c. 1. Qui senatus sine dubio consiliariorum duntaxat auctoritatem habebit, & decreta regis sub censuram revocabit, quæque reip. minus ex pedire visa fuerint, rejiciet, non proprio jure, sed concessâ ab ipso rege potestate. Qui hoc mod. sibi cavere voluit, ne per imprudentiam aut impulsu adulatorum aliquid statueretur minus reip. proficuum. Quo spectat illud apud *Plutarchum* in *apophthegm.* Ægyptiorum reges legem quandam suam servant, qua juramento obstringunt judices, ut rege ipso injustam flagitante sententiam, ei morem non gerant. Et apud *Eundem* d. l. *Antigonus* tertius scripisse civitatibus memoratur, si quid contrarium legibus per epistolam mandaturus esset, ne parerent, sed ipsum ignoratione lapsum censerent. Vid. l. 7. C. de precib. Imperatori offerendis. Aliquando & hoc modo importunæ flagitationes eluduntur, dum princeps ipse in speciem indulget, quod novit à senatu rescissum iri. Vid. l. 1. C. de petiti. bonorum sublati. *Bodin.* de republ. l. 3. c. 4. p. m. 455. *Gramondus* hist. Gall. l. V. p. m. 277. seqq. *Joh. Labardus* hist. de reb. Gallicis lib. 3. p. 13. 133. *edu. Paris.* A 1671. Quando tamen omnino placitum suum valere vult rex, rationesque à senatu adductas parum graves agnoscit, non habet iste ulterius, quod potestati regis obluetur. Non enim præsumitur, regem constituendo talem senatum jure suo absolute imperandi se voluisse irrevocabiliter abdicare, & quod à civibus simpliciter poterat exigere obsequium; ultro à conditione suspendisse. Adæoque senatus iste delegatam duntaxat à rege potestatem obtinet, limitandam, quandocunque placuerit; etsi non nisi ex causis gravissimis placere hoc debet. Quanquam & hoc fieri possit, ut ubi libere abs rege talis senatus semel fuit constitutus, successores juramento in delatione imperii possint adstringi, ut ne istum iterum tollant. Per talem autem senatum, præsertim ubi regi sit potestas eundem iterum dissolvendi; imperium absolutum

tum esse non definit. Id enim non in eo consistit, ut rex cæca ex libidine, aut inconsulto animi impetu omnia agat, sed ut denum ex proprio iudicio de negotiis rem. spectantibus decernat: cui haut quidquam repugnat necessitas sanas rationes audiendi. Inde licet consilium, quod ab ejusmodi senatu regi datur, per se & velut ex potestate imperandi, quæ in isto hæreat, hunc non obliget: occasionem tamen obligationi præbet, quatenus regi repræsentat, qua ratione officio suo in præsentī negotio satisfacere queat. Sicuti medicus per se quidem ægrotum non obligat; dum tamen ostendit, quid sanitati ipsius conducatur, ad istius consilium sequendum tenetur ex lege naturæ, quæ cuique curam salutis & incolumitatis suæ imperat. Add. 1. Reg. XII. 7. 8. *Martinus hist. Sinica* l. V. c. 37. p. m. 121. refert: *Sinicos melioris fide reges ut plurimum in usu habuisse; ut cum a Philosophis ac bonis viris vel defugiendus vitii, vel de virtute sectanda, vel de re alia quacunque ad regni bonum pertinente, monerentur, ea flexis genibus exciperent.* Add. *Idem* l. VI. c. 1. p. m. 204. *seqq.* Idem iudicandum de conventibus ordinum, qui huc tantum inferviunt, ut sint majus regis consilium, per quod querelæ populi quæ sæpe in consilio privato reticentur, ad regis aures perveniant, cui deinde liberum sit statuere, quod ex usu ipsi videatur. Vid. *Grotius* l. 1. c. 3. §. 10. *Hobbes Leviath.* c. 30 ubi recte monet, siquidem regi summum imperium constare, ac nō civitas biceps fieri debeat, non posse conventum illum plura negotia tractanda suscipere, quam à Rege proposita sunt; cum etiam isti depurati à populo ad nihil amplius potuerint instrui, quam in literis, quibus convocabantur, continentur. Sicuti & solvetur conventus, quando rex in præsens ab iis nihil amplius tractandum declaraverit. Per modum tamen precum quædam regem ultro monere conventus iste non prohibetur. At vero utique limitatur regnum, quando sub hac conditioe cives in regem illud contulerunt, ut circa certos actus exercendos concilium ordinum consulat, citra quorum consensum decreta regis nihil sint valitura. Penes regem tamen esse debet, id concilium convocare, & dissolvere, ac negotia expedienda proponere; nō regi nudum nomen relinquere, aut irregularem remp. facere velimus. Quod si autem & ipsi ordines convocati ultro quædam ad salutem regni spectantia monere possint; decreta tamen super iis facta suam abs ratione habitioe regis vim mutuabuntur. In hoc autem differunt ejusmodi ordines à consiliariis proprie dictis, quod licet utrique cum rege non his rationibus agere queant; horum tamen rationes rex utique rejicere possit, illorum non item. Neque indignum iudicabit rex, si quædam ab ipso proposita ordines non admittant. Nam utique promissit, sese ob oculos semper habiturum utilitatem reip., de qua certius præsumuntur iudicare plures selecti, quam unus. Habet ergo, quod suam imprudentiam, aut pravos affectus, aut fata reip. accuset rex, si ordines ab ipso dissentire contigerit. Ex quo & hoc adparet, vanum esse metum eorum qui putant, hac ratione in arbitrio fore ordinem, ut resp. sit salva, an minus. Neque enim tanta vecordia temere expectari potest vel à rege, ut ordinibus necessitates reip. clare nequeat exponere; vel ab ordinibus, ut iis perspectis salutem suam pertinaciter prodere velint. Hoc tamen certum est, cum illi, qui limitatum imperium in regem contulerunt, haut quidquam præsumantur vel civitatem voluisse destruere, ac dissolvere, vel suis pactis id efficere, ut finis civitatum obtineri non posset; inde istarum conventionum ita semper faciendam esse inter-

interpretationem, ut communi omnium salutem convenient, & nulla ratione eidem adversentur. Utque adeo in pacificando, quicquid pacti sunt, eam mentem credendi sint habuisse; ne quid per eas condiciones & pactiones committatur, quod communi omnium salutem, & publice utilitati obesset, aut quo civitatis convulsio aut dissolutio sequatur. Quod si autem ejusmodi casus contingat, conveniens quidem fuerit, si res moram patiatur, in conventu populi aut ordinum eundem proponi. Ubi hoc fieri nequeat, penes regem erit pacta, in exitum civitatis eruptura, dextre corrigere. Id quod etiam circa receptas publice leges valet, quas aliquando filere summa lex, salus populi, jubet. Quod spectat factum Agefilai apud *Plutarchum in ejus vita*, qui per unum diem leges *Lycurgi* iussit dormire, ut citra ignominiam possent reverti, qui ex praelio ad *Leuctra* profugerant. Sic & ordinarium judiciorum processum sæpe observari non permittunt tempora reip. aut nocentium conditio, qui, si rei essent peragendi, acie vincendi prius forent. Unde cum grano salis accipiendus est *Hobbes Leviath. c. 9.* ubi factum hostile vocat, non poenam, quod infligitur autoritate quidem publica, nisi publica antecederet condemnatio. Nam hoc verum est, ubi nullum delictum antecessit. Sed ubi de hoc certo constat, poena utique erit, quæ infligitur, ut per ordinarium processum reum damnari tempora reip. non tulerint.

§. 13. Enimvero *Hobbesius* nullam distinctionem inter summum & absolutum videtur agnoscere velle, sed potius omne imperium summum idem putat esse absolutum. Ubi obervandum, omnibus illis dictis, quæ nimis crude ab eo posita sunt, ex fine civitatum restrictionem esse addendam. Puta, quod de civitate cap. V. §. 6. tradit: illum, cui in civitate competit jus poenæ sumendi, *jure cogere omnes ad omnia, quæ ipse vult*. Sicut & ipse hanc limitationem exprimit cap. V. §. 6. *quæ ad pacem & defensionem sunt necessaria. d. l. §. 9. in fin. ad pacem & defensionem communiem*. Etc. VI. §. 13. cum jure summi imperantis connecti ait tantam civium obedientiam, *quantam ad regimen civitatis necessario requiritur*. Sic, quando d. §. 13 dicit: *quicumque voluntatem suam ita voluntati principis subiecit, ut quilibet possit impune facere, leges condere, lites judicare, poenæ sumere, viribus & opibus omnium suo arbitrio uti, atque hæc omnia jure, sane ei imperium maximum, quod concedi potest, concessit*: considerandum, qua intentione, quovè consilio homines ad civitates constituendas animum adpulerint. Unde non plus potestatis sua voluntate quis in illum transtulisse intelligitur, quam quantum ad istum finem facere per sanum hominem judicari potest: etsi quid heic & nunc ad istum finem faciat, non penes transfereutes arbitrium sit, sed penes eum, in quem potestas illa fuit translata. Ergo cogere jure cives ad omnia summus imperans potest, quæ ipsi ad bonum publicum aliquid facere judicantur. Ad illa autem cogere cives, quæ salutem civitatis repugnant aut legibus naturalibus adversantur, ne velle quidem debet. Et si tale quid conatus fuerit, sine dubio potestatis suæ limites transgreditur. Consideremus quoque argumenta, quibus *Idem de civitate cap. VI. §. 17.* convincere nititur, frustra limitationem imperii suscipi. Dicit: *cœtum illum, qui regifuturo leges præscripsit, utique habuisse potestatem absolutam, saltem habitualiter, aut virtualiter. Si maneat cœtus, vel de tempore in tempus ad certum diem & locum conventus celebret, erit perpetua potentia illa; & sic rex non habebit summum imperium, sed erit nudus*

duſ Magiſtratus. (Quod concedimus, ſi cœtus ille ſuo jure coire, & de quibvis recip. negotiis decernere queat, eique ad reddendas rationes rex ſit obnoxius.) *Sin penitus ſe diſſolvat, niſi una diſſolvatur civitas, relinquatur utique alicubi poteſtas puniendi eos, qui leges transgrediuntur: quod fieri ſine absoluta poteſtate non poteſt.* Id quod ſaltim, uti & argumentum, quo iſthoc probare vult: *Nam qui jure tantum ſibi conſeſſum virium habet, ut poſſit quolibet cives pœnis cœercere, habet potentiam tantam, ut à civibus major contribui non poſſit.* At qui ſinem civitatum cogitaverit, & quod per voluntatis atque virium ſubmiſſionem cives non immobiles propriis nervis trunci facti fuerint, & quod ſub conditione virium ſuarum uſum alteri concedere, & an conditio illa extet, judicare, ea- que deficient, vires ſuas retrahere cives queant; iſ facile infirmitatem hujus argumenti deprehendet. Sicuti & illud aperte ſaltim; non plus cautionis eſſe ab imperii abuſu, conſeſſio imperio limitato, quam ſi abſolutum id relinquatur. Neque ſemper, qui ſatis virium habet ad omnes defendendos, (quod omnes non ſolidi cives regi ſuo libenter concedunt,) ſatis quoque virium habet ad eos opprimendos. Imperia ducis, quæ vim habent movendi: milites, ut ſtrenue hoſtem invadant, enervia deprehenduntur, ſi jubeat eodem in ſe mutuo ferrum ſtringere. Denique recte quidem cordati principes, etiam abſoluti, ingenio ſeſe civium attemperant, & ſæpe quandam ipſorum utilitatem minus urgent, quando iſti ad officium ſine periculo civitatis cogi non poſſunt. Aſt illi cives non minus cordati, qui cum perſpectum haberent, quid ſuæ civitati non expediret, per leges fundamentales effecerunt, ne ad iſtud à rege cogi poſſent.

§. 14. Denique & hoc ſummo imperio, quod penes Monarchas poſſiſſimum hæret, accidit, ut modus id habendi ſit vel plenus, vel magis aut minus deminutus. Quidam enim reges dicuntur regnum habere in patrimonio; alii utiliter tantum & jure quaſi uſufructuario idem poſſidere dicuntur, idque vel ad tempus vitæ, vel ad poſteros quoque ſuos certa lege transmittendum. Aliis denique certum temporis ſpaci- um gerendo imperio præfixum eſt, quo elapſo illud expirat, & ipſi ad privatam conditionem rediguntur. Equidem *Hobbeſo de cive c. 7. §. 16. c. 9. §. 11.* illi quoque Monarchæ temporarii vocantur, qui imperium ad vitæ tempus acceperunt; eosque omnes non monarchas tradit, ſed miniſtros duntaxat civitatis. Enimvero à communi uſu abhorret, illum vocari temporarium principem, qui imperio non niſi cum vita exiit; cum illi tantum proprie temporarii dicantur, quorum poteſtas cum certo ac definito temporis puncto ipſo jure expirat.

§. 15. Cæterum an detur monarcha temporarius inter eruditos, non adeo expeditum eſt. Equidem *Grotius l. 1. c. 3. §. 11.* Dictatorem Romanum, cujus imperium ſemeſtri ſpacio ſiniebatur, pro vero monarcha venditat; eo argumento; quod *intra tempus ſuum omnes actus ſummi imperii exercuerit eodem jure, quo qui eſt rex optimo jure, neque ejusdem actus poſuerint ab alio reddi irrii.* At qui rerum moralium naturam ex operationibus cognoviſſet; adeoque quæ facultates eodem effectus habeant, eodem quoque nomine eſſe nuncupandas. Quamquam dubium non ſit, quin major dignitas imperium perpetuum, quam temporarium comitetur: quippe cum ſolidiore veneratione proſequi ſoleant homines, quos nunquam ad privatam conditionem redactum iri norunt, quam quos paulo poſt in æquo ſunt conſpecturi. Enimvero & ante iſtum *Bodinns de repub. l. 1.*

c. 8. & post eruditi viri dictatorem non monarcham, sed magistratum duntaxat extraordinarium fuisse ostenderunt. Neque vero illud axioma adeo firmo stat talo: quod illæ facultates sint eadem, quæ videntur eisdem effectus producere. Sed considerandum quoque est, an quis facultatem eam exerceat tanquam suam, an tanquam alienam sibi delegatam. Hinc & minus rectè à *Grotio d. l. illi in classem monarcharum temporarium referuntur, qui antequam reges in suam perveniant tutelam, aut dum furor, aut captivitate impediuntur, curatores regni ita constituuntur, ut populo non subsint, neque ante legitimum tempus eorum potestas sit revocabilis.* Hi enim summum imperium exercent non suo, sed alieno nomine; adeoque non magis monarchæ vocari possunt, quam tutor dominus bonorum pupilli. Sed & dictatori omnes & singulas partes summi imperii simul ita commissas, ut intra semestre suum pro arbitrio illas exercere potuerit, nemo historia Romanæ gnarus admiserit. Neque absurdum est, dari magistratum, abs quo, saltem in certo negotiorum genere, provocatio non concedatur. Vid. *Genes. XLI. 40. 44. l. 19. C. de appell. & consular. l. 8. C. de Episcop. audient. l. un. C. de senient. pref. prat. l. 18. D. de minoribus.* Addatur quoque *Livius l. VI. c. 38. l. VIII. c. 33. & l. XXII. c. 25. Valer. Max. l. 2. c. 7. §. 8. in fine.* Observandum autem heic, dictatorum, ut & quorumlibet magistratuum potestatem, quæ certus temporis terminus præfixus, elapso temporis puncto expirare, eosdemque ipso jure ad privatam sortem recidere: adeoque quicquid post illud tempus egerint, pro privato actu habendum, cui rectè à quibusvis obsequium denegatur; utut fortasse insignia potestatis de facto retineant. Unde nec opus est ad imperium talibus abrogandum novo populi decreto: sed si tergiverterentur, statim ab ipsa executione initium potest fieri. Jura enim, quorum vigor à certo temporis termino suspenditur, eodem præsentè, statim expirant: sed si jus committendum sit, ubi certam actionum qualitas deprehendatur, ibi cognitione & judicio est opus. Cujus discriminis ratio est, quod, an tempus præfinitum sit elapsum, dubium habere nequeat. An vero actio aliqua rectè aut secus sit suscepta, in utramque partem disceptari potest. Vid. *Livius l. III. cap. 33. seqq.* Cæterum dari exemplum temporarii imperii, quibusdam pro impossibili habetur, si de summo imperio, non vicario, sit agendum. Nam quod Augustus apud *Dionem l. LIII.* imperium sibi tantum in decennium dari voluit, & post illud iterum in decennium prorogavit ludibrium erat. Ludibrio scelus miscebat Nabarzanes apud *Curium l. V. c. 9. Auspicium & imperium alii trade interim, qui tamdiu rex appelletur, donec Asia decedat hostibus victor deinde regnum tibi reddat. Bessum regem temporis gratia statuamus. Compositis rebus, iusto regi tibi fiduciarium restituat imperium.* Majori specie pro fiduciarii regni exemplo allegari potest, quod exstat apud *Diodorum Siculum l. 4. cap. 23. & 33.* Sic apud *Nicephorum Gregoram l. IV.* Michaël Palæologus jurejurando adigitur, ut imperium administraret, donec legitimus istius hæres & successor adolevisset: tum vero illi soli cedendum esse ultro & solio regio, & omnibus imperii insignibus. Et si juramentum illud haut quidquam sit servatum. Circa pactum autem Eteoclis & Polynicis, ut alternis annis imperarent, fortasse dici potest; illos hoc egisse, ut regnum ipsum haberent pro indiviso, alternis annis administrandum. Vid. *Euripides in Phœnissæ, Statius Thebaidos l. 1.*

§. 16. Circa illud modum regna habendi, quo ea regum in patrimonio dicuntur esse,

ab initio observandum ; id cuiusque patrimonium dici, non tam quod abs parentibus in se derivatum obtinet, quam quod quocunque modo partum ipse pleno dominio possidet. Porro uti dominium proprie in rebus intelligitur ; sic & istæ præcipue in patrimonio dicuntur ; quippe in quibus nullum jus hæret, quo minus pro lubitu dominus illis non uti solum, sed & abuti queat. Postea rebus, quæ in patrimonio essent, accenseri cœpti sunt servi, quippe quos adeo domini ad se pertinere asseruerunt, ut isti non tam sibi, quam dominis salvi esse, aut perire intelligerentur. Atque hisce rebus ab initio patrimonialia patrum familias circumscribebantur. Nam jus regendi uxores & liberos, licet ipsis totis competere, cum tamen illud ad istorum quoque salutem spectaret, hautquaquam in patrimonio suo duxerunt, aut eo sese locupletiores censeri voluerunt. Vid. l. 126. §. 1. D. de reg. jur. & ibi Luc. Godofredus, l. 33. D. ad L. Aquilam. Sicuti & eruditio, ac dexteritas liberorum hominum, ut ut ipsis maxime proficua, proprie in patrimonio non censetur. Philo Judæus de plantatione Noë : Et pictori ars pingendi, & sua cuique artificii ars hereditas forsve censetur, non ut terrena possessio, sed ut Olympicum premium. Nam huiusmodi res quamvis non sint domini, proxi tamen habentibus. Et si apud multos sane locum patrimonii ista suppleat. Ovidius Metamorph. l. 3. Ars illi sua census erat. Nihilominus cum deinceps ambitio regnantium inter præcipua bona imperium in homines ducere cœpisset, opibusque subjectorum mulcendis cupidinibus multri abuti instituisent ; ista quoque regna in patrimonio numerata sunt, circa quæ pro lubitu alienanda imperantes disponendi facultatem acceperant, quod in hoc summa domini vis posita intelligeretur. Reliqui autem reges, quibus tanta in regnum suum facultas non concessa, idem velut personalem aliquam possessionem, & jure quasi usufructuario obtinere dici sueverunt. Cujus discriminis origo ex diversis potissimum regna acquirendi modis videtur provenisse. Quanquam enim ad legitimam quorumvis regum constitutionem subjectorum consensus requiratur ; diversi tamen plane modi sunt, quibus ille consensus elicitur ; sic ut alicubi rex subjectis impuret, quod ipsos imperio suo complecti velit ; alicubi subditis rex magnum beneficium debet, quod ab ipsis regno fuerit admetus. Sic qui justam contra se bellandi causam præbuerunt, ubi victi sunt, jure belli vitam, aut libertatem personalem, & omnia bona potuerunt amittere. Hisce sane quæcunque conditio relinquatur, pro beneficio victoris habenda est. Qui licet victis libertatem personalem, & dominium privatum relinquat ; saltem tamen imperium in ipsos pleno & irrevocabili modo sibi suisque vindicare intelligitur. Idem in dubio fecisse præsumitur, qui in protectionem suam suscipit, quibus alias internecio imminabat. Quæ contra regna patrimonialia disputat Franc. Hotomannus quæst. illustr. 1. resolvit. Grotius l. 1. c. 3. §. 12. Effectus autem, ex isthoc modo habendi imperium resultans, in eo potissimum cernitur, quod ibi non solum conditio civium arbitrio regum sit constituta ; sed & quod jus suum in tale regnum rex pro lubitu in quemcunque possit transcribere, adeoque & modum succedendi pro suo arbitrio constituere.

§. 7. Enimvero ubi rex ultro à populo assumitur, ubi singuli de suis juribus omnia sibi reservasse præsumuntur, quæ quidem cum natura civitatis consistere possunt. Adeoque qua conditione, in hisce regnis cives vivant, non tam à regis, quam ipsorum civium.

viu arbitrio pendet; qui tamen utique de naturali sua libertate tantum sibi detrahere necessum habuerunt, quantum forma reipublicæ, quam introducturi sunt, postulat. Deinde quia ad regnum ultro dandum homines plerumque moveri solent peculiari aliqua consideratione, quæ in quibusvis nonprehenditur; & qui ultro imperium aliquis subit, huic quidem, sed non ideo cuivis subjici velit: igitur regulariter in tali regno ab arbitrio populi dependere intelligitur, ad quem post mortem electi regis regnum devolvatur. Ubi si populo non placeat singulos reges peculiari electione adficere, penes ipsum tamen erit super successionis ordine disponere, neque regis heic quidquam contra populi voluntatem potestas valebit. Atque hoc potissimum intuitu ejusmodi reges jure usufructuario à quibusdam dicuntur regnà sua obtinere, quod neque circa intrinsicam ejus structuram, neque circa translationem in alium suo arbitrio quidquam invito populo disponere queant. Conf. l. 13. §. ult. l. 15. §. 1. D. de usufructu. l. 9. C. l. 1. Uterius comparisonem inter regem voluntate populi constitutum, & usufructuarium extendere ego quidem nolim. Unde haut quidquam probaverim illud *Hobbesii de cive. c. VII. c. 16. Si populus ab electione monarchæ temporarii, i. e. in quem ad tempus vitæ imperium est collatum, ita discesserit, ut decretum prius factum sit de conveniendi ad diem & locum certum post mortem ejus: tunc mortuo monarcha, consolidatur imperium in populo, nullo novo actu civium, sed jure priore. Tuto enim medio tempore summum imperium, in dominium, in populo erat, usus autem, seu exercitium ejus tantum in monarcha temporario, ut usufructuario. Enimvero hanc sententiam ita crude acceptam oppido quam periculosam arbitramur omnibus monarchis, qui libera populi voluntate sunt constituti, & qui certis legibus, quas vocant, fundamentalibus sunt adstricti. Præsertim cum, si licuit illi temporarium vocare monarcham, qui ad tempus vitæ constituitur, etiam illi hoc nomine nuncupari queant, qui imperium acceperunt in familia duntaxat sua continuandum. Et quia *Hobbesius* non definit, quousque talem regem cum usufructuario comparet; facile periculosis consecutionibus irretiri poterit. Cum enim dominium in se jus sit nobilius, quam usufructus temporarius, facile liceret concludere; populum esse rege superiorem, & hunc ab illo posse in ordinem redigi, si ad ipsius placitum regnum non administraverit. Quam ob causam rejicienda quoque sunt, quæ traduntur *Leviath. c. XIX.* quod electivi reges non habeant summam potestatem. Item, qui habet potestatem rege defuncto successorem constituendi, eundem summam quoque potestatem obtinere rege vivo; cum quis non possit alteri dare, quod ipse non habeat. Nam ad ipsam vim imperii in subiectos parum interest, quid circa casum irterregni sit in aliquo regno constitutum. Etiam ubi heic fuerit provisum, cives addictissime possunt parere, & ab omni circa temp. potestate eosdem excludi nihil prohibet, nec de nova reip. forma, aut successore rege vivo cogitare licebit. Ex eo autem, quod rex electivus successorem sibi pro arbitrio eligere nequeat, non sequitur, ipsi ulum fructum duntaxat, & non velut dominium imperii competere, ipsumque rei alienæ esse administratorem. Nam ut ad aliquem redeat potestas prospiciendi lue salutis, & suas actiones proprio ex judicio gubernandi, (quæ potestas tantisper penes alium fuit,) non necessarium est imperium ita velut divelli, ut penes hunc ejusdem *κτῆσις* remaneat, *χρησις* duntaxat in alterum transferatur; cum ex ipso eo, cui etiam absolutum in aliquem im-*

Perium competebat, naturalis libertas ultro velut reviviscat. Quis enim v. g. patri velit *Χρησιν* imperii paterni attribuere, ideo quod liberi iplo mortuo sui juris evadant aut domino *Χρησιν* imperii herilis, ideo quod servus iplo citra omnem heredem mortuo in libertatem abeat?

CAPUT VII.

DE MODIS ADQUIRENDI IMPERIUM
INPRIMIS MONARCHICUM.

1. <i>Modus acquirendi imperium in democratia est uniformis:</i>	9. <i>Examinatur Hobbesius.</i>
2. <i>Sed in aristocratiâ & monarchia variat.</i>	10. <i>Quid si postbūmū expectetur?</i>
3. <i>Imperium quatenus occupetur per vim justam:</i>	11. <i>De successione in regno patrimoniali;</i>
4. <i>Quatenus per vim injustam.</i>	12. <i>Et in regnis voluntate populi constitutis, eaque vel simpliciter hereditaria;</i>
5. <i>Qua ratione quis alterius imperio exsolvatur.</i>	13. <i>vel lineali;</i>
6. <i>Electio quonuplex?</i>	14. <i>Aut per gradus velut transversos.</i>
7. <i>Quid inter regnum, 8. & inter reges.</i>	15. <i>De iudice controversiarum circa successiones in regnis.</i>

Cum in disquisitione, quo quis modo imperium adquisiverit, regulariter præsupponatur, diversum esse eum, qui imperium dicitur acquirere, ab illis, in quos idem acquiritur: manifestum est, quæstionem hanc democratiâ parum tangere; quippe in quibus illi, qui imperant & parent non physice, sed morali duntaxat respectu distinguuntur. Et si enim quandoque, per seditiones pulsus optimatibus aut rege, democratia constituatur; tamen cum heic iidem sint qui imperant & parent, nullo sensu dicitur; populum violento modo imperium adquisivisse, seu populum per violentiam talem, quæ ad subiectos pertinet, imperium in seipsum constituisse. Inde & in democratiis, secus atque in monarchiis habendi imperium semper uniformis est. Incrementa tamen tua democratiæ, uti aliæ civitates, violentiæ bellicæ possunt in acceptis referre.

§. 2. At in aristocratiis discrimen aliquod deprehenditur circa modum acquirendi imperii, non in eo solum, quod alibi quidem optimatibus ultroneo consensu populi imperium fuit delatum, alibi per vim idem fuit quæsitum: sed & quod illo concilio propter singulorum mortes supplendo alicubi electio adhibetur, alicubi sola natiuitas ad illud concilium aditum præbet. Enimvero in monarchiis id discrimen longe clarius sese pandit. Et si enim omnes monarchiæ, ut imperium ipsorum fiat legitimum, consensu populi opus habeant; is tamen diverso modo elicitur: & qui ultroneo populi consensu sceptris admoventur, vel electioni, vel successioni idem debent.

§. 3. Modum acquirendi imperii violentum vocare solent *occupationem*. Circa quam tamen notandum, diversam eam esse ab illa occupatione, qua res domino carentes

carentes per solam adprehensionem nobis proprias facimus. Nam cum in istius modi rebus nullum existat jus, quo minus quilibet homo easdem sibi vindicare queat, (nisi lege civili impediatur,) nullo peculiari titulo opus est ad dominium illarum acquirendum, sed sola adprehensio corporalis cum animo sibi habendi sufficit. Enimvero cum homo homini naturaliter sit æqualis, adeoque alterius imperio non obnoxius; igitur non sola vis & velut adprehensio ad legitimum in homines imperium constituendum valet, sed alio insuper titulo est opus. Unde quando Grotius l. 2. c. 3. §. 4. tradit in rebus, quæ proprie nullius sunt, duo esse occupabilia, imperium & dominium, quatenus ab imperio distinguuntur vocabulum imperii haut quidquam capi debet de imperio proprie dicto, & quod excercetur in homines sed de imperio in terras, cujus hic est effectus, ut nemo nobis invito in illis debeat commorari, nisi nobis subiectus esse velit. Alias enim homo non est ex numero rerum, quæ nullius sunt; sed qui non est alterius, suus est. Xenophon Cyropæd. l. 4. εἰ δὲν ἄλλος ὑπερεῖπον ἔστιν, ὥς ἡμεῖς ἡμῖν αὐτοῖς. Nihil ita nostrum est, sicut nos nostrummet ipsorum. Unde & Idem recte tradit l. 2. c. 9. §. 1. Si quis sine omni hærede obeat, servos ipsius liberos, & populos subiectos sui juris ex æquos; quia non sunt hæc sui natura occupabilia. Mallem tamen omisissam fuisse limitationem istam: nisi libertatem suam ultro decerant. Quem enim invenimus hominem, qui libertatem suam habeat pro derelicta, i. e. qui utut domino carere nolit, nil tamen sua interesse putet, huic an illi serviat? Igitur talis demum occupatio ad comparandum imperium facit, quæ justam præsupponit invasionem causam, & consensu subiectorum, pactoque sublequente firmatur. Quin merito commendanda regula Yncarum apud Peruvianos, imperium pendenti proferre, & citra violentiam, alios potius mansuetudine imperii aliciendo, ap. Garcilass. de la Pega Comm. Reg. l. 2. c. 19. Citra hoc enim status belli durat, ac nulla obligatio, fidesque, adeoque nec imperium intelligi potest. Quo loco expendendus est J. F. Hornius de civ. l. 2. c. 9. §. 2. qui tradit: si quis injuste laceissentem, injuriisque id alius meritum bello devicerit, continuo in devictum habere legitimam potestatem, nec expectare subjugatorum consensum. At qui quomodo ex statu belli in pacem poterit descendere sine interveniente pacto? Quomodo fides & obsequium ei debebitur, qui illud non est stipulatus? Illud duntaxat habent iusto bello victores ut consentum devictorum non per ambitum, aut preces eblandiri necessum habeant, sed eundem per intentata extrema mala queant extorquere. Unde nihil agit Hornius d. l. quando dicit: si devictorum consensus necessarius foret, nunquam legitimus victor occupatione consequeretur imperium quod occupatio nullius efficacia foret, si victus non consentiret. Atqui cum hæc occupatio presupponat victorem viribus præpollentem, adeoque mala quævis victo valentem representare; ipsa occupatio satis efficiet, ne victi consensum suum denegare victori queant. Nam utut nemo sit, quin vincere quam vinci malit: tamen nullus non sanus, ubi succumbere se videt, leviori defungi malo optabit: neque noxium sibi in victoris imperium consensum ducet, per quem interneccionem effugere datur.

§. 4. Sed quid si per vim injustam imperium quis occupaverit? Equidem id extradubium est, quin populus democraticus, ejusve major pars ad evitandum gravius malum, qualicunque de causa intentatum possit abdicata libertate sub imperium unius aut paucorum concedere. Sicut & illud omnes fatentur, posse populum regi subiectum ad

ad declinandum excidium, & postquam in rege nihil amplius est præsidii, alteri sese submittere. Sed illud altioris est indaginis; cum metus injuste incussus pactum vitiet, & qui alteri injuria sua damnum dederit, ad restitutionem teneatur; quomodo consensus subjectorum, metu majoris mali expressus, invaloribus legitimum possit conferre imperium, ita ut horum quoque conscientia isto consensu possit tranquillari. Nam illæ næniæ sunt: cum imperium, quod invasor accepit consensu populi, non eripuerit populo, sed à Deo in populum acceperit: igitur si id restituendum foret, Deo reddendum, non populo. Sed cum *Hornius* ipse populo tribuat potestatem delinandi subiectum, in quod Deus coelitus majestatem infundat; igitur sufficiet, si isthanc populo oppressor restituerit. Si enim populus recuperaverit facultatem liberè designandi regem, quem voluerit, credo, parum amplius sua interesse judicabit, siue majestatem illam suam invasor retineat, siue Deo resignet. Igitur judicaverim prius discernendum esse, an invasor per vim democraticam venerit in monarchiam, an vero monarcha ejecto in ejus sese locum immiserit. Posteriori casu obligatio restituendi non prius expirat, quam aut expulsus rex, ipsiusque hæredes, quibus ad regnum jus quasi tum fuerat, sit extinctus, aut ipse pro derelicto id habuerit. Id quod etiam tunc fecisse præsumitur, quando per longissimum temporis spatium nullum conatum regni recuperandi ostendit. Vid. *Justinus* l. 40. c. 2. Interea tamen temporis, etiam quantum adhuc invaloris conscientia laborat, subditi post consensum suum fides datæ valide stringit, siquidem tunc demum eandem dederunt, quando adversus expulsum regem, quidquid ab ipsis postulari potuit, fecerunt. Circa priorem casum hoc probabilissime videtur dici, cum populos æque in monarchia, quam democratia felix esse queat; facile esse ut, popularis libertatis desiderium digeratur, si remp. novus iste rex bene gubernaverit. Id quod etiam ex modici temporis patientia atque adtuetudine præsumi potest. Et hoc factò acquisitionis vitium purgatum intelligitur. Paucorum autem mussitantium ratio haberi non debet, qui abs nulla reip. specie, etiam quæ ultro à civibus fuit constituta, absunt. Quod si autem aliquis post mutatam violenter remp. cives miseris modis habeat, vix judicaverim, intrinseca obligatione cives isti invalori obstringi. Illud enim nescio an gratis sit credendum J. F. *Hornio* de civitate l. 2. c. 9. §. 4. non attinere ad imperii naturam, quo modo fuerit quasitum; quippe cum idem semper ubique respondens postulet obsequium. Sane enim si quis non solum per vim aut fraudem imperium invasit, sed etiam, præter crudelem civium oppressionem, in manifesta violentia omnes suas rationes collocat; ejus vitium ne diuturnitate quidem temporis, quæ alias ad præscriptionem sufficere judicatur, purgari videtur. Nam diuturna possessio nihil aliud heic notat, quam per longissimum temporis spatium continuatam injuriam. Vid. *Justinus* l. 3. c. 5. Conf. *Grotius* l. 2. c. 4. §. 14. & l. 1. c. 4. §. 19.

§. 5. Hoc loco & illud quæri posset: si quæ civitas monarchiam amolita est, qua ratione & quando ipsius libertas democratica confirmetur? Ubi super diversis casibus distincte videtur pronunciandum. I. Si urbs vel regio aliqua quacunque de causa excusso ejus imperio, cui antea suberat, libertatem sibi uturpaverit, & pro peculiari sese reip. gerere cœperit; ubi post cum antiquo suo domino amice transegerit, & pro libera rep. agnita fuerit, statim libertatem pleno jure obtinet, neque ad ejusdem confirmationem

mationem iuraufucaptionis opus habet. II. Si iustis de causis imperium alicui fuerit abrogatum, statim firma & iusta est libertas atque vindicata fuit. Neque diuturna possessione opus est aut ut illa libertas à priori domino pro legitima agnoscat; nisi hac tenus, ut iniustus litibus, quæ ab isto deinceps moveri possent, materia penitus præscindatur. Vid. *Bandius de induciis bel. Belgicæ* l. 3. p. m. 178. III. Ubi iniustus de causis rebellatum fuerit, libertas illegitima manet, quamdiu antiquus dominus bello ad obsequium rebelles reducere laborarit, aut saltem protestationibus jus suum in eosdem saluum conservarit, donec ex diuturno silentio colligatur, antiquum dominum jus suum habere pro derelicto. IV. Si contingat regionem vel urbem, periculo ab hostibus imminente, à rege suo auxilium frustra petere, quod vires ipsum deficiant; sic ut ea propriis viribus & consilio salutem expedire cogatur: putamus prioris domini jus expirare, ubi per diuturnum temporis spatium suas sibi res seorsim habuit, nec cum antiquo imperio negotii quid amplius ipsi intercessit. Id enim aperte prioris domini derelictionem arguit. Nam si vel maxime interdum regem aut remp. necessitas subigar, ut ab auxilio suo destitutam urbem aut regionem propriæ defensionis relinquere cogatur; Vid. *Livius* l. III. c. 6. XXIII. c. 2. tamen depulsa ea necessitate ad antiqui imperii exercitum potius erit redeundum. Cum aliis principem se meum ferre nequeat, cui, ubi commodo possit, ullam principalis muneris partem adversus me exhibere diu curæ non est. Vid. *Livius* l. XXXV. cap. 16.

§. 6. Per electionem populus constituendus, aut jam constitutus ultro certum hominem suo iudicio imperii capacem designat. Cui post ubi decretum populi, aut eorum, qui populum repræsentant, fuerit significatum, idque ille acceptaverit, promisso populi obsequio imperium confertur. Eam vulgo faciunt *liberam* aut *restrictam*. Illa est, qua citra exceptionem designari potest, quicumque naturaliter habilis sit imperio, aut mox fore speretur. Hæc autem, quæ non nisi ex certa natione, familiæ, aut certa qualitate præditum recte potest designare. Si tamen (jus eligendi, prout radicaliter populo inherere intelligitur, consideremus, omnis electio in se libera erit. Licet enim decretum semel factum fuerit, quo certum genus hominum ab imperio excludatur nihil tamen impedit, quo minus id decretum iterum abrogetur. Sed si populus in paucos quosdam jus eligendi contulerit, ut plurimum certis ipsos legibus solet adstringere circa requisita, quæ in designando principe observari debeant. Alicubi electio velut mixta successione deprehenditur, quando regulariter quidem ad defuncti filios regnum devolvitur, ut tamen populi, procerumvè consensus initio interveniat. Qui consensus non videtur nudum instar inaugurationis, aut præstationis, homagii, sed vim suffragii negativi habere. Veluti si populus in autorem familiæ regnatricis imperium hac lege contulisset, ut idem in posteros quoque transmitteretur, dummodo regno non inepti sint futuri. Igitur in talibus regnis populus aut proceres conveniunt, non tam ut regem eligant, quam ut declarent, nihil se in filio reperire, quo minus patris successor esse queat.

§. 7. Cæterum electio fit vel in civitate jam nascente, vel in civitate olim constituta. Ibi post primum pactum, & decretum super forma reip. introducenda ad electionem proceditur ab universis vel per universos deputatis. Qua peracta, & acceptata

inlecutoque inter electum & populum pacto perfecta civitas monarchica existit. In civitate autem monarchica jam constituta contingere potest, ut monarcha decedat, successore nondum constituto. Quo casu res ad *interregnum* redire dicitur. Quæ forma autem civitati assignanda sit tempore interregni, facile intelligi potest, si consideretur, quibus vinculis perfecta civitas cohæreat. Scilicet quia per posterius pactum, regem inter & cives initium, intrinseca civitatis perfectio, & summum imperium actu provenit; inde subiecto proprio imperii sublato ad imperfectam formam regnum delabitur; sic ut primogenio duntaxat civitatum pacto cohæreat, quo singuli cum singulis ad constituendum unum cœtum intelliguntur conspirasse. Quanquam isti pacto circa connectendos cives tempore interregni non parum firmitatis addit vocabulum communis patriæ, & exinde resultans qualiscunque cognatio; simulque quod plerorumque fortunæ isti loco sint annexæ, nec facile aliorum transferri queant. *Lysius orat. XXX. Qui natura cives sunt, sed in ea sunt sententia, ut quamvis regionem sibi esse patriam existiment, in qua suis commodis consulere queunt; de his satis constat, quod neglecto communis civitatis bono, privata sua lucra sint quesitura, cum non civitatem, sed facultates & divitias sibi patriam constituunt.* Sicuti & recte *Livius l. 2. c. 1.* iudicat: per pignora coniugum ac liberorum, caritatemque ipsius soli, cui longo tempore assuecitur, animos civium consociari. *Antiphon. orat. 16. ὅτι ἐκδιπλεῖν τὴν πόλιν καλῶς εἶχεν αὐτῷ. ἰκανὸν γὰρ ἦν τὰ ἐνέχυρα αὐτῷ οἷτε παῖδες καὶ τὰ χορηματά.* Nec facile ipsi erat civitatem deserere: sufficientia enim pignora erant, quæ tenebantur, ipsius liberi & opes. Sic apud *Plutarchum Mario Romani* militem à censu legisse dicuntur, ἐνέχυρον τῆς εὐστίας ἐκείνης πένεσθαι δεόντες, quod quilibet suas facultates pignori opponere videretur. Quæ causâ etiam est, quare civitas ad interregnum devoluta firmitus adhuc cohæreat, quam exercitus, mercenarius cumprimis, amisso duce; quippe in quo plerumque nulla patriam, aut alia est. Ista igitur omnia ut conferrent, atque in tuto colloccent locupletes cives, ad concordiam interea agitandam sunt proniores & studiosius ad instaurandam civitatis formam incumbunt. Cæterum quanquam cum *Livio l. 1. c. 17.* interregni tempore regnum possumus vocare *civitatem sine imperio*, & velut *exercitum sine duce*; tamen quia civitates nascentes, antequam imperium in certum hominem aut concilium fuerit collatum, democratiarum instar habent; (Vid. *Hobbes de Civ. cap. 7. §. 5. ab init.*) & præterea naturale est, ut quando universi curam sui alicui commiserunt, eo extincto, ipsi sibi prospiciant: igitur regulariter interregna indolem democratiæ alicujus temporariæ præ se ferre videntur, saltem hæcenus, ut ex universorum consensu tantisper statuendum sit de communium rerum administratione, novoque rege creando, nisi aliam reip. formam introduci placuerit. Democratia tamen perfecta interregnum proprie non est, quatenus nondum decreto sancitum, summam rerum perpetuo esse debere penes concilium universorum, & quia leges atque instituta publica ad monarchicum regimen adhuc sunt adaptata. Quanquam & hoc possit contingere, ut ubi regnum ex insignibus partibus integrantibus constat, puta ex diversis gentibus, provinciis, ac magnis urbibus, per interregnum faciem alicujus systematis id videatur induere. Ex hisce patet, quem in sensum capiendum sit illud, quod à *Grotio l. 1. c. 3. §. 7.* aliisque traditur: *rege extincto, citra successorem imperium reverti ad populum.* Scilicet quanquam hæcenus in interregno penes populum imperium non sit, quod

nondum

nondum communi decreto in perpetuum summa rerum in concilium universorum sit collata; poterit tamen interim populus per se, aut certos delegatos exercere omnes actus summi imperii, qui ad conlervationem ipsius facere videbuntur. Nam falluntur illi, qui extrinsecta familia regnatrice, negant potestatem inperandi ad populum reverti, sed duntaxat potestatem eligendi & designandi alium regem. Quasi vero, interregno existente, necesse sit populo omnino regem creare. Et quasi deinceps non possit imperium conferri in optimates, aut democratia in perpetuum stabiliri.

§. 8. Optime tamen tranquillitati suæ prospexerunt civitates, quæ declinandis incommodis, ex interregno oriri solitis, in antecessum constituerunt, penes quos, folio vacante, interea sit reip. administratio. Qui sive interregum, sive alio vocabulo insigniantur, sunt magistratus temporarii, seu, ut ita loquar, provisionales, qui autoritate universi populi actus summi imperii, saltem continendo tantisper cœtui necessarios, exerceant; obnoxii tamen populo ad reddendas gestorum rationes, quas & aliquando novus rex velut nomine populi exigit. Horum potestas, novo rege creato, aut ubi super alia reip. forma fuerit constitutum, statim expirat. Ubi vero in aliquo regno extiterit perpetuus senatus, penes quem tamen rege vivo summa rerum non fuerit, in illum, rege defuncto, summa potestas proprio jure non recidit. Quanquam expeditissimum sit, ut in casum interregni vicaria reip. administratio tantisper eidem committatur, sicuti & antea abs rege in partem curarum tanquam minister vocabatur. Quicquid autem potestatis interregni tempore ille senatus exercuerit, id ab universo populo in eundem collatum intelligitur. Quam enim potestatem à rege tanquam magistratus obtinuerat, illa rege citra successorem defuncto extinguitur; (vid. *Connestag. de unione Lusitan.* l. 3. p. m. r16.) & si pristinam continuare functionem conceditur, id non amplius defuncti regis, sed populi beneficium est. Add. *Bodinus de republ.* l. 3. c. 2. p. m. 417. Hinc & ejusmodi senatui, interregis officium obeunti, haudquidquam licet diutius potestatem retinere, quam universis placuerit; multo minus sibi perpetuo imperium vindicare, aut propria autoritate aristocratiam constituere. Penes universos enim est super forma reip. disponere, & quidem pro lubitu, nisi forte dejurio sint vincti. Vid. *Livius* l. I. c. 17: & *Dionys. Halicarn.* l. 2. ubi memorat, cum crebra illa interregum mutatio populo Rom. displicuisset, & quod pro uno centum viderentur reges habere, senatum in populi arbitrio posuisse, de ordinanda rep. dispicere, sive regibus, sive magistratibus annuis ejus curam mallent credere. Et si eam optionem populus in senatus judicium rejecit. Add. quoque historia interregni post obitum Sigismundi in Polonia, ap. *Paulum Pisacium ad Ann. Christ.* 1622.

§. 9. Ad isthæc illustranda operæ pretium fuerit expendisse, quæ tradit *Hobbes de cive* c. 7. §. 15. 16 ubi talem format calum. *Si populus tradiderit summum imperium uni alicui hominum, habendum pro tempore tantum vita suæ, idque cum fecerit, unusquisque è cœtu sua discesserit, ut de loco ubi post mortem ejus ad novam electionem congregentur, nihil omnino sit ordinatum: populus non amplius erit persona una, sed multitudo hominum dissoluta, quorum quilibet cum quibuscumque conveniens diverso tempore & loco, quo libuerit, licitum erit. Igitur talem monarcham ex lege gratitudinis teneri cavere, ne post mortem suam civitas dissolvatur: idque vel statuendo diem & locum certum, quo cives, qui voluerint, convenire*

possint; vel successorem sibi nominando, prout reip. videbitur expedire. Heic fallitur *Hobbes*, dum arbitratur, congregatos, si discesserint, non constituto prius loco & tempore secuturi conventus, abire in dissolutam multitudinem: siquidem hoc intelligatur de illis, qui jam civitatem perfectam, rege electo, constituerunt, non de his, qui in civitate adhuc constituenda sunt occupati. Nam qui congregantur civitatis formandæ causa, & discedunt non indicto in futurum conventu, illos manifestum est re penitus infecta dissolvi, adeoque singulos in priori statu permanere. Ast qui semel in perfectam civitatem coaluerunt, regique se subjecerunt, cum fortunarum suarum sedem in ista fixerint, non possunt præsumi tam fuisse socordes, ut cum rege defuncto novellam civitatem extinguere, & in naturalem statum atque anarchiam voluerint abire, non citra stabilitat jam salutis periculum. Igitur ubi in regem imperium non fuit collatum hæreditario jure, aut ut ipse pro lubitu de successore statueret, saltem tacite inter ipsos conventum intelligitur, ut statim à morte regis conveniant, idque eo loco, ubi alias conventus celebrari moris erat, aut ubi rex domicilium fixerat. Nec facile deerunt in aliquo populo cives eximii, qui tantisper autoritate sua reliquos contineant, & ad quamprimum consulendum reip. impellant. Ex hisce quoque perspicuum est, quousque admitti possit illud *Hobbesi Levitab. c. 21. Quando monarcha pro se & liberis suis regnum relinquit, eique renunciat, jubet ad abjektivam & naturalem libertatem revertuntur.* Id enim hautquaquam in eo sensu verum est, quod isti in dissolutam plane multitudinem abeant, sed quod absolutum recipiant jus de statu suo denuo disponendi.

§. 10. Exoritur quoque aliqua species interregni in regnis successivis, quando rex decessit, relicta uxore prægnante, aut quam saltem prægnantem suspicatur. Equidem ex consensu plurimarum gentium in illos quoque, qui adhuc in utero exsunt, jus aliquod transferri potest, adeoque iidem juris quoad *Æthiopi* capaces sunt. (Inde *Periæ*, relicta ab *Hormisdade* uxore prægnante, cum magis prolem maculam utero ferri credidissent, cidari utero imposita, embryonem regem pronunciarunt, nomineque insignierunt: qui deinde Saporess fuit, gestis celeberrimus. apud *Agathiam* l. 4.) Existente autem subiecto proprio summi imperii interregnum non datur. Unde neque minorenitas regis, neque captivitas interregnum proprie dictum facit. Etsi captivi sæpe à cognatis tanquam mortui fuerunt habiti, cum potius regnum ipsorum nomine tantisper debuisset administrari, quousque postliminio revertissent, aut in captivitate obissent. Vid. *Instum* l. 36. c. 1. *Trebell. Pollio in Gallieno.* Huc facit, quod narratur à *Dione Cassio* l. 36. *Tigranes in regione Sophene thesauros in castellis repositos habebat. Eos à custodibus postulantibus Pompejo hi responderunt: à Tigrahe sibi hoc imperari debere. Cum Tigranes in vitis ticer ut castella referarentur, imperaret, custodes excipiebant; eum non ultro, sed motum ad hoc jubendum adigi. Mox tamen cum Tigranes ideo in vincula conjiceretur, aperuerunt. Sic & Demetrius, à Seleuco in custodiam datus, mandavit filio, ducibusque & amicis, qui Athenis & Corinthierant, ne literis vel annulo suo fidem adhiberent, sed ut si mortuus sit, reservarent oppida & reliquias regni Antigono. Plutarchus Demetrio.* Partu tamen regio nondum edito, non satis constat, vivus an mortuus sit foetus in lucem produrus, & ubi à regno foeminae excluduntur, mas an foemina sit futura proies postuma. Quousque tamen de ea re constiterit, populus hautquidquam jura illa, quæ

in liquido interregno, naneſcitur; ſed regnum interea erit adminiſtrandum eo modo, quo alias per minorenſcitatem regis ſolet. Vid. *Serranus invent. hiſt. Franc. in Philippe Valeſio ab init.*

§. 11. Aſt per ſucceſſionem jus regni ſemel alicui partum, aut in aliquem collatum, in poſteris ejus continuatur. Eſt autem iſta ſucceſſio conſtituta vel arbitrio ipſius regis, vel arbitrio populi. Regibus, qui regna ſua in patrimonio habent, jus quoque competit pro lubitu ſuper ſucceſſione diſponendi; qui ubi expreſſe circa eandem voluntatem ſuam declararunt, illa utique non minus quam privati patrisfamilias teſtamentum fuerit ſequenda. Quo calu poterit rex illud ſuum regnum æquis portionibus inter plures liberos dividere, etiam non conſiderato ſexus diſcrimine; ac transferre illud legitimis deficientibus in naturalem ſilium, (quo nomine Alphonſus Arragoniæ rex regnum Neapolitanum bello partum in ſilium ſuum naturalem Ferdinandum contulit; apud *Onicciardum* l. V. etſi alii ad Arragoniam id pertinere jactarentur, quippe hujus armis & opibus partum;) aut quem adoptavit, imo & in eum, qui nulla cognatione ipſi fuit junctus. Add. *Iuſtinus* l. 41. c. 5. n. 10. Enimvero ubi de ſucceſſore ſuo nihil diſpoſuerit ejusmodi rex, videndum eſt, quemnam naturalis ordo ad ſucceſſionem vocet. Licet enim neque teſtamento, neque aliter voluntatem ſuam vivens declaraverit; præſumitur tamen noluiſſe civitatem ſe deſuncto redire ad anarchiam, conjunctam utrique cum perniciæ civium, quibus tam miſerum poſt ſe relinquere ſtatum humanitas non patiebatur. Præſertim cum ſi illa fuiſſet ipſius mens, hoc facile ſignificare liceret, quo in eum caſum ſibi maturæ cives proſpicere poſſent. Et æque de regibus quam aliis præſumitur, ipſos bona abs ſe parta nolſe perire, aut quibusvis in medio velut expoſita ſe mortuis relinquere, ſed ad eos devolvi, quos ipſi caſiſſimos habuerant. Igitur heic in ſucceſſionibus regnorum patrimonialium idem ordo ſervabitur, qui in aliis privatorum hæreditatibus; niſi quatenus indoles & incolumitas regnorum ab eodem diſcedere ſuaſerit. Etſi enim fortaliſſe pari affectu omnes ſuos liberos proſequatur pater; tamen eoſque, ſi cordatus fuerit, illum temperare ſciet, ut ne patrimonium, cui ſalus familiæ fere innexa, ad ſui ſtabilitatem fiat ineptius; & ubi in contrarium nihil ſignificavit, hoc ipſum voluiſſe præſumetur. His poſitis, ſequitur, ejusmodi regem velle, ut poſt ſe quoque monarchica civitatis forma conſervetur; utpote quam & ipſe exemplo ſuo commendavit, nec alio factò aut verbo poſt improbavit. Deinde, quoniam naturali inclinatione omnes homines illis bene eſſe malunt, per quos ſibi potius, quam aliis honor & gloria exurgit; honor autem & gloria unicuique poſt mortem per liberorum potius, quam aliorum quorumcunque hominum potentiam contingit; cenſetur patrem liberis ſuis melius velle, quam quibuſcunque aliis. Nam ſi hoc nolit, expreſſe id fuerit ſignificandum; cum tanta dementia non credatur in aliquem cadere, ut tam ſpecioſum bonum ad liberos non pervenire, ſed in medio poſitum rixarum materiam præbere velit. Non recte autem ab *Hobbeſio de civ. c. 9. §. 15.* inter ſigna voluntatis paternæ, regnum in liberos transferre nolentis, reſertur conſuetudo poſt plures ſucceſſiones; cum, qui de ſucceſſione tacet, conſuetudini regni conſentire intelligatur. Nam conſuetudo illa, ſive ab aut. ori ſtupis, ſive à poſteriorum aliquo originem habuerit, in vim utique legis fundam. deſ. abiit. Nos autem heic querimus de

ordine successionis, quando neque dispositio regis, neque lex aut consuetudo regni existerit. Porro & hoc ejusmodi rex velle præsumitur, ut non solum regnum regularem formam retineat, i. e. ut neque partes summi imperii inter plures fratres, aut eodem gradu proximum regem tangentes distribuantur, neque idem regnum pro indiviso parique inter se potestate administrent; sed etiam nolle, ut in plures partes regnum dividatur, & pro uno plura deinceps distincta regna sint. Quippe cum utrumque cum maximo regni detrimento, & ipsius familiæ regiæ convulsione sit conjunctum. Cui proximum est, ut etiam in hisce regnis, non obstante ætatis prærogativa, inter plures liberos masculi præferantur fœminis, quia regulariter sexus masculinus imperio aptior, & fœminarum regimen fere incommoda quædam comitentur, quæ eo majora futura sunt, si per easdem fratres paterno solio sint prohibendi. Præterea & hoc obtinebit; ut inter plures liberos sexu pares natu maximus succedat, idque non ideo tantum, quia hic ut ætate, ita & prudentia juniores antecellere censetur, sed & quod alias fratres circa conjunctionem cum patre æquales sunt. Inter quos si dignissimo regnum esset deferendum, non possent non exitalibus inter se discordiis implicari. Illustre exemplum hujus rei possunt præbere turbæ, quæ non ita pridem regnum magni Mogolis exercuerunt; quas luculenter descripsit *Bernier*. Quibus præcavendis optimum est forti nascendi rem committere quam omnium fere gentium consensus, velut ab ipsâ natura jactam, constanter amplectitur. Add. *Xenophon Cyrop.* l. 8. in ultima oratione Cyri. Heic tamen necessarium fuerit, ut primogenitus cæteris fratribus de honesta sustentatione prospiciat. Nam ut istis tantum rependat, quanti eorum portio futura erat, si regnum divisum foret, neque necessarium est, & fieri plane nequit. Ponamus enim quatuor esse fratres. Unde heic primogenito tantum pecuniæ, quæ tres quartas partes regni æquet? Add. *Bæcler. ad Grot.* l. 2. c. 7. §. 13. Quod si autem in ejusmodi regnis rex sine prole sit, fratres aut sorores succedent, & his deficientibus, prout quisque defunctum proxime attingit; salva tamen sexus & ætatis prærogativa. Quin & ad proximos ultimi possessoris regnum demum perveniet, qui autorem regni non attingunt, non solum voluntate defuncti expressa, sed & si ejusmodi succedendi mos circa privatorum civium hæreditates in regno sit receptus. Quem & circa suum patrimonium valere voluisse sumetur rex, dum expressa dispositione ab eodem non abiit. Quod autem *Hobb. de cive* c. 9. §. 19. addit, non adeo liquidum est. *Qua ratione, inquit, succeditur ad imperium, eadem quoque succeditur ad jus successionis. Nam primogenitus, si ante patrem moriatur, censetur, nisi pater aliter statuerit, jus suum successionis transtulisse ad liberos suos: ideoque nepotes & neptes priores erunt ad succedendum, quam ipsorum avunculi. (patrui debebat dicere.)* Equidem fateamur, jus illud representationis aut substitutionis in locum esse valde favorabile, ne scil. liberis fraudi sit, quod tam mature patre fuerint orbat. Nihilominus cum filius, patre adhuc vivo, ad istius bona spem duntaxat, non plenum jus habeat; & non adeo necessarium videatur, ut quemadmodum jus, ita & spes, nondum in jus velut animata, in liberos transeat; vix solo jure naturali patris prævalebunt nepotes, nisi lege regni aut consuetudine fulciantur. Add. *Bodin. de rep.* l. VI. cap. 5. p. m. 144. seqq.

§. 12. Enimvero in illis regnis, quæ ab initio ultronea populi voluntate sunt constituta, ordo successionis originarie ab ipsius populi voluntate dependet. Qui ubi in rem

gem non imperium solum, sed & jus de constituendo successore expressè contulit, (id quod non temere fieri solet,) succedet, quem iste voluerit. Sin ipse populus super successione disposuit, voluit eam procedere aut ad modum reliquarum hæreditatum, quantum ille ad regnum utiliter applicari potest; aut peculiari ipsùm ratione temperavit. Successionem simpliciter hæreditariam in regnis à privatarum hæreditatum successione in hisce fere salus civitatis discedere iure jubet. 1. Ut regnum inter plures fratres aut hæredes, eodem gradu à defuncto distantes non dividatur. Quia hoc ad tuendum regnum & civium concordiam plurimum facit. Vid. *Justin.* l. XXI. c. 1. 2. Ut successio stet inter eos, qui à primo rege descendunt; neque ad gradum transversum, multo minus ad affines transitus fiat. Nam isti regi, ejusque posteris regnum dare voluit populus; quibus extinctis, ad populum redit jus deinceps super regno statuendi. Add. *Bæcler ad Groi.* l. 2. c. 7. §. 15. 3. Ne succedant, nisi qui nati sunt secundum leges patriæ. Quia ratione excluduntur naturales seu nothi, utut pater forte non minore affectu ipsos fuerit amplexus. Nam saltem inter generosas nationes ad contemptum patet, quorum matrem pater iusto matrimonio dignatus non fuit, & pro instrumento magis desultoriæ libidinis, quam sociæ vitæ habuit. Quin & ob defectum fidei, & perpetuæ cohabitationis non adeo liquido de talium patribus constat. Ast in regnis quam maxime expedit personam regis esse venerabilem, simulque quam minimum controversiarum circa eandem posse moveri. Add. memorabile in hanc rem exemplum apud *Martinium hist. Sin.* l. VI. c. 1. p. m. 20. *Livius* l. 39. c. 53. *Etsi minore etate, quam Perseus, esset Demetrius, hunc tamen iusta matrefamilias, illum pellice ortum esse: illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam cerui patris notam habere: hunc insignem Philippi similitudinem præ se ferre.* Add. quoque quæ de Ferdinando rege Neapolitano refert *Jovianus Pontanus hist. Neapol.* l. 2. Huc etiam spectat, quod in quibusdam regnis aperto in conclavi reginæ pariant, ne partus fingi, & supponi credatur. Sic Fridericum II. mater Constantia quinquagenaria peperit, tentorio in foro urbis erecto, & præsentibus plurimis nobilibus viris ac scæminis. *Pandulfus Colleenutius rer. Neapol.* l. 4. Excluduntur quoque adoptivi non solum, quia nobilitas generis vere regii magis venerandos efficit reges, majorque de illis spem concipitur, quod similes sint virtutibus futuri illis, ex quorum sanguine sunt prognati: sed & quia in naturalem regis stirpem populus regnum contulit, quæ deficiente, ad se voluit redire facultatem de secutura regiminis forma disponendi. Quæ facultas, admissa adoptione, quæ quidem jus ad regnum daret, in perpetuum posset eludi. 4. Ut in pari gradu, revera aut per repræsentationem tali, mares præferantur scæminis, etiam ætatis prærogativa gaudentibus. Add. *Bæclerus d. l.* §. 18. 6. Denique & in hoc à vulgaribus hæreditatibus ejusmodi regna differunt, quod, licet non nisi morte prioris possessoris ad alterum devolvantur, & ab isto huic velut de manu in manum dentur; tamen occasione duntaxat prioris domini ad alterum perveniant, non autem, uti aliæ hæreditates, ex prioris domini jure, voluntate, & beneficio. Nam successio in hisce regnis non ab arbitrio ultimi possessoris dependet; sed ex constitutione populi in stirpe regia, conti-

nuatur. Inde quoque non est necessarium, ut successor, licet gradu proximus, etiam in onera defuncti, quæ quidem in privato ipsius patrimonio hærent, subeat. Sed, si videatur, poterit regnum quidem capessere; privati autem patrimonii hæreditatem recusare; quippe cum regnum eximia quædam, & à privato patrimonio separata sit hæreditas. Nam populus quam optimo jure regnum deferre voluisse creditur; neque ejus quidquam refert, quid privato regis patrimonio fiat. Quin & ipsi populo oneri futurum esset, si ad privata regis debita luenda successor teneretur; quæ si privatis in bonis hic tantum non haberet, de publico solvenda demum forent. Isti hunc autem succedendi ordinem populus elegit, ne successor foret in incerto, & vitandis electionum incommodis; simul ut reverentia regi ex splendore natalium conciliaretur, & ex genere atque educatione spes esset præclaræ virtutis, regnique possessor regnum magis curaret, & animosius defenderet, si illud iis esset relicturus, quos ipse ob naturalem affectum maximi facit. Illud extraordinarium est, quod *Procopius de bello Persico* l. x. c. XI. tradit: *ἐπερόφθαλμον, ἢ ἀλλή τινι λώβῃ ἐχόμενον, & θεμὺς πέρους βασιλεὺς καθίστασθαι*. *Lusum aut alio quopiam vitio notatum nefas est Persis regem creare.*

§. 13. Sed cum in isthoc genere successionis inter personas longius ab autore stirpis remotas facile contingere possit, ut quæ alteri sit præferenda, non ita liquidum esset, siquidem simpliciter ita quisque ad coronam vocandus foret, prout nuper defunctum regem proxime contingeret, præsertim cum favor repræsentationis in remotioribus gradibus evanescat; igitur ad tollendas ejusmodi controversias multas apud gentes successio, quæ *linealis* dicitur, introducta est. Quæ in hoc consistit, ut omnes, qui ab autore stirpis regnatricis descendunt, velut lineam quandam perpendicularem intelligantur constituere, quarum quælibet regno propior, prout quisque in eodem gradu sexus, deinde ætatis prærogativa potior. Nec prius ad aliam lineam regnum devolvatur, quam omnes ex priori linea fuerint extincti. Unde & illis; qui hoc modo successuri sunt, non necessum est numerare, quoto gradu à proxime defuncto rege distent, neque ad jus repræsentationis provocare; sed prout quisque nascitur, ita lex illi perfectum jus ad regnum suo ordine habendum confert; quod jus quisque ad omnes ex se nato pari ordine demittit, licet ipse regnum non obtinuerit. Hoc modo igitur primo temper loco vocantur ultimi possessoris liberi, sed ita, ut & mortuorum ratio habeatur, siquidem ipsis proles supersit qualiscunque gradus; & si mortui istius linea potior fuit, ejusdem prolis reliquos omnes excludat; salva tamen semper in pari gradu ejusdem lineæ prærogativa & sexus, & ætatis. (Nam ut solâ ætatis prærogativa superet prærogativam sexus, nullibi puto exempla existunt.) Si ultimo possessori defuerint liberi, ab ipso adscendendo, (non recurrendo ad autorem stirpis & ibi incipiendo,) itur ad lineam proximam, & sic deinceps, salva semper in pari gradu ejusdem lineæ sexus & ætatis prærogativa. Cæterum successionis linealis usitatis lineæ species duæ sunt: *cognatica* una, altera *agnatica*. Illa, quod in regno Castiliæ sit recepta, Castiliana quoque vocatur: quæ id habet peculiare, ut in eodem gradu ejusdem lineæ mares fœminis etiam majoribus natu præferantur; ob solum tamen sexum de linea in lineam transitus non fiat. Adeoque fœminæ non excludantur, sed postponantur

duntaxat maribus in eadem linea, ita ut etiam ad ipsas sit regressus, aut si peiores partes cetera mares, aut ex maribus defecerint. Cui consequens est, ut filia ex filio præferatur filio ex filia; & filia ex fratre, filio ex sorore. Successio autem agnatica ab illa differt, quod heic fœminæ, & ab his descendentes in perpetuum excludantur. Cujus rei ratio est, ne per fœminarum matrimonia ad peregrinos regnum devolvatur, aut insertis per matrimonium in regiam familiam alienis antiqua stirps regia nimium rejiciatur. Vocant etiam hanc successionis speciem Francicam, quod in Galliæ regno illa recepta sit. Potest & hoc introducti, ut ubi omnes masculi ex stirpe regia defecerunt demum ad fœminas regnum devolvatur. Vid. *Guicciardin. hist.* l. XII. p. m. 367. Cæterum cum successio linealis valde plana sit; igitur sicubi controversia inciderit, ante omnia illud inquirendum fuerit, quænam successionis species in regno recepta sit. Id quod superiori seculo circa successionem Lusitanicam maxime erat discutendum; cum Raynuntius Parmensis linealem, reliqui simplicem hæreditariam urgerent. Vid. *Conestag. de Unione Lusitan.* l. 3.

§. 14. Potest etiam alius modus succedendi constitui, ut tali ordine quisque ad regnum vocetur, prout auctori stirpis regis est proximus. Qua ratione ipsi succedent omnes filii pro ætatis ordine; inde omnes nepotes, habita ratione & ætatis patrum suorum, & ætatis propriæ: his omnibus extinctis, eundem ad pronepotes, & sic deinceps. Talem modum succedendi quondam in Numidia fuisse usitatum, colligitur ex *Livio* l. XXIX. c. 29. Similis succedendi modus observatur quoque in regno Siam, teste *Jodoco Schouten in descript. ejus regni*. De more in regno Fessæ & Maroci testatur *Thuanus* l. 65 ad ann. 1578. & *Conestagius de unione Lusitan.* l. 1. qui tamen videtur innuere, peculiarem eam inter fratres fuisse conventionem. Apud Peruvianos quondam sub imperio Yncarum inter Curacas seu regulos duntaxat eum fuisse succedendi modum, refert *Garcilassus de la Vega* l. 4. c. 10. Add. *Grot.* l. 2. c. 7. §. 24. Apud multos quoque populos in India, & imprimis per totam oram Malabaricam, hic mos succedendi est receptus, ut non succedat patri filius, sed sororis filius; quod credant, de hoc multo certiore esse fidem, quod sit ex profapia regia, quam de illo, uti inter alios refert *Petrus de Vallentin. part. 3. epist. 6.* & *Hieron. Oforius* passim. Add. *Phil. Baldus in descript. Malab. & Coromand.* c. 17. p. m. 102. Et si apud incolæ Hispaniæ tantum in defectu liberorum sororum filii successerint, tanquam certiores, *Franc. Lopez de Gomara hist. Ind. Occid.* c. 28. *Idem* c. 12. refert, etiam in privata successionem filios sororum præferri liberis, excepta familia Yncarum, in qua filius succedit patri. Apud Canadenses quoque more receptum tradit *Franc. seu Creuxius hist. Canadensis* l. 1. ut in hæreditatibus bonorum & dignitatum filii sororum præferantur filiis uxorum. Singularis modus succedendi ap. Chatramotias (qui sunt natio Arabum,) refertur à *Strabone* l. xv. 1. *Succedit in regno non filius patris, sed qui primus è nobili genere post constitutum regem nascitur. Nam simul ac aliquis in imperio constitutus est, omnes nobilium virorum uxores pregnantibus conscribuntur, & custodes adponuntur, qui observent, quæ prima peperit. Nam ejus filius ex lege assumitur, & ad regni successionem regaliter educatur.*

§. 15. Cæterum hoc loco quæstio oritur, si controversia inter duos pluresve circa successionem in regno cum primis non patrimoniali oriatur, quis competens sit iudex? Nam ut ad arma statim propter causam nondum liquidam decurratur, lex naturæ non

C c c c c

permi-

permiserit. Heic illud initio certum est, indolem ejusmodi controversiarum non ferre; ut per modum jurisdictionis seu pro imperio decendant; adeoque illas disceptandas esse modo inter eos recepto, qui in naturali libertate nullius jurisdictioni subiecti degunt. Quem in sensum explicandus est *Grotius d. l. §. 27.* In naturali autem statu invicem vivere dicuntur illi, quorum unus alteri non paret, aut imperat, & qui communem dominum non agnoscunt. Ac licet, qui inter se litigant, quamdiu litigant, fortasse alicujus imperio subesse possint: ipsa tamen causa talis est, ut sententiam tanquam à superiore profectam non admittat. Extra illum populum, de cujus imperio ambigitur, nemo judicem se ferre potest. Neque ipse rex, si eo vivo hæc controversia agitari cœperit, competens erit judex: quippe cum in ejusmodi regnis præsupponatur, populum habendi imperii modum regi hautquaquam submisisse. Et si non desint exempla, regum qui auctoritate & meritis suis confisi ampliore sibi potestatem heic asseruerunt, quam alias indoles regnorum liberorum fert. Inde inter filios Darii exortam litem ipse pater decedit, apud *Herodotum Polymnia*. Quanquam *Iustinus l. 2. cap. 10.* eandem à fratribus ad Artaphernem, velut ad domesticum judicem, delatam referat. Sic & litem inter Ardicam & Cyrum pater composuit. *Plutarch. Artaxerxe. Add. 1. Regum l. 5. seqq. Iustinus XVI. 2. 7.* Sed quod ne populi quidem sit tales controversias pro imperio definire, asseri potest, non quidem ex illa ratione, quam affert *Grotius d. l.* quia populus à se in regem, & regiam familiam omnem jurisdictionem transtulerit, neque ea durante aliquas habeat ejus reliquias. Nam causa successionis non pertinet ad objectum ejus jurisdictionis, quæ à populo in regem fuit collata: & ubi talis controversia tempore interregni agitur, saltem temporaria jurisdictio populo denegari non potest. Verum ratio ex natura istarum controversiarum est petenda. Potestas enim judiciaria exercetur in subiectos cum hoc effectu, ut omnino in sententia latâ teneantur acquiescere, & si nolint, pro imperio possint adigi; idque quia subjectionis civilis pars est, decisionem controversiarum, quæ sibi cum aliis civibus intercedunt, ab imperante expectare. Atqui si omnes casus ejusmodi litium circa successionem expendamus, patebit, nullum ita esse comparatum, ut pro imperio possit à populo decidi, sicuti civium lites à communi judice solent. Si enim regi, qui volente populo possessionem regni adprehendit, post alius quidam è familia regia litem intenter, quasi propior gradu regnum ad ipsum spectet; neque petitor populum poterit judicem agnoscere, quippe cui judicium suum, dum semel legitimum regem ipsum agnovit, est tuendum: & qui semel summum fastigium inedit, hautquaquam sese illorum judicio submittet, qui se ipsi subjecerunt. Multo minus populus competens judex habebitur, si quis regni hæredem se venditet, quem ipse agnoscere detrectat. Quod si autem, folio vacante, duo sese competitores offerant, super potiore jure ambigentes, & populus sit paratus illum agnoscere regem, qui præ altero regnum sibi deberi demonstraverit; judicio proprio dicto, & quali causæ subsectorum in civitatibus expediuntur, opus non est. Nam vel controversititur duntaxat, quoto gradu uterque velut à solido distet; vel dubitatur, utrius gradus sit potior. In priori quæstione pari litigantium erit, profapiam suam liquido deducere; ubi victoria à illo stabit, cujus deductio populo clarissima fuerit visa. Quanquam autem judicium populi heic ad victoriam momentum adfert: non tamen

ramen sententia feretur velut pro tribunali à iudice in sibi subiectos, sed per modum nudæ ad probationis : quomodo debitor ad solvendum paratus non nisi instrumenta sui creditoris recognoscere cupit. Quod si dubitatur, qui gradus, aut quæ linea sit potior, declarata voluntas populi finem liti imponet; cum quilibet, quid agere voluerit, intelligere præsumatur; populus autem, qui nunc est, idem censeatur esse cum eo, abs quo successione ordo ab initio est constitutus. Sic controversia Eduardi regis Angliæ contra Philippum Valesium, sicuti & paulo ante controversia inter Joannam, Ludovici Hutini filiam, & Philippum Longum ejusdem fratrem, coram ordinibus Franciæ disceptata fuit. Vid. *Scriptores historia Francica*; & *Polydor. Virgilius histor. Anglic. l. XIX. ab init.* Sic super successione in regno Arragoniæ novem delecti iudices pronunciant, ap. *Io. Marianam de reb. Hispan. l. XX. c. 2. & 3.* Sic apud *Dionysium Halicarn. l. 1. 1.* litem super successione inter Sylvium, & Julum Alcanii filium populus suffragio diremit, præter alias rationes hac præcipue motus, ὁ πηγεὶς ἢ ὁ διδύμιος ἐσπικλόμεν τῇ ἀρχῇ, quod *Sylvius matre natus esset, hæredæ universi regni.* Quamquam & ejusmodi declaratio non magis naturam habet sententiæ judicariæ, quam si donator obscura aut ambigua sua verba interpretatus fuerit. Ubi aliquis competitorum queratur, studia populi magis in alterum quam in ipsum propendere, proximum fuerit ad arbitros rem deferre, neutri partium addictos, & quorum nihil intersit, hic an iste rerum potiatur. Vid. *Connestag. de unione Lusitan. l. 3 & 5.* Frequentiores controversias huc spectantes vide apud *Gronium d. l. §. 28. seqq. Arriæum relect. pol. l. 2. c. 2. sect. 10. seqq. & alios.*

C A P U T VIII. DE SANCTITATE SUMMI IMPERII C I V I L I S.

1. Summo imperio iusta imperanti non debet resisti. 2. An civi à civitate injuria fieri possit. 3. Cives sæpe injuste de imperio civili queruntur. 4. Quot modis civi à rectore civitatis injuria fieri queat? 5. An atrocibus injuriis principis possit resisti?	6. Non statim civibus vis in eum, qui tyrannus dicitur, est licita. 7. Gronii sententia. 8. Sacrosancti non sunt, nisi reges vere tales. 9. Quo casu invasor habendus pro legitimo principe? 10. Quatenus invasori iusta cives obligent, legitimo rege adhuc superflue, sed expulso.

Quemadmodum summum imperium civile ad incolomitatem generis humani, & ad tollendas infinitas status naturalis miterias institutum est; ita illud sacrosanctum & inviolabile ab omnibus haberi generis humani quam maxime interest. Add. *Diodor. Sicul. lib. 1. cap. 90.* Atque illud quidem à nemine cordato in dubium revocatur, quin nefas sit, imperantibus, quamdiu intra potestatis suæ limites versantur, resistere. Nam ex fine & indole imperii adparet, cum ipso necessario conjunctam esse debere obligationem non resistendi, i. e. citra reluctantiā parendi, faciendo vel

omittendo id, quod ab isto injungitur. Enimvero de hoc potissimum disceptatur, an, si summus imperans subjecto præter fas quid imperet, aut quamvis injuriam intenter, tunc quoque sacrosanctus sit, sic ut nullo modo ea injuria per vim à subjecto repelliqueat?

§. 2. Equidem *Hobbes de cive* c. 8. §. 7. dogma est, *civi à civitate fieri non posse injuriam*, sicuti *nec servo à domino*; idque eo argumento, quod civitati cum cive nullum intercedat pactum; (sola quippe pacti violatio ex ipsius mente est injuria;) & quia civis voluntas voluntati civitatis subjecta est, sic ut quidquid à civitate fit, volente cive fieri intelligatur. Volenti autem injuriam non fieri tralatitium est. Enimvero jam supra ostensum fuit, neque injuriam consistere in sola pactorum violatione; & inter monarcham atque cives pactum intercedere. Subjectio autem voluntatis civium civitati facta ex fine hujus interpretanda & limitanda est. Sic ut eodem res redeat: singuli cives suam voluntatem voluntati civitatis subjecerunt circa negotia, quæ ad conservationem civitatis faciunt; in quibus si factum civitatis cive displiceat, injuria huic non fit. Atqui cum extra ea negotia abs imperante civibus injungi aut inferri queant, quibus jûs vel peculiari ex pacto, vel ex communi humanitatis lege quæsitum violatur, non adparet, quare cive à civitate injuria fieri nequeat.

§. 3. Probe tamen observandum, à civibus turbulentis aut querulis multa principum facta pro injuriis traduci, quæ tales minime sunt. Scilicet quod ab ipsorum judicio discrepat, id tanquam male factum damnatur. Et Jupiter neque serenus neque pluvius omnibus placet. Atqui quemadmodum propter varietatem ingenii humani, & male composita multorum desideria fieri non potest, ut reip. administratio singulis civibus æquè arrideat: ita si quis pro injuria statim haberi velit, quod ipsi displiceat, vel civitatis dissolutionem querit, vel ipse imperare cupit. Et sane non paucis ea sola querelarum causa, quia ipsi non regnant. Quo ex numero erat Avidius Cassius, apud *Fulcatum Gallicanum*, qui causam sumtorum in M. Antoninum armorum jactabat, quod sibi hujus imperium displiceret, quod non posset ferre nomen imperatorium. Quo prætexto adversus Septimium Severum utebatur quoque Pescennius Niger, apud *Æl. Spartianum*, & Clodius Albinus apud *Jul. Capitolinum*. Multi querelarum suarum causam in principem habent, quod is pravorum ministrorum utatur opera; sed veram doloris originem investiganti adparet, hanc esse, quod ipsi eodem ministerio non potiantur. Tributorum gravitatem plebs sæpe indignatur, etiam quando non plus exigitur, quam præsens reip. usus, aut probabiliter subsequituræ necessitates videntur exigere. Cui quid reponendum sit, docet *Hobbes de Cive*, c. XII. §. 9. Pœnas in legibus dictatas severe exigi nemo jure indignari poterit, nisi qui flagitiorum licentiam sibi postulare velit. Et tamen si cui isthæc omnia, quæ rationes reip. utique exigunt, intoleranda videantur, aliò migrandi potestas est. Qua si uti non placuerit, communem mortalium conditionem accuset, quibus nulla felicitatis pars illibata conceditur. Credere autem sibi ideo licere legitimum imperium vi excutere, perinde foret, atque ex rapinis rem augere velle, quia proprio labore seie sustentare nimis durum videtur.

§. 4. Hæc quanquam ita sint, dubium tamen non est, quin à civitate, ejusque rectori cive injuria possit fieri, cum utique inter ipsos communio juris saltem naturalis existet.

existat, quæ sufficit, ut quis injuriæ ab altero capax sit. Duplici porro modo injuriam subjectis facere videtur princeps, si violat adversus ipsos vel officium *principis*, vel officium *hominis*: seu si cives tractat non ut cives, vel non ut homines. Officium principis vel universos respicit, vel singulos. Universis hoc debet princeps, ut salutem totius civitatis procuret, & quidem si absolutus est ad judicium proprium, si legibus quibusdam circumscriptus, prout istæ modum regiminis definiunt. Ergo universis civibus injuriam facit princeps, si omnem reip. curam abjiciat, ac ne per ministros quidem negotia publica expediri faciat. Puta, si neque adversus externos hostes defensionem civitatis suscipiat, neque per executionem legum intrinsecam tranquillitatem tueatur: & nihilominus inter tantam negligentiam dignitate & redditibus principalibus frui pergat, ac principatus fortunam sola luxuria ac libidinum licentia metiatur. Nam ubi cum curis regni etiam loco regali & proventibus abtineat, imperio plane censebitur sese abdicasse; id quod ipsi concessum, nisi forte pravis consiliis reip. in graves difficultates conjecerit, eamque dein tanquam desertor destrituere velit. Sine dubio autem injurium est, nullam officii partem facere, & tamen ejusdem emolumentis frui velle. Major adhuc injuria est, si directe animo hostili universorum salutem pessum dare studeat, atque hostis personam induat, quæ cum persona principis simul consistere nequit. Quamquam ejusmodi casus in principe mentis compote dari non possit. Quis enim sanus sua perdere velit? aut cui imperabit, qui cives suos hostium loco habuerit? Nisi forte duobus populis simul imperet, ut unius excidio alteri lautiores condiciones conciliet. Refertur tamen exemplum ejusmodi vesaniæ, in *Itinerario Joan. Moquet* l. 4. de quodam Rege Pegu, quem superiore seculo artibus magorum, uti ferebatur, tantum odium suorum civium subierit, ut eos plane perdendi libido ipsum ceperit; eoque sub pena mortis interdixerat, ne intra triennium terra coleretur. Unde tanta fames exorta est, ut in cibos sese Peguani passim occiderent. Sic & injuriam princeps facit, si leges fundamentales invito populo, & nulla urgente necessitate subvertat; aut si modum habendi imperium immutatum eat. Item, si patrimonium publicum destruat; si graviora quam pro usu reip. tributa imponendo pecunia cives emungat, eam inutiliter prodigat, aut aliò extra civitatem transferat; & quæ sunt alia. Quo possis adplicare illud *Antipatri in Anthol.* Ἀλλὰ λύκος εἶργει, τί δὲ τὸ πλεον; εἰ τὸ Φύλαχθ' ἐν Ὀλλυῖα εἴτε λύκοις εἴθ' ὑπὲρ τῆς Φύλακος; *At fugat iste lupos. Quid lucri hinc d. credita quæ sint, si lupi, aut custos salva manere vetat.* Singulis porro civibus id debet princeps, ut eos cum cæteris sui ordinis jure frui permittat, iisdem defensionem præstet, ac iustitiam administret, quatenus id salva civitate fieri potest. Hoc si princeps singulis non præstiterit, ubi reip. tempora id permiserint, injuriam utique facit. Vid. *Iustinus* l. 9. c. 6 *sub finem*; etsi Pausaniæ factum haut quidquam probandum sit. Sic apud *Xiphilinum epit. Dionis.* & *Zonaram* tom. II. vetula ferociter Adriano Imperatori, cum negaret sibi ad eam audiendam otium esse, occidit: *Ergo imperare noli.* Officium hominis adversus singulos princeps variis modis violare potest; puta si præter meritum honestum virum ignominia afficiat, si mercedem promissam denegat, mutuum solvere, aliosvè contractus implere detrectet, si datum perpetulantiam datum sarcire nolit, si honesti viri virginum pudicitiam expugnet, si per adulteria aliorum thoros polluat, si corpus lædat, bona eri-

piat, perdatque; si denique innocenti vitam eripiat per meram violentiam, aut subornatis calumniatoribus, aut ad iniquam sententiam adauctis meru, vel per promissa iudicibus, & quæ sunt similia. *Ammian. Marcell. l. 26. c. 13. Inter arma & lutos conditionis æquatio leviora facit pericula: & Martia virtutis potestas, aut id quod ansum occupat, aut inopinata mors si acciderit, nullam ignominia continet sensum, finemque secum vivendi simul & dolendi perducit. Ubi vero consilium impiis iura quidem præstentur & leges, & Catoniana vel Cæsariana sententia fuso per liti resident iudices, agitur autem quod agitur ad voluntatem prætumide potestatis, & ex ejus libidine viæ incidentium necisque momenta pensantur, ibi capitalis vertitur perniciēs & abrupta.*

§. 5. Enimvero difficilius est explicare, an ad quaslibet harum injuriarum citra reluctantiam perferendas teneantur cives; an vero certo in casu per vim easdem propulsare queant? Hæc nobis ita videtur. Cum illa vitæ humanæ sit conditio, ut omni carere incommodo nequeat, neque ullus homo facile tam compositis extet moribus, ut ad unguem omnibus satisfaciatur: stolidum juxta atque impudens fuerit, ob quævis vitia in principem velle insurgere; præsertim cum neque nos ita accurate officium nostrum erga ipsum faciamus, & in privatis quoque leges leviora delicta soleant dissimulare. Quanto æquius igitur fuerit modica principis delicta condonare, cujus cura civium tranquillitas, fortunarumque & vitæ securitas continetur. Præsertim cum experientia refertur, quanta civium clade, quanta reip. concussione etiam pessimi principes fuerint dejecti. Ergo leviores principum injuriæ nobili ipsorum muneri, cæterisque beneficiis, quin & nostris civibus, totique reip. sunt condonandæ. Vid. *Iustinus l. 15. c. 3 n. 9. seqq. Tacitus A. XII. Ferenda regum ingenia, neque usui crebras mutationes. Apud Eundem H. l. IV. Cerialis ad rebelles Treveros: Quomodo sterilitatem, aut nimios imbres & cætera natura mala: ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt donec homines: sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur. Plato epist. VII. Ea mente circa patriam vir prudens esse debet, ut ita reprehendat civitatis errores, si neque frustra sit reprehensurus, neque ob reprehensionis studium periturus: vim autem patriæ per reip. mutationem afferet nunquam, quando absque expulsionē & cade civium emendari non possit. Sed quietemaget, votoque precabitur optima & sibi & patriæ. Quem locum adduxit quoque Cicero epist. ad fam. I. 9. Imo & sibi ipsi consulit, qui potentiorum injurias musitat potius, quam intempestivis querelis graviora sibi mala arcessit. Quo spectant dicta à Grotio l. 1. c. 4. §. 4. citata *Æschylus Prometheus vincitō: ἔκκεν πρὸς κεντὰ καλὸν ἐκπενέας, ὁρῶν, ὅτι κρατὺς μόναρχου ἔδ' ὑπέδυνε κρατεῖ.* Verum non contra stimulos membra protendes, quum cernas Monarcham asperum, & nobis obnoxium. Quin & sacræ literæ, ac sana ratio morositate parentum, & dominorum patienter sustinendam suadent. *Plinius l. 3. epist. 14. Non judicio domini, sed scelere perimuntur. Sed & hoc certum est, etiam ubi atrocissima injuria à principe animo hostili intenderetur, potius esse emigrare; aut fuga sibi consulere, aut sub alterius civitatis tutelam concedere. Sed quid si princeps innocentem civem hostili animo perditum erat, neque fugæ locus super sit? Sane multi animo concipere non possunt, quomodo principis & hostis personam erga civem idem simul sustinere queat; & quâ fronte postulet, ut ipse sacrosanctus sit, qui civem innocentem tanquam miseram**

bel.

belluam suæ libidini ardet immolare. Quin autumant, si, qui patrocinium alicui debet, nulla aut iniqua de causa hostilem adversus ipsum animum induat, illum quoque huic clientis obligationem remittere; saltem hæcenus, ut abs vi præsidium contra atrocissimas ipsius injurias mutuari liceat. Quæ defensio hoc favorabilior habetur, quo major est eorum numerus, quos per injuriam princeps perditum it. Sed cum vix reperiantur exempla principum, qui per apertam professionem solius libidinis innocentes cives necare instituerunt; major difficultas oritur, quid liceat, ubi princeps sub obtentu juris lævire velit: puta, quod mandatum aliquod iniquum cives neglexerint. Ubi illud supponimus, cum omnis potestas alicui delata intelligatur salvo jure superioris, cives quoque, constituta summa potestate civili, imperio Dei in se renunciare, neque potuisse, neque voluisse, adeoque eos non teneri jussis imperii civilis, quæ aperte mandato Dei repugnare constat. Hæc quid civi faciendum, si vis intentetur propter professionem religionis Christianæ, nostrum non est definire; cum ex iisdem scripturis, unde ista religio hauritur, cuilibet constare possit, quanti debeat ipsis esse, suæ religioni nihil contrarium egisse aut simulasse. Vid. *Matth. X. 32*. Quod autem, ubi mors intentatur, sine proprio peccato quis suscipere possit executionem cujusdam actionis, quæ in se juri naturæ repugnat, inferius ostendemus. Quod si tamen executio actionis ejusmodi sit, ut vel omnino citra proprium peccatum suscipi nequeat, vel in se ipsa morte acerbior judicetur; neque ulla ostendatur, aut saltem probabiliter simuletur ratio, neque ex delicto meo, neque ex bono publico, quare mihi potissimum tanta necessitas tale quid exsequendi admoveatur, quod per alium fieri poterat, vel omnino fieri absurdum est: adparet sane id agi, ut innocens per solam imperantis libidinem, & hostilem ejus in me animum perdat. Quo ipso dum hostem pro principe induit, civi quoque obligationem, qua ei devinctus tenebatur, remisisse intelligitur. Etsi fuga hæc, quantum potest, sit arripienda, ac tertii alicujus patrocinium querendum, cui nulla adversus principem istum obligatio. Quia & si fugæ via non datur, moriendum potius, quam occidendum est, non tam propter ipsius principis personam, quam propter totam remp. quæ tali occasione gravibus fere turbis solet involvi. At vero quando ob delictum aliquod imperans poena plectere civem instituit, etsi hic non teneatur poenam in se sponte arcescere, seipsum deferendo, aut ultro sistendo: tamen quo minus hic per vim sese defendere queat, ratio est, quia jure suo imperans utitur, quem ea de causa quocunque obtentu lædere sane injurium foret. Est insuper & illud observandum, si vel maxime concedatur, interdum alicui civi nefas non esse, salutem suam vi contra atrocissimas injurias superioris defendere: non tamen ideo cæteris civibus obsequium exuere, aut innocentem vi protegere licebit. Præterquam enim, quod ipsis in Principis facta, quæ velut ex potestate judiciaria exercet, inquirere non licet, ac læpe contingat reos innocentiam jactare: invidiæ principi consilidæ; etiam facta civi injuria reliqui hauri quidquam obligatione sua erga principem solvuntur. Ideo quod quisque civium pro se curam sibi, & protectionem ejusdem stipulatur, nec tanquam conditionem suæ subjectionis supponit; si omnes & singulos cives juste tractaturus sit. Neque metus, ne similiter secum agatur, obligationi abruptendæ sufficit: quippe qui incertus est; & quia peculiares in isto oculi causa potuerunt esse, quæ in alio non deprehendun-

tur Salva autem obligatione civis erga principem nullo prætexto vim eidem opponere fas erit,

§. 6. Caterum uti per isthæc sanctitati principum nihil decedere non pauci arbitrantur: ita illi sane ferendi non sunt, qui ita crude jactant: regem ubi in tyrannum degeneravcrit, posse à populo exui imperio, & puniri. Cum enim tanta plebique actuum civilium sit obscuritas, ut plebs eorum æquitatem aut necessitatem agnoscere nequeat, aut per turbida affectuum sæpe nolit; ut plurimum quoque reip. expediat, ne rationes consiliorum pluribus pateant: difficillimum fuerit pressè designare actiones, ob quas patratas jure quis vocari mereatur tyrannus, in quem quælibet à civibus profecta vis sit licita. Conf. *Bæcler. ad Grot. l. 1. c. 4. §. 14.* Unde fieri poterit, ut ejus vocabuli invidia etiam in bonum principem devolvi queat ab iis, quibus vel ipse, vel præsens status displicet; postquam homines per vocabula non solum res, sed & suos affectus exprimere sueverunt. Sane privata vitia tyrannum non facere, nec paulo negligentiores reip. administrationem, communis sententia est. Tributa graviora imperantur? Atqui subditus ad consilia non admittitur judicare nequit, an necessitas reip. ea flagitet. Supplicia aspera sumuntur? Atqui si secundum leges, & ex præcedente delicto statuuntur, nemo jure queri potest; etsi forte elementia rectius adhiberetur. Quod invidiosissimum vulgo habetur, quidam magni viri ob privata odia, aut propter suspiciones innocentem e medio tolluntur? Atqui si delicta aut machinationes in statum Principis prætexuntur, aut ordinaria judiciorum forma observatur, etsi fors isti, qui tolluntur, de sua innocentia, & pauci præterea alii certi sint, reliquis tamen constare id liquido qui potest? Cum præsertim semper præsumtio justitiæ à Principis partibus ster. Promissa non servantur, aut privilegia antehac indulta circumciduntur. Atqui si Princeps absolutus vel delictum, vel necessitatem, aut insignem reip. usum prætendat, jure egisse censetur; de quo subditis liquido judicandi facultas deest. Omnia autem privilegia exceptionem hanc habent; ni salus, aut necessitas reip. ista observari veter. Argumentorum, quæ pro ista sententia afferuntur, non exigua pars sponte ruit, si observetur: haudquidquam eadem esse hæc duo: populus habet potestatem vim regebus inferendi, eosque in ordinem redigendi, siquidem ad libidinem ipsorum non imperaverint; & populo aut singulis competit jus admoto extremo periculo, & ubi in hostem Princeps abiit, suam salutem adversus ipsum defendendi. Nam quæ posterius probant rationes, haudquaquam prius similiter inferunt; quæ tamen à multis confunduntur. Sic quando dicitur, populum, etsi in servitutem sese addiderit, non tamen amisisse omne jus in libertatem aut securitatem sese vindicandi: id non alio sensu potest admitti, quam quod populus contra extremam vim eamque injustam principis sese defendere possit; quæ defensio ubi bene successerit, libertatem quoque comitem ducit. Quippe cum dominus, dum in hostem abiit, subiectum ab obligatione adversus se videatur ipse absolvere, sic ut hic deinceps sub jugum redire non teneatur, licet ille animum mutare velit. Extra hunc casum populo, qui se in servitutem addixit, vel potius absoluto unius imperio subjecit, non magis jus in libertatem per vim sese vindicandi competit, quam mihi rem, alteri ex pacto jam traditam, per vim iterum eripiendi. Nec enim adeo abhorret à natura ista civilis servitus, quod quidam somniant, ut licet quis aliquan-

do evitando majori malo in eam consentire necessum habuerit, post per occasionem, ipsa natura jus dante, eam excutere iterum queat. Et licet is status ingenio certi alicujus populi repugnet, vel ab initio, vel post mutatis animis: nequaquam tamen principi eam solam ob causam jus quaesitum per vim eripere licet; non magis quam emtori rem ex contractu traditam, etsi post venditor contractum ex re sua non fuisse deprehenderit.

§. 7. Non multum ab hisce abit *Grotius* l. 1. c. 4. §. 7. Ubi inter alia recte insinuat, tum ex indole summi imperii, tum ex praesumpta voluntate eorum, qui primi in civitatem coivere, judicari posse, num ne extrema quidem summi imperantis injuria vi repelli queat. Sane enim haudquidquam naturae summi imperii repugnat, ut omnium civium actiones per illud ad salutem publicam dirigantur, & decretis ipsius obliquantem extremum supplicium maneat; & tamen eidem non sit potestas ex mera libidine aliquem occidendi; ut huic nullo modo resistere liceat. Neque naturaliter inter se connexa sunt, absoluta potestas salutem alicujus procurandi & absoluta potestas aliquem pro libidine perdendi. Neque ostendi potest, quidnam ad pacem & securitatem civitatis ejusmodi in imperante potestas, in civibus obligatio faciat. Quo loco adparet, male colligere quosdam; quia summum imperium non potest esse nisi Deo obnoxium, satis intelligi, coeuntium in civitatem hanc fuisse mentem, ut adversus summam potestatem nihil sibi juris relinquerent. Quasi vero qui vitam suam contra violentum invadentem defendit, eo ipso illum in judicium vocet. Conf. *Bæcker. ad d. l. Grotii*. Sicuti & nihil est scrupulus eorum, qui de eo nolunt admittere licentiam resistendi adversus immanem saevitiam imperantium, quod non possit fingi legitima vocatio subditorum ad arma contra supremum Magistratum capiendam; cum nulli mortalium jurisdictio in talem Magistratum competat. Quasi vero defensio esset effectus jurisdictionis; aut quasi praeter necessitatem seipsum conservandi peculiaris requireretur vocatio in eo, qui viam injustam à capite suo est propulsaturus; magis atque in eo, qui famem ac sitim cibo potuque depellere studet. Conf. *Ziegler. ad d. l. Grotii*. Sed & recte *Grotius*; si illi, qui ab initio in civitates coeundo imperium summum produxerunt, interrogarentur, an velint omnibus onus hoc imponere, ut mori praepotent, quam ullo casu viam superiorum injustam armis arcere, numquam hoc se velle respondenturi fuerint. Id enim majus erat incommodum, quam quod constituta civitate effugere conabantur. Antea enim multorum injuriis erant obnoxii, ita tamen ut repugnare possent: hoc autem modo sese adstrinxissent ad quasvis injurias citra repugnantiam patiendas ab illo, quem ipsi suis viribus armaverant. Minus quippe malum est pugna, quam certa mors.

§. 8. Ceterum isto sanctitate, quam haecenus adstrinximus, non gaudent nisi reges revera tales. Inde eadem non fruuntur qui regium quidem nomen gerunt, populi tamen potestati subsumunt; quales quondam reges Spartanorum; & multi passim autoritate magis suadendi, jam jubendi potestate. Qualis apud *Virgil. Aeneid. IX.* Mezentius, in quem furis surrexit Euryia iustus, Regem ad supplicium praesenti morte reposcens. Item, qui imperio abierunt, aut regnum plane pro derelicto habent; in quos eadem, quae in privatos

D d d d

licent,

licent, ubi alios gravibus injuriis lacerare instituant. In exemplo tamen Semiramidis, quæ maritum ad quinque dies imperio sibi cedentem interfecit, non minor est hujus stoliditas, quam illius malitia. *Diodorus Siculus* l. 2. c. 18. Contingit tamen aliquando, ut illis, qui vel ultro regno abierunt, vel casu aliquo exciderunt, a cæteris exterior veneratio, regibus exhiberi solita, & exteriora insignia relinquantur. Quod uti pro mero simulacro, & velut ornamentis regis est habendum; ita si conventionem aliqua id fuerit confirmatum, à mera humanitate cæterorum dependere est censendum. Exempli loco potest esse Dairus in Japponia. Sic apud *Labardum hist. de reb. Gall.* l. X. p. 684. recte quidem traditur, cum Sedanum, & quæ inde dependebat ditio neque Imperatori; neque Galliarum Regi, neque cupiam omnium obnoxia fuerit, possessores ejusdem vero fuisse Principes. Sed postquam eam urbem ac ditionem Dux Fredericus Mauritius Buillonius Dux Ludovico XIII. Galliarum Regi cesserat, atque ejus in vicem alia prædia, Gallico imperio obnoxia acceperit, cautum quidem sibi voluit, ut ipsi, posterique pristinæ dignitatis characterem retinerent; sed qui hautquaquam pro vera dignitate independente, qualis sumum imperium committitur, sed pro mero simulacro est habendus, cujus effectus certo ordine inter illustres Galliarum familias, & aliis quibusdam insignibus absolvitur. Et ejus rei indicium est id ipsum, quod in cessione illo illa Buillonius cavere sibi super ea dignitate voluit. Nam qui revera dignitatem principalem obtinent, is cautione ejusmodi opus non est. Sicut & in privatam recidit fortunam rex, si regnum committatur sive ex feloniam in eum, cujus feudum est, sive ex clausula posita in ipsa delatione imperii, ut si hoc vel illud rex faciat, subditi statim omni obedientiæ vinculo solvantur. Sic & ubi id delatione regni expressè conventum fuerit, ut regi certum quid facienti possit resisti, id pactum utique observari potest. Sed & si rex à populo constitutus regnum velit alienare, aut modum habendi immutare, apertum, est ipsum non modum nihil agere; sed & eidem per vim conata sua tendenti perficere vis à civibus oppini poterit. Add. *Bœcler. ad Grot.* l. 1. c. 4. §. 10.

§. 9. Porro difficilis oritur quæstio quidnam in invasores imperii illegitimos liceat vel non liceat, & quidem non postquam longa possessione, aut subsequenti pacto verum jus imperandi acceperunt, sed quamdiu injusta possidendi causa durat, & ipsi sola vixi videntur. Ubi prius inquirendum, anne ejusmodi invasorum iusta, dum in possessione imperii sunt, vim obligandi habeant? Heic ex superioribus repetendum, obligationem ad obsequium non produci, nisi legitimam potestatem alter in se habeat. Nam per solam violentiam potest quidem alicui adferri extrinseca quædam necessitas, aliquid præstandi; non autem obligatio, quæ vinculum est intrinsecum, animum ita stringens, ut si fecerit, peccati sit reus. Hinc si vis à validiore intentetur, majori malo declinando utiq; adigitur quis facere ea, ad quæ non tenetur, & à quibus abhorret. Si qua tamen via datur, nemini vitio vertitur, si inquam illam necessitatem perrumpat. Sed quid si quis initio quidem per vim aut malas artes imperium invaserit, videri tamen velit jure id obtinere, ac ut ut armis confidat, non hostem tamen, sed verum principem se ferat? Heic in universum id nobis maxime videtur probabile, quod is, qui de facto sumum imperium obtinet, utut possessionem pravis artibus invaserit, à singulis civibus tantisper pro legitimo principe sit censendus quando nullus adest, qui meliori jure imperium sibi vindicare possit. Heic enim

enim rationis est, ut qualiscunque possessoris potestas valeat, modo legitimi principis regimen imitetur; quippe cum omnium inter sit, quemvis potius reipublicæ prospicere, quam eandem incerto rectore inter perpetuas turbas volvi. Unde cum in horum imperium tacite saltem cives intelligantur consensisse, ad obsequium iisdem præstandum vere obligabuntur. Possis quoque huc adplicare illud *Aristoph. Ranis*: *ἡ χρὴ λέοντι σκύμνον ἐν πόλει τρέφειν: ὡς δὲ ἑκαστῇ πρὸς τοῖς τρόποις ὑποτρέφειν.* Non oportet catulum leonis in civitate alere: sin autem quis educatus fuerit, moribus ipsius obtemperandum. Sic qua via primi Cæsares ad imperium grafiati sint, notum est. Et tamen Paulus Roman. XIII. ἐξουσίαν illis tribuit, quibus propter conscientiam parendum sit. Et Salvator noster Cæsaris quæ sunt, Cæsari dari jubet. Neque enim quisquam singulorum civium erat, qui imperium, velut potiorijure debitum sibi posset vindicare: & S. P. Q. R. antiquo jure cesserat, licet metu magis aut defectu virium, quam quia dominatum probabat. Huc spectat insignis lex ab Henrico VII. rege Angliæ lata: ut nemo, qui regis partes tunc de facto regnantis secutus fuerat, propter ejusmodi crimen unquam impeteretur, aut condemnaretur, vel processu legis, vel per actum Parlamenti. Cujus rationes ponderat Baco de Verulamio in historia Henrici VII. p. m. 242. Irene apud Nicetam Choniaten: Nec Imperatorem, qui abisti, querendum, nec qui adfuit, pellendum esse. Sicuti & in regno hæreditario, ubi inter duos pluresve petitores jus dubium est, lite adhuc pendente, & interea dum ea per amicam transactionem aut armis componitur, tutissimum est illi parere, qui in possessione est. Facit huc etiam defensio Cassii Clementis, qui à partibus Nigri contra Severum steterat, apud Xiphitum epit. Dionis, & Zonaram tom. II. Ego neque te, neque Nigrum agnovi: Sed in illis partibus deprehensus, non te oppugnare, sed Iulianum expugnare studui. Cum igitur idem mihi quod tibi propositum fuerit, non peccavi; ac ne in eo quidem, quod postea non ad te transiit. Nam tu quoque noluisse quenguam ex amicis tuis ad illum descivere. Multo magis autem hæc locum habent in respectu ad extraneos, ad quos non spectat examinare titulum, quo quis imperio potitus est, sed simpliciter possessionem sequuntur; præsertim ubi usurpator imperii magna sit potentia subnixus.

§. 10. At vero, quando quis pulso legitimo principe, imperium arripit, & pro rege se gerit, revera juris alieni usurpator; quid heic bono civi agendum, qui isti, quamdiu adhuc superstes est, fidem videtur debere? Ubi pronunciandum videtur, sæpe rem eo redire posse, ut non solum licitum, sed etiam debitum sit, parere imperio ejus, qui in qualicunque possessione regni est. Scilicet ubi legitimus dominus eo est redactus, ut erga cives suos nullum amplius principis munus exercere possit. Quanquam enim ejus jussa, quod legitima potestate destituantur, vim obligandi in se non habeant; prudentis tamen est viri: sibi suisque rebus consulere, & in futurum prospicere, ac præsentem suam conditionem caute cogitare, ne vitam ac fortunas suas temere in periculum projiciat. Quod fieret, si possessoris iram vana reluctancia in se concitare vellet, nullum in utrum patriæ aut ejus regis. Quod ipsum aliqui colligere volunt ex Roman. XIII. ubi apostolus ait: obediendum esse *τῷ κυρίῳ ὡς ὁ κυρίου*. q. d. hominis esse parum sanæ mentis, ejus qui gladium gerit itam contumacia sui præter necessitatem provocare. Ergo propriæ salutis causa obediendum esse *τῷ κυρίῳ ὡς ὁ κυρίου*, potestatibus præsentis tempore existentibus, seu quæ in possessione sunt. Sed & cum patria

omni imperio carere nequeat, possessor autem salutem publicam utcumque tueatur; non debet utique bonus civis, amansque patriæ, siquidem præsens rerum status ita postulat, inutili sua contumacia ulterioribus turbis causam præbere. Ille difficillimus est scrupulus, quo pacto obligatio civium simul subsistere queat tam erga legitimum principem expulsum, quam erga possessorem, qui & in verba sua cives adigit, & in præsens munia regis obit. Quomodo enim quis simul fidem præstare queat duobus, in mutuum exitum imminentibus? Neque vero civium pactum, & fides invasori data legitimi regis jus atque prætensionem videtur tollere posse. Non magis quam jus domini extinguitur per pactum coloni, quod cum prædone avertendis à prædio ipsius vexationibus init. *Grotii* mens est l. 1. cap. 4. §. 15. *Invasoris dum possidet aclus imperit, quos exercet, vim habere posse obligandi, non ex ipsius jure, quod nullum est, sed ex eo quod probabile omnino sit, eum qui jus imperandi habet, id malle interim rata esse, que imperat, quam legibus judicisque sublatis summam induci confessionem.* add. *Idem* l. 2. cap. 6. §. 5. Et sane omnino præsumendum, quemlibet principem ea humanitate esse, ut malit cives suos quocumque modo servari; quam dum nequidquam fato oblaquantur, & à viribus destitutum affectum intempestive ostentant, nullo eum fructu perire. *Conf. 2. Samuel. XV. 26. 1. Reg. III. 26.* Sic apud *Levium* l. 23. cap. 20. *Romani, petentibus auxilium Petellinis, fateri coacti, nihil jam longinquius locus in se præsidium esse: redire domum, fideque ad ultimum expleta, consulere sibi met ipsos in reliquum præsentis fortuna jussunt.* Add. quoque oratio *Ferdinandi* regis, cum Neapoli profugeret, apud *Cucciardinum* l. 1. circa fin. Vix igitur adparet, quid magis probabile heic dici possit, quam hoc; si legitimus princeps in talem sit conjectus status, ut neque ipse, quam debet, defensionem civibus suis præstare queat, neque tantæ sint civium vires, ut invasori citra præsens exitium valeant resistere; præsumi principem expulsum tantisper civibus remisisse obligationem erga se, quoad fata ipsi viam ad regnum iterum aperiant, & quidem, quantum id ad conservationem ipsorum, & declinandis periculis est necessarium. Et hætenus quoque duntaxat fides, quam invasori cives dederunt, stringere videtur; ut illa sit velut ætemporaria, expirans, ubi regi expulso sit facultas regnum suum recuperandi; quæque non tam intrinseca conscientiae necessitate, quæ præsentis metu contineatur. add. *Grot. l. 3. cap. 7. §. 6.* ubi si admittitur jus & dominium externum, non video, quare non aliqua quoque obligatio externa, quæ conscientiam non tangit, admitti queat. vid. 2. *Reg. XI. 2. Paralip. XIII.* ad quem locum recte notat *Hobbes Leviathan.* cap. 44. *Athalia* fuisse regno dejectam, non ex jure, quod sacerdos ut talis habebat, sed ex jure regis pueri. Quid de legibus sit censendum, quæ tyrannicidium permittunt, aut præmiis afficiunt, vid. *Bæcler. ad Grot. l. 1. cap. 4. §. 17.* Quibus omnibus consideratis vix adparet casus, ut privatus propria autoritate etiam injustum imperii possessorem recte impedire queat; præsertim cum experientia testetur, invasores per ejusmodi conspirationes ad premendum populum magis exasperari. vid. *Justin. l. XVI. cap. 5. sub finem.*

CAPUT IX.

765

CAPUT IX.

DE OFFICIO SUMMORUM IMPERANTIIUM.

1. Officium summorum imperantium unde cognoscatur.	8. Injuria civium mutua prohibenda.
2. Illud imperantibus probe est addiscendum.	9. Idoneis & probis ministris utendum.
3. Salus populi suprema lex est	10. Tributa recte exigenda & collocanda.
4. Crues bonis moribus imbuendi.	11. Facultates civium promovende.
5. Commoda leges ferende.	12. Factiones prohibenda.
6. Eadem executioni dande.	13. Adversus invasiones exterorum vires paranda.
7. Poena recte temperanda.	

Restat: ut de officio summorum imperantium videamus; quod quidem eo diligentius erat faciendum, quo plura mala mortalibus: isthoc non probe observato, proveniunt; & quia hujus disciplinæ proprium est, istud tradere, quod idem legum civilium mensuram transcendat. Verum quia ab aliis passim talia inculcantur, repetitis divitaxat summis capitibus licebit nobis heic defungi. Quibus autem præceptis hoc officium absolvetur, facile colligi potest, siquidem finis atque indoles civitatum, nec non partes summi imperii expendantur.

§. 2. Heic igitur ante omnia necessarium est, ut imperantes ipsi diligenter discant, quæ ad plenam ejus officii cognitionem pertinent; cum nemo laudabiliter exercere possit; quod non probe didicit. vid. 1. *Regum* III. 9. *Virgil. En.* VI. *Tu regere imperio populos Romane memento. He tibi erunt artes, pacique imponere morem.* *Iſocrates ad Nicodem:* Conſtat, quemadmodum ipsi reges animos suos excoluerint, ita etiam eorum regna se esse habitura. Quare nulli pugili tam convenit corpus exercere, quam regibus ingenium suum. Et cum omnes homines, tum imprimis principes tangit illud *Persii* sat. 3. *Quem te Deus esse jussit, & humana qua parte locatus es in re; disc.* Add. *Phil. Comineus* l. 1. p. m. 342. & l. 3. p. m. 388. *Charron de la sagesse* l. 3. cap. 2. *Baco sermon. fidel.* cap. 19. Quam autem non protrita sint, quæ ad bene gubernandam civitatem cognita sunt necessaria, colligi potest ex illis, quæ traduntur *Hobbefio de cive* c. X. §. 10. *Iſocrates ad Nicodem* regnum vocat τὸ ἀνθρωπίνων πραγμάτων μέγιστον, καὶ πλείονος προνοίας δεόμενον, summum rerum humanarum, quodque majorem providentiam postulat; & quod non ἀπὸ τοῦ ἱεροσύνης tanquam sacerdotium cuiuslibet est viri. Recte quoque *Xenophon* *Cyropad.* l. 1. pronunciant: ἀνθρώπου περὶ πάντων τῶν ἄλλων ζώων εἶναι βασιλῆα, ἢ ἀνθρώπων ἀρχεῖν. Homini facilius esse quibus vis animalibus aliis, quam hominibus imperare. Add. que cum *Glaucone* disputat *Socrates* apud *Xenoph.* *Memorab.* l. 3. Etſi multis non inſuper habeatur illud diſterium *Italicum:* pochissimo cervello baſta à governar tutto l. mondo; & neſciū mundus, quanta exigua ſapientia regatur. Cui conſequens eſt, quod principi ſint ſequiſtranda illa ſtudia, quæ ad huncce finem nihil conferunt; cum tam ardua ſit civitatem regendi ſci-

entia, ut totum hominem etiam ingenio pollentissimum requirat, qui oblitus quodammodo sui, populo vivat. Multo magis circumcidendæ principibus voluptates, oblectationes, vanæque occupationes, quatenus istum finem intercipiunt. Eam quoque ob rationem ab iisdem in familiaritatem admittendi viri cordati, rerumque humanarum periti adultores, nugatores, & qui præter inania nihil didicerunt, procularcendi. *Isocrates ad Nicocl.* In amicitiam recipe non quoslibet, sed natura tua dignos; neque cum quibus jucundissime tempus conteras, sed quorum opera civitatem optime gubernes. *Ius gaudere congresibus assuesce, qui te & sapientia augeant, & virtutis apud alios opinione.* Add. *Diodor. Sicul. l. 1. c. 71.* Qui & l. 12. c. 12. memorat, à Charonda actionem pravæ societatis institutam, gravemque hujus delicti reis multam impositam. Et si optandum foret, minus sæpe verum deprehendi, quod Carneades dicebat: *divitum & regum filios solam equitandi artem recte discere, quia equus non novit adulari, Plutar. de discr. amici & adulatoris.*

§. 3. Generalis lex summorum imperantium est hæc: *salus populi suprema lex esto.* *Plato de rep. l. 1.* Nemo in aliquo principatu imperans, quatenus princeps est, quod sibi conferat, cogitat aut præcipit, sed quod subiecto conducatur, & quæ dicit, quæque facit, cuncta ad illius utilitatem decoremque dicit & facit. Ea enim intentione in istos imperium est collatum, ut per id procuraretur finis, ob quem civitates sunt institutæ. Inde credere iidem debent nihil sibi privatim expedit, quod non idem expedit civitati. *Socrates apud Xenophontem apomnem. l. 1.* Nonne mirum tibi esse videtur, si quispiam bubulcus pauciores ac peiores faciat boves, deinde non malus esse fateatur pastor? Hoc multo mirabilius est, si quis, cum civitati præsint, atque pauciores & peiores faciat cives, deinde non embuscat, nec se putet malum esse civitatis gubernatorem.

§. 4. Ad internam civitatum tranquillitatem necessarium est, ut voluntates civium ita temperentur & dirigantur, prout salutis civitatis expedit. Inde summorum imperantium est, non solum idoneas ei fini leges præscribere; sed publicam disciplinam ita sancire, ut non tam metu suppliciorum, quam assuetudine cives ad legem præscripta sese componant. Quippe cum solæ poenæ non tam ingenerent curam benefaciendi; (hoc quippe est opus rationis & disciplinæ,) quam sollicitudinem, nequis in maleficio deprehendatur. *Arist. Polit. l. V. c. 9.* Ὁ θελὼν ὁ δὲν τῶν ἀποφαινομένων νόμων, εἰ μὴ ἔσονται εἰς τισμένους καὶ πεπαιδευμένους ἐν τῇ πολιτείᾳ. Nihil utilissima poterunt leges, nisi à teneris reip. convenienter prima educetur ætas. *Horat. l. 3 ode 24.* Quid leges sine moribus vana proficiunt? *Isocrates Areopagitico de veteribus Athenensibus:* Insuetudo reos egerunt eos, qui ibi præstantissimos viros fore putarent, ubi leges exquisitissima haberentur; proclive cum sit, leges alias ab aliis exscriptas mutari. Verum non eam rem virtutis asserre incrementa, sed quotidiana vita consuetudinem. Nam plerosque iis moribus similes evadere necesse esse, quibus singuli educati fuerint: multitudinem autem & accuratorem legum constitutionem signum esse mali status republicæ. Nam dum delicta quasi aggeribus obiectis coercere conantur, necessario cumulari leges. Decere autem prudentes magistratus, non porticus implere legibus, sed efficere; ut cives institum habeant iustitia studium. Non enim Scitæ, aut plebs Scitæ, sed præclara instituta felicem efficere civitatem. Nam Homines male instituta leges etiam exquisitissimas negligere audere: qui autem recte & constanter educati sint, eos demum bonis legibus

gibus velle obtemperare. Ut autem ist hoc obtineatur, in rebusp. Christianis plurimum confert ipsa religio Christiana, sincera illa, & ab humanis commentis purgata, per pios & cordatos ministros doctrina & exemplo inculcata; quippe quæ præter dogmata ad salutem æternam facientia continet perfectissima præcepta moralia, quæ cum primis ad bene tolerandam vitam civilem animi mortalium disponuntur, & quæ eadem tamen legibus civilibus ita commode sanciri non possunt. Quam ob causam in omnibus, quas novimus, civitatibus Christianis pars parænetica juris naturalis ministris Ecclesiæ exercenda est commissa; cujus tamen pars dogmatica ad illos proprie pertinet, quæ disciplinæ peculiariter addi sunt. Add. Grotius de Jure summ. potest. circa sacra c. 1. n. 13. Plurimum quoque momenti huc afferunt scholæ publicæ, siquidem in illis doceantur non inanes nugæ, & male feriatorum hominum commenta, regni tenebrarum reliquæ: (vid. Hobb. Leviath. c. 46. & Lucret. l. VI. v. 973. seqq. sed solidæ literæ atque scientiæ, quarum usus sese per vitam humanam & civilem dispensat. Inter quas præcipua est, quæ de jure summorum imperantium, & eidem respondente civium obligatione solide docet. vid. Hobb. Leviath. c. 30. Est quoque insignis locus circa informationem juventutis apud Dionem Cassium l. 52. in orat. Mæcenatus ad Augustum. Add. quæ super supprimenda Academia Conimbricensi jactata sunt apud Connestagium de urione Lustan. l. 8. Nec insuper habenda, quæ de multitudine scholarum disferuntur ap. Gramondum hist. Gall. l. 3. Sed & maximum vigorem publicæ disciplinæ adferre imperantium exemplum Ispocrates ad Nicocl. τῆς πόλεως ὅλης ἡδὲ τοῖς ἀρχαῖς. Mores totius civitatis ad exemplum imperantium conformantur. Spartianus de caracall. novercam Juliam ducente: Nuptias eas celebravit, quas si sciret se legem dare vere, solus prohibere decessisset. Hæc igitur omnia ut in civitate recte se habeant, summorum imperantium est providere.

§. 5. Ad eundem finem expedit, perscriptas habere leges per spicuas & planas circa negotia, quæ frequentissime inter cives versari solent. Ispocr. ad Nicocl. Leges quare in universum æquas & utiles, & inter se consentientes: atque etiam tales, quæ & controversias civium quam paucissimas, & compositiones quam fieri potest celerrimas efficiant. Idem in Panathenæico bonas leges his notis designat, ut sint pauca, sic tamen ut & satisfaciunt & cognita faciles sint, qui illis sunt usuri. Dem. iusta, & utiles, & inter se consentientes; & magis hoc intentæ, ut publica instituta præclara sint, quam ut privata commercia sine fraude fiant. Lycurgus orat. contra Leo orat. οἱ νόμοι δεῖ τῶν συνθημάτων ὅτι διδάσκουσιν ἀλλ' ἐπὶ τῶν ὅσων αἱ δεῖ ποιεῖν. Leges propter brevitatem non docent, (sicut in disciplina juris fieri solet,) sed præcipiunt, quæ oportet facere. Quintilian. declam. 264. Quid interest, nulla an incerta sint leges? Decetero plura legibus civilibus sancienda non sunt, quam ad bonum civium & civitatis conducunt. Nam cum de eo, quod facere vel non facere debent, sæpius per rationem naturalem, quam per scientiam legum homines deliberare soleant; ubi plures leges sunt, quam ut facile memoria comprehendere queant, & per eas prohibeantur ea, quæ ratio per se non prohibet: necesse est, ut per ignorantiam sine ulla prava intentione incidant in leges tanquam in laqueos. Quo ipso civibus per imperantes supervacuum incommodum conciliatur; quod est contra finem civitatum. Hobb. de cive c. 13. §. 15. Leviath. cap. 30. Forma quoque judiciorum ita est temperanda, ut per processum brevem, ac minime tumultu-

sum quivis jure suo potiri queat. Proverbium est apud Persas: *Mellior est brevis injustitia, quam tarda justitia.*

§. 6. Quia autem frustra feruntur leges, si impune eas violari tolerant summi imperantes; igitur horum est executionem earundem procurare, poenasque sumere pro cujusque facti conditione, transgressorisque intentione & malitia. Qua quidem in re ita procedendum, ut se veritas legum non in modicos duntaxat cives, sed & in divites ac potentes exerceatur; quibus suæ opes aut nobilitas nunquam id licentiæ dare debent ut humilioribus impune insultare possint; præsentim cum à plebe per nimiam oppressionem in furem datæ civitati maximum periculum soleat imminere. add. *Hobb. Leviath. c. 30.* Nec si ne sufficiente causa venia indulgenda cum & iniquum sit, & ad irritandos civium animos efficacissimum, æqualiter meritis cæteris paribus non æqualiter tractare. *Pindarus Olymp. od. 13.* Εὐνομία βαρύνει πολλῶν, ἀσφαλὴς δὲ καὶ κηὶ ὁπλοῖς ἰσοπύχῃ εἰσὶν αἰετὶν, ὅπως ἀδρασι πλάτῃ, χρύσειαι παῖδες ὀφέλῃς θέμις ἐσσι.

§. 7. Uti autem nihil pœnis est sanciendum, quod non ad usum civitatis facit: ita pœnæ quoque sunt temperandæ, ut ad finem istum proportionem habeant, utque adeo cives non plus afflictionis, quam resp. utilitatis inde ferat. De cætero si scopum suum debent obtinere pœnæ adparet eas eousque esse intendendas, ut acerbitas earundem præponderet lucro & delectationi, quæ ex facto legibus vetito redundare potest. Add. *Hobb. Leviath. c. 30.*

§. 8. Quia porro hoc fine in civitatem coiverunt homines, ut securitatem adversus injurias aliorum obtinerent: summorum imperantium est, eo severius civium inter se injurias prohibere, quo faciliorem perpetua cohabitatio occasionem ad lædendum præberet. Nec discrimina ordinum ac dignitatum eo valere debent, ut potentiores tenuioribus prolibidine insultare possint. *Isocr. ad Nicocl.* καλῶς δημαγωγῆσις, ἐὰν μήτε ὁ ἄλλος ὑβρίζῃν εἴς, μήτε ὑβριζόμενον περισσοῦς. Bene popularis eris, si neque vulgi petulantia locum dederis, neque alios populo insultare passus fueris: sed provideris, ut & honores optimo cuique mandentur, & ceteri nullis injuriis afficiantur. *Xiphilinus epit. Dionis in Galba.* Etsi satis est privatis hominibus nullam injuriam facere: tamen principem providere etiam oportet, ne ceteri faciant. Sed & scopo summi imperii advertatur concedere, ut cives, quas sibi factas arbitrantur injurias privata violentia exlegantur.

§. 9. Præterea quamquam ad omnia civitatis amphoris negotia immeditate obeunda unus princeps non sufficiat, sic ut necessario ministri in partem curarum sint vocandi: tamen uti hi omnem à summo imperante auctoritatem mutuantur: ita & bene & male ab ipsis gestorum imputatio ultimo demum in istum redundat. *Isocras. ad Nicocl.* Sic alios, ut præfice rebus, quas ipse non geris, ut tibi adscribendum scius, quicquid illi fecerint. Idem *ad Demonicum Magistratum* adeptus nullius improbi ministerio in obeundis negotiis nititur. Nam quicquid ille deliquerit, id tibi imputabitur. *Themystius orat. 17.* Quum Saisbarzanes ab Artaxerxe provincia cujusdem præfecturam, minime sibi convenientem, cum tribus millibus darciorum petivisset, pecuniam quidem ille donavit, præfecturam vero non permisit. Χρυσίον μὲν ἔδωκεν, τὴν δὲ πόλιν οὐκ ἔδωκεν, ὅτι ἐσομαι ἐφ' ἡμῶν κακῶς ὅτι δέχην ὑπαρξέσθαι, ἀδίκω πρὸς. Pecunie enim, inquit, sitantum dem, non ob id indigentior: at vero si improbo præfecturam committam, injustior ero. *Euripides Rheso.* Χρὴ δ' αὖτε δέχεσθαι, & μάλιστα αὖ ἐφελᾷ. Con-

venit

venit quemque virum eo adhiberi, ubi maxime sit utilis. *Libanius* Legatione ad *Julianum* : Qualem equis aurigam praeferis, sic spera currum tibi moderatum viri. *Martialis* 8. epigr. 15. Principis est virtus maxima nosse suos. Quam ob rationem, & quia prout ministri sunt, ita recte aut prave negotia expediuntur. (add. *Xenophon* *Cyrop.* l. 8. post princ.) summi imperantes tenentur ad ministeria civitatis adhibere viros probos, & idoneos, & in eorum acta subinde inquirere, (*Lucianus de mercede conductis* : ὦτα καὶ ὀφθαλμοὶ βασιλέως πολλοὶ, ἔμῳ ὅν τ' ἀληθῆ ὁρῶντες, ἀλλ' ἅει τι καὶ ὑπερβῶντες, ὥς μὴ νοσεῖεν δοκοῦν. *Aures* Ἐς oculus regis multi, non solum vera videntes, sed semper quid ἔς addentes, ne domitare videntur.) Eisdemque prout rem gessisse deprehenduntur praemiis vel poenis tractare, quo ceteri intelligant, non minore fide ac diligentia publicam, quam propriam rem tractandam. Atque ne gratiae aut odio dari quid possit, Chienfes hoc modo solent cavere, dum nemini magistratum in loco natali gerere conceditur : quod ibi fere sint, quos peculiariter amamus aut odimus. Sic & cum pravi mortalium ad scelera perpetranda spe impunitatis alliciantur quæ ipsis præbetur facilissima, ubi iudices corruptionibus patent : summorum imperantium est, in ejusmodi iudices, tanquam fautores scelerum, quæ securitas civium abrumptur, severe animadvertere. (Inde *Diodor. Siculus* l. 1. c. 75. 76.) & iniquas eorum sententias rescindere. Nam id, quod apud *Aragonios* in usu esse dicitur, iniquum videtur, ut iudices quidem ob latam iniquam sententiam poenas dent, & illa nihilominus executioni detur. Præterea licet ordinaria negotiorum expeditio ministris credenda sit : summi tamen imperantes querelis ac desiderijs civium patienter aurem præbere nunquam detrectabunt. Quænam autem requisita summi imperantes respicere debeant in iis, quorum consiliis circa gerenda negotia publica uti velint, & quo modo eorundem sententiæ commodissime perquirantur, docet *Hobbes Leviath.* c. 25. & 30 & circa posterius notabile exemplum extat apud *Davilam de bello civili Gallie* l. 14. p. m. 969 ubi Pontifex circa abolitionem *Henrici Regis* non in consistorio, sed privatim singulos consuluit. *Isocrates* ad *Nicodemum* bonum consiliarium vocat χρησιμώτατον καὶ τρυφαιώτατον παύτων κτημάτων, utilissimam & rege omnium dignissimam possessionem. Notatu dignissima sunt, quæ circa magistratus apud *Chinenses* tradit *Neubef* in generali descript. Sinae c. 1. Nec insuper hadenda monita *Iacobi Regis* dono regio l. 2. ut princeps ministros eligat ex suo maxime judicio, non ad arbitrium aliorum, & promiscue ex omni parte populi, cum communis sit pater. Ubi & rationes addfert, quare ad ministeria pecuniæ publicæ sint adhibendi homines mediocris conditionis. Add. quoque *Libani* orat. V. de *Affesseribus*.

§. 10. Cum ad tributa, & alia onera ferenda cives nullo alio nomine teneantur, quam quatenus ista necessaria sunt ad sumtus civitatis belli pacisque tempore tolerandos : igitur summorum imperantium heic officium erit, non plus extorquere, quam necessitates aut insignes utilitates reipubl. requirant. vid. *Cicero* l. 10. circa fin. *Grotius* in *Lucam* c. 3. v. 13. Principium est publica onera cum publicis necessitatibus æquare, ita quidem ut liceat his ex publicis obventionibus semet pro dignitatis ratione sustentare; non item modum exigendi petere a suo, & aulicorum mancipiorum luxu ac libidine, quæ modum non habent. Add. quoque *Th. Mori* *Utopia* l. 1. *Libani* orat. 3. Ταμεία δὲ Φαληαῖ αἱ τὴν κεκτημένων οἰκίαι, ararium utilissimum sunt domus possessorum. Deinde ut ista

E e e e

justa

iusta in proportionem discernantur; nec aliquibus civibus immunitates concedantur in fraudem & oppressionem reliquorum. add. *Hobb. de Crue c. 23. §. 10.* Præterea ut colligatur modo, quantum fieri potest, minime sumtuoso, & ne manibus colligentium multum queat adhærescere; ne arario contingat, quod urnis & situlis, quæ ad extinguendum incendium plenæ hauriuntur, sed longa per manus traditione & concussione vix medium continent, dum eo perveniant, ubi aqua igni est injicienda. Sed nec prætereundum, quod Hybreas Orator M. Antonio Triumviro, duplicari per Asiam tributa jubenti respondit, geminam æstatem & geminum autumnum quoque eodem anno imperaret. Tum quæ collecta fuere, in ulus reip. impendantur; non per luxuriam, largitiones, superfluum ostentationem, aut inania dissipentur. *Drepan. paneg. Est improborum Principum postrema defensio, auferre donandi gratia.* Add. *Much. Montaigne essais l. 3. c. 6. p. m. 175.* Denique providendum, ut expensæ redivitis respondeant; & qua hi non pertingunt, à parsimonia, & circumcisís sumtibus supplementum petendum. Perniciosus est enim splendor, cui sustinendo reditus non sufficiunt. Imo ita splendide vivit, qui nemini debet. add. *Macchiavelli princeps cap. 16. Plinius panegy. Assuescat Imperator cum imperio calculum ponere: Sic exeat, sic redeat tanquam rationem redditurus, edicat quid absumserit, ita fiat, ut non absumat, quod pudeat edicere.* Apud *Conestagium de unione Lusitan. l. 1.* est quoque notabilis locus de mala œconomia Lusitanæ. p. m. 25. Nec est quod quinquam moveat illud *Ciceronis pro Rege Deiotaro: Fungit hominem dictum non multum lubet laudis in rege.* Quod *Hobbes Leviath. cap. XI.* ita explicat: *Frugalitas (quanquam in homine privato virtus) illis, quibus ea gerenda sunt, quæ multorum hominum vires simul possulant, aptitudinem adimit. Conatum enim debilitat, qui nuntius & conservari præmio debet.* Enimvero facile exarscet fons præmiorum, ni adsit frugalitas. Et si hæc regi amplectenda non per se, ac ut tantum divitias cumulet, sed ut materiam suppeditet & conservet negotiis bene gerendis.

§. 11. Quanquam autem summi imperantes subditos alere non teneantur, (nisi quod eorum, qui per immeritam aliquam calamitatem seipso sustentare non possunt, peculiarem curam agere caritas jubeat; & quondam Uncæ apud Peruvianos inter alios titulos maxime gaudebant appellari *Amatores pauperum.* apud *Garcilassum de la Vega Commentar. Reg. l. 2. cap. 14.* qui etiam l. 4. c. 7. memorat, viduarum agros plus habuisse privilegiorum, quam ipsius Uncæ:) tamen quia non solum ex bonis civium colligendi sunt sumtus, civitati conservandæ necessarii, sed etiam robur civitatis in virtute & opibus civium consistit; & quia gravis est domino quæ servit egestas: igitur illis quantum in se est, providendum erit, ut res familiaris civium gliscat. *Isocrates Nicool. Rem privatorum familiarem curato: & prodigos de tuo facere sumum, & ad rem attentos tuas opes augere existimato.* Bona enim omnia in civitate habitantium velut domestica sunt regum bene imperantium. Ad hunc finem facit cives disponere, ut quantum fieri potest uberem proventum ex terra, & aqua capiant; ut quæ apud ipsos proveniunt, materiis industriam adhibeant, aut quem ipsi commode laborem obire possunt, ab aliis non redimant; quod sit, siquidem artes mechanicæ rite foveantur. Maximi quoque heic momenti est, mercaturam, & in regionibus maritimis navigationem excolere: huc spectat diligentia Sclavitis, qua Ægyptum commerciis & communicationi fru-

cturam

Etium commodam fecit, apud *Diodor. Sicul.* l. 1. cap. 57. Add quoque tradita ab *Hobbeso Leviath.* cap. 30. circa societates mercatorum observanda. Enimvero non ignavia solum proscribenda, sed & ad parsimoniam revocandi cives per leges sumtuarias, quæ superflui sumtus prohibeantur, imprimis illi, per quos opes civium ad externos transferuntur. *Mæcenas ap. Dionem Cassium* l. 52. *Drutia magnæ non tam multa accipiendo, quam non multos sumtus faciendo colliguntur.* Et si maiorem hæc, quam quævis leges, efficaciam obtinet summorum imperantium exemplum. *Tacitus Ann.* III. *Præcipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque obsequium inde in principem, & emulandi amor, validior quam pœna ex legibus & metus.* Add. quoque quæ *Bernier de reb. in regno Mogol. circa suam* refert de causis, quæ vim auri in eo regno absumunt. Si qua tamen sit regio, quæ populi & pecuniæ multitudine abundet, in ea consumptiones non necessarias & luxuriæ propiores, tolerari expedit, ut plebs occasione se se alendi accipiat, & ne magna vis pecuniæ otiosa jaceat, modo ne enormis luxus alatur, & materia ad externos cum lucro experienda frustra consumatur.

§. 12. Quia etiam sanitas ac firmitas interna civitatum ex unione civium provenit, quæ quo accuratior fuerit, eo majori cum efficacia vis imperii per universum sese corpus civitatis dispensat: igitur summis imperantibus incumbit providere, ne in civitate factiones oriantur; ex quibus facilis in seditiones & bellum civile est prolapsus, quod tanto deterius est bello, quod concorditer adversus externos geritur, quanto bellum deterius est pace. *Herodotus Vrania.* Addatur *Evagrius historia Ecclesiastica* libro 4. cap. 31. de Justiniani in Veneram factionem studio, & ortis inde malis; nec non *Procopius histor.* arcana & *Idem de bello Persico* l. 1. cap. 24. Et *Baco sermon. fidel.* c. 15. & 49. Neve quidam cives inter se peculiaribus pactis connectantur; (vid. *Diodor. Siculus* l. 1. cap. 21.) Neve omnes aut aliqui ab ullo alio, sive intra sive extra civitatem constituto, sub quocunque obtentu, sacro aut profano, magis dependeant, quam a legitimo suo principe, & in nemine plus sibi præsidii repositum arbitrentur. Quia & ne existant tales, in quos adplicare queas illud *Seneca Oedipo*: *Stat ingens arbor, atque umbra gravi Sylvas minores urget.* vid. *Genes. XXVI.* 16. & *Baco sermon. fidel.* c. 35. Add. *Hobb de Cive* cap. 13. §. 12. 13. *Cominaus* l. X. circa med. p. m. 682.

§. 13. Denique cum status civitatum inter se sit pax latius infusa; summorum imperantium est curare, ut virtus civium, peritiaque armorum alatur, & omnia, quæ ad vim repellendam requiruntur, mature parentur, munita loca, arma, milites. *Mature, inquam.* Nam *miserum est opus tunc demum fodere puteum ubi sitis fauces tenet.* *Plautus Mostellar. act.* 2. c. 1. Ultra autem, etiam posita iusta belli causa, nemo laceffendus, nisi tutissima arrikerit occasio, & conditio civitatis commode id ferat. Eundem quoque ob finem consilia & molitiones vicinorum accurate exploranda, & observanda sunt; (cui fini hodie inter alia inserviunt legationes perpetuæ; vide *Marselaer Legato* l. 2. c. 11.) nec non amicitia & foedera prudenter contrahenda. Add. *Hobb. de Cive* c. 13. §. 7. 8. & *Baco sermon. fidel.* c. 29.

SAMUELIS PUFFENDORFII

D E

JURE NATURÆ ET GENTIUM
LIBER OCTAVUS.CAPUT PRIMUM.
DE JURE DIRIGENDI ACTIONES
CIVILIU M.

1. <i>De indole legum civilium in genere.</i> 2. <i>An lex civilis possit repugnare legi naturali.</i> 3. <i>An eadem crimina prohibiti definire possit.</i> 4. <i>Præcepta decalogi an sint leges civiles.</i> 5. <i>Nam aliquod justum fuerit ante leges civiles.</i>	6. <i>An quis aliquando ex æqui prævum mandatum superioris possit sine peccato.</i> 7. <i>Jussu superioris scelus non recte patrat.</i> 8. <i>An civis jussu regis recte militet in bello injusto.</i>

Postquam explicata sunt ea, quæ ad naturam summi imperii in genere spectant; jam evolvendæ quoque sunt quæstiones præcipuæ, quæ circa singulas partes summi imperii moventur. Et quidem cum potestas dirigendi actiones civium primo à nobis loco posita sit, abs qua leges civiles promanant, illis, quæ supra de legibus in genere tradidimus, nunc addenda sunt, quæ peculiariter ad leges civiles, & iustitiam summorum imperantium pertinent. Lex igitur civilis dicitur vel respectu *autoritatis*, vel respectu *originis*. Priori sentu civiles leges vocari possunt omnes leges, juxta quas in foro civili jus dicitur, ex quacumque demum origine promanent. Conf. *Grotius de Imperio summarum*. Potest. circa sacra c. 3. n. 3. 4. 11. & c. 4. n. 1. Equidem leges naturales & divinæ omnes homines, quibus latæ sunt, obligant, & earum transgressores poena eorum tribunali divino decernenda manet. Sed ut illæ plenam vim legis in foro civili obtineant, ex imperio civili oritur, cujus est definire, ob quæ delicta poena in foro civili sit exigenda, quæ vindictæ Numinis sint relinquenda. Item ex qua obligatione naturali actio detur in foro civili: quæ obligatio actionem non pariat, sed solo pudore & probitate hominum contineatur. Unde in civitatibus ob violatas leges naturales, quibus autoritas legis civilis data non est, nemo convenitur, aut punitur poena proprie dicta. Nam talia peccata utique comitantur illa mala, quæ poenæ naturales solent vocari. Et habent quidem in omnibus civitatibus vim juris civilis illa naturæ præcepta, citra quorum observationem pax interna inter cives stare omnino nequit. Quibusdam autem illa vis neque expresse, neque per praxin fori, est tributa, tum quod illorum, quæ

con.

contra eadem admitta dicuntur, disceptatio nimis obscure erat futura; tum ne tribu-
nalia immenso litium numero perstreperent; tum ut viris bonis præcipua laudis suæ
materia velut illibata relinqueretur, quæ est, sola Numinis reverentia citra metum poe-
næ ab hominibus infligendæ recte egisse. Quæ sane laus perit ubi discernere non licet,
formidine poenæ, an virtutis amore quis egerit. Quo spectat illud *Seneca de Ira* l. 2.
cap. 27. *Quam angusta resest ad legem bonum esse? quanto laxius officiorum patet, quam ju-
ris regula? quam multa pietas, humanitas, justitia, fides exigunt? quæ omnia sunt extra
publicas tabulas. At lex civilis respectu originis est, quæ unice à voluntate sum-
mæ potestatis civilis profecta est, ac circa illa versatur, quæ per jus naturale ac di-
vinum indifferentia sunt relicta, ad peculiarem tamen civitatis utilitatem faciunt. Quæ
tamen non minus civibus, quam aliæ leges sunt observandæ; quippe cum evidenter
magis conducatur ad socialitatem, ut in adiaphoris sententiâ imperantium valeat, idque
pro bono habeatur à subditis, quod imperanti tali videtur, quam ut æternæ inter eos
lites ea de re maneant, unde bella & cædes, quæ sine dubio mala sunt, merito forent
expectandæ. Cicero de invent. l. 1. Omnes leges ad commodum reip. referri oportet, & eas ex
utilitate communi, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. Nemo enim leges legum cau-
sa jactas esse vult, sed reipublicæ. Sic Philo Judæus de Iosepho, instituta particularium civitatum
appendices naturalis juris vocat, circa ea, quæ singulis civitatibus in commune videntur
conducere. Harum autem complexio cum vulgo nomine juris civilis veniat, obser-
vandum est, non omnia, quæ in corporibus aut codicibus juris civilis continentur
esse leges proprie dictas: sed præter mandata, quæ à summo imperio ob peculiare
bonum civitatis civibus injunguntur, multa inserta reperiuntur, quæ ad disciplinam
juris naturalis spectant. Pleraque ad disciplinam juris civilis pertinent, quæ ad duo
præcipue capita possunt reduci. Vel enim præscribuntur certæ formulæ, certique mo-
di, qui observari debeant in negotiis, quibus jus in alterum confertur, aut obli-
gatio in aliquo nascitur, ut illa firmitatem in foro civili obtineant: vel traditur mo-
dus, quo quisque jus suum in foro debeat persequi. Sic ut ubi juri naturali sua vin-
dicaveris, quæ interpretes juris civilis hætenus promiscue fere tractarunt, jus ci-
vile sit modicis deinceps finibus sit usurum. Ne nunc dicam, quod semper,
ubi lex civilis deficit, ad naturalem rationem recurritur, adeoque in omnibus
civitatis defectum legum civilium jus naturæ supplet. Quo respectu *Hobbes de
cive* cap. 14. §. 14. legem naturalem vocat *legem civilem non scriptam*. Hinc & apud
declamatores *in scriptis malefici datur actio*. De qua ita apud *Quintilianum* declamæ.
252. *Diligentissime majores hanc videntur excogitasse legem, quod cum scirent, nullam tantam
esse prudentiam, nullam immotam certam divinationem, ut omnia quæcunque ingenus malorum
excogitari unquam potuissent, providentia caventium videret: hac lege omnem malitiam, velut
quadam indagine cinxerunt; ut quidquid aliarum legum effugisset auxilium, quasi extrinsecus
circumdaretur.**

§. 2. Cæterum *Hobbes de Cive* cap. XIV. §. 10. sat paradoxe negat fieri posse, ut
lex civilis naturali juri repugnet, nisi forte illam contumeliam Dei lata sit. Idque hoc præci-
pue argumento, quod in civitatem coituri pacto sese obligent ad obsequendum mandata ejus, qui
summum imperium habet, id est, legibus civilibus; atque idem pactum lex natura servare ju-
bet;

*bet. Cum autem illud pactum, adeoque & obligatio ad servandas leges civiles sit antiquior ipsa legum promulgatione: ejusdem legis naturalis vi de non violandis pactis iuberi nos observare omnes leges civiles. Nam ubi obligamur ad obedientiam, antequam sciamus, quid jubeatur, ubi universaliter & in omnibus obedire obligamur. Enimvero heic præsupponi debet, homines in civitatem coituros jam tum juris naturalis fuisse intelligentes; ac inter fines civitatum constituendarum vel hunc præcipuum fuisse, ut leges naturales, quibus pax generis humani regitur, secure possent exerceri: denique in legibus naturalibus nihil esse quod naturæ ac fini civitatum repugnat, quin contra ad eundem illas amice conspirare. Igitur, qui in civitatem coalituri pacto se ad legum civilium observantiam obtrinxerunt, sane præsupposuisse censendi sunt, nihil contra jus naturale per leges civiles statuendum; neque peculiarem civitatum utilitatem, à qua civiles leges proveniunt, communi civitatum fini repugnare. Inde posset quidem lex civilis ferri, juri naturali adversa: sed talem legem ferre non nisi velans vellet, & cui civitatem destruere cordi foret. De cætero merito dictus fuit insanire Strato-cles, qui legem Athenis promulgavit, ut quidquid jusset Rex Demetrius, id & apud Deos fas, & apud homines jus esse. Plutarchus Demetrio. Ac detestandæ adulationis rea est Parysatis, dum Artaxerxi persuadet, ut contemtis Græcorum legibus propriam filiam duceret, addens; *πρότος νόμος αὐτὸν ὑπὸ τῆς θεῆς καὶ δικαιοσύνης ἀρετῶν καὶ καλῶν ἀποδο-δεργμένων, legem Persis ipsum à Deo, honestique & inhonesti datam normam. Item Artaxerxe.**

§. 3. Ulterius pro suo dogmate pugnat Idem de crve c. VI. §. 16. c. XIV. §. 9. 10. *Esti lege natura furtum, homicidium, adulterium, atque injuria omnes prohibeantur; quid tamen in cive furtum, quid adulterium, quid denique injuria adpellanda sit, id non naturali lege, sed civili determinandum esse. Non enim quomvis ablationem rei, quam alius possidet, sed rei alienæ tantum, furtum esse. Ast quid nostrum, quid alienum sit, legis civilis questionem esse. Sic non quomvis occisionem hominis esse homicidium, sed ejus tantum, quem vetat occidi lex civilis. Sic & illum dumtaxat concubitum esse adulterium, quem lex civilis pro tali declarat. Denique promissi violationem esse injuriam, ubi ipsum promissum est licitum: ubi vero paciscendi jus non est, ibi nullum jus transire, adeoque non sequi injuriam. Quæ autem pacisci possumus, & quæ non possumus, à lege civili dependere. Ad isthæc reponi potest, apud nos, qui sacras scripturas veneramus, ex ipsi legibus, quæ divinitus Judæis lætæ sunt, & ex aliis revelationibus de multis sane criminibus constare posse, quomodo Deus autor legis naturalis eadem definiri velit: adeo ut licet de facto civitas quosdam actus ab illa criminis nota exemerit, isti nihilominus legi divinæ adferantur. Præsertim cum sufficiens ratio monstrari nequeat, quare istis actibus in lege divina tales definitiones attribuerit Deus, quæ apud cæteras gentes non æque locum habere debeant. Sic Spartani permittebant quidem seni invalido, ut juvenem aliquem robustum imprægnandæ uxori suæ posset substituere; ita ut Spartæ neque maritus iste lenocinii macula, neque juvenis & uxor adulterii crimine laborarent: quia leges civiles ejus urbis talem concubitum cum uxore alterius autore marito sub adulterii nomine non fuerunt complexæ. Et tamen cum ex legibus divinis adpareat, per legem de adulterio quemvis concubitum cum muliere, quæ actu adhuc alteri matrimonio jungitur, prohiberi, utique contra legem quoque naturæ istas vicarias operas fuisse exercitas dicen-*

dicendum est, Deinde si quis contendere velit, definitiones certorum actuum in sacris literis traditas ad populi Judaici rempub. duntaxat pertinere & sic juris esse positivi; is tamen hoc saltem concedere cogitur; definitiones actuum legē naturæ interdictorum ita esse formandas per leges civiles, ut ne intentio & finis legis naturalis in irritum cadat, qui est, ut honesta & pacifica societas inter homines conferretur. Quod si igitur definitio aliqua legis civilis huic fini adversetur, eandem quoque legi naturali adversari omnino fatendum est. Sic si quis verbi gratia, adulterium vellet definire, si quis cum alterius uxore *volente* rem habuerit; aut furtum, si quis *noctu* rem furripuerit; aut homicidium, si quis *aperta vi* aliquem obruncaverit; quin hoc modo tranquillitas civitatis subverteretur dubium non est. Nec est quod credamus, paci hac ratione satisconsuli, quod ejusmodi definitiones sint universales: ita ut licet fors interdum incommodo aliquem afficiant, altera vice eundem iterum juvare possint: ac æqualitatem juris, quam ejusmodi leges inter cives constituunt; causam querelarum submovere. Et si enim fors nonnulla ut solis nobis licita essent, cuperemus: tamen si aliis quoque adversus non licita sint futura, ne nobis quidem ipsis ea licere desiderabimus. Talia si legibus civilibus constituantur, non poterit non pax, & decens ordo, quem natura servatum cupit, turbari. Quid quod si sola isthæc æqualitas sit valida esse cujus juri introducendo, eadem opera omnes leges tollere liceret; cum hac ratione maxima æqualitas introduceretur. Quod nemini sano facere in mentem veniet. Sic de Tartaris tradit *Sigismundus Baro Herbersteinus de rebus Muscoviticis*: *Iustitia apud illos nulla est. Nam ut quisque re aliqua indigerit, eam ab altero impune rapere potest. Si quis apud judicem de vi, iniuriaque injuria queritur, reus non negat, sed ea re secuturum non potuisse dicit. Tum iudex ratem proferre sententiam solet: si tu vicissim re aliqua egeris, rape ab aliis. Et si eum morem paulo mollius videatur describere Haythonus de Tartaris c. 48. Tartari, inquit, cibum libenter dividunt cum hospitibus, & volunt sibi per viam similem responderi, alio quin accipiunt violenter.* Per definitionem igitur Tartaricam furtum erit, quando invito domino subtrahitur, quo is, qui subtraxit, non eguit. Quæ definitionis angustia quod legem naturæ de furtis tantum non plane subvertat, in apico est. Ac non nisi perditis nebulonibus ejusmodi lex optanda foret; eum apud industrios homines lædissime possit evenire, ut ipsis eripiat id, quod minime omnium carere velint, cujusque simile apud alium non inveniant, aut ob custodiam domini auferre prohibentur. Præterea falsa est, quod præsupponit, juris civilis præesse dicti quæstionem esse, quid sit alienum, quid nostrum; & extra civitates non esse proprietatem rerum. Nam et si longe certior & firmior sit rerum suarum proprietas illis, qui in civitatibus, quam qui extra easdem vivunt; cum illorum bona junctis multorum viribus, & per auxilium prætoris defendantur, hiautem propriis duntaxat viribus nitantur: tamen quin & ante civitates institutas dominium rerum fuerit, gratis negatur. Sic cum hodie reges & resp. invicem in statu naturali vivant, eorumque dominia non communi aliqua lege aut judice, sed solis pactis, ac naturalibus acquirendi modis nitantur; quis tamen asserere audeat, regem unum alteri etiam quicum pactum ipsi non intercessit, res suas clam aut vi posse eripere citra furti aut raptus crimen? Sic ut ut concedamus, non

posse aliquem valide pacisci circa rem, per leges civiles interdictam; tamen quin illi, qui inter se in libertate naturali vivunt, pacisci queant, sic ut pacto violato fiat injuria, quis inficias ibit? Ergo & hoc falsum, unice ex legibus civilibus petendum, quid sit injuria. Quis porro negabit, homicidii reum esse, etiam qui solo jure naturali regitur, qui alterum extra bellum, aut necessitatem propriæ defensionis interficiat? Porro adulterium esse fidei conjugalvis violationem, etiam citra subsidium legum civilium ex solo jure naturali intelligitur. Quin tamen leges civiles contractui matrimoniali certa quædam capita possint superaddere, quibus deficientibus idem in civitate invalidum, & nullum habeatur, aut certis effectibus destituatur, apertum est. Denique accurate est distinguendum inter id, quod legibus civilibus præcipitur, & quod iisdem permittitur duntaxat, sed non prohibetur sancita poena, in foro civili infligenda. Hæc enim invicem non advertantur, jure naturali esse interdictum, & legibus civilibus permissum. Nam permisso legis civilis non facit, ut actus aliquis non sit contra legem naturæ, aut ut quis citra peccatum in DEUM eundem possit admittere; sed duntaxat declarat, per potestatem civilem non prohiberi, qui eum velit committere, nec eo nomine poena affici; atque in foro humano istis actibus eosdem concedi effectus, qui alias consequuntur actus jure naturali licitos. Unde Tartaricæ leges non præcipiunt aliis res subripere, neque puto dominos prohibent contra raptores res suas defendere: sed qui id fecerit non plectitur, nec ad restitutionem adigitur; adeoque in foro ejus gentis ista subtractio instar legitimi modi acquirendi habet. Idem judicandum de Laconicorum puerorum furtis. Nam illud apud *Plutarch. apophth. Lacon.* κλέπτεν νόμιμο τὸς πῆδας, non necessum est verti, *lege jubebantur*, cum etiam notare possit, *lege permittebantur*. Quod enim Xenophon *περὶ ἀναξίας* l. 4. dicit, Spartanorum pueris *ἐκ αὐτῶν εἶναι, αἰδᾷ ἀναγκαῖον κλέπτεν*. Non turpe esse, sed necessarium furari; id joco ab ipso dictum, & ut Chirolophum Laconem morderet. Neque vero tam foedus erat iste mos, ut à nonnullis credatur, aut prout in eum invehitur *Isocrates Panathenæico*; cum tantum circa hortos & cibaria ea licentia pueris fuerit indulta; & compertis verbera & fames pro piaculo forent. vid. *Plutarch. Lysurg.* & *Xenophon de rep. Lacedæmon*. Longe scœdiora de licentia furtorum apud Colchos tradit *Busbequius epist. 3. p. m. 155*. Huc facit & illud, quod *Idem apothegm.* refert de Dionysio: cum maleficia reliqua acerbè vindicaret, vestium furibus (λαποῦσαις) solus perpercit, ut Syracusani aliquando cogerentur finem convivendi & se invicem inebriandi facere. Add. l. 1. D. de aleator. Sic & Spartæ nullum præceptum neque maritum vetulum, neque juvenem admissarium urgebat: sed si ipsi consensissent, leges non intercedebant, & ex tali concubitu genitos pro legitimis habebant, ac ad paternam hæreditatem admittebant. Sic ubi duella, privato fervore suscepta, permixta sunt, cædes in iis perpetrata à poena homicidii in foro duntaxat civili, non item in foro divino eximitur. An vero potestas civilis talia recte possit permittere, & quidem non per nudam conventiã, sed expressa in leges publicas relatione, asserere non ausim; cum utiq; hoc modo tantum non cives invitet ad talia patranda, quæ legi naturali repugnant. Dissimulatio talium utcumq; excusari potest, si conditio temporum, & genius populi directæ per remedia istiusmodi libidinem sisti non ferat. Sicut & illud ratione non caret, quod jus Romanum actionem *reum assolarum* vocat, ubi revera furtum fuit patratum.

§. 4. *Idem de Cive* c. XIV. § 9. tradit, præcepta decalogi esse præcepta civilia, non naturalia; & hoc modo explicanda: *parentibus honorem civili lege definitum non denegabis: hominem, quem leges vetant occidere, non occides: legibus veterum concubitura fugies: rem alienam domino invito ne auferas: leges & iudicia falso testimonio non frustraberis.* Ubi notanda est falsa hypothesis, quasi ante civitates nihil proprium, nihil alienum, nullum matrimonium, & quidlibet in quemlibet fuerit licitum. Sane patet, illa præcepta eos invicem stringere, qui non in communi civitate, sed in statu naturali vivunt, solumque jure naturæ invicem utuntur. Nam isti utique pacto inter se res potuerunt dividere, & actu diviserunt. Ergo hi non minus in septimum præceptum peccant, si vi aut clam alterius res invadant, aut surripiant, quam si civis civi hoc faciat. Si quis negare auit, adulterium committere, qui thorum ejus, qui cum in naturali libertate vivit, violat. Vid. *Gen. XX. 3. XXVI. 10.* Denique cum in statu naturali saltem arbitri locum habeant, quæstiones facti interventu testium decidunt, *Hobbes de Cive* cap. 3. § 23. ibidem quoque octavo præcepto usus erit. De cætero pleraque præcepta decalogi materialiter utique ad jus naturale referuntur. Quando tamen considerantur, prout duabus tabulis insculpta, & per Mosen populo Israelitico promulgata fuerunt, civiles leges recte vocari possunt, vel potius summa capita juris civilis ejus populi, quæ deinceps in specialia præcepta, additis sanctionibus poenalibus, dispecuntur. Add. *Philo Judæus de decalogo.* Quod spectat, quod tradit *Grotius ad Matth. V. 27.* in decalogo non omnia delicta, ne ea quidem, quæ legi civili puniuntur, (expressis verbis) comprehensa sunt; sed ea duntaxat, quæ in quoque genere summam habent atrocitatem. Neque enim vulnerationis fit mentio, sed homicidii, neque omnis lucri cum jactura alterius, sed furti, neque omnis perfidiæ, sed falsi testimonii.

§. 5. Evolvendum quoque jam, quod *Idem d. l.c. XII. §. 1.* inter seditiosas opinioniones, & ex quibus civitates intrinsece ad ruinam disponuntur primo loco hanc recenset: *cognitionem de bono & malo pertinere ad singulos. Regulas enim boni & mali, justi & injusti esse leges civiles: ideoque quod legislator præceperit, id pro bono; quod vetuerit, pro malo habendum. Inde iniquum esse dicturum: regibus non esse obtemperandum nisi juxta præceperit. Ante imperia justum vel injustum non existisse, ut quorum natura ad mandatum sit relativa; actionemque omnem sua natura esse adiaphoram; quod autem sit justa vel injusta, à jure imperantis provenire. Reges igitur legitimos quæ imperent juxta facere imperando, quæ vetent, vetando injusta. Privatos autem homines, dum cognitionem boni & mali ad se trahunt, cupere esse sicut reges, id quod salva civitate fieri nequit. Circa isthæc notandum, id quidem penes reges esse, legibus naturalibus vim juris civilis in foro humano exserendam addere vel demere, addita sanctione poenali, aut negata; simulque multa, quæ sunt extra leges naturales jubendo juxta, vetando injusta facere. Verum quod ante imperia civilia justum vel injustum non extiterit, per jus naturale definitum, & conscientias hominum stringens, id vero æque falsum est, ac si asserere velim, veritatem & rectitudinem ab arbitrio hominum, & non à natura rerum dependere, aut rerum naturam à summis imperantibus pro lubitu posse fingi, aut veritatem de eadem re diversam esse posse. Et res ipsa *Hobbeso* satis reclamatur. Scilicet*

isti patresfamilias, quorum coitione civitates initio extiteræ, cum adhuc disjunctim viverent, ad brutorum instar agebant; non servabant pacta cum aliis intra; suo jure, quando libitum erat, aliis vitam & bona eripiebant; & quæcunque patrabant pro adiaphoris habebantur. Hodie quoque reges absoluti, qui utique inter se in statu naturali vivunt, quando pacta non servant, aliis sua ereptum eunt, nullam justitiam violasse censentur; quos tamen legibus civilibus haudquaquam subiectos constat. Quin contra neque coalescere poterant civitates, neque coalitæ servari, nisi ante ipsas aliquid justum vel injustum extitisset. Nam pacta in civitatibus constituendis intervenisse certum est. At quomodo homines pactorum aliquem heic esse usum persuadere sibi poterant, ni antea scivissent, justum esse pacta servare, injustum non servare? Et si antea definitionem legum civilium non est justum pacta servare; quid obstat, quo minus pro libitu subiecti obsequium exuant, ac civitatem, cumque ea omne discrimen justii & injusti tollant? Nam utique frustra quis superaverit, sola vi metuque tantam sese hominum multitudinem perpetuo continere posse. Unde etiam nullus unquam Rex credo tam demens fuit, ut aliquid præciperet, quod generalibus naturæ legibus est interdictum, aut vetaret, quod iisdem est præceptum, puta ut nefas sit fidem servare, ne quis alteri suum tribuat, ne honeste vivat, ut quilibet quemlibet quantum possit lædat, &c. Ast cur non tales quoque leges possent ferri, si nihil est justum, & injustum ante definitionem legum civilium? Ast talia non magis præcepto imperii civilis bona & justa fieri possunt, quam ejusdem mandato venenum vim nocendi humano corpori exuere potest. Ex quibus etiam facile colligitur, in quantum à vero abeat *Polybius* libro VI. qui itidem originem justii & injusti à civitatibus videtur arcessere. Quem citra judicium excipit *Macchiavellus* discurs. ad *Livium* libro I. capite 2. Add. *Rich. Cumberland* de leg. nat. c. 5. §. 5. Enimvero in alio sensu thesis *Hobbesii* admitti potest; si nempe bonum & malum accipiat pro eo, quod reipub. expedit vel non. Nam hæc sane feditiosa est opinio; cognitionem boni & mali, id est, ejus, quod bonum & malum, utile, vel inutile est reipub. pertinere ad singulos. Id est, singulis competere facultatem judicandi de aptitudine mediorum, quæ ad promovendum bonum publicum usurpare jubet princeps, cum hoc effectu, ut ab illo judicio cujusque ad obsequendum obligatio suspendatur. Huc enim adplicari potest illud *Taciti* H. I. 83. *Tam ne scire quadam non milites solum, sed & cæteros subditos, quam scire oportet. Si ubi jubentur, querere singulis liceat, pereunte obsequio etiam imperium intercidit.* Nec ea laus militis, qui *jussa ducum interpretari, quam exsequi maverit.* Idem H. II. 39. *Cato de re rustica* c. 5. *Villicus ne plus censcat sapere se, quam dominum.* Et hæcenus recte *M. Terentius* apud *Eundem* Ann. VI. *Non est nostrum estimare, quem supra cæteros, & quibus de causis extollas. Tibi summum rerum judicium dii dedere; nobis obsequii gloria relicta est.* Item illud *Platonis* *Politico*: *ὁ δὲν θεὸν τὴν νόμον ἔχει σοφώτερον. Νῦν οὐκ ὀρεῖται τοῖς νόμοις ἐπὶ τῶν νόμων σοφώτερον ζητεῖν ἔχει, τὰς ἐπὶ τοῖς νόμοις ἐπὶ τῶν νόμοις εἰσαγαγέσθαι.* *Se legibus sapientiores esse studere est id, quod in laudatis legibus prohibetur.*

§. 6. Est quoque hoc loco examinanda quæstio satis ardua; an peccare unquam queat

queat subditus exsequendo mandata sui principis, si scilicet ipse præ se ferat, sese nudam obire executionem, omni cognitione simulque necessitate reddendæ rationis injubentem devoluta. Nam differunt quidem leges, & mandata principum, in eo, quod illæ sint mandata generalia, quosvis subiectos spectantia; hæc autem pro re nata certis subditis injunguntur. Circa producendam tamen obligationem in eo, ad quem diriguntur, parem cum legibus effectum obtinent. Igitur per vulgata sententia est, admitteri quandoque peccatum, si quis jussis imperii civilis pareat; adeoque posse & debere civem talia jussa ad propriam conscientiam bene informatam exigere. Apud *Sophoclem* ita *Antigone*. ἔδὲ δένειν ποσῶντιν ὧς μὴν τὰ σά κηρύγμαθ', ὥς ἀρχαῖα καὶ Φαλὴ θεῶν νόμῳ δυνάσασθαι θνητὸν οὐτ' ὑπερδραμεῖν. *Neque posse tua, tantum putavi tua edicta, ne non scripias, & certas Deorum leges possit mortalis violare.* Quin & sub hac conditione intelligi debere promittere obsequium bonos viros, quibus sedet, de actionibus suis rationem sibi tribunal apud divinum reddendum, & regnum omne sub graviore regno esse, quod nempe jussa imperantium capessere velint, modo cum jure naturali & divino manifesto non pugnent. Nam ubi contra civilem legem jubeat quid facere Rex, quin citra peccatum pareri possit, dubium non est. Contra *Hobbes de Cive* cap. XII. §. 2. pro feditiosa opinione declarat hanc: peccare subditos, quoties mandata principum suorum, quæ sibi videntur injusta esse, exsequuntur. Ubi id sane periculosum est tam civitatibus, quam conscientis privatorum, credere, si scrupulus duntaxat, aut dubium circa æquitatem jussorum oriatur, recte posse eadem detrectari. Hoc enim modo sæpissime necessum est, ut in precandi necessitatem cives incendant; dum contra conscientiam facturi sint, si obediverint; contra fidem superioribus datam, si non obediverint. Nam illud utique in confessio est, conscientiam, inter dubia momentorum nutantem, sibi optime consulere, electa illa parte, ex qua minus peccandi periculum. Jam autem longe præsentius est periculum peccandi propter dubium illiquidum fidem expresse datam negligere; cum jussa superiorum semper comitetur præsumptio justitiæ, & eadem sæpe ex tali procedant ratione, quam privatis dijudicare haudquidquam concessum. Deinde illud probe notandum est, quod *Idem l. d.* subjicit, Peccatum meum est, quod faciens peccatum meum esse puto; quod vero peccatum alienum esse puto, possum quandoque sine peccato meo facere. Nam si jubeat facere, quod peccatum jubentis est, modo qui jubet dominus meus sit, id si facio non pecco. *Procopius histor. Goth. l. 1. Legatus mittentis iussu verba enunciat, eorum culpam, si quid peccatur, non ipsi, sed ei, qui imperavit, æquum est imputari: cum legato obsequii incumbat necessitas. Seneca Troadibus. Ad auctores redit sceleris coacti culpa. Add. l. 1. D. de his qui not. infam. verb. non in suis. M. Seneca l. 4. controvers. 27. Non est impudica, quæ arcesita fuit à tyranno, non dicitur sacrilegus, qui deorum immortalium dona manibus suis tulit ad tyrannum, aut qui funestas tyrianni imagines inter effigies deorum immortalium consecravit.* Potest enim utique quis ab imperante injunctam suscipere meram executionem actionis, quæ in peccatum imputatur soli imperanti, non item executionem facienti. Ad quod tamen hæc requiri arbitramur, primo, ut mera duntaxat executio illi injungatur, id est, ut ipse tantum membra sua, viresque corporis actui accommodet; de cætero autem neque oc-

caſionem aut prætextum præbeat, neque excuſationem adhibeat; ac eundem exſequatur prius tanquam alienum, non tanquam ſuum. Deinde ut & illud ipſum miniſterium quantum poteſt averſetur & deprecetur. Memorabile exemplum extat apud *Ad. Olearium iun. Perſici* lib. 5. c. 32. Denique ut propter detrectatam iſtam exlecuſionem ipſi præſens vitæ periculum, aut aliud grave malum, ad quod pro altero ſubeundum neque juſtitia, neque caritas obligat, intentetur à mandante, cui malum id repræſentandi vires ſunt, & præſertim ubi is etiam citra noſtram opem alteri malum ſit illaturus. Equidem id maniſeſtum eſt, nullam ineſſe vim obligandi, id eſt, conſcientiis intrinſecam aliquam neceſſitatem injiciendi quorumvis hominum mandatis divino juri repugnantibus; & omni crimine carere, qui illis obſequi neglexerit. Enimvero longe diverſa ſunt; aliquid per conſcientiam teneri facere, & aliquid citra peccatum poſſe facere, malo graviffimo declinando. Multa quippe ſunt, ad quæ nequam intrinſece obligamur, quæ tamen recte à nobis, urgente neceſſitate, luſcipi poſſunt. Heic autem non quæritur, an ad tale quid teneamur, ſed an citra proprium peccatum id exſequi poſſimus, ne fruſtra vitam noſtram perdamus. Neque ſtringit nos illud *Plinius III. ep. 9.* ubi memorat, ſenatui ſeſe adprobariſe, etiam miniſterium crimini eſſe. Iſti enim, in quos peroraverat, rei non fuerant meri exſecutores alieni facinoris, ſed calumnias innocentibus intenterant, ut proconſuli occaſio foret in opes ipſorum invadendi: & delationes exercebant non tanquam actum alienum, ſed tanquam ſuum; ac ſuo nomine reos criminum inſimulabant, non proconſulis nomine, & velut ab ipſo juſſi. Neque metu mortis ad calumnias obeundas adigebantur. Equidem dicebant, ſe eſſe provinciales, & ad omne imperium proconſulium metu cogi. Verum longe probabilius erat, ex cupidine lucri ipſos talia patraſſe; & ut forte minas in detrectantes adhibuiſſet proconſul, non tamen credibile eſt, præſens mortis periculum ipſum intentatſe, quod declinandi nulla facultas foret. Quo facit illud apud *Tacitum Ann. XIII.* *Suilius nihil ex his ſponte ſuſceptum, ſed principi paruiſſe defendebat. Tum juſſa Meſſalina præendi, & laborare deſenſio.* Cur enim neminem alium delectum, qui ſavienti impudica vocem præberet? Puniendoſ rerum atrocium miniſtros, ubi præmia ſcelerum adepti, ſcelera ipſa aliis delegent. Hinc merito laudatur Julius Græcinus, qui *Marcum Silanum accuſare juſſus, & quia abnuerat interfectus eſt*, apud *Tacitum Agricola.* quem inſigni quoque encomio ma-ctat *Seneca de benef. II. 21.* Sed & in hoc caſu preces ſuperiorum neceſſitati & imperio æquipollere non arbitramur. Utut alias notum ſit illud *Platonis epiſt. VII.* *Τὰς τῶν τυραννίδων δεήσεις ἐς μέν, ὅτι περιγμένας ἀνδράγαυς εἶσιν.* Preces tyrannorum neceſſitati permixtas non ignoramus. Sed neque *Doegi* exemplum. *Samuel. XXII.* nobis adverſatur. Nam & ipſi hoc expreſſe addidimus, ut quantum quis poteſt, tale miniſterium deprecetur: id quod laudabiliter cæteri ſatellites Saulis fecerunt. (Sicuti & laudabiliter obſettrices immane juſſum Pharaonis etiam falſiloquio elulerunt. *Exod. I.*) Sed *Doeg* ille prompto animo ad exſequendum regis juſſum, cui nulla comminatio adjuncta legitur, proſiliit, cum antea innocentibus viris falſum crimen impigiffet, quaſi clandeſtina conſilia cum *Davide* in regem miſcuiffent. Nam falſa quædam ipſum detuliſſe, ex *Palmo LII.* tatis adparet. Fatendum tamen eſt, etiam nudam exſecutionem quorundam actuum multis

ipſa

ipſa morte acerbioſiorem videri; puta ſi quis à tyranno jubeatur parentes aut liberos ſuos jugulare, aut cum matre, filia, aut beſtia concumbere. Ad quale miniſterium effugiendum mortem potius vir fortis elegerit. Sicuti & nemo facile reprehenderit conſtantiam Romanorum, quos Hannoibal inter ſe compoſuit, & fratres quidem cum fratribus, patres cum liberis, cumque cognatis cognatos dimicare juſſit. Qui tormentis potius immori, quam manus propinquo ſanguine polluere maluerunt. *Diodorus Siculus* l. 25. in excerptis *Peireſciani*. Apud *Laonicum Chalcocondylam* l. 1. Amurates parentibus eorum, qui ſe junxerant *Sauzi* ſeditionem concitanti, præcepit, ut filios necarent ſuis manibus. Patres duo fuere, qui noluerunt tam crudele exequi imperium. Hinc & ipſi trucidati ſunt ſimul cum filijs. Nam dicere ſolebat, nequaquam iſtos citra conſilia parentum deſeciſſe ad *Sauzem*. Nunc autem cum fortuna utantur dubia, eos mutare in utramque partem. Illud tamen hautquaquam fas eſſe arbitramur, ut pro vita mea ſervanda operam meam velim afferre ad occidendum alterum innocentem. Hoc enim foret in pretium propriæ vitæ offerre vitam alterius. Et non pauca ſunt, quæ pro pretio facere non poſſumus, quæ alia tamen ſub conſideratione facere lieet. *Abr. Rozerius de Braminibus part. 1. cap. 19.* memorat, apud *Bramines* credi, uxorem ſine peccatō poſſe facere, quæ maritus jubet, utut illud malum ſit: peccatum quippe non ipſi, ſed marito imputari, cui illa obtemperare teneatur.

§. 7. De cætero non poſſe aliquem juſſu ſuperioris ſuſcipere actionem tanquam ſuam, quæ conſcientiæ rectæ dictamini repugnat, nemo cui aliquis pietatis ſenſus eſt negabit. Hinc recte judices illi apud *Joſephum de bello Judaico* l. IV. cap. 19. qui *Zachariam* innocentem damnare volebant, utut præſens ſibi periculum à *Zelotarum* furore impendere intelligerent. Contra maximo ſe ſcilicet ſcelere obſtrinxerunt judices, de quibus eſt 1. *Reg. XXI.* Pronunciabant enim ſententiam non tanquam à rege pro imperio dictatam, ſed tanquam liquido crimine ab ipſa juſtitia ſuggeſtam. Par ſcelus illorum teſtium erat, Idem judicandum de delatoribus, qui calumniis viros potentes aut opulentos onerant, ut malis principibus occaſio naſcatur eosdem ſubvertendi. Inter quos quondam non obſcurum nomen fuit *Marcellus Eprius*, *Thraſea* delato famoſus, qui in excuſationem ſui apud *Tacit. H. IV. c. 8.* adfert; non magis ſua oratione *Thraſeam*, quam iudicio ſenatus affictum. Quod erat crimen communicare, non purgare. *Servitium* *Neronis* per huiusmodi imagines illuſiſſe. Sed nimirum ut tu potiſſimum cum mimis inſtrueres ſubigebat avaritia, & libido præpoſtera via ad honores graſſandi. Alii, qui eandem artem ſectitaverant, excuſabant, ejusmodi operis dignitatem aut ſalutem ſe redemiſſe. Quorum deſenſiones, quod ſcilicet perdere alios quam periclitari ipſi maluerint, non ideo tolerandas cenſet *Curtius Montanus* apud *Eund. d. I. c. 42.* quod omnes eos crimine vacare crederet, ſed per figuram quædam concedere videtur, ut reliqua cogravius urgeat. Nec injuſte ſenatus occiſo *Nerone* delatores, & miniſtros more majorum puniendos ſtagitabat, genus hominum publico exitio repertum. *Ibid. cap. 30.* Quorum ille ipſos in foro flagellum ac fuſtibus caſos, ac noviffime traduſtos per amphitheatri arenam pariter ſubjici in ſervos, & venire imperavit, pariter in aſperriſſimas inſulas avehi, *Suetonius: Tiſo cap. 8.* Hic quaſſis navigiis impoſitos tempeſtatibus abſorbendos, aut in deſertos ſcopulos impingendos attribuit. *Plinius Panegy. cap. 34. 35.* Sic occulta *Tiberii*

mandata Cn. Pisonem crimine necati Germanici non solvebant, si modo is revera mortis ejus causa. Ac ut maxime ea promississet apud patres, in pudorem quidem Tiberium dedisset, cui non relinqueretur, quomodo vindicaret scelus à se justum; patribus tamen integrum erat reum damnare, quia in eo patrandi non justum principis præse tulerat; sed ipse potius, quæ honeste juberi non poterant, cupide susceperat, ut flagitio Tiberium sibi haberet obnoxium. *Tacit. A. III. 16. Sed nec Joabum plane immu-* nem arbitramur à reatu ex cæde Uriæ contracto. 2. *Samuel. XI. 14. 15. 16. utut d. l. cap. XII. 9. solius Davidis, tanquam caulæ principalis, mentio fiat. Recte quoque* Papinianus, quod Getæ, cædem excusare detrectavit, addito famosissimo dicto; *non tam facile parricidium excusari posse, quam fieri.* Alii tradiderunt, dictare noluisse orationem qua invehendum erat in fratrem, causatam; *aliud esse parricidium, accusare innocentem occisum.* Id tamen rejicit *Spartianus in Caracallo c. 8. ea ratione, quod ipse, utpote præfectus non potuerit dictare orationem:* (et si quo minus hoc ipsi extra ordinem injungi potuerit, non adparet;) & addit; *constare, quod occisus sit, tanquam fautor Getæ.* Quidquid hujus sit, recte quis ingenium suum sceleribus defendendis commodare detrectat, etiam si alieno nomine id scriptum sit promulgandum. Nam subtilis excogitatio speciosorum argumentorum, adhibito colorum ac delenificæ tuæ lenocinio, pro pura executione alieni actus haberi nequit. Secus tamen videtur sentiendum, si ejusmodi orationem, abs se aut alio compositam, Caracallus cuiuspiam in senatu recitandam injunxisset, constituta in detrectantem capitali pœna. Huc quo non pauca loca ex *Platonis apologiâ Socratis* adplicari possunt. Facit quoque huc, quod de Salustio refert *Dio Cassius l. 43. quem* *Cæsar Numidis verbo quidem regenda, re autem ipsa diripiende regionis causa præfecit. Enimvero Salustius* & pecunia capta, & exspilata provincia accusatus summam infamiam reportavit, quod cum ejusmodi libros composuisset, in quibus multis acerbisque verbis eos, qui ex provinciis questum facerent, notasset, nequaquam suis scriptis in agendo stetit. *Itaque etsi à Cæsare absolutus fuit, tamen suis ipsis verbis proprium crimen abunde quasi in tabula propositum divulgavit.* Enimvero ubi factum principis nondum liquido injustitiæ est convictum, cavebit civis, & cum primis minister publicus id præmature atro calculo notare; cujus est semper pro justitia domini sui præsumere. vid. solæcismus politicus *Aligrii Cancellarii Galliæ apud Gramondum hist. Gall. l. 16.*

§. 8. Ex iisdem fundamentis est definiendum, an civis jussu principis in bello injusto recte arma sumat? Ubi *Grotii leg. 2. capite 26. §. est* sententia; quando manifestum est, injusta arma à principe alteri inferri, haut fas esse civi, ut sit auctor scelerum. Sed in dubio sequendam esse partem tutiorem, quæ sit, abstinere bello. Enimvero caute nobis ista videntur temperanda, ne exinde vis civilis imperii destruat, & in negotio tanti momenti obsequium civium à singulorum judicio suspendatur; præsertim cum heic facile sit timiditati & ignavia scrupulum conscientie obtendere. Equidem ubi ad deliberationes quis admittitur, & suffragii ferendi jus habet, si citra consensum proprium cæterorum decreto non obligatur, ne id quidem, de quo dubitat, recte potest suscipere, nedum id, de cujus injustitia liquido constet. Id quod etiam locum potest habere, si ipsi optio concedatur militandi aut quiescendi. Quid si autem simpliciter parere jubeatur? Ubi arbitramur, apud omnes gentes,

gentes, quæ aliqua honesti cura est, in deliberationibus de bello suscipiendo causam belli iustificam temper præsupponi. Hoc qui facere negligunt, apud illos de conscientia nequidquam disputaveris. Sed circa hoc potissimum deliberatio instituitur, an heic & nunc reipubl. expediat ex tali prætexto bellum alteri inferre; Heic cui cura reip. peculiariter incumbit, & vires civitatis penitissime perspectæ, sane clarius præsumitur cernere, quid ex usu sit, quam privatus aliquis. Quod si autem quis, posita licet iustitia belli, dubiter, num satius sit, injuriam reip. illatam negligere aut condonare, quam bello exsequi; is sciat, nullo modo videri sufficere hanc causam, quare civis possit imperio civili obsequium denegare, ejusque rigorem in se irritare, quia iudicat, ab eo adversus alterum non observari virtutem aliquam, cui vis imperfectæ duntaxat obligationis inest. Adeoque tutissimum fuerit, si civis heic simpliciter pareat, summumque imperantem super iustitia belli Deo rationem reddere permittat. Recte Hector apud Homerum *Iliad.* μ. Εἰς δ' ἄνδρ' ἀρετῆς δι' ὠμὰς πρὸς πατρίδας. *Optimi est instar auguri pugnare pro patria.* Apud Tacitum *Histor.* II. publicum facinus vocatur, quod in acie partem filius interfecisset. Add. l. 2. §. 1. D. de noxal. act. leg. 37. D. ad L. Aquiliam. Notandum tamen hæc ad cives tantum pertinere, qui summi imperii iussu arma capiunt. Nam qui ultro militiam alieni principis suscipit, omnio de iustitia causæ ejus, quem sequitur, certus esse debet. Unde non immerito apud sapientes male audiunt, qui citra ullam causæ considerationem vitam suam ære locant. De quibus Güntherus *Liguvinol.* 7. *Ære dato conductæ cohors; & bellica miles Dona sequens, pretioque suum mutare favorem suetus, & accepto pariter cum munere bello, Hunc habuisse, dator pretii, quæm jusserit, hostem.* Nec præclare nimis de hilce sentit Thom. *Morus* *Utopia.* l. 2.

CAPUT II.

DE POTESTATE SUMMI IMPERII IN VITAM

Civium ex occasione defendendæ civitatis.

1. Summus imperans potest cives vitæ periculo exponere in bello.	4. Quanta sit militum obligatio.
2. An militiam de recte liceat propter postum cum hoste.	5. An civitas civem innocentem possit dedere.
3. Nemo se ad militiam inutilem reddere debet.	6. Civitas potest civem suum alteri obsidem dare.

Quæquam eo fine in civitates ab hominibus coitum sit, ut cum alia sua bona, tum præcipue vitam in tuto collocarent: ad conservationem tamen civitatum necessarium fuit, ut summum imperium aliquam in vitam civium haberet potestatem; idque duplici fine, tum avertendo aliquo à civitate malo, tum compescendis peccatis. Ex priori capite id potestatis summo imperanti competit, ut ad defensionem civitatis, atque asserenda istius jura vitam civium ancipiti periculo exponat; postquam infesta arma gerentibus id agitur, ut sibi in tuto vitam eripiant. Quin & cum ad arma recte tractandæ

tractanda usus requiratur, etiam ad huncce capeflendum periculo vitam civium exponi poffe iudicavit *Plato de LL. l. 8.* (etfi nobis non fuffragantibus,) dum in exercitiis militaribus vult adhiberi tela, quæ ad vera & periculofa proxime accedant, ac timorem incutere apta fint; addita lege: *Si quis cade in voluntaria in his certaminibus morietur, qui interfecit, fecundum legem expiatus mundus fit in posterum.* Putare enim debet legislator, paucis ita mortuis hominibus ceteros non deteriores futuros. Timore vero in omnibus his extincto, nihil amplius se inventurum, quo à deterioribus meliores difcernat, quod ni fiat, multo magis civitatis malum eft, quam illud. Tali exercitia militaria etiam in ufu sunt apud Japonios. vid. *Bern. Varenius de fer. Japon. c. 19.* Apud *Demofthenem* adverfus *Aristocratem* extat lex Attica, *Si quis occiderit in ludis invidius, ne exultato.* Ratio subiungitur: quia non evenitum confideravit, fed ejus, qui fecerit animum, qui fuit, viventem fuperare, non occidere. Quod fi ille infirmior fuit, quam qui ferre poffet eum, quem victoria requirit laborem, ipfum ejus mali fibi caufam extitiffe lex cenfuit. Munerum porro militarium exactio non immerito rigidiffima difciplina conftat; quippe cum in bello exiguum ob negligentiam fæpe de fumma rerum fit actum. Inde cum alias togatum apud iudicem affectibus, qui animum hominis vehementer percellunt, facilius venia foleat indulgeri, inter militaria judicia id non æque obfervatur. Heic enim fæpe capite plectitur, qui ut mortem imminentem effugere affignatam ftationem deferuit. *Livius lib. V. cap. 6. Fuftrarium meretur, qui fignarelinquit, aut prefidio decedit.* Add. *Mich. Montaigne effais lib. I. cap. 15.* Quanquam aliqui ignaviam militum ignominiofis potius pœnis coercere efficacius iudicarunt. vid. *Iuftinus lib. 32. cap. 3. in fine Ferdinandus Pimo cap. 10.* Sicuti & graviffimis alicubi pœnis notatum, militiam fubterfugere. vid. lib. 4. §. 10. *D. de re militari.* Sic *Lycurgus* orat. contra *Leocratem* tradit Spartæ legem fuiſſe, de omnibus nolentibus pro patria ſubire periculum, ut moriantur: ad ultimum pœnam adducenſes, quod maxime metuunt. Propofitis enim duobus vitæ difcriminibus, πολὺ μᾶλλον αἰετήσουσι τὴν πᾶντος τοῦ πελειῖς, ἢ τὴν πᾶντος τοῦ νόμου καὶ τοῦ πολιτείας. Multo magis eligent id quod ab hoſte, quam quod a civibus & legibus imminet. Add. *Lex Longobardorum libro tertio tit. 13. §. 1.* Et quanquam in plerisque civitatibus quidam cives, alias per ætatem & vires ad arma gerenda idonei, immunitate à militia gaudeant, vel ob vitæ genus, vel ex fingulari indultu civitatis: id tamen privilegium eouſque valet, quoad cæteri cives, aut alii focii vel conducti præſto ſint, qui civitati defendendæ ſufficiant. Cæterum ubi ſumma neceſſitas ingruit, etiam immunes illi pro aris & focis arma capient. Et præſtat, ut eorum privilegia tantisper quieſcant, quam ut propter intempeſtivam eorundem religionem civitas pereat. Vocant extrema pericula cunctos. Sicut Romæ quondam vacationes à bello, quibus alias ſeniores & ſacerdotes gaudebant, bello Gallico ingruente ceſſabant. *Appianus de bello civili lib. 2. Add. l. ult. C. de quibus munerib. nem. lic. ſe excuſare.* Vid. quoque *Andreas Morocenus hiſtoria Venet. libro IV. pag. 147.* Etſi & merito commendatur lex ſive Solonis ſive Piliſtrati apud *Plutarchum Solone*: οὐδὲ πηρωθέντας ἐν πολέμῳ δημοσία βέβηκεν. Ut mutilati in bello ex arario alantur. Quin & ubi res civitatis id ferunt, omnia mercedis aliquid & præmii debetur illis, qui cæteris domi deſidentibus militant; quippe qui non ſolum rem ſuam familiarem negligere coguntur, ſed etiam quatenus plus operæ pro rata ſua civitati conferunt, quam pagani, penſatio-

nem

nam aliquam merentur. Addantur quoque, quæ super institutis Ægyptiorum circa militestradit *Diodorus Sicul. l. I. c. 73.*

§. 2. Quo loco quæritur; si captivus ab hoste detentus ut dimitteretur promiserit, quod contra ipsum arma deinceps non sit gesturus, an iste postea à civitate sua recte possit obligari, ut contra promissum suum in hostem militet? Tale pactum aliqui pronunciant ipso jure nullum, quia sit contra officium, quod civitati debetur. Ad quod nobis non tam hoc videtur reponendum, quod non omnia, quæ contra officium sunt, statim quoque sint irrita & nulla; quam negandum, id esse contra officium civitati debitum, libertatem sibi parare, id promittendo, quod jam in hostium est manu. Nisi enim hostis ipsum dimitteret, nunquam arma adversus ipsum ferre posset. Unde tali pacto nihilo deterior sit civitatis conditio; quippe cui is, qui captus est, ni liberetur, jam periisse est censendus. Adeoque quem ipsa ex captivitate receperit, hac lege recepisse censetur, ut illi relinquat facultatem servandi promissum hosti factum; præsertim ubi non civitatis, sed propria ope libertatem recuperavit. Sed anne in isthanc civis obligationem eminens illa summi imperii vis efficiam suam exferet si salus publica id postulaverit? puta si civitas in præsentis periculo versetur, ni iste quoque arma capiat. Heic arbitramur, cum absurdum sit, esse me civem, & habere obligationem, qua etiam in extrema necessitate inutilis civitati reddat; nec minus, simplici me pacto posse obligari, ne alterius vim injustam ad perniciem meam meorumque tendentem repellere queam; ideo pactum illud esse interpretandum de bello duntaxat offensivo, non defensivo; præsertim si cum ipsa civitate mea quoque salus sit periclitatura. Quid enim ille alter libertatem mihi concessit, si voluit me adstringere, ut in posterum ipsius vim à vita fortunisque meis non possim repellere? Unde nequidquam obstat pactum istud, quo minus jussu summi imperantis arma pro defensione civitatis induam. Vicina huic quæstio est, an sub conditione ab hoste dimissus conditione non impletateneatur redire in captivitatem? Quod circa privatos quidem affirmatur. Sed circa reges dubium movetur apud *Busheres historia Franc. libro XVI. de rege Francisco.* Quod quidem ego in medio relinquo. Suaserim tamen, ut qui regem captivum teneat non temere eum prius manibus amittat, quam conditionibus actu impletis.

§. 3. Ex quo consequitur, quamvis præsens reipublicæ necessitas forte operas civium militares non exegerit; tamen ad eas obeundas se aut alios inutiles reddere gravi poena dignum esse. *M. Seneca libro primo controversia septima cætera membra mea sunt, manus publica sunt.* Ejusmodi ignaviæ exempla quam plurima in Martio illo Quiritium populo legimus. Apud *Suetonium Tiberio capite octavo. Tiberia cura injuncta repurgandorum ergastulorum, quorum domini in invidiam venerant, quasi exceptos supprimerent non solum viatores, sed & quos sacramenti mei ad hujusmodi lacerbras compulisset.* Quæ etiam fortasse causa fuit, quare ergastula penitus sustulisse dicatur *Adrianus apud Spartianum capite decimo octavo* ad quem locum vide quæ notavit *Salmasius.* Apud *Valerium Maximum libro sexto capite tertio C. Vettius* sinistræ manus digitos sibi abscidisse memoratur, ne bello Italico militaret;

Ggggg

quem

quem senatus publicatis bonis in æterna vincula conjecit. Sic Augustus, referente Suetonio capite octavo Requiem Romanum quod duobus filiis adolescentibus causa detrectanda sacramenti pollices ampulasset, ipsum bonaque subiecit hastæ. Ammianus Marcellinus libro decimo quinto sub finem, ubi de moribus Gallorum loquitur: nec eorum, inquit, aliquando quisquam ut in Italia, munus maris impertimescens pollicem sibi præcidit, quos joculariter Murcos appellant. Isti flagitio reprimendo complures leges lata. Eum qui filium debilitavit, delectu per bellum indicto, ut inhabilis militiæ sit, præceptum Trajani deportavit. libro quinto Paragrapho duodecimo D. de re militari. Extrat quoque lex Constantini libro primo Cod. Theodosius de filiis militum, apparitorum & veteranorum. Veteranorum liberos aptos militiæ, quorum quidam ut desides recusant militarium munerum functionem, quidam ad id ignavi sunt, ut cum dispendio corporis militiæ velint necessitatem evadere, jubemus, si ad militiam inuites, resectis digitis judicentur, curialibus muneribus atque obsequiis adgregari. Confimilia habentur in libro quarto & decimo C. Theodosii de tironibus. Qui spurca amputatione digitorum declinat usum armorum, non evadat illa, quæ vitat, sed insignitus macula ferat impositum militiæ laborem, qui declinaverit dignitatem. Ipsi quin etiam provincialibus, qui ex horum ausis juniorum sæpe patiuntur penuriam prebendorum, hæc optio decernatur, ut tempore delectus agitando duos mutilos juvenes pro uno integro offerant. Sed longe severissima est libro quinto dicto titulo. Si quis ad fugienda sacramenta militiæ fuerit inventus truncatione digitorum damnum corporis expedisit, & ipse flammis ulticibus concremetur, & dominus ejus qui non prohibet, gravi condemnatione feriatur. Videtur tamen hanc poenam locum habuisse in servis duntaxat; quæ autem jam tit. II. dictata fuit, in ingenuis. Nam olim quidem apud Romanos servos militiæ exclusos, præterquam in maxima reipublicæ necessitate, in vulgus notum. Id posterioribus sæculis non amplius observatum ex libro decimo sexto C. Theodosii, dicto titulo constat, ubi Impp. Arcadius & Honorius ita faciunt: Contra hostiles impetus non solas jubemus personas considerari, sed vires, & licet ingenuos amore patriæ credamus incitari. servos etiam auctoritate hujus edicti exhortamur, ut cum primum se bellicis sudoribus offerant, præmium libertatis si apti ad militiam arma susceperint, pulveratici etiam nomine binos solidos accepturi. Nam libro undecimo dicto titulo quæ etiam extrat. in Cod. Iustin. libro secundo de tiron. loquitur de mancipio alieni juris, quod qui in atrocium militiæ duxerit offerendum, libram auri arario principis coquebat inferre. Lex autem octava Cod. Theod. dicto titulo non simpliciter vetat servos militiæ adscribi, sed duntaxat decernit, inter optimas lectissimarum militum turmas neminem è numero servorum dandum esse. Vegetius de re militari libro primo capite septimo queritur, quod possessoribus inditi tirones per gratiam aut dissimulationem probentur, talesque sociantur armis, quales domini habere fastidiunt. Cæterum ab hac pollicum truncatione mulcti eruditorum credere Italos & Gallos suos poltrones derivasse. Sed rectius mea sententia Agid. Menagius in origin. lingue Francicæ id vocabulum deducit ab Italico poltro, q. d. qui semper pulvis ar domi premit.

§ 4. Qui igitur ad militiam subcundam obligatur, is utique tenetur jussu ducis talem tueri stationem, in qua probabiliter prævidet vitam sibi amittendam. Et quanquam alias civibus onera secundum proportionem debeant imponi, ad quæ uni-

universi simul concurrere possunt; aut si hoc fieri nequeat, vel non opus sit, alternis obeunda, vel æquipollente onere redimenda; vel etiam sorte assignanda sint; tamen ut periculorū illarū stationes semper per sortem attribuuntur, ratio belli non fert. Adeoque penes ducem erit eligere aptissimos, aut si plures sint idonei, quos visum fuerit. Nisi adsint, qui ultro ista sibi pericula deposcant; quod fecit Calpurnius Flamma apud *Florum* libro secundo capite secundo & ante eum P. Decius Mus apud *Livium* libro septimo capite trigesimo quarto. Nec vir fortis querelas movebit, si ipsi talia pro imperio injungantur. *Seneca de providentia* capite quarto. *Quare in castris periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnus hostes aggrediantur insidias, aut explorent iter, aut praesidium loco deiciant. Nemo eorum qui exeunt dicit, Male de me Imperator meruit: sed, bene judicavit. Quin & cum beneficio civitatis vita nostra per longum temporis spatium sit servata, quæ dudum perisset, si in naturali statu fuisset exposita: non gravis jactura est habenda pro civitate vitam effundere, cui præsertim tam multa alia beneficia debemus. Adeoque nihil iniqui est, si jussu civitatis raro, & non nisi in magna ejus necessitate vitam exponamus periculo, quam ipsa nobis velut indies & perpetuo tribuit. Præsertim cum in naturali statu quilibet se solis suis viribus, ne perire aut opprimi malit, cogatur defendere. Nunc autem longe tolerabilius est cum multis periclitari, non solum propter certiores spem victoriæ, sed & quia licet qui pugnat moriatur, bona tamen ipsius & necessitudines ope civitatis fere salvæ sunt; de quo in statu naturali nulla spes erat. Hoc tamen observandum, ejusmodi jussorum non esse hanc intentionem, aut saltem non esse debere, ut directe vita militis perdat. Dico, non esse debere. Nam aliquando heic à ducibus peccari, documento est Rex David 2. *Samuel*, undecimo capite, versu decimo quinto qui ideo etiam homicida audit, dicto loco capite duodecimo versu nono. Nec ea infrequens ars, in vivos sibi hostium ferro consumendos obicere. vid. *Curtius* libro septimo versu secundo *Polybius* libro primo capite nono *Diodorus Siculus* libro decimo quarto, capite septuagesimo tertio. Item libro decimo nono, capite quadregesimo octavo. *Institutus* libro duodecimo capite quinto, numero octavo. *Zonaras* Tomo secundo in *Mauritio*. Apud *Salustium* Jugurtha à Micipsa Numantiam missus dicitur, ut ostentando virtutem, aut hostium sævitia caderet. Sed hoc spectare debent tam rigida ducum jussa, ut dum veluti citra missionem milites pugnant, à civitate magnum avertant malum, aut insigne eidem bonum concilient, etsi contrigerit eos, dum talia conantur, aut patrant, occumbere. Ejusmodi decretoriæ pugnae hæc est lex, ut vel hostem perdamus, vel simul cum ipso pereamus. Hoc enim præstat, quam ut soli cadamus. Unde etiam multi haut absurde videntur à *ὁμοχειρίας* crimine absolvere navarchos illos, qui jussu superiorum expresso, aut ex genere belli recte præsumto ignem pulveri pyrio injiciunt potius, quam ut una cum navi in potestatem hostium perveniant; quibusque adeo non perdere letum *Maxima cura fuit. Lucanus* libro tertio. Ponamus enim utrinque æqualem esse numerum navium. Ubi una nostrarum capta fuerit, hostis duabus navibus nos superabit. si nostra sola perierit, unica tantum; sed si utraque simul pereat, in æquilibrio vires manebunt. Vix autem aliter fieri poterit, quin, si nostra diffiliat pulvere navis, non unam quoque aut plures hostilium navium simul adfligat. Nam*

ne capiari tunc demum est periculum, quando navis navi adhæserit. Et plerunque hostibus plus damni hoc modo datur, quam nobis. Validiores enim utique sunt, qui nostram navem ad incitas redigunt. Ad submersionem autem vitandam non putem à contrario elemento remedium petendum. Nam illic aliqua adhuc enatandi spes esse potest. Apud Chinenles quoque antiqua lege capite plectebatur dux, qui etiam citra suam culpam infelicitèr pugnaverat; ut nempe, quando in aciem descenderent, nihil aliud in animo haberent, quam vincere, aut mori.

§. 5. Sed quid si citra pugnam vita civis deposcatur, puta placandæ potentis alicujus iræ, quo cladès aut exitium à civitate avertatur? Heic videndum, quibus causis alter fuerit motus, ut civem nostrum sibi dediposulet. Si enim id fiat ob aliquod ipsius delictum, licet fortasse omnibus modis calamitatem subterfugere possit, id tamen cavere debet, ne sui causa civitatem malo involvat. Adeoque etiam si ponamus talem non teneri, ut seipsum in hostis potestatem ultro tradat, tenebitur tamen alio se transferre, ubi receptatoribus suis nihil negotii facessat. Nec dubito, quin à civitate etiam invitatus ideo expelli queat; siquidem illa fors inhumanius crediderit, eundem poscenti dederè. At quid si ob publicum delictum ad necem deposcantur quidam civium, qui ejusdem delicti non fuerunt autores? Qualem in calamitatem indic esse memoratur civitatis Attica, ob interfectum Androgeon. Cujus mortem ut ulcisceretur Minos, Atheniensibus bello subactis tributis loco septenos pueros, & totidem puellas imperavit in pabulum Minotauro. Vid. *Maro Aeneidos* VI. vers 20 *Hygini fab. XLI. Ovid. metam.* 8. v. 170. *Plutarchus Theseo.* Heic non video, quo obtentu civis periculum fortis queat detrectare, (quo medio inter pares jure aptius nullum est;) si non inveniat aliquis Theseus, qui ultro sibi Minotaurum debellandum sumat. Sed quid dicendum, si innocens deposcatur ad mortem, aut malum morti comparandum, non ex causa publici aut privati criminis? Casus in eam rem extat apud *Libanium tom. 1. declam. 27. Tyrannus ex urbe propinqua postulavit formosum adolescentem, adjectis de bello inferendo, ut traderetur, minis. Civitas bellum maluit tolerare, quam adolescentem tradere. Cum jam gravi obsidione eam premeret tyrannus, pater adolescentis interfectum filium de mœnibus projecit: cecidit mox, soluta obsidione, accusatur.* vid. *Bœcler. ad Grot. libro 1. cap. 1. §. 6. p. m. 95.* Nobis heic patrem neque accusare, neque defendere vacat, qui plausibilis causam suam posse orare videtur, quam *Virginus* ille de quo *Livius* lib. 3. cap. 50. Illud extra dubium ponendum judicamus, non teneri civitatem ejusmodi hominem cum exitio suo defendere. Sicenim & ipsa peribit, & innocens ille nequidquam servabitur. Neque ille postulare potest, ut pro se & secum tota civitas pereat. Ergo hoc relinquitur misero, ut quantum potest sibi ipse consulat fuga aut auso quamvis periculoso. Ubi omnia in casum cecidere, ferat calamitatem, in qua tamen utique animus servari impollutus potest, (vid. libro 1. §. 6. *Di. de postulando.*) siquidem nefas est voluntaria morte ejusmodi fœditatem declinare. Civitas autem, postquam ipsum pro viribus defendit, & omnem movit lapidem, ut per fugam aut alia ratione elabi posset, ubi isthæc non succedunt, & clades imminens aliter depelli nequit, illum deferere demum potest, id est, non prohibere, quo minus eundem tyrannus adprehendat. *Quintil. declam. 253. Bene redimi capite minus*

civis pacem pararem. Ut autem ipsa eum in tyranni manum tradat, aut ut eundem cogat, quo seipsum dedat, neque fas esse, neque necessarium arbitramur. Exemplum de Megacle Meſſanenſi vid. apud *Marselaer. Legato* libro 1. cap. 33. Expendi quoque meretur exemplum Sperthiis & Bulis qui ultro Xerxi sese dederunt, expiando facinori, quod Lacedemonii admiſerant ob occiſos Perſarum Legatos, apud *Herodotum Polymnia.* Conf. *Grotius* libro ſecundo, capite vigefimo quinto Paragrapho tertio. De cætero majoris debet eſſe civitati vita ſuorum civium, quam ut eam declinando periculo incerto, aut acquirendo aliquo bono parum neceſſario prodigere velit; neque in tales utus vitam ſuam civis offerre tenetur. Inde plus, quam poſtulaſi ab ipsis poterat, pro patria fecerunt Philæni fratres, de quibus eſt apud *Saluſtium de bello Jugurthino*; & *Pomponium Mælam* libro primo cap. ſept. Et peſſime applicabat bonam alias ſententiam Caiaphas *Iohannis* cap. undecimo verſu quinquageſimo, quaſi liceret hominem innocentem occidere, ne tortaliſſe Romani ſuſpicarentur, Judæos res novas agitare, & inde anſam arriperent bello ipſos invadendi. Præſertim cum longe molliora remedia ſint ejusmodi ſuſpicioni depellendæ, quam mors innocentis. Neſcio quoque an excuſari poſſit factum Darii, qui ex compaſta aliquot millia Zopyro cædenda objiciebat, ut iſte fidem ſibi apud Babylonios conciliaret, apud *Herodotum Thalia.*

§. 6. Sæpenumero quoque neceſſum eſt, ut ad firmanda pacta publica obſides ex civium numero ſint dandi; ad quod onus ſuſcipiendum pro imperio utique civis adigi poteſt, ſi qui ſponte ſe offerant deſuerint. Et quidem ubi hoſtis potentior certos ſibi cives obſides poſtulaverit, vix hiſce tergiverſandi locus videtur. Sed ſi plures ſint, quorum quis obſes erat, illius quicum paciſcitur, aut noſtræ civitatis nihil interſit, præcidendis querelis aptiſſimum erit ſortem adhibere. Quod ſi longo tempore obſides ſint detinendi æquiſſimum erit novis ſubſtitutis cæteros liberare. Uti & hoc operam dare civitas tenetur, ut quod oneris extraordinarii præ cæteris obſides ſuſcipiunt, id ipsis, quantum ejus fieri poteſt, aliunde pænſetur. Quæri autem hoc loco poſſit, ane proprie vita obſidum oppigneretur, an vero duntaxat libertas? Equidem in traditione obſidum ſatis adparet hoc actum fuiſſe: *tradimus hoſce in manus veſtras, tanquam cariſſimam noſtræ civitatis partem, ut niſi ſervaverimus, que convenere, nulli deprecemur, quo minus inferatis, quicquid placuerit.* Apud *Cominæum* libro ſecundo Læcdii obſides Carolo Burgundo dederant ea conditione, *ut ſi quid contra pactiones facerent, integrum eſſet ipsis ſupplicium de iſtis ſumere.* Quos tamen poſt Carolus ſalvos dimiſit. Inde cum ejusmodi pacta rupta cauſam belli dent in eum, qui ea violavit, adparet, poſt pacta rupta cauſam belli dent in eum, qui ea violavit, adparet, poſt pacta rupta, bellumque conſtat in hoſtis abire numerum obſides quoque eodem modo, quo omnes ejus rei publicæ cives, etiam qui ad cauſam belli nihil peculiariter contulerunt. Et conſtat, multos in obſides eadem ſtatuiſſe, quæ in quosvis hoſtes ſolent. Etſi multis inhumanum viſum, miſerorum illorum & innocentum calamitate ex aliena conceptum injuriâ dolorem mulcere. Minus recte autem dicitur, obſides ea intentione tradi, ut excipiant pœnas pacti à civitate violati. Non enim adparet, qua ratione ſiſis, quem in pœnis ſummendis ſibi homines debent propoſitum habere, obtine-

ri queat, si plectatur obles innocens; qui proprie inviolationem pactorum non consensit, sed duntaxat non recusavit, quo minus ipse loco alterius malo posset affici: in quo per se nullum est delictum. Satis quoque cautionis adhuc est in obsidibus, etiam si per jus naturæ poenæ proprie dicta ob alienum delictum ab ipsis sumi nequeat. Sufficit enim, quod in tali sint statu, ut licentia bellica in ipsis confestim possit exerceri; adeoque eorum salus ex arbitrio læsi & irati hostis pendeat. Hæc quanquam ita sint, verius tamen videtur, civitatem directe obsidis duntaxat libertatem corporalem oppignorare, quam vitam. Quia ipsa firmum propositum habet, aut habere debet, fidem servandi; adeoque casum illum, quo in obsidis vitam alteri licentia fieri possit, moraliter pro nullo ducit. Nec dubium est, quin injuriam obsidi faciat civitas, si ipsa injuste pacto violet, & miserum illum alterius iræ objiciat; aut si hoc sine eundem tradat, ut alterum in securitatem datum eo graviore damno maculare queat. Quid autem dicendum, si is, qui obsides accepit, iisdem abuti velit ad perfidiam in nos exercendam, & gravibus nos injuriis laceat, exitium obsidibus nostris interminatus, si ipsi resistamus? Hæc probabile videtur, siquidem injuriæ illæ sint tantæ, ut præstet, innoxios istos periclitari, quam civitatem eandem tolerare, posse istorum periculum negligi, & perfidi hostis vim repelli. Nec magis eo casu civitas obsidibus injuriam facit, quam si quibusdam civibus in bello talem assignat stationem, in cujus pertinaci defensione aut cadendum sit, aut captivitas lubeunda. Et ferent isti hanc tanquam fatalem calamitatem, nequidquam irati patriæ suæ, quæ talem casum prævidere non potuit. Videatur *Am-
mianus Marcellinus* libro vigesimo octavo capite sexto. Sicuti nec ideo status civilis minoris erit. Cum ejusmodi casus non nisi rarissime emergant. Statum autem naturalem ejusmodi incommoda non possint non frequentissime incurrere. Idem pronuntiandum est de illo casu, qui Uticensibus accidit; quorum aliquos cives interceptos Agathocles in machina primo loco constituit, sic ut hi primo loco à suis essent configendi, siquidem hostem repellere placeret. Vid. *Diodorus Siculus* libro XX. cap. 55. Huic aliquo modo possunt applicari, quæ apud *Guntherum Ligurino* libro decimo, extant de obsidibus Cremenensium, quos Fridericus machinis adpenderat. Conf. *Grotius* lib. III. cap. 11. §. 13. cap. 20. §. 52. seqq. *Bæcler*, ad *Grot.* lib. 1. cap. 1. p. m. 102.

CAPUT III.

DE POTESTATE SUMMI IMPERII IN VITAM

ac bona civium ex causa delicti.

1. An ius vita & necis à singulis potuerit in civitatem conferri. 2. In libertate naturali poena humana non est locus. 3. Sed tantum in civitatibus. 4. Quid sit poena.	5. Sumere poenas ad quam speciem iustitiæ referendum. 6. Hominem ab homine poenas sumere non est iniquum. 7. Cui competat potestas poenas exigendi. 8. Poena humana debet habere aliquem finem. 9. Primus

9. <i>Primus poena finis emendare peccantem.</i>	<i>ritatem spectetur.</i>
10. <i>An quilibet quemlibet castigare possit.</i>	24. <i>Qua sit poenarum mensura.</i>
11. <i>Alter poena finis carere leso.</i>	25. <i>In poenis respicitur quoque persona ejus qui patitur.</i>
12. <i>Tertius poena finis securitas omnium.</i>	26. <i>An lex Ebraea adequata ubique poenarum mensura.</i>
13. <i>Quatenus privatae poenas possint exsequi.</i>	27. <i>De talione.</i>
14. <i>Quanam peccata supervacuum sit punire in foro civili.</i>	28. <i>Quomodo universitas aliqua puniatur.</i>
15. <i>An quandoque liceat ignoscere.</i>	29. <i>Delicta universitatum lapsu temporis demum exstinguuntur.</i>
16. <i>Quatenus id liceat ante legem poenalem.</i>	30. <i>Non quodvis malum fatale poena humana est.</i>
17. <i>Et post eandem.</i>	31. <i>Aliud est damnum directe datum, aliud quod per consequentiam venit.</i>
18. <i>Magnitudo delicti aestimatur tum ex ob- jecto.</i>	32. <i>Aliud est occasio, aliud causamali.</i>
19. <i>Tum ex affectu, quo quis impulsus fuit.</i>	33. <i>Ob alienum delictum non est punien- dus.</i>
20. <i>Tum ex intentionis magnitudine.</i>	
21. <i>Tum ex firmitate animi delinquentis.</i>	
22. <i>Tum denique ex habitu.</i>	
23. <i>Quid circa determinandam poena quan-</i>	

COMPETIT quoque summo imperio civili potestas in corpus ac vitam, ut & bona civium ex causa delicti; quæ pressè solet vocari jus vitæ & necis. (A quo jure di- verum plane jus est Dei in creaturas; Psalm. XC. vers. 4. & hominum in bruta.) Circa quam iste primo loco scrupulus occurrit, quomodo ejusmodi potestas in civita- tem à singulis per pacta potuerit conferri. Nam cum poena sit aliquid, quod invito infligitur, quod autem quis sibi ipsi infert, accidere invito nequeat; explicari diffi- culter potest, quomodo quis facultatem puniendi seipsum habeat, eamque in alium transferre queat. Nam quas aetæ, aut alii castigando corpori, aut ex vi disciplinæ apud quosdam ecclesiasticæ proprio corpori dolores inferunt, partim poenæ proprie dictæ non sunt, sed velut medicamenta reprimendis libidinum ebullitionibus; partim non sponte, sed imperio sacerdotum, opinione divini muneris subnixorum, suscipi- untur. Ubi naturæ poenæ nihil decedit, quod verbi gratia flagellatio propriis manibus peragitur; cum utique motus iste ex consideratione majoris mali, quod inobtem- perantem mansurum erat, exprimitur. Sicut videmus maleficos ad supplicii locum ambu- lare, trahendi, ni ultro sequerentur. Quinimo apud nonnullos populos fontes jussu magistratus sibi ipsis manus inferunt. De Æthiopibus *Diodorus Siculus* libro tertio ca- pite quinto, *unus ex lictoribus ad reum mittitur, signum mortis praferens; quo ille viso domum abiens sibi mortem consciscit.* Heic igitur sciendum; quemadmodum in naturalibus ex commixtione & temperatione plurium simplicium provenire potest compositum quid, cui tales adfint qualitates, quæ in nullo simplicium mixtionem ingredientium depre- henduntur: ita & corpora moralia, ex pluribus hominibus constantia, aliquod jus ha- bere possunt, ex ipsa illa conjunctione resultans, quod formaliter penes neminem sin- gulorum fuit; quale jus ex ejusmodi velut coalitione ortum per rectores istorum cor- porum exercetur. vid. libro quadragesimo sexto *D. de adquir. rerum domini.* Sic nemo dixit.

dixerit; homines singulos habere facultatem sibi ipsis leges ferendi; & tamen, dum omnes voluntatem suam unius voluntati subjiciunt, oritur potestas omnibus leges præscribendi. Eodem modo in capite corporis moralis potest existere facultas poenis singulos coercendi, qualis facultas tamen antea id singulis non erat. Potest autem ista facillime provenire, dum singuli sese obligant, quod non solum non defendere velint, sed & si opus sit, vires suas accommodare contra eum, quem rector civitatis supplicio est affecturus. Ex quo ipso etiam ratio patet, quare non sequatur, quod aliqui volunt; quæ à superiori auferuntur per modum poenæ, volentibus auferri, quia in superioris actiones ratas habendas jam olim consentum est. Quia enim casus, quo superioris potestas in vitam subditi sese extertura est, in ipsius subditi est potestate, quem in infinitum prohibere penes ipsum est; ideo iste casus tanquam nunquam eventurus à singulis consideratur. Conf. *Hobbes de Cive* capite secundo, Paragrapho decimo octavo. Qui *Levitatib:* capite vigesimo octavo, tradit, jus puniendi, quod habet civitas, non esse ortum à concessione civium, sed ejus juris fundamentum esse situm in eo jure, quod ante civitatis constitutionem unicuique faciendi quidlibet, quod ad conservationem sui videretur ipsi necessarium, competeret. Unde jus illud civitati non datum, sed relictum esse; quo ipsa tamen, utpote quæ tantas vires habet, ad præservationem omnium civium suo arbitrio uti possit. Ad quod tamen reponi potest; jus poenas sumendi esse diversæ naturæ à jure seipsum conservandi; cumque illud exercetur in subiectos, intelligi non posse, quomodo jam tum in statu naturali extiterit, ubi nemo alteri subiectus est. Illud quoque verbo monendum, nos hoc loco tantum agere de illis tantum poenis, quæ ex arbitraria velut dispositione legislatorum humanorum in delicta sunt constituta & contra distinguuntur illis malis, quæ naturali connexionem peccata consequuntur.

§. 2. Cæterum dum isthoc jus poenas à subiectis exigendi evolvimus, protestandum prius est, nos pressè agere de illo jure, quod homo in hominem exercet. Nequaquam autem hæcce dogmata extendi velle ad processum & velut formulam tribunalis divini; quod utique in multis partibus diversam a tribunalibus humanis indolem obtinet. Quod ex parte etiam videtur agnovisse *Plutarchus de sera Numinis vindicta*. De DEO non facile aliud quidquam firmum homo pronuntiabit, quam eum, ut qui optime oportuna medendi flagitiis tempus habeat cognitum, medicamenti instar poenam scelerei cuiusvis imponere, neque eadem in omnibus magnitudinis mensura, neque eodem temporis articulo definitam. Ut igitur rem ab ovo repetamus, sciendum est, in plerisque peccatis, in primis quæ ad alium terminantur, duo inveniri, ipsum defectum sive distantiam à norma legis, & damnum alteri per ista directe aut indirecte datum. Id porro certum est, quemlibet hominem ex lege naturæ teneri ad pensandum alteri damnum sua culpa quoquo modo datum, & ubi ex malitia id processerit, cautionem de non offendendo in posterum dare. Sed circa cautionem hanc ex exigendam discrimen occurrit inter eos, qui in naturali libertate, & qui civitatibus subiecti degunt. Inter illos ad nullam aliam cautionem præstandam jus naturæ videtur obligare, siquidem quis poenitentia tactus, ultro

ultra & non vi adactus, ad damnum pensandum sese obtulerit, quam ut simplici asseveratione, aut juratus fidem suam obstringat de omittendis in posterum offensis. Idque quia poenitentia ultronea sufficienti est indicio de mutatione animi, ac firmo proposito ab injuriis deinceps sese abstinendi. Adeoque si qui injuriam acceperat, isthac contentus esse nolit, sed ex iniqua diffidentia, aut asperitate animi ampliorem cautionem per vim velit extorquere, cum per legem naturæ alter ad eam non teneatur, culpa violatæ pacis penes ipsum hærebit, eidemque ab altero recte resisti poterit. Quo casu fit, ut qui injuriam intulit, justum, qui accepit, injustum bellum gerat. Verum ubi per vim quis ad satisfaciendum est adigendus, cum idiplum satis obstinationem ejus in malitia ostendat, nec satisfactio obtineri queat, nisi offensus lædentem viribus superaverit: penes victorem erit, quali cautione securitati suæ quam rectissime judicet prospectum. Ubi non tantum ad ereptionem armorum, demolitionem aut occupationem locorum munitorum, ad perpetua vincula, & similia potest procedi; sed & ad ipsam mortem, si quidem satis constiterit, libertati restitutum nobis exitum intentaturum, nec eidem evitando commodius remedium occurrat. Cæterum uti ejusmodi cautionis exactio per modum belli, non per modum poenæ proprie dictæ instituitur: (nam aliqui quævis mala, quæ naturali quadam consecutione peccata comitantur, adeoque & illa, quæ in naturali libertate ob antegressas injurias infliguntur, poenarum vocabulo in laxiore sensu notant:) ita ad eandem præstandam aliquem tenebre recte dici non potest. Quia ista in eo, ex quo extorquetur, supponit & involvit vitium aliquod animi, & peccatum in legem naturæ, nempe denegationem ultroneæ satisfactionis, & violentiam peccati sui defensionem. Cum porro mala, quæ per modum belli inferuntur, poenæ proprie non sint, uti ex sequentibus clarius patebit; manifestum quoque est, in eos, qui in libertate naturali degunt, poenam humanam proprie dictam, & quæ ab imperio humano provenit, non cadere. Sed quod tales quoque obnoxii sint illis malis, quæ ex naturali connexionem à peccatis proveniunt, in aprico est.

§. 3. Enimvero in civitatibus si quid damni sit alicui datum, non solum facilius recuperatur, quam in libertate naturali per bellum propriis viribus gestum contingit: sed & civibus, quantum rerum humanarum conditio admittit, super injuriis & damnis non accipiendis in antecessum cavetur: sancita nimirum in violatores legum poena, in toto civitatis exigenda. Postquam voluntas humana, in utramque partem per naturam nunquam non flexilis, aliter efficacius dirigaturque coerceri nequit, quam præsentaneo malo intentato.

§. 4. In genere poena describi potest per malum passionis, quod infligitur ad malum actionis; seu malum aliquod molestum, quod per modum coactionis & pro imperio alicui intuitu antegressi delicti imponitur. *Malum passionis* dicimus. Quamquam enim sæpe loco poenæ opera quædam injungi soleant; puta si quis damnatur ad metallum, ad remum, ergastulum, extruendum vallum, purgandas plateas, &c. ea tamen spectantur duntaxat, quatenus laboriosa & facienti molesta sunt, ideoque ad passiones sunt referenda. Quia porro poenam infli-

H h h h h

infigi diximus *intuitu delicti antegressi*, sequitur, poenas proprie dictas non esse incommoda illa, quæ quis patitur ob morbum contagiosum, aut corpus mutilum aliamve impuritatem: qualia multa extant in lege Ebræa, pura, quod leprosi cæterorum conversatione arcerentur, quod a sacerdotio excluderentur membro aliquo multi, &c. Quæ non magis poenæ sunt, quam si quis peregrinus aut plebejus certo genere functionis in civitate prohibeatur, aut si cui dolores sint perferendi, dum ipsius crus fractum iterum solidatur. Quanquam talia ob similitudinem aliquando *ἀνὸρπος* poenæ vocabulo adpellentur; sicut vulgo de insigniter debilibus ac monstrosis dicitur, eos sibi metipsis in poenam vivere. Ex hoc illud quoque sequitur, incarcerationem, quæ eum finem habet, ne reus aufugiat, proprie poenam non esse; cum nemo iuste puniri possit, antequam iudicetur. Inde contra legem naturalem est, si reus, antequam audiat & condemnetur, plus mali per custodiam patiatur, quam ad eandem est necessarium: adeoque id erit vel pensandum, vel de subsequenti poena detrahendum. Vid. libr. Paragraph. octav. non. D. de poenis libro vigesimo quinto C. de poenis. Porro dum poenam *pro imperio* imponi diximus, eo ipso separamus eam ab illis malis, quæ invitis in bello, pugnare, & inter reluctantiâ, vel etiam per meram alterius injuriam insiguntur. Unde etiam verbi gratia amputatio auriculæ, iustus fustium non minuunt per se existimationem, sed causâ. Equidem Seldenus de I. N. & G. libro quarto capite undecimo, *eadem bellicam in poena ratione satis contineri* asserit. Verum id alio sensu non admittitur, quam quod bellum iuste alicui ob antegressam injuriam illatum, & mala inde in autorem injuriæ redundantia poenæ naturalis rationem habeant; quodque mala bellica à pio bellatore quantum fieri potest ad illum modum temperanda sint, quem poena fori humani observare solet. Quanquam & aliud discrimen inter poenas, & mala bellica insinuat Tacitus A. I. in pace causas & merita spectari: ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios juxta cadere. Sic & in foro humano poenæ rationem non habent, quæ naturali quadam consecutione peccatum comitantur; ut, dum aliquis illicito actu valetudinis jacturam facit, aut dum alterum invadit, cum plagis repellitur. Nam hæc mala non pro imperio à civili imperante imponuntur. Inde & si quis per peccata sua valetudinem aut fortunas suas graviter afflixerit, aut aliis sese hominibus abs quibus alias multa bona expectare poterat, invisum se reddiderit; non eo minus tamen poenæ obnoxius est. Denique addidimus, poenam per modum coactionis, seu *invisi* imponi. Citra hoc quippe poena finem suum inter homines haut quidquam consequetur, qui est, acerbitate sua homines à peccatis deterere. Quintilianus declam. XI. *Ne cui nocenti poena præstetur arbitrium. Infinitam, judices, sceleribus aperiitis audaciam, si poenam licet eligere condemnato: nec jam ullam mortalium innocentiam trepidatione contineas, si patitur deprehensus quisque, quod ipse maluit. Levat omnes cruciatus, omnem dolorem, preparata mentem composuisse patientia. Fallitur quisque humana tormenta sola nominum atrocitate metitur: nulla poena est, nisi invito. Non habemus ullum, nisi ab impatientia dolorem: & ut aliquid crudele, severum sit, metus facit. Supplicium quisquam vocat, ad quod profiliunt? quod exposcunt? Ilo trahit damnatos,*

quo non sequantur. Et si sæpe optio pœnam non faciat videri voluntariam, quippe per quam duntaxat gradus aliquis aut modus pœnæ declinatur aut lenitur; ut tamen ipsa quæ eligitur pœna in te invito accidat. Seneca libro quarto *controvertia* vigesima quarta. *Non erat mihi pœna in carcere esse; mea voluntate illo perveneram.* Arriani Epictetus libro primo; capite duodecimo. οὐκ ἔστι ἀκωνέειν, ὅκεινο φυλάκῃ αὐτῷ ἐστὶ. *Ubi aliquis invitatus est, is ei locus est custodia.* Addatur Charron de la sagesse, libro primo capite trigesimo nono numero nono. Exinde quoque colligitur, proprie dici non posse, ad pœnam aliquem teneri, seu pœnam ab aliquo deberi; quia pœna significat aliquid, quod invito est imponendum, & voluntatis aversionem ab illa involvit. At vero ad quæ proprie tenemur, talia esse intelliguntur ut, ad eadem præstanda ultro ac lubenter moveri debeamus. Unde apparet ratio, quare verbi gratia, quando in eodem vallo extruendo idem opus faciunt rusticus aliquis imperio domini citra mercedem, & maleficus ad id condemnatus, huic opus illud pœna sit, illi non item; quia ille ex obligatione, adeoque ultro id facere intelligitur, alteri vero idem tanquam aliquid ab ipsius voluntate abhorrens imponitur. Addatur libro vigesimo secundo, D. de his qui notantur infamia. Quod autem verbi gratia in Japonia damnati ad mortem ipsi sibi ventrem cultris diffecant, id non magis pro ultronea actione habendum, quam quod apud nos damnati ad locum supplicii ambulant: aut quod, ut fertur, in Hispania lictor dicat ad reum, sequere me, nec ligatus sit. Sicuti & olim in Lithuania memorant moris fuisse, ut damnati sibi crucem erigerent, & suis se manibus supenderent. Hæc enim omnia pro actionibus ipsorum reorum haberi nequeunt, iisdemque majores molestiæ, quæ frustra reluctantes mansuræ erant, declinantur. Extraordinarium est, quod apud Livium libro vigesimo quarto capite decimo sexto, milites ignavos Gracchus iurjurando adegit, non aliter, quam stantes cibum potionemque, quoad stipendia faceret, captivos. Nam invitatus utique injecta erat religio, ut satius ducerent, ultro ignominiam subire, quam perjurio se adstringere. Sic nec ille pœnam proprie dictam patitur, qui dum pro altero fide juber, multam post exsolvere cogitur.

Nam quare hic damnum sentiat, alterius peccatum occasio duntaxat est, sed causa proxima est ipsius obligatio ultro suscepta. Ex dictis etiam hoc consequitur; quemadmodum quis ubi damnum à se datum sarcivit, haut quidquam seipsum deferre tenetur, quo pœnæ à legibus statuta in ipsum decernatur; ita ob eandem rationem negatione, occultatione, aut per fugam isti se subducere citra ullius obligationis violationem licere. Quintilianus declamat, trecentesima decima tertia. *Ea natura est omnis confessionis, ut possit videri demens, qui de se confitetur.* Idem declamat, trecentesima vigesima octava. *Neque est quisquam tam perditus, tam inutilis sibi, qui non scelera committat proposito negandi.*

Nam satis intricate loquitur Bæclerus præfatione ad Grotium pagina nona, pœna inter homines merum juris est naturalis, cum qua illud jus est, tum qua naturale est. Si jus est, obligationem parit: obligatio autem nulla neque esset, neque concipi posset sine pœna alicujus violationi juris imminenti ratione. Certum est legis naturalis

ralis transgressores poenam manere, quia hæc legis cujusque certa comes; & naturæ haudquidquam repugnat, ut qui malum fecit, malum patiatur. Sed illa nimis imperita foret illatio, si quis diceret; jus parit obligationem; ergo qui legem violat, obligatur in foro humano ad poenam ultro sibi arcessendam. Argute *Hobbesius de cive* cap. decimo quarto §. Septimo. *Secunda pars legis, quæ poenæ appellatur, mandatoria est, & loquitur tantum ad ministros publicos.* Non extat in lege hoc præceptum; tu fur patrato furto ad patibulum ultro ambula; sed hoc extat; tu magistratus furem convictum suspendi curato. Ergo non peccat in eo fur, si non suspenditur, sed magistratus, qui proficuum reip. animadversionem intermitit. Quæ apud *Platonem in Critone* Socrates disputat, cum Crito tugam è carcere luassisset; hoc modo leges patriæ violari, ad quas quilibet bonus civis teneatur: standum esse judicis, quæ civitas tulerit; patriæ injuriam non reponendam, aut demonstrandam, ipsam iniqua facere, &c. magnanimitatis dictata sunt; quæ fortasse certo in calu viro magno & innocenti sequenda sunt; sed nostræ assertioni nequidquam opponuntur. Ex istis porro & hoc colligitur, quemadmodum in tribunali humano seipsum nemo deferre, aut de crimine ultro fateri tenetur; ita iniquum esse, in causis criminalibus reo juramentum calumini injungere. Quale in *Areopago* exigisolitum tradit *Demosthenes contra Aristocratem*; & quidem horridum valde; ut sibi ipsi, gentique ac familiæ suæ exitium imprecaretur, insistens consecratis carnibus apri, arietis, & tauri. Hinc *Hobbes de cive* c. 2. §. 19. colligit, respondens in tormentis facti testimonium non esse, sed investigande veritatis adjumenta; ita ut si ve verum si ve falsum cruciatus respondeat, si ve non omnino respondeat, iure faciat. *Conf. l. 1. §. 23. D. de questionibus l. 18. §. 2. d. 2. Charron de la Sageſſe l. 1. c. 37. m. 8. Montaigne Essais l. 2. c. 5.* Ubi etiam notandum, quod *Ctesias Indicus* refert, esse apud *Indos* fontem, cujus aqua simulatque hausta fuerit, in morem calei coaguletur: cujus coagulata si quis tres obulos cum aqua biberit, quæcunque admiserit patefacit, eo enim die mente alienatur. Eo autem utitur rex erga eos, qui an objectis criminibus sint affines, certo vult cognoscere; nam si quis id de quo accusatur effutiverit, mortem sibi cogitur consciscere: sin indicio suo nullius criminis vincatur, absolvitur. Accurate tamen observandum in plerisque legibus partem quasi dispositivam & comminatoriam concipi per duas orationes absolutas, hoc modo, non facies & qui fecerit, poenas dabit: in quibusdam posteriorem partem esse velut conditionem prioris interdicti; hoc modo; non facies, nisi hoc multa nomine exsolvere malis. Et in hoc genere legum, quæ sanctio poenalis videri potest, revera esse instar tributum in arbitrio subditorum relinquitur, pecuniam lege dictatam exsolvere velint, an actu aliquo abstinere. Id quod potissimum in legibus sumtuanis usu venit, quarum finis sæpe est alternativus, aut ad frugalitatem cives adducere, aut ærarium locupletare. Nam licentiam violandi leges naturales pecunia redimendam prostituere illicitum fuerit. Sed reliquæ leges regulariter id tantum per poenam intendunt, ut cives à peccatis abstercantur. Inde naturam poenæ haut quidquam intellexit ferox ille juvenis, qui cum à prætoris seiscitaretur, quænam multa esset solvenda pro inflata alapa, pecuniam depoluit, & ipsi prætori alapa inflixit. Nam leges sumptuanis non tolerant eo modo ferri, ut licentia injuriæ alteri inferendi certa pecunia redimatur. Unde & adparet, in illis duntaxat legibus, ubi prohibitio est alterna-

tiva

tiva aut conditionalis, à culpa regulariter immunem esse, qui multam solverit, aut exolvere paratus est, ad quam præstandam etiam obligatur: non autem in aliis legibus, in quibus absolute aliquid interdicitur. Addimus autem & hoc, non debere esse leges purè poenales, seu quæ nihil aliud intendant, quam ex multa lucrum facere. Equidem sunt, qui legem pure poenalem adpellent, quæ simplici ordinationi poenam tantum adponat, nec quidquam tamen expresse aut jubendo præcipiat, aut verando. Ejusque exemplum tale afferunt: *qui civium electus præturam recusaverit, centum aureos in commune pendit.* Verum nos arbitramur, huic & similibus statutis isthoc præceptum subesse: *ne quis rite electus operam suam reip. subtrahat*; sic ut prius illud hujus sit velut annexa clausula poenalis. Conf. *Rob. Sanderson. de obligat. conscient. par. 1. c. 7. §. 13. seqq.*

§. 5. Porro cum & iudex iustus audiat, qui delinquenti competentem poenam infligit, & justitia administrari dicatur, ubi poenæ recte decernuntur: inde inter Philosophos disceptatum, ad quamnam justitiæ speciem poenarum impositio pertineret, ad commutativam, an distributivam, seu si *Grotii* termini placeant, ad expletricem, an attributricem. Qui poenarum ex actionem ad justitiam distributivam retulerunt, hoc argumento utuntur, quod sicuti in bonorum, ita & in poenæ distributione plus merenti plus, minus merenti minus detur. Et cum ex mente illorum justitia distributiva versetur circa illas res, quæ à toto dantur partibus, seu à civitate singulis civibus, poenæ utique à civitate ad singulos perveniant. Quibus reponitur: falsum esse, quod isti supponunt, justitiam distributivam toties locum habere, quotiens inter terminos plures duobus instituitur æqualitas, seu quoties aliquid inter plures uno proportionaliter est partiendum. Nam in contractu societatis partes lucri inter plures uno socios prorata distribuuntur, & tamen in hoc contractu alio modo partes lucri, quam aut præmia aut poenæ debentur. Sane enim ex pacto poenas non deberi manifestum est, neque quispiam dum civitati se subjicit, poenas sibi utique pro delictis infligi stipulatur. Eoque poenarum impositio haut quidquam ad justitiam distributivam quam nos supra descripsimus, quadrat. Deinde quod magis nocentes gravius, minus nocentes levius puniuntur, id duntaxat est per consequentiam, & ex accidenti, non quod istud primo & per se spectetur. Nam in imponenda delicto alicui poena non necessum est, ut illud delictum eum alio delicto comparetur, & quam rationem gravitatis illa inter se habent, eandem quoque poenæ utrinque decretæ habeant: sed cuius delicto velut seorsim poena decernitur, gravior aut levior, prout publica id utilitas requirit. Et si hoc plerumque eveniat ut gravi delicto gravior poena, levi levior constituatur. Eorum, qui ad justitiam commutativam poenas retulerunt, al. qui hoc negotium ita considerarunt, quasi delinquenti aliquid per poenam tribuantur, sicut in contractibus fieri solet. In quem errorem eos induxit vulgaris locutio, qua dicimus, *poenam deberi illi, qui deliquit.* Quæ tamen locutio plane est *ἀνυπόστατος*. Nam cur proprie debetur aliquid, is in debitorem jus habet, ut debitum illud ad ipso possit exigere. Quis autem dixerit, delinquentem jus habere, ut à magistratu poenam sibi infligendam postulare queat? Igitur sensus istius locutionis est hic; magistratus à fonte poenam legibus definitam recte potest exigere. *Grotius* l. 2. c. 20. §. 2. in poenis exercendis tradit justitiam expletricem spectari primo ac per se; idque, quia, qui punit, ut recte punit, jus habere debet ad puniendum, quod jus ex delicto alterius.

alterius nascitur. Enimvero decepti istum ambiguitas vocabuli *juris*. Diversissima enim sunt: jus habeo ad aliquid agendum, & jus habeo ad aliquid ab altero accipiendum. Prioris sensus est, potestas mihi competit certum actum exercendi, & in eo me impedire nemo debet. Posterioris sensus hic est: jus est mihi ab altero quid habendi, ita ut eidem alteri quoque insit obligatio id mihi tribuendi. Atqui quando de justitia expletrice agitur, juris vocabulum non in priori, sed in posteriori significato accipitur. Idque jus hæret in eo, qui aliquid accipit, non in eo, qui aliquid tribuit, v. g. quando operario mercedem solvo, dicor justitiam expletricem exercere, non ideo quia ego facultatem habeo isti quid dandi; sed quia ille jus habet mercedem me poscendi. Sic recte utique dico, jus habeo servo meo imperandi, ut calceos mihi detrahat. Sed quis inde velit concludere, ergo quando istud miniterium servo impero, justitiam exerceo? Par autem est huic illa collectio; quia pœna non recte potest infligi nisi ab eo, qui jus habet illam infligendi, ergo per pœnam exercetur justitia expletrix. Alterum *Grotii* argumentum est, quod in delictis & pœnis sit aliquid, quod ad contractum naturam accedat. Nam sicut qui vendit, etiamsi nihil peculiariter dicat, obligasse se genitur adeo omnis, quæ venditioni sunt naturalium ita qui delinquit, sua voluntate se videtur pœna obligasse; quippe cum cuilibet ratio suggerat, crimen grave non posse non esse punibile, sicut qui directe & deliberato consilio peccare voluit, per consequentiam etiam pœnam voluerit mereri. Inde & sacris literis familiare est, peccatum vocare nomine debiti, ad quod luendum æque teneamur, atque illi, qui creditoribus suis ob mutuum sunt obstricti. Add. l. 34. D. de usufructu. l. ult. C. ad L. Julianam majestatis. Apud Tacitum A XII. fœmina, quæ ignaro domino alieno sese servo conjunxisset, in sui servitutem consensisse fertur. Ad quod argumentum respondemus, id equidem manifestum esse, si quis sciat delicto alicui pœnam constitutam, & tamen sponte id admittat, cum de injuria sibi illata non posse queri, aut quod inhumaniter secum agatur, quando ad pœnam trahitur. Et hunc sensum pleraque citatorum dictorum non sine figura exprimunt. Verum ideo haut quidquam recte dicitur, aliquem in pœnam suam directe & immediate consensisse, aut potius ex proprio consensu ad eandem sustinendam sese obligasse. Cum nemo delictum admittat, quin simul speret, sese latendo, aut alia ratione pœnam declinaturum. *Thucydides* l. 3. Constitutum est in rebus publ. capitis suspitium multis delictis: tamen homines spe incitati pericula capiunt, nec quisquam desperans insidias successuras, in ancipitem se casum dare solet. Quæ vero nunquam citius defectionem molita est, quæ se majorem adparatum habere non sit opinata? Frustra quoque est *Vaquius* contror. illustr. l. 1. cap. 28. n. 12. 13. qui exinde delinquentes suo consensu ad pœnam ferendam obligari contendit, quod utique leges etiam pœnales sunt quædam conventio civium; aut quod saltem potestas legislatoria ex conventionione civium proveniat. Nam leges pacta aut conventiones non esse, alibi demonstratum: & non absurdum est, meo consensu potestatem aliquam constitui, quæ postea actus quosdam in me invitum queat exercere. Et si quod in eam potestatem ipse conferim, faciat ut queri non possim, si ista deinceps in me vires suas exferat. Peccatum autem cum debito comparatur, non quasi ad eam sustinendam ex consensu suo quis teneatur; sed quia legislator non minus potestatis nactus fuit ad pœnam à delinquente, quam creditor ad mutuo datam pecuniam à debitore exigendam, & quia peccatoris

corpus

corpus atque bona non minus magistratui pro delictis, quam debitoris bona creditori pro debitis sunt obnoxia. Circa divisionem obligationum in eas, quæ *ex consensu*, & quæ *ex delicto* oriuntur, in elementis juris Romani traditam, observandum ex delicto oriri obligationem proprie dictam ad damnum faciendum; non autem ad pœnam sustinendam. Eaque ipsa obligatio proprii fundatur non in eo, quod quis in pœnam consensit; sed quia ejus restitutionis necessitas post introductum rerum dominium ex jure naturali provenit. Sic quod *Aristoteles contractus* alios facit *spontaneos*, alios *inuitos*, illud ita est explicandum. Quemadmodum in noncontractibus onerosis æquale æquali est pensandum, ita & in delicto damnum æquipolente resarciendum. Cur autem obligationi ad faciendum damnum vocabulum contractus inviti fuerit inditum, inde est, quia v. g. in mutuo creditoris voluntate fit, quod ipsius pecuniam debitor acceperit; sed quod v. g. fur rem mihi subductam aut ejus æstimationem tenetur restituere, id non meo consensu factum, sed ille me invito hanc sibi obligationem consiliavit. Nam tunc ego maluisssem, ut meam mihi rem iste intactam reliquisset, quam ut mihi onus injungeretur, actionem furti eidem intendandi, præsertim ubi illa non nisi in simplum datur. Cæterum ad rem & hoc facit considerasse, regulariter omni juri obligationem in altero respondere. Quando igitur delictum fuit patratum, in læso est jus ad postulandam damni reparationem, in lædente obligatio ad pensandum damnum. Id quod ad justitiam explettricem spectat. Sed quatenus delictum est aberratio à lege, in rectoribus civitatum est potestas pœnam convenientem exigendi; sed in delinquente nulla est obligatio ad pœnam ultro explendam. Quo intuitu pœnarum exactio ad justitiam explettricem non quadrat. Quæ cum ita sint, nihil aliud restat, quam ut dicamus ad neutram justitiæ speciem pœnas pertinere; sed easdem peculiari specie justitiæ temperari. Ni dicere malis, tam impositionem pœnarum, quam distributionem præmiorum, super quibus peculiari pacto in antecessum non fuit conventum, partes esse prudentiæ quæ cum officio regendi alios est conjuncta: eoque ad justitiam universalem referendam.

§. 6. Illud igitur ab omnibus sanis admittitur, ut ut natura omnes homines sint æquales, & in ipsa pœna sit aliquid asperum atque durum: dum ultro homo hominem afflictum aut perditum it; & licet quoque sapientissimus Creator naturam rerum & hominum ita disposuerit, ut malitiam mala ultro comitentur, & autorem suum velut ulciscantur: pœnam tamen etiam positivam humanam in se nihil habere æquitati naturali repugnans, quin potius ob salutarem usum eandem generi humano maxime esse necessariam. Nam uti salus humani generis requirebat, constituto imperio æqualitatem hominum tolli; ita in tanta hominum malitia, rectique aversatione vis imperii peribat ni repræsentatione alicujus mali mortales pravi in ordinem redigi possent. Cum porro & facienda, & omittenda, nec non ipsa pœna, quæ secus fficientes manet, publice prius promulgentur; neminem habet, quem accuset, præter seipsum, qui ultro contra leges peccando pœnarum asperitatem in sese irritat.

§. 7. Cui porro homini, & abs quo pœnas sumendi potestas competat, super eo *Grotius* d. l. §. 3. ita censet: *per ipsam naturam non determinatum, cui hominis pœnas sumendi competere debeat; nisi quod satis indicet natura, convenientissimum esse, ut id fiat ab eo, qui superior est; non tamen ut omnino hoc demonstret esse necessarium. Nisi vox superioris eo sumatur sensu,*

sensu, ut is, qui male egit, hoc ipso se quovis alio inferiore censetur fecisse. Cui consequens sit, ut saltem ab aequo nocente nocens puniri non debeat. Vid. *Joan.* II. 7. *Roman.* II. 22. Enimvero nobis fixum sedet, potestatem poenas sumendi esse partem imperii; adeoque neminem posse poenam proprie dictam alteri imponere, nisi qui in ipsum imperium habet. Licet enim, posita hominum malitia & ad alios laedendos proclivitate, ad conservandam inter homines socialitatem necessum sit poenas exerceri; quilibet autem actiones suas ad socialitatem, tanquam bonum universi generis humani, referre debeat: tamen non sequitur, singulos debere quoslibet actus ad socialitatem facientes exercere, qui scilicet utiliter exerceri nequeunt, nisi positis certis requisitis. Sicuti & imperio inter homines opus est, nec tamen quilibet in quoslibet illud exercere potest aut debet. Deinde non omne malum, quod ob antegressum peccatum inferitur, poena est; sed quod antea denunciatum, & post cognitionem delicti fuit impositum. Adeoque à poenarum censu excluduntur mala per modum belli illata, licet & ipsa cautionem de non accipiendis in posterum injuriis efficiant. Nam in bello cautionem sibi quisque propriis viribus, & proprio ex arbitrio procurat: per poenas laesis cautio per vires, & ex judicio superioris procuratur. Ut bello aliquis coërceatur, directe interest duntaxat ejus, qui fuit laesus: sed ut poenis quis castigetur, non hujus tantum interest, sed & totius civitatis. Sicut in bello quis injurias exlequi velit, in arbitrio laesi est: sed an poena sit exigenda, in superioris est potestate, qui etiam isto deprecante eandem potest exigere. Denique poenae quantitas ante delictum regulariter definita est; cautio bellica pro conditione status nostri & hostium sumitur. Porro licet natura non determinet, Cajus an Sejus poenarum exactor esse debeat, non magis quam eadem Cajum aut Sejum reges designavit: ipsa tamen ratio satis liquido ostendit, poenam, utpote sententiae judicialis executionem, à superiore proficisci debere, seu tali, qui in fontem imperium habet. Neque opus est arguta illa interpretatione vocabuli *superioris*. Nam falsum est, quaelibet peccata ita deformare hominis dignationem, ut ob ea patrata statim velut inter bestias sit referendus. Neque sequitur, hic homo delictum admisit, ergo mihi competit potestas poenam de ipso sumendi. Si enim delictum sit commissum contra me, in libertate naturali degente, reparationem damni & cautionem per modum belli exigere licet. Ut in alium, cujus defensio mihi peculiariter commissa non est, peccatum fuit, illius ultionem non magis extra causam foederis mihi arrogare possum, quam jus dicere illis, qui mihi non sunt subjecti. Vid. *Exodi* II. 14. Dictum Democriti, *natura imperare congruit praestantiori*, ita est explicandum: si consensu plurium in aliquem sit conferendum imperium, ubi nemini praeter altero ad illud habendum peculiare jus competit, rationi est convenientissimum, ut idem deferatur praestantissimo, & qui praeteris pollet artibus ad bene imperandum idoneis. Nequaquam autem hic imperium in alios praetendit, nisi ultro ipsi sese subjecerint. Effatum autem *Grotius*, *non debere aequo nocentem ab nocente puniri*, proprie non pertinet ad eos, quibus potestas publica competit poenas exigendi; sed qui nulla ex necessitate officii, & ostentando adversus vicia odio ad censuram, aut accusationem vitiorum privata autoritate prorumpunt. Et si sane indecorum, & ad reverentiam magistratuum legumque minuendam valde sit efficax, si exactor justitiae ipsdem maculatus deprehendatur vitiis, quae in aliis vindicatum

carum it. Cum non irasci vitiiis, sed eorundem dulcedinem aliis videatur invidere, qui in aliis punit, quæ ipse committit. Vid. *Plinius* l. 8. *epist.* 22. *Platoni* Μινὸς Παύλος, ἀνδρῶν πῶς, improbus homo vocatur, qui ἐνόμιζε μὲν ἑπὶ τῶν, ἐποίει δὲ ἄλλα παρ', ἃ ἐνόμιζεν, alia ipse fecisset, alia faciendâ mandasset. Add. *Gratian*, *caus.* 3. *quest.* 7. c. 3. 4. *seqq.* Neque tamen Neroni matricidæ non licebat capitalia supplicia in fontes pari ex crimine exigere. Non tamen Domitiano mulieres adulterii damnare, quas ipse stupraverat: apud *Zonaram* Tom. II. Quo spectat illud dictum, *Medææ* apud *Senecam*: Cui prodest scelus, fecit. Tibi innocens sit, quisquis pro te est nocens. Multo magis autem ultronei delatores & censores cavere debent, ne sibi occinatur illud *Juvenalis* sat. 2. *Loripedem* rectus derideat, *Ethiopem* albus, Quis tulerit *Gracchos* de seditione querentes? Quis calum terra non misceat, & mare cælo, si fur displiceat *Verri*, homicida *Miloni*, *Cloelia* accuset *mæchos*, *Caecilina* *Cethegum*. In *tabulam* *Sulle* si dicant discipuli tres. Aut illud ejusdem sat. 3. *Felicia* tempora, quæ se *Moribus* opponunt: habet jam *Roma* pudorem, *Tertius* è cælo cecidit *Cato*. *Seneca* lib. 2. *controv.* 14. Turpe est sic castigare vitia, ut imiteris. *Cicero* *Tusc.* *Quest.* 1. 3. Est proprium stultitia, aliorum vitia cernere, oblivisci suorum. *Plautus* *Trucul.* Qui alterum incusat probri, eum ipsum se intueri oportet. Nam sic agitur censura, & sic exempla parantur. Cum judex alios, quod monet, ipse facit. *[Ovidius* *Fastor.* l. 6. Cæterum in eo nobiscum sentit *Hobbes* *Leviath.* c. 28. quod poenam à superiori, ut tali, proficisci statuit. Et si alias definitio poenæ, quam tradit, justo sit angustior, quod & comprehendat duntaxat poenas ab imperio civili inflictas, & unius tantum finis mentionem faciat. Poena, inquit, est malum transgressori legis auctoritate publica inflictum, eo fine, ut terrore ejus voluntates civium ad obedientiam conformentur. Ex eo tamen recte infert, poenas proprie dictas non esse, injurias aut ultiones privatorum, mala auctoritate publica inflicta, sed citra antegressam condemnationem, mala inflicta ab usurpatore imperii, mala inflicta sine consilio cives reformandi; sed hæc omnia facta esse hostilia. Ubi tamen notandum, non statim ex ejusmodi poena spuria statum hostilem resultare, aut jus præberi licentiam hostilem exercendi, seu eum, qui tali malo afficitur, statim accipere licentiam hostilia alteri reponendi, qui malum infert. A poenis itidem excludit mala, quæ malas actiones naturaliter consequuntur, puta, cum quis vim alteri inferens occiditur aut vulneratur; aut quando ab actione illicita morbum contrahit; et si poenæ divinæ rationem id habere possit. Item si malum inflictum minus sit, quam bonum, quod crimen commissum naturaliter sequitur, esse potius pretium seu redemptionem criminis, quam poenam. Sub factis quoque hostilibus numerat, si poena major infligatur, quam quæ lege est determinata; si poena sumatur ob factum nulla lege vetitum, si plectatur rex; si malum inferatur hosti manifesto. Sed quod addit, si qui civis fuerat hostem se declaraverit, non ut civem sed ut hostem pati; adeoque reos læsæ majestatis puniri posse poena arbitraria tanquam hostes; id ideo admitti non posse videtur, quod utique poena rebellis inflicta ex vi imperii procedat, & tanquam à superiore, utut rebellis ille hostilem in huncce animum sumserit, & aliquando acie fuerit vincendus, ut reus peragi possit. Sicuti qui fugitivum suum persequitur, id utique jure domini, non jure belli facit. Accedit quod mala hosti illata infamiam non habeant; quæ tamen ejusmodi poenas rebellibus inflictas cum primis comitatur.

§. 8. Videndum deinde est de fine pœnarum, quem homines sibi circa eandem exigendas propositum habere debent, postquam damnum iam est reparatum, aut per naturam reparari nequit. Ubi primo hoc ponendum; etiamsi in se non iniquum videatur, ut qui malum fecit, malum patiatur; *Pindarus Nem. od. 4.* ῥέζουσ' ἐπὶ πᾶσι θεοῖσι: *cum qui afficit alium malo aliquo, etiam aliquod malum ab alio pati, consentaneum rationi est* *Euripides Hecuba:* Ἀλλ' ἔπειτ' αὐτὸν μὴ καλὰ πέποιθεν ἐτόλμας, τλήθι καὶ τὸ μὴ φίλα. *Sed postquam, quæ honesta non sunt, facere ausus es, sustine etiam quæ non grata sunt: tamen non recte hominem pœnas exigere, nisi aliqua inde resultet utilitas. Et ideo Hobbes de cive c. 11.* inter leges naturales hanc quoque poluit; in ultione seu pœnis spectandum esse non malum præteritum, sed bonum futurum; h. e. infligere pœnam nullo alio fine licitum esse, nisi ut ipse, qui peccavit, corrigatur, vel alii ejus supplicio moniti fiant meliores. *Plato Protag.* Qui ratione punire aggreditur, non præteriti sceleris causa punit; neque enim assueti potest, ut quod est factum, sit infectum; sed futurum respicit, ne iterum aut ipse, aut alius quilibet exemplo ejus adductus delinquat. Idem dictum allegatur à *Seneca de Ira, l. 1. c. 16.* Add. *Grotius ad Levit. c. XIX. 18.* Equidem in pœnis omnino quoque est respiciendum ad malum præteritum, seu antegressum delictum, cum citra hoc pœna plane non existat; est tamen præterea etiam prospiciendum ad finem, ne frustra male sit homini, nocenti licet, nobis tamen cognato, ob factum, quod emendari amplius non potest. Confirmat autem legem suam *Hobbes* duplici ratione, tum quia unusquisque lege naturali tenetur alteri ignoscere, modo cautum sit prius de futuro tempore; tum quia ultio, quæ tenus solum præteritum consideratur, nihil est aliud quam triumphus, & gloria animi, quæ ad nullum finem dirigitur; adeoque vana est, & præter rationem. Digna est *Attila* sententia apud *Forandum de rebus Geicis c. 39.* Quid forti suavis, quam vindictam manu querere? Magnum munus à natura, animum ultione satiare. Add. *Baco sermon. fidel. c. 4.* Quin contra *Judex*, ubi necessario ad pœnam procedendum est, haudquaquam ex supplicio noxiorum voluptatem debet captare. *Valer. Max. l. 2. c. 9. f. 3.* *Claudianus de consulatu Mallii:* Qui fruitur pœna, ferus est, legum qui videtur Vindictam præstare sibi. Diu proximus ille est, quem ratio non ira movet: qui facta rependens Consilio punire potest. *Vulcatius Gallicanus in Avidio Casio.* Non unquam placet in Imperatore vindicta sui doloris. Recte quoque *Augustus* apud *Suetonium c. 32.* Diuturnorum reorum, & ex quorum sordibus nihil aliud quam voluptas inimicis quæreretur, nomina abolevit. *Seneca de Ira. l. 6.* Re-
 tor civitatis damnatum cum dedecore & translatione vitæ exigi: non, quia deletetur ullius pœna, sed ut documentum omnium sint; & qui vivi voluerunt prodesse, morte certe eorum respiciatur. Haudquidquam tamen cum *Hobbesio Leviath. c. 28.* factum hostile vocabimus, ubi genuinum pœnarum finem præ oculis non habuerit imperans; modo alias pœna secundum leges civitatis infligatur. Add. lib. 7. in fine D; de servis exportandis. *Grot. d. l. §. 5.*

§. 9. Cæterum genuinus pœnarum finis est præcautio læsionum; quæ provenit, si vel in melius emendetur, qui peccavit, aut alii ejus exemplo, ne deinceps velint peccare, vel ita coërceatur qui peccavit, ut non possit deinceps peccare. Quod *Grotius d. l.* sic exprimit: Impœnis respici vel utilitatem ejus, qui peccavit, vel ejus, cujus intererat non esse peccatum, vel indistincte quorumlibet. Conf. *Seneca de Clement. lib. 1. cap. 22.*

Primum genus pœnæ huc spectat, ut istius animus emendetur, & à libidine peccandi purgetur eo medendi modo, qui est per contraria. Nam quia omnis actio præsertim deliberata & frequens gignit quandam sui proclivitatem, quæ adulta habitus dicitur: ideo vitii quam primum adimenda est illecebra. Quo pertinet illud Socratis apud Platonem Gorgia: *injustus miserior est, si injuriarum pœnas nunquam luat: minus vero miser, si luat, suppliciumque justum datus, hominibusque reportet.* Nam qui luit pœnas à pravitate animæ liberatur. Seneca de Ira l. 1. c. 5. *Castigatio sincera, & cum ratione aliquando necessaria est. Non enim nocet, sed medetur specie nocendi. Quemadmodum quadam bastilia detorta ut corrigamus adurimus, & adactis cuneis, non ut frangamus, sed ut explicemus, elidimus: sic ingenia vitio prava, dolore corporis animique corrigimus.* Id tamen non necessarium est, quodd. l. paulo post sequitur: *sive per nos, sive per alium quempiam nobis charum inferatur injuria, sponte nostra judici nos puniendos, tanquam medico, festinanter offerre; ne inveteratus injuria morbus sic inficiat animum, ut insanabilem reddat.* Nam cui ita dispositus est animus, ut ad vitium corrigendum ultro velit pœnam arcessere, judice medico opus non habet, sed sibi ipse ad curationem est sufficiens. Apulejus de dogmate Platonis: *Gravius & acerbius est omni supplicio, si noxio impunitas differatur, nec hominum interim animà diversione plectatur.* Plato de LL. l. IX. *Nullum supplicium lege factum ad malum tendit. Sed duorum alterum fere semper solet efficere. Nam aut melior, aut certe minus pravus, qui pœnas dedit, fieri solet.* Aristoteles Nicom. 2. c. 2. *αὐτοδιδασκὰς ἰατρῆς αὐτὸς εἶναι, αὐτὸς δὲ ἰατρῆς διὰ τὸν ἐναντίον περὶ οὐκ αὐτὸς γίνεσθαι.* Castigationes medicinae sunt. Medicina autem per contraria fieri sueverunt. Alcinoüs de doctrina Platonis c. 32. *Conducit improbo dare pœnas, quemadmodum agro corpus curandum dare Medico.* Omnis enim castigatio peccantis animæ medicina est quedam. Tacit. A. III. *Corruptus simul & corruptor, ager & flagrans animus haud levioribus remediis restringendus est, quam libidinibus ardescit.* Plato Critia. *Δίκη δὲ ὀρεθῆν, τὸν πλημμελῆντα ἐμελεῖν ποιεῖν.* *Justa pœna ejus, qui per negligentiam peccavit, est, ut cantus efficiatur.*

§. 10. Circa exactorem hujusmodi castigationis ita statuit Grotius d. l. §. 7. *punitionem, quæ emendationi peccantis inservit, natura curvis exercere liberum esse, modo quis judicio polleat, & ejusdem generis, aut alius vitii non teneatur.* (Iſocrates de permutatione. *Ego improbiſſimos omnium, & maxima pœna dignos esse puto, qui de iis rebus alios accusare audent, quibus ipsi conſtricti tenentur.* Lactantius div. instit. l. 4. c. 23. *Antequam mores aliorum corrigas, tuos corrige.* Apud Tacit. H. II. cum Faustum Crispus, qui easdem accusationes cum præmio exercuerat, damnasset, additur: *non pœnam criminis sed ulteriores difficultasse.* Arnobius adversus gentes l. 1. *Res agitis injustas, ut id in nobis constitutus damnabile, quod & ipsi vos factiſſatis: aut quæ vobis licere permittitis, conſimiliter aliis licitum esse nolitis.*) At vero in verberibus, & aliis remediis, quæ coactionis quid habent, naturam non fecisse delictum inter personas, quibus id liceat, vel non liceat in alium statuere. Nisi quod ratio parentibus in liberos ejus juris usurpationem pro affectus necessitudine peculiariter commendavit. De cætero leges civiles recte ad proximos duntaxat affectus restrinxisse communem illam hominum propinquitatem, rixarum vitandæ causâ. E. imvero hæc nobis non satisfaciunt. Nam jam monitum, pœnam proprie dictam non posse sumi nisi ab imperante, quicumque demum istius finis sit. Unde & castigatio, quæ

verbis fit, magis consilium, & admonitio videtur, quam poena: & ubi ea vehementioribus verbis peragitur, non tam communi aliquo jure concessa, quam peculiariter ex amicitiae lege sancita. Indicio est, quod ignotum castigare, conanti statim occiditur illud *Terentii Heauton. act. 1. sc. 1. Tantumne ab re tuæ est otium tibi, Aliena ut cures; eaque nihilque ad te attinent?* Unde & d. l. *Chremes ad castigandum alterum accedens, ad jus vicinitatis provocat, quam ipse in propinqua parte amicitiae patat. Curtius l. 3. de Hephæstione: libertatis in admonendo eo non alius jus habebat; quod tamen ita usurpabat, ut magis à rege permissum, quam vindicatum ab eo videretur. Cicero Off. I. consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam oburgationes in amicitia vigent maxime. Homerus Iliad. λ. ἀρχαὶ δὲ παραφρασίς ἐστιν ἐταῖρος bona est admonitio socii. Præterquam quod & heic cum primis adhibenda prudentia, ne intempestive præbita medicina nobis molestiam pariat, alterum in morbo obfirmet. Quò facit illud *Tacit. H. 3. de Mufonio Rufo. Parentes autem duplici nomine castigandi suos liberos jus habent, tum quia educatione per naturam imperata recte fungi nequeunt; nisi ipsis concessum sit pro captu aliquid alperioris disciplinæ adhibere: tum quia extra civitates degentibus in liberos imperium competit; quod licet in multis civitatibus satis sit accisum, ubique tamen id ferre remansit, ut suo ex judicio possent eos castigare propter illa peccata, quæ magis ex prudentia juvenili, quam robusta animi malitia committuntur, & magis domesticam, quam publicam pacem turbant. Add. l. 7. §. 3. D. de iniuriis. Libani declam. XX. Parentem ferre potestatem obtinent, quæ loco parentum gubernanda juvenus, puta, tutores, præceptores, magistri, qui citra modicam coercitionem officio suo vix satisfacere possunt. Seneca de ira l. 2. c. 27. Pare num & præceptorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum, & abstinentia, & alia, quæ profutura torquent. Quid reliquis in alios heic potestatis competat; videatur l. un. C. de emendatione propinquorum. Plato de LL. l. VI l. in sua civitate decernit: cum puer sit πῆλιν θηρίων δυσμετὰ χειρὸς τῶν ἀνθρώπων, omni bestia intrastabilior, ut liberum quidem puerum doctrinarum potissimum causa præceptores; ut autem servum, castiget quicumque ex liberis forte deprehenderit, puerum ipsum & pedagogum, & præceptorem, si qua in re eos delinquere conspexerit. Xenophon de rep. Lacedæmoniorum: Lycurgus statuit, pueris quemque suis, alienisque iusta imperare. Quod si quis aliquando puer casus ab alio patri deferat, turpissimum factus ducitur, nisi & ipse filium aliis verberibus affecerit. Quod autem idem Xenophon ait l. V. πρὸς τὴν ἀναείκαστος: Si quis ut prodessem verberari, poenam me debere profiteor, qualem parentes filiis, & magistris, discipulis. Nam & medici egrotum suo ipsius bono vivunt ac secant: ad diluendam quidem petulantiam calumniam sibi intentatam facit. Sed non statim quod duci, id etiam cuivis in quemvis licet. Cæterum hoc genus poenæ ad mortem usque procedere posse negat *Grotius*; cum absurdum sit, emendationis causa aliquem in eum conicere statum, ubi emendationis nullum specimen exhibere possit. Et si inemendabili malitia laboranti melius aliqui judicent, ut plane non sit; præsertim cum talis quam maxime aliis soleat molestus esse? Seneca de ira l. 1. c. 16. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens; & jam non causas, quæ nunquam malo defutura sunt, impellens, sed satis tibi est magna ad peccandum causa peccare. Perhibisti nequitiam, & ita visceribus immisisti, ut nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori quavis. Bene de te merebimur: auferemus**

tibi istam, qua vexaris, infamiam; & per tua alienaque voluntato supplicia, id, quod unum bonum, tibi superest, representabimus, mortem. Idem de benefic. l. VII. c. 10. Ingeniis talibus vitæ exitus remedium est, optimumque est obire ei, qui ad se nunquam rediturus est. *Plato Gorgia*: ἐν ἀμείνῳ ἐστὶ ζῆν τῷ μοχθηρῷ ἀνθρώπῳ. κακῶς γὰρ ἀνδραγχεῖς ζῆν. Flagitioso homini non expedit, ut vivat. Neesse est enim, ut male vivas. Sic Sulpitius Asper causam susceptæ in Nerōnem conjurationis hanc allegabat, non aliter tot flagitiis ejus subvenire potuisse. Tacit. Ann. xv. aut uti Svetonius Nerone c. 36. loquitur: nonnulli etiam impia. verum, tanquam aliter illi non possent nisi morte succurrere, dedecorato flagitiis omnibus. *Jamblichus in protreptico* c. 2. κατὰ πρῶτον τῷ ἐμπύρῳ βέλτον τὸ καθεῖσθαι & διαμῆναι, καὶ τῷ μοχθηρῷ τὸ τεθνήσκειν & ζῆν. Sicut suppurato conducibilis est uri, quam ita manere: sic flagitioso mori quam vivere satius est. *Rosarium Persicum* c. 1. Cujuscunq; somnus vigilis prestat; Illi pariter mori melius est, quam male vivere. Caritas tamen utique suadet, ut non facile aliquis pro desperato habeatur. Redundat autem hoc genus pœnæ etiam in utilitatem aliorum. Nam cujus animus per dolorem pœnæ emendatur, de eo aliis satis cautum est: & ubi incorrigibilis quispiam è medio tollitur, satis constat cæteris, ab isto nihil sibi negotii deinceps facessendum. Quanquam ut non nisi incorrigiles morte afficiantur, quod *Plato de LL.* l. IX. vult, id circa modica crimina, & quæ intra atrocitatem subsistunt, fortasse recte obtinebit. Sed ad atrocia delicta hautquaquam adplicari poterit. Cum enim ille demum incorrigibilis pronuncietur, qui aliquoties in eodem delicto deprehensus fuit; sane parum expediet reip. expectare, quoad aliquis atrocissimum scelus semel atque iterum patraverit.

§. 11. Alter pœnarum finis est utilitas ejus, cujus intererat non esse peccatum, seu qui alterius peccato læsus fuit; ut ne tale quid in posterum ab eodem, aut aliis patiatur. Id quod obtineri potest tribus modis; si tollatur, quid aliquid; si vires nocendi ipsi, talis vita, adimantur, puta si in custodiam detur, si arma & instrumenta nocendi auferantur, si in remotum locum seponatur; & denique si malo suo dedoceatur delinquere; quod cum emendatione, de qua jam egimus, est conjunctum. Ne autem, qui læsus est, ab aliis deinceps lædatur, punitione non quavis, sed aperta & conspicua, quæque ad exemplum pertinet, obtinetur. Unde est, quod fere supplicia sumi solent non intra angulos carcerum, sed locis celebribus, & cum terribili adparatu, qui horrorem animis vulgi incutere valeat. Est autem iste finis adeo proprius pœnis, ut etiam, ubi per fervorem iræ, & præcipitante vindictæ cupidine lædentem nos gravissime depexum dederimus, demum subjicere soleamus; nunc, & alia vice nos lacesse. Istam autem pœnam sumere penes limum imperium est. Et si in nonnullis civitatibus legislatores propter ferociam atque perviciaciam populi pravo isti affectui, quo læsi propria ultione iræ nostræ litare ardemus, aliquid indulsent. Quale quid in ipsa lege divina occurrit circa vindicem sanguinis, *Numer.* XXXV. & *Deuteron.* XIX. Vid. *Seldenus* de J. N. & G. l. IV. c. 2. & *Groun* ad *Exod.* c. XXI. 12. Nā dicere velimus, id fuisse ex reliquiis status naturalis. Add. quoque *Rocheforti descript.* Antill. parte 2. c. 19. Confinilis moris vestigium aliqui colligere volunt ex *Homeri Odys.* ω. de Theoclymeno. Sane vix aliter explicari potest, illa lex, apud *Euripidem Oreste.* v. 515: ἁμικιδὰμ Φυγάς, ὡς τὴν, ἀνταποδείναι δέ μιν, exilio expiabant, non autem vicissim occidebant. Nempe quod vetus iste mos privatae

vindictæ abrogatus esset, ne velut progressus in infinitum foret. Quæ ratio non quædrat in pœnem, quam magistratus sumit. Quanquam & multa pecuniaria proximo cæsi soluta exilium redimi sive ex *Homeri Iliad. l. 1. v. 702. seqq.* Vid. quoque *Apollonius Rhodius Argonaut. l. 1. v. 90.* Sic & hodie in Mauritania non solum cognati occisi cum homicidia possunt transigere; sed & idem reum, si nondum à magistratu apprehensus sit, absque forma processus occidere possunt; quod regula apud ipsos sit; vindictam non esse peccatum. Potest quoque aliquo modo huc trahi illud *Taciti de mor. German.* Suscipere inimicitias patris seu propinqui necesse est. Nec implacabiles durant. *Luitur enim homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus.* Nec minus illud ap. *Dionys. Halic. l. 1. τῆς ἡμετέρας τὴν Νομίτωνα ποιεῖ κύριον, εἰσὼν, εἰς τὸ δρᾶσαι πρὸς τὸ ἀντιπαθεῖν ὃ πρὸς ἄλλῃ πνὸς μᾶλλον, ἢ τὸ πεπονθεῖν τῷ ὁφείλει.* Pœne modum permittens Numitoris arbitrio, quod æquum videretur, penes eum esse ius supplicii, cui facta esset injuria. Add. *Grot. d. l. §. 8.*

§. 12. Tertiis pœnarum finis est utilitas indistincte quorumlibet, dum per severitatem pœnæ securitati omnium consulitur. *Plato de LL. l. XII. Pœnis maligni vexantur, non quia peccaverunt; nam quod factum est, infectum esse non potest; sed ut post hac & peccatores ipsi, & qui puniri iniquitates viderunt, injustitiam oderint.* *Seneca de Ira l. 1. c. 6. Rector civitatis damnatum cum dedecore & straductione vitæ exigit; non quia deletetur ullius pœna, sed ut documentum omnium sint; & qui vivi noluerunt prodesse, morte certe eorum respiciatur.* *Tullus apud Livium l. 1. cap. 28. Audeat deinde talia aliis, nisi in hunc insigne jam documentum mortalibus dederō. Tu tuo supplicio doce humanum genus ea sancta credere, quæ à te violata sunt.* Sic & ab rege Anco carcer ad terrorem increpcentis audacia mediæ urbe, imminens foro, edificatur. *Ibid. cap. 33. Add. Agathias l. 4. princip. Lucianus Phalaride I. Caterarum rerum nulla foret expectanda utilitas, nisi melius malefactoris us essei propositus, ac certa spes constituta luendi pro flagitiis supplicii.* Quo genere pœnæ aut hoc agitur, ne is ipse, qui uni nocuit, deinceps aliis quoque noceat; id quod obtinetur, si nocens aut occidatur, aut debilitetur aut constingatur, ut nocere amplius nequeat, (*Guntherus Ligurino l. 1. Nec melius stulta furor atque superbia plebis Puniri poterat, quam tanti ut causa tumoris Eriperentur opes, ut quos opulentia Fecerat elatos, in se revocaret egestas: loquitur de Ultrajectionis, quos tumultuantes Fridericus magna pecunia multarat,*) aut acerbitate pœnæ libidinem peccandi exuat: vel hoc quæritur, ne alii quivis scelerum im punitate illecti, aliis quibusvis sint molesti. Id quod suppliciis conspicuis obtinetur, quæ ὀφθαλμοφανέα, seu exempla vocari moris est, in quæ reliqui inspicientes peccati sint. *Vid. l. 1. C. ad L. Jul. repetund. l. 7. C. ad L. Fabiam de plagiar. Quintilianus declamat. 274. Quotiens noxios crucifigimus, celeberrima eliguntur via, ut plurimi intueri plurimi commoveri hoc metu possint.* *Seneca de Ira l. 3. cap. 19. Animæ versiones quæ notiores sunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt.* Et si apud Lacedæmonios in contrarium mos valuerit, ut nempe non interdiu sed nocte fontes plesterentur. *Herodotus Melpomene: nisi forte & ipsas tenebras ad terrorem aliquid facere crediderunt.* *Conf. Valer. Max. l. 2. cap. 9. §. 3.* Sub hoc pœnarum fine etiam comprehendi potest illa utilitas, qua per easdem facta tecta præstatur, aut reparatur autoritas imperii civilis, quæ per malitiosas cum primis & enormes legum transgressiones non pa-

rum

rum delibatur. Hæc enim ut salva persistat, totius civitatis interest, eademque illa scilicet improbitatem hominum quam validissime coercet. Præter hoc autem fines ut alium quoque cum *Seldeno de l. N. & G. l. 1. cap. 4.* statuamus *satisfactorium, purgatorium seu expiatorium*, aut ut deviatio à lege velut exæquetur, & illa inæqualitas actionis velut corrigatur, necessarium non viderur. Et si quæ ex Sacris literis adducuntur argumenta, ad tribunal divinum, aut peculiarem populi Ebraici sanctimoniam spectant.

§. 13. Circa exceptiones autem, quas *Grotius ad l. 1. §. 9.* addit isti dogmati, quod poenarum ad exemplum facientium executio sit penes rectores civitatum, id observandum: si quid perpetratur in illis locis, atque inter illas personas, quæ certis judiciis non subsunt, puta in piratas; id ad jus belli pertinere, quod à potestate poenas exigendi diversum est. In piratas enim ac prædones, cum omnium hostes sint, quilibet quoque homo miles est. Et si non spernendum sit, quod *Idem d. l. §. 14.* monet; consultius esse navigaturos instrui mandatis à publica potestate ad persequendos piratas, si quos in mari repererint: ut data occasione uti possint, non quasi suo propterea ausu, sed ut publice iussu. Lex autem *Deuter. XIII. 9.* etsi non cuivis privato jus dare videatur ducem ad idololatram interficiendi, sed potius ut iste in jus rapiatur, & causa cognita à multitudine lapidibus obruatur: ponamus tamen cuivis privato istius criminis manifestum interficiendi facultatem datam, sane ejusmodi lex antea extans efficiet, ut quod à privato heic suscipitur, velut à ministro summi imperii, adeoque publica auctoritate susceptum intelligatur. Add. *Grotius ad d. l.* Neque id insuper habendum, factum Phineæ singulari Dei approbatione niti. Nam alias ejusmodi zelus cuique permixtus, civilem ordinem non modice turbaturus, & impotentibus affectibus prætextum præbiturus fuerit. De iudicio zeli addatur *Seldenus l. IV. c. 4.* Jus vitæ & necis, quod in quibusdam civitatibus patresfamilias in liberos & servos obtinent, licet à civitatibus originem non habeat; in his tamen videri potest particula quædam imperii publici, quod patribusfamilias in tuos exercendum velut auctoritate publica indulgetur. Esse porro in civitate magistratum, qui certis in casibus fontes extra ordinem indicta causa punire queat, nihil repugnat, modo ne iste tanto jure abutatur. Sic quando in proscriptionum capita certum præmium constituitur, ubi quis eos interfecerit, publica id auctoritate fecisse censetur. Etsi enim ejusmodi declaratio non semper vim præcepti habeat; ubi tamen ejusdem intuitu cædes facta sit, veluti publica auctoritate suscepta defenditur. Add. *l. 1. cap. C. quando liceat unicuique.* *Grotius ad Esther. cap. 9. v. 10.* notat, antiquitus sententiam illam apud Hebræos obtinuisse: *Si quis Israëlitarum aut boni ejus prodere voluisset gentibus, aut si quis totam Judæorum universitatem magna affectisset inimelia, nihil mali facturum Israëlitarum, si es perniciem procuraret, bonis tamen ejus relictis heredi.* Etsi ista executio & licentia vindictæ, quam tunc Judæi exercebant, ab indole vitæ civilis non parum abhorreere videatur. Apud *Andocidem orat. 1.* talis lex extat: *si quis democratiam Athenis evertat, aut si quis imperio populari soluto, magistratum aliquem habeat, Atheniensium hostis esto, impuneque interficiatur.* Sequitur iurjurandum, quo populus Atheniensis tributum juraverat, se talia patrarent interfectorum. Apud *Leviticum l. 3. cap. 55.* Valerius talem legem tancit: *Ne quis ullum magistratum sine provocacione crearet, qui creasset, cum ius suæque esset occidi: neque ea cade-*

*capitalis noxa haberetur. Apud Panchæos sacerdotibus consecratam regionem egredi nefas erat; egessos vero quisquis offendit, occidendi potestatem habet. Diodorus Siculus l. 1. c. 46. Ubi observandum, in his & similibus legibus generale edictum, accedente facti evidētia, & quæ disceptationem ancipitem non admittit, vim latæ sententiæ obtinere, sic ut sublecuta cædes velut decreto Magistratus facta videatur. Quod si autem privatus ex impulsu ejusmodi legis, ubi justis subnixæ sit rationibus, cædem patravit, non modo id impune feret in foro civili, sed & in conscientia purus erit, siquidem non privato odio ductus fuerit, sed quod civitati sese hoc modo prodesse crederet; præsertim si ideo pœnæ executionem quibusvis lex indulserit, aut injunxerit; quod ex illis facinoribus præsentaneum reip. malum immineat. Secus atque in illis cædibus fit, in quibus lex justo dolori, & vehementissimæ indignationi indulget, ac pœnam duntaxat humanam, non vitium actus tollit. Quo pertinet lex maritis indulgens, uxorem adulteram & moechum, in ipso actu deprehentos, occidere. Nam dolori tantum ex acerbissima injuria concepto lex in foro humano ignoscit; licet alias convenientius foret injuriam eam per Magistratum puniri, neque ex dilata vindicta periculum civitati immineret. Vid. *Gratian. c. quicumque 33. can. 23. qu. 8. Seneca controv. l. 1. controv. 4. l. 4. controv. 24. Xenophon. de educ. Cyri. l. 3. Valer. Max. l. 6. c. 1. §. 13. Boeler. ad Grot. l. 2. c. 1. §. 14. Ant. Mattheus de crimin. ad l. 48. D. l. 1. §. 5. c. 2. Grot. in flor. spars. ad l. 22. §. 4. D. ad L. jul. de adul.**

§. 14. Ex fine autem pœnarum, ut & humanæ naturæ conditione adparet, posse dari actus quosdam in se vitiosos, quos tamen in foro humano pœna affici superfluum atque inutile sit. Quo referri primo solent actus mere interni, i. e. cogitatio de peccato aliquo, cupiditas, desiderium; etsi post casu quodam, puta per sublequentem confessionem ad notitiam filiorum perveniant. Add. *Grotius de Imperio summ. Poss. circa sacra c. 3. n. 1.* Nam cum ejusmodi motu interno nemini noxa inferatur, nullius quoque hominis interest, ut ob eundem quispiam puniatur. Vid. l. 18. D. de pœnis. Illud enim *Philonis Judæi libro, quod deterius potiori insidetur: dum turpia cogitamus vel sola mentis imaginatione, jam rei sumus cogitationis, ad forum divinum pertinet. Etsi & illa ipsa ex solatione pro veris peccatis habenda, multis ethnicorum scriptorum testimoniis ostendit Grotius ad Matth. c. V. v. 28. Add. Bodinus de republ. l. IV. c. 7. p. m. 734. Inde exemplum detestandæ calumniæ memoratur apud *Ammian. Marcellinum, l. XV. c. 2. de Mercurio quodam, qui si per quietem quisquam, ubi fusius natura vagatur, vidisse aliquid amico narrasset, id venenatis artibus coloratum in pejus, patulis Imperatoris auribus infundebat: Et ob hoc homo tanquam inexplicabili obnoxius culpa, gravi mole criminis pulsabatur. Hæc augente vulgari fama, tantum aberat, ut proderet quisquam visa nocturna, ut agre homines dormisse sese presentibus faterentur externis; mœrebantque docti quidam, quod apud Atlanteos nati non essent, ubi memorantur somnia non videri. Ast aliud est, quando actus interni cum externis conjuncti æstimantur. Nam isti ad qualitatem, tum etiam ad quantitatem actionum maximum utique momentum afferunt. Sicuti & scelera puniuntur, quæ ad aliquem conatum, licet non ad ultimum finem pervenerunt. Vid. *Grotius in flor. spars. ad lib. 14. D. ad L. Cornel. de sicariis.* Deinde nimis quam durum foret, pœnis humanis subicere velle minutissimos quoque lapsus, quos in ista naturæ conditione non datur effugere, quantamcunque attentionem quis adhibe-**

hibere instituat. Recte *Themistius* orat. X. cum lapsuum humanorum tres classes esse dixisset, ἀτόχημα, ἀμαρτημα καὶ ἀδίκημα, casum, errorem, ac facinus, subiungit, ἀεθλήματα βασιλέων μὲν οὐκ εἶναι, τὸ δ' ἐπανορθῶν, μόνον δὲ τοῦ ἑσχατοῦ τιμωρεῖσθαι. oportet principem prioris quidem misereri, corrigere alterum, postremum duntaxat ulcisci. Conf. *Rob. Sander* son de juramenti obligat. prelēt. 3. §. 18. Quo facit, quod de *Alfonso* Congensi rege memorat *Hier. Orosius* l. X. Quinque libros Lusitanarum legum cum diligenter exolverit, legum quidem sapientiam, atque ordinem & disciplinam reip. laudavit: sed rebus etiam minutissimis leges certas inventas esse, non facile probabat. Itaque hanc legum exactissimam diligentiam irridens, de Lusitanis quaerit: quamnam poena esse iis, qui in terra pedem poneret, statuit? *Julianus* in *Casari* bus de *Probo* γὰρ ἐστὶν, ἅπ' ἰππῶν, ἅπ' ἐβοῶν, ἀρχαῖν, ἅπ' ἡμιόνων, ἡμισατῶν θρωπῶν, μή τι καὶ ἤ κεχαρισμένων αὐτοῖς συγχωρεῖντα, ὥστερ' εἶδ' ὅτε τοῖς ἀδυνάστοις οἱ ἰατρὲς μικρὰ ἐν διδασκίᾳ, ἢ ἐν τοῖς μέεσιν ἐχῶσιν αὐτοὺς πείσομεντες. Non potest equis, bobus aut mulis, multo minus hominibus imperari, nisi quis aliquid eorum, quibus delectantur, indulerit, sicut aliquando egrotis medici exigua quadam concedunt, ut in maioribus eos habeant obsequentes. Add. *Grot.* l. 2. c. 30. §. 19. Quamquam illud d. l. non satis accurate dictum sit, ipsos lapsus vix proprie peccata dici, cum libertatem, quam in specie habere videntur, in sua generalitate considerant non habent. Non enim sequitur: moraliter impossibile est, ut hominem non aliqua peccata incurserint; ergo ista peccata quotidiana incurrationis, quæ vocant, peccati rationem exuunt. Adjungit *Idem* d. l. §. 20. non esse punienda peccata, que nec directe, nec indirecte ad societatem humanam, aut alterum hominem spectant. Nam nullam esse causam, quare non talia peccata Deo relinquuntur punienda, qui & ad ea noscenda est sapientissimus, & ad expendenda æquissimus, & ad vindicanda potentissimus. Quare ab hominibus puniitio talis institueretur plane sine utilitate, & proinde mendose. Etsi an talia peccata dentur, si cogitationes in actum non prodeuntes excipias, merito dubites. Præterea multis actibus leges civiles vim producendæ actionis denegant, aut poena humana eosdem eximunt, ob tranquillitatem civitatis, aliasvè rationes, puta, si splendidior futurus sit actus, ubi ex intuitu poenæ humanæ non videatur susceptus, aut si non videatur tanti momenti, ut iudices ideo sint in iudicandi, aut si obicurissimæ sit res disceptationis, aut si innoluit plane malum citra convulsionem civitatis tolli nequeat, (quo spectat epistola *Tiberii* super luxu apud *Tacitum* A. III.) aut ut nimia litium multitudo amputetur. Add. *Seneca* de *Clementia* l. 1. c. 22. Denique & à poena humana eximi necesse est illa vitia animi, ex corruptione mortalium communi resultantia, quæ ita frequentia reperiuntur, ut non possent non destrui civitates, si poenis humanis in ista adinmodum verteretur: quousque in enormes actus non eruperint, uti est avaritia, ambitio, inhumanitas, ingratus animus, hypocrisis, invidia, studium aliis detrahendi, superbia, iracundia, discordia, & similia. Quæ *Salvator* noster sanctimonia tuorum præceptorum potissimum eradicare instituit. Et hætenus quoque valet illud *Senecæ* de *Ira* l. 2. c. 31. Si puniendus est, cuicumque pravam maleficumque ingentum est, poena neminem excipiet.

§. 15. Neque tamen, si qua delicta lunt idonea, ut in foro humano puniantur, poene necessario semper est exigenda, quin quandoque venæ locus esse possit. Quicquid quondam Stoiciq. contrarium tenderent, quorum sententia exprimitur apud *Stobæum* serm. XLIV. Ποσὶ μὴ δὲ συνηνάλω ἔχουσιν μὴ δὲ τὴν νόμῳ ἔχοντα, dicunt ὅτι ἢ prudentem

nemini veniam dare. Ratio est, quia ejusdem hominis sit veniam dare, & putare eum, qui peccavit, non sua culpa peccasse cum tamen omnes ex propria malitia peccent: propterea recte dici, veniam non esse dandam peccantibus. Videntur ita velle argumentari: aut sua culpa quis peccavit, aut non sua culpa. Si non sua culpa, non est peccatum, cum omne peccatum patretur *τοῦ τῆν ἰδίαν κακίαν* ex propria malitia; adeoque heic venia opus non esse. Sin per suam culpam, jam ideo veniam adhiberi non posse, quod illa utique conveniat delictis spontaneis. Quæ ratio manifeste petit id, quod est in principio. Addebant, *ὅτι ἡμεῖς εἶναι τὸν ἀγαθὸν αἰδεσθαι τὸν γὰρ ἡμεῖς τοῦ αὐτοῦ τιμὸν εἶναι τῆς κατ' αἰσῆς καὶ ἀρετῆς*, virum bonum non esse æquum & mitem; mitem enim deprecari & mitigare quam quis meritus est pœnam. Atqui quibus quis sit dignus, ea omnino esse tribuenda. Verum alia est ratio *αἰσῆς*, dignitatis sive meriti ad bonum, & ad malum. Bonum quod alicui debetur, id ipsi recte subtraherequit. Sed mali ea est natura, (quod scilicet non tendit ad utilitatem ejus, cui infertur,) ut citra injuriam negari queat. Denique tradunt: nihil differre, aliquem esse mitem, aut putare lege constitutas delinquentibus pœnas nimium duras esse; aut estimare legislatorem indignas pœnas præscribere. Sed & hæc ratio nihil est. Nam non repugnat pœnas lege definitas esse justas, & tamen easdem quandoque recte remitti. Nam leges in genere definiunt, quæ pœnæ cuique delicto debeantur, non consideratis peculiaribus circumstantiis, quæ in certa persona, aut certa reip. conditione quandoque occurrunt. Ast venia singulis indulgetur ob certas rationes, quæ haut quidquam in omnibus peccantibus, aut semper deprehenduntur. Videatur quoque *Cirero pro Murena*, & *Seneca de Clementia in fine*, ubi ait: *venia est remissio pœnæ debita*; sapiens autem quod facere debet facit. Sed deceptio latet invocabulo *debita*. Si enim intelligas, ei qui peccavit pœnam deberi, i. e. eum sine injuria, aut citra justam querelaram causam puniri posse, jam non sequetur; si quis non puniat, facere, quod facere non debet. Multa enim recte & licite possum facere, quæ tamen non semper factu mihi sunt necessaria. Deinde uti illud recte non dicitur, delinquenti pœnam deberi, quasi in delinquentem hæreat aliquod jus, quod per pœnam sit explendum, (nemo enim quaeritur, pœnam sibi condonatum, nisi forte omissis castigationibus ad solam emendationem spectantibus, ubi post dissimulata vitia puerilia sæpe in virilia scelera prorumpitur;) ita & hoc improprium, est delinquentem pœnam debere, seu ad pœnam sustinendam aliqua obligatione teneri; cujus ratio supra est exposita. Quod si autem vocabulum *debita* ita capiamus, quasi sapiens ex obligatione aliqua debuerit pœnam exigere, dicendum primo: neminem heic posse obligari, nisi cui custodia legum publice vel privatim sit commissa. Deinde obligatio quæ in imperantibus est, non spectat ipsos delinquentes, sed totam civitatem aut societatem, cujus salutem isthoc quoque modo, pœnis improbos coercendo promovere debent. Id ubi facere negligunt rectores civitatum, nocentibus non inferunt injuriam, sed illam obligationem, qua civitati tenentur, utique violant. Ast vero salutem civitatis non subverti, sed quandoque stabiliri, venia in loco & tempore adhibita, manifestum est.

§. 16. Quod autem *Grotius d. l. §. 22.* tradit, veniæ locum esse etiam ante legem pœnalem, id dextere est explicandum. Alias enim tralatitium est, ubi non sit lex, ibi nec pœnam, nec delictum, nec delicti veniam inveniri. Et lex pœnalis est, non solum: ubi

et tunc,

certum genus poenæ expresse definitum est, sed & ubi poenæ qualitatem ac quantitatem definire in arbitrio iudicis relinquitur. Hæc igitur sciendum, si qua civitas jure scripto non utitur, loco legum civilium esse leges naturales, juxta quas jus ibi dicitur, & qui eas transgressus fuerit, poena arbitraria à iudice coercetur. Sed & ubi leges civiles sunt conscriptæ, cum tamen omnes modi, quibus humana se malitia exerceat, dilerte vix possint exprimi, ubique legum civilium defectum lex & ratio naturalis supplere intelligitur; & qua sanctio poenalis expressa deficit, in arbitrio iudicis est pœnas definire. *Lycurgus contra Leocratem*: Prætermittit super ejusmodi criminibus poenam contingit non per socordiam eorum, qui tum sanxere leges, sed quod prioribus temporibus nihil ejusmodi acciderit. Hoc modo intelligitur, qua ratione poena ante legem poenalem locum habeat. Et ex hæc etiam explicandum est illud Ciceronis in *Verrem* lib. 1. In nulla lege tempus præteritum reprehenditur, nisi ejus rei, quæ sua sponte scelerata ac nefaria est, ut, etiam si lex non esset, magnopere evitanda fuerit. Quanquam autem in ejusmodi civitatibus rectores earundem utique facultatem habeant malos poenis multandi: non tamen ideo omnes & singuli delinquentes sunt puniendi. Sed hoc dependet ex connexionem finium, ob quas poena est instituta, cum ipsa poena. Quare si certo in casu fines illi morali æstimatione non sint necessarij, puta, si non videatur consultum certum aliquod delictum divulgare; aut si fines alij ex opposito occurrant non minus utiles & necessarij, puta, si ex omissione poenæ eadem aut major utilitas possit obtineri; aut denique si fines poenis propositi alia ratione commodius obtineri possint; jam sane adparet nihil esse, quod ad poenam in foro humano præcise obliget. Vid. *Gravianus caus. 23. quest. 3. cap. 18. 24.* Primi casus exemplum sit in peccato paucissimis cognito, cujus proinde publica traditio non sit necessaria, aut etiam damnosa. Nam multi à peccato sese abstinere magis ex ignorantia vitiorum, quam amore virtutis; qui ejusmodi delicti antea incogniti poena non tam deterrentur, quam per petulantem curiositatem ad idem patrandum incitantur, ac in vitium tendunt. Quo spectat ratio Solonis, quare legem de parricidio non tulerit, ne non tam prohibere, quam admonere videretur. *Apulejus metamorph. 1. X.* Quod nemo novit, pene non sit. Add. *Seneca de clementia l. 1. c. 23. Bæbequius ep. 3.* Turce in occultis flagitiis non valde inquirunt, ne locum aperiant calumniæ: manifesta & comperta graviter puniunt. Quod non multum abit à consilio, quod Augustus circa exactiorem poenarum dat *Mæcenæ apud Dionem Cassium l. 52.* Secundi casus exemplum potest esse in eo, qui benemerita sua aut parentum majorumve penari digna præsentis culpæ opponit. Nam quandoque æque aut magis reipublicæ proficuum esse potest, certi generis egregium facinus præmio affici, quam malefactum puniri. Ac non superveniens modo, sed & antegressum beneficium injuriam adparere non patitur *Procopius hist. Vandali. l. 2.* Quod perperam actum est, id nullo tempore infectum fuit: sed compenjatam factis eorundem hominum malioribus per honestum silentium ad oblivionem deducitur. Terti casus exemplum sit in eo, qui verbis emendatus est, aut læto verbis satisfecit, cavetque, ut ad hos fines poena amplius opus non sit, nec delictum exemplo sit notum. *Seneca de Ira. l. 1. cap. 6.* Sapientis dimitti sæpe enim, cujus peccatum deprehendit, si poenitentia facti spem bonorum pollicetur; si intelligit non ex alto venire nequitiam, sed timore, quod avertit, animo imbuere. Dubit impunitatem, nec accipientibus nocivam, nec d. n.

ribus. Ex quibus & hoc obiter adparet, quatenus per transactiones cum accusatore aut læso crimen extinguatur. Nempe regulariter quod accusatoris aut læsi privatim interest, isti remittere possunt; quo ipso tamen non præjudicatur ei, quod reip. interest. Adeoque secundum finem poenarum pacta privatorum tollere possunt, non ita tertium. Tacitus A. 3. Sane lentus in suo dolore esset; reip. injurias ne condonaret. Quo etiam referre possis delicta, quæ vocantur juventutis, quibus æqui viri facile veniam indulgent, ubi post despumatum ætatis fervorem ad frugem reditur. Juvenal. sat. 8. Quadam-cum prima refecantur crimina barba. Add. Aristoteles Rhetor. lib. 2. cap. 3. sub init. Huc spectat quoque illud Arriani de exped. Alex. l. VII. Qui injuriam accepit, non ita graviter læsum se judicat, si is qui læsit perperam sese fecisse fateatur: & bona alicui spes sit, se non amplius injuria affectum iri, si is, qui affecti, poenitentiam facti sui præ se ferat. Et talibus in casibus in veniam magis, quam poenam propendere pars clementiæ habetur. Nam quia poena omnis, præsertim gravior, habet aliquid, quod in respectatum non quidem justitiæ, sed caritati ex communi cognatione resultanti repugnare videtur; inde facile patitur ratio, ut poena superledeatur. Plutarchus question. Roman. 82. Cur magistratum virge feruntur colligata, appendentibus & securibus? An signum hoc est, non debere promptam solutamque iram esse magistratus? An vero quia cunctationem quandam, & moram ire adferunt lente evolutæ fascibus virga, idque sæpe nonnullos ad decreta poenæ poenitentiam duxit? (Juvenal. sat. 6. Nulla unquam de morte hominis cunctatio longa est.) Quandoquidem vero vitia alia sunt sanabilia, alia insanabilia, virga eos corrigunt, qui in melius mutari possunt, secures præcidunt id, quod corrigi non potest. Aliquando enim major ac justior caritas quasi irrefragabiliter poenam postulat, ne ex unius venia multi alii malis onerentur. Nam uni noxio parcere, ut multis innoxii inde male sit, crudelis est misericordia. Julianus Misopogone: ἡ πρὸς τοὺς πανέγγυς καὶ κλεπτοὺς περὶ αὐτῆς αὐχρῆ, καὶ τῆς περὶ τὴν ἐν ἀνθρώποις κακίας. Lenitas erga nebulones & fures auget & alii inter homines malitiam. Appianus Alexandr. Muhridatico: ἀχάριστον ἢ πονηρία συγγνώμης τοῦ γένους. ingratares est malitia, nulla veniam. Eoque venia non danda, nisi quos malitiæ suæ poenitet. Guntherus Ligurino l. 1. Plus sæpe nocet patientia regis. Quam rigor: ille nocet paucis, hæc incitat omnes, Dum se ferre suos sperant impune reatui. Sadus Rojar. cap. 8. Ignoscere laudatum atque virtus est; Verum vulneri illius, qui mortales vexat, non inungendum est balsamum. An nescit ille, qui serpenti facit misericordiam, se mortalibus injuriam facere? Jacobus Rex dono regio l. 2. pro criminibus, quibus nullo modo ignosci debeat, hæc: magiam, latrocinium, incestum, sodomiam, veneficium, falsationem moneta, oppressionem seu vim publicam. Huc pertinet etiam sententia Lepidi apud Tacitum A. III. qui ideo cum stolido Poëta mitius agendum censet, quod neque servatus in periculum reipublicæ, neque interfectus in exemplum sit iturus. Hic casibus Stoici dicebant, sapientem parcere, non ignoscere. Quasi vero nobis non liceat cum vulgo ignoscere vocare, quod illis parcere dicitur. Aut quasi non sapiente sit indignum, super vocabulis ambitiose disceptare, ubi de re convenimus.

§. 17. Enimvero post expressam legem poenalem major videtur difficultas, ut delinquens poena solvatur; seu facilius venia locum habet, ubi poena est arbitraria, quam ubi illa expresse legibus est definita. Idque non tam eam ob causam, quod par sit ut legis.

legislator fuisse legibus conformem gerat; quam quia auctoritas legum vilesceat; si citra gravissimam causam earundem executio omittitur. Et quia ad peccandum ultro invitare videtur magistratus, qui æqualem aut majorem causam præbeat veniam sperandi, quam poenam metuendi. *Arnobius l. 7. Crescit multitudo peccantium, cum redimendi peccati spes datur: Et facile iur ad culpas, ubi est venalis ignoscendum gratia.* Igitur et si quarumvis legum humanarum vis à voluntate humana pendeat non in origine tantum, sed & in duratione, non tamen illæ tolli aut mutari debent, nisi gravi urgente causa; alioquin in regulas prudentiæ rectoris impingitur. Imo gravius videtur citra probabilem causam legem manentem certis in personis non exsequi, quam eandem penitus tollere: cum illic acerbissimis querelis occasio præbeatur, quod æqualia meriti æqualiter non habeantur. Neque minus tamen, ubi iusta adfuerit causa, sicuti totam legem positivam tollere potest summus imperans; ita & effectum eius circa certam personam, certumvè factum tollere, manente de cætero lege. *Summus imperans, dico.* Nam iudicibus pedaneis occini potest illud *Lydia orat. 2. in Alcibiadem. Si cui multa videtur gravis, aut lex severior; cogitandum erit, vos non ut legem feratis, sed ut secundum leges latas iudicetis, huc venisse. Themistius orat. V. alia regis, alia iudicis laus ac virtus est; hinc sequenda leges, illi interdum etiam corrigenda, earumque severitas ac duritia declaranda; utpote qui viva spiransque lex sit. l. 12. §. 1. qui Et à quibus manus sit. l. 1. §. 2. D. que sentent. sine appellat. rescind.* Causas porro liberandi aliquem à poena post legem poenalem *Grotius d. l. §. 24. facit intrinsecas vel extrinsecas.* Intrinseca causa ipsi est; quando poena non quidem est futura iniusta, quippe antea rite sancita & denunciata; sed tamen dura est ad factum comparata. Quanquam ego iudicaverim, si poena legibus præscripta in universum sit nimis dura, totam potius legem esse corrigendam, quam ut uni paucisque venia indulgeatur, reliquis iniquæ poenæ obnoxiiis. Quod si autem in huius vel illius facto peculiæres circumstantiæ occurrant, quæ ipsius atrocitatem, qualem & quantam lex præsupponit, minuunt, ex ipsa æquitate iudices poenam non quidem penitus tollere, sed tamen mitigarentur. Quo casu in ipso facto velut intrinsece hæret causa non quidem veniæ, sed poenæ temperandæ. Igitur potius est, ut dicamus, proprie loquendo extrinsecas duntaxat causas dari poenam relaxandi; puta meritum aliquod atque reßum ipsius delinquentis. Vid. *Diodorus Siculus l. XV. c. 11.* aut ipsius majorum vel propinquorum; vel alia res commendans, vel denique spes magna fore, ut peccatum illud insignibus factis eluatur. *Cicero de Invent. l. 2. Oportet eum, qui sibi ut ignoscatur postulat, commemorare, si qua sua poterit beneficia; Et ostendere ea maiora esse, quam hæc que deliquerit, ut plus ab eo boni, quam mali præfectum esse videatur.* Deinde majorum suorum beneficia, si qua extant, proferre. Deinde ostendere, non odio neque crudelitate fecisse, quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta aut probabili causa. Postea polliceri Et confirmare, se Et hoc peccato doctum, Et beneficio eorum, qui sibi ignoverint, confirmatum, omni tempore à tali ratione absuturum. Sic multi majorum suorum famæ, meritisque aut gratiosorum intercessionibus fuere condonati. Hadrianus in reis poenam pro numero liberorum minuisse scribitur, apud *Xiphilinum epit. Dionis. Vid. Livius l. 8 c. 35.* Sic aliqui absoluti, quod ultimi ex illustri stirpe forent. Sic Phryne meretrix cum capitis causam Athenis diceret, à Lydia oratore hoc modo fuit liberata, dum vestem superiorem ipsi detrahit, ut

nudum pectus à iudicibus posset conspici. Sic M. Antonius liberavit M. Aquilium, manifestum criminis repetundarum: dum causa prope perorata, cum in conspectu omnium constituit, tunicamque ejus à pectore abscidit, ut cicatrices populus R. iudicesque adspicerent, adverso corpore exceptas. *Cicero in Verrem. l. V.* Sic *Polydorus Virgil. hist. Angl. l. 26.* tradit, quondam in Anglia ob quodcunque præter majestatis crimen non morte sed carcere duntaxat perpetuo punitos, qui legere severint. Eoque magis hæ causæ sufficient, si in facto, de quo anquiritur, ratio legis saltem particulariter cesset. Est quippe ratio, quare lex sit observanda universalis quidem, autoritas & voluntas legislatoris summo imperio præditi, quæ etiam, ubi nulla alia ratio adparet, sufficere debet; sed particularis ratio est insigne aliquod commodum in remp. redundans, aut damnum, quod observata lege declinatur. v. g. Ponamus existere alcubi leges sumtuarias. Harum ratio generalis est voluntas legislatoris: particularis autem, ne inutilibus, & immodicis sumtibus patrimonia privatorum exhauriantur. Heic etsi ad sustinendam legis auctoritatem sufficiat ratio legis universalis: cessatio tamen rationis particularis efficiet, ut facilius, & minori cum damno auctoritatis legum poena remitti queat; si nempe transgressori tantæ sint opes, ut istis sumtibus non fatiscant. Apud rigidos tamen dominos haut quidquam tutum est legem aut mandatum negligere ideo tantum, quod particularis ipsius ratio cesset. Sicuti apud *Herodotum Thalia* gaudebat quidem *Cambyfes* servare *Cræso*; sed qui eum interficere mandato regis neglexerant, capite poenas dabant. Multum quoque ad veniam impetrandam facit, si delictum per ignorantiam sit commissum, non quidem omni culpa carentem, sed per negligentiam obortam; aut si intervenerit imbecillitas animi, non sine difficultate superabilis. Ad priorem classẽ referri potest factum *Charondæ*, qui per imprudentiam gladio accinctus in concionem contra legem abs sese latam accesserat. Qui sane ut gladio incumberet, opus non habebat. Vid. *Diodorus Siculus l. XII. c. 19.* Simile quid *Idem l. XIII. c. 33.* refert de *Diocle Syracusano*, qui inter leges suas & hoc tulit; *ut si quis cum armis in forum prodiret, capite plecteretur; nec ullum imprudentia aut circumstantie veniam concessit.* Is cum nunciata hostium in agrum irruptione, gladio accinctus in forum egrederetur, ac interim tumultu in forum excitato, eodem cum gladio properaret, à privato monitus seipsum transiit. Etsi miserationem iple consumlerit, quod in sua lege imprudentiam similesque circumstantias non exemerit. Atque isthæc nequidquam convelluntur per ea, quæ *Anton. Mathæus de criminibus ad l. 48. tit. 19. c. 5.* prolixè disputat. Denique & hoc addendum, uti alias mensuram poenæ in foro humano utilitas civitatis metitur; ita & eadem sæpe veniam indulgeri jubet delinquentibus ob multitudinem. Etsi enim alias à delicto non excusat paria peccantes allegasse; (Vid. *Socrates laudat. Busiridis* circa finem:) est tamen prudentum rectorum providere, ne quæ servandæ societati humanæ inventa est justitia, ad civitatem evertendam valeat. *Lucanus l. 2.* Dumque nimis jam putrida membra recidit, Excesse medicina modum, nimumque secuta est, Quæ morbi duxere manus: perire nocentes, Sed cum iam soli possent superesse nocentes *Ibid.* Tot simul infesto juvenes occumbere leto, Sæpe fames pelæique furor, subitaque ruina, Aut coeli terræque lues, aut bellica clades, Nunquam poena fuit. *Claudius de bello Getico: Caumi ingentes, & proxima cerdis Ulcera Pæonia tractat solertia cura, Parcendoque focas: ferro ne lon-*

Quis actio Irrevocandus eat scilicet vitalibus error. Seneca de Ira. l. 2. c. 10. Necessaria venia est, ubi totius deseruit exercitus. Inde laudem meretur Princeps, qui Multa metu pœna, pœna qui pœna cœderet. Ovid. de Ponto l. 1. El. 3. Sicut & sæpe necessitas subigit præduras leges moderari, aut plane ut obsolescant pati. Apud Tacitum A. 3. refertur de moderanda Papia Poppea, ideo quod mul. udo periclitantium glisceret, cum omnis domus delatorum interpretationibus subverterentur. Et quia alius penetrabant, urbemque & Italiam, & quæ usquam civium, corripuerunt, multorumque excisi status; & terror omnibus intentabatur. Notatu quoque digna Tiberii epistola apud Eundem A. l. 4. ubi consultius judicat, omittere potius prævalida & adulta vitia, quam hoc assequi, ut palam fieret, quibus fugitiis impares essemus. Cum satius sit iisdem intra animum mederi, & expectare, donec principes pudori; pauperes necessitas; devotes satias in melius mutet. Scilicet non est homo propter pœnam, sed pœna propter hominem. Inde si pœnam secutura foret perniciēs eorum, quibus exigendi pœnas jus est, non magis ad eas sumendas est obligatio, quam ad propriam vitam destruendam. Sic si gubernator in navi facinus admisisset, nec alterius foret copia, omnium vectorum salutem destrueret, qui pœnas ab ipso exigeret. Sic & multa peccata magistratui dissimulanda sunt, ex quorum vindicatione ruina reip. procurari posset, & quibus maculati homines ad conservationem status nostri sunt necessarij. Et si Magistratui super peccatorum permissione nunquam directe pacisci liceat, aut exinde publicum velut questum instituere. Vid. 2. Petri II. 15. Huc referri possit, quod in Italia quandoque bannitis veniam publicè polliceantur ea lege, si caput alterius banniti afferat; quem morem tamen improbat Henricus Stephanus Apolog. pro Herodoto. c. 18. ejusque rationem potius Platoni & Aristoteli cuiquam, quam Christiano probari posse dicit; quod ea ratione suspecti inter se reddantur isti nebulones, ne in cœtus sese conjungere queant, gravia mala reip. daturos. Contra sentit Th. Morus Utop. l. 2.

§. 18. Consequens jam est, ut discipiamus de taxatione pœnarum, seu quantas pœnas cuius delicto imponi par fuerit. Ubi præter ea, quæ supra de quantitate actionem l. 1. c. 7. attulimus, observandum, in foro humano delicta potissimum æstimari ex eorundem objecto, & prout multum parumvè damni in remp. inde redundat; & ex intentione, malitiaque delinquentis, quæ per varias conjecturas colliguntur. Prout igitur objectum actionis nobile est, & pretiosum, quod violatum fuit, eo gravior quoque, ac deterior habetur actio. Inter ista porro objecta uti nobilitate immensum excellit Deus O. M. ita merito præ cæteris maxime detestanda habetur actio, quæ directe in ipsius contumeliā tendit. Ejusdem autem cultus, in animo præcipue consistens, uti universæ vitæ actum temperare debet; ita ipso volente actiones, quæ externus ipsius cultus expromitur, cedunt his, quæ insignem hominibus utilitatem afferunt, aut grave damnum avertunt, ubi in mora periculum est. Vid. Luca XIV. 5. Proximum ab his gradum obtinent, quæ universam hominum societatem tangunt; post quæ publicum civitatis ordinem perturbant. Inde sequuntur delicta, quæ singulos homines tangunt. Ubi in foro civili primo loco statuitur vita, quæ est fundamentum omnium bonorum temporalium; tum membra non vitalia, ultra quorum usum vita nisi miserrima trahi non potest; quæ pro nobilitate sui usus æsthamantur. Add. *Spocrates contra Locksum*. Sequuntur illa delicta, quæ familias privatorum, quarum fundamen-

damentum est matrimonium, perturbant; maculantvé. Et si *Philo Judæus de decalogo*, & de *specialibus legibus* præceptum de adulterio anteponat præcepto de homicidio. Post, quæ perdunt aut averunt alias res expetibiles, vitæ necessitatibus aut commoditatibus intervientes; idque vel directè, vel indirectè dolo malo causam damni dando. Denique, quæ famam aut existimationem civilem destruunt. Circa singula horum delictorum primum locum obtinent delicta consummata, postremum, quæ ad actus aliquos, non tamen ultimum processerunt; in quibus tanto quodque est gravius, quo ulterius processit. Ubi observandum, naturaliter propositum & desiderium facinus aliquod patrandi haudquaquam parigravitate cum ipso facinore perfectò censeri possè: quippe cum longe atrocior se se mali facies animo repræsentet; quando cominus ad ipsum patrandum acceditur, quæque adeo obstinato animi proposito superanda est; quam ubi, velut eminus adhuc de facinore cogitatio suscipitur. Quando igitur aliquando voluntas facto aequipollere dicitur, id intelligendum est æilla voluntate, quæ cum extremo conatu conjuncta est, sic ut inter hanc, & eventum facinoris nulla nova voluntatis operatio locum habuerit, etsi successus destinatus defecerit; puta, si qui telum in aliquem contorquens aberraverit. *Th. Morus Utop. l. 2.* Sollicitus se ad stuprum nihilominus, quam stuprasse, periculi est. In omni siquidem flagitio certum, destinatumque conatum æquant facto: neque enim id quod defuit ei, putant prodesse debere, per quem non fuit, quo minus nihil defuerit. Sed pleraque mala magis minusve æstimantur pro subiectorum, quibus inferuntur, disparitate quoad statum, felicitatem, aut infelicitatem, ætatem, tempora seu necessitates, peculiarem affectum, quo in peculiare aliquod bonum inclinantur, vel à certa mali specie abhorrent. Neque solum considerantur, quæ ex aliqua actione directè & immediate, sed & quæ probabiliter secutura judicantur; uti in incendio & perfossò aggere multorum summæ calamitates & mortes quoque spectandæ sunt. *Grot. d. l. §. 30.* Inde ap. Chineses, etiam qui ex negligentia incendium excitaverit, capite plectitur.

§. 19. Circa intensionem aut remissionem *αἰσχύνης* expendi primo solent causæ, quæ ad peccandum homines impulerunt. Vix quisquam gratis malus est, aut si quem malitia propter seipsam delectat, vel etiam si quis ex mera petulantia peccet, aut cui ratio peccandi est incredibiliter peccare, uti loquitur *Calpurnius Flaccus declam. 2.* is humanæ malitiæ extremum gradum attingit. Inde & est, quod nemo impiorum tam audax unquam fuit, quin aut abnegaverit à se commissum esse facinus, aut iussu sui doloris causam aliquam fingeret, defensionemque facinoris à naturæ jure aliquo quaereret. *Cicero de LL. l. 1.* Maxima pars mortalium ad peccandum affectibus ducitur, quorum aliqui impetu quodam animum impellunt ad declinandum præsens aut imminens malum; qui quidem ad excusandum aut extenuandum delictum plurimum faciunt. Unde quæ mortis, carceris, magni doloris, aut summæ egestatis causa patrantur, maxime excusabilia videri solent. Sic sapienti Ebræo fur, quem egestas ad furandum stimulat, minus turpis, quam adulter pronuntiatur. Sic furum famis causa levius æstimabitur; quam ob superfluum avaritiam susceptum; & perjurium ex metu mortis conceptum, quam depositum lucri causa abnegatum. *Autor ad Horennium l. 2.* Maius est maleficium stuprare ingenuam, quam sacrum lege-

re : quod propter egestatem alterum , alterum propter intemperantem superbiam fiat. Add. *Valerius Maximus* l. 8. c. 1. in fine. Sic majorem meretur poenam leno , qui coedum ob lucrum aliis occasionem libidinandi suppeditat , quam cui propria libido ad se denulcendum stimulos subdit. Sic *Marcus Antonius* l. 2. §. 10. recte judicat , graviora esse , quæ per libidinem , quam quæ per iram admittuntur. Nam qui irascitur , cum dolore quodam & contractione animi occulta arationis tramite declinare videtur : qui vero per cupidinem delinquit , quia voluptate vincitur intemperantior quodammodo , & in peccando effaminatur videtur. *Libanius* declam. 23. Ira ad necessitatem vehementius instigat , quam amor. Etenim hic dat consulendi spatium & secum loquendi : ira autem perturbato corde prope ad insaniam commotum adigit , & donec ipsi sati fecerit , effervesceat. Cæteri affectus tendunt ad bonum aliquod verum aut imaginarium. Inter vera bona quorundam naturæ repugnat ad peccandum ducere ; ut sunt virtutes , & earum actiones. Quædam in se quidem bona sunt , quæ tamen peccatis occasionem præbent , prout est ultius animus , qui ea possidet. Et eorum sunt quædam delectantia , seu jucunda ; quædam delectantium procurandorum causa , quæ & utilia dicuntur. Horum causa perpetratum quoddam delictum eo judicatur levius cæteris paribus , quo magis illud bonum , quod quælitum fuit , naturæ congruit , aut quo difficilius huic est illo carere. Bona autem imaginaria sunt , quibus non nisi stoliditas ac vanitas hominum , pravitasque pretium posuit. Inter quæ sunt vana gloria , sive opinio excellentiæ præ cæteris , quatenus virtute fundatur , nec utilitatis quid adjunctum habet ; item vindicta , quatenus nullum nisi lædentis dolorem propositum habet. Ista quoque magis à natura abeunt , & quo facilius iis careri potest , eo tædiora judicantur delicta ex iisdem patrata. Sed & illud constat , graviora longe esse , quæ ex errore , quam quæ liquida ex scientia admista sunt. Inter errores autem illum graviores , in quem quis ex propriorum principiorum & ratiociniorum pertinaci persequutione devolutus est , quam qui à publicis doctoribus fuit houstus. *Grot. d. l. §. 29.* Id quoque bene ab *Hobbefio Leviathan. c. 27.* observatum ; idem contra leges factum , si ortum sit à præsumptione virium , vel amicorum , vel divitiarum . quibus peccans fretus ministris publicis resistit , majus esse crimen , quam si ipse latendi vel fugiendi ortum esset. Sique adeo delinquentes fortem animum præstant rebus , quas turpiter ardent. *Juvenal. sat. 6.* Quia illud est conjunctum cum contentu legum ; hoc non item. Add. *Aristoteles Rhetor. l. 1. c. 12. & 14. Idem Rhetoricor. l. 2. c. 3.* Insipientes & contradicentes magis castigamus. Verum adversus confidentes iuste se castigari , conquelescimus excaulescentes. Causa vero est , quod impudentia est manifesta negare : at impudentia est despicientia & contentus. *Seneca de Ira l. 1. c. 16.* Sapiens nonnunquam magna scelera levius , quam minora compefcet , si illa lapsus , non crudelitate commissa sunt his inest latens , & operta , & inveterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem malo afficiet , si alter per negligentiam admisit , alter curavit , ut nocens esset.

§. 20. Sed & hoc magnam proærefoos intensionem arguit si præter communem causam , quæ quosvis homines à peccato absterreere debet , peculiaris quædam accedat , fundata in persona delinquentis , aut ejus , in quem delinquitur , aut alia quapiam circumstantia. Huc facit illud *Juvenalis satyr. 8.* Omne animi vitium tanto conquelescit in se Crimen habet , quanto qui peccat major habetur. *Dio Chrysostomus orat. 1. de regno :* πῶλον

μείζων ἢ φανερωτέρα πῶσιν, ἢ περὶ δ' ἄρχοντες πλημμέλεια. Multo major, & omnibus apparentior est, quæ à principe proficiscitur improbitas. Potest huc quoque adplicari illud *Plinii N. H. l. 5. c. 1.* *Haud alio fidei promiore lapsu, quam ubi falsa rei gravis auctor existit.* Sic idem specie peccatum notorium à sacerdote commissum gravius censetur eo, quod ab alio patratum; cum iste suo exemplo ad sanctimoniam morum aliis præire debeat. *Libanius declam. 29.* εἰ δὲ τις ἐφ' αὐτῆς ἀλλῆς ἀγαθὴν ἀξιοῖ, τῶν αὐτὸν ὡς πρῶτα τῶν Φυλάτῃ. τὸ δὲ τῶν λόγων (συμβαλλὲν τῇ παρὰ τῶν ἔργων λήλυσεν τῶ μὲν ἀδελφεύειν τε δὲ καλῶς, τῶν κρείττονι δόξα τρεψας. Si quis ab his, ad quæ alios impollere vult, quam longissime recedis, doctorum consilium factorum exemplo destruxit: dum eo quod est infirmius incitat, eo quod potentius existit averit. *Cicero de legibus l. 3.* Non tantum mali est peccare Principes, (quanquam est hoc magnum per seipsum malum,) quantum illud, quod per multi imitatores principum existunt. Quo perniciosius de re pub. merentur vitio; principes, quod non solum vitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in civitatem: neque solum obijunt: quod ipsi corrumpuntur, sed etiam quod corrumpunt, plusque exemplo, quam peccato nocent. *Seneca Hercule furente.* Regnantium scelera taxantur modo majori, *Tacitus A. 3.* Capito insignitior infamia fuit, quod humani divinique juris sciens egregium publicum, & bonas domi artes debonestavisset. *Cicero Tuscul. Quæst. lib. 2.* Ut si Grammaticum se professus quispiam barbare loquatur; aut si absurde canat is quise haberi velit Musicum, hoc turpius sit, quod in eo ipso peccet, cujus proficetur scientiam: sic philosophus in ratione vitæ peccant, hoc turpius est, quod in officio, cujus magister esse vult, labitur, artemque vitæ professus deliquit in vitâ. *Quintil. declam. 3.* Hac conditio superiorum est, ut quidquid faciunt præcipere videantur: & perniciosissimus est male rei maximus quisquis auctor. Apud Peruvianos sub imperio Yncarum gravius plectebatur magistratus peccans, quam privatus; addita ratione, quod ille expressè sit constitutus ad justitiam aliis reddendam, & quod ideo ei muneri fuerit admotus, quod probitate putaretur alios præcellere. *Garcilassus de In. Vega Comment. Reg. l. 2. c. 14.* Sic gravius afficit ab amico, quam ab hoste illata injuria. *Petronius.* Qui ignotos ledit, lauro appellatur: qui amicos, paulo minus quam varricida. Et si contra apud Celtas graviorem poenam luebat, qui peregrinum, quam qui civem interemerat. Illi enim mors, huic exilium irrogabatur, teste *Nicolao Damasceno de moribus gentium.* Et vice versa ab hoste profectum beneficium majus judicatur, quam ab amico. Ut ut *Terentius Adelph. act. 2. sc. 3.* pronunciet: *Abi quovis homine, cum est opus, beneficium accipere gaudeas. Verum enim vero id demum juvat, si quem æquum est benefacere, is facit.* Sic à fordido aliquo homine illud gravius, quam ab æquali aut majore; (*Vid. l. 17. § 3. D. de injur.*) à liberis & servis propriis, quam ab alienis. *Vid. 2. Samuel. XVI. 11.* Sunt quoque delicta, quæ ob peculiare officium, quod certæ personæ debebatur, violatū, peculiari nomine notantur, & singulari foeditate laborare judicantur. Uti est impietas in parentes, inhumanitas in propinquos, ingratus animus in beneficos; quæ longe graviora sunt, quam si quibusvis aliis fuissent illata. Facit etiam huc illud *Lyfæ Orat. IV.* Severiores, ô Athenienses, præbere vos debetis civibus, quam peregrinis sacra polluentibus, quod horum quasi alienum videatur peccatum, illorum vero domesticum & intestinum. Denique non parum refert, quo quid loco aut tempore fuerit patratum. Sic idem peccatum in loco publico & coram arbitris commissum gravius est, quam quod occultate quis studet; tum quod, quæ teguntur, saltem exemplo minus noceant: tum quod

valde

valde intenta judicetur fuisse malitia ejus, qui peccatum suum ostentat, æque honestorum hominum conspectum oculosque veretur. Add. *Aristoteles problem. sect. 29. quest. 14.* Si foedius est in templo stuprum committere, quam in caupona. Sic in confes-
su judicum pulsari gravius est, quam intra privatos parietes. Sic qui protesta die inebria-
tur, cæteris paribus, minus peccatum admittit, quam qui die precibus peculiariter de-
stinato belluatur. Vid. l. 7. §. 8. l. 9. §. 1. D. l. 17 §. 2. de injuriis. Sic Cicero Philipp. II.
crapulam M. Antonii, ob quam pro tribunali vomuit, graviter exaggerat. *Quintilianus*
declamat. 252. *Ut pulsatus civis injuriarum ager, si magistratus erit, majestatis crimen obligabit;*
si legatus erit, bello vindicabitur, & jure gentium, & eadem pecunia sublata ex privato furtum
erit, ex sacrario temploque sacrilegium: sic raptor ejus, qui nihil aliud quam virginitatem ultimum
ibi, X. millia solvet, alia erit conditio ejus, qui raptus in comitibus, qui rapuerit eam, que sacer-
dotium petebat, imo, ne ingratius sint adversus beneficia populi, iam, quantum in illo erat, accepe-
rat. Idem declam. 264. *Peiulantia aliis locis mediocrem habeat reprehensionem. In templo vero,*
in quo verbis parcimus, in quo animas componimus; in quo tacitam etiam mentem nostram cu-
stodimus, pulsare veluti in solitudine, veluti in secreto quodam, non est ferendum. Add. *Idem*
Inst. Orat. l. VI. c. 1. *Demothenes adversus Midiam: ἐγὼ ὡς ἐχθρὰ νῆσοντες, ἐσθ' ἐν,*
ὕψει καὶ σθε οἷον πεινῶντες, ἐπαιδὸν πολλῶν καὶ ξένων καὶ πολλῶν, ὕβρις οὐκ ἐστὶν καὶ αὐτ-
ὲν ἱερῷ, καὶ οἱ πολλοὶ μοι λυδναίῃ βαδίζον χορηγῶντι. Ego ab inimico, sobrio, mare, con-
tumelia causa, non per ebrietatem, in conspectu multorum & hospitum & civium jam contumeliis
affectus, atque insuper in templo, quo mihi tanquam ad multa necessitas eundi erat. Add. l. 16.
D. de pænis. l. 28. §. 8. d. t. Denique & modus atque instrumenta facinoris patrati ad
idem exaggerandum aut minuendum ideo facere videntur, quod ex illis pro æreos
firmitas aut remissio sepe colligatur. Hinc gravius judicatur furtum cum effractione,
parietum per fossione, aut ubi per instrumenta artificiosa claustra referantur, quam si
quis per apertas fores in ædes se direxerit.

§. 21. Illud quoque ad æstimationem delictorum non parum facit, quam idonea
fuerit persona ad peccatum aliquod intermittendum. Alii quippe acriori sunt intelle-
ctu præditi ad perspicendas rationes, ob quas à delictis est abstinendum, quam alii.
Nonnullos quoque acrior, quam cæteros, impetus in certum genus peccati rapit; id
quod provenit ex corporis mixtura seu temperamento, ex ætate, sexu, educatione, &
circumstantiis aliis. Vid. l. 6. D. ad L. Juliam peculatus. Nam utique & pueri, & foeminae,
& homines crasso ingenio à natura præditi, aut alias prave educati discrimina justii
& injusti, liciti & illiciti minus habent cognita, inque iis ponderandis parum pollent.
Procopius hist. Vandal. l. 2. *Est mirum, ita summe laudabile, si quis Herulus pro perfida &*
violencia, gentilibus vitiis, honesta induerit. Sic in quibus bilis prævalet in iracundiam, in
quibus sanguis dominatur, in Venerem prona sunt. In alia porro studia senectus, in alia
juventus propendit. *Gramomdus hist. Gall. l. 13.* *Raro sapienti juvenes, quorum singulare*
privilegium est, peccare ut liceat. Libanius declam. xxxi. *Hæc sunt adolescentia affinia; transilire*
quæ ex officio sunt: ignorare aliquid eorum, quæ decora sunt. Ibid. *ὅτι πρὸς αἰσχροῦ παρὰ φύσιν*
ἐστὶ καὶ ἀδελφότητος πῶς νεωτέρους ὁ χροῖον. Ubique genus hominum est, ibi
quoque junioribus pro excusatione est ætas. Sic quo proprius malum videtur immine-
re, eo violentiorem metum idem elicit, & cui difficilius queat resisti. Sic &

vehementius percellit animum recens iracundia, quam diuturno tempore mollita aut digesta; recens dolor, qui rationem vix audiri sinit quam velut depletus atque egestus, & quem mora temporis jam fregerit. In universum autem foedius habetur tranquillo animo ad facinus accedere, quam ab affectibus perturbato. Cicero Off. 1. *Leviora sunt ea, quae repentino aliquo motu accidunt, quam ea, quae meditata & preparata inferuntur.* Philo Judaeus de specialibus legibus dicit, *dimidiatum videri facinus, cui non accessit longa deliberatio.* Plato de LL. 1. 9. *Maiores supplicia illis decet imponere, qui consilio per iram interfecerunt. Illis contra, qui repente & inconsulta leviora.* Aristot. Nicom. VII. c. 8. *Unicuique peior videretur, si quis aut nihil aut leviter cupiens turpe aliquid perpetraret, quam si vehementi cupiditate affectus idem faceret: item si non iratus, quam si iratus verberaret quispiam. Quid enim ageret, si in affectu esset constitutus? Nisi quod circa ebrietatem diversum statuerebat lex Pit-taci, quae extat apud Aristotelem Polit. I. II. c. 10. Ut ebrii duplo maiorem, quam sicci poenam luant, si quem pulserint: nam eo quod plures sint ebrii, quam sicci, qui perculant alios ledant, non adveniam spectavit, quae ebriis potius sit habenda, sed utilitatem.* Cujus legis quoque mentio fit apud Plutarchum in Convivio VII. sapientum. Inter delicta autem per affectus excitata, illa minus odiosa sunt, quae ex affectu per speciem mali accenso proveniunt, quam ex voluptatis, praesertim superfluae, desiderio. Nam & haec mollius animum percellit, & facilius differri, aut aliam per materiam citra injuriam exple-ri potest. Aristoteles Nicom. III. c. 12. *χαλεπώτερον τὸ λυπηρὲς ὑπομένειν, ἢ τὸ ἡδέων ἀπέχεσθαι.* Difficilius est molesta sustinere, quam à jucundis abstinere. Id. ib. c. 15. *Dolor qui-dem exturbat, & corrumpit naturam ejus, qui eo afficitur; voluptas autem nihil tale facit; magis que spontanea est: atque idcirco majori opprobrio prosequenda.* Idem I. VII. c. 7. *ἡττοὺς αἰσχεστὴ ἀνεχέ-σθαι ἢ θυμῶς, ἢ τὸ ἐπιθυμῶν.* Minus turpis est incontinentia ira, quam cupiditatum. Idem magnorum moral. 1. 2. c. 6. *Impetus ad voluptatem magis reprehendus, quam intemperantia ex ira.* Nam incontinentia ex ira aegritudine est. Nemo enim iratus non aegrescit. Sed incontinentis ex concupiscentia cum voluptate est conjuncta. Et idcirco magis vituperabilis, quod non citra pei-lantiam videatur esse. Similis locus est apud M. Antoninum lib. 2. §. 19. Add. Ari- stoteles problem. sect. 29. quest. 16. Denique & hoc intra homines non parum ad poe- nam leniendam facit, si quem necessitudines suae ad peccandum permoverunt. Vid. I. 2. D. de rezeptor. Add. Grot. d. I. §. 31.

§. 22. Denique & illud solet considerari, primus quis, an aliorum exemplo sedu-ctus, semel, an saepius deliquerit. Nam qui primus in aliqua civitate peccatum exemplo noxium patrat, & illud alios velut docet, gravius utique peccat, quam cui peccatum circumstans frequentia pudorem minuit. Velleius Patere. 1. 2. c. 3. *Non enim ibi confi- sunt exempla, unde coperunt, sed quamlibet in tenuem recepta tramitem latissime evagandi sibi viam faciunt.* (Conf. tamen Gellius I. X. c. 19. Polybius excerpt. legat. 93. c. 5.) Pari mo- do qui patrat peccatum, quod constanter puniri solet, gravius peccasse censetur, quam si multa extent impunitatis exempla: quia in illo major imperantis & legis contemptus cernitur, quam in hoc. Repetitio autem rarior aut frequentior ejusdem speciei actionis eam in se meliorem aut deteriore non reddit; nisi quatenus ea indicio est, eandem ex inlicita consuetudine proficisci. Vid. I. 28. §. 3. D. de poenis. Ant. Mathaeus de crimin. tit. de furtis §. 9. seqq. & ad I. 48. D. III. 18. c. 4 §. 27. 28. Quae cum circa actiones mora-

morales maxime attendatur, (quippe cum ex illa susceptæ actiones cum plena fere proæresi fieri intelligantur, quo nomine & vulgo habitus mali actibus peiores dicuntur,) satis claret, quare communiter præstantior censeatur actio bona, quam quis sæpe antea ediderat, illa, quam nunc prima aut altera vice exercet; & contra, cur mala sæpius repetita gravior iudicetur, quam quæ semel aut bis tantum ab eodem fuit commissa. Quo possis referre legem Juliani Imp. adversus mendaces apud *Libanium legatione ad Julianum*; Si quis eorum, qui mecum conversantur, semel mentitus fuerit, feram; si de novo idem ausus fuerit, id quoque patiar: quod si tertio convictus fuerit, quod vera non dicat, nondum incurrit in odium; verum si quarto apponit imponere, prohibitus est contubernio. Peruvianus tamen olim sub imperio Yncarum omni cura hoc agebant, ut prima delicta punirentur, quod hoc modo impediretur, ne altera aut tertia vice peccari posset. Nihil enim malæ plantæ in prima herba opprimerentur, non posse non segetem pravam inde provenire. Et ubi non nisi post iteratas injurias poena sumitur, privatos vix posse sibi temperare, quin proprio ausu vindictam sibi faciant, non sine perturbatione quietis publicæ. *Garciasus de la Vega Comm. Reg. l. 2. c. 14.* Neque obstat, quod habitus bonus actionem bonam facilius, malus contra difficultatem à mala actione abstinendi pariat. Nam labor in comparando habitu bono impensius facit, ne minoris sit actio facile, & cum voluptate a bono exercita. Et eo majus est odium mali, quod tam sæpe malè agendo effecerit, ut vix aliter quam male possit agere; & quod sæpius peccando pudor plane consumtus sit. Scilicet aliquando ignorasse, quid vita exigat, hominis est: at in iisdem rebus sæpius aberrare, emotæ est mentis. Add. *Th. Browne de religione Medici sect. 41.* Nec absurde ille: peccatum illud, quod sedecim annos natus commiseras, non idem erit, licet cetera omnia paria sint, cum quadragenarius fueris. Præter inveteratum enim nec excusandum peccandi habitum, omnes tunc venie impetranda causas nobis præscidit judicii maturitas. Atque hæc omnia in irrogatione poenarum recte observantur. Facilius enim venia donatur, aut levius plectitur, qui prima vice usitatum, non enorme delictum patravérat, quam qui sæpius ad eundem impexit lapidem. *Luianus de saltatione incivis ἐστὶν ἀπαξ καὶ ἡννοῦς*, satis est semel insaniisse. Quandoque etiam priorum venia delictorum à futura emendatione tanquam à conditione suspenditur, quæ ubi deficit, cum repetiti illius peccati vindicta antecessorum quoque poena simul exigitur. Vid. 2. *Regum l. 52. ll. 23.* Unde & hoc adparet, quo sensu verum sit illud vulgare: *nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatione.* Quo loco expendi quoque debet, quatenus natura æquum sit, quod apud Persas fiebat, teste *Herodoto in Clio*, ut vita anterior simul cum delicto in æstimationem veniret, & si benefactis illa præponderaret, veniam delictum obtineret. Id enim proprie ad delicti æstimationem intrinsecam non pertinebat. Sicuti nec id obtinuisse credimus in delictis atrocissimis, & in quibus patrantis destinata malitia manifeste adparebat. Sed uti *Grotius d. l. §. 30.* arbitratur, id locum habebat, saltem hebere debebat, in his, quibus alioqui non malis subito aliqua peccandi dulcedo subreperat: aut ubi probatio criminis erat illiquida, vita antea facta conjecturam præbebat, an tale quid ab isto patratum probabile sit; cum alias nemo repente pessimus fieri dicatur. Extat tamen exemplum apud *Herodotum Polymnia*, de Sandoce, quem Darius cruci affigijusserat: quod cum ex iudiciis regis esset, iniquam sententiam ob pecuniam tulerat; sed cum recordaretur, plura eiusdem beneficia

in domum regiam extare, quam peccata, cruce detractum in amicitiam iterum recepit. Huc facit illud Ciceronis pro Sulla: *Omibus in rebus, iudices, quæ graviores, majoresque sunt, quid quisque voluerit, cogitaverit, adniserit, non ex crimine, sed ex moribus ejus, qui arguitur, est ponderandum.* Scilicet quia perinde ut opinio est de cuiusque moribus, ita quid ab eo factum, et non factum sit, existimari potest. Idem pro Cluentio. Eamque ob causam in iudiciis Romanorum solenne erat, ut actores quidem universam reorum vitam reprehenderent; patroni contra eandem excusarent, aut excitatis laudatoribus commendarent. Præsertim cum in isthac generis humani corruptela iudices humani non statim extirpare civem debeant, in quo plus bonæ quam malæ frugis adpareat. Probetamen observandum, mores & antea vitam gravem præiunctionem in crimine illiquido in utramvis partem præbere. Sed ubi quis objectum crimen liquido diluerit, recte poterit applicare sibi illud *Autoris ad Herennium* l. 2. *se non de moribus apud censores, sed de criminibus adversariorum apud iudices dicere.* At vero ubi quis ab initio bonus totum vitæ genus immutavit, illi recte leges duplici nomine irascuntur, & quod peccaverit, & quod ex bono malus evaleat. *Polybius* l. VII. in excerpt. *Peirescianiis.* Cum vitæ institutum priori contrarium esset amplexus, ac quotidie malum malo cumularet, consentaneum erat, ut contrariam de illo opinionem cuncti conciperent.

§. 33. Quamquam autem ex dictis satis adparet, unum delictum altero esse gravius, neque in foro humano omnia eadem poena afficienda; fatendum nihilominus est, & qualitate & quantitate præcisam poenarum humanarum à definitione imperii civilis dependere, quam utilitas cuiusque civitatis præcipue moderatur. Quo spectat institutum regis Ægyptii Anytis, qui se regnante, neminem morte voluit afficere, sed pro sui quemque delicti magnitudine damnabat ad agendam certam mensuram aggregum ad urbem, unde quisque erat. Atque ita urbes sunt sublimiores effectæ, declinandis incommodis ex inundatione Nili. apud *Herodotum* *Enterpe.* Add. *Diodor. Sicul.* l. 1. c. 65. Et si ejusmodi civitatum purgamenta in peculiarem deportare locum, & ubi alios contagio non possent inficere, potius visum, *Actisani* *Rhinocolura* condita, ap. *Eundem* l. 1. c. 60. Neque vero id est necessarium, ut eadem semper inter poenas sit proportio, quæ est inter objecta, per delictum violata; sed singulis delictis sua velut seorsim poena potest imponi, prout est ex usu reip., non considerato, an par. an vero minor poena sit imposita alii delicto, quod in se minus, aut majus isto videtur. Sicuti & *Plato de LL.* XII. ejusmodi legem sancit: *si quis aliquid publicum furatus fuerit, sive parvum, sive magnum id sit, pari supplicio puniatur.* Nam qui rem parvam sustulit, eisi minoris, quam qui magnam rapuit, æqua tamen cupiditate furatus est. Et qui magnum aliquid inde removit ubi ipse non deposuerat, is omnino iniquus est. Lex igitur non furti parvitate alicrum minus, quam alterum puniendum censet; sed eo forsitan interesse putat, quod alter sit insanabilis, sanabilis alter. Inde etiam iudices hæcenus quidem æqualitatem in imponendis poenis observare debent, ut æqualiter peccantes æqualia patiantur, nec quod in uno vindicare delictum, alteri citra gravissimam causam condonetur: quippe cum ejusmodi inæqualitas periculosis in rep. turbis materiam soleat præbere: & effectu suo careat poena, quæ non bono publico. sed privato affectui data videtur. Illa tamen æqualitas intelligenda duntaxat est de illis, qui idem specie delictum commiserunt, non qui diversum. Nam sæpenumero

ro delicto, quod in selevius videtur, in foro humano gravior est poena constituta, & vice versa, prout usus reip. & arbitrium legislatoris tulerit. Super qua inæqualitate reus post nequidquam queritur; quippe quam utique præcivit. *Calpurnius Flaccus declam. V. Ubi quid futurum est denunciatum, culpa patientis est.* Sic v. g. etsi furti crimen in te sit longe levius homicidio; nullam tamen fur querendi causam habet, si ipse: qui cum homicida æqualia non commisit, æquale tamen supplicium cum eodem patiatur. Quamquam & ideo non pauca delicta per se inæqualia, æque morte vindicantur, quia morte gravior inter homines supplicium non reperitur; (*Lycurgus orat. contra Leocratem: τὸ μέν γὰρ μέγιστον καὶ ἐσχάτων ἢ τῶν πημεμάτων θάνατος. maxima autem & extrema poenarum mors est*), nisi quod ad eam quandoque brevi & facili via, aliquando per lentos ac diros cruciatus pervenitur. *Ovidius Heroid. ep. l. 10. Mori minus poena, quam mora mortis habet.* Etsi non desint, qui celerem mortem misera vita lenius supplicium ducant. Vid. oratio Cæsaris apud *Salustium conjurat. Catilinaria.* Apud *Suetonium Tiberio. c. 61.* hic præcantis cuidam poena maturitatem respondit: nondum tecum in gratiam redii. *Seneca Herc. fur. Miserum vita perire, felicem jube.* Idem *Agamemn. Æg. Rudis est tyrannus, morte qui poenam exigit.* *El. Mortem aliquid ultra est? Æg. Vita, si cupias mori.* *Euripides Hippol. Coron: ταχὺς γὰρ ἂν δὴς πᾶσι. Cita mors optata est homini misero.* Quin & inter stultas vulgi opiniones numerat *Charron de la Sagesse lib. 1. cap. 39. n. 11.* vindictæ nomine alterum occidere; hoc ipso enim alteri omnem sensum tolli, ac omnibus malis ipsum recipi: nisi securitatis nostræ intersit, infensum nobis hominem non esse superstitem. Sic quoque apud *Philostrophum lib. 1.* Apollonius eunuchus, qui cum pellice regia concubuerat, vitam supplicii loco decernit. Aliquando ignominia additur in cadaver, aut memoriam. *Ælianus V. H. l. 4. cap. 7.* quæ etiam interdum infligi solet, quando nocens dudum rebus humanis fuit exentus; sed & iterum aboleri. Vid. *Socrates hist. Eccles. l. 7. c. 44.* Quid quod & in poena determinanda non nihil faciat arbitrium legislatoris, non quidem ita absolutum, quin temper ad usum civitatis respicere debeat, ut tamen velut punctum illud poenæ revera ab ipso dependeat. Accedit, quod tanta est quorundam criminum atrocitas, ut etiam extrema poena possit affici, qui in minimo gradu eorundem deprehenditur. Add. *Ant. Matthe. de crimin. proleg. c. 1. § 5. 6. & ad lib. 48. D. tit. 5. c. 1. § 10. & tit. 18. c. 4. Ziegler. ad Grot. d. l. § 39. Valerius Maximus l. 6. c. 1. § 8. l. 1. § 2. D. de extraord. crimin. l. 1. § 3. D. ad L. Cornel. de sicar. l. 3. § 1. 2. 3. l. 14. d. t. Philo Judæus de confusione linguarum: Quamvis aliquis conatus per insidias alterum interimere frustratus est, nihilominus homicidii reus est, sicut decernit super hoc casus scripta lex. Si quis, inquit, conatus fuerit proximum suum dolo perdere, & ad altare confugerit, abstractum afficiet supplicio. Eadem habentur apud Eundem de specialibus legibus. Tacitus H. II. Qui deliberant deservierunt. Quo spectat illud apud *Plutarch. Cæsare: οἱ κολᾶσόντες ἔπ' ἀπείρας, ἀλλὰ τῆς βελήσεως τὸ δύναν λαμβάνουσιν.* Aliquando qui puniunt non faciunt, sed voluntatis piacula exigunt. *Quintilianus declam. 372. Lex mentem puniit.* *Lysias orat. in Simonem. Constat nostrarum legum autores non si quis pugnando alteri caput obtrivisset, ideo patriam pellivoluisse; sed si qui dum alium interficere conantur, ledant, quamvis interficere non potuerint, de his tam graves poenas sumendas esse constituerunt: existimantes, ipsos dare eorum poenas oportere, quæ deliberata voluntate perficere conati essent, εἰ καὶ μὴ κατέτυχον.**

δὲν ἤσαν τὸ γὰρ ἐπὶ ὀκείων πρὸ ἡδῶ. *quia quāquam propositum non erant affecti, fa-*
cisse tamen, quod in ipsis erat. Add. *Aluani* V. H. l. 14. c. 27. Justo tamen seve-
 riores Areopagitæ, qui damnaverunt puerum, eoturnicum oculos eruentem; quod id
 signum esset perniciosissima mentis, multique malo futura, si adolevisset. *Quintilianus Inst.*
Orat. l. V. c. 9. *Seneca de beneficiis* l. V. c. 14. *Latro est, etiam antequam manus inquinet:*
quia ad occidendum iam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exer-
cetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Apud *Vellejum Patere* l. 2. c. 8. dicitur de il-
 lis, qui *C. Catonem* ob leve delictum damnaverant: *magis voluntatem peccandi mine-*
bantur, quam modum: factaque ad consilium dirigebant, & quid non in quantum, ad-
missum foret; estimabant. Add. l. 4. princ. *C. ad L. Jul. majestatis*, & *Grotius in flor.*
spars. ad h. l. In crimine lætæ majestatis & proditiōis etiam sola conscientia sine as-
 sentu, & silentio pœnam meretur. Exemplum est in *Thuano* apud *Benj. Priolum hist.*
Gall. l. 1. c. 6. & *Davide Berchinio* apud *Buchananum rer. Scot.* 18. Conf. *Diodor. Siculus*
 l. XI. c. 54. Quāquam etiam circa pœnas regulariter, quantum fieri potest, in mi-
 tiorem partem eatur, & merito dammandus sit rigor ille Draconis, quem *Solon* cor-
 rex; (vid. *Plutarchus Solone*. Qualis rigor etiam apud *Peruianos* adhibebatur, qui om-
 nia fere delicta morte vindicabant, non tam delictum respicientes, quam violatum
Yncæ mandatum, quem *Dei* in vicem venerabantur, apud *Garcilassum Comment. Re-*
gis l. 2. c. 12. 13.) recte tamen pœnæ exasperantur, si id suadeat justior multorum
 caritas, quorum securitati per nocentium supplicia est cavendum. Puta, si ingens
 periculum ab eo, qui deliquit, immineat, ni mature coërceatur. Quo facit illud nar-
 ratum ab *Henrico Stephano in preparat. apolog. pro Herodoto* c. 17. de quopiam, qui cum à
 rege *Galliæ* septimi homicidii veniam peteret, nec impetrasset, regi exprobravit: te
 non nisi primum homicidium patrasse; reliqua autem regi esse imputanda. quippe
 cum ipse posteriora non fuisset commissurus, ni rex primo veniam dedisset. Aliquan-
 do etiam exemplum est statuendum, quo reliquis terrore incutiat, præsertim ubi
 præsto sint generalia peccandi incitamenta, quæ non nisi asperis remediis coërce-
 queant; inter quæ præcipue sunt facilitas, & consuetudo. Ob facilitatem lex *Ebræa*
 gravius punit furtum de pascuo, quam de domo. Confer *Exod. XXII* 1 cum 7. & 9.
 l. 2. D. de effractor. *Iustinus* l. 2. c. 2. de *Scythiis*: Nullum scelus apud eos furto gravius;
 quippe sine testo munimentoque pecora & armenta habentibus, quid saluum esset, si furiari li-
 ceret? Hinc & legibus quarundam gentium gravius judicatur furtum abs domestico,
 quam ab extraneo commissum. Et illi *Romanæ* diversum statuisse videantur. l. 1. i.
 §. 1. D. de pœnis. l. 17. l. 36. §. 1. l. 52. l. 89. D. de furtis. Vid. *Ant. Matthæus de crim.*
tit. de furtis. c. 3. §. 2. 3. Add. *Aristoteles problem. sect. XXIIX. quest. 14.* ubi tractatur,
 quare qui ex *Balneis* est furatus, aut ex palæstra, aut ex foro, & simili loco, morte
 mulctetur; qui autem ex domo privata, furti pretium duplum extolvat? Vid. lib. 1.
 D. de furiis. balnear. & *Anton. Matth. de crim. ad h. l. & de Abigeis*. Add quoque illa, qui-
 bus veneficii crimen exaggerat *Philo Indans de specialibus legibus*. Huc facit illud *Curtii*
 l. 17. c. 6. de more *Persarum*, arcana regum miraculantium fide. Non metus, non spes eli-
 cit vocem, qua prodantur occulta: vetus disciplina regum silentium vite periculo sanxerat. Lin-
 gua gravius castigatur, quam ullum probum: nec magnam rem sustineri posse credunt ab eo,

cui tacere grave sit: quod homini facillimum voluerit esse natura. Consuetudo facti, seu ubi aliquid vitium velut in publicis mores abiit, (nam de consuetudine, quam singuli crebris peccatis sibi contraxere jam dictum,) et si aliquid de culpa detrahit, poenæ tamen acrimoniam ex parte flagitat. Tacitus A. III. corruptus simul & corruptior, ager & flagrans animus, hanc levioribus remediis restringendus est, quam libidinibus ardescit. l. 16. §. ult. D. de poenis. Claudianus in Eutropium l. 1. Veteri post obruta morbo Corpora Paonias nequidquam admoveris herbas: Non levior manu, ferro sanantur & igni, Ne noceat frustra mox eruptura cicatrix; Ad virum penetrant flamma, quo funditus humor Defluat, & vacuis corrupto sanguine venis Arescat fons ille mali, truncatur & arvis. Ut liceat reliquis securum vivere membris. Hinc accurate monet Grotius h. l. §. 3. in judiciis consuetudinem peccati facere ad minuendum delictum; quippe cum judiciis considerandum sit, quantum culpæ sit in singulis; quæ sine dubio minor est, ubi quis velut torrente similia peccantium fuit abreptus. Sed ubi leges sunt ferendæ, invalescens consuetudo efficit, ut eidem reprimendæ poena sit intendenda; quia leges utilitatem poenæ magis in universalitate spectant. Nihilominus ubi vitium aliquod ita invaluit, ut propter delinquentium multitudinem poenæ exigendæ locus non restet, nisi per supplicia civitatem exhaurire velis, aut evertere, reip. necessitas legem potius, quam civitatem pessum ire jubet. Vid. epistola Tiberii super luxu apud Tacitum A. III. Scilicet *οὐδὲν τὸ δυνάμειν γὰρ τοῦ νόμου, εἰ βάλῃαι χρησίμους ὀλίγους, ἀλλὰ μὴ πολλὰς ἀχρήστους καὶ ἀείρειν*. Debet ad id, quod effici potest, lex accommodari, dummodo intendat cum fructu paucos, & non multos in casum punire. Pinarthus Solone. Denique si necessitas reipublicæ exegerit, verbi gratia ingruente bello, si alii idonei desint, quis dubitet strenuo duci capitis supplicium remittere; cum ejusdem opera respublica eo tempore carere nequeat. Quo spectat illud dictum Fabricii, suffragium suum ad consularum dantis Cornelio Rufino bono duci, sed avaro: *se malle expilari, quam venire*. Sic post cladem Cannensem dictator Junius edixit: *Qui capitalem fraudem ausi, quique pecunia judicati in vinculis essent; qui eorum apud se milites fierent, eos noxa pecuniaque sese exsolvere jussurum*. Livius lib. 29. c. 14. Add. Grotius ad 1 Regum II. 6.

§. 24. Ex his igitur manifeste arbitror constare, non dari in foro civili justitiam aliquam vindicativam, quæ certis delictis certam poenæ mensuram, per naturam definitam, utique infligi jubeat sed veram poenarum humanarum mensuram esse utilitatem reip., & prout fines poenarum commodissime videntur proventuri, ita eas per prudentiam summi imperii intendi vel remitti; ita tamen ut insignis circa eandem latitudo occurrat. Igitur justo major illa poena erit, ubi fines poenarum molliori via obtineri poterant: justo mitior, cui non satis acrimoniarum & efficaciarum inest ad producendos eosdem fines, adeoque ad reprimendam civium malitiam, atque internam civitatis securitatem procurandam, seu quæ à delinquentibus contemnitur. Vid. Gellius l. XX. c. 1. de L. Veratii petulantia. In illam partem ubi legislator peccaverit, à crudelitatis nota non est immunis. Vid. Hobbes. de cive c. 3. §. 11. In hanc ubi inclinaverit poenas reddit inutiles, ac vitii liberum velut campum aperit. Cum enim comminatio poenarum voluntatem hominis à libidine peccandi ad normam legis flectere debeat, & vero homines in liberationibus commoda & incommoda ex eadem re provenientia velut in balance

soleant expendere : facere liquet , ubi incommoda aut oblectamenta ex vitio aliquo provenientia damno & dolori per poenam conciliando præponderant , haudquidquam animum hominis sat valide à vitiis averti. Add. *Idem d. l. cap. 13. §. 16.* & *Leviath. c. 27.* & *Autor. de princip. iust. & decori p. m. 200.* & *Rich. Cumberland de leg. nat. c. V. §. 39.*

§. 25. Addendum quoque illud ; cum eadem poena non omnes pariter afficiantur , & consequenter non pariter à peccato absterreantur ; facile patet , tam in poenarum generali designatione , quam earundem ad singulos adplicatione respiciendam esse perionam ipsius delinquentis , & in eadem illas qualitates , quæ sensum poenæ ex ætate , sexu , statu , opibus , viribus , & similibus minuere aut augere possint. Vid. l. 4. §. 1. l. 12. §. 1. D. de incendio , ruina l. ult. D. de iniuriis. l. 6. D. de extraord. crimin. l. ult. D. de sepulcro violato. l. 1. §. 3. D. de abigens. l. 2. D. de termino moto. l. 3. §. 5. l. 16. ad L. Corn. de sicariis. l. 1. l. 10. l. 16. §. 3. l. 28. §. ult. D. de penis. l. 1. D. de fur. balnear. l. 1. §. 1. & ult. D. de effractor. l. 3. §. 2. D. stellion. l. 1. §. ult. D. ad L. Cornel. de falsis. Nam eadem multa pauperem onerabit , divitem non onerabit : & vili poena ignominiam continens leve erit malum , honorato gravissimum. Ex sexus virilis , ætasque plena ad sustinendam poenam longe firmior , quam foeminae , aut pueri. Vid. l. 38. §. 24. l. 39. §. 4. D. ad L. Jul. de adult. l. 6. D. ad L. Jul. pecul. l. 5. §. 3. C. ad L. Jul. majest. l. 37. §. 1. D. de minor. l. 108. D. de reg. jur. Add. quoque *Ad. Olearius Ilin. Pers. l. 3. c. 6.* de multa pecuniaria apud Russos , ob illatam contumeliam , quam Biszeftia ipsi vocant. Apud Mauritanos tamen hodie foeminae ob scortationes gravius vapulant , quam mares ; quod isti credant , foeminas plerumque causam & illecebras ad libidines præbere. Ex quo tamen non sequitur , in poenis imponendis observari proportionem geometricam , aut qua *Bodinus de rep. l. VI. c. ult.* sese jactat , harmonicam : sed revera non nisi simplex heic est exæquatio inter delictum & poenam , ad quam rite inveniendam personæ conditio non parum facit. Quod si autem ob ejusmodi qualitates , quæ neque ad crimen , neque ad poenæ sensum aliquid faciunt , æqualia meritis inæquales poenæ infligantur , ea vitiosa est *περσωποληνία* , abs qua non semper leges Romanas absolvit *Grotius*. Exemplum ejus rei quidam afferunt l. 1. §. 5. D. ad L. Cornel. de sicar. Ubi maritus , qui uxorem in adulterio deprehensam occiderit , si humilior sit , perpetuo exilio damnatur , si vero in aliqua dignitate positus sit , ad tempus relegatur. Nam ignominia illa per uxorem illata æque humilem atque illustrem virum potest urere , & æque molestum illi quam huic patria carere. Vid. quoque *Edictum Regis Theodorici c. 9. l. 1.* Add. *Ziegl. ad Grot. d. l. §. 3.* Notandum denique & hoc , in certo poenæ genere apud quasdam nationes peculiarem inesse ignominiam ; *Euripides Helena: ἀγήμενες μὲν ἀγχόνας μετρεῖσσι, καὶ τοῖσι δάλοισι δυαρεπὲς νομίζεσθαι, σφαγαὶ δὲ ἔχουσιν ὀλίγους καὶ καλὸν.* Turpes enim sunt laquei sublimis ; quia etiam in servis hoc factum existimatur. Sed cades habent aliquid generosi & pulcri. *Plinius N. H. l. 2. c. 63.* Laquei poena prepostera , inclusio spiritui , cui quaritur exitus. Add. l. 28. §. 2. D. de penis. Adplicare quoque possis huc illud *Dionis Chrysostomi orat. ad Alexandrinos : τὸ μὲν ἐστὶν αὐθροῦς πονηρὸν θανάτου, τὸ δὲ ἀνδραπείδος δυστυχῆς.* Illa viri pravi mors est , hic autem infelicitis mancipii. Apud *Homerum Odiss. χ.* Telemachus nequam ancillas non vult extinguere κατὰ τὴν θανάτω pura morte , i. e. gladio , sed iptas suspendit. Et si contra in familia *Osmanidarum* strangulationis supplicium

ciūm sit receptum, quod nefas esse purent tam nobili sanguine terram conspergi. Et ex Ebræorum sententia gladio ferri turpius habebatur, quam strangulari, aut lapidari. *Selden. de I. N. & G. l. 7. c. 6.* Sic *Philo Judæus in Flaccum* indignatur, Magistratus Judæorum & senatores Alexandriæ eo flagellorum genere caros, quo alias vilissimi Ægyptiorum solebant. Huc pertinet illud *Seneca de constantia sapientis c. 4. Invenies servum, qui flagellis quam colaphis cadi malit.* Puto & illam poenam sat ignominiosam esse, de qua est in *Additamento 1. Legis Burgund. tit. X.* Contra & in quibusdam poenis non nihil dignitatis inesse judicatur. Quo spectat, quod indignationem populo Atheniensi movit, Hyperbolum vilissimum hominem ostracismo ejectum. Vid. *Plutarch. Alcibiade*, ubi ex Platone Comico citantur hi versus: *Quamvis jussu sit digna passus moribus Seipso tamen non digna, nec suis notis. Nam non repertum istius est causa ostracum.* Idem Nicia de eodem negotio: *τοιοῦτο καὶ καὶ κολοῦσθαις ἀξιώματα.* Esse aliquam & hujus dignitatem poena. Imo vero poenam ducebant decennale exilium Thucydidi, Aristidi, & similibus esse. Hyperbolo vero honorem atque occasionem jactantia, quod esset ob improbitatem similiter atque summi viri mulctatus. Sic solatii instar habetur illud, *Aeneæ magni dextra cadis. Virgil. Aneid. X. & ibi de la Cerda.*

§. 26. Non autem arbitramur necessarium, ut in omnibus civitatibus eadem delictis poena imponatur, quæ in lege Ebræa exprimitur. Idque quia ista pars legis est positiva, & civilis Ebræorum, ad genium populi istius & reip. attemperata. Abs quo cum aliorum populorum ingenia, & rationes rerump. in multis abeant, poenas quoque alio modo temperari par fuerit. An vero isthæc ad capitalem quoque poenam homicidii applicari debeant, dubitari potest; cum ea non uni Judæorum populo, sed universo humano generi promulgata videatur. Cuivis sane poenæ ratio patet. Nam cujuscumque est malitia, ut occidere homines dolo malo non vereatur, ab illo cæteris nunquam satis cautum erit, ni eundem vita exturbent. Quo facit etiam illud *Anriphenis orat. 15. Omnia fora sub dio homicidii iudicia judicant, ne iudices in eundem locum eant cum impuris manibus, ne actor cause homicidii cum homicida eodem lecto utatur.* Add. *Libanius pro gymnasium loco comm. contra homicidas.* Nihilominus si homicidæ propter tempora reip. poena capitis remittatur, non statim contravenietur præcepto *Genes. IX. 6.* Nam cum omnis poenæ determinatio juris positivi sit, quod ad necessitates reip. attemperari par est, merito quoque in ista lege eadem exceptio subintelligi potest. Conf. *Grotius ad Matth. c. V. v. 40. & ad d. l. Genes.* Etsi aliqui dicant, illo dicto non tam legem, quam comminationem divinam contineri, qua Deus declarat, se per homines, aut alios casus tragicos vindictam in homicidas exerciturum, si vel maxime severitatem fori humani effugerint. Vid. *Actorum XXVIII. 4.* Neque illa explicatio, quam *Grotius l. i. c. 2. §. 5.* adfert, exceptionem ex temporibus reip. petitam respuit. Add. *Idem in flor. spars. ad rubr. ad L. Corn. de sicar.* *Seldenus* autem l. IV. c. 1. expresse tradit, illud dictum à magistris Ebræorum accipi non pro lege ita lata; ut ultimum supplicium sit necessario semper homicidii sceleris irrogandum, sed pro indicatione divina atque expressa, in sceleris odium, ex designatione poenæ gravissimæ, quam pro re nata, administrationisque publicæ varietate fas esset humano generi præstitui, irrogareque. Inde etiam Ebræi ob profelyti domicilii eadem, aliisque gentilibus ab illorum aliquo patrata mortis poenam

forentem non urogabant. Etiam ubi plures Ebræi, aliive rite circumcisi, congenerem quempiam plagis seu jactibus sic peremissent, ut eorum nullus seorsim id fecisset, quod mortem inferre potuisset, cuncti liberi erant ultimo supplicio ex sententia forensi infligendo, quoniam nullus per se homicida. Vid. plura d. l. Quamquam ego nolim suadere, ut quis circa dispensationem istius poenæ nimis sit facilis. Neque temere probaverim, quo in constitutione quadam Regum Poloniæ extat circa poenam homicidii Nobilibus infligendam: *nos divini juris rigorem moderantes. Add. Philo. Judeus de legibus specialibus.* Quo loco etiam tangi debent, quæ à multis anxie contra capitalia furum supplicia disputantur. Super quibus videatur sententia *Grotii l. 2. c. 1. §. 14. Seldenus* tamen de J. N. & G. l. 7. c. 6. dicit, apud Judæos supplicia in fures Noachidas fuisse capitalia; etsi in Ebræos ea essent mitiora. Apud *Josephum archaeol.* XVI. 1. nimiae sævitie damnatur lex Herodis, quod perfores parietum, nocturnosque fures deprehentos peregrinis etiam extra regnum vendi statuerit. Athenis cum in simplex furtum dupli poena lege Solonis esset constituta, si res ipsa reciperetur, aut eadem non recepta, decupli: addebatur tamen: *si quis à Lyceo, aut ex Academia, aut Cynosarge vestem, aut lagunculam, aut quidquam aliud minimi pretii, ut aliquod vasculum è gymnasis aut portibus surripuerit, supra decem drachmas morte puniendum.* Add. *Aristot. probi. sect. 29. c. 14.* Quid jus Romanum constituerit, notissimum est. Imo *Justinianus novell. 134. c. ult.* etiam vetuit simplicem furem membro mutilari; cum alias non absurdum videatur, ea quemque parte puniri, qua peccaverat. Sicuti quondam *Alex. Sever.* Notarii, qui falsum causæ libellum, eumque brevem in consilio Imperatoris retulerat, digitorum nervos incidi jussit, ne unquam scribere posset. *Lampridius Alexandro.* Sic *Salcucus* adultero oculum erui voluit, quia primi incestant oculi nuptas, & libidinis est irritamentum ardentius adspexisse matronam. Sic & lex divina mulieri manum abscindi jubet, quæ in rixa marito suppetias latura, impudenter adversarii virilia adprehendisset. Sic *Vulcatius Gallicanus in Acondio Caisio* refert, ab ipso multis desertoribus crura & poplites esse incisos. Add. *Cujacius Obs. l. VII. c. 13.* Verum Justinianæ constitutionis rationem bene explicat *Ant. Matthæus de criminibus tit. de furtis. c. 2.* nempe cum pleraque furti ex desidia aut inopia suscipiantur, noluisse ipsam fures manuum mutilatione puniri, ut ne amitterent instrumenta, medendo suo malo necessaria, quos potius vi ad opus faciendum adigi par fuerit. In Germania fures suspendi tanxit *Fridericus II. l. 2. F. ut. de pace tenenda;* & post *Carolus V. constitutione criminali*, qui *Friderico* potest videri asperior, quod pretium argenti decrecentis neglexerit. Ubi quamquam fatemur, quosdam judices circa assignandum laqueum esse plus justo liberales, ac melius quandoque consuli reip. furibus ad opus dampnatis. (Vid. *Herodotus Euterpe,* & *Diodor. Siculus l. 1. c. 65. de rege Ægypti Sabacone*, qui omnes capitis damnatos ad opus faciendum adplicuit, per eosque multum utilitatis regioni attulit: & *Thomæ Morus Utopia l. 1.*) tamen capitale supplicium in fures recte constitui potuisse, nobis certum habetur. Ad rationes quæ in contrarium afferuntur, imprimis ab *Ant. Matthæo d. l.* ex hæcenus dictis non difficilis est responsio.

§. 27. Denique nec illud necessarium est, ut idem quis patiatur, quod alteri intulit, seu ut per talionem delicta semper vindicentur. Quam sententiam vulgo tribuunt *Pythagoreis*, quibus poena definiebatur per *ὡς ἡ πῶς*, q. d. parem passionem. Cui fini quo-

quoque adducitur illud Rhadamanti: Εἴνε πάροι τε κ' ἔρεξε, δίκη δ' ἦν ἡ γύμνο. Si patiatur, quæ fecit, iustitia recta fuerit. Ovid. de arte l. 1. Neque enim lex æquior ulla est. Quam necis artifices arte perire sua. Quintilian. declam. XI. Brevissima est iustitia vindicta, cum facinus mensura poenæ est. Et si naturam ulionis respicias, optime vindicatur quisque quomodo miser. M. Seneca l. V. controu. prafat. Iustissima patiendi vice, quod quisque alieno excogitavit supplicio, sepe expiat suo. Polybius l. XII. in excerptis Ptolemaeus: πῆρος ᾧ γὰρ γὰρ καὶ αἰσχυρὰ τῆς ἐπιλημνῆς τῆ πέλας, εἰκότως αὐτὸ καὶ ἑαυτὸ τῆ πλησίον αὐτὸς ἀπαραιτήτως τυγχάνει κατηγορίας. Cum alios ipse acerbè atque inclementer obiurgare soleat, jure merito ab aliis pari inclementia tractabitur. Istud ἀντιπεπονηδὸς Aristoteles Nicom. V. cap. 8. hoc modo absurditatis arguit. Si Magistratum quis gerens percusserit, reperiendus non est. Sin autem Magistratum gerentem quis percusserit, non solum est percutiendus, sed supplicio insuper afficiendus Add. Idem magnor. moral. l. 2. c. 34. Circa dicta Exodi XXI. 23. Levit. XXIV. 50. Ebraeorum doctores communiter tradunt, non rigidam talionem præcipi, sed potuisse etiam tales noxas multa pecuniaria redimi. Vid. Bodinus de rep. l. VI. c. ult. qui legem istam unquam in usu fuisse negat, v. g. ut pro crure fracto alteri quoque erus frangeretur. Additur, formulam, oculum pro oculo, dentem pro dente, non esse cavillandam; cum ista quasi proverbiali locutione hoc tantum innuatur, poenas delictis proportionatas esse debere; ne scutica dignum horribili flagello sectemur; aut secures meritum scutica, soleave cadamus. Id jure vel inde colligi, quod lex divina neque furtum furto, nec adulterium adulterio, nec vulnus vulnere plectit, sed furtum duplo quadruplove, adulterium morte, vulnus pecunia. Sic jure divino respectum quoque haberi personarum, v. g. Si quis privato maledixerit, nihil gravius nominatim cautum reperitur: sin privatus principi, aut filius patri maledixerit, capital id habebatur. Contra Constantinus L' Empeur Babakam c. IIX. §. 1. pro literali sentiu istorum dictorum pugnat. Quas lites componere non est nostrum. Tandem tamen fatetur, penes judicem fuisse poenam talionis corporalem in pecuniariam pro ratione circumstantiarum mutare, argumento legis Exodi XXI. 29. 30. ubi alternatio etiam gravioris poenæ admittitur. Josephus archæol. IV. 8. Qui cœcaverit quemquam similia patietur; privetur quo privaverit alios: nisi forte pecunias accipere voluerit, qui cœcatus est, lege illi dante licentiam, qui passus est astimare passionis sue casum. Pro talione quoque allegatur Deuter. XIX. 19. Conf. l. ult. C. de accusat. Inscript. l. ult. C. de calumniat. l. 7. C. ad L. Iuliam de vi. Josephus archæol. IV. 8. Venenum moriferum nullus Israelitarum habeat. (Parem legem Ægyptiorum recitat Diodorus Siculus lib. 1. c. 77.) Si vero inveniat: quicumque hoc possidere, moriatur, hoc patiens, quod toleraret ille, contra quem venenum probatur esse confectum. Sed reponi potest, has leges minus recte huc trahi, cum ea calumniantium poena mensuram talionis excedat, pro conatu completo malo repræsentato, utut de cætero ista poena non sit iniqua. Nam uti est ap. Quintilian. Insti. Or. l. 7. c. 9. maledictus a maleficon non distat, nisi occasione. Et declam. 33. homicida genus videtur petere spiritum hominis, quem occidi operiret. Et recte Plinius panegy. in calumniatores: spectens paria præmio damna, nec majoris spes quam metus habeant, timeantque quantum timebantur. Sic lege divina diffamator virginis par habebatur vim inlerenti. Deuter. XXII. 19. 29. Iosrates de Permutatione. Quid calumnia possit fieri maleficientius? quæ facit, ut de

mentientibus bene existimetur, ut plane innocentes injurii esse videantur, ut judices pejerent: quæ denique veritatis lucem extinguit, & caligine mendaciorum auditoribus involutus, quemvis civem per injuriam interficit. Quintilian. declam. XI. Calumniantium nefas non potest nisi per judicum facinus imponere. Alium est de rebus humanis, si de criminibus nostris tantundem mendacis licet: nec ullus innocens hucusque felix est, ut diligenter singentium par sit. Constitui. Sicula lib. 2. cap. 14. In lege XII. tabb. ita extat: si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto. Super qua lege videnda omnino sunt, quæ Favorinus, & Sext. Cæcilius J. Ctus disputant apud Gellium l. XX. c. 1. Eam tamen talionem Romæ penitus in defuetudinem abiisse ex §. 7. Instit. de injur. patet. Add. Ant. Matthæus de crimin. tit. de injur. c. 2. §. 2. 3. Apud Diodorum Siculum l. XII. c. 17. lex Charondæ apud Turios lata memoratur: Si quis alicui erucrit oculum, reo pariter oculum erui. Sed accidit, ut quis uno captus oculo alie rum quoque per vim illatam amitteret, & sic facultate videndi prorsus orbaretur. Hic, etsi auctori facinoris unus contra oculos excussus sit, minus tamen pœne, quam par sit, illum exsoluisse arbitrat. Qui enim civem excæcaverit, etiamsi sat fuisse pro lege scripta videatur, non pari tamen damno affectum coniecit. Equum igitur esse, ut illi, qui uno prædictum oculo tota visione privari, ambo simul oculi effodiantur, si equalis injuria pœna luenda sit. Dolore igitur & indignitate rei percussus ille cæcus, ad populum de calamitate sua verba facere ausus tam miseram conditionem vitæ suæ deplorat; tum ut legem illam corrigant, multitudi- ni suadet. Tandem inserto in funem collo, cum felicem suasionis eventum impetrasset, lex illa abolita fuit, emendatioque in ejus locum surrogata, & ipse strangulationis necem effugit. Idem refertur à Demosthene adversus Timocratem. Aristoteles Rhetor l. 1. c. 7. ὅτι ἐστὶν ἐπιβλή, αἷ ὅς τ' ἐπεὶ ὀφθαλμοὶ τοῦ φλώσῃ καὶ τὸν δὴ ἔχοντα. Non par pœna, si quis oculum excussit monoculo, & duos oculos habenti. Add. Pet. Gregorius Tholosanus syntagm. l. 3. a. 10. Quicquid hujus sit, certum est, talionem ita crude intellectam non esse justam quarumvis pœnarum mensuram. Nam primo in plurimis criminibus illa locum plane non habet. Qua enim quis ratione per talionem punire vellet v. g. adulterium, stuprum, fœdos concubitus, crimen lælæ majestatis, convicium, calumniam, veneficium, crimen falsi, suppositionem partûs, procurationem abortus, plagium, ambitum, incestum, sacrilegium, termini motionem, sepulcri violationem, stellionatum, prævaricationem, & similia? Ex quo & hoc obiter patet recte Theodosium Imp. fustulisse pœnam mulierum, in adulterio deprehensarum, tunc Romæ usitatam, qua in lupanari conclusis necessitas scortandi afferebatur pulsato tintinnabulo, quando turpitudinem istam pariebantur. Nam licet tanta contumelia gravissimæ loco pœnæ esset tamen quia hæc pœna citra peccatum exerceri non poterat, peccatum potius auxisse, quam fustulisse videbatur. Socrates hist. Eccles. l. 5. c. 19. Quanquam fateamur, leges, quæ talionem videntur sancire, eam duntaxat accommodare ad injurias seu læsiones corpori illatas. Deinde licet fingamus casum, quo crimen, quod commissum est, pœnæ vice possit fungi, & in quo personæ, locus, tempus, qualitas, causa, crimen non elevant, aut aggravant: tamen ne sic quidem simplex retaliatio satis commoda est futura. Rusticus rustico colaphum impegit in loco privato. Heic si percussus alteri colaphum reponere debet, quomodo æquilibrium servari accurate poterit? Add. Lex Wisigothorum l. 6. tit. 4. c. 3. Quod si exsecutio sit à tercio faciendâ, quomodo isti constare poterit, qualiter librans prior colaphus fuerit?

In multis porro delictis talio nimis gravis erit futura, si non distinguatur, per imprudentiam, an per malitiam factum quid fuerit, aut si personarum discrimina non observentur, v. g. aliquis dum alteri colaphum infligere vult, gemma acuta, quam in digito gestabat, oculum ipsi præter intentionem excussit. Duriter sane cum ipso ageretur, si oculus iterum sit ipsi excusculendus. Sic si honestus aliquis vir bajulo colaphum inflixisset, durum nimis foret, si & ipsi colaphus sit reponendus, qui honesto viro valde ignominiosus est, bajulo non item. Denique in plerisque delictis talionis poena justo levior videtur. Idque contingit peculiariter, quidem ex disparitate personarum, quæ injuriam intulerunt, aut passæ sunt; aut ex disparitate loci, temporis, aliarumque circumstantiarum. In universum autem rudem illam talionem destruunt argumenta à Grotio d. l. §. 32. adducta, ubi recte negat illi, qui alteri deliberato & sine causis culpam valde minuentibus nocuit, tantundem nocumenti, & non amplius inferri debere. Add. *Apoclyps. XVII. 6.* Nam æquitati repugnat, ut par sit periculum innocentis & nocentis; neque satis cavetur securitati hominum, si malis non immineat major metus à legibus, quam bonis à malorum petulantia, quibus insuper velut lucris adhuc vice est spes latendi, fugiendi, aut levitatem judicum quocumque modo evadendi. Quid quod & sanctissimæ leges eandem poenam in inchoata, quam in completa scelera quandoque statuunt. Vid. *Denter. XIX. 19. Exodi. XXII. 9. Edictum regis Theodorici c. 13. & 50.* Memoratu quoque digna est lex Indorum, quam refert Strabo l. XV. *Qui membro quempiam orbaverit, non modo talionis poenam subit, sed etiam manu truncatur. Quod si quis artificis manum oculumve ademerit, capitale est.* Solonis lege qui alteri unum oculum eruerat, ei ambo erui debebant, apud Diogenem Laërtium Solone. Sic l. 1. D. ad L. Cornel. de sicariis ea lege tenebatur, qui occidendi hominis causa cum telo ambulaverit. Cui rei et si consequens sit, ut consumatis criminibus major debeat respondere poena: tamen quia in foro humano nulla poena morte est gravior, eaque iterari nequit, intra eandem necessario substituitur; additis interdum pro ratione delicti cruciatibus, aut ignominia, quæ mortem antecedit, aut sequatur.

§. 28. Subjungendum quoque hæc de poenis, quæ in foro humano nomine delicti, ab alio patraui, solent exigi. Ubi illos quidem, qui revera de reatu delicti participant, pro ratione influxus ad facinus aliquod puniri posse, extra dubium est; cum iidem non alienum, sed proprium delictum luant. Qui autem, & quo ordine de alieno delicto participant, supra est expositum. Add. *Jacob. Godofredus disc. ad l. quisquis C ad L Justitiam Majest. c. 9. & 10.* Illud tamen notandum inter restitutionem damni, & poenam id discriminis observari, quod in foro humano facilius quis damnari soleat ad restitutionem damni, quam ad poenam simul sustinendam; cum facilius imprudentia aut levior culpa ad poenam deprecandam valeat, quam ad damni dati reparationem. Memorabilis est lex Thomæ Randulphi, Protegis Scotiæ, apud Buchananum rer. Scotic. l. 9. *Furta, ex belli contagione adhuc frequentia, ut compesceret, legem tulit, ut rustici instrumenta, ruri colendo comparata, in agris relinquerent: neve noctu domos, aut stabula clauderent. Damni dati si quod esset, pretium damni à præfectis jurisdictis peterent: præfecti à rege repeterent. Regi ex bonis latronum deprehensorum satisfacere.* Verum circa delicta universitatum observandum, quanquam regulariter decreta, in quæ major pars consensit, habeantur pro decretis uni-

universitatis, sic ut etiam pauci dissentientes ad istorum observationem atque executionem teneantur; (Vid. *Polybius* l. V. c. 49. in fine. *Plin.* l. 6. *epist.* 13. *Singulos integrare, dissentire fas est; peracta, quod pluribus placuit, cunctis tuendum*;) tamen si agatur de reatu inde resultante, non inquinati intelligentur, nisi qui actu consenserunt. Innocens autem erit, qui & ab initio dissenserit, & in suo dissensu constanter perleveraverit. Vid. *Luca XXIII. 51.* Hinc Alexander cum captis Thebis omnes Thebanos sub corona vendidisset, illis libertatem reliquit, qui contradixerant decerto circa exuendam Macedonum societatem. *Plutarch. Alexandro.* Quin & excusari, saltem in tantum, solent, qui cum ab initio dissensissent, post per plures victi decreto vitioso exsequendo strenuam operam navant. Sic Græci memorantur pepercisse Anteriori & Æneæ, qui autores Helenæ reddendæ fuerant, ut ut hic pro patria non segniter armageffisset. Est porro & hoc notandum, alia pœna affici universitatem ut talem, alia singulos, Singulorum pœna interdum est mors. Ejus vicem in universitate sustinet ejusdem dissolutio. Add. *Constitut. Sicul.* l. 1. *tit.* 47. Atque hoc modo si civitas esse destinat, usum fructum velut morte finiri dixit *Modestinus* in l. 21. *D. quib. mod. usus fr. amittitur.* Singuli quandoque pœnæ nomine in servitutem abstrahuntur. Similem pœnam patitur universitas, si cum antea civitati immediate subesset, dein alteri sub ordinato corpori, aut civi subjicitur. Denique & singuli bonis multantur. Universitati ob delictum publicum publica quoque bona adimuntur, puta muri, navalia, naves bellicæ, arma, ærarium, agri publici, privilegia. Sic Theodosius publicum delictum Antiochenorum, qui ob indictionem novi tributi statuas Imperatoris in foro sitas everterant, punivit, interdicto ipsis theatri & balnearum usu; & adempto urbi nomine metropoleos, quo antea gaudebat. *Libanius orat. XIII.* Iisdem Marcus Imp. spectacula, & ailia civitatis ornamenta sustulerat, quæ postea tamen reddidit. *Vulcatius Gallicanus in Avidio Cassio.* Sic Severus Byzantium maxima ex parte diruit, simul theatro, thermis, omnique cultu & honore detracto, in vici formam redegit, & Perinthiis adjudicavit, *Herodianus* l. 3. c. 6. Sic Constantius Imp. Constantinopolitanis, qui ipsius ducem Hermogenem interfecerant, frumenti congiarium gratis antea donatum pœnæ loco ademit. ap. *Socratem. hist. Eccles.* l. 2. c. 10. Et si in delictis multitudinis & hoc rationis sit, ut autores potissimum puniantur. Vid. *Livius* l. 28. c. 26. ab init. Inde ad taxanda tam delicta, quam supplicia universitatum, non parum facit illud *Quintilianus declam. XI.* *Persuadentium vires sunt, quicquid civitas facit: & quodcumque facit populus, secundum quod exasperatur, irascitur. Sic corpora nostra motum nisi de mente non sumunt, & otiosa sunt membra, donec illis animus utatur. Nihil est facilius, quam in quemlibet affectum movere populum. Nulli, cum corvus, sua cogitatio, sua mens, aut ulla ratio præsto est, nec habet ulla turba prudentiam singulorum, sive quod minus publicos capimus affectus, sive negligentior est, qui se non putat solum debere rationem, & multi fiducia facimus omnium.* Cicero pro Cluentio: Statuerunt ita majores nostri, ut si a multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animadverteretur, ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret. Milites apud Tacitum A. I. puniret noxios, ignosceret lapsis. Add. *Polybius* l. XI. c. 27. in fine. & excerpt. legat. 28 c. 4. *Bodinus de rep.* l. 3. c. 7. p. m. 527. seqq. *Ant. Matthæus de crimin.* ad lib. 48. D. tit. 18. c. 4. §. 30. *Constitut. Sicul.* l. 1. *tit. ult.*

§. 29. Hoc loco quæstio oritur: An pœna ob delictum universitatis semper exigi possit? puta, si delictum ante duas aut tres generationes publice sit patratum. Qui affirmare velit, eo colore uti possit, quod quamdiu universitas duret, illa eadem maneat, mutatis licet ac succedentibus sibi singulis. Quod facit illud *Plutarchi de sera Numinis vindicta*: Est civitas res quædam unica, & continens, animalis instar; neque mutationibus secundum ætates suam exiit naturam, aut ratione temporis aliud sit ex alio: sed semper eadem erga se affectiones, & natura sua consentaneas servat, omneque eorum, quæ publice agit, aut egi causas in se continet, quamdiu communitas; quæ mutuis complexibus devincit, unumque corpus efficit, unitatem suam conservaverit. Ergo urbem perdurantem volumus opprobriis majorem obnoxiam esse, quo etiam sibi gloriam eorum & potentiam vindicat. Verum rectius isthæc quæstio negatur, si de pœna humana sermo sit. Nam ne in singulis quidem hominibus adeo necessum est antiqua delicta, uti recentia, & velut adhuc flagrantia vindicare. Unde etiam non citra rationem in jure Romano de præscriptionibus criminum traditur. Vid. *Anton. Matthæus de crimin. l. 48. tit. 19. c. 4*. Deinde probe observandum, quod quædam de universitate aliqua dicantur primo & per se, v. g. habere ærarium, habere leges, jura, privilegia, quæ singuli, qui sunt de isto corpore, sua dicere non possunt: quædam autem competunt universitati non nisi ex derivatione à singulis; seu primo in hærent singulis, & post inde universitas denominationem accipit. Sic solietatem aliquam dicimus doctam, fortem temperantem, bene aut male moratam, &c. quæ plurimos locos doctos, fortes, temperantes, bene aut male moratos habet; etsi non repugnet, quo minus in ea nonnulli indocti, ignavi, aut intemperantes existant. Ex hoc genere quoque est, si dicamus universitatem aliquam pœnas esse commeritam. Meritum enim convenit singulis tanquam mentem habentibus, & prout scientes volentes agere possunt. Non habet autem universitas ut talis, & quatenus distinctum quid à singulis concipitur, animum, per quem possit edere actiones, meriti primo & immediate capaces, quæ quidem à singulorum actionibus plane sint distinctæ. Ex quo sequitur, si quidem illi cives, per quos civitas meritum contraxit, extincti sint, neque idem à sequentibus per actum aliquem fuerit continuatum, ipsum quoque meritum fuisse extinctum; ac proinde etiam aptitudinem ad pœnam quæ sine illo recte infligi nequit. Add. *Crot. l. 2. c. 21. §. 8*. Equidem *Plutarchus d. l.* ad exemplum divini Numinis hæc provocat, quod aliquando in posteris delicta majorum vindicare legitur. Enimvero de tribunalis divini processu ad forum humanum argumentum per omnia ducere non licet. Sic & non sequitur; si æquum est, posteros præmia & honores accipere ob merita majorum: ideo & æquum esse, eosdem ob delicta majorum puniri. Nam beneficii ea est materia, ut in quemvis etiam immeritum, & gratis conferri possit; pœnæ non item. Et obsoletum quoque beneficium allegare Romani plausibile ducebant apud *Justinum l. 28. c. 1*, ubi hanc rationem afferunt, quæ Acarnanum defensionem contra *Ætolos* susciperent; quod *Acarnates* soli quondam, adversus *Trojanos*, autores originis suæ, Græcis auxilia non miserint. Idem memorat *Synbol. X*. Etsi cordatiores facile intelligunt, istud jactatum, ut ullus saltem color videretur, quare Romani negotiis ad se nihil spectantibus sese immiscerent. Ridicula quoque est sententia *Ma-hometis II. ad Pium II. Pontificem*: Se mirari, quod Itali fœdere jungantur contra ipsam

ipsum, cum tamen ipse communem à Trojanis originem ducat; & ipsius non minus quam istorum intersit ob Hectorem interfectum ulcisci Græcos, quibus nunc Itali favent contra ipsum. Ap. *Mich. Montaigne essais* l. 2. c. 36.

§. 30. De cetero firmum manet istud: in foro humano ob delictum alienum, de quo nulla ratione quis participavit, recte aliquem puniri non posse. Sed quia in vita humana videmus sæpe aliorum delicta occasionem præbere, ut aliis male sit; ne quis in errorem inducatur, observandum est primo non omnia, quæ homini molesta, aut damnoſa sunt, poenarum rationem habere. Qui confiscatis ob delictum bonis, ad egestatem redigitur, poenam patitur. Ast quam multi nascuntur, quibus præter corpus nullum patrimonium? Quam multi incendio, naufragio, incursu hostium omnia sua amittunt, quibus sua egestas non poena humana, sed fatale malum, aut ut alii loquuntur, infortunium est. Unde si v. g. quæ ob delicta principum subjecti mala sentiunt, eadem considerare debent, tanquam incommoda alia, mortalium conditionem jam comitantia uti sunt imbecillitas corporis, ægritudo senii, intemperies aëris, sterilitas, & similia.

§. 31. Deinde sciendum, aliud esse damnum directe datum, aliud quod tantum per consequentiam venit. Illud est, quando alicui aufertur, ad quod jus proprie dictum jam habeat. Hoc autem vocatur, per quod intercipitur conditio, sine qua iste jus non erat habiturus. Exemplum extat in l. 24 §. ult. l. 26. D. de damno infecto. l. 63. D. ad L. Falcidiam. Sic quando parentum bona confiscantur sentiunt inde incommodum quidem & liberi. Sed id proprie non est poena respectu liberorum; quia bona illa ipsorum futura non fuerant, nisi à parentibus ad ultimum spiritum forent conservata: adeoque confiscatio duntaxat intercipit conditionem, citra quam liberis ad paterna bona nullum jus proprie dictum competeat. Vid. l. 3. D. de interdictis. & relegat. Etſi legem Mogaldi regis Scotiæ, ut damnatorum bona fisco addicerentur, nullam in partem liberis & uxoribus admissis, iniquam ac inhumanam non immerito vocet Buchananus rer. Scotic. l. 4. Add. Grot. l. 2. c. 2 t. §. 10.

§. 32. Denique & illud notandum, interdum imponi alicui aliquid mali, aut auferri aliquid boni occasione quidem alterius peccati, aut quod alter suæ obligationi non satisfecit: ita tamen ut peccatum illud, aut defectus impleæ obligationis non sit propria & proxima causa, cur iste malum patiat, neque alteri directe ex eodem peccato jus nascatur, quare istum recte possit malo multare. Sic fidejussores sæpe aliquid damni patiuntur, debitore, pro quo intervenerunt, fidem violante. Ast proxima causa obligationis, quare fidejussor alienum debitum lucre teneatur, est ipsius promissio. Nam uti qui pro emtore fidejussit, proprie non ex emto tenetur, sed ex promisso: ita & qui pro delinquente fidejussit, proprie non ex alieno delicto, sed ex sua sponſione tenetur. Ex quo consequitur, quod ubi fidejussori aliquid mali sit pariendum id mensuram accipere debeat non ex delicto alterius, sed ex ea potestate, quam ipse in promittendo habuit. Adeoque quando delinquente elapſo ad vadem necessitas luendi devolvitur, non spectandum est, quantum mali delinquenti recte potuerit imponi; sed ad quid malorum pro altero tolerandum nudo suo consensu obligare sese quis potuerit. Ex quo etiam colligitur, quousque in causis capitalibus vades admitti queant: nempe hæcenus tantum, ut vel vas promittat magistratui, cui delicti est persecutio, te damnum

eo datum farturum vel caveat de reo sistendo; idque ut reus jam comprehensus carceris molestia liberetur, neque ex vinculis causam dicere cogatur; vel ne in absentem & indefensum tanquam convictum aliquid statuatur. Sed ut capitalem poenam pro reo subeat vas, neque obligare iste se potest, cum tanta homini in propriam vitam non sit potestas; neque istam poenam exigi processus fori humani patitur. Poena enim propter delictum infligitur, eo fine, ut improbitas hominum sistatur. Atqui neque ipse vas deliquit, neq; actu fidejussionis reatum delicti in te derivavit. In eo enim nullum est crimen, velle, ut reus æquiore loco causam dicat, aut meliore sit conditione, donec sententia in ipsum feratur; aut promittere, se multam pecuniariam reo dictam extolaturum, uti & id, quanti magistratus aestimaverit, quod facultas poenæ sumendæ per fugam rei fuerit subtrahita. Sed nec finis poenæ humanæ obtrinebitur, punito vade. Ille enim punitur, non quia peccavit, sed quia alterius fidem secutus tanto se periculo exposuit. Atqui per talem poenam id duntaxat efficeretur, ne alii deinceps ita facile pro aliis intervenire; non ut à delicto, quod reus in se admiserat, absterrentur. Adeoque talis poena non respiceret delictum rei principalis, sed impudentem credulitatem vadis. Igitur non recte naturam poenæ, ac officium suum circa eandem exigendam intellexit magistratus, qui vadem supplicio affecit; nisi ubi dolo egisse ipsum adparuerit, ut disciplinæ publicæ vim hac ratione eluderet. Sic & cum homini in propria membra non sit tale jus, ut pro libitu illa possit perdere; patet itidem, non posse aliquem sese obligare ad ferendam pro altero poenam mutilationis. Aliud autem est, quando capite puniuntur custodes reorum, qui per negligentiam, aut ex collusione reis occasionem elabendi dederunt. Hi enim non ob alienum, sed ob proprium delictum puniuntur. Vid. *1 Regum XX. 39. seqq. Aeth. XII. 19.* Quin imoliet alias liberis patribus familias de sua civitate statuendi jus sit; non tamen vadi recte videtur exilium indici; tum quia illud poenæ rationem non videtur obtinere posse, tum quia non interest civitatis, ejusmodi civem exigere. Huc & referri potest, quod *Garcilassus de la Vega Comment. Reg. l. VI. c. 3.* refert, cum vicina urbi regis Cusco oppida apud Peruanos quondam tributi loco ministros aulae regis suppeditarent, si quis horum quid deliquisset, id oppidum, à quo presentatus fuerit, luisset. Sunt & alii casus, ubi quis occasione delicti alieni in commodum patitur. Sic v.g. si ego alterius aedes precario inhabitarem, easque ob delictum domini publicari contingeret, incommodum & ipse sentio, dum mihi jam est migrandum, cum fortasse diutius iste me inhabitare permisisset. Poena tamen proprie non afficior. Nanq; fiscus, qui dominium ædium nactus est, suo jure precarium usum pro libitu mihi finire potest. Sic proditorum & perduellium liberi sæpe honoribus excluduntur; id quod parentibus quidem in poenam redundat, dum propter ipsos carissimi coguntur inglorii vivere. In liberis autem idem poenæ rationem non habet quippe cum in arbitrio civitatis sit, cui velit honores mandare; adeoque ipsa suo jure ab honoribus possit arcere, etiam tales, qui ipsi nihil peccaverunt, ubi ex usu reip. id esse judicatur.

§ 33. His ita distinctis patet, in foro humano neminem reatus immunem ob alienum delictum recte puniri. Cujus ratio est, quia aptitudo ad poenam ex merito citur, cujus fundamentum est sua cujusque voluntas, qua homini nihil magis proprium

quæque nili ex motu intrinseco vitium contrahere non potest. Nam quod *Grotius* d. l. §. 12. putat exemplum etiam statui posse extra personam delinquentis in persona, quæ tenerimo amoris vinculo ipsi jungitur; id falsum est. Neque ad rem facit, quod *Plutarchus* de *sera Numini vindicta* adfert: *magistrum unoprocuro caso reliquas officii monere, & decimatione facta, imperatorem totum plectere exercitum.* Nam & puer qui cæditur, & decimus quisque qui plectitur, nocens erat. Cui consequens est, liberos innoxios non debere puniri ob delicta majorum. Vid. l. 22. C. de pœnis, l. 26. D. de pœnis. *Gratianus* *caus.* 1. *quæst.* 4. c. 6. 7. 8. Inde quidam illud *Josua* VII. 24. exponunt, liberos *Achani* adductos, ut cum omni populo simul à *Josua* erudirentur, monerenturque sibi à talibus cavere; non ut interficerentur cum patre; eoque sequentia verba, *lapidarunt eos* intelligenda tantum de *Achane* & jumentis ejus. Quod si hæc explicatio non admittatur, confugiendum est ad eam responsionem, quam suggerit *Grotius* de J. B. & P. l. c. 3. §. 8. in fine. *Ovidius* *metamorph.* l. 4. *Illic immeritam materno pendere lingua Andromedam pœnas injustus jusserrat Ammon.* *Statius* *Thebaid.* l. 1. *Ne perge queri, casusque priorum Annunierare tibi. Nec culpa nepotibus obstat. Tu modo dissimilibus mereare secundo.* *Excusare* 1101. Sic abominanda, & quæ diritate omnes leges superet *Ammiano* *Marcellino* l. 23. dicitur lex *Persarum* qua ob noxam unius, qui in regem deliquit, omnis propinquitas perit. Vid. *Herodotus* l. 3. de *Intapherne*. *Justin.* l. X. c. 2. De simili *Macedonum* lege vide *Curtium* l. VII. c. 11. l. VIII. c. 6. Equidem facile patet, diris hisce suppliciis salutem suam munitum ivisse reges. Ap. *Justinum* lib. xxv. cap. 1. *Hellanicus* dicitur ad cædem *Aristotimi* tyranni animatus per senectutem & orbitatem, ut qui nec ætatis nec pignoris respectu timeret. Add. *Idem* lib. 21. lib. 4. n. 8. In similem sententiam loquitur A. *Cassellius* apud *Valerium Maximum* l. vi. cap. 2. At qui suam contemnere vitam potest, timidior redditur, si norit, omnibus suis secum, & propter se pereundum. Dein cavere sibi volebant, ne paternæ necis ultores essent filii. *Νῆπιος, ὁς πατέρα κτείνος, παῖδας καὶ ἀδελφούς.* *Silius*, qui cum occiderit patrem, filios relinqueat. *Aristot.* *Rhet.* l. 2. c. 21. Sicuti nec facile creditur quis tantam rem moliri, non adhibitis in concientiam propinquis. Quas ob rationes *Parmentionem* ab *Alexandro* occisum tradit *Arrianus* l. 3. Jactatur quoque illud *Cassii* apud *Tacitum* A. xiv. habet aliquid ex iniquo magnum exemplum, quod in singulos utilitate publica rependitur. Conf. t. t. D. ad *Scrum* *Silanianum*. In l. 4. C. ad *L. Iuliam Majestatis* dicitur: filii perduellium paterno supplicio perire debent, in quibus paterni criminis exempla merentur. Vid. *Ant. Mattheus* de crim. l. 48. tit. 2. §. 10. Sic *Ammianus Marcellinus* l. 28. memorat, quod *Maratocupenorum*, (qui erant latrones in Syria à vico, quem incolébant, sic dicti,) loboles parva etiam tum cum parentibus sit deleta, ne ad parentum exempla succresceret. *Hobbes* *Leviathane* c. 28. hanc rationem protulit, quod isti majestatis lætæ rei hostes se civitatis profiteantur, adeoque jure belli coercerentur. Atqui in bello neque gladium judicare, neque victorem distinguere quaremus ad tempus præteritum inter nocentes & innocentes, neque cuiquam parcere, nisi quatenus conducit ad salutem civium. Sicuti & alias judicia majestatis hoc habent peculiare, quod ipsi in causâ propria Princeps esse judex possit; & aliquando absque ambagibus processus ab executione fieri initium queat. Add. *Grotius* ad *Iesum* c. l. 13. Et si religioso principi merite

merito præ oculis habenda oratio Tiberii ap. Tacit. A. 3. in causa Cn. Pisonis habita. Enimvero ne in bello quidem gladius recte sævit in ætatem innocentem. Et cum qui in civitate nascuntur, cives & ipsi sint, non adparet, quomodo hostiliter ipsi tractari queant, nisi proprio facinore in hostes degeneraverint. Igitur nullo alio modo innocens filius rebellionem patris luere potest, quam ut ipsi intercipientur ea bona, quæ alias à patre in eum erant devolvenda. Et si apud Peruanos quondam sub imperio Yncarum, si Curaca ob delictum morte affectus esset, filius ideo munere paterno non excluderetur, sed potius delictum & poena patris ob oculos ipsi ponebatur, ut ab isto sibi caveret; apud Garcilassum de la Vega Comment. Reg. l. 2. c. 13. Ab honoribus autem indebitis arceri poena proprie dicta non est. Sed nec cæteræ rationes iniquitatem hujus poenæ tollunt. Sicuti v. g. Dionys. Halicarn. l. 8. tradit, Græcos, qui tyrannorum liberos simul vel necarunt; vel in exilium ejecerunt, persuasum habuisse; quasi natura non ferat bonos filios nasci à malis patribus, aut malos à bonis. Add. Philo Judæus de specialibus legibus. Et laudari meretur illud Marci apud Vulcatium Gallicanum in Avidio Cassio: Quare filius Cassi, & genero, & uxori veniam dabitis. Et quid dico veniam? cum illi nihil fecerint. Neque ista per comminationes divinas excusantur; cum de foro humano nobis sermo sit. Add. Græcius d. l. §. 14. Recte quoque commendatur lex Ægyptiorum, qua vetabatur, ne mulier prægnans mortis supplicio afficeretur, donec partum edidisset. Diodorus Siculus l. 1. c. 77. Ælian. V. H. l. V. c. 18. l. 3. D. de poenis. l. 5. §. 2. l. 118. D. de statu hom. Plutarch. de sera Numinis vindicta, quam aliæ gentes quoque receperunt. Add. tamen Quirilian. declam. 277. Quis contra sit poenarum rigor apud Japonios; vid. ap. Bern. Varenium descr. Japonie c. 18. Ferdm. Pinto itin. c. 55. Bern. Varenius de relig. Japon. c. 11 p. 192. Quo loco & illud monendum, potestate sua abufos legislatores, qui occasione ex unius aut alterius delicto arrepta in totum aliquod genus duri quid statuerunt; ut ut illud lapsu temporum mortis non ingloriosæ speciem induerit. Sicuti contigit circa legem quorundam Indorum de cremanda cum defuncto marito uxore; cujus causa fuit, quod uxores maritorum festæ eos veneno tollere gauderent, ut recentibus maritis locum præberent. Vid. Cicero Tuscul. Quest. l. 5. Solinus c. 65. Diodorus Siculus l. xvi l. c. 91. & l. xix. c. 33. Strabo l. xv. Abr. Rogorius de Braminibus part. 1. c. 19. 20. Paret quoque ex hitce, hæredem de poena non teneri, quæ corpus aut famam delinquentis affectura erat l. 20. D. de poenis. De multa tamen pecuniaria tenetur, etsi non supra vires hæreditatis, si æquitatem velimus respicere. Vid. l. 1. D. de privatis delictis.

CAPUT IV.

DE POTESTATE IMPERII CIVILIS CIRCA
DEFINIENDUM VALOREM CIVIUM.

1. Existimatio definitur, & dividitur.		4. Vel diminuta: 5. Vel consumma.
2. Existimatio simplex naturalis.		5. Existimatio civilis simplex deficit vel ex-
3. Quæ est vel integra:		statu.

Nnnnn 3

7-Val.

7. <i>Velex antegressa delicto.</i>	contentionem.
8. <i>Non est infame duellum legibus vetitum detestare.</i>	22. <i>De ordine inter socios.</i>
9. <i>Existimatio simplex ab arbitrio imperantium non dependet.</i>	23. <i>Civium designare ordinem est summi imperii.</i>
10. <i>Neque pro illis consumi potest.</i>	24. <i>Quomodo diversarum civitatum cives comparantur.</i>
11. <i>Existimatio intensiva.</i>	25. <i>Nobilitas natalibus non inest à natura.</i>
12. <i>Ejus fundamenta.</i>	26. <i>Sed ab impositione civitatum.</i>
13. <i>An honoris fundamentum sola potentia.</i>	27. <i>Quæ tamen meritis niti solet & debet.</i>
14. <i>Per ista fundamenta producit tantum aptitudo ad honorem.</i>	28. <i>Indoles Romana nobilitatis primis temporibus</i>
15. <i>Quis jure suo præcedentiam præ altero habeat.</i>	29. <i>Eam postea gesti honores meriebantur.</i>
16. <i>Argumenta, ex quibus præcedentia prætenduntur.</i>	30. <i>Quæ indoles nobilitatis hodie in plerique Europæ.</i>
17. <i>Examinatur antiquitas</i>	31. <i>Alicubi nobilitati sanguinis exiguum pretium.</i>
18. 19. <i>Potentia, ejus qualitas, & tituli.</i>	32. <i>Quatenus honores civiles ab arbitrio civitatis dependant.</i>
20. <i>Rex regi cedere nos tenetur.</i>	
21. <i>Quomodo reges convenire possint citra</i>	

Quamquam extra civitatem quoque in libertate naturali existant nonnulla fundamenta, quibus unus alteri merito præferri queat: tamen cum à pacto, aut definitione imperii civilis dependeat, ut ista fundamenta alicui jus pariant, igitur hoc loco commodissimum visum, universam materiam de distinctione hominum secundum existimationem exponere. Est autem existimatio valor personarum in vita communi, secundum quem aptæ sunt aliis personis exæquari, aut comparari, eisque vel antehaberi, vel postponi. Habent scilicet non exiguam inter se cognationem duæ nobilissimæ species quantitatum moralium, existimatio, & pretium, quarum illa in personis, hoc in rebus consideratur, quod ex illa personæ, ex hoc res in vita communi æstimentur. Et quemadmodum præcia rebus eo potissimum sine sunt imposita, ut res invicem permutandæ, aut ab uno in alterum transferendæ recte possint inter se comparari: sic & existimatio ei fini inservit, ut ratione istius tanquam valoris homines inter se queant comparari, quo decorus inter ipsos ordo, ubi conjungi eosdem contigerit, constitui possit: postquam omnimodam æqualitatem in genere humano commode servari haudquidquam posse satis adparebat. Potest autem existimatio dividi in *simplicem* & *intensivam*. Quarum utraque consideranda venit, tam inter eos qui in naturali utrinque libertate vivunt, quam qui eadem civitate continentur.

§. 2. *Existimatio simplex* inter eos, qui in naturali invicem libertate sunt constituti, in hoc potissimum videtur consistere, ut quis talem se ferat, & pro tali habeatur, quicum agi queat tanquam cum viro bono, & ad socialitatis humanæ leges sese accommodare prono, quique adeo legem naturalem adversus alios, quantum in se, observare sit paratus. Scilicet uti rem, quæ qualemcunque usum in vita humana obtinet, ali-

alicujus pretii esse dicimus; inutilem penitus nullius pretii vocamus; ita aliquem saltem valorem dixeris esse ejus. quicum utcumque tanquam cum animante lociabili potest agi. At si quis ineptitudinem ad societatem palam ostendet, quod sit, legem naturæ, & officia inde aliis debita proterve adspernando & proculcando, cum merito nullius valoris hominem judicaveris.

§. 3. Isthæc existimatio considerari potest, vel ut *integra*, vel ut *démixta*, vel ut *penitus consumita*. *Integra* est, quando quis nondum per malitiosum aliquod & enorme facinus sciens volensque dolo malo legem naturæ adversus alium violavit. Nam peccata infirmitatis humanæ conditioni condonantur, neque per illa statim opinio boni viri extinguitur, modo honestus animus, justumque sectari cupidus perflet. Atque isthæc existimatio omnibus adesse præsumitur, quousque ipsi per malitiam eandem non delibent. Adeoque naturaliter cuique hæc æqualiter dicenda est competere, ac citra antegressum pravum factum omnes æque honesti sunt judicandi. *Plin. l. 5. epist. 3. Sanctus morum non distat ordinibus.* Cui fundamento innititur tritum illud: *quilibet præsumitur bonus, donec probetur contrarium.* Neque obstant illa, quæ ab *Hobbes. de crve c. 1.* disputantur de malitia humani ingenii, & ad lædendum alios libidine. Quæ si absolute vera sunt, sane jam quilibet præsumetur malus, donec contrarium probetur, vel potius donec vis nocendi fuerit edemta. Enimvero quod ille præsupponit principium, universaliter verum non est: *omnes hominēs sibi invicem posse, & velle nocere*, uti supra ostensum. Quia tamen homines sibi invicem *possunt velle nocere*, igitur naturaliter omnes homines habendi erunt pro bonis, sed qui mali fieri possunt, & pro amicis quidem, sed quibus non usquequaque tuto fidas.

§. 4. *Diminuitur* isthæc existimatio per facinora malitiosa, cum primis enormia, contra jus naturæ aliis immerito illata; quæ efficiunt, ut non tutum sit aliis deinceps fidem ejusmodi deceptorii habere, ac citra solidam cautionem cum ipso negotii quid contrahere. Diminuitur tamen per prava facta alicujus existimatio, non penitus consumitur. Nam etsi suspicari non improbabiliter possim, talem quemque fore erga me, qualem adversus alios sese gessit: id tamen non semper ita solet esse certum, quin interdum contrarium adparcat. Quippe cum peculiare potuerint existere causæ, quæ ipsum ad decipiendos alios irritaverint, quæ in me non deprehenduntur. Poruit & quis uno tempore pravis affectibus agitari, à quibus alio tempore est immunis. Potest tamen isthæc existimationis macula, ex prave factis contracta, deleri, præstita ultro damni dati reparatione, aut æstimatione, atque edito animi poenitentis documento. Hæc enim sponte elicita sufficientem possunt fidem facere animi serio emendati.

§. 5. Ast vero hanc existimationem penitus *consumit* vitæ genus, & institutum, directe spectans ad aliis promiscue nocendum, & rem ex manifestis aliorum injuriis faciendam. Equidem dantur & in civitatibus quædam vitæ genera, quæ exercitium certi cujusdam vitii profitentur; ut sunt meretrices, lenones, validi ac vagabundi mendici, quos & *Plato de LL. I. XI.* ex sua civitate ejici jubet: & per quos civitatem *καταγύ- veσθαι* probo affici pronunciat *Isocrates Areopagitico.* Atticus Episcopus Constantinopolitanus: *velis in eas conferre, non qui venit causa quasi mercaturam per totum vitæ tempus mendicando exercent, sed qui mendicare erubescant*; apud *Socratem hist. Ecceles. l. VII. c. 25.* Sic

mendici quondam apud Peruvianos sub imperio Yncarum non tolerabantur. Vid. *Garcaſſus de la Vega Comment. Reg. l. V. c. 9.* Sed ibidem qui alere ſeipſum ob vitium corporis non poterat, è publico ſuſtentabantur. Ib. l. V. c. 11. Item apud Ægyptios quondam fures profeſſi, de quibus *Diodor. Sicul. l. 1. c. 80.* *Qui furtis operam dare volunt nomina apud ſurum principem proſiſcentur, & e veſtigio furtum ex pacto ad eum referunt: qui res ſuas amiſerunt, conſimiliter unumquodlibet amiſſorum lueris conſignatum exhibent, locumque ac diem, quibus jacturam fecerint, adſcribunt. Hoc modo cunctis facile repertis fraudatis taxatione rerum facta quadrantiem horum perſolvit, & tum ſua recuperat. Cum enim fieri non poſſit, ut omnes à furto abſtineant, viam legiſlator invenit, qua tota res ſublata præter exiguum redemptionis pretium ſervaretur.* Enimvero crediderim, pauciori privatorum diſpendio id genus hominum poſſe ſuſtentari, adhibitis diligenter ergaſtulis, virgis, atque reſtibz. Talium quantilla ſit exiſtimatio, civitatis, quæ illos tolerat, eſt definire. Saltem communi hominum jure frui debet, cui publice vitium exercere indulgetur. Quo ſpectat expoſtulatione lenonis apud *Terent. Adelph. act. 2. ſc. 1. Leno ſum fateor, perniciēs communiuſ adolescentium, perjurus, peſtis: tamen tibi à me nulla orta eſt injuria.* Vid. *Conſtituti. Sicularum l. 1. ut. 20.* Aſt naturalem exiſtimationem vehementer proſigari per vitæ genus, qualiſcunque vitii profeſſionem habens, conſtat: ni tamen illud vitium cum aliorum injuria ſit conjunctum, non videntur tales tanquam communes omnium hoſtes poſſe tractari. Verum quorum profeſſio injuriam aliorum habet propoſitam, quique adverſus quolibet homines, aut illos ſaltem, qui extra ipſorum conſortia degunt, promiſque eadem, qua in beſtias, licentia uruntur, adeoque cum hominibus, non cum hoſtibus bellum gerunt; eos penitus illa exiſtimatio deficit, qua quolibet alios homines metimur. Inter quos referuntur piratæ, prædones, latrones, ſicarii, manticularii, & id genus alii. Nec ab illo cenſu eximuntur, ſi qui non ad extremum in omnes promiſcue ſævire ſoleant; puta, quod contenti res rapuiſſe cædibus abſtineant, aut crumena, palloque deliniti recedant. Nam juſtitia laudisque nihil habet, non omnes numeros injuſtitia implere. Sed & quin ſub hac claſſe cenſeri debeant integri coetus piratarum & latronum, quamdiu quidem iſti vitæ generi non renunciaverint, dubio caret; utut forte inſtar aliquod juſtitia inter ſe videantur exercere. Sicut apud *Heliodorum Æthiop. l. V.* memoratur νόμος ληſτερός, ὃς τῷ πρῶτῳ ἐπιβάνωνος πολέμιας, καὶ τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα πρὸς κινδυνώσαντι, ἢ κατὰ βέλῃσιν ἐκλογαὺ ἀπένδμεν. *lex piratarum, quæ ei, qui primus navem hoſtilem conſcendit, & ſe pro omnibus certamini periculoſiſſimo obtulit, electionem pro ipſius arbitrio tribuit.* Et ibid. σώζεται καὶ πρὸς ληſτεῖς τι ſωφδὸς καὶ πρὸς τοὺς γνωρίζους Φιλάνθρωπων. *Servatur & apud prædones conſciencia eiꝝa notis offici & humanitatis.* Imo nec excluſerim integras, ſi quæ eſſent civitates, quæ coiverint quidem juris inter ſuos fruendi cauſa; de cætero autem in alios omnes hoſtilia exerceant, nulla pactorum & fidei aliis data habita ratione. Quod ſi autem ſint civitates, quæ pacta cum aliis inita ſervant, ſed vel adverſus alios quoviſ, vel ſaltem adverſus certas gentes quædam juri naturæ non congruentia citra juſtam cauſam inferre lueyerunt; iſis omnem exiſtimationem detrachere non licebit, eſi eam non parum deformaram exiſtere liquet. Effectus porro, qui ejusmodi homines exiſtimatione penitus deſtitutos apud alios conſequentur, hi fere ſunt; ut niſi vitam iſtam rapacem & cruentam abdicatum eant, ab aliis non magis

parci ipsis conveniat, quam lupis, aut alias truculentis belluis. Et ubi deprehensi fuerint, atrocius plerumque solent tractari, quam alii hostes, utut & hi ultima nobis intra-verint. Sed & indigni habentur, quibus ullum humanitatis etiam simplicis officium exhibeatur, quippe quo ad nocendum aliis confirmantur. Quin & uti in ipsorum fide, quam dare velint, nihil fiduciæ locandum, cujus apud alios opinionem vitæ ipsorum atrocitas elidit: ita nec fidei ab aliis datæ ipsos capaces esse, quamdiu istius scelestæ vitæ continuationem præ se ferunt, (id quod semper præsupponitur,) non absurde videtur asseri posse. Vel enim ultro cum tali paciscor, vel vi ipsius injusta compulsus. Prius quomodo fieri possit non video, nisi ut & ipse scelerum ejus contagione inficiar, dum tanquam cum amico ago, qui se communem omnium hostem, præterquam suorum communium, fert. Quid quod sæpe fidem latroni servare, v.g. in deposito, cum injuria aliorum est conjunctum. Vid. l. 31. §. 1. *D. de positi*. Quod si autem latro operam mihi aliquam utilem præstiterit, qualem quidem abs tali acceptare mihi non turpe fuerit, æquum sane videtur, ut promissam mercedem ipsi exolvam. Sed tunc iste latro non amplius erit, qualem heic supponimus communis omnium præterquam suorum sociorum hostis. Pacta autem metu extorta esse in valida supra ostensum. Caterum recuperari potest ejusmodi hominum amissa estimatio, si vitæ genus scelestum exuerint, aliudque honestum susceperint. Quod non in singulis tantum, sed & integris in cæcibus latronum & prædonum procedit. Ex quo tempore cum illistanquam cum honestis hominibus erit agendum. Ut tamen prius injuriam datarum reparationem fecerint, aut condonationem obtinuerint.

§. 6. *Existimatio simplex intra civitates degentium est*, qua quis pro membro saltem vulgari, eoque integro civitatis reputatur; seu ut quis juxta leges & mores civitatis pro vitio ejusdem membro non fuerit declaratus, & aliquo esse numero, caputque habere intelligatur. Isthæc porro existimatio in civitate deficit vel *ex mero statu*, vel *ex delicto*. Prius contingit itidem duplici modo; vel ut status ille in se naturaliter nihil turpe habeat, vel ut cum vitio aliquo, aut saltem ejus opinione sit conjunctus. Solus status, qui natura sua nihil vitiosi habet, existimationem simplicem in multis civitatibus adimit mancipiis, quæ pro personis civilibus non reputantur; seu quæ caput civile non habere, nulloque numero intelliguntur esse. Quam vilis istorum conditio apud Romanos fuerit, notissimum est Speciminis loco Vid. l. 6. D. *ad L. Juliam de adulter.* l. 23. l. 29. C. *d. t.* Nec major servorum gentilium æstimatio apud Ebræos. *Josephus archæol.* IV. 8. *Sed neque servi testimonium perhibeant propter ignobilitatem animi, quos aut propter lucrum, aut propter timorem verissime potest credi, non posse vere testari.* Add. *Seldenus* l. IV. c. 3. *Lex Wisigothorum* l. 2. tit. 4. c. 9. In quibusdam quoque civitatibus sat tenuis spuriorum existimatio; cum tamen quod tali modo sint geniti, non ipsorum, sed parentum culpa versetur. Vid. l. C. *ad SCm Orfitianum*, & *Strobaum serm.* 75. Nisi quod non plane de nihilo sit illud *Procopii in historia arcana*: *Fœminarum flagitia non solum in conjuges derivantur, sed ad liberos multo magis pertingunt, quos notam diuturna turpitudinis ferre contingit, quasi maternam labem naturâ referant.* Apud Indos quoque infamis habetur certa stirps hominum, *Peneas* dicta; de qua vid. *Abr. Rogerius de Bramii.* part. 1. c. 2. Posteriori modo status existimationem civilem tollit aut minuit

O o o o o

quod

quod in isto constituti circa talia negotia occupentur, quæ sine vitis obiri non possunt, vel propter sordes non nisi à vilissimis, & abjectissimis hominibus animi exercentur. Quo loco prioris fortis homines cenleantur, ex cujusque civitatis legibus aut moribus patebit. Quam ad rem spectat, quod refert *Valerius Max.* l. VII. c. 7. de *Q. Metello*, prætor urbano, qui *Pecilio* lenoni bonorum *Juventii* possessionem secundum tabulas testamenti non dedit: quia nec factum illius probare voluit; qui fortunas suas in stabulum contaminatum proiecerat; aut huic tanquam integro civi iura reddere, qui se ab omni honesto vita genere abruperat. Ibidem, cum *Genucius*, *Magna Matris Gallus*, à *Cn. Oreste* prætor impetrasset, ut restitui se in bona *Næviani* iuberet, *Consul Æmilius Lepidus* decretum prætoris reiecit; ne ob scæna *Genucii* præsentia inquinataque voce tribunalia magistratuum sub specie petiti juris inquinarentur. Quo pertinet etiam l. 1. D. de aleator. ubi prætor negat, se iudicium daturum, si quis eum, apud quem alea lusum esse dicitur, verberaverit, damnumve ei dederit, si ve quid eo tempore dolo ei subraclum fuerit. Ad posteriorem classem pertinet, quod in multis civitatibus carnifices, lictores, foricarii, & similis farinæ homines ab honestiorum consortio excluduntur. Id quod quatuorundam civitatum legibus expresse constitutum est. Sicut *Romæ* quondam carnificem non modo foro, sed etiam cælo hoc, à spiritus censoria leges, atque urbis domicilio carere voluerunt; veluti cujus contagione concio funestaretur. *Cicero* pro *C. Rabirio*. Alibi communi duntaxat consuetudine, & opinione talibus misceri pudendum habetur. Idque tum quia ministeriis illorum, cum atrocitate & sceditate conjunctis, plerumque mores solent respondere; tum quia non nisi viles animæ ad talia ultro sese applicant. Quanquam apud *Romanos* milites exsequendis supplicii frequenter adhibiti non in castris modo, sed & in urbe, citra ullam infamiam, aut detrimentum existimationis. Vid. *Petri Esbri Semestria* l. 2. c. 6. quia aliud est ex peculiari mandato superioris executionem facere, aliud est eam velut artem profiteri. Sic & apud *Judæos* fontes à toto populo lapidabantur. De *Witoldo*, *Lithuanix* duce refert *Mich. Montaigne essai* l. 3. c. 1. ipsum introduxisse, ut ad mortem condemnati sibi ipsis manus inferrent; quod inconueniens sit, tertium innocentem adhiberi, ac homicidio onerari. Quæ ratio tamen inepta est, cum carnifex sane homicidium non admittat, pœnam executioni dando. Aliqui hanc rationem afferunt, quia in præstatione ministerii sui nihil præter dolorem in eo, qui punitur, spectare præsumuntur, quod humanæ naturæ mansuetudine repugnat. Sic legibus *Romanis* notantur, qui mercedis causa in scenam prodeunt. Vid. l. 1. D. de his qui not. infam. aut qui operas suas, ut cum bestiis depugnarent, locaverint. l. 1. §. 6. D. de postulando. Ubi infamix irrogandæ fundamentum non tam consistit in aliquo malo facinore, cum talia etiam innoxie possint obiri; sed quod ista ob lucrum patrare tanquam scditissimum *Romæ* indoles gravitatis averfaretur. Nam sipe sola merces operam aliquam vilem solet reddere. Sic & iisdem legibus non nisi ob suspicionem animi levissimam, & fidei amorisque delultorii infamiam pariebat, intra tempus luctui destinatum filiam viduam alteri nuptum locasse, talem duxisse, aut sub sua potestate constitutum pati ducere, aut hoc modo nubere. Sic apud antiquos *Canariarum* incolas magnam ignominix & dedecoris specimen fuit habitum, lanii officio fungi; uti tradit *Aloisius Cadamustus navigat.* c. 8. Quod idem de *Utopiensibus* suis tradit *Thom. Morus Utop* l. 2. *Seidenus de J. N. & G.* l. 4. c. 5. refert, *Ebræos* quatuor hominum genera à testimoniis

&

& iudiciis ob infamiam arcuisse: aleatores, foeneratores quantum facientes ex anni septimi seu Remissionis anni frugibus, & qui columbas volare docebant, addita ratione, quod horum nemo incumbat rebus; quæ ad firmitudinem seculi. i. e. ad bonum publicum, seu vitæ humanæ commodum spectant.

§. 7. *Ex antegresso autem delicto existimatio simplex civilis plane deficit, quando quis juxta leges ob certum delicti genus, (nam omnia delicta civiliter existimationem non extinguunt. Vid. l. 1. C. de modo multarum.) infamia notatur; idque vel ut vita naturali simul expellatur, & memoria quoque ejus damnetur, vel ut cum infamia civitate ejiciatur; vel ut in civitate quidem retineatur, non tamen velut membrum integrum, sed tanquam infectum; ut qui domicilio quidem civitatis, & communi legum tutela gaudeat, muneribus tamen publicis, ac honestis societatibus exclusus, & ad exercendos actus legitimos, estimationem salvam præsupponentes, inhabilis, seu intellexibilis. Quæ autem crimina sint, talem infamiam conciliantia, ex cujusque civitatis legibus est cognoscendum. Vid. l. 5 §. 1. 2. 3. D. de extraordin. cognit. circa quam tamen observandum, in uno atque altero exemplo non satis accurate distingui existimationem simplicem ab intensiva. Notanda quoque hæc lex Ægyptiorum, quæ ordinum desertoribus, aut imperatorem iussa non exsequentibus non mortis, sed infamie extremam poenam decernebat. Quod si postea ignominiam strenuitate abolevisset, in pristinam dignitatem restituebantur. Ita cum ignominiam gravius morte supplicium fecerit legislator, simul infamiam pro summo malo habendam docere voluit, simul nihil morte affectos vita communi profuturos amplius: honore vero dejectos pristina ingenuitatis desiderio plurimum adhuc bene effecturos censebat. Diodorus Siculus l. 1. c. 78. Observandum porro est ex mente Jcutorum Romanorum, turpia facta, quibus infamia contrahitur, notari vel immediate ipso jure, vel antegressa cognitione, & condemnatione iudicis, vel honestorum virorum quadam velut censura; quam vulgo vocant infamiam facti. Vid. l. 13. C. de quib. caus. infam. irrog. add. l. 2. D. de obseq. parent. prest. l. 20. D. de his qui notant. infam. l. 25. C. ad L. falsam. de adult. Possis etiam huc referre quod de Apalchitis tradit Rochefort de scrip. Antill. part. 2. c. 8. furum ibi nullam aliam esse poenam, quam ut in omnibus conventibus hoc ipsis exproberetur. Sed hoc plerisque adeo acerbum videri, ut in incultas solitudines aufugiant. Circa quam tamen infamiam facti judicaverim, illum non tam immediate resultare ex opinione virorum gravium, quam ex ipsa quoque lege infligi ideo quod talia facta virorum gravium opinione damnantur, ac foeda habentur. Nam ut ut turpe sit, viris probatis non propari: tamen nisi declaratio legis accedat, seculo privatorum iudicio nemo iacturam facit existimationis hæcenus, ut excludatur emolumentis & juribus illis, quæ integram existimationem ex legibus civilibus comitantur. Unde & illud adparet, non statim fieri infamen, qui accusatus fuit de crimine infamiam pariente, aut cui illud est objectum. Nam uti recte Delphidio Oratori, exclamenti; *Equis nocens esse poterit usquam si negare suffecerit?* Julianus reponebat, *Equis innocens esse poterit, si accusasse sufficerit?* Quo potest applicari & illud apud Plinium Trinummo: *Ne admittam culpam, ego meo sum pronus pectori. Suspicio est in pectore alieno sua.* Sed tunc demum crimen infamiam parit, ubi quis de eodem fuerit condemnatus; aut idem agnovcrit. Id quod etiam facere ceterum, qui cum actore paciscitur, ut is ab ac-*

tionē defistat: quoniam intelligitur confiteri crimen, qui paciscitur. l. 5. D. de his qui notisam. Nisi forte ostendi queat, non conscientiam criminis, sed alias fuisse probabiles causas, puta vexationem fori, judicis immanitatem aut inimicitias, ut quis maluerit pacto cum actore defungi. Apud *Iso*cratem adversus *Callimachum* quidam suaverant reo, ut cum actore transigeret. *Multa enim in judicii prater opinionem evenire, & in ferendis suffragiis casum potius quam equitatem dominari. Quare utilis & conducibilis esse, parvo sumtu magnis eximibus liberari, quam nulla pecunia numerata tantum periculum subire.* Quanquam autem eo ipso integram quis existimationem censeatur retinere, si super objecto crimine à judice fuerit absolutus; tamen ut rei innocentia eo latius innotescat, simul puniendo calumniatori, in multis civitatibus receptum, ut ipse actor ad palinodiam adigatur; seipsum mendacii arguere, deprecari; reoque honorem exhibere cogatur, & si quæ sunt alia. Ex *Iosepho de bello Judaico* l. IV. c. 39. patet, ignominiam ex vinculis ortam deleri solitam, si vincula non recluderentur, sed dissecarentur; idque innocentem vincis contigisse apud Romanos tradit.

§. 8. Ex hisce id quoque colligitur, veram infamiam non posse alicui inde conciliari, quod injurias verbis aut re sibi illatas non propriis armis, uti quibusdam in locis inter nobiles inprimis, & militares viros mos invaluit, sed per magistratum vindicare, aut eadem tacite concoquere voluerit; modo ista patientia non arguat fœdi alicujus facinoris confessionem. Habet equidem multum legnitæ & timiditatis viro indecoris, quasvis injurias & insultationes deglutire, nec ad defensionem libertatis aut juris sui strenue accingi. Et plures sunt, qui suum velint facere illud *Neoptolemi* apud *Quintum* Calabrum l. 9. *τε φειλώ μᾶλλον, ἢ ἀπὸ δαυτοῦ καλεῖσθαι.* Emoriar potius, quam nomen ignavi geram. Tamen si quis quarundam injuriarum vindictam cum judicio magis adspiciat, quam per formidinem deferat, celsi satis animi documentum edit. Neque in eo quid est, quod existimationem naturalem aut civilem extinguat. *Hobbes Leviath. c. 27.* Civis à cive verba audit plena contumelia, quæ nulla tamen lege lata puniuntur; metuensque nisi armis vindicet, pro homine haberi timido, ad arma provocat, & illum interficit. Crimen est, nec metu ejusmodi excusabitur. Quare? Quia civitas verba publica, id est, leges, apud cives plus valere vult, quam verba hominis singularis; cujus verbis pœnam constituere ideo neglexit, quia eos, qui ne verba quibem tolerare possint, pro mollissimis omnium hominum habet civitas. Vid. tamen *Lex salica tit. 32.* Multo minus autem infamia contrahitur in illis civitatibus, ubi privata injuriarum executio expresse per leges interdicta, si quis legibus potius parere, quam obtentu vani honoris periculo simul ancipitis pugnae, legumque severitati sese velit exponere. *Inustum rigido ius dicitur ense. Ovid. Trist. V. el. 7.* Neque semper signum timiditatis est, cum alio quavis de causa in pugnam nolle descendere, vitæque & fortunarum discrimen temere subire; cum aliæ longe tutiores, & vitio carentes dari queant occasiones, quibus quis fortitudinem suam queat ostentare. Exemplum *Pulchonis* & *Vareni* centurionum vid. apud *Cæsarem de B. G. l. V.* Vid. quoque *Busbequius epist. 3. de Velibego.* Sic apud *Plutarchum* *Pyrrhus* *Antigonum* consccleraturn appellavit, provocavitque, ut in planitiem descenderet, atque de regno secum decerneret. Ille vero respondit: *ἢ μὲν αὐτὸ στρατηγὸν εἶχ' ὁπλῶν μᾶλλον ἢ κρηρῶν ἐπ' αὐτὸν.* *Auctum suum non armorum magis, quam temporum esse: Pyrrho, si vitæ pœniteret, multas patere ad interitum vias.* Apud

Apud Eundem Antonio Augustus Antonio in duellum provocanti itidem respondit: *vix Antonio multas patere ad interitum.* De militibus in regno Tunquin refert *Alexander de Rhodeti itineri*, l. 2. c. 6. quod licet in hostem fortiter pugnent, vitæ suæ haut quidquam parci: inter se tamen ipsos fratrum instar invicem amare, nec unquam arma contra commilitones suos expedire. Idemque cum aliquando Gallum & Lusitanum duello congrederi cernerent, attoniti dixerant: se barbariem ejusmodi nunquam vidisse. Neque cordatum heic vulgi voculæ debent movere; cum cujusque civis existimatio judicio summi imperantis, legumque stet, cadatque; & in eo virtus sit, legibus velle parere, spreta inani male feriatorum hominum opinione. Ex quibus adparet, quid responderendum sit *Hobbesi. Leviath.* c. X. qui vix fieri posse putat, ut non gloriosum habeatur in duella promte descendere, cum id indicium sit potentiae. Quare enim non indicium præstantiæ possit haberi, impetum animi viresque ratione temperare nosse, easque non nisi ad præscriptum legum exlerere? Et si non insuper sit habendum, quod *Idem* d. l. c. 30. suadeat i legibus duella prohibentibus hanc quoque addendam, ut quicunque nobiles sunt aut haberi cupiunt, juramento obstringantur, quod concivem ad duellum non sint provocaturi, nec provocanti comparituri. Sic enim declinantes habituros honestissimum prætextum pugnant detrectandi. *Constitutiones Siculae* l. 3. in. 33. §. 4. acerbitate poenæ isti malo obviam ire conantur, sumendæ de illis, qui contumelia alterum affecerint. Obiter duellorum antiquitatem, & ex quo fonte ea sint orta, docet *Diodorus Siculus* l. V. c. 28. Galli inter ipsas epulas, causa ex jurgio quomodocunque arrepta, insurgere, & ex provocatione, nihili vitæ iacturam aestimantes, inter se digladiari solent. Cujus rei ratio adsignatur, quod persuasi sint, animas denuo in corpora reverti. Inde ruendi in ferrum mens propterea viris, animaeque capaces Mortis, & ignavum est reditura parcere vitæ. *Lucanus* l. 1. Eandem rationem audaciæ Germanorum adsignat *Appianus in Celtico.*

§. 9. Manifestum porro & illud est, existimationem simplicem naturalem non posse alicui adimi per imperantem pro mero arbitrio, nisi ex antegresso ipsius delicto; quod sui foeditate, aut per legum sanctionem expressam, infamiam habet comitem. Nam cum talis potestas nullo modo possit facere ad conversationem aut emolumentum civitatis, eandem in imperantes non fuisse collatam intelligitur. Quanquam uti per injuriam imperans civem civitate potest ejicere; sic itidem per injuriam poterit istum privare existimatione civili, saltem hætenus, ut spoliatur emolumentis illis, quæ existimationem integram in civitate comitantur. Intrinseca autem illa & naturalis existimatio non magis tali adimetur, quam ipsius honestus animus. Accedit, quod contradictionem involvat, infamem aliquem declarare ex nuda libidine, id est, arguere aliquem affinem foedorum criminum, non quia revera ista patravit, sed quia innoxium hoc modo tanquam noxium tractare placet. Sed & illud certum videtur, neminem civem obligari, ut existimationem suam simplicem civitati impendat, seu ut veram infamiam contrahat propter utilitatem civitatis. Facta enim turpia, ex quibus vera infamia oritur, neque à civitate imperari possunt, neque à cive præstari debent.

§. 10. Aliud non ita liquidum est, an ab honesto cive postulari queat, ut ipse principis aut civitatis infamiam in se suscipiat, seu pro istius sceleribus se velut reum labdat? Hæc etsi videatur, vix posse quenquam sese scelestum sine scelere fingere; puta-

verim tamen, distinguendum esse inter delicta principis domestica sive privata, & publica, seu quæ in totam civitatem redundant. Circa priora, ut quis se pro principe reum subdat; neque hic honeste postulare potest, neque ille præstare; eo nempe fine, ut vel plausibilem prætextum sceleri principis suppeditet, vel maculam, quæ hujus existimationem naturalem affectura erat, in se derivet. Nam civilem existimationem principi, supra judicia civilia posito, nemo ademerit. Neque puto quenkum cordatum probaturum illud Aniceri factum, qui Octaviæ sese ad alterum jactabat, ut Neroni prætextus foret ipsam matrimonio exturbandi. Vid. Tacit. A. XIV. 63. Euripides Helena: εἰδὲ συγγόνῳ χάριν δοῖν ἄν, ἐξ ἧς δυσχερὲς φανήσεται. neque in fratris gratiam facile suscipiam maculas infamiae. Add. historia Antonii Perezii apud Thuanum l. 104. Solet tamen non raro contingere, à ministro quidpiam tractari cum aliis ex mandato principis, aut contra eosdem suscipi, sed ita ut in reip. damnum sit redundaturum, si publico id consilio factum adpareat; quod damnum declinari queat, culpa in ministrum collata, quasi privato id auso ab ipso fuerit susceptum. Heic arbitror bonus civis non detrectabit ad avertendum à civitate sua magnum malum simulare, nullo publico mandato sese id egisse; modo ficta duntaxat infamiae poena defungi liceat. (Add Marcellor Legato lib. 1. c. 33. p.m. 200.) Nam mortem aut deditionem eo nomine subire, durum nimis foret. Illud autem quidquid est simulatae poenae facile iterum tolli, aut alia via pensari potest. Cæterum id manifestum est, infamiam civilem aboleri posse per eum, cui eandem infligendi potestas est. Vid. Cornel. Nepos Alcibiade c. 6. Justinus orat. 7. Dissoluta esse, nec perfecta, quæ peracta fuerint, ex eo genere est, quod fieri nequit. Verum infamiam penitus delere ab ignominiosis, id integrum est. Hujus autem morbi medicus nullus alius est, nisi tu solus. (Julianum Imperat. alloquitur.) Ita tamen, ut siquidem illa fuerit inflicta ex flagitiis, restitutio famæ tantum producat effectus civiles externos integræ existimationis; naturalis existimationis labem per se haut quidquam tollat.

§. 11. Existimatio *intensiva* est, secundum quam personæ, alias quoad existimationem simplicem æquales, sibi invicem præferuntur, prout uni præ altero insunt, quæis aliorum animi ad exhibendum honorem permoveri solent. Est autem honor, qui intentioni existimationis respondet, significatio judicii nostri de præstantia alterius. Unde revera honor non est in honorato, sed in honorante. Aristoteles Nicom. lib. 1. cap. 3. τιμὴ δοκεῖ ἐν ταῖς ψυχαῖς μᾶλλον ἢ ἐν τῷ προωμένῳ. Etsi enim quilibet sibi ipsi valorem ponere pro lubitu queat, sicuti venditor merces suas quantivult, indicare potest: tamen ubi pretium mercium ultimato ab emptore definitur; ita quanti quis aliis videatur, penes hosce est determinare. Vid. Ioan. VIII. 54. Quancumque quis seipsum aestimet, tanti tamen est, quanti aestimatur ab aliis. Hobb. Lev. c. x. Ita tamen aliquis honore ab aliis sibi delato afficitur, prout ille respondet valori, quem quisque sibi ipsi posuit. Cæterum metonymica quadam ratione ipsa quoque existimatio, seu id, quod honorem meretur, eo vocabulo insignitur. Sicuti & peculiariter certi status, quos honos comitatur, honores dici sueverunt. Id autem recte ab Eodem de cive c. 1. §. 2. observatum est, causam gloriacionis, & honorem, cum comparatione & præcellentia constet, si omnibus ad sit, nemini adesse. Neque societatem inter multos homines, aut multitemporis iniri posse gloriæ causa, seu ut focii mutuo sese adjuvent ad nanciscendam gloriam & honorem.

rem. Quippe cum tanti quisque inter homines iudicetur, quantum sine aliorum hominum ope ipse potest. Vid. *Seneca epist.* 27. de Calvisio Sabino. Sicut contra quæ pluribus incumbit ignominia, multitudine elevatur. Ist hæc autem existimatio intensiva confiderari potest vel inter eos, qui invicem in *naturali libertate vivunt*, vel qui *eadem civitate continentur*. Deinde expendenda erunt *fundamenta* istius intensificationis, & quidem prout producant vel *aptitudinem* duntaxat ad honorem ab aliis expectandum, vel *jus* proprie dictum, quo idem ab aliis tanquam debitus postulari queat.

§. 12. Fundamenta intensivæ existimationis in genere censentur omnia illa, quæ insignem aliquam præstantiam aut perfectionem habent, (*Cicero de natura deorum* l. 1. *habet venerationem justam, quidquid excellit*,) aut eandem judicantur arguere; & quidem talem, cujus effectus cum fine legis naturalis aut civitatum congruit. Nam stulto vulgi judicio eos quoque interdum videas celebrari, qui circa vitium aliquod exercendum cum primis sese strenuos exhibent. Uti sunt potatores bicongii & tricongii: & in quos cadit illud *Juvenalis* sat. 4. *Nulli major fuit usus edendi Tempestate mea. Aristophanes Acharnens.* act. 1. sc. 2. *οἱ βάββαροι γὰρ ἀνδρας ἡγοῦνται μόνους ὅντι πλείστα διωαμένους καταφαγεῖν καὶ πίνειν.* Item acerrimi præliatores Venerei *ῥιψοκίνδυνοι*, astutissimi fures, & id genus homines vitiorum suorum antesignani. Qui tamen quo perfectius artificium suum callent, eo nequiores à probis viris habentur. *Philo Judæus de migratione Abrahami: In rebus inhonestis excellere, insignis turpitudine est: sicut secundo loco censeretur, levior miseria Arriani Epictetus* l. 3. c. 14. *Si mihi duxeris, te vehementer calcitrare; dicam & ipsi tibi, eo te superbiere, quod sit asini proprium.* Eriam si ista sæpe robur corporis, aut vividum animum arguant, sed qui in prava detortus eo vehementius vitii exuberat, quo majore vigore florescit. Ex quibus & hoc facile colligitur, laudem, gloriamque tanti haberi, quanti sunt illi, qui eam tribuunt; adeoque à laudatis demum laudari præclarum esse. Contra sapiens *ὁ δὲ τὸν τοῦ θεοῦ τὴν τοῖς τῶν ἐπαγοῶν ἐν λόγῳ ἡθελᾷ, οἷον ὁ δὲ αὐτῷ αὐτῷ δέξεται κοῖται*, laudem eorum nihili pendit, qui ne quidem sibi ipsis placent. *Marcus Antonius* l. 3. §. 4. In specie autem inter ista fundamenta sunt perspicacia mentis, & capacitas animi variarum notitia rerum excolendi, maxime ubi actu ista capacitas fuerit impleta. Idoneum circa res gerendas, & ambigua discernenda judicium. Vid. *Ecclesiast.* c. IX. 15, 1 *Regum* III. 28. Animus firmus, & per externa inconcussus, illecebrisque & terroribus superior. Facultas decore & copiose animi sentia explicandi. Tum robur, decus, & dexteritas insignis corporis, prout isthæc præclara animi indicia vel instrumenta judicantur. Vid. *Virg. Æneid.* V. v. 344. *Iliad.* in encomio *Helena*, ubi tamen rhetorem nimis agit. *Baco in serm. fidel.* c. 4. 1. 42. Quamquam autem in proceritate corporis heroicum quid aut magnificum inesse quid vulgo iudicetur, eoq; Deos heroasque in theatris sublimes cothurnis repræsentari moris esset; & multi sint, qui staturæ suæ aliquid addi, nemo qui demi optet: illud tamen nimis quam simplex, quod tradit *Themist.* orat. 14. ex *Herodoti Thalia: Αἱ θιοπτεὶς ἐχέουσιν τὸν βασιλεὺς πᾶσι ἑμπερὶν γυναιδῶν πρὸς τὴν δέξιν.* *Æthiopes*, cubito atque mensura comprobata, reges suos designabant. Cui conspirat judicium illius *Americani* è nova Francia qui temporibus *Caroli IX.* in Gallia versatus, inter alia hoc sibi quoq; mirum videri dicebat, quod Galli potius istum adolescentem tenui corpusculo regem sibi constituisent, quam aliquem ex proceris illis & robustis, ac barbatis, qui regem stipabant; satellites *Helvetios* innuens,

ap. Mich. Montaigne *essais* l. 1. c. 30. Add. 1 Sam. X. 23. 24. Præsertim cum frequenter hue trahi possit illud Oppiani *Cyneget.* l. 3. v. 68. μέισσι μὲν μείζων τελέθει μεράλοισι ἢ μείων. Et sæpe natura breves animis ingenibus aris finxerit. *Claudian. de bell. Getico. Quintus Calab.* l. 5. Ἡ νόρῃ τε ἀπὲρ ἡλὶ τελέθει, μέερεθ' εἰς ὃδὲν ἀέξῃ αἰεὶ, εἰ μὴ οἱ πυνητὴ ἐπὶ μὴτις ἐπηταί. Robur virile inefficax est, & proceritas ad nihil conducit viro, nisi prudens eum consilium committitur. Bona præterea quæ vocantur fortunæ, prout arguunt vel dexteritatem in acquisitione, vel facultatem aut materiam præclara patrandi. Maximè autem existimationem intendunt res egregiè gestæ, quod & illæ intrinsicam præstantiam præsupponant, eamque in usum deductam & ad legitimos fines adhibitam ostendant. *Arist. Rhet.* l. 1. c. 5. ἡμῶν δὲ δικαίως μὲν καὶ μάλιστα οἱ δόξα τε καὶ πρῶτον. ἐ μὲν ἀλλὰ ἡμᾶται καὶ ὁ δὴ αὖτε εὐεργετῶν. Maxime honorantur, idque iuste, qui bene fecerunt. Sed & honoratur, qui bene facere potest. *Pind. Olymp.* od. 6. τεμάρει χεῖρ' ἐκίσει. Indicat opus quemque. Et quidem prout illa præstantia, aut res gestæ in plurimorum notitiam pervenerunt, claritas proprie dicitur. Ubi autem comitatur aliquem apud alios opinio peculiaris prudentiæ ac sapientiæ circa dextre determinanda dubia practica, aut veritates theoreticas autoritas nuncupatur: quam rotundius aliqui opinionem maioris scientiæ conjunctam cum probitate definiunt. Neque alio intuitu ætas provectior existimationem iudicatur intendere, quam quia ex multo rerum usu, & diuturna contemplatione negotiorum humanorum prudentiam conciliasse putatur. *vid. l. 5. D. de iure immunitatis. Quintus Calaber l. V. αἰεὶ δ' ἐν βαλῆσι γέρον πολὺν δρεῖς ἀμείνων* Ὁ πλεῖος πέλῃ αἰδρός, ἐπὶ μάλα μυρία οἶδε. Semper enim in consiliorum tractatione peritus senex potior est homine florentior ætatis, cum plurimarum rerum cognitione valeat. *Diod. Sicul.* l. XIX. c. 34. In omnibus sic comparatum videtur, ut plus reverentie & honoris grandioribus natu, quam minoribus exhibeatur. *Oppian. halicut.* l. 1. γῆρας γὰρ ἐναίσιοι μοῖαι δρεῖς ἔχουσι. Senectus venerabiles viros reddit. Et si non desint, apud quos canī ætatis tantum, non sapientiæ sunt indices; aut in quos quadrat illud *Ovidii metamorph.* l. IX. fab. 11. Qui propter amara senectæ Pondera despicitur, nec quo prius ordine regnat. Et stat magni hominis umbra. *Lucanus* l. 1. Eoque recte *Horat.* II. sat. 8. monet: Solve senescentem mature sanus equum ne Peccet ad extremum ridendus, & ilia ducat. *Antiphanes:* σφόδρ' ἐστὶν ἡμῶν ὁ εἶς εἰς αἶψα παρὰ φέρης ἔταν ἢ τὸ λοιπὸν μικρόν, ὃς γίγνεσθαι. Valde vita nostra vino est similis; si parum adhuc superest; acetum fit. Add. *Charron de la Sageſſe* l. 1. c. 35. n. 5. *Strabo* l. xv. Indi ætatis senum prerogativam nullam tribuunt, nisi prudentia excellant. *Philo Judæus de Abrahamo.* Senior non ex longitudine temporis, sed ex laudata vita spectatur. Siquidem qui multum ætatis in corpore vixerunt sine probitate, longævi pueri dicendi sunt. Aliquando etiam locum habet illud *Varron. de re rust.* l. 2. c. 2. Ea melior ætas, quam sequitur spes, quàm ea, quam mors. *Quint. Inst. Orat.* l. 2. c. 1. Non id æstimandum, cuius quisque sit ætatis, sed quantum in studiis jam effecerit. *Isocrates Archidamos:* ἐπὶ πλεῖστον ἐτῶν παρὰ τὸ φρονεῖν δὲ διὰ φέρομεν ἀλλήλων, ἀλλὰ τῇ φύσιν καὶ τῇ ἐπιμελείᾳ. Non annorum spatium, sed ingenium & diligentia in causa est, ut alios alii prudentia superemus. *Philostatus in vita Apollonii T. hyan.* l. 6. Non prohibet adolescentiæ, ne quis possit melius etiam quam senes, aliquid discernere. Imo in universum fœminæ magis à flore ætatis, quem senio commendari volunt. Hinc *Lais* ætate provectior speculum Veneri dedicat, addita ratione: ἐπεὶ τοῖν μὲν ὁρεῖσθαι σέε ἐθέλω: οἷη δ' ἐμὲ παρὰ, ἐ δὴ αὖτε. Nam me cernere talem, Qualis sum nolo: qualis eram nequeo, uti est in epigr. *Platonis antholog.* l. VI. *Quintilian.* declam.

declam. 306. *Neque amatur anus nisi memoria.* Add. *Baco sermon. fidel.* c. 40. Sed & sexui masculino majorem præ fœminio dignitatem tribuere putatur l. 1. D. *de senatoribus.* Add. tamen *Isac.* *Godofred.* *de precedentia part.* 1. c. 5. §. 35. Quoniam in vniuersum sexus fœmininus cum masculino quædam existimationis fundamenta habet communia; quædam peculiaria, uti est præcellentia in virtutibus, & functionibus, quæ in eum sexum præcipue judicantur cadere; quædam demum mutuatiua, ut quod radiis maritorum dicuntur fulgere, vid. l. 8. D. *de senatoribus*, aut quod se numero & præstantia prolis quam maxime efferunt. Vid. *Ovidius metamorph.* VI. *fab.* 4. v. 127 *seqq.* *Valerius Max.* l. 4. c. 4. §. 1. *Plutarchus* in C. *Graccho.* *de Cornelia.* Add. quoque oratio *Kennedi* ap. *Buchananum rer. Scotic.* l. 12. *sub init.*

§. 13. Ex hisce adparet, quid judicandum sit de traditis ab *Hobbesio Leviath.* c. X. ubi omnia honoris seu estimatiois intensivæ fundamenta ad potentiam revocat; quæ definitur possessione præsentium mediorum ad obtinendum propabiliter aliquod bonum. Eamque facit vel *naturalem*, vel *instrumentalem*. Illa consistit in excellentia facultatum corporis, aut animi; uti est insigne robur, insignis pulcritudo, prudentia, eloquentia, liberalitas, nobilitas, & similia. Illa est, quæ per isthæc aut per fortunam parta tanquam medium inservit ad plura paranda; uti sunt opes, honores, amici prospera fortuna. Et in univrsum, quælibet qualitas, quæ amorem vel metum multorum hominum gignit, vel hujusmodi qualitatis opinio est. Inde *dignitas* definitur per valorem sive pretium hominis tantum, quanti potentie ejus usum aliquis emere vellet. Illum valorem declarare, seu manifestum facere, quanti aliquem æstimemus, est *honorare & inhonorare*; nempe magnæ æstimare est honorare; parvi, inhonorare. Hinc enumerantur signa honoris velut naturalia; uti sunt opem poscere, obedire, dona alicui magna & pretiosa dare, (ex quo fundamento, nescio an sit adposite, *Zanagæ* Princeps in Africa aq. *Leonem Africanum* l. 1. pro hospitibus multos camelos ac struthiones mactabat. Quod cum hospites deprecarent, respondit: *non civiliter se facturum, si tam magnificis & nunquam antea visis hospitibus parva tantum animalia præponat*,) in promovendo bono alieno sedulum esse, loco cedere in re quacunque cupita, amoris vel metus indicia patefacere, laudare, magnificare, beatum dicere, alloqui considerare, adire decore, humiliterque, credere, fidere consilium alicujus vel sermonem quemcunque auscultare, in opinionibus consentire, imitari, honorare quos ipse honorat, opera alicujus uti in capiendi consilio, vel in rebus arduis Dignitas porro civilis ipsi est valor ille, quem civitas alicui ponit, dum in illum imperium vel magistratum, vel negotium publicum quodcunque, vel etiam nomen vel titulum honoris causa confert. Ubi etiam recte observatur, civitatem posse constituere aliquod signum honoris, quod sua natura indifferens alias videtur. Sicut v. g. equo regis infidentem per plateas circumduci apud *Persas* signum honoris erat *Esther* VI. 8. item certa insignia gerere. Sic apud *Chinenses* officium salutandi capite & manibus peragitur: sed Japonii calceos à pedibus excutunt. *Chinenses* assurgunt illis, quibus honorem exhibere volunt: Japonii in terra resident, dedecori grandi ducentes, si quis erecto corpore consistat in hoc officii genere. *Bern. Varenius descript. Japon.* p. 21. Add. quoque *Neuhof in gener. descript. Chinæ.* c. 4. Apud *Rocheport. descript. Antill.* parte 2. c. 19. iidem quædam signa honoris

rariora exponuntur. Istæ ut recte sese habent ita illud citra notam dimitti non potest, quod honorem is solus potentia existimatione consistere asserat; & inde inferat, modo actio aliqua magna & ardua sit, & proinde magnæ potentie argumentum, utrum iusta an iniusta sit, parum referre. Itaque Eibnicis antiquis, qui Deos, quos in versibus suis adulteria, cades, aliasque magnas quidem, sed injustas vel immundas actiones commisisse faciunt, non illos, ut existimavere, dehonestasse, sed valde honorasse. Enimvero etiam si concedere possimus, fundamenta honoris hæcenus ad potentiam recte revocari, quod effectum aliquem in vita humana producere apta sint; cum quod citra effectum bonum vel malum velut mortuum torpet, hominibus in neutram partem videatur æstimari posse; ut tamen potentia sola, citra conjunctionem cum bonitate, genuinum veri honoris sit fundamentum, ipsi Hobbesio, & sanæ rationi repugnat. Sane enim *Idem de civ. c. xv. §. 9.* honorem definit per opinionem aliena potentia conjuncta cum bonitate. Inde honorem necessario tres affectus consequi: amorem, qui ad bonitatem, spem & timorem, qui ad potentiam referuntur. Scilicet hic verus honor est, quem tres isti affectus junctim comitantur. Solus timor, quem excitat potentia ad malum determinata pro honoris indicio haberi nullo modo potest; cum metus habeat conjunctum odium; quem autem quis odit, perire cupiat. Silius Italicus l. 1. *Et metui demens credebat honorem.* Sic Christiani de magna Diaboli potentia, sed quæ bonitate careat, & non nisi ad malum feratur, persuasi sumus; quem tamen nemo sanus eo nomine honorandum duxerit. Sicut & iste, cum à Salvatore nostro adorari veller, non unguet, sed dona ostentabat. *Matth. IV. 8. 9.* Et nemo nostrum adprobat rationem illam quorundam barbarorum, cultum diaboli hoc obtentu excusantium; ne noceat. Unde etiam ferri non potest, quod *Idem d. l.* inter signa honoris refert, adulari alicui. Cum omnis adulatio virium vel in eo, qui adulatur, vel cui quis adulatur, præsupponat, & indolem irrisiōnis habeat, & sine affectu peragatur. Unde *Lucano l. 5.* dicuntur voces, per quas jam tempore tanto Minuimur dominis. Vid. *Plutarchus* de adulatore & amici discrimine. Cordate *Pescennius Niger* apud *Spartianum*, cum ipsi Imperatori factio quidam panegyricum recitare vellet, dixit: Scribe laudes *Marii*, vel *Annibalis*, vel alicujus ducis optimi, viro functi, & dic, quid ille fecerit, ut eum non imitemur. Nam viventes laudare irrisio est, maxime Imperatores; à quibus speratur quiescentur, qui prestare publice possunt, qui possunt necare, possunt proscribere. Quod autem atinet fabulas Poëtarum, sunt equidem, qui per istas hoc innui arbitrentur, Deos supra leges esse positos. Et si aliam rationem afferat *Salustius Philosophus* de diis *Mundo c. 3.* Sed quamobrem adulteria, furta, genitorum vincula, & reliqua improbitatis facinora fabulis complexi sunt? Neque hoc indignum admiratione, ut, quæ adparet absurditate, statim animus sermones involutra esse existimans, veritatem ex iis, quæ silentio involvenda sunt, esse intelligat. Sed quidquid hujus sit, ego non magis adulteria & supra sua *Jovi* cedere honori iudico, quam *Messalinæ*, quod ex lupanari lassata viris, nondum satiata recessit. Cordate *Pindarus Olymp. od. 1.* ἐστὶ δὲ αὐδὲν φαίμεν εὐκλὸς ἀμφὶ δαίμονων καλὰ. Est autem homini conveniens dicere de diis honesta. Et *Isocrates* in laudat. *Busiridis* istas fabulas βλασφημίας maledicta vocat, quibus talia de diis ipsis commenti sunt, qualia nemo in suos inimicos dicere audeat. Nec enim furta solum, & adulteria, & apud homines ferientes eis exprobrarunt; sed & liberorum devoraciones, & patrum exsecraciones. & matrum concubitus, &

multis

multa alia tetra facinora de illis confinxerunt. Quorum nondum illi quidem meritis poenas dederunt, non tamen omne supplicium effugerunt. Nam alii erronei & mendaci fuerunt, aut coacti sunt: alii pulsi patria, bellum perpetuum contra domesticos suos gesserunt. Orpheus autem talium fabularum precipuus auctor, in frustra disceptus interit. Seneca de brevitate vite c. 16. Quid aliud est vitia nostra incendere, quam autores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo divinitatis, excusantem licentiam? Fulgentius Mythol. l. 1. Si furus praefuere dii, non erat opus criminibus iudice, ex quo culpa habuere caelestem autorem.

§. 14. Porro omnia hæcce existimationis intensivæ fundamenta in se non producunt nisi jus imperfectum ad habendum ab aliis honorem & venerationem. Adeoque si eundem aliis etiam bene meritis quis denegaverit, non potest dici injuriam fecisse, sed duntaxat inhumanitatis, aut, si ita loqui licet, incivilitatis notam sibi contraxisse. Nam inter eos, qui in naturali invicem libertate vivunt, naturaliter utique invicem æquales, non adparet, quomodo quis ab altero jure suo honorem postulare queat, cum ob naturalem amorem, quo quis se & sua prosequitur, judicare possit, talia in se esse, quæ omnino paria sint, aut superiora illis, quibus alter se effert, v. g. Ostentat aliquis canos suos: aliter alter juvenilem vigorem suum istis longe potiorum habet. Pindarus Olym. od. 4. Φοῖβι δὲ καὶ νέεϊς ἐν ἀνδράσι πολλὰ καὶ καὶ ἀνδρῶν τὸν ἀλκιμῶς ἐοικὸς τὰ χρέον. Nascuntur autem & juvenes inter viros cani crebro, etiam præter ætatis justum tempus. Alium spes sua æque, atque alterum res inflat. Ferox est Ajax robore corporis: aliter Ulysses prudentia & facundia longe se præferendum isti judicat, jactans illud apud Sophoclem, Ajace Flagell. εἰδ' Ὀρῶντοί φάπτεσσι Φαλέσσει πῖ ἀλλ' εἰ φρονεῖταις δ' κερατῶσι παῖσιν. Non sane robusti viri sunt firmissimi, sed prudentes ubique præpollent. Alius divitias jactat, alius animum regum opes æquantem. Hic eruditione sua gloriatur; alter reponit illud Platonis epist. X. τὸ βέλτερον, καὶ πρὸν καὶ ὅμιος, τὸ γὰρ φησὶ εἶναι τῷ ἀληθινῷ φιλοσοφίᾳ. Firmitatem, fidem, sinceritatem, veram esse Philosophiam existimo. Hic adeptis se honoribus effert; alter occidit illud Ciceronis epist. ad famul. III. 13. Insignia virtutis multi etiam sine virtute affectu sunt. Alius denique canit illud Euripidis Phœnis: πένης εἰδὲν εὐφρῆς ἀνὴρ. Genus sine pecunia nihil valet: acridet illos, in quos cadit: λαμπροὶ εἰς ψῶν γε. Χρημάτων δὲ δὴ πένητες, genere splendidi, opibus egeni. Euripides Electra. Quin & tandem à sapientibus stultum habetur, homines ex opibus, dignitatibus, honoribus, & omnibus, quæ extra ipsum hominem sunt, æstimare; perinde ac si quis equum ex sella aut freno vellet æstimare. Deinde cum delatio honoris eliciatur per id, ut quis agnoscat præcellentem in altero præstantiam, seque eam ob rationem ipsi ultro submittat; & vero hoc per vim externam non possit extorqueri, quæ contumaciam potius animi obfirmat, patet, inconvensiens esse istis fundamentis in se tribuere vim juris perfecti, quod etiam vi armisque possit asseri. Cultus enim qui cogitur per vim imperii, signum non est honorantis interne, sed metuentis mortem. Accedit, quod cum externa honoris signa, ni ex animi submissione proficiantur, sint inania, & ludibrium potius, quam honor: stultum sane fuerit propter horum denegationem in armare. Inprimis si alter protefteretur, se venerationem omittere non ex contemptu, sed quia libertate sua velit frui; quæ ipsi indulgeat, non cogi per vim ad ea, quæ ex ipsius arbitrio & humanitate debeant dependere. Sicuti quondam Scythæ ad Alexandrum: *Quis sis,*

unde venias, licetne ignorare in vastis sybris viventibus? Et Anovistus apud Casarem de B. G. l. 1. Si quid ipsi à Casare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; si quid ille se velit, illum ad se venire oportere. Ad eundem fere modum Vologeses Parthorum rex Neroni à quo arcessebatur, respondit Tibi quidem longe facilius est tam magnum mare transire, quam mihi. Si ergo in Asiam veneris, constituemus, quando nobis congregiendum sit. Xiphilinus epist. Dionis. Ex quibus manifestum esse videtur, etiam si rationi naturali congruum sit, ut præstantioribus honos deferatur; imo si quis velit, per nos quoque inter præcepta juris naturalis possit referri, digniores esse honorandos; id tamen officium inter illa esse referendum, quæ quis suo jure non possit exigere, sed quorum præstitorum laus alterius humanitati sit relinquenda. Verum ut quis suo jure possit honorem, aut quodvis ejus signum ab altero postulare, necessum est, ut vel imperium in ipsum obtineat, vel tale sibi jus quaesiverit ex pacto, aut lege per communem dominum lata vel adprobata. Huc spectat, quod Mandeliso iun. part. 2. refert, cum inter Lusitanos & regem Cochini post diuturnum bellum de pace tractaretur, rem diu hæsisse, quod nobiles Indi, Nairos dicti, postularent, ut Lusitani ipsis via decederent, sicut plebej, apud Indos facere coguntur. Id cum Lusitanis indignum videretur, tandem res pugna singulari fuit commissa. In qua cum Lusitanus vicisset, inde tenentur Nairos jam Lusitanis via decedere, & subsistere, quousque illi præterierint.

§. 15. Cæterum inter privatos quidem super honore atque eminentia illud pulcherrimum fuerit certamen, si inter se contendant, quis promptior fuerit in honore deferendo, aut modestior in eodem deprecando. Et merito ridentur, qui super isto acrius certaverint; præteritum ubi idem sterilis, & nullo cum emolumento fuerit conjunctus. Ineptus, per medium pugnat qui prior ire luitum. *Martial. l. X. ep. 10. Seneca de Ira l. 3. c. 37. Minus honorato loco potius irasci cœpisti convivatori, vocatori, ipsi qui tibi præferebatur. Dement, quid interest, quam lecti premas partem? honestiorem te. aut turpior potest facere pulvis?* Sic ut merito commendari debeat sententia illius principis, lata in duos ministros minorum gentium, super priori loco in templo contententes; ut qui stulticia inter ipsos excelleret, priori loco sederet. *Add. Mich. Montaigne essais l. 1. c. 16. Nam quod Quintilianus declamat. 252. honorem vocat pretiosissimum pauperum censum; id de existimatione simplici capiendum est. Enimvero inter principes, atque integros populos super eminentia dignitatis, & quæ inde dependet, præcedentia, majore prætextu nullis fere non seculis certatumprehendimus. Sic ut in plurimos congruat illud apud Ovidium l. V. fastor. turbaque cælestes ambitiosa sumus. Eas circa lites quæ argumenta soleant adterri, paulo pressius considerandum. Illud igitur extra controversiam est positum, si unus principum ab altero dependeat tanquam à superiore, hunc isto esse digniorem, eique præ hoc deberi præcedentiam ex jure perfecto; ut ut fortasse pari uterque titulo gaudeat. Sic dantur exempla majorum regum, qui alios sub se habent nomine reges, revera magistratus & gubernatores provinciarum. Quidam regna sua sub aliis agnoscunt tanquam feuda, alii alio titulo. Sic apud Tacitum Agricola, vetus ac jam pridem recepta populi Romani consuetudo vocatur, ut haberet instrumenta servitutis & reges. Adherbal apud Salsitium Iugurth. Me ipsa pater meus moriens mihi præcepit, ut regni Numidie tantummodo procuratorum existimarem meam; cæterum jura, & imperium penes vos P. C. esse. Et qui federe inæ-*

quali

quali alicui jungitur, is eo ipso alterius dignitatem eminentiorem fatetur, dum ad istius maiestatem comiter colendam sese obstringit. Sed & illud dubio caret, ubi princeps aliquis pro sua persona, aut tanquam caput suæ civitatis adversus alium jus præstantioris dignitatis, & præcedentiæ quæsitum ex pacto, aut per consuetudinem & patientiam alterius, cuius nulla probabilior ratio possit proferri, quam quod hic istum se digniorem agnoscat, ei juri posse inhæreri, quamdiu durat iste velut character dignitatis, sub quo jus illud fuit quæsitum, Vid. *fac. Godofred. de præcedentiâ part. 1. c. 1.* Add. quoque quæ apud *Andr. Maurocenum hist. Venet. l. 8. p. 301. seqq.* super præcedentiâ Oratoris Galli & Hispani disputantur. Et *Autoris Anonymi Memoires touchant les Ambassadeurs. p. 28.* Ubi recte monet, non recte debere tertium aliquem sibi hoc sumere, ut quæ inter alia agitentur super præcedentiâ lites, definire velit.

§. 16. Enimvero ubi nondum alicui tale jus fuit quæsitum, variis argumentis dignitas eminentior asseritur. Inter ea præcipue solet allegari antiquitas regni atque familiæ; amplitudo & opulentia ditionum, & potentia: qualitas potestatis, qua quis imperium in suo regno gerit; & splendor tituli. Antiquitatem civitatibus & familiis venerationis quid addere persuasum vulgo est; jactantque, qui isthac nituntur, sese jam tum sua dignitate exsplenduisse, cum alia adhuc regna vilis pars servientium forent; aut cum familia illa, quæ jam novo diademate superbit, adhuc intra plebejam obscuritatem latitaret. Nefas esse de dignitate contendere adversus illum, cujus majores alterius majoribus poterant uti ministris. Esse hanc velut naturalem & communem legem, ut quæ posteriore tempore producantur, prioribus subsint. Excurritur de hinc in magnificam commemorationem eorum, quæ ab isto regno, aut per familiam regnatricem præclare bello ac pace gesta sunt. Quorum novi isti parum aut nihil ostentare queant. Potentia autem venerationi terrorem quoque miscet: & non impudens solum, sed & temerarium videtur cum illo de dignitate velle contendere, cui plurima facultas nobis benefaciendi juxta atque nocendi. Et efficacissimus videtur modus ambiendi honores, si quis demonstrato suo gladio possit dicere; *si vos non vultis, hic faciet*, Sed & eminentius judicatur summa libertate gaudentem soli Deo subesse, quam legibus humanis, aut pactis degere obnoxium. Denique cum per titulum res ipsa soleat exprimi, ejus quoque splendor & amplitudo non inferiorem dignitatem arguere putatur. Vid. quoque *Andr. Maurocenus hist. Venet. l. 12. p. 484.* ubi de æmulatione Principum Italiæ agit, ea occasione excitata, quod Pius V. Cosmum Magni Ducis titulo insignivisset. Et *Petrus Suavis hist. Concil. Trident. l. V. p. m. 402.*

§. 17. Hæc & similia quanquam sat plausibiliter possint jactari; fatendum tamen est, eadem omnia per se producere duntaxat jus imperfectum, ni acceperit aliquod pactum expressum, aut tacitum, quod recepto more inesse intelligitur. Neque defunt, quibusvis ejusmodi argumentorum possit elevari. Ipsam antiquitatem in se nihil habere dignitatis, cum ea nihil notet, nisi tractum durationis, quæ vilem æque atque præstantem rem possit prosequi. Id habere omnia regna, ut sint libera, & ab alio non dependeant. Id quamdiu obtinuerint, parum interesse. Equidem quod diu aliquod regnum floruerit, indicio esse, ejus compagem conamine dispositam, idemque bene fuisse administratum. Tum seu benignitate, aut civium virtute exterum hostem de-

fuisse, aut feliciter fortiterque depulsum. Sed non minus recentes civitates commode posse disponi, & administrari, quam veteres. Imo fortasse commodius, quod harum bona instituta ex periculosis sæpe experimentis provenerint: illas autem optima quæque ab aliis jam inventa in usus suos posse transferre. Diurnam quidem fati clementiam sibi neminem posse præstare; id tamen effici posse, ne per prava instituta civitas in se trahere ruinam incipiat. Denique ex præsentibus quemlibet æstimandum; præterita non amplius, futura nondum ad nos pertinere. Neque civitates aliquod velut systema, aut concilium inter se, constituere, ut recentissimæ cui jure locus sit infimus occupandus; sed quamlibet seorsim sua sibi libertate gaudere. Quod una familia in civitate aliqua diu imperium tenuerit, sæpe quidem indicio esse, minores majorum virtutem æmulatos; plerunque opes ipsam suas firmiter disposuisse, ut non aulius fuerit aliquis solio eandem dejicere. Inrerdu ingenio populi, à rebus novis abhorrentis, aliquam familiam diurnam imperii possessionem debere. Nonnunquam solus fati beneficium vocandum, quod Metelli Romæ sint consules. Ast qui recentes ad illud fastigium enituntur, reponere possunt tritum illud: *Et genus, & proavos, & quæ non fecimus ipsi, vix ea nostra puto.* Item, *Supplevit fortuna genus.* Statius Sylv. l. 3. Nihil facilius esse, quam partem à majoribus opimam hæreditatem cernere: sed suum patrimonium sibi ipsi acquirere virtutis opus esse. Sorti nascendi illos suam magnitudinem acceptam ferre; se propriæ præstantiæ. Illos aliena & obsoleta decora crepare; se propriis & recentibus enitescere. Denique summum nobilitatis gradum haberi, regem esse. Hac recentem æque, atque antiquam familiam efferri. Ovidius de majestate: *Quoque die partu est edita, magna fuit.* Accommodari etiam huc potest illud *Arnobii* l. 2. *Nova res est, quam gerimus? quandoque & ipsa vetus fiet. Vetus quam vos agitis? sed temporibus quibus cæpi nova fuit ac repentina.*

§. 18. Potentia autem hæcenus quidem signa venerationis apud infirmiores potest elicere, quod stultum sit illi non cedere, cui nocendi facultas. Sicuti facere Favoninus apud Spartianum Hadriano, arguentibus amicis, quod male cederet Hadriano de verbo, quod idonei auctores usurpassent, non recte, inquit, suadetis familiares, qui non patimini, me illum doctiorem omnibus credere, qui habet triginta legiones. Nam plurima sunt, quæ non audent homines periusa dicere lena. Juvenal. sat. 5. Enimvero si alicui regi tantum sit virium, ut regnum suum commode possit tueri, ille sane non habet, quare alicui cedat; opibus quidem superiori, sed quas ipse neque metuere, neque ambire sui conservandi causa necessum habeat. Libertas quippe in æquo posita est, quæ magnitudine opum haut-quidquam distinguitur. Pateat igitur unius imperium per sexcenta millaria, alterius per centum duntaxat. Idem tamen imperium hic in modica sua, quam alter in laxiore ditione obtinet: neque hic minus, quam alter finem civitatum institutarum assequitur. Ne dicam quod sola potentia, prout notat vires aliis nocendi, in se non significet talem præstantiam, quæ sit idonea etiam venerationem elicere. Nam hæc amore quopiam temperata est. Nocendi autem vires odium conciliant. Add. *Jacob. Godefred. d. tr. part. 1. c. 3.*

§. 19. Porro potestatem absolutam, & nullis legibus limitatam habere, utique majoram venerationem terrore mixtam apud subiectos conciliat: non item apud alios prim-

principes, qui alterius absolutam potestatem in ordine ad se pro nuda libertate naturali æstimant: quæ per se nullam dat præminentiam in eum, in quem quis imperium non habet. Et cum princeps non ex propriis tantum juribus, sed & ex conditione illius civitatis, cui præest, æstimandus sit; potest utique principes limitatus ex isthac talia habere, ut absoluto aliquo longè sit potior. Denique tituli, & quidquid est verborum usi sicut nummi valent; & cum in regem nihil præstabilius possit in veniri, quam summum imperium, sufficit si isti hoc nativo sensu, aut ex usu vulgi expriment. Splendor aut modestia vocabulorum ipsi rei nihil addit, demitvè. (Add. tamen *Georg. Batens in elencho motuum nuperorum in Anglia part. 2. p. m. 245. seqq.* & *Antor Cardinalismi part. 1. l. 3. p. m. 375. seqq.*) Sic quod Turcarum monarcha vulgo dicitur imperator Persiarum, rex, id in se nullam isti præ hoc eminentiam tribuit. Ambitio tam autem encomiorum struem proprio titulo adponere, uti barbariem redolet; ita idem subiectos simpliciores fortasse ad venerationem movere potest, alios non potest. Quid enim intererat v. g. Imperatoris Romani, Sapores persarum rex *fratrem se Solis & Luna*, apud *Ammian. Marcellinum l. 17 c. 5.* (add. *Idem l. 23. c. 6.*) an Saturni & Veneris nuncuparet? Add. *Grotius l. 1. c. 3. §. 10.*

§. 20. Ex hisce omnibus satis firmiter videtur concludi, ex obligatione perfecta, quæ in altero jus proprie dictum præsupponit, regem reverera talem non teneri loco cedere alteri regi: tanquam digniori, utut hic conditionibus jam enumeratis præpoller; neque civitatem liberam alteri civitati liberæ, licet antiquiori aut potentiori. Quin nec civitas popularis in se videtur dignitate inferior civitate monarchia quamvis in civitate democratica nemo novus reperitur, qui cum rege comparari possit. Unde nec civitatis liberæ legatus necessario legato regis loco cedere tenetur. Verum quia in dignitate vicaria & delicta tantum splendoris esse non potest, quantum in originaria, neque in magistratu tantum dignitatis; quantum in principe; & vero civitates liberæ cum regibus in eodem loco convenire non possunt, nisi per legatos aut deputatos; adparet sane, omnino legatum civitatis liberæ cedere debere cuicumque regi aut principi, cui summum est imperium.

§. 21. Isthæc tamen æqualitas inter eos, qui summo sunt imperio præditi, non im-pedit, quo minus si opus sit, congregari queant per se aut suos legatos, aut etiam in stabile concilium coalescere. Nam si unus regum ad alterum in ipsius ditionem accedat, lex utique civilitatis requirit, ut quis hospiti domi suæ primum locum deferat; nisi forte veniat tanquam subditus temporarius. Nam utut in territorio suo quilibet sit summus; tamen uti legati, sic & ipsi reges fictione quadam videntur constitui extra territoriorum regis, ad quem ejusdem consensu accedunt, non exuto fortunæ suæ splendore. Ut enim princeps aliquis dissimulata persona, & non perita venia in alienam ditionem accedat, ego non suaserim. Sane *Gramondus histor. Gall. lib. 13*, fidenter pronunciat: *nihil peccari contra jus publicum ex larvati custodia principis*. Cujus rei tamen rationem non satis dispicio, nisi quod suspicionem ejusmodi accessus, & contemptum erga dominum territorii habere videatur. Ubi duo pluresvè in loco tertio congregiuntur, facile caveri potest, ut ne unus alteri prælarus videatur. Nam & conclavia licet comminisci, ut judicari nequeat, quis in his prior aut dignior locus sit. Quo fine à multis in ejusmodi

congressibus adhibitæ mentis circulares. *Ansonius in ludo septem sapientum.* Recte olim ineptum Delphicus lusit Deus Quærentem, quisnam primus sapientum foret: Ut in orbe tereti nomina eorum inscriberet, Ne primus esset, ne velimus quispiam. Possunt etiam ab initio protestari, se te citra ullam præcedentiæ considerationem congressuros, sed promiscue sessuros prout cuique lubitum, aut prout casus tulerit. Sicut de Brachmanibus Indorum sapientibus refert *Philostratus de vita Apollonii Thyanaei* l. 3. Nullum regi præcipuum locum assignantes, quod apud Græcos Romanosque maximi estimatur: sed ut cuique in mentem venit accubuerit. *Lucian. epist. Sat.* τὸ γὰρ ἡδίστον καὶ συμπολικώτερον ἢ ἰσοβουλία ἐστὶ. Iucundissimum & convivii aptissimum æqualitas. Add. *Athenæus deipnosoph.* lib. 1. cap. 4. Idque eo facilius procedit, si isti principes dissimulata dignitate convenient, & citra consuetam pompam. Quo ipso testantur, sibi super dignitate curam aut contentionem hautquidquam fore. Sed si hoc displiceat, forti res potest committi, idque ut vel semper quis illum locum retineat, quem semel est sortitus, vel ut ordo per sortem constitutus deinceps in orbem eat. Atque hæc facilius adhuc procedunt, si legati duataxat congregiantur; præsertim cum circa hos aliud adhuc sit medium collisioni vitandæ, si non idem omnibus, sed disparis valoris velut character à suis principibus tribuatur. Nam isti dignitatum gradus, cum ex mera impositione oriantur, facillime plurimis modis variari possunt. Vid. *Autor Anonymus des Mémoires touchant les Ambassadeurs.* p. 428. Nec insuper habendum, quod Rex Persarum Abbas in convivio, qui sectæ Persicæ addicti erant, à dextris, qui Turcicæ, à sinistris collocaret; quod manus dextra sit honoratior apud Persas, sinistra apud Turcas: prout memorat *Petrus de Valle Itin. part. 2. ep. 5.* Add. *Jacob. Godofr. d. tr. part. 3.* Et quæ super controversia super præcedentia inter Legatum Gallum & Hispanum Romæ & Tridenti agitata sunt ap. *Petrum Suavem hist. Concil. Trident.* l. 8. Ubi tamen observandum, valorem ejusmodi characterum communi Principum consensu esse definiendum. Nam si unus proprio ausu novum characterem comminisci, suoque ministro imponere velit, ex quo hic apud alios certum honorem prætereundum instituat, ceteri se istius arbitrio non teneri recte excipient. Vid. jam citatus *Autor Anonymus* l. d. p. 534 *segg.* Quanquam fatendum sit, sæpe præstare istam æquanimitatem, quam Agefilaus præ se tulit, cum in choro loco obscuro constitueretur: bene habet, inquit, ostendam enim non loco virum, sed viro locum co-honestari. *Plutarch. apoph. Lacon.* Aut Damonidas, qui in simili casu dicebat: bene factum, invenisti enim huius quoque stationis ornanda rationem. *Idem apoph.* Addat. quoque *Idem symposiaca* l. I. c. 2. 3. & in convivio septem sapientum. Obiter quoque addendum commentum Alfonsi XI. qui ut aliquo modo componeret antiquam litem super præcedentia inter civitatem Burgensem & Toletanam, antequam litis ulla mentio fieret, dum in concilio sententias perrogat: *Toletanos, inquit, loco imperata libentissime facturos, loquantur Bur-genses.* Qua regis oratione conquievit, cum utrique se prælatos existimarent. *Toletani* quidem, quod rex ante omnes eorum nomine locutus esset: *Purgenses* vero, quod primi omnium per se sententiam dixissent. Apud *Hieron. Olorium de rebus gestis Eman.* l. 1. Add. quoque *Gramondus hist. Gall.* l. 3. ab initio.

§. 22. Quod si autem inter plures æquales societas aliqua duratura sit instituenda, & singuli loci æqualitatem retinere velint, neque circa locum fors aut alternatio placeat, alia ordinis ratio superest, quæ itidem fortis instar habet, neque dignitati alicujus fraudi po-

potest esse; ut nempe eo quisque ordine in communi conventu sedeat quo in eundem fuit receptus. Id quod in primis locum habet inter eos, qui societati jam constitutæ deinceps accedunt. Nam illis, qui primi societatem constituunt, locum forte aut per conventionem attribui præstiterit. Et quia in plurimis conventibus & collegiis id usurpatum, ut secundum ordinem receptionis locus cuique assignetur; hinc *Grotius* l. 2. c. 5. §. 2. 1. tanquam universale pronunciatum ponit: *naturalem inter socios hunc esse ordinem, prout quisque in societatem venit.* Add. *Bæclerus* ad d. l. l. r. D. de albo scribendo. l. 1. r. C. de consuet. l. ult. C. de tiron. l. 1. C. de præpos. sacri cubiculi. l. 2. C. de præf. prætor. l. 10. C. de professor. fac. *Godofr. d. tr. part. 2. c. 3. §. 17. 18.* Ubi sciendum, in ejusmodi societatibus priorem aut posteriorem locum haut quidquam notare eminentioris aut tenuioris dignitatem; sed esse nudum ordinem inter pares dignitate; ac inter tales revera tinere tritum illum versiculum: *ultimus & primus sunt in honore pares.* Nam illud *Ausonii pænezyr. ad Gratianum*: *nulla est quidem contumelia secundi, sed ex duobus gloria magna prælati* locum duntaxat habet, cum prælatio ob majorem in prælato præstantiam facta est. Sed & illud *Grotio* d. l. notatum, eundem morem antiquitus in Christianorum regum ac populorum conventibus, quibus ad constituendum Ecclesiæ velut universalis corpus concurrebant, obtinuisse, ut qui primi Christianismum professi forent, in conciliis ad rem Christianam pertinentibus præcederent cæteros. Quo argumento nonnullis præcique niti placuit ad asserendam sibi præ cæteris præminentiam, tanquam jure sibi debitam, etiam in aliis quibuscunque congressibus. Enimvero ut ut in istis conventibus sacris forte non sine ratione dictus ordo fuit observatus: tamen ut in omnibus aliis congressibus idem observetur, aut ut ex sola antiquitate professionis Christianæ eminens præ aliis dignitas alicui generetur, necessarium non videtur. Præterquam enim quod inter decreta religionis Christianæ est, *τῇ τιμῇ ἀλλήλους ἀγαπήειν* *Roman.* XII. 20. Add. *Philp.* II. 3. etiam in conciliis multis sacerdotes primas partes egerunt; seculares in accessorii fere locum venerunt, ac decretis illorum stare jussi. Sed quidquid hujus sit, non statim qui in certo conventu ob certum respectum, qui ipsius dignitatem in universum haut quidquam afficit, alteri cedit: is ubique, & quando ejus respectus ratio non amplius habetur, alteri tenetur cedere. Sicut & in civitatibus videmus quosdam diversis interesse collegiis, & in uno collegio alteri loco cedere; extra illud autem, aut in alio collegio priorem præ eodem locum retinere.

§. 23. Enimvero illud manifestum est, imperio hanc vim inesse, ut prælationem tribuat per modum perfecti juris valituram adversus eum, in quem exercetur. Nam utique præstantius est imperare, quam parere; alterius voluntatem suæ voluntati habere obnoxiam, quam ad alteram se te attemperare. Et necessum est, ut in me adversus illum existat veneratio, cui & protectionem meam debeo, & qui metu poenæ ad justitiam obeunda me potest compellere. Sic ut imperium per se inæqualitatem inter homines introducat. Et si præter venerationem, quæ muneri ejusdem debetur, possit etiam peculiaris existere æstimatio, ex singulari imperantis præstantia proveniens. Nestor apud *Homerum* *Iliad.* α. *Neque tu Pelide velis contendere cum rege ex adverso; nam nunquam æqualem sortitus est honorem Scepteriger rex, cui Jupiter honorem dedit.* Et si Achilles magis ductum Agamemnonis, quam imperium proprie dictum agnoscebat. Sed &

illud apertum est, quo amplius est imperium, & efficacius, eo majorem id dignitatem imperanti apud subiectos circumponere. Quin ipsa imperii duratio, etsi per se ad vim ejusdem nihil faciat, imperantis tamen dignationem non mediocriter auget. Id tamen non obstat, quo minus subditus eum, qui ipsi imperat, hicce honoris fundamentis excelsat, quæ quæ tantum jus imperfectum producunt. Unde nimis ambitiosum erat, quod Imp. Hadrianus æmulum sese in quovis artis genere eminentibus ferret. Item quod Alexander, cum apud Homerum legisset, Græcos vovisse, ut Ajacis aut Diomedis aut Agamemnonis fors exiret, dixerit: *occiderem illum, qui me tertium nominasset*. Nam ducis gloriæ nihil detrahit, robustiores sub se habere bellatores. Non de nihilo tamen apud *Tacitum Agric.* Domitianus judicabat: *ducis boni Imperatoriam esse laudem*. Inter eos vero, qui in eadem rep. vivunt, existimationi intensivæ certam velut mensuram constituere, & ad præcedentiam præ altero perfectum jus concedere illius est, qui summum in civitate habet imperium. Quem iste locum cuique assignaverit, eum uti adversus concives recte tueri quis potest: sic & eidem omnino adquiescere tenetur. Vid. l. 3. D. de officio pratoris. Recte quoque emeritus iste centurio apud *Livium* l. 42. c. 34. *aquum est, omnia honesta loca ducere, quibus rempublicam defensori suis*. Et licet forte unus vel alter præter meritum præstantioribus videatur prælatus; tamen nihilo secius tanquam contemtor potestatis summæ plecti poterit, qui aut illorum locum velit sollicitare aut suo contentus non esse. Vid. l. 1. C. ut dignis. ordo servetur. Huc spectat etiam, quod Solon apud *Diogenem Laërt.* aulicos calculis assimilat. Nec incommode huc trahi potest illud M. Terentii apud *Tacitum* A. VI. *Non est nostrum aestimare, quem supra ceteros, & quibus de causis extollas. Tibi summum rerum judicium dii dedere; nobis obsequii gloria relicta est. Uti & illud Luciani iudicio vocalium: Est pulcrum, unamquamque litteram, in eo ordine, quem primum sortita est, manere: transcendere vero eo, quo non oportet, ejus est, qui jus & æquum solvit. Et qui primus vobis hac leges finxit & formavit ordinem, per quem sua quibusque litteris præsentia dignitas firmiter permanet, definivit Plinius l. 9. epist. 5. Discrimina ordinum dignitatumque, si confusa, turbata, permixta sint, nihil est ipsa æqualitate inæqualius*. Recte tamen fecerit princeps tollendis hominum ambitionum querelis, si in assignando loco honoratiora fundamenta dignitatis, supra enumerata, insuper non habeat: ac in primis singularia in rempublicam merita, quæ eminente potius existimationis gradu, quam pecunia, aut similibus præmiis is remunerari inter subtiliores regnantium artes est. Vid. *Xenophon. Cyropæd.* l. 8. ubi memorat: quo ordine Cyrus convivas suos collocaverit. Eoque magis, quod nisi dignitas & prærogativa eminentium civium mensuretur ex beneficiis & auxilio, quod ab ipsis in tenuiores proficiscitur, aut proficisci potest, inter inania sit referenda. Quia tamen molestum foret principibus, si quidem semper cuique ex intrinseca sua dignitate locus foret assignandus, tam sæpe suorum civium recensionem instituere, in qua non posset non longe maxima pars eorum offendi, cum plerique non eos soleant numerare, quos à tergo reliquerunt, sed quos sibi prælatos cernunt: expeditissimum visum, saltem primariis civibus ex muneribus, quibus in rep. funguntur dignationem assignare. Add. *Baco serm. fidel.* c. 53. Ubi itidem querelis ansa præcindetur, si merentibus, & idoneis talia munera conferantur; alias enim obtinebit illud *Claudianus in Eutropium* l. 2. *Quis non Consule tali visus honos?*) Si- que

que ipsorum munerum ordo apte sit dispositus. Ordo autem munerum in republica in universum hic maxime videtur concinnus, si eo major cuique adhaereat dignatio, quo præstantiora negotia, & ad summam reip. plurimum facientia per id obeantur, & quas nobilissimas animi artes requirant. *Ovidius metam.* l. 1. 3. *Ratem qui temperat antea Remigii officium.* Apud *Homerum Iliad.* α. præstantia muneris sanguini, ac fortitudini præfertur. Sic enim Nestor ad Achillem: *Si vero tu fortis es, deaque te genuit mater: At hic quidem potentior est, quia pluribus imperat.* Fit tamen aliquando, ut quibusdam muneribus in republica quo plus honoris, eo minus imperii & potentiae tribuatur, & vice versa; ne dignitati circumpositæ opes magistratus in perniciem reip. arment. Vid. *Bodinus de republica* l. 2. c. 6. p. m. 501. In singulis autem munerum generibus eo dignior quisque habeatur, quo nobiliore opera fungitur. Et si & hoc sæpissime contingat, ut unum quidem munus in se altero sit nobilius; non statim tamen omnes & singuli, qui nobiliori muneri operam dant, omnibus & singulis in altero munere constitutis præferantur; sed ut v. g. qui princeps est in posteriori munere cedat quidem ei, qui priori in munere primas obtinet, reliquis tamen omnibus primo subordinatis præferatur. Illud rarius est, ut ex homine munus dignationem mutuetur; quod Thebis officio Telearchæ contigit, postquam Epaminondas id gesserat. Vid. *Plutarch. in preceptis gerenda reip.* Et si circa intrinsecam insignium honoris & dignitatum æstimationem verum sit illud *Salustii Jugurth.* Perinde, quasi prætura, & consulatus, atque omnia alia hujuscemodi per se ipsa clara, & magnifica sint: ac non perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinent, virtus est. Nec insuper habendum illud *Antisthenis*, qui aliquando Atheniensibus tuadebat, ut asinos decernerent equos esse. Quod cum illi à ratione alienum dicerent; At, inquit, duces apud vos sunt, qui nihil didicerunt, & tantum decreto vestro declarati sunt; apud *Diogenem Laertium* l. VI. Quod si vero ipsi cives inter sese super loco conventionem ineant, aut si in aliqua civitate certus ordo sit per consuetudinem introductus, utrumque legis vim obtinebit, siquidem à supremo imperante ipsi non fuerit contradicendum. Vid. l. 2. C. *ut dignitatum ordo servetur.* Notandus quoque locus apud *Suetonium Vespasiano* c. 9. *Uti notum esset, utrumque ordinem non tam libertate inter se, quam dignitate differre, de iurgio quodam senatoris, equitisque Rom. ita pronuntiavit: Non oportere maledici senatoribus: remaledici civile fasque esse.* Cui conspirat illud *S. phochs Ajace flagell.* ἐγὼ γὰρ ἀνδρὶ σὺν ἡμῶ ἐχῶ κλύοντι φλαῦρα, συμβαλεῖν ἔπη κακὰ. Nam ego quidem illi ignosco, qui maledictis provocatus remaledicit.

§. 24. Quod si autem inter se sint comparandi eminentes viri diversarum civitatum, patet, fundamenta intensivæ existimationis ne inter hos quidem aliud parere, quam aptitudinem recipiendi venerationem ab his, qui istis fundamentis minus pollent. Idque sive præstantior ille in civitatem alterius tanquam peregrinus veniat, sive in loco tertio congregiantur. Nisi princeps civi suo injunxerit, ut peregrino cedat; aut tertius apud quem convenitur, rem definiverit, aut conventionem vel consuetudine res sit decisa. Adeoque ne ipsa quidem præstantia muneris, quod quis in sua civitate gerit, jus ipsi dat sese præferendi civibus alienæ reip. qui tali dumtaxat munere gaudent, quod ipse in sua civitate præcedebat. Nam quod jus valet adversus cives, id non statim valet adversus alios. Prorsus uti leges aliarum civitatum nos haud-

quidquam stringunt. Add. *Memoires de Viquefort touchant les Ambassadeurs* p. 519 seqq. Neque obstat, quod extraneus ille titulum ejus, quicum contendit, in ipsius civitate præcellit. Nam in cujusque civitatis arbitrio est, quem valorem apud se velit imponere titulis, aliisque honorum insignibus, quæ abs se aut aliis collata sunt. Quin & officiorum, quorum amplitudine ut plurimum dignitates mensurantur, diversus apud diversos valor. Ipse quoque solidæ artes alibi plus, alibi minus æstimantur. Sicut alibi pacis, alibi belli artes pluris fieri notum est. Cum primis autem circa vocabula dignitatum gradus exprimentia observandum, quod illa non solum diversis in civitatibus diversas noceant dignitates, sed etiam in eadem civitate aliquando plus, aliquando minus valeant: prout tractus temporis aliarum quoque rerum pretia minuere aut intendere sœvit. Scilicet existimationis exteriora signa valorem determinatum habent ex inpositione singularum civitatum; cûs fundamenta existimationis intensivæ in se, & prout sapientibus æstimantur, valorem ubique suum obtineant. Unde nulli non virtuti, & eximiiis artibus, aut functionibus tuus est honos. Sed ex illis solis certa honorum insignia suo jure apud externos postulare nemo potest, nisi modis supra dictis jus illud sibi quæserit. Verum quia insignia honorum ubique ob eximie virtutis opinionem tribui præsumantur, cultissimæ quæque gentium exterorum honoribus eandem fere venerationem tolent deferre, quam ipsorum civitas iisdem assignat. Id tamen ex civilitate & humanitate, non ex obligatione aliqua perfecta præstare videri volunt. Quanquam nec desunt, apud quos extranei honoris in exiguo sunt pretio. Sic enim *Ciceroni* peregrini nonnulli, splendidis familiis orti, vocantur non absolute, sed domi, aut apud suos nobiles; scilicet quod peregrinæ nobilitati Romæ non idem esset valor, atque in sua cuique civitate. *Ejusdem* est vox valde intolens in orat. pro *M. Fonteo*: *An si homines ipsos spectare convenit, non modo cum infimo civis Romano, quisquam amplissimus Gallia comparandus est?* Sic quis ignorat, quatenus honos Olympionicis apud Græcos quondam habitus? Quo nomine eorum levitatem perstringit *Cicero* pro *L. Flacco*. Eundem si apud alios, quæis tanti æstimate non fuerunt vires corporis, aut dexteritas, exhiberi sibi postulassent, rideri merebantur.

§. 25. Denique cum plurimas apud gentes natalibus aliqua dignitas judicetur ad hære, hoc loco non abs re fuerit curatius inquirere, quidnam nobilitati sanguinis subfit, & quo illa in se spectata valore sit æstimanda. Quam vix ullibi majoris fieri putaverim, quam apud Indos, de quibus *Hieron. Orosius de reb. gest. Emanuel. l. 2. Si vir ignobilis nobiles attingat, nobilitatem contaminari, genusque pollui censent, & tam insignem injuriam illata cedere miseris hominibus, qui in eos inciderunt, ulciscuntur. Idcirco qui nobiles non sunt, quoties iter faciunt, voces edere coguntur. Nobiles vero cum eos adventare ex vocibus illorum præsentiant, eos desistere de via jubent: & sic fit, ignobiles mortui, nobiles macula sempiterna periculum depellant. Illis neque nobilitatem obscurari flagitiis, neque generis obscuritatem illustrari virutibus concessum est: sed omnibus illa conditio necessario subeunda, in qua majores illorum versati sunt. Iidem nobiles, quos Malabarica lingua Nairos vocant, id sibi privilegium asserunt, ut cum alienis uxoribus concumbant, quando, & ubi placet. Et filiorum quis apud uxorem sit, (cujus signum est clypeus ad fores positus,) maritus non*

non audet in propriam domum introire. *Phil. Baldeus descript. ora Malabar. & Coromandel, c. 26. & de Idololat. Indorum part. 2. c. 16. Mandelsloh. itiner. l. 2. c. 10. Add. Abrah. Rogerius de Braminibus c. 1. 2. Diodor. Siculus l. 1. c. 74.* Id igitur in aprico est, natales nobiles per se haudquidquam tribuere præstantius temperamentum corporis, utut sæpe bonitas alimentorum aliquid huc faciat; aut præstantiorem animum, eximiamque vim ingenii: sed plebejis ex natalibus æque feliciter hæc posse provenire. Nec alio ordine in producendis nobilibus, quam plebejis, natura procedit. Sed & pari sanctimonia plebejorum quam nobilium matrimonia coluntur aut coli possunt. Nec facile quis præstiterit, minus frequenter auratos thoros ab adulteris perfurtari, quam modicas spondas. Imo apud *Euripidem Hippolyto Coron.* de adulteriis dicitur: *ἐν ῥυπαρίᾳ δέμας τὸ δὴ ἦρξεν ἡλκείαισι γένεσθαι κακόν.* Claris è familiis hæc labes cæpit adspergi in famineum genus. Adeo ut si vel maxime virtus parentum in prolem semper transfunderetur; multis tamen difficillimum sit futurum probatu, abs prima stirpis origine intaminatum, & citra alieni mixturam sanguinem ad sese demissum. Vid. *Dio Chrysostomus orat. XV. post initium. p. m. 2. §. 6.* Et *Grotius l. 2. c. 7. §. 8.* Sed nec illud vulgatum, fortes creantur fortibus & bonis, adeo citra exceptionem est, quin in contrarium æque invaluerit, heroum filii nonne. Marius apud *Salustium Jugurth.* Majores eorum omnia, quæ licebat, illis reliquere, divitias, imagines, memoriam sui præclaram: virtutem non reliquere, neque poterant: ea sola neque dono datur, neque accipitur. Porro plebeji non semper deterius educantur, quam nobiles; imo sæpe quo plura his media indulsit fortuna bene excolendo animo, eo turpius iisdem ad luxuriam, segnitiam, aliorumque vitiorum alimenta abutuntur. Recte *Plato Alcibiade I.* Bene natos, si & bene educati fuerint, probabile est ad virtutem perfectos fore. Et ipsa res ostendit; multos nobilium degeneres majorum gloriam obfuscasse. *Aristoteles Rhetoricorum l. 2. c. 15:* Est autem nobile (*δυνατός*) ex generis virtute; generosum (*γενναῖον*) vero ex eo, ut non deficiat à natura. Id quod plerumque non accidit nobilibus, sed sunt multi abiectionis. Add. *Stobæus serm. 84. 85.* Multos quoque obscuro natos loco per suam virtutem ad summa provectos constat: nec solus *Tydidēs* melior patre. Quanquam autem *Isocr. encom. Helena* nobilitatem inde commendat, quod non unicæ teræ fortunæ bona, celeriter aut intereat, aut transeat ad alios, sed semper ap. eosdem maneat, eoque pulcherrimum liberis patrimonium eam relinqui; tamen si vel propria virtute sis subnixus, vel eo nomine peculiaribus juribus in civitate fruaris, merito inter inania est referenda. Inde in ipsa quidem natura nulla adparet necessitas, quare aut in munera, aut in existimationis paternæ gradum solos ob natales filius debeat succedere: præsertim cum ultimo demum omnes ex eadem stirpe genus deducamus. Marius apud *Salustium Jugurth.* Ego naturam unam & communem omnium existimo, sed fortissimum quemque generosum esse. Ille autem non tam majorum quam propria æstimatur præstantia, qui sequitur illud *Tibulli lib. 4.* *Quamquam antiquæ gentis superant tibi laudes. Non tua majorum contenta est gloria fama, Nec queris quid quaque iudex sub imagine dicat. Sed generis præscos contendis vincere honores. Quam tibi majores, maius decus ipse futurus.*

§. 26. Nihilominus multis civitatibus placuit, ut præclare meriti cives statum illum, certis privilegiis, certoque existimationis gradu donatum, in quem ipsi per civitatem sunt locati, in sobolem suam per nativitatem velut aliquam hæreditatem trans-

mitterent. *Lesbonactes* orat. hortatoria: ἦ ἐν τοῖς δαῖσις αὐτῶν ἀγαθὸν γινόμενον οἱ παῖδες δι' ὧν οἱ νομίζονται. *Eorum, qui periculosis temporibus strenue se gesserunt, posteri nobiles habentur.* Sane enim natales nobiles præ plebejis naturaliter nihil habent eximii; sed ea prærogativa oritur ex impositione & indultu civitatis, quæ constituit, ut certus status, cui annexa certa jura, gradusque existimationis, in aliquem semel collatus ad ipsius posterios citra novam collationem per solos natales derivetur. Quæ impositione sublata, vel splendidissimi natales à plebejis ne hilum quidem discrepabunt. Add. *Huarius* scrut. ing. c. 16. p. m. 488. seqq. Unde quando princeps plebejum inter nobiles transcribit, in ipsius natura, ortuque nihil immutat, nec novum aliquem vigorem ejus animo infundit; sed jubet ipsum ceteri statu plebejis contradistincto, quem una cum adherentibus jurbus ad posterios suos sit transmissurus. Cui illustrando facit commentum Amasis regis Ægyptii, qui ut ostenderet, obcuritatem generis non obesse, quo minus regi sibi factò honos exhiberetur, auream pelvim, in simulacrum dei conflatum adorandum exposuit. *Herod. Eut.* Vice versa si quis ordine nobilium ejiciatur ob delicta, aut quod legibus nobilium in sua civitate positis conformem sese non gesserit, ejus sane neque natura, neque animus mutatur, aut quem ex majoribus traxit sanguis; neque efficitur, ut nobilibus parentibus non sit natus: sed adimitur duntaxat ipsi status, atque jus nobilitati in ea civitate competens. Quo factò statim plebejus est. Quemadmodum neque legitimatio, neque natalium restitutio aliquid in natura mutant, sed meros tribuunt effectus morales. Quo sensu capiendum est illud apud *Eurip. Phœnissis*: ὃ μὴ καλόν, ὃ πῶς ἔφυ καλόν, ὃ δ' οἱ μὴ νόμι μοι παῖδες, ματρί λόχδμα, μίασμα πατρός. *Nam id quod honestum non est, non sit honestum unquam, neque liberi illegitimi, matri turpis partus, patri probum.* Vid. tit. *Cod. de jure aur. annolorum. & de natal. restituendis.* Huc facit, quod *Nic. Machiavellus* hist. Florent. l. 3. tradit. Cum post oppressum ducem Athenarum summa rerum Florentiæ ad plebem rediisset, exclusis lege à magistratu gerendo nobilibus Bencho Boundelmontio, equestris dignitatis viro, ob strenuam operam in bello Pitano navatam, præmii loco fuisse datum, ut in populi classe censeretur, seu pro plebejo, haberetur. Idem beneficium aliis nobilibus collatum refertur ab eodem l. V. Et apud Romanos P. Clodius per adoptionem à Patriciis ad plebem transibat, ut tribunus pl. posset fieri.

§. 27. Fatendum tamen est, plerasque gentes in conferenda nobilitate præstantes quasdam artes & egregia merita respexisse. Quibus qui enituerat uti recte reliquos dignatione eminebat; ita largius judicabatur æstimari virtus cujus præmia ad istos quoque derivarentur, quos natura quilibet quam carissimos habet. Præsertim cum ea res speraretur civium virtutem extimulatura, acrius affectandis ejusmodi præmiis. Simul proles ista, domesticis exemplis excitata, parentum virtutem æmulatura credebatur, splendoremque illum iidem, quibus partus erat, artibus tuitura. Nec minus putabantur parentes operam daturi, ut quantum in se prolem sibi non indecorem reip. repræsentarent. Cui consequens erat, ut postquam nobilitatem sorte nascendi adquiri receptum fuit, curiole circa deligendas uxores versarentur nobiles, ne dispari se genere miscentes proli suæ ista jura interverterent: an ut æqualium potius, quam inferiorum filix in consortium ejus dignitatis adsciscerentur, aut ne nobiles pauperculæ post ditium mercatorum filias haberentur. Ac ne proli fortasse super natalibus lites olim moverentur,

tur, accurate majores longa serie annotare rationis erat. Cum contra plebejis super-
vacuum foret, avos proavosque ambitiose disponere; quippe quibus ex natalibus nihil
privilegii, sed propria cuique virtute & industria nitendum.

§. 28. Hicce illustrandis non abs re fuerit Romanorum super nobilitate instituta
curatius excussisse. Ut igitur suam illam hominum colluviem Romulus in iusti
formam populi componeret, ex universa multitudine centum delegit, consilio sibi
præstò futuros, quos Patres adpellari placuit, exprimendo muneri aut propter ætatem:
reliqui plebs manere. Istorum progenies patricii dicti, simplicissima denominatione,
quali Patrum posterii; aliis ideo, quod hi soli patres suos possent ostendere: cum cæte-
ra turba fugitivorum fuerit, nec valentium proferre patres ingenuos, verbo, terræ fi-
lii. Vid. *Plutarch. Romulo, & quæst. Romanis*. In eam rem argumento usi sunt, quod quo-
tiens patricii convocarentur à regibus, præcones quemque suo ac paterno cicerent no-
mine; plebejos vero ministri quidam cornibus bubulis confertim buccinantes in con-
cionem excitaverint. Etiam more suo *Dionys. Halicarn. antiq. Roman. l. 2.* institutum hoc
mollius interpretetur, evocationem patriciorum per præcones honoris, plebis per cornua
celeritatis causa factam asserens. Contra *Dionysium* tamen videtur valere illud *De-
cii* apud *Livium l. X. c. 8.* *En nunquam tanto audistis, patricios primo esse factos non de cælo
demissos, sed qui patrem cicer possent, id est, nihil ultra quam ingenuos? Consulem jam patrem
cicer possunt, avumque jam poterit filius meus.* *Juvenalis sat. 8:* *Et tamen ut longe repetas, lon-
geque revolvās Nomen, ab infami gentem deducis asylo. Majorum primus quisquis fuit ille tuo-
rum, Aut pastor fuit, aut illud, quod dicere nolo.* Unde adparet, ad primæviam in
urbe Romana nobilitatem adquirendam sufficisse, ut quis ex legitimo natus esset ma-
trimonio, parentibus ingenuis. Scilicet in novo populo omnis repentina atque ex virtute nobi-
litas est. *Livius l. 1. c. 34.* Inde quoque est, quod patricii solis sibi gentem esse jactarent,
ipsoque inter se gentiles esse. Sic enim gentiles definiuntur à *Cicrone in Topicis*; qui
inter se eodem nomine sunt, ab ingenuis oriundi, quorum majorum nemo servitutem servierit,
qui capite non sunt deminuti. *Boetius* itidem in *Topicis*: Gentiles sunt qui eodem inter se nomine
sunt, ut *Bruti*, *Scipiones*; quod si servi sunt, nulla gentilitas esse potest. Quod si libertinorum nepo-
tes eodem nomine nuncupantur, gentilitas nulla est, quoniam ab ingeniorum antiquitate gentilitas
dusitur. *Ictus Cayus* instituit. Libertinorum aut servorum gentilitas non est. Et si posterioribus
temporibus plebejos quoque gentem sibi asseruisse constat. Add. *Franc. Connanus com-
ment. jur. civil. l. 2. c. 11.* Sic hodieque linguæ, quæ ex Latina profluxere, nobiles solent
vocare gentiles homines. Enimvero cum deinceps plebeji quoque honesta cum ingenuis
inirent connubia, & lapsu temporum labes illa, si quæ fuit, sordidæ originis exole-
ret; inde ut alia differentia à plebejis distinguerentur patricii, sacris gentilitatis institutis
peculiarem sibi sanctimoniam circumponere sunt aggressi. Quo nomine sibi solis defer-
ri posse magistratus contenderunt; quasi qui soli haberent aulpicia. Vid. *Livius l. IV. c.
2. VI. cap. 42. X. 7.* Quod ludibrium tamen postea plebs non immerito explosit.
Quamquam & plebejorum quidam, eludendæ isti patriciorum prærogativæ, privata sibi
sacra instituerunt. Quæ cum in hæredes transirent non sine onere, quomodo per coëm-
tiones extincta sint, docet *Cicero pro Murana*. Add. *Godofr. ad Ciceronis epist. famil. VII. 29:*

§. 29. At cum deinceps senatoria dignitas, & magistratus, qui hæcenus penes solos
patricios

patricios fuerant, cum plebe communicarentur, factum est, ut Romani dehinc nobilitatem non tam ex antiquitate generis & patriciatu, quam multitudine imaginum æstiment. Ex quo tempore familiæ nobiles in patricias & plebejas distingui cœptæ. *Livius* l. X. c. 7. *Numerarentur triumphi plebejorum: jam ne nobilitatis quidem sua plebejos pœnitere. Idem* l. VI. c. 37. *Ex ea die in plebem ventura omnia, quibus patricii excellant, imperium atque honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem.* Equites autem ex institutis civitatis Romanæ nobiles proprie loquendo non erant. Nam quod est apud *Tacitum* *Agricola*, cum habuisse utrumque avum procuratorem Cæsaris, *que equestris nobilitas est*; hunc habet sensum: ut eorum, qui ex senatoriis sunt familiis, nobilitas ex magistratibus curulibus æstimatur; ita inter equites procuratorem Cæsaris fuisse aliquod instar nobilitatis habet, cum post præfecturam prætorii vix splendidius munus in illum ordinem ut talem cadat. Sic igitur posterioribus temporibus Romæ nobiles non constituiebant peculiarem ordinem, & per insignia jura à reliquis distinctum; sed prout quis multos fumos Equum cum Dictatore magistros in atrio dispoluerat, aut propria virtute ad honores aspiraverat, ita majorum, aut propriis meritis nobilis censebatur. Quo facit illud *Claudiani* paneg. de Probino & Olybrii consulatu: *Quemcunque requires Hac de stirpe virum certum est de consule nasci. Persasces numerantur avi, semperque renata Nobilitate vigent.* Quamquam autem Romæ multi magistratus non minus belli quam pacis tempore valebant, puta, dictatores, magistri equitum, consules; prætores: tamen quia pax est velut ordinarium tempus reip., bellum extraordinarium, adeoque magistratus isti & adpellatione, & indole sua pacem magis quam bellum viderentur spirare; adparet, paci magis quam bello originem suam debere nobilitatem Romanam. Neque vero congruens erat, ex simplici virtute bellica, & quæ non esset conjuncta cum munere & artibus ducis, nobilitatem derivare, quæ quidem peculiarem ordinem, & multis juribus præfulgentem constitueret in tali rep., in qua communis omnium civium velut professio erat militia. Sic igitur apud Romanos nobilitas non tribuebat peculiarem ordinem in civitate, nec ex illa aliud fere emolumentum, quam quod majorum imagines aditum ad honores faciliorem panderent.

§. 30. Ex hisce manifestum est, ab ista diversum esse genium nobilitatis hodiernæ in plerisque Europæ regnis. Nam apud nos nobiles peculiarem ordinem constituunt, à reliquis civibus dignitate & eximiis juribus distinctum. Dein nobilitas etiam citra officium publicum confertur ab eo, qui summum in rep. habet imperium, & quidem non ita frequenter togatæ, quam bellicæ virtutis intuitu. Cujus rei inter alia argumentum est, quod nobiles familiæ tam inter se, quam à plebejis distingui soleant insignibus, quæ clypeo sustinentur, imposita galea, & inde armorum nomine veniunt. De quorum antiquitate testari potest illud *Diodori Siculi* l. V. c. 30. *Arma Gallis sunt scuta ad staturam hominis porrecta, & insigni proprio variegata. Quidam ancas bestiarum imagines, tam ad defensionem, quam ornamentum affabre factas præferunt. Aeneis præterea galeis cum magnis appendicibus ad prolixam ostentationem factis capita muniunt. Nam vel cornua affixa, vel avium quadrupedumque facies in illis expressas habent.* Addat. *Hobbes Leviath.* cap. X. De causis autem, quare virtuti bellicæ tantum istæ nationes detulerint, cum apud Chineses contra eruditi militares viros præcedere soleant, ita est habendum.

Equi-

Equidem in se non minoris sunt, quæ togati in remp. possunt conferre, quam quæ sagati. Leges salutare condere, jus integre dicere, opes civitatis per artes & commercia introducta augere, eloquentia populi tumentes animos mulcere, & in quam partem expediat flectere, consilio exterorum conatus adversum nos subtiliter investigare, atque eludere, præclarissima utique sunt, & quovis honore digna. Neque ista tamen semper, apud imperitos inprimis, sat ample æstimantur, tum quod artes, ex quibus talia promanant; non adeo in oculos incurrunt, & à plebe parum intelligi possunt; tum quod cum tranquillitate quadam, & citra impetum atque periculum sese videantur explicare. Quæ omnia in virtute bellica secus sunt. Atque inde, quanquam administratio togata citra fortitudinem atque firmitatem animi non possit obiri; longe tamen splendidius creditum apud Martii spiritus populos, & qui sanguine quam sudore rem querere maluerunt, contra tam terribilem armorum adparatum, & ubi præsentem omnia mortem intendant, intrepidum offerre pectus, & pretiosissimam rerum humanarum periculo exponere, ut cæteris eo tutius ævum exigere liceat. Add. *Arist. probl. sect. 27. quest. 5.* Sic & plerisque in regnis Europæ nobiles prædia sua feudorum nomine possident, à multis immunia oneribus, quibus plebejorum bona premuntur, ut isti militarem operam reip. præstent. Cujus rei origo videtur insinuari apud *Lampridium Alexandro Severo*: *Sola quæ de hostibus capta sunt, limitaneis ducibus & militibus donavit; ut eorum ita essent, si heredes illorum militarent, nec unquam ad privatos pertinerent, dicens: autentius eos militaturos, si etiam sua rura defenderent.* Inde quoque nobilibus mercaturam exercere insolitum, non quod illa in se habeat quid inhonestum & sordidum, sed ne per eam nobiles à studiis militaribus abstrahantur, & feuda sua atque privilegia gratis possideant. Et si quibus in civitatibus nobiles citra diminutionem dignitatis mercaturæ dant operam, tuto judices licet, eam nobilitatem ex militia hant quidquam originem ducere. Conf. *Bodin. de rep. l. 3. c. 8. p. n. 560.* Aliqui tamen hujus rei rationem petunt ex *Ecc. 25. 29.* & quia, uti *Cicero Offic. l. aut: nihil proficiunt, nisi admodum merentur.* Facit etiam hoc, quod tradit *Herodotus l. 2.* apud *Ægyptios, Scythas, Persas & Lydos*, denique apud omnes fere barbaros haberi pro ignobilioribus civibus eos, qui artificia discunt, eorumque liberos; generosiores autem eos, qui à manuariis operibus abstineant, præsertim qui cessent obbellum. Add. *l. 6. C. de dignitatibus l. 3. C. de commerc. & mercator. Aristot. polit. l. 3. c. 3. Siracid. 38. v. 25. seqq. Cicero Off. 1. Iliberales & sordidi quasi mercenariorum omnium quorum opera non quorum artes emuntur. Est enim in illis ipsa merces autoramentum seruitutis.* Quin & Romæ lex nata à *Q. Claudio tribuno plebis*, ne quis senator, quive senatoris pater fuisset, maritimam navem, quæ plus quam trecentarum amphorarum esset, haberet. Id satis habuit ad fructus ex agris vectandos, quasiis omnis Patribus indecorus visus est. *Liutius l. 21. c. 63.* Cum contumelia quoque *Juvenalis sat. 14.* dicitur: *Vilis sacci mercator olentis.* Et quandoque contumeliosum habetur pro pecunia quid ab aliquo velle obtinere. Add. tamen *Bodin. de rep. l. 3. c. 8. p. m. 546. seqq.*

§. 31. In quibusdam tamen civitatibus exigua natalium dignatio, & sua cuique ex virtute proprie, meritis in remp. ac muneribus nobilitas. *Diodorus Siculus l. 1. c. 92.* de laudationibus funebribus apud *Ægyptios*: de genere quidem nihil, ut *Græcorum consuetudo habet, memorant, quin omnes aque nobiles in Ægypto esse censent, sed ut à puero educatus*

Et institutus, Et ad virilem aetatem progressus pietatem in deos, justitiam, itemque continentiam, Et alias virtutes coluerit, recensent. Tullius Hostilius apud Dionys. Halicarn. l. 3. ἔνδ' ἐν ἀλ-
 λῶν τινὶ καὶ ἑρπύλλῳ δὲ ἵππεσιν ἔα δὲ χεῖν νομίζομεν, ἀλλ' ἐν δόξει ἡ nulla alia re quam vir-
 tute humanam nobilitatem constare ducimus. Vetus Poëta. Α. νῆς ἀέλις. ὅσα αὖ ἐν δυτ' ὄψε-
 Vir optimus nunquam fuerit ignobilis. De moribus Turcarum Auger. Busbequius epist. 1.
 Turca neminem ne suorum quidem, nisi ex se pendunt: sola domo Othomanorum excepta, qua suis
 censetur natalibus. Add. quæ ibidem de Gianizaris tradit. Add. Bodinus de rep. l. 3. c. 8. p. m. 557.
 Martinus prefat. histor. Sinica. A vetustate sanguinis nulla apud hanc gentem nobilitas, Pauperri-
 mo cuique per literas patet iter ad summa. Et ipse Sinarum Imperator ejusque libe-
 ri in deligendis uxoribus non prosapiam; sed solam corporis formam respiciunt.
 Neuhof. in legat. p. 280. Isthæc uti à moribus nostris abhorrent; ita illud à sapientibus
 recte inculcat, non debere nobiles solo sanguine, sed multo magis virtute niri. Seneca
 Hercule Furiente: Qui genus jactat suum aliena laudat. Boëtius de consolat. philosoph. Quid
 genus Et proavos strepit? Si primordia vestra, Autoreque Deum spectes. Nullus de genere
 extat; Ni vitii priora fovens Proprium deserat ortum. Horatius Serm. l. 1. sat. 6. ad Mœ-
 cenenatem: Referre negas, quali sit quisque parente Natus, dum ingenuus. Claudianus l. 7. de lau-
 dibus Siliiconis. Lectos ex omnibus oris Evehis: Et meritum, nunquam cunabula queris. Et qua-
 lis, non inde satis. Add. Seneca de beneficiis l. 3. c. 28. & epistola XLIV. Canulejus apud Li-
 vivium l. IV. c. 3. dum nullum fastidiatur genus, in quo eniteret virtus, crevit imperium Roma-
 norum. Herodianus l. 5. c. 1. Fortune munera etiam parum dignos exornant, animi virtus pro-
 priam cuique gloriam conciliat. Et claritas quidem generis, divitiæque, atque id genus reliqua, etsi
 beatorum propria putantur, minime in ipsis utpote ab aliis tradita, laudantur. Graviter quoque
 Antigonus fortis centurionis ignavo filio ad honores aspiranti; πᾶς ἐμοὶ, inquit, αὐ-
 δειστορίας εἶναι καὶ πατερορίας ἵμεναι. apud Plutarch. de vitio pudore, & in apophth.
 Plato in Theateto. Innumeri unumquemque nostrum avi atque proavi antecesserunt, quorum in-
 namero divites Et inopes, reges Et servi, Barbari Et Græci innumerabiles præcessere. Similis lo-
 cus extat apud Dionem Chrysostomum orat. XV. de servitute. Hoc fieri non potest, ut ab omni
 ævo aliquod sit hominum genus, in quo non innumerabiles liberi sint procreati, nec pauciores, qui
 servitutem servierint: Et tyranni, Et reges, Et vineti, Et stigmati notati, Et cauponæ, Et sutores,
 aliarumque quæcumque inter homines sunt, conditionum fuerint, omniaque opera, omnes vivendi
 conditiones, omnes fortunas atque calamitates vicissim sint experti. Addit, ideo heroum genus
 ad Deos à Poëtis relatum, ut ne, dum ulterius id investigatur, ejusmodi fordes detege-
 rentur. M. Seneca l. 1. controvers. 6. Quemcumque volueris revolve nobilem, ad humilitatem
 pervenies. Huc facit illud Lycurgi factum, exemplo duorum canum ostendere conati,
 magis per disciplinam, quam naturam ad virtutem nos formari; apud Plutarchum apophth.
 Laconicis, & de educ. liberis. Sic & novi homines antiquis nobilibus, sed degeneribus, re-
 cte occurrunt illud Iphicratis apud Plutarch. apophth. cui cum Harmodius unus de præfici illius
 Harmodii posteris exprobraret ignobilitatem, respondit: μέν μ' ἀ me incipit genus, tuum in
 re desinet. Add. Philo Judæus de nobilitate. Stobæus serm. 84. 85. 86. 87. Th. Browne de religione
 Medici part. 2. c. 1. Vulgum cum dico, non plebeculam tantum Et infima sortis homunciones intel-
 ligo. Est Et inter patricos plebeja quadam Et ignobilis turba, ex eodem prorsus luto sistam deca-
 res: hominum quidem genus ipsis mechanicis tribue, utcumque animi tenuitate deceret
 censuræ,

cenſes, & crimena pro ſtultitia tranſgat. Sunt etiam qui diſputant; iniquum videri propter ſolos natales, (qui neque per ſe quid virtutis conferunt, & quos nemo ſibi ipſi præſtare poteſt, πολλοὶ γὰρ ὄντες εὐφραεῖς, εἰς κακοί. *multi enim nobiles ſunt degeneres. Euripides Eleetra.*) alicui conferre immunitatem à certis reip. oneribus in fraudem reliquorum civium, aut propriorem aditum ad munia reip. concedere; cum artes ad iſta munera obeunda neceſſariæ in aliis æque, aut magis quam in iſtis inveniantur: multoque magis, ſi quis ex illorum ſit cenſu, de quibus *Ariſtophanes Ranis* act. 3. ſc. 1. v. 2. πᾶς γὰρ ἐχὶ θυνάδας, ὅστις γε πίνῃ οἷδε καὶ βινῶ μόνον; & *Juvenalis ſat. XI. Quibus in ſolo vivendi caſſa palato eſt.* Eſſe denique morbum reip. non mediocrem, ſi ſumma poteſtas civilis circa mandanda munia publica certo ordini ſit ita alligata, ut aliorum opera civium uti nequeat in negotiis, quibus maximè deprehenduntur idonei; præſertim ubi non ſit ipſi conſeſſum egregios viros in iſtum ordinem cooptare. Nam ſi principi alicui nobiles ideo ſint fovendi, ut horum ope reliquos cives eo melius poſſit coërcere, id ſignum eſt poeſtatis titubantis, & paulo minus quam curru jam excuſſæ; dum velut in factionem cum parte civium cogitur coire, nec amplius aperta imperii vi, ſed callidis artibus nititur. Add. quoque *Baco ſermon. fidel. c. 14. & de augment. ſcient. l. 8. c. 3. n. 3.* ubi monet, adſpirantibus ad magnitudinem regnis prorſus cavendum, ne nobiles majorem in modum multiplicentur.

§. 32. Illud demum quæritur, an dignitas, honorumque inſignia in civitate, uti in origine, ſic & in duratione à ſummo imperio civili dependeant? Ubi putamus diſpicendum, an honoris inſignia & jura unice adhæreant alicui muneri in rep., quod conferre ſit penes arbitrium ſummi imperii; an vero tanquam proprium bonum in civem ſint collata. Ubi prius factum eſt, pater, ſommo imperio idem eſſe poteſtatis, quod circa magiſtratus conſtituendos aut removendos. Si non magnanimitatis duntaxat ſpe ſpecimen exhibebat, ſed & civitatis poteſtatem agnoſcebat *Fabius Cunctator*, dum ſibi Dictatori magiſtrum equitum exæquari patienter tulit. Vid. *Livius l. XXII. c. 15. 22.* Quo pertinet illud dictum *Solonis* apud *Diogenem Laërtium*, quod etiam expreſſit *Polybius l. V c. 26. Qui apud tyrannos autoritate valerent, eos calculus, qui in componendis rationibus utitur, comparare conſueverat.* Ut enim iſti interdum majorum numerum, interdum minorem ſignificant: ita & tyrannos horum quemque prout libitum fuerit, aliquando illuſtrem & inclytum, aliquando obſcurum habere & ignobilem. Addendum quoque factum *Amalis regis Ægyptii*, qui ex pelvi ſtatuam dei cujuſdam faciebat, apud *Herodotum Euterpe*. Et hæctenus admittitur illud *Ciceronis pro Plancio*: *Eſt conditio liberorum populorum, poſſe ſuffragiis vel dare vel detrudere, quod velit, cuique.* Et ſi vocabulum detrudendi magis denegationem honoris petiti, quam quæſiti jam ereptionem notare videatur. Verum, ut iſta poſteriori modo à civibus poſſidentur, regulariter ipſis adimi nequeunt, niſi per modum poenæ. Quo facit illud *Ariſtotelis* apud *Alianum V. H. l. XIV. c. 1. Non eſt ſimile, dignitatem aliquam non ſuſcipere, & cum acceperis, ea ſpoliari. Non enim grave eſt non adipiſci: aut cum adeptus ſis, ruſum amittere, id moleſtum eſt.* Huc ſpectat quoque *Dionis Chriſoſtomi Rhodiaca.* Sed quæ honoribus adhærent immunitates & privilegia, urgentibus reip. temporibus ſuſpendi aut tolli utique poſſunt, penſatione tamen, quatenus fieri poteſt facta; cum omnia ejuſmodi privilegia exceptionem ſummæ neceſſitatis reip., intelligantur habere; & abſurdum ſit, illis tantam ſanctimoniam tribuere, ut

ne saluti quidem reip. eadem cedere debeant. Ex dictis etiam colligi potest, quatenus quædam civitates recte potuerint sancire, ut proditorum filii sint *à tempore*. Quale quid in *Antiphontem* Athenis decretum in *ipsum* vita pater. Et Sylla Romæ proscriptorum liberos honores petere vetuit. Scilicet ab honoribus & magistratibus tales excludere potuerunt, existimationem simplicem adimere recte non potuerunt.

CAPUT V.

DE POTESTATE SUMMI IMPERII CIRCA BONA
TAM PUBLICA QUAM PRIVATORUM.

1. <i>Quid potestatis in bona regi sit, si regnum sit ipsius patrimonium.</i> 2. <i>Non ubique cives dominium rerum suarum debent civitati.</i> 3. <i>Summum imperium potest leges ferre, quomodo cives bonis suis uti debent.</i> 4. <i>Idem potest tributa exigere.</i> 5. <i>Quid observandum circa impositionem vetigalium.</i>	6. <i>Et tributorum.</i> 7. <i>De domino eminente.</i> 8. <i>Quid liceat regi circa bona publica.</i> 9. <i>De alienatione regni, & ejus partium.</i> 10. <i>Rex non potest defendere regnum, aut opignorare sine consensu populi.</i> 11. <i>Neque alienare bona, quæ principatum sequuntur.</i>

AD intelligendam potestatem imperii summi in bona civium, observandum; eam profluere vel ex ipsa natura summi imperii per se, vel ex peculiari modo acquirendi imperii. Sane enim non parum interest, an is, qui summum in civitate imperium gerit, sibi ipsi velut cives fecerit, atque primus rerum, quas civitas complectitur, omnimodum dominium adquisiverit; an vero ultro in imperium sit vocatus ab hominibus, qui jam quorundam bonorum proprietatem habebant. Priori casu patet, imperantem in quævis bona civitate contenta non id modo habere potestatis, quod ex imperio per se fluit, sed & quod quivis paterfamilias in patrimonium suum habet; nisi forte ultro quid de jure suo remiserit. Hic igitur si rex istud dominium sibi illibatum servavit, cives sua non alio tenebunt jure, quam quo tervi quondam Romæ peculia sua obtinebant, sic ut eorum possessio sit mere precaria, arbitrio regis, quodcumque visum fuerit, revocabilis. Quamdiu tamen istorum bonorum possessio civibus relinquatur, ex iisdem alimenta & alia vitæ sustentandæ necessaria recte sibi decerpunt velut loco mercedis ob impensam in iisdem excolendis & custodiendis operam. Atque de ejusmodi duntaxat subditis verum est, quod male ad quosvis cives extendit *Hobbes de cive* cap. VI. §. 15. &c. XII. §. 7. singulos cives suum sibi proprium habere, in quod nemo concivium suorum jus habet; non autem proprium ita habere quidquam, in quod non habeat jus ille, qui habet summum imperium. Sicut filii familias proprietatem rerum suarum à patre concessam habent, distinctam quidem à cæteris filiis ejusdem familia, sed non à proprietate ipsius patris. Sic ut in familia filiorum singularum propria sint bona, quæ & quamdiu vult pater. Quod si autem ejusmodi rex de jure suo aliquid remiserit, tantum subiecti in bona sua habebunt juris, quantum regis concessio ostenderit. Super quo à di-

diversis diverso modo dispositum. Sic Pharaon dominus terræ Ægypti quintam partem frugum sibi vindicabat, quatuor partes cultoribus relinquebat. *Genes.* 47. v. 23. 24. 26. Excipiebantur tamen agri sacerdotum, ad quos tertia terræ pars ex donatione Isidis spectabat. Vid. *Diodor Siculus* l. 1. c. 21. 72. & *Grotius ad Genes.* 47. 26. De Indorum agricolis *Sirabol.* XV. Cum regio tota sit regis, ipsi eam conducti operantur pro quarum parte fructuum. Add. *Diodor. Sicul.* l. 2. c. 40. Id quod adhuc hodie in regno magni Mogoris obtinet, ubi & rex heres est suorum ministrorum & mercatorum. Add. *Garcilass. de la Vega Comment. Reg.* I. v. c. 5. Sic in regno Congo nemo proprii quid habet, quod ad heredes transmittere queat, sed omnia regis sunt, qui administrationem & usum bonorum pro lubitu distribuit, teste *Eduardo Lopez.* In hisce igitur regnis quicquid singuli juris in bona obtinent, id originarie ab indultu regis dependet, qui de universis bonis absolute disponendi potestatem habet, quantum pacta aut concessionis irrevocabiter ab ipso facte admittunt. Ubi tamen non insuper habendum, quod *Benier de nuperis motibus in Imperio Magni Mogolis* observavit, absolute illud Principum dominium in eo regno, aliisque per Orientem imperiis in causa esse, quare istæ regiones cætera felicissimæ, incultæ, barbarie ac paupertate quotidie in deterius eant, aut saltem non eo splendore effl. rescant, quo pleraque Europæ regna, ubi dominia civium per imperantes parcius delibantur, ac ubi cives habent, quod suum etiam adversus Principem dicere possint. Cui obiter addere possis, quod *Garcilassus de la Vega Comment. Reg.* l. 5. c. 2. memorat; ex instituto Yncarum debuisse subditos suos prius agros excoluisse, quam ad regis agros colendos accederent: quod fieri non possit, ut regis res bene curentur, nisi ab his, quibus suæ res bene sunt compositi: contra pauperes cives pace ac bello inutiles ferebant.

§. 2. Enimvero dantur civitates, ubi cives bona sua originarie hant quidquam tanquam beneficium imperii civilis agnoscunt. Idque videtur contingere duobus potissimum modis, vel quando populus aliquis auspicio regis abs se creati novas sibi sedes quaesivit; vel quando plures patresfamilias, quibus jam fixæ opes erant, in civitatem ultro coivere, aut civitati jam constitutæ ultro accesserunt, & sic seipsos ac sua bona imperio civili subjecerunt. Circa prius ita regulariter fieri solent, ut ejusmodi populus auspicio rectoris sui occupet regionem aliquam, terminis naturalibus aut ex arbitrio hominum circumscriptam, per universitatem, cujus partes deinde singulis sorte, aut arbitrio rectoris, rarius propria ipsorum electione, assignentur. Vid. *Cornelius Nepos Miltiade* c. 2. Ubi sciendum, quanquam singulorum dominium non tam à propria ipsorum adprehensione, quam assignatione rectoris populi videatur incipere; non tamen quod singuli habeant, beneficium rectoris est; cum qui ejusmodi expeditioni sese socios ultro adjungere, jus sibi perfectum quaesiverint portionem aliquam de parata terra habendi. Vid. *Genes.* XIV. 14. 21. 23. 24. Add. *supra* l. IV. c. 6. §. 3. 4. Multo minus autem dominia privatorum originarie dependent ab arbitrio & indultu regis, quando patresfamilias liberi, bonis jam instructi, ultro sese ipsas imperio subjecerunt. Quin enim isti, qui extra civitates degunt, proprii quid habere possint; manifestissimum est; quicquid repugnet *Hobbes* d. l. Sane ponamus, naturam dedisse cuique jus in omnia; quid tamen obstat, quo minus interveniente pacto sua cuique

portio possit assignari? Et quanquam duorum aut paucorum pacta circa rem in medio positam reliquis nihil præjudicent, sed iisdem jus suum primævum relinquant integrum: tamen si omnes super dividendis rebus commune inçant pactum, expressum aut tacitum, quin vera proprietas rerum introducatur, dubitari non debet. Inde falsum est pronunciatum illud *Hobbes. patres diversarum familiarum, qui neque patri, neque communi domino subjiciuntur, ius commune in omnia habent.* Vid. *Genes. IV. 4. XIII. 5. seqq.* Et si hoc certum sit, eorum qui in civitatibus vivunt, dominia longe esse firmiora, quam singulorum qui in naturali libertate degunt. Nam hi propriis duntaxat viribus nituntur: istorum autem bona viribus totius civitatis contra externos juxta atque concives protegentur. Vid. *Genes. XXXIV. 30.* Socrates apud *Xenophontem memorabil. I. 2. κρείττον σὺν πολλοῖς εὐκλῆντα ἀσφαλῶς δεκλῆντα ἔχειν, ἢ μόνον ἀνεκλήμενον τὰ τὸ πολιτῶν επικυδνωῶς πάντα κεκτῆσθαι. Melius est cum multis secure habitare, modicæque possidere, quam bona omnium civium habere solum cum periculo viventem.* Et hæc tamen tantum admitti potest illud Ciceronis pro *Cacinna*: *jure civili sublato nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum, quid alienum sit. Idem Off. II. clarius: Hanc ob causam maxime, ut sua tenerentur, res, constituta sunt. Nam etsi duce natura congregabantur homines, tamen custodia rerum suarum urbium præsidia quarebant.*

§. 3. In civitatibus ergo, ubi bona civium originarie à rectoribus non dependent, summo imperanti id tantum potestatis in eadem competit, quantum ex imperii summi natura per se fluit, nisi cives amplius quid ultro ipsi detulerunt. Facit huc illud *Seneca de beneficiis I. VII. c. 4. jure civili omnia regis sunt: & tamen illa, quorum ad regem pertinet universa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & unaqueque res habet possessorem suum. Itaque dare regi & domum, & mancipium & pecuniam possumus; nec donare illi de suo dicimur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietar. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt. Et totus ager hujus aut illius reip. est: pars deinde suo domino quoque censetur. Ideoque donare agros nostros reip. possumus, quamvis illius esse dicantur: quia aliter illius sunt, aliter mei. Omnia rex imperio possidet: singuli dominio.* Add. *Grot. ad I. Regum 16. 24.* Hinc *Adrianus* populo, servum aurigantem ut in libertatem assereretur flagitanti, restitit his verbis: *Neque me alienum servum libertate donare, neque vos domino ejus vim afferre decet, apud Zonaram tom. II. Et ibid. Imp. Claudius edicto vetuit, ne ab Imperatore res alienæ peterentur. Erat enim eo tempore opinio, Cæsarem talia donare posse. Unde & ipsæ, quem privatus hoc modo acceperat fundum, domino restituit. Eoque probari non potest illud *Friderici Imp. apud Guntherum Lignino I. 3. Quicquid habet locuples, quicquid custodit avarus, jure quidem nostrum, populo concedimus usum. Rege figuratam, regis patet esse monetam; Cæsaris & domino sub Cæsare fulget imago.* Ista porro potestas ad tria potissimum capita revocari commodissime videtur: ad jus ferendi leges circa usum bonorum ad salutem civitatis attemperandum; deinde ad jus indicendi tributa; & denique ad exercitium domini eminentis. Ad primum caput referuntur leges sumtuarie, seu quæ modum statuunt sumptibus extra necessitatem positis, quibus privata domus, & inde civitas exhauritur, pecuniis ad externos translatis, postquam in exoticas delicias luxuria cum primis solet insanire. *Plinius N. H. I. 6. c. 28. In universam gentes (Arabum)**

bum) ditissima, ut apud quas maxime opes Romana Parthorumque subsidunt, vendentibus quæ emari aut sylvæ capiant, nihil in vicem redimentibus. Idem d. l. c. 23. Nullo anno imperii nostri minus HS. quingentes exhauriente India, & mences remittente, quæ apud nos centuplicato veneant. Conf. Idem lib. 12. cap. 18. Quo & illud incommodum accedit, quod qui opes suas per luxum dissiparunt, ad sumtus in temp. erogandos fiant inepti. Qui enim v. g. duas quintas partes reddituum suorum annuorum expendit, si duæ præterea quintæ partes in tributum sint erogandæ, nihil incommodi sentit, & sortem insuper suam una quinta parte auget. Cum contra qui universos suos redditus expendere suevit, ubi in publicum quid est conferendum, vel ipsa fors sit minuenda, vel de assuetis sumtibus sit detrahendum. Quales illæ leges fuerint in rep. Romana, enumerat Paulus Manutius de LL. Romanis ex Macrobio Saturnal. lib. 3. Plato lib. VI. de LL. ad nuptias non nisi decem ex propinquis vocari, & à ditissimis supra minam impendi non vult. Add. Ælian. V. H. l. 3. c. 34. & Garcilass. de la Vega Comment. Reg. I. V. c. 11. Item, leges contra aleam latæ. Vid. t. t. D. & C. de aleatoribus. Add. Gratianus c. 7. 8. 9. distincti. 86. Et quæ passim prodigos coercerent. Quo facit institutum Periandri apud Corinthios, quo non permittebatur *δαπανᾶν πλέον, ἢ κατὰ τὰς περσοῦδας*, non plus insumere, quam census ferret. Heracles de politis. Id quod cum primis circa illos observandum, qui temp. tractant. Quo tacit insignis locus Polybii l. X. in excerptis Peirescianis. *ἐχ' οἷόν τε τῶ κοινῶν πλεονεκτην καλῶς τὸ ὀλιγοῦντα τὸ κατὰ τὸ ἴδιον βίον, ἔπει μὲν δόποτι ἐξ τῶ πωρεῖο, ὅστις πλουτε- δεσφεν ζῇ κατὰ τὸ ἴδιον ὑπερβῆν χροηρίαις.* Fieri non potest, ut is reip. recte præsit, qui in privata vita est negligens; neque à diripienda publica pecunia sibi est temperaturus, qui sumtuosius vivit, quam privati rectius ferant. Conspirat illud Luciani in Antholog. *ὅτε ἐστὶ κακῶς κα- ζημένον ἀνδρα τοῖς ἰδίοις, ὅτι πρὸν ἐν αἰλοτεταῖς.* non potest male usus proprius esse fidelis in alienis. Item leges de modo & qualitate possessionum, qualis erat Romæ lex Licinia, ne quis ultra D. agri jugera, neque pecoris majoris ultra C. minoris ultra D. capita haberet. Vid. P. Manutius d. l. Huc pertinet Numer. 36. v. 7. 9. Add. Aristoteles polit. l. II. c. 5. 7. l. VI. c. 4. (5.) ubi memoratur sex in multis civitatibus democraticis usitata, *μὴ πωλεῖν ἐξείναι οὐτὶ πεώτας κλήρας*, ne primas agri partes liceat vendere. Et lex Oxyli, *μὴ δανείζαν εἰς τι μέρους τῆς ἀρχαίας ἐκείνης γῆς.* ne quis in partem agri cuiusquam munus det. Add. Lex Burgundionum tit. 84. §. 1. Huc spectat illud Scium apud Plinium lib. VI. epist. 19. quo candidati jubentur patrimonii tertiam partem conferre in prædia Italica. Item, leges circa modum donationum, legatorum, & quibus testandi facultas circumferibitur: aut quibus modus consecrationi rerum ponitur. Vid. Exodi 36. 6. Item illæ leges, quæ certos cives certum genus rerum possidere vetant. Sicuti de Indis refert Strabo lib. XV. privato homini equum & elephantum alere non licet. Utrumque enim regis possessio censetur. Et leges contra otiosos latæ. Qualis illa apud Nabathæos, quæ publice muliebatur, qui opes suas imminuerat, apud Strabonem lib. XVI. Et contra eos, qui res suas incultu perire patiuntur. Vid. Gellius l. 4. c. 12. Item illa lex regis Amasis apud Ægyptios, quæ omnes apud provinciarum præfides singulis annis demonstrare tenebantur, unde viverent; poena mortis in secus facientes constituta. Horodorus Euterpe. Possis etiam huc referre leges, quæ certæ res civibus acquiri, aut certus modus rem augendi vetatur. Sicut de Italia Plin. N. H. l. 3. c. 20. Metallorum omnium fertilitate nullis cedat terris. Sed interdictum id velle consilio patrum, Italia parcere iubentium. Spectat quoque huc

huc lex Venetorum, ut nullus testamento, venditione, aliave causa bona immobiliæ perpetuo Ecclesiasticis relinquere, vendere, alienare inconsulto Senatu queat, apud *Manucenum hist. Vener. l. 17*. Item, quæ vetant pecunias extra civitatem efferri, & commercia cum exteris sola mercium commutatione expediri jubent.

§. 4. Sed & hoc juris summo imperio competit, ut partem aliquam de bonis civium decerpere tributi nomine possit. Quippe cum tributa intra justum modum imperata, & recte impensa nihil sint aliud, atque merces; quam singuli pendunt civitati pro defensione salutis ac bonorum suorum; & ad tolerandos, qui heic requiruntur, sumtus. Hinc cum *Nero* dubitaret, an cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum donum genere mortalium daret; impetum ejus attinuerunt senatores, dissolutionem imperii docendo, si fructus, quibus respublica sustineretur, desinuerentur. *Tacit. Ann. xiii.* Apud *Euandem Hist. iv.* Cerialis ad Treveros: Nos jure victoria id solum vobis addidimus, quo pacem iueremur. Nam neque quies gentium sine armis; neque arma sine stipendiis; neque stipendia sine tributis haberi queunt. Apud *Isaum orat. vi.* dicitur: existimans pro se modicos sumtus facere oportere, & quæ reliqua erant civitati adquirere, ut impensis sufficeret. *Themiſtius orat. xiv.* Athenis lex prohibet eos, quorum nomina in ærarium relata sunt, remp. prius capeſſere, quam debitum illud dissolverint. Quæ qui probe expenderit, fatebitur iniquas sæpe & impudentes esse querelas vulgi, cui maxima fere miseriarum suarum causa videtur tributorum gravitas. Quam ad rem cum primis faciunt, quæ tradit *Hobbes de Crue c. xii. §. 9* Et si multo improbiore sint querelæ eorum, in quos cadit illud apud *Plautum Cistellæ act. 2. sc. 2.* Quasi non fundis exornate multa incedant per vias. At tributis cum imperatus est, potesse pendere negant: Illis, quibus tributis major penditur, pendere potest. Huc spectat quoque illud *Archidami*, qui bello Peloponnesiaco sociis poscentibus, ut tributum certam præscriberet quantitatem, dixit: ὁ πόλεμος ὁ τῶν γυναικῶν τιτῆται, bellum desinit non altius emolumento apud *Plutarchum apophth.* Et *idem Crasso*: ὁ πόλεμος πόλεμος πολλοῦ ἀέρος ὁ ἀέρος ἀέρος, ad bellum desinere nequeunt. *Procopius de bello Persico l. 2. c. 26.* πόλεμος τῆς αὐτῆς ἀέρος, ὅτι τῶν ὁμολογουμένων ὁ μή ποτε ἐστίν. Bellum ab his, qui illud inferunt, non potest, poni in rerum numero, quas certo tenent. Et raro locum habet illud *M. Catonis* apud *Livium l. 34. c. 9.* Bellum seipsum alet. Imo in universum sumtus publici certa quantitate includi semper non possunt, ob varios casus, qui non à nobis, sed à vicinis nostris dependent, ad quos dispellendos pecunia opus est. Sed & ad quemvis adparatum bellicum applicari potest, quod de classe extat apud *Nicetam Choniaten l. 1.* tuatu Joannis Puzeni summi quæstoris sub Imperatore Manuele Comneno vectigalia nautica, olim in classem conferri solita, in fiscum fuisse relata, triremesque abolitas, quod diceret: triremes non semper reip. esse utiles: sumtus vero, qui in eas fierent, & annuos esse & immensos. Eos igitur in fiscum referendos, necessitate vero postulante, ex Imperatoris thesauris stipendia promenda esse. Quæ cum dixisset, vir optimus, & rerum gerendarum peritissimus est habitus, cum revera sententiam crudelissimo pirata dignam dixisset. Imperatorem enim sumtuum magnitudine decepit, & parvitate impensarum rursus exhibarunt. Quæ sive temeritate, sive tenacitate factum est, ut maritima provincia latrocinii vexarentur. Inde securas calamitates ei æque imputari potuisse, infert: atque spicam ei, qui sæpius, acceptam ferimus, & is accenditur, qui non reseruit, & incendium non ei dentaxat imputatur, qui ignem injecti, sed & ei,

ei, qui id restinguere cum posset noluit. Gemina habentur apud Nisephorum Gregoram l. vi. qui talia sub Andronico Palæologo quoque contigisse refert.

§. 5. Est tamen prudentis rectoris, hæcenus querulo vulgi ingenio se attemperare, ut quantum fieri potest minimè quasi cum sensu & motu tributa colligantur. Et quidem vulgo durius longe videtur, illa, quæ semel in bonis suis numeravit, iterum erogare, quam quædam non acquirere. Vid. *Livius* l. V. c. 23. Et *Plutarchus Camillo*, ubi ægerrime tulit plebs, quod decimam partem prædæ jam divisæ cogereetur conferre. *Homerus Iliad. a.* que ex urbibus captis diripimus, ea divisæ jam sunt. Populum vero non decet ea rursus collecta congregare: *Claudius de cons. Malis*: Graviorem amissa dolorem. Quam necdum quesita movent. Add. l. 5. §. 13. D. de donat. inter vir. & uxor. *Hannibal apud Livium* l. 30. c. 44. Tantum ex publicis malis sentimus, quantum ad privatas res pertinet: nec in eis quidquam acrius, quam pecunie damnum stimulas. Inde multis commodissimum visum, semel isto onere defungi, & partem bonorum in usus publicos perpetuo disponere. Vid. *Diodor. Siculus* l. 1. c. 72. Et *Paulus Warnefridus de gest. Longobard.* l. 3. c. 16. Aliqui minus affici vulgus judicant per moderata vectigalia, & assillas, quas vocant, quam collectas & tributa. Quanquam circa vectigalia in merces importandas constituenda considerandum sit, an merces illæ sint necessariae, an vero luxuriam duntaxat instruant. Nam circa has illa recte intendi possunt, reprimendo luxui, & quia istis fere utuntur homines locupletes, aut qui alias multis privilegiis instructi reip. parum contribuunt. Vid. l. 16. §. 7. D. de publicanis. Item an non eadem merces apud nos provenire: aut elaborari possint, si adsit indigenarum industria. Quam ob rationem recte merces exoticæ vectigalibus onerantur, illæ cum primis, per quas luxus tantum instruitur, & per quas externi tributum à nobis accipiunt, *Φόρος παρ ὑμῶν λαμβάνουσιν, & τὰ χαίρους, ἃ δὲ τὸ βοσκημάτων, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνέκτα & ἡμετέρας*, non pro regione neque pro pecoriens, sed pro dementia nostra; uti loquitur *Dio Chrysostomus orat.* 79. Circa exportandas merces videndum, an reipublice intersit eas non exportari; an vero necessum sit eas exportari, quod aliud non suppetat medium civibus rem faciendi. Prius facit, ut vectigalia intendi queant, posterius, ut remitti debeant. Neque id insuper habendum, an externi vehementer istis mercibus opus habeant; an eandem quoque aliunde possint habere? Cui enim ignota mercurialium hominum solertia? *Exiremos currus mercator ad Indos. Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.* Ita enim fieri solet, ut si in uno loco nimis onerentur mercatores, alia sibi emporia quaesitum eant; aut occinant illud *Gallieni apud Trebellium Pollionem*: Quid? sine lino *Aegypto* esse non possumus. Non sine trabeatis sagittata res? est? Sicuti & ad vectigalia maxime quadrare judicaverim illam *Hesiodi* regulam, *πλεον η̄ μισοι παντός*; dimidium plus toto. Nam sterilis est portus quem mercatorum frequentia destituit Quo loco etiam observanda constitutio *Neronis apud Tacitum A. XIII.* ne censibus negotiatorum naves adscriberentur, tributum: que pro illis penderent. Sicuti & id summi imperii est, quæ in quaestum publicanorum ab ipsis subinde inveniuntur, nec non eorundem importunitatem, & vexationes, quæ ipso vectigali gravius tolerantur, circumcidere. Apud *Dionem Cassium* l. 42. Cæsar dicitur *Asiam* à publicanis, qui eam acerbiissime habuerant, liberasse, & vectigaliam tributum formam redigisse. Add. l. 12. princip. D. de publicanis. Sic & laudat edictum *Neronis Tacitus A. XIII.* ne leges iniquæ publici

*occulta ad id tempus, proſcriberentur: omiſſas petitiones non ultra annum reſumerent: magiſtra-
tus jura adverſus publicanos extra ordinem redderent. Sed nec nimium favoris tribuendum
ſiſco, cujus cauſa nunquam mala eſt niſi ſub bono principe; & cui nunquam deſunt, qui fronte
rari, & triſti ſupercilio ejusdem utilitatibus contumaciter adſint. Plinius paneg. §. 6. Circa
imponenda autem tributa, & alia onera id maxime cavendum, ne ſubditis juſta quere-
larum cauſa oriatur. Id quod primo fit, ſi onera civitatis civibus inæqualiter imponan-
tur. Nam, uti recte *Hobbes de cive* c. XIII. §. 10. quod omnibus ſimul leve onus eſt, ſi
multi ſe ſubtrahunt, cæteris grave, imo intolerabile erit. Neque enim homines tam
onus ipſum, quam inæqualitatem ægre ferre ſolent, ob dolorem injuriæ, aut invidia
adverſus immunes. Et cum id, quod à civibus in publicum confertur, nihil aliud ſit
præter emtæ pacis pretium, rationis eſt, ut qui æque de pace participant, æquas partes
ſolvant, pecunias aut operas reip. contribuendo. Sic ut immunitates & privilegia, qui-
bus certi homines aut ordines in multis civitatibus gaudent, non aliter æquitatem ha-
beant, quam quatenus iſta nobilitate operæ, quam idem reip. præſtant, penſantur.
Vid. *Diodorus Siculus* l. 4. c. 73. de Machaone & Podalirio. Et *Hecrates* in laudat. *Bufiridis*
de privilegiis ſacerdotum *Ægyptiacorum*. Enimvero ut iſta æqualitas recte inveniat, ac-
curate obtervandum eſt, non heic quæri æqualitatem pecuniæ, ſed oneris: ſeu in eo
haut quidquam æqualitatem verti, ut ſinguli æquales pecuniarum ſummas ſolvant, ſed
ut quæ ſingulis inſungitur portio non magis unum quam alterum gravet. Quod fit, ſi
æqualis ſit ratio inter onera & beneficia pacis. Quanquam enim pace omnes æquali-
ter fruantur, non tamen emolumenta pacis omnibus ſunt æqualia; cum alii plus bono-
rum, alii minus adquirant, & rurfus alii plus, alii minus conſumant. Inde quæſtio ob
Hobbeſio movetur: an cives in publicum contribuere debeant pro ratione eorum, que
lu crantur, an eorum quæ conſumunt, hoc eſt, an perſonæ taxari debeant, ut pro ra-
tione cenſus contribuant, an ut quiſque contribuat pro ratione eorum, quæ conſumit?
Ubi primo omnium ita eſt pronunciandum, quia beneficio civitatis ſuum cuique patri-
monium defenditur, igitur iſti poſſe imponi onera pro ratione reddituum. Quo ſpectant
ea, quæ *Servius Tullius* de ratione inſtituti cenſus diſſerit apud *Dionyf. Halicarn.* l. IV.
*juſtum exiſtimo, & reip. utile, ut qui multum poſſident, multa conferant; parum vero, qui ſunt
in re tenui.* Sicuti & quæ extraordinariis reip. temporibus imperantur, juxta cenſum im-
ponenda ſunt. Deinde quia ope civitatis etiam cujuſque vita defenditur, quæ pauperi-
bus æque ac divitibus cara eſt; inde ab illis æque ac his operæ militares poſtulari poſ-
ſunt, nec minus eodem nomine tributum modicum æquale exigi; uti eſt capitatio, in
quo dives non plus quam pauper ſolvit. Verum quia etiam beneficio civitatis civibus
occafio præbetur, ut ſua induſtria rem ſibi augere poſſint, heic difficultas potiffimum
oritur, quomodo iſto intuitu impoſitio onerum ſit facienda. Ubi commodiſſimum vi-
detur, ut ea taxentur, prout quilibet conſumit, non prout quis lucratur; præſertim
cum etiam homines ſæpiſſime pro modo lucri expenſas ſoleant facere. Nam ubi pro ra-
tione eorum, quæ quiſque lucratur, impoſitio fieret, & vero contingeret eos, qui æ-
qualia lucrati ſunt, non æqualia poſſidere, (quo nihil eſt frequentius, dum alter parta per
parſimoniam conſervat, alter per luxuriam diſſipat;) neceſſum eſſet, beneficio pacis æ-
qualiter gaudentes, civitatis onera non æqualiter ſuſtinere, v. g. Duo per annum lucrati
ſunt.*

sunt æqualia; uterque C. sed unus consumsit XL, alter XXC. Heic cum uterque æqualiter pace fruitus sit, æquum quidem videri possit, ut uterque æqualia solveret. Atqui duo heic occurrunt incommoda: primo quod difficillimum civitati sit inquirere, quantum quisque civium singulis annis tuam per industriam lucretur, neque recognitio census tam crebro fieri queat. Deinde si impositio tributi fieri anno elapso, ubi uterque rationes acceptorum & expensorum subduxit, & quidem pro ratione ejus, quod utrique ex lucro prioris anni superest, uni simplum, & alteri duplum foret solvendum; cum tamen uterque æque beneficio pacis fruitus sit. Hæc modo & illud fieret, ut uni sua parsimonia fraudi, alteri sua luxuria levamento foret. Ergo commodissimum est, ipsas res consumendas taxari, ut sic unus quisque dum rem privatam consumit, partem civitati debitam pro ratione eorum quæ non habet, sed beneficio civitatis habuit, imperceptibiliter persolvat, dum id quod civitati persolvitur pro parte pretii rei consumptæ habetur. Cæterum, quod jamjam circa vectigalia monebamus, id ipsum circa tributa, & alia onera publica observandum. Quo spectat illud Taciti Agricola: *Frumenti & tributorum auctionem aequalitate munerum mollire, circumcisis quæ in quaestum reperta ipso tributo gravius tolerabantur. Namque per labdrium asfidere clausis horreis, & emere uliro frumenta, & vendere pretio cogebantur. Divortia itinerum & longinquitas regionem indicabatur, ut civitates à proximis hibernis in remota & arvia deferrent, donec quod omnibus in promptu erat, pacis lucrosus fieret.* Add. Cicero actione 3. in Verrem. Sed & duram nimis arbitramur vocem Pelcennii Nigri apud Spartianum, qui cum Palæstini rogarent, ut eorum censitio levaretur, respondit: *Vosterras vestras levavi censione vultis: ego vero etiam aërem vestrum conferere vellem.* Cæterum quos modos pecuniæ colligendæ quandoque necessitas adhibere subigat, Arist. Oeconom. l. 2. c. 1. prolixissime tradit. Obiter heic monere placet de singulari genere tributi, quo Yncæ apud Peruvianos ab extreme pauperibus quotannis aliquot cornicula pulicibus demta, tributi loco præfectis suis offerri jubebant, ut nemo se immunem jactaret, & ut se ab istis infectis purgarent, ap. Garcilassum de la Vega l. V. c. 6. & l. VIII. c. 5. & 6.

§. 7. Dominii eminentis non tam rem, quam vocabulum aliqui damnant. Ipsam enim vim imperii propter salutem publicam instituti, sufficientem principi titulum præbere, urgente necessitate utendi bonis tuorum subditorum; eo quod omnia simul concessa intelligantur, sine quibus obtineri bonum commune non potest. Ambitiosum quoque esse id vocabulum, quo mali principes abuti possint ad dissipandas subditorum facultates. Verum uti super vocabulis litigare supervacuum est; ita particulam summi imperii, quæ certo sese modo circa certam rem ex terit peculiari nomini insignire, non præter rationem est. Ejus autem dominii quæ vis sit, ex hisce intelligitur. Naturalis est æquitatis, ut si ad communem quampiam rem conservandam ab iis qui de eadem participant, conferendum quid sit, singuli ratam dumtaxat partem conferant, nec unus supra cæteros graviter oneretur. Idem & in civitatibus obtinet. Sed cum sæpe ea sint reip. tempora, ut velurgens necessitas non admittat ratas partes à singulis colligi, vel certa quæpiam res unius aut paucorum civium ad necessarium usum reip. requiratur; poterit summum imperium eam rem publicis necessitatibus adhibere; ita tamen, ut quod ratam partem dominorum excedit, à cæteris civibus sit ipsis

refundendum. Exempli loco hæc esse possunt. Si urbs sit mutationibus circumdanda, horti, agri, prætoria privatorum fossis aggeribusque occupantur. In obsidionibus ædes, arboreque privatorum dejiciuntur, aut perduntur, ne hostibus emolumento, oblectis fraudi sint. Materia quoque, quam suis usibus privati disposuerant, adhibetur muniendo oppido. Urgente fame, privatorum granaria recluduntur. Imminente necessitate, deposita publice pecunia, aut privatorum gazæ invaduntur; ubi, quod civilis est, à volentibus civibus istas pecunias velut mutuo accipere non licet; sicut apud *Xenophontem Cyropæd.* l. 8. Cyrus fecit. Etsi dubiam habeat justitiam factum Cælaris apud *Dionem* l. 42. licet legitimum dominum fuisse ipsum ponas: *Cæsar Romæ post victum Pompejum mutui nomen ei pecunia, cuius exigenda probabilis alia ratio non extabat, prætexebat; quanquam vi alioquin eas quoque non secus atque debitas sibi poscebat, neque redditurus unquam erat.* Si alia ratio non sit hostem repellendi propria regio vastatur, quicquid uti esse potest, quod avehi nequit, corrumpitur. Vid. *Curtius* lib. III. cap. 4. Imminente bello Romanorum Critolaus cum Achæorum magistratibus egit, ut exigendi nomina jus ne esset, nevé ducentem sequi alieni æris gratia necesse esset, ad belli finem usque debitorum solutione dilata. *Polybius* excerpt. legat. 144. cap. 3. Addatur lib. ult. D. de lege commissoria. Huc etiam pertinet, quod de pecuniis mutuis disposuit Julius Cæsar apud *Suetonium* cap. 42. Ex quibus adparet, dominio eminenti locum non esse, nisi reipubl. necessitas requisiverit. De qua tamen *Buxclerus* ad *Grotium* lib. I. cap. I. §. 6. monet, necessitatem quæ heic attenditur, habere utique suos gradus, neque ultimum semper ejus articulum sumendum esse, ubi hoc vocabulum auditur. Ne tamen liberalis nimium ejusdem juris facienda est extensio, & quantum fieri potest, ad æquitatem idem temperandum. Quam in rem notabile est exemplum apud *Livium* lib. XXXI. cap. 13. Ex quibus & illud colligitur, civem à principe vi domini eminentis solvi non posse; cum omni privilegio exceptio necessitatis reip. inesse intelligatur; ac contradictionem videatur implicare, velle civem esse, & tamen aliquod jus prætereundum, quo salvo civitas salva esse nequeat. Cæterum iis, qui hoc modo sua publico impenderunt, aut perdiderunt, à tota civitate quantum fieri potest ea restitui, aut pensari, manifestissima æquitate nititur. Exceptionem tamen aliqui faciunt, si damnum illatum inevitabile sit, adeo ut tale futurum esse prævideri potuerit. Puta si ædes in suburbiis tempore belli diruantur. Horum enim compensatio posci nequit, quia norant conditionem ejusmodi talibus locis annexam esse, eamque ipsi, dum nihilo fecius ibi ædes ponunt, tacite quasi jam ante confirmaverunt. Tanto minus compensationi petendæ locus est, si omnes eadem necessitas stringat, aut æquale damnum involvat. Publico enim satis est, si neminem sua culpa deteriorem reddi patitur; & nunquam illud damnis subditorum ferendis se obligavit. *Jo. Christoph. Becmannus* medit. Polit. diff. XXI. §. 8.

§. 8. De publicis autem bonis, quæ ad ipsam civitatem ut talem pertinent, observandum, circa ea in nonnullis regnis id discrimen deprehendi, quod quædam destinata sit ad sustentationem regis, alia ad sumtus in conservationem regni impendendos. Sicuti & *Dion. Halicarn.* l. 3 aliud est δημοσία κτήσις, aliud τῆ ἀπὸ βασιλέων κληρονομία, possessio publica, aliud perpetuum regum patrimonium. Apud Sinenses nona agri pars regi attributa est, uti

tra-

tradit *Martinus hist. Sin.* l. 4. c. 24. Scilicet alicubi de publico regi sunt assignata certa bona, quorum proventu regis suæ sumptus tolerat. Eorum usufructum quidem plenum habet rex, ita ut de eorundem proventibus pro arbitrio queat disponere; & si quid inde comparsum sit, id privato regis patrimonio accreleat, nisi forte leges regni aliter dispoſuerint. Huc facit illud *Seneca de benefic.* l. VII. c. 6. *Cæsar omnia habet, fiscus ejus privata tantum, ac sua: & universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria.* *Pertinax ap. Herod.* l. 2. c. 4. Imperatoris possessionibus nomen suum inscribi vetabat: *non esse illas distinctans imperantium proprias, sed communes Romanorum & publicas.* Sic olim apud Peruanos sub imperio Yncarum agri erant tripartito divisi, & una pars Regi, altera Soli, ipsorum Numini, tertia civitati assignabatur; inde & de sua parte cives tributum nihil solvebant. Vid. *Garcilass. de la Vega Com. Reg.* l. V. c. 14. Ast eorum bonorum, quibus tolerantur sumptus in reip. conservationem impendendi, nudam duntaxat administrationem habet rex, quæ pro scopo salutem civitatis habere debet, & non minore religione est tractanda, quam tutori in bonis pupilli versandum est. *Paul. Warnefrid. de gest. Longob.* l. 3. c. 16. *In diebus Authari, ob restaurationem regni, duces, qui tunc erant, omnem substantiarum suarum medietatem regalibus usib. tribuunt, ut esse possit, unde rex ipse, sive qui ei adhaerent, ejusque obsequiis per diversa officia dediti, alerentur.* Ex quibus etiam facile colligitur, ad quemnam pertineant bona, quæ abs rege durante ipsius imperio parantur; ad ipsum, an ad regnum? Nam si illa parantur ex bonis ad remp. destinatis, aut per tributa & sanguinem civium, ac per talem eorum operam, quam ex communi sua obligatione civitati debent; eadem regno, non autem privato regis patrimonio accrelescere in aperto est. Sed tamen contingere quoque potest, ut non ex ærario, sed ex suo patrimonio bellum rex instruat, & gerat, sine ullo civitatis onere aut periculo; vel etiam ex solis fructibus illius patrimonii, quod principatum sequitur. Tali bello quod rex adquisiverit, jure sibi, non civitati poterit vindicare. Nam proventus ejus rei, cujus ego usufructum habeo, pleno jure mei sunt, deque iis pro lubitu licet mihi disponere. Add. *Grotius* l. 1. c. 3. §. 12.

§. 9. Consequens hisce est dispicere, quidnam regi liceat circa alienationem regni aut partium regni; & quidem non ejus, quod in patrimonio regis est, sed quod ultro-neo populi consensu ipsi est delatum? Agit de hac quæst. *Grot.* l. 1. c. 4. §. 10. & l. 2. c. 6 §. 3. *seqq.* (ad utrumque locum addantur, quæ annotavit *Bæcl.*) & l. 3. c. 20. §. 5. *seqq.* Summa huc redit, nihil agere regem, qui regnum in alium propria autoritate transferre aggreditur, nec subditos isto actu regis teneri; verum heic non minus populi, quam regis consensus requiri. Nam uti invito regi regnum non recte eripitur, ita nec invito populo alius rex potest obtundi. Sed in alienatione partis præter consensum regis requiritur non solum populi, qui sub pristino rege remanet, sed vel maxime consensus illius partis, de qua alienanda agitur. Cujus rei ratio est, quod qui initio in civitatem coivere, aut ultro post accessere, pacto se invicem obstrinxerunt, quod uno eodemq; imperio regi velint, quamdiu intra ejusdem civitatis fines degere placeat. Unde quemadmodum singuli per istud pactum tale jus quæſiverunt, ut inviti non possint è civitate ejici, aut alterius sub imperiū tradi, nisi in poenæ vicem; ita universis in singulos iridem jus est quæſitum ex eodem pacto, ut nemo possit alterius imperio sese subicere, aut ejus civitatis imperio renunciare, quamdiu intra ejusdem fines degere placet. Adeoque cum civitates tanquam cor-

pora moralia consensu partium coaluerint, ex primæva coeuntium voluntate metiendum, quid toti in partes potestatis heic competat. Quæ voluntas hautquaquam præsumi potest talis fuisse, ut jus esset corpori pro mero lubitu partes & abscindere à se, & alii in ditionem dare. Sic apud *Froissardum* l. IV. & *Polydorum Vergilium hist. Angl.* l. 20. Aquitani nequidquam per donationem Richardi II. à regno Angliæ separari volunt. Enimvero quod dicitur, non licere parti à corpore recedere, sic ut intra eosdem fines maneat; id hanc habet exceptionem, ni summa necessitas adegerit, ac aliter servari non potuerit, quam in alterius ditionem sese dedendo. Nam in omnibus ejusmodi conventionibus excepta videtur summa necessitas, quæ facultatem dat salutem suam quovis modo expediendi. Hinc nemo jure urbes reprehenderit, quæ ubi pro virili hostibus restiterunt, dedere se demum maluerunt, quam excidium pati. Scilicet qui ab initio in civitates coiverunt, jam antea per naturam jus habebant salutem suam quovis modo defendendi; idque ut eo melius possent consequi, civitates subierunt. Eum finem ubi civitas ipsis præstare amplius nequit; censentur soluti vinculo, quo civitati tenebantur, ac recepisse jus suo sibi arbitrio consulendi. At ipsa civitas non habet aliud jus in membra sua, quam quod per eos, qui eam initio constituerunt, est concessum. Hæc quemadmodum singulis defensionem promittit sub exceptione, nisi magna necessitate impediatur; ita ubi isthæc ingruerit, non amplius intelligitur prohibere, quo minus quilibet, quantum potest, salutem suam prospiciat. Nam licet quidem directe perdere membrum aliquod, ut totum corpus servetur, quia membrum non vivit, nisi vita corporis: at membra corporum moralium etiam seorsim existere atque vivere possunt, adeoque in hæc corpori tantum juris non erit, quantum in illa. Quod si autem rex necessitate adactus cum hoste validiore pacem hac lege fecerit, ut ipsi certam regionem concedat, quæ tamen isti cessione contradixit; arbitramur, debere quidem ipsum ex eadem sua præsidia deducere, & non impedire, quo minus victor ejus possessionem adprehendat. Haut quidquam tamen eandem cogere poterit, ut omnino sese in alterius ditionem tradat. Neque illa regio ulla obligatione videtur impediri, quo minus, si viribus suis confidat, se occupare volenti resistat, aut peculiarem deinceps civitatem constituat. Sicuti, cum pacto urbem Nisibin cederet Persis Jovianus Imperator, cives obsecrabant, ut propriis viribus patriam sibi sedem defendere liceret; apud *Ammianum Marcellinum* l. XXV. c. 12. & *Zosimum* l. 3. Igitur ejusmodi pacto rex quidem & populus jus suum ad istam regionem amittunt; victor autem ex ipsius consensu & fide data in eandem legitimum imperium nanciscitur. De cætero quod aliqui jactant vel de omnibus regnis, vel de uno aliquo; bona coronæ inserta, seu uti loquuntur, incorporata, nulla ratione posse alienari, nec longissimum temporis tractum, alteriusque quietam possessionem impedire, quo minus vindicari semper queant; id sine dubio vanum est. Multo autem ineptius, uni alicui regno ejusmodi privilegium assertum ire; ut ipsum quidem aliis sua eripere possit, sed quæ semel arripuerit, nunquam ullo modo ab eodem iterum separari queant.

§. 10. Ex dictis quoque; intelligitur, regi non esse licitum citra consensum populi regnum suum deinceps tanquam feudum ab altero recognoscere sub onere commissi ex telonia, aut ut deficiente familia ad seniores illud devolvatur. Nam isthac lege facta in feudatio

feudatio pro alienatione condicionali habetur. Sicut & vice versa populus irritam potest reddere remissionem homagii, quam rex vassallo fecit sine populi consensu. Sed & hoc consequitur, non posse regem alteri pignori opponere partem imperii, sic ut ejus administratio, & naturalis possessio tantisper sit penes creditorem, citra consensum populi, partisque oppignorandæ, multoque minus si sit adjecta lex commissoria. Cujus rei ratio non ea solum est, quod pignoris dationem frequenter alienatio soleat comitari; sed etiam quia populus, regem ultro constituens, ab ipso voluit gubernari, non abs quovis alio. Et illi, qui in populum unum coiverunt, in plures particulas ut discerperentur noluisse præsumuntur.

§. 11. Sed & illud manifestum est, citra consensum populi non posse à rege alienari bona ipsi assignata, ut ex istorum redditibus tolerarentur reip. aut regis dignitatis onera. In istis enim bonis non nisi ususfructus regi competit, qui haut quidquam ad jus alienandi sese extendit. Et si forte rex sibi ad vitam suam satis prospectum judicet; tamen post ipsum alio rege populus opus habet, qui & ipse pro dignitate est sustentandus, Est tamen heic accurate distinguendum inter ipsa bona, seu patrimonium populi, & eorum fructus. Ista quippe alienare regi vetitum: circa hos libera ipsi disponendi facultas. Sic ubi in patrimonio regni sit jus alluvionum, id in alium transcribere regi non licet. Sed quo minus circa partes per alluvionem adpositas pro lubitu disponat rex, utpote quæ in fructu sunt, nihil prohibet. Sic jus confiscandi est in patrimonio, bona confiscata in fructu. Illud reip. proprium; hæc ad regem pertinent. Potest nihilominus rex, cui potestas competit ex causa tributa nova proprio arbitrio indicendi, partes patrimonii publici, necessitate exigente, pignori opponere. Nam sicuti populus tributa ab ejusmodi rege ex causa indicta tenetur solvere; ita & rem ex causa pignori oppositam luere: cum perinde sit, an cives pecuniam contribuant, ne talem rem pignori exponere necessum foret, an pecunia post collata eandem redimant. Ubi illud manifestum est, singulos cives non esse istius pecuniæ debitores, etsi ad eam exsolvendam quisque suam portionem debeat conferre. Vid. *Seneca de beneficiis* l. VI. c. 29. Sic & ubi rex ex privato patrimonio in usum reip. quædam erogaverit, merito patrimonium publicum eo nomine hypothecæ loco eidem judicabitur obstrictum, quousque à populo debitum illud expungatur. Istæ tamen omnia ita locum obtinent, nisi lex fundamentalis aut capitulatio aliter heic disposuerit, & regis populivæ jus auxerit, aut restrinxerit. Add. *Grotius ad. II.*

CAPUT VI.

DE JURE BELLII.

1. Partitio sequentium.	5. Causa bellorum injusta recensentur.
2. Pax est status hominis ordinarius; bellum extra ordinem à natura indulgetur.	6. In hostem dolo quoque licet uti.
3. Bellum est vel defensionum, vel offensionum.	7. Quid in hostem liceat.
4. Belli causa debet esse liquida.	8. In civitatibus jus belli singulis est ademptum.
	9. Bellum est vel solenne vel minus solenne.

10. <i>Magistratus ut talis non habet jus bellum movendi.</i> 11. <i>An idem bellum movere possit ex præsumta voluntate summi imperantis.</i> 12. <i>Quatenus injuria civis præbeat causam belli contra civitatem.</i> 13. <i>De aequitate repressaliarum.</i> 14. <i>Pro quibus bellum recte suscipiatur.</i> 15. <i>De belli indictione.</i> 16. <i>Gentes in bello multum sibi licentia solent sumere.</i> 17. <i>De licentia in corpus.</i>	18. <i>An liceat hostem interficere immixtis percursoribus.</i> 19. <i>A licentia bellica non sunt exemptæ res sacre.</i> 20. <i>Quomodo res bello adquirantur.</i> 21. <i>Cuiusmodi res bello captae adquirantur.</i> 22. <i>Quatenus incorporalia bello adquirantur.</i> 23. <i>An creditum bello adquiratur.</i> 24. <i>Imperium invictos quot modis adquiratur.</i> 25. <i>Quomodo res captae recuperentur.</i> 26. <i>Quomodo integri populi hosti iterum eripiantur.</i>

CUm non minus singuli in libertate naturali viventes, quam civitates à natura concessam habeant facultatem se contra vim injuste intentatam defendendi, ac iura sibi ab aliis læsa aut denegata per vim asserendi; conveniens puto fuerit prius dispicere, quæ bella singulorum & civitatum habeant communia; dein, quæ hisce sua natura aut moribus gentium sint propria.

§. 2. Id igitur legi naturali maxime congruit, ut ne quis alteri citra jus noxam, damnumve inferat; utique invicem ab hominibus officia humanitatis exerceantur, ac in primis illa ultro præstentur, de quibus peculiariter convenit. Quod ubi mortales invicem observant, pax dicitur; quæ est status humanæ naturæ quam maxime conveniens, & ad eam conservandam idoneus, cuique constituendæ ac servandæ lex naturæ potissimum hominibus est insita. Add. *Polybius* l. 12. c. 14. Imo pax est status humanæ naturæ, ut tali, proprius, quippe quæ oritur ex principio, quod homo præ brutis peculiare habet; cum bellum ex principio surgat, quod hominibus & brutis commune est. Scilicet & bruta instinctu naturali se vi defendere ac conservare nituntur. Pacis autem indolem solus homo intelligit. Istius enim est ultro quid alteri præstare, & à lædendo abstinere intuitu alicujus obligationis, quæ est in me, & juris, quod est in altero; quæ citra rationis usum intelligi nequeunt. Equidem præstant jumenta dominis suis ministeria, sed ex metu plagarum, aut illecebra pabuli, non ex aliqua obligatione, cujus sensus in ipsa non cadit. Abstinent quoque bruta à lædendis hominibus, aliisque bestiis, sed vel ob imbecillitatem, vel quod in iis nihil inveniant adpetitui suo congruum. Quædam denique blandiuntur invicem, aut opitulantur, sed ut ad illud se teneri non intelligant. Facit quoque huc illud *Quintilianus* declam. 9. *Natura præter cetera animalia induit nostris pectoribus quandam societatem, quæ mutuo gaudere congressu, contrahere populos, condere urbes edocuit, & cum mentibus nostris varios imposuerit motus, nullum profecto meliorem benevolentia tribuit affectum. Quid enim foret humano genere felicius, si omnes esse possent amici? Non bella, seditiones, latrocinia, lites, ceteraque mala, quæ hominibus ex seipsis nata sunt, fortuna accessissent. Id quia nimium Deo visum est, at certe honestis convenire mentibus, fidem colere, amoris gratiam referre, omnibus temporibus, omnibus gentibus præcipuum, & quodammodo sacrum fuit.*

fuit. Nihilominus ipsi quoque homini licitum, & quandoque necessarium fit bellum, quando nempe alter dolo malo noxam mihi intemat, aut debitum detrectat, Tunc enim propriæ salutis cura mihi potestatem facit quoquo modo, etiam cum læsione violatoris, me ac mea asserendi atque defendendi; aut *jus per vim extorquendi, quod amice impetrari nequitum est*, uti apud *Diclyn Cretensem* lib. 2. loquitur Ulysses. Huc etiam facit illud *Maximi Tyrii* disseri. XIV. φαίνεται τοίνυν ὁ πόλεμος τοῖς μὲν δικαίως ἀναγκαῖος, τοῖς ἡ ἀδίκους ἐκουσιος. Unde concluditur, bellum probis necessitate imponi, sponte suscipi ab improbis. Add. *Bæcler. ad Grot. lib. 1. c. 3. §. 1.* Accedit, quod natura non solum acerbum injuriarum sensum animis hominum indidit, ut abhorreant injuriis aliorum vexari; sed & manuum agilitate ac robore corpus armavit, ne eisdem impune cogereotur tolerare. Ita tamen natura permittit bellum, ut id gerens pro fine sibi constituere pacem debeat. *Aristoteles Nicom. X. c. 6.* Bellum gerimus, ut in pace degamus. Nemo enim est, qui bellum expetat, vel apparatus bellicum faciat bellandæ causæ. Sanguinarius enim prorsus quidam esse videretur, si amicos ea causa sibi hostes redderes, ne pugna & cades orirentur. *Themistius* orat. X. πόλεμος ἀδελφὸν εἰρήνῃ καὶ στρατιωταῖς ἀνάγκῃ, ἔχοντα δὲ τέλος στρατεύειν, ἀλλ' ἵνα ἀσφαλῶς ἡσυχάσωσιν. Belli pretium pax est; nec vero bella suscipiunt, quibus id necesse est, ut perpetuo bellum gerant, sed ut initio in otio ac quiete esse possint. *Tacitus H. IV.* Nemo adeo in arma promittit, ut non idem pretium quietis, quam periculi malit. Inde nequidquam probaveris, in quos cadit illud *Sili Italici* 3. Nec vitam sine Marte pati, quippe omnis in armis *Lucis* causa sita, & damnatum vivere paci. Præterea cū qui me læsit, statim mihi præbeat potestatem. quantum in se, bellum adversus ipsum suscipiendi: circumspiciendum tamen est, quantum boni aut mali in me aut alios, qui me non læserunt, probabiliter sit redundaturum. Quæ enim injuriæ salutem meam non penitus evertunt, eas bello persequi non debeo, si vel in me eosque exinde graviora incommoda, quam commoda sunt oritura; vel si aliis quibus cum pax adhuc colitur, occasione mei belli tanta damna sint eventura, quæ per ejusmodi injuriæ, qualis mihi illata est, inultam tolerantiam ex lege humanitatis debebam avertere. Adeoque injuriam sibi illatam, ex qua vindicata majus malum exsurgere judicatur, quam bonum, recte & laudabiliter quilibet bello persequi omittit.

§. 3. Justorum bellorum causæ ad hæc capita revocari possunt; ut nos & nostra servemus ac tueamur contra alios, qui nos lædere, aut hæc interciperi aut perdere conantur; aut ut, si qua ab aliis nobis ex jure perfecto debentur, asseramus, ubi ultro isti eadem præstare detrectant: aut denique ut illatorum nobis per injuriam damnum reparationem obtineamus, cautionemque de non offendendo in posterum ab eo, qui nos læsit prior, extorqueamus. Unde resultat divisio inter justa bella offensiva, & defensiva, quorum hæc arbitramur esse, quibus defendimus & retinere laboramus, quæ nostra sunt; illa autem: quibus extorquemus debita, quæ nobis abnegantur, aut injuste erepta recuperatum imus, cautionemque in posterum quærimus. Quanquam & aliquando favor defensionis ab illius partibus stat, qui prior arma alteri infert; puta si quis subinde repentinis & vagis incursum fuerit vexatus, refugio ad ipsius adventum hoste; aut si quis hostem invasionis jam certum per celeritatem oppresserit, dum ille adhuc in adparando bello est occupatus. Vid. *Justinus. II. 3. 12.*

§. 4. In universum autem causæ bellorum inprimis offensivorum liquidæ debeat esse, neque dubii quidquam habere. Solent quippe heic sæpenumero provenire dubia partim ex ignorantia facti, quando non liquido constet, an quid factum sit, nec nē, aut quo animo factum; partim ex obscura comparatione stricti juris cum lege caritatis; partim ex illiquida proportionē utilitatum, quæ ex bello fulcepto aut omisso resultare sunt aptæ. Heic igitur neque ita temere etiam illiquida prætentio iactanda, neque tamen statim ad arma provolandum. Sed triplici potissimum via tentandum, ne res in arma erumpat; colloquio inter partes aut eorum mandatarios inito; provocatione ad arbitros, aut denique sorte. *Valerius Flaccus l. V. An nullas præferre preces, nec fœdera regis Vlli sequi; cœca sed cuncta impellere pugna Debuimus? sic Thraces agunt.* Vid. *Grotius l. 2. c. 23. §. 7. 11.* Sed utut liquida sit belli causa, cordato tamen viro, antequam in arma ruat, probe sunt expendenda, quæ monet *Grotius l. 2. c. 24.* Nec minus cogitandum, magnam esse stultitiam tam singulorum, quam civitatum, quod rebus integris conciliari nequeant. *ἐπὴν δὲ κακῶς ἀλλήλους διαφῶσιν, ἑκατέρωθεν διαλύονται οὐ αὐταὶ διεσπῶσιν; sed ubi alteri alteros mali mulcitant, nemine dirimente ultro discedunt.* *Isocrates orat. ad Philippum.*

§. 5. Injustas bellorum causas recenset *Grot. l. 2. c. 22.* quarum aliquæ improbabilis plane sunt; aliquæ colorem, licet sat dilutum habent. Ad priorem classē refertur avaritia, ac libido superflua dabendi; ambitio & dominandi cupido, ardorque famam ex oppressione aliorum querendi. Inter quas tamen illam studiosè velut sordidi animi indicem solent dissimulare; hanc autem non pauci sub specie magnanimitatis venditant, *regiam laudem vocantes de alieno certare.* cum tamen omnes reges sibi dictum credere debeant illud Philisci ad Alexandrum: *δόξης φρόντιζε, ἀλλὰ μὴ ἑσολομῶς, καὶ μὴ μεγάλῃ νόστῳ, ἀλλὰ εἰρήνῃ καὶ ὑγιαίᾳ.* *Ad gloriam incumbe, verum ne sis pestis, vel magnus aliquis morbus, sed pax & sanitas.* Quanquam enim Deus bello soleat uti velut purgatione generis humani, sicut apud *Euripidem Helena* Jupiter dicit collisisse Græcos & Phrygas, *ὡς ὄχλος βορῶν πλήθης τε καὶ φίσ τε μὴ τέρεα χθόνα, ut turba mortalium & multitudo levaret terram matrem;* eo proposito tamen ipsos principes in bella more, si nulla alia causa subit, nefas est. Et tamen Ebræi permissum sibi crediderunt; ad augendam maiestatis Israëlitiæ amplitudinem, citra aliam causam bello ex sententia Synedrīi indicto alios populos invadere, ipsosque cum rebus suis in potestatem redigere. *Seldenus de I. N. & G. l. 6. c. 3. & 12.* Ad posteriorem classē spectat *metus* ex vicini viribus ac potentia collectus; & ubi velle putant, *quotcunque potest Lucanus l. 3.* Qui solus tamen ad justam belli causam non sufficit, nisi de animo nos lædendi certitudine moraliter evidenti constet. Nam incerta periculi suspicio id quidem suadere potest, ut mature tibi præsidia circumponas; non jus facere, ut prior vim adhibeas, ne ad hunc quidem finem, ut realem, quam vocant, cautionem de non offendendo alter præstet. *Gellius l. 7. c. 3. Gladiatori composito ad pugnandum pugne hæc præposita fors est, aut occidere, si occupaverit, aut occumbere, si cesserit. Homini autem vita non tam iniquis, neque tam indomitis necessitatibus circumscripta est, ut idcirco prior injuriam facere debeat, quam nisi feceris, pati possis.* Quamdiu enim quis alterum non læsit, nec manifesto in læsione adparanda deprehenditur, (inchoata enim injuria quan-

quandoque non minus, quam perfecta bello vindicari potest;) in posterum quoque officium facturus præsumi debet, præsertim ubi verbis & fide data id confirmet. Abs tali realem cautionem per vim extorquere iniquum fuerit; cum his hoc modo deteriore quam nos conditione esset, dum is utique nuda nostra fide adquiescere cogitur. Cæterum posita iusta bellandi causa, gliscens nimium vicini potentia in deliberationibus super bello magnum habet momentum: cum experientia compertum sit, plerisque una cum viribus etiam dominandi libidinem crescere. Add. *Cumberland de leg. nat. Cap. 2. §. 15. in fine.* Et *Baco Sermon. fidel. c. 19. Seneca Oedipo. Stat ingens arbor, atque umbra gravi sylvas minores urget. Procopius hist. Goth. l. IV. Gravis per naturam hominibus, quacunque in vicino modum excessit potentia, & ad inferendas iniurias parata. Neque enim deesse possunt prepotentibus, quas in finitimos, quantumvis innoxios obtendant bello causas. Herodes orat. de republica: οἱ πλησίον οἰκῶντες ἅκ' ἀχθόνται ταραζόντων τῶν πλησίων· οἱ μὲν ἀδενέσονται, ὅπως αὐτὴν μὴ ἀρχώμεται· οἱ δ' ὅμοιοι τ' δύναμιν, ὅπως ἀν' κρείσσονες γένωνται· οἱ δ' ἰσχυροί, ὅπως ἀν' ἑαυτοῖς διέσονται ἀρχώσι. Qui prope habitant vicinorum seditionem non moleste ferunt: imbecilliores ne iugum subeant; pares viribus, ut potiores fiant; superiores, ut imperium obtineant facilius. Polybius l. 1. c. 83. ὁ δὲν χρητὴς καὶ αὐτὸν ὑποκατασκευάζειν δύνασθαι, πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν ἐμολογούμενων ἐξέσαι δικαίων ἀμφοτέρωθεν. Nemini tanta est adstruenda potentia, ut cum eo postea de iure quovis manifesto jure disceptare ex æque non queas. Appianus Alexand. Lybico: εἰ καὶ φίλος ἐστίν, ὃ χρητὴς ὁρῶσθαι εἶναι ὁδὸν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀμείβεσθαι, τὰ μὲν ἄλλα, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ ἀμείβεσθαι, tametsi amicus est, tamen ne ipse quidam agendus supra modum. Utilitati par cum necessitate jus in res alienas dare, impudens foret; uti Athenienses jactant apud Thucydem l. 1. æquitatem nemo unquam tanti fecit, ut oblata occasione aliquid vi consequendi ob eam e manibus dimitteret. Præsertim cum revera generi humano inutillissimum sit futurum id juris introduci, ut quod mihi utile videtur, alteri etiam invito possim per vim eripere. Nam in me quoque eandem licentiam alii sibi asserent, quam ipse in eosdem fumo. Dereliquis prætextibus, qui d. l. adducuntur, idem est sentiendum. Sicuti nec nobis probatur illud *Baconis de Verulamio de augm. scient. p. m. 348.* quod ad bellum Americanis inferendum putat sufficere, quod isti possint intelligi velut per ipsum jus naturæ proscripti, ideo quia apud illos sit consuetudo sacrificandi, homines, & humanas carnes manducandi. Ubi distincte considerandum fuerit; An princeps Christianus Indos tanquam à natura proscriptos bello possit invadere, tantum quia carnibus humanis, tanquam alio cibo, vescuntur? An ideo, quia carnibus hominum fuit religionis vescuntur? An, quia carnibus exterorum vescuntur? Circa quos iterum disquirendum. An illi extranei accedant tanquam hostes & prædones? An vero veniant tanquam hospites innoxii, aut vi tempestatum compulsi? Nam in hoc ultimo tantum casu jus belli est illis, quorum cives ita crudeliter habentur; in cæteris non item.*

§. 6. Est & hoc omnibus bellis commune, ut quanquam propius ipsorum modus ac velit genius sit vis terroq; dolo tamen ac fraude adversus hostem liceat uti; modo perfidia paëtorumque, & data fidei violatio absit. Agellius ap. *Plutarch. in istius vita: Fidem in foedere fallere nihil aliud est, quam Deos contemnere: hostium vero circumventio non modo cum iustitia, sed & cum magna laude, & jucundo conjuncta est compendio.* Et huc proprie pertinet illud *Cleandridæ ap. Polyanum strat. lib. 2. ὁ πᾶς μὴ ἐξαρκῆς ἡ ἀντιπρὸς τὸ πρὸς*

χρηὲ τ' αλωπεκὺς προσώπειν. *Qua leonina non pertingit, vulpina est assuenda. Silius Italicus*
 l. 1. *Et meinens nudo sine fraudibus ensi.* Add. *Xenophon Cyropad. l. 1. Livius l. 42. c. 47. Grot.*
 l. 3. c. 1. §. 9. & *supra* l. IV. c. 1. §. 12. 19.

§. 7. Ut autem recte intelligatur, quousque per vim in hostem, ejusque res liceat grassari, observandum est, aliter se habere licentiam in hostem, prout simpliciter ex statu hostilitatis oritur, aliter prout ipsam mansuetudo legis naturalis temperare jubet. Scilicet cum exhibitio officiorum pacis ex lege naturæ mutua debeat esse; qui prior illa adversus me abrupit, me quoque quantum in se absolvit à præstandis officiis pacis; eoque dum hostem sese meum profitetur; licentiam concedit vim contra ipsum exserendi in infinitum, aut quantum mihi videatur. Præsertim cum finis belli sive offensivi sive defensivi, citra licentiam, hanc, si necessum foret, vim adversus hostem intra certum modum, & citra ultima sistere, obtineri nequeat. Quam ob causam etiam condita bella aliquod instar contractus talis habent; tenta quid ipse valeas, ego itidem omnia experiar. Atque istud obtinet non solum, si ipse hostis adversus me in infinitum grassari institerit, sed & si forte citra extrema in me injurius esse velit. Neq; enim alter majus habet jus mediocre, quam gravissimam injuriam intentandi. Inde non solum eousq; vim licet in hostem adhibere, quoad ego periculum ab ipso mihi intentatum depulero, aut quod injuste mihi eripuerat, vel præstare detestabatur, recuperavero, aut extorsero; sed & ad cautionem in posterum obtinendam progredi possum. Quam dum alter per vim sibi patitur extorqueri, satis ostendit sibi superesse animum etiam in posterum injurias mihi inferendi. Neque vero semper injustum est, pro minori malo majus reponere. Nam quod quidam objiciunt, retributionem fieri debere proportionate; locum duntaxat habet in tribunalibus, ubi poenæ à superioribus infliguntur. Ast quæ mala jure belli inferuntur, proprie poenarum rationem non habent; quippe quæ nec à superiore ut tali proficiuntur, nec ad emendationem lædenti aut cæterorum directe tendunt, sed ad defensionem atque assertionem salutis ac rerum juriumque meorum. Cui fini licet adhibere inedia, quæcunque videbuntur commodissima contra talem, qui injuria sua affecit, ut nulla à me ipsi injuria possit inferri, quousque denuo inter nos convenerit de omittendis in posterum læsionibus. Ast vero lex humanitatis non id solum considerari vult, quid hostis citra injuriam possit pati, sed & quid humanum, adde & generosum victorem facere deceat. Unde curandum, ut, quantum ejus fieri potest, & nostra defensio atque securitas in futurum admittit, quæ hosti inferuntur mala temperentur ad eum modum, quem in taxandis delictis; aliisque litibus forum civile solet sequi. De quo temperamentum prolixè agit *Grot.* l. 3. c. 11. *seqq.* ad 16. Sicuti & ad licentiam bellicam intelligendam non parum faciunt tres illæ regulæ ab *Fodæ* traditæ l. 3. c. 1. §. 2. 3. 4. Sæpe quoq; ut licentiam bellicam temperemus, anceps belli alea suadet, ne quæ ipsi edidimus exempla, conversa fortuna in nos statuatur. Vid. *Diodor. Siculus* l. 14. c. 47. *Virg. Æn. X. Belli commercia Turnus Syssylis ista prior, jam tum Pallante perempto.* Huc facit, quod apud *Anon. Gratianum de bello Cyprio* l. V. refertur, cum Columna captos in prælio ad Naupactum Turcas Romæ liberaliter haberi præciperet, ad Mehemetem versus, discite, inquit, à nobis humanitatem, qui tam æcerbe ac tam crudeliter sævire atq; habere Christianos captivos soletis. Cui barbarus: Ignoscere nobis debes, inquit; neq; enim capi & in hostium potestatem venire, hæctenus

nostrorum fuit, & tantum facere captivos, non etiam esse, Turcæ didicimus. Quid autem liceat in eos, qui hosti res duntaxat subministrant. *Idem* docet l. 3. c. 1. §. 5. &c. 17.

§. 8. Videamus de quæstionibus quæ peculiariè spectant bellum à civitatibus, earundemque rectoribus gestum. Ubi ab initio observandum, jus belli, quod statum naturalem comitatur, singulis in civitate ademptum esse; adeoque singulis non amplius licere injurias sibi factas propria vi, proprioque arbitrio ulcisci, aut si quid sibi debitum denegatur propria violentia extorquere; sed super hisce magistratus est adendus, cujus est læsis reparationem damni, cautionemque in futurum præstare, atque efficere, ut suo quisque jure potiatur. Huc facit lib. 176. D. *de reg. juris*. l. 11. §. *fin.* l. 12. l. 13. D. *quod metus causa*. l. 7. §. 3. D. *quod vi aut clam*. l. 14. C. *de Indeis & calicolar.* Quanquam autem singulis in civitate quandoque concedatur licentia propriis se viribus defendendi; ea tamen proprie jus bellandi vocari nequit. Nam jus belli gerendi hoc utique continet, ut proprio ex judicio bellum possit suscipi, idque quousque visum fuerit geri, & per pacta cum hoste componi. Atqui civibus vim propriam expedire indultum duntaxat in periculo inevitabili, nec ulterius, quam idem fuerit depulsum. Sicuti nec necessum est, ut per pacta privatorum pax inducatur, cum eam summi imperii auctoritas jam tum satis lanciat. Quin si vel maxime inter privatos reconciliatio intervenit, ea tamen non impedit, quo minus integrum sit magistratui injuriam vindicare, quæ civium rixæ causam præbuit. Interdum tamen contingit, ut singulis redeat jus defensionis, quale in libertate naturali est; puta si quis deveniat in loca, quæ ad nullam civitatem pertinent, sed in primæva adhuc communione subsistunt. Ubi tamen videndum, an quis ibi à suo eive, an vero ab alio invadatur. Priori enim casu præsens duntaxat periculum vi potest depelli, persecutio injuriæ ad communem dominum deferenda; nisi forte adpareat, invasorem istum in patriam non reversurum; nec iste domi habeat, unde pro injuria satisfacere queat. Ab extraneo autem si quis in ejusmodi loco invadatur, non prohibetur quidem ad extremum eundem persequi, ubi prævaluerit. Licebit tamen & istum deferre apud ipsius civitatem, ibique satisfactionem & poenam exigere, adhibita quoque interventione propriæ civitatis; quæ ubi civi suo justitia denegatur, jus nanciscitur violento modo satisfactionem civi suo præstandi. Unde si quis in Oceano libero invadatur, non semper necessum habet vim propriam ultra depulsionem periculi expromere; cum invasori, ubi ad suos iterum adpulerit, actio in sua civitate intentari queat. Sed & defensionem suo arbitrio instituere quis potest, si judicis auctoritatem cives neglexerint, aut judex aperte justitiam administrare detrectet; præsertim si extra territorium civitatis excedat. Quod si tamen judex tempora reip. prætendat, & ut persecutionem mearum injuriarum differam, aut reip. condonem hortetur; boni civis est, ipsius voluntati acquiescere.

§. 9. Frequens est distinctio belli in *solenne*, & *minus solenne*; ad quorum illud requiritur, ut geratur autore utrinque eo, qui summum habet imperium, & ut rite sit indictum. Minus solenne vocatur, quod denunciatum non est, aut quod in privatos geritur. Quorum illud speciem fere incursionis aut latrocinii habet: hoc autem ex altera parte involvit crimen rebellionis, aut ejusmodi vitæ genus, quod indignum aliquem faciat justî bellatoris nomine. Sic & minus solennia sunt bella civilia, quando civitas

ita est divisa, ut ex qua parte stet summum imperium, non satis adpareat. Ubi circa bellum solenne est observandum, quod qui illud gerunt populi, eorumve rectores ab autoribus iusti hostes vocari soleant, latronibus & prædonibus oppositi. Vid. l. 1. 18. D. de verb. signif. l. 19. §. 2. l. 21. §. 1. l. 24. D. de captiv. Cicero Philippica IV. *Ille est hostis, qui habet remp, curiam, ararium, consensum & concordiam civium, & rationem aliquam, si res ita tulerit, pacis & fœderis.* Etsi non statim civitas pro cœtu latronum habenda, quæ nonnulla iniusta velut publice recipit. Neque cœtus latronum civitatis dignationem fortitur, licet ipsi inter se speciem quandam iustitiæ servent. Add. Gro. in l. 3. c. 3. §. 2.

§. 10. Hoc loco occasione eorum, quæ à Grotio l. 1. c. 3. §. 4. traduntur, quæstio movetur; an magistratui proprie dicto, ut tali, competat potestas belli gerendi? Id quod unque negandum. Cum enim bellum vel præcipuum sit ex iis negotiis, quibus universa civitas periculo possit involvi, magistratui ut tali ex propria autoritate de bello statuendi potestatem dare idem est, atque eidem summum imperium tribuere. Vid. l. 3. D. ad L. *Juliam majest.* Equidem id manifestum est, ubi magistratui ab summa potestate particula negotiorum publicorum exsequenda iungitur, eidem quoque id virium tributum intelligi, quantum muneri isti obeundo sit necessarium. Unde juris Romani scitum est, mixtum imperium coherere omni magistratui, qui jurisdictionem habet, qua tali; idque mixtum imperium definitur per potestatem modice coercendi refractarios ad tuendam jurisdictionem, & jus redditum exsequendum. Enimvero si qui jurisdictioni præest, magistratus vi cogat paucos quosdam impares, haut quidquam bellum gerere est censendus. Vis quippe coactiva in subditos non est jus belli. Et bellum videtur geri inter æquales, aut qui tales sese prætendunt esse. Quod si tamen refractariorum tantus sit numerus, ut ex illorum irritatione tota civitas periculo possit involvi, nec ordinarii lictores aut adparitores sufficiant, recte magistratus summiæ potestatis sententiam super tali negotio expectat. Unde fallitur Grotius l. 1. c. 3. §. 4. dum tradit: *si circa leges civiles res spectetur, omnem magistratum sicut ad tuendam plebem sibi creditam, ita ad exercendam jurisdictionem, si vis occurrat, jus habere belli gerendi.* Nam plebem tueri summo imperio proprie competit. Magistratus autem qui jurisdictioni præest, hæcenus tantum plebem tuetur, dum tenuibus contra potentiores jus reddit. Cui finis haut quidquam necessarium est jus belli gerendi. Est & illud heic obiter monendum, etsi recte poena, non bellum vocatur, quod Moyses ob aureum vitulum aliquot millia hominum cruciavit: tamen belli potius quam animæ adversiōis indolem habet cædes Benjaminitarum. *Judic.* Etsi diversum videatur *Erasmo Roterodamo epist. l. VI. ep. 29.* Quo loco congruum fore in universum quædam subicere de potestate magistratuum militarium, seu ducum, qui alienis auspiciis rem gerunt. Dux igitur, qui cum plena potestate mittitur ad bellum gerendum, offendere non minus hostem, quam ab eo sese defendere potest omnibus modis, prout ipsi ex usu videbitur esse. Hic tamen uti novum movere bellum nequit, ita nec motum jam pace componere, sine autoritate summi imperantis. Quod si alicui restricta mandata circa gerendum bellum sint data, ex iis manifestum erit, quantum ipsi potestatis competat. Ast vero omnes, sive libera, sive restricta mandata habeant, id potestatis obtinent, ut quovis modo ab ingruente hoste sese defendere queant, ubi imperium ejus honeste retrocedendo declinare non datur. Atque

in hoc duntaxat casu admitti potest illud *Ciceronis epist. X. 16. Ne in rebus tam subitiis, tamque angustis à senatu consilium petendum putes. Ipse tibi is senatus, quo nunque te ratio reip. ducet, sequare.* Defensio autem non in eo tantum consistit, ut intentata ab hoste vis repellatur aut declinetur, sed & ut hosti vis reponatur. Unde v. g. Navarchus, iussus se duntaxat defendere, nequaquam prohibetur in classem hostilem fulminare, eamque perditum ire, ubi ab eadem lacesitus fuerit; sed tantum vetatur quiescentem ultro lacescere. Sic qui exercitui terrestri præest, ubi hostem invadere interdictum fuit, si castra sua oppugnentur, non modo recte hostem repellit, sed & eruptionibus in eam pugnat. Idem si in itinere ab hoste invadatur, ubi tuto & honeste cedere non licet, prælio recte decertabit. Unde quilibet provinciis aut urbibus gubernandis præfectus, cum primis si milites sub se habeat, ubi abs hoste invadatur resistere potest, inconsulto summo imperio. Ast non temere bellum in alienas terras transferre, nisi id expresse in mandatis habeat. Dux vero aliquis inferior, cui cum præsidio militum commissum est urbem aut arcem tueri, ad eam defendendam omnibus modis conliti debet. Et quidem regulariter eousque, donec internecio nulli usui futura non amplius videtur posse evitari. Ex hitce judicari potest de facto Pinarii apud *Livium l. XXIV. c. 37.* Illi tuenda arx Ennensis erat credita. Civibus autem claves tradere, flagitium erat capere luendum. Ergo cum judicaret internecionem suis imminere, nō in rebellionem ruentes occuparet, cives infidos cædendo nihil fecit extra limites suæ potestatis, nisi quod periculo depulso præter necessitatem seviisse videatur. Neque vero novum bellum Pinarius suscitabat; sed jam publicum gerebatur bellum in Sicilia contra Pœnos, eorumque socios, quibus se ad jungere moliebantur Ennenses. Sed an in illum populum, qui auxilia hosti submisit, præsertim ubi id bellum eis compositum, arma sint transferenda, ducis non est judicare. De facto Cn. Manlii in Gallo-græcos moventis, vid. *Livius l. 38. c. 45. seqq.* & *l. 41. c. 7.* & *Florus l. 2. c. 11.* Enim vero si cui præfidi provinciæ cum primis à metropoli imperii longius remotæ facultas belli pacisque cum vicinis suis sit concessa; abs tali suscepta bella solennia habebuntur; cum quis ejus autor censeatur, qui ad certum quid agendum potestatem alicui detulit. Quod si autem præses aliquis citra auctoritatem summi imperii bellum alteri intulerit, penes summum imperantem erit, factum sui ministri probare, velit, vel non. Si probat, pro solenni habendum erit bellum, atque isthæc rati habitio velut retro auctoritatem bello impertitur, ut ex eo tota civitas teneatur. Ast ubi summus imperans sui prælidis ausa improbaverit, pro latrocinio istius arma censebuntur, nec tota civitas eo bello implicabitur, si præses ille vel dedatur, vel domi plestatur, reparatione damni dati quantum fieri potest procurata. Eo spectabat interrogatio legatorum Romanorum, sua an publica auctoritate Saguntum oppugnaret Hannibal, apud *Livium l. XXI. c. 18.* Ubi recte excipiebant Pœni, illam prius quæstionem decidendam: an Sagunti oppugnatio fieri potuerit salvo foedere inter ipsos Romanosque? Hac nondum decisa, Romani gratis quærebant, an civis Pœnorum propria, an vero publica quid auctoritate fecisset. Addantur, quæ super facto Phœbidæ Cadmagam occupantis disputantur ap. *Xenophontem rer. Græc. l. V.*

§. 11. Uterius quaritur, an præses, qui generali aut peculiari mandato destituitur, possit extraneo bellum recte inferre, tantum ex conjectura voluntatis, seu quia credit

credit, suum factum summo imperanti probari? Id quod negandum. Neque enim hoc sufficit videre, quid placitum sit hoc rerum statu summam potestatem habenti, si consulatur; sed hoc magis considerandum est, quid idem, ubi res moram fert, aut dubiam habet deliberationem, se inconsulto cupiat fieri, si lex ferenda sit, seu ubi in universum super ejusmodi casibus sit constituendum. Heic sine dubio id statueretur, ne minister se inconsulto aliquid suscipiat summam rerum spectans, quale est bellum, & in primis offensivum, de quo heic proprie quaeritur, quodque regulariter moram fert. Adeoque etsi contingat, ut summus quoque imperans judicet nunc bellum adversus certum hostem sumi; non potest tamen non ipsi displicere ministrum limites muneris sui excessisse. Huc spectat factum Cambylis, qui ministros occiderat, quod Croeso pepercissent, quem tamen ipse servatum gaudebat, apud *Herodotum Thalia*. Item factum C. Pilonis Proprætoris Siciliae apud *Senecam de ira* l. 3. c. 15. Add. tamen *Livius* l. 44. c. 10.

§. 12. Cæterum qui in libertate naturali singuli vivunt, uti bello non possunt peti, nisi ob injurias à se profectas; ita quomodo in civitate reatus injuriæ, & causa quare bellum inferri possit ab iis, qui immediate eandem patraverunt, in totam civitatem diffundatur, ulterius quaerendum est. Id igitur constat communitatem tum aliam quamvis, tum civilem, ex facto singulorum, non teneri sine aliquo suo facto aut omissione culpabili. Nam quantascunque comminationes adhibeat civitas, semper tamen penes civium voluntatem naturalis libertas diversum faciendi relinquitur; sicut nullo modo singulorum facta præstare possit civitas. Add. *Grotius* l. 2. c. 21. §. 2. & quæ ibi allegantur exempla ex *Livii* l. xxix. 16. xxxv. 31. XLV. 23. *Valerius Max.* l. 6. c. 6. §. 3. 5. Porro ex illis modis, quibus rectores civitatum bello obnoxii fiunt propter injurias à suis civibus patratas, duo potissimum considerandi sunt: patientia & receptus. De patientia ita est habendum: qui scit delinqui, idetaque prohibere citra probabile periculum gravioris mali potest, & tenetur, is ipse deliquisse censetur. Scilicet conjunctim requiritur scientia & facultas prohibendi, nec alterutrum horum seorsim ad reatum alteri affricandum sufficit. Vid. l. 1. §. 1. D. si familia furum fecisse dicatur. Sciri autem à rectoribus civitatum præsumuntur, quæ à subditis aperte & frequenter patrantur. Facultas prohibendi semper præsumitur, nisi ejus defectus manifeste probeatur. Facit huc illud *Lycurgi orat. advers. Leocratem*: Delictantis per, dum non judicata fuerint, apud auctores suos manent: simul ac vero sententia de illis & judicium factum fuerit, apud eos manent, qui non jure illa ipsa ulciscuntur. Add. *Polybius* l. IV. c. 27. ab init. *Græciani* c. 1. & 3. distinct. 86. Circa receptum autem, & quatenus civitas causam belli contra se præbeat recipiendo & defendendo eos, qui in alios deliquerunt, plene docet *Grotius* d. l. §. 3. 4. 5. 6.

§. 13. De repressaliis, sive violentis executionibus in cives aut bona civium alterius reip., quæ justitiam administrare detrectat, sufficienter tradit *Grotius* l. 3. c. 2. Circa quarum æquitatem hoc quoque addiderim, quemadmodum ex conjunctione in corpus civile factum est, ut quæ uni inferitur injuria per extraneos, ea totam civitatem videatur tangere; ita non iniquum visum, singulos velut in subsidium pro debito civitatis obligatos esse; cum quod eo nomine illi erogaverint, à civitate sua ipsis sit
refun-

retundendum. Quod si autem hoc modo unus aut alter civium damnum sentiat, debet id inter illa incommoda referri, quæ civitates tantum non necessario consequuntur; etsi hæc minimam partem faciant eorum malorum quæ singulos extra civitatem man-
sura erant.

§. 14. Bellum non solum quemlibet pro se, sed & sæpe pro aliis gerere solere manifestum est. Sed ut hoc recte fiat, in isto quidem, cui succurritur, iusta bellandi causa requiritur; in eo autem, qui auxilium alteri latum it, adesse debet peculiare aliquod vinculum, quo principali belligeranti nectatur; quod idoneum sit, ut in gratiam unius hominis alterum æquè hominem hostiliter tractare queat. Alias enim locum habebit illa querela apud *Lucanum* lib. 4. *Quis conferre duces meministi? quis pendere causas? Quæstus, inde favet: veluti fatalis arena Muneribus non ira velut concurrere cogit Productos: odere pares.* Inter eos igitur, quos non recte solum possumus, sed & debemus defendere, sunt nostri subditi. Idque non ideo solum, quia isti sunt velut pars rectorum, sed & quia ut tali defensione fruerentur, imperia liberi homines ultro constituerunt, aut subierunt. Sic apud *Livium* l. VII. c. 31. & *Florum* l. I. c. 16. Campani inevitabilem Romanis necessitatem afferri credebant arma pro ipsis cape-
ssendi, dum se, suaque omnia iisdem dedunt. Quanquam circa hoc exemplum observandum est, siquidem Campani Samnites antea bello injusto lacefferant, non recte à Romanis eorum utur deditionum defensionem potuisse suscipi, nisi prius æqua pro dato damno, bellique impensis satisfactio oblata. Pro singulis tamen civibus rectores civitatum tunc demum recte arma sumunt, siquidem id fieri possit sine graviore incommodo omnium aut plurium civium. Quippe cum istorum officium magis circa totum, quam circa partem versetur, & quo pars est major, eo propius ad totum accedit. Add. *Grotius* l. 2. c. 25. Proximis subditis, pro quibus arma ferre teneamur, sunt focii, in quorum hoc foedere comprehensum est. Qui tamen subditis nostris omnino cedunt, siquidem utrisque ferri auxilium nequeat; idque salvo foedere. Nam nulla civitas alicui magis obligatur, quam suis civibus. Ergo quando aliis auxilia promittit, intelligitur id facere ea lege, quatenus id salva obligatione erga proprios cives fieri queat. Inde etiam stultus est, qui confidit in foedere, quod servari alterius non interest. Quemadmodum autem nemo bella injusta aut temeraria debet suscipere; ita & nemo foedere tantum talia bella moventem adjuvare tenetur. Quod etsi recipere in bellis offensivis locum habeat; aliquo tamen modo in defensivis quoque obinet. Nam si socius meus videat, se hosti parem non esse, etiam adjunctis meis viribus, & tamen perseveret in certam perniciem ruere, cum liceat tolerabilibus conditionibus transigere; stolidus forem, si alieno me furori comitem adjungerem. Et hæc-
tenus accipiendum illud *Grotii* d. l. ad auxilium nos non teneri, si nulla spes sit boni exitus; quia boni, non mali causa societas non trahitur. Nam si nullum plane periculum, aut damnum pro socio subeundum fuerit, frustra tædus initur. Post socios locum inveniunt amici, seu quibus peculiari benevolentia jungimur. His etsi expresso foedere auxilium certum atque definitum non sit promissum; in ipsa tamen amicitie conjunctione mutua fidem inesse intelligitur, ut alteri alterius talis cura sit, quantum arctiores obligationes patiuntur, & quidem impensus, quam alias communis Inter

homines cognatio postulat. Quæ ipsa tamen sufficere potest, ut quis defensionem alterius contra injurias aliorum manifestas suscipiat; cum præsertim nostra quoque facillime interesse possit, quin & publico omnium bono redundet, ut ne aliquis injuriis alios impune insultet. Huc facit, quod Solon interrogatus, quomodo quam paucissimæ inter homines injuriæ sint exituræ, respondit: *εὐμείας ἀχθάνει τὰς ἀδικημάτων οἱ μὴ ἀδικήσαντες*. Si perinde cum læsis daleant, qui non læsi fuerunt. *Diog. Laërt. Solon.* Spectat quoque huc illud *Quintiliani Inst. Or. l. 4. c. 1.* Est naturalis favor pro laborantibus. *Euripides supplicibus: ἔχθαλα Φυλῶ, ἦς μὲν πέτραν, δῖα δὲ βασιλεὺς ἴσται. πόλις δὲ πρὸς πόλιν ἐπὶ ἤξει, χειμῶν δὲ εἶσα.* Habet refugium petram quidem fera, servi aras deerum; civitas vero ad civitatem confugit, tempestate exagitata. Quæ tamen ita temperanda sunt, ut non statim quilibet, etiam qui in naturali libertate vivit, jus habeat bello alium, qui injuriam cuivis alteri intulit, coercendi & castigandi, eo solo obtentu, quod boni publici ratio postulet, injurias innoxii non impune inferri, ac quod unum tangit omnes tangere debere. Cum enim ei, qui tali modo invaditur, ademptum non sit, alterius, quem ipse utique non læsit, vim pari vi repellere; jam pro uno bello duo bella genus humanum turbabunt. Quin & contra naturalem æqualitatem pugnat ultro seise velut arbitrum rerum humanarum obtrudere. Ne nunc dicam, quod eadem res in magnum abusum pareat, cum vix ullus sit, in quem non hoc obtentu bellum sumi queat. Igitur tunc demum injuria alteri illata ad causam belli nobis sufficere potest, quando, qui eadem afficitur, nos in auxilium evocat; sic ut non nostro, sed læsi nomine, quidquid heic suscipimus, agamus. Sed an & quis arma potest capere pro alienis subditis, ut ab ipsis injuriæ imperantis arceantur? Super qua quæstione videatur sententia *Grotii l. 2. c. 25. §. 8.* Nobis tutissimum videtur statuere, non alio casu alienorum subditorum defensionem licite suscipi, quam quo ipsi immanem superiorum sævitiam armis recte abs se se possint amoliri.

§. 15. De indictione, quæ ad bellum solenne requiritur, sufficientem præbere potest informationem *Grot. l. 3. c. 3.*

§. 16. Caterum licentiam in hostem, quam jus naturæ indulgere supra diximus, multas gentes sine fine & modo exercuisse, copiose deducit *Grot. l. 3. c. 4. seqq.* Ubi tamen observandum, quanquam militibus frequenter à ducibus soleant leges præscribi, quousque hosti debeant nocere, quas ubi transgressi fuerint, poenas dant: id tamen fit, non quasi hosti injurias fecerint, sed ob violatum ducis imperium, & servandæ disciplinæ militari. Sic & qui in bello solenni ultra, quam naturali lege concessum, cædibus aut rapinis sævit, pro homicida, aut raptore haberi, aut punire non solet, si iste ad tertium pacatum forte delatus fuerit. Idque non ideo solum, quia nostra nihil interest, quid alibi quis deliquerit; sed & quia tacite inter gentes videtur conventum, ne alienorum bellorum arbitria ad se revocent. Quare enim, qui neutri bellantium est socius, alienam litem temere suam fecerit? Quid quod etiam in iusto bello vix satis cognosci potest, quis justus sit se tuendi, damnum resarciendi, vel cautionem exigendi modus. Sic ut præstet isthæc conscientiæ bellantium relinquere, quam cum suo periculo eadem damnare. Præsertim cum ipsi bellantes tacito quodam pacto in sævitiam Martis, cujusque arbitrio exlerendam aut temperandam, consenserint.

§. 17.

§. 17. In specie autem, quosque licentiam in personas hostium solant multi extendere; latet docet *Idem* l. 3. c. 4.

§. 18. Illud heic peculiariter quaeritur, an hostem liceat interficere immixtis percussoribus? Ubi *Grotius* l. 3. c. 4. §. 18. distinguendum iudicat inter eos, qui fidem expresse aut tacite datam violant, sunt milites, cives, vasalli, recepti; & qui nulla fide tenetur. Posterioris generis percussoribus uti nullo jure prohibitum. Add. *Th. Mori Utopia* l. 2. Verum talibus uti, quorum facto perfidia inest, apud cultiores gentes infame habetur. Et si adversus rebelles, piratarumque aut latronum duces quosvis etiam præmiis invitare religiosi quoque principes soleant; quod ob odium, quibus isti laborant, non reprehenditur. Pari fere modo responderi solet ad generalem quaestionem; an promiscue quorumlibet in bello opera uti liceat? Ubi discrimen fit inter proditores ac desertores suorum dominorum, qui se ultro offerunt, & inter eos, quorum fides promissis, aut per præmia corrumpitur. Priorum operam per mores gentium recte adhiberi, posteriorum non item, sentit *Grotius* l. 3. c. 1. §. 21. 22. (Conferatur tamen *Quintilianus declamat*, 155.) Id quod tamen non extra dubium est positum. Quæ enim duo ista hostis mei subditorum sollicitatione quaeruntur, auxiliis illum nudare, & damnum eidem dare, utrumque posita iusta belli causa faciendi mihi jus est. Eum finem cur non etiam corruptis per spem præmiorum animis civium adsequi liceat, nulla sufficiens ratio adparet. Præsertim cum omnes fateantur, posse hostis mei cives ad deditionem, adeoque ad deferendum suum dominum fictis terroribus compelli; qualis desertio sane omni vitio non caret: nec leges militares minus supplicium capitis intentant iis, qui hoc modo imponi sibi patiuntur, quam perfidis ac proditoribus, cum ignavia & credulitas officio militari non minus repugnet, quam perfidia. Vis porro ita est legitimum medium hosti nocendi, ut ideo dolus non semper illegitimum sit medium. Ac licet illi desertores sine proprio peccato id non faciant; ex eo tamen in sollicitatorem nihil culpæ videtur redundare; ideo quod nulla adparet obligatio, ut qua commodissime datur, via jus meum consequi intermittam, ne occasionem præbeam peccandi illis, qui mecum commercia juris per injuriam suam abreperunt. Currigitur argenteis lanceis oppugnare non possum, quos ferreis confodere licebat? Præsertim cum in arbitrio ipsorum relinquatur, quæcunque demum sollicitationes adhibeantur, utrum hostem me experiri malint, an gratiam meam utili mihi opera redimere. At cur in pace verbi gratia, alterius servum non possum sollicitare, ut deserto per flagitium domino suo, ad me transeat, duplex ratio est: tum quia nulla mihi potestas competit istius res intervertendi; tum quia servo ipsi nullum malum recto inferre poteram, si suo transfugio me sibi non conciliaret. Quorum utrumque in isthoc casu adparet. Sicuri igitur dominium, quod hostis in res suas habet, respectu nostri nullum est, quin eas possumus eripere; ita & jus illud, quod idem in suos subiectos habet, hætenus nobis nullum est, quod nos curare non teneamur, ut istud jus inviolatum ipsi persistat. Unde quod alias huic sententiæ opponitur; non posse aliquem incitare alterum ad id, quo facto is peccet; seu peccare, qui alteri peccandi causam aut occasionem dat; inter non hostes duntaxat valere videtur. Hostis enim in respectu ad me in eo est statu, ut dum jus meum adversus illum persequor, non curandum

mihî sit, peccandi is anîam inde arripiat, an minus. Eoque licet argentum aut promissa nostra alterum revera ad perfidiam moverint, nobis tamen in perfidia velut proprium peccatum imputari non posse videtur, quia in præsens per hostilem statum commercia juris nobis cum illo abrupta sunt, & ille quantum in se nobis licentiam adversus se in infinitum dederit. Et cum ubi belli ratio exigit; nobis nefas non sit hostem perdere, neque nefas videbitur anîam ipsi porrigere, ut peccato se adltringat. Nam ea ratio elumbis est, quam aliqui adferunt: inter hostes fides servari debet, igitur subditi hostis non possunt sollicitari ad perfidiam. Cavendum tamen est, ne quis sibi ipse heic exemplo noceat. Et qui, cum posset, isto agendi modo abstinet, sine dubio eximie cujusdam generositatis laudem meretur. Sed & veritas constat illi effato apud *Procopium hist. Goth. lib. 1. Cui proditoris usus contingit, in præsens quidem gaudet beneficio ob victoriam: in posterum autem, ex rebus actis enascente suspitione, eum, a quo beneficium accepit, & odisse & metuere incipit, habens apud se mala ipsius fides documenta.* Add. *Valer. Max. l. 6. c. 5. §. 7.*

§. 19. Quid in res hostium, etiam quæ sacræ dicuntur, licentia hostilis ferat, docet *Grotius l. 3. c. 5.*

§. 20. Acquirere jure naturali, ac salva conscientia justo bello ex rebus hostium ea quis potest, quæ ipsi debentur, aut debitis paria sunt, & ob quorum detrectatam solutionem fuit ad arma veniendum; computatis simul impensis in violentam juris executionem factis, ac si quid ulterius hosti eripi ad cautionem necessarium judicabatur. Unde si quis opum fiducia injuriam aliis intulerit, eidem victo recte superfluas opes detrahuntur, ut in posterum sit modestior. Sed moribus gentium in bello tolemni quis sine fine & modo fit dominus eorum, quæ hosti eripit, etsi longe excedant prætensionem, ob quam bellum fuit motum. Vid. *Grotius l. 3. c. 6. §. 1. 2. seqq.* ubi etiam traditur, quando res tam mobiles, quam immobiles captæ intelligantur. Ubi tamen probe observandum, per adprehensionem bellicam adquiri tantum jus, quod valeat adversus quemvis tertium pacatum. Sed ut captor adquirat dominium, valiturum etiam adversus eum, cui res erepta fuit, necessum est, ut accedat hujus cum altero pacificatio & transactio. Citra hanc enim priori domino jus remanere intelligitur ad rem istam, quandocunque vires superfuerint, hosti iterum extorquendam.

§. 21. Illud quoque quaeritur, cuinam in bello solenni res adquirantur, an toti populo, an singulis, qui de populo sunt, aut iis, qui primi eas adprehenderunt? Id quod nobis paucis videtur posse expediri. Constat igitur penes summum imperium esse jus belli, sub quo comprehenditur jus cives armandi, & in expeditionem educendi, ut & jus iisdem imperandi pecunias, aut alia ad bellum necessaria. Sed cum bella suscipiantur vel ad asserenda privatorum debita, quæ hostis ultro exsolvere detrectat, vel ob causam, quæ totam remp. spectat, facile adparet, priori casu primo omnium id esse agendum, ut illi, quorum causâ bellum geritur, sibi quod debetur obtineant. Quod tuperat, & ubi publicam ob causam bellum geritur, uti autor belli est, qui summum imperium gerit; ita & huic primo acquiritur, quidquid in bello capitur, per quoscunque id primum adprehendatur, sive illi sint mercenarii milites, sive cives, quibus militia pro imperio, etiam citra stipendium fuit injuncta. *Alianus V. H. l. VI. c. 6. ἐκ ἐξήν ἀνδρῶν λαίκασι δὲ Σκυλεύσσι τὸ πολέμιον.* Non licebat viro Lacedæmonio ne spolia quidem hostis le-

gere. Quia tamen bellum civibus singulis onerosum est, sive tributum, sive opera militaris iungatur, recte & humaniter facit ille, cui summum est imperium, ut vicissim aliquod emolumentum in singulos cives ex bello redundet. Quod fieri potest, si vel stipendium de publico civibus in expeditionem euntibus detur. Vid. *Limus* l. IV. c. 60. l. V. c. 4. vel præda inter eos dividatur, aut cuivis concedatur, ut, quod ipse rapuerit, sibi retineat; (sicuti apud Græcos, quando bellum alicui populo indicebatur, τὸ λάφυρον ἐκέρουσαν, spolia jus fasque esse capere præconis voce significabant. Vid. *Polybius* l. 4. c. 26. 36.) vel præda in publicum redacta in posterum inde onera & tributa civium leventur. Mercenariis autem præter stipendium nihil debetur, nisi ex liberalitate, aut ob præstitam insignem operam, aut incitandæ ipsorum fortitudini. Add. *Grotius* d. l. §. 8. *seqq.* qui operole hanc quæstionem deducit. Ubi circa distinctionem actuum bellicorum in publicos, & privatos, qui occasione duntaxat belli publici suscipiuntur, observandum: non extra dubium esse, omne id, quod privatis actibus, & injusto privatorum ausu in bello capitur, id capientium utique fieri. Nam & hæc est pars juris belli, designare, quinam hosti nocere debeant, & quousque. Ergo privatis non licebit prædas ex hostico agere, aut quamcunque rerum hostilium invadere sine permisso summi imperii. Cujus itidem est definire, quousque privati eam prædandi licentiam debeant exserere, & tota præda, an pars aliqua ipsis cedere debeat. Sic ut quidquid heic privatis competit, id omne ex indultu summi imperii dependeat. Scilicet ut aliquis miles sit, & actus bellicos offensivos exercere queat, publice autorandus est. Inde *Cato* negat jus esse, qui miles non sit, pugnare cum hoste, apud *Ciceronem* Off. I. Add. *Ziegler*, ad *Grotii* d. l. §. 12.

§. 22. Circa acquisitionem incorporalium in bello peculiariter observandum, ista non adquiri, nisi cum subjecto, cui inhaerent. Quod subjectum sunt vel personæ, vel res. Rebus v. g. prædiis, fluminibus, portubus, oppidis, regionibus sæpe quædam jura inhaerent; vel potius personis, quatenus istas res possident, certa jura in alias res, aut homines competunt. Sed heic videndum est, utrum isti rei hoc jus competat ex pacto aliquo personali, an ex pacto reali; seu utrum is, qui primus illud jus cum re conjunxit, ita pactus fuerit, ut illud jus perpetuo penes possessorem ejus rei esset, quisquis is sit: & quocunque titulo ad eum res ista pervenerit; an vero id jus duntaxat valere voluerit, quando certæ personæ eam rem certe titulo obtinerent. Si posteriori modo jus alicui rei adhæreat, non statim is, qui rem quoquo titulo occupavit, illud jus exercere potest, sed videndum est, utrum id jus etiam titulum bellicæ acquisitionis ex prima ejusdem institutione sequi debeat. Illa autem jura, quæ per se & immediate alicui personæ competunt, tendunt vel in alias personas, vel in res. Jura quæ personæ competunt in aliam personam, cum non nisi hujus consensu sint quæsitæ, (qui consensus non promiscue quemlibet spectavit, sed certum duntaxat hominem,) haut quidquam simul adquisita intelligentur, utut persona, cui ista competeant, in hostium manus pervenerit. Sic rege ab hostibus capto, non statim hosti regnum quoque fuit adquisitionum. Marito aut patre capto, non statim potestas in uxorem & liberos adquiritur. Quando autem quis uxorem simul cum marito cepit, jus in uxorem captivam accipit, non ex eo quod maritum simul cepit, sed unice ex eo, quod istam cepit; nec plus aut minus potestatis accipit, sive maritum simul, sive non ceperit. Neque victor iste

iste in captam alterius uxorem potestatem maritalem accipit, sed quale jus in captivos adquiri mos est. Conf. *Grot. l. 3. c. 7. §. 4.* Circa jura autem in res distinguendum est, utrum ali quis vivat in civitate, an vero extra civitatem in statu mere naturali. Si in hoc statu vivat, qui personam cepit, omnes simul ipsius res cepisse intelligitur, aut saltem facultatem natus est easdem quoque capiendi; quia nemo amplius obstat, qui istarum occupationem prohibere jure possit. Verum in civitatibus receptum, ut non cum persona res quoque ipsius pereat; sed ut istius jus ad alias personas ejus civitatis devolvatur, aut his non extantibus publicis bonis adcrecat. Unde si civis ab hoste captus fuerit, bona istius, quæ simul capta non fuerunt, non adquiruntur capienti, sed ad eum perveniunt, quem leges civiles ad successionem vocabant, si iste naturali morte functus esset. Quod si autem simul cum persona hostis ipsius quoque bona ceperit, sufficit ipsi ad dominium rerum captarum titulus captionis bellicæ, nec opus est, ut istud dominium demum arcessat ex persona prioris domini simul capti; adeoque perinde est, quantum ad jus captoris in res captas, siue dominum simul ceperit, siue non.

§. 23. Ad isthæc illustranda facit quæstio, apud Amphictyonas quondam agitata de qua *Quintilianus Inst. Or. l. V. c. 10.* Cum Thebas evertisset Alexander, invenit tabulas, quibus centum talenta munus Thessalis dedisse Thebanos continebatur. Has quia reus erat commisitio Thessalorum, donavit his ultro, postea restituit à Cassandro Thebani reposcunt Thessalos. Thebanorum rationes d. l. adferuntur. Quibus Thessali reponere poterant. 1. Quod vi justa ablatum est, hautquidquam repolci posse. Consuetudine porro gentium vim in bello solenni adhibitam pro justa reputari, adeo ut priori domino in erepta tali bello nulla prætentio remaneat, postquam pacificatio intervenerit. 2. Jus belli utique aliquid valere in iis, quæ in judicium trahuntur. Sane enim post finitum bellum, si de re, quam bello adquisivi, controversia moveatur, sufficit titulum bellicæ occupationis allegasse. 3. Bello justo parta vel maxime etiam in pace jure possideri, inprimis postquam pacto utrinque pax est constituta. Heic enim possessoris manere intelliguntur, de quorum restitutione expressè non fuit conventum. 4. Cum persona capta adquiri utique posse jura illa, quæ proprie & ultimato in ipsis rebus fundantur, ita tamen ut captus per consensum suum ea in me transferat: quem consensum intenteratione gravioris mali mihi eliciendi facultas est. Unde quemadmodum donare alteri possum actionem meam cum hoc effectu, ut debitor id æque ipsi, quam antea mihi solvere teneatur: ita si captus consensu suo actionem suam in me transfulerit, utique debitor, quod capto debuerat, mihi debere incipit. Et hoc modo Alexander creditum illud sibi adquirere poterat, siquidem Thebas civitatem reliquisset, adactis illis, ut jus suum in ipsum transferrent; & revera adquisivisse intelligitur, postquam circa ullius rei exceptionem Thebarum dominus factus erat. Quæ ratione jus habebat id debitum à Thessalis exigendi, aut illud iisdem condonandi. Quin & Thebanos immediate adigere poterat, ut debitum illud Thessalis remitterent. Unde Alexander, dum Thessalis debiti tabulas concedit, non tam hoc agebat, ne Thebanorum civitas, quam ipse debebat, aliquando debitum posset exigere; sed ut testaretur, quod ipse eo nomine nihil istos esset posciturus. 5. Illud falsum, quamdiu aliquis superesset civium, esse & censi ipsam totius summæ creditorem, adeoque habere idem jus, quod civitas habebat, exigendi, quod huic debeba-

tur. Qui singuli enim de dissoluto plane civitatis corpore supersunt, hautquaquam jus civitatis sibi possunt asserere, cum ipsi nequaquam amplius eam civitatem constituent. Patet autem Alexandrum Thebanorum civitatem penitus delevisse, adeo ut qui cladi superessent, nequaquam pro populo aliquo possent censerī. Et qui post Thebanorum oppidum instaurarunt, novus plane fuere populus; qui si qua pecularia veteres Thebani jura habuerant, nequaquam sibi ex lulo loco vindicare poterant, nisi de integro ea quaesivissent. Quod circa illud Theſſalorum debitum factum non erat. 6. Theſſali non quocunque modo possessionem tabularum nacti erant, sed ultro eas acceperant traditas ab eo, qui omnia Thebanorum adquisiverat, animo id debitum ipsis condonandi.

§. 24. Qua ratione in victos imperium quærat, docet *Grotius* l. 3. c. 8.

§. 25. Videndum & paucis est, quomodo res bello ereptæ iterum ad antiquos dominos redeant. Ubi illud quam maxime æquitati naturali congruere arbitramur, ut per bellum capti, ubi manus hostium quocunque modo evaserint, neque illis fide data sint obstricti, atque ad suos redierint, non modo pristinum statum, sed & omnia sua bona ac jura recuperent. Quod autem res attinet, quamdiu bellum durat, si hostibus iterum sint ereptæ sive per nos ipsos, sive per nostros cives aut milites, eas ad antiquos dominos redire par est, non immobiles tantum, sed & mobiles, modo liquido à nobis possint dignosci. Nam cum civitati incumbat quantum fieri potest bona civium defendere; ejusdem quoque erit, quantum in se est curare, ut quæ ipsis erepta sunt, recuperentur. Neque obstat, quod illa à militibus sint recepta. Hi enim ministri tantum sunt civitatis, & quæ adquirunt, civitati, non sibi proprie adquirunt. Cum autem iniquum sit, ut ista bona civibus erepta sibi adquirat civitas, nihil aliud supererit, quam ut ea pristinis dominis restituantur. Vid. 1 *Samuel*. xxx. 22. seqq. Apud *Homerum* *Iliad*. λ. præda divisa memoratur inter eos, quibus res ab hostibus ante ereptæ fuerant. Sed quid jure Romano potissimum circa postliminium sit dispositum, accurate tradit *Grotius* lib. 3. c. 9.

§. 26. Integer autem populus si vel propriis viribus, vel sociorum armis jugum hostile excusserit, sine dubio libertatem & statum antiquum recuperat. Quod si autem aliqua pars bonorum, quæ antea ad ipsum pertinerant, adhuc sub potestate hostis remaneat, ad illam recuperandam prætensionem retinet, quamdiu bellum pacem nondum fuit compositum. Sed si tertius aliquis suo nomine hosti subactum antea populum bello eripuerit, hic dominum tantum mutabit, neque libertatem recuperabit. Idem quoque de parte alicujus populi est dicendum. Quod si pars populi vindicetur ab illo populo, cui tantisper avulsa fuit, aut istius sociis, antiquo iterum corpori conjungetur, & in pristinum locum ac jura redibit. Quanquam & cum sociis ita conveniri possit, ut ipsi retineat, quod quondam nostrum hosti eripuerint. Sicuti Demetrius malebat Philippo regnum sibi ademtum cedere, quam id Romanis relinquere, apud *Iustinum* l. 29. c. 2. Sed & si proprio ausu præsidia hostilia dejecerit, ad antiquum corpus revertetur, nec peculiarem constituere civitatem prætendet; cum civitas ista suo juri ad isthanc partem non renunciaverit.

CAPUT VII.

DE PACTIS BELLICIS.

1. <i>Pacta, quæ bellum præsupponunt dividuntur.</i>	9. <i>Quando induciæ obligent subditos.</i>
2. <i>An pacta, quæ ad statum belli tollendum non spectant, sint valida.</i>	10. <i>Quid per inducias liceat, quid non?</i>
3. <i>Quid sint induciæ?</i>	11. <i>Quid si quis in hostico post elapsas inducias inivus deprehendatur?</i>
4. <i>De duratione induciarum.</i>	12. <i>Quid si violentur induciæ?</i>
5. <i>Induciæ relinquunt causam belli.</i>	13. <i>De jure commeatus.</i>
6. <i>Post inducias indictione non est opus.</i>	14. <i>De captivorum redemptione.</i>
7. <i>Induciæ expresso pacto contrahuntur.</i>	15. <i>De pactis ducum.</i>
8. <i>De initio & fine induciarum.</i>	16. <i>De pactis privatorum in bello.</i>

Dispiciendum jam de pactis publicis, quæ statum belli præsupponunt. Eorum aliqua ipsum statum belli tollunt, alia eundem relinquunt, sed aliquatenus temperatum. De his antequam sigillatim agamus, in universum erit videndum de validitate posterioris generis pactorum.

§. 2. De pactis igitur, quæ cum hoste ineuntur, in universum pronunciat *Grævus* l. 3. c. 19. ea servanda esse. Quod quanquam omnino obtineat circa pacta, quæ ad pacem tendunt; tamen circa illa, quæ statum belli relinquunt, neque ad eum tollendum spectant, res non omni caret dubio. Neque enim adeo valida est argumentatio: hic intelligit, quid geratur, & potest consentire; Ergo ex promissio ipsius alteri cuicunque nascitur jus, aut ipsi adversus alterum obligatio. Status enim belli, ut talis, proprium agendi modum vim agnoscit; pacis autem proprium instrumentum est fides. Igitur incongruum videtur fidem adhibere, ubi de pace reducenda aut conservanda non agitur; imo ubi status belli magis foveri, quam destrui videtur. Dein, quicum pacifcor, ab eodem postulo, ut fidem mihi adhibeat. Atqui implicat, postulare, ut alter fidem meam lequatur, & nihilominus profiteri, me velle ipsius hostem manere, id est, qui quacunque via ipsi nocere velit. Nam hostilis status utique in se dat licentiam nocendi alteri in infinitum. Ergo protestatio de non usurpanda adversus alterum hostilitatis licentia facto videtur contraria, quamdiu quis in pleno statu belli sese permansurum fert. Unde neque locum heic habere poterit, quod supra traditum fuit; eos qui inter sese paciscuntur, eo ipso renunciassè exceptionibus, quæ ex alterius persona delumtæ metum possent facere, ne alter fidem fallat. Nam si terio isti exceptionibus renunciant, jam hostes esse definunt: sin de hostilitate adhuc continuanda aperte profitentur, ipsa res verbis eorum fidem detrahit; ac potius præsumendum est, eos inter se insidias struere, & viam nocendi quærere altero in securitatem dato. Quo facit illud apud *Procopium hist. Goth. l. IV.* cum legati *Narsetis* ad *Totilam* dicerent; *in quod tempus prælum condicis? ille, post octo, inquit, dias pugnemus. Reversi ad Narsetem legati audita, conveniaque rennunciant. At ille fraudem Totila suspectans, parabat se, ut postero dimi.*

dimicaturus, neque enim sefellis sua conjectura: sequenti enim luce adest nuncium omnem praeveniens cum toto exercitu Toulas. Quin nec alteri, qui ejusmodi pacto decipitur, novum aliquod jus adversus decipientem oriri potest, quippe cum jam ipsa hostilitas adversus hostem in infinitum vim exierendi præbeat. Quod si autem quis dicat, ideo standum esse ejusmodi conventis, ne hostis deceptus vehementer irriteretur, & in nos deinceps acrius sæviat: is hoc ipso agnoscit, eadem utilitate aestimari. Quod referendum est illud *Ambrosii Off. l. i. c. 29. Si constitutus sit cum hoste aut locus, aut dies prælio, adversus justitiam putatur, aut loco prævenire, aut tempore. Si quidem vehementioribus hostibus & infidis, & his qui amplius læserint, vehementior refertur ultio.* Equidem non tenemur omnem licentiam belli in hostem exserere, & sæpe, cui extrema quæque poterant inferri, parcere cum laude est conjunctum. Sed tamen cum hoc sine bellum sit concessum, ut jura nostra tueamur, aut asseramus, ubi pacificis mediis id obtineri non poterat: igitur brevissimam quamque viam, qua eo perungi possit, naturæ quam maxime probari censendum est. Adeoque ubi per pacta illa, vim hostilem temperantia non nisi bellum alatur, naturæ eadem repugnare manifestum est. *Conf. Hobbes de Crue c. 3. §. 27.* Ut ut ista sint, tamen inter cultiores gentes uti plura alia, ita & hoc in favorem fortitudinis bellicæ receptum, ut & ista pacta valerent quæ ad statum belli tollendum non pertinerent, sed tantum ad hostilitatem cum aliquo moderamine exercendam spectarent. Qualia sunt induciæ paucarum dierum aut horarum sepeliendis mortuis, pactum de concedendo transitu per nostra præsidia. Item ut certis locis, hominibus aut rebus plane parceretur, ut certo tempore hostilitas non exerceretur, ut certa instrumenta nocendi non adhiberentur. Sic *Ad. Olearius siner. Perses l. 5. c. 20.* tradit, inter Persas & Turcas pactum esse, ut mercatores etiam belli tempore utrinque tuto commercia queant exercere, & hinc inde commeari; quod utriusque populi inter sit commercia non intermitti. Scilicet expedire rebus humanis videbatur, quædam velut commercia belli instituire, & in artem quasi bellum redigere, postquam plurimos in bella hauri necessaria ambitio, & habendi cupido impulit; ut saltem innocentibus injuriæ eo fierent tolerabiles magis, si non omnem suam licentiam status bellicus exieret. Accedit quod bellatoribus noxia fere sit opinio perfidiæ, aut per pacta aliis illudendi; & quod cordatiores non nisi semel decipiantur. Prudentis tamen non fuerit, ejusmodi pactis multum confidere, aut in securitatem sese resolvendo hosti nocendi occasionem præbere, adeoque ad talia citra necessitatem non descendere, nisi ubi fallenti paria reponendi facultas suppetat, aut alias satis nobis cautum sit.

§. 3. Inter pacta, quæ statum belli non tollunt, sed ejus actus tantum suspendunt, sunt induciæ, quæ sunt conventio, per quam bello manente, ad tempus bellicis actibus abstinendum est. Quæ definitio illustratur à *Grotio l. 3. c. 21. §. 1.* Nam utique ad plures annos induciæ solent dari. Ubi tamen pro excusando *Varrene & Paulo* dici possit, eos ob oculos habuisse illas duntaxat inducias, quæ manentibus utrinque in expeditione exercitibus solent iniiri: quæ regulariter non nisi paucorum dierum sunt: non autem illas, quibus totus belli apparatus dissolvitur, & quæ intra præfixum tempus plenæ pacis instar gerunt; præsertim ubi isthæc clausula sit expresse induciis inserta, ut interea de plena pace constituenda tractetur. Obiervandum autem est & hoc,

X x x x

licet

licet induciæ posterioris generis regulariter complectantur omnes ditiones utrinque belligerantium; convenit tamen ita posse & solere, ut certis duntaxat in locis induciæ observentur, in aliis autem bellum possit geri, v. g. populi Europæ, qui in India orientali aut occidentali terras possident, inducias concludere possent per Europam valituras, bellum autem in India continuare.

§. 4. Hoc loco quæri potest: si certus terminus temporis sit paci additus, puta in annos XX. XL. &c. an pro induciis illud sit habendum. Nobis videtur omnem pacem sua natura æternam esse, i. e. quodcumque pax inicitur, partes ita paciscuntur, quod super illis controversiis, ex quibus bellum exitit, nunquam deinceps arma sint movenda; sed quod vel illæ jam penitus tollantur, vel ad arbitros aut amicabilem compositionem rejiciantur. Unde pax ista æterna haut quidquam rupta censebitur, etsi post inter eosdem bellum ex nova, & à priori diversa causa oriatur. Neque enim paci æternæ inest obligatio, alterius injurias citra resistantiam in perpetuum devorandi. Hinc licet vocabulum pacis adhibitum reperiat, si tamen certum tempus fuerit additum, quousque illa debeat durare, ne controversia, ex qua bellum surrexit, penitus sit sublata, induciæ duntaxat erunt, per quas interea officia pacis invicem sint exercenda. Sic apud *Justinum* l. III. c. 7. Lacedæmonii in annos L. pacem pepigisse dicuntur; sed mox cum post sexennium bellum reitruisset, induciæ rupisse arguuntur. Ex adverso absurdum videtur, v. g. Romulum cum Vejentibus ad centum annos inducias fecisse, apud *Livium* l. I. c. 15. (quanquam simpliciter *Dionysius Halicarn.* l. 2. *σπρωδας*, fœdera adpellet.) Cum nulla videatur injuria dari, quæ non tanto temporis spatio ultro velut exoleseat, sic ut ejus persecutionem ultra seculum rejicere absurdum sit. Quod enim apud *Enndem* l. 7. c. 20: *populo Certis pax data dicitur*; sed inducias in centum annos factas in *Scium* relatam fuisse: id ideo factum crediderim, ne manifestam injuriam ita simpliciter condonando auctoritati suæ quid senatus detraheret, apud *Socrum* *hyst. Eccles.* l. 9. c. 4. Theodosius II. cum Persis inducias in centum annos pepigisse dicitur. Sic & pacis in centum annos inter Ambraciotas & Acarnanes mentionem facit *Diodorus Siculus* l. XII. c. 60. Sic Ferdinandus Catholicus & Alphonsus V. rex Lusitanæ pacem fecerunt in annos centum & quinquaginta, apud *Connestagium de unione Lusitan.* l. 1.

§. 5. Cum igitur per inducias status belli inapeat, id quod fieri nequit, nisi manente prætensione, & nondum composita controversia, ob quam bellum fuit exortum; patet absurde peri ut alter quidem inducias tecum ineat, & tamen omni prætensioni adversus me renunciet. Hoc enim si fiat, quid ad pacem amplius deest? aut quare mihi velim reservare licentiam post elapsum certi temporis spatium sine causa bellum renovandi? Vid. *Bandius de induciis belli Belgici*, p. m. 128.

§. 6. Sed & hoc ex natura induciarum patet, si post illas elapasas ad arma iterum sit redeundum, nova indictione belli opus non esse; Conf. *Grotius* l. 3. c. 21. §. 3. Nihilominus in longioribus induciis, & quibus ad paratum belli fuit plane solutus; quibusque regulariter clausula hæc inest, aut saltem inesse debet, ut interea de controversia penitus tollenda tractetur; si non necessarium, saltem decorum fuerit, aliquam denuo præmittere indictionem conditionatam, ut testemur nos bello non delectari, neque per nos stetit, quo minus plena pax coiret.

§. 7. Id quoque monendum, inducias, quarum quidem servandarum aliqua sit obligatio, non nisi pacto expressio contrahi, aut per tales actus amicitiae pacique similes, qui ad nullam aliam causam possunt referri; etsi tractatus de pace per se vim induciarum non habeant, nisi expresse sit conventum. Unde ex eo solo, quod ab exercendis actibus hostilibus ego aliquantisper abstinuerim, hostis haut quidquam recte concludit, me cum ipso in inducias consensisse. Nec si post ejusmodi quietem, qua ipsum in securitatem dedi, eundem de improviso invadam, fidei tacitae violatae me potest arguere. Et hoc modo sunt explicandi autores, qui intermissum hostilitatis exercitium ad aliquod tempus citra pactum, induciarum tacitarum vocabulo solent notare. Vid. *Iustin. l. VI. c. 7. Livius l. 2. c. 18. & c. 64. & l. XXIII. c. 46.* Quorum locorum sensus est, per istud tempus hostes bona fide quievissent non secus, ac si super ea re conventum fuisset.

§. 8. De tempore, quo induciae circumscribi solent vid. *Grot. d. l. §. 4.* Ubi tamen id probare non possumus, quod tradit; à quo die mensura aliqua temporis incipere dicitur, is dies intra mensuram non erit; quia praepositionis à vis est discernere, non conjungere. Nam initium utique maxime est pars rei. Unde si ita conventum sit: induciae erunt in decem dies à calendis Juliis; tunc nemo hoc aliter interpretabitur, quam illas calendas induciis quoque comprehendendi. Neque semper vocula à vis est discernere eam rem, cui adponitur, à sequente; sed saepe etiam initium notat in aliqua re comprehensum. Quid notius illis locutionibus à capite ad calcem, ab ovo ad mala?

§. 9. Quando induciae subditos potissimum utrinque bellantium obligare incipiant, docet *Grot. d. l. §. 5.*

§. 10. Quantum per inducias liceat, quantum non liceat, enumerat *Grot. d. l. §. 6. seqq.* Ubi tamen arbitramur, in quavis induciarum specie actus mere defensivos esse licitos, licet forte sub aliopretexto induciae sint petita & obtenta. Unde non erit illicitum v. g. si tantum sepeliendorum hominum causa datae sint induciae, tele in locum tutiorem recipere, aut munitionibus circumdare. Aut si obsessi per inducias sibi tantum stipulati sint, ne oppugnentur, auxilia ab iisdem & commeatus admitti. Nec *Grotii d. l. §. 10.* ratio videtur sufficere? cum illa induciae alteri partium profint, non debere interim ejus, qui deduxit, causam duriores facere. Nam cum nullo pacto jus sese defendendi soleat abdicari, ipsi qui tales inducias concessit, suae facilitati & imprudentiae adscribat, qui non satis cavet, ne hostis sese interim confirmare possit. Vid. *Xenophon orat. de Agesilao laudibus. & Cornel. Nepos Agesilao. c. 2.* de induciis Tissaphernis cum Agesilao: ubi arbitramur, si revera iste regi suo significavit, an aliqua ratione ipsi cum Lacone convenire posset, perjurii eum ideo solum non esse reum, quod in omnem eventum arma paravit. Add. quoque *Montaigne essais l. 1. c. 16.*

§. 11. Finitis induciis, quod quis vi majore impeditus intra fines hostium deprehenditur, retineri queat, docet *Idem d. l. §. 7.*

§. 12. Si fides induciarum ab altera parte rumpatur: laeso liberum est sine indictione ad arma redire. Quamquam & si velit ad induciarum terminum quiescere possit. Quod si de certa poena sit conventum, exsolvenda ab eo, qui prior inducias violavit: ubi illa postulatur, & persolvitur ab eo, qui contra inducias fecit, jam bellandi jus non esse patet. Nam ideo multa solvitur, ut caetera salva maneat. Contra si laesus bellum

lum moveat, à pœna recessisse intelligitur. Et si & illud pacto repugnet, neglecta pœna statim ad arma ruere. Nam regulariter non ita solet conveniri, ut optio sit alteri, pœnam commissam accipere, an arma retinere velit. Vid. *Grot.* d.l. §. 11. 12.

§. 13. De pactis circa indulgendum comœntum, seu præstandum securum itum & reditum per loca hosti infesta, & quomodo ista sint interpretanda, plene docet *Grotius* d.l. §. 14. *segg.*

§. 14. Pacta circa redemptiones captivorum apud Christianos multum habent favoris, præsertim si quis apud barbaros captivus detineatur, in quorum redemptionem etiam sacra vasa recte conflantur. Vid. l. 21. C. de SS. Eccles. *Gratianus* *caus.* 12. *quest.* 2. C. 13. 14. 15. Et si moribus Romanorum secus erat, de quibus vid. *Livius* l. 2. C. 59. 61. *Horatius Carm.* l. 3. od. 5. *Silius Italicus* l. X. Noxam superaverat omnem armatum potuisse capi. Apud *Eutropium* l. 3. Hannibali, qui Romanis captivos, ut redimerentur, obtulit, à senatu est responsum: eos civis non esse necessarios, qui cum armati essent, capi potuissent. Plato quoque de republica l. V. τὸν ζῶντα εἰς τὰς πολεμίας αἰὼντα ἀρ' ἑδω-
ρεῶν δίδοναι τοῖς θέλοισι, χρηστόν τῇ ἀρχῇ ὁ, πᾶν βιάωνται; κομιδὴν. Eum qui vivus ab hostibus captus fuerit etiam gratis reddere volentibus relinquendum, ut prada quomodocunque labetur utantur? Omphino. *Quintilian*, declam. 339. Longe feliciusimum in bellis est vincere: fortissimum, si victoria non detur, pro causa mori. Est tamen tertium aliquod inter dedecora, in patriam certe redire, & si vincere non detur, effugere. Potest enim credi qui hoc fecit, ad secundam se aciem servasse, & victum adversis animum reposuisse. Ille vero qui se inter virtutem hosti dedit, qui abjectis armis paratus in vincula præbuit manus, quam tandem nobis spem in posterum facit? *Que ipse in milite residua est, si nihil potius fuerit, quam capi?* Quæ circa isthæc observanda sunt, docet *Grot.* d.l. §. 23. *segg.* Ubi ad §. 28. addimus, quod apud *Marinum Barletium de vita Castriotæ* l. 7. memoratur, cum captus adolescens barbarus Musachio prædæ nomine concessus cum ipso convenisset de CC. aureis loco lytri, eum mox istos ex veste depromptos victori numerasse. Qui recusavit eum dimittere, causatus, jam si bi istos numos cum persona adquisitos. Sed re ad Castriotam delata, ipse pro barbaro pronunciavit.

§. 15. De pactis ducum, & quid circa illa observandum, tradit *Grot.* l. 3. c. 22. Ubi tamen ad §. 8. notandum: breviores duntaxat inducias concedere ducum esse; non autem tales, quibus adparatus bellicus plane dissolvitur. Hoc enim est summorum imperantium.

§. 16. Denique quousque privati in bello cum hostibus pacisci queant, docet *Idem* l. 3. c. 23. Quibus addi potest mos Anglis & Scotis quondam receptus circa isthæc pactorum genera. Si quis ad diem dictum non redierit, hæc pœna est. In congressibus, quæ ob res repetundas fieri solent, qui deceptum se queritur, manus effigiem, aut chirothecam in hasta oblonga omnibus conspicuam circumfert. Ea summa apud aplos infamia habetur: adeo ut, qui fidem violare, amicis propinquisque fiant detestabiles: nec paulo honestior eos convictum, jermone, aut domo sua dignetur. *Buchananus* rer. Scotic. l. 9. Notabile quoque est pactum militis Gothi & Romani, qui in eandem foveam inciderant, apud *Procopium hist. Goth.* l. 1. qui mutuam invicem salutem stipulati sunt: quorum conventionem Gothi ratam deinde habuerunt.

CAPUT VIII.

DE PACTIS PACEM REDVCENTIBVS.

1. An pacta pacis infirmetur per. exceptionem
metus?	5. Quid si pax referatur ad eventum pralii?
2. An cum rebellibus valide pax ineatur?	6. Objes in principis locum succedens non am-
plius tenetur.
3. Quatenus in pace bona privatorum condona-
ri possint?	7. De sponsoribus pacis.
4. Terminus implenda pacis stricte interpretan-
dus	

DE pactis, quæ bellum plane finitur, ita plene exsecutus est *Grotius* l. 3. c. 20. ut vix quidquam nisi per modum spicilegii addere liceat. Circa quæ præcipua est quæstio: num illa possint reddi irrita per exceptionem metus injuste incussi? Id quod circa bella solennia negat *Grotius* l. 2. c. 17. §. 20. & l. 3. c. 19. §. 11. cum contrarium jure gentium sit receptum ideo, quod alias ejusmodi bellis, quæ valde sunt frequentia, nec modus nec finis potuisset imponi; id quod tamen fieri generis humani interfit. Et si salva conscientia bello injusto extortum retineri nequeat. Enimvero uti de restitutione quidem dubium non est: ita nondum adeo liquido constat de jure aliquo gentium, per quod non liceat contra victorem injustum exceptionem metus opponere. Et si vel maxime tale jus extaret, non tamen tranquillitati generis humani multum videtur de-cessurum, si istud negligatur. Nam, tradente *Grotio*; belli solennis, qualemcunque habeat causam justificam, hic est effectus, ut dominium, quod ipse vocat, exter- num rerum hostilium adquiratur. Si quis ergo solenne bellum antea victori post intu- lerit, ut nullam justificam belli causam præter metum illum habuerit; ubi fortuna ar- riterit, non amittas modo per injustum bellum res, sed & omnia hostis bona adquirat. Inde simplex valde est, si quis injusta vi quid alteri extorsit, qui alia ratione quam vi posses- sionem suam magis stabiliri credit. Non minus ineptus, qui alterum per injustam vim ad duras pacis leges adegerit, ni statim, quamdiu adhuc alterum oppressum tener, executionem pacis fieri curet; sed solo victi pacto adquiescat, eumque in tali statu re- linquat, ut malum, quod passus fuit, reponendi sit facultas. Vid. *Gucciardin*, *hist.* l. 16. *sub fin.* & l. 17. *sub init.* Ergo verius videtur, eum, qui bello injusto petitus, post- quam ad pacificam disceptationem sese obtulit, & bellum deprecatus est, ad iniquam pacem adigitur, nullo jure prohiberi, quo minus paci nondum impletæ exceptionem me- tus opponat; aut post occasione data reparationem injuriæ quærat. Sicuti & *Polyb.* l. 3. c. 30. pronunciat, justam fuisse Pœnis causam belli secundi in Romanos suscipiendi, eo no- mine, quod quondam ipsis inter res domi ancipites versantibus Sardiniam, & magnam vim pecuniæ Romani extorsissent. καὶ τὸ ὅδ' ἐπειθ' ἔντες, ὁ μὲν νόσος τὸν καὶ τὸν βλάψαν- τας. occasionem enim invitati, ultum ieverunt eos, qui per occasionem temporum ipsis nocuerant. Aliter tamen dicendum fuerit, si inter belligerantes ab initio contractus velut a lege fuerit initus. Id quod fieri intelligitur, quando de causa nondum liquida rejectis mediis pacificis ad ar-

ma protinus convolatur, aut persecutio injuriam, pretensionemque, quæ via juris aut per transactionem haberi poterat, eventui belli committitur. Heic enim aperte Mars arbiter summitur, & hoc animo utrinque in bellum descenditur; aut bello jus injuriamvè asseram, aut plura perdam. Hoc sâne modo qui in bellum ruunt, ubi adversi quid patiantur, non magis de injuria sibi facta conqueri possunt, quam si qui ex condicto in duello pugnans vulneratur. Sic ut qui heic succumbit, adplicare sibi debeat illud *Plauti Amphitruone act. 1. sc. 1. Ut lubet, quod tibi lubet fac, quoniam pugnis plus vales.* Conf. l. 3. §. 3. D. de injuriis. & l. 7. b. 4 D. ad L. Aquiliam.

§. 2. Illa quoque quæstio varie agitur; an pax & transactio cum civilibus rebellibus à civitate, eorumvè rectoribus sit servanda? *Grotius* l. 3. c. 19. §. 6. *seqq.* affirmativam sat copiose deducit. Nobis autem planius ita dicendum videtur Subditos rebelles qui per vim in ordinem redegit, quid de ipsis statuatur, ipse viderit. Sed si per pacta res componantur, ipsa negotii natura ostendit, regem rebellibus gratiam delicti facere; sic ut obtentu rebellionis pacta nequeant irrita reddi. Rebelles autem per eam pactiorem de integro civitati conjungi, eique obsequium spondere intelliguntur; cujus sui obsequii velut conditionem præsupponunt observantiam ejus pacti à civitate præstant. Sic ut in regnis potissimum illud vim capitulationis aut legis fundamentalis obtineat. Istamen, qui ideo rebellant, ut principi cupita extorqueant, bene observandum illud *Gramondi hist. Gall. l. 2. extra fidem regi debitam nihil est presidio subditis.*

§. 3. Quantum circa condonanda privatorum bona per pacificationes civitati liceat, ex indole domini eminentis intelligitur. Cujus vi utique bona privatorum, quocunque titulo quæsitæ, pro necessitate reip. aut magna ipsius utilitate possunt tradi; ita tamen, ut civitas istud damnum teneatur privatis sarcire de publico vel statim, vel ubi solvendo esse coeperit. Cæterum illa disquisitio, utrum bona civi privato sint auferenda aut condonanda, in monarchia ad regem spectat: ut autem singulis damnum hoc modo extra suam ratam sarciat, universitas civium obligatur rege exigente. Ast exteri, quibus ea bona traduntur, non opus habent inquirere, ex usu civitatis fuerit, nec ne, illa sibi tradi; sed sufficit illis ad dominium legitimum adquirendum factum regis, tum ob præsumtionem, quæ actus regis committatur; tum quod nulla ratio foret cum extraneis transigendi, nisi fixum foret, rite geri, quæ à capite civitatis geruntur. Porro uti ejusmodi bona hosti concessa, sic & damna privatis ab hoste data per reliquos cives pro viribus sarciri lex societatis suadere videtur; præsertim si nulla ipforum peculiari culpa bellum excitum fuerit. Vid. l. 52. §. 4. D. pro socio & t. t. D. de lege Rhodia de jactura. Et si satis apertum sit, ubique fere miseros cives ejusmodi damna inter fatales calamitates referre juberi.

§. 4. Si tempus præfigatur intra quod conditiones pacis debeant impleri, illud strictissime fuerit interpretandum Sic ut stricto jure non admittatur purgatio moræ ob breve tempus, nisi vis major impediverit, aut omnis doli suspicio abfuerit. Ratio est, quia etiam breve tempus ad magnas rerum conversiones valere potest. Si igitur ad implendas pacis conditiones alteri mora indulgeretur, facile foret occasionem nancisci à pactis resiliendi. Accedit quod alter exercitum, qui utique magno sumtu sustentatur, non prius tuto possit dimittere, quam conditiones pacis fuerint impleræ.

§. 5. Quan-

§. 5. Quandoque pactiones pacis referri solent ad eventum alicujus pugnae, inter singulos, binos, ternos, pluresvè; aut integros quoque exercitus incunde. Ubi ardua est quaestio: an fortuna totius civitatis alea ejusmodi praelii recte committatur? Equidem videtur hoc modo parci sanguini humano, & calamitates belli velut in compendium mittuntur. Sed contra satius videtur vel cruento bello defungi, quam libertatem & salutem civitatis per ejusmodi duellum simul & semel perdi; cum ex adverso etiam post unum atque alterum infelix praelium fortuna belli repari queat. Quod si tamen nulla spes boni eventus sit, si viribus totius civitatis certetur, tanquam è malis minimum admittente hoste ejusmodi singularis pugna suscipietur. Sed & ubi principes non de juribus civitatis, sed propriis super negotiis bellum gerunt: facile concedere possunt civitates, ut isti inter se singulari pugna decernant. Exemplum vid. apud *Diodorum Siculum* l. 4. c. 60. *Dionysius Halicarn.* l. 3. *Duces si proprium asserant principatum, honeste ac necessario tale inter se certamen suscipere: quotiens vero civitates ipse de principatu contendunt, non modo periculosam esse hujusmodi aleam, sed etiam turpem.* Et si ipsi principes controversiam adhuc ancipitem tam violento modo recte non disceptent. Ubi tamen observandum, qui sic in eventum pugnae decisionem controversiae rejiciunt, de suo quod habent jure posse transigere, non autem alteri, quod jus penes ipsos non est, dare. Unde si res super regno, quod in ipsius patrimonio non est certare velit, nihil ager, nisi accedat consensus populi, & eorum qui jam nati ad successionem jus habent. Ceterum in ejusmodi conditis praeliis saepe in controversiam venit, quis pro victore sit habendus. Ubi sciendum, regulariter ejusmodi pugnas esse decretorias. Unde si inter duos pugnetur, ille victor erit, qui adversarium occiderit, aut ita debilitaverit & oppresserit, ut victum se ipse fateatur. Sicut *Turnus* gravi vulnere saucius faciebatur, apud *Virgil. Aeneid. XII.* Ubi plures pugnat, illa pars victrix erit, quae adversarios occiderit, aut fugatos ita debilitaverit, ut resistere amplius nequeant. Quod si res geratur inter integros exercitus, spolia legere, ad sepulturam corpora condere, in loco pugnae pernoctare, prelio iterum laceessere, per se victoriam non probant, cum talia possint etiam qui æquo Marte pugnaverunt. Sed si alia concurrant indicia, non parum momenti faciunt ad probandam hostium fugam. Et certe qui loco cessit post conflictum, in dubio magis est ut fugisse credatur. Ubi apud ne utram partem firma sunt victoriae argumenta, res manet eo loco; quo fuit ante praelium; & ad bellum, aut novae pactiones erit redeundum. Memorabile est exemplum, quod refertur à *Plutarcho* in *parallelis*, & *Herodoto* in *Clio.* *Argivis & Lacedaemoniis de agro Thyreatico alter cantibus, Amphictyones pugna utrinque lectorum hominum rem decernendam censuerunt, victorique agrum detulerunt istum. Lacedaemonii à parte sua Othryadem summa rei, Argivi Thersandrum praefecerunt. Praelo de Argivis duo superstitēs fuerunt, Agenor, & Chromius, qui de victoria civibus nuncium attulerunt. Facta autem quiete Othryades etiamnum vivens fulvisque hastilibus semis fractis, mortuorum scuta abstulit, tropaeum crexit, quoque sanguine id Iovi, tropaeorum tutiori, inscripsit. Ego non dubitaverim secundum Argivos pronunciare.* Add. *Io. Meursius Miscell. Lacon.* l. IV. c. 14.

§. 6. Circa obsides, qui pacis firmandae causa dantur, praeter tradita à *Grotio d. l.* id quoque observandum, si contingat, ut obses haeres & successor fiat ejus, qui ipsum de-

dit, postquam hic fato fuerit functus, non amplius obsidem teneri, etiam si foedus isto mortuo non expiraverit. Hic enim casus tacite exceptus intelligitur, ut non amplius esset obses, si in principalis debitoris locum ipse transierit: ita tamen ut alium pro se teneatur substituere, ubi id postulatum fuerit.

§. 7. Est & alius modus cavendi securitati pacis, dum alii, inprimis qui mediatores paci intervererunt, fidem suam interponunt, conventa utrinque servatum iri. Cui velut fideiussioni implicitum est foedus circa ferendum auxilium illi, qui contra pacta invaditur, adversus injuriæ autorem. (vid. *Diodor. Siculus* l. 4. c. 55.) Ad quod auxilium ferendum sponsores non tenebuntur, si ex nova causa bellum sit motum; sed tantum, si pax conventa rupta fuerit.

CAPUT IX. DE FOEDERIBVS.

1. Foederum divisio.	gulorum;
2. Foedera, quibus nihil extra juris naturalis debitum disponitur.	8. Vel ex generalibus notis.
3. Quid foedera equalia sint, & quousque.	9. An foedera pertineant ad reges expulsos?
4. De foederibus inaequalibus.	10. An sociorum nomine etiam futuri veniant?
5. Viri ex pluribus foederatis potius sit ferendum auxilium.	11. Foedera tacite non intelliguntur renovari.
6. Foederum alia realia, alia personalia.	12. Ad quid sponsores teneantur (sponsione non ratihabita.
7. Quæ dignoscuntur vel ex consideratione sin-	13. An sponsio ratihabeatur per silentium summi imperantis.

Videndum deinceps est de illa pactorum publicorum specie, quæ peculiariter foederum nomine veniunt. Quæ à Thesæo inventa *Plinius* N. H. l. VII. c. 56. tradit. Quod admitti non potest, nisi hoc sensu, quod vel primus in Græcia iste foedera ice-rit, vel certos ritus, sacraque adjecerit. Eorum divisionem commodissime desumemus ab eorundem materia, dum alia quid constituunt, quod jam antea juris erat naturalis; alia autem officiis juris naturalis aliquid superaddunt, aut saltem eadem, ubi indefinita videntur, ad certi quid determinant.

§. 2. Ad priorem classẽ referuntur illa foedera, quibus de simplici duntaxat humanitate hinc inde exercenda convenitur, aut de noxa invicem non inferenda. Vid. *Genes.* XXII. 23. In foedere, quod Lacedæmonii cum rege Perlarum iniverunt, hæc clausula legitur apud *Thucydidem* l. 8. *Quasunque regiones, urbes, rex jam possidet, regisque majores possederunt, in regis ditione maneant. Eas sive belli inferendi, sive alio modo nocendi causa Lacedæmonius, eorumve socius adeundi jus ne esto, neve tributum exigendi Lacedæmonius sociisve eorum jus esto. Regi de sua ditione statuere licitum esto.* Nisi dicere velimus, hanc clausulam continere renunciationem omnium prætensionum, quæ ullo modo Lacedæmonii in Asiam obtinere possent. Alias enim citra foedus Laonicum Asia regis erat & ex natura domini fluit, tum ne quis rem meam invadere debeat, tum ut de sua re quisque statuere

tuere possit. Conferatur quoque foedus pacis inter Athenienses & Persas apud *Diodorum Siculum* l. 12. c. 4. Cæterum ejusmodi foedera necessaria, apud antiquos cum primis habebantur, inter eos, qui antea nihil invicem negotii habuissent. Nimirum quod apud complures dogma illud juris naturalis; (cognitionem quandam inter homines esse à natura, ac nefas proinde alterum citra antegressam offensam lædere;) ob literatum foret; adeo ut crederetur in solos cives humanitatis officia esse conferenda, exteros quosque hostium esse loco, quos lucri nostri causa lædere non nefas foret. Vid. *Grot.* l. 2. c. 15. §. 5. Enimvero inter illos, qui juris naturalis observantiam cultu morum proficentur, talia foedera non sunt necessaria. Nisi quod uti inter singulos, quando primum aliquid negotii invicem cœpit intercedere; prolixiorum amicitiae contestationem adhiberi non indecorum sit. Quo applicari potest illud *Ciceronis* *epist. ad famit.* XIII. 10. *Sed tamen in omnibus novis conjunctionibus interest, quodis primus aditus sit, & qua commendatione quasi amicitia fores aperiantur.* De cætero pudere propemodum debebat homines cultos pactum inire, cujus capita nihil aliud contineant, quam ne simpliciter ac directe jus naturæ violetur; quasi citra illud pactum non satis quis officii sit memor futurus. Conf. l. 50. D. de pactis. Equidem veniunt ista foedera frequenter nomine amicitiae. Verum fas amicitiae proprie dictæ plura requirit, quam commune illud humanitatis officium. Nam utut præstationes amicitiae non sint definitæ, sicuti quæ ex pacto debentur: tamen in genere id quilibet amici vir esse, bona cum amico libenter communicare, de ipsius salute curam agere, monendo, consolendo succurrere, mala ipsi imminencia pro viribus propulsare, eaque omnia intentione cum affectu, quam quæ aliis ex nuda humanitate præstantur. Ad hoc genus etiam *Grotius* d. l. refert foedera, quibus cavetur, ut utrique sit jus hospitii; & jus commercii, quatenus ista jure naturali debentur. Vid. *supra* l. 3. c. 3. §. 9. 11. Enimvero socios & foederatos proprie non esse, qui nil nisi communia humanitatis officia sunt pacti, explicatur apud *Livium* l. XLI. c. 24. Ubi Macedonibus ob offensam in regem Persæ regione sua interdixerant Achæi. Exinde horum servis fugitivis Macedonia receptaculum erat, quod illius fines ingredi vererentur Achæi ad vindicandum suos homines. Perseus igitur eam gentem conciliare studens, literis pollicetur, se fugitivos ipsis traditurum, modo tollatur decretum, quo Achaia prohibeantur Macedones. Cum ea res ageretur in concilio Achæorum, Callistrates gratificandum regi negabat, ne Romani offenderentur. Contra Arco diserebar, salvo foedere cum Romanis regis petito posse satisfieri, addita ratione: *non enim agi de novo foedere aut nova societate; sed tantum peti commercium juris præbendi repetendique, ne interdictione finium & ipsi quoque regno arceamur, ne servis nostris aliquo fugere liceat.* Neque hoc esse adversus Romana foedera, utpote in quibus nihil peculiariter adversus Persæ fuerit conventum.

§ 3. Alii foederum, quibus aliquid adjicitur officii, quæ jure naturali homines invicem debent, alia sunt æqualia, alia inæqualia. Illa sunt, quæ utrinque eodem sese modo habent, seu quando non solum utrinque æqualia promittuntur, simpliciter, aut observata virum proportionem; sed & æquali modo, ita ut neutra pars sit deterius conditionis, aut alteri obnoxia. Quæ inæqualia sunt, mox videbimus. *Isocrates Panegy.* συθήκαι μὲν εἰσιν, αἵτινες ἀν' ἑσῶς καὶ κοινῶς ἐν ἀμφοτέροις ἔχουσιν, προσάγματα δὲ τὰ τῆς ἐτέρας

Yyyy

ἐλάττω.

ἐλαττωτά. *Pactiones seu foedera aequalia sunt, cum par & aequum ius utrique tribuitur: iniusta vero, seu foedera inaequalia, cum alteri deteriore sunt conditione.* Nam ut addatur τοῦ τοῦ δικαίου, non opus est. Utraque porro iniri potissimum solent ob aliquam societatem contrahendam; quæ societas spectat vel ad commercia, vel ad communitatem belli, seu auxilia mutuo præstanda in bello offensivo aut defensivo; vel ad alias res *Æqualia* foedera circa commercia varia esse possunt: puta, si conveniatur, ne cives utriusque foederati ad alterutrius terras aut portus accedentes ullum vectigal solvant, aut non plus quam in præsens solvitur, aut ne supra certam quantitatem, aut ne plus quam cives, vel alii focii solvant, & quæ sunt similia. *Æqualia* foedera circa societatem bellicam sunt, si conveniatur, ut utrinque præstentur paria auxilia militum, navium, aut alterius adparatus bellici: idque vel utroque tempore, sive bello alteruter invadatur, sive alteri bellum velit ipse interre; vel si alteruter bello impetatur. Quandoque etiam auxilia promittuntur ad certum duntaxat bellum, aut contra certos hostes, aut contra omnes quidem, sed exceptis utriusque foederati locis. Denique *æqualia* foedera circa alias res sunt, si conveniatur, ne in confinio alterius alter arces habeat, ne subditos alterius defendat, aut recipiat, aut ut comprehensos alteri transmittat, ne iter alterius hosti præbeat, & quæ sunt alia. *Grotius d. I. §. 6.*

§. 4. Ex aequalibus porro foederibus quæ sunt inaequalia, facile est intelligere: scilicet quando vel inaequalia sunt, quæ invicem promittuntur, vel alterutra pars est deterioris conditionis. Inaequalia promittuntur aut à digniore foederato, aut à minus digno. Illud fit, si potentior auxilia promittat alteri, nec restipuletur; aut si maiora quam alter, seu huic non proportionata auxilia promittat. Hoc contingit, si foederatus inferior plura teneatur præstare, quam ab altero recipit. Istorum foederum nonnulla cum imminutione summi imperii sunt conjuncta. Quale erat foedus Romanos inter, & Pœnos in fine belli secundi Punici; in quo cautum, ne cui Carthaginenses bellum facerent iniustu populi Romani. Quo possis referre Armeniam maiorem, de qua *Appianus Alex. præfat. ἡς Ῥωμαῖοι ἐκ ἀρχῆς μὲν ἐν Φόβῳ κομιδὴν, αὐτοὶ δὲ αὐτοῖς ἀποδοῦν ἔκρινον τὰς βασιλείας.* nulla quidem Romanis tributa pendens, sed ex eorum autoritate reges accipiens. Addatur quoque pactum Petri cum Theudato circa Siciliam initum apud *Procopium hist. Gothica l. I.* Vice versa, illa foedera summum imperium non imminuunt, quæ adjunctum habent aliquod onus transitorium, seu quo simul & semel licet defungi, v. g. si in pace alteri parti injungatur stipendia alterius militibus solvere, sumtus belli restituere, aut certam summam pecuniæ multæ loco numerare; item si teneatur moenia arcesque diruerè, locis quibusdam decedere, obsides, naves, arma tradere. Sic *Plinius N. H. l. 34. c. 14.* tradit: in foedere, quod expulsis regibus, populo Romano dedit *Porfena*, nominatim comprehensum invenimus, ne ferro nisi in agricultura uterentur. *Conf. Sam. XIII. 19. 20.* Quo loco notatu dignum est, quod refert *Procopius l. IV. Hist. Goth.* cum ex induciis, quæ Justinianum inter & Chosroem convenerant, ille bis mille libras auri solvere deberet, hæc illico poscebat: *Isdiagnus legatus Persicus: sed Justinianum dare volebat annis singulis quadringenas, ut à violandis induciis eo velut pignore Chosroem retineret. Sed concessere tandem Romani, summamque totam præsentem pecunia exsolverunt, ne auxilia tributa pendere viderentur. Adeo vocabula magis turpia quam res ipsas averfari mos ho-*

minum est. Sed de hoc potissimum dubitatur, utrum illa foedera inæqualia, quæ permanentia & perpetuo duratura onera habent adjuncta, semper & in se summum imperium minuant; seu utrum alterius socius inæqualis possit retinere summum imperium? Onera ista perpetua sunt, v.g. ut unus debeat eosdem amicos cum altero habere, non vice versa; ne liceat certis locis arces extruere; ne exercitum ducere; (sicut in foedere Romanorum cum Latinis cautum erat, ne hi proprio arbitrio copias conscriberent, eisque suos duces præficerent, ac in expeditionem emitterent; ex quo fiebat, ut cum Romani soli de bello & pace decernerent, socii quidem laboris essent participes, gloria autem & fructus victoriarum in Romanos redundaret, quorum auspiciis res gerebantur. Vid. *Dionys. Halicarn.* l. 8.) ne naves habere ultra definitum numerum; ne urbem condere, ne navigare, ne militem certis locis conscribere; & quæ sunt alia. In primis si unus foederatorum alterius majestatem comiter teneatur colere; adeoque alterum dignitate se superiorem agnoscere, & in omnibus actionibus reverentiam quandam adversus ipsum ostendere. Id quod etiam explicat *Cicero pro L. Cornel. Balbo*. Sic *Isoc.* *Panegy.* Athenienses cum sociis ita egisse tradit, ut penes ipsos quidem summa rerum directio esset, teorsim vero hisce libertatem concederent, & formam reip. democraticam ap. eosdem constituerent. Ad isthanc quæstionem resp. *Grot.* l. 1. c. 3. §. 21. ex l. 7. *D. de capivis.* Enimvero ex subsequentibus mox *J*Cti verbis difficultas movetur: *æ sunt apud nos rei ex civitatibus foederatis, & in eos damnatos animadvertimus.* Nam id sane subjectionem arguit, si jus alteri competat cives nostros ad tribunal suum evocandi, eosque plectendi. Quo spectat exemplum *Decii Magii* apud *Livium* l. XXIII. cap. 7. seqq. In primis autem, quod memorat *Pausanias in Achaicis*; cum instinctu *Callicratis* legatus Romanus Achaëorum principes partibus *Persei* studuisse argueret, eorum unus *Xenon* fiducia conscientie dixit: se non dubitare vel in Senatu Romano super hoc crimine iudicium sustinere. Quod à legato subdole arreptum, quasi ultro Romam provocaret. Atque inde ipse & plurimi alli Romam missi sunt. Et tamen, uti *Polybius* excerpt. legat. *C. V.* loquitur de istis evocatis: *τὸ τε γὰρ κρῖναι ἐκ ἐνόμιζεν αὐτῇ καὶ θεῖον.* *V.* iudicium de reis perageret Senatus, convenire sibi non arbitratur. Heic planissima est responsio, priora verba capienda de antiquis temporibus populi Romani, quando major cura ipsi fuit foederum leges observare, & alio modo tractare, qui ultro in amicitiam concesserant, quam qui bello victi fuerant. Sicuti *Cic. Offic.* II. penes antiquos *patrocinium* fuisse sociorum, non *imperium* prædicat. Et *Scipio* jactat: *populum Romanum externas gentes male fide ac societate junctas habere, quam tristi subiectus servito.* Posteriora autem verba capienda sunt de sequentibus seculis, quibus paulatim reverentia foederum antiquorum minui cœpit, nulloque discrimine bello victi ac socii iugo premebantur. Vid. *Livius* l. 42. c. 1. *Appianus de bello civili* l. 1. ubi memorat, *Syllam* adegisse omnes socios hæcenus immunes ad tributum conferendum. Quo tempore id quoque usurpatum, ut ex civitatibus foederatis rei Romam evocarèntur, atque velut subditi Romanorum plecterentur. Satis autem adparet, in epistola *Proculi* inter priora & posteriora verba non pauca fuisse interjecta. *Grotius* autem postquam operose enumerasset controversiarum genera, quæ inter socios oriri possunt, demum tamen ad motam difficultatem nihil reponit. Vid. quoque *Antonius Mathæus de criminibus ad tit. ad L. Jul. Majestatis* c. 1. §. 5.

Bene tamen monent prudentes, plerumque accidere, ut qui superior est in fœdere, si potentia multum antecellat, paulatim imperium proprie dictum exerceat, inprimis si fœdus sit perpetuum, & cum jure introducendi præsidia in oppida. Vid. *Bodinus de republ.* l. V. c. 6. *Iſocrates Archidamo*: *ῥῆ δὲ Βαλουένος ἐλθεῖν εἰς τὰς μὲν ἐν τῷ περὶ σπονδῶν συνθήκῃς φάσκειν, ὡς ἐγγὺς δαλείας εἶσης.* *Cupidis libertatis fœdera cum mandato fugienda sunt: parum enim differunt à servitute.*

§. 5. Illam porro quaestionem: si plures ejusdem fœderati bellum gerant, utri potius auxilium ferre debeat, qui utrique est fœderatus; deducit *Grotius* l. 2. c. 15. §. 13. Vid. etiam *Simlerus de republ. Helvetiorum* l. 1. p. m. 119. Ubi & illud addendum; in omnibus fœderibus, quæ rex aliquis cum extraneis circa ferenda auxilia init, subintelligi debere hanc exceptionem; siquidem per rationes proprii regni illud commode fieri possit, quæ etiam quibusvis respectibus privatis, & ipsi sanguinis atque affinitatis necessitudini præponderant. Add. *Gellius* l. 2. c. 29. Nam cum nemini rex propius teneatur, quam suis civibus; non potest extraneo valide promittere, quod cum ipsorum utilitate aperte pugnat. Apud *Guicciardinum hist.* l. 16. *Franciscus rex dicit, præcedere juramentum Rhemus factum, quo obligentur reges Francia, ne quid de patrimonio corone alienent.* In quem sensum admitti potest, quod habet *Baco de Verulamio de sapientia veterum* c. 5. *Inter principes unum est verum & proprium fidei firmamentum, necessitas, (magnum potentibus Numen,) & periculum status, & communicatio utilitatis.* *Aristotelis Nicom.* l. VIII. cap. 5. *simplicius dixerat: δοκῶσι αἱ συμμαχίαι ταῖς πόλεσι γενέσθαι ἐνέκ τῶ συμφέροντος.* *Confœderationes inter civitates fieri utilitatis causa videntur.* *Idem Rhetor.* l. 3. c. 14. *ἀπιστοῖ αἰλλοῖσι περὶ τὸν ἐχόντα, πλὴν τὸ συμφέρον.* Non credunt, aliud agere quengquam sponte, præter id, quod utile est. *Valerius Flaccus* l. 4. *Certa fides animis, idem quibus incidit hostis.* *Iſocrates Orat. ad Philip.* *Civitates neque inimicitiarum, neque jurisjurandi, neque ullius rei alterius rationem ducunt, nisi si quid sibi profuturum putent.* Sic *Polybius* l. 2. c. 47. de *Arato* dicit: *cum sciret, reges natura quidem neminem vel hostem vel amicum ducere, verum ex suis utilitatibus semper amicitias & inimicitias æstimare.* *Andr. Maurycenus hist. Venera* l. 1. de *Statu Veneto*: *amicitiis publica utilitate dignitateque metuntur.* Et si de *Rhodiis* tradat *Polybius excerpt. legat.* 93. c. 6. eos per centum quadraginta annos nullum cum Romanis fœdus percussisse: licet in pluribus bellis auxilia ipsis miserint. Ratio hujus instituti hæc subjungitur: *Qui enim nulli regum spei auxilii societatisque sue vellent abscondere, arctius se cum quoquam copulare, & libertatem sibi jurejurando ac pactis præcipere volebant; sed omnia sibi servantes integra, pes singulorum lucrari.* Ob aliam rationem à fœderibus feriendis abstinere *Utopientes*, tradit *Th. Morus Utop.* l. 2. Qui autem per fœdus, quod mutatis alterius rationibus expirat, daninum capit, habet quod sibi imputet, quod non accuratius locii suo conditionem perspexerit. Vid. l. 19. D. de reg. juris. Quanquam boni sit locii, ubi res suæ non ferunt diutius in societate persistere, alterum monere, quo & ipse rebus suis simul consulere queat. Nam uti est apud *Enripidem Iphigenia in Tauris*: *Τὰ τῶν φίλων αἰχμαῖον, καταβαλὼν εἰς θυμφορὰς αὐτὸς πείσῳσα.* Turpissimus est, qui postquam amicorum res in discrimen conjecit, ipse solus servatur. Inde in fœderibus bellicis maximi momenti habetur clausula; ne separatim & excluso socio, liceat cum communi hoste pacisci. Cui tamen aliqui ex æquitate hanc inesse restrictionem tradunt, dummo-

do alter sociorum æquas pacis conditiones non respuat. Hoc enim casu foedus videri violatum, & alteri socio fas esse sibi separatim consulere. Quod tamen cum grano salis accipiendum, ne ansa eludendo foederi hoc modo quaratur, & unus sociorum alterius velut iudex constituatur. Vid. *Ioh. Labardaus hist. de reb. Gallie. l. V. p. 313. edit. Paris. An. 1671.*

§. 6. Est & illa nobilis foederum distinctio in realia & personalia; quorum hæc sunt, quæ cum rege intuitu ipsius personæ fuerunt inita, & cum ipso simul extinguuntur: illa vero, quæ non tam ipsius regis, populivæ rectorum, quam ipsius regni & reip. intuitu sunt inita, ac perdurant, extinctis licet rectoribus populi, penes quos administratio reip. tempore foederis initi erat. Ad utram classem quodlibet foedus pertineat, ex sequentibus manifestum erit. Illud igitur certum, quævis foedera; quæ cum libero aliquo populo ineuntur, sua natura esse realia, & perdurare usque ad terminum in ipso foedere expressum; utut magistratus illi, quorum interventu id fuit percussum, extincti sint aut mutati. Ex quo inferri potest, siquidem foedus abs libero populo sit initum, ac post status reip. ex democratico in monarchicum fuerit mutatus, foedus esse mansurum: ideo quod idem populus maneat, forma licet reip. mutata. Et quia rex consensu populi in regnum aditus intelligitur id suscipere cum omnibus obligationibus, quæ ab isto populo, quatenus in se summum habuit imperium sunt contractæ. Accedit, quod cum foedera ineantur ab his, qui summo imperio gaudent, ejus imperii commune subiectum eo civitas: idem censetur esse summum imperium, quod exercetur per suffragia universi populi, & quod geritur post à rege per consensum populi constitutum. Excipienda tamen heic sunt illa foedera, quæ præsentis status conservationem pro fine habent; puta si duo liberi populi foedus iniverint mutui auxilii contra illos, qui per vim statum reip. mutare aggrediantur. Nam si tunc alteruter populus in mutationem status reip. libere consenserit, intelligitur ipsum quoque foedus, cessante ejusdem ratione, expirare. Enimvero non si foedus, quod cum libero populo initur, regulariter est reale, ideo omne foedus cum rege initum personale est, & cum rege extinguitur. Nam plerunque persona pacto interitur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur, qua persona interveniente pactum sit factum. l. 7. §. 8. D. *de pactis*. Quia tamen constar, quædam foedera à regibus inita omnino hac intentione facta, ut cum ipsorum morte expirent, quædam autem, ut & apud successores continuentur; igitur certæ notæ sunt habendæ, ex quibus pateat, ad quam speciem quodvis foedus regium sit revocandum.

§. 7. *Grotio l. 2. c. 16. §. 16.* magis placet, ex cujusque foederis conceptis verbis hanc rem dijudicare, quam in univertum aliquid definire. Sic igitur realia foedera erunt, quibus clausula hæc expressè est addita, ut sint perpetua; aut quod sint facta in bonum regni; aut quod incantur cum rege & ipsius successoribus; aut si durationi certum tempus sit præfixum. Sed & alia verba, & ipsa interdum materia foederis, nec non causa ad id ineundum impellens, conjecturam possunt præbere non obscuram. Quod si autem conjecturæ in utrumque sunt æquales, supererit, ut favorabilia esse credantur realia, odiosa vero personalia. Favorabilia autem sunt foedera commerciorum causa. Foedera autem bellica nequaquam sunt omnia odiosa, sed defensiva magis ad favorem, offensiva ad odium accedunt.

§. 8. Paulo distinctius tamen videtur deduci posse, quatenus antecessoris regis foederibus successor teneatur. Nam primo constat, pace ab antecessore facta successorem quoque teneri. Per pacem quippe antegressæ injuriæ, quæ bello causam dederant, plane extinguuntur, legibus pacis rite expletis. Deinde dubium non est; quin successor teneatur servare illas conventiones legitimas, quibus ab antecessore suo in tertium jus fuit collatum. Sed & illud certum est, quando alter foederatorum ex foedere jam quid præstitit, & rex antequam quod ipse debebat, reposuerit, sit mortuus; ab ipsius successore id omnino solvendum. Cum enim id, quod sub conditione præstandi æquipollentis ab altero præstitum fuit, in usum reip. cesserit aut saltem ea intentione fuerit exhibitum; patet sane, ni reponatur æquipollens, jus remanere alteri ad repetendam rem velut jam indebito præstitam: adeoque successorem teneri ad refusionem rei ab altero præstitæ, ni malit id ipsum, quod in lege tanquam æquipollens est expressum, exhibere. Denique circa illa foedera, ex quibus aut nihil adhuc ab alterutra parte fuit præstitum, aut quæ præstita fuere, æqualia sunt, in univerſum hoc videtur pronuncianum; regem si foedus fecit tanquam caput sui populi, & cum intentione commodum populi promovendi, intelligi reale foedus fecisse, quod successorem quoque teneat. Quia istud foedus totum quoque populum stringit, cujus caput sequens rex eodem jure, eodemque sub onere est, atque prior fuit. Ast ubi foedus directe spectavit commodum personæ ipsius regis, ejusque familiæ; patet ipſo mortuo aut hac extincta, foedus quoque expirare. In consuetudinem tamen abiit, ut foedera etiam indubie realia rege mutato renoventur, saltem verbis generalibus: ne forte excipi possit, cum ex illo foedere nihil adhuc sit in usum regni conversum, foedus sola incuntis fide stetitisse, nec in successorem transire. Præsertim cum foedera ineantur ad promovendam reip. utilitatem; de qua cum diversum judicare queat successor, quam antecessor, aliam quoque jure suo viam heic insistere potest, adeoque negligere foedus, quod jam suo regno inutile censet. Add. *Joan. Labardens hist. de reb. Gallicis* l. 5. p. 74. 75. edit. Paris. an. 1671. Est & hoc monendum, si quibusdam inter se diversa antehac foedera intercesserint, & ista deinceps ab iisdem renoventur in genere; postremum potissimum intelligi renovatum; cum posteriora semper prioribus derogent. Vid. *Polybii excerpt. legat.* XL. c. 4. Ubi tamen nullo modo excusari potest fœda plane fœcordia tam legatorum, quam ejus qui eos miserat; quod cum renovare foedus cum Ptolomæo rege instituerent, ipsi ignorarent, quæ foedera olim Achæis cum rege intercessissent, aut quodnam ex illis ipsi jam renovare vellent.

§. 9. Id quoque heic quæritur, si rex, qui cum foedus fuit initum, à subditis suis fuerit pulsus, utrum foederatus teneatur illi ferre auxilia promissa, cum adhuc regno potiretur? *Grotius d. l. §. 17.* affirmat; ideo quod jus regni maneat penes talem per injuriam expulsum, utcunque possessionem regni amiserit. Nobis de eo quidem casu certum videtur, si foedus expresse ad defensionem personæ regis, ejusvè familiæ sit conceptum, quod ad recuperandum regnum auxilia debent ferri. Sed ubi foedus sancitum sit in utilitatem regni, valde dubium est, an rex expulsus ex foedere auxilia postulare queat. Nam illa auxilia præsumuntur esse promissa adversus hostes externos: de hoc autem casu cogitatum non fuit. Et si nec idem foedus obſtare videatur, quo minus legitimo regi

ad depellendum invatorem suppetitas latum eamus. Sicuti & ubi foedus nobis sit cum populo libero, quem sub servitium redigere inestinus invasor laborat, recte auxilia ad illum deiciendum ferre possumus, antequam in legitimum principem evaluerit. Nam qualitates in foederibus; puta si dictum sit, foedus esse initium cum rege & ejus successoribus, notant jus proprie dictum; non nudam usurpationem, seu tales, qui iusto titulo regnum adquisiverunt, non qui iniusta vi nituntur.

§. 10. Est & illa quaestio illustris, si in foedere cautum sit, ut utriusque socii ab utrisque tuti sint, num per socios intelligantur illi tantum, qui socii erant tempore foederis initii, an & hi, qui postea ab alterutro adiscuntur? Ea super quaestione quid disceptatum fuerit quondam inter Romanos & Poenos sub initium belli secundi Punici, vid apud *Polybium* l. 3. & *Livium* l. XXI. c. 19. *Grotii* decisio d. l. §. 13. eò reddit, salvo foedere & Poenos potuisse Saguntinis, à Romanis deinceps in foedus adscitis, bellum inferre, & Romanos eorumdem defensionem suscipere. Quippe cum salvo foedere fieri possit, ut duorum sociorum unus eundem oppugnet, alter eidem auxilia mittat. Sicuti & super eo casu expresse in foederibus solet conveniri. Vid. foedus, quod Poenos inter & Romanos idem est tempore belli Tarentini, apud *Polyb.* l. 3. c. 25. Quamquam ex tali occasione proximus sit gradus ad rumpenda foedera; cum pari sensu afficiant plagæ, quas alieno quis nomine, quam quas proprio infligit; inprimis ubi belli sedes in auxiliatorum terras transferatur. Vid. *Justin.* l. 3, c. 7.

§. 11. Est & illud monendum, foedera ad tempus certum inita, elapso illo, haut-quidquam tacite renovata intelligi; non ideo solum, quod nemo praelumatur ad novum onus temere sese adstringere, sed etiam quia isthoc modo de ejusdem duratione constare non posset. Unde si qui post illud finitum exercentur actus, pro benevolentiae magis, quam renovati foederis indicii habendi erunt. Nam simplex utique amicitia etiam post finitum foedus persistit. Denique ex communi natura pactorum est, ut ubi una pars foedere non steterit, & alteri ab eo discedere liceat. Potest tamen à foederatis conveniri; ut licet in uno capite foederi non fuerit satisfactum, reliqua tamen inviolata observentur. Quod tamen ita capiendum est, ut altera pars non teneatur præstare, quod capiti ab una parte neglecto respondebat, & ne simul positiva aliqua noxa alteri inferatur.

§. 12. Videndum jam est de sponsonibus, seu pactis illis publicis, quæ à ministro summæ potestatis circa negotium ad eandem spectans sine ipsius mandato ineuntur. Super quibus ardua cum primis quaestio movetur; si sponsio pure sit facta, citra adjec-tam conditionem ratihabitionis faciendæ à summa potestate, ubi eam ratihabere ab-nuit summa potestas, ad quidnam sponsores teneantur illis, quibuscum pepigerunt? De qua re acriter disceptatum legimus occasione sponsonis Caudinæ apud *Livium* l. 9. c. 8. seqq. Et sane, si stricto jure rem velimus metiri, neque ad istam sponsonem rati-habendam, neque ad rem in priorem statum restituendam tenebatur S. P. Q. Roma-nus; sed sufficebat sponsores dedere. vid. *Grot.* l. 2. c. 15. §. 16. *Valer. Max.* l. 4. c. 8. §. 1. *Io. Mariana hist. Hispan.* l. 2.1. c. 12. Si tamen ex æquo & bono rem æstimare velimus o-mnino videbatur, populum R. ratihabere debuisse illam sponsonem, utut suo injus su-ctam. Equidem penes consules non erat citra peculiare mandatum de toto bello tran-sigere;

figere, & pacem ac foedera cum hoste facere. Quia tamen isti consentum populi non præter rationem præsumierant, & tot millia civium, adeoque flos ipse populi, alio modo servari non poterant, & ab hostibus fuerat præstitum, quod unque paci & foederi æquipolleret, par tunc erat à populo ratihaberi conditiones nihil duri & iniqui habentes, (vid. *Guicciardinus hist. l. XII. p. m. 542. & 344. ubi agit de sponsione Tremollii Divione cum Helvetiis inita; & Templius in observationibus ad statum Provinciarum Unitarum Belgii p. m. 153. Ubi refert, se anno 1668. intra quinque dies tres tractatus cum Statibus Generalibus conclusisse, inconsultis provinciis, quod observatio agendi modo ordinario illi omnino artibus aliorum forent distrubandi, cum tamen iidem Reipublicæ essent summe necessarij. Additque, nî provinciæ factum ipsorum probassent, de capite ipsos tuisse periclitaturos, cum ea res alias istorum mandata excedat.) Nam tunc demum prætracte populus potuisset insistere illi principio, se non posse injussu suo à magistratibus obligari, si intolerabile quid Samnites postulassent. Id mordebat ambitiosum populum, quod sub jugum missus fuerat exercitus, stulto tunc consilio ducis Samnitis, dum contumelia, viribus nihil detractura, iras ferocis populi immensum accendit. Verum ea ignominia dignus erat exercitus, quod nullis præmissis exploratoribus in locum incognitum ita temere sese coniecisset. Quam ipsam tamen sufferre satius erat, quam vires populi R. extinguendas præbere. Expendantur, quæ Lentulus sponsonem suadens diserit apud *Livium l. IX. c. 4. Quin & sæpe à civitate ratihabentur promissa & acta ducum ob insignem eorum auctoritatem, & ne ipsorum fidem aliis prostituant. Inde apud Tacitum A. XII. Mithridates consultat, cujus misericordiam experiretur: quod Romanorum nemo id auctoritatis adesset, ut promissa ejus magni penderentur. Sed nimirum superbissimus populus nolebat considerare, sibi non esse privilegium, quo minus & ipse aliquando experiretur, quod aliis sæpe intulerat. Generose tamen Samnites, quod deditos sponsores non reciperent. Id autem ridiculum plane & ineptum erat, quod cum deditio fieret, Posthumius genu suo A. Cornelii fecialis femur, quanta maxima vi poterat, perculerit, & clara voce inclamaverit: se Samnitum civem esse, illum legatum fecialem à se contra jus gentium violatum, eo iustius bellum gesturos. Nec insuper habendum, quod *Livius* ita de hoc processu judicat: sponsores postquam dediri erant, & non recepti, iterum in castra Romana discessisse, sua fide liberata; sed dubitabundus addit, forsitan & publica.**

§. 13. Ad quæstionem denique: si summa potestas noverit à ministro tuo sponsionem factam, & siluerit, an inde colligatur hanc ab ipsa adprobari respondet *Grotius d. l. §. 17.*

CAPUT X.

DE PACTIS REGVM PROMISCUIS.

1. Ordo sequentium.	3. Et quatenus contra cives suos.
2. Quatenus rex restitutione in integrum gaudeat contra extraneum;	4. Contractus regum quatenus exempti legibus civilibus.

5. Rex

5. <i>Rex de suo juramento valido dispensare nequit.</i> 6. <i>Quatenus civi actio contra regem ex contractu sit.</i> 7. <i>Contractus civium subiacent dominio emi-</i>	nenti. 8. <i>Quatenus ex contractu regum obligentur successores.</i> 9. <i>An donationes regum sint revocabiles.</i>

Restat ut videamus de illis quæstionibus, quæ circa pacta regum promiscua agitari solent. Quæ ad tria capita revocari possunt, primo an regi competat peculiaris aliqua potestas circa pacta propria; deinde quid ipsi liceat in obligationes adversus subditos contractas: & denique qua ratione successores suos queat obligare.

§. 2. Circa primum quæritur, cum rex cives suos in contractibus læsos in integrum queat restituere, aut justis de causis à juramento absolvere, an idem quoque possit in seipso; ubi scilicet per dolum aut vim, vel ex lubrico ætatis cum altero damno se contraxerit, aut si alias in contractu enormiter læsus sit, aut si temerario juramento seipsum obtrinxerit. Ubi observandum, si isthæc quæstio ita crude, & uti verba jacent, accipiat, eam contradictionem involvere. Nam restituere in integrum, absolvere à juramento, tales sunt actus, qui non solum in alium tendunt; sed & qui proficiuntur ab eo, qui potestate aliqua superiore est instructus in alterum, qui restituendus aut absolvendus est. Ergo quæstio ita potius exprimenda fuerit: si rex in obligatione aliqua contrahenda læsus fuerit, an postea læsione deprehensa, propriam per autoritatem possit declarare, obligatione illa sese ob adhærens ei vitium non teneri? Heic sciendum, quemadmodum qui in libertate naturali vivunt, nemini mortalium subiecti, suarum rerum ipsi sunt arbitri; ita si ab altero in pacto injustæ lædantur, ipsi per se restitutionem aut supplementum exigere possunt, modo læsio & injuria sit manifesta. Nam ubi ea dubii quid habet, par fuerit per arbitros rem definiri. Igitur si rex, utpote naturali gaudens libertate, pacto suo inesse aliquod vitium deprehenderit, per seipsum alteri potest declarare, se ex vitioso illo pacto nolle teneri; neque necessum est, ut ab alio ejus relaxationem impetret, quod intrinseca sua natura ad obligationem & jus producendum est ineptum. Apud *Gramondum hist. Gall. l. 2.* Ludovicus 13. asserit: *justam appellationem à rege in vinculis posito ad regem liberum esse.* Enimvero quia fieri potest, ut quis per malitiam ad fidem fallendam incitatus perfidiæ suæ vitium aliquod pacti prætexat; inde in civitatibus recte constituitur, quinam actus ipso jure pro invalidis & nullis sint habendi, aut super quibus cognitio & sententia judicis sit expectanda.

§. 3. Quod si autem regi sit negotium cum suis civibus, tunc de distinctis casibus distincte putaverim pronunciandum. Minorennitas regis tamdiu durare judicatur, quod regni administratio penes tutores est. Intra eam cum extraneis quidem ipse nihil contrahere potest. Sed si cum cive suo contraxerit, eoque deinceps contractu læsum se deprehendat; non adparet ratio, quare nec ipse legum beneficio frui debeat, quod aliis indulget; cum alias deteriore conditione, quam privatus esset; nec propter ætatis infirmitatem præsumi potest, ipsum exceptioni minorennitatis valide renunciassse. Pacta cum extraneis per tutores regio legitime innita rex sub obtentu minorennitatis post revocare non potest; quia alias nemo secure cum rege minorenni pacisci posset. Tu-

tores tamen administrationis suæ rationem reddent. Sed nec ulla exceptio metus aut læsionis, dolive valet contra capitulationes, circa quas cum regibus limitatis populus in delatione regis convenit. Quod si leges istæ nimis duræ videbantur, nemo erat, qui regnum suscipere cogeret. Nec præsumitur, populum aliquem adeo imprudentem esse, ut regem suum ejusmodi legibus velit adstringere, quæ summum imperium reddant, mancum, aut velut immobile. Quo loco & illud obiter quæritur: an David poterit retractare juramentum, quo Simei, qui profugum conviciis insultatus fuerat, impunitatem promiserat? Id quod negandum. Nam neque per vim metumvè, aut per imprudentiam juraverat rex, sed cauto potius consilio, ut tanto clementiæ specimine defecti-onis sibi conscius populus eo fidentius ad obsequium rediret. Et vero impunitas illa in se non erat illicita, poteratque delictum illud rex, utpote in suam personam commissum, citra cujusquam injuriam condonare. Verum an recte fecerit, quod in ultimis mandatis Salomonem super facinore isto monuerit, quidam dubitavere. Nos arbitramur Davidem nihil heic contra juramentum suum fecisse. Neque enim præcipiebat filio, ut ipse Simei ob delictum plecteretur; sed monebat duntaxat, ut hominem pravum, & familiæ suæ infestum caute observaret, ne res novas moliretur, & si quid flagitii denovo committeret, in venia danda non adeo facilis esset. Hinc Salomon ipsi præcepit, ut Hierosolymis sub oculis regis habitaret, nec rivum Cedron transiret, ne adspiciendo locum, in quo Davidi tam foede maledixerat, super impunitate sua gaudium conciperet. Verum divina providentia ita disposuit, ut leges tam faciles, abs sefe quoque adprobatas, violaret, ut justa foret occasio, condigno nequam hominem exitio tradendi.

§. 4. Observandum deinde, utut reges, quando actus quosdam cum civibus suis exercent non ut reges, sed ut quivis alii privati, præsumantur ob oculos habuisse leges civitatis positivas, quæ super validitate talium actuum extant: tamen cum ipsi sint superiores legibus civilibus, nulla necessitate stringuntur, ut omnino eas leges etiam in privatis actibus sequantur. Igitur si scientes volentesque contractum aliquem ineant, qui alias per leges civiles invalidus erat; consentunt contractum istum abs vi legum civilium, si qua est, exemptis, ex isdem irritum non declarandum; cum alias nihil ab ipsis foret actum. De facto Philippi II. regis Hispaniarum, qui obtentu legum ære se alieno exolutum. At circa finem superioris seculi, videatur *Grotius histor. Belgicæ* l. V. Id tamen omnino admiserim, si in contractu enormem læsionem, quam ab initio non videbat, postea rexprehenderit: eum contractum ab ipso posse rescindi, aut saltem ad æquitatem reformari. Add. *Grot. l. 2. c. 14. §. 2.*

§. 5. Illud manifestum est, haut quidquam licere regi juramentum suum rescindere, valide conceptum, & cui nullum adhærebat vitium, eo tantum obtentu, quod quedam suorum subditorum juramenta eidem liceat rescindere. Nam quæ hoc modo rescinduntur, jam antea hanc conditionem in se hebebant; nî superior noluerit. Atqui nullam posse contrahi obligationem; si quis suo arbitrio reservaverit facultatem non præstandi, in aprico est. Add. *Grotius d. l. §. 3.*

§. 6. Cæterum etsi promissa ac pacta æque conscientiam regis, quam alicujus privati stringant: in eo tamen est diversitas inter obligationem regis & subditorum, quod

iste

iste facili negotio à subdito tergiverfante debitum poffit extorquere. Verum civi, quamdiu tali, nullum fuppetit medium ab invito rege debitum extorquendi. Et fi nullus cordatus rex legitime contractum debitum folvere abnuet, qui cogitaverit, fuam falutem atque eminentiam fide pactorum niti; ac indignum effe, fi cui iuftitiæ afserendæ eft ipfe conftitutus, eam ipfe ultro proculcet. Quod fi tamen reges ex contractu fubditis adverfus fe actionem concedant in proprio tribunali, ifta actio non tam jure civili, quam æquitate naturali nititur; quali cognita fua obligatione non poffint, quod debent non velle præftare. Adeoque ejusmodi actione non id quaeritur, ut rex cogatur ad folvendum debitum, fed ut fubditis liquido oftendat, principem ad id folvendum fe fe obligaffe. In ejusmodi autem judicio merito debet obtinere illud Sifimethræ apud *Heliodorum Ethiop.* l. X. τὰς ὑπεροχὰς ἔδυσωπῆν τὸ δίκημον ἀλλ' εἰς ἐστὶν ὁ βασιλεύων ἐν ᾧ κεραισι, ὃ τοῖς δολογωτέροις negotiis. *Fastigia dignitatis non refpicit æquitas: fed is regnat in judicio, qui probabilioribus vincit rationibus.*

§. 7. Id quoque contingere poteft, ut fubdito jus quaefitum ex contractu auferatur, in pœnam, vel ex vi dominii eminentis; ut tamen heic neceffitas reip. antecedit, & refufio de publico fieri debeat. Sicuti etiam ex caufa folutio differri poteft, ubi magna reip. neceffitas pecuniam, privato alias folvendam, tantisper fibi impendi imperat. Ex quibus etiam adparet, quid de tabulis novis judicandum fit; quæ Soloni vocabatur *Γενεχθεα*. Vid. *Plutarchus Solone*, *Cicero Offic.* II. circa fin.

§. 8. Porro ut adpareat, & an quatenus rex antecessor poffit obligationem transmittere fuo fucceffori ex contractu privato; videndum prius eft an rex regnum fuum habeat in patrimonio, an vero idem poffideat jure velut ufu fructuario. Qui regi fuccedit, cui priori modo regnum tenetur, is ut in omnia ipfius bona, fic & in debita, & obligationes, quæ non ultimo in ipfius perfona terminabantur, fuccedere cenfendus eft. Circa debita autem regum, qui pofteriori modo regna obtinent, *Grotius* l. 2. c. 14. §. 11. cenfet, ad ifta exfolvenda non teneri fucceffores ἀμεσως, & eo ipfo, quod in locum alterius fubeunt. Nam tales reges jus fuum ad regnum non accipiunt ab eo, qui proxime deceffit, fed ab ipfo populo. Verum ἐμμέσως & per interpositam civitatem etiam tales fucceffores ex debito antecessorum obligantur, non quidem veluti pro fe, fed tanquam capita civitatum, quam ultimo afficit debitum à rege tanquam iftius capite contractum. Quod enim ad eas anguftias redigendus eft rex, ut non nifi illa debita in civitatem devolvere poffit, quæ actu in utilitatem civitatis cefferunt; (licet municipales magiftratus huc adstringi poffint; vid. l. 27. C. de rebus creditis:) fed fufficit fi probabilem rationem facti fui habuerit, licet fors præter fpem eventu defuturus fuerit. Vid. l. 12. C. de tranfaet. Sicigitur contractus regum obligabunt civitatem, qui non manifeftè abfundi aut iniqui funt; etfi in dubio pro ratione regis præfumitur. Adeoque ex illis

etiam successores tenebuntur, quatenus capita civitatum. Quin & ipse populus tenebitur, si rege sublato, sui juris esse coeperit. Nam & si quid populus antea liber contraxisset, obligaretur & is, quem postea populus etiam plenissimo jure constituisset. Atque hoc modo isthanc quaestionem definire melius est, quam adhibita distinctione inter lationem modicam, & magnam. Nam in administratione rerum civilium longe æquius est probabilem, rationem quam exitum spectare; cum etiam prudentissime cogitata improvisus casus soleat intercipere.

§. 9. Ist hæc, quæ de contractibus regum dicta sunt, etiam ad donationes eorum applicari debent, ut nempe illæ à successoribus revocari nequeant, siquidem probabilem rationem habuerint. Vid. *Suetonius Tiro* c. 8. *Plinius* l. X. *epist.* 66. *Gratianus caus.* 25. *quest.* 1. c. 15. Contra Galba largitiones à Nerone factas repetere instituit, decima tantum liberalitatis parte apud quemque relicta. *Suetonius Galba* c. 15. *Tacit.* H. l. 1. Et apud eundem H. l. 3. ridetur Vitellii remp. lacerantis donationes, quæ neque dari neque accipi salva rep. poterant. Sic Senatus rursus vestigales jussit civitates, quas Sulla pecuniam accepta immunes fecerat. Quod tamen improbat *Cicero Off.* 3. Et sane videtur, pecuniam ipsis fuisse restituendam, siquidem ea in publicos usus impensa fuerat. Sic etiam *Basilius Macedo*, cum antecessor ipsius *Michaël* omnem pecuniam publicam dissipasset, decrevit, ut qui nulla probabili de causa pecuniam acceperant, eam, ut saltem ejus semissem restituerent, apud *Zonaram in Basilio Macedone*. Add. *Hieron. Oporius de reb. gest. Eman.* l. 1. ubi de donationibus regis *Joannis*, morte instante factis, agit. Quanquam & circa ejusmodi donationes observandum, de quonam factæ sint. Si de suo rex donavit, plane irrevocabilis donatio erit. Sin de fructibus bonorum facta donatio fuerit, quorum administratio penes regem erat, inspectandum omnino, an ea rationem, modumque habuerit. Nam uti nemo negaverit, quin ex ærario bene meritis aut merentibus donare quid possit, prout opes reip. ferunt: ita si in homines nauci, atque inutiles immodica pecunia sit profusa, ærariumque per ambitionem exhaustum, satius credo fuerit, inde revocari, unde publicæ egestatis causa. Add. *Bæcler. ad Groi.* l. 1. p. m. 107. *Groi.* d. l. §. 12. Non insuper quæque habendum, quod de *Ferdinando Arragon* o refert *Laurent. Valla de reb. gest. ejus regis* l. 3. In patrimonio regali tuendo tenax: quod qui alienarent, agebat, inimicos potius parare sibi, quam amicos, quia ex subditis illos quosdam regulos facerent, semper sollicitos ac justitantes, eorum jura licentiamque iri dominatum. Eadem quoque adplicari poterunt ad privilegia & immunitates, ut nempe inspicitur, an & ipsa rationem atque modum habuerint, & an cum salute civitatis consistere possint. Nam quin hæc pluris esse debeat, quam in consulta regis facilitas, dubium non est. Sicuti & alias ejusmodi privilegia, quatenus ad onerandos reliquos cives pertinent, stricte interpretanda sunt. *Conf.* l. 1. §. 10. 16. *D. ne quid in loco publico, & orat. Demosth. adversus Leptinem.* Apud *Appian. Alexand. Iberico* cum Romanis tributa & militiam exigentibus Celtiberi privilegia ab ipsis Romanis concessa opponerent; additur: Et ita se res habebat. Sed cum Senatus ejusmodi privilegia alicui indulget, semper hanc addit exceptionem: *καταστὰς ἐπὶ τοῖς μέγεσι ἀνὰ τὴν τοῦ δήμου δόξαν, valitura, quamdiu sibi populoq; Romo libuerit.* Ap. *Guicciard. hist.* l. 7. *Ludov. rex*, Genuensibus rebellibus devictis, annullavit omnes conventiones inter ipsum, & eam civitatem initas: sed tamen eadem omnia iterum concessit, tanquam privilegia, non tanquam pacta; ut semper foret in sua potestate istis eandem

privare. Quod tamen circa quævis privilegia procedere non crediderim; sed illa tantum, quæ non uisi vim precarii obtinent.

CAPUT XI.

QVIBVS MODIS CIVIS ESSE QVIS DESINAT.

1. <i>Civis quis esse definit, rege sine successore mortuo.</i>	5. <i>An licitum sit simulare transfugam?</i>
2. <i>Item, si quis migret.</i>	6. <i>An civitas possit expellere civem pro lubitu?</i>
3. <i>Quid in migratione observandum?</i>	7. <i>De exilio.</i>
4. <i>An gregatim possit discedi.</i>	8. <i>Civitas amittitur per vim hostilem.</i>
	9. <i>An deditus, nec receptus civis maneat?</i>

INter modos quibus aliquis civis esse definit, à nonnullis & iste numeratur, si rex sine omni hæredo & successore moriatur, aut regnum habere cœperit pro derelicto. Tunc enim singulos in libertatem naturalem abire. Sed cum planum sit regnum ejusmodi casu non penitus dissolvi, sed in formam interregni recidere, igitur perit quidem tunc obligatio civium adversus regem, qui nullus amplius existit, ita tamen ut primævo adhuc civitatum pacto inter se cives conjuncti maneant.

§. 2. Illud frequentissimum est, ut quis sponte, permittente sua civitate, in aliam civitatem concedat, sedem ibi fortunarum fixurus. Ist hæc spontanea migratio quousque civibus sit permissa, ex modis, quibus aliquis in civitatem sit receptus, colligitur. Quidam enim justo bello victi, aut extrema necessitate adacti in civitatis alicujus ditionem concedunt: qui quanta heic libertate gaudeant, ex legibus civitatis est cognoscendum. At si quis liber homo, qui vel nullius imperio ante subiectus fuit, uti prius illi patresfamilias, vel eo, quo antea tenebatur, jam solutus, sponte sese alicui civitati adjunxerit; idem ex statutis ejus civitatis erit judicandum, quidnam circa migrationem libertatis ipsi sit relictum. Dantur enim civitates, ex quibus circa expressum earundem consensum migrare non licet. Alicubi certo onere ea licentia est redimenda; puta summa aliqua pecuniæ, aut aliqua bonorum portione. De Argivis *Ovidius metam.* l. XV. *Prohibent discedere leges, Pœnaque mors posita est patriam mutare volenti.* Ubi autem circa eam rem nullæ extiterint leges, quid liceat, ex consuetudine aut ex natura subjectionis civilis colligendum. Quæ consuetudo admittit, eorum licentiam quilibet civis habere censetur. Si neque hæc præluceat, & in subjectionis pacto in neutram partem ea de re mentio sit facta: magis est, ut licentiam pro arbitrio migrandi liber sibi homo reservasse intelligatur, ut que adeo *mundanum* se potius cum Socrate quam glebe certæ adscriptum terre velit. *Valerius Flaccus l. 7.* *Omnes hunc communem animantibus orbem, Communes & crede deos; patriam inde vocato, Qua redit itque dies: nec nos ali nata malignis Clu'erit hoc uno semper sub frigore messis, Fas mihi non habiles, & fas tibi linquere Colchos.* Qui enim civitati se adjungit; ille cura sui ac rerum suarum haut quidquam sese abdicat: sed id potius agit, ut insigni sibi firmamentum circumponat. Quia tamen sæpe contingit, ut publicum regimen privatis alicujus rationibus parum expediat, aut alibi commodius eisdem queat prospici: & vero postulari nequit, ut ad unius aut paucorum lubitum res reformetur: proximum erit, ut ipsis sit concessum per migrationem rebus suis con-

fulere. *Cicero Tusc. Quest. l. 5. Demaratus Torquinius regis pater tyrannum Cypsellum quod ferre non poterat, fugit Tarchinius Corintho, & ibi suas fortunas constituit. Num stulte anteposuit exilii libertatem domesticæ servitutis? Add. Diodorus Siculus l. 1. c. 67. Aliis, ut dotes animi exlerant, sua civitas campum non præbet. In quos cadit illud Statii Sylvar. l. 1. Videt ego transieros alieno in robore ramos. Alius ire suus. Alii experiuntur illud: & δεις προφήτης δεικνὺς τοὺς ἐν τῇ πατρὶδι αὐτῶν. Nullus Propheta est acceptus in patria sua; quod livore tumeant ignavi oculi, eam virtute supra se evectos sentiunt, quos quondam in æquo, aut infra viderunt. Vel etiam quia, ut Lacydes agebat apud Diogenem Laërtium l. 4. τοὺς εἰκόνας ποῖπρωθεν δὲ ἱεροσείδω, procul spectari imagines oportet; quia minuit præsentia famam. Talibus licentiam migrandi denegare velle, idem foret, atque liberis hominibus imperare, ut supra parentum suorum conditionem nunquam aspirare audeant. Sed & ipsæ civitates ex hac migrandi licentia commodum sentire possunt, adscitis aliunde egregiis viris. Cicero pro Balbo: *Libre nostro neque mutare civitatem quisquam invitatus potest, neque si velit, mutare non potest, modo adsciscatur ab ea civitate, cuius esse se civitatis velit. Et mox: multis etiam superiore memoria cives Romani sua voluntate indemnati & incolumes, his rebus relictis, alias se in civitates contulerunt. Et ex omnibus civitatibus via est in nostram, nostrisque civibus patet iter ad ceteras civitates. Idque jus amplissimis verbis extollit: O jura præclara, inquit, atque divinitus jam inde à principio Romani nominis à majoribus nostris comparata, ne quis invitatus civitate mutetur, neve in civitate maneat invitatus. Hac sunt enim fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemque juris & retinendi & dimittendi esse dominum. Add. l. 12. §. 9. D. de capt. & post lim. & Grot. l. 2. c. 5. §. 24. Neque obstat, quod patresfamilias, qui initio civitatem constitutum ierunt, pacto intelligantur singuli singulos obstrinxisse, quod ipsi suas vires in commune velint conjungere. Nam etiam aliis societatibus renunciare potest socius, si id fiat citra dolum malum, non intempestive & in fraudem cæterorum, præsertim si ad certum tempus societas non sit contracta. Quanquam & ideo multæ civitates parum curent, an sui cives migrent, quod multitudine hominum laborent, & potius circa eam minuendam sint sollicitæ.**

§. 3. *Ista tamen migraturo ex debito aut decore observanda sunt, ut, cum civitatis plerunque intersit nosse civium numerum, indicet de suo discessu. Nisi forte certis ex argumentis colligat, civitatis nihil interesse, gnara ipsa, an inscia quis discedat. Illis autem utique expressio civitatis contentu opus est, qui ad peculiare munus, præsertim ad certum tempus, sese obstrinxere; puta qui legationem obeunt, qui in expeditione versantur, aut alio in munere, quod ex singulari pacto fuit susceptum. Sed & tempestive debet fieri discessus, & quando civitatis non peculiariter interest, ne is fiat. Quam in rem hæc adfert exempla Grotius d. l. Si magnum sit contractum æ alienum, nisi paratus sit civis in præsens partem suam exsolvere. Item si fiducia multitudinis aut virtutis certorum civium bellum sit susceptum, præsertim si obsidio immineat, nisi paratus sit civis ille alium æque idoneum substituere, qui rempublicam defendat. Vid. Lycurgi oratio contra Leocratem. Nec bonos cives dixeris, in quos adplicari queat illud Horatii l. 1. od. 35. diffugium cadis Cum sece sicatis amici, Ferre jugum pariter dolosi. Id autem probe observandum vocabulum migrandi ita heic accipi, ut quis alicujus civitatis fines & territorium excedat; non ut imperio civitatis in se renunciare velit, & nihilominus intra ejusdem territorium domi-*

micilium habere. Quæ enim certis finibus ditionem suam circumscripsit civitatis, censetur simul prohibere, ne quis ipsa invita domicilium ibi habeat, qui ejus imperium nolit agnoscere. Quo loco & illud observandum, spurium esse modum obligatione suæ civitatis sese extolvendi, qui olim Hispaniæ Proceribus frequentabatur, ut publicis tabulis patriæ renunciarent, & in alia loca se conferrent. Quo facto credebant, nefas sibi non esse, arma Regi patriæque suæ inferre, nec eo nomine majestatis postulari se posse. Vid. *Mariana de reb. Hispan.* lib. 13. cap. 11. Ex hæcenus dictis etiam colligi potest, quam efficaciam habeant mandata avocatoria, quæ indigenas ab exterorum ministeriis abstrahere vult civitas. Scilicet si ex civitate, in qua promittitur jus emigrandi usurpatur, aliquis nullo peculiari vinculo adstrictus in aliam civitatem fortunarum sedem transtulerit, in eum nihil amplius juris habet antiqua civitas; adeoque nihil agit, si vel maxime dispendium famæ non parituro minetur. Ast in illum adhuc civitati jus manet, qui vel contra ipsius leges migravit, vel peculiari vinculo fuit obstrictus, vel bona adhuc præsertim immobilia sub ipsius ditione possidet, vel denique peregrinandi duntaxat causâ, reservato sibi civitatis jure, abest. Quo loco etiam obiter memoranda lex Solonis apud *Plutarchum* in ipsius vita: qua recipi civitate vetat, nisi qui sint in perpetuum exilium patria sua exacti, aut cum toto domicilio Athenas artis suæ exercenda gratia commigraverint. Quod statuisse ferunt eum non tam summo venditorum causa alienigenarum, quam in vitandorum Athenas spe certa in communicationes se venturas civitatis, si multis excusans fore hos, quod consilio, illos quod coacti patriam suam repudiavissent. Cæterum cum in eum, qui semel vinculo civili liberatus est, civitas nihil potestatis retineat, in aprico est, istum, si à nova sua civitate, in quam se contulit, ad veterem civitatem tanquam legatus mittatur, omnino privilegiis legatorum frui, inter quæ præcipuum est, ut exemptus sit à jurisdictione ejus, ad quem mittitur. Nam si quis veterem civem tali honore dignari non velit, admissionem istius detrectare potest. Quod eousque videtur extendendum, ut si civis sciente sua civitate alteri civitati fidem suam addiderit circa hujus negotia ibidem sub charactere legati & ministri publici expedienda, ista eidem obligationem civicam remisisse intelligatur; cum duæ obligationes ejusmodi indolis in uno subiecto herere nequeant. Eoque talis ex eo tempore in patria sua, quam fictione quadam mutasse judicatur, utique juribus & privilegiis legatorum fruatur.

§. 4. Gregatim tamen non posse discedi *Grotius d. l.* asserit ex ea ratione, quia hoc concessio, civilis, societas non possit subsistere. In moralibus autem necessarium judicari, citra quod finis aliquis obtineri nequit; & fieri non posse, quod eundem intercipit aut destruit. Add. *Livius* 41. c. 8. 9. Quæ tamen sententia dubio non caret. Si enim singulis licet pro arbitrio migrare, cur non idem liceat pluribus, quibus sedem fortunarum eodem tempore transferre commodum est; modo nihil eorum, quæ supra monuimus, obstat. Nec ad rem facit, quod hoc modo civitas debilitetur. Nam qui jus non habet me invitum retinendi, illi non fit injuria, si futurum aliquod commodum, nondum debitum, meo discessu ipsi intercipiatur. Neque vero necessarium est, ut hæc civitas tor myriades civium habeat, aut vicinis semper sit formidanda: non magis, quam ut hic vel ille privatus tor millia possideat, quorum utrique tamen per mediâ illicita nihil subtrahendum. Unde etiam *Grotii* argumento parum roboris inesse videtur. Licet enim

enim hæc vel illa civitas per migrationem civium gregatim factam insigniter debilitetur, aut demum plane defoletur: non tamen ideo societas civilis inter homines penitus tollitur. Sed unius corruptio alterius est generatio; unius decrementa alteri incrementa cedunt. Natura quippe civiles esse societates in genere humano jam multiplicato voluit; sed ut hæc vel illa civitas perpetua, florensque subsisteret, nusquam iussit. Sic Babylon per Seleuciam, hæc per Ctesiphontem exhausta fuit. *Plin. N. H. l. 6. c. 26.* Si qui tamen gregatim discedere velint, illis itidem, uti singulis, territorium civitatis est relinquendum. Alias enim summa imperiorum consilio foret, si liceret integris urbibus aut regionibus pro lubitu à civitatis suæ imperio sese subtrahere, & aut alteri se subicere, aut peculiarem deinceps remp. constituere.

§. 5. Quo loco etiam illa quæstio est examinanda, an probandi sint illi, qui transfugas se simulant, ut hac ratione grave damnum illis concilient, ad quos confugiunt, in usum suæ civitatis? Equidem imprudentiæ notam non effugiunt, qui ejusmodi hominibus temere fidem adhibent. Vid. *1 Samuel. XXI. 4.* Nec valde reprehendas illos, qui proditoribus post præstitam operam dignum imposuere supplicium. Vid. *Popiscum Aureliano c. 23.* Nequaquam tamen alterum honeste possum fallere ideo tantum, quia insidiis meis facile sese præbet. Nec debere aliquem suo scelere civitati inservire, supra ostensum. Quin autem scelus sit, fidem dare, ut ea violata, occasionem gravius nocendi nanciscare, extra dubium est. Et execranda semper bonis visa est vox Lylandri sive Philippi, *pueros talis fallendos, viros jurejurando.* Vid. *Ælian. V. H. l. 7. c. 17.* Si igitur expresse ejusmodi transfuga fidem dederit, sine scelere non poterit eam violare, ut iis, quos deseruit, serio aut simulate, utile aliquod officium exhibeat. Quod si autem aliquis regerat: cum is, ad quem transfuga se contulit, nosset, hunc ipsi sine scelere non posse operam aliquam præstare, neque ad scelus patrandum aliquem se valide potuisse obligare, adeoque fidem à transfuga datam esse nullam; ergo ipsi non fieri injuriam, si, dum rei inani confidit, deceptus fuit. Heic non opus est, ut inquiremus, peccet aliquis utendo opera transfugarum, an non. Neque enim sequitur: ego utendo alicujus opera pecco: ergo ille eo ipso jus habet mihi noxam inferendi. Ut non sequitur: qui sicarium conducit ad alterum confodiendum, non minus quam ipse sicarius peccat: ergo sicarius recte in conductorem suum ferrum convertere potest. Et si communis sit sententia, quod *transfugam jure belli recipiamus*, in *l. 51. D. de adquir. rer. dom. i. e.* quod contra jus belli non sit eum admittere, qui desertis hostium partibus, nostras eligit; uti illam legem explicant *Cujacius Obs. lib. 4. c. 9.* & *Grotius l. 3. c. 1. §. 12.* Quod tamen an de externo jure belli, quod *Grotius* vocat, an de interno. quod ad legem naturæ examissim congruit, sit capiendum, non immerito dubites. Sane si quis plenam licentiam adhibendi operam transfugarum defendere velit, putaverim, ipsum non tam hoc argumento niti debere, quod etiam Deus diaboli & impiorum parata opera utatur; quam favore justorum armorum, quæ geruntur repellendis alterius injuriis, aut consequendo juri nostro. Ob quem favorem non videtur justo bellatori curiose inquirendum, utrum illi, qui hostilem statum adversus ipsum exuerunt, honestis an inhonestis causis fuerint moti. Adeoque cum præsumere possit, justis de causis eos priores partes deseruisse, tanquam ex approbatione injusti transfugii reatum non contra-

contrahet. Quidquid tamen hujus sit, illud in aprico est, nefas esse fidem inter instrumenta fallendi disponere. Deinde patet, fidem ejusmodi transfugæ, qui citra justam causam partes se suas deteruisse fert, inanem esse; utpote quæ tendit ad seculum faciendum, aut continuandum; adeoque valde imprudenter agere, qui in ista aliquid fiduciæ collocat. Inde plerunque transfugæ, qui aliquo numero esse cupiunt apud receptatores suos quivè nocendi occasionem simulatione transfugii aucupantur, præ se ferunt, intolerandis se injuriis adactos, ut hac ratione salutis suæ consultum irent. Sic quis ignorat, qua ratione sibi Zopyrus apud Babylonios, Sex. Tarquinius apud Gabinos fidem conciliaverit? Sicqui M. Crassum in patentia camporum traxit Mezeras Syrus, uti *Floro* vocatur, aut Abarus Arabs, uti *Appiano*, aut Ariamnes, uti *Plutarcho*, Pompeji in te benevolentiam & beneficia extollendo, de studio suo in Romanas partes infelici fidem fecit Maro quam graphice describit astum Sinonidis, ut ab imprudentiæ labe Trojanos purget! Fingit iste, se invisum fuisse Ulyssi, de quo nulla non fraus credi poterat, & cujus odium commendationis instar apud Trojanos habebat. Odii causam arceffit à nece Palamedis, ideo occisi, *quia bella verabatur*. Se aris destinatum dicit non oraculo deorum, ne videretur se victimam pro salute civium voluisse subtrahere, sed mendacio Calchantis, ab Ulyssè subornati, & temeraria cæterorum adprobatione. Quæ utique tam atrox sit injuria, ut recte dicere possit: *patria teneor neque legibus ullis*. Et tamen veterator deos, & omni sacra prius testatur, ut *fas sibi sit odisse viros*, jam quidem injuste inensos, quondam tamen cives. Nec id tamen plene iisdem persuasit, priusquam ostento dicta ejusdem firmata viderentur. Recte quoque apud *Livium* l. 2. c. 22. dicitur, *transfugam sine magna rei prodicione venientem ad hostes, nihil aliud quam unum vile atque infame corpus esse*. Add. oratio Indibilis apud *Eundem* l. 27. c. 17. Et Cn. Marci ad Vollicos apud *Dionysium Halicarn.* l. 8, Segestis apud *Tacitum* A. l. neque odio patriæ, (*quippe proditores etiam tui, quos anteposunt, invisi sunt*), verum quia Romanis Germanisque *idem conducere; & pacem, quam bellum probabam*. *Ammianus Marcellinus* l. 18 c. 11. in fine. Sub transfugarum autem numerum non veniunt, qui recte ad hostes abeunt, quo improvise aliquam cladem istis inferant, neque fidem dant, quod ipsorum partes sint secuturi. Neque censendi sunt tacite fidem dedisse, quod nihil inimici sint tentaturi in statum hostium, eo ipso, quia intra præsidia hostium versantur. Ejusmodi enim tacita fides præsumitur de eo, qui ad alterum venit pacis, non qui belli tempore.

§. 6. Porro & hoc queritur: an non civitas ex adverso pro suo arbitrio civem possit expellere invitum, nullo antegresso delicto? Equidem *Cicero* d. l. inter fundamenta libertatis posuit, *ne quis injurius civitate mutetur*. Neque ideo hæc deterior sit conditio civitatis, quam singulorum civium, quod hi pro lubitu migrare possint; illa invitos pellere nequeat. Qui enim in civitatem aliquam concedit, utique omnes suas rationes, saltem in presens, eidem velut illgat, quas turbari aut everti necessum foret, si quolibet tempore posset expelli. Quod cum sit summe odiosum, inde civis hoc quoque abs civitate velut stipulari intelligitur, ne invitum præter meritum possit ej. ci. Sed contra civitas fortunas suas & incolumnitatem uni alterivè vulgari civi non superstruxit, adeoque nihil aut parum ipsius interest, si is pro lubitu demigret. Ubi enim in aliquo eximio cive magnam collocat fiduciam civitas, solet eundem peculiaribus pactis

Aaaaaa

adstringe-

adstringere, ne pro lubitu discedere amplius possit. Nec invidendum est, plusculum heic licere civi, quam civitati. Nam ubi ille ad arbitrium civitatis sese non composuerit, facile potest in ordinem redigi. Civi autem si administratio reip. displicuerit, nihil aliud relictum, quam patientia aut emigratio. Solet nihilominus à civitatibus usurpari medium minus odiosum amoliendi cives suspectos, aut supervacuos, & multitudine prægraves, quo cæteris laxior locus fiat; ut nempe eos in colonias transcribant. Etili plerunque volentibus hoc fit, dum lautiores conditionem in coloniis sperant, qui domi cum inopia conflictabantur, aut ipsi ex oculis civitatis, cui in-visi sunt, sese lubrahi gaudent. Sic *Ispocrates orat. ad Philippum* huic suadet, ut in Asia urbes condant, & in iis colloquet, *qui nunc obrerum egestatem oberrant, & obrua quæque in-festant.* Verbo, urbium purgamenta. Quod idem ab Atheniensibus factum in *Panathenaisco* commendat. Add. *Baco sermon. fidel. c. 33.* De more autem illo, multis barbaris atque Græcis recepto, juventutem Deo cuiuspiam sacram emittendi ad quærendas novas sedes, luculenter tradit *Dionysius Halicarn. l. 1. Idem l. 2.* scribit, Aborigenes fuisse talem juventutem, diis consecratam more patrio, ad quærendas sedes, quascunque fortuna obulisset, à parentibus missam. Sic *Plinius l. 3. c. 12.* Picentes ortos dicit à *Sabinis*, voto fere sacro. Et *Strabo l. V.* Samnites simili ratione à *Sabinis* ortos memorat. Adde *Justinum l. 24. c. 4. & Festum, in ver. sacrum & in Mamertini. Livium l. 34. c. 44.* Quomodo *Lydus & Tyrrenus*, urgente frugum sterilitate sortiti sint, uter cum parte multitudinis patria decederet, videatur apud *Vellejum Patere. l. 1. c. 1. Dionysium Halicarn. l. 1. Strabonem l. V.* Paria de Scandinaviæ populis memorat *Paulus Warnefridus de gestis Longobardor. l. 1. c. 2.* Possunt autem & solent coloniz diverso modo deduci. Vel enim manent pars civitatis, unde emittuntur; vel civitati matri reverentiam exhibere, ejusque majestatem comiter conservare deinceps tenentur, adeoque velut inæquali fœdere junguntur, vel denique pari jure cum metropoli agunt. Add. *Circilasius de la Vega Comment. Reg. l. VII. c. 1.*

§. 7. Inviti cives esse desinunt, qui ob crimen verum aut per calumniam intentatum civitate ejiciuntur. Dum enim civitas aliquem pro membro suo non amplius vult agnoscere, & finibus suis expellit, remittit ipsi obligationem, qua antea tanquam civis tenebatur. Quo ipso illi fit facultas ubicunque possit sedem sibi novam constituen-di, nec civitati in ejusmodi exules quid jurisdictionis remanet. Inde apud *Euripidem Heraculis v. 185.* *Jolaus* negat Argivis fas esse ipsos Athenis abducere, quippe qui in exilium ab istis ejecti sint. Est autem in exilium ejici ob falsum crimen gravi injuria, (et si adversus istam viro forti solatia non desint. Vid. *Stobæus serm. 38.*) ob verum, gravis poena: sic ut morte gravius id judicet *Philo Judæus de Abrahamo.* Si enim vel maxima sua relinquuntur bona, alio tamen ea transferre molestum est; nec minus acerbum à necessitudinibus abstrahi: & ignominiz plenum, indignum fuisse judicatum, cui in civitate locus concederetur. Add. *Oppianus Halicarn. l. 1. v. 274. seqq.* Penitus enim effrontem esse oportet, in quem dici queat illud *Juvenalis sat. 1. Hic damnatus manu sulcio, (quid enim salvo infamia nummis?) Exui ab octava Marius bibit, & frui-tur dūs Iræis.* Nec est quod aliquem moveat illud *Ciceronis pro Cæcina: Exilium non supplicium est, sed perjugium potiusque supplicii.* Nam qui volunt penam aliquam sub-

refugerè, aut calamitatem, eo solum veriant, hoc est, sedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege nostra reperietur, ut apud ceteras civitates, maleficium ullum exilio esse multatum. Sed cum homines vincula, neces, ignominiasque vitant, quæ sunt legibus constitutæ; confugium quasi ad aram in exilium. Qui si in civitate legis vim subire vellent, non prius civitatem, quam vitam amitterent: quia nolunt, non admittitur his civitas, sed ab his relinquuntur atque deponuntur. Add. Polyb. l. 6. c. 12. Scilicet hoc est ex peculiari ratione antiqui juris Romani, per quod invito non poterat civitas adimi. Cicero pro domo sua: hoc jus à majoribus proditum, ut nemo civis Romanus civitatem posset amittere, nisi ipse autor factus sit. Quo minus autem à magistratibus togatis civi capitalia supplicia injussu populi irrogarentur, leges Porciæ & Sempronix prohibebant. Ne tamen delicta impunita manerent, & nihilominus nemo invitus civitate ejectus videretur, voluerunt credi, exilium sponte à civibus suscipi declinandæ poenæ causa. (contrarium plane institutum apud Æthiopes memorat Diodorus Siculus l. 3. c. 5.) Apud Salustium Catilin. Cæsar: alia leges condemnatis civibus non animam eripi, sed exilium permitti jubent. Et iterum: exilium damnatis permissum. Necessitatem tamen soli vertendi satis innuebant, quando capitalium criminum damnatis aqua & igni interdicebant, seu ne iis intra ditionem populi Romani uterentur. Et si circa irrogationem exilii cavendum est, ne ex illa in civitatem damnum redundet, dum qui civitate expellitur, in hostem abire potest. Unde quibusdam populis poena exilii non usurpatur, puta Turcis, Moscovitis, & quondam Judæis, licet ex alia ratione, ne jacturam simul faceret religionis. Mitior poena est relegatio, per quam jus civitatis non amittitur, sed tantum in certo loco necessarium quis domicilium habere, aut certa civitatis parte abstinere jubetur. Quod posterius quibus injunctum, apud Romanos proprie *interdicti* vocabantur. Vid. Brissonius select. antiq. l. 3. c. 5. Anton. Matthæus de crimin. ad tit. de poen. c. 1. § 6. 10. Aliquando tamen non absurde applicari potest illud Diogenis, cum quidam ipsi diceret; Σιωπῆς σὲ Φυγὴν κατεγγυώσω, Siopeuses exilio te multarunt, reponebat iste, ἐγὼ δὲ σε ἐκείνων μόνον, ego autem illos mansione.

§. 8. Alio modo civitatem non lubens quisque mutat, quando vi hostili subactus alterius se imperio subjicit, tanquam civem & subditum, sive simul sedem mutet, sive non. Id quod non singulis modo civibus, saltem qui non alio quam communi civium vinculo tenentur, sed & integris urbibus, ac provinciis licere, quando alia salutis expediendæ via non adparet, in confessio est. Vid. Grot. l. 2. c. 6. §. 5.

§. 9. Solet & illud contingere, ut civis abs sua civitate propter injuriam alteri civitati illatam eidem dedatur, ne illa ob istud factum causam belli contra se præbeat. Vid. Herodotus Calliope, ubi de Timegenide & Attagino narrat, qui autores fuerant Thebanis, ut Persis sese adjungerent. Ubi quæstio oritur: an qui à sua civitate deditur, nec ab altera receptus sit, in illa civis maneat, nec ne? Proponitur hæc quæstio in l. 17. D. de legationibus. Non manere censebat P. Mutius, quia quem semel populus jussisset dedi, ex civitate videatur expulsi, sicut faceret, cum aqua & igni interdiceret. Eadem quæstio quoque magna contentione fuit agitata circa Mancinum, qui Numantinis deditus, ab iis receptus non fuit. Quem dein senatum intrare volentem tribunus plebis Rutilius prohibuit, obtendens, quo tempore pater patratus, ad solvendam religionem civitatem, hostibus ipsum populi Romani dederit, civem eum Romanum esse delisse. Plures ta-

men in mitionem sententiam inclinabant, hoc inter alia usi argumento: nihil videri traditum esse, quod ab eo, cui traderetur, receptum non foret. Nobis super ea controversia ita videtur: civitatem lesam in alienum civem habuisse jus bello ipsum persequendi. Sed per deditionem eum sic subijci alienæ civitati, ut tanquam de proprio cive possit supplicium sumi. Qui ubi receptus fuit, priori civitati omne jus in ipsum perit, quia illa volente sub alterius civitatis imperium pervenit. Ubi autem deditus receptus non est, licebit civitati dediti ipsum vel plane ejicere, vel pro ratione delicti punire. Ubi tamen neutrum horum contingit, censetur non amisisse jus civitatis. Quia deditio in se est tantum oblatio juris illius, quod civitas habet in suum civem, facta alteri civitati, non autem pura abdicatio & renunciatio. Adcoque deditio in se non privat aliquem jure civitatis, nisi forte per expressam legem sit constitutum, ut qui talem in casum proveniret, eo ipso civitate excidisset sit censendus. Facit huc illud Ciceronis pro Cæcina. *Civis, quem pater patritus dedit, si non est ab hoste receptus, reinet integram causam, & jus civitatis.* Ex dictis etiam illud colligitur, si deditio sit accepta, & postea casu aliquo in patriam reverlus fuerit is, qui deditus erat, eum civem non futurum, nisi ex novo beneficio. Vid. l. 4. D. de capiv. & postum. Nam jus postliminii illis tantum prodest, qui sua civitate invita in aliorum potestatem venerunt, non quos ipsa civitas ultro in aliorum potestatem tradidit.

CAPUT XII.

DE MUTATIONE ET INTERITU
CIVITATUM.

1. <i>Multa forma reip. idem manet populus.</i>	tineat?
2. <i>Debita civitatis per mutationem non tolluntur.</i>	5. <i>Quid si ex una civitate plures fiant?</i>
3. <i>Acta invasoris quatenus eo depulso consistant.</i>	6. <i>Quid si plures civitates uniantur?</i>
4. <i>Quem civitas post mutationem locum ob-</i>	7. <i>Populi quatenus æterni.</i>
	8. <i>Quomodo materiale populi pereat?</i>
	9. <i>Quomodo formale?</i>

Mutationes in civitate triplici modo contingunt, vel ut civitas maneat eadem, vel ut non amplius sit eadem, vel ut civitas esse plane desinat. Primi generis mutatio accidit, mutata civitatis forma; puta si regnum migret in aristocratiam, aut si ex democratia & aristocratia fiat regnum. Hæc enim forma civitatis essentialis manet; mutatur duntaxat illa forma, quæ ex subiecto proprio summi imperii resultat. Unde & idem est populus sive à rege, sive ab Optimatibus, sive popularitee regatur. Quin etsi contingat, ut populus antea liber sub regis alicujus diuionem bello ita perveniat, ut deinceps in ejus patrimonio sit, non ideo idem definit esse populu, modo rex victor populum subiectum tanquam peculiare regnum in posterum velit regere, non autem tanquam provinciam alteri populo eundem annectere. Cum enim is sit populus, qui complexu suo summum imperium continet, ideo quantum ad naturam populi nihil interest, pleno an minus pleno jure imperium rex obuneat; utrovis enim modo unus & ejusdem corporis caput est.

§. 2. Ex dictis resolvenda est quaestio ab *Aristotele polit.* l. 3. c. 1. & 2. proposita : si civitas ex tyrannide aut oligarchia in libertatem & popolare imperium pervenerit, an *συμβολαία*, pacta conventa, ut & alia acta tyranni & oligarchicorum servare oporteat civitatem liberam? Qui negabant, hisce rationibus utebantur; quod, quæ tyrannus aut pauci illi egerint, non egerit civitas, quæ tantum ex facto suo obligatur. Et quod civitas sit, ubi ad communem omnia utilitatem referuntur; ubi aliter fiat, non jus, non nomen reip. sed vim totam & potestatem superesse. Quæ ratio sine dubio frivola est. Nam ne illa nunc proferamus, quæ supra de tyranno tradita sunt, etiam morbidum caput, caput est; & quæ à morbo licet capite aguntur, ipsa civitas egisse censetur. Et quis morbo laborantem civitatem ex classe civitatum excludere velit? Agitabatur quondam hæc controversia apud Athenienses ex tali occasione. Tringinta illi viri, qui Athenis rerum potiebantur, pecunias mutuo à Lacedæmoniiis publico nomine sumserant. His ejectis, Lacedæmonii Athenienses jam liberos pecuniam reposcebant. Ubi prævaluit sententia eorum, qui debitum illud de communi civitatis dissolvi æquum & concordia proficuum putabant. De quo facto ita judicat *Demosthenes contra Leptinen*: *Φασὶ δὲ ὁ δῆμος ἐλέσθαι συνίπσει ἐγκλιν αὐτὸν καὶ μεταρξέειν τὴν διαπάλην, ὥστε μὴ λῆσαι ὁμολογημένων μηδέν.* Ferunt populum maluisse per se conferre impensas, quam de pactis conventis quidquam non impleri. Et mox Athenienses alloquens: *Et tum quidem etiam illis, qui injuri in vos fuerunt, pecunias illas conferre voluistis, ne quid de rerum conventarum fide deperrere.* Indem factum tangit *Isocrates in Areopagico*. Quin ne quidem si in formam provinciæ redacta civitas esse desinat, quod antea pecuniæ mutuo accepit, debere desinit: quippe cum debitum illud in ista civitate non præcise ut tali, sed ut bona aliqua possidente fundatum, ad quemcunque possessore simul transeat.

§. 3. Sed uti de acre alieno, quod in usum civitatis impensum, ac in toto istius corpore velut hære præsumitur, res plana videtur: ita num idem de omnibus actis alicujus invaloris, eodem depulso, pronuntiandum sit, non ita liquidum est. Equidem si invalor civitatis cum alia civitate foedus inierit de auxilio in communem hostem conferendis, si partem prædæ eidem donaverit, aut vendiderit; & foedus, & donatio, & venditio firma manebunt, invalor depulso. Alteri enim civitati sane jus valdum ex istis actibus fuit quaesitum, quippe quas inivit cum invalor tanquam capite civitatis, & velut in emolumentum ejusdem: quocunque autem titulo ad imperium iste pervenerit, sua nihil interesse jure habuit. Neque isti actus aliud insuper vitium habent. Quid si autem spolia civibus oppressis per injuriam erepta, invalor externæ civitati vendiderit? Num eo depulso, isti, vindicare eadem poterunt? Hic *Bæclerus dissert. de eo, quod egit civitas*, fas esse putat, si scientes emerint, ut suam culpam agnoscant, & æquo animo careant illis, quæ nec vendi nec emi sine iniuria possunt; imo et si imprudenter emerint, quod quidem in foro conscientiae plausibiliter dicitur. Si tamen communem popoulorum morem recipiamus, non adparet, quomodo spoliata abs tertia civitate, quæ amiserunt, vindicare queant. Nam quamdiu invalor inera duntaxat violentia grassatur, pro hoste civitatis habetur: & spolia civibus extorta, ubi in alienam civitatem translata fuerint, eodem jure censebuntur, quo alia res mobiles, quovis bello paræ. Ubi autem consensu civium istius invaloris imperium fuerit confirmatum, exteri bona

civibus erepta tanquam jure confiscata habere possunt. Nam ut alias pacifici, quorum nihil interest, belligerantes aequaliter aestimare, & factum sequi possunt ac solent; ita quid aliena civitas de suo imperio apud se disponat, exterorum non est judicare. Verum acta invalorum injustorum, quæ intra civitatem terminantur, istis dejectis, sane rescindi poterunt abs legitima potestate; quantum ex ulu reip. fuerit. Idque non solum circa leges abs talibus latas valet; sed & circa donationes, aut alienationes rerum, quæ salva rep. falsisque legibus in alios transferri non poterant.

§. 4. Solet & alia heic quæstio moveri: quisnam locus sit assignandus regi, qui in populum antea liberum sibi imperium quæsit, aut populo libero post abolitum statum regium? Ubi quidem *Grot.* l. 2. c. 9. §. 8. respondet, eundem civitati post mutationem locum deberi, quem antea ipsa, ejusvè caput in conventibus habebat. Nobis tamen distinguendum videtur, vtrum v.g. rex, qui in liberum populum sibi imperium quæsit in antiquo conventu aut systemate permaneat: an vero ab eo deinceps sese disjungat, suasque res seorsim administret. Nam priori casu sine dubio non poterit alium pretendere locum, quam antea populus liber obtinebat, non obstante illo pudore aut majestate, quæ personam regiam comitatur. Sicut & vice versa populus liber, exterminato statu regio, in communi conventu eundem, quem ipsius quondam reges locum obtinebant, sibi vindicare poterit. At si vel populus vel rex penitus sese ab antiquo conventu aut systemate separaverit, antiquus istius civitatis locus præjudicium illi nullum adferret, ut necessario locus inferior sit occupandus, cedendumque illis, qui in communi quondam conventu priorem tenebant locum; cum naturaliter inter se æquales sint, qui summum imperium obtinent.

§. 5. Mutationes, quæ efficiunt; ut civitas non amplius videatur eadem, duplici potissimum modo contingunt: vel ut ex una civitate duæ pluresvè fiant; vel ut plures civitates in unam conjungantur. Prius evenit vel consensu mutuo, vel vi bellica. Consensu mutuo ex una civitate plures fiunt, emissis coloniis ad eum morem, qui Græcis quondam erat. Nam Romani post, quos & hodie populi Europæi fere sequuntur, colonias ita deducebant, ut illæ pars civitatis matricis sive majoris patriæ manerent. Sed quæ priori modo deducebantur coloniae; peculiarem deinceps civitatem constituebant; ita tamen ut majorem patriam decenti honore, & quodam quasi pietatis cultu tenerentur profectui. Vid. *Thucyd.* l. 1. & *Henr. Falesius ad excerpta Petresciana* p. 6. & 7. *Hebb. de Cive* c. 9. §. 8. Cæterum hoc modo emissæ colonia, nisi in ejus deductione id expresse fuerit conventum, non tenebitur exsolvere debita abs civitate matre contracta; quippe quæ hujus bona ultimo afficiunt, de quibus colonia (quod supponitur,) nihil participat. Et licet aliqua commoda ex illis debitis forte in personas colonorum redu idarint eo tempore, cum ipsi in antiqua adhuc patria hærent; eo tamen nomine nihil sese exacturam profectur antiqua civitas, dum liberos eos abs sese dimittit. Quanquam si accurate rem consideremus, civitas, emissæ colonia, in se non mutatur; nec eadem videri desinit; sed (uti in naturali generatione efficit, ut pro una deinceps duæ civitates existant. Quod si autem regnum aliquod in duas pluresvè distinctas deinceps civitates communi consensu dividatur; æquum fuerit, ut regni patrimonium publicum, nec non debita toti inhærentia aequaliter dividantur. Et si quando ejusmodi divisio ultro instituitur, vix contingere queat, ut non expresse super ejusmodi casibus disponatur.

§. 6. Au

§. 6. Ad ejusmodi mutationem, qua civitas aliqua eadem esse desinit, referunt quoque, si duo populi uniantur, non per modum foederis, aut per communem regem, sed ut revera ex duabus civitatibus una fiat. Quo casu *Grotius* d. l. censet, jura, & singulae civitates uniendae habuerunt, non amitti, sed communicari, sicut & onera atque debita, ubi diversum non convenerit. Vid. *Liv.* l. i. c. 52. *sub. init.* Est tamen accurate considerandum, an duo pluresve populi ita se conjungant, ut pari deinceps omnes jure novam aliquam civitatem constitutum eant; puta, si duo diversi populi democratici, abolito pristino regimine, in unum populum regnumque coalescant; aut si duo regna, sublatis utrinque legibus fundamentalibus, remotisque familiis antiquis regnatricibus, novum regnum condant. Qua unione priores civitates deleri, ac novam exsurgere manifestum est. At vero ubi una civitas alteri ita conjungitur, ut uni quidem sua resp. sedesque maneat, alterius vero cives relicta sua sede, in alterius civitatis jura sedemque adfiscantur, unam quidem penitus perire conitat: illa autem quae remanet, eadem esse non desinit, utut tali accessione insignia capiat incrementa. De cætero uniri civitates diversas, ut maneat quoque quod fuit, non possunt, nisi per modum arctioris foederis; quod systema aliquod, non autem civitatem proprie dictam producere aptum est.

§. 7. Mutatio denique, qua civitas penitus esse desinit, contingit, quando ipse populus dissolutus fuerit, aut extinctus. Equidem communi dictærio jactatur: reges esse mortales, resp. æternas. Sed hoc ideo dicitur, non quod non populi quoque violento aliquo casu extingui aut dissipari queant; sed quia non, uti singuli homines, certo decursu ævi spatio, per naturam deficient, sed mutatis licet singulis, alii continuo succedant, idque vel furogatione exterorum in locum deficientium, vel propagatione sobolis. Qua successione continuatione idem semper populus videtur, iisdemque juribus fruitur, utut sæpius singuli cives fuerint mutati. *Lucianus in Amoribus.* Sciens deinde (natura) quod omnes mortalis finis materie epificium, & quod breve adeo tempus vivendi unicuique fato præstitutum sit; alterius interitum, ut alterius ortus esset, excogitavit; ac morienti, id quod nascitur, è diverso adpendit, ut mutuis successionebus in perpetuum tempus viveremus. *Virg. Georg. IV.* de apibus: Ergo ipsas quamvis angustus terminus ævi Excipiat, (neque enim plus septima ducitur ætas;) At genus immortale manet, multosque per annos Staret fortuna domos, & avi numerantur avorum. Quæ res ut accuratius intelligatur, observanda sunt, quæ super diversitate corporum ab antiquis Philosophis tradita sunt, v. g. apud *Plutarch. conjugal. præcept.* τὰν σωμάτων οἱ φιλόσοφοι τὰ μὲν ἐκ διαστάτων λεγόντων εἶναι, καὶ ἀπὸ πολλῶν καὶ ἐκ πολλῶν πεδὼν τὰ δὲ ἐκ συναπλομένων, ὡς οἰκίαν καὶ ναῦν. τὰ δὲ ἡνωμένα καὶ συμμύνη, καὶ ἀπὸ πρὸ ἐστὶ τῶν ζώων ἕκαστον. Corporum philosophi alia ajunt ex partibus de junctis consistere, ut classem, exercitum; alia ex compactis, ut domum, ut navim; alia ex unitis. & in unam naturam concretis, ut animalium singula. Add. l. 30. D. de usurp. & usurp. l. 23 §. 6. de rei vindic. *Cujacius observ.* l. 15. c. 33 & l. 26. ult. *Seneca epist.* 102. Quæ etiam tali modo exprimi possunt: quod in universum corpus sit, quod & aliqua, coherentia, aut vinculo aliquo ita continetur, ut unum sit. Illud v. nculum porro, quo partes corporis in unitatem combinantur, triplex est, naturale, artificiale & morale. Vinculum naturale est, quo corpora naturalia continentur. Artificiale, quo res aliis natura disjunctæ, per industriam humanam compinguntur in unum & continuantur aliquid. Morale denique, quo per institutum humanum diversa individua ita colligantur, ut unum esse intelligantur. Quæ corpora etiam si ex brutis quoque consistere possint, ut grex: præcipue tamen conjunctio multorum hominum heic attenditur. Atque hinc resultant tria genera corporum, naturalia, artificialia, & moralia. Quæ omnia hoc habent, ut manere eadem videantur, quamdiu illa connexio, per quam ab initio istorum partes continebantur, simul & semel abrupta non fuerit. Exinde est, ut homo idem videri non desinat, etsi partícula corporis ipsius varie transpiraverint, & in eorum locum ex nutrimentis alia suffectæ sint. (*Ib. Brovne de religione Medici sect.* 36. Hoc quicquid est, quod intueris corpusculi per os intravit, hac olim carnis fabrica in quadra jacuit. ipsi denique nos ipsi devoravimus.) Quo spectat locus apud *Senecam epist.* 58. & *Plutarch. de Ei.* apud *Pelpon.* edis. *Xyland.* p. 392. A. b. Add. *Lucretius* l. 3. v. 860. seqq. qui tamen cum grano salis accipiendus, ne ad articulum de resurrectione carnis extendatur. Huc quoque circa corpora artificialia spectat questio apud antiquos vexatissima super navi *Thesei*, quæ successu temporis ita erit paulatim refecta, ut nihil de istis lignis, ex quibus ab initio fuerat extracta, superesset. Vid. *Plutarch. Theseo* p. 10. C. l. 76. D. de judiciis l. 10. D. quibus modis usus fr. amitt. etsi huic legi repugnare videatur l. 98 §. ult. D. de solution. l. 83. §. 5. D. de verb obligat. *Dionys. Halicarn.* l. 1. de casa *Romuli.* Add. *Alex. & Alex. narol.* 3. c. 1. *Mich. Piccaranus ad polit. Aristot.* 3. c. 3. De corporibus moralibus agit l. 76. D. de judiciis. Luculentus quoque est locus *Plutarchi* de fera *Numinis vindicta*: Civitas est res quadamammodo & continens. animalis instar; neque mutationibus secundum ætates suam eximit naturam, aut ratione temporis aliud fit ex alio, sed semper

semper eandem erga se affectiones, & natura sua consentaneas servat, quamdiu communitas, qua mutui complexibus devincti, unumque corpus efficit, unitatem suam conservaverit. Addit, singulos homines successu temporis plus mutationis subire, quam civitates. Si enim intra paucos annos amicum tuum non videris, adeo habitum vultumque ejus, imo saepe & mores sic reperies mutatos, ut eum vix sis agniturus. Contra si vel post XXX. annos in eandem venias civitatem, non solum eadem aedificia, sed & eandem instituta, eosdemque mores populi deprehendes. Add. Grotius d. l. Et si lapsu temporum omnino fiat, ut populus secundum omnes effectus non pro eodem habeatur. Vid. supra l. 8. c. 3. §. 29. Hobbes Philos. prima c. XI. §. 7. isthanc doctrinam ita maluit exprimere: Si rei alicui propter formam talem, qua sit principium motus, nomen inditum sit, manente eo principio, idem erit individuum.

§. 8. Hæc quamquam ita sint; fieri tamen utique potest, ut populus aliquis plane intereat, idque si vel simul pereat materiale populi, seu multitudo civium, vel morale vinculum, quo populus coheret, abrumptur. Materiale seu corpus populi perit, vel sublati simul omnibus partibus, sine quibus corpus subsistere nequit, vel sublata corporis ratione. Exempla populorum, qui simul & semel fuere extincti, memorat Grotius d. l. §. 4. Add. l. 21. D. quib. mod. usufr. amitt. Ubi quæritur, si ex ejusmodi clade tam pauci superferant, ut ipsi amplius pro populo censeri nequeant, num hi jura populi antiqui retineant? (Vid. l. ult. D. quib. mod. usufr. amitt.) Grot. d. l. sentit, posse in istis paucis subsistere dominium, quod populus habebat ad modum privatorum; non si quid populo ut tali competiit, i. e. posse tales sibi asserere possessiones & bona delictorum civium, non posse autem sibi eosdem attribuere summum imperium, & quæ alia inde dependent. Quod si tamen pauci isti, alio præter bellum casu ad paucitatem reducti, se tantisper contra exterorum invasiones tueri possint, donec iterum inulti numerum populi allectis aliis sese supplerint, non video, quare prioris populi jura sibi asserere nequeant. Vid. Justin. l. V. c. 6. n. 5. præsertim cum nondum sit definitum, quotnam patresfamilias ad populum requirantur; & ab initio cum genus humanum in populos discederet, sat exiguus numerus populum fecerit. Apud Justin. l. X. quinquaginta filii Arraxerxis tantus populus vocantur. Niobe apud Ovidium met. l. 6. quatuordecim suos liberos vocat populum. Apulejus apologia: Quindecim liberi homines, populus est. Add. l. 7. §. 2. D. quod cujusque universi. Ubi etiam in uno nomen universitatis, (collegii, non populi) stare dicitur; cui tamen necessum fuerit de adsciscendis collegiis mature dispicere. Interit quoque multitudo hominum, ex qua populus constat, quando non quidem singuli cives extinguuntur; sed tamen sponte ob pestilentiam aut seditionem discedunt, aut vi ita distrahuntur, ut coire amplius inter se nequeant. Unde per adulationem magis, quam ex vero Ilenses Romanorum sese majores jactabant, apud Justinum l. 28. c. 1. & l. 31. c. 8. Quomodo Scoti à Maximo dispersi fuerint, videri potest ap. Buchananum rer. Scotic. l. 4. sub finem.

§. 9. Formale seu species populi interit, si aut omnis, aut perfecta juris communitas tollatur. Penitus tollitur communitas juris & imperii, si cives singuli passim distracti diversis civitatibus accrescant, sive libertatem personalem retineant, sive ad servilem quoque conditionem redigantur. Exemplum Capuz vid. apud Livium l. 26. c. 16. Perfecta autem communitas juris inter membra ejusdem populi tollitur, si singuli quidem libertatem personalem retineant, inque oppidis & agris suis relinquuntur; ita tamen, ut alterius civitatis imperium subeant. Quales populi in provinciæ formam redigi dicuntur. Sola tamen mutatio loci, oppidorumque, aut detractio munimentorum, ut populus idem esse destinat non efficiunt.

F I N I S.

SOLIDEO GLORIA.

INDEX

INDEX CAPITUM

LIBER PRIMUS.

CAP. I. De Origine & Varietate Entium Moralium. Pag. 1.

II. De Continentia Disciplinarum, quæ circa Moralia versantur.	14
III. De Intellectu hominis, prout concurret ad actiones morales.	26
IV. De Voluntate hominis, prout concurret ad actiones morales.	35
V. De Actionibus moralibus in genere, deque eorum ad agentem pertinentia, seu ad imputationem aptitudine.	45
VI. De Norma actionum moralium, seu de lege in genere.	60
VII. De actionum moralium quantitatibus.	78
VIII. De actionum moralium quantitate.	91
IX. De actionum moralium imputatione.	93

LIBER SECUNDUS.

CAP. I. Hominis natura non congruere, ut vivat exlex. 99

II. De statu hominum naturali.	105
III. De lege naturali in genere.	122
IV. De præstationibus hominis adversus seipsum tam circa culturam animi, quam curam corporis ac vitæ.	139
V. De defensione sui.	181
VI. De Jure & favore necessitatis.	202

LIBER TERTIUS.

CAP. I. Ut nemo ledatur, & se quod datum fuit datum, reparetur.	213
II. Ut omnes homines pro aequalibus naturaliter habeantur.	224
III. De promiscuis officiis humanitatis.	234
IV. De servanda fide, ubi etiam de divisionibus obligationum.	257
V. De natura promissorum & pactarum in genere.	264
VI. De consensu circa promissa & pacta adhibendo.	272
VII. De materia Promissorum & Pactorum.	290
VIII. De conditionibus Promissionum.	301
IX. De ministris obligationum contrahendarum in genere.	305

LIBER QUARTUS.

CAP. I. De Sermone, & quæ eundem comitatur obligatione. 309

II. De jurejurando.	335
III. De facultate humani generis.	356
IV. De Origine Domini.	362
V. De objecto Domini.	380
VI. De Occupatione.	384
VII. De acquisitionibus Accessionum.	399
VIII. De jure in res alienas.	408
IX. De transactione Domini in genere.	413
X. De testamentis.	418
XI. De successione ab intestato.	426
XII. De Usucapione.	439
XIII. De obligatione, quæ ex dominio rerum per se oritur.	449

LIBER QUINTUS.

CAP. I. De Pretio. 457

II. De Contractibus, qui pretia rerum præsupponunt, in genere.	474
III. De æqualitate in Contractibus onerosis observanda.	480
IV. De Contractibus beneficiis in specie.	487
V. De Contractibus onerosis in specie, & primò quidem de Permutatione, Emptione, Venditione.	494
VI. De Locatione Conductione.	503
VII. De Mutuo.	507
VIII. De Societate.	519
IX. De Contractibus, qui aleam continent.	520
X. De Pactis accessoriis.	524
XI. Quibus modis solvantur obligationes, quæ ex pactis oriuntur.	532
XII. De interpretatione.	540
XIII. De modo litigandi in libertate naturali.	562

LIBER SEXTUS.

CAP. I. De Matrimonio.	570
I I. De potestate patris.	620
I II. De potestate mariti.	637

Bbbbbb

LIBER

INDEX CAPITUM.

LIBER SEPTIMUS.

CAP. I. De causa impulsiva constituenda civi- tis.	646
II. De interna Civitatum structura.	659
III. De generatione summi Imperii civilis, seu Majestatis.	683
IV. De partibus summi Imperii, earumque natura- li connexionione.	690
V. De formis Rerum publicarum.	699
VI. De affectibus summi Imperii.	722
VII. De modis adquirendi imperium, imprimis Mo- narchicum.	742
VIII. De sanctitate summi Imperii civilis.	755
IX. De officio summorum Imperantium.	765

LIBER OCTAVUS.

CAP. I. De jure dirigendi actiones civium.	772
II. De potestate summi Imperii in vitam civium ex occasione defendenda, civitatis.	783
III. De potestate summi Imperii in vitam ac bona civium ex causa delicti.	790
IV. De potestate imperii civilis circa definiendum valorem civium.	837
V. De potestate summi imperii circa bona tam pu- blica, quam privatorum.	868
VI. De jure belli.	879
VII. De pactis bellicis.	880
VIII. De pactis pacem reducentibus.	901
IX. De foederibus.	904
X. De pactis rerum promiscuis.	912
XI. Quibus modis quis civis esse desinat.	917
XII. De mutatione interitu civitatum.	924

INDEX RERUM.

A.

A Cceptare quatenus quis pro altero possit.	305
Acceptatio.	ibid.
Accessiones quotuplices.	399
Actio bona quæ.	78
Actio injusta quid.	75
Actio necessaria, licita.	78
Actio perfecta quid sit.	120
Actio moralis quid 45. ejus materiale 46. & for- male 47. semper est ens positivum.	48
Actiones alienæ quomodo imputentur.	55
Actiones mixtæ.	43
Actiones voluntariæ.	46
Actionum bonitas, & malitia in quo consistat ?	79
Actionum moralium effectus quomodo deleantur,	100
Ad moderamen inculpatæ tutelæ quid requiratur.	187
Adprehensio quomodo fiat.	394
Adulterium quid ? 20. solvit matrimonium	604
Advocatus an falsum dicere queat pro reo.	331
Ædificia quatenus solo cedant.	401
Æqualitas naturalis qualis sit 225. in contractibus observanda 480. in contractibus beneficii lo- cum non habet.	ib.
Agrosum differentia.	406
Alapa an cum cæde repellenda.	193
Alea belli.	522
Aliena an quis emere teneatur 251. quatenus pro- mittantur.	300
Alienatio.	413

Alluvio.	405
Ambiguitas sermonis.	323
Amici an cognatis in successionebus præferendi.	437
Amor naturæ humanæ temperandus.	170
Antiquissimi mortuorum vivi inter hæredes bona distribuerunt.	421
Arbitri officium.	563
Aristocratia.	705
Asscuratio.	524
Atheismus.	266

B.

B Ellum quid & quotuplex.	881, 885
Beneficium.	253
Benefactores an cognatis in successionebus præpol- leant.	424
Bona fides.	305
Bonum imaginarium.	38

C.

C Ædes in defensione patrata est innoxia.	197
Carnibus humanis an velci liceat.	208
Casus.	216
Cavillatio.	5
Causa moralis.	47
Causa sociæ.	210
Cautio de non lædendo in posterum.	793
Certitudo moralis quid sit ?	25
Charta.	402
Christiani religio.	133
Circumventio in emtione an naturaliter licita ?	486

Civi-

INDEX RERUM.

Civilis status.	670	Decretum quid.	62
Civis bonus.	677	Dedi innocens civis an possit.	874
Civis quid.	687	Deditus an maneat civis.	923
Civitas an à natura 294. quid 670. quare instituta		Defensio sui violenta est licita 182. an sit in obliga-	
672. an pervim hostilem amittatur.	913	tione 245. qualis libertate naturali 184. qualis	
Civitatis interna structura.	660	in civitatibus 186. an. & contra invasorem er-	
Coactio.	26. 51	rantem <i>ib.</i> rerum qualis 198. ejus, qui autor est	
Cœlibatus.	657	injuriæ.	202
Cœtus apum quid à civitate differat 661. quid ad		Defensiones inculpatæ punctum.	275
eam requiratur.	665	Deformitas.	197
Cognitionis jus.	419	Dei jus in creaturas.	361
Cognitio boni & mali penes quem.	807	Délegatio.	340
Colonia.	921	Democratia.	693
Comitia.	734	Demonstratio quid sit 15. in quam disciplinam mo-	
Commodatum.	491	ralem cadat.	<i>ibid.</i>
Commoditas morum.	243	Demonstrationum Principia.	16
Communio quid 362. primaeva 371. oppugnata		Depositum.	492
& vindicata	399	Deus non quovis genere cultus hominibus propitia-	
Compensatio.	535	tur 158. absolutus est Dominus vitæ nostræ. 217	
Conatus summus an semper sufficiat.	293	Dictamen rectæ rationis.	139
Concessio perpetuæ habitationis exterius.	248	Dictator Romanus.	649
Conciliï voluntas.	686	Differentia inter pacta & contractus.	474. 399.
Concubina.	837	Disciplinis moralibus certitudo apodictica à plerisq.	
Conditio quid & quotuplex 301. 302. an referatur		que eruditis adjudicatur.	16
ad tempus præsens, aut præteritum.	<i>ibid.</i>	Discrepantia judiciorum. pacem generis humani	
Condonatio.	559	turbat.	657
Connubia inter parentes & liberos nefaria.	605	Discrimen inter furem diurnum. & nocturnum.	
Consanguinitas.	608	200. inter pacta & promissa conditionata 304. in-	
Conscientia quid. & quotuplex.	28	ter nuncium & mediatorem.	306
Conscientia dubia.	31	Dispensatio.	75
Conscientia recta 28. differt à probabili.	<i>ibid.</i>	Disimulatio.	316
Conscientia scrupulosa	32	Divortium.	686
Consensus 272. tacitus 273. supponit usum ratio-		Dolus	275
nis 274. ejus signa.	289	Dominium quid 13. 363. 564. quotuplex 344. an à	
Consensus parentum an liberis sit necessarius ad in-		Deo 365. quatenus per sola pacta adquiratur. 477	
eundum matrimonium.	635	Dominii origo utilitas 362. objectum.	385
Consensus gentium.	173	Donatio mortis causa.	425
Consilium.	58. 55	Donationes regum an sint revocabiles.	923
Consita solo cedunt.	400	Dubia conscientia.	35
Contractus quid. & quotuplex 476. nominatus &		Duellum.	193
innominatus.	<i>ib.</i>	Duelli detrectatio.	844
Contractus Regum quatenus exenti legibus civili-			
bus.	914		
Contractus mixti.	479		
Contractuum requisita.	475		
Contradictio adparens.	563		
Consuetudo.	43		
Corpus ut curandum.	261		
Criminam definitio.	817		
Culpa quid.	90		
Cultura animi necessaria.	160		
Cura corporis non est negligenda.	174		
	D.		
Dammum quid 113. si quod datum reparandum			
<i>ib.</i> quinam dent.	215		
Debitor obnoxatus.	278		
		E.	
		Ebrietas voluntatem hominis ad certum actioni	
		genus non parum irritat 43. impedit usum ra-	
		tionis.	341
		Educatio liberorum.	643
		Efficacia entium moralium unde fluat.	4
		Electio Regnum quotuplex.	745
		Emerere aliena nemo tenetur.	254
		Emphyteusis.	416
		Emtio venditio.	494
		Entia moralia quid 2. eorum primus auctor est Deus	
		3. eorum finis <i>ib.</i> vis operandi in quo consistit	
		<i>ib.</i> ad quid sint instituta 14. quomodo pereant. 33	
		B b b b b 2	Error

INDEX RERUM.

quotuplex . 33. diversos habet effectus circa actiones.	34
Error practicus.	27
Error theoreticus circa actiones. 24. necessarias. aut indifferentes.	22. 16.
Error circa actionem malam.	35
Error circa promissa.	277
Error circa pacta & contractus.	278
Error circa matrimonium.	605
Exceptio necessitatis.	195
Executio rejudicata.	569
Exilium.	833
Existimatio quid & quotuplex.	838
Existimatio sui conservanda.	167

F.

Fabularum usus.	133
Factio.	771
Facultas intrinseca.	99
Facultas naturalis differt à jure.	262
Facultates libere.	26
Facultates naturales.	27
Falsiloquium non omnino illicitum.	820
Falsum quatenus liceat dicere.	326
Favorabilia.	593
Fera bestiarum ejus sint.	365
Ferarum captura alicubi quibuslibet permissa.	390
alicubi solis Principibus relicta.	391
Fide jussio.	328
Fides servanda.	269
Fiducia.	527
Fodera quotuplicia.	909
Foderatorum utri potius ferendum auxilium.	900
Fortus animalium ad quem pertineat.	400
Forti præbitio.	215
Fortitudo.	241
Frater.	448
Frustum.	242
Fructus quotuplices.	400
Fugere quatenus quis teneatur.	183
Fungibiles res.	539
Furiosus.	379
Furis nocturni caedes licita.	199
Furis obligatio.	221
Furtum quid? 20. 789. ex necessitate.	201
Furti poena.	836
Futura an imputentur?	54

G.

Generatio.	633. 649
Gratus status.	6
Gratitudo.	254

H.

Habitatio.	411
Habitus.	35
Hæres quatenus defuncti debita exsolvere teneatur.	476
Hætilis potestas.	656
Homicida injustus quis.	219
Homicidium quid 20. ejus poena.	833
Homini datum est singulare mentis lumen.	2
Hominis causa an omnia creata. 357. jus in creaturas.	16.
Homo unde socialem naturam acceperit. 20. est animal ambitiosum. 22. nobilissima præditus est anima. 25. de quibus actionem posci queat.	48
Homo rebus extrinsecis ad sui conservationem indiget. animal ferox.	633
Homo honorem ejusque res lædere non debet. 213. alterum tanquam naturaliter sibi æqualem æstimare debet. 225. ac alterius commoda quo movere. 235. naturam magis se amat. quam societatem.	647
Homini datum est singulare mentis lumen. 2. ejus imbecillitas.	104
Hominis causa an omnia creata. 357. ejus jus in creaturas. 16. imbecillitas. 134. pravitas 16. varietas. 638	
Honestum ante leges an detur.	17
Honor. 851. quatenus debeatur. 448. an ab arbitrio imperanti tum dependeat.	867
Honoris defensio 849. Fundamenta.	16.
Hospitii jus.	249
Hosti falsum dicere licet.	329
Hostium res quomodo adquiratur.	403
Humanitatis simplicia officia.	214. 215
Hypotheca.	532

I.

Inonorantia quid. & quotuplex. 32. imputationem tollit.	52
Illicitorum nulla est obligatio	335
Imperitivis.	639
Imperium quid. 13. unde. 63. summum & limitatum. 727. temporarium. 738. quatenus occupetur per vim justam.	638
Impositio.	303
Impossibilitas. 50. circa pacta.	293
Impossibilium nulla est obligatio.	290
Impudentia quid?	10
Imputativitas.	49. 52. 55
Imputatio actualis. 94. ex gratia. 16. ex debito. 786	
Inæqualitas inter homines unde proveniat. 234. emergens quatenus corrigenda?	435
Incorporalia quatenus bello adquirantur.	993
Incestus quid?	20
Indifferentia actionum naturalium 18. voluntatis.	37
Infantes an domini capaces.	379
Infant.	Infant.

INDEX RERUM.

Infrantibus quatenus falsum liceat dicere ?	324	Latrocinium		112
Inducie.	897	Legati ipso jure naturæ sunt inviolabiles		157
Infamia. 82. an patiatur substitutum.	773	Legationum jus		140
Ingratitudo.	356	Lege quis obligetur		76
Injuria quid.	88. 89	Leges civiles poenam in violatores semper habeat		73
Instrumentum.	28	conjunctionem.		859
Intellectus. 25. faciem præfert nostris actionibus.	27	Leges fundamentales 639. sumptuaræ.		168
Intentio.	339	Legis ratio. 542. naturalis distributio		148
Interpretatio.	541	Legislator & lex debent esse cognita 71 ejus re-		68
In terregnum.	745	quisita		82
Invenitum quid.	44. 156	Lex quid 61. differt à consilio 60. pacto 61. &		142
Invisi fori imperii quatenus parendum.	763	jura ibid. quomodo definitur ibid. ut obliget.		431
Inventio rerum amissarum.	403	quid requiratur 66. 70. naturalis & positiva		432
Invidia pravorum effectus producit.	170	77. an in hominem cadat		445
Invitum quid.	155. 44	Lex civilis an possit repugnare legi naturali		671
Judex.	559	Lex naturæ fundamentalis		ibid.
Judicis officium.	205	Liberi naturales		100
Judiciorum discrepantia.	672	Liberis quid debeatur		593
Jura in res alienas quot.	408	Liberi naturales		115
Juramentorum divisio.	332	Liberorum obligatio		746
Juris vocabulum valde æmbiguum.	13	Libertas in genere quid 99. in Deo qualis		245
Jus emphyteuticum.	408	iratorum qualis		503
Jus commutatus.	900	Libido vaga		523
Jus gentium positivum an detur.	161	Licidium		522
Jus naturæ homini cum brutis non est commune.		Limitatus rex quid		
123. 125. ejus objectum. nititur consensu gen- tium 129. segg. ex ipsa hominis secta ratione evolvendum. 138. 158 ejus distributio. quomodo adquiratur.	255	Littoris usus		
Jus possessionis bonæ fidei.	409	Locatio conductio		
Jus vitæ & necis.	791	Lotaria		
Jus superficiarium.	409	Ludi		
Jusjurandum quid. 402. concipiendum per solum Deum. 405. est vinculum accessorium. 340. ex- cludit cavillationes. 346. in alterius animam. 348. interpretari penes quem. 347. quatenus obliget heredem. 351. relaxare penes quem.	354	M.		
Jurijurandi rescissio. 341. divisiones.	353	MAgitratu non habet jus belli		892. 897
Justitia est vel actionum. vel personarum. 87. ejus divisio universalis 83. vel particularis. ib. di- stributiva. ibid. in quo consistat. ibid. commuta- tiva.	48	Majestas an realis. vel personalis.		685
Justitia actionum quid.	81	Malitia actionis		54
Justus quis.	81. 127	Malitia causa nequaquam in Deo querenda		80
		Malitiosa desertio solvit matrimonium		597
		Majorennitas quid		6
		Mandatum debet adhibere summam diligentiam		
		488. quatenus idem indemnitas debeat præitari 76.		
		Mandatum quod duplex 282. 387. ejus singularis apud Romanos Religio ibid. an expellatur per æquipollens		
		Mare quatenus proprium 535. ejus usus		489
		Maritalis potestas		405
		Marito imperium in uxorem unde oriatur		58
		Materiam legum		585
		Matrimonia inter consanguineos quare vetita		76
		Matrimoniorum libertas		606
		Matrimonium 571. irregulare. 581. ad matrimoni- um obligatio		252
		Matris jus in prolem.		575. 578
		Medicor		614
		Mendacium quid		306. 566
				319

INDEX RERUM.

Meretrix,	331	Obligatio naturalis est à Deo,	149
Meritum quid,	96	Obligaciones possunt ex diversis principiis derivari,	110
Merces operæ turpis,	300	Obligaciones adventitiæ unde proveniant,	164
Metempsychosis,	347	Obligacionis quis capax,	63. 65
Metus,	279	Obligatur nemo sibi met ipse,	65. 176
Metus humanæ menti inimicus, 170. promissa &	282. seq.	Obligari an quis possit ad ferenda mala humanam	
pacta reddit invalida,	454	constantiam superantia,	293
Metu nemo ad contrahendum adigendus,	918	Obscena vocabula,	287
Migratio ex civitate,	888	Obses,	903
Militare in bello injusto non fas sit,	886	Occupatio, 384. quotuplex, 389. bellica,	398
Militaris disciplina,	786	Oceanus domini expers, 386. ejus navigatio &	
Militum obligatio,	191	commercium quatenus libera,	387
Minæ,	6. 276	Odiola,	553
Minorennitas quid,	11	Odiu restringendum,	170
Modi quomodo dividantur,	13	Olla fortunæ,	592
Modus producendi entia moralia,	532	Opera servilia,	411
Modus solvendæ obligationis qualis,	706	Ordines regni,	647. 651
Monarchia,	507	Origo Eatium Moralium,	1
Monetæ mutatio,	501		
Monopolium,	511		
Mons pietatis,	19		
Moralia entia quid, 2. conjuncta,	26		
Moraliter certum quid,	141		
Mores gentium torèdi,	221		
Mutilans tenetur in impensas,	183		
Mutilatio cum cæde arcetur,	509		
Mutuum, 507. an sit alienatio.			

N.

Naturalis juris origo an voluntas Dei,	140. 141
Navigatio quatenus libera,	411
Necessaria imputari homini non possunt,	49
Necessitas quotuplex, 203. quid illa cui, det juris in	
seipsum, aut directe in alios; quid indirecte ei-	
dem indulgeat, 205. quid in res alienas, 207. seq.	
Necessitatis effectus,	204
Nobilitas quid notet, 6. natalibus non inest à natu-	
ra,	357
Notitia sui necessaria, 164. quid exinde sequatur, ib.	
Notitiæ naturales,	161
Novatio,	530
Novalis actio,	205
Nuditas,	609
Numus,	607
Nuptiæ minus solennes,	619

O.

Obligatio quid, 14. 62. 67. quomodo differat à	
coactione, 63. congenita vel adventitia, 257.	
naturalia & civilis, 260. perpetua vel temporaria,	
262. mutua, vel non mutua, 263. non cadit in	
illicita,	296
Obligatio liberorum emancipatorum,	627

Pacta sunt servanda,	258
Pacta turpia, re integra non obligant,	310
Partes legis essentielles quæ,	72
Pactorum necessitas, 257. eorundem divisio,	308
Pactorum adjectorum varietas,	525
Pactum quomodo differat à lege, 57. quid 494. nu-	
dum an obliget, 282. tacitum, 286. universale,	
367. adjectum, 545. bellicum an validum,	896
Parentibus quid debeatur,	463
Participatio sceleris,	208
Pater an filium possit vendere,	628
Patria potestas,	620. 632
Patris & matris comparatio,	661
Patrimonium,	644
Pauperies,	199
Pax quid, & quotuplex, 5. 912. naturalis, 120. in	
fide,	121
Peccati abolitio, 112. æstimatio,	353
Pecunia,	489
Percussores in bello an adhibendi,	891
Perjurus quis,	300
Permissio,	59. 60
Permissio legis quid,	75
Permutatio,	488
Persona moralis,	8
Personæ compositæ quid,	ibid.
Personæ divisiones,	ibid.
Personæ fictæ,	10
Personæ repræsentativæ quid, 7. earum essentia in	
quo consistat,	ibid.
Personæ simplices quomodo dividantur,	7
Personarum privatarum differentia unde desuman-	
tur,	ib.
	Per-

INDEX RERUM.

Personas plures unus sustinere potest.	10	Quantitas actionum,	91
Pictura,	402	Quantitates physicae,	24
Pignus,	531	Quid rebus nostris servandis liceat in res aliorum,	211
Pilices,	ibid.	Quod promiscue omnibus conceditur, an uni possit negari,	253
Pœna quid, 795. an sit in obligatione humana, 795. non in omnia delicta cadit, 802. universitatum, 831. quando expiret. 833. ob alienum delictum non sumitur,	835	R.	
Pœnæ sumendæ jus penes quem, 797. finis, 802. condonatio quando locum habeat. 810. magnitudo,	815	R ationis dictamen, 153. usus,	264
Polygamia,	661	Rebellibus an fides servanda, 832. an cum iisdem valide pax ineatur.	902
Populi quatenus æterni.	927	Reductive quæ juris naturalis.	158
Possessio quid, & quotuplex, 415. bonæ fidei,	453	Regnum patrimoniale, 754. usufructuarium.	ib.
Possessor bonæ fidei,	414	Regulæ circa eligenda utilia.	30. 31
Postliminium,	898	Regulæ conscientiæ probabilis,	29
Potentia an sola honore digna.	854	Regum contractus.	914
Potestas quid, 12. quomodo dividatur,	ibid.	Reparatio damni.	916
Præcedentia,	852	Repræsentationis jus,	432
Præcepta absoluta & hypothetica, 177. affirmativa & negativa,	239	Repressaliæ.	889
Præcepta decalogi an sint leges civiles.	777	Rerum publicarum formæ. 701. vitiosæ 707. irregulares, 712. inter se comparatæ.	721
Pretia rerum quare intenduntur,	461	Res aliena emta an restitui venditori possit	456
Pretium quid, & quotuplex,	458	Res derelictæ.	163
Pretium affectionis,	464	Res fungibiles.	508
Pretium legitimum,	ib.	Res hostium.	398
Pretium commune,	465	Res morales. 16. earum incertitudo.	17
Pretium vulgare,	467	Res naturalis quid.	2
Primogenitura,	211	Reservatio mentalis.	324
Probabilitas,	28	Restituendæ res alienæ.	468
Promissa invalida quomodo convalescant.	287	Restitutio in integrum.	927
Promissio quotuplex, 267. quotupliciter fiat,	301	Retractus.	522
Promittere & pacisci etiam possumus per alium,	305	Reus an delictum recte neget.	325
Propria cædes an sit licita,	178	Rex populo superior. 752. non potest infeudare regnum, aut oppignorare sine consensu populi. 878	
Proprietas quid, 362. ejus requisita,	371	S.	
Provincia,	693	S alarium.	518
Proximus sibi quisque,	190	Sanctio legis naturalis.	151
Publicorum bonorum alienator,	903	Sanctus inter homines quis vocetur.	127
Pudicitia cum cæde violatoris victi defenditur,	192	Scrupulosa conscientia,	32
Pudicitia defensæ favor,	193	Sermonis usus. 309. ejus origo.	311
Pudor unde oriatur, 11. 21. circa partes genitales.	608	Servi natura an dentur.	231
Pudoris quatenus falsum dici possit,	338	Servilis proles.	642
Pugnæ singulares,	903	Servitus quid. 33. quomodo tollatur.	642
Purpura,	402	Servitutes quid, & quotuplices,	409. 411
Q.		Servitutis origo. 638. incommoda.	644
Qualis intentio requiratur in foro divino?	89	Sibi ipsi an quis obligetur.	163
Qualis intentio sufficiat in foro humano?	ibid.	Signa.	300
Qualitates actionum moralium quid?	78	Simulatio in rebus quatenus licita?	323
Quantitas actionum relativa.	93	Socialitas fundamentum legis naturalis.	145. 153
Quantitas moralis rerum quid,	458	Socialis homo an natura,	160
Quantitates morales. 13. unde proveniant,	24	Societas inter homines sine lege iniiri non potest.	104
		Societas herilis.	637
		Socie-	

INDEX RERUM.

Societas sagata quæ,	9	Traditio,	414
Societas irregularis.	502	Transfuga,	920
Societas omnium bonorum	502	Transitus concessio,	240
Societas privatæ qualis	9	Translatio juris, 265, in quo consistat,	266
Societatis contractus quot modis incatur?	519	Tribunal divinum,	683
Solutio	563	Tributa,	769
Somnia,	53	Tributorum iusta impositio,	874
Sors arbitraria, 229, naturalis,	seq.	Tristitia animum corpusque exedit,	170
Spatium duplex,	4	Turpe ante legem an detur,	20
Specificatio,	403	Turpiter data an repeti possunt,	299. 456
Spei emptio,	546	Turpium non est obligatio,	299
Spes temperanda,	158	Tutor,	410
Spontaneum,	40	Tyrannus an occidi possit,	773
Sponsio,	522. 904		
Status quid, 4. quomodo differat à spatio, <i>ibid.</i>	105, 108, 113	V.	
Status determinati,	6	V Alor pecuniæ obnoxius,	473
Status respectum ad tempus habentes,	<i>ibid.</i>	Varietas Entium Moralium,	1
Studia literarum an utilia, 171. quid circa illa ob-		Vas,	530
servandum,	141	Varietas ingeniorum,	103
Stuprans virginem tenetur ei refundere amplitudi-	236	Veſtigal an pro transitu exigi queat?	243
nem dotis,	236	Vegetabilium facultatum effectus,	49
Subſtantie phyſicæ,	4	Venatio quatenus licita,	392
Successio ab intestato, 426. in regnis quadruplex,		Veritas quid,	319
650. viris iudex competens,	753	Virtus patientiæ ad omnes promiscue injurias de-	
Summi imperantes an injuriam facere queant sub-		vorandas non obligat,	196
ditis,	786	Vis obligandi an inſit nudis pactis,	269
Summis imperantibus an ullo casu possit resisti,	789	Vita quare homini à Deo concessa, 186. quatenus	
Summum imperantium officium,	793	in aliorum usus impendenda, 177. aut pro altero	
Summum imperium unde resultaverit, 683. est sa-		periculo exponenda,	178
croſanctum,	768	Vocabulorum significatio unde,	312, 313
Summi imperii partes, 731. quæ indivisibiles;	634.	Volenti non fit injuria, 91. ejus ratio,	<i>ibid.</i>
affectiones,	839	Voluntas, 63. quomodo sese exferat circa actiones	
Superbia,	101	humanas, <i>ibid.</i> ejus libertas, 37. ejusdem indif-	
Superficies,	467	ferentia <i>ibid.</i> quomodo in bonum feratur, <i>seq.</i>	
Supra vires non nitendum,	165	Voluntas hominis sollicitatur per certas constitu-	
Systemata civitatum,	742	tiones corporis, 40. item per habitum, <i>ibid.</i> & af-	
		fectus, 41. nec non ebrietatem,	41
		Voluntatis libertas nullo morali vinculo extinguitur,	70
		voluptates licitæ modice degustandæ,	170
		Uſus,	411
		Uſucapio, 4. 9. quatenus noceat nondum natis, 446	
		inter diverſas gentes locum habet,	418
		Uſura,	513
		Uſusfructus,	411
		Utilitas an mensura juris,	71. <i>seq.</i>
		Utilitatis regula,	30
		vulneris æſtimatio	249

T.

T Alio,	340
Temperanti vis,	40
Tempus deſenſionis naturalis, 187. in ſtatu civili,	190
Testamentum,	419
Testis,	367
Theſaurus,	397
Titulus, 16. eorum differentia,	<i>ibid.</i>

F I N I S.

ERRATA IN THE EDITION OF 1688

<i>Page</i>	<i>Line</i>	<i>For</i>	<i>Read</i>
iv	8	Satus	Status
vii	14	aliis	alii
1	no. 14 in summary	<i>morles</i>	<i>morales</i>
2	37	intelligentibus	intelligentibus
3	29	reluctartem	reluctantem
4	1	phisicorum	physicorum
	27	Satus	Status
	30	lpsa	ipsa
	39	certe	certae
5	24	put t	putet
6	35	xprimere	exprimere
7	15	huamnum	humanum
	17	in ventas	inventas
8	24	unamque	unaque
10	9	alerius	alterius
	22	incitato	Incitato
	31	maralium	moralium
11	15	batibilem	patibilem
	39	consendûm	censendum
13	28	accura e	accurate
16	41	v.	c.
17	28	<i>moliores</i>	<i>meliores</i>
18	28	doctriam	doctrinam
25	26	qu d	quod
27	32	citra	circa
	33	circa	citra
	36	exsolvere	exsolvere
	40	invita	in vita
	41	convenintiam	convenientiam
30	2	non non	non
	26	I.	l.
35	1	saue	sane
	33	quodquis p trare	quod quis patrare
37	16	volontas	voluntas
38	5	<i>Simplicius</i>	<i>Simplicius</i>
	30	lepede	lepide
39	35	<i>Ligmino</i>	<i>Ligurino</i>
41	9	aliquid	aliquid
43	8	Minoris	Minois
	27	actionum	actionem
	38	amari	amati
45	38	qaurum	quarum
46	4	potentae	potentiae
48	25	actiones	actionis
	40	quelibet	quaelibet
49	28	salertiae	solertiae
50	39	memerat	memorat
51	33	virae	vitae
52	25	<i>quandoquidem</i>	<i>quandoquidem</i>
53	29	cogitatio	cogitato
56	1	aliquid	aliquid
	26	principales	principalis
58	10	negligentibus	negligentius,
	35	concilii	consilii

Page	Line	For	Read
59	11	cum	eum
60	14	denorma	de norma
	15	congruunt	congruunt
	29	voluntates	voluntatis
61	3	κοινάς & συνθήκας	κοινάς συνθήκας &
	15	democratice	democraticae
63	29	expresse	expresse
64	18	<i>rescripte</i>	<i>rescripto</i>
	21	leges	legis
	24	hereditatis	hereditates
	25	hereditates	hereditate
	32	In de	Inde
	41 and 42	posteriori	posterius priori
67	41	stimulum	stimulum
71	35	leges	legis
72	20	conveniat	conveniat
76	20	seusu	sensu
77	24	Arato	Araco
79	3	<i>Que</i>	<i>Quae</i>
80	22	paena	poena
	31	actiones	actionis
81	24	<i>vive</i>	<i>cive</i>
	33	<i>Architas</i>	<i>Archytas</i>
83	8	proro	porro
	37	aequalitate	aequalitati
84	19	ad	an
88	last line	prfectum	perfectum
90	15	diligentiae	diligentia
	21	suevit	suevit
91	23	Deperhendimus	Deprehendimus
93	15	gratus	gradus
96	16	L.	l.
	41	promtitudini	promptitudini
97	40	inter dicuntur	interdicuntur
98	28	<i>facite</i>	<i>faciet</i>
99	14	sprasim	sparsim
	15	in quirendum	inquirendum
	21	cogisit	cogi sit
100	41	specie	species
102	14	monium	omnium
103	32	<i>penorem</i>	<i>tenorem</i>
	38	<i>Charon</i>	<i>Charron</i>
105	14	<i>idolem</i>	<i>indolem</i>
	16	<i>conatio</i>	<i>cognatio</i>
	34	communi	communis
107	15	<i>Supplicibus</i>	<i>Supplices</i>
	16	<i>Abelluino</i>	<i>A belluino</i>
	18	<i>Adbaec</i>	<i>Ad baec</i>
108	9	tegunt	degunt
	21	<i>oper am</i>	<i>operam</i>
112	7	in commodis	incommodis
	9	inhisce	in hisce
113	25	<i>in somnes</i>	<i>insomnes</i>
114	30	nulle	nullo
116	13	pacate	impacate
117	7	purgantium	pugnantium
121	5	<i>Mallii.</i>	<i>Stilichonis</i>

Page	Line	For	Read
123	8	<i>peritia</i>	<i>perita</i>
130	24	<i>barbarie</i>	<i>barbarici</i>
	35	<i>quit</i>	<i>quid</i>
131	2	<i>mortalibu</i>	<i>mortalibus</i>
	16	<i>Getulos</i>	<i>Geli</i>
132	2	<i>inhil</i>	<i>nihil</i>
134	36	<i>adeamque</i>	<i>ad eamque</i>
135	5	<i>previlegii</i>	<i>privilegii</i>
	28	<i>quadam</i>	<i>quodam</i> [modo]
	30	<i>per jura</i>	<i>perjuria</i>
137	3	<i>repienda</i>	<i>rapienda</i>
	34	<i>increando</i>	<i>creando</i>
139	27	<i>insinuntur</i>	<i>insinuatur</i>
140	10	<i>postquam . . . expressi</i>	<i>post quam . . . expressit</i>
143	6	<i>scope</i>	<i>scopo</i>
	11	<i>mutaque</i>	<i>mutuaque</i>
145	20	<i>commodi</i>	<i>incommodi</i>
146	last line	<i>commodo</i>	<i>commoda</i>
148	31	<i>Antonius</i>	<i>Antoninus</i>
152	2	<i>Huc</i>	<i>Huic</i>
157	3	<i>intentionia</i>	<i>tentoria</i>
158	24	<i>quo ad</i>	<i>quoad</i>
163	6	<i>mendum</i>	<i>meritum</i>
	32	<i>propogandum</i>	<i>propagandum</i>
166	17	<i>Trypbiodoro</i>	<i>Trypbiodoro</i>
	29	<i>Aequum</i>	<i>Aequam</i>
	30	<i>Odyss.</i>	<i>Od.</i>
167	22	<i>Odyss.</i>	<i>Od.</i>
	31	<i>frabricari</i>	<i>fabricari</i>
169	11	<i>v</i>	<i>iii</i>
	24	<i>multum</i>	<i>mullum</i>
	32	<i>Horoid.</i>	<i>Heroid.</i>
171	15	<i>remore</i>	<i>remorae</i>
174	16	<i>juculcatas</i>	<i>inculcatas</i>
	38-9	<i>Xenepbontem</i>	<i>Xenopbontem</i>
175	5	<i>enserendis</i>	<i>exserendis</i>
176	3	<i>Epist.</i>	<i>Epigr.</i>
177	22	<i>asiena</i>	<i>aliena</i>
	30	<i>b.</i>	<i>c.</i>
178	37	<i>decorip.</i>	<i>decori p.</i>
179	17	<i>epist.</i>	<i>epigr.</i>
187	2-3	<i>damnum</i>	<i>bonum</i>
190	30	<i>spacio</i>	<i>spatio</i>
	38	<i>spacium</i>	<i>spatium</i>
	41	<i>spacium</i>	<i>spatium</i>
193	19	<i>de vorandam</i>	<i>devorandum</i>
	20	<i>Venum</i>	<i>Verum</i>
	20	<i>iniuriatam</i>	<i>iniuria tam</i>
194	37	<i>spacium</i>	<i>spatium</i>
195	17	<i>spacio</i>	<i>spatio</i>
198	3	<i>Abulero</i>	<i>Abluero</i>
	4	<i>Fromoso</i>	<i>Formoso</i>
	31-2	<i>necemusque</i>	<i>necem usque</i>
200	13	<i>Decem viros</i>	<i>Decemviros</i>
201	30	<i>ultero</i>	<i>ultro</i>
205	20	<i>Tbrenor. 6.</i>	<i>Tbrenor. 4.</i>
209	9	<i>in cursiones</i>	<i>incursiones</i>

<i>Page</i>	<i>Line</i>	<i>For</i>	<i>Read</i>
209	28	beveficio	beneficio
	29	in humanitas	inhumanitas
210	3	liquidem	liquidum
212	25	PUFFENDORFII	PUFENDORFII
	and in headings of subsequent books		
213	17	perte	parte
214	38	conufndantur	confundantur
215	2	hant	haut
	24	intume factusque	intumefactusque
	26	XXX.	CCC.
218	39	noxæ	noxæ
219	36	aqua	atque
	36	juvet	jubet
221	4	Babakama	Baba Kama
223	16	accepissima	acceptissima
	36	facien dos	faciendos
225	15	neturali	naturali
227	5	Nivitiis	Ni vitiiis
228	4	maxinam	maximam
229	23	intet	inter
230	19	de hinc	dehinc
231	24	in ultam	inultam
232	28	citro	citra
235	12	alquid	aliquid
236	23	sement	semet
	31	ut are	utare
	40	quod	quoad
240	last line	ferreet	ferrent
241	1	Masanissa	Masinissa
	5	eadem	idem
244	8	commiditatem	commoditatem
	last line	factile	facile
246	next to last line	in hospitalitatis	inhospitalitatis
247	10	du bium	dubium
248	3	moderatus	moderatus
249	24	excertis	ex certis
250	2	An sibirii	Ansibarii
	26	uqique	ubique
254	35	gradus	gratus
259	35	risistere	resistere
260	33	Inanias	Inanis
	last line	Gortium	Grotium
261	12	eque	aeque
	19-20	obligationem	obligationum
	20	inuit	innuit
	36	cogi actones	cogitationes
	39	exulans	exsultans
262	15	Que	Quae
	21	benevocentia	benevolentia
	29	pudere	pudori
263	32	porsonas	personas
264	2	elcge	lege
265	7	hahuerit	habuerit
266	19	venditioem	venditionem
	23	adhunc	ad hunc
267	8	delcaret	declaret

<i>Page</i>	<i>Line</i>	<i>For</i>	<i>Read</i>
267	25	imperfecto	imperfectio
	36	veracitate	veracitati
269	27	quatriduum	quadriduum
	32	innesse	inesse
270	24	possim	passim
272	33	illnd	illud
273	7	quanbo	quando
	37	strictum	strictam
275	34	<i>Notares</i>	<i>Nota res</i>
278	17	Patrifamilios	Patrifamilias
280	28	de ne negotiis	de negotiis
285	17	ei	eis
287	25	recontroversiam	re controversiam
289	10	lingui invicen	linguae invicem
	33	puipe	quippe
291	1	premiserim	promiserim
	1	foro	fore
	24	dispiendum	dispiciendum
294	8	vulgaret	vulgarem
295	24	præcertis	præceptis
296	14	earnudem	earundem
298	16	<i>inuptae</i>	<i>innuptae</i>
300	4	<i>Certi</i>	<i>Certe</i>
	28	obligare	obligari
301	6	<i>aliena</i>	<i>alienae</i>
303	37	aliqui	alicui
304	40	conditiene	conditione
305	25	habitura	habituos
306	7	<i>Anpulerum</i>	<i>An pulcrum</i>
312	4	deneque	denique
316	36	<i>Tuss.</i>	<i>Tusc.</i>
318	6	comprimis	cumprimis
	40	Coephoris	Choephoris
322	4	<i>Grotti</i>	<i>Grotii</i>
	5	distinguatur	distinguatur
	7	seu	sui
	15	utillitate	utilitate
	18	<i>coloribns</i>	<i>coloribus</i>
324	last line	dispratam	disparatam
325	1	decepis	de cepis
	31	<i>antem</i>	<i>autem</i>
	40	deliniuntur	deleniuntur
326	19	Hy. permnestra	Hypermnestra
327	1	quod	quoad
	8	<i>Syra</i>	<i>Syria</i>
	23	<i>antem</i>	<i>autem</i>
329	33	(adeoque	adeoque
331	19	callidere negare	callide renegare
332	34	quo minis	quominis
	40	eo eminus	eominus
333	2	M. Aquilio	M'. Aquilio
	31	Aegyptios	Aegyptios
335	3	expactare	expectare
	15	processim	processum
	24	<i>referentia</i>	<i>reverentia</i>
336	24	<i>Paratus</i>	<i>Parata</i>
338	31	<i>nomine</i>	<i>numine</i>

Page	Line	For	Read
340	last line	erori	errori
342	30	insipienti	inspicienti
343	31	unquam	nunquam
	39	<i>nocitur á</i>	<i>nocitura</i>
344	39	serem	se rem
345	6	nutat	mutat
	33	resciendi	rescindi
346	11	Ego	Ergo
350	15	e. i.	i. e.
352	36	citra	circa
	40	frequentis	frequentius
353	6	repugnant	repugnant
354	16	<i>bostis</i>	<i>bostiis</i>
360	30	multilatis	mutilatis
361	14	Tid.	Vid.
	31	injuram	injuriam
	36	§ 7	§ 6
362	37	in cunabula	incunabula
368	10	in utrimentum	in nutrimentum
	23-24	exculsionem	exclusionem
	27	auten	autem
369	29	LI.	Ll.
371	4	Aborigenes	Aborigines
372	33	iis	deis
373	2	occapasset	occupasset
	17-18	usum fructum	usumfructum
374	1	an regressa	antegressa
375	32	orben	orbem
376	15	untendi	utendi
382	25	innixus	innixus
	31	<i>postquam</i>	<i>si tamen</i>
	31	<i>tangendarates</i>	<i>tangenda rates</i>
384	14-15	impetratavenia	impetrata venia
385	25	immoillium	immoibillium
	27	certes	certis
386	6	nihilnomius	nihilominus
387	9	proveinte	proveniente
	16-17	prospisere	prospicere
	18	vito	vitio
	41	opstat	obstat
391	12	pronunciet	pronunciat
392	7	<i>Laonicum</i>	<i>Laonicus</i>
	8	millia	millia
393	30	comprimus	cumprimis
394	29	nundum . . . in de	nondum . . . inde
395	24	<i>Pisses</i>	<i>Pisces</i>
	37	illarem	illarum
397	40	adprehen erit	adprehenderit
398	8	dominium	dominum
	24	188	138
400	33	dominium	dominum
401	3	prētentere	praetendere
	8	urrique	utrique
	10	devisionem	divisionem
	17	distinaveram	destinaveram
	25	<i>adquir</i>	<i>adquir.</i>
	38-9	consedat	concedat

Page	Line	For	Read
401	40	duri	dirui
403	32	exuvis	ex uvis
404	28	<i>re ivindic.</i>	<i>rei vindic.</i>
	40	paena	poena
406	20	tatem	tamen
	28	fondo	fundo
	31	Euphartis	Euphratis
410	7	propritarium	proprietaryum
411	36	omnes	omnis
413	3	susplicere	suscipere
416	20	contradixero	contradixero
418	23	<i>Lict</i>	<i>Licet</i>
420	5	forman	formam
	17-18	jur ejurando	jurejurando
	35	autum	autem
421	15	licet	licet
	23	eoi nstituendo	eo instituendo
422	23	<i>devisores</i>	<i>derisores</i>
	24	<i>Galbac.</i>	<i>Galba c.</i>
	26-27	quo ad	quoad
424	35	<i>custodtre</i>	<i>custodire</i>
427	28	etium	etiam
	37	<i>invits</i>	<i>invitis</i>
	38	<i>uninuique</i>	<i>unicuique</i>
429	35	ex haereditati	exhaereditati
430	13	primogenitur aerecepta	primogeniturae recepta
431	1	visius	visus
	2	delictae delinementis	dilictae delenimentis
	3	omnio	omnino
	5	tastamento	testamento
	7	delicti	dilecti
	14	<i>inpanientius</i>	<i>inpatientius</i>
	18	sangine	sanguine
	21	adschissere	adsciscere
	26	<i>sint</i>	<i>sunt</i>
	31	relinquam	reliquam
	48	adscendentibus	ascendentibus
	49	omnio	omnino
	50	adherebat	adhaerebat
432	10	foemiae	foeminae
	17	<i>salsa strips</i>	<i>falsae stirpis</i>
	20	fontico	sontico
	29	commitatum	comitatum
	38	defucti	defuncti
433	17	tenebantur	tenebantur
	20	<i>Qua propter</i>	<i>Quapropter</i>
	21	citer	citra
	26	opservandum	observandum
	36	illa	illo
	last line	decesterit	decesserit
434	18	<i>familiaritate</i>	<i>familiaritate</i>
	30	transire	transire
435	11-12	qraeferendos	praeferendos
	14	praeschindendam	praescindendam
436	7	devinciend	devinciendi
	12	volontate	voluntate
	30	defucti	defunctae

<i>Page</i>	<i>Line</i>	<i>For</i>	<i>Read</i>
436	40	trbularum	tabularum
437	13	rilinguere	relinquere
	29-30	excedaut	excedant
	40	destamentum	testamentum
439	9	Musselmannus	Musselmanos
	29	modo	modus
441	12	inrtoducta	introducta
	23	dummdo	dummodo
	26	insuccessore	in successori
	31	defunti	defuncti
	35	frequentibus	frequentius
	38	apertere	aperte re
	41	quando, cunque	quandocunque
442	9	turbe	turbæ
	13	pretor	praetor
	23	potostatem	potestatem
	31	Et si	Etsi
443	1	Atqui . . . usucaptionem	Atqui . . . usucapionem
		dominum	dominium
	2	domimi	domini
	8	adendum	adeundum
	29	non dominum	non-dominum
	40	motalem	moralem
445	37	demo	domo
446	21	quo ad	quoad
	24	citus	citius
	36	nondum	nodum
447	7	optinendum	obtinendum
	14	quoconque	quocumque
	26	vendico	vindico
	33	litum	litem
	34	heraede	haerede
	36	que	quæ
	39	negligntia	negligentia
	last line	postesta	possessa
448	11	Miniroa	Minerva
	24	Mestene	Messene
	37	quam piam	quampiam
449	last line	sub	(sub
450	21	vitiosi, vitiosi bona	vitiosi, bona
450	last line	Definit	Desinit
451	6	Acne	Ac ne
452	12	addeterrenda	ad deterrenda
453	2	ege	ego
	14	Cic.) Off.	Cic. Off.
	16	vecordiani nata	vecordi innata
	41	Ac de	Ac ne
454	8	qood	quod
462	14	lictorum	lictorem
	26	Eryibtaeus	Eryibineus
464	7	cbarum	carum
465	6	mortem	morem
	31	inter est	interest
466	19	in humanum	inhumanum
469	13	Appollonii	Apollonii
470	3-4	vacabula	vocabula
	11	cummultos	cum multos

Page	Line	For	Read
471	12	lecrandi	lucrandi
473	4	Neic	Heic
	5	usse	esse
	21	vulgari	vulgare
477	14	initi	inniti
	18	discere	discedere
478		[Page number] 458	[Page number] 478
	9	hahere	habere
	11	<i>Marellino</i>	<i>Marcellino</i>
	37-8	<i>commutatoriis</i>	<i>communicatoriis</i>
479	36	crediori	creditori
480	21	<i>In aequalitas</i>	<i>Inaequalitas</i>
	36	quipollens	aequipollens
482	17	idipsum	<i>id ipsum</i>
484	7	9	6
486	21	<i>Carolil.</i>	<i>Caroli</i>
	32	<i>vendttionis</i>	<i>venditionis</i>
488	27 and 30	mulo medicum	mulomedicum
489	head	CAPUT III.	CAPUT IV.
	29	<i>russus</i>	<i>iussus</i>
491	19	hoe	hoc
	22	<i>Wissenbach.</i>	<i>Wissenbach.</i>
497	24	pareat	pereat
	26	Vib. t. t. <i>de</i>	Vid. t. t. D. <i>de</i>
499	36-7	spectaremunus	spectare munus
500	31	frandulentus	fraudulentus
501	17	actionibus	auktionibus
502	39	videntut	videntur
507	19	tarando	tarandro
512	34	rita	rite
514	28	<i>Epist.</i>	<i>Epigr.</i>
515	23	juramentum	iumentum
522	15	<i>t. t.</i>	<i>tii.</i>
524	33	<i>contenti</i>	<i>continenti</i>
525	40	46	4. 6
530	14	Manthiteum	Mantitheum
	28	poene	poenae
532	9	solitum	solutum
538	30	statim	statum
544	15	<i>Marselar</i>	<i>Marselaer</i>
546	38	<i>Polynaecus</i>	<i>Polyaenus</i>
549	2	Caecinna	Caecina
551	31	Flaminius	Flamininus
553	5	statuum	statutum
	38	<i>Caecinna</i>	<i>Caecina</i>
554	34-5	esset	esset
555	36	<i>Gallicum</i>	<i>Gellium</i>
558	4	<i>per quam</i>	<i>perquam</i>
	31	beneficia	benefici
561	1	est	et
	5	<i>Hocce</i>	<i>Hosce</i>
563	head	CAPUT XII.	CAPUT XIII.
	22	malus	malis
	27-8	adsttingant	adstringant
564	1	in terest	interest
	29	Quicum	Qui cum
568	2	clienten	clientem

Page	Line	For	Read
568	13	1	1.
569	2	<i>Richeribus</i>	<i>Richerius</i>
	34-5	<i>quod morali aestima- tioni est idem</i>	<i>quod est morali aestima- tione idem</i>
573	11	<i>Huic</i>	<i>Hic</i>
574	10	<i>Encbrid.</i>	<i>Enchirid.</i>
575	6	<i>forma</i>	<i>formae</i>
	41	<i>faemellam</i>	<i>foemellam</i>
576	11	<i>Moenia</i>	<i>Maenia</i>
	14	<i>Anttpatri</i>	<i>Antipatri</i>
577	1	<i>celibem</i>	<i>caelibem</i>
	5	<i>trist.</i>	<i>Hist.</i>
	6	1	1.
	13	add. 1	ad 1.
578	25	<i>nenter</i>	<i>neuter</i>
579	13	<i>Cbaron</i>	<i>Charron</i>
	23	<i>comperat</i>	<i>competat</i>
580	7	<i>memo</i>	<i>nemo</i>
583	4	<i>Octavo</i>	<i>Oetaeo</i>
584	9	1. 1	2
	18	<i>Cbaron</i>	<i>Charron</i>
585	35	<i>nisi</i>	<i>inquit</i>
589	7-8	<i>Bundoicae</i>	<i>Buduicae</i>
590	27	<i>Octav.</i>	<i>Oetaeo</i>
591		[page number] 561	[page number] 591
592	41	<i>rara</i>	<i>rata</i>
597	25	<i>Publius</i>	<i>Publilius</i>
	38	<i>sacto</i>	<i>facto</i>
599	14	<i>Simonides</i>	<i>Semonides</i>
	last line	<i>dicerei</i>	<i>dicere</i>
600	38	<i>peceatis</i>	<i>peccatis</i>
	39	<i>in in</i>	<i>in</i>
602	24	<i>Juvenalis</i>	<i>Juvenalis</i>
603	25	<i>verosimile</i>	<i>verisimile</i>
	last line	<i>comparcs</i>	<i>compares</i>
606	2	<i>utiqu</i>	<i>utique</i>
	32	<i>leocinia</i>	<i>lenocinia</i>
	37	<i>Chalcondilam</i>	<i>Chalcocondylam</i>
607	33	<i>Andromachi</i>	<i>Andromache</i>
608	30-31	<i>Massa getis</i>	<i>Massagetis</i>
609	39	<i>qug</i>	<i>quae</i>
	last line	<i>Metrolis</i>	<i>Metroclis</i>
613		[page number] 913	[page number] 613
	9	<i>Phaenissis</i>	<i>Phoenissis</i>
614	30	<i>consuetudine</i>	<i>consuetudinem</i>
	31	<i>intemperie</i>	<i>intemperiae</i>
616	4	<i>Tbetyn</i>	<i>Tetbyn</i>
	13	<i>ratinnem</i>	<i>rationem</i>
617	1	<i>Emperici</i>	<i>Empirici</i>
618	25	<i>tandundem</i>	<i>tantundem</i>
620	8	<i>uxors</i>	<i>uxores</i>
	23	<i>ellegant</i>	<i>allegant</i>
	30-31	<i>nitatur</i>	<i>nitatur</i>
621		[page number] 921	[page number] 621
623	28	<i>delectionis</i>	<i>delectationis</i>
624	17	<i>nutrique</i>	<i>nutritque</i>
	same line	<i>incommodum</i>	<i>in commodum</i>

Page	Line	For	Read
626	38	<i>Diodeorus</i>	<i>Diodorus</i>
627	head	CAPUT I.	CAPUT II.
	23	tuas	suas
	31	aut eminveniri	autem inveniri
629	8	<i>inposterum</i>	<i>in posterum</i>
630	41	prolem	proles
631	29	<i>Pboedrus</i>	<i>Pbaedrus</i>
632	13	ille cebris	illecebris
633	6	patribusfamilas	patribusfamilias
634	4	in truculentas	truculentus
	37	<i>agindi</i>	<i>agendi</i>
635	12	<i>Plutarb.</i>	<i>Plutarch.</i>
	27	semigrandi	sc. [scilicet] migrandi
	33	familiarum	familiarum
	39	<i>quos</i>	<i>quoi</i>
636	29	<i>Jopon</i>	<i>Japon</i>
	39	pupilli	pupilli
	41	citra	circa
637	last line	mortem	morem
644	36	<i>Orotore</i>	<i>Oratore</i>
649	22	circa	citra
651	14	l.	cap.
	35	<i>indiviniissimum</i>	<i>in diviniissimum</i>
652	29	adferarum	ad ferarum
653	5	l	l
	7	<i>conoiliis</i>	<i>conciliis</i>
654	11	utl	ut
655	36	peccabic	peccabit
656	5	conrra	contra
658	10	12	11
	17	aut	ut
659	21	aut	haut
	31	<i>possuni</i>	<i>possunt</i>
662	29-30	tenuisse	tonuisse
663	28	tergiversante	tergiversantes
665	38	introducendam	introducendam
666	20	injuctum	injunctum
	35	adud	apud
667	5	inter regno	interregno
672	36	vitiat	vitia
673	38	citas	civitas
675	7	<i>ireip.</i>	<i>reip.</i>
677	20	pussint	possint
	39	Mam	Nam
678	12	<i>Gallium</i>	<i>Gellium</i>
	32	suam nequam	suum nequaquam
679	16	Vlto.	VIto.
680	31	probantut	probantur
681	30	contradicta	contracta
682	6	manifest	manifesti
	38	perfecti	praefecti
683	3	<i>repul.</i>	<i>republ.</i>
	29	adjussa	ad jussa
	same line	llb.	lib.
684	40	<i>lige</i>	<i>lege</i>
685	30	fudamentales	fundamentales
686	5	drobandam	probandum

<i>Page</i>	<i>Line</i>	<i>For</i>	<i>Read</i>
686	7	specimica	specimina
687	31	<i>Deuterno.</i>	<i>Deuteron.</i>
688	28-9	de futurum	defuturum
	31	integerrimum	interregnum
	37	remissio	remisso
692	15	quae cunque	quaecumque
693	39	<i>prrsus</i>	<i>prorsus</i>
694	5	pro scribendi	proscribendi
698	13	potiut	potuit
702	21	verosimile	verisimile
703	28	singulornm	singulorum
704	20	manifestissima	manifestissimae
707	21	ab	ad
709	5	<i>poucorum</i>	<i>paucorum</i>
	34	<i>Mnemon</i>	<i>Memnon</i>
	37-38	cignationis	dignationis
710	13	d mixruram	ad mixturam
	37	propriae	proprie
715	25	deprehpndimus	deprehendimus
717	39	<i>atquae</i>	<i>at quae</i>
719	25	rariones	rationes
720	35	foepere	foedere
721	14	per	pro
722	11	contractu	contactu
724	29	quae nam	quaenam
725	19	abhoste	ab hoste
727	9	naiurali	naturali
	25	adjactantiam	ad jactantiam
729	7	antiquis	antiquius
	12	cavilatio	cavillatio
	13	tuerant	fuerant
730	8	sit	fit
	12	absolutus	absolutos
	17	delibitur	delibetur
733	32	popouli	populi
734	27-28	Commenus	Comnenus
735	2	in circumscripto	incircumscripto
	22	ex pedire	expedire
	23	mod	modo
738	39	najor	major
740	40	ubi	ibi
742	16	<i>inter regnum</i>	<i>interregnum</i>
	same line	<i>inter reges</i>	<i>interreges</i>
743	30-31	extroquere	extorqueri
	36	succumbre	succumbere
	40	populus	populus
744	15	ipsius que	ipsiusque
	19	datae	data
	21	populos	populus
	22-3	desiderim	desiderium
	34	logissimum	longissimum
	38	confirmentur	confirmetur
745	2	dinturna	diuturna
	3	ligitima	legitima
	17	potinus	protinus
	same line	aplius	amplius
746	12	aliorum	aliorum

Page	Line	For	Read
747	4	exincta	extincta
749	2	minnorennitatem	minorennitatem
754	39	solido	solio
	40	fati	facti
757	41	perpetulantiam	per petulantiam
758	7	<i>per liti</i>	<i>perliti</i>
761	41	<i>morte</i>	<i>marte</i>
762	15	commitatur	comitatur
	22	id deliatione	in delatione
	26	oppini	opponi
764	15	oblactantur	obluctantur
765	36	<i>l.</i>	<i>il</i>
766	22	<i>embiscat</i>	<i>erubescat</i>
	27	sancite	sancire
	same line	legem	legum
767	16	Maecenatus	Maecenatis
	25	per spicuas	perspicuas
	32	<i>Leo orat.</i>	<i>Leocrat.</i>
768	6	se veritas	severitas
	9	datae	data
769	1	<i>Legatisne</i>	<i>Legatione</i>
	8	<i>domitare</i>	<i>dormitare</i>
	11	Chienses	Chinenses
	29	hadenda	habenda
	38	<i>Principium</i>	<i>Principum</i>
770	28 and 31	Uncae	Yncae
771	23	Nevequidam	Neve quidam
	33-4	<i>Mostillar.</i>	<i>Mostellar.</i>
773	10	indifferencia	indifferentia
	33	<i>daclamat.</i>	<i>declamat.</i>
775	23	<i>secarere</i>	<i>se carere</i>
	24	<i>tu vicissim</i>	<i>tu vicissim</i>
	26	<i>alio quin</i>	<i>alioquin</i>
	30	saedissime	saepissime
	32	cunstudiam	custodiam
	33	praeesse	presse
776		[page number] 766	[page number] 776
	29	<i>Xenophsn</i>	<i>Xenophon</i>
	31	<i>apothibegm.</i>	<i>apophibegm.</i>
778	13-14	superaverit	speraverit
779	6	per vulgata	pervulgata
	21	precandi	peccandi
	37	<i>tyrianni</i>	<i>tyranni</i>
780	20	nommine	nomine
	23	<i>imperim</i>	<i>imperium</i>
781	30	<i>senasus</i>	<i>senatus</i>
782	20	quo	quoque
	29	solacismus	solocismus
	35	neexinde	ne exinde
783	15	partem	patrem
	17	omnio	omnino
	28	<i>popter poptum</i>	<i>propter pactum</i>
784	10	<i>exultato</i>	<i>exulato</i>
	37	<i>Morocenus</i>	<i>Maurocenus</i>
	40	omnia	omnino
785	36	<i>Tiberio</i>	<i>A Tiberio</i>
786	8-9	libro primo Cod. Theodosius	I. Cod. Theodosii

Page	Line	For	Read
786	13	libro quarto & decimo C. <i>Theodosius</i>	lege quarta et decima C. <i>Theodosii</i>
	18	libro quinto	lex quinta
	24	amplus . . libro decimo sexto	amplus . . . lege decima sexta
	29	libro undecimo	lex undecima
	30	libro secundo <i>detiron.</i>	lege secunda <i>de tiron.</i>
787	15	indies	in dies
788	13	tenebitur	tenebitur
789	1	tiranni	tyranni
	4	Sperthiis	Sperthiae
	same line	Bulis	Bulidis
	30	<i>que</i>	<i>quae</i>
	last line	summendis	sumendis
790	10	pacto	pacta
791	head	CAPUT I.	CAPUT III.
	5	poearum	poenarum
792	10	superioris	superioris
	13	<i>Levtaib:</i>	<i>Leviatb.</i>
	40	exhigendam	exigendam
793	10	idipsum	id ipsum
	20-	tenere	teneri
	23	violentiam	per violentiam
794	5	multi	mutilati
	15	libr. Paragraph. octav. non.	lex octav. paragraph. non.
	same line	libro vigesimo quinto	lege vigesima quinta
796	8	suspenbi	suspendi
	25	obulos	obolos
	38	à peccatis	à peccatis
797	10	<i>paerlect.</i>	<i>praelect.</i>
	30	eum	cum
	39-40	istius locutionis	istius locutionis
798	15	<i>adeo</i>	<i>ad ea</i>
799	5	propri	proprie
	8	nontractibus	contractibus
802	22	ptaeter	praeter
	27	<i>Mallii</i>	<i>Manlii</i>
803	16	<i>differatur</i>	<i>deferatur</i>
804	18	prudentia	imprudentia
	22	<i>Pare num</i>	<i>Parentum</i>
805	11	<i>vigilius</i>	<i>vigiliis</i>
	24	quid aliquit	qui deliquit
	33	nunc	i nunc
806	last line	cum primis	cumprimis
807	5	Et si	Etsi
808	23	filiorum	aliorum
	33	<i>inexplicabili</i>	<i>inexpiabili</i>
809	6	<i>evolverit</i>	<i>evolvet</i>
	9	<i>esse</i>	<i>esset</i>
	same line	<i>poneret</i>	<i>ponerent</i>
	19	<i>que</i>	<i>quae</i>
	29	innolitum	inolitum
	39	foreo hnmano	foro humano
810	7	manfaste	manifeste
	same line	pricipio	principio
	37	inserunt	inferunt

<i>Page</i>	<i>Line</i>	<i>For</i>	<i>Read</i>
811	18	occurrant	occurrant
	28	<i>pene</i>	<i>paene</i>
814	36-37	ne-quae	ne quae
816	33	<i>justs</i>	<i>justi</i>
817	25	houstus	haustus
	31	<i>Rhetoricor.</i>	<i>Rhetoricor.</i>
818	24	<i>Gorcilassus</i>	<i>Garcilassus</i>
819	3	Si	Sic
	10	<i>qui</i>	<i>quae</i>
	22	aereseos	haereseos
820	head	LIBER III.	LIBER VIII.
	14	<i>adveniam</i>	<i>ad veniam</i>
821	12	pravan	pravam
	27	Luianus	Lucianus
	37	hebere	habere
822	33	<i>minorivi</i>	<i>minori vi</i>
824	6	<i>am armatus</i>	<i>armatus</i>
	26	tertor	terror
825	11	judiciis	judicibus
826	16	Ex	Et
	18	5	v
	40	<i>Ilia</i>	<i>Illa</i>
	same line	<i>bic</i>	<i>baec</i>
827	4	Alexandtia	Alexandriae
828	15	<i>Cynosargae</i>	<i>Cynosarge</i>
	22	Saleucus	Zaleucus
830	10	Turios	Thurios
	23	a.	c.
831	28	inforro humamo	in foro humano
	37	Protegis	Proregis
832	2	<i>integrare</i>	<i>integra re</i>
	22	antena	antea
	23	ailla	alia
833	19	sosietatem	societatem
	31	aliquamdo	aliquando
834	11	hnmana	humana
	33	fidejoussor	fidejussor
	same line	lucre	luere
	34	exemto	ex empto
	37	delicte	delicto
835	30	in commodum	incommodum
836	15-16	<i>secundus</i>	<i>secundis</i>
	22	lib.	c.
837	16	couminationes	comminationes
	36	<i>consumma</i>	<i>consumta</i>
839	18	edemta	ei demta
840	3	I.	l.
	28	ut ut	utut
841	12	<i>de positi</i>	<i>depositi</i>
	16	in valida	invalida
	17	extimatio	existimatio
842	12	<i>tempore dolo</i>	<i>tempore e domo</i>
843	13	concilinantia	conciliantia
	15	tamem	tamen
843	17	<i>imperatorem . . . ex</i>	<i>imperatorum . . .</i>
		<i>sequentibus</i>	<i>exsequentibus</i>
	25	sensura	censura

Page	Line	For	Read
843	28	<i>de scrip.</i>	<i>descript.</i>
	33	<i>propari</i>	<i>probari</i>
845	14	<i>suadeat i</i>	<i>suadeat:</i>
	17	<i>pugnant</i>	<i>pugnandi</i>
846	32	<i>quantivult</i>	<i>quanti vult</i>
847	13	<i>qous</i>	<i>quos</i>
	19	<i>excellere</i>	<i>excellere</i>
	same line	<i>miseriae</i>	<i>miseria</i>
848	23	<i>balicut.</i>	<i>balieut.</i>
849	3	<i>vuiversum</i>	<i>universum</i>
	12	<i>estimaionis</i>	<i>estimationis</i>
	13	<i>propabiliter</i>	<i>probabiliter</i>
	29	<i>d cere</i>	<i>dicere</i>
	same line	<i>considerare</i>	<i>considerate</i>
850	29	<i>non</i>	<i>nos</i>
	last line	<i>exdrobrarunt</i>	<i>exprobrarunt</i>
852	1	<i>vaestis</i>	<i>vastis</i>
855	4	<i>principes</i>	<i>princeps</i>
	6	<i>in veniri</i>	<i>inveniri</i>
	11	<i>inse</i>	<i>in se</i>
	same line	<i>Ambitio sam</i>	<i>Ambitiosam</i>
	18	<i>reverera</i>	<i>re vera</i>
	31	<i>regumad</i>	<i>regum ad</i>
	35	<i>concensu</i>	<i>consensu</i>
	39-40	<i>territorii</i>	<i>territorii</i>
856	3	<i>velimus</i>	<i>vel imus</i>
	9	<i>dipnosoph.</i>	<i>Deipnosoph.</i>
857	12	<i>tinere</i>	<i>tenere</i>
858	4	<i>hicce</i>	<i>hisce</i>
	5	<i>quae quae</i>	<i>quae</i>
860	25	<i>comparaudus</i>	<i>comparandus</i>
	27	<i>leviatem</i>	<i>levitatem</i>
861	28	<i>uticae tera</i>	<i>uti caetera</i>
862	7	<i>Huartus</i>	<i>Huartes</i>
	11	<i>regiae</i>	<i>regis</i>
	29	<i>fieri</i>	<i>fieri</i>
863	16	<i>Dioneysium</i>	<i>Dionysium</i>
	29	<i>ingeniorum</i>	<i>ingenuorum</i>
864	17	<i>Perfasces</i>	<i>Per fasces</i>
866	14	<i>de genere</i>	<i>degener</i>
	33	<i>Quemcunque</i>	<i>Quencunque</i>
	last line	<i>contribue</i>	<i>contribute</i>
867	14	<i>poestatis</i>	<i>potestatis</i>
	16	<i>sermou.</i>	<i>sermones</i>
	23	<i>sommo</i>	<i>summo</i>
	24	<i>Si</i>	<i>Sic</i>
	24-5	<i>spe specimen</i>	<i>specimen</i>
	25	<i>potesttaem</i>	<i>potestatem</i>
868	10	<i>domino</i>	<i>dominio</i>
869	6-7	<i>Mogoris</i>	<i>Mogolis</i>
	8	<i>I.</i>	<i>l.</i>
	13	<i>Benier</i>	<i>Bernier.</i>
	25	<i>benficio</i>	<i>beneficium</i>
870	14	<i>Caecinna</i>	<i>Caecina</i>
871	13	<i>I.</i>	<i>l.</i>
	27	<i>sex</i>	<i>lex</i>
	39	<i>Horodotus</i>	<i>Herodotus</i>

Page	Line	For	Read
872	10	<i>genere</i>	<i>generi</i>
	41	<i>saevit</i>	<i>sevit</i>
873	7	<i>pattem</i>	<i>partem</i>
	11	<i>quantum</i>	<i>quantum</i>
	40-1	<i>eamacerbissime</i>	<i>eam acerbissime</i>
874	4	<i>ravi</i>	<i>gravi</i>
	23-4	<i>que lu crantur</i>	<i>quae lu crantur</i>
875	12	<i>bedeficio</i>	<i>beneficio</i>
	19	<i>pacis</i>	<i>paucis</i>
	20	<i>actione 3</i>	<i>actionis 2. libro 3.</i>
	29	<i>istituti</i>	<i>instituti</i>
876	39	<i>sit</i>	<i>sint</i>
878	19	<i>Nan</i>	<i>Nam</i>
879	2	<i>consencu</i>	<i>consensu</i>
880	6	<i>contr a</i>	<i>contra</i>
	8	<i>invictos</i>	<i>in victos</i>
881	7	<i>Unde</i>	<i>Unde</i>
882	15	<i>mali</i>	<i>male</i>
	18	<i>sicet</i>	<i>licet</i>
	19	<i>dabendi</i>	<i>habendi</i>
	28	<i>more</i>	<i>ruere</i>
	33	<i>quotcunque</i>	<i>quodcunque</i>
883	3	<i>his</i>	<i>is</i>
	6	<i>plerisqus</i>	<i>plerisque</i>
884	2	<i>Et metuens</i>	<i>Nec fdens</i>
885	31-2	<i>intentarari</i>	<i>intentari</i>
886	34	<i>fureit</i>	<i>fuerit</i>
890	5	<i>extitutae</i>	<i>extiturae</i>
891	2	<i>latet</i>	<i>late</i>
893	4	<i>Linius</i>	<i>Livius</i>
894	5	<i>natus</i>	<i>nactus</i>
898	15	<i>ne</i>	<i>nec</i>
900	20	<i>inter virtutem</i>	<i>in servitutem</i>
901	36	<i>occasione</i>	<i>occasione</i>
902	1	<i>injuriam, pretensio-</i>	<i>injuriarum, praetensio-</i>
		<i>nemque</i>	<i>numque</i>
	3	<i>summitur</i>	<i>sumitur</i>
	8	<i>b.</i>	<i>§.</i>
	16	<i>praestandant</i>	<i>praestandam</i>
	29	<i>commitatur</i>	<i>comitatur</i>
903	2	<i>ineunde</i>	<i>ineundae</i>
	30	<i>ne utram</i>	<i>neutram</i>
	38	<i>tutori</i>	<i>tutori</i>
904	18	<i>Viri</i>	<i>Utri</i>
905	5	<i>ob literatum</i>	<i>obliteratum</i>
	9	<i>nessaria</i>	<i>necessaria</i>
	19	<i>vir</i>	<i>novit</i>
	20	<i>consolendo</i>	<i>consulendo</i>
	21	<i>intensione</i>	<i>intensiore</i>
906	29	<i>Theudato</i>	<i>Theodato</i>
907	27	<i>V.</i>	<i>Vt.</i>
	33	<i>malle</i>	<i>malle</i>
908	27	<i>Statu</i>	<i>Senatu</i>
	33	<i>pes</i>	<i>spes</i>
909		[page number] 809	[page number] 909
	6	<i>distiunctio</i>	<i>distinctio</i>
	20	<i>eo</i>	<i>est</i>

Page	Line	For	Read
910	1	distinctius	distinctius
	39	debenat	debeant
911	4	initium	initum
912	9	distrubandi	disturbandi
	29	dediri	dediti
913	37	dedeat	debeat
914	3	regis	regni
915	4	pactroum	pactorum
	7	nanurali	naturali
	13	jucidicio	judicio
	22	usu fructuario	usufructuario
916	39	Romono	Romano
917	2	uisi	nisi
	5	desinis	desinit
	same line	tansfugam	transfugam
	32	ut que	utque
918	1	Torquinii	Tarquinii
	7	eam	cum
	28	Ista	Isti
	41	civitatsi	civitatis
919	18	summo vendorum	summovendorum
	19	in vitandorum	invitandorum
	same line	venturas	venturos
	19-20	simulfidos	simul fidos
921	last line	Uude	Unde
	3	seculus	scelus
	24	Harlincarn.	Halicarn.
922	17	fere	vere
925	19	deperriret	deperiret
	23	possessore	possessorem
	38	popoulorum	populorum
	same line	spoliat	spoliati
926	12	vtrum	utrum
	31	Hebb.	Hobb.
927	12	diversas	diversae
	51	Alex. & Alexandro	Alex. ab Alexandro
928	6	Grotins	Grotius
	20	injusti	in justis

APPENDIX: THE TEXT OF THE QUOTATIONS FROM GREEK AUTHORS

The extremely negligent proof-reading in the edition of 1688, so that few entire lines of Greek are correctly printed, and the use of a sort of type, which employs a large number of rare and long since discarded ligatures, make it difficult, if not, practically speaking, impossible for the scholar who has acquired only such knowledge of Greek as may be secured in ordinary college courses, to make direct use of the many hundreds of quotations from Greek authors in Pufendorf's work. We have, therefore, although only with great reluctance, subjoined the correct text, printed in the customary modern manner, of all such quotations. The best critical editions have been followed, and the title of the work used has generally been left identical with, or very similar to, the form used by Pufendorf, in order to render identification easy, without much attention to precise uniformity in designation. A full list of all references to each author is given in the *Index of Authors Cited*.

Translators.

THE TEXT

NOTE: Minor variations in Pufendorf that do not affect the sense are not noted.

PREFACE, LAST PAGE

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. VI, § xxi:

ζητῶ γάρ τὴν ἀλήθειαν, ὅφ' ἥς οὐδείς πώποτε ἐβλάβη, βλάπτεται δὲ ὁ ἐπιμένων ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀπάτης καὶ ἀγνοίας.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VII, chap. x:

εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες καὶ οἱ ἀμαθεῖς καὶ οἱ ἄγροικοι.

PAGE 5

Libanius, *Progymnasmata* [p. 5, *Chriae*, i. 6]:

οὐκοῦν δύο μὲν καιροὶ τὰ ἀνθρώπινα διαιτῶσι πράγματα, λέγω δὴ πόλεμον καὶ εἰρήνην.

PAGE 9

Maximus of Tyre, *Dissertations*, xxiii [xxxix, Vb]:

ὦν μία μὲν ἡ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ ὀνόματα.

PAGE 15

Nicomachean Ethics, Bk. I, chap. i:

τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασιν τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον . . . τὰ δὲ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή . . . ἀγαπητὸν οὖν περὶ τοιούτων λέγοντας παχυλῶς καὶ τύπῳ τάληθές ἐνδείκνυσθαι . . . πεπειδευμένου γὰρ ἔστιν ἐπὶ τοσοῦτον τὰκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται· παραπλήσιον γὰρ φαίνεται μαθηματικῷ τε πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν.

PAGE 16

(Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VI, chap. iii):

πάντες γὰρ ὑπολαμβάνομεν ὃ ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VI, chap. v:

ἐξὶν ἀληθῇ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπων ἀγαθὰ καὶ κακά.

Ibidem:

δοκεῖ δὴ φρονίμου εἶναι τὸ δύνασθαι καλῶς βουλευσασθαι περὶ τὰ αὐτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα . . . πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλως.

PAGE 17

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VI, chap. xii:

δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις οὐχ ἥττον τῶν ἀποδείξεων· διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὅμα ὁρῶσιν ὀρθῶς.

PAGE 18

Digest, I. iii. 3–6:

ἐπὶ τὸ πλείστον . . . ἐκ παραλόγου . . . τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δις . . . παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται.

PAGE 19

Plato, *Convivium* [p. 180 e]:

πάσα γὰρ πράξις ὧδ' ἔχει· αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς πραττομένη οὔτε καλὴ οὔτε αἰσχρά. οἶον ὃ νῦν ἡμεῖς ποιοῦμεν, ἢ πίνειν ἢ ἄδειν ἢ διαλέγεσθαι, οὐκ ἔστι τούτων αὐτὸ καλὸν οὐδέν, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει, ὡς ἂν πραχθῇ, τοιοῦτον ἀπέβη· καλῶς μὲν γὰρ πραττόμενον καὶ ὀρθῶς καλὸν γίγνεται, μὴ ὀρθῶς δὲ αἰσχρόν.

PAGE 20

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. II, chap. vi:

οὐ πᾶσα δὲ ἐπιδέχεται πρᾶξις οὐδὲ πᾶν πάθος τὴν μεσότητα· ἓνια γὰρ εὐθύς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος, οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος, καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων μοιχεία, κλοπή, ἀνδροφονία.

PAGE 22

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. II, chap. vi:

λύπη τις ἢ ταραχή περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῶν κακῶν.

PAGE 23

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. II, chap. ix:

ὁ μὲν μικρὸν τοῦ εὖ παρεκβαίνων οὐ ψέγεται, οὐτ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον οὐτ' ἐπὶ τὸ ἥττον, ὁ δὲ πλεόν· οὗτος γὰρ οὐ λανθάνει.

PAGE 25

Plutarch, *De Sanitate Tuenda* [xxiii, p. 135 F] and *Political Precepts* [xxv, p. 818 A]:

ἀναγκαῖον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ τοὺς βουλομένους τὰ μεγάλα δικαιοπραγεῖν.

PAGE 31

Plato, *Apology* [p. 29 D]:

ἐγὼ ὅμως, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ μᾶλλον τῷ θεῷ ἢ ὑμῖν.

PAGE 32

Anon.:

τ' αὐτόματον ἡμῶν καλλίῳ βουλευέται.

PAGE 33

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. IX, chap. xlii (add Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xxviii):

πᾶς γὰρ ὁ ἁμαρτάνων ἀφαμαρτάνει τοῦ προκειμένου καὶ πεπλάνηται.

PAGE 36

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. iv:

ὅλως γὰρ ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν εἶναι . . . προαιρεῖται δὲ τὰ τοιαῦτα οὐδεὶς, ἀλλ' ὅσα οἶεται γενέσθαι ἂν δι' αὐτοῦ . . . προαίρεσις μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν τῶν ἀδυνάτων.

Ibidem, Bk. VI, chap. ii:

οὐκ ἔστιν δὲ προαιρετὸν οὐδὲν γεγονός, . . . οὐδὲ γὰρ βουλευέται περὶ τοῦ γεγονότος ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου καὶ ἐνδεχομένου, τὸ δὲ γεγονός οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι· διὸ ὁρθῶς Ἀγάθων

μόνον γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται,

ἀγένητα ποιεῖν ἄσπ' ἂν ἡ πεπραγμένα.

And then a passage which Pufendorf adapts:

ἡ προαίρεσις μετὰ λόγου καὶ διανοίας from VI, chap. ii; διὸ οὐτ' ἄνευ ἠθικῆς ἔστιν ἕξεως ἡ προαίρεσις.

PAGE 38

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xxix:

προαίρεσιν δὲ οὐδὲν ἄλλο νικῆσαι δύναται, πλὴν αὐτὴ ἑαυτήν.

Plato, *Republic*, Bk. II [p. 379]:

τῶν δὲ κακῶν ἄλλα δεῖ ζητεῖν τὰ αἴτια, ἀλλ' οὐ τὸν θεόν.

Sallustius, *De Diis et Mundo*, chap. ix:

τὸ δὲ ἀδικίας τε καὶ ἀσελγείας ἐκ τῆς εἰμαρμένης διδόναι ἡμᾶς μὲν ἀγαθοὺς τοὺς δὲ θεοὺς ποιεῖν ἔστι κακούς.

PAGE 39

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. vi:

ἄρα φατέον ἀπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν βουλητὸν εἶναι τάγαθόν, ἐκάστω δὲ τὸ φαινόμενον.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. xiii [III. iii]:

τὸ ἐκούσιον δόξειεν ἂν εἶναι οὐ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότεί τὰ καθ' ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις.

PAGE 40

Xenophon, *Memorabilia*, Bk. I [ii. 23]:

πάντα μὲν οὖν ἔμοιγε δοκεῖ τὰ καλὰ καὶ τάγαθὰ ἀσκητὰ εἶναι.

PAGE 41

Lucian, *Adversus Indoctum* [xxv]:

οὐδὲ γὰρ κύων ἅπαξ παύσαιτ' ἂν σκυτοτραγεῖν μαθοῦσα.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. viii [vii]:

οὐχ ὁμοίως δὲ αἱ πράξεις ἐκούσιοι εἰσιν καὶ αἱ ἔξεις· τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ τέλους κύριοι ἐσμεν, εἰδότες τὰ καθ' ἕκαστα, τῶν ἔξεων δὲ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἕκαστα δὲ ἡ πρόσθεσις οὐ γνώριμος, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀρρωστιῶν· ἀλλ' ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἦν οὕτως ἡ μὴ οὕτως χρῆσασθαι, διὰ τοῦτο ἐκούσιοι.

PAGE 42

Pindar, *Olympian Odes*, vii [30–1]:

αἱ δὲ φρενῶν ταραχαὶ παρέπλαγξαν καὶ σοφόν.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. II, chap. ii:

χαλεπώτερον ἢ δονῇ μάχεσθαι ἢ θυμῷ.

PAGE 43

Plato, *Minos* [p. 320 A]:

μὴ συμπίνειν ἀλλήλοισι εἰς μέθην.

Aristophanes, *The Wasps* [1253 ff.]:

κακὸν τὸ πίνειν· ἀπὸ γὰρ οἴνου γίγνεται | καὶ θυροκοπήσαι καὶ πατάξαι καὶ βαλεῖν, | κάπειτ' ἀποτίνειν ἀργύριον ἐκ κραιπάλης.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. iii:

ἄτοπον δὲ ἴσως τὸ ἀκούσια φάναι ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι.

PAGE 44

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. vii:

ἐν ἀγαθοῦ γὰρ λόγῳ γίγνεται τὸ ἔλαττον κακὸν πρὸς τὸ μείζον.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. iii:

ἀπλῶς μὲν γὰρ οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἐκὼν, ἐπὶ σωτηρίᾳ δὲ αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες. μικταὶ μὲν οὖν εἰσιν αἱ τοιαῦται πράξεις, εἰκάσι δὲ μᾶλλον ἐκούσιοις.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. i:

δοκεῖ δὲ ἀκούσια εἶναι τὰ βίᾳ ἢ δι' ἄγνοιαν γιγνόμενα.

Ibidem, Bk. III, chap. ii:

τοῦ δὴ κατὰ τὴν τοιαύτην ἄγνοιαν ἀκουσίου λεγομένου ἔτι δεῖ τὴν πρᾶξιν λυπηρὰν εἶναι καὶ ἐν μεταμελείᾳ.

PAGE 45

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. i:

οἷον εἰ πνεῦμα κομίσαι ποι ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες.

PAGE 47

Lysias, *Against Agoratus* [xiii. 87]:

οὐκ οὖν <ὁ> αἴτιος τοῦ θανάτου, οὗτος ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐστί;

PAGE 50

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. vii:

δι' ἀγυμνασίαν καὶ ἀμέλειαν.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. x:

πολλά γὰρ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὧν οὐθὲν οὔτε ἐκούσιον οὔτε ἀκούσιόν ἐστιν, οἷον τὸ γηρᾶν ἢ ἀποθνήσκειν.

PAGE 51

Dionysius of Halicarnassus, Bk. I [Iviii]:

ἅπαν δὲ σύγγνωμον τὸ ἀκούσιον.

PAGE 52

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. i:

οἷον εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πράξει κύριος ὧν γονέων καὶ τέκνων, καὶ πράξαντος μὲν σῶζονται μὴ πράξαντος δ' ἀποθνήσκειν.

Xenophon, *Training of Cyrus*, Bk. III [i. 38]:

ὅποσα δὲ ἀγνοίᾳ ἀνθρωποὶ ἐξαμαρτάνουσι, πάντ' ἀκούσια ταῦτ' ἔγωγε νομίζω.

Euripides, *Hippolytus* [1334-5]:

τὴν δὲ σὴν ἀμαρτίαν | τὸ μὴ εἰδέναι μὲν πρῶτον ἐκλύει κάκης.

Nonnus, *Dionysiaca*, Bk. XLII [325 f.]:

ἀντίτυπον γὰρ | ἔργον, ὃ περ τελέει τις ἐν ἡματι, νυκτὶ δοκεύει.

PAGE 54

Diogenes Laertius, Bk. X [120]:

καὶ καθ' ὕπνους δὲ ὅμοιον ἔσεσθαι.

Theocritus, *Idyls*, xxii [xxi. 44-5]:

καὶ γὰρ ἐν ὕπνοις | πᾶσα κύων ἄρτον μαντεύεται.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. vii:

πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαντασίας οὐ κύριοι, ἀλλ' ὁποῖός ποθ' ἕκαστός ἐστιν, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ.

PAGE 55

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xxviii [23]:

δι' ἄλλότριον γὰρ ἔργον πταίει οὐδεὶς.

PAGE 56

Lucian, *De Imaginibus* [xxviii]:

ἐκτός ἐι μὴ τίνα νομίζεις ἀκροάσεως εὐθύνην εἶναι.

Themistius, *Orations*, v [xix, p. 230 B]:

σύ δὲ τὴν μὲν ἀκοὴν ἐξείλες παντάπασι τῶν ἐγκλημάτων.

Appian of Alexandria, *Mithridatic Wars* [xc]:

ὥς δεσπότη διακονησαμένους.

Libanius, *Progyrnasmata* [p. 12 D, *Chriae*, ii. 14]:

οὐ γὰρ μὴ συγχωρήσαντος οὐκ ἂν ποτ' ἐπέπρακτο, τοῦτον ἡγεῖτο δίκην τῶνπραχθέντων ὀφείλειν. . .

And another sentence which we have been unable to verify, quoted from Libanius:

δεῖ τὰ ἀδικήματα νομίζειν οὐ τῶν ταῖς χερσὶν ἐργαζομένων μᾶλλον ἢ τῶν τὸ δυνηθῆναι δεδωκότων.

PAGE 57

Sophocles, *Philoctetes* [387-8]:

οἱ δ' ἀκοσμοῦντες βροτῶν | διδασκάλων λόγοισι γίγνονται κακοί.

Plutarch, *An Virtus Doceri Possit* [ii, p. 439 D]:

ὀρθῶς οὐ τοῦ μὴ μαθόντος ἀλλὰ τοῦ μὴ διδάξαντος τὸ ἀμάρτημα ποιήσας.

Phocylides [136]:

ἀμφοτέροι κλώπες, καὶ ὁ δεξάμενος καὶ ὁ κλέψας.

Periander, the tyrant of Corinth:

τὰς δὲ προαγωγὰς πάσας κατεπόντισε, from Heraclides, *De Politiis* [Aristotle, *Fragmentis*, DCXI. 20].

PAGE 59

Lucian, *De Mercede Conductis* [42]:

θεὸς ἀναίτιος, αἰτία δὲ ἐλομένου.

PAGE 61

Isocrates, *Against Callimachus* [1]:

τῶν πολιτῶν . . . συνθήκας.

Dionysius of Halicarnassus, Bk. X [iv]:

συνθήκας γὰρ εἶναι κοινὰς πόλεων τοὺς νόμους.

PAGE 62

Arrian, *Epictetus*, Bk. IV, chap. xii:

προαιρέσεως ἀλλοτρίας κύριος οὐδεὶς.

PAGE 66

Pindar, *Pythian Odes*, ii [173]:

ποτὶ κέντρον δὲ τοι λακτιζέμεν τελέθει ὀλισθηρὸς οἶμος.

PAGE 68

Dionysius of Halicarnassus, Bk. I [v]:

φύσεως γὰρ δὴ νόμος ἅπασι κοινός, ὃν οὐδεὶς καταλύσει χρόνος, ἄρχειν αἰὶ τῶν ἡττόνων τοὺς κρείττονας.

Plutarch, *Camillus* [xvii]:

πρεσβυτάτῳ τῶν νόμων . . . ὃς τῷ κρείττονι τὰ τῶν ἡττόνων δίδωσιν, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τελευτῶν εἰς τὰ θηρία. καὶ γὰρ τούτοις ἐκ φύσεως ἐνεστι τὸ ζητεῖν πλεόν ἔχειν τὰ κρείττονα τῶν ὑποδεεστέρων.

Plato, *Gorgias* [p. 483 A ff.]:

οὐδὲ γὰρ ἀνδρὸς τοῦτο γ' ἐστὶν τὸ πάθημα . . . ἀλλ' ἀνδραπόδου . . . ἡ δὲ γε οἶμαι φύσις αὕτη ἀποφαίνει αὐτό, ὅτι δίκαιόν ἐστιν τὸν ἀμείνω τοῦ χείρονος πλεόν ἔχειν καὶ τὸν δυνατώτερον τοῦ ἀδυνατωτέρου . . . κατὰ νόμον γε τὸν τῆς φύσεως . . . ἐξέλαμψεν τὸ τῆς φύσεως δίκαιον . . . ὥς τούτου ὄντος τοῦ δικαίου φύσει, καὶ βοῦς καὶ τᾶλλα κτήματα εἶναι πάντα τοῦ βελτιόνος τε καὶ κρείττονος τὰ τῶν χειρόνων τε καὶ ἡττόνων.

Plutarch, *Pelopidas* [xxiv. 3]:

ὁ γὰρ πρῶτος . . . καὶ κυριώτατος νόμος τῷ σώζεσθαι δεομένῳ τὸν σώζειν δυνάμενον ἄρχοντα κατὰ φύσιν ἀποδίδωσι.

PAGE 70

Plutarch, *Apophthegms* [ii, p. 172 E]:

ἄρχειν δὲ μηδενὶ προσήκειν, ὃς οὐ κρείττων ἐστὶ τῶν ἀρχομένων.

Sophocles, *Ajax* [1073 ff.]:

οὐ γὰρ ποτ' οὐτ' ἂν ἐν πόλει νόμοι καλῶς | φέροιντ' ἂν, ἔνθα μὴ καθεστήκη δέος, | οὐτ' ἂν στρατὸς γε σωφρονὺς ἄρχοιτ' ἔτι, | μηδὲν φόβου πρόβλημα μηδ' αἰδοῦς ἔχων.

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xxix:

ἄνθρωπος ἀνθρώπου κύριος οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ θάνατος καὶ ζωὴ καὶ ἡδονὴ καὶ πόνος. ἐπεὶ χωρὶς τούτων ἀγαγέ μοι τὸν Καίσαρα καὶ ὅψει πῶς εὐσταθῶ.

PAGE 71

Plutarch, *Solon* [xv]:

ὁμοῦ βίην τε καὶ δίκην συναρμόσας.

PAGE 72

Xenophon, *Memorabilia*, Bk. I [ii. 45]:

πάντα μοι δοκεῖ . . . ὅσα τις μὴ πείσας ἀναγκάζει τινα ποιεῖν, εἴτε γράφων εἴτε μὴ, βία μᾶλλον ἢ νόμος εἶναι.

PAGE 77

Appian of Alexandria, *Bellum Libycum* [cxii]:
κοιμάσθων οἱ νόμοι τήμερον.

[Plutarch,] *Demosthenes* [xxvii]:
ἐσοφίσαντο πρὸς τὸν νόμον.

PAGE 78

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. x:

τὰ δὲ κατὰ συνθήκην καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων ὁμοιά ἐστιν τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ' οὐ μὲν ὠνοῦνται, μείζω, οὐ δὲ πωλοῦσιν, ἐλάττω.

PAGE 79

Libanius, *Declamations*, xvi [xxiii. 20]:

ἅ γὰρ οὐ κεκέλευσται τις ποιεῖν, ταῦτα οὐδὲ μὴ ποιεῖν κεκώλυται.

PAGE 81

Maximus of Tyre, *Dissertations*, III [xiii. 9 a and b]:

ἔοικεν δὲ καὶ ταυτὶ τὰ ὀνόματα εἶναι μοχθηρίας ἀνθρωπίνης εὐφημοὶ ἀποστροφαί, ἀναθέντων αὐτῆς τὴν αἰτίαν τῷ δαιμονίῳ, καὶ ταῖς Μοῖραις, καὶ ταῖς Ἑρινύσιν . . . ἡ δὲ Ἑρινὺς καὶ ἡ Αἴσα καὶ οἱ δαίμονες καὶ ὅσα ἄλλα διανοίας εἰμαρμένης ὀνόματα, ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ καθειργμένα.

Idem, *Dissertations*, XXV [xli. 5 a]:

αὐτοῦ τοῦτο ἐλομένου αἰτία, θεὸς ἀναίτιος.

Stobaeus, *Anthology*, III [ix [21]:

ἀνὴρ δίκαιός ἐστιν οὐχ ὁ μὴ ἀδικῶν, | ἀλλ' ὅστις ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ βούλεται | οὐδ' ὅς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέσχετο, | ἀλλ' ὅς τὰ μεγάλα καρτερεῖ μὴ λαμβάνων | ἔχειν δυνάμενος καὶ κρατεῖν ἀζημίως· | οὐδ' ὅς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον, | ἀλλ' ὅστις ἄδολον γνησίαν τ' ἔχων φύσιν | εἶναι δίκαιος κού δοκεῖν εἶναι θέλει.

Agathias, Bk. V [v]:

μηχανή τις ἄτακτος καὶ οἷον ἐμπορία σφαλερωτάτη.

PAGE 83

Arrian, *Epictetus*, Bk. III, chap. xvii:

νόμος οὗτος φυσικὸς τὸν κρείττονα τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν, ἐν ᾧ κρείττων ἐστίν.

PAGE 84

Plutarch, *On the Love of Brothers* [xii]:

ἀριθμητικὴν . . . ἀναλογίαν.

Isocrates, *Areopagiticus* [21 f.]:

μέγιστον δ' αὐτοῖς συνεβέλετο πρὸς τὸ καλῶς οἰκεῖν τὴν πόλιν, ὅτι δυοῖν ἰσοτήτοιν νομιζομέναι εἶναι, καὶ τῆς μὲν ταῦτ' ὅσιν ἀπασιν ἀπονεμούσης τῆς δὲ τὸ προσήκον ἑκάστοις, οὐκ ἡγνόνουν τὴν χρησιμωτέραν, ἀλλὰ τὴν μὲν τῶν αὐτῶν ἀξιοῦσαν τοὺς χρηστοὺς καὶ τοὺς πονηροὺς ἀπεδοκίμαζον ὥς οὐ δικαίαν οὔσαν, τὴν δὲ κατὰ τὴν ἀξίαν ἕκαστον τιμῶσαν καὶ κολάζουσαν προηροῦντο.

PAGE 86

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. v:

τῆς ὅλης ἀρετῆς οὐσα χρῆσις πρὸς ἄλλον . . . ἐν ταῖς διανομαῖς τιμῆς ἢ χρημάτων ἢ τῶν ἄλλων ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. vii:

τὸ ἄδικον οὗτο ἀνισον ὃν ἰσάζειν πειράται ὁ δικαστής.

PAGE 89

M. Antoninus [Aurelius], Bk. IX, § 5:

ἀδικεῖ πολλάκις ὁ μὴ ποιῶν τι, οὐ μόνον ὁ ποιῶν τι.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. xv:

(ὁ γὰρ διότι ἔπαθεν καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιοῶν οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν.)

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. x:

ἀδίκημα δὴ καὶ δικαιοπράγημα ὥρισται τῷ ἐκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ . . . ὅταν μὲν οὖν παραλόγως ἢ βλάβη γένηται, ἀτύχημα, ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἀμάρτημα.

PAGE 90

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. x:

ὅταν δὲ εἰδῶς μὲν μὴ προβουλεύσας δέ, ἀδίκημα, οἷον ὅσα τε διὰ θυμὸν καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις (ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες ἀδικοῦσι μὲν, καὶ ἀδικήματά ἐστιν, οὐ μέντοι πῶς ἀδικοὶ διὰ ταῦτα οὐδὲ πονηροί· οὐ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἢ βλάβη)· ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἀδικος καὶ μοχθηρός. διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται, οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμὸς ποιοῦν, ἀλλ' ὁ ὀργίσσας.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. xi:

βλάπτεται μὲν οὖν τις ἐκὼν καὶ τὰ ἀδίκῃ πάσχει, ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἐκὼν.

PAGE 91

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. xv:

οὐ κελεύει ἀποκτινύνναι ἑαυτὸν ὁ νόμος, ἀ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει.

PAGE 95

Diodorus Siculus, *Excerpta Peiresciana* [X, frag. 12]:

ἔστι δ' ὁ μὲν ἐπαινος . . . ἔπαθλον ἀρετῆς ἀδάπανον, ὁ δὲ ψόγος τιμωρία φαυλότητος ἄνευ πληγῆς.

PAGE 97

Euripides, *Rhesus* [162–3]:

παντὶ γὰρ προσκείμενον | κέρδος πρὸς ἔργῳ τὴν χάριν τίκτει διτλήν.

PAGE 102

Oppian, *The Chase*, Bk. III [151–2]:

οὐ γάρ τοι θήρεσσι νόμος, γαστήρ ὅτε πλήθει, | ἐς λέχος ἐρχομένοις τελέειν φιλοτήσιον ἔργον.

PAGE 103

Philemon in Stobaeus, *Anthology* [chap.] ii [III. 26]:

ἐὰν τρισμυρίας | ἀλώπεκάς τις συναγάγη, μίαν φύσιν | ἀπαξάπασῶν ὄψεται τρόπον θ' ἓνα. | ἡμῶν δ' ὅσα καὶ τὰ σώματ' ἐστί, τὸν ἀριθμὸν | καθ' ἑνός, τοσούτους ἐστὶ καὶ τρόπους ἰδεῖν.

Quintus Calaber [Smyrnaeus], Bk. I [464 f.]:

πᾶσι δ' ἄρ' ἀνθρώποισιν ὁμὸν γένος, ἀλλ' ἐπὶ ἔργα | στρωφῶντ', ἄλλος ἐπ' ἄλλα.

PAGE 104

Theocritus, *Idyls*, xxvi [xxv. 50]:

ἄλλου δ' ἄλλον ἔθηκε θεὸς ἐπιδενέα φωτῶν.

Plutarch, *On Listening to Lectures* [i, p. 37 D and E]:

τὸν λόγον, ᾧ τοὺς ἐπομένους ἄξιόν ἐστι μόνους ἑλευθέρους νομίζειν. μόνοι γὰρ ἂν δεῖ βούλεσθαι μαθόντες, ὥς βούλονται ζῶσι· ταῖς δ' ἀπαιδεύτοις καὶ παραλόγοις ὁρμαῖς καὶ πράξεσιν ἀγενεῖς ἔνεστι καὶ μικρὸν ἐν πολλῷ μετανοοῦντι τὸ ἐκούσιον.

PAGE 107

Euripides, *Cyclops* [120]:

νομάδες· ἀκούει δ' οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός.

PAGE 113

Oppian, *On Fishing*, Bk. II [44 ff.]:

πάντες γὰρ ἀνάρσιοι ἀλλήλοισι | δυσμενέες πλώουσιν· ὁ δὲ κρατερώτερος αἰεὶ | δαίνυτ' ἀφανροτέρους, ἄλλω δ' ἐπινήχεται ἄλλος | πότιμον ἄγων, ἕτερος δ' ἐτέρω πόρσυνεν ἐδωδὴν...

οἱ δ' ἄλλοι μάλα πάντες ὀλέθριοι ἀλλήλοισιν | ἔρχονται· τὸ καὶ οὐποτ' ἐσόφει ὑπνώνοντας | ἔλλοπτας, ἀλλ' ἄρα τοῖσι καὶ ὅμματα καὶ νόος αἰὲν | ἐγρήσσει πανάυπνος· ἐπεὶ τρομέουσι μὲν αἰεὶ | φέρτερον ἀντιόωντα, χερειότερον δ' ὀλέκουσι.

Plato, *Lausus*, Bk. I [p. 625 E f.]:

ἄνοιαν δὴ μοι δοκεῖ καταγνῶναι τῶν πολλῶν ὥς οὐ μανθανόντων ὅτι πόλεμος αἰεὶ πᾶσιν διὰ βίου συνεχής ἐστι πρὸς ἀπάσας τὰς πόλεις . . . ἦν γὰρ καλοῦσιν οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων εἰρήνην, τοῦτ' εἶναι μόνον ὄνομα, τῷ δ' ἔργῳ πάσαις πρὸς πάσας τὰς πόλεις αἰεὶ πόλεμον ἀκήρυκτον κατὰ φύσιν εἶναι.

PAGE 116

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. I, chap. xi [25]:

ἐπεὶ τὸ κατὰ φύσιν ἡδύ, τὰ συγγενῇ δὲ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις ἐστίν, πάντα τὰ συγγενῇ καὶ ὅμοια ἡδέα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ.

PAGE 118

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. v [viii]:

ἡ πολεμικὴ φύσει κτητικὴ πῶς ἔσται (ἡ γὰρ θηρευτικὴ μέρος αὐτῆς), ἣ δεῖ χρῆσθαι πρὸς τε τὰ θηρία καὶ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι πεφυκότες ἀρχεσθαι μὴ θέλουσιν, ὡς φύσει δίκαιον τοῦτον ὄντα τὸν πόλεμον.

Digest, XLVII. xxii. 4:

ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι.

PAGE 121

Dionysius of Halicarnassus, Bk. VI [lxxxvii]:

ἕως δ' ἂν παρῇ τὸ δύνασθαι τὰ πονηρὰ δρᾶν, οὐκ ἐλλείπειν τοῖς πονηροῖς τὸ βούλεσθαι.

Euripides, *Helena* [1617–18]:

σώφρονος δ' ἀπιστίας | οὐκ ἔστιν οὐδὲν χρησιμώτερον βροτοῖς.

[Epictetus, in III. xxiii. 4, with slight variations.—*Tr.*]:

μὴ ὡς πρόβατον, εἰκὴ ἐπιεικῶς· μὴ βλαπτικῶς ὡς θηρίον.

PAGE 122

Dio Chrysostom, *Orations*, i [27]:

τοῖς κάλλιστα πολεμεῖν παρεσκευασμένοις, τούτοις μάλιστα ἐξεστὶν εἰρήνην ἄγειν.

Plato, *Cratylus* [p. 436 D]:

δεῖ δὴ περὶ τῆς ἀρχῆς παντὸς πράγματος παντὶ ἀνδρὶ τὸν πολὺν λόγον εἶναι καὶ τὴν πολλὴν σκέψιν εἴτε ὀρθῶς εἴτε μὴ ὑπόκειται· ἐκείνης δὲ ἐξετασθείσης ἱκανῶς, τὰ λοιπὰ φαίνεσθαι ἐκείνῃ ἐπόμενα.

PAGE 123

Diogenes of Apollonia, in Diogenes Laertius, Bk. IX [57]:

λόγου παντὸς ἀρχόμενον δοκεῖ μοι χρεῶν εἶναι τὴν ἀρχὴν ἀναμφισβήτητον παρέχεσθαι, τὴν δ' ἐρμηνείαν ἀπλὴν καὶ σεμνήν.

Hesiod, *Works and Days*, Bk. I [276 ff.]:

τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων | ἰχθύσι μὲν καὶ θηροῖ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς | ἐσθμεν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶν ἐν αὐτοῖς· | ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην.

PAGE 127

Euripides, *Hecuba*, line 800:

νόμῳ γὰρ τοὺς θεοὺς ἡγούμεθα.

PAGE 128

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. X, chap. viii:

πράξεις δὲ ποίας ἀπονεῖμαι χρεῶν αὐτοῖς; πότερα τὰς δικαίας; ἡ γελοῖοι φανοῦνται συναλλάττοντες καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόντες καὶ ὅσα τοιαῦτα; ἀλλὰ τὰς ἀνδρείους, ὑπομένοντας τὰ φοβερὰ καὶ κινδυνεύοντας ὅτι καλόν; ἡ τὰς ἐλευθερίους; τίνι δὲ δώσουσι;

ἄτοπον δ' εἰ καὶ ἔσται αὐτοῖς νόμισμα ἢ τι τοιοῦτον. αἱ δὲ σώφρονες τί ἂν εἶεν; ἢ φορτικὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι οὐκ ἔχουσιν φαύλας ἐπιθυμίας; διεξιούσι δὲ πάντα φαίνοιτ' ἂν τὰ περὶ τὰς πράξεις μικρὰ καὶ ἀνάξια θεῶν.

PAGE 129

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. x:

τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μῇ.

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. I, chap. xiii:

ἔστι γάρ, ὁ μαντεύονται τι πάντες, φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ἢ μηδὲ συνθήκη.

Isocrates, *To Philip* [35]:

ἅπαντες πλεῖω πεφύκαμεν ἐξαμαρτάνειν ἢ κατορθοῦν.

PAGE 130

Plato, *Epistles*, X [p. 358 c]:

τὸ γὰρ βέβαιον καὶ πιστὸν καὶ ὑγιές, τοῦτο ἐγὼ φημι εἶναι τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν.

Plato, *Alcibiades*, No. I [p. 110 e]:

οὐκ εἰς σπουδαίους γε διδασκάλους καταφεύγεις εἰς τοὺς πολλοὺς ἀναφέρων.

PAGE 131

Plutarch, *Themistocles* [xxvii]:

νόμοι διαφέρουσιν ἀνθρώπων· ἄλλα δ' ἄλλοις καλὰ.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VII, chap. v:

ἀλόγιστοι καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες θηριώδεις.

Sextus Empiricus, *Pyrrhoneia*, Bk. III, chap. xxiv [199 ff.]:

παρ' ἡμῖν μὲν αἰσχρόν, μᾶλλον δὲ καὶ παράνομον νενόμισται τὸ τῆς ἄρρενομιξίας, παρὰ Γερμανοῖς δέ, ὡς φασίν, οὐκ αἰσχρόν, ἀλλ' ὡς ἐν τι τῶν συνήθων.

PAGE 133

Aristotle, *Problems*, § 18, quaest. 6:

ὁ τι δὲ ἂν τινες ἐξ ἀρχῆς προέλυνται καὶ οἷς ἂν συνεθισθῶσιν, οὐδὲ κρίνειν ἔτι δύνανται τὰ βελτίω· διέφθαρται γὰρ ἡ διάνοια διὰ φαύλας προαιρέσεις.

Sextus Empiricus, *Pyrrhoneia*, Bk. III, chap. xxiv [235]:

ἐπεται δὲ ἀδοξάστως τῇ βιωτικῇ τηρήσει.

Euripides, *The Bacchanals* [201 ff.]:

πατρίους παραδοχάς, ἅς θ' ὁμήλικας χρόνῳ | κεκτῆμεθ', οὐδεὶς αὐτὰ καταβαλεῖ λόγος, | οὐδ' εἰ δι' ἄκρων τὸ σοφὸν ἡῦρηται φρενῶν.

PAGE 134

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. VII, § 74:

ὠφέλεια δὲ πράξις κατὰ φύσιν.

PAGE 135

Isocrates, *On the Peace* [26]:

τὴν μὲν ἡσυχίαν ὠφελιμωτέραν καὶ κερδαλεωτέραν εἶναι τῆς πολυπραγμοσύνης, τὴν δὲ δικαιοσύνην τῆς ἀδικίας, τὴν δὲ τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας.

Demosthenes, *Olynthiacs*, II [x]:

οὐκ ἔστιν . . . ἀδικοῦντα κάπιορκοῦντα καὶ ψευδόμενον δύναμιν βεβαίαν κτήσασθαι.

PAGE 136

[Plutarch, *Agesilaus*, xxiii. 4]:

ὅτι δεῖ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν, εἴ τι χρήσιμον ἔχει, σκοπεῖν· τὰ γὰρ συμφέροντα τῇ Λακεδαιμόνι καλῶς ἔχειν αὐτοματίζεσθαι, κἂν μηδεὶς κελεύσῃ.

PAGE 138

Dio Chrysostom, *De Servis*, x [28, p. 110 c]:

νοῦν δὲ ἔχων γνώσει ἀπὸ σεαυτοῦ ὃ, τι σοι πρακτέον ἐστὶ καὶ ὅπως.

PAGE 140

Moschus, *Idyls*, v:

στέργετε τῶς φιλέοντας, ἴν' ἦν φιλήετε φιλήσθε.

Aristotle, in Diogenes Laertius [V. 21]:

ὥς ἂν εὐξαίμεθα αὐτοὺς ἡμῖν προσφέρεσθαι.

PAGE 142

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. II, chap. 1:

γεγόναμεν γὰρ πρὸς συνεργίαν.

PAGE 143

Iamblichus, *Protrepticon*, chap. xx [123 A]:

σὺν ἀλλήλοις δὲ εἶναι αὐτοὺς καὶ ἀνομία διαιτᾶσθαι οὐχ οἶόν τε (μείζω γὰρ αὐτοῖς ζημίαν οὕτω γίγνεσθαι ἐκείνης τῆς κατὰ ἓνα διαίτης).

[Menander, *Monostichoi*, 29 and 543]:

ἀνὴρ γὰρ ἄνδρα, καὶ πόλις πόλιν. | χεῖρ χεῖρα νίπτει, δάκτυλός τε δάκτυλον.

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. V, § 16:

τὸ ἄρα ἀγαθὸν τοῦ λογικοῦ ζῶου κοινωνία.

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. V, § 29, and *passim*:

κατὰ φύσιν . . . κοινωνικοῦ ζῶου.

Libanius, *Declamations*, xix [xiii. 30]:

ἄνθρωπον δ' ἀνθρώπου συνεργάτην μὲν εἶναι καὶ βίου κοινωνὸν ἀπέδειξε.

PAGE 145

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xix [xiv]:

οὐκέτι ἀκοινωνήτων γίνεται τὸ πάντα αὐτοῦ ἔνεκα ποιεῖν.

PAGE 147

Lucian, *Amores* [xxvii]:

οὐ κατὰ ταῦτά τοις ἀλόγοις ζῴοις τὰς μονήρεις διατριβάς ἀσμενίζομεν, ἀλλὰ πῶς φιλεταίρῳ κοινωνίᾳ συζυγέντες ἡδῶ τά τε ἀγαθὰ σὺν ἀλλήλοις ἡγοούμεθα καὶ τὰ δυσχερῆ κουφότερα μετ' ἀλλήλων . . . καὶ τὰς ἡδονὰς κοινωνάμενοι μάλλον εὐφραίνόμεθα.

Dio Chrysostom, *Orations*, xii:

Φίλιος . . . Ἑταιρεῖος . . . Ξένιος . . . μὴδὲ ἀλλότριον ἡγεῖσθαι ἀνθρώπων μηδέν.

PAGE 148

Libanius, *Declamations*, iii [v. 79]:

τῇ εἰς θεοὺς ὀλιγοῖα πίστις οὐχ ἔπεται.

PAGE 149

Iamblichus, *Protrepticon* [xiii, p. 76 A]:

φρόβω μεζόνων ὑπομένουσιν αὐτῶν οἱ ἄνδρεῖοι τὸν θάνατον, ὅταν ὑπομένωσι.

PAGE 151

Plutarch, *On Listening to Lectures* [i, p. 37 D]:

ταῦτόν ἐστι τὸ ἔπασθαι θεῶ καὶ τὸ πείθεσθαι λόγῳ.

PAGE 152

Sophocles, *Oedipus the King* [865 ff.]:

νόμοι . . . | ὑψίποδες, οὐρανίᾳ 'ν | αἰθέρι τεκνωθέντες, ὦν Ὀλυμπος | πατήρ μόνος, οὐδέ νιν | θνατὰ φύσις ἀνέρων | ἔτικτεν.

Iamblichus, *Protrepticon*, chap. xiii [p. 83 A]:

ἐν τι οὖν τοῦτο διανοεῖσθαι δεῖ ἀληθές, ὅτι οὐκ ἔσται ἀνδρὶ ἀγαθῷ κακὸν οὐδὲν οὔτε
ζῶντι οὔτε τελευτήσαντι, οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ θεῶν τὰ τούτου πράγματα.

Euripides, *Ion* [1621 f.]:

ἐς τέλος γὰρ οἱ μὲν ἐσθλοὶ τυγχάνουσιν ἀξίων, | οἱ κακοὶ δ', ὥσπερ πεφύκασ', οὔποτ' εὖ
πράξειαν ἄν.

PAGE 153

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. IX, § 4:

ὁ ἀδικῶν ἑαυτὸν ἀδικεῖ, ἑαυτὸν κακὸν ποιῶν.

PAGE 159

Euripides, *Suppliants* [1080 ff.]:

οἰμοί· τί δὴ βροτοῖσιν οὐκ ἔστιν τόδε, | νέους δις εἶναι καὶ γέροντας αὖ πάλιν; | ἀλλ'
ἐν δόμοις μὲν ἦν τι καλῶς ἔχῃ, | γνώμαισιν ὑστέραισιν ἐξορθούμεθα, | αἰῶνα δ' οὐκ
ἔξεστιν. εἰ δ' ἤμεν νέοι | δις καὶ γέροντες, εἴ τις ἐξημάρτανε, | διπλοῦ βίου λαχόντες ἐξωρθού-
μεθ' ἄν.

PAGE 160

Lucian, *De Imaginibus* [xvii]:

ὅσοι τὸ θεῖον μὴ ἐν παρέργῳ σέβουσιν, οὔτοι καὶ τὰ πρὸς ἀνθρώπους ἄριστοι ἂν εἶεν.

PAGE 161

Homer, *Iliad*, Bk. XIX [86–7]:

ἐγὼ δ' οὐκ αἰτίος εἰμι, | ἀλλὰ Ζεὺς καὶ Μοῖρα καὶ ἡεροφοῖτις Ἑρινύς.

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. II, chap. xi:

τοῖς μὲν κατ' ἀλήθειαν κακοῖς ἵνα μὴ περιπίπτῃ ὁ ἀνθρώπος, ἐπ' αὐτῷ τὸ πᾶν ἔθεντο.

PAGE 162

Euripides, *Helena* [757]:

γνώμη δ' ἀρίστη μάντις ἢ τ' εὐβουλία.

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. VI, § 30:

θεοσεβῆς χωρὶς δεισιδαιμονίας.

PAGE 163

Euripides, *Ion* [449 ff.]:

οὐκέτ' ἀνθρώπους κακῶς | λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν καλὰ | μιμούμεθ', ἀλλὰ τοὺς
διδάσκοντας τάδε.

PAGE 164

[Plato, *Charmides*, 164 D, &c.]:

γνώθῃ σαυτόν.

Sophocles, *Antigone* [1348]:

πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας | πρῶτον ὑπάρχει.

PAGE 165

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. i:

τί οὖν; δεῖ τὰ ἐφ' ἡμῖν βέλτιστα κατασκευάζειν, τοῖς δ' ἄλλοις χρῆσθαι ὥς πέφυκεν.

Arrian, *Epictetus*, Bk. II, chap. vii:

ἄλλο οὖν τι ἄμεινον ἢ τὸ τῷ θεῷ δοκοῦν;

Libanius, *Declamations*, xxi [x, p. 535 c]:

ὁ χρηστὸς καὶ σπουδαῖος ἀνὴρ τῇ γνώμῃ καὶ οἷς προεῖλετο κρίνεται, κἂν μὴ τὸ πέρας
ἀκολουθήσῃ τῶν βεβουλευμένων ἄξιον, οὐδὲν ἡττόν ἐστι σπουδαῖος.

PAGE 166

Polyaenus, *Strategemata*, Bk. III [ix. 17]:

οὐ στρατηγικὸν τὸ οὐκ ᾤμην.

Tryphiodorus [310-11]:

ὁμίχλη ἄσκοπος ἔσσομένων.

Arrian, *Epictetus*, Bk. II, chap. i:

πρὸς μὲν τὰ ἀπροαίρετα θαρρεῖν, ἐν δὲ τοῖς προαιρετικοῖς εὐλαβεῖσθαι.

Plutarch, *On Superstition* [viii, p. 169 c]:

ἀρετῆς γὰρ ἑλπίς ὁ θεός ἐστιν, οὐ δειλίας πρόφασις.

PAGE 168

Euripides, *Electra* [80-1]:

ἀργὸς γὰρ οὐδεὶς θεοῦ ἔχων ἀνὰ στόμα | βίον δύναται' ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου.

Diogenes Laertius, Bk. II [25]:

πόσων ἐγὼ χρεῖαν οὐκ ἔχω;

Hippodamus, *De Felicitate* [frag. I, Mullach]:

οὐ γὰρ μόνον τὰν κτᾶσιν ἔχειν δεῖ τῶν καλῶν, ἀλλὰ καὶ τὰν ὄντων.

PAGE 169

Arrian, *Epictetus*, Bk. III, chap. xxiv:

οὐδεὶς ἐστὶν ἄνθρωπος ὀρφανός, ἀλλὰ πάντων αἰεὶ καὶ διηνεκῶς ὁ πατὴρ ἐστὶν ὁ κηδόμενος.

Bion, *Idyls*, iii [vii. 11]:

ἐς πόσον ἅ δειλοὶ καμάτως κεῖς ἔργα πονεῦμες, | ψυχὰν δ' ἄχρι τίνος ποτὶ κέρδεα καὶ ποτὶ τέχνας | βάλλομες, ἰμείροντες αἰεὶ πολὺ πλείονος ὄλβω; | λαθόμεθ' ἢ ἄρα πάντες, ὅτι θνατοὶ γενόμεσθα.

PAGE 170

Sophocles, *Antigone* [648 f.]:

μή νῦν ποτ' . . . τὰς φρένας γ' ὑφ' ἡδονῆς | γυναικὸς οὐνεκ' ἐκβάλλης.

Euripides, *Hippolytus* [253 ff.]:

χρῆν γὰρ μετρίως εἰς ἀλλήλους | φιλίας θνητοὺς ἀνακίρνασθαι | καὶ μὴ πρὸς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς, | εὐλυτα δ' εἶναι στέργηθρα φρενῶν | ἀπὸ τ' ὥσασθαι καὶ ξυντεῖναι.

Diogenes Laertius, Bk. V [18]:

ἐγρηγορότος . . . ἐνύπνιον.

PAGE 171

Xenophon, *Art of Horsemanship* [vi. 13]:

ἀπρονόητον γὰρ ἡ ὀργή, ὥστε πολλάκις ἐξεργάζεται ὦν μεταμέλειν ἀνάγκη.

Plato, *Republic*, Bk. VII [p. 536 E]:

οὐδὲν μάθημα μετὰ δουλείας τὸν ἐλεύθερον χρή μανθάνειν.

Plato, *Gorgias* [p. 484 D]:

ἐπειδὴν οὖν ἔλθωσιν εἰς τινὰ ἰδίαν ἢ πολιτικὴν πρᾶξιν, καταγέλαστοι γίνονται.

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xi [39]:

ζῶον οὐ πάντες καταγελῶσιν.

PAGE 172

Vetus Poeta [Menander, *Monostichoi*, 557]:

ὥς οὐδὲν ἢ μάθησις, ἂν μὴ νοῦς παρῇ.

Plutarch, *Alexander* [vii. 5]:

ἀληθῶς γὰρ ἡ μετὰ τὰ φυσικὰ πραγματεία πρὸς διδασκαλίαν καὶ μάθησιν οὐδὲν ἔχουσα χρήσιμον.

PAGE 173

Agathias, Bk. II [30]:

μόνῳ δὲ τῷ θρασύς τε εἶναι καὶ στωμυλώτατος . . . οὐκ εἰδὼς ἐν οὐκ εἰδόσιν ἐνίκαι.

Plutarch, *The Education of Children* [x, p. 8 A]:

ὁ δὲ θεωρητικὸς τοῦ πρακτικοῦ διαμαρτάνων ἀνωφελής, ὁ δὲ πρακτικὸς ἀμοιρήσας φιλοσοφίας ἄμουςος καὶ πλημμελής.

Vetus Poeta [Philonides, *fab. inc. frag.* 8 M., and Menander, *Monostichoi*, 96]:

γράμματα μαθεῖν δεῖ καὶ μαθόντα νοῦν ἔχειν.

Lucian, *Convivium* [xxxiv]:

οὐδὲν ὀφελος ἦν ἄρα ἐπίστασθαι τὰ μαθήματα, εἰ μὴ τις καὶ τὸν βίον ρυθμίζοι πρὸς τὸ βέλτιον.

Arrian, *Epictetus*, Bk. IV, chap. v:

ἐν σχολῇ λέοντες, ἔξω δ' ἁλώπекες.

PAGE 174

Sophocles, *Antigone* [710 f.]:

ἀλλ' ἄνδρα, κεῖ τις ἦ σοφός, τὸ μανθάνειν | πόλλ' αἰσχροὺς οὐδὲν καὶ τὸ μὴ τείνειν ἄγαν.

Diogenes Laertius, Bk. X [87]:

οὐ γὰρ κατὰ . . . νομοθεσίας φυσιολογητέον, ἀλλ' ὡς τὰ φαινόμενα ἐκκαλεῖται.

Plato, *Republic*, Bk. V [p. 480 A]:

τῷ γὰρ ἀληθεῖ χαλεπαίνειν οὐ θέμις.

Lucian, *Convivium* [xxxiv]:

τὸ πεπαιδευθῆναι ἀπάγει τῶν ὀρθῶν λογισμῶν τοὺς ἐς μόνον τὰ βιβλία καὶ τὰς ἐν ἐκείνοις φροντίδας ἀτενὲς ἀφορῶντας.

Plutarch, *De Sanitate Tuenda* [xxiv, p. 135 E]:

εἰ τὸ σῶμα δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν.

PAGE 175

Theophrastus, in Plutarch, *loc. cit.*:

πολὺ τῷ σώματι τελεῖν ἐνοίκιον τὴν ψυχὴν.

ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης. [Homer, *Iliad*, xviii. 104.]

Theocritus, *Idyls*, xiv [70]:

ποιεῖν τι δεῖ, ἅς γόνυ χλωρόν.

Xenophon, *Training of Cyrus*, Bk. II [i. 21]:

οὔτοι κράτιστοι ἕκαστα γίνονται οἱ ἂν ἀφέμενοι τοῦ πολλοῖς προσέχειν τὸν νοῦν ἐπὶ ἐν ἔργον τράπωνται.

Idem, Bk. VIII [ii. 5]:

ἀδύνατον οὖν πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον πάντα καλῶς ποιεῖν.

PAGE 176

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. i:

τῆς ὥρας ἐλθούσης, εἴτα τότε τευνῆξομαι. πῶς; ὡς προσήκει τὸν τὰ ἀλλότρια ἀποδιδόντα.

PAGE 177

Xenophon, *Memorabilia of Socrates*, Bk. I [iv. 7]:

σοφοῦ . . . δημιουργοῦ . . . τεχνήμασι.

PAGE 178

Plato, *Apology* [p. 28 D]:

οὐ ἂν τις ἑαυτὸν τάξῃ ἡγησάμενος βέλτιστον εἶναι ἢ ὑπ' ἄρχοντος ταχθῇ, ἐνταῦθα δεῖ . . . μένοντα κινδυνεύειν, μηδὲν ὑπολογιζόμενον μήτε θάνατον μήτε ἄλλο μηδὲν πρὸ τοῦ αἰσχροῦ.

Plato, *Phaedo* [p. 62 B]:

ὥς ἐν τινι φρουρᾷ ἔσμεν οἱ ἄνθρωποι καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λυεῖν οὐδ' ἀποδιδράσκειν.

PAGE 179

Plato, *Laws*, Bk. IX [p. 873 c]:

ὅς ἂν ἑαυτὸν κτεῖνῃ, τὴν τῆς εἰμαρμένης βίαν ἀποστερῶν μοῖραν, μήτε πόλεως ταξάσης δίκη, μήτε περιωδῶν ἀφύκτω προσπεσούσῃ τύχῃ ἀναγκασθεῖς, μηδὲ αἰσχύνης τινὸς ἀπόρου καὶ ἀβίου μεταλαχῶν, ἀργίᾳ δὲ καὶ ἀνανδρίας δειλίᾳ ἑαυτῷ δίκην ἄδικον ἐπιθῇ.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. xi:

τὸ δ' ἀποθνήσκειν φεύγοντα πενίαν ἢ ἔρωτα ἢ τι λυπηρὸν οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ· μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίποννα.

PAGE 180

Aeschines, *On the Embassy* [181]:

οὐ γὰρ ὁ θάνατος δεινόν, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν τελευτὴν ὕβρις φοβερά.

PAGE 181

Aeschines, *Against Ctesiphon* [244]:

ἐάν τις αὐτὸν διαχρήσῃται, τὴν χεῖρα τὴν τοῦτο πράξασαν χωρὶς τοῦ σώματος θάπτομεν.

PAGE 182

Herodian, Bk. IV, chap. v:

εὐλογον καὶ ἀναγκαῖον τὸν μέλλοντα πείσεσθαι δεινὸν ἀμύνασθαι μᾶλλον ἢ ἀπομείναι· τῇ μὲν γὰρ συμφορᾷ τοῦ πεσόντος καὶ ἀνανδρίας ψόγος παρακολουθεῖ.

PAGE 183

Libanius, *Declamations*, xxiii [viii. 10]:

ἅ γὰρ οὐκ ἂν ἔπαθεν οὐκ ἀδικῶν, ταῦτα αὐτὸν ἔδρασεν ἡ δικηκώς.

PAGE 184

Libanius, *Declamations*, i [iii. 24]:

πρῶτον μὲν γὰρ τὸ τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ <τῷ> τοῖς ὅπλοις ἐπιτιπῆδαν ἀνθρωπινώτερον.

Theocritus, *Idyls*, xxiii [xxii. 180]:

ὀλίγῳ τοι ἔοικε κακῷ μέγα νεῖκος ἀναιρεῖν.

Pindar, *Olympian Odes*, x [39-40]:

νεῖκος δὲ κρεσσόνων ἀποθέσθ' ἄπορον.

Idem, *Isthmian Odes*, iv [31-2]:

ἔστιν δ' ἀφάνεια τύχας καὶ μαρναμένων, | πρὶν τέλος ἄκρον ἰκέσθαι.

Lucian, *Eunuchus* [1]:

τοῦτο μὲν ὡς ὀληθῶς γελοῖον . . . τὸ φιλοσοφῶντας δικάζεσθαι πρὸς ἀλλήλους, δέον, εἰ καὶ τι μέγα εἴη, κατ' εἰρήνην ἐν σφίσι διαλύεσθαι τὰ ἐγκλήματα.

PAGE 185

Polybius, *Excerpta Peiresciana* [XL. v. 12]:

εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, οὐκ ἂν ἐσώθηνεν.

Lysias, *Against Theomnestus* [x. 2]:

ἀνελεύθερον γὰρ καὶ λίαν φιλόδικον εἶναι νομίζω κακηγορίας δικάζεσθαι.

Arrian, *Epictetus*, Bk. I, chap. xxv:

ἂν οὖν τις ὡς λίθος ἀκούη, τί ὄφελος τῷ λοιδοροῦντι;

Antiphon, *Orationes*, xi [4B3]:

οὐ γὰρ ταῦτα ἀλλὰ μείζονα καὶ πλείονα οἱ ἄρξαντες δίκαιοι ἀντιπάσχειν εἰσὶ.

PAGE 186

Hesiod, *Works and Days*, Bk. II [711 ff.]:

εἰ δὲ σέ γ' αὖτις | ἡγήτ' ἐς φιλότητα, δίκην δ' ἐθέλῃσι παρασχεῖν, | δέξασθαι.

PAGE 189

Demosthenes, *Philippics*, III [17]:

ὁ γὰρ οἷς ἂν ἐγὼ ληφθεῖν, ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, οὗτος ἐμοὶ πολεμεῖ, κἂν μήπω βόλλη μηδὲ τοξεύῃ.

Procopius, *Persian War*, Bk. II, chap. iii [50]:

λούσοι γὰρ τὴν εἰρήνην οὐχ οἱ ἂν ἐν ὅπλοις γένοιντο πρῶτοι, ἀλλ' οἱ ἂν ἐπιβουλεύοντες ἐν σπονδαῖς τοῖς πέλας ἀλοῖεν. τὸ γὰρ ἐγκλημα τῷ ἐγκεχειρηκότι, κἂν ἀπῇ τὸ κατορθοῦν, πέπρακται.

PAGE 192

Plato, *Laws*, Bk. IX [p. 874 c]:

ἐὰν ἐλευθέραν γυναῖκα βιάζηται τις ἢ παῖδα περὶ τὰ ἀφροδίσια, νηπιονὶ τεθνάτω ὑπὸ
τε τοῦ ὕβρισθέντος βίᾳ καὶ ὑπὸ πατρὸς ἢ ἀδελφῶν ἢ ὑέων.

PAGE 193

Libanius, *Declamations*, ii. 193 [iv. 71]:

πολύ γε δεινότερον τὸ πείσαι γενέσθαι φαύλην τοῦ πρὸς ἀνάγκην καταισχυῖναι.

PAGE 194

Oppian, *The Chase*, Bk. IV [35]:

πόδες ὅπλα λαγῶων.

PAGE 195

Plato, *Laws*, Bk. IX [p. 872 c]:

ἐὰν δέ τις δοῦλον κτείνῃ μηδὲν ἀδικοῦντα, φόβῳ δὲ μὴ μηνυτῆς αἰσχροῶν ἔργων καὶ
κακῶν αὐτοῦ γίγνηται, ἢ τινος ἔνεκα ἄλλου τοιοῦτου, καθάπερ ἂν εἰ πολίτην κτείνῃς
ὕπειχε φόνου δίκας.

PAGE 196

Plato, *Laws*, Bk. IX [p. 869 c]:

ἀδελφὸς δὲ ἂν ἀδελφὸν κτείνῃ ἐν στάσεσι μάχης γενομένης ἢ τινι τρόπῳ τοιοῦτῳ,
ἀμυνόμενος ἄρχοντα χειρῶν πρότερον, καθάπερ πολέμιον ἀποκτείνῃς ἔστω καθαρὸς.

PAGE 197

Scholiast to Euripides, *Orestes* [820] [Homer, *Odyssey*, XI. 109, &c.]:

πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει.

PAGE 198

Euripides, *Suppliants* [775 ff.]:

τοῦτο γὰρ μόνον βροτοῖς | οὐκ ἔστι τάνάλωμ' ἀναλωθὲν λαβεῖν | . . . χρημάτων δ' εἰσὶν
πόροι.

PAGE 199

Demosthenes, *Against Aristocrates* [60]:

ἐὰν φέροντα ἢ ἄγοντα βίᾳ ἀδίκως εὐθύς ἀμυνόμενος κτείνῃ, νηπιονεὶ τεθάναι . . . κελεύει.

PAGE 200

Ulpian the Rhetorician [Scholia to Demosthenes, *Against Timocrates*, cxiii, p. 735, l. 28]:

ἐν γὰρ ἡμέρᾳ δύναται τις καὶ βοηθοὺς καλέσαι ἑαυτῷ, ἐν δὲ νυκτὶ οὐκέτι.

Plato, *Laws*, Bk. IX [p. 874 b]:

νύκτωρ φῶρα εἰς οἰκίαν εἰσιόντα ἐπὶ κλοπῇ χρημάτων ἐὰν ἐλὼν κτείνῃ, καθαρὸς ἔστω.

PAGE 202

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. I, § 7:

πρὸς τοὺς χαλεπήναντας καὶ πλημμελήσαντας εὐανακλήτως καὶ εὐδιαλλάκτως, ἐπειδὴν
τάχιστα αὐτοὶ ἐπανελθεῖν ἐβελήσωσι, διακεῖσθαι.

PAGE 203

Callimachus, *Hymnus ad Delum* [122]:

Ἀναγκαίῃ μεγάλη θεός.

PAGE 204

Carpyllides, in *Anthology*, Bk. I [IX. 52]:

ἢ ῥα δίκαιοις | ἀνδράσιν εὐσεβίης οὐκ ἀπόλωλε χάρις.

PAGE 205

Homer, *Odyssey*, Bk. VII [216-17]:

οὐ γάρ τι στυγερῇ ἐπὶ γαστέρι κύντερον ἄλλο | ἐπλετο, ἢ τ' ἐκέλευσε ἔο μνήσασθαι
ἀνάγκῃ.

PAGE 206

Arrian, *Anabasis of Alexander*, Bk. VI [xxv]:

ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ παντὸς προθύμῳ τὸ καθ' ἑκάστους ξὺν ἀνάγκῃ ἡμελείτο.

PAGE 209

Plutarch, *Laconian Apophthegms* [pp. 223 c, d, 229 d]:
 σύντομος ἢ πονηρία.

PAGE 214

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. iv:
 πλεονεκτεῖ δ' οὐδέν . . . ὁ . . . οὐ βοηθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθερίαν.

PAGE 215

Libanius, *Progymnasmata* [p. 12 d, *Chriae*, ii. 13]:
 τὸ γὰρ παρέχον τὴν ἀφορμὴν καὶ τῶν ἀκολουθούντων κομίζεται τὸν λόγον.

PAGE 217

Lysias, *Orations*, xxx [xxx1. 10]:
 οὐδενὶ γὰρ οὐδὲν ἐκούσιον δυστύχημα γίγνεται.

PAGE 218

Aelian, *Various History*, Bk. III, chap. xlv:
 ἔκτεινας τὸν ἐταῖρον ἀμύνων· οὐ σ' ἐμίανεν | αἷμα, πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος ἢ πάρος
 ἦσθα.

PAGE 220

Plutarch, *Laconian Apophthegms* [xxxiv, p. 233 F]:
 'μηδαμῶς' εἶπε 'πρὸς θεῶν, οὐ γὰρ δίκαιον· καὶ γὰρ ἂν ἐγὼ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔφθασα
 καὶ ἀγαθὸς ἐγενόμην.'

PAGE 226

Euripides, *Phoenician Maidens*, 538 [535-8]:
 κεῖνο κάλλιον, τέκνον, | ἰσότητά τιμᾶν, ἢ φίλους αἰεὶ φίλοις | πόλεις τε πόλεσι συμμάχους
 τε συμμάχοις | συνδεῖ.

PAGE 227

Unknown poet [Simonides] in the *Anthology* [X. 105]:
 θανάτῳ πάντες ὀφειλόμεθα.

Phocylides [111]:
 πάντες ἴσον νέκυες.

Lucian, *Dialogues of the Dead* [X. xxv. 2]:
 ἰσοτιμία γὰρ ἐν ᾧ καὶ ὅμοιοι ἅπαντες.

PAGE 228

Dionysius of Halicarnassus, Bk. VII [xli]:
 ἀγράφῳ δὲ καὶ ἀνομοθετήτῳ φύσεως δικαίῳ τόδε ἀξιοῦμεν . . . μήτε πλεῖον ἔχειν ὑμῶν
 τὸν δῆμον μήτε μείον.

PAGE 230

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. xii:
 ἀδελφῶν (ἴσοι γὰρ, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσιν . . .).

PAGE 231

Pindar, *Olympian Odes*, ix [58-9]:
 τὸ καυχᾶσθαι παρὰ καιρὸν | μανίαισιν ὑποκρέκει.

Euripides, *Iphigenia in Aulis* [345 f.]:
 ἄνδρα δ' οὐ χρεῶν | τὸν ἀγαθὸν πρᾶσσοντα μεγάλα τοὺς τρόπους μεθιστάναι.

Lucian, *De Imaginibus* [xxi]:
 οὐδεὶς γὰρ ἂν φθονήσῃε τῷ ὑπερέχοντι, ἣν μετριάζοντα ἐπὶ τοῖς εὐτυχήμασιν αὐτὸν ὀρᾷ.

PAGE 232

Aristotle, *Politics*, Bk. I [ii]:
 τὸ μὲν γὰρ δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾶν ἄρχον φύσει . . . τὸ δὲ δυνάμενον ταῦτα τῷ
 σώματι ποιεῖν ἀρχόμενον φύσει καὶ δοῦλον· διὸ δεσπότη καὶ δούλῳ ταῦτ' ὁ συμφέρει.

PAGE 233

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. iii:

νόμος γὰρ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι τὸν δ' ἐλεύθερον.

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. i [I. ii]:

διό φασιν οἱ ποιηταὶ ἑβάρβαρων δ' ἑλληνας ἄρχειν εἰκός, ὥς ταῦτό φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον.

Euripides, *Iphigenia in Aulis* [1400-1]:

βαρβάρων δ' ἑλληνας ἄρχειν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρβάρους | . . . ἑλλήνων τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι.

Isocrates, *Panegyric* [184] and *Panathenaic Oration* [163]:

φύσει πολεμίους.

PAGE 235

Plato, *Epistles*, ix [p. 358 A]:

ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὐτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μὲν τι ἡ πατρίς μερίζεται, τὸ δὲ τι οἱ γεννήσαντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι.

Heliodorus, *Ethiopica*, Bk. II [31]:

ἐν κινδύνῳ ψυχὴν ἅπας ἐνανθρωπήσασαν μὴ παριδεῖν.

Libanius, *Declamations*, xix [xiii. 26]:

ὅταν δὲ τοῦτο εἶπω, ἔλεον λέγω, φιланθρωπίαν λέγω.

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. III, § 4:

συγγενὲς πᾶν τὸ λογικόν, καὶ ὅτι κήδεσθαι μὲν πάντων κατὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἐστί.

Idem, Bk. IV, § 3:

τὰ λογικὰ ζῶα ἀλλήλων ἔνεκεν γέγονε.

PAGE 236

Ephesians, iv. 28:

ἵνα ἔχη μεταδιδόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι.

Anonymous Poet in the *Anthology* [XI. 166]:

πλουτεῖν φασὶ σε πάντες, ἐγὼ δὲ σέ φημι πένεσθαι | χρῆσις γὰρ πλούτου μάρτυς . . . | ἂν μετέχης αὐτῶν σύ, σὰ γίνεται· ἂν δὲ φυλάττης | κληρονόμοις, ἀπὸ νῦν γίνεται ἀλλότρια.

PAGE 237

Sophocles, *Oedipus Tyrannus* [314]:

ἄνδρα δ' ὠφελεῖν ἄφ' ὧν | ἔχοι τε καὶ δύναιτο, κάλλιστος πόνων.

Aristotle in Diogenes Laertius, Bk. V [17 and 21]:

οὐ τὸν τρόπον . . . ἀλλὰ τὸν ἀνθρώπον ἠλέησα.

οὐ τῷ ἀνθρώπῳ . . . ἀλλὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ.

PAGE 238

Plato, *Theages* [p. 122 B]:

συμβουλὴ ἱερὸν χρῆμα.

Plutarch, *Symposiacs*, Bk. VII, qu. iv:

διὰ μικρολογίαν.

PAGE 239

Theocritus, *Idyls*, xxvi [xxv. 5]:

τὸν γάρ φασι μέγιστον ἐπουρανίων κεχολῶσθαι, | εἴ κεν ὁδοῦ ζαχρεῖον ἀνήνηταί τις ὁδίτην.

Pythagoras in Diogenes Laertius [VIII. 23]:

φυτὸν ἡμέρον μῆτε φθίνειν μῆτε σίνεσθαι.

PAGE 240

Phocylides [24-6]:

ἄστεγον εἰς οἶκον δέξαι καὶ τυφλὸν ὁδήγει. | ναυηγούς οἴκτειρον, ἐπεὶ πλόος ἐστὶν

ἄδηλος. | χεῖρα πεσόντι δίδου· σῶσον δ' ἀπερίστατον ἄνδρα. [140–1]: κτήνος κῆν ἐχθροῖο πέση καθ' ὁδόν, συνέγειρε· | πλαζόμενόν τε βροτὸν καὶ ἀλίτροπον οὐχ ὑπαλύξεις.

Diphilus [frag. 62 Kock]:

ἀγνοεῖς ἐν ταῖς ἀραῖς δ' τι ἐστίν, | εἴ τις μὴ φράσει' ὀρθῶς ὁδόν.

Plutarch, *Cimon* [xvii. i]:

καὶ γὰρ θύραν κόψαντας ἀλλοτρίαν οὐκ εἰσιέναι πρότερον ἢ τὸν κύριον κελεύσαι.

PAGE 242

Plutarch, *Lysander* [xxvii. 3]:

ἂν δέ τις Ἀθήναζε διὰ τῆς Βοιωτίας ἐπὶ τοὺς τυράννους ὄπλα κομίζῃ, μήτε ὄρᾳ τινα Θηβαῖον μήτε ἀκούειν.

PAGE 246

Aristotle, *Magna Moralia*, Bk. II, chap. xi [46]:

βεβαιοτάτη δ' ἂν δόξειεν εἶναι τῶν φιλιῶν ἡ ξενική· οὐ γὰρ ἐστὶν οὐδὲν αὐτοῖς τέλος κοινὸν ὑπὲρ οὗ ἀμφισβητοῦσιν, οἷον ἐν τοῖς πολίταις.

Homer, *Odyssey*, Bk. XIX [VI. 207–8]:

πρὸς γὰρ Διὸς εἰσὶν ἅπαντες | ξεῖνοί τε πτωχοί τε.

Idem, *Odyssey*, Bk. VIII [546]:

ἀντὶ κασιγνήτου ξεῖνός θ' ἱκέτης τε τέτυκται.

Lucian, *De Dea Syria* [12]:

ἀθέμιστα ἔργα ἐπῆρσσαν, οὔτε γὰρ ὄρκια ἐφύλασσαν οὔτε ξείνους ἐδέκοντο οὔτε ἱκετέων ἡνείχοντο.

PAGE 247

Periander, in Plutarch, *Convivium* [vi, p. 151 A]:

ἐγὼ τοι . . . ἐπαινῶ καὶ πόλεις καὶ ἄρχοντας, ὅσοι ξένοις πρῶτον εἶτα πολίταις χρηματί-
ζουσι.

PAGE 248

Euripides, *Medea* [222]:

χρὴ δὲ ξένον μὲν κάρτα προσχωρεῖν πόλει.

PAGE 249

Dionysius of Halicarnassus, Bk. I [Ivi ff.]:

παρελθὼν τὴν ἀπάντων ἀνθρώπων δικαίωσιν.

PAGE 250

Plutarch, *Pericles* [xxix. 4]:

παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια.

PAGE 252

Dionysius of Halicarnassus, [Bk. II. xxx]:

Ἑλληνικὸν τε καὶ ἀρχαῖον . . . τὸ ἔθος καὶ τρόπων συμπτάντων καθ' οὓς συνάπτονται
γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον.

PAGE 254

Plutarch, *Symposiacs*, Bk. VIII, chap. vii [4]:

μηδενὸς ἀφαιρεῖν βάρος, συνεπιτιθέναι δὲ καὶ συνεπιφορτίζειν, ὥς μηδεμίαν σχολὴν
μηδὲ ῥαστώνην ἀποδεχομένους.

2 *Corinthians*, viii. 13:

οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν θλίψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος.

Socrates in Xenophon, *Memorabilia of Socrates*, Bk. I [iii. 3]:

καδδύναμιν δ' ἔρδειν.

PAGE 255

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. IX, chap. ii:

τὰς μὲν εὐεργεσίας ἀνταποδοτέον ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ μᾶλλον ἢ χαριστέον ἑταίροις, καὶ
ὥσπερ δάνειον, ᾧ ὀφείλει ἀποδοτέον μᾶλλον ἢ ἑταίρῳ δοτέον . . . καθόλου μὲν τὸ ὀφείλημα
ἀποδοτέον, ἐὰν δ' ὑπερτείνῃ ἡ δόσις τῷ καλῷ ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, πρὸς ταῦτα ἀποκλιτέον.

Gregory Nazianzen [*De Vita Sua*, ii, p. 16, ed. Colon. 1609]:

ὃν γὰρ τὸ χρηστὸν οὐκ ἐποίησεν ἡμερον, τί δ' ἂν δράσειεν ἄλλο τῶν πάντων ποτέ.

Lucian, in *Anthology* [IX. 120]:

φαῦλος ἀνὴρ πίθος ἐστὶ τετρημένος, εἰς ὃν ἀπάσας | ἀντλῶν τὰς χάριτας, εἰς κενὸν ἐξέχεας.

PAGE 256

Themistius, *Orations*, iii [xxii, p. 268 D]:

ὁ Περσικὸς νόμος δίκας εἰσπράττεται ἀχαριστίας, ὅτι μάλιστα ἐμποιεῖ μῖσος ὅπη ἂν ἦ. οὐδὲ μηδεὶς κολάζει νόμος, ἐνταῦθ' ἀπὸ αὐτῆς μισοῦσι μὲν ἀλλήλους, οὐ δικάζονται δέ, ἀλλὰ κρύπτουσι τὸ ἔχθος.

PAGE 258

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. I, chap. xv [22]:

συνθήκας . . . ἀκύρων γιγνομένων ἀναιρεῖται ἢ πρὸς ἀλλήλους χρεῖα τῶν ἀνθρώπων.

Euripides, *The Children of Hercules* [890-1]:

χρὴ | ἀψευδὲς εἶναι τοῖσι γενναίοις στόμα.

Arrian, *Epictetus*, Bk. III, chap. ii:

σχέσεις . . . φυσικὰς καὶ ἐπιθέτους.

PAGE 261

Nicolaus of Damascus, *De Moribus Gentium* [frag. 103 b Jacoby]:

ἐὰν δέ τις ἀσώτῳ δανείσας χρέος ἐλεγχθῇ, στέρεται αὐτοῦ.

PAGE 271

Plutarch, *Brutus* [vi. 5]:

τὴν ὑπὸ τῶν ἀναισχύντως λιπαρούντων ἤτταν, ἣν ἔνιοι δυσωπεῖσθαι καλοῦσιν, αἰσχίστην ἀνδρὶ μεγάλῳ ποιοῦμενος, εἰώθει λέγειν ὡς οἱ μὴδὲν ἀρνεῖσθαι δυνάμενοι δοκοῦσιν αὐτῷ μὴ καλῶς τὴν ὥραν διατεθεῖσθαι.

PAGE 272

Euripides, *Iphigenia in Aulis* [1142]:

αὐτὸ δὲ τὸ σιγᾶν ὁμολογοῦντός ἐστὶ σου.

PAGE 275

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. vii:

καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζουσιν, ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας, οἷον τοῖς μεθύουσιν διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ· κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι, τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας.

Solon in Diogenes Laertius, Bk. I [57]:

τῷ ἄρχοντι, ἐὰν μεθύων ληθῇ, θάνατον εἶναι τὴν ζημίαν.

PAGE 276

Attic Law in Dio Chrysostom, *Orations*, xxv (*De Incredulitate*) [lxxiv. 638 M]:

διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀσθενές.

PAGE 280

Lucian, *The Lover of Lies* [15]:

γελοῖα ποιεῖς . . . ἀπιστῶν ἀπασιν.

PAGE 281

Homer, *Iliad*, Bk. III [105-6]:

ἄξετε δὲ Πριάμοιο βίην, ὄφρ' ὄρκια τάμνη | αὐτός, ἐπεὶ οἱ παῖδες ὑπερφίαλοι καὶ ἄπιστοι.

PAGE 284

Heliodorus, *Ethiopica*, Bk. I [29]:

οὐ γὰρ ἐπὶ ῥήτορις ποτὲ ληστρικός ἐληξε πόλεμος, οὐδὲ ἔνσπονδον ἔσχε τὴν τελευτήν.

PAGE 285

Heliodorus, *Ethiopica*, Bk. V [26]:

ἀνθρώποις ψυχὴ πάντων προτιμότερον.

PAGE 286

Menander in Stobaeus, *Anthology* [III. ii. 6]:

ἀσυλλόγιστόν ἐστιν ἡ πονηρία.

PAGE 290

Appian of Alexandria, *Mithridatic Wars* [ix. 64]:

οὐ γὰρ συνεγέγραπτο Σύλλας, ἀλλ' ἔργῳ τὰ λεχθέντα βεβαιώσας ἀπήλλακτο.

PAGE 310

Sophocles, *Oedipus at Colonus* [1188]:

τά τοι κακῶς ἡϋρημέν' ἔργα τῷ λόγῳ μὲνύεται.

Polybius, Bk. X, chap. xxxix ff. [xliv]:

περὶ πυρσεΐας καὶ φρυκτωρίας. (Heading of an excerpt from Polybius.)

PAGE 311

Aeschylus, *Agamemnon* [1061]:

σὺ δ' ἀντὶ φωνῆς φράζε καρβάνῳ χερί.

PAGE 313

Plato, *Cratylus* [p. 383 A, B]:

ὀνόματος ὀρθότητα εἶναι ἐκάστῳ τῶν ὄντων φύσει πεφυκυΐαν, καὶ οὐ τοῦτο εἶναι ὄνομα ὃ ἂν τινες συνθέμενοι καλεῖν καλῶσι, τῆς αὐτῶν φωνῆς μῆριον ἐπιφθεγγόμενοι, ἀλλὰ ὀρθότητά τινα τῶν ὀνομάτων πεφυκέναι καὶ Ἑλλήσι καὶ βαρβάροις τὴν αὐτὴν ἄπασιν.

οὐ δύναμαι πεισθῆναι ὥς ἄλλη τις ὀρθότης ὀνόματος ἢ συνθήκη καὶ ὁμολογία . . . οὐ γὰρ φύσει ἐκάστῳ πεφυκέναι ὄνομα οὐδὲν οὐδενί, ἀλλὰ νόμῳ καὶ ἔθει τῶν ἐθισάντων τε καὶ καλούντων.

PAGE 314

[*Ibidem*, 422 A]:

ἅ ὥσπερ ἐστοιχεῖα τῶν ἄλλων ἐστὶ καὶ λόγων καὶ ὀνομάτων.

PAGE 316

Plutarch, *Laconian Apophthegms* [xix]:

πρόβατον μὲν αἰετὴν αὐτὴν φθέγγεται φωνήν, ἄνθρωπος δὲ πολλὰς καὶ ποικίλας, ἕως ἂν τὸ δόξαν ἐπιτελέσῃ.

Moschus, *Idyls*, i [8-9]:

κακαὶ φρένες, ἀδὺ λάλημα | οὐ γὰρ ἴσον νοεῖ καὶ φθέγγεται.

Sextus Empiricus, *Against the Mathematicians*, Bk. I, chap. iii [82]:

καὶ μὴν παντοῖαι γίνονται τῶν φωνῶν μεταβολαὶ καὶ πρὸ τοῦ γεγόνاسι καὶ εἰσαῦθις γενήσονται· φίλομετάβολον γὰρ τί ἐστιν ὁ αἰὼν, οὐκ εἰς φυτὰ μόνον καὶ ζῶα ἀλλὰ καὶ εἰς ῥήματα.

PAGE 318

Aeschylus, *Choephoroe* [582]:

σιγᾶν θ' ὅπου δεῖ καὶ λέγειν τὰ καίρια.

PAGE 319

Sophocles, *Trachinian Women* [454]:

ὥς ἔλευθέρῳ ψευδεὶ καλεῖσθαι κῆρ πρόσσεστιν οὐ καλή.

PAGE 320

Aristotle [*Nicomachean Ethics*, IV. xiii]:

καθ' αὐτὸ δὲ τὸ μὲν ψεῦδος φαῦλον καὶ ψεκτόν.

Homer, *Iliad*, Bk. IX [312-13]:

ἐχθρὸς γάρ μοι κείνος ὁμῶς Ἀῖδαο πύλησιν | ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθη ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ εἵπη.

PAGE 321

Pindar, *Nemean Odes*, v [30 ff.]:

οὐ τοι ἅπασα κερδίων | φαίνοισα πρόσωπον ἀλάθει· ἀτρεκής· | καὶ τὸ σιγαῖν πολλάκις
ἐστὶ σοφώτατον ἀνθρώπων νοῆσαι.

Sophocles, *Antigone* [495 f.]:

μισῶ γε μέντοι χῶταν ἐν κακοῖσιν τις | ἄλους ἔπειτα τοῦτο καλλύνειν θέλη.

PAGE 324

Isocrates, *Panathenaic Oration* [240]:

περὶ μὲν συμβολαίων καὶ περὶ πλεονεξίας ἀγωνιζόμενον αἰσχροὺν καὶ πονηρίας οὐ
μικρὸν σημείον.

PAGE 325

Theocritus, *Idyls*, xv [40]:

οὐκ ἄξω τυ τέκνον. μορμῶ, δάκνει ἵππος.

PAGE 326

Heliodorus, *Ethiopica*, Bk. I [26]:

καλὸν γάρ ποτε καὶ τὸ ψεῦδος ὅταν ὠφελοῦν τοὺς λέγοντας μηδὲν καταβλάπτῃ τοὺς
ἀκούοντας.

Sophocles, *Philoctetes* [108–9]:

οὐκ αἰσχρὸν ἡγῇ δῆτα τὰ ψευδῇ λέγειν; | οὐκ, εἰ τὸ σωθῆναί γε τὸ ψεῦδος φέρει.

Maximus of Tyre, *Dissertations*, 3 [xiii. 3 v]:

οὐδὲν γὰρ σεμνὸν τὸ τάληθῇ λέγειν, εἰ μὴ γίγνοιτο ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ μαθόντος. οὕτω καὶ
ἱατρὸς νοσοῦντα ἐξαπατᾷ, καὶ στρατηγὸς στρατόπεδον, καὶ κυβερνήτης ναύτας, καὶ δεινὸν
οὐδέν· ἀλλὰ ἤδη καὶ ψεῦδος ὥνησεν ἀνθρώπους, καὶ τάληθές ἐβλαπεν.

PAGE 327

Plato, *Republic*, Bk. III [389 b]:

ψεῦδος, ἀνθρώποις δὲ χρήσιμον ὡς ἐν φαρμάκῳ εἶδει, δῆλον ὅτι τό γε τοιοῦτον ἱατροῖς
δοτέον, ἰδιώταις δὲ οὐχ ἀπτεόν . . . τοῖς ἄρχουσιν δὲ τῆς πόλεως, εἴπερ τις ἄλλοις,
προσέκει ψεύδεσθαι ἢ πολέμῳ ἢ πολιτῶν ἕνεκα ἐπ' ὠφελίᾳ τῆς πόλεως, τοῖς δὲ ἄλλοις
πᾶσιν οὐχ ἀπτεόν τοῦ τοιούτου.

PAGE 328

Maximus of Tyre [20. ix e]:

ὃ πάντων ἀνθρώπων ἀπληστότατε· ὃς ἔτλης ἐν νεκροῦ <νεκροῦ> θίγειν δι' ἔρωτα
χρυσοῦ.

PAGE 332

Euripides, *Phoenician Maidens* [471 f.]:

ὃ δ' ἄδικος λόγος | νοσῶν ἐν αὐτῷ φαρμάκῳ δεῖται σοφῶν.

Pindar, *Nemean Odes*, vii [70–1]:

εὐώνυμον ἐς δίκαν | τρία ἔπεα διαρκέσει.

PAGE 334

Plutarch, *Roman Questions* [xliv]:

πᾶς ὄρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιρκίας.

Lucian, *Phalaris*, I [1]:

ἀνθρώπους μὲν γὰρ ἴσως ἐξαπατῆσαι ῥάδιον, θεὸν δὲ . . . διαλαθεῖν ἀδύνατον.

Demosthenes, *De Falsa Legatione* [1xxi]:

ὃς γὰρ ἂν ὑμᾶς λάθῃ, τοῦτον ἀφίετε τοῖς θεοῖς κολάζειν· ὃν δ' ἂν αὐτοὶ λάβῃτε, μηκέτ'
ἐκείνοις περὶ τούτου προστάττετε.

Pythagoras [Diodorus, X. ix. 2]:

σπανίως μὲν ὁμνῦναι, χρῆσθαι μὲν τοῖς ὅρκῳ πάντως ἐμμένειν.

Sophocles, *Oedipus at Colonus* [650-1]:

οὔτοι σ' ὕφ' ὄρκου γ' ὥς κακὸν πιστώσομαι. | οὐκουν πέρα γ' ἂν οὐδὲν ἢ λόγῳ φέροις.

PAGE 335

Sophocles, *Antigone*, 269 f. [264 f.]:

ἤμεν δ' ἑτοίμοι καὶ μύδρους αἶρειν χεροῖν, | καὶ πῦρ διέρπειν, καὶ θεοὺς ὀρκωμοτεῖν.

Eusebius in Stobaeus, *Florilegium*, 27 [III. xxvii. 13]:

τὸ εὐόρκους εἶναι . . . καὶ τὸ ἀρχὴν μὴδ' εὐπετέως ὀμνύναι.

Porphyry, *On Abstaining from Animal Food*, Bk. III [16]:

περὶ ἀποχῆς.

Athenaeus, *Banquet of the Learned*, Bk. IX, chap. ii [ix]:

ναὶ μὰ τὴν κράμβην.

PAGE 338

Aelian, *Various History*, Bk. XII, chap. ix:

οὕτω ἐγὼ Τιμησίου τὸν ἐγκέφαλον ἐξαράξαιμι.

Didymus in the Scholiast on Homer, *Iliad*, Bk. I, 234 [in Scholia A]:

ναὶ μὰ τόδε σκήπτρον· ἰστέον δὲ ὅτι διὰ τοῦ σκήπτρου ὀμνυσιν αὐτὸν τὸν ἔφορον τῆς βασιλείας θεόν.

PAGE 339

Lucian, *Pro Lapsu Inter Salutandum* [18]:

οὐ γὰρ τὴν γλῶτταν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν γνώμην ἐξετάζειν ἄξιον.

PAGE 343

Dionysius of Halicarnassus, Bk. XI [xi]:

θεοὶ γὰρ ἐπὶ καλαῖς καὶ δίκαιαῖς παραλαμβάνεσθαι φιλοῦσιν ὁμολογίαις, οὐκ ἐπ' αἰσχροῖς καὶ ἀδίκαις.

PAGE 344

Lucian, *Tragopodagra* [271 ff.]:

Μύστης με σιγᾶν ὄρκος οὐκ ἔῃ φράσαι, | καὶ λοισθία θνήσκοντος ἐντολὴ πατρός, | ὅς ἔταξε κεῦθιν φαρμάκου μέγα σθένος.

[Plutarch, *Laconian Apophthegms*, p. 236 D]:

οὐκ ὦμαν τὰν εὐχὰν ἄλλας μείζονος εὐχᾶς δεῖσθαι.

PAGE 346

Aelian, *Various History*, Bk. XII, chap. viii:

πάντα σὺν τῇ αὐτοῦ κεφαλῇ πράττειν.

PAGE 348

Polyaenus, *Strategemata*, Bk. V [xii. 2]:

τὸν γὰρ πολλοὺς ἐξαπατήσαντα δίκαιον ἂν εἶη καὶ αὐτὸν ἄπαξ ὁμοίως ἐξαπατηθῆναι.

PAGE 349

Euripides, *Hippolytus* [612]:

ἢ γλώσσ' ὀμώμοχ', ἢ δὲ φρὴν ἀνώμοτος.

Homer, *Iliad*, Bk. X, line 307:

ἐπίορκον ἐπώμοσε.

PAGE 352

Sophocles, *Antigone* [388 f.]:

βροτοῖσιν οὐδὲν ἔστ' ἀπώμοτον. | ψεύδει γὰρ ἢ 'πίνοια τὴν γνώμην.

Aristotle, *Rhetoric to Alexander*, chap. xviii [xvii]:

ὄρκος δὲ ἐστὶ μετὰ θείας παραλήψεως φάσις ἀναπόδεικτος.

PAGE 356

Hesiod, *Works and Days*, Bk. II [686]:

χρήματα γὰρ ψυχὴ πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσιν.

PAGE 357

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. v [viii]:

εἰ οὖν ἡ φύσις μηδὲν μήτε ἀτελὲς ποιεῖ μήτε μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἕνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιηκῆναι τῇ φύσιν.

PAGE 359

Diogenes Laertius, Bk. VIII [13]:

κοινὸν δίκαιον ἡμῖν ἔχοντων ψυχῆς. καὶ τόδε μὲν ἦν τὸ πρόσχημα· τὸ δ' ἀληθὲς τῶν ἐμφύχων ἀπηγόρευεν ἀπτεσθαι συνασκῶν καὶ συνθείζων εἰς εὐκολίαν βίου τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε εὐπορίστους αὐτοῖς εἶναι τὰς τροφάς, ἄπυρα προσφερομένοις καὶ λιτὸν ὕδωρ πίνουσιν· ἐντεῦθεν γὰρ καὶ σώματος ὑγίειαν καὶ ψυχῆς δξύτητα περιγίνεσθαι.

Lucian, *Somnium* [18]:

ἀλλὰ ἐώρων, ὅτι εἰ μὲν τὰ συνήθη καὶ ταῦτόν τοις πολλοῖς νομίζοιμι, ἥκιστα ἐπισπάσομαι τοὺς ἀνθρώπους ἐς τὸ θαῦμα, ὅσω δ' ἂν ξενίζοιμι, τοσούτῳ σεμνότερος ὦμην αὐτοῖς ἔσεσθαι.

PAGE 362

Porphry, *On Abstaining from Animal Food*, Bk. III [xx. 9]:

τὴν πρὸς τὰ θηρία πραότητα μελέτην ἐποίησαντο τοῦ φιλανθρώπου καὶ φιλοικτίρμονος.

Phocylides [84 f.]:

μηδὲ τις ὄρνιθας καλιῆς ἅμα πάντας ἐλέσθω, | μητέρα δ' ἐκπρολίποις, ἴν' ἔχῃς αὐτῇσδε νεοσσοῦς.

PAGE 369

Aristotle, *Politics*, Bk. II, chap. ii [5]:

ὅλως δὲ τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων χαλεπὸν . . . βέλτιον εἶναι μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις, τῇ δὲ χρήσει ποιεῖν κοινάς . . . πρὸς ἡδονὴν ἀμύθητον ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἰδίον τι . . . τὸ χαρίσασθαι καὶ βοηθῆσαι φίλοις ἢ ξένοις ἢ ἑταίροις ἡδιστον· ὁ γίνεταί τῆς κτήσεως ἰδίας οὐσης.

Plato, *Law*, Bk. VIII [p. 843 A]:

ὀρίζοντα φίλιν τε καὶ ἔχθραν ἔνορκον παρὰ θεῶν.

PAGE 371

Pherecrates [in Athenaeus, VI. 96, p. 268 E, F and 269 B]:

ποταμοὶ μὲν ἀθάρησ καὶ μέλανος ζωμοῦ πλέω | διὰ τῶν στενωπῶν τονθολυγοῦντες ἔρρεον | αὐταῖσι μυστίλαισι καὶ ναστῶν τρύφη | . . . φύσκαί δὲ καὶ σίζοντες ἀλλάντων τόμοι | παρὰ τοῖς ποταμοῖσιν ἐξεκέχυντ' αὐτ' ὀστράκων. | . . . ὅπται κίχλαι γὰρ εἰς ἀνάβραστ' ἡρτυμέναι | περὶ τὸ στόμ' ἐπέτοντ' ἀντιβολοῦσαι καταπιεῖν.

Lucian [really anonymous], *Anthology*, IX. 74:

ἀγρὸς Ἀχαιμενίδου γενόμην ποτέ, νῦν δὲ Μενίππου· | καὶ πάλιν ἐξ ἑτέρου βήσομαι εἰς ἕτερον. | καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἔχειν μέ ποτ' ὤφετο, καὶ πάλιν οὗτος | οἶεται· εἰμὶ δ' ὅλως οὐδενός, ἀλλὰ Τύχης.

Idem, *Nigrinus* [26]:

ὀλιγοχρόνιοι δεσπόται.

PAGE 380

Hesiod, *Works and Days*, Bk. I [330]:

ὅς τέ τευ ἀφραδίῃς ἀλισταίνητ' ὄρφανὰ τέκνα.

Plato, *Law*, [XI, p. 927 c]:

παρακαταθήκην εἶναι μεγίστην . . . καὶ ἱερωτάτην.

PAGE 384

Isocrates, *Busiris* [224]:

ἀθανάτῳ δὲ τείχει.

Isocrates, *Panegyric* [118]:

μακρὸν πλοῖον ἐπὶ τὰδε Φασήλιδος μὴ καθέλκειν.

PAGE 389

Dio Chrysostom, *Orations* [xxxi. 47]:

ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ' οὐθὲν ἦττον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστι τῶν ἑαυτοῦ.

PAGE 397

Aelian, *Varia Historia*, Bk. III, chap. xlv [xlvi]:

ὁ μὴ κατέθου . . . μὴ λάμβανε.

Diogenes Laertius, Bk. I [57]:

ἄ μὴ ἔθου, μὴ ἀνέλη.

PAGE 412

Hesiod, *Works and Days*, Bk. I [343 ff.]:

τὸν δὲ μάλιστα καλεῖν, ὅς τις σέθεν ἐγγύθι ναίει· | εἰ γάρ τοι καὶ χρῆμ' ἐγchwόριον ἄλλο
γένηται, | γείτονες ἄζωστοι ἐκίον, ζώσαντο δὲ πηοί. | πῆμα κακὸς γείτων, ὅσπον τ' ἀγαθὸς
μέγ' ὄνειρ. | ἔμμορὲ τοι τιμῆς, ὅς τ' ἔμμορὲ γείτονος ἐσθλοῦ.

PAGE 422

Plutarch, *Antony* [lviii]:

ἀλλόκοτον γὰρ ἔδοξεν εἶναι καὶ δεινόν, εὐθύνας τινὰ διδόναι ζῶντα περὶ ὧν ἐβουλήθη
γενέσθαι μετὰ τὴν τελευτήν.

PAGE 425

Euripides, *Alcestis*, lines 1020 ff.:

γυναῖκα τήνδε μοι σῶσον λαβών, | ἔως ἂν ἵππους δεῦρο Θρηκίας ἄγων | ἔλθω, τύραννον
Βιστόνων κατακτανών. | πράξας δ' ὁ μὴ τύχοιμι—νοστήσαιοι γάρ— | δίδωμι τήνδε σοῖσι
προσπολεῖν δόμοις.

PAGE 426

Pindar, *Olympian Odes*, x [106–8]:

πλοῦτος ὁ λαχὼν ποιμένα | ἐπακτὸν ἀλλότριον | θνάσκοντι στυγερῶτατος.

PAGE 427

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. xiv:

μᾶλλον δ' ἴσασιν οἱ γονεῖς τὰ ἐξ αὐτῶν ἢ τὰ γεννηθέντα ὅτι ἐκ τούτων, καὶ μᾶλλον
συναρκεῖται τὸ ἀφ' οὗ τῷ γεννηθέντι ἢ τὸ γενόμενον τῷ ποιήσαντι.

Isaeus, *Orations*, v [vi. 28]:

ὁ νόμος αὐτὸς ἀποδίδωσι τῷ υἱεῖ τὰ τοῦ πατρὸς καὶ οὐδὲ διαθέσθαι ἐξ ὧν ἂν ὦσι
παῖδες γνήσιοι.

οὔτε γὰρ διαθέσθαι οὔτε δοῦναι οὐδενὶ οὐδὲν ἔξεστι τῶν ἑαυτοῦ ἄνευ τῶν θυγατέρων,
ἐὰν τις καταλιπὼν γνησίας τελευτᾷ.

Julian, *The Caesars* [p. 334 D]:

παισὶ τε γὰρ νόμιμον ἐπιτρέπειν τὰς διαδοχάς, καὶ τοῦτο ἅπαντες εὐχονται.

PAGE 431

Aristophanes, *Birds* [1661–6]:

νόθῳ δὲ μὴ εἶναι ἀγχιστεῖαν παίδων ὄντων | γνησίων. ἐὰν δὲ παῖδες μὴ ὦσι γνήσιοι,
τοῖς | ἐγγυτάτῳ γένους μετεῖναι τῶν χρημάτων.

PAGE 434

Homer, *Odyssey*, Bk. VIII [585–6]:

οὐ μὲν τι κασιγνήτοιο χερσίων | γίγνεται ὅς κεν ἑταῖρος ἐὼν πεπνυμένα εἰδῇ.

Euripides, *Orestes* [805–6]:

ὥς ἀνὴρ ὅστις τρόποισι συντακῇ, θυραῖος ὢν | μυρίων κρείσσων ὁμαίων ἀνδρὶ κεκτηῖσθαι
φίλος.

PAGE 435

Hesiod, *Works and Days*, Bk. II [707]:

μηδὲ κασιγνήτῳ ἴσον ποιεῖσθαι ἑταῖρον.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. IX, chap. ii:

εὐεργέτη ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον ἢ ἐταίρω δοτέον, ἐὰν ἀμφοῖν μὴ ἐνδέχεται.

Isaeus, *Orations*, vi [vii. 30]:

πάντες γὰρ οἱ τελευτήσῃν μέλλοντες πρόνοιαν ποιοῦνται σφῶν αὐτῶν, ὅπως μὴ ἐξερημώσουσι τοὺς σφετέρους αὐτῶν οἴκους.

PAGE 436

Lucian, *Abdicatus* [18]:

καίτοι γε ἡ φύσις τοῖς πατράσι τοὺς παῖδας μᾶλλον ἢ τοῖς παισὶ τοὺς πατέρας ἐπιτάττει φιλεῖν.

PAGE 437

Demosthenes, *Against Leptines* [xx. 102]:

ὁ μὲν Σόλων ἐθήκεν νόμον ἐξεῖναι δοῦναι τὰ ἑαυτοῦ ᾧ ἂν τις βούληται, ἐὰν μὴ παῖδες ᾧσι γνήσιοι, οὐχ ἴν' ἀποστερήσῃ τοὺς ἐγγυτάτω γένει τῆς ἀγχιστείας, ἀλλ' ἴν' εἰς τὸ μέσον καταθεῖς τὴν ὠφελίαν ἐφάμιλλον ποιήσῃ τὸ ποιεῖν ἀλλήλους εὔ.

Theocritus, *Idyls*, xvi [59]:

χρήματα δὲ ζῶντες ἀμαλδύνουσι θανόντων.

Aristotle, *Politics*, Bk. V, chap. viii [VIII. xii]:

τὰς κληρονομίας μὴ κατὰ δόσιν εἶναι ἀλλὰ κατὰ γένος . . . οὕτω γὰρ ἂν ὁμαλώτεραι αἰ οὐσῖαι εἶεν.

PAGE 441

Libanius, *Declamations*, i [iii. 16]:

οὐ γὰρ ἐν τῷ λαβεῖν ἐστὶ τὸ δικαίως κεκτήσθαι, ἀλλ' . . . τὸ χωρὶς ἐγκλημάτων ἔχειν.

PAGE 448

Isocrates, *Archidamus* [26]:

ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκεῖν' ὕμᾶς λέληθεν, ὅτι τὰς κτήσεις καὶ τὰς ἰδίας καὶ τὰς κοινάς, ὅν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῶας ἅπαντες εἶναι νομίζουσιν.

PAGE 449

Euripides, *Helena* [903 ff.]:

μισεῖ γὰρ ὁ θεὸς τὴν βίαν, τὰ κτητὰ δὲ | κτᾶσθαι κελεύει πάντας οὐκ ἐς ἀρπαγὰς. | [ἐατέος δ' ὁ πλοῦτος ἀδικός τις ὢν.] | κοινὸς γάρ ἐστιν οὐρανὸς πᾶσιν βροτοῖς | καὶ γαί', ἐν ἡ χρητὴ δώματ' ἀναπληρουμένους | τάλλῳτριά μὴ σχεῖν μηδ' ἀφαιρεῖσθαι βίᾳ.

PAGE 452

Diogenes the Cynic in Diogenes Laertius, Bk. VI [54]:

τὸν μὲν κεκλοφέναι, τὸν δὲ μὴ ἀπολωλεκέναι.

PAGE 458

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. viii:

ἢ πάντα συνέχει . . . ὅτι δ' ἡ χρεῖα συνέχει ὥσπερ ἓν τι ὄν, δηλοῖ ὅτι ὅταν μὴ ἐν χρεῖᾳ ὦσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφοτέροι ἢ ἄτερος, οὐκ ἀλλάττονται.

PAGE 460

Plutarch, *Romulus* [xiii. 6]:

τὸ λαμβάνειν χρήματα τοὺς δυνατοὺς παρὰ τῶν ταπεινοτέρων αἰσχρὸν ἐνομίσθη καὶ ἀγεννές.

PAGE 461

Plato, *Euthydemus* [p. 304 B]:

τὸ γὰρ σπάνιον . . . τίμιον, τὸ δὲ ὕδωρ εὐωνότατον, ἄριστον ὄν.

Sextus Empiricus, *Pyrhhoneia*, Bk. I, chap. xiv [143]:

τὰ μὲν σπάνια τίμια εἶναι δοκεῖ, τὰ δὲ σύντροφα ἡμῖν καὶ εὐπορα οὐδαμῶς.

PAGE 463

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. vii [xi]:

εἰσὶ δὲ τεχνικώταται μὲν τῶν ἐργασιῶν ὅπου ἐλάχιστον τύχης, βαναυσόταται δ' ἐν αἷς τὰ σώματα λωβῶνται μάλιστα, δουλικώταται δὲ ὅπου τοῦ σώματος πλείσται χρήσεις, ἀγεννέσταται δὲ ὅπου ἐλάχιστον προσδεῖ ἀρετῆς.

PAGE 464

Libanius, *Declamations*, xli [xlviii. 29]:

δωρεὰ δὲ πᾶσα τῇ τοῦ λαμβάνοντος ἡδονῇ κρίνεται.

PAGE 466

Plutarch, *Cato the Elder* [iv. 4]:

μηδὲν εὖνων εἶναι τῶν περιπτῶν, ἀλλ' οὐ τις οὐ δεῖται, κἂν ἄσσαρίου πιπράσκηται, πολλοῦ νομίζειν.

PAGE 467

Polybius, *Excerpta Peiresciana* [XXXII. xiii. 10 f.]:

τοιαύτη τις ἐστὶ καὶ τηλικαύτη περὶ πάντας ἅμα μὲν ἀκρίβεια περὶ τὸ διάφορον, ἅμα δὲ λυσιτέλεια περὶ τὸν χρόνον.

PAGE 468

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. V, chap. viii [v. 14]:

ὑπὲρ δὲ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲν δεῖται, ὅτι ἔσται ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητής ἐσθ' ἡμῖν· δεῖ γὰρ τοῦτο φέροντι εἶναι λαβεῖν.

Idem, *Nicomachean Ethics*, Bk. IX, chap. i:

πεπόρισται κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα, καὶ πρὸς τοῦτο δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ τούτῳ μετρεῖται.

Idem, *Rhetoric*, Bk. II, chap. xvi [i]:

ὁ γὰρ πλοῦτος οἷον τιμὴ τις τῆς ἀξίας τῶν ἄλλων, διὸ φαίνεται ὧνια ἅπαντα εἶναι αὐτοῦ.

PAGE 470

Plato, *Hipparchus* [p. 231 D]:

ἐὰν τις χρυσίου σταθμὸν ἤμισυν ἀναλώσας διπλάσιον λάβῃ ἀργυρίου . . . ἀντὶ δωδεκάστασιον γὰρ διστάσιον αὐτῷ καθίσταται τὸ χρυσίον.

PAGE 481

Euripides, *Cyclops*, line 137:

φῶς γὰρ ἐμπολήμασιν πρέπει.

Plato, *Laws*, Bk. XI [p. 917 C]:

ἔπαινος δὲ ὄρκος τε περὶ παντὸς τοῦ πωλουμένου ἀπέστω.

PAGE 484

Xenophon, *Greek History*, Bk. III [ii. 31]:

γνόντες μηδὲν δικαιοτέρον εἶναι βίᾳ πριαμένους ἢ βίᾳ ἀφελομένους παρὰ τῶν ἡττόνων λαμβάνειν.

PAGE 486

Xenophon, *Memabilia*, Bk. II [x. 4]:

οἱ μέντοι ἀγαθοὶ οἰκονόμοι, ὅταν τὸ πολλοῦ ἄξιον μικροῦ ἐξῇ πρίσθαι, τότε φασὶ δεῖν ὠνεῖσθαι.

Diogenes Laertius [I. 105]:

ὀρισμένον . . . τόπον εἰς τὸ ἀλλήλους ἀπατᾶν καὶ πλεονεκτεῖν.

PAGE 494

Homer, *Iliad*, Bk. VII, 482 ff. [472 ff.]:

ἐνθεν ἄρ' οἰνίζοντο κάρη κομώνοντες Ἄχαιοί, | ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἰθωνι σιδήρῳ, | ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν, | ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν.

PAGE 495

Homer, *Iliad*, Bk. IX [122]:

δέκα δὲ χρυσοῖο τάλαντα.

Homer, *Odyssey*, Bk. VIII [393]:

χρυσοῖο τάλαντον . . . τιμήντος.

Homer, *Odyssey*, Bk. XIII [11]:

χρυσὸς πολυδαίδαλος.

Homer, *Iliad*, Bk. VI. [236]:

ἐκατόμβοι' ἔννεαβόλων.

Didymus on *Iliad*, Bk. VI, line 236; ἀλφεσίβοιοι [Scholia A]:

PAGE 496

Maximus of Tyre, *Dissertations*, xxiii [39, 1c]:

συμμετρήσασθαι τῷ καιρῷ καὶ μὴ τῇ ἀξίᾳ τῶν ὀπλων τὴν ἀπαλλαγὴν.

PAGE 497

Plato, *Laws*, Bk. XI [p. 915 D, E]:

μηδ' ἐπὶ ἀναβολῇ πράσιν μηδὲ ὦνὴν ποιεῖσθαι μηδενός.

PAGE 500

Heraclides, *De Politis* [in Aristotle's frag. DCXI. 12]:

πωλεῖν δὲ γῆν Λακεδαιμονίοις αἰσχρὸν νενόμισται. τῆς ἀρχαίας μοίρας οὐδὲ ἔξεστι.

PAGE 501

Sophocles, *Antigone* [1055]:

τὸ μαντικὸν γὰρ πᾶν φιλάργυρον γένος.

PAGE 503

Strabo, Bk. XVII [xiii, p. 798]:

μονοπωλείας.

Apollonius of Tyana in Philostratus, Bk. I, chap. xii [I. xv]:

ἡ γῆ πάντων μήτηρ, δικαία γάρ, ὑμεῖς δὲ ἄδικοι ὄντες πεποιήσθε αὐτὴν αὐτῶν μόνον μητέρα.

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. vii [xi]: ἐλαιουργείων.

PAGE 504

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. IX, chap. 1:

τὴν ἀξίαν δὲ ποτέρου τάξαι ἐστίν, τοῦ προῖέμενου ἢ τοῦ προλαβόντος; ὁ γὰρ προῖέμενος ἔοικ' ἐπιτρέπειν ἐκείνῳ.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. IX, chap. 1:

ὁμοιον γὰρ τῷ μηδὲν γίνεσθαι, ὅταν οὐ ἐφέται μὴ τυγχάνῃ.

PAGE 507

Euripides, *Hippolytus* [921-2]:

δεῖνὸν σοφιστὴν εἶπας, ὅστις εὖ φρονεῖν | τοὺς μὴ φρονούντας δυνατός ἐστ' ἀναγκάσαι.

Libanius, *Declamations*, xxix [i. 143]:

ἔστι . . . βριαότερον καὶ μᾶλλον ἰσχυρὸν μαθήσεως φύσις.

Aeschines in Diogenes Laertius [II. 62]:

ἐμίσθους δ' ἀκροάσεις ποιεῖσθαι.

PAGE 509

Plutarch, *Greek Questions* [liii]:

ἡ ὅπως ἀποστεροῦντες ἔνοχοι τοῖς βιαίοις ὥσι καὶ μᾶλλον κολάζωνται;

PAGE 511

Plutarch, *De Vitando Aere Alieno* [v, p. 829 c]:

Πέρσαι γε τὸ ψεύδεσθαι δεύτερον ἡγοῦνται τῶν ἀμαρτημάτων, πρῶτον δὲ τὸ ὀφείλειν· ὅτι καὶ τὸ ψεύδεσθαι τοῖς ὀφείλουσι συμβαίνει πολλάκις.

PAGE 514

Pindar, *Olympian Odes*, x [9 ff.]:

ἔκαθεν γὰρ ἐπελθὼν ὁ μέλλων χρόνος | ἔμὸν καταίσχυνε βαθὺ χρέος. | ὁμῶς δὲ λῦσαι
δυνατὸς ὁ|ξεῖαν ἐπιμομφάν τόκος θνα|τῶν.

PAGE 515

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. vii [x]:

ἡ ὀβολοστατική . . . ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα ἐκ νομίσματος.

PAGE 516

Appian, *Civil Wars*, Bk. I [liv]:

ὥς καπηλικὸν καὶ βαρὺ τοῖς πένησι καὶ δύσερι καὶ ἐχθροποῖόν. . . ὥς ἀπατηλὸν τε καὶ φιλοψευδές.

PAGE 519

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. xvi:

ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλεῖον λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλεῖον.

PAGE 521

Isocrates, *Areopagiticus* [23]:

ἐν μὲν γὰρ τῇ κληρώσει τὴν τύχην βραβεύσειν.

Callimachus, *Hymn to Zeus* [62-3]:

ἐπ' Ἰσαίῃ γὰρ ἔοικε | πῆλασθαι.

Philostratus, *Life of Apollonius of Tyana*, Bk. III, chap. ix [30]:

κλήρω . . . ὃς προνοεῖ οὐδέν, καὶ γὰρ ἂν καὶ τῶν φανλοτέρων τις αἰρεθείη ὑπὸ τοῦ κλήρου.

PAGE 528

Homer, *Odyssey*, Bk. VIII [351]:

δειλαὶ τοι δειλῶν γε καὶ ἐγγύαι ἐγγυάσθαι.

PAGE 529

Chilon [in Diogenes Laertius, I. 73]:

ἐγγύα, πάρα δ' ἄτα.

PAGE 530

Andocides, *On the Mysteries* [Orations, i. 44]:

καταλιπόντες τοὺς ἐγγυητάς, οὓς ἔδει (ἐν) τοῖς αὐτοῖς ἐνέχεσθαι ἐν οἷσπερ οὓς ἡγγυήσαντο.

PAGE 542

Themistius, *Orations*, iv [xxiii, p. 286 c]:

τοῦ ὀνόματος ὥσπερ νομίσματος μετέπεσεν ἡ δύναμις κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους.

PAGE 548

Homer, *Iliad*, Bk. IV, line 13:

ἀλλ' ἦτοι νίκη μὲν ἀρηϊφίλου Μενελάου.

PAGE 552

Polybius [XXXVI. iv]:

τὴν τ' ἐλευθερίαν καὶ τοὺς νόμους, ἔτι δὲ τὴν χώραν ἀπασαν καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὑπαρχόν-
των κτήσιν καὶ κοινῇ καὶ κατ' ἰδίαν.

PAGE 553

Lucian, *The Tyrannicide* [xi]:

διαφέρει δέ . . . τί ἡ αὐτὸν ἀνελεῖν ἢ τοῦ θανάτου παρασχεῖν τὴν αἰτίαν;

PAGE 554

Plutarch, *Pericles* [xxx]:

κωλύοντα καθελεῖν τὸ πινάκιον ἐν ᾧ τὸ ψήφισμα γεγραμμένον ἐτύγγαεν . . . 'σὺ δὲ μὴ καθέλης, ἀλλὰ στρέφον εἰσω τὸ πινάκιον· οὐ γὰρ ἔστι νόμος ὁ τοῦτο κωλύων.'

PAGE 556

Epimenides the Cretan [best known from St. Paul's citation in *Titus*, i. 12]:

Κρήτες ἀεὶ ψεύσται.

PAGE 557

Xenophon, *The Cavalry Commander* [ix. 1]:

γράφαι δὲ πάντα ὅποσα δεῖ ποιεῖν οὐδὲν μᾶλλον οἷόν τέ ἐστιν ἢ τὰ μέλλοντα πάντα εἰδέναι.

PAGE 560

Euripides, *Medea* [743-4]:

ἐμοὶ τε γὰρ τάδ' ἐστὶν ἀσφαλέστατα, | σκῆψίν τιν' ἔχθροῖς σοῖς ἔχοντα δεικνύναι.

PAGE 563

Aristotle, *Politics*, Bk. III, chap. vi [ix]:

σχεδόν δ' οἱ πλείστοι κριταὶ φαῦλοι περὶ τῶν οἰκείων.

Plutarch, *How to Tell a Flatterer from a Friend* [i, p. 48 f]:

αὐτὸς αὐτοῦ κόλαξ ἕκαστος ὢν πρῶτος καὶ μέγιτος.

PAGE 564

Aristotle, *Politics*, Bk. IV, chap. xii:

πανταχοῦ δὲ πιστότατος ὁ διαιτητής, διαιτητής δ' ὁ μέσος.

Lucian, *Abdicatus* [II]:

οἷς γὰρ ἐξῆν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐμμένειν, εἰ τούτους τις αὐθαίρετος εἴλετο, στέργειν ἐστὶ δίκαιος τοῖς ἐγνωσμένοις.

PAGE 567

Isaeus, *Orations*, vii [viii. 6]:

τεκμηρίοις ἂν κρείττω τῶν μαρτυριῶν ἐστίν.

PAGE 568

Lucian, *Asinus* [5]:

δοῦλοι γὰρ τὰ δεσποτῶν ἐπίστανται καὶ καλὰ καὶ αἰσχροῖα.

Aristotle, *Politics*, Bk. II, chap. vi [viii]:

ἂν πλῆθός τι παράσχηται μαρτύρων ὁ διώκων τὸν φόνον τῶν αὐτοῦ συγγενῶν, ἔνοχον εἶναι τῷ φόνῳ τὸν φεύγοντα.

PAGE 569

Lucian, *De Domo* [20]:

ὧτα γὰρ τυγχάνει ἔοντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν.

PAGE 572

Dio Chrysostom, *Orations, De Pulchritudine* [xxi. 3]:

κάλλιστον . . . εἶδος ἐν τοῖς ἄρρεσι τὸ θῆλυ, ἐν δ' αὖ ταῖς θηλείαις τούναντίον.

PAGE 575

Nicolaus of Damascus, *De Moribus Gentium*, says of the Limyrnians:

τὰ μέντοι γενόμενα τέκνα διαιρεῖσθαι κατὰ τὰς ὁμοιότητας.

[Pufendorf highly condenses this from Stobaeus, *Anthology*, IV. ii. 25: it is given also in Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker*, under Nikolaos von Damaskos F 193 d]:

Λιβύρνιοι κοινὰς τὰς γυναῖκας ἔχουσι καὶ τὰ τέκνα ἐν κοινῷ τρέφουσι μέχρι ἑτῶν πέντε· εἴτα τῷ ἑκτῷ συνενέγκαντες ἅπαντα τὰ παιδιά τὰς ὁμοιότητας πρὸς τοὺς ἄνδρας εἰκάζουσι

καὶ ἐκάστωι τὸν ὁμοιον ἀποδιδόασι πατρί· ἀφ' ἧς δ' ἂν ἀπολάβῃ τὸ παιδίον, ἕκαστος υἱὸν ὑπολαμβάνει.

Theocritus, *Idyls*, xvii [44]:

τέκνα δ' οὐ ποτεοικότα πατρί.

PAGE 576

Plato, *Laws*, Bk. XI [p. 930 c]:

παίδων δὲ ἱκανότης ἀκριβὴς ἄρρην καὶ θήλειαν.

Pollux, Bk. III [48]:

ἀγαμίον δίκαι . . . καὶ ὀψιγαμίον.

Phocylides [175 f.]:

μὴ μείνης ἀγαμος, μὴ πῶς νώνυμνος ὄλῃαι· | δὸς τι φύσει καὐτός· τέκε δ' ἔμπαλιν, ὥς ἔλοχεύθης.

PAGE 577

Heliodorus, *Ethiopica*, Bk. VII [VIII. 17]:

Περσῶν γὰρ βασιλείαις αὐλαῖς ὀφθαλμοὶ καὶ ἀκοαὶ τὸ εὐνούχων γένος, οὐ παίδων, οὐ συγγενείας, τὸ πιστὸν τῆς εὐνοίας μετασπώσης ἀλλὰ μόνου τοῦ πιστεύσαντος ἀναρτώσης.

Heliodorus, *ibidem*, Bk. IX [xxv]:

ἔχει τι ζηλότυπον . . . τὸ εὐνούχων γένος· ὧν γὰρ ἀπεστέρεται τοῦτων εἰς κώλυμα τοῖς ἄλλοις προβέβληται.

PAGE 578

Philostratus, *Life of Apollonius of Tyana*, Bk. VIII, chap. iii [vii]:

ἔραστην τοῦ μὴ ἔρῃν.

PAGE 579

Unknown Poet in *Anthology*, Bk. I [IX. 133]:

εἴ τις ἅπαξ γήμας πάλι δεύτερα λέκτρα διώκει, | ναυηγὸς πλώει δις βυθὸν ἀργαλέον.

Henricus Stephanus [*Epigrammata Graeca, selecta ex Anthologia*, p. 296, Barbeyrac's note]:

ὅστις ἅπαξ γήμας, πάλι δεύτερα λέκτρα διώκει, | οὐχ οὗτος μομφῆς ἄξιος οὐδεμιῆς. | εἰ κακὴ ἡ πρώτη, τάχα δευτέρη οὐ κακὴ ἔσται. | εἰ δ' ἀγαθὴ, ἀγαθὴν ἑλπίδα καὶ τότε ἔχει.

Euripides, *Iphigenia among the Taurians* [57]:

στῦλοι γὰρ οἴκων παῖδες εἰσιν ἄρσενες.

Aristotle, *Politics*, Bk. II, chap. vii [ix]:

τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱοὺς ἄφρουρον εἶναι, τὸν δὲ τέτταρας ἀτελῆ πάντων.

PAGE 581

Michael Glycas, *Annals*, Pt. II [p. 270 ed. Bonn.]:

παρ' Ἀγίλοις αἱ γυναῖκες αὐθεντοῦσι τῶν ἀνδρῶν καὶ πορνεύουσιν ὥς βούλονται, μὴ ζηλοτυπούμεναι παρὰ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν, γεωργίαν δὲ καὶ οἰκοδομίαν καὶ πάντα τὰ ἀνδρῶν πράττουσιν.

PAGE 582

Xenophon, *Training of Cyrus*, Bk. VII [v. 56]:

οὔτε ὁσιώτερον χωρίον ἐν ἀνθρώποις . . . οὔτε οἰκειότερόν ἐστιν οὐδέν.

PAGE 583

Lysias, *Orations*, i [6]:

ἡγούμενος ταύτην οἰκειότητα μεγίστην εἶναι.

Demosthenes, *Against Neaera* [122]:

ἔχομεν . . . τὰς δὲ γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν.

Herodotus, Bk. I [viii]:

σκοπέειν τινὰ τὰ ἑωυτοῦ.

PAGE 584

Demosthenes, *Against Neaera* [52]:

ἄτιμος.

Euripides, *Hippolytus* [465 f.]:

ἐν σοφοῖσι γὰρ | τὰδ' ἐστὶ θνητῶν, λανθάνειν τὰ μὴ καλὰ.

PAGE 589

Plutarch, *Lycurgus* [xv. 6 f.]:

τὴν κενὴν καὶ γυναικῶδη ζηλοτυπίαν . . . φυσικῶς καὶ πολιτικῶς.

PAGE 590

Plutarch, *Solon* [xx]:

ἐπικλήρῳ.

Aristotle, *Politics*, Bk. VII, chap. xvi (21) [12]:περὶ δὲ τῆς πρὸς ἄλλην καὶ πρὸς ἄλλον, ἔστω μὲν ἀπλῶς μὴ καλὸν ἀπτόμενον φαίνεσθαι
μηδαμῇ μηδαμῶς, ὅταν ἢ καὶ προσαγορευθῇ πόσις.

PAGE 591

Diogenes Laertius [II. 26], of Socrates:

διὰ τὸ λειπανδρεῖν συναυξῆσαι τὸ πλῆθος, . . . γαμεῖν μὲν ἀστὴν μίαν, παιδοποιεῖσθαι
δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας.Socrates, *Ecclesiastical History*, Bk. IV, chap. xxvi [xxxi]:

δύο νομίμους ἔχειν γυναῖκας.

PAGE 592

Herodotus, Bk. III [Ixi]:

ἐν περιτροπῇ γὰρ δὴ αἱ γυναῖκες φοιτεύουσι Πέρσῃσι.

PAGE 593

Euripides, *Suppliants* [40-1]:

πάντα γὰρ δι' ἀρσένων | γυναικὶ πράσσειν εἰκός, αἵτινες σοφαί.

PAGE 595

Euripides, *Andromacha* [464 ff.]:οὐδέποτε διδυμα λέκτρ' ἐπαινέσω βροτῶν | οὐδ' ἀμφιμάτορας κόρους, | ἔριδας οἴκων
δυσμενεῖς τε λύπας. | μίαν μοι στεργέτω πόσις γάμοις | ἀκοινῶ|νητον ἀνδρὸς εὐνάν.Euripides, *Electra* [1035 ff.]:μῶρον μὲν οὖν γυναῖκες, οὐκ ἄλλως λέγω· | ὅταν δ', ὑπόντος τοῦδ', ἀμαρτάνῃ πόσις |
τᾶνδον παρώσας λέκτρα, μιμεῖσθαι θέλει | γυνὴ τὸν ἄνδρα χᾶτερον κτᾶσθαι φίλον.

PAGE 597

Plutarch, *Amatorius* [xxiii, p. 769 A]:τόν τε Σόλωνα μαρτυρεῖ γεγονέναι τῶν γαμικῶν ἐμπειρότατον νομοθέτην, κελεύσαντα
μὴ ἔλαττον ἢ τρίς κατὰ μῆνα τῇ γαμετῇ πλησιάζειν, οὐχ ἡδονῆς ἕνεκα . . . ἀλλ' ὥσπερ αἱ
πόλεις διὰ χρόνου σπονδὰς ἀνανεοῦνται πρὸς ἀλλήλας, οὕτως ἄρα βουλόμενον ἀνανεοῦσθαι
τὸν γάμον ἐκ τῶν ἐκάστοτε συλλεγομένων ὀχλημάτων ἐν τῇ τοιαύτῃ φιλοφροσύνῃ.

PAGE 598

Plutarch, *Solon* [xx]:εἰς τοῦτο δὲ συντελεῖ . . . τὸ τρίς ἐκάστου μηνὸς ἐντυχάνειν πάντως τῇ ἐπικλήρῳ τὸν
λαβόντα. καὶ γὰρ εἰ μὴ γένοιτο παῖδες, ἀλλὰ τιμὴ τις ἀνδρὸς αὐτῇ πρὸς σώφρονα γυναῖκα,
καὶ φιλοφροσύνῃ πολλὰ τῶν συλλεγομένων ἐκάστοτε δυσχερῶν ἀφαιρούσα, καὶ ταῖς
διαφοραῖς οὐκ ἔωσα παντάπασιν ἀποστραφῆναι.

Diogenes Laertius [VIII. 21]:

τοὺς μὴ θέλοντας συνεῖναι ταῖς ἑαυτῶν γυναῖξι.

Aristotle, *Economics*, Bk. I, chap. iv:

ἀδικία δὲ ἀνδρὸς αἱ θύραζε συνουσίαι γιγνόμεναι.

PAGE 599

Homer, *Iliad*, Bk. IX [341-2]:

ὅς τις ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ ἐχέφρων | τὴν αὐτοῦ φιλέει καὶ κήδεται.

Semonides [*Iamb.* 6]:

γυναικὸς οὐδὲν χρεῖμα' ἀνὴρ ληίζεται | ἐσθλῆς ἄμεινον οὐδὲ ῥίγιον κακῆς.

Euripides, *Orestes* [602 ff.]:

γάμοι δ' ὅσοις μὲν εὖ καθεστᾶσιν βροτῶν, | μακάριος αἰὼν· οἷς δὲ μὴ πίπτουσιν εὖ, | τὰ
τ' ἔνδον εἰσὶ τὰ τε θύραζε δυστυχεῖς.

PAGE 600

Plutarch, *Romulus* [xxii]:

ἐπὶ φαρμακείᾳ καὶ τέκνων ὑποβολῇ καὶ μοιχευθεῖσαν.

PAGE 606

Libanius, *Progymnasmata* [*Cbriac*, i. 10]:

ὁ δὲ πολλοὺς καὶ καλοὺς μελετήσας λόγους καὶ τὰ ὄντα ἄρας καὶ τὰ οὐκ ὄντα προσθεῖς
ῥᾶστα συνάπτει τὰ γένη.

PAGE 607

Euripides, *Electra* [921 ff.]:

ἴστω δ', ὅταν τις διολέσας δάμαρτά του | κρυπταῖσιν εὐναῖς εἴτ' ἀναγκασθῇ λαβεῖν, |
δύστηνός ἐστιν, εἰ δοκεῖ τὸ σωφρονεῖν | ἐκεῖ μὲν αὐτὴν οὐκ ἔχειν, παρ' οἱ δ' ἔχειν.

Euripides, *Andromacha*, line 674 [675-6]:

τῷ μὲν ἐστὶν ἐν χεροῖν μέγα σθένος, | τῇ δ' ἐν γονεῦσι καὶ φίλοις τὰ πράγματα.

PAGE 609

Herodotus, Bk. I [viii]:

ἅμα δὲ κιθῶνι ἐκδυομένῳ συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή.

PAGE 610

Plato in Diogenes Laertius, Bk. III [86]:

κατὰ ἔθη γινόμενος . . . τὸ μὴ γυνὸν πορεύεσθαι εἰς τὴν ἀγοράν.

PAGE 616

Theocritus, *Idyls*, xvii [130-1]:

ἐκ θυμοῦ στέργοισα κασίγνητόν τε πόσιν τε. | ὧδε καὶ ἀθανάτων ἱερὸς γάμος ἐξετελέσθη.

Plutarch, *Themistocles* [xxxii]:

οὐκ ὦν ὁμομήτριος.

Demosthenes, *Against Eubulides* [xx]:

ἀδελφὴν γὰρ ὁ πάππος οὐμὸς ἔγημεν οὐχ ὁμομητρίαν.

Phocylides [182]:

μηδὲ κασίγνητης ἐς ἀπότροπον ἐλθέμεν εὐνήν.

Ocellus Lucanus, *De Natura Universi*, chap. iv [12]:

μήτε μητρὶ συγγίνεσθαι μήτε θυγατρὶ . . . μήτε ἐν φανερώ τόπῳ.

Euripides, *Andromacha*, lines 173 ff.:

τοιοῦτον πᾶν τὸ βάρβαρον γένος· | πατήρ τε θυγατρὶ παῖς τε μητρὶ μίγνυται | κόρη τ'
ἀδελφῷ . . . | καὶ τῶνδ' οὐδὲν ἐξείργει νόμος.

PAGE 617

Sextus Empiricus, *Pyrrhoneiae*, Bk. I, chap. xiv [152]:

παρ' Αἰγυπτίοις δὲ τὰς ἀδελφὰς γαμοῦσιν, ὃ παρ' ἡμῖν ἀπείρηται νόμῳ.

Idem, Bk. III, chap. xxiv [205]:

ἄθεσμόν τέ ἐστι παρ' ἡμῖν μητέρα ἢ ἀδελφὴν ἰδίαν γαμεῖν.

Phocylides [179 f.]:

μητρειῆς μὴ ψαῦε τὰ δεύτερα λέκτρα γονῆος· | μητέρα δ' ὡς τίμα τὴν μητέρος ἶχνια βᾶσαν.

Plutarch, *Demetrius* [xxxviii]:

εἰ δ' ἡ γυνὴ τῷ μὴ νενομισμένῳ δυσκολαῖνοι, παρακαλεῖν τοὺς φίλους ὅπως διδάσκωσιν αὐτὴν καὶ πείθωσι καλὰ καὶ δίκαια τὰ δοκούντα βασιλεῖ μετὰ τοῦ συμφέροντος ἡγεῖσθαι.

PAGE 618

Appian, *Syrian Wars* [x. 59]:

ἀθεμιστίαν τοῦ πάθους.

Andocides, *Orationes*, i [124]:

καὶ συνῶκει ὁ πάντων σχετλιώτατος ἀνθρώπων τῇ μητρὶ καὶ τῇ θυγατρὶ.

PAGE 619

Euripides, *Medea* [76]:

παλαιὰ καινῶν λείπεται κηδευμάτων.

PAGE 621

Euripides, *Medea* [250–1]:

ὡς τρίς ἂν παρ' ἀσπίδα | στήναι θέλοιμ' ἂν μᾶλλον ἢ τεκεῖν ἅπαξ.

Euripides, *Orestes* [552 ff.]:

πατὴρ μὲν ἐφύτευσέν με, σὴ δ' ἔτικτε παῖς, | τὸ σπέρμ' ἄρουρα παραλαβοῦς' ἄλλου πάρα· | ἄνευ δὲ πατρὸς τέκνον οὐκ εἴη ποτ' ἂν. | ἐλογισάμην οὖν τῷ γένους ἀρχηγέτῃ | μᾶλλον με φῦναι τῆς ὑποστάσης τροφάς.

PAGE 622

Euripides, *Alcesteis* [666 ff.]:

τέθνηκα γὰρ δὴ τοῦτ' ἐπὶ σέ· εἰ δ' ἄλλου τυχὼν | σωτῆρος αὐγὰς εἰσορῶ, κείνου λέγω | καὶ παῖδά μ' εἶναι καὶ φίλον γηροτρόφον.

Libanius, *Orationes*, xiii [xx. 43]:

ὅστις ἀνθρωπὸν ποταμοῦ ῥύμης ἐξήρπασε, πατὴρ ἂν εἰκότως εἶναι τοῦ σεσωσμένου δοκοίη.

PAGE 626

Plutarch, *The Education of Children* [vii, p. 4 c]:

πηγὴ γὰρ καὶ ῥίζα καλοκαγαθίας τὸ νομίμου τυχεῖν παιδείας.

Plato, *Laws*, Bk. VII [p. 808 d]:

πάντων θηρίων ἐστὶ δυσμεταχειριστότατον.

Libanius, *Declamations*, xx [ix. 6]:

μέγα ταῖς ψυχαῖς ἡ παιδείουσις ἀγαθόν.

Anonymous Poet [Menander, *Monostichoi*, 96 and 557]:

γράμματα μαθεῖν δεῖ καὶ μαθόντα νοῦν ἔχειν. | ὡς οὐδὲν ἡ μάθησις, ἂν μὴ νοῦς παρῇ.

PAGE 627

Dionysius of Halicarnassus, Bk. I [xvi]:

κτείνειν γὰρ οὐδένα τῶν ἐγγόνων ἡξίουσι, ἄγους οὐδενὸς ἔλαττον τοῦτο τιθέμενοι.

PAGE 628

Sophocles, *Oedipus at Colonus* [508–9]:

τοῖς τεκοῦσι γὰρ | οὐδ' εἰ πονεῖ τις, δεῖ πόνου μνήμην ἔχειν.

Libanius, *Declamations*, xx [ix. 43]:

οὐ γὰρ τὸ παρ' ἐμοῦ σε γεγονέναι δύναται λυθῆναι νόμῳ.

Euripides, *Ion* [1535–6]:

καὶ γὰρ ἂν φίλος φίλῳ | δοίη τὸν αὐτοῦ παῖδα δεσπότην δόμων.

PAGE 630

Oppian, *On Fishing*, V [89]:

πατρὶ δὲ γηράσκοντι νέον σθένος υἱὲς ἕασιν.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. xvi:

τοὺς γονεῖς· οὐδεὶς γὰρ τὴν ἀξίαν ποτ' ἂν ἀποδοίη, εἰς δύναμιν δὲ ὁ θεραπεύων ἐπιεικὴς εἶναι δοκεῖ.

Arrian [*Anabasis of Alexander*], Bk. VII [xii]:

βαρὺ δὴ τὸ ἐνοίκιον τῶν δέκα μηνῶν εἰσπράττεσθαι αὐτοῦ τὴν μητέρα.

PAGE 631

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. xiii:

αἴτιος γὰρ τοῦ εἶναι, δοκοῦντος μεγίστου, καὶ τροφῆς καὶ παιδείας.

Plato, *Crito* [p. 45 D]:

ἡ γὰρ οὐ χρὴ ποιεῖσθαι παῖδας ἢ συνδιαταλαιπωρεῖν καὶ τρέφοντα καὶ παιδεύοντα.

Plato, *Theages* [p. 121 C]:

ἐμοὶ ἢ τοῦ ὑέος τουτουί, εἴτε φυτεῖαν εἴτε παιδοποιεῖαν δεῖ αὐτὴν ὀνομάζειν, πάντων ῥάσθη γέγονεν, ἡ δὲ τροφή δύσκολός τε καὶ αἰεὶ ἐν φόβῳ περὶ αὐτοῦ δεδιότι.

Ibidem, [p. 127 D]:

οὐκ οἶδα ὑπὲρ ὅτου ἂν τις νοῦν ἔχων μᾶλλον σπουδάξοι, ἢ ὑπὲρ ὑέος αὐτοῦ, ὅπως ὡς βέλτιστος ἔσται.

Euripides, *Hecuba* [600–1]:

ἔχει . . . τὸ θρεφθῆναι καλῶς | διδάξιν ἐσθλοῦ.

PAGES 633–4

Sopater (see footnote in translation):

ὁ νόμος τοῦτο εἰδὼς ὡς εἰλικρινὴς γένοιτ' ἂν δικαστῆς ὁ πατήρ, τοῦτο προέταξεν.

PAGE 634

Libanius, *Declamations*, xxxiii [xxxix. 36]:

μὴ γὰρ ἱκανὸν οἶσθε . . . δεσμὸν εἶναι τὴν φύσιν, ἀλλὰ κρατεῖ μὲν ὡς τὰ πολλά, ὅταν δὲ τὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς ἔρρωμενέστερα γένηται, διακόπτεται καὶ ὁ πατήρ ἄλλο τι φαίνεται τοῦ τῆς ψυχῆς ἀναγκάζοντος πάθους.

Libanius, *Declamations*, xxxv [xl. 75]:

τὸ γὰρ ἐπὶ τῶν παίδων τι δρᾶν ἴσον ἐστὶ καὶ πάσχειν.

PAGES 635–6

Euripides, *Andromacha* [987–8]:

νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατήρ ἐμὸς | μέριμναν ἔξει, κοῦκ ἐμὸν κρίνειν τόδε.

PAGE 637

Plutarch, *Apophthegms* [ii, p. 213 C]:

τοὺς τὴν Ἀσίαν κατοικοῦντας ἐλευθέρους μὲν κακοὺς, δούλους δὲ ἀγαθοὺς εἶναι.

PAGE 639

Aristotle, *Politics*, Bk. III [I. iii]:

ὄργανον πρὸ ὀργάνων.

PAGE 642

Theano, *Letters*, iii. 6 [2 Hercher]:

δικαία δὲ χρῆσις . . . ἵνα μήτε διὰ τὸν κόπον κάμνωσι, μήτε ἀδυνατῶσι διὰ τὴν ἔνδειαν.

Plutarch [*Cato the Elder*, xxi]:

αἰσχιστον . . . διὰ γαστέρα πρὸς οἰκέτην ζυγομαχεῖν.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. xiii:

δοκεῖ γὰρ εἶναι τι δίκαιον παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸς πάντα τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμου καὶ συνθήκης, καὶ φιλία δὴ, καθ' ὅσον ἀνθρώπος.

PAGE 647

Isaeus, *Orationes*, ii [iii. 66]:

οὐδεις . . . περὶ πλείονος τοὺς ἄλλοτρίους ἑαυτοῦ ποιεῖται.

Euripides, *Medea* [85-6]:

τίς δ' οὐχὶ θνητῶν; ἄρτι γιγνώσκεις τόδε, | ὥς πᾶς τις αὐτὸν τοῦ πέλας μᾶλλον φιλεῖ.

Isocrates, *On Peace* [28]:

ἐμοὶ δοκοῦσιν ἅπαντες μὲν ἐπιθυμεῖν τοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ πλέον ἔχειν τῶν ἄλλων.

PAGE 649

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. xiv:

ἄνθρωπος γὰρ τῇ φύσει συνδυαστικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ τεκνοποιία κοινότερον τοῖς ζώοις.

Aristotle, *Politics*, Bk. III, chap. iv (vi):

φύσει μὲν ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος ζῷον πολιτικόν. διὸ καὶ μηδὲν δεόμενοι τῆς παρ' ἀλλήλων βοηθείας [οὐκ ἔλαττον] ὁρέγονται τοῦ συζῆν.

PAGE 650

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. I, chap. v:

ἐπειδὴ φύσει πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος.

PAGE 651

Plato, *Laws*, Bk. VI [p. 766 A]:

ἄνθρωπος δέ, ὥς φαμεν, ἡμερον, ὅμως μὴν παιδείας μὲν ὀρθῆς τυχὼν καὶ φύσεως εὐτυχοῦς, θεϊότατον ἡμερώτατόν τε ζῷον γίνεσθαι φιλεῖ, μὴ ἱκανῶς δὲ ἢ μὴ καλῶς τραφὲν ἀγριώτατον, ὅποσα φύει γῆ.

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. ii:

ὥσπερ γὰρ καὶ τελεωθὲν βέλτιστον τῶν ζώων ὁ ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω καὶ χωρισθὲν νόμου καὶ δίκης χεῖριστον πάντων . . . ἀνοσιώτατον . . . ἄνευ ἀρετῆς.

PAGES 651-2

Idem, *Nicomachean Ethics*, Bk. VII, chap. vii:

μυριοπλάσια γὰρ ἂν κακὰ ποιήσειεν ἄνθρωπος κακὸς θηρίου.

PAGE 652

Polybius, Bk. XVII, chap. xiii [XVIII. xv]:

τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, δοκοῦν πανουργότατον εἶναι τῶν ζώων, πολὺν ἔχει λόγον τοῦ φαυλότατον ὑπάρχειν. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ζῷα, ταῖς τοῦ σώματος ἐπιθυμίαις αὐταῖς δουλεύοντα, διὰ μόνας ταύτας σφάλλεται· τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ πρὸς δεδοσσοποιημένον, οὐχ ἥττον διὰ τὴν ἀλογιστίαν ἢ διὰ τὴν φύσιν ἀμαρτάνει.

Plutarch, *Cicero* [xlv]:

οὐδὲν ἀνθρώπου θηρίον ἐστὶν ἀγριώτερον ἐξουσίαν πάθει προσλαβόντος.

PAGE 653

Homer, *Odyssey*, Bk. IX [112 ff.]:

τοῖσιν δ' οὐτ' ἀγοραὶ βουλευφόροι οὐτε θέμιστες, | ἄλλ' οἱ γ' ὑψηλῶν ὀρέων ναίουσι κάρηνα | ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι, θεμιστεύει δὲ ἕκαστος | παιδῶν ἢ δ' ἀλόχων, οὐδ' ἀλλήλων ἀλέγουσιν.

PAGE 654

Sextus Empiricus, *Against the Mathematicians*, Bk. II [I. iv. 33, ed. Fabricius]:

ἡλικὸν κακὸν ἐστὶν ἡ ἀνομία, σφαγὰς καὶ ἀρπαγὰς καὶ εἴ τι χεῖρόν ἐστιν ἐπάγουσα.

Aristophanes, *Birds* [376]:

ἢ γὰρ εὐλάβεια σώζει πάντα.

PAGE 656

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. IV, chap. viii [i. 39]:

οἱ δ' αὖ διὰ φόβον ἀπέχονται τῶν ἄλλοτρίων ὥς οὐ ῥάδιον τὸ αὐτὸν μὲν τὰ ἐτέρων λαμβάνειν, τὰ δ' αὐτοῦ ἐτέρους μὴ, ἀρέσκει οὖν αὐτοῖς τὸ μήτε λαμβάνειν μήτε δίδόναι.

PAGE 657

Theognis [831]:

πίστει χρήματ' ὄλεσσα, ἀπιστίῃ δ' ἐσάωσα.

PAGE 659

Aristippus, from Hesychius Illustrius [Diogenes Laertius, II. 68]:

τί πλέον ἔχουσιν οἱ φιλόσοφοι; . . . ἐὰν πάντες οἱ νόμοι ἀναιρεθῶσιν, ὁμοίως βιωσόμεθα.

PAGE 662

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. VI, § 54:

τὸ τῷ σμήνῃ μὴ συμφέρον οὐδὲ τῇ μελίσσει συμφέρει.

PAGE 664

Arrian, *Epictetus*, Bk. VIII, chap. xii [7]:

ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς . . . τὴν αὐτοῦ γνώμην ὑποτέταχεν τῷ διοικοῦντι τὰ ὅλα καθάπερ οἱ ἀγαθοὶ πολῖται τῷ νόμῳ τῆς πόλεως.

PAGE 668

Xiphilinus, *Epitome of Dio, Life of Nero* [LXI. vii. 3]:

πᾶσα ἰσχὺς αὐταρχος, παρ' ἰδιώτου δοθεῖσά τῳ, τοῦ τε δόντος αὐτὴν εὐθύς ἀπαλλάττεται καὶ τῷ λαβόντι κατ' ἐκείνου προσγίνεται.

PAGE 670

Quintus Calaber [Smyrnaeus], Bk. XIII [269 f.]:

ἄμεινον | τεθνάμεν ἐν πολέμῳ ἢ χείροσιν ἀμφιπολεῦειν.

PAGE 672

Dio of Prusa [Chrysostom, *Orations*, xxxvi]:

πόλιν . . . εἶναι πλῆθος ἀνθρώπων ἐν ταύτῃ κατοικούντων ὑπὸ νόμου διοικούμενον.

Euripides, *Suppliants* [I188 ff.]:

τόνδε δ' ὀμνύναι χρεῶν | *Ἀδραστον· οὗτος κύριος, τύραννος ὦν, | πάσης ὑπὲρ γῆς Δαναΐδων ὀρκωμοτεῖν.

PAGE 675

Plutarch, *Apophthegms* [p. 188 A]:

οὐ δῆπου κακόν τι λέγων ἑμαυτὸν λέληθα;

Idem, *The Education of Children* [ix, p. 6 B]:

τὸ γὰρ τοῖς πολλοῖς ἀρέσκειν τοῖς σοφοῖς ἐστὶν ἀπαρέσκειν . . . οἱ γὰρ ἐν σοφοῖς φαῦλοι παρ' ὅχλῳ μουσικώτεροι λέγειν.

Plato, *Symposium* [p. 194 B]:

νοῦν ἔχοντι ὀλίγοι ἐμφρονες πολλῶν ἀφρόνων φοβερώτεροι;

Dio Chrysostom [Orations, xi. 145], *De Ilío non Capto*:

τὸ γὰρ πιστεῦσθαι πολὺν χρόνον ὑπὸ ἀνθρώπων ἡλιθίων οὐδὲν ἐστὶν ἰσχυρόν.

PAGE 677

Antiphon, xiv [v. 51]:

τὰ ἐξ ἴσου γενόμενα τοῦ φεύγοντός ἐστι μᾶλλον ἢ τοῦ διώκοντος, εἴπερ γε καὶ τῶν ψήφων ὁ ἀριθμὸς ἐξ ἴσου γενόμενος τὸν φεύγοντα μᾶλλον ὠφελεῖ ἢ τὸν διώκοντα.

PAGE 680

Aristotle, *Politics*, Bk. III, chap. i:

τῷ μετέχειν [κρίσεως καὶ] ἀρχῆς . . . ὥστε καὶ τὸν πολίτην ἕτερον ἀναγκαῖον εἶναι τὸν

καθ' ἐκάστην πολιτείαν. διόπερ ὁ λεχθεὶς ἐν μὲν δημοκρατίᾳ μάλιστ' ἐστὶ πολίτης, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις ἐνδέχεται μὲν, οὐ μὴν ἀναγκαῖον.

Idem, Politics, Bk. III, chap. viii [v]:

ἐπεὶ γὰρ πλείους εἰσὶν αἱ πολιτεῖαι, καὶ εἶδη πολίτου ἀναγκαῖον εἶναι πλείω.

PAGE 687

Themistius, *Orations*, xvi [vi, p. 73 c]:

μὴ γὰρ οἴεσθε . . . τοὺς στρατιώτας κυρίους εἶναι τηλικαύτης χειροτονίας ἀλλ' αὐτὴ κατέσιν ἢ ψῆφος, ἄνωθεν ἢ ἀνάρρησις τελειοῦται . . . ταῖς τῶν ἀνθρώπων διακονίαις.

PAGE 697

Anthology, Bk. I [IX. 11]:

πηρὸς ὁ μὲν γυίοις, ὁ δ' ἄρ' ὀμμασιν· ἀμφοτέροι δὲ | εἰς αὐτοὺς τὸ τύχης ἐνδεὲς ἠράνισαν. | τυφλὸς γὰρ λιπὸγυιον ἐπωμάδιον βάρους αἴρων | ταῖς κείνου φωναῖς ἀτραπὸν ὠρθοβάτει.

PAGE 701

Pindar, *Pythian Odes*, ii [160–1]:

παρὰ τυραννίδι, χῶπότην ὁ λάβρος στρατός, | χῶταν πόλιν οἱ σοφοὶ τηρέωντι.

PAGE 702

Aristotle, *Politics*, Bk. I, chap. i [I. ii]:

διὸ καὶ τὸ πρῶτον ἐβασιλεύοντο αἱ πόλεις, καὶ νῦν ἔτι τὰ ἔθνη· ἐκ βασιλευμένων γὰρ [συνῆλθον]· πᾶσα γὰρ οἰκία βασιλεύεται.

Plutarch, *Lycurgus* [xix]:

σύ γὰρ . . . πρῶτος ἐν τῇ οἰκίᾳ σου ποίησον δημοκρατίαν.

PAGE 707

Herodian, Bk. I, chap. vi:

ἐκεῖ τε ἡ 'Ρώμη, ὅπου ποτ' ἂν ὁ βασιλεὺς ᾗ.

PAGE 708

Philostratus, *Life of Apollonius of Tyana* [Bk. III, chap. xxx]:

δεῖ δὲ αὐτοὺς ὑπερρωμένους παιδεύεσθαι τὸ μὴ ὑπερροᾶν.

Themistius, *Orations*, x [p. 131 A]:

κολοβὸς καὶ βασιλεὺς, καὶ νομοθέτης, ὅς πολεμεῖν μὲν ἱκανός, εἰρήνην δ' ἄγειν οὐχ οἷός τε.

Plutarch, *Dion* [xlviii]:

δημοκοπίαν, ἐπιμανὲς νόσημα, τυραννίδος οὐκ ἔλαττον.

PAGE 709

Isocrates, *On Peace* [133]:

φύσει μὲν οὐδεὶς οὐδέτερον τούτων ἐστίν, ἐν ᾗ δ' ἂν ἕκαστοι τιμῶνται, ταύτην βούλονται καθεστάναι τὴν πολιτείαν.

Of Hermodorus, in Diogenes Laertius, Bk. IX [2]:

ἡμέων μηδὲ εἰς ὀνήσιτος ἔστω· εἰ δὲ τις τοιοῦτος, ἄλλη τε καὶ μετ' ἄλλων.

Quintus Calaber [Smyrnaeus], Bk. V [478 f.]:

οὐ γὰρ ἔτ' ἐσθλὸς ἔχει γέρας, ἀλλὰ χερείων | τιμῆις τε πέλει καὶ φίλερος.

Lucian, *Phalaris*, I [7]:

ἀπλῶς αὐτὸ τὸ τῆς τυραννίδος ὄνομα μισοῦσι.

Aeschines, *Against Ctesiphon* [vi]:

τρεῖς εἰσὶ πολιτεῖαι παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, τυραννὶς καὶ ὀλιγαρχία καὶ δημοκρατία.

Memnon, chap. v, in Photius:

οὕτω γοῦν εἰς μέγα δόξης ἀνελθὼν καὶ τὸν τύραννον ἀπαξιώσας τὸ βασιλέως ἀντέλαβεν ὄνομα.

PAGE 713

Themistius, *Orations*, xvi [vi, p. 76 B]:

ὁ δὲ τέλεια μὲν λαβών, τέλεια δὲ νείμας, ἀδελφὸς καὶ πατήρ, τὸ μὲν ἐκ τῆς φύσεως, τὸ δὲ αὐτὸν ποιήσας, ἴσα μὲν ἐδωρήσατο, σύμπαντα δὲ ἔχει δι' εὐπείθειαν τοῦ κοινωνήσαντος.

PAGE 714

Euripides, *Andromacha* [471 ff.]:

οὐδέ γ' ἐνὶ πόλεσι δίπτυχοι τυραννίδες | μιᾶς ἀμείνονες φέρειν, | ἄχθος ἐπ' ἄχθει καὶ στάσις πολίταις.

PAGE 724

Aristotle, *Politics*, Bk. III, chap. xi [xv]:

δεῖ γὰρ αὐτὸν μὲν ἔχειν ἰσχύν, εἶναι δὲ τοσαύτην τὴν ἰσχύν ὥστε ἐκάστου μὲν καὶ ἐνὸς καὶ συμπλειόνων κρείττω τοῦ δὲ πλήθους ἦττω.

PAGE 725

Apollonius of Tyana in Philostratus, Bk. V, chap. xii [xxxv]:

ὥσπερ γὰρ εἰς ἀρετῇ προὔχων μεθίστησι τὴν δημοκρατίαν ἐς τὸ ἐνὸς ἀνδρὸς τοῦ ἀρίστου ἀρχὴν φαίνεσθαι, οὕτως ἡ ἐνὸς ἀρχὴ πάντα ἐς τὸ συμφέρον τοῦ κοινοῦ προορώσα δὴμός ἐστιν.

Euripides, *Helena* [276]:

τὰ βαρβάρων γὰρ δοῦλα πάντα πλὴν ἐνός.

PAGE 726

Euripides, *Suppliants* [879–80]:

κούδεν αἰτία πόλις | κακῶς κλύουσα διὰ κυβερνήτην κακόν.

PAGE 728

Plutarch, *Ad Principem Indoctum* [*Ineruditum*, iv, p. 781 B]:

τὴν Δίκην εἶναι καὶ τὴν Θέμιν παρέδρους, ἵνα πᾶν πραττόμενον ὑπὸ βασιλέως θεμιτὸν δοκῇ καὶ δίκαιον.

Sophocles, *Antigone* [506 f.]:

ἡ τυραννὶς πολλὰ τ' ἄλλ' εὐδαιμονεῖ | κάξεστιν αὐτῇ δρᾶν λέγειν θ' ἄ βούλεται.

PAGE 730

Herodian, Bk. I, chap. iv [6]:

χαλεπὸν δὲ μετριάσαι τε καὶ ὄρον ἐπιθεῖναι ἐπιθυμίαις ὑπηρετούσης ἐξουσίας.

PAGE 743

Xenophon, *Training of Cyrus*, Bk. IV [iii. 10]:

οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡμέτερόν ἐστιν ὥς ἡμεῖς ἡμῖν αὐτοῖς.

PAGE 746

Antiphon, *Orations*, xvi [v. 76]:

οὔτε γὰρ τὴν πόλιν εὐρόπως εἶχεν αὐτῷ· ἱκανὰ γὰρ ἦν τὰ ἐνέχυρα . . . αὐτοῦ, οἱ τε παῖδες καὶ τὰ χρήματα.

Plutarch, *Marius* [ix]:

ἐνέχυρον τὴν οὐσίαν ἐκάστου τιθέναι δοκοῦντος.

PAGE 752

Procopius, *Persian War*, Bk. I, chap. xi:

ἐτερόφθαλμον γὰρ ἢ ἄλλη τινὶ λώβῃ ἐχόμενον οὐ θέμις Πέρσαις βασιλέα καθίστασθαι.

PAGE 755

Dionysius of Halicarnassus, Bk. I [Lxx]:

ὅτι μητρὸς ἦν ὁ Σιλουῖος ἐπικλήρου τῆς ἀρχῆς.

PAGE 757

Antipater in the *Anthology* [IX. 72]:

ἀλλὰ λύκους εἶργει. τί δὲ τὸ πλεόν, εἰ τὸ φυλαχθὲν | ὄλλυται εἴτε λύκοις, εἴθ' ὑπὸ τοῦ
φύλακος;

PAGE 758

Aeschylus, *Prometheus Bound* [324–6]:

οὐκουν . . . | πρὸς κέντρα κῶλον ἔκτενεῖς, ὀρῶν ὅτι | τραχὺς μόναρχος οὐδ' ὑπεύθυνος
κρατεῖ.

PAGE 763

Aristophanes, *The Frogs* [1431 f.]:

οὐ χρὴ λέοντος σκύμνον ἐν πόλει τρέφειν | . . . ἦν δ' ἐκτραφῇ τις, τοῖς τρόποις ὑπηρετεῖν.

PAGE 765

Isocrates, *To Nicocles* [vi]:

τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων μέγιστόν ἐστι καὶ πλείστης προνοίας δεδομένον . . . ὥσπερ
ἱερωσύνην.

Xenophon, *Training of Cyrus*, Bk. I [i. 3]:

ἀνθρώπῳ πεφυκότι πάντων τῶν ἄλλων ῥῆον εἶη ζῶων ἢ ἀνθρώπων ἄρχειν.

PAGE 766

Aristotle, *Politics*, Bk. V, chap. ix:

ὄφελος γὰρ οὐδὲν τῶν ὠφελιμοτάτων νόμων . . . εἰ μὴ ἔσονται εἰθισμένοι καὶ πεπαι-
δευμένοι ἐν τῇ πολιτείᾳ.

PAGE 767

Isocrates, *To Nicocles* [xxxi]:

τῆς πόλεως ὅλης ἡθος ὁμοιοῦται τοῖς ἄρχουσιν.

Lycurgus, *Against Leocrates* [102]:

οἱ μὲν γὰρ νόμοι διὰ τὴν συντομίαν οὐ διδάσκουσιν ἀλλ' ἐπιτάττουσιν ἃ δεῖ ποιεῖν.

PAGE 768

Pindar, *Olympian Odes*, xiii [6 ff.]:

Εὐνομία . . . | βάθρον πολίων ἀσφαλές, | Δίκαι καὶ ὁμότροφος Εἰρήνη, ταμὶ' ἀνδράσι
πλούτου, χρύσειαι παιδὲς εὐβούλου Θέμιτος.

Isocrates, *To Nicocles* [xvi]:

καλῶς δὲ δημαγωγῆσεις, ἐὰν μὴθ' ὑβρίζειν τὸν ὄχλον ἕξ μὴθ' ὑβριζόμενον περιορᾷς.

Themistius, *Orations*, xvii [viii, p. 117 B]:

χρυσίον μὲν γὰρ τοσοῦτον δούς, οὐκ ἔσομαι, ἔφη, πενέστερος, κακῶ δὲ ἀρχὴν ἐπιτρέψας
ἀδικώτερος.

Euripides, *Rhesus* [626]:

χρὴ δ' ἄνδρα τάσσειν οὐ μάλιστ' ἂν ὠφελοῖ.

PAGE 769

Lucian, *De Mercede Conductis* [29]:

ὦτα γὰρ καὶ ὀφθαλμοὶ βασιλέως πολλοί, οὐ μόνον ἀτάλθῃ ὀρῶντες, ἀλλ' αἰεὶ τι καὶ
προσεπιμετροῦντες, ὥς μὴ νυστάζειν δοκοῖεν.

Isocrates, *To Nicocles* [liii]:

χρησιμώτατον καὶ τυραννικώτατον ἀπάντων τῶν κτημάτων.

Libanius, *Orations*, iii [lix. 15]:

ταμιεῖα μὲν ἀσφαλῇ τὰς τῶν κεκτημένων οἰκίας.

PAGE 774

Plutarch, *Artaxerxes* [xxiii. 3]:

Πέρσας δὲ νόμον αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ δικαιοτὴν αἰσχροῶν καὶ καλῶν ἀποδεδειγμένον.

PAGE 776

Plutarch, *Laconian Apophthegms* [p. 234 A]:
κλέπτειν νενόμιστο τοὺς . . . παῖδας.

Xenophon, *Anabasis*, Bk. IV [vi. 14]:
οὐκ αἰσχρὸν εἶναι ἀλλὰ καλὸν κλέπτειν.

Plutarch, *Apophthegms* [p. 175 F]:
λωποδυτῶν.

PAGE 778

Plato, *Politicus* [p. 299 c]:
οὐδὲν γὰρ δεῖν τῶν νόμων εἶναι σοφώτερον.

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. I, chap. xv [12]:
τὸ τῶν νόμων σοφώτερον ζητεῖν εἶναι, τοῦτ' ἐστὶν ὃ ἐν τοῖς ἐπαινουμένοις νόμοις ἀπαγορεύεται.

PAGE 779

Sophocles, *Antigone* [453 ff.]:
οὐδὲ σθένειν τοσοῦτον φόβῳ τὰ σά | κηρύγμαθ' ὥστ' ἄγραπτα κάσφαλῇ θεῶν | νόμιμα
δύνασθαι θνητὸν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν.

PAGE 780

Plato, *Letters*, vii [p. 329 D]:
τάς δὲ τῶν τυράννων δεήσεις ἴσμεν ὅτι μεμειγμένοι ἀνάγκαις εἰσίν.

PAGE 783

Homer, *Iliad*, Bk. XII [243]:
εἰς οἶωνός ῥιστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.

PAGE 784

Lycurgus, *Oration Against Leocrates* [cxxx]:
πολὺ μᾶλλον αἰρήσονται τὸν πρὸς τοὺς πολεμίους ἢ τὸν πρὸς νόμους καὶ τοὺς πολίτας.

Plutarch, *Solon* [xxxi]:
τοὺς πηρωθέντας ἐν πολέμῳ δημοσίᾳ τρέφεσθαι.

PAGE 795

Arrian, *Epicetetus*, Bk. I, chap. xxii [23]:
ὅπου δὲ τις ἄκων ἐστίν, ἐκείνο φυλακὴ αὐτῷ ἐστίν.

PAGE 801

Plato, *Minos* [p. 320 B]:
φαῦλος ἄνθρωπος . . . ἐνόμιζεν μὲν ἕτερα, ἐποίει δὲ ἄλλα παρ' ἃ ἐνόμιζεν.

PAGE 802

Pindar, *Nemean Odes*, iv [52]:
ῥέζοντά τι καὶ παθεῖν ἔοικεν.

Euripides, *Hecuba* [1250-1]:
ἀλλ' ἐπεὶ τὰ μὴ καλὰ | πράσσειν ἐτόλμας, τλήθι καὶ τὰ μὴ φίλα.

PAGE 803

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. II, chap. ii:
αἱ κολάσεις . . . ἱατρεῖαι γάρ τινες εἰσιν, αἱ δὲ ἱατρεῖαι διὰ τῶν ἐναντίων πεφύκασιν γίνεσθαι.

Plato, *Critias* [p. 106 B]:
δίκη δὲ ὀρθή τὸν πλημμελοῦντα ἐμμελῇ ποιεῖν.

PAGE 804

Homer, *Iliad*, Bk. XI [793]:
ἀγαθὴ δὲ παραφασὶς ἐστὶν ἑταίρου.

Plato, *Laos*, Bk. VII [p. 808 D]:

πάντων θηρίων ἐστὶ δυσμεταχειριστότατον.

PAGE 805

Plato, *Gorgias* [p. 512 B]:

οὐκ ἄμεινόν ἐστιν ζῆν τῷ μοχθηρῷ ἀνθρώπῳ· κακῶς γὰρ ἀνάγκη ἐστὶν ζῆν.

Iamblichus, *Protrepticon*, chap. ii [p. 4 A]:

καθάπερ τῷ ἐμπύρῳ βέλτιον τὸ καίεσθαι τοῦ διαμένειν, καὶ τῷ μοχθηρῷ τὸ τεθνάναι τοῦ ζῆν.

Euripides, *Orestes*, line 515:

φυγαῖσι δ' ὀσιοῦν, ἀνταποκτείνειν δὲ μή.

PAGE 806

Dionysius of Halicarnassus, Bk. I [lxxxii]:

τῆς δὲ τιμωρίας τὸν Νεμέτορα ποιεῖ κύριον εἰπών, ὥς τῷ δράσαντι δεινὰ τὸ ἀντιπαθεῖν οὐ πρὸς ἄλλου τινὸς μᾶλλον ἢ τοῦ πεπονθότος ὀφείλεται.

PAGE 809

Themistius, *Orations*, x [ix, p. 123 D]:

ἀτύχημα καὶ ἀμάρτημα καὶ ἀδίκημα . . . προσήκει τὸν βασιλέα τὸ μὲν οἰκτερεῖν, τὸ δὲ ἐπανορθοῦν, μόνον δὲ τὸ ἔσχατον τιμωρεῖσθαι.

Julian, *The Caesars* [p. 314 C]:

οὐ γὰρ ἐστὶν οὔτε ἵππων οὔτε βοῶν ἄρχειν οὔτε ἡμιόνων, ἡκιστα δὲ ἀνθρώπων, μή τι καὶ τῶν κεχαρισμένων αὐτοῖς συγχωροῦντα, ὥσπερ ἐσθ' ὅτε τοῖς ἀσθενοῦσιν οἱ ἰατροὶ μικρὰ ἐνδιδόασιν, ἴν' ἐν τοῖς μείζοσιν ἔχωσιν αὐτοὺς πειθόμενους.

Stobaeus, *Sermones*, xlv [Anthology, II. vii. 11 D]:

φασὶ δὲ μὴδὲ συγγνώμην ἔχειν μὴδενὶ τὸν νοῦν ἔχοντα.

PAGE 810

Ibid.: οὐκ ἐπιεικὴ δὲ . . . εἶναι τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα, τὸν γὰρ ἐπιεικῇ παραιτητικὸν εἶναι τῆς κατ' ἀξίαν κολάσεως.

PAGE 812

Julian, *Misopogon* [p. 371 B]:

πρὸς . . . τοὺς πανοῦργους καὶ κλέπτας . . . ἡ πραότης αὖξει καὶ τρέφει τὴν ἐν τοῖς ἀνθρώποις κακίαν.

Appian of Alexandria, *Mithridatic War* [xvi. 112]:

ἀχάριστον ἡ πονηρία συγγνώμης τυγχάνουσα.

PAGE 818

Libanius, *Declamations*, xxix [i. 111]:

εἰ δὲ τις ἐφ' ἃ τοὺς ἄλλους ἅγειν ἀξιοῖ, τούτων αὐτὸν ὡς πορρωτάτω φυλάττοι, τὴν ἐκ τῶν λόγων συμβουλήν τῇ παρὰ τῶν ἔργων ἔλκυε τῷ μὲν ἀσθενεστέρῳ παρακαλέσας, τῷ κρείττοντι δὲ ἀποτρέψας.

PAGE 819

Demosthenes, *Against Meidias* [xxi. 74]:

ἐγὼ δ' ὑπ' ἐχθροῦ, νήφοντος, ἔωθεν, ὕβρει καὶ οὐκ οἴνῳ τοῦτο ποιοῦντος, ἐναντίον πολλῶν καὶ ξένων καὶ πολιτῶν ὕβριζόμενην, καὶ ταῦτ' ἐν ἱερῷ καὶ οἱ πολλὰ μοι ἦν ἀνάγκη βαδίζειν χορηγοῦντι.

Libanius, *Declamations*, xxi [x. 16 and 17]:

ὅπουπερ ἀνθρώπων γένος, ἐκεῖ καὶ παραίτησις τοῖς νεωτέροις ὁ χρόνος.

PAGE 820

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. III, chap. xii:

χαλεπώτερον γὰρ τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι.

Idem, Bk. VII, chap. vii:

ἦττον αἰσχροῦ ἀκρασία ἢ τοῦ θυμοῦ ἢ ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν.

PAGE 821

Lucian, *De Saltatione* [84]:

ἱκανόν ἐστὶν ἀπαξ μανῆναι.

PAGE 823

Lycurgus, *Oration Against Leocrates* [viii]:

τὸ μὲν γὰρ μέγιστον καὶ ἐσχατον τῶν τιμημάτων, θάνατος.

Euripides, *Hippolytus* [1047]:

ταχύς γὰρ Ἀιδης βῆστος ἀνδρὶ δυστυχεῖ.

Plutarch, *Caesar* [lxvii]:

οὐδὲ γὰρ κολάζοντες . . . τῆς πράξεως, ἀλλὰ τῆς βουλήσεως τὴν δίκην ἔλαβον.

PAGES 823–4

Lysias, *Oration Against Simon* [xlii]:

εἰ δὲ μὴ κατέσχον, οὐδὲν ἦττον τό γ' ἐπ' ἐκείνοις πεποιῆσθαι.

PAGE 825

Plutarch, *Solon* [xxi]:

δεῖ δὲ πρὸς τὸ δυνατὸν γράφεσθαι τὸν νόμον, εἰ βούλεται χρησίμως ὀλίγους, ἀλλὰ μὴ πολλοὺς ἀχρήστως κολάζειν.

PAGE 826

Euripides, *Helena* [299 ff.]:

ἀσχήμονες μὲν ἀγχόνοι μετάρσιοι, | κὰν τοῖσι δούλοις δυσπρεπέες νομίζεται· | σφαγαὶ δ' ἔχουσιν εὐγενές τι καὶ καλόν.

Dio Chrysostom, *Oration to the Alexandrians* [xxxii. 49]:

τὸ μὲν γὰρ ἐστὶν ἀνδρὸς πονηροῦ θάνατος, τὸ δὲ ἀνδραπόδου δυστυχοῦς.

Homer, *Odyssey*, Bk. XXII [462]:

καθαροῦ θανάτω.

PAGE 829

[Aristotle, *Nicomachean Ethics*, V. viii]:

εἴ κε πάθοι τὰ τ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.

Polybius, Bk. XII, in *Excerpta Peiresciana* [xi. 4]:

πικρὸς γὰρ γεγινώς καὶ ἀπαραίτητος ἐπιτιμητῆς τῶν πέλας εἰκότως ἂν καὶ ὑπὸ τῶν πλησίον αὐτὸς ἀπαραιτήτου τυγχάνοι κατηγορίας.

PAGE 830

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. I, chap. vii [41]:

οὐκ ἴση ζημία, ἂν τις τὸν ἑτερόφθαλμον τυφλώσῃ καὶ τὸν δὴ ἔχοντα.

PAGE 836

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. II, chap. xxi [11]:

νήπιος ὅς πατέρα κτείνας παῖδας καταλείπει.

PAGE 840

Heliodorus, *Ethiopica*, Bk. V [31]:

νόμον [τὸν ληστρικόν] ὃς τῷ πρώτῳ ἐπιβάντι νηὸς πολεμίας καὶ τὸν ὑπὲρ πάντων ἄγωνά προκινδυνεύσαντι τὴν κατὰ βούλησιν ἐκλογὴν ἀπένειμεν.

'Same chapter' [=V. 20]: σώζεται καὶ παρὰ λησταῖς . . . τι συνειδὸς καὶ πρὸς τοὺς γνωρίμους φιλάνθρωπον.

PAGE 844

Quintus Calaber [Smyrnaeus], Bk. IX [283]:

τεθναίην γὰρ μάλλον ἢ ἀπτόλεμος καλεοίμην.

Plutarch, *Pyrrhus* [xxxī]:

τὴν μὲν αὐτοῦ στρατηγίαν οὐχ ὀπλων μάλλον ἢ καιρῶν εἶναι.

PAGE 846

Euripides, *Helena* [1000–I]:

οὐδὲ συγγόνῳ χάριν | δοῖν ἄν ἐξ ἧς δυσκλεῆς φανήσεται.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. iii:

δοκεῖ γὰρ ἐν τοῖς τιμῶσι μάλλον εἶναι ἢ ἐν τῷ τιμωμένῳ.

PAGE 847

Aristophanes, *Acharnians*, Act I, sc. ii [77–8]:

οἱ βάρβαροι γὰρ ἄνδρας ἡγοῦνται μόνους | τοὺς πλεῖστα δυναμένους καταφαγεῖν καὶ πιεῖν.

Marcus Antoninus [Aurelius], Bk. III, § 4:

οὐδὲ τὸν παρὰ τῶν τοιούτων ἔπαινον ἐν λόγῳ τίθεται, οἱ γὰρ οὐδὲ αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἀρέσκονται.

Themistius, *Orations*, xiv [p. 36 B]:

Αἰθίοπες ἔχειροτόνουν τὸν βασιλέα, πτήχει καὶ μέτρῳ γνωματεύοντες τὴν ἀρετὴν.

PAGE 848

Oppian, *The Chase*, Bk. III, line 68:

μείοσι μὲν μείζων τελέθει, μεγάλησι δὲ μείων.

Quintus Calaber [Smyrnaeus], Bk. V [263 ff.]:

ἠγορήει δὲ | ἄπρηκτος τελέθει μέγεθος τ' εἰς οὐδὲν ἄξει | ἀνέρος, εἰ μὴ οἱ πινυτὴ ἐπὶ μῆτις ἐπηται.

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. I, chap. v [9]:

τιμῶνται δὲ δικαίως μὲν καὶ μάλιστα οἱ εὐεργετηκότες, οὐ μὴν ἀλλὰ τιμᾶται καὶ ὁ δυνάμενος εὐεργετεῖν.

Pindar, *Olympian Odes*, vi [123–4]:

τεκμαίρει | χρῆμ' ἕκαστον.

Quintus Calaber [Smyrnaeus], Bk. V [155 f.]:

αἰεὶ δ' ἐν βουλῇσι γέρον πολυῖδρις ἀμείνων | ὀπλοτέρου πέλει ἀνδρός, ἐπεὶ μάλα μυρία οἶδε.

Oppian, *On Fishing*, Bk. I [683]:

γῆρας γὰρ ἐναΐσιμον ἄνδρα τίθησιν.

Antiphanes [III, p. 155 (68) M.]:

σφόδρ' ἐστὶν ἡμῶν ὁ βίος οἶνῳ προσφερέης· ὅταν ἡ τὸ λοιπὸν μικρόν, ὄξος γίγνεται.

Isocrates, *Archidamus* [116]:

οὐ τῷ πλήθει τῶν ἐτῶν πρὸς τὸ φρονεῖν εὖ διαφέρομεν ἀλλήλων, ἀλλὰ τῇ φύσει καὶ ταῖς ἐπιμελείαις.

Plato in *Anthology*, Bk. VI [1]:

ἐπεὶ τοίη μὲν ὀρᾶσθαι οὐκ ἐθέλω, οἷη δ' ἦν πάρος οὐ δύναμαι.

PAGE 850

Pindar, *Olympian Odes*, i [55 f.]:

ἔστι δ' ἀνδρὶ φάμεν εἰκός | ἀμφὶ δαιμόνων καλά.

Isocrates, *Busiris* [38 f.]:

βλασφημίαις.

PAGE 851

Pindar, *Olympian Odes*, iv [39 ff.]:

φύονται δὲ καὶ νέοις ἐν ἀνδράσιν | πολιαὶ θαμὰ καὶ παρὰ τὸν ἀλικίας εἰκότα χρόνον.

Sophocles, *Ajax* [1251 f.]:

οὐδ' εὐρύνῳτοι φῶτες ἀσφαλέστατοι, | ἀλλ' οἱ φρονούντες εὖ κρατοῦσι πανταχοῦ.

Plato, *Epistles*, x [p. 358 c]:

τὸ γὰρ βέβαιον καὶ πιστὸν καὶ ὑγιές, τοῦτο ἐγὼ φημι εἶναι τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν.

Euripides, *Phoenician Women* [442]:

πένης γὰρ οὐδὲν εὐγενὴς ἀνὴρ.

Euripides, *Electra* [37–8]:

λαμπροὶ γὰρ ἐς γένος γε, χρημάτων δὲ δὴ | πένητες.

PAGE 856

Lucian, *Epistolae Saturnales* [32]:

τὸ γοῦν ἡδιστον καὶ συμποτικώτερον ἢ ἰστοιμία ἐστί.

PAGE 857

Romans, xii. 10:

τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι.

PAGE 859

Sophocles, *Ajax* [1322–3]:

ἐγὼ γὰρ ἀνδρὶ συγγνώμην ἔχω | κλύοντι φλαῦρα συμβαλεῖν ἔπη κακά.

PAGE 861

Euripides, *Hippolytus* [409–10]:

ἐκ δὲ γενναίων δόμων | τόδ' ἤρξε θηλείαισι γίγνεσθαι κακόν.

Aristotle, *Rhetoric*, Bk. II, chap. xv [3]:

εὐγενές . . . γενναῖον.

PAGE 862

Lesbonax, *Oratio Hortatoria* [II. 12–13]:

τῶν γὰρ ἐν τοῖς δεινοῖς ἀνδρῶν ἀγαθῶν γιγνομένων οἱ παῖδες εὐγενεῖς νομίζονται.

Euripides, *Phoenician Maidens* [814 ff.]:

οὐ γὰρ ὁ μὴ καλὸν οὐποτ' ἔφν καλόν, | οὐδ' οἱ μὴ νόμιμοι | παῖδες ματρὶ λόχευμα, μίασμα πατρός.

PAGE 866

Dionysius of Halicarnassus, Bk. III [xi]:

οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ τινὶ τὴν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν ὑπάρχειν νομίζομεν, ἀλλ' ἐν ἀρετῇ.

Ancient Poet [*Excerpta* of Grotius, p. 931]:

ἀνὴρ ἄριστος οὐκ ἂν εἴη δυσγενής.

Antigonus in Plutarch, *De Vitioso Pudore* [xiv]:

παρ' ἐμοί . . . ἀνδραγαθίας εἰσὶν οὐ πατραγαθίας τιμαί.

PAGE 867

Euripides, *Electra* [551]:

πολλοὶ γὰρ ὄντες εὐγενεῖς εἰσιν κακοί.

Aristophanes, *The Frogs*, Act III, scene 1, line 2 [739–40]:

πῶς γὰρ οὐχὶ γεννάδας, | ὅστις γε πίνειν οἶδε καὶ βινεῖν μόνον;

PAGE 870

Xenophon, *Memorabilia*, Bk. II [iii. 2]:

κρεῖττον σὺν πολλοῖς οἰκοῦντα ἀσφαλῶς τάρκοῦντα ἔχειν ἢ μόνον διαιτώμενον τὰ τῶν πολιτῶν ἐπικινδύνως πάντα κεκτῆσθαι.

PAGE 871

Heraclides, *De Politiis* [Aristotle, *Fragments*, DCXI. 20]:

δαπανᾶν πλεόν ἢ κατὰ τὰς προσόδους

Polybius, *Excerpta Peiresciana*, Bk. X [xxii. 5]:

οὐχ οἷόν τε τῶν κοινῶν προστατεῖν καλῶς τὸν ὀλιγωροῦντα τῶν κατὰ τὸν ἴδιον βίον, οὔτε μὴν ἀποσχέσθαι τῶν τῆς πατρίδος, ὅστις πολυτελέστερον ζῇ τῆς κατὰ τὴν ἰδίαν ὑπαρξιν χορηγίας.

Lucian in *Anthology* [IX. 367]:

οὐκ ἔστι κακῶς κεχρημένον ἄνδρα | τοῖς ἰδίοις εἶναι πιστὸν ἐν ἀλλοτρίοις.

Aristotle, *Politics*, Bk. II, chaps. v, vii; VI. iv (v) [VII. iv]:

μηδὲ πωλεῖν ἐξεῖναι τοὺς πρῶτους κλήρους . . . μὴ δανείζειν εἰς τι μέρος τῆς ὑπαρχούσης ἐκάστω γῆς.

PAGE 872

Plutarch, *Aporrbthegms* [p. 190 A]:

ὁ πόλεμος οὐ τεταγμένα σιτεῖται.

Idem, *Crassus* [ii]:

ὁ πρὸς πόλεμον πλοῦτος ἀόριστος.

Procopius, *Persian War*, Bk. II, chap. xxvi [22]:

πόλεμον γὰρ τοῖς αὐτὸν διαφέρουσιν ἐπὶ τοῖς ὁμολογουμένοις οὐ μὴ ποτε εἶναι.

PAGE 873

Dio Chrysostom, *Orations*, lxxix [5]:

φόρους παρ' ἡμῶν λαμβάνουσιν, οὐ τῆς χώρας οὐδὲ τῶν βοσκημάτων, ἀλλὰ τῆς ἀνοίας τῆς ἡμετέρας.

Hesiod [*Works and Days*, 40]:

πλέον ἡμισυ παντός.

PAGE 876

Dionysius of Halicarnassus, Bk. III [i]:

δημοσία κτήσις . . . τῶν αἰ βρασιλέων κληρος.

PAGE 881

Maximus of Tyre, *Dissertations*, xiv [xxiv. ii E]:

φαίνεται τοίνυν ὁ πόλεμος τοῖς μὲν δίκαιοις ἀναγκαῖος ὢν, τοῖς δὲ ἀδίκτοις ἐκούσιος.

Themistius, *Orations*, x [p. 131 A]:

πολέμου γὰρ ἄθλον εἰρήνην, καὶ στρατεύονται οἷς ἀνάγκη, οὐχ ἵνα διὰ τέλους στρατεύοιτο, ἀλλ' ἵνα ἀσφαλῶς ἡσυχάσωσιν.

PAGE 882

Isocrates, *To Philip* [38]:

ἐπὶν δὲ κακῶς ἀλλήλους διαθῶσιν, οὐδενὸς διαλύοντος αὐτοὶ διέστησαν.

Philiscus to Alexander [Aelian, *Various History*, XIV. xi.]:

δόξης φρόντιζε, ἀλλὰ μὴ ἔσο λοιμὸς καὶ μὴ μεγάλη νόσος ἀλλὰ ὑγίεια.

Euripides, *Helena* [39-40]:

ὡς ὄχλου βροτῶν | πλήθους τε κουφίσειε μητέρα χθόνα.

PAGE 883

Herodes, *De Republica* [13]:

οἱ γὰρ πλησίον οἰκοῦντες οὐκ ἄχθονται στασιαζόντων τῶν πλησίων, οἱ μὲν ἀσθενέστεροι, ὅπως ἂν μὴ ἄρχωνται, οἱ δ' ὅμοιοι τὴν δύναμιν, ὅπως ἂν κρείσσονες γένωνται, οἱ δ' ἰσχυροί, ὅπως ἂν ῥαδιέστερον ἄρχωσι.

Polybius, Bk. I, chap. lxxxiii:

χρὴ . . . τηλικαύτην οὐδενὶ συγκατασκευάζειν δυναστείαν, πρὸς ἣν οὐδὲ περὶ τῶν ὁμολογουμένων ἐξέσται δίκαιον ἀμφισβητεῖν.

Appian of Alexandria, *Bellum Libycum* [lx]:

εἰ καὶ φίλος ἐστίν, οὐ χρὴ στερροποιεῖν οὐδ' ἐκείνον ἀμέτρως.

Polyaenus, *Strategemata*, Bk. II [x. 5]:

ὅπου μὴ ἔξαρκεῖ ἡ λεοντῇ, τότε χρὴ καὶ τῆς ἄλωπεκῆς προσράπτειν.

PAGE 890

Diogenes Laertius, *Solon* [59]:

εἰ ὁμοίως . . . ἄχθονται τοῖς ἀδικουμένοις οἱ μὴ ἀδικούμενοι.

Euripides, *Suppliants* [267-9]:

ἔχει γὰρ καταφυγὴν θήρ μὲν πέτραι, | δοῦλος δὲ βωμούς θεῶν, πόλις δὲ πρὸς πόλιν |
ἐπτήξε χειμασθεῖσα.

PAGE 892

Aelian, *Varia Historia*, Bk. VI, chap. vi:

οὐκ ἐξῆν ἀνδρὶ Λάκωνι οὐδὲ σκυλεῦσαι τὸν πολέμιον.

PAGE 893

Polybius, Bk. IV, chaps. xxvi and xxxvi:

τὸ λάφυρον ἐπεκέρυξαν.

PAGE 900

Plato, *Republic*, Bk. V [p. 468 A]:

τὸν δὲ ζῶντα εἰς τοὺς πολέμιους ἀλόντα ἄρ' οὐ δωρεὰν διδόναι τοῖς ἐλοῦσι χρῆσθαι
τῇ ἄγρᾳ ὅτι ἂν βούλωνται; κομιδῇ γε.

PAGE 901

Polybius, Bk. III, chap. xxx:

καίρῳ γὰρ πιεσθέντες ἡμύνοντο σὺν καιρῷ τοὺς βλάψαντας.

PAGES 905-6

Isocrates, *Panegyric* [176]:

συνθῆκαι μὲν εἰσιν, αἱ τινες ἂν ἴσως καὶ κοινῶς ἀμφοτέροις ἔχωσι, προστάγματα δὲ τὰ
τούς ἐτέρους ἐλαττοῦντα . . . παρὰ τὸ δίκαιον.

PAGE 906

Appian of Alexandria, *Preface* [ii]:

ἧς ῥωμαῖοι οὐκ ἀρχοῦσι μὲν ἐς φόρου κομιδὴν, αὐτοὶ δὲ αὐτοῖς ἀποδεικνύουσι τοὺς
βασιλέας.

PAGE 907

Polybius, *Selections on Embassies*, cv [XXXI. viii. 7]:

τό τε γὰρ κρίνειν οὐκ ἐνόμιζεν αὐτῇ καθήκειν.

PAGE 908

Isocrates, *Archidamus* [51]:

χρὴ τοὺς βουλομένους ἐλευθέρους εἶναι τὰς μὲν ἐκ τῶν ἐπιταγμάτων συνθήκας φεύγειν
ὡς ἐγγὺς δουλείας οὐσας.

Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Bk. VIII, chap. v:

δοκοῦσι γὰρ αἱ συμμαχίαι ταῖς πόλεσι γίνεσθαι ἔνεκα τοῦ συμφέροντος.

Idem, *Rhetoric*, Bk. III, chap. xiv [xvi. 9]:

ἀπιστοῦσι γὰρ ἄλλο τι πράττειν ἐκόντα πλὴν τὸ συμφέρον.

Euripides, *Iphigenia Among the Taurians* [605-7]:

τὰ τῶν φίλων | αἴσχιστον . . . καταβαλὼν ἐς ξυμφοράς | αὐτὸς σέσσωται.

PAGE 915

Heliodorus, *Ethiopica*, Bk. X [10]:

τὰς ὑπεροχὰς . . . οὐ δυσωπεῖται τὸ δίκαιον . . . ἀλλ' εἰς ἐστὶν ὁ βασιλεύων ἐν ταῖς
κρίσεσιν, ὁ τοῖς εὐλογωτέροις κρατῶν.

PAGE 916

Appian of Alexandria, *The Wars in Spain* [xliν]:

κυρίας ἐσεσθαι μέχρι ἂν αὐτῇ καὶ τῷ δήμῳ δοκῇ.

PAGE 918

Scriptural saying [*Jobn*, iv. 44]:

προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει.

Diogenes Laertius, Bk. IV [60]:

τὰς εἰκόνας πόρρωθεν δεῖν θεωρεῖσθαι.

PAGE 923

Diogenes [of Sinope, in Diogenes Laertius, Bk. VI. 49]:

‘Σινωπεῖς σου φυγὴν κατέγνωσαν’, ‘ἐγὼ δέ γε . . . ἐκείνων μονήν.’

PAGE 925

Demosthenes, *Against Leptines* [xii]:

φασὶ τὸν δῆμον ἐλέσθαι συνεισενεγκεῖν αὐτὸν καὶ μετασχεῖν τῆς δαπάνης, ὥστε μὴ λῦσαι τῶν ὠμολογημένων μηδέν.

PAGE 927

Plutarch, *Conjugal Precepts* [xxxiv]:

τῶν σωμάτων οἱ φιλόσοφοι τὰ μὲν ἐκ διεστώτων λέγουσιν εἶναι καθάπερ στόλον καὶ στρατόπεδον, τὰ δ' ἐκ συναπτομένων ὡς οἰκίαν καὶ ναῦν, τὰ δ' ἠνωμένα καὶ συμφυᾶ καθάπερ ἐστὶ τῶν ζώων ἕκαστον.

THE CLASSICS OF INTERNATIONAL LAW

THIS series, which includes the classic works connected with the history and development of international law, was undertaken by the Carnegie Institution of Washington in 1906, at the suggestion of Mr. James Brown Scott, then Solicitor for the Department of State, under whose supervision as General Editor the series has since been published. On January 1, 1917, the project was transferred to the Carnegie Endowment for International Peace, and the publication of the series is being continued by the Endowment's Division of International Law, of which the General Editor of the Classics is the Director.

The republication of these Classics has been undertaken principally on account of the difficulty of procuring the texts in convenient form for scientific study. The text of each author is reproduced photographically, so as to lay the source before the reader without the mistakes which creep into a newly printed text. An introduction is prefixed to each work, giving the necessary biographical details concerning its author and stating the importance of the text and its place in international law. Tables of errata in the original are added when necessary, and notes to clear up doubts and ambiguities or to correct mistakes in the text are supplied. Each of the Classics is specially edited by an expert in international law and is accompanied by an English version made expressly for the series by a competent translator.

The following works can be obtained by remittance of the indicated price to the publishers, either the Clarendon Press, Oxford, England, or the Oxford University Press, 114 Fifth Avenue, New York, N.Y., who are the regular selling agents for the Clarendon Press in the United States.

Ayala, Balthazar: De jure et officiis bellicis et disciplina militari. Edited by John Westlake. 2 vols. Washington, 1912. [No. 2 of the series.] Price, \$7.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1582, with portrait of Ayala, Introduction by John Westlake, &c. xxvii+226 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate. xii+250 pages.

Bynkershoek, Cornelius van: De dominio maris. 1 vol. New York, 1923. 108+81 pages. [No. 11 of the series.] Price, \$2.00.

1. Introduction by James Brown Scott.

2. A Translation of the Text, by Ralph Van Deman Magoffin.

3. A Photographic Reproduction of the Edition of 1744.

4. An Index of Authors Cited and a List of Errata in the 1744 edition, by Herbert F. Wright.

Bynkershoek, Cornelius van: Quaestionum juris publici libri duo. 2 vols. Oxford, 1930 [No. 14 of the series.] Price, 30 shillings in Great Britain, \$10.00 in United States.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1737, with a List of Errata, and a portrait of Bynkershoek. x+xxiv+417 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Tenney Frank, with an Introduction by J. de Louter, and an Index. xlv+304 pages.

Gentili, Alberico: De iure belli libri tres. 2 vols. Oxford, 1933. [No. 16 of the series.] Price 35 shillings in Great Britain, \$8.00 in United States.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1612, a List of Errata, and a photograph of monument to Gentili. x+viii+742 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by John C. Rolfe, with an Introduction by Coleman Phillipson, and Indexes by John C. Rolfe. li+lii+479 pages.

Gentili, Alberico: De legationibus libri tres. 2 vols. New York, 1924. [No. 12 of the series.] Price, \$5.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1594, with an Introduction by Ernest Nys, and List of Errata. 38a+xvi+233 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Gordon J. Laing, with translation (by E. H. Zeydel) of Introduction by Ernest Nys, and an Index of Authors Cited by Herbert F. Wright. 38a+x+208 pages.

Gentili, Alberico: Hispanicae advocacionis libri duo. 2 vols. New York, 1921. [No. 9 of the series.] Price \$5.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1661, with an Introduction by Frank Frost Abbott and a List of Errata. 44a+xvi+274 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Frank Frost Abbott, with an Index of Authors by Arthur Williams. 12a+x+284 pages.

Grotius, Hugo: De jure belli ac pacis libri tres. 2 vols. [No. 3 of the series.] Price, both volumes, 2 guineas in Great Britain, \$10.00 in United States; Vol. II only, 1 guinea in Great Britain, \$5.00 in United States; Vol. I not sold separately.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1646, with a portrait of Grotius. Washington, 1913. xxiv+663 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Francis W. Kelsey, with the Collaboration of Arthur E. R. Boak, Henry A. Saunders, Jesse S. Reeves, and Herbert F. Wright, with an Introduction by James Brown Scott. Indexes and List of Editions and Translations. Oxford, 1925. xlvi+946 pages.

Legnano, Giovanni da: De bello, de repraesaliis et de duello. Edited by Sir T. Erskine Holland. 1 vol. Oxford, 1917. xxxiii+458 pages. [No. 8 of the series.] *Out of Print.*

1. Collo type of the Bologna Manuscript of circa 1390, with Extended and Revised Text of Same, Introduction, List of Authorities Cited, &c., by Sir T. Erskine Holland, together with Photograph of Legnano's Tomb.

Classics of International Law

2. A Translation of the Text, by J. L. Brierly.
3. A Photographic Reproduction of the First Edition (1477).
- Pufendorf, Samuel von: De officio hominis et civis juxta legem naturalem libri duo.** 2 vols. New York, 1927. [No. 10 of the series.] Price, \$4.00.
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1682, with an Introduction by Walther Schücking, and List of Errata. 30a+xxii+167 pages.
 - Vol. II. A Translation of the Text, by Frank Gardner Moore, with translation (by Herbert F. Wright) of Introduction by Walther Schücking, and Index by Herbert F. Wright. 27a+xii+152 pages.
- Pufendorf, Samuel von: Elementorum jurisprudentiae universalis libri duo.** 2 vols. Oxford, 1931. [No. 15 of the series.] Price, 30 shillings in Great Britain, \$10.00 in United States.
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1672, with an Introduction by Hans Wehberg, a List of Errata, and a portrait of Pufendorf. xxvi+xvi+377 pages.
 - Vol. II. A Translation of the Text, by William Abbott Oldfather, with a Translation (by Edwin H. Zeydel) of the Introduction by Hans Wehberg, and an Index. xxxiii+304 pages.
- Pufendorf, Samuel: De jure naturae et gentium.** 2 vols. Oxford, 1934. [No. 17 of the series.] Price, 63 shillings in Great Britain, \$10.00 in United States
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1688, with an Introduction by Walter Simons, a List of Errata, the text of the Quotations from Greek authors, and a portrait of Pufendorf. 66a+viii+1,002 pages.
 - Vol. II. A Translation of the Text, by C. H. and W. A. Oldfather, with a Translation of the Introduction, List of Classical Authors and Translations and Indexes. 64a+xii+1,465 pages.
- Rachel, Samuel: De jure naturae et gentium dissertationes.** Edited by Ludwig von Bar. 2 vols. Washington, 1916. [No. 5 of the series.] Price, \$4.00.
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1676, with portrait of Rachel, Introduction by Ludwig von Bar, and List of Errata. 16a+x+335 pages.
 - Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate, with Index of Authors Cited. 16a+iv+233 pages.
- Textor, Johann Wolfgang: Synopsis juris gentium.** Edited by Ludwig von Bar. 2 vols. Washington, 1916. [No. 6 of the series.] Price, \$4.00.
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of the First Edition (1680), with portrait of Textor. Introduction by Ludwig von Bar, and List of Errata. 28a+vi+148+168 pages.
 - Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate, with Index of Authors Cited. 26a+v+349 pages.
- Vattel, E. de: Le droit des gens.** 3 vols. Washington, 1916. [No. 4 of the series.] Price, \$8.00.
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of Books I and II of the First Edition (1758), with portrait of Vattel and Introduction by Albert de Lapradelle. lix+541 pages.
 - Vol. II. A Photographic Reproduction of Books III and IV of the First Edition (1758). xxiv+376 pages.
 - Vol. III. A Translation of the Text, by Charles G. Fenwick, with translation (by G. D. Gregory) of Introduction by Albert de Lapradelle. lxxxviii+398 pages.
- Victoria, Franciscus de: Relectiones: De Indis and De jure belli.** Edited by Ernest Nys. 1 vol. Washington, 1917. 500 pages. [No. 7 of the series.] Price, \$3.00.
 1. Introduction by Ernest Nys, and Translation of Same, by John Pawley Bate.
 2. A Translation of the Text, by John Pawley Bate.
 3. Revised Text, with Prefatory Remarks, List of Errata, and Index of Authors Cited, by Herbert F. Wright.
- Wolff, Christian von: Jus gentium methodo scientifica pertractatum.** 2 vols. Oxford, In press. [No. 13 of the series.] Price, 37 shillings in Great Britain, \$10.00 in United States.
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1764, with an Introduction by Otfried Nippold, a List of Errata, and a portrait of Wolff. lvi+413 pages.
 - Vol. II. A Translation of the Text, by Joseph H. Drake, with a Translation (by Francis J. Hemelt) of the Introduction by Otfried Nippold, an Index, and a portrait of Wolff.
- Zouche, Richard: Juris et judicii fecialis, sive juris inter gentes, et quaestionum de eodem explicatio.** Edited by Sir T. Erskine Holland. 2 vols. Washington, 1911. [No. 1 of the series.] Price, \$4.00.
 - Vol. I. A Photographic Reproduction of the First Edition (1650), with Introduction, List of Errata, and Table of Authors, by Sir T. Erskine Holland, together with portrait of Zouche. xvi+204 pages.
 - Vol. II. A Translation of the Text, by J. L. Brierly. xvii+186 pages.

Address orders to

THE CLARENDON PRESS
OXFORD, ENGLAND

or

THE OXFORD UNIVERSITY PRESS
114 FIFTH AVENUE, NEW YORK, N.Y.

UNIVERSITY OF DELAWARE LIBRARY

Please return this book as soon as you have finished with it. In order to avoid a fine it must be returned by the latest date stamped below.

3 1741 003 123 801

~~340~~

56828

~~P-977~~

Pufendorf, Samuel.

~~vii~~

de jure naturae et gentium

JX

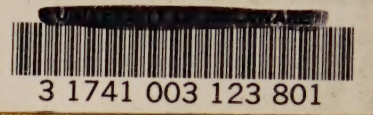
libri octo.

2136

.A1

1934

v.1

3 1741 003 123 801